REFERENCE DEPARTMENT DESK
Literature Dept.
MAIN LIBRARY 2
1
6
38 N75 172558
NOT TO BE TAKEN FROM THE LIBRARY
Form 3427

3 1223 06899 3865

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON
OCH
REALENCYKLOPEDI

NY, REVIDERAD OCH RIKT ILLUSTRERAD UPPLAGA

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

LECHE, V.
PROFESSOR VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA

NYSTRÖM, J. F.
LEKTOR VID HÖGRE REALLÄROVERKET I STOCKHOLM

WARBURG, K.
PROFESSOR, BIBLIOTEKARIE I SVENSKA AKADEMIENS NOBEL-INSTITUT

WESTRIN, TH.
ARKIVARIE I RIKSARKIVET, KOMMITTÉNS ORDFÖRANDE

REDAKTÖR: **TH. WESTRIN**

SJÄTTE BANDET
DEGEBERG—EGYPTOLOG

STOCKHOLM
NORDISK FAMILJEBOKS FÖRLAGS AKTIEBOLAG

X38
N75 6

172558

STOCKHOLM 1907
NORDISK FAMILJEBOKS TRYCKERI

ORDINARIE MEDARBETARE.

Adlerz, G. A., lektor vid Sundsvalls högre allmänna läroverk (G. A—z).
Afzelius, J. F. I., f. d. justitieråd, ordf. i Lagberedningen, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (I. Afz.).
Ahnfelt, O. N. T., professor vid Lunds universitet (O. Aft).
d'Ailly, A., milkontrollör vid Statens järnvägar (A. d'A.).
Alexanderson, A. M., f. d. professor vid Lunds universitet (A. M. A.).
Aljvén, A., praktiserande läkare i Stockholm (Avn).
Almquist, E. B., professor vid Karolinska institutet (E. At).
Almquist, V., byråchef (V. A—t).
Anderson, F. A., f. d. generaldirektör och chef för Statskontoret (A. A.).
Andersson, E. T., docent vid Uppsala universitet (-st -son).
Annerstedt, Cl., f. d. bibliotekarie vid Uppsala universitet (C. A.).
Apelqvist, O. E., filos. licentiat, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. A—t).
Arne, T. J., e. o. amanuens vid Statens historiska museum (T. J. A.).
Arrhenius, S. A., professor (S. A—s).
Bagge, G. A:son, filos. kandidat (G. B—e).
Beckman, E., direktör (E. Bn).
Berg, F., f. d. statsråd och chef för Ecklesiastikdepartementet, folkskollärare (Frv. Brg).
Berg, G. R. G:son, docent vid Stockholms högskola, medlem af Nordisk familjeboks redaktion (R—n B.).
Bergstrand, C. E., professor, Landtbruksakademiens f. d. agrikulturkemist (C. E. B.).
Billing, E. M., docent vid Uppsala universitet (E. Bg).
Björling, C. G. E., professor vid Lunds universitet (C. G. Bj.).
Blomberg, K. H., professor vid Uppsala universitet (K. H. B.).
Boëthius, S. J., professor vid Uppsala universitet (S. B.).
Bohlin, K. P. T., professor, Vetenskapsakademiens astronom (K. B.).
Bovin, E., med. doktor (Bvn).
Brate, E., lektor vid Södermalms högre allmänna läroverk (B—e).
Bring, J. M. F. T., teol. assistent vid Uppsala universitet (J. T. B.).
Brulin, J. O. H., docent vid Uppsala universitet (H. B—n).
Bååth, L. M., filos. doktor, e. o. amanuens i Riksarkivet (L. M. B.).
Carpelan, T., friherre, sekreterare vid Helsingfors' universitet (T. C.).
Cederström, C. G. B., friherre, major vid Kronprinsens husarregemente (B. C—m).
Clason, I. G., förste intendent i Öfverintendentsämbetet (I. G. C.).
Clason, S., professor vid Lunds universitet (S. C.).
Dahl, C. G., filos. kandidat, föreståndare för Adelsnäs' trädgårdsskola (C. G. D.).
Dahlberg, B. H., e. o. professor vid Uppsala universitet (B. H. D.).
Davidson, D., professor vid Uppsala universitet (D. D.).
Dietrichson, L. H. S., professor vid Kristiania universitet (L. D.).
Dillner, G., bergsingenjör, föreståndare för Tekniska högskolans materialprofningsanstalt (G. D.).
Ekholm, N., amanuens vid Meteorologiska centralanstalten (N. E—m.).
Elberling, E., bibliotekarie i danska riksdagens bibliotek (E. Ebg).
Enblom, F., major i Väg- och vattenbyggnadskåren (Fr. E.).
Enström, A. F., filos. licentiat, civilingenjör (A. E—m).
Erdmann, A., professor vid Uppsala universitet (A. E.).
Erdmann, E., statsgeolog, amanuens vid Sveriges Geologiska undersökning (E. E.).
Eriksson, J., professor, Landtbruksakademiens växtfysiolog (J. E—n).
Euler, H. K. A. S. von, professor vid Stockholms högskola (H. E.).
Fahlstedt, E., medlem af Nordisk familjeboks redaktion (E. F—t; redigerar den illustrativa afdelningen fr. o. m. bd VI).
Fontell, A. G., förste aktuarie i Statistiska centralbyrån i Finland (A. G. F.).
Forssner, G. H., docent vid Karolinska institutet (G. F—r).
Fredholm, E. I., professor vid Stockholms högskola (I. F.).
Freudenthal, A. O., f. d. professor vid Helsingfors' universitet (A. O. F.).
Funkqvist, H. P. A., länsagronom (H. F.).
Gadelius, B. E., e. o. professor vid Karolinska institutet, öfverläkare vid Stockholms hospital för sinnessjuka (G—s).
Geete, K. R., amanuens i K. biblioteket (R. G.).
Geijer, P. A., f. d. professor vid Uppsala universitet (P. A. G.).
Granberg, O., bibliotekarie i Konstakademien (O. G—g).
Granlund, A. T., byråchef i Lotsstyrelsen (A. G.).
Granqvist, P. M., skriftställare (P. M. G.).
Grönberg, G., docent vid Stockholms högskola (G. G.).
Grönblad, C., biblioteksamanuens i Svenska akademiens Nobel-institut.
Gullstrand, A., e. o. professor vid Uppsala universitet (G—d).
Gyllensvärd, G. V., registrator hos Stockholms stadsfullmäktige (G. V. G.).
Hallendorff, C. J. H., lektor vid Högre allmänna läroverket å Östermalm (C. H. H.).

Hammarskjöld, K. H. L., envoyé, medlem af Permanenta skiljedomstolen i Haag (Hj. H—d).
Hammarstedt, N. E., intendent vid Nordiska museet (N. E. H.).
Harlock, W. E., lektor vid Sjökrigsskolan (W. H—k; biträder vid beteckning af engelska ords uttal).
Hausen, R., statsarkivarie i Helsingfors (R. H.).
Heckscher, E. F., filos. licentiat (E. Hkr).
Hedenius, P. A. I., med. doktor, laborator (I. H.).
Hennig, A. H., docent vid Lunds universitet (A. Hng).
Henning, K. F. S., domprost i Växjö (K. H.).
Hertzberg, J., fotograf (J. Htzg).
Hesselman, H., docent vid Stockholms högskola (H. Hn).
Hildebrand, H. O. H., riksantikvarie (Hs Hd).
Hildebrand, H. R. T. E., riksarkivarie (Ehd).
Hillman, A., konsul (Ad. H—n).
Hjärne, H. G., professor vid Uppsala universitet (H—e).
Hoffstedt, A. W., professor, lektor vid Tekniska högskolan (W. H.).
Holmberger, G., civilingenjör (G. H—r; biträder vid redigeringen af hela den tekniska afdelningen).
Holmgren, E., e. o. professor vid Karolinska institutet (E. Hgn).
Holmquist, H. F., docent vid Uppsala universitet (Hj. H—t).
Hubendick, L. A., f. d. kapten i K. flottans reserv (L. H.).
Hultin, A., vice bibliotekarie vid Helsingfors' universitetsbibliotek (A. H.).
Höjer, E. B., ingenjör (E. Hjr).
Höjer, T. M:son, andre arkivarie i Utrikesdepartementet (T. H—r).
Jensen, A., medlem af Svenska akademiens Nobelinstitut (A—d J.).
Johansson, J. E., professor vid Karolinska institutet (J. E. J—n; biträder vid redigeringen af hela den medicinska afdelningen).
Johansson, K. F., e. o. professor vid Uppsala universitet (K. F. J.).
Jolin, S., e. o. professor vid Karolinska institutet (S. J—n).
Jonsson, A., folkskollärare (A. J.).
Juhlin-Dannfelt, H. J. B., professor, Landtbruksakademiens sekreterare (H. J. Dft).
Jäderin, E., lektor vid Tekniska högskolan (E. J.).
Kallenberg, E. A., professor vid Lunds universitet (E. K.).
Karlsson, K. H., amanuens i K. biblioteket (K. H. K.).
Kinberg, A. V., revisor i Kammarrätten (Kbg).
Kjellberg, C. J. A., marinläkare (J. K.).
Kjellén, J. R., professor vid Göteborgs högskola (Kj.).
Klein, G., professor, rabbin (G. K—n).
Kobb, G., docent vid Stockholms högskola (G. K.).
Koch, N. F. H. von, professor vid Tekniska högskolan (H. v. K.).
Kolmodin, J. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (A. K.).
Krok, T. O. B. N., f. d. läroverksadjunkt (T. K.).
Lagerheim, N. G., professor vid Stockholms högskola (G. L—m).
Leche, W., professor vid Stockholms högskola (L—e).
Leffler, J. A., filos. doktor (J. Lr).
Lemke, H., major, chef i tredje järnvägsdistriktet (H. L.).
Leverlin, A. P., docent vid Karolinska institutet (Ln).
Lidén, B. P. E., professor vid Göteborgs högskola (E. L—n).
Lindahl, P. A. L., major i Väg- och vattenbyggnadskåren (P. Ax. L.).
Lindblom, A. F. G., fattigvårdsinspektör (A. L—m).
Lindhagen, A. I., kanslisekreterare (A. Lhgn).
Lindström, P. E., lektor, t. f. byråchef (P. E. L—m).
Lovén, F., filos. doktor, skogschef vid Uddeholmsverken (F. L.).
Lundell, J. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (Lll).
Lundgren, R. G. F., aktuarie i K. generalpoststyrelsen (R. L—n).
Lundstedt, B. V., bibliotekarie i K. biblioteket (B. L.).
Lundström, K. J. V., docent vid Uppsala universitet (V. Lm).
Lübeck, S. E. J., löjtnant i Väg- och vattenbyggnadskåren (S. L—k).
Lönborg, S. E., docent vid Göteborgs högskola (S. L.).
Millqvist, V., skriftställare (V. M.).
Mittag-Leffler, G., professor vid Stockholms högskola (M. L.).
Montelius, G. O. A., professor, förste amanuens vid Statens historiska museum (O. M.).
Mortensen, J. M., docent vid Uppsala universitet (J. M.).
Munthe, C. D. L. V. W:son, öfverste vid Fortifikationen (L. W:son M.).
Munthe, A. W:son, rektor vid Fr. Schartaus praktiska handelsinstitut (A. W:son M.).
Myhrman, D. V., docent vid Uppsala universitet (D. M.).
Müller, E. G., professor vid Karolinska institutet.
Müller, J., lektor vid Sjökrigsskolan (J. M—r).
Müntzing, A., direktör i Svenska pappersbyrån (M—ng).
Nathorst, A. G., professor, intendent vid Naturhistoriska riksmuseet (A. G. N.).
Nielsen, Y., professor vid Kristiania universitet (Y. N.).
Nordenstreng, R., filos. magister (R. N—g).
Nordensvan, C. O., öfverste vid Värmlands regemente (C. O. N.).
Nordensvan, G. G., skriftställare (G—g N.).
Nordlund, E., kapten vid K. kustartilleriet (E. N.).
Nordström, C. F. Th., landshöfding i Örebro län (Th. N—m).
Norcen, A. G., professor vid Uppsala universitet (Ad. N—n).
Nyblom, H., filos. licentiat (H. N.).
Nyström, E. T., professor vid Veterinärinstitutet i Stockholm (E. T. N.).
Nyström, J. F., lektor vid Högre reallläroverket i Stockholm (J. F. N.).
Persson, P., professor vid Uppsala universitet (P. P.).
Personne, J. V., domprost i Linköping (J. P.).
Raphael, A., filos. doktor, juris kandidat (Rphl).
Reuterskiöld, C. A., e. o. professor vid Uppsala universitet (Rld).
Reuterskiöld, E. H. C., filos. licentiat (E. Rld).

Richert, J. G., professor vid Tekniska högskolan (J. G. R.).
Rinman, E. B., redaktör (E. B. R.).
Roosval, B., redaktör af Nordiskt idrottslif (B. R.).
Rosenberg, G. O., docent vid Stockholms högskola (G. O. R.).
Roth, A., filos. kandidat (Rh).
Rydin, A., juris kandidat (A. R.).
Salin, B., Nordiska museets styresman.
Samzelius, H., skriftställare (H. Szs).
Sandegren, S. A. M., filos. doktor, läroverksadjunkt (M. Sdn).
Santesson, C. G., e. o. professor vid Karolinska institutet (C. G. S.).
Schéele, F. A. von, professor, folkskoleinspektör i Stockholm (S—e).
Schoug, E. H. T., länsveterinär (S—g).
Schwerin, H. H. von, friherre, professor vid Lunds universitet.
Schybergson, M. G., e. o. professor vid Helsingfors' universitet (M. G. S.).
Schützercrantz, K. H., medlem af Nordisk familjeboks redaktion.
Schöldström, B., skriftställare (B. S—m).
Sederholm, E., civilingenjör (E. S—m).
Sidenbladh, K., f. d. öfverdirektör och chef för Statistiska centralbyrån (K. S.).
Sjögren, H., docent vid Uppsala universitet (H. Sgn).
Sjögren, K. J. V., professor vid Uppsala universitet (V. Sgn).
Sondén, K., ingenjör (K. S—n).
Sparre, U. C. K., friherre, kapten vid K. Flottan (C. K. S.).
Staaff, E. S., docent vid Uppsala universitet (E. S—f).
Stangenberg, A. E., med. doktor (E. St—g).
Stave, E., professor vid Uppsala universitet (E. S—e).
Stavenow, L. V. A., professor vid Göteborgs högskola (L. S.).
Stjernberg, N. F., professor vid Stockholms högskola (N. S—g).
Stridsberg, G., skriftställare (G. Stg).
Sundbärg, A. G., förste aktuarie i Statistiska centralbyrån (G. S—g).
Svenonius, F. V., filos. doktor, statsgeolog (S—s).
Söderberg, F. F. V., filos. doktor (V. S—g; biträder vid redigeringen af hela den historiska afdelningen).
Söderblom, L. O. J., professor vid Uppsala universitet (N. S.).
Tallberg, A., kopparstickare, lärare vid Konstakademiens läroverk (A. T—g).
Thyselius, E., skriftställare (T—s).
Tigerstedt, R. A. A., professor vid Helsingfors' universitet (R. T—dt).
Törnebladh, H. R., f. d. lektor, bankofullmäktig (R. Tdh).
Ulmgren, O., med. doktor, hofdentist (Ugn).
Wahlberg, A., litteratör (Wbg).
Wahlström, Lydia, filos. doktor, studierektor vid Åhlinska skolan (L. W—m).
Wallis, C., e. o. professor vid Karolinska institutet (W—s).
Wallis, E., filos. doktor (E. W.).
Warburg, K. J., professor, bibliotekarie i Svenska akademiens Nobel-institut (K. W—g).
Varenius, P. O., professor, docent vid Uppsala universitet (O. V.).
Wennerström, G. A., ingenjör, föreståndare för John Lennings väfskola i Norrköping (G. A. W.).
Westin, O. E., professor vid Tekniska högskolan (O. E. W.).
Westling, G. O. F., rektor vid Västerviks högre allmänna läroverk (Fr. W.).
Westrin, J. Th., arkivarie i Riksarkivet (J. Th. W.).
Wetterstedt, C. G. af, kapten vid K. positionsartilleriregementet (G. af Wdt).
Vide, J. R., revisionskommissarie (R. V.).
Wiklund, K. B., e. o. professor vid Uppsala universitet (K. B. W.).
Winroth, A. O., professor vid Uppsala universitet (A. W.).
Wrangel, E. H. G., professor vid Lunds universitet (E. Wrgl).
Wrangel, H. G. V., kommendörkapten (H. W—l).
Zetterstéen, K. V., professor vid Uppsala universitet (K. V. Z.).
Åkerman, J. H., e. o. professor vid Karolinska institutet (J. Å.).
Överland, O. A., skriftställare, Norge (O. A. Ö.).

TILLFÄLLIGA MEDARBETARE I DETTA BAND:

Almquist, H., filos. kandidat (H. A—t).
Alrutz, S. G. L. R., docent vid Uppsala universitet (S. Az).
Ask, J. A., professor vid Lunds universitet (Ask).
Bergh, S., arkivarie i Riksarkivet (S. B—h).
Buhre, B., med. doktor (B. B.).
Böös, E. N., v. häradshöfding (E. N. B.).
Cederoth, J. privatlärare (C—th).
Dahlström, K. A. H., professor vid Veterinärinstitutet i Stockholm (Hj. D—m).
Djurberg, V., praktiserande läkare i Stockholm (Djrg).
Edén, N., e. o. professor vid Uppsala universitet (N. E—n).
Fondelius, G., typograf (G. F—s).
Gödel, V., filos. doktor (V. G—l).
Hahr, A., docent vid Uppsala universitet (A. H—r).
Hedrén, G., med. doktor (G. H.).
Janse, O., filos. licentiat (O. J—e).
Koch, G. H. von, redaktör (G. H. v. K.).
Kyhlberg, O., rektor (O. K.).
Landergren, E., med. doktor, laborator.
Laurin, C., skriftställare (C. L—in).
Lindborg, G., filos. licentiat (G. L—rg).
Linder, Gurli, fru (G. L—r).
Montan, C. O., f. d. hofrättssassessor, ledamot af blandade domstolarna i Egypten (C. O. M.).
Nilsson, A., amanuens vid Nordiska museet (A. N—n).
Orton, B., bergsingenjör (B. O. och B. O—n).
Pipping, K. H., docent vid Göteborgs högskola (H. P.).
Rhodin, H. D. G., landtmäteridirektör (H. Rhn).
Roesler, E., civilingenjör (E. R—r).
Roos, J. O., civilingenjör (J. O. R—s).
Roosval, J. A. E., docent vid Uppsala universitet (J. R.).
Rosman, H., filos. doktor (H. Rn).

Sondén, P. H. S., arkivarie i Riksarkivet (P. S—n och P. S.).
Stadling, J., skriftställare (J. S—g).
Sundberg, C. J. G., professor vid Karolinska institutet (C. S—g).
Söderman, S., filos. doktor (S. S—n).
Trybom, F., fiskeriinspektör (F. T—m).
Wawrinsky, R. A., medicinalråd (R. W.).
Wide, S. K. A., professor vid Uppsala universitet (S. W—e).
Wirgin, G., docent vid Karolinska institutet (G. Wrgn).
Åstrand, J. O. G., rektor vid Blindinstitutet å Tomteboda (G. Å.).

I detta band förekomma signerade artiklar af följande bland den första upplagans ej ofvan nämnde samt af denna upplagas genom döden bortryckte medarbetare:

J. O. Alin (O. A.), *H. N. Almkvist* (H. A.), *S. O. I. Almquist* (S. A.), *G. Andersson* (G. A.), *L. Annerstedt* (L. A.), *J. Arrhenius* (J. A.), *F. Bagge* (F. B.), *C. von Bergen* (C. v. B.), *W. G. Billmanson* (W. G. B.), *C. A. T. Björkman* (C. A. T. B.), *J. H. Björnström* (J. H. B.), *A. B. Blomberg* (A. B. B.), *J. G. Braune* (J. G. B.), *J. V. Broberg* (Bg), *R. Castrén* (R. C.), *P. T. Cleve* (P. T. C.), *C. A. Cornelius* (C. A. C.), *C. Curman* (C.), *G. R. Dahlander* (G. R. D.), *C. A. Dellwik* (C. A. D.), *L. H. S. Dietrichson* (L. D.), *G. V. J. von Düben* (G. v. D.), *C. Eichhorn* (—rn), *G. Hj. Eneström* (G. E.), *L. A. Forssman* (L. A. F.), *H. Gyldén* (H. G.), *J. Hagströmer* (J. H—r), *C. G. Hammarskjöld* (C. G. H.), *S. F. Hammarstrand* (S. F. H.), *P. Hedenius* (P. H.), *J. H. C. Hellstenius* (J. H.), *P. Henriques* (P. H—s), *M. Höjer* (Hjr), *A. Key* (A. —y), *O. V. Knös* (V. K.), *N. G. W. Lagerstedt* (Ldt), *I. S. Landtmanson* (I. L.), *A. J. Lille* (A. J. L.), *J. W. Lindblad* (J. W. L.), *K. M. Lindeberg* (K. L.), *A. Lindgren* (A. L.), *E. Lindgren* (E. L.), *C. A. Lindqvist* (C. A. L.), *J. G. O. Linnarsson* (G. L.), *A. G. Loenbom* (A. G. Lm), *A. Chr. Lovén* (C. L.), *N. R. Lundberg* (R. L.). *L. Fr. Läffler* (Fr. L—r), *A. H. Montgomery* (A. M—y), *J. R. E. Nissen* (R. N.), *N. V. E. Nordenmark* (N. V. E. N.), *E. V. Nordling* (E. V. N.), *O. E. G. Norrbohm* (O. E. G. N.), *C. R. Nyblom* (C. R. N.), *C. T. Odhner* (O.), *E. G. Palmén* (E. G. P.), *K. F. Piehl* (K. P.), *P. G. E. Poignant* (E. P.), *O. M. Th. Rabenius* (Th. R.), *A. Rindell* (A. R-d-l), *J. Rosén* (R—n), *C. Rosenberg* (C. R.), *C. J. Rossander* (Rsr), *R. Rubenson* (R. R.), *H. L. Rydin* (H. L. R.), *O. T. Sandahl* (O. T. S.), *A. Th. Sjöberg* (A. Th. S.), *G. Sjöberg* (G. S.), *A. W. Stiernstedt* (A. W. S.), *O. A. Stridsberg* (O. A. S.), *J. G. Théel* (J. G. T.), *G. F. O. Uggla* (G. U.), *G. H. W. Upmark* (Upk), *Ph. Weilbach* (Ph. W.), *J. Widmark* (J. Wk), *H. Wieselgren* (H. W.), *Th. Wisén* (Th. W.), *P. J. Wising* (P. W.), *V. B. Wiltrock* (V. W.), *L. H. Åberg* (L. H. Å.) och *E. J. Östrand* (E. J. Ö.).

SIGNERING AF ARTIKLARNA.

Signatur utan parentes betecknar artikelns författare.

Signatur inom parentes betecknar artikelns granskare.

Asterisk (*) efter en signatur betecknar, att artikeln granskats af annan fackman än signaturens innehafvare, men i det väsentliga bibehållits oförändrad.

UTTALSBETECKNING.

g utläses som g (a l d r i g som j);
k » » k (a l d r i g som tj);
o » » ett ljud mellan o och u;
ω » » o-ljudet i svenskt bo;
ʃ betecknar sje-ljud;
ŋ » äng-ljud;
ə » sista ljudet i svenskt gosse;
th » det engelska t-ljudet i think;
ch betecknar de tyska ch-ljuden i *ich* och *ach*.
˙ öfver en konsonant anger, att ljudet är tonande (»lent»);
˜ » » vokal » » » » nasaleradt;
¯ » » » » » » » långt;
˘ » » » » » » » kort;
ˈ efter » » » » denna stafvelse har huvudtonvikten;
‿ förenande två vokaler anger, att de bilda diftong.

FÖRTECKNING ÖFVER ILLUSTRATIONER I SJÄTTE BANDET.

I. Kartor, planscher och andra helsidesillustrationer.

	Spalt
"Edvard IV:s söner i Tower" (plansch till art. Delaroche)	72
Destilleringsapparat (helsidesillustration med 8 fig.)	239—240
En sida ur "Dialogus creaturarum moralizatus" (plansch)	308
Diamant (plansch)	312
Djurgeografi (karta)	568
K. Djurgården (karta)	572
Djurmåleri (plansch med 8 ill.)	580
Dresden med förstäder (karta)	844
Drottningholm (plansch med 4 bilder)	888
Dryckeskärl (helsidesillustration med 13 bilder)	919—920
Dräkt (3 kolor. planscher med 41 bilder)	932
Dublin (helsidesillustration med 4 bilder)	983—984
Karl I, portr. i Louvre (plansch till art. Dyck, A. v.)	1152
"De fyra temperamenten" (plansch efter A. Dürers dubbeltafla, till art. Dürer)	1180
"Dödens triumf", medeltida freskomålning i Pisas Camposanto (till art. Döden)	1216
Edinburgh (helsidesillustration med 5 bilder)	1359—1360
Edinburgh (karta)	1360
Egypten (2 kartor)	1475 o. 1476
Egypten (8 planscher med 48 bilder)	1468

II. Porträtt

(äfven porträttskulpturer).

	Spalt
De Geer, L.	2
» K., friherre, entomolog	5
» K., friherre, politiker	6
» K., grefve, politiker	8
» L. G.	9
» G. J.	15
Dehmel, R.	24
Déjazet, Pauline Virginie	30
Dekker, E. D.	37
Delacroix, F. V. E.	48
De la Gardie, P.	50
» J. P.	52
» M. G.	54
» Maria Eufrosyna	59
» G. A.	61
» Katarina Charlotta	61
» J. G.	62
Deland, L. J. M.	68
» P. J.	68
» F.	69
Delaplanche, E.	70
De la Rey, J. H.	72
Delaroche, P.	73
De Laval, K. G. P.	76
Delavigne, J. F. C.	82
Delbrück, M. F. R. v.	83
Delcassé, T.	84
Deleen, K. E.	86
Delibes, C. P. L.	97
Delille, J.	99
Delisle, L. V.	101
Delitzsch, F. J.	102
Dellwik, K. A.	105
Delorme, P.	109
Delyannis, T.	118
Demetrios Poliorketes	125
Demokritos	133
Demosthenes	137
Denfert-Rochereau, P. M. P. A.	143
Denham, sir J.	145
Deprotis, A.	165
De Quincey, T.	172
Derfflinger, H. G.	176
Déroulède, P.	182
Derzjavin, G. R.	185
Desaix de Veygoux, L. C. A.	186
Deshoulières, Antoinette	209
Desideria, sv. drottn.	209
Desmarées, G. (självporträtt)	222
Desmoulins, B. C.	226
Desportes, F.	230
Desprez, J. L.	231
Dessalines, J.	234
Dessoir, L.	236
Destouches, P. N.	241
Detaille, É. J. B.	244
Devereux, R., 2:e carl af Essex	264
De Wet, C. R.	268
De Wette, W. M. L.	269
Dewey, G.	270
De Witt, J.	274
De Witte, W.	276
Devrient, L.	281
» K. A.	281
» P. E.	282
» G. E.	282
Diana af Poitiers. Efter målning af Primaticcio	313
Diaz, P.	324
Dickens, C.	330
Dickson, C.	334
» J. J.	335
» O.	336
Diderot, D.	344
Didot, A. F.	349
Diebitsch Zabalkanskij, H. K. F. A. v.	355
Diepenbeeck, A. v.	359
Diesel, R.	363
Dietrichson, L. H. S.	374
Diez, C. F.	379
Digby, sir K.	397
Dilke, sir C. W., politiker	424
Dillenius, J. J.	426
Dillner, J.	427
Dillon, J.	429
Dimitrij Ivanovitj (den förste falske)	435
Dingelstedt, F. von	445
Diocletianus	453
Diogenes från Sinope	456
Dippel, J. K.	486
Disraeli, I.	517
» B., earl af Beaconsfield	518
Ditters von Dittersdorf, K.	538
Djurberg, D.	563
Djurklou, N. G.	578
Dobrovský, J.	597
Doddridge, P.	607
Dodoëns, R.	608
Dohna, K. D.	633
Dolci, C.	640
Domat, J.	655
Dombrowski, J. H.	657
Donatello	699
Donders, F. C.	713
Donizetti, G.	716
Donne, J.	720
Doré, P. G.	739
Doria, Andrea	743
Dorval, Marie A. T.	753
Dossi, D.	759
Dostojevskij, F. M.	760

	Spalt
Dou, G. Efter självporträtt.	764
Douglas, James, 4:e earl af Morton	772
» » 4:e hertig af Hamilton	774
» » 2:e hertig af Queensberry	775
» Robert	776
» L. V. A.	776
» S. A.	778
Douglass, F.	779
Dove, H. W.	782
Drachmann, H. H. H.	794
Draconites, J.	800
Dragomirov, M. I.	810
Drake, sir F.	821
» E.	823
Draper, J. W.	832
» H.	832
Drayton, M.	838
Dreyfus, A.	850
Dreyschock, A.	853
Droste-Hülshoff, Annette E. von	880
Droste zu Vischering, K. A. v.	881
Drouyn de Lhuys, É.	891
Droysen, J. G.	892
Drummond, H.	903
Dryden, J.	917
Du Barry, Jeanne B.	964
Dubb, P.	965
Dubois, G.	987
» P.	989
Du Bois-Reymond, E. H.	991
Du Camp, M.	994
Du Cange, C. Du Fresne	995
Duccio di Buoninsegna	996
Du Chaillu, P. B.	997
Duchesnois, Catherine Joséphine	1000
Ducommun, É.	1004
Ducrot, A. A.	1006
Dudevant, A. L. Aurore	1009
Dudley, R., earl af Leicester	1014
Duc, F. G.	1016
Dufaure, J. A. S.	1020
Duff, A.	1023
Dufour, G. H.	1026
Dufwa, A. V.	1032
Dugazon, Louise Rosalie	1033
Duguay-Trouin, R.	1035
Du Guesclin, B.	1036
Dujardin, K.	1040
Dulong, P. L.	1046
Dumas, A., d. ä.	1048
» A., d. y.	1051
Dumouriez, C. F.	1059
Dunant, H.	1061
D'Uncker, K. H. L.	1066
Dunér, N. K.	1071
Dunois, J.	1076
Duns Scotus, J.	1078
Dupanloup, F. A. P.	1082
Duperron, J. D.	1084
Du Pont de Nemours, P. S.	1091
Dupré, J.	1093
Duprez, G. L.	1094
Du Puy, J. B. É. L. C.	1096
Dupuy, C. A.	1097
Dupuytren, G.	1098
Duquesne, A.	1098
Duquesnoy, F.	1099
Durand, C.	1103
Du Rietz, G. F.	1111
Duruy, V.	1114
Duse, Eleonora	1117
Duvall, G.	1121
» J. D.	1122
Duvergier de Hauranne, J.	1123
Dwight, T.	1127
Dvořák, A.	1128
Dybeck, R.	1139
Düben, Emerentia v.	1141
» J. v.	1141
» K. V. v.	1143
» G. V. J. v.	1144
Dücher, K. G.	1147
Dyck, A. v. Efter självporträtt	1150
» E. M. H. v.	1152
Dürer, A. Efter självporträtt	1178
Dziatzko, K.	1191
Dzierzon, J.	1191
Döbeln, G. K. v.	1205
Döllinger, J. J. I. v.	1248
Döring, T.	1252
Dörpfeld, W.	1253
Ebeling, A. Matilda	1269
Eber, P.	1271
Ebers, G. M.	1274
Eberstein, K. J.	1276
Ebner-Eschenbach, Marie v.	1279
Echegaray y Eizaguirre, J.	1287
Eck, J.	1299
Eckersberg, K. V.	1304
Edelcrantz, A. N.	1332
Edelfelt, A. G. A.	1335
Edelinck, G.	1337
Edelstam, G.	1338
Edgeworth, Maria	1348
Edgren, A. H.	1349
Edhem pascha	1352
Edholm, E. af	1353
» E. V. af	1353
Edison, T. A.	1363
Edlund, E.	1366
Edvard Bekännaren	1377
» III, eng. konung	1380
» VII, » »	1383
» svarte prinsen	1385
Edwards, J.	1388
Eeckhout, G. v. den	1390
Eek, J. F.	1392
Egede, H.	1425
» P.	1426
Eggers, J. v.	1442
Eggertz, V.	1444
Egmont, L.	1452
d'Egmont, J. L. A. É. S. S., grefvinna	1453

III. Andra illustrationer i texten.

	Spalt
Degeerska släktvapnet	1
"Friheten på barrikaderna". Efter målning af Delacroix	49
Delagardieska släktvapnet	50
Delagardieska palatset (Makalös)	65
Gamla Dramatiska teatern (Arsenalen), 1824 (till art. Delagardieska palatset)	65
Gamla Dramatiska teaterns (Arsenalens) salong, 1793 (till art. Delagardieska palatset)	65
Deleens boktryckarmärke (till art. Deleen, K. E.)	87
Springaren (till art. Delfinsläktet)	93
Sal i Prinsenhof från Vilhelm I:s tid (till art. Delft)	94
Sal i palatset i Delhi (till art. Delhi)	95
Stora moskén i Delhi (till art. Delhi)	96
Delningsmaskin	107
Delphinium Ajacis o. D. orientale	112
Po-deltat (till art. Delta)	113
Kvickjocks-deltat i sjön Saggat (till art. Delta)	115—116
Demeter (2 fig.)	122 o. 123
Denar (6 fig.)	139 o. 140
Hathor-templet (till art. Dendera)	141
Dendriter	142
Departur	156
Tiggande dervisch (till art. Dervisch)	184
Carlo Marzuppinis grafvård (till art. Desiderio da Settignano)	212
Desinfektion (2 fig.)	215
Desman-näbbmus (till art. Desman-näbbmöss)	221
Desmin	224
Desmodium	225
Titelbladet till 1611 års upplaga af Desportes' skrifter (till art. Desportes, P.)	229
Deutzia gracilis	258
De Wet och hans stab (till art. De Wet)	268
Devis (2 fig.)	273
Diadem (4 fig.)	289
Diagonal, *geom.*	294
Diagram, *geom.*	296
» *mek.* (2 fig.)	296
» *bot.*	297
Nya diakonisshuset i Stockholm (till art. Diakonissa)	301
Diakonisskapellet, det s. k. Ersta kapell (till art. Diakonissa)	302
Diakonissdräkt (till art. Diakonissa)	303
Diamagnetism	308

	Spalt
Diameter	312
Dianthus Caryophyllus	314
Diapensia lapponica	315
Diatomaceæ	322
Gadshill (till art. Dickens, C.)	332
Diclytra spectabilis (till art. Dicotyledoneæ)	340
Dictyonema	341
Diderots staty i Paris	345
Didos död. Efter en antik målning	348
Boktryckarmärke för firman Didot	348
Hjältar ur sagan om Didrik af Bern. Efter hvalfmålning i Floda kyrka (till art. Didrikssagan)	350
Slottet i Dieppe	360
Dieselmotorn (3 fig.) 365 o.	366
Differentialmanometer	382
Differentialtermometer	385
Diffraktion (2 fig.) 387 o.	388
Digitalis purpurea	406
Fasaden af kyrkan Notre-Dame i Dijon	412
Dike, dödande Adikia. Efter forngrek. vasbild (till art. Dike)	414
Diligens (4 fig.) 422 o.	423
Dill	425
Dingon	446
Skalle af Dinoceras mirabile (till art. Dinoceras)	448
Dinophilus	449
Dinornis robustus	450
Dinotherium (2 fig.)	451
Fasad-del af Diocletianus' palats i Spalato (till art. Diocletianus)	454
Dionæa muscipula	459
Dionysos (3 fig.) 463—464, 465 o.	466
Dioskurerna (guldmynt från Tarent)	470
Protopterus (till art. Dipnoi) 485—	486
Skalle af Diprotodon	487
Diptera (3 fig.) 488, 489 o.	490
Dipterus	491
Diptychon (2 fig.)	492
Dipylonvaser (2 fig. till art. Dipylon)	493
Medlem af direktorium (till art. Direktorium)	495
Disa	500
Diskordans	508
Dissolving views	525
Distomum (7 fig.) 531 o.	532
Mynt, utgifvet af Djingis-kan (till art. Djingis-kan)	554
Djupafors (1868)	558
Djursholms slott 1682... 583—	584
» » i sitt nuv. skick	584
Hertig Adolf Fredriks med gemål grafkapell i Doberans abbotskyrka (till art. Doberan)	595
Docka (4 fig.) 601, 603—	604
Dodekaeder	608
Dofhjort	611
Dogedräkt (till art. Doge)	613
Dogcart	614
Dogger, *sjöv.*	614
Hundhaj (Scyllium canicula; till art. Doggfisksläktet)	616
Filos. doktorsring (till art. Doktor)	637
Teol. doktorshatt (till art. Doktor)	637
Dolichos Lablab albus	644
Dolk (2 fig.)	645
10 dollars-stycke i guld (till art. Dollar)	647
Dolma	648
Dolma-bagtje	649
Domarring i Vads socken, Västergötland (till art. Domarring)	655
Domatier (4 fig.)	656
Domherre	660
Dominikanmunk (till art. Dominikanorden)	664
Dominikannunna (till art. Dominikanorden)	664
Domino, *maskeradkappa*	669
Domino, *spel*	669
Domitianus, staty i Vatikanen	670
Domkraft (2 fig.)	674
Domnarfvets järnverk	679
» pappersbruk	682
Den helige Georg (till art. Donatello)	700
Kazanpasset vid Nedre Klissura (till art. Donau)	709
Dopfunt (3 fig.) 730 o.	731
Skäggdoppingen (till art. Doppingsläktet)	733
Dorema	740
Doris pilosa	744
Dortmund—Ems-kanalens lyftverk vid Henrichenburg (till art. Dortmund—Ems-kanalen)	753
Doryforos	754
Dorylus helvolus (till art. Dorylinæ)	754
Eciton hamatum (till art. Dorylinæ)	756
Dovers östra höjdbefästningar (till art. Dover)	783
Draba verna	790
Svenska drabantuniformer från olika tider (till art. Drabant) 791—	792
Dracæna Draco	793
Drachenfels	793
Drachme (3 fig.) 798 o.	799
Drag, *tekn.* (3 fig.) 800 o.	801
» *fisk.* (2 fig.)	802
Dragant, *farm.*	804
Dragg	806
Svenska dragonuniformer från olika tider (till art. Dragon) 811—	812
Platsen för Dragsmarks kloster (till art. Dragsmark)	814
Frukter af Calamus Draco (till art. Drakblod)	815
Drake, *sag.* (3 fig.)	816
» (Drakskepp) *arkeol.* (3 fig.) 817 o.	818
» *luftsegl.tekn.* (3 fig.)	820
Draken i Babel	824
Drakslinga	826
Drammen, situationsplan 827—	828
Dravidiska folktyper (till art. Dravida)	835
Katolska hofkyrkan i Dresden (till art. Dresden)	842
Zwinger i Dresden (till art. Dresden) 843—	844
Dressin (2 fig.)	847
Drifankare	857
Drifvet arbete (2 fig.)	864
Vanliga drillsnäppan (till art. Drillsnäppsläktet)	866
Drittel	868
Dromatherium	872
Dromiopsis rugosa	873
Didus ineptus (till art. Drontsläktet)	875
Droppar, *bygnk.* (2 fig.)	876
Parti af Adelsberggrottan i Krain (till art. Droppsten)	877
Drosera rotundifolia	878
Droska	879
Drottninghuset	888
Drottningskär	888
Drufva, *krigsv.*	898
Druid	899
Drunkning (4 fig.) 906 o.	907
Drury-lane-teatern	909
Druser (2 fig.)	911
Nero Claudius Drusus' triumfbåge (till art. Drusus)	913
Dryas octopetala	916
Dryobalanops Camphora	921
Dräkt (11 fig.) 927, 929, 930, 938, 941 o.	942
Dräktreformföreningen (4 fig.)	945
Skånsk drättaduk (till art. Drätt) 949—	950
Dubbelbildsmikrometer	967
Dubbelbotten (2 fig.)	968
Diplozoon paradoxum (till art. Dubbeldjur)	970
Dubbelflöjtblåsande flicka (till art. Dubbelflöjt)	970
Vanlig tusenfoting (Julus sabulosus; till art. Dubbelfotingar)	971
Dubbelsvans, *her.*	977
Dubbeltrasten	978
Dublin, situationsplan 981—	982
Petit duc (till art. Duc)	994

	Spalt
Duchâtel	998
Duchesnea indica	1000
Atropa Mandragora (till art. Dudaim)	1008
Dufedmonumentet (till. art. Dufed)	1022
S. A. Andrées brefdufva (till art. Dufpost)	1029
Dufsläktet (4 fig.)	1030 o. 1031
Dugongsläktet	1034
Duilius-pelaren (till art. Duilius)	1039
Dukagångsväfnad (2 fig.)	1040
Dukat (2 fig.)	1042 o. 1043
Gellivare-Dundret (till art. Dundret)	1070
Den hel. Dunstan förjagar frestaren-djäfvulen (till art. Dunstan, den helige)	1080
Durga	1109
Katedralen i Durham (till art. Durham)	1110
Dvärgar af afrik. Acka-stammen (till art. Dvärg)	1131—1132
Japanskt dvärgträd (till art. Dvärgträd)	1134
Dvärgpäronträd (till art. Dvärgträd)	1135
Danskarnas besättande af Dybbölställningen 18 apr. 1864 (till art. Dybböl)	1137—1138
Dykarlarv (till art. Dykarfamiljen)	1156
Macrodytes marginalis (till art. Dykarfamiljen)	1156
Dykdalb	1157
Dykeri (6 fig.)	1159—1162
Dynamit (2 fig.)	1169
Dynamometer	1171
Dyner (2 bilder från dyn å Gotska Sandön)	1173
Dürers hus i Nürnberg (till art. Dürer, A.)	1181
Däck (11 fig.)	1193—1198
Dämmare	1203
v. Döbelns gravvård på Johannes' kyrkogård i Stockholm (till art. Döbeln, G. K. v.)	1208
Döda hafvet	1213
Döden, *i bildande konst* (4 fig.)	1215—1217
Necrophorus vespillo (till art. Dödgräfvarsläktet)	1219
Ett stycke ur dödsboken (till art. Dödsboken)	1229
Dödsdans (2 fig.)	1231
Dödskallefjärilu	1233
Anobium pertinax (till art. Dödsuret)	1242
Dörne (3 fig.)	1253
Dörrstängare	1254
Dös, sidovy o. plan. (2 fig.)	1254
Earlkrona (till art. Earl)	1260
Plan af katedralen i Salisbury (till art. Early english)	1261
Salisbury-katedralens hufvudskepp (till art. Early english)	1262
Easterling	1262
Diagram, utvisande springflods och nipflods uppkomst (till art. Ebb och flod)	1267
Ebenholts	1270
Ecce homo. Efter kopparstick af A. Dürer	1284
Ecclesia (2 fig.)	1285
Sugfisk (till art. Echeneis)	1290
Myrpiggsvin (till art. Echidna)	1292
Echinocorys (2 fig.)	1293 o. 1294
Echinus, *bygnk.* (4 fig.)	1294 o. 1295
Echium vulgare	1296
Echiurus	1296
Pan o. Echo (till art. Echo)	1297
Sveriges indelning i stift (karta till art. Ecklesiastik indelning)	1311
École des beaux-arts, gårdsinteriör	1314
Economiser	1316
Écu	1317
Eddystones fyr (till art. Eddystone)	1331
Ruin af borgen i Edessa (till art. Edessa)	1344
Edfu-templet	1346
Plan af templet i Edfu (till art. Edfu)	1346
Edvard I:s stora sigill (till art. Edvard I)	1378
Artemis, staty (till art. Efesos)	1394
Efesos, situationsplan	1395—1396
Pelare från Artemision (till art. Efesos)	1397
Egentliga Finlands vapen	1431
Västra gafvelgruppen från templet på Egina (till art. Eginetisk konst)	1449—1450
Egrenermaskin (2 fig.)	1459
Egyptiska glasögonormen	1495

FÖRKORTNINGAR.

abl. = ablativ.
ack. = ackusativ.
adj. = adjektiv.
admin. = administrativt.
afd. = afdelning(en).
afh. = afhandling.
alban. = albanesiskt.
amerik. = amerikanskt.
anat. = i anatomien.
ang. = angående.
angls. = angelsaxiskt.
anon. = anonym (-t, -a).
arab. = arabiskt.
aritm. = i aritmetiken.
arkeol. = i arkeologien.
armen. = armeniskt.
art. = artikel.
artill. = i artilleriväsendet.
astrol. = i astrologien.
astron. = i astronomien.
atm. = atmosfär(er).

b. = boken.
bab. = babyloniskt.
baln. = i balneologien.
bask. = baskiskt.
bd = band.
bearb. = bearbetad.
befästningsk. = i befästningskonsten.
bergsv. = i bergsväsendet.
bildh. = i bildhuggarkonsten.
biljardt. = biljardterm.
biogr. = biografi.
biol. = i biologien.
bl. a. = bland annat.
bokh. = i bokhålleriet.
bokhand. = i bokhandeln.
boktr. = i boktryckarkonsten.
bot. = i botaniken.
br. = bredd.
bras. = brasilianskt.
brit. = brittiskt.
brukl. = brukligt.
bygnk. = i byggnadskonsten.

C. = Celsius.
cg. = centigram.
cirk. = cirkulär.
civilr. = i civilrätten.
cl. = centiliter.
cm. = centimeter.
ctr = centner.

d. = död; del.
da. = danskt.
dal. kmt = daler kopparmynt.
dal. smt = daler silfvermynt.
dansk. = i danskonsten.
dat. = dativ.
dep. och *depart.* = departement.
dermat. = dermatiskt.
dets. = detsamma.
dg. = decigram.
dim. = diminutiv.
dipl. = i diplomatien.
dl. = deciliter.
dlr = delar.
dm. = decimeter.
d. o. = detta ord.
doll. = dollar(s).
d:r = doktor.
dt. = deciton.
d. v. s. = det vill säga.
d. y. = den yngre.
dyl. = dylik (-a, -t).
dåv. = dåvarande.
d. ä. = den äldre; det är.
därst. = därstädes.

e. d. = eller dylikt.
eg. l. *egentl.* = egentligen.
egypt. = egyptiskt.
ekon. = i ekonomien.
e. Kr. = efter Kristus.
elektrot. = i elektrotekniken.
eng. = engelskt.
enl. = enligt.
e. o. = extra ordinarie.
estet. = i estetiken.
etc. = et cetera.
etnol. = i etnologien.
europ. = europeiskt.

f. = född.
farm. = i farmakologien.
f. d. = för detta.
fda. = forndanskt.
fem. = femininum.
ff. = och följande.
fi. = finskt.
fig. = figurligt; figur(en).
filos. = i filosofien, filosofie.
finansv. = i finansväsendet.
fisk. = fiskeriterm.
f. Kr. = före Kristus.
fla. = flamskt.
f. n. = för närvarande.
fnegypt. = fornegyptiskt.
fnfr. = fornfranskt.
fnhty. = fornhögtyskt.
fnisl. = fornisländskt.
fnit. = fornitalienskt.
fnlty. = fornlågtyskt.
fno. = fornnorskt.
fnod. = fornnordiskt.
fnpers. = fornpersiskt.
folkl. = folkloristiskt.
fonet. = i fonetiken.
fornk. = i fornkunskapen.
fortif. = i fortifikationsväsendet.
fot. = fotografiskt.
fr. = franskt.
frcs = francs.
fr. Gr. = från Greenwich.
fr. h. = från höger.
frih. = friherre.
fris. = frisiskt.
fr. o. m. = från och med.
fr. v. = från vänster.
fsv. = fornsvenskt.
fullb. = fullbordad(t).
fys. = i fysiken.
fysiol. = i fysiologien.
fängv. = i fängvårdsväsendet.
fäktk. = i fäktkonsten.
f. ö. = för öfrigt.
följ. = följande.
föreg. = föregående.
förf. = författad.
förordn. = förordning.
förv. = i förvaltningen.

gael. = gacliskt.
gen., genit. = genitiv.
geogr. = i geografien.
geol. = i geologien.
geom. = i geometrien.
ggr = gånger.
gr. = gram.
grek. = grekiskt.
g. st. = gamla stilen.
G. T. = Gamla Testamentet.
guv. och *guvern.* = guvernementet.
gymn. = i gymnastiken.

h. = hälften; häfte.
hand. = handelsterm.
handtv. = handtverksterm.
har = hektar.
hebr. = hebreiskt.
hedersl. = hedersledamot.
her. = i heraldiken.
hftn = häften.
hg. = hektogram.
hist. = i historien.
histol. = i histologien.
hkr = hästkrafter.
hl. = hektoliter.

h. o. h. = helt och hållet.
holl. = holländskt.
husdjurssk. = i husdjursskötseln.
hydrogr. = i hydrografien.
hyg. = i hygien.

ibd., *ibid.* = ibidem (lat.), på samma ställe.
ind. = indiskt.
inv. = invånare.
ir. = iriskt.
irl. = irländskt.
i sht = i synnerhet.
isl. = isländskt.
i st. f. = i stället för.
it. = italienskt.

jaktv. = i jaktväsendet.
jap. = japanskt.
jfr = jämför.
jur. = i juridiken.
järnv. = i järnvägsväsendet.

k. = kunglig (-t, -a).
kam. = i kameralväsendet.
kand. = kandidat.
kap. = kapitel.
kbcm. = kubikcentimeter.
kbdm. = kubikdecimeter.
kbm. = kubikmeter.
kbmm. = kubikmillimeter.
kelt. = keltiskt.
k. br. = kungligt bref.
kem. = i kemien.
keram. = i keramiken.
k. förkl. = kunglig förklaring.
kg. = kilogram.
kin. = kinesiskt.
kir. = i kirurgien.
kirg. = kirgisiskt.
kl. = klass.
km. = kilometer.
kmt. = kopparmynt.
K. M:t = kunglig majestät.
kokk. = i kokkonsten.
konstind. = i konstindustrien.
konstt. = konstterm.
korresp. = korresponderande.
kr. = kronor.
k. regl. = kungligt reglemente.
krigsv. = i krigsväsendet.
krist. = i kristallografien.
kroat. = kroatiskt.
kronol. = kronologiskt.
kung. = kungörelse.
kungl. = kunglig (-t, -a).
kvcm. = kvadratcentimeter.
kvdm. = kvadratdecimeter.
kvkm. = kvadratkilometer.
kvm. = kvadratmeter.
kvmm. = kvadratmillimeter.
kymr. = kymriskt.

l. = eller; liter.
landtbr. = i landtbruket.
lapp. = lapskt.
lat. = latinskt.
led. = ledamot.
lgd = längd; longitud.
litt. = litteratur.
liturg. = i liturgien.
log. = i logiken.
lty. = lågtyskt.

m. = meter.
malaj. = malajiskt.
m. a. o. = med andra ord.
mask. = maskulinum.
maskinb. = i maskinbyggnadskonsten.
maskint. = i maskintekniken.
mat. = i matematiken.
med. = i medicinen; medicine.
medl. = medlem.
mek. = i mekaniken.
metall. = i metallurgien.
meteor. = i meteorologien.
metr. = i metriken.
mexik. = mexikanskt.
m. fl. = med flera.
mg. = milligram.
mht. = medelhögtyskt.
milit. = militärt; militärväsendet.
mill. = million(er).
miner. = i mineralogien.
mk = mark.
mkg. = meterkilogram.
mlat. = medeltidslatinskt.
mll. = medellågtyskt.
mm. = millimeter.
m. m. d. = med mera dylikt.
mongol. = mongoliskt.
mrs. = mistress.
M:t = Mount (eng.), berg.
mtl = mantal.
mus. = i musiken.
myntv. = i myntväsendet.
myt. = i mytologien.
målark. = i målarkonsten.

n. = norr, nordlig.
nationalek. = i nationalekonomien.
neutr. = neutrum.
N. F. = Nordisk Familjebok.
n. h. o. v. = namn, heder och värdighet.
nlat. = nylatinskt.
no. = norskt.
nom. = nominativ.
nord. = nordiskt.
n. st. = nya stilen.
N. T. = Nya Testamentet.
num. = i numismatiken.
nuv. = nuvarande.
nyhty. = nyhögtyskt.

o. = och.
o. a. = och andra.
obstetr. = i obstetriken.
o. d. = och dylikt.
o. f. = och följande.
off. = officiellt.
oftalm. = i oftalmologien.
omarb., *omarbet.* = omarbetad.
omkr. = omkring.
ord. = ordinarie.
ordf. = ordförande.
ordn. = ordning.
o. s. v. = och så vidare.

paleobot. = i paleobotaniken.
paleont. = i paleontologien.
patol. = i patologien.
pd st. = pund sterling.
pedag. = i pedagogiken.
pers. = persiskt; personer.
petr., *petrogr.* = i petrografien.
pl., *plur.* = pluralis; *pl.* äfven = plansch.
po. = polskt.
polit. = i politiken.
port. = portugisiskt.
postv. = i postväsendet.
preuss. = preussiskt.
proc. = procent.
prof. = professor.
prov. = provins.
provens. = provensalskt.
psyk. = i psykologien.

rdr = riksdaler; *rdr b:ko* = riksdaler banko; *rdr rgs* = riksdaler riksgälds.
reg.-omr. = regeringsområde.
reg.-ton = register-ton.
resp. = respektive.
ret. = i retoriken.
R. F. = regeringsformen.
ridk. = i ridkonsten.
R. O. = riksdagsordningen.
rom. = romerskt.
rum. = rumänskt.
ry. = ryskt.
rätorom. = rätoromanskt.
rättshist. = i rättshistorien.
rör. = rörande.

s. = söder, sydlig.
sag. = i sagor.
sagohist. = i sagohistorien.
sanskr. = i sanskrit.
s. d. = samma dag.
serb. = serbiskt.
sing. = singularis.
sistn. = sistnämnda.
sjör. = i sjörätten.
sjöv. = i sjöväsendet.
s. k. = så kallad.
skjutk. = i skjutkonsten.
skogsh. = i skogshushållningen.
skogsv. = i skogsväsendet.
skolv. = i skolväsendet.
skpsb. = i skeppsbyggeriet.
skr. = skrifter.
slav. = slaviskt.
s. m. = samma månad.
smt = silfvermynt.
S. O. = successionsordningen.
sp. = spanskt; spalt.
spd. = speciedaler.
spelt. = spelterm.
spirit. = i spiritismen.

portv. = i sportväsendet.
språkv. = i språkvetenskapen.
st. = ställen; stycken; stiftad (-e, -t).
statist. = i statistiken.
statsr. = i statsrätten.
stds = standards.
straffr. = i straffrätten.
subst. = substantiv.
suppl. = supplement.
sv. = svenskt.
syr. = syriskt.
s. å. = samma år.

tandläk. = i tandläkarkonsten.
tekn. = tekniskt.
telegr. = i telegrafien.
teol. = i teologien; teologie.
teos. = i teosofien.
t. ex. = till exempel.
text. = i textilindustrien.
T. F. = tryckfrihetsförordningen.
t. f. = tillförordnad.
t. h. = till höger.

thr = thaler.
tills. = tillsammans.
tjech. = tjechiskt.
tld = tunnland.
tnr = tunnor.
t. o. m. = till och med.
toxik. = i toxikologien.
tr. = tryckt.
trol. = troligen.
trädg. = i trädgårdskonsten.
träv. = i trävaruindustrien.
turk. = turkiskt.
t. v. = till vänster.
ty. = tyskt.

u. h. = under hafsytan.
ung. = ungerskt; ungefär.
univ. = universitet.
uppf. = uppförd.
uppl. = upplaga(n), upplagor.
upps. = uppsats.
urmak. o. *urmakark.* = i urmakarkonsten.

urspr. = ursprungligen.
utg. = utgifven (-et, -na).

v. = väster, västlig.
vanl. = vanligen.
var. = varietet(en).
vend. = vendiskt.
veter. = i veterinärväsendet.
vol. = volym.
väg- o. vattenb. = i väg- och vattenbyggnadskonsten.
växtfys. = i växtfysiologien.
växtpat. = i växtpatologien.

zool. = i zoologien.

ångm. = i ångmaskinläran.
årg. = årgång, årgångar.
årh. = århundrade.

ö. = öster, östlig.
öfv. = öfversatt, öfversättning.
ö. h. = öfver hafvet.

RÄTTELSER.

Bd	I	sp.	1011	rad	5	uppifrån	*står*	Orela	*bör vara* Onela
»	II	»	26	»	31	»	»	den föregående son	» den föregående sonson
»	»	»	202	»	14—13	nedifrån	»	vid Ålsjön..... Marman.	» vid Ljusne älfs utlopp ur sjön Marman, genom Marma—Sandarne järnväg (privat) förenadt med Sandarne.
»	»	»	1416	»	25	»	»	Dhanlagiri	» Dhaulagiri
»	»	»	1468	»	31	uppifrån	»	Fjöstelsröds	» Tjöstelsröds
»	III	»	568	»	28	»	»	à $45^1/_2$	» om sammanlagdt $45^1/_2$
»	»	»	658	»	23	nedifrån	»	nedanstående	» ofvanstående
»	»	»	882	»	2	uppifrån	»	Lorenzo	» Lourenço
»	»	»	1452	»	31	nedifrån	»	Schandorff	» Schandorph
»	»	»	»	»	5	»	»	*Lasalle*	» *Lassalle*
»	»	»	1453	»	24	»	»	Lasalle	» Lassalle
»	IV	»	18	»	27	uppifrån	»	upptäcktare	» upptäckare
»	»	»	305	»	21	nedifrån	»	1856	» 1859
»	»	»	420	»	1	»	»	*hodókauston*	*holokaũ'toma*
»	»	»	1094	»	13	»	»	Summer	» Sumner
»	»	»	1316	»	4	uppifrån	»	Bourgeois	» Loubet
»	»	»	»	»	5	»	»	och nov.	» och krigsminister i ministären Bourgeois' nov.
»	»	»	1444	»	12—13	»	»	träslag:.... m. fl.	» träslag (mahogny, bresiljeträ), sassaparill, ipekakuanha m. m.
»	V	»	235	»	29	»	»	V. L—m	» V. Lm
»	»	»	413	»	22	nedifrån	»	Scharnhorsts	» Gneisenaus
»	»	»	492	»	15	»	»	Nikolaus II	» Nikolaus III
»	»	»	875	»	27	uppifrån	»	Torcy	» Colbert 2
»	»	»	876	»	32	»	»	1:a	» 1:a och 2:a
»	»	»	»	»	21	nedifrån	»	Conningsby	» Coningsby
»	»	»	1239	»	31	»	»	lätt	» lät
»	»	»	1267	»	16	uppifrån	»	31,500	» 30.527
»	»	»	1268	»	20	»	»	$29_{,10}$	» $29_{,0}$
»	»	»	1456	»	7	»	*ordet*	Clavadel *utgår*	
»	»	»	1470	»	13	»	*står*	Püspök—Ladány—Budapest	*bör vara* Püspök-Ladány—Budapest

Bd V sp. 1486. Porträttet föreställer kejsar Decius (Decius 3).
» » » 1495 rad 3—2 nedifrån *står* Chambord *bör vara* Chamrond
» VI » 21 » 33 uppifrån » A. S. Lm » R. V.
» » » 51 » 22 nedifrån » under store » under den store
» » » 116 » » » » Mammatsch » Nammatsch
» » » 183 » 7 uppifrån » ånyo » icke
» » » 199 » 6 uppifrån » stammaens » stammens
» » » 215 » 5 » » ugnen *b* » ugnen genom *b*
» » » 244 » 21 nedifrån » bästa » första
» » » 257 » 19 uppifrån » **protestantverein** » **protestantenverein**
» » » 259 » 3 » » *Vicvē* » *Viçvē*
» » » 261 » 5 » » *Kharōṣṭhoi*, från semitiska alfabetet, *bör vara* *Kharōṣṭhī*, från semitiska alfabet,
» » » 269 » 23 nedifrån » 18 juni *bör vara* 16 juni
» » » 281 » 27 » » och » und
» » » 284 » 20 » » skådespel » sångspel
» » » » » 13 » » **Dezman** » **Dežman**
» » » 310 » 9 » *Eʃter* med talet 12 *insättes*: till produkten lägges värdet af 1 karat gånger karatens antal. En briljant på 4 karat, om 1 karat är värd 250 kr. = (4. 4. 12) + (250. 4).
» » » 315 » 5 » *står* 2 *bör vara* 72
» » » 330 » 22 » » **Dichthardia** » **Dichthadia**
» » » 336 » 16 uppifrån » 1858 » 1852
» » » 341 » 33 » » Lindley » Lindley & Hutton
» » » 391 » 15 nedifrån » Seecelowitz » Seelowitz
» » » 528 » 13 » *insättes* B. C—m.
» » » 600 » 24 uppifrån *står* **Dochau** » **Dochan**
» » » 605 » 28 » *insättes* C. K. S.
» » » 645 » 47 » Raden *utgår*
» » » 789 » 15 » *står* [dåsa] *bör vara* [dǎʃa]
» » » 885 » 33 nedifrån » E. U. B. » E. N. B.
» » » 1000 » 22 » » [də′tʃäss] » [da′tʃis]
» » » » mellan rad 20—21 nedifrån *insättes* **Duchn,** *bot.* Se Pennisetum.
» » » 1002 rad 19 uppifrån. Raden *utgår*
» » » 1024 » 30 nedifrån *orden* markis af *utgå*
» » » 1029 » 13—12 » *står* d. 1836 (födelseåret okändt) *bör vara* f. 1786 i Savojen, d. 1836
» » » 1046 » 9 uppifrån » **Dulkamaresin** *bör vara* **Dulkamaretin**
» » » 1081 » 16 nedifrån » [dpyǎʃä′l] » [dypǎʃä′l]
» » » 1195 i underskriften till fig. 5 *står* M balk » M back

NORDISK FAMILJEBOK

KONVERSATIONSLEXIKON

OCH

REALENCYKLOPEDI

Degeberg, 3 mtl frälse säteri i Rackeby socken, Källands härad, Skaraborgs län, vid Vänern, omkr. 13 km. från staden Lidköping. Till gården höra dessutom $^3/_4$ mtl frälse, $^1/_2$ mtl kronoskatte och $^3/_8$ mtl krono. Taxeringsvärde 160,000 kr. Hela arealen utgör 521,$_{29}$ har, hvaraf 9,$_{87}$ har park och trädgård. E. Nonnen, som 1828 inköpte egendomen, öppnade där 1834 det första landtbruksinstitutet i Skandinavien. Rikets ständer hade 1834 för detta ändamål beviljat honom ett årligt statsanslag af 5,000 rdr b:ko, och 1844 höjde de detta till 10,000 rdr b:ko. Lärjungarna voro indelade i tvenne klasser, af hvilka den högre, som motsvarade de nuvarande svenska landtbruksinstitutens elevkurs, upphörde 1853 och den lägre, som var en föregångare till de lägre landtbruksskolorna, nedlades vid Nonnens död, 1862. Inom den högre klassen funnos tre och inom den nedre tjugufyra friplatser. Efter Nonnens död frånsåldes det till D. hörande Stensholmens säteri, men D. sköttes för stärbhusets räkning till 1895, då det såldes.

Degeberga, socken i Kristianstads län, Gärds härad. 3,925 har. 1,289 inv. Annex till Vidtsköfle, Lunds stift, Gärds kontrakt.

De Geer [dö jär], svensk-finsk-holländsk adlig ätt, härstammande måhända från den före 1200-talet kända brabantska släkten de Hamal, som byggde slottet Geer i biskopsstiftet Liège, efter hvilket en gren upptog namnet D. I familjens vapensköld förekomma bl. a. tre liljor — hvilka en fransk konung säges hafva tilldelat en D., därför att han utmärkt sig i fransk tjänst — jämte devisen "non sans cause" ("icke utan orsak"). Den svenska ättens med säkerhet kände stamfader var Jean Lambert de Geer de Chaynée (midten af 1400-talet). Med dennes ättling i fjärde led, Louis D. (se nedan 1), inkom ätten 1627 till Sverige. Louis blef s. å. naturaliserad och fick 1641 svenskt adelskap. En gren af hans ätt, D. till Tervik, som 1766 blef friherrlig och 1809 upphöjdes i finskt grefligt stånd, utgick på manssidan 1855. En annan gren, D. till Leufsta, blef friherrlig 1773. En tredje gren, D. till Finspång, blef friherrlig 1797. En medlem af Leufsta-grenen, friherre Karl D. (se D. 7), fick 1818 grefligt värdighet och slöt 1861 själf sin grefliga ätt. En gren af den adliga släkten D. immatrikulerades 1818 på finska riddarhuset, men utdog på manssidan 1904. En gren af Louis D:s ättlingar lefver kvar i Holland; två medlemmar af denna gren hafva (1822 och 1867) erhållit holländsk friherrlig värdighet — den förre, Jan Lodewijk Willem (f. 1784, d. 1857), baron D. till Jutphaas (gods nära Utrecht), författade åtskilliga arbeten rörande sin släkt och öfversatte "Axel" m. fl. stycken af Tegnér (1834).

Litt.: J. L. W., baron D. till Jutphaas, "Notice historique sur la famille de de Geer" (Utrecht, 1843—57) och "'Het geslacht De Geer. Van het begin der 12:de tot het einde der 19:de eeuw. Historisch, biographisch en genealogisch oversicht" (t. o. m. 1893, 254 sid.; Oisterwijk).

1. Louis (Lodewijk, Lovis, Louys) D., köpman, industriidkare, den svenska industriens fader, f. 17 nov. 1587 i Liège. Hans fader, Louis D., herre till Gaillardmont, lär hafva jämte sin familj, för religionens skull, flytt från sitt hem och begifvit sig till Dordrecht i Holland. Den unge Louis fick dels i fädernehemmet, dels genom utländska resor en grundlig underbyggnad både i allmän bildning och särskildt i allt hvad som hörde till affärslifvet. Efter faderns död slog han sig ner som köpman, först i Dordrecht och sedan (1615) i Amsterdam, som blef medelpunkten för hans verksamhet. I förbindelser med Sverige kom han till följd af svenska kronans behof dels af penningförsträckningar, dels af vapen och andra krigsförnödenheter. I båda dessa afseenden stod D., åtminstone från 1617, i affärsgemenskap med

svenska kronan. Genom sina landsmän bröderna De Besche fick han närmare kännedom om Sveriges stora naturliga rikedomar. En af dessa bröder, Velam Gillisson, arrenderade 1618 af kronan Finspångs gård och län för D:s penningar och mot hans borgen samt blef sedermera, såsom den tekniskt bildade yrkesidkaren, en verksam medhjälpare åt den kapitalstarke affärsmannen i flera af hans företag. Nu började D. nedlägga betydliga kapital i Sverige och gjorde därigenom Finspång till den svenska storslöjdens förnämsta härd: där anlades nya masugnar, stångjärnshammare och manufakturer i stor skala, tackjärnsblåsningen och stångjärnssmidet förbättrades efter fransk eller vallonsk metod, kanongjuteri anlades, och järnkanoner började tillverkas. I det närbelägna Norrköping, som blef utskeppningsorten för den nya industrien, anlades gevärsfaktori, mässingsbruk o. s. v. För drifvande af den nya industrien inkallades en mängd vallonska bergsmän och smeder från Liège och Namur. Gustaf Adolf gjorde allt för att främja D:s verksamhet; han "karesserade den mannen nog, innan han fick locka honom i riket" (P. Brahe). Så snart D. kommit till Sverige, hvilket inträffade 1627, blef han genast naturaliserad. Kort förut hade han af kronan arrenderat äfven Österby, Leufsta och Gimo bruk i Uppland. Nu öfverhopades han med åtskilliga mer eller mindre lönande uppdrag för kronans räkning: han öfvertog alla kronans gevärsfaktorier, och sedan kronan själf öfvertagit kopparhandeln och salthandeln i riket, blef han, jämte sin landsman Erik Larsson (v. der Linde), direktor öfver kronans dithörande affärer. Hans befattning med kopparhandeln invecklade honom i många obehag och ådrog honom både Gustaf Adolfs och förmyndarstyrelsens misshag. Sannolikt är dock detta att räkna till de missförstånd, som lätt uppkomma i affärer, då hvar och en står på sin fördel. Det goda förhållandet emellan honom och regeringen blef likväl snart återställdt; särskildt visade Axel Oxenstierna honom mycken vänskap och stort förtroende. Under förmyndarregeringen utvidgade D. alltmer sin verksamhet: hans arrenden omfattade slutligen ej allenast Finspång och Dannemoraverken, utan äfven åtskilliga andra bruk, i Uppland, Södermanland, Närke och Värmland. För att ännu närmare fästa honom vid Sverige tilldelade honom regeringen 1641 svenskt adelskap och lät honom under frälserätt köpa några af sina arrendebesittningar, näml. Finspång med underlydande samt Österby, Leufsta och Gimo jämte tillhörande lägenheter (utom Dannemora grufva). Därmed hade D. gjort Sverige till sitt andra fädernesland. Det dröjde ej heller länge, innan han fick tillfälle att visa sin erkänsla och sin patriotism. Det är nu, som köpmannen höjer sig till statsmannens ståndpunkt. När danska kriget utbryter (1643), skyndar D., på svenska regeringens uppmaning, såsom kungl. svensk kommissarie till Holland, påkallar Staternas bistånd, och då detta uteblir, utrustar han, mest på egen bekostnad, en flotta om 30 fartyg, som under amiral Thijssens befäl afgår till Danmark för att öfverföra svenskarna från fastlandet till öarna. Väl misslyckades denna första expedition, ty danskarna tvungo densamma redan i Nordsjön att återvända, och när den återkom till Holland, råkade D. i stor förlägenhet, därför att skeppsfolket pockade på sin sold och gjorde myteri; men genom stora ansträngningar kunde D. likväl snart åter sända en eskader af 22 skepp till Norden. Denna lyckades bättre: den befriade Göteborg från den danska blockaden, trängde genom Öresund, förenade sig med svenska flottan och tog en ärofull andel i den sjöseger, som under K. G. Wrangels öfverbefäl vanns mellan Femern och Lolland 13 okt. 1644 — en seger, som gjorde svenskarna till herrar på sjön och därmed nödgade danskarna till fred (se Å. Munthe: "Svenska flottans sjöhjältar", V, 1905). Vid fredsunderhandlingen rönte D., som redan 1644 återkommit från Holland, den hedern att af Axel Oxenstierna rådfrågas rörande fredsvillkoren Kostnaderna för hans expedition beräknades till nära en half million riksdaler specie, för hvilken summa han på flera sätt godtgjordes. Den vanliga uppgiften att han för sitt fosterländska handlingssätt endast rönte otack och gjorde stora förluster tyckes sakna grund.

Sedan D. efter fredens afslutande återgått till privatlifvet, fortsatte han sin storartade industriella verksamhet och utvidgade densamma dels genom nya egendomsköp, dels med tillhjälp af de nya arbetskrafter, som vunnos genom en ny invandring af valloner. De nya arbetsmetoder, som genom D:s bemedling infördes i det industriella lifvet, voro öfver två sekler härskande i Sverige. Vid Leufsta och Österby uppdrefs tillverkningen oerhördt, så att dessa båda bruk, så länge smidestvånget gällde, voro rikets största. Under sina senare lefnadsår arbetade han äfven på utvidgande af Sveriges handelsförbindelser och kolonialväsen. Efter att hafva för egen räkning drifvit handel på Guineakusten förmådde han (1649) regeringen att inrätta ett afrikanskt kompani med privilegium på oceanhandeln s. om Kanarieöarna, och året därpå inköptes af en negerkonung Cabo Corso på Guldkusten, där en svensk koloni anlades (se vidare Afrikanska kompaniet).

Efter att 1651 hafva för sista gången besökt Sverige afled D. i Amsterdam 19 juni 1652. Med sin förut aflidna maka, Adrienne Gérard, hade han sexton barn, af hvilka de flesta öfverlefde honom. I sitt enskilda lif var han, enligt samtidas intyg, en gudfruktig och rättskaffens, ädelsinnad och välgörande man. Väl var han städse en klok och beräknande affärsman, som förstod att tillgodose sina enskilda intressen; men han visste använda sina rikedomar ej endast till eget, utan ock till det allmännas gagn. Han hade blick och intresse för samhällets och mänsklighetens stora angelägenheter, ej allenast på den materiella, utan äfven på den andliga odlingens område, och tvekade aldrig att göra betydliga uppoffringar för religionens och bildningens sak. D:s bref till Axel Oxenstierna 1621—45 äro tryckta i dennes "Skrifter och brefvexling", d. 11 (1905; utg. af N. Edén). — 1829 lät Svenska akad. slå en medalj öfver honom, och Franzén skref i anledning däraf ett minnestal. Jfr Burén, "Äreminne öfver L. de Geer" (1790), J. L. W. de Geer van Jutphaas, "Lodewijk de Geer van Finspong en Leufsta. Eene bijdrage tot de handelsgeschiedenis van Amsterdam in de zeventiende eeuw" (1834; 3:e uppl. 1852), ***, "Louis De Geer, extrait de la Revue de Belgique 1847", och C. F. Wiberg, "Louis de Geer et la colonisation wallonne en Suède" (1876). O.

2. Otto Vilhelm D., den föregående son-

sons son, friherre, riksråd, f. 23 dec. 1710, studerade i Uppsala, blef 1732 fänrik vid Lifgardet och var några år i utländsk krigstjänst. Liksom så många andra yngre officerare brann han af ifver för krig med Ryssland och var vid 1738—39 års riksdag en af hattpartiets ifrigaste anhängare. Under finska kriget utmärkte sig D. bland dem, som hänsynslösast drefvo politik i lägret och bidrogo att undergräfva disciplinen. 1743 befordrades D. till kapten och förflyttades 1749 som öfverstelöjtnant till Dalregementet. Efter Adolf Fredriks tronbestigning närmade sig D. hofvet, som hvars vapendragare han uppträdde vid 1751—52 års riksdag. Genom sitt gifte stor godsegare i Finland, blef han 1757 landshöfding i Kymmenegårds län därstädes. Under de följande åren öfvergick D. till det uppåtsträfvande yngre mösspartiet och förfäktade vid riksdagen 1765—66 dess intressen med lika stor hänsynslöshet som han förut gått hattarnas ärenden. Inom sekreta utskottet yrkade han, att nio af hattpartiets riksråd skulle afsättas. Efter hattregeringens fall belönades han själf med en af de lediga platserna i rådet (1765) och friherrlig värdighet (”D. af Tervik”, 1766). Inom den nya mössregeringen spelade D. för öfrigt ingen större roll, men han var en af partiets mest trogna och stridbara män, motsatte sig hårdnackadt i dec. 1768 Adolf Fredriks fordran på riksdagens sammankallande trots konungens bekanta tronafsägelse och lär hafva försträckt sitt parti penningar i den följande valstriden. Han slapp att uppleva den nya partihvälfningen, i det att han afled i Stockholm 28 mars 1769. — D. var en högmodig, despotisk och lidelsefull man, därjämte ej alldeles oegennyttig; han skall såsom riksråd hafva uppburit en stor engelsk pension. V. M. L. S.

3. Karl (Charles) D., sonsons son till D. 1, friherre, bruksidkare, entomolog, föddes 10 febr. 1720 på Finspång i Östergötland, d. i Stockholm 8 mars 1778. 1723 åtföljde han sina föräldrar på en resa till Holland och kvarstannade där till 1738. I Utrecht, vid hvars universitet han en tid studerade, blef han bekant med fysikern P. van Musschenbroek, som underhöll och ökade hans intresse för naturvetenskaperna. Vid sin farbroders, landshöfdingen K. De Geers, död (1730) ärfde D. fideikommisset Leufsta. 1739 kallades han till medlem af Vet. akad. och 1748 till korresponderande led. af Franska vet. akad. 1761 blef han hofmarskalk och 1773 friherre — D. införde på sina bruk flera ekonomiska förbättringar och inverkade genom sitt föredöme gynnsamt på bruksrörelsen i hela landet. Dock är det hufvudsakligen genom sina entomologiska studier han förvärfvat sitt rykte. Han egde ett dyrbart bibliotek, som nästan fullständigt omfattade den tidens entomologiska litteratur, och en stor insektsamling, som han själf ordnat. Bland hans arbeten intager *Mémoires pour servir à l'histoire des insectes* (8 bd, 1752—78) främsta rummet. Detta storartade verk, till hvilket han själf hade tecknat figurerna, var ämnadt att utgöra en fortsättning och en fyllnad till Réaumurs liknämnda arbete. Verket, hvars användning, oaktadt den binära nomenklaturen endast i ringa mån tillämpats, underlättas genom beskrifningarnas systematiska reda och klarhet, åtnjuter än i dag stort anseende för sin författares noggrannhet och iakttagelseförmåga. Bland D:s mindre skrifter kunna nämnas *Tal om nyttan, som insekterna och deras kännedom tillskynda oss* (1744) och *Tal om insekternas alstring* (1754) m. m. Den noggrannhet, hvarmed D. klassificerade insekterna, grundade sig på den rika erfarenhet han förvärfvat sig om deras förvandlingar. Sina naturhistoriska samlingar testamenterade han till Vet. akad. G. A—z.

4. Karl (Charles) D., den föregående son, friherre, politiker, f. 8 mars 1747, ingick 1762 såsom fänrik vid Lifgardet, men lämnade 1764 den militära banan för att egna sig åt den adlige godsegarens uppgifter och erhöll samtidigt kammarherretitel. Efter faderns död, 1778, blef D. egare till Leufsta fideikommiss jämte flera andra egendomar och bruk och ansågs såsom Sveriges rikaste magnat. I det politiska lifvet gjorde han sitt inträde vid 1778 års riksdag och anslöt sig från början till oppositionen. D:s rikedom och sociala anseende, hans uppriktiga nit för frihetens sak och onekliga parlamentariska talarbegåfning gåfvo honom genast en bemärkt ställning. Vid följande riksmöte, 1786, var D. redan, vid sidan af A. von Fersen, oppositionens främste ledare och hade en väsentlig andel i dess framgångar. Mera ifrig och hetlefrad än Fersen, ogillade han dennes alltför försiktiga ledning och ställde sig i spetsen för de oppositionsmän, som ville gå bröstgänges till väga i kampen mot konungen. Heta strider utkämpades, företrädesvis i bankoutskottet, mellan de båda oppositionsriktningarna och deras ledare. I motsats mot Fersen afvisade D. icke alldeles ryske ministern Markovs närmande, churu han förklarade dennes anbud om samarbete för den pågående riksdagen för sent påtänkt. Efter riksdagen gjorde Markov ett besök på Leufsta, och efterträdaren, Razumovskij, trädde likaledes i vänskaplig förbindelse till D. Någon politisk öfverenskommelse synes dock ej kommit till stånd i det följande, och Razumovskij klagar i bref till sin regering öfver D:s och öfriga framstående oppositionsmäns förbehållsamhet angående sina politiska planer. Anjalaförbundet räknade på D:s sympatier och medverkan och sände till honom en redogörelse för sina åtgärder och afsikter. Att D. ej afvisade förbindelsen med de upproriske officerarna eller ogillade deras konstitutionella sträfvanden, är tämligen säkert. Huruvida han gillat hänvändningen till ryska kejsarinnan, är däremot ovisst. Ryktet att han själf afsändt bref till Petersburg är obestyrkt. 1789 stod D. åter på riddarhuset i oppositionens främsta led,

beredd att försvara författningen mot befarade omstörtningsplaner, anställa efterräkning med krigspolitiken och söka tvinga konungen till konstitutionella eftergifter. Genast i början af riksdagen uppträdde han med yrkande på räfst med de smädeskrifvare, som angripit det adliga ståndets ära; han förfäktade med ifver satsen, att hemliga utskottets makt skulle inskränkas genom en instruktion, valdes själf till medlem af samma utskott och vågade efter konungens straffpredikan mot adeln i det bekanta plenum plenorum på rikssalen 17 febr. begära ordet för att rättfärdiga adeln. Jämte öfriga adliga oppositionschefer häktades D. vid statskuppen 20 febr. och sattes därmed utanför den politiska kampen under den återstående delen af riksdagen. 1792 var D. närvarande i Gäfle, men deltog föga aktivt i förhandlingarna. I konungens mord var han icke invecklad. I likhet med de flesta af 1780-talets aristokratiska frihetsifrare blef D. i det följande mera konservativ, utan att dock öfvergifva de konstitutionella idealen. Vid 1800 års riksdag tillhörde han de moderate eller centern, som väl i allmänhet ogillade den nya oppositionens, ”jakobinernas”, mera demokratisk-radikala sträfvanden, men dock troget vakade öfver riksdagens rättigheter gentemot konungamakten. Han afled i Stockholm 13 jan. 1805. D. var en ärlig och orädd kämpe för den politiska friheten under en af det konstitutionella lifvets svåraste brytningstider i vårt land. Till partichef var han däremot på grund af sin hetta och egensinnighet mindre tjänlig, och han kan icke frikännas från en dryg andel i den skuld oppositionen bar för den konstitutionella tvistens tillspetsande under 1780-talet. L. S.

5. Emanuel D., den föregåendes broder, friherre, riksråd, f. 19 okt. 1748, d. 19 april 1803 i Uppsala, blef 1764 fänrik vid Lifgardet, men lämnade redan 1771 den militära banan och tjänstgjorde en tid såsom kammarherre hos änkedrottning Lovisa Ulrika. 1775—79 var D. envoyé i Haag. 12 april 1786 utnämndes han, som genom sin älskvärda personlighet och frimodighet vunnit konungens ynnest, jämte J. G. Oxenstierna till riksråd, och s. d. uppdrog Gustaf III åt dem att gemensamt handlägga de ministeriella ärendena under den tid kanslipresidentsämbetet var obesatt. Konungens afsikt med denna utnämning var att skenbart gifva kansliet och utrikesförvaltningen en ny chef efter den året förut aflidne kanslipresidenten Creutz. Själf beröll han den verkliga ledningen af utrikesärendena, förde direkt brefväxling med beskickningarna och gaf dem direkta order. Både D. och Oxenstierna saknade alltför mycket erfarenhet och vana vid statssaker för att gentemot konungen kunna häfda sitt ämbetes värdighet och sin egen auktoritet. De fingo egentligen blott figurera vid ministerkonferenser och ceremonier samt sätta sina namn under officiella skrifvelser, medan de höllos i ovetenhet om de viktigaste diplomatiska ärenden. Den karaktärsfaste och rättsinnige D. tröttnade snart vid detta gyckelspel och tog redan 13 juni 1787 afsked från sina ämbeten samt drog sig tillbaka till det enskilda lifvet. L. S.

6. Robert Vilhelm D., son till D. 2, grefve, ämbetsman, politiker, f. 15 juli 1750, blef 1764 militär, avancerade på denna bana till major vid Savolaks infanteri och tog 1783 afsked ur krigstjänsten med öfverstelöjtnants karaktär och fick s. å. öfverstes n. h. o. v. S. å. förordnades han till vice landshöfding och sedan till landshöfding i Kymmenegårds län. 1788 invecklades han i Anjalaförbundets stämplingar och anslöt sig till de s. k. ”självständighetsmännen”, men tyckes ej hafva tagit någon mera verksam del i detta företag. Det uppgifves, att han var påtänkt till landtmarskalk vid den riksdag, som på hösten skulle sammankallas, men icke kom till stånd. Konungen skilde honom 1789 från landshöfdingämbetet. Sedan 1808 års krig utbrutit, begaf sig D., sommaren s. å., till Petersburg, där han, jämte G. M. Sprengtporten och J. A. Jägerhorn, någon tid lär hafva sysselsatt sig med planer rörande Finlands förening med Ryssland. 1809 förordnades han till landtmarskalk vid Borgå landtdag. Han korresponderade i denna egenskap med M. Speranski, hvars föreskrifter han villigt följde, och tillbakavisade Sprengtportens försök att såsom generalguvernör inblanda sig i landtdagens öfverläggningar. På förslag af adeln och bondeståndet utnämndes han, ehuru han velat undandraga sig uppdraget, till främste ledamot i regeringskonseljens ekonomidepartement och till chef för militieexpeditionen. 1817 blef han geheimeråd och 1820 ordförande i ekonomidepartementets andra afdelning, med entledigande från chefskapet i militieexpeditionen. D., som 1809 upphöjts i grefligt stånd, dog i Hälsingfors 4 nov. 1820. M. G. S.

7. Karl D., son till D. 4, grefve, politiker, f. 9 maj 1781, d. 8 aug. 1861, tjänade först vid Lifhusarerna och sedan vid Lätta dragonerna samt tog 1806 afsked såsom ryttmästare. Inom det politiska lifvet uppträdde han första gången vid 1809 års riksdag, såsom talare på riddarhuset och medlem af statsutskottet. Detta utskott tillhörde han äfven 1810, 1812, 1815 och 1818, vid de två sistnämnda riksdagarna såsom dess ordförande. Såsom landtmarskalk vid riksdagarna 1823 samt 1828—30 vann D. i högsta grad adelns tillgifvenhet för den oväld, den takt och det lugn, hvarmed han förde klubban. På hans initiativ anordnades 1823 enskilda förberedande öfverläggningar af samtliga stånden gemensamt; de blefvo dock snart åter nedlagda på grund af ett hetsigt anfall på ministären, som där egt rum. 1830 medverkade han kraftigt till att öfvervinna konungens obenägenhet för myntrealisationen. Efter 1830 undandrog han sig alla offentliga uppdrag (1847—56 var han dock kansler vid K. M:ts orden), men utöfvade som medlem af ridderskapet och adeln vid flera följande riksmöten ett ej ringa inflytande. Under ministerkrisen våren 1840 var förslag å bane, att D. såsom landtmarskalk skulle efterträda K. O. Palmstierna, som skulle ingå i ministären, men då underhandlingarna härom mellan konungen och D. strandade, gingo båda planerna om intet. D. och än mera hans maka, f. Sprengtporten, ansågos vid denna tid stå vissa kretsar af oppositionen ganska nära, och i deras salonger,

alla aftnar öppna, och på sin tid de förnämsta i hufvudstaden, dryftades mycket politik. D. var sin tids rikaste magnat i Sverige. 1818 upphöjdes han i grefligt stånd. 1831 invaldes han i Vet. akad. S. C.

8. Louis Gerhard D., den föregåendes sysslings son, friherre, skaparen af Sveriges nu gällande riksdagsordning, författare, föddes 18 juli 1818 på Finspång i Östergötland och var son af hofmarskalken frih. Gerhard D. och Henriette Charlotte Lagerstråle. Han erhöll skolundervisning i Linköping och (sedan 1832) i Uppsala, där han 1836 blef student och 1838 aflade kansli- och 1840 hofrättsexamen. Därefter tjänstgjorde han som extra ordinarie i åtskilliga ämbetsverk i hufvudstaden, samtidigt med att han utvecklade en uppmärksammad verksamhet som novellförfattare, till 1845, då han utnämndes till kopist i justitiestatsexpeditionen. 1846 var D. t. f. ledamot i Styrelsen öfver rikets fängelser m. m. och tjänstgjorde därefter som adjungerad ledamot än i hofrätten öfver Skåne och Blekinge, än i Svea hofrätt. 1849 utnämndes han till assessor i förstnämnda hofrätt, bestridde en del af åren 1851, 1853 och 1854 revisionssekreterarsysslor samt fungerade febr.—maj 1855 såsom ordförande i Styrelsen öfver rikets fängelser m. m. och utnämndes s. å. till president i Göta hofrätt. 1856 anmodades han af konung Oskar I att öfvertaga justitiestatsministersämbetet; men af misstro till sina krafter och för att ej gifva anledning till missnöje öfver en alltför snabb befordran, undanbad han sig då denna befattning. Det var D:s kända liberala åsikter, röjda icke minst genom hans skrift *Om den juridiska stilen* (1853; omtryckt 1882), hvari han yrkade på förenkling af det inom rätterna och verken öfliga schablonmässiga skrifsättet, det var hans redbarhet, begåfning och förtroendeingifvande väsen, som, måhända i förening med hans höga börd, dragit blickarna på honom, ej hans politiska förtjänster. Visserligen hade han genom tjänstgöring i riddarhuskansliet 1841 och 1844—45 och såsom ledamot af ridderskapet och adeln 1853—54 vunnit ej ringa bekantskap med riksdagsgöromålen, men han yttrade sig ej på riddarhuset. Sedan ministerposten erbjudits honom, deltog han ”för att pröfva, om han skulle ega någon fallenhet för det politiska lifvet” från 1857 i den riksdag, som sammanträdt på senhösten 1856, men äfven då kände han, enligt eget yttrande, ”ytterlig motvilja” för att uppträda såsom talare. Såsom ordförande i konstitutionsutskottet (efter grefve Lagerbielke, som lämnat sin plats där) kom han dock att taga mera del i arbetet.

Då året därpå nytt erbjudande gjordes honom att inträda i statsrådet, lät han sina betänkligheter fara och efterträdde 7 april 1858 Günther såsom justitiestatsminister. De tolf år, under hvilka han stannade på denna post, blefvo en tid af genomgripande betydelse i vår historia. Det dröjde ej länge, förrän D. på sin nya plats i vida kretsar vann stort anseende som statsman och popularitet. Därtill bidrogo flera af honom genomförda humanitära lagstiftningsåtgärder samt hans hållning i den s. k. norska frågan 1859—60 och i den danska frågan 1863—64. Han ville ej erkänna Norges då pretenderade rätt att ensidigt upphäfva riksståthållarämbetet, hvilket enligt grundlöven kunde besättas äfven med svensk man, och han förklarade öppet, att, hvad på honom såsom konungens rådgifvare ankomme, icke något, som befunnes vara en laglig svensk rättighet, skulle Sverige utan dess medgifvande afhändas. Han ansåg frågan angå bägge rikena, medan Karl XV betraktade den som en rent norsk angelägenhet, och således böra handläggas i sammansatt (svenskt-norskt) statsråd, men han motsatte sig en föreslagen direkt inblandning från riksdagens sida, emedan denna saknade formell rätt att besluta i ämnet såsom ej vidrördt i riksakten. Vid sidan af Gripenstedt afrådde D., i likhet med norske statsministern Sibbern, allvarligt kung Karl från att, utan försäkran om hjälp från någon stormakt, sluta den af honom utlofvade alliansen med Danmark och därmed följande förbindelse för de förenade rikena att krigiskt uppträda mot Österrike och Preussen. Tidens ”skandinaver” fördömde visserligen denna politik, men den vann erkännande hos det stora flertalet af Sveriges och Norges befolkning.

D:s största betydelse såsom statsman ligger emellertid däruti, att han lyckades bringa frågan om nationalrepresentationens ombildning till afgörande. Denna fråga hade länge stått på dagordningen, men man hade icke kunnat enas om den grundval, på hvilken en ny representation skulle byggas. Ännu vid riksdagen 1859—60 framlade konstitutionsutskottet ett representationsförslag, som hvilade på ståndsförfattningens grund. Borgar- och bondestånden ingingo emellertid i okt. 1860 till K. M:t med begäran om förslag till en representation, utgången ur samfällda val, och den allmänna meningen i landet gaf sig uttryck genom en mängd petitioner i samma syfte. Det var ej under påtryckning häraf, utan af djup öfvertygelse om, att både rättvisa och klokhet fordrade representationsfrågans lösning och att denna lösning borde ske under lugnare tider, innan reformen med häftighet fordrades, som D. skred till utarbetande af ett representationsförslag. Därvid öfvergaf han all tanke på att bibehålla ståndsförfattningen, hvilken han funnit vara ett ofullständigt organ t. o. m. för den genom densamma representerade delen af folket. Redan i en promemoria till konungen af 16 juli 1861 framhöll han med bestämdhet såsom sitt förnämsta mål att arbeta för reformen, och efter öfverläggningar inom konseljen och med personer utanför denna, hvarvid i några viktiga delar de af D. framlagda grunderna till sin fördel förändrades, föreslog han i ett anförande inför Karl XV i statsrådet, 5 jan. 1863: att representationen skulle utgå ur samfällda val och inrymmas i två kamrar (en enkammar-representation skulle, enligt hans mening, lätt kunna urarta till envälde och icke vara ett sant uttryck af den öfverlagda och varaktiga tanken hos majoriteten af det politiskt tänkande folket); vidare att land och stad, på grund af den olika organisationen af deras kommunala för-

hållanden, förvaltning och lagskipning, hvar för sig skulle välja sina representanter; att för samhällsordningens lugn valrätten skulle, genom fastställande af en tämligen hög census, inskränkas till dem, som kunde anses ega tid, håg och tillräcklig självständighet att deltaga i det politiska lifvet; samt att den i utlandet brukliga offentliga kandidaturen ej skulle upptagas, emedan den vore främmande för svenska lynnet och emedan andras förtroende, ej självförtroende, vore representantskapets rätta ursprung. Och på det man skulle kunna tillgodogöra sig hvad genom en lång erfarenhet prófvats och vunnit stadga, borde riksdagens arbetssätt och själfva riksdagsordningens ordalydelse, såvidt möjligt, lämpas efter den gamla riksdagsordningen. S. å. blef ett på nämnda hufvudgrunder byggdt representationsförslag framlagdt för riksdagen. Det understöddes af statsrådets samtliga ledamöter — i synnerhet dåv. finansministern, friherre J. A. Gripenstedt — och antogs som hvilande till följande riksdag, 1865—66, då det 4, 7 och 8 dec. 1865 bifölls af ständen och 22 juni 1866 fick kunglig stadfästelse. D. gjorde till följd af sitt arbete för denna reform, som han sökte befordra äfven genom broschyren *Några ord till försvar för det hvilande representationsförslaget* (1865), kännbara förluster af vänner bland sina ståndsbröder och fick utstå bittra anfall af dem, som i förändringen sågo förlusten af sitt eget inflytande eller en för fäderneslandet hotande fara genom en maktförskjutning till massans förmån, men han vann å andra sidan utomordentlig popularitet hos det stora flertalet i landet.

Knappt hade emellertid den efter de nya grunderna valda riksdagen sammanträdt, förrän man gjorde regeringen förebråelser för brist på initiativ i fråga om reformer, samtidigt med att dess viktigaste reformförslag (rörande ny härordning och statsrådets ombildning) förkastades af riksdagen. ”Den bästa bland ministärer” hade förlorat sin prestige, och D., hvars personliga gunst hos riksdagen ingalunda var rubbad, lämnade med flera af sina kolleger statsrådet 3 juni 1870 samt fick till efterträdare Adlercreutz. Själf utnämndes han till president i Svea hofrätt.

Han flyttade nu sin politiska verksamhet från konseljen till riksdagen, hvars Första kammare han som Stockholms stads förste representant tillhörde 1867—88. Den viktigaste föreliggande frågan gällde en förändring af härordningen. Mot det vid 1871 års lagtima riksdag framlagda kungl. förslaget (bibehållande af indelningsverket och utan alla lindringar i rust- och rotehållarnas bördor, utsträckt värnplikt med ökade öfningsdagar) deltog D., som var ordförande i försvarsutskottet, i en reservation, som gick ut på att småningom utbyta indelningsverket mot en värfvad stam, men bevara större delen af de ekonomiska tillgångarna för statsverket. Som ordförande i samma års urtima riksdags försvarsutskott understöddes han däremot lifligt regeringens nya härordningsförslag, som innehöll betydliga modifikationer i afseende på rust- och rotehållarnas bördor. När detta förslag likväl förkastades och ministären till följd däraf begärde sitt afsked, okt. 1871, anmodades D. att bilda ett nytt kabinett, men vägrade att emottaga det gjorda anbudet. I stället sökte han inom riksdagen förbereda ett gynnsammare mottagande för regeringens nya förslag till arméorganisation. För att bryta motståndet hos Andra kammarens majoritet, landtmannapartiet, arbetade han på att stämma Första kammaren till eftergifter för detta partis fordran att de bördor som hvilade på skattejorden, skulle aflyftas. Han anslöt sig därför till den mycket omtalade ”kompromissen”, enligt hvilken nämnda bördor — indelningsverket och grundskatterna — småningom skulle afskrifvas (ej aflösas) efter en bestämd plan, mot villkor att landtmannapartiet ginge in på en mera tryggande härordning. Kompromissens anhängare i Första kammaren genomdrefvo 1872, ehuru med ytterst knapp majoritet, det beslutet att riksdagen skulle till K. M:t aflåta en skrifvelse i denna riktning. På grund af en sådan skrifvelse, hvilken aflåts 1873, lät regeringen utarbeta ett förslag till härordning och till grundskatternas afskrifning, men innan detta blef färdigt, afgick justitiestatsministern Adlercreutz (april 1874), och konungen erbjöd då D. att blifva hans efterträdare samt bilda ett kabinett. Ställningens oklarhet, D:s motvilja för en landtmannapartiministär och omöjligheten att skapa en kompromissministär förmådde honom att afslå uppdraget.

När emellertid icke heller det vid 1875 års riksdag framlagda arméförslaget antogs och med anledning däraf en ministerkris inträffade, ansåg D. det vara sin plikt att, då lösningen af försvars- och skattefrågorna på kompromissens grund var regeringens främsta uppgift, på konungens anmodan, åter inträda i ministären, och 11 maj 1875 efterträdde han Carleson som justitiestatsminister. 20 mars 1876, efter den s. å. vidtagna förändringen i statsrådets organisation genom upprättande af ett statsministersämbete, utnämndes D. till statsminister och statsrådets främste ledamot samt därjämte till chef för Justitiedepartementet. 6 juni 1879 lämnade han emellertid detta chefskap till Almqvist och öfvertog en af de konsultativa statsrådsposterna. De af D:s kabinett inför 1877 års riksdag framställda förslagen till värnpliktslag (62 dagars öfningar och lindringar till omkr. 10 proc. i indelningsbördan) och andra reformer (10 proc. nedsättning af grundskatterna) rönte emellertid samma öde som de föregående af liknande beskaffenhet. D. afböjde konungens förslag att ånyo framlägga värnpliktslagen vid 1878 och 1879 års riksdagar, men vid 1880 års riksdag framlade han en lag, hvarigenom beväringsåldern, men icke fredsöfningen utsträcktes. Redan vid remissdebatten förklarade han, att han gjorde förslagets antagande till en kabinettsfråga. För att göra det antagligare framlade han en k. proposition om en grundlagsförändring, hvarigenom riksdagen erhöll rätt att deltaga i den militära kriminallagstiftningen, som förut varit konungens ensak. Värnpliktslagen antogs i Första kammaren; men trots en varm vädjan från D:s sida till Andra kammarens fosterländskhet och hans förklaring att lagens fall skulle draga honom med sig, afslogs lagen 12 april i denna kammare med 121 röster mot 75, på samma gång likväl från kammarens sida uttalades de lifligaste sympatier för D. personligen. Dagen därpå ingåfvo statsrådets samtliga ledamöter sin afskedsansökan. Några af dem förmåddes att kvarstanna, men 19 s. m. fingo D. och fem hans kolleger sitt afsked beviljadt, hvarefter grefve A. Posse inträdde som statsminister. ”För D:s förtjänster om det allmänna” (i främsta rummet väl för representationsförändringens genomdrifvande) voterade riksdagen åt

D. hela statsministerslönen (18,500 kr.) i pension. 30 april s. å. tog han afsked äfven från presidentsämbetet i Svea hofrätt. Under de tider D. var statsrådets främste ledamot blef behofvet af reformer på lagstiftningens område i ganska ymnigt mått tillgodosedt. Bland de viktiga lagar, som af honom kontrasignerats, må nämnas: lagarna om ogift kvinnas myndighet vid 25 års ålder, husagans inskränkning, konventikelplakatets upphäfvande (alla 1858), om utsträckt religionsfrihet (1860), upphörande af s. k. tysta förmånsrätter (1861), ny konkurslag och därmed sammanhängande författningar (1862), lagarna om kyrkomöte (1863) och om ogift kvinnas myndighet (s. å.), allmän strafflag (1864), ny sjölag (s. å.), lagen om räntans frigifvande (s. å.), lagarna om oäkta barns arfsrätt (1866), om bysättningens inskränkande (1868), nya krigslagar (s. å.), förordningar om inteckning och lagfart (1875) samt om eganderätt till skrift och nya utsökningslagen (båda 1877).

D. fortfor emellertid äfven efter afskedet att egna sina krafter åt det offentliga tjänst, dels som universitetskansler, hvartill han mottog val 1881, dels som riksdagsman, ehuru han mera sällan yttrade sig. 1881 väckte han sin första och enda motion — om nedsättning af bevillningen för de lägst beskattade — men denna afslogs vid gemensam votering. Då 1883 ett särskildt utskott tillsattes för behandling af ministären Posses förslag till försvars- och skattefrågornas ordnande, valdes D. till ordförande i detta utskott. Förslagen (som understöddes af D.) föllo, och Posse afgick. Statsministersämbetet erbjöds då ånyo D., men han undanbad sig det. Vid samma riksdag motsatte han sig kraftigt Andra kammarens försök att draga grundskatte- och indelningsfrågor under gemensam votering. Om de vid 1885 års riksdag fattade besluten om försvarsverket och grundskatterna (någon ökning i ålderklasser och öfningsdagar mot 30 proc. afskrifning af indelningsverkets bördor och grundskatterna) — ”en ändtligen mognad frukt af 1873 års kompromiss” — sade han, att ”få andra riksdagsbeslut skänkt honom större tillfredsställelse”. I den vid samma tid allt starkare framträdande unionella konflikten intog han till en början en medlande ståndpunkt och yttrade sig ”mera unionsvänligt än som öfverensstämde med majoritetens ton i Första kammaren”. Sedermera har han, i sina ”Minnen”, offentligen förklarat, att man ”icke längre kan bygga på föreningens *historiska* grund, utan måste framför allt akta på den allmängiltiga *rättsgrunden*; och då kan man knappt neka, att norrmännen hafva rätt i realiteten af nästan alla deras påståenden”. (Han ansåg unionen för viktig för att upplösas och förordade därför eftergifter från Sveriges sida.) I de tullpolitiska striderna röstade han alltid med de frihandelsvänlige. ”Protektionisternas fanatism” vid 1888 års riksdag stadgade hans beslut att i aug. s. å. lämna riksdagen, ett beslut, som i själfva verket hade sin rot i den ”farhågan att han till följd af aftagande själskrafter icke skulle kunna hålla sig uppe på den höjd han uppnått”. S. å. frånträdde han äfven platsen såsom universitetskansler.

D. egnade sig sedermera uteslutande åt litterära sysselsättningar, bosatt om vintrarna i Stockholm, om somrarna på Sandvik, ett landställe på norra Mälarstranden, till hösten 1892, då han slog sig ned på sin lilla från svärfaderns gods Hanaskog afsöndrade egendom Truedstorp i Kviinge socken, Kristianstads län. Där afled han 24 sept. 1896. D. var sedan 1848 gift med Karolina Lovisa Wachtmeister (f. 1826, statsfru 1858) och efterlämnade tre söner.

D. framträdde tidigt som vitter författare. Tidskriften ”Eos” (1839—40), kalendern ”Linnæa borealis” (1840, 1842) och ”Intelligensblad” (1845) innehålla flera bidrag af hans hand. Därjämte utgaf han novellen *Hjertklappningen på Dalvik* (1841), en samling smärre prosaskildringar under den gemensamma titeln *S. H. T.* (1843; öfv. till holländska och tyska; ”Om dans”, ”Om konversation”, ”Om människans ansikte”, ”Den resande tanken” m. fl.), *Carl XII:s page* (1847; öfv. till danska och tyska) och en estetisk skiss, kallad *Naturbetraktelser* (i ”Litterärt album” 1878). 1879 upptog D., i hemlighet, sin ”vittra penna, som varit nedlagd omkring trettio år”, och författade ett drama, hvari han behandlade representationsförändringen och de sinnesstämningar, som densamma väckte inom olika fraktioner af adeln och andra samhällsklasser. Dramat, *Grefve Lillie*, utgafs anonymt 1880 och framkallade många gissningar om författaren. En synnerligen framstående plats intager D. såsom historisk-politisk biograf genom *Minnesteckning öfver Hans Järta* (föredragen på Vet.-akad:s högtidsdag 1874; tr. s. å.), *Minne af riksrådet grefve A. J. von Höpken* (i ”Sv. akad:s handl. ifrån år 1796”, d. 57, 1882) och *Minne af statsrådet m. m. grefve B. B. von Platen* (i ”Sv. akad:s handl. ifrån år 1886”, d. 1, 1887). 1892 öfverraskade han allmänheten med tvenne litterära verk, *Valda skrifter* och *Minnen* (2 bd; ny uppl. 1906). Det senare arbetet väckte ett utomordentligt uppseende genom den öppenhet, hvarmed författaren låter allmänheten blicka in i hans och hans familjs lif, och genom den oförbehållsamhet, med hvilken han yttrar sig i politiska och sociala frågor samt om sina samtida på och omkring tronen. Det innehåller dock ett mindre rikt materiel till våra dagars historia än man kunde förmoda på grund af förf:s mångåriga plats på samhällets tinnar. D:s skrifter utmärka sig genom mycken finhet och ädelhet i uppfattningen samt genom ett särdeles behagligt framställningssätt. I hans vittra arbeten är ”uttryckets milda och lugna skönhet” ofta genomväfd af en blid och godhjärtad humor. D:s namnteckning finnes återgifven i art. Autograf, pl. IV.

Det behöfver knappt sägas, att utmärkelser i yttre måtto kommo D. till del. 1859 blef han hedersled. af Vitt. hist. o. ant. akad., 1862 led. af Svenska akademien (efter A. M. Strinnholm) och af Vet. akad. samt 1863 hedersled. af Vet. och vitt. samhället i Göteborg, 1882 hedersled. af Fysiogr. sällsk. i Lund och 1883 af Vet. soc. i Uppsala. Vid Lunds universitets jubelfest 1868 kreerades han till juris hedersdoktor och vid jubelfesten i Uppsala 1893 till filos. hedersdoktor.

Jfr utom D:s ofvannämnda ”Minnen” hans meddelande i P. von Möllers ”1867 års första kammare” (1875), P. von Ehrenheims ”Inträdestal” i Sv. akad. (i ”Sv. akad:s handl. ifrån år 1886”, d. 12, 1898) och M. Weibull, ”L. D. Tal vid nordiska festen i Lund” (1897).

9. Gerard Louis D., den föregående son,

friherre, ämbetsman, f. 1854 i Kristianstad, juris kand. i Uppsala 1879, t. f. kanslisekreterare i Finansdepartementet 1888—92, sedermera jordbrukare, valdes 1900 till led. af Första kammaren för Kristianstads län och utnämndes 1905 till landshöfding i nämnda län.

10. Gerard Jakob D., den föregåendes broder, friherre, geolog. i Stockholm 2 okt. 1858, student 1877, filos. kandidat i Uppsala 1879, antogs 1882 till biträdande geolog vid Sveriges geologiska undersökning och utnämndes 1885 till geolog. Vid jubelfesten i Uppsala 1893 kreerades D. till filos. hedersdoktor. År 1897 utnämndes han till lärare (sedan 1904 professor) i geologi vid Stockholms högskola samt har sedan 1902 varit detta läroverks rektor. D. var 1900—05 riksdagsman för Stockholm i Andra kammaren. Han är ledamot af Vet. akad. (1902) samt af flera utländska lärda samfund. Han har företagit resor i vetenskapligt syfte i Sverige, Norge, Danmark, Tyskland (1880), Nord-Amerika (1891), Finland och Ryssland (1893 och 1897); han deltog i en geologisk expedition till Spetsbergen 1882 och ledde 1896 själf en annan till Isfjorden på samma lands västkust. Sedan 1898 medlem i den svensk-ryska k. kommittén för gradmätning på Spetsbergen, deltog han 1899 i den ryska afdelningens samt ledde 1901 den svenska afdelningens arbeten på Spetsbergen. Han har därom publicerat: *Om det svensk-ryska gradmätningsnätets framförande öfver södra och mellersta Spetsbergen* (1900) samt *Rapport om den sv. gradmätningsexpeditionen till Spetsbergen sommaren 1901* (1902). D:s förnämligaste arbeten röra sig om de kvartära bildningarna och hafva i synnerhet för frågan om Skandinaviens forna nivåförändringar varit af stor betydelse. I uppsatsen *Om en postglacial landsänkning i södra och mellersta Sverige* (1882) har han påvisat, att en särskild sänkning under den postglaciala tiden egt rum i anförda delar af landet. I *Om Skandinaviens nivåförändringar under qvartärperioden* (I, 1888; II, 1890) har han — i anslutning till A. Bravais' länge betviflade iakttagelse, att de gamla strandlinjerna vid Altenfjord lutade ut emot hafvet — genom ett stort antal noggranna mätningar visat, att samma lag gäller hela Skandinavien, som blifvit mest upplyftadt i midten och alls icke utåt periferien (''den Bravais-De-Geerska lagen''). Kurvorna för lika höjning — D:s ''isobaser'' — bilda sålunda slutna kretsar, hvarmed D. gentemot E. Suess, Penck och andra bevisade, att företeelsen berodde på lokal landhöjning och ej på sänkning af hafsytan. Vidare angaf D., huru arkeologiska samt växt- och djurgeografiska data kunde anknytas till bestämda skeden af nivåförändringarna. Andra uppsatser om nivåförändringar äro *Quaternary changes of level in Scandinavia* (1891), *On pleistocene changes of level in eastern N. America* (1892), hvari den ofvannämnda lagen visas gälla äfven för Nord-Amerika, *Om strandliniens förskjutning vid våra insjöar* (1893), *Om kvartära nivåförändringar vid Finska viken* (1894), *Om den senkvartära landhöjningen kring Bottniska viken* (1898). Hans arbeten *Några ord om bergarterna på Åland och flyttblocken derifrån* (1881), *Om den skandinaviska landisens andra utbredning* (1884) och *Om isdelarens läge under Skandinaviens begge nedisningar* (1888) röra hufvudsakligen den yngre baltiska isströmmen (se d. o.), dess ''ledblock'' och isdelarens läge vid tiden för dess utbredning. Af andra uppsatser, som beröra kvartärsystemet, må nämnas *Om vindnötta stenar* (1886), *Beskrifning till geologisk jordartskarta öfver Hallands län* (1893), *Stockholmstraktens geologi* (1897), *Om rullstensåsarnas bildningssätt* (s. å.), *Om östra Spetsbergens glaciation under istiden* (1900), *Bidrag till istidens kronologi och klimatlära* (1905). Hans *Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden* (1896; med instruktiva kartor) utgör en i populär stil hållen sammanfattning af hans egna och andras arbeten i ämnet. Af hans öfriga geologiska arbeten märkas *Om ett konglomerat inom urberget vid Vestanå i Skåne* (1886), *Om algonkisk bergveckning inom Fennoskandias randzon* (1899), *Om kaolin och andra vittringsrester inom Kristianstadsområdets kritsystem* (1885), *Om lagerföljden inom nordöstra Skånes kritformation* (1881), *Om Barnakällegrottan, en ny kritlokal i Skåne* (1887). D. har kartlagt det geologiska kartbladet ''Bäckaskog'' äfvensom Skånedelen af bladen ''Karlshamn'' och ''Sölvesborg'' samt bladet ''Strömstad'' med Koster, hvarjämte han reviderat bladen ''Lund'' och Vidtsköfle''. Af de till dessa blad hörande och af honom författade beskrifningarna äro flera af stort intresse. D. har lämnat många nya bidrag till de kvartära bildningarnas terminologi och särskildt behandlat deras förut mera försummade morfologi samt därvid hos oss införi flera nya arbetsmetoder, bland andra den fotogrammetriska kartläggningsmetoden. A. G. N.

11. Bartold Jacques Lintelo, baron D. till Jutphaas, brorson af den i släktöfversikten nämnde J. L. W. D., holländsk universitetslärare, f. 12 dec. 1816, d. 4 aug. 1903, blef 1838 filos. och 1841 juris doktor och 1847 e. o. professor vid Utrechts universitet och, efter att ett år hafva varit t. f. professor i österländska språk, 1856 professor i romersk rätt därst. D. var led. af kommittéerna för revidering af Nederländernas ''Code civile'' (1881) och grundlag (1886). Han var president i ''utrechtska ridderskapet'' 1874 och led. af generalstaternas 2:a kammare 1884. Han var medlem af holl. vet. akad. (1850) och hedersdirektör i prov. Utrechts akad. för konst och vetenskap (1892).

Degeeriidæ [döjär-], *zool.* Se Hoppstjärtar.

De-Geers-fors [döjä'rs-], bruk i Godegårds socken, Finspånga läns härad, Östergötlands län, vid Godegårdsån, anlades 1756 af J. C. De Geers änka, såldes 1775 till direktören vid Ostindiska kompaniet J. A. Grill. i hvars släkt det stannade till 1887. Det öfvergick då till ett bolag, men såldes 1893 till bruksförvaltaren O. J. Andersson (d. 1900), hvars änka nu innehar det. Bruket består nu af medium- och finvalsverk, manufaktursmedja och reparationsverkstad. 1905 tillverkades 1,105,000 kg. byggnadsjärn till värde af omkr. 130,000 kr.

Degel, *kem.*, ett mer eller mindre konisk, cylindriskt, eller 3—4-kantigt kärl, hvaruti ämnen kunna

upphettas till höga temperaturer. Deglar tillverkas af olika material: metaller (järn-, koppar-, platina- och silfverdeglar), eldfast sandblandad lera (de vanliga hessiska deglarna), grafitblandad lera (grafitdeglar), eldfast lera, blandad med bränd sådan (de s. k. chamottedeglarna vid glasbruken), porslinslera (porslins- och biskvideglar) o. s. v. Deglar, som måste uthärda de högsta temperaturer, tillverkas af kalk eller magnesia. P. T. C.*

Degelstål, *metall.*, stål, framställdt genom smältning i degel. Tillvägagångssättet började 1740 af uppfinnaren, engelsmannen Benjamin Huntsman (f. 1704, d. 1776), utöfvas i Sheffield. Därifrån spred det sig öfver hela världen och utgjorde ända till bessemerprocessens uppfinning den enda egentliga stålframställningsmetoden. Den äldsta typen af smältugnar består af ett under verkstadsgolfvet förlagdt rektangulärt smältrum af omkr. 1 m. djup och 60×60 cm. yta. Ugnsrummets botten utgöres af järnstänger tjänstgörande som eldstadsrost. I detta smältrum, som är inklädt med eldfast tegel och försedt med lock af samma material, nedsättas deglarna på plattor af eldfast lera, sedan de först torkats och förvärmts i en särskild torkugn. Deglarna äro förfärdigade antingen af enbart eldfast lera eller af eldfast lera med tillsats af grafit till omkr. 45 proc. Sedan degeln nedsatts, chargeras den med järn genom en tratt, hvarefter ett tätt slutande lock pålägges. Därpå fylles ugnsrummet mellan deglarna med koks, hvilken antändes. Koks påfylles efter behof, och draget i skorstenen regleras så, att en lämplig smältningsvärme erhålles. Nedsmältningen af en charge af 30—40 kg. plägar taga en tid af 3—5 timmar. Degeln upptages efter afslutad smältning ur ugnen, och stålet tömmes, sedan slaggen afskummats, i tackjärnsformar på vanligt sätt. I stället för dessa äldre ugnar för direkt eldning med koks användas numera flerstädes, särskildt i Sverige, degelugnar med regenerativ gaseldning. Såsom råmaterial för degelstålsframställning användes ursprungligen endast brännstål, hvilket afslogs i bitar och sorterades efter kolhalt, hvarefter hvarje särskild kolhalt nedsmältes för sig. Allt sedan degelprocessen uppfanns och allt fortfarande anses det af Dannemora vallonjärn framställda brännstålet vara det yppersta råmaterialet för degelsmältning, och det finaste Sheffieldstålet är framställdt af uteslutande svenskt material. För mindre noggranna ändamål användes för chargen brännstål framställdt af andra svenska stångjärnssorter eller ock sammansmältas tackjärn och mjukt smidesjärnskrot i lämpliga proportioner. En egendomlig modifikation af degelsmältningsprocessen, den s. k. Uchatius-metoden, tillämpas vid Vikmanshyttans degelstålverk i Dalarna. Metoden, uppfunnen 1856 af österrikiske öfversten Franz von Uchatius och i Sverige införd 1859, består däruti, att granuleradt tackjärn och malm nedsmältas i degeln, hvarvid malmens syrehalt bortförskar så mycket af tackjärnets kol, att ett stål med den önskade kolhalten återstår. I motsats till den egentliga degelstålsmetoden, där processen består endast af en omsmältning, utan vare sig kolupptagning eller kolaflägsnande, utgör Uchatiusmetoden sålunda en verklig färskningsprocess. Granuleringen af tackjärnet, som utföres för att man skall erhålla ett hvitt, finfördeladt och möjligast svafvelfritt tackjärn, verkställes så, att det smälta tackjärnet i en fin stråle får rinna ned i en bassäng med rinnande kallt vatten. Degelstålet eger framför andra stålslag sedan gammalt ett välgrundadt rykte såsom varande af den högsta kvalitet. Orsaken härtill torde ligga dels i den omsorgsfulla behandling och det noggranna afpassande af sammansättning och värmegrad, som vid omsmältningen af så små charger kunna komma stålet till del, dels och måhända hufvudsakligen däri, att degelstålet i motsats till annat stål icke kommer i beröring med bränslegaser eller den vid färskning bildade koloxidgasen. G. D.

Degen, Karl Ferdinand, dansk matematiker, f. 1766 i Braunschweig, d. 1825 i Köpenhamn såsom professor vid universitetet därst. (sedan 1814), införde för första gången en regelbunden undervisning i högre matematik vid Köpenhamns universitet och är äfven förtjänt af hågkomst på grund däraf, att hans inflytande i någon mån varit af betydelse för Abels utveckling. D. har bland annat utgifvit ett viktigt talteoretiskt tabellverk, *Codex Pellianus* (1817). I. F.

Degeneration (lat. *degenerātio*, af *degenerāre*, urarta, försämras). 1. *Naturh.* Se Urartande. — 2. *Patol. anat.* En sjuklig kemisk och fysikalisk förändring eller försämring af kroppens olika väfnader och elementardelar, genom hvilken dessa, framför allt cellerna, blifva mer eller mindre odugliga för sina normala förrättningar och slutligen fullständigt förstöras. Man särskiljer flera slag af degeneration. De viktigaste äro följande: 1) Kornig degeneration. Väfnadselementen svälla, blifva grumliga och få en ökad mängd små ägghviteartade korn. Förändringen uppträder företrädesvis i körtlarnas (t. ex. lefverns och njurarnas) epitelceller, särskildt vid akuta infektionssjukdomar. De förändrade delarna kunna återgå till normalt tillstånd eller, vid högre grader, undergå ett fullständigt kornigt sönderfall (molekulär eller kornig detrit). — 2) Fettdegeneration. Vid en sådan uppträda i cellerna små, till en början mera spridda, småningom allt talrikare fettkorn, och till sist förändras cellerna till små klumpar af idel fettkorn och sönderfalla, i det kornen blifva fria (fettdetrit). På enahanda sätt förändras äfven andra elementardelar, t. ex. muskeltrådar. Ej sällan träffar denna degenerationsform hjärtmuskulaturen, och därvid uppkommer en form af s. k. fetthjärta. Ända till på sista åren har man allmänt antagit, att fettkornen vid fettdegenerationen bildas genom kemisk omsättning af cellernas (protoplasmans) ägghviteämnen, men nya undersökningar hafva ådagalagt, att intet fett — åtminstone synes detta vara regel — nybildas inom cellen, utan antingen framträder blott förut befintligt fett tydligare eller aflagras från blodet fettdroppar i den redan förut skadade (degenererade) cellen. Fettdegenerationen uppträder särskildt vid vissa förgiftningar (t. ex. fosfor, sublimat), vid infektionssjukdomar, där den betecknar en längre gången förstöring än den ”korniga degenerationen”, och vid allehanda anemiska tillstånd. Den fettdegenererade cellen synes ej kunna återgå till det normala, utan går under genom sönderfall. Från fettdegenerationen måste man skilja den s. k. fettinfiltrationen eller fettretentionen, hvarvid cellerna i sig upptaga fett, *utan att förstöras*. Fettet sammanflyter i dem till stora drop-

par, som kunna helt och hållet uppfylla cellerna; men dessa kunna åter afgifva detta fett och återgå till normalt tillstånd och funktion. Denna förändring försiggår ofta i lefvercellerna, och hos feta personer är det på en sådan förändring företrädesvis af underhudsbindväfvens celler, som den mer eller mindre starka ansvällningen af kroppens olika delar beror. — 3) Amyloiddegeneration (se d. o.), en patologisk förändring af de finare kärlens väggar i flera af kroppens organ, såsom mjälten, lefvern, njurarna o. s. v. Den beror på afsättande af amyloid i de nämnda delarna. — 4) Slemdegeneration uppträder företrädesvis i slemhinnornas och deras körtlars epitelceller, hvilka under vissa retningstillstånd, såsom katarrer, i abnorm mängd dels afsöndra en slemmig massa, dels själfva förvandlas till en sådan. Slemdegeneration inträffar emellertid äfven under sjukliga förhållanden i mellansubstansen mellan cellerna i de fasta väfnaderna, bindväf, brosk, ben och särskildt i flera slags svulster, och därigenom kunna större eller mindre slemfyllda hålor (cystor) uppstå. Slemmet kännetecknas kemiskt däraf, att den håller mucin. — 5) Kolloiddegenerationen har mycken likhet med slemdegenerationen, men vid den förra bildas ej mucin. Den uppträder företrädesvis i celler och i muskeltrådar, hvilka därvid förvandlas till en homogen, färglös, mattglänsande substans, som har ett limliknande utseende, hvilket gifvit anledning till namnet (af lat. *colla*, lim). Under namnet kolloid sammanfattas i själfva verket en mängd olikartade substanser, som blott hafva det gemensamt, att de hafva ett homogent, mattglänsande utseende och ej innehålla mucin. Synnerligen vanlig är kolloiddegenerationen i sköldkörteln på halsen, som normalt innehåller "kolloid" eller rättare en kolloid substans; degenerationen ger i sköldkörteln ofta upphof till struma. — Till sist må nämnas 6) den s. k. kalkdegenerationen och 7) glykogendegenerationen, vid hvilka kalk-, resp. glykogenkorn aflagras i förut mer eller mindre skadade celler. De olika slagen uppträda ofta i kombination med hvarandra.

Man använder ofta benämningen degeneration äfven för svulstbildningar i olika organ och talar sålunda om kräftdegeneration i magsäcken, i njurarna o. s. v.; men detta är dock mindre egentligt. En helt annan sak är, att såväl de nybildade svulstcellerna som cellerna i det organ, som är säte för nybildningen, ofta undergå någon af ofvanstående degenerationer. A. –y. (G. F—r.)

Degenerativ, som innebär, medför degeneration (se d. o.).

Degenerēra (lat. *degenerāre*), urarta, vansläktas, försämras. Jfr Degeneration.

Dēgenfeld [-felt; själf skref han sig Degenfelt], Kristoph Martin, friherre von D., tysk krigare, f. 1599 i Eybach, d. därst. 1653, stred först under Wallenstein, Tilly och Spinola mot protestanterna, ehuru han själf var protestant, men trädde 1632 som öfverste för tvenne af honom själf uppsatta kavalleriregementen i Gustaf Adolfs tjänst samt var med vid Nürnberg och Lützen. 1635—42 var han i fransk tjänst, som generalöfverste för konung Ludvigs tyska kavalleri, och tog vid Tavon till fånga kejserlige generalen Colloredo; 1642 ställde han sitt svärd till republiken Venezias förfogande. Såsom öfverbefälhafvare för denna republiks trupper kämpade han 1645—48 i Dalmatien med stor framgång mot turkarna, försvarade med tapperhet Sebenico 1645 och räddade landet åt Venezia. — Han efterlämnade tio barn, af hvilka sex söner. Den andre i ordningen, Gustav D., stupade såsom svensk öfverste vid stormningen af Köpenhamn 1659. Den yngste, Hannibal D., f. 1648, dog 1691 som Venezias generalkapten. — D:s dotter Maria Susanne Loysa, f. 1636, d. 1677, var bekant för sin skönhet och blef kurfurst Karl Ludvigs af Pfalz morganatiska gemål 1658, innan han ännu skilt sig från sin lagliga (Charlotta af Hessen), samt moder till 14 barn.

Deger, Ernst, tysk målare, f. 1809 i Bockenem, vid Hildesheim, d. 1885 i Düsseldorf, kom 1828 till akademien i Berlin, men flyttade redan 1829 till Düsseldorf och ingick där i Schadows skola, inom hvilken han blef det religiösa måleriets hufvudman. Efter att hafva målat åtskilliga tafior i olja, företrädesvis madonnor, bl. a. *Madonnan med barnet* i Andreaskyrkan i Düsseldorf, fick han jämte Ittenbach och bröderna Müller uppdrag af grefve von Fürstenberg att med fresker pryda den nya Apollinariskyrkan vid Remagen. Sedan de för detta ändamål studerat fyra år i Rom, grepo de sig an med arbetet, som pågick 1843—51. Omedelbart däreftter öfvertog D. ett annat arbete af monumental karaktär, nämligen utförandet af de bibliska freskerna i slottet Stolzenfels' kapell. Efter dessas fullbordande återgick han till oljemålningen. En ej ringa del af hans kompositioner är af framstående mästare stucken i koppar. (G—g N.)

Degèrando [deʃerādå'], Joseph Marie, baron de Gérando, fransk filosof, f. 1772 i Lyon, d. 1842 i Paris, inträdde 1797 som simpel soldat i Massénas armé, kallades af Napoleon 1804 till generalsekreterare i inrikesministeriet och 1810 till ledamot af conseil d'état, blef baron 1812 och 1837 upphöjd till pär af Frankrike. 1832 blef han led. af Franska institutet. D:s mest betydande arbeten äro *De la génération des connaissances humaines* (1802; prisbelönt af akad. i Berlin), *Histoire comparée des systèmes de philosophie, considérés relativement aux principes des connaissances humaines* (1804; 2:a uppl. 1822), ett af franska litteraturens bästa arbeten i filosofiens historia, *Du perfectionnement moral, ou de l'éducation de soi-même* (1824, flera gånger omtryckt) och *De la bienfaisance publique* (4 bd, 1839).

Degerby. 1. Det forna namnet på staden Lovisa i Finland. — 2. Kapell i Nyland, vid kusten, under Ingå pastorat, Finland. Landarealen 83 kvkm. Befolkningen, svenskt alande, 1,573 personer (1904). — 3. Tullstation, med särskild tullkammare, i Föglö socken på Åland. Den inrättades 1819. På 1870-talet ganska betydande, har den sedermera sjunkit mer och mer i betydelse. 1894—1903 utgjorde uppbörden i årligt medeltal endast 14,000 mark. A. G. F.

Degerfors. 1. Kapellförsamling i Örebro län, Karlskoga bergslag. 3,137 inv. (1905), af hvilka omkr. 2,000 bodde vid D. bruk. Kapell till Karlskoga, Karlstads stift, Visnums kontrakt. — 2. Socken i Västerbottens län, Degerfors tingslag. 2,940 kvkm. 7,713 inv. (1905). D. utgör ett regalt pastorat i Luleå stift, Västerbottens södra kontrakt. — 3. Tingslag, ingår i Västerbottens södra domsaga och Umeå fögderi samt omfattar endast Degerfors socken.

Degerfors, bruks- och landtegendom vid Letälfven och järnvägslinjen Laxå—Charlottenberg, i D. kapellförsamling, Örebro län, omfattande $1^{193}/_{572}$ mtl jordbruksfastighet med en areal af omkr. 1,050 har, däraf omkr. 100 har åker. Det nuv. järnverket, som började anläggas på 1870-talet, då de förut på platsen befintliga Öfre och Nedre D. mindre bruk försvunno, består af 2 masugnar, 4 martinugnar, 9 valsverk med behöfliga vällugnar och hjälpmaskinerier, delvis elektriskt drifna, fjäderfabrik och spikfabrik, plåtslageri, gjuteri med mek. verkstad, elektrisk kraftstation m. m., allt 1905 tax. till 1,391,500 kr. Verken erhålla drifkraft genom ett 30-tal turbiner i Letälfven om sammanlagdt omkr. 5,000 hkr. Tillverkningen (1905 tills. 21,000 t.) består af allehanda slags stångjärn, finjärn och fasonjärn, rör, tunnplåt, grofplåt af nutida stora format för ångpannor, trämassekokare, fartygsbyggnader m. m. samt hvarjehanda manufakturprodukter från ofvannämnda därtill afsedda verkstäder. Arbetsstyrkan utgör omkr. 1,000 man. Öfre D. lär vara anlagdt 1660 af Jörgen Camitz och tillhörde sedan bruksegarna Strokirk på Degernäs i samma socken; Nedre D. lydde under Ölsboda i Nysunds socken, innan det jämte det förra (1870 och 1871) öfvergick till Degerfors bolag. Till nuv. egaren, Strömsnäs järnverks aktiebolag (aktiekap. 900,000 kr.), öfvergick egendomen 1886.

Degerforsheden, kronopark i Byske socken, Västerbottens län, förut stockfångstskog åt Degerfors sågverk, afträddes 1895 till statsverket. Areal 2,683,$_{54}$ har, däraf 961,$_{47}$ har impediment. Taxeringsvärde 20,000 kr. (1904). A. S. Lm.

Degerhamn, hamn- och lastningsplats på sydvästra kusten af Öland, i Södra Möckleby socken, 35 km. s. om Kalmar, hvarmed D. har regelbunden ångbåtsförbindelse. Omkr. 1,450 inv. Utskeppning af cement m. m. D. är ock namn på de numera under en egare, Ölands nya cementaktiebolag (bildadt 1895, aktiekapital 720,000 kr.), förenade Ölands alunverk och Lovers alunbruk, jämte cementbruk och rödfärgsverk. Tillverkningen uppgick 1905 till 22,$_4$ mill. kg. portlandcement, 3,$_{13}$ mill. kg. kalk, 4,$_7$ mill. kg. jordbrukskalk, 6,625 kg. rödfärg, med ett sammanlagdt värde af 760,000 kr. Motorer: 6 ångmaskiner om 700 hkr och 2 generatorer om 55 hkr. Vid de olika bruken sysselsattes 312 arbetare.

Degerselet, insjö i Norrbottens län, Råneå tingslag, tillhörande Råne älfs vattensystem 22,$_9$ m. ö. h. Sjön, som är omgifven af vackra berg, har vid sin västra ända de rikt befolkade och välodlade byarna Sörbyn och Sundsnäset. Vid sjön ligger den liknämnda järnvägsstationen, hållplats på bansträckan Boden—Morjärv.

Degerö, en ö nära Hälsingfors, ö. n. ö. från denna stad. Där bröts fordom, vid Hålviken, en silfverförande blyglans, och på varphögarna vid silfvergrufvan anträffas bland andra stenarter den efter ön uppkallade degeröiten, ett grönsvart till svart, vattenhaltigt järnoxidsilikat, som står hisingeriten nära. Ej långt ifrån grufvan ligga Stansviks järngrufvor, hvilka sedan 1830-talet varit lämnade i ödesmål. På spridda ställen af ön förekommer kalksten. Den rådande bergarten är röd gnejsgranit. A. R-d-l.

Degeröit. Se Degerö.

De'ggendorf, stad i bajerska regeringsområdet Niederbayern, på Donaus vänstra strand, 312 m. ö. h. 6,853 inv. (1900). Lin- och fruktodling. Tillverkning af tändstickor, lerrör och läder. Ullspinneri. I D. finnas landtbruksskola, dårhus och vårdanstalt för kretiner. 1337 var D. skådeplats för en förfärlig judeförföljelse, och under trettioåriga kriget intogs det af svenskarna under Bernhard af Weimar (14 nov. 1633). 1743 sköts det i brand af österrikarna.

Dego [dēgå], köping i italienska prov. Genova, vid Bormida. 2,288 inv. (1901). Bonaparte segrade där 14 och 16 april 1796 öfver österrikarna under Argenteau.

De Goeje [dechō'je], Michael Jan, holländsk orientalist, f. 13 aug. 1836 i Dronrijp, Friesland, studerade 1854—60 vid universitetet i Leiden, erhöll sedermera anställning vid biblioteket därst. och blef 1866 e. o. och 1869 ord. professor vid Leidens universitet. D. är utan gensägelse en af samtidens allra förnämsta auktoriteter på den arabiska filologiens område. Bland hans många editioner af arabiska författare, hvilka med rätta anses som mönster af noggrannhet och lärdom, märkas *Edrîsî, Description de l'Afrique et de l'Espagne* (tills. med R. Dozy, 1866), *Beládsorî. Liber expugnationis regionum* (s. å.), *Abu-'l-Walîd Moslim ibno-'l-Walîd, Diwan* (1875), *Bibliotheca geographorum arabicorum* (8 bd, 1870—94) och *Ibn Qotaiba. Liber poesis et poetarum* (1904). Tills. med flera andra orientalister har han vidare utgifvit *Tabari, Annales* (15 bd, 1879—1901), innehållande islams historia från äldsta tider till år 915. Dessutom har han medverkat vid utgifvandet af *Catalogus codicum orientalium Bibliothecæ academiæ Lugduno Batavæ* (1851—77; 2:a uppl. påbörjad 1888). Härtill kommer ett stort antal värdefulla bidrag till kännedomen om orientens språk, historia och geografi m. m., publicerade i tidskrifter och lärda sällskaps handlingar. K. V. Z.

Dégoût [degō], fr. (af lat. *de*, af, och *gu'stus*, smak), afsmak, vedervilja, vämjelse.

Degradatiōn (jfr Degradera), nedflyttning. Se Degradering.

Degradēra (af mlat. *degradāre*, af lat. *de*, från, och *gra'dus*, trappsteg, rang, grad), nedflytta från en högre till en lägre befattning; förnedra. Se Degradering.

Degradēring l. Degradatiōn (mlat. *degrada'tio*; jfr Degradera), nedflyttning från en högre till en lägre plats (befattning). Orden användas företrädesvis i militärspråket, näml. om en krigsmans nedflyttning till lägre tjänstegrad eller öfverförande till en trupp med mindre anseende, än den han förut tillhörde. Detta straff användes redan af romarna och har fortlefvat ända till våra dagar. Numera kan dock i de flesta länder endast underbefäl degraderas, i Sverige endast underbefäl af de olika korpralsgraderna. I vissa länder (t. ex. Frankrike) finnes ännu i lagen degradering (mistning af värdighet och utstötning ur armén) för alla grader, och skall straffet så utföras, att den dömde framför truppen beröfvas alla tecken af sin värdighet. C. O. N.

Dégras [degra'], fr., garf-fett. Se Läder.

Degressiōn (lat. *degre'ssio*, af *de'gredi*, gå nedför), nedgående, särskildt om den normala skattefotens fortgående minskning, så snart inkomsten nedgår under ett visst belopp, som blifvit fastställdt så-

som det lägsta, hvilket medgifver full beskattning. Jfr Progression. — Adj. Degressiv.

Degressiv. Se Degression.

De Gubernätis, Angelo, italiensk skriftställare, f. 1840 i Turin, har sysslat med filologiska studier och vittert författarskap sedan sin tidigaste ungdom och har bekläd flera lärostolar vid skilda italienska universitet. F. n. är han professor i italiensk litteraturhistoria vid universitetet i Rom. Hans egentliga område är orientalisk filologi, men hans utomordentligt alsterrika skriftställarverksamhet omfattar äfven folklore, mytologi, italiensk och allmän litteraturhistoria, resebeskrifningar m. m. Flitig medarbetare i italienska och andra tidskrifter, har D. äfven själf grundlagt flera sådana, af hvilka flertalet emellertid haft en mycket kort tillvaro. Bland hans arbeten kunna nämnas skådespelen *Sampiero* (1858), *Werner* (1859), trilogien *Il re Nala* (1869) och *Savitri* (1877), diktsamlingen *Prime note* (1864); de folkloristiska arbetena *Storia comparata degli usi nuziali in Italia e presso gli altri popoli indoeuropei* (1869; ny uppl. 1878), *Storia popolare degli usi funebri indo-europei* (1873), *Zoological mythology* (1872) och *Mythologie des plantes* (1878), de biografiska och litteraturhistoriska *Ricordi biografici* (1873), *Dizionario biografico degli scrittori contemporanei* (1879—80; 2:a uppl. under titeln *Dictionnaire international des écrivains du jour*, 1888—91), *Storia universale della letteratura* (18 bd, 1882—85, med rikhaltig antologi), *Dizionario degli artisti italiani viventi* (1889—92) samt monografier öfver A. Manzoni (1878) och E. Degola (1882).

Degummëring (af lat. *de*, från, bort, och *gummi*), råsilkes behandling med någon svagt alkalisk vätska för borttagande af det limartade ämne, som omgifver råsilkets trådar och hvilket måste aflägsnas före silkets blekning. Jfr Blekning.

Degun, *zool.* Se Octodon.

De gu'stibus non est disputa'ndum, lat., om tycke och smak kan (eller bör) man ej tvista.

Dehio, Georg, konsthistoriker, f. 22 nov. 1850 i Reval, studerade i Dorpat, Göttingen och Bonn, riktade sig först på historien samt blef 1877 privatdocent i historia i München, men egnade sig sedermera åt konsthistorien, i synnerhet medeltidens och byggnadskonstens, och är på dessa områden en af Tysklands förnämsta auktoriteter. Han utnämndes till professor i konsthistoria i Königsberg 1883, i Strassburg 1892. D. har utgifvit *Hartwich von Stade* (1872), det värdefulla arbetet *Geschichte des erzbisthums Hamburg-Bremen* (2 bd, 1877), vidare i förening med G. von Bezold det monumentalt anlagda *Kirchliche baukunst des abendlandes* (2 bd text och 7 portf. planscher, 1884—1901), D:s förnämsta verk, samt *Kunstgeschichte in bildern* (5 dlr, 1898—1901), ett förträffligt illustrationsverk för den konsthistoriska undervisningen. F. n. utarbetar D., enligt uppdrag, *Handbuch der deutschen kunstdenkmäler* (bd I, omfattande Mitteldeutschland, 1905). E. Wrgl.

Dehli. 1. Division i brittisk-indiska prov. Punjab. Se Delhi. — 2. Stad på Timor. Se Dilly.

Dëhmel, Richard, tysk skald, f. 18 nov. 1863 i Wendisch-Hermsdorf, Brandenburg, studerade filosofi, naturvetenskap och nationalekonomi samt promoverades 1887 på ett arbete öfver försäkringsväsen, hvarefter han under åtta år var försäkringstjänsteman. 1895 lämnade han denna tjänst för att uteslutande egna sig åt litteraturen. Jämte Meier-Graefe och O. J. Bierbaum deltog han 1894 i bildandet af förlagsföreningen "Pan". D. har offentliggjort diktsamlingarna *Erlösungen* (1891; 2:a uppl. 1898), *Aber die liebe* (1893), *Lebensblätter* (1895), *Weib und welt* (1897; 2:a uppl. 1901) och en roman i romanser, *Zwei menschen* (1903; 5:e uppl. 1904), skådespelet *Der milmensch* (1895), det pantomimiska *Lucifer. Ein tanz- und glanzspiel* (1899) samt barnboken *Der buntscheck* (1904). *Ausgewählte gedichte* utkommo 1901 (12:e uppl. 1905). Tillsammans med sin hustru, Paula D., som 1903 utgaf *Rumpumpel*, har D. skrifvit de populära barndikterna *Fitzebutze* (1900; 15:e uppl. 1901). D. torde vara en af de nu lefvande tyska skalder, som allramest påverka den yngre litterära världen — hans inflytande är redan skönjbart äfven i Sverige —, medan han däremot ej trängt synnerligen djupt bland allmänheten. Grubblande och upptagen af sitt eget inre, söker D. sammansmälta känslolyrik och tankediktning i symboliserande själsskildring. Af brist på åskådlighet i framställningen är D. ofta svårtillgänglig, liksom hans sträfvan att återge icke ett tillstånd eller ett resultat, utan själfva det sammansatta, svårgripbara psykologiska utvecklingsförloppet måste leda till en viss konturlöshet. En rik och säregen personlighet, vill han i hela sin diktning genom hänsynslös individualism bryta nya vägar för lyriken och har också som förnyare af den tyska poesiens språk blifvit jämförd med Klopstock. Utom intima och metafysiska dikter har D. äfven skrifvit ett antal sociala och skämtande dikter, stundom i anknytning till den folkliga visan. Jfr arbeten öfver D. af Furcht (1899), Moeller-Bruck (1900), Bab (1903) och R. M. Werner i "Vollendete und ringende" (1900). R—n B.

Dehn, Siegfried Wilhelm, tysk musikteoretiker, f. 1799, d. 1858, studerade till en början rättsvetenskapen och var någon tid anställd vid svenska beskickningen i Berlin, men egnade sig från 1829 åt musiken. 1842 blef han kustos för den musikaliska afdelningen af k. biblioteket i Berlin, och 1849 fick han professors titel. — D. var en af nyare tidens lärdaste musikteoretiker; bland hans elever märkas Glinka, A. Rubinstein, Kiel, P. Cornelius, Kullak, Tappert. Dessutom var D. en ytterst flitig samlare af äldre tonsättares verk. Bl. a. utgaf han en stor samling musikstycken från 16:e och 17:e årh. (1837—40) samt skref *Theoretisch-praktische harmonielehre* (1840, ny uppl. 1860) och *Lehre vom contrapunkt* (utg. af B. Scholz 1859; ny uppl. 1883). 1842—48 redigerade han tidskriften "Cäcilia". A. L.*

Dehna (Dahna, "den röda"), äfven kallad Roba el-Khali ("det tomma rummet"), en 126,700 kvkm. stor sandöken i södra Arabien, mellan

Hadramaut och Oman, närmande sig hafvet under 20° n. br. Sanden har enligt Palgrave ett medeldjup af 120 m. Mot n., mellan Nedjd och El-Hasa, fortsättes D. af öknen Lilla Nefud (äfven kallad D.), denna åter i nordvästlig riktning af Stora Nefud och i s. v. af öknen el Ahkaf, som skiljer den från Jemen.

Dehodencq [deåda'k], Edme Alfred Alexis, fransk målare, f. 1822 i Paris, d. därstädes 1882, var elev af Cogniet och målade i en mycket liffull teknik dels genrebilder från Spanien och norra Afrika — tjurfäktningar, stridsscener, marokkanska fester — dels Parisscener och porträtt. D. är representerad i Louvre (af ett porträtt och af den lifliga gatscenen *Charlotte Corday föres till fängelset*) och i flera franska provinsmuseer. D. var ateljékamrat med Egron Lundgren och omtalas på flera ställen i dennes skrifter. Jfr G. Séailles, »Dehodencq» (1885). G—g N.

Dehortatōrium (af lat. *dehortāri*, afråda). Se Avocatorium.

Dehra [dē'rā]. 1. (D. l. Dehra-Dun) Distrikt i divisionen Meerut i de brittisk-indiska Nordvästprovinserna. 3,090 kvkm. 178,195 inv. (1901), däraf omkr. 20,000 muhammedaner, resten hinduer. D. är i n. fylldt af de sydligaste af Himalayakedjorna (Jaunsar-Bawar, 2,000—2,500 m.), begränsas i ö. af Ganges, i v. af Jumna, är skogrikt och har ett mildt och jämnt klimat, hvarför där upprättats sanatoriet Masuri-Lundaur. Odling af majs och hvete. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, 692 m. ö. h., har en anglikansk, en presbyteriansk och en katolsk kyrka samt en amerikansk missionsanstalt. 28,095 inv. (1901).

Dehra-Dun [dē'rā dö'n]. Se Dehra 1.

Dehypnotisēra (af lat. *de*, ifrån, och grek. *hypno's*, sömn), afbryta ett hypnotiskt tillstånd. Se Hypnotism.

Deianēi'ra (grek. *Δηϊάνειρα*, lat. *Deianīra*), *grek. myt.*, den etoliske konungen Oineus' dotter, Herakles' gemål.

Dēi'chmann, Bartolomeus, dansk biskop, f. 1671 i Köpenhamn, d. där 1731, blef 1693 fältpräst och tjänstgjorde i 3 år vid de danska hjälptrupperna i Nederländerna samt följde 1696—99 som hofpredikant Kristian V:s yngre son på en europeisk resa. 1700 blef han biskop i Viborg och flyttades 1713 till Kristiania. I Norge fick han stort inflytande på både världsliga och kyrkliga angelägenheter; han hade säkert mycken administrativ duglighet, men var afgjordt världslig till sinnelaget samt både egennyttig och själfrådig. Han åstadkom förbättringar i lagstiftningen rörande sågverken och trävaruhandeln samt genomförde försäljningen af kyrkorna. Han stod högt i ynnest hos konung Fredrik IV och särskildt hos hans drottning Anna Sofie. Upprättandet af geheimekommissionen 1724—26 mot bestickliga ämbetsmän berodde på hans initiativ; han vardt själf dess ordförande och missbrukade sin ställning till att förfölja personliga ovänner. 1724 erhöll han den för en biskop egendomliga titeln af konferensråd. Strax efter Kristian VI:s tronbestigning blef han afsatt från sitt ämbete, och en sträng undersökning började mot honom, sannolikt utan rättmätig orsak. D. dog af grämelse, innan undersökningen slutats. E. Ebg.

Deidamēi'a (grek. *Δηϊδάμεια*, lat. *Deīdamīa*), *grek. myt.* 1. Dotter af konung Lykomedes och, genom Akilles, moder till Pyrrhos l. Neoptolemos. — 2. Bellerofons dotter, hade med Zeus sonen Sarpedon, som blef en af trojanernas bundsförvanter mot grekerna.

Deidesheim [da'jdeshajm], stad i bajerska regeringsområdet Pfalz, vid foten af Hardt. 2,808 inv. (1900). Utmärkt vin (Deidesheimer).

Deifōbe. Se Sibylla.

Deifōbos (grek. *Δηΐφοβος*, lat. *Deīphōbus*), trojansk prins, son af Priamos och Hekuba samt näst Hektor den tappraste bland de trojanske hjältarna. Enligt den yngre sagan blef han efter Paris' död förmäld med Helena. Af denna orsak och emedan han alltid hade satt sig emot Helenas utlämnande, var han framför andra trojaner hatad af grekerna, i synnerhet af Menelaos. Vid Trojas intagande stormade den sistnämnde hans hus och dödade honom själf. A. M. A.

De'i grātia, lat., »af Guds nåd», »med Guds nåde», såsom ett om kristlig ödmjukhet vittnande tillägg framför vederbörandes ämbetstitel, förekommer redan i de biskopliga underskrifterna på konsiliet i Efesos 431. Uttrycket kan sannolikt ledas tillbaka till begynnelseorden i åtskilliga af de paulinska brefven (1 Kor. 1: 1; 2 Kor. 1: 1; Ef. 1: 1; Kol. 1: 1; 2 Tim. 1: 1) och innebar endast ett ödmjukt erkännande af beroendet af Gud. Efter att från början ha användts af biskoparna upptogs det senare af abboter och abbedissor, t. o. m. af munkar och lägre präster. Från midten af 1200-talet, då utnämningsrätten till de kyrkliga ämbetena alltmera började glida öfver i påfvarnas händer, skrefvo sig kyrkans högre tjänare *Dei et apostolicæ sedis gratia* (»af Guds och den apostoliska stolens nåd»), såsom de katolske biskoparna ännu i dag göra. Efter de kyrkliga dignitärernas exempel upptog Pippin den lille formeln, och den öfvergick från honom till de frankiske konungarna, de tyske kejsarna och till alla suveräna kristna furstar. I Tyskland var den under 1400-talet en företrädesrätt för landsherrarna. Inom den statsrättsliga spekulationen blef formeln ett slagord för teorien om furstemaktens gudomliga, af folkviljan oafhängiga ursprung. Efter den franska revolutionens tid förlorar dock uttrycket denna säregna innebörd, då exempelvis Napoleon III och flera italienska furstar skrefvo sig »af Guds nåd och folkets val». I våra dagar kvarstår formeln blott såsom ett ärevördigt minne utan någon reell innebörd. — I *Sverige* skrifva sig biskoparna i bevarade urkunder från medeltiden nästan undantagslöst »med Guds nåde»; uttrycket försvinner med reformationens genomförande. I kungatiteln förekommer det redan i de äldsta bevarade kungabrefven (från Knut Eriksson tid). Litt.: Mabillon, »De re diplomatica» (lib. II, cap. II § X; 1681), Binterim, »Die vorzüglichsten denkwürdigkeiten der christkatholischen kirche» (I: 2, s. 150 ff.), Alfr. Daniel, »Die kurialienformel Von Gottes Gnaden» (1903). (T. H—r.)

Deijefors (Dejefors), bruksegendom vid ett betydande fall i Klarälfven och nära Deje station vid Karlstad—Munkfors järnväg i Nedre Ulleruds socken, Värmlands län, tillhör Brattfors aktiebolag, som där har vattensåg med 6 ramar och 10 hyflar, träsliperi med 4 slipverk samt hyfleri- och snickerifabrik. Tillverkningen uppgick 1905 till 2,151 ton torr och 4,792 ton våt slipad trämassa, 13,240 kbm. så-

gade och hyflade trävaror äfvensom byggnadsmateriel och lådor. Arbetsstyrkan utgjorde s. å. 135 pers.

Dēi'ktisk (af grek. *dēi'ktos*, som visar), förevisande, utpekande; *språkv.*, deiktiskt pronomen kallas ett sådant, som får sin förklaring och sin betydelse ur den förhandenvarande situationen, men ej ur hvad som förut blifvit sagdt (anaforiskt pronomen) eller ur det, som säges i det följande (determinativt pronomen), t. ex. ''*den här* [= den af mig nu framvisade] boken är ful''. Samtliga tre arterna äro underafdelningar af de definita pronomina. Jfr Pronomen. R—n B.

Deilemīder, medeltida härskardynasti i Persien (se d. o.).

Deile'phila, *zool.*, släkte af Sphingidernas familj bland svärmarfjärilarna, utmärkt af de smala, helbräddade vingarna och den tjocka, kägelformigt tillspetsade bakkroppen, hvars sidor på sin höjd på de första lederna äro prydda med omväxlande ljusa och mörka fläckar. Hithörande arter äro ofta vackert färgade i rosenrödt och grönt. De flyga i skymningen och besöka gärna starkt doftande blommor, såsom af kaprifolium och syrén, framför hvilka de med surrande vingar hålla sig sväfvande, medan de, utan att sätta sig, suga honung med sin långa tunga. Larverna, som oftast äro utrustade med analhorn, äro åtminstone på några af de främre lederna försedda med ljusa sidofläckar, hvilka hos våra vanligaste arter tyckas efterhärma ögon och torde vara att anse för en ''skräckteckning'', afsedd att afskräcka en angripare. Sex arter äro anträffade i Sverige, af hvilka de allmännaste äro lilla snabelsvärmaren (*D. porcellus*) och allmänna snabelsvärmaren (*D. elpenor*), båda tillhörande undersläktet *Chærocampa*. Flera egentligen sydeuropeiska arter förirra sig med sin starka och snabba flykt stundom till vårt land. G. A—z.

Deime [dajme], segelbar flodarm, genom hvilken Pregel afbördar en del af sitt vatten i Kurisches haff. Den är 41 km. lång, 94 m. bred och 1,5 m. djup. D. var ursprungligen en kanal, som anlades af Tyska orden år 1405.

Dēi'mos (grek. *Δειμός*, ''skräck''). 1. *Grek. myt.* Se Ares och Fobos. — 2. *Astron.* Den yttre af de båda Marsmånarna. Se Mars.

Dēi'narchos (grek. *Δείναρχος*, lat. *Dinarchus*), grekisk vältalare, f. i Korint 361 f. Kr., tillbragte större delen af sin lefnad i Aten, där han författade tal åt andra, emedan han själf såsom främling ej fick uppträda såsom talare. Han var nära förbunden med Demetrios Falereus och måste 307, liksom denne, fly, hvarefter han begaf sig till Chalkis på Eubea, där han lefde till 292, då han återkallades till Aten. Vi ega af honom tre tal, i hvilka han bemödar sig att efterbilda Demosthenes, dock utan att uppnå dennes mästerskap. (A. M. A.)

Deinboll, Peter Vogelius, norsk präst och naturforskare, f. i Köpenhamn 1783, d. i Kristiania 1874, student 1800, sysslade länge med naturvetenskaperna, tills han beslöt sig för den prästerliga banan. Efter examen vid Kristiania universitet 1815 konstituerades han som kyrkoherde i Vadsö och utvecklade ända till 1824 en betydelsefull verksamhet i hela östra Finnmarken såsom präst, botanist och stortingsman. 1824—32 verkade han som kyrkoherde i Löiten, Hedemarken, samt 1832—57 i Bolsö och Molde i Romsdalen. Han var en praktiskt anlagd man, som intresserade sig för näringarna och skolväsendet. Som botanist har han upptäckt flera sällsynta växter, bl. a. den efter honom uppkallade *Carex Deinbolliana*. — D:s son, August Teodor D., f. 1810, d. 1900, intar en hedrad plats i den norska kyrkans historia genom sitt populära teologiska författarskap. O. A. Ö.

Deinhardstein [da'jnhartstajn], Johann Ludwig Franz, österrikisk dramatiker, f. 1794 i Wien, d. därst. 1859, blef 1827 professor i klassisk litteratur och estetik i Wien och 1834 regeringsråd. 1830—51 var han redaktör af ''Jahrbücher der literatur''. Han författade en mängd teaterstycken, samlade i *Dramatische dichtungen* (1816), *Theater* (1827, 1833) och *Künstlerdramen* (1845).

Dēinokrātes (grek. *Δεινοκράτης*, lat. *Dinocrates*), macedonisk byggmästare hos Alexander den store. Han återställde det af Herostratos nedbrända templet i Efesos och ledde, på uppdrag af konung Alexander, anläggningen och uppbyggandet af staden Alexandria (332 f. Kr.).

Dēi'nosis, grek. (af *deino's*, förskräcklig), våldsam förstoring, öfverdrift (såsom retorisk figur).

Dēinostrātos (grek. *Δεινοστρατός*, lat. *Dinostratus*), grekisk matematiker, som lefde omkr. 400 f. Kr. Han var broder till den framstående matematikern Menaichmos och nämnes såsom Platons lärjunge. D. var den förste, som löste det bekanta problemet om cirkelns kvadratur, d. v. s. problemet att finna en kvadrat, hvars yta är lika med en gifven cirkels. Vid denna lösning använde han en kroklinje, som till följd däraf blifvit kallad *tetragoni'zusa* eller *quadratrix*. Denna linje var emellertid redan förut uppfunnen af Hippias från Elis och af honom använd för att dela en vinkel i tre lika delar. G. E.

De i'ntegro, lat., från början, ånyo.

Deiōces. Se Deiokes.

Deiōkes (grek. *Δηϊόκης*, lat. *Deiōces*), Mediens förste konung. Hans regeringstid uppgifves hafva varit 708—656 f. Kr. Enligt Herodotos var han en genom visdom och rättrådighet berömd man, hvilken mederna själfva, för att göra slut på den förut rådande laglösheten, valde först till domare och sedan till konung. När D. fått makten i sina händer, grundlade han en stark militärdespotism, byggde en ny hufvudstad, Ekbatana, med sjudubbla ringmurar, och införde ett synnerligen strängt hofceremoniel, hvilket skulle vänja hans undersåtar att i sin konung vörda ett högre väsende. Jfr Medien. A. M. A.

Deiphōbe. Se Sibylla.

Deiphōbus. Se Deifobos.

Deir. 1. (Ed-Deir l. Ed-Dēr, ''klostret'', D. el-Zor) Turkisk stad vid Eufrat, säte för en pasja och en mutessarif, viktig handelsstad. Omkr. 20.000 inv.

2. D. l. Dēr, stad i egyptiska prov. Kene, på högra Nilstranden, 200 km. ofvan om Assuan. 7,037 inv. (1897), hvilka tala kensi (ett berberspråk). Ruiner af ett klipptempel, anlagdt af Ramses II.

3. D. el Kamar (l. Derr-el-Kamar, ''månklostret''), stad i Syrien, på Libanons västra sluttning, 865 m. ö. h., förr drusernas hufvudort i landet. 8,000 inv., mest maroniter, som odla vin

och silke samt förfärdiga med guld och silfver genomdragna dukar. 1860 anställde druserna där ett stort blodbad på de kristne.

Deira [di'ira]. Se Northumberland.

Dei'sm (af lat. *deus*, gud), den världsåsikt, enligt hvilken gudomligheten visserligen är ett självständigt, från världen åtskildt väsende, men å andra sidan så isolerad från det ändliga, att detta senare kommer att uppfattas såsom någonting af Gud mer eller mindre oberoende. Sin historiska förutsättning och anledning eger deismen i den ofulländade form af teism, enligt hvilken världen är beroende af ett gudomligt godtycke, och den utvecklas ur densamma därigenom, att man nekar tillvaron af ett Guds godtyckliga ingripande i världshändelserna, på samma gång som man bibehåller antagandet af ett yttre och mekaniskt förhållande mellan Gud och det ändliga. Hufvudintresset för deismen vid gudsföreställningens bibehållande är att kunna fasthålla ett högsta ideal, till hvilket naturens och människans utveckling skall syfta. Otillfredsställande för det djupare religiösa sinnet, hvilket känner behof efter ett religiöst lif såsom ett Guds lif i människan, sammanhänger denna åsikt nära med en annan, enligt hvilken religionsläran är ett korollarium af sedeläran och religionen endast en högsta fulländning eller ett komplement till sedligheten. Historiskt har den framträdt dels i epikureernas religiösa läror, dels — och i synnerhet — under den s. k. "upplysningsperioden" i 18:e årh., och den fortlefver i viss mån ännu i våra dagar, i de från Kant och upplysningsfilosofien utgångna religiösa riktningar, hvilka, med bibehållande af lärorna om Gud och ett lif efter detta, skarpast trädt i opposition mot kristendomen och dess försoningslära, åtminstone deras historiskt gifna form.

Deismen kallas ock en riktning inom 18:e årh:s, särskildt Englands, filosofi, som antog en Gud, men förkastade uppenbarelsen och sökte grunda gudstron blott på det mänskliga förståndet. Dess förnämsta representanter, hvilka pläga kallas "de engelske deisterna" l. "fritänkarna", voro J. Toland, M. Tindal, A. Collins och Shaftesbury. Samma uppfattning representerades i Frankrike af Voltaire, i Tyskland af S. Reimarus. Dessas uppfattning var ock deism i först anförda bemärkelse. L. H. A. (S—e.)

Dei'st (jfr Deism), anhängare af deismen.

Deister, låg och skogig bergskedja i preussiska prov. Hannover, mellan Weser och Leine. Den största höjden är Höfeler, 402 m. I berget finnas några stenkolsgrufvor och sandstensbrott.

Deister-sandsten (jfr Deister), en till kritformationens understa del hörande, ljusgul, grå eller brun, finkornig sandsten, af somliga hänförd till öfversta delen af juraformationen. Den förekommer i Tyskland med stor mäktighet i ända till 3 m. tjocka bankar samt användes med mycken fördel som byggnadsmaterial. Lämningar efter stora reptilier äro funna i densamma. I England benämnes den Hastings-sand, efter Hastings i grefsk. Sussex, där den, liksom i Kent, har ganska vidsträckt utbredning. Sandstenen i fråga är också känd under namnet Wealden-sandsten (af *weald*, skogstrakt). Se Wealdengruppen. E. E.

Deiters, Otto Friedrich Karl. tysk anatom, f. 1834, d. 1863, med. doktor i Bonn 1856, docent därstädes 1858, offentliggjorde 1860—62 flera mycket värdefulla undersökningar öfver hörselorganet. Efter hans död utgaf M. Schultze 1865 hans betydande *Untersuchungen über gehirn und rückenmark des menschen*. R. T—dt.

Dej l. Dey (af arab. *dā'ī*, particip af verbet *da'ā*, ropa, sammankalla), egentl. härold, som kallar de rättrogne muhammedanerna till det heliga kriget, d. v. s. till strid mot de otrogne. 1671—1830 var "dej" benämning på öfverhufvudet för de janitsjarer, som behärskade röfvarstaten Alger. — Äfven regenterna i Tunis och Tripolis, hvilkas egentliga titel är bej (beg), kallas ofta af europeerna dej.

Dejazet [deʃaзä'], Pauline Virginie, fransk skådespelerska, f. 30 aug. 1797, d. 1 dec. 1875 i Paris, hade alltifrån barnaåren anställning vid olika teatertrupper i Paris, Bordeaux och Lyon samt rönte stort bifall.

Längre tider var hon anställd i Paris vid Gymnase-teatern (1821 28), Palais-royal-teatern, hvars prydnad hon var 1831—44, och Variétés (1844—49), företog äfven turnéer och blef 1859 direktris för Théâtre Déjazet (förut Folies nouvelles) i Paris. 1869 fick hon af kejsar Napoleon en lifstidspension af 2,000 frcs. D:s afskedsföreställning 1874 inbragte henne öfver 60,000 frcs. — D. hade skapat åt sig en specialitet i framställandet af ynglingaroller. Äfven Parisgrisettens njutningslystnad och hängifvenhet hade i henne sin poetiska representant. Lätt och liflig i sina rörelser, var hon öfverdådigt yster och på samma gång graciös samt förstod att säga tvetydigheter utan att stöta. Bland hennes roller må nämnas *Bonaparte à Brienne*, den unge *Richelieu*, *Gentil Bernard*, *Marquis de Lauzun*, *Lisette* och *Frétillon*. Hennes föredrag af kupletter hade ett säreget behag. Ännu som sjuttioåring var hon ganska ungdomlig på scenen. Jfr biogr. af Duval (1876) och Lecomte (1902). E. F—t.

Dejean [deʃä']. 1. Jean François Aimé D., grefve, fransk general, f. 1749, d. 1824, tjänade under Dumouriez och Pichegru i revolutionskrigen och blef divisionsgeneral efter den berömda öfvergången af Rhen natten mellan 5 och 6 sept. 1795. Efter slaget vid Marengo (1800) deltog han i ordnandet af Italiens förvaltning, och 1802—09 var han fransk krigsminister. 1812 blef han medlem af senaten. 1814 öfvergick han till Bourbonerna, hvilka utnämnde honom till pär, men under "de hundra dagarna" slöt han sig åter till Napoleon och miste därför vid Bourbonernas återkomst sin pärsvärdighet. Han återvann likväl denna 1819 och blef s. å. generaldirektör i arméförvaltningen.

2. Pierre François Marie Auguste D., den förres son, fransk general och entomolog, f. 1780, d. 1845, blef brigadgeneral vid 30 års ålder, adjutant hos Napoleon och divisionsgeneral 1813 samt deltog med utmärkelse i slagen vid Ligny och Waterloo. Han lefde i landsflykt 1815—18,

men blef, efter faderns död, pär af Frankrike 1824. D. sysselsatte sig ifrigt med entomologiens studium och utgaf bl. a. *Species général des coléoptères* (1825—39) och (tills. med Boisduval och Aubé) *Histoire naturelle et iconographie des coléoptères d'Europe* (1829—36). L. W:son M.

Dejefors. Se Deijefors.

Dejektiōn (lat. *deje'ctio*, eg. nedkastning), *med.*, uttömning, afföring, purgering.

Déjeuner [deʃönē], stundom Déjeuné, fr. (af upphäfvande prefixet *dé* och *jeûne*, fasta; eg. det första man förtär på fastande mage), frukost, vare sig denna består af "morgonkaffet" (teet, chokladen) eller den i nutida stadssamhällen brukliga andra frukosten vid 12—1-tiden på dagen, i Frankrike äfven kallad *déjeuner à la fourchette* ("gaffelfrukost") och bestående af varma och kalla rätter jämte vin l. dyl. Jfr Lunch. — Déjeuner dînatoire [-twär] l. déjeuner-dîner [-nē]; af *dîner*, middagsmåltid], större frukostmiddag. — Dejeunēra, intaga frukost, frukostera.

Dejo'tarus, tetrark af Galatien, var under 1:a årh. f. Kr. mycket inblandad i romarnas angelägenheter. För de viktiga tjänster, som han gjort Sulla och andra romerska härförare i krigen bl. a. mot Mithridates, fick han (omkr. 63 f. Kr.) konungatitel och väldet öfver Mindre Armenien. Under inbördeskrigen höll han i början med Pompejus och deltog i slaget vid Farsalos (48 f. Kr.), men underkastade sig därefter Cæsar, hvilken han understöddo i kriget mot Mithridates' son Farnakes (47 f. Kr.). Cæsar lät honom behålla konungatiteln och västra Galatien samt vistades en tid vid hans hof. Två år senare anklagades D. i Rom af sin dotterson Castor för att hafva tillämnat ett mordförsök mot Cæsar under dennes vistelse hos honom, men försvarades med framgång af Cicero. Efter Cæsars död (44 f. Kr.) bemäktigade han sig Mithridates' land, och mot en betydande summa fick han Antonius' bekräftelse på besittningsrätten. Han slöt sig emellertid till Brutus och Cassius, och hans trupper stredo för dem vid Filippoi (42 f. Kr.). Därefter öfvergick han till triumvirerna. Död vid hög ålder 40 f. Kr. (H. Sgn.)

Dejsa (ty. *deisen* l. *deinsen*), *sjöv.*, gå baklänges (om seglande fartyg). Den manöver, genom hvilken man kan tvinga ett segelfartyg att röra sig på detta sätt, kallas bakslag eller dejsning, vanligast det förra. — Dejsvända l. falla rund på stället, en fartygsmanöver, som skiljer sig från en vanlig "vändning undan vind" därigenom, att fartyget tvingas att falla fortare. För detta ändamål brassas alla förseglen skarpt back, en del af aktersegln intages, och samtidigt lägges rodret till fallning. Då fartyget börjar dejsa, lägges rodret andra vägen, tills dejsningen upphör, hvarefter rodret åter skiftas och manövern fortsättes som vid undanvindsvändning. Jfr Affallning, Drejvända och Vända. R. N.*

Dejsning, *sjöv.* Se Dejsa.

Dejsvända, *sjöv.* Se Dejsa.

De jūre, lat., i enlighet med lag; hvilande på rättsgrund. Motsats: de facto (se d. o.).

Deka-, grek. (tio-), brukas i många sammansättningar, t. ex. dekagon, dekalogen.

Dekabri'st (af ry. *dekaber*, december), decemberman, rysk adelsman, som deltog i sammansvärjningen december 1825. Se vidare Ryssland (historia). Litt.: G. Schuster, "Die geheimen gesellschaften", och A. Jensen, "Dekabristerna i ryska vitterheten" (i "Sv. tidskr.", 1893).

Dekād (fr. *décade*, grek. *deka's*, af *de'ka*, tio), tiotal, t. ex. af böcker, år, dagar, särskildt tiodagsveckan i den franska republikanska kalendern. Jfr Kalender.

Dekadans [-da'ŋs], fr. *décadence* (mlat. *decade'ntia*, af lat. *de*, ned ifrån, och *ca'dere*, falla, sjunka), förfall, fördärf, fortskridning till undergång.

Dekade'nter (fr. *décadents*, af *décadence*, förfall) kallades anhängarna af en på 1880-talet uppträdande riktning inom franska litteraturen. Riktningen, hvars teoretiker var Baudelaire, uppstod som reaktion emot det torra och stela hos *les parnassiens* samt den naturalistiska romanens verklighetsanalys. Dekadenterna odlade jaglyriken för att tränga ned i det undermedvetna själslifvets djup, de sökte fenomenens mystik, lifvets nattsida. Akademisk versifikation fick vika för en mer musikalisk och på symboler rik diktion, i en språkstil, som till hvarje pris undvek banala element, men uppsökte alla suggestiva medel. Redan namnet på riktningen anger, att den ville bli betecknad som släkt med den klassiska vitterhetens silfverålder; i likhet med denna gaf den uttryck åt nervositet och raffinemang. Småningom blef beteckningen symbolister (se d. o.) vanligare. Till dekadenterna räknas Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, Paul Adam, Anatole Baju, Maurice Bouchor, René Ghil, Maurice Maeterlinck, Stuart Mérill, Jean Moréas, Francis Poictevin, m. fl. Se G. Kahn, "Symbolistes et décandents" (1902).

Dekadik (af grek. *de'ka*, tio), tiotalsräkning, ett räknesystem, hvars grundtal är tio, till skillnad från dodekadik, den af Leibniz uppfunna tolftalsräkningen. Jfr Decimalsystem.

Dekagȳnia, Dekagynisk, Dekagynist, *bot.* Se Decagynia.

Dekalkomanī (af fr. *décalquer*, öfverföra en kalkering, och *manie*, vurm), *tekn.*, öfverföring af tryckta mönster från papper till glasytor, metallföremål o. d. Mönstren mångfaldigas, vanligen medelst stentryck, i lämpliga färger på olimmadt papper. Vid användning fernissas den yta, som skall prydas af mönstret, ett exemplar af mönstertrycket pressas med den tryckta sidan fast mot fernissan, som får torka, hvarefter papperet aftvättas. Mönstret stannar då öfverfördt. Enligt denna metod förses allmänt maskindelar och järnmanufaktur med fabriksmärken, skyltplåtar med vapen o. s. v. G. H—r.

Dekalōgen (grek. *deka'logos*, af *de'ka*, tio, och *lo'gos*, ord), *teol.*, tio Guds bud. I G. T. heta de helt kort "de tio orden" (2 Mos. 34: 28; 5 Mos. 4: 13; 10: 4). De meddelas i 2 Mos. 20: 1—17 och 5 Mos. 5: 6—21, med några smärre olikheter (se nedan). På båda ställena hänföras "de tio orden" till Mose. Frågan om deras mosaiska ursprung är emellertid ännu under debatt inom bibelforskningen. Svårigheten vid dess afgörande ligger till stor del i Moseböckernas komposition. Enligt en uppfattning, som räknar flera framstående författare, tillhör dekalogen i 2 Mos. 20 den s. k. elohistiska källan (en af de äldsta i pentateuken), och på denna har då 5 Mos. 5, som är yngre, byggt sina referat. Andra forskare vilja emellertid i anslutning till Goethe (i en artikel af år 1773) betrakta 2 Mos. 34: 14—26 såsom den s. k. jahvistiska källans dekalog.

Då denna är af annat innehåll än den i 2 Mos. 20 och 5 Mos. 5, skulle man efter denna uppfattning icke kunna tala om någon enighet mellan pentateukens källor i fråga om (den vanliga) dekalogens mosaiska ursprung. Den s. k. prästkodex har icke meddelat dekalogen, men denna källa har dock säkert känt till den; i 2 Mos. 25: 16, 21 förutsätter den densamma (''vittnesbördet''). Emellertid är tillvaron af en andra dekalog i 2 Mos. 34 troligen blott ett sken. Bortsedt från svårigheten att i detta kap. få fram ett *tiotal* bud, är det mer än tvifvelaktigt, om jahvisten på detta ställe verkligen velat meddela något, som skulle motsvara elohistens dekalog i 2 Mos. 20. Jahvisten *kan* mycket väl ha haft en motsvarighet till de tio orden, ehuru den person, som förenade de äldsta källorna (jahvisten och elohisten), utelämnade den, därför att han ej kunde upptaga den likalydande texten på mer än ett ställe. Att 5 Mos. fann sig föranlåten att upptaga den på nytt, får sin förklaring af denna boks refererande karaktär (i dess första del, kap. 1—11). Vissa forskare hafva emellertid sökt göra gällande, att dekalogen i 2 Mos. 20 icke ursprungligen tillhört den elohistiska källan, utan insatts senare, sedan den uppkommit i profetiska kretsar (i 7:e årh.) såsom ett uttryck af profeternas predikan; några hålla t. o. m. före, att dess ursprungliga plats är 5 Mos. 5, hvarifrån den sedan flyttats in i elohistens verk 2 Mos. 20. I detta fall skulle man naturligtvis icke kunna tala om något mosaiskt ursprung för dekalogen, då 5 Mos. sannolikt icke uppkommit förrän på 600-talet f. Kr., utan profeterna (Amos, Hosea, Jesaja m. fl.) vore då att anse såsom dess egentlige upphofsmän. Mot antagandet att först profeterna skulle gifvit upphof till dekalogen, som alltså vore att anse såsom ett kompendium af deras högre religiöst sedliga åskådning i förhållande till den föregående tidens lägre religion, talar följande: 1) Profeterna betrakta sig såsom samhöriga med Mose, hvilken af dem äfven betecknas som profet (Hos. 12: 13). 2) De förutsätta i sina straffpredikningar tillvaron af en morallag såsom erkänd af folket (Am. 2: 4; Hos. 8: 1), och om man ej vill i denna se dekalogen, är man hänvisad till lösa hypoteser angående densamma. 3) Israel skulle icke kunnat bibehålla sin andliga öfverlägsenhet gentemot kananeerna under domartiden, då det tillegnade sig ej blott deras kultur, utan ock flera af deras kultformer, om det i sina bättre element ej varit i besittning af en högre religiös-sedlig kraft, som förutsätter som sin källa en högre uppenbarelse redan till Mose. Invändningarna mot dekalogens mosaiska ursprung förlora ock sin udd, om man besinnar, att innehållet däri, om än utomordentligt högt i förhållande till de omgifvande hedningarnas religion och sedlighet, dock icke har samma höga andliga renhet, som vi från barndomen äro vana att inlägga däri, därför att vi se det i ljuset af Jesu bergspredikan. Sannolikt hafva ock de enskilda buden i flera fall ursprungligen (i Moses mun) haft en kortare form än den, som föreligger i 2 Mos. 20 och 5 Mos. 5. Måhända, ehuruväl ej säkert, har budet mot bilddyrkan tillkommit senare. Dyrkan af Jahve under bild förekommer visserligen i Israel, utan att bestraffas, ända in i 8:e årh. Men här må man icke göra för mycket af frånvaron af bestraffning, då vi endast ofullständigt känna Israels historia. I Silo och Jerusalem, där traditionen dock bevarats bäst, höra vi icke talas om någon bilddyrkan. Antagandet att ett bud (mot bilddyrkan) tillkommit i senare tid, vållar dock ingen svårighet, i betraktande t. ex. af olikheterna mellan budens form i 5 Mos. 5 och 2 Mos. 20. Hvad man än må tänka om dekalogens ursprung, råder dock inom den närvarande forskningen full enighet beträffande det höga värdet af dess innehåll. I upphöjd enkelhet och värdighet saknar det motstycke i hela religionshistorien. Det specifikt nationella draget spelar här också en underordnad roll, och därför har kristendomen med all rätt upptagit och fördjupat dessa bud såsom en ''Magna charta'' för gudsfruktan och sedlighet. — I fråga om de tio ordens uppdelning hafva flera uppfattningar gjort sig gällande. Den äldsta uppdelningen, som finnes redan hos Filon, Josefos och i allmänhet hos den gamla kyrkan, och sedan upptagits af Calvin och de reformerte samt socinianerna och de grekiske katolikerna i nyare tid, indelar buden sålunda: 1) förbud mot främmande gudar (2 Mos. 20: 2 f.); 2) mot bilder (v. 4—6), 3) mot Guds namns missbruk; 4) sabbatsbudet; 5) budet om vördnad mot föräldrar; 6) budet mot mord; 7) mot äktenskapsbrott (Filon ordnar v. 13—15 sålunda: v. 14, 13, 15 [äktenskapsbrott, mord, tjufnad], Septuaginta på detta sätt: v. 14, 15, 13 [äktenskapsbrott, tjufnad, mord]); 8) mot tjufnad; 9) falskt vittne; 10) ond begärelse. Denna indelning är den naturligaste. 2 Mos. 20: 2 betraktas bäst som en inledning, v. 3 såsom det första budet; 4—6 såsom det andra (bilddyrkan) och v. 17 såsom det 10:e. En annan indelning finnes i den massoretiska texten och torde ha sin äldste kristne representant i Augustinus, från hvilken den sedan öfvergått till de latinske kyrkofäderna, den romersk-katolska kyrkan och Luther, från hvilken äfven vi fått den. Enligt denna uppdelning betraktas v. 2—6 (förbud mot afgudar och bilder) såsom det första budet, och uppdelas budet mot begärelserna i tvenne bud (efter 5 Mos. 5: 18: begärelse till nästans hustru och till hans hus. Bland katoliker och lutheraner ha 9:e och 10:e buden sedan bytt plats). Ett tredje sätt att uppdela buden finnes hos judarna, hvarvid v. 2 (Jag är Herren din Gud etc.) uppfattas som det första, v. 3—6 (mot afgudar och bilder) såsom det andra, och v. 17 (mot onda begärelser) som det 10:e. Af den vidlyftiga litteraturen i detta ämne må här, utom kommentarverken till 2 Mos. och 5 Mos., nämnas: Lemme, ''Religionsgeschichtliche bedeutung d. dekalogs'' (1880), och Meisner, ''Der dekalog'', I (1893). E. S—e.

Dekān (lat. *decānus*). Se Dekanus.

Dekan, mindre riktig form för Dekhan. Se Deccan.

Dekanāt, en dekans ämbete. Se Dekanus.

Deka'ndria, Dekandrisk, Dekandrist, *bot.* Se Decandria.

Dekantēra (af lat. *de*, af, från, och grek. *kantho's*, vinkel), *kem.*, ''afhälla'', skilja en vätska från en fällning eller bottensats, genom att låta vätskan afrinna, under det att kärlet lutas i vinkel. P. T. C.

Dekānus l. Dekān (lat. *decānus*, af *decem*, tio) var hos *romarna* titel på uppsyningsmannen öfver ett tältlag (*contubernium*), hvilket bestod af tio tjänare. Vid kejsarhofvet i Konstantinopel var dekanus en lägre hofljänsteman. — Inom den

kristna *kyrkan* träffas titeln i Benedikts regel såsom betecknande en under abboten ställd uppsyningsman öfver ursprungligen ett tiotal munkar. I västerländska kyrkan blef i 9:e årh. dekan titel på archipresbytern i egenskap af pastor vid de s. k. ecclesiæ baptismales, d. ä. dopkyrkor, de enda, hvarest dop fingo förrättas. Dekan som den vanliga titeln på en medlem af domkapitlet spåras egentligen först i 11:e årh., och ämbetet var fullt utbildadt i 13:e årh. Dekanen ålåg att leda gudstjänsten, utöfva disciplinmyndighet öfver kanonikerna, sammankalla kapitlet och leda dess förhandlingar, att fördela ämbetsgöromålen o. dyl. inom domkapitlet. Prepositus, domprosten, förlorade därför alltmer af sitt chefskap för kapitlet. I Sverige återgafs dekan med diækn, däkin l. dyäkin (ej att förväxla med djäkne af diakon), och dekanatet var i detta land jämförelsevis sent till sin uppkomst. Äfven ekonomiska angelägenheter kunde åligga dekanen. — Vid de katolska domkapitlens organisation i början af 19:e årh. bibehölls i det väsentliga dekanens ämbete. I kardinalkollegiet är äldste kardinalbiskopen kardinaldekan. I den lutherska kyrkan nyttjas stundom ordet dekan i samma betydelse som superintendent; stundom betecknar det ock superintendentens närmaste underordnade. I de reformerta kyrkorna är dekanen föreståndare för någon afdelning af de andlige, ”klassis”. — Vid universiteten är dekanus titel på den professor, som är ordförande inom en fakultet eller sektion af en sådan. Samma benämning användes ock om den ledamot af ett svenskt domkapitel (”decanus consistorii”), hvilken har att vårda sig om akterna, öfvervaka expeditionernas öfverensstämmelse med protokollet, hålla uppsikt öfver arkivet samt författa de viktigare skrifter, som i konsistoriets namn utfärdas, m. m. Dekanaten i fakulteterna innehafvas i tur (ett år i sänder) af alla de till fakulteten (sektionen) hörande professorerna, och dekanaten i domkapitlen förvaltas likaledes i tur (ofta ett år i sänder) af alla ledamöterna utom ordföranden. Se Subdekan. Litt.: K. V. Lundqvist, ”Bidrag till kännedom om de svenska domkapitlen” (1897). (Hj. H—t. L. M. B.)

Dekapitatiōn (fr. *décapitation*, halshuggning, af lat. *de*, af, och *ca'put*, hufvud), *med.*, vid embryotomi skiljande af fostrets hufvud från bålen.

Dekapitēring (af lat. *de*, af, och *ca'put*, hufvud), uteslutande genom valmanöver af ett partis främste kandidat. Jfr Proportionella val.

Dekapōd (af grek. *de'ka*, tio, och *pūs*, fot), *zool.*, tiofoting. Se Tiofotingar.

Dekapōl (se Dekapolis), en sammanfattning af tio städer, t. ex. de tio städerna i Palestina (se nästa art.).

Dekapōlis (af grek. *de'ka*, tio, och *po'lis*, stad, däraf den gamla svenska öfversättningen ”tio städer”, jfr Matt. 4: 25; Mark. 5: 20; 7: 31), ett stadsförbund, som uppkom därigenom, att Pompejus år 63 f. Kr. befriade flera hellenistiska städer från judarnas herradöme och gaf dem kommunal självstyrelse under ståthållaren öfver den romerska provinsen Syrien. De till D. hörande städerna, som alla, med undantag af Bet-Sean (Skytopolis), lågo i landet ö. om Jordan, utgjordé i början sannolikt tio (däraf namnet), men med tiden tillkommo andra, så att antalet växlar hos de forntida författarna. Enligt Plinius hörde till D.: Damaskus, Filadelfia, Rafana, Skytopolis, Gadara, Hippus, Dium, Pella, Gerasa och Kanata. Geografen Ptolemaios nämner ännu nio städer, men förbigår Rafana. D. egde bestånd in i 2:a årh. e. Kr. I slutet af detta och början af 3:e årh. synes det ha blifvit upplöst därigenom, att några af dess förnämsta städer införlifvades med den sedan 106 e. Kr. upprättade romerska provinsen Arabien. Se E. Schürer, ”Geschichte des jüdischen volkes im zeitalter Jesu Christi” (I, s. 299 ff., II, s. 29 ff. o. 115 ff.). Jfr Ammoniter. E. S—e.

Dekarēm (af grek. *de'ka*, tio, och lat. *re'mus*, åra), ”tioroddare”. Se Galär.

Deka'stikon (Dikastikon), grek. (af *de'ka*, tio, och *sti'chon*, rad, linje), en dikt eller strof på tio verser, tioradig strof.

De Kastri-viken, vik, som från Tatargolfen inträngер i rysk-sibiriska Kustprovinsen. Vid dess norra strand ligger den befästa staden Aleksandrevskij Post.

Dekastȳlon (af grek. *de'ka*, tio, och *stȳlos*, pelare), *bygnk.*, byggnad, hvars framsida har en rad af tio pelare eller kolonner.

Dekatēra (fr. *décatir*, af *cati*, pressglans på tyg). 1. Egentl. medelst vattenånga borttaga öfverflödig pressglans på ylletyg, en metod, som 1822 uppfanns i Paris. Då tyget därvid äfven brukar sammankrympa något, kallar man denna behandling numera ångkrympning. — 2. Numera, i rak motsats till föregående, gifva åt tyget en djupare och mera varaktig glans än den, som åstadkommes genom pressning enbart (jfr Appretera, sp. 1252). Detta gäller i synnerhet om s. k. torr dekatur, till hvilken användes ånga, vanligen af svagt tryck för att skona tygets färg. S. k. våt dekatur, hvilken afser att rena tyget från möjligen kvarsittande olja, såpa och färgpartiklar, verkställes med varmt vatten i st. f. ånga och kan vanligen utföras i samma apparat som den för torr dekatur afsedda; tyget upplindas härvid ej så hårdt som vid torr dekatering. G. A. W.

Dekatūr (fr. *décatissage*), den behandling ett tyg undergår vid minskning eller ökning af dess pressglans. Se Dekatera.

Dekelē'a (grek. *Δεκέλεια*, lat. *Decelēa*), i forntiden by i Attika, n. v. om Aten, mellan Parnes och Pentelikon. Under peloponnesiska kriget blef den, på Alkibiades' råd, befäst af den spartanske konungen Agis (413 f. Kr.) för att för Aten afskära tillförseln från det spannmålsrika Eubea. Därför kallas senare delen af peloponnesiska kriget (413—404) det dekeleiska.

Deken, Agathe, nederländsk författarinna, f. 1741, d. 1804. Ifrån 1777 och till sin död arbetade hon för det mesta gemensamt med Elisabeth Bekker (se d. o.) samt lämnade, efter tilldragelserna år 1787, tillsammans med henne sitt fädernesland. Agathe D. skref dessutom religiösa sånger, hvilka andas en mild och allvarlig fromhet. Äfven *Liederen voor den boerenstand* (1804) och *Iets voor ouderen en kinderen* (1805) skattas mycket högt.

Dekhan. Se Deccan.

Dekker [de'kə], Thomas, engelsk dramatiker, f. omkr. 1570, d. efter 1637. Hvarken hans födelse- eller dödsår äro med säkerhet kända, och om hans liv vet man ej mycket mer än att han några gånger satt i fängelse för skuld samt att han karrikerades af Ben Jonson i ”The poëtaster” och gaf denne svar

på tal i sitt stycke *Satiromastix*. Som dramatiker blef han mest bekant genom de romantiska skådespelen *The shoemaker's holiday*, *The comedy of Old Fortunatus* (bägge tryckta 1600), hvilka utmärka sig för sceniskt lif och innehålla enstaka ställen af verklig lyrisk skönhet, samt dramat *The honest whore*, märkligt genom sin fördjupade karaktärsskildring och realistiska framställning. Hans dramer sakna fast form, men äro sceniskt verksamma och ega goda teckningar af den kvinnliga karaktären. Efter tidens sed arbetade han ofta i gemenskap med andra dramatiker, såsom Ben Jonson, Marlowe (*Faustus*), Webster (*Westward Ho*, *Northward Ho*), Middleton (*The roaring girl*), Massinger (*The virgin martyr*), Ford (*The witch of Edmonton*) etc. På prosa utgaf han åtskilliga skarpa och träffande sedeskildringar, bl. a. *The seven deadly sins of London* (1606), *The raven's almanack* (1609) och *The gull's hornbook, or fashions to please all sorts of gulls* (s. å.). Den första samlade upplagan af hans *Dramatic works* utkom 1873 (4 bd). hans *Works* utgåfvos af Grosart (5 bd, 1884—86). Jfr Swinburne, ''Dekker'' (i ''Nineteenth century'', 1887), Kalisch, ''Shakespeare's yngre samtidige og efterfølgere'' (1890). S. S—n.

Dekker (Decker), Jeremias de, nederländsk skald, f. 1609, d. 1666 som köpman i Amsterdam, skref epigram (*Puntdichten*) m. m. i ett rent, kärnfullt språk. Se biografi af de Vries (1807).

Dekker, Eduard Douwes, holländsk författare, f. 2 mars 1820 i Amsterdam, d. 19 febr. 1887 i Ingelheim, var tjänsteman i styrelsen på Java från 1839 till 1856, då han måste taga afsked på grund af sin opposition mot kolonialregeringen. Han utgaf 1860 under signaturen Multatuli den märkliga romanen *Max Havelaar* (10:e uppl. 1901; sv. öfv. 1902). Detta arbete, som väckte det största uppseende i Holland och nu är öfversatt till ett flertal språk, är till väsentlig del ett stycke självbiografi, hvari D. till sitt eget försvar med begagnande af vederbörliga akter och sina dagböcker skildrade den infödda befolkningens lif på Java och holländarnas egennytta och utsugningssystem. D. var en i hög grad stolt och hänsynslöst sanningskär natur, ständigt på krigsfot med sin nations flertal och mot härskande åsikter. Han skref själf: ''Min olycka är, att jag är född i Holland, där det bara finns en lag, en tro, en gud: penningen''. Hans skrifsätt rör sig i aforismer och har i sin eld och styrka någonting vulkaniskt; han har med sin lidelsefulla subjektivitet satt lif och fart i den något tröga holländska prosan. Sina mestadels bittra tankar om lifvet och människorna har han vidare nedlagt i ett antal öfvervägande satiriska skrifter, bl. a. *Minnebrieven* (1861; 7:e uppl. 1881) och *Ideën* (7 bd, 1862—77). Hans drama *Vorstenschool* (1872) är ett omtyckt repertoarstycke i Holland. D. lefde under sina senare år i frivillig landsflykt i Tyskland. Utan att bilda skola har han utöfvat ett mycket stort inflytande på sina landsmän både med hänsyn till formen och idéerna. Hans bref utgåfvos i 10 bd 1890—96 och hans samlade arbeten i 10 bd 1888—89 (flera upplagor). Se biogr. af G. Jonckbloet 1894, W. Spohr (2:a uppl. 1902) och A. S. Kok, ''Multatuliana'', 1903, med bibliografi.

dekl., förkortning för deklination.

Deklamation (af lat. *declamātio*, föredrag). 1. *Ret.* Det konstmässiga föredraget af ett, poetiskt eller retoriskt, i versform affattadt stycke. Deklamationen förutsätter, i den mån den är konstnärligt utförd, personliga anlag och kan därför ej läras mer än till sin tekniska sida. Deklamationens teknik omfattar först och främst stämmans rationella behandling. Talorganen måste vara felfria och ha undergått en noggrann utbildning, så att deklamatorns intentioner ej möta några hinder i fråga om röstens uthållighet eller böjlighet. En god deklamator måste ega en ganska stor kännedom om det språk, som han begagnar, särskildt med hänsyn till dess i olika stilarter af tal begagnade ordformer samt det uttal, hvilket i allmänhet eftersträfvas såsom landets ''rikssprâksuttal''. I Sverige finnes ingen bestämd norm härför såsom i Tyskland, där ett ''bühnenaussprache'' har kodificrats. Den nödvändiga utbildningen för deklamation innehåller, såsom för all välläsning, undervisning i intensitets- och tonalitetsaccent (jfr Accent), klangfärg och tempo, hvartill kommer iakttagandet af versrytmens kraf. Det är en gammal tvistefråga, hur striden mellan det naturliga talets prosodi och den metriska betoningen skall afgöras, en ''ideal skola'' sträfvar framför allt efter rytmiskt, stiliseradt föredrag, medan den ''naturliga skolan'' närmar versuttalet så vidt görligt till det dagliga lifvets diktion. I hvarje fall måste versens karaktär af vers fasthållas, och utanför den dramatiska dikten torde ett alltför radikalt närmande till hvardagsdiktion böra undvikas. Vid deklamation i roll måste naturligtvis rollens psykologiska förutsättningar vara bestämmande för deklamationens art. — Till grund för metriken ligger, eller bör ligga, deklamationen, versen såsom konstmässigt föredragen. Liksom all talar- och föredragskonst var deklamationen föremål för vidlyftig undervisning under antiken, och man har i behåll flera omfattande systematiska arbeten i retorik. Den moderna litteraturen i ämnet är jämförelsevis mindre betydande. Bland utländska arbeten kunna nämnas R. Benedix, ''Der mündliche vortrag'' (I, 10:e uppl. 1905, II, 5:e uppl. 1904, III, 4:e uppl. 1888), Palleske, ''Die kunst des vortrags'' (3:e uppl. 1892), Legouvé, ''L'art de la lecture'' (1877) och ''La lecture en action'' (1881) samt H. Dupont-Vernon, ''L'art de bien dire'' (1888). Någon utförlig och tillfredsställande svensk lärobok i deklamation finnes icke. Rörande uttalet af de svenska språkljuden kan hänvisas till I. A. Lyttkens och Fr. Wulff, ''Svenska språkets ljudlära och beteckningslära'' (1885), ''Svensk uttalsordbok'' (1889—91) och ''Metodiska ljudöfningar'' (1892), O. Ottelin, ''Utkast till svensk uttalslära'' (1903) och den utförliga, ännu ej afslutade framställningen hos A. Noreen, ''Vårt språk'' (1903 ff.). I fråga om deklamationen finnas spridda notiser hos H. A. Ring, ''Lärobok i deklamation'' (1886), B. J. Bergqvist, ''Välläsningslära i sammandrag'' (1889)

samt J. Strömberg, ”Grundlinjer till föreläsningar i välläsning” (1904); viktigast äro Oscar Svahns två arbeten ”Det muntliga föredragets konst i tal och sång”, I (1890) samt ”Lärobok i det muntliga föredraget” (1903). — 2. *Mus.* a) Konstmässigt sångföredrag, innefattande ett riktigt framhållande af den grammatiska och den patetiska (oratoriska) accenten med hänsyn till den musikaliska satsens frasering och nyansering. För sådan deklamation förutsättas bl. a. tydlighet och renhet i uttalet, god andhämtningsteknik, bärighet och böjlighet hos sångrösten. Till deklamationens konst hör vidare att samla hophörande perioder genom gemensam stegring, aftagande eller dämpning, att påskynda eller tillbakahålla tempot, att genom röstens uttryck kunna försinnliga känslornas olika art, stämning och växlingar. — b) Den vid sångkomposition försiggående förvandlingen af den poetiska rytmen till musikalisk rytm. En visa är af tonsättaren falskt deklamerad, om t. ex. en kort stafvelse erhållit en stark musikalisk accent eller lång not i melodien, och tvärtom. Öfver hufvud böra den poetiska och den musikaliska accentueringen täcka hvarandra, utan att därför melodien behöfver regelmässigt skanderas. Konstsången går därvidlag friare till väga än den enkla visan. Mesta formfrihet medgifver det i toner deklamerade ordet, recitativet (se d. o.). 1. R—n B. 2. E. F—t.

Deklamator, Deklamatörisk. Se Deklamatör.

Deklamatorisk aria, *mus.* Se Aria.

Deklamatōrium (af lat. *declamatōrius*, som hör till muntligt föredrag), tryckt samling öfningsstycken för välläsning; *mus.*, en af musikackompanjemang beledsagad uppläsning af någon längre dikt; den för sådant ändamål komponerade musiken. Jfr Melodram.

Deklamatör l. Deklamātor, konstmässig uppläsare af vers. Jfr Deklamation. — Deklamatörisk, tillhörande versföredragets konst eller öfverensstämmande med dess regler; högtravande.

Deklamēra (af lat. *declamāre*, ropa), på konstmässigt sätt uppläsa vers. Jfr Deklamation.

Deklaratiōn (lat. *declarātio*, se Deklarera), förklaring, utläggning (t. ex. af en lag); kungörelse; *jur.*, uppgift om inkomst (se Inkomstskatt och Självdeklaration); *hand.*, förklaring angående betalningsinställelse; uppgift på varor och gods (vid tullstationer o. d.). — Deklarativ l. Deklaratōrisk, förklarande, upplysande.

Deklaratōrisk. Se Deklaration.

Deklarēra (lat. *declarāre*), egentl. göra klar, förklara; tillkännagifva (ett beslut), uppgifva sina inkomster (se Inkomstskatt och Självdeklaration); uppgifva, anmäla (varor till förtullning).

Deklath, det arameiska namnet på Tigris.

Deklinābel (lat. *declinābilis*), *språkv.*, böjlig, som kan böjas. Jfr Indeklinabel.

Deklinatiōn (lat. *declinātio*). 1. *Språkv.* Se Böjning.

2. *Astron.* En himlakropps höjd öfver världsekvatorn. En storcirkel, lagd genom de båda världspolerna och ifrågavarande himlakropp, kallas deklinationscirkel. Den båge däraf, som ligger mellan himlakroppen och ekvatorn, är deklinationen. Denna är nordlig eller sydlig, allteftersom himlakroppen är belägen n. eller s. om ekvatorn. Se Astronomiska koordinater. (Rh.)

3. *Fys.* Missvisning, den vinkel (se Afvikning 3), som en fritt upphängd horisontal magnetnål gör med en orts astronomiska meridian eller N—S-linjen. Lägges genom nålens riktning ett vertikalplan, kallas detta plan den magnetiska meridianen. Man kan därför äfven säga, att deklinationen är vinkeln mellan den magnetiska och den astronomiska meridianen. Deklinationen, som var känd redan ett halft århundrade före Columbus (se Hellmann, ”Meteor. zeitschr.”, 1906, s. 145), uppmätes med deklinatorier eller magnetometrar. Den är olika stor på olika trakter af jorden. Halley var den förste, som (år 1700) på en världskarta framställde deklinationen i olika delar af jorden, medelst s. k. isogoner, d. v. s. linjer, dragna genom orter med samma deklination. Dessa kartor hafva fått namn af deklinations- eller isogonkartor. Linjen utan afvikning kallar man den isogon, som går genom orter utan deklination, d. v. s. där den magnetiska meridianen sammanfaller med den astronomiska. Den passerar naturligtvis genom jordens astronomiska och magnetiska poler samt skiljer jordytan i två delar, af hvilka den ena har västlig, den andra östlig deklination. På det förra området ligga Europa och Afrika, på det andra Stilla oceanen. — Deklinationen är underkastad flera slags förändringar eller s. k. variationer, dels *periodiska*, dels *tillfälliga* (s. k. perturbationer). Af de periodiska variationerna äro följande de förnämsta. Den *dagliga* förändringen visar sig i Europa på följande sätt. Från omkr. kl. 8 f. m. till omkr. kl. 1 e. m. blir deklinationen mera västlig och återgår sedan under eftermiddagen. Under natten ändrar den sig föga. Om sommaren är denna variation större än under vintern, i tempererade zonen större än mellan vändkretsarna. Den *sekulära* variationen består i en förändring i deklinationen under tidernas längd. Så var deklinationen t. ex. i Paris år 1550 8° 0′ och 1580 11° 30′ östlig, 1666 öfvergick den från östlig till västlig, 1700 var den 8° 10′, 1767 var den 19° 16′, 1814 22° 34′. Därefter minskades den västliga deklinationen. 1832 var den 22° 3′, 1849 20° 38′, 1860 19° 23′, 1878 17° 25′ o. s. v. Däraf ser man, att förändringen är periodisk, eller att deklinationen efter århundraden återtager sitt förra värde. En deklinationskarta gäller således endast för det år, då den upprättas, men kan naturligtvis fortfarande användas, om man känner den sekulära variationens gång å den ort, hvars deklination man söker på kartan. I Uppsala är deklinationen (jan. 1900) 7° 10′, i Kristiania (Gåsön, juli 1902) 10° 54′, i Tromsö (aug. 1902) 7° 33′, i Köpenhamn (jan. 1900) 10° 13′, allt västlig. I Sverige minskas f. n. deklinationen med vid pass 7′ årligen. Kännedomen af deklinationen i olika delar af världen är af största vikt för sjöfarten, och goda deklinationskartor äro oumbärliga vid längre sjöresor. Kompassen är intet annat än en deklinationsnål. R. R.*

Deklinationsaxel. Se Astronomiska instrument, sp. 294.

Deklinationscirkel, *astron.* Se Deklination 2.

Deklinationsnål, *fys.*, en i horisontalplanet rörlig magnetnål, afsedd för bestämning af den magnetiska deklinationen. Se Deklination 3 och Deklinatorium. L. A. F.*

Deklinatōrium (af lat. *declināre*, böja), *fys.*, ett instrument, som brukas vid uppmätning af deklinationen. Det består hufvudsakligen af en magnetnål, som, upphängd på en spets eller vid en fin tråd, kan fritt röra sig i horisontalplanet öfver en graderad skifva. Från en parallellt med denna skifva rörlig ring uppgå tvenne stöd, som uppbära axeln till en i vertikalplanet rörlig tub. Sedan tuben blifvit inriktad på en stjärna eller ett föremål i horisonten, med kändt läge i förhållande till astronomiska meridianen, vrides ringen, och inriktas tuben på det gradtal, mot hvilket magnetens nordpol pekar. Vridningsvinkeln är deklinationen. Deklinatorier, mestadels konstruerade efter den Gambeyska modellen, voro förr mycket i bruk, men äro numera ersatta af magnetometrar och magnetiska teodoliter (se d. o.). R. R.*

Deklinēra (lat. *declināre*), böja ned; böja ett nomen (jfr Böjning); förfalla, aftaga; förlora (i fråga om utseende); missvisa (om kompassen). Jfr Deklination.

Deklinomēter (af lat. *declināre*, böja, och grek. *metron*, mått), *fys.* Se Magnetometer.

Dekohärer, *elektrot.*, en apparat, som tjänar till att återställa kohärern i normalt tillstånd. Användes vid trådlös telegrafi.

Dekokt (lat. *decoctum*, af *decoquere*, göra afkok), *med. farm.*, den medikamentsform, som erhålles, då de lösliga beståndsdelarna i en drog utdragas genom kokning med vatten. Enligt svenska farmakopén beredas dekokter på det sättet att en viss viktmängd af drogen, väl sönderskuren eller krossad, i ett täckt kärl af tenn eller porslin begjutes med en viss viktmängd vatten af vanlig temperatur, hvarefter dekoktkärlet upphettas i vattenbad under 30 minuter; innehållet omröres emellanåt och vätskan frånsilas (koleras) ännu varm, hvarefter drogresterna lindrigt pressas. Skulle den frånsilade vätskans (''kolaturens'') mängd vara mindre än den föreskrifna mängden dekokt, blandas de utpressade drogresterna med kokhett vatten, hvarefter de silas och pressas ånyo; de båda frånsilade vätskemängderna slås samman och afkylas, hvarefter dekokten lämnas att stå en stund för att afsätta uppslammade partiklar; slutligen afhälles den klara vätskan (''dekantering''). Förr bereddes dekokter genom kokning öfver fri eld, enligt förra svenska farmakopén genom öfvergjutning af drogen med hett vatten samt inledande i vätskan af en ström het vattenånga. Dekokt är en företrädesvis lämplig medikamentsform för alla droger med icke flyktiga, mera svårlösliga beståndsdelar. Förhållandet mellan drog och vattenmängd är i dekokterna vanligen såsom 1 till 10. — Jfr Decoctum lignorum. O. T. S. (C. G. S.)

Dekoktiōn (af lat. *decoquere*, göra afkok), afkokning. Jfr Dekokt. — Om dekoktionsmetoden vid ölbrygd se Öl.

Dekolletē, Dekolletērad (af fr. *décolleter*, urringa, blotta hals och axlar, af prefixet *dé*, bort, och *collet*, halskrage), låghalsad, urringad, med nedåt barmen blottad hals.

Dekolorēra (lat. *decolorāre*, af *de*, från, och *color*, färg), taga färgen ur, urbleka.

Dekompōsitum (af lat. *de*, af, ifrån, och *compōsitum*, sammansatt), *språkv.*, stundom förekommande benämning på dubbelt sammansatt ord, d. v. s. ett kompositum, som ytterligare sammansatts med ett (enkelt eller sammansatt) ord, t. ex. *hvar-dags-språk*, *sjö-rull-förings-områdes-befäl-hafrare-expedition*. Jfr Kompositum. R—n B.

Dekonfitȳr [-kån-], fr. *déconfiture* (af lat. *de*, i grund, och *confícere*, fullända, förgöra), grundligt nederlag, stor motgång.

Dekontenansēra (fr. *décontenancer*, af *contenance*, fattning), bringa ur fattningen, göra förlägen, flat, försagd, förvirrad, bestört. Jfr Kontenans.

Dekoratiōn (fr. *décoration*, af lat. *decorāre*, pryda), i allmänhet allt hvad som tjänar att pryda eller utsmycka ett föremål; utsmyckning af en byggnads yttre eller inre delar; ornament, prydnadsmönster på husgeråd, vapen, bonader o. s. v.; målerisk utstyrsel af en teaters scen; ordenstecken, orden, medalj, hederstecken.

1. *Bygnk.* Nästan hvarje kvadratcentimeter af en byggnads synliga yttre och inre partier är underkastad dekorativ behandling, d. v. s. råmaterialet har på ett eller annat sätt i dekorativt syfte bearbetats till sin *form* eller med *färg*. Den naturliga stenen i en fasad t. ex. är bearbetad icke blott omkring fönster och portar, vid listverk o. s. v. med profileringar och ornament, utan äfven i de stora murytorna är hvarje sten för utseendets skull på ett eller annat sätt bearbetad. En putsad fasad är likaledes till hela sin utsträckning behandlad med hänsyn till utseendet i form eller färg eller bådadera, och detsamma är förhållandet med synligt murtegel, s. k. fasadtegel. Det är endast i några få undantagsfall, som materialets naturliga yta, dess färg och dess ur enbart praktiska och konstruktiva skäl gifna form anses ur dekorativ synpunkt tillfredsställande. Så är förhållandet t. ex. med våra vanliga taktäckningsämnen tegel och skiffer; äfven synliga järnkonstruktioner lämnas ofta odekorerade. I en byggnads inre äro såväl golf som väggar och tak mer eller mindre starkt eller dyrbart dekorerade, allteifter smak och tillgångar; detta gäller fr. o. m. den anspråkslösaste människobostad t. o. m. den heligaste gudsboning. Golf beläggas t. ex. med rutmönster af trä (parkettgolf), sten eller af konstgjorda material, såsom tegel, tiles, majolika (astrakgolf), cementplattor o. s. v. Väggar dekoreras medelst panelverk och tapeter eller väfda bonader (siden, haute-lisse m. m.) eller väggfasta taflor o. s. v.; medelst tunna polerade stenskifvor, stuck, gipsornering, porslins- och majolikaplattor (azulejos), glasmosaik, inläggning (marketeri, intarsia); medelst olika slags yt- och färgbehandling såsom boning, polering, fernissning, lackering; betsning, oljemålning, behandling med limfärg, kalkfärg (al secco, al fresco, sgraffito), ostfärg (kasein), äggvitefärg (tempera), förgyllning o. s. v.

Byggnadskonstnären, arkitekten, är sålunda i sitt arbete icke blott konstruktör, utan i vidsträcktaste mån dekoratör, till skillnad från byggnadsingenjören, af hvilken man icke fordrar dekorativ behandling af byggnadskonstruktionerna. Såsom en inom byggnadskonsten för alla tider gällande sanning torde i detta sammanhang kunna anföras, att en dekoration är sundare och riktigare och därför äfven har bättre förutsättningar att tilltala skönhetssinnet, i samma mån som den tar hänsyn till materialets natur samt

underordnar sig konstruktionen. Det har funnits tider, då det dekorativa momentet i byggnadskonsten har varit det förhärskande, då man komponerat först och konstruerat sedan. Så har varit förhållandet ifrån högrenässansens dagar alltintill vår tid. Det har åter funnits andra tider, då man förfarit i omvänd ordning, konstruerat först och dekorerat sedan, t. ex. under hela den kristna medeltiden såväl i orienten, under den bysantinska byggnadsperioden, som i västerlandet, under den romanska och i all synnerhet den götiska tiden.

Ett af de betydelsefullaste momenten i de senare årtiondenas rörelser inom byggnadskonsten, hvilka för den stora allmänheten måhända te sig endast som nyckfulla smakväxlingar i behandlingen af de dekorativa detaljerna, är just, att man börjat återgå till gamla tiders goda och sunda regel, att konstruera (d. v. s. bygga) först och dekorera sedan. Detta är dock icke så att förstå, att man bygger huset färdigt först och sedan börjar tänka på dess dekorering, utan att arkitekten i själfva konceptionsögonblicken i första rummet tänker på byggnadens ändamål och valet af de för detta ändamål med hänsyn till de förefintliga materialen lämpligaste konstruktioner, samt först därefter medelst form och färg söker gjuta konstnärligt lif i de af behofvet och materialets natur frammanade lifilösa byggbitarna.

Med detta tillvägagående blifva både byggnads- och dekorationskonsten framåtskridande, med det andra endast dekoratio skonsten. Renässansens alla olika stilarter äro endast dekorationsstilar, under det att de mest karakteristiska egendomligheterna för grekisk, romersk, bysantinsk, romansk, götisk byggnadskonst bero på användandet i dessa olika stilar af olika konstruktionsprinciper och olika material. I. G. C.

2. I dagligt tal användes ordet dekorationer vanligen för att beteckna den hufvudsakligen af (teater-)dekorationsmålaren utförda utstyrseln af en teaters scen. Dekorationer af detta slag, hvilka tjäna att försätta åskådarens fantasi till den plats och den tid, där den dramatiska handlingen tänkes försiggå, målas med limfärger (ty dessa medgifva snabb procedur och blänka ej) samt utgöras af kulisser, fonder, soffiter, för slutna rum sidoväggar och tak m. m. och kräfva af utföraren en grundlig kännedom om linear- och luftperspektivets lagar jämte de förändringar, som färgerna undergå till följd af den konstgjorda belysningen, äfvensom en nära förtrogenhet med olika tiders konststilar. Dekorationsmålaren skall kunna både antyda och noggrant utföra; han skall bidraga till att sätta åskådarens fantasi i rörelse, söka ge en slående illusion och framkalla ett välbehag för stunden. Till medlen därför hör en glänsande kolorit jämte en välberäknad användning af ljusdunklet samt af skugg- och ljuspartier. Dekorationsmålaren gör först en skiss af den blifvande landskaps- (och arkitektur-) vyn, framställer ofta en liten modell däraf, sönderlägger denna i smärre delar samt ställer upp dessa bakom och bredvid hvarandra för att utröna den måleriska och perspektiviska verkan af helheten. Trädkronor i förgrunden fogar man numera gärna i form af nedsänkta soffiter till stammen. — På de forngrekiska teatrarna var anbragt en fondvägg, föreställande ett palats l. dyl., af måladt trä (sedermera en stenbyggnad), mellan hvars framspringande flyglar man uppställde träpelare med dekorerade mellanytor, som kunde ombytas, och vridbara sidodekorationer af prismatisk form användes, men eljest voro dekorationsförändringar okända för antiken. Medeltidens mysteriebana (se d. o.) fick ingen betydelse för dekorationskonstens utveckling. Nutidens dekorationssätt härstammar från Italien, där det förbereddes under 1500-talet och tog rask fart i och med operans utveckling från slutet af nämnda århundrade samt gick långt i afseende på prakt. Kulisser, som löpa i rännor, förekommo mera allmänt från 1600-talets senare del. Dessförinnan hade man liksom grekerna prismatiska, kring axeltappar vridbara ställningar med de tre sidorna målade olika och dessutom dåmera af olika bredd sinsemellan, så att man vid behof kunde med dem åstadkomma slutna rums- och gatudekorationer. I England började målade dekorationer förekomma från början af 1600-talet. Shakspere-dramats skådebana var i all sin enkelhet verkningsfullt inrättad därigenom, att den egentliga scenen hade i sin bakgrund ett fördjupadt rum, som var slutet medelst ett förhänge och vid dettas undandragande kunde göra tjänst som t. ex. en tronsal, ett grafhvalf, hvarjämte ofvanför detta rum fanns en likaledes förhängd loge, hvilken lika ledigt kunde vid scenväxling tillgodogöras såsom Julias balkong eller ett fönster, öfverdelen af ett torn o. d. Endast då och då, när en ny scen spelade i ett främmande land eller aflägsen ort, betecknades detta helt primitivt genom en i fonden upphängd anslagstafla med ortens namn på. Så länge det franskklassiska dramat, med sin påbjudna enhet i tid och rum, förhärskade, var medverkan af dekorationer icke mycket maktpåliggande för skådespelet; annorlunda blef förhållandet, när romantikens drama trängde fram. Numera eftersträfvar man naturlighet och sanning i dekorationsväsendet. Den moderna måleriska riktningen invigdes af Meiningarna (från 1870-talet), som vid iscensättning af klassiska dramer lade an på prakt och historisk äkthet. Gentemot de alltmer uppdrifna fordringarna på naturalistisk scenutstyrsel spåras dock numera en längtan efter en mera enkel och stiliserad dekorationskonst, som kunde snarare egga än öfvermätta eller insöfva åskådarnas fantasi. I "utstyrselstycken" och äfven i det wagnerska musikdramat (åtminstone "Parsifal") ha s. k. vandringsfonder, rörliga och gradvis upprullande sig mellan två cylindrar, kommit till användning. Bland framstående teaterdekoratörer i utlandet må nämnas A. Pozzo (1642—1709, i Wien), flera medlemmar af Bolognasläkten Galli-Bibiena (1600- och 1700-talen), Servandoni (verksam i Paris 1724—66), Cicéri (1782—1868, Paris, framstående i det romantisk-fantastiska), Daguerre, Schinkel, Gropius (1793—1870, Berlin) samt i senare tid Quaglio (München), Brioschi (Wien) och Güllich (1839—95, Köpenhamn). I Sverige märkas Desprez, Brusell, Roberg, Ahlgrensson, Grabow och Jansson (far och son). Jfr Hesse, "Theater-malerei. Praktische vorlagen für theater-maler" (9 hftn, 1894—1900). Se vidare Teater. E. F—t.

Dekorationsblommor. Se Dekorationsväxter.

Dekorationsväxter (jfr Dekoration), sådana växter, som egna sig till utsmyckning af salar, kyrkor o. d. vid högtidligheter, i synnerhet bladväxter sådana som palmer, ormbunkar, lagerträd

m. m. — Dekorationsblommor kallas afskurna, dyrbararе blommor, som anbringas till prydande af middagsbord o. d., äfvensom i dylikt ändamål använda konstgjorda blommor (se Blommor).

Dekorativ (fr. *décoratif*, af lat. *decorāre*, pryda), tjänande till utsmyckning af föremål; *bygnk.*, motsatsen till konstruktiv (jfr Dekoration). — Dekorativa konster, en sammanfattande benämning på sådana konstslöjdsgrenar som ornamentsbildhuggeri, tapisseriväfnad, intarsia, läderplastik m. m.

Dekoratör, fem. Dekoratris (fr. *décorateur, -trice*, af lat. *decorāre*, pryda), en som målar eller anordnar dekorationer för fester och högtidliga ceremonier eller för utstyrsel af elegantare boningsrum och butiker m. m.

Dekorēra (lat. *decorāre*), pryda, smycka, sira, förse med dekoration (se d. o.), ornera; utmärka medelst ordenstecken.

Dekreme'nt (af lat. *de*, af, ifrån, och *cre'scere*, växa), aftagande, förminskning. Se Logaritmiskt dekrement.

Dekrepit. Se Décrépit.

Dekrepitēra (af lat. *crepitāre*, smattra), spraka, smattra, springa sönder med ett knastrande ljud. — Inom *kemien* begagnas uttrycket dekrepitera om kristallers sönderspringande vid upphettning. Därvid förnimmes nämligen ett sprakande ljud, hvilket kommer däraf, att kristallerna innesluta vatten, som vid upphettningen antager gasform och spränger sönder kristallen. Så dekrepiterar t. ex. vanligt koksalt, om det kastas i elden. Jfr Detonera. P. T. C.*

Dekrēpitus. Se Décrépit.

Dekrēt (lat. *decrētum*, af *dece'rnere*, afgöra), beslut, påbud, förordning af en myndighet. D. brukas på svenska äfven för att beteckna *Gratianus' Decretum*. — Dekretēra, besluta, bestämma, påbjuda, befalla. — Dekretōrisk (lat. *decretōrius*), beslutande, ovillkorligt bestämmande, afgörande.

Dekretāl (lat. *li'teræ* l. *epi'stolæ decretāles*, af *decrētum*, påbud), skrifvelse eller påbud, som en påfve i tvifvelaktiga fall utfärdar rörande kyrkodisciplin och kyrkotukt. Dekretalen gällde i början endast såsom förklaringar och anlitades i likhet med andra ansedda kyrkolärares yttranden. Men på grund af den romerske biskopens (påfvens) primat framträdde de alltifrån 5:e årh. med anspråk på obligatorisk åtlydnad, blefvo likställda med konsiliebesluten och intogos såsom "canones", d. ä. ett slags lagparagrafer, i den kanoniska rätten, som de alltmera kommo att utgöra. Största uppseendet väckte de s. k. Pseudo-isidoriska dekretalen (se d. o.).

Dekretēra. Se Dekret.

Dekreti'st (af lat. *decrētum*, påbud), lärare och tolkare af den kanoniska rätten (jfr Kanon och Dekretal); under medeltiden benämning på de rättslärde, hvilka, i motsats till legisterna, eller anhängarna af den romerska rätten, betraktade den kanoniska rätten såsom grund och källa för alla statsförhållanden samt yrkade på påfvens öfverhöghet och åberopade de s. k. *decreta paparum*.

Dekretōrisk. Se Dekret.

Dekuragera [-jēra], Decouragera, fr. *décourager* (af *courage*, mod), göra modfälld, afskräcka.

Dekūrie, Dekuriōn. Se Decuria och Decurio.

Dekussērad bladställning (af lat. *decussāre*, korsvis afdela), *bot.*, sådan bladställning, i hvilken motsatta blad omväxla med hvarandra på det sätt, att hvarje följande bladpar sitter öfver mellanrummen mellan det föregående parets blad. G. A.*

Dekuvertēra (af fr. prefixet *dé*, bort, och *couvert*, brefomslag); befria (ett bref) från kuvertet.

Del. 1. Förkortning för Delaware, nordamerikansk stat. — 2. I botaniska benämningar förkortning för A. Raffeneau Delile (professor i Montpellier, f. 1778, d. 1850).

del. 1. *Boktr.* Förkortning för lat. *deleātur*, "det skall utplånas", borttages, utgår (på korrektur). Tecknas vanligen *ϑ*. — 2. På konstnärliga teckningar förkortning för lat. *delineāvit*, "har tecknat". Jfr Delineavit.

De la Barre [dəlaba'rr], Reinhold Johan, militär, tillhörde en urgammal fransk ätt, hvilken kom till Livland med Vilhelm D., som dog 1650 såsom generalmajor i svensk tjänst. Dennes son öfverste Antonius D. (d. 1698) naturaliserades såsom svensk adelsman 1672. En son till denne var Reinhold Johan D., hvilken 1684 blef volontär vid Lifgardet till fot i Stockholm, 1690—1700 tjänade i franska armén först vid Qvadts och sedan 1697 vid Königsmarcks regemente ("Royal allemand") och 1700 vid sachsarnas infall i Livland fick fullmakt på ett kompani af M. J. von Tiesenhausens dragonregemente, där han 1702 utnämndes till sekundmajor och 1703 till major. D. var med vid Narva. 1701—09 var hans regemente detacheradt till Ingermanland, där det låg i strider med ryssarna. Han blef 1710 öfverste vid Åbo och Björneborgs läns kavalleri och 1713 generalmajor samt öfverste vid Nylands och Tavastehus läns kavalleri. D. utmärkte sig i striden vid Pälkäne (okt. 1713), men ansågs vållande till nederlaget vid Storkyro (febr. 1714). Före sistnämnda slag ingingo till konungen från Österbotten klagomål öfver, att D. lämnade landet utan skydd mot fienden, men D. förklarade, att endast fiendens stora öfvermakt nödgat honom att draga sig tillbaka "för att icke hasardera kommenderingen". Äfven hans operationer i Västerbotten 1715 blefvo föremål för klander, i det att allmänheten ansåg honom för fördrande och för rask i reträtten. Men hans försvar för sina åtgärder tyckes hafva ställt konungen till freds, ty D., som 1716 med sitt regemente varit kommenderad att försvara Roslagen, utnämndes 1717 till generallöjtnant. I denna egenskap deltog han i Armfelts norska fälttåg 1718 samt jagade därunder med 350 ryttare öfverste v. Motzfelts dragoner söderut och upp på Dovre, hvarefter han 10 dec. besatte den af norrmännen öfvergifna Röros skans. Han afled 1724. J. Th. W. (L. W:son M.)

De la Barre-Duparcq [dəlaba'rr dypa'rk], Nicolas Édouard, fransk militärskriftställare. Se Duparcq.

De la Bèche [bēʃ], Henry Thomas, engelsk geolog. Se Bèche.

Delaborde [dəlabå'rd]. 1. Jean Joseph D., markis, fransk bankir och filantrop. Se Laborde 1. — 2. Alexandre Louis Joseph D., grefve, fransk arkeolog. Se Laborde 2. — 3. Léon Emmanuel Simon Joseph D., grefve, fransk arkeolog och konsthistoriker. Se Laborde 3.

Delaborde [dəlabå'rd]. 1. Henri François D., grefve, fransk militär, f. 1764 i Dijon, d. 1833 i Paris, var son af en bagare och inskref sig bland de frivillige från dep. Côte-d'Or 1791, blef 1793 brigadgeneral, var s. å. stabschef vid belägringsarmén vid Toulon, deltog som divisionsgeneral i fälttåget i Pyreneerna (1794) och därefter i alla fälttågen vid Rhen. Han blef grefve 1808 och anförde en division under marskalk Mortier i ryska fälttåget (1812), afföll 1814 från Napoleon, men skyndade efter hans återkomst från Elba (1815) att ansluta sig till honom och blef pär. Under restaurationen ställdes han för krigsrätt, men frikändes, hvarefter han lefde i tillbakadragenhet.

2. Henri D., vicomte, sedermera grefve, den föregåendes son, fransk målare och konsthistoriker, f. 1811 i Rennes, d. 1899 i Paris, uppträdde som målare med såväl historiska bilder som med landskap, var 1855—85 konservator vid kopparstickskabinettet i nationalbiblioteket i Paris och blef 1874 konstakademiens ständige sekreterare. Bland hans konsthistoriska arbeten märkas *Études sur les beaux-arts en France et en Italie* (1864). *Ingres* (1870), *La gravure* (1882), *Les maîtres florentins du XV:e siècle* (1889) och *L'académie des beaux-arts* (1891). (G—g N.)

De la Brache [dəlabrå∫], Helga, kallade sig en kvinna, hvilken under en lång följd af år lyckades föra bakom ljuset en stor mängd personer, äfven af samhällets mera framstående, föregifvande sig vara en laglig dotter till f. d. konung Gustaf IV Adolf och hans gemål och född i ett förment äktenskap n:r 2, af dessa båda ingånget ''i ett kloster i Tyskland''. I följd af denna påstådda höga börd tilldelades henne i åratal rikliga understöd ej blott af enskilda, utan till och med af statsmedel, en tid 2,400 rdr årligen på Utrikesdepartementets konto. Af dåv. lektor C. Norrby blef hon emellertid 1870 afslöjad genom en uppseendeväckande artikel i ''Nya dagl. allehanda'', och genom en serie förhör i Stockholms poliskammare dec. 1876—mars 1877 blef det utredt och till fullo bevisadt, att kvinnan hette Aurora Florentina Magnusson, att hon var född i Stockholm 6 sept. 1817 och dotter af en tullvaktmästare Magnusson samt att hon 7 aug. 1845, då hon från Storkyrkoförsamlingen utflyttat till Klara församling, låtit å utflyttningsbetyget anteckna, att hon antagit namnet ''Anna Florentina De la Brache'', hvilket namn hon s. å., då hon för en tid öfverflyttade till Finland, äfven fick å sitt pass införda. Sedermera hade hon lyckats få å Sala pastorsexpedition namnet ''Florentina'' å prästbetyget utbytt mot ''Helga''. Hon afled i Stockholm 11 jan. 1885. Både under hennes lifstid och efter hennes död har rörande henne uppvuxit en hel litteratur. B. S—m.

De la Court [dəlakör], Pieter. Se Court, Pieter de la.

Delacroix [dəlakrœa'], Ferdinand Victor Eugène, fransk målare, f. 26 april 1799 i Charenton-St-Maurice, nära Paris, d. 13 aug. 1863 i Paris, fick en vårdad uppfostran och kom vid aderton års ålder till Guérins ateljé, hvarest han dock mindre påverkades af läraren än af sin medlärjunge Géricault. Därjämte tog han tidigt afgjordt, men i själfva verket endast ytligt intryck af några engelska målare, i synnerhet Constable. Han debuterade 1822 med *Dante och Vergilius i Phlegyas' båt* (Louvre), hvilken målning 1824 följdes af *Blodbadet på Chios* (Louvre). Med dessa arbeten, framför allt med det sistnämnda, förklarade han öppet krig mot de klassiska traditionerna. Striden blef mycket hård och långvarig; först 1857 öppnade konstakademien sina portar för honom, som då redan länge hade egt europeiskt trykte. — D., som var hufvudman för den romantiska skolan inom franska måleriet, var en äkta romantiker och har ganska träffande blifvit kallad ''måleriets Victor Hugo''; af sina motståndare blef han kallad ''måleriets rasande Roland'', ''fulhetens fanatiske dyrkare'' och annat i samma anda.

I hans arbeten röja sig en kraft och en energi, som i hans samtids ögon ofta slogo öfver i en feberaktig våldsamhet. I stället för den klassiska skolans beräknade, schematiska gruppering satte han ett brokigt vimmel af gestalter, och åt klassicismens stränga formgifning gaf han en underordnad plats gentemot färgens och belysningens verkningar. Hans sträfvan gick närmast ut på att slående framställa det ögonblickliga lifvet i all dess rörlighet och omväxling, liksom att framställa den lössläppta lidelsen i naturen och i människosjälen. 1825 hade han besökt England, 1832 åtföljde han en fransk beskickning till Marokko. Denna resa blef af stort inflytande på hans behandling af färgen och ljuset, hvarjämte han af densamma fick impuls att, i likhet med Decamps, måla orientaliska ämnen. Bland samtida målare var han den, som förde färgernas lif, glädje och glans in i konsten och blef på sitt sätt en föregångare till impressionismen. Outtröttlig naturiakttagare, utvidgade han sin konstarts gränser, hänvisade till nya problem och nya uttrycksmöjligheter. Det gamla och det nya testamentet, profanhistorien, hvardagslifvet, mytologien och poesien (Dante, Shakspere, Goethe, Byron, W. Scott) gåfvo honom ämnen, och han målade jämväl porträtt (*Självporträtt* i Louvre) samt sjö-, djur- och stillebensstycken, både i olja och akvarell. Af hans många verk må nämnas: *Dogen Marino Falieris död* (efter Byron), *Sardanapalos' död* (1827), *''Friheten'' på barrikaderna* (Louvre), *Biskopens af Liège död* (efter W. Scotts ''Quentin Durward''), *Aftonen efter Waterloo* (Mesdags galleri i Haag), *Algeriska kvinnor* (1834, Louvre), *Den hel. Sebastians martyrdöd*, *Medea* (museet i Lille, en annan Medea i Amsterdam), *Judiskt bröllop i Marokko* (Louvre), *Romeos och Julias afsked*, *Valentins och Fausts tvekamp*, *Don Juans båt* (Louvre), *Kristus sofver i skeppet*, *Arabiska ryttare* (museet i Montpellier), *Lejonjakt*, *Hästar i strid* och många andra djurframställningar af största liffullhet, historiska målningar (*Slaget vid Taillebourg* m. fl.) i Versailles och slutligen flera monumentalt dekorativa arbeten, hvilka eftervärlden sätter främst af allt hvad han åstadkommit. Som en af 1800-talets störste monumentale målare är han nu erkänd. Bland hans arbeten inom detta område äro *Apollons strid med*

Python (takmålning i Apollonsalen i Louvre 1849, en skiss i Bruxelles' museum), två kupolmålningar (*Orfeus bland grekerna* och *Attila ödelägger Italien*, i bibliotekssalen i deputeradekammaren), flera kyrkokompositioner, af hvilka de båda freskerna i S:t Sulpice *Jakob brottas med ängeln* och *Heliodoros förjagas ur templet* (färdiga 1861) äro de mest ryktbara. D. utförde äfven raderingar och litografier. Han efterlämnade vid sin död 850 målningar och 6,500 teckningar. 11 taflor af D. skänktes 1906 af konst-

'Friheten" på barrikaderna. Efter Delacroix.

närén Moreau-Nélaton till Louvre. Som författare uppträdde han med konstuppsatser i "Revue des deux mondes" och andra tidskrifter. Hans bref utgåfvos af Burty (2:a uppl. 1880), och hans dagbok, *Journal d'E. D.*, utkom 1893—95 i 3 bd. — Hans konstnärliga lif var en enda strid, ständig oro, ideliga angrepp och slitningar. Fastän ansedd som romantikens hufvudman och förare, stod han i själfva verket ensam, ej fullt erkänd ens af sina meningsfränder och alls ej skapad till partichef. Han var en aristokratiskt anlagd, tillbakadragen, bildad, vetgirig, mångsidigt intresserad, reflekterande och analyserande natur, hvarken ensidig eller aggressiv, en spirituell salongsman, men i sin målning var han idel nerver och temperament, lefde i oafbruten skaparlust, i fidelsefull glädje öfver färgskönhet, färgklang och färgpoesi. Hans lif och konstnärskap äro skildrade af Moreau (1873), Robaut och Chesneau (1885), Dargenty ("Eugène Delacroix par lui même", 1885), Vachon (1885), Tourneux (1886), Véron (1887) m. fl. Ett monument öfver honom, utfördt af Dalou, aftäcktes 1890 i Luxembourg-parken. R—n. G—g N.

Delad sköld, *her.*, kallas en sköld, då den skäres midt itu af en vågrät linje.

Delaet [-lät], Jan Jakob, flamländsk skriftställare, f. 1815 i Antwerpen, d. därst. 1891, var en kort tid läkare, blef 1845 titulärprofessor vid universitetet i Gent och öfvertog 1854 ledningen af ett bageri. 1844 uppsatte han i Bruxelles tidningen "Vlaemsch België" och 1847 den mot franskvännerna riktade "De roskam". 1863 blef han medlem af Belgiens andra kammare, där han ifrigt förfäktade flamländarnas sak. De viktigaste bland hans arbeten äro *De kruisvaerder* (1840), *Taelcongres te Gent* (1841), *De vlaemsche beweging* (1845), *Eene bruiloft in de XVI:e eeuw* (1847), *Gedichten* (1848; ny uppl. 1883) och *Leven is liefde, een gedicht in spraakzang* (1874).

De la Gardie [dəlagɑ́rdi], svensk adlig ätt, är en gren af en gammal fransk adlig ätt, hvars egentliga namn var *d'Escouperie*, men hvars medlemmar eller linjer kallade sig efter någon af de gårdar familjen egde. Sådana gårdar voro *Russol*, *La Gardie*, *Ornaison* och *Pouzzols*, hvilka lågo på ett afstånd af resp. 20—30 km. från Rieux (emellan Narbonne och Carcassonne, depart. Aude, Languedoc). På afvelsgården (fr. *métairie*) La Gardie föddes Pontus d'Escouperie, som kallade sig efter denna, 1565 gick i svensk tjänst och blef stamfader för den svenska ätten D. Redan 1571 blef denna friherrlig, med Ekholmen som friherreskap. En gren af ätten upphöjdes 1615 med Pontus' son Jakob (se D. 2) i grefligt stånd, med Läckö, sedermera också Arensburg som grefskap. Den friherrliga grenen utdog 1640. — Pontus D:s bröder buro namn efter Russol (och La Gardie) och Pouzzols; deras ätt utgick på svärdssidan omkr. 1665, hvarefter namnet De la Gardie (antagligen på grund af den svenska linjens glans) upptogs af Antoine d'Olivier (d. 1691), som gift sig med arftagerskan till Pouzzols (La Gardie hade för länge sedan gått ur släktens ego och innehades till våra dagar af egarna till gården Villarlong). Hans sondotters dotter gifte sig 1746 med baron Charles de Fabrezan, hvars efterkommande sedan dess innehaft ätten d'Escouperies gamla gård Pouzzols. Jfr Mahul, "Notes historiques sur Pontus de La Gardie et sur sa famille" (1858), och F. U. Wrangel, "Pontus De la Gardie och hans slägt i Frankrike under 1500- och 1600-talen" (i "Hist. tidskr.", 1890).

1. Pontus D., fältherre, friherre till Ekholmen, föddes på gården La Gardie i Languedoc 1520. Sin utbildning som krigare säges han hafva vunnit i de strider, som Frankrike på 1540- och 1550-talen förde mot den habsburgska makten. Efter freden i Château-Cambrésis (1559) gick han i dansk tjänst och användes i det krig, som 1563 utbröt mellan de nordiska rikena. Då svenskarna eröfrade Varberg (1565), föll han i svensk fångenskap och utbytte då Danmarks tjänst mot Sveriges. Af Erik XIV lär han hafva blifvit omfattad med stort förtroende; men detta hindrade ej den franske äfventyraren att vara bland de förste, som vid upproret 1568 slöto sig till hertigarnas parti. Af Johan III belönades han 1569 med riddarvärdigheten och 1571 med Ekholmen som friherreskap. Under 1570-talet användes han i flera diplomatiska beskickningar. Den viktigaste af dessa var den, i hvilken han 1576 jämte konung Johans sekreterare Petrus Fecht sändes till Rom för att underhandla om villkoren för svenska

kyrkans återförening med den katolska. Beskickningens hufvudman var Fecht; men som denne omkom under resan, måste D. ensam utföra uppdraget (se K. Hildebrand, "Johan III och Europas katolska makter", s. 260 ff.). Det var dock ej på diplomatiens, utan på krigets fält, som han vann sina egentliga lagrar. Redan 1574 och 1575 hade han som krigsöfverste deltagit i livländska kriget, och sedan han 1580 åter mottagit befäl som fältöfverste mot ryssarna, gaf han genom sin fältherreskicklighet kriget en ny vändning. 5 nov. 1580 intog han det fasta Kexholm, gick i början af 1581 från Viborg öfver den tillfrusna Finska viken till Ingermanland, tog fästena Wesenberg och Tolsburg (i Estland) och gick i mars s. å. åter på isen öfver till Finland. Efter ett besök i Sverige anlände han, i aug. s. å., med en betydlig krigsstyrka åter till Estland och företog därefter med lysande framgång ett nytt anfall mot Ingermanland. 6 sept. stormades Narva, och kort därpå föllo äfven Ivangorod, Jama och Koporje i hans händer. Hans företag mot Nöteborg året därpå kröntes väl ej med samma lycka; men då ryssarna 1583 funno sig föranlåtna att sluta stillestånd, behöllo svenskarna D:s eröfringar. Fältherrens förtjänster belönades med bl. a. en plats i riksrådet (1585). I egenskap af svensk ståthållare i Livland (Estland) och Ingermanland deltog D. 1585 i underhandlingarna om förlängning af det nämnda stilleståndet. På återfärden från underhandlingsorten omkom han, genom en olyckshändelse, i Narvaån i nov. 1585. — D. blef 1580 gift med Johan III:s naturliga dotter Sofia Gyllenhielm. En del af D:s brefväxling är tryckt i Joh. Lossius' "Die urkunden der grafen D. in der universitätsbibliothek zu Dorpat" (1882). O. A.*

2. Jakob Pontusson D., den förres son, friherre till Ekholmen, grefve till Läckö, fältherre, föddes i Reval 20 juni 1583. Redan vid aderton års ålder vann han stor ära, då han, gemensamt med Karl Karlsson Gyllenhielm, på ett hjältemodigt sätt 1601 öfver två månader försvarade det lilla fästet Wolmar i Livland mot en öfverlägsen polsk styrka. Slutligen nödgades de gifva sig, och D. fick tillbringa fyra år i polsk fångenskap. Ändtligen utväxlad, begaf han sig till Nederländerna för att under store Morits af Oranien lära sig krigets konst. Efter ett års frånvaro återvände han därifrån till fäderneslandet, i hvars tjänst han snart fick tillfälle att göra sitt namn frejdadt. I febr. 1609 hade i Viborg afslutits det fördrag, enligt hvilket Karl IX med 5,000 man skulle bistå tsar Vasilij Sjujskij mot det kosackuppror, som med understöd af polska friskaror hotade att störta honom från tronen till förmån för den andre falske Dmitrij ("skälmen i Tusjino"). Den svenske konungen ville därmed omintetgöra de polska intrigerna i Ryssland och på samma gång vinna territoriell utvidgning, i det han till en början betingade sig Kexholm som ersättning för hjälpen. D. utsågs till undsättningshärens befälhafvare och gick i mars 1609 öfver ryska gränsen. Sedan han förenat sina trupper med tsarens (under furst Mikael Skopin Sjujskij), ryckte han småningom, under täta trider med polska och ryska kosackhopar, till Moskvas undsättning. Sedan det stora lägret i Tusjino upplösts, kunde D. och Skopin intåga i den befriade tsarstaden (mars 1610). Oregelbundenheter vid soldens utbetalande af ryssarna hade emellertid alstrat missnöje bland trupperna, och dröjsmålet med Kexholms afträdande ingaf D. misstro till tsaren. Efter förnyade löften om ytterligare ersättning åt krigsfolket och Sveriges krona undandrog sig D. emellertid icke att i förening med tsarens broder

furst Dmitrij Sjujskij tåga till det af polske konungen belägrade Smolensks undsättning (juni 1610). Icke hunnen längre än till Klusjino (nära staden Mozjajsk), angreps han plötsligt af en polsk här under hetmanen Stanyslaw Zolkiewski (24 juni 1610). De utländska legotrupperna öfvergingo förrädiskt till polackerna, och slaget blef en katastrof för den svensk-ryska hären. D. måste med hetmanen ingå en kapitulation, enligt hvilken han fick fritt aftåg med resten af sin här mot löfte att icke vidare tjäna tsar Vasilij. Slagets följd blef dennes störtande och den polske prins Vladislavs val till tsar. D. återtågade till svenska gränsen, där han inväntade förstärkningar. Sedan han ordnat belägringen vid Kexholm, ryckte han med trupper, till hvilkas besoldning han själf måste förskottera medel, ånyo in i Ryssland (febr. 1611). Under långvariga underhandlingar med de ryske vojvoderna i Nöteborg och Novgorod häfdade han Sveriges territoriella ersättningsanspråk och yrkade på val af en inhemsk tsar, som ville stadfästa freden med Sverige. Då samtidigt ett ryskt landtvärn organiserades af Prokopij Ljapunov mot de polske inkräktarna, trädde D. i förbindelse med dettas ledare och antog deras förslag att en svensk prins skulle väljas till tsar i Vladislavs ställe. För att icke gäckas af ovissa förespeglingar beslöt han dock att som pant för Sveriges rättmätiga fordringar bemäktiga sig Novgorod, som stormades och intogs 16 juli 1611. På eget ansvar slöt D. ett fördrag med Novgorod, enligt

hvilket detta erkände Karl IX som skyddsherre och lofvade att med det öfriga Ryssland välja en af hans söner till tsar. D. verkade sedermera, som ståthållare i Novgorod, för fullföljandet af detta politiska uppslag och yrkade oförtrutet på Karl Filips sändande till Ryssland. Det nya ryska landtvärnet under furst Pozjarskij ställde sig icke afvisande mot planen, som däremot rönte ringa anklang vid det svenska hofvet. I sakens förhalande sågo ryssarna bedrägeri från svensk sida och valde slutligen, under kosackernas påtryckning, Mikael Romanov till tsar (febr. 1613). D., som icke trodde på varaktigheten af dennes välde, hade ändtligen lyckats genomdrifva Karl Filips resa till Viborg (juli 1613) och utsågs att vara en af kommissarierna vid underhandlingarna därstädes med Novgorods sändebud. Men misslynt öfver att därvid icke ha erhållit den främsta platsen (hvilken tillkom Henrik Horn som äldre riksråd), kvarstannade D. i Novgorod och beklagade sig hos konungen och rikskansleren. Underhandlingarna i Viborg misslyckades, den nye tsaren befäste alltmer sitt välde, och D:s dynastiska plan var därmed utdömd. 1614 anlände Gustaf Adolf själf till krigsskådeplatsen för att, såsom han yttrade, under den erfarne hjälten D. lära sig kriget. Innan han förenade sig med honom, hade D. vunnit framgångarna vid Bronnitsy och Staraja Russa. Vid fälttågets slut följde han konungen. Redan 1613 hade han blifvit utnämnd till riksråd. 1615 blef han grefve, med Läckö som grefskap, och 1617, efter Stolbova-freden, som i så väsentlig mån var en frukt af hans fältherreskicklighet och i hvars afslutande han deltog såsom ett af svenska kronans ombud, blef han, vid Gustaf Adolfs kröning, slagen till riddare. 1619 utnämndes han till landshöfding öfver Estland och ståthållare på Reval och efter Axel Rynings död (1620) till riksmarsk. I det följande kriget i Livland deltog han såsom befälhafvare under konungen; men han synes ej varit "egnad att i en underordnad plats utmärka sig" och fick, såsom "i sina konsilier och handlingar något trög så ock mycket blöt i sitt kommando", uppbära förebråelser af Gustaf Adolf. Från sin befälhafvarplats flyttades han 1622 till Riga såsom generalguvernör öfver Riga och Livland, och såsom riksmarsk förordnades han 1630 att vara ordförande i det då inrättade krigskollegiet. I denna egenskap blef han ock efter konungens död en af rikets fem styresmän. "Utan djupare insikter på det civila området, egde han dock stort inflytande i rådet; ty ett sundt, oförvilladt omdöme och en oförställd uppriktighet gåfvo vikt och eftertryck åt hans träffande yttranden". Hos drottning Kristina lär han hafva åtnjutit stort anseende, hvartill hans öppna, redliga karaktär ej mindre än hans stora erfarenhet gjorde honom berättigad. Under sina sista år var han blind, men han deltog dock vid viktigare tillfällen i rådets förhandlingar. Han dog 12 aug. 1652 och öfverlefdes af sin maka, Ebba Brahe, med hvilken han förmäldes 1618. Hans bref till rikskansleren A. Oxenstierna, omfattande tiden 1611—50, utgåfvos 1893 af Vitt. hist. o. ant. akademien genom C. G. Styffe. En stor del af D:s korrespondens förvaras i Dorpats universitetsbibliotek och har förtecknats af Joh. Lossius (i "Urkunden der grafen de La Gardie" etc., 1882). B. Cordt har som en fortsättning på Lossius' förteckning utgifvit "Mitteilungen aus dem briefwechsel des grafen Jacob D." (i "Acta et commentationes Imp. universitatis Jurieviensis", 1894). Litt.: J. Widekindi, "Thet swenska i Ryssland tijo åhrs krygzhistorie" (1671), och H. Hamilton, "Minne af riksmarsken grefve J. D." (i "Sv. akad:s handl. ifrån år 1796", d. 56, 1880) i sammanhang med att Sv. akad. 1879 lät prägla en minnespenning öfver D. O. A. (H. A—t.)

3. Magnus Gabriel D., den förres och Ebba Brahes son, grefve till Läckö och Arensburg, friherre till Ekholmen, herre till Hapsal, Helmet, Höjentorp, Käggleholm, Magnusberg (nu Karlberg), Mariedal och Vängarn, föddes i Reval 15 okt. 1622. Han erhöll en grundlig undervisning af den ryktbare Mattias Biörenklou och förvärfvade sig därigenom en bildning, som, efter hand förökad, slutligen måhända kunde nämnas med lärdomens namn. I slutet af 1639 blef han vald till "rector illustris" vid Uppsala universitet, och året därefter begaf han sig på utländska resor, under hvilka han länge uppehöll sig i Holland och Frankrike. Underrättelsen om utbrottet af kriget med Danmark (1643) kallade honom hem, och sin första fälttjänst gjorde han under Gustaf Horn. 1645 befordrades han till öfverste vid Lifregementet. Vid samma tid gjorde han sitt inträde vid Kristinas hof, där han genom sin skönhet, sina vidsträckta kunskaper och sin fina belefvenhet snart blef den mest firade och af sin drottning omfattades med en ynnest, i hvilken samtiden, kanske med orätt, såg tecken till en djupare böjelse. Han förlofvades 1645 med prinsessan Maria Eufrosyna (se D. 4), Karl Gustafs syster. I egenskap af utomordentligt sändebud afgick han 1646 i spetsen för en lysande ambassad till Frankrike. 1647 höll drottningen bröllop för honom på Stockholms slott. Under de följande åren tycktes han stiga ännu mer i sin drottnings ynnest och öfverhopades med utmärkelser och donationer, som voro nog stora och brådstörtade för att öka antalet af hans många afundsmän. 1647 utnämndes han 2 maj till riksråd, kallades 2 sept. till krigsråd och fick 27 dec. fullmakt på Valla häradshöfdingedöme. 17 april 1648 blef han general (med 10,000 rdr i lön) och tjänstgjorde såsom sådan under Karl Gustaf, bl. a. vid eröfringen af Prag, och blef för sitt obetydliga deltagande i kriget rikligt belönad, i det åt honom sedermera anslogos 22,500 rdr af "satisfaktionsmedlen", mer än någon annan general erhöll. 1648 gafs honom Arensburg (se d. o.) som grefskap. 1649 fick han bref på fältmarskalks lön och fullmakt att vara gen.-guvernör öfver Livland. 1651 blef han riksmarskalk, 1652 president i Kammarkollegium samt s. å. lagman öfver Västergötland samt Dal och riksskattmästare. Ej långt därefter inträffade hans fall. Kristinas nåd, som förut ej hade någon gräns, förvandlades till den djupaste onåd, och man kan ej säga, att denna var alldeles oförtjänt. Under den återstående tiden af Kristinas

regering lefde D. på sina gods i ett slags förvisning, och han framträdde ej åter i det offentliga, förrän hans svåger Karl X Gustaf uppstigit på tronen. I aug. 1654 fick han fullmakt som generalguvernör öfver Västergötland, Dal och Halland, och i dec. s. å. utnämndes han till kansler för Uppsala universitet. I juni 1655 erhöll han fullmakt att vara gen.-guvernör i Livland (med rätt att därjämte uppbära riksråds- och riksskattmästarlönerna) och konungens löjtnantgeneral öfver krigsväsendet i Ingermanland, Est- och Livland. I sistnämnda egenskap förde han under mer än tvenne år öfverbefälet öfver de trupper, som kämpade först mot Polen och sedermera mot Ryssland, och fick i jan. 1656 fullmakt som generalguvernör öfver Samogitien och en del af Litauen. I kriget hade han dock endast undantagsvis att glädja sig åt sin konungs bifall. Så mycket oftare blef han föremål för ett skarpt uttaladt missnöje, åsamkadt genom tillvägagående, som vittnade om, att hans egenskaper icke voro fältherrens. Återkallad från Livland, utsågs han af Karl Gustaf i jan. 1658 till "legatus primarius" vid underhandlingen med Polen och var ett af de sändebud, som åt det utmattade Sverige förvärfvade freden i Oliva (1660).

På grund af konungens testamente blef han 12 febr. 1660 rikskansler och en af de förmyndare, som under Karl XI:s minderårighet ledde Sveriges öden. Bland denna förmyndarregerings män är D. den mest lysande och den mest ryktbare. Han blef äfven den inflytelserikaste, ehuru märkas bör, att hans inflytande aldrig var oafbrutet och aldrig fullständigt eller obestridt. Till väsentlig del berodde detta på hans oförmåga af uthålligt och energiskt arbete, uppenbarande sig bl. a. i hans outrotliga benägenhet att allt som oftast draga sig undan från riksstyrelsens centrum för att månadtals lefva som grand seigneur på något af sina gods, till stort men för såväl kontinuiteten i ärendenas ledning som egen maktställning. Någon stor statsman var D. icke. Därtill fattades honom alltför mycket icke blott af karaktärens fasthet och viljans stål, utan äfven af den skarpblick, som tränger till sakens kärna och utgör den nödvändiga förutsättningen för en målmedveten och konsekvent politik. Men han var en framstående talang: han egde mycken fyndighet och en oförneklig erfarenhet i offentliga värf. Med dessa gåfvor och genom sina mäktiga relationer kom han att betyda mycket i en regering, som, lefvande på traditionerna från trettioåriga krigets dagar, saknade blick för den nya tidens kraf och helst undanköt lösningen af de stora framtidsfrågorna för att endast hjälpligt lotsa sig fram genom ögonblickets svårigheter. Mer än någon annan bidrog D. att åt Karl XI:s förmyndarregering gifva en karaktär af svaghet och splittring. Mot en Gustaf Bondes och en Johan Gyllenstiernas rådslag, som afsågo befästandet af Sveriges självständighet och ordnandet af dess drätsel genom fred, sparsamhet och indragning af kronans gods, ställde D. en vishet, som blundade för oafvisliga kraf och sökte undgå sparsamhetens och reduktionens obehag genom en för landets oberoende farlig subsidiepolitik. Ett uttryck af denna vishet var 1672 års förbundsfördrag med Frankrike. Detta fördrag blef emellertid olycksbringande till sina följder. Det medförde svenskarnas olyckor, till en början nederlaget vid Fehrbellin (1675), under 1670-talets senare hälft och blef den medelbara anledningen till de omhvälfningar, som medförde den svenska högadelns och D:s egen undergång. Denna var äfven så till vida icke oförtjänt, som D. i sin makts dagar icke drog sig för att se sin egen ekonomi till godo på ett sätt, som knappt låter sig försvaras. Trots den rådande finansnöden lät han sålunda icke blott som en ersättning för det förlorade Arensburg donera sig Pernau som grefskap (1661), utan fick under förmyndartiden flera gånger hemman i donation.

När Karl XI år 1672 själf tillträdde regeringen, innebar detta icke ett upphörande eller ens ett förminskande af det inflytande, som närmast förut gjort sig gällande. D. blef i själfva verket mäktigare än någonsin. Den unge, oerfarne konungen lånade honom villigt sitt öra och följde råd, hvilkas värde han ännu ej fått anledning att ifrågasätta. Å andra sidan är det visst, att D. under denna tid sökte befästa sin makt genom att öka Karl XI:s, och det har sin stora märkvärdighet, att just den man, som blef ett af envåldets främsta offer, var en af dess förste befordrare. Denna D:s allmaktstid räckte till 1675, då de bittra frukterna af hans politiska system började visa sig. Han stod nu rådvill och klagande midt under de växande farorna och lyckades aldrig återupprätta sitt anseende. Detta förhållande bör dock icke i någon väsentligare mån tillskrifvas den vid kröningsriksdagen i Uppsala s. å. mot honom framkastade beskyllningen för högförräderi. Denna visades snart vara ogrundad. Förklaringen till D:s alltmer sjunkande inflytande är i stället att söka i hans egen oförmåga att genom ett energiskt och målmedvetet arbete, sådant som den brydsamma tiden kräfde, häfda sin ställning. Deltagandet i danska kriget, hvarunder han förde befäl öfver den mot norrmännen opererande armén och led en kännbar motgång vid Uddevalla (1677), skänkte honom inga lagrar, och hans försök att samla det svenska rådets söndrade medlemmar till motstånd mot ett envälde, som hotade att förkrossa, visade sig vara en uppgift, som vida öfversteg hans krafter. Han var och förblef en förlorad man, och när hans konung 1680 skilde honom från handläggningen af utrikesärendena, genom att upphöja honom till president i Svea hofrätt (19 maj) och riksdrots (18 sept.), var detta knappast att anse som en nåd och betraktades ej heller så af den det gällde. Sina sista år tillbragte D. mest på sina gårdar, i synnerhet sedan han 1682 erhållit tjänstledighet från alla sina ämbeten. Vedervärdigheterna hopade sig öfver honom. Förmyndarråfsten och den stora reduktionen gingo öfver honom i all sin stränghet och slutade med att göra honom, som lefvat lik en furste, till en fattig man. För sina vänner klagade han öfver sina olyckor, och hans klagan, hvilken hunnit till eftervärlden, saknar icke uttryckets värdighet, men den ådagalägger knappast, att han förstod hvilken skuld han själf hade i sitt öde. Han dog på Vängarn 26 april 1686 och ligger begrafven i Varnhem. Hjr. (O. V.)

I ett afseende, men också endast i ett, hör D. till Sveriges store män och eger billiga anspråk på dess tacksamhet. Han är utan tvifvel den störste gynnare och älskare af vetenskap och konst, som vårt land någonsin haft. Det historisk-antikvariska studiet, som under 1600-talet väckts till lif, fick genom inträffade händelser under Karl X Gustafs danska krig (1657

—60) impulser, som satte det i friskare fart. Isländingen Jon Rugman, som bragtes öfver till Sverige på en kapad skuta, medförde några gamla ”götiska” manuskript, som blefvo första uppslaget till århundradets märkliga studium af den fornnordiska litteraturen. Seefeldts storartade bibliotek i Ringsteds kloster hade under kriget blifvit taget och hemsändt med befallning från konungen att låta de lärde hemma gripa sig an och genomforska skatterna. Universitetskansleren D., åt hvilken omsorgen blef anbefalld, sökte få till stånd ett ordentligt och planmässigt studium vid akademien i fornspråket och nordiska antikviteter. Han började bearbeta de lärde för att få någon af dem att åtaga sig ledningen och undervisningen, och han utlofvade stipendier åt de studeuter, som ville ”hänge sig åt det gamla språket och dess lecturæ”. Han vann för sina planer historikern O. Verelius, som 1662 utnämndes till ”professor i fäderneslandets antikviteter”, den förste och siste innehafvaren af en dylik befattning i vårt land. D:s nästa steg var att efter en idé, som dock ej var utgången från honom, organisera (1666—67) Antikvitetskollegium (se d. o.), ursprunget till Vitt. hist. o. ant. akademien och till vårt Historiska museum. Han ihågkom detta verk med vackra gåfvor i handskriftsväg och sökte för öfrigt på allt sätt upphjälpa det både med egna medel och statsanslag. Sitt eget dyrbara bibliotek ställde D. till forskarnas disposition. Han hade särskildt riktat dess historisk-antikvariska fack genom att 1652 inköpa de stora bok- och manuskriptsamlingarna efter den danske forskaren J. Stephanius. De märkligaste historisk-antikvariska handskrifterna öfverlämnade han i sin storartade donation af 18 jan. 1669 till Uppsala universitet. I denna donation ingick dessutom som n:r 1 den från Holland af D. återförvärfvade ”Codex argenteus” (se Codex 2). Det fanns ingen af tidens vetenskapsidkare, som ej litade till D. som sin beskyddare. Unga lärde började som hans bibliotekarier och slutade som professorer och framstående vetenskapsmän. Han gaf Hadorph och Brenner tillfälle att företaga antikvariska forskningsresor i landet, han skaffade stipendier åt hitkomna isländingar för resor till Köpenhamn och Island i och för insamling af handskrifter, han befordrade Sparfvenfelts och Tungels forskningsfärder i Europa. Han lämnade ur sin egen kassa medel till många verks utgifvande och trädde ständigt emellan för vetenskapens bästa. Själf sysslade D. med vittert skriftställeri. 6 psalmer af honom äro upptagna i ”Samlade vitterhetsarbeten” etc., utg. af P. Hanselli (d. VII, 1867). I vår nu gällande psalmbok är en af dessa intagen som n:o 471. Af D:s kolossala brefväxling förvaras största delen (både koncept och ankomna skrifvelser) i Riksarkivet och är förtecknad af E. W. Bergman (i ”Meddelanden från Sv. riksarkivet”, XII, 1888). V. G—l.

D. var ock en konstens främjare. Särskildt sträfvade han efter att göra franska konstinflytelser gällande. På 1650-talet ombyggde D. *det äldre Drottningholm* (nedbrann 1661), restaurerade *Ekholmen*, begynte byggandet af det Delagardieska *grafkapellet vid Veckholms kyrka*, fortsatte den omfattande restaurering af *Läckö slott*, som hans far börjat, begynte restaureringen af *Varnhems klosterkyrka*, där mot slutet af D:s lif *Delagardieska grafkoret* började uppföras (fullb. 1712). Under 1660- och 1670-talen ombyggdes och dekorerades *Vängarn* (möjligen kan en början skett mot slutet af 1650-talet), restaurerades *Jakobsdal* (flyglarna äro dock från Hedvig Eleonoras tid) samt *palatset ”Makalös”* i Stockholm, nybyggdes *Mariedal* och *Höjentorp*, förvandlades *Karlberg* till ett ståtligt barockresidens (på 1670-talet) samt nybyggdes *Käggleholms slott*, det sista slott D. lät uppföra. För öfrigt må nämnas äfven restaureringen af kyrkorna i *Lidköping*, *Mellby*, *Torsö*, *Otterstad*, *Sunnersberg*, *Eggby*, *Husaby*, *Solna*, *Veckholm*, etc. etc. Konstverksamheten vid D:s hof var pompös och praktsträfvande, stilistiskt dock i allmänhet rätt grof och simpel. Fyra slott påminna oss ännu i dag ljiligt om arten af D:s byggnadsverksamhet, Vängarn, Karlberg, Läckö och Mariedal, och äfven till grafkapellen i Veckholm och Varnhem kunna vi ännu vallfärda. Bland de många i D:s tjänst anställde konstnärerna och konsthandtverkarna kunna särskildt nämnas fransmännen: arkitekten Jean De la Vallée, skulptörerna Jean Baptiste Dieussart, Abraham L'Ammoureux, Henri De la Vallée, målaren Nicolas Valleri, gravören Parise m. fl., vidare holländarna: Henrik Münnichhofen och Jacques de Coeur, båda målare, tyskarna: målaren Johan Hirtz och skulptörerna Georg Baselaque och Henrik Lichtenberg samt följande svenskar: målaren och bildhuggaren Johan Werner, bildhuggarna Hans Schwartz, Markus Gerling och Karl Hebbel, målarna Johan Hammer, Anders Lingh, Johan Slein, Henrik Köpke, Måns Carlinus, Johan Wulf, byggmästarna Hans Stenhuggare (som byggde bl. a. Höjentorp), Frans Stiemer (ledaren af Läckö slotts tillbyggnad), Arvid Murmästare och Lars Simonsson Skragge (restaurerare af Varnhems och Lidköpings kyrkor). Som ett prof på de sistnämndes arkitektoniska konst bör betraktas äfven *Lidköpings gamla rådhus*, som tillkom genom D:s försorg. Dessutom trädde naturligtvis D. både i hemlandet och utomlands i mer tillfällig förbindelse med en mängd konstutöfvare af olika slag, hos hvilka beställningar eller omedelbara inköp gjordes. Därigenom förvärfvades efter hand mycket stora och dyrbara samlingar, hvilka likväl under reduktionsåren blefvo skingrade såsom agnar för vinden. — Såsom en egendomlighet må slutligen nämnas, att D. 1673—76 hade svenska postväsendet i förläning. Han kom i sammanhang därmed att utöfva en viss postalisk förvaltningsmyndighet. A. H—r.

Litt.: Fr. M. Franzén, ”Minne af riks-drotzet grefve M. G. D.” (i ”Sv. akad:s handl. ifrån år 1796”, 11:e d., 1827), A. Cronholm, ”Strödda biographier” (1836; innehåller en längre lefnadsteckning öfver D.), F. F. Carlson, ”Sveriges hist. under kon. af pfalziska huset” (bd I—III), E. W. Bergman, ”M. G. D. och krigshändelserna i Bohus län 1677” (i ”Hist. bibliotek”, V, 1878) och ”Rikskansleren grefve M. G. D:s fullmagter och donationer” (1881), Cl. Annerstedt, ”Bref af Olof Rudbeck d. ä. rör. Upsala universitet” (1892—1904), O. Varenius, ”Högförräderimålet mot D. år 1675” (i ”Festskr. tillegnad C. G. Malmström”, 1897), A. Heimer, ”Grefve M. G. D:s ambassad till Frankrike 1646” (1901), A. Hahr, ”Konst och konstnärer vid M. G. D:s hof” (1905). Handlingar och anteckningar rör. D. som offentlig och enskild person äro tryckta i ”De la Gardieska arkivet”, d. 6—8 (1835–37).

4. Maria Eufrosyna D., den föregåendes maka, dotter af pfalzgrefven af Zweibrücken Johan Kasimir och Gustaf II Adolfs halfsyster prinsessan Katarina, föddes 9 febr. 1625 på Stegeborg. Då föräldrarna efter hennes födelse ständigt uppehöllo sig i Sverige, blef hennes uppfostran helt och hållet svensk. En tid åtnjöt hon undervisning tillsammans med den nära två år yngre drottning Kristina, men detta fanns af någon anledning inom kort icke lämpligt, ehuru hon, då drottningen stod under hennes moders vård, naturligtvis städse befann sig i nära och förtrolig beröring med denna. På våren 1643, då hon var 18 år, anmälde sig som friare grefve Henrik af Nassau-Dillenburg. Oaktadt grefven rekommenderades af generalstaterna, prinsen af Oranien och svenska regeringen och den unga drottningen samt erbjudit sig att komma till Sverige för frieriets fullföljande, afslog Johan Kasimir efter två års tvekan anbudet. Det definitiva afslaget är dateradt 4 mars 1645, och redan 15 mars s. å. notificerade pfalzgrefven sin dotters förlofning med Magnus Gabriel de la Gardie. 7 mars 1647 höll drottningen själf bröllopet på Stockholms slott. Äktenskapet synes hafva varit lyckligt, men de yttre omständigheterna förmörkades genom de olyckor, som framkallades genom reduktionen. Trots den nära släktskapen med konung Karl XI, hennes brorson, utkräfdes kronans fordringar strängt. Undergifvet lär hon emellertid burit pröfningen. Hon dog på Höjentorp 24 okt. 1687, ett och ett halft år efter sin man, som hon skänkt elfva barn. Endast tre af dessa öfverlefde henne. P. S—n.

5. Maria Sofia D., den föregåendes svägerska, gift med riksrådet grefve Gustaf Gabrielsson Oxenstierna af Kroneborg. Se Oxenstierna.

6. Jakob Kasimir D., den föregåendes broder, grefve, krigare, riksråd, f. 3 febr. 1629 i Stockholm, vistades 1646—50 utrikes och besökte därunder Frankrike samt kämpade i Paris på det kungliga partiets sida i ”Frondens” barrikadstrider. 1650 blef han öfverste för Dalregementet, s. å. chef för Lifgardet, 1652 generalmajor och 1653 riksråd. Under Karl X Gustafs polska krig, då han synnerligen utmärkte sig, förde han befäl som generallöjtnant, och efter tåget öfver Bælt var han en tid guvernör öfver Fyn och Själland. 1658 blef han vid Köpenhamns belägring general af infanteriet och guvernör öfver Fyn. Han stupade utanför Köpenhamn 7 okt. 1658.

7. Pontus Fredrik D., den föregåendes broder, grefve, riksråd, f. på Runsa 4 okt. 1630, d. i Stockholm 9 okt. 1692, blef, efter att förut hafva varit öfverste för Upplands kavalleriregemente, 1664 generalmajor och kommendant i Malmö samt 1665 guvernör öfver Skåne. Han befordrades 1666 till riksråd med säte i Krigskollegium och 1679 till president i Dorpats hofrätt. Vid tiden för 1675 års riksdag väckte han ett icke odeladt gynnsamt upp-seende som ledare af det försåt, som då lades mot den bekante rikshistoriografen Widekindi (se denne).

8. Axel Julius D., den föregåendes broder, grefve, riksråd, f. 1637, d. i Stockholm 17 maj 1710, blef 1657 öfverstelöjtnant vid Östgöta infanteri, 1660 öfverste för Västgöta ryttare, 1664 generalmajor af kavalleriet och öfverste för Lifgardet, 1668 generallöjtnant samt 1674 riksråd. Då man befarade ett fredsbrott med Ryssland, fick D. 1674 befallning att i gen.-guvernören fältmarskalken H. Horns frånvaro taga befälet öfver trupperna i Finland och i Ingermanland, med den i Sverige ovanliga titeln fältmarskalklöjtnant, samt att vidtaga åtgärder lämpliga för försvaret. 1676 höll han en landtdag i Åbo, där ständerna beviljade regeringens proposition om nya krigsgärder, och han öfvervakade sedermera verkställigheten af ständernas beslut. 1677 sändes han att öfvertaga defensionsverket vid Kopparberget. 1680 insattes han som ledamot af Reduktionskommissionen. 1687—1705 var D. generalguvernör i Estland. Om hans energiska hustru, Sofia Juliana Forbus (f. i Pommern på 1640-talet, gift 1662, d. 1701) se El. Tegnérs uppsats ”En svensk adelsdam i slutet af sextonhundratalet” (i ”Nord. tidskr.”, 1895).

9. Magnus Julius D., den föregåendes son, riksråd, f. 14 april 1668, d. 28 april 1741 i Stockholm, var i sin ungdom anställd i fransk krigstjänst, där han deltog i spanska successionskriget till och med slaget vid Malplaquet 1709. S. å. utnämndes han till öfverste och chef för Dalregementet, var med vid Gadebusch (1712), där han anförde en del af fotfolket, och blef 1713 generalmajor af infanteriet samt 1717 generallöjtnant. Strax efter Karl XII:s död kallad till riksråd, var han en tid 1719 rikskansliråd, men förordnades s. å. till president i Kommerskollegium. Ehuru D. arbetat på att arfprins Fredrik af Hessen skulle efterträda sin gemål å svenska tronen, närmade han sig några år efteråt holsteinska partiet, af oro öfver hofvets planer på ökad konungamakt, men skilde sig från detsamma, då det 1726—27 gällde att träffa sitt val mellan wienska och hannoveranska alliansen. Hans gamla franska sympatier tilläto honom nämligen ej någon tvekan om den senares företräde. Vid tiden för 1734 års riksdag utvecklade han ifrig verksamhet för närmare förbund med Frankrike, bl. a. genom att öppna sitt hus för regelbundna mottagningar, ett dittills i Sverige okändt bruk, och det har måhända ej utan skäl blifvit sagdt, att hattpartiet kom till världen i D:s salonger. Sedan 1727 var D. öfverstemarskalk. V. M.

10. Gustaf Adolf D., son af D. 3, grefve, riksråd, f. 10 dec. 1647 i Stockholm, d. på Värnanäs, Kalmar län, 5 mars 1695. Han studerade i Uppsala och begaf sig 1667 på en längre utrikes resa, hvarunder han uppvaktade drottning Kristina först i Hamburg och sedermera i Rom. 1673 blef han riksråd, med säte i kansliet, 1682 president i Svea hofrätt och 1687 därjämte kansler för Åbo universitet. 1688 förordnades han till ordförande i en kommission, som skulle undersöka stridigheterna mellan Wismarska tribunalet samt regeringarna i Bremen och Pommern. 1692 utnämndes han till president i pommerska reduktionskommissionen och förhöll sig i denna befattning på ett så grannlaga

sätt, att han blef särdeles afhållen i Pommern. Ehuru svårt ansatt af sjukdom, arbetade han oaflåtligt. 1694 återvände han till Sverige. — Förhållandet mellan D. och hans kusin konung Karl XI, hvilken störtat hans släkt från höjden af makt och rikedom snart sagdt i elände, var icke alltid det bästa. Undersåtens duglighet värderades dock städse af konungen. D. var ingen vän af enväldet och läran om konungadömets gudomliga ursprung. ”Om de tro konungadömet vara af Gud immediate..., så står deras majestas på svaga fötter”, skref han 1691, ”ty all öfverhet är af Gudi, och således borgmästaren i Amsterdam”.

11 och 12. Ebba Maria D. (f. 1657, d. 1697) och Johanna Eleonora D. (f. 1661, d. 1708), döttrar af riksrådet grefve Pontus Fredrik D. (se D. 7), äro bekanta genom sin framstående begåfning och sina vittra alster, hvilka slutligen blifvit tryckta i ”Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare”, utg. af P. Hanselli, d. VIII (1867). Båda tillhörde Ulrika Eleonora d. ä:s krets och hafva hugfäst hennes minne, den yngre genom en pastoral *Portrait d'Ismène*, den äldre genom ett sorgekväde vid drottningens död. J. E. D., som 1691 blef gift med grefve Erik Stenbock, utöfvade ett visst inflytande på skalden S. Triewalds utbildning. E. W—l.

13. Katarina Charlotta D., grefvinna, f. 5 april 1723, d. 24 mars 1763, dotter af öfveramiralen E. D. Taube och 1748 gift med sedermera gen.-löjtnanten grefve Pontus Fredrik D., kusins son till Gustaf Adolf D., gjorde sitt namn frejdadt genom den oförskräckthet, hvarmed hon uppträdde mot sin samtids villfarelser och fördomar, när hon därmed kunde bereda sina medmänniskors gagn och välfärd. Då under frihetstiden häxprocesserna åter upptogos, lyckades hon genom sina böner och föreställningar åstadkomma resning i målet mot tolf för trolldom svårt torterade kvinnor från Åls socken i Dalarna. Att denna handling tillbörligen uppskattades, visar sig däraf, att adeln 1761 lät slå en medalj öfver henne. Genom sin klokhet och vänlighet bidrog hon jämväl i ganska betydlig mån att häfva allmogens fruktan för koppympningen. Se E. Fries, ”Märkvärdiga kvinnor” (1891).

14. Jakob Gustaf D., son af den föregående man i ett senare gifte, grefve, militär, diplomat, arkivsamlare, föddes i Stockholm 16 juni 1768. Han började 1785 tjänstgöra vid Lätta dragonerna, blef kapten 1788, men tog af politiska skäl afsked under riksdagen 1789. 1792 blef han kaptenlöjtnant vid Lifdrabanterna och fästes vid hofvet, där han 1829 blef öfverstemarskalk hos drottningen; inom armén avancerade han till gen.-major (1812), gen.-löjtnant (1818) och general af kavalleriet (1826). Såsom diplomat verkade D. 1799—1801 i Wien, där han bilade den mellan kejsaren och Gustaf IV Adolf uppkomna tvisten rörande länseden för Pommern, samt 1813—19 som envoyé i Madrid, sedan han på vägen under förhandlingar dröjt 8 månader i England. I det politiska lifvet intog han vid flera tillfällen en ganska framstående plats. Han var landtmarskalk vid den pommerska landtdagen i Greifswald 1806 och ordförande i hemliga utskottet vid 1809 års riksdag. Jämte E. Ruuth ledare för de s. k. ”gustavianerna” vid denna riksdag, hvilka önskade den afsatte konungens son Gustafs val till tronföljare, väckte han mycket uppseende och oro hos motpartiet genom ett förslag att adeln, mot villkor af en ny skattläggning, en ny nationalrepresentation, ”mer enlig med tidehvarfvets upplysning, hvarje medborgares rätt och det allmännas båtnad” samt öfriga ståndsprivilegiers afskaffande, skulle afsäga sig alla sina företrädesrättigheter, utom sköldemärkena; därjämte har han arbetat för en revision af den nya regeringsformen. Vid 1812 års riksdag var han ordförande i bankoutskottet och 1834—35 landtmarskalk. Såsom ledamot af Rikets allmänna ärendens beredning, ifrån 1812, och som ordförande därstädes, 1819, utöfvade han inflytande äfven inom den högsta förvaltningen. Vidare deltog han i grundandet af Stockholms stads sparbank (1821) och i stiftandet af Sällskapet för växelundervisningens befrämjande (1822) m. m. Jämte friherrarna Macklean och Ramel lät han redan vid seklets början sända en sakkunnig till Schweiz att studera Pestalozzis verksamhet. Likaså främjade han vaccinationens införande i Sverige. Död 26 april 1842. — Personligen typen för en ”lysande ädling”, en af ”rikets herrar” 1823, medlem af ett flertal akademier och samfund (led. af Krigsvet. akad. 1812, hedersled. af Vitt. hist. o. ant. akad. 1838), med intresse för allt och lust att vara med öfverallt, välvillig och vänlig, ”hela världens kommissionär”, var D. särskildt en varm vän af historia och vitterhet. På sitt gods Löberöd i Skåne samlade han ett bibliotek på öfver 12,000 band och ett bland de största enskilda arkiv, som funnits i Norden. En del af dessa urkunder lät han på egen bekostnad, genom P. Wieselgren, utgifva af trycket (se Delagardieska arkivet). D. uppträdde äfven som vitterlekare. Han uppvaktade på hofvet vid kungliga födelsedagar med ”proverb”, ”prologer” och ”plaisanterier”, öfversatte en del af texten till Haydns ”Oratorium öfver skapelsen” (1800), skref dramen *Fale Bure* (1795) samt öfversatte Monvels dram ”Clementine och Desormes”

(1793) och Sedaines komedi ”Det oförsiktiga vadet” (s. å.), hvilka tre stycken uppförd̈es på kungl. teatern. Några af hans tal: öfver J. C. Toll (1817), C. C. Mörner (1821), G. af Wetterstedt (1837), äro tryckta. I handskrift efterlämnade D. vidlyftiga ”journaler”, förda under det han vistades utrikes 1799—1801 och 1813—15 samt under riksdagen i Örebro 1812. S. C.

15. Axel Gabriel D., den förres broder, grefve, ämbetsman, f. 23 nov. 1772, d. 15 jan. 1838, deltog i finska kriget 1788—90 såsom fänrik vid Västmanlands regemente, blef 1793 kapten samt befordrades 1800 till major vid Kronobergs regemente och 1809 till öfverste i armén, men tog afsked redan året därpå. 1811—38 var han landshöfding i Kristianstads län och verkade med kraft för bl. a. fattig- och sjukvården samt vägarnas förbättring, plantering af flygsandsfält m. m. Den extra roteringen infördes i länet under hans tid. D. var till sin åskådning en aristokrat af gamla stammen. S. C.

16. Robert D., den föregåendes son, grefve, ämbetsman, riksdagsman, f. 17 dec. 1823 i Kristianstad, blef 1844 filos. doktor i Lund och egnade sig, efter att under några år tidtals ha tjänstgjort som e. o. kanslist i Civildepartementet, 1849—67 åt landtbruk såsom egare af säteriet Silfåkra i Malmöhus län. 1867 förordnades och 1869 utnämndes D. till landshöfding i Östergötlands län samt bekläddе detta ämbete ända till 1901. Större delen af sitt lif deltog han i det parlamentariska lifvet. Han bevistade 1859 och 1865—66 års riksdagar såsom led. af ridderskapet och adeln och hade sedermera plats i Andra kammaren såsom representant för Torna härad (1867) och Linköpings stad (1874—75, 1889—90, 1894—1902) och i Första kammaren såsom representant för Östergötlands län (1879—88). Han var led. af konstitutionsutskottet (1867), af tillfälligt utskott (1875, 1880, 1881, 1885, 1887, äfven majriksdagen, och 1888) och af bevillningsutskottet (1886) samt intog 1894—1902 hedersplatsen som talman i Andra kammaren. Dessutom har D. varit led. i kommittén ang. grundskatternas inlösen (1864—66), ordförande i statsrevisionen (1865) samt ordförande i skatteregleringskommittén (1879—83) och i kommittén ang. minderårigas användande i arbete vid fabrik eller handtverk (1891—92) samt inträdde 1902 efter E. G. Boström såsom ordf. i kommittén för revision af krigslagstiftningen. I förstnämnda kommitté omfattade D. den åsikten, att grundskatterna vore ur teoretisk eller historisk synpunkt ”en petrificerad bit af ett föråldradt beskattningssystem, som öfverlefvat sig självt”. Han påyrkade därför grundskatternas totala och obligatoriska afl̈sning genom amortering under en längre tidsföljd till så billiga villkor, att det i sig självt innebure en partiell efterskänkning, samt från statens sida tillskjutande af erforderligt tillskott för bildande af ett kapital, hvaraf räntan, motsvarande grundskatternas belopp, skulle utgöra statens stadigvarande inkomst. I skatteregleringskommittén framförde han den sedan upptagna principen, att bevillning å jordbruksfastighet skulle utgöras med 6 öre för hvarje 100 kronor af taxeringsvärdet. I Första kammaren var D. motståndare till Posseska ministärens härordningsförslag. Ehuru tillhörande den frihandelsvänliga riktningen, var han 1886 med om bevillningsutskottets af kamrarna icke godkända förslag att uppsäga mellanrikslagen. D. medverkade i sin mån till den rika och lyckosamma utveckling för länet, hvilken utmärkte hans landshöfdingetid, samt blef af sina länsinvånare dessutom afhållen för sitt ädla sinne och flärdfria väsen. Som kammarledamot yttrade han sig icke ofta, men sökte gärna gifva sina talmanstal inför tronen eller till kammaren och sina icke sällan förekommande korta minnesrunor öfver bortgångna riksdagsmän en viss vältalig form. Den plikttrohet och oväld samt det tålamod, hvarmed han ända in i sin höga ålder ledde Andra kammarens förhandlingar, vunno det uppriktigaste erkännande. T—s.

Delagardieska arkivet [delaga'rdiska] är namnet på en under åren 1831—44 till trycket befordrad samling af handskrifter ur det vid den tiden på Delagardieska godset Löberöd förvarade stora biblioteket. Samlingen, tjugu band stark, innehåller handlingar rörande Sveriges historia samt dess mer betydande släkter och män — i synnerhet sådana, som stått i förbindelser med familjen De la Gardie — allt ifrån medeltiden till nyare tider. Arkivets utgifning bekostades af grefve Jakob Gustaf De la Gardie (se d. o. 14) och ombesörjdes af P. Wieselgren. Större delen af manuskriptsamlingen (”28 hästlass”) på Löberöd öfverlämnades 1848, återstoden 1892 till Lunds universitetsbibliotek; medeltidsurkunderna öfverlämnades 1887 till Riksarkivet. Grundstommen till arkivet på Löberöd utgjordes af den dit på 1820-talet från godset Sjö förda samlingen. Från Sjö hade dessförinnan (slutet af 1700-talet) en mängd handlingar, rörande hufvudsakligen Pontus och Jakob De la Gardie, öfverförts till Östersjöprovinserna (Dagö) af den där bosatta grenen af ätten. De flesta af dem öfverlämnades 1848 till Dorpats universitetsbibliotek; för en del af dessa har redogörelse lämnats af Joh. Lossius (”Die urkunden der grafen de Lagardie in der universitätsbibliothek zu Dorpat”, 1882), för en annan del af B. Cordt (i ”Sitzungsbericht der gelehrten estnischen gesellschaft”, 1893). Jfr El. Tegnér, ”De la Gardieska samlingen i Lund och på Löberöd” (inträdestal i Vitt. hist. o. ant. akad. 18 maj 1892, tryckt i nämnda akademis ”Handlingar”, del 32, 1895).

Delagardieska palatset [delaga'rdiska], i Stockholm, ett praktfullt palats, äfven kalladt Makalös, hvilket låg på nuv. Karl XII:s torg och först tillhörde släkten De la Gardie, därefter staten. Huset började byggas 1647 på östra delen af den gamla kungliga stalltomten, hvilken tomt i sin helhet hade afhändts kronan s. å. genom gåfvobref af drottning Kristina till riksmarsken Jakob Pontusson De la Gardie. Dennes byggmästare, H. J. Kristler från Strassburg, uppförde huset på 18,000 pålar. Dess branta tak hade fall åt alla sidor, i st. f. de dittills på de svenska adelspalatsen brukliga gaflarna, och egde rikligt med kupor, som liknade de sydtyska rådhusens. Palatset flankerades af fyra hörntorn och pryddes af loggior, som hvilade på smäckra kolonner och voro smyckade med en rikedom af fantastiska slutstenar, kartuscher och reliefer föreställande krigare, sjöjungfrur o. s. v., allt af sandsten. I sin öfverdådiga prakt och glada festlighet liknade det snarare ett lustslott. Egendomen hade efter få år sålts till kronan, men återficks 1653 genom byte af

Jakob De la Gardies son Magnus Gabriel, som i sin makts dagar förskönade byggnaden. Sedan Karl XI genom reduktionen 1680 indragit hela tomten till kronan, upplåts huset till arsenal, hvarför det där-

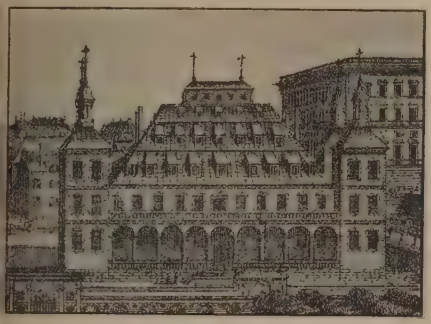

Fig. 1. Delagardieska palatset (Makalös).

efter kallades Arsenalen, efter hvilken den bredvid liggande gatan fick och ännu behåller namnet Arsenalsgatan. Kronans vapensamling öfver-

Fig 2. Gamla Dramatiska teatern (Arsenalen), 1824.

fördes till Makalös 1691; lifrustkammarens ditflyttning egde rum senare. Vid inredandet borttogos alla äldstäder och skorstenar samt balkongerna öfver in-

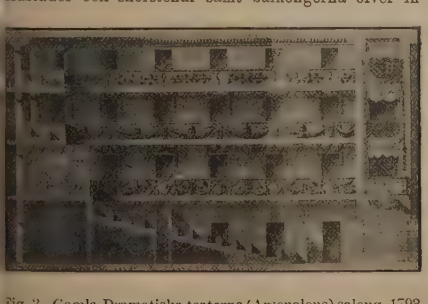

Fig. 3. Gamla Dramatiska teaterns (Arsenalens) salong, 1793.

gångarna; på 1740-talet nedtogs det bofälliga taket och gjordes lägre, hvarvid kopparplåtarna ersattes med järn. 1793 inreddes byggnaden i stället till lokal för Dramatiska teatern, efter plan af k. operans maskinist J. Schef, och invigdes i denna egenskap 1 nov. s. å. Teatersalongen hade tre logerader (hållna i ljusblått med hvita ornament, från 1812 i rödgult) samt stor k. loge, amfiteater och parterr; scenens maskineri var förträffligt. Huset nedbrann i grund 24 nov. 1825. Eldens utbrott varsnades före sista akten af Kotzebues dram "Redlighetens seger öfver förtalet"; Lars Hjortsberg underrättade från scenen åskådarna om faran och gjorde det så lugnande, att alla kommo oskadda undan, ehuru blott en enda och smal utgång fanns från teatern. De spelande fingo rädda sig i sina kostymer; tre bland tjänstepersonalen, hvilka sökte bärga, omkommo. Lämningar af sandstensornamenten kunna ännu ses inmurade i flera Stockholmshus.

Ett annat stort Delagardieskt hus låg vid nuv. Gustaf Adolfs torg, på operahusets tomt. Det hade tillhört fältmarskalken grefve Axel Lillie, innan det kom i släkten De la Gardies ego, och gaf på 1770-talet plats för Gustaf III:s operahus. E. F—t.

Delage [dəlāʃ], Marie Yves, fransk zoolog, f. 1854 i Avignon, professor vid universiteten i Caen (1883) och Paris (1886). D. har lämnat många och betydelsefulla bidrag till de lägre djurens anatomi och embryologi. Sålunda har han utfört en mängd undersökningar rörande hafssvamparnas utvecklingshistoria samt om otoliternas betydelse hos de ryggradslösa djuren. Anmärkningsvärdt är ock hans arbete *L'hérédité et les grands problèmes de la biologie générale* (1895, 2:a uppl. 1903). D. utgifver tillsammans med E. Hérouard en värdefull handbok, *Traité de zoologie concrète* (sedan 1896). L—e.

Delagöa-viken ("sumplandets vik"), bukt, som Indiska oceanen gör i Afrikas sydöstra kust, 25°—26° 20′ s. br. Den bildas af den från s. till n. framspringande halfön Inyak och de utanför dennas spets liggande öarna Inyak och Elefantön. Väster om dessa öar bildar Umbeluzis och Tembes æstuarium en lång inskärning, och vid dess norra strand ligger staden Lourenço Marques. Viken upptäcktes 1498 af Vasco da Gama. — Om denna utmärkta hamn har sedan 1823 en strid pågått mellan England, Portugal och Holland, hvilka makter 1872 hänsköto saken till Thiers, franska republikens president. Dennes efterträdare, marskalk Mac Mahon, afgjorde frågan till Portugals fördel (1875). Men för att afskära Sydafrikanska republiken från hafvet förmådde England genom det s. k. Lourenço Marques-fördraget (1880) Portugals regering att afstå D. till England. Detta fördrag framkallade dock en sådan förbittring i Portugal, att man lät det förfalla. Det var Sydafrikanska republiken, som lät bygga järnvägen Pretoria—Lourenço Marques, hvars första del, Pretoria—Komati Poort, öppnades 1 jan. 1895.

De la Gorce [dəlagå'rs], Pierre, fransk historiker. Se La Gorce.

De la Grange [dəlagra'nʃ], Johan Georg, friherre, militär, f. 1 juli 1774, d. 26 mars 1844, tjänade vid Smålands kavalleri och avancerade 1796 till ryttmästare samt 1805 till major i armén och öfveradjutant. I fälttåget mot fransmännen blef han 1806 tillfångatagen vid Lybeck, men utväxlades efter tio månaders fångenskap. I 1809 års revolution var han en af de förnämste aktörerna. Han var

Tryckt den 29/8 06 6 b. 3

nämligen en af de sex män, som 13 mars 1809 följde generalmajor Adlercreutz in till Gustaf IV Adolf för att förhindra hans bortresa, och han satte efter konungen, när denne sprang ned på borggården för att komma till högvakten, samt var Greiff behjälplig med att bära honom tillbaka till hans rum. Dagen därpå afsändes D. till Bernadotte för att utverka stillestånd, men denne skickade honom då till Paris med ett bref till Napoleon, hvarifrån D. återvände (30 april), medförande kejsarens svar på det bref från hertig Karl, som befordrats genom Suremain. (Scævola, "Utländska diplomaters minnen från svenska hofvet", I, 35, 48.) 1810 utnämndes han till landshöfding i Kalmar. 1814 bevistade han som generalintendent fälttåget i Norge, fick s. å. generalmajors namn, heder och värdighet samt upphöjdes 1817 i friherrligt stånd. 1822 tog han afsked från landshöfdingeämbetet. (L. W—m.)

Delaherche [dəlaä'rʃ], Auguste, fransk keramiker, f. 1857 i Beauvais, är en af den moderna keramikens förnyare och mästare. D. är representerad i Luxembourg-galleriet (af vaser m. m.) och i Nationalmuseum. På utställningen i Stockholm 1897 var han företrädd af en utsökt samling arbeten i bränd lera. (G—g N.)

Delâlet el-hâirîn (egentl. "de vilsefarandes vägledning"), den arabiska titeln på ett berömdt filosofiskt verk af Maimonides.

De la Mare [dəlamär], Nicolas, fransk ämbetsman, f. 1639, d. 1723. Af stort värde är fortfarande hans *Traité de la police* (4 dlr, 1722—35). Då en stor del af näringslifvets ledning under tiden före revolutionen låg i regeringens och därmed polisens hand, har detta arbete betydelse för hela den inre ekonomiska politiken, särskildt den viktiga spannmålshandelspolitiken. E. Hkr.

Delambre [dəlã'br], Jean Baptiste Joseph, fransk astronom, f. 1749, d. 1822, blef 1792 medlem af franska vet.-akad. och 1807 professor i astronomi vid Collège de France. Jämte Méchain utförde han den stora meridianmätning mellan Dunkerque och Barcelona, hvilken hade till ändamål att bestämma längden af den franska normalmetern, och han redogjorde för detta arbete i *Base du système métrique décimal* (1806—10).

Delamere [de'ləmɛ̃], lord George D. och baron Henry D. Se Booth, engelsk släkt.

De la Motraye [dəlamåträ]. Se Motraye.

Deland [dəlã'; dəla'ŋ], en från Luxemburg härstammande släkt, bland hvars medlemmar följande hafva gjort sig ett namn i svenska teaterns historia.

1. Louis Joseph Marie D., skådespelare och balettmästare, f. 25 april 1772 i Stockholm, d. 15 april 1823, anställdes som barn vid k. teaterns balett, utbildade sig i Paris, antogs 1791 som aktör, sångare och premiärdansör vid k. teatern i Stockholm samt utnämndes 1803 till andre balettmästare och 1809 till balettmästare därstädes. Han utvecklade som sådan mycken flit, om än hans baletter och dansdivertissemang icke väckte någon större uppmärksamhet (dock upplefde t. ex. *En komisk balett* och *Stråtröfvarna* en massa föreställningar). Som skådespelare i den komiska genren anses han ha varit en af de bäste, som svenska scenen egt; redan hans godmodigt lustiga utseende var danadt därtill, och särskildt beundrades hans ypperliga återgifvande af tölpar och enfaldiga personer, t. ex. *Jabal* i "Juden" och *Niklas* i "Tanddoktorn". Trots sina ofullkomliga röstmedel uppträdde D. med framgång äfven på den lyriska scenen, t. ex. såsom *Räfklo* i "Målaren och modellerna", *Pierrot* i "Den talande taflan" och *Crispin* i "Den föregifna skatten". D. var äfven känd som ovanlig storätare. Vid fyrtio års ålder blef han minnesslö och till följd däraf föga användbar för scenen. Som balettmästare kvarstod han till 1820. Om D:s första hustru se Abergsson, G. F.

2. Pierre Joseph D., den föregåendes brorson, skådespelare, f. 13 dec. 1805 i Stockholm, d. där 13 nov. 1862, var informator och bruksbokhållare, innan han 1822 tog engagemang vid Svanbergs kringresande teatersällskap. 1833 bildade han en egen skådespelartrupp, hvilken snart genom den stränga disciplin han höll blef Sveriges mest aktade landsortssällskap. I förening med O. U. Torsslow arrenderade han 1835—37 Djurgårdsteatern, där hans trupp uppträdde om somrarna. 1838—49 spelade han endast i landsorten, och det var genom hans energi som Uppsala fick sitt första teaterhus, 1841. 1849 hyrde han ånyo Djurgårdsteatern, hvilken han innehade, tills han 1861 tog anställning vid kungliga teatern. — D. var en mångsidig skådespelare, men stor blott i den högre komedien, där hans fina och skarpa karakteristik samt blixtrande humor satte honom i stånd att utmejsla gedigna konstskapelser. I sådana roller som *Magnus Drakenhjelm* i "Efter femtio år", *Markisen* i "Fröken de la Seiglière" m. fl. var han oöfverträfflig i fråga om esprit, god ton och eleganta maner. En praktfullt humoristisk och drastisk skapelse var hans *Gaspard* i "Debutanten och hennes far". Äfven underordnade burleska roller, t. ex. *Styx* i "Orfeus i underjorden" och *Polykarpus* i "Kronfogdarna", förstod han adla till konstproduktioner. Flera af landets bästa skådespelare (bl. a. Knut Almlöf) fingo hos D. en mönstergill utbildning beträffande teknik och inträngande realism. En vacker minnesvård af sin verksamhet efterlämnade han i "Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening", som han stiftade 1857. Skådespelerskan fru Betty Almlöf var dotter till D.

3. Hedvig Lovisa Charlotta D., den föregåendes hustru, skådespelerska, f. 7 febr. 1807, d. 28 maj 1864 i Stockholm, sondotter till skådespelaren Abr. de Broen, erhöll en vårdad upp-

fostran, debuterade 1831 vid sin styffader direktör Svanbergs teater och blef s. å. gift med P. J. Deland. Hennes egentliga fält var den högre komedien, i hvilken hon skapade många utmärkta roller. Äfven i tragedien och farsen skördade hon mycket bifall. Till hennes mera kända roller hörde *Césarine* i "Kotteriet", *Generalskan* i "Mor och son", *Preciosa, Griselda, Fru Hjelm* i "Efter femtio år", *Pariserpojken* samt *Baronessan de Vaubert* i "Fröken de la Seiglière". Samtidigt med sin man tog hon 1861 engagemang vid kungliga teatern.

4. Fredrik D., broder till D. 2, skådespelare, f. 1 jan. 1812 i Stockholm, d. 11 jan. 1894 i Östhammar, var först anställd vid konungens ekonomikontor, men ingick 1830 vid Svanbergs kringresande teatersällskap samt 1835 vid O. U. Torsslows och P. J. Delands sällskap på Djurgårdsteatern. Vid detta grundlade han, som *Lorenzo* i Scribes "Strozzi och Martino", sitt rykte såsom komisk skådespelare. 1844 blef han, efter Torsslow, styresman för Djurgårdsteatern, där D. på Aug. Blanches pjäser snabbt vann både skådespelarrykte och förmögenhet. Han innehade denna teater till 1848, då han bosatte sig på en af honom inköpt landtgård i Uppland. Fem år därefter återvände han dock till teatern, uppträdde i Stockholm, Göteborg, Hälsingfors och Kristiania, men tog ej något fast engagemang. Från 1875 uppträdde han på Nya teatern och Dramatiska teatern i Stockholm. Han afgick från scenen 1886. — D. var en originell, torroligt butter komiker, oförgätlig i svenska källborgartyper. "Hans specialitet var den naiva självparodien. Ingen kunde ypperligare än han framställa den snusförnuftiga och småpösiga självviskhetens löjlighet, halft genomskimrad af en barnslig godmodighets och älskvärdhets vänliga ljus". Bland hans mera kända roller märktes *Konjander* i "Hittebarnet", där han med oöfverträfflig komik framställde en gammal stockholmsk ungkarl och källarkund, *Magister Bläckstadius, Per klockare* i "Erasmus Montanus" och *Pipping* i "Sodom och Gomorrha". E. F—t.

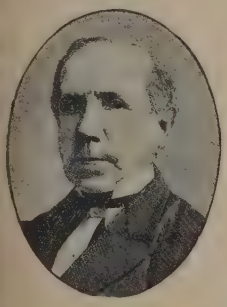

5. Hedvig Kristina Elisabet (Betty) D. Se Almlöf 3.

Delane [delēi'n], John Thadeus, engelsk tidningsman, f. 1817 i London, d. 1879 i Ascot, var son till en vid "Times" ekonomiska afdelning anställd jurist och ådrog sig tidigt city-bladets utgifvares, Walters, uppmärksamhet såsom lämplig för journalistisk verksamhet. Efter att ett par år ha arbetat i "Times" som reporter blef D. 1841 vid hufvudredaktören Thomas Barnes' död dennes efterträdare och kvarstod som sådan till sept. 1877. Sina juridiska studier fortsatte han till 1847, då han blef advokat vid Middle Temple. D. höll sig personligen i bakgrunden, men lyckades åt "Times" förvärfva en inom den engelska pressen enastående maktställning och sträfvade med framgång att göra tidningen till ett öfver dagens partimotsatser upphöjdt nationellt organ för den allmänna meningen. Hans förbindelser med flera ledande statsmän, särskildt lord Palmerston och lord Aberdeen, satte honom ofta i stånd att erhålla viktiga underrättelser, som ej stodo andra utom de innersta regeringskretsarna till buds. D. ansågs allmänt vara sin tids skickligaste tidningsredaktör. V. S—g.

Delangle [dəlā'glə], Claude Alphonse, fransk jurist, f. 1797, d. 1869, var 1840—46 generaladvokat vid kassationsdomstolen och blef sistnämnda år medlem af deputeradekammaren, där han slöt sig till de ministerielle. Såsom generalprokurator i Paris (1847) förde han talan mot de förre ministrarna Teste och Cubières samt mot hertigen af Choiseul-Praslin. 1848 blef D. afsatt. Han slöt sig tidigt till Louis Napoléon och blef förste president i appellationsdomstolen i Paris och senator. Inrikesminister i juni 1858 och justitieminister maj 1859—juni 1863, tog han i synnerhet i senaten liflig del i behandlingen af juridiska frågor och blef i nov. 1865 generalprokurator vid kassationsdomstolen.

Delany [dilēi'ni], Patrick Bernard, f. 1845 på Irland, amerikansk telegraftekniker, kom vid 10 års ålder öfver till Amerika och började vid 18 år sin bana som telegrafist. Alltsedan början af 1870-talet har han riktat telegrafstekniken med en mångfald uppfinningar, däraf flera af genomgripande betydelse. I främsta rummet stå hans arbeten rörande kablar, multiplextelegrafering och automatisk telegrafering. Genom sina arbeten med oceankabeltelegrafering har han väsentligt bidragit till ökandet af telegraferingshastigheten. D. har äfven utarbetat ett system för telegrafering af skrift. A. E—m.

Delaplanche [dəlaplā'ʃ], Eugène, fransk bildhuggare, f. 1836 i Belleville (Seine), d. i Paris 1891, kom 1852 i École des beaux-arts, där han 1864 vann romerska priset med *Odysseus spännande bågen*. I Rom utförde han *Barn ridande på en sköldpadda* (1866, museet i Marseille); men sitt rykte vann han med *Eva efter syndafallet* (1870, i Luxembourg) och *Moderlig uppfostran* (1873, uppställd framför kyrkan S:te Clotilde i Paris). Märkliga äro äfven *Musiken* (1878, i Stora operan i Paris), *Dansen* (1881, i Hôtel de ville), *Eva före syndafallet*, flera byster och statyer, bland hvilka staty af *Auber* (1881, i marmor, Stora operan). I glyptoteket i Köpenhamn finnas exemplar i marmor och brons af D:s förnämsta arbeten. D. målade äfven landskap. Han var sedan 1886 professor i skulptur vid École des beaux-arts. (G—g N.)

De la Pole [dəlā-pōu'l], gammal engelsk ätt af ursprungligen borgerlig härkomst, som under 1300- och 1400-talen nådde rikets högsta värdigheter samt till sist blef nära befryndad med konungahuset och t. o. m. sökte göra huset Tudor kronan stridig. Åtten härstammade från sir William D. (d. 1366),

en rik köpman i Hull och 1332 stadens förste mayor, hvilken, jämte sin äldre broder, sir Richard D. (d. 1345), försträckte regeringen stora penningsummor och 1339 af Edvard III utnämndes till "baron af skattkammaren". Han var den förste köpman i England, hvilken blef stamfader för en lysande adelsätt.

1. Michael D., 1:e earl af Suffolk, son till sir William D. (se ofvan), f. omkr. 1330, d. i Paris 1389, deltog flera gånger i franska kriget och blef under Rikard II rådsmedlem och snart den unge konungens förtrognaste rådgifvare. 1383 blef han kansler och 1385 earl af Suffolk. Han var som rik uppkomling illa sedd af de förnäme baronerna, hvilka sammangaddade sig emot honom under ledning af konungens farbror, Tomas, hertig af Gloucester. Af "det underliga parlamentet" 1386 skrämdes Rikard att afskeda D., hvilken äfven åtalades och dömdes till fängelse, men efter parlamentets upplösning tog Rikard honom genast åter till nåder. I nov. 1387 nödgades han fly ur riket och dömdes frånvarande till döden 1388.

2. William D., 4:e earl och 1:e hertig af Suffolk, den föregåendes sonson, f. 1396, d. 1450, följde Henrik V i franska kriget, stred sedan under Bedford och var flera gånger guvernör öfver eröfrade franska landsdelar. 1428 var han högste befälhafvare öfver den engelska belägringshären utanför Orléans och blef, sedan denna stad 1429 undsatts af Jeanne d'Arc, kort därefter i sin tur belägrad af henne i Jargeau och nödgad att kapitulera. Friköpt ur fångenskapen, återvände han hem, blef 1431 medlem af rådet och var jämte kardinal Beaufort ledare för fredspartiet; tillsammans voro de Englands ombud på fredskongressen i Arras 1435. Då efter hertigens af Bourgogne affall och Bedfords död krigspartiet kom till makten med konung Henrik VI:s farbror, hertig Humphrey af Gloucester, blef D. dennes farligaste rival och åvägabragte 1444 mot dennes planer konungens giftermål med Margareta af Anjou. Han kom därigenom högt i konungens gunst, blef s. å. markis och 1448 hertig af Suffolk samt stod, sedan Gloucester och Beaufort 1447 hastigt aflidit, utan medtäflare om inflytandet öfver den svage konungen. En oförsonlig fiende hade han emellertid skaffat sig i hertig Rikard af York, hvilken han aflägsnat till Irland, och folket kastade på honom skulden för att Maine, Anjou och Normandie uppgifvits till fransmännen. Missnöjet bröt ut i 1449 års parlament; D. anklagades för att ha "sålt riket till Frankrike" och blef i mars 1450 landsförvisad. På utresan blef han öfverfallen på sjön och brutalt mördad, möjligen på anstiftan af hertigen af York. Trots sin hänsynslöshet var D. otvifvelaktigt en god och klok patriot.

3. John D., 2:e hertig af Suffolk, den föregåendes son, f. 1442, d. 1491, slöt sig under "Rosornas krig" till York-partiet och gifte sig (före okt. 1460) med hertig Rikards af York dotter Elisabet, syster till Edvard IV. Han användes af Edvard i flera viktiga värf, slöt sig efter dennes död till Rikard III och hyllade efter slaget vid Bosworth Henrik VII, hvilken städse, trots hans sons affall, omfattade honom med förtroende.

4. John D., earl af Lincoln, den föregåendes son, f. omkr. 1464, omhuldades mycket af Rikard III, som utsett honom till tronarfvinge med förbigående af earlen af Warwick, den mördade hertigens af Clarence son. D. stred vid Bosworth (1485) vid Rikards sida, men hyllade efter dennes död Henrik VII och utfäste sig att ej hysa några förrädare. Icke dess mindre blef han den egentligen drifvande kraften i Lambert Simnels uppror, flydde våren 1487 till dennes armé på Irland och deltog i invasionsförsöket mot England, hvarvid han stupade vid Stoke (i juni s. å.).

5. Sir Edmund D., earl af Suffolk, den föregåendes bror, f. omkr. 1472, d. 1513, återfick af Henrik VII faderns genom hans broder Johns förräderi förverkade titel, men nöjde sig med earlvärdighet mot rätt att återköpa en del af släktens konfiskerade egendomar. Den snålhet konungen vid denna uppgörelse lade i dagen jämte hans stränghet mot andra innehafvare af tronanspråk förmådde D. att 1499 fly ur landet. Han förmåddes att återkomma, men flydde 1501 till kejsar Maximilian, som låtsade understödja hans tronanspråk för att därigenom åt sig utpressa ekonomiska fördelar af Henrik VII. Efter flera års kringirrande utomlands kom D. i händerna på konung Filip af Kastilien, hvilken vid ett besök i England 1506 af Henrik VII trugades att utlämna fången mot konungens skriftliga försäkran, att han skulle skonas till lifvet. D. satt sedan fången i Tower, till dess Henrik VIII 1513, med anledning af hans broder Richards förbund med franske konungen, lät halshugga den olycklige pretendenten.

6. Richard D., yngre broder till den föregående, flydde 1501 samtidigt med denne från England, fick en tid understöd af konungen af Ungern och erkändes vid utbrottet af fransk-engelska kriget 1512 af Ludvig XII som rättmätig engelsk konung. Fransmännens planer att sända honom till England med en invasionshär hade ej hunnit till utförande, då freden slöts 1514. D. måste nu lämna Frankrike och slog sig ned i den tyska riksstaden Metz, där han med franska underhållspenningar förde ett yppigt lif, esomoftast dock utsatt för mordanslag från engelska utskickade. 1519—22 residerade han i Toul, kallades vid krigsutbrottet 1522 af Frans I till Paris och var än en gång påtänkt som ledare vid en tillämnad landstigning i England, men planen uppgafs. D., med hvilken hans ätt försvinner ur historien, stupade vid konung Frans I:s sida i slaget vid Pavia, 24 febr. 1525. V. S—g.

De la Rey, Jakobus Herklaas, boergeneral, f. 22 okt. 1847 i nuv. Oranjefloskolonien och härstammar från en hugenottfamilj. Han var sedan 1893 medlem af Transvaals (Sydafrikanska republikens) "första folkråd" och representerade där distriktet Lichtenburg. I folkrådet tillhörde D. intet bestämdt parti och sympatiserade snarare med den moderate Joubert än med presidenten Krügers vågsamma ytterlighetspolitik.

Vid boerkrigets utbrott i okt. 1899 utnämndes han till general, inföll i Brit-

Edvard IV:s söner i Tower. (Till art. Delaroche.)

tiska Betsjuanaland och förde befälet i krigets första sammandrabbning, skärmytslingen vid Kraaipan (12—13 okt.). Han deltog sedan under Cronje i motståndet mot den till Kimberleys undsättning anryckande lord Methuen och var med i slagen vid Belmont, Graspan, Modder river och Magersfontein (23 nov.—11 dec.) samt försökte förgäfves dagarna före kapitulationen vid Paardeberg att undsätta Cronje (febr. 1900). Under gerillakriget efter Pretorias intagande verkade D. som medlem af Transvaals regering och Bothas närmaste man vid den högsta militära ledningen. Hans operationsområde utgjordes af västra Transvaal, där han länge med framgång lyckades hålla den brittiska ockupationshären stången. Mest omtalade af hans framgångar voro segern öfver general Clements vid Nooitgedacht (13 dec. 1900), eröfringen af öfverste Donops konvoj vid Wolmaranstad (24 febr. 1902) och af öfverste Paris' kolonn vid Tweebosch (7 mars 1902), hvarvid general Methuen togs till fånga. Mot slutet af mars 1902 led han flera motgångar under striderna mot general Walter Kitchener och såg sitt operationsområde dag för dag alltmer begränsadt. D. deltog i de följande månadernas fredsförhandlingar och undertecknade 31 maj öfverenskommelsen i Vereeniging. På hösten s. å. företog han jämte Louis Botha och Chr. de Wet en resa till Europa för att insamla medel till genom kriget utarmade boerfamiljer. V. S—g.

De la Rives element [dəlarīvs], *fys.*, en demonstrationsapparat, som består af åtskilliga i en kork fastsatta zink- och kopparplattor, förbundna med en spiralvriden tråd. Om korken lämnas att flyta på ytan af t. ex. en syrelösning, kan man med hjälp af dess rörlighet demonstrera en del elektrodynamiska fenomen. Apparaten bär namn efter sin konstruktör, den framstående schweiziske fysikern August Arthur De la Rive (f. 1801, d. 1873). A. E—m.

Delaroche [dəlarå′ʃ], Paul (egentligen Hippolyte), fransk målare, f. 17 juli 1797 i Paris, blef 1833 professor vid konstakademien och dog i Paris 4 nov. 1856. — D. var af sin fader bestämd till landskapsmålare, men fick slutligen följa sin inre kallelse och under Gros' ledning egna sig åt historiemålningen. I likhet med sin lärare bröt han med den klassiska skolan, men utan att ansluta sig till det motsatta partiet, koloristerna (”romantikerna”). D. gick en medelväg, han sökte tillegna sig det bästa hos båda riktningarna: koloristernas realism och klassikernas genomstuderade formgifning. Han målade scener ur det förflutna, med förkärlek ur Englands blodiga historia. En våldsam död är oftast det ämne, kring hvilket handlingen i hans taflor vänder sig. Men han framställer aldrig själfva spetsen af tilldragelsen, utan väljer ögonblicken före eller efter katastrofen, och det så, att han låter åskådaren liksom ana det historiska sammanhanget. Som historiemålare var han en själsfrände till sin samtids främste historieskrifvare i Frankrike (Guizot, Michelet m. fl.), och på poesiens område egde han sin motbild i C. Delavigne. Bland D:s tidigare arbeten må nämnas *Jeanne d'Arc i fängelset* (1824), *Drottning Elisabets död* (1827, Louvre), med hvilken målning han lade grunden till sitt rykte, och *Durantis mord*. Därefter följde *Den döende Mazarin i sitt hof*, *Richelieu på Rhône med sina lifdömde fångar Cinq-Mars och de Thou*, *Cromwell vid Karl I:s likkista* (museet i Nîmes, en variant i Kunsthalle i Hamburg), *Edvard IV:s söner i Tower* (Louvre, se plansch), *Jane Greys afrättning*, *Hertigens af Guise mord* (1835, Chantilly), *Karl I skymfas af Cromwells soldater*, *Strafford på väg till schavotten* m. fl. 1837—41 utförde han sitt största verk, *Hemicykeln* i École des beaux-arts. Denna storartade väggmålning (i olja), som pryder halfrotundan i prisutdelningssalen, framställer symboliskt de sköna konsternas historia och upptager icke mindre än 74 figurer. Den är graverad af H. Dupont. Efter att 1845 hafva förlorat sin maka, en dotter till Horace Vernet, vände sig D. mera till det religiösa måleriet (en *Pietà*, *Maria vid korsets fot*, *Det flytande liket af en kristen kvinnlig martyr*, Louvre) och målade jämväl en och annan scen ur hemlifvet samt porträtt (*Gregorius XVI*, *Thiers* m. fl. — porträtt af *Guizot* finnes i glyptoteket, Köpenhamn). Till hans sista historiska bilder höra *Marie Antoinette inför sina domare*, *Napoleon i Fontainebleau 31 mars 1814* (museet i Leipzig) och *Girondisterna i fängelset*. Det stora anseende D. hade hos sin samtid har efterföljts af en ringaktning, som kanske gått till öfverdrift och som drabbat äfven de af hans arbeten, som visa känsla och alls ej äro kallt beräknade regissörstycken. Som historiemålare var han en direkt föregångare till belgierna Gallait och de Keyser samt till Piloty. R—n. (G—g N.)

De la Rue [dəlārō′], Warren, engelsk naturforskare, f. 1815 på ön Guernsey, d. 1889 i London, var länge pappersfabrikant, men sysselsatte sig samtidigt med naturvetenskapliga studier. Särskildt intresserad för astronomi, uppförde han åt sig ett eget observatorium och egnade sig speciellt åt astrofotografiska undersökningar. Resultaten häraf visade sig vid den totala solförmörkelsen 18 juli 1860, då han lyckades taga flera utomordentligt vackra fotografier (se vidare Astrofotografi, sp. 279—280). 1874 upprättade han ett fysikaliskt laboratorium, där han studerade de elektriska fenomenen. D. utgaf bl. a. *Researches on solar physics* (1869—70) och *On the phenomena of the electric discharge* (1881). Rh.

De la Rues element [dəlārō′š], *fys.* och *elektrot.*, ett efter W. De la Rue (se denne) benämndt galvaniskt element med elektroder af zink och silfver, den förra omgifven af zinkkloridlösning, den senare af smält och sedan stelnad silfverklorid. A. E—m.

Delary, trämassefabrik, jämte torffabrik, kvarn och vattensåg i Göteryds socken, Kronobergs län, vid Helgeån, tillhör Svenska sulfatcellulosaaktiebolaget, som därjämte eger inom socknen omkr. 7¾ mtl jordbruksfastighet, alltsammans taxeradt till omkr. 595,000 kr. Vid trämassefabriken sysselsattes 1905 113 arbetare och tillverkades 782 ton kemisk torr samt 5,787 ton kemisk våt sulfatcellulosa, vid torffabriken sysselsattes 180 arbetare och tillverkades

4,560 ton presstorf. Innan trämassefabriken anlades (1871), var D. järnbruk.

Delator, lat., betecknade hos forntidens romare angifvare, särskildt angifvare af sådana förbrytelser, hvilka såsom straff medförde förlust af egendom. Under kejsartiden uppträdde många delatorer, som bedrefvo angifvandet yrkesmässigt för att därpå skörda vinst. Ehuru straff försöktes emot dem, bibehöllo de sig samt voro tålda eller t. o. m. gynnade af de maktegande. R. Tdh.

Delatouche [dəlatoʹʃ], Hyacinthe Thabaud, fransk lyriker och romanförfattare. Se Latouche, H. Th. de.

Delaunay [dəlånäʹ], Charles Eugène, fransk astronom och mekaniker, f. 1816 i Lusigny (depart. Aube), d. 1872 genom drunkning vid Cherbourg, skötte 1841—48 fysikern Biots professur vid Sorbonne och utnämndes till professor i högre mekanik vid École polytechnique samt vid Sorbonne. D. invaldes 1855 i Institutet och kallades 1870 till föreståndare för Parisobservatoriet. — D. utmärkte sig inom den rationella mekaniken. Hans viktigaste arbeten äro *Cours élémentaire de mécanique* (1850; 10:e uppl. 1884), *Cours élémentaire d'astronomie* (1853; 7:e uppl. 1884; "Astronomiens grunder", 3 bd, 1858—61, bearb. af D. G. Lindhagen), *Traité de mécanique rationelle* (1856; 7:e uppl. 1883) och *Théorie de la lune* (2 bd, 1860—67; ofullb.).

Delaunay [dəlånäʹ], Louis Arsène, fransk skådespelare, f. 1826 i Paris, d. där 1903, genomgick konservatoriet i Paris, tillhörde 1846—48 Odéon-teatern och var därefter anställd vid Théâtre français, från 1850 som societär. Han blef 1877 professor i deklamation vid konservatoriet och tog 1887 afsked från scenen. — D. var en högt beundrad framställare af älskarroller; hans spel utmärkte sig för sällspord ungdomsvärme, behag, naturlighet, sorgfällig utarbetning och den mest fulländadt rena diktion. I Mussets proverber återgaf han högeligen poetiskt ungdomens sälla svärmeri, men han firade triumfer äfven i Augiers moderna skådespel, Ponsards "Le lion amoureux", George Sands "Le marquis de Villemer" och V. Hugos "Hernani" samt å andra sidan i den klassiska repertoaren (Molière, Regnard, Beaumarchais). Hans *Souvenirs* utgåfvos 1901. Biogr. af Sarcey (1877) och d'Heylli (1883). E. F—t.

Delaunay [dəlånäʹ], Jules Élie, fransk målare, f. 1828 i Nantes, d. 1891 i Paris, var lärjunge af Hippolyte Flandrin och École des beaux-arts, där han 1856 fick romerska priset för *Tobias' återkomst*. Han målade sedan dels bibliska taflor af djup religiös känsla, såsom *Apostlarnas nattvard* (1865, Luxembourg) och *Golgatha* (1870), dels profant historiska bilder, med lefvande dramatisk framställning, såsom *Brutus' ed* (1863; museet i Tours), *Pesten i Rom* (1869, Luxembourg), *Davids triumf* (1874), dels kvinnobilder (bl. a. *Diana*, 1872, Luxembourggalleriet), hvilka ha något af 1400-tals-mästarnas stränghet och adel, dels dekorativa bilder (tre, behandlande *Apollons*, *Amfions* och *Orfeus' saga*, i stora operan, därefter 12 för Palais royal; utkasten för Panthéon hann han ej fullborda). Liksom Baudry var D. en lärjunge af italienska renässansmästare. Hans konst är djupt allvarlig, sund och stark. Luxembourg-galleriet eger 55 tecknade studier, och sådana finnas äfven i museet i Nantes. Han målade äfven porträtt, bl. a. af arkitekten *Garnier* (1880) och författaren *Meilhac* (1886). D. var professor vid École des beaux-arts från 1889. I glyptoteket i Köpenhamn är han representerad af *Nymfen Hesperias död* m. m. (G—g N.)

De Lavaʹl [dəʹ] l. de Laval, Karl Gustaf Patrik, ingenjör, uppfinnare, industriidkare, föddes 9 maj 1845 i Orsa socken i Dalarna och tillhör en gammal militärsläkt, hvars stamfader Claude de Laval 1622 kom från Frankrike till Sverige, där han tjänade sig upp från soldat till öfverstelöjtnant vid Smålands kavalleri och vardt slottshauptman i Vadstena samt adlades 1646.

D. undergick studentexamen i Uppsala 1863 och inskrefs s. å. vid dåv. Teknologiska institutet, från hvars mekaniska fackafdelning han 1866 utexaminerades med högsta betyg. Han var därefter en kortare tid anställd hos Stora Kopparbergs bergslag, men erfor behof af att komplettera sitt kunskapsförråd och studerade därför från 1867 kemi, fysik och matematik vid Uppsala universitet, där han 1872 promoverades till filos. doktor, hvarefter han ånyo inträdde i Stora Kopparbergs bergslags tjänst och, sedan han å Harz studerat svafvelsyretillverkningen, var ingenjör vid byggandet af svafvelsyrefabrik och kopparextraktionsverk i Falun, 1872—74. Han anlade därstädes för egen räkning 1873—74 ett glasbruk, som emellertid på grund af ogynnsamma konjunkturer mycket snart måste nedläggas. De första patent D. erhöll afsågo tillgodogörande af fosforsyremalmer (1873) och af nickelmalmer (1874). Han var privat konstruktör i Falun 1875 och ingenjör vid Klosters järnverk i Dalarna 1876—77. Redan då gjorde han sig bemärkt som flitig konstruktör, uppfann bl. a. en silbotten, i syfte att genom en mera finfördelad lufttillförsel i bessemerkonvertern minska den vid bessemerblåsningen uppkommande rödskörheten, och en galvaniseringspanna, hvarjämte han började experimentera med centrifugalseparatorn för mjölkskumning, ett problem, hvars tillfredsställande praktiska lösning man då begynte inse vara af synnerligen stor betydelse för landthushållningen. Fördenskull flyttade han 1877 till Stockholm och egnade sig åt ett oförtrutet experimentarbete samt kunde redan 1878—79 uttaga grundläggande patent å kontinuerligt arbetande mjölkskumningsmaskiner (jfr Centrifug). För tillverkning af desamma bildades aktiebolaget "Separator" med fabrik i Stockholm, hvilket företag utvecklats till en världsomfattande affär med filialfabriker i flera länder och varit banbrytande för en af de industrier, inom hvilka Sverige på världsmarknaden intager en ledande ställning, nämligen separatorfabrikationen. Mer än 550,000 De Lavalseparatorer voro 1905 i bruk i alla världsdelar.

Andra frukter af D:s uppfinnarverksamhet på samma område äro en centrifugalmaskin för bestämmande af fetthalten i mjölk (laktokrit), en anordning

för återinförande af billigt fett i skummjölk (emulsorn), en kontinuerlig kärna, en mjölkningsmaskin (laktator) m. m. För framställning af separatorkulorna och andra maskindelar af pressad stålplåt, som behöfdes för separatorerna, grundlade han Olofströms stålpressningsfabrik i Blekinge, hvilket företag vuxit ut till en betydande industri. Därefter upptogs hans intresse af problemet att tillgodogöra ångans energi i ett turbinmaskineri, och han lyckades äfven framställa en praktiskt användbar ångturbinkonstruktion, hvilken bl. a. hade att uppvisa mekaniska detaljer af mycket stort intresse, såsom den fjädrande axeln, hvilken möjliggör det betydande antalet af ända till 30,000 hvarf i minuten (se Ångturbin). Denna hans uppfinning, som 1892 utsläpptes i marknaden, öfvertogs af "Aktiebolaget De Lavals ångturbin", med fabrik i Nacka vid Stockholm. Ångturbinen med dess kraf på högt ångtryck gaf D. anledning att konstruera en explosionsfri ångpanna för 100 atmosfärers tryck, hvilken dock visade sig för dyrbar i drift. Sedan länge har han sysslat med metoder att ur malmer på elektrisk väg direkt utdraga metaller, därvid ledd af tanken att på grundvalen af Sveriges naturliga tillgångar af malm, vattenkraft och bränsle utveckla en malmförädlingsindustri i stor skala, särskildt för våra järnmalmer. Trots stora uppoffringar ha dessa försök emellertid ej ännu motsvarat uppfinnarens förväntningar. De hafva likväl gifvit upphof till en elektrisk zinksmältningsmetod, som i Sverige är under exploatering vid Sala för framställning af zink och zinkhvitt. Den mångfrestande mannen har äfven egnat sig åt fabrikation af elektriska glödlampor och båglampor, för hvilken tillverkning en större fabrik en tid drefs i Stockholm.

D. har af tullskyddsifrarna, hvilkas meningsfrände han är, tagits i anspråk för politiska värf och var 1888—90 ombud för Stockholms stad i riksdagens Andra kammare samt 1893—1902 ledamot af Första kammaren, vald af Kopparbergs läns landsting. I riksdagsarbetet gjorde han sig likväl föga gällande. D. blef 1886 ledamot af Landtbruksakad. (hedersled. 1896) och Vet.-akad., hvars stora guldmedalj han erhöll 1892.

D. tillhör de uppfinnare, hvilkas verk mindre böra bedömas ur synpunkten af de enskilda konstruktionernas fullkomning än med hänsyn till frukterna af de uppslag, som i dem inneburits. Ur den förra synpunkten är det nämligen otvifvelaktigt, att ett flertal af de uppfinningar, som pläga anses för hans mest lyckade, i sin slutliga form utarbetats af andra konstruktörer eller först nått sin praktiska öfverlägsenhet i kombination med andra uppfinnares anordningar. Men å andra sidan har han genom initiativ och val af arbetsområden ständigt varit en entusiastisk föregångsman, hvilkens idéer kapital och ingenjörsvetenskap kunnat bereda betydande industriella och tekniska framgångar, sedan han förverkligat möjligheten att nå de eftersträfvade målen. Dessutom har hans verksamhet i hög grad präglats af en fosterländsk sträfvan att främja det egna landets industriella utveckling. G. H—r.

De la Vallée [delavalé]. 1. Marin D., fransk arkitekt, f. omkr. 1575, d. 1655 i Paris, fullbordade 1608 det 1533 efter Domenico di Cortonas ritningar påbörjade Hôtel de ville i Paris och gjorde ritningarna till det af Desbrosses 1615—20 uppförda Palais du Luxembourgs stora trappa.

2. Simon D., den föregåendes son, fransk arkitekt, erhöll till en början undervisning af sin far och företog därpå i åtta år studieresor i Italien, Afrika och "en stor del af österländerna" samt blef vid sin återkomst till Frankrike 1633 kallad till arkitekt hos prinsen af Oranien, arfståthållaren Fredrik Henrik. I maj 1637 befinner han sig i Sverige såsom "ingenjör och byggmästare" hos Åke Tott, och i mars 1639 erhåller han fullmakt såsom "Kongl. Majestäts architecteur". Föga hann han likväl att i denna egenskap uträtta, ty redan hösten 1642 blef han på Stockholms stortorg ihjälslagen eller nedstucken af öfverste Erik Oxenstierna. Likväl utförde han ännu bevarade ritningar till *Riddarhuset*, hvars grundläggning omkr. 1641 under hans ledning påbörjats. D:s ritningar blefvo emellertid aldrig följda (se Riddarhus).

3. Jean D., den föregåendes son, fransk-svensk arkitekt, f. 1620, d. i Stockholm 1696. Han inkom omkr. 1637 med fadern till Sverige och erhöll utan tvifvel af denne sin första undervisning i byggnadskonsten. Tidigt anställd vid byggnadsarbeten, erhöll han 1646 ett resestipendium å 300 daler i tre år och fortsatte i Frankrike och Italien sina konststudier. Återkommen i midten af år 1650, fick han genast visa prof på sin konst, då han i okt. s. å. erhöll i uppdrag att uppföra en triumfport till drottningens kröning. 1651 utnämndes han till riksarkitekt ("kungl. architectus"), med en instruktion, som i själfva verket gjorde honom till öfverintendent, och i denna egenskap stadfästes han af Karl X Gustaf. Han öfverhopades med arbete och utvecklade en storartad verksamhet, dock mindre för det kungliga hofvets räkning än för tidens aristokrater. Bland annat uppgjorde han för konungens räkning ritningar till ombyggnad och utvidgning af Stockholms gamla slott — planer, som dock aldrig blefvo realiserade — lämnade ritningar till *Katarina kyrka* (grundlagd 1656), afbrunnen 1723, i sitt nuv. skick åter uppbyggd efter ritning af G. Adelcrantz, och *Hedvig Eleonora kyrka* (grundlagd 1658) i Stockholm, båda centralkyrkor, och var flitigt anlitad med uppdrag af stormännen M. G. De la Gardie (särskildt af denne, hvars arkitekt han kan anses vara), G. Bonde och K. G. Wrangel. För De la Gardies räkning ombyggde han sålunda *Ekholmen*, *Karlberg*, *Drottningholm* och *Vängarn* samt nybyggde *Höjentorp*, *Käggleholm*, *Mariedal* och uppförde Delagardieska *grafkoret vid Veckholms kyrka*; för Bonde *Bondeska palatset* i Stockholm (nuv. Rådhuset), för Wrangel *Wrangelska palatset* på Riddarholmen (det länge s. k. *Kungshuset*, nu lokalen för Svea hofrätt, Statskontoret m. fl. ämbetsverk) och gaf dessutom af N. Tessin d. ä. sedan omarbetade ritningar till *Skoklosters slott*. Därjämte var han upphofsman till *Ebba Brahes palats* (nu inbyggdt i Schönborgska huset vid Götgatan), *Karl Sparres palats* (nu exteriören till Sveasalen) m. m. År 1656 fick han riddarhusdirektionens fullmakt att vara byggmästare för *Riddarhuset*, som han fullbordade (se Riddarhus). Till sin konstnärliga karaktär var D. en målsman för den då i Sverige framträdande klassiska senrenässansen i Palladios anda, dock betydligt modifierad af samtida franska och holländska förebilder. Hans byggnader utmärka sig genom de rikt utbildade vattentaken, genom för-

kärleken för genomgående kolonner och pilastrar, stendraperier samt en omväxlande fönsterarkitektur, men de lida i allmänhet af en viss tyngd och undersätsighet i proportionerna, med låga våningar och fönstren ända upp i takkanten (Upmark).

D. hade under sina många värf haft tillfälle att lägga i dagen mycken praktisk duglighet och förvaltningsförmåga, kom därigenom in på ämbetsmannabanan och utnämndes 1665 till kommissarie i Generalkommerskollegium, 1671 till ekonomiborgmästare samt preses i Ämbets- och byggnadskollegiet i Stockholm och 1680 därjämte till hof- och stadsarkitekt, från hvilken befattning han dock 1686 afgick. Trots sin omfattande verksamhet, sina många ämbetsuppdrag och spekulationer, som bl. a. togo sig uttryck i tillverkning af kastorhattar och i att han var egare till värdshus, dog den bildade och mångsidigt begåfvade konstnären fattig, troligen åtminstone till en del därför att han hade ett oroligt lynne och lätt kom i delo med sina medmänniskor. Hans son Kristofer D., f. 1661, d. 1700 såsom generalkvartermästarlöjtnant, adlades 1692 och slöt själf sin ätt. Jfr G. Upmark, ”Svensk byggnadskonst” (1904), och Aug. Hahr, ”Konst och konstnärer vid M. G. De la Gardies hof” (1905). —rn. (O. G—g.)

Delaware [de/lɔwɛ̈ə̈]. 1. Flod i Amerikas förenta stater. Den uppstår på västra sluttningen af Catskillbergen (i staten New York) af två källarmar: Mohawk (Oquago) l. Väst-D. och Popacton l. Öst-D. D. har ett slingrande lopp: först flyter den åt s. v. till Deposit, därpå åt s. ö. till Port Jervis, därefter längs Kittatinny mountains åt s. v., till dess den genombryter denna kedja i det ståtliga, af 400 m. höga klippväggar omgifna D. water gap. Floden vänder sig nu åter mot s. ö., genombryter under forsar och fall, af hvilka det sista ligger vid Trenton, flera bergskedjor. Nedkommen på atlantiska slätten, böjer den mot s. v. ända till Wilmington, hvarifrån den med sydöstlig riktning vidgar sig till en bred trattformad mynning, 90 km. lång, 50 km. bred, som småningom öfvergår till D. bay, hvilken mellan uddarna Kap May (i n.) och Kap Henlopen (i s.) hänger samman med Atlantiska hafvet. D. är till vikens inre del (Reedy island) 580 km. lång och segelbar för 1,5 m. djupgående fartyg till Trenton samt för oceanångare om högst 8 m. djupgående till Philadelphia. Från högra sidan mottar D. bifloderna Lehigh (vid Easton) och Schuylkill (vid Philadelphia). En 99 km. lång kanal följer floden upp till Easton; andra kanaler förena D. med Raritan och Hudson. — Sitt namn har D. efter lord de la Warr, guvernör i Virginia, hvilken 1610 först seglade uppför floden.

2. En af Nord-Amerikas förenta stater, den minsta näst Rhode Island, men till rangen den första, enär den först af staterna (1787) antog unionsförfattningen. Areal 5,076 kvkm. D. upptager nordöstra delen af Delawarehalfön mellan Chesapeakeviken och Delawareviken och begränsas i v. af Maryland, i n. af Pennsylvania, i ö. af New Jersey och Atlantiska hafvet. D. är i allmänhet ett slättland; endast nordligaste delen är kuperad genom utlöpare från Appalacherna. Kusten är sumpig, låg och utan hamnar. I n. består marken af tung lera, som utgör en ypperlig hvetejord, södern är sandig och rik på saltträsk, bl. a. det 20 km. långa Cypress swamp. — Klimatet är mildt med en årsmedeltemperatur af 11,5°, men det uppvisar liksom i allmänhet klimatet på Nord-Amerikas östra kust stora differenser mellan sommar och vinter, i det att under juli någon gång temperaturen stiger till 40°, medan vinterns absoluta minimum varit —25,5° (1899). Malaria förekommer i träsktrakterna. — Folkmängden uppgick 1900 till 184,735 pers. (36 pr kvkm.), däraf 30,677 negrer, 51 kineser, 1 japan och 9 indianer; 13,810 voro födda i utlandet (302 i Sverige). Af den manliga befolkningen öfver 21 år voro 14 proc. okunniga i skrifning. Primärskolorna hade 1904 831 lärare och 36,895 lärjungar. De högsta läroanstalterna äro D. college i Newark och en landtbruksskola i Dover. En anglikansk och en katolsk biskop residera i Wilmington. — Af arealen äro 60 proc. under kultur, 22 proc. skog. Hufvudsädena äro majs och hvete; dessutom skördas betydligt med potatis, batater, lök och tomater samt grönsaker för inläggning. Berömd är odlingen af persikor och jordgubbar. Kreatursstocken räknade 1900 omkr. 36,500 hästar, 5,000 åsnor och mulåsnor, 55,500 nötkreatur, 11,800 får och 51,000 svin. Smörberedningen är betydlig. Äfven fisket är en viktig näringskälla. Industrien bedrefs 1900 i 1,417 etablissemang med 22,203 arbetare och ett tillverkningsvärde af 45,4 mill. doll. eller, om värdet af inköpta, delvis förädlade råvaror frårdrages, 29,5 mill. doll. Viktigast är tillverkning af läder (20 fabriker), maskiner och järnvägsmateriel (31 fabriker) samt skeppsbyggeri (11 varf). Järnvägarnas längd var 1904 539 km., de elektriska banornas 219 km. En 26 km. lång kanal förenar D.-viken med det inre af Chesapeakeviken. Statens handelsflotta utgöres af 152 fartyg (37 ångare) om 20,119 ton. — Enligt författningen af 1897 består lagstiftande församlingen (*general assembly*) af två kammare, senaten (17 medl.) och representanternas hus (35 medl.), som sammanträda hvartannat år. Guvernören och senaten väljas för 4 år, representanterna för 2 år direkt af de valberättigade. Alla myndiga personer, som äro Förenta staternas medborgare samt kunna skrifva sina namn och läsa konstitutionen på engelska, hafva rösträtt. Guvernören har suspensivt veto; han tillsätter de fleste ämbetsmännen, dock i allmänhet under förbehåll af senatens sanktion. Domarna utnämnas för 12 år. Till unionskongressen sänder D. 1 representant och 2 senatorer. — D. är deladt i 3 grefskap. Hufvudstad är Dover, men största staden är Wilmington. D. fick sin första uppodling af svenskar, hvilka där 1638 anlade en koloni, Nya Sverige (se d. o.). 1655 måste emellertid koloniens döv. guvernör J. Rising afträda hela det förvärfvade området till den holländske generalguvernören i Manhattan (New York), Stuyvesant, som med betydligt öfverlägsna stridskrafter öfverfallit svenskarna. Dessa fortforo dock att betrakta sig som en egen nation, och från Sverige sändes präster (senast 1778), hvilka bestredo själavården hos dem och dessutom utmärkte sig som missionärer bland indianerna. Holländska Västindiska kompaniet, i hvars tjänst Stuyvesant var, sålde kolonien till staden Amsterdam, som egde den under namnet *Nya Amstel* till 1664, då den på samma gång som Nya Nederland eröfrades af engelsmännen och tillika med de öfriga forna holländska besittningarna i Nord-Amerika förlänades åt hertigen af York. 1673 kom D. för en kort tid åter under holländskt välde, men återlämnades till England genom

fördraget i Westminster 1674 och förlänades då åter åt hertigen af York. 1682 lyckades William Penn förvärfva D. och införlifvade det med sin koloni Pennsylvania för att skaffa denna förbindelse med hafvet. D. bevarade emellertid alltid en viss självständighet, fick 1691 egen lagstiftande församling och en viceguvernör, erkändes 1703 som självständig koloni, men fortfor att ha samme guvernör som Pennsylvania. Gränsen mellan D. och Maryland var föremål för långa rättstvister mellan Penns och lord Baltimores arfvingar och blef först 1768 fastställd i sitt nuv. läge. D. deltog i kongressen i New York 1765, fick sin första konstitution 1776, och s. å. undertecknade dess representanter oafhängighetsförklaringen. Det deltog på nordstaternas sida i inbördeskriget 1861—65 och hör till de "osäkra" staterna, men vid de sista presidentvalen ha republikanerna haft majoritet. J. F. N. G. B—e.

3. Stad i nordamerikanska staten Ohio, 40 km. n. om Columbus. 7,940 inv. (1900). Wesleyanskt universitet (sedan 1845).

Delawares [de'lə$\omega$$\hat{a}$$\hat{a}$s], till algonkin-indianerna hörande stammar, som bebodde Delawares dalgång samt området för nuv. staten New Jersey. Att de varit synnerligen mäktiga synes däraf, att de andre algonkinerna ansågo sig härstamma från dem. Själfva hufvudstammen, Lenni Lenape, bebodde Delawaredalen. Till delawares hörde också de genom Coopers romaner bekante mohikanerna. För närvarande utgöra de omkr. 1,700 pers., af hvilka 1,000 bo tillsammans med cherokees i Indianterritoriet, de öfrige på spridda ställen. Deras språk är noga kändt, då såväl lexikon som grammatik finnas. Den tyske herrnhutaren Zeisberger har skrifvit en grammatik, och svensken Campanius har öfversatt Luthers katekes till deras språk. Ett lenape-engelskt lexikon är publiceradt af Brinton och Anthony (Philadelphia 1888). Jfr Heckewelder, "Narrative of the mission of the United brethren among the Delaware and Mohegan indians" (Philadelphia 1820). E. Rld.

De la Warr [dəlā-$\omega$$\hat{a}$'], lord, brittisk kolonigrundläggare. Se West (Thomas).

Delavigne [dəlavi'nj]. 1. Germain D., fransk vådevill- och operalibrettförfattare, f. 1790, d. 1868 i Paris, skref, tillsammans med sin broder Casimir D., texten till Halévys opera "Karl VI" och, tillsammans med Scribe, orden till "Den stumma från Portici" (musik af Auber) och "Robert af Normandie" (musik af Meyerbeer) m. fl.

2. Jean François Casimir D., den förres broder, fransk skald, f. 4 april 1793 i Havre, d. i Lyon 10 dec. 1843. Redan vid aderton års ålder ådrog han sig uppmärksamhet genom en dityramb öfver konungens af Rom födelse. Fäderneslandets olyckor utvecklade kraftigt hans talang. Han hade genomlefvat kejsardömets fall och främlingarnas invasion. Han sökte att trösta Frankrike genom att frammana minnet af dess forna storbragder och skref sina *Messéniennes*, patriotiska oden, som erinra om de hymner, hvilka Tyrtaios skref under messeniska krigen. De började utkomma 1818 och gjorde honom hastigt så berömd, att han en tid jämte Béranger och Lamartine var Frankrikes populäraste skald. Till och med konungen gynnade honom och gjorde honom till bibliotekarie, en sinekur, som han dock förlorade, då de följande "Messéniennes", som besjöngo grekernas frihetskamp, uttryckte liberala tendenser. Hertigen af Orléans gjorde honom i stället till bibliotekarie vid Palais royal. Från 1819 utgaf han flera tragedier och komedier af framstående värde: *Les vêpres siciliennes* (1819), *Les comédiens* (1820), *Le paria* (1821), *L'école des vieillards*, hans bästa komedi (1823; "Giftermål på gamla dagar", 1830). Dessa dramer voro skrifna i den klassiska stilen. Efter en af hälsoskäl företagen resa till Italien samt under intryck af den uppstigande romantiken, sökte han emellertid en medlande ställning mellan romantiken och klassiciteten, hvilken visar sig både i ämnesvalet och behandlingen. 1829 uppfördes *Marino Falieri* ("Marino Falieri", 1842), i hvilken ett komiskt och ett tragiskt element äro förenade och som vittnar om inflytande från Byron. Under 1830 års revolution greps D. af den allmänna stämningen och skref folkhymnerna *La parisienne* (med musik af Auber), *La varsovienne* och *La bruxelloise*, utan att dock låta hänföra sig till deltagande i politiken. I stället fortsatte han sitt dramatiska författarskap och skref bl. a. sorgspelen *Louis XI* (1832; "Ludvig XI", 1845), *Les enfants d'Édouard* (1833; "Konung Edvards söner", 1837), *La fille du Cid* (1839; "Cid och hans dotter", 1843) och lustspelen *Don Juan d'Autriche, ou la vocation* (1835; "Don Juan af Österrike", 1840) samt *La popularité* (1838). Hans *Œuvres complètes* utgåfvos 1845 och hafva omtryckts 1851, 1856 och 1885. Som författare utmärkte han sig genom ädel uppfattning, värme och innerlig känsla samt elegans, renhet och kyskhet i uttrycket. I hans dramatiska verk finner man en konstfullt anlagd och upplöst intrig, men däremot brist på lyftning och djupare karaktärsteckning. Den mellanställning han intog mellan tidens strömningar gjorde, att hans arbeten snabbt föråldrades. — Jfr arbeten öfver D. af Vuacheux (1893) och Favrot (s. å.). J. M.

Delbarhet, *fys.*, den egenskapen hos en kropp att den genom mekaniska medel låter sönderdela sig i smärre stycken. Man plägar räkna delbarheten till kropparnas allmänna egenskaper, ehuru man antager, att den har en gräns, eller att kropparna äro sammansatta af molekyler (atomer och elektroner), hvilka ej vidare kunna delas på mekaniskt sätt. Erfarenheten visar emellertid, att delbarheten går mycket långt. Om man t. ex. till en spritlåga sätter 0,$_{000003}$ mg. natronsalt och med ett spektroskop undersöker lågan, ses tydligen den gula linje, som härleder sig från natrium. Man kan efter årstal känna lukten af en obetydlig mängd mysk i ett rum, äfven om detta blifvit väl vädradt. Den kvantitet af myskämnet, som under sådant förhållande kvarstannat i rummet, måste vara ytterst ringa. Antalet molekyler i en kbcm. gas af 0° C. och 760 mm. tryck är ungefär 35 trillioner ($35 \cdot 10^{18}$). R. R.*

Delbrück. 1. Martin Friedrich Rudolf von D., tysk statsman, f. 16 april 1817 i Berlin, d. där 1 febr. 1903, inträdde efter i Halle, Bonn

och Berlin idkade juridiska studier 1842 som e. o. tjänsteman i preussiska finansministeriet samt blef 1848 ministerialdirektor och chef för handelsafdelningen i preussiska handelsministeriet. 1853 ledde han de underhandlingar, hvilka — i strid med Österrikes önskan — hade till följd, att ett tullföreningsfördrag på tolf år afslöts mellan de tyska staterna. Det handelsfördrag, som Preussen 1862 slöt med Frankrike och hvilket tullföreningens alla stater s. å. biträdde, var hufvudsakligen en frukt af D:s verksamhet. 1867 utnämndes han till president i Nordtyska förbundets kanslersämbete.

I denna egenskap och såsom förbundskanslerns ställföreträdare i kansliet och vid riksdagen utöfvade han en betydelsefull verksamhet vid Bismarcks sida och fortfor därmed efter Tyska rikets upprättande. Han bidrog kraftigt till den tyska enhetens skapande genom en mission till de sydtyska hofven hösten 1870 och fick sedermera för sina förtjänster om rikets grundläggning en dotation på 200,000 thaler. D., som ock inlagt stora förtjänster om Tysklands ekonomiska utveckling, tog 1876 afsked från sina ämbeten. Som ledamot af tyska riksdagen 1878—81 försvarade han en liberal tull- och handelspolitik mot de protektionistiska grundsatser, som furst Bismarck, hans forne allierade på den ekonomiska lagstiftningens område, då med ifver förfäktade. D:s *Lebenserinnerungen 1817—1867* utgåfvos 1905. (C. H. H.)

2. Berthold D., den föregåendes brorson, tysk språkvetenskapsman och indolog, f. 1842, sedan 1869 professor i jämförande språkforskning och sanskrit i Jena. Hans arbeten röra sig dels på sanskritområdet: *Vedische chrestomathie* (1874), *Das altindische verbum aus den hymnen des Rigveda dargestellt* (s. å.), dels på den indoeuropeiska språkvetenskapens område. Särskildt torde hans (delvis på Windischs tankar grundade) arbeten rörande de indoeuropeiska språkens syntax kunna anses banbrytande: *Ablativus, Localis, Instrumentalis* (1867), *Syntaktische forschungen* (I—V, 1871—91, delvis i samarbete med Windisch; bd V behandlar speciellt ”Altindische syntax”) och *Vergleichende syntax der indogermanischen sprachen* (I—III, 1893—1900, utgörande del 3—5 af K. Brugmanns ”Grundriss der vergleichenden grammatik der indogermanischen sprachen”). Af allmännare innehåll äro *Einleitung in das studium der indogermanischen sprachen* (1880; 4:e uppl. 1904), *Die neueste sprachforschung* (1885), *Grundfragen der sprachforschung* (1902), *Das wesen des lautgesetzes* (i ”Annalen der naturphilosophie”, 1902). Ändtligen må nämnas *Die indogermanischen verwandtschaftsnamen* (1889). K. F. J.

Delbrück, Hans, tysk historiker och politiker, f. i Bergen (Rügen) 1848, deltog som student i 1870—71 års fälttåg och blef efter slaget vid Gravelotte officer. 1873 filos. doktor i Bonn, var han några år den preussiske prinsen Valdemars civilguvernör (jfr hans uppsats *Persönliche erinnerungen an den kaiser Friedrich und sein haus* i ”Preussische jahrbücher”, 1888) samt L. v. Rankes privatsekreterare, blef 1881 docent i nyare historia vid Berlins universitet samt 1885 e. o. och 1896 ord. professor därstädes. — D. är hufvudmålsman för den tyska historiska skola, som kallas ”Jung-rankianer”. Genom sin uppsats *Historische methode* (i ”Preuss. jahrbücher”, 1884), som är riktad mot Joh. Janssens historisk-klerikala uppfattning i hans ”Geschichte des deutschen volkes seit dem ausgang des mittelalters”, väckte D. stort uppseende, men framför allt är han känd såsom stiftare af Berlin-universitetets krigshistoriska skola. Bland D:s många arbeten på krigshistoriens område må nämnas en fortsättning af G. J. Pertz' ofulländade *Leben des feldmarschalls grafen Neithardt v. Gneisenau* (bd 4—5, 1880; en förkortad bearbetning af hela verket i 2 vol., 1882), *Die perserkriege und die burgunderkriege. Zwei combinierte kriegsgeschichtliche studien* (1887), *Die strategie des Perikles, erläutert durch die strategie Friedrichs des grossen* (1890), *Friedrich, Napoleon und Moltke. Ältere und neuere strategie* (1892) samt i synnerhet det stort anlagda verket *Geschichte der kriegskunst im rahmen der politischen geschichte* (fr. 1900). Dessutom har han publicerat åtskilliga intressanta uppsatser öfver Tysklands nyaste historia. Som utgifvare sedan 1883 (till en början jämte H. v. Treitschke) af ”Preussische jahrbücher” har D. utöfvat ett betydande inflytande på Tysklands andliga och politiska lif (t. ex. hans fejd mot preussiske inrikesministern v. Köller för dennes hållning mot socialdemokratien). I denna tidskrift liksom inom preussiska landtdagen och tyska riksdagen, hvilka D. några år (1882—85 samt 1884—90) tillhörde, har han i det hela verkat i moderat-konservativ riktning.

Delcassé, Théophile, fransk statsman, f. 1 mars 1852 i Pamiers (dep. Ariège), studerade filologi och litteratur, blef ”licencié-ès-lettres” och egnade sig sedan åt journalistik. Han skref utrikespolitiska artiklar i ”La république française” och i ”Paris”, hvarvid han förfäktade Gambettas idéer, och valdes 1889 till deputerad i arrondissemanget Foix såsom opportunist. Ifrig förespråkare för utvidgandet af den franska kolonialpolitiken, blef han understatssekreterare för kolonierna i Ribots andra ministär (jan.—apr. 1893) och i Dupuys (apr.—dec. 1893). Det var väsentligen genom D:s ansträngningar, som Frankrike fick ett särskildt kolonialministerium, hvars chef han var under Dupuys andra ministär (maj 1894—jan. 1895). Som sådan nedlade han mycken energi på de västafrikanska koloniernas konsolidering och framåtskridande, organiserade det nyförvärfvade Dahomey och afsände expeditionen Liotard till öfre Ubangi. Som medlem

af oppositionen riktade D. därefter sin uppmärksamhet på flottan, häfdade i deputeradekammaren med kraft, att dess uppgift vore att skydda och utveckla landets koloniala företag och uppträdde mot alla försök att rivalisera med Englands sjömakt. I Brissons andra ministär inträdde D. (juni 1898) som utrikesminister efter Hanotaux och kvarstod på denna post i 7 år under Dupuys, Waldeck-Rousseaus, Combes' och början af Rouviers kabinett. Redan i början af sin förvaltning hade han den obehagliga uppgiften att afveckla det spända förhållandet till England med anledning af ''Fashodafrågan'' (se Fashoda), som dock lyckligt ordnades i mars 1899. S. å. tog D. initiativ till medling mellan Spanien och Förenta staterna och lyckades dem emellan åvägabringa freden i Paris. D. åstadkom äfven ett bättre förhållande mellan Frankrike och Italien, samtidigt med att han sträfvade att befästa alliansen med Ryssland. Juni 1900 lyckades han genom en viktig öfverenskommelse med Spanien bringa till slutligt afgörande den långvariga tvisten om gränsen mellan de två staternas besittningar i Väst-Afrika. Den bittra och misstänksamma stämningen mellan England och Frankrike, som härskat sedan ''Fashoda-affären'', blef under D:s och markisens af Lansdowne skickliga ledning förbytt till ett ''hjärtligt samförstånd'' genom den fransk-engelska ''ententen'' 8 april 1904, hvarigenom de båda ländernas koloniala mellanhafvanden uppgjordes. D. lyckades häri vinna Englands medgifvande till ''det fredliga genomträngandet'' af Marokko, som D. sökte åstadkomma på grund af där rådande oefterrättlighetsförhållanden (jfr Bu-Hamara), som vållade kännbart afbräck för franska intressen. Beskylld för att drifva en personlig, på Tysklands isolering riktad politik, stötte D. emellertid härvid på dess motstånd, och den därigenom framkallade konflikten var nära att få en krigisk lösning, då D. vägrade att gå in på den marokkanske sultanens från Berlin inspirerade yrkande, att en konferens af makterna skulle taga ''Marokkofrågan'' om hand (se Frankrike, historia). Den franska regeringen, som önskade en fredlig lösning, delade dock icke D:s mening, hvarför han måste afgå 6 juni 1905. Han hade under sin ministertid äfven befordrat skiljedomsidén genom att afsluta skiljedomsfördrag mellan Frankrike och flera andra makter. Med anledning af en, som man trodde, af D. inspirerad redogörelse i Paristidningen ''Le matin'' för de närmare omständigheterna vid hans afgång och de föregående diplomatiska underhandlingarna uppstod en häftig pressfejd i Frankrike, England och Tyskland, som lade sig först efter de respektive regeringarnas indirekta uppträdande i saken. Jfr René Millet, ''Politique extérieure. 1898—1905'' (1905). E. A—t.

Del crēdere, it., *hand.*, ''på tro och lofven'', öfvertagandet af borgensförpliktelse i ett affärsförhållande. Den, som i egenskap af kommissionär eller mellanhand afslutar en affär, t. ex. säljer varor, säges ''stå del credere'', när han inför säljaren ansvarar för köpesummans riktiga erläggande. Såsom ersättning för detta ansvar uppbär han i allmänhet vissa procent af summan.

Deldevez [däldvä], Édouard Marie Ernest, fransk musiker, f. 1817 i Paris, d. 1897 därstädes, elev af Habeneck, Berton och Halévy, blef 1859 andre kapellmästare vid Stora operan och konservatoriekonserterna, 1872 förste dirigent för dessa senare och 1873 förste kapellmästare vid operan, sedermera äfven professor vid konservatoriet (orkesterklassen). Han afgick 1885. D. komponerade symfonier, kammarmusik, kantater, rekviem, lyriska scener m. m., utgaf äldre violinmusik och skref *L'art du chef d'orchestre* (1878) m. fl. värdefulla monografier.

Deleātur, lat. (af *delēre*, utplåna), förkortadt *del.* (℧), *boktr.*, ''bör utplånas'', det skall borttagas, utgår (på korrektur).

Deleboë, Franz, medicinsk skriftställare. Se Sylvius.

Delebpalm, *bot.*, det i Afrika brukliga namnet på *Borassus flabelliformis*. Se Borassus.

Delécluze [deleklÿs], Étienne Jean, fransk målare och skriftställare, f. 1781, d. 1863, egnade sig åt historiemålning under Gros' ledning, målade bl. a. krigstaflor i Versailles, men öfvergick sedan till litterär verksamhet. Från 1816 skref han konstkritik i ''Lycée français'', ''Moniteur'' och ''Journal des débats''. Af hans skrifter må nämnas *Justine de Liron* (1832, en liten förträfflig novell), *Grégoire VII, S:t François d'Assise et S:t Thomas d'Aquino* (1844) och *Louis David, son école et son temps* (1855), innehållande personliga minnen från Davids ateljé m. m. (G—g N.)

Dele'dda, Grazia, italiensk författarinna, f. 9 okt. 1873 i Nuoro på Sardinien, debuterade femtonårig med en novell och har sedan utvecklat ett mycket alsterrikt författarskap, omfattande bl. a. novellsamlingen *Racconti Sardi* (1893), romanerna *Anime oneste* (1899; 2:a uppl. 1905), *Dopo il divorzio* (1901), *Elias Portolu* (1902; sv. öfv. 1903), novellsamlingen *Cenere* (1904) och romanen *Nostaglie* (1905). D. skildrar realistiskt, med känslostyrka och åskådlighet, sin hembygds folklif. 1900 gifte hon sig med en ämbetsman i Rom vid namn Madesani.

Deleen [-lēn] l. Delén (t. o. m. 1815), Karl Erik, boktryckare, bokhandlare och lexikograf, f. 2 jan. 1767, d. i Stockholm natten till 17 mars 1850, blef student i Uppsala 1782 och ingick 1788 i Svea hofrätt. 1796 öppnade han en bokhandel i Stockholm, och 1799 anlade han ett tryckeri, som inom kort blef det förnämsta i Sverige. Från omkr. 1800 till och med 1829 var han Svenska akad:s boktryckare. Såsom sådan genomförde han i akademiens handlingar det nya stafsättet, och han lär därvid jämväl hafva så fört den kritiska filen, ''att någon oegentlighet eller oriktighet, med författarens goda minne, förhjälptes i mera oklanderligt skick'' Att han förlorade den väl behöfliga arbetsförtjänst han hade hos nämnda akademi lär hafva närmast härrört däraf, att han en gång kom i tvist med Franzén (akad:s sekreterare) rörande användningen af en poetisk bild. D. utvecklade äfven en

betydande verksamhet på lexikografiens område. Bl. a. utgaf han *Engelskt och svenskt lexikon* (1806), *Fransyskt och svenskt lexikon* (1814), *Svenskt och engelskt handlexikon* (1829), *Ordbok i fabelläran eller allmän mythologi* (1831) samt *Tysk och svensk ordbok* (1836). Tillika öfversatte han flera af Swedenborgs arbeten och omfattade själf med värme dennes läror. På sin ålderdom råkade han i ekonomiskt obestånd och undfick då dels understöd af enskilda samfund, dels en årlig pension af allmänna medel. Hans sista arbete, som afbröts af döden, var en öfversättning af gamla testamentet från grundspråket. Om D. har fällts det vackra omdömet att hos honom voro i ovanlig grad förenade ”utmärkt noggrannhet i modersmålets behandling, fyndighet, enkelhet och precision i ordval, reda och sträng logik i framställningssättet”. Se uppsats af C. F. Bernström i festskriften ”Pro novitate” (1898).

Deleens boktryckarmärke.

Delegät. Se Delegation 2.

Delegatiōn (lat. *delegātio*, af *delegāre*, afsända med uppdrag), afsändande af fullmäktige; uppdrag att handla i någons ställe; de personer, som erhållit ett sådant uppdrag.

1. I *civilrätten* betecknar delegation det aftal, hvarigenom en person inträder i en annans ställe såsom gäldenär i ett mellan den senare och en tredje bestående obligatoriskt rättsförhållande. Som värdet af en fordran alltid är beroende af gäldenärens vilja och förmåga att fullgöra sin förbindelse, kan utbyte af en gäldenär mot en annan icke ega rum utan borgenärens samtycke. Att en person åtager sig en annans skuld inskränker därför icke borgenärens rätt att vända sig mot den ursprunglige gäldenären; denne befrias från skulden, och den nye gäldenären inträder i hans ställe, först när borgenären gifvit sitt samtycke till ombytet. Genom delegationen undergår rättsförhållandet i öfrigt ingen ändring. Borgenären kan fortfarande göra gällande de birättigheter, hvilka förut voro förenade med hans fordran, hvaremot den nye gäldenären kan mot fordringen framställa de invändningar, till hvilka hans företrädare var befogad — såvida nämligen icke dessa företräden eller inskränkningar hade sin grund i den förre gäldenärens person; ty i detta fall försvinna de genom hans utträdande ur rättsförhållandet (t. ex. borgen, som ingåtts för gäldenären personligen). I. Afz.

2. *Statsr.* a) Österrikisk-ungerska delegationerna kallas tvenne utskott, af hvilka det ena väljes af den österrikiska, det andra af den ungerska riksdagen och som, enligt en lag af 21 dec. 1867, årligen sammanträda till ett unionsparlament för att behandla vissa för Österrike och Ungern gemensamma angelägenheter. Hvardera delegationen räknar sextio medlemmar. En tredjedel af detta antal utses af de respektive riksdagarnas första kammare (d. v. s. österrikiska riksrådets ”herrenhaus” samt ungerska ”magnat-tafeln”) och två tredjedelar af andra kammaren (d. v. s. österrikiska riksrådets ”abgeordnetenhaus” och ungerska ”representant-tafeln”). I ”abgeordnetenhaus” väljas utskottsmedlemmarna icke medelst gemensam omröstning, utan landvis, d. v. s. representanterna för hvarje särskildt kronland utse sig emellan ett, för de olika länderna olika stort, antal af dem. Valen till delegationerna förnyas årligen. De sammanträda på plats kejsaren bestämmer (hittills alltid växelvis i Wien och Budapest), öfverlägga för öppna dörrar på skilda kamrar och meddela sig med hvarandra skriftligen. Om de, efter tre gånger förnyade remisser och återremisser, ej kunna enas om beslut, sammanträda de till plenum, där saken utan diskussion afgöres medelst gemensam omröstning. Föremål för delegationernas öfverläggningar äro: utrikespolitiken, krigsväsendet (utom rekryteringen och värnpliktslagstiftningen) samt riksfinanserna. Hvardera delegationen har rätt till initiativ. Rikshållfternas gemensamma utrikes-, krigs- och finansministrar äro ansvariga inför delegationerna. — b) I det forna konungariket Lombardiet-Venezia och i forna Kyrkostaten betecknades med delegation (it. *delegazione*) dels den af en delegat (befallningshafvande) och hans underordnade bildade länsstyrelsen, dels själfva länet. Till 1859 funnos i Lombardiet 9 och i Venezia 8 dylika delegationer. Kyrkostaten var ifrån 1831 indelad i 19 delegationer (utom Rom). I detta land var delegaten alltid en af påfven utnämnd prelat. Var han tillika kardinal, bar han titeln legat, och länet kallades då legation. J. Th. W. (S. B.)

Delegationsrätt, *statsr.* Se Ekonomisk lagstiftning.

Delegēra (lat. *delegāre*), afsända med uppdrag; befullmäktiga. — Delegērad (lat. *delegātus*), fullmäktig, ombud. Jfr Delegation och Legat.

Delémont [delemå'], ty. *Delsberg*, stad i schweiziska kantonen Bern i Jurabergen, 434 m. ö. h. 5,151 inv. (1900). Gammalt slott (förr biskoparnas af Basel sommarresidens), progymnasium och katolskt lärarinneseminarium. D. är centrum för Berns järnindustri och har i sin närhet järngrufvor.

Delen, D. van, holländsk målare. Se Deelen.

Delèn, Karl Erik. Se Deleen.

Dele'nda Carthāgo, lat., ”Kartago bör förstöras”; stående fras, ”käpphäst”. De sistnämnda betydelserna hafva uppkommit med anledning däraf, att den romerske statsmannen Cato d. ä. alltid afslutade sina anföranden i senaten med orden *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* (”för öfrigt yrkar jag på Kartagos förstöring”).

Delescluze [dəläklỹs], Louis Charles, fransk journalist, f. 1809 i Dreux, tog aktiv del i julirevolutionen 1830 och var medlem af flera republikanska föreningar. Efter februarirevolutionen 1848 blef han på grund af sina antinapoleonska sträfvanden dömd till deportation. Återkommen till Frankrike 1859 tack vare amnestien, uppsatte han 1868 tidningen ”Réveil”, som kämpade för den sociala revolutionen. Efter åtskilliga växlingar blef han 1871 mär i Paris' XIV:e arrondissemang och deputerad. Han var en af ledarna för Pariskommunen och dess krigsminister samt anses ha utfärdat befallningen om nedskjutningen af de upproriskes såsom gisslan förvarade fångar samt om Paris' antändande. När regeringens trupper inryckte i staden, stupade han på en barrikad (25 maj 1871).

Deless., vid växtnamn förkortning för B. Delessert.

Delesse'ria, *bot.* Se Rhodophyceæ.

Delessert [dəläsär], Jules Paul Benjamin, baron, fransk lärd, f. 1773 i Lyon, d. 1847

i Paris, inrättade det första franska bomullsspinneriet i Passy (1801) och en betsockerfabrik, hvarför Napoleon 1812 gaf honom baron-titeln. Han var 1815 under "de hundra dagarna", 1817—24 och 1827—42 medlem af deputeradekammaren och sedermera president i Seinedepartementets handelsdomstol. Han gjorde sig högt förtjänt såsom föreståndare för Paris' fattighus, såsom grundläggare af sparbanker, såsom en bland stiftarna af "Société philanthropique" och såsom en frikostig uppmuntrare af vetenskapliga och konstnärliga sträfvanden. Han var tillika egare af mycket rika botaniska och konkyliologiska samlingar. De märkligaste bland hans arbeten äro: *Icones selecta plantarum* (5 bd, 1820—39), *Des avantages de la caisse d'épargne et de prévoyance* (1835), *Le guide du bonheur* (1839; flera gånger omtryckt) och *Recueil des coquilles décrites par Lamarck* (1841—42).

Delet, det jämförelsevis öppna vatten inom åländska skärgården, ö. om Ålands hufvudö, hvilket förbinder Östersjön i s. med Bottniska viken i n.

Deletär (grek. *deletērios*), ödeläggande, giftig, skadlig för hälsa och lif.

Delf. Se Delfi, berg på Eubea.

Delff, Willem Jacobsz., holländsk kopparstickare, f. 1580 i Delft, d. 1638 där, blef berömd för sina förträffliga gravyrer efter sin svärfars, målaren Mierevelts, porträtt af trettioåriga krigets hjältar och andra samtida framstående personligheter såsom *Gustaf II Adolf*, *Axel Oxenstierna*, *H. M. von Thurn* m. fl. (O. G—g.)

Delff, Hugo Heinrich Karl, tysk filosof, f. 1840 i Husum, d. där 1898, var delegare i och sedan 1889 ensam innehafvare af en bokhandel. Bland hans många arbeten må nämnas: *Über den weg, zum wissen und zur gewissheit zu gelangen* (1882), *Grundzüge der entwicklungsgeschichte der religion* (1883), *Die hauptprobleme der philosophie und religion* (1886) och *Philosophie des gemüths. Begründung und umriss der weltanschauung des sittlich-religiösen idealismus* (1893). Inom kunskapsteorien opponerar sig D. mot en ensidig empirism och hänvisar till förståndets självständighet, som pekar tillbaka på en rationell enhet. Denna är det absoluta, så att tänkandet såsom sådant involverar absoluthet. Det absolutas uppenbarelse är historien, som nått sin höjdpunkt i kristendomen, utan denna vore historien begreppslös. Men kristendomen är blott religion och måste därför kompletteras med den kultur, som har sina rötter i hedendomen. Den sanna förbindelsen mellan dessa båda är ännu ej funnen; vår tids uppgift är att söka den. S—e.

Delfi (grek. *Δελφοί*, lat. *Delphi*), stad i forngrekiska landskapet Fokis, vid södra foten af berget Parnassos, nära den åt museerna helgade källan Kastalia och floden Pleistos. Dess stora betydelse härrörde från det där befintliga berömda oraklet, hvars uppkomst grundade sig på de ur en jordrämna framträngande dunsterna, hvilka man tillade en inspirerande verkan. Oraklet säges ursprungligen hafva tillhört Gaia (jordgudinnan) samt från henne öfvergått först till Themis och slutligen till Apollon. Dess besittningstagande af sistnämnda gudomlighet sattes i förbindelse med dödandet af draken Python, hvarifrån man äfven härledde det äldre namnet Pythó, hvarunder orten redan i de homeriska sångerna prisas för sitt med rika skatter välsignade orakeltempel. Sedan detta urgamla tempel nedbrunnit (548 f. Kr.), insamlades från hela Grekland bidrag till dess återuppbyggande, hvilket för ett pris af 300 talenter (öfver 1,200,000 kr.) öfvertogs af de från Aten fördrifne Alkmaioniderna och af dem utfördes på ett ännu praktfullare och kostsammare sätt, än ackordet föreskref. Det nya templet smyckades sedermera af attiska konstnärer med härliga bildverk. I dess försal (pronaos) lästes tänkespråk af Greklands "sju vise". I den innersta helgedomen (adyton) öppnade sig den orakelgifvande jordrämnan, och där befann sig äfven den s. k. "jordnaflen", (omfalos), ett kägelformigt marmorblock, hvilket betecknade D. såsom jordens medelpunkt. — Det delfiska oraklet förestods af ett talrikt och väl organiseradt prästerskap, hvilket såsom sitt verktyg begagnade den s. k. Pythia, Apollons prästinna. När oraklet skulle rådfrågas, fördes Pythia, efter förberedande offer och reningsceremonier, in i tempelcellan, där hon tog plats på en trefot öfver den nyssnämnda jordrämnan. Under inflytande af de uppstigande giftiga ångorna råkade hon i ett krampaktigt extatiskt tillstånd och utstötte osammanhängande ord. Dessa blefvo därefter af prästerna sammansatta, i episkt versmått, till svar, som oftast voro dunkla och mångtydiga; i en senare tid gåfvos dock orakelsvaren merendels på prosa. Till en början lära orakelsvar hafva meddelats endast en gång om året, på sjunde dagen af vårmånaden "Bysios", men sedermera under en viss tid hvarje månad. De många orakelsökande medförde naturligtvis rika skänker, och därigenom hopades småningom omätliga skatter. Genom vidsträckta förbindelser och ett klokt aktgifvande på tidens tecken kunde prästerna mången gång meddela välgrundade råd och förutsägelser med afseende på krigsföretag, koloniers anläggande och andra politiska angelägenheter. Äfven förstodo de ganska väl konsten att efter viktiga tilldragelser utsprida orakelsvar, genom hvilka de gåfvo sig sken af att hafva förutsagt hvad som skulle inträffa (s. k. *oracula ex eventu*). Också var oraklets inflytande under den äldre tiden synnerligen stort inom hela den grekiska världen; framför allt lade spartanerna, såsom ifriga Apollondyrkare, stor vikt på att stå i godt förhållande till detsamma och att i alla sina företag låta leda sig af dess röst. Äfven främmande furstar och stater sökte mången gång råd hos den delfiske guden. Småningom förlorade dock oraklet sitt anseende, dels till följd af stigande upplysning, dels äfven därför, att prästerna genom uppenbar partiskhet och besticklighet ådrogo sig allmänt misstroende, så att t. ex. Cicero kunde beteckna de från D. utgående orakelsvaren såsom i högsta grad föraktliga. Under den romerska kejsartiden höjde sig oraklet åter något i anseende; men det rådfrågades mestadels endast rörande obetydliga privata angelägenheter. I kyrkofädernas skrifter angripes det med stor bitterhet såsom en af hedendomens fästepunkter. — I D. höll det amfiktyoniska förbundet (se Amfiktyoner) den ena af sina två årliga sammankomster, och skyddandet af det delfiska templet var ett af dess viktigaste åliganden. Under dess ledning stodo äfven de hvart fjärde år till Apollons ära firade pythiska spelen. — I politiskt hänseende var D. under äldre tider beroende af den närbelägna staden Krisa, i hvars hamn, Kirrha, de

sjöledes ankommande delfiske pilgrimerna brukade landstiga. Men de utpressningar, som Krisas invånare tillåto sig mot dessa pilgrimer, föranledde det af amfiktyonerna anstiftade "heliga kriget" (596—586 f. Kr.), hvilket slutade med Krisas fullständiga förstöring. Stadens område, det s. k. krisaiska fältet, helgades åt Apollon, och dess användning till profana ändamål belades med strängt straff. Med spartanernas biträde frigjorde sig delfierna sedermera (448) äfven från det fokiska stadsförbundet. Visserligen blefvo de kort efteråt af atenarna, genom det s. k. "andra heliga kriget", tvungna att återinträda i sitt gamla förhållande till de fokiska städerna, men genom Nikias' fred (421) erkände äfven Aten D. såsom en oberoende stat. Under det "tredje heliga kriget" (357—346 f. Kr.) satte sig fokierna i besittning af de rika tempelskatterna och befäste sig i den förut öppna staden. Genom den macedoniske Filips inblandning blefvo de likväl slutligen besegrade och skoningslöst straffade. Sedermera bibehöll D., åtminstone till det yttre, sin självständighet ända till det romerska kejsarrikets sista dagar. Under det mithridatiska kriget plundrades templet af Sulla. Af den nästan oöfverskådliga mängd plastiska konstverk, som under århundraden samlats i D., förde en betydlig del till Rom af Nero. Senare kejsare följde exemplet, i synnerhet Konstantin för smyckandet af den nya hufvudstaden Konstantinopel. — Af fornlämningar kan man i D. ännu skönja rester af det stora Apollontemplet och den omgifvande inhägnaden (*peribolos*) samt åtskilliga andra byggnader. Den af nämnda inhägnad omslutna helgedomsplatsen (*temenos*) bildade en något aflång och oregelbunden fyrkant, med största utsträckning (nära 200 m.) i n. och s. Tillträde lämnades genom 5 portar på hvardera långsidan. Från hufvudporten i sydöstra hörnet förde den heliga processionsvägen i sicksack genom den kuperade och starkt stigande terrängen upp till det i områdets midt belägna Apollontemplet och omgafs på båda sidor af en mängd bildstoder och bildgrupper samt små tempelliknande byggnader, till stor del utgörande s. k. skattkammare (*thesauroi*), tillhörande de särskilda grekiska staterna, hvilka där förvarade de af dem till den delfiske guden förärade dyrbarheterna. I tempelområdets norra del återfinnes den heliga källan *Kassotis*, hvars vatten begagnades vid religionsceremonierna. Områdets nordvästra hörn intages af en teater. Utanför detsamma lågo i n.-v. ett stadion och i s. ö. ett gymnasion. — D:s fornlämningar, beträffande hvilka den forngrekiske resebeskrifvaren Pausanias' utförliga skildring gifver en god ledning, hafva länge tilldragit sig arkeologernas uppmärksamhet, och utgräfningar hafva tid efter annan företagits. År 1891 beviljade omsider den franska staten medel till en fullständig utgräfning af platsen, under ledning af Th. Homolle, föreståndaren för Frankrikes arkeologiska skola i Aten. Följande året kunde arbetet taga sin början, sedan man först måst afröja och till annan plats flytta den på själfva tempelområdet uppförda betydande nygrekiska byn Kastri, och afslutades först 1901. Dessa gräfningar, hvilka värdigt ställa sig vid sidan af den på preussiska statens bekostnad genomförda utgräfningen af Olympia, hafva, förutom fastställandet af D:s topografi, gifvit en synnerligen rik skörd af byggnadsrester, plastiska konstverk och framför allt en oerhörd massa inskrifter, hvilka ega största betydelse för D:s och hela Greklands historia. Fynden bevaras i ett 1903 öppnadt museum, som i sina sex rum bland annat rymmer rester af bildverket i Apollontemplets bägge gafvelfält, af atenarnas skattkammare och metoper med amasonstrider från ett rundt doriskt tempel. Redogörelse för fynden har under arbetets fortgång lämnats i motsvarande årgångar af "Bulletin de correspondance hellénique" (från 1893) och "Comptes rendus de l'Académie des inscriptions". Af det stora verk ("Fouilles de Delphes"), som är ämnadt att gifva en fullständig och vetenskapligt bearbetad framställning af gräfningarnas resultat, hafva ännu blott några få spridda häften utkommit. En kortfattad, men god öfversikt gifver H. Luckenbach i "Olympia und Delphi" (1904). A. M. A.

De'lfi (Delphi) l. Delf (Delph), fordom *Dirfys*, ett betydande kalkstensberg med branta sluttningar, på grekiska ön Eubea. 1,745 m. ö. h.

Delfin, benämning på hvartdera af de tvenne handtag, som pläga förekomma på bronskanoners öfre del, vanligen öfver kanonens tyngdpunkt, och som användas, då kanonen skall flyttas utan lavett. Dessa handtag hade på äldre kanoner formen af delfiner (däraf namnet); på moderna kanoner finnas icke dylika handtag. W. G. B.

Delfinen, *astron.*, stjärnbild på norra stjärnhimmelen, i vintergatan, mellan stjärnbilderna Aquila och Pegasus.

Delfiner (*Delphinida*), *zool.*, en till däggdjuren, ordn. *Cetacea* (hvalar), underordn. *Odontoceti* (tandhvalar), hörande familj, som skiljer sig från öfriga tandhvalar bl. a. därigenom, att den undre käken ej är smalare än den öfre, att bägge käkarna, efter hela sin längd eller en del däraf, äro försedda med nästan likformiga tänder och att näsöppningarna i allmänhet bilda ett enda tvärstående, halfmånformigt, framtill konkavt spruthål, genom hvilket det med födan intagna vattnet åter utstötes. Bröstfenorna äro medelmåttiga eller stora; ryggfena finnes vanligen. Delfinerna, hvilkas familj omfattar det största antalet nu lefvande hvaldjur, äro snabba och rofgiriga djur, förekomma i alla haf, leva vanligen i sällskap, tumla muntert om med hvarandra uppe vid vattenytan och följa gärna fartygen. De äro hafvets glupska röfvare och förfölja fiskstimmen, hvilka, jämte de flesta slag af blötdjur, utgöra deras hufvudsakliga föda. Stundom närma de sig kusterna, ja gå någon gång upp i floderna, där ett par arter till och med ständigt uppehålla sig. Bland de till denna familj hörande släktena märkas hvitfisksläktet (*Delphinapterus*), narhvalsläktet (*Monodon*), tumlarsläktet (*Phocæna*), grindhvalsläktet (*Globiocephalus*), halfspäckhuggarsläktet (*Pseudorca*), späckhuggarsläktet (*Orca*) och delfinsläktet (*Delphinus*). J. G. T.*

Delfinin, *farm. kem.* Se Delphinium.

Delfi'nion. 1. I forntiden stad på östkusten af ön Chios, vid den nuv. Kolokythiaviken. — 2. Den forna staden Oropos' hamn vid Euripos.

De'lfino, stad i Albanien. Se Delvinon.

Delfinoidin. Se Delphinium.

Delfinsläktet, *Delphinus*, *zool.*, ett till delfinernas familj (se Delfiner) hörande släkte. Hufvudet

hos dessa hvaldjur har en utdragen, tillspetsad, baktill tydligt begränsad nos, hvilken är af samma längd som eller längre än det öfriga kraniet, och i hvarje rad tjugu eller flera, spetsiga, tämligen små tänder med konisk (ej sammantryckt) krona; tandraderna upptaga större delen af nosens längd. Halskotorna äro till större eller mindre antal sammanvuxna med hvarandra, bröstfenorna lansettformiga, tillspetsade, och ryggfenan, som alltid finnes, medelmåttig eller tämligen hög, tillspetsad, bakåtböjd och belägen ungefär på kroppens midt. Delfinerna äro små, lifliga, snabba och roflystna varelser, hvilka stundom springa med hela kroppen upp ur vattnet. Släktet, som uppdelats i flera undersläkten, utgöres af åtminstone fyrtio arter, bland hvilka må nämnas följande.

Springaren (*D. delphis*) har nosen lång, spetsig och nedtryckt, baktill genom en tvärfåra skild från den öfriga delen af hufvudet. Å kraniet är nosens undersida försedd med två längdfåror.

Springaren.

Kroppen är ofvan svartaktig, undertill hvit. Tänderna 42—65 å hvardera sidan i öfver- och underkäken. Kroppslängden stiger till öfver 2 m. Denna redan af de gamle kända delfinart förekommer talrikt i Medelhafvet samt dessutom i norra delen af Atlantiska oceanen; till Skandinaviens kuster hafva blott enstaka individer förirrat sig. Än lefver den pelagiskt, än stiger den upp i floderna. Den lifnär sig företrädesvis af fiskar och bläckfiskar. — Hvitnosen (*D. Lagenorhynchus albinostris*) skiljer sig, liksom följande art, från springaren genom kortare, mindre spetsig nos och därigenom, att kraniet saknar längdfåror på nosens undersida. Nosen är hvit, tänderna 22—28. Hvitnosen, som uppnår en kroppslängd af mer än 2,5 m., lefver i norra delen af Atlantiska oceanen, har anträffats i Östersjön, hvarjämte flera exemplar fångats vid Sveriges västkust. — Hvitsidingen (*D. Lagenorhynchus acutus*) öfverensstämmer nära med den förra och skiljer sig från den förnämligast genom sin svarta nos och en lång ljus fläck å hvardera sidan af bakre kroppsdelen. Hvitsidingen har 30—37 tänder och är vanlig vid Norges kuster. — Öresvinet (*D. Tursiops-tursio*) har kort och ej synnerligen spetsig nos; dess kranium saknar längdfåror på nosens undersida. Tänderna äro gröfre än hos de föregående, 21—25 å hvar sida af öfver- och underkäken. Ryggkotornas antal är färre (omkr. 64) än hos de föregående. Öfre kroppsdelarna äro gråa, de undre hvita. Kroppslängd öfver 3 m. Öresvinet har en mycket vidsträckt utbredning: det förekommer vid Europas och Nord-Amerikas atlantiska kuster och uppgifves finnas äfven i Uruguay-floden och på Nya Zeeland; en och annan individ har anträffats vid Sveriges kuster. L—e.

Delfisin. Se Delphinium.

Delfisk, som tillhör eller dyrkas i staden Delfi.

Delfiska amfiktyonien l. Pylaiska amfiktyonien, ett politisk-religiöst förbund i det gamla Grekland. Se Amfiktyoner.

Delfōi' (grek. *Δελφοί*). Se Delfi.

Delfos, *grek. myt.*, mytisk härskare öfver landet kring berget Parnassos och grundläggare af staden Delfi (se d. o.). Han uppgafs vara son af Apollon eller af Poseidon. A. M. A.

Delfosse [-få's], Auguste, belgisk statsman, f. 1801, d. 1858 genom själfmord, begånget under sinnesförvirring, var en tid advokat i Liège, blef 1840 medlem af representantkammaren, hvarest han häfdade kommunernas och statens rätt i undervisningsfrågan, tog liflig andel i kampen mot den klerikala ministären de Theux samt var 1847—52 en af vice-presidenterna och 1852—55 president i kammaren. Det var till väsentlig del hans vältalighet och inflytande, som höllo 1848 års republikanska strömningar fjärran från Belgien. 1857 fick D. titel af statsminister.

Delfrukt, *bot.* Se Klyffrukt.

Delfshaven [-hafen], förr stad i nederländska prov. Syd-Holland, sedan 1886 förenadt med Rotterdam (se d. o.).

Delft, stad i nederländska prov. Syd-Holland, 9 km. s. ö. om Haag, vid den kanaliserade floden Schie. 31,582 inv. (1900). D. genomskäres af många kanaler och är regelmässigt byggdt. I ''Prinsenhof'' mördades Vilhelm I af Oranien 10 juli 1584 af Balthasar Gerardsz. Det stora rådhuset, byggdt 1618, har en värdefull tafvelsamling. Af kyrkor märkas den gotiska ''gamla'' kyrkan (1400-talet), med grafvårdar öfver amiralerna Tromp och Piet Hein samt naturforskaren Leeuwenhoek, och den ''nya'' kyrkan (1384—96), med ett berömdt klockspel och ett 95 m. högt torn samt huset Oraniens grafplats; i denna hvilar ock Hugo Grotius, som var född i D. och hvars bronsstaty 1886 restes utanför kyrkan. I 17:e och 18:e årh. hade D. berömda fabriker för fajans och stengods (''Delftgods''), hvilka varor vunno en vidsträckt spridning. Nu finnes blott en sådan fabrik kvar. Dessutom finnas här en artilleriverkstad och två gevärsfabriker samt drifves tillverkning af tapeter, cigarrer, tvål, olja, glas, ättika, öl, läder, genever och matematiska instrument. D. har vidare en teknisk högskola (med

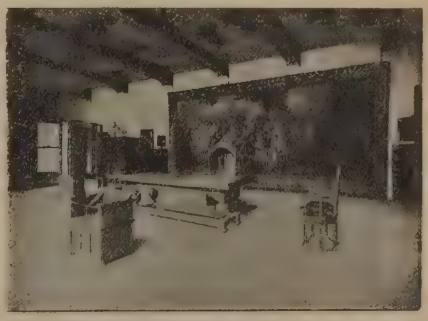

Sal i Prinsenhof från Vilhelm I:s tid.

1,104 stud. 1904—05), ett gymnasium och en högre borgarskola, en anstalt för utbildning af indiska tjänstemän samt ett dårhus. D. har uppstått kring ett omkr. 1070 byggdt slott. Det var Vilhelm I:s residens.

Delfzijl [-sejl], starkt befäst hamnstad i nederländska prov. Groningen, vid Fivels utlopp i Dollart. 7,313 inv. (1900). D. har en god hamn, navigationsskola, många oljekvarnar, sågverk och tegelbruk. Fiske och sjöfart. Där börja Emskanalen och den s. k. ”långa kanalen” (104 km.), som öfver Groningen och Leeuwarden för till Harlingen i Friesland.

Delga, stad i Egypten. Se Dalgeh.

Delgádo, udde på södra Afrikas östra kust, i nordligaste delen af portugisiska kolonien Mosambik, s. om Rovumas mynning, under 10° 24′ s. br. Det nordligaste distriktet i nämnda koloni hette förr Cabo D., men kallas nu Companhia Nyassa (omkr. 7,000 inv.). Dess hufvudort är Ibo, på en af de små Quirimeaöarna utanför kusten, med 2,500 inv.

Delhi [de'lli l. de'lhā], Dehli l. Dilli. 1. Division i brittisk-indiska prov. Punjab. 40,223 kvkm. 4,587,062 inv. (1901). Det odlade området är (1901) 361,085 har, däraf 150.044 har med hvete. D. är deladt i sju distrikt: Hissar, Rohtak, Gurgaon, Delhi, Karnal, Umballa och Simla. — 2. Distrikt i nämnda division. 3,341 kvkm. 688,979 inv. (1901). — 3. Hufvudstad i nämnda division och distrikt, på högra stranden af Jumna, 252 m. ö. h. 208,575 inv. (1901), öfver hälften hinduer, omkr. 80,000 muhammedaner. Den på flodens höga, murade strand byggda staden omgifves på de tre andra sidorna af en hög, stark, 9 km. lång mur med gräfvar och glacis. Den trånga, smutsiga, sydvästra delen bebos af infödingar, den andra

Sal i palatset i Delhi.

hälften däremot innehåller några af Indiens skönaste byggnadsverk, bl. a. det kejserliga palatset (se pl. X i art. Byggnadskonsten), en mäktig, med murar omgifven byggnad vid flodens strand, 1,000 m. i längd och 500 m. bred. Två präktiga portar af röd sandsten föra in först i ett högt hvalf, därpå till tronsalen, Divan-i-khas, med en otrolig rikedom af arabesker, tecknade med ädla stenarter i den hvita marmorn. Där stod den berömda påfågelstronen, så kallad efter de två påfåglar af guld med utbredda ädelstensstjärtar, hvilka stodo på hvar sin sida af den af guld och diamanter strålande tronstol, öfver hvilken sväfvade en papegoja i naturlig storlek, utskuren af en enda smaragd; alltsammans bortfördt af Nadir sjah (se nedan). Midtemot står den lilla pärlmoskén (Moti masdjid) af hvit marmor med tre förgyllda kupoler. Palatset är nu förvandladt till kaserner, arsenal och fästning. Utanför ligger D:s

Stora moskén i Delhi.

mest imposanta byggnad, Djama masdjid, den största moské i Indien, på en 9,5 m. hög, 140 m. bred och lång underbyggnad af röd sandsten. Den är byggd af hvit marmor, som mosaikartadt växlar med röd sandsten, och uppbär tre kupoler af hvit marmor samt omgifves af två 45,6 m. höga minareter, randade uppifrån och ned uti hvit och röd dylik. Söder om palatset ligga en kasern, fyra kyrkor, guvernörens palats, institutet med museum och bibliotek. D. har många skolor, flera tryckerier och tidningar samt en gammal, af engelsmännen återställd vattenledning. Af dess industri, som ej är betydlig, äro guld- och silfverarbeten, muslin- och schaltillverkningen samt snideriera mest berömda. Däremot har D. en mycket ansenlig handel, som gifver staden dess nuvarande betydelse och som befordras genom tre järnvägar (åt n., s. ö. och s. v.) samt genom den segelbara Jumna. Dess mest afsevärda handelsprodukter äro indigo, bomull, silke, spannmål, oljeväxter, metaller, salt, hudar och horn, tobak, socker, olja, guld- och silfvervaror. — Omgifningen är milsvidt täckt med ruiner af det gamla D., *Indraprastha*, och mellan dem ligger en mängd byar. Bland de många förstörda palatsen, moskéerna och gräfvarna är det berömdaste det 14 km. ö. om staden liggande *Kutab Minar*, en kolossal, 76 m. hög minaret till en ofullbordad moské. De tre nedersta våningarna äro uppförda af röd sandsten, de båda öfversta af hvit marmor, alla dekorerade med smakfulla karniser och täckta med skulpturer. — D. är den främsta till rangen af Indiens städer, redan omtaladt i Mahâbhârata under namnet Indraprastha (grek. *Indabara*). Senare fick staden namnet D. efter en furste Dilu, som i 1:a årh. f. Kr. uppförde en borg vid floden 10 km. ofvan den nuvarande staden. Efter växlande öden under inhemska furstar, hvarvid det grundligt ödelades, eröfrades D. 1011 af gasnavidsultanen Mahmud. 1193 eröfrades det af Kutab ed-din Eibek, fältherre åt den persiske ghuriden Moizz ed-din, men Kutab, som blef ståthållare här, gjorde sig 1206 oberoende och grundlade en dynasti, som

utvecklade en glans, "som hvarken Rom eller någon annan stad sett motsvarighet till". 1288 följde en tatarisk dynasti; men 18 dec. 1398 eröfrades D. af mongolen Timur samt plundrades och brändes. När staden småningom rest sig ur askan, kom den under en afgansk dynasti 1451, hvilken 21 april 1526 störtades af en ättling af Timur, Baber, som förklarade sig för stormogul, och grundlade en dynasti, hvars hufvudstad var D. Staden eröfrades 1739 af Persiens sjah, Nadir, som efter ett fruktansvärdt blodbad utplundrade den och bortförde ett ofantligt byte. Stormogul återfick sin hufvudstad, men stod fullständigt under marattiskt väldighet till 1803, då han ställdes under brittiskt beskydd. Under sepoysupproret sökte muhammedanerna i maj 1857 afskudda det brittiska oket, men staden återtogs af engelsmännen 20 sept. s. å., och den siste stormogul, Bahadur schah II, förvisades till Rangoon.

Deli. 1. (Laboean Deli) Hufvudort i en liten malajstat af samma namn på östra kusten af Sumatra, vid floden D. l. Soengo. Staten har blott 30 km. kust och sträcker sig blott 75 km. inåt landet; den styres af en af holländska regeringen beroende sultan. Landets odling ligger i händerna på utlänningar, dels ett holländskt bolag, D.-maatschappij, som fått stora områden, på hvilka 5,000 arbetare odla tobak och kryddor, dels ett schweiziskt bolag, Société Helvetia, dels äfven engelsmän, tyskar, ansmän och tyskar. — 2. Se Dilly.

Dēlia (grek. *Δηλία*), lat., den deliska gudinnan), *grek.* o. *rom. myt.*, binamn till Artemis (Diana), så kallad efter sin födelseort, ön Delos. Jfr Deliern.

Deliberativ (af lat. *deliberāre*, öfverlägga, besinka sig), rådslående, som innebär öfverläggning.

Delibes [delib'], Clément Philibert Léo, fransk kompositör, f. 21 febr. 1836 i Saint-Germain du Val (Sarthe), d. i Paris 17 jan. 1891, åtnjöt sin konservatoriet undervisning af Adam, Bazin

m. fl. samt blef 1853 ackompanjatör vid Théâtre lyrique i Paris och tillika organist vid en kyrka. 1855 uppförde hans första operett, *Deux sacs de charbon*, närmast efterföljd af bl. a. *Maître Griffard* (1857). Under de följande åren utvecklade D. en betydande produktivitet såsom operettkompositör. 1865 anställdes han som andre kormästare vid Stora teatern, och därmed öppnade sig för honom en ny bana. Med stort bifall uppfördes där bl. a. hans ballet *La source* (med L. Mincus 1866), *Coppélia* (1870; i Stockholm 1896) och *Sylvie* (1876) samt hans spirituella opera *Le roi l'a dit* (1873; "Kungen har sagt det", 1877), efterföljd af *Jean de Nivelle* (1880; Stockholm s. å.) och *Lakmé* (1883, Stockholm 1890), hvilken sistnämnda opera genom sin såsom pikanta och känsliga melodik samt orientaliska färg flerestädes gjort lycka. D. blef 1881 kompositionsprofessor vid konservatoriet i Paris och 1884 ledamot af Institutet. Hans efterlämnade opera *Kassya* fullbordades och instrumenterades af Massenet samt uppfördes 1893. D. komponerade äfven en mängd kvartetter för mansröster och en serie körer för kvinnoröster med ackompanjemang af orkester. Hans arbeten utmärka sig genom behag, glädtighet, elegans, melodirikedom och präktig instrumentation, men hans musik är föga djup och ingifvelsen ej nog uthållig. A. L. (E. F—t.)

Delicatamente, it., *mus.* Se Delicato.

Delicāto, Delicatamente l. Con delicatezza [-tc'tsa], it., *mus.*, läckert, med utsökt finhet.

Délice [-is], fr. (af lat. *deli'ciæ*), njutning, utsökt nöje. — Delicieux (fr. *délicieux*), läcker, utsökt fin, ljuflig. Jfr Delikat.

Deli'ciæ, lat., "förlustelser", under senrenässansen en omtyckt boktitel för antologier (*Deliciæ poetarum italorum*, *Deliciæ poetarum suetorum* o. s. v.).

Deli'ciæ ge'neris humāni, lat., "människoslägtets vällust", romarnas hedersnamn på kejsar Titus.

Deliciös. Se Délice.

Deli'ctum (plur. *deli'cta*), lat., förseelse, förbrytelse, missgärning.

Dēliern (grek. *Δήλιος*, lat. *Delius*) l. den deliske (guden), *grek.* o. *rom. myt.*, ett af Apollons binamn, hvilket han fick efter sin födelseort, ön Delos. Jfr Delia.

Deligatūr (af lat. *deligāre*, förbinda), förband.

Deligeorgis [dilijeå'rji], Epameinondas, grekisk statsman, f. 1829, d. 1879, tillhörde som deputerad oppositionen mot konung Otto och var under konung Georgs regering flera gånger minister. Han var konseljpresident bl. a. 1872—74, då tvisten med ett fransk-italienskt bolag om bergverken vid Laurion slutligen afgjordes genom deras inköp till staten (1873). Som finansminister 1877—78 i Kanaris' koalitionsministär sökte han förhindra Greklands deltagande i Rysslands krig mot Turkiet. Hans politiska tal utgåfvos 1880 i 2 bd. — Dess broder Leonidas D., f. 1840, var 1890—92 utrikesminister i Delyannis' kabinett. H. B—n.

Deligiannis, Delijannis [dilija'nni], grekisk släkt. Se Delyannis.

Delikāt (lat. *delicātus*, eg. sinnesretande, af *deli'cere*, locka), läcker, välsmakande; veklig, fin, ömtålig; grannlaga, brydsam; finkänslig, taktfull. — Delikatess (fr. *délicatesse*), läckerhet, läckerbit, mer utsökt och dyr matvara l. dyl.; finkänslighet, grannlagenhet; förfining, utsökthet, förfinad smak.

Delikvescent [-sje'nt], *kem.*, som delikvescerar, d. v. s. flyter sönder. Se Delikvescera.

Delikvescera [-sjēra; af lat *delique'scere*], *kem.*, flyta sönder, säges om ämnen, hvilka så begärligt uppsuga fuktighet ur luften, att de lösas i det sålunda upptagna vattnet och följaktligen flyta sönder i luften. Delikvescenta ämnen äro pottaska, klorkalcium, kaustikt kali m. fl. P. T. C.*

Delila (Dalila), "den smäktande", en filisteisk kvinna, som intog den israelitiske domaren Simsons hjärta och slutligen förrådde honom åt sina landsmän (jfr Dom. 16: 4 ff.); fig. förförisk och trolös kvinna.

Delille l. Delisle [dölil], Jacques, fransk skald, f. 1738 i Aigueperse (Auvergne), d. i Paris

1813, var skollärare först i Beauvais och Amiens samt sedan i Paris. 1769 framträdde han med en öfversättning af Vergilius' "Georgica", hvilken strax förskaffade honom anställning som professor i latinsk poesi vid Collège de France och 1774 ledde till hans upptagande i Franska akad. Påverkad af Rousseaus natursvärmeri och den beskrifvande engelska dikten, uppträdde D. 1780 som självständig författare med lärodikten *Les jardins ou l'art d'embellir les paysages*, i hvilken han bredt och retoriskt, men ofta med pompös verkan utmålar en serie idéallandskap. Hans språk är rent och versen flytande. Han är en af föregångarna till romantikens, till Lamartines, de Vignys med fleras naturpoesi. Under revolutionen förlorade han sin förmögenhet samt emigrerade till Schweiz. Där fullbordade han (1800) ett länge påtänkt arbete, *L'homme des champs ou les géorgiques françaises*, som skildrar landtlifvets fröjder. Sorgen öfver fäderneslandets olyckor fick sitt uttryck i *La pitié* (1803). Konsulatet återgaf honom hans professur, och han återvände till Paris, hvarest han stod i högt anseende under hela kejsardömet. 1804 öfversatte han Vergilius' "Ænéis" och 1805 Miltons "Paradise lost". 1809 utkom hans *Trois règnes de la nature*, ett slags naturhistoria på vers, och 1812 dikten *La conversation*. Efter hans död utkommo *Le départ d'Eden* (1815) och hans öfversättning af Popes "Essay on man" (1820). Hans arbeten utgåfvos 1824 af Michaud och 1847 af Didot. Litt.: Sainte-Beuve, "Portraits littéraires", II. J. M.

Delineāvit, förkortadt del. ("har tecknat", af lat. *delineāre*, upprita, af *linea*, linje), ett signeringsmärke, som under gravyrer (kopparstick, litografier o. s. v.) sättes efter den tecknande konstnärens namn. Jfr Sculpsit.

Delinkve'nt (lat. *deli'nquens*, af *deli'nquere*, fela, förbryta sig), brottsling, som skall dömas eller undergå straff; arm syndare. Jfr Delictum.

Delira'nt (se Delirera), en som är angripen af delirium; vanvetting.

Delirēra (lat. *delirāre*, af *de*, ur, och *lira*, vret, fåra), egentl. vika ur spåret; yra, vara vansinnig, vara angripen af delirium (se d. o.).

Delirium (lat., af *de*, ur, och *lira*, fåra, "ur fåran", yra), *med.*, betecknar ett mer eller mindre förvirradt, af fantisering och hallucinationer utmärkt själstillstånd och användes såsom medicinsk term hufvudsakligen för vissa former af sinnessjukdom. Deliriet kan härvid uppträda dels såsom en mera fristående form af funktionell psykos (*d. hallucinatorium*), dels såsom ett symtom vid andra sinnessjukdomar, såsom melankoli, mani, paranoia m. fl. Hallucinatoriskt delirium utmärker sålunda ofta begynnelsestadiet af flera olika sinnessjukdomar. — Lättare och hastigare öfvergående former af delirium förekomma dessutom stundom vid akuta febersjukdomar i sammanhang med hög feber; vidare i anslutning till hysteriska och epileptiska anfall, vid diverse hjärnsjukdomar, såsom vid syfilitiska förändringar, svulster och blödningar i hjärnan, vid höggradig blodbrist samt någon gång vid s. k. allmän kollaps. Mest allmänt känd är termen delirium såsom betecknande den bekanta alkoholpsykosen, *d. tremens*, fyllerigalenskap, hvilken orsakas af kronisk alkoholförgiftning. Sjukdomens utbrott hos en individ, lidande af kronisk alkoholism, kan framkallas eller påskyndas såväl af en plötslig, fullständig återhållsamhet från som af en plötslig stegring af spirituosamissbruket, vidare af akuta febersjukdomar, såsom lung- och lungsäcksinflammationer, rosfeber, af yttre skador, t. ex. benbrott, samt af plötslig skrämsel. Af delirium tremens kunna flera olika grader särskiljas. Efter någon tids förstadium med magsymtom (aptitlöshet, kräkningar på morgonen etc.), nervös oro, sömnlöshet och begynnande syn- och hörselhallucinationer, som dock af den sjuke ännu pläga i viss mån rätt bedömas, tilltaga hallucinationerna. Den sjuke förlorar sin omdömesförmåga, talar och handlar oredigt, sömnlösheten blir fullständig, och starka darrningar framträda i tunga, armar och ben. Sjukdomstecknen kunna ytterligare ökas. Den sjuke blir alltmer orolig, får en oemotståndlig verksamhetslust och blir ytterligt irriterad, ända till fullt rasceri. Krampanfall kunna slutligen tillstöta, delirierna bli mera mumlande (*d. mussitans*), och den sjuke förfaller i höggradig apati, hjärtverksamheten försämras, och döden inträder under allmän kollaps. Hallucinationer kunna vid delirium tremens förekomma från alla sinnen. Mest utpräglade äro dock vanligen synhallucinationerna. I viss mån karakteristiskt är, att den sjuke tycker sig se en mängd mörkfärgade föremål, speciellt djur. Sjukdomens prognos är oftast god. Med lämplig vård, öfvervakning, i svårare fall helst å sjukvårdsanstalt, rogifvande medel, vattenbehandling etc. kan sjukdomen ofta behärskas och hälsan återvinnas. — Med den speciella termen *delirium cordis* betecknas en höggradigt uppdrifven och oregelbunden hjärtverksamhet. I. H.

Dēliska problemet, en *geometrisk* uppgift, som mycket sysselsatte forntidens lärde och i hvilken det gäller att finna kanten af den kub eller tärning, hvars rymd är dubbelt så stor som en gifven kubs (*duplicatio cubi*). Plutarchos berättar, att, då en pest härjade Aten, oraklet på Delos gaf de rådfrågande det svaret, att man, för att farsoten skulle upphöra, borde "fördubbla" Apollons kubformade altare. För att få veta sidolängden på det blifvande altaret vände man sig till Platon, hvilken, urståndsatt att besvara frågan, förklarade, det guden mindre åsyftade, att hans altare skulle fördubblas, än att grekerna skulle vinnlägga sig om geometriens studium. På algebrans nuvarande ståndpunkt erbjuder lösningen af detta problem inga svårigheter. Kalla den gifna kubens kant a och den söktas x; de resp. kubernas volymer blifva då a^3 och x^3, och följande likhet kan uppställas: $x^3 = 2a^3$, hvaraf $x = a\sqrt[3]{2} = 1{,}_{259}\ldots a$. Geometriskt kan detta problem ej lösas endast med tillhjälp af cirkel och linjal, men väl på annat sätt, t. ex. medelst koniska sektioner. (M. L.)

Dēliska spelen. Se Delos.

Delisle [dəlil]. 1. Claude D., fransk geograf och historiker, f. 1644, d. 1720, advokat, lärare

i historia och geografi, fick en plats som censor af sin forne elev hertigen af Orléans (”regenten”). D. skref bl. a. *Relation historique du royaume de Siam* (1684), *Atlas historique et géographique* (1718) och *Abrégé de l'histoire universelle depuis la création du monde* (7 bd, utg. 1731).

2. Guillaume D., den föregåendes son, fransk geograf, f. 1675, d. 1726, elev af sin fader och Cassini, arbetade med framgång på att förbättra såväl de historiska som de rent geografiska kartorna och utgaf bl. a. en världskarta (1700), kartor öfver Europa, Asien och Afrika samt en jordglob af 31 cm. diameter. Därvid lade han alla intill hans tid gjorda astronomiska iakttagelser till grund för sina arbeten. Antalet kartor af hans hand utgör 134, af hvilka särskildt 1724 års upplaga af hans världskarta visar de framsteg geografien dittills gjort. Mest värderad af hans kartböcker är den *Atlas géographique*, som Phil. Buache utgaf 1789. D. efterlämnade dessutom *Traité du cours des fleuves* och flera andra arbeten i franska vet.-akad:s handl., af hvilken han 1702 blef medlem. Han blef ”förste kunglig geograf” och undervisade Ludvig XV i geografi.

Delisle [dolil], Joseph Nicolas, fransk astronom och geograf, f. 1688, d. 1768, medlem af franska vet.-akad. 1714, direktor för Petersburgs observatorium 1725—47, är mest känd för en af honom angifven, från Halleys afvikande metod för solparallaxens bestämning vid Venuspassager. Enligt D:s metod är det möjligt att bestämma solparallaxen genom observation endast af *en* fas af fenomenet, t. ex. planetens inträde eller utträde, på tvenne geografiskt kända punkter. K. B.

Delisle [dolil], Jacques, fransk skald. Se Delille.

De l'Isle [dolil], Romé, fransk mineralog. Se Romé de l'Isle.

Delisle [dolil], Léopold Victor, fransk paleograf och historiker, f. 24 okt. 1826 i Valogne (Manche), anställdes 1852 vid nationalbiblioteket i Paris samt befordrades 1872 till bibliotekarie och 1874 till dess chef, hvarifrån han erhöll afsked 1905. 1857 blef han medlem af Académie des inscriptions. Hans svar på prisämnet *Études sur la condition de la classe agricole en Normandie au moyen-âge* (1851) förskaffade honom Goberts pris. Vidare har D. utgifvit: *Catalogue des actes de Philippe Auguste* (1856), ett mästerstycke i sitt slag, med en längre inledning rörande källorna, *Recueil de jugements de l'échiquier de Normandie au XIII:e siècle* (1860) och *Le cabinet des manuscrits de la bibliothèque nationale* (3 bd, 1869—81), *Inventaire général et méthodique des manuscrits français* (2 bd, 1876—78) m. m. D. anses som samtidens förnämste biblioteksman. Sedan 1889 är han ledamot af Vet.-soc. i Uppsala. Se vidare Lacombe, ”Bibliographie des travaux de Léopold Delisle” (1902), upptagande 1,889 skrifter och uppsatser.

Délit [deli], fr., brott, anger i sin vidsträcktare betydelse hvarje kränkning af bestående rätt. I fransk straffrätt har man dock redan 1791 indelat förbrytelserna i tre kategorier: 1) *Crimes*, handlingar, som straffas med döden, deportation (se d. o.) eller minst 5 års straffarbete eller fästning; de dömas af *cours d'assises* (se Cour), där jury då användes. 2) *Délits*, handlingar, för hvilka straffet är mindre än för crimes, men öfverstiger 15 frcs böter eller 5 dagars fängelse; de dömas af *tribunaux correctionnels* (”korrektionsdomstolar”; se Frankrike, Författning och förvaltning). 3) *Contraventions*, handlingar, som straffas med 15 frcs böter eller 5 dagars fängelse eller mindre; de dömas af *tribunaux de simple police* (polisdomstolar; se Frankrike, Författning och förvaltning). Denna schematiska tredelning återfinnes äfven i flera andra länders af fransk rätt påverkade lagar, så t. ex. i tyska strafflagen under benämningarna *verbrechen*, *vergehen* och *übertretungen*. — D. manqué [mäke'], misslyckadt försök till förbrytelse. — D. tenté [täte'], påbörjad, men ofullbordad förbrytelse.

Delitzsch, kretsstad i preussiska regeringsområdet Merseburg, prov. Sachsen, vid Muldes biflod Lober. 10,479 inv. (1900). Cigarr-, socker- och skofabrikation, kvarnrörelse och trädgårdsskötsel. I staden finnas ett realprogymnasium, ett skollärarseminarium och en straffanstalt för kvinnor.

Delitzsch. 1. Franz Julius D., tysk teolog, f. 23 febr. 1813 i Leipzig, d. 4 mars 1890 därst., blef 1846 teol. professor i Rostock, 1850 i Erlangen och 1867 i Leipzig. D. var en af 1800-talets mest framstående teologer, hvilkens inflytande sträckte sig vida utom Tysklands gränser genom en af alla erkänd lärdom, parad med personlig fromhet. En af sin tids störste talmudister, öppnade han genom *Zur geschichte der jüdischen poesie* (1836) för den kristna världen ett dittills alldeles okändt område, och i *Anekdota zur geschichte der mittelalterlichen scholastik unter juden und moslemen* (1841) framdrog han intressanta aktstycken om den judiska skolastiken. Hans författarverksamhet var lika omfångsrik som grundlig, med många geniala och originella uppslag och tankar. Den gammaltestamentliga exegesen var hans mest älskade arbetsfält, och såsom gammaltestamentlig exeget med stor auktoritet intog han länge en ortodox-konservativ ståndpunkt samt förhöll sig gentemot den nyare kritiken polemiskt afvisande i den bekanta kommentar till gamla testamentet, som han tillsammans med C. F. Keil utgaf och i hvilken han skrifvit kommentarerna till Psaltaren (1859—60; 4:e uppl. 1884; sv. bearbetn. af A. Hammar, 1890), Job (1864; 2:a uppl. 1876), Jesaja (1866; 4:e uppl. 1889), Ordspråksboken (1873), Höga visan och Predikaren (1875). Men

mot slutet af sin lefnad närmade han sig betydligt den nya kritiska riktningen, och ehuru han aldrig gick så långt som Wellhausen och den yttersta vänstern inom dennes skola, upptog han dock i hufvudsak Wellhausens exegetisk-kritiska principer. Exponent för denna förändrade ståndpunkt är hans *Neuer kommentar über die Genesis* (1887), och uttryck af samma sak är också hans i sista upplagan af Jesaja (se ofvan) till de kritiske exegeterna T. K. Cheyne och S. R. Driver i England riktade hjärtliga tillegnan. D:s 1890 utgifna *Messianische weissagungen* röjer likaledes stark påverkan från det kritiska hållet. Men sin bestämda protest mot den på vissa håll inom den moderna teologien framträdande förnekelsen af Guds öfvernaturliga uppenbarelse och ingripande i världen uttalade han i sin lilla broschyr *Der tiefe graben zwischen alter und moderner theologie* (1888; 2:a uppl. 1890). — Såsom nytestamentlig exeget lämnade han i *Der brief an die hebräer* (1857) efter sig ett minne af alltid bestående värde. Till detta område höra äfven de mindre arbetena *Jesus und Hillel* (1867; 3:e uppl. 1879), *Jüdisches handwerkerleben zur zeit Jesu* (1868; 3:e uppl. 1879), *Ein tag in Kapernaum* (1871; 3:e uppl. 1886), alla tre öfversatta på svenska. Af hans dogmatiska arbeten må nämnas: *Das sakrament des wahren leibes und blutes Jesu Christi* (1844; 7:e uppl. 1886) och *Vier bücher von der kirche* (1847; öfv. på svenska 1854).

Judemissionen låg D. varmt om hjärtat. Han grundade på nytt 1880 "Institutum judaicum" i Leipzig och 1886 ett seminarium för prästkandidaters utbildande till judemissionärer samt utgaf 1863—79 en tidskrift för judemissionen, "Saat auf hoffnung". Detta judemissionsintresse äfvensom D:s grundliga kunskaper i den judiska rabbinlitteraturen har jämte annat gifvit upphof åt den allmänt utbredda meningen, att D. var en "döpt jude", hvilket saknar all grund, ty D. var född af kristna föräldrar. 1877 utgaf D. af nya testamentet en hebreisk öfversättning, som upplefvat många upplagor och spridts i troligen hundratusentals exemplar bland judarna. J. P.

2. Friedrich D., den föregåendes son, tysk assyriolog, f. 1850 i Erlangen, deltog som student i fransk-tyska kriget 1870—71, studerade sanskrit under Windisch, Brockhaus, A. Weber och Böhtlingk, men drogs 1873 af Eberhard Schrader öfver till den då i Tyskland nya vetenskapen assyriologi och blef 1878 e. o. professor däri vid Leipzigs universitet, där han uppammade en skola af dugande assyrioloģer (Bezold, Haupt, Hommel m. fl.). 1893 flyttade D. som ord. professor till Breslaus och 1899 till Berlins universitet. Han är tillika föreståndare för de k. museernas västasiatiska afdelningar och har verksamt deltagit i organiserandet af tyska orientsällskapet. D. har utgifvit bl. a. *Assyrische studien* (1874), krestomatien *Assyrische lesestücke* (1876; 4:e omarb. uppl. 1899—1900), *Wo lag das paradies?* (1881), *Assyrisches wörterbuch zur gesamten bisher veröffentlichten keilschriftliteratur* (3 hftn, 1887—90), *Assyrische grammatik* (1889; 2:a uppl. 1903), *Assyrisches handwörterbuch* (4 bd, 1894—96), *Die entstehung des ältesten schriftsystems oder der ursprung der keilschriftzeichen* (1896—97), *Das babylonische weltschöpfungsepos* (1896), de i flera upplagor utkomna tre föredragen *Babel und bibel* (1902—05; "Babel och bibel", 1903—05), som i de lärdes läger framkallade oro och en mängd motskrifter genom sina djärfva analogier och försök att uppvisa babyloniernas och assyriernas andliga kultur såsom en väsentlig källa till israeliternas, samt *Im lande des einstigen paradieses* (1903). Tillsammans med P. Haupt utger D. sedan 1881 "Assyriologische bibliothek" och sedan 1889 "Beiträge zur assyriologie und semitischen sprachwissenschaft".

Dēlius (grek. *Δήλιος*), lat., *grek.* och *rom. myt.* Se Deliern.

Dēlius, Nikolaus, tysk lärd, f. 1813, d. 1888, blef 1855 professor i Bonn. Hans förnämsta skrifter innehålla kritiker och förklaringar öfver Shaksperes verk: *Shakspeare-lexikon* (1852), en stor kritisk upplaga af Shaksperes samlade verk (1854—61; 5:e uppl. 1882), m. fl.

Della Maria, Domenico, fransk operakompositör af italiensk härkomst, f. 1769 i Marseille, d. 1800 i Paris, studerade för Paisiello och väckte från 1796 i Paris mycket bifall genom sina operor, bl. a. den melodiskt intagande *Le prisonnier ou la ressemblance* ("Den unge arrestanten", 1799), *L'oncle valet* ("Morbrodern dräng", 1802), *L'opéra comique* ("Opera-komiken", 1803). D:s musik blef genom sitt behag och sin naturlighet populär. A. L.*

Dellarna, sjöar. Se Dellen.

Della Ro'bbia, italiensk konstnärsfamilj. Se Robbia.

Della To'rre, italiensk släkt. Se Thurn.

Delldén, Karl Olof, universitetslärare, f. 4 april 1800 i Arnäs socken i Västernorrlands län, d. 10 juni 1854 i Uppsala, blef student i Uppsala 1816, filos. doktor 1821, docent i praktisk filosofi 1822, juris doktor (ultimus) 1827, adjunkt i juridiska fakulteten s. å. samt professor i svensk statsrätt, kyrkorätt, krigslagfarenhet och folkrätt 1844 — Jämte akademiska afhandlingar och tidskriftsuppsatser (i "Svea", "Svenska literaturföreningens tidning" och "Juridiskt arkif") författade han *Anmärkningar vid lagkomitéens förslag till allmän civillag* (1829), därvid D. företrädde den rent konservativa uppfattningen; *Försök till granskning af lagkomiténs förslag till handelsbalk* (1830). *Minne af N. F. Biberg* (1827), *Om svenska näringarnes tillstånd och brister* (1835) och *Rättegångssättet i Sverige* (1842; 2:a uppl. 1844). 1828—30 utgaf han sin morbroder Bibergs "Samlade skrifter".

Dellen, Norra (42 m. ö. h.) och Södra D. (42 m. ö. h.), med ett gemensamt namn äfven kallade Dellarna, tvenne sjöar i Hälsingland, den förra 80 kvkm., den senare 50 kvkm. De förbindas genom den korta, kanaliserade Norrboån och omgifvas af socknarna Norrbo, Forsa, Delsbo och Bjuråker samt hafva sitt aflopp i Forsavattnet, som längre ned genom tvenne armar står i förbindelse med Bottniska viken. Sjöfart med mindre ångbåtar och prämar bedrifves mellan Näsvikens järnvägsstation och de mora betydande platserna omkring sjön, såsom Delsbo. Hålsjö, Västansjö och Moviken. Utloppet är kanaliseradt ned till Kyrksjön (P. A. Tamms kanal), men denna farled är efter tillkomsten af statsbanan Ljusdal—Hudiksvall aflyst för trafik. — Inom ungefär 36 kvkm. af den yta de båda sjöarna betäcka samt vid pass 24

kvkm. af fastlandet omellan dem utgöres berggrunden af *andesit* (se d. o.), en ung och sällsynt vulkanisk bergart, hvars här förekommande varietet blifvit uppkallad efter sjöarna och benämnd dellenit (se d. o.). E. E. S. L—k.

Dellenit (Hypersten-andesit, Liparit-andesit), *geol.*, af Brögger införd benämning för en mellan lipariter och andesiter stående grupp af yngre vulkaniska bergarter, som finnas anstående i och vid sjöarna Dellen (se d. o.) och där upptäckts af F. Svenonius år 1887, sedan den några år förut iakttagits såsom lösa block (rullstenar) i Roslagen. Den för norra Europa ytterst sällsynta bergarten är till färgen svart eller gråsvart och utvecklar vid påandning en egendomlig lukt. Man skiljer mellan *glasiga* delleniter jämte perliter, *grönstenslika* delleniter och *dellenitbreccior* med tuffer. De förstnämnda äro i hög grad lättsmälta och pösa vid smältning upp till en blomkålsliknande, ljusgrå massa. Kiselsyrehalten är i medeltal 68—69 proc. Se F. Svenonius, "Andesit från Norra Dellen i Hälsingland" (i "Geol. förens:s förhandl.", 1888, h. 4), och Brögger, "Om plagioklas-ortoklasbergarternas systematik" (1895). (Se Andesit.) E. E.

Delling (isl. *Dellingr*), *nord. myt.*, Nattens tredje make och Dagens fader. Han var af asarnas ätt samt ljus och fager till utseendet.

Del Lungo, Isidoro, italiensk litteraturhistoriker, f. 1841, gymnasielärare i Florens, medredaktör af Accademia della Cruscas ordbok, har författat bl. a. en monografi öfver krönikeförfattaren D. Compagni (*Dino Compagni e la sua cronica*, 3 bd, 1879—87), *Dante ne' tempi di Dante* (1888) m. fl. Dante-studier, *Pagine letterarie e ricordi* (1893) och *Florentia: nomini e cose del quattrocento* (1897) samt utgifvit äldre italiensk litteratur, bl. a. "Leggende del secolo XIV" (1862) och Angelo Polizianos prosaskrifter på folkspråket jämte hans grekiska och latinska dikter (1867).

Dellwik, Karl Axel, bergsingenjör, materialprofvare, f. 1829 i Stockholm, d. där 1897, student i Uppsala 1847, aflade därstädes bergsexamen 1853, blef auskultant i Bergskollegium s. å., genomgick Falu bergsskola 1853—55 och utnämndes 1858 till direktör på Järnkontorets metallurgiska stat med placering på det s. k. norra distriktet. 1860—74 bosatt å Bondsjö i Västernorrlands län, utvecklade D. en omfattande konsulterande verksamhet vid de norrländska bruken och vann anseende som en synnerligen kunnig och praktiskt erfaren järnmetallurg. 1874 kallades D. till föreståndare för den då nyupprättade Järnkontorets materialprofningsanstalt på Liljeholmen vid Stockholm och blef i sådan egenskap en af banbrytarna för materialprofningen i Sverige. Af D:s öfriga inlägg i teknikens utveckling äro hans arbeten på vattengasens användning inom järnhandteringen särskildt bekanta. D. var äfven en flitig författare i metallurgiska ämnen, hvarom ett större antal artiklar i "Jernkontorets annaler", "Teknisk tidskrift", "Nordisk Familjebok" (sign. C. A. D.) o. a. publikationer vittnar. 1896 drog sig D. tillbaka från ledningen af Järnkontorets materialprofningsanstalt, som då upphörde. G. H—r.

Dellys [däli's], hamnstad i Algeriet, depart. Alger, vid Medelhafvet, 107 km. ö. om Alger, med hvilket det är förenadt genom järnväg. 14,070 inv. (1901), däraf 1,078 fransmän. Viktig militärstation. God hamn. På romarnas tid låg på D:s plats kolonien *Russucurrus*, af hvilken finnas några rester.

Delmas [-ma'], Jean François, fransk operasångare (basbarytonist), f. 1861 i Lyon, erhöll 1886 första priset vid konservatoriet i Paris och debuterade s. å. på Stora operan som *Sixt Bris* i "Hugenotterna". Han har sedermera där utmärkt sig bl. a. som *Vilhelm Tell* och i Wagnerroller, främst *Wotan*.

Delmenhorst, stad i storhertigdömet Oldenburg, vid Delme. 16,579 inv. (1901). D. har betydande industri, mest ull- och kamgarnsspinneri, jutespinneri och väfveri, 3 stora linoleummattfabriker, korktillverkning m. m. — D. fick 1247 en borg och var hufvudort i grefskapet D., som dessutom omfattade "landvogtei" D. (Hausvogtei, vogtei Stuhr samt marschvogtei Berne och Altenesch). Det tillhörde samma ätt, som regerade i grefskapet Oldenburg och hvaraf en gren, med Kristian I, 1448 besteg Danmarks tron. 1647 ärfdes D. af den i Oldenburg regerande grenen, och sedan denna 1667 utslocknat på svärdssidan, kommo grefskapen till danska konungahuset, som 1773 afträdde dem till hertigliga ätten Holstein-Gottorp, hvilken de sedan dess tillhört (se vidare Oldenburg). Titeln grefve till D. ingick under unionskonungarna (Kristian I—Kristian II) och under holstein-gottorpska huset (1751—1818) i den svenska konungatiteln och D:s vapen (guldkors i blått fält) i det svenska riksvapnet.

Delmotte [-må'tt], Henri Philibert Joseph, belgisk dramatiker, f. 1822, d. 1884, var någon tid ämbetsman, men sysslade mest med dramatiskt författarskap. En del af hans lustspel utkom 1873 under titeln *Comédies*. 1846 utgaf han en samling *Poésies*.

Delna', Marie (heter eg. Ledan), fransk operasångerska, f. 1875 i Paris, har tillhört Opéra-comique 1892—97 och Stora operan från 1898. Hon eger en praktfull altröst och uppbär de stora partierna inom facket.

Delning, *trädg.* Se Förökning.

Delningsmaskin, *fys.*, ett instrument, som användes för att uppdraga gradstrecken på skalor. Man skiljer mellan lineära delningsmaskiner, med hvilka strecken inritas på lineära skalor eller linjaler, och cirkeldelningsmaskiner, med hvilka vinkelgrader uppdragas. Den senare apparaten är i allmänhet mycket komplicerad. En lineär delningsmaskin är afbildad i närstående figur. Mässingsskifvan *L* glider i en ram, *nlo*, när den sättes i rörelse medelst en skruf, som kringvrides med handtaget *K*. På skifvan *L* är fäst en ram, *r*, hvilken är rörlig omkring tvenne tappar, *v*, så att andra ändan, *p*, af densamma kan höjas och sänkas. Där sitter ritstiftet, *f*, af stål eller diamant. Den linjal eller skifva, som skall graderas,

fastskrufvas vid underlaget med skrufvarna *u u*. Trumman *M* är på kanten indelad i grader, och med tillhjälp af nonien *G* kan man med noggrannhet bestämma små vridningsvinklar, som följaktligen motsvaras af små flyttningar hos ritstiftet. Skall man t. ex. dela en viss längd i 100 delar, så

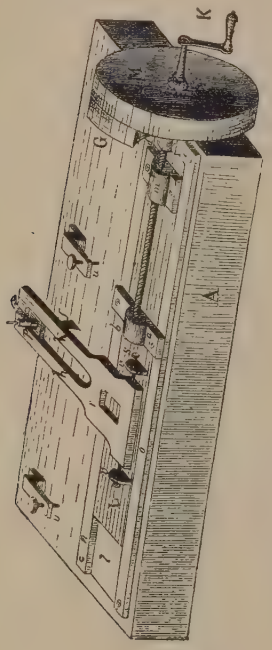

inställes stiftet först på den ena, sedan på den andra ändan af det stycke, som skall delas, och man räknar de hela hvarfven, som skrufven blifvit vriden, samt afläser de öfverskjutande hvarfdelarna medelst nonien *G*. Det sålunda erhållna talet divideras med 100, och kvoten angifver huru många delar af ett hvarf, som svara mot hvarje gradstreck. Utgår man nu från den ena ändpunkten och — under det stiftet hålles upplyft — vrider vefven, tills nonien angifver nämnda gradtal, samt därefter nedfäller stiftet och verkställer ritsningen, genom att draga på snöret (se fig.), så ligger det sålunda dragna strecket på $^1/_{100}$ af afståndet mellan de båda ändpunkterna. Fortsätter man därpå att vrida vefven i samma riktning och, för hvarje gång nonien utvisar, att skifvan vridit sig det beräknade gradtalet, inritar ett streck på linjalen, ända tills stiftet uppnått linjalens andra ändpunkt, så har man delat afståndet mellan ändpunkterna i 100 lika stora delar. Vid noggrannare delningar appliceras ett mikroskop på linjalen *L*, med hvilket man kan skarpt inställa ritstiftet på skalans båda ändpunkter. Om man borttager ritstiftet och ersätter det med ett mikroskop, kan delningsmaskinen med stor fördel användas till uppmätning af mycket små afstånd. Emellertid beror apparatens brukbarhet till fina mätningar i väsentlig mån på skrufvens beskaffenhet. R. R.*

Delningsväfnad, *bot.* Se Meristem.

Delogemang [delåʃma'ŋ], fr. *délogement*, eg. flyttning; undanträngande, fiendens fördrifvande ur skyddande ställning. Jfr Delogera.

Delogera [-ʃēra; fr. *déloger*, af *loge*, liten kammare], eg. afflytta, bryta upp; undantränga, fördrifva; *krigsv.*, medelst eld eller flankrörelser, utan direkt angrepp med blanka vapen, fördrifva fientliga truppafdelningar ur en skyddande ställning (en skog, en by e. d.). Jfr Delogemang. (L. W:son M.)

De Lolme [dəlå'lm], Jean Louis, schweizisk rättslärd, f. 1740 i Genève, d. 1806, var någon tid advokat i Genève, men måste lämna denna stad, därför att en af honom författad broschyr, *Examen de trois points de droit*, ansågs förgriplig mot stadens myndigheter. Han slog sig då ned i England, där han en tid som journalist hade ett torftigt uppehälle, och återvände 1775 till Schweiz. — Under vistelsen i England studerade D. med mycken noggrannhet den engelska författningen, hvars hängifne beundrare han blef och hvars förträfflighet han påvisade i den berömda boken *La constitution de l'Angleterre* (1771; flera gånger utgifven och öfversatt bl. a. på svenska 1809 under titeln "Englands constitution eller engelska regeringsförfattningen, jämförd med den republikanska styrelsen och de andre europeiska monarkier") samt i *A parallel between the english government and the former government of Sweden* (1772).

De Long [dəlå'ŋ], George Washington, nordamerikansk polarfarare, f. 1844 i New York, deltog 1873 i en undsättningsexpedition till Baffins bay för att uppsöka de kvarlefvande från "Polaris"-expeditionen och erhöll befälet öfver den af Gordon Bennett (egare af tidningen "New York Herald") utrustade expedition, som med skeppet "Jeannette" utgick från San Francisco i juli 1879 för att genom Berings sund framtränga i Norra ishafvet. I expeditionens uppgift ingick äfven att lämna hjälp åt "Vega", som emellertid redan hade lämnat sitt vinterläge, när "Jeannette" kom dit. 6 sept. 1879 fastnade fartyget i drifisen vid 71° 35′ n. br., 175° v. lgd och dref under 21 månader, ständigt läckande, till 77° 15′ n. br., 155° ö. lgd, där ispressningen sänkte fartyget, 12 juni 1881. Under stora lidanden och motarbetad af isens drift norrut trängde besättningen, släpande båtar med sig, söderut mot Lenas delta. Så ogynnsamma voro omständigheterna, att sex gånger fågelvägen dit måste tillryggaläggas. De öfverlefvande delades till slut i tre grupper, af hvilka blott två nådde Asiens kust — De Longs 17 sept. Hoppet att finna föda och människoboningar slog fel. Af den dagbok, som fanns bredvid D:s lik, vet man, att männen af hans parti lågo kraftlösa på samma plats från 9 till 30 okt., då dagboken afbrytes med anteckning, att två kamrater dött under dygnet och den tredje var döende. Föda hade då saknats under många dagar. Det tredje partiet under maskinisten G. W. Melville samt två män, som D. sändt i förväg, lyckades finna hjälp och anträffade, efter långt sökande, 23 mars 1882 de ihjälsvultne kamraterna. Expeditionens lidanden höra till polarforskningens mörkaste kapitel, och de sista bladen af D:s dagbok, som med stor omsorg förts under hela expeditionen,

kunna räknas som dess kanske hemskaste dokument. Den utgafs under titeln *The voyage of the Jeannette* (1883) af hans änka. Se äfven Melville, "In the Lena delta" (1885).

De Long-öarna, en ögrupp i Norra ishafvet, n. ö. om Ny-Sibiriska öarna mellan 150°—160° ö. lgd, uppkallade efter den amerikanske polarfararen De Long (se denne), som upptäckte dem och hvars fartyg "Jeannette" där gick under 12 juni 1881.

Delönia, turkisk stad. Se Delvinon.

Delord [delår], Taxile, fransk skriftställare, f. 1815 i Avignon, d. i Paris 1877, bosatte sig 1837 i Paris, där han arbetade i flera tidskrifter och bl. a. 1848—58 var hufvudredaktör för "Charivari". Sedan dess deltog han hufvudsakligen i redaktionen af "Siècle". 1871—76 var han medlem af nationalförsamlingen och tog där sin plats i yttersta vänstern. D. författade bl. a. *Matinées littéraires* (1860) och *Histoire du second empire* (1868—75), hvilket arbete framkallade lifligt bifall hos oppositionen och utgifvits i flera upplagor.

Delorme l. de L'Orme [delå'rm], Philibert, fransk arkitekt, f. omkr. 1515 i Lyon, d. 1570 i Paris, fick sin konstnärliga uppfostran i Italien och var en af de förste franske arkitekter, som i sitt hemland medverkade till gotikens fall och renässans-stilens införande. Han byggde bl. a. de numera förstörda slotten *Anet* (af hvilket ett praktfullt fragment bevaras i École des beaux-arts i Paris) och *Meudon* samt uppgjorde (1564) för Katarinas af Medici räkning planerna till de under kommunen nedbrända (sedan delvis återuppförda) *Tuilerierna*, hvilka planer likväl sedermera undergingo betydande förändringar. Bland af honom utgifna skrifter må nämnas *Nouvelles inventions pour bien bastir et à petits frais* (1561—76). (O. G—g.)

Delorme [delå'rm], Marion, fransk äfventyrerska, f. 1611 l. 1613 i Baye (Marne), d. 1650 i Paris, blef beryktad genom sina kärleksförbindelser med Cinq-Mars och Condé m. fl. Under Frondeoroligheterna var hennes hus i Paris en samlingsplats för de missnöjde prinsarnas utskickade. Liksom Condé och Conti skulle äfven hon 1650 ha blifvit häktad, om hon ej plötsligt aflidit. Med romantisk utsmyckning äro hennes öden skildrade i Alfred de Vignys roman "Cinq-Mars" och i Victor Hugos dram "Marion Delorme". 1851 utgåfvos af E. de Mirecourt "Confessions de Marion Delorme" (ny uppl. 1874).

Delorme [delå'rm], Joseph, pseudonym för den franske författaren C. A. Sainte-Beuve.

Dēlos (grek. *Δῆλος*, nu Mikra Dili, "Lilla Delos", till skillnad från Megali Dili, "Stora Delos", det forna *Rheneia*), den minsta, men ryktbaraste ön inom Cykladernas ögrupp i grekiska arkipelagen, belägen mellan de större öarna Rheneia i v. och Mykonos i n. ö. Areal omkr. 5 kvkm.; största höjd öfver hafvet (berget Kynthos på öns östra del) 118 m. Öns stomme består af urberg och gifver således alls ingen hållpunkt för de forntida sagorna om att den en gång dykt upp ur hafvet, under långa tider flutit omkring på vattnet eller t. o. m. nedfallit från himlen. För närvarande är den obebodd eller blott tillfälligtvis besökt af några herdar, men i forntiden var den en frejdad helgedomsplats, särskildt såsom medelpunkt för den "deliske Apollons" och hans systers, den "deliska Artemis'", dyrkan. Båda dessa gudomligheter sades vara födda på ön, hvilken först vid detta tillfälle fått ett fast läge, efter att förut hafva fört en kringirrande tillvaro. I äldsta tid synes ön hafva varit bebodd af karier, hvilka sedan efterträddes af joniska greker, och länge gällde den såsom en religiös och politisk medelpunkt för de joniska ö- och kuststaterna. Den hade en egen stad, belägen på norra delen af ön, och i likhet med andra små grekiska stadssamhällen gjorde den anspråk på politisk självständighet, men kom med nödvändighet under inflytande af de större maktinnehafvare (Polykrates, perserna, Aten), hvilka under olika tider sträfvade att underlägga sig arkipelagens öfvärld. Efter bildandet af Atens sjöförbund var D. (fr. 476 f. Kr.) i viss mening medelpunkten för denna attisk-deliska amfiktyoni. Den var samlingsplats för förbundsrådet, och i dess Apollontempel var till en början den gemensamma förbundskassan deponerad under förvaltning af attiska hellenotamier, och äfven sedan denna (454) flyttats till Aten, förblef tempelförvaltningen i Atens händer. På grund af öns helighet hade redan Peisistratos låtit undanröja de grafvar, som voro synliga från Apollontemplet, och 426 utsträckte atenarna denna grafrensning äfven till öfriga delar af ön, hvarvid, enligt Thukydides, ungefär hälften af grafvarna befanns hafva kariskt grafskick. För framtiden påbjöds, att ingen skulle få vare sig födas eller dö på D. Barnaföderskor och döende transporterades därför öfver till Rheneia. För öfrigt synes den deliska staten hafva fått självständigt ordna sina inre angelägenheter. Såsom helig plats respekterades den af samtliga grekiska stater och hedrades särskildt af de joniska med regelbundet återkommande festbeskickningar (*theoriai*). Hvart fjärde år firades där de s. k. *deliska spelen* med täflan i sång, kamp och lekar. D. egde äfven ett högt ansedt orakel. Ännu under macedonisk tid åtnjöt ön en åtminstone relativ självständighet, men efter slaget vid Pydna (168 f. Kr.) öfverlämnades den af romarna till Aten med full besittningsrätt, hvaraf följden blef, att den deliska befolkningen förjagades och efterträddes af attiska kleruchер (kolonister). Efter denna tid, särskildt med anledning af Korints undergång, utvecklade sig D. till en betydande stapelplats för transitohandeln mellan öster- och västerland. I synnerhet var dess slafmarknad starkt trafikerad. Under det mithridatiska kriget blef D. upprepade gånger härjadt och utplundradt.

D:s rika fornlämningar hafva tid efter annan lockat till utgräfningar, och slutligen hafva sådana efter en omfattande plan genomförts af Homolle och andra franska arkeologer (1873—88), hvarvid bragts i dagen hela det på öns västra sida, s. om staden D., belägna helgedomsområdet med lämningarna af det praktfulla Apollontemplet (fullbordadt omkr. 400 f. Kr., sedan det äldre templet blifvit förstördt)

och dels inom, dels i närheten af detta område åtskilliga åt andra gudar (Leto, Artemis, Afrodite, Dionysos) helgade tempel; dessutom altaren, pelarhallar, skattkammarbyggnader, kajmurar vid den "heliga hamnen" o. s. v. Längre mot s. ligga ruinerna af Herakles' och kabirernas helgedomar, mot ö. på sluttningen af berget Kynthos lämningarna af ett odeion och från sengrekisk tid härrörande tempel helgade åt "de främmande gudarna" (den syriska Afrodite, Serapis, Anubis, Isis). Öfver hufvud har man påträffat de mer eller mindre tydligt skönjbara grundmurarna till ungefär 60 byggnader, däribland åtskilliga privatbostäder, hvilka påminna om husen i Pompeji. För öfrigt hafva gräfningarna gifvit en rik skörd af plastiska bildverk från den grekiska konstens äldsta till dess yngsta tider, däribland fragment af en kolossal arkaisk Apollonstaty, skänkt af invånarna på Naxos, samt öfver 2,000 inskrifter af mestadels stor historisk betydelse. De förnämsta af dessa fornfynd äro införlifvade med det arkeologiska museet i Aten, några öfverflyttade till Mykonos. — Litt.: Lebègue, "Recherches sur Délos" (1876), "Bulletin de correspondance hellénique" (1879 ff.), Schœffer, "De Deli insulæ rebus" (1889), samt Ardaillon och Convert, "Carte archéologique de l'île de D., levée en 1893—1894" (1901). Fullständig bearbetning af de deliska antikviteterna väntas i ett ännu ej utkommet verk af Homolle. A. M. A.

Delp., vid växtnamn förkortning för italienske botanisten Federico Delpino, f. 1833, professor i Neapel, känd för goda växtbiologiska rön och företrädande en teleologisk uppfattning rörande arternas förändring.

Delph, berg på Eubea. Se Delfi.

De'lphi. 1. Stad i forngrekiska landskapet Fokis. Se Delfi. — 2. Berg på Eubea. Se Delfi.

Delphina'pterus [-fi-], *zool.* Se Hvitfisksläktet.

Delphinātus [-fi-], *geogr.* Se Dauphiné.

Delphīnida, *zool.* Se Delfiner.

Delphīnium (af grek. *delfís*, delfin, med anledning af blommans förmenta likhet med en sådan), Riddarsporre, *bot. farm.*, växtsläkte af fam. *Ranunculaceæ*, utmärkes i synnerhet därigenom, att det åt axeln vända foderbladet bildar en yttre sporre, hvari är inskjuten en eller två inre sporrar, bildade af kronbladen. Hos oss finnes blott en enda art, *D. consolida* L., ett i södra och mellersta Sverige tämligen allmänt åkerogräs. En mängd former af flera arter odlas för blommornas och örtståndets ståtliga utseende, t. ex. *D. nudicaule* Torr. et Gr. (från Kalifornien), *D. elatum* L. (från Sibirien), *D. orientale* Gay och *D. Ajacis* L. (båda från Medelhafsländerna). Den sistnämnda har sitt artnamn däraf, att man på dess kronblad tyckt sig läsa bokstäfverna A I A, hvilket gifvit upphof till den sägnen att växten upprunnit ur den grekiske hjälten Aias' blod. (Enligt en annan sägen — som, i likhet med den förra, omtalas af Ovidius i hans "Metamorfoser" — skapades denna växt af Apollon, till åminnelse af dennes älskling, Hyakinthos, hvilken han själf af våda dödat. Bokstäfverna skulle beteckna den döendes klagoskri.) Den ofvanjordiska delen af *D. consolida* utgör drogen *herba Consolidæ regalis*. S. A. (G. L—m.)

Arten *D. Staphisagria* är en i Mindre Asien och södra Europa vildt växande och äfven odlad, tvåårig ört. Fröna, *semina Staphisagriæ* (ty. *Stephanskörner* l. *läusekörner*), äro ärtstora, oregelbundna och mångkantiga. Ytorna äro groft nätlikt skrynkliga af gråbrun eller svartaktig färg. Företrädesvis i de tunna fröskalen finnas de för fröna karakteristiska 4 alkaloiderna *delfinin*, *stafisagrin*, *delfinoidin* och *delfisin*. Stafisagrinets egenskap af enhetligt kemiskt individ är omtvistad. Delfinin och delfisin kristallisera, de båda öfriga ej. Delphinium-alkaloiderna äro häftigt och egendomligt verkande gifter, i fråga om effekt erinrande om akonitin (se d. o.), men med bestämda olikheter sinsemellan. Stafisagrinet verkar mer förlamande än delfinin och saknar dettas (och akonitinets) hjärtverkan. Förgiftningar med Delphinium äro sällsynta. Fröna af *D. Staphisagria* användes förr till dödande af ohyra (löss), men hafva numera på sin höjd bruk i folkmedicin i växtens hemland. Äfven den hos oss vildt växande *D. consolida* L. och andra Delphinium-arter äro giftiga. C. G. S.

Delphinium Ajacis och D. orientale (med enkla blommor).

Delphīnus, *zool.* Se Delfinsläktet.

Delphīnus (lat.), Dauphin, fordom titel för hertigdömet Dauphinés furstar och för Frankrikes tronföljare. — In (l. Ad) usum delphini, lat., till bruk för "dauphin". På Ludvig XIV:s befallning utgåfvos till läsning för tronföljaren åtskilliga grekiska, romerska och franska författares skrifter i särskilda upplagor, på hvilkas titelblad orden "in usum delphini" förekomma och ur hvilka alla anstötliga eller i annat afseende för ändamålet olämpliga ställen äro uteslutna. Mest bekant är den samling af grekiska och romerska klassiker (64 band, 1674—1730), hvilken, under tillsyn af hertigen

f Montausier, som var guvernör för Ludvig XIV:s ldste son, Ludvig, ombesörjdes af Bossuet och Huet. Jttrycket har sedermera ofta nyttjats äfven om ndra skrifter, som utgifvits i stympadt skick.

Delpino, Federico. Se Delp.

Delpit [-pī], Albert, fransk författare, f. 1849 New Orleans, uppfostrades i Frankrike, hvarest an naturaliserades och dog 1893. Sedan D. såsom

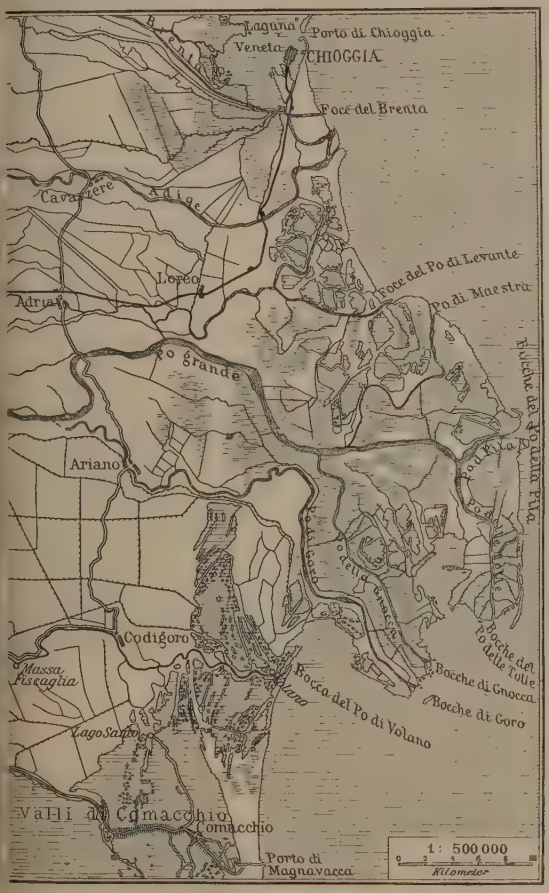

Po-deltat.

ivillig deltagit i fransk-tyska kriget, erhöll han ris af Franska akad. både för diktsamlingen *L'invasion* (1872) och dikten *Le repentir, ou récit d'un uré de campagne* (1873), liksom samma akademi 880 tillerkände honom Vitetska priset för hans umfallda litterära verksamhet. Däremot gjorde an föga lycka med sina dramer, bland hvilka mellertid komedien *Le fils de Coralie* (1880; "Coraes son", s. å.) höll sig länge på scenen. I sina ånga romaner skildrar han med glatt penselföring en förnäma världens lif och lägger samtidigt an på bjärta effekter samt tragiska upplösningar. Bland dessa romaner må nämnas *Le mariage d'Odette* (1880), hvilken bok gjorde honom till en gunstling hos de katolsk-sinnade högre kretsarna, och *Disparu* (1888; "Försvunnen", s. å.). En samling af sina dikter utgaf han 1881 under titeln *Les dieux qu'on brise*. — Äfven D:s broder Édouard D., f. 1844 i New Orleans, d. 1900 i Quebec, jämväl naturaliserad i Frankrike, framträdde såsom romanförfattare; öfversatt är "Nemesis" (1883).

Delsberg, stad i Schweiz. Se Delémont.

Delsbo. 1. Socken i Gäfleborgs län, Delsbo tingslag. 45,481 har. 5,489 inv. (1905). D. utgör ett konsistoriellt pastorat, Uppsala stift, Hälsinglands norra nedre kontrakt. Det är rikt på sjöar och berg, vid hvilka många sägner äro fästa. Delsboboarna äro beryktade för sin styfsinthet och slughet. 1764 utgaf Lenæus öfver denna socken en beskrifning med titeln "Delsboa illustrata" (ny uppl. 1892). — 2. Tingslag, ingår i Norra Hälsinglands domsaga och fögderi samt omfattar socknarna Norrbo, Bjuråker, Delsbo. 1,397 kvkm. 10,543 inv. (1905).

Delsbosöm. Se Sömnad.

Delsbovisan, en folkvisa om Engelbrekts befrielsekrig och hälsingarnas betryck under den danske fogden på Faxeholm samt detta slotts förstöring af Olof Djäkn.

Delta. 1. (*Δ, δ*) Den fjärde bokstafven i det grekiska alfabetet. — 2. *Geol.* och *geogr.* Benämning på de låga landsträckor och öar, som förekomma vid eller utanför mynningen af vissa floder. Sådana bildningar uppkomma därigenom, att de i flodernas vatten mekaniskt uppslammade grus-, sand- och lerpartiklarna aflagra sig utanför mynningen och därstädes hopa sig till låga grund, som småningom uppsticka till vattenytan och hvilkas mellanrum efter hand fyllas med slam och sand. Genom de sålunda bildade flacka landområdena skär sig floden nya och alltmer förgrenade lopp, en uppdämning eger då och då rum, flodens vatten stiger samt öfversvämmar och aflagrar fasta ämnen på den nybildade marken, hvilken af dessa orsaker småningom tillväxer både utåt och uppåt. Floderna Nilen, Rhen, Rhône, Po, Donau, Ganges och Mississippi m. fl. ega deltabildningar. Om floden mynnar ut vid en kust, som beröres af hafsströmmar och är utsatt för verkningarna af ebb och flod, utan att vara skyddad af utanför liggande strandbankar eller sandreflar, kan i de flesta fall intet delta bilda sig. Amasonfloden är ett exempel därpå. Nilens delta, hvars trekantiga form (som liknar den grekiska bokstafven delta) gifvit anledning till namnet, är en af åtskilliga flodgrenar genomkorsad, horisontal slätt

af 22,000 kvkm. storlek. Hela deltat består af vågräta omväxlande lager sand och fin brun lera, som hafva en mäktighet af tillsammans 14—15 m. och hvila på underliggande hafssand. Vanligen bestå delta-aflagringarna af omväxlande sand, grus och lerlager med inneliggande lämningar af växter och djur, såväl landtdjur som söt- och saltvattensdjur. Det gröfre och således tyngre gruset aflagras under normala förhållanden direkt utanför mynningen, sand och slam något utanför detta; men det finaste lerämnet föres ut på längre afstånd och sätter sig där småningom till bottnen. Strömhastigheten hos det utrinnande vattnet är dock ej alltid lika, hvilket har till följd, att grus och sand stundom föras lika långt ut som eljest lerslammet i vanliga fall,

Deltametall kallas en af Alex. Dick i London uppfunnen och till stor användning kommen metallegering, bestående af olika proportioner koppar (omkr. 56 proc.), zink (omkr. 41 proc.) samt små mängder mangan, järn och bly. Den är vid gjutning mycket lättflytande och gifver ett vackert tätt gjutgods. Den kan smidas och valsas i rödglödande tillstånd, kan i kallt tillstånd drifvas, pressas, punsas och dragas till snart sagdt hvilka former som helst, har en vacker guldliknande, något ljusare, färg och antager vid polering vacker glans och besitter en hög grad af hårdhet samt absolut styrka, motstår bättre än vanlig brons atmosfäriliernas och syrehaltiga ångors inverkan samt ställer sig ungefär hälften så dyr som fosforbrons, men något dyrare

Kvickjocks-deltat i sjön Saggat, Norrbottens lappmark, sedt från Prinskullen strax ofvan björkgränsen på fjället Vallevare, n. v. om Kvickjock. Till höger fjället Mammatsch.

och däraf uppstår en växling mellan gröfre och finare lager. — Vackra exempel på deltabildning erbjuda sig i flera af Lapplands fjällsjöar, nämligen i det storartade Kvickjocks-deltat vid Lilla Luleälfs utflöde i sjön Saggat, äfvensom vid västra ändan af den något sydligare belägna sjön Peuraure och utanför Rapaälfvens utflöde i Laidaure, alla i Lule lappmark. Vikten af det slam, som på en sommardag utföres i Saggat, har beräknats till 8 à 10 ton, motsvarande 3 à 4 kbm. till slam förvandlad bergart. De vid Sveriges hafskuster utmynnande älfvarna hafva icke någon deltabildning att uppvisa. Jfr Alluvium. E. E.

Delta del Orinoco, territorium i republiken Venezuela, omfattande Orinocos deltaområde. 65,647 kvkm. 7,222 inv. (1901), mest guaraunoindianer.

Delta-isolätor (af grek. *delta*, bokstafven d, *Δ*, och *isolator*, se d. o.), *elektrot.*, en porslinsisolator för uppbärande af elektriska ledningar, utmärkt af en triangel- eller deltaformad vertikalgenomskärning.

än vanliga bronssorter. Dessa egenskaper göra legeringen användbar på alla maskinteknikens och konstindustriens områden. (G. D.)

Deltamuskeln (så kallad till följd af sin formlikhet med den grekiska bokstafven delta), *anat.*, den trekantiga, tjocka, starka muskel, som åt skuldrans yttre (öfverarmsdel) gifver dess afrundning och som vid sin sammandragning aflägsnar öfverarmen från bålen samt lyfter den i riktningen utåt. Jfr Arm. G. v. D.*

Deltoidplåtar, *paleont.*, trekantiga eller trapetsoidala interradialplåtar hos *Blastoidea*. A. Hng.

Deluc [dəly'k], Jean André, schweizisk naturvetenskapsman, f. 1727 i Genève, d. 1817 i Windsor, utnämndes 1798 till professor i filosofi och geologi i Göttingen, men vistades aldrig där, utan uppehöll sig mestadels i London och Berlin. Han författade flera värdefulla arbeten, bl. a. *Recherches sur les modifications de l'atmosphère* (1772—84), *Lettres physiques et morales sur l'histoire de la terre et de l'homme* (1778—80), *Lettres à Blumenbach sur*

l istoire physique de la terre (1798) och *Introduc- t on à la physique terrestre* etc. (1803). D. var ock c n, som fulländade konstruktionen af den 80- g adiga termometern (jfr T. M. Fries, ”Några blad i termometerns historia”, i ”Nord. tidskr.” 1897).

Déluge [delÿ'], fr. (af lat. *diluvium*), öfver- s ämning, syndaflod. — A p r è s n o u s l e d é- l u g e [aprä no lə], egentl. ”efter oss syndafloden”, k v. s. efter vår död må hända hvad som helst; l ad som inträffar efter vår tid angår oss ej (må därför obekymradt frossa i njutningar) — ett r trande, som markisinnan de Pompadour uppgifves l a fällt till Ludvig XV för att uppmana honom att i ke fästa afseende vid de stormtecken, hvilka be- l dade räfst för missbruken under ”l'ancien ré- g me”. Emellertid finnes upptecknadt ett utförligt, n grund af de hotande tidstecknen fälldt yttrande Ludvig XV själf, afslutadt med orden: *Après oi le déluge* (efter mig kommer syndafloden).

Delwartpläster, *veter.*, består af 2 delar beck h 2 delar tjära, som sammansmältas och därefter nder ständig omröring försättas med 1 del vene- ansk terpentin. Sådant plåster användes förr nnan gipsförbanden kommo i bruk) såsom fixerings- rband vid benbrott, under benämningen D e l - a r t s o r ö r l i g a f ö r b a n d. Det anlägges i det sätt att, sedan benändarna bragts i läge och nden skyddats genom något tunt tyg, omlindas ottstället med starka lärftsbindor, som för hvarje varf bestrykas med den ofvannämnda blandningen. örbandet stelnar inom några minuter till en sten- ård massa och kan, om det behöfs, äfven förstärkas enom inläggande af träskenor. E. T. N.

Delvau [-vå], A l f r e d, fransk skriftställare, f. 825 i Paris, d. 1867 därst., författade en del ildringar från Paris af litteratur- och kultur- istoriskt intresse, bl. a. *Henry Murger et la ohème* (1866), samt vittra, historiska och språkliga bbeten.

De'lvenau, biflod till Elbe, i hertigdömet Lauen- urg. Jämte den till Trave flytande Stecknitz, med vilken D. stått i kanalförbindelse, bildade D. förr n omkr. 73 km. lång, för smärre fartyg segelbar attenväg mellan Elbe och Trave. Denna väg ljer till största delen äfven den 1900 öppnade lbe—Trave-kanalen, som nu trädt i stället för den amla vattenvägen.

Delvig, A n t o n A n t o n o v i t j, baron, rysk yriker, tillhörande en ursprungligt livländsk släkt, om inflyttat från Westfalen, f. 1798 i Moskva, . 1831 såsom ämbetsman i utrikesministeriet. Föga roduktiv och originell såsom lyriker, försökte D. els imitera den grekiska idyllen, dityramben och pigrammet (Pindaros, Anakreon, Teokritos), dels likta romanser, byggda på ryska folkliga motiv, åda delarna med tvifvelaktig framgång. Hans likter utkommo hufvudsakligen i de små poetiska alendrarna ”Sjevernye tsvjety” (Nordiska blom- nor) under åren 1825—30. Personligt har D. dock pelat en ej oviktig roll i den ryska vitterhetens istoria såsom medlem af den s. k. pusjkinska ple- aden och en af Pusjkins allra intimaste vänner edan från skoltiden. En fullständig upplaga af ans dikter jämte några kritiska uppsatser och itterära bref utkom 1893 med inledning af Valerian Majkov. A—d J.

Delvigne [-vi'nj], H e n r i G u s t a v e, fransk kapten, f. 1799 i Hamburg, d. 1876 i Toulon, försökte 1829 att till räfflade framladdningsgevär använda spetskulor i stället för rundkulor. Detta försök var första uppslaget till rundkulans undanträngande af spetskulan. W. G. B.

De'lvinon (D e l f i n o, D e l o n i a, D e l v i n o), vackert belägen stad i turkiska vilajetet Janina (Albanien). Omkr. 7,000 inv. D. ligger 17 km. från sin hamn H a g i o i S a r á n t a och är omgifvet af oliv-, citron- och granatäppleplanteringar. Det har ett slott och flera moskéer. Handel med olja och sydfrukter.

Delyannis, D e l i g i a n n i s l. D e l i j a n n i s [dilija'nni], grekisk släkt från Arkadien. I befrielse- kriget deltogo sju bröder af denna släkt, bland dem A n a g n o s t i s som en af de civile ledarna, K a n e l o s som militär befälhafvare. — En brorson till dem var

1. T h e o d o r o s D., grekisk statsman, f. 1826 i Kalavryta (Peloponnesos), studerade juridik i Aten, blef 1862 deputerad och inträdde följande år i ministären, som han sedan gång på gång och på skilda poster tillhörde. Han var minister i Paris 1867, året för upproret på Kreta. Såsom medlem af regeringen 1877—78 arbetade han för Greklands deltagande i kriget mot Turkiet, och han var en af sitt lands representanter på Berlin-kongressen. I den oafbrutna politiska kampen mellan D. och Trikupis, som till stor del fyller Greklands senare historia, repre- senterade D. mot sin mera besinningsfulle rival de djärfva och i sina verkningar ruinerande nationalistiska expansionsidealen. I maj 1885 blef han konseljpresident, och kort därefter gaf Öst-Rumeliens förening med Bulgarien Grekland anledning att fordra utvidgning af sitt område på Turkiets bekostnad. Det öfverhängande kriget afvärjdes, då stormakterna (med undantag af Frankrike) genom en blockad af Greklands kuster tvungo detta till af- rustning, i samband hvarmed D. afgick i maj 1886, efterlämnande statsfinanserna i ett genom rust- ningarna ytterligt förstördt tillstånd. Han återkom till makten i okt. 1890, men kunde ej reda upp den ekonomiska härfvan; mot sin vilja och trots kammarmajoritetens stöd afskedades han af konung Georg i mars 1892. Han blef emellertid i juni 1895 åter konseljpresident. Trots sina finansers bankrutt- mässiga ställning började Grekland i anledning af upproret på Kreta 1896 stora rustningar och kastade sig 1897 i ett illa förberedt krig med Turkiet; strax efter de första motgångarna afskedades D., i apr. 1897. Han stod sedan endast under två korta perio- der i spetsen för regeringen, nämligen dec. 1902— juni 1903 och dec. 1904—13 juni 1905, då han i Aten nedstacks af en person, anställd i ett af polisen stängdt spelhus. — 2. N i k o l a o s D., den föregåendes brorson, f. 1844, var minister i Paris 1886—92, konseljpresident under tiden mellan Tri- kupis' fall i jan. 1895 och Theodoros D:s makt-

tillträde i juni s. å. och blef sedan åter minister i Paris (från 1895). H. B—n.

Dem. [dɛm], fr., förkortning för *demoiselle*, fröken. Jfr D:lle.

dem., *språkv.*, förkortning för demonstrativ.

Demädes (grek. *Δημάδης*, lat. *Demädes*), atensk talare och statsman i 4:e årh. f. Kr., var son till en skeppare och själf matros, men förstod att genom talargåfva och talhet svinga sig upp till stort anseende i Aten. Tillfångatagen i slaget vid Chaironeia (338 f. Kr) vann han genom sin kvickhet och djärfhet inför Filip af Macedonien friheten samt förmedlade freden mellan Aten och konungen och stod sedan i spetsen för det macedoniska partiet. Jämte Fokion lyckades han 336 och 335 från Aten afvända Alexander den stores hämnd. 319 gick han med en beskickning till Antipatros, men blef, till följd af förrädiska anslag mot denne fältherres lif, efter framkomsten gripen och afrättad. D., som var Demosthenes' motståndare, saknade all sedlig hållning, men var utomordentligt begåfvad som talare. Han har ej efterlämnat några skrifter.

Demagōg (grek. *demagogo's*, af *dēmos*, folk, och *a'gēin*, föra, leda), egentl. folkledare. I de gamla grekiska staterna betecknade ordet en man, som, utan att vara beklädd med något statsämbete, genom sitt personliga anseende och sin vältalighet var det fria folkets rådgifvare och ledare gentemot aristokratien. I denna bemärkelse var t. ex. Perikles en demagog. Hos grekerna betecknade således ordet ursprungligen icke någonting föraktligt. Men redan fr. o. m. den hänsynslöse Kleons förhärskande inflytande kort efter Perikles' död fick ordet äfven en ful betydelse. I Rom blefvo folktribunerna massans självskrifna demagoger. Enligt det moderna språkbruket betyder demagog en folkuppviglare, som söker begagna sig af den vilseledda massans enfald och lidelser till förverkligande af samhällsfarliga planer och som i egennyttigt syfte fikar efter de obildade samhällsklassernas ynnest. Ordet har dock äfven missbrukats; mången politiker, som af sin tids makthafvare förföljts såsom folkförförare och uppviglare, har sedan af eftervärlden hedrats som en förkämpe för frihet och rätt. — Demagogī, den demokratiska styrelseform, enligt hvilken en medborgare, utan att vara beklädd med något statsämbete, styr och behärskar folket; folkuppvigling. — Demagōgisk, som innebär demagogi; folkförledande.

Demagogische umtriebe [-gågiʃe ömtrībe], ty. (se Demagog), "folkuppviglande stämplingar", ett af regeringarna i tyska länder under heliga alliansens dagar användt uttryck om frihetsrörelser. Jfr Burschenschaft.

Demanchera [demanʃēra], fr. *démancher* (af prefixet *dé*, från, och *manche*, gripbräde, "hals"), *mus.*, på stråk- och knäppinstrument ömsa läge, genom att låta vänstra handen glida ett stycke utefter instrumentets hals.

Demanda, Sierra de la (i forntiden *Mons Idubeda*), en bergstock vid östra kanten af den spanska platån i prov. Burgos och Logroño. Den består af starkt veckade siluriska lager och når i Cerro de San Lorenzo 2,305 m. höjd. Dess högsta parti är snöbetäckt största delen af året.

Dema'nt, *miner.* Se Diamant.

Demantelēra (fr. *démanteler*, af upphäfvande prefixet *de* och *manteau*, provens. *mantel*, ringmur), nedrifva murarna kring; göra (en befästning) oanvändbar för försvarsändamål genom desarmering, nedrifning af bröstvärn, förstöring af flankeringsverk och stormhinder m. m. d., nedlägga, slopa, utan att alldeles rasera densamma. En högre grad af förstöring uttrycker termen demolera. I art. 2 af konventionen mellan Sverige och Norge 13 okt. 1905 ang. neutral zon, befästningars nedläggande m. m. äro i franska texten orden "skola de befästningar — — nedläggas" öfversatta med "les fortifications — — seront démantelées". L. W:son M.

Demarātos (grek. *Δημάρατος*, lat. *Demarātus* l. *Damarātus*), konung i Sparta omkr. 490 f. Kr., råkade i fiendskap med sin medkonung, Kleomenes, och förjagades af denne med anledning af ett tvifvel rörande D:s äkta konungsliga härkomst. Han flydde då till konung Dareios I i Persien, som mottog honom med utmärkelse och skänkte honom landbesittningar. 480 var han Xerxes följaktig på det stora fälttåget mot Grekland; men de fullkomligt välgrundade upplysningar och råd, som han därvid meddelade, vunno intet förtroende. Ännu lång tid efteråt lära ättlingar af D. hafva regerat öfver ett litet område i Aiolis. A. M. A.

Dema'rk (grek. *de'marchos*, af *dēmos*, menighet, och *a'rchēin*, härska), egentl. folkbehärskare; i Aten namn på föreståndaren för en demos (se d. o.); hos senare grekiska författare begagnades ordet såsom öfvers. af det romerska *tribunus plebis* ("folktribun").

Demarkationslinje (af fr. *demarcation*, begränsning), *krigsv.*, en gränslinje, som vid ingående af stillestånd fastställes mellan tvenne krigförande arméer och hvilken ingen af dem har rättighet att öfverskrida. C. O. N.

Dema'rsch (fr. *démarche*, eg. sätt att gå), tillvägagående, åtgärd, mått och steg.

Demas, aposteln Paulus' följeslagare och medhjälpare. Han vistades hos Paulus under dennes första fångenskap i Rom och äfven under någon tid af den andra, men öfvergaf honom sedan och begaf sig till sin fädernestad, Thessalonike, för att återtaga sitt forna världsliga yrke (jfr Kol. 4: 14, Filemon v. 24 och 2 Tim. 4: 10). J. H. B.

Demaskēra (fr. *démasquer*, af *masque*, ansiktsmask), rycka masken från någons ansikte; afslöja, blotta. — Demaskera ett batteri, *artill.*, öppna eld från ett dittills för fienden doldt batteri.

Demave'nd, högsta toppen af Elbursked jan s. om Kaspiska hafvet i norra Persien, en tämligen ung, nu slocknad vulkan, hvars krater dock ännu utsänder svafvelångor. 5,670 m. D., hvars namn betyder "andarnas hem" eller möjligen "vindarnas berg" l. "rökberget", har många gånger bestigits af européer, först af Sir Taylor Thomsen 1837 och äfven af Sven Hedin 1890. Berget erbjuder en i hög grad målerisk och imponerande anblick. Det höjer sig nämligen med mer än 3,000 m. öfver de kringliggande topparna, och dess regelbundna hjässa, som skimrar gulgrön på grund af den svafvelskorpa, hvarmed stenen öfverallt är öfverdragen, ses i dessa trakters klara luft många mil. Vulkanen bär snö året om, mest på den fuktiga och brantare nordsidan, där snögränsen ligger på 4,300 m. höjd.

lfva kratern är alltid fylld med snö af egen-nlig blågrön färg. Flera glaciärer skjuta ned ör bergets sidor, en t. o. m. ned till 2,900 m. d, och många strömmar söka sig genom korta ar ned till Kaspiska hafvet eller försvinna i öknen t s. Flerstädes både på sidorna och vid foten nas varma källor af ända till 65° C. Nu anses vul-nen som ett tillhåll för onda andar, men de gamle serna prisade den som alla bergs fader och gåfvo n namnet Ljusberget eller Jordens nafle.

De'mbea, norra delen af landskapet Amhara i essinien, n. om Tanasjön, som äfven kallas mbeasjön, ett väl bevattnadt och fruktbart gland, som dels är odladt, dels är betesplats för rika hjordar, mest af får. Hufvudstad är Gon-r.

Dembia, flod i prov. Rivières-du-Sud i Franska nea, uppstår af Kakriman och Kokoulo i Fouta lon och faller ut i Sangaréaviken af Atlantiska vet. Dess nedre lopp åtskiljer landskapen Koba Kapitay.

Dembi'nski, Henryk, polsk general, f. 16 jan. 91 i Krakau, d. 13 juni 1864 i Paris, utbildades ingenjörakademien i Wien och inträdde 1809 len med fransmännen förbundna polska armén. n deltog med utmärkelse i fälttågen 1812—13 olensk, Leipzig) och begaf sig därefter såsom skt sändebud till Paris, där han stannade till poleon I:s fall. Då den polska resningen 1830 röt, ingick han såsom major i nationalhären och örde flera lysande bragder, såsom när han vid slev (25 april 1831) framgångsrikt försvarade mot en öfverlägsen fiende — efter hvilken be-ft han blef general — och när han från Litauen ade sig väg till Warschau. Då Polens läge var värst, blef D. för sextio timmar utsedd till ste befälhafvare i Skrzyneckis ställe. Sedan rschau fallit och allt hopp för Polen var ute, af han sig till Dresden och sedan till Paris, rest han var mycket verksam för den polska igrationen. 1849 fick D. högsta befälet öfver den gerska hären, men måste taga afsked från denna attning efter det förlorade slaget vid Kapolna, —28 febr. s. å. I juni s. å. fick han befälet er den ungerska nord-armén, förlorade drabb-garna vid Szöreg (5 aug.) och vid Temesvar aug.) samt flydde till Turkiet. 1850 slog han ned i Paris. — D. utgaf *Mémoires sur la cam-me de Lithuanie* (1832) och *Coup d'oeil sur les niers événements de la révolution de Pologne* 37). C. O. N.

Dêmêlé [demelē], fr. (af *mêler*, blanda), förveck-g, tvist, träta; handgemäng, strid.

Dementēra (fr. *démentir*, af lat. upphäfvande fixet *de* och *mentīri*, ljuga), vederlägga, förneka, ntligen bestrida riktigheten af ett påstående eller te. — Dementi [-menti l. -mantī], fr. *dé-nti*, förnekelse, gendrifvande, offentlig förklaring en uppgift är sanningslös eller grundlös.

Deme'ntia (lat., af *de*, ifrån, och *mens*, förnuft). Sinnessjukdomar.

Demerara l. Demerary [demərā'rə l. demə-ri]. 1. Flod i brittiska Guyana. Den upprinner på ccaribergen, har några betydande fall och flyter i Atlantiska hafvet vid Georgetown. Längd 300 ., däraf 120 km. segelbara för kustfartyg, medan ar kunna gå än högre upp. — 2. Grefskap i den brittiska kolonien Guyana. Det omfattar kust-sträckan mellan floderna Essequibo och Berbice. 171,000 inv. (1901). Hufvudstad är Georgetown.

Demēter (grek. *Δημήτηρ*), motsvarande romarnas Ceres, en af den grekisk-romerska mytologiens äldsta, ända från den pelasgiska tiden härrörande, gudomligheter, dotter af Kronos och Rhea, var egentligen en personifikation af den moderliga, frukt-bärande jorden och dyrkades företrädesvis såsom

årsväxtens välvilliga gifvarinna. Medelpunkten af Demetersagan bildar det förhållande, i hvilket gudinnan stod till sin dotter Persefone (Proser-pina), eller Kore (”jungfrun”), som bortröfvades af Pluton, underjordens gud, för att blifva hans gemål. Efter långvarigt sökande lyckades D. åter-finna sin dotter och hos Zeus utverka, att denna skulle blott en tredjedel af året tillhöra Pluton och underjorden, men den öfriga tiden vistas ofvan jord hos sin moder — en bild af växtlifvet, som under vintern slumrar i jordens sköte, men under våren och sommaren framträder i ljuset. På grund af detta nära samband med naturlifvet och underjordens makter räknades D. själf till de s. k. ”chthoniske” (underjordiske gudarna. D:s dyrkan var vida ut-bredd inom Grekland, och hufvudorten för den-samma var Eleusis (i Attika), där en hemlighets-full gudstjänst, de berömda eleusinska my-sterierna (se d. o.), var egnad åt henne. Kvinnorna i Aten och åtskilliga andra stater firade till hennes ära den s. k. thesmoforiafesten, vid hvilken gudinnan dyrkades såsom ”lagstifta-rinna” (thesmoforos), emedan den under hennes hägn stående sädesodlingen ansågs vara grundvalen för allt ordnadt samhällsskick. — Ända från år 493 f. Kr. hade Ceres i närheten af Circus maximus i

Rom ett tempel, där hon dyrkades enligt grekiska religionsbruk. — I grekernas bildande konst framställes D. vanligen såsom en skön, fullmogen kvinna i rikt draperad, fotsid dräkt, med en krans af sädesax på hufvudet samt med en fackla eller en

vallmostängel och en med ax fylld korg eller en sädeskärfve. Vidstående illustrationer, en stående och en sittande D., äro afbildningar från väggmålningar i Neapel. A. M. A.

De'meter, Dimitrija, kroatisk författare, f. 1811 i Agram, d. 1872, härstammade från en grekisk köpmansslägt i Macedonien, studerade medicin i Wien och Padova, men egnade sig efter återkomsten till Agram åt litterär verksamhet och deltog lifligt i den s. k. illyriska rörelsen under Gaj. Några år var han ock redaktör af den officiella tidningen ''Narodne novine''. Sin största betydelse hade D. såsom dramatisk författare och ledare af den kroatiska nationalteatern i Agram. Han skref själf flera skådespel i nationell anda, däribland två efterbildningar af äldre dalmatinska dramer af Gledjević och Ivan Š. Gundulić (Kärlek och plikt samt Blodshämnden), och gjorde flera öfversättningar af utländska dramer, däribland delar af Goethes ''Faust''. D:s förnämsta verk äro: den lyrisk-patriotiska diktcykeln *Grobničko polje* (Graffältet, 1842) i Byrons stil och tragedien *Teuta* (1844) med ämne från den illyriska sagotiden (efter en krönika af Polibio), förhärligande den kroatiska forntiden. Båda dessa verk utgåfvos af Matica Hrvatska 1891 med biografisk och litterär inledning af Vl. Mažuranić (Demeters systerson) och prof. Fr. Marković. A—d J.

Demētrias (grek. *Δημητριάς*, lat. *Demētrias*), fordom hamnstad i tessaliska landskapet Magnesia, vid Pagaseiska viken. Det grundlades 290 f. Kr. af Demetrios Poliorketes och var de macedoniske konungarnas vanliga residens. Obetydliga ruiner finnas vid Goritza nära Volo.

Demetrios från Falēron (grek. *Δημήτριος Φαληρεύς*, lat. *Demetrius Phalēreus*), grekisk statsman, f. omkr. 345 f. Kr. i den attiska hamnorten Faleron (däraf namnet), egnade sig i sin ungdom åt filosofiens studium och var lärjunge af peripatetikern Theofrastos, men vann därjämte tidigt anseende såsom politiker och sattes af Kassandros (318 l. 317) i spetsen för Atens statsförvaltning. I tio år förestod han denna med stort beröm och gjorde sig därunder så älskad af folket, att detta skall hafva egnat honom 300 l. 360 ärestoder (en för hvarje dag i året). Sedermera måste han dock vika för Demetrios Poliorketes (307), hvarvid det vankelmodiga folket icke allenast kullstörtade hans statyer, utan äfven dömde honom till döden. D. flydde först till Tebe, och sedan till Egypten. I sistnämnda land emottogs han välvilligt af Ptolemaios Lagu, hvilken han länge tjänade såsom rådgifvare. Under Ptolemaios Filadelfos råkade han i onåd och dog ej långt därefter (283) i öfre Egypten. D. var icke allenast en duglig statsman, utan äfven en framstående talare, en stor vän af vetenskaplig bildning samt själf en mångsidig och flitig författare i filosofiska, historiska, retoriska och grammatiska ämnen. Af hans tal och historiska skrifter finnas några fragment i behåll. Ett honom tillskrifvet retoriskt arbete tillhör en senare tid. A. M. A.

Demetrios (grek. *Δημήτριος*, lat. *Demetrius*), två syriska konungar. — 1. D. I Sotēr, son af Seleukos Filopator i Syrien, sändes 175 f. Kr. af sin fader såsom gisslan till Rom, där han tillbragte en stor del af sin ungdom. Efter sin faders död flydde han, måhända med senatens vetskap, för att mot sin broder Antiochos bevaka sin rätt till tronen. Han lyckades blifva utropad till konung och såsom sådan af romarna tolererad, om också icke formligen erkänd. Han beskylldes för omättlig drycken-skap och ådrog sig äfven genom öfverdrifven hårdhet sina undersåtars hat. Mot judarna, hvilka under Judas Makkabi sökte frigöra sig från Syriens öfvervälde, förde han ett föga lyckligt krig och omkom i striden mot den af romarna understödde tronpretendenten Alexander Balas (150). Tillnamnet ''Soter'' (räddaren) fick han af babylonierna, därför att han befriat dem från satrapen Timarchos.

2. D. II Nikātor (''segraren''), den förres son, kom, liksom fadern, i sin ungdom såsom gisslan till Rom, men återvände snart till Syrien, där han efter Alexander Balas' förjagande besteg sin faders tron. Sina undersåtars upprorsförsök bekämpade han dels medelst främmande legotrupper, dels med tillhjälp af judarna under makkabén Jonatan. Till följd af sin trolöshet fick han dock sedermera denne till fiende och led därefter svåra motgångar. Ett krig mot Partien tog snart en för D. olycklig vändning och bragte honom i fångenskap hos den partiske konungen Mithridates. Han befriades slutligen af sin broder Antiochos och återfick efter dennes död (129) äfven väldet öfver Syrien, men blef år 125 mördad under ett uppror. A. M. A.

Demetrios (grek. *Δημήτριος*, lat. *Demetrius*), namn på två macedoniska konungar. — 1. D. Poliorkētes (''belägraren'' eller ''stadserövraren'', så kallad med anledning af de vidlyftiga belägringsmaskiner, hvilka han använde vid beläg-

ngen af städerna Salamis på Cypern och Rhodos), ar son af Alexander den stores fältherre Antigonos ch föddes omkr. 336 f. Kr. Han deltog tidigt och med utmärkelse i de många krig, som hans fader förde mot Alexanders öfriga fältherrar. Efter att

med växlande framgång hafva kämpat mot Ptolemaios och Seleukos afseglade han (307) med en stor flotta från Efesos för att befria Grekland från Kassandros' herravälde. Aten öppnade frivilligt sina portar för D., som mot dess invånare visade en kunglig frikostighet och af dem belönades med kungliga vördnadsbetygelser. Efter nya fälttåg återvände D. till Aten, tillbragte där en längre tid under utsväfningar och storartade lustbarheter, men kallades ånyo af sin fader till hjälp mot de förbundne fältherrarna Ptolemaios, Kassandros, Lysimachos och Seleukos, besegrades af dem i en afgörande strid vid Ipsos i Frygien (301), där den gamle Antigonos stupade, och räddade sig därefter med en ringa styrka till Efesos. I Aten, som han nu ville göra till medelpunkt för ett nytt sjövälde, blef han ej vidare mottagen, men lyckades underlägga sig åtskilliga andra kuststäder och ingick en förening med Seleukos, åt hvilken han gaf sin dotter Stratonike till gemål. Därefter vände han sig ånyo mot Grekland samt eröfrade Salamis, Ägina och Aten, hvilken stad han, oaktadt dess illsade trolöshet, behandlade med stor mildhet. Åren slog han spartanerna vid Mantineia och tågade mot Macedonien, hvarest han, sedan han låtit undanröja den unge Antigonos, Kassandros' son, lyckades blifva utropad till konung (294). Efter att hafva kufvat det upproriska Beotien företog han ett fälttåg mot konung Pyrrhos i Epirus (289). Men till följd af myteri bland de macedoniska trupperna såg han sig tvungen att fly från Macedonien (287), och efter fruktlösa försök att annanstädes vinna fast fot öfverlämnade han sig slutligen åt Seleukos (286). Såsom dennes fånge dog han i Apamea i Syrien (283). — D. gifver oss en typisk bild af den oroliga och lidelsefulla tid, under hvilken han lefde. Handlingskraft, lättsinne och njutningslystnad funnos hos honom i en sällsam förening. Jämte den högsta grad af personlig tapperhet ådagalade han en ovanlig fältherreskicklighet; men genom obetänksamhet och öfverdåd lät han mången gång lyckan gå sig ur händerna. Han älskade faran och striden mer än den lugna besittningen och jagade rastlöst från det ena äfventyret till det andra. Han var med ett ord en genialisk och i allo rikt utrustad natur, men utan sedlig hållning eller ideellt syftemål och städse hemfallen åt ögonblickets ingifvelser. — En af Plutarchos författad lefnadsteckning öfver honom finnes ännu i behåll.

2. D. II, son af Antigonos Gonatas, sonson af D. Poliorketes, regerade öfver Macedonien 240—229 f. Kr. och förde många strider med folken i angränsande länder. A. M. A.

Demētrius, namn på ryska storfurstar. Se Dimitrij.

Demetsäna, grekisk stad. Se Dimitsana.

Demetz [demä's], Frédéric Auguste, fransk filantrop, f. i Paris 1796, d. därst. 1873, bekläddе åtskilliga juridiska ämbeten och var bl. a. ledamot af appellationsdomstolen i Paris. Då han 1837 besökte Förenta staterna i Nord-Amerika för att taga kännedom om därvarande straffanstalter, kom han till klar insikt om, att straffanstalter endast i jämförelsevis ringa grad förmå hämma återfall i brott. Enligt hans tanke väckes den moraliska kraften hos unga brottslingar bäst därigenom, att man låter dem vara i beröring med världen, gifver dem undervisning och vänjer dem vid arbete, men aflägsnar dem från de stora städerna. Tillsammans med sin vän vicomte de Bretignière de Courteilles stiftade han 1839 "La société paternelle de Mettray" och anlade på den senares gods i Mettray (nära Tours) en åkerbrukskoloni eller förbättringsanstalt för unga vilseförda gossar. Se vidare Mettray.

Demibastiōn (af fr. *demi*, half-, och *bastion*), *fortif.*, halfbastion (se d. o.).

Demidov, framstående rysk mecenatsläkt, härstammande från en vapensmed i Tula vid namn Demid Antufiev.

1. Nikita Demidovitj D., f. 1656, d. 1725, grundläggaren af släktens förmögenhet, var en utmärkt vapenfabrikant under Peter den stores regering, fick redan 1701 tillstånd att idka järnhandtering och anlade flera järnbruk i Ural 1716. I anläggandet af Petersburg tog D. liflig del med stor frikostighet.

2. Akintij Nikititj D., den föregåendes son, f. 1678, d. 1745, utvidgade den industriella verksamheten till Sibirien, anlade gruf vor i Kolyvan och införde stora förbättringar i bergsbruket.

3. Prokofij D., den föregåendes son, f. 1710, d. 1768, var mycket beryktad för sina originella påhitt och för sin stora välgörenhet. Så t. ex. anordnade han en folkfest i Petersburg (1778), där brännvinet flöt så ymnigt, att det kostade 500 människor lifvet. Åt hittebarnshuset i Moskva skänkte han mer än 1 mill. rubel samt stora summor åt handels- och folkskolor. Hans broder Nikita gjorde sig känd som vetenskapens gynnare.

4. Nikolaj Nikititj D., den sistnämndes son, f. 1773, d. 1828, utmärkte sig ock för storartad välgörenhet under Napoleons krig och grundade ett stort tafvelgalleri i Florens, där han ock anlade ett hittebarnshus. Hans staty restes i Florens 1871.

5. Pavel Grigorjevitj D., sonson af D. 1, f. 1738, d. 1821, intresserade sig varmt för undervisningsväsendet och skänkte stora summor till universiteten, särskildt till det i Tobolsk påtänkta universitetet, som sedan förlades till Tomsk.

6. Pavel Nikolajevitj D., son till D. 4, f. 1798, d. 1841, guvernör i Kursk, byggde flera kolerasjukhus och stiftade det s. k. demidovska priset, som utdelas af ryska vet.-akad.

7. Anatolij Nikolajevitj D., furste af San Donato, den föregåendes broder, rysk mecenat och författare, f. 1812, d. 1870, var en tid rysk chargé d'affaires hos storhertigen af Toscana, som upphöjde honom till furste af San Donato. Till följd af sitt giftermål med den romersk-katolska prinsessan Matilda af Montfort (en dotter af Jérôme

Bonaparte) blef han emellertid utesluten ur ryska statens tjänst och kallad till Petersburg för att stå till svars inför kejsaren, hvars ynnest han likväl snart återvann. Han framkallade på flera ställen i Ryssland de mest storartade välgörenhetsanstalter, främjade på allt sätt konst och vetenskap och egde själf en utomordentligt rik konstsamling, hvilken såldes på auktion 1880. 1837 utrustade han på egen bekostnad en vetenskaplig expedition till södra Ryssland, hufvudsakligen för uppdagandet af nya stenkolsfält. Resultaten af expeditionens undersökningar (1837—40) nedlade han i flera praktverk. Därjämte utgaf han *Lettres sur l'empire de Russie* (1840) och *Album pittoresque et archéologique en Russie* (1871) m. fl. (A—d J.)

Demigorge [-gå'rj], fr. (af *demi*, half-, och *gorge*, svalg), *fortif.*, hälften af den rygglinje (bastionsgorge), som förenar de båda kurtin-vinklarna i en bastion. En demigorge innefattar således afståndet mellan kurtinvinkeln och bastionens kapitallinje. Jfr Bastion. G. U. (L. W:son M.)

Demilune [-ly'n], fr. (af *demi*, half-, och *lune*, måne), egentl. halfmåne, *fortif.*, ett företrädesvis i bastionssystemet användt utanverk. Se Ravelin. (L. W:son M.)

Demimonde [-må'ŋd], fr. (af *demi*, half-, och *monde*, värld), egentl. "halfvärlden" (i motsats till "le beau-monde", "le grand monde", den högre societeten), en genom A. Dumas d. y:s drama "Le demi-monde" (1855) uppkommen benämning på de i storstäder (i synnerhet Paris) talrikt förekommande klasser af äfventyrliga existenser, som söka i sitt yttre skick efterhärma den förnäma världens lefnadssätt. Särskildt har ordet alltmer kommit att företrädesvis begagnas om skörlefnadskvinnor, som omgifvas af lyx. Dumas i sitt drama skiljer på *le monde* (de ärbara kvinnorna af stånd), *le demimonde* och *les prostituées*.

Deminūtio ca'pitis (lat.), *jur.*, upphäfvande af en persons rättsställning. Se Capitis deminutio.

Demirbasch, turk. (af *demir*, järn, och *basch*, hufvud), "järnhufvudet", ett binamn, som turkarna gåfvo Karl XII efter kalabaliken vid Bender.

Demirelief [dmirəliä'f], fr., halfupphöjdt arbete. Jfr Relief.

Demir Hissar, turk. ("järnborgen"), stad i turkiska vilajetet Saloniki, vid ett litet tillflöde till Struma och vid järnvägen Dede—Agatsch—Saloniki. Omkr. 8,000 inv., öfvervägande turkar. Gamla klippgrafvar.

Demir Kapu, turk. Se Järnporten.

Demisec [dmise'k], fr., halftorr. Se Champagne.

Demissiōn (fr. *démission*, af lat. *demi'ttere*, nedsläppa), nedläggande (af ett ämbete), afträdande (från en syssla). — Demissionēra, inlägga om afsked från ett ämbete; afgå.

Demiteinte [dmitä't], fr. (af *demi*, half-, och *teinte*, färg), halfskugga, mellanfärg.

Demite'rm (fr. *demiterme*, af *demi*, half-, och *terme*, termin, hafvandeskap), dyna, som under franska direktoriets tid (senare hälften af 1790-talet) kvinnorna nyttjade för att låtsa hafvandeskap. (I midten af 1800-talet höll bruket af demitermer på att åter komma på modet.)

Demiu'rg (grek. *demiurgo's*, af *dēmos*, folk, och *e'rgon*, verk), ursprungligen som idkar en offentlig eller allmännyttig verksamhet; verkmästare, byggmästare, konstnär; i Attika före Peisistratos' välde handtverkarna (jämte konstnärer och läkare) såsom tredje samhällsklass bredvid adeln och bondeklassen; i några peloponnesiska stater titel på de högste öfverhetspersonerna; *filos.*, hos Platon gudomen som skapande, ordnande, världsbildande makt; hos gnostikerna en från den högste guden skild och honom underordnad skapare af sinnevärlden, delvis identifierad med den gammaltestamentlige guden och då uppfattad som ett relativt ondt väsen; hos nyplatonikerna världssjälen, som danat materien och själf utgör en andra emanationsform af det absoluta. Uttrycket begagnas ofta i Stagnelius' lyriska diktning, med anslutning till innehållet i "Adams bok" (se d. o.). Se Gnosticism och Nyplatonism.

Demivierge [dmi-viä'rj], fr. (af *demi*, half-, och *vierge*, jungfru), "half-jungfru", ett af den franske författaren Marcel Prévost (se d. o.) infördt ord, betecknande en ung flicka, som visserligen är fysiologiskt intakt, men genom dåligt sällskap och oblyg kurtis mist sin sinnesrenhet.

De'mme, Hermann Kristian Gottfried tysk andlig talare och skriftställare, f. 1760 i Mühlhausen, d. 1822 som generalsuperintendent i Altenburg, där han på ett förtjänstfullt sätt ordnade kyrkoväsendet och främjade ungdomens undervisning. Under pseudonymen Karl Stille skref D. bl. a. *Der pächter Martin und sein vater* (1792—93; 3:e uppl. 1802), *Abendstunden in dem familienkreise gebildeter und guter menschen* (1804) och *Gebete und betrachtungen* (1818). Han var äfven en utmärkt psalmdiktare.

De'mmin, kretsstad i preussiska regeringsområdet Stettin, vid Peene. 12,079 inv. (1900). D. har tre förstäder, ett gymnasium, en evangelisk och en katolsk kyrka. Metallgjuteri, socker- och margarintillverkning, klädesväfveri m. m. samt liflig handel med åkerbruksalster och ull. — D., som under medeltiden kallades *Timin*, *Demmyn* och *Dammyn*, omnämnes först 1070. Redan i 12:e årh. hade det murar; det förstördes 1164 af Henrik Lejonet och intogs 1211 af Valdemar Seir, men gjorde sig åter fritt 1227 och ingick i Hansan 1283. D. intogs 14 febr. 1631 af Gustaf II Adolf, och dess befästningar förstärktes sedan enligt af Traytorrens uppgjord plan. 1637 utrymdes D. af svenskarna, men återtogs af Banér 1638, hvarefter förstärkningsarbetena fullföljdes, från 1647 efter ett af Mardefelt med Dahlberghs hjälp utarbetadt förslag, hvarvid slottet D., som låg s. om staden invid floden, indrogs i befästningen. 11 nov. 1659 intogs staden af brandenburgarna, efter att hafva belägrats sedan 15 okt., men återlämnades till Sverige vid fredsslutet 1660. I aug. 1676 började den belägras af de allierade samt gaf sig 30 sept., men återkom efter freden 1679 ånyo till Sverige. Fästningsverken fingo sedan förfalla, och först sedan Dahlbergh. som ansåg D. vara nyckeln till Pommern vid anfall västerifrån, anfört klagomål häröfver, utfördes några iståndsättningsarbeten. D. eröfrades dock af preussarna 1715 efter en kortare belägring och afträddes till dem 1720. Under sjuåriga kriget (1756—63) besattes D. flera gånger af svenskarna, som där 1761 lågo i läger någon tid. 3 april 1807 öfverrumplades

aden af svenskarna och började af dem förstär-
as, men måste åter utrymmas 17 s. m. Fästnings-
erken äro nu sedan länge slopade. L. W:son M.

De'mmin, August, tysk konst- och konstslöjds-
storiker, f. 1823 i Berlin, d. 1898 i Wiesbaden,
ar bosatt i Paris 1840—72 och använde en stor
del af hvarje år till resor i Europa och Asien för
konstarkeologiska studier och gräfningar. Sedan
872 var han bosatt i Wiesbaden. D. inlade för-
änst om kännedomen af keramiken och strids-
apnens utveckling. De viktigaste af hans arbeten
ro *Guide de l'amateur de faiences et porcelaines* (
861, 4:e uppl. 1873), *Guide des amateurs d'armes
armures anciennes* (1869, med öfver 5,100 af-
ildningar), *Encyclopédie... des beaux-arts plas-
ques* (5 bd, 1872—80; med 6,000 afbildningar),
lla äfven i tyska upplagor, samt *Keramikstudien*
bd, 1881—83) och *Studien über die stofflich-
ildenden künste und kunsthandwerke* (7 serier,
887—93). D. författade äfven lustspel, dramer,
manor och nationalekonomiska uppsatser.

De'mmler, Georg Adolf, tysk arkitekt, f.
804 i Güstrow, d. 1886 i Schwerin, studerade
id Bauakademie i Berlin, inträdde 1824 i mecklen-
urgisk tjänst och hade stor förtjänst om arkitek-
uren i synnerhet i staden Schwerin, hvars för-
ämsta byggnader äro af honom, såsom *Teatern*,
ådhuset, *Arsenalen* och *Regeringsbyggnaden*, men
amför allt *Storhertigliga slottet*, hvari det gällde att
ll gamla rester från Wallensteins dagar lägga pas-
ande nya former, hvilka hämtades från den franska
enässansen. Inblandad i det politiska oväsendet
848 och 1849, måste han lämna arbetet, som ej
lef slutfördt efter hans förträffliga planer, utan
ndrades och 1858 fullbordades under berlinaren
tülers ledning. Under tiden var D. borta på
esor, men fick återkomma 1857 och ombyggde 1875
eatern. (G—g N.)

Demobilisēra (af fr. *démobiliser*), *krigsv.*, åter-
försätta en armé från krigsfot till fredsfot. De-
nobiliseringen omfattar: 1) styrkans nedbringande
genom hemförlofning af det manskap, som tjänat
ill dess ökande från freds- till krigsstyrka; 2)
ersättnings- och besättningstruppers upplösning och
emförlofvande; 3) afyttrande af det under freden
fverflödiga antalet hästar och fordon; 4) återlämn-
ande till förråden af för fredsförhållandena obe-
öfliga vapen och ammunition; 5) indragande af
ådana befattningar, som tillkommit endast för
rigets skull; 6) upphäfvande af krigstillståndet för
le fästningar, hvilka blifvit däruti försatta m. m. d.
Demobiliseringen sker särskildt för hvar och en af
rméns största taktiska och administrativa enheter.
Den skulle således vid svenska armén ske arméför-
delningsvis. Jfr Mobilisera. G. U. (C. O. N.)

Democritus, grekisk filosof. Se Demokritos.

Democritus (Christianus Democritus),
pseudonym. Se Dippel, J. K.

Demodex, *zool.* Se Hårsäckkvalstret.

Demodōkos (grek. *Δημόδοκος*), en i Odysséns
åttonde sång uppträdande gudaingifven blind sångare
hos faiak-konungen på Scheria.

Demofon (grek. *Δημοφῶν*, lat. *Demophon*), *myt.*
— 1. En son af Keleos i Eleusis. Såsom spädt
barn vårdades han af Demeter, under hennes
vistelse i Keleos' hus. — 2. En son af Theseus
och Phaidra (eller amasonen Antiope). Han var
konung i Aten och deltog, enligt den yngre sagan,
i tåget mot Troja. A. M. A.

Demogeot [dømå'å], Jacques Claude,
fransk litteraturhistoriker, f. i Paris 1808, d. därst.
1894, var professor vid Faculté des lettres i Paris.
Utom en mängd större och mindre litteraturhistori-
ska studier utgaf han den mycket använda handboken *Histoire de la littérature française depuis
ses origines jusqu'à nos jours* (1851, 27:e uppl.
1903).

Demografī (af grek. *dēmos*, folk, och *gra'fein*,
skrifva), begagnas, i synnerhet i franska arbeten,
såsom synonymt med befolkningsstatistik. Andra
användningar af ordet, af en del tyska författare,
hafva ej kommit i allmännare bruk.

Demoiselle [dømωašä'l], fr. (af mlat. *dominice'lla*,
af lat. *do'mina*, husfru, härskarinna), urspr. adlig
jungfru eller fru; i senare tid beteckning för ogift
fruntimmer af ofrälse börd. Jfr Mademoiselle.

De Moivre [dø mωavr], Abraham, fransk
matematiker. Se Moivre.

Demokrāt, anhängare af demokratiskt samhälls-
skick (se Demokrati).

Demokrater, politiskt parti i Nord-Amerikas för-
enta stater. Partimotsättningen mellan federa-
lister och antifederalister (se dessa ord),
som uppkom under striderna om ratifikationen af
Förenta staternas författning (1787—89), kunde
omkr. 1815 sägas alldeles ha upphört, i det att
det senare partiet, hvars medlemmar sedan 1793
kallats republikaner och vid nämnda tid
började upptaga namnet demokrater, då blef
allenahärskande och fortfor att vara det under
Monroes från partistrider fria presidentskapstid
(''Era of good feeling'', 1817—25). Ur detta stora
partis sedan inträffade splittring ha de moderna
amerikanska partierna framgått. Demokraterna
organiserades först åren 1825—29 af Martin van
Buren som ett oppositionsparti mot regeringens af
presidenten J. Q. Adams och statssekreteraren Henry
Clay ledda anhängare; de samlades kring general
Andrew Jackson och kommo till makten genom
dennes seger vid presidentvalet 1828. I samband
med presidentvalet 1832 fulländades organisations-
arbetet inom båda de stridande partierna, hvilka
då höllo de första allmänna partikonventen (*nation-
al conventions*). Adams' och Clays anhängare
kallade sig nationella republikaner,
van Burens och Jacksons demokratiska re-
publikaner, partibenämningar, som snart ut-
byttes mot de kortare whigs och demokra-
ter. Inom demokraternas led inträffade redan följ-
ande år en splittring, i det att ytterlighetsmännen
från sydstaterna under Calhouns ledning starkt
opponerade sig mot presidenten Jacksons energiska
uppträdande för Unionens upprätthållande i den
s. k. nullifikationsstriden (jfr Nullifikation).
Denna söndring bilades fullständigt 1837. Partiets
program innefattade vid denna tid som hufvudpunkt
ett kraftigt häfdande af den gamla jeffersonska
grundsatsen om de särskilda staternas rättigheter
gentemot centralmakten. I samband härmed stod
Jacksons strid mot Förenta staternas banks privi-
legierade ställning; sydstaternas ekonomiska in-
tressen förmådde därjämte partiet att motsätta sig
den protektionistiska tullpolitik, hvars främste måls-
man var whigledaren Clay. Demokraterna segrade

vid presidentvalet 1836 (van Buren), men besegrades 1840 af whigs (Harrison). Vid 1844 års presidentval gjorde demokraterna Texas' annektering till främsta programpunkt, vrakade sin gamle ledare van Buren och genomdrefvo valet af den obetydlige Polk. Därmed gjordes slaffrågan aktuell i amerikansk politik, och den förorsakade genast en ny splittring bland demokraterna, framför allt i staten New York. Dess demokrater delade sig i två grupper, kända under öknamnen Barnburners (''ladubrännare'', de som ''brände ladan för att bli kvitt råttorna'') och Hunkers (''eftertraktare af ämbeten''). De förre voro partiets radikaler, motsatte sig slafveriets införande i nya territorier och höllo på van Buren; de senare underkastade sig af fruktan för nederlag vid valen slafstaternas fordringar. Schismen kom till utbrott vid partikonventet i Utica (maj 1848) och ledde till att ''barnburners'' på ett möte i Buffalo (aug. s. å.) förenade sig med slafverifientliga whigs till Freesoilpartiet (se Freesoilers). Följden häraf blef partiets nederlag vid 1848 års presidentval. Än en gång återförenades partiet efter Clays berömda ''kompromiss af år 1850'', hvilken antogs ha ledt till slafverifrågans lösning för långa tider. Demokraterna segrade nu vid presidentvalen 1852 (Pierce) och 1856 (Buchanan), men drefvos, sedan striden i slafverifrågan uppflammat på nytt genom Douglas' Kansas-Nebraska-bill 1854, fullständigt öfver i armarna på slafverimännen från sydstaterna. Dessas långt gående kraf framkallade vid 1860 års presidentvalskampanj en ny schism inom partiet på nationalkonventet i Charleston (apr.); nordstaternas demokrater nominerade Douglas, sydstatsmännen Breckinridge, och de söndrade demokraterna besegrades vid valet af det nybildade republikanska partiet med Lincoln. Under inbördeskriget förvandlades demokraterna till ett unionsfientligt sydstatsparti, och efter krigets slut dröjde det länge, innan partiet hann reorganiseras på nya, nationella grundvalar. Dit slöto sig nu äfven spillrorna af det gamla whigpartiet i sydstaterna; man erkände krigets resultat, men sökte utestänga negrerna från utöfvande af rösträtt, och genom sin opposition mot de höga protektionistiska tullarna samt mot korruptionen i förvaltningen under Grants båda presidentskap började demokraterna ånyo vinna allt fler anhängare äfven i nordstaterna, till dess de omsider 1884 (med Cleveland) segrade vid presidentvalet. Under de senaste decennierna har det demokratiska (likaväl som det republikanska) partiet förlorat alltmer af sin ursprungliga karaktär; nya grupper ha tillkommit inom och utom de båda gamla historiska partierna, och den skarpa motsättningen mellan dessa vid valen upprätthålles nu förnämligast genom deras allt rikare utbildade partiorganisationer. Demokraterna, som sedan 1884 endast en gång (1892) segrat vid presidentvalet, ha under sin kamp mot republikanerna på senare år väsentligen förfäktat en jämförelsevis frihandelsvänlig tullpolitik samt afhållsamhet från imperialistiska tendenser på utrikespolitikens område. Partiets anslutning till kravet på fri silfverutmyntning föranledde vid 1896 års presidentvalskampanj en secession af de s. k. gulddemokraterna, men vid 1904 års kampanj uttalade sig partikonventet och den nominerade presidentkandidaten Parker, trots Bryans ifriga protester, för guldmyntfotens bibehållande. V. S—g.

Demokrati (af grek. *dēmos*, folk, och *kratēin*, härska). Forntidens greker förstodo därmed en i deras stadsstater vanlig republikansk statsform, enligt hvilken alla fria medborgare hade lika rätt att deltaga i folkförsamlingen och denna själf omedelbart handhade statsstyrelsen (omedelbar demokrati). Aristoteles använde dock termen demokrati för att beteckna den vrångbild af en sådan författning, som uppstod, när den fattigare befolkningen i egennyttigt syfte missbrukade den makt, som dess större antal kunde gifva, och han uppställde såsom demokratiens motsats politien (*politeia*), i hvilken folket använder sin regeringsmakt till allmänt bästa, men denna terminologi slog ej igenom, utan den vanliga grekiska benämningen för Aristoteles' demokrati blef oklokrati (pöbelvälde). Det mest typiska exemplet på antik (omedelbar) demokrati är Atens författning efter de af Kleisthenes, Efialtes och Perikles genomförda demokratiska reformerna. I den antika demokratien ingick emellertid alltid ett aristokratiskt drag, enär det härskande medborgarfolket hade under sig en talrik slafbefolkning, som saknade ej blott politiska, utan äfven medborgerliga rättigheter. Demokratien hos germanerna i äldre tid liknade den antika både däri, att statsangelägenheterna omedelbart handhades på folkförsamlingar (ting) och att slafveriet fanns, men skilde sig därifrån däri, att den var en landsbygds- och ej en stadsdemokrati och att folkförsamlingen vanligen delade makten med en konung. Den moderna demokratien låter ock i olikhet med den antika förena sig med konungadömet (i konstitutionellt statsskick), men är såtillvida fullständigare än denna, att ingen slafklass finnes däri, utan alla samhällsmedlemmar (åtminstone i teorien) hafva lika del i folkviljans bildande. Å andra sidan är det en följd af nutidens storstatsväsen, att den moderna demokratien enligt regeln ej är omedelbar, utan representativ, d. v. s. att folket endast genom valda representanter utöfvar inflytande på statsangelägenheterna. En egendomlig form af sådan representativ demokrati var det af Napoleon I och Napoleon III införda statsskicket, i hvilket regenten genom allmän folkomröstning (plebiscit) erkändes såsom folkviljans representant med så godt som oinskränkt makt. I Schweiz och i den nordamerikanska unionens stater förekommer emellertid en blandning af representativ och omedelbar demokrati genom det s. k. referendum (se d. o.). — Demokratisk betecknar dels hvad som är utmärkande för demokratien, dels förkärlek för densamma, hvarvid hufvudvikten plägar läggas på den i all demokrati ingående jämlikheten. — Demokratism, den åsikt, enligt hvilken demokratien är den högsta statsformen. — En egen art af demokrati, som i nyare tider fått anhängare, är social-demokrati (se d. o.). S. B.

Demokritos (grek. *Δημόκριτος*, lat. *Democritus*) l. Demokrit, grekisk filosof, föddes omkr. 460 f. Kr. i Abdera i Tracien. Han var en rik man och företog vidsträckta resor, under hvilka han förvärfvade så stor lärdom, att han blifvit kallad världens lärdaste man före Aristoteles. Enligt hvad det berättas, blef han anklagad för att hafva bortslösat sitt fädernearf, men frikänd, sedan han upp-

läst ett af sina filosofiska arbeten. Han lär hafva uppnått en mycket hög ålder. Såsom stilist sättes han af Cicero vid Platons sida. Af hans många skrifter, hvilka berörde de mest olika ämnen, såsom etik, musik, matematik och fysik, finnes endast en del fragment i behåll.

— Såsom filosof var D. grundläggare af den s. k. atomistiken, ehuru Aristoteles såsom hans föregångare och meningsfrände nämner den för öfrigt okände Leukippos. Enligt D. utgöras alltings principer af å ena sidan *atomer*, d. v. s. till antalet oändliga, odelbara och ogenomträngliga kroppar, hvilka äro hvarandra olika till storlek och form (kvantitativt), men i öfriga afseenden (kvalitativt) hvarandra lika, samt å andra sidan af *det tomma rummet*. I detta befinna sig atomerna i en evig rörelse; om denna ursprungligen varit lodrät och orsakats af deras tyngd, är ovisst. Genom deras sammanstötande med hvarandra uppstå rörelser af mångfaldig art, slutligen hvirfvelrörelse, hvarvid de tyngre samla sig inåt, de lättare utåt, hvarigenom konglomerationer af atomer uppkomma. Sålunda bildas först och främst himlakropparna, hvilkas antal är oändligt, men äfven andra kroppar. Vid världsalltets midt befinner sig jorden. Till följd af sin hastiga rörelse förblifva himlakropparna i glödande tillstånd. Såsom följd af dessa läror framhöll D., att all verklig olikhet hos tingen består i olikheten af deras tyngd och täthet samt att alla deras öfriga egenskaper finna sin förklaring i den inverkan de olika skiftningarna i de förstnämnda göra på våra sinnesorgan. Det lefvande är det, som i sig innehåller ett större antal runda och glatta samt följaktligen mera rörliga atomer. Genom luftens påtryckning vid inandningen kvarhålles detta själsämne i kroppen; men sådant ämne finnes för öfrigt öfverallt, ty allt är i någon grad lefvande. Kunskap om tingen få vi därigenom, att atomer lösrycka sig från dessa och intränga i vår själ genom porer, som äro befintliga på denna. I etiskt afseende är D:s lära till hälften eudemonistisk, till hälften en af högre tendens genomträngd moral. Jämnmod och lugn, vunna genom försakelse af sinnlig njutning, äro lifvets högsta goda. Människan bör blygas mer för sig själf än för andra, och det är bättre att lida orätt än att göra orätt. Om det gudomliga lär D., att det är de eldartade atomerna. Enligt honom leder den populära religionsläran sitt ursprung därifrån, att man missförstått skaldernas personifikationer af naturens företeelser. Möjligen kunna dock gudarna vara långlifvade, ehuru visserligen ej eviga och osynliga varelser. D:s historiska betydelse ligger däri, att han för första gången försökt en konsekvent mekanisk världsförklaring, och han är däri uppslagsman och föregångare till den moderna naturvetenskapen. Genom Platons och Aristoteles' auktoritet trängdes dock detta uppslag för århundraden tillbaka till förmån för en teleologisk naturuppfattning, som hindrade en exakt forskning. L. H. Å. (S—e.)

Demolēra (fr. *démolir*, af lat. *demoliri*, förstöra, af *moles*, bålverk), nedrifva; förstöra (fästningsverk, kasematter, byggnader, broar o. d.), rasera. Jfr Demantelera. L. W:son M.

Demolitiōn (se Demolera), nedrifvande, förstöring, rasering. — Demolitionsbatterier, *krigsv.*, sådana anfallsbatterier, medelst hvilka man söker förstöra fästningsverk, hålbyggnader o. d. — Demolitionsminor, *krigsv.*, minor, som anläggas under en fästnings utanverk, eller under befästningar och byggnader, som man själf ej längre har bruk för. L. W:son M.

Demologi (af grek. *dēmos*, folk, och *lo'gos*, lära), af E. Engel föreslagen term för vetenskapen om de mänskliga samhällenas uppkomst, inre väsen och utveckling. A. Noreen använder samma term i st. f. den engelska benämningen folklore och det däraf härledda folkloristik.

Demolombe [demålå'b], Jean Charles Floreit, fransk rättslärd, f. 1804 i La Fère (dep. Aisne), d. 1888 i Caen, var sedan 1827 professor vid juridiska fakulteten i Caen. En af Frankrikes främste rättslärde, utöfvade han ett utomordentligt stort inflytande på rättsskipningen dels genom en mycket anlitad juridisk rådfrågningsbyrå, dels genom sitt berömda, af Institutet med 20,000 frcs belönade arbete öfver den franska rätten, *Cours de code Napoléon* (31 bd, 1844—79, oafslutadt), D:s lifsverk. Se Gréard, "Notice sur la vie et les travaux de M. Demolombe" (i "Mémoires de l'Acad. des sciences morales et politiques", CXXIX).

Dēmon l. Demōn (grek. *dāi'mon*, lat. *dæmon*) betecknar ej sällan i den grekiska litteraturen, åtminstone hos Homeros och skalderna, helt enkelt gudom. Särskildt angafs därmed ett slags gudaväsen af lägre ordning. I senare tid, efter Platon, tilldelas i litteraturen liksom i folktron en "daimon" åt hvar människa såsom hennes dubbelväsen eller skyddsande. Eller också betraktades demonen rent af såsom den vandrande ande, som tagit säte i människan och utgjorde hennes själ. Vissa rationaliserande senstoiker gjorde "daimon" ifrån att vara en andevarelse för sig till det gudomliga, förnuftiga i människan. — Lägre gudomligheter och andar, liknande grekernas demoner, förekomma med skiftande betydelse i all folktro. Sokrates' "daimonion" uppenbarade sig som en röst, som varnade honom för det han ej borde göra. (Se Sokrates.)

I kristendomen kom demon, som i den klassiska litteraturen är indifferent och angifves såsom "god demon" eller "olycksdemon", att användas i dålig bemärkelse om hedendomens gudar och andra onda andemakter. Se Djäfvul. N. S.

Demonēsoi, det antika namnet på ögruppen Kizil-Adalar l. Prinsöarna, bestående af nio till Turkiet hörande öar i Marmarasjön, s. ö. om inloppet till Bosporen. Yppig växtlighet och härligt klimat. Den största är Prinkipo.

Demonetisēring, (af lat. *monēta*, mynt), *nationalek.*, innebär, att ett mynt eller en myntmetall berövas sin egenskap af mynt — d. v. s. af att vara lagligt betalningsmedel — och därvid ofta nedsmältes. Så innebär silfrets demonetisering, att silfvermynten indragas och nedsmältas eller säljas såsom metall, hvilket bl. a. ökar utbudet på silfver samt minskar behofvet däraf och följaktligen är en

af de viktigaste orsakerna till ett sjunkande af silfvervärdet. Jfr Mynt. E. Hkr.

Demōnisk (af *demon*, se d. o.), djäfvulsk, fylld af eller beroende på trolldomsmakt; som med öfverlägsen viljestyrkas makt utöfvar ett magiskt kufvande och lidelseeggande inflytande på människor samt oemotståndligt drager dem hän mot ödesdigra handlingar eller beslut.

Demoni'sm (jfr Demon), en benämning, som åtskilliga etnologer och religionsforskare använda för att beteckna det religionsstadium, hvilket eljest vanligen kallas animism (se d. o.), särskildt i dettas mer utvecklade former, då det närmar sig eller står på öfvergång till polyteism (se d. o.). N. E. H.

Demonologi (af grek. *dāi'mon*, demon, och *lo'gos*, lära), läran om demonerna. Se Demon och Djäfvul.

Demonomani (af grek. *dāi'mon*, ande, ond ande, och *mani'a*, raseri, vanvett), *med.*, ett slags sinnessjukdom, hvarunder den sjuke behärskas af den "fixa idén" att han är besatt af någon ond ande.

Demonstra'ndum, lat. Se Quod erat demonstrandum.

Demonstra'nt, deltagare i en demonstration (se d. o.); den, som verkställer en demonstration i vetenskaplig mening.

Demonstratiōn (lat. *demonstrātio*, af *demonstrāre*, visa), förevisning och förklaring (i vetenskapligt syfte); bevisföring (jfr Bevis, *log.*); en handling, hvarigenom man på ett uppseendeväckande sätt (genom massmöten, processioner etc.) tillkännagifver sin vilja eller mening, i synnerhet i politiskt afseende. Såsom *krigsvetenskaplig* term betecknar ordet ett sådant krigsföretag, genom hvilket man med jämförelsevis obetydliga krafter söker locka fiendens uppmärksamhet eller rörelser åt ett annat håll än det, hvaråt man med sina egna hufvudkrafter ämnar uppträda. Demonstrationer på slagfältet (demonstrativa strider) benämnas numera vanligen skenstrider (se Skenstrid).

Demonstratĭv, som åsyftar en demonstration; bevisande; skenbar. — Demonstrativa pronomina, en afdelning af de anaforiska. Se Pronomen. — Demonstrativa strider. Se Demonstration.

Demonstrātor (se Demonstrera och Demonstration), en, som demonstrerar någonting, framtar och i detalj uppvisar de föremål, hvaröfver han håller föredrag.

Demonstrēra (lat. *demonstrāre*, visa), åskådliggöra, förklara; bevisa; företaga en demonstration (se d. o.). Demonstrera en sjukdom, förevisa en patient, som lider af den ifrågavarande sjukdomen.

Demont [dəmå']. 1. Adrien Louis D., fransk målare, f. i Douai 1851, debuterade 1875 som landskapsmålare. Bland hans taflor må nämnas *Augusti i Nord-Frankrike* (1880, museet i Havre), *Kvarn* (1882, museet i Amiens), *Natt* (1884, Luxembourgmuseet), *Abel* (sammastädes) m. fl.

2. Virginie D.-Breton, den förres hustru, fransk målarinna, f. 1859, dotter till målaren Jules Breton, studerade under sin faders ledning och uppträdde första gången 1880 med två taflor, *Källan* och *Aprilblommor*. Hon har sedan utställt *Fiskarhustru* (museet i Amsterdam), *Stranden* (Luxembourgmuseet), *Första steget* (Douais museum), *Sjöbjörnar* (inköpt af staten). D. är president i "Union des femmes peintres et sculpteurs". (G—g N.)

Demontēra (fr. *démonter*, kasta af hästen, låta sitta af), *krigsv.*, medelst frontal artillerield förstöra fientliga kanoner eller göra dem obrukbara till strid. — Demontēr-batteri anlägges för beskjutning och förstöring af ett försvarsverks frontalbestyckning. Se Belägringsbatteri och Fästningskrig. L. W:son M.

Demontovicz [-tåviʃ], Josef, polsk emigrant, f. 3 febr. 1823 i guvern. Kovno i Litauen, d. 4 april 1876 i Stockholm, ankom 1863 till Sverige såsom civilkommissarie vid Lapinskis expedition och såsom ombud för "nationalregeringen i Warschau". Efter den polska resningens undertryckande kvarstannade han i Sverige, där han i flera år dref vinhandel.

Demŏphon. Se Demofon.

Demopsykologi (af grek. *dēmos*, folk, *psychē*, själ, och *lo'gos*, lära), en föreslagen annan benämning på vetenskapen folklore.

Demoralisēra (fr. *démoraliser*, af upphäfvande prefixet *de* och lat. *morālis*, som angår sedligheten), fördärfva sederna hos; göra modfälld eller alldeles upplösa disciplinens band hos (en armé, en härafdelning). — Demoralisatiōn, sedefördärf; modlöshet; förstöring af krigstukten.

De Morgan [di-må'gən], engelsk matematiker. Se Morgan.

De mo'rtuis ni'hil (nil) ni'si be'ne, lat., om de döde (bör man) ej (tala) annat än godt.

Dēmos (grek.), folk, i synnerhet suveränt folk; land, område, distrikt, kommun. I Attika gafs namnet demos åt de små kommuner, i hvilka hela landet var indeladt. Dessa demer hade tvifvelsutan existerat från urminnes tid, men synas af Kleisthenes (se d. o.) hafva fått en ny organisation och lagts till grund för statsinrättningen i dess helhet. Möjligen afrundades vid detta tillfälle demernas antal till 100, men det blef sedan betydligt större. Föreståndaren för en demos kallades demark. Till hans åliggande hörde bl. a. att föra kommunens mantalsförteckning och tillse, att inga obehöriga namn däri inflöto. A. M. A.

Demosthēnes (grek. *Δημοσθένης*, lat. *Demosthĕnes*), atensk fältherre under peloponnesiska kriget. Han afsändes (426 f. K.) med en flotta af trettio skepp för att understödja Atens bundsförvanter på Greklands västra kust, förhärjade staden Leukas och uppgjorde en vidlyftig plan att angripa Etolien samt därifrån genom Doris och Fokis infalla i Beotien, hvilket företag dock alldeles misslyckades. 425 deltog han såsom frivillig i en expedition till Sicilien och föranledde därunder befästandet af den strategiskt viktiga udden Pylos i Messenien och tillfångatagandet af den lacedemoniska besättningen på den utanför liggande ön Sfakteria. 413 afsändes han med en flotta till Sicilien för att undsätta Nikias, men genom dennes obeslutsamhet ledo båda fältherrarna ett fullständigt nederlag samt tillfångatogos och dömdes (413) till döden af de förbittrade syrakusanerna. A. M. A.

Demosthēnes (grek. *Δημοσθένης*, lat. *Demosthĕnes*), grekisk talare, forntidens störste, f. omkr. 384 f. Kr. (enl. annan uppgift 381) i Aten, var ende sonen i en välmående borgerlig familj. Vid

sju års ålder förlorade han sin fader och sedermera, genom sina förmyndares oredlighet, största delen af sitt fädernearf. Denna omständighet utöfvade ett stort inflytande på hans lefnadsriktning. Hans önskan att kunna personligen utföra sin talan

mot förmyndarna föranledde honom nämligen att tidigt egna sig åt talarkonsten, i hvilken den berömde rättegångstalaren Isaios blef hans lärare. Kommen till mogen ålder, uppträdde han (364) såsom åklagare mot sina förmyndare och vann processen, men lyckades dock ej rädda mycket af arfvet. Sedermera sysselsatte han sig under en följd af år med att för andras räkning dels skrifva rättegångstal och dels personligen uppträda såsom sakförare eller rättegångsbiträde. Hans inre kallelse drog honom dock till den politiske talarens värf, och genom en okuflig viljekraft lyckades han att öfvervinna de svåra hinder, som en svag kroppsbyggnad, en kort andhämtning samt ett otydligt och sluddrande målföre lade i vägen. Många berättelser finnas om de öfningar, hvilka han för sådant ändamål företog. Såsom offentlig talare (från 354) och statsman gjorde D. hufvudsakligen till sin uppgift att rycka sina landsmän ur deras politiska försoffning, höja deras patriotiska självkänsla och egga dem till energiska försvarsåtgärder mot den fara, som från Macedonien hotade deras och hela Greklands frihet. Bland hans i sådant syfte hållna tal märkas två grupper, af hvilka den ena, såsom i allmänhet riktad mot Filips försåtliga eröfringspolitik, erhållit namnet "Filippiska tal", den andra, såsom särskildt framhållande nödvändigheten af att mot Filip försvara den med Aten förbundna staden Olynthos, "Olynthiska tal". Men dels till följd af folkets kortsynthet och politiska förslappning, dels till följd af de af Filip köpte partigängarnas stämplingar runno D:s vältaliga och befogade varningsord föga uppmärksamhet. Äfven deltog D. (346) i två beskickningar till Macedonien; men hans ämbetsbröder, bland dem Aischines, läto alla vinna sig för Filips sak, och den fredstraktat, som afslutades genom dessa beskickningar, blef därför i högsta grad ofördelaktig för Aten. Med anledning däraf väckte D. mot Aischines en anklagelse för högförräderi, hvilken dock underkändes af domstolen. När Filip angrep äfven Perinthos och Byzantion, läto atenarna visserligen förmå sig att förklara freden bruten och afsända en flotta till undsättning, men först när han (339), såsom af amfiktyonerna vald fältherre i ett s. k. "heligt krig" mot lokrerna, inryckte i hjärtat af Grekland och intog en hotande ställning vid Elateia — öppnades atenarnas ögon för farans verkliga storlek. Under den allmänna bestörtningen var D. den ende, som behöll fattningen. Han uppmanade folket att fatta mod och rusta sig till motvärn samt lyckades att åvägabringa ett förbund med det dittills mot Aten fientliga Tebe. Dessa staters förenade stridskrafter runno till en början några fördelar, men ledo (338) det afgörande nederlaget vid Chaironeia, hvarmed Greklands motståndskraft i själfva verket var bruten. D. fick det ärofulla, men sorgliga uppdraget att hålla liktalet öfver de i striden fallne, och 336 föreslog Ktesifon, att han för sina stora medborgerliga förtjänster måtte offentligen belönas med en gyllene krans. Mot detta förslag gjordes dock gensägelse af hans hätske vedersakare Aischines, och den af sådan orsak inledda rättegången uppsköts af okänd anledning ända till 330, då D. — efter att med sitt mästerliga tal "Om kransen" hafva besegrat sin motståndare — erhöll den föreslagna belöningen (jfr Aischines). Efter Filips plötsliga död (336) sökte D. förmå grekerna till gemensam resning för att afskudda det macedoniska oket; men denna resning kväfdes genom den unge Alexanders besfutsamma uppträdande, och den förskräckliga hämnd, som drabbade Tebe, betog atenarna all lust till vidare motstånd. D., som endast med möda undgick faran att blifva utlämnad till Alexander och fortfarande var föremål för det macedoniska partiets hat, invecklades (324) i den ryktbara Harpalos-processen (han anklagades nämligen för att hafva låtit bestica sig af Alexanders förrymde skattmästare) och dömdes att böta femtio talenter. Då han ej var i stånd att erlägga denna oerhördt stora summa, kastades han i fängelse, men lyckades undkomma och uppehöll sig såsom landsflyktig dels på Egina, dels i Troizen. Underrättelsen om Alexanders död (323) gaf öfver hela Grekland signalen till nya frihetsrörelser. D. hämtades på ett krigsskepp till Peiraieus och mottogs af folket i triumf såsom den grekiska frihetens hängifne och väktalige målsman. Snart tog likväl det af D. ifrigt förordade befrielsekrigt mot den macedoniske ståthållaren Antipatros en olycklig vändning, och för att undgå segrarens hämnd flydde D. till Poseidonstemplet på ön Kalauria, och då han äfven där efterspanades af Antipatros' utskickade, tog han gift (322). — Såsom talare egde D. i högsta grad och i den lyckligaste förening förtjänsterna af det språkliga uttryckets renhet och skärpa, framställningens konstnärliga fulländning, bevisningens öfvertygande styrka, tankarnas ädelhet samt en lifiig, omedelbar och med innehållets beskaffenhet alltid harmonierande känslostämning. Också äro hans tal allmänt erkända såsom oöfverträffade mästerstycken, om än hans samtida vedersakare, med anledning af den stora möda, som han nedlade på deras utarbetande, påstodo, att de "luktade af lampos". Under D:s namn ega vi ej mindre än 61 tal, af hvilka dock några med säkerhet äro understuckna. Äfven finnas 56 prooimier, eller inledningar till tal, och 6 bref, alla skäligen misstänkta såsom oäkta. Från den senare forntiden ega vi öfver D. flera lefnadsteckningar, utförligast af Plutarchos. Bland nyare litteratur märkas: Schæfer, "Demosthenes und seine zeit" (2:a uppl. 1885), och Blass, "Attische beredsamkeit", III (2:a uppl. 1893). A. M. A.

Demôtika (Dimotika), stad i turkiska vilajetet Adrianopel, vid ett tillflöde till Maritza och vid järnvägen Dede—Agatsch—Adrianopel. 8—10,000 inv., mest muhammedaner. Silkesberedning och

krukmakararbeten. I D. föddes Bajasid I 1347. I D. uppehöll sig Karl XII från 17 mars till 9 april 1713 och från 3 nov. 1713 till sin afresa från Turkiet, 20 sept. 1714.

Demōtisk skrift l. Demōtiskan (grek. *demotiko's*, af *demos;* folk), fornegyptisk "folklig skrift", i motsats till hieroglyfer och hieratisk skrift. Se Egyptisk skrift.

Demter, oriktig form för Deventer.

De'muth [-mot], Leopold, österrikisk operasångare (barytonist), f. 1861 i Brünn, elev af Gänsbacher vid Wiens konservatorium, var engagerad i Halle, Leipzig och Hamburg, innan han anställdes vid Wiens hofopera, där han genom sin naturliga sångarbegåfning och den fylliga, fasta och mjuka klangen i sin röst intager en framstående plats.

Denain [dənɛ̃'], stad i franska depart. Nord (Flandern), vid Schelde. 22,088 inv. (1901). 1851 uppgick invånarantalet endast till 1,714. D., som ligger midt i ett rikt koldistrikt, har stora järnverk, maskin-, vagn-, glas- och sockertillverkning, skeppsbyggeri.— 24 juli 1712 vunno fransmännen under marskalk Villars där en seger öfver de allierade under prins Eugène.

Denār (lat. *denārius*, "som innehåller tio"). 1. Fornromerskt silfvermynt af 10 (en tid 16) as' vikt och 4 sestertiers värde (= 75 à 80 öre). Äldre

Romersk denar, med Romas hufvud och på frånsidan Dioskurerna.

denarer (de började präglas 269 f. Kr.) bära på åtsidan ett vinghjälmprydt kvinnohufvud, personifierande staden Roma, därbredvid värdebeteckningen X (tio) och på frånsidan dioskurerna till häst eller ock någon gud efter ett två- eller fyrspann (jfr

Romersk denar, med Cæsars bild och på frånsidan Juno med tvåspann.

Bigatus och Quadrigatus). Under kejsartiden återgaf prägelhufvudet kejsarens drag. Äfven stycken om $^1/_2$ denar (*quinarius*, betecknadt V) präglades. — 2. Ett från 207 f. Kr. präglad guldmynt af 25 silfverdenarers värde, från kejsar Konstantins tid kalladt *solidus*. — 3. Fornromersk apoteksvikt, = drachma.

Myntet eller åtminstone benämningen denar gick öfver till medeltidens folk i västerlandet och (som "dinar") i orienten samt återfinnes i fr. *denier* och i engelska förkortningen *d.* för *penny, pence*. — De i Skandinavien till 1906 gjorda fynden af denarer innefattade omkr. 7,000 stycken, däraf mer än 4,800 på Gottland, 850 på Öland och Bornholm, 650 i Skåne, knappt 100 på svenska fastlandet utom Skåne, omkr. 600 i Danmark (från räknadt Bornholm) och endast 5 i Norge.

Denar, präglad af konung Knut i England i början af 1000-talet.

Denārius, lat. Se Denar.

Denārius beāti Petri (jfr Denar), lat. Se Peterspenningen.

Denāro (af lat. *denārius*, jfr Denar), föråldradt italienskt räknemynt (stundom äfven prägladt i koppar), = $^1/_{12}$ soldo = $^1/_{240}$ lira = 0,₃ öre, för öfrigt skiftande i värde efter olika landsdelar; föråldrad italiensk myntvikt, växlande mellan 1,₁ och 1,₂₈ gr., fortfarande som vikt för silkesgarn i Milano och Turin = 0,₀₅ gr.; föråldradt toskanskt mått, = 2,₄₃ mm.

Denationalisēra (fr. *dénationaliser*, af lat. *de*, från, och *nātio*, folk), beröfva nationalitet; utplåna national- l. folkkaraktär.

Denaturalisēra (fr. *dénaturaliser*, af lat. *de*, ifrån, och *natūra*, natur), beröfva infödingsrätt l. den genom naturalisation förvärfvade medborgarrätten. Subst. Denaturalisatiōn. Jfr Naturalisera.

Denaturēra (af lat. *de*, från, och *natūra*, natur), upphäfva naturen hos något, göra något (för beskattningens skull) odugligt för vissa ändamål, t. ex. brännvin såsom njutningsmedel genom tillsats af träsprit, pyridinbaser m. m. Trots den vidriga smak man genom denatureringen åsyftar att gifva brännvinet eller spriten, har under senare år varan — utspädd med vatten — visat sig hafva fått på grund af prisbilligheten ökad användning såsom berusningsmedel. Såsom industriell produkt har denaturerad sprit en ingalunda oväsentlig betydelse; den har blifvit en nödvändighetsartikel i hushållen, där den bl. a. nyttjas till uppvärmning af drycker och enklare matvaror. 1905 uppgick tillverkningen i Sverige till 3,₄ mill. l. För att förebygga misstag färgar man i Sverige spriten röd. Jfr Brännvinslagstiftning, sp. 440.

Denātus, lat. (af *dena'sci*, dö), död, afliden (på grafmonument, minnespenningar o. s. v. ofta förkortadt till *den.*).

Denbigh [de'nbi]. 1. Grefskap i nordöstra Wales, vid Irländska sjön. 1,724 kvkm. 131,582 inv. (1901). 77 på 1 kvkm. Landet är bergigt och väl vattnadt (genom floderna Clwyd, Dee och Conway) samt rikt på naturskönheter. Marken är fruktbar; omkr. en tredjedel är åker och en tredjedel äng. Bergsbruket lämnar stenkol, järn, bly och silfver. Industri och handel äro obetydliga. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap i Clwyd-dalen, på sluttningen af en brant kulle, som krönes af en slottsruin. 6,439 inv. (1901). D. har en ålderdomlig karaktär. Läder- och skotillverkning.

Dender, flod i Belgien. Se Dendre.

De'ndera (D e n d r a), by i Öfre Egypten, prov. Kene, 45 km. n. om Tebe, på vänstra Nilstranden midtemot Kene. 8,895 inv. (1897) jämte 1,383 icke bofasta beduiner. Namnet härledes af kopt. *Tentore*, grek. *Tentyris*, fnegypt. *Ta-n-rer* l. *Ta-nt-rer* (enl. Brugsch och Dümichen "flodhästens land", emedan flodhästen användes som symbol för gudinnan Isis, i D:s inskriptioner identifierad med Hathor). Berömdt bland D:s storartade tempelruiner, hvilka ligga på något afstånd på en

Hathor-templet i Dendera.

bergplatå vid ökenranden, är särskildt ett åt Hathor, den egyptiska kärleksgudinnan, helgadt tempel, hvars grundläggning traditionen för tillbaka till gamla rikets tid, men som sedermera nybyggdes under de siste ptolemaierna och de förste romerske kejsarna. Det är väl bibehållet samt utmärker sig för rikedomen på bildverk och hieroglyfer. Väggar och pelare (alla med kapitäler i form af Hathorhufvuden) äro täckta med reliefer och inskrifter. Väggskulpturerna i det inre framställa kejsarna Augustus, Tiberius, Claudius och Nero offrande på fornegyptiskt sätt. Genom portalen kommer man in i en under Augustus påbörjad, under Nero fullbordad, 42,4 m. lång, 27,5 m. hög förhall, hvars tak uppbäres af 18 pelare och som framtill dessutom stödes af 6 pelare, som till sin halfva höjd voro förenade genom ett bröstvärn. Därefter följa tre salar af olika storlek och ett adyton, omgifvet af elfva sidogemak jämte ett hufvudgemak. Hela templet är 81,5 m. långt och 34 m. bredt. Bredvid västra ändan af detsamma ligger en liten under Nero fullbordad helgedom åt Isis, till hvars pyloner förde en dromos af 170 stegs längd, och 90 steg nordligare, nu halft begrafvet, ett *per-mes* (födelsehus), helgadt den unge Horus. I taket af ett litet kapell ofvanpå helgedomen var afbildad den berömda djurkretsen, som nu finnes i egyptiska museet i Paris. De många hieroglyfiska inskrifterna hafva delvis utgifvits af A. Mariette, "D., description générale du grand temple" (6 bd, 1870—76, med 166 pl.), och af J. Dümichen, "Baugeschichte des Denderatempels" (1877, 57 pl.). Om djurkretsbilden se Riel, "Der tierkreis und das feste jahr von D." (1878).

Dendermo'nde (fr. *Termonde*), befäst arrondissemangshufvudstad i belgiska prov. Öst-Flandern, vid Dendres inflöde i Schelde. 9,719 inv. (1900). D. är en viktig järnvägsknut, har en kyrka från 12:e årh. med målningar af van Dyck, ett rådhus från 14:e årh. samt industri af bomullsväfveri, linneblekning och garfveri. I D. finnes ett biskopligt collège samt en akademi för teckning. I D. fanns förr ett birgittinkloster, T h r o n u s M a r i æ. Till följd af lättheten att sätta den omgifvande trakten under vatten tvangs Ludvig XIV år 1667 att upphäfva stadens belägring. Fästningsverken, som slopades 1784, men återställdes efter 1822, ingå i första försvarslinjen utanför Antwerpen.

Dendra. Se D e n d e r a.

Dendre [dä'dər] l. D e n d e r, flod i Belgien. Den uppstår vid Ath i Hainaut genom sammanflöde af två källarmar, Öst-D. l. Cambron och Väst-D. l. Irchanvelz, flyter i nordlig riktning genom nyssnämnda provins och en del af Öst-Flandern samt förenar sig med Schelde vid Dendermonde. Hela längden från Östra D:s källor är 117 km., däraf 65 km. äro kanaliserade.

Dendriter (af grek. *de'ndron*, träd), *geol.*, trädformigt förgrenade, mosslika teckningar eller tunna, rosliknande hinnor, hvilka stundom förekomma på väggarna af fina sprickor och förklyftningar eller skiktytor i sandsten, kalksten m. fl. bergarter samt emellan skiffringsytor i lerskiffer o. s. v. Den med förhållandet obekante kan möjligtvis betrakta dendriterna såsom fossila växter; men i själfva verket äro

Dendriter på skiktyta af kvartsit. 1/4 af nat. storl.

de af kemiskt ursprung och af lika så oorganisk natur som de dendritiska isfigurer, hvilka ibland om vintern bilda sig på fönsterrutor. Dendriterna utgöras dels af mineralier, t. ex. svafvelkis (metallglans och gul färg), järnoxidhydrat och manganoxidhydrat (brun och svart färg), dels af lösliga salter, t. ex. gips. De hafva bildats därigenom, att i bergartens hårfina sprickor inträngt lösningar af järn-, mangan- eller andra salter, ur hvilka sedermera olösliga mineralföreningar urskilts, antingen genom lösningsmedlets afdunstning eller på grund af en sönderdelande inverkan af vissa beståndsdelar i stenen. En föreställning om de växlande formerna hos dendritiska bildningar kan man få genom att sammanpressa tvenne glasskifvor, mellan hvilka man placerat en droppe af någon färgad vätska. E. E.

Dendro'bium, *bot.* Se O r c h i d a c e æ.

Dendroca'lamus Nees, *bot.*, ett släkte bambu-

liknande gräs, inhemska i södra Asien. *D. strictus* Nees i Ostindien, där den kallas male bamboo, är ett af de nyttigaste bambugräsen, hvars stam lämnar material till byggnader och många andra ändamål. De unga skotten af *D. Hamiltoni* Munro utgöra omtyckta grönsaker. G. L—m.

Dendrocitta, *zool.* Se Trädskatesläktet.

Dendroliter (af grek. *de'ndron*, träd, och *li'thos*, sten), *paleobot.*, är kollektivnamn på förstenadt trä i allmänhet, men användes hufvudsakligen om kiselvandlade ormbunksstammar från stenkols- och permsystemen. Slipade och polerade, blifva sådana stamdelar ofta ganska vackra, och några af dem, hvilka i tvärsnitt visa ett småfläckigt utseende, hafva en viss likhet med en stares fläckiga bröst, hvarför de i Tyskland blifvit kallade "staarsteine". Fläckarna äro de genomskurna, stenvandlade luftrötterna, hvilka, liksom hos flera nu lefvande trädartade ormbunkar, utvecklats från stammens nedre del. A. G. N.

Dendrologi (af grek. *de'ndron*, träd, och *lo'gos*, lära), *bot.*, läran om träden. Åtskilliga verk, som speciellt behandla de odlade trädens och buskarnas systematik, hafva utgifvits. De mest bekanta äro: J. C. Loudon, "Arboretum et fruticetum britannicum" (1833), A. S. Örsted, "Frilandstrævækster i Danmark" (1864—67), K. Koch, "Dendrologie" (1869—73), L. Dippel, "Handbuch der laubholzkunde" (1889), L. Beissner, "Handbuch der nadelholzkunde" (1891), och E. Kœhne, "Deutsche dendrologie" (1893). C. G. D.

Dendrometer (af grek. *de'ndron*, träd, och *me'tron*, mått), *skogsh.*, trädmätare; ett instrument till mätning af träds höjd och kubikinnehåll. Se Hypsometer. F. L.

Deneb (*α* Cygni), *astron.*, "svansen", den starkaste stjärnan (andra storleken) i stjärnbilden Svanen.

De'nesjka, mynt. Se Denga.

Denfert-Rochereau [däfär-råʃrå], Pierre Marie Philippe Aristide, fransk ingenjörofficer, f. 11 jan. 1823 i Saint Maixent (Deux-Sèvres), d. 11 maj 1878 i Versailles, tjänade som kapten på Krim, blef sedan lärare i Metz. 1863 bataljonschef i Algeriet, 1864 ingenjörbefälhafvare i Belfort samt 1870 öfverste och kommendant därstädes. Innan tyskarna cernerade nämnda fästning, hann D. proviantera staden för en längre tid och i högst betydlig grad stärka dess försvarsförmåga. Därefter värjde han sig mot fienden med beundransvärdt mod och uppgaf fästningen först på Parisregeringens uttryckliga uppmaning, 16 febr. 1871. Belforts försvar var en af de få glanspunkterna i fransmännens krigföring. D. kom också i åtnjutande af stor popularitet. Han utsågs i febr. 1871 af dep. Haut-Rhin (Elsass) och, efter Elsass' afträdande, vid fyllnadsvalen i juli s. å. af tre andra departement till medlem af nationalförsamlingen, där han äfven vid valen 1876 fick plats. D., hvilken var protestant, yrkade såsom deputerad bl. a. på en förbättrad folkundervisning och på ungdomens öfning i vapen för att höja arméns sedlighet och förkorta den militära tjänstgöringstiden. Under hans tillsyn utgafs (af genieofficerarna E. Thiers och S. de la Laurencie) "La défense de Belfort" (4:e uppl. 1874). Ett af det nu i stor stil befästa Belforts fort bär D:s namn, och statyer af honom hafva rests i Montbéliard och Saint Maixent. (L. W:son M.)

Denga (plur. *dengi*, urspr. tatariskt ord) l. De'nesjka, ryskt bronsmynt = 1/2 kopek. Fordom betecknades därmed i Ryssland dels silfverpenningar i allmänhet, dels ett särskildt slags silfvermynt = 1/2 kopek. Silfverdengi slogos första gången enl. en ukas af år 1535; 520 stycken dengi skulle gå på 2 1/2 rubel. Myntningen af silfverdengi fortgick till slutet af 1600-talet, men inga årtal utsattes på dem, och därefter slogos sådana mynt i koppar, med årtalen 1700—18, 1730—60, 1764—97, 1802—25 och 1827—54. Sedan 1867 präglas brons-dengi. A. W. S.

Denga. Se Dinka.

Dengis (turk. "häf") ingår i namnet på flera sjöar på Kirgisstäppen i prov. Akmolinsk, Ryska Centralasien, däribland Norra D. l. Gorkojo ozero, 1,502 kvkm., D. Gorkoje, 1,269 kvkm., och D. Kul, 547 kvkm., alla med salt vatten.

Dengremont [dägrømå'], Maurice, violinist, f. 1866 i Rio de Janeiro, d. 1893 i Buenos Aires, elev af Léonard, väckte såsom underbarn flerstädes mycket uppseende, men den fullvuxne artisten höll ej fullt hvad barnet lofvade. I Stockholm konserterade han 1878, 1880 och 1885. A. L.*

Denguefeber [de'ŋe-], *med.*, en akut infektionssjukdom, som synes vara inhemsk i Egypten och i form af pandemier vid skilda tillfällen utbreder sig inom de varma länderna. Sjukdomen omtalas första gången 1779, då den förekom i Kairo och därifrån utbredde sig åt såväl ö. som v. En annan pandemi uppträdde på 1820-talet i Indien, Sues, Antillerna och de sydliga staterna i Nord-Amerika längs kusten. En tredje pandemi tog sin början 1870 i Sansibar och utbredde sig därifrån till Aden, Port-Said, Burma, Kina, Formosa, Malajiska arkipelagen, Främre Indien, Kochin-Kina, Mauritius och Réunion. Den sista pandemien förekom 1889 i Egypten, Palestina, Syrien, Mindre Asien, Turkiet, Cypern, Rhodos och Grekland. Sjukdomsorsaken är något gift, hvars natur ännu är obekant och som synnerligen lätt öfverföres från person till person. Sjukdomen kännetecknas af feber och ett utslag af växlande utseende samt svåra smärtor i muskler och ben, hvaraf den engelska benämningen *break-bone-fever* (benbrytarfebern) uppkommit. Särdeles karakteristiska äro smärtorna i knäna, som förorsaka, att patienten får en egendomlig gång, hvilken i sin ordning gifvit upphof till den engelska benämningen *dandy fever*. Dödligheten är mycket ringa: högst 1/2 procent. Man påstår emellertid, att mottagligheten ökas för andra sjukdomar, såsom malaria, gula febern och kolera. J. E. J—n.

Denham [de'nəm], sir John, engelsk skald, f. 1615, d. 1669, gjorde Karl I betydande tjänster

under de borgerliga oroligheterna och utnämndes 1660 till öfveruppsyningsman öfver de kungliga byggnaderna. Hans ålderdom förmörkades genom ett olyckligt äktenskap; en tid var han t. o. m. svagsint. Genom den beskrifvande dikten *Cooper's hill* (1642) skapade D. en ny art af poetiska landskaps- och naturskildringar samt blef därigenom en af den nya engelska poesiens grundläggare. D:s samlade arbeten utkommo 1684, hans "Life" skildrade Southey.

Denham [de'nəm], Dixon, engelsk Afrikaresande, f. 1786, d. 1828, deltog i kriget mot Napoleon och förenade sig 1821 med Clappertons och Oudneys Nigerexpedition, som följande år i nov. nådde Tsad. D. deltog i sultanens af Bornu fälttåg mot fulbe, blef därunder tillfångatagen, men lyckades fly och nådde med spillrorna af hären Bornu. Knappt återställd från sina sår, företog han en resa uppför Sjarifloden, som mynnar ut på södra sidan af Tsadsjön, men hindrades af de infödde att fortsätta och förenade sig därefter med Clapperton, besökte jämte honom Sokoto samt återvände 1824 öfver Tripolis till England. 1827 utnämndes han till guvernör i Sierra Leone. Jämte Clapperton utgaf D. "Narrative of travels and discoveries in Northern and Central Africa" (1826).

De'nhardt, Klemens och Gustav, tyska Afrikaresande, bördiga från Zeitz, bereste 1878—79 trakterna mellan Osifloden och Tana och återvände sedermera till Europa för att samla medel, hvarigenom det af dem undersökta landet kunde vinnas för den tyska handeln. 1882 lyckades Klemens D. bilda Tanakommittén, som jämte vetenskapsakademien i Berlin bekostade en ny expedition 1884 till Vitu, af hvars sultan, som ställde sig under tyskt skydd, Klemens förvärfvade ett område med omkr. 60 km. kust jämte alla höghetsrättigheter. Han återvände därefter till Tyskland och sålde 1,400 kvkm. af sin besittning till det af medlemmar af Tyska kolonialföreningen bildade Tyska Vitu-sällskapet. Genom öfverenskommelse juli 1890 öfverlät Tyskland protektoratet öfver Vitu till England mot erhållande af Helgoland.

De'nia, stad i spanska prov. Alicante, vid hafvet och järnvägen till Carcagente, på linjen Alicante—Barcelona. 12,431 inv. (1900). Hamn och export af russin, drufvor och sydfrukter. D. var en koloni från Massilia, kallad *Artemisium*, senare *Dianium*.

De'nia, markis af. Se Lerma.

Denier [dənié], fr. (af lat. *denārius*, jfr Denar). 1. Ett fordom gängse franskt mynt, som var = $^1/_{12}$ sou och slogs först i silfver, men efter Henrik III:s tid endast i koppar. Den i Tours slagna deniern (*denier tournois*) hade $^1/_5$ lägre valör än den i Paris präglade (*denier parisis*). För öfrigt var denierns värde i hög grad växlande, t. o. m. under en och samme konung (exempelvis Filip IV). Ett i äldre tider stundom förekommande räknemynt var gulddeniern (*denier d'or* l. *liard*), som innehöll 3 deniers tournois och var = $^1/_{12}$ *sol d'or*. Ordet begagnas fortfarande på franska i olika sammanställningar. Vanliga voro i synnerhet förr sådana uttryck som *denier-vingt*, *denier vingt-cinq*, hvilket betyder 1 denier på 20, resp. 25, d. v. s. 5 proc., resp. 4 proc. — 2. Fransk myntvikt, = $^1/_{24}$ uns = $^1/_{192}$ marc (halfskålpund) = 24 grain = 1,274,75 mg. En liknande deniervikt nyttjas äfven vid bestämmande af silkesgarns finlek.

Deni'fle, Friedrich Heinrich Suso, österrikisk kyrkohistoriker och arkivman, f. 1844 i Imst, Tyrolen, d. 1905 i München, studerade i Brixen, inträdde uti Graz 1861 i dominikanorden samt prästvigdes 1866. Sedan han ett par år fortsatt sina studier, bl. a. i Rom, återvände han till Graz 1870, hvarest han i tio års tid var lärare i teologi vid dominikanklostret samt äfven förvärfvade sig rykte såsom framstående predikant. Han kallades 1880 till Rom såsom dominikanordens generaldefinitor för Tyskland, blef 1883 anställd vid Vatikanska arkivet och 1896 underarkivarie. D. utgaf åtskilliga arbeten och aktpublikationer, af hvilka här må nämnas *Die katholische kirche und das ziel der menschheit* (1872), *Das geistliche leben. Eine blumenlese aus den deutschen mystikern des XIV:ten jahrhunderts* (1873; 5:e uppl. 1904), *Der gottesfreund im Oberland und Nikolaus von Basel* (1875), *Das buch von der geistlichen armut* (1877), *Susos schriften* (1876—80), *Taulers bekehrung* (1879), *Die universitäten des mittelalters bis 1400* (del I, 1885), *Die päpstlichen registerbände des 13. jahrhunderts und das inventar derselben vom j. 1339* (i "Archiv f. litt. u. kirchengeschichte", 1886), *Specimina palæographica regestorum romanorum pontificum ab Innocentio III ad Urbanum V* (1888), *Die statuten der juristenuniversität Padua vom j. 1331* (1892), *La désolation des églises, monastères et hôpitaux en France pendant la guerre de cent ans* (d. 1, 2: 1, 2, 1897—99), *Luther und lutherthum in der ersten entwickelung quellenmässig dargestellt* (1904, 2:a uppl. 1905), hvari han hätskt angrep Luther och lutheranismen, hvilken framkallade åtskilliga motskrifter, som föranledde D. att utgifva *Luther in rationalistischer und christlicher beleuchtung. Prinzipielle auseinandersetzung mit A. Harnack und R. Seeberg* (1904). Tillsammans med pater Frans Ehrle grundlade han 1885 "Archiv für litteratur- und kirchengeschichte des mittelalters" (Berlin), och jämte E. Chatelain utgaf han "Chartularium universitatis Parisiensis" (del 1—4, Paris 1889—97, omfattande tiden 1200—1452) samt "Auctarium chartularii univ. Parisiensis" (d. 1, 2, Paris 1894—97, omfattande tiden 1333—1466). D. biträdde äfven vid utgifningen af den nya upplagan af Tomas' från Aquino skrifter. B. L.

Deniker, Joseph, rysk-fransk antropolog, f. 1852 i Astrahan, genomgick tekniska högskolan i Petersburg, företog från 1873 resor på Krim, i Kaukasien och Persien för att studera förekomsten af petroleum samt på Balkanhalfön och i Italien, hvarefter han 1876 bosatte sig i Paris, där han 1886 vann filosofisk grad vid Sorbonne och 1888 blef bibliotekarie vid Muséum d'histoire naturelle. D. har gjort sig särskildt bekant genom sin indelning af människoraserna (i 29 raser, uppdelade

i 6 hufvudgrupper) utoslutande efter hårets egenskaper, alltefter som håret är mer eller mindre knollrigt, krusigt, vågigt eller rakt samt därvid mörkt eller ljust. Hans hufvudverk är *Les races et les peuples de la terre, éléments d'anthropologie et d'ethnographie* (1889; 2:a uppl. 1900).

Denis [dənī], Saint. Se Saint-Denis.

Denis, Johann Michael Cosmas, tysk skald och bibliograf, f. 1729 i Schärding, d. 1800 i Wien, inträdde 1747 i jesuitorden och blef 1759 professor i litteraturhistoria i Wien. Han utgaf bl. a. *Grundriss der bibliographie und bücherkunde* (1774) och *Grundriss der literargeschichte* (1776). D. öfversatte Ossian på tyska hexametrar (1768). Hans *Literarischer nachlass* utgafs 1802. Se biogr. af Hofmann-Wellenhof (1881).

Denis [dənī], Maurice, fransk målare, f. 1855 i Granville, är en bland sökarna efter dekorativ linjerenhet och efter färgtonernas lyriska samklang. Han har behandlat motiv sådana som *Det katolska mysteriet* (1890), *Påskens mysterium* (1892), *De visa och de fåvitska jungfrurna* (1893), *Bebådelsen* (1894), *Lärjungarna i Emmaus* (1895) och andra motiv ur den heliga historien. Bland hans dekorativa målningar äro *April*, *Juli*, *September* och *Oktober* (4 pannåer för en ung flickas sofrum, 1892), *Sånggudinnorna* (1893), *Kvinnokärlek och lif* (7 pannåer, afsedda för en sängkammare, 1895), serien *S:t Hubertus* (1897), *Värlig skog* (s. å., prisad för ornamental stil och behagfull dekorativ välklang), *Terrass i Fiesole* (plafond, 1898), *Den heliga lunden* (1899), *Nymfer med hyacinter* (1900). Bland D:s nyare målningar märkas *Den heliga jungfrun i skolan* (1903, Maria visar Kristusbarnet för de knäböjande skolflickorna), *Barnen hälsa den lille Jesus* (1905) och kyrkomålningar i Le Vésinet utanför Paris — framför allt i Sacré-Cœurkapellet (1903), hans hittills mest omfattande och mest vägande verk. 1906 utställde han *Badande*, *Kalypso*, *Nausika* m. fl. dekorativt hållna målningar. D. anses af sina anhängare vara den mest betydande af Puvis de Chavannes' efterföljare på det monumentala måleriets område. Påverkad af italienska 1400-tals målare, men ännu mer af moderna impressionister (Cézanne, Renoir, Gaugin), är hans stil ej lik Puvis', hans kolorit är starkare och rikare och behandlingssättet med rena, klara, starka färger ett annat än mästarens. D. har äfven målat porträtt och grupper — bland dessa den om Fantin-Latour påminnande *Hommage à Cézanne* (en skara konstnärskamrater samlade kring en af Cézannes taflor) — samt utfört litografier och illustrationer, bl. a. till Verlaines diktsamling "Sagesse" och 216 teckningar för träsnitt till Thomas à Kempis (utg. 1903). D. utställde bland independenterna, hos "de XX" i Bruxelles, hos Bing i "Art nouveau" och sedan 1895 äfven i den nya salongen. Flertalet af hans målningar finnes i enskild ego i Frankrike och Tyskland. G—g N.

Denislü, stad i turkiska vilajetet Aïdin, i Mindre Asien, 225 km. s. ö. om Smyrna, i en sidodal till Menderes' biflod Tsjürûk-su, i en bördig trakt och vid en bibana till järnvägen Smyrna—Burdur. Omkr. 17,000 inv. Omkr. 5 km. nordligare ligga vid Eski-Hissar ruinerna af Laodikeia.

Denison [de'nisən], stad i nordamerikanska staten Texas, nära Red river. 11,807 inv. (1900). D. är utgångspunkt för flera järnvägar och driver liflig handel med bomull och spannmål.

Denitrēra (af lat. *de* som upphäfvande prefix och *nitrum*, salpeter), *kem. tekn.*, sönderdela nitroföreningar genom afskiljande af nitrogrupper. Genom denitrering återgår t. ex. nitrocellulosa till cellulosa. Äfven svafvelsyra, som innehåller kväfveoxider — t. ex. nitros vid svafvelsyrefabrikation eller affallssyra efter nitrosprängämnens framställning —, säges denitreras, då den befrias från de nitrösa ämnena.

Denitrifikatiön (af lat. *de* som upphäfvande prefix, *ni'trum*, salpeter, och *fa'cere*, göra), *bot.* Se Salpeterbakterier.

Denk, Johann (Hans), en af ledarna för reformationstideus vederdöparrörelse, f. omkr. 1495 i Bajern, d. 1527 i Basel. Är 1523 kallades D., som åtnjöt anseende såsom en kunnig humanist, till rektor vid Sebaldusskolan i Nürnberg, men utvisades, misstänkt för allehanda kätterska meningar, 1525 därifrån och tvangs då, såsom många af sina meningsfränder, att föra ett kringflackande lif, ständigt agiterande för sina idéer, men öfverallt förföljd af myndigheterna. Med de sydtyska vederdöparkretsarna hade han redan strax efter sitt aflägsnande från Nürnberg trädt i förbindelse, och snart blef han en af deras inflytelserikaste ledare — i teologiskt hänseende den mest betydande. I hans skrifter märker man vid sidan af mystiska idéer ett starkt positivt inflytande af Luthers tankar, men öfverwägande står han dock i stark opposition till dessa. Lärorna om den objektiva försoningen genom Kristus, om rättfärdiggörelsen genom tron allena, om predestinationen och den ofria viljan o. s. v. förkastar han, öfver skriftens auktoritet sätter han "det inre ordet" och förkunnar de kristnes plikt att undandraga sig hvarje öfverhetsämbete. Det praktiska ideal, som vederdöparna sträfvade att förverkliga, var den rena församlingen, i hvilken Guds lag skulle fullkomligt härska. Äfven i detta arbete deltog D. en tid ifrigt, men förlorade slutligen tron därpå och drog sig nu i stillhet tillbaka till Basel för att koncentrera sig på de rent inre-religiösa, i mystikens stil fattade uppgifterna. Se Keller, "Ein apostel der wiedertäufer" (1882). E. Bg.

Denka, mindre brukligt stafningssätt för dinka (se d. o.).

Denman [de'nmən], Thomas, engelsk obstetriker, f. 1733, d. 1815, var en af de förste, som meddelade iakttagelser angående korrektion af "tvärläge" genom naturens egen försorg. I sammanhang härmed varnade han för forcerade vändningsförsök. Han upptäckte äfven, att barnsängsfeber kunde öfverföras genom läkare och barnmorskor, och skref därom *An essay on puerperal fever* (1768). J. E. J—n.

Denmark Hill [de'nmäk hi'l], sydlig förstad till London, hörande till förvaltningsområdet Camberwell.

Denner, Johann Christoph, tysk instrumentmakare, f. 1655, d. 1707 i Nürnberg, leddes 1700, genom sina försök att förbättra skalmejan, till uppfinningen af klarinetten. A. L.*

Denner, Balthasar, tysk porträttmålare, f. 1685 i Hamburg, d. 1749 i Rostock, inskrefs 1707 vid Berlins konstakademi, blef inom kort en eftersökt por-

rättör och fick sedermera en stadig och lönande sysselsättning vid de tyska hofven. Äfven vid hofven i England, Holland och Danmark målade han en mängd högt stående personer. D:s arbeten kännetecknas af ett ytterligt minutiöst utförande, så att de mycket väl skulle kunna tåla vid att betraktas genom förstoringsglas: man ser t. o. m. hudens porer och minsta rynkor. Men ansiktena sakna själ och uttryck. Detta gäller i synnerhet om hans många *gubb-* och *gummhufvuden*, som finnas spridda i de flesta större samlingar (Nationalmuseum eger två sådana). Hans öfriga porträtt, t. ex. ett ganska stäckt, från Salsta kommet *Porträtt af en ung dam* (1729), i Stockholms högskolas samling, äro visserligen i allmänhet icke utförda med denna pinsamma noggrannhet, men tillhöra dock ett slags porträtteringskonst, som blef öfverflödig efter fotografiens uppfinnande. R—n. (O. G—g.)

Dennery l. d'Ennery [dänri], Adolphe Philippe Eugène, pseudonym för den franske dramatikern Adolphe Philippe.

De'nnewitz, en i preussiska prov. Brandenburg, regeringsområdet Potsdam, belägen by, ryktbar genom det slag, som där utkämpades 6 sept. 1813. Efter fransmännens nederlag vid Grossbeeren (23 aug. nämnda år) fick marskalk Ney befallning att med de slagna kårerna, som ökats till 70,000 man, ånyo hota Berlin. Han gick 5 sept. öfver Seyda mot Jüterbogk, som ligger 7 km. n. ö. om D. Norra tyska armén, under kronprinsen Karl Johan, innehade en ställning n. och ö. om Wittenberg. Dess vänstra flygel (preussiska kåren Tauentzien, 10,000 man) trängdes af fransmännen tillbaka till Jüterbogk och upptog där striden (6 s. m.). Preussiska kåren Bülow (37,000 man) skyndade till hjälp från v., och striden följde länge kring byarna Dennewitz och Gölsdorf samt på fältet n. om den förstnämnda. På eftermiddagen visade sig de svenska och ryska kårerna på slagfältet; men fransmännens kraft var redan bruten: deras återtåg urartade till vild flykt, hvarunder de oroades af det förföljande kavalleriet. Två svenska batterier deltogo i förföljandet. Fransmännen flydde öfver Dahme och stannade i Torgau, sedan de förlorat 18,000 man (inberäknadt fångar). Preussarna lämnade 10,000 man på stridsplatsen. C. O. N.

De'nnewitz, Friedrich Wilhelm von Bülow, grefve af D. Se Bülow, sp. 767.

Denning, benämning på de silfverkopeker, som Mikael Fedorovitj 1619 gaf Kristian IV i Danmark rättighet att slå för underlättande af handeln mellan det nordliga Norge och Ryssland. I enlighet med Mikaels föreskrift egde dessa mynt ryska kopekers halt samt en prägel, som liknar dessas. 48 sådana denningar gingo på en riksdaler. Ett högst ringa antal, af tvenne olika typer, blef slaget. A. W. S.

Denobilitēra (nlat. *denobilitāre*, af lat. *nōbilis*, ädling), fråntaga adelskap. — Denobilisatiōn, beröfvande af adelskap.

Denominatiōn (lat. *denominātio*, af *nomen*, namn), benämning, utnämning; kyrkligt parti eller sekt.

Denominativ (lat. *denominātivum*, af *nomen*, sakord), ord, som är härledt omedelbart ur ett nomen, t. ex. *stämpel*, af stamp, *konstra* af konster.

Denon [dənå'], Dominique Vivant, baron, fransk kopparstickare och skriftställare, f. 1747 i Givry (Saône et Loire), d. 1825 i Paris, gjorde som diplomat flera resor i Europa, deltog under Bonaparte i expeditionen till Egypten 1798 och följde sedermera kejsaren på dennes segertåg, hvarunder han, i egenskap af generaldirektör för muséerna, utsåg de konstverk, hvilka skulle som krigsbyte föras till "musée Napoléon" i Paris. Hans berömdaste arbete är *Voyage dans la basse et la haute Égypte pendant les campagnes du général Bonaparte* (1802). (O. G—g.)

Densimēter (af lat. *de'nsus*, tät, och *metrēi'n*, mäta), *fys.*, täthetsmätare, ett slags areometer.

Densitēt (lat. *de'nsitas*), täthet. Jfr Kondensera.

Densuṣianu, Nicolae, rumänsk historiker, f. 1846 i Siebenbürgen, idkade där juridiska studier och öfverflyttade 1877 till Bukarest. Han har utvecklat en produktiv författarverksamhet på den rumänska historiens område, stödd på forskningar under vidsträckta resor, och delvis utgifvit den stora källpublikationen *Documente privitóre la istoria Românilor* (1887 ff.). — Hans brorson Ovid D., f. 1873, professor vid Bukarests universitet, har författat en förträfflig *Histoire de la langue roumaine* (I, 1901). H. B—n.

Dent [dā], fr., "tand", ingår i namn på spetsiga bergstoppar. Exempel på sådana namn äro i Penninska alperna D. Blanche (4,364 m.) och D. d'Hérens (4,180 m.), i Savojiska alperna D. du Midi (3,260 m.), i Bernalperna D. de Morcles (2,980 m.), i Chablaisalperna D. d'Oche (2,437 m.).

De'ntagra (af lat. *dens*, tand, och grek. *a'gra*, affektion), tandvärk. Ugn.

Dentāl. 1. (Lat. *litera dentālis*, af lat. *dens*, tand) *Språkv.*, "tandljud", ett ljud, som uttalas, under det att tungspetsen vidrör den öfre tandraden. Dentalerna äro *d* (ð), *t* och þ (th). Se Kontaktsläge. — 2. (Af lat. *dens*, tand) *Tandl.*, hörande till tänderna.

Dentalgi (af lat. *dens*, tand, och grek. *a'lgos*, smärta), tandvärk. Ugn.

Dentālium, *zool.* Se Hafstand.

Dentāria *bulbi'fera* L., Tandrot, *bot.*, *farm.*, en tämligen hög, i södra och mellersta Sveriges lunder växande ört af fam. *Cruciferæ*. Från en rotstock, som bär hvita, köttiga, tandlika fjäll, uppskjuter en enkel, trind och glatt stjälk. Denna är vanligen först ofvan midten försedd med blad, af hvilka de nedre äro parbladigt delade och de öfre hela, med svartröda knopplökar i bladvecken. Stjälken delar sig öfverst i en klase af några få stora, ljusgridelina blommor. Skidorna äro ofta outvecklade. Roten var förr officinell under namnet *radix dentariæ minoris* och använd mot koliksmärtor, i synnerhet hos barn. O. T. S. (G. L—m.)

Dent de Morcles [dā də mårkl]. Se Dent du Midi.

Dent du Midi [dā dy midi], alptopp i schweiziska kantonen Valais, n. v. om Rhônekroken vid Martigny och hörande till Savojiska alperna. 3,260 m. För den storartade utsiktens skull besökes D. ofta af resande. På den motsatta östra sidan af Rhônedalen ligger Dent de Morcles, som är 2,980 m. hög. De bägge bergen hafva förr tydligen varit förenade genom en bergskedja, men skilts genom att Rhône eroderat sin dal mellan dem. Stundom inträffa betydliga ras från Dent du Midi, så

att den nedanför liggande strömfåran stänges och floden uppdämmes till en vidsträckt sjö. Ett sådant ras förekom 1855.

Dente, Josef Gottlieb, musiker, f. 23 jan. 1838 i Stockholm, d. 24 maj 1905 därstädes, studerade harmoni och komposition för Winge och Franz Berwald, violin för d'Aubert i Stockholm och Léonard i Bruxelles samt konserterade såsom violinist. I svenska hofkapellet anställdes han såsom violinspelare 1853, blef sångrepetitör 1861, konsertmästare 1868 och kapellmästare 1872 samt verkade efter Normans afgång 1879 såsom kapellets förste chef till 1885, då han erhöll afsked med pension. 1882—1903 var han lärare i komposition och instrumentering vid konservatoriet. Kortare tider tjänstgjorde D. äfven såsom ledare af symfonikonserterna samt dirigent i Musikföreningen. Han blef 1870 led. af Mus. akademien. D. komponerade sånger vid piano, hvaraf några blifvit rätt mycket sjungna, operetten *I Marokko* (1866), en symfoni, som prisbelönades vid en täflan i Tyskland 1888 och utgafs af Musikaliska konstföreningen 1890, konsertuvertyr, violinkonsert, romans för violin med piano, kammarmusik m. m. A. L.*

Denti'kel (lat. *denti'culus*, liten tand), en nybildning af tandben (dentin) inuti tandens ihålighet. Ugn.

Dentilabiäler (af lat. *dens*, tand, och *la'bium*, läpp), Tandläppljud, *språkv.*, språkljud, som bildas mellan de öfre framtänderna och underläppen, t. ex. *f* och *v*. Man kan äfven frambringa dessa ljud med öfverläppen mot undre framtänderna; men detta är svårare, emedan öfre tandraden hos de fleste skjuter utom den undre. Dentilabialerna kallas äfven labiodentaler (läpptandljud) och semidentaler (halftandljud). Lll.*

Dentin (af lat. *dens*, tand), tandbenet, som utgör själfva hufvudmassan (kroppen) af tanden och som har tandens form, omklädt på kronan af emalj och på roten af cement. Innanför dentinet, och däraf helt omsluten, befinner sig nervhålan. Se vidare Tänder. Ugn.

Dentinkanal. Se Tänder.

Dentinoïd, detsamma som dentikel (se d. o.).

Dentinrör, detsamma som dentinkanal. Se Tänder. Ugn.

Dentipalatäler (af lat. *dens*, tand, och *palätum*, gom), *språkv.*, en af J. A. Lundell införd benämning på ljud, som vanligen kallas dorsalalveolarer. H. P.

Denti'st (fr. *dentiste*, af *dent*, lat. *dens*, tand), tandläkare (till skillnad från tandtekniker).

Dentitio diffi'cilis, lat. (''svår dentition''), en rätt vanlig sjuklig företeelse vid tänders genombrytande, särskildt i fråga om visdomständerna (i synnerhet de undre). Ugn.

Dentitiön (fr. *dentition*, af lat. *dens*, tand), *med.*, tandning. Se Tandsprickning.

Denton [de'ntən], fabriksstad i engelska grefsk. Lancaster, 7 km. n. ö. om Stockport. 14,934 inv. (1901). Hattfabrikation. Kolgrufvor.

D'Entrecasteaux [dätrkastå]. Se Entrecasteaux, J. A. B. d'.

D'Entrecasteaux-öarna [dätrkastå-]. Se Entrecasteaux-öarna.

Denudatiön (af lat. *denudäre*, blotta, af *nüdus*, naken), barhet, nakenhet. — 1. *Kir.* En benknotas nakenhet, d. v. s. frihet från yttre beklädnad af mjuka köttiga delar; den handling, genom hvilken blottläggandet försiggår. J. A.

2. *Geol.* Bortförande af de öfre, i ytan belägna delarna af något berg- eller jordlager eller af jordytan i allmänhet, så att förut öfvertäckta delar eller lager blottas. Denudation åstadkommes dels genom rinnande och svallande vatten (floder och hafsvågor), som afnöta, sönderbryta och bortskölja delar af jordytan samt föra dem till lägre trakter, sjöar och haf, dels genom glaciärers och inlandsisens (i förening med fukt och köld) jämnande och afnötande verkningar på de underlag, öfver hvilka de skrida fram. Utan förutgående denudation på en viss plats skulle icke aflagrandet af nya berg- och jordarter kunna ega rum på en annan. Under Skandinaviens istid denuderades en betydlig del af vårt lands fasta berglager. Mäktiga kalkstens- och skifferlager, tillhörande den siluriska formationen, blefvo då, helt och hållet eller delvis, liksom bortsopade, och de till nämnda formation hörande bergarter, som här och där förekomma, utgöra säkerligen endast obetydliga återstoder af förr mycket utbredda och mäktiga bildningar. För tillvaron af de i agrikulturkemiskt och andra afseenden så viktiga lösa jordaflagringarna (lera, sand och grus), hvilka nu betäcka stora delar af Sveriges yta samt göra den beboelig och fruktbar, hafva vi att tacka den storartade denudation, som Skandinavien var underkastad i forna tider. — Vittring och bergarternas sönderfallande i följd af frost m. m. underlätta i hög grad denudationen. E. E.

Denudëra (af lat. *denudäre*, af *nüdus*, naken), blotta, göra bar, lägga i dagen. Se Denudation.

Denuncia'nt (Denuntiant) l. Denunciator (af lat. *denunciäre*, förkunna), angifvare, anklagare. Denunciant har vanligen den särskilda betydelsen angifvare med dåliga bevekelsegrunder (af hämnd-, skade- eller vinningslystnad, hopp om befordran o. d.).

Denunciatiön l. Denuntiation (lat. *denunciätio*), *jur.*, angifvelse, kallas i straffprocessen en hos åklagarmyndigheten eller annan behörig myndighet gjord anmälan om, att ett brott blifvit begånget, vare sig att någon tillika uppgifves såsom gärningsman eller icke.

Denunciätor. Se Denunciant.

Denunciëra (lat. *denunciäre*), angifva.

Denuntia'nt, Denuntiation. Se Denunciant och Denunciation.

Denver [de'nvə], *Queen city of the plains* (''slätternas drottning''), hufvudstad i nordamerikanska staten Colorado, vid Cherry creeks utlopp i South Platte river. 1,609 m. ö. h. och omkr. 25 km. från Rocky mountains östra fot. D., som anlades 1859, hade 1870 4,759 inv., 1880 35,629, 1890 106,713 och 1900 133,859 inv., däraf 25,301 födda i utlandet (3,376 i Sverige). Denna snabba tillväxt beror på omgifningens rika malmtillgångar, i det att D. blef dessa bergverksdistrikts centralpunkt, från hvilken ej mindre än nio järnvägslinjer utgå. Men D. är äfven själf en bergverksstad och metallmarknad, och dess smältverk, framför allt Grants och Arcos, höra till de största i Unionen. Industrien omfattade 1900 1,474 etablissemang med 10,926 arbetare och 41,4 mill. doll. i tillverknings-

värde. Viktigast äro järn- och maskinindustrien, kvarn- och bryggeriindustrierna. D. är säte för en mängd stora bolag, icke blott bergverks- och hyttebolag, utan äfven jord-, bevattnings-, nötafvels- o. a. bolag, hvilkas verksamhet omfattar stora delar af västern. — D., hvars område utgör 127 kvkm., har breda, skuggrika, delvis asfaltbelagda gator, upplysta med elektriskt ljus och försedda med elektriska eller kabelbanor i alla riktningar, många stora och ståtliga offentliga byggnader och stora parker. Där finnas en medicinsk högskola (med öfver 800 studenter), ett stadsbibliotek, ett astronomiskt observatorium (Chamberlin observatory), många andra högre skolor, museum, opera och flera teatrar. J. F. N.

Deoband [dē'ăuband], stad i distriktet Saharanpur i Nordvästprovinserna, Indien, vid järnvägen Delhi—Lahore. 20,167 inv. (1901). I stadens närhet finnas flera af pilgrimer mycket besökta hinduiska helgedomar.

Deodära- l. Himalayacedern, *bot.* Se Ceder.

De'o du'ce, lat. Se D. D.

De'o et victrīcibus armis, lat., "med Gud och segrande vapen", ett af konung Gustaf II Adolfs valspråk.

De'o grātias, lat., Gud vare tack! Gudi lof!

Dèols [deä'l], by i franska depart. Indre (Berry), 1 km. n. om staden Châteauroux, med 2,400 inv. (1901). D. var fordom hufvudort i denna trakt och i 12:e årh. ett af västerlandets rikaste abbotstift (Bourg-Dieu).

De o'mnibus re'bus et quibu'sdam (nonnu'llis) a'liis, lat., om alla möjliga saker och några andra därtill.

Deoprag [dē'ăuprag] l. Deoprajag (förkort. af Devaprągaja), by i distriktet Garhwal, Nordvästprovinserna, Indien, vid föreningen af Alaknanda och Bhagirathi, som där bilda Ganges. D. är en af hinduernas fem heligaste vallfartsorter, berömd för sitt enligt bramanska traditionen 10,000 år gamla tempel åt Rama-Tsjandra, byggdt af svart huggen sten utan murbruk i form af en pyramid, som slutar med en hvit kupol med gyllene kula och spets. Midt emot ingången i tempelhallen står en 2 m. hög stenstaty af Rama-Tsjandra och framför denna en bedjande knäböjande bild af Garuda af brons. Hela tempelbyggnaden är 24 m. hög. Vid föreningen af de båda strömmarna äro tre stora vattenbassänger huggna i klippan, där pilgrimerna försona sina synder genom bad.

Deoprajag. Se Deoprag.

Deosaj ("gudaslätten"), vegetationslös, endast af en otalig mängd murmeldjur bebodd högslätt af 3,600—4,000 m. höjd mellan Baltistan och Kashmir, rundt omkring omgifven af 4,800—5,000 m. höga berg, från hvilkas glaciärer och snöbetäckta toppar klara bäckar nedströmma för att förena sig med Sjigar, som på sydöstra sidan afflyter till Dräs. Från den vågiga, med runda granitblock beströdda dalen, som sannolikt är ett gammalt sjöbäcken, för norrut till Baltistan ett 4,757 m. högt pass och till Kasjmir ett 4,200 m. högt pass till den stora handelsvägen mellan Skardo och Srinagar.

Dep., förkortning för departement.

Dep., *språkv.*, förkortning för deponens.

Deparcieux [deparsiö'] l. De Parcieux, Antoine, fransk matematiker och fysiker, f. 1703 nära Uzès (Languedoc), d. 1768 i Paris, kom ganska ung till Paris, där han först uppehöll sig med att tillverka solur, men småningom bröt sig en bana genom mekaniska uppfinningar och konstruktioner, bl. a. af vattenuppfordringsverk och vattenhjul. Flera afhandlingar om dessa ämnen inlämnade han till vetenskapsakademien, af hvilken han blef ledamot 1746. Med stöd af de i Frankrike sedan 1689 införda tontinerna uppgjorde han dödlighetstabeller: *Essai sur la probabilité de la durée de la vie humaine* (1746) med *Addition à l'essai* etc. (1760), och använde därvid, ehuru fullt oberoende, principer liknande dem, som holländaren Kersseboom något tidigare följt. Hans dödlighetstabeller lades till grund för alla försäkringsbolags kalkyler i Frankrike.

Departeme'nt (fr. *département*, af lat. *pars*, del), afdelning, område, verksamhetskrets. 1) I flera länder är departement namn på de ämbetsverk, genom hvilka förbindelse åstadkommes mellan regeringen och statsförvaltningens olika grenar. I *Sverige* kallades dessa ämbetsverk före 1840 "expeditioner" och deras chefer i allmänhet "statssekreterare". Dessa hade i regeln plats i statsrådet endast, när ärenden från deras respektiva expeditioner där behandlades. Genom grundlagsförändring vid riksdagen 1840—41 afskaffades expeditionerna och statssekreterarämbetet. I stället för de förra inrättades 7 statsdepartement: justitie-, utrikes-, landtförsvars-, sjöförsvars-, civil-, finans- och ecklesiastik-departementen, och i spetsen för hvart och ett af dessa ställdes en ständig statsrådsledamot (statsråd). Expeditionernas göromål fördelades genom k. stadgan af 16 maj 1840 mellan departementen. Åtskilliga förslag till ändring i den 1840 åvägabragta ordningen hafva väckts, men ledt till ringa resultat. En orsak härtill är att själfva departementsindelningen i Sverige (i olikhet med hvad som i andra länder är vanligt) fastslagits i grundlag, ehuru ärendenas fördelning mellan departementen sker genom kunglig förordning. En del af dessa förslag har gått ut på att från departementens handläggning afskilja s. k. besvärsmål (se Besvär 3, sp. 142) och öfverlämna dem till en administrativ öfverdomstol, *regeringsrätt* (se d. o.). De flesta hafva afsett vissa förvaltningsgrenars bättre tillgodoseende eller ock lättandet af vissa departements arbetsbörda, genom förändringar i själfva departementsindelningen. Till 1856—58 års riksdag aflåts sålunda kungl. proposition om inrättande af ett departement för allmänna arbeten och kommunikationsanstalter. Förslaget föll vid 1859—60 års riksdag. 1867 ifrågasatte ett särskildt riksdagsutskott upprättandet af ett jordbruksdepartement, men Första kammaren afvisade förslaget. 1868 dels framställdes en kungl. proposition om upprättande af ett nytt departement, för näringar och allmänna arbeten, dels väcktes en motion om inrättande af ett särskildt departement för jordbruket och kommunikationerna, men både propositionen och motionen afslogos af Första kammaren. På grund af en väckt motion föreslog konstitutionsutskottet vid 1874 års riksdag, att ett departement för näringar och allmänna arbeten skulle inrättas, men att Landt- och Sjöförsvarsdepartementen skulle

sammanslås till ett gemensamt krigsdepartement. På grund af kamrarnas olika beslut i frågan ansågs den förfallen, framställdes ånyo 1875, men afstyrktes då af konstitutionsutskottet. 1880 framställdes en motion om ett departement för landtbruket och öfriga näringar och en annan om ett sådant departement, men därjämte om sammanslagning af landt- och sjöförsvarsdepartementen, så att departementschefernas antal blef oförändradt. Konstitutionsutskottet afstyrkte motionerna, men den förra förnyades 1881 och 1884. 1885 framlades en kungl. proposition om inrättande af ett landtbruks-, industri- och handelsdepartement, men förslaget föll 1888 på Första kammarens motstånd. 1892 föreslogs genom en motion inrättandet af ett samfärdselsdepartement, hvilken motion afstyrktes af konstitutionsutskottet. En minoritet ansåg, att riksdagen borde i skrifvelse anhålla hos K. M:t, huruvida det prövades lämpligt, att ett samfärdselsdepartement inrättades och en sammanslagning af Landt- och Sjöförsvarsdepartementen egde rum. 1893 framställdes en motion i den föreslagna skrifvelsens syfte, men den afstyrktes af konstitutionsutskottet. Detta föreslog i stället och riksdagen beslöt 11 april 1893 en skrifvelse med anhållan att K. M:t täcktes, efter förnyad pröfning af frågan om inrättande af ett nytt statsdepartement, till riksdagen afgifva den proposition om ändring af regeringsformen, hvartill denna pröfning kunde föranleda. Med anledning däraf tillsatte K. M:t 9 aug. 1894 en kommitté (den s. k. sammanslagningskommittén) för utredning huruvida och under hvilka villkor en förening af Landt- och Sjöförsvarsdepartementen kunde ske. Kommittén tillstyrkte i betänkande 17 dec. 1895, att en sådan förening under vissa angifna villkor och förutsättningar borde ega rum. Under hänvisning till, att detta kommittéutlåtande vore föremål för K. M:ts pröfning, aflog riksdagen 1896 och 1898 nya motioner om ett särskildt näringsdepartement, men 1899 framlades en k. proposition om, att departementens antal skulle ökas med ett jordbruksdepartement, och detta förslag, som då blef hvilande, antogs af 1900 års riksdag, hvadan de svenska departementens antal nu är 8. I sammanhang med denna grundlagsändring bestämdes ärendenas fördelning dem emellan genom en ny k. stadga af 31 mars 1900. Riksdagen begärde 1905, att K. M:t ville framlägga förslag till inrättande af ett departement för handel, industri och sjöfart. Vid 1906 års riksdag väcktes motion om inrättande af ett ”socialt” departement (för arbetarfrågor o. d.).

Departementen sammanfattas jämte Nedre justitierevisionen och justitiekanslersämbetet under benämningen ”K. M:ts kansli”, beroende däraf att de två sistnämnda samt departementens föregångare, expeditionerna, uppstått ur kanslikollegium. Hvarje departementschef åligger att i sitt departement låta bereda dithörande förvaltningsärenden och föredraga dem inför regeringen. Han eger att infordra upplysningar från de under departementet lydande ämbetsverken och deras tjänstemän. Han utfärdar till dem föreskrifter och påminner om verkställandet af beslut. Vidare eger han att bevista sessionerna inom de förvaltande verk, som lyda under hans departement, med rätt att deltaga i öfverläggningarna, men ej i besluten. Om de särskilda departementens sammansättning och de under dem sorterande förvaltningsgrenarna se hvarje departement. Om statsdepartementen (ministerierna) i främmande länder se dessa. — 2) Afdelning inom Arméförvaltningen. — 3) Benämning på de fem afdelningar, på hvilka verksamheten å Flottans varf är fördelad. — 4) I *Finland* namn på de två afdelningar, i hvilka senaten varit fördelad, nämligen justitiedepartementet och ekonomidepartementet; det senare har arbetat på 6 expeditioner, hvilka motsvara de svenska statsdepartementen. — 5) Administrativt område i Frankrike, motsvarande det svenska ”län”. Då det vid den första franska revolutionen gällde att i möjligast vidsträckta mån utplåna det gamla samhällets former, föreslog Sieyès (1789), att — i samband med upphäfvandet af landets historiska indelning i provinser med särskild författning, lag och förvaltning — hela Frankrike skulle fördelas i departement. Provinserna delades, och de nya förvaltningsområdena uppkallades efter floder, berg o. s. v. inom deras gränser. Departementens antal var ursprungligen 83, växte under Napoleon I:s eröfringar till 140, inskränktes efter hans fall till 86, ökades 1860 (genom införlifvandet af Savoie och Nice) till 89, men blef efter Frankfurt-freden, genom lagen af 10 aug. 1871, inskränkt till 86, utom ”territoriet” Belfort. Om förvaltningen i de franska departementen se Frankrike. — 6) Äfven i en del af Central- och Syd-Amerikas republiker är området efter franskt mönstor deladt i ”departimientos”. — 7. Med departement betecknas i detta arbete vissa administrativa indelningar i en del romanska länder på grund af dessas officiella språkbruk, ehuru namnet icke motsvarar det svenska begreppet ”län”. J. H. (S. B.)

Departementschef, chef för ett departement.

Departementstidende, officiellt norskt regeringsorgan, som sedan 1829 utkommer hvar vecka och innehåller officiella meddelanden om landets administration, särskildt de af departementen afgifna utlåtandena med de därpå byggda regeringsbesluten, för så vidt dessa ej skola föreläggas stortinget. Redaktionen har förestått af två, stundom tre, högre departementstjänstemän. Ö. A. Ö.

Department [depā'tmənt], eng., en af statsförvaltningens hufvudgrenar, departement (se d. o.); ämbetsverk. — D. of labour [əv lā'bə]. Se Arbetsdepartement och Arbetsstatistik. — D. of commerce and labor. Se Arbetsminister.

Departūr, *sjöv.*, det i ekvators-minuter l. nautiska mil uttryckta afstånd, som angifver, huru mycket ett ställe ligger öster eller väster om ett annat. Ligga båda ställena på samma bredd, är departur alltså bågen af breddparallellen dem emellan; ligga de på olika bredd såsom A och B, är departur i det allra närmaste lika med bågen *dD* af medelparallellen emellan båda ställenas meridianer. Inom navigationen förstår man därför med departur: afståndet mellan två orters meridianer, mätt på deras medelparallell och uttryckt i nautiska mil (à 1,852 m.). R. N.*

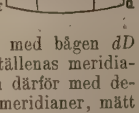

Depekoratiōn (af lat. *de*, från, och *pe'cus*, boskap), ”boskapsminskning”, minskning i antalet af boskapsdjur.

Depende'ns (fr. *dépendance*, af lat. *dependēre*, bero), beroende, osjälfständighet, afhängighetsförhållande. — Dependen'tier [-tsier], smärre jordlägenheter, som höra till en större egendom; under ett rike hörande besittningar. Jfr Pertinentier.

Dependentier. Se Dependens.

Depe'ns [uttalas äfven depa'ns], fr. *dépense*, utgift, omkostnad. — Depensera [depanséra], göra omkostnader, vidkännas utgifter, utgifva (penningar); slösa. — Depensiv [depansiv], kostsam.

Deperthes [dəpä'rt], Pierre Joseph Édouard, fransk arkitekt, f. 1833, har utfört restaurering, dekorering eller nybyggnad af offentliga lokaler, i synnerhet kyrkor, såsom en kyrka i *Rambouillet* (1865), *Hôtel de ville* i Reims (1866), *Hospital* i *Brest* (1869), *Nya kyrkan S:t Martin* i Brest (1870) m. fl. Märkligast är hans och Ballus återuppbyggande af det under kommunupproret ödelagda *Hôtel de ville* i Paris.

Deperulatiōn (af lat. *de*, från, och *pērula*, ränsel). *bot.*, knoppars utsprickning, bestående i knoppfjällens afkastande. Deperulationen kan vara *kalyptral* (af grek. *kaly'ptra*, betäckning, slöja), såsom hos barrträden, hvarvid knoppfjällen aflyftas som en mössa, eller *tubulär* (af lat. *tu'bulus*, rör), då knoppfjällen blifva kvar vid skottets bas såsom ett kort rör. G. L—m.

Depēsch (fr. *dépêche*, af *dépêcher*, påskynda), ämbetsskrifvelse från ett utrikesdepartement till de under detsamma lydande diplomatiske agenterna i främmande länder, och omvändt. Ett meddelande till utländsk diplomat kallas not. I en del kanslier benämndes förr utrikesstyrelsens afgående skrifvelser *reskript* och de från diplomaterna anlända *relationer*. Vid sidan af de officiellt hållna depescherna märkas de personliga handbrefven med en mera förtrolig karaktär. — Inom folkrätten häfdas som följd af diplomaternas exterritorialitet en bestämd *depeschsekretess*, d. v. s. rätt att med post eller kurir sända ämbetsskrifvelser mellan hemlandet och sändebuden i utlandet utan risk, att dessa skrifvelser af obehöriga brytas och granskas. — I vidsträckt bemärkelse betyder depesch viktigare handling i allmänhet, som befordras med kurir eller på annat hastigt sätt. Med hänsyn till fortskaffningssättets snabbhet användes ordet telegraf-depesch stundom, i Tyskland nästan alltid, för att beteckna telegrafiskt meddelande. I denna mening brukas ordet t. ex. om *Ems-depeschen* (se d. o.).

Depew [dipjö'], Chauncey Mitchell, nordamerikansk finansman, f. 23 apr. 1834 i Peekskill, staten New York, tillhör en hugenottsläkt, som öfverflyttade till Amerika efter upphäfvandet af ediktet i Nantes (1685). 1858 blef han praktiserande advokat, var under 1860 års valstrid en af de ifrigaste agitatorerna för Lincolns val, fungerade 1863—65 som statssekreterare i staten New York, men afböjde sedan en ministerpost i Japan för att i stället som juridiskt ombud (från 1866) egna sig åt de Vanderbiltska järnvägarnas tjänst. På denna bana steg han 1885 till president för en af Förenta staternas största järnvägssammanslutningar, "New York central and Hudson river railroad company", och är sedan 1898 ledare för ytterligare tre stora järnvägsbolag. D. åtnjuter inom det republikanska partiet mycket stort anseende och var 1888 starkt påtänkt som dess presidentkandidat. Han trädde emellertid tillbaka för Harrison och afböjde efter dennes val 1892 den honom äfven erbjudna platsen som statssekreterare i Harrisons kabinett. 1899—1905 var han medlem af Unionens senat (för staten New York). D. anses vara en af Amerikas allra förnämsta tillfällighetstalare och åtnjuter som sådan mycken popularitet. Rörande hans personliga redlighet som finansman hafva däremot på sista tiden rätt oförmånliga uttalanden sett dagen. V. S—g.

Depharanas, Markos, nygrekisk diktare från Zante, författade i början af 1500-talet en lärodikt, som är en af Spaneasdiktningens sista utlöpare. En rimmad bearbetning af Susannas historia härrör likaledes från D. Hans stil och ton äro enligt tidens sed (jfr Sachlikis) ytterligt grofva och plumpa. V. Lm.

Depilatiōn (af lat. *depilāre*, aflägsna hår, af *pilus*, hår) l. Depilēring, aflägsnande af hår från huden. Jfr Depilatoria.

Depilatōria (sing. *depilatōrium*, af lat. *depilāre*, aflägsna hår, af *pilus*, hår), *med. farm.*, medel, som användas att aflägsna hår från huden, då håren t. ex. äro sjuka i sina rötter eller sitta i vägen för behandling af en hudåkomma. Dylika medel kallas äfven epilatoria, metoden epilering. Salfvor med kaustik kalk, kalkhydrat, arseniktrisulfid (s. k. auripigment) o. d. hafva använts, äfvenså utryckandet af håren, ett för ett, med pincett (s. k. depilation l. depilering), ibland förbundet med lokal förstöring af hårrötterna. Numera användas äfven Röntgenstrålar för depilering. I äldre tider användes vid en del åkommor å hufvudets hud s. k. beckluíva, en hätta eller ett förband, på insidan besmordt med beck, som fastnade i håren; när "beckluívan" med mer eller mindre våld lossades, följde håren med denna — en smärtsam och rå behandling. — Böttgers depilatorium, efter uppfinnaren, tyske kemisten R. C. Böttger, ett orent, såsom biprodukt vid sodafabrikation erhållet svafvelkalcium, hvilket utrördt med vatten begagnas för att borttaga hår ur hudar. C. G. S. P. T. C.

Depilatōrium, Böttgers. Se Depilatoria.

Depilēring. Se Depilation och Depilatoria.

Depken, Klas, 1676 adlad Anckarström, bruksegare, en af de förste kämparna för Norrlands industriella kultivering. D. var bergmästare, då han 1659 började anlägga Älfkarleö bruk i Uppland, grundade sedermera Söderfors ankarbruk samt Axmar i Gästrikland och Galtström i Medelpad, samtliga för beredning af Dannemoramalm. 1676 blef han assessor i Bergskollegium. Död 1702. På hans adliga namn och nummer hade 1683 intagits D:s styfson David Futtje (se Anckarström). H. Rn.

Deplaceme'nt (fr. *déplacement*), rubbning, afsättning; den rymd, som en flytande kropp undantränger, när den ligger i en vätska. Inom *skeppsbyggeriet* menas med deplacement den vattenmassa, som ett på vattnet flytande fartyg undantränger. Deplacementet angifves numera alltid i ton (vanliga ton om 1,000 kg. eller engelska ton om 1,016 kg.). — Vid uppgörandet af ritningar till större

fartyg plägar man upprita jämväl en deplacementskala, på hvilken man mot ett visst djupgående genast erhåller fartygets deplacement vid detta djupgående. Örlogsfartygs storlek angifves alltid i deplacement-ton, handelsfartygs däremot i registerton. Se vidare Dräktighet, Ton och Tyngdpunkt. H. W—l.

Deplacēra (fr. *déplacer*, af prefixet *dé*, från, och *place*, plats), rubba; afsätta (från ett ämbete).

Déplaisant [deplässā'], fr. (af upphäfvande prefixet *dé* och *plaisir*, nöje, lust), misshaglig, oangenäm, förtretlig.

Deplorābel (fr. *déplorable*), beklaglig, beklagansvärd; jämmerlig.

Deployera [deplωajēra], *krigsv.* Se Deployering.

Deployering [deplωajē-], af fr. *déployer*, utveckla, *krigsv.*, utveckling från en djupare formering, kolonn, till linje framåt, d. v. s. till linje i höjd med täten och med samma frontriktning, som denna innehaft. Med deployering betecknas särskildt en sådan linjeformering framåt, som verkställes därigenom, att alla afdelningarna, utom den eller de främsta, göra vändning och anträda marschen utåt samt efter hand, i den mån de komma midt bakom sina blifvande platser i linjen, göra vändning framåt och upprycka till dem. Deployeringen har numera i allmänhet blifvit ersatt med uppmarsch omedelbart till de platser, som de olika afdelningarna skola intaga. — Det motsvarande verbet är deployera. G. U.*

Depolarisātor (af lat. *de*, med upphäfvande betydelse, och *polarisator*, se d. o.), *elektrot.*, ett medel, som motverkar polarisationen, t. ex. i galvaniska element (se d. o.).

Depone'nd (lat. *depone'ndus*, jfr Deponera), djäkne, som skall undergå deposition (se d. o.).

Depōnens (lat., pres. partic. af *depōnere*, lägga bort), i den latinska grammatiken verb med passiv form, men aktiv betydelse. I svensk språklära betecknar deponens sådana verb, som förekomma endast i *s*-form, t. ex. dagas, brottas, hoppas, slåss. R—n B.

Depone'nt (af lat. *depōnere*, nedlägga), en, som öfverlämnar någonting i en annans vård; en, som undergår en depositionsceremoni. Se Deponera, Deposition och Depositum.

Deponēra (af lat. *depōnere*, nedlägga). 1. Sätta i förvar, insätta, öfverlämna (penningar eller andra värdeföremål) till förvaring. Se vidare Deposition och Depositum. — 2. Vid universiteten betecknade ordet "deponera" (lat. *depōnere co'rnua*, aflägga hornen) undergå deposition, upptagas bland de frie studenternas antal. Jfr Deposition.

Depontānus, lat., betecknade hos romarna en man, som uppnått 60 års ålder och därför (såsom saknande säte och stämma vid komitierna) måste afvisas från den "bro" (*pons*), å hvilken deltagarna skulle stiga upp för att rösta. Man har — med rätt eller orätt — satt detta i samband med påstådda människooffer i äldre tider, då man skall hafva i Tiberfloden nedstörtat gubbar, i hvilkas ställe sedan symboliskt i strömmen nedkastades människogestalter af säf. R. Tdh.

Depopulatiōn (af lat. *depopulāri*, härja), härjning, sköfling, ödeläggelse, förödelse; folkminskning.

Depo'rt (fr. *déport*, egentl. uppskof), *hand.*, detsamma som backwardation (se d. o.).

Deportatiōn (lat. *deportātio*, af *deportāre*, föra bort), förvisning antingen på grund af dom eller genom administrativ åtgärd till en bestämd, vanligen fjärran från fäderneslandet belägen plats, hvarifrån den förvisade icke utan tillstånd får aflägsna sig och där hans frihet äfven i öfrigt är på hvarjehanda sätt inskränkt. Detta straff, kändt ända sedan antiken, användes för att aflägsna för statens säkerhet farliga eller för regeringen misshagliga personer, för att kolonisera öde och ouppodlade landsträckor (tvångskolonisation) eller för att straffa förbrytare. Romarna kände urspr. till endast frivillig landsflykt (*exsilium*), men ur straffet *aquæ et ignis interdictio* (d. v. s. förbud att använda eld och vatten i Rom), hvilket omöjliggjorde vistelse där, utvecklades redan under Augustus förvisning till öde öar (*deportatio in insulam*), vanligen klippöar i Egeiska hafvet, där den förvisade af brist på lifsmedel snart dog, eller till oaser i öknarna. Straffet var förbundet med egendomskonfiskering och *capitis deminutio media* (se Capitis deminutio) och varade för lifstiden. Stundom förekom det i större utsträckning, dock aldrig för anläggning af förbrytarkolonier. — Af de moderna staterna är det egentligen endast England, Frankrike och Ryssland, som använt deportationsstraffet. I England daterar det sig från Elisabets tid, men först längre fram på 1600-talet började man sända förbrytare till de nordamerikanska kolonierna, trots nybyggarnas allt kraftigare protester (Franklin jämförde systemet med att importera amerikanska skallerormar till England). Sedan nordamerikanska befrielsekriget gjort slut därpå, började man, då fängelserna befunnos otillräckliga, deportera förbrytare till Australien. 1787 skickades de förste (omkr. 800) till Port Jackson, där Sydney nu ligger, och under det följande halfseklet deporterades bortåt 50,000 förbrytare till Nya Syd-Wales och 30,000 till Tasmanien, där i början af 19:e årh. en ny förbrytarkoloni anlades. De deporterade användes dels till offentliga arbeten, dels till nybyggarnas hjälp, hvilka utan ersättning fingo använda dem. Förbrytarimporten, som slutligen omfattade vid pass 4,000 årl., och dess olägenheter väckte dock småningom en storm af ovilja, och 1840 förklarades Nya Syd-Wales för fri koloni, hvarefter deportationen dit i hufvudsak afskaffades. Den fortsattes dock till Väst-Australien på de efter den billiga arbetskraften begärlige nybyggarnas egen anhållan och till Tasmanien, men under åren 1853—64 afskaffades deportationsstraffet alldeles i England. Dock finnes det ännu kvar i Brittiska Indien. — I Frankrike förekom deportation under 1789 års revolution, då till följd af "lagen mot de misstänkte" dessa deporterades till Cayenne. Där ha åtskilliga af revolutionens ryktbarheter slutat sitt lif. Ehuru lagligen erkändt, förekom dock sedan intet deportationsstraff förrän efter 1848, då några af Marquesasöarna, Algeriet, Cayenne och andra platser i det för sitt farliga klimat kända Guyana (ryktbar har särskildt Djäfvulsön blifvit genom Dreyfus' deportering dit) användes som förvisningsort. På grund af ett beslut af 27 mars 1852 fingo bagnofångarna rätt att frivilligt utbyta fängelset mot deportation med den påföljd att i Brest, Rochefort och Toulon

inemot 3,000 förbrytare antecknade sig för deportation till Guyana. Senare har Nya Kaledonien blifvit fransk deportationsort, och dit förvisades många kommunarder. F. n. regleras deportationen i Frankrike genom lagen af 27 maj 1885 (*loi sur la relégation des récidivistes*), enligt hvilken detta straff är obligatoriskt vid två eller flera gånger förnyade återfall i vissa brott, som straffas med tukthus eller fängelse. I Ryssland begagnade man deportation till Sibirien som straff redan 1591, och det har sedan alltmer användts (1807—87 deporterades öfver 500,000 personer). Nästan lika många deporteras på administrativ väg som på grund af laga dom. De deporterades öde är mycket växlande. Några, däribland de fleste politiske fångarna, äro blott pliktiga att uppehålla sig inom ett visst område, men åtnjuta f. ö. sin frihet, andra dömas till att bruka jorden och blifva efter 10 års förlopp med afseende på rättigheter likställda med bönderna, andra åter dömas till att arbeta i bergverken eller i Sibiriens fängelser, där lifvet icke lär vara så hårdt för fångarna, som det ofta tendentiöst beskrifves. De värste förbrytarna deporteras till ön Sachalin. Under transporten, som går öfver Kazan, Perm, Jekaterinburg och Tiumen, är dödligheten bland de deporterade mycket stor (1880—81 dogo omkr. 10 proc., innan de nådde bestämmelseorten). — Äfven i Preussen och Norge har man förr i någon mån användt deportationsstraff (i Norge tvångsarbete i Finmarken). Litt.: Holtzendorff, "Die deportation als strafmittel" (1859), Stephen, "A history of the criminal land" (1883), och Garraud, "Traité théorique et pratique du droit pénal français" (2:a uppl. 1898—1902). Jfr Landsförvisning.

Deportationskoloni. Se Deportation och Koloni.

Deportēra (lat. *deportāre*, föra bort), förvisa och bortsända till någon bestämd ort. Se vidare Deportation.

Déposé [depåsē], fr., eg. deponerad, inregistrerad, lagligen skyddad (om mönster, modeller, varumärken, fotografier, gravyrer o. s. v.), "alla rättigheter förbehållna".

Depōsita (jfr Depositum). Se Bank, sp. 855 ff.

Depositārie l. Depositār (lat. *depositārius*, fr. *dépositaire*), en, som mottager något värdeföremål i sitt förvar. Jfr Deposition och Depositum.

Depositiōn (lat. *depositio*, af *depōnere*, nedlägga). 1. Nedläggande, öfverlämnande i förvar, insättande af värdeföremål, penningar o. d. i en bank eller i offentligt förvar (såsom borgen, pant, vid vad o. d.). Inom bankverksamheten användes ordet blott om verklig förvaring af föremål (egentlig deposition), utan minst lika mycket i öfverförd bemärkelse om en banks hela inlåningsrörelse, då de inlämnade penningarna alls icke "förvaras", men summan återbetalas vid anfordran eller efter uppsägning. Se Bank, sp. 855—859. Jfr Depositum.

2. Under benämningen deposition (lat. *depositio cornuum*, "hornens aflägganде") fanns i äldre tider vid universiteten en egendomlig ceremoni, som utfördes, då nykomna studenter (djäknar) upptogos i de äldres samfund. Depositionshandlingen utgjorde en rå symbolisk framställning af de akademiska studiernas förädlande inflytelse. Enligt några författare (t. ex. Conring) leder den sitt ursprung från forntidens filosofskolor. — Vid de svenska universiteten blefvo de djäknar, som skulle undergå ceremonien, deponenterna, innan dagen för depositionen utsattes, inför dekanus och några professorer underkastade examen i Luthers större katekes samt i "vetenskaper och språk". Såsom ceremonimästare (depositor) vid denna fungerade vanligen en akademiadjunkt, och till lokal användes något officiellt ställe, t. ex. ett auditorium. Deponenterna utstyrdes i narrdräkt: slokig hatt (de äldre studenterna hade brättena uppfästa och buro fjäderprydnad i hatten), långa horn och åsneöron (otymplighetens och dumhetens symboler) samt svärtadt ansikte och långa svinbetar (sinnebilder af djuriskheten) i mungiporna (däraf benämningen *beanus*, gulnäbb, fr. *bec jaune*). Därefter drefvos de med hugg och slag in i ett närbeläget rum, hvarest åskådarna voro församlade. Sedan en mängd narraktiga upptåg anställts och depositor hållit ett svassande tal om alla den otuktade ungdomens fel och oarter samt om nödvändigheten att med vetenskapens hjälp blifva en ny människa, befriades recipienterna, medelst en stor träsax, från sina besvärliga attribut, hvarefter hvar och en af dem behandlades med en hyfvel och öfvergöts med ett ämbar vatten. När allt detta var verkställdt, förklarades djäknarna för "fria studenter" (*liberi studiosi*). Novitierna, såsom de nu kallades, tågade sedan i procession till en af föreläsningssalarna, där de undfägnades med salt och vin (vishetens och glädjens sinnebilder). Därmed voro de upptagna bland de akademiske medborgarna; men fullmyndiga studenter blefvo de först efter pennaltidens slut (jfr Pennalism). Depositionsceremonierna följdes med stort intresse. Enligt en anteckning i Uppsala universitets acta 1595 försiggingo de det året "i närvaro af ärkebiskopen, professorerna, borgmästare och råd, borgersmän och hedervärda matronor". Depositionen afskaffades år 1691, på Karl XI:s befallning. — Vid de tyska universiteten betecknades med "deposition" slutmomentet af pennaltiden, hvilket vid de svenska högskolorna kallades "absolution" (den handling, hvarigenom "pennalen" förklarades för fullmyndig student). R. G.

Depositionsbevis (jfr Deposition), intyg om verkställd deposition i en bank. Se Bank, sp. 859.

Depositionsrörelse (jfr Deposition). Se Bank, sp. 857.

Depōsitobank (jfr Deposition). Se Bank, sp. 864.

Depōsitor (lat., af *depōnere*, nedlägga), en, som öfverlämnar värdeföremål i en annans vård; ledaren af en depositionsceremoni. Se Deposition.

Depositōrium (nlat., af lat. *depōsitum*, se d. o.), ställe för förvarande af anförtrodda värdeföremål, skåp för dokument, mindre arkiv.

Depōsitum (lat.), *jur.*, anförtrodt gods, inlagsfä. Ett inlagsaftal innebär en lös saks öfverlämnande i en persons förvar för att af honom i samma skick återställas. Den person, åt hvilken saken anförtros (depositarien), eger icke, utan särskildt medgifvande, rätt att bruka densamma. Han skall vårda den med samma sorgfällighet, som han egnar sitt eget, och han skall återlämna den till deponenten i samma skick, i hvilket han mottog densamma.

Tryckt den 6/9 06 6 b. 6

Kan han icke detta, åligger det honom, ifall han vill vara fri från ersättningsskyldighet, att med goda skäl eller egen ed styrka, att detta förhållande icke härleder sig från hans vangömmo eller vållande. För sitt besvär kan depositarien, efter svensk rätt, betinga sig arfvode, något som däremot enligt romersk rätt ansågs strida mot detta aftals natur. Föremål för inlagsaftal kunna vara lösa saker af hvarje slag. Väsentligt för detta aftal är endast, att just de inlagda föremålen skola återställas och icke utbytas mot andra af samma slag. Den vanliga "depositionen" af penningar i banker är sålunda icke ett inlagsaftal, utan en försträckning. I. Afz.

Depositär. Se Depositarie.

Depossedēra (fr. *dépossséder*, af lat. *de*, från, och *possidēre*, besitta, innehafva), afhända, fråntaga (en furste) besittningen af (hans land l. krona), afsätta.

Depot [depå], fr. *dépôt*. Se Depå.

Depping, Georges Bernard, tysk-fransk historieskrifvare, f. 1784 i Münster, d. 1853 i Paris, flyttade 1803 till Paris, där han naturaliserades 1827. Han skref flera historiska arbeten, bland hvilka *Histoire des expéditions maritimes des normands et de leur établissement en France au 10:e siècle* (1826; 4:e uppl. 1844) är det mest bekanta. Han idkade äfven en förtjänstfull verksamhet som utgifvare af historiska källskrifter genom sin upplaga af den bekanta "Livre des métiers" (1837), en af Étienne Boileau, "prévôt des marchands" i Paris, under Ludvig den heliges tid gjord samling af de parisiska skråns statuter, ett arbete, som är af största vikt för kännedomen om Frankrikes sociala och ekonomiska historia under medeltiden. I det stora samlingsverket "Collection des documents inédits de l'histoire de France" utgaf han "Correspondance administrative sous Louis XIV" (3 bd, 1850—53), som fullbordades af hans son.

Depraviatiōn (se Depravera), sedefördärf.

Depravēra (lat. *depravāre*, af *prāvus*, vrång), skämma, förstöra, fördärfva (till seder).

Depreciatiōn (fr. *dépréciation*, af lat. *de*, negerande, och *pretium*, pris), *nationalek.*, värdeminskning, egentligen af mynt, t. ex. af silfvermynt i förhållande till guldmynt (eller tvärtom), eller af pappersmynt i förhållande till metallmynt. Ordet tages vanligen i betydelsen af den faktiska värdeminskningen, medan devalvation (se d. o.) betyder minskning af det lagbestämda värdet. Jfr Agio och Pappersmynt. E. Hkr.

Deprés [doprå], Josquin. Se Josquin des Prez.

Depressiōn (lat. *depre'ssio*, af *depri'mere*, nedtrycka), nedtryckning; fördjupning, som åstadkommits genom tryck; förslappning, nedslagenhet.

1. *Astron.* a) En under horisonten belägen himlakropps afstånd från denna. Depressionen mätes utefter en vertikalcirkel, lagd genom himlakroppen, och är således liktydig med negativ höjd. Se Astronomiska koordinater. b) *Horisontens depression*, vinkelafståndet mellan den fria hafshorisonten och ögats horisont. Dess storlek beror hufvudsakligen på ögats höjd öfver vattnets nivå, men växlar äfven med de atmosfäriska förhållandena, särskildt luftens och vattnets relativa temperatur, och är därför svår att noggrant bestämma. Vid ortsbestämningar till sjöss, hvarvid man är hänvisad till att med en sextant uppmäta en himlakropps höjd öfver horisonten, måste depressionen frändragas, parallaxen (se d. o.) tilläggas den omedelbart observerade höjden. — I nära sammanhang med depressionen stå den naturliga horisontens afstånd från åskådaren och storleken af det fält af jordytan han kan öfverskåda. Från ett torn eller en klippspets af 50 m. höjd öfverblickar man exempelvis en cirkelyta med 23 km. radie, från 100 m. höjd ser man 33 km. åt alla håll, från 1,000 m. 104 km., från 5,000 m. 233 km. o. s. v. Rh.

2. *Fys.* Barometrisk depression, detsamma som barometerminimum.

3. *Geogr.*, landområde, som ligger lägre än hafsytan. Den till omfånget största depressionen, ungefär af Skandinaviska halföns storlek, bildar Kaspiska hafvet med sin omgifning; detta hafs yta ligger omkr. 26 m. lägre än Svarta hafvets. Den djupaste depressionen är det af Jordan genomflutna Ghor; Döda hafvets spegel ligger 394 m. under Medelhafvets. Andra depressionsområden ligga i Nord-Afrika, visserligen icke af så stor utsträckning, som man förr antog. Det ena ligger i sydöstra Algeriet och sydvästra Tunisien och omfattar de salthaltiga sjottens långsträckta region, som ligger 20—31 m. under Medelhafvets yta och upptager en areal af nära 6,000 kvkm., det andra i norra delen af Libyska öknen och sträcker sig från Stora Syrten till närheten af Nildeltat (Aradj 70 m. under hafvet, Siwah 20 m.). Birket Karun i Fajjum ligger 45 m. lägre än hafvet. I Danakils kuststlätt vid Röda hafvet ligger s. v. om Hamfilaviken träsket Gabala 60 m. och v. om Tadjuraviken Assal- och Abhebaddsjöarna t. o. m. 174 m. under Röda hafvets nivå. I Nord-Amerika ligger Colorado-öknen i den nordliga förlängningen af Kaliforniska viken på en större sträcka 91 m. under hafsytan. I Asien fann bröderna Grum-Grŝimailos Tibetexpedition 1890 en högst viktig och intressant depression s. om Tianschan i Turfans område, vid en ort Luktschun (ungefär under 42,6° n. br. och 89,5° ö. lgd fr. Greenw.), af omkr. 50 m. u. h. I Europa är nära hälften (14,757 kvkm.) af konungariket Nederländerna ett depressionsområde, som endast genom dyner och vallar skyddas mot att öfversvämmas af hafvet. Med kryptodepression menas en af vatten dold depression; många sjöars botten ligger lägre än hafsytan. Den djupaste insänkningen i jordens yta är Kaspiska hafvets botten, 1,124 m. Äfven en sänka mellan tvenne högländer brukar kallas depression, äfven om den ej ligger under hafvets yta.

4. *Nationalek.*, betryck. Med depressionsperiod betecknas ofta "dåliga tider", då näringslifvet visar ringa lifaktighet, företagsamheten är svag och produktionen minskad i jämförelse med föregående period ("den goda tiden"), alltså då den upp- och nedgående materiella utvecklingen befinner sig i en vågdal. Många nationalekonomiska författare skilja mellan akuta kriser, kännetecknade af stora affärshus' våldsamma fall och andra dramatiska händelser, samt mera långvariga depressioner, då den allmänna lifaktigheten är ringa, men sådana uppseendeväckande olyckshändelser saknas. E. Hkr.

5. *Oftalm.*, en fordom använd metod för operation af grå starr. Den består däri, att den fördunklade linsen tryckes ned medelst en i ögat införd nål, hvarigenom pupillen blir fri. Kombinerad med en

stjälpning af linsen, så att dess främre yta efter nedtryckningen vetter uppåt, kallas operationen r e k l i n a t i o n. (G—d.)

Depressionsinstrument. Se A f s t å n d s m ä t n i n g, sp. 295.

Depressionslavett, *krigsv.*, en lavett, som är inrättad särskildt för depressionsvinklars tagande och hvilken användes på högt belägna ställen, där det ofta är af nöden att taga sådana vinklar. Dylika lavetter användas icke i Sverige. E. N.

Depressionsperiod, *nationalek.* Se D e p r e s s i o n 4.

Depressionsvinkel, *krigsv.*, kallas den vinkel, som ett eldvapens kärnlinje bildar med horisontalplanet, då vapnet riktas så, att mynningens centrum ligger lägre än bakplanets. Jfr E l e v a t i o n s v i n k e l. E. N.

Deprētis, A g o s t i n o, italiensk statsman, f. 31 jan. 1813 i Mezzana corte vid Stradella, var en tid advokat i Stradella, slöt sig tidigt till den nationella frihetsrörelsen och konspirerade 1848 med Mazzini mot det österrikiska herraväldet i Milano. S. å. invaldes D. i Sardiniens parlament, där han slöt sig till vänster-oppositionen, hvars sak han förfäktade äfven i den af honom uppsatta tidningen ”Il Diritto”. 1859 sändes han af Cavour till Brescia som guvernör och 1860 till Sicilien med uppdrag att utverka Garibaldis samtycke till öns omedelbara införlifvande med konungariket Italien. Garibaldi utsåg D. till öns pro-diktator, men vidhöll sin afsikt att uppskjuta den sicilianska folkomröstningen till efter Neapels och Roms befrielse, hvarföre D. i sept. nedlade sitt ämbete. Han var mars 1862—febr. 1863 minister för allmänna arbeten (i Rattazzis kabinett) och juni 1866—febr. 1867 marinminister samt febr.—apr. 1867 finansminister (i kabinettet Ricasoli). Efter Rattazzis död 1873 blef D. ledare för den förenade vänstern och blef 18 mars 1876 konseljpresident och chef för det nya Italiens första vänsterministär; han öfvertog jämväl ledningen af finansdepartementet. Misshälligheter inom vänsterpartiet framkallade 1878 en brytning inom ministären, och 23 mars s. å. störtades D. af Cairoli. I dec. s. å. blef D. ånyo konseljpresident, men fick redan i juli 1879 ånyo vika för Cairoli, i hvilkens ministär D. därpå i nov. inträdde som inrikesminister. Cairoli störtades i maj 1881 och efterträddes då som konseljpresident af D., hvilken lyckades hålla sig kvar vid makten till sin död (29 juli 1887 i Stradella). Han ombildade emellertid under denna tid kabinettet fyra gånger, i det att han först lät Zanardelli falla, de konservative till behag, sedermera upptog flera konservativa i ministären och till sist, några veckor före sin död, ånyo gaf vänstern öfvervikten genom att i kabinettet upptaga Zanardelli och Crispi. Åt den senare lämnade han då inrikesportföljen och öfvertog själf utrikesärendena. Under sin senaste ministär genomdref D. en valreform samt tvångskursens upphäfvande och järnvägsnätets fullbordande. Han inledde äfven Italien på den sedan så fördärfbringande kolonialpolitiken genom ockupationen af Massaua och lämnade vid sin död, trots mycket betungande indirekta skatter, statsfinanserna i ganska bedröfligt skick. Den osäkerhet, som under de senaste decennierna utmärkt Italiens partiförhållanden, härrör till ej ringa del från D:s under namnet ”trasformismo” bekanta metod att som ledande minister förbinda sig än med den ene, än med den andre personligen inflytelserike parlamentarikern. Jfr Breganze, ”Agostino D. ed i suoi tempi” (1894). V. S—g.

Deprez [dəprä], M a r c e l, fransk ingenjör och elektrotekniker, f. 1843 i Châtillon-sur-Loing, erhöll sin fackutbildning vid École des mines och är sedan 1890 professor i elektroteknik vid Conservatoire des arts et métiers i Paris. D. är bekant framför allt genom sina epokgörande försök öfver elektrisk kraftöfverföring på stora afstånd medelst elektriska strömmar af hög spänning. Dessa försök framlades första gången vid elektriska utställningen i München 1882 med en liten anläggning om ½ hästkraft öfverförd från en 57 km. aflägsen kraftkälla, hvarvid en högsta spänning af något mer än 1,300 volt användes. Efter ytterligare experiment lyckades D. 1885—86 med spänningar om 4,800—6,300 volt öfverföra omkr. 100 hästkrafter en sträcka af 56 km. från Creil till Paris, hvilket på sin tid väckte synnerlig uppmärksamhet oaktadt ofullkomligheten af de använda maskinerna. D. hade nämligen på ett öfvertygande sätt ådagalagt möjligheten att på elektrisk väg öfverföra afsevärda kraftbelopp betydande distanser samt påvisat, att härför erfordras högspända elektriska strömmar. På grundval af erfarenheterna från D:s försök utfördes den första större lyckade elektriska kraftöfverföringen 1892 å sträckan Lauffen—Frankfurt a. M. — D. har inlagt stor förtjänst äfven om dynamomaskinens utveckling. Hans teoretiska undersökningar ledde till konstruktion af den inom vissa gränser självregulerande kompounddynamon samt till insikt om den s. k. karakteristikans betydelse för konstruktion af dynamomaskiner. Flera elektriska mätinstrument ha helt eller delvis D. till sin upphofsman, bl. a. de mycket använda efter den s. k. Deprez-d'Arsonvalska principen. D. blef 1886 medlem af franska vet. akad. G. H—r.

Deprez-d'Arsonval-instrument [dəprä darsåva'l-], ofta endast d'A r s o n v a l i n s t r u m e n t, för uppmätning af elektriska strömmar. Se A m p è r e m e t e r.

Deprimēra (lat. *depri'mere*), nedtrycka; försvaga, nedstämma. — D e p r i m ē r a d, nedstämd, svag, t. ex. deprimerad puls.

De profu'ndis (lat.), ”ur djupen”, början af den 130:e (i Vulgata den 129:e) psalmen i Psaltaren. Dessa ord stå ofta i slutet af franska dödsannonser och hafva då samma betydelse som ”ora pro eo (ea)”, bed för honom (henne).

Deptford [de'tfəd], ett förvaltningsområde af London, på högra stranden af Thames, ofvanför Greenwich. 110,398 inv. (1901). Där ligger, på det forna kungl. skeppsvarfvets plats, ”Foreign cattle market”, de stora slakthusen, hvarest alla till London från utlandet införda kreatur måste slaktas, och i D. ligger ock, sedan 1889, ”Electric

lightning companys'' storartade centralstation för hufvudstadens elektriska belysning.

Deputāt (mlat. *deputātum*), beskärd del, andel, lott, särskildt den ersättning ''in natura'' (lifsmedel, ved o. d.), som en ämbetsman eller annan person, deputatist, erhåller utom sin ordinarie lön. Deputat betyder äfven, ehuru mera sällan, underhåll, anslag, apanage. — I Finland betecknar deputat vissa kyrkliga statsanslag i Karelen, Viborgs län och några socknar, som förr tidtals och delvis tillhört detta län. Tidigast förekom deputat i Karelen. Det motsvarade då tiondeskatt och utgick efter pröfning af de betalandes förmåga, då mantal ännu icke genom ref- och skattläggning blifvit åsatt. Emedan i dessa ofta genom krig ödelagda gränstrakter erforderliga bidrag till prästerskapets aflöning icke kunde förutsättas, stödde sig utbetalningen af prästernas deputat från slutet af 17:e årh. på generalguvernörernas förordnande och k. resol. af 2 okt. 1675. Numera är deputatspannmålen den del af räntespannmålen, som kleresiet i Viborgs län fått sig tillagd i ersättning för tertialen, prostetunnorna samt kyrkornas vin- och byggningssäd. A. J. L.

Deputatiōn (mlat. *deputātio*, af lat. *deputāre*, afskilja, jfr sv. *utskott*), samling af ombud från åtskilliga såsom en korporation uppträdande personer (t. ex. petitionerande, lyckönskande, strejkande etc.); af en kommunal- eller nationalrepresentation valdt utskott för rådplägning öfver vissa angelägenheter. I sistnämnda bemärkelse är deputation det allmänt förekommande namnet på de svenska riksdagsutskotten under frihetstiden (1719—72). Före denna tid var utskottsväsendet föga utbildadt, men då riksdagen efter enväldets fall fick en betydligt utvidgad verkningskrets och ingrep på alla möjliga områden, blef det nödvändigt att vid riksdagarna tillsätta en mängd utskott, af hvilka de flesta kallades deputationer. Den förut vanliga benämningen utskott försvann dock icke ur riksdagsterminologien under frihetstiden. Den användes först och främst om det största och viktigaste utskottet, ''sekreta utskottet'' (se Hemligt utskott), och vidare kallades deputationernas underafdelningar ''utskott'' (motsvarande våra dagars stats- och bevillningsutskotts ''afdelningar''). Redan vid frihetstidens första riksdagar 1719 och 1720 tillsattes åtskilliga deputationer. Men det var först i riksdagsordningen af 1723, som närmare bestämmelser meddelades. Deputationer kunde väljas dels af ständen, dels af sekreta utskottet. Enligt § 14 skulle nämligen ständen vid hvarje riksdag förena sig om, huru många deputationer som skulle väljas och huru starka de borde vara, och i § 18 heter det, att om någon sak skulle behöfva utarbetas, innan den föredrages i sekreta utskottet, kan af utskottet nämnas en deputation utaf dess ledamöter öfver samma sak. Ståndens val af ledamöter i sekreta utskottet och deputationerna borde ske helst genom elektorer, ständen dock obetaget att använda annat ''utväljningssätt''. Valsättet genom elektorer utbildades först på riddarhuset, infördes i borgarståndet 1734, i prästeståndet 1755 och i bondeståndet 1765 (L. Stavenow, ''Om formerna för utskottsval under frihetstiden'', 1890). Angående deputationernas sammansättning stadgades, att adeln skulle ha dubbelt så många ledamöter som hvart och ett af de andra ständen. Emedan bönderna voro uteslutna från sekreta utskottet, kommo de af utskottet tillsatta deputationerna att bestå endast af representanter för de tre högre ständen. Inom deputationerna röstades efter stånd.

I. Af *riksdagen* tillsatta deputationer.

Enligt riksdagsordningen skulle vid *hvarje* riksdag tillsättas dels en ''deputation till riksdagsärendenas åtskiljande'', vanligen kallad urskillningsdeputationen, dels en ''deputation öfver expeditionerna'', expeditionsdeputationen. Den förra skulle ''för sig taga alla inkomna eller efter hand inkommande ansökningar, memorialer och skrifter och först undersöka och pröfva, om de äro riksdagssaker eller ej'' samt i förra fallet remittera dem till sekreta utskottet eller den deputation, dit ärendet hörde. Den senare skulle jämka och öfverse ståndernas beslut, innan de justerades, och sedan expediera dem.

Men dessutom tillsattes af ständen många andra deputationer, som faktiskt blefvo ständiga, ehuru de ej omnämndes i riksdagsordningen. Dessa voro:

Allmänna besvärsdeputationen, från och med riksdagen 1726—27, skulle uppsätta förslag till resolutioner å ståndens allmänna besvär.

Bergsdeputationen förekom från och med riksdagen 1723.

Handels- och manufakturdeputationen. Sekreta utskottet hade vid flera riksdagar i början af frihetstiden tillsatt en handelsdeputation för beredning af åtskilliga ärenden rörande handel (företrädesvis på utlandet) och manufakturer, men sedan tvist uppstått om dylika ärendens fördelning mellan sekreta utskottet samt kammar-ekonomi- och kommersdeputationen, bestämdes vid riksdagen 1738—39, att en deputation skulle tillsättas under benämning sekreta handels- och manufakturdeputationen, bestående af ledamöter dels från sekreta utskottet, dels från kammar-ekonomi- och kommersdeputationen (i allmänhet samma personer, som sutto i denna deputations kommersutskott). Då mössorna 1765 kommo till makten och började inskränka ''sekretessen'', upphörde handels- och manufakturdeputationen att vara sekret; dess ledamöter valdes vid frihetstidens tre sista riksdagar af ståndens elektorer. Deputationen var vanligtvis delad i två utskott: handelsutskottet och manufakturutskottet. (S. Bergh, ''Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning'', i ''Historiska studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström'', 1897).

Justitiedeputationen, fr. o. m. riksdagen 1720, skulle handlägga lagstiftningsärenden, granska rådsprotokoll i justitieärenden (sedan 1738), utöfva kontroll öfver justitiekanslerens och nedre justitierevisionens verksamhet samt när enskilda hos ständerna besvärade sig öfver justitierevisionens domar — hvilket under vissa förhållanden tilläts — bereda dylika mål.

Kammar-ekonomi- och kommersdeputationen. Vid riksdagarna 1720 och 1723 tillsattes en ''kommersdeputation'' och vid sistnämnda riksdag äfven en ''kammar-ekonomideputation''. Dessa blefvo vid riksdagen 1726—27 sammanslagna under benämning ''ekonomi- och kommersdeputationen'', från och med 1731 års riksdag kallad ''kammar-ekonomi- och kommersdeputationen''. I denna behandlades en mängd ärenden rö-

rande kammarverket, landtbruket och dess binäringar, städerna och inrikes handel, ekonomiska förordningar, skogsväsen, landtmäteri, statens räkenskapsväsen m. m. Deputationen var i regeln delad i fyra utskott: kammar-ekonomiutskottet, kommersutskottet, förordningsutskottet och räkenskapsutskottet. Vid frihetstidens sista riksdag, 1771—72, blefvo dessa utskott självständiga deputationer.

Landt- och sjömilitie-ekonomideputationen. Vid riksdagen 1723 tillsattes dels en ”krigsdeputation”, dels en ”amiralitetsdeputation”, men vid riksdagen 1726—27 valdes i stället en deputation under ofvanstående benämning för handläggning af ärenden angående indelningsverket och andra ärenden rörande landt- och sjöförsvaret, som icke ansågos böra hemlighållas (jfr sekreta utskottets defensionsdeputation). Deputationen brukade fördelas i två utskott: landtutskottet och sjöutskottet.

Protokollsdeputationen tillsattes första gången 1734 för att granska hofrätters, kollegiers och konsistoriers protokoll, sedermera äfven andra myndigheters. Förekommer vid följande riksdagar under frihetstiden utom 1742—43. (C. G. Malmström, ”Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia”, 1889, s. 189 ff.).

Sekreta deputationen, fr. o. m. riksdagen 1723, hade till uppgift att granska rådets protokoll, till att börja med protokoll i alla slags ärenden, utrikesprotokollen dock tillsammans med sekreta utskottet, men 1726 lämnades de sistnämnda helt och hållet åt sekreta utskottet, där de granskades i mindre sekreta deputationen (se här nedan), och 1738 protokollen i justitieärenden åt justitiedeputationen. I sammanhang med protokollsgranskningen kom sekreta deputationen att behandla äfven de omtåliga frågorna om klagomål öfver tjänstetillsättningar.

Tulldeputationen förekom från och med riksdagen 1723.

Vid ett flertal riksdagar förekommo också:

Bevillnings- (eller kontributions-) deputationer tillsattes af ständen vid riksdagarna 1719, 1720, 1723 (ledamöter från differentiedeputationen), 1726—27 (ledamöter från besvärsdeputationen), 1742—43, 1746—47, 1751—52 samt riksdagarna på 1760-talet för behandling af frågor hufvudsakligen rörande hvad som numera kallas allmän bevillning. Sådana ärenden behandlades för öfrigt äfven af sekreta utskottet eller stora sekreta deputationen. (Se N. Bergsten, ”Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar”, 1906.)

Finska deputationer. Vid riksdagen 1742—43 inkom en mängd ansökningar och besvär med anledning af den förödelse, som drabbat Finland under kriget med Ryssland, hvilket föranledde tillsättning af en ”deputation öfver innevånarnes i storfurstendömet Finland andragna besvär”. Deputationer för beredning af ärenden rörande Finland förekommo sedan vid riksdagarna 1746—47, 1755—56 (denna gång tillsatt af sekreta utskottet) samt 1760—62 (ledamöter från sekreta utskottet samt kammar-ekonomi- och kommersdeputationen).

Fiskerideputationen förekom fr. o. m. riksdagen 1760—62. Ärenden rörande fiske hade förut hänvisats till kammar-ekonomi- och kommersdeputationen eller handels- och manufakturdeputationen.

Instruktionsdeputationer tillsattes vid riksdagarna 1723, 1731, 1734, 1738—39 (rörande instruktioner för kollegier och andra myndigheter) samt 1755—56 (för utarbetande af ständiga instruktioner för en del riksdagsdeputationer).

Reduktionsdeputationen tillsattes första gången vid riksdagen 1726—27 för att granska den vid föregående riksdag af ständerna förordnade reduktionskommissionens relation och för öfrigt handlägga mål rörande anspråk på ersättning för reducerade gods. Den förekom därefter vid riksdagarna under 1730- och 1740-talet samt 1755—56. Vid öfriga riksdagar under senare delen af frihetstiden bereddes reduktionsmål af kammar-ekonomi- och kommersdeputationens räkenskapsutskott, i hvilket då vanligen fördes ett särskildt protokoll i reduktions-, likvidations- och fordringsmål.

Stora (eller större) sekreta deputationen bestod af sekreta utskottet, förstärkt med 25 bönder eller med sekreta deputationen eller på annat sätt. En sådan förstärkning af sekreta utskottet egde rum vid nästan alla riksdagar under frihetstiden, när man ville gifva bönderna del af något viktigare ärende, som eljest behandlades af sekreta utskottet.

Bland *tillfälliga* deputationer, som alltemellanåt valdes af ständen, kunna exempelvis nämnas: deputationen angående tronombytet och ändringar i regeringsformen 1720 (kallad ”sekreta deputationen”), deputationen angående privilegierna och utjämnandet af differenserna mellan ständen 1723 (”differentiedeputationen”), deputationen angående de efter krigets slut hemkomne officerarnas placering 1723 (”placeringsdeputationen”), deputationen för utarbetande af förslag till riksdagsordning 1723, ecklesiastika deputationen vid riksdagen 1726—27 (Hj. Nordin, ”De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering”, 1895), lasarettsdeputationen vid riksdagen 1760—62. — Dessutom tillsattes af hvarje stånd för sig oupphörligt smärre deputationer för olika ändamål, i synnerhet för upprätthållande af förbindelsen mellan ständen inbördes och mellan ständen och regeringen (i sistnämnda betydelse brukades ordet t. ex. ända till senaste tid om de ståndens och kamrarnas delegerade, som hos K. M:t begärde utnämnande af talmän, ett slags deputation, som efter 1900 års riksdag ej vidare förekommer).

II. De viktigaste af *sekreta utskottets* deputationer voro

Bankodeputationen vid alla riksdagar under frihetstiden.

Defensionsdeputationen, som tillsattes 1723 af ständen efter förslag af sekreta utskottet, men fr. o. m. riksdagen 1726—27 af utskottet själft.

Mindre sekreta deputationen. Vid riksdagarna 1719 och 1720 valde sekreta utskottet ”deputerade öfver fredsverket” och 1723 en deputation för behandling af utrikesärenden, sedermera vanligen kallad ”mindre sekreta deputationen”, som fr. o. m. riksdagen 1726—27 äfven granskade rådets utrikesprotokoll.

Statsdeputationen. Sekreta utskottet tillsatte 1719 ”deputerade öfver statsverket”, 1720 ”deputerade öfver defensions- och statsverket” samt från och med riksdagen 1726—27 en statsdeputation.

Utom dessa, som kunna betraktas såsom sekreta utskottets ständiga deputationer, förekommo

emellertid många andra: handelsdeputationen i början af frihetstiden (se ofvan Handels- och manufakturdeputationen), kontorsdeputationen (d. v. s. deputationen öfver riksens ständers kontors förvaltning), första gången tillsatt af ständen 1720, sedermera af sekreta utskottet eller bankodeputationen t. o. m. riksdagen 1765—66, då riksens ständers kontor upphäfdes, myntdeputationen hufvudsakligen vid riksdagarna under 1730-talet (myntfrågor behandlades eljest af bankodeputationen, som ofta tillsatte ett särskildt myntutskott), pommerska deputationen vid åtskilliga riksdagar m. fl.

Under frihetstiden företogo sig ständerna också att tillsätta kommittéer och förvaltande myndigheter, som fungerade *mellan* riksdagarna och kallades omväxlande "kontor", "kommissioner" och "deputationer". Bland de sistnämnda märkas: ecklesiastika deputationen för omarbetning af kyrkolagen 1723—31 (se Hj. Nordins ofvan anf. arb.), landshjälpsdeputationen för förvaltning af den till understöd åt manufakturverken afsedda fond, hvartill riksdagen 1727 beviljade medel under namn af en s. k. landshjälp (fondens förvaltning öfvertogs 1739 af det då upprättade manufakturkontoret, se d. o.), slottsbyggnadsdeputationen 1727—66, hospitalsdeputationen 1756—66 för öfverinseende öfver barnhus och hospital, de 1756 tillsatta s. k. ekonomideputationerna i de finska länen.

Skild från riksdagsdeputationerna till både ursprung, organisation och uppgift var den under Karl XII:s tid inrättade Upphandlingsdeputationen (se d. o.), i tidens handlingar vanligen kallad endast Deputationen.

Om den stundom s. k. Finska deputationen 1808—09 se Finland (historia).

Äfven i det gamla Tyska riket var deputation namn på utskott, som tillsattes af riksständerna (*reichsdeputation*; se Riksdeputation) eller af ständerna i ett särskildt land för att ombesörja vissa ärenden. De sammanträdde till *allmänna* l. *riksdeputationsdagar* eller *särskilda deputationsdagar*, och de vid dem fattade besluten kallades *deputationsrecesser* l. *deputationsafsked*. S. B—h.

Deputati'st, den som erhåller deputat (se d. o.).

Deputē'rad (fr. *député*, af lat. *deputātus*, bestämd till, utvald), ombud, fullmäktig, medlem af en för något visst ändamål sammankallad församling eller af en korporations styrelse. Vanligen förstås med deputerade folkrepresentanterna i konstitutionella stater, medlemmarna af den folkvalda deputeradekammaren (Andra kammaren). Om deputerade i Riksbanken och Riksgäldskontoret se Bankofullmäktige och Riksgäldskontoret. Jfr Deputation.

Depå l. Depot (fr. *dépôt*, af lat. *depōsitum*, af *depōnere*, nedlägga, förvara), förrådsrum, nederlagsplats, förvaringsställe, upplag (t. ex. af arkivhandlingar, "arkivdepå", af lifsmedel och andra förnödenheter för egen eller andras räkning vid forskningsresor o. d.); *kem.*, bottensats, fällning (jfr Champagne); *krigsv.*, upplag af krigsmateriel af alla slag. I fredstid finnas depåer till förvaring af all den materiel, som icke är utlämnad till trupperna, och vid ett krigs utbrott anläggas sådana, på det att trupperna må kunna från dem ersätta hvad de förbrukat. — Artilleri- eller vapendepå kallas en depå, som innehåller vapen och ammunition. Dylika depåer finnas för fälttruppernas behof äfvensom inom fästningar och likaledes vid alla belägringsarméer. Sveriges central-vapendepå är förlagd till Karlsborgs fästning. — Trängdepåer innehålla nödig materiel för att kunna förse trupperna med all den trängmateriel, som de behöfva i fält. Vid dessa depåer utbildas manskap i trängens skötande. — Skanstygsdepåer innehålla verktyg för en fästnings eller en belägringsarmés behof. — Hästdepåer eller remontdepåer finnas i de flesta länder, äfven i Sverige. — I krigstid upprättas tillika depåer för lifsmedel, furage m. m. — Depåtrupper kallas de trupper, som i krigstid bildas för att ersätta afgången inom fälttrupperna. De förläggas vanligen inom motsvarande fälttruppers förläggnings- eller rekryteringsområden, få erforderligt befäl från fälttrupperna och mottaga otillräckligt öfvadt eller ännu icke öfvadt manskap för att utbilda detta. När fälttrupperna behöfva förstärkning, få de denna från depåtrupperna, hvilka fylla sin nummerstyrka med nyinkallade. Vanligen uppsättes för ett infanteriregemente en depåbataljon, för ett kavalleriregemente en depåskvadron o. s. v. Dessa trupper kunna äfven sammanslås brigadvis eller på annat sätt. C. O. N.

Depåfartyg (jfr Depå), *sjöv.*, större fartyg, som utsetts att åt torpedbåtar tillhandahålla förnödenheter, hufvudsakligen kol, olja, vatten och proviant. H. W—l.

Depåfynd (se Depå), *arkeol.*, kallas sådana i marken eller i mossar anträffade fornfynd af större materiellt värde, som tydligen varit gömda skatter eller förråd, antingen nedgräfda i fast mark (ofta vid någon större sten) eller nedlagda i en mosse eller en sjö.

Depåfästning (fr. *place de dépôt*; jfr Depå), *fortif.*, permanent befäst ort till skydd för inom densamma upplagda större förråd af olika slags krigsmateriel och förnödenheter för krigsmaktens behof. Se Förrådsfästning. L. W:son M.

Depåtrupper, *krigsv.* Se Depå.

De Quincey [di-kwi'nsi], Thomas, engelsk författare, f. 1785 i Manchester, d. 1859 i Edinburgh, son till en förmögen köpman i Manchester, förvärfvade sig under studieåren en mycket omfattande bildning. Han stod i vänskapsförhållande till Coleridge och Wordsworth; på den sistnämndes landställe Townend bodde han flera år. Förlusten af den ärfda förmögenheten nödgade honom att slå sig på tidningsmannaverksamhet, och han förblef alltifrån 1821 trots sin vacklande hälsa en synnerligen flitig författare i tidskrifter och tidningar. D. har liksom Jeffrey uteslutande sina bidrag till periodiska publikationer att tacka för sitt anseende. Det är särskildt i stilen som hans värde ligger, hans prosa i t. ex. *Suspiria*

de profundis (1845) eller *Daughter of Lebanon* bevarar klassiskt rykte. Genom *Confessions of an opium-eater* (1821; ”En opiiätares bekännelser”, 1869), som skildrar hans eget lif under missbruket af opium, inverkade han bl. a. på Baudelaire, hvilken öfversatte detta arbete till franska. För öfrigt omfatta hans essayer de mest olika ämnen, biografiska och historiska, filosofiska och teologiska (särskildt sysslade han med tysk filosofi), politiska och nationalekonomiska samt kritiskt estetiska (såsom *Rhetoric* och *Style*). Hans område sträckte sig från humoristiska och ironiska stycken ända till skildringar af hemskt visionära sinnestillstånd (*On murder considered as one of the fine arts, Letters to a young man whose education has been neglected, The spanish military nun, The vision of sudden death*). Bästa upplagan af D:s verk utgafs af Masson i 14 bd 1889—90. D:s *Posthumous works* utgaf Japp 1891. Litt.: H. A. Page, ”Life and writings of De Quincey” (1881), Masson, ”De Quincey” (s. å.), Findlay, ”Personal recollections of Thomas de Quincey” (1886), och A. H. Japp, ”De Quincey memorials”, (2:a uppl. 1890), F. Christoph, ”Einfluss Jean Pauls auf De Quincey” (1899), och W. Dunn, ”De Quincey's relation to german literature” (1900). R—n B.

Dër. Se Deir 2.

Derabgherd, stad i Persien. Se Darab.

Dera Ghazi khan [di′rā gä′ši-kän]. 1. Distrikt i brittisk-indiska prov. Punjab, divisionen Derajat. 14,519 kvkm. 445,163 inv. (1901). Exportartiklar äro indigo och säd. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, 3 km. v. om Indus. 23,731 inv. (1901).

Dera'ïe (Der'ije), stad i arabiska landskapet Nedjd, vid karavanvägen från Röda hafvet till Persiska viken, var vahhabiternas (se d. o.) hufvudstad samt hade, innan det 1818 förstördes, omkr. 60,000 inv. I dess ruiner ligga nu fem af murar omgifna byar med tillsammans omkr. 1,500 inv. Vahhabiternas nuv. hufvudort, Er-riād, ligger omkr. 10 km. s. ö. därifrån.

Dera Ismail khan [di′rā išmā-ī′l-kän]. 1. Distrikt i brittisk-indiska prov. Punjab, divisionen Derajat. 24,450 kvkm. 527,705 inv. (1901). Exportartiklar äro säd och bomull. — 2. Hufvudstad i divisionen Derajat och i distriktet D., 7 km. v. om Indus. 31,737 inv. (1901). D. består af den med en lermur omgifna infödingsstaden, den engelska staden och militärstationen samt är en viktig genomfartsort för handeln på Afganistan. Staden har sitt namn efter Ismail khan, en belutsjhöfding, som i 15:e årh. slog sig ned där och hvars ättlingar residerade där i 300 år.

Derajat [dīrədjā′t], division i brittisk-indiska prov. Punjab. 57,796 kvkm. 1,360.669 inv. (1901), mest muhammedaner. Befolkningen består af flera stammar, af hvilka den mest betydande är djatstammen. D. indelas i fyra distrikt: Dera Ismail khan, Dera Ghazi khan, Bannu och Muzaffargarh. Hufvudstad är Dera Ismail khan.

Derangemang. Se Derangera.

Derangera [-ranʃēra], fr. *déranger* (af *rang*, rad, ordning), bringa i oordning, bringa på obestånd; störa, besvära. — Derangemang [-ʃema′ŋ], fr. *dérangement*, rubbning, oordning, förvirradt skick. Jfr Rangera.

Der'at, stor ort i Hauran, med 4,000—5,000 inv., på en bördig högslätt mellan Haurans berg och Jordan. Det är forntidens *Edreï*, hufvudstad i konung Ogs rike Basan, hvilket intogs af Israel redan under Moses tid efter en strid vid Edreï. Staden räknades senare till Manasse (4 Mos. 21: 33; 5 Mos. 1: 4; 3: 1; Jos. 12: 4). Längre fram fick den namnet *Adraa, Adraka* och är från flera kyrkomötens (Seleucia 359, Konstantinopel 381 och Chalcedon 451) akter bekant som biskopssäte. Under de nuvarande husen ligger gamla staden, ett virrvarr af gränder med bostäder på ömse sidor samt uppåt gående ljus- och luftschakt.

Derb, ty., egentl. brukbar, kraftig, hård, betecknar i *mineralogien*, att ett mineral förekommer under växlande former i massor större än en hasselnöt. P. T. C.*

Derbe, en befäst stad i sydöstra delen af Lykaonien, hörde under den romerska republikens tid till den galatiske konungen Amyntas' rike. År 41 e. Kr. införlifvades det af Claudius med den romerska prov. Galatien. Paulus besökte D. på sin första och andra missionsresa (Apg. 14: 20; 16: 1). Det lykaoniska språket talades då ännu i D. Stadens läge är ännu icke fullt kändt. Jfr. W. M. Ramsay, ”Historical geography of Asia Minor” (1890). E. S—e.

Derbe'nd, pers. och turk., bergpass, hålväg. — Derbendschī, passvaktare, milis till skydd för befäst bergpass; gatuppsyningsman.

Derbe'nt l. Derbend (arab. *Bab el abwad*, ”hufvudport”, l. *Bab el Kadid*, ”järnport”), befäst stad i prov. Dagestan, vackert belägen på västra stranden af Kaspiska hafvet och rik på praktfulla byggnader i orientalisk stil. 14,821 inv. (1897). Staden sträcker sig utefter ett med vin- och fruktträdgårdar, majs- och krappfält betäckt berg, utefter hvars sidor husen ofta hänga som svalbon. Den med en hög, stark mur omgifna staden består af fästningen, som med guvernörens ståtliga, gamla slott bildar den öfre staden, vidare af den mellersta stadsdelen, omkr. 1,000 boningshus, och af den lägre staden med många fiskarhyddor, värdshus för sjöfolk, tullhus och skeppsvarf. I D. finnas en grekisk och en armenisk kyrka, flera moskéer och synagogor samt 3 basarer med orientaliska och västerländska varor. Invånarna lefva hufvudsakligen af landtbruk och någon industri (vapen-, siden- och bomullstygstillverkning), handel och sjöfart. I närheten af D. börjar den kaukasiska muren. — D. omnämnes först på 500-talet. Det var under medeltiden det lysande residenset för en kan, som dock oftast stod i beroende af Persien. Omkr. 1220 eröfrades det af mongolerna; senare bemäktigade sig turkarna under Mustafa I den nedre staden, men fördrefvos snart. 1722 eröfrades D. af ryssarna från perserna, som afstodo det i freden 1723, men 1736 fingo det tillbaka. 1796 togs det åter af ryssarna under Zubov och afstods slutligen 1813 genom fördraget i Gulistan.

Derby [da′bi l. dē′bi]. 1. Grefskap i mellersta England. 2,625 kvkm. 504.610 inv. (1901). Nordvästra delen (High peak) är bergig, södra delen jämn och fruktbar. En fjärdedel af marken är åker, hälften bete. Af mineral finnas kol och järn, bly och zink. Liflig industri. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap, från hvilket den 1888 skildes såsom eget förvaltningsområde (”county borough”). D. ligger på en öppen slätt vid Derwent och har en areal af 21 kvkm., med 114.848 inv. (1901). Jämte sidenväfveri, som infördes här 1717, först i England, och som utgör

förnämsta industrigrenen, finnas maskinverkstäder (däribland Midlandjärnvägens med 10,000 arbetare), valsverk, gjuterier och bomullsfabriker. D. är äfven bekant för sitt porslin och sina af flusspat och marmor tillverkade prydnadsföremål. Staden har ett presbyterianskt seminarium (Magee college) och ett lärarinneseminarium. — 3. Stad i nordamerikanska staten Connecticut, vid föreningen af Naugatuck och Housatonic, med nålfabrik, valsverk för koppar, järn och stål samt flera högre skolor. 7,930 inv. (1900).

Derby [dä′bi l. dē′bi] l. Derby-races [rē′sis], eng., *sportv.*, Englands förnämsta kapplöpning för treåriga hingstar och ston. Bildlikt sägas hästarna i denna löpning täfla om ”det blå bandet” (*the blue ribbon*), med anspelning på Englands förnämsta orden, som bäres i blått band. Den engelska benämningen Derby har blifvit antagen för motsvarande löpningar i de flesta länder, där fullblodsafvel och hästkapplöpningar hafva någon större betydelse. *Englands D.* (”the Derby stakes”) upprättades 1780 af en grefve Derby och eger rum onsdagen före pingst (Derby-dagen) vid Epsom i grefsk. Surrey. — *Frankrikes D.* (”Prix du jockey club”) upprättades 1836 och löpes under maj månad i Chantilly vid Paris. — *Tysklands D.* (”Norddeutsches Derby”) upprättades 1869 och löpes under juni månad vid Hamburg. — *Österrikes D.* (”Preis des jockey-club”) upprättades 1868 och löpes under maj månad vid Wien. — *Skandinaviens D.* upprättades 1875 och löptes då under namn af ”Nordisk jockey-klubbs subskriptionspris”, med ett värde af 6,000 kr., för treåriga hingstar och ston födda i Sverige, Danmark och Norge eller dit införda före 1 jan. det år löpningen egde rum. Denna de nordiska ländernas förnämsta afvelslöpning förlades till Köpenhamn och försiggick där under slutet af juni eller början af juli t. o. m. år 1895, hvarefter hästlöpningarna i Danmark, liksom i Sverige, alltmer öfvergingo till s. k. gentleman- och militärsport med hufvudsakligen hinderlöpningar i st. f. slätlöppningar under jockejer. 1879 ändrades löpningens namn till ”Skandinavisk Derby”, 1880 var löpningen indragen, men 1881 fick den större betydelse därigenom, att den öppnades äfven för tyska hästar. Från år 1882 fingo äfven hästar från Österrike-Ungern täfla om det skandinaviska priset. 1883 höjdes priset till 7,000 kr. År 1887 minskades det åter till 6,000 kr., men höjdes 1895 till 8,600 kr. B. C—m.

Derby [dä′bi l. dē′bi], earltitel inom engelska adelsslägten Stanley (se d. o.).

Derby-dagen [dä′bi- l. dē′bi-], ett lands, särskildt Englands, förnämsta och mest frekventerade hästkapplöpningsdag. Dess betydelse för England framgår bl. a. däraf, att t. o. m. parlamentet då afbryter sina förhandlingar. Se vidare Derby. B. C—m.

Derby-races, eng. Se Derby.

Dere (turk.), dal.

Dereçske [dä′rätʃkä]. köping i ungerska komitatet Bihar. Omkr. 8,800 inv., ungrare. Sodafabrikation.

Derenbourg [dərãbōr]. 1. Joseph D., fransk orientalist af judisk härkomst, f. 1811 i Mainz, som på den tiden hörde till Rhenförbundet, d. 1895 i Ems, studerade i Giessen och Bonn och bosatte sig 1838 i Paris, där han 1852 erhöll anställning vid den orientaliska afdelningen af Imprimerie impériale. 1871 blef han medlem af Académie des inscriptions et des belles-lettres och 1877 professor i nyhebreiska vid École des hautes études. Bland hans många arbeten, hvilka hufvudsakligen behandla arabisk och hebreisk filologi, märkas 2:a uppl. af ”Les séances de Hariri” (tills. med Reinaud, 2 dlr 1847—53; 1:a uppl. utgafs af S. de Sacy 1822), ”Deux versions hébraïques du livre de Kalîlâh et Dimnâh” (1881) och åtskilliga bidrag till ”Corpus inscriptionum semiticarum”, ”Journal asiatique”, ”Revue critique” och flera andra lärda tidskrifter. På sin ålderdom började D. utgifva ”Œuvres complètes de R. Saadia ben Joseph al-Fayyoûmî”, men medhann häraf blott del I, ”Version arabe du Pentateuque” (1893) och VI, ”Version arabe des Proverbes” (1894, tills. med Mayer Lambert).

2. Hartwig D., den föregåendes son, orientalist, f. 1844 i Paris, studerade i Paris, Göttingen och Leipzig, tjänstgjorde sedan 1866 vid Bibliothèque impériale och utnämndes 1875 till lärare i arabiska vid École spéciale des langues orientales vivantes samt blef 1879 professor därstädes, 1884 i arabiska vid École des hautes études och kort därefter i religionshistoria i den teol. sektionen därstädes. 1900 invaldes han i Franska institutet. D. har egnat sig hufvudsakligen åt den arabiska filologien, där hans förnämsta arbeten äro: ”Le livre de Sîbawaihi” (2 dlr, 1881—89), ”Les manuscrits arabes de l’Escurial” (I, 1884, II,1 1903) och ”Ousâma ibn Mounkidh un émir surien au premier siècle des croisades” (1886—89). Dessutom har han fortsatt sin faders edition af Saadia och är medarbetare i ”Corpus inscriptionum semiticarum” m. fl. vetenskapliga tidskrifter. K. V. Z.

De Renzis, Francesco, baron af Montonaro, italiensk författare, f. 1836 i Capua, var ingenjörofficer till 1870, då han uppsatte den moderat-liberala tidningen ”Fanfulla” (se d. o.), som genom sin kvickhet och litterära hållning vunnit stor spridning. Han har sedan 1874 varit medlem af deputeradekammaren. Med några anslående proverb på vers och det kraftiga dramat *Donna Lavinia* har D. vunnit ett författarnamn, som befästs genom åtskilliga romaner, bl. a. *Ananke* (1878; 2:a uppl. 1889) och *Voluttà* (1885). Han är begåfvad talare och fin litteraturkritiker.

Derfflinger (skref sig Dörfflinger), Hans Georg, riksfriherre von D., brandenburgsk general, f. 10 mars (g. st.) 1606, säkerligen af bondesläkt, i Neuhofen, Öfre Österrike, var af luthersk trosbekännelse och lämnade fädernesländet, antagligen då den katolska reaktionen omkr. 1626 bröt ut öfver detsamma. Han inträdde i svenska armén måhända redan under Gustaf II Adolf, men omnämnes där med säkerhet först 1634 och då såsom öfverstelöjtnant. Han utnämndes 1639 till öfverste, var 1642 en af Torstensons underhandlare med Rákóczi,

ck 1643 en lifstidspension och lämnade den venska tjänsten såsom öfverste 1648. Såsom eneralmajor trädde han 1654 i den store kur-rstens (Fredrik Vilhelms) tjänst, befordrades astigt till fältmarskalk och var med i nästan alla e strider, i hvilka brandenburgska trupper deltogo nder senare hälften af 17:e årh. I slaget vid Fehr-ellin (18 juni 1675) förde han öfverbefälet under urfursten själf; 22 jan. 1676 besegrade han den venska belägringshären framför Wolgast, och 1679 log han svenskarna vid Tilsit. 1674 hade han blif-it upphöjd i riksfriherrligt stånd, och 1678 hade an blifvit ståthållare i Hinterpommern och Kam-in. Han tog afsked 1679 och dog 1695. D. inlade tor förtjänst om det brandenburgska kavalleriets tbildning. Jfr E. Fischer, "Georg Derfflinger. Bruchstück seines lebensbildes" (i "Milit. wochen-latt" 1894; behandlande endast den tid, då han var svensk tjänst), och W. v. Unger, "Feldmarschall ." (1897). C. O. N.

Derg [de'rch], Lough D., namn på två sjöar å Irland. I den ena af dessa, belägen i grefsk. Donegal (prov. Ulster), ligger en ö med ett åt S:t Patrik helgadt kapell, som är Irlands förnämsta allfärdsort och juni—aug. besökes af omkr. 4,000 ilgrimer. Den andra, belägen på gränsen mellan refskapen Tipperary och Galway, är en af Irlands törre sjöar, 38 km. lång, 4 km. bred, samt genom-lytes af Shannon.

Derichs, Sophonias de, målare, f. 1712 i Stockholm, d. 1773 i Petersburg, var son af hol-ändska församlingens i Stockholm kyrkoherde. För nålarkonsten visade han så stora anlag, att han 730 uppmärksammades af sin då i Stockholm va-ande landsman Martin von Meytens och af honom 731 medtogs till Wien. Sedermera uppehöll sig . som porträttmålare i Berlin, Augsburg och ndra delar af Tyskland. Jämte en vän begaf han ig 1772 till Petersburg. I Sverige torde intet ar-ete vara kändt af denne artist, som näppeligen ågonsin höjde sig öfver det mer yrkesmässiga kon-erfejarmåleriet. Att hans pensel togs i anspråk vid e dåtida tyska hofven är ensamt för sig icke något äkert vittnesbörd om att hans konst intog någon ögre rang. Emellertid målade han bl. a. *Kejsar Josef II* och gjorde sig i Augsburg bekant såsom istoriemålare. (O. G—g.)

Der'ije. Se Dera'ie.

Deriva'ntia (lat., af *derivāre*, afleda), afle-dande medel (se d. o.).

Derivāta (af lat. *derivāre*, härleda). 1. *Språkv.* Se Derivatum. — 2. *Mat.*. "härledd funk-ion". Om en variabel, y, är bestämd såsom en viss funktion, $f(x)$, af en annan variabel, x, så nenar man med derivatan af y i afseende på x det gränsvärde, hvartill

$$\frac{f(x+\delta)-f(x)}{\delta}$$ närmar sig, då δ närmar sig noll.

Såsom tecken användes y' eller $f'(x)$. Skulle t. ex. det gifna sambandet mellan y och x vara $y=x^2$, blir för detta fall $\frac{f(x+\delta)-f(x)}{\delta} = \frac{(x+\delta)^2-x^2}{\delta}$ $=2x+\delta$, således derivatan $2x$. — Namnet deriva-ta, jämte dess ofvan angifna tecken, införddes af Lagrange, hvilken dock begagnade en annan, nu-mera öfvergifven definition. I samma betydelse nyttjas äfven uttrycket differentialkoeffi-cient och tecknet $\frac{dy}{dx}$ eller $\frac{df(x)}{dx}$. Enär y' själf är en funktion af x, kan den i sin ordning hafva en derivata, som kallas andra derivatan af y och tecknas y'' eller $f''(x)$. På samma sätt bildas och betecknas derivator af högre ordning. Vid funk-tioner af flera oberoende variabler tillägges vanligen framför derivatan ordet "partiell", hvarmed an-tydes, att vissa af variablerna för tillfället betraktas såsom konstanter. Den partiella derivatan tecknas $y'x$ eller $\frac{\delta y}{\delta x}$. Det ansågs länge, att existensen af en derivata vore en följd af funktionens kontinuitet. Weierstrass visade dock oriktigheten häraf genom att gifva exempel på en kontinuerlig funktion, som för intet värde på variabeln x eger en derivata. Man har äfven uppställt derivator, hvilkas ordnings-tal är en kvantitet hvilken som helst; men dessa äro af en helt annan natur än de vanliga (och hafva för öfrigt af olika författare blifvit något olika defi-nierade). Derivatorna äro af en helt och hållet grundläggande betydelse för såväl den rena mate-matiken som ock för dess tillämpning på natur-vetenskapen. (Jfr Differentialräkning och Tangent.) (I. F.)

Derivatiōn (lat. *derivātio*, af *derivāre*, afleda, härleda), afledning, härledning. Som *krigsveten-skaplig* term betecknar ordet detsamma som af-drift (se d. o.). W. G. B. (E. N.)

Derivationsräkning, *mat.*, metoden att i serie ut-veckla en funktion af en eller flera oberoende vari-abler så, att hvarje efterföljande term i utvecklingen bildas efter en och samma lag af den närmast före-gående. Derivationsräkningen, hvilken betraktades som en generalisation af differentialräkningen, fram-ställdes först af Arbogaste (1800) och utbildades vidare af den s. k. kombinatoriska skolan i Tysk-land. G. E.

Derivativt fång (af lat. *derivāre*, härleda), *jur.* Se Besittning, sp. 107.

Derivātum (lat.), plur. Derivata (af *derivāre*, härleda), härledt ord, afledningsord.

Derivēra (lat. *derivāre*), härleda, afleda.

De'rketo. Så kallar Ktesias Atargatis (tro-ligen = "Attes' moder"), den syriska Astarte. Mest känd är, genom den grekiska, Lukianos tillskrifna skriften "Om den syriska gudinnan", den vilda, våldsamt sinnliga kult, som egnades henne i Hierapolis. Kastrater i kvinnokläder till-hörde gudinnans betjäning. Blodiga danser in-gingo i kulten. D:s älskade, Attes, hade dött genom att kastrera sig själf. Han är en form af den döende och återlefvande årsguden. — D. tyckes till sitt ur-sprung vara en vatttengudomlighet. N. S.

Derkylidas l. Derkyllidas (grek. *Δερκυλίδας*, senare *Δερκυλλίδας*), lacedemonisk fältherre, deltog från 411 f. Kr. i peloponnesiska kriget, men gjorde sig i synnerhet bemärkt efter 399, såsom be-fälhafvare öfver den spartanska hären i Mindre Asien. Genom energisk krigföring, upplifvande af den förslappade krigstukten och framför allt genom den skicklighet, hvarmed han förstod att ömsevis mot hvarandra begagna de båda satraperna Tissa-fernes och Farnabazos vann han betydliga fördelar

öfver perserna. Med anledning af sin ovanliga slughet fick D. tillnamnet Sisyfos (se d. o.). A. M. Å.

De'rma l. De'rmis (grek.), hud, särskildt hudens inre, fastare lager, läderhuden. Se Hud.

Dermakalyptrogēn, *bot.* Se Meristem.

Dermany'ssus, *zool.* Se Fågelkvalster.

Derma'ptera, *zool.* Se Tvestjärtar.

Dermātisk (af grek. *de'rma*, hud), vidkommande huden.

Dermato'chelys coriācea, *zool.*, läderköldpadda. Se Sköldpaddor.

Dermatogēn (af grek. *de'rma*, hud, och *ge'nēin*, födas), *bot.*, det yttersta cellagret i vegetationspunktens embryonala väfnad. Ur detsamma uppkommer i allmänhet öfverhuden (*epidermis*). G. A.*

Dermatōl (af grek. *de'rma*, hud, och lat. *o'leum*, olja), *Subgallas bismuthicus*, *farm.*, ett svafvelgult, i vatten och sprit olösligt pulver, som, enbart eller i blandning med något starkare antiseptiskt medel, användes mot hudsjukdomar, sår, brännskador o. s. v. i form af ströpulver, salfva, emulsion o. d. Det gifves äfven, ehuru sällan, invärtes såsom medel mot ymnigt, på tyfösa eller tuberkulösa processer i tarmkanalen beroende diarré. Ur kemisk synpunkt kan dermatol anses såsom basisk gallussyrad vismutoxid. S. J—n.

Dermatolōg (af grek. *de'rma*, hud, och *lo'gos*, lära), specialist på hudsjukdomar. Jfr Dermatologi. — Internationella dermatologkongresser hafva hållits sedan 1889 med tre à fem års mellantid.

Dermatologi (af grek. *de'rma*, hud, och *lo'gos*, lära), *patol.*, läran om hudens egenskaper och vård, vanligen begagnadt i samma betydelse som dermatopatologi (af grek. *pa'thos*, lidande), läran om hudsjukdomar (se d. o.).

Dermatopatologi, *patol.* Se Dermatologi.

Dermato'phagus (af grek. *de'rma*, hud, och *fagēi'n*, äta). Se Skabb.

Dermatoplastik, *kir.*, detsamma som dermoplastik (se d. o.).

Dermato'ptera, *zool.* Se Tvestjärtar.

Dermbach, köping i sachsen-weimarska kretsen Eisenach. Vid D. utkämpade preussiska divisionen Goeben 4 juli 1866 samtidigt två segerrika strider mot två bajerska divisioner.

Derme'stes, *zool.* Se Fläskbaggar.

Derme'stidæ, *zool.*, familj bland skalbaggarna, omfattande små eller medelstora arter med äggformig eller cylindrisk kroppsform, klubbformiga antenner och vanligen af ljusa hår eller fjäll bildad teckning på den mörka grundfärgen. De fullbildade skalbaggarna träffas ofta i blommor af hagtorn och andra rosblommiga växter, flera arter också i husen, där de bl. a. ådraga sig uppmärksamheten genom att med hopdragna antenner och ben ligga stilla och låtsa sig vara döda, om de tro sig utsatta för fara. Larverna äro beklädda med långa, utstående hår, som på bakre delen äro ordnade i täta grupper. Förpuppningen eger rum inom den sista larvhuden. Som larverna till största delen lefva af mer eller mindre torra djurämnen, äro några af dem svåra skadedjur i zoologiska samlingar och på pälsvaror. Af svenska hithörande arter må nämnas fläskbaggen l. fläskängern (*Dermestes lardarius*), pälsbaggen (*Attagenus pellio*) samt museipesten (*Anthrenus museorum*). G. A—z.

De'rmis (grek.), hud. Se Derma.

Dermo'chelys, *zool.* Se Sköldpaddor.

Dermoidcysta (af grek. *de'rma*, hud, och *ky'ste*, svulst), *med.* Flerstädes i kroppen uppträda ej sällan under huden belägna, från ärt- till manshufvudstora ihåliga tumörer, cystor (se Cysta), hvilkas vägg består af mer eller mindre fullständigt utbildad hud med hornlagret inåt hålrummet. De benämnas *dermoidcystor*. I somliga fall består väggen i en sådan cysta af endast ett tunt hornlager och ett tunt underhuds(bindväfs-)skikt, men i andra återfinnas alla den fullt utbildade hudens lager och organ, såsom svett- och talgkörtlar, hår, naglar o. s. v. Flertalet dermoidcystor utbildas ur under fosterlifvet afsprängda och under den yttre huden innestängda bitar af embryonal hud, och dessa cystor träffas därför mest på sådana ställen, där huden under fosterlifvet inbuktas i fåror, d. v. s. i närheten af de normala kroppsmynningarna och på halsen, motsvarande de under tidigt fosterstadium äfven hos människan befintliga gälspringorna. Ett annat slags dermoidcystor förekomma i äggstockar och ovarier, där deras uppkomst förklaras däraf, att en obefruktad könscell — som dock innehåller anlag till alla kroppsdelar — af någon okänd anledning börjar utveckla sig på ett sätt, som till en viss grad motsvarar den befruktade äggcellens utveckling till ett foster. Därvid kan så att säga ett stycke af hvilket organ som helst utbildas, men särskildt ofta uppkommer just en dermoidcysta. Emellertid förekommer i väggen af en så utbildad cysta ej alldeles sällan ett stycke ben, ett stycke tarm, lunga o. s. v., hvilket däremot ej kan inträffa vid det förstnämnda slaget af dermoidcystor. (G. F—r.)

Dermoplastik (af grek. *de'rma*, hud, och *pla'ssein*, bilda). 1. *Kir.*, den del af den plastiska kirurgien, som söker bota huddefekter genom öfverflyttning af hud från annat håll. Se Plastisk operation. — 2. Uppstoppning af djurhudar (se Uppstoppning).

Dermo'ptera, *zool.* Se Pälsfladdrarna.

Dernath, Gerhard von, grefve, militär, politiker, född antagligen på 1660-talet (hans födelse- och dödsår äro ej kända), var son af Gebhard von D., kursachsisk generallöjtnant, hvilken jämte två bröder 1655 upphöjdes i riksgrefligt stånd och under Karl X:s danska krig slog sig ned i Holstein och upptogs bland dess adel. Äfven hans son egnade sig åt krigaryrket och vardt slutligen generallöjtnant för de furstliga holsteinska trupperna i Brabant. 1710 blef han holstein-gottorpskt geheimeråd och slöt sig till baron Görtz' parti. Efter Stenbocks kapitulation vid Tönning (1713) och upptäckten af de holsteinske ledande männens förbindelser med denne nödgades de lämna landet, som ockuperades af danskarna, hvarvid Danmarks konung indrog D:s gods. Hasselburg m. m. D. anställdes då såsom den holstein-gottorpske administratorn Kristian Augusts sändebud i Stockholm, hvarjämte det af honom kommenderade holsteinska dragongardet genom konvention af 15 maj 1714 öfverläts i svensk tjänst ("von Dernaths dragoner"). Men D. förvisades från hofvet i Stockholm efter upptäckten af Görtz' tvetydiga förbindelser 1713 med Ryssland och Preussen, hvilka ansågos sikta till succession till svenska kronan för Karl XII:s systerson, den unge hertig Karl Fredrik af Holstein-Gottorp. När Karl XII

från Turkiet 1715 anlände till Stralsund, blefvo mellertid Görtz och D. vänligt emottagna af honom, ch under den görtziska maktperioden i Sverige, hvil- en tog sin början 1716, fick hans vän D. en be- ydande ställning. Han vardt 1716 hertig Karl Fredriks guvernör i stället för Arv. Horn och leda- not af den s. å. inrättade Upphandlingsdeputationen se d. o.), åt hvilken omsider öfverlämnades hela tatshushållningen med hvad däraf berodde, och ör hvilken D. under Görtz' långa utrikesvistelse juni 1716—nov. 1717) och därefter följande diplo- natiska resor stod i spetsen. Han ogillade flera af le ytterlighetsåtgärder, som Görtz vidtog för att kaffa konungen medel, och gjorde såväl konungen om den allsmäktige ministern allvarliga föreställ- ningar. Men han fick sin del af det allmänna hat, om Görtz' regering bragte öfver sin upphofsman ch hans "handtlangare". Samma dag som under- ättelsen om Karl XII:s död nådde Stockholm (5 ec. 1718) arresterades D. Han hölls i ganska trängt fängelse, hvarur han under loppet af 1719 försökte rymma. I juni 1720 befriades han därur, men fick ej lämna riket. Betydande röster hade höjt ig till D:s förmån. Arv. Horn ansåg, att D. ej "kunde öfvertygas om något besynnerligt", och ansåg ovärdigt, att han hölles såsom "en kriminell fånge, där likvisst konungen af England och prins Eugenius skrifvit Hennes M:t till för honom". G. Cronhielm hade hört honom tala med konung Karl XII så, "att ingen redlig patriot kunnat tala bättre för landets bästa", och J. Cederstedt försäkrade, att "ingen har sig af våra svenske män understått att göra sal. Kungen de föreställningar, som han har gjort" (jfr sekr. utsk:s prot. mars och juni 1720). Den kommission, som hade sig uppdraget att granska Upphandlingsdeputationens förvaltning, godkände ej de summor, sammanlagdt 127,569 dal. smt (omkr. 160,000 kr., oafsedt myntvärdets fall), som D. under namn af lön och gratifikation uppburit under sina tre tjänsteår, utan dömde honom att däraf återbära 82,569 dal. (45,000 dal. tillerkändes honom nämligen såsom lön för besvär och ersättning för respengar m. m.) samt dessutom betala 41,000 dal. för stångjärn, som för hans räkning utskeppats. Däremot uppställde D. en genfordran på 23,000 rdr, som han förskotterat till det holsteinska gardets rekrytering. Efter sin frigifning synes D. åter blandat sig i det politiska intrigspelet, i det han jämte sin måg, kejserlige ministern i Stockholm, grefve von Fridag, tyckes hafva förmedlat brefväxlingen mellan hertig Karl Fredrik och hans svenska vänner. I sept. 1721 fick han ändtligen tillstånd att lämna Sverige. Sedan hertig Karl Fredrik från Ryssland återvändt till Tyskland (1727), aflägsnades D. af hans nye rådgifvare och gick för en tid i kejserlig tjänst. Sina sista år lär han hafva framlefvat i armod. J. Th. W.

Dernburg, Heinrich, tysk rättslärd, f. 1829 i Mainz, blef 1852 professor i Zürich, 1862 i Halle och 1873 vid Berlins universitet, där hans ämnen äro romersk och allmän preussisk rätt. Han valdes 1866 till Halles och 1873 till Berlins universitets representant i preussiska herrehuset, hvarest han understödde Bismarcks politik. D:s förnämsta arbete är *Lehrbuch des preussischen privatrechts und der privatrechtsnormen des reichs* (3 bd, 1871—80; bd I och II i 5:e uppl. 1894—97). Vidare märkes hans *Pandekten* (3 bd, 1884—87; 7:e uppl. 1902—03). — Hans broder Friedrich D., f. 1833, advokat vid hofgericht i Darmstadt, var 1871—81 nationalliberal ledamot af tyska riksdagen och 1875—90 redaktör af "Nationalzeitung" i Berlin, men har sedan varit anställd i "Berliner tageblatt".

Dérobé, fr., undanstulen, lönnlig. — À la dérobée, förstulet, i smyg, i lönndom, hemligen.

Derogatiōn (lat. *derogātio*, af *derogāre*, upphäfva), upphäfvande af delar af en lag eller förordning i och genom antagande af nyare bestämmelser i dessa delar (till skillnad från abrogation, fullständigt upphäfvande).

Derosne [deråN], Charles. Se Cail, J. F.

Derosnes salt [deråns]. Se Narkotin och Opium.

De Rossi. Se Rossi, F. de.

Déroulède [derolä'd], Paul, fransk skald och politiker, släkt med dramatikern Émile Augier, f. 2 sept. 1846 i Paris, studerade juridik och deltog därefter som frivillig i kriget 1870—71 samt togs svårt sårad till fånga vid Sedan. Internerad i Breslau, flydde han förklädd till Frankrike samt kämpade under Chanzy och Bourbaki, i hvars flykt till Schweiz han deltog. D., hvilken som skald debuterat i "Revue nationale" under pseudonymen Jean Rebel samt 1869 fått *Juan Strenner*, ett enaktsdrama på vers, uppfördt på Théâtre français, gaf i de glödande fosterländska sångerna *Chants du soldat* (1872) och *Nouveaux chants du soldat* (1875), hvilka fått en oerhörd spridning, ett kraftigt uttryck åt revanschtanken och tyskhatet samt vann genom dem en utomordentligt stor popularitet. I sammanhang därmed sökte han praktiskt verka för utbredande af militär uppfostran bland sina landsmän genom att 1882 stifta Patriotligan (*La ligue des patriotes*), en ur alla partier rekryterad nationell sammanslutning, hvars president han blef och för hvilken han oegennyttigt offrade sina krafter och delvis sin förmögenhet. Dess språkrör blef D:s tidning "Le Drapeau", och den vann snabbt stor anslutning. Vid Boulangers framträdande slöt sig D. till denne, men vållade därigenom en splittring inom Patriotligan och måste afgå från presidentskapet. I boulangismens tecken valdes han 1889 till deputerad för Angoulême och uppträdde, sedan regeringen upplöst Patriotligan på grund af dess våldsamma agitation, som ledare för kammarens boulangistgrupp med yttersta häftighet mot den parlamentariska republiken, som han ville ha ersatt af en plebiscitär, och tog väsentlig del i de stormiga debatterna i Panamaaffären (jfr Clémenceau), där han lade grunden till sitt rykte för omutlig redlighet. 1898 åter invald i kammaren, förde han en förbittrad kamp mot revisionen af domen öfver Dreyfus, och 23 febr. 1899 sökte han begagna Félix Faures begrafning till att förmå general Roget att med sina trupper störta republiken. Statskuppsförsöket misslyckades, och D. anklagades för högförräderi, men frikändes. Jämte André Buffet,

Jules Guérin m. fl. nationalister häktades D. ånyo 12 aug. s. å. och dömdes af den till riksrätt konstituerade senaten till 10 års landsförvisning. D. vistades sedan i Spanien (San Sebastian) till dec. 1905, då han tack vare en nyss antagen amnestilag fick återvända till Frankrike. Vid valen 1906 fick han ånyo plats i deputeradekammaren. Förutom nämnda arbeten har D. bl. a. utgifvit dramerna *L'hetman* (1877), *La Moabite* (1879, hvars uppförande på Théâtre français förbjöds af religiösa skäl), *Messire du Guesclin* (1895) och *La mort de Hoche* (1897), vidare *De l'éducation militaire* (1882), *Monsieur le hulan et les trois couleurs* (1884), *Le premier grenadier de France: La Tour d'Auvergne* (1886), *Refrains militaires* (1889), *Chants du paysan* (1894), *Poésies militaires* (1897) och *La plus belle fille du monde, conte dialogué en vers libres* (1898). E. A—t.

Derr-el-Kamar. Se Deir 3.

Derry [de'ri], det ursprungliga namnet på Londonderry.

Derscha'tta, Julius von, österrikisk politiker, f. 12 sept. 1852 i Graz, blef 1881 praktiserande advokat därstädes och egnade sig tidigt åt det politiska lifvet som förkämpe för den tyska nationalitetens sak mot tjecherna. 1885 invaldes han i österrikiska riksrådets deputeradekammare, omvaldes 1891, men nedlade kort därpå sitt mandat för att i stället inträda i Steyermarks "landesausschuss". D. öfvade emellertid alltjämt stort inflytande på tyska folkpartiet, lät 1901 ånyo invälja sig i deputeradekammaren och har alltsedan dess såsom ledare för tyska folkpartiet och medlem af de tyska vänsterpartiernas gemensamma "exekutivutskott" intagit den parlamentariskt mest framskjutna platsen på den tysksinnade sidan i deputeradekammaren. Då frih. von Beck i juni 1906 bildade Österrikes första parlamentariska ministär, ingick D. i densamma som järnvägsminister.

Dertōsa, romarnas namn på staden Tortosa.

Derwent [də'ωent], eg. "klart vatten", namn på några floder i England, af hvilka den största (96 km.) flyter till Trent genom grefsk. Derby och förbi staden Derby. En annan D. (91 km.) utfaller i Ouse efter att hafva flutit igenom Yorkshire; en tredje (60 km.) flyter igenom sjön Derwent water (se d. o.) och faller ut i Irländska sjön. Äfven i Tasmania finnes en flod D. (209 km. lång), aflopp för sjön S:t Clair.

Derwent water [də'ωent ω'åtə], pärlan bland Cumberlandsjöarna i England, är 5 km. lång, har en ytvidd af 5,35 kvkm. och genomflytes af Derwent. Den har flera vackra holmar, bl. a. S:t Herbert's, och i densamma nedstörta de af skalden Southey besjungna Falls of Lodore. Nära dess strand ligger staden Keswick med Southeys graf.

Derville [-vi'll]. Se Desnoyers, L. C. J. Fl.

Dervi'sch (pers.), "fattig", benämning på medlemmarna af vissa mystisk-religiösa brödraskap i muhammedanska länder. Liksom det motsvarande arabiska ordet *fakīr*, betecknar detta namn egentligen armod inför Gud, behofvet af hans nåd och barmhärtighet och icke fattigdom i vanlig mening. Dervischinstitutionen har många likheter med munkväsendet. De olika brödraskapens medlemmar hafva sammankomster för gemensamma andaktsöfningar i kloster (*tekje, chānegāh*), som ofta äro utrustade med rika donationer, och stå under uppsikt af en prior, *sjeich* (äldste) eller *múrsjid* (ledare). Denne, som representerar ordens stiftare, *pīr*, utses vanligen på grund af anciennitet eller genom val, hvilket sedan stadfästes af sjeich-ul-isläm. Innan en lärjunge, *murīd*, upptages i orden och får tillstånd att anlägga dess dräkt, måste han vanligen genomgå en viss pröfvotid. För öfrigt märkes, att celibat icke är obligatoriskt och att dervischerna icke räknas till prästerskapet. Dessa ordnar indelas i två klasser:

Tiggande dervisch.

bā sjer' ("med lag"), sådana, som inrätta sitt lif i öfverensstämmelse med islams föreskrifter, och *bī sjer'* ("utan lag"), sådana, som knappast kunna sägas tillhöra något bestämdt religiöst samfund, churu de påstå sig vara muhammedaner. Den förstnämnda klassen omfattar ett mycket stort antal ordnar, som hufvudsakligen skilja sig från hvarandra genom den olika successionen från kaliferna Abū Bekr och Alī, hvilka uppgifvas som dervisch-institutionens stiftare. Att erhålla någon närmare kännedom om de mångfaldiga regler och ceremonier, som iakttagas, är för den utomstående icke möjligt, då dylika ting strängt hemlighållas för den oinvigde. Mest bekanta bland dessa ordnar äro *er-Rifā'īje* (de tjutande dervischernas orden), stiftad af Ahmed er-Rifā'i (d. 1182), och *el-Maulawīje* (de dansande dervischerna; se Dans, sp. 1327, och pl. III, 20), som stiftades af den berömde persiske författaren Maulawī Djelāl ud-dīn er-Rūmī (d. 1273). En annan bekant orden är *el-Kalenderīje* (de vandrande dervischerna), som härstammar från Spanien. I sin ursprungliga form representerade denna inrättning inom islam en mystisk riktning, som tillämpade vissa egendomliga principer för tolkningen af koranen och den från Muhammed härstammande traditionen, men i många fall urartade den på ett högst betänkligt sätt. Under asketens förklädnad döljer sig ofta nog en simpel tiggare eller listig bedragare. Emedan dervischerna icke erkänna någon annan auk-

ritet än sitt eget andliga öfverhufvud, hafva både turkiske sultanerna och de ortodoxe 'ulemä i alla der betraktat dem med oblida ögon. Efter janitsjarirens upplösning 1826 upphäfde sultan Mahmüd äfven den ansedda bektasjiorden, som stod i nära rbindelse med de själfrådige janitsjarerna. Därnot fortlefva de öfriga ordnarna ännu i dag, och rskildt maulawiterna räkna många medlemmar, m tillhöra de högre och mera välmående klasrna. Jfr G. Schuster, "Die geheimen gesellhaften", I (1906). K. V. Z.

Dervi'sch pascha, Ibrahim, turkisk militär h diplomat, f. 1817 i Ejub, en af Konstantinopels rstäder, d. 21 juni 1896 i Konstantinopel, idkade ineralogisk-tekniska studier i London och Paris, lef efter sin hemkomst lärare i kemi och fysik vid rigsskolan i Konstantinopel, utnämndes 1849 till ivisionsgeneral och blef 1855 högste ledare af alla urkiets militärläroverk. 1862 ledde han fälttåget ot Montenegro, var en tid turkiskt sändebud i Pesrsburg, sändes 1866 som utomordentlig kommissarie ill Libanon-området och blef 1875 generalguvernör ver Bosnien och Hercegovina. Då hans grymma amfart därstädes endast gaf ny näring åt det bosniska upproret, föll han i onåd. 1876 blef D. emellerd för en kort tid krigsminister, sändes därpå ånyo ot Montenegro, men utan framgång, och försvarade 877 under rysk-turkiska kriget med tapperhet Baum, som han först efter fredsslutet nödgades utvymma åt ryssarna. 1880 kufvade han med strängret ett albanesiskt uppror, och 1882 sändes han till gypten med uppdrag att stödja kedivens vackande myndighet; där förmådde han dock föga utsätta. D. utnämndes 1888 till generaladjutant hos ultanen.

Derzjavin, Gavriil Romanovitj, rysk kald, f. 1743 i Kazan, d. 1816 på sitt landtgods vanka i guvern. Novgorod, härstammade från en atarisk släkt, som inflyttat till Ryssland från Gyllene horden, fick sin första undervisning af en tysk deporterad vid namn Rose och måste efter oafslutade skolstudier inträda i preobrazjenska regementet år 1762, då han fick på nära håll bevittna tronhvälfningen i Petersburg. D. deltog 1773 i general Bibikovs fälttåg mot Pugatjev och fick öfverstes rang, men öfvergick 1777 till civil tjänst och blef 1784 guvernör i Olonets och 1785 i Tambov. Mångfaldiga rakasserier med förmän och kolleger gjorde honom ill offer för byråkratiska intriger, så att han 1788 ick förlustig ämbete och rang. 1791 blef han dock genom Katarina II:s ynnest statssekreterare, senator 1793) och president i kommerskollegiet (1794). Under Paul I:s regering föll han åter i onåd, men lef af Alexander I återinsatt i sina forna värdigheter och var justitieminister 1802—03. Hans personliga själfrådighet och politiska åsikter gjorde honom dock omöjlig för de nya förhållandena, så att han frivilligt drog sig tillbaka. — Såsom skald

var D. Rysslands ende verklige poet i 18:e årh., och hans diktning betecknar öfvergången från retorik till äkta poesi. Ehuru han icke lyckades frigöra sig från den gamla smakriktningen, visar dock hans alstring aktningsvärda försök att i ett naturligt språk tillgodogöra sig dåtida ämnen, särskildt ur det politiska lifvet. Hans egentliga betydelse låg i ode-diktningen, som förhärligade Katarina II och hennes tid. Hans oden äro kraftiga, men uttänjda och ojämna och naturligtvis ej fria från panegyriska öfverdrifter. På äldre dagar sysslade han ock med anakreontiska imitationer. Bland hans historiska och filosoferande oden märkas *Vattenfallet* (1774, till furst Potemkins ära), *Vid intagandet af Izmail*, det berömda odet *Gud* (1784), en självständig, ståtlig reflexionsdikt, som öfversatts till många språk — däribland till japanesiska och på franska 15 gånger —, samt hans många hyllningsdikter till Katarina II, särskildt det berömda *Felica* (1782). I två oden beröras äfven svenska förhållanden: *Vid freden med Sverige* (1790) och *Vid svenske konungens förlofning med storfurstinnan Aleksandra Pavlovna* (1796). D. författade ock några dramer och operalibretton, däribland två med nationella stoff: *Dobrynja* och *Pozjarskij*, men utan framgång. Dessutom öfversatte D. Horatius, Schiller, Rousseau och Racine ("Phèdre"). — D:s skrifter ha utkommit i två akademiska editioner: den större i 9 delar 1864—83, den mindre i 7 delar 1868—78. En monumental biografi på grundvalen af D:s verk, bref och historiska dokument, redigerad af J. Grot, utgafs af ryska vetenskapsakademien i 2 delar 1880, 1883. A—d J.

Des., förkortning för lat. *designātus*, utsedd, utnämnd (se Designera).

Des., vid naturvetenskapliga namn förkortning för geologen Édouard Desor.

Dés [dēš] l. Deés, hufvudstad i ungerska komitatet Szolnok-Doboka, vid Szamos. 9,888 inv. (1901), ungrare och rumäner. Linneväverier; vinodling. Under ungerska frihetskriget utkämpades där flera slaktningar. I närheten ett storartadt saltbergverk, Dés-akna. K. B. W.

Desaguadēro, flod i sydamerikanska staten Bolivia. Den kommer från Titicaca-sjön och faller ut i Aullagas-sjön samt har en längd af 300 km.

Desaix de Veygoux [dəsä də vägō], Louis Charles Antoine, fransk general, f. 1768 nära Riom, blef officer 1783, tjänstgjorde 1792 i Rhenarméns stab, var 1794 divisionsgeneral vid Rhen-Mosel-armén, ledde den första Rhenöfvergången (24 juni 1796), slog österrikarna vid Geisenfeld (1 sept. s. å.), bidrog i väsentlig mån till segern vid Biberach (2 okt. s. å.), försvarade Kehl två månader och medverkade vid Rhen-öfvergången 20 april 1797, då han blef sårad. Efter sitt tillfrisknande kallades han till Bonaparte i Italien, och 1798 åtföljde han denne till Egypten samt tog stor del.

i slaget vid pyramiderna. D. utförde segrande tåget till Öfre Egypten och organiserade förträffligt detta land. Men efter Bonapartes afresa nödgades han med engelsmännen afsluta det olyckliga fördraget i El Arisch 24 jan. 1800 samt återvände därefter till Europa och sändes till Napoleons armé i Italien. 14 juni s. å., då slaget vid Marengo utkämpades, var han med sin division sänd till Novi. Han inträffade på slagfältet, då Napoleon redan ansåg nederlaget gifvet, upptog de vikande och öfvergick sedan till anfall, hvarigenom segern fästes vid de franska vapnen. Under denna hjältebragd fann han sin död. Han begrofs i hospitiet på S:t Bernhard. Där samt i Paris och på vänstra Rhenstranden (midt emot Kehl) finnas minnesvårdar öfver honom. D. var en krigare med mycken begåfning, grundlig bildning och ädel karaktär. C. O. N.

Dès-akna. Se Dés.

Des Alleurs [däsallör], Pierre Puchot, grefve, fransk diplomat, födelse- och dödsår obekanta, skickades såsom minister till kurfursten af Brandenburg 1698 och till biskopen af Liège samt kurfurstarna af Pfalz och Köln 1699—1701. Han verkade för Rákóczis sak i Ungern under åren 1704—10, innan han 1711 anlände till Konstantinopel, där han var ambassadör till 1716. D. stod Karl XII bi under dennes vistelse i Turkiet och kunde tidtals betraktas såsom hans representant vid sultanens hof samt försträckte eller förmedlade försträckning af en stor del af de för Karls hemresa 1714 nödiga medlen. Hans till ett 80-tal uppgående noter och memorial till svenska kansliet i Turkiet förvaras i Riksarkivet. — En grefve Roland Puchot D. blef 1741 envoyé i Polen och 1747 ambassadör i Konstantinopel, där han dog 1755. Han var sedan 1744 gift med furstinnan Maria Lubomirska.

De Sanctis, Francesco, italiensk litteraturhistoriker och statsman, f. 1818, d. 1883, deltog i maj 1848 i upproret mot Bourbonerna och blef inom revolutionsministären generalsekreterare för den offentliga undervisningen. Efter Bourbonernas återkomst flydde han till Cosenza, men på våren 1850 kastades han i fängelse. 1853 landsförvisades han till Amerika, men flydde och kallades snart därefter till lärare i estetik och italiensk litteratur vid polyteknikum i Zürich. 1860 återvände han till Italien och blef prefekt i prov. Principato ulteriore. 1861 blef han deputerad. 1861—62, mars—dec. 1878 och 1879—80 var han undervisningsminister. De förnämsta af hans arbeten äro: *Saggi critici* (1868—73; 4:e uppl. 1881), *Saggio critico sul Petrarca* (1869), den mycket spridda *Storia della letteratura italiana* (1872; 9:e uppl. 1898), *Studio su G. Leopardi* (1885) och *La letteratura italiana nel secolo XIX* (1897; 4:e uppl. 1902). Jfr arbeten öfver D. af Ferrieri (1887), Pennetti (1894), Croce (1898) och Crocchia (1899).

Desargues [däsa'rg], Gérard, fransk matematiker, f. 1593 i Lyon, d. 1662, ingick i militärståndet och deltog, tillsammans med bl. a. Cartesius, i belägringen af La Rochelle (1628), men tog snart afsked och var därefter sysselsatt med vetenskapliga studier. För D. egendomlig är den fruktbara tanken att af kända egenskaper hos cirkeln härleda motsvarande egenskaper hos samtliga de koniska sektionerna genom att betrakta dessa såsom perspektivbilder af cirkeln. Den vidgade synpunkt, som D. sålunda här och äfven annorstädes anlägger, skiljer honom väsentligt från geometrerna af den äldre skolan. Också kan D. med rätta anses som en bland grundläggarna af den s. k. nyare geometrien. Särskildt kan han här betraktas som upphofsmannen till flera viktiga teorier och metoder, hvilkas betydelse först i 19:e årh. blifvit uppmärksammad, i främsta rummet teorien för transversaler samt den för den nyare geometrien fundamentala perspektiviska metoden. Hans förnämsta skrift, kändi endast genom en 1679 gjord afskrift, är *Brouillon projet d'une atteinte aux événements des rencontres d'un cône avec un plan* (1639). 1864 utgåfvos hans *Œuvres* af Poudra. För öfrigt var D. hemmastadd ej allenast inom arkitekturen och ingenjörsvetenskapen, utan äfven inom metafysiken och teologien, så att Cartesius, hvilken ofta omnämner honom i sina bref, brukade säga, "att han mera litade på D. än på tre teologie professorer". (I. F.)

Desarmēra (fr. *désarmer*, af lat. *arma*, vapen), afväpna, göra värnlös. — Desarmera en fästning, ur densamma bortföra all bestyckning och ammunition eller ock, ehuru i mera inskränkt bemärkelse, sätta den i samma tillstånd, som den var före den artilleristiska rustningen. L. W:son M.

Desassimilatiōn (fr. *désassimilation*, af *dés*, bort, från, och *assimilation*, se d. o.), *fysiol.*, afskiljande från organismen af ämnen, som assimilerats med densamma. Se Ämnesomsättning.

Desātir kallar sig en teosofisk-mystisk samling traditioner, spekulationer och påhitt med kommentar om tretton föregifna profeter i Iran under årtusenden före Zarathuštra och om denne själf. Desātir föregifver hög ålder, men är affattad i senare tid i Indien på ett slags egendomligt konstspråk. Arbetet utgafs med engelsk öfv. i Bombay 1818 i 2 dlr af Mulla Firuz bin Kaus. N. S.

Desaugiers [däsåʃiē]. 1. Marc Antoine D., fransk kompositör, f. 1742, d. 1793, skref flera operor samt ett rekviem öfver Sacchini och "hierodramen" *Prise de la Bastille*, som uppförd es i Paris vid den stora nationalfesten 14 juli 1790. Hans musik berömmes för friskhet och naturlighet, hvilka egenskaper öfverskylde bristerna i det tekniska. A. L.*

2. Marc Antoine Madeleine D., den förres son, fransk vissångare och vådevillförfattare, f. 1772 i Fréjus, d. 1827 i Paris, visade tidigt en så afgjord dramatisk begåfning, att fadern afstod från sin plan att låta honom studera till präst. 1791 gjorde han sitt litterära lärospån med en operatext, som han bearbetat efter Molières "Le médecin malgré lui" och till hvilken fadern satt musik. 1793 begaf han sig till San Domingo, där han invecklades i de revolutionära rörelserna och med nöd undgick att blifva nedskjuten. Sedan han 1795—96 uppehållit sig i Förenta staterna, återvände han 1797 till Frankrike, där han åter började skrifva för teatern. Ett af hans bästa stycken från denna tid är *Testament de Carlin* (1799). Men hans egentliga ryktbarhet härrör från 1805, då han började underhålla repertoaren för Vaudeville och Variétés. Bland de många små lustiga stycken, som han skref för dessa teatrar, nämnes *Dîner de Madelon* (1813) såsom det yppersta. Sin egentliga betydelse har emellertid D. på visans område, där han öfverträffas endast af Béranger. I fråga om frisk ingifvelse och

ökt glädtighet anses han till och med stå högre denne mästare. Hans dryckessånger, kärleksvisor h parodier, som återfinnas i *Chansons et poésies verses* (1808—16; ny uppl. 1858), äro trogna tryck för det franska folkets stämning under de ika tider, då de diktades. Nu äro de till större delen förgätna och liknas af Sainte-Beuve vid "champagne, från hvilken fradgan försvunnit". D. karakteriseras af Nodier på följande sätt: "Skälmsk utan skhet, skrattade han åt allt, men tillät sig aldrig t göra någon till föremål för åtlöje". D., som på t mästerligt sätt föredrog sina visor vid pianot, var u eftersökt gäst i Paris' bästa kretsar och fungerade många år som president i den vittra och epikureiska ubben "Caveau moderne". Hans enda regelbundna rksamhet var direktörskapet vid Vaudeville-teatern 815—20.

Desault [doså], Pierre Joseph, fransk läare, f. 1744, d. 1795, blef 1782 förste kirurg vid harité och 1788 vid Hôtel-Dieu. Han är den kirurska anatomiens egentlige grundläggare, och många t det nittonde århundradets störste kirurger hafva arit hans lärjungar. Hans *Œuvres chirurgicales* tgåfvos 1798 af Bichat.

Desavuēra (fr. *désavouer*), förneka, jäfva behörigeten af, icke kännas vid (ord eller handlingar af n annan person, hvilken oförsiktigt eller falskeligen alat eller handlat i ens eget namn, å ens vägnar ller i ens intresse).

Desbordes-Valmore [däbårdvalmå'r], Marceline, fransk skaldinna, berömd för sina elegier, f. Douai 1788, d. i Paris 1859. Hennes lif, tryckt af attigdom, var omväxlande och olyckligt. Efter en omantisk kärlekshistoria, som slutade med att hon fvergafs, gifte hon sig 1817 med en skådespelare vid amn Valmore. Nästa år utkom hennes första diktamling, *Élégies et romances*, hvilken följdes af *Élégies et poésies nouvelles* (1824), *Les pleurs* (1833), *Pauvres fleurs!* (1839), *Bouquets et prières* (1843) ch flera känslofulla romaner. Efter hennes död tkommo *Poésies inédites* (1860) och *Poésies de l'enfance* (1868). Hennes *Œuvres poétiques* äro samade i 3 bd (1886—87), och hennes *Correspondance* tgafs 1896 af B. Rivière. S. å. restes en staty (utörd af Houssin) öfver henne i Douai. Såsom skaldinna var hon först påverkad af Florian, därefter af Lamartine. Hennes känslofulla vers, som högt uppskattades af samtiden och af hvilka många sattes musik, utmärka sig för ärlighet, naturlighet och raciös innerlighet. Se Sainte-Beuve, "M:me D., sa ie et sa correspondance" (1870). J. M.

Desboutin [däbotä'], Marcellin Gilbert, fransk målare och gravör, f. 1823 i Cérilly, d. 1903, utförde 2,000 målningar, de flesta mindre betydande, en del porträtt undantagna, men var en mästare inom raderingen och nådde på detta område den allra yppersta måleriska verkan i en mängd porträtt efter naturen och gravyrer efter målningar. Han är representerad i Luxembourg-galleriet genom sitt *Självporträtt* i olja och genom en serie gravyrer. På världsutställningen 1900 erhöll han stora priset inom hundraårsutställningen. D. var en ytterst originell företeelse, självaristokrat och salongsman, men på samma gång en typ för konstnärsbohemen från Montmartre under nu förgångna tider. G—g N.

Desca [doska'], Edmond, fransk skulptör, f. 1855 i Vic-en-Bigorre, var först marmorhuggare och studerade sedan vid konstakademien i Paris. Han har utfört monumentala arbeten: relieferna *De frivilliges aftåg* och *Danton ordnande hallarnas kvinnor* (i staden Paris' ego), *Fontän* i Tarbes, *Örnjägaren* (i parken Buttes-Chaumont), *Vakan* (museet i Nancy), *Revanche* (i konstnärens födelsestad) m. fl. G—g N.

Descabezādo, slocknad vulkan, 3,900 m. hög, i chilenska depart. Talca, bildar med den 1847 helt plötsligt utan alla förebud och jordskalf uppkomna solfataren Cerro Azul, 3,745 m., ett nästan alldeles isoleradt bergmassiv, på hvilket den till bergsjön Mondaca strömmande Rio Maules källor ligga. Nordöst om D. reser sig på gränsen mellan Chile och Argentina D. Chico ("Lilla D.") till 2,530 m. höjd.

Descamizādos, sp. (af lat. *de*, från, utan, och mlat. *camisia*, skjorta), "de skjortlöse", efter mönster af det franska revolutionsnamnet *sansculottes* bildad benämning på ett radikalt parti i Spanien 1820.

Descamps [däkä'], Jean Baptiste, fransk målare och skriftställare, f. 1706 i Dunkerque, d. 1791 i Rouen, inrättade en teckningsskola i Rouen. Han målade husliga och landtliga scener, men är mindre känd genom sina taflor än genom sitt fordom rådfrågade, men kritiklösa och obrukbara verk *La vie des peintres flamands, allemands et hollandais* (4 bd, 1753—63).

Descamps [däkä'], vanligare Decamps, fransk målare. Se Decamps.

Des Cars [däkär], Jean François de Pérusse (skref sig d'Escars), hertig, fransk memoarförfattare, f. 1747, d. 1822, tjänade 1767—69 vid flottan och sedermera vid armén, men hufvudsakligen vid hofvet, där han länge var anställd hos grefven af Artois. Han emigrerade 1789, var 1791—92 de kunglige prinsarnas fullmäktige vid svenska hofvet och lefde därefter en tid i Tyskland. Efter restaurationen blef han generallöjtnant (1814), premier maître de l'hôtel du roi (1815) och hertig (1816; han hade efter sina äldre bröders död blifvit 1782 baron och 1815 grefve). I hans *Mémoires* (2 bd, 1890), omfattande tiden t. o. m. 1792, uppteckna de långt efter tilldragelserna endast ur minnet och af ringa historiskt värde, egnas ett par kapitel åt Sverige (1791—92).

Descartes [däkа'rt], René, fransk filosof. Se Cartesius.

Descaves [däkāv], Lucien, fransk författare, f. 1861 i Paris, väckte uppseende med den antimilitaristiska romanen *Les sous-offs* (1889), som åtalades inför rätta såsom förnärmande för armén och såsom sårande för sedligheten, men frikändes. D. har författat flera romaner och skådespel i naturalistisk anda.

Descemets hinna [desemäs], ett efter den franske läkaren Descemet (f. 1732, d. 1810) uppkalladt lager i hornhinnan (se d. o.).

Descende'nsteori [-ʃen-], *biol.* (af lat. *descen'dere*, härstamma), Härstamningslära, Evolutionsteori, Utvecklingslära, Transformationsteori, Transmutationsteori l. Omdaningslära, kallas den biologiska teori, som innebär, att det finnes ett släktskapsförhållande, ett verkligt, ej blott tänkt, genetiskt (utvecklings-) samband mellan *alla* lefvande varelser, som befolka och befolkat vår jord. Detta släktskaps-

förhållande beror, enligt descendensteorien, därpå, att organismerna hafva utvecklats den ena ur den andra eller ur gemensamma stamformer, ej skapats fullfärdiga och oberoende af hvarandra. De s. k. arterna inom växt- och djurvärlden äro således ej oföränderliga, utan hafva fastmera under loppet af jordens utveckling genomgått en rad af omdaningar, utvecklats ur andra, i allmänhet enklare arter. I motsats till det förr inom biologien härskande åskådningssättet nöjer sig således descendensteorien ej med att betrakta de olika former, i hvilka det organiska lifvet uppträder, såsom gifna, utan desamma uppfattas såsom produkterna af en utvecklingsprocess. Biologiens förnämsta och egentliga uppgift blir således från descendensteoriens ståndpunkt att utforska lagarna för denna utveckling. Visserligen är den form af descendensteorien, som numera ingår i vår världsåskådning, för så vidt denna stödjer sig på erfarenhetsvetenskaperna, ett barn af 1800-talets andra hälft. Som emellertid denna uppfattning af den organiska världen är den enda, som öfverensstämmer med vår fordran på ett orsakssammanhang i den organiska naturen, är det ingalunda öfverraskande, att själfva dess princip, d. v. s. uppfattningen af ett genetiskt samband mellan de olika organismerna, en de högre lifsformernas uppkomst ur de lägre, framträder redan i en eller annan form hos några af forntidens tänkare, såsom Anaximander och Empedokles. Vida mera öfverraskande verkar det, att utvecklingstanken kunde så godt som fullständigt försvinna ur biologien och först åter framträda vid 1700-talets slut. Visserligen hade Buffon redan 1750 uttalat, att djuren kunde ombildas genom yttervärldens inflytande, och äfven Linné hade framkastat den förmodan, att nya arter under tidernas lopp skulle kunna uppkomma genom korsning af ett fåtal ursprungliga arter. Men artbegreppet, sådant det formulerats af Ray och Linné, utesl̈öt begreppet af utveckling, och endast småningom lyckades descendensprincipen åter vinna fotfäste inom vetenskapen. En tänkare sådan som Goethe kunde gifvetvis ej känna sig tillfredsställd af dogmen om den organiska världens oföränderlighet, utan sökte efter en ”urtyp”, som skulle ligga till grund för alla varelser; han talade om en ”växternas metamorfos”, äfven om han väl företrädesvis tänkte sig denna ombildning som en ideell process. Ett steg längre gick E. Darwin, Ch. Darwins farfader, i det han i sitt 1794 utgifna arbete ”Zoonomia” sökte ådagalägga, att det fanns ett realt släktskapsförhållande mellan de olika arterna, en gradvis skeende ombildning och förädling af djurvärlden; han stöder denna sin uppfattning förnämligast på tillpassningar i byggnaden till ett organs användningssätt. Men dessa läror lyckades lika litet som de af Treviranus och Oken gjorda inläggen göra sig gällande hos samtiden.

För det betydelsefullaste och mest genomarbetade försöket före Ch. Darwin att vetenskapligt gifva skäl för descendensprincipen hafva vi att tacka Lamarck. I sin 1809 utgifna ”Philosophie zoologique” bryter denne ej blott med den gamla uppfattningen af arten, hvilken han förklarar för en abstraktion, och förnekar uttryckligen artens oföränderlighet, utan han söker ock påvisa bestämda naturliga orsaker till djurrikets småningom försiggående utveckling. Endast människolifvets korthet hindrar oss enligt honom att omedelbart iakttaga de förändringar, som arterna undergå. Orsakerna till dessa ombildningar söker Lamarck dels i de förändrade lefnadsvillkoren, som framkallats af de förändringar vår jord under sin utveckling genomgått, dels i de olika yttre förhållanden (olika klimat, näring etc.), i hvilka djuren lefva. Af dessa orsaker komma djuren att göra ett olika bruk af sina organ. De organ, som mycket användas, erhålla en starkare utbildning, medan andra, som — på grund af förändrade lefnadsförhållanden — mindre eller ej alls tagas i anspråk, småningom försvagas och bli förkrympta. Så skulle t. ex. giraffen hafva fått sin långa hals genom behofvet att sträcka sig efter bladen på höga träds toppar, och vadarnas långa ben skulle småningom utbildats därigenom, att dessa fåglar ständigt sträckte ut benen vid vadandet i djupt vatten o. s. v. Däremot hade mullvadens ögon blifvit rudimentära, emedan detta djur lefver i mörkret, där synorgan ej äro till något gagn.

Betydelsefulla inlägg i descendensfrågan gjordes ock af E. Geoffroy S:t Hilaire, som sökte förändringarnas orsak hufvudsakligen i den omedelbara inverkan af de yttre lifsvillkoren (”le monde ambiant”). Geoffroy ådagalade äfven, att de rika fossila fynden, som då nyligen blifvit bekanta, talade för descendensteorien: likheten mellan nu lefvande djur och de utdöda blir större, ju mera man närmar sig nutiden; de lefvande och de utdöda varelserna tillhöra samma stammar, och olikheterna dem emellan bero på variation, framkallad af de olika yttre förhållandenas inflytande.

Genom denna uppfattning trädde Geoffroy i skarpaste opposition till G. Cuvier, hvilken, utrustad med den tidens hela naturvetenskapliga lärdom, var en ifrig och framgångsrik förkämpe för artens oföränderlighet, som han t. o. m. framställde som ett nödvändigt villkor för en vetenskaplig naturalhistoria. Gentemot den af Geoffroy förfäktade enheten i alla djurs byggnadsplan betonade Cuvier, att hvarje af de af honom uppställda fyra typerna visade en fullkomligt skiljaktig organisation. De hos husdjuren uppträdande variationerna kunde ej berättiga till antagandet, att de djupgående olikheterna mellan utdöda och nutida ryggradsdjur uppstått på motsvarande sätt. De kända djurarterna hade säkerligen alltid haft samma byggnad som nu, ty i Egypten funna, 3—4 tusen år gamla mumier af flera djurarter bevisade, att dessa arter ej undergått någon förändring under denna långa tidrymd. De fossila arterna kunde ej stå i något genetiskt samband med de nu lefvande, emedan hvarje geologisk period afslutats med en jordytans revolution, som tillintetgjort alla då lefvande varelser (kataklysm-teorien). Dessa motsättningar i Geoffroys och Cuviers uppfattning fingo sitt uttryck i häftiga strider dem emellan vid franska vetenskapsakademiens sammankomster, hvarvid segern enligt de fleste samtidas mening hembars af Cuvier.

Efter denna tid inträdde ett stillestånd i descendensteoriens utbildning. Och, märkligt nog, var det ej inom biologien, utan inom geologien, som utvecklingsprincipen först nådde obestridt herravälde. 1830 grundlades af Lyell den moderna läran om jordens utveckling, i det han ovederläggligt bevisade, att de nu å jordytan verkande krafterna i det stora hela äro fullt tillräckliga för att förklara de väl-

liga ombildningar af densamma, hvilka förut tillskrifvits vidt omfattande jordrevolutioner. Jordskorpans utveckling har fortgått småningom och ämnt under tidrymder så långa, att man om dem kunnat säga, att de stå i ungefär samma förhållande till vår tidsenhet, året, som afstånden mellan jorden och fixstjärnorna stå till våra jordiska mått. Vulkaniska utbrott, öfversvämningar m. m. ha under tidigare perioder liksom nu säkerligen varit inskränkta till jämförelsevis små områden och för jordytans gestaltning haft blott en underordnad betydelse i förhållande till de långsamt försiggående förändringarna. Med denna lära, som numera är allmänt antagen, försvann för alltid ur geologien ej blott den mosaiska skapelsemyten, utan ock kataklysm-teorien.

Under de årtionden (1830—58), som följde på den s. k. naturfilosofiska perioden, hopades genom talrika specialundersökningar på alla biologiens områden ett stort material af nya och värdefulla fakta. Att utvecklingstanken nu var mogen för genombrott äfven på det biologiska området, d. v. s. att alla dessa fakta kunde bliva begripliga blott under denna princips tillämpning, framgår på det tydligaste redan af den anmärkningsvärda omständigheten, att tvenne forskare, A. R. Wallace och Ch. Darwin, fullkomligt oberoende af hvarandra och utgående från ett fullständigt skiljaktigt empiriskt material, kommit till en teori om arternas uppkomst, hvilken använde i hufvudsak samma förklaringsgrunder samt t. o. m. delvis samma termer (se vidare Darwin, Ch.). Efter offentliggörandet af Darwins arbete visade det sig dessutom, att väsentliga grunddrag af hans och Wallaces teori redan långt tidigare uttalats af tvenne deras landsmän, nämligen 1813 af Wells i ”Two essays upon dew and single vision” samt 1831 af P. Matthew i ”On naval timber and arboriculture”. Men ingen af de två sistnämnde författarna torde hafva varit medveten om, att de varit lösningen af ett världsproblem på spåren; deras arbeten buro ej heller någon frukt, och det var först mycket senare som Wallace och Darwin lärde känna deras åsikter. Den senare blef det förbehållet att gifva åt descendensteorien en sådan grundläggning, att densamma mäktat verka omgestaltande vida utöfver den egentliga biologiens råmärken.

Som våra dagars descendensteori således blifvit grundad af Darwin och af dem, som trädt i hans spår (se nedan), så uppfattas ej sällan Darwins lära, *darwinismen*, såsom liktydig med descendensteorien, medan i själfva verket den förra är blott en form för descendensteorien, som söker uppvisa de orsaker — förnämligast det naturliga urvalet (eng. *selection*, hvadan *selektionsteori* = darwinismen) —, hvilka varit och äro verksamma vid växt- och djurarternas uppkomst och utveckling.

Grunddragen af *darwinismen* i nu angifven bemärkelse äro följande. Darwin utgår vid sina undersökningar från de förändringar våra husdjur och odlade växter undergå genom människans åtgörande. Af flertalet husdjur och odlade växter finnas talrika raser eller varieteter. Stundom äro dessa varieteter så olika såväl sin stamform som sinsemellan, att de, om de anträffades i naturen, skulle tillerkännas rangen af ”goda arter”, måhända föras till skilda släkten. En del djur- och växtformer har under så lång tid varit människans följeslagare, att vi numera ej med säkerhet kunna fastställa deras ursprung. Emellertid veta vi, att ej hvarje kulturras härstammar från en särskild vild art, utan att de kultiverade raserna äro produkter af i somliga fall *en*, i andra några få vilda stamformer. Ett belysande exempel erbjuda vår tamdufvas olika raser; af denna finnas enligt uppgift åtminstone 20 hufvudraser. Samtliga dessa härstamma, såsom Darwin har bevisat, från en och samma vilda art, den flerstädes i Europa äfvensom i Indien förekommande klippdufvan. Men det stora flertalet af tamdufvans raser skiljer sig högst betydligt från sin stamform, och detta ej blott i det yttre, utan olikheten sträcker sig stundom ock till inre delar (hufvudskålens form, refbenens bredd och antal, ryggkotornas antal m. m.). Lyckas individer af dessa dufraser att undandraga sig människans inflytande, och blifva de i tillfälle att korsas med hvarandra, så uppträda åter — förr eller senare och i högre eller lägre grad — de för den vilda klippdufvan kännetecknande egenskaperna, såsom de förvildade dufvorna på våra gator otvetydigt ådagalägga, ty dessa hafva oftast mer eller mindre fullständigt återtagit stammoderns kostym: den skifferblå färgen med två svarta band på vingarna och ett sådant öfver stjärtspetsen.

Dessa betydande afvikelser från stamformen uppkomma däraf, att alla djur och växter ega förmåga att förändras i olika riktningar (*variera*); så består en kull hundvalpar eller kattungar knappast någonsin af fullkomligt öfverensstämmande individer. Af denna egenskap har människan begagnat sig och utvalt till fröplantor och afvelsdjur blott eller företrädesvis de individer, hvilka i högsta möjliga grad ega de af henne önskade eller för henne gagneliga egenskaperna. När sålunda en djuruppfödare önskar erhålla får med fin ull, utväljer han inom hela fårhjorden till afvelsdjur endast de individer, hvilka i detta afseende äro bäst utrustade. Af de valda djurens afkomma låter han återigen blott de får fortplanta släktet, som fullständigast motsvara hans fordringar i ifrågavarande hänseende. Genom att på detta sätt i hvarje generation blott utvälja de individer, som hafva den finaste ullen, erhåller han slutligen en fårstam, som med afseende på ullens beskaffenhet kan skilja sig högst väsentligt från stamformen. När sålunda genom ett under flera djurgenerationer fortsatt urval de önskade egenskaperna varit i ständig tillväxt, medan de motsatta undertryckts, framkallas småningom en ny ”ras”, som i väsentliga egenskaper kan afvika från den djurform, hvilken tjänade som utgångspunkt för afveln. Detta förfaringssätt har betecknats som *artificiellt* l. *människans urval*. Detsamma förutsätter, att ej blott art- eller raskaraktären, utan också individuella egenskaper äro eller kunna vara ärftliga. Vid detta människans urval hafva gifvetvis hennes åtgöranden ej alltid varit medvetna i den bemärkelsen, att hon afsiktligt försökt utbilda någon viss ras. Sålunda har i äldre tider människan till afvelsdjur valt sina bästa husdjur i förhoppning att dessas fördelaktiga egenskaper skulle gå i arf på åtminstone någon eller några af deras afkomlingar och sålunda åstadkomma en god stam (”omedvetet urval”). Urvalet kan kompliceras genom ”organens korrelation”, hvarmed betecknas det förhållande, att

Tryckt den 8/9 06

förändringar i ett visst organ eller stegring af en viss egenskap kunna medföra vissa förändringar af andra organ och egenskaper. Stundom tyckes denna korrelation uppträda beträffande organ, som i och för sig ej stå i något omedelbart morfologiskt eller fysiologiskt samband; sålunda uppgifves, att kattor med blå ögon vanligen (eller alltid) äro döfva, att dufvor med fjädrade fötter hafva en hinna mellan yttre tårna o. s. v. — kombinationer, som ännu ej fått någon tillfredsställande förklaring.

Af det föregående framgår således, att det artificiella urvalet för att kunna frambringa nya former (raser) stöder sig på två egenskaper hos organismerna, nämligen 1) på variabiliteten: afkomman har förmågan att utveckla nya karaktärer, hvarigenom dess organisation skiljer sig från föräldrarnas; 2) på ärftligheten: de nyuppträdande karaktärerna kunna nedärfvas på de efterföljande släktleden. Äfven vilda arter ega individuell variationsförmåga, om ock olikheterna vanligen ej äro så i ögonen fallande som hos kulturformerna; likaledes råder ej minsta tvifvel om, att dessa individuella olikheter ofta nedärfvas på afkomman. Odlarnas roll däremot öfvertages i fråga om de vilda arterna af naturen själf: af det s. k. *naturliga urvalet*, som träder i stället för det artificiella. Ras- och artbildningen i naturen beror enligt Darwin företrädesvis på det naturliga urvalet. Detta möjliggöres genom följande omständigheter. Det är ett kändt sakförhållande, att alla växt- och djurarter frambringa vida flera frön och ägg än som uppnå könsmogen ålder och fortplanta arten; flertalet omkommer under utvecklingsperioden genom ogynnsamma förhållanden, såsom köld, torka, hunger, sjukdom, fiender o. s. v. Hvarje organism förökar sig i geometrisk progression, så att, ifall ingen förstöring af afkomman inträffade, efter en viss tid en öfverbefolkning skulle ega rum; med andra ord hvarje art frambringar ett vida större antal afkomlingar, än existensförhållandena (utrymmet, tillgången på födoämnen, andra varelser m. m.) medgifva att fortlefva och fortplanta sig. Afkomlingarna af ett enda par elefanter — en af de djurarter, som föröka sig långsammast — skulle på 500 år, enligt Darwins lågt tilltagna beräkning, uppgå till 15 mill., ifall afkomlingarna utan undantag uppnådde könsmogen ålder. Ett fågelpar, som lefde fem år och under denna tid producerade sexton ungar, skulle efter femton år gifvit upphof till 2,000 mill. individer. En störhona beräknas under sin lifstid lägga 100 mill. ägg; men som en arts individantal icke i märkbar mån förökas, såvida lefnadsvillkoren förblifva oförändrade, gå alltså af störhonans 100 mill. ägg alla utom två en förtidig död tillmötes. Det beror nu ingalunda blott på slumpen, hvilka individer skola blifva vid lif, utan de öfverlefvande äro fastmera de, som variera på det för dem förmånligaste sättet. Den individ, som eger någon fördel framför andra, har största utsikten att uppnå könsmogen ålder och frambringa likartade afkomlingar, d. v. s. afkomlingar, som ärfva de nyttiga afvikelserna, medan den mindre fördelaktigt utrustade (= mindre fördelaktigt varierande) undantränges och endast mera sällan blir i tillfälle att efterlämna någon afkomma. I detta naturens gynnande af fördelaktiga afvikelser och undertryckande af ofördelaktiga, i detta de bäst utrustades bestånd i *kampen för tillvaron* består det naturliga urvalets egentliga väsende. Denna kamp för tillvaron är således ej blott en omedelbar strid mellan rofdjuret och dess byte, ej blott en organismens strid med den omgifvande naturens förstörande krafter, utan den uppträder ock under formen af en konkurrens, som rasar med skoningslös energi mellan de arter, som bebo samma område och föra samma lefnadssätt, men häftigast mellan individer af samma art. Sålunda kämpar en växt, hvilken årligen frambringar tusen frön, af hvilka i allmänhet endast ett kommer att utveckla sig till en ny planta, med andra växter af samma art eller med närstående arter, som redan bekläda marken. Det är denna kamp för tillvaron, hvarigenom inom samma art i allmänhet endast de förmånligast varierande bibehållas och komma att efterlämna afkomma, som betingar ett urval, jämförligt med människans urval; och detta urvals verkan måste med nödvändighet blifva analog med det artificiella urvalets, nämligen en artens förbättring, d. v. s. dess fullständigare tillpassning till lifsvillkoren. De utvalda egenskaperna, som förut egdes blott af några individer, måste småningom tillkomma alla individer, blifva en artkaraktär, då i hvarje generation alla individer, som komma till fortplantning, ega desamma och sålunda öfverföra dem på afkomman. Erfarenheterna från det artificiella urvalet gifva vid handen, att de af naturen utvalda egenskaperna stegras från generation till generation; de måste göra detta, så länge en stegring ännu innebär en fördel i kampen för tillvaron. Ett enkelt exempel må åskådliggöra det sagda. Haren är genom sin af brunt, gult, hvitt och svart sammansatta päls synnerligen väl skyddad för upptäckt, när han hukar sig ned mellan torrt löf, mossa e. d. Äro däremot mark och buskar snöbetäckta, afsticker han i denna kostym mycket starkt från omgifningen. Blefve nu klimatet kallare, så att marken en större del af året vore snöbeklädd, skulle de individer, i hvilkas päls de flesta hvita eller ljusa färgtoner ingå, vara förmånligast ställda i kampen för tillvaron, emedan de blifva mindre lätt upptäckta af sina fiender (räf, uf m. fl.) än de mörkare, hvilka årligen i större antal än de ljusare skulle blifva deras offer. Procenten ljusare harar skulle således tilltaga från släktled till släktled. Tillika skulle gifvetvis de ljusa hararna blifva allt ljusare, dels emedan de ljusare allt oftare skulle komma att para sig med hvarandra, dels emedan kampen för tillvaron snart ej längre skulle ega rum mellan mörka och ljusa harar, utan mellan ljusa och ännu ljusare. Så måste slutligen en hvit harform uppkomma, såsom ock verkligen egt rum i den arktiska regionen. Har hos haren behofvet att undgå rofdjur under vissa omständigheter framkallat en hvit form, så åstadkommer hos rofdjuren behofvet att osedda nalkas sitt byte under samma omständigheter samma effekt: sålunda har i polartrakterna uppstått en hvit björnart (isbjörnen), hvaremot dess i skogarna lefvande släktingar bibehålla den mörka färgen.

Af ofvanstående inses ock, huru en varietet, som ju ej är något annat än en begynnande art, genom det naturliga urvalet kan klyfvas i två eller flera (”släktets differentiering”). Denna klyfning inträffar, när ättlingar af samma art komma att lefva under olika yttre förhållanden, då individerna tvingas att

fpassa sin organisation efter dessa och sålunda omma att skilja sig från hvarandra. Då det naturliga urvalet verkar genom bibehållandet af gynnamma modifikationer, så sträfvar hvarje ny form ett fullt befolkadt område att intaga den plats, om innehafves af dess egen, mindre lyckligt utstade stamform och af andra mindre väl afpassade ormer, med hvilka den i ett eller annat afseende ommer i konkurrens, och föranleder sålunda deras tdöende. Om vi därför betrakta hvarje art såsom ärstammande från en okänd stamform, kunna vi ntaga, att i allmänhet både stamformen och alla fvergångsformer blifvit utrotade genom den nya, lem öfverlägsna formen. I denna omständighet afva vi en förklaring af bristen eller sällsyntheten f öfvergångsformer och därmed af de stora luckorna växt- och djurrikets system. Å andra sidan har eologien påvisat oomtvistliga öfvergångsformer melan talrika arter och släkten. Men de förhållanden, nder hvilka en växt- eller djurform lefver, kunna ulltjämt vara gynnsammare för den oförändrade tamformen än för de varieteter, till hvilka den gifver upphof. Detta är orsaken till, att vissa växt- och djurformer kunnat bibehålla sig oförändrade genom ofantligt långa tidrymder.

I samband med Darwins teori om det naturliga urvalet och dess artbildande betydelse förtjäna ock följande två omständigheter att beaktas.

Mellan det af människan utöfvade urvalet och det naturliga urvalet finnes den grundväsentliga skillnaden, att, medan det hos husdjuren och de odlade växterna är de för människan fördelaktiga eller af henne önskade egenskaperna, hvilka blifva föremål för urval, så bibehållas och förökas genom naturens urval uteslutande de för djuret själft gagneliga egenskaperna. Vidare är det gifvet, att, medan människans urval i allmänhet endast kan afse yttre eller mera i ögonen fallande egenskaper, kan det naturliga urvalet sträcka sina verkningar till *alla* egenskaper, såväl yttre som inre, såväl kropps- som själsegenskaper. Enär det naturliga urvalet är en process, som åstadkommer, att de individer, som äro bäst afpassade för lefnadsvillkoren, blifva vid lif och efterlämna afkomma, så följer däraf, att detta urval ej med nödvändighet behöfver framkalla absolut, utan endast relativ fullkomlighet, med andra ord: naturen bedömer fullkomligheten efter graden af organismens afpassning för lefnadsvillkoren; naturen sträfvar ej efter fullkomlighet i och för sig själf, utan efter fullkomlig afpassning. Lefnadsvillkoren kunna gifvetvis undergå sådana förändringar, att förut nödvändiga organ eller organdelar ej längre äro behöfliga. Då uppträder, hvad man kallat den *regressiva* (tillbakagående) utvecklingen: de ej längre behöfliga eller användbara organen eller organdelarna tillbakabildas, d. v. s. de blifva allt svagare, allt mera obrukbara, de blifva förkrympta eller rudimentära (se ock nedan) och försvinna slutligen fullständigt. Genom denna förlust af organ eller organdelar blir således växten eller djuret mindre rikt organiseradt, kommer att intaga en lägre organisationsgrad än sina förfäder. Men trots denna lägre eller rättare enklare organisation är afkomman dock i *den* mening fullkomligare, att den blifvit fullkomligare *afpassad* för de nya, de förändrade lefnadsförhållandena, än hvad den skulle vara, i fall den kvarstått på de rikare utrustade förfädernas ståndpunkt. Synnerligen belysande exempel på regressiv utveckling erbjuda de parasitiska djuren, hvilka alla härstamma från fritt lefvande djur. Man kan hos vissa djurgrupper påvisa alla öfvergångar från fritt lefvande djur till typiska parasiter, hvilka serier därför erbjuda ett synnerligen gynnsamt tillfälle att studera de olika graderna af tillbakabildning, som betingas af afpassningen till mer eller mindre parasitiskt lefnadssätt. Som den utbildade parasiten ej behöfver röra sig för att uppsöka sin föda eller för att undfly fiender, försvinna småningom alla ställflyttnings- och sinnesorgan, och hos parasiter, som lefva i andra djurs tarmkanal, kunna ock matsmältningsorganen fullständigt tillbakabildas, såsom förhållandet är med binnikemaskarna (se d. o.).

En särskild form af det naturliga urvalet har Darwin benämnt *könsurvalet*. Hannarna af ett mycket stort antal djurarter afvika på ett eller annat sätt från honorna, ej blott genom betydligare storlek, utan ock genom s. k. sekundära könskaraktärer, d. v. s. sådana olikheter mellan könen, som ej stå i omedelbart samband med könsorganen, äfven om stundom korrelation kan påvisas, såsom särskilda vapen, prunkande färger, sångförmåga o. s. v. Dessa sekundära könskaraktärer äro uttryckbara under inflytande af könsurvalet, som framgår ur kampen mellan individer af samma kön. Denna kamp, som hittills företrädesvis blifvit iakttagen hos leddjur och ryggradsdjur, består antingen däri, att hannarna kämpa med hvarandra om besittningen af honorna, eller ock är det en täflan af mera fredligt slag, i det hannarna genom afsiktligt förevisande af prydnader, praktfull färgteckning, genom sång eller andra lockelsemedel täfla om honornas ynnest. Segrarens lön blir i båda fallen honans egande och släktets fortplantning. Urvalet möjliggöres genom 1) den individuella variabiliteten af de för hannarna utmärkande egenskaperna och 2) genom förhandenvaron af hannar i större antal än hvad som är nödvändigt för honornas befruktning. Det blir således de starkaste, de bäst utrustade hannarna, hvilka komma i tillfälle att efterlämna afkomlingar. Dessa ärfva faderns individuella företräden (såsom vapnen, de vackra färgerna, sångförmågan m. m.), hvilka varit orsaken till hans framgång. De sämre lottade hannarna däremot få svårt att skaffa sig någon hona och utestängas således i allmänhet från möjligheten att fortplanta sina underhaltiga egenskaper. Man har dock på senare tider med rätta anmärkt, att könsurvalet är otillräckligt såsom förklaringsgrund för alla slag af sekundära könskaraktärer, i det somliga snarare äro produkten af naturligt urval, åter andra af lefnadssättet.

Slutligen må framhållas, att Darwin ingalunda anser, att alla förändringar, som under tidernas lopp uppträdt hos organismerna, bero på det naturliga urvalets eller könsurvalets verkningar. Ej blott betraktar han de korrelativa förändringarna som mycket verksamma, utan framför allt tillskrifver han de förändrade lefnadsvillkorens omedelbara inflytande en stor roll vid arternas uppkomst.

Hela serier af biologiska företeelser, hvilka från skapelseteoriens ståndpunkt förblifva fullkomligt oförklarliga, äro begripliga endast genom den af Darwin reformerade descendensteorien. Sådana företeelser äro det likartade i byggnaden hos motsvarande

organ inom större och mindre grupper af växter och djur, tillvaron af rudimentära organ, skyddande likhet och ”förklädnad” (se Mimicry), den stora likheten mellan fostren äfven inom vidt skilda grupper, öfverensstämmelsen mellan fosterutvecklingen och stammaens utveckling, djurens och växternas geografiska utbredning (se Djurgeografi) och det successiva uppträdandet af växt- och djurgrupperna under jordens utveckling (se Archæopteryx, Hästdjuren).

Är sålunda den af Darwin och hans efterföljare reformerade descendensteorien epokgörande för vår uppfattning af den organiska naturen och därmed af oss själfva, så har denna teori dessutom haft minst lika stor betydelse för den biologiska metodikens reformerande: medan under en föregående period biologiens uppgift ansågs bestå i att upptäcka, samla, registrera eller beskrifva fakta, så har numera en dylik verksamhet fått sig sin rätta plats anvisad; den är i den moderna biologien blott ett medel för vetenskapen, ej dess mål. Målet är ej längre konstaterandet af isolerade fakta, utan uppdagandet af sambandet dem emellan. Genom descendensprincipens genombrott har den forna ”naturalhistorien” från en ”beskrifvande” disciplin höjt sig till en verklig vetenskap, som söker efter lifsföreteelsernas orsakssammanhang.

Men den moderna descendensteoriens inflytande har sträckt sig vida utöfver den egentliga biologiens råmärken. Redan den omständigheten att i och med descendensprincipens antagande vi genom en enkel logisk slutledning föras till det resultat, att äfven människan utvecklats ur andra och lägre former, ej skapats fullfärdig, sådan hon nu är — en sats, för hvilken hela serier af fakta från biologiens skilda områden numera lämna empiriska bevis —, måste verka omgestaltande på hela vår världsåskådning.

Darwinismens kanske största filosofiska betydelse torde dock ligga däri, att den uppdagat en naturlig princip, som är orsak till ändamålsenligheten i naturen. Ty för första gången se vi oss i stånd att förstå organismernas utomordentliga ändamålsenlighet, utan att vi för dess förklaring behöfva taga vår tillflykt till något öfvernaturligt ingripande. Ty på grund af det naturliga urvalets verksamhet måste organismerna alltid vara mer eller mindre fullständigt afpassade efter lefnadsvillkoren, med andra ord vara mer eller mindre ändamålsenliga. Förmå ej organismerna genom afpassning följa med växlingen i sina lefnadsvillkor, gå de förr eller senare under. Den teleologiska uppfattningen har sålunda ersatts af en mekanisk, grundad på kausalsammanhanget.

Slutligen må påpekas, huru det genetiska betraktelsesättet, som biologien i första rummet har att tacka för sin nuvarande betydelse, blifvit från denna öfverflyttad och med framgång tillämpad äfven på flera andra vetenskaper, såsom arkeologien, kulturhistorien, sociologien och språkvetenskapen.

Af de tillägg och modifikationer af descendensteorien, som efter Darwin framkommit, må anföras följande.

A. Dohrn har påpekat *funktionsväxlingens* betydelse: ett organ kan småningom ombildas och träda i en annan, för detsamma ursprungligen främmande lifsyttringstjänst. Sålunda träda ofta kräftornas extremiteter i andedräktens, parningens eller yngelvårdens tjänst, hvarvid deras ursprungliga betydelse som ställflyttningsorgan kan kvarstå eller ock till förmån för den nya uppgiften alltmer träda i bakgrunden. Hos de luftandande ryggradsdjuren har fiskarnas främsta gälspringa omdanats till delar af hörselorganet, nämligen yttre hörselgången, trumhålan och örontrumpeten. Pingvinernas vingar hafva ombildats till simredskap.

Redan 1821 hade Meckel uttalat, att individens (embryonal-)utveckling försiggår efter samma lagar som djurrikets i sin helhet, att sålunda en högre djurform under fosterutvecklingen i hufvudsak genomgår skeden, på hvilka de lägre organismerna blifva stående under hela lifvet. Denna parallell mellan ”den individuella metamorfosen” och ”djurrikets metamorfos” vann under 1800-talets början stor anklang bland biologerna. Efter descendensteoriens genombrott formulerades denna uppfattning af Haeckel under namn af den *biogenetiska grundlagen* sålunda: ”Ontogenien (individens utveckling) är en rekapitulation af fylogenien (djurstammens utveckling) eller m. a. o.: den rad af omdaningar, som individen undergår från äggcellen till det könsmogna stadiet, är en sammanträngd rekapitulation af den långa rad utvecklingsskeden, hvilken den ifrågavarande arten genomgått från sin första uppkomst som organism till nuvarande tid”. Då emellertid fostret eller larven måste anpassa sig till det embryonala lifvets särskilda villkor, betingas häraf modifikationer i dess byggnad och uppkomsten af organ, hvilka artens förfäder ej egt. Haeckel skiljer därför på två olika utvecklingsslag, det palingenetiska, *palingenes*, och det cenogenetiska, *kainogenes* (*cænogenes* l. *cenogenes*). Medan genom palingenesen det historiska förloppet af artens utveckling troget afspeglas under ontogeniens olika skeden, utmärkes cenogenesen genom uppträdandet af en del bildningar, hvilka äro af den beskaffenhet, att de ej kunnat finnas hos förfäderna i utbildadt skick. — Oscar Hertwig har senare (1898) sökt modifiera formuleringen af den biogenetiska grundlagen därhän, att han betecknar ontogenien såsom ”ett upprepande af former, hvilka äro typiska för all organisk utveckling och fortskrida från det enkla till det mera sammansatta. Vi måste förlägga tyngdpunkten därpå, att de allmänna lagarna för den organiserade substansens utveckling få sitt uttryck såväl i de embryonala formerna som i de utbildade djurformerna”.

Den frågan, huru det kommer sig, att de hos vissa individer af en art genom variation uppkomna egenskaperna ej genom korsning med individer, som sakna dessa egenskaper, åter försvinna, eller med andra ord: genom hvilka medel naturen förebygger korsning mellan en uppkommande varietet och stamformen, har M. Wagner sökt att besvara genom sin *migrationsteori*. En art kan utbreda sig så långt, att en del af dess medlemmar råkar ut för nya lifsvillkor; de sålunda mer eller mindre fullständigt isolerade individerna utveckla sig då till en ny varietet. Endast på gränsområdet uppkomma bastarder mellan stamformen och den nya formen, hvilka bastarder dock hafva föga utsikt att blifva fixerade, enär deras egendomligheter genom korsning med de båda hufvudformerna åter utplånas. Tvifvelsutan är det att tillskrifva den geografiska isolationen, att öar, enstaka berg, öknar etc. utmärkas genom en stor rikedom på för dem egen-

omliga (''endemiska'') arter. Af de många exemel, som belysa den geografiska isolationens betyelse för artbildningen, må här anföras följande. mkring år 1419 öfverfördes kaniner till den lilla. n Porto-Santo, där de förvildades och förökades ıycket hastigt. Dessa kaniners afkomlingar hafva ntagit en ny arts egenskaper. De äro mycket indre än stamformen och ha en mycket afvikande ärg. De hafva blifvit mycket vilda, kunna icke ämjas och para sig icke med andra kaniner. I etta fall har sålunda artbildningen försiggått mycket astigt, tack vare den geografiska isolationen. — Men isolationen kan, såsom särskildt Gulick och Romanes hafva påvisat, äfven i annan mening vara erksam som artbildande faktor. På samma geografiska område kunna nämligen individerna af samma ırt — tvingade därtill genom t. ex. öfverproduktion — antaga ett något skiljaktigt lefnadssätt, eller ıden för deras könsmognad kan blifva olika; de lyfvas sålunda i två (eller flera) grupper, hvilka, tan att vara lokalt isolerade, kunna utbildas till onstanta varieteter på den grund, att de äro 'sexuellt isolerade''.

Darwin själf förnekade ej möjligheten af tillpassningar på grund af omgifningarnas och lefnadsvanornas inflytande, äfven om han tillskref det naturliga urvalet den viktigaste rollen vid artbildningen. Längre än Darwin själf i uppskattandet af urvalets betydelse har den s. k. *neo-darwinismen* gått, som hvars förnämste representant A. Weismann framstår. Utan att kunna bestrida de yttre faktorernas inflytande på individen, nekar denna skola, att de af individen förvärfvade egenskaperna äro ärftliga; nya former, nya ärftliga tillpassningar komma således på denna väg ej till stånd. Artbildningen beror uteslutande på det naturliga urvalet. För att stödja denna uppfattning har Weismann uppställt sin hypotes om *germinalselektionen*, d. v. s. det urval, som eger rum mellan groddplasmans element. Groddplasma åter är den del af köns- eller groddcellerna, hvilken i likartad form förefinnes hos både sädes- och äggceller. Alla variationer, som utväljas genom kampen för tillvaron och fixeras i de på hvarandra följande generationerna, måste till sina anlag vara för handen i groddplasman, hvilken är ärftlighetens bärare. För att groddplasman, som utgör en så ringa del af organismen, skall kunna innehålla anlaget till alla de mångfaldiga och olikartade egenskaper, som uppträda hos individen, föreställer sig Weismann, att groddplasman är i hög grad komplicerad: den består enligt hans hypotes af en stor mängd ''determinanter'', d. v. s. hvarje självständigt och ärftligt varierande del af organismen är i groddplasman företrädd genom en determinant, d. v. s. en grupp af enheter, hvilkas storlek och assimilationsförmåga motsvara den ifrågavarande kroppsdelens storlek och styrka. Determinanterna växa och delas, och därigenom uppstår en kamp om näringen mellan dem. De kraftigaste bland dessa tillegna sig den mesta näringen och gifva sålunda upphof till de största organen, medan de svagare determinanternas näringsförhållanden blifva alltmer ogynnsamma, så att de slutligen gå under. Häraf följer gifvetvis, att också de motsvarande organen blifva alltmer förkrympta och slutligen försvinna. De kraftigaste och nutritionsdugligaste determinanternas organ måste blifva allt större från släktled till släktled, de svagares allt mindre. Den genom det naturliga urvalet åstadkomna ''personalselektionen'' behöfver därför ej vara i oafbruten verksamhet; det är tillfyllest att den har satt utvecklingsprocessen i gång i en bestämd riktning. — Groddplasman är dessutom enligt Weismann kontinuerlig, d. v. s. den öfverflyttas utan afbrott från släktled till släktled. Weismann antar, att vid hvarje ny generations uppkomst en del af föräldrarnas groddplasma ej användes till uppbyggande af afkommans organism, utan ingår oförändrad i den nya generationens groddceller. Genom den omständigheten, att groddplasman innehåller determinanter ej blott af den ifrågavarande individens föräldrar, utan ock af alla föregående generationer, blir ärftligheten möjlig. — Som groddplasman alstras af groddplasma och ej af kroppens öfriga delar, hvilka af Weismann sammanfattas under benämningen ''soma'', äro dessa senare beroende af groddplasman, medan denna är oberoende af soma. En följd häraf blir, att endast groddplasmans, ej somans egenskaper äro ärftliga. Och som de af de enskilda individerna förvärfvade egenskaperna så godt som uteslutande gälla soman, inses utan vidare, att sådana egenskaper ej kunna nedärfvas på afkomman. Kunde däremot egenskaper förvärfvas af groddplasman, så vore de gifvetvis ärftliga. Och som soman förser groddplasman med näring, så är på denna väg — äfven enligt Weismanns uppfattning — ett inflytande på groddplasman af soman och därigenom indirekt af yttervärlden tänkbar.

Åt motsatt håll hafva flera framstående biologer, särskildt paleontologer (Cope, Scott, Osborn, Galton, Romanes, H. Spencer, se d. o.), afvikit från darwinismen eller åtminstone från den ''urvalets allmakt'', som Weisman proklamerat. Dessa den s. k. *neo-lamarckismens* anhängare tillskrifva nämligen de lamarckska faktorerna (se ofvan) ett större inflytande, än hvad Darwin gjort. De anse således, att de genom omgifningens beskaffenhet, klimatet, födoämnena, lefnadsvanorna m. m. framkallade individuella egenskaperna skulle vara ärftliga. Det naturliga urvalets betydelse anse de däremot spela en underordnad roll. Men medan Lamarck antog en omedelbar öfverföring af förvärfvade egenskaper på afkomman, förvärfvas enligt neo-lamarckismen endast dispositionen för adaptiv tillväxt eller degeneration, och blir denna disposition småningom ärftlig. För att pröfva möjligheten af förvärfvade (s. k. somatogena) egenskapers ärftlighet har gjorts en del experiment med stympningar och andra våldsamma ingrepp i organismen, hvilka fortsatts under en lång följd af generationer af olika djurarter. Dessa försök hafva emellertid lämnat negativa resultat. Däremot kan man uppräkna ett antal somatogena förändringar, som svårligen kunna uppfattas annorlunda än som nedärfda, äfven om bindande bevis rörande flertalet af dessa ej ännu kunnat lämnas.

Flera biologer betrakta såsom en viktig utvecklingsfaktor den först af Th. Eimer närmare karakteriserade *ortogenesen*., Utan att en universell och riktningslös variabilitet hos organismen förnekas, innebär denna uppfattning, att inom en art variationen under loppet af generationer går i en bestämd riktning, samt att denna variation småningom fullkomnas, såvida den eller de orsaker, som framkallat densamma, förblifva oförändrade. Många pale-

ontologiska fakta tala tydligt för en ortogenetisk utveckling.

Slutligen må här omnämnas en form af ortogenes, som förfäktas af bl. a. Nägeli och som betecknats såsom *autogenes*. Denna uppfattning innebär, att hvarje djur- och växtart af hos organismen själf inneboende krafter drifves att utveckla sig till nya former, helt eller åtminstone väsentligen oberoende af de yttre lefnadsvillkoren och af kampen för tillvaron (''progressionsprincipen''). Variationen skulle således följa vissa vägar, som äro förutbestämda genom organismens konstitution, genom någon viss ''evolutionstendens''.

Emot darwinismens antagande, att artbildningen beror på en stegring af små individuella variationer har 1901 den holländske botanisten de Vries riktat sig genom sin *mutationsteori*. Vid en masskultur af växtarten *Oenothera lamarckiana* erhöll de Vries förutom växter af lamarckiana-typen en ej obetydlig minoritet af former, hvilka genom flera karaktärer skilde sig från moderväxten. Dessa nya former förhålla sig som nya arter, i det alla öfvergångar till moderarten saknas, och enär de äro fullkomligt frökonstanta, d. v. s. frambringa individer af samma beskaffenhet, så snart befruktning sker med artens eget frömjöl. Dessa plötsligt uppträdande, genom inga öfvergångar förmedlade och ärftliga habitusförändringar kallar de Vries mutationer; af Darwin betecknades dylika variationer som ''single variations'', språngvariationer. De Vries gör en skarp skillnad mellan dessa och de ''individuella variationer'', med hvilka darwinismen hittills opererat. Medan de senare enligt de Vries äro blott fluktuerande afvikelser, som väl kunna stegras genom människans urval, men ej spela någon roll vid artbildningen i naturen, skola mutationerna ensamt spela en roll i fylogenesens naturliga förlopp. Mutationsteorien skiljer sig vidare från darwinismen med afseende på descendensens form, enär artbildningen är ''explosionsartad'', i det flera arter såsom relativt konstanta bildningar plötsligt uppstå. Sedan dessa af de Vries som ''elementararter'' betecknade nya former uppstått, afgör kampen för tillvaron, hvilka af dessa skola fortlefva och hvilka gå under. Ty mutationen själf är riktningslös, dels gynnsam, dels ogynnsam, dels indifferent, och därför torde blott ett fåtal af de sålunda uppkomna nya formerna på längden hafva existensmöjligheter. Kampen för tillvaron, menar de Vries, skapar inga nya arter, men bringar många till undergång. Hvarje art har sannolikt en lång hviloperiod, helt säkert genom årtusenden, och så en kortare mutationsperiod. Mot mutationsteorien har framhållits (Weismann, Plate): 1) ur de ifrågavarande habituella förändringarna kunna hafva framgått på sin höjd mycket enkla, men aldrig mera fullkomliga och sammansatta anpassningar, ty mutationen är riktningslös och omfattar alla organ, hvarför man ej kan antaga, att de under tidernas lopp uppträdande mutationerna fullkomnas i en bestämd riktning; 2) mutationerna, som nedärfvas med så stor konstans, gifva ingen förklaring på anpassningarna i den organiska naturen; 3) mutationerna äro ej skarpt skilda från variationerna, enär äfven dessa senare bevisligen kunna vara ärftliga.

Af den ytterst rikhaltiga nyare litteraturen om descendensteorien eller någon af dess delar må förutom Darwins arbeten (se denne) nämnas: E. D. Cope, ''The origin of the fittest'' (1886), Y. Delage, ''L'hérédité et les grands problèmes de la biologie générale'' (2:a uppl. 1903), A. Dohrn, ''Der ursprung der wirbelthiere und das princip des functionswechsels'' (1875), Th. Eimer, ''Die entstehung der arten'' (1888, 1897), F. Galton, ''Theory of heredity'' (1876), E. Haeckel, ''Natürliche schöpfungsgeschichte'' (9:e uppl. 1898; öfv.: ''Naturlig skapelsehistoria'', 1882), O. Hertwig, ''Allgemeine biologie'' (1906), C. Lloyd Morgan, ''Animal life and intelligence'' (1890—91), I. P. Lotsy, ''Vorlesungen über deszendenztheorien'', 1 bd (1905), E. Metsjnikov, ''Studien über die natur des menschen'' (1904), I. W. Moll, ''Die mutationstheorie'' (''Biol. centralblatt'', 1901), C. v. Nägeli, ''Mechanisch-physiologische theorie der abstammungslehre'' (1883), H. F. Osborn, ''Alte und neue probleme der phylogenese'' (1893), L. Plate, ''Ueber die bedeutung des darwin'schen selectionsprincips'' (2:a uppl. 1903; detta och det föregående arbetet innehålla förteckningar öfver hithörande litteratur), G. J. Romanes, ''Darwin and after Darwin'' (3 bd, 1892—97), W. Roux, ''Der kampf der theile im organismus'' (1881), H. Spencer, ''Principles of biology'' (1898), M. Wagner, ''Die entstehung der arten durch räumliche absonderung'' (1888), A. R. Wallace, ''Darwinism'' (1889; öfv.: ''Darvinismen'', 1890), A. Weismann, ''Vorträge über deszendenztheorie'' (2:a uppl. 1904), R. v. Wettstein, ''Der neo-lamarckismus und seine beziehungen zum darwinismus'' (1903), R. Wiedersheim, ''Der bau des menschen als zeugniss für seine vergangenheit'' (2:a uppl. 1893), H. de Vries, ''Die mutationstheorie'' (1901), G. Wolff, ''Der gegenwärtige stand des darwinismus'' (1896) och ''Mechanismus und vitalismus'' (1902). Bland nyare af svenska författare utgifna eller i svensk öfv. utkomna skrifter i ämnet (förutom de ofvan nämnda) må anföras: G. Adlerz, ''Om människans ursprung'' (3:e uppl. 1901), och inledningskapitlen i samma förf:s ''Svenska fjärilar'' (1905), A. Bergstrand, ''Människans härstamning'' (1901), K. Bohlin, ''De Vries mutationsteori'' (i ''Ljus'', 1902), E. Haeckel, ''Världsgåtorna'' (1902; och i en billighetsupplaga 1905), W. Lcche, ''Några blad ur organismernas utvecklingshistoria'' (1901) och ''Några nyare strömningar inom descendensläran'' (''Förhandl. vid nord. naturforskaremötet i Helsingfors'', 1902), A. Quennerstedt, ''Kampen om tillvaron'' (akademiskt tryck 1899), O. Reuter, ''Darwin och darwinismen'' (1882), F. A. Smitt, ''Ryggradsdjurens geologiska utveckling och slägtskapsförhållanden'' (1882), G. F. Steffen, ''Färgernas betydelse i djur- och växtvärlden'' (2:a uppl. 1905), A. R. Wallace, ''Om 'förkläd nad' och andra inom djurriket förekommande former af 'skyddande likhet''' (1874), A. Wirén, ''Zoologiens grunddrag'' d. I, 1899). L—e.

Descende'nt [-sen-], fr. *descendant* (af lat. *desce'ndere*, stiga utför), afkomling, ättling, efterkommande, släkting i rätt nedstigande linje. Jfr Ascendent.

Descente [desā't], fr., landstigning (af trupper); *fortif.*, grafnedgång (se Fästningskrig).

Deschamps [däʃā'], Eustache (äfven kallad Morel), fransk medeltidsskald, född omkr. 1345, död omkr. 1410, studerade juridik i Orléans, trädde i hoftjänst hos Karl V och företog som hans sände-

ud efter 1367 äfventyrliga resor bl. a. till Böhmen och Ungern. Han deltog äfven i Karl V:s och Karl VI:s fälttåg och blef 1389 bailli i Senlis samt efter hand förmögen man. D. var i sina dikter alster mera krönikeskrifvare och moralist än skald, en prosaisk och grofkornig, men ganska originell traftnatur, som ej fått mycket af fantasi eller känsla. Likafullt skref han icke mindre än 80,000 verser sin tids konstlade versformer, däribland 1,200 ballader, 200 rondåer o. s. v. Hans kärleksverser äro helt konventionella, tillkomna därför, att tidens sed så fordrade. De historiska poemen utgöra verkliga dokument angående tidshändelserna, ty D. är däri sin tids noggranne dagboksskrifvare på vers, rikets och dynastiens officielle poet under nära fyra årtionden. Mera personlig framstår han dock i massan af sina moraliserande dikter. Klipsk och slak iakttagare, satiriserar eller veklagar han alltjämt öfver sin tids korruption. Han har ett demokratisk-borgerligt sinnelag, afskyr adeln, kriget, prelaterna och storfinansiärerna samt hyser medkänsla för det hårdt belastade folket. Engelsmännen hatar han med besked, och hos honom finner man spår till ett vaknande nationalmedvetande i Frankrike. Särskildt skarp är D. mot kvinnorna; dels var det ju hos medeltidens skriftställare sed att på dem skylla allt ondt, dels hade han äfven sitt personliga agg. Ty själf en snål egoist, fann han hustrun och barnen utgöra en olidlig börda. Så utöste han sarkasmer mot äktenskapet bl. a. i sin längsta dikt, *Le mirouer du mariage* (mer än 13,000 vers, men likväl ofullbordad). Med roande verv tecknar han kvinnokönets fel, och man finner hos honom goda drag till en begynnande komedigestaltning. Äfven humanismens början kan skönjas hos honom. Hans prosaskrift *Art de dictier et de faire chançons* (skr. 1392) är den första franska poetiken. Som poesi gäller för D. nästan blott lyrik, som är satt i musik, och ju mera inkränglade versformerna är, desto finare anser han den vara. D:s samlade arbeten utgåfvos i 11 bd 1878—1904. Biogr. af Sarradin (1878) och Raynaud (1904). E. F—t.

Deschamps [däʃäʹ]. 1. Émile (*D. de Saint-Arnaud*), fransk skald och öfversättare, f. 1791, d. 1871, slöt sig, i striden mellan den klassiska och den romantiska skolan, till den senare och blef snart en af de kraftigaste kämparna för frigörelsen från de traditionella bojorna. Redan 1812 väckte han Napoleons uppmärksamhet med det patriotiska odet *La paix conquise*, men sin egentliga litterära karriär inledde han med två tillsammans med H. de Latouche författade lustspel på vers: *Selmours* och *Le tour de faveur* (1818), hvilket sistnämnda stycke spelades mer än 100 gånger på Odéon. I förening med Victor Hugo och Alfred de Vigny uppsatte han 1823 tidskriften ”La muse française”, hvari han publicerade dikter och artiklar under signaturen ”Le jeune moraliste”, som senare också blef titeln på hans samlade essayer (1826). Betydelse för den romantiska riktningen hade han äfven genom sina *Études françaises et étrangères* (1828; 5:e uppl. 1831), hvilkas företal man jämte Hugos till ”Cromwell” kan betrakta som den romantiska skolans program. Denna samling innehåller dels öfversättningar, t. ex. från Schiller (”Sången om klockan”) och Goethe (”Bruden från Korint” och ”Konungen i Thule”), dels efterbildningar (såsom den efter mönster af spanska ballader skrifna dikten *Rodrigue*), dels originalpoesi. Af Shakspere öfversatte och kommenterade D. ”Romeo och Julia” och ”Macbeth”. Af hans verk nämnas vidare *Poésies* (1841), *Poésies des crêches* (1854), noveller, teaterstycken, operatexter m. m. Efter 1848 lefde han i tillbakadragenhet och nästan blind i Versailles. Hans *Œuvres complètes* utkommo 1872—74 i 6 bd. Se Bazin, ”Émile Deschamps” (1874). — 2. Antony (*D. de Saint-Arnaud*), den förres broder, fransk skald och kritiker, f. 1800 i Paris, d. 1869, hörde jämte sin broder till de författare, som bildade den första romantiska ”cenakeln”. Han är mest bekant för sina utmärkta öfversättningar, i synnerhet af ”Divina commedia”, Shaksperes ”Kung Lear” och Petrarcas sonetter. 1831 utgaf han *Trois satires politiques*, som utmärka sig för ett stolt och manligt språk. S. S—n.

Deschamps [däʃäʹ], Louis, fransk målare, f. 1846, d. 1902, gjorde sig bekant genom flott målade genrer med ämnen sådana som *Den öfvergifna* (ett utsatt barn, Luxembourg-museet), *”Fille mère”*, *Köld och hunger*, *Den vansinniga* (en ung kvinna med en kanin tryckt till sitt bröst). D. målade äfven *Hebe* (i staden Paris' ego), *Jesus sofver* och flera porträtt. Han är representerad i flera franska museer. G—g N.

Deschanel [däʃanäʹl]. 1. Émile Augustin Étienne Martin D., fransk skriftställare, f. 1819 i Paris, d. där 1904, var professor först i Bourges och sedan i Paris, men erhöll 1850 sitt afsked med anledning af arbetet *Catholicisme et socialisme*. För sin republikanska ifver förvisades han 1851 ifrån Paris. 1859 återvände han och blef medarbetare i ”Journal des débats”. D. utgaf en samling kritiker, som utmärka sig för en högst ovanlig originalitet i uppfattningen. Dessutom skref han *Les courtisanes grecques* (1859), *Causeries de quinzaine* (1861), *Physiologie des écrivains et des artistes* (1864), *Le romantisme des classiques* (1882—88), föreläsningar öfver klassiska franska författare från 1600- och 1700-talen, *Les déformations de la langue française* (1898) m. m. D. utnämndes 1881 till professor i modern litteratur vid Collège de France och blef s. å. lifstidssenator.

2. Paul Eugène Louis D., den föregåendes son, fransk författare och politiker, f. 13 febr. 1856 i Bruxelles, studerade juridik, blef underprefekt i flera arrondissemang och 1885 vald till deputerad i Eure-et-Loir samt har sedan ständigt återvalts. Begåfvad med en lysande vältalighet i förening med stor lärdom, gjorde han sig snart bemärkt i kammaren, där han fungerade som en af vicepresidenterna 1896—98 och som president 1898—1902, då han vid presidentvalet besegrades af Bourgeois. Hans oratoriska talang, eleganta uppträdande samt om sakkunskap vittnande deltagande i debatterna rörande de mest olika frågor hafva länge kommit honom att utpekas som republikanernas kandidat till Frankrikes presidentpost. Hans politiska hållning har dock varit något vacklande, i det han, som började som ren republikan, småningom dragit sig åt den klerikala sidan. D. tillhör sedan 1899 Franska akademien, och han har utgifvit ett flertal, mest politiska arbeten, bland

dem *La question du Tonkin* (1883), *Les intérêts français dans le Pacifique* (1885), *Orateurs et hommes d'état* (1888), *Figures de femmes* (1889), *Figures littéraires* (s. å.) och *La question sociale* (1898). E. A—t.

Descht. Se Dascht.

Des Cloizeaux [däklωaså'], Alfred Louis Olivier Legrand, fransk mineralog, f. i Beauvais 1817, d. i Paris 1897, gjorde resor till Tyskland, Ryssland, de skandinaviska länderna och Island (Island är föremål för tre af hans vetenskapliga arbeten), blef 1858 "maître de conférences" vid normalskolan och var 1876—92 professor i mineralogi vid naturhistoriska museet i Paris. Han var ledamot sedan 1869 af Institutet, sedan 1875 af svenska Vet. akad. och korresp. led. af Geologiska föreningen i Stockholm samt sedan 1878 af Vet. soc. i Uppsala. 1875 blef han hedersdoktor vid Leidens universitet. D. har vunnit en af de främsta platserna bland sin samtids mineraloger genom ytterst noggranna forskningar inom kristallografien och rörande mineralens optiska egenskaper. Bland hans skrifter må nämnas *Manuel de minéralogie* (1862—94) och *Mémoire sur l'existence etc. du microcline* (1876), i hvilket han redogör för sin upptäckt af mikroklinen.

Desdemona (it. *Desde'mona*). Se Othello.

Desenzano sul Lago [-tsänå-], köping i italienska prov. Brescia (Lombardiet), vid Gardasjön. 3,829 inv. (1901; i hela kommunen 5,190). Vinodling ("vino santo"), spannmålshandel samt tillverkning af glas och lervaror. Italiens viktigaste hamn vid Gardasjön.

Dese'rtas, Las, l. Deserters, tre små till Portugal hörande klippöar i Atlantiska oceanen, s. ö. om Madeira, ibland vistelseort för fiskare och herdar.

Desertēra (fr. *déserter*, af lat. *dese'rere*, öfvergifva), *krigsv.*, rymma, afvika från krigstjänsten för att undandraga sig densamma. Se Rymning.

Dese'rters. Se Desertas.

Desertör (fr. *déserteur*), rymmare från krigstjänst. Se Rymning.

Des Essarts [däsesär], Alfred Stanislas Langlois, fransk författare, biblioteksman, f. 1811, d. 1893, skref dikter, såsom *Le monument de Molière* (1843), och åtskilliga romaner: *Une perle dans la mer* (1841), *Contes Pompadour* (1862) m. fl. samt teaterstycken. — D:s son Emmanuel Adolphe Langlois D. (f. 1839, sedan 1874 professor i fransk litteratur vid filosofiska fakulteten i Clermont-Ferrand) har uppträdt såsom vitter och litteraturhistorisk författare.

Des Essarts [däsesär], Charlotte. Se Essarts, Charlotte des.

De Sèze l. Desèze [dəsäs], Raymond, greve, fransk advokat, f. 1748 i Bordeaux, d. 1828 i Paris, fick det vanskliga uppdraget att jämte Malesherbes och Tronchet försvara Ludvig XVI inför nationalkonventet och höll med anledning däraf 26 dec. 1792 ett tal, *Défense du roi Louis XVI*, som är ett mästerstycke af vältalighet. Under skräckväldet hölls han arresterad, men frigafs efter Robespierres fall (juli 1794). Efter restaurationen (1814) öfverhopade Ludvig XVIII honom med utmärkelser. 1814 blef han president i kassationsdomstolen och 1815 greve och pär samt 1817 medlem af Franska akad. E. W.

Desf., Desfont., vid växtnamn förkortning för R. L. Desfontaines.

Desfontaines [däfåtän], Pierre François Guyot, fransk skriftställare, f. i Rouen 1685, d. 1745, var en tid professor i Bourges, men blef för sedlighetsförbrytelser inspärrad i Bicêtre. Genom Voltaires inflytande blef han utsläppt, men angrep sedermera denne, hvilket hade en ytterst häftig polemik till följd. D. öfversatte Vergilius, Swifts "Gullivers resor" (1727) m. m. och utgaf bl. a. *Dictionnaire néologique* (1726; 7:e uppl. 1756).

Desfontaines [däfåtän], René Louiche, fransk botanist, f. 1750, d. 1833 som professor vid Jardin des plantes i Paris, vistades 1783—85 i Tunisien och Algeriet samt hemförde därifrån rika samlingar. D. gjorde sig synnerligen förtjänt om växternas anatomi och fysiologi. Hans viktigaste arbete är *Flora atlantica* (1798—1800).

Desgodins [dägådä'], Charles, abbé, fransk missionär i östra Tibet, f. 1814, verkade sedan 1855 på stationen Bonga i Assam vid Lohita, en biflod från vänster till Brahmaputra, nära tibetanska gränsen och har genom forskningar rörande land och folk i dessa föga kända trakter samt deras flora och fauna inlagt verkliga förtjänster. Resultaten offentliggjorde han i Geografiska sällskapets i Paris "Bulletins", sedan samlade af hans brorson i verket *La mission du Thibet* (1872; 2:a fullständigt omarbetade uppl. *Le Thibet, d'après la correspondance des missionaires*, 1885). 1890 återvände D. till Paris.

Desgoffe [dägå'f]. 1. Alexandre D., fransk målare, f. 1805 i Paris, d. därstädes 1882, var lärjunge af Ingres, reste i Italien 1837—42 och målade dels landskap med historiskt staffage, dels rena historietaflor. Till de förra, som ega god teckning, men något sökt idealitet, höra *Argus och Io*, *Herkules och nemeiska lejonet*, *Roms Campagna*, *Egerias dal*, *Albano-sjön*, *Cyklopen* (i Lyons museum), *Trakten kring Neapel*, *Orestes' raseri*; till de senare *S:t Marguerite* (i S:t Pierre i Dijon), *Kristus botar den blinde* (i S:t Nicolas, Chardonnet) m. fl. — 2. Blaise Alexandre D., den föregåendes brorson, fransk målare, f. i Paris 1830, egnade sig uteslutande åt stilleben och utmärker sig främst för återgifvande af olika metaller, guldsmeds- och glasvaror, tapeter och andra draperistoff, efterhärmade ända till illusion och handgriplighet. D. är representerad i Luxembourg.

Déshabillé [dešabijē], fr. (af *déshabiller*, afkläda), morgondräkt, kamkofta, nattrock.

Deshima (Desima, Decima), konstgjord ö på södra sidan af japanska staden Nagasaki, närmast afsedd till faktori för portugiserna, men 1641 öfverlåten till holländarna, som ända till 1854 öfver endast denna plats drefvo handel på Japan.

Déshonneur [dešånnör], fr., vanheder, skam.

Deshoulières [dešoliär], Antoinette, fransk författarinna, f. troligen i Paris 1 jan. 1638, d. 1694. Hon var dotter till drottning Annas hofmästare Du Ligier de la Garde, fick en utmärkt uppfostran och blef redan vid 13 och ett halft års ålder gift med Guillaume de la Fon Boisguerin D. Denne tillhörde den "store Condés" parti och måste jämte sin hufvudman 1653 gå i landsflykt. Hans hustru delade snart denna, och

örst 1660 vände paret efter åtskilliga äfventyr tillaka till Paris. 1672 debuterade m:me D. som örfattarinna under pseudonymen Amaryllis (i 'Le Mercure galant") och skref en rad dikter,

som väckte uppseende och förskaffade henne tillnamnet "den tionde musan". Berömdast bland dessa blefvo hennes idyller, särskildt *Les moutons*, men för vår tid äro de nästan onjutbara. Hon var på sin tid mycket populär bland intelligenserna i Paris, knöt vänskapsförbindelser med berömda diktare och vetenskapsmän, och hennes salong var en af de mest esökta. I striden om "Phèdre" tog hon parti för 'radon, hvarför hon blef föremål för Boileaus satir ien X:e). Hon skref äfven själf dåliga tragedier *Genseric*, *Jules Antoine*) o. s. v. Af hennes 'Œuvres" utkommo goda upplagor 1687 och 1695, 747 och 1749. S. S—n.

Desiderativ (af lat. *desiderāre*, åstunda), *språkv.*, om uttrycker en åstundan. Se Verb.

Desiderātum, lat. (plur. *desiderata*, af *desiderāre*, stunda), något som saknas, önskemål, brist, lucka tt fylla (i samlingar o. d.).

Desidēria (Eugenia Bernhardina D.), onung Karl XIV:s gemål, föddes i Marseille 8 nov.

1777 och fick i dopet namnen Eugénie Bernhardine Désirée. Hennes faders, den rike köpmannen Clarys, ius utgjorde 1793 en samlingsplats för de af Paoli rån Corsica fördrifne Bonaparterna, och den äldste af dessa, Josef, gifte sig 1 aug. 1794 med Désirées äldre syster, Julie. Dessa båda makar uppgjorde snart ett förslag till framtida giftermål mellan Désirée och Napoléon Bonaparte; "men hoppet om denna förening tillintetgjordes", skrifver Josef i sina "Mémoires", "då Napoléon 1796 gifte sig med änkefru Beauharnais". En varm tillgifvenhet förenade dock alltid Napoleon och hans förra fästmö.

Efter faderns död flyttade D. till sin syster och sin svåger. Denne begaf sig 1796 med hustru och svägerska till Italien, hvarest han i mars 1797 blef fransk resident i Parma och i maj s. å. republikens ambassadör i Rom. Under sina resor uti Italien åtföljdes Josef ofta af den unge general Duphot, hvilken redan intog ett framstående rum bland republikens härförare. Med honom blef Désirée trolofvad. Dagen för bröllopet var redan utsatt till 30 dec. 1797, men ett upplopp i Rom föranledde en väpnad konflikt, i själfva franska ambassadhotellet, mellan den påfliga regeringens trupper och italienska revolutionärer, och Duphot, som ville hindra skjutandet, stupade vid Josefs sida, genomborrad af flera kulor — aftonen före den utsatta bröllopsdagen. (Så framställes förhållandet af Josef Bonaparte i hans tryckta memoarer och så äfven i en samtida fransk teaterpjäs. Men enligt Hochschilds uppgift till författaren af denna uppsats har D. inför honom på gamla dagar förnekat förlofningen.) Ambassadören begaf sig jämte sin familj ögonblickligen från Rom, och påfven (Pius VI) fördrefs af franska trupper. General Bernadotte, som 1798 blifvit fransk ambassadör i Wien, lämnade denna post 13 april s. å., efter en folkdemonstration mot honom. Under hans därpå följande vistelse i Paris, där äfven Josef med familj då bodde, ingick han förlofning med D. Bröllopet stod i Paris (i Josefs hotell vid Rue du Rocher) 16 aug. 1798. Josef hade främjat detta giftermål för att i Bernadotte vinna ett stöd för sin familjs planer. 4 juli 1799 blef D. mor — hennes make var då krigsminister —, och Josef stod fadder åt hennes son. Bernadottes förbindelser med Bonaparterna hindrade honom dock icke att öppet bryta med Napoleon, när denne, efter sin hemkomst från Egypten, genom en statskupp (9 nov. s. å.) störtade direktorium och gjorde sig själf till förste konsul. Det var för D:s skull, som den nye härskaren lät Josef förmå sig att utstryka Bernadottes namn från listan på dem han ärnade deportera. Napoleon stiftade snart ett hof, och äfven vid detta hörde Josefs maka och svägerska till hans käraste umgänge. Den senare fick också sin del af den nya glansen, då hennes man 18 maj 1804 blef marskalk af Frankrike och 5 juni 1806 furste af Ponte-Corvo — utmärkelser, för hvilka Bernadotte helt säkert hade att tacka mera sin hustrus än sin egen ställning till kejsaren. Att han insåg detta, visar bl. a. hans åtrå att utbyta sin ställning bland världens härskare mot den vida anspråkslösare att stödja tronen i ett kort förut nästan till spillo gifvet rike, för hvars underkufvande han själf fört trupper mot Norden.

Sedan Bernadotte 21 aug. 1810 blifvit vald till tronföljare i Sverige och kort därefter inträdt i sin nya värdighet, begaf sig äfven D., med sin son, Oskar, till det nya fäderneslandet, till hvars hufvudstad hon anlände 9 jan. 1811. Men hvarken hofvet eller klimatet behagade henne. Med sin gemåls goda minne lämnade hon därför Stockholm redan i juni s. å. — det skånska bonduppproret förbittrade hennes

sista dag inom Sveriges gränser — och begaf sig till Paris, dock utan sin son, hvilken därefter fick andra vårdare.

D. hade eget palats i Paris (Rue d'Anjou S:t Honoré 28), liksom systern Julie, hvilken vid denna tid var drottning i Spanien. Napoleons försök 1812 att genom D. påverka hennes gemåls politik misslyckades fullkomligt. På våren 1814 fick hon i Paris återse sin gemål, hvilken från 13 till 30 april vistades där såsom en af de mot Napoleon förbundna makternas härförare. D. fick nu mottaga de allierade furstarnas besök och höll ett litet hof, med rysk hedersvakt, i sitt palats. Både som "parvenue révolutionnaire" och som Bernadottes maka upplefde hon sorgliga dagar i Paris under den "första restaurationen". Hennes gemåls namn smädades i tidningarna, och hon själf ignorerades af det bourbonska hofvet. Enligt hvad hon under tårar berättade för en svensk diplomat (Jak. De la Gardie), var det för sin älskade systers skull, som hon dröjde kvar. Men efter "de hundra dagarna" 1815 blef hennes ställning mera drägglig. Sedan Karl Johan år 1818 uppstigit på tronen, gjorde t. o. m. konung Ludvig (genom hertigen af Richelieu) henne sin uppvaktning. D:s enda politik var nu att skaffa lindring i systern Julies och svågern Josefs olyckliga öde. Sommaren 1822 vistades de båda systrarna tillsammans i Aachen, och där återsåg D. sin son, hvilken då var stadd på giljarfärd. — När 1823 en liten flotta afsändts från Sverige för att vid Lybeck afhämta kronprins Oskars brud, infann sig där äfven drottningen, som kort förut lämnat Paris och nu vållade icke ringa öfverraskning genom sitt beslut att återkomma till Sverige — ett beslut, hvartill Josef och Julie på det ifrigaste manat. 13 juni landsteg hon vid Manilla på Djurgården; men under det jubel, som hälsade den sextonåriga prinsessan, kände sig den fyrtiofemåriga drottningen förbisedd, och denna känsla vek icke heller för erfarenheterna på Rosersbergs slott under sommarens lopp. 29 nov. 1828 afläto rikets ständer en skrifvelse till K. M:t med anhållan om drottningens kröning, hvilken ock förrättades i Stockholms Storkyrka 21 aug. 1829. — Oaktadt drottningen den ena gången efter den andra beslöt lämna Sverige och bosätta sig i Paris, där hon fortfarande behöll sin bostad i det skick, att den när som helst skulle kunna mottaga henne, blef dock aldrig någon sådan färd af. I Sverige och Norge reste hon däremot ofta. Hennes lif i Stockholm blef mer och mer tillbakadraget och isoleradt. Hon lät läsa för sig på franska om Sveriges historia och litteratur och antecknade därunder sig till minnes åtskilligt, som hon ej ville glömma. Hennes välgörenhet var ganska stor, men därom skedde sällan något offentligt förkunnande. Hennes sed att göra natten till dag och dagen till natt samt att alltid komma för sent till teaterföreställningar, konserter o. d. var mera känd än hennes personliga älskvärdhet. 8 mars 1844 blef drottning D. änka. Under hela sin sons och början af sonsonens regeringstid framlefde hon sitt lif i samma afskildhet och med samma egenheter som förut. Återvändande från ett besök på kungl. teatern, afled hon, i trappan till sin våning på Stockholms slott, aftonen 17 dec. 1860. Hennes stoft nedsattes i bernadotteska grafkoret i Riddarholmskyrkan 11 jan. 1861. Frih. K. F. L. Hochschild, kammarherre hos henne under hennes senaste lefnadsår, utgaf i Paris 1888 "Désirée, reine de Suède et de Norvège" (på svenska 1889). Se äfven d'Armaillé, "Une fiancée de Napoléon. Désirée Clary. Reine de Suède" (1897), M. v. Kaisenbergs romantiserade skildring "Napoleon I och Eugénie Desirée Clary-Bernadotte" (sv. öfv. 1902) och Catherine Bearne, "A queen of Napoleon's court: The life-story of Désirée Bernadotte" (1906). H. W.

Desidĕrio da Settignano [settinjāná], italiensk bildhuggare, f. 1428 i Settignano nära Florens, d. 1464, utbildade sig hufvudsakligen under influ-

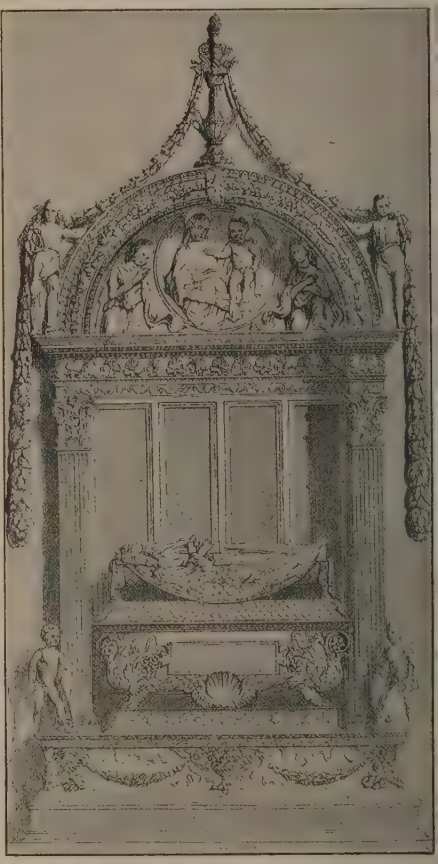

Carlo Marzuppinis grafvård, af Desiderio da Settignano.

tande af Donatello. Hans berömdaste verk är statssekreteraren *Carlo Marzuppinis grafvård* i S. Croce i Florens, utförd efter 1455 och under påverkan af Bernardo Rossellinos grafmonument öfver Leonardo Bruni i samma kyrka, men hufvudfiguren är i D:s skapelse mer lefvande, detaljbehandlingen mjukare och vekare än hos Rossellino. — D. var en mästare

marmorns behandling. Jämbördigt med detta D:s arbete är *tabernaklet* i sakramentskapellet i S. Lorenzo, med liffulla barnfigurer. Bland af D. utförda bröstbilder märkas i främsta rummet den förträffliga *bysten af Maria Strozzi* (i marmor) i Palazzo Strozzi i Florens och den ofta afbildade — äfven i hans ofta reproducerade — *bysten af en prinsessa af Urbino* (i kalksten) i Berlins museum. O. G—g.

Desidērius, langobardernas siste konung. Han begynte 756—774, råkade med anledning af tvister med påfven i krig med Karl den store samt blef af denne belägrad i Pavia, tillfångatagen och förd till Frankrike, där han dog. Sagan har på många sätt utsmyckat hans historia. Jfr L. M. Hartmann, "Geschichte Italiens im mittelalter" (II, 2; 1903). — Langobarder. S. F. H.*

Designātus (se Designera) kallades i det gamla Rom en till ett ämbete vald person, som ännu ej tillträdt detsamma.

Designēra (lat. *designāre*, af *sīgnum*, tecken), beteckna, bestämma; i förväg utse till något vikigare ämbete eller uppdrag.

Desillusiōn (fr. *désillusion*), förlust af en illusion. — Desillusionērad, tagen ur sin villa, berövad ett fagert bländverk.

Desima, ö. Se Deshima.

Desinfektēra (fr. *désinfecter*, af *dés*, ifrån, bort, och *infecter*, skämma, smitta), aflägsna smittämnen, verkställa desinfektion (se d. o.). Jfr Desinfiera.

Desinfektiōn (fr. *désinfection*, af *dés*, ifrån, bort, och lat. *infe'ctio*, smitta), *med.*, aflägsnande, undanröjande af smittämnen. Af somliga vetenskapsmän användes ordet desinfektion endast om sådana åtgärder, hvarigenom smittämnen *dödas*, af andra, troligen flertalet, inbegripas däri äfven sådana åtgärder, hvarigenom smittämnen mekaniskt *aflägsnas* från ett smittadt föremål, äfven om smittämnet efteråt skulle förbli vid lif. Om t. ex. en nervfeberpatients afföringar och urin, hvilka innehålla sjukdomens smittämne, spolas ned i en kloakledning, dödas icke smittämnet; men genom denna åtgärd hindras människor att komma i beröring med smittämnet. Effekten — att undgå smittans vidare spridning — blir praktiskt taget densamma, som om smittämnena blifvit dödade.

Sedan äldsta tider har man haft sig bekant, att vissa sjukdomar spridas genom smitta, och lika länge har man användt en del medel att hindra dennas spridning, desinfektionsmedel. Redan Mose ger anvisningar till skydd mot smittsamma sjukdomar, såsom handtvagningar, uppbränning eller någon tids förvaring af föremål, som äro misstänkta att sprida sjukdom. Då farsoter i gångna tider rasade, användes ofta till smittämnets förgörande olika slags rökningar af bostäderna, vanligast genom antändning af svafvel; mycket i bruk voro äfven under större delen af 1800-talet de s. k. mineralsura rökningarna, för hvilka Berzelius 1808 lämnat noggranna föreskrifter. Äfven kalk användes mycket till smittrening. För rening af gång- och sängkläder begagnade man sig i stor utsträckning af het luft. Kläderna placerades t. ex. i en het bakugn och fingo ligga där, till dess smittämnet efter en eller annan timme ansågs aflifvadt. Utom het luft rekommenderades af Medicinalstyrelsen (1873) karbolsyra, klorkalk, järnvitriol, klorzink, upphettning i kokande vatten, utveckling af ånga af klor, rå träättika, svafvelsyrlighet, eau de cologne o. d. Ett desinfektionsmedels värde uppskattades på den tiden hufvudsakligen efter dess förmåga att hindra uppkomsten af förruttnelse, hindra stinkande gaser att bildas i ett ämne, t. ex. buljong. Man fick växlande resultat i sina försök. Ett medel, som i ett försök visat sig förträffligt, hade en annan gång ingen verkan alls. Dylika hvarandra motsägande resultat fingo sin fulla förklaring genom R. Kochs undersökningar 1881. Han fann, att olika mikroorganismers motståndskraft mot desinfektionsmedel är mycket olika; somliga slag kunna aflifvas genom ett medel inom en half minut, andra motstå samma ämne under flera timmar. Först genom Kochs och hans lärjungars arbeten blef desinfektionsläran en vetenskap; nya metoder utarbetades, hvarigenom desinfektionsmedlens inverkan på mikroorganismerna kunde studeras. En stor mängd af de gamla smittreningsmedlen utdömdes som oduglig (svafvelrökningar, het luft m. fl.); åtskilliga visade sig däremot synnerligen verksamma (t. ex. kokande vatten, kalk, klorkalk). De desinfektionsmedel, som Koch fann lämpliga för praktiken, voro strömmande ånga, karbolsyra, sublimat, kalk och klorkalk. Bland de desinfektionsmedel och metoder, som befunnits vara af kraftig verkan och kommit till mera allmän användning, märkas först och främst förbränning, som på kortaste tid förintar hvarje lefvande väsen, men som lämpar sig endast för värdelösa föremål, och kokning under $^1/_2$—1 timme. Därvid är dock af vikt, att alla partier af föremålen under hela denna tid uppnå koktemperaturen, hvarför med omfångsrikare föremål kokningen kan behöfva fortsättas ända till $1^1/_2$ timme. Genom tillsats af såpa, lut, soda e. d. blir verkan ännu säkrare. Vid bykning af kläder kommer en fullständig desinfektion till stånd genom inverkan af luten i förening med kokningen. En kort tvättning är däremot af osäker verkan, emedan temperaturen därvid icke når erforderlig höjd. Såsom desinfektionsmedel lämpar sig kokning särskildt för matvaror, knifvar, skedar, gafflar, glas, porslin, svampar, ylle- och linnepersedlar. 2 % sodalösning med en temperatur af minst 60° är äfven ett godt medel att desinficiera tallrikar, knifvar, gafflar o. d. Föremålen få ligga i den heta lösningen en half timme. Blodiga eller mycket smutsiga linnepersedlar böra ej utan föregående rengöring läggas i kokande vatten, alldenstund fläckarna då outplånligt brännas in i tyget. — Strömmande vattenånga är det kraftigaste af alla desinfektionsmedel och eger stor förmåga att tränga igenom äfven varubalar af betydlig tjocklek. Desinfektion med ånga sker i s. k. desinfektionsugnar, af hvilka en mångfald olika former finnes i handeln. Fig. 1 föreställer en sådan desinfektionsugn. Desinfektionsföremålen lastas på en "vagn", en på hjul rörlig ställning (*eee*), hvilken kan skjutas ut ur ugnen för bekvämare lastning. Dörrarna (*cc*) utgöras af tunga järnluckor, som hållas noga tillskrufvade under desinfektionen. Med en s. k. reduktionsventil (*a*) kan ångtrycket regleras. Genom ett rör (*b*) insläppes ångan i ugnen, där den får inverka $^1/_2$—1 timmes tid. Ett skyddstak (*dd*) hindrar ångan att omedelbart träffa och väta ned i ugnen inlagda eller upphängda föremål. Genom ett rör (*f*) ledes ånga till

ett ångelement (*g*) i botten af ugnen, och genom ett annat rör (*h*) bortledes ångan från elementet, hvars uppgift är att uppvärma desinfektionsföremålen till omkr. 60° C., innan den ånga, som insläppes i ugnen *b*, påsläppes. Genom ett rör (*l*) utsläppes ånga ur ugnen. Efter desinfektionens slut in- och

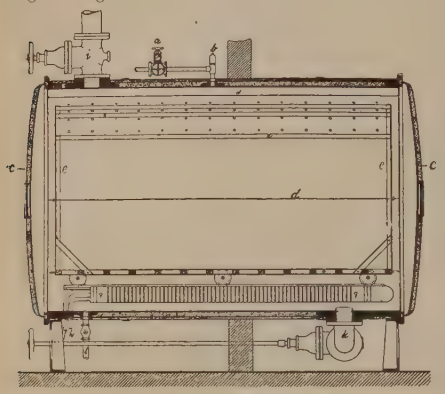

Fig. 1. Bolinders desinfektionsugn.

utsläppes genom ventiler (*k*, *i*) luft för eftertorkning af desinfektionsföremålen. Desinfektionsugnar kunna improviseras på flera sätt. Ett vanligt sätt är att inlägga de smittade föremålen i en tunna utan bottnar och ställa denna öfver en pannmur, i hvilken vatten hålles i kokning. Desinfektionen kan anses färdig sedan omkr. 1 timme förgått från det ögonblick, då ånga i riklig mängd utströmmar ur tunnan. Se vidare fig. 2, där *a* är eldstaden, *b* en pannmursgryta, i hvilken vatten under desinfektionen hålles kokande, *c* en upp- och nedvänd tunna, som skall skydda den inre tunnan med desinfektionsföremålen (*d*) för värmeförluster och tvinga ångan, som utvecklas vid vattnets kokning i pannmursgrytan, att intränga genom den inre tunnans öfre ända, hvarigenom luften fullständigare kan aflägsnas ur de i den inre tunnan befintliga föremålen (säng- eller gångkläder); *e* är ett ångutsläpp. Med ånga desinfekteras förnämligast gång- och sängkläder, hvilka i allmänhet väl tåla denna behandling. En del kläder krymper dock, veck och skrynklor blifva vanligen skarpt markerade, och befintliga fläckar brännas outplänligt in och blifva skarpt fram-

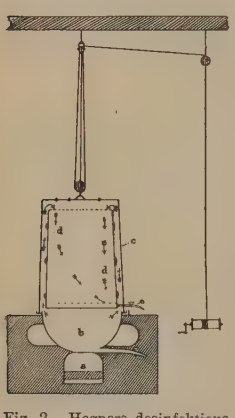

Fig. 2. Hogners desinfektionsapparat. Pilarna ange ångans väg från grytan mellan tunnornas väggar, genom apparaten och ut ur densamma.

trädande. Detta senare förhållande är anledningen till, att tvättkläder ej kunna desinfekteras med ånga. Linne antager äfven en gulaktig färg genom ångbehandlingen. Ofta antaga särskildt sängkläder genom ångbehandling en egendomlig lukt, hvilken dock snart nog försvinner. Skinnvaror, läder och pälsverk tåla ej ånga vid 100°, lika litet möbler, emedan särskildt all limning upplöses vid denna värmegrad. Dylika föremål desinfekteras därför genom tvättningar med i vatten lösliga s. k. kemiska desinfektionsmedel. Bland dessa märkes först och främst *sublimatet* (kvicksilfverklorid), som är synnerligen kraftigt smittdödande, men tillika mycket giftigt, hvarför det bör användas endast efter läkares föreskrift och af fullt pålitlig person. Det användes i vattenlösningar af styrka 1 : 1,000—3,000. Vidare må nämnas *karbolsyran*, i 2—5 proc. lösning, ett medel, som är giftigare än sublimatet, men likväl icke hör till de kraftigast smittdödande, är därtill dyrt och har en obehaglig lukt, hvadan dess användning blifvit alltmera inskränkt, och *lysol*, i lösningar af 1—2 proc., äfvenledes af en stark obehaglig lukt, samt *formalin*, som nyttjas i lösningar af 1—3 proc. och som äfven i gasform under vissa förutsättningar visat sig vara kraftigt smittdödande. Ett godt desinfektionsmedel är äfven *kresolsåpa*, hvilken i 5 proc. lösning har samma användning som ofvanstående kemiska desinfektionsmedel (i handeln finnes en massa preparat, som till sammansättning och desinfektionsförmåga likna kresolsåpa, men är betydligt dyrare, såsom *kreolin*, *solveol*, *solutol desinfektol*, *bacillol* m. fl.). Dessa medel lämpa sig särskildt för desinfektion af linne, som bör få ligga i lösningen 12—24 timmar, af möbler, husgeråd och golf i sjukrum, som aftvättas med lösningar, äfvensom af tapetserade väggar, hvilka besprutas eller bestänkas medelst en vanlig målarpensel med lösningarna, så att tapeterna blifva väl genomvåta. *Klorkalk*, i 2—4 proc. lösning, och *kalkmjölk*, som beredes därigenom, att en liter osläckt kalk nedröres med 4 liter vatten, äro äfven synnerligen kraftiga desinfektionsmedel. De användas mycket till desinfektion af tarmuttömningar, hvarvid dock är af vikt, att intim blandning eger rum. Kalkmjölken kan med fördel användas äfven till desinfektion af ej tapetbeklädda väggar i boningsrum. — Äfven såpa i starkare lösningar är ett godt smittdödande medel. Genom vädring och luftning, piskning och borstning äfvensom genom inverkan af direkt solljus kan en del smittämnen aflägsnas från föremål och tillintetgöras, förfaringssätt, som användas för ömtåliga föremål, såsom dyrbarare stoppade möbler, pälsverk eller föremål, som ej tåla ånga eller beröring med vatten. Köld är däremot af mycket osäker inverkan. En del smittämnen kan t. o. m. trots mycket stark afkylning hålla sig vid lif. Äfven afrifning med mjukt bröd har visat sig vara ett säkert medel att aflägsna å tapetserade väggar aflagrade bakterier. Brödresterna efter ett dylikt förfaringssätt böra förbrännas. En hel rad af kemiska ämnen (öfvermangansyradt kali, järnvitriol, kopparvitriol, karbolkalk m. fl.), hvilka förut haft användning som desinfektionsmedel, användes numera sällan i detta syfte. På sin höjd kunna de ännu användas som luktförbättrande medel å afträden. Äfven för sist-

ämnda ändamål kunna de lätteligen undvaras och rsättas med torfmull eller torr och väl ållad jord, hvilka bägge ämnen, om de täcka atrinmassorna, så godt som fullständigt borttaga tlaluktande gaser från de sistnämnda. Därtill äro .e billigare än de förstnämnda preparaten.

Desinfektion vid sjuksängen. Vid en smittsam jukdom är det den sjuke, som i främsta rummet hy-er smittan. Den sjuke måste vårdas på det sätt, tt smittan icke sprides från honom. *Personer och öremål* i den sjukes omgifning bli misstänkta i högre rad, ju närmare beröringen varit med den sjuke. *Vid ett* fall af en smittsam sjukdom i en familj är ta klokt att under de närmaste dagarna misstänka fven de samboende för att bära smittfröet inom sig, ill dess så lång tid förflutit, som man af erfaren-eten lärt, att smittämnet behöfver för sin utveck-ing i människans kropp, innan sjukdomen ger sig ill känna med tydliga symtom. Denna tid är vid ifteri och skarlakansfeber kortare än en vecka; vid oppor och mässling uppgår den till 10—14 dagar. — Smittämnet kan lämna den sjuke på olika sätt id olika sjukdom. Alltefter det sätt, hvarpå detta öreträdesvis sker, kan man indela de smittsamma jukdomarna i tre grupper: 1) *Diarrésjukdomar*, land hvilka de viktigaste äro kolera, nervfeber och ysenteri l. rödsot. Vid diarrésjukdomarna före-ommer smittämnet i den sjukes afföring, urin och räkningar. 2) *Hostsjukdomarna*. Smittan förekom-ner dels i de upphostade slemklumparna och potten, dels i mycket fina "flygande droppar", omliga ej synliga för blotta ögat, som vid osta och nysning, men äfven vid vanligt tal unna lämna den sjukes mun. Till denna grupp öra exempelvis difteri, lungsot m. fl. sjukdomar. 3) *Sjukdomar med utslag och fjällning*. Smittämnet ntages här delvis finnas i de hudfjäll, som i ett kede af sjukdomen afstötas från patientens kropp ch hvilka kunna flyga omkring i rummet som damm. Hit höra koppor, skarlakansfeber, mässling m. fl. — Den allra viktigaste åtgärd, som kan vidtagas för tt hindra smittas spridande, är att vårda den juke i afskildt rum, att isolera honom, så att inga riska människor med undantag af läkare och sköterska komma i beröring med honom. En sådan solering är knappast möjlig annat än på särskilda jukhus, s. k. epidemisjukhus. I hemmet är det ycket sällan möjligt att åstadkomma tillfredsställande isolering. Ett nödvändigt villkor för att isoeringen här skall bli någorlunda god är, att den juke vårdas i eget rum och har sin egen sköterska ch att bäggedera icke hafva någon som helst direkt eröring med den öfriga världen. — Vid vården af en person, som lider af smittsam sjukdom, är af största ikt, att smittämnet oskadliggöres omedelbart efter let smittan lämnat den sjuke. Gäller det en smitt-am diarrésjukdom, desinfekteras uttömningarna med alkmjölk, klorkalk eller kresolsåpa. Tvättkläderna äggas ned i en större kittel med vatten, i hvilken le uppkokas några minuter, hvarefter de kunna fverlämnas till tvätterskan, utan fara för smittas pridning. Är det en hostsjukdom, tillvaratagas pphostningarna i särskilda kärl, spottkoppar, eller å annat lämpligt sätt och oskadliggöras genom upp-räkning, behandling med desinfektionsmedel (sublimat, kresolsåpa) eller också slås de ut i kloakledningen eller i afträdeskärlet, hvarefter spottkoppen rengöres och desinficieras antingen genom kokning i vatten, med het sodalösning, eller med sublimat eller kresolsåpa. Mot de "flygande dropparna" skyddar man sig dels genom att tillhålla den sjuke att hosta med sluten mun, genom att vid hosta hålla näsduken för munnen, dels genom att den vårdande icke *onödigt* uppehåller sig alldeles inpå patienten. "Fjällar" patienten, har man rekommenderat att ingnida patientens kropp med något fett och att då och då såptvätta densamma. Smittämnen kunna komma äfven i dammform; allt damm och smuts i ett sådant sjukrum, som här är fråga om, äro misstänkta och böra noggrant aflägsnas med fuktig trasa. Den sjukes och sköterskans händer blifva lätt förorenade och måste ofta rengöras. Den servis, som användes i sjukrummet, får icke under sjukdomens gång sammanblandas med familjens öfriga servis. — Sjukrummet bör helst vara ett för sig i bostaden liggande, stort och ljust rum, där luften flera gånger om dagen ombytes genom öppnande af fönsterna. — Innan patienten efter tillfrisknandet får komma i beröring med människor, bör han ett par gånger få bada och iföras rena kläder. — Skulle en person aflida i smittsam sjukdom, aftvättas den döda kroppen lämpligen med sublimatlösning. Att sammanföra en mängd människor till begrafningshögtidlighet i hem, där en person aflidit i smittsam sjukdom, kan medföra risk för smittas spridande och bör icke ega rum.

Rumsdesinfektion. I den för Sverige gällande epidemistadgan af 19 mars 1875 är påbjudet, att desinfektion skall ega rum i bostäder, där fall förekommit af smittkoppor, kolera, rödsot, nervfeber, fläckfeber, skarlakansfeber och difteri, hvarjämte äfven på sista tiden desinfektion af bostäder börjat användas vid fall af lungtuberkulos. Dessa åtgärder skola enligt nämnda stadga utföras i städer genom hälsovårdsnämndernas och på landsbygden genom kommunalnämndernas försorg. Erfarenheten har visat, att det härvidlag i allmänhet är tillfyllest att desinfektionen inskränkes till själfva sjukrummet och de föremål, som med den sjuke varit närmast i beröring. Därvid förfares vanligen så, att, sedan den sjuke tillfrisknat eller afförts till sjukhus, af honom begagnade gång- och sängkläder desinfekteras med ånga, hvilket i städerna vanligen eger rum i särskilda desinfektionsanstalter, linnepersedlar bykas och tvättas eller nedläggas i baljor, fyllda med desinfektionslösningar, väggar, golf och möbler i sjukrummet besprutas med en vattenlösning af något af de ofvan angifna medlen, samt föremål, som ej tåla någon af dessa behandlingsmetoder, dammas, borstas och rengöras. Taken i själfva sjukrummen lämnas vanligen orörda, dels emedan de äro särdeles ömtåliga, dels emedan det genom särskilda undersökningar har konstaterats, att bakterierna till följd af sin tyngd aflagra sig företrädesvis å golfvet och de undre partierna af väggarna. Ett dygn efter afslutadt desinfektionsarbete skuras och rengöres rummet omsorgsfullt samt vädras och luftas väl under några följande dagar.

Genom lag af 13 maj 1904 är stadgadt, att bostad, som bebotts af en person, hvilken aflidit i lungsot, skall jämte gång- och sängkläder samt andra brukade persedlar ofördröjligen underkastas erforderlig rening eller desinfektion. Med anledning häraf utfärdade Medicinalstyrelsen 21 sept. s. å. råd och anvisningar att tjäna till ledning vid renings-

och desinfektionsåtgärder vid fall af lungsot. Dessa anvisningar, som lämpligen kunna följas äfven för desinfektioner efter andra slag af smittsamma sjukdomar, meddelas i ”Bihang till Svensk författningssamling n:r 25” för 1904. G. Wrgn.

Desinfektionskalk, *kem.* Se Klorkalk.

Desinfektionsmedel. Se Desinfektion.

Desinfektör (fr. *désinfecteur*), apparat för verkställande af desinfektion.

Desinficiēra (af fr. *dés*, ifrån, bort, och lat. *infi'cere*, smitta), aflägsna smittämnen, verkställa en desinfektion (se d. o.). Jfr Desinfektera.

Desintegrātor (af fr. *dés*, ifrån, bort, och lat. *i'nteger*, hel, ren), benämning på en af Carr i Birmingham uppfunnen krosskvarn, som förnämligast består af två parallella och i motsatt riktning roterande runda järnskifvor, mellan hvilka befinner sig ett antal i koncentriska cirkelrader vinkelrätt mot skifvorna anbragta stålbultar. Dessa bultrader äro fästa hvarannan i den ena, hvarannan i den andra skifvan och bringas alltså vid rotationen att parvis passera hvarandra i motsatt led. Det gods, som skall krossas, införes vid maskinens centrum mellan skifvorna och slungas till följd af centrifugalkraften ut mot periferien, men måste därvid passera genom hela serien af de åt olika håll med stor hastighet roterande bultraderna, hvilkas bultar sönderslå godset. Maskinen användes för krossning och mekanisk sönderdelning af ämnen sådana som lera, gips, kol, chamotte, ben, superfosfat, träflis (i sulfit- och sulfatfabriker) m. m. G. H—r.

Désirade, L a [dešira'd], fransk ö bland Små Antillerna, 14 km. ö. om Guadeloupe och tillhörig guvern. Guadeloupe. 27,2 kvkm. 1,399 inv. (1901). Den är genomdragen af en vulkanisk bergskedja, och den starkt sandhaltiga marken frambringar endast bomull. I dess nordöstra del ligger en lepraasyl. D. upptäcktes 3 nov. 1493 af Columbus, som kallade den Deseada (den efterlängtade). 1728 besattes den af fransmännen.

Désirée [deširē], fr., Desideria.

Désiré Hazard [ašär], pseudonym för Octave Feuillet.

Desjardins [däʃardä'], 1. A b e l D., fransk historieskrifvare, f. i Paris 1814, d. i Douai 1886, blef professor i historia i Douai 1857, skref bl. a. *Études sur saint Bernard* (1849), *Vie de Jeanne d'Arc* (1854; 3:e uppl. 1885), *L'esclavage dans l'antiquité* (1857) och *Charles IX* (1874) samt utgaf det konsthistoriska praktverket *La vie et l'œuvre de Jean de Bologne* (1883) och handlingar rörande den diplomatiska förbindelsen mellan Frankrike och Toscana under 1400- och 1500-talen (1859—86).

2. E r n e s t D., den föregåendes broder, fransk historieskrifvare och geograf, f. 30 sept. 1823 i Noisy-sur-Oise, d. 1886 i Paris, blef 1861 professor (maître de conférences) vid lärarseminariet i Paris och 1875 ledamot af Académie des inscriptions, för hvars handlingar han sedermera blef hufvudredaktör. De viktigaste bland hans många arbeten äro: *Voyage d'Horace à Brindes* (1855), *Le Pérou avant la conquête espagnole* (1858), *Alesia* (1859), *Le grand Corneille historien* (1861), *Aperçu historique sur les embouchures du Rhône* (1866), prisbelönt af Franska institutet, *Les Antonins, d'après les documents épigraphiques* (1875) och *Géographie historique et administrative de la Gaule romaine* (1876—93). — Hans son P a u l D., f. 1859, lycée-lärare i retorik i Paris, har framträdt som spirituell författare (i ”Journal des débats” m. fl. tidningar), särskildt i etiska och uppfostringsfrågor (*Le devoir présent*, 1892, m. m.).

Desjardins [däʃardä'], L o u i s J o s e p h I s n a r d, fransk gravör, f. 1814 i Paris, d. 1894 därst., var till en början historiemålare, öfvergick därpå till gravyren och utförde förtjänstfulla stick efter gamla mästare samt blef uppfinnaren af *kromotypografien* (”gravure Desjardins”) och utförde i färglagd gravyr tryck, som blefvo mycket populära, efter målningar af Decamps, Hubert m. fl.

Desjardins [däʃardä'], 1. A c h i l l e A r t h u r D., fransk författare och rättslärd, f. 1831 (eller 1835) i Beauvais (dep. Oise), d. 1901, blef juris och filosofie doktor samt bekläddе åtskilliga poster i förvaltningen och utnämndes 1875 till generaladvokat (*avocat général*) vid kassationsdomstolen. D. skref en mängd vetenskapliga arbeten af stort värde: *Les devoirs; essai sur la morale de Cicéron* (1865; 2:a uppl. 1893), *Les états généraux* (1871), båda prisbelönta af Franska institutet, *Les parlements du roi* (1879), *Servan et l'instruction criminelle* (1883), *Traité de droit commercial maritime* (9 vol., 1878—90), det mest omfattande och vetenskapliga arbetet på franska öfver sjörätten m. fl. D. blef 1882 medlem af Franska institutet.

2. M i c h e l A l b e r t D., den föregåendes broder, fransk rättslärd och politiker, f. 1838 i Beauvais (dep. Oise), d. 1897 därstädes, blef juris och filosofie doktor samt 1869 agrégé vid juridiska fakulteten i Paris. Medlem af nationalförsamlingen 1871 för dep. Aisne, slöt han sig till högra centern och blef understatssekreterare först i undervisnings-, sedan i inrikesministeriet. Han uppträdde mot Thiers och bidrog till hans fall samt spelade en framstående roll under de första åren af Mac Mahons presidentskap. Sedan han fallit igenom vid valen 1875, blef han 1877 professor i straffrätt i Paris. D. författade en mängd framstående juridiska arbeten: *De la compensation et des demandes reconventionelles* (1864), *De l'action prescriptis verbis*; *étude historique sur les causes d'interruption de la prescription* (1877), *Etude sur l'inamovibilité de la magistrature* (1880), *Traité du vol dans les principales législations de l'antiquité et spécialement dans le droit romain* (1881) m. fl. D. blef 1887 medlem af Franska institutet. E. A—t.

Des-jatina (ry., af *de'sjat*, tio), ryskt ytmått, 2,400 kv.-sasjen, 117,600 ryska l. engelska kv.fot = 109,25 ar.

Desjnev, K a p, sedan 1898 enligt kejserlig befallning det ryska namnet på Ost-Kap, Asiens östligaste udde. Namnet skall erinra om kosacken S i m e o n D., hvilken var den förste, som (1648) seglade genom Berings sund, och som sålunda är uddens upptäckare.

Deskriptiōn (lat. *descri'ptio*, af *describere*, beskrifva), beskrifning, skildring. — D e s k r i p t i v, beskrifvande, skildrande. — D e s k r i p t i v g e o m e t r i. Se Geometri.

Deskvamēra (lat. *desquamāre*, af *de*, af, bort, och *squāma*, fjäll), fjälla, affjälla. — D e s k v a m a t i ō n, affjällning.

Deslandes [dälā'd]. R a y m o n d, fransk författare, f. 1825, d. 1890, författade dels ensam, dels

förening med andra ett stort antal komedier och ådeviller.

Deslys [däli'], Charles. Se Collinet, Ch.

De'sman, *farm.* Se Mysk.

De'sman-näbbmöss l. Bisam-näbbmöss, *lyogale, zool.*, ett litet till mullvadsfamiljen (*Talidæ*) och insektätarnas ordning (*Insectivora*) hörande släkte, som är igenkännligt bl. a. därpå, att öronen utvändigt knappast äro synliga, ögonen mycket små, den långa svansen (hos en art) sammantryckt från sidorna utefter en del af sin längd och naken el-

er glest hårig samt de fem tårna förenade enom simhud och väpnade med skarpa klor. osen är utdragen till en lång snabel, som tedelst muskler kan ledigt röras åt alla håll och egagnas för åtskilliga ändamål. Vid svansroten ro körtlar belägna, hvilka gifva ifrån sig en ovangt stark mysklukt. Desmannäbbmössen, hvilka vid örsta anblicken något påminna om bäfrar — ehuru e äro betydligt mindre —, äro utpräglade vattenjur; därom vittna både deras kroppsform och amför allt fötternas bildning. De lefva af insekter . d. samt uppehålla sig i jordhålor vid vatten, är de oupphörligt simma och dyka med stor skickghet. Af detta släkte förekomma i Europa tvenne rter, af hvilka den ena bebor Pyreneerna och de ergskedjor, som utlöpa därifrån, den andra sydöstra yssland, sydvästra Sibirien och Turkestan. Af den istnämnda eller en med denna nära besläktad art ar man funnit lämningar i Englands kvartära lager. en pyreneiska arten, *Myogale pyrenaica*, mäter längd omkr. 25 cm. — däruti inberäknad svansen, vilken är ungefär lika lång som den öfriga kroppen ch sammantryckt endast i sin yttersta tredjedel — amt är ofvantill brun, under silfvergrå och lefver id bäckar uppe i Pyreneernas fjällbygder. Den yska desmanen, *Myogale moschata*, äfven kallad isamråtta, är nästan dubbelt så stor som den örra, omkr. 40 cm., men har en jämförelsevis betydligt kortare svans, som utefter större delen af in längd är sammantryckt från sidorna. Till färgen r den ofvantill gråbrun, under hvitaktig, med svarts ch fötter svartaktiga, och å undersidan vid svansoten har den några körtlar, som afsöndra en gulktig, oljeartad vätska af stark mysklukt. Företrädesvis i vissa trakter mellan Volga och Don träffas den i särdeles stor mängd. Till lefnadsvanor r den snarlik fiskuttern. Stillastående eller långamt rinnande vatten med höga stränder, där den ör sig gångar, hvilka öppna sig under vattnet, tgör dess käraste tillhåll. Utmärkt simmare och ykare, tillbringar den största delen af sitt lif i attnet och träffas mera sällan på land. Ytterst nabbt rör den sig framåt under vattnet, snor sig upphörligt än hit och än dit, med snabeln i ständig örelse, samt kommer ofta upp till vattenytan för tt andas. Tatarerna i Kazan sälja till ytterst lågt ris tusental af dessa näbbmöss, hvilkas skinn begagnas som pälsverk. Oangenämt blir dock alltid djuret genom sin mysklukt, hvilken är nog stark tt icke endast uppfylla ett helt rum, utan äfven meddela sig åt och fullständigt genomtränga de djur, hvilka det tjänar till föda. Djuret när sig af larver, maskar och i synnerhet iglar, som det med sin snabel uppsöker i gyttjan. J. G. T.*

Desmarées [dämarē], Georg, porträtt- och historiemålare, f. 1697 i Stockholm, d. 1775 i München, var son af en till Sverige inflyttad fransman, bruksinspektoren Jean D., och kom 1710 i lära hos sin morfars bror Martinus Mijtens, hvars mest be-

Självporträtt af Georg Desmarées.

gåfvade elev han var och hos hvilken han ännu 1724 bodde. Från och med 1718 — från hvilket år hans äldsta arbeten torde förskrifva sig — synes han varit verksam som självständig konstnär och var redan i unga år mycket produktiv. Enligt uppgift i Gahmska samlingarna i Uppsala utförde han redan före sin utresa 128 konterfej. I jan. 1724 begaf han sig utomlands, i förhoppning om att kunna lefva på sin konst. I mars anlände han till Amsterdam, stannade där året ut och skördade riklig vinst. Öfver Nürnberg och München styrde han kosan till Venezia, där han studerade någon tid, samt kom 1726 till Rom, målet för hans färd. Där uppehöll han sig ett par år, men råkade, till följd af sitt nit för protestantismen, att ådraga sig ledsamheter och begaf sig i hast åter till Venezia. 1728 for han till Augsburg och stannade där, tills ett porträtt, som han målat, föranledde hans kallelse till München, där han bosatte sig och 1730 öfvergick till katolska läran. Där fortfor han att arbeta som porträttör af stort anseende, men mottog då och då kallelser till furstliga hof för att utöfva sin konst. Så vistades han

1745—49 i Bonn hos kurfursten af Köln, 1752 i Kassel, där han målade landtgreffliga familjen, 1753—54 åter i Bonn, 1763 hos furst-biskopen af Würzburg och 1767 hos kurfursten af Mainz. Han erhöll frikostiga belöningar och titeln af kurfurstligt råd. Sina sista år framlefde han i ro i München. D. lyckades i allmänhet bäst i sina porträtt af unga, förnäma damer, som fängsla genom en intagande glans af kvinnlighet. Dit höra bilderna af *Ulrika Juliana Brahe* (på Vibyholm), *Margareta Bonde* (1721), *Fredrika Vilhelmina Stenbock* och *Eva Katarina Sack* (på Skokloster) samt *Kristina Lillie-Sparre* (1723, på Gripsholm). Ett synnerligen märkligt arbete är vid sidan af dessa den 1723 målade bilden af *amiralskan Appelboom* (deposition från Riddarhuset i Nationalmuseum). Det är både i uppfattning och utförande en ren motsats till hans andra kvinnoskildringar. "Påverkadt kanske af någon gammal holländsk duk i läraren Mijtens' kabinett, skiljer sig detta verk med de stränga linjerna, den skarpa teckningen och den energiska silhuetteringen från barockens hela sväfvande och yppiga väsen". Bland de mest framstående och karaktärsfulla af hans manliga bilder från denna tidiga period må nämnas *Fredrik I* (1722) och *Nikodemus Tessin d. y.* (1723, bägge på Gripsholm) samt den utsökta profilbilden af *Arvid Horn* (i grefve A. Horns samling); i den forna Hammerska samlingen funnos ett annat porträtt af Arv. Horn och ett af hans tredje hustru.

I Tyskland, där D. tog starka intryck af Kupetzky, öfvergick han från sin Mijtenssska, ceremoniösa stil till en mer pompös. Bland hans ytterst många arbeten under det halfsekel han vistades utomlands omtalas bilder af femtio furstliga personer samt hundratal af enskilda. dessutom 33 större historiemålningar, bland hvilka flera altartaflor.

I Sverige äro arbeten af D:s hand från denna tid naturligtvis sällsynta. I den forna Hammerska samlingen fanns dock ett *självporträtt* (1729), i Uppsala univ:s saml. ses hans berömda, i Kassel 1753 målade bild af *Joh. Arckenholtz* och i Medicinalstyrelsen ett godt *porträtt af en okänd, svensk läkare*. Mestadels äro porträtten från denna tid — för oss mest bekanta genom kopparstick af Haid, Kilian, Probst, Tanjé, Vogel, m. fl. — utmärkta genom "prunkande barockarrangemang öfver draperier, mantlar och kolonner, väldiga allongeperuker och magnifika, siratliga åtbörder. Det är självporträtt, i hvilka mästaren står med fladdrande halsduk, palett och penslar i handen, i ett porthvalf, framställd en smula à la Rigaud, men äfven enklare, mer naturtroget och omedelbart uppfattade porträtt, som den förtroliga, af nederländsk intimitet präglade framställningen af den gamle kopparstickaren Bernhard Vogel". I tyska samlingar äro målningar af D:s hand ännu i dag ej sällsynta. Af märkligare porträtt må exempelvis nämnas i Schleissheim: *självporträtt* (1762), porträtt af *E. Winterhalter* (D:s måg), målarna *B. A. Albrecht* och *J. Beich* samt ett tiotal furstliga personer, i Augsburgs museum: *medaljgravören F. A. Schega och hans hustru*. (Jfr O. Levertins förträffliga omdömen om D. i "N. Lafrensen d. y.", här delvis anförda). —rn. O. G—g.

Desmarets [dämarä], Nicolas, fransk finansminister, f. 1648, d. 1721, användes tidigt af sin morbror Colbert i finansförvaltningen, men störtades efter dennes död 1683 och trädde åter i tjänst först 1703, såsom den dåvarande finansministern Chamillarts högra hand, med titeln "directeur des finances" samt efterträdde honom 1708 såsom contrôleur général. Han ledde finanserna med erkänd skicklighet, fann flera nya skatteformer — ej ens de privilegierade gingo fria — och måste äfven i stor utsträckning anlita lånevägen; men finansernas tillstånd var då redan så hopplöst, efter de många krigsåren och vanskötseln under Colberts efterträdare, att D. föga kunde uträtta. Efter Ludvig XIV:s död (1715) ville D. ej tjäna under "conseil des finances", utan tog afsked (enl. svenska ambassadören Sparres bref 23 sept. 1715 till E. A. Vellingk). — Hans officiella brefväxling är till stor del utgifven i Boislisles "Correspondance des contrôleurs généraux des finances avec les intendants des provinces" (III, 1898). Litt.: A. Vuitry, "Le désordre des finances ..... à la fin du règne de Louis XIV..." (1885).

Desmarres [dämaˈr], Louis Auguste, fransk ögonläkare, f. 1810 i Evreux, d. 1882 i Neuilly, studerade i Paris, där han 1839 blef med. doktor, var flera år klinikchef hos Sichel, öppnade 1841 egen privatklinik i Paris och utöfvade där en stor och betydelsefull lärarverksamhet. Bland hans åhörare räknades äfven en tid A. v. Græfe. Hans förnämsta arbete är *Traité théorique et pratique des maladies des yeux* (1847). J. Wk.

Deˈsmeknopp, *bot.*, namn på *Adoxa moschatellina* L.

Deˈsmeros, *bot.* Se Malva.

De Smet, B., nederländsk filolog. Se Vulcanius.

De Smet de Naeyer [-näjer], Paul, grefve, belgisk statsman, f. 13 maj 1843 i Gent, var stor fabriksegare, när han 1886 invaldes i representanternas kammare. Ifrig och vältalig anhängare af det klerikala partiet, vann han där snart en inflytelserik ställning, blef 1894 finansminister och 1896 ministerpresident, men afgick i jan. 1899, enär han ej delade konungens önskningar om en valreform. Redan i aug. s. å. fick han emellertid efter Vandenpeereboom fall ånyo ledningen af det klerikala kabinettet samt blef tillika minister för finanserna och offentliga arbeten. 1900 blef han upphöjd till grefve och har alltsedan, stödd på en om ock genom de senaste valen något försvagad klerikal majoritet i representationen, fört en energisk kamp mot de belgiske liberalerna.

Desmidiaceæ, *bot.* Se Conjugatæ.

Desmīn Breithaupt (af grek. *deˈsme*, knippa), *miner.*, ett till zeoliterna hörande mineral, som är sammansatt af vattenhaltigt kalcium-aluminium-silikat och som finnes hufvudsakligen i vulkaniska bergarter på Island, i Skottland o. s. v. Det bildar vackra, till knippen förenade, pärlemorglänsande, tafvelformiga kristaller. I Sverige har man funnit detta mineral i Jämtland, vid Gustafsberg, och på ett par ställen i Lappland (Gellivare, Sulitelma). I Norge har det påträffats i Kongsbergs gruf vor och vid Arendal. P. T. C.*

Desmōdium Desv., *bot.*, ett artrikt växtslägte af fam. *Leguminosæ*, afd. *Papilionatæ*. De flesta ar-

:rna växa i tropiska länder. Den mest bekanta är *). gyrans* DC., en mindre halfbuske. som härstam-ıar från Ostindien och stundom odlas i växthus. 'enna växt är i hög grad märklig för de egendom-ga rörelser, som utföras af bladen. Dessa äro sam-ıansatta af tre småblad, af hvilka det mellersta, 'uddbladet'' (*f*), är betydligt större än de båda

adra (*f'*). Detta intager en olika ställning på olika .der af dygnet (jfr Växternas sömn). Hela agen söker det nämligen att ställa sig på sådant itt, att solstrålarna må falla vinkelrätt mot dess :a; om natten däremot hänger det nedåt. Vida rdligare äro rörelserna hos de tvenne öfriga små-.aden. Dessa, hvilka äro små och smala, svänga g nämligen oafbrutet rundt omkring, på det sättet, t hvarje småblad med sin spets beskrifver en liten rkel eller ellips. Uppstigningen sker tämligen ngsamt och ryckvis; men när bladet uppnått höjd-unkten och kvarstannat där en liten stund, sänker et sig hastigt ned för att kort därefter ånyo börja opstigandet. Medan det ena bladet höjer sig, nker sig det andra. Rörelsen fortgår på liknande tt dag och natt. Värme är ett nödvändigt villkor r densamma. Vid 35° behöfva småbladen knappt er än $1^1/_2$ minut för att fullborda ett hvarf. Vid gre temperatur (under 22°) hämmas rörelsen. .. *canadense* DC. är en ganska vacker halfbuske ed röda blommor, hvilken odlas som prydnads-.xt. Ldt. (G. L—m.)

Desmodo'nta, *zool.* Se Vampyrer.

De'smodus, *zool.* Se Vampyrer.

Des Moines [dä mωa'n l. dē' mȭi'n]. 1. Biflod ll Mississippi, upprinner i nordamerik. staten innesota, på Coteau des prairies, ur flera småsjöar, yter mot s. ö. genom Iowa och faller ut i Mis-ssippi vid Keokuk, på gränsen till Missouri. 720 n. lång. — 2. Hufvudstad i nordamerikanska aten Iowa, vid den därifrån segelbara floden af mma namn och vid en viktig järnvägsknut. 62,139 v. (1900), af hvilka 7,946 voro födda i utlandet ,907 i Sverige). Arsenal, två högre bildnings-stalter (Drakeuniversity och D. college) samt å offentliga bibliotek, af hvilka statsbiblioteket knar 85,000 bd. 1900 omfattade industrien 494 rk med 10,5 mill. doll. i tillverkningsvärde. Sär-les betydande är tillverkningen af landtbruks-askiner. Stor handel med spannmål och stenkol. . grundlades 1846, fick stadsrättigheter 1857 och ef s. å. Iowas hufvudstad.

Desmologi (af grek. *desmo's*, band, och *lo'gos*, lära) l. Syndesmologi, *anat.*, läran om ligamenten (banden).

Desmotropi (af grek. *desmo's*, band, och *tro'pos*, vändning), *kem.*, bindningsväxel, kallades 1887 af Jakobson det förhållandet, att vissa organiska ämnen i kemiskt hänseende reagera på ett sätt, som motsvarar tvenne strukturformler, t. ex. blåsyra enligt formlerna NCH och CNH. Detta fenomen beror därpå, att blåsyran t. ex. är en blandning af 2 isomera former, hvilka stå i kemisk jämvikt och ytterst lätt öfvergå i hvarandra, om denna rubbas. Om därför den ena isomeren inträder i en reaktion, kommer hela substansen att öfvergå till och reagera i denna form. Förhållandet kallas äfven *tautomeri* (Laar 1885) och *pseudomeri*. Öfvergå de båda formerna antingen ej eller endast långsamt i hvarandra, föreligger vanlig isomeri, från hvilken desmotropi (tautomeri, pseudomeri) således skiljer sig endast genom de båda formernas mindre beständighet. P. T. C. (H. E.)

Desmoulins [dämolä'], Benoit Camille, fransk publicist och revolutionsman, f. 1760 i Guise i Picardie, blef 1785 advokat vid parlamentet i Paris, men gjorde där ingen lycka. När franska revolutionen utbröt, slöt han sig till folkpartiet och vann hastigt stort rykte som folktalare. Hans eldiga vältalighet bidrog i väsentlig mån att egga folket till angreppet på Bastiljen, 14 juli 1789. Strax därefter utkom hans skrift *La France libre*, som väckte utomordentligt uppseende och skaffade honom Mirabeaus skydd och vänskap. I nov. s. å. började D. sin bana som publicist, med den ryktbara veckoskriften ''Révolutions de France et de Brabant'', som fortsattes till juli 1792. Någon tid före Mirabeaus död (2 april 1791) började D. närma sig Danton, hvars parti han tillhörde under sin återstående lifstid. När Danton blef justitieminister, utnämndes i aug. 1792 D. till hans generalsekreterare. 8 sept. s. å. valdes han af staden Paris till medlem af nationalkonventet, slöt sig där till Bergpartiet och röstade för Ludvig XVI:s död. Hans giftiga pamflett *Histoire des brissotins* medverkade till girondisternas fall. I dec. 1793 började han utgifva den berömda tidningen ''Le vieux cordelier'', hvars mot skräckväldet fientliga ton snart föranledde en brytning med Robespierre. 30 mars 1794 lät denne blodtörstige tyrann häkta Danton och D., hvilka redan 5 april, jämte sina förnämste partivänner, måste bestiga schavotten (se Danton). Äfven D:s ädla maka, Lucile Duplessis, giljotinerades ej långt efteråt (13 april 1794). D:s skrifter utgåfvos 1874 af Jules Claretie, som 1875 tillika offentliggjorde en utförlig biografi öfver den snillrike, men karaktärssvage publicisten. En staty öfver D. restes 1905 i Palais-royal-trädgården i Paris. Jfr Aulard, ''L'éloquence parlementaire pendant la révolution française'' (1882), och Godart, ''Camille D.'' (1889). E. W.

Tryckt den $^{12}/_9$ 06 6 b. 8

Desna, flod i sydvästra Ryssland. Den rinner upp i guvern. Smolensk, genomflyter guvern. Orel och Tjernigov och faller ut i Dnjepr, midt för staden Kiev. Längd 1,000 km. Från Brjansk är den segelbar, 840 km., och mellan Tjernigov och Kiev gå ångbåtar. Största bifloden är den 600 km. långa vattenrika Seim fr. v. D. har låga stränder och anställer om vårarna stora öfversvämningar.

Desnoiresterres [dänωartär], Gustave Le Brisoys, fransk litteratör, f. 1817, d. 1892, utgaf en mängd romaner, men hans förnämsta arbete är en kulturstudie öfver 1700-talet, *Voltaire et la société française au XVIII:e siècle* (1867—75, prisbelönt af Franska akad.). Därtill slöt sig *Iconographie voltairienne* (1878). D. författade äfven *La musique française au XVIII:e siècle* (1872; 2:a uppl. 1875).

Desnoyers [dänωajē], Auguste Gaspard Louis Boucher, baron, fransk kopparstickare, f. 1779 i Paris, d. 1857 därst., var lärjunge af Tardieu och förvärfvade sig ett namn bland 1800-talets störste kopparstickare, i synnerhet genom sina gravyrer efter Rafael: *La belle jardinière* och *Kristi förklaring* (exemplar i Stockholms nationalmuseums gravyrsamling) m. fl. Till hans bästa verk höra äfven *Napoleon I* i kröningsdräkt och *Belisarius*, båda efter Gérard.

Desnoyers [dänωajē], Louis Claude Joseph Florence, fransk författare, f. 1805, d. 1868, deltog i en mängd tidningsföretag och uppsatte 1832 den populära skämttidningen ”Charivari”. D. var en af stiftarna af ”Société des gens de lettres”. Han författade äfven, under pseudonymen Derville, en mängd vådeviller och utgaf romanerna *Les aventures de Jean-Paul Choppart* (1836; flera gånger omtryckt) och *Les mémoires d'une pièce de cent sous* (1837) m. fl.

Desodorisērande medel (af fr. prefixet *dés*, bort, och lat. *o'dor*, lukt; stank), desinfektionsmedel, som rena luften genom att binda stinkande utdunstningar.

Desolation-land [desəlēi'ʃn-länd]. 1. Chilensk, långsträckt ö vid västra inloppet till Magalhães' sund, slutande i n. v. med Kap Pillar (52° 42′ 50″ s. br.); i s. ö. skiljes den från ön Clarence genom Santa Barbara-kanalen. Vid Magalhães' sund har den flera hamnar, af hvilka Puerto de Misericordia (Mercy harbour) vid ingången till sundet är den bästa. Den sydvästra kusten är däremot splittrad i en mängd vikar med små öar och sund. — 2. Se Kerguelens land.

Desor [desår], Edouard, schweizisk geolog och arkeolog, f. 1811 vid Frankfurt a. M., d. 1882 i Nizza, blef 1852 professor i geologi i Neuchâtel. Han företog resor bl. a. till Amerika och utförde där och annorstädes, tillsammans med Agassiz, glaciala och paleontologiska studier. Af hans skrifter må nämnas: *Synopsis des échinides fossiles* (1857—59), *Echinides fossiles de la Suisse* (1868—72), *Le bel âge du bronze lacustre en Suisse* (1874) och *Der gebirgsbau der Alpen* (1865).

Desorganisatiōn (fr. *désorganisation*, af prefixet *dés*, ifrån, bort, och *organisation*, organisering), abnorm förändring i en organisk kropp, till följd hvaraf denna förlorar sina fysiska egenskaper och förmågan af den specifika lifsyttring, som i normalt tillstånd utmärkte densamma; förvirring och rubbning af stats- eller privatangelägenheter, oreda, upplösning, förstöring af gemensamheten l. sammanhållningen.

Desorganisēra (jfr Desorganisation), bringa i oordning, rubba, skaka.

Desōria glaciālis (hellre *Isotoma saltans*), *zool.* Se Gletscherloppan.

De Soto (Sōtus), Dominico, spansk dominikanmunk, romersk-katolsk teolog, f. 1494, d. 1560, blef 1532 lärare vid universitetet i Salamanca, var 1547—50 Karl V:s biktfader och därefter prior vid Salamancas dominikankloster. 1545—47 deltog han i tridentinska mötet och utöfvade, såsom en af de främste representanterna för ”tomisterna” gentemot deras motståndare ”scotisterna”, ett bestämmande inflytande på konsiliets beslut i de dogmatiska tvistefrågorna. I sammanhang med dessa strider står hans förnämsta dogmatiska arbete, *De natura et gratia* (1547). Bland hans många öfriga skrifter märkes särskildt *De justitia et jure* (1556), där han häfdar folkets rätt att afsätta en tyrannisk furste. (E. Bg.)

Desoxidēra (af fr. *dés*, ifrån, bort, och *oxidera*, jfr Oxid), detsamma som reducera (se d. o.). Termen motsvarar den flogistiska kemiens ”flogisticera”. P. T. C.*

Despeñape'rros [-penja-], Puerto de D., pass i Spanien, i Sierra Morena, mellan La Manchas högslätt och Andalusien, nu i 8 tunnlar genomdraget af järnvägen Madrid—Sevilla. I afseende på storartad skönhet lär detta pass knappast hafva sin like i Europa. Vid foten af detta pass, omkring byn Navas de Tolosa, stod år 1212 det blodiga slag, som för alltid bröt morernas makt på halfön.

Despenser [dispe'nsə], medeltida engelsk adelsfamilj, bland hvars medlemmar flera under 13:e och 14:e årh. nådde fram till politiskt mycket inflytelserika ställningen.

1. Hugh le D., bekant såsom den siste innehafvaren af en justiciarius' ämbete i England (ungefär likartadt med det svenska drotsämbetet), var en af de store baronernas främste förtroendemän under den tid de enligt Oxfordprovisionerna (se d. o.) af 1258 faktiskt styrde England, blef justiciarius 1260 och stupade vid sidan af Simon de Montfort mot prins Edvard (sedermera Edvard I) i slaget vid Evesham 1265.

2. Hugh le D. d. ä., earl af Winchester, den föregående son, f. 1262, deltog under Edvard I i dennes skotska fälttåg och användes af samme konung i viktiga diplomatiska uppdrag. Under Edvard II blef D. jämte sin son Hugh ledare af hofpartiet, försvarade 1308 konungens gunstling Piers Gaveston mot baronerna och fick, efter Gavestons död, jämte sonen oinskränkt inflytande öfver den svage konungen. De båda D. torde enligt Stubbs ha sökt åvägabringa enighet mellan konungen och det lägre folket mot de öfvermäktige baronerna. Enär de emellertid för egen del missbrukade sin ställning till utpressningar och godtycke, blefvo de allmänt hatade. 1321 började ett förbund af baroner mot dem ett formligt krig, hvilket ledde till att de af parlamentet dömdes till landsförvisning. Edvard II återkallade redan 1322 sina gunstlingar, och de voro sedan hart när allrådande till 1326, då drottning Isabella, som flytt till Frankrike med tronföljaren, mot dem samlade en här och inbröt i landet. D. innesl̈öts i Bristol, måste i okt. 1326

kapitulera och blef omedelbart därpå hängd som förrädare.

3. Hugh le D. d. y., den föregående son, omtalas som kammarherre hos Edvard II 1313, efterträdde Gaveston som mäktig konungagunstling, gaf genom en godtvist närmaste anledningen till baronernas krig mot honom och fadern 1321, slog sig sedan på kaperi till följande år, då han åter kom till makten. Under inbördeskriget 1326 tillfångatogs han jämte konung Edvard af drottningens trupper, dömdes till döden som förrädare och afrättades i nov. 1326. — Om släkten D. se vidare Stubbs, "The early Plantagenets" (1876). V. S—g.

Desperādo (plur. -o s), af sp. *desesperādo* (förtviflad), medlem af ett politiskt omstörtningsparti, som ställer sig utom lagarna.

Desperāt (af lat. *desperātus*, hopplös), förtviflad, uppbragt, ursinnig. — Desperatiōn (lat. *desperātio*), förtviflan, ursinne.

Despériers l. Des Périers [däperiē], Bonaventure, fransk skriftställare, f. omkr. 1500, d. omkr. 1544, var först katolik, men omfattade sedan reformationens läror och kom i tjänst hos Margareta af Navarra. Hans förnämsta arbete är *Cymbalum mundi* (1538; ånyo utg. 1874), ett arbete, fullt af skepticism och sarkasmer öfver de religiösa tingen. Genom sitt fritänkeri ådrog han sig häftig förföljelse från katolikernas sida, och han lär för att undgå bålet ha beröfvat sig själf lifvet. Jfr Chenevière, "Bonaventure Des Périers" (1886).

Despoblādo, sp., "ödemark", en stor platå i Chile, mellan 23° och 24° s. br., 3,250—3,900 m. ö. h. I dess norra del ligger saltträsket Salar de Atacama. Växtligheten består endast af gräs och buskar. Befolkningen är mycket ringa och lefver af saltproduktion; eljes är D. ett hem för lamadjuret och chinchillan. Despoblados kallas äfven några trakter i spanska prov. Murcia, hvilkas befolkning och kultur gingo under vid moriskernas utdrifvande.

Desportes [däpå'rt], Philippe, fransk skald, f. 1546 i Chartres, d 1606 i Bonport. I unga år fick han tillfälle att som sekreterare hos biskopen af Puy göra en resa till Italien, med hvars diktkonst han blef fullt hemmastadd. Efter sin hemkomst gjorde han genom sin smidighet en snabb karriär vid hofvet, blef Karl IX:s och hans broder hertigens af Anjou förtrogne i deras kärleksaffärer, hvilka han besjöng i sonetter och elegier efter italienska förebilder, öfverhopades sedermera af Henrik III med nådevedermälen (bl. a. inkomsterna af åtskilliga abbotkloster), slöt sig under Ligans tid till Henrik IV och lyckades komma i gunst äfven hos denne furste. Hans små vers och ämbeten inbragte honom mer än 10,000 écus årligen, och han dog högt ansedd af sin samtid. Han var nog också en af periodens mer betydande verskonstnärer och säkerligen den poet, som bäst passade de siste Valois' hof. Han hade studerat de latinske elegikerna och de italienske sonettisterna, imiterade dem och tog ofta hänsynslöst af deras bilder och poetiska tankar. Men han egde en stor stilens och rytmens begåfning och återgaf det lånade med en naturlig elegans i ett harmoniskt språk och med en rytmisk variation, som charmera. Han skref beundransvärda sonetter och elegier, men han hade aldrig en originell idé, aldrig en djup känsla. Den skarpa kritik, som Malherbe underkastade hans dikter, är emellertid småaktig och pedantisk. Utom sina galanta dikter har han bl. a. öfversatt psalmerna och skrifvit åtskilliga *Œuvres chrétiennes*. Se Sainte-Beuve. "Tableau de la poésie française au XVI:e siècle" (2:a uppl. 1876) och A. Michiels inledning till hans upplaga af D. (1858). S. S—n.

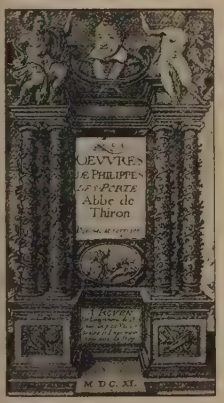

Titelbladet till 1611 års upplaga af Desportes' skrifter.

Desportes [däpå'rt], François, fransk målare, f. 1661 i Champagne, d. 1743 i Paris, var elev af den flamske djurmålaren Nicasius och af konstakademien i Paris, vistades 1695—96 i Polen såsom porträttmålare vid Sobieskis hof och flyttade sedermera till Paris, där han stod högt i ynnest hos både Ludvig XIV och Ludvig XV. Hans förnämsta verk behandla ämnen ur jaktlifvet, djur- och växtvärlden eller utgöras af s. k. frukoststycken och kunna, liksom hans landsmans och samtidas Oudrys, i mycket uthärda en jämförelse med den nederländska skolans bästa alster på samma område. D. är i Stockholms nationalmuseum förträffligt representerad genom fem målningar, nämligen *Hvit hund, som står för fasaner* (1731), två *Frukoststycken* (det ena dat. 1729), *Kaniner i det fria* och *Fruktstycke*, samtliga af K. G. Tessin inköpta i Paris. (O. G—g.)

Despōt (grek. *despo'tes*), urspr. en slafs herre, husbonde; oinskränkt härskare, envåldsherre, tyrann (se Despotism). Ordet brukas äfven såsom titel för de grekisk-katolske biskoparna i Turkiet. — I Östromerska riket kallades de höge ämbetsmän, åt hvilka styrelsen öfver vissa provinser anförtroddes, despoter, t. ex. despoten af Morea, af Valakiet, af Albanien. De af dem styrda områdena benämndes despotier. — Despōtisk, envåldshärskande, tyrannisk.

Despoti. 1. Se Despotism. — 2. Ett af en despot (se d. o.) styrdt område.

Despoti'sm (grek. *despo'teia*) l. Despotī kallas vanligen det slags monarkiska statsform, hvari monarken härskar obunden af alla lagar, blott enligt sitt eget godtycke. Denna styrelseform var rådande i forntidens stora monarkier och är det ännu i österlandets. Den starka konunga- och furstemakt, som vid medeltidens slut och nya tidens början uppstod

i Europa, utvecklade sig äfven till nästan despotiskt enväldе. — Med den upplysta despotismen menar man dessa enväldiga härskares makt, då de under 1700-talet (från Fredrik den stores uppstigande på tronen, 1740, till franska revolutionens tid) bemödade sig att genom sprängande af sociala skiljemurar, lättande af bördor och befordrande af materiell förkofran förbättra sina undersåtars ställning, men ej ville släppa något af sin politiska makt ifrån sig, enligt principen "allt för folket, intet genom folket" (se vidare Upplysningstidehvarfvet). — Despotism användes inom statsvetenskapen äfven i en vidsträcktare betydelse, nämligen för att beteckna en af lagen obunden och den personliga friheten och säkerheten kränkande styrelsemakt i hvarje statsform. Man talar sålunda t. ex. om välfärdsutskottets despotism under den franska revolutionen, då styrelsesättet var republikanskt. I vår tid hafva tendenser framträdt, som gå ut på att genom statens lagstiftning helt och hållet undertrycka den individuella friheten, och härigenom hotar en ny despotism att uppstå, som kan kallas statsdespotism. — Såsom despotism betecknas äfven ett härsklystet uppträdande inom det enskilda lifvet. S. B.

De'spoto dag l. Despoto planina ("Prästberget"; jfr Despot), det bulgariska namnet på bergskedjan Rhodope (se d. o.) på Balkanhalfön.

De'spoto planina. Se Despoto dag.

Despréaux [däpreå], Nicolas Boileau-, fransk skald. Se Boileau-Despréaux.

Despretz [däprä], César Mansuète, fransk fysiker, f. 1789 (enligt egen uppgift, som lär vara oriktig, 1792), d. 1863 som professor i fysik vid Sorbonne i Paris och såsom medlem af franska vet. akad. Hans vetenskapliga arbeten behandla förnämligast gasernas tryckförhållanden (han var en bland de förste, som experimentellt ådagalade ohållbarheten af Mariottes lag) samt kroppars värmeledningsförmåga, förbrännings- och afdunstningsvärme. D. gjorde äfven omfattande undersökningar öfver den elektriska gnistan och lyckades medelst densamma smälta och bringa till ångform många kroppar, som dittills ansetts eldfasta. (S. A—s.)

Desprez [däprē], Jean Louis, fransk-svensk målare och arkitekt, f. omkr. 1737 i Auxerre (Bourgogne), d. 18 mars 1804 i Stockholm, utbildade sig från ungdomen till byggnadskonstnär och vann 1770 stora priset i Académie d'architecture i Paris för ritningen till ett "graftempel, ärnadt att hedra askan efter konungar och stora män", hvilken ritning han lät gravera och tillegnade Voltaire. D. var då "professeur de dessin à l'école royale militaire". Man känner vidare, att han fick den franska konstakademiens understöd för att uppehålla sig i Rom, att han gjorde flera resor i Italien och att han lämnade en mängd teckningar till Saint-Nons stora praktverk "Voyage pittoresque de Naples et de Sicile" (1781–86). Då Gustaf III, under sin italienska resa, gjorde hans bekantskap, var han associerad med Piranesi. Konungen hänfördes af hans snillrika utkast och förmådde honom att antaga svensk tjänst. Genom Sergel afslöts med D. i Rom 1784 kontrakt på två år. D. skulle förestå dekorationsväsendet vid den nya operascen, som konungen två år förut invigt. D. anlände hit på våren s. å. och gjorde därefter en resa i Finland och svenska skärgården för att studera Sveriges natur. Inom vår konstakademi, af hvilken D. 1785 blef ledamot, mottogs underrättelsen om hans ankomst med blandade känslor. Däri ansågs ligga ett fattigdomsbevis för den svenska konsten, och konung Gustaf hade dessutom vid stadfästandet af akademiens statuter förbundit sig att ej vid sitt hof knyta andra än akademiens ledamöter. Det visade sig dock snart, att D. var just den person Gustaf behöfde. Det första arbete, som uppdrogs åt honom, var dekorationerna till operan "Gustaf Vasa", som första gången uppförde i jan. 1786. Dessa dekorationer gjorde epok inom den svenska teaterns historia, oaktadt flera ej oskickliga konstnärer förut i Sverige arbetat inom detta fack. Man förvånades och hänfördes af uppfinningens rikedom, fantasiens liflighet, de mångsidiga studierna — icke minst hans grundliga kännedom om den antika arkitekturen, inhämtad på Sicilien och i södra Italien —, den lysande tekniken; endast afgjorda klandrare af allt hvad Gustaf III företog sig, t. ex. F. A. v. Fersen, förklarade sig missnöjda med D:s kompositioner, om hvilka ännu befintliga utkast och kopior tillåta att döma. I sept. 1786 förlängde k. teaterdirektionen hans kontrakt på 12 år på högst fördelaktiga villkor. Under de första åren användes D. såväl för att uppgöra själfva dekorationsritningarna som för att tillsammans med två andra dekoratörer utföra dem i stort. Men de betydande kostnader, som därigenom förorsakades, nödgade direktionen att 1791 låta hofmålaren Brusell ensam öfvertaga detaljerna af utförandet och att använda D. endast som dekoratör ("dekorationsdirektör", såsom det hette). Då teatern sedermera alltmer sänktes i skuld, måste antalet af nya dekorationer betydligt inskränkas och skisser för godt pris införskrifvas från Paris. Så inträffade, att D. under de sista sju åren af sin anställning kom att utföra blott ett enda dekorationsutkast, hvilket, enär han hade 1,000 rdr specie (4,000 kr.) i årlig lön, kostade teatern 7,000 rdr i samma mynt, oberäknadt ved och husrum åt konstnären. Men under sin kontraktstid utförde han i alla fall mycket betydande och värdefulla arbeten af detta slag. Enligt en af honom själf efterlämnad förteckning gjorde han för k. teatern utkast till och utförde delvis dekorationer till "Gustaf Vasa" (11 stycken), "Gustaf Adolf och Ebba Brahe" (3 st.), "Drottning Kristina" (2 st.), "Electra" (2 st.), "Armide" (3 st.), "Cora och Alonzo" (1 st.), "Frigga" (2 st.), "Orpheus och Eurydice" (2 st.) samt "Dido och Æneas" (13 st.). Dessutom arbetade han äfven för teatrarna på Drottningholm och Gripsholm. — Men D. verkade i Sverige icke endast som dekorationsmålare, historiemålare och akvarellist: en betydelsefull del af hans lifsgärning utgöres af byggnadsarbeten. 1788 utnämndes han till konungens förste arkitekt, hufvudsakligen emedan han uppgjort ritningarna till det storartade slott,

som konungen ärnade uppföra på Haga. Motivet hämtades från den antika tempelarkitekturen. En skog af korintiska kolonner (ej mindre än 78) skulle omgifva byggnaden, som kröntes af en kupol, uppburen af smäckra malakitkolonner med förgyllda kapitäl. Det hela, hvars monumentala prägel förhöjdes af breda trappanläggningar rundtom, skulle lifvas af gafvelgrupper, sfinxer och stoder af italiensk marmor. Men byggnadens fulländande afbröts genom Gustafs död, sedan grundläggningen kostat betydliga summor. D:s största byggnadsverk är *orangeribyggnaden i Uppsala*, börjad 1787 och invigd 13 maj 1807, hundrade årsdagen af Linnés födelse. Dessutom gaf D. ritning till piedestalen för Gustaf III:s stod i Stockholm, till en fasad för Drottningholms teater o. s. v. I allmänhet voro hans utkast — han efterlämnade en mängd sådana — för storartade och kostsamma för att oförändrade utföras, och dessutom inföll hans verksamhet under en tid, som kännetecknas genom fattigdom på större byggnadsföretag. I sin egenskap af konungens förste arkitekt stadfästes han 1799 af Gustaf IV Adolf, för hvilken han sedan 1791 varit lärare i teckning. Under sommaren 1789 företog D. en kort resa till England. Efter Gustaf III:s död blef han, som ofvan är nämndt, icke vidare anlitad för teatern och ej heller som arkitekt, hvadan han efter utgången af sitt kontrakt (1798) lefde under bekymmersamma omständigheter. Han undervisade då i arkitektur och måleri samt bildade flera lärjungar af en viss betydenhet, såsom arkitekterna Bassi, Gjörwell och Estenberg. D:s inflytande på den svenska konstodlingen har sålunda varit ganska stort.

Den allmänna karaktären hos D:s konstnärskap är djärfhet och storhet i anläggningen samt en öfversvallande rikedom och fantasi uti detaljerna. Ofta blir hans komposition genom de sistnämnda egenskaperna öfverlastad och den stora förtjänsten i det helas anordning något undanskymd. Som dekorationsmålare kan han numera bedömas endast med ledning af de många akvareller, som finnas kvar efter honom. Han framträder i dem såsom förträfflig i perspektivet och som god kännare af arkitekturens olika stilar, hvilka han likväl använder godtyckligt och för effektens skull, utan att synnerligen bekymra sig om den historiska troheten. Där fantasien ensam får härska eller där konstnären rör sig på antikens område, är han lyckligast. Som stafflimålare efterlämnade han ej synnerligen många alster; de flesta äro ock snarare dekorations- än kabinettstaflor, i det att D:s figurer äro korrekta och lifliga, men sakna allt individuellt lif, och hans blick fäste sig hufvudsakligen vid massornas verkan; han saknade den känsla för det intima, det personliga, som är den verklige historiemålarens kännetecken. Nationalmuseum eger *Gustaf III bevistar mässan i S:t Peterskyrkan i Rom* — en scen alldeles i D:s anda, med rikt figurstaffage och dekorativt hållen (akvarellstudierna till taflans samtliga figurer finnas i ett Desprez-album i konstakademien), samt *Slaget emellan krotoniater och sybariter*, där kompositionens enhet alldeles gått förlorad i enskildheterna. På Rosersberg förvaras hans stora duk *Slaget vid Hogland*, bekant genom J. F. Martins gravyr. De båda sistnämnda målningarna äro kalla i färgen, men djärft och rikt komponerade. Af D:s öfriga kompositioner må nämnas de båda burleska, äfvenledes af J. F. Martin graverade *Promotion médicale* och *Indulgence plénière*, rika på flödande kvickhet och cyniska drag. — Som arkitekt kännetecknas D. af bestämd förkärlek för antika former, en viss stränghet i stil, parad med böjelse för rent dekorativa element, kolonnader, stoder o. s. v. I detta afseende efterlämnade han djupa spår i Sveriges byggnadskonst därigenom, att hans lärjungar, som ej egde mästarens snille, utvecklade endast den så att säga nyktra sidan af hans konstnärskap, hvilken sålunda gaf impuls åt den ”ladustil” och ”kasernstil”, som så länge satte sin prägel på vår byggnadskonst. D:s egna arbeten drabbas icke af denna förebråelse för torrhet och fantasilöshet. Vi påminna om t. ex. orangeribyggnaden i Uppsala, hvars fasad är kraftfull och storartad, hvars inre är ljust och lifligt. — D. uppträdde jämväl som etsare och gravör. Några större grupper för ”Promotion médicale” samt konturetsningarna till såväl denna komposition i dess helhet som till flera andra äfvensom några arkitekturplanscher utfördes af honom i Sverige. Andra af hans kompositioner äro graverade af en Beskow (många arkitektoniska ritningar), G. Hensigen, J. F. Martin m. fl. (Jfr L. Looström, ”Den svenska konstakademien”. 1887.) —rn. (O. G—g.)

Dess (fr. *ré bémol*, eng. *d flat*), *mus.*, den medelst ett ♭ en halfton sänkta tonen *d*. Förväxlas enharmoniskt med ciss. A. L.*

Dessaix [däsä], Joseph Marie, grefve, fransk general, f. 1764 i Thonon (Haute-Savoie), d. 1834, blef med. doktor i Turin och slog sig sedan ned i Paris. Under den första revolutionen tillhörde han ytterlighetspartiet och gjorde 1791 ett misslyckadt försök att revoltera sitt fädernesland. Den ödesdigra 10 aug. 1792 kämpade han i spetsen för en af honom bildad friskara, Allobroglegionen, och förde därefter befäl i revolutionskrigen, med undantag af åren 1798—99, då han var medlem af de ”femhundrades råd”. 1803 blef D. brigadgeneral samt 1809 divisionsgeneral och grefve. 1812 medföljde han på tåget till Ryssland, där han vid Moskva förlorade en arm, och några månader var han kommendant i Berlin. 1814 försvarade han en del af Alperna mot österrikarna. Under de ”hundra dagarna” (1815) slöt han sig till Napoleon och satt därför sedermera häktad i fem månader. 1830 kallades D. att föra befälet öfver Lyons nationalgarde. (L. W:son M.)

Dessalines [däsali'n], Jacques, kejsare af Haïti, f. 1758 som negerslaf i La-Grande-Rivière (Haïti), blef under upproret på ön adjutant åt Toussaint l'Ouverture och kämpade med tapperhet och framgång, men också med grymhet såväl mot fransmännen Leclerc och Rochambeau som mot mulattgeneralen Rigaud. Efter Toussaints förvisning underkastade han sig fransmännen, men reste sig

ånyo och lyckades besegra Rochambeau i den blodiga striden vid S:t-Marc samt förmå fransmännen att

utrymma ön. D. lät då 1804 utropa sig till kejsare, men hans styrelse urartade snart till ett outhärdligt tyranni, i synnerhet efter en misslyckad expedition mot den spanska delen af ön. Generalerna Christophe och Pétion reste sig mot D., och under ett tåg mot dem blef han mördad 17 okt. 1806.

De'ssau, hufvudstad i hertigdömet Anhalt, på vänstra stranden af Mulde, 3 km. ofvanför dess inflöde i Elbe. 50,849 inv. (1900). D. är en modern stad med breda gator, snygga hus, promenader och springbrunnar. Slottet, delvis från 1500-talet, delvis från 1874, eger ett tafvelmuseum och åtskilliga andra samlingar. Ett annat tafvelmuseum finnes i Amaliastiftelsen, ett fattighus för kvinnor, hvilken byggnad fordom användes för den af Basedow 1774 grundade uppfostringsanstalten "Philanthropin". Af andra märkliga byggnader märkas teatern (byggd 1856), rådhuset (1901), Kunsthalle (1904), den hertigliga mausoléen samt af stadens sex kyrkor Slotts- och Stadskyrkan, S:t Maria, med några goda bilder af Cranach. Judarna ha en synagoga i orientalisk stil. Bland läro- och bildningsanstalter märkas gymnasium och realgymnasium, högre flickskola med lärarinneseminarium och ett hertigligt bibliotek (omkr. 80,000 bd). Statyer finnas af bl. a. furst Leopold ("den gamle Dessauern"), Moses Mendelssohn (1890) och kejsar Vilhelm I (1892). Industrien är betydande och omfattar sockerraffinaderi, yllefabriker, mekaniska verkstäder samt tapetfabriker. Dessutom drifvas stor trädgårdsskötsel och spannmålshandel. D. har sedan 1860 en hamn vid Elbe, Wallwitzhafen. I stadens vackra omgifningar ligga flera hertigliga trädgårdar och slott. I D. föddes filosofen M. Mendelssohn. — D. byggdes sannolikt i andra hälften af 1100-talet af invandrade flamländare och omtalas som stad först 1213. Sedan Anhalts sista delning, 1603, är D. hufvudstad. — I närheten af D., vid Rosslau, ligger Dessauerbrücke (öfver Elbe), vid hvilken Wallenstein slog grefve Ernst af Mansfeld 25 april 1626. J. F. N.

De'ssau, Leopold, furste af Anhalt-D., "den gamle Dessauern". Se Leopold (tyska furstar).

De'ssauerbrücke. Se Dessau.

Dess dur (fr. *ré bémol majeur*, eng. *d flat major*), *mus.*, den durtonart, som har *dess* till grundton och företecknas med fem ♭, nämligen för *h*, *e*, *a*, *d* och *g* (paralleltonart: b-moll). A. L.*

Dessein [däsä'], fr. (af lat. *designare*, utstaka, planlägga, bestämma), föresats, afsikt; utkast, plan, skiss. Jfr Dessin.

Dessert [däsär], fr. (af *desservir*, duka af ett bord), efterrätt (ost, frukter, sötsaker o. d.). — Dessertvin, vinsorter, som mera allmänt drickas till efterrätter. I Sverige förstod man förr med dessertviner företrädesvis söta viner, sådana som tokajer och konstantia.

Desservant [däsärvä'], fr. (af *desservir*, tjänstgöra) l. Succursale-präst, ett slags lägre grad af kyrkoherdar inom den katolska kyrkan i Belgien, Holland och Tyskland v. om Rhen. Där får nämligen enligt de organiska artiklarna finnas blott ett mindre antal församlingar (*cures*) med fasta kyrkoherdebefattningar, under det att flertalet församlingar (*succursales*) skötes af präster, som ega en kyrkoherdes (*curé*) befogenhet, men som när som helst kunna flyttas från en församling till en annan och som äro lägre aflönade. Dessa prästmän kallas desservanter l. succursale-präster. Hj. H—t.

Dessin [däsä'], fr. (af lat. *designare*, göra teckning till), konturteckning, ritning; utkast; mönster. Jfr Dessein.

Dessinatör (fr. *dessinateur*), tecknare, ritare, mönsterritare.

Dessoir [däsωär], Ludwig, tysk skådespelare, f. 1809 i Posen, d. 1874, son af en judisk köpman Dessauer, blef efter ett kringflackande skådespelarlif anställd vid teatern i Karlsruhe 1839 och vid hofteatern i Berlin 1849. I Schillers och Goethes tragedier, men i synnerhet i Shaksperes dramer vann han allmän beundran genom uppfattningens djup och framställningens inifrån kommande kraft. Själssmärtan och det demoniska tolkade han ypperligast. Han lade aldrig an på bravur, utan infogade sin framställning harmoniskt i det hela. Bland hans förnämsta roller märkas *Rikard III*, *Hamlet*, *Othello*, *Lear*, *Shylock*, *Coriolanus*, *Mefistofeles*, *Tasso* och *Filip II*.

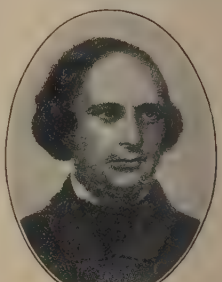

Dessoir [däsωär], Max, tysk psykolog, f. 1867 i Berlin, e. o. prof. vid universitetet därst., har utgifvit *Bibliographie des modernen hypnotismus* (1888; ett tillägg 1890), *Das doppel-ich* (1890; 2:a uppl. 1896) samt *Geschichte der neueren deutschen psychologie* (I 1894; 2:a uppl. 1897—1901). S—e.

Dessolle [däså'l], Jean Joseph Paul Augustin, markis, fransk general och statsman, f. 1767 i Auch, d. 1828, deltog efter 1792 i revolutionskrigen och avancerade därunder 1797 till brigadgeneral och 1799 till divisionsgeneral. Sistnämnda år tjänstgjorde han som Scherers och 1800 som sin vän Moreaus generalstabschef och bidrog därvid i hög grad till framgångarna vid Hohenlinden och Linz. 1808 förde han en division i Spanien, och 1810 blef han guvernör öfver Córdoba, Jaen och Sevilla. Missnöjd med det napoleonska systemet, drog D. sig undan från statstjänsten, men återinträdde däri 1812, såsom generalstabschef vid Eugène Beauharnais' armékår, för att deltaga i ryska fälttåget. Vid Smolensk begärde han emellertid afsked och vände tillbaka till Frankrike. 1814 uppträdde han såsom Napoleons motståndare och blef efter restaurationen pär och öfverbefälhafvare för samtliga nationalgardena. I pärskammaren tillhörde han den konstitutionella oppositionen. Han erhöll 1817 markistiteln. Dec. 1818—nov. 1819 var han ministerpresident och utrikesminister. E. W.

Dessük. Se Desūk.

Dessus [dəsÿ], fr. (eg. ofvan), *mus.*, fransk benämning på diskant, äfven på sopran och öfverstämma i allmänhet.

Destailleur [dätajör], Hippolyte Alexandre Gabriel Walter, fransk arkitekt, f. 1822 i Paris, d. 1893, studerade i École des beaux-arts under Leclère och blef 1848 efter sin fader arkitekt

vid justitieministeriet och nationalboktryckeriet. Han utförde i Paris många privatbyggnader (hôtel Haussonville, Mouchy m. fl.), stamhuset för orden Sacré-cœur i Paris, många familjeslott (såsom Mouchy, med kyrka, Courance o. a.), palats åt medlemmar af familjen Rothschild (i Wien och i London) och restaurerade hôtel Pourtalès i Paris samt slottet Pless i Schlesien. D. utgaf *Recueil d'estampes relatives à l'ornementation des appartements aux XVI:e, XVII:e et XVIII:e siècles* (1863—67).

D'Estaing [dästä'] Charles Henri, greve, fransk amiral och general. Se Estaing.

Deste'rro, stad i Brasilien. Se Florianopolis.

Destillät. Se Destillera.

Destillatiōn l. Destillēring (lat. *destillātio*, af *stil'la*, droppe), *kem.*, en operation, hvarigenom en vätska förvandlas till ånga samt därefter återvinnes genom ångans afkylning. Härtill användas apparater af växlande konstruktion (se Destilleringsapparat). Destillation användes för att skilja flyktiga ämnen från icke flyktiga eller för att från hvarandra åtskilja ämnen af olika flyktighetsgrad (ångtryck), hvilket senare benämnes *fraktionerad destillation*. Är destillationens ändamål att vinna ett ämne i ren eller koncentrerad form genom aflägsnandet af inblandningar med annat ångtryck, kallas processen *rektifikation*. Det tekniskt viktigaste slaget af rektifikation eger rum vid brännvinsbränning (se d. o.). Tekniskt viktig är vidare fraktionerad destillation af bergolja, hvarvid vinnas produkter af olika flyktighet, såsom gasolja, fotogen, smörjoljor o. s. v. Däremot är s. k. *torr destillation* ingen destillation i egentlig bemärkelse, utan en sönderdelning af organiska ämnen genom upphettning utan luftens tillträde. Namnet har uppkommit däraf, att vid ifrågavarande process vanligen en mängd nybildade såväl gasformiga som flytande och fasta produkter öfverdestillerar i förlaget. Exempel på torr destillation i stort är lysgasberedningen, hvarvid stenkol genom upphettning i chamotte-retorter gifver upphof dels till en blandning af olika gaser, hvilken efter vederbörlig rening utgör lysgas (se d. o.), dels till vatten, hvari ammoniak och andra baser finnas upplösta, dels till tjära. I retorterna stannar såsom återstod koks. Äfven tjärbränning ur trä är en torr destillation. Vid torr destillation af kväfvehaltiga djurämnen uppstår en blandning af flytande produkter, benämnd benolja (se d. o.). Se vidare Destillera och Destilleringsapparat. H. E.

Destillātor (se Destillera), den, som destillerar: brännvinsbrännare, öl- eller porterbryggare.

Destillēra (af lat. *destillāre*, droppvis falla ned, af *stil'la*, droppe), *kem.*, förvandla vätskor till ångor samt därefter ånyo genom afkylning förtäta ångorna till vätskor. Sannolikt var konsten att destillera bekant redan bland forntidens araber. Numera begagnas den mycket ofta vid kemiska arbeten för att skilja flyktiga ämnen från icke flyktiga eller från mer eller mindre flyktiga. Den öfverdestillerade vätskan kallas destillat, och återstoden, som ej destillerat, benämnes residuum eller retortåterstod, i den äldre kemien "flegma". Om destilleringskonstens ålder se Brännvin. Jfr Brännvinsbränning. Se vidare Destillation och Destilleringsapparat. P. T. C. (H. E.)

Destillēradt vatten, *Aqua destillāta*, *kem.*, vatten, som genom destillering befriats från föroreningar (salter m. m.). P. T. C.*

Destillēring. Se Destillation.

Destilleringsapparat, en apparat, som användes till ämnens rening eller särskiljande genom destillation (se d. o.). På laboratorierna begagnade man för detta ändamål fordom mest retorter. En retort utgöres af en glasblåsa, upptill utdragen till en lång hals, som böjts i spetsig vinkel mot blåsans längdaxel. Vid destillering instickes retorthalsen i en glaskolf, benämnd förlag, som tjänar till förtätning och uppsamling af destillatet samt under operationen hålles afkyld med vatten eller is (se fig. 1). Retorten är oftast vid halsens början försedd med en särskild öppning, kallad tubulus, genom hvilken apparaten kan fyllas eller i hvilken en termometer kan införas. Numera användas i stället för retorter oftast vanliga kolfvar eller fraktionskolfvar, hvilka genom mindre rör sättas i förbindelse med s. k. kylrör. Där förtätas ångorna genom omspolning med kallt vatten, innan destillatet uppsamlas i förlaget. Fig. 2 visar en *Liebigs kylare*, som i mer eller mindre modifierad form allmänt användes. Vatten inledes vid kylrörets nedre ända och strömmar alltså i motsatt riktning mot ångorna, hvarigenom en mycket effektiv afkylning ernås. Synnerligen flyktiga ämnen uppsamlar man, sedan ångorna passerat kylröret, i U-rör, som nedsatts i en köldblandning (fig. 3). Om dessa U-rör förses med inslipade kranar, äro de äfven lämpliga till den flyktiga vätskans förvaring. Svårflyktiga ämnen destillerar man under förminskadt tryck. Kokningen eger då rum vid relativt låg temperatur, och till följd häraf sönderdelas ämnet i vida lägre grad än vid vanligt atmosfärtryck. Man betjänar sig för detta ändamål af ett lufttätt vidfogadt förlag *a* (fig. 4), som står i förbindelse oftast med en vattensug, men, om starkare vakuum önskas, med en olje- eller kvicksilfverpump. Det obehagliga stötandet i kokkolfven undvikes, om den yttre luften genom en ytterst fin kapillärspets får intränga i vätskan.

Till beredning af större mängder destilleradt vatten för laboratorier o. s. v. användes en stor metallpanna *B* (fig. 5), fri eller inmurad, med fastskrufvad retorthals *A*. Såsom kylare tjänstgör ett långt, af vatten omspoladt spiralformigt böjdt metallrör *D*, under hvars mynning uppsamlingskärlet placeras. Enligt den äldre metoden tillverkad svafvelsyra omdestillerades oftast ur stora platinaretorter. Kvicksilfver destilleras ur järnflaskor; äfven chamotteretorter användas i tekniken, t. ex. för lysgasberedning (se Destillation).

Vid fraktionerad destillation användes med fördel särskilda kylare af lämplig konstruktion (se fig. 6 och 7). För teknisk rektifikation, af sprit, användas apparater af särdeles fulländad konstruktion. (Se Brännvinsbränning.)

Coffeys blåsa (fig. 8) användes i England för olika slag af fraktionerad destillation i stort. Apparaten består af ett stort kar i två afdelningar B′B″ samt två öfver detta befintliga kolonner, analysatorn CDEF, och rektifikatorn GHJK, hvilka äro afdelade i en mängd horisontala kamrar. I bottnarna på analysatorns kamrar finnas många hål med uppåt gående ventiler för ångornas genomgång, dessutom är ett kort vertikalt rör insatt, som tjänar till aflopp för

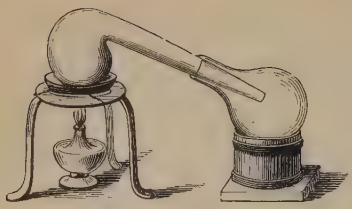

Fig. 1.

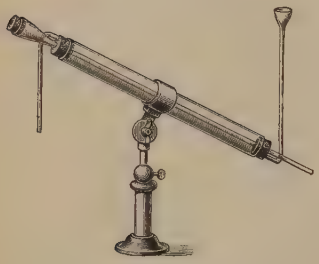

Fig. 2.

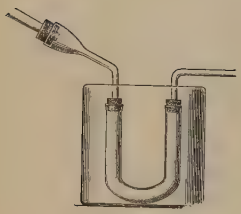

Fig. 3.

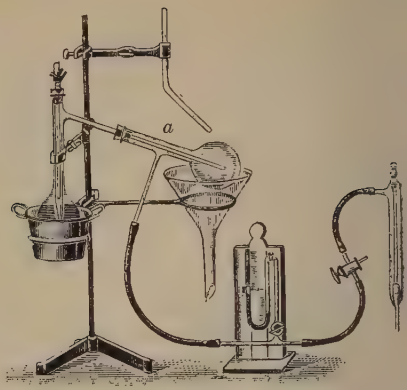

Fig. 4.

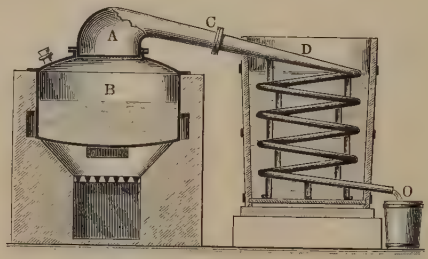

Fig. 5.

Linnemanns apparat.
Fig. 6.

Glinskys apparat.
Fig. 7.

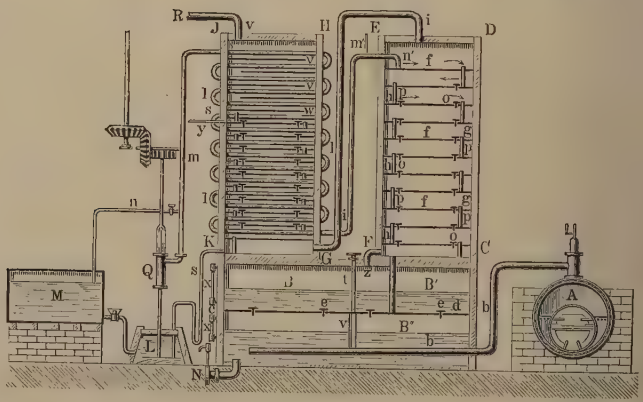

Fig. 8.

ätskan på kammarbottnen, så snart denna uppnått
a viss nivå. Rektifikatorn är analogt konstruerad
sin nedre del; dess öfversta kamrar *v* ha blott
t stort hål i botten. Från kärlet M inpumpas
en vätska, som skall rektificeras, i ett långt rör
. I en mängd vindningar passerar detta alla rek-
fikatorns kamrar och verkar här afkylande på de
ötande ångorna samt mynnar slutligen öfverst i
nalysatorn. I bottnen på analysatorn inström-
ar samtidigt ånga från ångpannan *A* och för
ed sig de flyktigaste beståndsdelarna af den ned-
nnande vätskan, hvarpå ångan inledes i rektifika-
rns nedre del. Här kondenseras på nyss angifvet
ätt de minst flyktiga delarna genom röret *m*, tills
utligen den rektificerade produkten upptill utström-
ar genom R till kylapparaten. H. E.

Destinatiōn (se Destinera), afsändning (af
aror eller fartyg). — Destinationsort,
stämmelseort.

Destinatär (fr. *destinataire*), brefemottagare,
dressat.

Destinatör (fr. *destinateur*), brefafsändare.

Destinēra (lat. *destinare*, eg. fästa; fastställa),
estämma, ämna (till); *hand.*, afsända som frakt till
ppgifven mottagare eller låta (ett fartyg) afgå till
estämd ort.

De'stinn, Emmy, tysk operasångerska, f. 1878
Prag, hette egentl. Kittl, men antog namn efter
n sånglärarinna fru Löwe-Destinn. Sedan sin debut
om *Santuzza* (1898) tillhör D. hofoperan i Berlin.
on har en ovanligt stor sopranröst med jungfrulig
riskhet i klangen, en grundlig musikalisk utbild-
ing (hon var först violinist) och äfven gynnsamma
ttre gåfvor för högdramatiska sångroller. Vid
Vagner-festspelen i Baireuth 1901 sjöng hon *Senta*.
land hennes öfriga roller märkas *Carmen*, *Eva*,
edda, *Mignon*, *Valentine* och *Agatha*. E. F—t.

Destinon. Se Gräddsättning.

Destouches [dätōʃ], André Cardinal,
ransk operakompositör, f. 1672 i Paris, d. 1749
ärst., efterträdde Lully i Ludvig XIV:s gunst och
lef 1697 öfvermusikintendent samt 1713 general-
nspektör öfver Operan i Paris. Af hans 11 operor
ch baletter äro *Issé* (1697) och *Omphale* (1701)
yutgifna i "Chefs d'oeuvre classiques de l'opéra
rançais".

Destouches [dätōʃ], Philippe Néricault,

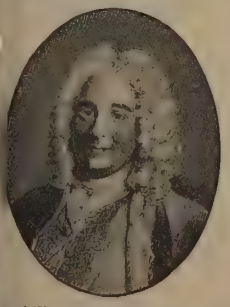

fransk lustspelsförfattare, f. 1680, d. 1754. Han lär ha fört ett äfventyrligt lif under sin ungdom (som soldat eller ambulerande komediant), men kom sedan upp sig, var 1717—23 legationssekreterare i England, invaldes i Franska akad. (1753), blef förmögen och omhuldades på alla vis af de makthafvande. Han skref en mängd teaterstycken, af hvilka ätskilliga äro öfversatta till svenskan. De förnämsta bland dessa äro *L'ingrat* (1712; "Den otacksamme eller för sin falskhet bedragne cavalleren", 1775), *L'irrésolu* (1713; "Den willrådige Stockholms cavalleren". 1755; uppf. 1778), *L'obstacle imprévu, ou l'obstacle sans obstacle* (1718; "Hinder utan hinder", 1776), *Le philosophe marié* (1726), *Le glorieux* (1732; "Den högfärdige", på vers, 1818), hans hufvudverk och en af det 18:e årh:s bästa sedekomedier, och *La fausse Agnès, ou le poëte campagnard* ("Det oskyldiga bedrägeriet". öfv. af D. G. Björn, uppf. 1787; "Landtpoeten, eller det oskyldiga bedrägeriet", öfv. af L. Hjortsberg 1834). (S. S—n.)

Destouches [dätōʃ], egentl. Detouche [dətōʃ], Paul Émile, fransk målare, f. 1794, d. 1874, egnade sig först åt historiemåleriet, men vann sedermera sina lagrar på den borgerliga genrebildens område. *Den fallna dotterns återkomst till föräldrahuset* (1827) och *Kärleken som läkare* m. fl. af hans arbeten fingo en vidsträckt spridning genom gravyrer.

D'Estournelles de Constant [dästornä'l də kåstä']. Se Estournelles.

Destra l. De'stra māno, it., *mus.*, högra handen. Jfr Colla destra.

D'Estrées [dästrē], fransk släkt. Se Estrées.

Destroyer [distrāi'ə], eng. ("förstörare"), *sjöv.* 1. Kollektivbenämning på det fartygsslag, som hos oss sedan 1901 benämnes jagare (se d. o.).

2. Namn på en af John Ericsson i slutet af 1870-talet konstruerad torpedbåt, ett 33 m. långt och 3 m. bredt, delvis pansradt fartyg, som med krut i en tub under vattnet afsköt en med omkr. 100 kg. dynamit laddad, mycket långsträckt träprojektil. Ehuru denna erhöll stor utgångshastighet, var dess porté dock obetydlig i jämförelse med den "självgående" torpedens. Beskrifning å denna destroyer förekommer bl. a. i "Tidskrift i sjöväsendet" (1880, s. 380—384). H. W—l.

Destruktiōn (af lat. *destru'ctio*, nedrifvande), tillintetgörelse, upplösning.

Destruktionsanstalt (se Destruktion) har till ändamål att oskadliggöra kasserade, till föda otjänliga födoämnen af animaliskt ursprung (kött, fläsk, fisk o. s. v.) samt djurkadaver eller delar däraf (hästar, nötkreatur, hundar, kattor, råttor o. s. v.). De nämnda ämnena kokas i stora kokapparater, med ånga under högt tryck, och det af dem alstrade köttmjölet användes till gödningsämne eller (med tillsats af potatis o. d.) till föda åt svin och höns, medan fettet går till tvål- och såpfabrikation. I Sverige finnas af städerna uppförda och underhållna destruktionsanstalter vid slakthusen i Göteborg och Malmö och, sedan 1906, i Stockholm (vid Löfsta).

Destruktiv (af lat. *destru'ere*, nedrifva), förstörande, nedrifvande, ödeläggande.

Destur. Se Dastoor.

Destutt de Tracy [dästy'tt də trasī], Antoine Louis Claude, grefve, fransk filosof, f. 1754 i Paris, d. 1836, vardt öfverste vid infanteriet 1776 och invaldes 1789 i riksdagen. I konstituerande nationalförsamlingen fick han snart afsmak för ytterlighetsmännen, hvarför han 1792, efter att en kort tid hafva fört befäl öfver nordarméns kavalleri, lämnade Frankrike med sin vän La Fayette. Han återvände snart och hölls i fängelse ett år, tills Robespierres fall (juli 1794) befriade honom. Han blef 1795 led. af Institutet. Under Napoleons regering var D. senator (han hörde emellertid till de af själfhärskaren afskydde "ideologernas" krets) och

blef 1814 pär, men tillhörde alltjämt oppositionen och tvekade ej att 1830, nästan blind, kämpa med på barrikaderna. D. var sedan 1808 medlem af Franska akad. En fulländad ädling äfven till karaktären, fann han dock tillfredsställelse i sina läromästare Condorcets och Cabanis' utprägladt sensualistiska tankeriktning, hvilken han konsekvent utvecklade. D:s förnämsta arbete är *Éléments d'idéologie* (4 bd, 1817—18; ny uppl. 1824—25), ett försök att på förklaringen af själsverksamheten tillämpa ett rent naturvetenskapligt förfaringssätt. Vidare må nämnas hans berömda *Commentaire sur l'esprit des lois de Montesquieu* (1817; flera uppl.).

Desük (Dessûk), stad i nedre Egypten, prov. Charbije, på östra stranden af Nilens Rosettearm, 40 km. s. ö. om Rosette. Järnvägs- och ångbåtsstation. 11,878 inv. (1897). Med orätt har man förr identifierat ruinerna vid D. med Naukratis, ty prof. Flinders Petries utgräfningar hafva ådagalagt, att Naukratis låg tämligen långt från D. vid Nebîre, v. om Nilen (se Petrie, "Naukratis", 1886).

Desulfuratiōn (af lat. *de* som upphäfvande prefix och *sulfur*, svafvel), *bot.* Se Svafvelbakterier.

Desultōrisk (af lat. *desultor*, konstryttare, som hoppar från den ena galopperande hästen till den andra eller hoppar af och springer bredvid hästen), som ej håller sig till saken, afvikande än hit, än dit, planlös; vankelmodig, ostadig, vittnande om brist på uthållighet.

Desunērade greker (Disunerade greker) l. Icke-unerade greker, *teol.*, de grekisk-katolske kristne l. den ortodoxa grekiska kyrkans medlemmar, hvilka icke, i likhet med de s. k. unerade grekerna, anslutit sig till den romersk-katolska läroupfattningen i fråga om den helige andes utgående äfven af sonen och ej heller erkänna påfvens andliga öfverhöghet. J. H. B.

Desv., vid växtnamn förkortning för franske botanisten Auguste Nicaise Desvaux, f. 1784, d. 1856 som föreståndare för botaniska trädgården i Angers, författare till *Traité général de botanique* m. m.

Desvaux [dävå], August Nicaise. Se Desv.

Des Vergers [dävärʃē], Marie Joseph Adolphe Noël, fransk orientalist, f. 1805, d. 1867, genomreste 1842 Syd-Italien och Sicilien för att anställa forskningar rörande normannernas bosättning i dessa trakter, företog sedan resor i Grekland och orienten och egnade slutligen tio år af sitt lif åt studier af etruskiska fornlämningar. — D. utgaf de af fransk öfversättning och noter beledsagade upplagorna af Abu-l-fidäs "Vie de Mohammed" (1837) och Ibn-Chaldûns "Histoire de l'Afrique sous la dynastie des aghlabites" (1841) samt författade *Histoire de l'Arabie* (1847). *L'Étrurie et les étrusques* (1862—64), hans förnämsta arbete, äfvensom en mängd viktiga artiklar i "Nouvelle biographie générale".

Det., *språkv.*, förkortning för determinativ.

Détaché [detaʃē], fr. (eg. lösryckt), *mus.*, staccato (se d. o.) på stråkinstrument.

Detachema'ng l. Detachemeˊnt (fr. *détachement*), *krigsv.*, en större eller mindre truppstyrka, som för ett visst ändamål (se Detachera) blifvit afskild från en härafdelning.

Detachēra (fr. *détacher*, afskilja), lösgöra; afskilja, göra fristående (jfr Detacherad verk); *krigsv.*, från en truppafdelning, förband (division) e. d., för något visst ändamål och för en kortare tid afskilja en större eller mindre del, ett detachemang, hvars befälhafvare får en mer eller mindre bindande instruktion, men inom däruti angifna gränser handlar självständigt. Ett detachemang utsändes vanligen för att rekognoscera, oroa eller vilseleda fienden, bemäktiga sig en viktig punkt, skydda flankerna af egen här, indrifva rekvisitioner och kontributioner eller hindra indrifvandet af sådana, skydda eller anfalla sändningar o. s. v. En allmän regel vid detachering är att man dels bör detachera så litet styrka som möjligt, dels ej onödigtvis spränga sönder bestående truppenheter. Detachemang, som skall utveckla självständig verksamhet, sammansättes vanligen af alla vapenslag. Jfr Krig. G. U.

Detachērade verk, *fortif.*, sådana framför kärnfästningen framskjutna smärre, men dock starka befästningar, som i olikhet med utanverk ej stå i omedelbart sammanhang med fästningen och därför måste ega en viss grad af självständighet. Det yttersta måttet för framskjutningen är uppnådt i den moderna fortgördelns afstånd från kärnfästningen. Detacherade verk tvinga den anfallande till vidare cernering och till belägringsbatterierna byggande på längre afstånd från kärnfästningen. Jfr Bastion, Fort, Fästning och Fästningskrig. L. W:son M.

Detaille [dəta'j], Édouard Jean Baptiste, fransk målare, f. 1848 i Paris, blef 1863 lärjunge hos Meissonier, debuterade på salongen 1867 med *Ett hörn af ateljén*, utställde 1868 och följande år taflor ur militärlifvet och deltog 1870—71 i det fransk-tyska kriget, som gaf honom en ny motivkrets, hvilken han sedan flitigt odlade. Jämte Neuville blef han ansedd som den främste bland "les jeunes peintres militaires". Hans bästa krigstafla, *Les vainqueurs*, refuserades på högre order 1872, men belönades; *På reträtt* (1873) ådrog sig allmän uppmärksamhet, och sedermera voro hans taflor de, som på utställningarna ifrigast söktes af publiken: *Kyrassiärer i marsch-marsch* (1874), *Regemente, som passerar* (1875), *Rekognoscering* (1876), *Honnör för de sårade* (1877), *Champigny försvar* (1879), *Utdelning af fanor* (1881), *Aftonen vid Rezonville* (1884), *Drömmen*, stor nattlägerscen (1888, Luxembourg-museet), *Första husarregementets charge 1807* (1891, jämte flera i statens ego), *Garnisonen i Huningue aftågar* (1892, Luxembourg). Efter att ha deltagit i en expedition till Tunisien målade D. bataljer äfven därifrån, och under en tids vistelse i Ryssland målade han en serie bataljer för kejsar Alexander III:s räkning. Tillsammans med Neuville målade han två panoramor med ämnen ur fransk-tyska kriget. D. har

at äfven porträtt (*prinsen af Wales* m. fl.). Hans gare krigstaflor äro liffulla och rörliga, hans re *Drömmen*, *Revyn i Châlons för ryske tsaren* 98 m. fl.) ganska banala bravurstycken. Hans ste större målning är den i Panthéons absid upp- a triptyken *Åran* (i skiss utställd 1904, färdig 5). D. har ock lämnat teckningarna till det stora tet "L'armée française, types et uniformes" od, folio, 1885—88). I Luxembourg finns äfven ofta reproducerade akvarellen *Invigningen af a operan i Paris* (1877). Bland hans målningar l cke-militära motiv märkes *Pliktens offer* (till ndkarens heder 1894). Jfr Vachon, "Detaille" aktverk 1897). G—g N.

Deta'lj (fr. *détail*, af *détailler*, eg. skära i bitar), kildhet, smådel, smärre parti af ett helt, särskild ständighet, biomständighet; *sjöv.* Se Detaljficer. — Detaljēra, uppräkna styckevis, ständigt eller utförligt framställa.

Detaljhandel (se Detalj), *nationalek.*, handel matt. kramhandel, minuthandel, i motsats till osshandel eller partihandel. Intill aste tider har detaljhandeln egt två kännerken, som böra hållas åtskilda, nämligen det ena sälja varor för omedelbar förbrukning och i små ntiteter, det andra att driiva denna handel i förelsevis liten skala, med liten omsättning och d ett begränsadt antal artiklar. Genom uppnsten af såväl konsumtionsföreningar n stormagasin har emellertid uppstått en rhandel i detalj; och de vanlige detaljhandlarna erhållit farliga konkurrenter, som genom en ofta ntlig omsättning nedbringa driftkostnaderna i cket hög grad och därför äro i stånd att lämna rorna till långt billigare pris. Nationalekonomiskt detta uppenbarligen en stor vinst, då mycket ete därigenom inbesparas. — Det har ofta visat , att den fria konkurrensen på detaljhandelns omde framkallat stor ökning af detaljisternas antal. ndre omsättning måste då falla på hvarje handnde, hvilket genast medför en ökning af hans driftstnader; och då därtill hvarje handlande fortrande måste lefva af sin vinst, blef följden af ndelns frigifvande ofta en prisstegring i stället för prissänkning. Att priserna i längden kunna hållas ppe, beror åter på den betydelse afståndet spelar detaljhandeln, i det de flesta människor som regel pa sina nödvändighetsartiklar i den butik, som är m närmast. Under dessa förhållanden kan man ppast säga, att de nationalekonomiska "lagarna" r prisbildningen ega tillämpning på den vanliga taljhandeln, i det skillnaden ofta är oproportionerligt stor mellan varans pris och dess produktionsstnad. — En annan fara, som detaljhandeln visat g medföra både på landet och i städerna, är konmtionskrediten, som ofta innebär befolkningens onomiska beroende af handelsmännen och ett utedt ocker-system. — Å andra sidan ha detaljandlarna på många håll sammanslutit sig. De ha därvid dels det nyttiga syftet att hindra en inördes illojal konkurrens och kunna stundom genomriiva exempelvis samma stängningstid för alla; dels ända de sig äfven mot storhandeln på området och a därvid på vissa ställen, särskildt i Tyskland, llvunnit sig statsmaktens hjälp mot stormagasin och onsumtionsföreningar. Se vidare Kooperation ch där meddelad litteratur. Om detaljhandel af brännvin se Brännvinslagstiftning, sp. 442—443. E. Hkr.

Detalji'st, person, som idkar detaljhandel (se d. o.).

Deta'ljofficer, *sjöv.*, officer eller mariningenjör, som å svenskt örlogsfartyg utsetts af fartygschefen till biträde åt sekonden vid tillsyn af fartygets detaljer: nämligen 1:a detaljen, omfattande artilleri- och skepparuppbörderna (artillerioffícern); 2:a detaljen, omfattande torpeduppbörden (torpedofficern); 3:e detaljen, omfattande styrmansuppbörden (navigeringsofficern); 4:e detaljen, omfattande proviant-, beklädnads- och utredningsuppbörderna (proviantofficern); och 5:e detaljen, omfattande maskin- och timmermansuppbörderna (fartygsingenjören). H. W—l.

De te fābula narrātur, lat., "historien handlar om dig" (*mutato nomine*, d. v. s. med förändradt namn), ett ofta använd citat ur Horatius' "Satiræ", I, 1, v. 69—70.

Detektiv (af lat. *dete'gere*, aftäcka, uppdaga), egnad att leda till uppdagande af förbrytelser eller upptäckande af förbrytare eller afvärjande af brottsliga anslag; tjänsteman i detektiva polisen (se Polis).

Detektivkāmera kallas en sådan fotografisk kamera, med hvilken man obemärkt kan fotografera gatuscener, personer etc. Kameran göres så liten som möjligt, och man ger den ett sådant yttre (t. ex. formen af en bok, af en reskikare), att dess funktion är dold, eller placerar den så under rocken, att endast objektivet framsticker genom ett knapphål. J. Htzg.

Dete'ktor (af lat. *dete'gere*, afslöja, uppdaga), *elektrot.*, en af Marconi uppfunnen apparat, hvilken tjänstgör som mottagare vid trådlös telegrafering. Den består af en järnkärna, som man bibringar långsamt varierande magnetism genom rotation af en stålmagnet; kärnan är försedd med två lindningar, den ena i förbindelse med mottagningstråden, den andra verkande på en telefon, i hvilken tecknen kunna afhöras. Verkan beror därpå, att järnets hysteresis minskas under inflytande af de elektriska vågorna. A. E—m.

Detentiōn (af lat. *detinēre*, tillbakahålla, fasthålla), innehafvande af en sak; besittning. — Detentionsrätt, *jur.*, af äldre juridiska författare använd beteckning för retentionsrätt i inskränktare bemärkelse. Se Retentionsrätt. L. A.

Determina'nt (af lat. *determinäre*, bestämma, af *te'rminus*, gräns). 1. *Biol.* Se Descendensteori, sp. 201 ff. — 2. *Mat.* En vid beräkningen af de obekanta i ett system af lineära ekvationer (ekvationer af första graden) erhållen talförbindelse, som utgör en viss funktion af de i systemet ingående koefficienterna. Om man beräknar de obekanta, x och y, ur ekvationssystemet

$$a_1x+b_1y=u_1,$$
$$a_2x+b_2y=u_2,$$

så erhålles vid lösning:

$$x=\frac{u_1b_2-u_2b_1}{a_1b_2-a_2b_1}$$
$$y=\frac{u_2a_1-u_1a_2}{a_1b_2-a_2b_1}$$

Den gemensamma nämnaren, hvars termer utgöras endast af produkter af de obekantas koefficienter,

kallas systemets determinant och betecknas kortligen med

$$\begin{vmatrix} a_1 , b_1 \\ a_2 , b_2 \end{vmatrix}$$

Äfven de två täljarna äro determinanter och identifieras med nämnaren därigenom, att man i den första sätter a_1 , a_2 och i den andra b_1 , b_2 i stället för u_1, u_2. Detta lagbundna förhållande mellan de obekanta och deras koefficienter i en ekvation af första graden gaf uppslaget till den teori, som kallas determinant-teorien och hvars förnämsta uppgift är att gifva en systematisk regel för elimination mellan ekvationerna i ett lineärt ekvationssystem. Determinanterna äro uppfunna af Leibniz och sedan oberoende af Cramer (d. 1752). Den fullständiga teorien är utbildad af Cauchy (d. 1857), hvarjämte Jacobi (d. 1851) visat dess ofantliga nytta och vikt inom de flesta delarna af matematiken. Determinantteorien, om hvilken bl. a. G. R. Dahlander skrifvit, har på senare tid utvidgats till att omfatta ekvationssystem med oändligt många obekanta, hvartill svensken H. v. Koch i väsentlig mån bidragit. A. M—y. (I. F.)

Determinativ (af lat. *determinare*, bestämma), bestämmande. — Determinativa pronomina, ofta benämning på sådana pronomina, som hänvisa på en efterföljande bestämning (bisats). Se Pronomen.

Determinera (af lat. *determinare*, bestämma), fastställa, afgöra, bestämma.

Determinism (af lat. *determinare*, bestämma), *filos.*, är den åsikt, som anser, att hvarje viljeakt är bestämd af de gifna orsakerna, och som sålunda förnekar viljans frihet i bemärkelsen af en förmåga att genom egen makt under de gifna yttre och inre förutsättningarna kun a handla på olika sätt. Den motsatta åsikten är *indeterminism* (se d. o.). — Den naivaste formen af determinism är *fatalismen* (se Predestination), som anser allt förutbestämdt af ett oblidkeligt öde. Under inflytandet af en religiös lifsåskådning tager denna åsikt formen af *predestinationslära* (se d. o.), såsom hos Augustinus, hvilken i stället för ett blindt öde sätter en gudomlig försyn såsom alltings allsmäktige ledare. Under inflytande återigen af naturvetenskapliga tankevanor tager determinismen formen af en *mekanisk determinism*, som anser människan såsom en lekboll för de yttre omständigheter och inre motiv, som ej blott bestämma viljan, utan frambringa den såsom ett resultat af den mekaniska kausaliteten. Följdriktigt leder en materialistisk världsuppfattning till denna art af determinism. En mera *psykologisk determinism* förbiser ej den egendomliga art af kausalitet, som höjer personligheten öfver naturmekanismen, utan erkänner jaget själft såsom den mer eller mindre konstanta faktorn i viljekausaliteten (åsikten kallas ock därför stundom för *autodeterminism*); men äfven denna åsikt, som gifver en bättre förklaring af det moraliska ansvaret än de föregående formerna af determinism och som i viss bemärkelse kan erkänna faktum af viljans valförmåga, förnekar dock möjligheten af ett orsakslöst viljande. Den enskilda viljeakten är äfven enligt denna åsikt med nödvändighet fullständigt bestämd af de gifna orsakerna, och viljans frihet kan af den erkännas endast i betydelsen af frihet från nödgande yttre orsaker eller en moralisk frihet, bestående i en öfvervikt för den konstanta karaktären och de af förståndet pröfvade medvetna motiven öfver de tillfälliga impulserna och de mera omedvet drifterna och begären. — De argument, som plä åberopas för determinismen, kunna indelas i: *teologiska* argument, som utgå från Guds allmakt o allvetenhet, som förmenas ej lämna någon plats f en den mänskliga viljans egen makt och omöjliggö ett handlande på annat sätt än det af Gud föru sedda (däremot gör indeterminismen gällande, Gud och den mänskliga viljan ej på detta sätt tänkas i ett yttre förhållande till hvarandra och Guds vetande är tidlöst och sålunda ej innebär någ före och efter); 2. *statistiska* argument, som stöd sig på moralstatistikens upptäckt af konstanta lag äfven för mänskliga handlingar, så snart man blo opererar med tillräckligt stora tal (däremot invände att dessa lagar ej gälla de enskilda fallen och lämn så pass stora växlingar i antalet fall, att därigeno ett spelrum finnes för den fria viljans insatser, und det att den relativa likformigheten, som statistis kan konstateras, låter sig förklaras ur motivens me bestämmande betydelse äfven för en fri vilja); *naturvetenskapliga* argument, som utgå från kaus litetens undantagslösa giltighet (hvaremot indete minismen ej kan finna någan annan utväg än a fatta tiden, liksom rummet, såsom ett fenomena uppfattningssätt hos människan och friheten såso ett genombrott af ett evighetslif, som ej vet af någ före och efter); 4. *psykologiska* argument, som a tingen hänvisa till viljans bundenhet af förståndet - *intellektualism* — eller af känslan — *emotionis* (hvaremot indeterminismen söker försvara vilja själfständighet, — *voluntarism*); 5. *moraliska* arg ment, som utgå därifrån, att en orsakslös vilja mås vara moraliskt oansvarig (hvaremot tvärtom indete minismen söker göra gällande, att en vilja, som bunden af sin natur och omständigheterna, ej ”r för” att hon handlar så eller så, hvarför determ nismen väl kan göra karaktären ansvarig för de andel i den enskilda handlingens orsakande, m gör människan oansvarig för sin karaktär). — Pr blemet om viljans frihet framträdde egentligen ic för antikens tänkare; men Sokrates’ och Plato betonande af att ”den, som vet det rätta, gör d rätta” skulle konsekvent hafva ledt till intellektu listisk determinism, liksom stoikerna i sin religiö metafysik hyllade en fatalism, som emellertid står strid mot deras intresse för den vises själfständigh och själftillräcklighet. Med kristendomen och de syndmedvetande blef däremot frågan om frihet o nödvändighet ett grubbelproblem, i hvars diskut rande nästan hvarje filosof måste taga parti. Ino skolastiken förfäktade Tomas från Aquino ett d terministiskt åskådningssätt. Inom den äldre met fysiken i modern tid är Spinoza representant för d mest utpräglade determinism. Kant erkänner dete minismens undantagslösa berättigande inom fenome världen, men anser pliktmedvetandet förutsätta fri vilja i noumenvärlden. Flertalet framstående nutida filosofer förfäktar en psykologisk determinis som t. ex. försvaras af Höffding både i hans ”Etik och hans ”Psykologi”. Men äfven den motsat åsikten har fortfarande framstående försvarare, s som t. ex. i den amerikanske psykologen Willia James. Inom den svenska litteraturen har A. Her lin utvecklat determinismens åskådningssätt i si arbete ”Tillräknelighet och själssjukdom” (1904

Jfr Frihet. S—

Detestābel (lat. *detestābilis*), afskyvärd, vederstygglig, usel.

Det-går-an-striden kallas stundom den häftiga polemik och journalistiska fejd, som uppstod med anledning af K. J. L. Almquists berättelse "Det går an" (1839), i hvilken man fann ett angrepp på det bestående formerna för äktenskapet. Nästan hela den svenska pressen deltog i polemiken om detta ämne, och ett stort antal motskrifter offentliggjordes af V. F. Palmblad, A. Blanche, J. A. Snellman m. fl. I samband med denna strid står också det lifligare intresse för äktenskapsproblemens behandling inom skönlitteraturen, som är märkbart på 40-talet. Jfr art. K. J. L. Almquist, sp. 676—677, och J. Mortensen, "Från Aftonbladet till Ja rummet" (1905). R—n B.

Detlef, Karl, pseudonym för tyska författarinnan Klara Bauer (se d. o.).

De'tmold [-målt], hufvudstad i furstendömet Lippe, vid floden Werre, i en vacker nejd vid östra foten af Teutoburgerwald. 11,968 inv. (1900). D. har omkr. 1500 byggdt residensslott, ett nytt palats med park, ett gymnasium med realskola, lärarseminarium, döfstumanstalt, flera praktiska skolor, bibliotek (100,000 bd) och naturhistoriskt museum. Tillverkning af tobak och cigarrer, käx, möbler, m. m. — Emellan D. och Horn, på Winnfeld, stod enligt den vanligaste åsikten Varusslaget (9 e. Kr.). Vid Grotenburg, 5 km. s. v. om D., står 1875 aftäckta Arminiusmonumentet (se fig. till A. Arminius), till minne af segern. Karl den Store vann vid D., som då hette Thiotmalli ("folkstol"), en seger öfver sachsarna 783. D. fick stadsrätt mellan 1283 och 1305 och är sedan 1501 residens för en linje af huset Lippe.

De'tmold [-målt], Johann Hermann, tysk filologitiker, f. 1807 i Hannover, d. därstädes 1856. Var först advokat, men egnade sig samtidigt åt språkstudier och utgaf 1833 *Anleitung zur kunstmässigen Interpunction*. Efter hannoveranska grundlagens upphäfvande (1838) valdes han till deputerad och deltog sedan ifrigt i det passiva motståndet mot den nya författningen. Till följd däraf blef han 1843 dömd till betydliga böter och utgaf för att anskaffa dem s. å. sina *Randzeichnungen*, hvilka räknas bland mästerstyckena på den finare satirens område. 1848 valdes D. till representant i tyska nationalförsamlingen, där han inom kort blef medlem af författningsutskottet och en af yttersta högerns främste män. Sina motståndare förbittrade han genom den 1849 utgifna satiren *Thaten und meinungen des Herrn Piepmeyer*. Trots all ovilja erhöll han i maj 1849, efter Gagerns afgång, uppdrag att bilda en ny ministär samt blef därvid själf justitieminister och öfvertog kort därpå äfven inrikesportföljen. Han tog sedermera ständ mot alla misstroendevota, tills riksföreståndaren frivilligt (21 dec. 1849) öfverlämnade sin makt i händerna på förbundscentralkommissionen. D. återvände då till Hannover. 1850—51 deltog han som hannoveranska regeringens ombud vid tyska förbundsdagen i Frankfurt a. M.

Detonātion (jfr Detonera). 1. *Kem.* En af mer eller mindre häftig knall samt vanligen af ljus och värmeutveckling åtföljd explosionsartad kemisk förening eller sönderdelning. Se vidare Explosion och Krut. P. T. C.*

2. *Krigsv.* Den process, som ett explosivt ämne undergår, då det förbrinner så hastigt, att förbränningstiden ej kan mätas. Antändningen sker på mekanisk väg genom slag, oberoende af det detonerande ämnets uppvärmning, och fullbordas *samtidigt* i ämnets alla delar, de inre såväl som de yttre. Det är här icke frågan om en antändning i vanlig mening, utan om en vågrörelse, som genom slaget uppkommer i den detonerande massan. G. af Wdt.

3. *Mus.* Se Detonera, 2.

Detonātor (se Detonera), *krigsv.*, inrättning, som afser att bringa sprängladdningen i en *brisans*granat att detonera (bringa granaten till krevad). Brisanta sprängladdningar förbrinna nämligen, om de antändas med låga, såsom vanliga brännbara ämnen, t. ex. papper, och måste för att detonera utsättas för ett mycket kraftigt slag af ett hårdt föremål eller en het gas med högt tryck. Detta kan icke åstadkommas genom vanliga brandrör (se d. o.), utan lågan från detta måste först antända en i detonatorn befintlig, lifligt exploderande sprängsats, hvars sammansättning varierar i olika länder och i allmänhet hålles hemlig; genom dess åverkan bringas sedan granatens sprängladdning till detonation. En svartkrutsgranat behöfver icke detonator. G. af Wdt.

Detonēra. 1. (Af fr. *détoner*, af lat. *de*, ned, bort, och *tonāre*, dåna.) *Kem.*, förbrinna med knall.

2. (Af fr. *détonner*, af lat. *de*, ned ifrån, och grek. *to'nos*, ton), *mus.*, sjunga för lågt, sjunka ur tonen. Detta hos åtskilliga sångare vanliga fel beror på dåligt gehör, röstverktygens tillstånd (särskildt slapphet i dithörande muskler) eller felaktig sångmetod. — Detonatiōn l. Detonering, sjunkande ur tonen. A. L.*

Detouche [deto'ʃ], Paul Emile. Se Destouches.

Détrempe [detrā'p], fr., vattenfärg, limfärg. Se Temperamåleri.

Detrīt l. Detrītus (af lat. *dete'rere*, nöta af), lämningar efter en förstörd kroppsdel, t. ex. afstötta delar af hud och bindväf, framkommande ur en såryta, smådelar af en krossad blåssten o. s. v.

Detroit [ditrāi't, af fr. *détroit*, sund]. 1. Flod i Nord-Amerikas förenta stater, mellan S:t Clair-sjön och Erie-sjön en del af S:t Lawrences vattensystem, 45 km. lång, 5,5 m. djup, med en årlig trafik af 50 mill. ton. — 2. Största staden i staten Michigan vid Detroitflodens norra strand, strax nedanför S:t Clair-sjön. D. blef stad 1824, hade 1830 2,222 inv., 1870 79,577 och 1900 285,704 inv., däraf 96,503 voro födda i utlandet. D. har breda, trädplanterade gator och upplyses med elektriskt ljus från 45—53 m. höga stålstorn. Vid floden ligga kvarnar, varf, fabriker, spannmåls- och varumagasin samt Michiganbanans storartade godsbangård, bakom hvilken den vackra, ja delvis ståtligt bebyggda staden utbreder sig. På Belle Isle, genom en flodarm skild från staden, ligger en 300 har stor offentlig park med många täcka, i sitt naturtillstånd lämnade partier. En annan park (Grand Circus) ligger i stadens midt, och från den utlöpa breda, trädplanterade gator. Midt emellan floden och Grand Circus ligger Campus Martius, ett stort torg, vid hvilket ligga City Hall samt ett bibliotek (198,449 bd 1905). I D. finnas många kyrkor, bl. a. en berömd katolsk katedral. D., som är säte för en katolsk biskop, har äfven ett katolskt

seminarium och ett jesuitkollegium. Det eger ett museum, två operahus och flera andra teatrar. 1900 omfattade industrien 2,847 verk med 45,707 arbetare och ett tillverkningsvärde af 100,9 mill. doll. Mest betydande äro maskin- och metallfabrikationen, medikamenttillverkningen, tobaksfabrikerna, slakterierna (för export), kvarnarna och möbeltillverkningen. D. har den bästa hamnen vid de canadiska sjöarna och storartade dockor. Trafiken är ock utomordentligt liflig. Sammanlagda tontalet (50 mill. ton) af fartyg, som under de 7 månader sjöfarten är öppen passera D., går upp mot sammanlagda tontalet af årligen i London och Liverpool in- och utgående fartyg. D:s handelsflotta räknade 1900 246 fartyg om 157,533 ton. Handeln går hufvudsakligen till Canada; exportartiklar äro spannmål, trävaror, ull, kött och koppar. D. besöktes af fransmännen redan 1610, men först 1701 fick nybygget någon större betydelse, då Fort Pontchartrain byggdes. 1759 föll detta i engelsmännens händer. 1812 eröfrade dessa än en gång D., men förlorade det 1813. (J. F. N.)

Detronisatiön. Se Detronisera.

Detronisēra (fr. *détrôner*, af grek. *thro'nos*, tron), störta ifrån tronen afsätta. — Detronisatiön l. Detronisēring, afsättning, störtande från tronen.

De Troy [dətrŏa'], franska målare. Se Troy.

Detrusōrium (mlat., af lat. *detrūdere*, stöta ned), *läkek.*, ett instrument, som fordom nyttjades till att nedstöta kroppar, hvilka fastnat i svalget.

Dettern (Dättern), vik af Dalbosjön.

Dettifoss (''Dimpforsen''), i norra Island, ett af de förnämsta vattenfallen i Europa och utan jämförelse det väldigaste på Island, bildas af Jökulsá á Fjöllum. Sedan floden i sitt öfre lopp flutit öfver sand- och lavaslätter, bildas den 107 m. höga D. därigenom, att den stora vattenmassan plötsligt störtar ned i en väldig vulkanisk klyfta, som har en längd af 25 km. och ett djup af 100—150 m. Klipporna på ömse sidor bringas af fallets ofantliga tryck i en darrande rörelse.

De'ttingen, by i bajerska regeringsområdet Unterfranken, vid Main. 892 inv. (1900). De förbundna österrikiska och engelska härarna, under konung Georg II, segrade där 27 juni 1743 öfver fransmännen, under Noailles.

De'ttmann, Ludwig, tysk målare, f. 1865 i trakten af Flensburg, studerade i Berlin, uppträdde först som illustratör, sedan — påverkad af Max Liebermann — som landskaps- och figurmålare med moderna friluftsstämningar i olja eller akvarell: *Svår landning* och *Såningsman* (båda i Dresden-galleriet), *Vår i Grünewald* (Berlins nationalgalleri), *Den förlorade sonen* och *Den heliga natten* m. fl. I rådhuset i Altona har han utfört 4 väggmålningar med motiv ur stadens historia, däribland den liffulla kompositionen *Truppernas intåg*, sedt från ett hustak (fullbordade 1900). Samma år blef han direktör för akademien i Königsberg. På senaste tiden har han sökt en bred dekorativ hållning, exempelvis i stämningen *Frisisk sång* (två sjungande kvinnor på en äng, 1903), i skogs-, slätt- och solnedgångsmotiv (flera utställda 1905). I akvareller med motiv från de norditalienska sjöarna, *Tvätterskor vid Gardasjön* (utställd 1905) m. fl. har han visat en liffull och käck färgbehandling. D. är f. n. (1906) sysselsatt med tre dekorativa målningar för Tekniska högskolan i Danzig och har mottagit uppdrag att måla dyli i Tekniska högskolan i Königsberg. G—g

De'tto, it. (af lat. *dī'ctum*, sagdt). Se Dito.

De'ttweiler [-vajler], Peter, tysk läkare, sk pare af de tyska folksanatorierna, f. 4 aug. 18 i Wintersheim (Rhen-Hessen), d. 12 jan. 1904 Cronberg, grundlade i Falkenstein i Taunus 18 Tysklands första folksanatorium för tuberkul hvilket sedermera flyttades till Ruppertshain. 18 vardt han dirigerande läkare vid det storarta aktiesanatoriet i Falkenstein. Själf lungsikti pröfvade han på sig själf med framgång o angaf till stor del den vid lungsotssanatorier numera allmänt använda dietisk-fysikaliska ter pien (se Diet). D. utgaf bl. a. *Die behan lung der lungenschwindsucht in geschlossenen he anstalten* (1880; 3:e uppl. 1902), *Ernährungsther pie der phthise* (i Leydens ''Handbuch der ernä rungstherapie'', 1897, 2:a uppl. 1903) och *D hygienisch-diätetische anstaltsbehandlung der lunge tuberkulose* (1899).

De'tur (lat., af *da're*, gifva), ''må gifvas'', nyttj på recept (vanligen förkortadt till D.). — Detu signētur (lat.), ''må gifvas och bör skrifvas (på etiketten), nyttjas på recept (vanligen förkorta till D. S.).

Deucher [döj-], Adolf, schweizisk förbund president, f. 15 febr. 1831 i Steckborn, kanton Thurgau, studerade medicin och verkade som pra tiserande läkare först i sin hemtrakt, sedan i Frauc feld, tog därjämte liflig del i tillkomsten af Thu gaus nya demokratiska författning och invaldes 18 i kantonens regering. Af Schweiz' nationalråd v D. medlem 1869—73, invaldes där ånyo 1879 o blef 1882 nationalrådets president. 1883 invalc han i förbundsrådet som ledare af afdelningen handel, industri och åkerbruk. 1886, 1897 o 1903 har D. innehaft förbundspresidentvärdighete

Deukalion (grek. *Δευκαλίων*, lat. *Deucalio grek. myt.*, det grekiska folkets stamfader, son Prometheus med Klymene (eller med Hesione), v konung i det tessaliska Ftia och förmäld med Pyrrh Epimeteus' dotter. Då Zeus ville genom en vattuff förgöra hela det syndbesmittade människoslägt byggde D. på sin faders anvisning en farkost, hv han med sin maka dref omkring under nio dag hvarefter han landade på berget Parnassos (ell enligt en annan uppgift, på Otrys i Tessalien). anropade då Zeus eller enligt en annan sägen delfiska oraklet, som vid denna tid egdes af gudinn Themis, om råd och hjälp med afseende på fra bringandet af ett nytt människosläkte, och när h fått till svar, att han och hans maka skulle ka bakom sig sin moders ben, trodde han detta åsy stenarna såsom varande jordens, den gemensam moderns, ben. Denna tolkning bekräftade sig äfve ty de af D. kastade stenarna förvandlades till m och de af Pyrrha kastade till kvinnor. Med Pyrr hade D. sönerna Hellen och Amfiktyon samt dotte Protogeneia. A. M.

Deûle [döl], flod i Frankrike. Den rinner upp depart. Pas-de-Calais, flyter genom staden Lille o faller, vid belgiska gränsen, ut i Lys vid byn Deû mont. Längd 85 km. Floden är kanaliserad nästan hela sin längd.

Deulīno (Dyvlin), by i ryska guvern. Mosk n. om Moskva. Där ingicks 1618 ett stillestå

arigenom Ryssland afträdde Smolensk och Tjergov jämte några andra städer och områden till olen-Litauen.

Deuntzer [döjntser], Johan Henrik, dansk ttslärd och statsman, f. 20 maj 1845 i Köpenhamn, ef 1862 student, 1867 juris kandidat och 1872 ofessor vid universitetet. Han föreläste dels prit-, dels processrätt och var en af de förste profesrer, som utbytte det förr brukliga dikterandet d föreläsningarna mot friare föredrag. För detta idamål utgaf han en följd mindre, men utmärkta roböcker i nämnda fack för studenterna. D. har essutom författat mycket förtjänstfulla handböcker: *en danske familieret* (1882; 4:e uppl. 1899), *Den nske skifteret* (1885) och *Den danske arveret* 892, 2:a uppl. 1897), samt en framställning af . *Stampes levned* (1891). I ''Nordisk retsencyklodi'' (1878) skref han *Den nordiske familie- og veret*. 1878 blef han medlem af styrelsen för de rdiska juristmötena. 1888 deltog han för Danmark underhandlingarna med Sverige om ordnandet af edborgarrätten och den mellanfolkliga fattigvårdsyldigheten och 1900 i liknande underhandlingar n lifförsäkringslagstiftningen. 1892 blef han ledot af kommittén för rättsskipningens ombildning ch 1894 hedersdoktor. Dessutom visade han sig som duktig affärsman, vardt 1882 medlem och 1896 rdförande i styrelsen för ''Nyt dansk brandforsikngsselskab'' samt var 1897 medstiftare af det östiatiska kompaniet och vardt en af dess direktörer. edan 1883 uppträdde han i den liberala rörelsen ot ministären Estrup, men höll sig sedermera borta. et väckte därför någon förundran, att han i juli 901 kallades att bilda den första vänsterministären ch att öfvertaga platsen som konseljpresident och trikesminister. 1902 valdes han till folketingsman Sofus Högsbros krets. Som utrikesminister afslöt an traktaten med Nord-Amerikas förenta stater om e västindiska öarnas försäljning och inledde förandlingar om flera skiljedomstraktater. Då det i ec. 1904 uppstod en tvist inom ministären, visade an en mycket vacklande hållning i pur ifver att ålla ihop det hela och nödgades därför i jan. 1905 raga sig tillbaka med titel af geheimekonferensråd. E. Ebg.

De'us dat cui vult, lat., ''Gud gifver åt hvem an vill'', konung Erik XIV:s valspråk.

Deusdédit (lat., ''den gudaskänkte''. egentligen 'Gud gaf''), påfve, som invigdes 19 okt. 615 och fled 8 nov. 618. Om hans pontifikat är så godt om ingenting kändt. Till hans tid hafva åtskilliga äkta dekretaler hänförts. Han ärades efter sin död såsom helgon (åminnelsedag 8 nov.). T. H—r.

De'us ex ma'china, lat., ''en gud från maskien'', ett till ordspråk öfvergånget uttryck, som betecknar en omotiveradt uppträdande person eller oväntad tillfällighet, som författare begagna sig af för att lösa en invecklad intrig. Uttrycket härrör från det antika sorgespelet, i hvilket en från molnen, nedelst maskinerier, nedsänkt gud ofta lyckligt löste en konflikt, hvars lösning öfversteg mänskliga krafter (Herkules' uppträdande i ''Filoktetes'' och Aremis' i ''Ifigeneia i Tauris'').

De'us prote'ctor no'ster, lat., ''Gud vår beskyddare'', konung Johan III:s valspråk.

Deus Ramos [dēos], João de, portugisisk skald, . 1831, d. 1896, utmärkte sig som lyriker genom folklig enkelhet och synnerligen ren diktion. Samlingar af hans dikter äro *Flores do campo* (1869; 2:a uppl. 1876), *Ramo de flores* (s. å.) och *Folhas soltas* (1876). D., som idkat juridiska studier, verkade äfven inom journalistiken och (från 1868) såsom medlem af deputeradekammaren samt nitälskade för utbredande af folkupplysning.

Deussen [dö'js-], Paul, tysk universitetslärare, filosof och indolog, f. 1845 i Oberdreis, i preuss. Rhenprovinsen, promoverades 1869 till filos. doktor samt blef 1881 privatdocent, 1887 e. o. professor i Berlin och 1889 ord. professor i filosofi vid Kiels universitet. Han är anhängare af Schopenhauers filosofi, som han ger en egendomlig religiös vändning, i det att han fattar världsförnekelsens princip såsom en ''öfvervärldslig kraft'', hvilken han kallar Gud, ehuru han ej personifierar honom. D:s största betydelse är den att han förmedlat kännedomen om den indiska filosofien, och han torde därför hafva större betydelse inom indologien än den filosofiska vetenskapen. Arbeten rörande indisk filosofi äro: *System der Vedânta* (1883), *Sûtras d. Vedânta* (1887), *Allgemeine geschichte der philosophie mit besonderer berücksichtigung der religionen* (hittills 2 bd, 1894, 1899, behandlande Indiens filosofi, Veda och Upaniṣad), *''Sechzig Upanishads''* (öfv. o. kommentar., 1897), *Outlines of indian philosophy* (1900), *On the philosophy of the Vedânta in its relations to occidental metaphysics* (1903) och *Vedânta und Platonismus* (1905). Af andra filosofiska arbeten kunna nämnas: *Elemente der metaphysik* (1877, 3:e uppl. 1902), *Kategorische imperativ* (2:a uppl. 1903) och *Erinnerungen an Fr. Nietzsche* (1901). K. F. J. S—e.

De'us te'rminus, lat., *rom. myt.*, ''gränsgud''. Se Terminus.

Deut., förkortning af Deuteronomium (se d. o.).

Deut, ty., ett mynt. Se Duit.

Deuteragoni'st (grek. *deuteragonistēs*, af *dēu'teros*, den andre, och *agonistēs*, eg. täflingskämpe), i det forngrekiska dramat den skådespelare, som framställde de karaktärer, hvilka uppehöllo konflikten med styckets hufvudperson. Jfr Teater.

Deuteranōp (af grek. *dēu'teros*, annan, och *o'psis*, synförmåga). grönblind. Se Färgblindhet.

Deuteromyce'tes, *bot.*, detsamma som *fungi imperfecti*. Se Ascomycetes.

Deutero'nomium (lat., grek. *Deuterono'mion*, af *dēu'teros*, den andre, och *no'mos*, lag), en från Septuaginta upptagen benämning på 5 Mose bok. Namnet beror på ett missförstånd af denna öfversättning vid återgifvandet af den hebreiska texten i kap. 17: 18, där det är fråga om en ''afskrift'' af den ifrågavarande lagen, icke om en fri återupprepning af lagen (*deuteronomion*, en andra lag). D. innehåller tal och lagar, som läggas i Moses mun (kap. 1—30), samt berättelser om hans sista förordningar och afsked kort före sin död (kap. 31—34). Inom kap. 1—30 urskiljas kap. 12—26 såsom den egentliga lagkodex; det föregående bildar inledning (kap. 1—11) och det efterföljande (kap. 27—30) afslutning. Boken har säkert i sin nuvarande gestalt icke tillkommit på en gång och härleder sig icke från en hand, utan är troligen frukten af en hel skola. Beträffande dess ursprungliga omfattning och de i densamma

ingående äldre lagsamlingarna äro meningarna ännu delade inom den bibliska forskningen. Däremot är man i allmänhet fullt enig därom, att bokens första officiella framträdande stått i samband med konung Josias reformation af kulten (år 622 f. Kr., jfr 2 Kon. 22—23), och att den gifvit uppslaget eller programmet till denna reform (se Pentateuken och Pentateukkritik). Antagligen har D. tillkommit någon tid förut, t. ex. under Manasse eller Hiskia. Boken är ingen lagbok i uteslutande prästerlig anda; den vill lika mycket, om ej mer, gifva anvisningar för hela lifvets inordnande under sedligt religiös norm. Man kan därför med lika stor rätt beteckna den som profetisk, ty den gifver en kort sammanfattning af profeternas (Amos, Hosea, Jesaja m. fl.) predikan; profeternas tankar ha här fått lagbudets form. Bland dessa tankar må särskildt framhållas: Israels Gud är ett andligt, osinnligt väsen, därför till arten skild från alla andra gudar. Han har af fri kärlek utkorat Israel till sitt folk (ingått förbund med det) och fordrar därför dess fria, odelade kärlek tillbaka (kap. 6: 4 ff.). Han tål därför icke någon sammanblandning med kananeernas gudar (religionssynkretism), icke ens att dyrkas på mer än ett ställe (Jerusalem), därför att han på de många offerhöjderna rundt omkring i landet så lätt sammanblandas med de främmande gudarna. D. påverkar alltså kultens centralisering, kap. 12. Utom i tanken om Israels utkorelse (Guds förbund med det) framträder den nationella bestämdheten i kärleken till "detta goda land" (Kanaan). Jämte de religiösa plikterna betonas lika starkt, för att ej säga starkare, de etiska. Knappast någon skrift i hela G. T. är genomträngd af en sådan humanitet som D., omtanken om de fattige, rättlöse och plågade har präglat en stor del af dess föreskrifter, och hänsynen till privatlifvets lycka har fått behärska själfva krigslagens bud (kap. 20 och 24). Det bästa beviset på bokens höga andliga ståndpunkt är, att Jesus, om man får döma af hans citat, synes ha haft den till en af sina älsklingsböcker, och att han vid sammanfattningen af de två stora buden i lagen, på hvilka allting hänger, kan anknyta sig till densamma (jfr Matt. 22: 37 och 5 Mos. 6: 5). Den gammaltestamentliga ståndpunkten kommer emellertid tydligt till synes t. ex. däri, att kulten, som af profeterna betraktades såsom något indifferent, här blir något af Gud själf föreskrifvet, att löftet om hans nåd och välsignelse får formen af ett löfte om jordisk lycka för presterad laglydnad och hans straffande rättfärdighet gestalten af jordisk olycka och hemsökelse. Denna religiösa pragmatism har genom D:s inflytande fått en utomordentligt stor betydelse i Israels andliga lif, ty denna bok eller de män, som stått bakom densamma, ha såsom inga andra före dem i G. T. förmått att "bilda skola". Redaktionen af Domarboken, Konungaböckerna m. fl. bär tydliga spår däraf, ty här ha Israels yttre öden satts i ett bestämdt förhållande till dess ställning till Gud. Den judiska vedergällningsläran, som snart kom att gömma så många pinsamma problem för de enskilda fromma (jfr Jobs bok), har m. a. o. här tillämpats på folkets historia. D. har ock i ett annat afseende haft en stor betydelse: den är den första skrift (bok), som lagts till grund för ett förbund mellan Gud och Israel. Därigenom bildar den inledningen till den följande kanoniseringen af (hela) lagen, profeterna och hagiograferna. — Se vidare kommentarer på engelska af Driver (1902) samt på tyska af Steuernagel (1899) och Bertholet (s. å.). E. S—e.

Deuteropla'sma (af grek. *dēu'teros*, den andre, och *plasma*, det bildade) l. Deutoplasma, *embryol.* Se Ägg.

Deuteropri'sma (af grek. *dēu'teros*, den andre), *krist.*, en prisma med symbolen (100), d. v. s. med biaxlarna normalt mot ytorna. A. Hng.

Deuteropyramid (af grek. *dēu'teros*, den andre), *krist.*, en pyramid, hvars biaxlar sluta, ej i hörnen som hos protopyramiden, utan i midten af sidokanten (101). A. Hng.

Deuteroskopī (af grek. *dēu'teros*, den andre, och *skopēi'n*, se), "den andra synen", dels det slags hallucination, då en person tror sig se sin egen företeelse utom sig, dels det visionära sinnestillstånd, som på norska kallas *fremsynthed* och på engelska *second sight* (se därom Andeskådning).

Deutopla'sma. Se Deuteroplasma.

Deutsch [döjtʃ], Immanuel Oscar Menahem, tysk orientalist, f. 1829 i preussiska Schlesien, d. 1873 i Alexandria, fick 1855 anställning vid biblioteket i British museum (i London) och sysselsatte sig därefter ifrigt med arbeten öfver Talmud. 1867 offentliggjorde han i "Quarterly review" artikeln *The Talmud*, som inom ett år öfversattes på sex språk, bl. a. på svenska (två uppl. 1868). För "Chambers's encyclopædia" lämnade han 190 uppsatser. Efter hans död utgåfvos *Literary remains* (1874). D. var en grundlig kännare af sanskrit, kaldeiska, arameiska och feniciska.

Deutsch [döjtʃ], Rudolf von, tysk historiemålare, f. 1835 i Moskva, studerade vid Dresdens akademi från 1855, uppehöll sig 1863—66 i Italien, dit han för öfrigt ofta återvände, gjorde dessutom studieresor i Belgien och England samt slog sig ned i Berlin 1866. Han sträfvade i början efter sträng stilisering med hufvudvikt lagd på teckningen, men tillegnade sig sedermera en blomstrande kolorit. Såsom hans hufvudarbeten nämnas kartonger och penntecknings med ämnen ur den antika mytologien, såsom *Prometheus' fängslande*, *Den segrande Germania*, *Helenas bortröfvande* (i Berlins nationalgalleri). Hans genrebilder anses mindre framstående.

Deutsch-australische dampfschiffahrtsgese'llschaft [döjtʃ-], tyskt, 1883 grundadt rederibolag. Se Ångfartygslinjer.

Deutsch-Bleiberg [döjtʃ blajberg]. Se Bleiberg.

Deutsch-Brod [dö'jtʃbråt]. Se Brod och Německý-Brod.

Deutsche dampfschiffahrtsgese'llschaft Hansa [dö'jtʃe], tyskt, 1881 grundadt rederibolag. Se Ångfartygslinjer.

Deutsche dampfschiffahrtsgese'llschaft Kosmos [dö'jtʃe], tyskt, 1872 grundadt rederibolag. Se Ångfartygslinjer.

Deutsche freisinnige partei [dö'jtʃe], ty. Se Tysk-frisinnade partiet.

Deutsche gese'llschaft [dö'jtʃe], "tyska samfundet", ett 1862 i Stockholm stiftadt sällskap, som har till ändamål att främja umgänget mellan de i svenska hufvudstaden bosatta tyskarna samt inom sig vårda tysk sed och tyskt väsen. Styrelsen består af fem medlemmar.

Deutsche gesellschaften [dö'jtʃe], ty., ''tyska ällskap'', politiska föreningar, som 1814 bildades Rhenprovinsen och Nassau, hufvudsakligen på rund af väckelse från Ernst Moritz Arndt, som . å. utgifvit en skrift, ''Entwürf einer teutschen esellschaft'', hvari han uppmanade till bildande af atriotisk-moraliska föreningar. De undertrycktes anska snart såsom alltför radikala. Se Meinecke, Die deutschen gesellschaften und der Hoffmansche und'' (1891).

Deutsche Levante-linie [dö'jtʃe], tyskt, 1889 rundadt rederibolag. Se Ångfartygslinjer.

Deutsche Ostafrika-linie [dö'jtʃe], tyskt, 1890 rundadt rederibolag. Se Ångfartygslinjer.

Deutscher nationalverein [dö'jtʃer natsiånä'l-rajn]. Se Tyska nationalföreningen.

Deutscher orden [dö'jtʃer ården]. Se Tyska rden.

Deutscher protestantverein [dö'jtʃer pråtesta'nt-rajn]. Se Protestantföreningen.

Deutscher reichsanzeiger und königlich preuss-cher staatsanzeiger [dö'jtʃer], vanl. kallad eichsanzeiger, en i Berlin alla söckendagar kommande aftontidning, som utgör tyska riksrege-ngens och preussiska regeringens officiella organ. idningen innehåller legala kungörelser, utnäm-ngar, handelsregister o. dyl. samt en icke officiell delning, som upptager politisk öfversikt, meddelan-n i statistik, nationalekonomi, handel och näringar, rsnotiser, uppsatser om konst och vetenskap m. m. edaktionen sorterar under preussiska statsmini-eriet. Tidningen uppsattes 1819; den bar då mnet ''Allgemeine preussische staatszeitung'' och drade flera gånger titel, tills den 1871 erhöll n nuvarande.

Deutsche rundschau [dö'jtʃe ro'ndʃao], en sedan 874 i Berlin utkommande månadsskrift, som oparkt följer det samtida tyska kulturlifvets före-elser. Den har alltifrån sin början utgifvits af ulius Rodenberg.

Deutsche seewarte [dö'jtʃe śē-]. Se Meteoro-ogiska centralanstalter.

Deutsch-Eylau [döjtʃ-]. Se Eylau.

Deutsch-herren [döjtʃ-], ty., benämning på yska ordens (se d. o.) medlemmar.

Deutschkrone [dö'jtʃkråne], po. *Valcz*, stad i eussiska prov. Preussen, regeringsområdet Marien-rder. 7,278 inv. (1900). Gymnasium och ka-lskt lärarseminarium, maskinfabriker, ångsågar, ännvinsbrännerier m. m. Handel med trä och annmål.

Deutschmeister [dö'jtʃmajster], ty., den tyske ndtmästaren, en af de högst ställda ämbetsmännen om Tyska orden (se d. o.).

Deutsch-Oravicza [döjtʃ å'ravitsa]. Se Oraviczabanya.

Deutsch-Szászka [döjtʃ säska]. Se Szászkabanya.

Deutsch-Wagram [döjtʃ-]. Se Wagram.

Deutsch-Wilmersdorf [döjtʃ-], by och förstad till rlin, s. v. om staden, i regeringsomr. Potsdam, i Berlins ringbana. 30,671 inv. (1900). I D. nas två gymnasier och ett reformrealgymnasium, å barnhus och ett dårhus.

Deutz [döjts], förr stad i preussiska Rhenpro-nsen, sedan 1888 förenadt med Köln. D. hette s romarna *Di vitio*. Konstantin den store byggde här ett kastell för att försvara den af honom anlagda stenbron öfver Rhen. Men både kastell och bro förstördes i 10:e årh. Ett år 1003 grundadt benediktinkloster gaf orten större betydelse. Det ansågs höra under ärkebiskopens af Köln herravälde. 1632 blef staden befäst, men eröfrades af svenskarna. Efter freden i Nijmegen 1679 slopades fästningsverken, men återställdes efter 1816 af preussiska regeringen.

Deutzia [dö'jtsia], Thunb., *bot.*, växtsläkte af fam. *Saxifragaceæ*. Det innefattar ett fåtal arter, alla från Asien, hvilka utgöras af buskar med ovala eller lansettlika, sågade blad och vackra, hvita

Deutzia gracilis.

blommor. Ståndarnas strängar äro oftast vingade och i spetsen treflikiga, med knapp på mellanfliken. — Några arter odlas som prydnadsväxter i trädgårdar eller inomhus, t. ex. *D. crenata* Sieb. et Zucc. och *D. gracilis* Sieb. et Zucc. Båda arterna härstamma från Japan. De äro buskar med lansettlika, stjärnhåriga blad och utveckla på våren eller försommaren talrika klasar af hvita blommor. *D. gracilis* drifves ofta till blomning inomhus i februari. — Ståndare hörande till blommor af deutzia ha funnits inneslutna i Nord-Tysklands bärnsten, och blad af deutzia äro beskrifna från Japans yngre tertiärlager. Ldt. (G. L—m.) A. G. N.

Deux-battants [döbattä'], fr. Se Döbattang.

Deux-ponts [döpå'], det franska namnet på staden Zweibrücken.

Deux-Sèvres [dösävr], franskt departement. Se Sèvres.

Dēva, sanskr., betyder som adjektiv ”himmelsk, gudomlig”, som appellativ ”gud, gudamakt”, som terminus technicus vissa klasser af gudar (*Vicvē dēvās*). Ordets ursprungliga betydelse är ”lysande, himmelsk”; det hör till den indoeuropeiska roten *deiv* ”lysa” och är historiskt identiskt med lat. *deus* och *dīvus*, det fornisl. *tívar* ”gudar”. Fem. *dēvī* betyder gudinna och som nomen proprium = *Mahādēvī*, ”den stora gudinnan”, l. *Durgā* (se d. o.).

Devaerna voro ljusgudomligheter, dyrkade i det gamla hedniska Iran. Vid Zarathustras (Zoroasters) reform blefvo de betraktade som onda andar, och deras kult bekämpades af den nya, högre religionens anhängare. I den utförda zoroastriska teologien voro de otaliga devaerna och drujerna inordnade under ärkedjäfvulens, Ahrimans, regemente. — En och annan af de gammalpersiska devaerna, såsom Mithra, solguden, inkom sedan i den zoroastriska kyrkans tro och kult. Jfr Mazdeism och Zoroaster. K. F. J. N. S.

Deva. Se Chester 2.

Déva (ty. *Diemrich*), hufvudstad i ungerska komitatet Hunyad, i Siebenbürgen, vid Maros. 6,867 inv. (1900), ungrare, rumäner och tyskar. Liflig handel. Ofvanför staden, på ett brant trakytberg, ligga ruinerna af fästningen D., som spelat en roll i Siebenbürgens historia. (K. B. W.)

De Wahl [dəväl]. 1. Oskar D., musiker, f. 7 aug. 1832 på Skokloster, d. 29 april 1873 i Stockholm, aflade musikdirektörsexamen vid Mus. akad. i Stockholm 1854 samt blef orkesteranförare vid Södra teatern 1858 och vid Mindre teatern 1871. D., som egde stor musikalisk begåfning och en ovanlig arbetsförmåga, komponerade eller arrangerade musik till en mängd teaterpjäser och kupletter.

2. Anna D., den föregåendes hustru, född Lundström, f. 25 maj 1844 i Väddö socken, d. 18 maj 1889 i Södertälje, kom redan 1855 till Selinders elevteater, öfvergick 1866 till Södra och 1872 till Mindre teatern samt lät senare höra sig äfven å Nya, Vasa- och Folkteatern i Stockholm, Nya teatern i Göteborg och Svenska teatern i Hälsingfors. 1867 blef hon gift med D. 1. Hon var en framstående operettsångerska med nätt röst; hennes spel utmärktes af liflighet, behag och humor. Bland hennes många roller må nämnas *Maria* i ”Den ondes besegrare”, *Fragoletto* i ”Frihetsbröderna”, *Vanda* i ”Storhertiginnan”, *Bronislawa* i ”Tiggarstudenten”, *Serpolette* i ”Cornevilles klockor”, *Amor* i ”Orfeus i underjorden”, *Lilla hertigen*, *Teblomma* och *Stina* i ”Nerkingarne”. A. L.*

3. Anders D., de föregåendes son, skådespelare, f. 9 febr. 1869 i Stockholm, arbetade på köpmanskontor, innan han 1889 fick frihet att följa sin teaterhåg. Efter utbildning vid Dramatiska teaterns elevskola tillhörde han 1891—92 Aug. Lindbergs trupp och är sedan 1892 anställd vid A. Ranfts teatrar; hufvudsakligen har han uppträdt på Vasateatern och Svenska teatern. Varm för sin konst och lyckligt utrustad för densamma i afseende på stämma, utseende, starkt lyriskt temperament och sinne för det humoristiska, har han efter hand intagit en framskjuten plats bland nutida svenska skådespelare. Han är en scenisk realist, som förstår att göra sina framställningar trovärdiga, men på samma gång stämningsfulla, hvarvid man för hans känslas omedelbara värme och djup gärna glömmer vissa öfverdrifter och små maner i det mimiska m. m. I alla händelser är han stadd i fortgående utveckling. D. vardt tidigt omtyckt för det okonstlade och vinnande sätt, på hvilket han utförde ynglingaroller af allvarligt eller muntert slag, såsom *Wille* i det af honom själf författade, behagliga proverbet *För tidigt* (1892), fabriksarbetaren *Paul* i ”Tofslärkan”, sjömannen *Olof* i ”Per Olsson och hans käring”, *Hans* i ”Ungdom”. En stor framgång blef hans *Lill-Klas* i ”Stor-Klas och Lill-Klas”. Äfven i det högre skådespelet har han åstadkommit betydande resultat i roller som *Erik* i Strindbergs ”Gustaf Vasa” och ”Erik XIV”, *Mäster Olof*, *Lyckoper*, *Magnus* i ”Folkungasagan”, *Håkon* i ”Kungsämnena”, *Falk* i ”Kärlekens komedi”, *Sang* i ”Öfver förmåga”, hufvudrollen i ”En lyckoriddare”, *Guido* i ”Lucifer”, *Prinzivalle* i ”Monna Vanna” och kanske främst *Paul Lange* i ”Paul Lange och Tora Parsberg”. Att han därunder icke mist sin friska komik, visar sig bl. a. af hans *Adhémar* i ”Vi skiljas” och *Kapten Bluntschli* i ”Hjältar”. En roll af blandad valör, hvari han skördat mycken beundran, är *Karl Henrik* i ”Gamla Heidelberg”. D. har äfven med stor framgång uppträdt som gäst i Kristiania och Hälsingfors.

Dévai l. Dévay, Mátyás Biró (d. v. s. Mattias Biró från Déva), den verksammaste af de ungerske reformatorerna och därför kallad den ”ungerske Luther”, f. omkr. år 1500 i Déva, studerade från 1523 ett par år vid universitetet i Krakau och var efter sin hemkomst en mycket ifrig katolsk präst. Ännu 1527 verkade han som sådan, men vanns snart för reformationen och begaf sig 1529 till Wittenberg, där han lär ha varit Luthers bordskamrat. Våren 1531 var han i Buda; där och i Kassau m. fl. ställen utvecklade han en ifrig reformatorisk verksamhet, som ådrog honom förföljelser och fängelse. På Melanchthons rekommendation fann han en beskyddare i Thomas Nádasdy, på hvars slott Sárvár han under åren 1538—41 verkade som författare af reformationsskrifter. År 1541 måste han undan turkarna fly till utlandet, besökte Wittenberg och Schweiz samt blef där en afgjord anhängare af den kalvinska uppfattningen af sakramentsläran, till hvilken han redan förut känt sig dragen. Sina sista år tillbragte han dels i Siebenbürgen, dels som pastor i Debreczen. D. afled 1547. Det tillskrifves hans verksamhet, att den kalvinska läran vann insteg bland Ungerns protestanter. Révész utgaf 1863 hans skrifter jämte en biografi (på ungerska). K. B. W.

Devalvatiōn, *nationalek.*, nedsättning i värde, särskildt af mynt. Man menar med devalvation vanligen en åtgärd, hvarigenom ett deprecieradt pappersmynt äfven till namnet och enligt lag sänkes till det värde, hvartill det faktiskt sjunkit i förhållande till metallmyntet eller till de ädla metallerna. Motsatt åtgärd är att höja pappersmyntet till dess ursprungliga (nominella) värde. Jfr Agio, Depreciation och Pappersmynt. E. Hkr.

Dēvanāgarī (”gudomlig” eller ”gudarnas stadsskrift”), riktigare Nāgarī, är namnet på den förnämsta af de skriftformer, som tillhöra den sydliga gruppen af de indiska alfabeten, *brāhmī*-alfabeten. På detta alfabet äro de flesta indiska handskrifter skrifna, och det har lagts till grund för den vanliga indiska tryckskriften. Därmed besläktade äro andra

kriftarter från södra och mellersta Indien, äfven de ravidiska alfabeten. En särskild form är bengali-kriften (se Bengali). — Den sydliga indiska lfabetgruppen (*brâhmî*) härstammar, liksom den ordliga l. *Kharôṣṭhî*, från semitiska alfabetet, nämgen från ett på tusentalet f. Kr. i Palestina och Babylon kurserande alfabet, som torde ha sin närmaste äkting i det på den s. k. Meša-stenen från 1000-alet använda alfabetet. Redan omkr. år 1000 eller 00 f. Kr. var denna semitiska alfabettyp känd i ndien och där lagd till grund för ett skriftsystem, m sedan äldst för monumentalt ändamål kommer ll användning i Açokainskrifter (utom Shâhbâzarhi- och Mansehra-versionerna). Jfr Alfabet, d. 553, där uppgiften att devanagari efter all nnolikhet härstammar från feniciska alfabetet ärmed rättas. Se Bühler, "Indische palæographie" "Grundriss der indo-arischen philologie"), och Indian studies" (III; 2:a uppl. under titel "On le origin of the Brâhma, alphabet", 1895). K. F. J.

Devapragaja. Se Deoprag.

Dewar [djŭ'ə], sir James, engelsk fysiker och emist, f. 20 sept. 1842 i Kincardine on Forth i kottland, blef 1873 professor i experimentalfilosofi d universitetet i Cambridge och 1879 professor i mi vid Royal institution i London. D. har vunt sin hufvudsakliga berömmelse genom sina arbeten ngående låga temperaturer och kroppars förhållnde vid dessa. Han har lyckats att förtäta tgas till en färglös vätska af tätheten 0,07 kokande d — 252,5° C., eller 20,5° öfver den absoluta llpunkten. Genom att låta denna vätska afdunsta nder lågt tryck erhöll han fast väte, en isliknande opp af tätheten 0,1 och smältande vid — 258° C. enom plötslig expansion af heliumgas, afkyld i ytande väte, har han nått temperaturer af — 263° — 264° C. utan att denna gas förtätades. D. r äfven undersökt kroppars elektriska ledningsrmåga, termoelektriska egenskaper, dielektricitetsonstanter, magnetiska egenskaper, fosforescens, ytningsförmåga, spektraltäthet, ytspänning, värmevidgning och ångtryck vid låga temperaturer, särildt i flytande luft (— 193° C.) och flytande vätgas mt därvid gjort många högeligen intressanta iaktgelser. D. har för öfrigt utfört flera arbeten inom n organiska kemiens och spektralanalysens omde, angående ljusets fysiologiska verkan, meteoriter h explosivämnen. Han erhöll 1894 Rumfordedaljen från Royal society och 1898 Hodgkinsedaljen från Smithsonian institution. S. A—s.

Dewas [diωä's], marattstat i Central-Indien, entskapet Indore, 749 kvkm. med 152,073 inv. 901), mest hinduer under två rajputfurstar, hvilka sidera i staden D., som har 15,403 inv. (1901).

Devastatiön (lat. *devastâtio*, af *va'stus*, öde, förld), ödeläggelse, förhärjning.

Devaux [dövå'], Paul, belgisk statsman, f. 10 ril 1801 i Brügge, d. 30 jan. 1880 i Bruxelles, r advokat i Liège och lade genom sin nära förndelse med Lebeau och Rogier 1824 grunden till t "doktrinära" partiet i Belgien. I oppositionsdningen "Politique" i Liège kämpade han därter för den sammanslutning mellan det katolska h liberala partiet, som ledde till revolutionen 830. I den därpå sammanträdande nationalkonressen i Bruxelles uppträdde D. med framgång r ett konstitutionell-monarkiskt styrelsesätt, utarbetade jämte Nothomb förslaget till Belgiens nya författning och deltog i underhandlingarna i London ang. prins Leopolds af Sachsen-Koburg val till konung. Statsminister utan portfölj i mars 1831, tog han efter konungens tronbestigning del i politiken endast som medlem af deputeradekammaren, som han tillhörde till 1863. Såväl där som i den af honom 1840 uppsatta liberala tidskriften "Revue nationale" uppträdde han som en af de tongifvande ledarna för den doktrinära liberalismen. D., som 1846 blef medlem af Belgiska akademien, författade bl. a. *Quelques réflexions politiques au sujet de la réorganisation de l'armée* (anonym, 2:a uppl. 1867), *Du suffrage universel et de l'abaissement du cens électoral* (1871), *Études politiques sur l'histoire ancienne et moderne et sur l'influence de l'état de guerre et de l'état de paix* (1875) och *Études politiques sur les principaux événements de l'histoire romaine* (2 bd, 1880). Jfr Juste, "Paul D." (1881). E. A—t.

Dévaványa [dēvavänja], köping i ungerska komitatet Jász-Nagykun-Szolnok. Omkr. 12,000 inv., ungrare. (K. B. W.)

Dévay. Se Dévai, M. B.

Devegge, K. M., skådespelerska. Se Preisler 2.

Develle [dəvä'll], Jules Paul, fransk statsman, f. 12 april 1845 i Bar-le-Duc, var advokat i Paris, och utnämndes 1875 till prefekt i dep. Aube, men afsattes efter 16 maj 1877. Han valdes sedan till deputerad, slöt sig i kammaren till gruppen "union républicaine" och blef 1881 understatssekreterare i inrikesministeriet samt 1885 jordbruksminister, hvilken post han innehade under kabinetten Freycinet och Goblet. Efter sin afgång 1887 blef han vicepresident i deputeradekammaren, var 1890—92 ånyo jordbruksminister under Freycinet, Loubet och Ribot samt jan.—nov. 1893 utrikesminister i Dupuys kabinett.

Developpabel (fr. *développable*), som kan utvecklas, "utbredbar". — Developpabel yta, *geom.*, en buktig yta, så beskaffad att den kan utläggas i ett plan. Villkoret för att en yta skall vara developpabel är att tvenne på hvarandra följande alstringslinjer skola till ytan ligga i samma plan. Till detta slags ytor höra de koniska, hvilkas alstringslinjer skära hvarandra i samma punkt, konens spets, och de cylindriska, hvilkas alstringslinjer äro parallella. A. M—y.

Devensö. Se Däfvensö.

De'venter (oriktigt Demter), stad och fästning i nederländska prov. Overijssel, vid Schipbeeks inflöde i Ijssel. 26,212 inv. (1900). D. är gammalmodigt byggdt, har en gotisk kyrka med romansk krypta (den senare från 11:e årh.), ett vackert stadshus, ett gymnasium och en högre borgarskola. Järngjuteri, matt-tillverkning, bomullsväfveri, tobaksfabrikation m. m. Betydlig handel och sjöfart. — D. omtalas redan i 8:e årh., fick stadsrättigheter i det 13:e och slöt sig i det 14:e till hansan samt stod under 1400- och 1500-talet i liflig handelsförbindelse med Norge (särskildt staden Bergen). 1591 eröfrades det af Morits af Nassau från spanjorerna, som genom förräderi tagit det 1587.

I pedagogikens historia har D. ett ryktbart namn tack vare en skola, som där grundades af förbundet "Det gemensamma lifvets broderskap" eller "kolla-

tiebröderna'' och hvilken skola omkr. år 1500 uppgifves hafva haft 2,000 lärjungar. Från detta läroverk utgingo de första ansatserna till humanismens införande i skolorna n. om Alperna, och flera af Tysklands förste humanister fingo där sin bildning, såsom Rudolf Agricola, Alexander Hegius m. fl., liksom bland dess lärjungar räknades i kyrkohistorien så ryktbara män som Nicolaus Cusanus och Thomas a Kempis. J. F. N. S—e.

De'venter, Hendrik van, holländsk kirurg, f. 1651, d. 1724, var först guldsmedslärling, begaf sig 1670 till Tyskland, lärde sig där kirurgi och barnförlossningskonst och praktiserade sedan i Friesland, från 1675 i kirurgi, från 1679 också i obstetrik. Han promoverades 1694 till med. doktor i Groningen, erhöll 1695 rättighet att praktisera i Haag och egnade sig hufvudsakligen åt ortopedi och obstetrik. Såsom ortoped åtnjöt han ett mycket stort anseende både inom och utom Holland och räknas såsom den vetenskapliga ortopediens grundläggare — åtminstone hvad Holland beträffar. D. var obestridligen sin tids mest framstående och mest vetenskapligt bildade obstetriker; hans forskningar utgöra ännu i dag grundvalen för läran om ''förträngda bäcken''. Hans förnämsta obstetriska verk är *Manuale operatiën of nieuw ligt voor vroedmeesters, vroed vrouwen* (1701; ''Operationes chirurgicæ novum lumen exhibentes obstetricantibus'', 2 bd 1701—24). R. T—dt.

De Vere [divi'ə], Aubrey Thomas, irländsk författare, f. 1814 på Curragh Chase, grefskapet Limerick, d. 1902 i London, studerade i Dublin samt egnade sig sedan åt litteratur och kritik. Hans första arbete var ett lyriskt skådespel, *The waldenses* (1842), följdt af dikter (*The sisters* 1861, *The infant bridal* 1864, *Irish odes* 1869, *Legends of St. Patrick* 1872, *Legends of the saxon saints* 1879), irländskt politiska uppsatser (*English misrule and irish misdeeds*, 1848), essäer (2 saml., 1887 och 1889) samt ytterligare två versifierade skådespel, *Alexander the great* (1874) och *St. Thomas of Canterbury* (1876). D. var en lärjunge till Wordsworth; allvarlig meditation och religiös hänförelse äro grundstämningen i hans verk, som, sedan D. 1850 öfvergått till katolska kyrkan, präglas af starkt kyrklig tendens. Hans dikter med motiv från Irlands medeltid äro de mest kända, liksom hans sträfvan att göra den keltiska kulturen till föremål för modernt studium anses som hans viktigaste initiativ.

Devereux [de'vərö], engelsk adelssläkt, som ledde sina anor tillbaka till en af Vilhelm Eröfrarens följeslagare, Robert D'Evreux, och enligt genealogen Dugdale fått sitt namn efter staden Evreux i Normandie; i engelska annaler omtalas släkten tidigast 1140. En af dess medlemmar, sir John D., lord D. (d. 1393), var en af Svarte prinsens underbefälhafvare på dennes kastilianska fältåg, var sedan på 1380-talet guvernör i Calais. Sir Walter D., lord Ferrers, stupade för Rikard III:s sak vid Bosworth 1485. Bland släktens medlemmar i nyare tid märkas tre earler af Essex, i historien kända under denna sin titel. Släkten utdog 1646.

1. Walter D., 1:e earl af Essex, f. omkr. 1541, kom vid unga år till drottning Elisabets hof, gifte sig omkr. 1561 med den sköna Lettice Knollys och upphöjdes 1572 till earl af Essex. 1573 åtog han sig det äfventyrliga värfvet att på egen bekostnad kufva och kolonisera den upproriska irländska provinsen Ulster, där keltiska höfdingar af släkten O'Neill härskade öfver en halfvild befolkning. D:s härnadståg fördes med växlande lycka, men medförde ingen varaktig framgång. 1574 lät han förrädiskt fängsla och afrätta höfdingen Brian Mac Phelim, och då han följande år på drottningens befallning återkallades, företog han sitt återtåg från Ulster under de grymmaste härjningar. Hösten 1576 afled D. i Dublin; en senare forskning har uppvisat grundlösheten af de rykten, som påstodo, att han förgiftats på anstiftan af drottningens gunstling, earlen af Leicester.

2. Penelope D., lady Rich, den föregåendes dotter, f. omkr. 1562, d. 1607, var en af Elisabetstidens mest typiska renässanskvinnor, lika beryktad för sin skönhet som för sin sedelöshet. Hon förmäldes 1581 med lord Rich, firades sedan i sonettcykeln ''Astrophel and Stella'' af sin beundrare sedan barndomen, skalden sir Philip Sidney, lefde efter dennes död många år, till sist öfvergifven af sin man, i konkubinat med lord Mountjoy (se Blount 1.) och ingick med honom, sedan hon lagligen skilts från lord Rich, 1605 nytt äktenskap, hvars giltighet emellertid blef föremål för en skandalös process.

3. Robert D., 2:e earl af Essex, den föregåendes broder, f. 1567, infördes vid mycket unga år vid hofvet af Elisabets gunstling, earlen af Leicester, som 1578 äktat hans moder, samt ådrog sig genast genom sitt vackra utseende och sin begåfning drottningens intresse. 1585 åtföljde ynglingen som ''kavallerigeneral'' sin styffader till Nederländerna och visade under detta fälttåg stor tapperhet i synnerhet i träffningen vid Zutfen 1586. Efter hemkomsten kom D. i stor gunst hos drottningen, hos hvilken Leicester säges ha spelat ut styfsonen mot en honom misshaglig gunstling, sir Walter Raleigh. D. utnämndes 1587 till öfverhofstallmästare och utmärktes på mångahanda andra sätt, men invecklade sig snart af pojkaktig fåfänga i tvister dels med Raleigh, dels med Charles Blount samt begaf sig i apr. 1589 missnöjd ur landet för att mot drottningens förbud med Drake och Norris deltaga i en expedition till Portugal. Han hemkallades genast, men bestraffades af Elisabet för sin olydnad endast med ömma förebråelser. Han gifte sig 1590 i hemlighet med sir Philip Sidneys änka, hvarigenom han för en kortare tid ådrog sig drottningens onåd. 1591—92 förde han utan synnerlig framgång befälet öfver en hjälpkår, som bistod Henrik IV af Frankrike mot ligans trupper, samt visade därunder mera ridderligt öfverdåd än fältherreduglighet. Dittills hade D. ej spelat någon politisk roll, men 1593 inkallades han i rådet (privy council) och började nu med hjälp af bröderna

Anthony och Francis Bacon uppträda som förfäktare f en kraftig protestantisk utrikespolitik, därvid ivaliserande med lord Burleighs son Robert Cecil, om vanligen förde försiktighetens talan. D. genomref 1596 en expedition mot de spanska hamnarna amt blef befälhafvare öfver landstyrkan och ena skadern (de båda andra kommenderades af lord Howard och Raleigh). Spanska flottan besegrades, ch D. intog (20 juni) staden Cádiz, där ett rikt yte togs. På hemvägen afstod D. på de andre efälhafvarnas råd från att afvakta silfverflottans nkomst, men klandrades sedan, då denna kort ärefter oskadd lyckades uppnå spansk hamn. Uner hans bortovaro hade Cecil blifvit statssekreterare ch lyckats befästa sig i drottningens gunst. Än ier kallnade drottningens ynnest för D., sedan han uni—dec. 1597) företagit en ny, misslyckad expedition till spanska kusten och Azorerna; dock blef an vid hemkomsten utnämnd till riksmarskalk. D. lotsatte sig 1598 på det ifrigaste Burleighs plan tt sluta fred med Spanien och förgick sig vid ett illfälle i rådet ända därhän, att drottningen retades till att gifva honom handgriplig upptuktelse.

I mars 1599 utnämndes han, halft mot sin vilja, ill generalguvernör öfver Irland med nästan kunglig makt och fick i uppdrag att med en stark här tränga Ulster till lydnad. På företagets framgång rodde hans framtida inflytande vid hofvet. Fältget gick illa, och D. retade ytterligare drottningen genom att mot hennes önskan göra sin vän, arlen af Southampton, till sin rytteribefälhafvare. å hans militära ställning blef klen, började han la om att återvända, hvilket emellertid drottningen rängt förbjöd. När han likväl plötsligt återvände r att personligen försvara sina åtgöranden, blef an väl i första ögonblicket rätt nådigt emottagen, en kort därpå inmanad i häkte och ställd under al för det stillestånd han ingått med den upproriske earlen af Tyrone samt för sin hemresa. Han sjuknade svårt och fick då under inflytande af n stark folkstämning till hans förmån lindring i resten, men ställdes i juni 1600 inför rätta och ömdes till afsättning från alla sina ämbeten; från resten blef han fri i aug. Under denna process ade hans forne skyddsling Bacon spelat ett ovärdigt ebbelspel och till sist öppet uppträdt bland hans klagare. D. började nu hvälfva planer på att med ild återvinna drottningens gunst och afiägsna sina nder bland hennes rådgifvare; han och hans medammansvurne (Southampton, Mountjoy m. fl.) hopades därvid på hjälp från Skottland. Planen blef nellertid röjd i febr. 1601, och ett förtvifladt förk att genom ett folkupplopp i London utföra den febr.) misslyckades jämmerligen. D. måste gifva g fången, ställdes inför rätta (hvarvid Bacon ånyo pträdde som åklagare) och dömdes 19 febr. till öden som förrädare. Efter mycken tvekan bekräfde Elisabet dödsdomen, och D. afrättades 25 febr. nder stort deltagande från befolkningens sida. — D. r en öppen och ridderlig natur, personligen öfvertigt tapper, men utan högre begåfning vare sig m krigare eller statsman, fåfäng och ytterligt mpulsiv, men god mot alla underordnade och sina nner varmt hängifven. Han var ej utan boklig rdom, förstod att skrifva sonetter och arrangera askspel samt prisades af tidens främste diktare som en vitterhetens trogne beskyddare. Jfr E. A. Abbott, "Bacon and Essex" (1877) och Spedding, "Life and times of Francis Bacon" (1878).

4. Robert D., 3:e earl af Essex, den föregåendes son, f. 1591, kom för faderns skull i stor gunst hos Jakob I, som 1606 för gossen arrangerade ett giftermål med en rik arftagerska, Frances Howard. Efter en skandalös skilsmässoprocess blef detta äktenskap emellertid 1613 förklaradt ogiltigt, hvarpå hustrun äktade Jakob I:s skotske gunstling Robert Carr (se d. o.). D. deltog 1620—21 i den engelska hjälpsändningen till kurfursten af Pfalz och var 1625 vice-amiral för en flotta, som gjorde ett misslyckadt försök att intaga Cádiz. Han ogillade Karl I:s okloka politik mot parlamentet, men sökte i det längsta visa konungen lojal hörsamhet. I "långa parlamentet" trädde han i förbindelse med den puritanska oppositionens ledare och inkallades, då Karl I 1641 för en tid slog in på en försonligare politik, i rådet samt utnämndes till lordkammarherre och fick ett högt militärbefäl. Sommaren 1642 trädde han emellertid, tillbakastött genom konungens opålitlighet, helt öfver på parlamentets sida och öfvertog i sept. s. å. högsta befälet öfver dess armé. Som parlamentets fältherre visade han sig väl personligen tapper och pålitlig, men egde blott föga militär erfarenhet och ingen förmåga af initiativ samt lyckades ej göra sig åtlydd af sina underbefälhafvare. 1642 vann han emellertid en framgång vid Edgehill, intog 1643 Reading och undsatte Gloucester, men lyckades sedan endast med nöd slå sig igenom vid Newbury (20 sept. s. å.) och företog 1644 ett strategiskt oklokt tåg till Cornwall, som slöt (1 sept.) med kapitulationen vid Lostwithiel. D. undkom själf, men nedlade kort därefter, missnöjd med Cromwells planer, sitt befäl och dog 1646. Jfr Gardiner, "History of the great civil war". V. S—g.

Devéria [døverja']. 1. Achille D., fransk målare, f. 1800, d. 1857, gjorde sig först känd genom en serie af litograferade porträtt och målade därefter historiebilder, i synnerhet af religiöst innehåll.

2. Eugène D., den föregåendes broder, historiemålare, f. 1805, d. 1865, var Girodets lärjunge, slöt sig till den romantiska skolan och vann sin största triumf med *Henrik IV:s födelse* (1827, i Louvre). 1836 flyttade han till Pau och blef där protestantisk präst, men återgick snart till konsten. Han målade bl. a. *Ludvig Filip aflägger sin kungaed inför kammaren* (1836, Versailles). *Slaget vid la Marsaille* (i Versailles), *Johanna Seymours död*, *Columbus mottages af Ferdinand och Isabella* (1861, museet i Pau) samt flera andra historietaflor (äfven religiösa), i hvilka man finner en utvecklad kompositionstalang och förmåga af karakteristik samt klar färg och sorgfälligt utförande. Biogr. af Alone (pseudonym för m:lle Peyre) (1887). (G—g N.)

3. Théodule D., son af D. 1, fransk egyptolog, f. i Paris 1831, d. därst. 1871, gjorde sin framstående egenskap som tecknare fruktbar för egyptologien. Han vistades tidtals i Egypten och arbetade då bl. a. som kopist för flera af de af Mariette planlagda tempelbeskrifningarna, särskildt Abydos' och Denderas. Åtskilliga bland de af D. utförda kopiorna i dessa textsamlingar torde med hänsyn till läsningarnas korrekthet täfla med de bästa kopior en Brugsch och en de Rougé kunnat

åstadkomma. D. publicerade ett antal smärre uppsatser af arkeologiskt och mytologisk-religiöst innehåll: den först utgifna torde härstamma från 1857. Hans behandling af den i Turinmuseet förvarade rättspapyren (*Le papyrus judiciaire de Turin* i "Journal asiatique", 1865—67) — ehuru delvis mindre tillfredsställande, såsom Chabas' granskning ådagalagt — är dock i det hela och för sin tid ett ganska aktningsvärdt arbete. D:s hufvudverk, *Catalogue des manuscrits égyptiens, écrits sur papyrus, toile, tablettes et ostraka, qui sont conservés au musée égyptien du Louvre* (1875), har ett bestående värde. K. P.*

Deversōrium, lat. (af *deversāri*, taga in, gästa), härberge, värdshus, gästgifveri.

Devès [dəvä's], Pierre Paul, fransk statsman, f. 13 nov. 1837 i Aurillac (dep. Cantal), var advokat i Béziers och invaldes 1876 i deputeradekammaren, där han 1879 blef president för republikanska vänstern. Som sådan spelade han en betydande roll i underhandlingarna mellan regeringen och representationen, hvarvid han företrädde Gambettas intressen. I dennes "stora ministär" var han jordbruksminister nov. 1881—jan. 1882 samt i Duclercs kabinett (aug. 1882—febr. 1883) justitieminister. 1886 invaldes D. i senaten och omvaldes 1894.

De Wet. 1. Jacob Willemsz. D., holländsk figurmålare (bibliska motiv), f. i Haarlem, där han 1635 förlofvade sig och ännu 1672 lefde. Han var en bland de många, som med större och mindre framgång sökte träda i Rembrandts och dennes närmaste efterföljares fotspår. Att han var direkt lärjunge till Rembrandt, är osannolikt. Troligare är, att han var elev till Willem de Poorter. I konsthistorien är han i alla händelser ett ringa namn — på afstånd ha hans arbeten ett visst Rembrandtskt tycke, men på närmare håll framträda skarpt den klena teckningen och den grumliga färgen, som den Rembrandtska kostymapparaten och iscensättningen icke då längre förmå öfverskyla. Att han här omnämnes, beror därpå, att hans målningar talrikt förekomma i vårt land (förmodligen arbetade han tämligen fabriksmässigt för export hit), i likhet med sådana med likaledes bibliska ämnen af hans son (se D. 2).

2. Jacob Jacobsz. D., f. i Haarlem, senare bosatt i Amsterdam och 1685—88 såsom dekoratör verksam i Skottland, dels för konung Jakob II (i slottet Holyrood), dels för lord Strathmore (Glamis castle). Att skilja faderns och sonens hvarandra mycket liknande och sällan signerade arbeten från hvarandra är svårt, så mycket mera som somliga af dessa under det gamla, men orätta kollektivnamnet "Jan de Wet" (en apokryfisk artist, som uppgafs vara född i Hamburg) gående taflor möjligen härröra från Jakob d. ä:s bror Gerrit D. Bland arbeten af Jacob D. d. ä. må nämnas tre hos riddarhuskamreraren O. Silfversparre i Stockholm samt taflor i museerna i Braunschweig, Augsburg, Budapest, Darmstadt, Köpenhamn (1647) o. s. v. — Afkomlingar till de båda Jacob D. utvandrade till Syd-Afrika, och från en af dem härstammar i rätt nedstigande led D. 3.

3. Christian Rudolph D., boerledare, föddes 7 okt. 1854 på farmen Leeuwkop i distriktet Smithfield af dåvarande Oranje-fristaten, bodde 1880—85 i Transvaal och deltog därunder i boerkriget 1880—81 samt var vid det stora boerkrigets utbrott 1899 jordbrukare på farmen Roodepoort i distriktet Heilbron af Oranjefristaten. Han hade åren 1889—97 varit medlem af Oranjefristatens folkråd, där han tillhörde den konservativa och engelskfientliga riktning, som efter presidenten Brands död kom till makten. Efter det stora boerkrigets utbrott stred D. först i Natal som vicekommendant vid Heilbronkommandot och hade som sådan hufvudförtjänsten af öfverste Carletons detacherade truppstyrkas tillfångatagande vid Nicholson's nek (30 okt. 1899). Kort därefter utsågs D. af Fristatsregeringen till general och befälhafvare öfver dess trupper vid västra gränsen, där han ställdes under befäl af den vid Magersfontein lägrade general Cronje. Då Roberts med brittiska hufvudstyrkan anryckte och general French företog sin berömda marsch till Kimberleys undsättning, befann sig D. med en mindre styrka på ett ströftåg österut och afskars från förbindelse med Cronjes här. Han lyckades (15 febr. 1900) eröfra en för Roberts' här bestämd stor konvoj vid Blaauwbank, men misslyckades i sina upprepade försök under sista veckorna i febr. att bringa den vid Paardeberg instängde Cronje undsättning. Efter general Ferreira, som afsidit genom olyckshändelse, fick D. (20 febr.) som vice general-kommendant högsta befälet öfver Oranjefristatens stridskrafter och deltog sedan i mars i de fruktlösa försöken att hejda Roberts' framträngande till Bloemfontein. Däremot vann han en rad smärre framgångar vid de anfall mot engelsmännens förbindelselinjer, som nu följde. Sålunda öfverrumplade han 31 mars general Broadwood vid Sannah's post (Koornspruit) och tvang 5 april en liten brittisk garnison i Reddersburg att kapitulera. Däremot misslyckades hans försök att på samma sätt betvinga garnisonen i Wepener under öfverste Dalgety (9—25 april). I juni blef D.

De Wet och hans stab.

ordinarie öfverbefälhafvare öfver Oranjefristatens återstående stridskrafter. Han fortfor under juni och juli att med framgång oroa de engelska förbindelselinjerna, eröfrade flera gånger smärre proviantförråd och förstörde järnvägen, hvar han kom öfver. I början af aug. måste han emellertid draga

dig undan öfvermakten in i Transvaal; han återvände dock inom kort, men öfverraskades af öfverste De Gallais vid Bothaville (6 nov.), förlorade sina 3 kanoner och tvangs att hufvudstupa fly söderut. Hans afsikt var nu att företaga ett infall i Kapkolonien. På vägen tvang han en engelsk truppstyrka på 400 man i Dewetsdorp att kapitulera (23 nov.). Försöket att öfver Oranjefloden inträngа Kapkolonien misslyckades emellertid (dec.). Det upprepades på nyåret 1901, D. inträngde 10 febr. i kolonien, men efter 18 dagar måste han med förlust af kanoner, ammunition och transportvagnar genom en brådstörtad flykt rädda sig tillbaka öfver Oranjefloden. D. fortsatte sedan gerillakriget med växlande framgång ännu öfver ett år, var många gånger innesluten af de i antal öfverlägsna engelska trupper, som jagade hans lilla skara, men lyckades alltid med makalös djärfhet slingra sig undan. Hans nest betydande framgångar under krigets sista skede voro öfverrumplingen af ett engelskt läger vid Tweefontein (25 dec. 1901) och eskorteringen af presidenten Steijn från Fristaten till västra Transvaal (mars 1902). D. deltog i maj s. å. i fredsunderhandlingarna i Vereeniging och undertecknade den slutliga öfverenskommelsen af 31 maj. På hösten företog han i sällskap med generalerna Botha och De la Rey en resa till Europa för att underhandla med myndigheterna i London och insamla penningar åt de genom kriget utblottade. Han återvände sedan till sin hemtrakt, där han i likhet med öfriga boerledare tid efter annan på folkmöten formulerat boerbefolkningens kraf, men i öfrigt under afvaktan på parlamentarisk självstyrelses beviljande åt Oranjefloden lefvat som privatman. Jfr De Wets memoarer från kriget, *De strijd tuschen boer en brit* (1902, öfversatt på flera språk, "Striden mellan boers och engelsmän", 1903), hvilka innehålla en tillig skildring af hvad han själf upplefvat, men i detaljer flerestädes med ledning af hans egna rapporter korrigerats i "The Times' history of the war in South Africa" (1902 ff.). Se äfven Boerkriget. 1o.2. O. G—g. 3. V. S—g.

De Wette, Wilhelm Martin Leberecht, tysk protestantisk teolog, f. 12 jan. 1780 i Ulla, vid Weimar, d. 18 juni 1849 i Basel, blef 1807 e. o. och 1809 ord. teol. professor i Heidelberg samt 1810 i Berlin. Därför att han sändt ett tröstebref till A. v. Kotzebues mördares, den svärmiske studenten K. L. Sands, moder, blef han 1819 afskedad från sistnämnda ämbete. 1822 kallades han till teol. professor i Basel, hvars stora råd 1829 utnämnde honom till undervisningsråd. D. påminner i mycket om Schleiermacher och gaf åt det teologiska studiet i Basel en ny fart och ny riktning, i ungefärlig öfverensstämmelse med den s. k. förmedlingsteologien i Tyskland. Hans förnämsta arbeten äro *Beiträge zur einleitung in das alte testament* (1806—07), *Lehrbuch der hebräisch-jüdischen archäologie* (1814; 4:e uppl. 1864), *Lehrbuch der historisch-kritischen einleitung in die bibel, alten und neuen testaments* (1817; flera gånger omtryckt), *Christliche sittenlehre* (1819—23), *Kommentar über die psalmen* (1829; 5:e uppl. 1856) och *Kurtzgefasstes exegetisches handbuch zum neuen testament* (1836—48) samt ett par romanartade berättelser. Den bibelöfversättning, som han 1809—14 utgaf tillsammans med Augusti och sedermera själf fullbordade, åtnjöt stort anseende. Om hans bibelkritiska åsikter se vidare Bibelkritik. Litt.: Wiegand, "D. Eine säkularschrift" (1879) och Stähelin, "D. nach seiner theologischen wirksamkeit und bedeutung" (1880). (J. P.)

Deve'x (lat. *deve'xus*, af *deve'here*, föra nedåt), sluttande nedåt, stupande. — Devexitēt, lutning, brant sluttning nedåt.

Dewey [djō'i], George, amerikansk amiral, f. 26 dec. 1837 i Montpelier (Vermont), erhöll sin yrkesutbildning från 1854 i marinakademien i Annapolis, tjänade under nordamerikanska inbördeskriget såsom löjtnant å "västgolfeskadern", då denna under Farragut tilltvang sig tillträde till nedre Mississippi, och deltog såsom "commander" i striderna om Fort Fisher. Commodore sedan 1870, erhöll D. i jan. 1898 befäl öfver Förenta staternas asiatiska eskader och tillintetgjorde efter utbrottet af kriget med Spanien 1 maj s. å. vid Cavite utanför Manila den därvarande af gamla fartyg bestående spanska eskadern under Montojos samt besatte därpå Manila. D. befordrades därefter till konteramiral och 1899 till vice-amiral. Demokrater såväl som republikaner erbjödo honom kandidatur till presidentvärdigheten, hvilket anbud han dock afböjde. Biografier af J. Barrett, A. M. Dewey och Handford (1899) samt Halstead (1902). H. W—l.

Deviatiōn (af lat. *de*, från, och *vi'a* väg), afvikelse från rätta vägen (särskildt beträffande fartyg) eller från rätta ställningen (särskildt om magnetnålens ställning till jordaxeln). 1. *Opt.* Deviation betecknar den vinkel, som en i ett prisma infallande ljusstråle bildar med den utgående. Jfr Ljusbrytning.

2. *Sjöv.* Kompassnålens af magnetismen hos järnmassor ombord på ett fartyg orsakade afvikning från magnetiska meridianen eller den horisontala vinkeln mellan magnetiska meridianen och kompassens nord-sydlinje. En sådan afvikning iakttogs å träfartyg redan i början af 1800-talet, men den var i allmänhet mycket obetydlig; å järn- och stålfartyg kan den däremot uppnå sådana värden, att det är af största vikt att såvidt möjligt upphäfva densamma och att städse hålla noggrann räkning på återstående deviation. Deviationen är olika stor icke allenast å olika fartyg, utan också på olika ställen inom samma fartyg. Den är vidare olika för skilda kurser samt undergår

förändringar med tiden och då fartyget förflyttas från en ort till en annan, där de jordmagnetiska elementen hafva andra värden. Däremot är deviationen densamma för hvilken som helst på samma plats anbringad kompass, som saknar kollimationsfel. — Deviationen kallas östlig l. positiv, då kompassens nordända faller ö. om magnetiska meridianen genom kompassens medelpunkt; i motsatt fall västlig l. negativ. Storleken af deviationen för en viss kurs utrönes vanligen på enkelt sätt genom pejling af ett föremål, hvars magnetiska riktning är känd; men innan ett fartyg utgår på expedition, bör en fullständig deviationsbestämning med åtföljande kompensering samt därefter ny deviationsbestämning företagas. För detta ändamål finnes en mängd olika metoder. Slutligen sammanställas de efter kompenseringen gjorda deviationsobservationerna i en deviationstabell, som tjänar till dagligt bruk vid navigeringen. För upprättande af en dylik tabell begagnar man sig med fördel af en deviationskurva (diagram). — Kompassens deviation har varit föremål icke blott för sjömännens synnerliga uppmärksamhet, utan ock för noggranna undersökningar af framstående vetenskapsmän; och deviationsläran kan nästan sägas representera en vetenskap för sig, som utvecklat en ingalunda obetydlig litteratur. Såsom grundläggande arbete för denna vetenskap anses ”Admiralty manual, for ascertaining and applying the deviations of the compass, caused by the iron in a ship”, af F. J. Evans och A. Smith. Efter detta arbete har följt en mängd andra, synnerligast på engelska, franska och tyska språken. På svenska har (1892) utgifvits en ”Deviationslära” af F. S. Malmberg och C. G. Fineman. Genom denna vetenskapliga undersökning ha deviationens orsaker och arter noggrant fastslagits och gjorts till föremål för strängt matematisk analys, från hvilken praktiska formler af högt värde härledts. Den s. k. allmänna deviationsformeln (den förenklade eller approximativa deviationsformeln, som mest användes och som är fullt tillräckligt noggrann, då deviationens storlek ej öfverstiger 20° —25°), har följande lydelse

$\delta = A + B \sin \zeta + C \cos \zeta + D \sin 2\zeta + E \cos 2\zeta$, där A, B, C, D och E betyda olika deviationskoefficienter, δ deviationen och ζ kompasskursen. — En del af deviationen orsakas af permanent eller halfpermanent (subpermanent) magnetism, en annan af genom jordmagnetismen i mjukt järn inducerad och således flyktig magnetism. Af den förra samt af den inducerade magnetismens vertikalkomposant åstadkommes semicirkulär deviation, östlig i den ena och västlig i den andra kompasshalfvan; af den inducerade magnetismens horisontalkomposant uppkommer kvadrantell deviation. Som vidare de magnetiska krafternas lägen förändras, när fartyget får slagsida eller kränger, uppstår under sådana omständigheter en ny deviation, som fått namnet krängningsdeviation.

Dessa olika slag af deviation böra, som sagdt, af många skäl upphäfvas eller kompenseras, så ofta de antaga betydande värden. Detta sker dels genom permanenta, horisontala och vertikala magneter, dels genom mjukt järn, vanligen i globform, som placeras på lämpliga ställen, hvilket måste ske efter bestämda regler i förening med praktiska rön på stället. Att verkställa en fullgod, säker och skyndsam kompensering erfordrar både god insikt i ämnet och stor vana samt utföres därför ofta af specialister. På grund däraf, att deviationen undergår förändringar med tiden och ortförändringen, bör dock hvarje fartygsbefälhafvare vara hemma i deviationsläran och förstå dess praktiska tillämpning. De data, som insamlas rörande de magnetiska förhållandena ombord, deviationskoefficienterna, deviationens storlek och förändringar m. m., plägа sammanföras i en särskild deviationsjournal. För att underlätta deviationsbestämning och kompensering finnas i många hamnar dels deviationsbojar l. deviationsdykdalber, vid hvilka fartygen förtöjas och svängas rundt, dels stångmärken, uppresta i noga bestämda magnetiska riktningar från hvarandra. Likaledes har man noga utrönt de magnetiska bäringarna från nämnda bojar och dykdalber såväl till särskilda stångmärken som till andra därifrån väl synliga, aflägsna föremål såsom kyrktorn, fyrtorn o. d. H. W—l.

Deviationsbestämning, *sjöv.* Se Deviation

Deviationsboj, *sjöv.* Se Deviation.

Deviationsdykdalb, *sjöv.* Se Deviation.

Deviationsjournal, *sjöv.* Se Deviation.

Deviationskoefficient, *sjöv.* Se Deviation.

Deviationskurva, *sjöv.* Se Deviation.

Deviationstabell, *sjöv.* Se Deviation.

Deviēra (af lat. *de*, från, och *vi'a*, väg), afvika från rätta vägen eller ställningen. Se vidare Deviation.

Deville [dəvi'l], Charles och Henri Étienne. Se Sainte-Claire Deville.

Devillez [dəvijē], Louis Henry, belgisk bildhuggare, f. 1855, var först ingenjör i turkisk tjänst, men studerade sedermera konst vid École des beaux-arts i Paris under Cavelier. Bland hans arbeten må nämnas *Abessinier*, bronsstaty, *Eros*, *Diana*, *S:t Georg* (i Mons' museum), *Slumrande backantinna* samt byster och porträttmedaljonger. Han har för öfrigt gjort sig bemärkt som konstkritiker.

Dēvīmāhātmya, ”Dēvis majestät”, kallas kap. 81—91 af Mārkaṇḍēya-Purāṇa (med lat. öfv. utg. af Poley, 1831) och är de nordindiska Durgādyrkarnas viktigaste religionsurkund. K. F. J.

De Winton [di-*wi*'ntən], sir Francis, engelsk militär och koloni-administrator, f. 1835, d. 16 dec. 1901, blef 1854 artilleriofficer och deltog i fälttåget på Krim, var under rysk-turkiska kriget 1877—78 brittisk militärattaché i Konstantinopel och 1878—83 sekreterare åt Canadas generalguvernör, markisen af Lorne. 1884—85 fungerade D. som administrator öfver Kongo-området, omedelbart innan det genom Berlin-konferensens beslut förvandlades till Kongostaten. Han var 1888 sekreterare vid expeditionen för Emin paschas undsättning och 1889 brittiska kronans kommissarie i Swaziland, styrde därefter en tid ”East African Association's” besittningar (nu inkorporerade i Brittiska Öst-Afrika) och tjänstgjorde sina sista år som hofchef hos nuv. prinsen af Wales. V. S—g.

Devis (fr. *devise*, it. *divisa*, af lat. *divi'dere*, dela), eg. afdelning, kännemärke, igenkänningstecken; motto, tänkespråk; karamellvers; *her.*, sinnebild, symbol, valspråk. Man skiljer mellan tvenne slags heraldiska deviser: 1) Sinnebilder, figurer med en bestämd betydelse, hvilka anbringas

å en underordnad del af en vapensköld, t. ex. n hvit ros på de yorkska och en röd på de lanasterska vapensköldarna, samt 2) Orddeviser, valpråk, som anbringas på fladdrande band under eller öfver vapensköldeu, t. ex. det engelska riksvapnets *Dieu et mon droit* (''Gud och min rätt''), det nordamerikanska unionsvapnets *E pluribus unum* (''Af flere blef ett''), staden Paris' vapens *Fluctuat nec mergitur* (''Det vräkes af vågen, men sjunker ej''), M. Benzelstiernas *Plus esse quam videri* (''Mera vara än synas''). Från devisen skiljer sig det s. k. cry de guerre (se d. o.), hvilket likaledes i äldre tider

ig. 1. Ett flammande ärd, vissa kyrkofurars devis, symbolen r andans och trons vapen.

Fig. 2. Staden Paris' vapen med devis.

nbragtes under vapensköldeu. Redan hos forngrerna förde krigshöfdingarna deviser på sina sköldar. nyare tid anbragte man ofta tänkespråksdeviser å byggnader. Numera förekomma de äfven i bokgarmärken (ex-libris) och åtskilliga bokförläggares rmamärken. Jfr Valspråk. Litt.: Chassant, Dictionnaire des devises historiques et héraldiques'' 3 bd, 1878, suppl. 1896).

De vises sten l. Metallernas kvintesens. Se Alkemi.

De Wit, Jacob, holländsk figurmålare, f. 1695 Amsterdam, d. där 1754, kom redan vid tretton rs ålder till Antwerpen; där han studerade 1708 –15 och i hvars målargille han inskrefs. Senare terflyttade han till födelsestaden. Under vistelsen Antwerpen hade han dock tagit så starka inyck af flamsk konst, att hans verk ha föga geensamt med holländskt måleri. Berömd är han mellertid dels genom sina grått i grått utförda nitationer af marmorbasreliefer, dels genom sina llegoriska framställningar af nakna barn med olika ttribut, och bäst lär man känna honom i det orna rådhuset (nu kungl. palatset) i Amsterdam, huru goda prof på det senare slaget af hans konstärliga verksamhet träffas äfven i flera af kontinenens museer. Fadda och tråkiga äro däremot hans akademisk stil hållna religiösa målningar, hvaraf xempelvis en, *Kristi uppståndelse* (1724), finnes i Nationalmusei tafvelgalleri förråd och tre (en daerad 1736) i Olshammars kyrka. O. G—g.

De With, Witte Corneliszon, holländsk miral. Se De Witte.

De Witt, Johan (Jan), holländsk statsman, i Dordrecht 24 sept. 1625, tillhörde en gammal atricisk släkt och fick en mycket omsorgsfull uppstran. Från sin fader, Jakob D., som var borgmästare i Dordrecht och medlem af Hollands generalstater, ärfde han hatet till det oraniska huset och dess ståthållarskap, och efter fadern blef han hufvudmannen för det aristokratisk-republikanska storborgarpartiet i Nederländerna. Såsom sin födelsestads sekreterare (sedan 1650) inlade D. så stora förtjänster, att han 1653 utsågs till Hollands ''raadpensionaris'', d. v. s. statssekreterare, och därigenom i själfva verket fick ledningen af hela republikens angelägenheter i sin hand. Hans sträfvan gick ut på att alldeles undantränga det oraniska partiet samt, genom sparsamhet och omvårdnad af industri och handel, förbättra den finansiella ställningen. Bevakandet af republikens handelsintressen förde, mot hans vilja, till krig. Redan vid hans tillträde till styrelsen befann sig Holland i krig med England. Fred slöts 1654, icke utan tillfredsställelse för D., men på ett för nationen sårande sätt. Bland fredsvillkoren ingick nämligen en hemlig artikel, som uteslöt det oraniska huset från alla statsämbeten i provinsen Holland. Karl X Gustafs framgångar mot Polen och Danmark (1655 —60) ledde, trots svenskarnas försök att genom beviljandet af handelsförmåner blidka holländarna, till fientligheter mellan republiken och Sverige, och för att värna holländarnas handelsvälde i Östersjön motarbetade D. energiskt Karl X:s försök att blifva herre öfver Sundets bägge stränder. Efter ett nytt, lyckligare krig med England (1665—67), hvarunder D. ådagalade en okuflig kraft — efter det svåra nederlaget vid Lowestoft förde D. själf flottan ut till hafs under vindförhållanden, som syntes omöjliggöra det, och satte den ryktbara expeditionen in i Thames i verket —, ändrade han plötsligt sitt politiska system. Genom trippelalliansen (1668) förband han sig med England och Sverige mot sin forne bundsförvant Ludvig XIV, som genom sitt angrepp på Spanska Nederländerna 1667—68 tycktes honom hota republikens frihet och Europas jämvikt. Frankrike tvangs genom trippelalliansen (1668) till fred. Året förut hade D. nått sitt lifs mål, då prov. Hollands ständer förmådde antaga det s. k. eviga ediktet, hvarigenom ståthållarämbetet för alltid förklarades afskaffadt. 1670 förklarade samtliga provinserna provinsståthållarämbetet oförenligt med värdigheten af unionens generalkapten (den s. k. harmonien). D. invaggade sig nu i fullkomligt lugn. Men i själfva verket undergräfdes hans ställning genom det mot honom fientliga kalvinistiska prästerskapets agitation och genom den unge prins Vilhelms af Oranien tilltagande popularitet. När så Ludvig XIV 1672, för att hämnas, störtade sig öfver republiken, som stäckt hans planer och i hvilken ingenting var förberedt med afseende på kriget, valdes prins Vilhelm till generalkapten och ståthållare. D. hade ej underskattat vidden af den fara, som hotade från Frankrike. Han hade, ehuru förgäfves, yrkat på omfattande rustningar och att det vore bättre att förekomma än att förekommas.

Nu utropades han emellertid som förrädare och nedlade i juli 1672 sitt ämbete. Hans broder Cornelis D. (f. 1623), ledamot af Hollands och Väst-Frieslands ständerförsamling samt af Hollands ”gecommitteerde raaden” och kurator vid Leidens högskola, som varit en trogen understödjare af hans politik och vunnit mycken ära på den holländska expeditionen uppför Thames 1667, blef på en falsk anklagelse för mordförsök mot prinsen af Oranien dömd till evig landsflykt. Vid ett besök, som D. gjorde hos sin broder i fängelset i Haag, uppstod ett mot dem riktadt pöbelupplopp i staden, hvarvid de bägge bröderna bokstafligen sletos i stycken, 20 aug. 1672. D:s *Mémoires*, som utkommo 1706, äro i själfva verket icke memoarer, utan blott en öfversättning af Pieter de la Courts bok ”Het interest van Holland”, hvari D. skrifvit två kapitel. 1723—25 utgafs D:s diplomatiska brefväxling, *Brieven van J. D.* (6 dlr). Jfr E. van der Hoeven, ”Het leven en dood van Cornelis en Johan D.” (1705; fransk öfv. af m:me Zoutelande, 1709), Simons, ”Jan D. en zijn tijd” (1832—36), Geddes, ”History of the administration of John D.” (I, 1879) och A. Lefèvre Pontalis' utmärkta verk ”Vingt années de république parlementaire au dix-septième siècle. Jean de Witt grand-pensionnaire de Hollande” (2 bd, 1884; rec. af C. Annerstedt i ”Hist. tidskr.” s. å.). J. Th. W.

De Witte. 1. Peeter D., flamsk målare, bildhuggare och arkitekt, f. 1548 i Brügge, d. 1628 i München, var redan utbildad till målare, då han vid tidiga år reste till Italien, hvarest hans namn italianiserades till Pietro Candido. I Florens gjorde han bekantskap med Vasari, som tog honom med sig till Rom och skaffade honom sysselsättning i Vatikanen. 1578 trädde han i tjänst vid bajerska hofvet i München, hvarest han arbetade åt hertigarna Albrekt V och Vilhelm V, och hans arbeten äro att söka dels i gamla residenset, där han målade taken i flera salar, dels i kyrkor, såsom i Frauenkirche, hvars altartafla, *Marias himmelsfärd*, gäller för att vara hans bästa arbete i målning. Han anses för öfrigt hafva bättre assimilerat med sig den italienska uppfattningen än de fleste af hans samtida. — Dessutom utvecklade D. en ganska omfattande verksamhet som bildhuggare under kurfursten Maximilian I, hvars högra hand han var vid dennes omfattande konstnärliga företag. Han gjorde teckningar till de bronsverk, som götos af den tyske formaren och gjutaren Hans Krumper från Weilheim. Hit höra två praktfulla bronsportaler och en madonna på residensets framsida (byggdt från 1612), hvilken madon a hör till den tidens bästa figurer, samt liggande kardinaldygder på portalerna, vidare på främre slottsgården en stor fontän med bildstod af *Otto von Wittelsbach* jämte goda allegoriska figurer och en del humoristiskt uppfattade, fantastiska djurgrupper samt i grottgården ännu en fontän med efterbildning af Benvenuto Cellinis ”Perseus” m. m., så ock i Frauenkirche en storartad *minnesvård öfver kejsar Ludvig* (färdig 1622), i sin anläggning påminnande om det väldiga monumentet öfver kejsar Maximilian i Innsbruck. Äfven i Schleissheim, Freising och Landshut ses framstående arbeten af hans hand. — D:s bästa byggnadsverk är Münchens gamla residensbyggnad i praktfull senrenässans, utförd efter hans planer och under hans ledning med härofvan nämnda dekorationer i målning och skulptur, af samtiden beundrad såsom världens åttonde underverk. Ypperst var han såsom bildhuggare och visade sig i synnerhet såsom sådan vara en visserligen manieristisk, men duktig efterföljare till senitalienska mästare.

2. Emanuel D., holländsk målare, f. 1617 i Alkmaar, d. 1692 i Amsterdam, flyttade till Delft 1642, där han studerade under Evert van Aelst och uppehöll sig t. o. m. 1649, samt slog sig sist ned i Amsterdam 1655. Under 1600-talet var han en af de störste mästarna i arkitekturmåleriet, och han målade, i motsats till en Houckgeests färgrikare bilder från romerska kyrkor, de nyktrare och egentligen mindre tacksamma motiv, hemlandets reformerta, hvitmenade kyrkointeriörer hade att erbjuda. Han är berömd för ett lyckligt val af pittoreska perspektiv och en fin iakttagelse af det på väggar och pelare spelande ljuset från oftast färgade fönster, hvarjämte han egde förmågan att i rummet skickligt inställa sina många figurer. Verk af hans hand finnas i Amsterdams, Haags m. fl. museer. Såsom exempel på huru hans taflor äro skattade må anföras, att en sådan under 1880-talet i England betalades med omkr. 40,000 francs. En god *Interiör af en protestantisk kyrka* (dat. 1655) ses i grefvinnan v. Hallwyls galleri i Stockholm. Utom interiörer har han målat äfven vyer, såsom *Amsterdams fisktorg* (1672, i Rotterdams museum), hvarjämte en annan målning af samma art finnes i Leipzigs museum (1670).

3. Kaspar (Gaspar) D., flamsk målare, f. 1624 i Antwerpen, d. därst. 1681, studerade under sin fader, men begaf sig tidigt på resor i Italien och Frankrike, hvarifrån han 1651 återvände till Antwerpen. Efter resan blef hans styrka att måla italienska landskap med prydliga trädgrupper i förgrunden och ståtliga byggnader i mellanplanet, därvid påverkad både af Gaspar Dughet och J. d'Arthois. Signerade taflor af hans hand finnas i Antwerpens m. fl. museer. C. R. N. (O. G—g.)

De Witte l. De With, Witte Cornelis-zon, holländsk amiral, f. 29 april 1599 i Hoogendijk, nära Brielle, kämpade med framgång 1616—20 i Ostindiska kompaniets tjänst på Java. Hemkommen, inträdde D. i sitt lands marin och deltog som skeppskapten i l'Hermites expedition (1623), kufvade ett farligt uppror på Molukkerna och återvände hem 1626, där han 1637 för sina tjänster blef vice-amiral för Holland och Väst-Friesland. Han stod på spänd fot med Tromp och Evertsen och var f. ö. mycket illa tåld i flottan för sin oerhörda stränghet. Sept. 1639 besegrade han tillsammans med Tromp en öfverlägsen spansk flotta i Engelska kanalen och skyddade under de fem följande åren den holländska handeln mot sjöröfvare från Dunkerque. 1644 fick han befäl öfver en flotta, som konvojerade 900 handelsfartyg till de nordiska

arvattnen under det då pågåe de kriget mellan Sverige och Danmark. I juni 1645 seglade han ned 77 örlogsfartyg såsom betäckning för en handelsflotta å 300—400 fartyg genom Öresund utan att betala tull — ehuru Kristian IV i egen person befann sig på Kronborg — och låg in i nov. till ankars strax utanför Köpenhamn dels för att ge stöd åt generalstaternas fordringar på nedsättning i Öresundstullen, dels för att bereda de från Östersjön återvändande handelsfartygen fri passage genom Sundet och för att konvojera dem hem. Danmarks prekära ställning gjorde, att det måste finna sig D:s trotsiga tillvägagående. Han beordrades därefter till Brasilien, men råkade i tvist med sitt lands regering och Västindiska kompaniet samt reste hem utan order, hvarför han en tid hölls fängslad. Han återfick dock befälet och kämpade sedan dels ensam, dels tillsammans med Tromp flera gånger tappert, men utan framgång mot engelsmännen. Efter Tromps död fick han jämte Evertsen tills vidare öfverbefälet på holländska flottan, tills Wassenaar kunde öfvertaga kommandot. Under honom hade han befälet på den till Köpenhamns undsättning sända flottan och stupade 29 okt. 1658 (g. st.) i det ryktbara sjöslaget mot svenska flottan i Öresund, där svenske amiralen Bielkenstierna tvungit honom att stryka flagg. Hans lik fördes sedan till Helsingör.

De Witts land (D e w i t t s l a n d), fordom namn på Australiens nordvästra kust, uppkallad efter en holländsk sjöfarande, Willem De Witt, som 1644 besökte trakten. I våra dagar heter ett grefskap i denna trakt af Väst-Australien De Witt.

De'witz, F r a n t s J o a k i m v o n, dansk general, f. 1666 i Mecklenburg, d. 1719, var en kort tid page vid danska hofvet och tjänade några år i den kejserliga hären mot turkarna. Återkommen till Danmark, blef han löjtnant i rytteriet och var 1689—1709 i engelsk tjänst, där han avancerade till generalmajor. Hemkallad 1710, utmärkte han sig flera gånger i kriget mot Sverige, både vid Hälsingborg 1710 och Gadebusch 1712, senare vid landstigningen på Rügen samt vid belägringarna af Stralsund och Wismar, först som rytterianförare, sedan som öfverbefälhafvare. D. användes äfven i diplomatiska värf hos tsar Peter, i Berlin och vid kongressen i Braunschweig; han ådagalade stor duglighet och föredrog afgjordt England framför Ryssland. Han vardt 1713 geheimeråd. E. Ebg.

Devizes [div'viš], gammal stad i syd-engelska grefsk. Wilts, vid Kennet-Avonkanalen. 6,532 inv. (1901). Tillverkning af landtbruksmaskiner och snus; spannmålshandel.

Devlet-i-Osmanije, turkiska namnet på T u r k i e t.

Devolutionskriget, det krig Ludvig XIV förde 1667—68 för att bemäktiga sig Spanska Nederländerna. Se D e v o l u t i o n s r ä t t.

Devolutionsrätt (lat. *jus devolutiönis*, af *jus*, rätt, och *devolvere*, välta ned, fälla ned), *jur.*, hemfallsrätt, en fordom befintlig arfslag, enligt hvilken vid endera makens död makarnas gemensamma barn ärfde deras gemensamma fasta egendom, hvilken den efterlefvande maken under sin lifstid fick innehafva med nyttjanderätt, men hvilken icke utan barnens samtycke kunde föryttras samt ej heller till någon del kunde öfvergå till den öfverlefvande makens barn af ett senare gifte. Devolutionsrätten gällde flerstädes, i synnerhet i de länder, som tillhört det frankiska riket. Vid sin svärfaders, den spanske konungen Filip IV:s, död (1665) åberopade sig Ludvig XIV på denna lag samt yrkade — till förfång för Filips son i ett senare gifte, Karl II — för sin gemåls, Maria Teresias, räkning på en del af hennes faders kvarlåtenskap, nämligen Brabant och andra delar af Spanska Nederländerna, där devolutionsrätten var gällande. Utom det att denna lag endast innehöll bestämmelser rörande enskilda personers arfsrätt, hade Maria Teresia, när hon trädde i gifte med Ludvig, högtidligen afsagt sig alla arfsanspråk på spanska länder. Då konungens fordringar afvisades, sökte han medelst krig, det s. k. d e v o l u t i o n s k r i g e t (1667—68), taga ifrågavarande områden. Genom den mot honom riktade t r i p p e l a l l i a n s e n mellan Holland, England och Sverige hindrades han i sina planer och slöt 2 maj 1668 fred i Aachen, hvarvid han dock erhöll flera städer och fasta platser i Nederländerna. — I katolsk kyrkorätt förstås med devolutionsrätt en högre kyrklig myndighets rätt att tillsätta ett ämbete, när vederbörande lägre myndighet antingen försummat att begagna sig af sin rätt inom laga tid eller vid dess utöfvande kränkt de kanoniska reglerna. Devolutionsrättens utveckling inom den katolska kyrkan stammar egentligen från laterankonsilierna 1179 och 1215. Rätten att i dylika fall tillsätta biskopsämbeten tillkommer påfven. Inom evangeliska kyrkor finnas endast enstaka spår till devolutionsrätt, t. ex. i den i Tyskland landsherren tillkommande rättigheten att bortgifva prebenden, då kapitlet ej inom sex månader företagit ett kanoniskt val. J. Th. W. (V. S—g.)

Devon, D e v o n s h i r e [de'vn, de'vnʃiə], grefskap i sydvästra England, mellan Engelska kanalen och Bristolkanalen. 6,728 kvkm. 436,938 inv. (1901), 65 på 1 kvkm., men med städerna Exeter, Plymouth och Devonport, som bilda egna grefskap, ''county boroughs'', 662,196 inv. D. fylles i s. af berglandet Dartmoor, som är täckt af mossar och hedar och når en höjd af 625 m., samt i n. af det tämligen likartade Exmoor. Mellan dessa bergstrakter är landet ett fruktbart lågland. Af D:s floder flyta Tamar (gränsflod mot Cornwall), Exe (från Exmoor) och Axe till Engelska kanalen, Torridge och Taw (från Dartmoor) till Bristolkanalen. Nästan alla floder ha æstuarier, som bilda goda hamnar. Klimatet är mildt, hvarför D. om vintern är en tillflyktsort för sjuka, särskildt bröstsjuka från norra England. Åkerbruk och boskapsskötsel samt fiske äro hufvudnäringarna. Af mineral förekomma antimon, vismut, kobolt, koppar, bly, tenn, järn, gips och mangan samt en vacker marmor (Devonshire marble). Hufvudstad är Exeter. J. F. N.

Devoniska formationen, *geol.* Se D e v o n s y s t e m e t.

Devonport [de'vnpåt], en med Stonehouse och Plymouth sammanbyggd stad vid Engelska kanalen och Tamars æstuarium, som sedan 1888 bildar eget grefskap, 7,2 kvkm., 70,437 inv. (1901). Det är omslutet af befästningar och mot sjösidan skyddadt genom batterier. Dockor, skeppsvarf, ankarsmedjor, repslagerier samt sjöarsenal. Mariningenjörskola. Intill 1824 hette D. Plymouthdock.

Devonrasen [de'vn-], en af Englands mest ut-

märkta gödboskapsraser. Den förekommer hufvudsakligen i grefskapen Devon, Somerset, Cornwall och Dorset. Rasen är berömd för sina eleganta och harmoniska kroppsformer samt för sitt förträffliga kött, hvilket på Londonmarknaden noteras till samma höga pris som den världsbekanta Aberdeen-Angus-rasens. I storlek och tyngd däremot öfverträffas Devon-rasen af andra gödraser, t. ex. Kortthorn och Hereford. Färgen är rödbrun, med mörka, stjärnformiga fläckar på bröst- och bukväggarna samt med små hvita fläckar i nafveltrakten. De i spetsarna mörka, men för öfrigt vaxgula hornen äro hos korna tämligen fina och gå i en ytterst graciös böjning uppåt, men hos tjurarna gröfre och riktade mera horisontellt. År 1884 sammanslöto sig de förnämste uppfödarna af rasen till en förening, benämnd ''Devoncattle-breeders' society''. Öfver rasen finnas två stamböcker, ''Davy's Devon herd book'' (sedan 1851) och ''The south Devon herd book'' (sedan 1891). För Sverige har rasen icke haft någon betydelse. H. F.

Devonshire [de'vn|ʃə]. 1. Grefskap i England. Se Devon. — 2. Earl- och hertigtitel inom den engelska släkten Cavendish (se d. o.). Se äfven Blount 1.

Devónsystemet [eng. uttal: de'vn-], uppkalladt efter engelska grefsk. Devon (se d. o.), *geol.*, ett af de paleozoiska systemen, liggande mellan silur- och stenkolssystemet. På flera ställen i Storbritannien, företrädesvis i Wales och Skottland, träffas under stenkolsformationen en minst 3,000 m. mäktig lagerserie, hvilken hufvudsakligen utgöres af röda sandstenar och — till skillnad från en annan, liknande sandstensbildning, som ligger ofvan stenkolssystemet — länge betecknats med namnet ''old red sandstone'' (gammal röd sandsten). Den ''gamla röda sandstenen'' är liksom röda sandstenar i allmänhet fattig på försteningar: man finner nästan endast lämningar af egendomliga fiskar och kräftdjur samt landväxter. Af bergarternas och försteningarnas beskaffenhet har man dragit den slutsatsen, att den gamla röda sandstenen är en strandbildning, afsatt antingen i sötvattenssjöar eller inhaf. — I Devonshire och tillgränsande delar af sydvästra England ligga under stenkolssystemet mäktiga lager, som hafva ett helt annat utseende och helt andra försteningar. De utgöras till större delen af gråa sandstenar, skiffrar och kalkstenar samt innehålla i mängd lämningar af koraller, brachiopoder och andra djur, som lefva endast i hafvet. Oaktadt dessa olikheter ansågo Murchison och Sedgwick (de geologer, som lade grunden till den närmare kännedomen om Englands paleozoiska formationer) de nämnda bildningarna samtidiga med den gamla röda sandstenen och föreslogo 1839 för bådadera den gemensamma benämningen devonsystemet, ett förfarande, hvars riktighet kan anses fullt ådagalagd. Sedan har man också i de marina lagren vid Devonshire funnit en och annan af de för ''den gamla röda sandstenen'' karakteristiska fiskarna.

Mest i ögonen fallande bland de djurformer, som utmärka devonsystemet, äro fiskarna, de enda ryggradsdjur, som uppträdde på den tiden. Synnerligen egendomliga äro de i mängd förekommande pansarklädda fiskarna: *Cephalaspis*, *Pterichthys* och *Coccosteus* m. fl. Jämte dem finnes en mängd ganoider äfvensom lungfiskar och hajartade fiskar. Benfiskar saknas däremot ännu helt och hållet. Molluskernas alla klasser äro mer eller mindre talrikt representerade. Ymnigt förekomma, liksom i allmänhet i de äldre systemen, cefalopoder (särskildt släktena *Clymenia* och *Goniatites*) samt brachiopoder (*Spirifer*, *Atrypa*, *Stringocephalus* m. fl.). Bland krustaceerna aftaga trilobiterna i antal, men jättestora arter af *Pterygotus* och närstående släkten äro jämförelsevis många. Ymnigt förekomma äfven, i vissa lager, små ostrakoder, t. ex. *Cypridina*. Bland korallerna kunna såsom särskildt utmärkande för denna formation nämnas släktena *Calceola* och stenkärnor af *Favosites* (= *Pleurodictyum*); men därjämte återfinnas många släkten, som uppträda redan i siluriska formationen, t. ex. *Cyathophyllum* och *Cystiphyllum*. De egentliga graptoliterna och cystideerna äro utdöda; bland krinoideerna, som ej äro synnerligen många, märkes släktet *Cupressocrinus*. Af landdjur äro inom devonsystemet funna några insekter och tusenfotingar. Vida ymnigare lämningar hafva träffats af den devoniska tidens landvegetation. Då man i silursystemet funnit ytterst få, mest tvifvelaktiga, lämningar af landväxter, känner man däremot från devonsystemet en mängd sådana lämningar. Dessa visa, att den devoniska tidens flora i det stora hela liknade stenkolstidens. Så har man i devoniska lager funnit barrträdsliknande cordaiter, equisetaceer, lycopodiaceer och ormbunkar. Mera egendomligt för devonsystemet är det afvikande släktet *Psilophyton*, som tyckes stå närmast lummergräsen, äfven om den närmare släktskapen ej ännu är bevisad. Det har dock äfven träffats i de yngsta siluriska lagren.

Den gamla röda sandstenen måste, såsom en strand- eller sötvattensbildning, hafva en jämförelsevis ringa utbredning. Däremot förekomma på många ställen, i vidt skilda trakter, rent marina devoniska lager, t. ex. i Rhentrakterna, där de äro väl utvecklade samt rika på organiska lämningar, af hvilka många äro identiska med dem, som finnas i Devonshire. I Tyskland har man fördelat de devoniska lagren i flera afdelningar, af hvilka de viktigaste äro Spirifersandsten (underdevonisk), Calceoleskiffer och Stringocephaluskalk (medeldevoniska) samt Cypridinaskiffer och Clymeniakalk (öfverdevoniska). Vidare uppträda nämnda lager i Belgien, Frankrike, Ryssland, Turkiet, Nord-Amerika o. s. v. De devoniska lagren i Ryssland och Nord-Amerika likna till en del den gamla röda sandstenen, till en del de marina lagren i Devonshire och visa en öfvergång mellan båda.

I Sverige känner man inga devoniska lager. Vissa röda sandstenar, t. ex. i Mälartrakten och Dalarna, hafva stundom betecknats såsom devoniska, men några verkliga skäl därtill finnas icke. Efter all sannolikhet äro dessa sandstenar kambriska eller möjligen till en del siluriska. Däremot är det högst sannolikt, att en mäktig sandstensbildning, som täcker de öfversiluriska lagren på åtskilliga ställen i södra Norge, tillhör den devoniska formationen. Dock hafva i denna sandstensbildning inga försteningar träffats, och dess ålder är därför ej fullt bevisad. G. L.*

Devōt (fr. *dévot*, af lat. *devovēre*, lofva, inviga till offer, hängifva), gudaktig, from, andäktig; skenhelig, fromlande: oinskränkt hängifven. — Devo-

..ōn, gudaktighet; andakt; gudsnådlighet; from-
..ri; hängifvenhet.

Devrient [dəvriä'ŋ], tysk skådespelarsläkt af hol-
..ndsk härstamning (urspr. De Vrient). 1. L u d w i g D., en af Tysklands snillrikaste skåde-
..elare, f. 15 dec. 1784 i Berlin, d. 20 dec. 1832

därstädes, var bestämd för köpmansyrket, men rymde några gånger från det stränga fädernehemmet och åtföljde 1804—05 ett kringresande teatersällskap. Han hade därnäst engagemang i Dessau och från 1809 i Breslau, men drogs 1815 af Iffland till nationalteatern i Berlin och stannade där till sin död. — D. var en ovanligt fantasikraftig konstnärsnatur
..ed något af demonisk makt i hela sitt väsen och en
..or fond af poetisk humor. Han lyckades lika ut-
..märkt i det dystert tragiska som i högkomiska och
..ven i godmodigt humoristiska roller. När uppgiften
..assade för hans naturell, leide han sig fullständigt
..h självförgätande in i den och blef diktarens pro-
..uktive medarbetare. En realist med sällsporda ka-
..kteriseringsgåfvor, skapade han alltjämt nya per-
..nager, sinsemellan alldeles individuellt olika äfven
..utseende och skick, i sättet att gå och tala. Som
..ns förnämsta roller räknades *Franz Moor*, *Rikard III*, *Lear*, *Shylock*, *Falstaff* och *Moren* i "Fiesco". ..r sina personliga sorger och bekymmer sökte D. ..öst i nattliga dryckeslag i sällskap med den bisarre ..mantikern E. T. A. Hoffmann (se d. o.) och andra ..älsfränder, men undergräfde därigenom tidigt sin ..älsa, så att han på sina sista år mäktade med en-
..ast smärre roller. D. finnes skildrad i Funcks "Aus ..m leben zweier schauspieler: Iffl ands och De-
..rients" (1838), H. Smidts "Devrient-novellen" ..857; 3:e uppl. 1882), R. Springers roman "De-
..rient und Hoffmann" (1873), Holteis roman "Die ..agabunden" (1853, i bd 2) och Eduard Devrients "Geschichte der deutschen schauspielkunst" (i bd ..., 1861).

2. K a r l A u g u s t D., den föregåendes bror-
..n, f. 1797 i Berlin, d. 1872 vid Harz, lämnade

1819 köpmannabanan för teatern samt anställdes vid hofteatern i Dresden 1821, i Karlsruhe 1835 och i Hannover 1839. Lyckligt utrustad af naturen i yttre och inre afseende, utmärkte han sig genom enkel, sann och varm framställning af älskarroller, vidare som *Hamlet*, *Egmont*, *Tell*, *Faust* samt äfven i det eleganta konversationslustspelet och på äldre ..agar i sådana karaktärsroller som *Shylock*, *Lear* ..ch *Wallenstein*. Dock försummade han ofta att fullt genomarbeta sina roller. Karl D. var 1823—28 gift med den berömda sångerskan Wilhelmine Schröder (-Devrient). Vid sitt femtioårsjubileum som skådespelare, 1869, blef han hedersborgare i Hannover.

3. P h i l i p p E d u a r d D., den föregåendes broder, framstående som dramaturg, f. 1801 i Berlin, d. 1877 i Karlsruhe, var först operasångare (från 1819), men öfvergick, sedan han förlorat sin sångröst, 1834 till talscenen. Han var 1844—46 öfverregissör vid hofteatern i Dresden och 1852—70 direktör för hofteatern i Karlsruhe, hvilken han gjorde till en mönsterscen i afseende på såväl repertoar som riktig och lefvande helhetsverkan af föreställningarna. Bland Eduard D:s dramaturgiska skrifter är *Das nationaltheater des neuen Deutschlands* (1848) rik på reformtankar, och hans *Geschichte der deutschen schauspielkunst* (5 bd, 1848—74; ny uppl. 1905 ff.) står i det hela taget ännu oöfverträffad. Hans samlade *Dramatische und dramaturgische schriften* utgåfvos 1846—74 i 10 bd.

4. G u s t a v E m i l D., den föregåendes broder, f. 1803 i Berlin, d. 1872 i Dresden, debuterade som sångare 1821 i Braunschweig, öfvergick 1825 till talscenen och var 1831—68 en af de förnämsta krafterna vid hofteatern i Dresden. Han förkroppsligade idealen för unga hjälte- och älskarroller; den Goetheska skönhetsharmonien fick af honom en lika ädel tolkning som den Schillerska hänförelsen, och det "Unga Tysklands" (Gutzkows, Laubes) dramer buros af honom till framgång. Ännu vid framskriden ålder göt han en egen poetisk glans öfver sin framställning af unga gestalter. Den djupa, sympatiskt varma klangen i hans röst stämde vackert med hans synnerligen rena diktion, och han höll sitt spel fritt från allt slags öfverdrift eller maner. D:s förnämsta roller voro *Posa*, *Egmont*, *Fiesco*, *Tasso*, *Orestes*, *Uriel Acosta* och hans fint svårmodiga, själfulla *Hamlet*, som sattes högt äfven i London. Jfr Kneschke, "Emil D." (1868), Prölss, "Beiträge zur geschichte des hoftheaters in Dresden" (1879), och Houben, "Emil Devrient. Sein leben, sein wirken, sein nachlass" (1903).

5. O t t o D., son till D. 3, f. 1838 i Berlin, d. 1894 i Stettin, fick 1863 engagemang vid hofteatern i Karlsruhe och 1873 som karaktärsskådespelare och regissör vid hofteatern i Weimar, där han bl. a. bragte till uppförande Goethes hela "Faust" som tvådagarsspel på medeltida mysterie-

bana och själf däri spelade *Mefistofeles'* roll. 1877—79 var han intendent vid stadsteatern i Frankfurt a. M., 1884—89 föreståndare för hofteatern i Oldenburg och 1889—90 direktör för k. Schauspielhaus i Berlin. Han författade bl. a. sorgespelet *Tiberius Gracchus* (1871) och folkskådespelet *Kaiser Rothbart* (s. å.). Dessutom skref han 400-årsjubileumsfestspelet *Luther* (1883; 31:a uppl. 1902), som uppfördes i Jena med honom själf i titelrollen och hade den påföljd, att han kallades till hedersdoktor vid Jenas universitet och hedersborgare i staden samt att ett sällskap bildades för festspelets årliga uppförande. Likaså har med stor framgång och upprepade gånger hans festspel *Gustav Adolf* (1891; 23:e uppl. 1903) gifvits i flera nordtyska städer. Tillsammans med fadern utgaf D. 1873—76 "Deutscher bühnen- und familien-Shakespeare" (i 6 bd). E. F—t.

De Vries [defris], holländska konstnärer och vetenskapsmän. Se Vries, de.

De Vries' sund [defris], sundet mellan öarna Yetorup och Urup bland Kurilerna. Sundet kallas också Yetorupsundet.

De Vries' öar [defris] kallades förr och ännu någon gång på kartorna de mellersta Kurilerna efter upptäckaren (1643), holländske sjömannen Martin De Vries.

Dewsbury [djö'sbəri], stad i West Riding af engelska grefsk. York, vid floden Calder. 28,060 inv. (1901). D. är hufvudsäte för konstullindustrien i England. I det närmaste sammanbyggda med D. äro Batley (30,321 inv.), Soothill (11,656 inv.) och Liversedge (13,980 inv.).

Dewsons hårfärgningsmedel [djö'sənś]. Se Hemliga medel.

Dexippos (grek. *Δέξιππος*, lat. *Dexippus*). 1. Poplon Herennios Hermeios D. (lat. *Publius Herennius Dexippus*), forngrekisk häfdatecknare och talare i 3:e årh. e. Kr., innehade höga ämbeten i Aten, där han blef förste arkont, präst och anordnare af panateneerna, samt åtnjöt stort anseende som historieskrifvare. Af hans arbeten (Macedoniens historia efter Alexander, Historisk öfversikt från äldsta tider till Claudius II, Kriget mot goterna) finnas brottstycken bevarade och utgifna i "Byzantine" (Paris, 1648), af Angelo Mai i "Scriptorum veterum nova collectio" (1825—38), i Didots "Fragmenta hist. græc." (1849) m. m. Af en öfver D. rest staty i Aten finnes i Louvre bevarad piedestalen med inskrift. För eftervärlden är D:s namn mera kändt genom den sägen, enligt hvilken han vid goternas (herulernas) framryckande mot Aten omkr. 267 upplifvade den vapenföra atenska ungdomens mod, satte sig i spetsen för den och lyckades fördrifva fienden. På denna tradition har Viktor Rydberg fotat sitt berömda skaldestycke "Dexippos". Sedermera har dock J. Bergman i en latinsk afhandling om ämnet (införd i Norrköpings läroverks årsredogörelse 1898, jämte latinsk öfv. af Rydbergs dikt) sökt påvisa, att denna bragd i stället utförts af atenaren Kleodemos samt att D. endast återställt och invigt gudinnan Athenas renade bild och festtågsskeppet, sedan röfvaranfallet tillbakaslagits. — 2. En filosof i 4:e årh. e. Kr. Han var lärjunge af Iamblichos och författade i dialogisk form en ännu bibehållen kommentar till de aristoteliska kategorierna. 2. A. M. A.

Dexter-kengrasen. Se Kengrasen.

Dextrin (af lat. *de'xter*, höger, så kalladt med afseende på ämnets egenskap att vrida polarisationsplanet åt höger), *kem.*, upptäcktes 1833 af Biot. Enligt nyare undersökningar är dextrin en kollektivbenämning för ett antal gummiliknande, i vatten lösliga, men i alkohol olösliga kolhydrat, hvilka bildas ur stärkelse. Den kemiska sammansättningen angifves genom formeln $(C_6H_{10}O_5)n$, där n för olika dextriner (se nedan) betyder olika, delvis mycket höga tal. Genom upphettning för sig till 210° eller med utspädda syror eller genom inverkan af ett i maltinfusion befintligt enzym kalladt diastas (amylas) spjälkas stärkelse under vattenupptagande i 3 kemiskt skilda dextriner, nämligen 1) *amylodextrin* (se d. o.), ett hvitt pulver, färgas röd af jod, reducerar och spjälkas vidare genom diastas; 2) *erytrodextrin* (se d. o.), en amorf massa, som af jod färgas rödviolett; 3) *akroodextrin*, som ej färgas af jod. Genom partiella fällningar med bariumhydrat kunna dessa 3 ämnen åtskiljas. Fortsatt inverkan af malt eller utspädda syror spjälkar dextrinerna till maltos eller maltsocker.

Det vanliga dextrinet finner användning såsom appreteringsmedel för tyger och som surrogat för arabiskt gummi; det framställes tekniskt genom upphettning af stärkelse med utspädd salpetersyra och är ett gulaktigt ämne, som hufvudsakligen består af erytrodextrin. Emedan dextrin bildas genom inverkan af maltinfusion på stärkelse, förekommer det i odestillerade maltdrycker (öl). Dessutom bildas dextrin som nämndt vid upphettning af stärkelse till 210°. Till följd häraf uppstår det vid gräddning af bröd och utgör en hufvudbeståndsdel af brödets skorpa. P. T. C. (H. E.)

Dextrokardī (af lat. *de'xter*, höger, och grek. *kardi'a*, hjärta), *patol.*, en sällsynt anomali, bestående däri, att hjärtat ligger i högra brösthalfvan, med spetsen vänd åt höger. Vanligen är i dylika fall äfven läget af öfriga inälfvor, mage, lefver, mjälte, omkastadt (*Situs inversus*). J. E. J—n.

Dextrös (af lat. *de'xter*, jfr Dextrin), *kem.* Se Drufsocker.

Dey. Se Dej.

Dezaides [deśäd]. Se Dézède.

Dézède [deśäd] l. Dezaides, fransk operakompositör, f. omkr. 1740, d. 1792, var en tekniskt väl utbildad tonsättare och skref från 1773 mycket omtyckta pastoraler och andra skådespel i en till tre akter, hvilkas naivt behagfulla melodier förskaffade honom vedernamnet "landsbygdens Orfeus". Bland dem märkas *Blaise et Babet* (1783) samt det 74 ggr på k. teatrarna i Stockholm gifna *Auguste et Théodore, ou les deux pages* (1789; "De begge kammarpagerne", 1794). Biogr. af Pougin (1862). E. F—t.

Dezman [de'ʃ-], Ivan, kroatisk läkare och författare, f. 1841, d. 1873. Förutom några berättelser, ett epos (Grefve Josip Rabatas död) och dramat *Varadinka Mara*, som behandla episoder från turkarnas krig på 1700-talet, skref han en diktcykel *Zrinski* om den kroatiske nationalhjälten Nikola Zrinski (= ungrarnas Zrinyi) och en ordbok öfver medicinsk terminologi (1868). Mest bekant är hans romantiska epos *Smiljan i Koviljka* (Kattfot och fjädergräs, 1865), en originell sammanställning af erotik i Ariostos stil med slavisk folklyrik af stort språkligt intresse. A—d J.

Dezobry [deśäbri], Charles Louis, fransk

riftställare, *f.* 1798, d. 1871, grundlade 1839 en bokförlagsaffär samt utgaf en mängd grekiska, romerska och franska klassiker. Bland hans egna rifter märkas särskildt *Rome au siècle d'Auguste* 835, 5:e uppl. 1886), och *Histoire romaine en inture* (1848) samt flera biografiska och lexikaliska ndböcker.

D. G., förkortning af lat. *Dei gratia* (se d. o.).

dg., officiell svensk förkortning för d e c i g r a m.

Dhafar (D h o f a r). Se S a f a r.

Dhaka. Se D a c c a.

Dhak-träd, *bot.* Se B u t e a.

Dhamār (D i m ā r), stad i arabiska landskapet men, 100 km. s. om Sana. 10—12,000 inv. har en högskola och berömd hästafvel. Det rstördes af turkarna 1879.

Dhamma'pada, versifierad lärodikt, utgörande en mling tänkespråk tillhörande de sydliga buddisters kanon, afdelningen Sutta-piṭaka. Den är utg. Fausböll (med lat. öfv. och utdrag af Buddhaoṣa's kommentar, 1855; ny uppl. 1903), öfv. till ska af A. Weber (i "Indische streifen", I, 1868). Schröder, "Worte der wahrheit" (1892) och E. Neumann, "Der wahrheitspfad" (1893), mt till engelska af M. Müller ("Sacred books of e east", X, 1881; härifrån är öfversatt "Dhammada, metrisch ins deutsche übertragen. Mit erläuterungen", 1885). K. F. J.

Dhar (D a r). 1. Tributstat i brittiska Indien, entral-Indien, agentskapet Bhopawar. 4,506 kvkm. 39,474 inv. (1891). Jorden är fruktbar samt framingar hvete, opium, sockerrör, majs och bomull. är fursten, en rajput, 1857 gjorde uppror, indrogs ndet och gafs dels åt begum af Bhopal, dels åt n förre furstens unge son. — 2. Hufvudstad i ämnda stat, 17,792 inv. (1901), 55 km. n. om arbada, har vackra moskéer, ett fort med 26 torn h det furstliga palatset.

Dharma, sanskr., betecknar lagen, ordningen i tvaron, vidare religionen med dess bud och läror. buddismen är dharma (pali: *dhamma*) dels en af ddismens tre klenoder, Buddha, dhamma och ngha = Buddha, frälsningsanvisningen (läran) och unkorden (församlingen), dels en beteckning för ddismen själf. N. S.

Dharmaçāstra. Se I n d i e n s s p r å k o c h l i t t e r a t u r.

Dharmapatan. Se B h a t g a o n.

Dharmaputra. Se B h a t g a o n.

Dharmasūtra, sanskr. Se M a n u.

Dharmsala [dāmsā'lā], hufvudort och sundhetsation (sanatorium) i brittisk-indiska distriktet angra, prov. Punjab, i Himalayas förberg, 153 m. n. v. om Simla. 6,971 inv. (1901). D. har å stora kaserner för sjuka soldater, sjukhus och ngelse. I april 1905 hemsöktes staden af en jordäfning, hvarvid kasernerna sammanstörtade och ödade omkr. 400 ghurkaer med kvinnor och barn, varjämte 20—30 proc. af befolkningen i kringggande byar omkommo.

Dhārtasamāgama (ett lustspel). Se I n d i e n s språk och litteratur.

Dharvār (D a r w a r). 1. Distrikt i brittisk-indiska presidentskapet Bombay. 11,922 kvkm. 1,113,298 inv. (1901). D., som i v. är bergigt och i ö. fruktbart, är bekant för sin stora bomullsproduktion. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt, 117 km. ö. om Goa, genom järnväg förbunden med Goa och Bangalore. 31,279 inv. (1901). D. har ett förfallet fort samt en kyrka och högre läroanstalt, tillhöriga Baselmissionen. Bomullsindustri och export af bomull och ris.

Dhaulagiri l. D h a w a l a g i r i [daŭlāgī'rī], "hvita berget", en af Himalayas högsta toppar, 8,176 m., belägen inom riket Nepal under 28° 41′ n. br. och 83° 28′ ö. l. Fordom ansågs D. vara jordens högsta berg, men det öfverträffas af Mount Everest, Godwin Austen och Kanchanjanga.

Dhaun, tysk adlig släkt. Se D a u n.

Dhawalagiri. Se D h a u l a g i r i.

Dholera [dāŭ'lərə], stad i brittisk-indiska distriktet Ahmadabad, presidentskapet Bombay, förr omedelbart vid Cambay-viken, nu skild därifrån genom ett 19 km. bredt träsk. 7,356 inv. (1901). Bomullsindustri och bomullshandel. D. har gifvit namn åt en på den europeiska marknaden välbekant bomullssort.

Dholka [dāŭ'lkā], stad i brittisk-indiska distriktet Ahmadabad, presidentskapet Bombay, 45 km. n. om Cambay. 14,971 inv. (1901). Ruiner af palats, moskéer och mausoléer från Achmed schahs tid (1700-talet).

Dholpur [dālpo'ə] l. D a v a l p u r, brittisk skyddsstat i Rajputana. 2,994 kvkm. 271,496 inv. (1901). Fursten och större delen af befolkningen äro jater. Hufvudstaden D. ligger vid floden Chambal. 19,310 inv. (1901).

Dhona [dåna], burggrefliig släkt. Se D o h n a.

Dhoompalm [dōm-]. Se P a l m e r, *bot.*

Dhūrtasamāgama (ett lustspel). Se I n d i e n s s p r å k o c h l i t t e r a t u r.

Di (D i i) c o n s e'n t e s (lat.), *rom. myt.*, "de sammanvarande", "de förenade gudarna", officiell benämning på en från 217 f. Kr. (se Liv. XXII: 10, 9) förekommande krets af 12 romerska gudomligheter, parvis anordnade (Jupiter och Juno, Neptunus och Minerva, Mars och Venus, Apollo och Diana, Volcanus och Vesta, Mercurius och Ceres), efter förebild af grekernas till ett råd förenade 12 högsta gudomligheter. Förgyllda statyer af dem stodo uppställda vid forum. Med upptagande af denna gudakrets, sammanställd utan hänsyn till resp. kulters ålder och härkomst, upphäfdes den gamla skillnaden mellan d i i n d i'g e t e s (af *i'ndiges*, infödd) och d i n o v e'n s i d e s (af *no'vus*, ny). Det förra uttrycket betecknar de i det romerska samhället "inhemska", af ålder dyrkade gudomligheterna, vid konungatidens slut (omkr. 509 f. Kr.) bildande en sluten grupp; hit hörde bl. a. Janus (hvars präst allt framgent kallades *rex sacrorum*), Jupiter, Mars och Quirinus (präster: *flamines*), Vesta m. fl. Med di novensides menas de efter nämnda tidpunkt i den romerska statsreligionen upptagna "nya" gudomligheterna, t. ex. Diana, införd från det närbelägna Aricia. Samtidigt uppstodo ock nya kultförbindelser, t. ex. samfälld dyrkan af triaden Jupiter, Juno och Minerva på Kapitolium. H. Sgn.

Di (förkortning af *dis*, dubbelt), grek., prefix med betydelsen dubbel, dubbelt, t. ex. di-ftong, dubbelljud.

Dia', grek., genom; ingår i många sammansättningar och betyder där genom, i grund, åtskils, sinsemellan m. m., t. ex. diagonal.

Dia (grek. *Δία*), *grek. myt.* Se H e b e.

Dia (Standia), ö vid Kretas norra kust, midtemot hamnstaden Megalokastron (Candia), 265 m. hög. Goda hamnar på södra kusten. Marmorbrott.

Diabās (af grek. *diabā'nein*, genomgå, genomtränga), *petrogr.*, en i allmänhet ganska hård och tung, grönsvart eller nästan svart eruptiv bergart, hörande till grönstensfamiljen och bestående af mineralen plagioklas (oligoklas eller labrador), augit, magnetit eller titanjärn samt apatit, hvarjämte såsom tillfälliga beståndsdelar kunna tillkomma olivin, hornblände, glimmer, kvarts och ortoklas. Plagioklasen är stundom brunfärgad af ett i dess massa fint fördeladt brunt stoft; alltid är den utbildad i tunna tafelformiga individer. Augiten är i regeln brun, men ej sällan delvis omvandlad till klorit. Alltefter mineralsammansättningen kan man särskilja flera diabasvarieteter, af hvilka de viktigaste äro *normal diabas*, *olivindiabas* och *kvartsdiabas*. Till texturen äro diabaserna vanligen finkorniga eller småkorniga, men den kan växla ända från tät till grofkornig. Tät diabas benämnes stundom *trapp*, äfven *afanit*.

Diabas är en i såväl utlandet som Sverige ganska allmän bergart; den förekommer dels såsom gångar, dels såsom horisontella bäddar *uti* eller täcken *på* skiktade berglager. De öfversta platåerna af Kinnekulle, Billingen, Mösseberg samt Halle- och Hunneberg m. fl. i Västergötland bestå af diabas, som öfvertäcker de underliggande kalk- och skifferlagren (se art. Berg, där å sp. 1419 meddelas en bild af diabasens förekomst), bäddformigt uppträder den inom Väster-Dalarnas stora sandstensbildning. Inom Sveriges urbergsområden förekommer diabasen vanligtvis gångformigt; gångarnas bredd eller mäktighet växlar från några millimeter till 1 km. Den största diabasgången i Sverige är den delvis mera än 1 km. breda s. k. Hälleforsgången, hvilken från södra delen af Hjälmaren sträcker sig i östlig riktning till inemot Malmköping, en längd af omkr. 40 km. — Diabaserna bildades under de äldre geologiska perioderna, egentligen under de paleozoiska; Skånes silurlager genomsättas t. ex. flerstädes af diabasgångar. Motsvarande yngre bergarter äro dels *melafyrer* (mesozoiska), dels *basalter* (tertiära och nutida). — Inom stenindustrien är mörk, finkornig diabas en mycket eftersökt bergart och brytes numera flerstädes i stor skala för att under den oegentliga benämningen "svart granit" användas till grafmonument m. m. Så t. ex. i nordöstra Skåne. Vid Älfdalens porfyrverk bearbetades förr en ovanligt grofkornig, gråspräcklig olivindiabas till bordskifvor, urnor m. m. — Se A. E. Törnebohm, "Sveriges vigtigare diabas- och gabbroarter" (i Vet. akad:s handl., bd 14, 1877), och F. Eichstädt, "Pyroxen- och amfibolförande bergarter från mellersta och östra Småland" (Bihang till Vet. akad:s handl., 1885). E. E.

Diabās-kvartsit-konglomerāt l. Kvartsitdiabas-konglomerat, *petrogr.*, en egendomlig, gångformigt uppträdande bergart bestående af mer eller mindre rundnötta kvartsitbollar i en grundmassa af diabas. En ganska bred sådan gång framstryker i nordöst—sydvästlig riktning öfver sjön Nömmen i Jönköpings län, och den har kunnat följas omkr. 20 km. En mindre dylik förekommer s. om sjön Immeln i nordöstra Skåne. Se F. Eichstädt, "Om qvartsit-diabaskonglomeratet i Småland och Skåne" (i "Sv:s geol. undersökning", ser. C, n:r 74, 1885). E. E.

Diabāsmandelsten, *petrogr.*, diabas, som är mandelstensartad, d. v. s. innehåller mandlar (fyllda blåsrum) af klorit, kalkspat eller kalcedon. Förekommer vid Gäfle, i Väster-Dalarnas undre diabasbädd och på Granholmen i Mälaren. E. E.

Diabāsporfȳr l. Diabasporfyrit, *petrogr.*, diabas, hos hvilken fältspaten, stundom äfven augiten, är utbildad såsom större kristaller, inströdda i den för öfrigt finkorniga bergartsmassan. En ovanligt vackert utbildad diabasporfyr, med ända till 7 cm. stora fältspatskristaller, förekommer n. ö. om Skruf i Nottebäcks socken, Småland. E. E.

Diabāsporfyrit. Se Diabasporfyr.

Diabe'lli, Antonio, österrikisk musiker, f. 1781 nära Salzburg, d. 1858 i Wien, där han var musikhandlare, utbildade sig under Michael Haydn, vann först anseende som lärare i klaver- och gitarrspel, men gjorde sig företrädesvis bekant genom sina instruktiva pianokompositioner (sonatiner, sonater för fyra händer m. m.), hvilka ännu begagnas. A. L.*

Diabētes (af grek. *diabā'nein*, gå igenom), *med. D. melitus.* Se Sockersjuka. *D. insi'pidus.* Se Polyuri. *D. phosphāticus.* Se Fosfaturi.

Diablerets, Les [-blerā], "djäfvulsbergen", branta kalkstensberg i västra delen af Bern-alperna, på gränsen mellan kantonerna Valais, Fribourg och Vaud. En vacker topp bland dem är Oldenhorn (3,126 m.). Centraltoppen Diableret når 3,213 m.

Diablerie [-ərī], fr. (af *diable*, grek. *dia'bolos*, djäfvul), djäfvulskap, häxeri, trolleri; ett slags till de medeltida "moraliteterna" hörande skådespel, i hvilket djäfvulen spelade hufvudrollen.

Diabōlisk (af grek. *dia'bolos*, djäfvul), djäfvulsk, afgrundslik, infernalisk.

Diacetȳlmorfin, *farm.* Se Heroin.

Diachȳlon (grek., af *dia'*, genom, och *chylo's*, saft, lat. *diachȳlum*), *med. farm.*, har sedan äldre tider nyttjats som namn på vissa slags plåster, hvilka fordom bereddes med växtsafter. Ursprungligen bereddes diachylon l. *emplastrum diachyli simplex* medelst 10 delar dekokt på "radix (bulbotuber) Gladioli", 10 delar olja och 5 delar blyglete. Namnet *diachylon simplex* skulle numera motsvara, hvad man i svenska farmakopén kallar *emplastrum plumbicum*, blyplåster — dock egentligen med orätt, då ingen växtsaft ingår däri. Se Blyplåster. Gummiplåster (*emplastrum gummiresinosum*) motsvarar hvad som i en del utländska farmakopéer kallas *emplastrum diachyli compositum.* Jfr Gummiplåster. O. T. S. (C. G. S.)

Diachȳlonsalfva, *unguentum diachylon*, äfven kallad Blyplåstersalfva l. Hebras blysalfva, *med. farm.*, beredes enl. svenska farmakopén af 65 dlr blyplåster och 35 dlr flytande paraffin samt har rätt stor användning vid diverse hudsjukdomar såsom ett skyddande och torkande medel. S. J—n.

Diachy'm, *bot.* Se Mesofyll.

Diāconus, lat., diakon (se d. o.).

Diade'lfisk. Se Diadelphia.

Diadelfi'st. Se Diadelphia.

Diade'lphia (af grek. *dis*, två gånger, och *adelfo's*, broder), *bot.*, sjuttonde klassen i Linnés sexualsystem. Den innefattar de växter med tvåkönade

ommor, som hafva ståndarsträngarna hopvuxna i
å stammar. — Diadelfiska kallas ståndarna,
de äro sammanvuxna på nyssnämnda sätt. —
Diadelfi'st, till sjuttonde klassen i Linnés
xualsystem hörande växt.

Diadēm (af grek. *diadēi'n*, binda omkring), ett
gs pannbindel (ännespann), som i forntiden ofta
ttjades såsom tecken på furstars eller andra högt
psatta personers värdighet och numera stundom
kvinnor begagnas såsom hufvudprydnad. Bruket

. 1. Egyptiskt diadem.

Fig. 2. Grekiskt diadem.

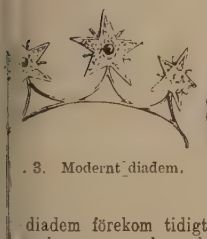

. 3. Modernt diadem.

Fig. 4. Modernt diadem (drottning Sofias).

diadem förekom tidigt i österlandet. De egypte konungarna buro kring hufvudet ett gyllene d, prydt med stenar eller målning och, vanligen, mtill med en bild af den egyptiska glasögonsnen. De judiske öfversteprästerna buro på hufvu- ett ännespann af guld, i hvilket orden "Helgadt Herren" (2 Mos. 28: 36) voro ingräfda. Hos yrierna buro konungarna och andra förnäma soner omkring hufvudet ett guldband, jämbredt r framtill högre. De persiske konungarna hade diadem, som bestod af ett blått, med hvitt omvirkadt band. I Grekland förekommo diadem igt. Schliemann har i mykenska grafvar funnit ana prydnader af guldbleck. I nämnda land voro dem till en början utmärkelsetecken för de förne; sedermera buros de allmänt af kvinnorna. bestodo af ett metallband eller en rundböjd, ltpå högre metallskifva, hvilken omslöt hela vudet eller dess främre sida och ibland stod i amanhang med en bindel, hvilken omslöt det lindade bakhårets nedre del. Från Etrurien n bruket att bära diadem till Rom, och under romerska rikets senare tid bars denna prydnad förnäma kvinnor. Diocletianus (omkr. 300 e. Kr.) tog i kejsarens praktutstyrsel ett diadem af hvita lor. Vid diademets ändar voro merendels fästa d, genom hvilkas sammanknytande diademet hölls r på hufvudet. Hos folken i västra Asien, nordste Afrika och sydöstra Europa ingår ett vanligen med hängprydnader, mynt o. d. utstyrdt ännespann ännu allmänt bland kvinnornas högtidssmycken. Hs Hd.*

Dia'dema to'rtile (lat., af *torquēre*, vrida). Se Hjälmkrans.

Diadia, en Svenska missionsförbundets missionsstation i Kongo. Upprättad 1888. Se Mission.

Diado'cher (grek. *dia'dochoi*, efterträdare) kallas Alexander den stores öfverfältherrar, hvilka efter konungens död, till en början såsom ståthållare, under Perdikkas' riksföreståndarskap, upprätthöllo det macedoniska väldet, men snart åt sig grundade självständiga riken. Antipatros behöll Macedonien och Grekland, hvilka länder han redan under Alexanders lifstid hade förvaltat, Lysimachos fick Tracien och angränsande landskap, Antigonos Lycien, Pamfylien och Frygien, Ptolemaios Egypten, och Seleukos Babylonien. Många blodiga strider utkämpades mellan dessa fältherrar, och efter slaget vid Ipsos (301 f. Kr.), där Antigonos stupade, grundades ett nytt system af stater, hvilka man, därför att grekisk kultur inom dem var normgifvande, kallat de hellenistiska. De förnämsta bland dessa voro Egypten under Ptolemaierna, Syrien och större delen af Asien ända till Indus under Seleuciderna, och Macedonien under Antigonos' afkomlingar, hvartill sedermera kom Pergamon under Attaliderna. A. M. A.

Diadūmenos, grek. (af *diadēi'n*. ombinda), en berömd staty, utförd af den grekiske bildhuggaren Polykleitos och föreställande en ung atlet, som knyter segerbindeln om pannan. Denna fina, veka ynglingagestalt hade sin motbild i en annan idealfigur af samme mästare, näml. den s. k. Doryforos. Man tror sig ega efterbildningar af den förstnämnda. Den bästa är den, som för några få år sedan uppgräfdes på ön Delos och som nu förvaras i Aten. Se Bildhuggarkonst, pl. III. (O. G—g.)

Diæ'resis (grek. *diaī'resis*, isärtagning, åtskiljande, delning). 1. *Språkv.* Det förhållandet, att två bredvid hvarandra stående vokaler uttalas hvar för sig i stället för att sammansmälta till ett dubbelljud (diftong). Detta betecknas medelst två öfver den senare vokalen ställda punkter (*trema*) t. ex. *aër*, *poëma*. En annan form däraf är att spiranterna *j* och *v* framför vokal öfvergå till vokalisk natur och bilda egna stafvelser, t. ex. *Troïa* (för *Troja*), *Silŭæ* (för *Silvæ*). — 2. *Metr.* Den i midten af vissa längre versmått (t. ex. alexandrinen) förekommande afskärning (se Cesur), som åstadkommes därigenom, att ordslut sammanfaller med slutet af en versfot. — 3. *Rel.* Detsamma som *partitio* (se d. o.). A. M. A.

Diafān (af grek. *diafaī'nein*, låta synas), *fys.*, genomskinlig. Förmågan att genomsläppa ljuset är i hög grad olika hos olika ämnen. Vissa kroppar äro helt och hållet ogenomskinliga, andra genomsläppa ljuset försvagadt eller till färgen förändradt, andra däremot försvaga detsamma på ett knappt märkbart sätt. Alla föremål, som betraktas genom färgade glas eller kristaller, antaga en viss färg, emedan strålar endast af denna färg genomsläppas; öfriga ljussorter återkastas eller absorberas i mediet. Äfven de mest genomskinliga ämnen hafva egenskapen att färga ljuset, om nämligen detta får genomgå tillräckligt tjocka lager. Rent vatten ger det genomgående ljuset en blåaktig färgton; sjö-

och flodvatten meddelar starkare färger, beroende hufvudsakligast på de ämnen vattnet håller i sig lösta eller uppslammade. Ej ens luften är fullständigt genomskinlig. Om den det vore, skulle den ej kunna återkasta något ljus; himlahvalfvet skulle vara fullkomligt mörkt, äfven vid de tider då solen är öfver horisonten, och till följd däraf skulle det djupaste mörker råda öfverallt, där solstrålarna icke hade omedelbart tillträde. Himmelen skulle vara ett svart halfklot, på hvilket äfven midt på dagen stjärnorna skulle kunna ses. Också synes himmelen långt mörkare från höga berg, där luften är klarare, än från lägre punkter. Det är således luftens oklarhet, som alstrar det milda, jämna dagsljuset och som gör skillnaden mellan ljus och skugga långt mindre skarp, än den skulle vara under en fullkomligt genomskinlig luft. De orsaker, som företrädesvis bidraga till att göra luften ogenomskinlig, äro dels närvaron af främmande beståndsdelar: damm, små vattendroppar m. m., dels olika uppvärmning och däraf föranledd olika täthet hos luftlagren. Vid de tillfällen, då jordytan starkt uppvärmes, meddelar sig denna värme till de närmaste luftlagren, som blifva lättare än de öfverliggande och följaktligen stiga uppåt för att ersättas af kallare, uppifrån nedströmmande luft. Genom denna blandning af lager med olika täthet uppstå reflexer och ljusbrytningar, som göra föremålens konturer mindre skarpa och tydliga. Om man under en het sommardag betraktar ett aflägset föremål genom de lägsta luftlagren, förefaller det stundom, som om föremålet vore stadt i en vibrerande rörelse. Men då jordytan är kallare än luften, såsom på morgnarna efter klara nätter, är luften mest genomskinlig, emedan luftlagren då befinna sig i mera stadgad jämvikt, till följd däraf att de lägre lagren äro kallare och således tyngre än de högre. — Ett mått på ett ämnes genomskinlighet har man i den s. k. genomskinlighets-koefficienten, d. v. s. den brådel af det infallande ljuset, hvilken går igenom ett af detta ämne bestående lager med tjockleken 1. Denna koefficient bestämmes med en diafanometer (se d. o.). L. A. F. (S. A—s.)

Diafanī (af grek. *diafā'nein*, låta synas), ”genomskinlighet”, en art imitation af glasmålning för dekorering af fönster.

Diafanomēter (af grek. *diafā'nein*, låta synas, och *me'tron*, mått), instrument, som nyttjas till att mäta ett ämnes, företrädesvis luftens, genomskinlighet. De Saussure använde för detta ändamål två runda hvita skifvor, hvardera med en svart cirkel i midten. Den ena skifvan och cirkeln hade tolf gånger större diameter än den andra. Uppställas två sådana skifvor bredvid hvarandra, så att de belysas lika starkt, och aflägsnar sig åskådaren från dem, så upphör först den mindre af de svarta cirklarna att vara synlig på ett visst afstånd och sedan den större på ett annat afstånd. Vore luften fullkomligt genomskinlig, skulle båda cirklarna upphöra att vara synliga, då de ses under samma synvinkel. Det senare afståndet skulle således vara tolf gånger större än det förra; men detta är icke fallet: förhållandet mellan afstånden blir mindre än 12, och man har i detta förhållande ett mått på graden af genomskinlighet. — Mera komplicerade apparater för mätning af luftens och andra gasers genomskinlighet äro konstruerade af De la Rive och Wild. Den förres instrument består af två tuber med gemensamt okular. Hvartdera objektivet gifver sin bild i den ena hälften af okularets synfält, så att bilderna af de föremål, på hvilka tuberna inriktas, synas tätt intill hvarandra. Vinkeln mellan tuberna kan förändras inom vissa gränser, och de genom objektiven ingående strålarna undergå total reflexion två gånger, innan de komma till okularet. Till jämförelse tjäna två likadana, med hvitt linne eller papper klädda skärmar, som uppställas på olika afstånd, dock så att, såvidt möjligt är, belysningen blir lika på båda. Af dessa skärmar erhållas nu två bredvid hvarandra liggande bilder, af hvilka den, som härrör från den längre bort belägna skärmen, är ljussvagare än den andra. För att bilderna må blifva lika ljusstarka, sättes framför det på den närmare skärmen riktade objektivet ett diafragma med föränderlig öppning, som förminskas, till dess båda bilderna synas lika ljusstarka. På förhållandet mellan objektivöppningarnas storlek beror förhållandet mellan ljusstyrkorna från de båda skärmarna, och därigenom kan lätt beräknas huru mycket ljus, som gått förloradt genom absorption i luften. I Wilds apparat användes, för att försvaga ljuset af de båda bilderna, ett Nicols-prisma, hvilket gått igenom ett kalkspatprisma och sålunda blifvit polariseradt (i två mot hvarandra vinkelräta riktningar). L. A. F. (S. A—s.)

Diafonī (grek. *diafoni'a*, missklang), *mus.*, i antiken detsamma som dissonans; för Hucbald och de förste sättarna af flerstämmig sats fick ordet betydelsen af ”stämolikhet” och särskildt tvåstämmig sats. A. L.*

Diafora', grek. (”skiljaktighet”, ”olikhet”, lat. *dia'phora*), *ret.*, ett afsiktligt och på effekt beräknadt begagnande af ett ords mångtydighet (polysemi), vanligen i ordlekande eller stilistiskt syfte, på så sätt, att samma ljudkvantum (ofta, churu olämpligt, kalladt ”samma ord”) används två gånger i närheten af hvarann i mer eller mindre olika betydelser, t. ex. Tegnérs ord om hafvet: ”Du är djup, i ditt djup trifves friden kanske.”. R—n B.

Diaforēs (grek. *diafo'resis*, af *diaforē'n*, förskingra, utbreda), *med.*, hudutdunstning.

Diaforētiska medel (jfr Diafores), lat. *reme'dia diaphorētica*, ”svettdrifvande medel”, sådana läkemedel, som öka hudutdunstningen; kallas äfven *rem. sudori'fica* (af lat. *sūdor*, svett). Ofta anlitade svettdrifvande medel äro varma ”teer”, eller infusioner på fläder- och kamomillblommor m. fl. Med afseende på dylika teer har man uttalat den förmodan, att svettningen åstadkommes mera till följd däraf, att det heta vattnet ökar blodtilloppet till huden, än på grund däraf, att någon af teets beståndsdelar verkar på något egendomligt sätt. Att verkliga svettdrifvande medel finnas är dock otvifvelaktigt. Allra kraftigast verkar jaborandi (se d. o.). För öfrigt framkallas svettning af samtliga kräkmedel samt af alla de många andra gifter, som åstadkomma kräkning. Många temperaturnedsättande medel (*antipyretica*, se Febermedel) framkalla svettning samtidigt med att temperaturen sjunker. Slutligen må äfven erinras om de vid sjukbehandling ofta anlitade *fysikaliska* metoderna att åstadkomma svettning, nämligen hett bad, ångskåp

o. d. jämte s. k. inpackning i varma filtar, kuddar m. m. — Vid sjukbehandling i äldre tider fäste man en mycket stor vikt vid, att den sjuke skulle bringas i svettning, för att man på den vägen skulle "draga ut det onda" ur kroppen. Man vet nu, att giftiga ämnen lämna människokroppen med svetten och att troligen denna afgång af gifter är ökad vid åtskilliga sjukdomstillstånd. Om man stegrar svettafsöndringen, bör alltså äfven aflägsnandet af skadliga produkter på denna väg befordras. Hvad betydelse detta kan hafva, är emellertid ännu alltför litet kändt. Svettningen har vidare i en del fall, nämligen vid bristande urinsekretion, betydelse för att afleda öfverflödigt vatten ur kroppen. Slutligen har den betydelse för att öka värmeförlusten från huden — den förnämsta faktorn för åstadkommande af temperaturnedsättning vid feber — samt för att befordra en ökning i blodtillförseln till huden och därigenom medelbart en förändring i blodtilloppet till inre organ, hvarigenom måhända vissa sjukdomar kunna fördelaktigt påverkas. C. G. S.

Diaforit, *miner.*, ett af kvicksilfver, bly, antimon och svafvel efter formeln $Ag_3 Pb_2 Sb_3 S_8$ sammansatt mineral. A. Hng.

Diafra'gma (af grek. *dia'*, genom, och *fra'ssein*, omgärda). 1. *Anat.* Se Mellangärdet.

2. *Bot.*, den skiljevägg, som vid bladens fästpunkter afdelar en del växters ihåliga stam i ett antal skilda rum, såsom fallet är hos umbellaterna, gräsen m. fl. G. A.*

3. *Opt.*, benämning på ogenomskinliga, med cirkelrunda öppningar försedda skifvor, som på bestämda afstånd insättas i tuber, mikroskop och fotografiska objektiv för att utestänga randstrålarna, hvilka, emedan de hafva en från centralstrålarna afvikande fokus, skulle göra bilden otydlig. Genom att strålknippet, som genomgår instrumentets linser, vid användandet af diafragma blir spetsigare, erhålles äfven större djupskärpa hos den optiska bilden, hvilken dock naturligtvis samtidigt förlorar i ljusstyrka. Ett diafragma af detta slag kallas äfven bländare (bländе). J. Htzg.

Diafys (af grek. *diafy'ein*, växa igenom). 1. *Anat.* Se Benbildning och Epifys.

2. *Bot.*, missbildning, bestående i central genomväxning af blomman. När den öfver karpiderna förlängda blomaxeln bär en ny blomma, talar man om *floripar diafys* (af lat. *flos*, blomma, och *pa'rere*, alstra); när den förlängda blomaxeln öfvergår till ett löfbladskott, kallas företeelsen för *frondipar diafys* (af lat. *frons*, löf); bär detta skott sidoställda blommor, betecknas missbildningen som *racemipar diafys* (af lat. *racēmus*, klase). Dessa missbildningar iakttagas ej sällan hos rosor, ofta i sammanhang med andra missbildningar, t. ex. virescens af fodret. G. L—m.

Diagenēs, Diagenētisk process (af grek. *dia'*, genom, åtskils, och *ge'nesis*, uppkomst), *geol.*, omvandling, i afseende på kristallinisk beskaffenhet, af en berg- eller jordart, t. ex. ombildning af kritartade kalkstenar till kristalliniska (enl. Gümbel). E. E.

Diagenētisk process. Se Diagenes.

Diageotropi'sm, *bot.* Se Geotropism.

Diagnōs (grek. *dia'gnosis*, af *dia'*, som tillkännagifver ett särskiljande, och *gnōsis*, kunskap) betyder i allmänhet igenkännandet af ett föremål genom att särskilja det från andra. Inom *medicinen* betecknar diagnos bestämning af de sjukliga företeelser, genom hvilka den ena sjukdomen skiljes från den andra. Diagnosen sammanfattar således och ordnar sjukdomens olika symtom samt undersöker dem med afseende på deras ursprung för att därigenom bestämma sjukdomens natur. Denna bestämning är en bland läkarens svåraste och viktigaste uppgifter, ty därpå stöder sig i väsentlig mån hans insikt såväl i sjukdomens utgångs- som behandlingssätt. Diagnostiken (läran om diagnosen) utgör därför jämte prognostiken (läran om sjukdomens utgång) och terapeutiken (läran om sjukdomens behandling) en hufvuddel af den praktiska medicinen. De sjukliga företeelser eller symtom, från hvilka läkaren sluter till sjukdomens natur, äro dels *subjektiva*, hvilka endast den sjuke själf förnimmer, dels *objektiva*, hvilka läkaren utan den sjukes upplysningar kan iakttaga. De senare äro såsom sjukdomstecken, eller såsom premisser i den diagnostiska slutledningen, af vida större värde än de förra. De kunna nämligen genom fysikalisk undersökning (auskultation, perkussion, termometri, Röntgenfotografering m. m.) eller genom mikroskopisk och kemisk pröfning ej allenast noggrannare fastställas, utan äfven med större grad af säkerhet bestämmas i sitt förhållande till vissa af kroppens organ och väfnader samt därigenom upplysa om förhandenvarande anatomiska förändringar. Också skiljer man emellan anatomisk och symtomatisk diagnos. Den diagnos, som söker bestämma den anatomiska förändringens natur, kallas anatomisk, och den, som fäster sig endast vid rubbningens framstående symtom (hosta, smärta, vattensot, gulsot m. m.), utan att eftersöka dessas materiella grund, kallas symtomatisk. Om t. ex. en inflammation eger rum i tolfingerstarmens slemhinna, där gallgången utmynnar, och om denna inflammation, såsom ganska ofta händer, åtföljes af gulsot, därför att nämnda slemhinnas katarrala svullnad tilltäpper gallgångens mynning i tarmen, så är gulsot en symtomatisk, duodenalkatarr en anatomisk diagnos af denna affektion. Den symtomatiska diagnosen är berättigad endast vid de sjukliga tillstånd, då man ej känner den anatomiska förändringen, t. ex. vid sockersjuka eller fallandesot. Med differentiell diagnos menar man det särskilda slag af sjukdomsbestämning, hvilket särskiljer sådana sjukdomar, som hafva flera lika symtom. — Inom den *deskriptiva zoologien*, *botaniken* och *mineralogien* förstår man med diagnos en kort och sammanträngd framställning af de viktigaste kännetecken, genom hvilka klasser, familjer, släkten, arter o. s. v. skiljas från hvarandra. Åtskilliga bland Linnés viktigaste arbeten innehålla hufvudsakligen diagnos-samlingar af nämnda slag. P. H.*

Diagnosticēra, anställa diagnos (se d. o.).

Diagnostik, läran om diagnosen (se d. o.). — Adj. Diagnostisk.

Diagonāl (af grek. *dia'*, genom, och *goni'a*, vinkel). 1. *Geom.*, en rät linje, som förenar två icke angränsande vinklar i en rätlinig figur eller i en solid figur med plana begränsningsytor. Om n är antalet sidor i en plan figur, så är antalet diagonaler $\frac{1}{2} n (n-3)$.

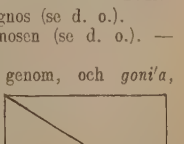

I. F.

2. Namn på åtskilliga väfnader dels af ull (tämligen tjocka, med branta kypertlinjer försedda tyger), dels af bomull (tämligen tunna och mjuka väfnader med kypertlinjer i 45° lutning). G. A. W.

3. En sådan stång i en fackverksbalk, som sammanbinder två motsatta hörn af ett fack. Diagonalerna kunna vara styfva eller mjuka; i senare fallet användas de parvis i hvarje fack och bilda kryss, diagonalkryss, i vissa fall benämnas de vinddiagonaler, vindkryss. Fr. E.

4. *Skpsb.* Diagonaler kallas å konstruktionsritningen till ett fartyg uppdragna konstruktionslinjer, som utgöra skärningen mellan fartygskroppen och plan, som äro vinkelräta mot spantplanen. Dessa linjer böra gå så nära som möjligt vinkelrätt mot spanten. H. W—l.

Diagonälbyggnad, *skpsb.* Se Båtbyggnad.

Diagonälförbindning, *skpsb.*, en af järnskenor (eller af trä) bestående förbindning, som tjänar att hindra fartygs ryggbrytning och som användes dels å sådana fartyg, som äro byggda helt och hållet af trä, dels å fartyg med träbordläggning på järnspant, s. k. "kompositefartyg". På alla fartyg af sistnämnda slag äfvensom på handelsfartyg, som äro byggda endast af trä, består diagonalförbindningen af järnskenor, lagda på spantens yttersida. På de i Sverige fordom byggda örlogsfartyg, i hvilka både förtimring och bordläggning voro af trä, var diagonalförbindningen antingen af järn eller af trä samt placerades i sistnämnda fall inuti fartyget, på förtimringens innersida. Då skenorna läggas i dubbla lag, iakttages alltid, att det ena lagets skenor komma att korsa det andras i ungefär räta vinklar, och att således alla skenor få en lutning af ungefär 45° mot fartygets däckslinje. Stundom användas i förening med de egentliga diagonalskenorna andra diagonalförbindningar, nämligen korta s. k. spännare eller diagonalstinnare samt kontraspännare i 45° lutning mot vattenlinjen. J. G. B.*

Diagonälharf (romboidalharf), *landtbr.* Se Harf.

Diagonälkraft, *mek.*, resultanten till två krafter. Se Krafternas parallellogram.

Diagonälkryss. Se Diagonal 3.

Diagonälstinnare, *skpsb.* Se Diagonalförbindning.

Diagŏras (grek. *Διαγόρας*) från Melos, med tillnamnet Ateisten, grekisk skald och filosof i senare hälften af 5:e årh. f. Kr., förjagades från Aten på grund af sitt hån öfver de eleusinska mysterierna och sitt förnekande af gudarnas tillvaro. G. E.*

Diagŏras (grek. *Διαγόρας*) från Rhodos, en berömd segrare i grekiska gymnastiska täflingslekar, särskildt knytnäfskamp, och samtida med Pindaros (5:e årh. f. Kr.), som egnade honom en ännu i behåll varande segersång. Äfven hans söner egnade sig åt atletiken, och det berättas, att två af dessa, då de samtidigt vunnit segerpriset i Olympia, satte sina segerkransar på sin faders hjässa och i triumf buro honom omkring bland den jublande mängden af åskådare. En bland dessa skall då hafva utropat: "Dö, Diagoras! Du skall dock icke kunna uppstiga till himlen". A. M. A.

Diagräf (af grek. *diagra'fein*, afteckna), ett instrument för mekanisk afteckning af föremål efter naturen, med användning af principen för camera lucida (se Camera).

Diagrafi (af grek. *diagra'fein*, afteckna). 1. Förfaringssättet att med litografiskt bläck och penna kalkera en komplicerad teckning på gummerad taft för att sedan göra ett öfvertryck däraf på stenen. — 2. Radiogram (se Röntgenstrålar).

Diagra'm (af grek. *diagra'fein*, afteckna), teckning, utkast. — 1. *Geom.*, i allmänhet hvarje figur, som nyttjas för att bevisa eller förtydliga en sats. Ordet förekommer dock numera sällan och vanligen endast såsom namn på en geometrisk figur, hvilken tjänar att åskådliggöra någon algebraisk sats. Så är t. ex. vidstående figur ett diagram, som åskådliggör satsen $(a+b)^2=a^2+2ab+b^2$. — Med Hipparchos' diagram menar man en figur, som astronomen Hipparchos använde för att visa, huru man af en observerad månförmörkelse kan beräkna solens parallax, afstånd och storlek. G. E.

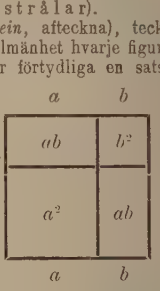

2. *Mek.*, en grafisk framställning af sambandet mellan vissa mekaniska storheter. Af särskild vikt äro de medelst indikatorn (se d. o.) tagna arbetsdiagrammen; de medgifva nämligen en noggrann bestämning af det arbete, som det i en ångmaskin, gasmaskin, fotogenmotor e. d. verkande motoriska mediet, ångan, gasen etc., öfverför å maskinens arbetskolf. Noggrannheten kan blifva stor, emedan indikatorn är så inrättad, att själfva drifmediet blir i tillfälle att medelst ett stift upprita diagrammet å ett på instrumentet uppfäst papper. Diagrammet angifver storleken af det arbete, som blifvit öfverfördt på arbetskolfven, men det användes oftast endast för bestämning af medelvärdet

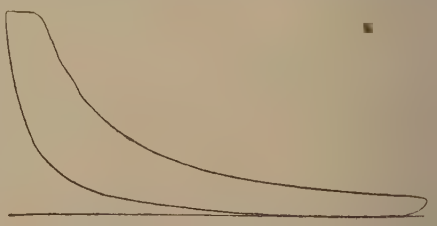

Fig. 1. Arbetsdiagram från en dieselmotor.

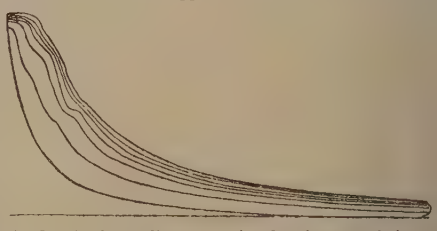

Fig. 2. Dieselmotordiagram, utvisande arbetets variationer vid växlande bränsleförbrukning i arbetscylindern.

af den arbetande kraften pr ytenhet af kolfven. Är väl denna kraft funnen, beräknas nämligen sedan ytterst lätt med kännedom om arbetscylinderns diameter och kolfslagets längd arbetet pr kolfslag äfvensom, om antalet kolfslag blifvit iakttaget samtidigt med diagrammets tagande, den indikerade effekten eller det arbete pr tidsenhet, som utvecklades i arbetscylindern, då diagrammet togs. Diagrammets horisontala utsträckning är proportionell med kolfslagets längd, och en mot den horisontala neutrala linjen — den atmosfäriska linjen — uppdragen vinkelrät linje hvilken som helst, liggande inom diagrammet, utmärker i en viss skala öfvertrycket pr ytenhet af kolfven i det motsvarande kolfläget. Genom diagrammets indelning i tio lika breda delar och uppmätning af motsvarande lodlinjer samt användning af trapetsregeln eller Simpsons formel reduceras ytan inom diagrammet till en rektangel, hvars bas är lika med dettas längd; höjden angifver det sökta arbetsöfvertrycket pr ytenhet. Produkten af detta tryck och kolfarean angifver den arbetande kraften och denna, multiplicerad med kolfslagets verkliga längd, det indikerade arbetet. Af annat slag äro *hastighetsdiagrammen*. Dessa utvisa de variationer en maskins hastighet undergår, t. ex. i följd af växlande belastning, och äro af betydelse bl. a. för undersökningar beträffande gången hos belysningsmaskinerier, vid hvilka till ernående af ett stadigt ljus stor jämnhet i rörelsen är erforderlig. Äfven en hel del andra diagram användes inom tekniken och är af stor vikt i såväl teoretiskt som praktiskt afseende. O. E. W.

3. *Bot.*, den figur, som uppkommer, då man schematiskt uppritar en växtdel med dess olika organ i ett plan vinkelrätt mot hufvudaxeln. De oftast ”konstruerade diagrammen” äro blomdiagram, hvilka åskådliggöra blomdelarnas inbördes ställning. — Ett diagram kallas empiriskt, då endast verkligen befintliga delar finnas å detsamma inlagda, medan det får benämningen teoretiskt, om i detsamma införts tecken för delar, som med stöd af jämförelser med besläktade arter eller af andra orsaker antagas höra till exempelvis en blommas plan, ehuru de af en eller annan anledning felslagit. H. Hn.

Diagram hos blomman af en svärdslilja (*Iris*). *a* stödblad, *b* yttre, *c* inre kalkbladskretsen, *d* ståndare, *f* fruktblad. På grund af förhållandena hos närbesläktade arter har man anledning antaga, att till blommans ”plan” hör ännu en krets ståndare; denna ”teoretiska” kretsställning angifves genom korsen (*e*).

4. *Kyrkohist.* Det ofitiska diagrammet är en af kyrkofadern Origenes i hans apologetiska stridsskrift mot Celsus (bok VI, kap. 25—38) åberopad symbolisk teckning, delvis utförd i olika färger, som ett parti bland de gnostiske ofiterna begagnade för att åskådliggöra sitt kosmogoniska system. Nederst på teckningen var den lägre världen, materiens värld, afbildad genom en större cirkel, som bar namnet Leviatan, ”ormen” (grek. *ófis*), hvarmed betecknades, att ”ormen” (jfr 1 Mos. 3: 1 ff.) var denna världs själ och behärskande makt. Inom denna större cirkel funnos sju från hvarandra skilda mindre cirklar, af hvilka hvar och en bar bilden och namnet af en af de sju djurgestaltade världsandarna eller demonerna: Mikael (lejon), Suriel (tjur), Rafael (drake), Gabriel (örn), Tautabaot (björn), Eratabaot (hund), Onoel eller Tartaraot (åsna). Öfver Leviatancirkeln var draget ett bredt svart streck, som föreställde skiljemuren mellan den lägre materiella världen och mellanvärlden l. stjärnvärlden, den högre psykiska världen. I dess lägre region härskade Jaldabaot (världsskaparen) och hans sju ”arkonter” l. stjärnandar, och där funnos paradisets portar; i dess högre region regerade Sofia (visheten). Denna värld betecknades likaledes med en större cirkel, innehållande mindre cirklar och figurer med deras namn. Ofvanför denna cirkel och skild från densamma genom ett egendomligt bildadt mellanrum fanns en tredje, större cirkel, som betecknade Faderns och ”den första människans” rike, den högsta pneumatiska ljusvärlden, och inom denna cirkel betecknade en mindre cirkel Sonens och ”den andra människans” rike. Öfverallt i diagrammet förekom dessutom en mängd detaljer, om hvilka man numera ej kan bilda sig någon klar föreställning, då beskrifningen på diagrammet i tydlighet lämnar åtskilligt öfrigt att önska. J. P.

5. *Statist.*, figur, som man nyttjar för att på ett för ögat åskådligt sätt framställa statistiska förhållanden. Se Grafisk framställning.

6. *Mus.*, fordom använd benämning på den musikaliska tonstegen och stundom äfven på partitur.

Diaheliotropi'sm, *bot.* Se Heliotropism.

Diakaū'stika (af grek. *diakaī'ein*, genombränna), Diakaustisk linje, *fys.*, en buktig yta eller kroklinje, bildad af skärningspunkterna mellan ljusstrålar, som undergått brytning i en eller flere buktiga (företrädesvis sfäriska) ytor. Se Kaustika. L. A. F.*

Diakläser (af grek. *diaklān*, sönderbryta), af Daubrée införd benämning för bergarternas afsöndringsklyftor eller förklyftningssprickor; äfven sprickor i berggrunden, hvilka icke äro åtföljda af dislokationer, i motsats till paraklaser, sådana sprickor, som åtföljas af dylika. E. E.

Diakŏn (grek. *dia'konos*, lat. *diāconus*, tjänare), kyrkotjänare inom eller utom prästståndet. Benämningen möter redan i N. T. (Fil. 1: 1 och 1 Tim. 3: 8—13), ehuruväl där ingenstädes bestämd uppgift lämnas om, när diakonämbetet först inrättades. Dess uppgift i den äldsta kyrkan var framför allt betjänandet af församlingens fattiga och sjuka samt utdelandet af församlingens kärleksgåfvor till dem, men diakonerna hade äfven sin andel i tempeltjänsten. De skulle (enl. de s. k. apostoliska konstitutionerna) noga se efter och draga försorg om alla, som behöfde omvårdnad, och i detta afseende vara församlingsföreståndarens ”öra och öga och mun och hjärta och själ” och inberätta allt till honom. Diakonen, som invigdes till sitt kall, betraktades som en de fattiges ”patronus” (skyddsherre). Vid gudstjänsten och äfven i hemmen insamlade diakonerna medel åt dem och buro äfven nattvardshåfvorna från gudstjänsten till de sjuka. Under tider af allmän nöd och hem-

sökelse (förföljelse, pest m. m.) utförde diakonerna ett betydelsefullt kärleksarbete. Bekant är berättelsen om den romerske diakonen Laurentius, som hänvisade den penninglystne hedniske ståthållaren till de i kyrkan församlade sjuka, fattiga och föräldralösa såsom ”kyrkans skatter”. — Småningom öfverhopades diakonerna emellertid med så mångahanda uppdrag, att deras ursprungliga hufvuduppgift trädde i skuggan. Missriktningar såväl inom kyrkan i allmänhet som särskildt inom diakonatet bragte detta på förfall. Diakonerna började räknas till det högre prästerskapet och underkastades därför (i Västerlandet) celibatstvång (d. v. s. de måste lefva ogifta). De indelades i olika grader, t. ex. subdiakoner, archidiakoner (”ärkedjäknar”). Den grekiska kyrkans diakoner äro fritagna från celibat. Inom den engelska episkopalkyrkan erhålla diakonerna särskild vigning. I samma mån diakonämbetet alltmer öfvergick till att bli ett kult- och gudstjänstämbete, kom dess ursprungliga uppgift i andra händer. Under medeltiden var det hufvudsakligen klostren och hospitalen, som togo sig af de fattiga, sjuka och andra hjälpbehöfvande; längre fram egnade äfven de andliga riddarordnarna sin tjänst åt dem. I och med reformationen började äfven på detta område nya lifsvindar blåsa. Luther påyrkade i sin 1520 utgifna skrift: ”Till den tyska nationens kristliga adel om det kristna ståndets förbättring” det gammalkyrkliga diakonatets återupprättande. Början därtill gjordes ock, särskildt i flera tyska städer, bl. a. Wittenberg (se tidskr. ”Diakonen”, årg. 1901, sid. 104 ff.). På de flesta ställen synas dock dessa ordningar snart åter ha fallit i glömska. Först i 19:e årh., i sammanhang med dess djupgående lifsrörelser, vaknade diakontanken till nytt lif. Framför allt förtes den fram af J. H. Wichern (f. 1808, d. 1881), som — driven af brinnande nitälskan för afhjälpande af sitt folks ändliga och lekamliga nöd — 1833 i närheten af Hamburg grundade *den första diakonanstalten* (”Rauhes haus”). Där samlade han ett antal ”bröder”, som efter erhållen utbildning utsändes såsom kristliga arbetare bland sjömän eller fångar, i barnhem, fattigvårdsanstalter, härbärgen eller arbetarkolonier. År 1905 funnos ensamt i Tyskland 16 diakonanstalter med inalles 2,486 ”bröder”.

I *Sverige* hade behofvet af diakoner länge varit kännbart, då 14 april 1898, närmast på initiativ af nuv. biskop N. Lövgren, den svenska diakonanstalten stiftades. Till en början var den stationerad på egendomen Nynäs utanför Gäfle, men förflyttades 1905 till egendomen Stora Sköndal i Brännkyrka socken, utanför Skanstull, ej långt från Stockholm. Anstaltens syfte är att ”till svenska kyrkans tjänst för fattigas, sjukas, förkomnas eller eljes nödställdas vård och hjälp fostra och utbilda kristliga män af evangelisklutherska bekännelsen”. Den har f. n. (1906) 30 alumner, nämligen 10 invigda diakoner (anställda i församlingsvård, fattigvård, å hospital samt vid uppfostringsanstalt för vanartiga gossar), 17 profdiakoner samt 3 på förprof antagna elever. Med anstalten är förbundet ett hem för fallandesjuka män, hvarjämte ett alkoholisthem förberedes. Föreståndare är pastor J. H. Widman, som äfven utgifver anstaltens organ, kvartalsskriften ”Diakonen”. — Om den *finska* diakonanstalten i Sordavala se Diakonissa, sp. 304. J. T. B.

Diakonāt, en diakons eller diakonissas ämbete, diakon-institution. Se Diakon.

Diakonī (se Diakon), den tjänande kärlekens arbete bland den kristna församlingens nödställda.

Diakonīk (se Diakon), vetenskapen om diakonien (se d. o.).

Diakoni'ssa (grek. *dia'konos*, tjänare), tjänarinna i den kristna församlingen. Namnet i dess nuvarande form möter först i nyare tid, men saken har urgamla anor i den kristna kyrkans historia. Redan nya testamentet visar, att tidigt vid sidan om de manlige diakonerna funnos kvinnliga (jfr framför allt Rom. 16: 1 ff., där en kvinna vid namn Febe nämnes såsom ”diakon” åt församlingen i Korints hamnstad, Kenkrea). Föreskriften i 1 Tim. 3: 11 gäller snarast dessa kvinnliga diakoner. Liksom kvinnans ställning genom kristendomen blef en helt annan än förr, fick hon ock nya uppgifter. *Tala* vid församlingens gudstjänster tilläts henne icke (1 Kor. 14: 34), men för hennes *tjänande* i församlingen öppnade sig ett vidsträckt fält. Lidande och nödställda funnos alltid att vårda och bistå; särskilda hemsökelsetider (pest, förföljelse o. s. v.) gjorde behofvet af sådan hjälp ännu mer trängande. När församlingen upptog kärleksarbetet såsom sitt, blefvo manliga och kvinnliga diakoner dess organ. Plinius d. y. omtalar i sitt bref till kejsar Trajanus (omkr. 110 e. Kr.), att han vid sina undersökningar rörande de kristnas sammankomster underkastat två flickor, ”som kallades tjänarinnor”, tortyr. Under äldre tider synas emellertid diakonissorna ha stått tillbaka för ”änkorna” (den kvinnliga motsvarigheten till församlingens ”äldste”), men från 3:e årh. få de förra ökad betydelse, särskildt i Österlandet. Men samtidigt förlägges tyngdpunkten i deras uppgift från arbetet bland de nödställda till att vara biskopens biträden vid gudstjänst och dop. Flera ädla gestalter bland denna tids diakonissor förtjäna att ihågkommas; så t. ex. Makrina, syster till kyrkofäderna Basilius och Gregorius, och Olympias, Chrysostomos’ ”högra hand”, som föredrog diakonisskallet framför äktenskap med en kejsarens släkting. Ännu år 600 talas om en ”diakonisskyrka” i Konstantinopel, där så sent som i 12:e årh. diakonissor nämnas, medan de i Västerlandet långt tidigare försvunnit. I stort sedt kan den verkliga församlingsdiakonien sägas ha upphört vid slutet af 5:e seklet. Den inskrift, som läses å en italiensk grafsten från 533: ”Här hvilar i frid, saligt död, diakonissan Theodora, som lefvat i världen 48 år” kunde gälla som diakoniens grafskrift.

Något motsvarande den gamla kyrkans diakonissämbete har ej medeltiden att uppvisa, trots all dess vidt utgrenade barmhärtighetsöfning. För en verklig församlingstjänst fanns intet rum i en tid, för hvilken den evangeliska församlingstanken var något främmande. Den kom först genom reformationen till sin rätt. Men det dröjde ända till 19:e årh., innan det evangeliska diakonisskallet kom till heders. I viss mån hade den katolska kyrkan redan från 1600-talet ett motstycke därtill i sina ”barmhärtiga systrar” (se d. o.), hvilkas orden stiftades af Vincent de Paul (1576—1660), men bortsedt från den här såsom alltid på katolskt område inblandade

verkhelighetен, är det icke fråga om någon församlingstjänst, utan om ett arbete för den romerska kyrkans intressen.

Efter att flera andra umgåtts med och delvis äfven offentligen framlagt planer i liknande syfte förunnades det Theodor Fliedner (f. 1800, d. 1864), evangelisk pastor i Kaiserswerth vid Rhen, att väcka diakonissarbetet till lif i den evangeliska kyrkan.

Det nya diakonisshuset å Södermalm i Stockholm.

Under en resa i Holland hade han i mennonitiska församlingar funnit diakonissor, hvilka, hörande till ansedda familjer, utan lön offrade tid och krafter på att besöka och bistå fattiga och nödställda. Denna lofvärda, urkristliga inrättning borde, menade Fliedner, upptagas af andra evangeliska bekännelser. Själf hade han 1833 i ett litet trädgårdshus vid sin prästgård mottagit en ur fängelset nyss frigifven kvinna. Och då snart nog hans skyddslingar blefvo flera än han och hans hustru kunde taga vård om, grundade han 1836 i Kaiserswerth *den första diakonissanstalten*. Af det lilla "senapskorn", som då såddes, har sedan uppvuxit ett stort träd. Ensamt moderanstalten Kaiserswerth räknade 1904 1,193 "systrar", verksamma på olikartade arbetsfält (bl. a. i 60 sjukhus, 80 barnavårds- och uppfostringsanstalter samt i 113 församlingar bland sjuka och fattiga) både i Europa och i främmande världsdelar. Såsom utbildningsfält för sina diakonissor eger den äfven inom sitt eget område storartade sjukvårds- och barnavårdsanstalter. Kaiserswerthanstaltens inkomster och utgifter stego 1903 till resp. 1,130,000 och 1,240,000 mark i runda tal.

De flesta evangeliska diakonissanstalter hafva med moderanstalten sammanslutit sig till en s. k. generalkonferens, som håller periodiska möten, och hvars medlemmar vid sitt arbete i hufvudsak följa samma grundsatser. Till denna konferens hörde 1904 79 anstalter, med 16,150 "systrar", fördelade på 5,822 arbetsfält. Af dessa anstalter äro, utom Kaiserswerth, de största: Bielefeld (Hannover), Stuttgart, Königsberg, Neuendettelsau (Bajern), Dresden och Kristiania.

I *Sverige* väcktes första tanken på diakonissaken genom en årsberättelse från anstalten i Strassburg. 14 april 1849 bildade några intresserade ett "sällskap för beredande af en diakonissanstalt". Sedan föreståndarinna vunnits i fröken M. Cederschiöld, som genomgick en utbildningskurs i Kaiserswerth, invigdes anstalten, hvars första lokaler voro belägna å Kungsholmen, 9 juli 1851. Närmaste arbetsfältet var anstaltens sjukhus, med 12 sängar. Därtill kommo småningom småbarnsskola, barnhem och magdalenahem. 1862 fick anstalten i pastor J. K. Bring (se denne) sin första föreståndare, under hvars ledning den sedan stod i 36 år. Ungefär samtidigt afslöstes fröken Cederschiöld såsom husmoder af fröken C. Eckerström. Anstalten flyttades 1863 från Kungsholmen till egendomen *Stora Ersta* å Södermalm och utvecklade sig under årens lopp alltmera. Till magdalenahemmet kommo ett räddningshem för vanartade flickor, en hushållsskola för utbildning af tjänarinnor (1872),

Diakonisskapellet, det s. k. Ersta kapell.

ett ålderdomshem för uttjänta diakonissor (1884), ett sjukhem för obotligt sjuka (1885) och, såsom medelpunkt för det hela, ett kapell (1872) samt där bredvid ett grafkapell. 1890 uppfördes eget pastorshus och 1896 nytt diakonisshus. F. n. (1906) bygges ett stort nytt sjukhus med omkr. 90 sängar. Magdalenahemmet (numera kalladt skyddshemmet) har flyttats ut på landet (till egen-

domen Sjötorp i Huddinge socken). Alla de nu nämnda, med anstalten omedelbart förbundna verksamhetsfälten tjäna tillika som öfningsfält för diakonissornas utbildning. Ute i landet hafva de kommit till allt rikare användning. Medan vid anstaltens 25-årsfest (1874) antalet ''systrar'' uppgick till 109, af hvilka 63 voro sysselsatta på olika arbetsfält utom anstalten, voro vid slutet af 1905 systrarna 303, af hvilka 166 arbetade utom anstalten (58 på sjukvårdsanstalter, 24 på barnavårdsinrättningar, 13 å fattighus, 68 i församlingsvård o. s. v.). Såsom häraf framgår, har arbetet ute i församlingarna bland deras fattiga och sjuka fordrat allt flera personliga krafter. Upptagandet i vidsträcktare mån af just sådant arbete öfverensstämmer för öfrigt med diakonisskallets egentliga uppgift. Diakonissan är nämligen icke blott eller ens i första rummet sjuksköterska. Hon är Herrens och för hans skull *församlingens* tjänarinna, som vill egna sig åt de ''sjukas, nödlidandes eller eljes hjälpbehöfvandes vård och undervisning''. Härmed sammanhänger kravet på diakonissornas anslutning till församlingens bekännelse, den evang.-lutherska. Hvad i öfrigt af dem fordras, framgår af de ''Upplysningar för dem, som vilja blifva diakonissor'', hvilka vid anstalten kostnadsfritt tillhandahållas. Anstalten, som står under ledning af en styrelse och f. n. har till föreståndare hofpredikanten E. F. Lönegren och till husmoder diakonissan L. Heimbürger, beror för sitt bestånd väsentligen af frivilliga kärleksgåfvor. Dess årsinkomster uppgingo 1904 till 171,499 kr. 64 öre och utgifterna till 179,831 kr. 22 öre. Den svenska diakonissanstaltens organ är den af föreståndaren utgifna månadsskriften ''Olivebladet'' samt julkalendern ''Febe''.

Diakonissdräkt.

Förutom diakonissanstalten i Stockholm bör här nämnas det af fröken E. Boström (d. 1902) i Uppsala 1893 grundade *Samariterhemmet*, som 1904 räknade 19 ''systrar'', hufvudsakligen sysselsatta inom hemmet och dess olika afdelningar (sjukhem, barnhem, tjänarinnehem) samt i församlingsvård i Uppsala. Hemmet har fr. o. m. 1906 anordnat ettåriga utbildningskurser för ''församlingssystrar'' till tjänst för i synnerhet landsbygdens sjuka, fattiga och hjälpbehöfvande. Kurserna omfatta 7 à 9 månaders sjukvård samt 3 à 5 månaders barnavård och direkt församlingsarbete. Afgiften är 200 kr. Ansökningar ställas till hemmets styrelse, hvars ordförande är ärkebiskopen. Samariterhemmet förestås af pastor O. Centerwall. J. T. B.

De äldsta diakonissanstalterna i *Finland* äro de i *Hälsingfors* och *Viborg*, grundlagda 1867, det stora nödåret. Den förra har för sin tillkomst att tacka den för sin storartade välgörenhet bekanta öfverstinnan Aurora Karamzin (f. Stjernvall), genom hvars frikostighet anstalten 1898 erhöll ett nytt stort hus med inemot 100 sjuksängar. Ett särskildt barnsjukhus och ett hem för lungtuberkulösa höra till anstalten. 1905 utgjorde antalet diakonissor 34, profsystrar 36 och elever 18. Af dem tjänstgjorde vid sjukhuset 27, vid Hälsingfors stads fattigsjukvård 7, vid andra kommunala och privata sjukhus 13, vid barnhem 1, vid den lapska missionen 1, vid församlingsvård i landsorten 5 och vid stadsmission 9. Anstaltens inkomster utgjorde s. å. 180,000 och dess utgifter 181,000 mark; tillgångarna (inkl. frisängsfonder 300,000 mark) voro 1,097,000 och skulderna 534,000 mark. Anstalten utgaf från 1894 ett månadsblad ''Från Diakonisshuset i Helsingfors'' (äfven på finska), hvilket 1903 uppgick i tidskriften ''Betania''. Diakonisshuset i Viborg inrymmer äfven en afdelning för lungtuberkulösa och en för föräldralösa barn samt en genom testamente af prof. G. J. Strömborg tillkommen ögonklinik. Det underhåller två småbarnsskolor. ''Systrarnas'' antal är f. n. (1906) 15, hvaraf 1 i församlingsvård. Inkomsterna under 1904 utgjorde 27,000, utgifterna 77,000 mark, behållningen 130,000 mark. Diakonissanstalterna i Hälsingfors och Viborg tillhöra världsförbundet, medan de senare tillkomna i *Sordavala* (1894) och *Uleåborg* (1896) äro nationella anstalter af kyrklig karaktär. Diakonisshemmet i Sordavala uppehölls först af Sordavala evang. sällskap, men sedan af det 1905 stiftade Finska kyrkans inremissionssällskap (med säte i Sordavala), som tagit den kyrkliga diakonien till sin uppgift. Hemmet har utsändt 60 diakonissor, och elevernas antal är 24 (1906). Församlingsvården är ''systrarnas'' hufvudarbetsfält, men en del har äfven tagit anställning vid sjukhus. Anstaltens budget uppgick 1905 till omkr. 14,000 mark, tillgångarna äro obetydliga. I nära förbindelse med hemmet i Sordavala står den 1902 därstädes grundlagda anstalten för utbildning af diakoner. Till densamma hör en inrättning för sinnessjuka, epileptiska, blinda, vanföra m. m., i allmänhet för samhällets olyckligast lottade medlemmar. Elevernas antal 1905 var 22. De 24 ynglingar, som efter 2-årig kurs afgått från anstalten, hafva blifvit församlingsdiakoner och kyrkväktare, sjukvårdare vid dårhus, fångknektar, kateketer, en tillsyningsman för gatpojkar m. m. Budgeten uppgick 1905 till omkr. 42,000 mark; tillgångarna voro 152,000 och skulderna 172,000 mark. Vid diakonisshemmet i Uleåborg äro diakonissorna efter en 2-årig kurs fria från anstalten, där blott 4 sådana tjänstgöra (1906). De flesta af de 28 elever, som genomgått kursen, äro församlingsdiakonissor å landet. Inkomsterna utgjorde 1905 omkr. 16,900 och utgifterna 17,200 mark; tillgångarna voro 160,000 och skulderna 72,000 mark. T. C.

I nyare tid hafva (särskildt i Tyskland) röster höjts för en ombildning af diakonissväsendet i så måtto, att anstaltstypen skulle uppgifvas och diakonissorna efter erhållen utbildning intaga en mera fri och obunden ställning. Försök i sådan riktning hafva gjorts af bl. a. professor Zimmer i Heilbronn. Resultaten äro dock ännu för litet pröfvade. Från dessa ''nya vägar'' skiljer sig den gamla, af Fliedner upptagna, framför allt däri, att de af honom och efter hans mönster anlagda diakonissanstalterna vilja icke blott vara öfnings- och fostringsskolor, utan tillika förmedlingslänkar mellan församlingarna och

de enskilda, som önska tjäna församlingens elända, samt icke minst *hem* för diakonissorna, hvarifrån de kunna påräkna råd och stöd och där de på ålderdomen finna en lugn fristad. Annan inskränkning i diakonissornas frihet, än som oundvikligen följer därmed, att de tillhöra ett gemensamt hem och stå under gemensam ledning, medför icke deras ställning till anstalten. Någon likhet mellan denna och ett kloster eller mellan den evang. kyrkans diakonissor och den katolska kyrkans nunnor förefinnes ej i verkligheten.

Litt.: svensk: Diakonissanstaltens årsberättelser, i ht ''Minnesskrift till sv. diakonissanstaltens 50-rsjubileum'' (1901), O. Holmström, ''Om kyrklig attigvård'' (1892), J. C. Bring, ''Om diakoniss-aken'' I—III (1895—97) och ''Tal vid diak. anst:s ögtider'' (1901), samt O. Norberg, ''Församlings-liakoni och församlingsdiakonat'' (1903). Utländsk: Th. Schäfer, ''Die weibliche diakonie'' (3 bd; 2:a ppl. 1887—94), ''Praktisches christentum'' (4 bd, 888—1901) och ''Im dienst der liebe'' (3:e uppl. 902), E. Wacker, ''Der diakonissenberuf nach einer vergangenheit und gegenwart'' (2:a uppl. 890), och N. K. Dalhoff, ''Den danske diakonisse-tiftelse i dens første 25 aar'' (1888) och ''Gak hen g gör du ligesaa'' (1900). J. T. B.

Diakova. Se Djakova.

Diakovár. Se Djakovár.

Diakrĭs (grek. *dia'krisis*, af *diakri'nein*, urskilja, särskilja), urskiljande, igenkännande, iakttagande (i synnerhet af sjukdomsförhållanden).

Diakritiska tecken (se Diakris), skriftecken, vilka nyttjas antingen i förbindelse med bokstäfver, för att angifva, att dessa uttalas på ett från det vanliga uttalet afvikande sätt (t. ex. franska språkets cedilj, se d. o.), eller ock för att underlätta uppfattningen af någonting skrifvet, t. ex. interpunktionstecknen, klammer o. d.

Diaktini'sm (af grek. *dia'*, genom, och *akti's*, stråle), *fys.*, förmåga att genomsläppa kemiskt verksamma ljusstrålar. Vissa ämnen, t. ex. bergkristall, färglös flusspat och bergsalt, hafva nästan fullkomlig diaktinism. Se Aktinograf, Aktinometer och Diaterman. L. A. F.*

Dialе'kt (grek. *dia'lektos*, munart, af *diale'gesthai*, samtala), munart, bygdemål (landsmål), språk, som är gällande inom ett visst, jämförelsevis mindre område (ett landskap, ett härad, en socken, en by), men utanför detta ej begagnas som allmänt medelelsemedel; mera oegentligt äfven kalladt folkmål, allmogemål. Dialekt är sålunda ett territorialspråk; dess motsättning är riksspråk (se d. o.), hvarvid likväl är att märka, att nästan allt ''rikssprå'' är dialektiskt färgadt, d. v. s. innehåller ett större eller mindre antal provinsialismer (se d. o.). Eftersom de bildade klasserna i allmänhet söka undvika särskildt dialektala drag i uttal, ordformer och ordförråd, får en mer eller mindre upträglad dialekt anligen ett lägre stilvärde. Å andra sidan äro dialekterna en af de allra viktigaste källorna för skriftspråkets föryngring och utveckling. Dialektstudiet är en af språkvetenskapens yngsta grenar, men bedrifves för närvarande med stor iver, särskildt inom de europeiska länderna. Jfr i fråga om dialekterna inom Sverige Svenska språket och artiklarna om Sveriges olika landskap. R—n B.

Dialektāl (se Dialekt), till en dialekt hörande, en dialekt förekommande.

Dialektik (grek. *dialektikē*, af *diale'gein*, plocka i sär, egentl. samtalskonst), *filos.*, ett regelmässigt logiskt förfarande, hvarvid satser utvecklas till begrepp och dessa i tänkandet motsättas mot andra. I denna betydelse öfvade eleaten Zeno dialektik, och den utvecklades af sofisterna till en spetsfundig bevisningskonst. Hos Platon fick termen en ny betydelse, användes såsom beteckning för det filosofiska sanningssökandet, hvarvid man genom begreppens inbördes motsättande mot hvarandra sökte komma till uppfattning af tingens väsen, idéerna. Aristoteles kallade för dialektik det bevisningssätt, då man utgår från gifna satser. Kant använde termen i förklenande bemärkelse, betecknande därmed en falsk logik, en ''skenets logik'', enligt hvilken man icke lär något öfver kunskapens innehåll, utan genom den tomma logiska formen af tänkandets samstämmighet inom sig skaffar sig skenet af sann kunskap. Därför vill Kant använda termen dialektik i sitt system endast för att därmed beteckna ''en kritik af det dialektiska skenet'', och han kallar därför ''den transcendentala dialektiken'' den del af ''Kritik der reinen vernunft'', hvari han söker uppvisa, att förnuftet i betydelsen af en osinnlig tankeförmåga ej kan på den gamla metafysikens sätt skänka några verkliga kunskaper. Fichte kallar dialektisk den metod, med hvilken han i motsatta begrepp uppsöker det gemensamma. Hegel utvecklar närmare denna metod och tillägger den därjämte en real betydelse. Det ligger enligt hans åsikt i tänkandets natur att genomlöpa de dialektiska stadierna, tes, antites och syntes, och då ''varat är tänkandet'', så tror han sig därmed ock hafva kommit all verklighets innersta väsen på spåren. Dialektiken blir därför för honom sammanfattningen af allt verkligt vetande. S—e.

Dialektlitteratur (se Dialekt), den på bygdemål författade delen af ett folks litteratur. I allmänhet är dialektlitteraturen föga omfattande och af jämförelsevis mindre litterärt värde. För den svenska dialektlitteraturen, som först vid midten af 1800-talet blifvit mera ymnig, finns redogjordt hos A. Noreen, ''Vårt språk'', I: 156 ff. (1903).

Dialektolōg (af grek. *dia'lektos*, munart, och *lo'gos*, lära), dialektforskare; språkvetenskapsman, som särskildt egnat sig åt studiet af bygdemål. — Dialektologī, läran om munarterna. — Adj. Dialektologisk.

Dialektordbok. Se Idiotikon och Ordbok.

Diale'mma (af grek. *dialēi'pein*, utelämna), *patol.*, vid febersjukdom, den feberfria mellantiden.

Diallāg (af grek. *diallagē*, olikhet, förändring, med anledning af mineralets olika glans på olika ytor), *miner.*, ett till pyroxenernas grupp hörande, kristalliniskt mineral, som utgör en hufvudbeståndsdel i bergarten gabbro. Dess färg är grönaktig (af olika nyanser), dess glans pärlemorartad på pinakoiden (100), fettartad på andra ytor. Tätheten = 3,2. Diallag utgör en blandning af två silikater Ca Mg $Si_2 O_6$ och Ca Fe Si_2 Oc. Det skiljer sig från vanlig augit genom sina pinakoidala genomgångar jämte de prismatiska. (Se Gabbro.) A. Hng.

Dialle'l (grek. *di' allēlon*, genom ett annat), *log.*, cirkelbevis (se Bevis).

Dialōg (grek. *dia'logos*), samtal mellan två (eller flera) personer; i samtalsform författadt litterärt arbete. Den litterära dialogens historia går tillbaka

till indiernas och hebreernas fornlitteraturer, men dialogen erhöll betydelse framför allt i den grekiska filosofiska framställningen. Den sokratiska dialogen är ett samtal i frågor och svar, hvarvid den tillfrågade just genom frågornas form ledes till att själf i sina svar utveckla de tankar, som den frågande önskar framkalla. Platons dialoger äro filosofiska arbeten, hvilka varit förebilden för en mängd senare tänkare och resonörer. Bland de mera berömda dialogförfattarna kunna nämnas greken Lukianos, romarna Cicero och Tacitus, italienarna Petrarca och Machiavelli, engelsmannen Berkeley, fransmännen Fénelon och Voltaire, tyskarna Leibnitz, Lessing, Jacobi och Schelling. Numera torde den i allmänhet vara förvisad från vetenskapliga, särskildt filosofiska, arbeten — Ernest Renans "Dialogues philosophiques" (1876) och engelsmannen Oscar Wildes estetiska "Intentions" (1891) äro anmärkningsvärda undantag —, men används alltjämt i skönlitteraturen. I skådespel är den dramatiska dialogen (i inskränktare mening detsamma som replikskiftet) väsentlig. — Utanför dramatiken äro dialogiska arbeten icke mycket vanliga (utom såsom politiska ströskrifter i äldre tider) eller betydande i den svenska litteraturen. Nämnas kunna exempelvis Fr. V. Palmblads "Dialog om romanen" i "Phosphoros", vissa af Almquists noveller, som helt eller delvis äro dialogiserade, P. Wikners "Naturens förbannelse", flera af Viktor Rydbergs smärre stycken och H. F. von Melsteds "Noveller i dialog". — I sin bästa gestalt är dialogen individuellt karakteriserande och följer med mer eller mindre stilisering det naturliga samtalets uttrycksvanor. Jfr R. Hirzel, "Der dialog" (1895). R—n B.

Dia'logus (Dyalogus) **creaturārum moralizātus,** "Djursamtal med moraliska utläggningar", tryckt i Stockholm af Joh. Snell 1483 i liten kvart, är det första fullständigt daterade (d. v. s. med utsatt tryckort, år och tryckare försedda) tryckalster, som framträdt i Sverige. Det är en latinsk fabelbok, bestående af 122 dialoger, hvar och en försedd med ett träsnitt. Hela boken innehåller 157 onumrerade blad. Endast fem exemplar äro numera kända (ett sjätte, som tillhört ärkebiskop C. F. Mennander, gick förloradt i Åbo brand 1827). Det enda absolut fullständiga exemplaret (dessutom oskuret) tillhör numera K. biblioteket i Stockholm, som i maj 1906 förvärfvade det ifrån Gymnasium Josephinum i Hildesheim, där det upptäckts af danske öfverbibliotekarien H. Lange. Äfven Uppsala universitetsbibliotek eger ett i det närmaste fullständigt, men mycket skuret exemplar. De tre återstående exemplaren, alla defekta, tillhöra, ett K. biblioteket i Köpenhamn (saknar de 12 första bladen och är hårdt skuret), ett (sedan 1883) K. biblioteket i Stockholm (utgör vid pass en fjärdedel af den ursprungliga boken) och ett British museum i London. Se plansch med profsida ur D. (efter faksimileuppl., Stockholm 1883). R. G

Dialype'talæ (af grek. *dialy'ein*, åtskilja, och *pe'talon*, blad), *bot.* Se Dicotyledoneæ.

Dialȳs (grek. *dia'lysis*, upplösning). 1. *Kem.*, olika ämnens åtskiljande genom osmos (se d. o.). — Dialysātor, en apparat, medelst hvilken kemisk dialys utföres. Se Diffusion. — Dialysēra, upplösa, särskilja. — Dialȳtisk, upplösande. — 2. *Bot.* Missbildning, bestående i särskiljande af kongenitalt sammanvuxna homologa organ. Kallas äfven adesmi. G. L—m.

Diamagnētisk, som har egenskapen att bortstötas af en magnet. — Diamagnetisk polaritet. Se Diamagnetism.

Diamagneti'sm (jfr Magnetism), *fys.*, egenskap hos åtskilliga ämnen att frånstötas af en i närheten befintlig stark magnetpol — således motsatsen till hvad som eger rum, då en magnet närmas till en kropp, som kan antaga magnetism. För att kunna uppvisa olika ämnens diamagnetiska egenskaper behöfver man framför allt utomordentligt kraftiga magneter. Mest lämpliga äro sådana, som uppstå, då en stark elektrisk ström får genomgå en trådspiral, omgifvande ett stycke mjukt, d. v. s. rent, ohärdadt, järn, vid hvars båda ändar starka magnetpoler uppkomma. Vanligen använder man en s. k. hästskomagnet, å hvardera polen försedd med armering af mjukt järn (se fig.). De båda järnstyckena hvila på hvar sin ände af den hästskoformigt böjda magneten och blifva till följd däraf själfva magnetiska med motsatta poler i *a* och *b*. Om man, emellan dessa poler, på en fin tråd upphänger ett stycke af ett diamagnetiskt ämne, så finner man, att det bortstötes från båda polerna. Har man gifvit det föremål, som undersökes, en långsträckt form och upphängt det så, att det omkring upphängningstråden kan vrida sig i horisontalplanet, så kommer, ifall det är diamagnetiskt, längdriktningen att ställa sig vinkelrätt mot den linje, som sammanbinder *a* och *b*, hvaremot föremålet, om det är magnetiskt,

ställer sig längs linjen mellan *a* och *b*. Man benämner den förra ställningen, som tillhör de diamagnetiska kropparna, ekvatorial och den senare axial. Såsom typer för de båda slag af ämnen, som förete ofvannämnda olikhet, kan man betrakta vismut för de diamagnetiska och järn för de magnetiska. Hos dessa metaller framträda nämligen verkningarna med största intensitet; men alla andra kroppar, såväl organiska som oorganiska, förhålla sig, om de behandlas på samma sätt, antingen såsom vismuten eller såsom järnet, om ock deras diamagnetiska eller magnetiska egenskaper visa sig vara ganska olika till graden. Metaller af det förra slaget, ordnade efter aftagande diamagnetism, äro: vismut, antimon, zink, tenn, kadmium, natrium, kvicksilfver, bly, silfver, koppar, guld, arsenik, uran, rhodium, iridium och volfram; samt af det senare, efter aftagande magnetism: järn, nickel, kobolt, mangan, krom, cer, titan, palladium, platina och osmium.

När man vill undersöka vätskor, innesluter man dem i glasrör, hvilka upphängas mellan elektromagneternas poler, eller ock hälles vätskan i ett glas, t. ex. ett urglas, och detta ställes så, att det hvilar på de båda mot hvarandra riktade elektromagnetpolerna. Om, vid användning af den senare metoden, vätskan är magnetisk, hopar den sig midt öfver hvardera polen och lämnar emellan polerna endast ett tunnare lager; en diamagnetisk vätska visar ett motsatt förhållande, i det den liksom tryckes undan öfver själfva polerna, men samlas i tjockare lager emellan dem. Vatten är tämligen starkt diamagnetiskt; men om till vattnet sättas lösliga järnsalter, blifva lösningarna magnetiska, ifall de nämligen

tatus. Itē quidā dixerunt ad quendā magnū. quō cōtentus es hic et sustines tm̄ laborem: Qui rn̄dit. Totum tempus mei laboris quē hic sustineo nō est ydoneū compari ad vnā diē tormentorū que peccatoribus in futuro sunt p̄parata .:.

¶ De Leone qui pugnauit cū Aquila. Dial. lxxxv.

Leo rex ferar̄ acriter cū aquila rege auiū dimicabat habens secū cuncta animalia super humū castrametat⁹ stabat. Aquila vero cū auib⁹ sup̄ arborib⁹ cū iacul̄ et sagittis cū bestijs p̄liabat. Grifes inde transiēs et vidēs h⁰ sibi displicuit mirabilit̄ vn̄ collocauit se sup̄ collē nec i eis ꝯuolauit

En sida ur **Dialogus creaturarum moralizatus.**

tillräckligt koncentrerade. Äfven på gasformiga ppar verkar magneten. Syrgas är den mest mag- iska; kväfgas visar sig diamagnetisk. En låga, nnande mellan elektromagnetens poler, utbreder ekvatorialt: de förbrinnande gaserna äro således magnetiska.

Hvad som ofvan anförts om olika ämnens magne- ca eller diamagnetiska egenskaper gäller endast ier den förutsättningen, att de befinna sig i luften. lt andra förhållanden kunna däremot inträda, när omgifvande mediet är någonting annat än luften. sålunda en magnetisk kropp är nedsänkt i en ska med ännu starkare magnetiska egenskaper, kommer kroppen att förhålla sig såsom diamagne- t, och är en diamagnetisk kropp omgifven af en nu mer diamagnetisk vätska, så förhåller sig krop- n magnetiskt. Här visar sig således någonting ilogt med den lag, som innefattas i archime- ska principen. Liksom en i vatten sänkt pp förlorar i vikt och, om den är lättare än ten, t. o. m. kan komma att lyftas uppåt, så lorar ock en magnetisk kropp, då den omgifves ett magnetiskt medium, åtskilligt af sin magne- m, så att den kan komma att öfvergå till dia- gnetisk, ja denna analogi går, efter hvad E. oquerel har visat, så långt, att den magnetiska raktionen eller repulsionen på en kropp ändras d jämt så mycket som den attraktion eller repul- n, hvilken skulle hafva orsakats af det genom ppen undanträngda mediet.

Diamagnetismen förklaras analogt med magnetis- m. Att ett stycke järn vid närmandet af en gnet attraheras beror därpå, att järnstycket för fället förvandlas till en magnet eller antager gnetisk polaritet, så att den del, som är närmast ill magnetpolen, antager en med den närbelägna ens oliknämnig magnetism och följaktligen attra- as. Äfven i en diamagnetisk kropp uppstår, vid mandet af en magnet, en fördelning, men af mot- t riktning, hvaraf, såsom ofvan är nämndt, verkan ste blifva en repulsion. Man kallar detta slag af delning diamagnetisk polaritet. — staka yttringar af diamagnetismen voro tidigt nda, men Faraday var den förste, som visade, alla kroppar röna inverkan af magneter. Bland nare forskare på detta område må nämnas icker och W. Weber. L. A. F.*

Diama'nt l. Demant (grek. och lat. *a'damas*), *ner.*, består af rent kol och kan i en syrgasström att brinna med starkt sken till kolsyra. Diamant stalliserar efter det reguljära systemet, kristal- na äro ytrika, ofta med afrundade kanter och d utpräglad klyfbarhet efter oktaedern. Färgen tenklar eller ofta (i sämre varieteter) gulaktig. amanten är den hårdaste af alla kända kroppar; en dess ljusbrytningsförmåga är utomordentligt r. Den är en god värmeledare och kännes kall i beröring, t. ex. med tungan. Den leder där- ot ej elektricitet och blir vid rifning mot tyg ktrisk. — Man skiljer emellan diamant i kilda kristaller och kristallgrupper, bart i liärt stängliga kulor och carbonado, runda rn utan kristallform. — Diamanter träffas hufdsakligen på sekundära lagerställen tillsammans d brottstycken af andra mineral och af bergarter. dre tiders diamantfyndigheter i Ostindien äro så dt som uttömda; de sedan 1727 bearbetade diamantförekomsterna i Brasilien (i staten Minas Geraes vid Diamantina, och i Bolivia äro numera ej så gifvande som förut; från Bahia fås carbonado. Den största nutida diamantvinningen eger rum i Kaplandet, särskildt i trakten vid Kimberley, där den under senare år årligen utgjort ung. 600 kg. med ett värde af 80,000,000 kr. Diamanten förekommer här i en uppmjukad, blå, jordartad massa (blue ground) af till serpentin omvandlade olivinrika eruptiva bergarter, som fylla gamla kraterrör (dry diggings) af 2—300 m. diameter. Diamanterna i blue ground äro, såsom Cohen visat, ofta sönderslitna; två mot hvarandra svarande halfvor af samma kristall hafva funnits skilda från hvarandra, bevisande, att diamanten ej är bildad i de nämnda kraterrören, utan vid eruptionen lösslitits från sin ursprungliga plats i djupet och af eruptivmassan förts uppåt. Hvarje kbm. af Kimberleys blue ground håller ungefär 2 gr. diamanter (se Hj. Sjögren: "De sydafrikanska diamantförekomsterna och diamantens bildningssätt", föredrag vid Vet. akad:s högtidsdag 1902). — I en järnklump från Cañon Diablo i Arizona, antagligen af meteoritiskt ursprung, har man iakttagit små mängder af carbonado. — År 1893 lyckades Moissan i Paris framställa diamanter med konst genom att upplösa kol i smält järn och låta massan stelna under starkt tryck. De hittills på detta sätt framställda diamanterna äro dock mycket små. — Uppsökandet af diamanter, diamantvaskningen, tillgår på det sättet, att den diamantförande jorden lägges på lutande vaskhärdar, indelade i fack, hvarefter man öfver härden leder en vattenström, som bortspolar de lösare partiklarna, men kvarlämnar diamanterna och gruset. — Diamantslipningen var ej känd i forntiden, utan diamanterna förekommo då alltid i sitt naturliga tillstånd. 1456 upptäckte Ludwig van Berquen (Berghem) konsten att på roterande skifvor slipa diamanter med deras eget pulver (diamantstoft, diamantbord). Sedan dess har denna konst betydligt utvecklats, i samma mån som kännedomen om stenens mineralogiska egenskaper ökats. Det första arbetet på en rå diamant är att klyfva densamma; den är nämligen klyfbar parallellt med sidorna i dess naturliga kristallform. Därefter slipas dess ytor mot ytorna af en annan diamant, och slutligen poleras den med diamantstoft. Efter olika slipning få diamanterna namn af briljanter, rosenstenar eller tafelstenar. De största diamantsliperierna finnas i Amsterdam, London och Antwerpen. — Diamantens värde är beroende af färgen, renheten, snittet och vikten. De vattenklara stå högst i pris. Stenar af betydande storlek kallas paragons, nonpareils och solitärer. Diamanter af en karats vikt (vanligtvis = 205 mg.), slipade till briljanter, värderas till omkr. 250 kr. Priset på tyngre stenar fås, om man multiplicerar kvadraten af vikten (uttryckt i karat) med talet 12. När vikten öfverstiger tio karat, växer priset i ännu större förhållande. — Diamantens tekniska användning är mångfaldig. Den nyttjas vid glasskärning och i litografien vid gravering af fin skrift (på växlar, visitkort m. m.), En synnerligen viktig användning har diamanten fått vid den s. k. diamantborrningen, hvarvid dock hellre nyttjas carbonado än den spröda diamanten (se vidare Borrmaskiner, sp. 1228).

Å närstående planscb finnas några större mera berömda diämanter afbildade. Se f. ö. Ädelstenar. A. Hng.

Diama'nt (Halfpetit), *boktr.*, en tryckstil, som i kägeln håller 2 kvartpetit l. 4 typografiska punkter och är den minsta, som plägar förekomma i tryckcrierna.

(Exempel: Diamant)

Diamantbord. Se Diamant.

Diamantborr. Se Bergborrning och Borrmaskiner, sp. 1228.

Diamantbröllop. Se Bröllop, sp. 465.

Diamantdoktor, en person, som värit doktor i sextio år.

Diama'nte, Juan Batista, spansk dramatiker, f. omkr. 1630, d. i slutet af 1600-talet, kallade sig licentiat, var tillika militär och johanniterriddare. Han skref ett hundratal arbeten för scenen, ''comedias'', historiska och andliga skådespel och zarzuelas. D. var en af de populäraste dramatikerna under 1600-talet, en talang af icke ringa betydelse, originell och uppfinningsrik, men gjorde sig liksom många samtida inga skrupler att stjäla andras idéer. Så är förhållandet med D:s berömdaste komedi *El honrador de su padre*, där han tog hvad som passade honom från Corneilles ''Cid'' och dennes förebild Castro y Belvis' ''Las mocedades de Cid''. Den senare har ock varit förebild för D:s *El cerco de Zamora*. Alfons VIII:s tragiska kärlekshistoria med den sköna Rachel, som behandlats af Lope de Vega, af Antonio Mira de Amuesca (1570—1635), af Vicente García de Huerta (1583—1623) och i poetisk form af Luis de Ulloa (d. 1660), formade D. till ett ståtligt drama, *La judía de Toledo*, hvartill dock Mira de Amuesca fått lämna en stor del. Af D:s öfriga arbeten må nämnas: *El valor no tiene edad*, *Sansón de Extremadura*, *El ganapán de desdichas ó Cuanto mienten los indicios*, *El céspedes de Ocaña*, *Más encanto es la hermosura*, *María Estuarda*, *El defensor de peñon*, *Alfeo y Aretusa*, *Santa María Magdalena* och *La hija de Jefté*. D. åtnjuter äran att vara intagen i Spanska akad:s ''Catálogo de autoridades de la lengua'' och af hans arbeten, af hvilka 2 bd utkommo 1670—74, finnas fyra intagna i Rivadeneiras ''Biblioteca'' (vol. ''Dramaticos posteriores á Lope de Vega''). Ad. H—n.

Diamantgraf, *fortif.*, en mindre och helst våt graf utanför ett flankerande verk, kaponiär eller grafgalleri, som anlägges i ändamål att hindra en i hufvudgrafven nedkommen fiende att utan vidare nå det flankerande verkets embrasyrer. L. W:son M.

Diamantina (fordom *Teju'co*, ''lerstaden''), stad i brasilianska staten Minas Geräes, 1,223 m. ö. h., i en ofruktbar, men diamant- och mineralrik nejd. 14,000 inv. Biskopssäte. Diamantsliperier, bomulls- och läderindustri.

Diamantino, stad i brasilianska staten Matto Grosso, vid Diamantino, biflod till Paraguay, grundlades 1730 af guldsökare och uppblomstrade efter upptäckten af diamanter utan att dock blifva af någon större vikt. Efter att länge ha gått tillbaka förstördes det 5 och 6 nov. 1901 af invånarna i en grannstad Rosario.

Diamantslipning, *tekn.* Se Diamant.

Diamantspat, *miner.*, en varietet af korund.

Diamantstoft. Se Diamant.

Diamantvaskning, *tekn.* Se Diamant.

Diamar, Dajarmur, bergstopp. Se Nanga Parbat.

Diamesogām (af grek. *dia'*, genom, *me'sos*, förmedlande, och *gamēi'n*, gifta sig med), *bot.*, kallar Delpino en växt, hvars hanliga celler sakna självständig rörelse och följaktligen behöfva ett förmedlande agens (luft, vatten eller djur) för att kunna komma till honcellen och befrukta denna. Motsatsen är zoogam (af grek. *zoo's*, lefvande). Jfr Pollination. G. L—m.

Diāmeter 1. Diamēter (lat. *dia'meter*, grek. *dia'metros*), *mat.*, genomskärningslinje. Diameter till en plan kurva kallas hvarje rät linje, som halfverar alla med en viss riktning parallella kordor. De flesta kurvor af högre ordning hafva antingen en enda eller också ingen diameter. Inom teorien för koniska sektioner äro diametrarna af särskildt intresse. Dessa kurvor hafva nämligen oändligt många diametrar. I cirkeln, ellipsen och hyperbeln gå alla diametrarna genom medelpunkten. Två diametrar, så beskaffade att den ena halfverar de med den andra parallella kordorna, kallas konjugat-diametrar (se fig.). Sker halfveringen under räta vinklar, få de namn af axlar. Dock har språkbruket särskildt för cirkeln fasthållit namnet diameter. Hos ellipsen och hyperbeln finnas två axlar, en större och en mindre, hos parabeln däremot en enda, med hvilken alla de öfriga diametrarna äro parallella. — Diameter till en buktig yta kallas skärningslinjen mellan tvenne diametralplan. Hos sfären och ellipsoiden gå alla diametrarna genom medelpunkten och delas af denna midt i tu. — Inom *astronomien* förstår man med apparent eller skenbar diameter den vinkel, hvarunder en himlakropps midtlinje synes för observatören. Så är t. ex. solens skenbara diameter något större än en half grad. G. E.

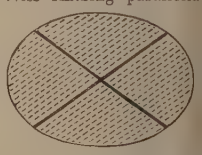

Diametrāl. 1. Diametrisk, som har afseende på en diameter. — 2. Rak, i snörrät riktning, så långt som möjligt skild (om motsatser; därmed hänsyftas på de fullständigt motsatta ändpunkterna af en diameter, sedda från cirkelns medelpunkt).

Diametrālplan, *mat.*, ett plan, som inom en buktig yta delar alla med en viss riktning parallella kordor midt i tu. Sker halfveringen under räta vinklar, kallas planet principaldiametralplan. G. E.

Diamētrisk. Se Diametral.

Diamidofenōl, *kem. fot.*, det saltsyrade saltet af detta ämne användes i fotografien såsom framkallare vanligen under namnet *amidol* (se d. o.).

Diamidoresorcīn, *kem. fot.*, ett i fotografien såsom framkallare användt ämne.

Diāna, *rom. myt.*, var ursprungligen en forntalisk gudomlighet, i hvars person man tänkte sig det himmelska ljuset förkroppsligadt, och syster till solguden Dianus (Janus) — således en månggudinna. Sedermera blef hon det fria naturlifvets gudomlighet samt dyrkades i skog och mark, särskildt vid Anagnia i hernikernas och Aricia i lati-

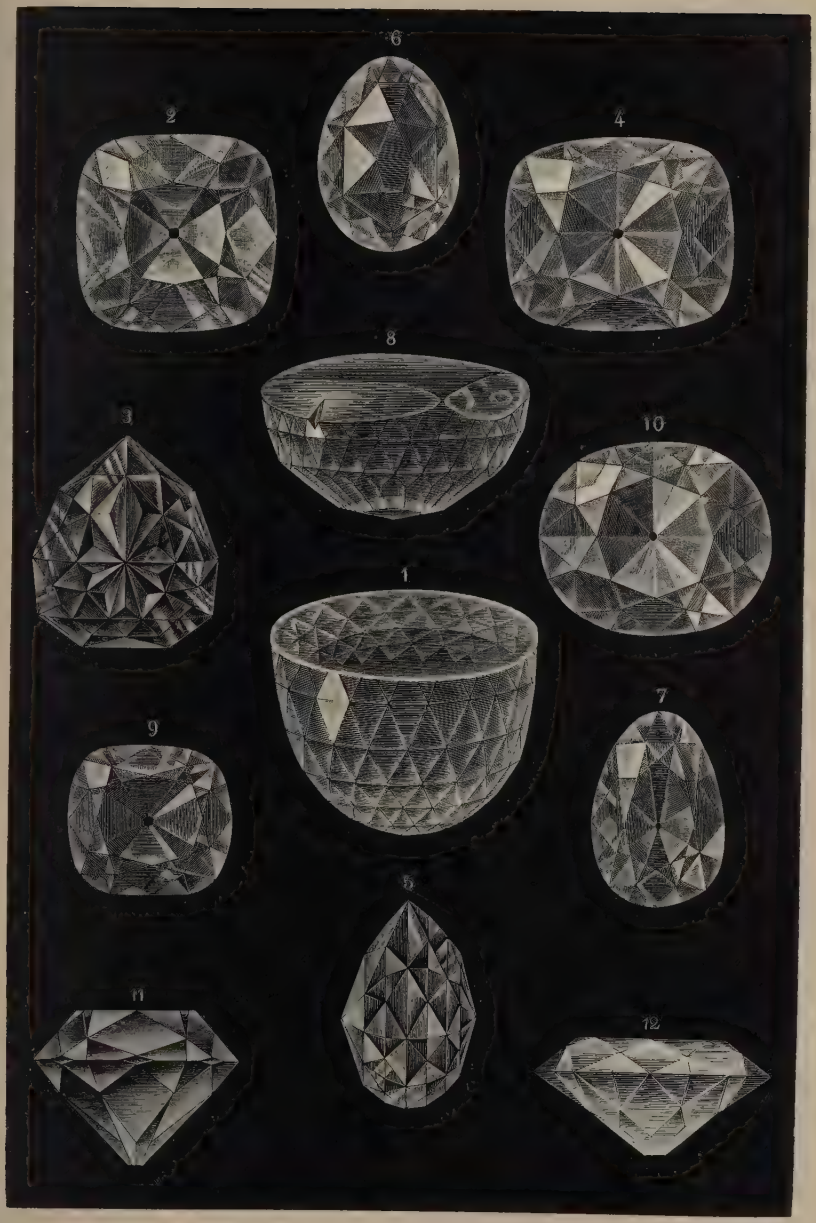

Några stora och ryktbara diamanter.

. Stormogul. — 2 o. 11. Regenten l. Pitt. — 3 o. 5. Florentinaren. — 4. o. 12. Söderns stjärna. — 6. Sancy. — 7. Grön diamant (i Dresdens k. samlingar). — 8. Koh-i-noor i sin äldre form (före 1852). — 9. Hope, blå diamant. — 10. Koh-i-noor i sin nyare (briljant-) form.

.s land. I Rom hade D. flera helgedomar, . hvilka den i äldre tider viktigaste var templet .ventinus. I föreställningen sammansmälte D. mera med den helleniska Artemis och dyr- äfven gemensamt med Apollo (så vid sekular- ı), särskildt såsom Lucina eller barnsbörds- ına. — Se art. Artemis, där en bild af från Versailles'' framställes. R. Tdh.

ana af Poitiers [pωatiē], den franske konungen ik II:s älskarinna, f. 1499, d. 1566, var dotter n fransk adelsman, Jean de Poitiers. Helt ung bortgiftes hon med Louis de Brézé, storseneskalk af Normandie. Efter sin mans död (1531) lyckades den snillrika D., som förut lär hafva stått i ömt förhållande till Frans I, att vid sig fängsla dennes son Henrik, hvilken var nära tjugu år yngre än hon, och efter hans tronbestigning (1547) utöfvade hon stort inflytande på styrelsen, bl. a. vid kättarförföljelserna. 1548 upphöjdes hon till hertiginna af Valentinois. Efter iks död (1559) aflägsnades hon från hofvet och sedan på sitt slott Anet. — D. är en af innorna i A. Dumas d. ä:s roman ''Les deux es'' (1846—47). Se Capefigue, ''Diane de ers'' (1860), ''Lettres de Diane de Poitiers'' af Guiffrey 1866) och Hay, ''Madame Dianne Poytiers'' (London 1900).

ı af Poitiers. Efter målning af Primaticcio.

āna-orden, en guld- eller silfvermedalj, som rde ordenstecken för medlemmarna af det från falen under medeltiden utbredda Diana-förbun- samt utdelades till riddare och damer, hvilka irkt sig i jaktens idrotter. Medaljen visade på lan gudinnan Dianas bild och på frånsidan en . I Neapel fanns i 18:e årh. också en Diana- n, som var utbredd äfven i Österrike, och egde ind ända till Murats regeringstid.

ānas träd, *kem.*, på våta vägen utfälldt silfver. Arbor Dianæ.

a'ndria (af grek. *dis*, två gånger, och *andrēi'os*, lig), *bot.* 1. Andra klassen i Linnés sexual- m. Dit höra de växter, som hafva tvåkönade mor, med två fria ståndare i hvarje blomma. 2. Ordning inom kl. 20—22 i Linnés sexual- m. Dithörande växter hafva tvenne ståndare arje med hanorgan försedd blomma. — Di- drisk, blomma med tvenne ståndare. — Di- dri'st, växt, som har tvenne ståndare i hvarje hanorgan försedd blomma; till andra klassen innés sexualsystem hörande växt.

ia'ndrisk. Se Diandria.

iandri'st. Se Diandria.

iane'lla, *bot.* Se Liliaceæ.

ia'nthus L., Nejlika, *bot.*, växtsläkte af . *Caryophyllaceæ*, afd. *Silenoideæ*, utmärker sig nnerhet därigenom, att blommorna hafva endast stift och vid basen omslutas af en s. k. foder- , bildad af skärmblad. Till ifrågavarande släkte höra omkr. 200 arter, hvilka mest förekomma på torra, sandiga ställen. I Sverige äro fyra bland dem vilda, bl. a. den välbekanta, täcka backnejlikan l. ängsnejlikan (*D. deltoides* L.). Emedan de flesta arternas blommor äro särdeles vackra och många dessutom välluktande, odlas många arter som prydnadsväxter, t. ex. den vanliga trädgårdsnejlikan (*D. caryophyllus* L.), härstammande från Syd-Europa. Ehuru i själfva verket mångårig, behandlas denna växt i

Dianthus Caryophyllus.
Blomman nederst till höger stamform.

trädgårdarna som tvåårig, då den det ena året uppdrages af frön, afläggare eller sticklingar för att det andra året blomma och därefter slopas. Växten odlas vanligen på kalljord, men kan med fördel växa i boningsrum och användes äfven till drifning i växthus, en kultur som tagit uppsving i synnerhet i Nord-Amerika. — Borstnejlikan (*D. barbatus* L.), inhemsk i Europa, är en rikblommig och tålig tvåårig växt, som allmänt odlas i enklare trädgårdar. — Fjädernejlikan (*D. plumarius* L.) förekommer äfven vild i Europa. Det är en flerårig, anspråkslös blomsterväxt med välluktande blommor. Några på senare tid uppdragna varieteter med stora, vackra, väl fyllda blommor hafva väckt åtskillig uppmärksamhet, medan de förr odlade varieteterna allt mera försvinna ur trädgårdarna. — Kinesisk nejlika (*D. chinensis* L.), härstammande från Japan och Kina, är en ettårig rikblommig växt, som gifvit upphof till en massa trädgårdsvarieteter. Blommorna äro ofta återgifna på japanska blomstermålningar. S. A. (G. L—m., C. G. D.)

Diānus, *rom. myt.* Se Diana och Janus.

Diapāson (grek. *diapasōn*, eg. ''genom alla'', näml. strängar), *mus.*, hos antikens och medeltidens

musiker benämning på oktaven samt hos franska instrumentmakare namn på tabeller öfver instrumentens delar och mensur, hvaraf uppkom betydelsen af tonomfång i allmänhet. — Diapason normal [-så' nårma'l], fr., normaloktav, stämgaffel, normal stämhöjd, sådan den sedan 1858 allmänt antagits efter Frankrikes föredöme, nämligen med 437,5 dubbla svängningar för ettstrukna *a*. A. L.*

Diapēdesis (af grek. *diapedān*, springa igenom). Se Varbildning.

Diape'nsia lappōnica L., Polört, Fjällgröna, *bot.*, en liten, vacker, låg fjällväxt, hörande till fam. *Diapensiaceæ* (besläktad med *Ericaceæ*). På de nakna fjällhedarna, mer än 600 m. öfver hafvet, lefver polörten, den mot kölden mest härdade af alla högre fanerogamer. Det är en låg halfbuske bildande täta, hårda tufvor. Bladen äro tätt sittande, läderartade, glatta, enkla, utböjda, smalt tunglika, trubbiga, helbräddade. De vackra, hvita blommorna sitta ensamma på 2—4 cm. långa, enbladiga skaft (ett i hvarje grenspets). Ett ytterfoder finnes af 2—3 små skärmblad. O. T. S. (G. L—m.)

Diape'nte (grek. *dia'pente*, af *dia'*, genom, och *pe'nte*, fem, näml. strängar), *mus.*, hos antikens och medeltidens musiker namn på kvinten. Jfr Dioxia. A. L.*

Dia'phora. Se Diafora.

Diapositiv, *fot.*, positiv fotografisk bild på glas eller annat genomskinligt ämne för projektion, förstoring, fönsterbilder m. m.

Diaptōmus, *zool.*, ett till kräftdjurens klass, fam. *Calanidæ*, ordn. *Copepoda* hörande släkte. Af de främre antennerna är den högra hos hannen ombildad till ett fångstredskap. Hufvud och thorax äro ej sammanväxta. Flera arter (alla små; de skandinaviska formerna äro 1—3 mm. långa) uppträda i stora massor i sött vatten. Om dagen hålla de sig på djupet och komma endast om natten upp i vattenytan. L—e.

Diar, enligt Snorres Ynglingasaga namnet på de tolf tempelprästerna i Asgård, d. v. s. asarna. Ordet, som i en vers af skalden Kormak ock förekommer i betydelsen "gudar", är enligt S. Bugge lånord från det iriska *día*, gud. B—e.

Diarbēkr l. Diarbekir, arab. ("Bekrs gårdar"). 1. Turkisk-asiatiskt vilajet (Kurdistan). 37,500 kvkm. 471,500 inv., däraf 335,000 muhammedaner, inberäknadt nomadiska och halfnomadiska kurder, 130,000 kristna (mest armenier och syrier), 4,000 jesider och zigenare samt 1,000 judar. — 2. (Lat. *A'mida*, turk. *Kara' Ami'd*, "Svarta Amid") Hufvudstad i nämnda vilajet, på högra stranden af Tigris, 620 m. ö. h., säte för en syrokaldeisk ärkebiskop, en jakobitisk patriark, en grekisk ortodox ärkebiskop samt en armenisk och en syrisk biskop. Den af en stark, med 2 torn besatt mur omgifna staden försvaras genom ett på en hög basaltklippa liggande fäste (Itschkale). Husen äro byggda dels af svart basalt, däraf det turkiska namnet, dels af mörkfärgadt soltorkadt tegel och ligga terrassformigt öfver hvarandra. Gatorna äro trånga och smutsiga. D. har 16 moskéer. Invånarna äro omkr. 30,000, mest armenier, kurder och turkar. De drifva lifli handel med Syrien, Mesopotamien och Indien, mes med trävaror, järn, koppar och bly; däremot afse industrien endast att täcka lokalbehofven. På senare år har handeln lidit genom kurdernas röfverier; men värderades ännu 1896 till 3,6 mill. kr. i export och 4,8 mill. kr. i import. — D. hette i forntiden *A'mida*. Kejsar Konstantin omgaf staden med mura och torn, men den eröfrades af sasaniden Schapur II år 359. Justinianus återtog den och befäste den starkare, men den intogs åter af perserna; från dem togs den omkr. 646 af araber, tillhörande stammen Bekr, efter hvilken den fick sitt nya namn. 1001—85 residerade där en oafhängig kurddynasti, som störtades af en turkmensk, som regerade 1085—1408. En tredje regentätt störtades 1502 af perserna; slutligen eröfrades D. af sultan Selim 1515 och införlifvades med Turkiet.

Diāriebevis (jfr Diarium), ett af den tjänstemän, som eger att föra registret, å tjänstens vägnar utfärdadt intyg rörande diariets innehåll i fråga om ett inkommet mål eller ärende. A. Lhgn.

Diārium, lat. (af *di'es*, dag), egentl. det dagliga, dagskost; *hand.*, dagbok (se Bokföring och Handelsbok); ett hos ett ämbetsverk eller annan offentlig myndighet, vanligen af en registrator eller aktuarie, fördt register, innehållande efter tidsföljd anteckningar rörande till myndigheten inkomna mål och ärenden (ingående diarium) eller från densamma expedierade sådana (utgående diarium). Diarium är en benämning, som tillagts de i äldre tider, särskildt i kloster, ofta förda anteckningarna öfver tidens viktigare tilldragelser. Mest bekant är bland anteckningar af detta slag, hvad Sverige angår, *Diarium Vatzstenense*, omfattande tiden 1344—1545. (Se Vadstena kloster.)

Diarkī (af grek. *dis*, tvefaldt, och *archē*, välde). Se Biarki och jfr Monarki.

Diarré (grek. *dia'rrhoia*, af *dia'*, genom, och *rhē'n*, rinna), Utsot, betecknar såsom medicinsk term den lifligare verksamhet från tarmkanalens sida, som ger sig till känna genom ett ökadt antal afföringar per dygn och genom en lösare beskaffenhet af tarmens innehållet. Diarréets orsaker äro flerfaldiga och olikartade. De kunna sålunda vara lokala, härrörande från tarmen, och bestående uti en kemisk eller mekanisk retning, som förmedelst tarmens nervösa apparater framkallar ökad vätskeafsöndring i tarmen och ökad tarmrörelse (peristaltik). Diarréen kan vidare vara ett uttryck för en verklig tarmsjukdom, en patologisk, oftast inflammatorisk process därstädes, framkallad af vissa till tarmen, åtminstone till en början, lokaliserade infektionsämnen af baktoriell eller annan art. Af sådan natur är diarréen vid tarmkatarren, tyfoidfebern, koleran, rödsoten m. fl. sjukdomar. — Orsakerna till diarré äro dock ibland af mera allmän natur, t. ex. vid en del allmänna förgiftningar, såsom urinförgiftningen af blodet (s. k. uremi), eller vid de s. k. nervösa diarréerna. Kemiska och mekaniska retmedel, som framkalla diarré, inkomma i organismen vanligen genom födan eller såsom medikamenter (laxativ), hvilka kunna appliceras genom munnen eller stolgången. Diarré kan således vara dels ett symton

en specifik sjukdom, dels ett enstaka fenomen, mkalladt af diverse tillfälliga orsaker, såsom ans beskaffenhet, medikamenter, psykiska tillstånd o. etc.). Diarréets behandling rättar sig efter ndlidandet och består först och främst i att förega en fortsatt inverkan af den framkallande or- en. I. H.

Di'as, Bartholomeu. Se Diaz, B.

Di'as, Antonio Gonçalves, brasiliansk ld, f. 10 aug. 1823, d. 3 nov. 1864, studerade Coimbras universitet, blef vid återkomsten till asilien professor i historia i Rio de Janeiro och ades af regeringen på flera vetenskapliga expedi- ner. Diktsamlingen *Primeiros cantos* (1846) för- affade honom genast en popularitet, som ökades *Segundos cantos* (1848) och *Ultimos cantos* (1851). skref skådespelen *Leonor de Mendonça*, *Boabdil*, *atrice Cenci* och *Patkul*, ett ofullbordadt epos, *tymbiras*, samt en ordbok öfver ett indianspråk *cionario da lingua tupy* (1858). D. vistades a år på Europas kontinent och utgaf själf 1857 upplaga af sina lyriska dikter, *Cantos*, i Leipzig. ns dikter blefvo förebildande genom sin natio- la prägel, lokalfärgen och behandlingen af gamla ianska motiv; med hans episka diktning samt tiska och elegiska lyrik kulminerar romantiken i asiliens vitterhet. Efter D:s död utkommo hans *ras posthumas* (1866). (E. S—f.)

Diaskeva'st (grek. *diaskeuastēs*, "anordnare", ärdiggörare"), under den klassiska forntiden en rson, hvilken i litterärt intresse bearbetade och nade äldre författares texter. Diaskevaster kal- des i all synnerhet en grupp af för öfrigt föga kanta grammatiker, hvilka under 5:e och 4:e årh. Kr. sysslade med redigerandet af den Homeriska xten. Dessa diaskevaster voro i sitt arbete i det la okritiska och ytliga samt utmärkte sig genom i de Homeriska sångernas text godtyckligt inflicka mängd oäkta tillägg. — Ordet diaskevast har ven i nyare tid begagnats, näml. om samman- illare af t. ex. de spridda delarna af ett folk- os. Så om Lönnrot i förhållande till Kalevala- ngerna. A. M. A.

Diaspōr Hauy (af grek. *diaspēi'rein*, sprida, för- ingra), *miner.*, ett sällsynt mineral, som någon ng förekommer kristalliseradt. Det består af ler- rd och vatten (Al_2O_3, H_2O eller Al O . OH) samt genomskinligt till genomlysande. Dess färg är it, stundom med dragning åt gult, grönt eller ått. När det upphettas för blåsröret, sönder- ller det till små hvita, glänsande fjäll. Det nes i Ural, Ticino, Sillerthal, Pennsylvania och ngern. (A. Hng.)

Diaspora', grek. (af *diaspēi'rein*, förskingra), entl. förskingring, en stundom förekommande ge- ensam benämning på sådana kristna församlingar, m äro kringspridda på områden, hvarest en annan ligion än församlingarnas är den härskande. I ya testamentet och den dåtida litteraturen an- ndes detta ord i fråga om de judar eller jude- istna, som lefde kringströdda här och där bland dningarna, synnerligast i Egypten och Mindre sien (Joh. 7: 35; 1 Petr. 1: 1; Jak. 1: 1). I den ol. litteraturen har ordet blifvit en terminus tech- cus för den stora judiska kolonisationen i romar- ket omkr. 200 f. Kr.—150 e. Kr. Herrn- utarna beteckna därmed de medlemmar af sin sekt, som ej äro bosatte inom moderförsamlingen i Herrnhut. I nyaste tid har uttrycket börjat användas om de i katolska länder på spridda håll lefvande evangeliske bekännarna eller i allmänhet om trosförvanter, som lefva midt ibland en befolkning af annan bekännelse. I anslutning till Gustaf-Adolfsföreningen bildades i Tyskland 1882 en diasporakonferens, hvars verksamhet omfattar alla världsdelar. Sedan 1902 utgifves i Marburg en tidskrift för de tysk-evangeliske i utlandet.

Diasporométer (af grek. *diaspēi'rein*, sprida, skingra, och *me'tron*, mått), *fys.*, instrument för bestämmande af det förhållande, hvari de brytande vinklarna hos två prismor af olika ämnen måste stå till hvarandra, för att prismorna skola tillsammans bilda ett akromatiskt system, så att en ljusstråle, som genomgått de båda prismorna, brytes, utan att färgspridning uppkommer. L. A. F.*

Diastās (af grek. *dia'stasis*, splittring), *kem.*, kollektivnamn för ferment eller enzym (se d. o.), som spjälka stärkelse i maltos och dextriner. Namnet gafs af Payen och Persoz 1833, men redan 1814 hade Irvine med Kirchhoff observerat stärkelsens försockring genom malt, och nästan samtidigt hade Saussure undersökt det stärkelselösande ämnet. Diastaser förekomma allmänt i växtriket, där de företrädesvis bildas i frön vid deras groning, således där de behöfvas för stärkelsens försockring. Afsöndringen af diastas är då oftast lokaliserad, t. ex. i sädeskornen till scutellum-epitelet (Brown, Morris). Diastas framställes bäst ur malt genom extraktion med utspädd alkohol och extraktets fällning med vattenfri alkohol. Man erhåller så ett hvitt amorft pulver, som torkas i vakuum. Detta preparat kan ytterligare renas genom att gång på gång lösas i vatten och omfällas med alkohol samt genom dialys, hvarvid fällningen befrias från en del salter. Huru diastasens kemiska natur ännu ej är utredd, anses den af de flesta vara ett ägghviteartadt ämne (albumos). Diastasen har som andra enzymer ett temperaturoptimum för sin verksamhet, hvilket ligger vid 60°—70°, hvaremot starkare upphettning (90° —100°) af lösningen förstör diastasen; i torrt tillstånd uthärdar den temperaturer till 150°. Den skadas (förgiftas) i likhet med andra enzymer af ringa mängder blåsyra, tunga metallers salter m. fl. ämnen; kolsyra befordrar däremot kraftigt diastasverkan. I egenskap af enzym förmår diastas att sönderdela jämförelsevis mycket stora kvantiteter stärkelse — ungefär 5,000 gånger sin egen vikt. Brown och Morris antaga 3 slags diastaser, *sekretionsdiastas*, verksam i groende frön, *translokationsdiastas* i öfriga stärkelsehaltiga växtdelar och *cytas*. Sedan gammalt användes såsom reagens för diastas enligt Schönbein en blandning af guajaktinktur och vätesuperoxid, hvilken åstadkommer en blåfärgning. Emellertid har det visat sig, att denna reaktion ej får tillskrifvas diastasen själf, utan ett ofta medföljande oxiderande enzym. — Äfven i djurkroppen finnas diastaser, särskildt i saliven (ptyalin) i pankreas och i tarmsaften. På grund af att fransmännen benämna alla enzymer "diastases" har man infört beteckningen *amylas* för de stärkelsespjälkande enzymerna. H. E.

Dia'stole (grek. *diastolē*), "isärdragning". 1. *Metr.* Den af den metriska accenten (*ictus*) stundom verkade förlängningen af en i sig själf kort stafvelse.

2. *Språkv.* Ett skriftecken, till utseendet liknande ett vanligt komma, hvilket i grekisk skrift begagnas mellan sammansättningsleden i enklitiskt sammansatta ord för att skilja dessa från lika ljudande enkla ord (t. ex. *ő, τι,* hvad som helst som, och *ὅτι* att). A. M. A.

3. *Fysiol.* Det tillstånd, i hvilket hjärtats särskilda afdelningar befinna sig, när deras muskelväggar äro slappa, icke sammandragna. När ordet diastole begagnas med afseende på hela hjärtat (såväl kammare som förmak) under normala förhållanden, betecknas därmed således detsamma som ”hjärtpaus”, eller den korta period af hvila, som åtföljer hvarje hjärtats sammandragning. Jfr Systole. C. L.

Diastyl (grek. *diastylos*, af *dia*[1], åtskils, och *stylos*, kolonn), *bygnk.*, en kolonnad, där afståndet mellan kolonnerna vid basen är 3 gånger så stort som kolonnskaftets bredd (diameter) vid basen. Enligt den romerske arkitekten och skriftställaren Vitruvius särskilde grekerna vid användandet af kolonner 5 olika sätt för dessas uppställning:

pykno stylos med afståndet mellan kolonnerna	$1^1/_2$	gång kolonndiam.
systylos » »	2	gånger »
eustylos » »	$2^1/_4$	gång »
diastylos » »	3	gånger »
areostylos med ännu större kolonnmellanrum.		

Ingen af dessa typer återfinnes dock exakt på någon af de till vår tid bevarade grekiska tempelbyggnaderna. Vitruvius förklarar eustyl-ställningen vara den riktigaste. På de befintliga grekiska templen varierar det angifna relativmåttet mellan $1^1/_4$ och $1^3/_4$; de vanligaste tyckas ha varit $1^3/_5$ (Theseion) och $1^2/_5$ (Parthenon). I. G. C.

Diatermä**n** (af grek. *dia*[1], genom, och *the*[1]*rme*, värme), *fys.*, som genomsläpper värme. — Diatermani[1]sm, Diatermanitet l. Diatermansi, egenskapen att vara diaterman, d. v. s. att genomsläppa infallande värmestrålar. Olika ämnen hafva denna egenskap i högst olika grad. I första rummet beror detta därpå, att det infallande värmet kan, liksom ljuset, vara af väsentligen olika slag. Man skiljer först och främst mellan *mörkt* värme och *ljust* värme. Mörka värmestrålar utgå från en kropp, hvars temperatur ej är tillräckligt hög för att den skall vara självlysande. Uppvärmes kroppen tillräckligt, börjar den utsända äfven ljusa strålar: först röda och sedan strålar af de öfriga färgerna inom spektrum. Äfven de ljusa strålarna äro åtföljda af värme, och det finnes således lika många olika slag af ljusa värmestrålar, som det finnes färger i spektrum. Redan Melloni iakttog, att kroppparnas förmåga att genomsläppa värme är väsentligen olika med deras förmåga att genomsläppa ljusstrålar. Svart glas, fastän ogenomskinligt för ljuset, genomsläpper värme; alun, ehuru genomskinligare än t. ex. turmalin, försvagar genomgående värmestrålar mer än denna kristall. Man inser lätt, att intensiteten hos genomgående strålar måste minskas med tjockleken af det lager, som de hafva att genomtränga, och att genomskinligheten för värmet ökas, om begränsningsytorna äro väl polerade. I huru väsentlig grad värmekällans beskaffenhet inverkar kan ses af nedanstående tabell, upptagande fyra olika värmekällor. Siffrorna utmärka intensiteten hos de värmestrålar, som genomgått en 2,6 mm. tjock skifva af de uppräknade ämnena, under antagande att de infallande strålarnas intensitet varit 100.

Skifvor af	Locatellis lampa	Glödande platina	Koppar, 400 gr. varm	Koppar, 100 gr. varm
bergsalt	92	92	92	92
flusspat, färglös	78	69	42	33
spegelglas	39	24	6	0
bergkristall	38	28	6	0
turmalin, mörkgrön	18	16	3	0
alun, färglös	9	2	0	0
is	6	0	0	0

Af de ofvan uppräknade ämnena är bergsaltet det enda, som i lika grad genomsläpper alla de undersökta slagen af värmestrålar, hvaremot de öfriga, alltefter värmekällans beskaffenhet, i högst olika grad förändra det infallande värmets intensitet. Äfven de mest diatermana, icke gasformiga kroppar, såsom bergsalt och sylvin, äro ogenomskinliga för några slags strålar, s. k. reststrålar (Rubens). De kortaste ultravioletta strålarna absorberas starkt af alla ämnen, äfven de mest genomskinliga, såsom luft (Schumann). Glaset genomsläpper en icke obetydlig del af strålarna från lamplågan, men tillåter icke de mörka värmestrålarna att gå igenom. Detta är af stor betydelse vid användningen af glas till fönster. Solljuset med dess värme tränger in i våra bostäder och absorberas af föremålen därinne, hvilka i sin ordning afgifva mörka värmestrålar; men dessa kunna ej tränga tillbaka ut. Hettan under ett drifhusfönster, en allom känd företeelse, förklaras genom denna lag för glasets diatermanitet. Värmestrålar, som redan genomgått ett eller flera ämnen, blifva därigenom förändrade, så att de mer eller mindre lätt genomgå nya ämnen. Låter man t. ex. de strålar, som först gått igenom en alunskifva, falla på en annan skifva af samma ämne, så genomgås denna senare af 90 proc. utaf de strålar, som falla på densamma. Är däremot den första skifvan af kristalliserad gips, så tränga sedan endast 47 proc. genom en alunskifva. Dessa egenskaper hos det strålande värmet föranledde Melloni till det antagandet, att hvarje diatermant ämne har en viss värmefärg, d. v. s. att det absorberar vissa strålar och låter andra gå igenom, liksom färgadt glas genomsläpper de ljusstrålar, som hafva glasets färg, men absorberar de öfriga. De strålar, som genomgått ett ämne, blifva sålunda termaniserade och genomgå ett nytt föremål nästan oförsvagade, om detta senare har samma värmefärg, men blifva i annat fall mer eller mindre försvagade. — Äfven vätskor och gaser hafva blifvit undersökta med afseende på sin förmåga att genomsläppa värme (gaserna företrädesvis af Magnus, Tyndall och K. Ångström). Vätskorna inneslutas för detta ändamål i små kärl, begränsade af parallella, planslipade väggar af bergsalt, och gaserna i rör, hvilkas bottnar äro af detta ämne. — Gasernas genomtränglighet för värme är högst olika, så att, om den värmeabsorption, som försiggår i luft, sättes = 1, är absorptionen i svafvelväte af samma tryck 390 och i ammoniak 1,195 (Tyndall). Värmeabsorptionen ökas, d. v. s. gasen blir mindre diaterman, vid ökadt tryck. En gas absorberar i allmänhet mer, ju mera komplicerad dess molekylers

miska sammansättning är (Tyndall). Vattenångan r stor absorptionsförmåga för mörkt värme, kolan äfvensä, dock i något mindre grad. Däremot o de nästan fullkomligt genomskinliga för ljust rme. Genom dessa egenskaper höjes jordytans nperatur något, alldeles så som under ett drifhusster (Tyndall, Arrhenius). L. A. F. (S. A—s.)

Diatermani'sm. Se Diaterman.

Diatermanitēt. Se Diaterman.

Diatermansi. Se Diaterman.

Diatēs (grek. *dia'thesis*, af *diatithe'nai*, försätta ett tillstånd) betecknar i allmänhet ett sjukdomslag, d. v. s. en individs abnorma benägenhet er mottaglighet för en viss sjukdom. Denna benänhet är beroende på medfödda eller förvärfvade enheter uti individens allmänna kroppsbeskaffent eller på ett abnormt tillstånd i hans olika väder eller organ. Man talar sålunda om en skrös, en tuberkulös, en hemorragisk (blödare-) diates s. v. Jfr Anlag 3. A. —y.*

Diate'ssaron (af grek. *dia'*, genom, och *te'ssares*, ra, näml. strängar). 1. *Mus.*, hos antikens och deltidens musiker benämning på kvarten. A. L.* 2. *Teol.* (egentl. *euange'lion dia' tessa'ron*), det ekiska namnet på en evangeliiharmoni, den äldsta h det af alla dylika arbeten mest berömda, som fattades af Tatianus 172 l. 173. Originalet, aftadt på syriska, är nu förloradt, och man är för konstrueringen af dess text hänvisad till en af n Et-taijib (f. 1043) utförd arabisk öfversättning ett syriskt manuskript från omkr. 900 samt till n kommentar öfver evangelierna, som författats af raim Syrus, men som numera finnes endast i arnisk öfversättning. Den, som har förtjänsten att fäst uppmärksamheten på Tatianus' verk i nyare l, är Th. Zahn. Den vetenskapliga diskussionen u "Diatessaron" har på sista tiden fått ökadt resse genom en af fruarna A. S. Lewis och M. D. bson år 1892 i Katarinaklostret på Sinai upptt syrisk palimpsest, innehållande de fyra evanllierna. Se A. Hjelt, "Die altsyrische evangelienersetzung und Tatians Diatessaron" (1903), samt Knös' i "Bibelforskaren" för år 1905 införda öfrsikt af den nyaste hithörande litteraturen. E. S—e.

Diathēke, grek. Se Bibel, sp. 222.

Diatōm (af grek. *diate'mnein*, dela, åtskilja), ner., lätt klyfbar i en viss riktning.

Diatomāceæ (af grek. *diate'mnein*, sönderdela, skilja) l. Bacillariāceæ, Diatomaceer, iatomeer, *bot.*, en till algerna hörande upp, hvars representanter bestå af en enda ll, som i vanliga fall kan ses endast vid förring, och utmärkas i synnerhet därigenom, att llväggen är inlagrad med kiselsyra (däraf ssa växters gamla namn: "kiselinfusorier") h försedd med en egendomlig, oftast särdeles och prydlig skulptur (se fig.) samt därnom, att den färgade delen af cellinnehållet, till ljd af klorofyllets uppblandning med ett annat rgämne, "diatomin", har en gul eller gulbrun rg. När, såsom oftast är fallet, kiselsyran förekommer i större mängd, blir cellväggen fast och af or varaktighet; den kan t. o. m., utan att förndras till form och skulptur, uthärda glödgning er kokning i starka syror. På dylikt sätt preparade diatomeer användas allmänt vid pröfning af kroskoplinser (*pleurosigma*). Hos hvarje cell urskiljer man tvenne motstående, sinsemellan vanligen lika "skal" samt två dem förenande "gördelband" (vid 4*b*, 12*b* och 16*b* i fig. ses båda skalen och gördelbanden, vid 4*a*, 12*a* och 16*a* endast det ena skalet af samma arter). Med afseende på formen

äro cellerna i hög grad olika (se fig.). De förekomma antingen fria eller fastvuxna. Stundom äro flera celler förenade till kolonier af olika beskaffenhet: än bandlika (fig. 17), än bildande en sicksackkedja (fig. 6), än bestående af enkla eller greniga slemrör, i hvilka cellerna inneslutas, o. s. v. Många till denna grupp hörande växter förete egendomliga krypande rörelser. — Diatomaceerna förökas genom celldelning (därpå syftar namnet), på det sättet att en modercell delas i tvenne dotterceller. Genom oupphörligt upprepande af en sådan delning kunna dessa växter på kort tid förökas i otrolig grad. Utom denna rent vegetativa cellförökning förekommer äfven egentlig fortplantning. Resultatet däraf är alltid en eller tvenne sporer, hvilka dock hos olika arter uppstå på ganska olika sätt, stundom på könlös väg, genom cellföryngring, stundom till följd af kopulation o. s. v. Dessa sporer äro alltid större än den eller de celler, ur hvilka de uppstått, hvarför de ock kallas auxosporer (af grek. *a̅uxa'nein*, öka). — Antalet kända diatomaceer kan uppskattas till omkr. 2,000. De äro utbredda öfver hela jorden. De lefva i vatten — vissa arter i sött, andra i bräckt, men de flesta endast i salt. Vattensamlingar på glaciärer såväl som heta källor kunna hysa diatomaceer. Somliga arter träffas på fuktiga ställen, bland mossa o. s. v. Ofta äro ofantliga massor af individer hopade tillsammans. Hafvets och sjöarnas plankton är ofta till största delen bildadt af diatomeer. Till följd af individernas stora antal och cellväggarnas varaktighet hafva på många ställen bildats mäktiga lager af fossila diatomaceer, t. ex. vid Berlin (därvarande lager når på sina ställen en mäktighet af ända till 30 m.), Lüneburg och Bilin (i Böhmen). Lagret på sistnämnda ställe bildar en stenart ("trippel"), använd som polermedel, och består nästan

uteslutande af en enda diatomaceart. Äfven i Sverige finnas diatomaceelager (s. k. "bergmjöl"), bl. a. i Lillhagsjön, vid Umeå, och vid Degerfors, i Västerbottens län, på hvilka ställen de under hungersnöd lära hafva nyttjats till beredning af bröd och soppor. Dylika lösare lager är det äfven, som nyttjas som inpackningsmaterial, till skurmedel och vid framställning af dynamit. De vanliga badgyttjorna innehålla diatomaceskal i riklig mängd. De äldsta fossila diatomaceer man känner äro funna i kritformationen. — Kännedomen om diatomaceerna är af stor betydelse för utforskandet af vattenmassornas rörelser i hafvet och för geologien. Jfr Plankton. Ldt. (G. L—m.)

Diatomacēgyttja. Se Haf.

Diatomacējord, *geol.* Se Bergmjöl.

Diatomēer, *bot.* Se Diatomaceæ.

Diatomīn, *bot.* Se Diatomaceæ.

Diatōnisk skala (af grek. *dia'*, genom, och *to'nos*, ton), *mus.*, hos forntidens greker benämning på hvarje tetrakord, som bestod af en half och två hela toner (*h c d e* eller *e f g a*); i den nyare musiken benämning på hvarje tonföljd, som innehåller endast skalegna toner (t. ex. inom *c* dur: *c d e f* o. s. v.; inom *e* dur: *ciss diss e fiss* o. s. v.), i motsats till kromatisk och enharmonisk tonföljd. A. L.*

Diatrīb (af grek. *diatribē*, eg. söndernötning, förnötande af tiden), vidlyftig utläggning, kritisk stridsskrift, bitter granskning.

Diatropi'sm, *bot.* Se Rörelsefenomen (hos växterna).

Diattosystem, *elektrot.*, ett efter den italienske ingenjören Diatto uppkalladt strömtilledningssystem för elektriska spårvägar, hvarvid tilledningen är uppdelad i en mångfald sektioner, af hvilka hvar och en blir strömförande, endast då vagnen kommer in på densamma. Vagnen inkopplar nämligen strömmen automatiskt genom att påverka sinnrikt konstruerade reläer med kvicksilfverkontakter (se Elektriska spårvägar). A. E—m.

Di'aulos, grek., dubbelt kapplopp (två gånger banans längd, = 2×600 fot). Jfr Olympiska spelen.

Di'az l. Dias, Bartholomeu, portugisisk sjöfarande, född i midten af 1400-talet, tillhörde kung Johan II:s hof, men studerade navigation och andra vetenskaper samt fick 1486 af konungen i uppdrag att med två små fartyg fullfölja äldre portugisiska sjöfarandes upptäckter längs Afrikas västkust. D. seglade utefter nämnda kust och, utan att ana det, omkring Afrikas sydspets. Först när han kastade ankar i det nuvarande Port Elizabeth, insåg han, att Afrikas sydspets var passerad, och han framträngde längs östkusten ända till nuv. Great Fish river. Besättningen, som led brist på lifsmedel och vatten, och som decimerats i strider med negrerna, tvang honom att återvända. På återvägen lyckades D. blott med stor svårighet mot ogynnsamma vindar kämpa sig förbi den udde, som han kallade Cabo de todos los tormientos, d. v. s. "alla stormars udde", hvilket namn konung Johan ändrade till Cabo de buena esperanza, d. v. s. Godahoppsudden. I dec. 1487 återkom D. till Lissabon. Egendomligt nog synes hvarken Johan eller efterträdaren Emmanuel genast ha fäst någon vikt vid upptäckten eller belönat D., som snart måste träda i skuggan för Vasco da Gama. Denne fick 1497 ledningen af den flottilj, som 1498 upptäckte sjövägen till Indien, och D. ställdes under hans befäl som befälhafvare på ett litet fartyg, med hvilket han dock snart vände om till Portugal. D. slöt sig 1500 till Cabrals expedition, som skulle upptäcka Brasilien, och förgicks under vägen i en storm, 29 maj 1500. — En broder, Diego D., åtföljde Gama till Indien och gjorde honom stora tjänster.

Di'az, Miguel, portugisisk sjöfarande, f. i Aragonien i midten af 1400-talet, d. 1514, åtföljde Columbus på dennes andra upptäcktsresa till Antillerna och slog sig ned på Haïti. När han 1495, å regeringens vägnar, undersökte guldgrufvorna på Hispaniola (Haïti), blef han af vildarna underrättad om tillvaron af de rika guldgrufvorna vid floden Hayna. D. inrapporterade denna upptäckt till regeringen och gaf sålunda anledning till anläggandet af staden och fästningen San Domingo, hvars förste kommendant han blef. År 1500 afskedades han från denna post, emedan han vägrat öfverlämna fästningen åt guvernören Bobadilla. Liksom Columbus' andra anhängare föll han i onåd, men kallades 1509 af Diego Columbus till underguvernör på Portorico, men redan 1510 sändes han som fånge till Spanien. Han återfick emellertid ånyo sina värdigheter.

Di'az, Nicodemus Pastor, spansk skriftställare och politiker, f. 1811, d. 1863, inträdde efter slutade universitetsstudier tidigt i det politiska lifvet, uppsatte tidningen "El Siglo" och var en betydande kraft i många andra inflytelserika tidningar. Från rektorsplatsen vid Madrids universitet gick han till inrikesministerposten, blef senator på lifstid och 1856 statsminister. I Spanska akad. invaldes D. 1849. Han utvecklade en högeligen aktningsvärd litterär verksamhet på olika områden. Af hans arbeten förtjäna omnämnas: *Los problemas del socialismo* (föreläsningar i Ateneo), *Memorias de una campaña periodistica* (politik), *Diez años de controversia parlamentaria* (Spaniens politiska historia 1840—50), romanerna *De Villahermósa á la China* och *La cita*, *Album literario* (kritik, filosofi och konst), *Poesias*, *Italia y Roma*, *Roma sin Papa* och de litterära biografierna *Javier de Burgos* och *Duque de Rivas*. Ad. H—n.

Di'az, Porfirio, mexikansk president, f. 15 sept. 1830 i Oaxaca, uppfostrades först i ett prästseminarium, men slog 1846 alla tankar på den prästerliga banan ur hågen för att i stället anmäla sig som frivillig vid utbrottet af kriget med Förenta staterna. Sedan studerade han juridik, fick till beskyddare och vän sin hemstats guvernör, den ryktbare liberale partiledaren Benito Juarez, och blef praktiserande advokat i Oaxaca. Då den reaktionäre general Santa Anna 1853 lät utropa sig till diktator, vägrade D. deltaga i den omröstning, som skulle sanktionera statskuppen, dömdes då till

ättning, men lyckades undkomma och slöt sig i en revolutionär friskara. Sedan Juarez 1855 vit president, skaffade han sin skyddsling beställning som mär i Tehuantepec, där denne organiserade indianmilisen och sedan som ifrig liberal tog i striderna mot det klerikala partiet. Mot franska invasionshären vann D. som brigadgeneral en seger vid Puebla (5 maj 1862), deltog an i försvaret af Puebla och togs i juni 1863 i fånga af fransmännen, men lyckades i sept. fly Vera Cruz och tog därpå framstående del i följande årens gerillastrider. Medan kejsar Maximilian befann sig i Queretaro, intog D. med storm den Puebla (2 apr. 1867) och ryckte sedan mot vudstaden Mexico, som efter två månaders belägg kapitulerade (20 juni s. å.). Maximilian hade der tiden afrättats i Queretaro, och D. täflade presidentvärdigheten med sin forne beskyddare rez såväl nu som vid presidentvalet 1871, båda gerna utan framgång. Under striderna mot rez nödgades D. upprepade gånger fly till Förena staterna, men han återvände efter Juarez' tsliga död (juli 1872) och sökte förgäfves rycka sig högsta makten, hvilken i okt. s. å. definitivt tillföll Lerdo de Tejada. Ånyo måste han söka dd i Förenta staterna, men återvände 1876, inhufvudstaden, besegrade först Lerdo vid Huatla (12 nov.) och sedan dennes medtäflare esias vid Guanajuato (3 dec.), valdes därpå till stitutionell president (för tiden till 30 nov. 1880) tillträdde sitt ämbete 5 aug. 1877. D:s första sidentår voro fyllda af blodiga inbördes strider, runder han med reaktionärernas hjälp skoningsnedslog missnöjet bland sina forna meningsoder, hvilka funno sig svikna i sina förhoppningar radikala reformer. Enär författningen förbjöd sidentens återval, lät D. sin förtrogne vän Manuel zales inneha presidentvärdigheten under perioden . 1880—nov. 1884 och var själf först minister offentliga arbeten (till juli 1881), sedan guvernör axaca. 1884 valdes han ånyo till president och — sedan en författningsändring möjliggjort åter— däreftter alltjämt innehaft denna värdighet.

Mexicos fredliga utveckling under D:s långa eringstid se Mexico, historia. Honom tillmmer äran af att ändtligen ha återställt ordgen i det förut öfver ett halft sekel af ständiga ördeskrig hemsökta landet. Han har ock rastlöst kat för dess materiella uppblomstring, för angande af järnvägar och telegraflinjer, finansväsens stadgande och folkundervisningens befrämjande. xicos anseende i utlandet har också stadigt sti-, och 1901 lyckades D. t. o. m. återupprätta diplomatiska förbindelserna med Österrike. Jfr apport du général Porfirio D. à ses compatriotes les actes de son administration, 1884—1896" 97), Lummis, "The awakening of a nation" 98) och Ch. Johnston, "Porfirio D." (i "North erican review", bd 176, 1903). V. S—g.

Di'az, Covarrubias Juan, mexikansk skald, anförfattare och läkare, f. 1837, d. 1859, då blef fysiljerad, sedan det liberala reformpartiet, vars trupper D. tjänstgjorde såsom läkare, lidit derlag och måst gifva sig. D. var en martyr friheten, och hatet mot fäderneslandets förtryve tar stort rum i hans diktning. D:s samlade eten omfatta: *Impresiones y sentimientos, La clase media, El diablo en Méjico* och *Gil Gómez el insurgente*. Ad. H—n.

Di'az de Benjumea y de Oya [bänchomëa i de ä'ja], Nicolás de, spansk skald och kritiker, f. 1829, d. 1884, anlade juridisk grad i Sevilla, invecklades i politiska konflikter och bosatte sig för en tid i London, där han redigerade den satiriska "El Figaro" och uppsatte den monarkiska "La Unión". Efter återkomsten till Spanien uppsatte han "El Museo universal", som sedan blef "La Ilustración española y americana", f. n. Spaniens förnämsta illustrerade tidning. Såsom cervantist är D. en af de förnämste genom *La verdad sobre D. Quijote, Mensaje de Merlín, Corona de Alquife, La estafeta de Urganda* (1861). D:s djupa litterära studier, hans klara stil och upphöjda syn på tingen framträda framför allt i *Gibraltar á España* (på engelska, som han behärskade som sitt modersmål) och i *Ingenio político de la nación española*, där han behandlat de mest ömtåliga saker utan att stöta. Af D:s lyrik förtjäna omnämnas *El suplicio de los comuneros, Las dos reinas* och *A Tassara*. Ad. H—n.

Diaz de la Peña [dia'sdlapänja'], Narcisse (Narciso Virgilio), fransk målare, f. 1807 i Bordeaux, d. 1876 i Mentone, härstammade från en spansk adlig släkt, som under revolutionära tider flytt öfver Pyreneerna, och måste faderlös och fattig söka sin utkomst med måleri. Han slöt sig till Barbizonmålarna och påverkades särskildt af Th. Rousseau. "Han var improvisatören i Barbizonkretsen, fångade i en sprittande liffull penselföring skogens färgprakt och solljusets glittrande lek genom löfverket. Skogsinteriörer med virrvarr af grönska och soleffekter var hans egentliga område som landskapsmålare. Hans naturkänsla hade vingar, den kunde flyga bort ifrån verkligheten, han fick ej tid till annat än att fånga det första intrycket, innan visionen var förbi. Han målade liksom Corot mindre träd, klippor och mark än solens och luftens verkan på det ena och det andra. Han insatte gärna nymfer och amoriner som muntra färgfläckar i taflan" (G. Nordensvan). D. var också figurmålare, målade *Venus, Diana, Amor* och *Nymfer*, fantastiskt, kapriciöst och i en smältande färgskala, som förskaffade honom rykte som en ny Prud'hon och som en modern efterföljare af Correggio. Hans större målningar på detta område störas af den svaga teckningen, men hans små improvisationer stå lika högt i rykte i denna dag som hos konstnärens samtid. Han målade äfven orientaliska motiv utan att ha besökt Orienten. Han var en sorglös, glädtig artistnatur, som aldrig trycktes af fattigdomen. Inemot 1850 blef han en målare på modet och förtjänade sedermera mycket pengar, som han lade ner på dyrbara konstsaker, väfnader och fajanser. Representerad i Louvre (främst genom de med Chauchards samling nyligen ditkomna landskapen), i museet i Reims och andra franska museer, i Berlins nationalgalleri, i Stockholms nationalmuseum (*Venus och Amor* 1860, Heilbornska donationen) samt i Köpenhamns konstmuseum (ett skogslandskap). G—g N.

Di'az del Castillo [kasti'ljä], Bernardo (Bernal), spansk historiker, f. i slutet af 1400-talet, d. efter 1568, begaf sig till Amerika 1514, följde Juan Ponce till Florida och Cortez på hans tåg till

Mexico samt utförde allestädes militära bragder. Cortez' sekreterare, Francisco Lopez de Gómaras färgade framställning af händelserna i kriget i ''Cronica de la conquista de la nueva España'' (1552) gendrefs af D. i *Historia verdadera de la conquista de la nueva España* (tr. 1632; flera uppl.; öfv. till franska, 1877—78, och tyska, 1838—48), ännu i dag läsvärd genom många lustiga episoder och det enkla, naiva framställningssättet. D. finnes intagen i Spanska akad:s ''Catálogo de autoridades de lengua''. Ad. H—n.

Diazoamidoföreningar, detsamma som Diazoaminoföreningar (se d. o.).

Diazoaminoföreningar (af grek. *di*, dubbelt, och fr. *azote*, kväfve), *kem.*, benämnes en klass af indifferenta, vanligen gulfärgade diazoföreningar, som uppstå ur diazobensolsalter (diazoniumsalter) och aminer och åter kunna spjälkas i dessa beståndsdelar. Den enklaste representanten är diazoaminobensol $C_6H_5 . N=N . NH C_6H_5$. Diazoaminoföreningar omvandlas lätt i amidoazoföreningar, hvilka jämte många derivat äro viktiga färgämnen. H. E.

Diazobensolklorid, *kem.*, äldre namn för diazoniumklorid. Se Diazoföreningar.

Diazoföreningar (af grek. *di*, dubbelt, och fr. *azote*, kväfve), *kem.*, en af Griess 1862 upptäckt märkvärdig klass af kväfvehaltiga organiska föreningar, hos hvilka en oftast aromatisk radikal är bunden vid en dubbelatom kväfve (häraf namnet). De uppstå i allmänhet vid inverkan af salpetersyrligheten eller dess estrar på primära aromatiska aminer, d. v. s. aminer, hvilka innehålla en NH_2-grupp vid en aromatisk kärna.

Det finnes 3 hufvudtyper af diazoföreningar, nämligen *diazoniumsalter*, *normala diazoföreningar* och *isodiazoföreningar*.

Till diazoföreningar hör dessutom den tekniskt utomordentligt viktiga klassen af diazoaminoföreningar (se d. o.).

Ett diazoniumsalt (diazoniumklorid) bildas t. ex. af salpetersyrlighet och anilinklorid enligt formeln:

$$C_6H_5NH_2HCl + HONO = C_6H_5N_2Cl + 2H_2O$$

Analogt uppstå diazoniumnitrat och sulfat ur motsvarande anilinsalter. De saltartade diazoniumföreningarnas analogi med ammoniumsalterna har först framhållits af den svenske kemisten Blomstrand, som för dem uppställde den f. n. gällande formeln

$$C_6H_5N\overset{Cl}{\underset{}{\leqslant}}N$$

o. s. v. Diazoniumföreningarna sönderdelas i vattenlösning mer eller mindre lätt under utveckling af kväfgas och bildning af fenoler (se d. o.). Äfven med andra ämnen undergå de lätt en mängd omsättningar, t. ex. ''Sandmeyers reaktion'', hvarvid under inverkan af kopparklorur (bromur, jodur, cyanur) eller fint fördelad metallisk koppar och motsvarande kaliumsalter (Gattermann) diazoniumgruppen utbytes mot klor (brom, jod eller cyan). I torrt kristalliseradt tillstånd explodera de lätt vid slag eller upphettning. Genom inverkan af reduktionsmedel öfvergå diazoföreningarna under upptagande af väte till en särskild klass af baser, hydraziner (Emil Fischer 1878), t. ex. diazoniumklorid till fenylhydrazinklorhydrat, $C_6H_5 NH—NH_2 . HCl$.

I alkalisk lösning öfvergå diazoniumföreningarna mycket fort till alkalisalter af *normala diazoföreningar*, s. k. normala diazotater.

Dessa och öfriga diazoföreningars konstitution har varit föremål för en långvarig polemik mellan kemisterna Bamberger och Hantzsch samt är delvis ännu oafgjord. De normala diazotaterna reagera lika energiskt som diazoniumsalterna. Utmärkande för båda klasserna är egenskapen att reagera med aminer och fenoler (s. k. koppling). I förra fallet bildas primärt diazoaminoföreningar (se d. o.), hvilka sedan omlagras till de stabilare aminoazoföreningarna. I senare fallet uppstå direkt oxiazoföreningar (se Azofärgämnen).

Vid upphettning med koncentrerade alkalier öfvergå de normala diazotaterna till de isomera isodiazoföreningarnas alkalisalter, isodiazotater; dessa senare äro i motsats till de förra mycket beständiga och sakna förmågan att genom koppling bilda azofärgämnen, men återfå sin kopplingsförmåga genom behandling med syror. Isodiazotaternas konstitution uttryckes genom formeln $R . N=NO Me$ (där R betyder en aromatisk radikal och Me en metallatom). Gentemot Bamberger betraktar Hantzsch de normala och isodiazotaten som stereoisomera kroppar och kallar de förra syadiazotater, de senare antidiazotater. (Se Stereoisomeri.) Diazoföreningar äro karakteristiska för de aromatiska föreningarna. I den alifatiska serien känner man endast några enstaka diazoföreningar af något afvikande typ, såsom diazoättikestern, $\begin{matrix}N\\\|\\N\end{matrix}\!\!>\!CH—CO_2C_2H_5$ (Curtius 1895). H. E.

Diazoniumklorid, *kem.* Se Diazoföreningar.

Diazoniumnitrat, *kem.* Se Diazoföreningar.

Diazoniumsalter, *kem.* Se Diazoföreningar.

Diazoniumsulfat, *kem.* Se Diazoföreningar.

Diazotat, *kem.*, metallsalt, sam uppstår ur diazoniumsalter och baser (normalt diazotat) eller ur isodiazohydratfenylnitrosamin och baser (isodiazotat). Se äfven Diazoföreningar.

Diazotypi, *fot.*, ett fotografiskt kopieringsförfarande, som grundar sig på en del diazoföreningars egenskap att under ljusets inverkan sönderfalla och bilda svårlösliga fenoler, hvilka åter med vissa diazoföreningar bilda färgämnen. Förfarandet har ej fått någon praktisk användning. J. Htzg.

Diazoättikester, *kem.* Se Diazoföreningar.

Dibarn, spädt barn, som mottager sin näring från sin moders eller en ammas bröst. Se Afvänjning, Amma och Digifning.

Dibbelmaskin, Dibbelsådd, *landtbr.* Se Dibbla.

Dibbla (eng. *dibble*), *landtbr.*, nedlägga frö enstaka eller gruppvis. Detta sätt att gå till väga, hvilket är det vanliga i trädgårdsskötseln, t. ex. vid plantering af ärter, bönor, gurkor o. s. v., då fröna nedläggas enstaka och vanligen i särskildt, med planteringspinne gjordt hål, brukas mindre ofta vid åkerbruket och utföres då så, att frön gruppvis nedläggas i såfåran. Detta sker vanligen med tillhjälp af en på såningsmaskinen anbragt apparat, som låter utsädets utmaning ske stötvis. Genom dibbling vinnes, att fröna komma på lämpligt djup och afstånd från hvarandra samt att de i grupp uppkommande broddarna lättare än enstaka groddplantor genombryta tillhårdnad ytjord. H. J. Dft.

Di'bdin. 1. Charles D., engelsk kompositör, ådespelare, sångare och skriftställare, f. 1745, d. 814, skref redan i sitt sextonde år en hel operett, *The shepherd's artifice*, ledde sedan ett oregelbundet l., höll deklamatorisk-musikaliska föredrag och upprde med mäkta stort bifall sina divertissemang. ör sina omkr. 100 sjömanssånger (*Sea songs*; ny pl. 1861), som höjde andan inom engelska maen under kriget med Frankrike, erhöll han på dre dagar en statspension, som dock snart togs än honom. D. diktade omkr. 1.400 visor och teaterpjäser samt skref engelska teaterns historia bd, 1795), en självbiografi (4 bd, 1803) m. m. Hans illegitime son Thomas John D., f. 71, d. 1841, var en ytterst alsterrik teater- och författare. Han skref inemot 2,000 sånger och 90 pjäser (lustspel, operor, farser, pantomimer). r E. R. Dibdin, "The Dibdins" (1888).

2. Thomas Frognall D., den föregåendes rson, engelsk bibliograf, f. 1776 i Calcutta, d. 47 som kungl. kaplan i Kensington. Hans mest rderade arbeten äro *Introduction to the knowledge rare and valuable editions of the greek and tin classics* (1802; 4:e uppl. 1827), och *The bliomania* (1809; 4:e uppl., under titeln *Bibliomniz, a bibliographical romance*, 1876), *Typoaphical antiquities of Great Britain* (1810—19) h *Bibliographical decameron* (1817). D. utgaf ssutom redogörelser för sina undersökningar af ntinentens bibliotek. Hans *Reminiscences of a erary life* utkommo 1836. D. stiftade 1812 "Roxrghe club" för utgifning af manuskript och gamal litteratur.

Dibo'n, en stad i Moab, ofta nämnd i G. T. Det lhörde vid tiden för Israels invandring ammonitnungen Sihons rike och tillföll efter hans besegnde Gads stam (4 Mos. 21: 30; 32: 34), men knas ibland till Rubens område (Jos. 13: 17). ängre fram i tiden föll det i moabiternas händer h var t. o. m. hufvudstad (Jer. 48: 18, 22). aden (nuv. *Dibân*) låg omkr. 1 timmes väg n. n Arnonfloden. I nyare tid har den blifvit bemd genom den där 1868 funna Mesa-inskriften. Mesa. E. S—e.

Di'brachys, grek. (af *di*, dubbelt, och *brachy's*, rt), *metr.*, i den antika metriken versfot, bestående två korta stafvelser (⏑ ⏑). Jfr Pyrrhihius.

Dicæ'archus. Se Dikaiarchos.

Dicefä'lisk (af grek. *di*, dubbelt, och *kefalē*, huvid), tvehöfdad (om missbildade foster).

Dicellogra'ptus Hopk., *paleont.* Se Graptoter.

Dicenta, Joaquín, spansk författare, f. 1863, ref vid några och tjugu år novellsamlingarna *oliarium* och *Tinta negra* (delvis af kulturhistoskt innehåll) samt en volym vers, *Desnudos*, men r gjort sig ett namn företrädesvis som dramatisk riftställare. Han debuterade på detta område od *El suicidio de Werther* (1888, på vers), hvarpå ljde *La major ley* (1889), båda mindre betyande. *Los irresponsables* (1890) väckte en storm ovilja på grund af sin naturalism, under det att *onra y vida* (1891) passerade mera oanmärkt. ramat *Luciano* (1894) — den fria kärleken efter anskt mönster — framkallade skarp kritik och kan tillmätas större konstvärde, men med det våldsamma kärleksdramat *Juan José* (1895, på prosa), som blifvit ett repertoarstycke, blef han en af de få, som f. n. behärska den spanska teatern. Hans sista drama, *Aurora*, betecknar samma revolutionära tendenser i dramat som Pérez Galdós förfäktar. D. var en tid äfven direktör för "El País" och har skrifvit några förträffliga libretter. Ad. H—n.

Dice'ntra, *bot.* Se Diclytra.

Di'ceras Lam. (af grek. *di*, dubbelt, och *ke'ras*, horn), *paleont.*, ett i öfre juran och undre kritan förekommande musselsläkte med umbo vriden, hornliknande, med mycket tjocka skal och med en enda hästskoformad låstand i vänsterskalet. A. Hng.

Dicerobatis, *zool.* Se Djäfvulsrockor.

Dicey [dāi'si]. 1. Edward D., engelsk skriftställare, f. 1832, har synnerligen flitigt lämnat politiska artiklar till de stora revyerna, var länge medarbetare i "Daily telegraph" och dess specialkorrespondent i flera länder på kontinenten, var några månader 1870 redaktör för "Daily news" och 1870—89 utgifvare af "Observer". Bland D:s många arbeten märkas *Cavour, a memoir* (1861), *Rome in 1860* (s. å.), *The Schleswig-Holstein war* (1864), *England and Egypt* (1884), *Bulgaria, the peasant state* (1895) och *The story of the khedivate* (1902). D. anses särskildt rörande det moderna Egyptens politiska förhållanden som en auktoritet.

2. Albert Venn D., den föregåendes broder, engelsk rättslärd, f. 1835, blef 1863 praktiserande advokat och 1882 professor i engelsk rätt vid Oxfords universitet. Han har bl. a. utgifvit *The privy council* (1860, ny uppl. 1887), *The law of domicile* (1879), *England's case against home rule* (1886), *The law of the constitution* (hans förnämsta arbete, 1886, 3:e uppl. 1889) och *Lectures on the relation between law and public opinion in England during the nineteenth century* (1905). Liksom sin broder är han en trägen medarbetare i de förnämsta politiska tidskrifterna i England.

Dichogamī, *bot.* Se Dikogami.

Dicho'lophus, *zool.* Se Ormstorksläktet.

Dichorisa'ndra Mik., *bot.*, växtslägte af fam. *Commelinaceæ*, inhemskt i tropiska Amerika. Flera arter, utmärkta af vackert blåa blommor eller brokiga blad, odlas i växthus och boningsrum. G. L—m.

Dichtha'rdia, *zool.* Se Dorylinæ.

Dickel. Se Klockgjutning.

Dickens [di'kinš], Charles (John), engelsk romanförfattare, f. 7 febr. 1812 i Landport vid Portsmouth, hvarest fadern var skrifvare i marinen. Föräldrarna, som voro fattiga, egnade den begåfvade sonen alltför liten omvårdnad, så att hans skolunderbyggnad blef bristfällig. 1821 bosatte sig familjen i London, hvarest fadern blef bysatt för skuld. Sonen, som nu måste försörja sig själf, genomlefde några år af hårda lidanden, — han var en tid anställd vid en blanksmörjsfabrik —, men fick 1827 plats som skrifvare på ett advokatkontor. Därunder lärde han

sig själf stenografi och sökte bättra på sin skolundervisning, och i slutet af 1828 blef han referent i ett af Londons rättegångsverk (Doctors' Commons) samt 1831 äfven i en tidning. Först 1834 blef han emellertid anställd vid whigtidningen "Morning chronicle". Därmed börjar hans litterära bana. Den 1 jan. 1834 trycktes i "The old monthly magazine" hans första skiss: *A dinner at Poplar Walk* (senare omtryckt under titeln *Mr Minns and his cousin*).

På sina ständiga resor för tidningen i dessa gamla diligenser, hvilka han sedan så pittoreskt beskrifvit, utvecklade han sitt medfödda sinne för humor och observation. Redan under åren 1835—36 kunde han i två volymer samla sina första skisser *Sketches* (under pseudonymen B o z, som han sedan ofta använde, ursprungligen ett smeknamn i familjen för en yngre broder). 1836 ingick han äktenskap med sin redaktörs dotter, Catherine Hogarth, ett äktenskap, som icke blef lyckligt, utan slutade med en vänskaplig skilsmässa 1858.

D:s nästa arbete, *The posthumous papers of the Pickwick club* (fullbordadt i slutet af 1837; "Pickwick-klubbens efterlemnade papper". 1861; senaste uppl. 1903) ställde honom redan såsom den främste bland tidens romanförfattare. I detta geniala och ännu i dag lika ungdomsfriska arbete förnyade D. den humoristiska roman, som Fielding och Smollett grundlagt under 1700-talet. Från och med utgifvandet af denna roman (den utkom liksom de flesta följande af hans romaner i periodiska häften) och ett trettiotal år framåt åtnjöt D. en popularitet, som ingen annan lefvande engelsk författare. Hans andra stora berättelse, melodramatisk och dyster och utan humor, *Oliver Twist* (slutad 1838; svensk öfv. 1844, senaste uppl. 1904), en i kraftiga drag utförd teckning af de lägsta samhällsklassernas nöd och elände, öppnade raden af hans sociala romaner. I *Nicholas Nickelby* (slutad 1839; "Nicholas Nickleby's lefnad och äfventyr", 1842; senaste uppl. 1904) förenade han för första gången det komiska och det spännande elementet, som sedan blef typen för hans längre berättelser, i hvilka feberaktigt patos eller hemlighetsfull fara ständigt omväxla med rent farsartade scener eller beskrifningar. I detta arbete, som angrep det engelska undervisningsväsendet med förkrossande styrka, finnes också en högre, humanare synpunkt än i de första skisserna och en viss puritanism i behandlingen af moraliska frågor samt äfven denna öfverdrifna sentimentalitet, som förstör mer än ett af de bästa partierna i hans skrifter. 1840—41 utkom *Master Humphrey's clock* ("Mäster Humphreys klocka", 1842; senaste uppl. 1905), som innehåller *The old curiosity shop* och *Barnaby Rudge* (sv. öfv. 1845). 1841 inbjöds han att besöka Edinburgh, hvarest han — ännu icke trettio år — emottogs med stora hedersbetygelser och utnämndes till hedersborgare. Nästa år besökte han Amerika, där han emottogs icke mindre varmt "såsom nationens gäst", men han tyckte icke om amerikanerna. Hans *American notes* (1842) och ännu mera de amerikanska scenerna i *Martin Chuzzlewit* (1844; "Martin Chuzzlewits... lif och lefnadsöden", 1871—72) uppväckte vrede och förstämning i Amerika. Det var vid återkomsten från den amerikanska resan som D. började serien af sina julberättelser (många svenska öfv., samlade i "Julhistorier", ny uppl. 1884) med *A christmas carol* (1843), som följdes af *The chimes* (1844), *The cricket on the hearth* (1845), den populäraste af dessa berättelser, *The battle of life* (1846) och *The haunted man* (1848), hvilka alla hafva något visst feberartadt och hysteriskt i sin öfverdrifna känslofullhet — väl ett tecken på den trötthet, som hans oerhörda verksamhet framkallade. Under dessa år vistades D. mycket äfven i södern, för att hämta krafter; från Italien hemsände han *Pictures from Italy* (1846). I början af 1846 startade han den stora dagliga tidningen "The daily news", men fann snart, att daglig journalistik icke låg för honom, hvarför han åter reste utrikes. 1848 utkom *Dombey and son* ("Dombey och hans son", 1856; senaste uppl. 1880), 1850 *David Copperfield* ("David Copperfield den yngres... lefverneshistoria", 1852; senaste uppl. 1895), som af många betraktas som hans förnämsta arbete, och 1852 *Bleak house* (sv. öfv. 1877—78). Samtidigt utgaf han fr. o. m. 1850 veckotidningen "Household words" (19 bd, 1850—59; ny uppl. 1868—73; i Tauchnitz i 36 vol. samt utdrag i 11 vol.). Då denna tidning upphörde, fortsatte han med "All the year

Gadshill, där Dickens bodde.

round". Som medarbetare i dessa veckotidningar hade han bl. a. Wilkie Collins, hans lärjunge, hvars sensationella maner äfven öfvat inflytande på hans eget skriftställeri. Nedgången i hans författarskap märkes kanske först i *Hard times* (1854; "Hårda tider", 1881), och *Little Dorrit* (1857; "Lilla Dorrit", 1856—57, och "Liten Dorrit", 1856; senaste uppl. 1892) vittnade ännu tydligare om hans öfveransträngdhet. 1859 utkom *A tale of two cities* ("Två städer" 1869; senaste uppl. 1901); *Great expectations* (1861; "Lysande utsigter", s. å.; senaste uppl. 1885), en i många afseenden utmärkt bok, vittnar om det välgörande inflytande, som hvilan på hans villa Gadshill, där han bott sedan 1860, utöfvat på honom. Hans sista färdigskrifna novell var *Our mutual friend* (1865; "Vår gemensamma vän", s. å.). Under dessa sista år hade han äfven slitit på sin hälsa genom att resa ikring och offentligen uppläsa sina arbeten. Som D. var en framstående talare (flera samlingar af hans tal äro utgifna) och skicklig skådespelare — ett af hans största nöjen var amatörkomedi —, voro dessa tillställningar ytterst besökta. De entusiastiska applåder, som öfverallt hälsade honom, blefvo slutligen en nödvändighet för hans lycka. Dessutom betalades

s med oerhörda summor. Så t. ex. erhöll han för n resa i Amerika 1867 och 1868 20,000 pd st., en denna knäckte honom också; äfven efter hemomsten fortsatte han med detta oerhörda arbete. an dog på Gadshill place, nära Rochester, 9 juni 870, sysselsatt med författandet af *The mystery of dwin Drood* (aldrig fullbordad). D. ligger begrafen i Westminster abbey. Många af D:s romaner äro ramatiserade och hafva spelats öfverallt i Europa ed stor framgång. Han skref äfven själf för teatern .. ex. farsen *The strange gentleman* och *The illage coquettes*, 1837), men denna hans verksamet är af mindre betydelse.

Utmärkande för D:s maner är blandningen af omiska och patetiska element. Något visst feberktigt utmärker ofta hans framställning, som därenom än får något öfverdrifvet farsartadt, än för arkt melodramatiskt öfver sig. Hans sentimentalitet rkar stundom tröttande, liksom hans beskrifningar undom blifva för långa och kompositionen för lös; risten på djupare bildning gör sig äfven märkbar. len det finnes ett sådant lif, en sådan ädel känsla t de fattiga och lidande i hans arbeten, att vi ovillorligen ryckas med af hans framställning. Många f hans arbeten äro tendensromaner, hvilka mäktigt ingripit i tidens lif och bidragit till afskaffandet af ångahanda missförhållanden. Hans egentliga område är de lägre klassernas och medelklassens lif; ans karaktärsteckning är icke djup, men han har n stor förmåga att åskådligt framställa yttre egenomligheter. Såsom skildrare af Londonlifvet är an i mångt och mycket oöfverträffad.

D. utgaf själf den första samlade upplagan af na arbeten (19 bd, 1847—67); de följande uppl. ro nästan oräkneliga (Tauchnitz' är mycket anndbar). D:s bref äro utgifna af hans svägerska, C. ogarth, och hans dotter, Mary D. (3 bd, 1880—82 h senare). Hans bref till Wilkie Collins utkommo 892. Litteraturen om D. är mycket rik; här anföas endast de viktigaste arbetena. Forster, "The life f C. D." (3 bd, 1872—74, och senare), Marzials, Life of C. D." (med bibliografi af J. Andersson, i erien "Great writers", 1887), Pierce, "The D. ictionary" (1872, 1878), Shepherd, "Bibliograhy of D." (1880), Ward, i serien "English men f letters" (1882, 1889, 1895), Langton, "Childood and youth of D." (1883; ny uppl. 1891) och . G. Kitton, "C. D.: his life, writings and peronality" (1902). — En skiss öfver D. finnes i H. indgren, "Vittra stormän" (1894). J. M.

Di'ckinson [-sən], Anna Elizabeth, nordamerikansk talarinna, f. 1842, uppträdde redan id aderton års ålder med ett föredrag om kvinnans ättigheter och fick 1861 en befattning i Förenta aternas myntverk, men afskedades s. å. till följd f ett skarpt politiskt tal och reste sedan omkring Amerika, där hon öfverallt väckte stort uppseende enom sina tal om kvinnoemancipationen, de republkanska idéerna, negrernas rösträtt o. s. v. Hon ar äfven uppträdt som författarinna och (under ågra år) som skådespelerska, men är i dessa egenkaper mindre betydande.

Dickkopp, *zool.* Se Id.

Dickson, Kap, udde å en n. om Spetsbergens ordöstland belägen ö, under 80° 28′ n. br. och 4° 20′ ö. lgd. Jfr Dickson 5.

Di'ckson, en från Skottland till Sverige i början af 1800-talet inflyttad släkt, bland hvars medlemmar flera i det nya hemlandet gjort sig bemärkta som framstående köpmän, filantroper och mecenater. Släktens äldste kände stamfader var silfversmeden James D. i Kelso. Hans son James D. (f. 1748, d. 1820) var järnhandlare i Montrose på Skottlands östkust. Dennes söner Robert och James (se nedan) inflyttade till Göteborg och ingingo giften med ättlingar af den gamla bohuslänska Bagge-släkten. En gren af släkten D. blef 1880 adlad i Sverige och upphöjdes 1885 därstädes i friherrligt stånd (se D. 5).

1. Robert D., köpman och mecenat, f. 19 juni 1782 i Montrose i Skottland, nedsatte sig 1802 som köpman i Göteborg. Hufvudsakligen till följd af kontinentalsystemets upphörande (1814) led han förluster och måste för den skull upphöra med sin affär. Sedan associerade han sig med sin broder James (se D. 2) och förvärfvade småningom en betydande förmögenhet. En stor del af denna använde han för välgörande ändamål. Bl. a. donerade han 330,000 rdr till uppförande af arbetarbostäder i Göteborg ("Robert Dicksons stiftelse"; se Arbetarbostäder, sp. 1319; fonden uppgick 1905 till 924,000 kr.) samt 40,000 rdr till stipendier vid rikets båda universitet. Död 9 dec. 1858 i Göteborg.

2. James D. d. ä., den föregående broder, köpman, donator, f. 3 febr. 1784 i Montrose i Skottland, bosatte sig 1809 i Göteborg, där han grundade handelsfirman James Dickson & k:i, som hufvudsakligen gjort affärer i trävaror och järn. Genom klokhet och redbarhet i sina affärsförhållanden lyckades det honom att samla en högst betydlig förmögenhet. Han fick 1837 titeln kommerseråd. I sitt testamente skänkte han bl. a. 100,000 rdr till fond för uppbyggande af arbetarbostäder i Göteborg. Död 17 nov. 1855 i Göteborg.

3. Charles D., son till D. 1., läkare, kommunal- och riksdagsman, f. 28 jan. 1814 i Göteborg, d. 1 april 1902 i Stockholm, genomgick först handelsinstitutet i Göteborg, men öfvergaf snart affärslifvet och tog 1830 studentexamen i Uppsala samt blef 1837 med. doktor. 1837—40 besökte han de förnämsta medicinska läroanstalterna i Tyskland, Schweiz, Frankrike och England. 1840 förordnades han till bataljonsläkare vid Göta artilleriregemente, men fick på begäran afsked 1845 och upphörde 1858 äfven med sin enskilda praktik. I Göteborg var D. mycket använd i kommunens allmänna angelägenheter. Sålunda var han 1848—64 ledamot af fattigvårdsstyrelsen (1851—62 dess ordförande), 1867—72 ordförande i folkskolestyrelsen och från den nya kommunallagens tillämpning (1863) till 1882 stadsfullmäktig. 1867—72 var han ledamot af Första kammaren, för Göteborgs och Bohus län, från 1873 hade han, såsom ombud för Göteborgs stad, plats i Andra kammaren till 1886 och därefter till 1895 som representant för samma stad i Första

kammaren. Under sin första period därstädes tillhörde han vid alla riksdagarna konstitutionsutskottet. I Andra kammaren hörde han till de mest oförsonlige motståndarna till landtmannapartiets försvars- och skattepolitik och gjorde sig ett nöje af att så tydligt som möjligt uttala det. Motståndarna hämnades genom att hålla honom utom utskottsarbetet. Vid januaririksdagen 1887 insattes D. af Första kammaren ånyo i konstitutionsutskottet, men då han, såsom afgjord frihandlare, ej var att räkna på för en politisk aktion emot ministären Themptander, fann vid majriksdagen s. å. den protektionistiska majoriteten icke för sina planer tjänligt att behålla honom i utskottet. Under sin återstående riksdagsmannabana var han endast en gång ledamot af utskott: ett särskildt utskott 1890. I olikhet med åtskilliga andra af de s. k. högerfrihandlarna, föranleddes ej D. att af med tullstriden sammanhängande tilldragelser modificra sina konservativa politiska åsikter utan var städse att finna långt åt högra flygeln. — Lifligt intresserad af filantropiska syften, var han 1856 medlem af en välgörenhetskongress i Bruxelles, och 1857 anordnade han efter dess mönster en dylik i Stockholm. 1862 fick han af regeringen uppdrag att deltaga i den i London församlade kongressen ”för de sociala vetenskapernas utveckling”. 1867 deltog han uti den i Paris hållna konferensen för förbättrande af arbetsklassens ställning och afgaf därvid, under titeln *Rapport sur l'état actuel des classes ouvrières en Danemarck, en Norvège et en Suède sous le point de vue intellectuel, moral et économique* (1867; utgifven på svenska s. å.), en berättelse om den arbetande klassens ställning i de tre nordiska rikena. S. å. förordnades han till medlem i den af regeringen tillsatta kommittén för utarbetande af en ny fattigvårdslag. D. blef 1848 led., var 1859—68 sekreterare och sedan 1878 hedersled. i Vet.- och vitt.-samhället, för hvars handlingar han författade flera uppsatser, bl. a. *Om allmänna helsotillståndet i Göteborg och om möjligheten af dess förbättring genom införande af sanitära reformer* (1858), hvilken lär hafva gifvit anledning till de i senare tider gjorda förbättringarna i nämnda stads hälsovård. (V. M.)

4. James Jamesson D., son till D. 2, köpman, mecenat och donator, f. 17 sept. 1815 i Göteborg, genomgick Göteborgs handelsinstitut, blef 1831 student i Uppsala, tog 1833 anställning på faderns kontor i Göteborg och flyttade 1837 till London. 1840 blef han bolagsman i firman James Dickson & k:i, men fortfor att vistas i London till 1847 och öfvertog efter sin farbroders död (1858) chefskapet för firman. Han var medlem af svensk-norska konsulatkommittén 1855—56. Död 14 nov. 1885. — D., som förvärfvade en mycket ansenlig förmögenhet, bidrog kraftigt till Göteborgs kommersiella och kommunala framsteg samt utöfvade en omfattande välgörenhet. Göteborgs sjukhem, stadens småbarnsskolor, praktiska hushållsskolan, elementarläroverket för flickor, Göteborgs museibibliotek m. fl. inrättningar erhöllo af honom stora summor. Också öfverhopade Göteborgs samhälle honom med kommunala förtroendeuppdrag. Yngre vetenskapsmäns, konstnärers, studerandes och yrkesmäns fortkomst främjade han med frikostig hand samt utöfvade för öfrigt i tysthet en stor välgörenhet. I sitt testamente donerade han 630,000 kr. till välgörande och allmänna inrättningar, bl. a. till Praktiska hushållsskolan i Göteborg, sjukhemmet för obotliga därsammastädes, ett fattighus i Örgryte, Chalmers' tekniska läroanstalt och Göteborgs Vet. o. vitt.-samhälle. Denna storartade donationsverksamhet fortsattes i synnerhet af D:s sonhustru Blanche D., f. 1858 d. 1906, gift med James Frederick D., f. 1844, d. 1898. Bl. a. testamenterade fru D. 1 mill. kr. att utgöra en ”James Frederick D:s minnesfond”, hvaraf räntorna skulle användas till underhåll af ett konvalescenthem för obemedlade, samt en summa af 750,000 kr. till underhåll af Tjolöholm (se d. o.).

5. Oskar D., den föregående broder, affärsman, mecenat, f. 2 dec. 1823 i Göteborg, fick sin uppfostran dels vid Göteborgs handelsinstitut, dels vid handelsskola i Lybeck. 1841 tog han anställning på James Dickson & k:is kontor i Göteborg och 1846 på Dickson brothers & c:is kontor i London. Redan 1847 blef han disponent för de Dicksonska skogsegendomarna och sågverken i Norrland. 1850 ingick han som bolagsman i firman och återvände 1855 till Göteborg, där han sedan var bosatt och där han erhöll en stor mängd viktiga kommunala uppdrag. 1866 var han ledamot af kommittén för skandinaviska utställningen i Stockholm och 1867 ledamot af kommittén för världsutställningen i Paris samt 1877 af den skandinaviska växelkommittén. 1875 utsågs han till hedersjuryman vid geografiska kongressen i Paris, och s. å. kallades han till ledamot af k. geografiska sällskapet i London. 1875 blef han hedersledamot af Fysiogr. sällsk. i Lund, 1876 af Vet. soc. i Uppsala, 1877 af Vet. o. Vitt. samhället i Göteborg (ledamot 1872), 1878 af Svenska sällskapet för antropologi och geografi samt 1880 af Örlogsmannasällskapet. 1878 blef han ledamot af Vet. akad. och 1897 af Landtbruksakad. Vid Uppsala universitets jubelfest 1877 kallades han till filos. hedersdoktor. Han adlades 1880 och upphöjdes 1885 i friherrligt stånd. Död 6 juni 1897 på Almnäs vid Hjo. — D. främjade med sällspord frikostighet en mängd vetenskapliga och konstnärliga sträfvanden i Sverige. Så bekostade han till största delen de Nordenskiöldska arktiska expeditionerna 1868, 1870, 1872, 1875 och 1876, var en af de hufvudsaklige utrustarna (jämte konung Oskar II och Sibiriakov) af den stora Nordenskiöldska Vegafärden (1878—80), som ledde till nordöstpassagens upptäckande och Asiens kringsegling, samt främ-

e äfven senare flera polarfärder, bl. a. Nordenölds andra färd till Grönland (1883) och drées tillämnade polarexpedition i ballong (1896), hvars utrustande han (jämte konung Oskar II Alfred Nobel m. fl.) medverkade med ett belopp, och D. lämnade äfven det största traget till uppropandet af Andrées företag (1897). n lämnade jämväl understöd till S. Berggrens or på Nya Zeeland (1873—75), G. de Geers logiska expedition till Spetsbergen (1896), Otto rdenskjölds expedition till Magalhães-länderna 95—97) och A. G. Nathorsts polarexpedition 98, skänkte grundkapitalet till A. Hazelius' disk-etnografiska museum (1873) och riktade med ydande gåfvor Göteborgs zoologiska och historiska seisamlingar. Under striderna om representationsslaget 1865 ifrade D. för de reformdeputationer, n med Göteborg som centralpunkt sändes från lda orter till Stockholm för att verka för anandet af förslaget. Under tullstriden var han ksam för frihandelns sak, och senare lämnade n ekonomiskt stöd åt rösträttsrörelsen. Ytterst fg jägare och jaktvän, införde D. i Sverige ripan samt arbetade för inplanterandet här af nadahjortar och fasaner. På Spetsbergen hafva er D. uppkallats Dickson bay, Dicksons land, cksons glaciär och Kap Dickson; vid Jenisejs nning finnes Dicksons ö med Dicksons hamn, i tagonien Dicksons sjö. Äfven många växtfossil egnade honom. Hans namn är på det närmaste enadt med den svenska polarforskningens utckling. Jfr minnesruna öfver D. af A. G. thorst i "Ymer", 1897.

6. Robert D., ämbetsman, son till D. 3, föds i Göteborg 27 nov. 1843, blef student i Uppsala 60 och aflade examen till rättegångsverken 1865, nämndes till vice häradshöfding 1869, hade 1870 78 förordnanden i Skånska hofrätten, där han bedrades till assessor 1880, blef 1878 t. f. och 83 ord. revisionssekreterare samt kallades s. å. l expeditionschef i Finansdepartementet. Han ötte 1888 ett förordnande såsom landshöfding i ebro län, utnämndes s. å. till landshöfding i Jönpings län och förflyttades 1892 till landshöfdingöen i Malmöhus län. 1902 blef han öfverståtllare i Stockholm. En minskning i detta ämbetes igganden inträffade ej långt därefter, då på grund en 1904 vidtagen lagändring öfverståthållam upphörde att vara stadsfullmäktiges självskrifne dförande. D. representerade i riksdagens Första mmare Jönköpings län 1891—94 och Malmö stad 95—1903. Med i motsats mot fadern mindre präglad hållning i tullfrågan uppträdde D. eljest likhet med denne i afgjordt konservativ riktning. var vid flera riksdagar ordförande i tillfälliga skott samt i särskildt utskott 1895 (för behandg af propositionen om arbetarförsäkring), 1898 ng. ändringar i giftermålsbalken) och 1901 (ang. ändringar i sjölagen). Han var 1891 ordförande i altdrycksbeskattningskommittén, 1899—1900 i gostadgekommittén, 1901—03 i kommittén ang. gistrerade icke ekonomiska föreningar och ang. fentligen erkända stiftelser samt i den 1902 tillatta sockerbeskattningskommittén. (V. M.)

Dickson bay [di'ksn bē'] l. Dicksons fjord, rd vid Västra Spetsbergens västra kust, under 3° 35′ n. br. och 15°—16° ö. lgd. Den utgör den nordligaste, skarpt afgränsade fortsättningen af Isfjorden. Jfr Dickson 5.

Dicksonia L'Hérit., *bot.*, växtsläkte tillhörande fam. *Cyatheaceæ* bland ormbunkarna, uppkalladt efter den engelske botanisten James Dickson (1738—1822). Till detsamma höra omkr. 12 i tropikerna och den varma tempererade zonen lefvande arter med kraftig, krypande eller upprät stam och stora, upprepade gånger parbladiga blad. Ett par af arterna, t. ex. *D. antarctica* från Australien, odlas ej sällan i växthus, äfven i Sverige. — Till D. hänförda blad äro beskrifna från såväl jura- som kritsystemet. Några inom Europas och Grönlands kritaflagringar förekommande stammar af en trädartad ormbunke öfvercrensstämma till sin yttre byggnad, särskildt i fråga om bladärren, så fullständigt med stammarna af D., att de numera vanligen hänföras till detta släkte (såsom *Dicksonia punctata* Sternb. sp.). G. A. (G. L—m.) A. G. N.

Dicksons fjord. Se Dickson bay.

Dicksons glaciär, glaciär på östra stranden af Spetsbergens Nordöstland, mellan 79° 30′ och 79° 50′ n. br. samt 25° och 27° ö. lgd. Jfr Dickson 5.

Dicksons hamn, en af A. E. Nordenskiöld 15 aug. 1875 upptäckt god hamn, belägen utanför Jenisejs mynning på östra sidan af Dicksons ö, enl. Nordenskiöld under 73° 30′ n. br. och 80° 55′ ö. lgd fr. Greenw. Hamnen, som fått sitt namn till minne af O. Dickson (se Dickson 5), är i vanliga fall tillgänglig under aug. och en del af sept. samt ansågs af Nordenskiöld bestämd att i framtiden blifva en hufvudexportort för Sibiriens produkter. Vegaexpeditionen låg där för ankar 6—10 aug. 1878, och 1882—83 hade holländarna där en polarforskningsstation.

Dicksons land. Se Spetsbergen.

Dicksons ö. Se Dicksons hamn.

Diclines irreguläres, *bot.* Se Dicotyledoneæ.

Diclytra Borkh. (äfven kallad *Dicentra* och *Diclytra*), Blomsterlyra, *bot.*, växtsläkte af fam. *Papaveraceæ*, underfam. *Fumarioideæ*. Dithörande arter äro örter och härstamma från Asien samt norra Amerika. *D. spectabilis* Bernh. är en bekant prydnadsväxt, allmänt odlad i trädgårdar och som krukväxt. Den blir 0,8—0,9 m. hög och har en till två gånger trefingrade blad med flikiga småblad samt hängande, röda, hjärtlika, i klasar sittande blommor ("löjtnantshjärtan"; se fig. å sp. 340). Äfven ett par andra arter odlas som prydnadsväxter. Ldt.*

Dicotyleæ, *bot.* Se Dicotyledoneæ.

Dicotyledōneæ (af grek. *di*, dubbelt, och *kotyledōn*, hjärtblad), Dicotyleæ, Dicotyledōnes, Dikotyledoner, de tvåhjärtbladiga växterna, *bot.*, bilda en af de båda hufvudafdelningarna inom den stora fanerogamgruppen Angiospermæ. Såsom embryo hafva de allra flesta bland dessa växter två hjärtblad; undantag äro släktena *Pinguicula*, *Cyclamen* och *Ficaria*, som hafva endast ett, och *Pyrola* samt en del saprofytiska eller parasitiska växter, såsom *Monotropa* och *Orobanche*, hos hvilka hjärtblad helt och hållet saknas. Den fullt utvecklade växten eger oftast en kraftigt utbildad pålrot. Stammen har öppna, (på tvärsnittet) i en

krets ordnade kärlknippor. Hos de fleråriga arterna utvecklas årsringar. Stammens förgrening är i allmänhet mycket rik. Örtbladen äro nästan alltid grenigt nerviga och hafva oftast mer eller mindre inskuren bladkant (äro greniga). Blommorna ega i de flesta fall två slags hylleblad, nämligen foder- och kronblad samt två förblad. Antalet foder-, krono- och ståndarblad är oftast 5 eller en mångfald af 5, mera sällan 4. Pistillbladens antal är däremot oftast ett annat. — Dikotyledonerna, till hvilka de högsta växtformerna höra, omfatta i det hela ungefär $^5/_6$ af angiospermerna. I Skandinavien och andra nordliga länder är dock deras relativa antal betydligt mindre. Antalet dikotyledona arter i Sverige är nämligen något öfver 1,100, hvaremot antalet monokotyledona uppgår till omkr. 400. Dikotyledonerna hafva af olika systematiker indelats på olika sätt. A. L. de Jussieu indelade dem (1789) i fyra grupper:

Apetalæ, utan krona;

Monopetalæ, med sambladig krona;

Polypetalæ, med fribladig krona;

Diclines irregulares, enkönade, vanligen utan krona.

I E. Fries' system (1835) indelades dikotyledonerna i fyra serier:

Corollifloræ, blomkrona sambladig och med ståndarna fästa på dess insida.

Thalamifloræ, blomkrona fribladig jämte ståndarna fäst på ett eget fäste.

Calycifloræ, blomkrona fribladig jämte de äfven fria ståndarna fäst på den blomfodret vidväxta torus.

Incompletæ, blommor ofullständiga, endast med enkel kalk af fjäll o. s. v.

A. Brongniart's indelning (1843) var:

Angiospermæ, med slutet fruktämne.

1. *Gamopetalæ*, kronblad sammanvuxna;
2. *Dialypetalæ*, kronblad fria eller felande;

Gymnospermæ, med öppet fruktämne.

Af A. Braun delades dikotyledonerna (1864) i:

Apetalæ, utan krona;

Sympetalæ, med sambladig krona;

Eleutheropetalæ, med fribladig krona.

I A. P. De Candolles system motsvaras dikotyledonerna af gruppen *Exogenæ*.

För närvarande följes A. W. Eichlers (1883) indelning:

Choripetalæ (*Archichlamydeæ*), blomhylle vanl. fribladigt eller felande.

Sympetalæ (*Metachlamydeæ*), blomhylle sambladigt. V. W. (G. L—m.)

Dicotyledōnes. Se Dicotyledoneæ.

Dico'tyles, *zool.* Se Nafvelsvin.

Dicoty'lidæ, *zool.* Se Nafvelsvin.

Dicrano'ceras, *zool.* Se Gaffelantilopen.

Dicranogra'ptus Hall, *paleont.* Se Graptoliter.

Di'cta, lat., yttranden. Se Dictum.

Dicta'mnus L., *bot.*, *farm.*, växtsläkte af fam. *Rutaceæ*. Dit hör blott en enda art, *D. albus* L., diptam l. nattfackla, en vacker, ända till 1 m. hög ört, hvilken ofta odlas som prydnadsväxt i trädgårdar; vild finnes den i södra och mellersta Europa samt i Asien. Bladen äro parbladiga, blommorna hvita eller röda, tämligen stora och sittande i stjälkens spets, där de bilda vackra, långa, upprätа klasar. I körtlar, hvilka till stor mängd förekomma på stam och blad samt i blomställningen, innehåller växten en eterisk olja, som gifver den en starkt aromatisk lukt. Under varma och ljusa sommarkvällar afdunstar denna olja i sådan mängd, att man stundom kan antända den utströmmande gasen. Roten, *radix Dictamni albi* l. *Fraxinellæ*, förekommer i cylindriska, olikstora, fingertjocka stycken, med smutsigt hvit eller svagt gulaktig bark, som lätt aflossas från den fasta, hvitaktiga veden. Den friska roten har en stark, vidrig lukt och skarp, aromatisk smak; den torra däremot föga lukt och en slemmigt bitter smak. Under medeltiden var denna rot ett högeligen berömdt läkemedel, hvilket i synnerhet prisades som verksamt mot förgiftningar. I Sverige var den förr officinell, och i andra länder nyttjas den stundom ännu mot hvarjehanda sjukdomar, mest mot epilepsi (fallandesot). Det af Sloet van Oldbruitenburg utbasunade hemliga medlet mot nämnda sjukdom bestod af ifrågavarande rot. De späda bladen användas i Sibirien såsom te-surrogat. Ldt.* O. T. S.*

Dictytra spectabilis. (Se sp. 338.)

Dictātor. Se Diktator.

Dictionnaire [diksiånär], fr. (af lat. *dī'ctio*, talande, framställningssätt), ordbok, lexikon. Jfr Diktionär.

Di'cto dī'e, lat. Se d. d.

Di'ctum, plur. *dicta*, lat. (af *dīcere*, säga), utsago, yttrande, skriftställe. — Dictum cla'sicum (plur. dicta classica), märkligt yttrande (af en klassisk författare). — Dictum pro'bans (plur. dicta proba'ntia), bevisställe (i en skrift). — Dictum de omni et nullo (”sagdt om allt och intet”), *log.*, den logiska regel, som säger, att hvad som gäller om släktet måste ock gälla om arten eller det enskilda

runder subsumerade, och att det, som nekas om iktet i dess helhet, därmed ock måste nekas om ten och det enskilda. S—e.

Dictyogra'ptus Hopk., *paleont.* Se Dictyonema.

Dictyonēma Hall (af grek. *di'ktyon*, nät, och *ma*, tråd) 1. Dictyograptus Hopk., *paleont.*, ett släkte eller rättare en grupp af graptoliter med trattliknande rhabdosom, bildadt af subparallella, från en nedtill spetsig sicula utgående grenar, som på sin inåtvända sida bära thecorna, och som förbindas med hvarandra medelst tunna, thecor saknande, tvärtrådar. Hithörande arter tillhöra hufvudsakligen silurtiden. Särskildt viktigt såsom ledfossil är *D. flabelliforme* Eichw., som karakteriserar den

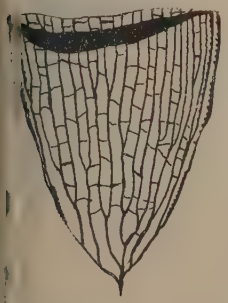

k. dictyonemaskiffern, en graptoskifferfacies af stor geografisk utbredning inom ratopygekalkens understa del, d. v. s. äldsta ldersilur. Arten är känd från siluren i Sverige, rge, på Bornholm, i ryska Östersjöprovinserna h England. A. Hng.

Dictyonēmaskiffer. Se Dictyonema.

Dictyonina, *paleont.* Se Cœloptychium.

Dictyophy'llum Lindley, *paleont.*, ett inom de sozoiska bildningarna förekommande fossilt ormnkssläkte, som tyckes hafva nått sin betydligaste veckling under den rätiska perioden. Ett stort antal ter är funnet inom Skånes kolförande bildningar, h växtens byggnad är nu ganska fullständigt känd. hade en horisontalt krypande, underjordisk, dikomiskt förgrenad rotstock (rhizom), 2—3 cm. i ameter, som från sin öfre sida uppsände de långa, ka, centimeterbreda bladstjälkarna, hvilka i spetsen pburo det solfjädersformiga, fotlikt delade, bladet. ettas flikar, stundom ända till $^2/_3$ meter långa, o nätådriga, och nerverna bilda slutna nervaskor af flera ordningar, hvarigenom en stor likhet pkommer med dikotyledona växters blad, med ilka ifrågavarande ormbunkar också i början förxlades. Sporangierna äro stora, hafva en ofullndig ring och betäcka hela undersidan af bladet. f nutida ormbunkar synes D. komma närmast det Indien och på den malajiska arkipelagen lefvande äktet *Dipteris*. A. G. N.

Dictyotāles, *bot.* Se Phæophyceæ.

Dictyozamites Oldham, *paleobot.*, ett till cykadfyterna hörande släkte med jämnbreda, regelbundet pardelade blad och tättställda, oskaftade, helräddade, framåt örade småblad med snedt hjärtlik as och nätlikt förgrenade nerver. D., som först eskrefs från Indiens och sedan från Japans jurager, ansågs länge egendomligt för Asien, tills . G. Nathorst (1889) påvisade dess förekomst ven i juralagren på Bornholm. Det har sedermera nnits äfven i Englands jurabildningar. A. G. N.

Dicuil (Dichuil), irländsk munk och geografisk rfattare, den förste skriftställare, som omnämner sland. I sitt omkr. år 825 skrifna latinska arbete *De mensura orbis terræ* berättar han, att han trettio år förut talat med klerker, som tillbragt sex månader på ön Thile, belägen i norra Britanniska Oceanen. Hans skildring af de ljusa sommarnätterna, då man t. o. m. kunde se att "plocka löss i skjortan", samt hans uppgifter om naturförhållandena f. ö. göra det otvifvelaktigt, att hans "Thile", som vid denna tidpunkt hade en fåtalig befolkning af keltiska anakoreter, är identiskt med Island. D:s arbete finnes kvar i två afskrifter från 900-talet, en i Paris (utg. af Walchenaer, 1807, och Letronne, 1814) och en i Dresden (kritisk uppl. af G. Parthey, 1870). R. N—g.

Dicye'midæ, *zool.*, en grupp mycket lågt stående flercelliga djur, hvilka af somliga betraktas som öfvergångsformer mellan de encelliga (urdjuren) och de flercelliga djuren, af andra som ett slags degenererade plattmaskar. Den mer eller mindre masklika kroppen består blott af två cellager: ett yttre lager cilieepitelceller och ett inre lager, som utgöres af en enda långsträckt cell. Ingen art öfverstiger 1 cm. i längd, de flesta äro mycket mindre. Alla lefva som snyltgäster i hufvudfotingarnas njurar. L—e.

Dicy'nodon Owen, *paleont.* Se Anomodontia.

Dicype'llium caryophyllātum (Mart.) Nees, *bot.*, ett i Brasilien växande, till fam. *Lauraceæ* hörande träd, hvars bark luktar och smakar som kryddnejlika och går i handeln under namn af nejlikkanel l. nejlikkassia, *cassia caryophyllata*, men användes föga. Stammens ved kallas rosenträ från Cayenne och är mycket värderad till finare snickeriarbeten. G. L—m.

Didachē tōn dōdeka aposto'lon (grek.), "De tolf apostlarnas lära", vanligen blott Didachē ("lära"), en af okänd författare omkr. 150 e. Kr. i Egypten på grekiska affattad skrift, som kyrkohistorikern Eusebios omkr. 325 i sin klassificering af den äldre kristna litteraturen efter dess värde anför bland antilegomena (se d. o.) i gruppen nr 2, efter Barnabas' bref och före Johannes' uppenbarelse. Till samma slag af skrifter hänföres den också af Athanasios år 367 jämte Syrachs bok, Vishetens bok, Ester, Judit, Tobias och "Herden" af Hermas. Bland "apokryferna" nämnes den slutligen af patriarken i Konstantinopel Nikeforos (d. 828) tillsammans med åtskilliga ofvan anförda skrifter. Den intog sålunda en mera känd och framstående plats i den gammalkristna litteraturen. Ända till 1873 ansåg man den emellertid vara förkommen, men då upptäcktes den i Jerusalemsklostrets bibliotek i Konstantinopel af metropoliten i Seres Filotheos Bryennios (se denne) och utgafs af honom 1883. Dess omfång är ungefär lika med t. ex. Galaterbrefvets. Fyndet väckte stort uppseende inom den teologiska världen och var i flera afseenden betydelsefullt. Didache, hvars ändamål var att utgöra en kort vägledning för de kristnes lif, innehåller, utom ett och annat uttryck, som påminner om Johannes' evangelium, citat ur gamla testamentet, Barnabas' bref och Hermas' "Herde", men mest ur evangelium enligt Matteus och Lukas. Den börjar med att tala om två vägar, ljusets och mörkrets, och framställer i anslutning därtill en kristen sedelära, talar vidare om dophandlingen och dopformuläret, om fastande (onsdag och fredag), om den dagliga bönen ("Fader vår" tre gånger om dagen), om tacksägelsebönen vid nattvardsfirandet, om mot-

tagande och härbärgerande af resande apostlar, profeter, lärare och församlingsmedlemmar, hvarvid angifvas kännetecken på sanna och falska profeter, innehåller slutligen bestämmelser om nattvardens firande hvarje söndag, om församlingsämbetena samt om den broderliga umgängelsen och bestraffningen inom församlingen, hvarefter följer uppmaning till vaksamhet med erinran om den yttersta tidens nöd, antikrists uppträdande, de trognas uppståndelse och Kristi återkomst. Jfr O. von Gebhardt och A. Harnack: "Texte und untersuchungen zur geschichte der altkristlichen litteratur", 2:a bandet, 1886. J. P.

Didaktik (grek. *didaktikē*, näml. *te'chne*, "lärokonst", af *dida'skein*, undervisa), *pedag.*, undervisningslära, den gren af pedagogiken, som behandlar lagarna och reglerna för undervisningen. Den allmänna didaktiken utvecklar på psykologisk grundval principerna för undervisningen, den speciella didaktiken (l. metodiken) visar deras tillämpning på de olika läroämnena. — Dida'ktisk, undervisande; sedelärande. — Didaktisk poesi. Se Lärodikt.

Didaskali (grek. *didaskali'a*, af *dida'skalos*, lärare), undervisning. 1. Den undervisning, som de dramatiske författarna i Grekland (särskildt Aten) meddelade de skådespelare, hvilka blifvit utsedda till att uppföra deras stycken, och i synnerhet körens medlemmar. — 2. Själfva uppförandet af skådespelen eller den sceniska täflan mellan flera (vanligen tre) författare. — 3. En tafla, hvarpå alla omständigheterna vid en sådan täflan voro inristade. Sådana i teatrarna upphängda urkunder afskrefvos, ordnades och kommenterades först af Aristoteles, sedan af alexandrinerna, och dessa skrifter, likaledes benämnda didaskalier, lågo till grund för de genom grammatiker och skoliaster bevarade upplysningarna om olika, numera mestadels förlorade dramer. Äfven öfver de gamle romarnas dramer upprättades sådana förteckningar, bl. a. L. Accius' skrift "Didascalica". — 4. Se Predikan. — 5. En fornkristen kyrkoordning. Se Apostoliska konstitutioner.

Diday [didä], François, schweizisk målare, f. 1802 i Genève, d. därstädes 1877, studerade i Paris och Rom. D. har blifvit kallad "Alpernas konstnärlige upptäckare". Han målade landskap från sin hembygds fjäll och sjöar med storslagen uppfattning och stark koloristisk hållning (*Wetterhorn* 1856, i Nya pinakoteket i München). Hans lärjunge och närmaste efterföljare var Calame, som i sin ordning starkt påverkade Edvard Bergh under dennes tidigare skede. G—g N.

Didelphȳidæ, *zool.* Se Pungråttorna.

Dide'lphys, *zool.* Se Pungråttorna.

Diderina, by s. om Novgorod, där 1615—16 de svensk-ryska underhandlingar under engelsk och holländsk medling fördes, som ledde till freden i Stolbova.

Diderot [didrå], Denis, fransk skriftställare, f. 5 okt. 1713 i Langres (depart. Haute-Marne), där fadern var knifsmed. D. bestämdes först för den prästerliga banan och uppfostrades från sitt åttonde år hos stadens jesuiter och tonsurerades vid tolf års ålder. Därefter genomgick han Collège d'Harcourt i Paris, och då han därunder förlorade smaken för prästkallet, anställdes han hos en prokurator för att utbildas till jurist. Men D. sysslade mera med de gamla språken, matematik och naturvetenskap än med juridiken, hvarför fadern tog sin hand ifrån honom. D. var därefter hänvisad åt sig själf, men hans omättliga törst efter vetande lät honom fördraga alla umbäranden och lidanden. I tio år egnade han sig åt fria studier, därunder fördjupande sig i dessa engelska filosofer och författare, hvilkas betydelse han sedan skulle tolka för sina landsmän: Bacon, Locke, Richardson m. fl. Han lifnärde sig medelst undervisning och underordnadt arbete för förläggarna. 1743 gifte han sig med en linnesömmerska, Anne-Toinette Champion, och detta steg samt en sons och en dotters födelse tvungo honom till en omfattande produktion för att skaffa bröd åt de sina. Från och med 1745 befann han sig i full verksamhet, utgifvande det ena originella och banbrytande arbetet efter det andra, börjande med *Essai sur le mérite et sur la vertu* (1745).

Kärleken till hustrun, som var honom så olika i bildning, varade icke länge. Under en resa, som han företog för att försona sig med fadern, ingick han med en spirituell äfventyrerska, m:me de Puisieux, en förbindelse, som varade i fyra år, men som bröts genom hennes otrohet. Af helt annan art var däremot hans förbindelse med Sophie Volland, en bildad och intelligent kvinna. Hon dog 1783, några månader före honom, och han var henne trogen intill döden. De bref, som han skref till henne (1759—74), utgöra en ytterst viktig och intressant källa såväl för D:s eget lif som för hela tidsålderns andliga historia. 1748 knöts D. jämte d'Alembert vid utgifvandet af den stora encyklopedien (se Encyklopedi). Denna började utkomma 1751; trots alla myndigheternas trakasserier lyckades man afsluta texten 1765; de band, som innehöllo illustrationerna, voro dock färdiga först 1772. D. redigerade detta arbete och skref en mängfald af artiklarna. Icke minsta mödan nedlade han på utarbetandet af beskrifningarna af olika yrken och maskiner. Hela dagar kunde han vistas i verkstäderna för att lära känna alla teknikens hemligheter, så att han kunde beskrifva dem i ett klart och sakligt språk. Trots den oerhörda arbetsbörda, som därigenom under tjugu år hvilade på honom, skref han dock samtidigt en mängfald filosofiska, kritiska och rent skönlitterära arbeten. Dessa förskaffade honom icke obetydliga inkomster, men frikostig mot alla och slösaktig till sin natur, befann han sig dock i ständig penningförlägenhet. Då han skulle bortgifta sin dotter, var han därför nödsakad att sälja sitt dyrbara bibliotek. Hans beundrarinna, Katarina II af Ryssland, inköpte det för 15,000 fr. på det villkor, att han under sin lifstid behöll det och vårdade det. Som bibliotekarie skulle han dessutom uppbära 1,000 fr. om året, och Katarina utbetalade 50,000 fr. i förskott. Därmed var D. fri från penningbekymmer. Allt hvad man väntade af honom

denna storartade frikostighet var att han per-
ligen förklarade kejsarinnan sin tacksamhet. Efter
nga omsvep fann sig D. föranlåten att 1773 före-
a denna resa till Petersburg. På dit- och åter-
an stannade han nio månader i Holland, öfver
lket land han författade en utmärkt beskrifning
oyage de Hollande). Han emottogs med stor ut-
rkelse och förde långa samtal med kejsarinnan
nrum, men hans seder passade föga för hoflifvet.
er ett och ett halft års frånvaro återvände han
74 till Paris, hvarest han dog 30 juli 1784, i
n praktfulla våning, som kejsarinnan kort förut
it iordningställa åt honom. Han ligger begrafven

Diderots staty, af Gautherin.

kyrkan S:t-Roch. Öfver D. hafva rests två bild-
oder i Paris (den ena, af Gautherin, framför S:t-
rmain-des-Prés, den andra, af Lecointe, vid Place
Anvers) och en i Langres (af Bartholdi).

Många af D:s mest betydande skrifter hafva ut-
fvits först efter hans död, men han verkade på sam-
len icke blott genom sina skrifter utan i ännu högre
ad genom sitt personliga umgänge. Han var en
rmblodig och lättrörlig natur, blixtrande af idéer,
nedelbart tändande. I mångt och mycket förblef
n alltid en man af folket, enkel i sina seder, kraf-
g, stormande i sitt sätt. När han talade i en krets
vänner, var han oemotståndlig, den födde ledaren.
an stod alltid till tjänst med litterära råd; skref
h omskref ofta hela arbeten för dem, som vände
g till honom. Likgiltigt hvem som gör det, endast
t blir väl gjordt, var hans valspråk. Hans vän-
sthet, om hvilken hans förhållande till Grimm vitt-
r, är berömd.

D. är en af 1700-talets mest framstående för-
ttare. Hans plats är vid sidan af Voltaire och
ousseau. Liksom dessa är han helt genomträngd
engelsk kultur och har mäktigt bidragit till att
rida engelska idéer i Frankrike. Hans ställning
mera avancerad än Voltaires och Rousseaus.
mångt och mycket förebådar han realismen och
turalismen under 1800-talets senare hälft. Hans
skrifter låta indela sig i tre grupper: filosofi, skön-
litteratur och kritik.

Såsom filosof är D. chef för den materialistiska
skolan, för hela denna krets af författare, hvilka
gifva sin prägel åt encyklopedien och som därför
kallas *encyklopedisterna*. Han utgår emellertid från
teismen; på denna ståndpunkt befinner han sig ännu
i den efter Shaftesbury bearbetade: *Essai sur le
mérite et sur la vertu* (1745). Men redan i *Pensées
philosophiques* (1746, bränd af bödeln) och i *Intro-
duction aux grandes principes* (1749) har han öfver
Bayle utvecklat sig till deist och angriper kristen-
domen. Under inflytande af tidens experimentella
naturvetenskap (Maillet, Haller, Needham, Robinet,
Buffon, Linné) skrider han emellertid snart längre.
Han förnekar en personlig gud och själens odödlighet
samt förfäktar en rent mekanisk världsåskådning.
Början till detta omslag spåras redan i *La promenade
du sceptique* (1747; beslagtagen af polisen, offent-
liggjord först 1831) samt *Lettres sur les aveugles*
(1749), för hvilken han fick tre månaders fängelse i
Vincennes, och *Lettre sur les sourds et muets* (1751),
i hvilken skrift hans ateism redan bryter klart ige-
nom. I *Interprétation de la nature* (1753), som
Grimm kallade en handbok i det nya tänkesättet, är
det afgörande steget taget, och D. utvecklar sin
mekaniska världsåsikt, som är ett slags atomlära,
influerad af Leibniz' monadteori. Alla D:s följande
filosofiska skrifter äro endast fortbildningar af de
där nedlagda tankarna. Intressant sker detta i *En-
tretien entre d'Alembert et Diderot* och *Le rêve de
d'Alembert* (1769; men offentliggjorda först 1831).
Någon systematisk framställning får man icke vänta
sig i dessa skrifter — en sådan låg icke för D:s
naturell. Men han har intuitivt anat många af
den följande tidens tankar, t. ex. Lamarcks trans-
formism, och hans uppfattning af psykologien och
moralen är djärf och banbrytande. Den ledande
tanken är öfverallt, att naturen lefver sitt lif efter
egna lagar utan allt öfvernaturligt ingripande.

Äfven D:s estetiska produktion står under engelskt
inflytande. Han såg sitt ideal i det engelska borger-
liga skådespelet och i Sternes och Richardsons ro-
maner. Undantag från denna regel utgör endast hans
lättfärdiga ungdomsroman *Les bijoux indiscrets*, i
Crébillon fils' maner. Hans dramer — *L'humanité
ou le tableau de l'indigence*, *Le fils naturel* (1756),
Le père de famille (1758; öfv. under titeln "Herr
Orbesson och hans familj" af C. G. Nordforss, pseu-
donymen Elis Arosén, 1807) m. fl. otryckta —
sakna visserligen dramatiska förtjänster och äro
svulstiga och deklamatoriska; men de voro dock för
sin tid något nytt. De spridde det borgerliga dramat
öfverallt i Europa. Lessing öfversatte honom och
förde hans tankar vidare. D. var nämligen den, som
riktade dödsstöten mot den klassiska tragedien, och
han förberedde därigenom Lessings uppträdande.
Viktigare än hans dramer äro de afhandlingar, som
beledsaga dem, t. ex. *Entretiens sur le fils naturel*
(1757) och *Dissertations sur le poéme dramatique*
(1758). D. förebådar den dramatiska konstform,
hvilken först under 1800-talet nådde sin fulla ut-
veckling i den moderna sedekomedien och tendens-
dramat med Dumas fils och Ibsen.

D. har skrifvit äfven romaner och noveller, hvilka
genom sin sträfvan efter verklighet (naturlighet, som
D. själf säger) förebåda naturalismen under 1800-

talet. Under Richardsons inflytande står tydligt *La religieuse* (1760; utgifven först 1796), berättelsen om en nunna, som mot sin vilja kvarhålles i klostret; en egendomlig karaktärsstudie utgör *Le neveu de Rameau* (1760; utgifven först i tysk öfv. af Goethe 1806; "Herr Rameaus brorson" 1825; det franska originalet återfanns först 1821). I många afseenden glänsande är äfven *Jacques le fataliste* (tryckt först 1796) i Sternes maner, hvilket D. emellertid behandlar alltför tungt och med för liten finhet. Större berättelser lågo icke för D., enär han var väl mycket improvisatör för att bekymra sig om kompositionen. Hans mest fulländade berättelser utgöras därför af smärre genremålningar, t. ex. *Les deux amis de Bourbonne*.

Som konstkritiker har han varit högeligen diskuterad. Förnekas kan under alla omständigheter icke, att han är grundläggaren af modern konstkritik i Frankrike genom sina *Salons*, redogörelser för konstakademiens utställningar, författade 1759—81, men flera publicerade först långt senare. Dessutom besitter han en mästerlig förmåga att åskådligt beskrifva ett konstverk, så att läsaren ser det framför sig. Som stilist har han en otrolig lätthet att finna nya och målande uttryckssätt, men han är ofta alltför ordrik och, trots alla sträfvanden efter natur, i hög grad onaturlig. Kompositionen utgör det svagaste i hans skrifter, infallet deras styrka.

Många af D:s skrifter hafva, såsom ofvan flerstädes antydts, återfunnits och utgifvits först i senare tider. *Mémoires, correspondances et ouvrages inédites* (1830) innehåller mycket förut otryckt (t. ex. *Lettres à m:me Volland*), och detsamma gäller den nyaste och bästa af Assézat och Tourneux utgifna upplagan (20 bd, 1875—77).

Litt.: Damiron, "Mémoire compte rendu des séances de l'académie des sciences mor. et polit." (XXI), Rosenkranz, "D:s leben und werke", I—II (1866), Naigeon, "Mémoires sur la vie et les ouvrages de D. D." (d. XXII af *Œuvres* de D., 1821), Carlyle, "D. Critical and miscellaneous essays", (d. III, 1847), Scherer, "Diderot" (1880), Caro, "La fin du XVIII:e siècle" (1880), K. Ipsen, "D., hans liv og hans gjerning" (1891), Reinach, "Diderot" (1894), E. Key, "D. som konstkritiker" (i "Ord och bild", 1898). J. M.

Didi'dæ, *zool.*, en familj bland duffåglarna (se d. o.). Hit hör *Didus*, drontsläktet (se d. o.).

Didius Juliānus, romersk kejsare. Efter mordet på Pertinax (193 e. Kr.) skola prætorianerna låtit sälja kejsarvärdigheten i Rom till den högstbjudande. Den inropades af Didius Salvius Julianus, en rik senator, hvilken var lärd och hade beklädt flera högre ämbeten samt äfven utmärkt sig i krig, men var något för mycket begifven på yppighet och vällefnad. Af nödtvång bekräftade senaten soldaternas val; men den nye kejsaren fick icke länge i ro njuta af sin värdighet: legionerna i provinserna uppreste sig mot honom, och han blef redan efter sextiosex dagars regering mördad af en bland soldaterna, hvilkas anspråk han icke mäktat tillfredsställa. R. Tdh.

Dīdo (äfven kallad Elissa) var, enligt fornsägnerna, Kartagos grundläggarinna. Det förtäljes, att hon var förmäld med Akerbas (Acerbas), eller Sichæus, och syster till konung Pygmalion i Tyros, Denne, som längtade efter att komma i besittning af svågerns skatter, mördade Akerbas, hvarpå D. jämte en stor mängd tyrer i hemlighet flyttade till Afrika. Där köpte hon af den mauretanske konungen Jarbas så mycket land, "som hon kunde omsluta med en oxhud", hvarefter hon lät sönderskära huden i fina remsor och därmed inhägna ett stort område, på hvilket sedan först borgen Byrsa uppför, och därefter staden Kartago anlades (omkr. 900 l. 880 f. Kr.). Jarbas såg med afund denna stads växande makt och anhöll snart om D:s hand samt hotade med krig, för den händelse att hon skulle vägra. D. lät då upprätta ett bål, besteg detta och dödade sig med ett svärd. Efter sin död åtnjöt hon gudomlig dyrkan.

I Vergilius' dikt "Æneiden" är sägnen om D. förbunden med Æneassagan. Æneas blir vinddrifven till Kartago, där D., på tillskyndelse af Venus, förälskar sig i honom och vill kvarhålla honom. På Jupiters befallning måste han likväl afresa, hvarefter D., gripen af förtviflan, dödar sig själf. Æneas-

Didos död. (Efter en antik målning.)

sagan är dock förlagd till en helt annan tid än sägnen om D., och ingen af dessa sägner kan anses hvila på historiska sakförhållanden. D. är antagligen en fenicisk-tyrisk gudinna, motsvarande eller rent af sammansmält med den sidoniska Astarte. Hon tänkes såsom det vandrande himlaljusets (månens) gudomlighet, hvilken efterföljes af solen, eller Baal-Melkart, som söker efter henne. När han finner henne, förvandlar hon sig i den vänliga gudinnan Anna (så kallades D:s syster), och ur solgudens och mångudinnans (stadsgrundläggaren och hjälten Melkarts samt borg- och krigsgudinnan D.-Astartes) förening uppstå rätt och samfundslif. R. Tdh.

Didot [didå], fransk boktryckar- och bokhandlarfamilj. Stamfadern var François D. (f. 1689, d. 1757), hvilken 1713 grundlade en affär i Paris. — Hans söner, François Ambroise D. (f. 1730, d. 1804) och Pierre François D. (f. 1732, d. 1795), gjorde sig bägge högt förtjänta om boktryckarkonstens utbildning och pappersfabrikationens förbättring. Den förre uppfann de gjutna "stegen" (fyrkantiga blystycken) och velängpapperet, göt vackra

Boktryckarmärke för firman Didot.

kvatyper (de s. k. Didotska typerna) och nstaltade, på Ludvig XIV:s befallning, en laga af klassiska författare, hvilken skulle andas vid dauphins undervisning. (Jfr Delphin s.) — Hans son Pierre D. d. ä. (f. 1760, 1853) utgaf praktupplagor i folio af klassiska attare, hvilka upplagor utmärka sig genom texkorrekthet och renhet. Han gjorde sig äfven ant såsom författare och metrisk öfversättare. — res broder Firmin D. (f. 1764, d. 1836) rtog 1789 faderns stilgjuteri och förfärdigade rna för broderns praktverk. Dessutom uppfann en ny typsort och ett nytt förfaringssätt vid eotyptryck. D. öfversatte själf klassiska författoch skref sorgespelen *La reine de Portugal* och *mort d'Annibal*. Från 1827 egnade han sig åt det offentliga lifvet och tillhörde 1830 deras antal, som protesterade mot juli-ordonnanserna. — Hans son Ambroise Firmin D. (f. 1790. d. 1876, se vidstående porträtt) egnade sig åt språkstudier, bereste Orienten, var en tid attaché vid franska beskickningen i Konstantinopel och ingick sedan i faderns affär, hvilken han 1827 öfvertog tillsammans

i sin broder Hyacinthe Firmin D. (f. 1794, 1880). På deras förlag har en mängd förträffliga utkommit. Den äldre brodern gjorde sig ett n som öfversättare af Anakreon och Thukydides som författare af värdefulla bibliografiska och tkvetenskapliga arbeten, t. ex. *Essai typographique et bibliographique sur l'histoire de la gra- sur bois* (1863), *Observations sur l'orthographe çaise* (1867, 2:a uppl. 1868) och *Alde Manuce 'hellénisme à Venise* (1875). 1872 blef han med- af Académie des inscriptions. — De mest beande bland de nyare alster, som utgått från otska officinerna, hvilka ännu blomstra under an "Firmin Didot & cie", äro "Bibliothèque içaise", "Collection des classiques français", ibliothèque des auteurs grecs", nya upplagor af phanus' och Ducanges monumentala lexika, ouvelle biographie générale" (från 1851) samt nga konst- och kulturhistoriska praktverk. Två persbruk, hvilka sysselsätta 600 arbetare, tillhöra an.

Didr., vid växtnamn förkortning för danske botaen Didrik Ferdinand Didrichsen, 1814, d. 1887 som f. d. professor vid Köpenhamns versitet och föreståndare för botaniska trädgården städes.

Didrachmon, forngrekiskt mynt. Se Drachme.

Didrichsen, Didrik Ferdinand. Se Didr.

Didrik af Bern, fornnordiskt namn på den östgiske konungen Teoderik. Jfr Didriksgan och Teoderik.

Didrik den lycklige, grefve af Oldenburg och menhorst, blef genom sitt andra gifte, med grefve rt VI:s af Holstein dotter Hedvig, som dog 1436, mfader för det danska oldenburgska konungahuset samt för dettas i Sverige, Ryssland och Norge sedermera regerande bilinjer. Han hade tre söner, Kristian, Morits och Gerhard, af hvilka den förstnämnde, under namn af Kristian I, år 1448 uppsteg på Danmarks, 1450 på Norges och 1457 på Sveriges tron. D. afled 1440 i Delmenhorst.

Didrikssagan, en från Tyskland härstammande och äfven i Norden under medeltiden vidt utbredd saga, hvars hjälte är "Dietrich von Bern" (den nedertyska formen af hans namn är "Diderick" eller "Dirick", den norsk-isländska "þiðrekr", den svensk-danska "Didrik"). Didrik är en af folkfantasien återkastad spegelbild af den historiske Teoderik, östgoternas konung, Italiens eröfrare (d. 526), och "Bern" är en förvrängning af Verona. I Tyskland blef sagan om Didrik och hans hjältar satt i förbindelse med andra sagor, nämligen den ursprungligen östgotiska Ermanariksagan, som rör sig kring

Hjältar ur sagan om Didrik af Bern. (Efter en kvalfmålning i Floda kyrka i Södermanland.)

den historiske Ermanarik (d. 375), och den frankiskburgundiska Völsung-Niflunga-sagan, hvilken, genom den däri uppträdande sachsiske "huna"-konungen Etzel, sammangöts med minnet af hunnernas konung Attila (d. 455), som man trodde sig igenkänna i Etzel. Till Norden tyckas Völsunga-, Niflunga- och Ermanarik-sagorna hafva kommit vid en tid, då Didrikssagan ännu icke var utbildad eller åtminstone förenad med dem. Väl nämnes "þjóðrekr" i ett par eddakväden, men dessa hänga endast helt löst tillsammans med de öfriga. Likaledes finnes en Thjo(d)rik, som fordom var herre öfver Hreidhafvets (Medelhafvets) stränder, nämnd på den svenska Rökstenen. I Tyskland finner man ett mycket gammalt spår af Didrikssagan i det forntyska, från 9:e årh. härrörande kvädet om striden mellan Hiltibraht (Hildebrand), Didriks yppperste rådgifvare och vän, och sonen Hadubraht. I 12:e årh. ombildades detta kväde till en hjältesång, "Das Hildebrandslied", och en troligen samtidig melodi till

densamma är ännu i behåll. Ett annat, sannolikt mycket gammalt vittnesbörd om ifrågavarande sagas tillvaro i norra Tyskland är ett litet nedertyskt kväde, ”Konung Ermentriks dôt”, hvari skildras ett härtåg, som ”Dirick” företog mot en frankisk konung, ”Ermentrik”. Sannolikt fanns det många kväden af detta slag. I hvarje fall kände, till följd af sachsarnas gamla kväden (fornkvæði), hvarje sachsiskt barn konung Didrik och hans kämpar, enligt hvad det påstås i företalet till den norsk-isländska ”þiðrekssagan” från tiden omkr. 1250. I Syd-Tyskland blefvo sådana smärre, folkliga kväden samlade och samarbetade till större dikter, först och främst ”Nibelunge-nôt” (från omkr. 1140), som ännu finnes i en bearbetning från omkr. 1210, näml. den namnkunniga ”Nibelungenlied”, hvars innehåll är Sigfrieds eller Sigurd Fafnesbanes bedrifter och hans banemäns, nibelungarnas, undergång vid besöket hos deras svåger Etzel, hvarvid Didrik spelade en hufvudroll. Andra högtyska dikter och episoder, hörande till Dietrich-sagokretsen, äro ”König Ruother”, ”Walther und Hildegund” (från 12:e årh.), dikterna om ”Ortnit” och ”Wolfdietrich” (från 1225—30), om dvärgen ”Laurin”, ”Der grosse rosengarten”, likaledes behandlande dvärgasagor (från 1250 eller senare), ”Die rabenschlacht” och ”Dietrichs flucht” m. fl. — Till *Norden* tyckas sagorna om Didrik och hans hjältar hafva kommit redan i 12:e årh. genom smärre nordtyska kväden. De möttes här, företrädesvis i Danmark och Sverige, af några mycket bleknade minnen om Sigurd och andra forntidshjältar. Båda dessa traditioner alstrade kämpavisor, af hvilka några äro bevarade och bland hvilka i synnerhet märkas visorna om Vidrik Verlandssöns kamp med Langben Riske och Sivard Snarensvends tornering med sin främde den unge Humlung (”De voro sju och sju sinom tjugu”). Enligt norrmannen G. Storms mening härröra ifrågavarande folkvisor från Didrikssagans svenska öfversättning (från 1440) — en mening, som blifvit starkt bekämpad af S. Bugge och S. Grundtvig. Vid midten af 13:e årh. uppträdde en norrman eller en isländing, som ”efter tyska mäns berättelser”, hvilka han sannolikt hört i Bergen (hufvudorten för hansestädernas handel på Norden), samlade och samarbetade en i många hänseenden utmärkt framställning (i hvilken han här och där tillika använde den nordiska traditionen om völsungar och gjukungar) af hela sagokretsen, den s. k. ”þiðrekssagan” (utgifven af bl. a. C. R. Unger, 1853), förut vanligen, men oriktigt kallad Vilkina-saga, därför att detta namn användes i J. Peringskiölds svenska upplaga och öfversättning (1715). Af denna stora berättelse kom under tiden mellan 1434 och 1447 (se G. Storm, ”Sagnkredsene om Karl den store og Didrik af Bern”, 1874, s. 141) en pergamentshandskrift till Sverige. Kort därefter skref en okänd författare, sannolikt med tillhjälp af folkvisor och lefvande sagor, efter denna handskrift en svensk Didrikssaga (under titeln ”Sagan om Didrik af Bern” utgifven 1850—54 af Hyltén-Cavallius). Emellertid sökte man äfven i Tyskland sammanfatta innehållet af de gamla dikterna, nämligen i en prosaframställning, ”Das heldenbuch” (från omkr. 1477), hvilken dock är den nordiska sagan underlägsen i fråga om såväl fullständighet som liflighet. Huruvida detta arbete haft inflytande på den nordiska traditionen är mycket tvifvelaktigt. I slutet af 15:e årh. öfverflyttades däremot i rimmad form den tyska dikter om ”Kong Laurin” till danska (utgifven af C. J. Brandt, i ”Romantisk digtning fra middelalderen” 1870). På Sveriges historieskrifning har Didrikssagan utöfvat stort inflytande. Med stöd af den samma upptaga såväl ”Gamla krönikan” af 1448 och ”Lilla rimkrönikan” som de flesta framställningar af Sveriges historia konungarna öfver ”Vilkinaland” (hvilket antogs vara Sverige) i den forn-svenska konungalängden. Tron på denna längds riktighet och ålder stärktes ytterligare, då J. Bureus 1634 fann det gamla norska pergament, som i 15:e årh. kommit till Sverige, men i synnerhet genom Olof Rudbecks ”Atlantica” samt Peringskiölds upplaga och öfversättning af 1715. Redan Olaus Petri hänvisade dessa fabelkonungar till ”Teoderiks von Bern historia och fabler”; men det är dock först våra dagars kritik, som lyckats sprida ljus öfver rätta förhållandet. Litt.: O. Klockhoff, ”Studier öfver þiðreks saga af Bern” (i ”Uppsala univ:ts årsskr.” 1880), R. C. Boer, ”Über die handschriften und redactionen der þiðreks saga” (i ”Arkiv f. nord. filologi” VII). F. Holthausen, ”Studien zur Thidrikssaga” (1884), Paul, ”Grundriss der germanischen philologie” (II, passim; hvarest äfven finnes utförligare litteraturförteckning), 1901), B. Symons, ”Germanische heldensage” (i Pauls ”Grundriss”, III). C. R. (J. M.)

Didring, Ernst, författare, f. 18 okt. 1868 i Stockholm, sedan 1890 tjänsteman i Järnvägsstyrelsen, där han 1903 vardt bokhållare i milkontoret. D. debuterade 1897 med det verkningsfulla skådespelet *Midnattssol*, som skildrar lapparna och deras förhållande till den bofasta svenska befolkningen. 1900 uppfördes *Stigare-Mats*, och 1903 utgafs skådespelet *Ingjald Illråde*. Därjämte har D. utgifvit berättelsesamlingarna *Bruddansen* m. m. (1899), *Kunskapens träd* (1902), *Trälar* (1904) och *Kronans kaka* (1906). D:s skådespel ha dramatisk spänning, måleriska och effektfulla situationer samt god dialog. I berättelserna härska lugn ironi, med känsla med lifvets styfbarn och ett sundt, manligt allvar. R—n B.

Didron [didrån], Johan Fredrik, friherre, militär, politiker, f. 6 mars 1686, d. 31 aug. 1747, tillhörde en fransk adlig släkt, som inkom till Sverige i början af 1600-talet och 1649 naturaliserades. Han blef 1709 fänrik och 1711 löjtnant vid öfverste Ekeblads Elbingska regemente, deltog sedermera som kapten vid öfverste Marderfelts dragonregemente i fälttågen i Pommern och Norge samt blef 1718 stabsadjutant hos general Dücher. Han blef öfverste 1719 för generalguvernörens af Livland regemente, sedermera för Dalregementet och 1740 för Västgöta kavalleri. 1741 utnämndes han till generalmajor och 1746 till generallöjtnant. — D. tog under en lång följd af riksdagar en betydande del i det parlamentariska lifvet och var 1731 och 1734 medlem af sekreta utskottet. Han tillhörde konung Fredriks anhängare och framträdde såsom en oförskräckt, stundom något framfusig bekämpare först af holsteinska partiet, sedan af Arvid Horn och slutligen af hattpartiet. Särskildt utmärkte han sig 1741 såsom motståndare till krigspolitiken. D. deltog i finska kriget, ställdes liksom öfriga medlemmar af Lewenhaupts krigskonseljer efter hem-

nsten till rätta inför ständernas kommission och
ndes på hösten 1743, väsentligen för det att han
styrkt Fredrikshamns öfvergifvande utan mot-
nd, till att böta ett helt års lön. 1735 hade D.
phöjts i friherrligt stånd, men tog ej introduk-
n i denna egenskap. L. S.

Hans brorsons sonson Fredrik Herman D., 1817, d. 1886, sjömilitär, slutligen (1872) kom-
ndör vid flottans nya reservstat, uppgjorde rit-
gar till kanoner för åtskilliga flottans fartyg, var
lamot af statsrevisionen 1879—86 (ordförande
80—86) och bidrog kraftigt till telefonväsendets
örande i Stockholm. Led. af Krigsvet. akad.
66.

Didunculidæ, *zool.*, en familj bland duffåglarna
d. o. och Samoadufvan).

Didunculus, *zool.* Se Samoadufvan.

Didus, *zool.* Se Drontsläktet.

Didym, *kem.*, benämndes af Mosander metallen i
af honom 1842 upptäckt sällsynt jordart, hvars
mvikt bestämdes till 147. (Namnet är bildadt af
k. *di'dymos*, tvilling, med afseende därpå, att
lym nästan alltid åtföljes af lantan, hvarifrån det
last med stor möda kan skiljas.) Denna jordart
nes såsom beståndsdel i flera sällsynta mineral, i
nerhet i silikat: gadolinit, cerit, ortit m. fl. Re-
n Mosander hade uttalat tvifvel om didyms enhet-
het. År 1885 lyckades Auer von Welsbach att
didymoxiden utseparera en ny jordart, som på
nd af salternas gröna färg fick namnet praseo-
m och antagligen var af elementär natur. Pra-
dym bildar en brun superoxid, som förorsakar den
uft glödgade didymjordens bruna färg. Den an-
komponenten i den gamla didymen kallas neo-
m samt utgör hufvudmassan af den forna didy-
n. Den bildar salter af rödviolett färg och
i rent tillstånd en blå oxid. Om neodym är
elementär natur, kan ännu ej med säkerhet af-
as. P. T. C. (H. E.)

Di'dyma (grek. *Δίδυμα*), i forntiden en jonisk
på Miletos' område, 18—20 stadier (ett stadion
185 meter) från hamnstaden Panormos, dit en
d sfinxer och statyer smyckad väg ledde. Apollon,
n efter D. kallades Didymaios (lat. *Didy-
us*), hade där en urgammal helgedom och ett
kel af samma slag som det delfiska och vid sidan
detta ett bland de mest frejdade i den grekiska
lden. Templet förstördes af perserna under
reios eller under Xerxes, men återuppbyggdes
an på ett storartadt sätt. Detta tempels ruiner
va nyligen bragts i dagen genom gräfningar,
i företagits af Frankrikes arkeologiska skola i
en. A. M. A.

Didymæus, *grek. myt.* Se Didyma.

Didymaï'os, *grek. myt.* Se Didyma.

Didyme (grek. *Διδύμη*), i forntiden namn på
ina, en af de Lipariska öarna.

Di'dymis (lat.). Se Testikel.

Didy'miskt komma (uppkalladt efter den grekiske
mmatikern Didymos, som bl. a. skref en
monilära), *mus.* Se Komma 2.

Didymit, *miner.*, en art af kaliglimmer.

Didymogra'ptus M'Coy, *paleont.* Se Graptoli-
er.

Didymos (grek. *Δίδυμος*, lat. *Didymus*), berömd
xandrinsk grammatiker på Augustus' tid, lär
va författat 3,500 skrifter, hvilka hufvudsak-
ligen innehöllo studier öfver de grekiske talarnas
och skaldernas arbeten. För oss viktigast äro hans
"scholier" till Homeros, af hvilka utdrag ännu
finnas i behåll.

Didymos (grek. *Δίδυμος*), grekisk landtbruksför-
fattare från 4:e eller 5:e årh. e. Kr., hvars stora
verk. *Georgiká* (i 15 böcker) blef en af de vik-
tigaste källorna för Geoponika (se d. o.). V. Lm.

Didymos den blinde, en af den äldsta kyrkans
lärdaste och kunskapsrikaste kyrkolärare, f. 309
i Alexandria, d. 394, förlorade redan i sitt femte
år sin syn, hvilket dock ej hindrade honom att för-
värfva sig en för hans tid ovanligt hög vetenskaplig
bildning. Under nära nog ett halft århundrade
verkade han som föreståndare för den berömda
kateketskolan i Alexandria i Origenes' anda. Hiero-
nymus, Rufinos, Palladios och Isidoros af Pelusium
m. fl. voro hans lärjungar. D. var jämväl en
utomordentligt produktiv skriftställare. Bland de
af hans arbeten, som ännu finnas i behåll, torde
"Tre böcker om treenigheten" och skriften "Om
den helige ande", ett af gamla kyrkans bästa ar-
beten öfver detta ämne, vara de förnämsta. J. H. B.

Didymosürus, *paleobot.* Se Gleichenia.

Di'dymus (egentl. Zwilling), Gabriel, en af
Luthers tidigaste medhjälpare, f. 1487 i Annaberg
i Böhmen, d. 1558, kom 1512 till Wittenberg, där
han, såsom tillhörande augustinorden, var en af
Luthers klosterkamrater. Till denne slöt han sig
från början med stor ifver. Under Luthers frånvaro
på Wartburg, 1521—22, lät han sig emellertid
fullständigt ryckas med i Karlstadts sträfvanden,
uppträdde vid dennes sida med yttersta häftighet
mot privatmässorna, tillbedjandet af hostian, bruket
af bilder, äfvensom mot skolbildning o. s. v., och var
öfver hufvud en af ledarna under dessa tumultua-
riska dagar. Efter Luthers återkomst böjde han sig
emellertid genast för dennes auktoritet, om än äfven
senare hans oroliga sinne gaf Luther mycket att
skaffa, och fick på Luthers rekommendation 1522
anställning som predikant i Altenburg, men tvangs
snart att afgå från denna befattning. 1523 blef han
predikant, senare kyrkoherde och slutligen super-
intendent i Torgau. Till följd af sitt motstånd mot
Leipzig-interim afsattes han 1549 af Morits af
Sachsen. J. H. B. (E. Bg.)

Didyna'mia (af grek. *di*, dubbelt, och *dy'na-
mis*, kraft, makt), *bot.*, fjortonde klassen i Lin-
nés sexualsystem. Dit höra de växter med två-
könade blommor, som hafva två längre och två kor-
tare ("tvåväldiga") ståndare i hvarje blomma.
Klassen är indelad i tvenne ordningar: Gymno-
spermia och Angiospermia. Växter af
denna klass kallas didynamister och deras
ståndare didynama ("tvåväldiga"). De flesta
läppblomstriga växter (*Labiatæ* och *Scrophularia-
ceæ*) äro didynamister.

Didynami'ster, *bot.* Se Didynamia.

Die [dī], arrondissemangshufvudstad i franska
depart. Drôme (Dauphiné), där Mérosse mynnar ut
i Drôme. 3,244 inv. (1901). Under den gallo-
romerska tiden var D. en viktig ort, helgad åt Cy-
bele (Dea); däraf stadens namn. Före nantesiska
ediktets återkallande (1685) funnos där en mängd
fabriker och en välmående protestantisk befolkning.
Ännu är staden öfvervägande protestantisk. D. var
fordom hufvudort i grefskapet Diois.

Diebitsch Zabalka'nskij [di-], Hans Karl Friedrich Anton von (kallade sig äfven Ivan Ivanov), grefve, rysk fältmarskalk, f. 1785 i Breslau, följde 1801 sin fader (som blef rysk generalmajor) till Ryssland och inträdde där som officer vid gardet, med hvilket han deltog i krigen mot Napoleon I. 1812, under hvilket år han blef generalmajor, tillhörde han Wittgensteins stab. Det var hufvudsakligen D., som skötte de underhandlingar, hvilka ledde därhän, att general York med den preussiska kåren öfvergick till Napoleons fiender. Sedermera deltog han såsom stabschef vid olika armékårer i fälttågen 1813 och 1814. D. blef snart kejsar Alexander I:s ständige följeslagare och öfverhopades af honom med utmärkelser. 1828 fick han högsta befälet i kriget mot Turkiet. Efter Varnas fall gick han öfver Balkan samt hotade 1829 Adrianopel, hvarigenom kriget slutades. Han blef därefter fältmarskalk och fick hedersnamnet Zabalkanskij (”Balkanöfvergångaren”). Vid Polens resning 1830 fick han högsta befälet mot polackerna, men gick därvid ganska lamt till väga. Han dog af kolera i Pultusk 10 juni 1831, då Paskievitj redan var på väg för att aflösa honom i befälet. C. O. N.

Dieburg [dib-], stad i hessiska prov. Starkenburg, vid järnvägen Mainz—Aschaffenburg. 4,702 inv. (1900). D. var fordom fästning och omgifven af delvis ännu befintliga murar och torn. För stadens romerska ursprung tala där funna mynt, askurnor m. m. samt ett i gamla staden upptäckt romerskt bad.

Diecēs (Dicœces), lat. *diœcēsis* (af grek. *dioi'kesis*, eg. förvaltning), distrikt, förvaltningsområde. — 1. Höfdingedöme, från kejsar Diocletianus benämning på romerska rikets hufvuddelar (exempelvis Orienten, Egypten, Tracien, Italien, Afrika, Gallien, Britannien), flertalet styrdt af prefekter. Dieceserna voro i sin ordning indelade i provinser; det fanns 12 dieceser och 101 provinser. — 2. Biskopsstift. — Diecesänförfattning, stiftsstyrelse, förvaltning genom biskopar.

Diecesänsynod (jfr Dieces). Se Prästmöte.

Dieci'st, *bot.*, växt med han- och honblommor på olika stånd. Se Dikliner och Diœcia.

Dieckhoff [dikk-], August Wilhelm, tysk luthersk teolog, f. 1823, d. 1894, från 1860 professor i historisk teologi i Rostock. Hans forskning rörde sig hufvudsakligen om den lutherska reformationens historiska genesis; viktigaste arbetet är *Luthers lehre in ihrer ersten gestalt* (1887). I de teologiska kontroverserna tillhörde D. den ortodoxaste riktningen. Hj. H—t.

Diecmann [dik-], Johann, tysk präst, f. 1647, d. 1720, blef 1674 rektor vid Gymnasium illustre i Stade och 1683 generalsuperintendent i hertigdömena Bremen och Verden. 1712—15, under kriget mellan Sverige och Danmark, var D., som i det längsta höll fast vid det svenska väldet öfver hertigdömena, utan ämbete, men han återfick sin befattning af den hannoveranska regeringen. Han var en lärd man. Vid sin död hade han Hrabanu Maurus' glossarium tryckfärdigt (en del utgafs 1721). D. var en stor vän af Johann Arndts uppfattning a kristendomen och skref ett företal till hans ”Sann kristendom”.

Diedenhofen [did-], fr. *Thionville*, stad och fästning i Elsass-Lothringen vid Mosel och järnväge Metz—Luxemburg, 16 km. från franska gränsen 10,062 inv. (1900), däraf 2,727 protestanter. Järn- stål- och cementverk samt annan industri och träd gårdsskötsel. — D., på merovingernas tid *Theodonis villa*, *Theodunville*, var redan 753 ett kunglig pfalz, där flera riksdagar höllos. Det tillhörde Burgund, Limburg och Lothringen, blef franskt 168 samt befästes af Vauban. Det belägrades förgäf ves af de allierade 1792, 1814 och 1815. Det inne slöts af tyskarna under general v. Kameke 9 nov 1870 och kapitulerade 25 nov. Fästningsverken be stå af stadsbefästningarna på vänstra flodstrande och ett dubbelt kronverk på den af floden och e kanaliserad flodarm bildade ön. På afstånd omkrin staden hafva i senare tid anlagts detacherade fort och genom ett på Gentringerhöjden uppfördt sådan hafva D:s befästningar förbundits med Metz'.

Diefenbach [dif-], Lorenz, tysk språkforskare f. 1806 i Ostheim (Hessen), d. 1883 i Darmstadt deltog 1848 i det s. k. vorparlamentet i Frankfur och anställdes 1865 som stadsbibliotekarie i Frankfurt. De mest betydande af hans språkvetenskapliga verk äro *Vergleichendes wörterbuch der gothischen sprache* (1846—51) och *Hoch- und niederdeutsches wörterbuch* (1874—85, i förening med E. Wülcker). D. utgaf äfven romaner, noveller, lyriska dikter politiska uppsatser m. m.

Dieffenbach [dif-], Johann Friedrich tysk kirurg, f. 1794 i Königsberg, d. 1847 som professor i kirurgi i Berlin, riktade den operativa medicinen med många uppfinningar och förbättringar, särskildt på autoplastikens område. Skrifter: *Chirurgische erfahrungen, besonders über die wiederherstellung zerstörter theile des menschlichen körper* (1829—34), *Vorträge in der chirurgischen klini* (1840), *Die operative chirurgie* (1844—49) m. fl.

Dieffenbach [dif-], Georg Christian, tys uppbyggelseförfattare, f. 1822 i Schlitz, Hessen, dä han 1855 vardt kyrkoherde, d. 1901, skref omtyckt barnvisor och andaktsböcker, af hvilka några öfver satts till svenska, t. ex. ”Bibelstunder i hemmet” (1888).

Dieffenbach [dif-], Anton Heinrich, tys genremålare, f. 1831 i Wiesbaden, studerade förs till bildhuggare i Strassburg och Paris, men utbil dade sig från 1856 hos Jordan i Düsseldorf till må lare och studerade 1863—70 i Paris. Han är seda 1871 bosatt i Berlin. Med god komposition och kraf tig färggifning behandlar han ämnen i synnerhe från allmogelifvet, Vogeserna och barnvärlden *Bröllopsdagen* (1865), mångfaldigad genom stick a bröderna Varin och ofta gällande som pendang til Knaus' ”Guldbröllop”, *Julgranen*, *Ett slädparti Besöket hos amman* och *Läckerbitar* (Berlins natio nalgalleri).

Dieffenba'chia [dif-] Schott, *bot.*, växtsläkte a fam. *Araceæ*, omfattande 18 arter i tropiska Ame

:a, utmärkta af sina fläckiga eller strimmiga blad. *picta* Schott, inhemsk i norra Brasilien, och andra ter odlas allmänt i talrika varieteter såsom präk- ;a prydnadsväxter för växthus och boningsrm. G. L—m.

Diego Garci'a, den största bland Chagosrna (se d. o.).

Diego Rodriguez [-driges], en af Mascanhasöarna. Se Rodriguez.

Diego Suarez (Antomboka), vik vid norra etsen af Madagaskar, sträcker sig på östra sidan den med Kap Amber slutande halfön genom ett alt, men djupt inlopp långt in i landet och bildar stor, väl skyddad bassäng, som skulle kunna ptaga en hel flotta. Området omkring viken togs 85 i besittning af Frankrike och står jämte Nossi och Ste-Marie-de-Madagascar sedan 1888 under n i hamnplatsen Antsirane residerande guvernö- a. Orten hade 1893 3,490 inv. (däribland 1,173 dater), en europeisk och en madagassisk skola.

Diel [dil], August Friedrich Adrian, sk pomolog, f. 1756, d. 1839, var i åtskilla år brunnsläkare i Ems. De mest framstående hans arbeten, som ännu åtnjuta högt anende, äro *Versuch einer systematischen beschreiung in Deutschland vorhandener obstsorten* (1799 1832) och *Systematisches verzeichnis der vorglichsten in Deutschland vorhandenen obstsorten* 318—33). (C. G. D.)

Dielde-pulka. Se Ackja.

Dielektricitetskonstant l. Specifik induksonskoefficient, *fys.* Om man har en laddd kropp *A* och till denna närmar en annan ledande opp *B*, så eger en elektrisk fördelning rum på nna, och om *B* sättes i ledande förbindelse med den, stannar den ena sorten af elektricitet (motsatt n, som finnes på *A*) kvar. Detta fenomen kallas ktrisk induktion (se Induktion). Om nu de ktriska krafterna berodde endast på de elektriska assornas storlek och afstånd från hvarandra, borde n på kroppen *B* inducerade elektricitetsmängden ra oberoende af naturen hos det ämne, som befinr sig mellan *A* och *B*. Detta fann emellertid Faray ej vara fallet. Så till exempel blir elektricitetsngden på *B* nära fyra gånger så stor, om mellanmmet mellan *A* och *B* är fylldt af svafvel, som det innehåller endast luft. På denna grund förstade Faraday den gamla elektricitetsläran, enligt ilken de elektriska krafterna verka på afstånd, och tog i stället att de verka från molekyl till molekyl, åsikt som sedermera utvecklats af Maxwell och mera är rådande. Faraday införde begreppet lektricitetskonstant hos ett ämne — det mellan och *B* liggande oledande mediet kallades dielekskt —, hvilket anger förhållandet mellan den laddg kroppen *B* antar för detta ämne såsom mellanger mellan *A* och *B* och den, som *B* erhåller, då llan *A* och *B* är tomrum. Dielektricitetskonstan för svafvel är således nära fyra gånger större för luft. Gasernas dielektricitetskonstanter afvika a från värdet 1. Maxwell visade, att dielektricskonstanten bör vara proportionell mot kvadraten ämnets brytningsindex för ljus. Denna lag stämr i många fall ganska bra med erfarenheten. ellertid finnas undantag, exempelvis vatten, som r värdet 78, medan kvadraten på dess brytningslex är endast 1,78. Liknande undantag äro alkoholer, anilin o. s. v. Man har emellertid sökt att förklara denna afvikelse, hvilket ledt till synnerligen intressanta utredningar. J. J. Thomson och Nernst visade, att ett ämnes förmåga att elektrolytiskt dissociera uti ämnet lösta elektrolyter i allmänhet växer samtidigt med ämnets dielektricitetskonstant. Därför intager vatten (vätesuperoxid och ammoniak) en extrem ställning i dessa båda afseenden. Därefter komma alkoholerna o. s. v. samt sist goda isolerande ämnen såsom svafvel, paraffin och bensol samt gaserna. S. A—s.

Diele'ktrisk (af grek. *dia'*, genom, och *elektrisk*), *fys.*, säges en kropp vara, som eger förmågan att genomsläppa elektriska kraftlinjer (Faraday), d. v. s. inom hvilken elektriska krafter kunna förefinnas, utan att elektriska strömmar därigenom uppkomma. För detta fordras och är tillräckligt, att kroppen skall vara oledare (se Elektricitet). Faraday tänkte sig, att oledarna bestå af molekyler med förmåga att leda elektriciteten skilda af isolerande mellanrum. Den enda verkan, som fri elektricitet kan åstadkomma på en sådan kropp, är att inom hvarje molekyl skilja de elektriska fluida, eller gifva molekylen elektrisk polaritet. Elektricitetens verkan på afstånd skulle då icke vara annat än en genom det mellanliggande mediet fortsatt molekylär fördelning, analog med den, som man tänker sig hos magneten. (Jfr Dielektricitetskonstant.) L. A. F. (S. A—s.)

Diele'ktrisk hysterēsis (af grek. *hysterēi'n*, komma efter), *fys.*, det fenomenet, att den molekylära omlagringen i ett dielektricum kommer i tiden efter den elektriserande kraften. Såsom en följd af fenomenet uppstår vid växelspänning en energiförlust i mediet. Hysteresis har praktisk betydelse i fråga om kablar för växelström.

Dielmann [dil-], Jakob Fürchtegott, tysk genremålare, f. 1809, utbildade sig i Düsseldorf och bodde sedan i Frankfurt a. M., där han afled 1885. Han målade idylliska scener ur folklifvet, i hvilka han alltid lät landskapet spela en framstående roll (*Hessisk bysmed, Processionen, Bybarberaren* m. fl.). Äfven ansedd akvarellmålare. (G—g N.)

Dielytra, *bot.* Se Dicl y t r a.

Diemar [di-], Ernst Hartmann, baron von D., tysk diplomat och krigare, f. i Hessen 24 juni 1682, deltog i spanska successionskriget (1701—13) och blef öfverste 1710. Han kom i stor ynnest hos prins Fredrik af Hessen (sedermera konung Fredrik I i Sverige), som gjorde honom till sin generaladjutant. 1717 blef han generalmajor. 1720 ankom han till Stockholm för att framföra den hessiske landtgrefvens lyckönskan till Ulrika Eleonora med anledning af hennes tronbestigning, och 1721 ackrediterades han som hessisk minister vid svenska hofvet. D. kom då åter i ett intimt förhållande till konung Fredrik och förstärkte honom hela sin förmögenhet, ja mera därtill (öfver en half mill. kr.), bl. a. för att vid 1723 års riksdag bidraga till främjandet af planerna på konungamaktens utvidgning. Till vedergällning fick han konungens förtroende, stundom i ganska ruskiga saker. Han misstänktes t. ex. starkt för att hafva i Fredriks intresse mutat vittnena i den beryktade processen mot öfverste Stobée, som var en ifrig anhängare af Fredriks antagonist, hertig Karl Fredrik af Holstein. D:s inflytande hos konungen var så stort, ”att främmande ministrar hade sina

hofs befallning att i angelägna ärenden hellre vända sig till det hessiska kansliet i Stockholm än till det svenska". Råd och ständer harmades öfver utlänningens inblandning i Sveriges inre och yttre politik samt fördrade 1723 hans rappellerande. 1725 lämnade D. Sverige. Han gick sedermera i kejserlig tjänst, deltog i flera fälttåg och blef 1745 generalfältmarskalk. Död 16 juli 1754. J. Th. W.

Diemen [dim-], Antonio van, generalguvernör öfver de holländska besittningarna i Ostindien, f. 1593, d. 1645. Efter honom har Van Diemens land sitt namn.

Diémer [diemä'r], Louis, fransk pianist af tysk härstamning, f. 1843 i Paris, sedan 1888 professor i pianospel vid konservatoriet i Paris, har komponerat åtskilliga instrumentalverk, hållit framgångsrika historiska klaverföredrag och företrädesvis egnat sig åt upplifvandet af den äldre pianolitteraturen. E. F—t.

Di'em pe'rdidi, lat., "jag har förlorat en dag". Enligt Suetonius yttrade kejsar Titus dessa ord, när han en afton fann, att han den dagen ej gjort någon god gärning.

Diemrich [dim-], tyska namnet på Déva (se d. o.).

Diepenbeeck [dipenbe'k], Abraham van, flamsk historiemålare, f. 1596 i 'sHertogenbosch, d. 1675, kom tidigt till Antwerpen, där han först egnade sig åt glasmåleri, men sedermera blef en af

Rubens' många efterföljare (var dock troligen aldrig hans elev). Han målade med förkärlek religiösa och mytologiska ämnen. Hans arbeten äro utmärkta af en förträfflig komposition, djärf teknik och saftig kolorit — om de än sakna Rubens' väldiga fantasi och glödande färger — hvaremot hans teckning icke alltid är korrekt. Ehuru D. var träget sysselsatt med glasmåleri — ett tidsödande arbete —, efterlämnade han en mängd oljemålningar, som ofta så nära anslöto sig till förebildens, Rubens', att de med orätt gått under dennes namn. Arbeten af D. ses bl. a. i museerna i Antwerpen, Berlin, München och Dresden, i Louvre, o. s. v. (O. G—g.)

Diepenbrock [dip-], Melchior, friherre von, tysk predikant och skriftställare, f. 1798, d. 1853, deltog som ung löjtnant i befrielsekriget mot Napoleon, påverkades sedan 1817 starkt af teologen, professor Michael Sailer, prästvigdes 1823 och blef 1845 bajersk friherre samt furstbiskop af Breslau. 1848 var han medlem af Frankfurtparlamentet och utnämndes 1850 till kardinal. D. utgaf bl. a. *Geistlicher blumenstrauss aus spanischer und deutschen dichtergärten* (1829; 4:e uppl. 1862), *Heinrich Susos leben und schriften* (1829, 4:e uppl. 1884), *Predigten* (1841—43) och *Sämmtliche hirtenbriefe* (1853). Jfr Förster, "Melchior von D." (1859, 3:e uppl. 1878), Reinkens, "Melchior von D." (1881) och Finke, "Zur erinnerung an kardinal Melchior von D." (1898).

Diepholz [dip-], fordom grefskap, nu krets i preussiska reg.-området Hannover, mellan Oldenburg och Westfalen. 633 kvkm. 21,593 inv. (1900). D. består till omkr. en tredjedel af mossar och hedar och vattnas af Hunte. Vid denna flod ligger staden D., 2,970 inv. (1900, inklusive den därtill hörande orten Willenberg).

Dieppe [diä'p], arrondissemangshufvudstad i franska depart. Seine-inférieure (Normandie), vid floden Arques' mynning. 22,503 inv. (1901). D. består af den egentliga staden och den genom hamnbassängen därifrån skilda fiskarförstaden Le Pollet, samt förstaden La Barre i s. v. D. har en säker hamn, 10 m. djup, samt ett staden behärskande slott (från 1435), nu kasern, en vacker gotisk kyrka, S:t Jacques, ett stadshus med bibliotek (25,000 bd) och museum, en navigationsskola samt mycket besökta hafsbad med säsong 15 juni—15 okt. Vågslaget är särdeles kraftigt. Såsom kurort anses D.

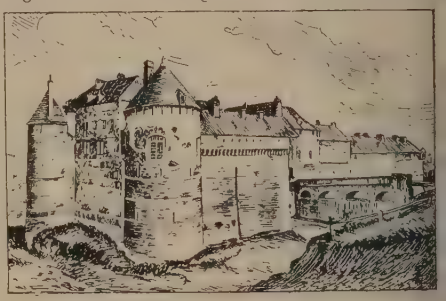

Slottet i Dieppe.

vara en af Frankrikes dyraste och finaste. Näringskällorna äro sjöfart, fiske (vid Newfoundland och Island), ostronodling, maskin-, tobaks- och spetstillverkning, bomullsspinneri samt tillverkning af berömda snideries i horn, elfenben och buxbom. Handeln är betydande, i synnerhet med England. 1900 steg hela varuomsättningen till 342 mill. francs. Från D. gå regelbundna ångbåtslinjer till Newhaven och Grimsby i England. — D. är sannolikt anlagdt af normannerna (Dieppe = *diep*, djup) och var en by, då Vilhelm Eröfraren därifrån afseglade till England 1066. Senare steg det i betydelse, frånrycktes England af Karl VII 1433 och blef sedan under långa tider en af Frankrikes främsta hamnar, hvars djärfva sjömän täflade med portugiserna i upptäckter på Afrikas västkust, där de anlade Petit Dieppe vid Gambias mynning. Från D. utgick den första franska expeditionen till Amerika (1523) under italienaren Verrazanos befäl. Det var äfven från D., som den franska kolonisationen af Canada utgick. Emellertid bröts D:s företagsamhet genom förföljelserna mot hugenotterna och genom engelsk-holländska flottans bombardemang 22 och 23 juli 1694. Efter denna stöt repade sig D. aldrig, helst Le Hâvre började en svår konkurrens, i hvilken det afgick med segern.

Diepraem [di'pram], Abraham, holländsk genremålare, f. 1622 i Rotterdam, d. där 1670, imiterade, ibland rätt lyckligt, Adr. Brouwer, under hvars namn hans bättre saker emellanåt gå. Han lär ha varit elev af H. M. Sorgh och af Dirck Stoops far, målade likt Brouwer och med

talang interiörer med bönder, men förföll tidigt till dryckenskap och råkade i elände. Taflor af honom finnas i museerna i Amsterdam, Berlin, Mannheim, Schwerin o. s. v. I Stuartska samlingen i Stockholm *Interiör med drickande och rökande bönder*. O. G—g.

Dierauer [dīr-], Johannes, schweizisk historiker, f. 1842, sedan 1868 lärare i historia vid kantonskolan i S:t Gallen och sedan 1874 därjämte bibliotekarie vid stadsbiblioteket (Vadiana), har skrifvit bl. a. en förträfflig *Geschichte der schweizerischen eidgenossenschaft* (2 bd, 1887—91).

Diervi'lla Juss. *bot.*, växtslägte af fam. *Caprifoliaceæ*. Det skiljes från de närstående släktena (*Lonicera* m. fl.) därigenom, att frukten är en kapsel. Arterna, hvilka utgöra ett fåtal, äro buskar. De härstamma från Nord-Amerika och Öst-Asien. Flera odlas allmänt som prydnadsväxter i trädgårdar och parkanläggningar, bl. a. *D. coræensis* DC (*Weigelia amabilis* hort.) och *D. florida* S. et Z. (*Weigelia rosea*), två särdeles praktfulla buskar, hvilka härstamma från Öst-Asien och utmärkas af vackra röda blommor. Under namn af *D. hybrida* odlas talrika synnerligen vackra trädgårdsformer, hvilkas härstamning är osäker. Ldt. (G. L—m.)

Dierx [diä'rks], Léon, fransk skald, f. 1838 på ön Réunion, slöt sig till ''les parnassiens'' och skref : ''Le parnasse contemporain''. Hans sparsamma, formstränga och tungsinta diktning föreligger i diktsamlingarna *Aspirations poétiques* (1858), *Poèmes et poésies* (1864), *Lèvres closes* (1867), *Les paroles d'un vaincu* (1871) och *Les amants* (1879) och den dramatiska scenen *La rencontre* (1875), med undantag af det första arbetet samlade i *Poésies complètes* (2 bd, 1889—90; ny uppl. under titeln ''Œuvres complètes'' 1894—96). Efter Mallarmés död 1898 korades D. af de unga till fransk skaldeurste. R—n B.

Di'es, lat., dag; tidpunkt, termin. — Dies absolutiōnis (''aflösningsdagen''), skärtorsdagen, på hvilken dag aflösning från de kyrkliga straffen eger rum i katolska kyrkan. — Dies academicus, dag, på hvilken det icke föreläses vid ett universitet. — Dies adorātus (''den tillbedda dagen''), långfredagen, på hvilken tilldejan plägade egnas korset. — Dies a quo ''dag från hvilken''), *jur.*, den bestämda dag, fr. om. hvilken en öfverenskommelse, ett kontrakt får gällande kraft, i motsats till dies ad quem ''dag till hvilken''), dagen, för dess utlöpande. — Dies āter (''svart dag'') l. dies religiōsus l. dies nefa'stus (''olycksam dag''), hos antikens romare en dag, på hvilken hären lidit något svårt nederlag, t. ex. årsdagen af slaget vid Allia (18 juli). — Dies caniculāres, ''hundagarna'', rötmånaden. — Dies ci'neris (af *ci'nis*, aska), askonsdagen. — Dies compete'nium (''de sökandes dag''), skärtorsdagen, så kallad i den fornkristna kyrkan, därför att på den dagen de katekumener, som skulle undfå dopet i påsken, egde att framsäga trosbekännelsen. — Dies consecrāti (''helgade dagar''), juldagarna. — Dies crí'ticus, *med.*, kritisk dag (i afseende å vändningen i ett sjukdomsfall). Se Krislära. — Dies depositiōnis (''nedläggningsdag''), i ''confessors'' dödsdag; ett helgons begrafningsdag. — Dies domi'nica. Se Dominica. — Dies fa'stus (''loflig dag''), dag, då rättegång fick hållas hos de gamle romarna. — Dies fā'sti, lyckosamma dagar. — Dies feriāti l. fe'sti, hvilodagar, festdagar, på hvilka forntidens romare offrade åt någon gud eller höllo offentliga täflingsspel, medan alla rätts- och statsangelägenheter lågo nere. — Dies fi'xa, *liturg.*, den en gång för alla bestämda dag, på hvilken en kyrklig fest är förlagd, då den till följd af sammanträffande med en högre fest ej kan hållas på sitt egentliga datum (*dies propria*). — Dies flōrum (''blomstrens dag''), palmsöndagen. — Dies incarnatiōnis (''människoblifvandets dag''), Marie bebådelsedag. — Dies indulge'ntiæ (''öfverseendets dag''), skärtorsdagen. — Dies intercalāris (''inskjutningsdag''), skottdag. — Dies interpe'llat pro ho'mine, ''dagen anmanar i stället för människan'', d. v. s. en gäldenär eger att på kontraktsenligt utsatt dag för en likvid fullgöra denna äfven utan anmaning af fordringsegaren. — Dies īræ, se d. o. — Dies Jo'vis (''Jupiters dag''), torsdag. — Dies lūnæ, måndag. — Dies Ma'rtis (''guden Mars' dag''), tisdag. — Dies Mercu'rii (''guden Mercurius' dag''), onsdag. — Dies natālis (''födelsedag''). Se Natalis. — Dies nefa'stus (''oloflig dag''). 1. Dag, då icke rättegång fick hållas i det forna Rom (jfr ofvan Dies fastus). — 2. Se ofvan Dies ater. — Dies non (näml. juri'dici; ''icke-rättsdagar''), de dagar, på hvilka de engelska domstolarna under sina sessionstider hållas stängda. — Dies novi'ssimus, yttersta dagen. — Dies o'mnium sanctōrum, Alla helgons dag (se d. o.). — Dies palmārum, palmsöndag. — Dies profe'stus, söckendag, hvardag (jfr ofvan Dies feriati). — Dies ramōrum (''grenarnas dag''), palmsöndagen. — Dies reconciliatiōnis (''försoningsdagen''), skärtorsdagen. — Dies rogatiōnum l. supplicatiōnum, bönedag. — Dies salutāris (''den frälsande dagen''), långfredagen. — Dies sa'ncti (''heliga dagarna''), vanl. påskveckan. — Dies Satu'rni (''guden Saturnus' dag''), lördag. — Dies sōlis (''solens dag''), söndag. — Dies spiritus, Helige andes dag (15 maj); äfven pingstdagen. — Dies statiōnum l. stationārii (''vaktdagar''), de i den fornkristna kyrkan bestämda fastedagarna. — Dies strenārum (''nyårsgåfvornas dag''), nyårsdagen. — Dies suprēma, yttersta dagen. — Dies Ve'neris (''Venus' dag''), fredag. — Dies viri'dium. Se Skärtorsdag.

Dièse [diäs], fr. (af grek. *di'esis*, liten intervall, kvartston), *mus.*, fransk benämning på det kromatiska höjningstecknet, ''kors'' (♯): *ut dièse*, ciss, *fa dièse*, fiss o. s. v. A. L.*

Diesel [disel], Rudolf, tysk ingenjör, f. 1858 i Paris af tyska föräldrar, genomgick industriskolan i Augsburg och tekniska högskolan i München, där han särskildt studerade termodynamik under v. Lindes ledning. 1879 blef D. assistent hos denne vid utarbetandet af den bekanta Lindes kylmaskin, arbetade därefter i Paris som konsulterande ingenjör för kylmaskiner och bryggerianläggningar till 1890, då han återvände till Tyskland. Alltsedan studieåren hade D. arbetat på att konstruera en mera bränsleekonomisk kraftmaskin än ångmaskinen och

gasmotorn. Resultatet af dessa undersökningar framlade D. i *Theorie und konstruktion eines rationellen wärmemotors zum ersatz der dampfmaschinen und der heute bekannten verbrennungsmotoren* (1893), hvari uppställas nya principer för konstruktionen af en ekonomisk förbränningsmotor (se Dieselmotorn). Detta uppslag tilldrog sig stor uppmärksamhet, och med understöd af Krupp i Essen samt Maschinenfabrik Augsburg fick D. tillfälle att praktiskt utveckla sina idéer, hvilket ledde till skapandet af dieselmotorn för flytande bränsle, som i nyttigt arbete omsatte 30 proc. af det tillförda bränslets värmevärde, under det att i ångmaskinen ej ernåddes fullt 15 proc. och i gasmotorn 18 proc. motsvarande effekt. Uppfinningen af dieselmotorn är af epokgörande betydelse på värmemotorernas område och utgör tillika såsom frukten af en rent termodynamisk deduktion ett af de vackraste exemplen på teoriens betydelse för teknikens utveckling. G. H—r.

Dieselmotorn [disel-], *mek.*, en efter uppfinnaren, R. Diesel (se d. o.), benämnd värmemotor, i hvilken fotogen, ”solarolja”, ”texasolja” e. d. användes såsom bränsle för alstring af mekaniskt arbete. Maskinen, som hade sin föregångare i den 1886 konstruerade Beniers motor, har 1, 2, 3, ända till 4 arbetscylindrar; dessa hafva vertikalt läge och äro uppställda på eller i maskinstativets öfre del. Hvarje cylinder är upptill sluten med ett lock, men nedtill öppen. Uti densamma rör sig upp och ned en arbetskolf, sammangjuten med ett tämligen långt rör för styrningen af kolfven i cylindern. Förmedelst en vefstake är kolfven vridbart förbunden med svänghjulsaxeln. Motorns verkan grundar sig på den af fransmannen Beau de Rochas angifna fyrtaktprincipen. Hvarje fullständig arbetsperiod omfattar fyra ”takter” eller enkla kolfslag. Under den första takten rör sig kolfven från det öfre gränsläget nedåt och insuger därvid i cylindern luft genom en då öppen tilloppskanal. Då kolfven kommit till det nedre gränsläget, stänges denna kanal. Under den andra takten rör sig kolfven uppåt och komprimerar den i cylindern inneslutna luften, så att dess tryck stiger till omkr. 35 atmosfärer. Därvid utvecklas genom komprimeringsarbetet värme, så att temperaturen stiger till omkr. 500°. Medelst en särskild liten pump, arbetande med ett tryck af 45 à 60 atmosfärer, indrifves vid tredje taktens början den brännbara oljan i fint fördeladt tillstånd i cylindern, där den förgasas och ögonblickligen antändes; någon särskild tändinrättning behöfver därvid icke användas, ty de vid oljans förflyktigande bildade ångorna antändas vid en temperatur vida lägre än 500°. Oljan indrifves endast småningom, under det att arbetskolfven rör sig ett litet stycke nedåt, och på så sätt underhålles ofvan arbetskolfven nyss nämnda höga tryck, 35 atmosfärer (350,000 kg. per kvm.); fulltrycksarbetet fortgår visserligen icke under någon stor del af kolfvens väg, men arbetets storlek blir dock betydande, emedan den arbetande kraften, såsom af den anförda siffran framgår, är högst ansenlig. Under den återstående, större delen af tredje takten expandera de vid förbränningen under fulltrycksperioden utvecklade gaserna å kolfvens öfre sida; trycket sjunker därstädes och likaså temperaturen. Under expansionsperioden förbrukas icke något bränsle, men de expanderande gaserna öfverföra dock ett betydligt arbete på kolfven, och sålunda upptager denna arbete under hela tredje takten. Under den fjärde takten utblåsas förbränningsgaserna genom en kort före taktens början öppnad afloppskanal. Nu angifna förlopp upprepas sedermera oupphörligt. Kolfven upptager arbete endast under tredje takten och afgifver större delen af detsamma till svänghjulet, som därvid får sin hastighet i viss mån ökad och som sedan under de tre närmast följande takterna underhåller maskinens rörelse och dessutom afgifver till axeln, vefstaken och kolfven det arbete, som erfordras för luftens komprimering. Under dessa tre takter minskas visserligen svänghjulets och sålunda äfven hela maskinens hastighet, men då hjulringen är tillräckligt tung och har tillräckligt stor diameter, blir hastighetsminskningen så obetydlig, att maskinen väl egnar sig t. o. m. för drifvande af elektriska belysningsgeneratorer, d. v. s. för ändamål, i hvilka hastigheten bör vara synnerligen jämn. I den mån man gör bruk af flera cylindrar och i vinkel mot hvarandra ställda vefvar på axeln, kan för öfrigt hastighetsändringen hållas inom trängre gränser. Arbetscylindrarna hafva dubbla väggar och locken likaså. I mellanrummen cirkulerar kylvatten, hindrande en alltför stark upphettning af maskindelarna. Vattnets temperatur stegras vanligen från 10° à 15° till 60°, och dess mängd uppgår till omkr. 15 l. per timme och hästkraft. Med kylvattnet bortledas ungefär 30 proc. af det vid förbränningen i cylindrarna utvecklade värmet och med förbränningsgaserna ungefär lika mycket. Ventilerna i de olika till- och afloppskanalerna i cylindrarna erhålla sin rörelse från kamskifvor, sittande på en styraxel, som i sin ordning drifves från svänghjulsaxeln af en vertikal mellanaxel och parvis förekommande skrufhjulsutväxlingar; bränslepumpen drifves af mellanaxeln. För igångsättningen användes komprimerad luft, som hålles uppsamlad i särskilda, af motorn matade cylindriska behållare.

Diesel sökte vinna ett gynnsammare resultat än man förut kommit till vid värmemotorerna. Särskildt må framhållas, att hans arbete skilde sig från hans föregångares för det första därigenom, att han komprimerade förbränningsluften ensam för sig och till ett vida högre tryck, än man förut gjort bruk af, för att på så sätt uppbringa dess temperatur utöfver den, vid hvilken det använda bränslet antändes; för det andra därigenom, att den brännbara oljan endast småningom införes i den heta luftmassan och sålunda, utan att åstadkomma någon explosion, underhåller det höga admissionstrycket under fulltrycksperioden, och för det tredje genom en längre drifven expansion af förbränningsgaserna än som förut förekommit i en cylinder. Diesel kom till en termisk verkningsgrad af omkr. 30 proc. under det att man vid de bästa cylinderångmaskinerna då ej kommit ens till hälften häraf och vid de bästa lysgasmaskinerna till föga mer än hälften af

jämnda belopp. Men han lyckades icke, såsom hans åsikt var, att åstadkomma en motor, som kunnat i någon högre grad utränga ångmaskinen.

Dieselmotorer utföras af flera i olika länder för. detta ändamål bildade bolag. Det svenska "A. B. Diesels motorer" har inlagt mycken förtjänst om maskinens förbättrande. Vikten har blifvit reducerad till mindre än hälften af hvad den förut var, och anskaffningskostnaden har därigenom blifvit i afsevärd mån nedsatt; förbränningsrummet har fått en för en intim blandning af bränslet och förbränningsluften lämpligare form, förbränningen har blifvit fullständigare och bränsleåtgången minskad (vid full till 225 gr., förutsatt att oljans värmevärde är 10,000 värmeenheter per kg.), den termiska verk-

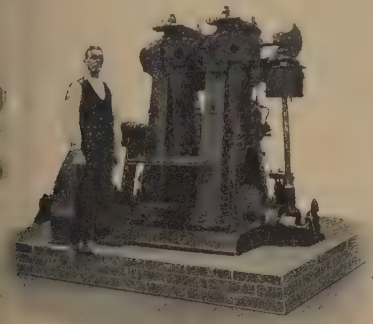

Fig. 1. 60 eff. hkr:s dieselmotor af ny svensk konstruktion. Bränsleförbrukning: 190 gr. pr eff. hkr.

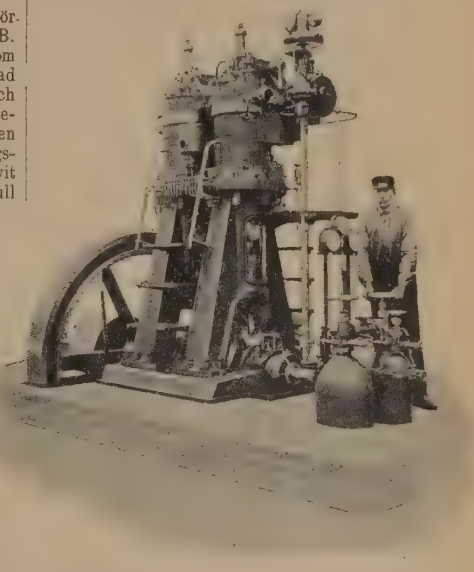

Fig 2. 50 eff. hkr:s dieselmotor af äldre tysk konstruktion (från 1900), utförd i Stockholm. Bränsleförbrukning: 250 gr. pr eff. hkr.

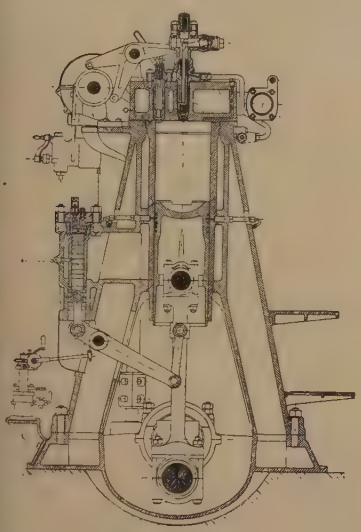

Fig. 3. Genomskärning af en dieselmotor af den svenska konstruktionen.

ningsgraden har blifvit höjd från omkr. 30 till cirka 35 proc., hastigheten har ökats, och det utvecklade värmet har därigenom blifvit fullständigare omsatt i arbete, samtidigt med att gången blifvit jämnare. Maskinen har på senaste tiden vunnit en anmärkningsvärdt stor spridning; den utföres här i landet för effektbelopp från 10 till 600 hästkrafter. O. E. W.

Di'es iræ (lat., "vredens dag"), en efter begynnelsecorden uppkallad latinsk hymn öfver yttersta domen. Denna inspirerade och själsskakande hymn är författad af franciskanmunken Tomas af Celano och blef före 1385 af kyrkan upptagen såsom sekvens (se d. o.) i själamässan. Jfr Celano, Tomas af, och Requiem. A. L.*

Di'esis, grek., *mus.*, hos forngrekerna hvarje delning af tonerna, särskildt hälften (stor diesis; jfr Limma), tredjedelen (kromatisk diesis) eller fjärdedelen (enharmonisk diesis) af en hel ton. I nyare musik betecknar diesis en liten intervall (af förhållandet 128 : 125), som uttrycker skillnaden mellan stor och liten halfton eller mellan två enharmoniska toner: *diss-ess*, *fiss-gess* o. s. v. Jfr Dièse. A. L.*

Die'spiter, lat. (af *di'es*, dag, och *pa'ter*, fader; sanskr. *Dyaus pitar*, "fader himmel"), *rom. myt.*, "dagens (ljusets) fader", ett af Jupiters (se d. o.) tillnamn.

Diest [dist], stad i belgiska prov. Brabant, vid floden Demer. 8,248 inv. (1902). Ylleväfverier, bryggerier och brännerier. D., som är en viktig kommunikationspunkt, var förr befäst.

Diest [dist], Willem van, holländsk marin-

lastning belöper den sig till 185 gr. per timme och åstkraft för stora maskiner, men för mindre motorer

målare, f. före 1610, troligen i Haag, där han ännu 1663 var verksam. Hans sjöstycken erinra om Porcellis' och S. de Vliegers. De äro i utlandet rätt sällsynta, men förekomma i svenska samlingar, såsom i legationsrådet Rappes i Stockholm och i det forna galleriet på Finspång. O. G—g.

Diestel [distel], Ludwig, tysk teolog, f. 1825, d. som professor i Tübingen 1879, är framför allt bekant för sitt stora arbete *Geschichte des alten testaments in der christlichen kirche* (1869). Han var påverkad af A. Ritschl.

Diesterweg [dist-], Friedrich Adolf Wilhelm, tysk pedagog, f. 29 okt. 1790 i Siegen (Westfalen), d. 7 juli 1866 i Berlin, bekläddе från 1812 åtskilliga lärarplatser vid offentliga skolor i Worms, Frankfurt och Elberfeld samt blef 1820 direktor vid det s. å. upprättade folkskollärarseminariet i Mörs (Rhenprovinsen) och 1832 vid ”seminarium für stadtschulen” i Berlin. Till följd af några mot honom riktade beskyllningar för alltför liberala åsikter i religion och politik försattes han 1847 af regeringen ur tjänstgöring. 1850 fick han afsked med pension. 1858 blef han medlem af preussiska andra kammaren. Statyer öfver D. hafva rests i Mörs och Siegen. Af öfverskottet på en insamling till en grafvård öfver D. bildades 1866 ”Diesterwegstiftung”, afsedd att främja den pedagogiska litteraturen i D:s anda. — D:s verksamhet var hufvudsakligen riktad på att utbilda skickliga lärare och att genomföra tidsenliga reformer i skolväsendet. Hans ståndpunkt var i hufvudsak densamma som Pestalozzis, och på hans initiativ firades, 12 jan. 1846, hundraårsminnet af dennes födelse med upprättandet af flera s. k. ”Pestalozzi-stiftelser” och ”Pestalozzi-föreningar” (se Pestalozzi). D:s inflytande på lärjungarna var utomordentligt stort. Hans lifliga och till eftertanke sporrande undervisningssätt och utmärkta välvilja höllo seminaristerna i spänd uppmärksamhet och fäste dem för alltid vid hans person. Sina pedagogiska åsikter uttalade D. förnämligast i de af honom utgifna tidskrifterna ”Rheinische blätter für erziehung und unterricht” (uppsatt 1827) och ”Pädagogisches jahrbuch für lehrer und schulfreunde” (uppsatt 1851) samt i arbetet *Wegweiser zur bildung für deutsche lehrer* (1835; 5:e uppl. i 3 bd 1873—76; 6:e uppl. af 1:a delen 1890, delvis öfversatt af Karl Olofsson, ”Ur vägvisare till bildning för tyska lärare”, 1900), i bearbetning af Wacker, 2:a uppl. 1904. Denna skrift gaf anledning till en häftig och långvarig litterär fejd. Broschyrerna *Die lebensfrage der civilisation. Oder: über das verderben auf den deutschen universitäten* (1836) samt *Bemerkungen und ansichten auf einer pädagogischen reise nach den dänischen staaten im sommer 1836* (s. å.) göto olja på elden. I den förra af dessa skrifter uppträdde han mot det sätt, hvarpå studierna bedrefvos vid Tysklands universitet, i den senare bröt han stafven öfver växelundervisningen. Af hans många öfriga skrifter må nämnas: *Leitfaden für den ersten unterricht in der formen-, grössen- und räumlichen verbindungslehre* (1822; 4:e uppl. 1845), *Praktisches rechenbuch für elementar- und höhere bürgerschulen* (1825—29; 27:e uppl. 1888), *Praktischer lehrgang für den ersten unterricht in der deutschen sprache* (1829—30; flera uppl.), *Metodisches handbuch für den gesammtunterricht im rechnen* (1829; 6:e uppl. 1866), *Populäre himmelskunde und matematische geographie* (1840; 20:e bearb. uppl. 1903), *Pädagogisches wollen und sollen* (1857; 2:a uppl. 1879) och *Elementargeometrie für volksschulen* (1860). Hans ”Ausgewählte schriften” utkommo 1876—78 (2:a uppl. 1890—92). Jfr Langenberg, ”D. Sein leben und seine schriften” (1867), K. Fischer, ”D. als pädagogischer klassiker” (1898; 2:a uppl. 1902), v. Sallwürk, ”Adolf D.” (3 bd, 1899—1900) och Fr. Berg, ”Folkbildningspolitikern Adolf D.” (1890).

Diet (fr. *diète*, af grek. *di'aita*, lefnadsordning), *med.*, betecknar i vidsträcktare bemärkelse en med afseende på hälsans fordringar iakttagen ordning i lefnadssätt, däri inbegripet såväl födans art och mängd som kroppslig och intellektuell verksamhet. — I den moderna medicinen har ”diet” vanligen en mindre omfattande betydelse och brukas för att beteckna en på visst sätt i terapeutisk (sjukdomsbotande) afsikt anordnad näring. Dietetik är numera liktydigt med näringsterapi, d. v. s. vetenskapen om sättet att genom lämplig näring motarbeta eller lindra sjukdomar.

Redan ”medicinens fader”, Hippokrates (5:e årh. f. Kr.), och hans lärjungar fäste den allra största vikt vid en enligt deras åsikt lämplig näring vid olika sjukdomar, och från deras aflägsna tid daterar sig den diet, som än i dag med traditionens makt fullföljes af många läkare vid en del sjukdomar, exempelvis de, som förlöpa med hög feber. ”Föda underhåller febern, ej patienten”, var en af deras läror. En knapp kost vore således gagnelig och, bortsedt från de fall, som ansågos så svåra, att patienten lämpligen fick känna endast lukten af mat och dryck, tillstaddes som feberdiet endast honungsvatten och ”ptisaner”, d. v. s. afkok på diverse sädesgryn. Hafregrynsvällings-dieten har således anor från antiken. Ett fast teoretiskt underlag fick den på erfarenheten stödda dietetiken först genom de stora kemiska och fysiologiska upptäckter på näringslärans område, som vid 1800-talets midt gjordes af Liebig, Pettenkofer, Voit m. fl., och det första, omfattande arbetet i rationell dietetik (E. v. Leydens sammelverk ”Handbuch der ernährungstherapie”) utkom 1898. — I sin vanliga blandade kost intar människan vid måttligt arbete i rundt tal en energimängd per kg. om 40 kalorier, efter individens lefnadsförhållanden fördelade på olika sätt på ägghvita, kolhydrat och fett. Enligt Voit är det stora medeltalet 118 gr. ägghvita, 56 gr. fett och 500 gr. kolhydrater per dag för en tysk medelarbetare. För en svensk arbetare af samma kategori funno Landergren och Hultgren en förbrukning af 134 gr. ägghvita, 79 gr. fett och 485 gr. kolhydrater. Fem af dem undersökta svenska medicine studerande förbrukade i medeltal per dag 127 gr. ägghvita, 114 gr. fett och 300 gr. kolhydrater. Dessa må gälla som normala kostsatser. I nära öfverensstämmelse med dem stå sjukhusens helportioner för ej sängliggande patienter: på Sabbatsberg 124 gr. ägghvita, 77 gr. fett och 406 gr. kolhydrater; på Serafimerlasarettet 124 gr. ägghvita, 67 gr. fett och 381 gr. kolhydrater. En i terapeutisk afsikt vidtagen reglering af näringen kan naturligen gälla såväl födans totala mängd och dess sammansättning af olika näringsämnen som dess sammanställning af olika födo-

mnen (mjölk, bröd, potatis, kött etc.). En mång-ld variationer låter alltså tänka sig och finnes ckså. Ett stort antal har f. n. mest historiskt in-esse. I mån som läkarna och allmänheten tillegnat-g näringslärans lagar och kännedom om födoämne-as sammansättning, hafva gamla schablonmässiga ietetiska kurer och dietformer fått vika för en för varje särskild patient afpassad dietetisk behandling. ör nedan anföras några af de brukligaste dietför-ierna, utan att i allmänhet viktmängderna angifvas, medan dessa äro beroende af individens kropps-ngd, arbete o. s. v.

Ägghvite-fettdiet l. *absolut diet* är en näring, i vilken kolhydraterna reducerats till minsta möjliga ängd. Då dessa finnas hufvudsakligen i de vege-abiliska födoämnena, är ägghvite-fettdiet liktydig ed en kost så godt som uteslutande samman-tt af födoämnen från djurriket (kött, ägg, ost, tt). För att göra kosten i längden njutbar tillstädjas gra hundra gr. grönsaker (spenat och sallad), med tterst ringa innehåll af fasta ämnen. Denna diet rukas endast under kontroll vid vissa former af ckersjuka, för att minska urinsockrets mängd samt ja omsättningsförmågan för kolhydrater. — En rak otsats härtill finnes i den *vegetariska* dietformen, hvilken hufvudmassan af näringen tages från växt-ket och som utmärkes af ringa ägghvite-, men stor olhydratrikedom, som användes där en minskad inämnes- och urinsyreproduktion är önskvärd. (I itt, lefver, blod, hjärna, bräss, fisk finnes nämligen etydligt mycket mera urinsyrebildande ägghvite-oppar än i vegetabilisk ägghvita; i mjölk och ost nas endast spår af sådan ägghvita.) Denna diet an således vara lämplig vid vissa former af njur-landen och gikt. Vidare verkar en sådan näring enom sin stora volym fort mättnad, och genom sin kliga halt af osmältbar cellulosa retar den till rmperistaltik. En lämpligt afvägd vegetarisk diet an således med fördel användas som kur mot korpu-ns i förening med förstoppning.

Ökning af kostens fetthalt kännetecknar de umera flitigt använda *gräddkurerna* till höjande af oppsvikten. God grädde håller nämligen 20—30 oc. fett; 250 kbcm., som oftast fördrages, repre-ntera således ett fettillskott om 50—75 gr.

Undernäringskurer (*afmagrings-* och *reduktions-urer*) ha till ändamål att befria kroppen från ett tungande fettlager, utan att kroppens muskel-stånd därvid lider något afbräck. Mycket bekanta blonmässiga kurer äro de, som föreslagits af Har-y (den s. k. Bantingskuren, se d. o.), Ebstein, Oer-l, Schweninger, v. Noorden m. fl. I *Bantingskuren* spisas 172 gr. ägghvita, 8 gr. fett samt 81 gr. olhydrater, summa 1,100 kalorier per dygn. För individ om 100 kg. blir detta således ej mer än kalorier per kg. eller ej fullt $^1/_3$ af hvad han ktiskt förbrukar. Det torde vara mycket tvifvel-ttigt, huruvida en afmagring utan samtidig förlust muskulatur öfver hufvud taget låter genomföra sig ed en så sträng diet; däremot är det säkert, att ånga tagit skada af en så hastig afmagring. — *Ebsteinkuren* med mindre ägghvita samt endast 47 . kolhydrater och 85 gr. fett, summa 1,300 kalo-er, är ingen förbättring af Bantingsdieten; *Oertel* r till ungefär samma mängd ägghvita omkr. 100 . kolhydrater och 40 gr. fett, summa 1,400 kalo-er, en diet, som också för vissa fall accepterats af *v. Noorden*. Utom de rena dietföreskrifterna ingå i Oertelkuren som viktiga moment lämpligt afvägd motion samt för vissa fall en inskränkning i vatten-tillförseln. *Schweninger* tillåter vatten mellan mål-tiderna, men endast i små kvantiteter under de-samma. — Det har aldrig kunnat visas, att vatten minskar fettomsättningen; denna urgamla föreställ-ning är också numera bortlagd af auktorerna i denna fråga. — Motionens betydelse för en liflig fettför-bränning är däremot större, än man i allmänhet för-ställer sig. Under en rask promenad kan fettför-bränningen med lätthet drifvas upp till dubbelt mot vid hvila. Däraf följer, att en dietsedel, som ger önskad viktreduktion, t. ex. hos en i lugn och ro lefvande dam, skall taga alldeles för hårdt på en person med ett rörligt, verksamt lif och tvärtom. Schabloner duga ej; afmagringsdieten, som alltid måste för individen i fråga bli en lindrig, maskerad svält, måste i hvarje fall individualiseras och vikt-förlusten kontrolleras.

Öfvernäringskurer (*gödnings-, köttanrikningskurer*). Genom en i förhållande till behofvet alltför riklig näring — det må nu vara ägghvita, fett eller kol-hydrater eller hvilka näringsämnen som helst, som tillföras i öfverflödig mängd — afsättes först och främst fett i kroppen. Genom ensidig ökning af ägg-hvitetillförseln åvägabringas dock detta mindre lätt än med de båda kväfvefria näringsämnena. En kött-ansättning, ökning af muskelmassan, kan genom t. o. m. ganska knapp näring med lätthet åvägabringas i två fall: hos växande individer samt hos konvalescenter. Men äfven i andra fall är det visadt, att det kan lyckas att med en riklig näring, inne-hållande ej öfverdrifvet stora ägghvitekvantiteter, åstadkomma en "köttgödning". *Hirschfelds* diet-sedel för detta ändamål upptar 135 gr. ägghvita, 262 gr. fett och 388 gr. kolhydrater, summa 4,600 kalorier, således ett betydande näringsöfverskott, som gör det sannolikt, att fettansättningen blir betyd-ligt större än köttvinsten. Den senare gynnas under alla förhållanden af muskelarbete. — En sedan länge känd och använd gödningskur är den *Weir-Mitchel-ska*. Patienten hålles till sängs, får till att börja med endast mjölk (intill 3 l. per dag); efter några dygn ökas kosten också med annan mat; två gånger dagligen ges massage och elektricitet. Numera torde lika gynnsamma resultat på för patienten angenä-mare sätt kunna nås med de ofvan omnämnda grädd-kurerna. Gödningskurer komma till heders framför allt på lungsotssanatorierna (Dettweiler), vidare vid en stor del nervsjukdomar och svaghetstillstånd, enteroptos m. m.

Den *absoluta mjölkdieten* är en af de vid en mång-fald sjukdomar mest använda dietformerna. 1 l. mjölk håller 35 gr. ägghvita, 37 gr. fett och 48 gr. mjölksocker, summa 680 kalorier. En hvilande man om 70 kg. behöfver för att vara i kroppslig jämvikt i rundt tal 2,100 kalorier, d. v. s. 3 l. oskummad mjölk om dagen. Han har svårt att förtära mera. Den absoluta mjölkdieten erbjuder således en knapp näring, som karakteriseras af sin fattigdom på kok-salt och andra retande ämnen, genom en relativ rike-dom på vatten, ej urinsyrebildande ägghvita och socker. Den verkar därför lindrigt urindrifvande, hämmande på jäsnings- och förruttnelseprocesser i tarmen (rå mjölk) samt användes öfverallt, där en mild, retningsfri näring är önskvärd, såsom i vissa

njur-, hjärt- och kärlsjukdomar, lefver-, mag- och tarmsjukdomar.

Feberdiet. Allt intill våra dagar har den Hippokratiska åsikten, att personer med akut feber skulle hållas på en ytterligt knapp soppdiet, en i det närmaste fullständig svältdiet, hållit i sig. T. o. m. mjölk har såsom alltför ägghvite- och fettrik ansetts olämplig. Det dröjde ända till 1840-talet, innan en välbehöflig reaktion kom mot denna utsvältningsdiet. Det var den irländske läkaren Graves, som påpekade inanitionens faror vid feber och ifrigt förordade en närande diet, hans lifs storverk. På kontinenten uppträdde kort därefter Trousseau mot den Hippokratiska feberdieten. I Tyskland dröjde det ända till 1880-talet, tills de nya åsikterna om näringen vid feber slogo igenom, tack vare bl. a. Hösslins arbeten, som visa, att födan tillgodogöres vid feber ungefär lika bra som vid normal kroppstemperatur. — Vid akuta febrar är ämnesomsättningen förhöjd med i rundt tal 10—20 proc. öfver sin normala storlek. Det är i synnerhet kroppens ägghvitesubstanser (muskler, körtlar), som lämna materialet till denna rikligare förbränning. I praktiken går det ej för sig att genom riklig ägghvitenäring fullständigt skydda den febersjuka kroppen från ägghviteförlust, men man kan genom måttliga ägghvite- och rikliga kolhydrat-(socker-) mängder i födan högst betydligt inskränka feberkonsumtionen och sålunda uppehålla den sjukes krafter utan att höja eller förlänga febern, men betydligt förkorta rekonvalescensen. För kortvariga febrar på några dagar eller en vecka har ju undernäring ej mycket att betyda. Men vid långvariga, såsom tyfoid-(nerv-)feber, med en varaktighet af en månad eller mera, är en något så när tillfredsställande näring af stor betydelse. Denna låter ej realisera sig med den klassiska feberdietens gryn-vatt-soppor. Den moderna åskådningen fordrar en kraftigare kost och finner den i mjölk, med dess 680 kalorier per liter, hvars näringsvärde ytterligare kan höjas genom tillsats af mjölksocker och grädde. Därtill komma fruktsafter och limonader, soppor, äggulor. Genom en lämplig kombination af dessa födoämnen kan merendels åtminstone kroppens minimalbehof (omkr. 25 kalorier per kg.) utan svårighet täckas, så att någon egentlig inanition ej behöfver komma till stånd. Men om någonstädes i medicinen så behöfvas vid feberdieten den största försiktighet och erfaret aktgifvande på den sjukes tillstånd. Exempelvis må påpekas, att en olämplig näring vid tyfoid mången gång orsakat dödande blödningar eller genombrott af de sjukdomen åtföljande tarmsåren. Det är tydligen rädslan för sådana komplikationer till följd af (olämpligt) näringsupptagande, som gjort och gör, att den Hippokratiska svältdieten vid febrar i allmänhet fortfarande räknar många anhängare.

Det har funnits en mängd så kallade dietkurer, hvilka åtnjutit ett snart förgängligt rykte som medel mot nästan alla sjukdomar. En sådan kur, som en tid lät mycket tala om sig, var en af den schlesiske bonden *Schroth* (d. 1856) uppfunnen ytterligt sträng törstkur i förening med vegetarisk diet och vattenbehandling. Numera användas *törstkurer* (fr. *diète sèche*) mycket sällan i syfte att därmed påskynda uppsugningen af gamla vätskeansamlingar i kroppen. En systematisk inknappning af vätsketillförseln och terrängkur äro viktiga moment i *Oertels* behandlingsmetod vid vissa former af hjärtsvaghet.

Om olika dietformer vid mag- och tarmsjukdomar se artiklar rörande dessa. Om barndiet se Barnavård.

E. Landergren.

Diēt, fr. *diète* (mlat. *dieta*, af lat. *dies*, dag), möte samladt till viss dag för handläggande af ett lands angelägenheter, ”dag”, riksdag, landtdag. — Dietin (fr. *diétine*), provinsmöte, provinslandtdag (po. *sejmik*) i det gamla polska riket.

Dieterich [dīt-], Johann Friedrich, tysk historiemålare, f. 1787 (1789?), d. 1846 såsom professor vid konstskolan i Stuttgart, besökte flera gånger Rom, där han företrädesvis studerade de för-rafaelitiske mästarna, och efterlämnade bl. a. åtskilliga kyrkomålningar, utmärkta af djup fromhet, korrekt teckning samt varm och kraftig färg. D. målade äfven porträtt.

Dieterici [diterisi]. 1. Karl Friedrich Wilhelm D., tysk statistiker och nationalekonom, f. 1790 i Berlin, d. därstädes 1859, deltog såsom ingenjör-geograf i krigen 1813—15 mot fransmännen, anställdes 1820 i kultusministeriet, blef 1831 geheimeöfverregeringsråd och 1858 ”verkligt” geheimeöfverregeringsråd. Från 1834 beklädde han därjämte en professur i statsvetenskaper i Berlin och från 1844 chefskapet för Preussens statistiska byrå. Han har inlagt stor förtjänst om den preussiska statistikens utveckling till moderna former och tog initiativ till behandlingen af flera nya ämnen i den officiella statistiken. Som nationalekonom lade han den största vikten vid de moraliska faktorerna för folkens framåtskridande. D. utgaf bl. a. *Die waldenser und ihre verhältnisse zum brandenburgisch-preussischen staate* (1831), *Statistische übersicht der wichtigsten gegenstände des verkehrs und verbrauchs im preussischen staate und im zollverein* (1838—57) och *Der volkswohlstand im preussischen staate* (1846), vidare en rad afhandlingar för den preussiska vetenskapsakademien (hufvudsakligen i befolkningsfrågor) och slutligen halfmånadsskriften ”Mittheilungen des statistischen bureaus” (1848—59). Hans *Handbuch der statistik des preussischen staates* utgafs 1861 af hans son. (E. Hkr.)

2. Friedrich D., orientalist, den föregåendes son, f. 1821 i Berlin, d. 1903, utnämndes 1850 till e. o. professor i arabiska (semitisk litteratur) i Berlin och har författat ett stort antal arbeten i arabisk grammatik, litteratur och i synnerhet filosofi. Sistnämnda ämne behandla bl. a. hans öfversättning af sagan ”Der streit zwischen mensch und thier” (1858), hvilken saga han sedan utgaf med arabisk text (1879; 2:a uppl. 1881) och försåg med ordbok (*Arabisch-deutsches handwörterbuch zum Koran und Thier und mensch*, 1881; 2:a uppl. 1894), *Die naturanschauung und naturphilosophie der araber im 10. jahrh.* (1861; 2:a uppl. 1876), *Die propädeutik der araber* (1865), *Die logik und psychologie der araber* (1868), *Die anthropologie der araber im 10. jahrh.* (1871), *Die philosophie der araber im 10. jahrh.* (2 bd, 1876—79), *Der darwinismus im 10. und 19. jahrh.* (1878). Vidare må nämnas hans textupplagor till arabisk filosofi: *Die sogenannte theologie des Aristoteles, aus arabischen handschriften* (1882; öfv. till tyska 1883), *Die abhandlungen der Ichwânes-Safâ in auswahl* (1883—86) och *Alfârâbîs philosophische abhand-*

ungen (1890), ”Chrestomathie ottomane” (1854), n österländsk roman *Mirjam* (1886) samt uppsatser ”Zeitschr. der deutschen morgenländischen gesell-haft” och andra tidskrifter. (K. V. Z.)

Dietetik (af grek. *di'aita*, lefnadssätt, lat. *diæta*), älsolära, konsten att genom en naturenlig lefnads-rdning uppehålla det fysiska lifvet. Dietētisk, som har afseende på dietetiken; öfverens-tämmande med hälsolärans kraf. Jfr Diet och ietisk. — Dietetisk gymnastik. Se jukgymnastik.

Diether [diter], *tysk sagohist.*, konung Amelungs ldste son. D:s brorson Diether den unge ar en yngre broder till Didrik af Bern. Sagorna m de båda D. finnas i de medeltida dikterna ”Die abenschlacht” och ”Dietrichs flucht”.

Diētin. Se Diet, sp. 371.

Diētisk, som har afseende på dieten (se d. o.); verensstämmande med en viss fastställd ordning r lefnadssättet, särskildt i fråga om näringen.

Diētkur, *med.* Se Diet.

Diētpenningar (jfr Diet), *sjöv.*, ersättning för isning ombord åt officerare och vederlikar samt ökadetter. Underofficerare erhålla mässpeningar jämte skeppsportion eller motsvarande be-pp kontant. Utbetalandet af diet- och mässpen-ingar öfverensstämmer med den nästan öfverallt om örlogs- såväl som handelsflottorna fastslagna geln, att hela besättningen på i tjänst varande rtyg skall vara fritt född. H. W—l.

Dietrich [ditrich], Veit, tysk teolog, f. 1506 Nürnberg, d. därst. 1549, blef 1522 student Wittenberg och var sedan 1536 predikant vid ebalduskyrkan i sin födelsestad. D. är mest be-ant därigenom, att han 1527—35 var Luthers ”famulus” (sekreterare och ständige, intimt för-rogne följeslagare). Äfven med Melanchthon var an förbunden i förtrolig vänskap, såsom teolog mera ans än Luthers lärjunge. Åtskilliga af Luthers ch Melanchthons skrifter äro — ej alltid med till-örlig samvetsgrannhet — utgifna eller öfversatta f honom. Af stort värde äro hans meddelanden m Luthers lif; bl. a. härstammar en af samlingarna f Luthers ”bordsamtal” från honom. Framstående ar han särskildt såsom folklig predikant; en sam-ng af hans predikningar har ända in i våra dagar ifven i Sverige varit en i gammalkyrkliga kretsar ntyckt uppbyggelsebok (”Catechismi- eller barna-redikningar”, 1844; 5:e uppl. 1866). E. Bg.

Dietrich [ditrich], Dietrici l. Dietricy, Christian Wilhelm Ernst, tysk målare ch kopparstickare, f. 1712 i Weimar, d. 1774 i resden, var lärjunge till A. Thiele i Dresden, där an blef hofmålare, galleridirektör och professor vid onstakademien. D. efterbildade de holländske ästarna, i synnerhet Rembrandt, och målade i eras maner historie- och genretaflor, men framför llt landskap med historiskt eller genreartadt staf-ge. Dresdengalleriet eger 54 målningar af hans and. Hans raderingar beteckna ett verkligt fram-eg i den tyska kopparstickarkonsten. (Ö. G—g.)

Dietrich [ditrich], Albert Hermann, tysk nsättare, f. 1829 nära Meissen, Rob. Schumanns ngfullaste lärjunge, blef 1855 dirigent för abon-emangskonserterna i Bonn, var 1861—90 hof-apellmästare i Oldenburg och erhöll 1899 pro-ssors titel i Berlin D. har skrifvit bl. a. en symfoni i D-moll, körverk med orkester, konserter för violin och för cello, pianotrior, fyrhändiga pianosonater, sånger, operan *Robin Hood* (1879) m. m. Hans musik utmärkes i allmänhet af finhet i konceptionen. E. F—t.

Dietrich [ditrich], Marie, tysk sångerska, f. 1868 i Weinsberg, Württemberg, elev af bl. a. Pauline Viardot-Garcia, tillhör sedan 1891 k. operan i Berlin, där hon utmärkt sig i koloraturpartier och subrettroller, sådana som *Rosina*, *Susanna*, *Regementets dotter*, *Dinorah*, *Martha*, *Philine*, *Gretel* (i ”Häusel und Gretel”). Hennes sopran är icke öfverlägset stor, men fint och gediget utbildad; äfven såsom oratorie- och konsertsångerska har hon gjort sig ett namn. E. F—t.

Dietrichson [ditrik-]. 1. Lorentz Henrik Segelcke D., norsk universitetslärare och författare, f. 1 jan. 1834 i Bergen, blef 1853 student i Kristiania. Till en början var det hans mening att egna sig åt det prästerliga kallet. Han tog emellertid verksam del i dåtidens studentlif med dess rika estetiska intressen, och dessa undanträngde småningom hans teologiska studier, i synnerhet sedan han 1856 deltagit i studentmötet i Uppsala, då han mottog djupa intryck och kraftiga väckelser särskildt i skandinavisk riktning. Dessa skandinaviska sympatier förblef han trogen, och han har genom hela sitt långa lif verkat för samling och samverkan mellan Nordens folk, framför allt på kulturområdet. Själf kom han ock att gifva en icke oviktig insats i Sveriges kulturella arbete under en lång följd af år. Sedan han nämligen gått miste om en vid Kristiania universitet nyinrättad universitetsstipendiatplats i nordisk litteratur, för hvars ernående han bl. a. företagit specialstudier i svenska bibliotek 1858, beslöt han sig (hösten 1859) för att på allvar slå sig ner i Sverige och där bryta sig en ny bana. Han blef våren 1860 af B. E. Malmström kallad till docent i litteraturhistoria vid Uppsala universitet, efter att ha utgifvit en afhandling om lärodikten i Nordens litteratur, ehuru han på grund af åtskilliga formella svårigheter utnämndes först mars 1861. Under mellantiden höll han mycket bemärkta föreläsningar om Danmarks litteratur under 1800-talet, som kort därefter utkommo i tryck, och äfven — i Stockholm — några jämförande föreläsningar öfver de nordiska nationalskalderna, därvid hans kritik öfver Tegnér och särskildt öfver den s. k. tegnerismens retoriska öfverdrifter framkallade ej ringa ond blod, men ock bidrog till att väcka ett yngre släktes uppmärksamhet på faran att okritiskt efterbilda Tegnér. I Uppsala blef D. medelpunkten för det i febr. 1860 under namnet ”N. S.” (se Namnlösa sällskapet) stiftade sällskapet af vittra ungdomar, hvilket inslog en i viss mån ny riktning i svensk lyrik. D. utöfvade en icke ringa inverkan på de yngre inom denna krets, men lämnade den redan 1862, då han företog en

resa till Italien, från hvilken han först 1865 återkom till Uppsala. Redan följande år anställdes han emellertid som amanuens vid Nationalmuseum i Stockholm, en befattning, som han innehade till 1873. 1868 kallades han till lärare i konsthistoria vid Akademien för de fria konsterna (från 1869 med titel af e. o. professor) och utöfvade både på detta område och som populär föreläsare ett betydande inflytande för väckande af allmänhetens konstintresse. Under sin vistelse i Stockholm var D. tillika 1870—73 e. o. öfverlärare, i konstens tillämpning på industrien, vid Slöjdskolan, och såsom ordförande i Svenska slöjdföreningens utskott för konstindustri deltog han 1872 i grundandet af denna förenings konstindustrimuseum. 1868—69 var han prinsessan Lovisas lärare i danska språket och litteraturhistoria. Men därjämte utöfvade D. en icke ringa skriftställarverksamhet på svenska språket. Redan i 1860-talets början hade han verkat såsom ord. litteraturanmälare i ”Aftonbladet” och han fortsatte att i tidningar och tidskrifter popularisera sin vetenskap — han hade allt mera dragits öfver till konsthistorien —, liksom han utgaf en populär estetik och konsthistoria under titeln *Det skönas verld*. Han utgaf ock 1875—76 ”Tidskrift för bildande konst och konstindustri”. Men därjämte försökte han sig äfven som dramatisk författare, och två hans stycken uppfördes med icke ringa framgång. Det kan sägas, att D. var en af de mest framträdande litterära krafterna i vår estetiska och litterära värld omkr. 1870, liksom han utan tvifvel var en af de ypperste föreläsare, som här verkat. Med Viktor Rydberg, som han stått nära, råkade han år 1873 i en ganska häftig strid, som med ursprung i en tvist om en bagatellfråga kom att beröra själfva D:s försök att popularisera Vischers estetik. 1875 kallades D. till e. o. professor i konsthistoria vid Kristiania universitet, där sedan dess hans verksamhet varit förlagd. Vid sin flyttning från Stockholm fick D. emottaga många bevis på välvilja och tacksamhet för hvad han uträttat i Sverige. 1876—77 var han ordförande i de kommittéer, hvilka ombesörjde upprättandet af ett norskt konstindustrimuseum och en norsk kopparstickssamling. 1877 blef han filos. hedersdoktor i Uppsala. Han har ock hedrats med ledamotskap i flera vittra och lärda samfund: Vet. o. vitt. samh. i Göteborg 1869, Akad. f. de fria konst. 1882 (hedersled.), Vet. soc. i Uppsala 1895, Vitt. hist. o. ant. akad. 1903 (hedersled.). D. har gjort många och vidsträckta resor i utlandet. Så vistades han 1862—65 i Rom, där han tjänstgjorde som svensk-norsk konsulatsekreterare och bibliotekarie vid skandinaviska biblioteket, och 1869—70 företog han åter en längre resa, bl. a. till Grekland, Sicilien och Mindre Asien. 1878 var han juryman för måleriafdelningen vid världsutställningen i Paris. D. har med mycken kraft verkat för de nordiska akademiska möten, som höllos 1896, 1899 och 1902, men som nu afstannat på grund af de politiska förhållandena. D. har utöfvat en omfattande författarverksamhet dels af populär, dels, i synnerhet under senare tiden, af rent vetenskaplig art. Utom en mängd tidnings- och tidskriftsuppsatser har han offentliggjort *Olaf Liljekrands* (1857, en poetisk berättelse), *Samfundsviser og sange* (1859, under pseud. Jörgen Latiner), *Læredigtet i Nordens poetiske literatur* (1860), *Indledning i studiet af Danmarks literatur* (s. å.), *Den bildende kunst i dens historiske forhold til religionsformerne* (1862), *Indledning i studiet af Sveriges literatur* (s. å.), *Johan Ludvig Runeberg. Ett skaldeporträtt* (1864), *Omrids af den norske poesis historie* (1866—69), *Det skönas verld* (I. ”Populär estetik”, 1867—71, 2:a uppl. 1873; II. ”De bildande konsternas historia”, 1879), skådespelen *Madonnas billede* (1868; aldrig utgifven; gifven i öfv. af Edv. Bäckström i Stockholm 1870) och *En arbetare* (1872, också på norska och tyska), *Från min vandringstid* (I. ”Hesperiska nätter. Bilder från söder och nord”; II o. III. ”På studieresor. Albumblad och anteckningar”; 1873—75), skådespelet *Karl Folkunge* (1874), *Den norske træskjærerkunst* (1878), *Adolph Tidemand, hans liv og hans værker* (1878—79), *Kirle-slaatten. Et polemisk digt* (2 uppl. 1879), *Christusbilledet* (1880), *Michelagniolo* (s. å.), *Antinoos* (1884), *Fra kunstens verden* (1885; en samling kritiska studier och föredrag), *Mode og dragtreform* (1887; ”Moderna och drägtreformen”, s. å.), *De norske stavkirker* (1891—92), planschverket *Die holzbaukunst Norwegens* (tills. med arkitekten H. Munthe, 1893), en själfbiografi från ungdomstiden, *Svundne tider* (I—III; 1896, 1899, 1901; de två senare delarna i svensk öfv. ”En norrmans minnen från Sverige”, 1901—02), *Omrids af den kirkelige kunstarkæologi* (1902) och *Monumenta orcadica. Nordmændene paa Orknöerne og deres efterladte mindesmærker* (1906). K. W—g.

2. Johanne Mathilde D., född Bonnevie, den förres hustru sedan 1862, målarinna, f. 12 juli 1837 i Kristiania, studerade 1857—61 i Düsseldorf under historiemålaren O. Mengelberg, vistades 1862—65 i Rom, genomgick 1866—69 Akad. för de fria konsterna i Stockholm och var därefter sin man följaktig på hans resa till sydöstra Europa och Asien. 1875—77 vistades hon i München och studerade hos Defregger, och 1878 besökte hon Paris. Bland hennes arbeten märkas särskildt *En bildad tjänstflicka* (1872), *Mästarens dotter* (1877), *Bikten* (s. å., i Drammen), *Rökande gossar* (s. å., i Bergen) och *Porträtt af Lorentz Dietrichson* (1884).

Dietrichstein [dit-], tysk furstlig ätt, som härstammar från Kärnthen och eger stora besittningar inom den österrikiska monarkien. Som släktens stamfader nämnes en viss Reingart, hvilken dog 1004. En gren af ätten fick 1684 riksfurstlig värdighet och utslocknade 1825. En annan gren, D.-Nikolsburg, upphöjdes 1624 i furstligt stånd och utgick på svärdssidan 1864 med Moritz von D., f. 1775, som en tid var hertigens af Reichstadt uppfostrare. Furstetiteln och godsen öfvergingo 1869 till Moritz' brors måg, grefve Alexander Mensdorff-Pouilly (se d. o.). Ättens märkligaste medlem är kardinalen Franz von D.-Nikolsburg, f. 1570, d. 1636. Såsom biskop i Olmütz (fr. 1600) och ståthållare i Mähren (1621—36) motarbetade han religionsfriheten och undertryckte fullkomligt protestantismen i Mähren, sedan densamma genom slaget på Hvita berget (1620) dukat under i Böhmen. För denna handling upphöjdes han i furstligt stånd (1624). När svenskarna 1642 eröfrade Olmütz, föll hans bibliotek, som var mycket stort, i deras händer och fördes sedan till Stockholm, där största delen af detsamma införlifvades

ed K. biblioteket. Jfr Feyfar, "Die erlauchten rrn auf Nickolsburg" (1879).

Dietrich von Niem [ditrich fånn nim], Theodericus de Nyem, tysk skriftställare från heim (i Westfalen), f. omkr. 1340 i Paderborn, 1418 i Maastricht, var 1378—1415 sekreterare i påfliga kansliet, därunder en tid (1395—99) biskop i Verden. Hans betydelse ligger i hans med ovanlig kännedom om de påfliga hållandena förda kamp för påfveschismens häfnde och kyrkans reformerande. Han var "den nare medeltidens störste journalist". Framför allt o hans historiska arbeten (*Nemus unionis*, 1566, *schismate*, 1536, *Concilium constantiense*, 1686) er tiden 1378—1416 värdefulla källor. Hänsynsär en smädeskrift mot Johan XXIII under Konskonsiliet, hvari han deltog. Se G. Erler, "D. n Nieheim" (1887), och Finke, "Acta concilii stantiensis" (I, 1896). Hj. H—t.

Dietrici l. Dietricy, tysk målare och kopstickare. Se Dietrich, C. W. E.

Dietz [dits], stad. Se Diez.

Dietz [dīts], Feodor, tysk målare, f. 1813 i unstetten, i Baden, d. 1870 i Gray, nära Dijon, rjade sina studier i Karlsruhe och kom 1831 till inchen, där han väckte stort uppseende med *Max ccolominis död* (1835), *Gustaf Adolf vid Lützen* å.) m. fl. Åren 1837—39 tillbragte han i Paris, han lockats af H. Vernets rykte. 1841 bosatte han i München, och 1848—49 deltog han såsom friig i det schleswig-holsteinska fälttåget, från hvilket han hemförde ett intressant byte af konstnärliga udier. Ett af minnena från detta fälttåg är *Striden vid Eckernförde*. Därefter följde *Belgrads stormning af bajerska trupper* (1852, Nya pinakotcket i inchen), den fantastiska bilden *Napoleons nattliga ritt* (1853; efter Zedlitz' dikt, köptes af Napoleon III), *Heidelbergs förstöring af Melas* (1856; Karlsruhe), *Maria Eleonora vid Gustaf Adolfs likbår* (1857) m. fl. 1862 blef D. professor vid konstskolan i Karlsruhe. En af hans senare målningar är *Blücher på marsch till Paris* (1886, Berlins nationalgalleri). Såsom delegerad för badenska hjälpföreningen under kriget 1870—71 följde han de tyska trupperna till Frankrike. — Med D. bortgick en af romantikens siste målsmän. Hans arbeten äro utmärkta af en idealiserande uppfattning och konstnärlig komposition samt genomandade af äkta patriotism. Ofta framträder emellertid i hans målningar det teatraliskt patos, hvarjämte han är grumlig i färgen och stundom förråder brist på ett noggrannt naturstudium. Hans svagaste framställningar äro de, han behandla moderna krigstilldragelser. D. anordnade den första historiska konstutställningen i Tyskland (München 1858) och räknas bland grundläggarna af den allmänna tyska konstnärsföreningen, ur hvilken han flera gånger presiderade. Han var även skriftställare och uppträdde såsom sådan emot realismen i konsten. (G—g N.)

Dietzel [dit-], Heinrich, tysk nationalekonom, f. 1857 i Leipzig, blef 1885 e. o. och 1886 ord. professor i Dorpat samt 1889 professor i Bonn. Han har utskildt egnat sig åt undersökningar af nationalekonomiens metod och psykologiska grundvalar samt anträder därvid en mot Schmoller och den nyare historiska skolan fientlig riktning, delvis med anslutning till den äldre nationalekonomien. I handelspolitiskt afseende har han alltmera trädt i opposition mot den tyska protektionismen. Utom ett ansenligt antal mindre uppsatser i tidskrifter och skriftserier märkas egentligen arbetena *Karl Rodbertus* (2 dlr, 1886—88), *Theoretische socialökonomik* (D:s oafslutade hufvudarbete, som utgör andra hufvudafdelningen i Ad. Wagners "Lehr- und handbuch der politischen oekonomie". 1895) och *Das produzenteninteresse der arbeiter und die handelsfreiheit* (1903). — En annan nationalekonom af samma namn, Karl August D., f. 1829, d. 1884, var från 1867 professor i Marburg. E. Hkr.

Dieu et mon droit [diö e må drœa'], fr., "Gud och min rätt", engelska kronans valspråk.

Dieulafoy [diölafœa'], 1. Georges D., fransk läkare, f. 1840 i Toulouse, 1887 professor i medicin vid École de médecine i Paris, 1896 öfverläkare vid sjukhuset Hôtel Dieu. Medlem af Académie de médecine. D:s förnämsta arbeten äro: *De la mort subite dans la fièvre typhoïde* (1869), *Des progrès réalisés par la physiologie expérimentale dans la connaissance des maladies du système nerveux* (1875), *Traité de l'aspiration des liquides morbides* (1873), *De la thoracentèse par aspiration dans la pleurésie aiguë* (1878), *Clinique médicale de l'Hôtel-Dieu de Paris* (4 bd, 1897—1902) och *Manuel de pathologie interne* (4 bd, 1880—83, 14:e uppl. 1903, klassiskt arbete). — D. har konstfuerat en apparat för uttömning af vätska ur lungsäcken. 1906 väckte D. stort uppseende genom sin protest mot det enorma öfverhandtagandet af blindtarmsoperationer på grund af falsk diagnos.

2. Marcel Auguste D., den förres broder, fransk ingenjör och arkeolog, f. 1844 i Toulouse, genomgick École polytechnique, företog 1881, följd af sin maka, på uppdrag af regeringen en arkeologisk forskningsresa till Persien, gjorde 1885, likaledes med sin maka, en resa till Susa, där han undersökte Darius I:s och Artaxerxes II:s palats och fann bl. a. en mycket märklig samling basreliefer af färgadt glaseradt tegel, en bortglömd art af plastisk teknik, hvilken ånyo kommit till heders. Resultaten af sina forskningar nedlade han i de stora publikationerna *L'art antique de la Perse. Achéménides, Parthes, Sassanides* (1884—89) och *L'acropole de Suse* (1890—92). — Hans maka, Jane Paule Rachel, f. Magre, f. 1851 i Toulouse, har åtföljt honom på hans färder och vunnit rykte som arkeolog. Hon har skrifvit *La Perse, la Chaldée et la Susiane* (1886) och *A Suse, Journal des fouilles* (1888) samt romaner, *Parysatis* (1890) och *Rose d'Hatra* (1893).

Dieulefit [diölefi'], stad i franska depart. Drôme (Dauphiné), genom järnväg förenad med Montélimar. 3,193 inv. (1901), de flesta protestanter. Silkesodling och silkesspinneri, klädesfabriker, tryffelodling.

Dieuze [diös], gammal stad i Elsass-Lothringen, vid Seille och Salinkanalen, som går till Saar. 5,991 inv. (1900). Stor salin, som årligen lämnar omkr. 20,000 ton koksalt. Fabriker för tillverkning af kemikalier. I D. föddes Edmond About.

Dievenow [dife-], den östligaste af Oders tre mynningsarmar, 35 km. lång, skiljer ön Wollin från fastlandet. Hafsbad, besökt af 3—4 tusen kurgäster under säsongen 1 juni—sept. — Vid D:s norra ända fanns fordom en skans. Den besattes af

svenskarna i juli 1630, eröfrades 1675 af brandenburgarna, återtogs visserligen snart, men föll i juli 1676 än en gång i brandenburgarnas händer. Den återkom till Sverige efter krigets slut (1679), men fick sedan förfalla. Ln. L. W:son M.

Diez l. Dietz [dits], kretsstad i preussiska regeringsområdet Wiesbaden (Hessen-Nassau), vid Lahn. 4,303 inv. (1900). Till D. hör slottet Oranienstein, som numera användes till kadettskola. D. tillhörde grefvar af D. till 1388, då det delvis och senare helt och hållet kom till huset Nassau; en af dess linjer kallade sig Nassau-D., upphöjdes i furstligt stånd, fick 1747 med Vilhelm IV arfståthållarskap i Nederländerna och 1815 dess krona, men utslocknade på manslinjen 1890. Titeln grefve (grefvinna) till D. ingick under Ulrika Eleonoras och Fredrik I:s regeringstid i den svenska konungatiteln, och vapnet (2 gyllene lejon i rödt fält) i det svenska riksvapnet.

Diez [dits], Christian Friedrich, tysk filolog, f. 15 mars 1794 i Giessen, deltog 1813 med en hessisk frikår i fälttåget mot Frankrike och fick 1830 en professur i romanska språk i Bonn, hvarest han dog 29 maj 1876. Såsom skriftställare uppträdde han först med *Altspanische romanzen* (1821) och *Beiträge zur kenntniss der romantischen poesie* (1825). I skrifterna *Die poesie der troubadours* (1826; 2:a uppl. af Bartsch 1883) samt *Leben und werke der troubadours* (1829; 2:a uppl. af Bartsch 1882) lämnade han den första omfattande och vetenskapliga framställningen af den provensalska lyriken under medeltiden. Hans förnämsta verk äro *Grammatik der romanischen sprachen* (1836—42; 5:e uppl. 1882) och *Etymologisches wörterbuch der romanischen sprachen* (1853; 5:e uppl. af Scheler 1887). Bägge dessa arbeten, hvilka förvärfvat D. namnet den romanska filologiens grundläggare, behandla de nämnda språken för första gången från jämförande historisk synpunkt och hafva därigenom blifvit grundläggande för den romanska filologien. D. offentliggjorde dessutom *Altromanische sprachdenkmale* (1846) och *Ueber die erste portugiesische kunst- und hofpoesie* (1863) m. m. Till D:s minne har upprättats en internationell Diez-stiftung, som förvaltas af akademien i Berlin och hvart fjärde år belönar det bästa arbetet inom den romanska filologiens område med ett pris på 2,000 mark. Se arbeten öfver D. af Breymann (1878 och 1894), Sachs (1878) och Stengel (1883 och 1894) samt W. Försters samling af bref till D. (1894).

Diez [dits], Katharina, tysk skaldinna, f. 1809 i Netphen (Westfalen), d. därstädes 1882, skref större episka dikter, såsom *Die heilige Elisabeth von Ungarn* (1845), *Dichtungen nach dem alten testamente* (1852) och *Agnes Bernauer* (1857) samt skådespel, bl. a. *Frithjof* (1879).

Diez [dits], Wilhelm von, tysk målare och tecknare, f. 1837 i Baireuth, studerade 1853—56 i München och var därunder en kortare tid lärjunge under Piloty, ehuru han icke delade dennes åskådningssätt. Han förvärfvade sig ett namn först med illustrationer till Schillers "Trettioåriga krigets historia". Vidare utförde han teckningar till illustrerade verk och tidningar. Sitt rykte har han hufvudsakligen vunnit genom smärre genrestycken, med historisk kostym, såsom *Marodörer*, *Bakhåll*, *Marketenterska*, *Ryttare framför ett värdshus*, *Hans excellens på resa*, *Från den gamla goda tiden* (en slottsherre plundrar en sändning köpmansvaror), *Kroater* (de tre sistnämnda i München, Nya pinakoteket) och *Picknick i skogen* (i rokokodräkt, Berlins nationalgalleri). Hans sirliga och lifliga målningssätt liksom hans motivval har förskaffat honom hedersnamnet "den tyske Meissonier". Såsom professor vid Münchens konstakademi sedan 1872 har han utöfvat ett rätt stort inflytande.

Diez [dits], Robert, tysk bildhuggare, f. 1844 i Pössneck (Sachsen-Meiningen), studerade från 1863 vid konstakademien i Dresden, från 1867 i Schillings ateljé och från 1872 utan lärare samt gjorde resor till Paris och Italien. Han är sedan 1891 professor vid Dresdens konstakademi. D. har utfört en cykel statyetter i medeltidskostym, *Oberon* och *Titania* (för hofteatern i Dresden), *Gästjufven*, en lyckad fontänfigur af brons (utställd 1879, sedan uppställd i Dresden), *Sonens hemkomst*, grupp, staty af *Henrik den upplyste* för Albrechtsburg i Meissen, *Krigsmonument* i Braunschweig (fullbordadt 1881), flera dekorativa arbeten, bl. a. två stora, figurrika, lifligt hållna fontäner, *Det lugna vattnet* och *Det upprörda vattnet* (på Albertsplatz i Dresden, färdiga 1894), allegoriska figurer på riksdagshuset i Berlin, *Bismarcksmonumentet* i Dresden (aftäckt 1902). D. har äfven utfört arbeten i träskulptur: *Skogens hemlighet* (i Albertinum i Dresden) m. fl. G—g N.

Diez [dits], Julius, tysk målare, f. 1870 i Nürnberg, bosatt i München, är en af den unga Münchenskolans representativa förmågor. Han målar och tecknar fantastiska motiv med dekorativ bredd: *Sankt Göran*, som dödat en mycket grotesk och vidunderlig drake, pastell, *Kopplaren*, akvarell (båda i Nya pinakoteket), *Den heliga Cecilia*, *Spöken* (Knorrs galleri, München) m. fl.

Dieze [dīse], biflod till Maas. Se Dommel.

Diezeugme'non, grek. (eg. "åtskildt"), *mus.* Se Tetrakord.

Diez-stiftung [dits-]. Se Diez, Chr. F.

Difalangarki (af grek. *di*, dubbelt, *fa'lanx*, falang, och *archē*, befäl). Se Falang.

Difenāl, en fotografisk framkallare, som består af en koncentrerad vattenlösning af diamidooxydifenyl med sulfit och kalium- eller natriumhydrat. J. Htzg.

Difenȳl (af grek. *di*, dubbelt, och *fenyl*), *kem.*, ett af Fittig upptäckt aromatiskt kolväte af sammansättningen $C_{12}H_{10}$ enligt formeln EH_5—EH_5 bestående af tvenne fenylgrupper. H. E.

Diffamēra (lat. *diffamāre*, af upphäfvande prefixet *dis* och *fāma*, rykte), bringa i vanrykte, vanfrejda, baktala, missfirma. — Diffamatiōn, ärerörigt förtal.

Differens [-re'ns o. -ra'ns], fr. *différence* (af lat. *differe'ntia*), olikhet, åtskillnad; *mat.* Se Differensräkning.

Differe'nsaftal l. Differensaffär. Se Börs, sp. 907.

Differensēring l. Differentiation (se Differens), *log.* och *filos.*, tilläggande af nya egenskaper till ett begrepp (specifikation) eller utveckling af nya egenskaper hos ett ting, så att detta övergår från likformighet inom sig till verkligheter rikare innehåll, med inbördes motsatta egenskaper. I denna bemärkelse är differenseringen (jämte integreringen) den ena sidan af all utveckling enligt Spencer och den moderna utvecklingsläran. S—e.

Differe'nskalkyl. Se Differensräkning.

Differe'nsköp. Se Köp.

Differe'nsmetoden (se Differens), *log.*, en af Hand de af Stuart Mill uppställda logiska metoderna är den induktiva forskningen, nämligen den metod, vars tankegång är följande: om ett fall, i hvilket det undersökta fenomenet inträder, och ett fall, i hvilket det icke inträder, hafva alla omständigheter gemensamma förutom en enda, som är för handen vid det förra fallet, men ej vid det senare, så är denna omständighet verkan af, orsak till eller nödvändig del af orsaken till fenomenet i fråga. S—e.

Differe'nsräkning l. Differenskalkyl (jfr Differens och Kalkyl), *mat.*, kallas den del af matematiken, som handlar om variabla kvantiteters differenser. Med differens menar man i allmänhet skillnaden mellan två storheter; så är t. ex. differensen mellan 7 och 5. I inskränktare mening förstås med differens den tillväxt en funktion erhåller, då den oberoende variabeln ökas med en given kvantitet. Om t. ex. den gifna funktionen vore x^2 och den oberoende variabeln x antages tillväxa med kvantiteten h, så blir differensen af x^2, hvilken tecknas $\Delta(x^2)$, lika med $(x+h)^2-x^2$, d. v. s. $2xh+h^2$. Naturligtvis kan en sådan differens i sin tur själf hafva en differens. Denna kallas andra differensen, tecknas med Δ^2 framför funktionen och blir för ofvanstående exempel:

$$\Delta^2(x^2)=2(x+h)\,h+h^2-(2xh+h^2)=2h^2.$$

På samma sätt inses betydelsen af högre differenser. Differensräkningen har till uppgift dels att angifva differenserna, då funktionerna äro gifna, dels att bestämma själfva funktionerna, då differenserna på något sätt äro gifna. Den är af stor nytta vid serviesummering, beräkning af numeriska tabeller, lösning af sannolikhetsproblem o. s. v. — Differensräkningen upptäcktes af Taylor (1715) samt utbildades af Lagrange och Laplace. Bland läroböcker må nämnas Markoff, ''Differenzenrechnung'' (Leipzig 1896). G. E.*

Differe'nt (se Differens), olik, skiljaktig, åtskild. Jfr Indifferent.

Differentiāl, *mat.* Se Differentialräkning.

Differentiāl- (fr. *différentiel*, af lat. *differe'ntia*, skillnad), som fortgår genom oändligt små åtskillnadsgrader; betecknar ofta i fråga om maskiner, apparater etc., att en stark hufvudrörelse försvagas genom en motsatt rörelse, så att den återstående skillnaden är blott en bråkdel af den direkta rörelsen.

Differentialanemometer, *meteor.*, ett instrument, bestående af ett böjdt glasrör, med två vertikala ben, af hvilka det ena upptill är omböjdt i horisontal riktning. Om man i ett sådant rör häller en vätska och vänder den horisontala rördelens mynning mot vinden, så stiger vätskan i det andra benet högre, i samma mån som vindtrycket är starkare. L. A. F.*

Differentialbandbroms, *mek.* Se Broms, sp. 245.

Differentialblock, Differentialblocktyg, *mek.* Se Blocktyg, sp. 715—716, och Differentialrörelse.

Differentialdiagnōs, *med.* Se Diagnos.

Differentialekvatiōn, *mat.*, en villkorsekvation mellan en funktion och ett antal af dennas derivator samt den oberoende variabeln. Differentialekvationerna indelas i *vanliga*, som innehålla derivator i afseende på endast en variabel, och *partiella*, som innehålla derivator i afseende på mer än en variabel. Differentialekvationernas stora vikt framgår däraf, att i allmänhet hvarje mekaniskt eller fysiskt problem kan återföras till lösningen af en differentialekvation. Behandlingen af dessa ekvationer utgör därför en af analysens förnämsta uppgifter och har alltsedan differentialräkningens införande utgjort föremål för de flesta matematikers arbeten. De viktigaste bidragen till differentialekvationernas teori härröra i senare tid från Riemann, Weierstrass Fuchs, Poincaré och Painlevé. Bland framställningar af differentialekvationernas teori må nämnas Forsyth, ''Theory of differential equations'' (1890—1902). I. F.

Differentialgalvanometer, *fys.*, en galvanometer med två trådrullar, afsedda att genomlöpas af strömmar i motsatt led och hvilkas verkningar på instrumentets magnetnål kunna upphäfva hvarandra. Instrumentet användes stundom till bestämmande af elektriska ledningsmotstånd. Se Elektriska mätningar. S. A—s.

Differentialkalkyl, *mat.* Se Differentialräkning.

Differentialkoefficient. Se Derivata.

Differentialkolf, *mek.*, motor-, pump- eller kompressorkolf e. d., hvars ena tryckyta är större än den andra. O. E. W.

Differentiallampa. Se Båglampa.

Differentialmanometer (jfr Manometer), *fys.*, en för uppmätning af höga tryck afsedd manometer, som består af en följd af efter hvarandra ställda och med hvarandra kommunicerande häfvarmanometrar, hvilka nedtill äro fyllda med kvicksilfver och upptill med luft eller vatten. Det första manometerröret sättes in i väggen till det rum, där trycket skall mätas; det sista är öppet. Trycket åstadkommer, att kvicksilfret sjunker i det första, tredje, femte röret o. s. v., men stiger i det andra, fjärde, sjätte o. s. v. Tryckskillnaden mellan det slutna rummet och den yttre luften blir då lika med summan af tryckskillnaderna i rören, tagna parvis efter hvarandra. L. A. F.*

Differentialobservatiōner, *astron.*, kallas vanligen i den praktiska astronomien de iakttagelser, genom hvilka det relativa läget af tvenne hvarandra skenbart nära belägna himlakroppar bestämmes. Medelst sådana iakttagelser — till hvilkas anställande merendels begagnas s. k. mikrometrar (trådeller filarmikrometer, heliometer o. s. v.) — finner man antingen differenserna mellan de båda himlakropparnas rektascensioner och deklinationer eller ock deras ömsesidiga vinkelafstånd samt positionsvinkeln, d. ä. vinkeln emellan en genom de båda objekten lagd storcirkel och enderas deklinations-

cirkel. Dubbelstjärnmätningar äro nästan utan undantag differentialobservationer, och bestämmandet af kometers och små planeters lägen på himlen sker medelst sådana. — Stundom få, ehuru något oegentligt, äfven sådana iakttagelser namn af differentialobservationer, i hvilka de med hvarandra jämförda objektens deklinationsskillnad visserligen är liten, men där dessa objekt i rektascension kunna stå tämligen långt ifrån hvarandra. Dylika iakttagelser, som oftast anställas medelst meridianinstrument, kallas vanligen zonobservationer, emedan de vid hvarje observationstillfälle omfatta en mängd stjärnor inom en smal, med ekvatorn parallell zon. H. G

Differentialpump, *mek.*, pump försedd med differentialkolf (se d. o.).

Differentialräkning l. Differentialkalkyl, *mat.*, den gren af matematiken, som handlar om funktioners derivator. Denna räkning angifver dels metoder för bestämmande af olika funktioners derivator, dels dessas användning vid undersökning af funktioner och särskildt deras utveckling i serie. Vanligen hänföres till differentialräkningen äfven densammas mera omedelbara tillämpning på kroklinjer och buktiga ytor. Differentialräkningen utgör grundvalen för nästan hela den högre matematiken. För öfrigt eger den vidsträckt tillämpning inom mekaniken och fysiken samt i allmänhet på hvarje företeelse, som är underkastad en i någon mån känd lag. Upptäckten af detta räknesätt, hvartill ansatser kunna spåras redan hos Archimedes, gjordes ungefär samtidigt af Newton och Leibniz samt bildar en af glanspunkterna i matematikens historia. Newton hade redan mot slutet af 1660-talet funnit flera af differentialräkningens satser, men lyckades ej åt den nya kalkylen (af honom själf kallad fluxionskalkyl) gifva en fullt lämplig och på rent matematiska principer grundad form. Leibniz, hvilken dels själf sysselsatt sig med liknande undersökningar, dels fått kännedom om Newtons satser, fullbordade några år senare upptäckten, införde det ännu brukliga beteckningssättet, lyckades självständigt härleda grundreglerna och utgaf 1684 en afhandling därom i "Acta eruditorum". 1687 följde Newtons första offentliga meddelande i ämnet. Namnet differentialräkning infördes af Leibniz, hvilken bestämde den nya kalkylen såsom en räkning med differentialer, d. v. s. variabla storheters oändligt små tillväxter. Redan under de båda upptäckarnas lefnad uppstod en häftig strid angående företrädesrätten i afseende på upptäckten, och denna strid har fortgått ända in i våra dagar, ehuru den numera kan anses i hufvudsak afgjord. — Bland dem, som inlagt förtjänst om differentialräkningens utbildande, kunna nämnas Jacques och Jean Bernoulli samt L'Hôpital, den förste som utförligt framställde den nya kalkylen (i "Analyse des infiniment petits", 1696), och Taylor, upptäckaren af Taylors teorem (se d. o.). Själfva principerna för differentialräkningen hafva efter Leibniz' tid blifvit något olika angifna. Euler ville i stället för differentialer sätta differentialkoefficienter, d. v. s. förhållandet mellan differentialerna. Lagrange däremot ville införa bruket af derivator, d. v. s. vissa koefficienter vid en funktions utveckling i serie. Cauchy befäste den numera allmänt antagna uppfattningen af derivator såsom gränsvärden (jfr Derivata). Bland författare af läroböcker i differentialräkningen må nämnas Bertrand, "Traité du calcul différentiel" (1864). — I Sverige var Swedenborg den förste, som tog närmare kännedom om den stora upptäckten. Vid det svenska universitetsstudiet infördes differentialräkningen först af Klingenstierna (d. 1765). Den första läroboken på svenska utgafs af Harfvefeldt (1824). Sedermera hafva flera sådana utgifvits, af bl. a. C. F. E. Björling (1866—68; 2:a uppl. 1893). G. E.

Differentialrörelse, *mek.*, en rörelse, som uppkommer genom två rörelsers sammansättning. Af en sådan begagnar man sig stundom för att gifva en maskindel en mycket långsam förflyttning eller för att genom maskindelens rörelse utveckla en betydande kraft. Om t. ex. både en skruf och dess mutter kringvridas åt samma håll, under det mutterns fortskridande rörelse hindras, så framskjutes skrufven en längd, som motsvarar skillnaden mellan de båda rotationerna, emedan en differentialrörelse uppkommer, hvars hastighet närmar sig noll, i samma mån som de båda rotationshastigheterna äro hvarandra lika till storlek. Denna maskin kallas differentialskruf. En likartad maskin, benämnd Pronys differentialskruf, har en axel med två lika skrufgängor vid ändarna, hvilka röra sig i hvar sin orubbliga mutter och följaktligen framflyttas, när maskinen kringvrides med en vef. Äfven vid midten af axeln finnas skrufgängor samt till dessa en mutter, som endast kan röra sig längs efter, men icke rotera. De sistnämnda gängornas stigning är något olika de andras. Detta har till följd, att, när axeln vrides ett hvarf, muttern rör sig ett stycke, som är lika med skillnaden mellan de yttersta och de mellersta gängornas stigning. — Differentialblocket grundar sig på differentialrörelse. (Se Blocktyg, sp. 715—716). G. R. D.*

Differentialskruf, *mek.* Se Differentialrörelse.

Differentialtariffer (se Differential- och Tariff), *nationalek.*, kallas med ett gemensamt namn sådana järnvägstariffer, som uppta olika enhetspris för transport af samma vara, exempelvis än 5, än 10 öre per km. för 1 ton järnmalm. Differentialtariffer finnas sålunda af många slag, och deras princip är tydligen tillämplig på all trafik, ehuru namnet vanligen användes om godstrafiken. Den vanligaste differentialtariffen är den, som faller med afståndet (hit hör vanligen äfven zontariffen), så att fraktpriset per km. sjunker med resans längd. En farlig form får detta system, då transport på en längre sträcka blir absolut (ej blott per km.) billigare än på en kortare — s. k. *fraktdisparitet*. Bland öfriga viktigare former för differentiering märkas: lägre tariffering af resor i en riktning än i en annan (användes, om transporten försiggår öfvervägande i ena riktningen, så att vagnarna måste gå tomma tillbaka) och prisnedsättning för resor under en viss årstid, då en stor del af materialen (eller platsutrymmet) annars står obegagnad. För öfrigt förekomma i privatbansystemens länder (särskildt England och Förenta staterna) differentieringar i mängd, framkallade af nödvändigheten att konkurrera med andra linjer eller transportmöjligheter. Ett alldeles särskildt slag af differentialtariff kommer till användning, då olika beräkningsgrund vid eljest alldeles lika förhållan-

en tillämpas för olika kunder, så att en viss, vangen offentliggjord taxa tillämpas för flertalet, men ågra särskildt gynnade i hemlighet få billiga villkor enom olika, ofta högst svårtydda anordningar . k. *refaktier*). Detta system, som kanske är den änligaste innebörden af ordet differentialtariff, är rbjudet i de flesta länders lagstiftning, särskildt i ngland och Förenta staterna (genom den s. k. *quality clause*); men det är icke desto mindre t af hufvudmedlen för de amerikanska trusterna om äfven äro egare af de förnämsta järnvägslinrna) att krossa sina konkurrenter.

Anledningen till att differentialsystemet (i vidräckt bemärkelse) spelar en hufvudroll i järnvägsrifferna är det förhållande, som råder beträffande rnvägarna i ännu högre grad än beträffande den oderna storindustrien i allmänhet, nämligen att ansport-(resp. produktions-)kostnaderna ej låta beämma sig för hvarje enskild prestation, utan sjunka antligt med verksamhetens tillväxt. Främst beror tta i sin tur på att företagen kräfva ett så stort st kapital. En stor del af utgifterna för en järng (nämligen kostnaderna för linjens anläggning h underhåll m. m.) är alldeles oberoende af, om gon drift alls eger rum, en annan del (stationsstnader m. m.) påverkas endast i ringa mån af ökning i driften, och äfven af de återstående utfterna är det endast en mindre del, som stiger d samma hastighet som driftens ökning. Endast undantagsfall medför alltså ökad transport proporonell ökning af kostnaderna. Järnvägarna kunna rför finna det med sin fördel förenligt att — för t locka till sig en transportökning — åtaga sig den a transporten för ett pris, som skulle vara ruinende, om det tillämpades på hela transportkvantiten. E. Hkr.

Differentiältermomēter (jfr Termometer), s., ett instrument, afsedt att visa och mäta, företrädesvis små, temperaturskillnader. Leslies differentialtermometer (se fig.) består af två lika stora glaskulor, fyllda med luft och förenade genom ett U-formigt rör, hvari är innesluten en vätska, som, då temperaturen är densamma i båda kulorna, ställer sig lika högt i bägge de vertikala rören, men som, så snart den minsta temperaturdifferens uppkommer mellan kulorna, stiger i det ena och sjunker i det andra röret. Förflyttningen observeras på den skala, som finnes uppdelad längs de vertikala rören. Denna skala är vanligen godtycklig, men värdet af skaldelarna, d. v. s. den temperaturdifferens, som motsvarar en skaldel, kan utrönas genom en särskild undersökning. Instrumenförekommer äfven i en något modifierad form, mligen med de vertikala rördelarna korta och den risontala längre samt med en i denna införd helt n vätskekolonn såsom index, afskiljande de i båda lorna befintliga luftkvantiteterna från hvarandra. fferentialtermometern har nästan fullkomligt utngts af bolometern och termostapeln (se d. o.). L. A. F.

Differentiältull, *nationalek.*, kallas det förhållande, att en och samma vara är i samma land belagd med olika tullsatser. Den förekommer dels i den formen, att varor från *olika länder* äro belagda med olika tullsatser, dels så, att tullen på en vara är olika alltefter om den införes sjöledes eller landvägen, och vid införsel sjöledes alltefter nationaliteten af det fartyg, hvari införseln sker (fr. *surtaxe de pavillon*), dels i form af tilläggsafgift å vara, som införes från annat land än varans ursprungsland (fr. *surtaxe d'entrepôt*). — Differentialtullar af det förstnämnda slaget voro förr mycket vanliga, men hafva numera blifvit sällsyntare till följd af den i de moderna handelsfördragen förekommande bestämmelsen, att de fördragslutande staterna förbinda sig att behandla hvarandra såsom den mest gynnade nation, en bestämmelse, som gör, att hvarje nedsättning i tull, som endera af de fördragsslutande staterna medgifver någon annan stat, utan vidare kommer äfven den andra fördragsslutande staten till godo. På senaste tiden har dock en ökad benägenhet för differentialtullar framträdt. Jfr Handelsfördrag, Sockerkonventionen och Tull. D. D.

Differe'ntia speci'fica (lat., ”den särskilda åtskillnaden”), *log.*, det kännetecken, som i en definition (se d. o.) lägges till släktbegreppet för att bilda det alltbegrepp, som skall definieras. T. ex. i definitionen: triangeln är en tresidig figur — är tresidig differentia specifica. S—e.

Differentiatiōn. 1. *Log.* o. *filos.* Se Differensering. — 2. *Geol.*, särskiljande af beståndsdelar. Om i en magma (granit-, diabas- eller annan) somliga beståndsdelar, t. ex. de mera basiska, hafva i högre eller lägre grad samlats (hopats) inom vissa delar eller partier af magman, så att denna och den däraf bildade bergarten icke äro alltigenom homogena, säges en differentiation hafva egt rum. E. E.

Differe'ntiedeputationen. Se Deputation, sp. 170.

Differentiēring, *biol.*, delning af det fysiologiska arbetet, som framkallas af organismens anpassning. Medan på organismernas lägsta utvecklingsskede, på encellstadiet, alla organismens (cellens) delar mer eller mindre deltaga i utförandet af de funktioner, som äro nödvändiga för individens eller artens lif, inträder hos högre varelser en arbetsdelning, hvilken medför, att skilda delar eller organ komma att öfvertaga skilda funktioner. L—e.

Differērа (fr. *différer*, lat. *diffe'rre*), vara olika, skilja sig, afvika. Jfr Differens.

Diffe'rtur, lat. (eg. uppehålles, får vänta), underkännes.

Diffessiōnsed (lat. *diffe'ssio*, förnekande, af *diffitēri*, förneka), *jur.*, en ed, hvarmed, enligt den romersk-tyska processen, den, som nekar äktheten utaf en af motparten företedd handling, skall bekräfta sitt nekande. Aflägges denna ed, anses handlingen såsom falsk; vägrar den, som skall aflägga eden, att gå densamma, anses handlingens äkthet bevisad. För den svenska processen är diffessionseden främmande. L. A.

Difficil (fr. *difficile*, lat. *diffi'cilis*), svår, oåtkomlig, svår att behandla, kinkig, omedgörlig, ogin.

Diffi'cile est sa'tiram non scribere, lat., ”det är svårt att låta bli att skrifva en satir (däröfver)”, ett ofta anfördt yttrande i Juvenalis' satirer, 1: 30.

Difflūgia, *zool.*, ett urdjurssläkte, tillhörande klassen rotfotingar (*Rhizopoda*), och utmärkt därigenom, att det eger ett skal, bestående företrädesvis af sandkorn och diatomeskal. Pseudopodierna äro loberade. Ett större antal arter förekommer i sött vatten. L—e.

Diffo'rm (fr. *difforme*, af lat. upphäfvande prefixet *dis* och *fo'rma*, form, skapnad, skönhet), vanskaplig, oformlig, otäck, ful. — Difformitēt, vanskaplighet, missbildning, fulhet.

Diffraktiōn (lat. *diffra'ctio*, af *diffri'ngere*, sönderbryta), *fys.*, ljusets böjning. Om parallellt ljus får falla på en öppning i en ogenomskinlig vägg, komma strålarna att breda ut sig, så att den bild af öppningen, som uppfångas på en skärm, är större än den skulle vara, om strålarna fortplantade sig fullt rätlinigt. På samma sätt är skuggan af en ogenomskinlig kropp, uppställd i ett ljusknippe, som infaller i ett mörkt rum, mindre än den skulle vara, om ljuset ostördt fortplantades i rätlinig riktning. Det förefaller således, som om ljusstrålarna skulle undergå en böjning vid kanterna af öppningen eller af den skuggifvande kroppen. Förklaringen af detta fenomen hämtas ur vågteorien. Låt *ab* (se fig. 1) vara en mångfaldigt förstorad öppning, genom hvilken parallella ljusstrålar infalla i ett mörkt rum. Då, såsom här är fallet, öppningen utgöres af en mycket smal springa, ligga de särskilda punkterna i densamma ungefär lika långt från ljuskällan och måste följaktligen befinna sig i nästan samma svängningstillstånd eller tillsammans bilda delar af samma ljusvåg. Men enligt den s. k. Huyghens' princip (se d. o.) kan hvarje partikel inom en ljusvåg betraktas såsom medelpunkt för ett nytt vågsystem, utsändande strålar i alla riktningar, och strålar utgå således från hvarje punkt i öppningen *ab*. Punkten *c*, som ligger på den mot *ab* vinkelräta midtlinjen *dc*, är symmetriskt belägen, så att en stråle genom *c* på ena sidan om *cd* motsvaras på andra sidan af en dylik, som tillryggalagt lika lång väg från utgångspunkten och således måste befinna sig i samma fas eller svängningstillstånd samt följaktligen förstärka den förstnämnda strålen. I punkten *c* måste alltså strålarna parvis understödja hvarandra, så att ett starkt ljus uppkommer, vare sig att det uppfångas på en skärm, *YZ*, eller i fokus af en tub. På sidan om *c* blir förhållandet helt annat. Om t. ex. i punkten *n* skillnaden mellan de yttersta strålarna, *an—bn=aq*, är en hel ljusvågs längd, så skilja sig strålarna *an* och *dn* med en half våglängd och utsläcka därför hvarandra. Hvarje

Fig. 1.

från en punkt på *ad* och i riktning mot *n* utgående stråle upphäfves på samma sätt af en från motsvarande punkt på *db* utgående. Till följd däraf blir punkten *n* mörk. Utanför *n* börjar ljuset åter att framträda och tilltager ända till en punkt *m*, så belägen, att skillnaden mellan de yttersta strålarna, *am—bm*, är tre halfva ljusvågslängder. I punkten n^1, där skillnaden, $an^1—bn^1$, är två hela ljusvågslängder, inträder åter mörker, af samma skäl som vid *n*, o. s. v. Ljusminima uppstå således i alla punkter, där vägskillnaden mellan de yttersta strålarna är en hel ljusvågslängd eller en mångfald däraf; maxima däremot uppstå emellan minima på de ställen, där den nämnda skillnaden är en udda multipel af en half våglängd. Att dessa maxima måste förete en åt sidorna aftagande intensitet torde kunna inses af hvad som nyss nämnts. I t. ex. punkten *m*, där skillnaden mellan de yttersta strålarna antogs vara tre halfva våglängder, upphäfva, inom två tredjedelar af strålknippet, strålarna hvarandra parvis, så att endast den återstående tredjedelen kan verka; i nästa ljusmaximum, med fasskillnaden fem halfva våglängder, blir den verksamma delen endast en femtedel, o. s. v. (se fig. 2). Har öppningen en annan form, uppstå andra figurer. Är den rektangulär, blir naturligtvis bilden en kombination af två sådana som den afbildade, lagda vinkelrätt öfver hvarandra. En rund öppning ger i midt en ljus fläck, omgifven af omväxlande mörka och ljusa koncentriska ringar.

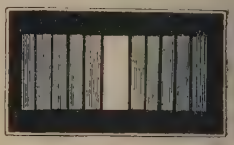
Fig. 2.

Det ofvan anförda gäller endast under den förutsättningen, att det infallande ljuset är *homogent*, d. v. s. enfärgadt. I annat fall, t. ex. då solljus får genomgå öppningen, kunna strålar med olika våglängd och följaktligen af olika färg icke få sina ljusmaxima i samma punkter. Utom det mellersta maximum blir intet hvitt synligt, liksom icke heller fullständigt mörker kommer att råda i någon punkt. Öfverallt framträda färger (böjningsfärger), och i hvarje punkt är någon viss färg förhärskande.

Får ljuset falla in genom flera parallella öppningar i samma skärm, frambringar hvarje öppning för sig böjningsfenomen, på samma sätt som ofvan är beskrifvet under antagande af en enda öppning. Böjningsfigurerna komma att delvis falla öfver hvarandra, och det uppstår samverkan (interferens) af strålar, icke endast från samma, utan ock från olika öppningar. Om öppningarnas antal är mycket stort, såsom då framför tuben eller ögat hålles ett fint galler, kommer fältet att visa sig mörkt, men genomskuret af smala, med öppningarna parallella ljusa linjer, som falla olika långt ifrån hvarandra, allt efter det infallande ljusets färg. Användes hvitt (icke homogent) ljus, erhålles i midten en skarp hvit linje, på båda sidorna omgifven af mörka fält. Utanför dessa uppkomma på hvardera sidan flera spektra, med den violetta färgen innerst och den röda ytterst. Saknas i det infallande ljuset strålar af någon viss våglängd, måste på motsvarande ställe i böjningsspektrum uppstå en mörk linje. Uti böjningsspektrum finnes alltså ej allenast samma följd af färger som uti det genom brytning i en

cisma alstrade spektrum, utan ock samma följd af örka linjer, de s. k. Fraunhoferska linerna. — Kännedomen om ljusets böjningsfenomen af synnerlig vikt, dels för den lysande bekräfelse det lämnat på vibrationsteoriens sanning, dels k emedan en säker metod därigenom vunnits för stämmande af ljusets våglängder. Med tillhjälp fig. 1 inses lätt, huru en sådan bestämning är öjlig. Ofvan antogs, att i punkten *n* skillnaden ellan *an* och *bn* är två halfva våglängder; men nna skillnad, eller linjen *aq*, erhålles ur den lilla angeln *aqb*, där sidan *ab* kan uppmätas, likaså nkeln *abq*, som är lika med *cdn*. Man behöfver sledes endast, jämte det att man bestämmer ringans bredd, uppmäta vinkeln mellan den inlande eller utan böjning fortplantade strålen samt ålen till ett minimum, hvilket som helst. Denna nkelmätning sker lättast och säkrast med tillhjälp teodolit. De mest exakta mätningarna af ljusets glängder hafva likväl icke skett därigenom, att n observerat läget af de genom en enda öppning trade maxima och minima af ljus, utan genom tsvarande iakttagelse på de mörka linjerna i böjgsspektrum, alstradt vid det sammansatta (ofärde) ljusets gång genom en mängd parallella, yterst smala öppningar, tillsammans bildande ett kalladt gitter (böjningsgitter, böjngsgaller), hvarför spektrum ock brukar benas gitterspektrum (böjningsspektrum). Detta spektrum kallas också, till skillnad n de medelst brytande prismor framkallade "brytgsspektra", normalspektrum, emedan läaf de olika färgerna däri bestämmes endast af as ljus' våglängd och ej af det ämne, hvaraf ret är förfärdigadt, medan läget af färgerna i ett tningsspektrum beror äfven på materialet i den tande prisman. Gittret består vanligen af linjer, odragna på en glas- eller metallplatta — i det se- e fallet studeras det reflekterade ljuset. — Tillen att få se böjningsfenomen af en eller annan form juda sig lätt, t. ex. om man genom fanet på en der ser emot ett ljus, om man med nästan slutna nlock, således genom ögonhåren eller genom en din, väfd med parallella trådar med lika afstånd, mot en aflägsen, starkt lysande punkt, om man mot solen genom spindelväf eller genom en glasva, beströdd med s. k. nikt (*semen lycopodii*). färger, som uppkomma genom diffraktion, kallas ffraktions- eller böjningsfärger. — sets böjningsfenomen studerades redan under re hälften af 17:e årh. af Grimaldi. Newton repade en del af dennes försök, men lyckades uppställa någon förklaring. I början af 1800-t angaf Thomas Young interferensen mellan stråa såsom rätta förklaringsgrunden för böjningsmenen, och Fresnel utförde teorien. Stor först om ifrågavarande kapitel af optiken förvärre F. M. Schwerd i Speier, genom fullständiga ingar af alla de figurer, som uppstå vid ljusets g genom små öppningar af olika form. Hans ikningar öfverensstämma synnerligen noga med rvationerna. L. A. F. (S. A—s.)

Diffraktionsfärger l. Böjningsfärger, *fys.* Se Diffraktion.

Diffraktionsgaller, *fys.* Se Diffraktion.

Diffraktionsgitter, *fys.* Se Astronomiska trument, sp. 299, och Diffraktion.

Diffraktionsspe'ktrum, *fys.* Se Diffraktion.

Diffundēra (af lat. *diffu'ndere*, af *dis*, åtskils, och *fu'ndere*, gjuta), utgjuta, utbreda åt skilda håll. Jfr Diffusion.

Diffūs (lat. *diffūsus*, af *diffu'ndere*, låta rinna åt skilda håll, utbreda), utbredd, spridd, splittrad, delad åt många håll; vidtsväfvande, omständlig, svamlig; *med.*, icke skarpt begränsad (motsats: cirkumskript; jfr Bukhinneinflammation).

Diffusiōn (lat. *diffūsio*, af *diffu'ndere*, utbreda).

1. *Kem.*, gasers eller vätskors frivilliga blandning med hvarandra samt lösta ämnens utbredning i lösningsmedlet. Att gaser af olika täthet kunna, emot tyngdlagen, blandas med hvarandra iakttogs redan tidigt af Dalton. Diffusionen är beroende af gasmolekylernas egen rörelse. Gaserna utgöras nämligen af molekyler, hvilka snabbt röra sig i alla riktningar. Om därför en lättare gas, t. ex. vätgas, befinner sig ofvanför en tyngre, t. ex. kolsyra, flytta sig vätgasmolekylerna, genom sin inneboende rörlighet, in bland kolsyremolekylerna, och omvändt. Fastän gasmolekylernas rörelser äro utomordentligt snabba, sker blandningen ej hastigt; ty om t. ex. en molekyl väte förirrar sig bland kolsyremolekylerna, måste den ögonblickligen träffa någon kolsyremolekyl, som stöter emot vätgasmolekylen och ändrar dess riktning. Enligt den kinetiska gasteorien är gasernas diffusionshastighet liksom deras inre friktion och värmeledningsförmåga beroende af gasmolekylernas medelväglängd, denna åter är omvändt proportionell mot gasens täthet. Angående gasernas utströmningshastighet har Graham uppställt lagen, att gaser af olika täthet diffundera i en och samma gas under samma temperatur och tryck, med en hastighet, som är omvändt proportionell mot kvadratrötterna ur deras täthet. Om t. ex. vätets täthet antages vara 1, är syrets täthet 16, hvarför vätgasen diffunderar 4 gånger hastigare än syrgasen. Gasers diffusion eger rum äfven genom porösa väggar med ytterligt fina porer, t. ex. bränd lera, gips, hårdt sammanpressad grafit o. s. v., och lyder äfven då den Grahamska lagen. Vätskors frivilliga blandning eller diffusion är, liksom gasernas, beroende af molekylarrörelsen och kan ega rum genom skiljeväggar, så vida vätskorna kunna upptagas af och spridas i dessa. Bäst studerad är den s. k. *hydrodiffusionen*, d. v. s. lösta ämnens utbredning i ett lösningsmedel. Skiktar man öfver en lösning försiktigt motsvarande rena lösningsmedel, så utbreder sig det lösta ämnet i hela vätskan, tills koncentrationen på alla ställen är lika. Detta fenomen kan förklaras och kvantitativt beräknas på grund af van't Hoffs lära om lösta ämnens osmotiska tryck (se d. o.). Vid hydrodiffusionen såväl som vid gasernas diffusion är ämnenas sträfvan att utjämna tryckolikheter den drifvande kraften. Under det att gaserna på grund af sin ringa inre friktion diffundera mycket hastigt, försiggår diffusionen i lösningar mycket långsamt till följd af det stora friktionsmotstånd, som de lösta molekylerna måste öfvervinna vid förflyttningar i lösningsmedlet. Man har t. ex. beräknat, att det behöfs en kraft af ungefär 1,000 mill. kg. för att förflytta 1 grammolekyl (342 gr.) rörsocker, löst i vatten, med en hastighet af 1 cm. i sekunden. Friktionen mot lösningsmedlet är hos olika ämnen proportionell

mot kvadratroten ur deras molekylarvikt. Denna friktion minskas med stigande temperatur. Man kan skilja lösningar och rena vätskor genom väggar af olika genomtränglighet. Vissa väggar genomsläppa såväl lösningsmedlets molekyler som också lösta molekyler af kristalliserande ämnen (Grahams ”kristalloider”). Sådana väggar äro t. ex. pergamentpapper och oxblåsa, hvilka låta socker- och saltmolekyler passera. Dessa hinnor äro däremot ogenomträngliga för kolloidala ämnen, såsom ägghvita, gummi, antingen till följd af att dessa ämnens stora molekyler ej kunna tränga igenom väggens fina porer eller också därför att kolloiderna ej bilda egentliga lösningar, utan endast fina suspensioner. Oxblåsor och dylika ”permeabla” väggar användas till apparater, benämnda dialysatorer, för att åtskilja kristalloider och kolloider, t. ex. för att befria en ägghvitelösning från salter. Man spänner den dialyserande hinnan som botten under en glascylinder och fyller denna med ägghvitelösningen, hvarefter cylindern ställes i ett större kärl med rent, helst rinnande vatten, som upptager det utdiffunderande saltet. Dylika väggar spela en tekniskt viktig roll och användas t. ex. i den elektrokemiska industrien, emedan de tillåta den elektriska strömmen att passera. Ett annat slag af väggar kallas ”semipermeabla”, emedan de genomsläppa endast lösningsmedlets molekyler, men ej det lösta ämnets. Bland sådana väggar må nämnas många lefvande djur- och växthinnor, särskildt den lefvande protoplasmans hudskikt, och bland artificiella membraner ferrocyankoppar, hvaraf Traubes cell består. Emellertid äro alla dessa väggar semipermeabla endast gentemot bestämda ämnen, under det att andra kunna tränga igenom dem. De semipermeabla väggarna hafva spelat en stor roll för den osmotiska teorien (se Osmos). P. T. C. (H. E.)

2. *Fys.* När ett strålknippe, vare sig värme-, ljus- eller elektriska strålar, faller mot gränsytan mellan två kroppar, återkastas strålarna dels reguljärt (genom spegling), dels också irreguljärt åt alla håll genom s. k. diffusion. K. Ångström, som noggrannast undersökt denna företeelse för ljus, har funnit, att strålarna genom diffusion starkast återkastas i en riktning vinkelrät mot gränsytan och i andra riktningar dess mindre, ju mindre vinkeln är mellan ytan och riktningen i fråga, så att, när denna vinkel blir noll, är också den diffust reflekterade strålningen noll. S. A—s.

Diffusionsbatteri. Se Diffusionsmetod.

Diffusionsmetod (se Diffusion), ett af Robert i Seecelowitz uppfunnet förfarande vid betsockertillverkning, består däri, att sockret under uppvärmning utlakas i vatten ur de på ett eller annat sätt sönderskurna betorna. Flera variationer af metoden finnas. — De kärl, hvari saften utlakas ur betorna, kallas diffusörer. Alla de i förbindelse med hvarandra stående diffusörerna, som sockersäften genomlöper, benämnas med ett gemensamt namn diffusionsbatteri. Diffusionsrester, d. v. s. de utlakade betorna, vanligen i form af skurna strimlor, s. k. betsnitsel, användas till kreatursföder. H. J. Dft.

Diffusionsrester. Se Diffusionsmetod.

Diffusor (af lat. *diffu'ndere*, utbreda sig), *mek.*, en sig småningom vidgande ledning, med hvars tillhjälp hastigheten hos en framströmmande vatten-, luft- eller gasmassa kan nedbringas kontinuerligt och det inom densamma rådande trycket i motsvarande grad småningom ökas. Diffusorn användes under en eller annan form i turbiner, centrifugalpumpar och ventilatorer etc. O. E. W.

Diffusör. Se Diffusionsmetod.

Difilos (grek. *Δίφιλος*, lat. *Diphilus*), grekisk lustspelsförfattare från Sinope, samtida med Menander och Filemon (omkr. 300 f. Kr.), skaparna af den nyare attiska komedien, tillbragte sitt lif i Aten och dog i Smyrna. Han lär hafva skrifvit bortåt 100 stycken, af hvilka inemot 60 äro oss bekanta genom bibehållna titlar och fragment. Plautus’ ”Casina” och ”Rudens” hafva sina förebilder i stycken af D.

Difteri (fr. *diphthérie* l. *diphthérite*, af grek. *diphthe'ra*, hud), *med.*, betecknar som allmän patologisk term en till någon af kroppens slemhinnor eller till öppna sårytor lokaliserad inflammationsprocess, hvilken åstadkommer nekros, d. v. s. ett afdöende med efterföljande afstötning af en mer eller mindre ytlig del af väfnaden (se Inflammation). Difteri i denna allmänna bemärkelse är alltså ett till arten af inflammation, men icke i afseende på etiologien, d. v. s. hvad det framkallande smittämnet angår, enhetligt begrepp.

Vanligen nyttjas ordet dock i en mera inskränkt mening, nämligen för att beteckna en i etiologiskt afseende specifik, akut infektionssjukdom, framkallad af den af Löffler 1884 närmare studerade och efter honom vanligen benämnda bacillen. Mycket ofta anträffas emellertid förutom och samtidigt med denna bacill äfven någon eller några af de vanliga varkockerna hos den af difteri angripne patienten. Difteribacillen (se Bakteriologi, sp. 723), som efter intorkning lätt förlorar sin farlighet, trifves väl i vissa födoämnen, såsom mjölk, konditorivaror o. d., och kan härigenom lätt inkomma i människokroppen. Förutom genom födan bibringas smittan genom beröring med difterisjuk person, och detta är det vanligaste sättet för dess öfverförande. Huruvida äfven vissa husdjur kunna bibringa människor difterismitta, är ännu en öppen fråga. Efter genomgången sjukdom kan en person ganska länge, ända till ett par månader, fortfarande ega smittkraftiga baciller i svalg, näsa och näsans bihålor och härigenom utan att själf vara sjuk öfverföra sjukdomen å annan individ. — Mottagligheten för difteri är störst hos barn mellan 2:a och 10:e lefnadsåret. Tiden mellan smittans mottagande i kroppen och sjukdomens utbrott, den s. k. inkubationstiden, anslås i allmänhet till mindre än en vecka (2—7 dagar). En genomgången difteri skyddar icke en person för ett nytt insjuknande. Smittämnet lokaliserar sig vanligen till halsen och de öfre luftvägarna. Såsom en produkt af den härvid uppkommande lokala inflammationsprocessen uppträda vanligen först på de rodnade, svullna svalgtonsillerna små, knappnålshufvudstora, gråröda knottror, hvilka snart sammanflyta till större, mer eller mindre hvitgrå, hinnlika beläggningar. Dessa beläggningsmembraner kunna sedan utan att respektera de anatomiska gränserna för halsens olika partier utbreda sig i en eller flera härdar öfver slemhinnan på gombågar, tungspenen och bakre svalgväggen samt vidare uppåt i näskaviteten och nedåt i luftvägarna, luftstrupen

o. s. v. Beläggningarna låta till en början aflägsna sig, ehuru de hastigt återbildas, men gripa snart öfver på djupet af slemhinnan och låta då endast med svårighet lösa sig från underlaget till skillnad från de gråaktiga slembeläggningar, som i halsen ofta förekomma. Särskildt den undre ytan af den difteritiska membranen är sätet för de Löfflerska bacillerna, och från dessa slemhinnesår förgiftas organismen af bacillernas i hög grad giftiga toxiner. Sjukdomen medför en del lokala och allmänna symtom. Till de lokala symtomen höra svårighet vid sväljningen, dålig lukt ur munnen, ofta ökad salivering, svullna körtlar utanpå halsen o. s. v. De allmänna symtomen yttra sig genom ett höggradigt illamående och feber. Ofta förekomma äfven kräkningar. — Difterien är med rätta fruktad på grund af sjukdomens ofta svårartade komplikationer. Dessa äro en följd antingen däraf, att den difteriska inflammationen sprider sig till luftstrupens och luftrörens slemhinnor, framkallande s. k. krupp (se d. o.) och kruppös inflammation i lungan, eller ock af difteritoxinernas farliga verkningar på kroppens lifsviktiga organ, hjärtat och njurarna. Den lokala processen kan utbreda sig äfven uppåt till näsan och, i sällsyntare fall, till mellanöronen, tårgångarna och ögonens slemhinnor, hvarigenom å dessa ställen svåra förstöringar kunna uppkomma. Inom hjärtat kan difterigiftet framkalla inflammation i hjärtmuskeln och degeneration i hjärtats nerver. Komplikationerna från hjärtat äro bland de vanligaste och farligaste vid difterien och utgöra icke sällan orsaken till döden. Flera omständigheter synas tala för, att dessa förändringar inom hjärtat föregås af förlamningar inom det vasomotoriska nervsystemet. Njurinflammationerna ega vid difterien vanligen en mera underordnad betydelse.

Går sjukdomen till hälsa, pläga de difteritiska membranerna tämligen snart afstötas från de angripna slemhinnorna. Detta sker i okomplicerade fall vanligen redan inom en vecka hos äldre patienter, hos barn däremot först efter något längre tid. Därefter inträder då i lyckligt förlöpande fall konvalescensen. Denna kan emellertid ofta störas. Förutom de redan nämnda komplikationerna, hjärtrubbningar och luftvägssjukdomar, uppträda nämligen vid difterien och oberoende af sjukdomsfallets mer eller mindre svåra beskaffenhet i ett icke obetydligt antal fall (3—4 proc.) förlamningar, som småningom visa sig 2—3 veckor efter den lokala processens upphörande. Oftast uppträder en dylik i den mjuka gommen och ger sig tillkänna genom det nasala talet och därigenom, att flytande föda vid sväljningen lätt pressas ut genom näsöppningarna. Om förlamningarna fortskrida, uppkomma vanligen ögonbningar i ögonen samt mer eller mindre utbredd förlust af rörelseförmågan i ben och armar. Dessa difteriförlamningar gå i allmänhet efter någon tid tillbaka, och full hälsa inträder åter.

Prognosen vid difteri är ofta oviss. Särskildt är svårigheten stor hos de späda barnen (ända till 75 proc. af fallen), men minskas, allteftersom åldern växer. Ofta ser man, att just kraftigt utvecklade barn lätt falla offer för sjukdomen. Difteri dödar ofta genom allmänförgiftningen i ett tidigt stadium af sjukdom, en dödsorsak, som är vanligast hos yngre individer, dels genom strup- och lungkomplikationer, hvilket är vanligast i den tidiga åldern, dels slutligen genom hjärtförlamningen. Prognosen såväl i afseende på dödligheten som hvad beträffar förebyggandet af farliga komplikationer, speciellt krupp, har dock väsentligt förbättrats, sedan man börjat använda v. Behrings specifika serum, ett i verklig mening naturenligt läkemedel, genom hvilket de i organismen cirkulerande, fördärfliga, af difteribacillerna alstrade gifterna neutraliseras och oskadliggöras. Detta motgift verkar emellertid endast mot de specifika difterigifterna. Häri ligga ock medlets begränsning och orsaken till, att det icke i alla fall af sjukdomen är lika verksamt, då ju andra bakteriegifter, t. ex. de, som alstras af de vid difterien ofta förekommande varkockerna, af difteriserum icke påverkas (se vidare Serumterapi). Difterien behandlas för öfrigt lokalt genom gurgling, pensling eller spolning af lokalaffektionen med lämpliga antiseptiska lösningar. Komplikationerna fordra naturligtvis sin speciella behandling. Faran för kväfning vid kruppen kan nödvändiggöra en intubation, d. v. s. inläggandet af ett rör genom stämbandsspringan, eller i svårare fall öppnandet af struphufvudet utifrån, s. k. trakeotomi. Farliga symtom från hjärtat kunna uppträda i sjukdomens senare stadier, sedan faran för lokalaffektionens spridning är öfver, och fordra noggrann öfvervakning. (Om åtgärder till förekommande af smitta se Desinfektion.)

Difteri var känd måhända redan omkr. 500 år f. Kr., men en af de första goda beskrifningarna af sjukdomen lämnades i 1:a årh. e. Kr. af Aretaios (se denne). Sedermera omtalas sjukdomen af flera läkare, såsom Galenus (2:a årh. e. Kr.), Aitius (6:e årh. e. Kr.), men i den senare medeltidens medicinska litteratur träffas däremot om difterien endast få upplysningar. Efter att under 1500-talet ha varit gängse utefter Rhens flodbädd härjade sjukdomen under sista delen af 1500- och förra hälften af 1600-talet i det sydligaste Europa, hufvudsakligen i Spanien, Portugal och Italien. Under 1700-talet hemsöktes småningom större delen af Europa af difteriepidemier. Till Sverige synas dylika ha hunnit för första gången 1755, då fall omtalas från Stockholm och Närke. Sjukdomen höll sig sedan kvar i den mellersta delen af vårt land samt i Kalmartrakten till slutet af 1760-talet, hvarefter under detta århundrades senaste årtionden endast stänkfall synas hafva förekommit. Under 1800-talet var difterien i omfattande och långvariga epidemier spridd till större delen af Europa, äfven till Danmark (1846), Norge (isolerade fall 1824, allmännare efter 1845) och Island (1856). Under epidemier i Frankrike 1818—25 gjorde Bretonneau de iakttagelser, som han sedan nedlade i sitt klassiska verk "Des inflammations spéciales du tissu muqueux" (1826), hvari han gaf sjukdomen dess namn och genom hvilket dess egendomliga inflammatoriska karaktär för första gången klargjordes. I Sverige blef sjukdomen på 1860-talet bofast och lämnar numera knappt någonsin våra största städer fullt fria. I. H.

Difteriserum, *med.*, ett blodserumpreparat mot difteri. Se Bakteriologi, sp. 734—735, och Serumterapi.

Difteritoxin, *med.*, det af difteribacillen alstrade giftet; den vid odling af difteribacillen efter de lefvande bacillernas frånfiltrering återstående buljong-

lösningen. För beredningen af preparatet vidtager man särskilda mått och steg, dels genom att utvälja till odlingen möjligast starkt giftproducerande baciller, dels genom att använda lämpligt sammansatt buljong. Det är ej ännu med oomtvistlig säkerhet ådagalagdt, huruvida difteritoxinet är att anse såsom ett enda slag af gift, eller om det möjligen är att betrakta som en blandning af flera slag af giftiga substanser med olika verkningar. Sålunda särskiljer Ehrlich två hufvudgrupper af giftämnen i difterigiftet, difteri-*toxiner* och difteri-*toxoner*. De förra skola närmast motsvara den del af giftet, som framkallar de akuta förgiftningssymtomen, de senare den del, som verkar vissa symtom i sjukdomens senare skeden, såsom förlamningarna af muskler o. s. v. Difterigiftet användes för framställningen af difteriserum. C. S—g.

Difto'ng (grek. *di'fthongos*, dubbelljudande), v o k a l i s k t t v e l j u d, *språkv.*, en förbindelse af två vokaler hörande till samma stafvelse (t. ex. lat. *aurum*, ty. *stein*). De diftonger, som funnos i det urnordiska språket, hade redan vid tidpunkten för de äldsta, mera betydande fornsvenska skrifternas uppteckning öfvergått till enkla vokaler, och då ingen nybildning af diftonger skett i vårt rikisspråk, så eger detta inga andra diftonger än sådana, som upptagits genom lån ur främmande språk, t. ex. *Europa*, *augusti*. Diftonger, hvilkas andra led utgöres af vokalen *i*, äro vanliga i många språk, men vid öfverflyttning till svenska ersättes detta *i* gärna med *j*. Sålunda uttalas de finska namnen *Aino*, *Väinämöinen* oftast som *Ajno*, *Väjnämöjnen*. — I motsats till rikisspråket äro flera svenska dialekter rika på diftonger, i det de dels bevarat ett diftongiskt uttal af urnordiska tveljud, dels utvecklat diftonger, som icke funnos i fornspråket. Synnerligen diftongrik är gottländskan, och detta gäller icke blott det nygottländska folkmålet, utan äfven forngottländskan, som bl. a. just genom sina diftonger (t. ex. *aiga*, ega, *auga*, öga, *oyra*, öra) skiljer sig från språket i samtida, i trängre mening svenska urkunder. Angående s. k. oäkta diftonger se S t a f v e l s e. H. P.

Difyce'rk (af grek. *difyēs*, dubbel, och *ke'rkos*, stjärt), *zool.* Se F i s k a r.

Diga'llussyra (D i g a l l u s s y r e a n h y d r i d), *farm. kem.*, en den kemiska konstitutionen antydande benämning på g a l l ä p p l e g a r f s y r a (se d. o.) l. t a n n i n. C. G. S.

Digamī (grek. *digami'a*, af *di*, två gånger, och *ga'mos*, äktenskap), äktenskap för andra gången, andra giftet. — Adj. D i g ā m i s k.

Di'gamma (af grek. *di*, dubbelt, och *gamma*, se nedan), *språkv.*, är namnet på den sjätte bokstafven i det ursprungliga grekiska alfabetet. Det därmed betecknade ljudet var en läppspirant (v-ljud), och den kallades därför äfven *vav*. Namnet *digamma* (dubbelgamma) har den fått med anledning af sin form (**F**), hvilken närmast liknar den grekiska uncialskriftens (det s. k. stora alfabetets) tredje bokstaf *gamma* (*Γ*, tecken för g-ljudet), men skiljer sig från denna genom ett andra horisontalt tvärstreck på halsen. Då v-ljudet, särskildt inom de dialekter af det grekiska språket, hvilka äro representerade inom litteraturen, tidigt försvann eller ersattes af andra ljud, uteslöts äfven dess tecken ur alfabetet, men bibehölls såsom siffertecken för sextalet och upptogs i det latinska alfabetet såsom tecken för *f*-ljudet. I vissa grekiska dialektinskrifter (företrädesvis doriska och beotiska) är digamma ännu bibehållet, och i de homeriska sångerna kan man tydligen spåra, att det därmed betecknade ljudet varit hörbart vid tiden för dessa sångers uppkomst, hvarför äfven försök blifvit gjorda (I. Bekkers Homerosupplaga 1858) att i den homeriska texten insätta denna bokstaf på dess gamla plats. Se O. V. Knös, "De digammo homerico quæstiones" (Upps. univ:s årsskr. 1872, 73 och 79) och O. E. Tudeer, "De dialectorum grecarum digammo testimonia inscriptionum" (Hälsingf. 1879). A. M. A.

Digardschi. Se S c h i g a t s e.

Digby [di'gbi], gammal engelsk adelsslägt, som vid nyare tidens början egde stora gods i Leicestershire och Lincolnshire.

1. S i r E v e r a r d D., katolsk konspiratör, f. 1578, blef vid unga år hofman hos drottning Elisabet, vanns 1599 för katolicismen af jesuiten Gerard och blef liksom denne invecklad i den s. k. "krutkonspirationen" (se d. o.) mot Jakob I. D:s roll i sammansvärjningen bestod i att på ett af sina gods samla ett stort jaktsällskap af missnöjda adelsmän (5 nov. 1605), hvilka vid underrättelsen om den tillämnade katastrofen skulle vinnas för en katolsk resning. Hela planen röjdes, de sammansvurne flydde, och D. själf blef eftersatt, gripen samt 30 jan. 1606 afrättad som förrädare.

2. J o h n D., 1:e earl af B r i s t o l, statsman, f. 1580, d. 1654, var kammarherre hos Jakob I fick af denne 1607 knight-värdighet och sändes 1611 som ambassadör till Madrid för att verka för tronföljaren prins Henriks giftermål med en spansk infanta. Han kom hem 1614, men återsändes omedelbart i samma värf, denna gång för prins Karls räkning, hvilken efter Henriks död blifvit tronföljare. D. afgaf före afresan en bestämd förklaring, att han ansåge ett protestantiskt gifte förmånligare för statens intressen, men egnade sig i Spanien med iver och till en början ej utan framgång åt sitt uppdrag, under hvars utförande han företog flera resor mellan London och Madrid. 1618 voro giftermålsförhandlingarna, med hvilka planer på engelsk-spansk medling i Tysklands religiösa strider nära förbundits, på väg att leda till åsyftadt resultat, men strandade på Jakobs vägran att medge religionsfrihet åt katolikerna i England. D. upphöjdes emellertid som belöning för sitt nit till peer (lord Bristol). Han var de kritiska åren 1620—21 Jakobs förnämste utrikespolitiske rådgifvare och arbetade ifrigt för att rädda Pfalz åt konungens måg, kurfursten Fredrik V, samt företog i detta syfte en fruktlös beskickning till kejsaren i Wien (juli—okt. 1621). Förhandlingarna afklipptes definitivt genom Jakobs konstitutionella konflikt med parlamentet s. å., och därmed var D:s tyska medlingspolitik dömd att misslyckas. Han användes emellertid än en gång som Jakobs redskap i den spanska giftermålshandeln, upphöjdes 1622 till earl af Bristol och sändes ånyo till Madrid, där dock snart förhandlingarna togos ur hans skickliga händer genom Karls och hertigens af Buckingham ankomst till spanska hofvet i mars 1623. Af dem gjordes dock sedermera D. till syndabock för hela den förolyckade planen och insattes t. o. m. för en tid i Tower. D., som redan vid 1629 års parlament sökt verka för en mot konunga-

makten hänsynsfullare form för parlamentets kraf än den genom *petition of right* valda, gjorde äfven under det långa parlamentets första tid försök att bringa å bane en uppgörelse i den konstitutionella striden; men kunde till följd af puritanernas misstro mot hans kyrkliga hållning intet uträtta, slöt sig vid inbördeskrigets utbrott till konungen, tvangs 1646 till landsflykt och dog i Paris. Sin politiska hållning under konflikten mellan kronan och parlamentet försvarade han i *An apology of John, earl of Bristol* (Caen 1647). Gardiner skattar hans statsmannabegåfning synnerligen högt och skildrar utförligt hans politik i "History of England 1603—1642" och "History of the great civil war". — D:s rikt, men oharmoniskt begåfvade son George, 2:e earl af Bristol, f. 1612, d. 1677, hade en ytterligt skiftande och motsägelserik bana, var bl. a. Karl I:s statssekreterare 1643—45, invecklades djupt i Fronde-stridernas intriger, var general först i fransk, sedan i spansk tjänst, öfvergick i Spanien till katolicismen och bekämpade efter restaurationen med stor häftighet Clarendon i öfverhuset.

3. Sir Kenelm D., son till D. 1, filosof och politiker, f. 1603, d. 1665, var liksom fadern katolik, företog 1628—29 en kaparexpedition till Medelhafvet och egnade sig efter hemkomsten åt kemiska experiment och filosofiska studier, väckte sedan genom politiska intriger långa parlamentets misstroende, fängslades 1642 och måste året därpå gå i landsflykt. Han blef 1644 drottning Henrietta Marias kansler och sändes flera gånger i diplomatiska uppdrag för den rojalistiska saken till Rom. 1654 återvände D. till England med tillstånd af Cromwell och förhandlade med denne om fri religionsutöfning för de engelske katolikerna. Från nya utländska resor återvände han efter restaurationen och medverkade till grundandet af Royal society, hvars ledande män han sedan tillhörde till sin död. Bland D:s talrika skrifter märkas de filosofiska arbetena *Nature of bodies* (1644) och *Nature of man's soul* (s. å.), en kritik af Brownes "Religio medici", en afhandling om ett af honom uppfunnet mystiskt läkemedel mot sår, "sympatiskt pulver", samt *Vegetation of plants* (1661). Sin kaparfärd har D. skildrat i *Private memoirs* (utg. 1827) och *Journal of voyage into the Mediterrancan* (utg. 1868). Hans *Poems* utgåfvos 1877 af F. Warner. D. var som forskare en lättrogen amatör med böjelse för astrologiska och alkemistiska funderingar. Jfr T. L., "Life of sir Kenelm D." (1896). V. S—g.

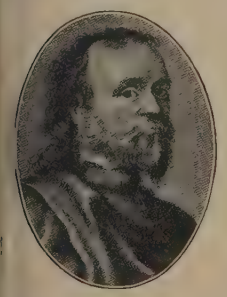

Digel (ty. *tiegel*, isl. *tigull*, fyrkantigt l. tegelformadt föremål), digelpress, digeltryck, -oktr. Se Tryckpress.

Digēnis Akri'tas (grek. *Διγενὴς Ἀκρίτας*) är i den bysantinska medeltidens folkepos hvad Roland och Cid äro i Västerlandets — folkhjälten, kring hvars gestalt den skapande folkfantasien koncentrerar sig. Folkdikter om hjälten hafva sannolikt uppstått redan i 11:e årh.; ännu i dag lefva visor om honom kvar på folkets mun. Till ett epos samlades kärnan af dessa dikter mot medeltidens slut. Innehållet är i korthet följande.

Basilios Digenis (Digenis = den "tvefödde", den från två raser stammande) är son till den syriske emiren Musur och Andronikos Dukas' dotter, hvilken Musur vid ett öfverfall röfvat, men sedan genom att öfvergå till kristendomen fått till laglig hustru. Med underbar snabbhet utvecklar sig kroppsligen och andligen den i detta äktenskap födde sonen. Tolf år gammal ger han på en jakt prof på sin kraft och tapperhet; mot röfvarna vid rikets gränser (Akritas = gränsvaktare, "markgrefve") drar han ut och anställer bland dem en väldig manspillan. På ett af sina tåg förälskar han sig i den sköna Eudoxia, äfven hon en Dukas-ättling; naturligtvis röfvar han henne och kämpar sedan väldigt mot sina förföljare för att få behålla rofvet. Försoning och ett jublande bröllop blifva resultatet. Hans unga maka följer honom nu på alla hans äfventyrståg; en gång sammanträffar han på ett af dessa jämväl med själfve kejsaren, som villigt af honom låter undervisa sig i sina härskarplikter för undersåtarnas väl (ett mycket omtyckt bysantinskt tema) samt visar honom stora hedersbetygelser. Som en bysantinsk Herakles går D. nu från seger till seger: han betvingar en drake och ett lejon, tre röfvarhöfdingar och till slut en af desse tillkallad amason, med hvilken dock segraren inlåter sig i ett kärleksäfventyr. Småningom blir den unge hjälten emellertid mätt på sitt äfventyrslif och bygger sig vid Eufrat ett praktfullt slott, dit han drager sig tillbaka med sin Eudoxia för att njuta af en lugn familjelycka. Blott 33 år gammal dukar han under för en svår sjukdom; hans sista och största tröst är, att han själf döende ser sin maka dö förut och därigenom sparas från att skyddslös öfverlefva honom.

Att Digenissagan har en historisk kärna är otvifvelaktigt; tiden för dess händelser är midten af 10:e årh., platsen är Kappadocien och trakterna vid Eufrat. Kring denna historiska kärna har folkfantasien i århundraden kretsat, fogat till densamma nya motiv från annat håll, koncentrerat sina olika hjältesånger kring D:s gestalt. Medeltidsgrekernas folkepos visar till uppkomst och utveckling alltför tydliga analogier med öfriga stora episka folkdikter, för att de icke genast skulle träda i dagen, i trots af att de ännu äro föga studerade. Digenisdiktningens utbredning och historia — spår af densamma hafva återfunnits t. o. m. i folkpoesien på de sarmatiska stäpperna — är en af den bysantinska filologiens allra största forskningsuppgifter. När den en gång är löst, skall bysantinarnas folkepos tvifvelsutan i litteraturhistorien få intaga sin rätta plats, till arten om också icke till graden i paritet med de homeriska dikterna, Nibelungenlied, Cid och Kalevala.

Den första kända versionen af Digenisdikten hittades i en handskrift i Trabezon och offentliggjordes af Sathas och Legrand 1875; den väckte genast i forskarkretsar stort uppseende. Fyra andra versioner hafva sedan påvisats (den senaste af Krumbacher 1904 i en Escorialhandskrift). En sammanfattande edition saknas tyvärr ännu. V. Lm.

Digeon [diʒɔ̃], Alexandre Elisabeth Michel, vicomte, fransk general, f. 1771, d. 1826, avancerade under Napoleons krig till divisions-

general, blef sedermera generalinspektör för kavalleriet och pär af Frankrike samt var 1824—25 befälhafvare öfver den franska ockupationsarmén i Spanien.

Digerbergssandsten, *petrogr.*, en i Dalarna (Digerberget m. fl. st.) förekommande sandstensartad bergart, som egentligen är en hårdnad porpyrtuff. E. E.

Digerdöden, Stordöden och Svarta döden kallade samtida i Sverige den pestfarsot, som 1350 härjade landet. Väl hade många gånger förut pesten inträngt inom våra landamären, men den hade aldrig varit så mördande. Och ej allenast Sverige eller Norden i allmänhet fick röna dess förfärande makt: bortsopande millioner människor hade den då tågat genom nästan hela Europa och Asien. Jordbäfningar och meteorer hade varit dess förebud. Förskräckelsen gick före den, och förtvifian följde dess spår. ”Ve mig! Ve oss!” — skref Petrarca — ”Sorg öfverallt, öfverallt fasa! När har någonsin sådant varit sedt eller hördt? Husen tomma, städerna öde, fälten oskötta, vägarna täckta med lik: en fasanfull ödslighet öfverallt. Fråga historikerna: de tiga. Fråga läkarna: de stå bestörta. Fråga filosoferna: de höja på axlarna, de rynka pannan, och med fingret på munnen bjuda de tystnad. Skulle du kunna tro det, o eftervärld! Vi själfva, som se allt detta, tro det ju knappast, och likväl öfvertyga oss de hopade liken, de ömma förlusterna, att det icke är någon dröm. O du lyckliga eftervärld, du som ej erfar denna jämmer, du kanske tager detta mitt vittnesbörd för en dikt.”

Denna gång var det i Asien, som pesten började sitt härjningståg. I Kina inträffade redan 1333 ovanliga naturtilldragelser: öfversvämningar, jordbäfningar samt en allt förbrännande torka. Året därpå bortryckte pesten därstädes fem millioner människor. Sedermera följande de handelsvägar, på hvilka sedan gammalt Asiens skatter plägat föras till Europa, närmade den sig mer och mer vår världsdel.

Men redan innan pesten nådde Europas jord, tyckes dennas inre hafva varit i uppskakning. Så skedde 1333 ett vulkaniskt utbrott ur Etna, och året förut hade eldsprutningar egt rum på Island. I Venezia förspordes 1336 en jordbäfning, och åren 1337 och 1338 förekommo häftiga skalf i både Kina och Europa. 1342 och 1343 hemsöktes Europa, i synnerhet Tyskland, af öfversvämningar. Det var såsom i Deukalions tid, heter det i en gammal tysk krönika. Kometer varsnades, källors och floders vatten förskämdes, och öfver många länder drogo ofantliga svärmar af gräshoppor, hvilka, enligt en gammal författares ord, förmörkade dagens ljus och förtärde allt hvad på jorden fanns af gräs och löf. Åren 1326—47 voro — säger en italiensk historieskrifvare — hunger, brist och elände allmänna i hela kristenheten.

Kaffa, på södra kusten af Krim, innehades vid denna tid af genuesarna. Mongolerna belägrade denna stad 1343—44; men sistnämnda år utbröt ibland dem pesten. För denne härjare störtade då ”oräkneliga tusenden” af de belägrande, och då dessa därigenom sågo sig tvungna att upphäfva belägringen, slungade de med sina kastmaskiner de pestdöda liken in i den belägrade staden för att dymedelst ändock förgöra dess invånare. Själfva flydde de åt alla håll och kringspridde smittan öfver hela ”Kiptsjak” (nuv. sydliga Ryssland), så att under de två följande åren Astrahan och flera andra mongoliska städer nästan helt och hållet ödelades. Men tillståndet i Kaffa blef icke mindre förfärligt. Stanken af de inkastade liken spred en oundviklig död. De, som det kunde, sökte räddning på skeppen. Bland dem var Gabriel de Mussis, en ansedd rättslärd från Piacenza, hvilken vi hafva att tacka för beskrifningen om detta pestens första inträde i Europa. Han jämte några få olyckskamrater lyckades uppnå Italien, sannolikt mot slutet af 1346. ”Ve, hvilken jämmer!” skrifver han. ”Af de många, som rest med oss, voro nu knappast tio kvar. Vi landade och beträdde våra hem. Fränder, vänner och grannar skyndade oss välkomnande till mötes. Ve oss, vi, som förde med oss dödens pilar, vi, som, under det de omfamnade och kysste oss, tvungos att, med vår andedräkt, våra ord, emot dem utgjuta mördande gift! Den ena familjen försvann efter den andra. Knappt trenne dagar lefde den, som blef smittad, och snart fanns icke rum mer för några grafvar”. Där var det således *friska*, men från pestsmittad ort komna personer, som medförde farsoten. På andra ställen utbreddes denna äfven genom varor och saker, som tillhört smittade och döda. Städerna vid Medelhafvets kuster, liksom öarna i detta haf, angrepos, den ena efter den andra, och det dröjde ej länge, förrän äfven de inuti landet liggande städerna hemsöktes. Den 1 nov. 1347 utbröt pesten i Marseille, och i jan. året därpå inträngde den nattetid i ett karmelitkloster i Avignon samt dödade innan morgonen alla munkarna därstädes, med undantag af en enda. Under den tid farsoten uppehöll sig i sistnämnda stad, lär den hafva bortryckt omkring 60,000 af invånarna, bland dem Laura, Petrarcas älskade, som dog 19 maj 1348. Då kyrkogårdarna snart icke räckte till, invigde påfven Rhônefloden att emottaga liken. Till Boccaccios sköna stad, till Florens, anlände pesten i början af 1348. Såsom bekant, inleder denne skald sin ”Decameron” med en gripande skildring af det tillstånd, som då egde rum därstädes.

Samtidigt med detta pestens uppträdande i Europa tyckes oron i jordens inre hafva stigit till en ytterligt hög grad. Alltifrån början af år 1348 förekommo jordbäfningarna och förnummos då jämväl i England och de skandinaviska länderna. Därunder framtågade pesten allt längre mot norden. Men märkvärdigt är, att den icke från det förhärjade Kiptsjak tog vägen genom Ryssland, ehuru flerfaldiga kommunikationer egde rum emellan dessa länder, utan, fortsättande sitt tåg från Medelhafsstränderna, gick genom Spanien och Frankrike samt inbröt, såväl därifrån som från Italien, i Tyskland. Öfverallt åtföljdes den af en tjock, stinkande dimma, som förmörkade luften och spred dödens blekhet öfver människornas anleten, mattighet i deras lemmar. Förskräckelsen ökades af de meteorer, som visade sig på himmelen. När pesten utbröt i Paris, i midten af sommaren 1348, syntes emot väster två

fällar å rad, strax före solens nedgång, en stor, omordentligt lysande eldkula. I halftannat år spehöll sig pesten i Frankrikes hufvudstad. När en som häftigast rasade där, lär den dagligen fva bortryckt omkr. 800 människolif. Drottningarna Johanna af Navarra och Johanna af Valois (Filip VI:s gemål) dogo båda, under det de med barmhärtiga systrarna deltogo i vården af de ike. Bevis på självuppoffrande människokärlek har storien bevarat äfven från dessa fasans tider, så ta den än måst anteckna drag af upprörande oism och öfverträdelser af både gudomlig och änsklig lag.

I södra England uppträdde pesten redan sistnnda år (1 aug.), och tre månader därefter var n i London. Ett fartyg, lastadt med yllevaror in denna stad, utgick vid början af sommaren 49 från engelsk hamn. Besättningen utdog under san, och fartyget dref i land vid Bergen. Sedan rorna där blifvit lossade, yppade sig farsoten i den och spred sig sedermera till alla landsorter Norge, så mördande, att knappt en tredjedel af folkningen blef vid lif. Endast en bergdal i Kriansands stift lär hafva blifvit skonad. På likadt sätt hade pesten redan vid jultiden 1348 fvit förd till Danmark. Där hade likaledes ett gelskt handelsfartyg med utdöd besättning strandat i jylländska vallen, vid godset Ugelstorp i Vendssel. Ortens inbyggare förde varorna i land och d dem pesten, som 1349 spred sig öfver hela nmark, så att ingen stad eller by och knappt enda människa blef förskonad. Samtidigt hade sten från Tyskland inträngt i Polen och äfven agit sig uppåt norra Tyskland, så att under opet af år 1350 Östersjöns sydliga kuststräcka öddes.

Nu kom ordningen till Sverige. Från den tiden nes ännu kvar ett af Magnus Eriksson 1350 utdadt påbud om allmänna bot- och böndagar yckt i "Handl. rör. Skandinaviens historia", d. , s. 83; 1828), i hvilket lämnas en skildring af stens framfart i våra västra grannländer och uppnades allt folk i Sveriges rike till fasta, kyrkogång h offer. Men pesten inbröt redan samma år i Sverge. Dödligheten blef ofantlig. I Stockholm voro gatorna betäckta af döda kroppar", och bland offren mnas äfven konungens båda halfbröder, hertigarna kan och Knut. I landsorterna blefvo flerstädes la socknar utödda, i synnerhet i Uppland (där dast ungefär en sjättedel af befolkningen blef öfrig) mt i Västergötland, Värmland och på Gottland. samt i Västergötland lära icke mindre än 466 äster hafva bortryckts. Från Värmland, hvarest dömen kallades "degermansdöden" och "fläcken", anföres bl. a. om Färnebo församling, att hela befolkningen därstädes endast en hustru, en äng och två pigor blefvo öfriga. — Finland hemktes samma år och 1351—52 äfven Ryssland. ar stannade farsoten denna gång sitt tåg, icke ngt från de landsändar, hvarifrån den från början gått.

Så hade pesten, under loppet af nio år, gått stan i en fullständig cirkel genom Europa. I Rysnd hade den både börjat och slutat. Människor h djur hade den lika skoningslöst slagit, och det r icke allenast körtelansvällningarna (bubonerna), m denna gång voro det betecknande symtomet af dess angrepp, utan äfven blödningar från respirationsorganen. Den uppträdde således icke endast under sin vanliga form, den s. k. egyptiska eller orientaliska, utan äfven under en form, där lokalisationshärden var lungorna, och det var till stor del därigenom den blef i så hög grad mördande. Man har beräknat, att den under sitt tåg genom Europa bortsopade omkr. 25 mill. människor. Också utgick den denna gång, såsom ofvan anmärkts, icke, som vanligt, från Egypten, utan från Asien, och sannolikt har den där sitt hemvist. Särskildt har man funnit pesten vara endemisk på Himalayas södra sluttningar, och att dess kraft icke brutits, det antyda de stora härjningar den ännu 1815—21 samt 1836—38 anställde i norra delen af Hindostan. Den har t. o. m. mäktat öfverskrida sitt hemlands gränser, i det den på senaste tiden åter inträngt i Europa. Från okt. 1878 till in i febr. 1879 härjade en pestepidemi i Astrahan-guvernementet, en del af det forna Kiptsjak, och denna pest var af samma slag som digerdöden. Angående pestens förekomst i Europa under slutet af 1890-talet se Pest.

Den stora smittbarhet, som åtföljde digerdöden, undgick naturligtvis icke samtidens uppmärksamhet. Också sökte mången att, enligt erfarenheten från äldre tider, skydda sig genom att sorgfälligt hålla sig inne och afskild från andra. Så gjorde påfven Klemens VI, sannolikt på tillstyrkan af sin lifmedikus Guy de Chauliac, och det berättas, att åtskilliga kloster höllo sina portar så stängda, att dessa ej ens öppnades för de dyrbarheter och penningsummor, hvilka fromheten ville, till den eviges blidkande, nedlägga på altarna. Man har t. o. m. exempel på, att en hel stad sökte på detta sätt skydda sig. Det var Milano, som 1348, under det pesten rasade däromkring, stängde sina portar och verkligen för en tid lyckades hålla farsoten borta. Men det var först efter digerdödens slut och vid de under senare hälften af 14:e samt början af 15:e årh. förnyade utbrotten af pesten, som man mera allmänt insåg nyttan af spärrningsåtgärder mot denna farsot.

Emellertid trodde man sig ej kunna förklara farsotens utbredning enbart genom antagande af smitta. Man anmärkte, att, innan sjukdomen utbröt på en viss ort, invånarna företedde en särdeles blek ansiktsfärg och att deras andedräkt hade en egendomligt bitter lukt. Dessutom fann man farsoten liksom välja sina offer i en viss ordning. Merendels var det först barnen, som insjuknade, därefter de unga kvinnorna och sedan den öfriga befolkningen. Farsoten gick ej heller oafbrutet sin väg fram, utan öfverhoppade somliga orter, "liksom i ett schackspel", såsom en samtida anmärker. På andra ställen angrep den plötsligt och på en gång en mängd människor. Man kan ännu ej förklara alla egendomligheter i pandemiernas utbredning. Då för tiden antog man, att jordens varelser rönte inflytande af himlakroppamas ställning. En stor konjunktion mellan de tre större planeterna — Jupiter, Saturnus och Mars — ansågs hafva egt rum 24 mars 1345, och denna konjunktion troddes nu hafva orsakat de ovanliga naturföreteelserna, förpestat luften och dymedelst fördärfvat människornas och djurens blod. Det var alltså både emot luft- och blodförskämningen man hade att strida, och man gjorde hvad man kunde. Stora eldar af välluktande träd brunno på gator och öppna platser för att rena luften. Särskilda personer tillsattes (t. ex.

i Florens) för att tillse, det renlighet iakttogs — ett uppdrag, som icke måtte hafva varit lätt, så beskaffade som medeltidens städer voro. Genom sina trånga och krokiga gator och sina stinkande löpgrafvar voro dessa städer redan i och för sig högst gynnsamma för miasmers utveckling, och de blefvo det naturligtvis ännu mer under denna fasans tid, då de hopade liken af människor och djur hvarken kunde eller hunno ordentligt begrafvas. Och läkarna? Många af dem fingo med lifvet umgälla sin plikttrohet. Men "medicorum regula fallit", heter det i en samtida versificerad beskrifning öfver denna förödelse. Äfven det egentliga folket grep in, och de åtgärder det vidtog äro kanske de kraftigast talande intygen om den yrsel och förtviflan, som hade bemäktigat sig sinnena.

På hösten 1348 spred sig nästan i alla länder det ryktet, att brunnarna voro förgiftade. En sådan misstanke gör sig som oftast gällande vid större farsoter; nu gaf nämnda rykte folket en långt antagligare förklaring på den stora dödligheten än de lärdes konstellationer. Man var icke heller villrådig om upphofsmännen till den förmodade ogärningen. Dessa kunde icke vara andra än judarna, hvilka man sedan långliga tider vant sig att anse för kristenhetens fiender. Man visste berätta, hurusom från rabbiner i Toledo bud och gift utsändts till judar i alla länder. Förföljelserna började i sept. 1348 i Chillon vid Genèvesjön, där man underkastade några judar pinligt förhör. Under tortyrens plågor påtogo sig dessa arme allt, som lades dem till last, och så blefvo de "till Guds ära" brända. Flera städer följde exemplet. I Basel byggde folket upp en stor trälada och tvang myndigheterna att däri inspärra alla judar, som funnos i staden, hvarefter ladan antändes. Öfverallt förföljdes judarna med eld och svärd. I Strassburg blefvo 2,000 judar brända på sin egen kyrkogård, där ett stort bål hade blifvit upprest. De, som med våld sökte undkomma, mördades på gatorna. I Mainz stötte detta folkyrans utbrott tillsammans med en annan yttring däraf. Folk från åtskilliga orter hade nämligen samlat sig för att under bön och självpinande försona både egna och andras synder. Sådana "bönefärder" hade, om ock ej i så stor utsträckning, äfven förut, under tider af betryck, blifvit företagna — nu, då pestens förödelse alltmer tilltog, grep folket äfven till detta medel. Prästernas latinska böner ansågos icke göra till fyllest: folket ville själft och på modersmålet bedja om straffets afvändande. Skaror af dessa botgörare, s. k. flagellanter (gisslare), med röda kors på kläderna och gissel i händerna, tågade från stad till stad, sjungande fromma sånger. Vid deras ankomst ringdes i kyrkklockorna och invånarna strömmade ut för att sluta sig till dem. Utanför kyrkan nedkastade de sig i rader med blottade ryggar. Anföraren gick omkring och gaf den ene efter den andre slag af det med hvassa järnbitar försedda gisslet, så att blodet rann utefter de slagnes ryggar. Därefter gisslade botgörarna sig själfva under högljudd sång och berömmelse, att deras blod blandade sig med den korsfästes. Slutligen upplästes ett bref, som sades vara af en ängel nedlagdt på S:t Peters altare i Jerusalem och hvari Gud själf uppfordrade människorna till bot och bättring. En sådan botgörarskara intågade i Mainz i aug. 1349. Med den hade förenat sig en bondehop, som fordrade hämnd på judarna. Strid uppstod, och då judarna sågo sig nödsakade att vika för öfvermakten, inneslöto de sig i sina hus och uppbrände med dem sig själfva. Icke mindre än 20,000 judar lära sålunda där omkommit. Äfven på andra orter föredrogo judarna att döda sig själfva framför att falla i de kristnes händer och tvingas till dopet. Stad, kyrka och enskilda delade de mördades egendom. Vinningslystnaden blef en villig bundsförvant till religionsfanatismen, och sålunda sträckte sig dessa judeförföljelser vida omkring. Under det gisslarförderna snart nog stäcktes af kyrkan — som i dem såg en farlig rival för sitt anseende —, så att de egentligen icke hunno öfver Tysklands gränser, utbredde sig däremot judeförföljelserna icke allenast öfver hela Tyskland, utan äfven öfver Italien och Frankrike. Det var i Polen de arme judarna omsider funno en fristad, och det var konung Kasimir den store (1333—70), som på sin judiska älskarinnas, Esters, förbön där gaf dem skydd. Bg.

Digerēra (lat. *dige'rere*, eg. föra åtskils), *kem.*, utdraga lösliga beståndsdelar ur ett fast ämne genom uppvärmning i vatten eller annan vätska (jfr Macerera); upphetta i slutet kärl till temperaturer öfver vätskans kokpunkt, smälta (maten). — Digerēring, upplösning i måttlig värme; matsmältning. Jfr Digestion.

Dige'sta, lat. (af *dige'rere*, fördela), systematiskt ordnad samling. Se Romersk rätt.

Digestiōn (lat. *dige'stio*, af *dige'rere*, fördela), *fysiol.* Se Matsmältning. — Digestibel (eng. *digestible*), smältbar (om föda). — Digestiv, medel till underlättande af matsmältningen.

Digestionshår, *bot.* Se Drosera och Hår, *bot.*

Dige'stor (af lat. *dige'rere*, föra åtskils), *tekn.*, kärl, som användes vid digerering. Se Digerera och Papins gryta.

Digger [di'go], eng. (af *dig*, gräfva), på guldfälten i Kalifornien, Australien m. fl. st. benämning på guldgräfvare.

Dighton [dāi'tən], ort i nordamerikanska staten Massachusetts, vid Taunton river mellan Taunton och Fall river. I närheten vid flodstranden ligger Dighton-klippan med inhuggna inskrifter eller figurer, hvilka man förr tillskrifvit nordmännen (Rafn, "Antiquitates americanæ", 1837; Baxter, "Early voyages to America", i "Collection of the Old colony historical society 4", Taunton 1889), men som visat sig vara af indianskt ursprung.

Dighton-klippan [dāi'tən]. Se Dighton.

Digifning. 1. *Med.*, barnets närande genom utsugning af mjölken ur moderns (ammans) bröstkörtlar. Åtskilliga förhållanden kunna försvåra eller omöjliggöra digifningen. Bröstvårtorna äro ibland så små eller missbildade, att barnet ej kan fatta dem med munnen. Sårbildning af vårtorna gör digifningen emellanåt så smärtsam, att modern afvänjer (se Afvänjning) barnet. Genom lämplig behandling under hafvandeskapets sista månader (dagliga tvättningar och utdragningar medelst sugglas) förebyggas dock dessa svårigheter. Då och då inträffar det, att mjölkafsöndringen ej genast efter barnets födelse kommer i gång eller att den efter någon tids förlopp afstannar. Man får då frångå regeln: långa uppehåll mellan måltiderna, blott ett bröst vid hvarje mål — och i stället gifva täta mål samt låta barnet dia ur bägge brösten vid hvarje mål. Om

n ölkafsöndringen det oaktadt blir otillfredsställande, r den dock ej få afstanna; äfven en ringa mängd östmjölk (som inledning af måltiderna) är för bar- t af värde. Blott vid vissa sjukdomar (tuberkulos, ärtfel, njursjukdomar, kräfta, magsår, vissa blod- ikdomar, fallandesjuka, svåra sinnessjukdomar, varliga febersjukdomar) har modern rättighet att dandraga sig digifningen. Intet barn bör erhålla nstgjord föda utan läkares hörande. Det svåra icket att öfverlämna afgörandet åt de i detta hän- nde ej sakkunniga barnmorskorna kostar årligen mängd barn lif eller hälsa. Den digifvande bör a ett lugnt och regelbundet lif, fritt från öfver- strängande arbete och nöjen. Dieten skall vara dig redan från början; alltför stor mängd fly- nde föda kan medföra försämring af mjölkens kva- et. Vissa ämnen, såsom kål, lök, sparris, fläsk, mmer, kräftor, må användas blott med stor måtta. affe, te och — framför allt — alkoholhaltiga dryc- r (öl!) få blott sparsamt begagnas. Vissa medicin- a ämnen, såsom antipyrin, synas kunna nedsätta ölkafsöndringen; andra ämnen, såsom salicylsyra, ium, morfin, arsenik, rabarber och senna, kunna nom mjölken inverka på barnet. (Se vidare arnavård.) Avn.

2. *Husdjurssk.*, det sätt, hvarpå flertalet bland ra husdjur ger föda åt sina ungar under deras sta lefnadsålder. På det att djuregaren må kunna sitt eget behof tillgodogöra sig den hos mödrarna dade mjölken, hållas kalfvar helt och hållet samt llingar och renkalfvar under en kortare tid skilda n sina mödrar. Innan ungarna skola börja dia, r man undersöka, huruvida mjölk finnes i mödrar- s jufver eller om något hinder för mjölkens uttöm- nde är för handen, t. ex. svulster i eller samman- ibbade hår omkring spenarna. Finnes ej mjölk i fret, när ungarna blifvit framfödda, kan mjölk- ldningen stundom sättas i verksamhet därigenom, t man flitigt drager i spenarna och sakta gnider fer trycker jufret. Lyckas man ej på detta sätt amkalla mjölkafsöndring, måste ungarna uppfödas ed mjölk från andra djur. Den tid, som man van- gen låter ungarna dia sina mödrar, är för föl —6 månader, för lamm 2—3 månader, för killingar månad, för grisar 4—8 veckor och för hundvalpar —6 veckor. Med minsta olägenhet försiggår af- njningen, om ungarna under 2—3 dagar vänjas t vara skilda från mödrarna under allt längre ler. Flerstädes inom Sverige låter man kalfvarna a andra kor än sina mödrar, emedan de sistnämnda rax efter kalfningen vanligen lämna mera mjölk, deras kalfvar mäkta förtära. En kalf, som skall a en annan ko än sin moder — en s. k. amko —, åste dock under 3—4 dagar efter födelsen dricka mjölk efter sin moder och först därefter släppas llsammans med amkon uti en kätte. Till amko ljer man en ko, som är af fromt lynne, ej har rnader på spenarna och lämnar omkr. 6 liter mjölk gligen. Då emellertid mjölkafsöndringen hos amkon näningom minskas och kalfvens behof af föda där- mot tilltager, söker man afhjälpa detta genom att ta kons utfodring och genom att i kätten anbringa särskild krubba med foder för kalfven, hvilken ubba måste vara så placerad, att ej amkon kan omma åt fodret. Man kan låta kalfven dia i —4 månader, alltefter det värde man sätter på en. — Att uppföda kalfvar genom att låta dem dia borde mer allmänt användas, än nu sker, emedan bland dikalfvar ett mindre antal dödsfall inträffar än bland kalfvar, som 2—3 gånger dagligen få dricka den förut ur jufret uttömda mjölken. C. A. L.*

Digitaleïn, *kem. farm.* Se Digitalis.

Digitalïn, *kem. farm.* Se Digitalis.

Digitālis L., *bot. farm.*, växtslägte af nat. fam. *Scrophularineæ* R. Br. (*Personatæ* L. och DC.). Detta släkte, som ej är synnerligen artrikt, igenkännes på sina fyra tvåväldiga ståndare och sina tämligen stora, sambladiga, klocklika, bukigt svällda blommor, hvilkas grundt femflikiga bräm är snedt, med två flikar uppåt och tre nedåt. Blommorna äro hängande och omgifvas af ett femdeladt foder, som kvarsitter omkring den äggrunda, tvårummiga kapselfrukten, hvilken omsluter en mängd små kantiga frön. Den mest bekanta arten, den ofta i våra trädgårdar odlade fingerborgsblom-

Digitalis purpurea. *1* Blommande ört. *2* Blomma. *3* Längdskuren blomma.

man, *D. purpurea* L., träffas vild i skogiga bergstrakter i västra Europa, från Sardinien till Skottland och Skandinavien. I västra Norge (synnerligast i Kristiansands, men äfven i Bergens och Trondhjems stift) förekommer den tämligen ymnigt; i Sverige (Bohus län och Halland) äfvensom i Danmark är den mera sällsynt. Fingerborgsblomman är purpurröd (sällan hvit), med hvita och röda fläckar på svalgets ena sida. Bladen äro äggrundt aflånga till aflånga, trubbiga, afsmalnande mot det trekantiga bladskaftet, ojämnt rundnaggade, skrynkliga och, i synnerhet på den undre sidan, mjukhåriga. De torkade bladen, helst af vild växt, utgöra den svenska farmakopéns *folium Digitalis*, digitalisblad l. fingerborgsörtblad. De böra förvaras i väl slutet kärl, skyddade för ljuset. I färskt tillstånd hafva bladen en obehaglig lukt, och efter

torkningen bibehålla de en skarp, bitter och äcklig smak. O. T. S.*

Digitalisväxtens viktiga beståndsdelar äro kväfvefria s. k. *glykosider* (se d. o.). De viktigaste äro *digitoxin* (i bladen) och *digitalin* (i fröna). Båda äro i rent tillstånd färglösa ämnen; det förra kan bringas att kristallisera, det senare ej. Båda äro praktiskt taget olösliga i vatten; genom närvaro af andra, i drogen förekommande ämnen kunna de dock öfvergå i vattenlösning och förekomma därför i den som läkemedel ofta brukade digitalisinfusionen, hvars verkan just beror på närvaron af de nämnda ämnena. I sprit äro de lösliga och förekomma därför äfven i digitalistinkturen. Digitalinets formel uppgifves vara $C_{35}H_{56}O_{14}$, digitoxinets $C_{34}H_{54}O_{11}$ (?). *Digitalein*, som förr uppgifvits som en af digitalisdrogens beståndsdelar, är troligen en blandning af flera ämnen. *Digitonin*, som ingår i större mängd än de föregående, är likaledes en glykosid, men saknar de föregåendes egendomliga fysiologiska verkan på hjärtat; det tillhör i stället de s. k. *saponinsubstanserna* (se Saponin), löses ganska lätt i vatten, särskildt varmt; dess lösning skummar starkt. — Med ofvannämnda kemiskt rena ämnen i digitalisdrogen få ej förblandas de i handeln förekommande olika ”digitalinpreparaten”, hvilka ofta varit komplicerade blandningar (så t. ex. det äldre tyska digitalinet, Homolles och Nativelles digitalin m. fl.). — Känd och använd som utvärtes medel sedan länge (på 1200-talet och möjligen tidigare), infördes digitalis omkr. midten af 1600-talet i den egentliga medicinen. Linné räknade densamma till *Scrophulariæ* eller ”svulstörter”, emedan den botade svullnad (vattsot, ödem). En på rationella iakttagelser vid sjuksängen grundad bättre inblick i drogens verkan och användning vanns särskildt genom den engelske läkaren W. Withering (1741—99) i Birmingham, hvilken efter tioåriga försök 1785 i ett märkligt arbete om digitalis (”Account of the fox-glove”) riktigt angaf medlets hjärtverkan. Ett synnerligen omfattande studium af digitalisdrogens och dess verksamma beståndsdelars samt många därmed väsentligt lika verkande medels fysiologiska effekt har småningom fört till en allt klarare insikt på detta område. Man benämner denna art af verkan en digitalisl. digitalinverkan. Denna kommer till stånd väsentligen därigenom, att de hithörande ämnena *förändra hjärtmuskelns sätt att arbeta*: hjärtats slag blifva kraftigare, mer ihållande, och hjärtat tömmer sig fullständigare än förut. Härvid ökas den blodmängd, som hjärtat vid hvarje puls utsänder i blodkärlen, dessa fyllas bättre, blodet strömmar hastigare i dem, och dess spänning mot kärlväggarna (”blodtrycket”) stiger; blodets återströmning till hjärtat gynnas härvid, och hjärtat fylles bättre vid sin afslappning (diastole), hvarigenom den blodmängd, hvarje puls utdrifver, ytterligare ökas. Härtill bidrager ännu en omständighet: själfva det stegrade blodtrycket verkar nämligen i regel *retande på hjärtats hämmande nervapparat* (centrum för nervus vagus i förlängda märgen samt dennas ändorgan inom hjärtat), hvarigenom *pulsen förlångsammas* och, om behöfligt är, *regleras*, hvarjämte samma hämningsverkan ökar hjärtats vidgning vid diastolet och bereder hjärtat tid till utförande af stora, kraftiga pulsar. Vid denna verkan på nervus vagus och vid pulsens förlångsammande fästes för väsentligen afseende, när det gällde att förklar digitalisverkan; nu betraktar man dem mera såsom bifenomen, visserligen viktiga, men ej beroend direkt på medlets verkan. Denna framträder bäs vid vissa sjukliga tillstånd, t. ex. vid ett svårt hjärtfel, då hjärtat ej förmår att fullgöra sin upp gift. Hjärtat, oförmöget att tömma sig med kraft då t. ex. genom de skadade klaffarna blod vid hvarj diastole störtar tillbaka in i detsamma, arbetar för slappadt, hastigt och oregelbundet; pulsådrorna fyl las dåligt, blodtrycket och blodströmmens hastighe äro förminskade, en mängd blod hopas i venerna oc drifves ej på normalt sätt åter till hjärtat; en mängd vätska stannar öfverallt i organen och sipprar ut i buk- och bröstlålorna; hela kroppen blir vattusvullen (ödematös); njurafsöndringen är ytterligt nedsatt stor svaghet och svår andnöd plåga den sjuke, oc en kvalfull död genom långsam kväfning hotar. D tillföres digitalis; småningom, men säkert inträde dess verkan: den jagande, usla, hackiga pulsen bli kraftigare, jämnare, långsammare och ”fullare” blodtrycket stiger, och blodet strömmar rikligare oc snabbare genom kärlsystemet; ödemvätskan uppsuge ur väfnader och kroppshålor in i härrörskärl oc vener samt afgår i riklig mängd genom njurarna som åter träda i liflig verksamhet; vattusvullnad andnöd och kval försvinna, och efter få dagar ha ett tillstånd af relativ hälsa inträdt, hvilket ka räcka i veckor eller månader, tills, då själfva fele i hjärtat (t. ex. i dess klaffar) kvarstår, hela maski neriet åter råkar i olag. I gynnsamma fall ka digitalis ännu många gånger afvärja den hotand faran och låta hjärtfelspatienten i en lång följd a år föra en i det hela dräglig tillvaro, tills, nä hjärtmuskeln slutligen försvagats och degenererat medlet blir overksamt och döden inträder. Den skil drade digitalisverkan må tjäna såsom typ för e jämförelsevis väl känd, kraftig och värdefull läke medelsverkan — en ”symtomatisk” sådan, då de ju ej träffar själfva grundlidandet, blott undanröje en rad af svåra och farliga symtom. — Stora dose digitalis eller därmed likverkande medel framkall svår, lifsfarlig förgiftning och död. Pulsen blir d ytterligt långsam och äfven oregelbunden; blod trycket stegras i hög grad genom stark samman dragning af blodkärlen; däraf hindras blodtillförsel bl. a. till njurarna, hvarigenom dessas verksamhe nedsättes, t. o. m. upphäfves. Magen och tarme retas till kräkningar och diarré. Stor svaghet inträ der. Pulsen blir slutligen mycket hastig och ytter ligare oregelbunden — hjärtats hämningsappara förmår ej mer att reglera den af giftet öfverretad hjärtmuskelns arbete —, och slutligen inträder döde därigenom, att hjärtat stannar i mer eller mindr sammandraget (systoliskt) tillstånd. Sådant stille stånd inträder ej sällan plötsligt i samband me någon ansträngning. Förgiftning med digitalis ka inträda ej blott efter intagande af för stora, i oc för sig giftiga doser, utan äfven stundom efter in tagande af vanliga sådana under för lång tid: medle ger s. k. kumulativ verkan; det är därför regel at ge digitalis i fulla doser blott under loppet af någr dagar. I helt små doser ges däremot numera dett medel ofta under långa tider — månader och år — med god framgång. Ej få patienter fördraga ill

igitalis, få däraf lätt aptitlöshet, äckel, kräkningar ch diarré; detta beror på medlets lokalt retande erkan, som särskildt tillkommer däri ingående digi- nin och digitoxin. Dessa ämnen omöjliggöra även ..sprutning under huden af de flesta digitalis-pre- arat, hvilka därvid alstra svår inflammation och arbildning. — Utom vid egentliga hjärtfel brukas igitalis vid många andra åkommor i hjärta, lungor lunginflammation) och annorstädes, nämligen i ånga fall, där fara hotar genom försvagad hjärt- erksamhet, dålig kärlfyllnad och lågt blodtryck. — id bruk af digitalis som läkemedel ges ofta infu- ionen (1 del blad till 100 delar färdig infusion), —6 matskedar dagligen under några dagar åt uxen person, eller tinkturen (1:10), 10—20 drop- ar 2—3 gånger om dagen. Även gifves den pulvri- erade drogen, 3—5 cg. i dosen, i pulver eller iller, under längre tid. De ofvannämnda, i han- eln förekommande *digitalinpreparaten* voro förr på rund af sin ytterst opålitliga sammansättning ed skäl fruktade och föga använda. Numera å otvifvelaktigt bättre sådana af konstant verkan Il förfogande, men hafva dock ännu ej hunnit i mer utbredd användning. Ibland gifva sådana reparat redan i mycket liten dos (1 mg. för u gång) en förvånande kraftig och varaktig ver- an. — Utom i *Digitalis purpurea* finnas likartadt erkande ämnen såväl i åtskilliga andra digitalis- rter som hos en mängd andra växter, främst hos *trophanthus*-arter och hos *Scilla maritima*, vidare os *Convallaria majalis*, hos *Nerium Oleander*, hos et javanesiska giftträdet *Antiaris toxicaria*, hos *donis vernalis* och *Helleborus*-arter, hos lackvio- n, *Cheiranthus Cheiri*, i s. k. sassybark af *Ery- rophlœum*-arter o. s. v. Veratrin har likaledes en erkan på hjärtat, erinrande om den af digitalis. om djurvärlden har ett digitalinlikt verkande ämne nträffats i sekretet från den vanliga paddans hud- örtlar; därur har nämligen framställts ett ämne, enämndt *bufotalin*, med antydda egenskaper. Bland organiska ämnen förete barytsalter en om digita- nets något erinrande hjärtverkan. C. G. S.

Digitalisblad. Se D i g i t a l i s.

Digitalisinfusion, D i g i t a l i s t i n k t u r. Se D i g i t a l i s.

Digitāria, *bot.* Se P a n i c u m.

Digiti'grada, *zool.* Se T å g å n g a r e.

Digitonin, *kem. farm.* Se D i g i t a l i s.

Digitoxin, *kem. farm.* Se D i g i t a l i s.

Di'gitus, lat., ”finger”, ett romerskt längdmått, ngersbredd, tum, = $^1/_{16}$ romersk fot (*pes*), = 1,85 m.

Dignano [dinjänå], serbokroat. *Vodnjan*, stad i sterrikiska markgrefskapet Istrien, i en fruktbar ejd vid järnvägen Trieste—Pola. 5,664 inv. 1900; som kommun 9,734). Silkesodling och trä- andel. I närheten växer det s. k. ”rosenvinet”, n af de bästa istriska vinsorterna.

Digne [dinj], lat. *Dinia*, hufvudstad i franska ep. Basses-Alpes, vid sammanflödet af Mardarie ch Bléone, en biflod fr. v. till Durance. 7,276 v. (1901). Biskopssäte sedan 4:e årh. Handel ed frukt och honung. I D. finnas sex varma, än romartiden kända källor, som hålla koksalt ch svafvelnatrium; temperaturen växlar från 32° ll 42° C. Ln.

Dignitēt (lat. *di'gnitas*, af *di'gnus*, värdig), värdighet, ämbete, äreställe, i synnerhet vid ett hof eller inom ett kyrkosamfund. I den *kanoniska rätten* betecknas med digniteter de kyrkliga värdigheter, som äro förenade med en yttre domsrätt, och med dignitärer eller prelater innehafvare af sådana värdigheter. — I *matematiken* betecknas med dignitet produkten af ett antal lika faktorer. Fem stycken *a* hopmultiplicerade (d. v. s. *a . a . a . a . a*) betecknas a^5 och kallas femte digniteten af *a*. Hvarje tal är första digniteten af sig själf; den andra digniteten af ett tal kallas k v a d r a t, den tredje k u b och den fjärde b i k v a d r a t. Jfr P o t e n s. — D i g n i t ä r (fr. *dignitaire*), innehafvare af ett äreställe, af en dignitet inom katolska kyrkan (se ofvan), öfverhetsperson.

Dignitär. Se D i g n i t e t.

Di'gnus memo'ria, lat. Se d. m.

Digoin [-gωä'], stad i franska depart. Saône-et-Loire, vid Loire och Canal-du-Centre, som genom en akvedukt öfver Loire står i förbindelse med Loires sidokanal. 5,575 inv. (1901; som kommun 6,890).

Digräf (af grek. *di*, dubbelt, och *gra'fein*, skrifva), två bokstäfver, som tillsammans beteckna *ett* ljud, t. ex. *hj* i Hjalmar.

Digressiōn (lat. *digre'ssio*), afvikelse, utflykt; afvikelse från ett ämne. — *Astron.* Det vinkelafstånd, hvari en himlakropp skenbart befinner sig från centralkroppen, bägge betraktade från en utanför den förras bana belägen punkt. I fråga om planeterna talar man därför om digression endast för Merkurius och Venus, emedan de äro de enda kända planeter, som kretsa innanför jordens bana. Ju närmare planeten är belägen till solen, dess mindre är det värde, hvartill digressionen kan uppgå — för Merkurius högst 29°, för Venus högst 48°. Digressionen är östlig, när planeten är aftonstjärna, västlig, när den är morgonstjärna. Jfr E l o n g a t i o n. E. J.

Digȳnia (af grek. *di*, dubbelt, och *gynē*, kvinna), ordning inom åtskilliga klasser af Linnés sexualsystem. Dit hänföras de växter, i hvilkas blommor finnas tvenne stift.

Dihang (D i h o n g), Brahmaputras mellersta lopp.

Dii c o n s e'n t e s, i n d i'g i t e s och n o v e'n s i d e s, lat., *rom. myt.* Se D i och följ. art.

Dii majōrum ge'ntium, lat., *rom. myt.* Hos de gamle romarna skilde man på gudarna, alltefter som de voro ”inhemska” (*indigetes*), af ålder dyrkade, och ”nya” (*novensides*), senare införda o. s. v., och de intogo i föreställningen en olika rang (se D i). Föreställningen om ”högre” och ”lägre” gudomligheter betecknades äfven helt allmänt med uttryck som *dii magni* (”höga gudar”), *dii maiores* (”högre gudar”) o. d. resp. *dii minores* (”lägre gudar”). I analogi med *patres maiorum gentium* (trol. = patricier af äldre, förnämare ätter) i motsats till *patres minorum gentium* (trol. = patricier af yngre ätter) talas stundom bildlikt om *dii maiorum* (*minorum*) *gentium*, liksom ock fauner, satyrer o. d. räknas till ”plebejerna” bland gudomligheterna (lat. *plebs superum*). H. Sgn.

Dii minōrum ge'ntium, lat. Se D i i m a j o r u m g e n t i u m.

Diipolia (grek.), en fest, äfven kallad B u f o n i a, som med tjuroffer årligen firades till Zeus Polieus' ära på Akropolis i Aten.

Diis mānibus (s a c r u m), lat. Se D. M.

Dija'mb (af grek. *di*, dubbelt, och *iambo's*, jamb), *metr.*, en dipodisk förbindelse af två jamber.

Dijck [dejk], A. van, nederländsk målare, och Jacob van, svensk diplomat. Se Dyck, A. van och Dyck, J. van.

Dijkman, Petter, fornforskare, historisk samlare, f. omkr. 1650 i Hedemora, d. 1717 i Stockholm, blef 1666 student i Uppsala, 1682 landssekreterare i Uppland, 1697 assessor i Göta hofrätt och 1698 häradshöfding under Svea hofrätt. I sitt förnämsta arbete, *Historiska anmärkningar öfver och af en dehl runstenar i Sverige* (1723), visar sig D. såsom en af Rudbecks trogne efterföljare, hvad såväl flit och beläsenhet som brist på kritik vidkommer. I afseende på hans okritiskhet må ett exempel anföras. D. anser sig "oförgripeligen kunna sluta", att runstenarnas böner äro inristade före år 655, enär påfven Vitalianus Campanius (Vitalianus blef påfve 657) detta år lär hafva påbjudit, att i alla kristna församlingar gudstjänsten skulle firas på latin. I senare tider har man till följd af missförstånd uppgifvit, att D. undersökte de olika landskapsmålen; själf anför han därom endast, att han observerat "gemene mans ordasätt uti talande om religionssaker". Han utgaf vidare *Antiquitates ecclesiasticæ* (1703) samt undersökningar angående forna tiders myntväsen m. m. G. E.

Dijon [diʃå'], hufvudstad i franska depart. Côte-d'Or, på en bördig, af gröna kullar omgifven slätt, vid foten af Mont-Affrique (584 m.) och vid Canal-de-Bourgogne samt Suzons inflöde i Ouche. 69,218 inv. (1901; som kommun 71,326). D., Burgunds gamla hufvudstad, är vackert byggdt, har breda, ståtliga gator samt bulevarder, där de äldre befästningarna legat. Af byggnader i den på framstående arkitekturverk från alla tider rika staden må nämnas den gotiska katedralen S:t-Bénigne (uppförd 1280—88) med gammal romansk krypta och ett 94 m. högt torn, kyrkorna Notre-Dame (byggd 1252—1334) med praktfull fasad (se fig.) och S:t-Michel, hertigarnas af Burgund palats (äfven kalladt Palais des états), så när som på ett par torn samt "la salle des gardes" förstördt af eld 1592, men återuppbyggdt 1681—1725, nu stadshus samt inrymmande ett naturhistoriskt och arkeologiskt museum, konstskola och konstmuseum (med en samling af 40,000 kopparstick, statyer, gipsafgjutningar och antika vaser). Af den borg, som Ludvig XI och Ludvig XII byggde, finnas blott några rester kvar och af det af Filip den djärfve 1379 grundade kartusianklostret endast ett torn, ett par portar och den märkliga Moses- eller profetbrunnen, byggd 1396—99 af nederländaren Claus Sluter (se en afbildning af densamma i art. Bildhuggarkonst, pl. V). Äfven många gamla privathus äro af stort intresse. Staden har biskop, appellationsdomstol, tre fakulteter (faculté de droit, f. des sciences och f. des lettres), en lägre medicinsk skola, prästseminarium, lyceum, lärar- och lärarinneseminarium, konst- och musikskola samt ett stadsbibliotek på 100,000 bd och 900 handskrifter och ett universitetsbibliotek på 55,000 bd. Äfven finnas en botanisk trädgård, departementsarkiv, ett af de förnämsta i Frankrike, ett stadsarkiv, hvars anläggning går tillbaka till 12:e årh., samt en vetenskaps- och konstakademi. Inom staden ligga flera parker och utanför den en präktig, af Le Nôtre ordnad park (33 har). Af D:s industri märkas särskildt ölbryggeri, tillverkning af senap, likörer, ättika, ljus, kemikalier och tobak. Vinhandeln är betydlig. — D. är födelseort för de burgundiske hertigarna Johan den oförskräckte, Filip den gode och Karl den djärfve samt för Bossuet, Crébillon d. ä., Maret och Vaillant. I dess närhet föddes den helige Bernhard. — D. kallades af romarna *Di'bio* (*Divio*) l. *Castrum Divionense*. Det kom under den äldre me-

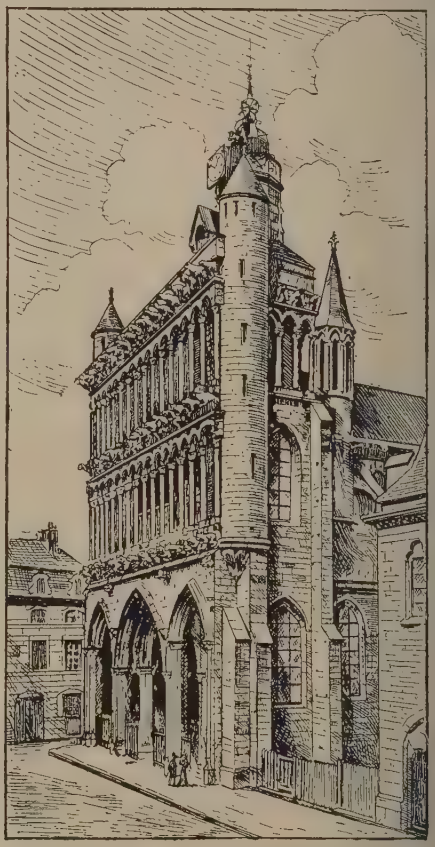

Fasaden af kyrkan Notre-Dame i Dijon.

deltiden först till biskoparna af Langres, sedan till grefvarna af D. och efter denna ätts utgång (1007) till hertigarna af Burgund, hvars hufvudstad det var 1179—1477. — Under 1870—71 års krig kämpades flera gånger om besittningen af D. Efter en strid 30 okt. 1870 besattes det följande dag af tyskarna under general von Beyer, tillhörde sedan, med undantag af ett par dagar (11—13 nov.), en tid som högkvarter för v. Werders armé, tyskarna till 26 dec., hvarefter först den franske generalen Cremer och sedan Garibaldi innehade detsamma. 1 febr. 1871 besattes det åter af tyskarna, hvilka därefter

nöllo det till fredsslutet. Sedan 1874 har staden nom anläggning af en fortgördel blifvit ett förinsadt läger af första rangen, hvilket tillhör den dra försvarslinjen mot Tyskland, står genom den fästa platsen Auxonne i förbindelse med Besançon spärrar järnvägslinjerna Paris—Besançon och on—Chaudenay—Épinal, hvilka skära hvarandra D. Fortgördelns omkrets är 45 km. I n. och s. r den ett större afstånd från den öppna staden i ö. och v. Norr om staden ligga forten Asnières i Hauteville, i v. Mont-Affrique och Motte-Giron, s. Beauregard, i ö. S:t-Apollinaire, Barois och nnecy. Slutligen är till skydd för D:s från Montsselot kommande vattenledning ett fort anlagdt vid ussy, 18 km. n. v. om staden.

Dika, *bot. farm.* Se Irvingia.

Dikabröd, *bot.* Se Pentaclethra.

Dikafett, *tekn.* Se Irvingia.

Dikaiarchē'a (grek. *Δικαίαρχεια*, lat. *Dicearchia*). Se Puteoli.

Dikaiärchos (grek. *Δικαίαρχος*, lat. *Dicæarchus*), ripatetisk filosof från Messana på Sicilien, lefde kr. 320 f. Kr., mest på Peloponnesos. Han var fattare till flera berömda filosofiska verk äfvensom en beskrifning öfver Grekland i geografiskt och itiskt hänseende. D. förhärligade naturtillståndet betraktade privategendomens utveckling såsom fall från detta. Hans efterföljare Rousseau nämhonom. S—e.

Dikanäs, by och lappkapell i Vilhelmina socken, sterbottens län, vid norra stranden af Dikaön, en utvidgning af den nordligaste af Ångermälfvens källfloder (Vojmälfven). En e. o. kapelldikant är anställd där.

Dikäsium, *bot.*, tvåsidigt knippe. Se Blomställning, sp. 765.

Dikasjön. Se Dikanäs.

Dikastērion, latiniseradt Dikastērium (af k. *di'ke*, rätt), i det gamla Grekland benämning domstol. I Solons och Perikles' Aten fanns ett t antal folkdomstolar (jurydomstolar), hvilkas biare, heliasterna, mot uppvisandet af en liten ostafla (*dikastiko'n pina'kion*) såsom intyg för tagande i sammanträdena egde uppbära en viss ättning (*dikastiko's mistho's*, "domarlön"). Se are Heliasterna. — Sedan medeltiden förds med dikasterium en domstol utan särskildt dikt, hvilken fällde utslag på begäran af enskilda r af andra domstolar. I Tyskland tjänstgjorde a schöffendomstolar och juridiska fakulteter såsom ika dikasterier. Litt.: Meier och Schoemann, er attische prozess" (1824; ny bearb. af Lipsius 3—87), och Fränkel, "Die attischen geschwoengerichte" (1877).

Dika'stichon (Dikastikon), tioradig strof. Se kastikon.

Di'ke (grek. *Δίκη*), *grek. myt.*, rättvisans inna, dotter af Zeus och Themis. Lagskipningen alla rättsinstitutioner ansågos stå under hennes kydd, och vid Zeus' tron, där hon hade sin plats, lade hon hvarje rättskränkning. Hos de tragiske lderna uppträder D. själf, i sällskap med erinrna, såsom den stränga, hämnande vedergällgens utöfvarinna. Enligt den yngre sagan var hon ter den gyllne tidsåldern boende på jorden och le då namnet Astraia (se d. o.); men under paråldern lämnade hon, sist bland gudarna, den skuldbefläckade jorden och strålade sedermera på himlen såsom "jungfruns" stjärnbild. Jfr Horerna. A. M. A.

Dike, dödande Adikia (orättfärdigheten). Efter en forngrekisk vasbild.

Dike, *landtbr.* Se Afdikning.

Dike'rion (af grek. *di*, dubbelt, och *ke'ras*, horn), i grekisk-katolska kyrkan den tvåarmade ljusstake, som biskopen, när han framträder i full ornat, bär såsom sinnebild af Kristi två naturer.

Dikesmall, *landtbr.*, ett vanligt, af träribbor hopsatt redskap, hvars sidor angifva sidornas lutning i öppna diken. Användes till kontroll vid dikningsarbetet. H. J. Dft.

Dikesplog, *landtbr.*, plogliknande redskap, hvarmed diken helt eller delvis upptagas. Någon fullt praktisk dikesplog är ej ännu konstruerad, och dylika redskap hafva därför ännu blott ringa användning. H. J. Dft.

Dikesrör, *landtbr.* Se Täckdikning.

Dikesskopa, *landtbr.*, ett på ett långt skaft sittande rännformigt järnredskap, hvarmed täckdikens bottenränna upprensas före rörens nedläggning. H. J. Dft.

Dikesspade, *landtbr.*, spade, särskildt afsedd för uppgräfning af täckdiken, finns af olika bredd för den olika, nedåt aftagande dikesbredden. H. J. Dft.

Dikliner (af grek. *di*, dubbelt, och *klīne*, bädd), *bot.*, kallas de fanerogama växter, som hafva alla sina blommor enkönade, så att de befruktningsdugliga könsorganen i en del af dessa blommor utgöras uteslutande af ståndare och i en annan del uteslutande af pistiller. De dikliner, som hafva båda slagen af enkönade blommor, han- och honblommor, på samma stånd, kallas monecister eller monoika (tillhöra Linnés 21:a klass, *Monœcia*), och de, som hafva han- och honblommor på skilda stånd, benämnas diecister eller dioika (till-

höra Linnés 22:a klass, *Diœcia*). Exempel på de förra äro björken, eken och granen, på de senare aspen, pilen och enbusken. Hos de sistnämnda är sålunda ej allenast hvarje särskild blomma, utan äfven hvarje stånd i sin helhet hanligt eller honligt. — Klyftan mellan de diklina växterna och de hermafrodita (monoklina) tyckes vid ett hastigt påseende vara mycket stor, men är det i själfva verket ej. Hos en del diklina växter äro visserligen han- och honblommorna olika hvarandra, ej endast i afseende på befruktningsorganen, utan äfven i afseende på byggnaden i öfrigt, t. ex. hos eken, hasseln och hampan. Men hos de flesta dikliner äro han- och honblommor — om man ser bort från befruktningsorganen — af lika byggnad. Därvid kan det inträffa, att han- och honblommor innehålla uteslutande antingen ståndare eller pistiller, utan att ett spår till det andra slaget af befruktningsorgan förekommer, t. ex. hos pilörten (*Sagittaria sagittæfolia*) samt hos bergs- och ängssyran (*Rumex Acetosella* och *Rumex Acetosa*). Men hos många diklina växter finner man i hanblommorna, jämte ståndarna, svagare eller starkare utbildade rudiment af honorgan, och i honblommorna, jämte pistillen, rudiment af hanorgan, t. ex. hos *Rhamnus cathartica* samt *Melandrium sylvestre* och *pratense*. Genom dessa och dylika former förmedlas, morfologiskt sedt, öfvergången från de diklina till de hermafrodita växterna. Se äfven Könsfördelning och Pollination. V. W. (H. Hn.)

Diklinī, *bot.*, det förhållandet hos en del fanerogama växter att han- och honorgan finnas i olika blommor. Jfr Dikliner.

Dikning, *landtbr.* Se Afdikning, Täckdikning och Vattenafledning.

Dikningslag, *landtbr.* De rättsliga förhållandena i afseende på jordens torrläggning äro i Sverige ordnade genom lag om dikning och annan afledning af vatten af 20 juni 1879, hvars hufvudstadganden äro följande. Då jordegare vill afdika sin jord till 4 fots ($1{,}_{19}$ m.) djup, må granne ej hindra vattnets aflopp, utan skall upplåta mark, som för dikets framdragande tarfvas, och öfriga jordegare, som hafva nytta af företaget, skola däri deltaga, i den mån deras egen jord däraf förbättras. Afledning af vatten från vattendränkt mark eger hvarje delegare i denna påfordra, och öfriga delegare äro skyldiga deltaga i kostnaderna för företaget i mån af vunnen jordförbättring, såvida han ej afsäger sig del däri, och till delegarna afstår så mycket af sin förbättrade jord, som motsvarar förbättringens värde. Till dylika vattenafledningsoch regleringsföretag, som beröra allmänt intresse, fordras tillstånd från det allmänna. Äfven för sänkning eller uttappning af sjö fordras tillstånd af vederbörande myndigheter samt att egare af mer än hälften af den jord, som kommer att vinnas eller förbättras af företaget, förena sig om detta. H. J. Dft.

Dikogamī (af grek. *di'cha*, i två delar, och *ga'mos*, giftermål), *bot.*, det hos en mängd hermafrodita fanerogamers blommor förekommande förhållandet att de bägge slagen af könsorgan, ståndare och pistiller, komma till full utbildning (nå könsmognad) oliktidigt i hvarje särskild blomma. Därvid kunna två fall inträffa. I det ena och vanliga utveckla sig ståndarna först och aflämna sitt frömjöl, innan den till samma blomma hörande pistillen blifvit befruktningsskicklig. Blommor, hos hvilka detta förhållande eger rum, benämnas proterandriska. I det andra fallet utvecklas pistillen först, innan de till samma blomma hörande ståndarna nått könsmognad. Blommor af detta slag kallas proterogyna. I båda fallen blir följden, att samverkan mellan könsorgan tillhörande samma blomma (självbefruktning) förebygges, och just detta är också dikogamiens ändamål. Darwin har nämligen ådagalagt, att ständig självbefruktning verkar skadligt, såsom gifvande upphof till få och svaga individer. Dikogamien är ett bland de medel naturen oftast använder för att nå nämnda mål. Proterandriska dikogamister äro kompositeer, kampanulaceer, umbelliferer, malvor, geranier, pelargonier, epilobier och en mängd andra. De proterogyna dikogamisterna äro färre. Exempel äro *Scrophularia nodosa*, *Plantago media*, *Aristolochia Clematitis*, *Luzula pilosa* och *Anthoxanthum odoratum*. — Dikogami'st, växt, hos hvilken dikogami eger rum. Jfr Dikliner, Herkogami och Pollination. V. W.*

Dikogami'st. Se Dikogami.

Dikord (-kård; af grek. *di*, dubbelt, och *chordē*, tarmsträng), ett tvåsträngadt instrument hos forntidens egypter och assyrier. Det bestod af en smal ljudlåda med lång hals och spelades sannolikt medelst plektron. A. L.*

Dikotomī (af grek. *di'cha*, i två delar, och *te'mnēin*, skära), tudelning; *bot.*, det förgreningssätt, då en axel delar sig i två lika kraftiga grenar. Det kan uppkomma på flera olika sätt. Hos lägre växter, särskildt en del alger, uppstår en s. k. äkta dikotomisk förgrening, då i själfva växtpunkten genom delningar i de yngsta cellerna två nya i allt likvärdiga skott utväxa. Sådan förgrening är okänd hos de högre växterna; hos dem uppträder endast s. k. falsk dikotomi, uppkommen antingen därigenom, att, såsom hos misteln, syrenen o. a., den ursprungliga stamspetsen dör bort och från tvenne knoppar på stammens motsatta sidor nya grenar utväxa, eller ock så, att en sidogren utväxer och blir så kraftig, att den tränger den egentliga hufvudaxeln åt sidan och blir likvärdig med denna, ett bland de högre växterna mycket vanligt fall. G. A.*

Dikotōmisk (jfr Dikotomi), tvådelad; synlig till hälften (månen t. ex. säges vara dikotomisk i första och sista kvarteret).

Dikotyledōner, *bot.* Se Dicotyledoneæ.

Dikroi'sm (af grek. *di'chroos*, tvåfärgad), *fys.*, den egenskapen hos vissa kristaller, att ljus, som genomgått dem längs kristallaxeln, är färgadt på annat sätt än ljus, som genomgått dem i en riktning vinkelrät mot samma axel. Sådana kristaller kallas dikroitiska. Jfr Pleokroism. S. A—s.

Dikroīt, *miner.* Se Cordierit.

Dikroītisk, tvåfärgad. Se Dikroism. — Dikroitisk slöja, *fotogr.*, kallas en vid bromsilfvergelatinplåtar stundom förekommande slöjbildning, som uppkommer, om framkallaren innehåller något bromsilfverlösande ämne. Negativ behäftade med detta fel synas i genomsikt rödaktiga, i reflekteradt ljus gröna. J. Htzg.

Dikromatopsī (af grek. *di*, dubbelt, *chrōma*, färg, och *ōps*, öga), *oftalm.* Se Färgblindhet.

Dikroskōp (af grek. *di'chroos*, tvåfärgad, och *skopēin*, se), *miner.*, ett af Haidinger konstrueradt instrument, som samtidigt visar de båda olika axelfärgerna hos ett mineralprof. A. Hng.

Dikrōt (af grek. *di'krotos*, af *di*, dubbelt, och *rotos*, ljud, slag), *med.*, som slår två slag (om ulsen). — Dikroti'sm, egenskapen att vara ikrot. Se vidare Pulslära.

Dikṣita Bhaṭṭa. Se Indiens språk och tteratur.

Diksmuide. Se Dixmuiden.

Dikt (af lat. *dictāre*, förestafva till nedskrifning, senlat. äfven författa), skaldestycke, poem; uppktadt tal, osanning. Jfr Poem och Skaldekonst.

Dikt l. Dikt an (ty. *dicht an*), *sjöv.*, tätt intill. å rodret lägges åt sidan så mycket som möjligt, ges det läggas "dikt ombord". — Dikt bidevind. Se Bidevind.

Dikta, *tekn.*, täta; genom särskildt för ändamålet rättade, vinkelrätt mot längdriktningen plant afarna mejslar (diktmejslar, rand- och grädjslar) utpressa kanterna i växlar och skarfvar på åtarbeten, såsom ångpannor, behållare för komimerad luft, gasklockor, fartygsskrof e. d., så t fogarna mellan plåtarna blifva fullkomligt ång-, s- eller vattentäta. Det härvid förrättade artet kallas diktning. Endast genom nitning n icke fullkomlig täthet åstadkommas. Jfr rifva, *skpsb.* J. G. B.*

Diktāl l. Dikta'lb (förvrängning af *Duc Albe*), *sjöv.* Se Dykdalb.

Diktāmen (plur. diktāmina, mlat. *dictāmen*, bet. skrifsätt, stil, af *dictāre*, förestafva), förefning, föresägning; föreskrift; någonting som rifvits efter föreläsning eller föresägning. Kunglgt diktamen till protokollet, af enske konungen i statsråd till protokollet afgifvet rande. Frihetstidens historia visar många exempl på kungliga diktamina, i de allra flesta fall dast maktlösa meningsyttringar. Men under staf III:s regering innefattade de tillägg eller föringar till regeringsformen, t. ex. ang. beräkning ständens röster vid ett riksdagens beslut (1786) n ang. riksdagens förmenta rätt att gifva bevillgen för vissa år. Ordet diktamen brukas näppeven annorstädes än i Sverige; hos andra folk säger n i stället diktat. Jfr Diktera.

Dikt an, *sjöv.* Se Dikt.

Diktāt (af lat. *dictātum*, plur. *dictāta*; se Diktra), förestafvad läxa eller temauppgift; diktamen d. o.). — Musikdiktat (fr. *dictée musie*), en viktig, men icke nog uppmärksammad gren musikundervisningen, bestående däri, att läraren lar eller sjunger före kortare satser, som eleverna a att omedelbart uppteckna i notskrift.

Diktātor (lat. *dictātor*), ämbetsman med oinskränkt ndighet. 1. Titel på en fornromersk ämbetsman, n tillsattes vid utomordentliga tillfällen. Man vet med säkerhet, när en diktator första gången utndes i Rom, men sannolikt är, att det skedde ax efter konungamaktens afskaffande. I äldsta er var *magister populi* (förman för folket) titeln innehafvaren af ifrågavarande ämbete. Han kes hafva betraktats såsom en för ett visst tillfälle edd ämbetsbroder åt konsulerna, men med vidicktare befogenhet än dessa. Vanligen tillsattes tatorn för ett bestämdt ändamål eller för fullandet af ett särskildt uppdrag, ursprungligen — er all sannolikhet — för att anföra hären vid ande krigsfara. Ämbetstiden var sålunda enligt sakens natur inskränkt till den tid, som uppdragets utförande kräfde, samt fick ej öfverstiga sex månader och ej räcka längre, än den ämbetsman, af hvilken diktatorn var tillsatt, hade rätt att kvarstå i sitt ämbete. Diktatorn var egentligen anförare för fotfolket och utnämnde själf en *magister equitum* (rytteribefälhafvare), som stod under honom. Bland de icke krigiska uppdrag, hvilka en diktator hade att besörja, voro att hålla val och inslå den s. k. clavus annalis, "årsspiken" (se Clavus), m. m. Diktatorn utnämndes af en konsul (eller konsulartribun), vanligen på grund af ett senatsbeslut. Senare förekommo fall, då diktator tillsattes af folkförsamlingen. I början voro endast patricier valbara. Den förste plebej, som blef diktator, var C. Marcius Rutilus, 356 f. Kr. Längre fram i tiden blef det sed att välja en f. d. konsul till diktator. Under senare tider voro en eller annan gång två diktatorer samtidigt i verksamhet.

Ursprungligen gällde rätten att vädja till folket (provokationen) icke mot diktatorn. Denne hade likaledes en mera självständig ställning i förhållande till senaten och var, som det tyckes, till en början höjd äfven öfver folktribunernas åtgöranden. I senare tider var likväl hans militäriska makt underkastad de ifrågavarande inskränkningarna. Småningom kom diktaturen ur bruk. För krigiskt ändamål tillsattes en diktator sista gången år 216 och för annat uppdrag år 202 f. Kr. Visserligen förekommo diktaturer äfven sedermera, såsom Sullas och Cæsars; men dessa voro strängt taget af annat slag, och åtminstone den första var icke inskränkt till viss tid. År 44 f. Kr. afskaffade Antonius detta ämbete för alltid.

En diktator fanns äfven i de *latinska* samhällena. Där tyckes en sådan ämbetsman hafva varit ett slags efterträdare åt konungarna, hvilken längre fram i tiden valdes för år och äfven stundom synes hafva haft en annan ämbetsman vid sin sida. Under Roms välde hade diktatorn kommunal befogenhet. R. Tdh.

2. Ordet diktator i modern mening skiljer sig till betydelsen i väsentlig mån från diktator i romersk. En romersk diktator innehade en fullt *laglig* myndighet, hvaremot den moderne står i alla afseenden utom lagen — ej allenast så, att han ej är bunden af statens lag, utan så, att själfva benämningen diktator är främmande för alla moderna staters författningar. Senare tiders diktaturer hafva oftast tillkommit genom en statskupp (Santa Anna), stundom på uppdrag af landet själft (Cavaignac). En diktatur kan vara berättigad och stundom nödvändig. Det kan nämligen gifvas tillfällen, då den lagliga styrelsen — till följd af otillräckligheten af de medel, som författningsenligt stå den till buds, eller emedan den, naggad af partierna, upptages af själfförsvar mot dem — saknar kraft att tillämpa lagen i hela dess omfång samt är ur stånd att rädda staten från undergång. Diktaturen innebär kraft, oberoende af småintressens påtryckning och frihet från hämmande formaliteter. Den är en *öfvergående* absolut makt. Därigenom skiljer den sig från den absoluta monarkien, hvilken gör anspråk på samt väcker föreställning om beständighet, och detta är orsaken till, att de ifrigaste demokrater kunna försvara och förorda denna anarkiens monarki, på samma gång som de bekämpa envåldskonungadömet. —

Diktatörisk, som har afseende på en diktator; oinskränkt befallande, egenmäktig. J. Th. W.

Diktatür (lat. *dictatūra*), en diktators ämbete; en diktators makt och myndighet. Se Diktator.

Dikt bidevind, *sjöv.* Se Bidevind och Dikt.

Di'kte, i forntiden namn på en berggrupp vid staden Lyktos i östra delen af ön Kreta, nu Lasithi (2,160 m.). D. var helgadt Zeus, som ansågs vara född i en grotta där. Strabon (och efter honom flera yngre geografer) använder namnet D. om de ö. om Lasithi liggande lägre bergen (Aphentis och Modi), som sluta i udden Salmone.

Diktēra (lat. *dictāre*, eg. ofta säga, af *dīcere*, säga), föresäga eller förestafva någon hvad han skall skrifva; föreskrifva, ingifva. Jfr Diktamen och Diktat.

Diktiōn (lat. *dic'tio*, af *dīcere*, säga), en författares skrifsätt, uttryckssätt, stil; framsägningssätt, uttal (hos talare, skådespelare och sångare).

Diktionär (fr. *dictionnaire*, se d. o.), ordbok, lexikon.

Diktkonst. Se Skaldekonst.

Diktmejsel, *skpsb.* Se Dikta.

Diktning, *skpsb.* Se Dikta.

Diktynna (grek. *Δίκτυννα*), *grek. myt.* Se Britomartis.

Di'ktys (grek. *Δίκτυς*), *grek. myt.*, en kretens, Idomeneus' följeslagare under trojanska kriget. En på feniciska språket skrifven dagbok öfver tilldragelserna under detta krig, hvilken under Neros regering lär hafva påträffats i D:s graf på Kreta, utgafs för att vara dennes arbete, men är tydligen författad af någon bland Neros samtida eller ännu senare. En latinsk öfversättning, verkställd (sannolikt omkr. 300 e. Kr.) af en viss Septimius, finnes ännu i behåll, hvaremot originalet redan på 1400-talet förgäfves söktes. A. M. A.

Dilatabilitēt (af lat. *dilatāre*, utvidga), *fys.*, förmåga af utvidgning. Se Dilatation.

Dilatatiōn (lat. *dilatātio*, af *lātus*, bred), *fys.*, utvidgning, företrädesvis en sådan, som orsakas genom uppvärmning. Som allmän regel gäller, att en kropp, då dess temperatur höjes, ökas till sin volym, om den är i tillfälle att fritt utvidga sig. Om en kropp vid höjd temperatur minskar volym, så är minskningen nästan alltid beroende därpå, att kroppen afgifver fuktighet eller någon annan flyktig beståndsdel. Undantag från nämnda regel göra endast några få kroppar, bland hvilka den viktigaste är vatten mellan 0° och + 4° C. På liknande sätt som detta förhålla sig några saltlösningar och vissa legeringar i närheten af sin smältpunkt. De fasta kropparnas utvidgning genom värme är ganska obetydlig och kan inom vissa gränser anses proportionell mot temperaturhöjningen, så att en viss temperaturhöjning alltid motsvaras af samma utvidgning. Därvid kommer längd-, yt- och volymutvidgning i betraktande. Måttet på ett ämnes utvidgning är dess utvidgnings- eller dilatationskoefficient, hvarmed förstås den utvidgning, som uppstår på enheten af vare sig längd, yta eller volym, då temperaturen höjes en grad. Såsom redan är nämndt, kan denna kvantitet anses konstant inom vissa icke alltför stora temperaturområden. I allmänhet är dock utvidgningen för samma temperaturtillskott större, ju högre temperaturen är, och den ökas, i synnerhet då temperaturen närmar sig smältpunkten. En fast kropps linceära eller längdutvidgning bestämmes därigenom, att man varierar temperaturen hos en stång af känd längd och, med användning af häfstångssystem, starkt förstorar utvidgningen, så att densamma kan med noggrannhet uppmätas till sin storlek. En noggrannare, på ljusets interferens grundad metod införes af Fizeau. Exempelvis anföras här några fasta kroppars linceära utvidgningskoefficienter mellan 0° och 100°, under antagande att koefficienten mellan dessa gränser är konstant:

bly	0,00002948	guld	0,00001451
smidjärn	0,00001228	koppar	0,00001698
gjutjärn	0,00001109	spegelglas	0,00000798

Egendomligt förhålla sig enligt Guillaume nickelstål-legeringar. En sådan, hållande 36,1 proc. nickel, har en dilatationskoefficient 0,00000088; är halten af nickel 24 proc., så är koefficienten 0,00001748. Man kan således, hvilket är af den största betydelse för vissa praktiska ändamål, framställa nickelstål, som har nästan ingen värmeutvidgning alls, och nickelstål, hvars värmeutvidgning ligger mellan de angifna gränserna. Utvidgningen för värme beror ej ensamt på den kemiska sammansättningen, utan äfven på sådana molekylära egenskaper, som kunna framkallas genom olika mekanisk behandling. Sålunda utvidgas en metall olika, alltefter som den varit underkastad hamring, valsning eller dragning, alltefter som den är härdad eller ej, o. s. v. Kristaller visa olika utvidgning i olika riktningar. Stundom utvidga de sig i en riktning och sammandraga sig i en annan. Så utvidgar sig kalkspat längs hufvudaxeln och sammandrar sig vinkelrätt däremot. Jodsilfver sammandras starkt längs hufvudaxeln och utvidgas svagt i en däremot vinkelrät riktning, så att dess totalvolym minskas vid temperaturhöjning. På likartadt sätt förhåller sig beryll.

Yt- och volymutvidgningarna bestämmas efter den linceära. Man tänke sig en kvadrat med sidan = 1 af ett ämne, hvars linceära utvidgning är = a. Höjes temperaturen en grad, blir kvadratens sida $1+a$ och således dess yta = $1+a$ gånger $1+a$ eller $1+2a+a^2$. Men eftersom a är ett mycket litet tal, är a^2 så litet, att denna term kan utelämnas och ytan sättas = $1+2a$, då således $2a$ är ytutvidgningen. På samma sätt erhålles den kubiska utvidgningen därigenom, att man beräknar volymen af en kub med sidan $1+a$. Denna volym är = $1+3a+3a^2+a^3$, hvari dock termerna $3a^2+a^3$ kunna betraktas såsom försvinnande små och utvidgningen således sättas = $3a$. Ytutvidgningskoefficienten kan alltså sägas vara två och volymutvidgningskoefficienten tre gånger större än längdutvidgningen.

I fråga om vätskor och gaser har man att fästa sig endast vid volymutvidgningen. Denna är hos vätskorna i allmänhet större än hos de fasta kropparna och förändras hastigare med temperaturen. Oregelbundenheter och hastiga förändringar förekomma i närheten af de temperaturgrader, vid hvilka vätskan öfvergår till fast form eller till gasform. Vid öfvergången till fast form sker hos vissa vätskor en plötslig sammandragning; hos andra däremot, t. ex. gjutjärn och vatten, försiggår en ej obetydlig utvidgning i stelningsögonblicket. Vid bestämning af vätskors utvidgning kunna olika förfaringssätt användas: man fyller en större termometerkula med den vätska, som skall undersökas, man observera

en viktsförlust en i vätskan vid olika temperaturer edsänkt kropp undergår, eller man använder två ommunicerande glasrör, af hvilka det ena hålles id 0° och det andra vid högre temperatur, under et vätskans höjder i båda rören observeras, o. s. v. e vätskor, hvilkas utvidgningsförhållanden blifvit oggrannast undersökta, torde vara kvicksilfver och atten. Kvicksilfrets utvidgning är mellan 0° och 00° C. $^1/_{5550}$ för hvarje grads temperaturhöjning. ellan 100° och 200° C. är samma utvidgning $^1/_{5426}$ och mellan 200° och 300° C. $^1/_{5300}$. I närten af den kritiska temperaturen ha vätskorna en ilatationskoefficient af betydlig storlek, närmande g till gasernas. Detta är exempelvis fallet med lsyra, cyan och svafvelsyrlighet vid vanlig tempetur.

Alla de gasformiga kropparna utvidgas ungefär a mycket, om de äro vid lågt tryck, och denna vidgning utgör omkr. $0{,}_{3665}$ af hela volymen, om mperaturen höjes från 0° till 100° C. Gaser, som d upphettning dissocieras (se Dissociation), sa en abnormt stor utvidgning, som dock är t anse såsom endast skenbar. — Gasernas utdgning kan bestämmas genom användning af ett muntjockt glasrör med utblåst kula. Röret indelas lika stora volymdelar, och kulans volym bestämmes sådana delar. Gasmassan afspärras med en kvickfverdroppe, och af den vid olika temperaturer serverade volymen kan gasens utvidgning beräks. Man kan ock bestämma utvidgningen genom observera spänstigheten hos en och samma gassa vid olika temperaturer, under det volymen ngas att vara oförändrad. Spänstigheten under rändrad volym varierar i nära nog samma förhålde, särskildt vid låga tryck, som volymen, då spängheten bibehålles oförändrad. L. A. F. (S. A—s.)

Dilatationskoefficie'nt, *fys.* Se Dilatation.

Dilatationsparenkym, *bot.* Se Lianer.

Dilatatörium (af lat. *dilatāre*, utvidga), instrunt, medelst hvilket man utvidgar en rörformig dning, t. ex. urinröret, kanalen i lifmoderhalsen, fistelgång, för att därigenom möjliggöra en underning eller ett kirurgiskt ingrepp. J. E. J—n.

Dilatiōn (lat. *dilātio*, af *diffe'rre*), uppskof, frist träffande en rättegång). — Dilatörisk, som r ut på uppskof l. förhalande.

Dile'mma (grek. *di'lemma*), *log.*, är en disjunkslutledning enligt formeln: om *A* är, så är angen *B* eller *C*; nu är hvarken *B* eller *C*; alltså heller icke *A*. — I vanligt språkbruk användes rycket dilemma också ofta för att beteckna tvenne tsatta möjligheter, mellan hvilka valet är synnerligen svårt, emedan båda hvar för sig bjuda den jande emot; trångmål; klämma. S—e.

Diletta'nt (af it. *diletta'nte*, af *dilettāre*, förnöja, nka glädje; jfr lat. *delectāri*, finna nöje i), person, som idkar konst eller vetenskap uteslutande såsom nöje och ej som yrke eller lifsuppgift; kåpare. — letta'ntisk, ytlig och otillräckligt skolad. — lettanti'sm, idkande af konst eller vetenp mest för eget nöjes skull och utan anspråk mästerskap; bristande grundlighet och ofullnlig teknisk skolning. Jfr Amatör. — Den i ordet dilettantism häftande, mer eller minlindriga bibetydelsen af ytlighet tillhör ej ursprungligen begreppet. I alla tider ha dilettanter ragit åtskilligt till konstens liksom vetenskapens utveckling. I regeln bör dock privatlifvet vara fältet för dilettanternas bemödanden. De böra icke uppträda offentligt och söka täfla med fackmännen, till ringa båtnad för sig själfva eller för allmänheten, utan deras konst- och studieutöfning må egentligen gå ut på att fördjupa deras egen uppfattning. Särskildt hvad konsten beträffar, kan detta leda till en för kulturen mycket fruktbringande växelverkan mellan konstnärerna och den konstälskande allmänheten. På musikens område gingo förr i tiden konstnärer och dilettanter hand i hand, hvilket bidrog ansenligt till bl. a. kammarmusikens utveckling. I det moderna konsertväsendet utgör alltjämt dilettanters medverkan en oumbärlig insats, när det gäller utförandet af körverk. E. F—t.

Di-l-hedsche, Di-l-heggia. Se Hedjra.

Dili. Se Dilly.

Diligens [-ʃa'ŋs; fr. *diligence*, af *diligent*, flitig, flink, snabb, af lat. *dīligens*, omsorgsfull, noggrann], offentlig fyrhjulig och af 2—6 hästar dragen täckvagn för snabb befordran af resande med deras resgods samt af post mellan aflägsnare orter i ett land; postvagn. — Bland de i postväsendets tjänst använda fordon af ett otaligt antal typer och modeller har inom de europeiska kulturländerna före järnvägarnas införande en synnerligt framstående plats intagits af diligenserna, såsom utgörande för såväl personbefordran som posttransport afsedda forvagnar. Numera har det skimmer af vägfarandets poesi, som förr omstrålade begreppet postdiligens (ty. *eilwagen*, fr. *malle-poste*, eng. *mail-coach*), visserligen förbleknat, i samma mån fordonets användning i den allmänna samfärdselns tjänst blifvit allt sparsammare. Men ännu i dag utgör inom Schweiz och, delvis, Österrike postdiligensen ett å färdvägarna öfver de höga alpassen alltjämt anlitadt och af de resande vida mer omtyckt fortskaffningsmedel än de med alla sina fördelar onekligen rätt prosaiska järnvägsvagnarna. I Sverige, där posternas fortskaffande af ålder hade

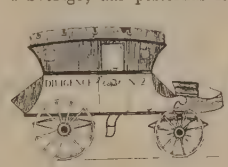

Fig. 1.

Fig. 2.

ålegat de s. k. posthemmanen (se d. o.), uppstod först fram på 1800-talet på allvar fråga om allmänna postens anlitande jämväl för personbefordran och då i nära sammanhang med yppade önskningar att få postföringstungan aflyft från jordbruket. Redan 1810 års riksdag hade uttalat sig för anställande af försök med ”så kallade postvagnar, hvarå 2 à 3 resande — — — jämväl fortskaffades”. Men icke förrän 1830 kom den första diligensförbindelsen till stånd, å linjen Stockholm—Ystad. Fig. 1 visar bilden af en af de allra första vid denna befordran använda diligenserna. Sedermera utsträckt till linjen Ystad—Malmö—Hälsingborg, indrogs emellertid redan med 1834 års utgång ifrågavarande diligensbefordran såsom för postverket förlustbringande. Enskild diligenstrafik, delvis understödd af stats-

medel, uppehölls sedan under 1830- och 1840-talen. Först 1850 återupptogs, till en början försöksvis, postverkets egen diligenstrafik, som efter hand utvidgades och under 1860-talet nådde sin blomstring, för att sedermera småningom aftaga, i den mån järnvägsnätet utsträcktes. Ännu 1867, då summan af postförda landsvägskm. i Sverige utgjorde 5,804,811, tillryggalades af postdiligenserna 3,202,253 km. Postverkets behållna inkomst af personbefordran med diligenserna uppgick sagda år till 100,304 rdr 36 öre. Taxan utgjorde då 1 rdr 20 öre för heltäckt plats, 1 rdr för halftäckt plats och 80 öre för öppen, allt för mil räknadt, samt för öfverskjutande full fjärdedels mil fjärdedelen af denna afgift. Utöfver det vanliga personantalet, som skulle så beräknas, att "med kusk och skjutsande" ej flera personer medföljde än tvenne efter hvar häst, kunde, med de resandes begifvande, ett barn af högst 6 års ålder få i diligensen medfölja mot half afgift. Med diligenserna befordrades förutom passagerare och brefpost jämväl paketpost. Färdhastigheten beräknades i allmänhet till 1 mil på 1 timme och 15—20 minuter. Af 1860- och 1870-talens diligenser gifver fig. 2 en god bild. Medan på kontinentens stora postvägar diligenser, förspända med 4 eller 5, ända till 6 hästar, förr i tiden utgjort en vanlig företeelse, hade våra svenska diligenser endast undantagsvis större anspann än 2 à 3 hästar. Den sista svenska postdiligensen framgick å linjen Göteborg—Kungsbacka—Varberg och indrogs samtidigt med postbefordrans vidtagande 1 sept. 1888 å järnvägssträckan Göteborg—Varberg. Diligenstrafiken hade då nedgått till en obetydlighet. Postverkets inkomst af försålda diligensbiljetter 1888 utgjorde samman-

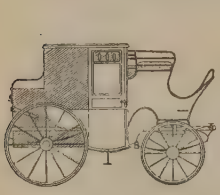

Fig. 3.

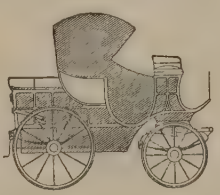

Fig. 4.

lagdt 441 kronor 60 öre. I afseende å våra diligensers konstruktion skilde man mellan *kupéer* (fig. 3), med plats inuti vagnen för 4, och *kalescher* (fig. 4), med dylik plats för 2 personer. 1893 funnos i postverkets vagnpark 20 kupéer och 45 kalescher. Med undantag af en kupé (se fig. 2) och en kalesch, hvilka skulle införlifvas med ett blifvande postmuseum, såldes då de öfriga, de 44 kalescherna till Arméförvaltningen, som använder dem för transport af de till truppförbanden hörande civilmilitära personerna m. m. R. L—n.

Di-l-kāde. Se Hedjra.

Dilke [di'lk]. 1. Charles Wentworth D., engelsk litteraturhistoriker och tidningsman, f. 1789, d. 1864, utgaf 1814—16 en fortsättning af Dodsleys "Old plays"; var sedan medarbetare i tidskrifter, bl. a. "Retrospective review", och stod i nära beröring med flera samtida författare, såsom Keats, Leigh Hunt och Hood. 1830 öfvertog han ledningen af "Athenæum", som han upparbetade till en af Englands förnämsta tidskrifter, och var 1846—48 redaktör för "Daily news", som börjats af Ch. Dickens. Sedermera sysslade han med litteraturhistoriska studier, särskildt rörande Popes diktning och Junius-brefven (se d. o.). Hans skrifter utgåfvos 1875 under titeln *Papers of a critic* af hans sonson sir Charles D., som försett dem med en biografisk inledning.

2. Sir Charles Wentworth D., den förres son, engelsk tidningsman, f. 1810, d. 1869, är hufvudsakligen bekant såsom en af upphofsmännen till industriutställningarna i London 1851 och 1862 och blef sistn. år för sina förtjänster baronet. Han var tillika utställningskommissarie i New York 1853 och Paris 1855 samt en kort tid (1865—68) medlem af underhuset.

3. Sir Charles Wentworth D., den förres son, engelsk skriftställare och politiker, f. 1843, studerade i Cambridge och blef advokat samt anträdde 1866 en resa kring jorden, som han beskref i *Greater Britain. a record of travel in englishspeaking countries during 1866—67* (1868; flera uppl.; ny bearbetning med titeln *Problems of Greater-Britain*, 2 bd, 1890). 1868 blef han parlamentsledamot för Chelsea och slöt sig i underhuset till den utpräglade radikala gruppen. 1874 utgaf han anonymt den politiska satiren *The fall of prince Florestan of Monaco.* 1880 blef D. understatssekreterare för utrikesärenden i Gladstones andra ministär och 1882 president i "Local government board" (se Board) med säte i kabinettet och var tillika 1884—85 ordförande i en stor kommitté för bostadsfrågan. Han afgick med Gladstone 1885, men uteslöts ur dennes tredje kabinett i följd af en skandalös äktenskapsprocess, som slutade med att han i juli 1886 dömdes för äktenskapsbrott och förlorade sin plats i underhuset. Han invaldes ånyo 1892 och har sedan dess varit en uppmärksammad talare i utrikespolitiska frågor, men icke haft plats i någon af de följande liberala regeringarna. D. har äfven fortsatt sin skriftställarverksamhet och bl. a. utgifvit *The present position of european politics* (1887), *The british army* (1888) samt *The british empire* (1898) — arbeten, som låtit tala om sig. Efter sin fader ärfde han 1869 tidskrifterna "Athenæum" och "Notes and queries". D:s hustru, lady Emilia D., f. 1840, har utgifvit uppmärksammade konsthistoriska arbeten. T. H—r.

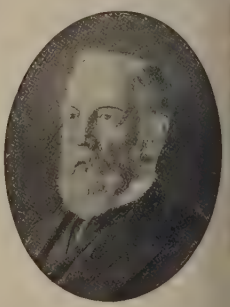

Dill, *Anethum graveolens* L., *bot. farm.*, en till fam. *Umbelliferæ* hörande ettårig ört, som har sitt hemland i Medelhafstrakterna, men allmänt odlas i svenska trädgårdar, upp till Norrland, och lätt förvildas. Stjälken är 0,6—1 m. hög, glatt, blågrön; bladen dubbelt parbladigt delade, med trådlika ändflikar; blomflocken stor, gles-strålig ("dillkrona"); blommorna små, gula, med jämnstora, rundade kronblad (se högra blomflocken på fig.). Frukten (se öfre "dillkronan" på fig.) kallas dill-

rö (*Semina Anethi*). Förr nyttjades den såsom vä-erfördelande, mjölkökande och underlättande mat-nältningen. Den innehåller omkr. 1,75 proc. yktig olja, som gifver den en stark, aroma-

k lukt och varm, stickande smak. Den flyktiga an i dillfrön innehåller jämte ett kolväte äfven rvol ($C_{10}H_{14}O$), som själf är en flyktig vätska. dan karvol finnes äfven i kumminolja; en mycket nande kropp förekommer i krusmyntans flyktiga a. Äfven bladen och blomflockarna innehålla en lik flyktig olja och begagnades förr i medicinen. u användas de mycket såsom kökskryddor. Jfr nethum. O. T. S. C. G. S. (G. L—m.)

Dill., vid växtnamn förkortning för J. J. Dille-ius (se d. o.).

Dill, Ludwig, tysk målare, f. 1848 i Gerns-ch i Baden, studerade i München och blef 1899 ofessor i Karlsruhe. Han målar landskap med rkt betonad stämning, valde en tid framåt vene-anska och holländska motiv, men började på 1890-et med förkärlek skildra sumpmarkerna kring chau nära München, i stämningar af originell gghållning (olivgrönt och gulgrått som hufvud-ner) och ett egendomligt, mjukt och bredt be-ndlingssätt. D. är representerad i gallerierna i rlin, Mannheim, Stuttgart, nya pinakoteket i ünchen m. fl. st. Jfr "Neu Dachau" af Roessler 05. G—g N.

Dillén, J. J., tysk botanist. Se Dillenius.

Di'llenburg, kretsstad i preussiska regeringsområ-t Wiesbaden (Hessen-Nassau), vid Dill, biflod till hn. 4,458 inv. (1900). Bergsskola och lands-kteri, järnmalms- och brunkolsbrytning. D. har pstått kring den nu i ruiner liggande borgen D., arest Vilhelm af Oranien (1533) och hans son ritz (1567) föddes. Ett 40 m. högt "Wilhelms-turm" är byggdt till den förres ära. D. är en besökt luftkurort.

Dillēnia L., *bot.* Se Dilleniaceæ.

Dilleniāceæ, Dilleniaceer, *bot.*, växtfamilj hörande till serien *Parietales*. Hithörande växter äro träd eller buskar, ofta lianer med strödda, läder-artade blad, och förekomma nästan uteslutande i tropikerna, särskildt i Australien, där de bilda en viktig del af scrubformationen; i Afrika äro de mycket sällsynta. Många dilleniaceer utmärka sig genom egendomligt byggda, synnerligen praktfulla blommor, t. ex. *Dillenia indica* L. i södra Asien, hvars stora hvita blommor torde vara bland de skön-naste, som finnas; den odlas därför ofta i växthus, men kommer tyvärr sällan till blomning. De hög-stammiga *Dillenia*-arterna lämna ett värdefullt, ofta rödfärgadt virke, lämpligt till finare snickeriarbeten. Frukterna af flera arter användas som citroner. I Brasilien begagnas *Curatella americana* och andra arter i medicinen. Många af lianerna användas som "vattenlianer"; ur den genomskurna stammens stora kärl utströmmar ett godt dricksvatten i riklig mängd. G. L—m.

Dillēnius (Dillén), Johann Jakob, tysk botanist, f. 1687 i Darmstadt, öfverflyttade 1721 till England och dog 1747 som professor i botanik i Oxford. Han bidrog i väsentlig mån till en grundligare kännedom och en bättre systematisering af de lägre växtgrupperna samt stod i liflig vetenskaplig beröring med Linné. Skrifter: *Hortus Elthamensis* (1732) och *Historia muscorum* (1741) m. fl.

Dillfrö. Se Dill, *bot.*

Dilli. Se Dilly.

Dilling, Lars, norsk författare, f. 26 jan. 1848 i Moss, student 1869, skref visor och farser för studentföreningens teater samt utgaf 1873 och 1874 ett par häften sånger och visor. Efter en utländsk resa 1875—76 publicerade han tre samlingar *Hverdagsmennesker* (1879—81; "Hvardagsmenniskor", 4:e uppl. 1898), hvilka vunno en stor läsekrets genom sin harmlösa satir och humoristiska blick. Därefter följde tre band skisser, *Gjennem lorgnetten* (1882—84; "Genom lorgnetten", 1883—85; 3:e uppl. 1898), som öfversatts äfven till holländska och delvis till tyska (genom J. Stinde). D. utgaf vidare berättelserna *I kupéen* (1886, sv. öfv. s. å., ny uppl. 1898) och den längre novellen *Begavet* (1886; "Ett godt hufvud", 1887; ny uppl. 1898). Han var bosatt i Köpenhamn 1881—85, men flyttade 1886 till Berlin, där han dog 16 dec. 1887. S. å. utkom en ny skiss-samling *Fra Tydskland og Belgien*. 1895—97 utkom i Norge en samlad upplaga af hans arbeten, illustrerad af W. Peters och G. Lærum.

Di'llingen. 1. Stad i bajerska regeringsområdet Schwaben, vid Donau. 6,078 inv. (1900). Gymna-sium, lyceum, döfstumanstalt, barnhus och flera kloster. D. var fordom säte för biskoparna af Augsburg och egde 1551—1804 ett universitet,

som leddes af jesuiter och ansågs som hufvudsätet för polemiken mot protestantismen. 1632 och 1648 intogs staden af svenskarna, 1702 af österrikarna och 1800 af fransmännen. 1803 kom den till Bajern. — 2. By i preussiska regeringsområdet Trier (Rhenprovinsen), vid Prims, nära dess förening med Saar. 5,326 inv. (1900). Stort järnverk, anlagdt 1685, vid hvilket 3,400 arbetare äro anställda.

Di'llis, Johan Georg von, bajersk målare och konstkännare, f. 1759, d. 1841, prästvigdes 1782, men började därefter egna sig åt konsten samt utbildade sig, under resor i Schweiz, Italien och Frankrike, till en god landskapsmålare och etsare. 1790 blef han galleriinspektor i München, och 1822 utnämndes han till k. bajersk centralgalleridirektor. Han inlade stora förtjänster om de bajerska konstsamlingarnas ordnande; bl. a. ombesörjde han inrättandet af Moritzkapellet i Nürnberg och valde taflorna för det 1836 färdiga pinakoteket i München. — Äfven brodern Johann Cantius D., f. 1779, d. 1856, utöfvade landskapsmålning och raderingskonst.

Di'llmann, Christian Friedrich August, tysk protestantisk teolog och orientalist, f. 1823, d. 1894, blef 1853 e. o. professor i orientaliska språk i Tübingen, 1860 ord. professor i samma ämne i Kiel, 1864 professor i teologi i Giessen och 1869 professor i gammaltestamentlig exeges i Berlin. Som språkforskare utgaf han bl. a. *Buch Henoch* (1851—53, med etiopisk och tysk text samt kommentarer), *Buch der jubiläen* (i tysk text 1849—51; i etiopisk 1859), *Buch Adam* (1853), *Biblia veteris testamenti æthiopica* (1853—94), den gamla etiopiska öfversättningen af gamla testamentet, *Grammatik der äthiopischen sprache* (1857) och *Lexicon linguæ æthiopicæ* (1865). Som teolog gjorde han sig känd genom arbetena *Ueber den ursprung der alttestamentlichen religion* (1865) och *Ueber die propheten des alten bundes nach ihrer politischen wirksamkeit* (1868) samt genom kommentarer till *Hjob* (2:a uppl. 1891), *Genesis* (6:e uppl. 1893), *Exodus* och *Leviticus* (3:e uppl. 1897), *Numeri, Deuteronomion* och *Josua* (2:a uppl. 1886), äfvensom *Jesaja* (6:e uppl. 1898) m. m. D., som skrifvit en stor mängd artiklar äfven i teologiska tidskrifter och i Schenkels "Bibellexikon", var en af sin samtids förnämsta auktoriteter på det etiopiska språkets och den etiopiska litteraturens område.

Dillner. 1. Johan D., präst, musiker, f. 3 okt. 1785 i Selångers socken, Västernorrlands län, d. 21 jan. 1862, blef student i Uppsala 1802, filos. magister 1809, prästvigd och adjunkt i finska församlingen i hufvudstaden s. å. samt regementspastor vid Jämtlands regemente 1814. 1820 utnämndes han till kyrkoherde i Östra Ryd samt 1831 i Fundbo och 1839 i Öster-Våla, allt inom ärkestiftet. Titeln prost bar han från 1835. D. gjorde sitt namn kändt hufvudsakligen genom den vård han egnade kyrkosången. För att bringa denna till lif införde han bland allmogen ett i högsta grad enkelt och billigt enströngadt instrument, psalmodikon, som utgör en förbättring af monokorden (se d. o.) och medelst hvilket enhvar, med tillhjälp af en vid hvarje psalm- eller sångtext anbragt sifferskrift, kan själf utfinna den rätta melodien. 1830 utgaf han *Melodierna till svenska kyrkans psalmer, noterade med siffror* (2:a uppl. 1840; ofta omtryckt under titeln *Psalmodikon*) och 1848 *Svenska kyrkans psalmbok af 1819. Med melodier och harmoni i fyrstämmig sifferskrift.* D. var ledamot af Götiska förbundet, där han bar namnet "Styrbjörn", och med sin utmärkta basröst sjöng han Geijers sånger på ett för förbundsbröderna oförgätligt sätt. 1811 utgaf han en öfversättning af Öhlenschlägers sorgespel "Axel och Valborg", och vid den fest, hvarmed minnet af Karl XII:s dödsdag firades i Stockholm 1818, höll han högtidstalet i Riddarholmskyrkan. Han blef 1834 led. af Mus. akad. Utgifna arbeten af D. äro bl. a. *Sanningsord vid grafven* (1840), *Tillfällighetsstycken från landsbygden. Sånger till väckelse och näring för andakten och tron* (1858, med melodier; ny uppl. under titeln *Psalmer och sånger, bearbetade, omskrifna eller författade*, 1894), *Konfirmations- och skriftetal* (1880), *Predikningar på sön- och högtidsdagar* (1882) samt *Betraktelser till bruk vid daglig andakt* (1895; utg. af B. E. Petri). D. förkunnade bibelordet med ovanlig innerlighet och kärnfull kraft.

2. Göran D., af samma släkt som föregående, universitetslärare, matematiker, f. 26 april 1832 i Ovikens socken i Jämtlands län, d. 28 mars 1906 på Soïelund på Värmdön, blef student i Uppsala 1854, adjunkt i moderna språk vid Östersunds högre elementarläroverk 1859, docent i matematik i Uppsala 1861, filos. doktor 1863 och adjunkt i matematik 1868 samt var 1877—99 e. o. professor i samma ämne. Vid åtskilliga tillfällen under åren 1865—77 förestod han professuren i matematik. Tillsammans med F. V. Hultman och R. Thalén utgaf han 1868—71 och 1874 "Tidskrift för matematik och fysik". Den i denna tidskrift af D. offentliggjorda artikelserien *Grunddragen af den geometriska kalkylen* har i ej ringa mån bidragit att väcka intresse för funktionsteorien och sålunda utgjort en medverkande orsak till de senare årtiondenas framgångsrika arbete i vårt land på matematikens område. D. var led. af Vet. soc. i Uppsala sedan 1873. (I. F.)

Dillnäs, socken i Södermanlands län, Daga härad. 2,995 har. 429 inv. (1905). Annex till Gåsinge, Strängnäs stift, Daga kontrakt.

Dillon [di'lən], irländska politiker. — 1. John Blake D., f. 1816 i grefsk. Mayo, d. 1866, studerade vid Dublins universitet och deltog från 1842 ifrigt i O'Connels (se denne) *repeal*-agitation. Jämte Gavan Duffy uppsatte han s. å. den inflytelserika nationalistiska tidningen "Nation". D. var med bland stiftarna af ligan Unga Irland, 1846, och spelade en framskjuten roll i O'Briens misslyckade upprorsförsök 1848, men undkom till Amerika och praktiserade där såsom advokat, tills den 1855 utfärdade amnestien tillät honom att återvända till Dublin. Han valdes 1865 af grefskapet Tipperary till medlem af underhuset och arbetade för en sammanslutning mellan de engelske radikale och de irländske nationalisterna.

2. John D., den föregåendes son, f. 1851 i New York, kastade sig efter aflagda läkarexamina i Dublin lidelsefullt in i home-rule-rörelsen mot ...tet af 1870-talet och valdes 1880 i Tipperary t..l medlem af underhuset, där han slöt sig till Parnell och gjorde sig bemärkt såsom fanatisk nationalist samt eldig talare. Vid flera tillfällen blef han på grund af sitt våldsamma uppträdande i underhuset af talmannen för viss tid utesluten från husets förhandlingar. På grund af sjuklighet nedlade D. sitt mandat 1883, men valdes 1885 ånyo af grefsk. Mayo, som han ännu (1906) representerar i ...derhuset. D. var en af de ifrigaste förfäk...rna af den s. k. ''fälttågsplanen'' af år 1886, ...ligt hvilken arrendatorerna skulle betala blott så ...r arrendeafgift de själfva ansågo rättvis och, ...n den ej emottogs af jordegarnas ombud, insända ...nningarna till en för ändamålet utsedd kommitté. ...samband med denna agitation dömdes han 1888 ...l några månaders fängelse. Ett nytt åtal väcktes ...t honom vid hans återkomst 1890 från en agita...nsresa till Australien; han fick under rätte...ngen vistas på fri fot, mot borgen, men bröt i ...het med W. O'Brien aftalet och begaf sig med ...nom till Amerika för att hålla agitatoriska före...ag. Han inställde sig åter för myndigheterna ...91. S. å. sällade sig D. med anledning af den ...rnellska skilsmässoprocessen (se Parnell) till ...t af Justin MacCarthy ledda antiparnellitiska ...rtiet och var efter MacCarthy detta partis ledare ...96—98. Vid de inbördes stridiga irländska par...rnas formella återförening till ''Förenade natio...listpartiet'' 1900 underordnade sig äfven D. ...hn Redmonds ledarskap. (V. S—g.)

Dillsenap, *bot.* Se Sisymbrium.

Dilly (Dili, Dehli l. Dilli), hufvudort i ...rtugisiska delen af ostindiska ön Timor, på öns ...rra kust vid en under sydvästmonsunen lätt till...nglig hamn, som dock är osund. Export af ...ffar, svin, ris och trädgårdsalster.

Dilmān (Dilmegan), stad i nordvästra Per...n (prov. Aserbeidjan), 25 km. v. om norra ändan Urmiasjön. Omkr. 6,000 inv.

Dilmegan. Se Dilman.

Di'loba cœruleocephala L. [seruleåsēfala], *zool.* Blåhufva, där namnet oriktigt skrifves ...*ctua*.

Dilogī (grek. *dilogi'a*, af *di*, dubbelt, och *lo'gos*, ...d), *ret.*, upprepning; dubbelmening, tvetydighet.

Dilo'lo, sjöbäcken i södra Ekvatorial-Afrika, un...r 11° 30′ s. br. och 22° 30′ ö. lgd fr. Gr., 1,445 ... ö. h. på vattenskillnaden mellan Kongos och ...mbesis flodområden, upptäcktes af Livingstone ...febr. 1854 och är enligt hans uppgift högst 8—13 ...n. långt och 4—5 km. bredt. Det är mycket rikt ... fisk och flodhästar och öfversvämmar tidtals de ...gifvande träsken, som synas hafva aflopp såväl ...l Kassai som till Liba-Sambesi.

Di'lthey, Wilhelm, tysk filosof, f. 1833 i Biebrich, professor i filosofi i Basel (1866), Kiel (1868), Breslau (1871) och sedan 1882 i Berlin. Hans båda hufvudarbeten äro ännu ofullbordade, i det att endast första delen föreligger såväl af hans mästerliga *Leben Schleiermachers* (1870) som af hans *Einleitung in die geisteswissenschaften* (1883). Han har utgått från historiska studier, och han gör till sin hufvuduppgift att inom den filosofiska tankebildningen skaffa de humanistiska vetenskaperna deras rätt gentemot den nutida ensidigt naturvetenskapliga bildningsriktningen. Filosofiens grundval är ''självbevisningen'', hvarigenom människan kommer till medvetande om sitt enhetliga väsen, hvilket är söndradt i de olika lifssfärerna och historiens skeden. Psykologien blir därmed filosofiens grunddisciplin. Och dess kunskapsart skiljer sig från naturvetenskapernas därigenom, att på dess område enheten och sammanhanget, ej den mekaniska mångfalden, äro det primärt gifna. D. leder utgifningen af den första fullständiga uppl. af Kants skrifter, som föranstaltats af vetenskapsakademien i Berlin. S—e.

Dilue'ndo, it. (af lat. *dilu'ere*, bortskölja, förminska, försvaga), *mus.*, utslocknande. Jfr Morendo.

Diluviālbildningar, *geol.* Se Diluvium.

Diluviāllera och Diluvialsand (jfr Diluvium), *geol.*, två af kvartärsystemets äldre glaciala, skiktade och ofta kalkhaltiga jordarter, som med ganska stor mäktighet flerstädes äro utbredda inom och strax utanför de forna nedisningsområdena i norra Europa (norra Tyskland, Holland, Danmark och Skåne), där de afsattes framför kanten af inlandsisen i af denna uppdämda eller eljest befintliga sötvattensbäcken (issjöar), till hvilka isälfvarna utförde massor af sand och lerslam. Sådana bäcken torde hafva funnits utanför isranden, såväl vid isens första framåtskridande som vid dess under mildare (interglaciala) perioder skeende tillbakadragande och därefter förnyade framryckanden samt vid dess slutliga afsmältning. De afsatta ler- och sandlagren förekomma därför inom ganska stora områden, men icke n. om Skåne. Vid hvarje förnyadt framryckande af isen blefvo de åtkomliga områdena af dessa lager öfverskridna af isen och dennas bottenmorän. Därvid blefvo lagren flerstädes skrynklade och uppresta från sitt horisontella läge samt öfvertäckta af moränmaterial eller delvis helt och hållet förstörda och inknådade i detta. Där flera dylika framåtryckanden och tillbakagåenden inträffat inom ett och samma område, finner man därför sådana skiktade ''diluviallager'' på flera olika nivåer, skilda af mer eller mindre mäktiga, oliktidiga moränbäddar. Kusten mellan Hälsingborg och trakten s. om Landskrona äfvensom ön Hven erbjuda tillfällen till studium af dessa förhållanden.

I Tyskland begagnas ännu namnen diluviallera och diluvialsand. I Sverige införde O. Torell för ifrågavarande bildningar benämningarna hvitålera och hvitåsand, med hänsyftning på de nuvarande slamuppfyllda jökelälfvarna på Island, hvilka där kallas ''hvitåar''; dock sedan inom äfven nordliga delar af Sverige flerstädes iakttagits likartad, skiktad lera, bildad i af inlandsisen därstädes under senglacial tid uppdämda sjöar, och denna blifvit kallad issjölera (resp. issjösand), torde äfven de förutnämnda äldre lagren

lämpligen kunna benämnas så, hvarigenom erhölles se glacial, interglacial och preglacial issjölera, samt därmed också skillnaden i aflagringsförhållanden angåfves mellan den till utseendet lika, men i ett isḥaf afsatta lera, som kallas marin glaciallera, ishaflera och Yoldialera. Litt.: G. Berendt, ”Die diluvialablagerungen der Mark Brandenburg” (1863), O. Torell, ”Undersökningar öfver istiden” (i ”Öfv. af Vet.-akad:s förh.”, 1872) E. Erdmann, ”Beskrifningarne till kartbladen Helsingborg och Landskrona” (i ”Sver. geol. undersökn.”, ser. A.a n:ris 74 o. 75, 1881), ”Moränbildningar och deraf betäckta skiktade jordlager i Skåne” (”Geol. fören:s förh.”, bd I, 1873) och ”Bidrag till kännedomen om de lösa jordaflagringarna i Skåne” (ibid. bd II, 1874). E. E.

Diluviälsand, *geol.* Se Diluviallera.

Dilu'vium, lat. (egentl. vattuflod, öfversvämning, af *dilu'ere*, bortskölja) 1. Diluvialbildningar, *geol.*, hufvudsakligen i Tyskland (ej i Sverige) använd benämning för kvartärperiodens äldre aflagringar, såsom moräner och flyttblock, rullstensgrus, leror och sand, till skillnad från samma periods yngre och nutida bildningar (svämlera, svämsand, gyttja, torf m. fl.), hvilka sammanfattas under namnet alluvium (se d. o.). Namnet diluvium afsåg ursprungligen att hänsyfta på den för länge sedan helt och hållet frångångna åsikten, att de ifrågavarande jordslagen utgöra produkter af den i bibeln omtalade syndafloden eller andra plötsliga och vidsträckta öfversvämningar. Se Kvartärsystemet och Kvartära bildningar. E. E.

dim., *mus.*, förkortning för diminuendo.

Dimär, stad i Jemen. Se Dhamar.

Dimbild. 1. *Meteor.* Se Aureola 1. — 2. *Fys.* A) Skuggbild, som från högre belägna föremål faller på täta töcken eller moln, företrädesvis när solen står lågt. Vissa ställen, t. ex. Brocken på Harz och andra bergstrakter, äro bekanta för dylika bilder. Från dessa kan en person på afstånd bland töcknen under sig få se en till utseendet jättelik skuggbild, som efterhärmar a'lla hans rörelser. Man kan äfven få se bilder, som äro alstrade af föremål eller personer, hvilka själfva äro bortskymda för åskådaren. Samma slags företeelse iakttages stundom från höga torn. — B) Dunkel bild, alstrad i laterna magica. Vid föreställningar med det nämnda instrumentet vill man stundom låta en bild antingen långsamt försvinna eller öfvergå i en annan bild med tydliga konturer. Det förra åstadkommes därigenom, att man småningom förflyttar objektivet ur den ställning, hvari det gifver en klar bild. Skall däremot en bild öfvergå till en annan, sker det med användning af två kameror. Bilden från den första göres genom objektivets flyttning alltmer otydlig, under det man låter en ny bild från den andra kameran framträda allt tydligare. Se Dissolving views och Laterna magica. L. A. F.*

Dimblåsor, *meteor.* Man trodde förr, att dimma består af ytterst små vattenblåsor, men vet nu, att den består endast af mycket små droppar eller massiva vattenpartiklar eller stundom af massiva ispartiklar eller iskristaller. Ordet dimblåsor är således numera olämpligt. N. E—m.

Dimbo, 1. Socken i Skaraborgs län, Vartofta härad. 2,480 har. 667 inv. (1905). D. bildar med Ottravad ett konsistoriellt pastorat i Skara stift, Vartofta kontrakt. Inom socknen ligger D. ångbränneri, där 1904—05 tillverkades 138,171 l. råbrännvin och 130,000 l. renadt. — 2. Tingslag i Skaraborgs län, ingår i Vartofta och Frökinds domsaga och i Vartofta härad. 59,328 har. 18,148 inv. (1905).

Dimbovița [-vi'tsa]. Se Dâmbovița.

Dime [dim], fr. (af lat. *de'cima*), tionde. — Dîme royale [rωaja'l] var namnet på den direkta, alla samhällsklasser drabbande skatt, som den store franske fältherren Vauban (se d. o.) föreslog i sin 1707 utgifna skrift ”Projet d'une dîme royale”. Förslaget, som inleddes med en förkrossande kritik af det bestående franska skattesystemet, togs mycket illa upp af Ludvig XIV, och boken beslagtogs. Arbetet är utgifvet i Daires ”Collection des principaux économistes” (1843). E. Hkr.

Dime [dāi'm], eng. (fr. *dîme*, se d. o.), silfvermynt i Nord-Amerikas förenta stater = $^1/_{10}$ doll. = 10 cent = 37 öre.

Dimensiön (af lat. *dime'nsio*, mått), mått, omfång. 1. *Geom.*, utsträckning i rummet. En linje, rät eller krokig, har blott en enda dimension (längd), en yta två (längd och bredd) och en kropp tre (längd och bredd samt höjd eller djup eller tjocklek). En punkt har inga dimensioner.

2. I *algebran* och den algebraiska analysen är dimension liktydigt med grad. Sålunda har t. ex. hvart och ett af uttrycken x^2, xy, $2ab$ två dimensioner, x^3, x^2y, abc tre dimensioner o. s. v. Ett brutet tals dimension är lika med skillnaden mellan täljarens och nämnarens dimensioner. Så t. ex. har $\frac{abc}{d}$ två dimensioner, $\frac{ab}{cd}$ ingen och $\frac{ab}{cde}$ — 1.

3. *Filos.* På samma sätt som den *en*-dimensionella räta linjen genom rörelse kan alstra det *två*-dimensionella planet och detta genom rörelse det *tre*-dimensionella rummet, så skulle man kunna tänka sig en ”fjärde dimension” uppkommen ur rummet o. s. v. Riemann och Helmholtz samt andra representanter för den s. k. ”metamatematiken” antaga ett rum af ett obestämdt antal dimensioner (*n* dimensioner). Det s. k. euklideiska rummet med tre dimensioner skulle då vara endast ett specialfall af rumsbestämdhet, vid hvilket människans uppfattning vore bunden på grund af hennes kunskapsförmögenheters beskaffenhet. Till denna uppfattning har bl. a. ock filosofen Otto Liebmann anslutit sig i sitt arbete ”Zur analysis der wirklichkeit”. Zöllner byggde på denna teori fantastiska spekulationer om en fjärde dimension, med hvars tillhjälp han ville förklara de spiritistiska fenomenen. Jfr Gauss, ”Disquisitiones circa superficies curvas” (1828), Riemann, ”Ueber die hypothesen, welche der geometrie zu grunde liegen” (1867), afhandlingar af Helmholtz i ”Göttinger nachrichten” (1868) och ”Heidelberger jahrbücher” (s. å.), P. H. Schoute, ”Mehrdimensionale geometrie” (i ”Sammlung Schubert”, XXXV och XXXVI, 1902, 1905), C. Howard Hinton, ”The fourth dimension” (1904, 1906) samt afhandlingar af Killing och Simon. G. L—rg. S—e.

4. *Fys.* Se Absoluta enheter.

Dimensionslag, *skogsh.* För att råda bot mot de menliga följderna af en alltför långt drifven afverkning har lagstiftningen sökt ingripa dels genom ut-

mplingstvång, dels genom stadgande af skyldig-
: att å de afverkade markerna skaffa återväxt
entuellt genom skogsodling, dels genom förbud mot
uafverkning från för hårdt anlitade skogar, dels
nom s. k. dimensionslagar, hvilka genom fast-
llande af vissa mått (dimensioner) på träden
om villkor för deras afverkning hufvudsakligen
e att skydda ungskogen. Den första k. förord-
ig, som i sistnämnda syfte utfärdades i landet,
: af 29 sept. 1874. Den innehöll, att inom Norr-
tens län, utom Lappmarken, inga träd finge till
skeppning eller försågning afverkas, som ej inom
rken egde i genomskärning minst 7 decimaltum
ett afstånd af 16 fot från storändan. Liknande
stämmelser utfärdades 23 juni 1882 för Västerbot-
s län. Genom k. förordn. 19 mars 1888 bestämdes
nimidimensionen för barrträd, som inom dessa båda
, med undantag af Lappmarkerna (där utsynings-
ng är gällande sedan 1873), finge utan särskildt
stånd sågas eller skeppas, till 21 cm. vid 4,75 m.
tånd från storändan inom barken. Samma mi-
idimension är äfvenledes bestämd uti K. M:ts
nyade nådiga förordn. ang. åtgärder till före-
mmande af öfverdrifven afverkning å ungskog
m Norr- och Västerbottens län 24 juli 1903.
ogsegare kan dock efter ansökan erhålla utstämp-
g af undermåligt virke för skeppning eller såg-
ig, om skogen är af sådan beskaffenhet, att sådan
erkning erfordras för dess ordentliga skötsel och
d. Till oundgängligt husbehof må dock hem-
nsegare eller åbo utan särskildt tillstånd försåga
lermåligt virke å sådana sågінrättningar, som ej
afsedda till sågning af virke för export. — En
ensionslag är gällande äfven för Gottland. En-
t lagen 30 mars 1894 ang. åtgärder till före-
mmande af skogsförödelse inom Gottlands län, få
nligen därstädes ej utan särskildt tillstånd till
eller utländsk ort skeppas eller i fartyg intagas
er vid lastageplats till inlastning uppläggas barr-
d, som ej hålla minst 21 cm. i rotstockens stor-
la innanför barken. F. L.

Dimēr, Dimērisk (grek. *dimerēs*, af *di*, dub-
tt, och *meri's*, del), *bot.*, tvåtalig, bestående af
delar.

Dime royale, fr. Se Dîme.

Di'meter, grek. (af *di*, dubbelt, och *me'tron*,
tt), *metr.*, en af två versfötter bestående vers.

Dimētrisk (af grek. *di*, dubbelt, och *me'tron*,
tt), *geom.*, den axonometriska projektion, där
jektionerna af två axlar äro lika stora. I. F.

Diminue'ndo, it. (af lat. *deminu'ere*, förminska,
mi'nus, mindre), *mus.*, förkort. *dim.*, småningom
agande i styrka. Det är liktydigt med de-
escendo och tecknas ofta ≻.

Diminūtio ca'pitis (*diminutio* är en icke ovanlig
m i st. f. *deminutio*), lat. Se Capitis de-
inutio.

Diminutiōn (lat. *diminūtio*, förminskning), *mus.*,
kortning, förminskning (vanligen till hälften) af
ternas värde vid återupprepning af temat före-
desvis i imiterande kontrapunktiska satser (fuga,
non o. s. v.) och då vanligen i kombination med
nats eller motharmoniens ursprungliga form. Jfr
lla breve och Imitation. E. F—t.

Diminutiv (Diminutīvum), lat. (af *dimi-
'ere*, förminska), *språkv.*, sammansatt eller afledt
örminskningsord", ord, som genom sin ena sam-
mansättningsdel eller genom affix erhåller betydelsen
af att vara mindre än det enkla ordet, t. ex. *små-
stad, panikunge*. R—n B.

Dimischk esch-schām, arabiska namnet på Da-
maskus.

Dimissiōn (lat. *dimi'ssio*, af *dimi'ttere*, affärda,
afskeda), affärdande, afskedande, entledigande. —
Dimissionēra, begära afsked från en befatt-
ning.

Dimissionsexamen (se Dimission), teoretisk-
teologisk ämbetsexamen, som förr aflades vid de
svenska universiteten. I denna examen ingingo teol.
prenotioner och teol. encyklopedi, gamla och nya
testamentets exegetik, kyrkohistoria, dogmatik, mo-
ralteologi och praktisk teologi (prenotioner, ency-
klopedi och praktisk teologi fordrades ej för denna
examen i Lund). Den ersattes 1 sept. 1904 (enl.
k. stadgan 30 okt. 1903) med teol. kandidatexamen.

Dimissionspredikan (se Dimission), afskeds-
predikan.

Dimissionsrätt (se Dimission), rätt för en-
skildt läroverk att utfärda afgångsbetyg, som med-
för samma behörighet som afgångsbetyg från viss
klass vid de allmänna läroverken; i inskränkt be-
märkelse, rätt för enskildt läroverk att anställa
studentexamen, m. a. o. dimittera till universitet.

Dimissoriāl (af lat. *dimi'ttere*, bortskicka), en
urkund, hvarigenom en katolsk andlig befriar en
under hans lydnad (område) stående kyrkomedlem
från detta beroende (antingen för öfvergång till en
annan församling eller för en kyrklig handlings full-
görande genom en annan andlig än den, som för-
rättningen egentligen åligger). Hj. H—t.

Dimi'trij, Dmitrij I. Demetrius, namn
på flera ryska furstar.

1. Dimitrij Aleksandrovitj, d. 1294,
insattes af sin fader, storfursten i Vladimir
Alexander Nevskij, 1260 till furste i Novgorod,
men fördrefs därifrån efter faderns död (1263).
Sedermera återkom han till Novgorod, men måste
1281 fly, med anledning af ett uppror, för hvil-
ket hans broder Andrej stod i spetsen. Under-
stödd af tatarkanen, underkufvade D. Novgorod, slog
sin broder (1283) och blef storfurste i Vladimir.

2. Dimitrij Mikailovitj, "den mörk-
blickande", vardt 1320 furste i Tver efter sin
fader, hvilken, på föranstaltande af sin medtäflare
Jurij, blifvit på det grälsligaste sätt mördad hos
"Gyllene horden". I tatarkanens närvaro slog D.
Jurij till döds och blef därför afrättad, 15 sept.
1326.

3. Dimitrij Konstantinovitj, furste af
Suzdal, d. 1383, fick 1359 af tatarkanen storfurst-
lig värdighet, måste för dennas bibehållande kämpa
mot D. Ivanovitj (se nedan) i Moskva, nödgades
redan 1362 vika för denne och låg sedermera i
fejd med sin broder Boris och med tatarerna.

4. Dimitrij Ivanovitj Donskoj, f.
1350, d. 1389, blef 1359, efter sin fader, furste
af Moskva och fick 1362 af tatarkanen storfurste-
värdigheten, hvilken de nästföregående åren inne-
hafts af furst Dimitrij af Suzdal. 1372 besegrade
han furst Mikail af Tver, ehuru denne understöd-
des af litauerna, och furst Oleg af Rjazan, hvilka
gjorde honom denna värdighet stridig. Därpå upp-
trädde han fientligt mot tatarerna och slog 1378 en
tatarisk här. Då kanen Mamai, för att hämnas

detta nederlag, bröt in i Ryssland med en väldig här, blef han öfvervunnen på ”Snäppfältet” (*Kulikovo pole*) vid Don (8 sept. 1380). Genom denna seger, som förskaffade D. namnet ”Donskoj”, d. v. s. den donske, blef han en af Rysslands nationalhjältar. Ehuru tatarerna efter Moskvas förhärjning 1382 tvungo honom till underkastelse och att årligen betala skatt till Gyllene horden, bibehöll han dock sin maktställning inom Ryssland, där han förfor mycket strängt med de furstar och bojarer, som satte sig upp emot honom. D., som arbetade på att få storfurstevärdigheten ärftlig inom sin ätt, plägar räknas som den egentlige grundläggaren af riket Moskva.

5. Dimitrij Ivanovitj, Ivan ”den förskräckliges” yngste son, f. 1583 i dennes sjunde äktenskap, med Maria Nagaja, aflägsnades vid sin broder Fedors tronbestigning 1584 till Uglitj jämte sin moders släktingar, hvilka misstänktes för dynastiska stämplingar till hans fördel. Tsar Fedors svåger och gunstling Boris Godunov betraktade D. sedermera alltjämt som farlig för sitt inflytande, emedan denne efter den barnlöse Fedors död skulle ärfva tronen, på hvilken Boris själf hade sina planer. Det var också säkerligen på hans tillskyndan, som D. år 1591, under lek med sina jämnåriga, bragtes om lifvet. Ryktet utpekade genast Godunov som mordets anstiftare, men denne lät genom bojaren Vasilij Sjujskij anställa en undersökning, som till resultat gaf den sedermera officiellt fasthållna versionen, att D. dödat sig själf i ett anfall af fallandesjuka. Att denna förklaring icke slog rot i folkets medvetande, visade sig emellertid, när sedermera en person framträdde och utgaf sig för D., som man enligt hans påstående ämnat mörda, men som underbart räddats ur mördarnas händer. Om denne förste falske D. har man säkra underrättelser, först sedan han 1603 uppträdt i södra Litauen, där han till främjande af sina planer sökte de äfventyrslystne magnaternas gunst. Han lät påskina sin afsikt att om icke på annat sätt så med kosackernas hjälp återvinna sin påstådde faders krona från Boris, som var tsar sedan 1598. I furst Adam Wiśniowiecki vann han en inflytelserik gynnare och blef genom honom introducerad hos vojvoden af Sendomierz, Jerzy Mniszek. Denne lofvade att skaffa honom polskt understöd, medan D. åter förband sig att äkta vojvodens dotter Marina och som tsar skänka honom själf stora förläningar. Den litauiske kanslern Leo Sapieha vanns troligen för dessa politiska planer, och till stärkande af D:s prestige framskötos personer, som sade sig i honom igenkänna tsarevitj D. Konung Sigismund III af Polen kallade honom till Krakau, emedan han insåg, hvilka fördelar D. som tsar och bundsförvant skulle kunna bereda honom, särskildt mot Sverige. Jesuiterna hoppades på samma gång vinna ett mäktigt verktyg till Rysslands katolisering och inträde i en antiturkisk liga. De lyckades under samverkan med den påflige nuntien Rangoni förmå D. att i största hemlighet antaga den romerska bekännelsen (april 1604). De polske senatorerna med Zamojski i spetsen voro emellertid föga hågade att på ovissa utsikter bryta den 1602 slutna freden med Ryssland. Medan republiken därför förhöll sig neutral, understödde Sigismund D. enskildt med penningar och gjorde icke allvarliga svårigheter för den, som på eget ansvar ville inlåta sig på äfventyret. Han tycks t. o. m. ha ingått vissa aftal med D. om eventuellt förbund mot Sverige och landafträdelse till Polen. Efter företagna värfningar ryckte D. i okt. 1604 in i Ryssland, åtföljd af jesuitiska själasörjare, med en här af 4,000 kosacker och polska äfventyrare. Hans agenter hade bearbetat folkstämningen till hans förmån, och Boris var allmänt hatad. Förstärkt med nya kosackskaror, vann D. snabba framgångar och bragte tsarens missnöjda vojvoder till affall. Efter Boris' plötsliga död (apr. 1605) blef dennes son Fedor visserligen för en tid i Moskva erkänd som tsar. Men han undanröjdes snart genom ett folkupplopp, anstiftadt af D:s agenter. Öfverallt hälsad som rättmätig tsar, kunde D. i juni 1605 intåga i Moskva, hvarefter äfven hans föregifna moder förmåddes att erkänna honom. Under sin följande ettåriga regering sträfvade D. att frigöra sig från beroendet af Sigismund, som ville hetsa honom mot Sverige, men som gjorde svårigheter att erkänna hans tsartitel. Utan att afbryta förbindelsen med Rom, som han alltjämt förespeglade sitt turkhat, sökte D. uppträda som en fullt ortodox tsar. Hans polska anhang gjorde honom emellertid impopulär, och hans giftermål med Marina (nov. 1605) stötte moskoviterna för hufvudet. Rykten utspriddes, att han ville indraga kyrkans gods, och under ledning af hierarkien och Boris' förra anhängare anstiftades ett upplopp, hvarvid D. mördades och hans polska svit massakrerades (17 maj 1606). Sammansvärjningens ledare, Vasilij Sjujskij, utropades till tsar. — Frågan om den förste ”falske D:s” härkomst och personlighet innebär ett svårlöst problem för den historiska kritiken. D:s jesuitiska och polska anhängare ha sökt häfda, att han verkligen varit Ivan den förskräckliges son (så Possevino, Wielewicki; äfven fransmannen Margeret). Mot denna tradition står den officiella ryska, sådan den framträder redan i tsarerna Boris' och Vasilijs kansliskrifvelser. D. skulle enligt denna ha varit en simpel bedragare, den från Tjudovoklostret i Moskva förrymde munken Gregorij (Grisjka) Otrepiev, som en tid varit sekreterare hos patriarken Iov och som anklagad för svartkonst rymt till Litauen. Denna version vann lätt tilltro i det samtida Sverige (Petrejus), där man bakom bedrägeriet också anade jesuiternas ränker. Den ryska historieskrifningen har länge kritiklöst varierat samma uppfattning (Karamzin, Soloviev o. a.), endast tvistande, om D. närmast varit ett verktyg för jesuiterna eller för ett oppositionellt bojarparti. Kostomarov häfdade emellertid (1861), att D. och Otrepiev måste ha varit två skilda personer; den senare forskningen har satt detta utom allt tvifvel och ser i Otrepiev en af D:s tidigaste medhjälpare. Däremot är frågan om D:s härkomst ännu oafgjord. Enligt somliga tillhörde han den poloniserade hvitryska småadeln (Ilovajskij) eller

Den förste falske Dimitrij.

ade möjligen ha varit en oäkta son till Stefan
Chory (så uppger den samtidige Massa). Enligt
ra var han af storrysk börd och möjligen som
r Ivans oäkta afkomling i besittning af vissa
präk på den ryska tronen; endast detta skulle
klara hans underbara framgång (Sjtjepkin). För
igt framstår D:s uppträdande alltmer som en
rartad och länge förberedd intrig, hvars upp-
sman möjligen varit Leo Sapieha, som under sin
kickning till Moskva 1600—01 tycks ha trädt i
bindelse med D. och vissa missnöjda bojarkretsar.
Vasilij Sjujskij hade 1606 utropats till tsar af
a medsammansvurne, men D:s förra anhängare
te sig omedelbart mot den nya regeringen vid
genast utkolporterade ryktet om hans förnyade
lerbara räddning. Massorna upphetsades af den
a rörelsens ledare Bolotnikov genom löften om
mingutdelning på de besuttnes bekostnad. Stora
ororsskaror drogo mot Moskva redan hösten 1606.
st i aug. 1607 framträdde emellertid i Putivl
person, troligen någon lägre kyrkotjänare, som
af sig för den sannskyldige D. (den andre fal-
e D.). Upprorets ledare mottogo honom gärna
den efterlängtade ideella medelpunkten för
rörelsen. I Polen grep man med glädje detta
fälle till nya intriger, och de efter det stora
ska upprorets (rokoszens) dämpande arbetslösa
garskarorna strömmade massvis öfver ryska gränsen.
ren 1608 tågade D. själf mot Moskva, besegrade
rens trupper och slog ett befäst läger i hufvud-
dens omedelbara närhet, vid Tusjino (hvaraf han
namnet ”skälmen i Tusjino”). Marina erkände
om motvilligt som sin man. D. tycktes vara nära
mål. Det var i denna förtviflade ställning, som
r Vasilij antog konung Karl IX:s förnyade er-
dande att afstå trupper till polackernas bekäm-
nde. I apr. 1609 började undsättningshären sitt
, och efter täta strider med D:s skaror kunde
n i mars 1610 intåga i det befriade Moskva (se
la Gardie, Jakob). Samtidigt hade Sigis-
nd ändtligen för egen räkning ingripit i de ryska
vecklingarna och börjat belägra Smolensk. Den
n två håll hotande faran hade i Tusjino alstrat
lan oro, att D. måst fly därifrån till Kaluga
n. 1610). Hans affallna polska anhängare erbjödo
nan åt Sigismunds son Vladislav, men kosackerna
blefvo honom trogna. Sedan den polske het-
nen Zolkiewski slagit den svensk-ryska hären vid
sjino (juni 1610) och tsar Vasilij blifvit störtad,
te D. vinna Sigismunds understöd i sina planer
nom att lofva stora subsidier och förbund mot
erige. Han afvisades snöpligt, hans maktställning
skakad, ehuru han ännu behärskade sydöstra
ssland och äfven Pskov med vidsträckta områ-
n. I dec. 1610 blef han ihjälslagen af en personlig
án.

Efter tsar Vasilijs störtande hade Karl IX sett sig
efter någon, som kunde ersätta denne som mot-
t till det polska inflytandet i Ryssland. Okunnig
den ”andre falske D:s” död, inlät han sig i
rjan af 1611 i underhandlingar med dennes efter-
nnade befallningsmän på det pskovska området
h lofvade D. hjälp och beskydd. En ny bedragare,
l namn Sidor, framträdde då plötsligt i Ivangorod
ars 1611), utgaf sig för D. och anhöll om svenskt
derstöd (den tredje falske D.). På grund
Jakob De la Gardies föreställningar kom något
sådant honom icke till del, men han lyckades på
egen hand lägga under sig hela pskovska området.
Då han hotade att utbreda sitt välde till det nov-
gorodska herrskapet, blef Evert Horn sänd att be-
kämpa honom (augusti 1611), men fälttåget utföll
mindre lyckligt. Bedragaren blef för en tid erkänd
äfven af Trubetskojs kosacklandtvärn vid Moskva,
men kort därefter ditförd som fånge (juli 1612) och
ihjälslagen. Litt.: Caro, ”Zur Demetriusfrage” (i
”Hist. zeitschr., bd 88), Pierling, ”La Russie et
le Saint-Siège” (III, 1901), Pantenius, ”Der falsche
Demetrius” (1904), Waliszewski, ”La crise révolu-
tionnaire 1584—1614” (1906). H. A—t.

Dimi'trij Rosto'vskij, D. den helige (hans
världsliga namn var Tuptalo), rysk prelat och
författare, f. 1651, d. 1709, metropolit i Rostov (i
nordöstra Ryssland), hörde till den krets af be-
gåfvade lillryska lärde, som, utgångna från den
latinsk-slaviska akademien i Kiev, under brytnings-
tiden mellan nytt och gammalt till det moskovitiska
riket öfverförde den västerländska bildningens ele-
ment. Den helige D. är känd som tidens bäste pre-
dikant, som psalm- och mysteriefförfattare, som dog-
matiker och polemiker samt historiker. Man har i
behåll öfver ett hundratal predikningar; de hålla
medelvägen mellan kievsk skolastik och bysantinsk
svulst. I hans mysterier (Ester, Den ångerfulle syn-
daren, Kristi födelse, Jungfru Marias himmelsfärd,
Martyren Dimitrij) äro instuckna scener ur lillryska
folklifvet. Utom några dogmatiska specialafhandlingar
författade han (i katekesform) Korta frågor
och svar om tron (med strängt systematisk ordning)
samt Den rättrogna religionens spegel. I striden
mot sektväsendet utmärkte han sig genom en för
tiden ovanlig fördomsfrihet i uppsatserna *Rozysk
o brynskoj vjerje* (Undersökning om den brynskiska
sekten, 1709) och Om Guds beläte i människan
(med anledning af frågan om bärandet af skägg).
D. redigerade en samling helgonbiografier (*Tjeti
minceji*), en biblisk historia och en krönika (om
det slaviska folkets ursprung). Hans samlade
skrifter utgåfvos i Moskva 1786, 1838—42 och
1849. Lll.

Dimitsäna (Demetsana). 1. Stad i grek.
nomarkien Arkadien, i en vild bergstrakt 10 km. n.
om Karytana. 2,400 inv. (1896; som kommun 5,833).
Biskopssäte. Staden, som har ett kloster från 900-talet,
en borg från frankernas tid samt rester af en cyklo-
pisk mur, motsvarar sannolikt (enligt Leake och
Rangabes) den homeriska staden *Teuthis*. Sedan
1764 hade den en af Greklands mest besökta skolor,
från hvilken många lärde utgingo och som var ut-
rustad med ett jämförelsevis godt bibliotek. — 2.
Flod. Se Erymanthos 2.

Dimittēra (lat. *dimi'ttere*), bortskicka, afsända,
låta gå, med betyg öfver godkända kunskaper ent-
lediga från ett läroverk till en högre undervisnings-
anstalt. Jfr Dimission.

Dimity [di'miti; af grek. *di*, dubbelt, och *mi'tos*,
tråd], ett tämligen tjockt, kypradt bomullstyg,
hvars kypertränder till följd af den fylliga, ofta nog
dubbeltrådiga varpen synas upphöjda. Användes till
underkläder m. m. G. A. W.

Dimkristaller, *meteor.* Vid mycket låg tempera-
tur utgöres dimman ofta af små iskristaller, sväf-
vande i luften, såväl i de lägre lagren, under vin-
tern, som i de högre kalla luftlagren, under som-

maren. Dimma i de högre luftlagren benämnes moln eller sky. L. A. F.*

Dimma, *meteor.* (internationellt meteorologiskt tecken ≡). När ånga uppstiger från en vattenmassa, antingen vid kokning eller afdunstning, uppstår vid ångans kondensering till flytande vatten imma, som utgöres af en mängd små, i luften sväfvande vattendroppar. Om vattenångans förtätning sker i stort, såsom i fria luften, uppstår hvad vi kalla dimma, hvilken således är i stort detsamma som imman från kokande eller afdunstande vatten. Dimma bildas företrädesvis, när vattnet i sjöar, floder eller fuktig mark är varmare än den med fuktighet mättade luften. Den vattenånga, som alstras till följd af vattnets eller jordytans högre temperatur, förtätas genast åter, så snart den kommer upp i den kallare, med vattenånga redan mättade luften. Är luften icke mättad med ånga, utfälles ej dimma, äfven om luften har lägre temperatur än marken eller vattnet. Ångan kan då utbreda sig i luften utan att förtätas. — Af hvad här anförts följer, att företrädesvis om hösten dimma måste uppstå öfver sjöar, floder och sanka trakter. Kuster, mot hvilka hafsströmmarna föra varma vattenmassor, äro särdeles dimmiga. Sådant är, till följd af Golfströmmens inverkan, förhållandet t. ex. i England och Newfoundland. På hafvet utanför sistnämnda ö anträffas ofta isberg, hvilka i regeln omgifvas af tät dimma, liksom i allmänhet smältande ismassor i hafven. Äfven under andra förutsättningar än de nu nämnda kan dimma uppstå. Öfver floder ser man stundom tät dimma, emedan luften är varmare än vattnet eller isen. I detta fall är den varmare, öfre, luften mättad med fuktighet och afkyles genom beröring med de kallare, lägre, lagren, så att vattenångan förtätas och utfälles. Dimma bildas dock ej endast öfver floder och sjöar, utan äfven öfver land, om den fuktiga luftens temperatur genom afkylning sänkes under daggpunkten. Dimman består icke uteslutande af vatten, ty i ytterst ringa mängd innehåller luften fasta eller flytande ämnen af många olika slag i form af *stoft* eller *damm*, härstammande från både den oorganiska och den organiska naturen. Dessa dammkorn bilda kärnor, på hvilka vattenångan kondenseras, hvilket underlättas däraf, att dammet ofta är hygroskopiskt, d. v. s. har egenskapen att suga till sig vatten. Illa beryktad är i detta fall den svafvelsyrehaltiga stenkolsröken öfver stora städer, i synnerhet London, hvilken ger upphof åt en ohyggligt tjock och stinkande dimma, när väderleken är gynnsam för dimbildning. Vattenångans kondensering befordras också af elektriciteten därigenom, att den elektrolyserar luftmolekylerna, d. v. s. sönderdelar dem i s. k. ioner, dels positivt, dels negativt laddade. Särskildt de negativa ionerna, som benämnas elektroner, ha samma egenskap som dammet att kondensera vattenånga och bidraga därigenom till uppkomsten af dimma och moln. L. A. F.*

Dimon, Stora och Lilla, tvenne små öar bland Föröarna, mellan Sandö och Syderö. Stora D. är 2,65 kvkm. och bebodd af ett 20-tal pers. Den har ända till 396 m. höjd, men är gräsbevuxen ända upp; endast enstaka tinnar äro nakna. Endast på ett ställe, på västra sidan, är ön tillgänglig; en stor del af året är den fullständigt isolerad. Ön besökes två gånger om året af prästen i Sandö. Utom fåroch kreatursafvel stor fågelfångst. Lilla D., längre mot s., är omkr. 400 m. hög och obebodd, men mycket rik på fågel. E. Ebg.

Dimo'rf (af grek. *di*, dubbelt, och *morfē*, form, gestalt), *naturvet.*, som har egenskapen att kunna uppträda under två olika former eller kristallisera efter olika system. Jfr Dimorfi och Dimorfism.

Dimorfi (se Dimorf). 1. *Bot.*, den företeelsen, att ett organ uppträder under tvenne olika former. Detta kan inträffa med rötterna (se Heterorizi), med bladen (se Heterofylli), med skotten (se Heterokladi) eller med blommorna (se Diklini och Heterostyli). Dimorfien beror därpå, att de olika utbildade organen äro tillpassade för olika funktioner eller också för samma funktion, men under olika yttre förhållanden. Hos blommorna är dimorfien utbildad i pollinationens tjänst. H. Hn.

2. (Dimorfi'sm) *Miner.*, vissa kemiska substansers egenskap att kunna kristallisera efter olika system; sådana substanser kallas dimorfa. Så t. ex. kristalliserar kalciumkarbonat efter det hexagonala systemet (kalkspat) och efter det rombiska (aragonit), järnbisulfid (FeS_2) efter det reguljära (svafvelkis) och efter det rombiska (strålkis l. markasit). A. Hng.

Dimorfi'sm (se Dimorf). 1. *Biol.* Inom samma växt- eller djurart kunna uppträda två eller flera, i vissa afseenden skilda former, utan att dessa former i vanliga fall äro förbundna genom mellanformer. Detta förhållande betecknas som dimorfism, om inom arten *två* skilda former uppträda, i motsats till polymorfism, om formerna äro flera än två. Den vanligaste arten af dimorfism är gifvetvis skillnaden mellan hanne och hona: medan ursprungligen och hos de lägsta organismerna en dylik skillnad mellan könen ej existerade, har småningom utbildats en större eller mindre olikhet, bestående ej blott däri, att inom samma art vissa individer producera sädesceller, andra ägg, utan äfven däri, att i sammanhang med de olika kraf som betingas af sädescell- och äggproduktionen s. k. sekundära könskaraktärer kunna uppträda som i högre eller lägre grad sätta en olika prägel på hanne och hona. Denna olikhet mellan könen könsdimorfism, uppträder på ett mycket i ögonen fallande sätt hos t. ex. fjärilar och fåglar där färgen hos de båda könen kan vara mycket olika. Ofta äro hannarna, då färgolikheter finnas mellan könen, försedda med de vackraste och lifligaste färgerna, medan honornas färger äro mera oansenliga. Den vanligaste uppfattningen är, att dessa färgolikheter uppstått genom könsurval, hvarmed menas, att honorna skulle föredraga de vackrast färgade hannarna, som alltså ensamt eller företrädesvis skulle få tillfälle till parning. De vackrare färgerna skulle således vara ett eggelsemedel och honorna skulle på sätt och vis välja de hannar, som vid fricriet göra det starkaste intrycket på dem genom sin. skönhet. Andra forskare (Wallace m. fl.) antaga, att honan fått sin mörkare eller oansenligare färgteckning för att vara bättre skyddad för upptäckt af sina fiender, hvilket är af så mycket större vikt för artens bestånd, som honorna enligt den allmänna åsikten äro fåtaligare än hannarna; enligt denna uppfattning skulle hannarnas

krare färger vara en direkt följd af deras större kraft och lifligare ämnesomsättning (jfr Descendnsteori). En annan och mera djupgripande könsdimorfism på grund af mycket olikartadt adssätt uppträder hos vissa kräftdjur, maskar fl. Så kunna hos parasitiska djur honorna till a sin organisation vara starkt ombildade, medan narna mer eller mindre troget bibehållit de för ifrågavarande djurtypen kännetecknande egenperna.

En annan form af dimorfism är den s. k. årsds- l. säsongdimorfismen. Hos flera ilsarter har man iakttagit, att de uppträda i nne årliga, starkt från hvarandra afvikande släkt: en vintergeneration, d. v. s. de fjärilar, som igt på våren framkomma ur puppor, som öfvertrat, och en sommargeneration, som alstras den förra och utvecklar sig under sommarens p. Denna dimorfism har sannolikt ursprungn framkallats genom olika temperaturers inande på fjärilspupporna. På experimentell väg ock ådagalagdt, att om sommargenerationens opor utsättas för låg temperatur, exemplar kunna okomma, som likna vintergenerationen. Mellan tidsdimorfismen och vissa former af den hos nga lägre djur förekommande heterogonien (jfr nerationsväxling) kan knappast någon ns uppdragas.

Vid sidan af de dimorfa könsdjuren kunna inom ma art uppträda äfven andra, för särskilda funkner afpassade formgrupper, så att inom arten en s arbetsfördelning egt rum. Exempel på denna ymorfism erbjuda flera insektarter (bin, myror, miter), som lefva tillsammans i stora samhällen. lymorfism råder ock hos flera kolonibildande rarter, t. ex. hos *Siphonophora*, inom hvilka onier likaledes en arbetsfördelning, åtföljd af motrande olikhet i byggnad, egt rum; så förekomma amma kolonier flera slags medusa- och polypformer Cœlenterata). L—e.

2. *Miner.* Se Dimorfi 2.

Dimotika. Se Demotika.

Dina, enligt 1 Mos. 30: 21 och kap. 34 dotter patriarken Jakob och Lea. Hon blir enligt p. 34 kränkt af Sikem, son till Hamor, som höfding i Sikem, och detta brott hämnas, enligt den ena (jahvisten) af de i kap. 34 förekommande berättelserna, af hennes helbröder Simeon Levi (v. 25 ff., 30 ff.; jfr kap. 49: 5 ff.), igt den andra (elohisten l. prästkodex) af alla kobs söner (v. 27 ff.). Båda berättelserna vilja a personalhistoria, och de uppträdande perna böra sålunda enligt dem uppfattas såsom dlivider. Men samtidigt förråder t. ex. v. 7, att ael redan är ett helt folk (Sikem har begått "galenskap i Israel"). Också kunna två individer, neon och Levi, eller enligt den andra berättelsen a Jakobs söner svårligen ha förrådt och plundrat hel stad, såsom det skildras i kap. 34. Enligt m. 9 bodde, sedan Israel intagit landet, medmar af detta folk sida vid sida med kananeerna Sikem. Och åtskilliga tecken tyda på, att Sikem e är personnamn, utan namn på orten Sikem r Dom. 9: 28 och 1 Mos. 33: 19). På grund raf äro flera nutida forskare böjda för att bekta D. såsom en gren af en israelitisk stam, n slagit sig ned vid Sikem och anslutit sig till kananeerna där samt slutligen gått under, hvilket sedan framkallat ett hämndekrig från de andra, främst från de med den ifrågavarande grenen närmast besläktade, stammarna. Andra, såsom Gunkel, betrakta kap. 34 såsom en "novell", som sedan tillämpats på historiska förhållanden. E. S—e.

Dinadschpur. Se Dinajpur.

Dinajpur [dinädj-pō'ə] l. Dinadschpur. 1. Distrikt i brittisk-indiska divisionen Rajshahi, prov. Bengalen. 10,665 kvkm. 1,567,080 inv. (1901). Landet, som tillhör det fruktbara området mellan Himalaya och Ganges, är väl vattnadt. Klimatet är osundt. — 2. Hufvudstad i nämnda distrikt. 13,430 inv. (1901).

Dinan [-nã'], arrondissemangshufvudstad i franska depart. Côtes-du-Nord (Bretagne), vid floden Rance, öfver hvilken här en 250 m. lång och 40 m. hög viadukt leder. 10,534 inv. (1901). Staden är ännu omgifven af murar med torn och stadsportar och har ett gammalt kastell från 1400-talet och en gammal gotisk kyrka (S:t-Malo). 1902 restes en staty af Du Guesclin, som 1359 här kämpade med den engelske riddaren Contorbie, och hvars hjärta är bisatt i kyrkan S:t-Sauveur. Tillverkning af åkerbruksredskap, läder, segelduk. Ångbåtsförbindelse med S:t-Malo. — I följd af sitt milda klimat bebos D. af en mängd främlingar, mest engelsmän.

Dinandiër. Se Dinant.

Dinant [-nã'], arrondissemangshufvudstad i belgiska prov. Namur, på högra stranden af Maas (Meuse). 7,551 inv. (1902). D. ligger vackert mellan terrassformade klippor och floden. På höjden ofvan Maas ligger det forna citadellet, till hvilket leder en trappa med 408 trappsteg. D. har en gotisk kyrka från 13:e årh. med ett 68 m. högt torn, ett gammalt rådhus och icke obetydlig industri (tapeter, läder, tvål, järn- och kopparvaror). I omgifningen finnas egendomligt formade klippor och trånga klippdalar. I 12:e årh. var D. berömdt för sina mästare i bronsgjutning, dinandiererna (se Bildhuggarkonst, sp. 367), och var sedan 14:e årh. medlem af hansan. Dess gamla befästningar hafva nu icke någon militärisk betydelse.

Dinapur [dīnəpō'ə] l. Danapur, stad i brittisk-indiska distriktet Patna, prov. Bengalen, på högra stranden af Ganges, 19 km. ofvanför Patna och vid järnvägen till Calcutta. 33,699 inv. (1901).

Dinār, arab. (af lat. *denārius*, se Denar). 1. Fordom ett arabiskt guldmynt, som första gången präglades 685, under den omajjadiske kalifen Abdelmálik. — 2. Nutida persiskt räknemynt, = $^1/_{50}$ *schahi* = 0,05 öre. — 3. Enheten i det serbiska myntsystemet, = 100 *para*, enligt lagen af 30 nov. (12 dec.) 1873. Dinaren motsvarar 1 franc, och för präglingen gälla samma föreskrifter som i Frankrike; dock präglas guldmynt endast å 20 och 10 dinarer samt silfvermynt å 5, 2, 1 och $^1/_2$ dinar.

Dināra, bergstopp bland Dinariska alperna, i Dalmatien. 1,831 m.

Dinārchus, grekisk vältalare. Se Deinarchos.

Dināriska alperna, bergskedja i Dalmatien vid Bosniens gräns, som med sina utbredda höglandsytor och djupt nedskurna dalar fyller området mellan Una, Narenta och Adriatiska hafvet och i allmänhet

stupar brant mot det sistnämnda. Deras högsta toppar äro Troglav (1,913 m.), Dinara (1,831 m.) och Janski vrh (1,790 m.). Dinariska alperna l. dinariska bergssystemet i vidsträcktare mening kallar man hela det af en mängd parallella, från n. v. till s. ö. strykande kedjor bestående bergssystemet i västra delen af Balkanhalfön, således de kroatiska och dalmatiska Karstbergen, Bosnien-Hercegovinas och Montenegros berg och t. o. m. Albaniens bergskedjor.

Dinastegel, Dinassten, *tekn.*, eldfast tegel brändt af malen kvarts med tillsats af kalk, lerjord e. d. som bindemedel. Benämningen härleder sig af den till silurformationen hörande dinassandstenen vid Swansea i Syd-Wales, Storbritannien, hvilken först användes till dessa kvartstegel, som dock numera flerstädes framställas af andra kiselsyrerika mineral. Dinastegel innehålla ända till 98 proc. kiselsyra och användas i ugnar, där infodringen har att motstå sura slaggers inverkan.

Dina Winhovers, dansk äfventyrerska, föddes i Köpenhamn af tyska föräldrar. Hon var en tid gift i Holstein med en David Schumacher, men återvände snart till födelsestaden, där hon förde ett lösaktigt lif. Under påverkan af sin älskare, öfverstelöjtnant Walter, en holsteinare, som stod i gunst vid hofvet, framställde hon på nyåret 1651 den anklagelsen, att Korfitz Ulfeld och hans hustru traktade efter Fredrik III:s lif. Hon tycktes finna tilltro och upprepade sin anklagelse inför kungen själf. Strax därpå uppgaf hon för Ulfelds hustru, att denna och dennas man voro hotade af sina fiender, hvarigenom hon väckte än mera oro. En rättslig undersökning företogs, men då D. ej kunde bevisa något och ständigt invecklade sig i motsägelser (hon påstod bl. a., att Ulfeld var far till hennes nyfödda barn), vardt hon dömd till döden och afrättades 11 juli 1651. Walter landsförvistes. Ulfeld fann emellertid upprättelsen otillräcklig och sin ställning hotad, hvarför han 14 juli flydde från Danmark. D. är hufvudpersonen i Öhlenschlägers ohistoriska och starkt förskönande sorgespel "Dina". E. Ebg.

Dindigal. Se Dindigul.

Dindigul [dindigō'l], Dindigal l. Dindukal, stad i brittisk-indiska distriktet Madura, prov. Madras, 65 km. n. om Madura. 25,182 inv. (1901), många kristna. Tillverkning af cigarrer (för export till England), siden, muslin och filtar samt export af tobak, hudar och kardemumma.

Dindorf, Karl Wilhelm, tysk filolog, f. 1802 i Leipzig, d. 1883 därstädes, blef 1828 e. o. professor i litteraturhistoria i sin födelsestad, men nedlade detta ämbete 1833 för att uteslutande egna sig åt sin litterära verksamhet. D. utgaf högt skattade och ofta omtryckta moderna textkritiska upplagor af ett flertal grekiska författare.

Dindukāl. Se Dindigul.

Diner [-nē] l. Diné, fr. (af *dîner*, äta middag, it. *desinare*, antagl. af lat. *cœna*, dagens hufvudmåltid), middagsmåltid. — Dinēra, äta middag.

Dinēro, sp. (port. *dinheiro;* jfr Denar och Dinar), ett föråldradt spanskt och portugisiskt räknemynt af växlande värde, bl. a. = 1/340 real de vellon = 0,057 öre; ett nutida silfvermynt i Peru, = 1/10 sol = 36 öre; spansk och portugisisk probervikt. = 24 granos.

Diners du Vaudeville [-nē dy vådvi'l], fr., ett 1796—1802 i Paris existerande litteratörsällskap, hvilket till största delen bestod af vådevillförfattare, som skrefvo för den af Barré dirigerade Vaudevilleteatern. Reglementet påbjöd, att dessa "dîners" skulle vara månatliga samt att hvar gäst skulle föredraga en chanson vid sammankomsten. Dessa visor samlades sedermera i nio volymer, af hvilka man utgaf ett urval, kändt under titeln "Choix des Dîners du Vaudeville". De mest framstående medlemmarna af sällskapet voro Barré, Piis, Radet, Desfontaines, Laujon, Dupaty, Ségur och Gouffé. (Jfr Société du caveau.) (S. S—n.)

Di'nesen, Lars, dansk politiker, f. 16 nov. 1838 i Holbæk amt, son till en hemmansegare, valdes 1864 till medlem af såväl riksrådets som af riksdagens folketing och har sedan oafbrutet haft plats i det senare samt spelat en framstående roll, ehuru han ej fått någon annan utbildning än en kortare vistelse på Grundtvigs folkhögskola. 1865—94 var D. medlem af finansutskottet och sedan 1872 af alla folketingets utskott rörande försvarsväsendets ordnande. I början af sin politiska bana tillhörde han den nationella (grundtvigianska) vänstern och röstade 1866 mot grundlagsändringen. 1870 slöt han sig till den förenade vänstern, men bröt snart med detta parti och var sedan en af dess ifrigaste och kraftigaste motståndare. Till följd däraf måste han 1873 lämna den valkrets han dittills representerat och söka sig en annan. Under loppet af blott ett par år gled D. fullständigt öfver till högern, bland hvars ifrigaste agitatorer han räknades (höll bortåt 100 folkmöten om året), och var från 1881 en af dess ledare samt sekreterare i dess verkställande utskott. I gengäld valdes han till statsrevisor 1880—1901, då han afgick med pension, men aflägsnades å andra sidan 1885 från skytteföreningarnas öfverstyrelse, där han haft plats sedan 1871. Hans praktiska begåfning och politiska insikt gjorde det likväl klart för honom, att man måste komma ur det oregelmässiga tillstånd, som ministären Estrups provisorier framkallat, och han deltog lifligt i de långa underhandlingar, som fördes mellan högern och den moderata vänstern och slutligen ledde till den politiska förlikningen i april 1894 samt ministärens afgång. D. såg sig likväl tvungen att nästa år lämna sin ställning som högerns sekreterare och intog sedermera en mellanställning. 1896 bildade han en liten grupp i folketinget och var sålunda en förelöpare för bildandet af det frikonservativa partiet i landstinget 1899. Hans personliga inflytande var likväl så stort, att folketingets höger 1901 ånyo invalde honom i finansutskottet. D. var 1866 ledamot af den kommitté, som fått i uppdrag att utreda frågan om upprättandet af en ny Sorö akademi, och 1892 af kommittén för offentliga byggnader i Köpenhamn samt erhöll 1895 plats i tull- och 1900 i skattekommissionen. E. Ebg.

Di'nesen, Vilhelm, dansk författare, f. 19 dec. 1845 i Köpenhamn, d. 28 mars 1895 genom självmord, blef officer 1863 och utmärkte sig under kriget 1864. D., som 1867 befordrats till premiärlöjtnant och 1873 fick kaptens afsked, deltog i franska östarméns träffningar, jan. 1871. 1872—75 vistades han i Nord-Amerika, därunder nära 2 år som jägare bland chippewayindianerna i Wisconsin. Efter ett uppehåll i Danmark följde han 1877—78

turkiska härén på dess Balkanfälttåg. 1879 ; han sig ned som landtbrukare på Bungstedlund Hörsholm, men tog liflig del i dagens brände frågor, bl. a. i flygskrifter och tidningsklar mot Köpenhamns befästande och ministären rup, utan att dock gilla vänsterns politik. Såsom ositionsman valdes han 1892 till ledamot af etinget. D. vann namn såsom författare med minnen från 1864 (*Fra 8:de brigade*, 1889) från kommunarduppröret i Paris (*Paris under munen*, 1871; 2:a uppl. 1891), reseskildringarna *vest til öst* (1880) och i synnerhet genom sina er pseudonymen Boganis (indianskt ord, som yder nötter) utgifna *Jagtbreve* (1889; ny samling 1892), utmärkta för den finaste uppfattning af et i naturen och för mästerlig språkbehandling.

E. Ebg.

Dinet [dinä'], Alphonse Étienne, fransk målare, f. 1861 i Paris, har förnämligast gjort sig känd namn genom målningar med orientaliska motiv och är en mästare i ljusbehandlingen liksom i figurernas karakteristiken. *Arabiska gråterskor* (1896, Göteborgs museum) är ett förträffligt prof på hans förmåga att framställa det "karaktärsfullt fula". I Luxembourg-museet är han representerad genom *Prosterna vid Laghouat, Dagen efter Ramadan* fl.

G—g N.

Ding an sich, ty. ("tinget i sig"), *filos.* Så kallar Kant verkligheten sådan den är, oberoende af vår uppfattande, i motsats till "tinget för oss", verkligheten, sådan vi enligt vår natur måste fatta den. Fichte förnekar tinget i sig, ity att hvarje objekt förutsätter ett subjekt.

S—e.

Dingelstedt, Franz, friherre von D., tysk skald, född 30 juni 1814 i Halsdorf (Hessen), d. 15 maj 1881 i Wien, var först lärare i Kassel och Fulda, företog 1841—43 resor till Paris, London m. fl. ställen, kallades 1843 till bibliotekarie hos konungen af Württemberg, blef 1850 intendent vid hofteatern i München och flyttade 1857 till Weimar som generalintendent för hofteatern och hofkapellet. 1867 blef han direktör för hofoperan i Wien, men öfvergick 1871 i samma egenskap till Burgteatern. — D:s första mera uppmärksammade dikter, *Lieder des kosmopolitischen nachtwächters* (1840), tillhöra Tysklands bästa politiska poesi vid sidan af Freiligraths och Herweghs; de visa en ironisk och sarkastisk uppfattning, besläktad med Heines, samt en elegant form. *Gedichte* (1845; 2:a uppl. 1858). *Nacht und morgen, neue zeitgedichte* (1851) innehålla ypperliga lyriska dikter, såsom "Ein roman". De många noveller D. författade äro mindre lyckade; friskast är en serie *Künstlernovellen.* Bland D:s romaner märkas *Unter der erde* (1840) och *Die amazone* (1868; 2:a uppl. 1869). Såsom dramatisk författare gjorde D. mycken lycka med sin pjäs *Das haus der Barneveldt* (1850). Han har arbetade för scenen arbeten af Molière, Beaumarchais och Shakspere. Som teaterledare lät han anordna mönsterföreställningar af de tyske klassikernas skådespel. Frondör och satiriker, angrep han i ungdomen de usla förhållandena i de småtyska staterna, utan att egentligen ega politiskt eller socialt intresse i någon högre grad, men öfvergick sedan till en estetiskt uppfostrande verksamhet, vid hvilken hans mognad och konstkännarskap satte honom i stånd att nå de bästa resultat. Stadse världsman och sällskapsmänniska, fängslad af den förnäma världens lif, men på samma gång varm hem- och familjemänniska, ådagalade han en fin och mångsidig begåfning, hvars bästa frukter äro ett antal klangfulla, åskådliga, stundom blaseradt oppositionella, stundom modernt känslobetonade dikter. Världslifvet hindrade honom emellertid att bli fullt ut hvad han lofvade som skald. — D:s *Sämmtliche werke* utkommo i 12 bd 1877—78; den självbiografiska *Münchener bilderbogen* utgaf D. 1879. Hufvudkällan till hans biografi är det af J. Rodenberg utgifna "F. D. Blätter aus seinem nachlass" (1891); jfr vidare J. Rodenberg, "Heimaterinnerungen an F. D." (1882), R. von Gottschall i "Literarische todtenklänge und lebensfragen" (1885), och Chr. Petzet, "Die blütezeit der deutschen politischen lyrik von 1840 bis 1850" (1903).

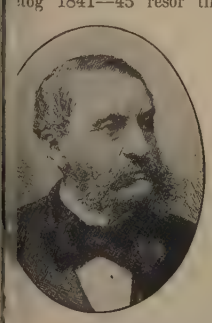

R—n B.

Dingle [diŋgl], stad i irländska grefsk. Kerry, prov. Munster, vid norra kusten af Dinglebay. 1,786 inv. (1901).

Dingler, Johann Gottfried, tysk teknolog, f. 1778, d. 1855, apotekare i Augsburg, sedermera föreståndare för en kemisk fabrik, är i synnerhet bekant såsom grundläggare af "Polytechnisches journal", hvilken han utgaf först ensam (1820—31) och därefter (1831—40) i förening med sin son Emil Max D. (f. 1806, d. 1874), hvilken fortsatte utgifvandet till sin död. Tidskriften har under namnet "Dinglers polytechnisches journal" sedermera fortsatts med bibehållna traditioner och räknas alltjämt bland världens förnämsta tekniska publikationer.

Di'ngon l. Varragalen, *Canis Dingo, zool.*, ett till de köttätande rofdjuren (*Carnivora*) och

hundsläktet hörande djur. Det uppnår en medelstor fårhunds storlek. Kroppsbyggnaden är kraftig,

hufvudet stort, svansen buskig, nående till hälen, benen korta och tämligen tjocka. Färgen varierar, är vanligtvis rödbrun, stundom grå eller helt svart. Dingon är Australiens enda äkta rofdjur och träffas tämligen allmänt i täta skogar eller ute på slätterna. I lefnadssätt och vanor har den stor likhet med räfven. Liksom denne håller dingon sig om dagen gömd i hålor — åtminstone i trakter, där den icke känner sig fullt säker — och kommer fram först emot nattens inbrott, för att börja sina strödtåg. Sällan jaga flera djur tillsammans; endast där åtel lockar, kan man stundom få se dem i större skaror. Med rätta anses dingon för boskapshjordarnas värste fiende, emot hvilken befolkningen tid efter annan företager formliga utrotningskrig. Vid ett enda schäferi lära icke mindre än 1,200 får hafva inom tre månader fallit offer för dingons roflystnad. Kanske ännu större skada gör dingon genom den gränslösa förskräckelse, som dess åsyn injagar hos fåren, hvilka, vansinniga af skrämsel, störta åt alla håll ut på stäpperna, där de falla offer för nya fiender, törst o. s. v. Har dingon tillfälle att fly, undviker den alltid människan och ådagalägger med verkligt mästerskap räfvens slughet och list; men i motsatt fall vänder den sig med förtviflans raseri mot sina fiender. Man antar, att dingon inkommit till Australien med människan i förhistorisk tid och på samma vägar; högst sannolikt var den dock ej tämd vid sin ankomst till Australien. Numera tämjes den af infödingarna. J. G. T. (L—e.)

Dingsrud, gård i Norge, Urskogs socken och Akershus amt. Å en höjd strax n. ö. om D., där vägen från Rakkestad stöter till vägen från Skillingmark i Värmland till Kristiania öfver Fetsund, anlades efter 1900 ett slutet och taggtrådsomgifvet verk för artilleri och infanteri. Bestyckningen utgjordes dels af pansarskyddade 10,5 cm., dels af 8,4 cm. kanoner. Fästet var en af de s. k. gränsfästningarna samt tillhörde Urskogsgruppen, hvarför det äfven kallades Urskogsfästet. Dess uppgift var dels att utgöra en ö. om Glommenlinjen framskjuten offensivpost, dels att bilda ett något tillbakadraget stöd för gränsförsvarets vänstra flygel samt att spärra de från Östervallskog och Västmarken kommande vägarna äfvensom järnvägen från Skulerud till Glommen. Fästet, som låg rätt v. om Charlottenberg samt 20 km. inom gränsen, har nu, i enlighet med konventionen mellan Sverige och Norge 26 okt. 1905, nedlagts. L. W:son M.

Dingtuna, socken i Västmanlands län, Tuhundra härad. 7,850 har. 1,886 inv. (1905). D. utgör ett regalt pastorat i Västerås stift, Domprosteriet.

Dingwall [di'ŋωål], stad i skotska grefskapet Ross and Cromarty, vid Conans utlopp i Cromartyviken. 2,519 inv. (1901). Ypperlig hamn. Laxfiske. I närheten Strathpeffer med mycket besökt mineralkälla (350 inv.).

Dinheiro [dinjē'ro]. Se Dinero.

Dini, Ulisse, italiensk matematiker, f. 1845, professor i högre analys i Pisa sedan 1870, har utgifvit en framstående lärobok om funktioner af en reell variabel (*Fondamenti per la teorica delle funzioni di variabili reali*, 1878) samt dessutom offentliggjort viktiga arbeten rörande funktioners utveckling i serier. I. F.

Dinitronaftōl, *kem.* Se Naftalinfärgämnen.

Diniz [diniš], portugisisk namnform för Dionysius.

Diniz da Cruz e Silva [diniš da krōth], Antonio, portugisisk skald, f. 1731, d. 1799 i Rio de Janeiro, skref en mängd kärlekssånger, epistlar, dityramber, sonetter och idyller samt en komisk hjältedikt, *O hyssope* (vigvattenskvasten). D. var äfven stiftaren af det litterära sällskapet "Arcadia", hvars medlemmar införde en ny poetik och sökte lyfta den portugisiska poesien ur dess förfall.

Dinka (Denga, Denka), ett till Sudannegrerna hörande folk, som bebor Hvita Nilens stränder från 6° n. br. till på östra sidan 12° och på västra 10°. Till dinka räknas omkr. 30 olika stammar, hvilkas författning liknar andra närbesläktade negerfolks. De äro ett högväxt folk — medellängd 1,6 m., utan anlag för fettbildning. Till karaktären äro de öppna och pålitliga, ehuruväl arabernas och äfven de hvites hänsynslöshet gjort allt för att förkväfva deras goda egenskaper. I likhet med andra östliga negerfolk gå de i allmänhet nakna. Endast de gifta kvinnorna bära äfven under arbetet en mer eller mindre utsirad gördel. Dinkas hufvudnäring är boskapsskötsel, men äfven fiske och litet jordbruk förekomma. I allmänhet bekänna de sig numera till islam. Äfven kristna missionärer finnas bland dem. Dinka beräknas utgöra något mer än 1 mill. Jfr Mitterrutzner, "Die Dinkasprache in Centralafrika" (1866), Marno, "Reisen im gebiete des Blauen und Weissen Nil" (1874), Schweinfurth, "Im herzen von Afrika" (1878), Emin Pascha, "Eine sammlung von reisebriefen und berichten" (utg. af Schweinfurth o. Ratzel, 1888). E. Rld.

Di'nkelsbühl, stad i bajerska regeringsområdet Mittelfranken, vid Wörnitz. 4,573 inv. (1900). D. är omgifvet af murar med torn, har progymnasium och realskola, spannmålshandel och industri. Det var förr fri riksstad och kom 1804 till Bajern.

Dino'bryon, *bot.* Se Chrysomonadinea och Plankton.

Dino'ceras (af grek. *dēino's*, förskräcklig, och *ke'ras*, horn), *paleont.*, ett släkte jättestora klöf-

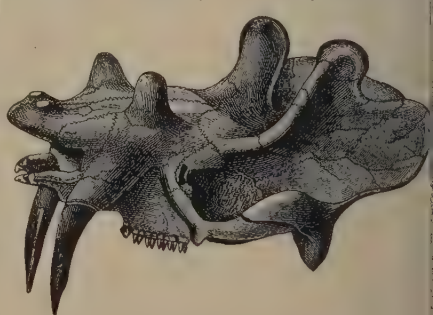

Skalle af Dinoceras mirabile.

djur, hvaraf lämningar träffas i eocena lager i sydvästra Wyoming (Nord-Amerika). Hufvudet är långt och smalt samt bär på öfre sidan tre par benutsprång. Upptäckaren, O. C. Marsh, antager, att åtminstone de två främre paren af dessa varit fästen för horn. Hjärnkaviteten är i jämförelse med kroppsstorleken mindre än hos något annat kändt

uddäggdjur. Öfverkäken bär två långa och rpa, nedåt riktade hörntänder, betar. Fram- der saknas. Kindtänderna äro små, i regeln sedda, hvar och en, med två transversala upp- ningar. Benen äro jämförelsevis korta, och föt- na hafva fem tår; bålen är ungefär som hos ele- ten. Dessa klöfdjur anses af Marsh bilda typen en särskild ordning, *Dinocerata*, som i vissa af- nden närmar sig till de uddatåiga klöfdjuren *rissodactyla*), i andra till snabeldjuren (*Probos- ca*), angifvande, att dessa i nutiden skilda ord- gar utvecklats ur en gemensam stamform. Till ocerraterna höra också *Loxolophodon* och *Uinta- rium*. G. L. (A. Hng.)

Dinocerata. Se Dinoceras.

Dino Compagni [kåmpa'nji], italiensk krönikeför- tare. Se Compagni.

Dinocrates. Se Deinokrates.

Dinoflagellatæ, *Peridineæ* l. *Cilioflagellatæ*, noflagellater l. Peridineer, *bot.*, nades förr till de lägre djuren, men anses numera om encelliga, lågt stående alger. De lefva hu- sakligen i hafvet, där de med diatomaceerna la en viktig del af plankton och där flera arter nte andra organismer frambringa det som "mar- " kända ljusfenomenet, men äfven sötvattensarter nas. Hvarje cell innehåller en cellkärna, en kom- erad vakuolapparat och gula, platta kromato- er, hvilkas närvaro visar, att dinoflagellaterna äro ter. De flesta äro försedda med en af plattor mansatt cellulosavägg, genom hvilken de tvenne ga cilier, som förmedla rörelsen, utgå; äfven na former finnas. Cellen är försedd med en r två fåror. Fortplantningen sker genom del- g och bildning af svärmceller. På hösten utbildas kväggiga öfvervintringsceller. — Jämte de elst självständig kolsyreassimilation lefvande ar- na finnas sådana, hvilkas kromatoforer utgöras af glösa leukoplaster (se Cell) och som lefva sapro- skt eller liksom djur. Dessa härstamma sanno- från de förstnämnda. Det viktigaste släktet är *atium*, som af en mängd planktonformer är resenteradt i både salt och sött vatten. Hos uktonformerna finnas vanligen anordningar i m af fallskärmar, vingar, långa armar m. m., rigenom cellernas sväfförmåga ökas. Jfr Plank- n. G. A. (G. L—m.)

Dinoflagellater. Se Dinoflagellatæ.

Dinōl, *fot.*, fotografiskt tekniskt namn på pyrokate- , brandkatekin, orto-dioxibensol, $C_6H_4(OH)_2$. Det ändes tillsammans med natriumsulfit och natrium- r kaliumkarbonat i fotografien såsom framkallare bromsilfvergelatin. Se Pyrokatekin.

Dino'philus, *zool.*, en egendomlig mask, om hvars lning till öfriga maskar ej ännu kunnat vinnas

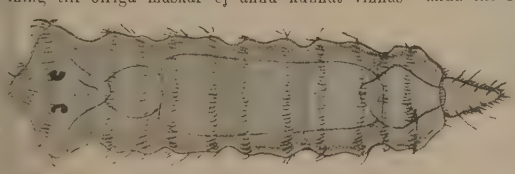

on enighet, företrädesvis därför, att den, churu ert närmast besläktad med borstmaskarna, i sin gnad erbjuder likhet med flera lägre grupper. Förutom en ganska vidtgående öfverensstämmelse med vissa borstmasklarver företer den egenskaper, som öfverensstämma med hjuldjur och de lägst stående af alla maskar, hvirfvelmaskarna. Kroppen af hithörande djur, som uppnå en längd af endast några millimeter, består af hufvud med ett par ögon, 5—6 bålsegment och en kort svans; tentakler och borst saknas; ställflyttningen eger rum företrädesvis genom ciliehand, som omgifva kroppen, samt genom cilier på buksidan. Representanter för detta släkte hafva anträffats i hafven vid Europas västkust, Grönland, Nya England m. fl. st. L—e.

Dino'rnis Owen (af grek. *deinós*, förfärlig, och *o'rnis*, fågel), *paleont.*, ett släkte alldeles ving-

Dinornis robustus.

lösa, strutsartade fåglar, af hvilka lämningar träffas i de lösa jordlagren på Nya Zeeland, där de allmänt benämnas moa. De nådde en betydlig storlek, ända till 3,5 m. höjd, och en art, *D.* (*Pachyornis*) *elephantopus* var gröfre byggd än någon annan känd fågel. Moajägarnas jakt- och måltidsplatser, som innehålla massor af moaben, spår af eld och rått tillhuggna stenverktyg, ange liksom fynden af dinornis (med hufvud, hals och fötter fullständigt och in i minsta detaljer bevarade; se fig.), att denna jättefågel, åtminstone hvad Nya Zeelands sydö beträffar, utrotats för endast några århundraden sedan. Dinornis liknade närmast den nyholländska emu. Den hade litet, kortnäbbadt hufvud på en relativt lång

hals; skelettet saknar alldeles armben; skuldergördeln är reducerad till ett förkrympt korpben. Af tårna äro tre riktade framåt och en, mindre, bakåt. Fjädrarna bli bredare mot öfre ändan (den största kända fjädern har en längd af 18 cm.), och fanstrålarna äro ej häktade vid hvarandra. På mellanfotens hud synas tydliga märken efter fjädrar; några af dessa på mellanfoten sittande fjädrar äro ännu bevarade; de äro 25—65 mm. långa, gråa eller rödbruna. Äggen ha ända till 30 cm. längd och 23 cm. tjocklek; i ett ägg har Hector funnit en moakyckling af ung. 36 cm. höjd. A. Hng.

Dinosaŭ'ria, Dinosaurier (af grek. *dĕino's*, förskräcklig, och *sauro's*, ödla), *paleont.*, en utdöd, under den mesozoiska epoken lefvande ordning af reptiliernas klass. Dinosaurierna voro land- eller kärreptilier med lång hals och långa bakben, som ofta möjliggjorde en upprätt gång, hvarvid den kraftigt utvecklade svansen tjänade som stöd. Ryggkotorna äro bikonkava, de främre ofta opistocœla; de många hals- och svanskotorna äro försedda med också undre bågar, sakralkotorna äro 3—6 och sammanväxta. På skallen är kvadratum orörligt, mellankäksbenen skilda, underkäkshalfvorna förbundna medelst brosk. Tänderna äro starkt sammantryckta, tveeggade, i kanten sågade och sittande i tandhålor eller rännor i käkranden. Bakre extremiteterna äro alltid längre än de främre. Bröstbenet är ofta parigt; clavicula och episternum saknas. Bäckenbenen äro nästan aldrig sammanväxta; höftbenen förlängda framom och bakom den genomborrade ledpannan; pubis och ischium smala; det förstnämnda ofta utdraget i en smal bakåt gående postpubis. Bäckenet är således ett verkligt fågelbäcken (angående de bakre extremiteternas likhet med fåglarnas se Compsognathus). På grund af denna öfverensstämmelse har man dragit den slutsatsen, att fåglarna härstamma från dinosaurierna. Hithörande djur voro af en enorm storlek (*Atlantosaurus* t. ex. 36 m. lång); de flesta voro växtätare, andra däremot rofdjur; somliga voro tå-, andra hälgångare. Ordningen delas i Theropoda (*Zanclodon*, *Megalosaurus*, *Compsognathus*), Sauropoda (*Atlantosaurus*, *Brontosaurus*, se d. o., *Diplodocus*) och Orthopoda (*Iguanodon*, *Nanosaurus*). A. Hng.

Dinosträtus. Se Deinostratos.

Dinothērium (af grek. *dĕino's*, förskräcklig, och *theri'on*, djur), *paleont.*, ett i mio- och pliocena

Skalle af Dinotherium giganteum.

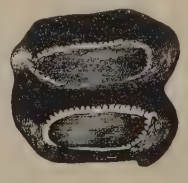

Kindtand af Dinotherium giganteum, sedd uppifrån.

lager förekommande jättelikt snabeldjur, utmärkt i synnerhet genom två stora, nedåt riktade betar i underkäken. Skallens längd 1,1 m., dess bredd 0,65 m., hvadan djuret måste haft ofantliga dimensioner; man har anslagit dess höjd till 4,5 m. Till en början var dess plats i systemet omtvistad, i det många författare hänförde det till sirendjuren; numera vet man genom fynd af större skelettdelar, att dinotherium hör till snabeldjuren. G. L. (A. Hng.)

Dinter, Gustav Friedrich, tysk präst och pedagog, f. 1760 i Borna nära Leipzig, d. 1831, blef 1787 präst, 1797 direktor vid skollärarseminariet i Dresden, 1816 konsistorial- och skolråd i Königsberg och 1817 teol. professor i samma stad. Genom att upptaga och utbilda Campes, Basedows och Pestalozzis idéer fick D. stort inflytande på skolväsendet i Tyskland. Hans två stora bibelverk: *Die bibel als erbauungsbuch* (5 bd, 1831—33, fortsatt af Brockmann och Fischer) och *Schullehrerbibel* (9 bd, 1824—30), innehålla rationalistiska utläggningar af bibeln; dock ville D. ej själf ha sin ståndpunkt betraktad som rationalistisk. D:s *Sämmtliche schriften* utgåfvos i 43 bd 1840—51. D. utgaf 1829 en självbiografi. Jfr Amelungk, "D:s grundsätze der erziehung und des unterrichtes" (1881).

Dio (grek. *Δίων*). 1. D. Chrysostomus Coccejanus, grekisk filosof af stoiska skolan, f. i Prusa i Bitynien i midten af 1:a årh. e. Kr., tillbragte en stor del af sitt lif på resor samt i Rom, där han högt värderades af kejsarna Nerva och Trajanus. Af hans skrifter finnas i behåll 80 s. k. "deklamationer" öfver politiska, moralfilosofiska och mytologiska ämnen. De utmärka sig alla genom en smakfull form och ett rent attiskt språk, hvilka egenskaper förvärfvade honom namnet Chrysostomus ("guldmun"). Tillnamnet Coccejanus antog han efter sin kejserlige beskyddare Coccejus Nerva.

2. D. Cassius (riktigare Cassius Dio), sannolikt besläktad med den föregående, grekisk historieskrifvare, f. omkr. 155 e. Kr. i Nicæa i Bitynien, flyttade tidigt till Rom, uppträdde där såsom talare, invaldes i senaten och bekläddе flera höga ämbeten. Af kejsarna Caracalla och Alexander Severus hedrades han med åtskilliga förtroenden och förvaltade såsom ståthållare flera af det romerska rikets provinser. Som militärbefälhafvare ådrog han sig genom sin stränga krigstukt pretorianernas hat samt måste slutligen, för att undgå deras raseri, lämna Rom och återvända till sin födelsestad. Han författade en "romersk historia" i 80 böcker, på hvars utarbetande han använde tjugutvå år (ännu finnas delar däraf i behåll). Detta arbete, hvilket omfattar hela den romerska historien från Æneas' ankomst till Italien ända till år 229 e. Kr., är grundadt på flitiga källstudier och utmärker sig genom omsorgsfull pröfning och sammanställning af fakta samt genom en vårdad stil. Det utgör därför en af de viktigaste urkunderna för kännedomen om den romerska republikens sista period och kejsartidens två första århundraden. A. M. A.

Diobōl (grek. *diōbolon*, af *di*, dubbelt, och *obolo's*, obol), ett attiskt silfvermynt = 2 oboler (omkr. 23 öre); i nuv. Grekland = $^1/_{10}$ drachm = 10 lepta (omkr. 7 öre).

Diocæsarēa (hos Josefos *Sepfŏris*, först under Antoninus Pius utbytt mot namnet D.), ort i Galileen, 7 km. n. om Nasaret, enligt traditionen boningsort för Marias föräldrar. Af Gabinius gjordes de till ett slags hufvudstad, "synodrium", för Galileen (omkr. år 56 f. Kr.). Herodes intog det utan

da, då han eröfrade Palestina (39—37 f. Kr.). upproret efter Herodes' död bröt löst, var D. hufvudhärd därför i Galileen, hvilket gaf Varus, ersk legat i Syrien, anledning att uppbränna den och sälja invånarna som slafvar. Herodes tipas uppbyggde den på nytt och gjorde den till prydnad för hela Galileen, tills han omkr. 26 Kr. valde det nybyggda Tiberias till sitt residens. , som nu är en stor by (*Saffürije*, *Sefurije*), spe- e en roll ännu under korstågen.

Diocletiānus (Diokletianus), Gajus Aulius Valerius, romersk kejsare, son af en ifven, föddes 245 i Dalmatien, nära det nuv. taro. Han tog tjänst som soldat i romerska hären, svingade sig upp till höga befäl och blef (efter kejsar Numerianus' död) 17 nov. 284 i Chalkedon (vid Bosporen) af trupperna utropad till imperator. Sedan hans medtäflare, Carinus, af sin omgifning blifvit röjd ur vägen (285), hyllades han som kejsare. D. fann dock snart, att han ej ensam kunde med nödig kraft styra det kolossala, af inre fejder och gran-

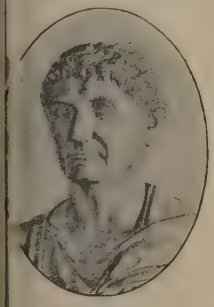

s anfall skakade riket, och tog därför 285 medregent, fältherren Maximianus, som 286 titeln augustus, samt 293 ytterligare tvenne, erius och Konstantius, hvilka erhöllo titeln sarer. Det var D:s plan att på denna anordning, ej egentligen var en delning af riket, enär fyra regenterna betraktades såsom härskare öfdetsamma, grunda en ny regeringsform: en kejs (augustus) med sin cæsar skulle styra i östern, annan med sin cæsar i västern; efter tjugu års opp skulle de bägge äldre kejsarna nedlägga sin ndighet och cæsarerna intaga deras plats samt sig utse nya cæsarer. Kejsarvärdigheten blef på ta sätt så att säga rikets högsta ämbete; genom ningen förebyggdes ock, såsom D. afsett, en tid tåt inbördes tronstrider. En af D:s viktigaste sorger blef att trygga riket utåt. Lyckliga krig les i Gallien (286), Britannien (296) och mot serna, och uppror i Egypten kufvades (s. å.); skildt för detta land började nu en tid af lugn och ning. Af genomgripande betydelse voro D:s anningar med hänsyn till den inre förvaltningen. ets provinser måste uppdelas, då numera kejig förvaltning trädde i stället för kommunal fstyrelse; äfven Italien, förut fritt från grundtt, likställdes med öfriga provinser. Rom var ej gre världsrikets hufvudstad, då D., som hade valtningen af Orienten, residerade i Nikomedeia, han förde ett hof i äkta österländsk anda (han og bl. a. titeln *dominus* och anlade diadem), och ximianus, regent öfver västerlandet, hade Milano hufvudstad. Dock hade Rom vissa privilegier; hade ännu, låt vara som en antikvitet, sina oetsmän och präster samt senaten, som emellertid orat all politisk betydelse. — Den militära och la förvaltningen skildes åt. Finans- och skattendet var föremål för kejsarens särskilda omsorg; bl. a. infördes en ny, förbättrad myntfot, och genom bestämmande af pris på lifsförnödenheter och arbete sökte han afhjälpa åtskilliga sociala missförhållanden. D:s nya statsordning med dess genomgående enhet i förvaltningen gör ett storslaget intryck; å andra sidan medförde den en viss inskränkning i såväl samhällenas som den enskildes frihet. — Mot

Fasaddel af Diocletianus' palats i Spalato.

de kristne, som beskylldes för att vilja omstörta den bestående statsordningen, utfärdade D., angelägen att pånyttföda romarandan, ett edikt (303); ur den häftiga förföljelse, som nu utbröt och rasade de följande åren, framgick kristendomen stärkt och luttrad. — 1 maj 305 nedlade D. i Nikomedeia (och samtidigt Maximianus i Milano) frivilligt sin spira och drog sig tillbaka till sin födelsebygd, där han uppförde ett präktigt slott (i det nuv. Spalato; se fig.). D. hade styrka nog att aldrig söka återtaga makten — en styrka, som Maximianus icke egde. Han afled 313. (H. Sgn.)

Diocletianus' termer. Se Romerska bad.

Diodāti, Johannes, schweizisk teolog, f. 1576, d. 1649 i Genève, blef 1608 pastor och 1609 teol. professor därstädes. Han är bekant genom sitt misslyckade försök att införa reformerta läran i Venezia och genom sin italienska öfversättning af bibeln (1607).

Di'odon, *zool.* Se Piggfisk.

Diodōros (grek. *Διόδωρος*, lat. *Diodōrus*), med tillnamnet Kronos, grekisk filosof. Se Megariska skolan.

Diodōros (grek. *Διόδωρος*, lat. *Diodōrus*), grekisk historieskrifvare, från Agyrion på Sicilien (däraf tillnamnet Siculus), lefde under Julius Cæsar och Augustus. Han reste i många år i Europa och Asien samt uppehöll sig äfven i Rom, allt i ändamål att författa ett historiskt bibliotek, behandlande världshistorien från äldsta tider till Cæsars krig i Gallien. Verket utkom i 40 böcker, af hvilka man eger i behåll böckerna 1—5, omfattande österlandets och Greklands mytologi och äldsta historia, samt 11—20, som afhandla tiden från grekernas krig med Persien till diadochernas strider, äfvensom en mängd lösryckta stycken. D:s arbete saknar verkligt sammanhang i ordnandet af händelserna och kritik i begagnandet af källorna, men är dock af stor vikt för kännedomen af vissa tidrymder. Framställningssättet utmärker sig genom enkelhet och reda, men saknar lif och friskhet. D:s arbete har utgifvits af bl. a. Wesseling (2 bd, 1746) och Bekker (2:a uppl.

af Dindorf, 5 bd 1866—68; ny bearbetning af Vogel 1888—93). R. Tdh.

Diodōros (grek. *Διόδωρος*, lat. *Diodōrus*), presbyter i Antiokia, sedan 378 biskop af Tarsos, d. före 394, var i dogmatiskt afseende grundläggaren af den s. k. antiokenska skolan (se d. o.). Han var en ifrig förfäktare af munk-askesen, liksom af ortodoxien i den Arianska striden; han räddade den syriska östern åt Nicænum och var en auktor för det stora ekumeniska mötet 381. 40 år efter sin död blef han under striden mot nestorianismen misstänkt som heretiker och hans skrifter slutligen fördömda (499, sedan mestadels förstörda). De viktigaste voro kommentarer till nästan hela bibeln, hvilka grundade skolans filologisk-historiska skärpa och sans i det exegetisk-dogmatiska arbetet. I D:s skola utbildades ock den grekiska kyrkans två stora fäder: Theodoros af Mopsuestia och Johannes Chrysostomos (se d. o.). Hj. H—t.

Diodōrus. Se Diodoros.

Diœces. Se Dieces.

Diœcia l. Diēcia (af grek. *di.* dubbelt. och *οἶκος*, hem), *bot.* 1. Tjuguandra klassen i Linnés sexualsystem. Dithörande växter hafva enkönade blommor, och af sådana förekomma hos en växtindivid endast hanblommor, hos en annan endast honblommor. Efter ståndarnas antal och anordning delas klassen i flera afdelningar. De växter, som räknas till denna klass, bl. a. *Salix-* och *Populus*-arterna, kallas diecister l. dioika. — 2. Ordning inom 23:e klassen i Linnés system, omfattande de släkten, som hafva enkönade och tvåkönade blommor på olika stånd. (G. L—m.)

Diofantisk analys, *mat.*, den del af matematiken, som behandlar obestämda uppgifter, d. v. s. sådana, i hvilka antalet sökta storheter är större än antalet gifna ekvationer. Lösningen består i angifvandet af de heltalsvärden på de obekanta, hvilka satisfiera de gifna ekvationerna. Om t. ex.

$$2x-3y=4,$$

så blir resultatet $x=2+3n$, $y=2n$, där n är ett godtyckligt helt tal. Den diofantiska analysen utgör en del af talteorien (se d. o.). G. E.

Diofantos (grek. *Διόφαντος*), grekisk matematiker, som enligt den vanligaste uppgiften lefde i senare hälften af 4:e årh. e. Kr., men sannolikt, enligt nyare undersökningar, hade sin blomstringstid ett århundrade tidigare. Han vistades i Alexandria och lär hafva uppnått en ålder af åttiofyra år. D. skref "Tretton böcker om aritmetiken", af hvilka endast sex äro i behåll, och "En bok om polygonaltalen". Inom matematikens historia intager han en framstående plats, särskildt genom sin behandling af problem ur den obestämda analysen, d. v. s. sådana problem, i hvilka de obekanta storheterna äro till antalet flera än de gifna ekvationerna. Han ådagalade därvid en hög grad af skarpsinne. För öfrigt behandlade han äfven vanliga ekvationer af första och andra graden, och han är den förste nu kände författare, som gjort detta under algebraisk form, hvarför man stundom nämnt honom såsom algebrans uppfinnare. Emellertid har hans framställning föga likhet med den nu brukliga. För + har D. intet tecken, för — (minus) nyttjar han Λ (omvändt grekiskt ψ), hvarjämte han begagnar särskilda tecken för de sex lägsta digniteterna af den obekanta, men gifver bestämda siffervärden åt alla bekanta storheter och för öfrigt uttrycker alla operationer i ord. Hans skrifter utgåfvos af Bachet de Méziriac (1621 och Fermat 1670) samt öfversattes på arabiska af Muhammed Abulvefa (omkr. 970), på latin af Xylander (1575), på franska af Stevin och Girard (1625), på tyska af Schultz (1821) och Wertheim (1890) samt på svenska af Glimstedt (1855; endast första boken om aritmetiken); en kritisk upplaga med latinsk öfv. utgafs af Tannery i 2 bd 1893—95. Jfr Heath, "Diophantos of Alexandria" (1885), och Tannery, "Études sur Diophante" (i "Bibliotheca mathematica", Stockholm, bd 2, 1888). G. E.

Diogēn, en fotografisk framkallare, egentligen natronsaltet af α_1-amido-β_1-naftol-β_3-β_3-disulfonsyra.

Diogēnes (grek. *Διογένης*) från Apollonia, grekisk filosof i 5:e årh. f. Kr., tillhörde den joniska skolan, inom hvilken hans åsikt intager en förmedlande ställning mellan Anaxagoras' och Anaximenes'. Liksom den förre fattar han världens yttersta grund såsom "ett mäktigt och tillika förnuftigt och mycket vetande väsen", men identifierar detta med luften, som af den senare fattats såsom världsprincipen. S—e.

Diogēnes (grek. *Διογένης*) från Sinope, grekisk filosof, d. 323 f. Kr., lärjunge af Antisthenes, var en ifrig anhängare af den cyniska skolan, hvars läror han utförde och i lifvet tillämpade med en hänsynslöshet, som tillskyndade honom binamnet "den rasande sokratikern". Under större delen af sitt lif uppehöll han sig i Korint, där Alexander den store en gång lär hafva sammanträffat med honom samt funnit honom i tiggarkläd nad och boende i en tunna. Det berättas, att Alexander uppmanade honom att utbedja sig en nåd, hvilken som helst, och att D. svarade: "Jag ber dig gå undan, så att solen får skina på mig", hvarvid Alexander lär hafva utropat: "Om jag ej vore Alexander, skulle jag vilja vara Diogenes". L. H. A.

Diogēnes (grek. *Διογένης*) från Seleukia äfven kallad "babyloniern", grekisk filosof i 2:a årh. f. Kr., tillhörde den stoiska skolan. Han sändes 155 f. Kr. såsom atenskt sändebud tillsammans med Kritolaos och Karneades till Rom, hvarest han höll filosofiska föredrag och genom dem utbredde stoicismen, som sedan genom hans lärjunge Panaitios där fick fast fot. S—e.

Diogēneskräftor, *Cœnobita, zool.* Se Eremitkräftor.

Diogēnes Laërtius (grek. *Διογένης*), skriftställare och filosof i slutet af 2:a och början af 3:e årh. e. Kr., författade ett verk, *De vitis, dogmatibus et apophthegmatibus clarorum virorum* (Om berömda mäns lif, läror och satser; 10 böcker), som utgör en af de förnämsta källorna för vår kunskap om den senare grekiska filosofien. Själf var D. en eklektiker, ehuru mest dragen till den epikureiska sko

s tankegång och läror. Jfr Nietzsche, ''Beiträge quellenkunde des Laërtius D.'' (1870). L. H. Å.

Diogenes' pokal. Se Hand.

Diogenes Romänos, bysantinsk kejsare. Se Romänos.

Diognētus. Författaren af ''brefvet till D.'' har ut räknats till de s. k. apostoliske fäderna, men nera förlägges brefvet af de flesta forskare till 3:e .. Måhända tillhör det den rad af apologier, som ier den stora fredens tid för kyrkan (205—249) te försona kristendomen med romerska rikets hed- -retoriska skolbildning. Apologien, som är känd t genom en handskrift från 13:e årh. och har n af ett bref, är ock starkt retorisk, men utrkt genom för sin tid ovanligt evangeliska tankar. s värde har varit öfverskattadt. Hj. H—t.

Diōī'k (grek. *diōïkos*, af *di*, dubbelt, och *ōïkos*,), *bot.*, tillhörande klassen Diœcia (se d. o.) innés sexualsystem. Jfr Dikliner.

Diōkles (grek. *Διοκλῆς*). 1. En syrakusan, som kade den grymma behandlingen af de vid den slyckade expeditionen till Sicilien (413 f. Kr.) ångatagne atenarna. Han grundade den demotiska författningen i Syrakusa, enligt hvilken ämmännen skulle tillsättas genom lottkastning (412). var befälhafvare i en ogynnsam strid med kartana (409); strax därpå blef han landsförvisad. 2. Framstående läkare och medicinsk författare ten i 4:e årh. f. Kr., ''den andre Hippokrates''. n antog med Empedokles fyra grundelement, eld, en, luft, jord; af det riktiga förhållandet mellan , resp. mellan motsvarande krafter (värme, fukt, l och torrhet), beror kroppens välbefinnande. På ryologiens, patologiens och utvecklingslärans omanställde D. undersökningar, delvis grundade dissektioner af djur. D:s dietiska och hygieniska skrifter, delvis förträffliga, afse bl. a. det riktiga hållandet mellan rörelse och näring med hänsyn olika kroppskonstitution, årstider m. m. Slutn är D. farmakodynamiker, den förste, som befvit medicinalväxter och deras inflytande på ppen. Se Sprengel, ''Geschichte der arzneikunde'' 463 ff.).

Diokletiänus. Se Diocletianus.

Dī'olkos, grek. (af *dia'*, genom, och *he'lkēin*, ga), ''genomdragning'', en väg öfver näset vid int. Se Korintiska näset.

Diomathe'rium, *paleont.*, ett af de äldsta och t organiserade af alla däggdjur. I själfva verket ock tvifvel uttalats rörande dess och en närnde, samtidig forms (*Microconodon*) däggdjursar, och dessa bägge djurs tandsystem är så krälsartadt, att de hänförts till en från andra däggskild grupp, *Protodonta*, som lefvat i North olina under triasperioden. Hittills äro endast erkäkar kända; det finnes 3 framtänder, 1 hörn- och 10 kindtänder, hvilkas kronor äro försedda l blott svaga sidospetsar och å hvilka rotens del är blott antydd. L—e.

Diomedēa, *zool.* Se Albatross.

Diomēdes (grek. *Διομήδης*), *grek. myt.* 1. En af Ares och Kyrene samt konung öfver bistonerna racien. Han var i besittning af vilda hästar, ka han fodrade med människokött. Dessa bortades af Herakles, hvilken dödade D. eller, enligt sägen, lät honom uppätas af sina egna hästar. . En son af Tydeus, blef efter sin morfader, Adrastos, konung i Argos. Han deltog först i epigonernas fälttåg mot Tebe och sedermera i det trojanska kriget, bland hvars främste hjältar han var. Vid alla tillfällen ådagalade D. en lysande tapperhet. Understödd af Athena, vågade han i striden angripa och såra själfva gudarna (Ares och Afrodite). Endast Zeus' egen ljungeld mäktade drifva honom tillbaka. I sällskap med Odysseus utförde han flera bragder, hvilka kräfde på en gång djärfhet och förslagenhet. D. var äfven med bland de i den trojanska trähästen inneslutne hjältarna. Vid återkomsten till Argos fann han sig sviken af sin gemål, Aigialeia, och drog då först till Etolien och sedan till Daunia (Apulien), i södra Italien, där han förmälde sig med en dotter till konung Daunos. Enligt en sägen lär han under vistelsen på en af de s. k. Diomediska öarna i Adriatiska hafvet hafva plötsligt försvunnit. Af italerna dyrkades han såsom halfgud och grundläggare af flera städer. A. M. A.

Diomēdesöarna. 1. Diomediska öarna (lat. *Insulæ Diomedeæ*) kallades i forntiden den ögrupp i Adriatiska hafvet, som nu benämnes Tremitiöarna (se d. o.). — 2. Grupp af tre små öar i Berings sund.

Diomediska öarna. Se Diomedesöarna.

Dion (grek. *Δίων*), en förnäm syrakusan, föddes omkr. 410 f. Kr. och var nära befryndad med Dionysios d. ä., hos hvilken han stod i högt anseende. När han efter Dionysios' död sökte bereda den platonska filosofien, som han själf ifrigt omfattade, inflytande hos Dionysios d. y., måste han (366), till följd af lismande hofmäns förtal, gå i landsflykt och begaf sig då till Grekland, där han öfverallt mottogs med stor uppmärksamhet. Ryktet om att Dionysios indragit hans gods och tvungit hans maka till giftermål med en af härskarens gunstlingar förmådde honom slutligen att återvända. Med 800 man landade han (357) vid Syrakusa, som frivilligt öppnade sina portar, och Dionysios måste med sina skatter fly till Italien, ehuru borgens besättning var honom trogen. Emellertid hade D. råkat i misstanke för att själf eftersträfva envåldsmakten och, då han såg sig undanträngd af folkpartiets ledare, den ränkfulle Herakleides, dragit sig undan till Leontinoi. Han blef dock snart återkallad, och sedan han lyckats intaga borgen, egnade han sig åt författningens reformerande. Den stränghet och det aristokratiska sinnelag, som han därvid ådagalade, skaffade honom många fiender, och hans mest betrodde anhängare, atenaren Kallippos, ställde sig i spetsen för en sammansvärjning och lät mörda honom (353 l. 354). D:s lefnadsöden äro skildrade af Plutarchos och Cornelius Nepos. A. M. A.

Dionæa L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Droseraceæ*. Dit hör blott en enda art: *D. muscipula* L., flugfällan. Denna märkliga växt har — i likhet med sina släktingar, de hos oss växande *Drosera*-arterna, om hvilka dess utseende påminner — förmågan att med sina blad fånga insekter, hvilka den sedan smälter och insuger såsom näringsämne. Flugfällan, som växer i Carolinas och Floridas sumptrakter, är en omkr. 1,5 dm. hög ört, med bladen sittande i rosett vid basen af en stängel och med en kvast af hvita blommor i stängelns spets. Hvarje blad består af ett bredt, vingadt skaft samt en rundad, i spetsen och vid basen inskuren skifva. Längs dennas midt går en grof medelnerv. Skifvans kant är besatt med

styfva borst, och äfven på dess öfre sida finnas några få sådana. Skifvan visar en egendomlig retbarhet. Om man vidrör dess öfre sida eller de där sittande borsten, böjas de på ömse sidor om medelnerven liggande hälfterna hastigt mot hvarandra,

Dionæa muscipula.

hvarvid taggarna i kanten gripa in i hvarandra. Om en insekt af lämplig storlek, t. ex. en vanlig fluga, sätter sig på skifvan, blir den sålunda fångad. Alla försök att komma lös tjäna endast att bibehålla retningen och fastare sammansluta skifvans båda hälfter. När insekten är död, förblifva dessa hälfter tätt slutna intill kroppen, och denna upplöses af en vätska, som afsöndras ur körtlar, belägna på bladskifvans insida, och slutligen uppsuges den lösta massan genom skifvans yta. Jfr Insektätande växter. Ldt.*

Dionæ'a (lat. *Dionæa*), *grek. myt.*, binamn på Afrodite. Se Dione.

Diōne (grek. *Διώνη*), *grek. myt.*, dotter af Uranos och Gaia (eller af Okeanos och Tethys), blef med Zeus moder till kärleksgudinnan Afrodite, hvilken äfvenledes stundom kallas Dionaia eller Dione. I Dodona, den urgamla orakelorten i Epirus, dyrkades D. såsom Zeus' gemål i stället för Hera (Juno), med hvilken hon stundom framställes såsom identisk. (Namnet D. har samma ursprung som det romerska Juno.) A. M. A.

Dionȳsier (grek. *dionysia*) kallades hos forntidens greker de till vingudens, Dionysos' (Bakchos'), ära firade festerna. Dessa antogo än en vild och orgiastisk, än en muntert uppsluppen och skämtsam karaktär. I Aten var Dionysos' dyrkan fördelad på fyra årligen återkommande huvudfester, hvilka delvis stodo i förbindelse med vissa perioder inom vinodlingen och vinberedningen. Nämnda fester voro: 1) de s. k. "små", eller "landtliga dionysierna", 2) "leneerna" (*lenaia*), 3) "anthesterierna" (*anthesteria*) och 4) de "stora" eller "stadsdionysierna". Det första, det andra och i synnerhet det fjärde slaget förhärligades genom uppförandet af dramer. Grekernas dramatiska konst hade nämligen ursprungligen utvecklat sig ur de till Dionysoskulten hörande korsångerna och karnevalsupptågen, och teatern i Aten betraktades såsom Dionysos' helgedom. A. M. A.

Dionysios (grek. *Διονύσιος*, lat. *Dionysius*). 1. D. d. ä., envåldshärskare i Syrakusa, föddes omkr. 430 f. Kr. och var af låg börd, men utmärkte sig redan såsom ung i kriget mot kartagerna och fick med anledning däraf en fältherrepost. Sedan han medelst list och ränker undanträngt sina medfältherrar och genom förhöjning af solden tillvunnit sig krigshärens bevågenhet, uppsvingade han sig (406) till envåldshärskare (*tyrannos*) öfver sin fädernestad och underlade sig därefter småningom en stor del af de öfriga grekiska städerna på Sicilien. För att öka sitt inflytande förmälde han sig med en dotter af Hermokrates, en bland Syrakusas mest framstående män, och efter hennes död med Dions syster, jämte hvilken han dock samtidigt tog en annan gemål, Doris, från Lokroi. D. lyckades kväfva två upprorsförsök af de missnöjde syrakusanerna och bibehöll sig vid enväldet ända till sin död, 367. Hans regering upptogs till stor del af krig mot kartagerna, som innehade ansenliga besittningar på Sicilien. Dessa krig fördes både till lands och till sjöss samt med växlande lycka. Af den kartagiske fältherren Himilko var D. en gång (396) hårdt belägrad i själfva sin hufvudstad, Syrakusa, men räddades genom en i det fientliga lägret härjande pest, hvilken tvang Himilko till återtåg. Genom sina flottor behärskade D. de närgränsande hafven och företog flera expeditioner mot södra Italiens kuststäder, bland hvilka Rhegion eröfrades (386), efter elfva månaders belägring. Äfven utom Sicilien och Italien sträckte han sina planer och gjorde (373), i förening med spartanerna, ett misslyckadt försök att fördrifva atenarna från Kerkyra (Korfu). — D. saknade icke statskloklhet och egde en högst ovanlig handlingskraft, men plågades af en ytterlig misstänksamhet, hvilken förbittrade hans lif och förledde honom till de skamligaste illdåd. Han hade äfven den fåfängan att vilja glänsa såsom skald och råkade i förtviflan, då hans verser i Olympia mottogos med begabberi. Så mycket större blef hans glädje, då en af hans tragedier fick priset i Aten. De med utsväfningar förbundna festligheter, åt hvilka han med anledning däraf hängaf sig, sägas hafva förkortat hans lif. A. M. A.

2. D. d. y., den föregåendes son och efterträdare, var en grym och vällustig despot, men utan faderns kraft och duglighet. Fruktlösa voro Dions försök att förädla honom genom den platonska filosofiens läror och genom att bereda honom tillfälle till umgänge med den store filosofen själf, hvilken förmåddes att för detta ändamål två gånger besöka Syrakusa. D. fattade visserligen ett lifligt intresse för Platon och hans filosofi, men återföll snart i sina gamla vanor. Förjagad af Dion, flydde han slutligen (356) till Italien, där Lokroi och Rhegion fortfarande voro i hans våld. Omsider lyckades han (346) återvinna herraväldet öfver Syrakusa, men

örtades ånyo af Timoleon, hvilken på syrakusaneras böner om hjälp blifvit ditsänd från Korint. Till denna stad fördes nu D. och fortsatte där en tid ortåt sitt utsväfvande lefnadssätt. Uppdiktad är förmodligen berättelsen, att han på gamla dagar nåst förvärfva sitt uppehälle genom skolundervisning. A. M. A.

Dionysios (grek. *Διονύσιος*, lat. *Dionysius*), från Halikarnassos, grekisk retor och historieskrifvare, anlände omkr. 30 f. Kr. till Rom, hvarest han tillbragte tjugutvå år, sannolikt som lärare i retorik. Hans viktigaste arbete är *Archaiologia Romaïke*, en romersk historia i tjugu böcker, från äldsta tider till början af de puniska krigen. Numera finnas i behåll endast de nio första böckerna samt största delen af 10:e och 11:e (till 440 f. Kr.) och af de öfriga några fragment. Detta arbete utgör en af de förnämsta källorna för kännedomen om Roms äldre författning och historia. Därjämte lämnas där en framställning af likheten och släktskapen mellan romarna och grekerna, hvarvid de romerska statsinstitutionernas förträfflighet framhålles. D. hade till sitt förfogande goda källor, men hans uppfattning af händelsernas sammanhang och betydelse var ingalunda säker, och de historiska fakta hafva för honom betydelse hufvudsakligen såsom stoff för en retoriskt utsmyckad framställning.

Dionysios Areopagita (grek. *Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης*), medlem af den berömda areopagen i Aten, blef (enligt Apg. 17: 34) genom aposteln Paulus vunnen för kristendomen samt var, enligt traditionen, den förste biskopen i Aten, där han, enligt Eusebios, led martyrdöden. I Frankrike åter identifierades han med Frankrikes skyddshelgon Dionysius, som vid midten af 3:e årh. skulle ha grundat en församling i Paris. Honom tillskrefvos otskilliga, bevisligen först i 5:e årh. uppkomna, skrifter af panteistisk-mystiskt innehåll (de s. k. Pseudo-Dionysios Areopagitas skrifter), genom hvilka neoplatonismen silades in i den grekiska kyrkan; deras framställning af religionens mysteriösa handlingar blef den systematiska grunden för den orientaliska kristendomens ödesdigra omgestaltning till mysteriekult. Skrifterna gåfvo ock näring åt den kontemplativt mystiska riktning, som i början af medeltiden vann ej få anhängare äfven i västerlandet. De öfversattes i 9:e årh. på latin af Johannes Scotus Erigena, på uppdrag af Karl den skallige. Så höll den neoplatonska mystiken sitt intåg äfven i den romersk-katolska kyrkan. Bl. a. har dess store "doktor", Tomas från Aquino, i betydlig grad öst ur dessa skrifter. — Deras efterapostoliska ursprung bevisades först genom maurinerna (se d. o.). Hj. H—t.

Dionysios Periegētes (grek. *Διονύσιος Περιηγητής*), grekisk geograf i 3:e (eller början af 4:e) årh. e. Kr., skref under titeln *Periegesis* en ännu befintlig geografisk lärodikt på hexametrar, i ett för sin tid ovanligt rent och flytande språk. Denna dikt kommenterades af Eustathios och öfversattes till latinsk vers af Avienus och Priscianus. Den har utgifvits af bl. a. Passow (1825) och Bernhardy (1828).

Dionysisk (grek. *diony'sios*, *dionysiako's*), som är utmärkande för guden Dionysos eller Dionysosfesterna; orgiastisk, dityrambisk; beteckning på konstverk (i synnerhet tondikter), som fängsla mindre genom ren skönhet i formen än genom ett öfverskott af mäktighet i innehållets uttryckande, vare sig detta yttrar sig som öfversvallande jubel eller som tragisk smärta. I denna betydelse har termen fixerats hufvudsakligen genom Nietzsche (i "Die geburt der tragödie"), och såsom dess motsats ställer han det "apolliniska". E. F—t.

Dionysiska tidräkningen. Se Dionysius den lille, Kristi födelse och Kronologi.

Dionysius, härskare i Syrakusa. Se Dionysios.

Dionysius, biskop i Rom 259—268, försvarade den västerländska kristologien mot både monarkianerna och Dionysius Alexandrinus (se d. o.).

Dionysius, port. *Diniz*, kallad den vise, konung af Portugal, son af Alfons III och Beatrix af Kastilien, föddes 1261, besteg tronen 1279 och afled 1325. Hans djärfva uppträdande mot hierarkien ådrog honom bannlysning och riket interdikt; men han häfdade kronans maktställning, då han i 1289 års konkordat lyckades inskränka de andliges åtkomsträtt till jordegendom. Till Portugals senare makt och välmåga lade D. grunden genom att uppmuntra handel (handelsfördrag med England, 1308), åkerbruk, skön konst och vetenskap (grundläggandet af ett universitet i Lissabon omkr. 1290, hvilket han 1308 flyttade till Coimbra) samt genom att medgifva städernas borgerskap större kommunal frihet. Under sina sista regeringsår låg han i krig med sin äldste son, Alfons, hvilken ansåg sig tillbakasatt för sin halfbroder Sanchez, D:s naturlige son.

Dionysius, Peter, slotts- och fästningsbyggare, ledde från 1581 iståndsättandet af Nyköpings slott. 1594 bad konung Sigismund hertig Karl att på en tid få låna D., som skulle göra en "Trycke-konst" åt konungen. 1601—04 ledde D. befästningsarbetena å Kalmar slott. D. synes hafva dött 1604, ty då efterträddes han såsom byggmästare på Nyköpings slott af sin mågs broder Willem Gillisson (De Besche). L. W:son M.

Dionysius af Tellmahr, syrisk historiker. Se Syriska språket och litteraturen.

Dionysius Alexandrinus (D. den store), den mest framstående af Origenes' lärjungar, blef 232 e. Kr. föreståndare för katekетskolan i Alexandria och 248 biskop i samma stad. Han fördrefs flera gånger under förföljelserna mot de kristne på Decius' och Valerianus' tid. Död 264. D. var en fin exeget och frånkände bl. a. aposteln Johannes författarskapet till apokalypsen (uppenbarelseboken). Han bekämpade energiskt sabellianismen, men betonade i stället för starkt den origenistiska kristologien och fick under påtryckning af Dionysius i Rom modifiera sin ståndpunkt. Så förbereddes Nicænum och dogmen om Kristi väsensenhet med Fadern. Hj. H—t.

Dionysius den lille (D. exiguus), f. i Skytien, lefde från omkr. 500 som munk i Rom, där han dog före 544. Efter honom uppkallades den Dionysiska tidräkningen (se Kronologi), hvilken alltifrån 8:e årh. användts inom de kristna kyrkorna. Större märkvärdighet har D. såsom samlare af de s. k. apostoliska canones, konsiliebesluten och de romerske biskoparnas ämbetsskrifvelser, hvilka under namn af dekretal vunnit stort anseende. D. var, enligt sin vän Cassiodorus, en god latinsk stilist och grundlig kännare af grekiska språket.

Dionȳsius exĭguus. Se Dionysius den lille.

Dionȳsius Lambĭnus. Se Lambin.

Dionysodōros (grek. *Διονυσόδωρος*), grekisk filosof, tillhörande de senare sofisterna.

Dionȳsos l. Bakchos (grek. *Διόνυσος, Βάκχος*, lat. *Dionȳsus, Bacchus*), *grek.* och *rom. myt.*, en gud af mycket omfattande betydelse, dock företrädesvis en växtlifvets och framför allt vinstockens och drufvans gud. Om än mycket i de Dionysiska vinterfesterna häntyder på främmande ursprung, var likväl D:s dyrkan otvifvelaktigt inhemskt grekisk.

Tebe gällde som stamort för den grekiske D. Han är son af Zeus och Kadmos' dotter Semele. När denna, förledd af den afundsjuka Hera, hade affordrat Zeus en ed att uppfylla en hennes bön och hon sedan ber honom visa sig för henne i sin fulla gudahärlighet, blef detta hennes död, men på samma gång gaf hon lifvet åt en son. Zeus öfverlämnar den nyfödde åt nymferna på Nysaberget (vanligen förlagdt till Tracien) för att af dem uppfostras. Då D. vuxit upp, planterar han vinstocken, berusar sig själf, sina fostrarinnor och sin öfriga omgifning med den nya, jordiska nektarn samt börjar att i larmande tåg svärma omkring på berg och i aflägsna skogsdalar, vällustig och rusig, med kvinnligt utseende och i kvinnlig dräkt, men likväl med oemotståndlig kraft, åtföljd af satyrer, silener, paner, centaurer, menader och nymfer. Vid dessa svärmande tåg knyta sig sagorna om hans vänner, som belönas med vinets ädla gåfva, och om hans fiender, som under vildt raseri straffas och förgöras. Så fyllde D. hela världen med sina triumfer, i det han under växlande skepnader, ej sällan såsom lejon visade sig än här, än där. Ofta sammanställes han med Herakles, och hans lefnads saga utföres alltmer efter förebilden af dennes hjältebana, tills också han slutligen såsom hjälte och segrare inträder i Olympen. Dit inför han jämväl sin moder, Semele som där får namnet Thyone (den vildt svärmande), och sin maka, Ariadne. — Många äro D:s binamn: Bakchos, Iakchos, Bromios, Euios m. fl. De orter, som berömde sig af att först hafva mottagit gudens gåfva, voro Etolien och Attika. Den attiska Dionysoskulten framträdde tydligast i sagan om Ikaros och i de attisk-joniska nationalfester, som kallades de attiska dionysierna (jfr Dionysier). Äfven på Egeiska hafvets kuster och öar firade man jämte Zeus och Apollon mest D.; från Kreta härstammar Ariadnesagan.

Vissa sagor och bruk voro egnade åt D:s lidanden under vintern. Denne D., vanligen dyrkad under namnet Zagreus, är son af Zeus och Demeter eller Persefone. Han är en förföljd, plågad och dödad gud — en bild af det jordiska naturlifvets vinterdvala. På honom syfta sagorna om Lykurgos och Pentheus. Hans högtidsfest firades enligt en fornåldrig skottårsberäkning hvartannat år, vid den tidpunkt, då mörkret synes på väg att segra öfver ljuset, vid nattetid, på berg och i skogar, utesluta nde af hustrur och flickor, backanter (se fig. i art. Backant), menader, thyjader, under ursinnigt vilda dansar, med svängda facklor och "thyrsos"-stafvar, med ormar i det utslagna håret och i händerna, under musik från doíva pukor och gälla flöjter. D. var försvunnen; man bestormade honom att återkomma. Så firades han i synnerhet i Beotien, Fokis och på Peloponnesos.

I Tracien, Macedonien och Mindre Asien sammansmälte inhemska sagor och religionsbruk med de grekiska. I de båda förstnämnda länderna utmärkte sig Dionysoskulten genom sin vildhet, i Mindre Asien åter genom en lysten veklighet.

Sagan om den indiske Dionysos, Orientens eröfrare, uppkom dels ur Orientens egna arfsägner, dels af grekernas benägenhet att införlifva främmande länders guda- och hjältesagor med sina egna och däraf dikta en sammanhängande forntid för den af dem kända världen. Sagan om D:s asiatiska eröfringståg synes hafva utgått från Mindre Asien. Enligt Euripides drager D. från Lydien genom Frygien, Persien, Baktrien, Medien, Arabien och vidare efter Syriens och Mindre Asiens kuster tillbaka till Grekland. Efter Alexanders eröfringståg infogades äfven Indien i denna kedja. D. hade nu

Fig. 1. Dionysiska scener från en antik sarkofag. På stora bilden Dionysos och Ariadne med Hermes och följe, åskådande hur Pan besegras af Eros. Öfre bilden (locket) visar en ystrare backisk scen.

ifvit en förebild af en triumferande eröfrare, som
nner sina segrar genom att berusa fienderna samt
ed hjälp af thyrsossvängande backanter och saty-
r. Med ståten af kufvade folk och tamda vilddjur
ades hans segrar i yppiga dryckeslag af de bak-

Fig. 2.

riske konungarna, Seleukiderna, Ptolemaierna och
de romerske fältherrarna. Denna sålunda allmänt
utbredda sägen behandlades under den alexandrinska
iden med förkärlek af den bildande konsten och
den mytologiska dikten samt fick slutligen genom
Nonnos från Panopolis i Egypten sin slutliga sam-
manfattning, i hvilken fabler och ortsägner äro
förenade i brokig blandning.

D. var främst en vinets och vinodlin-
gens, öfver hufvud en trädens och träd-
gårdens gud, hvarför han företrädesvis dyr-
kades å fuktiga och fruktbara ställen. Han ansågs
förädla människorna och deras seder, älska fred
och samfärdsel samt utbreda rikedom. Med sin gåfva
åkingrar han alla sorger, förjagar allt vidrigt och
fyller hjärtat med lust och fröjd. Pantrar och lejon
draga villigt hans vagn, och lydigt följa honom
alla skogens väsenden. Slutligen är han likasom
Apollon en hänförelsens, en förutsägel-
sens och en den försonande reningens
gud.

Till romarna kom Dionysoskulten från nedre Ita-
liens greker. I Rom ärades Bacchus säkert sedan
496 f. Kr. Han bär där också namnet Liber,
som vanligen anses betyda fri. Liberalierna
kallas en åt honom egnad fest, som inföll 17 mars
och högtidlighölls i synnerhet af landtfolket. Jämväl
firades nattliga backanalier.

Symboler för D. eller Bacchus voro bland
växterna vinrankan och murgrönan, bland djuren
pantern, tjuren, åsnan, bocken och geten, vidare
dryckeshornet, bägaren, thyrsosstafven (en lång
stav, i toppen prydd med en pinjekotte eller en
knippa murgrönsblad eller vinlöf) och slutligen
ormar, facklor, flöjter och cymbaler. V. K.

Bilder. Den bildliga framställningen af D.
var utomordentligt omväxlande. Än tänktes han
som barn, än som en späd yngling, än som en
skäggig man med mäktig och hög kroppsbygg-
nad, än med ett fint och smäktande, än med ett
starkt upprördt och häftigt uttryck, än drickande,
än ridande på vilda djur, vanligen en panter, eller
åkande efter dem, ledsagad af sin Ariadne och
omgifven af sin vildt svärmande skara (jfr fig. 1).
Dionysostypen utbildades af den yngre attiska skolan,
främst af Praxiteles, som fastställde Dionysosidealet,
men som tillika framställde guden i de mest olika
uppfattningar, än såsom *Den skäggige D.*, af hvil-

Fig. 3.

ken den förr oriktigt kallade Sardanapalos i Vatikanen sannolikt är en kopia (en replik af denna, i British museum, återges i fig. 2), än såsom *Den ungdomlige D.* En mer eller mindre trogen efterbildning efter ett sådant original af Praxiteles är utan tvifvel den berömda bronsstatyetten *D. lekande*

med en panter (pantern saknas dock), som förr orätt kallades Narcissus och förvaras i Neapels museum (fig. 3). Men äfven den sikyon-argiviska skolans stormästare Lysippos skapade en Dionysostyp, om hvilken vi dock intet närmare känna. Vanligast afbildades D. som den evigt ungdomlige och undersköne, med en intagande veklighet och en svärmande höghet, de långa nedfallande lockarna ombundna med en mitra och hela gestalten i lofnadsvårens yppigaste blomstring. Den skäggige D. bibehöll sig dock både i konsten och kulten, tills denna framställning slutligen förbehölls åt den indiske D., Orientens eröfrare. V. K. (O. G—g.)

Dionysosteatern i Aten. Se Aten, sp. 317—318.

Dioon, *bot.* Se Cycadales.

Diopsid, *miner.*, en färglös eller hvitgrön varietet af pyroxen i långa pelarformiga kristaller, en blandning af Ca Mg $Si_2 O_6$ och Ca Fe $Si_2 O_6$.

Dioptas, *miner.*, smaragdgröna, romboedrisk-tetartoedriska kristaller af sammansättningen H_2 Cu $Si O_4$. Dioptasen är funnen i Sibirien, Chile och Arizona. A. Hng.

Dio'pter (grek. *di'optra*, af *dia'*, genom, och det obrukl. *o'ptēin*, se), *fys.*, en på mätningsinstrument företagen anordning, hvarigenom ögat kan ställas in och bibehållas i en bestämd riktning. Diopterlinjalen, som användes vid landtmäteriet, är af metall samt vid ändarna försedd med vinkelrätt uppstående stycken. I dessa äro upptagna fina springor och bredare öppningar med tunga i midten, så att tungan vid syftningen fyller springan. Vid syftning på målet ser man genom springan såväl målet som tungan, och den sålunda bestämda syftlinjen är parallell med linjalens kant. Jfr Siktmedel. Om den astronomiska dioptern se Astronomiska instrument, sp. 287. L. A. F.*

Diopterlinjal. Se Diopter.

Dioptri, *fysiol. opt.*, det mått, med hvilket brytande förmågan hos ett optiskt instrument mätes. Den brytande förmågan är, när instrumentet befinner sig i luft, omvändt proportionell mot brännvidden, och dess enhet, dioptrien, är brytande förmågan hos en lins i luft med 1 meters brännvidd. En lins med en brännvidd af $^1/_2$ m., $^1/_3$ m. o. s. v. har alltså en brytande förmåga af 2, resp. 3 dioptrier o. s. v. På samma sätt som brytande förmågan hos ett optiskt instrument mätes också konvergensen af ett ljusknippe i en viss punkt genom det reciproka värdet till afståndet från strålarnas konvergenspunkt, uppmätt i meter. Dioptrien är därför enheten äfven för måttet på ett strålknippes konvergens i luft. Har ett parallellt strålknippe blifvit brutet i en lins af t. ex. 3 dioptriers styrka, så konvergera dess strålar till en punkt, belägen på ett afstånd af $^1/_3$ meter, och knippet har alltså vid utträdet ur linsen en konvergens af 3 dioptrier. Dioptriens betydelse inses lättast, då man erfar, att lagen för ett ljusknippes brytning i ett optiskt system i luft med användande af denna enhet får det enkla innehållet, att det brutna knippets konvergens är lika med det infallande knippets, ökad med det optiska systemets brytande förmåga.

För sådana optiska system som ögat, där bilden uppstår i ett medium af annan brytningsindex än luftens, äro brännvidderna olika, i det den bakre förhåller sig till den främre som sista mediets brytningsindex till första mediets, d. v. s. i ögat som glaskroppens till luftens. Brytande förmågan hos ett sådant instrument kan därför tydligen ej mätas med dioptrien på samma sätt som brytande förmågan af en lins i luft. Men om man reducerar brännvidden och afståndet till strålknippets konvergenspunkt genom division med brytningsindex för i fråga varande medium, så erhåller man på samma sätt som för en lins eller ett strålknippe i luft såväl det optiska systemets brytande förmåga som strålknippets ”reducerade konvergens” i dioptrier, och lagen, att det brutna knippets reducerade konvergens är lika med det infallande knippets, ökad med det optiska systemets brytande förmåga, är allmängiltig. Dioptrien är därför, vetenskapligt definierad, enheten för det reciproka värdet till en i meter uppmätt, genom division med brytningsindex reducerad, hufvud- eller konjugatbrännvidd.

Det mål, för hvilket dioptrien ursprungligen infördes, var underlättande af de räkneoperationer, som föregå en ordination af glasögon, och en rationell beteckning af dessa. Förr betecknades glasögon efter radien på den skål, i hvilken de slipats, nu betecknas de allmänt med dioptrivärdet. G—d.

Dioptrik (jfr Diopter), *fys.*, den del af optiken, som handlar om de ljusfenomen, hvilka hafva sin orsak i ljusets brytning. L. A. F.*

Dio'ptrisk, *fys.*, som har afseende på dioptriken (se d. o.). — Om dioptrisk anamorfos se Anamorfos.

Diorāma (af grek. *diorān*, se igenom), en af Daguerre 1822 uppfunnen och af Gropius förbättrad rundmålning, framställande en tafla med konstgjorda ljuseffekter af olika slag, såsom morgon-, middags-, afton- och månskensbelysning. Stundom är taflan försedd med rörliga figurer.

Diorit (af grek. *dioro's*, tydlig, lätt igenkänd), *petrogr.*, en mörkgrön eller grönsvart, jämförelsevis ganska tung, massformig bergart, bestående af hornblände och en plagioklasfältspat (oligoklas och labrador) i grofkornig till finkornig, stundom nästan tät (jfr Afanit) blandning med hvarandra. Vanliga tillfälliga beståndsdelar äro kvarts och glimmer samt stundom pyroxen; därjämte alltid magnetit och apatit. Rikligt kvartsförande dioriter benämnas *kvartsdioriter*, till skillnad från de icke eller blott i ringa grad kvartshaltiga *normala dioriterna*. Inom Sverige och andra länders urterritorier förekommer denna bergart ganska allmänt dels såsom särskilda berg och kullar, dels såsom ”gångar” eller oregelbundna partier i andra bergarter. Den såsom gångar förekommande dioriten anses i de flesta fall hafva erhållit sin nuvarande sammansättning genom omvandling från diabas, hvilken bergart varit det ursprungliga gångfyllnadsämnet. Vanligen eger dioriten en tydligt massformig struktur, men stundom får den, till följd af beståndsdelarnas mera parallella anordning och en rikligare inblandning af glimmer, en viss skiffrighet och öfvergår då till dioritskiffer, hvilken bergart förekommer såsom lager i gnejs, glimmerskiffer o. s. v. Mången gång har skiffrigheten utbildats i följd af starkt tryck. När i en finkornig eller synbart tät dioritisk grundmassa finnas utbildade tydliga, större eller mindre kristaller och korn af plagioklas (oftast oligoklas) eller hornblände, får bergarten ett porfyr-

kt utseende och kallas då dioritporfyr. I khet med diabasen är dioriten en numera ganska ftersökt bergart, för att under den oegentliga beämningen "svart granit" användas till finhuggna ch polerade stenhuggeriarbeten, särskildt grafmonuent. En ganska svart, finkornig diorit brytes och arbetas vid Västervik. E. E.

Dioritporfyr, *petrogr.* Se Diorit.

Dioritskiffer, *petrogr.* Se Diorit.

Diortos (grek. *diorthōsis,* af *diorthūn,* göra rak), *ir.,* en vrickad eller bruten leds återsättande i ätt läge.

Dioscoˈrea Plum., Jams, *bot.,* växtsläkte af en med *Amaryllidaceæ* besläktade fam. *Dioscoeaccæ.* Dithörande arter växa i varmare länder fver hela jorden. De äro klängande örter eller halfuskär med knöligt uppsvälld rotstock, handnerviga, ftast hjärt- eller spjutlika blad samt oansenliga, rönaktiga blommor i ax eller klasar i bladvecken. i varmare länder odlas flera arter för sina stärkelseika, ätliga rotstockars skull. I friskt tillstånd innehålla dessa rotstockar likväl ett skarpt, bittert ämne, om först måste bortskaffas, genom urlakning, kokning eller stekning. Den art, som allmännast odlas, är *D. batalas* Desne. Denna växt härstammar från Kina och Japan och odlas nu allmänt i tropikerna. På Söderhafsöarna och i Ostindien odlas *D. alata* L., hvars rotstock kan nå en betydlig storlek, ända till 45 cm. längd och 18 cm. bredd, med en vikt af mer än 12 kg. På Söderhafsöarna utgör denna art, jämte brödfrukten och kokosnöten, invånarnas huvudnäring. Den ätes, liksom potatis, kokad eller stekt. Äfven fås af densamma ett mjöl (arrow-root), som nyttjas såsom tillsats vid beredning af bröd och mjölrätter. — I växthus odlas en till samma familj hörande, på Kap inhemsk slingerväxt med egendomligt utseende, *Testudinoria Elephantipes* Burch. Rotstocken af denna art, efter hvilken växten fått sitt namn, blir mer än 1 m. hög med ett omfång af mer än 3 m. Ldt. (G. L—m.)

Dioscoˈrida. Se Sokotra.

Diós-Györ [diåʃ-djör], köping i ungerska komitatet Borsod, i den vin- och fruktrika Szinvadalen. 11,526 inv. (1900), ungrare, slovaker och tyskar. Stort järn- och stålverk, brunkolsbrytning, pappersbruk. Slottsruin. K. B. W.

Dioskorides den yngre. Se Dioskorides Pedanios.

Dioskorides Fakas. Se Dioskorides Pedanios.

Dioskorides Pedānios l. Pedakios Dioskorides Anazarbaios, grekisk naturforskare, särskildt botanist, och läkare, var bördig från Anazarbos i Cilicien och lefde under 1:a årh. e. Kr. under Neros och Vespasianus' regeringar, samtidigt med Plinius d. ä. Han företog vidsträckta resor, i samband med romerska härtåg (han var sannolikt anställd som militärläkare), och samlade därunder material till sina för den tiden högst märkliga naturhistoriska, farmakologiska och medicinska arbeten. I sitt förnämsta verk, *Periˈ hyles iatrikēs* (utkommet 1478 första gången i latinsk öfversättning med titeln "De materia medica", Om läkemedlen), beskrifver han inemot sex hundra växter, med angifvande af deras medicinska användning. Framställningens klarhet och de noggranna uppgifterna om de beskrifna örternas allmänna verkningar gjorde detta arbete under halftannat årtusende till den allmännast begagnade och nära nog enda vägledningen vid undervisning i botanik och farmakognosi. En tid antog man t. o. m., att inga växter hvarken i norden eller i södern funnos att upptäcka utöfver dem, som D. beskrifvit. I Wien finnes en präktig handskrift af detta D:s verk med bilder af växterna, utförd år 505 e. Kr. för kejsarinnan Julia Anicias räkning. D. uppgifves dessutom hafva författat två böcker om lätt anskaffliga enkla och sammansatta läkemedel — ett slags praktisk "handbok i husmedicin", märklig nog för sin tid. Tvenne andra verk, en bok om gifter och motgifter samt tre böcker om giftiga djurs bett, hafva tillskrifvits D., ehuru troligen med orätt. Hos D. framträda de första (visserligen något råa) försöken till en kemisk beredning af metalliska medel, beredningar, hvilka ofta användes lokalt mot hudsjukdomar, men som ej gåfvos invärtes. Vidskepliga och onaturliga medel rekommenderas högst sällan i D:s arbeten. D. stod otvifvelaktigt århundraden framom sin samtid, och han aktas ännu högt i österlanden. Han bör ej förväxlas med en Dioskorides Fakas, som var läkare hos Ptolemaios Auletes och Kleopatra och som berättas hafva skrifvit ett verk i tjugufyra böcker öfver medicinska ämnen, ej heller med Dioskorides den yngre, som lefde under Hadrianus' regering. Denne D. d. y. utgaf en upplaga af Hippokrates' verk samt vidlyftiga utläggningar af dessa, men med så föga aktning för den ursprungliga texten, att han ådrog sig skarpt klander af Galenos. O. T. S. (C. G. S.)

Dioskūrerna (grek. *Διόσκουροι,* "Zeus-söner"), Kastor och Polydeukes (lat. *Castor* och *Pollux*), Zeus' och Ledas tvillingsöner, äfven kallade Tyndariderna, emedan stundom Tyndareos, Ledas laglige gemål, uppgafs såsom deras fader eller åtminstone såsom fader till Kastor. De båda hjältcynglingarna utmärkte sig genom manliga idrotter och deltogo i flera af den grekiska hjältesagans bragder, t. ex. den kalydoniska vildsvinsjakten samt argonauttåget, och företogo äfven på egen hand ett tåg till Attika för att befria sin af Theseus bortröfvade syster, Helena. På trojanska krigets tid voro de försvunna från jorden. I en strid mot Afareus' söner hade nämligen Kastor blifvit dödad af den starke Idas, och Polydeukes, som till sin natur var odödlig, utbad sig då af Zeus, att hans broder skulle få med honom tillbringa hvarannan dag i Olympen, mot villkor att de bägge hvarannan dag vistades i underjorden. Detta är den yngre sagans tolkning af den hos Homeros förekommande gåtlika uppgiften, att de båda bröderna vistades i underjorden, men likväl hvarannan dag dogo och hvarannan dag upplefde på nytt. Ursprungligen voro dioskurerna ljusgudomligheter, representerande växlingen mellan dag och natt, morgon- och aftonstjärna. De anropades i mångfaldiga lifvets lägen, bl. a. såsom hjälpare i striden, vägledare under sjöfärder och äfven såsom gästvänskapens beskyddare. Af den bildande konsten framställas de såsom sköna, kraftfulla ynglingar, ofta antingen ridande eller till fots tyglande sina hästar.

Dioskurerna. (Guldmynt från Tarent.)

Af sistnämnda slag äro de båda berömda kolossalstatyerna på Monte Cavallo i Rom. A. M. A.

Dioskurias (lat. *Sebastopolis*), i forntiden hufvudstad i Kolchis, vid Pontos Euxeinos (Svarta hafvet). Det var en milesisk koloni och handelsplats för de vilda kaukasiska stammarna. 66 f. Kr. var det Mithridates' hufvudkvarter. Ruiner vid byn Iskurija s. ö. om Suchum.

Dioskūros (grek. *Διόσκουρος*, lat. *Dioscūrus*), patriark i Alexandria, d. 454. I likhet med sin företrädare, Kyrillos, arbetade han målmedvetet på att skaffa Alexandria primatställning inom Öst-Roms kyrka och sökte liksom denne stöd hos den då mäktiga munkrörelsen och det parti i de kristologiska striderna, som stöddes af Egyptens munkar, eutychianismen (antagandet af en enda natur i Kristi person). Genom den s. k. röfvarsynoden i Efesos 449 (som ej var värre än andra synoder i de dåtida dogmatiska striderna) stod han nära målet; den farligaste rivalen, patriarken i Konstantinopel Flavianus, afsattes. Men D:s opolitiska hänsynslöshet liksom motståndet från det till primat i hela kyrkan sträfvande Rom förstörde hans sak. På det 4:e ekumeniska mötet, i Chalkedon 451, afsattes han, och eutychianismen fördömdes. Konstantinopels patriark intog första platsen bland Orientens kyrkofurstar. Hj. H—t.

Dio'sma L. (*Coleonema* Bartl. et Wendl.), *bot.*, växtsläkte af fam. *Rutaceæ*. Arterna, som ej äro många, utgöras af ljunglika, ständigt gröna småbuskar. De härstamma från Syd-Afrika. Blommorna äro tämligen oansenliga. För sitt prydliga utseende och sin starka aromatiska lukt odlas flera arter såsom krukväxter i växthus och boningsrum, t. ex. *D. alba* Thunb., med hvita, och *D. calycina* Steud., med röda blommor. Ldt. (G. L—m.)

Diosmōs (af grek. *dia'*, genom, och *osmo's*, lukt), *fys.*, kroppars gång genom porösa hinnor, skiljande tvenne vätskor. Jfr Osmos.

Diospōlis (af grek. *Dio's*, gen. af *Zeus*, och *po'lis*, stad), i forntiden namn på flera städer, bl. a. på Kabeira, en af hufvudstäderna i Pontos, på nuv. Mensale i Egypten, Tebe (*D. magna*), nuv. byn Hōu (*D. parva*) vid Nilens tvära krökning ofvanför Kene, samt på Lydda i Palestina.

Dio'spyros L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Ebenaceæ*, omfattar en mängd arter, träd och buskar, af hvilka de flesta växa i varmare länder. Hufvudmassan af handelns ebenholts erhålles af *Diospyros*-arter. Åtskilliga arter hafva ätliga frukter. Mest bekant och odlad är *D. Kaki* L., kakifikon, persimon, ett af de viktigaste fruktträden i Kina och Japan, odladt äfven i Kalifornien och därifrån exporteradt till Europa. Andra arters frukter äro giftiga. Jfr Ebenholts. G. L—m.

Af de många fossila *Diospyros*-arter, som äro beskrifna, torde flera, såsom grundade endast på mer eller mindre fullständiga blad, till bestämningen böra anses tvifvelaktiga, medan andra, af hvilka äfven blomdelar och frukter föreligga, med säkerhet synas angifva släktets förekomst i södra Europa under den tertiära tiden. A. G. N.

Diostōs (grek. *diostōsis*, af *oste'on*, ben), *kir.*, förskjutning, en leds eller ett bens försättande ur dess riktiga läge.

Diószeg [diåsäg], köping i ungerska komitatet Bihar, vid Ér och statsjärnvägen Grosswardein—Ér—Mihályfalva. 6,000 inv. (1901), ungrare. Storartad vinodling. (K. B. W.)

Diotima (grek. *Διοτίμα*), uppgifves i Platons dialog *Symposion* (''Gästabudet'') såsom en vis prästinna från Mantineia i Arkadien, från hvilken Sokrates säger sig hafva erhållit den af honom i samma dialog framställda idealistiska teorien om kärlekens väsen. Sannolikt är D. en helt och hållet diktad person. A. M. A.

Dioxīa (grek. *dioxēi'a*), *mus.*, detsamma som diapente (se d. o.).

Dioxiantrakinōn, *kem.*, förekommer i flera isomera former, hvilka utgöra viktiga färgämnen, såsom alisarin, kinisarin, purpuroxantin.

Dioxibensōl, *kem.*, $C_6H_4(OH)_2$ förekommer i 3 isomera former, kallade pyrokatekin, resorcin och hydrokinon (se d. o.).

Dioxitoluōl, *kem.* Se Orselj.

Dioxivinsyra, *kem.*, en s. k. ketosyra af sammansättningen $CO_2H.CO.CO.CO_2H$, bildar ett karakteristiskt svårlösligt natriumsalt. Med fenylhydrazinsulfonsyra ger den ett gult färgämne, *tartrazin*. H. E.

Dipavaṁsa (''Öns, d. v. s. Ceylons, krönika'') är den äldsta framställningen af Ceylons historia, särskildt att betrakta som en (syd-)buddistisk kyrkohistoria affattad på päli från 300- à 400-talet e. Kr. Utgifven med engelsk öfvers. af H. Oldenberg (1879). Jfr W. Geiger, ''Dīpavaṁsa und Mahāvaṁsa, die chroniken der insel Ceylon'' (1904) och ''Dīpavaṁsa u. Mahāvaṁsa u. die geschichtliche überlieferung in Ceylon'' (1905). K. F. J.

Dipentēn, Limonēn, Cinēn, *kem.*, ett kolväte af sammansättningen $C_{10}H_{16}$, hörande till terpengruppen. Dipenten är en vätska med angenäm citronlukt, kokar vid 175°. Det förekommer i *oleum cinæ* (maskörtolja) och uppstår bl. a. ur kautschuk genom destillation.

Diphtheritis, *patol.* Se Difteri.

Diphy'lla, *zool.* Se Vampyrer.

Diplanomēter, *meteor.*, mindre vanligt instrument för bestämmande af vindens riktning och styrka. Det utgöres af en vindfana. Med denna bestämmes först vindens riktning, och därefter vrides fanan 90°, så att den är vinkelrät mot vindriktningen. Genom att mäta den kraft, som fordras för att kvarhålla fanan i denna ställning, kan man beräkna vindens styrka. L. A. F.

Diplasia'sm (grek. *diplasiasmo's*, fördubbling), *språkv.*, fördubbling, liktydigt med gemination (se d. o.) och reduplikation (se d. o.).

Dipleidoskōp (af grek. *diplo'os*, dubbel, *ēi'dos*, utseende, och *skopēi'n*, se), *fys.*, ett af engelske urmakaren Dent (f. 1790, d. 1853) 1844 konstrueradt instrument för observation af solens och starkare stjärnors kulmination. Det består af tre rätvinkliga plana glasskifvor med parallella ytor, sammansatta till ett rätvinkligt prisma, af hvars sidor hypotenusan och den ena kateten utåt äro belagda med kvicksilfver. Uppställes instrumentet framför en tub så, att hypotenusan faller i meridianplanet och står vinkelrätt mot tubens optiska axel, ser man genom denna senare före och efter kulminationen två bilder af föremålet, af hvilka den ena bildas genom direkt reflexion mot den första (genomskinliga) katetytan, den andra efter reflexion mot de båda öfriga sidorna.

essa båda bilder sammanfalla vid själfva meridian-assagen, hvarigenom kulminationsögonblicket med anska stor noggrannhet kan iakttagas. Rh.

Dipleu'risk (af grek. *di*, dubbelt, och *pleura'*, da, refben), *bot.* Se Kambium.

Diplo'docus Marsh., *paleont.*, fossilt ödlesläkte, ående till *Dinosauria*, från Nord-Amerikas jura-stem. Kroppens längd är 12—16 m.; hufvudet knar ett hästhufvud, med ögonhålorna liggande ngt tillbaka midt öfver käkleden. Diplodocus är ira besläktad med Brontosaurus och Atlanto-urus. A. Hng.

Diploë (grek., af *diplo'os*, dubbel), *anat.*, svamp-tig väfnad i det inre af platta ben.

Diplogra'ptus M'Coy, *paleont.* Se Graptoliter.

Diploi'dion (grek., af *diplo'os*, dubbel). Se räkt.

Diplokäu'lisk (af grek. *diplo'os*, dubbel, och *aulo's*, stängel, skaft), *bot.* Se Skottbyggnad.

Diploklamyde'isk, *bot.* Se Homoioklamydeisk.

Diploko'cker, *bot.*, en form af bakterier. Se akteriologi.

Diplom [-åm, grek. *di'ploma*, något hopviket, ref, af *diplo'os*, dubbel], ursprungligen en af två ammanbundna tafior bestående skrifvelse, beteck-ade i Rom under republikens sista tid och under ejsardömet de af kejsaren eller någon högre ämbets-an utfärdade urkunder, hvarigenom enskilda perso-er fingo sig tillerkända fördelar och ynnestbevis. nder medeltiden hade ordet ej denna betydelse; i ället användes *charta*, *pagina*, *literæ*, *epistola*. Mabillon i sitt berömda verk "De re diplomatica" 1681) återinförde ordet såsom term för alla offentliga andlingar från medeltiden. I den moderna tyska iplomvetenskapen har det emellertid utträngts af rmen "urkunde". I dagligt tal förstås med iplom urkunder, hvarigenom furstar eller institu-oner utdela utmärkelser, t. ex. adlig värdighet adelsdiplom), hedersborgarrätt, akademisk rad (doktorsdiplom), ledamotskap i ett lärdt ller vittert samfund o. d. Vid utställningar tilldes as s. k. diplom på 1. för (grand prix, guld- och ilfver-)medalj åt pristagare, som sedan, om han ill, kan låta åt sig utföra den officiella medaljen. iplomet är alltså ett officiellt intyg om, att veder-örande utställare tillerkänts rättighet till ett visst ris.

Diplomät, person, som har till uppgift att hand-äfva underhandlingar med främmande stater; sän-ebud vid ett utländskt hof; medlem af diplomatiska åren. Jfr Diplom, Diplomati och Diplo-natiska kåren.

Diplomatārium, lat. (se Diplom), är ett i enare tid ofta använd namn på en handskrifven ller tryckt samling äldre handlingar, i synnerhet nedeltidsdiplom eller urkunder rörande ett visst andområde, en viss ort, institution e. d. Redan idigt hade kyrkor och kloster sina kopieböcker, i vilka viktiga åtkomsthandlingar, privilegier, påbud ch beslut m. m. d. infördes (jfr Registrum ch Registratur), och efter hand kommo sålana att begagnas jämväl af regeringarna, borger-iga korporationer äfvensom enskilda. Det dröjde aturligtvis längre, innan man fick blicken öppen ör den rikedom på historiska upplysningar, som de äldre urkunderna innehålla, och i historiskt intresse började bilda afskriftssamlingar (diplomatarier). Utmärkande för vår tid allt sedan 1800-talet är den på samma gång nitiska och kritiskt omsorgsfulla verksamhet, hvarmed man i de flesta europeiska länder sökt göra medeltidens urkunder tillgängliga genom att utgifva dem i tryck. Bland dem, som i Sverige tidigast insågo dessa urkunders historiska värde, var biskop Hans Brask. Viktiga afskriftssamlingar bildades sedermera under 1500-talets lopp af en Erik Sparre, en Hogenskild Bielke m. fl. Våra första egentliga handskrifna diplomatarier förskrifva sig från senare hälften af 17:e årh. och äro ett bland de många bevisen på det lifliga intresse, hvarmed fäderneslandets historia då omfattades. Arrhenius-Örnhiälms afskrifter af kyrkliga handlingar och påfvebullor (14 band), Peringskiölds "Bullarium" och stora "diplomatiska" samling af konungabref, hans "Pietas arctoa", eller afskrifter af testamenten och gåfvobref m. m., och Hadorphs ofullbordade afskriftssamlingar äro ännu i dag af vikt såsom fullständigande och i viss mån ersättande Riksarkivets stora samling af originalurkunder från medeltiden. Äfven E. Benzelius d. y. gjorde samlingar till ett kyrkligt diplomatarium, och längre fram på 1700-talet påbörjade N. R. Brocman ett "Opus diplomaticum Sueciæ", som han ämnade utgifva, men aldrig hann fullborda. S. Lagerbring framhöll vid samma tid mer än en gång nödvändigheten af att utgifva ett svenskt "Corpus diplomaticum". Hans planer upptogos och utvecklades något senare af K. G. Nordin och E. M. Fant. Den senare framlade redan 1778 i "Stockholms lärda tidningar" en stort tilltagen plan för utgifvandet af källskrifter till Sveriges historia, omfattande icke endast ett diplomatarium, utan äfven en samling af den svenska medeltidens historiska anteckningar och krönikor, och i flera småskrifter gjorde han förarbeten för en samling af förstnämnda slag. Nordin fick 1781 tjänstledighet från sin lektorsbefattning i Härnösand för att uteslutande arbeta på ett sådant "Corpus diplomaticum", omfattande både urkunder och historiska skrifter; men han rycktes snart af andra göromål bort från denna sysselsättning. Den senare delen af planen började omsider förverkligas i det af Fant (1818) utgifna första bandet af "Scriptores rerum svecicarum medii ævi"; med den förra fick det tillsvidare anstå. Slutligen lyckades J. G. Liljegren intressera några häfdaforskningens vänner, bl. a. G. V. af Tibell, J. Adlerbeth, Kl. Livijn och L. F. Rääf, för utgifvandet af en *fullständig*, kronologiskt ordnad samling af medeltidsurkunder rörande Sverige. 1829 kunde han utgifva första bandet af *Svenskt diplomatarium*, ett verk, som alltifrån sin början visat sig vara af oskattbart värde för kännedomen om Sveriges äldre historia, odling och språk. Liljegren utgaf äfven andra bandet. Efter hans död öfvertogs arbetet af B. E. Hildebrand, som år 1865 hade utgifvit banden 3—5 och hunnit till och med 1347. Sedermera öfvergick utgifningen till Riksarkivet, som för ifrågavarande ändamål erhöll en donation af grefve K. E. L. V. Posse, och 1875 påbörjades en ny serie, från 1401, under redaktion af K. Silfverstolpe, som framförts t. o. m. 1420, där den torde komma att stanna,

hvarjämte ett supplementband är under utgifning. Den äldre serien har under redaktion af E. Hildebrand förts fram till och med år 1350, och meningen är att efter hand framföra densamma till 1400. Register till de två första banden af denna serie är för närvarande under tryckning. — Ett arbete af samma slag som "Svenskt diplomatarium", men af mera begränsadt omfång, är *Diplomatarium dalekarlicum*, en urkundssamling rörande Dalarna, utgifven af K. G. Kröningsswärd och J. H. Lidén (1842—53). År 1900 började L. Weibull utgifva *Diplomatarium diœcesis Lundensis* eller "Lunds ärkestifts urkundsbok", af hvars tredje del tre häften utkommit, och 1901 utgaf han *Diplomatarium civitatis Malmogiensis* eller "*Malmö stads urkundsbok*", första häftet.

För den svenska historien är äfven *Diplomatarium norvegicum*, som sträcker sig ända till slutet af 1500-talet, af stor betydelse. Det började utgifvas 1847 af Kr. Lange och C. R. Unger och fortsattes af H. J. Huitfeldt-Kaas ända till hans död (1905). 17 "samlinger" hafva hittills utkommit, och det torde snart vara fullbordadt. Sista bandet, utgifvet af Huitfeldt-Kaas och G. Storm, innehåller "Romerske oldbreve". I det danska riksarkivet förvaras en stor handskrifven urkundssamling, det s. k. "Langebeks diplomatarium". Man har i Danmark uppgifvit tanken på utgifning af ett fullständigt diplomatarium. I stället utgifves sedan 1894 under ledning af Kr. Erslev *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*, en förteckning öfver Danmarks bref från medeltiden med utdrag af hittills otryckta, afsedd att framföras t. o. m. 1450, hvaraf banden I, II och III, 1—3 utkommit. Därjämte har man börjat utgifva urkundspublikationer af mera speciellt innehåll. 1901 utkom sålunda "Testamenter fra Danmarks middelalder indtil 1450", utgifna af Kr. Erslev. 1904 började utkomma "Acta pontificum Danica. Pavelige aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536", utg. af L. Moltesen. Från något äldre tider har man *Diplomatarium Christierni primi* (1856) och *Kjöbenhavns Diplomatarium* (I—VIII med register, 1872—87), utgifvet af O. Nielsen, m. fl. På Island utgifver isländska litteratursällskapet *Diplomatarium Islandicum* ("Islenzkt fornbréfasafn"), hvaraf 1:a bandet (1857—76, innehållande 160 handlingar från tiden före den isländska fristatens undergång) redigerades af Jón Sigurdsson (d. 1879) och de följande af Jón Þorkelsson (7:e bandets tredje häfte 1905).

Utom de nordiska rikena användes vanligen i st. f. "diplomatarium" namnen *codex diplomaticus*, *urkundenbuch*, *cartulaire* eller något dylikt. Många sådana samlingar i de länder, med hvilka Sverige tidigast trädde i beröring, ega naturligtvis större eller mindre vikt för den svenska historien, såsom de stora lybska, de brandenburgska, de liv-est-kurländska, de hanseatiska, de mecklenburgska, de schleswig-holstein-lauenburgska m. fl., af hvilka de flesta ännu äro under utgifning. Ehd.

Diplomati (fr. *diplomatie*, af grek. *di'ploma*, skrifvelse, bref), vetenskapen om staternas ömsesidiga förhållanden och konsten att praktiskt tillämpa denna vetenskap; samlingen af de personer, som användas i denna praktik (jfr Diplomatiska kåren).

Diplomatien omfattar hela den folkrättsliga gemenskapen, och en ny stats inträdande i denna krets kännetecknas genom öppnande af ordnade diplomatiska förbindelser mellan densamma och flera eller färre stater i erkänd folkrättslig ställning. Konsekvent försummande af de diplomatiska förbindelserna från en stats sida medför i längden för denna rubbande af dess internationella ställning och slutligen dess undergång, såsom fallet blef med Polen under 1700-talet.

Så länge som verkligen ordnade stater funnits bredvid hvarandra i erkändt rättsförhållande och alltså icke principiellt på krigsfot, har det varit nödtvång för deras ledare att dem emellan upprätthålla mer eller mindre fasta förbindelser, besörjda antingen genom härskarnas personliga möten eller genom sändebud. De äldsta historiska källorna icke blott från greker och romare, utan äfven från de gamla österländska kulturfolken babylonier, assyrier, hebreer och egypter meddela åtskilliga om sådana beskickningar (t. ex. fynden från Tellel-Amarna). Tydligen ha vissa fasta former utvecklat sig redan på denna tid, åtminstone gäller detta för det romerska riket. Det romerska väldets fullkomligt dominerande inom Medelhafsvärlden gjorde emellertid i det närmaste slut på alla förbindelser af likställd art: furstars och städers sändebud kommo som ödmjuka supplikanter till Rom, och de legater, som å republikens eller kejsarens vägnar därifrån utskickades, gingo allenast för att verkställa en öfverordnads vilja. Dessa traditioner bevarades i det hela inom de institutioner, hvilka efter det romerska väldets upplösning öfvertogo dess universalhärskaranspråk, nämligen det tysk-romerska kejsardömet och den romerska kurian (påfliga regeringen). Särskildt den senare utsände under hela medeltiden sina "legater" och "nuntier" för att i viktiga fall genomföra påfvens vilja, undersöka och afdöma tvistefrågor o. s. v. Mellan särskilda furstar skickades naturligtvis esomoftast sändemän, men dessa förbindelser hade alltigenom en mycket tillfällig karaktär, framkallade som de voro af ögonblickets behof. I den mån det europeiska statssystemet vid medeltidens slut vann större stadga genom nationalstaternas konsolidering mot å ena sidan kyrkans och kejsardömets, å den andra länsadelns universalistiska tendenser, inställde sig snart för regeringarna nödtvånget att träda i fasta förbindelser med hvarandra. Exempel härpå gifva ganska tidigt de stora handelsstäderna, särskildt hansaförbundet, vid sina sammanslutningar och underhandlingar i handelns och samfärdselns intresse. Behofvet blef särskildt starkt i Italien, där de olika småstaterna oupphörligen täflade om utvidgning och sökte öfverflygla hvarandra genom sammanslutningar i förbund eller ligor. Så uppkom af nödtvånget att sörja för egen säkerhet vanan att flitigt afsända beskickningar (*oratores*, *legati*, *ambassiatores*) dels för att förbereda förbund och aftala om krigsplaner, dels för att utforska motpartens afsikter. Det visade sig emellertid lämpligt att hos en och annan betydande granne hålla ständiga sändebud (*residentes*), som kunde oafbrutet bevaka sin regerings intressen samt gå de tillfälliga och mera högtidliga beskickningarna till handa med intima upplysningar. Frans Sforza, Milanos envåldshärskare, uppges ha varit den förste, som veterligen begagnade sig af sådan resident genom att från 1446

lla ett fast sändebud i Florens. Föredömet vann erföljd först i Italien, sedan i Spanien och Frankre, småningom ock inom germanska stater, så att uket att hos främmande regeringar hålla resinter var ganska utbredt vid slutet af 1500-talet. mte den af sina vidsträckta handelsförbindelser ligt intresserade republiken Venezia synas Frankre och senare de Förenade Nederländerna gått i etsen för denna utveckling. Till Norden trängde heten långsammare. Sverige, hvars viktigaste tre angelägenheter ännu som regel besörjdes på änsmöten mellan svenska och danska rådsherrar, ll blott tillfälligt under 1500-talet residenter (Dioius Beurreus i England 1557—61 och Anders richs i Polen 1571—84). Det kritiska skede, m begynte med den katolska reaktionens starka anormande vid början af 1600-talet, vållade för Sverige en successiv öfvergång till systemet med fasta beickningar, ty endast genom dessa blef det möjligt att konsekvent följa den stora politiken, undertta sig om fientliga makters planer och träffa gärder att möta dem. Karl IX höll sålunda från 609 en resident i Holland (alliansfördraget mellan verige och de Förenade Nederländerna 5 april 614 stadgade uttryckligen, att de båda allierade ulle hos hvarandra hålla fasta sändebud), Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna fortsatte genom att lla residenter i England (från 1612), Danmark från 1621) och Hamburg (från 1626). Sveriges delgande i trettioåriga kriget medförde en starkare veckling; nu höllos ständiga legater eller residenter å alla de punkter, där svenska intressen särskildt rde ses till godo, så utom i Hamburg, i Pommern, Kur-Sachsen m. fl. st. De mest betydande af dessa gater, såsom Johan Adler Salvius, Sten Bielke och anför andra Axel Oxenstierna själf (”fullmyndig gat i Tyskland och vid arméerna”), hade likväl inst lika mycket förvaltande funktioner, nämligen tt sörja för kontributioners beviljande och härens nderhåll m. m., som uppdrag att underhandla. essa villkor förändrades naturligtvis med den allmänna freden, och de fasta beskickningar, som då ibehöllos eller upprättades nya, fingo i likhet med e under kriget i andra länder, särskildt Frankrike, rättade uteslutande diplomatiska uppdrag. — rån och med westfaliska freden gäller det som gel, att de mera betydande europeiska staterna ålla fasta beskickningar hos andra viktigare makter, edan de tillfälliga sändebuden nu blifva undang. Såväl i fråga om de diplomatiske agenternas tlar och ställning som beträffande förhandlingsormerna (man öfvergick ganska allmänt till skriftliga förhandlingar i stället för de mindre förbindande muntliga) blef Frankrikes genom Richelieu, Mazarin ch Ludvig XIV noggrant organiserade diplomati ngifvande.

Sedan slutet af 1600-talet har diplomatiens organisation och arbetssätt knappast undergått några rincipiella förändringar, men naturligtvis rönt många kniska förbättringar. Att kongressen i Wien 1815 lägar betecknas som grundläggande för den moerna diplomatien, särskildt för sändebudens folkättsliga ställning, beror dels af kongressens reella olitiska innebörd, dels däraf, att kongressmakterna fördragsform fastslogo de regler, rörande sändeudens inbördes ställning, som förut mest gällt geom praxis. Dessa aftal från Wien (reglementet ang. diplomatiska agenters rang af 19 mars 1815) äro alltfort erkända, men ha modificerats eller tillökats genom senare bestämmelser, mest i form af specialfördrag mellan enskilda makter. Det 19:e årh:s starka ekonomiska uppsving har lagt synnerligen stor vikt på konsulatväsendet och de konsulära ärendena samtidigt som utvecklingen till en alla civiliserade stater omspännande världspolitik vållat, att stora internationella angelägenheter mera än fordom handlagts på allmänna konferenser och kongresser. Samtidigt ha stormakterna tillagt sig ett afgörande inflytande vid alla frågor, som ansetts vara af vidsträcktare intresse än blott för tvenne parter. Detta sammanhänger med en viss förändring af diplomatiens syften.

Diplomatiens uppgift var allt ifrån början att i hvarje fall företräda den afsändande maktens intressen, stundom och efter särskild öfverenskommelse äfven dess allierades och vänners. Dessa intressen fattades länge som öfvervägande dynastiska. Detta blef fallet särskildt under det århundrade, som följde närmast efter de stora religionskrigens slut (midten af 1600-talet). Hufvudvikten låg då för diplomaten på att utspionera de olika hofvens hemligheter, deras svagheter, önskningar och planer och att på slipadt sätt nyttja den vunna kunskapen till att befordra sin egen principals syften. Härvid voro alla medel goda, särskildt nyttjades bestickning, kränkning af brefhemligheten, utspridande af falska rykten, skenförslag och låtsade åtgärder, dubbla underhandlingar i hvarandra rakt motsatt anda, hemliga agenter, som lätt kunde desavoueras m. m. Egentligen kommo väl sådana intriganta metoder i bruk hos italienarna alldeles samtidigt med att deras diplomati ordnades fastare. Den klassiska franska diplomatien under Richelieu och Ludvig XIV försmådde ej sådana medel, men behöfde mindre lita till dem, då dess arbete i främsta rummet stöddes genom Frankrikes egen kraft och tyngd. Detsamma gäller ännu mera om den svenska diplomatien under Gustaf II Adolf, Axel Oxenstierna och Karl X Gustaf, väl äfven om Nederländernas glanstid inom den yttre politiken, i all synnerhet under Vilhelm III:s dagar. Ludvig XV och hans statsmän sökte däremot flitigt genom dylika konstgrepp ersätta minskningen i materiell kraft, och i hög grad blef det fallet från svagare, ärelystna furstars sida (t. ex. hos August den starke i Sachsen och Polen, tidvis vid de danska och brandenburgska hofven o. s. v.). Denna intriganta diplomati spann sina trådar i de enväldige furstarnas slutna kabinett (kabinettspolitik), tog ingen hänsyn till staternas och folkens intressen och fostrade följdriktigt en rad af skrupelfria statsmän, som vandrade ur en furstes tjänst i en annans (t. ex. Alberoni, Görtz, Patkul). Först Preussens uppsving, den stora engelska kolonialpolitiken och ej minst den franska revolutionens omstörtningar ställde diplomatien åter inför viktigare uppgifter än den eleganta hofintrigen: det var de vaknande nationernas intressen, som kräfde beaktande. Fredrik II af Preussen och Benjamin Franklin företrädde denna mer realistiskt lagda diplomati, som ej försummade de gamla konstgreppen, men däremellan förbluffade motspelarna genom hänsynslös öppenhet; jämväl Gustaf III var en ej oäfven diplomat i samma anda, men sin högsta fulländning fick typen i Talleyrand. Revo-

lutionskrigen läto de nationella intressena skarpare framträda, men väckte tillika känslan för hela statssystemets gemensamma angelägenheter. Följden blef en af stormakterna fullständigt behärskad diplomati, som skickligt förstod att blanda partikulära och allmänna sträfvanden. Denna diplomati, som hvars mästare Cavour och Bismarck böra nämnas, har i följd af de större målen nästan fullständigt frigjort sig från äldre tiders behärskande småintriger och har från den forna kabinettsdiplomatien framför allt behållit den stränga etiketten och den ceremonioist förbindliga tonen, om ock de beprófvade hemliga medlen emellanåt alltjämt komma till användning.

Liksom 1800-talets utveckling medfört, att stormakterna tillagt sig ett slags allmänt förmynderskap inom den diplomatiska verksamheten, så har samtidigt de särskilde diplomatiske agenternas ställning undergått en viss förändring. Under tidigare kommunikationsvillkor, då förbindelserna mellan den afsändande regeringen och dess agenter i utlandet voro osäkra och alltid togo lång tid, måste ett betydande utrymme gifvas åt de enskilda sändebudens själfständiga handlingskraft och omdöme för sådana fall, där deras instruktioner ej räckte till, men ett snabbt beslut ovillkorligen kräfdes (jfr t. ex. den engelske ministern Hugh Elliots inskridande på eget bevåg 1788 för att hejda det danska anfallet på Sverige). De snabbare postförbindelserna, men framför allt den moderna telegrafien har medfört, att diplomatiens hela ledning numera är starkare än förr koncentrerad i respektive regeringars händer, hvadan sändebudens själfständiga verksamhet på egen risk i betydande grad upphört, åtminstone inom den europeiska kulturkretsen. De diplomatiske agenternas viktigaste själfständiga uppgift är väl numera att genom pålitliga underrättelser sätta sina regeringar i stånd att fullt korrekt bedöma det politiska läget samt att knyta sådana personliga förbindelser, som kunna vara gynnsamma för hemstatens intressen.

Till en början betraktade en furste gärna den andres sändebud som en besvärlig hjälpsökare eller rent af som en farlig spion, en ej oberättigad åskådning, som för öfrigt funnits kvar länge — bekant är ju, hur Karl XII sökte bortvisa alla främmande diplomater från sin närhet under krigsoperationerna. Då sändebudet sålunda sågs med oblida ögon af mottagaren, måste den affärdande fursten på förhand sörja för hans personliga trygghet under beskickningstiden genom att utverka *lejd* och försäkran om hans mottagande samt styrka hans befogenhet genom medsända *kreditivbref* (ställda till mottagaren, hos hvilken sändebudet alltså *ackrediterades*), *fullmakt* och visibel *instruktion*. Likaledes måste han genom formlig skrifvelse, *rappellbref*, återkalla sitt sändebud, för att detta skulle få lämna den mottagande furstens område; vid afskedsaudiensen erhöll då sändebudet af denne ett till den affärdande ställdt *rekreditivbref*. Trots sådana försiktighetsmått hände det till en början ej så sällan och äfven senare någon gång, att de gifna säkerhetslöftena brötos under en eller annan förevändning, i det att ett sändebud häktades och behandlades hårdt. I synnerhet var detta fallet inom de österländska stater, som blott ofullständigt tillhörde det europeiska systemet, sålunda i Ryssland och särskildt i Turkiet, hvars sultan vanligen afbröt de fredliga förbindelserna med någon granne genom att utan vidare kasta hans sändebud i "de sju tornen". Då det emellertid i grunden för alla makter var ett gemensamt intresse, att gesanterna skyddades, fixerades småningom genom praxis vissa allmänna regler rörande ett sändebuds ställning och rättigheter. Dessa regler om *sändebudsrätten* utgöra ett viktigt kapitel af folkrätten och kunna åtminstone från 1600-talet betraktas såsom gällande inom västerlandet. De gälla icke blott för sändebud, ackrediterade hos bestämd regering, utan ock för de befullmäktigade ombud, som affärdas till storfredskongresser och andra internationella politisk öfverläggningar. Men dessa regler hafva tillämplighet endast för de af en folkrättsligen erkänd regering formligen såsom diplomatiska agenter beteckade. De kunna sålunda icke tillämpas på de agenter och underhandlare, som affärdas af någon halfsuverän stat eller af en revolutionär, icke erkänd regering. Ej heller gälla de för de hemliga underhandlare utan formell legitimation, åt hvilka särskildt diskreta och ömtåliga angelägenheter många gånger anförtros. För öfrigt ha sändebudsrättens regler i praktiken fått tåla många inskränkningar under extraordinära förhållanden. Bland mera flagranta sådana brott mot sändebudsrätten kan nämnas, hur August den starke år 1705 lät i Sachsen häkta J. R. Patkul, som då var tsar Peters minister; hur den engelska regeringen år 1717 arresterade den svenske ministern i London Karl Gyllenborg, och särskildt hur de franska sändebuden på kongressen i Rastatt misshandlades och mördades i april 1799. — De formligen erkände diplomatiske agenterna affärdas alltid af en statschef (furste eller president), event. hans utrikesminister, till en annan och äro ackrediterade hos den mottagande statschefen eller hos dennes utrikesminister. Man urskiljer 1) ständiga agenter och 2) tillfälliga eller utomordentliga sådana. De ständige agenterna äro dels sändebud eller diplomater i inskränkt bemärkelse, hvilka i alla folkrättsliga angelägenheter företräda den afsändande staten, dels konsuler, hvilkas uppdrag som regel är rent handelspolitiskt; af dessa ha endast de förre diplomatisk karaktär, d. v. s. åtnjuta hela den undantagsställning, som folkrättsligt tillkommer diplomatiska agenter. Af de tillfällige agenterna särskiljas sådana, som af särskilda orsaker (notifikationer, fredsunderhandlingar o. d.) affärdas och för dessa uppgifter ega ett sändebuds hela befogenhet, följaktligen också diplomatisk karaktär, samt kommissarier, brukade för speciella fackuppdrag (gränsregleringar, samfärdselintressen o. dyl.), saknande diplomatisk karaktär. Samtliga hos en stat ackrediterade agenter med diplomatisk karaktär bilda där den s. k. *diplomatiska kåren* (se d. o.). — De brukliga diplomatiska rangklasserna äro fyra: *ambassadörer*, *envoyéer* eller *ministrar*, *ministerresidenter* och *chargés d'affaires* (se vidare Beskickning). — Diplomatisk karaktär tillkommer, som redan angifvits, endast de egentliga sändebuden eller diplomaterna, vare sig dessa äro ständiga agenter eller tillfälliga, men icke konsuler och kommissarier. Den stigande betydelsen af staternas ekonomiska förbindelser tenderar dock att numera förminska denna skarpa skillnad; så öfverlåter Frankrike vanligen i de städer, där fast beskickning finnes, de konsulära angelägenheterna åt

nna. Den diplomatiska karaktärens egentliga nnemärke är exterritorialrätten (se d. o.), i hvilen alla med densamma förenade förmånsrättigheter fva sin grund. — Sändebuden sortera under utesministern (se hvad Sverige beträffar vidare trikesdepartementet). — Diplomatiens råk för affattning af kreditivbref, noter o. d. samt drag eller andra aftal var i äldre tid alltid latinet, r ej båda af två förhandlande parter kunde nyttja t egot (såsom mellan Sverige och Danmark) eller er öfverenskommelse brukade den enes (så vanen vid Sveriges förbindelser med tyska riksständer der Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna). Frankes dominerande roll inom den europeiska politiken

Ludvig XIV:s tid och den franska odlingens allänna betydelse under upplysningstiden läto det nska språket allt starkare konkurrera med latinet l det internationella umgänget. Från och med ienkongressen 1815 har franskans redan förut fakka ställning såsom diplomaternas språk varit allmt erkänd, i det att alla viktigare texter af folktslig karaktär, där man icke utan svårighet kunnat uka parternas nationalspråk, blifvit affattade på nska eller åtminstone försetts med autentisk fransk versättning. Detta af bekvämlighets- och tydligtsskäl. Någon rättslig företrädesställning tillkomer naturligtvis intet språk, därest ej för vissa fall rterna enats om motsatsen. Det häfdas tvärtom, hvarje utrikesdepartement har full rätt att i noter h vid muntliga förhandlingar nyttja sitt nationalråk, en rättighet, som dock knappast tages i anråk af de smärre staterna. — Litt.: O. Krauske, Die entwickelung der ständigen diplomatie'' (1885). Schaube, ''Zur entstehungsgeschichte der ständin gesandtschaften'' (1889), de Maulde-la-Clavière, La diplomatie au temps de Machiavel'' (1892—93), Hildebrand, ''Den svenska diplomatiens organisaon i Tyskland under 1600-talet'' (''Hist. tidskr.'', 84), Th. Westrin, ''Några iakttagelser angående nskan såsom diplomatiens språk'' (därst. 1900), de Wicquefort, ''L'ambassadeur et ses fonctions'' 680—81), Ch. Calvo, ''Dictionnaire de droit inrnational'' (1885) och ''Le droit international éorique et pratique'' (4:e uppl., 6 bd 1887—96), v. Liszt, ''Das völkerrecht'' (2:a uppl. 1902), mt Hill, ''A history of diplomacy in the interntional development of Europe'' (I, 1906); en träfflig källa för kännedomen om den tonvande franska diplomatien från Mazarin till n stora revolutionen är ''Recueil des instructions nnées aux ambassadeurs et ministres de France'' ublicerad sedan 1883 på föranstaltande af franska rikesdepartementet). C. H. H.

Diplomatik (af grek. *di'ploma*, skrifvelse, bref), diplomvetenskap l. Urkundslära, den storiska hjälpvetenskap, som sysselsätter sig med dersökning af diplom l. urkunder för att afgöra ras äkthet och fastslå, hvilka slutsatser af rättslig er historisk art, som kunna dragas af dem. Diomvetenskapen undersöker dels urkundernas yttre deras material, skrift (*paleografi*) — dels deras nehåll — språk, uppställning, underskrifter, dateng (*kronologi*) och sigill (*sfragistik*). Ehuru den kniskt begränsar sig till de egentliga urkunderna, dess metod grundläggande för all historisk källitik. — Diplomvetenskapen uppstod som en reakon mot den hyperkritiska skepticism, med hvilken humanisterna behandlade alla medeltidsurkunder, helgonlegender o. d. Det ofog, som under 1600-talets rättsstrider drefs dels med understuckna urkunder, dels med godtycklig tolkning af de äkta, nödvändiggjorde en mera saklig och kritisk behandling. Den franske benediktinmunken Jean Mabillon preciserade 1681 genom sitt berömda arbete ''De re diplomatica'' för första gången de objektiva grunderna för en vetenskaplig urkundskritik, och han räknas därför med rätta som diplomvetenskapens grundläggare. Hans grundsatser utfördes vidare af den franska benediktinordens forskare (''Nouveau traité de diplomatique'', 1750—65) samt i Tyskland af den historiska Göttingen-skolan (Gotterer och Schönemann). Genom Frankrikes École des chartes (se Arkivvetenskap) och de tyske historiker, som från 1819 varit sysselsatta med jättepublikationen ''Monumenta Germaniæ historica'', i synnerhet Sickel, hafva dessa kritiska principer fått allt större teoretisk fulländning och nått vidsträckt praktisk betydelse. — Inom Sverige hafva alltsedan Sven Lagerbrings tid diplomvetenskapens grundsatser varit erkända, och de hafva i hufvudsak tillämpats vid våra större urkundseditioner, i synnerhet vid ''Svenskt diplomatarium'' (se Diplomatarium). Väckelse till en fullständigt konsekvent användning af den moderna diplomatikens metod vid urkundernas behandling inom nordisk häfdaforskning har på sista tiden utgått från Kr. Erslev i Köpenhamn och H. Hjärne i Uppsala. — Jfr H. Bresslau, ''Handbuch der urkundenlehre'' (I, 1889), Fr. Leist, ''Urkundenlehre'' (2:a uppl. 1893), samt öfversikterna hos Ch. V. Langlois och Ch. Seignobos, ''Introduction aux études historiques'' (1897), E. Bernheim, ''Lehrbuch der historischen methode'' (3:e och 4:e uppl. 1903), och Kr. Erslev, ''Grundsætninger for historisk kildekritik'' (1892). C. H. H.

Diplomatisk. 1. Som har afseende på diplomatik (se d. o.); noggrann, samvetsgrant utförd, i minsta detalj kontrollerad (''diplomatisk noggrannhet''). — 2. Som har afseende på diplomati (se d. o.); smidig, bakslug.

Diplomatisk agent. 1. Allmän beteckning för medlemmar af diplomatiska kåren. — 2. Stundom och särskildt vid förbindelser med utomeuropeiska stater förlänas formligen åt konsulattjänstemän karaktären af diplomatiska agenter, hvarigenom de räknas som medlemmar af diplomatiska kåren och kunna vid underhandlingar företräda sin regering. Jfr Diplomati.

Diplomatiska kåren (fr. *corps diplomatique*), benämning på samtliga de utländska sändebud, som äro ackrediterade vid ett hof (i dagligt tal äfven legationernas sekreterare och attachéer). Som korporation uppträder denna kår vid kröningar, hoffester, gratulationer o. s. v. samt har därvid merendels till förman (fr. *doyen*) det sändebud af högsta där företrädda rangklassen, som längst varit ackrediteradt vid det hof, där kåren representerar sina regeringar. I katolska stater fungerar vanligen påfvens sändebud som förman.

Diplomvetenskap. Se Diplomatik.

Diplopī (fr. *diplopie*, af grek. *diplo'os*, dubbel, och *öps*, öga), Dubbelseende, *patol.*, ett sjukligt tillstånd, hvarunder föremålen synas dubbla. Vanligen beror dubbelseendet därpå, att ögonaxlarnas riktning blifvit rubbad, så att bilderna af föremålen

ej falla på hvarandra motsvarande punkter af näthinnan. Detta är fallet vid förlamningar af ögonmusklerna. Bilderna äro antingen *korsade*, så att den vänstra bilden tillhör det högra ögat och tvärtom, då de muskler, som vrida ögat inåt, äro försatta i overksamhet, eller *liknämniga*, då de yttre musklerna äro de lidande. Vid skelning skulle således patienterna alltid se dubbelt; men vanligen göra de det icke, emedan de snart lära sig att undertrycka bilden från det afvikande ögat. Alla skelande se naturligtvis enkelt, om det ena ögat öfvertäckes. Men det finnes också en form af dubbelseende, som tillhör blott ett enda öga. Detta förekommer, då större oregelmässigheter finnas i de ljusbrytande organen i ögat, såsom vid vissa ojämnheter i hornhinnan, vid lägeförändringar af linsen, ja någon gång vid början grå starr, och detta symtom är stundom det första, som leder uppmärksamheten på denna sjukdom. — Dubbelbilder hafva för öfrigt alla människor under fullt normala förhållanden, fastän man vanligen är omedveten därom. Lättast kan man få sådana bilder att framträda, om man ställer två brinnande ljus på något afstånd rätt bakom hvarandra. Om man skarpt fixerar det närmaste ljuset, synes det aflägsnare dubbelt och bilderna äro liknämniga; betraktar man däremot den aflägsnare lågan, synes den närmare dubbel med korsade bilder. På detta fullt naturliga förhållande beror i själfva verket vår uppfattning om föremålens respektiva afstånd, det stereoskopiska seendet. Jfr Stereoskop. Rsr.*

Diplo'poda (af grek. *diplo'os*, dubbel, och *pūs*, fot), *zool.* Se Dubbelfotingar.

Diploskōp (af grek. *diplo'os*, dubbel, och *skopéi'n*, betrakta), *fys.*, en apparat för iakttagande af s. k. subjektiva färger. En skifva, som kan sättas i rotation och som på ena hälften är exempelvis röd, på den andra färgad i komplementfärgen, i detta fall grön, betraktas genom två rör på sådant sätt, att det ena ögat ser endast det röda och det andra endast det gröna. Om ljusintrycket fått verka så länge, att ögat däraf tröttats, och om skifvan sättes i rotation, så ser det öga, som förut betraktade det röda, endast grönt, och det öga, som förut mottagit de gröna strålarna, endast rödt. L. A. F.*

Diplostemōn (af grek. *diplo'os*, dubbel, och *ste'mma*, krans), *bot.*, kallas en sådan cyklisk blomma, som har två kransar ståndarblad, men endast en krans kronblad. Den diplostemona blomman visar en regelbunden omväxling, i det att den yttre ståndarkransens ståndare stå midt för foderbladen, den inres midt för kronbladen. Exempel på sådana blommor erbjuda ärtväxter, karyofyllaceer och saxifragineer. Många blommor med dubbel ståndarkrans äro *obdiplostemona* (af lat. *ob*, emot), i det att den sist bildade ståndarkransen, som står midt för kronbladen, anlägges utanför den första. Hos dessa finnes sålunda icke någon regelbunden omväxling i kransarna. Obdiplostemona blommor träffas bland karyofyllaceer, oxalidaceer, krassulaceer m. fl. H. Hn.

Diplota'xis DC., Sandsenap, *bot.*, växtsläkte af fam. *Cruciferæ*, nära släkt med *Brassica*. I Sverige finnas två arter, båda införda, växande på stränder och ballastplatser, vanligast *D. tenuifolia* DC. med stora mandeldoftande, gula blommor. Jfr Ballastväxter. G. L—m.

Diplozōon (af grek. *diplo'os*, dubbel, och *zōon*, djur), *zool.* Se Dubbeldjur.

Dipnéu'sti, *zool.* Se Dipnoi.

Dipnōer, *zool.* Se Dipnoi.

Di'pnoi (af grek. *di'pnoos*, försedd med två lufthål), Dipnōer l. Dipnéu'sti, Lungfiskar, *zool.*, en af fiskklassens hufvudgrupper. Lungfiskarna hafva ej blott de typiska fiskarnas gestalt och fjäll samt opariga och pariga fenor, hvilka senare stödjas af en ledad broskstaf, utan ock en del andra egendomligheter, som stämpla dem som fiskar, närmast besläktade med *Ganoidei* (se d. o.). I några afseenden äro de mycket lågt organiserade: skelettet är enkelt, företrädesvis uppbyggdt af brosk, och ryggsträngen kvarstår i stor utsträckning. Som de för det mesta lefva i vatten, andas de med gälar, som äro dolda af ett gällock, såsom hos det öfvervägande antalet fiskar. Men redan med afseende på gälarna uppträda egendomligheter, som påminna om högre djur, om amfibierna, i det hos Protopterus och Lepidosiren (se nedan) jämväl finnas yttre gälar — hos den förra under hela lifvet, hos den senare å larvstadiet—, såsom förhållandet är hos amfibierna. Likheten förhöjes därigenom, att dessa fiskar under vissa perioder andas med lungor, d. v. s. att deras simblåsor hafva ombildats till pariga eller opariga lungsäckar. Lungfiskarna lefva nämligen i tropikerna i floder och träsk, som under den varma årstiden uttorka helt eller delvis. Blir då vattnet odugligt för gälandning, träder den ombildade simblåsan i funktion som andningsorgan. I sammanhang härmed står, att både i hjärtat och i blodkärlsystemet inträdt förändringar från den hos fiskarna vanliga anordningen, hvilka erinra om förhållandet hos amfibierna. Liksom hos landdjur finnas både främre och bakre näsöppningar, båda öppnande sig innanför munranden.

Redan den omständigheten, att de tre nu lefvande släktena förekomma i från hvarandra i zoologiskt afseende fullständigt skilda trakter af jorden, i Syd-Amerika, Afrika och Australien, och att de afrikanska och de sydamerikanska lungfiskarna äro mycket nära besläktade, gifver vid handen, att vi här hafva framför oss de sista resterna af en i forna jordåldrar mycket rikare djurgrupp med vidsträckt geografisk utbredning. I själfva verket uppträda lungfiskarna också mycket tidigt i vår jords historia (i det undre devonsystemet) och i flera former på skilda ställen. Det nu i Australien lefvande Ceratodus-släktet blef kändt först genom tänder, som förekomma i trias- och juraformationens lager i Europa. Numera lefva blott följande tre släkten af denna djurgrupp.

1) *Ceratodus* (se d. o.).

2) *Protopterus* (se fig.). Kroppen är långdragen, cylindrisk. Fenorna äro pariga, trådlika. Rygg-, stjärt- och analfenorna sammanhänga. Underkäken är tandlös. Lungsäcken är dubbel. 6 gälbågar finnas och 5 gälöppningar. Yttre gälar finnas. Protopterus har en vidsträckt utbredning i mellersta Afrika, från Senegalfloden och Hvita Nilen i n. till Kongobäckenet, Tanganjikasjön och Sambesi i s. Tre arter äro kända. Fisken uppehåller sig i träsk i närheten af floder. Den är ett rofdjur, som lefver af grodor, insekter, kräftdjur och maskar. Stjärtfenan är det förnämsta ställflyttningsredskapet vid simningen; de pariga fenorna användas vid "gående"

på bottnen. Djuret säges andas med både lungor och gälar och med korta mellanrum komma upp öfver vattenytan för att andas. När under den torra årstiden de pölar torka ut, som det bebor, gräfver det ned sig i dyn och omgifver sig med en kapsel,

Protopterus.

som är bildad af dess stelnade hudsekret, och utanför denna kapsel ligger ett hårdnadt dylager. Detta följe är genomborradt af en kanal, som för från det inria omedelbart in i djurets mun och genom hvilken sålunda andningen försiggår. I ett dvallikt tillstånd tillbringar fisken på detta sätt torrperioden, närd af i kroppen samlade fettmassor. Infödingarna sätta högt värde på densamma som näringsmedel.

3) *Lepidosiren* står mycket nära föregående släkte, från hvilket den skiljer sig blott genom mera långdragen, ännu mera ållik kroppsform, genom saknaden af yttre gälar i fullväxt tillstånd, genom förekomsten af 5 gälbågar och 4 gälspringor samt genom ännu högre grad förkrympta bröst- och bukfenor; under fortplantningsperioden äro de senare hos hanen förstorade och försedda med trådlika, mycket blodhaltiga bihang. Detta släkte, af hvilket blott en art (*L. paradoxa*) är känd, förekommer i Amasonoden och dess biflodер. I lefnadssättet påminner den mycket om sin afrikanska frände, men tyckes ej vara så uteslutande rofdjur som denna, enär den, utom de stora snäckorna af Ampullaria-släktet, om uppgifvas vara dess favoritföda, förtär äfven ilger; sannolikt är den å larvstadiet mera växt- än djurätare. Äfven detta släkte faller i dvala under den torra årstiden. Litt.: N. Parker, "On the anatomy and physiology of Protopterus" (1892), och L. Dollo, "Sur la phylogénie des dipneustes" (1895). L—e.

Dipodī (af grek. *di'pus*, tvåfotad), *metr.*, "dubbelfot", en förening af två versfötter till ett rytmiskt helt därigenom, att den enas höjning är starkare än den andras.

Dipo'didæ, *zool.* Se Springråttor.

Dipo'domys Phili'ppii, *zool.* Se Gnagare.

Dippel, Johann Konrad, tysk teolog, läkare och alkemist, f. 1673 på slottet Frankenstein, nära Darmstadt, visade redan som ung en ovanlig begåfning, men ock en otyglad ärelystnad. Driften af denna, uppträdde han till ortodoxiens försvar gentemot den begynnande pietismen, utan egen inre öfvertygelse. Osannheten häri blef honom snart en låga, och han dömde sedermera alla ortodoxe som osanna mot sig själfva. — När han ej som ortodox nådde sitt mål, en professur, uppträdde han som pietist och skref under pseudonymen "Christianus Democritus" bl. a. 1697 *Orthodoxia orthodoxorum*. Verkligt religiös öfvertygelse vann han först genom samvaro med Gottfried Arnold (se d. o.). Därigenom blef honom ock som medelpunkten i hans religiösa uppfattning mystikens lära om "det inre ljuset, ordet", genom hvilket människan blefve oberoende af både bibelns ord och Jesu historiska gestalt. Från denna utgångspunkt fördes han naturligen till att förneka såväl den ortodoxa försoningsläran (om Jesu ställföreträdande lidande) som sakramentens egenskap af nådemedel. För öfrigt voro hans rikligt flödande skrifter polemiska alster i ögonblickets tjänst och innehålla många skiftningar och motsägelser. Den historiska betydelsen af D:s ställning är, att han genom sin begåfning och sitt inflytande hos pietismen väsentligen bidrog att indraga denna i tidens stora katolsk-mystiska strömning och därmed bana väg för den fulla rationalismens tid. — D:s första och mest berömda stridsskrift efter omvändelsen var *Papismus protestantium vapulans* (1698), genom hvilken han offrade utsikten till akademisk befordran. Han riktade hugg åt alla håll, bl. a. mot Karl XII:s pietistedikt. Den kände pietisthataren J. F. Mayer och Karl XII:s sändebud i Berlin gjorde honom marken för het i Tyskland. Han flackade omkring dels i Holland (där han i Leiden 1711 erhöll med. doktorsgrad), dels i Danmark, där han länge fick bo i ro i Altona, de mystisk-pietistiska flyktingarnas dåv. fristad.

Genom inblandning i Danmarks politik gick han dock miste om det skydd han för någon tid lyckats vinna och fördes 1719, efter åtskilliga öden, fängslad till fästningen Hammershus på Bornholm, där han tillbragte sju år i fängenskap. 1726 begaf han sig öfver till Sverige samt vistades någon tid i Ystad och Kristianstad, där han egde flera gynnare. 1727 erhöll han äfven kallelse till Stockholm, hvarest hans läkarvård påkallades af konung Fredrik I. Till en början rönte han både som läkare och teolog ett mycket vänligt mottagande, särskildt af åtskilliga bland adelns medlemmar. Med hans ankomst dit vann pietismen betydligt ökad utbredning. Hans inflytande på den svenska pietismens urartning till mysticism och sekterism torde dock hafva öfverskattats. D. var vid sin ankomst till Sverige en af fängelse och sjukdom bruten man. Flera betydande män vunnos dock för hans åskådning, framför allt K. N. von Strokirch och S. Rosén. Den kyrkliga ortodoxien, äfven den mot pietismen eljes fördragsamma, t. ex. A. Rydelius, riktade en energisk polemik mot "dippelianismen". På begäran af prästerskapet och genom ett riksdagsbeslut af alla ståndеn blef D. slutligen förvisad ur riket 1728. Efter någon tids kringirrande i Danmark och Tyskland dog han, oförstådd af alla, äfven af pietisterna, i Berleburg 1734. Jfr K. Henning, "Joh. Conr. Dippels vistelse i

Sverige samt Dippelianismen i Stockholm 1727—1741" (1881), W. Bender, "Johann Konrad Dippel. Der freigeist aus dem pietismus" (1882), A. Ritschl, "Geschichte des pietismus" (II, 1884), och N. Jakobsson, "Från en forskningsresa till Herrnhut" (i "Kyrkohist. årsskrift", 1903). Hj. H—t.

Dippels olja, *Oleum animale Dippelii, med. farm.*, i svenska farmakopéns 6:e uppl. kallad *oleum cornus cervi empyreumaticum*, i 7:e uppl. *pyroleum animale crudum*, är numera utesluten ur vår farmakopé; se för öfrigt Benolja 2. Såsom beståndsdelar i Dippels olja märkas flera basiska kroppar, bl. a. pyridin och kinolin, vidare aromatiska kolväten (fenol, toluol, naftalin m. fl.), fettsyrenitriler, ammoniumsalter o. s. v. Preparatet användes förr till fördrifvande af binnikemask. Det ingick i den s. k. *oleum anthelminticum Chaberti*, som därjämte innehöll terpentin. I likhet med vår nuv. farmakopés *renade benolja* och "Prinsens droppar" (farmakopéns *liquor succinatis ammonici pyroleosus*) användes förr Dippels olja äfven mot nervkrämpor (hysteri) o. d. C. G. S.

Diprionid (af grek. *di*, dubbelt, och *prîon*, såg), *paleont.*, graptolit med tekorna i två rader (se Graptoliter).

Dipro'sopus (af grek. *di*, dubbelt, och *pro'sopon*, ansikte), *anat.* Se Missbildning.

Dipro'todon Owen (af grek. *di*, dubbelt, *pro'tos*, främst, och *odûs*, tand), *paleont.*, ett under kvartärtiden i Australien lefvande pungdjur, stort som en noshörning och med två mejselformade framtänder (däraf namnet) i hvardera käken. A. Hng.

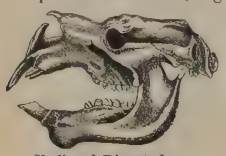

Skalle af Diprotodon.

Dipsacăceæ, Dipsacaceer, Dipsaceer, *bot.*, är en familj inom serien *Rubiales*, bestående af örter eller halfbuskar med motsatta blad utan stipler, blommorna i täta hufvud med holk. Hvarje blomma omgifves af ett (sannolikt af hopvuxna förblad bildadt) ytterfoder; blomkronan är oregelbunden, ståndarna högst 4 med inbördes fria knappar; fruktämnet har ett odeladt stift och *ett* hängande fröämne, som utvecklas till ett frö med hvita. Hit höra släktena *Dipsacus*, *Knautia*, *Scabiosa*, *Succisa* m. fl. Familjen är utbredd väsentligen i Medelhafstrakterna. G. A. (G. L—m.)

Dipsaceer. Se Dipsacaceæ.

Di'psacus L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Dipsacaceæ*. Dit hör kardtisteln, *D. fullonum* L. Dennas blomhufvud hafva utböjda, hårda, spetsiga fjäll och begagnas vid en kardningsprocess, som man låter kläde undergå, hvarför denna växt i sydligare länder odlas i stor skala (jfr Appretera, sp. 1250). Den finnes vild i södra Europa. I Sverige förekommer af detta släkte endast en art, *D. pilosus* L., troligen förvildad. S. A. (G. L—m.)

Dipsa'didæ, *zool.* Se Natt-trädormarna.

Dipse'ktor, *fys.*, ett slags vinkelmätningsinstrument, uppfunnet af Wollaston och afsedt för mätning af hafshorisontens depression, d. v. s. vinkeln mellan synlinjen till horisonten och en vågrät linje genom ögat, liggande i samma vertikalplan. Detta instrument liknar en spegelsextant, men omfattar endast få grader.

Dipsomanī (af grek. *di'psa*, törst, och *mani'a*, raseri) l. Œnomani, det sjukliga, anfallsvis och periodiskt återkommande dryckenskapsbegäret. — Vanligen efter ett stadium af nedstämdhet, sömnlöshet och ångest gripes den sjuke af en oemotståndlig lust efter spritdrycker, hvilken ock, sedan individens inre moraliska motstånd brutits, ohejdadt tillfredsställes. Anfallet af dipsomani växlar i tidslängd och för ofta med sig könsutsväfningar, oärliga handlingar för att få medel att fortsätta supningen etc. Sedan den sjuke återvunnit herraväldet öfver sig själf, inträder ofta en period af självförebråelser och depression. Ofta föra de åt dipsomani hemfallne mellan sjukdomsanfallen ett ordentligt lefnadssätt och utföra, åtminstone under sjukdomens första tid, icke sällan ett synnerligen godt arbete. Dipsomanien, som bör inrangeras bland sinnessjukdomarna, träffas oftast hos personer, lidande af periodiskt återkommande sinnessjukdom, såsom mani eller melankoli, hos hysteriska och epileptiska individer, hos energilösa, degenererade individer med s. k. nervös belastning samt hos alkoholister. Behandlingen, som ofta ger tvifvelaktigt resultat, sker bäst å anstalt och består i lämpligt arbete, psykisk vård, hypnos. Bland medikamenter har stryknin funnit användning. I. H.

Di'ptam, *bot.* och *farm.* Se Dictamnus.

Di'ptera (af grek. *di*, dubbelt, och *ptero'n*, vinge), Tvåvingar, *zool.*, en till insekternas klass hörande ordning, hvars mest bekanta representanter äro våra vanliga myggor och flugor. Hithörande insekter utmärka sig genom fullständig förvandling (se Insekter), sugande mundelar samt

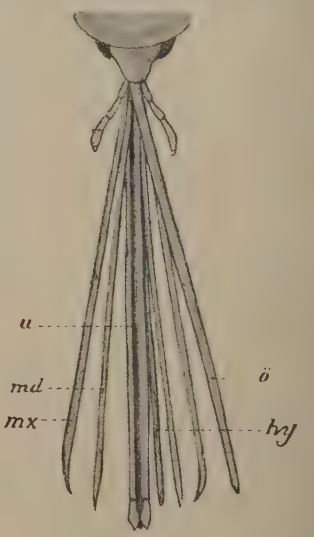

Fig. 1. Mundelar af mygga.

endast ett par vingar, i det bakvingarna blifvit förkrympta och ombildade till s. k. "svängkolfvar"; vidare äro mellankroppens segment, liksom hos fjärilarna, sinsemellan orörligt förenade till ett enhetligt

kroppsparti, skarpt afsatt från hufvud och bakkropp. Sugmunnen har uppkommit därigenom, att de olika mundelarna blifvit förlängda (se fig. 1); öfver- och underläpp (*ö* och *u*) bilda sammanlagda en rörformig snabel (*haustellum*), i hvilken mandibler (*md*), maxiller (*mx*) och hos en del tvåvingar ett utskott från underläppen, benämndt *hypopharynx* (*hy*) ligga inneslutna som stiletter. Figuren visar mundelarna hos vår vanliga mygga. Flera variationer i mundelarnas byggnad förekomma; sålunda förkrympa de stickande delarna helt och hållet hos vissa flugor. Svängkolfvarna visa en mycket komplicerad histologisk byggnad och anses på grund af sin rikedom på nerver tjänstgöra som något slags sinnesorgan. — Förvandlingen är, som nämndt, alltid fullständig, men för öfrigt förekomma stora variationer i larvernas och puppornas utseende. Man kan urskilja tvenne typer. Larverna, som alltid sakna extremiteter, ha antingen väl utbildadt hufvud och bitande mundelar eller sakna de hufvud och ha sugmun. Pupporna äro i öfverensstämmelse härmed antingen fria puppor med rätt stor rörlighet eller s. k. "tunnpuppor", d. v. s. att puppan ligger inom den hårdnade larfvhuden.

Ordningen indelas i 3 underordningar: Nemocera, Brachycera och Pupipara. — 1) *Nemocera*, myggor, hafva långsträckt kropp, långa ben, långa, mångledade antenner och lång snabel. Larverna äro vanligen försedda med tydligt hufvud, och puppan är fri. Larverna lefva hos flertalet arter i vatten,

Fig. 2. Culex annulatus, som typ för Nemocera. *a* hona, *b* hanne.

antingen fritt kringsimmande genom häftiga slingringar med kroppen eller nedkrupna i bottenslammet. Harkrankar, *Tipula*, och Myggor, *Culex* (fig. 2), äro de mest bekanta formerna. Familjen *Cecidomyidæ*, hvars larver lefva i växter, å hvilka de framkalla gallbildningar, visar hos flera arter exempel på pedogenes (se d. o.). — 2) *Brachycera*, flugor, skilja sig redan vid flyktigt påseende från myggorna genom kortare, sattare kroppsform samt korta 3-ledade antenner, hvilka i spetsen ofta äro försedda med ett borst. Larverna sakna tydligt hufvud och lefva vanligen i ruttnande och multnande ämnen; några lefva parasitiskt i andra djur. Exempel på former till denna underordning äro: vanliga fönsterflugan, *Musca domestica*, ostflugan, *Piophila casei*, hvars larv lefver i gammal ost, häststynget, *Gastrophilus equi* (fig. 3), hvars larv lefver parasitiskt i hästens mage, samt de egentliga parasitflugorna, fam. *Tachinidæ*, hvars larver lefva parasitiskt i andra insekter, särskildt fjärillarver. Familjen *Tabanidæ*, bromsarna, erinrar genom sin längre snabel samt framför allt genom sin larvutveckling om myggorna och uppställes stundom som egen underordning. — 3) *Pupipara*,

Fig. 3. Gastrophilus equi, som typ för Brachycera.

lusflugor, hafva 2-ledade antenner och plattryckt kropp samt i allmänhet ett från de egentliga flugorna mycket afvikande utseende. Många arter sakna vingar. Lusflugorna lefva parasitiskt på däggdjur, fåglar eller insekter. Larvutvecklingen försiggår inom moderdjurets kropp, så att larven framfödes färdig att förpuppa sig. Exempel på denna underordning äro hästlusflugan l. hästflugan, *Hippobosca equina*, och bilusen, *Braula cœca*, den senare utan vingar. — Lopporna, som fordom räknades till tvåvingarna, bilda nu en egen ordning: *Aphaniptera* (se Loppor).

Omkr. 40,000 tvåvingar äro beskrifna, af hvilka öfver 3,000 tillhöra vår fauna. Många tvåvingar äro för människan och husdjuren besvärliga genom sina styng; särskildt beryktade i detta afseende äro den sydafrikanska tsetseflugan samt den från Ungern sorgligt bekanta colombacz-myggan (*Simulia columbaczensis*). Många arters larver spela en viktig roll som föda för sötvattensfiskar (se Insekter). G. G.

Dipteraltempel, *bygnk.* Se Dipteros.

Dipteris, *bot.* Se Dictyophyllum.

Dipterocarpáceæ, Dipterokarpaceer, *bot.*, växtfamilj af serien *Parietales*. Hithörande växter äro vanligen stora träd, ofta bildande skogar, med hela, läderartade blad. Särskildt utmärkande för familjen är frukten, som är en nöt försedd med stora vingar, bildade af utväxande foderblad. Dipterokarpaceerna förekomma företrädesvis i tropiska Asien. Hartsartade substanser eller kamfer finnas hos alla arter, hvarför många af dem hafva praktisk betydelse. Som näringsmedel användas de stärkelserika fröna af några arter. Många arter lämna slutligen ett värdefullt virke. Familjen omfattar 16 släkten med öfver 300 arter. Jfr Dipterocarpus, Dryobalanops, Shorea och Vateria. G. L—m.

Dipteroca'rpus Gærtn., *bot. farm.*, ett till fam. *Dipterocarpaceæ* hörande växtsläkte från Ostindien, förnämligast öarna därstädes. Det utgöres af högresta, ståtliga träd och utmärker sig genom sina tvåvingade frukter och sin rikedom på balsamer, innehållande flyktiga oljor (stearoptener) och hartser. Flera arter, hufvudsakligen *D. turbinatus* Gærtn., *D. tuberculatus* Roxb. och *D. alatus* Roxb., lämna den såsom läkemedel mot spetälskan omtalade *balsamum Gurjunæ* (*bals. Dipterocarpi*). gurjunbalsamen (woodoil), som är tjockflytande,

klibbig, vid reflekteradt ljus ogenomskinlig och egande smutsigt grönaktigt grå färg, men vid genomfallande starkt ljus fullkomligt genomskinlig med en mörkt rödbrun färg. Smaken är bitter, aromatisk. Lukten påminner om kopaivabalsamen, med hvilken man i England stundom förväxlat gurjunbalsamen, med anledning däraf, att den äfven kallas *balsamum Capivi* (eng. uttal "kapejvi"). Denna balsam kan användas på samma sätt som kopaivabalsam, nämligen till att hämma afsöndringar från lungornas och urinrörets slemhinna, samt har i Ostindien otvifvelaktigt gjort mycket gagn mot spetälska. — Fossila *Dipterocarpus*-arter äro beskrifna från Sumatras och Borneos tertiära lager. O. T. S. (G. L—m.) A. G. N.

Dipterocecidier, *bot. zool.*, gallbildningar på växter, förorsakade af tvåvingar (*Diptera*), såsom flugor och myggor.

Dipterokarpaceer. Se Dipterocarpaceæ.

Dipterologi (af *diptera*, se d. o., och grek. *lo'gos*, lära), *zool.*, läran om tvåvingarna.

Di'pteros (grek., af *di*, dubbelt, och *ptero'n*, vinge), Dipteraltempel, *bygnk.*, ett antikt grekiskt tempel, omgifvet af dubbel kolonnrad (enl. Vitruvius).

Di'pterus Sedgw. och Murch., *paleont.*, ett fossilt, under devontiden lefvande fiskslägte, hvars mun var beväpnad med trekantiga tandskifvor liksom

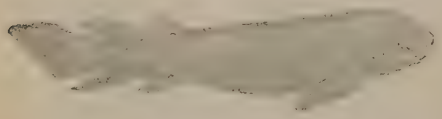

hos den i nutida Queenslands floder lefvande lungfisken baramunda (se Ceratodus). På grund af öfverensstämmelsen mellan D. och Ceratodus har man antagit D. vara en af lungfiskarnas stamfäder. A. Hng.

Di'pteryx (*Coumarouna*) *odorāta* Willd., *bot. farm.*, ett till afd. *Papilionatæ* af fam. *Leguminosæ* hörande högväxt träd, som är inhemskt i norra Brasilien. Detta träd lämnar de bekanta tonkabönorna (de större s. k. holländska), som äro aflånga, vanligtvis raka, 2,5—4 cm. långa och 6—8 mm. breda, merendels platta, fettglänsande, glatta, omgifna af ett tunt, svartbrunt, skrynkligt skal, som innesluter en ljusbrun, af två oljerika hjärtblad bestående kärna, hvilken innehåller kumarin och till följd däraf har en angenäm lukt, påminnande om nyslaget hö. *D. oppositifolia* Willd. lämnar ett mindre slag af tonkabönor (s. k. engelska), hvilka utvändigt äro nästan svarta och inuti hvitgula. Båda dessa slag af tonkabönor användas för sin välluktsskull till parfymering af snus. O. T. S. (G. L—m.)

Di'ptychon, Diptȳk (af grek. *di'ptychos*, dubbelt hopvikt). 1. Skriftafla, som består af tvenne skifvor, hvilka kunna fällas ihop. Sådana skriftaflor, under antiken allmänt i bruk, voro på insidorna öfverdragna med vax eller papyrus och förfärdigades ursprungligen af trä, men sedermera, med lyxens öfverhandtagande, äfven af elfenben, silfver eller guld, ofta med infattade ädelstenar, samt smyckades på utsidorna vanligen med reliefer. I Rom blef det vanligt, att högre ämbetsmän (konsuler, pretorer, ediler, kvestorer) vid sitt ämbetstillträde förärade åt sina vänner sådana diptyker med gifvarens porträttbild utanpå, därunder bilder af festtillfällets gladiatorspel samt personaluppgifter om honom skrifna inuti (se fig. 1). Kristna kyrkan upptog bruket af liknande diptyker, i hvilka förtecknades namn på martyrer, kyrkornas föreståndare och välgörare eller andra framstående församlingsmedlemmar; taflorna uppställdes på altaret under förbönen, och detta bruk bibehöll sig i västerlandet in i 12:e årh. (se fig. 2), i den grekiska kyrkan ända till 15:e årh. Från diptykerna hämtade konstbokbinderiet mången väckelse. — 2. Altaruppsats af tvenne taflor, som kunna fällas tillsamman. Jfr Tryptychon. E. F—t.

Fig. 1. Romerske konsuln Areobindus' diptychon.

Diptȳk. Se Diptychon.

Di'pus (grek., tvåfotad), *zool.* Se Springråttor.

Di'pygus (af grek. *di*, dubbelt, och *pygē*, bakdel), *anat.* Se Missbildning.

Fig. 2. Hufvudpartiet af främre utsidan på konstnären Tutilos elfenbens-diptyk i Sankt Gallen (omkr. 900 e. Kr.). (Till art. Diptychon.)

Di'pylon (grek. *di*, dubbelt, och *py'le*, port), den förnämsta af det forna Atens stadsportar. Denna starkt befästa portbyggnad hade fått sitt namn (''dubbelporten'') däraf, att den hade två ingångar bredvid hvarandra. Utanför porten låg en stor, under århundraden begagnad begrafningsplats. Emedan många af de där funna grafvarna förskrifva sig från den ''geometriska tiden'' (se d. o.), kallas den tiden ofta, i synnerhet när det är fråga om Attika, dipylontiden. Många andra grafvar på nämnda plats tillhöra emellertid en senare del af forntiden. — Dipylonvaser, attiska lerkärl från den

Dipylonvaser.

geometriska tiden, af hvilka många äro prydda med målade, men om en lågt stående konst vittnande bildframställningar. O. M.

Di'pylontiden. Se Dipylon.

Di'pylonvaser. Se Dipylon.

Dipÿr, *miner.* Se Skapolit.

Dir., förkortning för director och direktör.

Dira nece'ssitas, lat., ''den grymma (hårda) nödvändigheten'', ett uttryck i Horatius' ''Odæ'', III, 24, v. 6. Jfr Dura necessitas.

Dirce, *grek. myt.* Se Dirke.

Dirckinck-Holmfeld [-felt], Konstant von, friherre, dansk-tysk politiker, f. 1799 i Bocholt (Westfalen), d. 1880 i Pinneberg (Holstein), var till 1840 anställd som ämbetsman i Lauenburg och gjorde sig ifrån 1827 bekant genom en mängd tyska och danska skrifter. Han var en af de förste, som togo till orda för helstatsteorien, och försvarade på det ifrigaste denna mot den schleswig-holsteinska separatismen, bl. a. såsom utgifvare af ''Politischer Journal'' i Hamburg till 1840, då han bosatte sig i Danmark. D. understöddes af danske konungen Kristian VIII, hvilken ej ogärna såg honom bekämpa de augustenborgska arfsanspråken. På 1850-talet blef D:s opposition mot den danska nationalitetsprincipen och nationalliberalernas politik allt skarpare, i synnerhet efter den Scheelska kabinettsrevolutionen af 1854, hvilken bragte Eider-danskarna till statsrodret. Hans våldsamma skrift *Grevinde Louise Danner, født Rasmussen, Danmarks genius* (1855) föranledde t. o. m. åtal, men D. frikändes. Genom ett antal danska och tyska flygskrifter uppträdde D. mot den i Danmark rådande krigiska stämning, som framkallats af exekutionsbeslutet af 1861, och uppväckte därigenom en sådan ovilja mot sig, att ett folkupplopp anställdes utanför hans bostad i Roskilde, hvilket hade till följd, att han i maj 1861 måste lämna Danmark. Han bosatte sig då i Hamburg och försökte genom en rad broschyrer på tyska, franska och engelska verka för sina politiska åsikter, men med föga framgång.

Directōrium, lat. (af *diri'gere*, styra, leda), benämning på den romersk-katolska kyrkokalendern, i hvilken de för hvarje dag förekommande mässorna och festerna m. m. äro upptecknade. Jfr Direktorium.

Dire'ctor müsices, lat., musikdirektör, i Sverige särskildt den person, som leder de musikaliska öfningarna eller håller musikhistoriska föreläsningar vid universiteten. Jfr Direktor.

Dire'kt (lat. *dire'ctus* och *dire'cte*, af *diri'gere*, rikta, räta, styra), rät, rak, omedelbar, utan omvägar; rakt fram, omedelbart, utan omsvep; utan några uppehåll vid mellanstationer; *astron.*, försiggående i samma riktning som solens skenbara årliga och jordens verkliga rörelse, från väster till öster (motsats: retrograd).

Direkt anföring (lat. *orātio re'cta*), *språkv.*, den talform, i hvilken den talandes ord anföras så, som de af honom själf blifvit sagda, t. ex.: Han sade: ''kom hit, Sven!'' Motsatsen är indirekt anföring (lat. *orātio obliqua*), då det sagda refereras, t. ex.: Han sade, att Sven skulle komma till honom.

Direkta skatter, *kam.* Se Skatt.

Direkt bevis, *log.* Se Bevis.

Direkt byte. Se Byte, sp. 793.

Direkt eld, *krigsv.*, skjutning mot från den eldgifvande pjäsen synligt mål. Se Eld.

Direktiōn (lat. *dire'ctio*, af *diri'gere*, rikta, styra), riktning, kosa; ledning, öfveruppsikt; styrelse, sammanfattning af medlemmarna i en styrelse.

Direktionsförändring, *krigsv.*, ändrandet af en trupps marsch- eller anfallsriktning, utföres genom svängning af hela fronten på sådant sätt, att den inre flygeln rör sig något framåt. Man kan äfven tala om en hel armés direktions- eller frontförändring under marsch eller på ett slagfält. C. O. N.

Direktiv (af lat. *diri'gere*, rikta, styra), *krigsv.*, af högste befälhafvaren åt hans närmaste underlydande gifven allmän anvisning rörande de närmast förestående rörelserna e. d. Direktiv äro sålunda mera allmänt hållna än order. C. O. N.

Dire'ktor (lat. *dire'ctor*, af *diri'gere*, styra, leda), ledare, föreståndare, styresman; (fr. *directeur*) medlem af direktorium (se d. o.). Jfr Direktör.

Direktorialförfattningen (fr. *constitution du directoire*). Se Direktorium.

Direktōrium (lat. *directōrium*, af *diri'gere*, styra), ledning af en angelägenhet; kyrkokalender (se Directorium); sammanfattningen af sådana personer, som fått sig anförtrodt att gemensamt leda en viss angelägenhet. Direktorium (fr. *directoire*) kallas företrädesvis den myndighet, som utöfvade verkställande makten i Frankrike från 5 brumaire år IV (27 okt. 1795) till 19 brumaire år VIII (10 nov. 1799). Enligt den af konventet 5 fructidor år III (22 aug. 1795) godkända och vid allmän omröstning af landet antagna samt 1 vendémiaire år IV (23 sept. 1795) proklamerade författningen, den stundom s. k. direktorialförfattningen, skulle direktorium bestå af fem medlemmar, hvilka skulle utses

af representationens bägge kamrar (”de femhundras råd”, fr. *conseil des cinqcents*, och ”de gamles råd”, fr. *conseil des anciens*) på det sättet, att den senare kammaren valde enligt ett af den förra upprättadt förslag af tio gånger så många som för hvarje gång skulle väljas. För hvarje år skulle en af direktoriets ledamöter, direktorerna (*les directeurs*), afgå och ersättas af en nyvald. Direktorium styrde med biträde af en ansvarig ministär, som det själf utsåg. Någon andel i lagstiftningen hade det ej. Ingen af direktorerna fick föra befäl öfver armén, och ingen af dem kunde ställas under åtal, såframt ej ”de femhundras råd” väckt och ”de gamles råd” godkänt förslag därom. De förste direktorerna voro La Reveillère-Lepeaux, Rewbell, Letourneur, Barras och, sedan Sieyès afsagt sig valet, Carnot. Direktorialregeringen störtades genom Bonapartes statskupp 9—10 nov. 1799. Jfr Frankrike, historia. J. Th. W.

Medlem af direktorium.

Direktris (fr. *directrice*), ledarinna, föreståndarinna (för en läroanstalt, en köpmansaffär e. d.). Jfr Direktör.

Direktris l. Styrlinje, *mat.*, till en konisk sektion kallas en mot axeln vinkelrät linje, så beskaffad, att förhållandet mellan afståndet från en punkt på kurvan till fokus och afståndet till denna linje är konstant. Detta konstanta förhållande kallas kurvans excentricitet. Direktris benämnes äfven den kroklinje, längs hvilken man låter en annan linje (alstringslinjen) glida för att generera en yta (jfr Traktoria).

Direktör (fr. *directeur*, af lat. *diri'gere*, styra), ledare, föreståndare, styresman; medlem af ett aktiebolags styrelse; benämning på styrelsemedlemmarna i vissa verk; teaterchef (teaterdirektör); titel för personer, som aflagt viss, kompetens medförande fackexamen (gymnastikdirektör, se d. o.); examinerad ledare af militär musikkår (musikdirektör, från 1906 musikunderlöjtnant); styresman l. ordförande i vissa akademier (Svenska, Landtbruksakad.); styresman för statens konstskola, konservatorium, skogsinstitut e. d.; i flera sammansättningar titel för vissa ämbetsmän (generaldirektör, generalpost-, generaltull-, generallotsdirektör, öfverdirektör, landtmäteri-, byrå-, marin-, maskin-, ban-, mynt-, kontroll-, post-, tull-, telegraf-, fängelsedirektör m. m.). — Ett aktiebolags ”verkställande direktör” är den styrelsemedlem, som leder den dagliga förvaltningen och bringar till utförande styrelsens beslut. I t. ex. många bankbolag skiljer man mellan ”verkställande direktör”, ”kassadirektör” (en styrelsemedlem, hvilken närmast är kontorschef och dessutom bestrider vissa göromål, som sammanhänga med kassarörelsen) samt ”jourhafvande direktör” (styrelsemedlem, som jämte verkställande direktören och kassadirektören deltager i den dagliga förvaltningen).

Di'rfys (lat. *Dirphys*), berg på Eubea (se d. o.).

Dirhem, Drahem [vanl. utt. dramm], turk. (af grek. *dra'chme*, se d. o.), en liten turkisk vikt (guld-, silfver-, juvel-, mynt- och medicinalvikt), $=^1/_{400}$ oka (turkiskt skålpund) = 3,2 gr. Denna vikt begagnas äfven i Balkanländerna, Nord-Afrika och Persien, med något växlande storlek. Sedan införandet af metersystemet i Turkiet (1874) är 1 dirhem-i-scheri = 1 gr. och utgör laglig viktenhet.

Dirichlet, Peter Gustav Lejeune, tysk matematiker, f. i Düren 1805, d. i Göttingen 1859, blef 1839 professor i matematik i Berlin och 1855 i Göttingen. D. studerade en längre tid i Paris, där Fourier väckte hans intresse för den matematiska fysikens metoder, inom hvilket område D. gjort insatser af stort värde, till en del bestående däri, att han klarare än sina föregångare bestämde villkoren för metodernas giltighet. D. var äfven den förste, som angaf lösningen till problemet om en sfärs rörelse i en vätska. Det område, där D:s verksamhet varit af största betydelse, är dock talteorien, där han kan sägas vara den förste, som tillämpat analysen på talteorien och därigenom funnit dittills oanade samband mellan skilda grenar af matematiken. D:s nya metoder inom talteorien hafva i afseende på epokgörande betydelse jämförts med Cartesius' analytiska geometri. Bland D:s mest betydande arbeten må nämnas bevisct för förekomsten af oändligt många primtal i hvarje aritmetisk serie, hvars termer icke innehålla någon gemensam faktor, samt bestämningen af antalet klasser af kvadratiska former. Hans föreläsningar öfver talteorien utgåfvos af Dedekind (2 bd, 1862; 4:e uppl. 1894). D:s samlade arbeten äro utgifna af Kronecker och Fuchs (2 bd, 1889—97). Se Kummer, ”Gedächtnisrede auf D.” (1860). I. F.

Dirigent [-ge'nt, -je'nt, stundom -jä'nt], eg. styresman, ledare, musikanförare. Se Dirigera.

Dirigera [-gēra, -jēra, äfven -jēra; lat. *diri'gere*], styra, leda; föreslå, hafva uppsikt öfver; gifva riktning åt; *mus.*, leda utförandet af ett orkesterverk, ett körverk, en opera o. d. Ett musikaliskt konstverk kan inom ramen för de af tonsättaren gifna föreskrifterna föredragas på olika sätt, alltefter uppfattningen hos den, som tolkar det. Men vid uppförandet af en opera, en symfoni, en kantat o. s. v. äro flera personer på en gång verksamma, hvilkas individuella uppfattningar måste underordna sig en gemensam sådan, sålunda blir anföraren, dirigenten, den egentligen föredragande konstnären, af hans begåfning och bildning beror prestationens konstnärliga totalvärde, i hans hand utgör de medverkandes massa likasom ett instrument, på hvilket han spelar. Under repetitionerna har han tillfälle att på flerahanda sätt för de medverkande klargöra sina intentioner, men vid själfva uppförandet är han inskränkt till de traditionella ljudlösa rörelserna med taktpinnen (”taktfigurerna”, med nedslag, uppslag och sidoslag), äfvensom minspel, snabba ögonkast samt då och då en rörelse med andra handen. En duglig dirigent måste kunna läsa partitur och under läsningen ”höra musiken med sitt inre öra”, han bör vara förtrogen med instrumentens och sångrösternas teknik, ega ett fint öra och vara van vid att slå takten säkert och lättfattligt. Men hos en utmärkt dirigent kräfvas vidare en öfverlägsen musikalisk bildning och insikt, kännedom om olika stilarter, smidig och objektiv uppfattning samt en i själfva personligheten liggande, suggestiv makt öfver de medverkandes sinnen.

Under antiken och den tidigare medeltiden hade d igentens rörelser till ändamål att förutom taktsgningen äfven åskådligt teckna för sångarna tonjdens stigande och fallande samt en eller annan fi ritur. Längre fram markerade anföraren de accenerade tonerna genom stampning med foten eller (som Lully) genom att stöta i golfvet med en lång, ng staf eller genom ganska ljudliga slag mot notllaren. Anföraren spelade förr i tiden själf med i xestern, vare sig vid klaveret eller vid violinistställaren; så gjorde ännu Joseph Haydn. Spon i anförde med en duktig marskalksstaf, som han ll på midten. Emellertid hade den från Frankrike rstammande taktstafven under tidernas lopp blifvit t mindre och tunnare; nu har taktpinnen blott till damål att göra handens rörelser synliga på längre ll. Karl Maria v. Weber var den förste kapellistaren i modern mening, och han blef förebild för chard Wagner, som icke minst genom sitt inflyade på Liszt och Bülow grundlade en ny dirigentola. Denna medgifver betydligt större frihet åt förarens individualitet i uppfattning och yttre åtfvor. Förr hette det, att den bäste kapellmästaren den, som man icke alls märker; nu vill man gärna dirigenten se, att han med sin känsla lefver sig i det framförda tonverket. Under senaste halfdet ha dirigentbegåfningar utvecklat sig till spedister eller virtuoser inom detta konstområde; nd nutida "resedirigenter" må det vara nog att mna Hans Richter, Nikisch, Weingartner och ch. Strauss. Litt.: Berlioz, "Le chef d'orchestre" 354), R. Wagner, "Über das dirigieren" (1869), rifter med samma titel af Pembaur (1892) och eingartner (1895), Deldevez, "L'art du chef orchestre" (1878), Vogel, "Zur geschichte des rtschlagens" (1898), och Schrœder, "Katechisus des dirigierens und taktierens" (2:a uppl. 00). E. F—t.

Diriks, Kristian Adolf, norsk jurist, f. Köpenhamn 11 nov. 1775, d. i Kristiania 16 dec. 37, blef 1795 juris kandidat och tillhörde alltsedan 06 Norge, först som öfverrättsassessor i Kristianand, sedan som byfogde i Larvik och overbirkemmer i Larviks grefskap, samt var 1814—36 medm af statsrådet, där han förestod dels 3:e departementet, dels (från 1825) kyrkodepartementet. D. r en af presidenterna på riksförsamlingen i Eidld och anses ha förtjänsten af att grundlagsarbetet m i gång, hvarjämte flera paragrafer antogos efter ns förslag. Vid de senare på året förda underhandgarna rörande föreningen med Sverige tillkallades n som rådgifvare af Kristian Fredrik; han var ledlem af det första urtima stortinget och fungerade m president de första dagarna. O. A. Ö.

Diriks, Karl Edvard, norsk målare, f. 1855 Kristiania, studerade någon tid i Weimar och har dan hufvudsakligen varit verksam i hemlandet. and hans arbeten märkas *Decemberdag i Dröbak* (Kristiania nationalgalleri), *Vinterdag vid Kristiafjorden*, *En stad vid kusten* (båda på Stockholmsställningen 1897). "Han visar ofta ett utprägladt rsonligt åskådningssätt, i synnerhet i sina skilingar af de stormfulla, snövåta vinterdagarna öfver ristianiafjorden, utan att alltid taga det så noga ed sanningen eller ha nått en fullt harmonisk form" . Aubert). G—g N.

Diri'tto, Il ("rätten"), en liberal italiensk tidning, som 1854—95 utgafs dagligen (med litterär veckobilaga) till en början i Turin, därefter i Rom och hade till medarbetare bl. a. Depretis och Crispi.

Dirk, eng., *sjöv.*, ett tåg, som begagnas att uppbära och upphissa yttre ändan af ett gaffelsegels bom och som går från bommen till toppen af undermasten. — Fordom nyttjades dirk äfven som benämning på det tåg, hvarmed det till mesanen hörande spriet, motsvarande gaffeln, upphissades, men dylika tåg kallas numera pikfall. R. N.*

Dirke (grek. *Δίρκη*, lat. *Dirce*), *grek. myt.*, den tebanske konungen Lykos' gemål. Hennes tragiska slut gaf de rhodiske bildhuggarna Apollonios och Tauriskos ämnet till deras ryktbara arbete Farnesiske tjuren. Jfr Amfion.

Dirk-Gherritsz-öarna har man under senare tider kallat en ögrupp i Södra ishafvet, som skulle vara belägen s. om Syd-Shetland och skild därifrån genom Bransfieldsundet. Namnet fingo öarna efter en holländsk sjöman, som i slutet af 1500-talet skall ha sett dem. Det är emellertid nu så godt som säkert, att Dirk Gherritsz aldrig besökt de antarktiska trakterna, och det är genom Otto Nordenskjölds expedition 1901—03 visadt, att det område, som uppkallats efter honom, ej existerar såsom en självständig ögrupp, hvarför Nordenskjöld föreslår, att detta namn helt och hållet utgår från kartan. J. F. N.

Dirk Hartog, ö vid Australiens västra kust utanför Shark's bay, 80 km. lång, 15 km. bred samt 200 m. hög. Den är omgifven af korallskär, men dock lätt tillgänglig och är tillhåll för några boskapsskötare.

Di'rphys, latinsk form för Dirfys, berg på Eubea.

Di'rschau (po. *Trsow*, *Dersowe*), kretsstad i preussiska prov. Väst-Preussen, regeringsområdet Danzig, vid Weichsel. 12,808 inv. (1900). Två sockerfabriker, järngjuteri, ångsågar samt tillverkning af åkerbruksredskap. Öfver Weichsel föra två storartade järnbroar. Den ena är gallerbro med 14 torn, byggd 1850—57, 837 m. lång, hvilande på 7 massiva pelare (däraf 2 i den egentliga flodbädden), mellan hvilka hvarje öppning har 125 m. längd. Förr företrädesvis afsedd för järnvägstrafik, anyändes den nu endast af fotgängare och landsvägsfordon, sedan en ny bro, 50 m. nedanför, byggts 1888—91; denna har endast 4 torn, 2 vid hvardera ändan, och tjänar uteslutande järnvägstrafiken. — D. omtalas först 1198, eröfrades 1308 af Tyska orden, som måste afstå den i freden i Thorn (1466) åt Polen. 1626 i juli gaf sig D. åt Gustaf Adolf, som genast lät fältkvartermästaren Kräill anordna ett befäst läger vid D., som sedermera blef en af stödjepunkterna för svenskarnas operationer under kriget mot Polen. Bro öfver Weichsel slogs flera gånger vid D., där smärre träffningar egde rum 31 juli samt 7 och 8 aug. 1627. Sistnämnda dag sårades Gustaf Adolf i högra axeln. I stilleståndet 1629 återlämnades D. till Polen. I dec. 1655 intogs D. af G. O. Stenbock, 30 april 1656 afvisades Danzigbornas försök att återtaga D., och i nov. s. å. motstod det ett anfall af polackerna; i juni 1657 iståndsattes det gamla befästa lägret, och 23 juli slog hertig Adolf Johan Danzigborna, som sökte förstöra bron vid D., men snart därefter utrymdes det, sedan befästningarna dessförinnan raserats och bron förstörts. 1658 slogo polackerna vid D. en bro och byggde ett brohufvud, som 11 april intogs af Adolf Johan; och i mars 1659 intogs

D. än en gång af svenskarna, men öfvergafs åter fram på sommaren s. å. Vid Polens första delning 1772 kom D. till Preussen. J. F. N. L. W:son M.

Dis, Disa, Disig luft, *meteor.* (internationellt meteorologiskt tecken ∞), kallas den grumling, som luften erhåller genom damm eller svag dimma. En torr grumling, särskildt sommartiden, kallas äfven solrök. Dis och dimma äro endast till graden, ej till arten åtskilda.

Dis. 1. (Grek. *dis*, framför konsonant *di*, dubbelt, två gånger) Förekommer i sammansättningar, t. ex. *dis-syllābisk*, tvåstafvig. — 2. (Lat. *dis*, isär, åt olika håll, miss-) Förekommer i sammansättningar, t. ex. *dissekēra*, eg. skära isär, *distrahēra*, eg. draga åt olika håll.

Dis (isl. *dís*, pl. *dísir*), *nord. myt.*, ödesgudinnor, som uppträdde än vänligt, än fientligt mot människorna. Det offrades till dem (*disablót*), och föreställningen om dem härrör säkerligen från dyrkan af de aflidnes andar. Ordet brukas stundom omväxlande med fylgjor (isl. *fylgiur*) och nornor (isl. *nórnir*). Nära besläktadt är fhty. *itis*, fnsachs. *idis*, angls. *ides*, "kvinna af rang", och denna betydelse har äfven isl. *dís* i den isländska poesien. B—e.

Disa, *meteor.* Se Dis.

Disa (Drottning Disa) är hufvudpersonen i en saga af uppsvenskt ursprung, hvilken uppstod under medeltiden (hon omnämnes redan af Olaus Magni) och i sina detaljer rikare utvecklades af J. Messenius i hans drama "Disa" (det första historiska skådespelet på svenska, uppfördt vid distingen i febr. 1611) samt med en fantastisk-symbolisk uppfattning framställdes af O. Rudbeck i 2:a delen af hans "Atlantica" (1685—89). Sagan, sådan den nu föreligger i litteraturen (se A. A. Afzelius: "Sv. folkets sagohäfder", I), är af hufvudsakligen följande innehåll. Längst bort i hedentima, då konung Frey (eller Sigtrud) regerade, hotade hunger och dyr tid, emedan skörden ej räckte till för den genom långvarig fred starkt ökade folkmängden. Konungen och herredagen beslöto, att alla gamla, sjukliga och lytta skulle dräpas och offras åt Oden. Men D., en dotter till konungens rådsherre Sjustin (eller Sixten) på Vängarn i Uppland, talade hånfullt om männens klokhet och menade sig kunna gifva bättre råd. För att sätta hennes fyndighet på prof böd den öfver hennes tal retade konungen henne komma till sig ej till fots, ej till häst, ej åkande, ej seglande, ej klädd, ej oklädd, ej inom år eller månad, ej på dag, ej på natt, ej i ny, ej i nedan. Hon löste den svåra uppgiften så, att hon spände två ynglingar för en slåda och lät vid ena sidan leda en bock, hade det ena benet i slädan och det andra öfver bocken, var klädd i ett nät och kom till kungen tredje dag före jul (hvilken dag icke räknades till själfva året, utan till fyllnaden däri) i skymningen i fullmånaden. Konungen fann sådant behag i hennes förstånd och fägring, att han tog henne till drottning. Det fattade beslutet öfvergafs, och efter D:s råd sändes en (genom lottkastning bestämd) del af folket försedd med vapen, jaktredskap och så mycket säd, som kunde erfordras till ett utsäde, till obebyggda orter norrut att där uppodla jorden. D:s vishet aktades så högt i landet, att många svåra tvister hänsköts till hennes dom vid midvintersoffret i Uppsala, som däraf fick bära namn af Disablot och Disating, hvaraf midvintersmarknaden distingen är ett minn — Disasagan, som i sig upptagit äldre nordisk sagomotiv, har behandlats af Johan Celsius i pros dramat "Disa" (1687; en omarbetning af Mess nius' ofvannämnda skådespel på vers) och af J. Oxenstierna i skaldebrefvet "Disa" (1795) och fjärde sången af den berättande dikten "Skördarne (1796). I den s. k. Disasalen i Vängarns slot andra våning finnas å väggarna 8 stora taflor, fran ställande scener ur D:s historia. De tillskrefvos fö D. K. von Ehrenstrahl, men äro enligt Aug. Hal endast handtverksmässigt utförda kopior af Ehre strahls kompositioner, som återgåfvos dels i koppa

stick (af Eimmart; efter ett af dessa är vidstående illustr. tagen), dels i en svit gyllenläderstapete (till stor del bevarad på Stockholms och Ulriksdal slott). Under hvarje tafla finnas förklarande svensk och latinska verser; de förra skola vara af S. Colum bus, de senare af P. Lagerlöf. Jfr L. Bygdén "Några studier rörande Disa-sagan" (i "Samlaren" 17:e årg., 1896).

Disablot (fnod. *disablót*, af *dís*, ödesgudinna, oc *blót*, offer), offerhögtid till ära för diserna. Ynglinga sagan berättar om konung Adils' död, då han va vid disablot och red kring disarsalen. Disablo firades i Uppsala under hednatiden i slutet a februari eller början af mars samt var förbunde med alla svears ting och en marknad. Jfr Disa tinget. B—

Disāgio, *hand.*, den efter procent beräknad förlust, som man får vidkännas, när man mot kuran mynt utväxlar en mindre gångbar myntsort elle mindre goda värdepapper. Jfr Agio.

Disatinget kallades det alla svears ting, som ur sprungligen stod i sammanhang med den gaml hedniska offerfesten disablot (se d. o.) i (Gamla Uppsala i slutet af februari eller början af mars, me efter kristendomens införande flyttades till början a februari och kallades kyndelsting (isv. *kyn dilþing*). Tinget var förenadt med en marknad som däraf fick namnet distingen (isv. *disæ thing*). B—

Disāzoföreningar (af grek. *dis*, dubbelt). S Azofärgämnen.

Discessus [dise'ssus], lat. (af *discēdere*, gå å skilda håll), gående åt olika sidor; omröstningssätt som tillgår så, att de, som yrka på det ena af tv alternativ, träda åt ena sidan (*ja*-sidan) och de som hylla den motsatta åsikten, åt den andra sida

-sidan). Detsamma var i bruk redan hos forn-erska senaten.

Dischidia R. Br., *bot.*, växtsläkte af fam. *Asclepiadaceæ*, förekommande i Syd-Asien och Australien. Arterna äro epifyter, och många utmärkas genom förekomsten af särskilda krukformade blad, utande vattenbehållare, i hvilka rötterna växa in förgrena sig. G. L—m.

Disciflōræ, *bot.* Se Thalamiflōræ.

Disci'pel (lat. *disci'pulus*, af *di'scere*, lära sig), unge, elev.

Disciples of Christ [disāi'plš ov krāi'st], eng., risti lärjungar", det officiella namnet på campelliterna, en undersekt bland baptisterna. Se ptister, sp. 884, och Campbell (Alexander).

Disciplin (lat. *disciplīna*, af *di'scere*, lära sig), a, vetenskap, konst; tukt, manstukt, ordning, rslydnad; i kloster: gissling. — Disciplin i betysen krigslydnad är den grund, hvarpå all itär verksamhet hvilar, och det hufvudsakliga villet för en trupps pålitlighet och användbarhet mot den. "Med krigslydnad eller disciplin förstås, soldaten så i fred som krig vid utövandet af sitt l obetingadt lyder sitt befäl och efter bästa förga söker handla enligt dess afsikter och gifna föreifter, äfven då han är lämnad åt sig själf. Krigsnaden är arméns grundpelare och ett hufvudkor för framgång i fält. Utan krigslydnad är det öjligt att sammanhålla, leda och åstadkomma verkan mellan truppafdelningar. Krigslydnaden ej endast till för soldaten, utan är lika nödvänför befälet" ("Undervisning för svenska soldater"). Då krigslydnaden är det första villkoret möjligheten att kunna utföra en krigisk hand-, är brott mot densamma ("insubordination") lla länders krigslagar belagdt med strängt straff. igt strafflagen för svenska krigsmakten kan brott krigslydnaden, om det sker inför trupp eller iendens närhet, straffas med lifvets förlust, i ärigare fall med fängelse eller straffarbete i st två år samt, om omständigheterna äro synligen mildrande och den brottslige tillhör manpet, möjligen med disciplinstraff. Det säkraste ilet för upprätthållande af disciplinen är emelid att söka i en god anda och ett framstående ål. Jfr Krigslagar. C. O. N.

Disciplīna arcāni, lat. Se Arcani disciplina.

Disciplīna clericālis, lat., "kyrkotukt", ett af döpt spansk jude Petrus Alfonsus på latin skrifvet ete af sedelärande innehåll från början af 1100-t. Ehuru denna parabelsamling är genomgående rländsk, kunde den till följd af sin didaktiska användas som exempelsamling af de kristne preanterna, hvarför dess sagor spredos öfver hela ropa. Den latinska texten utgafs af Val. Schmidt 27. P. A. G.

Disciplinärförbrytelse, Disciplinär- (jfr sciplin), förbrytelse mot en disciplinstadga.

Disciplinärmakt, Disciplinärmyndighet Disciplin), den makt och myndighet, hvilaf staten — för alla de fall, som ej kunna föras under statens allmänna straffrätt — är d i vissa öfverordnades händer i afsikt att sätta n i tillfälle att för upprätthållande af plikttrohet god ordning efter eget bepröfvande utan all domstolsbehandling straffa förseelser af dem underordnade personer. Sådan myndighet utöfvas gentemot bl. a. underordnade i militärväsendet, lärjungar i skolorna, fångar i fängelserna, fattighjon, industriella arbetstagare (i enlighet med arbetsordningen l. verkstadsreglementet). Jfr Disciplinbestraffning.

Disciplinbestraffning l. Disciplinär bestraffning (se Disciplin), *krigsv.*, kallas i alla arméer och krigsflottor den bestraffningsrätt och de straff, som vissa militära befälhafvare hafva rätt att ålägga sina underlydande, utan att domstolsbehandling erfordras. I de flesta arméer ega alla befälhafvare ned till kompanichefer och motsvarande chefer disciplinär bestraffningsrätt; i Sverige tillkommer sådan endast regementschef och högre chefer samt i vissa fall lägre befälhafvare, som äro skilda från högre förband (detacherade). I strafflagen för krigsmakten (§ 148) bestämmes, hvilka mål som äro att hänföra till disciplinmål. De för dessa medgifna straffen, disciplinstraffen, utgöras för officerare af arrest utan bevakning under högst 15 dagar eller af vaktarrest under högst 30 dagar, för underofficerare af arrest utan bevakning högst 15 eller vaktarrest högst 15 eller sträng (mörk) arrest högst 8 dagar, för manskap af vaktarrest under högst 10 eller sträng (mörk) arrest under högst 8 dagar, allt enligt disciplinstadgan för krigsmakten af 16 juni 1899. C. O. N.

Disciplinēra (jfr Disciplin), vänja vid lydnad, hålla i ordning, vänja vid mans- och krigstukt.

Disciplinkompaniet, rätteligen Värfvade arméns disciplinkompani, bildades af manskap från värfvade trupper och flottan, hvilket utstrukits ur rullorna för opålitlighet eller undergångna bestraffningar och där uttjänade sin kapitulation. Kompaniet utbröts 1872 ur kronoarbetskåren (se d. o.) och förlades till Karlsborg. Det flyttades senare till Varbergs f. d. fästning och indrogs 1897. C. O. N.

Disciplinmål. Se Disciplinbestraffning.

Disciplinstadga. Se Disciplinbestraffning.

Disciplinstraff. Se Disciplinbestraffning.

Disciplinär (se Disciplin), som har afseende på tukt och ordning. — Disciplinär bestraffning. Se Disciplinbestraffning. — Disciplinärförbrytelse. Se Disciplinärförbrytelse. — Disciplinär myndighet. Se Disciplinarmakt.

Discissiōn (lat. *disci'ssio*, särskiljande), *oftalm.* Se Starr.

Disco'boli, *zool.* Se Sugfiskar.

Discoda'ctyla (af grek. *diskos*, skifva, och *da'ktylos*, tå), *zool.*, skiftäiga. Se Groddjuren.

Discolichēnes l. Lichenes gymnocarpi, *bot.*, de lafvar, som uppstått genom symbios mellan diskomyceter och alger. G. A.*

Discomycētes (af grek. *di'skos*, skifva, tallrik, och *mȳkes*, svamp), Diskomyceter, *bot.*, "disksvampar", ett gemensamt namn på de askomyceter, som utmärka sig därigenom, att hymeniet skiflikt bekläder vissa delar af svampkroppens yta. Till denna afdelning höra murklan, stenmurklan och en mängd smärre svampar, af hvilka flera äro skadliga parasiter på kulturväxter. Till diskomyceterna räknas ordningarna *Helvellineæ*, *Pezizineæ*

och *Phacidiineæ* (se d. o.). Jfr Ascomycetes. V. W. (G. L—m.)

Disco'nto l. Sconto, it., *hand.* Se Diskont.

Disco'phora (af grek. *di'skos*, skifva, och *fe'rēin*, bära), *zool.* 1. Liktydigt med *Scyphomedusæ*. Se Cœlenterata. — 2. Iglar, en till ringmaskarnas klass (*Annulata*) hörande afdelning (äfven kallad *Hirudinea*), igenkännlig därpå, att dess medlemmar sakna särskilda rörelse- och yttre andningsorgan, samt därpå, att den utdragna, cylindriska eller något plattade kroppens bägge ändar äro förvandlade till fästskifvor eller sugskålar. I midten af den främre af dessa, som saknas hos vissa D., är munnen, och i midten af den bakre är tarmöppningen belägen. Sugskifvan är för djuret ett medel att suga sig fast vid andra kroppar och utgör tillika dess förnämsta rörelseorgan. Sedan masken sträckt ut sig, fäster den sig nämligen med den främre ändan vid ett föremål och närmar, dragande kroppen efter sig, den bakre ändan, som den därefter fäster för att åter sträcka ut sig och framflytta den främre, o. s. v. Dessa djur lefva i allmänhet fritt i vatten, där de simma med slingrande rörelser och suga blod af andra djur, vid hvilka de för detta ändamål fästa sig; några tillbringa sitt lif såsom parasiter på andra vattendjur. Bland dithörande släkten må nämnas: iglar eller blodiglar (*Hirudo*), hästiglar (*Hæmopis*), fiskiglar (*Piscicola*) och snäckiglar (*Clepsine*). J. G. T.*

Discoplacentālia (af grek. *di'skos*, skifva, och lat. *place'nta*, kaka), däggdjur med skifformig moderkaka (människan, aporna, gnagarna m. fl.). Jfr Placenta och Placentalia.

Discovery bay [diska'vəri bē'], Se Grant land.

Discrēto l. Con discrezione, it., *mus.*, med varsamhet.

Di'scus. Se Diskus.

Dise'mma, *bot.* Se Passiflora.

Disen, Andreas Edvard, norsk målare, f. på Modum 1844, studerade i Kristiania för Eckersberg och i Karlsruhe för Gude, återvände till Norge 1876 och är nu bosatt i Modum. Han målar högfjällstaflor, som tilldragit sig stor uppmärksamhet.

Dise'ntis, en i västra delen af schweiziska kantonen Grisons, vid Rhen belägen ort med ett berömdt benediktinkloster, anlagdt 614 af den skotske munken Sigbert. Priorn, som behärskade hela nejden, var tysk riksfurste 1570—1806. Lagdt i aska 1799 af fransmännen och 1846 genom vådeld, har klostret återuppbyggts och inrymmer nu en katolsk uppfostringsanstalt. D., som ligger 1,156 m. ö. h., är en besökt luftkurort. Ln.

Disfiguriō̈n (af lat. upphäfvande partikeln *dis* och *figurātio*, *figūra*, gestalt), missbildning, vanskaplighet, lyte.

Disful, stad i persiska prov. Kusistan, vid Disfulfloden, en 300 km. lång biflod till Karun, och till hälften inhugget i klipporna, med förfallna murar och många moskéer. Omkr. 25,000 inv. Tillverkning af indigo och i hela österlandet berömda pennor (af rör). 22 km. i s. v. ligga ruinerna af det gamla *Susa*.

Disgrace [-grās], fr. *disgrâce*, onåd, ogunst. — Disgraciös (fr. *disgracieux*), blottad på behag, obehaglig, klumpig. Jfr Grace.

Disgregatiō̈n (”skingring”, af lat. *dis*, isär, och *grex*, hjord, hop), *fys.*, en kropps ”sönderdelningsgrad”, dess molekylers inbördes medelafstånd, hvilket ökas genom uppvärmning (då t. ex. vatt förvandlas i ånga). Termen infördes 1862 af Ru Clausius (se d. o.).

Disharmonī (af lat. upphäfvande prefixet *dis* o grek. *harmoni'a*, jämnmått, samklang, välljud), br på öfverensstämmelse; missljud, obehagligt samljud brist på samklang; oenighet, missämja, slitnin olust, själsoro. Inom *musiken* bör man skilja mell en disharmoni och en dissonans, hvilken sena är en harmoniskt berättigad tonförbindelse. — Di harmōnisk, missljudande, som ej harmoniera ej öfverensstämmande; som saknar inre ro och jäv vikt, söndersliten, orolig. A. I.

Dishleyfåret [di'ʃli-], *husdjurssk.* Se Lecesterfåret.

Disje'cta me'mbra poëtæ, lat., ”kringströdd lemmar af en skald”, d. v. s. en samling fragmentariska dikter, som ändock afspegla sin skalds egen domlighet. Uttrycket är hämtadt från Horatius ”Satiræ”, I, 4, v. 62, där det dock lyder: *disjecta membra poetæ* (”lemmar af en lemlästad skald”).

Disjunktiō̈n (lat. *disju'nctio*, åtskiljande, åtskilnad, motsats), *log.*, det förhållande, hvilket eg rum mellan tvenne eller flera begrepp, som uteslu hvarandra såsom samarter inom ett gemensamt släk begrepp. Dessa begrepp sägas vara *disjunkt koord nerade*, t. ex. trubbiga, spetsiga och räta vinkl såsom samarter inom släktet vinklar. — Taga di junktion. Se Hastighetsmätare. S—

Disjunktīv (lat. *disjunctīvus*), åtskiljande, ofö enlig, som innehåller två hvarandra uteslutan moment. — Disjunktiv konjunktio en samordnande konjunktion, som uttrycker, att e dast en af ordförbindelsens leder förefinnes. Disjunktivt omdöme är ett omdöme enli formeln: S är antingen P eller P_1 — eller: S hvarken P eller P_1. — Disjunktiv slutle ning är en slutledning (se d. o.) med en disjunkt öfversats. Däraf tvenne slutsätt: 1. *Modus ponen tollens* enligt formeln: S är antingen P eller P_1; är S P; alltså är det icke P_1; 2. *Modus tollen ponens* enligt formeln: S är antingen P eller P nu är S icke P; alltså är det P_1. S—

Disjunkt koordinerade begrepp, *log.* Se Di junktion.

Disjun'ktor (af lat. *disju'ngere*, skilja, motsätta *fys.*, ett slags elektrisk strömbrytare i form ett hjul med omväxlande ledande och oledan tänder. S. A—

Disk (altardisk). Se Disk och duk.

Diska'nt (nlat. *disca'ntus*, af lat. *dis*, isär, o *ca'ntus*, sång), *mus.*, urspr. en till en gifven sån eller ”cantus firmus” satt ny melodi; den på 1100 talet uppkomna två- eller flerstämmiga, mensurera sången (fr. *déchant*); sopran (se d. o.); öfverstäm man (*primo*) i fyrhändig pianomusik, i motsats ti basen (*secondo*); öfre (högra) hälften af klaviatur på orgeln och pianot. — Diska'ntklav. Se klav och Klav. — Diska'ntslut, öfverstäm mans gång från lilla undersekunden till tonikan helt, fullkomligt slutfall. A. L.

Diskblommor, *bot.*, de inre blommorna i blo korgen hos växtfamiljen *Compositæ*, i synnerh när deras krona har en annan form än kan blommornas — i hvilket fall diskblommornas kro

igen är rörformig och kantblommornas tung-
Ldt.*

isko, en stor ö utanför Grönlands västkust, unge-
mellan 69° 15′ och 70° 15′ n. br., i s. begrän-
af Diskobukten, i n. ö. genom Waigattet skild
Nugsuaks stora halfö. Omkr. 7,800 kvkm. D.
tt högt platåland af ungefär 600—900 m. medel-
l i södra och sydvästra delarna och ända till 1,200
i norra och nordöstra. Enstaka höjder nå öfver
00 m., den högsta uppmätta 1,725 m. På västra
en inskjuta Diskofjord, Mellemfjord och Nord-
d, på östra sidan Mudderbukten. Ön är upp-
gd hufvudsakligen af öfver hvarandra lagrade
altbäddar — forna lavaströmmar af tertiär ål-
—, hvilka vid Godhavn och Diskofjorden hvila
gnejs, medan de på öns östra sidor underlagras
kolförande sandstens- och skifferlager hörande
krit- och tertiärsystemen. Några af de till krit-
emet hörande kolflötserna vid Waigattet äro bryt-
da. Uifak (Ovifak) l. Blåfjället, mellan Godhavn
Diskofjorden, är fyndorten för de stora Norden-
ldska järnblocken (se Meteorsten), och krit-
tertiärlagren äro rika på växtfossil, hvilka ut-
a bevis för forntida varma klimatförhållanden.
en liten halfö vid öns sydspets ligger den lilla
onien Godhavn, säte för Nord-Grönlands
ektör. A. G. N.

Diskobo'los, grek. (af *di'skos*, se Diskus, och *ll̄n*, kasta), diskuskastare.

Disk och duk (fsv. *disker*, tallrik, bord, af grek.-
discus, kastskifva, som redan i mlat. hade bet.
ord"; fsv. *duker*, en sidoform till det från lty.
ade *dok*, nyhty. *tuch*), ett gammaldags uttryck
d allitteration), som förekommer bl. a. i sam-
nställningarna *hafva egen disk och duk någon-
tles*, äta vid eget bord, vara bofast någonstädes,
ensom i *vara samman om disk och duk*, äta vid
nensamt bord, hafva gemensamt hushåll (om
a makar). Nämnda uttryck voro vid fullt lif
a. i våra landskaps- och landslagar, men torde
mera vara föga brukliga annat än i poetiskt
åk. — Disk, altardisk, kallas äfven det
aret omgifvande skrank, hvilket tjänar nattvards-
sterna till bord vid anammandet af sakramentet.
ik är vid nattvardsgång beteckning för en
gång nattvardsgäster, d. v. s. det antal, som
ntidigt befinner sig (knäböjande) vid altardisken
att undfå sakramentet (en, två, tre o. s. v.
lukar"). R. G.

Diskofjorden. Se Disko.

Diskomycēter, *bot.* Se Discomycetes.

Disko'nt, Diskonto (it. *sconto*, fr. *escompte*,
g. *discount*, af lat. *co'mputus*, beräkning), betyder
t afdrag från en skuldsummas nominalbelopp, som
res, då skulden betalas eller (långt vanligare)
verlåtes före förfallotiden, i det fall att skulden
per utan ränta, såsom förhållandet är med växlar.
d bestämmandet af växelns belopp tas gifvetvis
nsyn till, hur lång tid det dröjer, innan den för-
ller till betalning — d. v. s. räntan för denna
l inräknas i beloppet. Om då innehafvaren af
xeln, som exempelvis är ställd på tre månader,
verlåter (säljer) växeln före förfallotiden, t. ex.
ter en månad, kan han ej göra anspråk på dess
la belopp, utan afdrag måste ske med hänsyn till
två månader, som återstå, innan växeln förfaller.
etta afdrag, beräknadt per år i procent af skuld-
summans (växelns) nominalbelopp, kallas diskonto, och köp af icke förfallna växlar kallas diskontering l. växeldiskontering. Växeldiskonteringen är en af kreditens hufvudformer. Å ena sidan är den nämligen den säkraste och viktigaste delen af bankernas utlåningsrörelse, och å andra sidan är den ett nödvändigt villkor för att affärsmännen skola få tillgång till nödigt kapital under den tid, som förflyter mellan försäljningen af deras varor och betalningen för dem; då köparna ej ha medel att betala, förrän de i sin tur sålt varorna, sker det första köpet nämligen i allmänhet mot utställande af en växel på kortare eller längre tid. Den bank, som diskonterat växeln, plägar stundom rediskontera (ånyo diskontera) den i en större bank, något som på särskildt förmånliga villkor hos oss är medgifvet de förutvarande sedelutgifvande bankerna i förhållande till Sveriges riksbank (jfr Bank, sp. 859).

Diskontots höjd är i första hand ett uttryck för den ränta, som för tillfället är rådande, detta i så hög grad, att orden ränta och diskonto i många fall täcka hvarandra. Det är därvid räntan på korta lån, som är afgörande. Växlarnas beskaffenhet spelar dock uppenbarligen en betydande roll för diskontots höjd, så att "prima bankväxlar" köpas mot lägre diskonto än vanliga "varuväxlar". Äfven en mängd andra olikheter gör sig gällande, så t. ex. beräknas diskontot vanligen högre för växlar på längre tid än tre månader. Genom diskontopolitik äro bankerna i stånd att påverka penningmarknadens läge, i det en höjning af diskontot är ett tecken till, att penningknapphet råder, och därför afser å ena sidan att hålla nere det inhemska kreditbehofvet och å andra sidan att locka in penningar (guld) från utlandet genom utsikten till förmånlig placering af kapital. Den rörliga diskontopolitiken, som förändrar räntesatserna vid hvarje förändring i penningmarknadens läge, utgår egentligen från "Bank of England", men följes nu af de flesta länders centralbanker utom den franska, som sträfvar efter att hålla ett lågt och nästan oföränderligt diskonto (omkr. 3 proc.).

I *Sverige* har man särskildt i äldre tider diskonterat ej endast sådana papper, hvilka angifva en fordran å annan person än den, som öfverlåter densamma, utan äfven reverser, utställda af den sistnämnde själf, hvilken sålunda icke öfverlåter en fordran, utan själf (vanligen under aflämnande af hypotek) på diskonteringsvillkor upptager ett lån, som man därför kallat diskontlån. Anstalter, som bedrifvit diskontering eller utlämnat diskontlån, hafva i Sverige ofta benämnts diskonter. De hafva än bestått af bolag, ehuru privilegierade af staten, än varit rena statsanstalter, än sådana statsanstalter, i hvilka enskilda personer fått deltaga inom en viss gräns; och deras historia är bl. a. historien om de tidigaste ansatserna till bankverksamhet i händerna på enskilda i Sverige. Redan 1756 framkom en plan på diskontinrättningar, hvartill riksbanken och enskilda skulle gemensamt lämna kapital. Planen förföll; men 1773 inrättades Diskontkompaniet i Stockholm och 1783 Diskontkontoret i Göteborg, båda privata bolag, det förra med, det senare utan nämnvärdt understöd genom lån af offentliga medel. Förstnämnda bolag ersattes 1787 af Generaldi-

skontkontoret, som drefs med af staten tillsläppt grundkapital och för statens räkning. I sammanhang med Riksgäldskontorets inrättande och det första utgifvandet af riksgäldssedlar bildades år 1789 ett särskildt diskontverk för diskontering med Riksgäldskontorets sedlar. Fonden anskaffades genom association mellan staten och enskilda bolagsmän. Detta kontors rätt att lämna diskontlån i riksgäldssedlar upphörde 1792, då i stället Riksgäldsdiskonten inrättades, i hvilken enskilda fingo deltaga till 1/5. En likartad anstalt, bestående af privata delegare och med skyldighet att lämna en del af vinsten till Riksgäldsdiskonten, inrättades 1797 i Göteborg, i stället för Diskontkontoret därstädes. När år 1800 beslut fattades, att riksgäldssedlarna skulle realiseras genom banken, bestämdes, att denna, såsom en ersättning för de uppoffringar realisationen ådrog densamma, skulle få på sig öfverlåten Generaldiskontkontorets och Riksgäldskontorets diskonteringsrätt. Med anledning däraf inrättades genom kungörelse s. å. Riksdiskontverket eller Allmänna diskontverket, med fonder från banken och med rätt för enskilda att däruti ingå till 1/5. I aflägsnare orter skulle enskilda diskonteringsbolag få bildas. Så uppstodo diskontinrättningarna i Göteborg (1802), Malmö (1803), Åbo (1805) och, till understöd för Göta kanal, Götakanaldiskonten i Göteborg (1810) — den sistnämnda med kanalens aktieegare till intressenter. Dessa enskilda diskonter hade betydande kreditiv på Riksbanken; men de tre förstnämnda skulle lämna en del af sin vinst till nämnda bank, den sistnämnda använda den vinst, som öfvergick fem procent, till arbete å kanalen. 1816 upphörde enskilda delegares rätt att deltaga i Allmänna diskontverket, som därefter kallades Bankodiskontverket. Genom oredlig och försumlig förvaltning kom Malmö diskont på obestånd 1817, och detta hade de öfriga diskonternas fall till följd. För att hindra större olyckor måste staten åtaga sig diskonternas utredning, men led därvid stora förluster (1 1/3 mill. rdr b:ko) på Malmö- och Götakanaldiskonterna. Sedan den tiden hafva, på ett undantag när, de anstalter, som drifvit diskontrörelse, benämnts banker, ehuru Riksbankens diskontering länge utöfvats af särskilda afdelningar under namn af diskonter. Det nämnda undantaget är Manufakturdiskontkontoret. En fond, hvars bildande började 1727 och som ifrån 1739 kallades Manufakturfonden samt hade till ändamål att understödja nyttiga fabriker, ställdes 1766 under Kommerskollegium, i hvilket ett kontor med ofvannämnda namn besörjde dess förvaltning. Fondens tillgångar såväl som en särskild fond, Ulldiskontfonden, samt ett af riksdagen beviljadt kreditiv å banken användes till understöd åt näringsidkare, dels genom diskonteringar å kortare tider, dels genom förlagslån, enligt vissa bestämmelser. 1873 bestämdes, att diskonteringarna skulle upphöra och att hvad som återstod af tillgångarna, sedan kreditivskulden blifvit betald, skulle ingå i förlagslånerörelsen. Vid början af år 1878 öfvertogs förvaltningen af manufakturförlagslånefonden af Statskontoret. Därifrån utgå nu en del af Kommerskollegiets aflöning samt understöd åt olika institutioner för näringarnas uppmuntran; dess behållning var 31 dec. 1905 3,207,356 kr. 29 öre. — Litt.: ”Handwörterbuch der staatswissenschaften” (art. ”Diskonto” och där meddelad litteratur 1900); Skogman, ”Anteckningar om rikets ständers bank” (1845—46); Bankkommitténs betänkande 1883. C. G. H. (E. Hkr.)

Diskontēra (se Diskont), *bankv.*, emot öfver enskommet afdrag köpa korta räntefria fordringar i synnerhet växlar.

Diskontinuērlig, *mat.* Se Kontinuerlig.

Diskontkompaniet. Se Diskont.

Diskontkontoret. Se Diskont.

Diskontlån, *bankv.* Se Diskont.

Diskonto. Se Diskont.

Diskontopolitik, *bankv.* Se Diskont.

Diskontör (jfr Diskontera), en som har till affär att diskontera växlar.

Diskorda'ns (af lat. *discordāre*, ej stämma öfver ens), *geol.*, ”olikformig lagring”, det förhållande, som eger rum, då ett enskildt berglager (eller

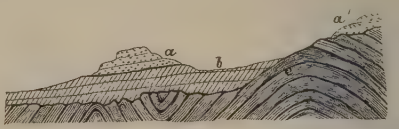

en hel följd af sådana) icke hvilar parallellt på de äldre, underliggande bergartslagren, utan betäcker dem under intagande af en strykningens och stupningsriktning, som är olika med deras. Den största möjliga diskordans eger rum, då det ena bergartslagrets skikt ligga rätvinkligt ofvanpå det andras. Diskordant eller olikformigt öfverlagring bevisar i allmänhet, att emellan bildandet af de äldre och de yngre bergartslagren ett uppehåll egt rum, under hvilket de äldre varit utsatta för rubbningar, ja stundom också för denudation. Å vidstående teckning, som framställer ett lodrät skärning genom olika bergartslager, äro lagrade likformigt på *b*, *a'* och *b* däremot olikformigt på *c*. Lagren *c* hafva blifvit såväl rubbade som denuderade, innan lagren *b* började bildas. Jfr Konkordans. — Adj. Diskorda'nt. E. H.

Di'skos. Se Diskus.

Diskredit (af lat. upphäfvande prefixet *dis* och *crēdere*, tro), bristande förtroende, misskredit. — Diskreditēra, beröfva förtroende, nedsätta i anseende hos allmänheten, bringa i vanrykte.

Diskrēt (fr. *discret*, af lat. *discrētus*, åtskild), grannlaga, varsam, taktfull; förtegen, tystlåten, som vet att tiga med en anförtrodd hemlighet. Jfr Diskretion och Indiskret.

Diskreta storheter, *mat.*, storheter, som hafva bestämda, från hvarandra skilda värden. Dessa värden öfvergå således icke i hvarandra som de kontinuerlig storhets värden. Till diskreta storheter höra alla tal (hela och brutna) i inskränkt mening.

Diskretiōn (fr. *discrétion*; jfr Diskret), varsamhet, grannlagenhet, takt; förtegenhet; gåfva till erkänsla för någon bevisad tjänst. — Gifva sig på diskretion, gifva sig (åt segraren) på nåd och onåd (med hopp om hänsynsfull behandling).

Diskretionär (fr. *discrétionnaire*; jfr Diskretion), öfverlämnad åt grannlaga godtfinnande. Diskretionär myndighet, en åt domare, förvaltningschefer, presidenter i lagstiftande för-

lingar o. s. v. tillerkänd befogenhet att i vissa och inom vissa gränser afgöra eller åtgöra efter skön, med fritt afvägande af olika hänsyn och det af fixa lagbestämmelser.

Diskrimina'nt, *mat.* Se Invariant.

Disksvampar, *bot.* Se Discomycetes.

Disku'rs (fr. *discours*, af lat. *discu'rrere*, löpa hit dit, ströfva omkring), samtal, prat. — Diskursivt, som sker samtalsvis; *filos.*, kallas tänkande därför, att det särlägger de olika momenten i innehåll och fattar det ena efter det andra, till skillnad från den intuitiva uppfattningen, åskådningen, som fattar sitt föremål i ett enda slag. S—e.

Di'skus (grek. *di'skos*, lat. *di'scus*). 1. Kastskiva, en rund eller oval, på midten tjockare skifva af sten eller metall, omkr. 0,8 m. i diameter. Om diskastning se Kastspel. — 2. *Bot.*, vårtlika valklika bildningar på blombottnen hos vissa växter; de äro honungsafsöndrande och därigenom i pollinationens tjänst. Morfologiskt kunna diskusbildningar ega olika ursprung, uppträda i regel på likartadt sätt hos närbeslägtade växter, hvarför de i åtskilliga fall äfven af betydelse för systematiken. G. A.*

Diskussiōn (af lat. *discu'ssio*, granskning, egentl. åtskilsning, utredning af en fråga genom anförande af skäl för och mot, dryftning, meningsbyte, rådplägning, muntlig öfverläggning, debatt. Diskutera. — Diskussionsprotokoll, inför en rådplägande församling fördt protokoll, som redogör ej endast för besluten, utan äfven för de öfverläggningar, som föregått dessa.

Diskussionsprotokoll. Se Diskussion.

Diskutābel (jfr Diskutera), omtvistlig, som kan ifrågasättas.

Diskutēra (fr. *discuter*, af lat. *discu'tere*, skaka åtskils, slå isär), noga undersöka, utreda, samtalsvis afhandla, öfverlägga om, dryfta. Jfr Diskuson.

Diskvalificēra (af upphäfvande lat. prefixet *dis* och *kvalificera*, se d. o.), göra olämplig, oduglig, oklara obehörig. — Diskvalificērad, olämplig, oduglig; obehörig. *Sporty.* En häst säges vara diskvalificerad, då den vid en kapplöpning i något afseende icke svarar mot den i programmet utställda löpningspropositionen eller dess egare eller förare på ett eller annat sätt brutit mot kapplöpningsreglementet. Diskvalifikation kan af skiljedomaren uttalas antingen före eller efter löpningen och tröfvar hästen alla anspråk på pris. Äfven hästegare, tränare och ryttare kunna för viss tid eller för beständigt förklaras diskvalificerade. B. C—m.

Diskvalifikātiōn (se Diskvalificera), olämplighet, oduglighet, obehörighet.

Dislokatiōn (af mlat. *dislocāre*, flytta, af *dis*, åt olika håll, och *lo'cus*, ställe), flyttning. — *Krigsv.* Truppers förläggande på spridda ställen. Se Förläggning. — *Med.* Vrickning, försträckning. — *Geol.* Rubbning af berglager eller delar af jordskorpen i allmänhet ur ett ursprungligt, merendels horisontalt läge. Förkastningar, böjningar m. m. äro dislokationer. E. E.

Dislokatiōnsbreccia, Rifningsbreccia l. friktionsbreccia, *geol. petrogr.* Se Breccia.

Dismal swamp [di'sməl swå'mp], "det hemska träsket", ett af de skogsträsk (swamps l. cypress swamps), som ligga nära den låga östra kusten af Nord-Amerikas sydstater. De äro tätt bevuxna med cypresser, rödcedrar o. a. träd och buskar och ligga vanligen högre än det kringliggande torra landet. Att de äro mycket unga bildningar framgår däraf, att de hvila på marin sand och på ett 5—6 m. djupt lager af torf. D., som ligger på gränsområdet mellan Virginia och North Carolina, är 64 km. långt, 40 km. bredt och omfattar 1,300 kvkm. En del däraf har gjorts odlingsbar genom utdikning förmedelst den 53 km. långa Jerichow-kanalen och den 47 km. långa Dismal swamp kanalen, som förena Chesapeake-viken och Albemarle-sundet och som gå igenom träskområdet. Midt i detta ligger den 41 kvkm. stora Drummond lake, som står i förbindelse med de nämnda kanalerna. — Ett annat, mindre, s. om Albemarle-sundet liggande träsk kallas ock D. l. Alligator swamp (se d. o.). J. F. N.

Dismembratiōn (af lat. *dis*, isär, och *me'mbrum*, lem), *jur.*, en i tyskt rättsspråk, jämte *bodenteilung*, förekommande benämning på jordstyckning (se d. o.). A. W.

Dison [diså'], stad i belgiska prov. Liège, 3 km. n. om Verviers, vid en biflod till Vesdre. 12,214 inv. (1902). Yllemanufakturer.

Disparāt (lat. *disparātus*, af *disparāre*, afskilja, åtskilja), olikartad, som tillhör ett annat begreppsområde. — Disparata begrepp, *log.*, äro begrepp, hvilka såsom bestämningar kunna tillkomma ett och samma, men inbördes ej ega något nödvändigt sammanhang med hvarandra, t. ex. rätvinklig och likbent såsom egenskaper hos trianglar. S—e.

Dispargum. Se Duisburg.

Dispa'sch (fr. *dispache*, af it. *dispaccio*, depesch, af *spacciāre*, affärda, klarera), *sjör.*, utredning, som i vissa fall, där fråga är om ersättande af inträffad sjöskada, verkställes af en person med offentligt bemyndigande, dispaschör. Sådan utredning kan afse antingen att beräkna och å intressenterna fördela skada, som uppkommit af gemensamt haveri (se d. o.) — s. k. generaldispasch — eller ock att bestämma, huruvida och med hvilket belopp försäkringsgifvare har att ersätta skada, som träffat försäkradt föremål — s. k. partikulärdispasch. För gemensamt haveri upprättas dispasch å den ort, där fartyg och last skiljas åt, i fråga om försäkringsgifvares ersättningsskyldighet å den ort, där försäkringen slutits. Efter svensk rätt tillkommer dispaschen verkan af dom; därest icke mot densamma inom viss tid anhängiggöres klandertalan, länder den till efterrättelse såsom ett domstols laga kraft egande beslut. Klander anhängiggöres vid rådstugurätt i den stad, där dispaschen är utgifven. Vid sakens handläggning hafva tre af stadsfullmäktige för hvarje år utsedda sakkunnige säte och stämma i rätten. Mot rådstugurättens beslut eger den därmed missnöjde fullfölja talan omedelbart hos konungen. I. Afz.

Dispaschör (fr. *dispacheur*), person, som verkställer dispasch (se d. o.). Sådana finnas i Sverige anställda i Stockholm, Göteborg, Härnösand och Malmö. Förslag till ändrad anordning af dispaschörsinstitutionen är f. n. (1906) föremål för pröfning. För behörighet att utöfva dylik befattning skulle

gälla samma villkor som i fråga om domarämbete. Dispaschörstjänsterna i Härnösand och Malmö skulle indragas, och de båda öfriga tjänsterna erhålla territoriellt skilda områden för sin verksamhet. I. Afz.

Dispatch-money [dəspä'tʃ-ma'ni], eng. (eg. expeditionspengar), *hand.*, den godtgörelse ett fartyg betalar en varuemottagare för att få lossningen af lasten expedierad före den i certepartiet bestämda liggedagstidens utgång (jfr L i g g e t i d).

Dis páter (lat., "gud fadern" eller "den rike fadern"), *rom. myt.*, ett namn på underjordens konung, Pluto. Jfr H a d e s.

Dispe'ns [uttalas vanligen dispa'ns], fr. *dispense*, fritagande från en förpliktelse. Med dispens förstås tillåtelse att i ett visst förestående fall afvika från ett rättsbud, hvars stränga tillämpande i detta samma fall skulle verka skadligt eller obilligt. Dispens betecknar ett lagundantag. Den utgör alltså icke, såsom fallet är med undantagslag, en del af lagstiftningen, utan dess meddelande är ett moment af den styrande maktens verksamhet. Men K. M:t eller underordnad myndighet eger icke på egen hand gifva dispens från sådana rättsbud, till hvilkas stiftande erfordras riksdagens medverkan, med mindre lagen själf tillåter det (se t. ex. Giftermålsbalken 1: 6; 13: 2). Dock anses konungen ega rätt att bevilja dispens med hänsyn till särskild bevillning, t. ex. åt viss person medgifva tullfrihet för en bestämd varumängd. Konungen eger på egen hand gifva dispens från rättsbud, hvilka han stiftar utan riksdagens medverkan (s. k. ekonomisk lag), och äfven på underordnad myndighet öfverlåta sin dispensationsrätt i detta fall såväl som i fråga om dispens från bevillning. Dispens får ej gifvas tredje mans rätt till förfång eller användas att kringgå grundlagens förbud mot monopol. Som en form af dispens nämnes stundom l e j d (se d. o.). Lejd är emellertid snarare en yttring af benådningsrätten, men intager i själfva verket en själfständig ställning mellan dispens och benådning. Oegentligt talas om "dispens" från bestämmelser i fideikommissbref och andra dylika *privata* författningar. Ärenden rörande dispenser inom *allmänna lagens* område tillhöra Justitiedepartementet. Revisionssekreterarna skola biträda departementschefen med beredning och vid föredragning af dylika ärenden, hvilka, innan de afgöras i statsrådet, böra föredragas inför Högsta domstolen, för att dess yttrande må inhämtas. I statsrådet afgöras de på sätt Regeringsformens § 26 stadgar, d. v. s. i den s. k. lilla justitiekonseljen. *Öfriga* dispenser behandlas i samma ordning, som R. F. bestämmer för behandling af regeringsärenden i allmänhet. De beredas och föredragas af chefen för det statsdepartement, till hvilket ärendet i hvarje särskildt fall hör. Ask.

Dispensaire [-päsär], fr. Se D i s p e n s ä r m e t o d e n.

Dispensary [-pe'nsəri], eng. Se D i s p e n s ä r m e t o d e n.

Dispensatiōn (af lat. *dispensātio*), fördelning; meddelande af frikallelse (jfr D i s p e n s); läkemedels fördelning och afvägning enligt föreskrift.

Dispensatōrium, mlat. (jfr D i s p e n s e r a), *farm.*, föreskrift för apotekare rörande läkemedels tillredning; benämning på åtskilliga äldre arbeten, som varit förelöpare till de egentliga farmakopéerna; farmakopé.

Dispensēra [ofta dispaŋ-], fr. *dispenser* (af lat. *dispensāre*), fördela, expediera; bereda och till handahålla ett läkemedel; gifva dispens, frikalla, bevilja särskild eftergift eller tillåtelse.

Dispensēringsanstalt (se D i s p e n s e r a), ställe där läkare själf bereder och åt sina patienter till handahåller läkemedel. Jfr A p o t e k.

Dispensärmetoden [päsär-], *med.*, ett sätt för tuberkulosens bekämpande. I Frankrike beteckna man med *dispensaire* (af lat. *dispensāre*; se D i s p e n s e r a), i anglosaxiska länder med *dispensary* en anstalt, motsvarande ungefär hvad som exempelvis i Tyskland och i Sverige benämnes poliklinik, med där sjuka icke blott kostnadsfritt erhålla behandling, utan äfven medicin, om de äro i behof däraf. Det är tydligen detta slag af välgörenhetsinrättning, som inspirerat uppfinnaren af ett af den moderna tuberkulosstridens kraftigaste hjälpmedel, prof. A l b e r t C a l m e t t e (f. 1863) i Lille, då han framträdde med sitt förslag om inrättandet af "dispensaires antituberculeux" (dispensärer till tuberkulosens bekämpande). I Frankrike, Belgien och i flera andra, företrädesvis romanska länder utgöra dispensärerna det centrala i hela tuberkulosstriden, men äfven i Tyskland, sanatorielandet par préférence, har man upptagit idén och inrättat liknande anstalter, *Auskunfts- und fürsorgestellen für tuberkulöse*. Dispensärmetoden innebär icke någon reaktion mot sträfvandena att bereda de tuberkulöse vård inom sanatorier, asyler och dylika anstalter, utan man måste snarare betrakta den hjälp, som lämnas de sjuke i och genom dispensären, som ett komplement till anstaltsvården. Dispensären har till första uppgift att hygieniskt uppfostra de sjuke, i hvilket sker genom sjukbesökare af arbetarklassen eller genom skolade sköterskor. När den sjuke infunnit sig i dispensären, undersökes han af läkare, hvarefter denne i regel föreskrifver den behandling, som pröfvas lämpligast. På sina ställen hänvisas patienterna för detta ändamål till privata läkare. Är sjuklingen i behof af vård inom en anstalt, drar dispensären försorg om, att inträde å sådan erhålles, eljest lämnas föreskrifter, huru den sjuke skall sköta sig för att skona andra från tuberkelsmitta, hvarjämte man förser honom med spottkoppar, desinfektionsmedel och annat, som kan erfordras härför. Undersökning i ekonomiskt och hygieniskt hänseende verkställes i den sjukes hem, och anordningar vidtagas för att sätta detta i godt stånd. Är bostaden alltför dålig, anskaffas bättre sådan, hyresbidrag lämnas i mån af den sjukes behof, barnen omhändertagas antingen i eller utom hemmet, familjen förses med mjölk, kött och bränsle m. m., bostaden desinfekteras, och undervisning lämnas, huru rengöring af densamma bör tillgå, den sjukes tvätt afhämtas och ombesörjes.

Styrkan i denna metod framför ett enbart utnyttjande af anstaltsvården ligger företrädesvis i dess anpasslighet efter skiftande förhållanden och i dess omfattande af alla de faktorer, som kunna hafva inflytande på sjukdomen och på smittämnets spridning. Sveriges första dispensär kom till stånd 1905, då Uppsala läns förening mot tuberkulos inrättade en *understödsbyrå för tuberkulösa* i Uppsala. Till metoder, som i vårt land kommit till tillämpning och hvilka framsprungit ur dispensäridén, kunna

ven räknas det af Svenska nationalföreningen mot
berkulos 1904 anordnade bostadshuset för lung-
stiga arbetare i Stockholm och samma förenings
cialhygieniska försök att hämma tuberkulosen i
der-Luleå socken, igångsatt 1906. B. B.

Dispersiōn (lat. *dispe'rsio*, af *dispe'rgere*, kring-
rida), Färgspridning, *fys.* Låter man sol-
strålar, som infalla genom en smal springa, gå
nom en prisma, hvars kant är parallell med
ringans längdriktning, så inträder ej allenast en
brytning (se Ljusbrytning), utan strål-
ippet förvandlas till en långsträckt, färgad bild
samma bredd som springans längd. Bland
rgerna urskiljer man rödt, orange, gult, grönt,
tt, indigo och violett. Den röda färgen är
i regeln — vid s. k. normal dispersion —
rmast den punkt, hvarest bilden skulle hafva
gat, om brytning icke egt rum, och den
oletta längst ifrån samma punkt. En på sådant
tt åstadkommen färgad bild kallas spektrum
d. o.), och det hvita ljusets utbredning till följd
brytningen kallas dispersion. Af detta försök
n man sluta, att solljuset består af en oändlig
ängd färgade strålar, af hvilka de röda hafva den
nsta och de violetta den största brytbarheten. Ett
ått på spridningens storlek är den vinkel, som
n ur prisman utgående röda strålen bildar med
n violetta. Denna vinkel utgör den totala
ispersionen, till skillnad från partiella dis-
rsioner, d. v. s. vinklarna mellan andra strålar,
m genomgått prisman, t. ex. mellan den gröna
h den röda, mellan den gula och den blå,
s. v. Den totala dispersionen beror, utom på
ismans brytande vinkel, dels på skillnaden mellan
yttersta strålarnas brytningsexponenter, dels
infallsvinkeln. Under lika infallsvinkel mot
ismor med lika stor brytande vinkel, men af olika
men, är dispersionen proportionell mot skillnaden
llan brytningsexponenterna. Hela spridningen,
v. s. vinkeln mellan de yttersta färgstrålarna,
ir till den vinkel, som medelstrålen (vanligen mot-
arande linjen E i spektrum) blifvit bruten från
n ursprungliga riktning, i ett konstant förhållande,
m kallas ämnets spridningsförmåga. Om
an sålunda t. ex. af kronglas och flintglas för-
rdigar prismor och ställer så till, att den stråle,
m befinner sig i prismans midt, är lika starkt
uten i båda, så blir dock vinkeln mellan de
tersta strålarna och till följd däraf spektrets längd
gst olika, i det flintglaset har en betydligt större
ridningsförmåga än kronglaset. Spridningsförmå-
rna hos flintglas n:r 13, kronglas n:r 9 och vatten
o resp. $0{,}_{067}$, $0{,}_{039}$ och $0{,}_{026}$. L. A. F.*

Ämnen, som utöfva en stark absorption på strålar
en bestämd färg, gifva ofta anledning till s. k.
normal dispersion, vid hvilken färgernas
dningsföljd i spektrum är delvis omkastad —
tta gäller för färgerna, som ligga närmast den
rkt absorberbara. Den franske fysikern Le Roux
an ett sådant förhållande för jodgas, som bryter det
da ljuset starkare än det blå (de mellanliggande
rgerna absorberas). Denna företeelse föll dock
glömska. Den anomala dispersionen började nog-
annare studeras, först sedan dansken Christiansen
71 visat, att i spektrum af en stark fuchsinlösning
rgerna ligga på följande sätt. Minst brytbara äro
violetta strålarna, därpå kommer ett mörkt mel-
lanrum, motsvarande de starkt absorberbara blå och
gröna strålarna, och därefter rödt, orange och gult.
Kundt studerade en mängd andra färgämnen i lös-
ning och fann liknande förhållanden. Han fann
också, att de hvita metallerna — platina, järn,
nickel och vismut — visa anomal dispersion. De
röda metallerna, guld och koppar, visa normal dis-
persion, men därjämte den egendomligheten, att
deras brytningsindex är mindre än 1, d. v. s. lju-
set går hastigare i dessa metaller än i tomrummet.
Den anomala dispersionen hos gaserna i solens och
stjärnornas atmosfärer antages af åtskilliga fysiker,
såsom holländaren Julius, utöfva ett stort inflytande
på dessa himlakroppars utseende (man vill på detta
sätt förklara protuberanserna och särskildt deras
häftiga rörelser såsom endast skenbara). S. A—s.

Dispondé (lat. *dispondēus*, af grek. *di*, dubbelt,
och *spondēi'os*; se Spondé), *metr.*, en dipodisk
förbindelse af två spondéer (— —, — —).

Dispone'nda, lat. (af *dispōnere*, fördela, ordna),
bokhand., af sortimentsbokhandlare till försäljning
mottagna, men vid redovisningstiden ej sålda eller
till förläggaren returnerade böcker, som därför
balanseras i räkning till det följande året.

Dispone'nt (af lat. *dispōnere*, ordna, fördela),
teknisk ledare af ett aktiebolag, hvilken eger att
åtminstone i vissa fall företräda bolaget. Jfr Di-
rektör.

Disponēra (lat. *dispōnere*, eg. ställa på bestämda
platser), fördela, ordna, anordna, logiskt eller konst-
närligt anordna stoffet i ett litterärt arbete (afhand-
ling, tal o. s. v.); förordna; ombesörja; hafva till
sitt förfogande, råda öfver; göra stämd (för). —
Disponērad, hågad, böjd, stämd (för någon-
ting); i större eller mindre grad egande sina ut-
trycksmedel (i synnerhet röstorganet) i hälsofullt
skick; *med.*, som eger anlag, fallenhet (för en sjuk-
dom). Jfr Disposition, Indisponerad
och Predisponera.

Disponibel (fr. *disponible*, af lat. *dispōnere*, för-
dela, ordna), som står till någons förfogande, till-
gänglig. — Disponibilitēt, det tillstånd, i
hvilket vissa ämbets- och tjänstemän (militärer och
diplomater) befinna sig, då de äro fritagna från
tjänstgöring, men hafva skyldighet att, i händelse
af behof, åter inträda i densamma.

Di'spora cauca'sica, *bot.* Se Kefir.

Disposi'tio Achillēi'a. Se Albrekt, branden-
burgska furstar.

Dispositiōn (lat. *dispositio*), anordning, uppdel-
ning; mått och steg, anstalt; förfogande; benä-
genhet, håg; fallenhet; sinnesstämning, befinnande.
— 1. *Mus.*, inrättningen af ett tonstycke; kostnads-
förslag till eller sammansättningen af stämmorna
och mekaniken i ett orgelverk; en sångrösts tillfälli-
liga beskaffenhet l. tillstånd. — 2. *Ret.*, den
konstnärliga eller logiska anordningen af stoffet i
ett litterärt arbete (afhandling, uppsats, tal o. s. v.).
— 3. *Krigsv.*, stundom förekommande benämning
på de anordningar en befälhafvare vidtager för ut-
förandet af en marsch, inledandet och utkämpandet
af en strid o. s. v. Vanligen utgifvas dispositio-
nerna under formen af order. — 4. *Med.*, mot-
taglighet, medfödd eller förvärfvad fallenhet (för
någon sjukdom). Jfr Disponera, Indispo-
sition och Predisposition.

Dispositionsprincipen (se Disposition), *jur.*,

den på parternas rätt att förfoga öfver tvistens föremål hvilande grundsatsen, att de själfva må bestämma öfver rättegångens utförande. Se vidare Civilprocess, sp. 370—371.

Dispositiv (fr. *dispositif*; jfr Disposition). 1. *Statsr.*, den del af statsbudgeten, som innehåller bindande bestämmelser angående förvaltningen af inkomster och utgifter. — 2. Dispositiva rättsregler äro sådana, som icke afse ovillkorligt ordnande af förhållanden, utan lämna rum för dem, hvilka förhållandet angår, att ordna det på annat sätt genom särskild rättshandel enligt regeln: förord bryter lag. Endast om denna frihet icke begagnas, blir alltså den dispositiva rättssatsen tillämplig.

Disproportiōn (af lat. upphäfvande prefixet *dis* och *propo'rtio*, jämnt förhållande), missförhållande, brist på jämnmått. — Disproportionērad l. disproportionērlig, som ej innehar de rätta proportionerna; illa afpassad; illa växt. Jfr Proportion.

Di'sputa (La disputa del sacramento), it., "nattvardsstriden", det vanliga, men oegentliga namnet på en af Rafaels vatikanska fresker, hvilken framställer Teologien l. kyrkans förhärligande (jfr Rafael).

Disputābel (lat. *disputābilis*; jfr Disputera), tvistig, omtvistlig, som ej är obestridlig. Jfr Indisputabel och Odisputabel.

Disputa'nt (jfr Disputera), en som deltager i en (offentlig) disputationsakt, företrädesvis en som offentligen försvarar en tes eller en afhandling. Se Disputation.

Disputatiōn (lat. *disputātio*, af *disputāre*, hafva olika åsikter, utbyta meningar), meningsutbyte, lärd strid, företrädesvis om offentligt meningsutbyte angående en för vinnande af lärdomsgrad eller erhållande af lärarbefattning eller för pastoralexamen utgifven vetenskaplig skrift. Disputationer hållas vid universitet och högskolor (förr äfven vid allmänna läroverk) samt inför domkapitlen. Med disputation förstås äfven den för vinnande af akademisk grad till offentlig granskning framställda afhandlingen. — Redan i universitetens äldsta tid (1100- och 1200-talen) utgjorde disputationerna — hvilka länge fingo sitt förnämsta innehåll från striderna mellan skolastiker och humanister — de förnämsta lifsyttringarna vid nämnda lärdomssäten. Med universitetsinstitutionen kom äfven disputationsväsendet till Sverige, och det stod här i flor, långt innan konstitutionerna lagbestämt dess former. I Johannes Rudbeckius' konstitutioner af år 1606 för Uppsala universitet (de äldsta kända, hvilka likväl aldrig vunno offentlig sanktion) var stadgadt, att disputationer skulle hållas kl. 7—10 f. m. om lördagarna, på hvilka dagar inga föreläsningar höllos. De teser, som skulle blifva föremål för ordskifte, borde åtta dagar före anslåendet uppvisas för dekanus, och denne måste själf vara närvarande vid ventilationen för att tillse, att allt ginge rätt till och att god ordning iakttoges. Ingen fick utan laga förfall undandraga sig att vara opponent (granskare) eller respondent (svarande). De studerande skulle tillhållas att infinna sig, och de frånvarandes namn borde antecknas. Preses fick ej göra några bittra utfall mot opponenterna eller med öfverdrifven skärpa bemöta deras anmärkningar. I samma urkund ålades det professorerna att disputera två gånger om året. Enligt konstitutionerna för Uppsala af år 1655 och för Lund af år 1666 (hvilka i hufvudsak stämma öfverens) skulle hvarje professor åtminstone en gång om året författa och offentligen ventilera en disputation. Inga andra än professorer och de, som vunnit någon akademisk grad, egde rätt att "presidera för" afhandlingar. Öfriga disputanter måste ställa sig såsom respondenter under professorers eller magistrars (doktorers) presidium. Sex dagar före ventilationen skulle disputationen anslås och exemplar utdelas (det senare skedde vanligen i kyrkan efter gudstjänstens slut). Preses öppnade disputationsakten med ett kort tal, och därefter framställde opponenterna sina anmärkningar. Hela akten fick ej räcka mer än fyra timmar. Jämte offentliga disputationer voro äfven, till ungdomens utbildning, enskilda disputationsöfningar anordnade, och det ålåg dekanus att öfvervaka dem. Teserna vid dessa öfningar voro stundom författade af preses eller respondens, stundom (och oftast) hämtade ur någon godkänd författare. Endast ifall de voro författade af en professor, var det tillåtet att trycka dem. För att vinna promotion inom någon fakultet måste kandidaterna, efter förutgången disputation "pro exercitio" (för öfnings skull), "disputera pro gradu". Gradualdisputationerna utmärkte sig för en synnerlig högtidlighet. Rektor skulle där infinna sig i ämbetsdräkt och vara åtföljd af pedeller med silfverspiror i händerna. Följande officianter skulle vara tillstädes: 1) preses, aktens ledare, som vanligen jämväl var författare till afhandlingen, för hvars innehåll han var ansvarig; 2) respondenten (*respo'ndens*), "svaranden", hvilken hade att redogöra för innehållet af och stundom äfven bemötte de framställda anmärkningarna, samt 3) opponenterna (*oppone'ntes*), granskarna. De sistnämnde voro merendels två och utsågos af preses eller respondens. — Disputationerna urartade efter hand till tomma formaliteter och deras vetenskapliga värde var ej alltid oomtvistadt. Därtill kom, att ej sällan störande uppträden inträffade, så att det hela snarare gestaltade sig som ett narrverk än som en tankeöfning. Orsaken till att ett så groft missbruk fördrogs låg otvifvelaktigt däri, att de akademiska disputationerna utgjorde det enda medlet för universitetslärarna att utan penninguppoffring utgifva afhandlingar af vetenskapligt innehåll. Ända in i midten af 19:de årh. författades nämligen, med få undantag, afhandlingen af preses, hvaremot tryckningen bekostades af respondenterna. Genom statuterna af 1 april 1852 afskaffades de nämnda missförhållandena. Genom dem infördes det stadgandet, att den, som vill vinna doktorsgrad, skall, efter fullgörandet af öfriga fordringar, "själf författa och utan preses offentligen försvara en akademisk afhandling". Opponenternas antal bestämdes till tre, af hvilka en (vanligen en akademisk lärare) skall utses af de fakultet, till hvars vetenskapliga område afhandlingens innehåll hör, och de öfrige tvenne utses af respondenten (författaren) själf. Det är därjämte enhvar obetaget att opponera extra. Före ventilationen skall afhandlingen granskas af vederbörande fakultets dekanus, hvilken granskning är särskild omnämnd i tryckfrihetsförordningen (1812) såsom ett undantag från den allmänna censurfriheten.

t huſvudsakligt äro 1852 års bestämmelser oförd dradt intagna i 1876 års statuter. — Förr var vändandet af latinska språket obligatoriskt för a disputationsafhandlingar, men efter 1852 har t varit tvångsspråk endast i vissa undantagsfall. I r de disputationer, som hållas inför vissa andra nska myndigheter (domkapitlen m. fl.) äfvensom i utländska universitet, gälla särskilda, något ka, bestämmelser. — Öfver den rika svenskska disputations- l. afhandlingslitteraturen finnas ·teckningar af bl. a. J. H. Lidén, ”Catalogus sputationum in academiis et gymnasiis Sueciæ bitarum” (5 dlr, 1778—80, jämte ett supplement af G. Marklin), omfattande tiden t. o. m. 77, G. Marklin, ”Catalogus disputationum . . . denianus continuatus” (2 dlr, 1820, 1856), omtande tiden 1778—1855 (både Lidéns och Marks förteckningar gälla äfven Finland), C. G. Wahlg, ”Förteckning öfver offentligen försvarade akamiska afhandlingar” (1877), upptagande afhandgar vid universiteten i Uppsala och Lund 1852 77, Karolinska institutet 1842—77 och Hälsings univ. 1853—77, samt A. Josephson, ”Avhandgar ock program utgivna vid svenska ock finska ademier ock skolor under åren 1855—1890” 891—93). Jfr Religionssamtal. R. G.

Disputēra (fr. *disputer*, af lat. *disputāre*, räkna, eda, afhandla), utbyta stridiga meningar; tvista, växla; käbbla; under iakttagande af vissa forliteter offentligen försvara innehållet af en vetenplig afhandling eller framställda teser. Jfr isputation och Dispyt.

Dispȳt (fr. *dispute*; jfr Disputera), skarpare ningsutbyte, tvist, ordskifte; käbbel.

Disraeli [dišrē'li l. dišrē'əli]. 1. Isaac D. ref sig D'Israeli), engelsk litteraturhistoriker, 1766, d. 1848, tillhörde en från Spanien härmmande judisk släkt, som på 1400-talet undan inkvisitionen måst fly till Venezia och därifrån öfverflyttat till England med D:s fader, Benjamin D. (f. 1730, d. 1816), hvilken bosatte sig i London 1748, som köpman förvärfvade stor förmögenhet och 1801 blef engelsk medborgare. D. sändes vid unga år till Holland att studera, motsatte sig vid hemkomsten faderns önskan, att han skulle bli köpn, och skickades då ut på resor i Frankrike, arifrån han återvände hem 1789, fast beten att egna sitt lif åt litterära studier. Sedan n med några poem tilldragit sig uppmärksnhet i den litterära världen, gaf fadern motligt med sig, och D., som var ekonomiskt obende, sysslade sedan lifvet igenom med studier litteraturhistoriskt författarskap. Hans förnämarbete är *Curiosities of literature* (6 bd, 1791 1834, omtryckt i en mängd nya uppl.; ”Kuriosier i literaturen”, 1868), en samling litterära och toriska anekdoter, karaktärsteckningar, kulturtoriska smådrag o. s. v., hvilande på omfattande studier i böcker och otryckta källor samt synnerligen populär genom det lifliga framställningssättet. D. utgaf äfven flera andra dylika samlingar, såsom *Miscellanies or literary recollections* (1796), *Calamities of authors* (2 bd, 1812, ny uppl. 1867) och *Quarrels of authors* (3 bd, 1814). D:s *Essay on the literary character* (1795, senast omtryckt 1867) är äfven rik på belysande anekdoter. Hans för öfrigt rätt obetydliga roman *Meinoun and Leila* (1797) var den första bearbetning på engelska af ett orientaliskt ämne, som kunde sägas ega verklig lokalfärg. D., hvilken liksom sin fader hållit sig tämligen fjärran från den judiska församlingen, utgick formligen därur 1817 och lät s. å. döpa sina barn. Bland hans senare arbeten märkas hans starkt rojalistiskt hållna *Commentaries on the life and reign of Charles I* (5 bd, 1828—30, ny uppl. i 2 bd, 1850), som 1832 förskaffade honom värdighet af hedersdoktor vid Oxfords universitet. 1833 utgaf han anonymt *Genius of judaism*, ett utkast till en judisk historia med stark förkärlek för äldre tiders judendom. D. blef 1839 blind, men utgaf dock med sin dotters tillhjälp *Amenities of literature* (3 bd, 1840), ett försök till en sammanhängande engelsk litteraturhistoria, från hvars fullbordande blindheten nödgade honom att afstå. Han var synnerligen populär bland sin samtids författare och deltog i flera ryktbara litteraturhistoriska strider (t. ex. om Pope 1820). D:s anekdotiska uppgifter äro visserligen stundom ej så noggranna, men han har förtjänsten af att ha hänvisat på mycket förut obeaktadt källmaterial. Hans samlade arbeten utgåfvos af sonen Benjamin D. (i 7 bd 1849—51), och denne har äfven lämnat en till ”Curiosities of literature” i de flesta nyare upplagor fogad karaktärsteckning af fadern. V. S—r.

2. Benjamin D., earl af Beaconsfield, den föregåendes son, engelsk statsman och författare, f. 21 dec. 1804 i London, döpt 1817, åtnjöt undervisning först i en liten skola i Blackheath, sedan i en unitarisk skola i Walthamstow och kom vid 17 års ålder 1821 på ett advokatkontor i London. Han skötte där sitt arbete icke utan framgång, men utan intresse och öfvergaf snart den juridiska banan för den litterära. Den fantastiskt politiska romanen *Vivian Grey* (2 dlr, 1826—27), det första i den långa rad af arbeten, i hvilka D. under en genomskinlig förklädnad ger uttryck åt sina egna förhoppningar och drömmar, gjorde sin författare med ens berömd. En svår sjukdom gjorde honom emellertid för den närmaste tiden så godt som oduglig till allt intellektuellt arbete (under denna sjukdomstid tillkommo dock hans satiriska små mästerverk *Ixion in heaven*, *The infernal marriage* och *Popanilla*), och han tillbragte för sin hälsas skull åren 1828—31 på vidsträckta resor. Till England återkom han midt under den hetaste striden om den första reformbillen och kastade sig genast in i det

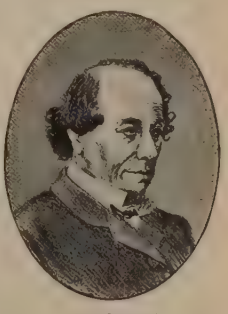

politiska lifvet. Först sökte han — utan sympati både för en utlefvad toryisms reformfientlighet och för whigpartiets oligarkiska kotteriväsen och borgerliga liberalism — att såsom radikal vinna en plats i underhuset för High Wycombe, men föll igenom två gånger 1832. På ett mera toryistiskt program rönte han samma öde 1835. Förmodligen genom inflytande från lord Lyndhurst, med hvilken han vid denna tid i lady Blessingtons salong kommit i beröring, hade han nämligen närmat sig det af Peel reorganiserade torypartiet, stod ånyo 1835 såsom torykandidat för Taunton och invecklade sig därunder i en förbittrad och för båda parterna föga hedrande strid med Daniel O'Connell, hvars understöd han sökt under den första valstriden i High Wycombe. Midt under dessa politiska strider utgaf han i rask följd, utom de politiska småskrifterna *What is he?* (1833), en politisk trosbekännelse, *The present crisis examined* (1834), *Vindication of the british constitution* (1835), ett försvar för den demokratiska toryismen, samt *Letters of Runnymede* (1836), en hel rad romaner: *The young duke* (1831), *Contarini Fleming* (1832), *The wondrous tale of Alroy* (1833), *Venetia* (1837) samt *Henrietta Temple* (s. å.), hvilka, om de än ej i afsevärdare grad ökade hans litterära ära, underhöllo allmänhetens intresse för honom. Ändtligen 1837 lyckades D. såsom torymedlem för Maidstone komma in i underhuset, där han genast slöt sig till sir Robert Peel. Hans första anförande, ehuru det i och för sig ej erbjöd anledning därtill, mottogs — delvis på grund af talarens affekterade uppträdande — af motsidan med en storm af hånskratt. Då D. slutligen efter fåfänga ansträngningar att göra sig hörd satte sig ned, yttrade han de profetiska orden: ''Den tid skall komma, då I skolen lyssna till mig''. Redan en vecka efter sitt nederlag vann han husets öra genom ett sakkunnigt anförande rörande lagstiftningen om litterär eganderätt, talade under den följande tiden sällan, men alltid kort och sakrikt och höll 1839 ett lika klarsynt som modigt anförande i den då brännande chartistfrågan. S. å. gifte han sig med mrs Wyndham Lewis, änka efter en af hans närmare vänner, och detta gifte ej blott befriade honom från de ekonomiska svårigheter, hvarunder han länge arbetat, utan skänkte honom äfven i rikaste mått hemlifvets lycka. — 1841 valdes D. till representant för Shrewsbury såsom anhängare af det stora konservativa parti, som då med Peel kom till makten. Men redan 1843 började han och den af honom ledda krets af unga aristokrater (''Young England''), som fått upp ögonen för de sociala missförhållandena i landet och för aristokratiens förpliktelser att undanröja dem, ställa sig fientliga mot Peels i deras ögon alltför whigistiska politik, särskildt i tidens brännande fråga, tullfrågan. Under de följande åren angrep D. vid flera tillfällen regeringen, förföljde med bitande sarkasmer Peels politik, som han betecknade såsom ett organiseradt skrymteri, och karakteriserade träffande Peel själf såsom den där öfverraskat whigs vid badning och sprungit bort med deras kläder, tills omsider efter Peels definitiva öfvergång till frihandelssidan brytningen mellan Peel och hans forne anhängare blef oåterkallelig.

Under denna tid utgaf D. sina ryktbaraste politiska romaner: *Coningsby or the new generation* (1844) och *Sybil or the two nations* (1845). I den förra, ett manifest för ''Unga England'', uppdrager han hufvudkonturerna af ett program för ett ungt konservativt parti, hvars syfte skulle vara ett annat än att i sista stund motvilligt förverkliga det liberala partiets reformyrkanden, och ser framtidens hopp i ett nationellt kungadöme och en regenererad aristokrati samt framhåller — också ett bevis på hans skarpa politiska blick —, att genom 1832 års parlamentsreform kronan måhända skulle blifva i stånd att återvinna en del af den makt den under föregående tider förlorat. I ''Sybil'' behandlar D. på grundvalen af de iakttagelser han gjort under en resa i fabriksdistrikten 1844 den sociala frågan och framstår här liksom på många andra ställen såsom en oblidkelig fiende till den liberala nationalekonomien och såsom en anhängare af den sociala lagstiftning, som förnämligast genom en annan tory (lord Shaftesbury) blef en verklighet.

Efter att 1847 ha utgifvit romanen *Tancred*, som sysslar med det religiösa problemet — han kallar själf de tre sista romanerna en trilogi —, utsågs han efter Bentincks död 1848 till ledare för torypartiet i underhuset, en motvillig gärd af erkännande åt den sällsynta förmåga han lagt i dagen såsom debattör och parlamentarisk taktiker. De närmast följande åren använde han till att reorganisera det genom Peels affall lamslagna och så godt som upplösta torypartiet. Och under flera decennier (intill 1874) blef det hans hufvuduppgift att såsom oppositionens ledare under erkännande af en utveckling, som han innerst ogillade, såvidt möjligt söka förmildra dess oundvikliga följder, en uppgift, som han löste med fulländad taktisk skicklighet och obestridd lojalitet mot sitt land och sitt motparti.

Febr.—dec. 1852 var D. skattkammarkansler och ledare af underhuset i lord Derbys kabinett, som nödgades lämna plats för en koalitionsministär under lord Aberdeen, och författade samtidigt öfver sina forne ledare, Bentinck, en lefnadsteckning, som innehåller mycket af intresse för Peels och Canningliksom för hans egen historia. Febr. 1858—juni 1859 var han ånyo skattkammarkansler, i Derbys andra ministär. De närmast följande åren ställde de största kraf på D:s både förmåga och uthållighet i det han hade att kämpa en till synes hopplös kamp mot öfvermäktiga politiska motståndare, samtidigt misstrodd af sitt eget parti. Efter den Russellska ministärens afgång inträdde D. som skattkammarkansler i Derbys tredje ministär (juli 1866), förmådde det konservativa partiet att taga ledningen i tidens mest brännande reformfråga och lyckades genomföra en ny radikal parlamentsreform 1867 — det mest lysande beviset på hans ojämförliga parlamentariska skicklighet och förmåga af politisk intuition. Då Derby 1868 drog sig tillbaka, trädde D. i spetsen för regeringen (27 febr.), men förredan i dec. s. å. på frågan om den irländska statskyrkans upphäfvande.

Efter några års tillbakadragenhet, hvarunder han i romanen *Lothair* (1870) — litterärt sedt kanske det bästa af hans arbeten — behandlade de kyrkliga frågorna, som genom katolicismens pånyttfödelse i England trädt i förgrunden, kallades han 1874 efter Gladstones afgång att bilda den nya regeringen, den första torymajoritetsregeringen efter 1841. Redan 1876 lämnade han emellertid, nedc

igd af den oerhörda arbetsbördan, ledarskapet i
derhuset åt sir Stafford Northcote och inträdde
öfverhuset såsom earl af Beaconsfield och baron
ghenden — hans 1872 aflidna maka hade sedan
38 burit titeln viscountess af Beaconsfield. De
itiska problem, på hvilka man kunde väntat,
den nya regeringen framför allt skulle rikta
uppmärksamhet, voro den irländska frågan samt
gan om koloniernas ställning till moderlandet.
uru i tidigare uttalanden D. både egnat upp-
rksamhet åt dessa frågor och äfven snillrikt an-
vit de allmänna dragen af deras lösning, lämnade
n dem såsom premiärminister helt eller delvis
do; på det kolonialpolitiska området står drott-
gens antagande af titeln kejsarinna af Indien
om en enstaka yttring af hans allmänna impe-
listiska åskådning, hvarjämte rikets intressen
ktiskt främjades genom det äfven ekonomiskt
delaktiga inköpet för brittiska regeringens räk-
g af kedivens aktier i Sueskanalen (1875). Trots
ganska omfattande arbete på den sociala lag-
tningens område har D:s sista ministär hufvud-
ligen bedömts från synpunkten af sin utrikes-
itik. Följande den Palmerstonska politikens tra-
ioner, bidrog D. genom sin afvisande hållning
t en gemensam aktion af stormakterna mot Tur-
t 1875 att skärpa den österoupeiska krisen. Hans
kvänliga hållning och icke minst hans likgiltighet
temot de visserligen öfverdrifna berättelserna om
karnas massakrer på sina kristna undersåtar
gte honom i konflikt med den allmänna me-
gen i England och utsatte honom för ursinniga
grepp från Gladstone. Hans kraftiga uppträdande
der och efter det rysk-turkiska kriget 1878 räd-
de emellertid Turkiets existens. Stödd på hemliga
araftal både med Ryssland och Turkiet, lycka-
s han vid slutuppgörelsen på Berlinkongressen, i
lken han själf jämte lord Salisbury såsom engelskt
bud deltog, genomföra en för Turkiet förmånlig
pgörelse, hvarjämte England tillerkändes skydds-
tten öfver Cypern. Efter Berlinkongressen nådde
ns anseende i själfva verket sin höjdpunkt, och
n mottogs af allmänt jubel, då han från Berlin
mförde "fred med ära" ("peace with honour").
igen i Syd-Afrika och Afganistan bidrogo emel-
tid under den följande tiden att försvaga hans
llning, och då han begick det stora taktiska miss-
ppet — måhända det enda han någonsin begick
att upplösa parlamentet, stannade han i minorite-
och afgick 20 april 1880. S. å. utkom romanen
dymion (i svensk öfv., 2 bd, 1881), det sista
D:s skönlitterära arbeten, och väckte, mest till
id af författarens samhällsställning, oerhördt upp-
nde. Dess litterära värde skattas emellertid be-
lligt lägre än D:s tidigare samtidsromaners.
dan 19 april 1881 afled D. och begrofs bredvid
maka på Hughenden; en minnesvård öfver
nom restes på parlamentets föranstaltande i West-
nster abbey.

Inom den engelska litteraturen är D. skaparen af
ny genre, den politiska romanen, och som skil-
ngar af de sociala och politiska förhållandena i
gland under 1830- och 1840-talen äro hans arbe-
oöfverträffade mästerstycken. Som talare var
framför allt debattör, ouppnådd i användningen
ironiens och sarkasmens vapen. Såsom statsman
närktes D. af skarp blick, skapande fantasi
och förvånande framsynthet, men ock af en viss
indolens samt bristande intresse för detaljer, egen-
skaper, som lågo i vägen, när det gällde att öfver-
flytta en genialt utkastad plan från papperet till
verkligheten. Hans enastående förmåga såsom par-
lamentarisk taktiker har af ingen förnekats. En
för D. karakteristisk egenskap äro hans höga tankar
om och sympati för den ras han tillhörde. Detta
framträder såväl i hans arbete för att förskaffa ju-
darna full medborgarrätt i England som i hans
skildring af dem i sina romaner. En lefnadsteck-
ning öfver D., byggd på hans efterlämnade papper,
var under utarbetande af den numera aflidne lord
Rowton. En samlad upplaga af D:s arbeten utkom
1881 i 10 bd; valda tal utgåfvos s. å. af T. E.
Kebbel i 2 bd, hans *Home letters 1830—31* 1885
och hans *Correspondence with his sister* 1886.
Litt.: Brandes, "Benjamin Disraëli, jarl af Beacons-
field" (1878), T. P. O'Connor, "The earl of Bea-
consfield", Froude, "The earl of Beaconsfield"
(1891), Bryce, "Studies in contemporary biogra-
phy" (1903), och Meynell, "The earl of Beacons-
field" (s. å.). T. H—r.

Diss (fr. *ré dièse*, eng. *d sharp*), *mus.*, fjärde
tonen i kromatiska skalan, eller den med en half
ton höjda tonen *d*; förväxlas enharmoniskt med *ess*.
— Höjd med två halftoner, kallas tonen *d dississ*
och förväxlas enharmoniskt med *e*. A. L.*

Diss., förkortning för dissertation.

Dissekēra (lat. *dissecāre*, skära isär), *anat.*,
med knif, såg, sax, nål eller annat instrument
metodiskt dela och framställa döda djur- eller män-
niskokroppars olika lager, organ m. m. för att stu-
dera eller visa deras anordning och byggnad. (Jfr
Anatomi.) — Den vetenskapligt bildade person,
som på anatomisalar verkställer dissektioner för lära-
rens föreläsningar eller speciellt öfvervakar lär-
jungars arbeten af detta slag, kallas prosektor.
Dissektion af döda kroppar för patologiskt eller rätts-
medicinskt ändamål kallas vanligen sektion, ob-
duktion eller autopsi. G. v. D.*

Dissektiōn, en i vetenskapligt ändamål företagen
sönderdelning af en djur- eller människokropp. Jfr
Dissekera.

Disse'ns. Se Dissensus.

Disse'nsus, lat., l. Disse'ns (af *dissentīre*,
hysa olika tänkesätt), meningsskiljaktighet.

Dissenterlagar (se Dissenters) kallas de
lagar och förordningar, som bestämma dissenters'
ställning till statskyrkan. Om dissenterlagstiftningen
i Sverige se Främmande trosbekännare.

Disse'nters (af lat. *dissentīre*, vara af olika me-
ning), eng., benämning på dem, som icke tillhöra
statskyrkan, således i England detsamma som icke-
episkopaler, i Skottland icke-presbyterianer. (Den
historiskt riktigaste benämningen på de engelske
dissenters är *non-konformister*). Dissenters' ställning
till statskyrkan är bestämd genom s. k. dissenter-
lagar (om denna lagstiftning i Sverige se Främ-
mande trosbekännare). Jfr Dissidens.

Dissertatiōn (lat. *dissertātio*, af *dissertāre*, grund-
ligt omorda, utveckla), lärd afhandling. — Dis-
sertātio acadēmica, nlat., akademisk af-
handling. — Dissertātio graduālis, nlat.,
gradualafhandling. Jfr Disputation.

Disside'ns (af lat. *dissidēre*, skilja sig, vara
oense), split, oenighet; meningsskiljaktighet i tros-

frågor. — Dissidе'nt, afvikande i åsikter, företrädesvis i fråga om trosbekännelser. Denna benämning är vanlig i Schweiz, Preussen och, företrädesvis, i Polen. De rättigheter, som tid efter annan gifvits dissidenterna (icke-katolikerna) i sistnämnda land, i synnerhet genom den s. k. "pax dissidentium" 1573, hafva ofta blifvit kränkta, särskildt under den af jesuiterna ledde August II (1697—1733) framför allt på riksdagen i Grodno 1719. Jesuiternas förföljelser mot dissidenterna i Polen bidrogo mer än något annat att fördärfva landet och göra det till ett lättvunnet byte för grannstaterna. Litt.: Krause, "Die reformation und gegenreformation in Polen" (1901). — Dissidenti'sm, meningsskiljaktighet i religiösa ting. (Hj. H—t.)

Dissimilatiōn (af lat. *dissi'milis*, olik), olikdaning; *språkv.*, förändring af ett språkljud till (större eller mindre) olikhet med ett annat närstående, t. ex. öfvergången från l till n i fsv. *lyklar*, som blifvit nysv. *nyklar*. Jfr Noreen, "Vårt språk" (III: 46, 1905).

Dissimulatiōn (lat. *dissimulātio*, af *dissimulāre*, förställa sig), förställning, fördöljande.

Dissimulēra (lat. *dissimulāre*, förställa sig), hemlighålla, ej låta märka; förställa sig. Mots.: simulera. En sjuk kan dissimulera, en frisk simulera en sjukdom.

Dissipatiōn (lat. *dissipātio*, af *dissipāre*, förströ, skingra), förströelse.

Dississ, *mus.* Se Diss.

Diss moll (fr. *ré dièse mineur*, eng. *d sharp minor*), *mus.*, den molltonart, som har *diss* till grundton och företecknas i likhet med sin parallell, fiss dur, med sex ♯, nämligen för *f*, *c*, *g*, *d*, *a* och *e*. A. L.*

Dissna, en omkr. 140 km. lång biflod fr. v. till Düna.

Dissociatiōn (lat. *dissociātio*, af *dissociāre*, söndra, upplösa), Elektrolytisk, *fys. kem.* Van't Hoff uppställde 1886 den lagen, att det osmotiska tryck, hvilket en i en viss volym vätska löst kropp utöfvar, är precis lika stort som det tryck, hvilket samma mängd af kroppen skulle ega, ifall den uti gasform intoge samma volym. Genom mätning af det gastryck, som en gifven mängd, t. ex. 1 gr., af en gifven gas utöfvar, då den intar en viss volym, t. ex. 1 kbm., vid 0° C., bestämmes gasens molekylarvikt (se Avogadros lag). Enligt van't Hoffs lag kan man, då man känner det osmotiska trycket hos en gifven mängd, t. ex. 1 gr., af en gifven kropp, löst i en gifven mängd, t. ex. 1 kbm., vatten eller annan vätska vid 0° C., påstå, att sagda kropp skulle i gasform under liknande yttre omständigheter utöfva ett precis lika stort gastryck. Man har på detta sätt utrönt molekylarvikten hos en stor mängd kroppar, hvilka man ej lyckats öfverföra i gasform, genom att lösa dem i vatten eller andra vätskor och bestämma lösningarnas fryspunkt eller kokpunkt, hvarur den lösta kroppens osmotiska tryck beräknas. De så bestämda molekylarvikterna stämma i de flesta fall väl öfverens med hvad man af erfarenheter från andra håll kan vänta, och van't Hoffs lag har därigenom fått sin bekräftelse. Helt annorlunda förhålla sig emellertid lösningar uti vatten af elektrolyter, kroppar, som leda elektricitet under samtidig kemisk sönderdelning, och hvilka från kemisk synpunkt kallas salter, syror och baser. Dessa erhålla alla, enligt beräkning ur van't Hoffs lag, en mycket för låg molekylarvikt. Man skulle ju kunna försöka att förklara dessa undantag på samma sätt som de, hvilka funnits bland gaserna, genom antagande af dissociation, så att exempelvis klorväte (H Cl) uti lösning antoges vara delvis sönderfallet i H och Cl (väte- och klor-atomer). Emellertid syntes denna utväg så stridande mot alla förefintliga kemiska erfarenheter, att van't Hoff ej tilltrodde sig att beträda densamma. Detta steg togs först 1887 af Arrhenius, som visade, att de slutsatser, till hvilka man kommer genom studiet af elektrolyternas galvaniska ledningsförmåga, i nämnda fall öfverensstämma med antagandet af dissociation men ej uti vanliga atomer eller atomgrupper, utan sådana laddade med elektricitet (*joner*; i förevarande exempel H och Cl). Dissociationens storlek, såvida den beräknas ur det ena eller andra fenomenet, visar en mycket påfallande öfverensstämmelse. Till följd af den elektriska laddningen hos jonerna äro det emellertid omöjligt att i märkbar grad skilja dem åt annat än med elektriska hjälpmedel (elektrolys); i detta afseende skiljer sig den elektrolytiska dissociationen från den vanliga, men eljest äro de likartade, d. v. s. samma lagar gälla för dem båda. Sedan en massa slutsatser af Arrhenius och andra dragits ur läran om den elektrolytiska dissociationen och befunnits kasta ljus öfver de mest skilda områden af fysiken och kemien, har denna lära blifvit allmänt antagen och äfven beredt väg för van't Hoffs teori för lösningar, hvilkens hufvudlag ofvan blifvit anförd.

Äfven för åtskilliga gaser (salter uti Bunsenlågan har Arrhenius påvisat, att de äro elektrolytiskt dissocierade. Enligt nyare undersökningar antar man likväl, att gasernas dissociation, då de leda elektricitet, delvis är af annan art och beror på molekylernas sönderfallande i elektroner (se d. o.). Den elektrolytiska dissociationsteoriens stora betydelse för kemien beror på den omständigheten, att jonerna synas vara de egentliga kemiskt verksamma kropparna, i det andra kroppars reaktionsförmåga, jämförd med jonernas, är högst obetydlig. S. A—s.

Dissociationskonstant, *fys. kem.* Enligt Arrhenius' dissociationsteori eger i hvarje lösning af en elektrolys (syra, bas eller salt) jämvikt rum mellan elektrolytens hela molekyler och dess joner. Denna jämvikt bestämmes genom massverkans lag, enligt hvilken i det enklaste fallet (dissociation i 2 joner) ekvationen $Ci^2 = KCs$ måste gälla, där Ci betyder jonernas och Cs de hela (icke dissocierade) molekylernas koncentration samt K en konstant, den s. k. dissociationskonstanten l. affinitetskonstanten. Denna konstant är karakteristisk för hvarje syra eller bas och utgör ett kvantitativt uttryck för dess styrka eller affinitet. H. E.

Dissociēra (lat. *dissociāre*, af *dis*, åtskils, och *sociāre*, förena), sönderdela, skilja, upplösa. Jfr Associera och Dissociation.

Dissogoni (af grek. *dissogenēi'n*, föda två gånger) *zool.*, en art af fortplantning, som anträffas hos vissa kammaneter (*Eucharis* och *Bolina*) och som utmärkes därigenom, att larverna, strax efter det de lämnat ägghöljet, blifva könsmogna och lägga ägg, hvarefter könsorganen tillbakabildas och larverna

rtsätta sin utveckling till fullmogna kammaneter. om sådana uppnå de efter flera månader för andra ngen könsmognad. På liknande sätt kan könsrksamheten afbrytas genom metamorfosen hos flera ydroidmedusor och sifonoforer (se Cœlenteata). L—e.

Dissolūbel (lat. *dissolūbilis*, af *disso'lvere*, upplösa), upplöslig, smältbar. — Dissolubilitēt, plöslighet, smältbarhet.

Dissolving views [diså'lviŋ vjö'ś], eng., *fys.*, förinnande eller sig upplösande bilder, särskildt afdda för teatereffekt. Vanligen belyses medelst en mera det föremål, hvars bild skall framkallas, och nom belysningens gradvis skeende minskning eller egring kan bilden än försvinna och än åter framäda. Många olika slags anordningar för detta ända-

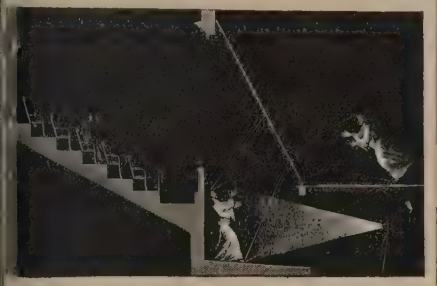

ål kunna tänkas. Vidstående figur torde gifva en rcställning om en dylik anordning, hvilken blifvit vänd af en fysikomagiker i London. (Bildens öklika utseende beror på dess genomskinlighet och t det sätt, hvarpå densamma försvinner, nämligen nom minskning i belysningen från kalkljuset.) anligast åstadkommas dissolving views medelst terna. Bilderna projiceras på en fond; de förinna och framträda genom objektivets förställning ler dess inställning i rätt fokus.

Dissona'ns (fr. *dissonance*, af lat. *dissonāre*, uda olika, af *dis*, åtskils, och *sonāre*, ljuda), *mus.*, isslјud, störd samklang, förhållandet mellan sådana ner, hvilka utgöra eller representera olika klanger, arför deras samtidiga ljudande icke skänker tonnet en lugn tillfredsställelse, utan verkar nagnde och oroligt på detsamma samt väcker längtan ter dissonansens öfvergång, ''upplösning'', till en mn, ostörd samklang eller ''konsonans''. Den nuda musikteorien förklarar dissonansen såsom en rhet af klanger. I dissonansen (nonackordet) *g h f a* t. ex. ingå både treklangen på *g* och den *f*, den förra fullständigt, den senare ''representerad'' genom två toner, och ackordets ''upplösning'' sker då naturligast till den treklang, som ed båda de förra är lika nära besläktad. d. v. s. klangen. Till dissonanserna räknas icke rena ktaver, kvinter, kvarter, terser och sexter, men il sekunder, septimor och nonackord, äfvensom alla verstigande eller förminskade intervall. Åsikterna denna fråga hafva likväl varit olika på olika tider. ör grekerna gällde terser och sexter såsom dissonanser, hvilket sannolikt till en början berodde irpå, att den pytagoreiska tersen var större än en naturliga. Samma åsikt bibehölls under större delen af medeltiden. Franco af Köln (omkr. 1200) var den förste, som erkände tersen, och Jean de Muris (omkr. 1300) den förste, som erkände sexten såsom konsonant, hvaremot för den sistnämnde, liksom i allmänhet för kontrapunktisterna, kvarten gällde som dissonant. Betänker man vidare, att i den moderna ''liksväfvande temperaturen'' intet enda intervall, utom oktaven, är fullt rent, så finner man, att dissonans är ett mycket relativt begrepp. Dissonansen är antingen *väsentlig*, d. v. s. utgörande en nödvändig del af ett självständigt ackord, eller *tillfällig*, d. ä. en ackordfrämmande och öfvergående tonförbindelse. Till det senare slaget räknas genomgående noter, växelnoter, förhållningar, anticipationer och altererade ackord. Den äldre musikteorien uppställde såsom regel, att den dissonerande tonen skulle ''förberedas'' (genom att intagas i näst föregående ackord), men den nyare praxis har nästan alldeles frigjort sig från detta tvång. - Dissonansens allmänestetiska berättigande ligger i behofvet af omväxling och outhärdligheten af en absolut ostörd harmoni. Ett musikaliskt berättigande har dissonansen dessutom såsom det elementära uttrycket för oroliga, olustiga eller stridiga känslor, hvaremot konsonansen är det allmänna harmoniska uttrycksmedlet för känslor af ro och lust. — Dissona'nt, missljudande ton. A. L.*

Dissonēra (lat. *dissonāre*), vara missljudande.

Dissy'llabum, mlat. (grek. *dissy'llabon*), tvåstafvigt ord. Jfr Monosyllabum.

Dista'ns [uttalas vanligen: dista'ns], fr. *distance* (af lat. *distāre*, vara aflägsen), afstånd. 1. *Astron.* Se Astronomiska koordinater. — 2. *Sportv.*, det afstånd, som hästarna under en löpning måste tillryggalägga. Distanserna på kapplöpningsbanan pläga variera mellan 800—7,500 m. (½ å 4½ eng. mil). De korta distanserna, 800—1,200 m., äro för tvååriga hästar, 1,600—3,200 m. (1 till 2 eng. mil) äro de vanliga för äldre hästar vid slätlöpningar. De längre distanserna förekomma vid hinderlöpningar. — 3. *Krigsv.* Hålla distans, hålla det behöriga afståndet t. ex. mellan olika truppafdelningar, större eller mindre (se Afstånd). — 4. *Sjöv.* Jfr Generaldistans och Utseglad distans. 2. B. C—m.

Distansēra (se Distans), *sportv.* En häst säges vara distanserad, om den under en slätlöpning icke samtidigt med att den segrande hästen når målet själf passerat distanspålen, som är uppställd omkr. 200 m. framför vinstpålen, eller om den i heats (se d. o.) ej för andra gången får täfla om priset, eller ock om dess ryttare på ett eller annat sätt brutit mot gällande föreskrifter under löpningen. B. C—m.

Distansfrakt (se Distans), den frakt, som befraktaren, då ett fartyg i följd af vissa oförutsedda hinder (t. ex. nödvändighet att anlöpa nödhamn) ej på öfverenskommet sätt kan föra godset till bestämmelseorten, eger att betala för den redan tillryggalagda distansen.

Distanskikare (se Distans), *krigsv.*, en kikare, med hvilken man kan mäta afstånd till föremål med *känd* höjd (jfr Distanskort). Den kan därjämte användas som en vanlig fältkikare. G. af Wdt.

Distanskort (se Distans), *krigsv.*, en primitiv afståndsmätare, bestående af en skifva af papp eller metall, som den mätande håller lodrätt framför sig

på ett bestämdt afstånd från ögat, så att han genom syftning efter kortets kant eller kanten af en i kortet befintlig urskärning kan mäta vinkeln mellan synlinjerna till ett måls högsta och lägsta del. Har detta mål en *känd* höjd, t. ex. en stående karl eller en ryttare, blir afståndet på detta sätt bestämdt och aflöses på en gradering å kortet. Distanskortet är liksom alla afståndsmätare, hvilka förutsätta mätning till föremål med känd höjd (bas vid målet), numera obrukbart. Se Afståndsmätning 2. G. af Wdt.

Distansköp. Se Dröjsmål och Köp.

Distansmätare. Se Afståndsmätning.

Distansmätning. Se Afståndsmätning.

Distanspass, *krigsv.*, en afståndsmätare, som grundar sig på samma princip som distanskortet (se d. o.). G. af Wdt.

Distanspåle. 1. *Sportv.* Se Distansera. — 2. *Järnv.*, ett linjemärke, uppsatt utanför en station, vid hvilket lokomotivföraren skall gifva signalen ”tåget kommer” och hafva tåget så i sin hand, att han, om stoppsignal gifves från stationen, kan stanna utanför stationen. Distanspålens afstånd från yttersta växeln är beroende af linjens lutnings- och kurvförhållanden. Vid stationer med moderna säkerhetsanordningar ersättes distanspålen af s. k. försignal (se d. o.). H. L.

Distansridt (se Distans). Krigshistorien ger många exempel på värdet af väl utförda officerspatrull-, rekognoscerings- och rapportridter på långa distanser. Tillryggaläggandet af större vägsträckor till häst äfven i fred är sålunda af väsentlig betydelse för det nutida kavalleriets utbildning. Distansridtens allvarliga natur kan dock lätt kräfva betydande offer bland de täflande hästarna. De senare årens offentliga distanstäflingar hafva emellertid i hög grad bidragit till klargörandet af den ädla hästens prestationsförmåga på olika afstånd. Erfarenheten visar sålunda, att man på samma häst kan rida med en hastighet af 25 km. i timmen 50—60 km., hvarefter man måste minska medelhastigheten till 22—23 km. i timmen för att nå 90—100 km.; för att komma till 120—130 km. torde man knappast kunna räkna med en hastighet, som öfverstiger i medeltal 20 km. i timmen. På ännu längre distanser måste farten naturligtvis ytterligare minskas och rasterna ökas i samma mån som väglängden växer. En af äldre tiders märkligare distansridter, som visserligen utfördes under andra omständigheter och på annat sätt än våra nutida sportbragder af detta slag, är den historiskt ryktbara ridt, konung Karl XII gjorde från Pitesci i Valakiet öfver Ungern, Österrike, Bajern, Pfalz, Hessen, Hannover, Mecklenburg till Stralsund på sammanlagdt 143½ posthåll, d. v. s. 287 tyska mil (=2,152 km.), på 14 dygn (27 okt. kl. 11,10 e. m.—natten emellan 10 och 11 nov. 1714). Denna enastående ryttarbragd utfördes emellertid med så godt som dagligen ombytta hästar, af hvilka ett flertal störtade under vägen. (Anmärkas bör dock, att konungen från Mühlbach i Siebenbürgen till Wien åkte i postvagn.) Den ridt, som ungerske husarofficeren von Zubowitz 1874 gjorde från Wien till Paris — omkr. 1,200 km. på 14 dagar — på en och samma häst, är den första af nyare tidens mera bemärkta distansridter. Distansridten mellan Berlin och Wien (600 km.) år 1892, hvarvid öfver 200 tyska och österrikisk-ungerska officerare täflade och hvarvid de senare segrade, medförde betydelsefulla erfarenheter på denna gren af hästsportens område och gaf uppslag till liknande täflingars anordnande i andra länder. — Jfr Sanden, ”Geländereiten” (Kriegs-, jagd- und dauerreiten, 1901). Följande tabell lämnar en öfversikt af några den senare tidens mera bemärkta ridter med kontrollerade distanser och tider.

År	Ort	Distans	Segrare	Tid (tim. min. sek.)	Årstid
1892	Berlin—Wien	c:a 600 km.	Löjtn. Grefve Starhemberg	71 34 —	Sommar
1895	Södertörn	120 »	Löjtn. Frih. C. Cederström	8 7 —	Vinter, snöstorm
1895	Jönköping—Stockholm	450 »	Löjtn. P. Carlberg	42 22 —	Höst
1897	Göteborg	104 »	Löjtn. A. Stenberg	5 51 —	Vinter
1898	Skåne	100 »	Löjtn. C. v. Horn	4 38 —	Vår
1900	Östersund	80 »	Kapten F. T. V. Beselin	3 54 35	Vinter
1901	Danmark	80 »	Herr Hartvig	3 10 —	Vår
1902	Hedby—Gäfle	100 »	Löjtn. Carl Silfverswärd	4 19 36	Vinter
	Uppsala—Gäfle	110 »	Löjtn. E. F. W. Malmberg	5 15 16	
1902	Umeå	76 »	Löjtn. E. F. Goldkuhl	2 41 40	Vinter
1902	Bruxelles—Ostende	135 »	Löjtn. Madamet	6 54 —	Sommar
1903	Kristiania	35 »	Löjtn. E. Stjernsvärd	1 8 32	Vinter

Distanstub (Militärdistanstub), *krigsv.*, en afståndsmätare af Reichenbachs typ, hvilken på 1890-talet började användas i Tyskland såsom ett hjälpmedel vid planläggningen af militära fredsöfningar och därefter inköptes för samma ändamål af flertalet svenska infanteriregementen. Se Afståndsmätning. G. af Wdt.

Distanstur (se Distans), en till sporten hörande öfning, hvarigenom man söker uppdrifva eller visa sin förmåga att på kort tid tillryggalägga långa vägstycken. Distansturen benämnes distansridt, distanssimning o. s. v., alltefter som vägen tillrygga-

ges medelst ridning, simning o. s. v. Se Di-
ansridt.

Distans-ur (se Distans), *krigsv.*, ett egen-
mligt slag af afståndsmätare, som grundar sig där-
, att man, utgående från den tidpunkt, då blixten
er rökmolnet (t. ex. från en affyrad kanon) synes,
ter den tid, som åtgår, tills ljudet (knallen af
ttet) höres. Då ljuset fortplantas, praktiskt taget,
onblickligt på de afstånd, som ifrågakomma till
itning, kan afståndet uppskattas uteslutande efter
dets fortplantningstid. Uret kan konstrueras så,
: en visare sättes i gång, då rökmolnet från ett
ntligt skott synes, och hejdas, då knallen höres.
arefter den mätande direkt på uret afläser af-
ndet. Alla instrument af detta slag äro numera
rukbara, dels emedan det är omöjligt att afgöra,
den knall, som höres, sammanhänger med det
xmoln, som iakttagits, dels emedan det i allmän-
t är för sent att mäta afstånden, då fienden redan
rjat skjuta. G. af Wdt.

Di'steli, Martin, schweizisk karikatyrteck-
re, f. 1802, d. 1844 som ritlärare i Solothurn,
knade illustrationer för tidskrifter och åtskilliga
kanta arbeten (''Münchhausen'', A. E. Fröhlichs
oler m. fl.), men gjorde sig mest känd som skarp
litisk satiriker genom sin från 1839 utgifna
Disteli-kalender''. Jfr Zehnder, ''Martin D.''
383).

Distēn Hauy, *miner.*, triklina, bredt pelarformade
istaller af blå eller hvit färg, stundom färglösa,
andalusitens sammansättning Al_2SiO_5 (se Cy-
nit). A. Hng.

Di'stika. Se Distikon.

Di'stikon (Distichon), plur. Distika (af
ek. *di'stichos*, tvåradig, af *di*, dubbelt, och
'chos, rad), *metr.*, dubbelvers, verspar. Termen
stikon används nästan uteslutande för att beteckna
t verspar, som består af en hexameter och en
k. pentameter, hvilken senare i själfva verket
kså är en sexfotad vers. Hos greker och romare
r distikon den vanliga formen för det s. k. epi-
rammet. En längre följd af distika kallades
legi, alldeles oberoende af det poetiska inne-
llet eller stämningen. Företrädesvis tillhörde lik-
l detta s. k. elegiska versmått den ero-
ska och didaktiska poesien. — I svensk verskonst
rjade distika odlas med större ifver och skick-
ghet först under den metriska nydaningsperioden
början på 1800-talet (Tegnér i ''England och
rankrike'' 1806, Atterbom i ''Till Hedborn''
808, m. fl.). Större dikter på distika ha i Sverige
rifvits af bl. a. Atterbom, Stagnelius och B. E.
almström, ur hvars ''Angelika'' kunna anföras
m exempel:

ag mig, du doftande vind, som dansar i fröjd öfver
fältet,
g du min lilja? o säg! såg du min rodnande ros?
(R—n B.)

Distillatiōn, oriktig form för destillation.

Distillēra, oriktig form för destillera.

Di'stingen (fsv. *disa þing*), en stor marknad,
m årligen hålles i Uppsala i början af februari
h som leder sitt ursprung ända från hednatiden.
fr Disablot.

Distingēra l. (stundom) Distingvēra (fr.
istinguer, lat. *disti'nguere*, eg. särskilja), utmärka,
ehandla med utmärkelse. — Distingērad,
utmärkt, framstående, ansedd; fin, belefvad, för-
näm, vittnande om god härkomst och god upp-
fostran.

Disti'nkt (lat. *disti'nctus*, af *disti'nguere*, sär-
skilja, utmärka), åtskild, tydlig; skönjbar; klar,
redig, bestämd. Jfr Distingera.

Distinktiōn (fr. och eng. *distinction*, lat. *di-
sti'nctio*; jfr Distinkt), åtskiljande, skillnad; ut-
märkelse; utmärkt förtjänst eller anseende; fint sätt,
belefvenhet; *log.*, tydligt framhållande af skillna-
den mellan lika eller närsläktade begrepp.

Distinktionsbetyg (se Distinktion), högre
vitsord än som kräfves för att genomgå examen.
Så kallades fordom äfven sådana vid bedömandet
af kunskapsprof afgifna vitsord, som utgöra för-
stärkningar af hufvudbetygen: approbatur, cum laude
och laudatur. De vanligaste bland distinktionsbety-
gen äro *maxima cum laude* (med högsta beröm),
egregie laudatur, *eximie laudatur* (utmärkt berömlig)
och *par nobis* (med mig, examinatorn, jämn-
god).

Distinktionskorpral (jfr Distinktion), *krigsv.*,
högsta korpralsgraden i Sverige. Denna grad in-
rättades 1858 och var länge endast en hedersgrad.
Numera förekommer den på stat vid alla truppslag
utom artilleriet. Jfr Underbefäl.

Distinktionsnummer (jfr Distinktion), *sjöv.*,
förr bruklig benämning på ett af högste befälhafva-
ren utdeladt och i en s. k. distinktions-
tabell upptaget nummer, som hissades jämte
hufvudsignalen, då signal gjordes till en eska-
der, en afdelning eller ett ''enkelt fartyg''. Jfr
Eskadernummer och Ständigt num-
mer. H. W—l.

Distinktionstabell, *sjöv.* (jfr Distinktion),
förr bruklig benämning på eskaderordning
(se d. o.). Se äfven Distinktionsnummer.

Distinktionstecken (jfr Distinktion), ut-
märkelsetecken; *krigsv.*, på uniformen anbragt be-
teckning för angifvande af tjänstegrad eller såsom
utmärkelse för långvarig tjänst, godt uppförande
eller aflagda kunskapsprof. Jfr Underbefäl.
— *Fångv.*, tecken (äfven kalladt elittecken),
som kan tilldelas vaktkonstapel, hvilken under en
tjänstetid af minst femton år så i som utom tjänsten
ådagalagt ett synnerligen ordentligt och pålitligt
uppförande. C. O. N. V. A—t.

Distinktiv (se Distinkt), som innebär åtskill-
nad; utmärkande, kännetecknande. Distink-
tiva metoder vid proportionella val kallas de
metoder, enligt hvilka valsedlarna få genom partі-
namn, nummer, öfverensstämmelse med en officiell
lista e. d. ''distinkt'' angifva särskild grupp eller
särskildt parti, hvartill de med sedeln afgifna
rösterna äro att räkna.

Di'stoma. Se Distomum.

Di'stomum l. Distoma (af grek. *di*, dub-
belt, och *sto'ma*, mun), *zool.*, *med.*, ett till tre-
matodernas afdelning bland maskarna hörande
släkte, som igenkännes på sin korta, platta, ovala
eller jämnbreda kroppsform och sina två munlik-
nande sugvårtor. Elfva arter äro funna hos män-
niskor, af hvilka tio likväl endast undantagsvis
förekomma, hvaremot den elfte, *D.* (*Schistosomum*)
hæmatobium Bilh., är så allmän hos invånarna vid
Nilen, att antagligen hälften af den fullvuxna be-
folkningen därstädes lider af densamma. Hanne och

hona äro mycket olika: medan honan är trådsmal, har hannen en starkt utbredd kropp, hvars sidodelar åt buksidan rullas samman till en nästan fullständigt sluten kanal, i hvilken honan inneslutes (fig. 1). Denna parasit lefver i portådern och dess tillflöden, hvarifrån den vandrar till underlifvets öfriga vener, hufvudsakligen i urinblåsans och ändtarmens väggar. Den är känd, förutom från Egypten, äfven från Abessinien, Sudan, Mosambik, Natal, Guldkusten, Algeriet m. fl. st. Infektionens följder äro blåskatarr, med plågor i blås- och ländregio-

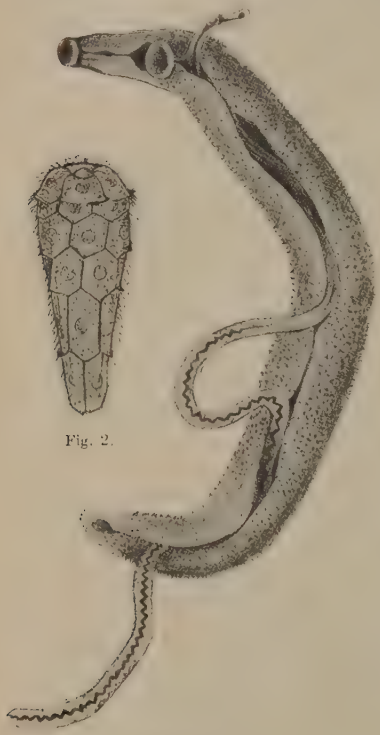

Fig. 2.

Fig. 1. (Förstoring från 14 och 20 mm.)

nerna. Blodblandad urin är utmärkande för denna sjukdom, hvarjämte diarré, smärtor i buken o. s. v. inställa sig, på samma gång som kroppskrafterna aftaga. Uremi, pyemi eller tillstötande lunginflammation gör slut på eländet. Maskens utvecklingshistoria är icke känd, och alla kurativa medel hafva visat sig fåfänga. — En annan art, *D. hepaticum* L. (*Fasciola* L.), har en bedröflig och viktig betydelse för alla fåruppfödare. Denna inälfsmask, lefverigeln, dödade under vintern 1830—31 ensamt i England 1—2 mill. får, och under epizootien 1853—54 förlorade mången landtman i Frankrike ända till tre fjärdedelar af sin fårhjord. Såsom snyltgäst hos människan har lefverigeln påträffats omkr. 25 gånger, men hos många gräsätande djur, såsom flera arter idisslare samt hos hästen, åsnan, elefanten och flera gnagare (haren kaninen, bäfvern, ekorren m. fl.), är denna parasit oftare funnen — en gång äfven hos en känguru. Lefverigelns geografiska utbredning omfattar hel

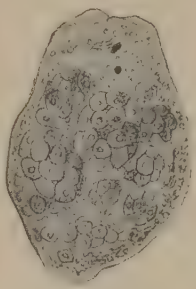

Fig. 3.

Fig. 4.

Europa samt Egypten, Grönland, Nord-Amerika och Australien. Dess utveckling är ett af de allra märkligaste exemplen på s. k. generationsväxling. Den i lefvern hos ett får fullt utbildade lefverigeln (med anledning af kroppsformen ofta kallad lefverflundran) är 20—30 mm. lång och kan frambringa ända till 45,000 befruktade ägg, hvilka utföras med gallan i tarmkanalen och vidare i det fria.

Fig. 5.

Fig. 6.
(Fig. 2—6 i förstoring.)

Fig. 7.
(Nat. storl.

Af dessa ägg utvecklas i vatten larver af konisk form, hvilka med tillhjälp af de flimmerhår, som bekläda hela kroppsytan, simma fritt omkring. Efter någon tids förlopp tränger larven (''miracidium'', fig. 2) in i kroppen af en sötvattenssnäcka (*Limnæus truncatulus*), hvilken ofta finnes i små vattensamlingar på öfversvämmade ängar; är denna snäcka

tillstädes, går larven under. I det inre af ickan utbildas larven till den blåsformiga s. k. *orocysten* (fig. 3—4). I hvarje sporocyst ut-cklas en generation cylindriska "redier" (fig. 5), ilka äro utrustade med en lång tarmkanal. Ur "groddkorn" i rediernas inre utvecklas en ny neration, "cercarierna" (fig. 6); dessa, som fva utseendet af helt små grodlarver, bestå af framkropp och en svans och hafva — med undan-g af könsapparaten — redan uppnått i det när-aste samma organisation som de utbildade lefver-askarna. Genom en särskild öppning träda cerca-rna ut ur redian och lämna snäckan för att komma i vattnet, fästa sig vid grässtrån e. d., kasta svansen och afsöndra ett slemlager, som dnar till ett fast skal (de inkapsla sig). För att nna utveckla sig vidare måste de med fodret sväljas af betande kreatur. Sedan kapseln upp-s af magsaften i den nya värden, vandrar den ga lefvergeln in i gallgångarna, där den uppnår snsmognad (fig. 7). Den af denna parasit för-sakade sjukdomen börjar i regeln på sensommaren d en ansvällning af lefvern; under hösten och ntern lida de inficierade djuren af den störda llafsöndringens följder: de visa förhöjd kropps-mperatur, magra och blifva anemiska; lefvern rofieras, ödem och bukvattusot inställa sig, och uren dö. — Ej sällan beledsagas denna lefverigel en annan: *D. lanceolatum* Mehl., hvilken likaledes fver i gallgångarna, men är mindre farlig, enär n är blott 1 cm. lång och 1,5—2,5 mm. bred. tt.: R. Blanchard, "Traité de zoologie médicale" d 1, 1889), och M. Braun, "Die thierischen rasiten des menschen" (3:e uppl. 1903). L—e.

Distorsiōn (lat. *disto'rsio*, af *distorquēre*, vrida är). 1. *Med.*, ett slags ledvrickning, som upp-mmer genom yttre våld eller genom ett fall, hvars rkan är sådan, att de benytor, hvilka samman-tta en ledgång, drifvas isär, men utan att lämna varandra. (Om benytorna aflägsna sig från hvar-adra, uppkommer ett annat slags ledvrickning, en rklig luxation.) Äfven de band (ligament), m på sidorna skydda leden, blifva vid distor-onen mer eller mindre tänjda samt kunna delvis ller helt och hållet brista. Därpå kan följa en anska betydlig smärta, svullnad omkring och inuti den samt t. o. m. verkliga ledgångsinflamma-oner. Äfven i lindrigare fall blir ledens funktion dande, så att rörelserna hindras; i svårare eller rsummade fall kan detta hämmande af rörligheten rtfara länge eller för alltid. Fordom behandlades etta tillstånd uteslutande med antiflogistiska medel: dar, koppning, köld och framför allt hvila. Ett alla afseenden bättre medel är massagen. Denna allenast medför en hastigare hjälp, utan tillåter atienten att redan i början begagna den sjuka xtremiteten, hvarigenom styfheten lätt förebygges. ågon gång förekommer distorsion jämte brott af en i ledens närhet. Rsr.*

2. *Fotogr.*, ett fel, som vidlåder en del foto-rafiska objektiv och optiska linser och som visar g därigenom, att raka linjer hos föremålet på en optiska bilden återgifvas mer eller mindre öjda. Hos fotografiska objektiv uppträder distor-ionen störande endast hos s. k. enkla eller mycket symmetriska objektiv. J. Htzg.

Distrahēra (af lat. *distra'here*, draga åtskils), afleda någons uppmärksamhet, göra tankspridd, störa; förströ. Jfr Distraktion och Disträ.

Distrait [disträ], fr. Se Disträ.

Distraktiōn (fr. *distraction*), tankspriddhet, förströddhet; förströelse. Jfr Distrahera och Disträ.

Distre'tto, it. Se Distrikt.

Distribue'nt. Se Distribuera.

Distribuēra (lat. *distribu'ere*), fördela, utdela, sprida. Särskildt användes detta ord om den verksamhet, som en bokhandlare utöfvar, när han åtagit sig att på vissa villkor till allmänheten befordra (men ej bekosta) ett litterärt alster (s. k. distributionsaffär). Jfr Bokhandel. — Distribue'nt (Distributör), den, som befordrar spridning (af en bok o. s. v.).

Distribūtiōn (se Distribuera), fördelning, spridning. — Distributionsaffär. Se Distribuera.

Distributiv (se Distribuera), fördelande. Distributiva tal. Se Räkneord.

Distributör (fr. *distributeur*). Se Distribuera.

Di'strict, eng. 1. I England ett förvaltningsområde, som skapats af 1894 års kommunallag, men som i allt väsentligt motsvarar den allra äldsta förvaltningsenheten i England, den angelsaxiska tidens "hundred" (härad). Man skiljer på landtdistrikt (*rural d.*) och stadsdistrikt (*urban d.*). Till landtdistriktets befogenhet hör fattig- och hälsovård; det omfattar ett fattigvårdsområde (*poor law union*) och styres af ett *d. council*, valdt på tre år. Om stadsdistriktet i sin omfattning sammanfaller med stadskommunen, har det ingen särskild förvaltning; i annat fall styres det af ett *urban d. council*, valdt på tre år. Till stadsdistriktets befogenhet hör endast hälsovården. Indelningen i stadsdistrikt bestämmes af grefskapsrådet eller i särskilda fall af "Local government board". Jfr County. E. Hkr.

2. I Brittiska Indien namn på den lägsta förvaltningsenheten, en underafdelning af en *division*. Det styres af en ämbetsman (*collector, magistrate* l. *deputy-commissioner*), som utöfvar kontroll öfver distriktet i alla afseenden och är ansvarig inför provinsens guvernör. Omkr. 254 sådana distrikt finnas i Indien.

District of Columbia. Se Columbia 2.

Distri'kt (af lat. *distri'ngere*, spänna, draga åtskils), landsträcka, område. I åtskilliga länder är det officiell benämning på administrativa indelningar för särskilda ändamål. Detta är t. ex. i Sverige förhållandet inom skogsstaten, bergsstaten, tullstaten, poststaten, statsbanorna o. s. v.

I N. F. användes distrikt som gemensam benämning på ett mellanled i förvaltningen, som förekommer i flera länders förvaltning, men saknas i Sveriges administrativa indelning. Det motsvarar i det närmaste Frankrikes arrondissemang och bildar i administrativt hänseende en enhet mellan hvad vi kalla län och kommun. Med ordet distrikt öfversättas sålunda ry. *ujezd* och ry. *okrug* l. *otdjel*, det i Österrikes kronländer förekommande *bezirkshauptmannschaft*, ung. *kerület* (ty. *stuhlbezirk*), it. *circondario* och *distretto*, sp. *partido*, turk. *mutessariflik* l. *sandjak*, bulg. *okolija*, rum. *plasă*, grek. *eparchia*, eng. *district* (se d. o.), jap. *ken*, det i Chile som underafdelning af en *subdelegacion* före-

kommande *distrito* m. m. Med distrikt betecknas också det portugisiska *distrito*, ehuru det motsvarar det svenska förvaltningsbegreppet ”län”.

Distriktschef, *järnv.*, den högre tjänsteman inom svenska statsbanorna, som vid ett af dessa banors fem distrikt utöfvar chefskapet. Han är ordförande i distriktsförvaltningen (se d. o.) och har ensam beslutanderätt gentemot förvaltningens båda öfriga ledamöter samt är tillika föreståndare för administrativa afdelningen och trafikafdelningen inom distriktet. H. L.

Distriktsförvaltning, *järnv.*, det organ vid statens järnvägar, som närmast under K. järnvägsstyrelsen handhar förvaltningen vid de fem distrikt, i hvilka svenska statsbanorna, med hufvudstationer i Stockholm, Göteborg, Malmö, Östersund och Luleå, äro uppdelade. Distriktsförvaltningens ledamöter äro tre, distriktschefen, bandirektören och maskindirektören (se d. o.), af hvilka den förstnämnde är ordförande och föredragande för administrativa och trafikafdelningarnas, bandirektören för banafdelningens och maskindirektören för maskinafdelningens ärenden. H. L.

Distriktsläkare. Före tillkomsten af den nu gällande läkarinstruktionen af 31 okt. 1890 hade extra provinsialläkarna titeln distriktsläkare. F. n. användes benämningen endast i betydelsen stadsdistriktsläkare.

Distriktsveterinär. Se Veterinär.

Distri'to, sp. och port. Se Distrikt.

Distri'to Federa'l, förbundsområde i republiken Mexico, omfattande hufvudstaden Mexico med omnejd. 1,499 kvkm. 541,516 inv. (1900).

Disträ (stundom Distra'tt; af fr. *distrait*), tankspridd, förströdd, (sinnes-)frånvarande. Jfr Distrahera och Distraktion.

Disunerade (Desunerade) greker l. Ickeunerade greker. Se Desunerade greker.

Ditabark, *Cortex alstoniæ* l. *C. echitis, farm.*, barken af *Alstonia scholaris* R. Br. Barken, som mer än ett århundrade varit känd såsom ett bittert och magstärkande medel, är, under namnet *Cortex tabernæmontanæ*, officinell på Java. Äfven i den engelsk-ostindiska farmakopén är den upptagen. Ur drogen har framställts *en* alkaloid, kanske två (*ditamin* och *ditain*). Ditabarken hör till de många droger, som försökts såsom ersättningsmedel för kinabark vid den tid, då sistnämnda bark var särdeles dyr och svår att erhålla. I Sverige har ditabarken ej spelat någon roll såsom läkemedel. Jfr Alstonia. O. T. S. (C. G. S.)

Ditain och Ditamin, *farm.* Se Ditabark.

Ditēcisk (af grek. *di*, dubbelt, och *thēke*, förvaringsrum), *bot.* Se Ståndare.

Ditei'sm (af grek. *di*, dubbelt, och *theo's*, gud), tron på två gudar. — Ditei'st, en som tror på två gudar.

Di'tfurth [-fort], Franz Wilhelm von, friherre, tysk folkviseutgifvare, f. 1801 i Hessen, d. 1880 i Nürnberg, studerade först juridik, men leddes af Spohr och andra in på musikens studium. Därifrån öfvergick han till folkvisestudiet och vardt en af Tysklands outtröttligaste samlare af folklyrik. D. utgaf ett stort antal sångsamlingar, *100 historische volkslieder des preussischen heeres von 1675 —1866* (1869), *Historische volks- und volkstümliche lieder des krieges von 1870—71* (1871—72) m. fl. och efter hans död utkom ytterligare *Die historisch-politischen volkslieder des dreissigjährigen krieges* (1882).

Di'thmar, tysk biskop. Se Thietmar.

Di'thmarschen (Ditmarsken), ett af de fyra landskapen i det forna hertigdömet Holstein, mellan Elbe, Nordsjön, Eider och Gieselau. 1,347 kvkm. 83,734 inv. (1900). Västra delen, som ligger så lågt, att den måste genom dammar skyddas för öfversvämningar, består af ett fruktbart, af kanaler genomdraget marskland, mer egnadt för boskapsskötsel än för åkerbruk. Östra delen är ett vågformigt, skogrikt högre liggande land. Fordom var D. indeladt i två områden, och dessa bilda numera hvartdera en krets i preussiska prov. Schleswig-Holstein. I den ena kretsen, Norder-Dithmarschen, 601 kvkm. med 37,515 inv. (1900) ligger staden Heide, fordom hela landets hufvudort; i den andra, Süder-Dithmarschen, 746 kvkm. med 46,219 inv., ligger staden Meldorf. — D. beboddes ursprungligen dels af nedersachsare, dels af friser och kom, liksom de öfriga sachsiska områdena, omkr. 804 under Karl den stores välde. Samtidigt byggdes i Meldorf D:s första kristna kyrka. Längre fram tillhörde D. grefskapet Stade och tillföll 1148 ärkestiftet Bremen. År 1200 måste det erkänna dansk öfverhöghet; men sedan ditmarskarna i slaget vid Bornhöved (1227) förrådt Valdemar Sejr, blef det en oafhängig bonderepublik, styrd af 48 folkvalda män, hvilka höllo sina rådplägningar på torget i Heide. Ärkebiskopen i Bremen var endast till namnet republikens öfverherre. Grefvarna af Holstein försökte flera gånger att underkufva ditmarskarna, men dessa försvarade tappert sin frihet. 1319 tillfogade de Gerhard den store ett fruktansvärdt nederlag vid Oldenwörden, och hans sonson, Gerhard VI, stupade 1404, med blomman af sin adel, i strid mot dem. 1474 införlifvades D. med det nya hertigdömet Holstein, som kejsar Fredrik III upprättade åt den danske konungen Kristiern I. Föreningen var dock till en början endast nominell. Först 1500 sökte Kristierns söner, konung Hans och hertig Fredrik, att tvinga landet till lydnad. De utrustade en stor här, hvars kärna utgjordes af det sachsiska gardet — en för sin tapperhet och vildhet känd legotrupp, som anfördes af junker Slenz —, och till den slöto sig många adelsmän. Den 13 febr. s. å. intogs och plundrades Meldorf; men fyra dagar därefter tillfogade Wolf Isebrand (i spetsen för 1,000 ditmarskare) fienden ett fruktansvärdt nederlag vid Hemmingstedt. Bland de tusenden, som stupade, voro bl. a. junker Slenz, två grefvar af Oldenburg, elfva medlemmar af släkten Ahlefeld och femton af släkten Pogwisch — i allt öfver 360 adelsmän, hvilkas lik ditmarskarna icke ville låta jorda eller utlämna, fastän höga lösepenningar erbjödos. Ett ofantligt byte gjordes, ty adelsmännen hade medfört högtidsdräkter, smycken och reda penningar, som hade de gått till ett gästabud och icke till en blodig kamp. Äfven riksbaneret Dannebrog föll i ditmarskarnas händer. 1559 blefvo ditmarskarna emellertid besegrade af Johan Rantzau i spetsen för 20,000 man. Heide blef intaget (13 juni), 3,000 ditmarskare stupade, och återstoden af landets vapenföre män, 4,000 till antalet, måste på knä afbedja den förbrytelsen att hafva försvarat

s i frihet. D. bibehöll dock en viss inre självstän-
ghet ända till 1867. Ingen adel inflyttade i
ndet, och intet skråväsende infördes, hvarför stä-
rna fingo namn af köpingar. Den fordom starka
älfständighetskänslan har ej ännu alldeles förkväfts.
iteln hertig af D. ingick under unionskonungarna
:istiern I—Kristiern II samt under holstein-gottorp-
a huset (1751—1818) i de svenska konungarnas ti-
l och D:s vapen (en gyllne ryttare med bart svärd
hvit springare i rödt) i deras vapen. E. Ebg.*

Ditmarsken. Se Dithmarschen.

Ditmer, Joakim von, diplomat, f. 1681 i
arva, d. 1755 på Fredriksdal i Almesåkra socken,
nköpings län, tjänstgjorde i Karl XII:s fält-
nsli såsom e. o. kopist (1700), kopist (1703) och
nslist (1705), blef fången vid Poltava 1709 och
og, till en början på uppmaning af Piper, sådan
rsorg om sina medfångar i Ryssland och (sedan
12) i Sibirien, att han fick ”ett berömligt vittnes-
rd” därom och befordrades 1714 till registrator i
anslikollegium och efter hemkomsten 1722 fick rang
k. sekreterare. D. öfverförde 1723 till tsar Peter
tifikationen på den svensk-ryska gränstraktaten, an-
ällde 1724 som agent i Moskva, adlades 1727 med
mnet von D. (han hette förut Ditmer) och ut-
mndes 1728 till envoyé vid ryska hofvet, sedan
729 med kanslirådets rang. 1730 års revolutionsför-
k, då efter Peter II:s död högsta rådet ryckte till
g makten och förvandlade den utsedda kejsarinnan
nna till en statsdocka med tre röster i konseljen
ter svenska frihetstidens mönster, ansågs på vissa
ll i Ryssland hafva gynnats af D. Han berättades
afva lofvat Dmitrij Golitsyn och Vasilij Lukitj
olgorukov 2 mill. rubel, om de störtade envåldet
h afträdde de eröfrade provinserna till Sverige
– ett rykte, som saknade all grund. Däremot är
et sant, att kanslipresidenten Horn beordrade
. att ”med all som största försiktighet” söka
os vederbörande föreställa nyttan af den frihet,
varefter de hade åtrå. Men då den ordern nådde
., hade Anna redan återtagit självhärskarmakten.
n kinkig ställning hade D. under det polska tron-
ljdskrigets tid. 1738—41 var D. landshöfding i
yslotts och Kymmenegårds län. J. Th. W.

Dito (it. *de'tto*, eg. sagd, förut nämnd), förkortadt
:o, dylik, af samma slag, nyssnämnd, samma-
nda.

Di'to, it. (af lat. *di'gitus*, finger), fingersbredd, tum,
alienskt längdmått, numera i Lombardiet = 1 cm.

Ditomi (af grek. *di*, dubbelt, i två delar, och
tmēin, skära), tudelning, halfvering.

Di'tonon (grek., af *di*, dubbelt, och *to'nos*, ton;
lat. *di'tonus*), *mus.*, hos forngrekerna benämning
å stora tersen.

Di'tonus, *mus.* Se Ditonon.

Ditroït, *miner.*, en varietet af sodalit (se d. o.)
från orten Ditró i siebenbürgska komitatet Csik.

Ditrokē (lat. *ditrochæus*, af grek. *di*, dubbelt,
ch *trochaï'os*, troké), *metr.*, en dipodisk förbindelse
f två trokéer (— ⏑, — ⏑).

Ditten, Torvon, diplomat, f. i Norge 12 sept.
860, son af en genom pillerfabrikation (”Dittens
iller”) bekant apotekare Hans Selchier von
D. (f. 1820, d. på 1890-talet), var 1885—86 attaché
Wien, blef 1887 andre sekreterare i Utrikesde-
artementet, 1891 chef för konsulatafdelningen där-
städes samt, efter att hafva tjänstgjort kortare tider
som chargé d'affaires i Konstantinopel (1893) samt
London och Madrid (1897—98), kabinettssekreterare
1900, en befordran, som, i betraktande af att D.
var norsk, ej svensk medborgare, väckte mycket upp-
seende och ådrog utrikesministern Lagerheim skarpt
klander från Första kammarens höger. D. utnämndes
1903 till envoyé i Rom, men lämnade denna post
och sin tjänst i Sverige omedelbart efter det norska
unionsbrottet 7 juni 1905. Som norsk fullmäktig
deltog han i utarbetandet af den officiella franska
öfversättningen af den s. å. afslutade Karlstadskon-
ventionen. 1906 utnämndes han till norsk envoyé i
Berlin.

Dittens haarvand [hå'rvann]. Se Hemliga
medel.

Dittens piller, *farm.*, ett norskt, af apotekare-
n H. S. von Ditten (se d. o.) i handeln
bragt arcanum, uppgifves hafva följande sam-
mansättning: kolokvintpulpa 5 gr., gentianrot 10
gr., räfkaka 2 gr., aloe 20 gr., rabarberrot-
extrakt 20 gr., järnklorid 2 gr., kryddnejlike-,
pepparmynt- och kumminolja — af hvarje 1,5 gr. —
samt glycerin så mycket, som erfordras. Häraf bere-
das 300 piller. De förvaras i pulvriserad talk.
Hvarje sats plägar innehålla 40 piller. Dessa verka
förnämligast afförande genom kolokvint, aloe och
rabarber, äfven något förbättrande på matsmält-
ningen och uppiggande genom räfkaka samt ”stär-
kande” genom järnsaltet. C. G. S.

Dittersbach. 1. By i preussiska prov. Schlesien,
regeringsområdet Breslau. 9,371 inv. (1900). Be-
tydande stenkolsgrufvor. Tändsticksfabriker. — 2.
By i Böhmen, i hvars närhet ligga de mycket besökta
Dittersbach-klipporna. Se Bömiska
Schweiz.

Ditters von Dittersdorf [-fånn-], Karl, öster-
rikisk tonsättare, f. 1739 i Wien, d. 1799 på godset
Neuhof i Böhmen, 1764—69 anställd som kapell-
mästare hos biskopen af Grosswardein och 1770—95
hos furstbiskopen af
Breslau, grefve Schaff-
gotsch, hvilken gjorde
honom till öfverjäg-
mästare och distrikts-
fogde. 1773 upphöjdes
D. i adligt stånd. Dels
för de nyssnämnde me-
cenaternas huskapell,
dels för teatrar och
musiksällskap i Wien
och Berlin skref D.
kyrkliga verk (bl. a.
oratorierna *Isacco*, *Da-
vidde*, *Ester* och *Giobbe*),
28 operor och operetter
(bl. a. *Doctor und apotheker*, *Betrug durch aberglau-
ben*, *Die liebe im narrenhaus*, *Hieronymus Knicker*
och *Rothkäppchen*), öfver 100 symfonier (däribland
12 med ämnen ur Ovidius' Metamorfoser), 12 stråk-
kvintetter, 6 stråkkvartetter, 35 konserter samt
sånger, klaverstycken o. s. v. Bland hans instru-
mentala stycken spelas ännu några förträffliga
stråkkvartetter, hållna i Haydns jovialiska stil. För
den komiska operan var D. af stor betydelse; i detta
fack kommer han ofta själfva Mozart nära. Hans
melodier äro mycket behändiga, flytande och karak-
teristiska. Formen behandlade han lätt, mångsidigt

och skickligt; han förstod förträffligt att genom kontraster åstadkomma överraskande och komiska verkningar, och hans ensemblestycken äro ofta af stor lifighet. Också utbredde sig hans operor öfver alla länder, och ännu lefva åtminstone ”Doctor und apotheker” (1786; den gafs i Stockholm 1858 och 1901 under titeln ”Doktorn och apotekaren”), ”Hieronymus Knicker” och ”Rothkäppchen”. — D. skref musikuppsatser i ”Allgemeine musikalische zeitung” och författade en självbiografi, som utgafs 1801. Jfr Krebs, ”Dittersdorfiana” (1900). A. L. (E. F—t.)

Dittes, Friedrich, tysk pedagog, f. 1829 i sachsiska Vogtland, d. 1896 i Wien, var först folkskollärare, studerade 1851—52 samt 1858—60 vid Leipzigs universitet och blef 1860 subrektor vid reallärоverket i Chemnitz, 1865 skolråd och seminarierektor i Gotha och 1868 föreståndare för lärarpedagogium i Wien, från hvilken befattning han genom de klerikales angrepp föranlåts taga afsked 1881. D. var 1873—79 medlem af österrikiska riksrådet (riksdagen) och verkade där nitiskt för frisinnade reformer i och lyftning af det offentliga skolväsendet. I filosofiskt afseende stödde D. sig på Beneke, i praktisk-pedagogiskt på Pestalozzi och Diesterweg. Bland D:s utgifna arbeten må nämnas *Das ästhetische nach seinem grundwesen und seiner pädagogischen bedeutung* (1854) och *Schule der pädagogik* (1876; 6:e uppl. 1901). Han redigerade 1873—85 ”Pädagogischer jahresbericht” och utgaf sedan 1878 månadsskriften ”Pädagogium”. Se Goerth, ”F. D., in seiner bedeutung für mit- und nachwelt” (1899).

Dittmar, Heinrich, tysk skolman och författare, f. 1792 i Ansbach, d. 1866 som rektor för gymnasiet i Zweibrücken, inrättade i Würzburg och Nürnberg uppfostringsanstalter i Pestalozzis anda och utgaf en mängd arbeten af stort värde, särskildt historiska verk för skolan.

Dittografi (af grek. *ditto's*, dubbel, och *gra'fein*, skrifva), *språkv.*, dubbelskrifning; felaktig upprepning af samma bokstaf, stafvelse eller ord.

Dittologi (af grek. *ditto's*, dubbel, och *lo'gos*, lära), *språkv.*, felaktig upprepning af ett fonem; begagnas äfven liktydigt med synonym och tautologi.

Di'ttrich, Ottmar, tysk språkvetenskapsman, f. 1865 i Wien, docent i allmän språkvetenskap vid universitetet i Leipzig och redaktör i Bibliographisches institut, har författat bl. a. *Über wortzusammensetzung* (1898—1904), *Grundzüge der sprachpsychologie* (I, 1903) och *Die grenzen der sprachwissenschaft* (1905). D. utgår från Wundt och söker i sitt filologiska system framför allt tillämpa psykologiens metod och resultat. R—n B.

Ditymoldijodid, *kem. farm.* Se Aristol.

Dityra'mb (grek. *dithy'rambos*, ordets etymologi osäker) betecknade ursprungligen en sång till vingudens ära, som sjöngs vid Dionysosfester i Aten. Då man vid vingudens fester släppte alla tyglar lösa, blef dityramben en den yrande hänryckningens sång, ömsom klagosång— passionssång öfver Dionysos' lidande — ömsom ett festjublande kväde. Ur dityramben — ofta en växelsång mellan en föresångare och en kör — utvecklade sig i Attika den grekiska tragedien. Såsom dityrambens konstnärlige ordnare nämner traditionen Arion; i 6:e—4:e årh. f. Kr. utvecklades konstarten vidare af skalder och tonsättare, som Simonides från Keos, Lasos, Pindaros m. fl., och dityramben blef ej blott en sång till Dionysos' utan äfven till andra gudars pris. Af forntidens rika dityrambdiktning återstå endast fragmen (Bergk, ”Poetæ lyrici græci”). I den modern poetiken användes uttrycket dityramb om sånger som utmärka sig för en hög grad af lyrisk berusning, hvilka flamma af stark inspiration samt oregelbundna strofer eller i rapsodisk form besjunga lifvets njutningar eller öfversinniga, himmelska intryck. Som exempel på moderna dityramber anföras Goethes ”Wanderers sturmlied” och ”Harzreise im winter”, Schillers bekanta dityramb ”Nimmer, das glaubt mir”; slutet af Tegnérs ”Svea” och hans ”Sång till solen”, Wallins dityramb ”O lyssnen, o hörden I ljuden”, Stagnelius, ”Gläd dig yngling”, Nyboms ”Fatta kristallen”. Äfven Bellmans diktning äro många dityrambiska inslag. K. W—g

Diu (sanskr. *Dvipa*, ö), portugisisk ö vid södra kusten af halfön Kathiawar, Bombay, Indien, skild från fastlandet genom ett blott för fiskarbåtar farbart sund, har en areal af 3,7 kvkm. (med den ännu mindre ön Gogola 4,8 kvkm.) och 13,206 inv. (1894). På östra ändan af ön ligger den befästa staden D., med en god hamn. Omkr. 11,000 inv. Portugiserna besatte D. 1515 och försvarade den under två belägringar (1539 och 1545), hvilka räknas bland de ärofullaste bragderna i Portugals historia. 1670 stormades ön af araber från Maskat. Efter sikh-kriget förlorade Portugal sina dittills betydliga inkomster af opiumhandeln, hvilken nu står under noggrann engelsk kontroll. Numera är ock hamnen föga besökt.

Diurēs (lat. *diurēsis*, af grek. *dia'*, genom, och *ūron*, urin), den vetenskapliga benämningen på urinafsöndringen.

Diurētica (lat., se Diures), ”urindrifvande medel”, sådana läkemedel, som kunna öka urinens mängd. Denna effekt kan åstadkommas på flera olika sätt: 1) Genom att körtelcellerna i njurarna retas till ökad verksamhet. Så verkar en hel mängd ämnen som vid aflägsnandet (eliminationen) ur kroppen passera njurarna, t. ex. kaffein och teobromin, vissa metallföreningar, såsom kalomel, åtskilliga aromatiska droger och medel, innehållande flyktiga oljor, såsom enbär, persiljefrukter, terpentinolja o. s. v. — 2) Genom att vatten föres från blod och väfnader samt ledes i ökad mängd ut genom njurarna. Så verka åtskilliga salter (ättiksyradt kali och natron, salpeter, kolsyradt natron och kali, bikarbonater, kok salt m. m.), äfvenså urinämne. — 3) Genom att hjärtverksamheten och blodtrycket vid behof förbättras samt därigenom äfven blodtillförseln till njurarna. Så verka digitalis, Strophanthus, Scilla o. d. Vissa af de under de bägge första grupperna nämnda ämnena torde därjämte verka fördelaktigt på blodtillförseln till njurarna. Slutligen är det möjligt, att en del diuretica verkar *hindrande* på den återuppsugning af vatten, som enligt många åsikt eger rum i de slingriga njurkanalerna och hvarigenom annars urinen blir mer koncentrerad och minskad till sin mängd. Betydelsen af sistnämnda faktor är ännu föga känd. — Diuretica användas — utom vid otillräcklig njursekretion — äfven vid åtskilliga förgiftningar, då gift inkommit i blodet hvarur man önskar aflägsna det genom njurarna

...nt då man önskar "späda ut" urinen för att ...ekomma bildning af urinsten eller för att göra u...nen mindre retande vid åkommor i urinvägarna. ...d olika fall kunna diuretica af olika slag väljas. ...a anlitade äro teobromin, i form af preparat diuretin (se d. o.), vidare kalomel, digitalis och dess ersättningsmedel samt diuretiska salter, särskildt tillsammans med ...lig mängd vatten i form af åtskilliga alkaliska ...lsovatten. C. G. S.

Diuretin (se Diuretica), *med. kem.*, ett urindrifvande medel, som består af salicylsyradt teobromin-natrium. Huruvida teobrominet vid preparatets framställning ingår någon kemisk förening med ...icylsyradt natron eller blott intimt blandar sig ...rmed är svårt att säga. I alla händelser ökar ...t salicylsyrade natronet väsentligt teobrominets ...lighet. — Från många håll äro erfarenheterna vid ...retinets bruk i det hela särdeles goda. C. G. S.

Diurētisk, som har afseende på urinafsöndringen. Diuretica.

Diu'rna. 1. Se Acta diurna. — 2. *Zool.* Dagfjärilar.

Diu'rni, *zool.* Se Dagroffåglar.

Dius Fidius. Se Fidius.

div., på recept förkortning för lat. *divide!* (dela!), musiken förkortning för it. *divisi* (se d. o.); även förkortning för lat. *divus* (se d. o.).

Diva, it. (af lat. *dīvus*, gudomlig), egentl. gudinna; utmärkt och förad sångerska.

Divæ memo'riæ, lat., salig i åminnelse.

Divā'n, pers. (egentl. register, lista, mönstringsrulla e. d.), diktsamling (t. ex. *divān-i-Hāfiz*, 'Hāfiz' samlade dikter"), kansli, audienssal, konsej, statsråd (jfr den dubbla betydelsen hos ordet minett). Om turkiska regeringen, "Höga porten", ...gagnas ofta uttrycket *divān-i-humajun*. Slutligen har ordet divan äfven fått betydelsen af ett ...gs låg österländsk hvilsoffa utan ryggstöd och ...rmar (se därom Bädd, sp. 833). K. V. Z.

Divāni, "kansliskrift", en särskild form af det ...abiska alfabetet, som användes af ämbetsverken i ...urkiet i pass och andra officiella handlingar. ...enna skriftform är ofta ytterst svårläst. Jfr ...eschī. K. V. Z.

Divānsbord (jfr Divan i bet. soffa), prydligt ...rd, som har sin plats framför soffan i förmaket l. ...llskapsrummet.

Diverge'ns (se Divergera), riktning åt olika ...ll, skiljaktighet (t. ex. meningsskiljaktighet); *bot.* Bladställning.

Diverge'nt serie, *mat.* En serie är *konvergent*, ...r dess summa, då antalet termer växer öfver ...arje gräns, närmar sig ett bestämdt ändligt värde. ...en är divergent, när detta icke är fallet. Jfr ...onvergent serie. M. L.

Divergēra (fr. *diverger*, af lat. *dis*, åtskils, och *...rgere*, böja sig), hafva riktning åt olika håll, ...ilja sig ifrån hvarandra. — *Mat.* Två linjer, ...m icke äro parallella, sägas divergera i den ...stning, hvari de aflägsna sig från hvarandra. ...n serie säges divergera, när den är divergent (se ...o.). L. A. F. (M. L.)

Dive'rse (af lat. *dive'rsus*, skiljaktig, spridd), åtskilligt, hvarjehanda; föremål af flera olika slag. — ...iversehandel, minuthandel med olika slags ...aror (sybehör, specerier o. s. v.).

Diversiōn (lat. *dive'rsio*, af *dis*, isär, åt olika håll, och *ve'rtere*, vända), *krigsv.*, en skenrörelse, genom hvilken man i ändamål att vilseleda fienden söker förmå honom att öfvergifva en af honom inslagen rörelseriktning. Jfr Demonstration och Skenstrid. G. U. (C. O. N.)

Diverti'kel (lat. *diverti'culum*, rastställe), *anat.*, ett ihåligt, blindt ändande bihang till någon inälfva. Divertikeln är ofta af missbildnings natur så till vida, att den är någon från fosterlifstiden kvarstående och vidare utvuxen bildning, som eljest och i vanliga fall brukar försvinna. G. v. D.*

Divertime'nto, it., *mus.* Se Divertissement.

Divertisseme'nt [-a'n], fr. (it. *divertime'nto*, af *divertīre*, afleda, förströ, roa), nöje, förlustelse; ett mindre, dramatiskt stycke, hufvudsakligen bestående af balett, ofta med inblandade sångnummer; ett i en opera inlagdt större dansnummer; *mus.*, ett (i synnerhet under 18:e årh. brukligt) af åtskilliga satser löst sammanfogadt, mindre musikstycke för vanligen flera blås- eller stråkinstrument, för bägge slagen förenade eller med klaver, stundom för klaver ensamt; fri mellansats i en fuga (jfr Andamento). A. L.*

Dives-sur-Mer [div syr mär], köping i franska depart. Calvados (Normandie), på högra stranden af floden Dives (116 km. lång), ej långt från dess mynning i Engelska kanalen. 3,306 inv. (1901). Hafsbad och saliner.

Dividalsgruppen, *geol.*, K. Pettersens namn på en i Tromsö amt förekommande, under Balsfjordsgruppen befintlig lagerserie af mjuka lerskiffrar och kvartsiter, hvilken af A. E. Törnebohm och F. Svenonius antages motsvara de försteningsförande hyolithuslagren på svenska sidan. Enligt den förre skulle emellertid Balsfjordsgruppen (och Tromsö glimmerskiffergrupp) först vid bergbildningen (genom öfverskjutning) fått sin plats öfver Dividalsgruppen, ehuru denna i verkligheten vore yngre. A. G. N.

Divided skirts [divā'did skō'ts], ofta förkort. Divided, eng., "delad kjol", en reformdräktmodell af vida byxor, som användas i stället för underkjolar; äfven delad öfver- l. klänningskjol af dylik modell, brukad vid idrott och sport, särskildt ridt och velocipedåkning.

Divide et i'mpera!, lat. (fr. *diviser pour régner*), "söndra och härska!", en politisk grundsats, enligt hvilken man bör dela massorna efter skilda intressen för att sedermera göra de särskilda partierna undergifna och fogliga. Såvidt man vet, uttalades denna grundsats först af konung Ludvig XI i Frankrike. Dess första upphof har äfven tillskrifvits en mängd andra historiskt ryktbara personer från Filip af Macedonien till Machiavelli.

Divide'nd (lat. *divide'ndus*, som bör delas, af *divi'dere*, dela), *aritm.*, det tal, som skall delas (till skillnad från divisor, det tal, hvarmed delningen skall verkställas). Dividend betecknar äfven en till delning bestämd summa, särskildt den föränderliga periodiska vinstandel, som de i en affär intresserade personerna erhålla af nettobehållningen. Vid konkurser förstår man med dividend den utdelning, som kommer fordringsegarna till godo genom konkursmassans realisation.

Dividēra (lat. *divi'dere*), *mat.*, dela, verkställa en division.

Dividivi, *bot.* Se Cæsalpinia.

Divina comme'dia, L a (''Den gudomliga komedien''), en dikt af D a n t e (se denne).

Divinatiōn (lat. *divinātio*, af *divīnus*, gudomlig), uppfattning genom högre ingifvelse, aning, spådomskonst; genom snabb och skarpsinnig kombinering vunnen inblick i eller förkänsla af kommande tilldragelser. Jfr M a g i. — D i v i n a t i o n s f ö r m å g a, aningsförmåga, siarförmåga. — D i v i n a t ō r i s k, anande, förutseende; som instinktlikt eller i kraft af djup inblick och förtrogenhet träffar det riktiga.

Di'vio l. D i ' b i o, latinska namnet på D i j o n.

Divis (af lat. *divi'dere*, dela), *boktr.*, bindestreck; bindestreckstyp.

Divisi, it., *mus.*, ''delade'', förkortadt *div.*, betecknar i orkestermusik, att ett tvåstämmigt ställe för stråkinstrument ej bör utföras (i dubbelgrepp) af en spelare, utan delas på tvenne. Effekten blir därigenom en helt annan. A. L.*

Divisibel (lat. *divisi'bilis*, af *divi'dere*, dela), delbar. Jfr D i v i d e r a och D i v i s i o n.

Divisiōn (lat. *divīsio*, delning, af *divi'dere*, dela), delning, indelning, afdelning.

1. *Mat.* I aritmetiken menas med division det räknesätt, genom hvilket man finner, huru många gånger en gifven storhet (d i v i s o r n) innehålles i en annan storhet (d i v i d e n d e n). Det sökta talet, som visar delarnas storlek, benämnes k v o t. Som d i v i s i o n s t e c k e n nyttjas tecknet :. Dessutom kan hvarje bråk betraktas som en tecknad division, i hvilken täljaren är dividend och nämnaren divisor.

2. *Log.* Se I n d e l n i n g.

3. Som *juridisk* term användes division för att beteckna de afdelningar, i hvilka hofrätterna äro delade vid utöfningen af den dem tillkommande domsrätten. F. n. (1906) finnas i Svea hofrätt sju, i Göta hofrätt fyra samt i Hofrätten öfver Skåne och Blekinge två ordinarie divisioner. Å hvarje division tjänstgöra fem af hofrättens ledamöter, och den äldste å divisionen tjänstgörande ledamoten är ordförande. Jfr H o f r ä t t. L. A.

4. *Krigsv.* a) Vanligen menas med division den minsta truppenhet, inom hvilken alla truppslag förekomma i ständig förening. Divisionen kan dock äfven utgöras endast af infanteri eller kavalleri. En i n f a n t e r i d i v i s i o n uppgår vanligen till 2—3 brigader om 2—3 regementen på 3—4 bataljoner, sålunda 12—18 bataljoner, möjligen med tillägg af en jägarbataljon. Vanligen tilldelas divisionen ständigt eller endast i krig 1 kavalleriregemente eller en del af ett sådant, 1 eller 2 fältartilleriregementen, ingenjör- och sjukvårdstrupper samt stab, förvaltningspersonal och tränge. En k a v a l l e r i d i v i s i o n utgöres vanligen af 2—3 brigader om 2—3 regementen på 4—6 skvadroner, sålunda 16—24 skvadroner, sällan mera. Vanligen tilldelas denna division 2—3 ridande batterier och någon gång en mindre afdelning infanteri (möjligen ridande eller åkande). Dessutom tillkomma vanligen en mindre ingenjörtrupp samt stab och tränge. Divisionen kallas i Sverige f ö r d e l n i n g (se d. o. och A r m é f ö r d e l n i n g). Divisionsförbanden uppstodo inom franska revolutionstidens arméer, då man måste dela sönder de förutvarande långa linjerna i självständiga delar, upptogos af Napoleon I och öfvergingo snart till öfriga arméer. — b) Från början af 1700-talet till 1860-talet delades en infanteri bataljon i divisioner, vanligen 4 linjedivisioner oftast sammanfallande med kompanierna, och 1 elle 2 tiraljör- eller skyttedivisioner. I Frankrike för enades på 1860-talet bataljonens 6 kompanier tv och två till divisioner. Efter 1870 har divisions indelning vid infanteriet bortfallit. — c) I Sverig och Ryssland utgör division vid artilleriet beteckni för enheten närmast öfver batteriet, vanligen 2— batterier (kallas i Tyskland och Österrike *abteilung* i Frankrike *groupe*). — D i v i s i o n s - c h e f -a d j u t a n t, -a r t i l l e r i, -s t a b, -t r ä n o. s. v., benämningar på personer, anstalter elle truppafdelningar tillhörande en division. C. O. N

5. I *sjöväsendet* har division två betydelser a) Inom svenska flottan liksom inom de flesta u ländska mariner består numera en division i reg af 4 fartyg, som sins emellan äro så lika som möjlig Öfver en division pansarfartyg för i allmänhet e flaggman eller kommendör befälet; hans befälstecke är en flagg eller en örlogsstandert. Divisionsch öfver smärre fartyg, såsom torpedkryssare, jagar torpedbåtar, är kommendörkapten eller kapten oc för särskildt tecken. Se B a t a l j o n, B e f ä l, B e f ä l s t e c k e n, E s k a d e r och F l o t t a. b) ekonomiskt afseende är allt till en fartygsbesättnin hörande manskap indeladt i ett obestämdt anta divisioner, hvar och en under en d i v i s i o n s o f f i c e r, hvilken, biträdd af ett antal d i v i s i o n s u n d e r o f f i c e r a r e, omhänderhar manskape ekonomi, vakar öfver manskapets snygghet, ordent lighet o. s. v. Då ''divisioner'' signaleras elle ''blåses'', uppställer sig hvarje division på bestäm plats på däck till mönstring. H. W—

Division [divi'{ən], eng., i alla brittisk-indisk provinser utom Madras mellanled mellan *provinc* och *district* (se d. o.), men utan karaktär af egen lig förvaltningsenhet. Dess styresman är en *com missioner*.

Divisionsadjutant, *krigsv.* Se D i v i s i o n

Divisionsartilleri, *krigsv.* Se D i v i s i o n

Divisionschef, *krigsv.* Se D i v i s i o n 4 och

Divisionsgeneral, en officer af generalsgrad, so för befälet öfver en division (se d. o.). I fransk armén utgör benämningen *général de division* be nämning för högsta generalsgraden, motsvarande g nerallöjtnant i andra arméer. C. O. N

Divisionsofficer, *sjöv.* Se D i v i s i o n 5.

Divisionsstab, *krigsv.* Se D i v i s i o n 4.

Divisionstecken, *mat.* Se D i v i s i o n 1.

Divisionsträng, *krigsv.* Se D i v i s i o n 4.

Divisionsunderofficer, *sjöv.* Se D i v i s i o n

Divisivt omdöme (af lat. *divisivus*, hvad som ar går delning), *log.*, ett omdöme, i hvilket predikat angifver subjektets arter enligt formeln: S är de P, dels P_1, t. ex. omdömet: trianglarna äro dels li sidiga, dels likbenta, dels oliksidiga. S—

Divisor, lat. 1. *Mat.*, det tal, som vid en divisio utmärker delarnas antal. Jfr D i v i d e n d, D i v i d e r a och D i v i s i o n 1. — 2. (D i v i s ō r i u m), *boktr.*, horisontellt placerad träklyka, hva med manuskriptet vid handsättningen hålles fast vi tenakeln. Af mindre vana sättare nedflyttas gärn divisorn för hvar rad, som skall sättas.

Divisōrium, lat. (af *divi'dere*, dela). 1. *Förv* delnings- l. skiftesinstrument. — 2. *Tekn.*, de skifva, pjäs på skärtyget eller skärmaskinen ti

igghjuls förfärdigande. — 3. *Boktr.* Se Divi-
or 2.

Divodūrum, latinska namnet på Metz.

Divōna, latinska namnet på Cahors.

Divonne [divå'n] l. D.-les-Bains [läbä'], ansort i franska dep. Ain vid den i Genèvesjön mynnande floden Versoix, på Juras östra sluttning. 665 inv. (1901). Där finnes en 1848 grundad illvattenkuranstalt, öppen hela året om. Kurplatsn ligger 410 m. ö. h. Ln.

Divo'rtium, lat. (af *dive'rtere,* skiljas), äktenapsskillnad, skilsmässa. Se Äktenskap.

Divoto [-åtå], Devoto l. Divotame'nte, ., *mus.,* med andakt. Jfr Con devozione.

Divra (Dibra), landskap i Albanien, vilajetet onastir, i Drindalen, n. om Ochrida-sjön, består Divrapost (''nedre D.'') med den något ö. Svarta Drin belägna staden D. (med omkr. 000 inv. och säte för en grekisk biskop) samt ivrasipere (''öfre D.''), som har endast gra bergsbyar. Invånarna i D. äro muhammeanska och grekiska albaneser, som höra till Turts oroligaste undersåtar.

Divrapost. Se Divra.

Divrasipere. Se Divra.

Divre hajjami'm. Se Krönikeböckerna.

Divus, lat., gudomlig, ''den gudomlige'', den gudade, i det forna Rom hedersepitet på männskor, hvilka efter sin död dyrkades som gudar, skildt på aflidne romerske kejsare. Jfr Diva.

Dix [di'ks], John Adams, nordamerikansk miär och politiker, f. 1798 i Boscawen, New Hampire, d. 21 apr. 1879 i New York, deltog som yngg i kriget mot England 1812—15, blef 1820 praktiande advokat och 1833 statssekreterare och superendent öfver skolväsendet i staten New York, där n tillhörde det kotteri inflytelserika demokratiska litiker, ''Albany-regenterna'' (Seward, Thurlow eed m. fl.), hvilka under 1830-talet behärade denna stats politik. Han beröfvades sina beten genom republikanernas seger 1840, men r 1845—49 medlem af Unionens senat och f 11 jan. 1861 finansminister i Buchanans binett, detta på uttrycklig fordran af de store ansmännen i New York, som för statskredis skull kräfde en fullt pålitlig man på ma post under den kris sydstaternas begynde secession framkallat. Under dessa sista måder af Buchanans presidentskap var den trots demokratiska partiåskådning varmt unionsvänn D. den ende kraftige och behjärtade mannen abinettet. Berömd är hans order vid underrättn om, att kaptenen på en tullkutter i New eans vägrade återvända till New York; han beide löjtnanten att taga befälet och tillade: ''Om gon försöker hala den amerikanska flaggan, skjut nom på fläcken!'' Vid krigets utbrott organiade D. som ordförande i ''Union defence comttee'' och sände till fronten ej mindre än 17 ementen frivilliga. Utnämnd till generalmajor befälhafvare i Maryland, inlade han stor först om denna stats och särskildt det oroliga timores unionstrohet. Med lika kraft förde han an befälet i New York. D. var 1866—69 Förenta ernas minister i Paris och, vald som republikanas kandidat, 1873—75 guvernör i staten New rk. Hans *Speeches and occasional addresses* utkommo i 2 bd 1864. Sonen Morgan D. utgaf ''Memoirs of John Adams D.'' (2 bd, 1883). V. S—g.

Dixcove [di'ks-kåuv], Unfuma l. Nfuma, ort i brittiska Guldkustkolonien i Väst-Afrika, ö. om kap Three points, har ett fort, en protestantisk mission, kolstation och omkr. 1,000 inv.

Di'xi, lat., ''jag har talat'', nyttjas stundom för att angifva, att ett muntligt föredrag är slut. — Di'xi et salvāvi a'nimam me'am, lat., ''jag har talat och räddat min själ'', d. v. s. plikten har bjudit mig att tala som jag gjort, och jag bär intet ansvar, om min varning icke beaktas. Uttrycket ledes tillbaka till profeten Hesekiel 3: 18—21, och 33: 8—9.

Di'xmuiden [-möjden] l. Diksmuide (fr. *Dixmude*), arrondissemangshufvudstad i belgiska prov. Västflandern, vid den kanaliserade Yser och vid den från Brügge utgående järnvägen, som vid D. grenar sig till Nieuport och Dunkerque. 3,696 inv. (1902). Handel med boskap, smör och ost.

Dixon [di'ksn], stad i nordamerikanska staten Illinois, vid Rock river och en viktig järnvägsknut. 7,917 inv. (1900). Kvarnar, sågverk och järnindustri.

Dixon [di'ksn], George, engelsk sjöfarande, f. omkr. 1750, d. omkr. 1800, tjänstgjorde på ''Resolution'' under Cook på dennes tredje expedition, utforskade på uppdrag af ett handelskompani 1785—88 nordvästra kusten af Amerika samt upptäckte därunder bl. a. Drottning Charlottas öar, Port Mulgrave, Norfolk bay och Dixons arkipelag. 1789 utgaf han *A voyage round the world, but more particularly to the north-west coast of America,* med utmärkta kartor och vittnande om stor observationsförmåga, äfven i etnografiskt hänseende.

Dixon [di'ksn], William Hepworth, engelsk författare, f. 1821, d. 1879, väckte uppseende genom artikelserierna *On the literature of the lower orders* och *London prisons* (i ''Daily news''). 1853—69 var han hufvudredaktör af ''Athenæum''. D. författade flera lefnadsteckningar, t. ex. *John Howard, a memoir* (1849, ny uppl. 1854), *William Penn, a biography* (1851, ny uppl. 1872), hvilken vänder sig emot Macaulays uppfattning af den berömde kväkaren, *Personal history of lord Bacon* (1860) och *History of two queens:* I. *Catharine of Aragon;* II. *Anne Boleyn* (1873—74). D. företog många och vidsträckta resor till olika delar af jorden och nedlade sina erfarenheter i en följd intressanta reseskildringar, bl. a. *The holy land* (1865; ''Heliga landet'', 1869), *New America* (1867, 8:e uppl. 1869; ''Vår tids Amerika'', 1868), *Spiritual wives* (1868; ''Andliga äktenskap'', 1869), en kritik af det pietistiska sektlifvet, *Free Russia* (1870; ''Fria Ryssland'', s. å.), *The switzers* (1872; ''Schweizarne'', s. å.) och *White conquest* (1875). Vidare skref han *Her majesty's Tower* (1869—71; ''Towerns minnen'', 1869—71). D:s framställning var fängslande, men ej absolut pålitlig. En roman af D., *Diana* (1877; sv. öfv. s. å.), är obetydlig.

Dixon [di'ksn], Richard Watson, engelsk präst och skriftställare, f. 1833 i London, d. 1900 i Warkworth, uppsatte som student i Oxford, där han 1899 blef doktor, tillsammans med målaren Burne-Jones och skalden W. Morris, tidskriften ''The Oxford and Cambridge magazine'', ett språkrör för

den prerafaelitiska konstriktningen. D. prästvigdes och befordrades 1868 till domherre i Carlisle samt till kyrkoherde i Hayton 1875 och Warkworth 1883. Han har på kyrkohistoriens område uppträdt med arbetet *History of the church of England* (4 bd, 1877—1891; bd 5 och 6 utg. af Gee 1902), som redan från första bandet (begynner med reformationen) intog en framstående plats i den historiska litteraturen genom objektiv framställning och poetiskt konstnärlig stil. Inom vitterheten kom hans berömmelse med *Historical odes* (1864); vidare må nämnas en poetisk berättelse från 900-talet med titeln *Mano* (1883; ny uppl. 1890), *Odes and eclogues* (1884), *Lyrical poems* (1885) m. m. Hans bästa dikter äro från 1890-talet, medan hans hälsa var obruten. (Hj. H—t.)

Dixon [di'ksn], Charles, engelsk målare, f. 1872 i trakten af London, har vunnit ett namn genom sina akvareller, oftast med motiv från Thames, men äfven från Seines stränder och från New Yorks hamn. D. är en flitig och skicklig illustratör. Han är bosatt i London. G—g N.

Diyamir (Dajarmur), bergstopp. Se Nanga Parbat.

Dizain [dišä'], *metr.*, fr., strof, bestående af tio rader, allmänt använd under 1500-talet, bl. a. af Mellin de Saint-Gelais. R—n B.

Dizful, stad i Persien. Se Disful.

Dizier [dišiē], S:t. Se S:t Dizier.

Diö, egendom i Stenbrohults socken, Kronobergs län, vid Diöströms utlopp i sjön Möckeln och Södra stambanan, tillhör Gemla leksaksfabriksaktiebolag (bildadt 1884, aktiekapital 250,000 kr.), som där tillverkar leksaker af trä och skolmateriel m. m., till ett årligt värde af omkr. 150,000 kr. Vatten- och ångkraft. 138 arbetare.

D. J., förkortning för lat. *De'o juva'nte*, med Guds hjälp.

Djaafar. Se Dschaafar.

Djabalpur. Se Jabalpur.

Djabir Ben Haijan, arabisk kemist. Se Geber.

Djadjar, stad i brittiska Indien. Se Jhajjar.

Djadschpur. Se Jaipur.

Djafar. Se Dschafar.

Djaffna. Se Jaffna.

Djaga. Se Yaga.

Djaganna'th (Djagarnath). 1. Indisk gudomlighet. Se Jagannath. 2. Namn på staden Puri (se d. o.).

Djagata'i, Djingis-kans andre son, fick efter faderns död länderna ö. om Aralsjön: Turkestan och Buchara, med Samarkand som hufvudstad, hvilka efter honom kallades kanatet D. Han afled 1241. D:s efterkommande bibehöllo sig ända till 1397. Jfr E. Oliver, ''Chagataï mughals'' (1888). — Namnet ''djagataï'' har äfven kommit att beteckna det i Turkestan talade språket, en för sin renhet berömd turkisk dialekt. Jfr Vambéry, ''Čagataische sprachstudien'' (1867).

Dja'gga. Se Dschagga.

Djahangir. Se Jahangir.

Djailolo. Se Djilolo.

Djaina. Se Jaina.

Djaintia. Se Jaintia.

Djaipur. Se Jaipur.

Djaisalmir. Se Jaisalmer.

Djajadēva, indisk skald. Se Jayadeva.

Dja'kova (Giakovica), stad i Albanien, vilajetet Kosovo, 32 km. n. v. om Prizren, vid ett tillflöde till Hvita Drin. Omkr. 21,000 inv.

Dja'kovár (kroat. *Djakovo*), stad i kroat.-slav. komitatet Verőcz. 6,824 inv. (1900). Rom.-katols. biskop (biskop af D. och Syrmien). Storartad katedral, bekostad af biskop Strossmayer och invig. 1883.

Dja'kovo. Se Djakovar.

Djalandara. Se Jalandhar.

Djalo, oas i Libyska öknen i Nord-Afrika, när oasen Audjila, omkr. 200 kvkm. stor, med omkr. 100,000 palmer och 6,000 inv., berber, som tal arabiska och såsom förslagna köpmän hafva handels förbindelser öfver hela Libyska öknen. Emedan marken är mycket salthaltig, finnes i hela oasen intet drickbart vatten. Säd och dadlar utgöra hufvudnäring för befolkningen, som äfven har några får- och gethjordar, men inga nötkreatur och åsnor och helt få hästar. Hufvudort är Lebba. Befolkningen tillhör Senussi-sekten.

Djama. Se Yama.

Djamadagni. Se Yamadagni.

Djamadevta. Se Yamadevata.

Djambi (Jambi), flod på Sumatra, rinner upp i berglandet vid västkusten, heter först Batang Hari och faller ut på östra kusten ungefär under 1° s. br., genom ett större delta. Omkr 600 km. lång. Floddalen, mycket bördig, men sumpig och osund, bildar hufvuddelen af den under nederländsk öfverhöghet (residentskapet Palembang) stående staten D., med omkr. 76,000 inv. Det inre af landet är ännu nästan okändt; van Ophuyzen, som besökte det 1867, skildrar det som mycket rikt och bebodt af milda och skygga kubu, hvilka till byta sig ris, salt, tyg m. m. af malajerna vid kusten mot bensoe, drakblod och kautschuk. Hufvudorten D. ligger vid floden, några tiotal kilometer från mynningen, och har omkr. 3,000 inv.

Djāmī, Maulānā Abdurrahmān ibn Ahmed, persisk skald, f. 1414, d. 1492, tillbragte större delen af sitt lif i Herāt och åtnjöt stort anseende vid sultanerna Abū Sa'īds och Huseins hof. Hans mest berömda arbeten äro hans tre *Divaner* (''diktsamlingar''), innehållande endast lyriska stycken (valda delar äro öfversatta på tysk af Rosenzweig, Rückert m. fl.), och de didaktisk-poetiska berättelserna *Jūsuf och Zalīchā* (*Zuleicha*) samt *Leilā och Medjnūn*. Bland hans prosaiska skrifter märkas särskildt *Behāristān* (vårträdgården, en imitation af Sadis ''Rosengård'', och *Nafahāt-l-uns* (''den gudomliga förtrolighetens andedräkt'') som innehåller lefnadsskildringar af mer än 600 berömda sufis. D. kallas den siste af Persiens store skalder. En biografi öfver honom utgafs af Rosenzweig 1840. Se vidare Geiger och Kuhn, ''Grundriss der iranischen philologie'' (II, 1904). K. V. Z.

Djamna. Se Jumna.

Djamnotri. Se Jumnotri.

Djamu. Se Jammu.

Djapara. Se Japara.

Djater, folkstam. Se Jater.

Djauf. Se Djōf.

Djāu'harī, Abū Nasr Ismāīl bin Hammād, arabisk lexikograf på 900-talet, död 100 i Nischapur, utgaf *Sihāh*, ett lexikon öfver de

lassiska arabiskan, hvilket ännu gäller såsom en af ufvudkällorna för den arabiska lexikografien. Detta ark har blifvit öfversatt till turkiska och persiska.

Djaunpur. Se Jaunpur.

Djayadēva, indisk skald. Se Jayadeva.

Djebado. Se Djerba.

Djebail (Djebēl l. Jebeil). Se Byblos.

Djebb, flod. Se Juba.

Djebēl. 1. (Dschebel) Arab., berg, förekommer i en mängd bergsnamn. Se äfven Irak djmi. — 2. Detsamma som Djebail.

Djebēl al-Tarik, Tariks berg. Se Gibraltar.

Djebēl esch-Scheik, arabiskt namn på berget Hermon. Se Antilibanon.

Djebēl esch-Scherki (''östra berget''), arabiskt namn på Antilibanon.

Djebelija, arab. ''bergsbor'', arabernas namn på de i Tunisien bosatta bergsstammarna, som tala berbiskt språk. Se Berber.

Djebēl Karantel, bergås i Palestina. Se Quarantana.

Djebēl Libna'n, arabiskt namn på Libanon.

Djebēl Mar Elias, arab., ''Eliasberget''. Se Carmel.

Djebēl Schammār, landskap och rike i det inre Arabiska halfön mellan 26° och 28° n. br. och utom omfattande oaserna El-Djōf och Teima; Djebēl Schammār n. därom ända till turkiska gränserna äro skattskyldiga till den i Haïl residerande emiren. Antalet undersåtar beräknas till 50,000 bofasta och 100,000 nomader. Landet regeras mildt och rättrådigt, röfveri bestraffas strängt, skatterna äro ringa, krigstjänst är frivillig. Årligen genomtågar den persiska pilgrimskaravanen landet under Haïl lejd, hvilket inbringar omkr. 400,000 kr.

Djebēl Sulemijje, berg i Palestina. Se Ebal.

Djebēl Tur, det arabiska namnet på Tabor.

Djedda. Se Djidde.

Djeho'l (Shehol, Jehol), kin. *Tschöng-tö*, ad. i kinesiska prov. Tschi-li, vid Lwan-ho, 180 km. n. ö. om Peking. Staden, som uppgifves hafva 50,000 inv., ligger i en vacker, på trädgårdar, tempel och palats rik dal och har bl. a. ett stort stadt kejserligt palats, där kejsar Kien-lung (1736—96) företrädesvis residerade. Kejsar Kang-hi (1662—1722) utbytte det gamla namnet D. mot Tschöng-tö.

Djeilum. Se Jhelam.

Djelalabād (arab.-pers., ''glanssäte''), stad i nordöstra Afganistan, vid floden Kabul, på en särdeles fruktbar slätt. Sannolikt endast omkr. 3,000 inv. D., som fordom var starkt befäst, är berömdt genom ett fåtal engelsmäns tappra försvar af detsamma under sir Robert Sale mot afganerna (1841—42).

Djelāl-eddīn Muhammed. Se Akbar.

Djelāl-eddīn Rūmī, persisk skald. Se Rūmī.

Djelam. Se Jhelam.

Djem, El-, köping i östra Tunisien mellan saltsjöarna Kairuan och Grarra. Omkr. 1,000 inv. Orten ligger på samma plats som den romerska staden *Thysdrus* l. *Thysdritana colonia*, i hvilken Gordianus utropades till kejsare. För att visa sin tillgifvenhet mot invånarna skall han hafva påbörjat en amfiteater, hvars ruiner väcka den resandes förundran. Den täflar, enligt Victor Guérin, i skönhet och nästan i storlek med Colosseum i Rom; dess storaxel mäter omkr. 149 m., dess mindre axel 124, och höjden torde hafva öfverstigit 30 m. Arenan var 94 m. lång och 60 m. bred. Ännu i 17:e årh. var den till det yttre bibehållen, men omkr. 1695 (enl. traditionen) började man förstöra den yttre fasaden, och sedermera hafva traktens invånare begagnat den som stenbrott och sköflat den på dess förträffliga byggnadsmaterial. Det inre är fullkomligt spolieradt.

Djem l. Jem (Zizim), turkisk prins, yngre son till sultan Muhammed II, f. 1458, var vid faderns död 1481 ståthållare i Karamanien och gjorde såsom ''född i purpur'' anspråk på tronen framför sin äldre broder Bajasid (II). I Konstantinopel framkallade emellertid storvesirens försök att utropa D. till sultan ett janitscharuppror, och storvesiren mördades. D. själf hade i början några militära framgångar, lät i Brussa utropa sig till sultan och sökte förgäfves med brodern träffa öfverenskommelse om rikets delning. Besegrad vid Jenischehir (1481), flydde han till Kairo, företog året därpå ett misslyckadt upprorsförsök i Karamanien, men besegrades vid Angora och måste söka skydd hos johanniterna på Rhodos. Stormästaren d'Aubusson, som först lofvat honom hjälp, slöt emellertid snart fördrag med Bajasid II om att mot en årlig penningsumma hålla D. i fängsligt förvar. Denne hölls sedan i 6 år fången på olika slott i Frankrike, medan påfven samt konungarna af Neapel och Ungern sökte få honom i sitt våld för att därmed öfva tryck på sultanen. 1489 lyckades påfven Innocentius VIII få honom åt sig utlämnad mot åtskilliga privilegier åt orden och en kardinalshatt åt d'Aubusson. Senare underhandlade Bajasid med påfven Alexander VI om att få D. afdagatagen mot en penningersättning. Brefväxlingen härom röjdes genom en tillfällighet 1494 för Karl VIII i Frankrike, som då tvang påfven att utlämna D. I konungens följe drog denne söderut från Rom, men insjuknade svårt och afled i Neapel, febr. 1495. Allmänt antogs, att han på anstiftan af påfven bragts om lifvet genom systematisk, långsamt verkande förgiftning. Jfr Thuasne, ''Djem-sultan, fils de Mohammed II'' (1892). V. S—g.

Djemādi ul-evvel, D. ul-achyr. Se Hedjra.

Djemālī, persisk skald. Se Persiska litteraturen.

Djema Rasuat, ''sjöröfvarnas moské'', arabiskt namn på franska militärstationen Nemours, i depart. Oran i Algeriet, nära Marokkos gräns. Omkr. 2,000 inv. 22 sept. 1845 blef en fransk truppafdelning under Montagnac därstädes fullständigt tillintetgjord af Abd-el-Kader.

Djemsidji Djidsjiboj. Se Jamsetjee Jeejeebhoy.

Djemsji'd. Se Jima.

Djenīn, stad i Palestina, mellan Samaria och Nasaret, vid södra gränsen af Jisreelslätten. Omkr. 3,000 inv., af hvilka några få äro kristna. D. är sannolikt den af Josefos nämnda staden Ginea, som motsvarar det forna En-Gannim, ''trädgårdskällan'', levitstad i Isaskars stam (Jos. 21: 29).

Dje'nne, arab., ''trädgård'', muhammedanernas paradis. I koranen förekomma äfven flera andra uttryck, t. ex. *djennāt Adn*, ''Edens lustgårdar'', *djennet el-chuld*, ''evighetens lustgård'', *djennāt el-Firdaus*, ''Paradisets lustgårdar'' m. fl. Ur-

sprungligen torde dessa olika benämningar hafva afsett samma sak, men af de muhammedanske teologerna fattades de som namn på olika stadier af salighet hos paradisets invånare. Dessa stadier ansågos vara åtta till antalet. — Se vidare Islam. K. V. Z.

Djenne (Djinni), stad i franska Väst-Afrika, riket Massina, vid Nigers biflod Bani, i en mycket bördig trakt. Omkr. 9,000 inv. (mandingo, fulbe, morer). Medelpunkt för Sudanhandeln. Stor omsättning af salt, kolanötter och spannmål.

Djerasch, det nuv. namnet på Gerasa.

Djerba (Djebado), en till Tunisien hörande ö i Gabes-bukten af Medelhafvet, genom en smal kanal skild från tunisiska fastlandet. Arealen 640 kvkm. Omkr. 40,000 inv., af hvilka största delen är berber; några tusen äro judar. Ön, som delvis är sandig och torr, har i synnerhet i sin midt riklig underjordisk vattentillgång och var redan i forntiden berömd för sin fruktbarhet. Den producerar framför allt frukter af alla slag och grönsaker, hvilka där blifva färdiga minst en månad tidigare än i Algeriet och Tunisien, samt spelade för forntidens romare och bysantiner samma roll som kanalöarna för nutidens engelsmän. Äfven exporteras svamp, ull, olivolja, filtar och andra ylleväfnader. Hufvudorter äro Suk och Adjim, den enda tillgängliga hamnplatsen. D. kallas af Skylax *Bracheion* och var i forntiden bekant som lotofagernas ö (*Lotophagitis*), af hvars hufvudstad Meninx betydande ruiner och marmorskulpturer bevarats.

Djereddîn l. Hairaddin, turkisk sjöröfvare. Se Barbarossa.

Djerid (Sjott el-) l. Sjott el-Kebir, det östligaste af sjotten (saltträsken) i franska Sahara, ligger inom Tunisien omkr. 15 m. lägre än hafvet och skiljes från Gabesviken af en sandås af 20 km. bredd och högst 46 m. höjd öfver lågvatten. Sjott el-Djerids stora (omkr. 5,000 kvkm.) och djupa depression är, säger Ch. Tissot, till större delen fylld med rörlig sand; mellersta delen synes dock innehålla ej obetydligt med vatten, betäckt med en hvit saltskorpa, som gjort, att sjön af arabiska resande liknats än vid ett fält af kamfer eller kristall, än vid silfverfolie eller smält metall. Tjockleken af denna skorpa är mycket växlande, men endast på vissa ställen är den tjock nog att bära en gående. Mer än en gång, säger den arabiske geografen Abu-Obeid el-Bekri, hafva karavaner och trupper, som oförsiktigt gifvit sig ut på denna bedrägliga yta, omkommit utan att lämna ett spår efter sig. Sjön är forntidens *Triton* l. *Palus Tritonis* och har tydligen varit en lagun, skild från Gabesviken, med hvilken den förr kommunicerade, genom en landtunga af jämförelsevis sen bildning, hvilken enligt allt utseende bildats genom en af dessa landhöjningar, som äro så vanliga på Nord-Afrikas kust. Wadi Melahs bädd, som upptager den lägsta sänkan i detta näs, ligger alldeles i förlängningen af D:s längdaxel. D:s stränder i n. v. och v. hafva vackra oaser: Nafta, kallad *Mersat el-Sahara* (öknens hamn), Tosêr m. fl., alla oaser i Bilad el-Djerid, dadellandet mellan D. och Sjott Gharsa i n. v. I s. och n. ligga sanddyner, men i ö. finnas åter oaser på halfön Nifzaua.

Djerm, odäckadt lastfartyg med två master, användes på Nilen.

Djessur. Se Jessor.

Djevad Pascha, Achmed, turkisk general och statsman, f. 1850, d. 10 aug. 1900, blef, sedan han genomgått krigsskolan, 1869 adjutant hos sultan Abd-ul-Asis, befäste under rysk-turkiska kriget Schumla, var efter fredsslutet medlem af gränsregleringskommissionen och blef 1884 brigadgeneral. Åren 1884—88 verkade han som turkisk minister i Montenegro och utnämndes efter återkomsten till militärinspektör. Vid utbrottet af upproret på Kreta 1889 blef han generalstabschef för de trupper som ditsändes, och lyckades återställa lugnet samt upphöjdes 1890 till muschir. Han var storvesir 1894—95 och öfverbefälhafvare på Kreta under krigsåret 1897. Efter dess utrymning 1898 blef han fältmarskalk och chef för armékåren i Damaskus (till början af 1900). — I sin ungdom författade han ett arbete om det turkiska härväsendet, hvars första del senare öfversattes till franska (*Etat militaire ottoman. Le corps des janissaires*, 1882). (H. B—n.)

Djezaïr-i-Bahr-i-Sefid (”Hvita hafvets öar”), turkiskt vilajet, bestående af sandjaken Limni (öarna Lemnos, Hagiostrati, Imbros, Tenedos), Mitilini (Lesbos l. Mytilini, Mosko), Chios l. Saki (Chios med biöar, Psara, Nikaria, Patmos, Leros m. fl., Kalymnos, Astropalia, Kos, Nisyros), Rhodos (Rhodos, Tilos, Charki, Symi, Karpathos, Kasos, Kosteloryzo l. Meis) samt några mindre öar, har en areal af 6,900 kvkm., med 322,300 inv. Hufvudstad är Chios (oftare kallad Kastron) på ön af samma namn.

Djezîre (”ön”), arabiskt namn på Mesopotamien och Algeriet.

Djezîre-es-Saher. Se Djeziret-assuan.

Djezîret-assuân, Djezire-es-Saher (”blomsterön”), arabiska namn på ön Elefantine i Nilen.

Djhalta, hindustanska namnet på ön Salsette.

Djhansi. Se Jhansi.

Djib. Se Gibeon.

Djibouti (Djibuti), hufvudstad i franska Somaliland, vid södra stranden af Tadsjuraviken, som bildar en stor och af vågbrytare skyddad hamn, utgångspunkt för järnvägen till Harrar. Omkr. 15,000 inv., däraf 2,500 europeer. Staden, hvars anläggning daterar sig från 1888, har utvecklats snabbt till följd af det fördelaktiga läget vid vägen mellan moderlandet och dess kolonier i Öst-Asien och Madagaskar samt i närheten af det rika Öst-Afrika.

Djidde (Djedda), välbyggd stad i arabiska prov. Hedjas, vid Röda hafvet, två dagsresor v. om Mekka. Omkr. 25,000 inv., en blandning af Orientens olika folk. D:s betydelse beror uteslutande på att det är hamnstad åt Mekka. Årligen anlända dit i medeltal 100,000 pilgrimer. Sjöfarten är i följd däraf liflig; men redden är farlig genom korallrefv. Klimatet är hett och osundt, omgifningen ökenlik. Införseln, som nästan uteslutande förmedlas af engelska, egyptiska och nederländska fartyg, omfattar spannmål, ris, tobak, bomull, socker; exporten består af pärlemor, gummi, hudar och henna. Importen beräknades 1897 till 11,6 mill. kronor, exporten till 360,000 kr. Staden är omgifven af en mur med torn. Utanför muren ligger en 50 m. lång, 12 m. bred stenbyggnad, inneslutande ”vår moder Evas” af muhammedanerna vördade graf.

Djidjelli, hamnstad i algeriska depart. Constan-

ae, 110 km. n. v. om Constantine. 6,376 inv. 901). D. ligger på samma plats som den feniska staden *Igilgilis*, hvilket betyder "dålig landngsplats", en ännu i dag träffande benämning, nedan de sedan länge planlagda hamnbyggnarna ännu icke kommit till utförande. Romersk loni under kejsar Augustus, blef det en viktig ort l den stora härvägen från Saldæ (Bougie) till ippo (Bone). Under den kristna perioden var det skopssäte, under medeltiden blomstrade dess han- l, och i 16:e årh. var det sjöröfvarfursten Baba udsjs hufvudsäte och plats för en berömd slafurknad. Under Ludvig XIV:s korståg till afrinska kusten intogs det i juli 1664 af hertigen af aufort, men måste inom kort afträdas till turna, som voro i besittning däraf till 1839, då nsmännen ånyo togo det. I aug. 1856 förstördes nästan fullständigt af ett jordskalf, men icke tt den gamla moriska staden återuppbyggdes, n bredvid den uppstod en ny, europeisk stad, att D. nu hör till de vackraste städerna i Algeit.

Djihād, arab., kamp, strid, särskildt mot islams nder. "Det heliga kriget", striden mot de ogne, påbjudes uttryckligen på flera ställen i koen och betraktas därför som en religiös plikt. ar och en, som stupar i striden för islams sak, raktas som trosvittne och anses därför säker om radiset. Till *el-djihād* räknas för öfrigt hvarje g med kristna eller andra icke-muhammedanska sbekännare, äfven om anledningen varit af uteslude politisk och icke af religiös art. K. V. Z.

Djihangir l. Djahangir, indisk stormogul. Jahangir.

Djilam. Se Jhelam.

Djildjulië (Djildjiljā); ort i Palestina. Se Igal.

Djilolo (Djailolo) eller (vanligare) *Halmahera* (Almahera), af infödingarna kalladt *Bato-tsina*, ö i den norra gruppen af Molukkerna i Indiska ipelagen. 17,218 kvkm., med tillhörande öar ,412 kvkm., jämte den nordligare ön Morotai),000 inv. Ön liknar till sin form i hög grad ebes och består liksom denna af fyra från cenm utgående halföar (åt n., n. ö., s. ö. och s.) d tre mellanliggande vikar, Kaoeviken på norra ten samt Bitjoli- och Vedavikarna på den östra. a sträcker sig mellan 0° 50′ s. br. och 20′ n. br. samt skäres af 128° ö. lgd. got centralmassiv i öns nästan alldeles okända it, från hvilket halföarna utstråla, synes ej tas, men enligt Campens och Kükenthals undersningar äro halföarna genomdragna af skogklädda jor af 1,000—1,200 m. höjd. Liksom flertalet fra öar i denna övärld har D. många vulkaner, ibland flera verksamma, såsom Gunong Api (940 och Gamkonorah (1,673 m.), öns högsta topp, rs utbrott äro mycket fruktade. Ön har en rik etation och alstrar bl. a. sagopalmer och ris. flar, hjortar, getter och vildsvin förekomma; bopsskötsel är en näringskälla. Jaktvildt förekom- så rikligt, att dess kött soltorkas och utföres ler namnet dinding. — Urbefolkningen är alfurer fvudjägare liksom samsläktingarna på Borneo), dock trängts till de inre trakterna af invande malajer. Öns viktigaste orter äro Djilolo på ra kusten, Galela och Mafa på östra kusten. D. tillhör Nederländerna och lyder närmast under guvernören i Ternate. J. F. N.

Djina (Jina), *ind. religionsh.* Se Jaina.

Djingis-kan, mongolisk eröfrare, född i ett tält på Ononflodens strand 1162, hette egentligen Temudjin och var son till en mongolhöfding, Jesukaj, hvars skaror nomadiserade längs stränderna af Onon och Ingoda, Amurs bifloder. Tretton år gammal miste han sin fader. Vid detta tillfälle sökte de underlydande stammarna göra sig fria, och D. måste en längre tid föra en ojämn strid med

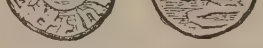

Mynt, utgifvet af Djingis-kan.

naiman-, kerait- och merkit-mongolernas furstar. 1206 sammankallade han till sin födelsebygd ett slags riksförsamling, "kurultai", vid Onons strand, och lät där utropa sig till "kakan", d. v. s. kanernas kan, eller kejsare, samt antog på församlingens begäran namnet D. (kin. *Chingsze*, "fulländad krigare"). Sedan han nu i tvenne slag, det senare vid Irtysjfloden, fullkomligt krossat naiman- och merkitfurstarna och ytterligare stadgat sin makt, gick han öfver kinesiska muren och angrep 1213 med tre arméer norra Kina, som vid denna tid befann sig under de mongoliske niutsjernas välde. Efter en rad af strider blef Peking (1215) stormadt och förstördt, och därmed var norra Kina eröfradt. 1219 lämnade D. kriget i yttersta östern åt sina generaler och bröt själf upp från sitt hofläger i Karakorum västerut, öfver Mongoliets ofantliga landvidder, in i Turkestan, där han med 700,000 man, fördelade i fyra arméer, af hvilka hans söner Djuchi och Djagatai anförde hvar sin och D. med sonen Tulei en, öfverföll Kovaresmiens härskare, Alaeddin Muhammed, därför att denne låtit mörda två hans sändebud. Efter förtviflade strider segrade D. och strök med sina ryttarhorder som en orkan öfver det blomstrande Kovaresmien, hvarunder Buchara, med sitt dyrbara bibliotek, Samarkand, Merv, Nischapur och andra rikets städer jämnades med jorden. I omkr. fem år fortsatte D. sina sköflingar i denna del af Asien. Persien utsögs, i Indien sköflades prov. Lahore och Peshawar, Herat stormades och uppgick i lågor, hvarvid $1^1/_2$ mill. människor sägas hafva satt lifvet till. En afdelning af mongolernas här trängde, söder om Kaspiska hafvet, genom Grusien in i Ryssland, där den år 1223 vid Kalkafloden slog polovzerna och de med dem förbundne ryske furstarna samt däreifter strax galopperade tillbaka. 1224 återvände D. till Mongoliet; men vintern 1225—26 red han med sin här öfver den stora Gobi-öknen och ryckte in i västra Kina, men vände åt vidskeplig fruktan för en olycksbådande konstellation och dog på hemvägen 1227 vid Salefloden i Mongoliet. Enligt en af honom själf stiftad arfslag delades hans ofantliga rike i fyra kanat, och härskaren öfver kanatet Kina skulle efterträda honom i värdigheten af kakan. Till sin efterträdare som kakan hade han bestämt sonen Oktai. — Orsakerna till den sagolika framgång, hvaraf D. följdes, äro att söka i den militäriska organisation

han gaf sitt folk samt i hans krigarsnille och förmåga att välja sina tjänare. D. var världens störste, men tillika dess råaste eröfrare. Hans yttre — han hade, såsom en med honom samtida kinesisk krönikeskrifvare berättar, en ofantlig kroppsstorlek, bred panna och långt skägg — antydde en obändig kraft. Hans hjärta tycktes slutet för alla mildare känslor, och hans sinne var oemottagligt för den eljest äfven hos barbarer ofta framträdande vördnaden för en kultur, högre än deras egen. Hans väg gick fram i skenet af brinnande städer, och som minnesvårdar efter sig lämnade han pyramider af dödskallar. Fem eller sex millioner människor torde hafva satt lifvet till genom hans krig, och Central-Asien miste genom honom sin välmakt. I den från D. härrörande lagsamling (*Jasa*), hvaraf fragment ännu finnas i behåll, afspeglar sig krigarnomadens råhet. Däri finnas likväl några oväntadt fina drag, t. ex. påbudet om vördnad för de andlige, de måtte tillhöra hvilken lära som helst. I D:s rike visades alltid stor fördragsamhet mot främmande trosbekännare. Själf hyllade han icke någon viss uppenbarad religion, men uttalade sig för tron på en gud. Litt.: A. K. M. D'Ohsson, "Histoire des mongols" (4 bd, 1834—35), F. von Erdmann, "Temudschin der unerschütterliche" (1862), och R. K. Douglas, "The life of Jenghiz khan" (1877).

Djinn (arab., möjligen af lat. *ge'nius*), ett slags andeväsen, som spela en synnerligen betydande roll i muhammedanernas vidskepliga föreställningar. I koranen omtalas de på flera ställen och särskildt i kap. 72, som har till öfverskrift *süratu-l-djinni* (kapitlet om djinnerna). Enligt folktron äro de skapade af eld och till sin natur dels goda, dels onda. Till det senare slaget räknas äfven *Iblis* (djäfvulen), som uppreste sig mot Gud och vägrade åtlyda hans befallning att tillbedja Adam. Djinnerna anses ofta i synlig måtto uppenbara sig på jorden och utmärka sig framför allt genom sin utomordentliga skicklighet i alla konster och handtverk. I de arabiska sagorna omtalas ofta kung Salomo såsom utrustad med en oinskränkt makt öfver andevärlden, hvarför han också anlitade djinnernas bistånd vid uppförandet af templet i Jerusalem. — Bekant är Victor Hugos dikt "Les djinns". K. V. Z.

Djinni. Se Djenne.

Djiti schehr (Dschiti schahar), "sjustadsriket". Se Kaschgar.

Djize, by i mellersta Egypten. Se Gise.

Djodpur. Se Jodhpur.

Djöf (Ed-, djauf, djoufl. djuf, "urholkning", "mage", kallas i arabiskan en mellan höjder belägen insänkning och förekommer ofta som landskapsnamn, t. ex. på ett område n. ö. om Sana i Jemen och på trakten mellan Medina och Mekka. 1. Det mest bekanta djöf ligger midt i den stora arabiska öknen, mellan 29½ och 30° n. br., ungefär under 40° ö. lgd fr. Greenw., vid sydöstra änden af Wadi Sirhan, en oas af omkr. 100 km. längd i ö. och v. och 15—20 km. bredd. Hufvudorter äro D. Amir med omkr. 500 hus samt dadelpalmlunder och trädgårdar, hvilkas frukter (persikor, aprikoser, fikon, drufvor) prisas som de yppersta i Arabien, och Skaka, omkr. 20 km. n. ö. om den förra, med omkr. 600 hus, likaledes omgifna af palmlunder. Hela folkmängden i D. skattade Blunt 1880 till 7,000, Huber till 12,000 och Palgrave 1863, öfverdrifvet, till 32—34 tusen. D. är forntidens *Dumætha*, senare kalladt Dumat el-Djandel. — 2. Stor sanddynregion i västra Sahara, mellan 19° 30′ och 22° 30′ n. br. genom hvilken vägen går från Marokko till Timbuktu. Trakten är nästan fullständigt blottad på växtlighet. Man trodde en tid, att den låg lägre än hafvet, och föreslog att medelst en kanal till kusten s. om Kanarieöarna dit inleda Atlantiska hafvets vatten. Lenz påvisade dock 1880, att t. o. m. de djupaste delarna af D. ligga mer än 100 m. öfver hafvet och att de stora saltlagren vid Taudeni härröra från en stensalt förande formation från tertiärtiden.

Djofra (Jofra), oas i Sahara n. om Fessan, till hvilket den i politiskt hänseende hör, omkr. 2,000 kvkm., af hvilka högst 100 kvkm. äro användbara. Den är omgifven af höjder och delas af en från n. till s. gående bergskedja i tvenne lika stora delar. Invånarna äro omkr. 6,000, berber, hvilka oasen tillhör, samt araber, hvilka kunna blifva egare endast af dadelpalmerna där. Hufvudort är Sokna, en af mur omgifven stad, bebodd af omkr. 2,000 pers. nästan alla berber. Andra orter äro Hon och de heliga Wadan, med omkr. 1,500 inv. och murreste från romarnas tid.

Djoga. Se Yoga.

Djogin. Se Yogin.

Djohor. Se Johor.

Djokjaka'rta (jav. *Jagjokërtŏ*, "blomstrande makt"). 1. Nederländskt residentskap på södra kusten af ön Java. 3,109 kvkm. 858,392 inv. (1897), däribland 2,409 europeer och 3,836 kineser. Landet är en småkullig slätt, som sakta sänker sig från Kedubergen i n., hvilka krönas af vulkanen Merapi (2,875 m.), till hafvet i s. Det fruktbara landet producerar tekträ, kaffe, socker, indigo och tobak. Det bildade en gång tillsammans med Soerakarta det mäktiga riket Mataram och står ännu nominellt under sultanen af D. och fursten af Pakualam, men dessa hafva mot en årlig pension afstått sin myndighet åt holländarna. — 2. Hufvudstad i nämnda residentskap (förr kallad Mataram), vid floden Upak, genom järnväg förenad med hamnen Tjelatjap samt med Batavia, Soerakarta och Semarang, residens för fursten och för nederländske resydenten. 60,523 inv. (1897), däraf 2,240 europeer och 3,836 kineser.

Djolän, motsvarande bl. a. det gamla af Josef omtalade *Gaulanitis*, en trakt ö. om sjön Gennesar och Jordanflodens öfre lopp, begränsad i s. af den Jordan utmynnande Sjeri'at el-Menädire (Jarmuk-floden), i n. af berget Hermon; i ö. är gränsen icke strängt uppdragen. D. utgöres af en bergplatå med i medeltal 700 m. höjd ö. h. och sluttar från n. och n. ö. till s. och s. v. Den norra delen, det steniga D., når ända till 1,2[illegible] m. höjd och är till stor del betäckt med lavmassor efter de många vulkaner, som där en gång varit i verksamhet. Landskapet egnar sig därför denna del icke till jordbruk, men väl till boskapsskötsel. Den sydliga delen har mer karaktären af en jämn slätt, med en brunaktig, fruktbar mylla. Företrädesvis i denna del finnes en bofast jordbrukarbefolkning (fellaher, omkr. 11,000 pers.). Af d:r Schumacher i Haifa har utgifvits en noggrann karta öfver D. med utförlig beskrifning (se "Zeitschr. des deutsch

alästina-vereins'', IX, 196 ff., med tillägg i följ nde årgångar). E. S—e.

Djo'liba (J o l i b a), namn på Nigerfloden under ss öfre lopp. Se N i g e r.

Djoloffer (J o l o f f e r l. V o l o f f e r), en i västra frika från hafskusten upp mellan Senegal och mbia boende negerstam. I likhet med grannstamarna äro de icke rena negrer, utan en blandning dessa och berber. De bekänna sig till islam och å under Frankrikes öfverhöghet. Deras språk är tressant genom sin isolerade ställning i förhållande l ej blott de västafrikanska, utan till de öfriga gerspråken.

Djonk l. D j u n k, *sjöv.*, namn på ett slags kineska fartyg. Se J u n k.

Djordjić [dj å'rdjit], I g n j a t (Ignatius Georius). Se G j o r g j i c.

Djouf. Se D j ō f.

Djuba. Se J u b a.

Djudi, berg i turkiska vilajetet Van (Kurdistan), om sjön Van, på hvilket Noaks ark, enligt muammedansk föreställning, skall ha stannat.

Djuf. Se D j ō f.

Djuga. Se D z j u l f a.

Djulaga. Se D z j u l f a.

Djulö, S t o r a, gammalt säteri i Stora Malms cken, Södermanlands län, vid Djulö-sjön, som afmner genom Åkeforsån till Yngaren, och nära stra stambanan, utgör med Backa och Trolldal 2 tl med en areal af 480 har (däraf 202 har åker), x. till 148,000 kr., hvartill komma kvarn (med par stenar och 2 par valsar), såg och tegelbruk, x. till 47,000 kr. Den nuv. hufvudbyggnaden, ngifven af park, uppfördes i början af 1700-talet form af ett F af frih. E. Fitinghoff. I början af 800-talet egdes D. af Vårfruberga kloster på gdön. I slutet af 1700-talet kom det till släkten ggla, inom hvilken det stannade till 1851, då t jämte Dufveholm genom köp öfvergick till kapten . von Post, gift med en dotter till hofmarskalken ggla. Efter hans död (1880) innehades egendomen mensamt af stärbhuset till 1896, då den delades ellan barnen i tre lotter, hvarvid D. lämnades till nen kapten Alex. von Post (d. 1899), hvars änka, . v. Post, född de Bodisco, nu eger detsamma.

Djum'a, i den muhammedanska kalendern fregens namn. Emedan profetens flykt inträffade på fredag, helighålles djum'a i Österlandet ungefär samma sätt som söndagen i Västerlandet.

Djumādā el-ūlā. Se H e d j r a.

Djumādi-et-tani, D j u m ā d i - l - ā c h a r, D j u m ā d i - l - a u w a l. Se H e d j r a.

Djumna, biflod till Ganges. Se J u m n a.

Djun el-Kebrit, Stora Syrten. Se S y r t e n i k a r n a.

Djungel (J u n g e l; eng. *jungle*), persiskt, till hinstani och därifrån till engelskan öfverflyttadt uttryck r skog. Europeerna förstå därmed fuktig, ogenomänglig, med lågskog, buskar, säf och annat högt gräs mt trädartade slinger- och klätterväxter bevuxen ark, som förekommer flerestädes i Indien och särskildt den 30—45 km. breda terairegionen längs foten af imalaya från Assam till Jumna och utgör ett kärt llhåll för tigrar, elefanter, noshörningar, vildsvin h ormar. Under den torra årstiden antänder man undom gräset för att vinna friskt bete åt tamskap.

Djunk. Se J u n k.

Djupadal. Se D j u p a f o r s.

Djupafors. 1. Ett i Ronnebyån beläget vattenfall, omkr. 3 km. n. om Ronneby. Något ofvanför egendomen D j u p a d a l, känd för sitt natursköna läge,

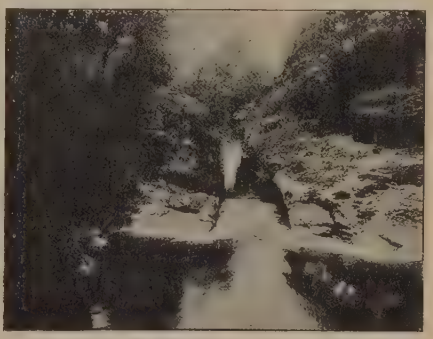

Djupafors. Klipprämnan ofvanom fallet.

flyter ån fram genom en i berget bildad rämna af 1,8 m. bredd, 27 m. längd och 9—12 m. djup samt med lodräta, alldeles jämna väggar. Efter att hafva flutit fram genom denna rämna bildar vattenmassan ett fall, som, innan vattnet 1869 leddes åt sidan för den då i närheten anlagda träpappfabrikens (se D. 2) behof, var mycket storartadt.

2. Träpappfabrik i Ronneby landsförsamling, Blekinge län, eges af Djupafors fabriksaktiebolag. Fabriken drifves gemensamt med de i samma församling belägna Brantafors och Vesperyds fabriker. Deras samfällda tillverkning af naturpapp, afsedd för kartongtillverkning, uppgick 1905 till 1,387 ton med ett värde af 162,317 kr. Arbetarnas antal var s. å. 132, däraf 32 kvinnor.

Djupbergarter (B e r g a r t e r m e d d j u p h a b i t u s l. P l u t o n i s k a, I n t r u s i v a, A b y s s i s k a b e r g a r t e r), *geol.*, kallas de massformiga bergarter, t. ex. granit, gabbro m. fl., som bildats genom *långsamt* stelnande af en smält massa (magma) på större eller mindre djup *under* jordytan, hvarvid de erhållit en alltigenom fullständigt kristallinisk, kornig struktur. Först efter de ofvanliggande bergmassornas borteroderande hafva de blifvit inom somliga trakter blottade i ytan. Deras motsats är ytbergarter. Ett mellanting är hvad man kallar gångbergarter. Jfr A b y s s i s k b e r g a r t, B e r g a r t, G å n g b e r g a r t e r och Y t b e r g a r t e r. E. E.

Djupborrningsmaskiner. Se B o r r m a s k i n e r, sp. 1227.

Djupbrunn. Se B e r g o l j a, sp. 1481.

Djupbrytning, *bergsv.*, tillgodogörandet af en malm-, mineral-, berg- eller jordartstillgång medelst underjordiskt arbete i motsats till dagbrytning (se d. o.). De underjordiska brytningsplatserna, de s. k. arbetsrummen, som ligga dels på samma, dels på olika djup under hvarandra (s. k. etager), stå medelst schakt, orter eller stollar i förbindelse med hvarandra och med dagytan. Samtliga arbetsrum på en nivå under marken bilda en etage. — Djupbrytning användes numera vid så godt som alla svenska gruffält såväl vid malm- som vid kolgruf-

vorna och äfven vid stenbrott. Brytningsmetoderna ställa sig dock olika alltefter de respektive fältens särskilda förhållanden. Se Grufbrytning. B. O.

Djupetsning. Se Etsningskonst.

Djupgräfning, *trädg.*, är ett arbete, som utföres i trädgårdar, då man för att göra jorden lämplig för vissa växter med djupt gående rötter, t. ex. fruktträd, bearbetar densamma till större djup än ett spadtag. Djupgräfning kan utföras på olika sätt alltefter matjordens och alfvens beskaffenhet. I sin enklaste form tillgår den så, att längs ena sidan af det ifrågavarande trädgårdslandet jorden uppgräfves och bortföres från en smal, vanligen högst meterbred remsa till det djup, som man finner lämpligt för bearbetning (omkr. 45—60 cm.). Därefter afmätes en ny, lika bred jordremsa bredvid den förra, och härifrån kastas jorden öfver i den uppgräfda fåran. Sålunda uppkommer en ny fåra, som i sin tur fylles från närliggande remsa, o. s. v. Vid s. k. holländsk djupgräfning bortgräfves endast matjorden till ett spadtags djup från den först afsatta remsan, och den därunder blottade alfven omgräfves såsom vid vanlig gräfning för att sedan täckas med matjord från nästa remsa. I den fåra, som uppstår efter gräfning af den sista remsan af landet, ifylles den vid landets motsatta sida uppgräfda jorden. Som djupgräfning är ett ganska dyrbart arbete, kan den vanligen ej utföras annat än i jämförelsevis liten skala. C. G. D.

Djupgående, *skpsb.* Det vertikala afståndet från vattenytan till ett fartygs understa punkt kallas fartygets djupgående. Djupgåendet angifves af den s. k. åmningen, hvilken består af siffror, uppsatta på eller inhuggna i stäfvarna (äfvensom midskepps). Dessa siffror sättas på stäfvarna så, att deras underkanter inträffa just på det antal decimeter (eller fot) öfver kölens underkant, som angifves af siffrorna. Då åmningen angafs i fot, voro siffrorna vanligen romerska och af en half fots höjd, hvadan deras öfverkanter angåfvo djupgåenden af halfva fot. Oftast ligger ett fartyg djupare akter än för, och man säger då, att det har styrlastighet. Styrlastigheten är skillnaden mellan djupgåendena akter och för. Om fartyget ligger lika djupt både akter och för, säger man, att det ligger ”på jämn köl”, och om det, såsom någon gång händer, ligger djupare för än akter, säger man, att det ligger ”på näsan” eller att det har negativ styrlastighet. — Då för ett fartyg endast *ett* djupgående angifves, bör detta vara det största. J. G. B. (H. W—l.)

Djuphacka, åkerbrukshandredskap med stort, bredt blad för djup hackning, användes hufvudsakligen vid uppodling af kärr- och mossjord. H. J. Dft.

Djuphafsaflagring, *geol.* Se Abyssisk aflagring.

Djuphafsfauna. Se Djurgeografi, sp. 570.

Djuphafsforskning. Se Oceanografi.

Djupkultur, *landtbr.*, åkerjordens bearbetning till större djup än vanligt (öfver 25 cm.). Vanligen har matjorden på våra odlade fält ett djup af blott 10—20 cm., men om rötterna nedtränga djupare, få de större tillgång på näring och ökadt skydd mot torka, och djupkultur, som öppnar djupare jordlager för rötterna, är därför egnad att öka skördarna. Då alfven är mullrik och i öfrigt godartad, fördjupas jorden lämpligen genom på hösten utförd djupplöjning (rajolering), hvarvid en del af alfven föres upp i dagen och inblandas i matjorden. Är alfven mer hård och mullfattig, skulle en sådan djupplöjning föra upp för mycket rå alf i ytan, hvarigenom jordens bördighet för längre tid kunde nedsättas. I sådant fall sker fördjupningen småningom med några centimeters djup för hvar gång och blott i den mån jorden blir väl uppgödslad med kreatursgödsel. Stundom innehåller alfven skadliga ämnen, så i synnerhet s. k. sjöjord (se d. o.), och i sådant fall undvikes djupkultur, emedan den kan göra jorden ofruktbar. Då alfven är hård och mullfattig, kan djupkulturen ske medels alfluckrare (se d. o.) eller grubber (se d. o.), som luckrar alfven, utan att inblanda den i matjorden. Djupkulturen fordrar stor dragkraft och utföres (dock sällan i Sverige) helst med ångkraft l. elektrisk kraftledning. Den djupa plöjningen eller alfluckringen behöfver ej utföras hvarje år, utan sker med flera års mellantid. Jfr Plog. H. J. Dft.

Djupplöjning användes numera stundom äfven i *trädgårdar*, framför allt i trädskolor, i st. f. djupgräfning (se d. o.). För sådan plöjning ha konstruerats särskilda s. k. djupplogar, som kunna bearbeta jorden till ett djup af 60 cm. eller möjligen ännu mera. Oftast användas härtill dubbelplogar, men äfven en vanlig plog kan användas på det sätt, att man låter den gå två gånger i samma fåra. C. G. D.

Djupliden, kronopark i Lycksele socken, Västerbottens län. Areal 3,070,05 har, däraf 725,80 har impediment. Taxeringsvärde 86,500 kr. (1904).

Djuplod, Djuplodning, *sjöv.* Se Lodning.

Djupplog, *landtbr.* Se Djupkultur och Plog.

Djupplöjning, *landtbr.* Se Djupkultur.

Djupsjö, kronopark i Öfver-Luleå socken, Norrbottens län, bildades 1869 af öfverloppsmarker, uppkomna efter afvittring. Areal 9,697 har. A. G. Lm.

Djupviken, municipalsamhälle i Umeå landsförsamling på östra sidan af Ume älfs östra mynnings-arm med sågverk och hamn (Sandvik), som utgör tilläggsplats för kustångarna och afgångsstation för lokalångare uppför älfven till Umeå. Municipalsamhället, som hade 751 inv. 1900, sammanhänger med Holmsunds stora sågverk, som har telegraf-telefon-, post- och skjutsstation.

Djur, lat. *animália*, och Djurriket (lat. *regnum animale*), *zool.* Man särskiljer alla lefvande varelser i två grupper: djur och växter. Denna indelning beror på föreställningar, som redan tidigt framkallats af erfarenheten. Tidigt iakttog man mellan växter och djur en grundväsentlig skillnad, som skulle kunna sammanfattas så, att djuren egde *känsel* och *förmåga af frivillig rörelse*, hvilka egenskaper växterna skulle sakna. Rikare och mångsidigare erfarenhet gaf emellertid vid handen, att denna uppfattning stödde sig endast på kännedomen om ett jämförelsevis ringa antal af de högsta djuren och växterna, men att det finns en hel värld af lägre, enklare byggda varelser, inför hvilken detta kriterium lämnar oss i sticket. Vi kunna nämligen till en början fastslå, att protoplasmans (cellinnehållets) kontraktibilitet och retbarhet, hvilka utgöra förutsättningen för de högre djurens rörelse- och för

immelseförmåga, tillkomma också växterna, äfven
m de hos djuren kommit till ojämförligt mycket
törre utbildning. Hvad vidare ställflyttningsförmå-
an beträffar, bör erinras därom, att många varelser,
vilkas djuriska natur ej kan iffrågasättas, såsom
vampdjur, koraller, mossdjur m. fl., sakna denna.
å andra sidan äro svärmsporer af vissa lägre växter
egåfvade med stor rörelseförmåga. Förgäfves söka
i dessutom efter något särmärke mellan de rörelser,
om de lägsta växterna (t. ex. myxomyceter) och
e lägsta djuren (t. ex. amebor) utföra; huruvida
essa rörelser äro "frivilliga" eller ej, kan i före-
iggande fall ej afgöras. På liknande sätt förhåller
et sig med det andra skiljemärket: känseln. Hos
n del lägre djur (t. ex. svampdjuren) äro sär-
kildt nervsystem eller sinnesorgan hittills ej på-
isade; också visa dessa djur ringa eller ingen irri-
abilitet. Å andra sidan känna vi flera växter
Mimosor, Drosera o. s. v.), som reagera på det
tvetydigaste för mekanisk retning.

Stor betydelse tillmäter man skillnaden mellan väx-
arnas och djurens ämnesomsättning. Växten upp-
ager oorganiska ämnen och uppbygger af dessa
ögre organiska föreningar; under inverkan af
juset och förmedelst det i vissa af dess celler när-
arande klorofyllet upptager den ur luften kolsyra
ch afger syre. Djuret däremot konsumerar, för-
tom några få oorganiska ämnen, uteslutande orga-
isk substans. Som djuret genom den förbränning,
vilken försiggår hos detsamma i högre grad än hos
äxten, är i behof af syrgas, upptages denna ur
uften, medan tillika vid ämnesomsättningen orga-
isk substans ombildas till vatten, urin och kolsyra
ch sålunda, i motsats till förhållandet hos växten,
olsyra afgifves. Hos djuret försiggår sålunda före-
rädesvis en oxydationsprocess, medan hos växten
eduktionsprocessen är öfvervägande. Emellertid
töta vi äfven här på undantag. Sålunda öfver-
ensstämmer ämnesomsättningen hos en del växter,
såsom svampar och många parasiter, på grund af
aknaden af klorofyll, närmast med djuren, i det
de konstant upptaga syre och afgifva kolsyra. Slut-
igen kunna ock vissa klorofyllhaltiga högre växter
(Dionæa, Drosera, Nepenthes) lifnära sig af färdig-
eredda organiska ämnen.

Förekomsten af cellulosa (cellämne) är ej, som
örr antagits, inskränkt till växtriket, enär den
terfinnes äfven hos vissa båda en- och flercelliga
djur (rotfotingar, manteldjur). Både växt- och djur-
kroppen uppbygges af celler, men medan växtcellen
är försedd med ett hölje (cellulosamembran) är djur-
cellen oftast naken. I denna omständighet hafva vi
att söka den förnämsta orsaken till dessa varelsers
skilda utseende och byggnad. I det växtcellen tidigt
omgifves med ett starkt och fast hölje, förlorar
den i väsentlig mån förmågan af vidare och högre
ombildning. Växtens väfnader och organ äro där-
för ock enformiga i jämförelse med den ofantliga
mångfald, som det utbildade djurets beståndsdelar
förete. Den högre och mera sammansatta organisa-
tion, som djurriket uppnår äfven i sina lägre grupper,
är säkerligen till väsentlig del att tillskrifva den
omständigheten, att djurcellerna i allmänhet ej äro
inkapslade, utan bibehållit förmågan af mångfal-
digare och högre utveckling. Men ock beträffande
denna karaktär påträffas öfvergångsformer hos de
båda rikenas lägsta representanter. Hos lägre alger
kunna nämligen cellerna träda ut ur cellulosahöljet
och fritt simma omkring, innan de åter inkapslas.
Å andra sidan genomgår ett mycket stort antal
encelliga djur ett hvilostadium, under hvilket de
äro omgifna af en kapsel.

Taga vi, förutom till de här anförda skillna-
derna, hänsyn äfven till olikheten i den allmänna
byggnadsplanen hos växter och djur, så torde det
med afseende på de flercelliga formerna i båda
grupperna aldrig kunna uppstå någon ovisshet om,
huruvida man har en växt eller ett djur framför
sig. Annorlunda ställer sig frågan beträffande de
encelliga varelserna. Att vi hänföra alla encelliga,
som innehålla klorofyll, till växterna, torde vara
motiveradt därmed, att detta ämne aldrig påträffats
hos något flercelligt djur. Vidare torde medgifvas,
att sådana encelliga organismer, som upptaga fasta
substanser såsom näring eller som förete sådana
bildningar, t. ex. muskeltrådar, som äro analoga
med företeelser hos de flercelliga, kunna anses till-
höra djurriket. Men i alla händelser återstår ett
stort antal encelliga organismer, hvilka — förså-
vidt vi förmå bedöma frågan på våra kunskapers
nuvarande ståndpunkt — ännu ej differentierats så
mycket, att man skulle kunna hänföra dem vare
sig till djur- eller växtriket. Vi skulle således,
förutom växter och djur, kunna urskilja en tredje
stor grupp lefvande varelser, som man benämnt
protister.

Den vetenskap, som har till uppgift att lära oss
förstå djurens uppkomst, utveckling, byggnad och
förrättningar, kallas zoologi (se d. o.). Det
första försöket att åstadkomma en i detalj genom-
förd indelning af djurriket är Linnés (se d. o.)
system, enligt hvilket djuren uppdelas i följande
sex klasser:

1) *Mammalia*, däggdjur.
2) *Aves*, fåglar.
3) *Amphibia*, kräldjur.
4) *Pisces*, fiskar.
5) *Insecta*, leddjur.
6) *Vermes*, maskar.

På de betydande framsteg, som kännedomen om
djurens byggnad hade gjort sedan Linnés tid, beror
det förnämligast, att det af G. Cuvier (se d. o.)
uppställda systemet i högre grad än Linnés kan
anses vara ett uttryck för de verkliga släktskaps-
förhållandena. Cuvier urskiljer inom djurriket fyra
hufvudafdelningar, s. k. typer, nämligen:

1) *Animalia vertebrata*, ryggradsdjur.
2) » *mollusca*, blötdjur
3) » *articulata*, leddjur.
4) » *radiata* l. *zoophyta*, stråldjur.

Liksom Linnés klass "Vermes" är ock Cuviers
fjärde typ, "Radiata", en samling af mycket hete-
rogena djurformer och kan ej göra anspråk på att
bilda en naturlig grupp. De största och viktigaste
reformerna efter Cuviers tid hafva därför ock gällt
denna typ, som småningom uppdelats i flera själf-
ständiga grupper. Det system, som numera med
större eller mindre modifikationer följes, har följande
utseende:

A. *Protozoa*, urdjur (encelliga djur).
B. *Metazoa*, flercelliga djur.
I. *Cœlenterata*, kavitetsdjur.
II. *Echinodermata*, tagghudingar.
III. *Vermes*, maskar.

IV. *Mollusca*, blötdjur.
V. *Arthropoda*, leddjur.
VI. *Vertebrata* (*Chordata*), ryggradsdjur.

Dock bör anmärkas, att de här anförda grupperna måhända ej äro fullt likvärdiga. Särskildt anse många zoologer, att gruppen maskar innehåller djurformer, som vid en fullt naturlig gruppering böra uppdelas i flera (5—7) sidoordnade afdelningar.

Att med blott någorlunda stor noggrannhet uppgifva antalet af de kända djurarterna faller sig synnerligen vanskligt, enär ej blott oupphörligen nya arter beskrifvas, utan ock begränsningen af många beskrifna arter är omstridd. Emellertid torde hela antalet hittills beskrifna *lefvande* djurarter säkerligen ej understiga 610,000. Den ojämförligt artrikaste gruppen är leddjuren; ensamt af insekter äro nära ½ mill. arter kända, och af dessa äro 112,000 arter skalbaggar. Antalet lefvande ryggradsdjursarter uppgår till öfver 32,000. Om djurens utbredning se Djurgeografi. L—e.

Djura, kapellförsamling i Kopparbergs län, Leksands tingslag. 1,214 inv. (1905). Kapell till Leksand, Västerås stift, Leksands kontrakt.

Djuranatomi l. Zootomi, vetenskapen om djurens byggnad. Jfr Anatomi och Zoologi.

Djurberg. 1. Daniel D., teolog, f. 1659 i Söderhamn, d. 1736, hette ursprungligen Bergius, blef student i Uppsala 1677, filos. magister 1685, fick 1688 ett resestipendium och vistades 1689—92 utomlands, hufvudsakligen för idkande af talmudiska studier, förordnades 1693 till teol. adjunkt i Uppsala samt blef 1698 teol. professor, 1705 teol. doktor och 1725 domprost i Uppsala. D. var en lärd teolog. Han ifrade för lappars och judars omvändelse samt var nitisk uti att främja alla slags kunskaper. ”Han hade i Leipzig gjort bekantskap med Spener, troddes hemligen gynna pietisterna och höll andliga sammankomster i sitt hus”. D. utgaf åtskilliga akademiska disputationer samt efterlämnade otryckta arbeten i teologi och filologi.

2. Daniel D., den föregående sonson, geograf, f. 3 juni 1744 i Gäfle, d. 2 okt. 1834, blef student i Uppsala 1761, lärare vid informationsinrättningen i Stockholm 1770, pagehofmästare hos änkedrottning Lovisa Ulrika 1772, apologist vid Katarina skola 1776 och rektor vid Klara skola 1782. Från sistnämnda befattning tog han, efter flera års tjänstledighet, afsked 1820. D. författade åtskilliga geografiska arbeten: *Geografie för begynnare* (1783, 6:e uppl. 1815), *Geografisk handbok* (1784, 3:e uppl. 1805), *Utförlig geografie* (1785—1802), *Geografie för ungdom* (1789, 3:e uppl. 1800), *Allmänt geografiskt lexicon* (1811—13) och *Geografiskt lexicon öfver Skandinavien* (1818) m. fl. Han utgaf äfven en atlas, innehållande omkr. 30 kartor. D:s läroböcker, hvilka alltifrån omkr. 1780 och in på 1800-talet voro snart sagdt de enda geografiska arbeten, som användes i våra skolor, stodo vida öfver de läroböcker, som förut nyttjats. Bland D:s originaliteter märktes hans vana att ge bekanta orter och länder nya namn; så kallade han t. ex. Nord-Amerikas förenta stater Vingandacoa, Nya Holland Ulimaroa, o. s. v. D. var likväl en självständigt arbetande geograf, hvars kartor stundom voro de första, som utarbetats i Sverige öfver respektive länder.

Djurdjäni. Se Persiska litteraturen.

Djurdyrkan. Se Djurkult.

Djurelektricitet kallas de elektriska företeelser, som blifvit iakttagna hos lefvande djurorganismer. Läran om djurelektriciteten daterar sig från Galvanis iakttagelse (1786), att musklerna å bakbenet af en groda kunna bringas att sammandraga sig, om preparatet i tvenne punkter beröres med en metallbåge. Galvani antog, att i djurkroppen skulle finnas en egendomlig elektricitet, som vore af särskild betydelse för lifsföreteelserna. Hans iakttagelse väckte den största uppmärksamhet. Man trodde sig hafva kommit den gåtlika lifskraft på spåren, om hvilken fysiologerna så länge drömt. Än i dag förbinder allmänheten gärna med uttrycket djurelektricitet föreställningen om något mystiskt, en egendomlig kraft, som botar allehanda krämpor. Galvanis iakttagelse tolkades emellertid af Volta på ett sätt, som uteslöt antagandet af en särskild egendomlig djurelektricitet. Den strid, som med anledning häraf uppstod mellan Galvani och Volta, blef af den största betydelse för elektricitetslärans utveckling. I djurkroppen förekommer emellertid en hel del elektriska fenomen, men dessa kunna ej betraktas såsom yttringar af någon särskildt för djurlifvet egendomlig naturkraft. De viktigaste hithörande företeelserna, i fysiologien sammanfattade under benämningen muskelelektriciteten, upptäcktes af Mateucci och studerades under en följd af år från 1841 af Du Bois-Reymond. Förbinder man en utpreparerad muskel med en galvanometer, kan man påvisa en elektrisk ström, som företer en utpräglad regelbundenhet. Försättes muskeln i verksamhet, iakttages en karakteristisk variation af den nyssnämnda strömmen. Det förstnämnda fenomenet, som af Du Bois-Reymond kallades ”muskelns hvilоström”, har sedermera befunnits stå i sammanhang med muskelns afdöende efter utpreparerandet och benämnes därför alterations- l. demarkationsström. Det andra fenomenet däremot sammanhänger otvifvelaktigt med den fysiologiska processen i muskeln vid sammandragningen och har fått benämningen ”muskelns aktionsström”. Verksamhetstillståndet, retningen, passerar som en våg genom muskeln, och den del af muskeln, som motsvarar toppen af denna våg, förhåller sig i elektriskt hänseende negativt till muskeln i öfrigt. Samma företeelse, aktionsström, iakttages i nerverna, då en retning passerar. I ögats näthinna uppträder, såsom professor Holmgren i Uppsala visade, en dylik aktionsström vid ljusretningen. I ryggmärgen, ja äfven i stora hjärnans bark har man påvisat samma fenomen. Uppvisandet af aktionsströmmen i dessa organ har i principiellt hänseende stor betydelse. Vi ega nämligen ej något annat iakttagbart uttryck för verksamhetstillståndet inom nervsystemet. En muskel ändrar form, en körtel lämnar ett sekret vid retningen. Har retningen blifvit ledd till muskeln, resp. körteln, genom en nerv, måste

an naturligtvis antaga, att en materiell process rtskridit genom nerven. Aktionsströmmen är emelrtid ett påtagligt uttryck för denna process, så ycket mera värdefullt, som man medelst denna reteelse kan följa retningen äfven från de peririska sinnesorganen till centrum, stora hjärnans ark. För att iakttaga och registrera aktionsströmar använder man numera ett instrument, som allas kapillarelektrometer (se d. o.).

De ofvan anförda elektriska fenomenen äro till n intensitet särdeles svaga och kunna studeras adast med tillhjälp af mycket känsliga instrument. e s. k. ''darrfiskarna'', t. ex. darr-rockan (*Torpedo*), darrålen (*Gymnotus*) och darrmaen (*Malapterurus*), kunna däremot utveckla elekiska verkningar, tillräckligt kraftiga för att vara af etydelse för djuret själft i kampen för tillvaron. arrmalen kan vid beröring gifva stötar med en pänning uppgående till 200 volt. Elektricitetsvecklingen hos dessa djur är bunden till vissa rgan, de s. k. elektriska organen, som stå i förindelse med centrala nervsystemet på samma sätt m muskler och körtlar. J. E. J—n.

Djure'pos, poetisk bearbetning af djursagan (se . o.).

Djurfabel. Se Djursagan.

Djurfysiologi, *fysiol.* Se Fysiologi.

Djurfång, *jaktv.*, har samma syfte som egentlig akt, nämligen att bringa vilda däggdjur eller iglar i människans våld. Skillnaden ligger hufvudakligen däri, att jakt utöfvas medelst sådana redskap vapen), som för tillfället handteras, hvaremot djurång försiggår medelst utställda redskap eller i narken gjorda anstalter. I fråga om fången (antalter eller redskap, som användas att fånga med) ar uppfinningsgåfvan, ledd af iakttagelser om djuens lefnadsvanor, visat sig ganska verksam. De i verige brukliga fångena — hvilka hafva sina notsvarigheter i andra länder — kunna ordnas nder följande slag: stock, sax, giller, nara och nät. De flesta af dessa anstalter ller redskap fånga djuren lefvande; men några döda, på samma gång som de fånga. Till djurång räknas ock djurs dödande medelst förgiftade tlar. — Djurfång, liksom jakt, idkas fortfarande alla länder. Men ju mer, vid tilltagande välstånd, akten räknas till ''de glada behofven'' eller idkas för nöjes skull, dess mer träder djurfånget i bakgrunden, och detta får då sin egentliga användning fråga om skadedjur. I de glest bebyggda nordliga andsträckorna af Europa användes dock fångandet ätt ofta äfven i fråga om matnyttigt villebråd, varjämte den olofliga jakten med förkärlek anlitar fångningsredskapen. Enligt nu gällande svensk lag få vissa för människor eller husdjur vådabringande fången antingen alls icke brukas eller endast under iakttagande af föreskrifna försiktighetsmått. Enligt k. kung. 15 mars 1895 få ej finare giller eller snaror för fångande af vildt begagnas utom Jämtlands län samt Norr- och Västerbottens lappmarker och ej heller där under de tider hare, tjäder, orre, järpe samt dal- och fjällripa äro fridlysta. Kungl. kung. 17 mars 1905 förbjuder att för fångst af för landtbruket nyttiga fåglar använda snaror, burar, nät, fällor, limspön och hvarje annat medel, som syftar till att underlätta deras fångande eller dödande i stor mängd. Fångande af årskalfvar efter älg är förbjudet i de norrländska länen samt i Kopparbergs, Västmanlands, Östergötlands och Jönköpings län, i Kalmar läns norra landstingsområde äfvensom i Älfsborgs län utom Halle- och Hunneberg samt Edsmären. J. W. L.*

Djurgeografi 1. Zoogeografi, *zool.*, vetenskapen om djurens fördelning på jordklotet. Redan en flyktig blick på det sätt, hvarpå organismerna äro utbredda öfver jorden, öfvertygar oss om, att faunan (djurvärlden) på olika ställen har en mycket olikartad fysionomi. Ehuru i en hel del fall denna olikhet framstår som en omedelbar verkan af olikheterna i klimat, växtlighet och naturförhållandena i öfrigt, äro dock dessa omständigheter ej de enda eller ens de viktigaste faktorerna för faunans sammansättning. Ty vore det så, skulle gifvetvis de områden, som i dessa afseenden mest liknade hvarandra, också i afseende på sin fauna visa de största likheterna och tvärtom. En mängd exempel ådagalägger emellertid, att mycket närliggande områden, som beträffande alla naturförhållanden ega stora öfverensstämmelser, hysa helt olika faunor, såvida de nämligen skiljas åt genom breda floder, haf, öknar eller högre bergskedjor. Å andra sidan kunna mycket närbesläktade djurformer lefva på sådana ställen på jorden, hvilka i nutiden ej stå med hvarandra i något som helst sammanhang. Sålunda bebo af de två hvarandra mycket närstående lungfiskarna *Protopterus* och *Lepidosiren* (se Dipnoi) den förra Afrika, den senare Syd-Amerika, medan den tredje lungfisken, *Ceratodus*, numera lefver endast i Australien och under sekundärperioden fanns i Europa. Vidare erbjuda nordöstra Asien och Nord-Amerika i faunistiskt afseende alldeles speciella öfverensstämmelser, i det i båda dessa trakter af jorden förekomma skedstörar, jättesalamandrar, alligatorer, en egendomligt utbildad mullvadsform m. fl. djur, som ej lefva annorstädes. Att de nuvarande naturförhållandena ej ensamt bestämma sammansättningen af en viss trakts djurvärld, framgår äfven däraf, att flera vilda djurarter i historisk tid införts i länder, där de förut saknats, och där ej blott funnit gynnsamma villkor för sin existens, utan ock förökats i så hög grad, att de undanträngt inhemska former. Så är förhållandet med den vilda kaninen, hvilken införts till Australien, hvars däggdjursfauna vid europeernas ankomst nästan uteslutande utgjordes af pungdjur och kloakdjur, och där nämnda gnagare förökats till den grad, att den på sina ställen blifvit en verklig landsplåga. På samma sätt har vår vanliga sparf, hvilken ursprungligen saknades i Nord-Amerika, men dit införts, därstädes förökats i en besvärande grad.

Djurvärldens nuvarande fördelning på vår jord är — enligt de senare årtiondenas forskningar — i första rummet produkten af de geologiska omdaningar och därmed i samband stående klimatiska förändringar, som egt rum under tidigare skeden af vår jords utvecklingshistoria. Geologien lär oss nämligen, att sammanhanget mellan landmassorna varit underkastadt flera växlingar. Sålunda stod t. ex. ännu under tertiärtidens sista perioder Afrikas nuvarande nordkust på flera ställen i förbindelse med södra Europa och England med Irland, och under en tidigare period sammanhängde Madagaskar med den afrikanska kontinenten. Vidare är det

ådagalagdt, att klimatet undergått högst betydliga växlingar; så rådde exempelvis i Europa under den tidigare tertiärtiden ett tropiskt och subtropiskt klimat, som tillät djurformer, hvilkas närmaste släktingar numera återfinnas endast i ekvatorialländerna, att trifvas där. Senare sjönk temperaturen småningom, och Europas fauna fick en mer eller mindre arktisk prägel (ren, myskoxe, lämmel o. s. v.). Det egendomliga förhållande, att flera identiska eller nära besläktade djurarter förekomma såväl i höga bergstrakter, såsom Alperna och Pyreneerna, som i det nordligaste Europa, men ej lefva på det stora mellanliggande området, beror därpå, att under istiden de högnordiska djurformerna af isen trängdes längt söderut ända till de nämnda bergstrakternas närhet. Då sedermera isen smälte och temperaturen steg, drog sig visserligen flertalet af dessa nordiska invandrare åter upp mot norr, men en del flyttade upp på bergshöjderna och blef sålunda fullständigt isolerad från sina i norden förekommande släktingar, medan på det stora, mellan dessa bergstrakter och den skandinaviska norden belägna området ifrågavarande djurformer försvunno. Som nu flera af dessa alpina s. k. *reliktformer* något afvika från sina nordiska stamförvanter, så bevisar detta, att de ifrågavarande arterna under tiden från istidens slut till våra dagar förändrats.

Djurvärldens nuvarande utbredning skulle i själfva verket förblifva fullkomligt obegriplig utan antagandet af arternas föränderlighet och ett genetiskt samband mellan organismerna (se Descendensteori). Vore djurarten oföränderlig, så blefve det oförklarligt, hvarför landområden, som i forna geologiska perioder befunnit sig varit sammanhängande och bebodda af samma djurarter, men numera äro åtskilda genom för vissa djurarter oöfverstigliga gränser, ej fortfarande hysa identiskt samma arter af dessa djur, utan att dessa äro mer eller mindre skiljaktiga på de från hvarandra skilda områdena. En illustration till denna sats afgifver förhållandet å ena sidan mellan Englands fauna jämförd med den europeiska kontinentens, å andra Nord-Amerikas jämförd med nordöstra Asiens, hvilka faunor fordom stått i förbindelse med hvarandra. England skildes från kontinenten under en i geologisk bemärkelse mycket sen period, hvaremot den faunistiska gemenskapen mellan Nord-Amerika och nordöstra Asien upphörde betydligt tidigare. I sammanhang härmed äro alla eller nästan alla brittiska djur identiska med västra Europas, medan många arter i Nord-Amerika och nordöstra Asien väl äro mycket nära besläktade med hvarandra, men knappast någon nordamerikansk identisk med någon östasiatisk. Detta exempel belyser ock det sakförhållandet, att tvenne områdens faunor under för öfrigt lika förhållanden äro så mycket mera olika, ju längre dessa områden varit skilda från hvarandra. Äfven följande faktum kan förklaras endast från descendensteoretisk ståndpunkt: på hvarje biologiskt område finnas serier af arter, som sinsemellan bilda befryndade släkten, familjer o. s. v., medan i två områden, som *aldrig* stått i förbindelse med hvarandra, inga besläktade arter — utom möjligen införda — förekomma, ehuru lefnadsförhållandena kunna vara desamma på båda ställena.

Gifvetvis måste en indelning af jorden i djurgeografiskt hänseende gestalta sig olika alltefter de eller de djurgrupper man företrädesvis fäster af seende vid. En bergskedja, en öken, ett haf kunna för däggdjur och amfibier utgöra ett oöfverstiglig hinder, medan de ej behöfva sätta någon gräns fö fåglars eller insekters utbredning. De djurgeogra fiska indelningar, som vunnit största anslutning, ärd grundade i första rummet på däggdjurens utbred ning, dels emedan dessa djurs utbredningssätt hu vudsakligen betingas af sådana jordytans för ändringar, hvilka lättast kunna geologiskt kontrol leras, dels emedan däggdjuren ej med samma lätt het som en del andra djurformer kunna sprida sig och dels slutligen emedan de endast undantagsvis äro utsatta för tillfälliga eller artificiella förflytt ningar från en region till en annan.

Den allmännast antagna djurgeografiska indelningen för de på land och delvis äfven för de i sötvatten lefvande djuren är uppställd af Sclater och Wallace, hvilka urskilja 6 hufvudregioner (se kartan): 1) den *palearktiska*, som omfattar Europa, norra Afrika till Sahara och norra Asien till Himalaya; 2) den *etiopiska*, Afrika s. om Sahara; 3) den *orientaliska*, Östra och Västra indiska halfön, södra Kina och de västliga Malajiska öarna; 4) den *nearktiska*, Nord-Amerika till och med norra Mexico; 5) den *neotropiska*, södra Mexico, Antillerna och Syd-Amerika; samt 6) den *australiska*, Australien, Stilla hafvets öar, Nya Guinea, Molukkerna och de östra Sundaöarna till och med Celebes och Lombok. Hvar och en af dessa regioner har åter delats i underregioner.

Senare forskare hafva med särskild hänsyn till däggdjuren antagit blott tre djurgeografiska riken, som skulle motsvara dessa djurs tre stora utvecklingscentra: 1) *Arctogæa*, som omfattar de förut nämnda palearktiska, nearktiska, etiopiska och orientaliska regionerna; 2) *Neogæa*, som sammanfaller med den neotropiska, och 3) *Notogæa*, som sammanfaller med den australiska regionen.

I den palearktiska regionen hafva hjortarna, fåren, getterna, mullvadsdjuren och springråttorna sitt förnämsta utbredningsområde, medan desmandjuren, hasselmössen (*Myoxus*), gräflingsläktet, grymtoxen, gemsen och myskhjorten förekomma endast i denna region. De s. k. *Edentata* äfvensom elefantdjuren saknas alldeles, och af aporna förekomma blott 4—5 arter. Af för denna region egendomliga fåglar må nämnas sandhönsen (*Syrrhaptes*), fasansläktet *Crossoptilon*, trappen (*Otis*) samt flera släkten bland sångarna (*Sylviidæ*). För regionen kännetecknande amfibier äro *Salamandra*, *Proteus*, *Bombinator* m. fl.

Den etiopiska regionen erhåller sin egendomlighet genom förekomsten af de många, vanligen i hjordar lefvande hofdjuren, bland hvilka sådana som giraffen, gnun och flera andra antilopsläkten äfvensom sebrorna finnas endast här; dessutom är förekomsten af de båda människolika aporna, gorillan och schimpansen, flodhästen, vårtsvinet, guldmullvaden (*Chrysochloris*), jordsvinet (*Orycteropus*), liksom den fullständiga frånvaron af sådana vidt spridda djur som hjortar, björnar och tapirer, egendomlig för denna region. Anmärkningsvärdt är, att denna etiopiska fauna under pliocentiden lefde i Indien, såsom fynden i Siwalikbergen bevisa; äfven med djur i den orientaliska regionen äro vissa särskildt

DJURGEOGRAFISKA REGIONER
efter Wallace.

Namnen på landregionerna äro tryckta med röda, namnen på hafsregionerna med svarta bokstäfver.

Palearktiska regionen
1. *Europeiska underregion*
2. *Mediterrana* "
3. *Sibiriska* "
4. *Mandsjuriska* "

Orientaliska reg.
1. *Indiska underregionen*
2. *Indien om Ceylon och södra Ind.*
3. *Indo-kinesiska underreg.*
4. *Malajiska* "

Etiopiska reg.
1. *Västafrikan. underr.*
2. *Östafrikanska* "
3. *Sydafrikanska* "
4. *Madagassiska* "

Australiska reg.
1. *Austral.-malaj. underr.*
2. *Australiska* "
3. *Polynesiska* "
4. *Nyzeeländska* "

Neotropiska reg.
1. *Chilenska underr.*
2. *Brasilianska* "
3. *Mexikanska* "
4. *Antilliska* "

Nearktiska reg.
1. *Kalifornisk underr.*
2. *Klippbergens* "
3. *Alleghanyska* "
4. *Kanadiska* "

stafrikanska former (halfapor och *Tragulina*) ra besläktade. Mindre egendomlig är fågel- och ildjursfaunan; några, såsom pärlhöns, pisang- rna (*Musophagidæ*) och *Serpentarius*, äro dock ndomliga för regionen.

Madagaskars och närbelägna öars djur- ld afviker på ett beaktansvärdt sätt från den ikanska kontinentens. Dess däggdjur tillhöra eträdesvis lägre och äldre typer: halfapor, borst- lkottar, en del sibetkatter samt gnagare — alla hörande djursläkten, som ej återfinnas annor- des. Däremot saknas de för Afrika känneteck- nde egentliga aporna, de högre rofdjuren och hof- iren (utom ett) fullständigt. Detta förhållande n förklaras endast därigenom, att Madagaskar ldes från kontinenten (se ofvan), innan denna tållit sin nuvarande fauna. Äfven ett stort antal denna ös fåglar är egendomligt för densamma. , kräldjur och amfibier äro många nära besläk- le med orientaliska former. Insekterna uppvisa stort antal orientaliska samt äfven australiska sydamerikanska element

Den orientaliska regionen bebos af för den- ama kännetecknande halfapor, högre apor (orang- ngen, gibbon), växtätande flädermöss, dvärg- skdjur (*Tragulidæ*), sibetkatter, noshörningar m. Som nämndt, visar faunan äfven hvad fåglar kräldjur beträffar en påfallande likhet med den piska regionens. Påfåglar, vildhöns, gavialer flygödlor förekomma endast inom denna re- n.

Den nearktiska regionens polarländer visa största likhet med den palearktiska regionens. unan rundt om polen är ungefär densamma. För na region egendomliga äro myskoxen, de båda agarfamiljerna *Haplodontoidea* och (till öfver- gående del) *Geomyoidea*, gaffelantilopen (*Antilo- ra*) och snögeten (*Haplocerus*). Det stora antalet ärtamfibier är likaledes ett af denna regions karak- sdrag. Ur den neotropiska regionen hafva in- drat tvättbjörnen, pungråttan, kolibrin m. fl.

Den neotropiska regionen är i djurgeo- afiskt afseende synnerligen skarpt begränsad och esluter ett stort antal egendomliga former: de dnäsiga aporna, vampyrerna, snabelbjörnarna, ocarisvinen, lamadjuren, ett stort antal gnagar- kten, sengångarna, bältorna, myrslokarna, pung- torna och *Cænolestes*, ett pungdjurslägte, till- rande en förut endast i fossilt tillstånd känd pp. Däremot saknas insektätarna, på några få er när, äfvensom alla sibetkatter och hyenor. r fågelfaunan äro skägg-gökarna (*Bucconidæ*), tu- nerna, kolibrifåglarna och hönsfamiljen *Cracidæ*, ödlorna *Tejidæ* och *Iguanidæ*, för amfibierna grodorna karakteristiska.

Den australiska regionen skiljer sig från a andra därigenom, att dess däggdjursfauna, med dantag af flädermöss, dingon (se d. o.) — högst molikt införd af Australiens förste mänsklige in- vdrare — och ett antal egendomliga råttarter, tår af klassens lägsta representanter: kloakdjur pungdjur. Dessa, som under tidigare geologiska rioder haft en mycket vidsträcktare utbredning, fva i Australien, där de ej hafva att konkurrera d de högre däggdjuren, kunnat intaga en hel del de platser i naturens hushållning, som annor- des upptagas af dessa senare; sålunda finna vi bland pungdjuren gräfvare, insektätare, rofdjur, klättrare, gnagare m. fl. i en med de högre djuren analog utveckling. Med undantag af några flädermöss och råttor saknas däggdjur helt och hållet på Nya Zeeland och Stillahafsöarna. Knappast mindre egendomlig är fågelfaunan: medan sådana vidt utbredda grupper som finkar, hackspettar, gamar och fasaner alldeles saknas, äro egendomliga typer, såsom paradisfåglar, honungssugare (*Meliphagidæ*), lyrfåglar (*Menuridæ*), kakaduer, *Trichoglossidæ*, storfothöns (*Megapodidæ*), kasuarer och emuer, inskränkta till denna region. Att den å öfriga delar af jordklotet numera utdöda lungfisken *Ceratodus* numera lefver blott i Australien är redan omnämndt. Stjärtamfibier saknas fullständigt. Nya Zeelands fauna utmärkes genom förekomsten af två djurformer, som sakna närmare släktingar inom den nu lefvande djurvärlden, nämligen kivin (se Apteryx) och ödlesläktet *Hatteria*, den sista ännu lefvande ättlingen af en redan i den paleozoiska perioden uppträdande djurgrupp. Andra för denna ö egendomliga släkten äro nestor- och ugglepapegojorna och sumphönssläktet *Notornis*.

Hvad sötvattensdjuren beträffar, torde de högre formerna — således utom fiskar äfven blötdjur och högre kräftdjur — i sin utbredning vara beroende af väsentligen samma moment som landtdjuren. De lägre formerna — urdjur, polyper, svampdjur, maskar och lägre kräftdjur — däremot äro kosmopolitiska. Detta torde bero därpå, att i flertalet af dessa djurs lif ingå utvecklingsskeden, under hvilka de kunna lefva äfven utanför vattnet och i sådant tillstånd tåla att transporteras af vinden eller i dy, som fastnat å vattenfåglars fötter. På detta sätt kunna hårdskaliga ägg och inkapslade djur föras vida omkring, innan de åter komma i sötvatten, där deras utveckling kan fortsättas.

Ej heller för hafsdjurens utbredning kunna så skarpt begränsade regioner uppdragas som för landtdjurens. Medan i de ytligare vattenlagren de yttre förhållandena starkt växla efter olika breddgrader, äro lefnadsförhållandena i de större djupen ganska likformiga. I allmänhet kunna i djupet djuren vandra från ocean till ocean, hvarför ock många arter hafva en mycket stor utbredning. Det största djup, på hvilket djurlif påträffats, är omkring 6,000 m. Efter de olikheter, som den vertikala utbredningen af djur, hvilka lefva på eller i omedelbar närhet af bottnen, uppvisar, har man uppställt tre olika zoner. 1) Den abyssala zonen, hvars öfre gräns i allmänhet sättes vid omkr. 1,000 m. djupt vatten, bebos delvis af mycket egendomliga djur, ofta utmärkande sig genom kolossala dimensioner, egendomliga känseltrådar (hos kräftdjur och fiskar), saknad af ögon eller förekomsten af teleskopiska sådana, lysapparater af olika slag m. m. Djuphafsfaunan innehåller ett antal former (liljestjärnor, vissa blötdjur), som äro besläktade med för länge sedan utdöda typer. 2) Den kontinentala zonen, hvars öfre gräns skulle vara på omkr. 250 m. djup, är mindre enformig än den förra. Sålunda innehålla Stilla hafvets och Atlantens kontinentalfaunor till största delen skilda arter, om också flera släkten äro gemensamma. 3) I den litorala zonen, som sträcker sig från omkr. 250 m. djup till ytan, äro gifvetvis de fysikaliska förhållandena på olika delar af jorden vida mera olika än i de båda förut

omnämnda zonerna och på den grund också faunorna mycket mera växlande. Jfr art. Bipolaritet och Plankton. Litt.: A. R. Wallace, "The geographical distribution of animals" (1876) och "Island life" (1880), R. Lydekker, "A geographical history of mammals" (1896), och O. M. Reuter, "Djurgeografiska skildringar" (1903). L—e.

Djurgård, inhägnad skogs- eller hagmark, där hjortdjur underhållas. Landets nuv. djurgårdar hysa endast dofhjortar. En kungl. djurgård finnes vid Gripsholm. Staten eger en hjortpark vid Ottenby stuteri å Ölands södra udde. Förr funnos dylika djurgårdar invid Stockholm, å kronoparken Omberg samt vid Drottningholm, Svartsjö, Läckö m. fl. ställen. Enskilda djurgårdar finnas dessutom vid Övedskloster, Skabersjö och Wrams-Gunnarstorp i Skåne, vid Koberg i Västergötland och vid Åtvidaberg i Östergötland. F. L.

Djurgården, Kungl. Djurgården, en till Stockholms stads område hörande halfö, som i v. begränsas af stadsdelen Östermalms (före 1885 kallad Ladugårdslandet) planlagda del och insjön Brunnsviken, i n. v. af den kanal, som från denna är upptagen förbi lägenheten Alkistan till saltsjöfjärden Lilla Värtan, i n. och ö. af denna fjärd och i s. af det vatten, "Saltsjön" eller "Stora segelleden", som längst i v. slutar vid "Stockholms ström". Halfön, hvars storlek är omkr. 1,570 har, består af två hufvuddelar: den södra, omkr. 270 har, i dagligt tal åsyftad med benämningen "Djurgården", i äldre handlingar kallad Valmundsön, Vadmalsön, Vallmarsön, Valdemarsön, och den norra, omkr. 1,300 har. Dessa delar skiljas af Ladugårdslandsvikens fortsättning åt ö., Djurgårdsbrunnsviken, tidigare benämnd Surbrunnsviken eller Södra Brunnsviken (båda vikarna kallades fordom med gemensamt namn "Ladugårdsviken"), och den 1834 färdigbyggda kanal, Djurgårdsbrunnskanalen (omkr. 1 km. lång), som å D:s östra strand utmynnar i den lilla Isbladsviken (jfr kartan).

Af nu angifna areal jämte ytterligare mark i v. erhöll Klara kloster 1288 i gåfva af Magnus Ladulås en betydande del, och 1433 tillbyfte sig klostret nordligaste delen från Djursholms sätesgård; det mesta egdes sålunda af klostret, då konung Karl Knutsson 1452 genom utbyte mot kronogods förvärfvade "Vadmalsön". Gustaf I:s reduktion samlade väsentligen alla dessa egor under två kungsladugårdar, den ena belägen vid nuv. Skogsinstitutet, den andra i norra delen af området; den sistnämnda slopades redan före 1629, den förra i midten af 1600-talet, då ock återstoden af själfva "ladugårdsåkern" igenlades, förnämligast till jaktmark.

Genom k. donationer till Stockholms stads utvidgande bortgick från denna komplex, hufvudsakligen 1639 och 1670, Ladugårdslandet, hvaraf dock framdeles ett yttersta gränsbälte i ö., Djurgårdsgårdsdistriktet, lämnades obebyggdt, till lättare vidmakthållande af landtullbevakningen och Djurgårdsstängslen. 1682 reducerades vissa till enskilda donerade platser å D., men staden fick behålla nämnda utvidgningar, och åt Amiralitetskrigsmanskassan tillförsäkrades genom k. resol. 1681 och 1696 de på västra sidan af Valdemarsön belägna s. k. Båtsmanstomterna, i förläning och byte mot en till amiralitetet 1648 utlofvad tomt å Ladugårdslandet. Sedan D:s hufvudsakliga område alltmer antag karaktären af en hjortpark till "K. M:ts egen disposition", utfärdade Karl XI 1676 ett formligt br om sådan användning däraf. 1658 hade Karl Gustaf gifvit uppdrag åt k. arkitekten Jean De Vallée att göra ritning till en k. lustgård på Valdmarsön (å Biskopsudden), men denna plan uppga snart nog. 1664, i en instruktion för öfverståthåll ren, erinrade emellertid regeringen om, att å Va demarsöns västra sida funnes "frikallade orter t K. M:ts rekreation", samt tillade: "dit invånarna staden om sommartid pläga sig förlusta", och und Gustaf III:s dagar blef D. en af de förnämsta skåd platserna för hufvudstadens muntra folklif. Med s pittoreska omväxling af barr- och löfskog, däribla rätt mycket ek, med sina slätter, bergsplatåer o vatten är ock denna trakt af naturen danad till a kunna tjäna ett vidliggande, alltmer tillväxan stadssamhälle såsom en folkpark utan like. All sedan 1766 affordrades grindpenningar af allmä heten för inträde å D:s område (genom, bl. a., d dit ledande s. k. "Blå portarna"), men 1862 bor föll denna afgift för gående, och 1877 utverkade ko munalstyrelsen, att afgiften för åkande upphörde m erläggande från stadens sida af en årlig ersättni å 5,000 kr. till Djurgårdskassan.

Då efter statshvälfningen 1809 nya grunder skul bestämmas för konungens hofhållning, antog Ka XIII 26 febr. 1810 rikets ständers 1 dec. 180 gjorda anbud i detta afseende, innehållande bl. a att "Djurgården skulle förblifva under K. M:ts e skilda disposition", hvartill ständerna lagt den a hållan, "att den s. k. Djurgårdskassan måtte e dast få användas till Djurgårdens försköning o förbättring samt därvarande broars och vägars unde håll". Därefter gaf Karl XIV Johan uppslaget t D:s mera ordnade utseende, jämte det han för eg räkning lät 1823—30 anlägga lustslottet Rosend (se d. o.) vid Djurgårdsbrunnsvikens södra strand ett område af omkr. 90 har. Hans omtankar om hafva utformats och vidhållits af dåv. hofjägmästar I. A. af Ström och i senare tid af flere vederbörand Äfven enskilda personer hafva ifrat för D:s fö skönande. Så lämnade 1903 innehafvarna af Hasse backen M. och E. Davidson en gåfva af 30,000 k till uppsättande af skulpturverk af svenska konstnär

I fråga om innehafvande af enskilda lägenheter D., nu (1906) några och femtio, hafva regentern särskildt genom allmänna beslut 20 apr. 1846, dec. 1861 och 24 maj 1873, fastslagit, att sådan upplåtelser endast ske på det sätt, att de äro t bestånd och villkor beroende af hvarje ny tronbest gares godtfinnande. Afgifterna härför användas, s som blifvit förutsatt, helt och hållet för Djurgård kassans nyssnämnda ändamål. Utom af riksma skalksämbetet, såsom öfverstyrelse, handhafvas D angelägenheter numera af "Kungl. Djurgårdens fö valtning", bestående af 1 intendent med 1 kamrera och 4 hofjägare under sig.

Bland de från D. tidigare afskilda område märkes, jämte Ladugårdslandet och Båtsmanstor terna, Blockhus- eller Stora sjötullens områd Blockhusudden (se d. o.), längst i sydöstra hörn af Valdemarsön, utvidgadt 1680 och i kamera hänseende ännu, tillika med den i äldre tid t Södermalm hörande Beckholmen (se d. o.), räkna till "Djurgårdsstadens" sydligaste kvarter, m

Nordisk Familjebok. Band VI. 1906.

Det med gul landton betecknade om

Gen. Stab. Lit. Anst.

sorterar under riksmarskalksämbetet.

1 03 af tullverket och staden öfverlämnadt till
urgårdsförvaltningen, efter det tullstationen där-
des indragits redan 1881. Sedan en större sam-
g boningshus, den s. k. Djurgårdsstaden,
fattande omkr. 12 har, uppväxt å hufvudsakligen
niralitetskrigsmanskassans tomter, blef detta be-
gda område jämte Blockhustullens och det omkr.
0 har omfattande, till kampements- och exercis-
ats alltmer använda Ladugårdsgärdet (se d. o.).
d ”Borgen”, i polis- och domstolshänseende lagdt
der Stockholms stad enligt k. brefven 26 sept.
16 och 8 sept. 1736. Genom k. kung. 26 apr.
14 stadgades, att stadens fiskaler och polisbetjä-
g skulle ega att sträcka sin verksamhet till hela
Slutligen, genom k. bref 10 aug. 1866, bestäm-
s, att D. till hela sin utsträckning skulle från
jan. 1868 höra till Stockholms stad i administra-
t och judiciellt likasom ock — formligen — i
rkligt afseende. (I kyrkliga ting hade större delen
D. tidigt sökt sig till Ladugårdslands församling,
ndre delar däremot till Solna och Lidingö för-
mlingar.) Genom k. bref 23 mars 1870 förklara-
s närmare, att kanalen vid Alkistan skulle utgöra
ans i n.

Enligt ett 13 mars 1885 upprättadt och 5 sept.
88 af K. M:t godkändt kontrakt sålde Amirali-
:skrigsmanskassan till Stockholms stad all sin rätt
ikommande Djurgårdsstaden, som innefattade så-
l friköpta som ofria tomter, och 17 dec. 1897
slöto stadsfullmäktige för större delen däraf, inne-
stande bl. a. folknöjesetablissemanget Gröna lund
d. o.), med ett par från Bellmans tid kvarstående
ggnader, dels en reglering till betryggande af
framtida villastadsutseende, dels härpå syf-
nde särskilda föreskrifter i byggnadsordningen.
dan gammalt självständigt är k. flottans galär-
rfs vidliggande område (omkr. 9 har), som
nom k. dom 4 sept. 1903 förklarades helt och
llet tillhöra K. M:t och kronan, efter det Amira-
etskrigsmanskassan framkommit med anspråk på
anderätten till en större del af detsamma. Från
mförelsevis äldre tid, ehuru utan öfvergång af
anderätten, märkes likaså den upplåtelse af lägen-
ten Skeppsbroäng, som gjorts för Landtbruksaka-
emiens experimentalfält (omkr. 120 har; 1814).
t äfven akademiens museum kommer att förläggas,
dare upplåtelserna för Manilla institut (se Ma-
illa; nuv. hufvudtomten 1846) och för Skogs-
stitutet (forna ”Stora Blåporten”; 1828).

Under det senaste tredjedels seklet hafva särdeles
ora förändringar egt rum å D:s båda hufvuddelar.
t har, med riksdagens bifall, i v. vidtagits en
nom k. bref 10 juli 1884 fastställd reglering
ellan D. och den egentliga stadsdelen Östermalm
edelst den breda gränsesplanaden vid Valhalla-
igen, hvarjämte, likaledes enligt konungs och riks-
ags gemensamma beslut, flera områden blifvit med
anderätt upplåtna från D., särskildt till bygg-
dsplatser för kommunala eller vetenskapliga in-
ttningars behof. Härvid är att märka, att för
dana fall all lösen ingått till den 1885 bildade,
Statskontoret förvaltade Djurgårdsfonden,
vars årliga ränta öfverlämnas till Djurgårdskassan.
Vid 1905 års slut utgjorde fonden 550,000 kr.)
Inom D:s nordvästligaste område har under
idten af 1880-talet den privata Stockholm—Rimbo-
rnvägens sydligaste del, med dess ändpunkt Östra
stationen, tillkommit. Där finnas ock vid Brunns-
viken, i stället för den forna egendomen Haga-
Frescati eller Öfre Frescati, hvilken ej lydde under
D:s förvaltning, utan tillhörde Haga lustslott,
den år 1885 diflyttade Bergianska trädgården,
Bergielund (se Bergianska stiftelsen), och
likaledes vid Brunnsviken, nära Experimentalfältet,
Statens entomologiska anstalt, 1897 upprättad af
Landtbruksakademien å arrenderad del af Djurgårds-
Frescati. Af denna egendom såldes 1904 åt Veten-
skapsakademien med eganderätt ett område för dit-
flyttning af Naturhistoriska museet och akademiens
fysikaliska institution, för hvilket ändamål akade-
mien ock, likasom för sitt behof af nya samlings-,
förvaltnings- och bibliotekslokaler, förvärfvade sig
ett område af det af akademien själf förvaltade
Bergielund. Efter 1906 års riksdags bifall till en
k. proposition i ämnet skall ett annat område af
Djurgårds-Frescati, mot ersättning af 200,000 kr.
till Djurgårdsfonden, afträdas till Nobelstiftelsen såsom
tomt för Vet. akad:s Nobelinstitut. Likaledes
har 1906 beslut fattats om, att Veterinärinstitutet
från sitt nuvarande, år 1880 i bruk tagna etablisse-
mang å Djurgårds- och annan mark vid Karlavägen
skall flyttas åt detta håll, till lägenheten Katrine-
berg, ”Kräftriket”, vid Brunnsviken, och där be-
räknas ny plats kunna anvisas äfven för Skogsinsti-
tutet.

Från v. till ö. har norra D. i den vackra Ugglevikstrakten, på dåv. järnvägstrafikstyrelsens initiativ, 1879—82 genomskurits af Värtabanan, den nu (1906) med elektrisk försöksdrift skötta linjen Karlberg—Lilla Värtan, med ändpunkt vid Värtahamnen (se d. o.), som staden i sammanhang därmed föranleddes anlägga å från D. upplåten mark, hvilken dock sedermera, genom K. M:ts dom 27 mars 1903, förklarats endast innehafvas med besittningsrätt. Närmast n. om denna hamn erhöll Stockholms stad 1889 med eganderätt, emot dels afstående af viss för nuv. k. hofstallet behöflig mark, dels en mellangift, utgörande i rundt tal 230,000 kr., en areal af omkr. 100 har, hufvudsakligen bestående af Hjorthagen, där D:s hjortar sedan 1829 varit instängda (de flyttades nu till Gripsholm), samt området vid Ropsten. Genom två stora industriella anläggningar, nämligen stadens nya gasverk och stadens elektricitetsverk, har en väsentligen ny karaktär gifvits åt denna trakt, där fordomtima gården Husarnes (däraf Husar- eller Hussarviken) egor sträckte sig och där det af Bellman besjungna Fiskartorpet, med Karl XI:s fiskarstuga, ännu påminner om gångna århundraden. I dess närhet har, med en kostnad af 63,000 kr., Föreningen för skidlöpningens främjande i Sverige fått anlägga en nutidens raska sportlif värdig skidbacke. Till nu nämnda del af D. leder den af staden 1891—94 anlagda breda Sturevägen.

Åt stadssidan af norra D. har en hel rad af tomter och områden upplåtits för statens eller andra allmännyttiga behof. Här finner man nu sjukhuset Sofiahemmet (närmast Östra stationen), Idrottsparken, Tennispaviljongen, Stockholms ridhus, den åt ”Sveriges centralförening för idrottens befrämjande” upplåtna Idrottsplatsen (Östermalms idrottsplats), Fältridtklubbens ridbana. Lifgardets till häst kasern, Generalstabens stall, Artillerikasernen samt, till sitt hufvudsakliga område, fotgardes-

kasernerna med Gustaf Adolfs-kyrkan. Nedanför Ladugårdsgärdet har vid stranden af Djurgårdsbrunnsviken uppförts Kavallerietablissemanget. Å norra delen af D. te sig vidare i moderniseradt skick det innerst vid nämnda vik liggande utvärdshuset Djurgårdsbrunn, å hvilken plats fordom en ”surbrunn” anlitades, samt vid Lilla Värtans strand utvärdshuset Lidingöbro, hvilket numera visserligen gör ringa skäl för sitt namn, sedan den förut där förefintliga långa flottbron till Lidingön blifvit (1883) af staden för Värtahamnens skull ersatt med en bro n. om denna hamn.

Äfven å södra D. märkes från senare tiden ganska mycket nytt vid sidan af åtskilliga för äldre generationer välkända platser. I Narvavägens förlängning byggde staden 1897 ditöfver, hufvudsakligen på egen bekostnad, i stället för den äldre nog anspråkslösa och för spårvägstrafik otjänliga Djurgårdsbron en stark och prydlig bro, och efter den s. å. å härintill närmast liggande område af D. samt å norra delen af Djurgårdsstaden och en del af Galärvarfvet anordnade allmänna konst- och industriutställningens slut iordningställdes en ståtlig infartsled. V. om denna reste sig å Lejonslätten det redan då, ehuru ej till hela sitt omfång, uppförda storartade Nordiska museet (se d. o.). På den östra sidan blef närmaste sträckan med stor kostnad fri från Kaptensuddens dittillsvarande byggnader; dess blifvande anordning, hvarpå ligger synnerlig vikt, är dess bättre ännu (1906) ej afgjord, ehuru det är ifrågasatt, att dess till enskild person upplåtna mark skall åtminstone delvis blifva bebyggd med ett större värdshuskomplex m. m. Längre fram på samma sida märkes Wicanderska villan ”Lusthusporten”, fordom platsen för det bekanta värdshuset ”Blå porten” (se d. o.). I fonden möta Biologiska museet samt ö. därom Djurgårdsteatern, och däröfvanför utbreder sig, med bibehållande af det gamla namnet Skansen (se d. o.), den del af Artur Hazelius' storslagna skapelse, som utgör Nordiska museets friluftsafdelning, på långt håll markerad af utsiktstornet Bredablick (förut kalladt Belvedären; se Belvedär), hvarifrån ett enastående panorama erbjuder sig. S. om Biologiska museet har hertigen af Västergötland, prins Karl, 1905—06 åt sig till vintorbostad ombyggt f. d. Byströms (sedermera Hammers) villa (se Byström, J. N.), och vidare i s. märkes en rad mer eller mindre moderniserade förlustelsestälten: det vidtbekanta utvärdshuset Hasselbacken (se d. o.), med Bellmans staty, Manegen (Cirkus), Alhambra, Tivoli och Novilla, alla begränsande den s. k. Djurgårdsslätten, där ännu ett traditionellt, brokigt folklif rör sig på den varmare årstidens söndagseftermiddagar. Längre bort återfinner man Bellmansro (se d. o.), där D:s spårvägslinje f. n. (1906) slutar (koncession på fortsättning till Blockhusudden är sökt) och i hvars omedelbara närhet Bellmans byst 1829 aftäcktes, och vidare, bland enskilda lägenheter, Valdemarsudde (se d. o.), där hertigen af Närke, prins Eugen, 1903—05 byggde sig en solid och smakfull bostad, samt ö. därom ”Frisens park” och bortom Manilla det ståtligt bebyggda sommarstället Täcka udden (nu tillhörigt bankdirektör K. A. Wallenberg), bankiren Ernest Thiels villa (tillika ett slags privatmuseum för bildande konst) samt Parkudden, där prins Karl 1899 åt sig ordnade ett sommarhem.

En tidsenlig karta öfver D. är en af ingenjören H. Hellberg för Stockholms stads drätselnämnds första afdelnings räkning 1903—05 upprättad, ej tryckt ”Öfversiktskarta”, omfattande norra och södra Djurgården m. m. Den här bifogade kartan är utarbetad delvis på grundvalen af denna, med nya tillägg. Stockholms stads brand- och byggnadsordningar gälla ej blott för Djurgårdsstaden, utan äfven för ”f. d. Djurgårdens landsdel”, dock så att en k. resol. 7 dec. 1894 uttalat, att hvad byggnadsordningen innehåller ang. D. icke är af beskaffenhet att kunna verka inskränkning i den rätt, som tillkommer konungen i afseende å byggnadsföretag å D.

De särskilda fastigheterna å f. d. landsdelen taxerades 1905 till 17,194,400 kr., hvaraf på staten kommo 5,156,000 kr. Kommunens, allmänna inrättningars m. fl. fastigheter voro till 583,800 kr. af bevillningsfri natur. För Djurgårdsstaden voro motsvarande summor 4,504,100 kr., 100,000 kr. (Blockhusudden) samt 516,900 kr. Invånarantalet där var vid årets slut 2,387, å f. d. landsdelen 3,251. Vid Ladugårdslands l. Hedvig Eleonora församlings 1 maj 1906 inträdda tredelning kom den s. om Sturevägen liggande delen af D. till Oskarsförsamlingen, den n. därom liggande, med hela Värtahamnen, till Engelbrektsförsamlingen.

I sammanhang med beslutade omfattande åtgärder till stärkande af rikets försvar har statsmakternas uppmärksamhet riktat sig på möjligheten att af D. draga inkomster härtill, särskildt till vinnande af ett nutida anspråk mera tillfredsställande öfningsfält åt de i Stockholm förlagda truppförbanden, och 19 maj 1903 afgaf en kungl. kommitté ”underbetänkande och förslag ang. försäljning af Norra Djurgården m. m.” En sådan försäljning beräknas här, efter ett nettopris af 30 kr. i medeltal pr kvm., kunna inbringa 200 mill. kr., på samma gång som kommittén dock förklarar sig ”för sin del icke våga uttala någon som helst gissning angående den tid, inom hvilken behofvet af byggnadstomter kan hafva föranledt Norra Djurgårdens fullständiga försäljning”. Emellertid har f. n. ett modifieradt förslag trängt sig i förgrunden, åsyftande, att utvidgningen af stadsplanen öfver norra D. må inskränkas till den del, som i n. begränsas af Valhallavägens utdragna norra linje och i ö. af Svea lifgardes kasernområde, samt den del, som omfattar Skogsinstitutets tomt och området ö. därom till närheten af Kavallerietablissemangets tomt.

På den till Stockholms stad år 1647 af kronan donerade och af staden egentligen endast mot årligt arrende upplåtna Beckholmen eger Stockholms grosshandelssocietet två dockor, och en sådan finnes äfven å k. Galärvarfvet.

Af litteratur rörande D. må nämnas J. E. Rydqvist, ”Djurgården förr och nu” (1833), J. P. Tollstorp, ”Kongl. Djurgården” (1844), P. E. Bergstrand, ”Stockholms Djurgård” (1886), och K. G. Englund, ”Djurgården i ord och bild” (1890). K. J. Billmark utgaf 1854 5 hftn litograferade teckningar, ”Kongl. Djurgården”. G. V. G.

Djurgårdsbrunn, Djurgårdsbrunnskanalen, Djurgårdsbrunnsviken. So Djurgården, sp. 571, 575.

Djurgårdsfonden. Se Djurgården, sp. 573.
Djurgårdskassan. Se Djurgården, sp. 572.
Djurgårdsslätten. Se Djurgården, sp. 575.
Djurgårdsstaden. Se Djurgården, sp. 573.
Djurgårdsteatern. Se Stockholms teatrar.

Djurhamn, hamnplats i Stockholms skärgård, inom ...rö församling. Där låg Kristian I med sin flotta ... 57, då han underhandlade med ärkebiskop Jöns ...ngtsson om förvärfvandet af svenska kronan. 1626 ... Gustaf II Adolf där en kort tid, innan han an... dde resan till Preussen. Somrarna 1633 och 1636 ... åter svenska flottan segelfärdig vid D. A. G.

Djurkemi. Se Fysiologisk kemi.

Djurklou [-klω], svensk adlig, sedermera friherr..., ätt, som härstammar från kamreraren vid ridhuset och vid postkontoret i Stockholm Jakob ...ansson. Af hans barn, hvilka kallade sig Djur..., upphöjdes sonen Nils (se D. 1) 1680 i adligt ...nd och skref sig sedan Djurklow. Hans ende ... erlefvande son, Nils (se D. 2), blef friherre 1751 ... skref sig därefter Djurklou.

1. Nils D. (Djurklow), krigare, f. 1641, ... 1714, deltog i belägringarna af Kronborg (1658) ... Köpenhamn (1659), blef 1663 fänrik vid Söder...anlands regemente, men flyttades snart till Väst...anlands regemente, där han avancerade till öfver...löjtnant. 1680 hade han adlats. 1700 blef han ...erste och chef för Kalmar regemente och tog 1701 ...sked ur krigstjänsten. Han utmärkte sig i kriget ...t Brandenburg 1675—79 och deltog i landstig...igen på Själland 1700. L. W:son M.

2. Nils D., den föregåendes son, friherre, forti...ationsofficer, f. 1686, d. 1758, ingick 1701 som ...ontär vid fortifikationen, där han blef konduktör ...04 och löjtnant 1710. År 1715 råkade han i dansk ...genskap, men återkom till Sverige 1717 och blef ... kapten vid skånska fortifikationsfältstaten. 1718 ...erflyttades D. först till bohuslänska och sedan till ...mländska fältstaten och 1721 till Stockholms fält...t samt ledde under dessa kommenderingar liksom ...er fredsslutet olika befästningsarbeten, senast i ...ckholms skärgård, till 1733, då han place...des i Kalmar, där han blef major 1739. 1742 ...f han generalkvartermästarlöjtnant vid fortifika...nskontoret i Stockholm och 1744 öfverste och chef ... stralsundska fortifikationsstaten samt ledde där...er fästningsarbetena vid Stralsund till 1755, då ...n blef landshöfding och öfverkommendant i Kalmar ...nt generalmajor. För blindhet tog han afsked re...n 1757. D. hade 1751 upphöjts i friherrligt ...nd. L. W:son M.

3. Nils D., den föregåendes son, friherre, kri...re, f. 1727, d. 1801, ingick först vid fortifika...nen, där han blef underkonduktör 1742, konduktör ...45 och löjtnant 1747, men 1749 blef han trans...rterad som kapten till Närkes och Värmlands rege...nte, där han sedan avancerade till öfverstelöjt...nt. 1782 blef han öfverste i armén samt tog 1785 ...sked ur krigstjänsten. Han deltog med utmärkelse ...pommerska kriget (1757—62) och var en fram...ende taktiker. L. W:son M.

4. Nils Gabriel D., den föregåendes sonson, ...herre, folklorist, fornforskare och kulturhistoriker, ...ldes på Sörby sätesgård i Norrbyås socken, Örebro ...n, 24 juli 1829, blef student i Uppsala 1847, ...ade kansliexamen 1854 och öfvertog s. å. nämnda sätesgård. D. egnade en stor del af sitt lif åt arkeologiska och folkloristiska forskningar och åt väckandet af ett allmännare intresse för sådana. Det var hufvudsakligen genom hans initiativ, som Närkes fornminnesförening stiftades (1856), hvilken blef förebild för en mängd dylika föreningar i andra delar af landet. Till 1865 var D. denna förenings sekreterare. 1865—71 företog han, i egenskap af Vitt. hist. och ant. akad:s antikvitetsintendent, arkeologiska forskningsresor inom Värmland, Västergötland och Småland. D. var jämväl kraftigt verksam för genomdrifvandet af sjön Hjälmarens sänkning. 1863 förordnades han till tjänstgörande kammarherre hos drottning Lovisa. 1860 blef D. vice ordförande i direktionen för Hjälmarens och Kvismarens sjösänkningsbolag och 1877 samma bolags verkställande direktör. 1883 förordnades han till domänintendent i Örebro län. Samma läns hushållningssällskap utsåg honom 1883 till sin vice ordförande och 1894 till sin ordförande samt tilldelade honom 1892 sin stora guldmedalj. Han var därjämte sedan 1886 ordförande i styrelsen för Tekniska elementarskolan i Örebro och sedan 1893 i styrelsen för Riksbankens afdelningskontor därstädes. 1891—92 var han led. af jordbrukslägenhetskommittén och 1893 af kyrkomötet. D. var led. af Vitt. hist. o. ant. akad. (1872), Vet. o. vitt. samhället i Göteborg (1882) och Landtbruksakad. (1888). Vid Köpenhamns univ:s jubelfest 1879 kreerades han till filos. hedersdoktor. Utom årsberättelser samt recensioner och uppsatser i åtskilliga periodiska skrifter utgaf D.: *Några ord om svenska landskapsmålen* (1856), *Ur Nerikes folkspråk och folklif* (1860), *Hjelmaresänkningsfrågan förr och nu* (1863), *Om svensk fornforskning* (1872), *Om vapentaget* (s. å.), ”Hambrei öfversättning af Erasmi Roterodami De civilitate morum puerilium” (s. å.), *Unnarsboarnes seder och lif* (1874), *Hjelmaresänkningsfrågan i sitt sista skede* (1876) och *Om Göran Månssons till Bolmsnäs jordebok* (1879), *Om svenska ortnamn, ställda i samband med historiska och kamerala forskningar* (1879, i ”Svenska landsmålen”, bd 1), *Sagor och äfventyr berättade på svenska landsmål* (1883, illustr. af K. Larsson), *Lifvet i Kinds härad i Vestergötland i början af sjuttonde århundradet* (1885), ett motstycke till D:s förträffliga ”Unnarsboarnes seder och lif”, *Om vedernamn och kännings-namn i äldre och nyare tider* (1894, i ”Sv. fornminnesför:s tidskr.”, bd 9) samt *Hvem var Staffan stalledräng* (1897 och 1902, senast i sist anf. tidskrift, bd 11). — D. var en särdeles kunskapsrik genealog och sin tids förnämste kännare af den svenska adelns historia. Främst och längst skall dock otvifvelaktigt hans minne såsom folkloristisk forskare lefva. D. afled 31 mars 1904.

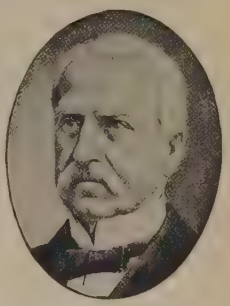

Djurkol, *kem.*, kallas sådant kol, som erhålles därigenom, att något djurämne upphettas utan luftens tillträde till detsamma. Djurkol är ett mycket

poröst ämne, med stor förmåga att ur färgade vätskor upptaga färgämnen (se Adsorption), och det har därför stor användning såsom affärgningsmedel såväl i industrien, t. ex. vid sockerraffinering, som vid organisk-kemiska arbeten. Verksammast i detta hänseende är kol af intorkadt blod, blodlutkol. Benkolet (bensvärtan) är, såsom billigare, mest användt i industrien. P. T. C.*

Djurkretsen l. Zodiaken (lat. *zodi'acus*) är sedan urminnes tider namnet på det bälte eller den zon på himlahvalfvet, hvilken omsluter solens skenbara bana, ekliptikan. Ifrågavarande zon är omkr. 20° bred och omfattar stjärnbilderna Väduren (*Aries*), Oxen (*Taurus*), Tvillingarna (*Gemini*), Kräftan (*Cancer*), Lejonet (*Leo*), Jungfrun (*Virgo*), Vågen (*Libra*), Skorpionen (*Scorpius*), Skytten (*Sagittarius*), Stenbocken (*Capricornus*), Vattumannen (*Aquarius*) och Fiskarna (*Pisces*). (Inom denna zon röra sig äfven månen och de stora planeterna.) Benämningen djurkretsen härrör uppenbarligen däraf, att så många bland stjärnbilderna blifvit uppkallade efter djur. — Från den punkt, där solen befinner sig vid vårdagjämningen och hvilken punkt kallas vårdagjämningspunkt, räknas himlakropparnas längder i ekliptikan. Dessa längder angifvas numera i grader, minuter och sekunder; men förr brukade man benämna hvarje nybörjad 30:e grad ett ”tecken” och alltså uppgifva det antal tecken, som förekommo i en viss längd. Sålunda betecknades t. ex. en stjärnas längd med 2 tecken 3° 5′, hvilken vi skulle angifva med 63° 5′. De olika tecknen benämndes äfven med de motsvarande stjärnbildernas namn, så att den första punkten af Aries sammanföll med vårdagjämningspunkten. Då nu emellertid vårdagjämningspunkten, till följd af precessionen (se d. o.), rör sig emot stjärnbildernas ordning, så kunna lika benämnda stjärnbilder och tecken ej ständigt sammanfalla. I själfva verket ligger f. n. (1906) den första punkten af Aries i början af fiskarnas stjärnbild. De nu brukliga benämningarna voro antagna långt före vår tidräknings begynnelse. Detta bevisas bl. a. af den berömda zodiaken från Dendera i Egypten, en numera i Paris förvarad afbildning af de olika tecknen i djurkretsen. H. G.*

Djurkult, Djurdyrkan, Zoolatri, *etnol., relig.-vet.*, dyrkan af vissa djurarter eller djurindivider. Den hos sannolikt alla folk en gång rådande föreställningen, att allt i naturen eger lif och är med människan likartadt (jfr Animism), antog tidigt formen af djurdyrkan. Från att hafva likställt djuren med sig började människan i dem se sina öfvermän, och småningom kom man till den tron, att de i naturen inneboende och rådande makterna framför allt dvaldes i åtskilliga djurarter eller ock — på ett mer framskridet stadium — att makterna eller, senare, gudomligheterna gärna uppenbarade och förkroppsligade sig i vissa djur. Dessa djur blefvo föremål för särskild aktning, fruktan, vård eller dyrkan, något som dock ej hindrade, att man, endast vederbörliga ceremonier iakttogos, kunde taga dem af daga. Ofta nog tillföll religiös vördnad naturligtvis de farligaste och starkaste eller listigaste och klokaste djuren — dem, som man ansåg mest öfverlägsna människan. I synnerhet ormarna tillvunno sig dyrkan. Emellertid var det ingalunda endast de farliga djuren, utan ock djur, hvilka i andra hänseenden, såsom genom underligt eller praktfullt utseende, egendomligt lefnadssätt o. s. v., föreföllo särskildt märkliga, som blefvo föremål för mytbildning och religiös kult. Sådana voro t. ex. åtskilliga fågelarter, hvilka man trodde bringa regn, solsken eller sommar, ja hos somliga folk t. o. m. åtskilliga insekter (jfr Bodrag). Med en mer framskriden kultur blef det människans medhjälpare husdjuren, som företrädesvis kommo i åtnjutande af religiöst anseende. Hos åtskilliga folk utkorades en viss djurart till en helstams eller ätts skyddsmakt och anheros, och man räknade då blodsfrändskap med detta djur (jfr Totemism). Likasom djur kunde ge upphof åt människor, kunde ock människor, såväl före som efter döden, förvandlas till djur. Särskildt trodde man hos många folk, att den dödes själ, åtminstone i regel, hade att genomgå en eller flera djurinkarnationer (jfr Själavandring). — Med människans vidgade uppfattning af sin öfverlägsenhet öfver djuren och af sitt personlighetsvärde viker djurkulten alltmer undan för en antropomorfistisk uppfattning af makterna, som egentligen först då varda gudomligheter (se Antropomorfism), men fortlefver dock med seg lifskraft vid sidan af denna högre religionsåskådning äfven hos kulturellt framskridna folk. Gudarna uppfattas antingen såsom mer eller mindre tillfälligtvis antagande djurgestalt — t. ex. Osiris såsom tjur (Apis) Zeus såsom tjur, svan, örn o. s. v. — eller ock såsom delvis människor, delvis djur — t. ex. de flesta fornegyptiske gudar —, eller ock tillägges djuret guden såsom ett attribut eller helgas honom såsom hans särskilda tillhörighet, såsom t. ex. dufvan åt Astarte, tjuren och örnen åt Zeus, hästen åt Apollon galten åt Frey, bocken åt Tor. — Djurkult i mycket utvecklade former förekommer eller har förekommit i Indien och Egypten, men har i hög grad utöfvat äfven af Europas ariska och germanska folk. Af de nordiska fornhäfderna samt senare folksed framgår sålunda, att icke blott galten och bocken, utan också kon, hästen, hustuppen m. fl. hos oss varit föremål för eller förbundna med religiös kult. Hos lapparna likasom hos många nordasiatiska och äfven nordamerikanska folk framträder en björnkult, ofta förbunden med ganska invecklade ceremonier. N. E. H.

Djurläkare. Se Veterinär. — Djurläkekonst. Se Veterinärvetenskap.

Djurlöf, *kam.* Se Mantalsräntan.

Djurmotiv. Se Ornamentik.

Djurmåleri, den art af målarkonsten, som väljer lefvande djur till hufvudföremål för framställningen. Emedan — så estetiserade man fordom — målaren icke endast bör afbilda djurets yttre form, utan äfven gifva uttryck åt dess växlande själslif, är de företrädesvis de högre organiserade djuren (och bland dem i främsta rummet hästen), som lämpa sig för konstnärlig framställning. Därvid låg, sade man, individualiseringens vidsträckta fält öppet för konstnären, hvilken hos djuret kunde inlägga karaktärsdrag, som på satiriskt sätt stegrade sig t. o. m. till mänsklig höjd. Exempel därpå hade lämnats af bl. a. D. Teniers d. y., Abr. Hondius och, i senare tid, Kaulbach (”Reineke Fuchs”) och J. Grandville. Framställdes djuren i vänligt och gladt sällskap med människan, uppstod den s. k. *djurgenren*, som i förening med landskap bildade *idyllen*. Andra under-afdelningar af djurmåleriet voro *jaktstycket*, *djur-*

På bete, af P. Potter. (Museet i Kassel.)

Uppbrott till jakt, af Ph. Wouwerman. (Dresdengalleriet.)

Räfven på besök hos hägern, af Snyders.
(Nationalmuseum i Stockholm.)

Hjortjakt, af Oudry.
(Nationalmuseum i Stockholm.)

Höglandshundar, af Landseer.

Sommar, af Bache. (Nationalmuseum i Stockholm.)

Hafsörnar, af Liljefors.
(Nationalmuseum i Stockholm.)

Tiger, af Sosen, japan (1700-talet).

trättet och den komiska eller humoristiska *illustrationen till djurfabeln.* Framställningen af det döda ret (vildt, fiskar o. d.) bildade öfvergången till illeben". — Dessa karakteristiker och klassificegar torde emellertid för den nutida konsten ppt hafva mer än kuriositetsvärde. — Bland eller mindre befömda europeiska djurlare i äldre och närvarande tid — japna intaga annars såsom djurmålare en hedersts — må nämnas: i Tyskland A. Adam, Ridinger, Voltz; i England Landseer, Ansdell; i Frankse Rosa Bonheur, Oudry, Ph. Rousseau, C. Troyon, Vernet; i Belgien Snijders, P. de Vos, Rubens, daens, Ommeganck, E. Verboeckhoven; i Hold Berchem, G. Camphuysen, A. Cuijp, K. Dulin, Hondekoeter, Potter, J. Weenix, Wouwerna; i Danmark Bache, Bögh, Gebauer, Lundbye; forge Arbo, Askevold. Bö, S. Dahl; i Finland konstnärer med namnet Wright; i Sverige O. derson, Arsenius, Brandelius, Ehrenstrahl, Holst, rboe, Lönnroth, Wahlbom och, främst. Liljefors, börjande med "idyllen", sedan höjt sina djurställningar till af samtida konstnärer ouppnådd umentalitet. (O. G—g.)

Djurornamentik. Se Ornamentik.

Djurplägeri har under senare tider i de flesta der blifvit föremål för strafflagstiftarnas uppksamhet, och mångenstädes hafva s. k. djuryddsföreningar varit ytterst verksamma undanröjandet af detta onda. Såsom något tt mot djuret kan djurplägeriet icke uppas, enär rätten ej erkänner djur såsom rättsjekt och någon rättskränkning således ej kan ås mot sådana. Men det påkallar dock straff, dan det utgör ett sårande af andra människors liga känslor och dessutom är en råhet, egnad förvilda sinnena och därigenom inverka menligt folkkaraktären. De bestämmelser, hvilka de särda strafflagarna innehålla i detta ämne, äro af ska olika omfattning. Det är endast de svårare merna af misshandel, som pläga vara belagda med ff. Flerstädes inskränkes också straffskyddet till s. k. husdjuren. I några länder är gärningen ffbar, endast då den sker offentligt eller är på at sätt förargelseväckande (så enligt Tyska rikets fflag). Den svenska strafflagen stadgar böter för , som i "behandling af egna eller andras kreatur ar uppenbar grymhet". Äro omständigheterna nerligen försvårande, kan straffet höjas till gelse, högst sex månader. J. H—r.*

Djurriket, *zool.* Se Djur.

Djurröd, socken i Kristianstads län, Gärds härad. 92 har. 790 inv. (1905). Annex till Träne, ds stift, Gärds kontrakt.

Djursagan, en saga, i hvilken djuren framställas om egande talförmåga och tankeförmåga. Uppsten af denna saga är att hänföra till den föroriska tiden. En poetisk bearbetning af denma (djurepos, djurfabel) framträdde t i den indiska litteraturen, i "Hitopadesa" nlig undervisning), och detta verk blef sedan efterladt på flera af Österns språk, bl. a. på arabiska, Kalila va dimna" (den dumme och den illistige akalen). Till Europa kom den österländska djurten på samma väg som den österländska fabelten (se Fabel), och den anslöt sig i vår världsmed lätthet till redan befintliga traditioner.

Hos frankerna förekomma tydliga spår af djursagan redan i 7:e årh. (Fredegars krönika), hos bajrarna från slutet af 10:e eller början af 11:e årh. Från de förre vandrade djursagan öfver Rhen till Lothringen, Flandern och norra Frankrike, och i dessa trakter fick den sin förnämsta utbildning och poetiska behandling. De äldsta af dessa behandlingar äro på latin, nämligen "Ecbasis cujusdam captivi" (på hexameter, sannolikt från början af 10:e årh.), "Isengrimus" (på disticha, från början af 12:e årh.) och "Reinhardus vulpes" (likaledes på disticha, från omkr. 1150). Omkr. 1170 gjordes, såvidt man vet, den första medelhögtyska bearbetningen af djursagan: "Isengrîmes nôt", hvilken i början af 13:e årh., utan ändring af innehållet, omsmältes i den från Heinrich von Veldekes tid härskande renare versformen. I norra Frankrike undergick djureposet ("Le roman du renart") i 13:e och 14:e årh. mångfaldiga bearbetningar. Sin mest konstnärliga gestaltning erhöll sagan (sannolikt omkr. 1250) i Flandern, där den framträdde under titeln "Reinaert de vos". Författaren till denna saga är ej känd (enligt J. Grimm var hans namn Willem de Matoc, enligt andra hette han Willem Utenhove). En jämförelsevis underlägsen bearbetning och fortsättning af "Reinaert de vos" verkställdes omkr. 1350. försågs i 15:e årh. med en prosaisk glossa af Hinric von Alkmar och utgafs 1498 på trycket, i plattysk öfversättning, under titeln "Reineke de vos" (ett unikt exemplar af denna paleotyp förvaras i Wolfenbüttel). Såsom öfversättare gällde länge Nikolaus Baumann: men i senare tid har Zarncke sökt bevisa, att äran tillkommer Rostock-boktryckaren Hermann Barkhusen. Ifrån denna plattyska form af dikten härflyta alla andra bearbetningar. Sådana finnas på de flesta språk, bl. a. på högtyska (redan 1544; mest känd är Goethes hexametriska bearbetning "Reineke Fuchs", 1794), på danska (1555), svenska (1621; en nyare öfv. utgafs 1827 af L. Hammarsköld), engelska (1681) och holländska (1694). R. G.

Djursdala, socken i Kalmar län, Sevede härad. 7,560 har. 986 inv. (1905). Annex till Södra Vi, Linköpings stift, Tunaläns och Sevede kontrakt.

Djursholm. 1. Förr frälsegods, beläget i Stockholms län, Danderyds skeppslag, var ursprungligen af stort omfång (det omfattade bl. a. hela Lidingön), men bestod slutligen endast af 2 mtl frälsesätteri och $4^3/_4$ mtl frälse med därunder lydande torp och lägenheter. Godset ägdes under 1400-talet af riksföreståndaren Nils Jönsson Oxenstierna och hans son Erik, öfvergick för en kort tid till släkten Tott och omkr. 1500 till riksrådet Nils Eskilsson Banér samt tillhörde sedan ända till 1813 (från 1731 såsom fideikommiss) släkten Banér. Den gamla hufvudbyggnaden ("slottet") af sten med ända till 1,6 m. tjocka murar, uppförd under loppet af 1500-talet, förstördes af vådeld 1656, men återuppbyggdes i stålig barockstil för riksrådet frih. Svante Banérs (d. 1674) räkning. (Fig. 1 visar dess utseende på 1680-talet, sådan som dess anläggning framställes i Erik Dahlbergh's Sueciæ-verk och åtminstone delvis kom till utförande. Slottets prakt förföll i hög grad under de följande 200 åren.) 1877 blef brukspatron R. N. G. Montgomery-Cederhielm innehafvare af D., och hans arfvingar sålde 1889 godset till J. H. Palme och O. Ekman, hvilka s. å.

Fig. 1. Djursholms slott 1682. (Enligt Sueciæ-verket.)

tillsammans med E. Egnell och L. Frænckel bildade ”Djursholms aktiebolag” för grundläggande af en villastad (se D. 2). På D. föddes fältmarskalken Johan Banér 1596. — 2. Köping i Stockholms län, Danderyds skeppslag och församling, ligger vid norra stranden af Lilla och Stora Värtan, omkr. 10 km. n. om Stockholm. Areal 825 har. Nära 3,000 inv. (1906). D. har utvecklat sig ur en på det forna Djursholmsgodsets område 1889 af ”Djursholms aktiebolag” påbörjad villastad, där de första inflyttningarna egde rum sommaren 1890. Planen uppgjordes efter mönstret af de landtliga förstäder, som på många håll i utlandet grundats i närheten af storstäderna. En stor del af köpingens område är genom landskapets allmänna bildning delad i flera parallella dalgångar löpande från n. till s. I dessa dalgångar har man framdragit breda vägar, hvilka med sina gångbanor af trä och sina alléträd sakna hvarje anstrykning af vanliga stadsgator. Längs dessa vägar sträcker sig på höga stolpar ett helt nät af elektriska ledningar för inre och yttre belysning, för telefon och — på vissa sträckor — för den elektriska spårvägen. De grönskande långsträckta höjderna på ömse sidor om dalgångarna upptagas af villor, åt hvilka ståtliga träd — ek, lind, gran, tall m. fl. — skänka skydd och skugga. Området mellan kullarna och vägen användes allmänt till planteringsland, och den ena sluttningen efter den andra har på kort tid förvandlats till blomstrande trädgårdar. Karaktären af en verklig landtlig villastad har man sökt för all framtid trygga dels genom själfva stadsplanen och i de intecknade köpekontrakten därom, dels genom bestämmelser i byggnadsordningen att endast en verklig villabyggnad får uppföras på hvarje tomt, att tomterna icke få styckas samt att inom D. inga som helst industriella anläggningar få inrättas med undantag af vattenledningsverket och den elektriska belysningsstationen. Enligt ett 1906 uppgjordt förslag till ny stadsplan skall en sammanhängande gördel af öppna platser och parker sträcka sig genom hela det vidsträckta området och däribland äfven flera idrottsplatser förläggas.

D. har utvecklat sig snabbt: taxeringsvärdet för fastigheterna har växt från 355,000 kr. år 1890 till omkr. 13,8 mill. kr. 1906, och den beskattade inkomsten af kapital och arbete har under samma tid stigit från 0 kr. till öfver 2,6 mill. kr. År 1900 blef D. själf egare till aktiemajoriteten inom ”D:s aktiebolag”, och 1901 blef ”villastaden” köping. Där finnas nu kapell (uppfördt 1898 efter ritning af arkitekten Fr. Lilljekvist), folkskola (med skolkök, slöjdsalar och badrum) och fullständig samskola (med realgymnasium, 3 förberedande klasser, kurs i huslig ekonomi m. m.), inrymd i det med

Djursholms slott i sitt nuv. skick.

stor kostnad restaurerade gamla slottet (fig. 2) samt förbunden med ett ståtligt idrottshus. Utanför läroverksbyggnaden är rest en byst af Viktor Rydberg, som bodde och dog i villan Ekeliden å D. För under-

ningen är vidare sörjdt genom ”folkbildnings-
eningens” föreläsningskurser. D. och kringlig-
ide trakt ha som sitt organ ”Djursholms tid-
g” (hvilken tryckes i Stockholm). Förbindelsen
l hufvudstaden uppehålles dels genom ångbåt,
s genom 29 tåg dagligen i hvardera riktningen å
Stockholm—Rimbo järnvägsbolag tillhörig järn-
; hvilken sedan maj 1895 drifves med elektrisk
ft och har sin slutstation i Stockholm vid nedre
en af Engelbrektsgatan (Östermalm).

Djursholmsbanan. Se Stockholm—Rimbo
rnvägar.

Djurskyddsföreningar, föreningar, som hafva till
lamål att främja en mild behandling af djuren,
skildt af dem, som äro människan till nytta eller
e. Sådana föreningar hafva bildats i de flesta
iliserade länder. I Sverige var lektor A. L. Nord-
ll i Strängnäs den förste, som offentligt bragte
rskyddets idéer på tal. I ”Pedagogisk tidskrift”
6 framlade han nämligen en utredning om hvad
kunde göras för att förhindra misshandel af
t. Den första djurskyddsföreningen stiftades år
9 i Göteborg af professor A. W. Malm och kal-
e sig ”Småfåglarnas vänner”. 1870 bildades i
ängnäs af Nordwall en djurskyddsförening med
mera omfattande program än denna. Sven-
a allmänna djurskyddsföreningen
tades 1875 af rektor P. A. Siljeström m. fl. Ur
na utbröts 1880 såsom en särskild afdelning
enska allmänna kvinnoföreningen
ll djurens skydd, som 1885 gjorde sig
lt själfständig. På initiativ af prinsessan Eugenie
n 1882 till stånd Sveriges till medlemsantalet
rsta djurskyddsförening, Nordiska samfun-
t till bekämpande af det veten-
apliga djurplägeriet. S. å. bildades
Stockholm Djurvännernas nya för-
ing. Till de mera bemärkta föreningarna i
dsorten höra Dalarnas (i Falun, bildad 1884),
nköpings (s. å.), Linköpings (1885), Svenska all-
nna djurskyddsföreningen för barn och ungdom
å.), Örebro djurskyddsförening (1887), Sunds-
ls (s. å.), Nordiska (1889, med säte i Stockholm
Uppsala) samt Växjö (s. å.), Skövde (1891) och
rrbottens läns (1892). Dessutom finnas mindre
rskyddsföreningar på ännu ett stort antal platser i
dsorten, men många af dem föra en tynande till-
ro. Flertalet svenska djurskyddsföreningar samman-
t sig 1897 till De svenska djurskydds-
reningarnas centralförbund för vin-
nde af större enhetlighet i arbetet. Central-
bundets sträfvanden hafva framför allt gått ut
att genom lagstiftningsåtgärder motverka djur-
geriet. De enskilda föreningarna hafva däremot
st sökt vinna sitt mål på öfvertygelsens väg genom
påverka ungdomen, sprida broschyrer och flyg-
d och påverka pressen samt anordna diskussio-
r; vidare genom att utdela belöningar, anordna
dervisningskurser för slakterielever och sprida red-
p för bedöfningsslakt, genom utställningar, genom
direkt hänvända sig till djurskötare, till polis-
n andra myndigheter, genom inrättande af anstal-
för smärtfritt aflifvande af smärre husdjur o. s. v.
periodiskt utkommande tidskrifterna ”Djurskyd-
” och ”Djurvännernas tidning” äro organ för
svenska djurskyddsrörelsen.
Ett världsförbund till skydd för djuren och emot vivisektionen bildades i Paris 1900, och vid dess kongress i Frankfurt a/M. 1903 öfverlämnades högsta ledningen af detsamma för en tid af tre år åt Nordiska samfundet, som 1906 anordnade en internationell djurskyddskongress i Hälsingborg. Hj. D—m.

Djursland l. Den östjylländska halfön skjuter ut i Kattegatt mellan Randers fjord i n. och Aarhus bukt i s. 740 kvkm. 32,900 inv. (1906). Från södra delen, Mols, utskjuter halfön Helgenæs (med D:s högsta punkt, Ellemandsbjerg, 99 m.); den var 1849 sista reträttplatsen för O. Ryes härafdelning, innan den öfverfördes till Fredericia. På D. ligga städerna Grenaa och Æbeltoft; utanför den senare ligger ön Hjelm, marsk Stigs fasta borg under striderna efter konungamordet 1286. E. Ebg.

Djursnäs (Jursnäs), kyrkoherdeboställe i Mogata socken, Hammarkinds härad, Östergötlands län, vid Slätbaken, 10 km. från staden Söderköping. I nämnda stad och på D. underhandlade enligt rimkrönikan drotsen Krister Nilsson (Vase) i slutet af år 1436 med danska herrar om ordnandet af unionella angelägenheter före mötet i Söderköping. Huruvida äfven norrmän varit närvarande och därvid på D. utarbetats det s. k. unionsförslaget af år 1436, är osäkert. Se härom ”Sverges traktater” (III, s. 168—169).

Djursten, en på Gräsön, vid Öregrundsgrepen, belägen fyr. Redan omkr. 1759 kom en öppen s. k. vippfyr till stånd därstädes, och 1765 byggdes där ett stentorn för öppen stenkolsfyr. 1838—39 ändrades fyren till spegelfyr och 1882 till klippfyr. Fyrljusets höjd öfver vattenytan är 20 m. (67 f.) och lysvidden 14 å 13 minuter. A. G.*

Djurström, Erik Vilhelm, teaterdirektör, dramatisk skriftställare, f. 1787, d. 17 sept. 1841 (genom olycksfall) i Jönköping, hette först Strandberg, men bortlade detta namn, när han 1807 ingick vid teatern. Efter några års anställning vid Djurgårdsteatern tillhörde han F. V. Ståhlbergs sällskap, hvilket innehade de privilegier, som blifvit meddelade åt teaterföreståndaren J. P. Lewenhagen, och i början af 1820-talet fick D. nämnda privilegier öfverflyttade på sig samt började med egen trupp fara omkring i landsorten. Hans sällskap gjorde epok inom svenska landsortsteaterns historia, i synnerhet genom förträffligt framförande af högromantiska dramer. Repertoaren var till större delen öfversatt och bearbetad af D. själf, bl. a. Grillparzers ”Stamfrun” (1820), Calderóns ”Lifvet en dröm” (1828) och Schillers ”Orleanska jungfrun”. vidare ”Donaufrun”, ”Enfalden från landet”, Raimunds ”Slösaren”, Scribes tre komedier ”Förtalet”, ”Kvåkaren och dansösen” samt ”Smekmånaden”, sångspelen ”Studentputsen” och ”Den resande studenten”. D. egde akademisk bildning, fin smak och varm kärlek till konsten. — Hans hustru, skådespelerskan Hedvig Charlotta D., född Hoffman, f. 1807, d. 1877, var i yngre år vidtbeundrad som framställarinna af Orleanska jungfrun.

Djursvik, lastningsplats i Söderåkra socken, sydligaste delen af Kalmar län.

Djursätra, brunns- och badinrättning i Värsås socken, Skaraborgs län, på högslätten mellan Billingen och Hökens-ås, ungef. 118 m. ö. h., midt emellan Skövde och Hjo, 7 km. från Igelstorps station vid Skövde—Karlsborgsbanan och lika långt från

Korsberga vid Hjo—Stenstorpsbanan. D. tillhörde förr den bredvid liggande byn med samma namn, men eges nu af ett bolag, D. brunns- och badinrättnings aktiebolag. En äldre källa, nu kallad Erikskällan, har länge begagnats af ortens allmoge. Enligt analys af Almén höll den på 100,000 delar vatten 12,1 fasta beståndsdelar, däraf 4,6 dlr kolsyrad kalk, 2 dlr klornatrium och en half del järnmonokarbonat. Genom senare borrningar hafva starkare järnvatten erhållits, hvilka begagnas till drickning. Den s. k. Johanskällan håller 1,6 dlr järnmonokarbonat och 1,5 dlr kalk, med en totalhalt af 12 dlr fasta beståndsdelar, och Vilhelmskällan 1,16 dlr järnmonokarbonat och 1,65 dlr kalk. Badhuset, af sten, nybyggdes 1890 och innehåller kallvattenkurens vanliga badformer. Af medikamentösa bad begagnas mycket tallbarrs- och gyttjebad. Kurorten rycktes upp betydligt af d:r E. V. Wretlind, som under många år var läkare där. (Ln.)

Djurvännen, illustrerad månadsskrift, som utgafs 1878—89 på föranstaltande af Svenska allmänna djurskyddsföreningen. Tidskriften redigerades t. o. m. 1887 af G. V. Sjöstedt och därefter af J. G. H. Wennerholm. Dess prenumerationspris var två kr. om året. Den öfverläts 1890 till den ursprungliga förläggaren, L. Hökerberg, och fick en fortsättning i månadsskriften Djurvännernas tidning, som redigeras af denne.

Djurvännernas nya förening. Se Djurskyddsföreningar.

Djurvännernas tidning. Se Djurvännen.

Djurväxter, *zool.* Se Zoofyter.

Djurö, socken i Stockholms län, Värmdö skeppslag. 5,415 har. 1,131 inv. (1905). Annex till Värmdö, i Uppsala stift, Roslags östra kontrakt. Inom socknen ligger tull- och lotsplatsen Sandhamn (se d. o.).

Djurö (fordom Branäs ö), ö i Bråviken, Dagsbergs socken, Östergötlands län. Under konung Kristofers regering skänktes ön af dåv. egaren till Bråborg, Erik Axelsson Tott, till Vadstena kloster och var sedan djurgård under Bråborg. 1759 köptes ön till skatte och utgör 1 mtl.

Djurö skärgård, en i Vänern, mellan Värmlandsnäs och Bromön belägen skärgård, tillhörande Torsö socken, Vadsbo härad, Skaraborgs län. Den består af Djurön, Långön, Gisland, Ängsholmen, Vaspholmen, Kejsan och Råskär m. fl. holmar, till större delen obebodda. Ögruppen har i n. ö. och s. v. en längd af 8 km. A. G.

Djäfvul (grek. *dia'bolos*, förtalare), Satan, Hin onde, Fan, *religionsh.*, det ondas furste i tillvaron. Då andemakterna tänkas såsom farliga öfvermänskliga väsen, förcligger alltid möjligheten för, att de skola bli uppfattade såsom företrädesvis goda eller onda makter. All folktro känner andar, som äro mer fruktade än vänliga. Särskildt gäller detta dödsrikets makter. En gammalnordisk dödsgud, Loke, var ju på god väg att bli ett slags djäfvul. Ännu mer gäller detta om buddismens från äldre föreställningar upptagna dödsdemon och frestare: *Mára*. Dödsrikets härskare kunna lätt blifva afgrundsfurstar. *Yama*, som i den gammalindiska föreställningen är herre öfver de döde, uppfattas sedan i hinduismen såsom herre i helvetesvärlden. Hans namn går igen i den japanska buddismens *Émma*, som råder öfver pinorummet. I Kina och Korea är han en af de tio potentater, som äro underordnade under helvetesfursten *Titsang*. Men en djäfvulstro i egentlig mening, tanken på en det ondas furste i tillvaron, har utbildats endast på två håll: af Mazda-religionen, hvars *Ahriman* (*Anra-Mainyu*) troligen är en gammal dödsgud, samt af judendomen, som lämnat sin djäfvul i arf åt kristendom och islam. Kanske ha judarna i detta stycke rönt inverkan från perserna.

Satan, "fienden", "vedersakaren", tycks vara en känd figur, innan han uppträder i litteraturen, först såsom Josuas anklagare i Sak. 3 och såsom en illvillig spion på människorna i Herrens hofstat i Jobsbokens prolog, sedan såsom en förledare och frestare i 1 Krön. 21. Efter den tidigare åskådningen i 2 Sam. 24 var det Gud, ej Satan, som ingaf David samma oråd att räkna folket. Sedan föreställningen om en ond andemakt, Guds och människors motståndare, vunnit fast fot i den senare judendomen, underordnades under djäfvulen allehanda folktrons härskaror af elaka och farliga andar. De förklarades för fallna änglar eller på annat vis. Hela denna föreställningsvärld med besatthet af onda andar, med rangordning i den onda andemassan m. m. ingick i nya testamentet och i kristendomen.

I den gamla kyrkan var föreställningen om djäfvulens och demonernas (se d. o.) ständiga verksamhet i världen utomordentligt lefvande. Sjukdomar, rubbningar, olyckor tillskrefvos deras ingrepp. Djäfvulsutdrifningen, exorcismen (se d. o.), ingick i kyrkans funktioner. Äfven i dogmatiken fick djäfvulen en viktig plats. Så t. ex. formulerades återlösningen såsom ett fiskafänge, där Gud lurat djäfvulen med ett bete, Kristus, som såg ut som blott en människa, men som var gudomligt och därför ödesdigert.

Medeltidens folkfantasi inflyttade sina gamla naturandar i djäfvuls- och demontron. Samtidigt utbildades jämte den allvarlige och hemske ondskans furste en populärare gestalt: den lustige — eller själf lurade sällen, som uppträder i så mången folksaga och i medeltida skådespel.

Farlig blef djäfvulstron, när vissa personer misstänktes och förföljdes för maskopi med den onde och hans anhang. Redan synoden i Paderborn 785 bestämde, att "den, som, förblindad af djäfvulen, på hedningarnas vis tror, att någon kan vara en häxa och som därför bränner den föregifna häxan, skall straffas med döden". Men Tomas från Aquino, katolicismens störste teolog, hade en annan grundsats: demonerna existera, alltså finns det häxor. Den grundsatsen följdes i häxprocesserna, som räckte långt in på den protestantiska tiden och grasserade särskildt på 1600-talet. Bland motståndarna mot den vidskepliga skräcken må nämnas den holländske protestantiske prästen Balthasar Bekker, som säger i slutet af sin skrift "Den förtrollade världen" af 1691: "det finns intet häxeri annorstädes än där man tror därpå, tro ej därpå, och det finnes icke mera! Sliten er lös från dessa enfaldiga och föråldrade fabler, men öfven er i fromhet!" Så måna voro teologer och jurister om djäflarnas roll i människovärlden, att Bekker till sist beröfvades sitt pastorat. Emellertid har, såsom A. Sabatier säger, bläcket varit verksammare att bortdrifva djäfvulskap än allt vigvatten.

I den nyare teologien, särdeles efter Schleier-
acher, har djäfvulen i allmänhet betraktats såsom
ryckret för erfarenheten af det ondas oförklarliga
akt och enhetliga sammanhang i tillvaron.
Litt.: Roskoff, ”Geschichte des teufels” (I, II,
69), Paul Carus, ”The history of the devil and
e idea of evil” (1900). N. S.

Bland svenska folkböcker, som behandla djäfvu-
, märkas: ”Luxemburgs förbund med satan”
769), ”Grasshoffs förbund med satan” (s. å.),
Satans grasserande i Roslagen” (1771; svensk
f.), ”Hin ondes tre guldhår” (1824; från tyskan),
Kapten Elins resor till Blåkulla” (1836; efter rann-
kningsprotokollen vid en häxprocess i Jönköping
20), ”Prins Joka och hin onde” (1842) samt
Djäfvulen och käringen” (1847). Om djäfvulen i
n bildande konsten se Wessely, ”Dödens och
efvulens gestalter i den bildande konsten” (bearb.
C. Eichhorn, 1877).

Djäfvulsafsägelse. Se Exorcism.

Djäfvulsbergen. Se Diableret s.

Djäfvulsbesvärjelse. Se Exorcism.

Djäfvulsbibeln, en i K. biblioteket i Stockholm
fintlig bilderhandskrift. Se Gigas librorum.

Djäfvulsbron, bro öfver floden Reuss, i schwei-
ska kantonen Uri. Se Teufelsbrücke.

Djäfvulsrockor, *Dicerobatis* l. *Cephalo'ptera*
ifven kallade ”hafsdjäflar”), *zool.*, ett till brosk-
skarnas ordning (*Selachii*) och familjen *Mylioba-
dæ* hörande släkte, som är lätt igenkännligt bl. a.
t de små, i flera rader ställda tänderna och bröst-
nornas främre, hufvudet omslutande del, hvilken
skjuter i en flik, bildande liksom ett horn på
vardera sidan af hufvudet. En anmärknings-
rd art är hornrockan, *C. Giornæ*, hvil-
n förekommer i Medelhafvet samt vid Europas
istra kuster och sannolikt var känd redan af de
mle. Den uppnår en längd af 1—3 m., obe-
knadt stjärten, som är tre gånger längre än
fvud och bål tillsammans. Hornrockan uppgår
vikt, enligt uppgift, till 600 kg. Den är till
rgen ofvan mörkbrun, på sidorna olivbrun och
ndertill hvit. För hornens skull kalla italienarna
större djuren ”kor”, de mindre ”kalfvar”.
ötet ätes väl knappast någonstädes, men af lef-
rn kokas tran. J. G. T. (L—e.)

Djäfvulsön (fr. *Ile-du-Diable*), bekant från Drey-
is-processen, en af Iles-du-Salut (se Guyana).

Djäkne (lat. *diaconus*, jfr Diakon) var for-
om benämning dels på prästmän af lägre grad,
els på lärjungarna i lärdomsskolornas högre klasser
ymnasierna). Af djäknelifvet vid Växjö läroverk
midten af 18:e årh. finnes en liflig och anslående
ildring af Samuel Ödmann i hans ”Hågkomster
ån hembygden och skolan”. Hvad Finland be-
äffar se C. von Bonsdorff, ”Djäknelif och djäkne-
ång” (i ”Skrifter utg. af Sv. litteratursällsk. i Fin-
nd”, d. 39, 1898).

Djäkneboda, by i Bygdeå socken, Västerbottens
n, med gästgifvargård, vid kustlandsvägen, som
är löper fram öfver en 30 m. bred landtunga
ellan tvenne stora sjöar (den södra numera som-
artiden torrlagd), 20 km. n. om Säfvar och 5
m. v. om Ratans hamn. Genom sitt strategiskt
iktiga läge spelade platsen en roll i de rysk-
venska striderna i Västerbotten aug. 1809 (se
Wachtmeister, Gustaf).

Djäknepenningar (jfr Djäkne), en afgift (6
öre utaf hvarje jordegare på landet), som af 1624
års riksdag beviljades för att möjliggöra afskaffandet
af den s. k. sockengången, hvilken ansågs vara
”ett stort hinder för ungdomens studier och en rot
till allehanda odygd, lättja och tiggeri”. Denna
afgift skulle tillställas kyrkoherdar och sexmän,
hvilka hade att strax skaffa medlen till närmaste
skola, där de skulle delas mellan de fattiga bonde-
barnen. Sedermera bestämdes, att en del af dessa
penningar skulle användas till löneförbättring åt
skolebetjänte (jfr k. brefvet 23 jan. 1696). Snart
nog blef det brukligt, att de studerande och skole-
betjänte, hvilka hugnades med understöd af dessa
medel, själfva uppburo dem, och detta bruk tyckes
hafva fortfarit ända till 1780-talet. K. brefvet 6
nov. 1780 bestämde myntberäkningen för dessa
understöd, nämligen efter 6 daler på 1 specieriks-
daler, samt påbjöd, att uppbörden skulle verkställas
genom kronans uppbördsmän och affämnas till veder-
börande konsistorium. — Af okänd anledning hade
en del af djäknepenningarna i Västernorrlands samt
Västerbottens och Norrbottens län af ålder blifvit af-
lämnad till statsverket, hvars andel däraf i 1810
års statsreglering beräknades till 50 rdr b:ko och
årligen utgjorde 70—218 rdr till 1823, då rikets
ständer beslöto, att denna inkomsttitel skulle ute-
slutas ur riksstaten och inkomsten upplåtas till
Härnösands domkapitel, som egde att använda den-
samma för det därmed afsedda ändamålet. Genom
riksdagsbeslutet af 1835 afskaffades denna pålaga,
och i stället anvisades ett anslag af 5,800 rdr b:ko
(= 8,700 kr.) att utgå till de myndigheter, som
dittills disponerat denna inkomst. Vid den regle-
ring af anslagen till allmänna läroverken, som
skedde vid riksdagen 1856—58, borttogs ur riks-
staten den del af ofvan nämnda anslag, som varit
anslagen till vissa lärare, men ännu kvarstår det
öfriga, 4,307,10 kr., som utgår till stiftens eller
särskilda allmänna läroverks premie- och fattig-
kassor. — Oaktadt sockengången och djäknepen-
ningarna äro afskaffade, förekommer ännu ett om
dem starkt påminnande slag af understöd åt stu-
derande, nämligen den s. k. viaticeringen.
Rättighet att viaticera (”viaticum”) meddelades
förr åt studerande vid de allmänna läroverken i
Härnösands stift, genom s. k. ”viaticibref”, hvilka
utfärdades än af rektor vid Härnösands läroverk,
än af konsistorium i Härnösands stift; numera ut-
färdas de i Härnösands och Luleå stift (enligt präst-
mötesbeslut 1904) af konsistorienotarien i samråd
med ordinarie prästman. Ett sådant bref berättigar
den, för hvilken det blifvit utfärdadt, att inom viss
socken eller vissa socknar taga allmänhetens väl-
görenhetskänsla i anspråk. — Ett slags djäkne-
penningar äro jämväl de kollekter, som i kyrkorna
upptagas till förmån för medellösa studerande och
som utdelas i form af stipendier. Jfr Kollekt-
stipendier. H. L. R.

Dl, pseudonym för F. J. V. Dahl (se denne).

dl., officiell svensk förkortning för deciliter.

d. l., förkortning för lat. *di'cto lo'co*, på sagda
ställe.

D:lle, fr., förkortning för *demoiselle*, fröken.

Dlugosz [-gåj], Jan, latiniseradt Longinus,
Johannes, polsk historieskrifvare, f. 1415, d.
1480, blef 1436 kanonikus i Krakau, användes flera

gånger af Kasimir IV i diplomatiska uppdrag och var en tid lärare för hans söner. Kort före sin död blef han utnämnd till ärkebiskop i Lemberg. Hans förnämsta verk är *Historia polonica* (1614; 2:a uppl. 1615; i fullständigt skick i Leipzig 1711 o. 1769; fullständig polsk öfv., af K. Mecherzyński, 1867—70), hvarpå han arbetade alltifrån 1455 till sin död. Omfattande 12 band, behandlar det Polens historia från äldsta tid och betraktas såsom det yppersta af polsk historieskrifning under medeltiden. De två sista delarna (tiden efter 1410) hafva särskildt värde på grundvalen af D:s egna iakttagelser och upplefvelser. För äldre tider begagnade D. sig af en mängd in- och utländska sagesmän, äfven ryska, hvilket språk han lärde sig på sin ålderdom. D:s samlade skrifter utgåfvos 1863—87 af greíve A. Przezdziecki. Den polska historiska litteraturen om D. är ganska rik. Bland utländska forskare märkas: Zeissberg, "Die polnische geschichtschreibung im mittelalter" (1873), Herda, "Questiones de fontibus..." (1865), Perlbach, "Dlugosz's quellen für die deutsche geschichte" (i "Neues archiv", XIV). Girgensohn, "Kritische untersuchung über das VII. buch der historia polon. des Dlugosz" (1872). A—d J.

D. M., förkortning för 1) lat. *Diis Manibus*, (helgadt) åt de aflidnes själar; 2) eng. *Doctor of Music*, doktor i musikvetenskap.

d. m., förkortning för 1) lat. *di'gnus memo'ria*, åminnelsevärd, eller *do'lo ma'lo*, med arg list, i ondt uppsåt; 2) it. *de'stra mäno*, *mus.*, (med) högra handen; 3) denna månad.

dm., officiell svensk förkortning för decimeter. Som förkortningar för kvadratdecimeter och kubikdecimeter användas stundom dm^2 och dm^3 i st. f. kvdm. och kbdm.

Dmitriev, Ivan Ivanovitj, rysk statsman och skald, f. 1760, d. 1837, var först militär, inträdde sedan på den civila ämbetsmannabanan och var 1810—14 justitieminister. I förening med sin vän Karamzin bekämpade han den gamla "klassiska" smakriktningen, slöt sig till den romantiska rörelsen och arbetade för en ny, friare utveckling inom litteraturen. Många af hans visor, som i allmänhet äro sångbara, voro på sin tid mycket populära. Särskildt förtjänar nämnas den dramatisk-lyriska dikten *Jermak*, förhärligande Sibiriens eröfring af ryssarna. D. författade äfven utmärkta fabler och satirer. Hans första diktsamling utkom 1795. Hans samlade skrifter utkommo 1823 med biografisk inledning af furst P. A. Vjazemskij. A—d J.

Dmitrievsk, fordom namn på staden Kamysjin.

Dmitrij, namn på flera ryska furstar. Se Dimitrij.

Dmitrov, distriktsstad i ryska guvern. Moskva, 52 km. n. om Moskva. 4,550 inv. (1897). Staden har många kyrkor, bl. a. den präktiga Uspenskijdomen, martyrerna Boris' och Gljebs munkkloster, några läroanstalter och flera fabriker, företrädesvis för läder, kläde och tvål. I sept. hålles en stor årsmarknad.

Dmitrovsk, distriktsstad i ryska guvern. Orel, vid Desnas biflod Nerusa. 5,259 inv. (1897). D. var fordom en kronsloboda, som hörde till det godskomplex, hvarmed Peter den store 1711 begåfvade den moldaviske hospodaren och fursten Dimitrij Kantemir (se Kantemir), efter hvars död det 1723 återföll till kronan. Jämte ryssar bo där många greker och rumäner, afkomlingar af de af Kantemir ditförda kolonisterna.

Dmochowski, Franciszek Ksawery, polsk politiker och författare, f. 1762, d. 1808 som professor i poesi och retorik i Warschau. Såsom sekreterare i nationalrådet vann han stort inflytande i sitt fädernesland. Efter Polens fall (1795) flydde han till Venezia och Paris, där han blef medlem af den polska nationalkommittén. 1800 återvände han till Polen och stiftade i förening med Niemcewicz "Vetenskapsvännernas sällskap" i Warschau, hvilken förening spelade en mycket betydande roll ända till 1831. Den polska litteraturen har att tacka D. för många utmärkta öfversättningar, såsom af Iliaden (3:e uppl. 1827), några sånger af Odyssén, spridda stycken af Miltons "Förlorade paradis" och Eneiden (fullbordad af Jakubowski, 1809). Vidare utgaf D. en imitation af Horatius' "Ars poetica" (3:e uppl. 1827) och många för sin klassiska stil berömda tal. Största delen af hans arbeten utkom 1826, under titeln *Pisma rozmaite* (Blandade skrifter). — Äfven hans son Franciszek Salezy D., f. 1801, d. 1871, är känd i den polska litteraturen såsom flitig, ehuru mindre talangfull öfversättare och utgifvare af populära historiska skrifter. (A—d J.)

D moll (fr. *ré mineur*, eng. *d minor*), *mus.*, den molltonart, som har *d* till grundton och förtecknas med ♭ för *h* (paralleltonart: f dur). A. L.*

D. M. S., förkortning för *Diis Manibus Sacrum*, helgadt åt de aflidnes själar.

D. N., förkortning för 1) lat. *Do'minus No'ster*, Vår herre; 2) lat. *De'i Nömine*, i Guds namn (fordom öfverst på recept).

Dnjepr (hos antikens folk *Bory'sthenes*, turk. *Usu* l. *Usy*, tatar. *Exi*, i 4:e årh., hos Ammianus Marcellinus, *Danapris*, i 16:e årh. *Lussem*), näst Volga och Donau Europas största flod. Dess källor ligga 283 m. ö. h., söder om Volokonskiskogen (se Valdaibergen) vid byn Klezevo i guvern. Smolensk under 55° 52′ n. br., endast några få km. från några af Dünas och Volgas källor. D. har först sydligt lopp, men böjer sig vid Dorogobuzj, 130 km. från källan, åt v. samt därefter vid Orsja mot s., hvilken riktning den behåller till Kiev. Därunder mottager D. fr. h. de betydande bifloderna Berezina och Pripet, hvilken senare afvattnar Europas största träskområde, Rokitnoträsken. Efter att vid Kiev hafva mottagit den segelbara Desna (fr. v.) böjer sig D., liksom Don, mot s. ö. och lämnar samtidigt det skogsland, som den dittills flutit genom, samt utträder på Ukrajnas stäpp. Från Krementsjug gräfver floden sig djupt ned i den från Karpaterna utgående platå, som tvingar dess lopp åt ö., och flyter, i synnerhet nedanför Jekaterinoslav, mellan höga klippstränder. Från denna stad flyter floden under en sträcka af 100 km. åt s., men vrider sig därpå åt s. v. och utmynnar med en 60 km. lång och ända till 17 km. bred "liman" i Svarta hafvet. Dess hela lopp har en längd af omkr. 2,150 km.; dess flodområde beräknas till omkr. 527,000 kvkm. (däraf 3,280 i Galizien), och den segelbara delen af D. och dess bifloder stiger till 6,400 km. och sträcker sig till 14 guvernement. Bekvämast för segelfarten är sträckan mellan Dorogobuzj och Jekaterinoslav, men nedanför denna stad är dess bädd under 75 km.

gd fylld af otaliga klippor och stenblock, hvar- te lutningen ökas, så att forsar och strömhvirflar stå, de tre största med en fallhöjd af 3,6—2,7 m. ssa kallas, om de sträcka sig öfver hela flodens dd, *poro'gy* (eg. ''trösklar''), men *zabo'ry* (eg. ängsel''), om de upptaga endast en del däraf. n räknar i allt 11 poroger och 6 zaborer. Under flödet (mars—juni) blifva de klippbildningar, som orsaka forsarna, täckta af vatten, och det är då jligt att fara igenom åtminstone de flesta af dessa. s poroger hafva ett mycket stort historiskt intresse, ir deras gamla namn äro ett bland bevisen för ryska namnets svenska härkomst. Den grekiske saren Konstantin Porfyrogennetos, som författat geografiskt arbete, berättar, att de flesta poro- na hade ett ''ryskt'' och ett slaviskt namn. Det ar sig nu, att de namn han uppgifver som ryska svenska till sin rot, hvilket ådagalägger, att man ännu under namnet ryssar förstod svenskar. (Se V. omsen, ''Ryska rikets grundläggning genom skan- averna'', 1882). — Ehuru D:s lopp är hastigare Dons och Volgas, aflagrar den så mycket sand, sjöfarten besväras af sandbankar, i synnerhet llan Kiev och Jekaterinoslav. Seglationstiden va- rar i medeltal mellan 200 och 300 dagar. — D:s tigaste bifloder nedanför Kiev äro Psiol, Vorskla, el och Samara (fr. v.) samt Ingulez (fr. h.). — nom Dnjepr—Bug-kanalen och Berezina—Oginskij- alen står D. i en, om ock bristfällig, förbindelse d Östersjön; planer på en fullständigare kanalför- delse mellan dessa vatten föreligga. Varutranspor- (företrädesvis af trävaror, spannmål och salt) är ska betydande. Passagerartrafiken ombesörjes af ka bolag för olika sträckor. — Vid D. drifves ett ande fiske, framför allt i dess nedersta del, nedan- Cherson. J. F. N.

Dnjeprbergen, en höjdsträckning längs högra anden af floden Dnjepr, i de ryska guvern. Kiev, katerinoslav och Cherson. Största höjden är 2 m.

Dnjepr—Bug-kanalen l. Kungskanalen går n Pripets biflod Pina ofvanför Pinsk till Bugs lod Muchavets med en längd af 80 km., en yt- dd af 10,6 m. och ett djup af 1,5 m. Den på- jades under senare hälften af 1700-talet, men full- dades först 1841 och användes företrädesvis vid nsport af spannmål och trävaror till Warschau, nzig och Pillau. Afståndet från Svarta hafvet till tersjön denna väg är 2,614 km.

Dnjeprstäppen är benämning dels (i vidsträck- e mening) på en stor slätt, som utbreder sig i dra Ryssland på båda sidor om nedre Dnjepr — llan Svarta hafvet, Azovska sjön, floderna Dnjestr h Don samt guvernementen Charkov, Poltava och ev — och dels (i inskränktare betydelse) på den l af nämnda stäpp, som ligger i guvern. Jekateri- slav, mellan Dnjepr och Don. Man kallar då ppen v. om Dnjepr i guvern. Cherson för Otja- ovska stäppen och stäppen mellan Dnjepr h Azovska sjön, i guvern. Taurien, Nogaiska äppen samt stäppen vid Donets och Don Don- a stäppen. Till sitt utseende likna alla ssa stäpper hvarandra. I de inre delarna är rken ofta fet, humusrik s. k. svart jord samt bär grönska; åt hafvet till blir den sandigare, torrare h för kultur mindre lämplig. Sydligast komma ltsjöar och träsk, och växtligheten består endast af halofyter, som föga höja sig öfver marken. Skog fattas alldeles, träd växa blott enstaka, där marken i flodernas närhet urlakats. Vid floderna ligga också de betesplatser, som gifva denna del af stäppen öfver hufvud något kulturvärde. Boskapskötseln är stäppens hufvudnäring.

Dnjestr (hos antikens folk *Ty'ras*, i 4:e årh., hos Ammianus Marcellinus, *Dana'ster*, turk. *Turla*), flod i sydöstra Europa. Den rinner upp på Karpaterna, i Galizien, flyter sedan i sydöstlig riktning mellan de ryska guvern. Podolien och Cherson på ena sidan och Bessarabien på den andra samt faller ut vid Akjerman i en 28 km. lång och 7 km. bred ''liman'' af Svarta hafvet. D. har ett mycket snabbt lopp, som på några ställen störes genom klippor och strömhvirflar. Dock är flodfarten på D. af stor vikt för sydvästra Ryssland, emedan floden strömmar igenom Galiziens, Podoliens och Bessarabiens spannmålsrika trakter; också har densamma genom af den ryska regeringen de senare åren företagna strömregleringsarbeten betydligt ökats, på de sista åren fyrdubblats. Ångbåtar gå fyra gånger i veckan mellan Mohilev och Vadlui—Vody. D:s längd är 1,387 km. och flodområdet 76,860 kvkm.; till Ryssland höra 827 km. af floden och 42,751 kvkm. af flodområdet. I Galizien mottar D. fr. h. bifloderna Stryi, Swica, Lomnica och Bystrzyca; fr. v. Złota-Lipa, Strypa och Sereth. Inom ryskt område erhåller den endast mycket obetydliga tillflöden. Flodens vanliga bredd är 150—225 m. D. är på sina ställen mycket djup och fiskrik, hvarför också, i synnerhet i Podolien, fiske är en hufvudnäring för många orter på dess stränder. (J. F. N.)

d:o, förkortning af dito (*detto*).

Do [då], it., *mus.*, i solmisation detsamma som *ut*, d. v. s. tonen *c*.

Doa'b l. Duab (af pers. *do*, två, och *ab*, vatten), i norra Indien bruklig persisk beteckning på landtungan mellan tvenne floder, som förena sig, särskildt på landskapet mellan Ganges och Jumna.

Doadum. Se Doué.

Doān (Wadi D.), lång, djup dal i sydarabiska landskapet Hadramaut, hittills besökt endast af Wrede 1843 och L. Hirsch 1893. Den har enligt den förre olika namn i olika delar: Wadi Minūa, Wadi Hadjarīn, Wadi Kasr och slutligen Wadi Mesile, under hvilket namn den mynnar ut i Indiska hafvet v. om orten Sihut. Dalen är märklig icke endast genom sin längd och sitt djup, utan äfven för sin på vissa ställen stora bredd och, i sin öfre del, för sina många städer och byar. På sträckan från Ribāt till Seīf, 8 timmars väg, räknade Wrede 14 städer och 10 byar, flera af de förra med ända till 10,000 inv. Vid vallfartsorten Kabr Hud uppstiga svafvelångor ur en naturlig håla, hvilken af araberna betraktas som nedgången till helvetet, en mycket gammal åsikt, ty redan Ptolemaios förlade dit, under berget Klimax, en af Styx' källor.

Doane [dåu'n], Edward Topping, amerikansk missionär, f. i Tompkinsville, New York, graduerad 1848 vid Illinois college, Jacksonville, och prästvigd 1854, utsändes s. å. till Mikronesien och stationerades på Ponape. Han arbetade där med kortare afbrott som en verklig banbrytare till 1887, då spanjorerna bemäktigade sig ön, fängslade honom och förde honom till Filippinerna. Infödingarna uppretades öfver denna våldshandling, reste sig och

mördade guvernören. D. fick då återvända, de upprörda sinnena lugnades, och hans inflytande öfver öarnas befolkning blef starkare än någonsin. Ohälsa nödgade honom 1890 att begifva sig till Honolulu, där han afled s. å. A. K.

Do'bbel, spel, tärningsspel, hasardspel. Jfr Dobbla.

Dobbert, Edvard, rysk konstskriftställare, f. 1839, d. 1899, redigerade 1866 ''S:t Petersburger wochenschrift'' och kallades 1873 till professor i konsthistoria vid konstakademien i Berlin. Bland hans arbeten märkas: *Darstellung des abendmahls durch die byzantinische kunst* (1872; i Zahns ''Jahrbücher für kunstwissenschaft''), *Ueber den stil Niccolò Pisano's und dessen ursprung* (1873), *Reden und aufsätze kunstgeschichtlichen inhalts* (1900, utg. efter D:s död).

Do'bbla (ty. *doppeln*, eg. fördubbla). idka hasardspel eller andra förbjudna spel; spela med tärningar; spela kort med hög insats. — Dobblare, en som är begifven på spel, storspelare. Jfr Dobbel.

Dobele, lettiska namnet på Doblen.

Do'beran, stad i storhertigdömet Mecklenburg-Schwerin, 6 km. från Östersjön. 4,954 inv. (1900). Storhertigligt slott. Svafvel- och järnhaltiga källor.

Grafkapell (hertig Adolf Fredriks med gemål) i Doberans abbotskyrka.

Vid kusten, n. om D., ligger Heiligendamm, Tysklands äldsta och mest besökta Östersjöbad, anlagdt redan 1793. I den vackra f. d. abbotskyrkan, i hvilken alla de äldre mecklenburgske furstarna äro begrafna, jordades antagligen äfven den svenske konungen Albrekt, som afled i D. 1412. Enligt en äldre uppgift begrofs han i Gadebusch. I D. slöts 21 sept. 1675 ett mot Sverige fientligt förbund mellan Braunschweig, Brandenburg och Danmark.

Dobe'n (lett. *Dobele*), köping i Kurland, 30 km. v. om Mitau, vid Behrse, ett tillflöde till Aa. Omkr. 2,000 inv. Ruiner efter ett 1263 uppfördt slott, som länge var hertigarnas af Kurland residens. Det eröfrades af Gustaf II Adolf 1621 och beboddes 1701 af Karl XII. 1658 tvang fältmarskalk Douglas hertigen af Kurland att utrymma det åt svenskarna, som 1659 förstärkte det, men kort därpå lämnade detsamma. (L. W:son M.)

Doblön. Se Dublon.

Do'bner, Job Felix, kallad Gelasius a Sancta Catharina, tjechisk historieforskare, f. 1719, d. 1790, en af grundläggarna af den historiska slavistiken genom sina för sin tid märkliga undersökningar rörande slavernas, särskildt tjechernas, forntid. Bland hans många, på latin eller tyska författade skrifter märkas: *Monumenta historica Bohemiæ nusquam antehac edita* (6 bd, 1764—86), *Kritische abhandlung von den gränzen Altmährens* (1784), *Ueber die einführung des christenthums in Böhmen* (1786), *Registrum diplomaticum Bohemiæ et Moraviæ* samt afhandlingar om det cyrilliska alfabetet, Cyrillus och Methodius, genealogiska studier m. m. En del af D:s intressanta korrespondens med Dobrovský o. a. utgafs af statsarkivarien Rosenthal och Jos. Fiedler (i ''Slavische bibliothek'', 1858). Biografi af Dobrovský i ''Böhmische gesellschaft'' (1795), där D. själf publicerade 12 afhandlingar 1775—88. A—d J.

Do'boka, komitat i Siebenbürgen, sedan 1876 förenadt med komitatet Szolnok. Se Szolnok-Doboka.

Do'bra (''dubbelt'', dublon), ett 1722—1835 prägladt portugisiskt guldmynt = 12,800 reis, slutligen = 16,000 reis, motsv. 64 kr. 48 öre.

Dobrão [-a'õ], ett äldre portugisiskt guldmynt = 20,000 reis, slutligen 30,000 reis, motsv. 120 kr. 20 öre. A. W. S.*

Dobrič [då'britj] l. Dobritj (till 1882 kalladt Hadschi Oglu Pasardschik), stad i Bulgarien, distriktet Varna, 42 km. n. om Varna. 13,436 inv. (1900), bland dem många turkar, tatarer och armenier. Staden intogs 2 juni 1774 af ryssarna under Michail Kamenskij och 3 juni 1810 af dennes son Nikolaj efter ett hårdnackadt försvar, hvarunder 8,000 turkar stupade.

Dobříš [då'brjiʃ], ty. *Dobrisch*, stad i bömiska regeringsområdet Přibram. 3,574 inv. (1900). Trävaruindustri. I närheten byn Althütten med järnverk.

Do'brisch. Se Dobříš.

Do'britj. Se Dobrič.

Dobrja'nka, köping i ryska guvern. Tjernigov. 9,368 inv. (1897), mest raskolniker. I D. hållas årligen tre stora marknader, på hvilka spannmål, lin, hampa och lärft m. m. omsättas. Betydande boskapshandel.

Dobrja'nsk (Dobrja'nskij zavo'd), stort järnverk i ryska guvern. Perm, 40 km. n. om staden Perm, anlades 1752 och tillhör nu en grefve Stroganov. Till verket höra 20 byar med omkr. 5,000 inv.

Dobrja'nskij zavo'd (ry. *zavo'd*, fabrik). Se Dobrjansk.

Dobro'dza [-dja]. Se Dobrudscha.

Dobrogea [dåbrå'dja]. Se Dobrudscha.

Do'broje, köping i ryska guvern. Tambov. Omkr. 9 000 inv. Har årligen flera mässor med stor omsättning af yllevaror och tågvirke.

Dobrolju'bov, Nikolaj Aleksandrovitj, rysk kritiker, f. 1836 i Nizjnij-Novgorod, d. 1861 i Petersburg, blef 1858 redaktör för den litterturkritiska afdelningen i Tjernysjevskijs tidskrift "Sovremennik" (Samtiden). Utgången ur Bjelinskijs kritiska skola, närmade sig D. till Tjernysjevskijs estetisk-sociologiska riktning på demokratisk grund. Hans ypperliga essayer, som innehålla djupa och mångsidiga analyser af det ryska lifvet, märkas särskildt hans studier öfver Ostrovskijs drama "Det mörka riket" ("Temnoje tsarstvo") och öfver grundtanken i Gontjarovs roman "Oblomov" (*Sjto takoje oblomovstjina*). En samlad upplaga af D:s skrifter, bland hvilka äfven elegiska och satiriska dikter samt ett par berättelser, utkom 1862 (5:e uppl., i 4 dlr, 1896, med biografisk inledning af Skabitjevskij). Studier öfver D. ha författats af Tjernysjevskij (1862) och af P. Bibikov (s. å.). A—d J.

Do'brovský, Josef, "slavistikens fader" och den nytjechiska litteraturens grundläggare, f. 1753 i Hvermet i Ungern, d. 1829 i Brünn, ingick 1772 i jesuitorden, gjorde teologiska studier i Prag, var 11 år lärare för en grefve Nostitz' söner och blef 1789 rektor vid generalseminariet i Hradište nära Olmütz, men återvände sedan till Prag, där han gynnades af grefve Nostitz. Efter att hafva företagit flera antikvariska forskningsresor i Böhmen och Mähren anträdde han, på uppdrag af k. bömiska vetenskapssällskapet, 1792 en resa till Sverige, där han besökte Lund, Linköping, Stockholm och Uppsala, undersökte de af svenskarna vid stormningen af "Lilla Malan" i Prag (1648) från Hradschin bortförda handskrifterna och jämförde "Codex argenteus" med de äldsta slaviska minnesmärkena. Öfver Finland fortsattes resan till Petersburg. — Bland D:s många lärda skrifter, som äro af historiskt, arkeologiskt och filologiskt innehåll, skrifna på tyska och publicerade af k. bömiska vetenskapssällskapet, märkas: *Geschichte der böhmischen spruche und literatur* (1792; 3:e uppl. 1818), *Literarische nachrichten von einer 1792 unternommenen reise in Schweden und Russland* (1795), en viktig glossografisk urkund, "Scriptores rerum bohemicarum" (1783—84, tillsammans med Pelzel), *Deutsch-böhmisches wörterbuch* (1802—21), *Ausführliches lehrgebäude der böhmischen sprache* (1809; 2:a uppl. 1819), *Entwurf zu einem etymologikon der slavischen sprachen* (1813; 2:a uppl. 1833), *Zur kenntniss der alten und neuen slavischen literatur, der sprachkunde nach allen mundarten, der geschichte und alterthümer* (1813—14) och *Institutiones linguæ slavicæ dialecti veteris* (1822). Lefnadsteckningar af D. utgåfvos på tjechiska af Rittersberg 1829, Palacký 1833, Hanuš 1867 och Brandl 1883 samt på ryska af Snjegirev (Kazan 1884). (A—d J.)

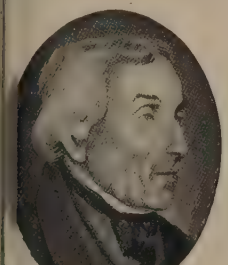

Dobru'dscha 1. Dobrodža (rum. *Dobrogea*), landskap i Rumänien, bildande en halfö mellan nedre Donau i v. och n. samt Svarta hafvet i ö. Administrativt hör dit äfven Donaus delta. I s. markerar en i sicksack gående linje från Silistra till Ilanlîc gränsen mot Bulgarien. 15,536 kvkm., eller, bortsedt från Donaus delta, 11,000 kvkm. D. är en af lössaflagringar täckt, skoglös högslätt af 100—200 m. höjd, i södra delen genomdragen af Carasusänkan, som järnvägen Bukarest—Černavoda—Constanza följer. I nordvästra delen går ett isoleradt gnejsberg från Donau vid Măcin i riktning mot Tulcea, hvilket vid Tutuiat har en höjd af 456 m. Söder därom går en annan, af lerskiffer bestående bergsträckning utefter högra stranden af floden Taita ända fram till kustsjön Razelm. Den når i Sacar Baïr 400 m. Längs Svarta hafvet ligger en rad strandsjöar, af hvilka den största är Razelm, som i s. hänger samman med Golovița, Zmeica och Sinoe. I dessa framställes salt. Förr var D. alltigenom en stäpp; nu börjar åkerbruk alltmer vinna terräng (1901 voro 3,370 kvkm. odlade, i synnerhet med korn, majs och hvete); boskapsskötsel är dock hufvudnäring, särskildt finnas här stora hjordar af får. Klimatet är osundt. Befolkningen, som består af rumäner, bulgarer, greker, tatarer och tscherkesser, är gles, 258,242 pers. (1899). En kanal, parallell med ofvannämnda järnväg genom Carasusänkan, är projekterad. Något sydligare går Trajanusvallen (se d. o.). D. är deladt i två län, Tulcea och Constanza. Dess viktigaste hamnstad är Constanza (se d. o.). — Före 1878 tillhörde D. den turkiska provinsen Bulgarien. I strategiskt hänseende är det af stor vikt, dels genom sitt läge kring Donaumynningarna, dels som den bekvämaste vägen norrifrån till Konstantinopel. Också begagnade ryssarna denna väg under krigen 1828, 1854 och 1877. Efter fredsslutet i San Stefano 1878 gaf D. anledning till ett lifligt meningsutbyte mellan rumänerna och ryssarna, hvilka senare fordrade, att furstendömet Rumänien skulle taga det i utbyte mot en del af Bessarabien, hvilke skulle införlifvas med Ryssland. Berlinkongressen 1878 biföll i traktatens art. 45 Rysslands fordran. I början af 1879 tog Rumänien D. i besittning. (J. F. N.)

Dobrzyń [dåˈbrʃynj], ry. *Dobrsjin*, stad i ryskpolska guvern. Płock, vid Drewenz, på gränsen till Västpreussen. 2,492 inv. (1897). — Om Bröderna af D. se Tyska orden.

Do'bschau. Se Dobsina.

Do'bsina [-ʃi-], ty. *Dobschau*, bergstad i ungerska komitatet Gömör, slutstation på statsjärnvägen Bánréve—D., i en dal af Karpaterna. 5,115 inv. (1900), tyskar och slovaker. Koppar-, järn-, silfver-, kobolt- och nickelverk. I den närbelägna, vildtromantiska Stracenadalen, där en klimatisk kurort anlagts, upptäcktes 1870 den berömda Dobsina-isgrottan. En liten ingång i n. leder till den öfre grottan, en hall af 11 m. höjd, 120 m. längd och 50—60 m. bredd, hvars väggar och delvis äfven hvalf äro beklädda med is. Härifrån för vägen till den efter upptäckaren uppkallade Ruffinyikorridoren, som är 80 m. lång, 6—15 m. bred och 15—22 m. hög; dess ena vägg består af ren is. Genom en i isen bruten tunnel kommer man så till en mindre grotta med härliga isbildningar. Högsta temperaturen i det inre är + 5° C., lägsta

temperaturen —8,75° C. Hela grottan har en ytvidd af 8,874 kvm., däraf 7,170 kvm. äro isyta. Hela ismassan i grottan beräknas till mer än 125,000 kbm. (K. B. W.)

Do'bsina-isgrottan. Se Dobsina.

Dobson [då'bsən], William Charles Thomas, engelsk figurmålare, f. 1817 i Hamburg, d. 1898 i Ventnor, son till en i Hamburg bosatt engelsk köpman, studerade från 1836 vid konstakademien i London och vardt elev af Eastlake, förestod 1843—45 statens ritskola i Birmingham och gjorde därefter en studieresa till Tyskland och Italien. Som genremålare och ännu mera i sina religiösa taflor röjer D. en framstående teknik i behandlingen af människokroppen och en innerlig känsla, medan uppfattningen är nästan för idealistisk. Bland mängden af hans taflor i olja må nämnas *De israelitiska mödrarnas klagan* (1847), *Tobias och ängeln* (1853), *Job i lyckans dagar* (1856), *Jesus som barn i templet* (1866), *Mignon* (1880) och *Guldåldern* (1882).

Dobson [då'bsən], Henry Austin, engelsk författare, f. 1840 i Plymouth, tjänsteman i handelsministeriet 1856—1901, då han tog afsked. D. har författat ett stort antal dikter, till en del skrifna på sällsyntare romanska versmått, till en del i mindre konstmässig form, utmärkta för teknisk fulländning, känslighet och humor. De föreligga i *Collected poems* (1897; 6:e uppl. 1905). Därjämte har D. skrifvit flera förträffliga större biografiska arbeten, såsom öfver Hogarth (1879; senaste uppl. 1902), Fielding (1883; ny uppl. 1900), Richardson (1902), Fanny Burney (1903), de tre sistnämnda i serien ''English men of letters'', Steele (1886), Goldsmith (1888) och Horace Walpole (1890). Öfver D:s verk har Murray utgifvit en ''Bibliography'' (1900).

Doce [dåse], flod i Brasilien. Se Rio Doce.

Doce'ndo di'scimus, lat., genom att lära (andra) lär man (sig själf).

Do'cens (partic. pres. af lat. *docēre*, undervisa), lärare, docent.

Doce'nt, i äldre tid Magister docens (af lat. *docēre*, undervisa), är i Sverige benämning på yngre vetenskapsman, som erhållit rätt att vid universitet eller högskola meddela undervisning. Sådan rätt beviljas af universitetskanslern efter förslag af vederbörande fakultet eller sektion. För anställning som docent erfordras i regel att med framgång hafva fullgjort villkoren för vinnande af doktorsgrad och att särskildt i det härför erforderliga disputationsprofvet eller i efteråt undergånget prof af samma art hafva ådagalagt framstående vetenskaplig skicklighet. Docenter uppbära såsom sådana icke någon aflöning af statsverket; dock har till understöd och uppmuntran åt de mera meriterade bland dem anslagits ett antal docentstipendier, som få åtnjutas under ett visst antal år. Vid universitetet i Uppsala finnas 15 docentstipendier å 1,500 kr. och 5 å 1,200 kr.; vid universitetet i Lund finnas 11 docentstipendier å 1,500 kr. och 5 å 1,200 kr.; de större kallas fasta och äro bundna vid vissa ämnen eller ämnesgrupper, de mindre kallas rörliga. Rätt att anställa docenter har tillagts äfven styrelsen för Tekniska högskolan i Stockholm. — I *Finland* är docentinstitutionen ungefärligen sådan som i Sverige. — I *Danmark* och *Norge* medför vunnen doktorsgrad utan vidare rätt att vid universitetet hålla föreläsningar. Docenter äro vid dessa länders universitet fastare anställda och för sitt uppdrag aflönade lärare; docent, som innehar docentstipendium, motsvaras närmast af universitetsstipendiat i Norge. — I *Tyskland* är docent (dozent) den allmänna benämningen på dem, som vid universitetet meddela undervisning; det svenska docent motsvaras där närmast af ''privatdocent'' eller, i fråga om mera meriterade eller äldre lärare, stundom af ''ausserordentlicher professor''. P. E. L—m.

Docentstipendium. Se Docent.

Docentur (af lat. *docēre*, undervisa), en docents syssla, docentbefattning.

Docēra (lat. *docēre*, undervisa), gifva undervisning, hålla enskilda föreläsningar (kollegier) vid ett universitet. Enligt 1655 års konstitutioner för Uppsala universitet och 1666 års konstitutioner för Lunds hade hvarje magister eller doktor rätt att docera vid nämnda bägge högskolor, sedan han erhållit dekanus' och fakultetens samtycke. (Jfr Disputation och Docent.) Docera nyttjas äfven i betydelsen hålla lärda föredrag, tala vidt och bredt.

Dochau, *bot.* Se Pennisetum.

Dochart [då'chät], en 21 km. lång flod i skotska grefsk. Perth, upprinner på det 1,130 m. höga Ben Lui, strömmar genom den pittoreska Loch D. och faller ut i Loch Tay.

Do'chmie l. Dokmie (lat. *do'chmius*, grek. *do'chmios*, sned, gående på sidan l. på tvären), *metr.*, i den grekiska och latinska metriken versfot, sammansatt af en jamb och en creticus, eller af en bacchius och en jamb (⏑ — — ⏑ —). Den begagnades i det grekiska sorgespelet, då man ville uttrycka upprörd sinnesstämning. R—n B.

Do'chmius duodenālis, *zool.* Se Strongyloidea.

Dochnahl, Friedrich Jakob, tysk pomolog, f. 1820 i Neustadt a. Haardt, d. 1904, grundlade ett nytt pomologiskt system, som finnes utveckladt i hans arbete *Der sichere führer in der obstkunde oder systematische beschreibung aller obstsorten* (4 bd, 1855—60). 1851—66 redigerade han ''Pomona, zeitschrift für den gesammten obst- und weinbau''. D. främjade äfven korgpilodlingen och verkade för en rationell vinförbättring i samma väg som genom chaptalisering, gallisering och petiotisering, för en konstgjord vinberedning af trädfrukter med och utan jäsning samt vinberedning ur pressåterstoderna af skal och kärnor genom dessas urlakning med sprit och vatten. Denna metod kallas efter D. dochnahlisering. (C. G. D.)

Docka. 1. En till leksak afsedd och af trä, papp, vax o. s. v. förfärdigad människofigur.

2. Benämning på de små (vanligtvis svarfvade) ståndare, som uppbära bröstvärnet i en balustrad, ett skrank o. s. v.

3. Svarfstolsdocka, *maskinb.*, benämnas den eller de delar af en svarfstol, som tjäna att uppbära arbetsstycket under bearbetning. En af dem, *löpdockan* kallad, är försedd med en konisk spets, dubb, af stål, som intryckes i arbetsstyckets ena ända. Den andra, fasta dockan, *spindeldockan*, uppbär svarfspindeln med dess patronskifva, kugghjulsväxlar m. m. samt den under ändan af arbetsstycket medelst en likadan spetsdubb eller också ensam hela arbetsstycket, som då på lämpligt sätt

i fäst vid patronskifvan. Se i öfrigt Svarfsol.

4. En viss myckenhet tråd, af silke, ull, bomull . (t. ex. brodergarn), upphärfvad och hoplagd er längden i ordning, hopviken och ofta sammanden. I större myckenhet benämnes en sådan nling tråd härfva.

5. *Sjöv.* En ur stranden utgräfd eller utsprängd ssäng i sådan förbindelse med en hamn (en d), att fartyg kunna ingå i densamma (fast cka), eller ock en förening af pontoner, så skaffade, att fartyg kunna medelst dem upptas ur vattnet (flytande docka).

II. Fasta dockor äro antingen sådana, där snning och lastning äfvensom ut- och afrustning af tyg kan ske utan att störas af tidvatten (handelsdockor l. våta dockor), eller sådana, vilka fartyg kunna ställas torra för undersökning, lning och reparation af undervattenskroppen

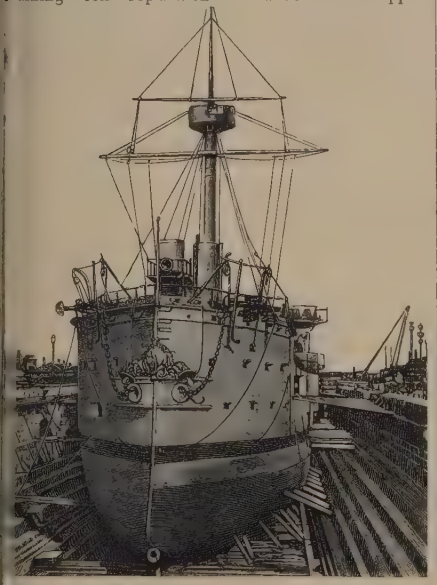

Fig. 1. Torrdocka med stöttadt pansarfartyg uti.

torrdockor). Torrdockor begagnas äfven till yggande af fartyg. I handelsdockor l. våta dockor ng. *wet docks*) göres man oberoende af tidvattnet anligen därigenom, att man vattentätt afstänger örbindelsen med ytterhamnen medelst dockportar (förut af trä, numera af järn eller stål), som öra sig omkring vertikala gångjärn samt nedtill töda med rullar på en bana. Portarna pressas af attentrycket såväl mot en i bottnen af sten uppörd tröskel och mot falsar i kajens stenklädsel som not hvarandra, hvarigenom tätheten erhålles. Om nloppet till dockan har blott ett par portar, kunna artyg endast vid högt vatten in- eller utlöpa; ellan dessemellan äro portarna stängda för att hindra attnet i dockan att afrinna. För att undvika denna lägenhet låter man ofta — under förutsättning att själfva hamnen utanför dockan är navigabel äfven vid andra tillfällen än vid högt vatten — dockans inlopp bilda en sluss med dockportar vid båda ändarna, så att fartyg på vanligt sätt och oberoende af tidvattnet kunna slussas från dockan till ytterhamnen eller omvändt. Om djupet i dockan är så stort, att fartygen förblifva flytande vid lågt vatten, äfven om dockan icke afstänges från ytterhamnen, kan sådan afstängning utelämnas. Detta förekommer företrädesvis å platser med ringa skillnad i vattenhöjden vid högt och lågt vatten. Exempel på en mycket stor lastdocka är Royal Albert dock vid Thames med en vattenyta innanför dockportarna af 35,2 har och ett djup af 9,75 m.; dockans längd är 2,480 m. och längden af dess kajer 5,258 m.; dockslussen har en längd af 167,6 m. och en bredd af 24,4 m. — Torrdockor (eng. *graving docks* l. *dry docks*; fig. 1. Torrdocka) hafva alltid stenklädda sidor och botten, då de ej äro sprängda ur klippan. Bottnen är försedd med en eller flera rader stapelblock, på hvilka fartyget hvilar; dessutom användas trästöttor för att uppbära fartyget och stötta det sidovägen. Vanligen är dockan byggd i afsatser (pallar), smalast i bottnen. Vid ena kortsidan är den öppen och kan där stängas med ett par dockportar, försedda med slussluckor för vattnets genomsläppande. I stället för vanliga portar, rörliga kring gångjärn (se ofvan), användes ofta en flyttbar s. k. *sättport* l. *sätt*, ett slags ponton, byggd förr af trä, numera af järn eller stål, ungefär som ett fartyg. Då sätten skall nedsänkas på sin plats mot tröskel och falsar, insläppes vatten i densamma; den borttages genom att vattnet utpumpas, hvarvid sätten flyter upp och kan dragas undan. — För länsning af en docka användes kraftigt pumpverk; i hamnar med starkt tidvatten kan man dock begagna sig af ebben för att tömma dockan.

F. n. (1906) finnas i Sverige 18 torrdockor af nedanstående dimensioner, hvarjämte planlagts nybyggnad af åtskilliga stora torrdockor.

		Största längd	Bredd i porten	Vattendjup på tröskeln
		m.	m.	m.
Göteborg (Lindholmen)		117,00	17,82	6,00
Hälsingborg		81,95	11,88*	4,75
Malmö		64,13	10,39	3,71
Limhamn		35,68	8,31	1,78
Sölvesborg		89,07	17,81	4,45
Karlskrona (flottans varf)	Polhemsdockan	71,00	15,18	5,11
	dockan n:r 1	61,82	15,24	6,00
	» » 2	80,85	15,34	6,00
	» » 3	63,69	15,35	6,00
	» » 4	64,53	15,34	6,00
	» » 5	64,42	15,27	5,99
	Oskar II:s docka	125,1	20,78	7,5
Oskarshamn		87,69	13,66*	4,45
		48,10	10,00	2,38
Norrköping		74,23	10,84	3,00
Stockholm	Flottans varf	125,00	17,81	6,98
	Beckholmen	100,06	16,63	5,34
		97,98	10,69	3,56

* Bottenbredd.

I Malmö docka kunna 71,26 m. långa fartyg intagas, om sätt användes.

Till jämförelse meddelas här dimensionerna i m. på ett par af de största utländska torrdockorna:

Glasgow graving dock n:r 3.....	269,7	25,3	8,1
Liverpool, Canada graving dock	282,1	28,7	9,7

II. Flytande dockor (eng. *floating graving docks*) hafva samma ändamål som fasta torrdockor

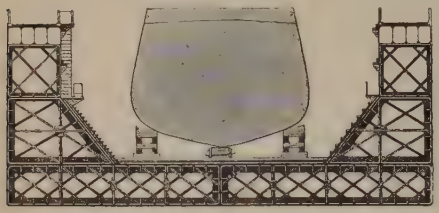

Fig. 2. Flytande U-docka på varfvet i Kiel. Tvärsektion.

och hafva på senare tiden alltmera kommit i bruk i stället för dessa. De byggas af järn eller stål och hafva vanligen två eller flera horisontella *bärpontoner*, hvilkas kortsidor kunna förenas med hvarandra. Bärpontonerna hafva kölblock för att uppbära fartyget. För att gifva dockan erforderlig stabilitet och styrka mot långskeppspåkänningar samt för att reglera bärpontonernas sänkning, då de äro under vattenytan, förser man den flytande dockan med en vertikal ihålig vägg på hvardera eller blott på den ena långsidan. På grund af sin tvärsektion kallas dockan i förra fallet U-docka (fig. 2), i det senare L-docka (fig. 3); bägge kortsidorna äro alltid öppna. Bärpontoner och sidoväggar äro afdelade i ett antal vattentäta rum, som genom i dockan befintliga pumpar och rörledningar kunna länsas eller vattenfyllas. I öfrigt är en flytande docka utrustad med elektrisk belysning och allehanda moderna anordningar för kraftigt bedrifvande af reparationsarbeten; maskinrummen äro belägna i sidoväggarna. När en flytande docka skall användas, insläppes vatten i pontonerna, så att dockan sjunker tillräckligt djupt, fartyget indrages i dockan, hvarpå det i pontonerna insläppta vattnet åter utpumpas, till dess dockan lyft sig så mycket, att dess öfre botten blir torr. Stöttning af fartyget försiggår på samma sätt som i en fast torrdocka. Vid utdockning insläppes likaledes vatten i pontonerna, till dess dockan sjunkit så djupt, att fartyget är flott och kan utbogseras. I dessa dockor kunna intagas fartyg, hvilkas längd öfverstiger dockans egen; exempel finnes, att dylikt öfverskott uppgått till öfver 30 m. vid hvardera ändan. — Flytande dockor böra vara självdockande, d. v. s. hvarje del af dockan skall kunna lyftas öfver vattnet med dockans egna hjälpmedel. Den mest kända firman för byggande af flytande dockor är Clark & Standfield i London.

Såsom en föregångare till nutida flytande dockor kan anses den s. k. hydrauliska dockan, bestående af ett antal med kölblock försedda pontoner samt en hydraulisk apparat för upplyftande af pontoner och fartyg. Vid dockning af fartyg i en sådan docka infördes pontonerna öfver den hydrauliska bädden, vattenfylldes och sänktes så djupt, att fartyget flöt öfver kölblocken. Sedan fartyget indragits, upplyftes med den hydrauliska bädden fartyg och pontoner öfver vattnet, vattnet utsläpptes ur pontonerna, hvarpå bädden sänktes så mycket, att pontonerna med fartyget uppburet öfver vattnet blefvo flott och kunde bogseras till reparationsverkstaden.

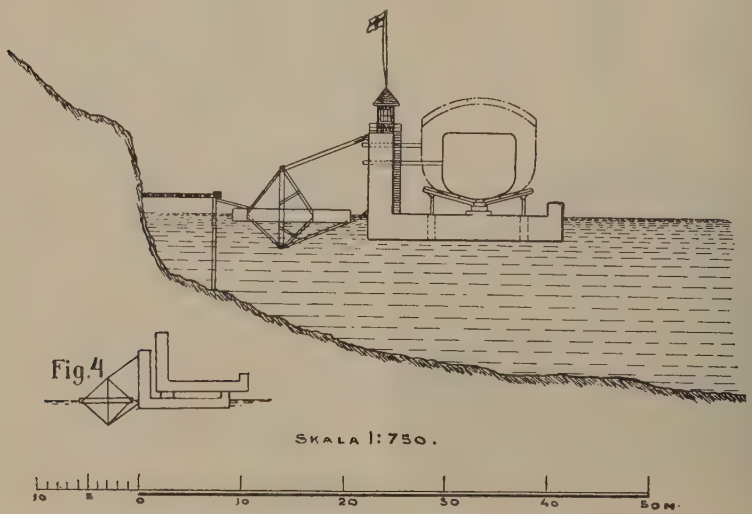

Fig. 3. Flytande L-docka vid Finnboda varf. (Fig. 4. Självdeckning.)

I Sverige finnes endast en flytande docka, den f. n. vid Finnboda i Stockholm förlagda s. k. pontondockan (fig. 3). Den är byggd i L-form och har

: bärpontoner af resp. 46 och 29 m. längd, hvilka
nna användas hvar för sig eller hopkopplade
dockning af mindre eller större fartyg äfven-
n för dockning af hvarandra (självdockning; se
.. 4). Dockan balanseras medelst två flytande
tvikter, de s. k. *stöttpontonerna*, hvilka med
rallellrörelse äro förenade till bärpontonerna och
likhet med dessa senare kunna i mån af behof
tenfyllas. Dockans största lyftkraft är 2,250
..

Världens kraftigaste flytande docka är förlagd i
giers (vid New Orleans); den byggdes 1901 och
r en lyftkraft af 18,000 ton. Förutom denna
fva följande flytande dockor en lyftkraft af minst
,000 ton: två i Hamburg, byggda 1897 och 1903,
tkraft resp. 17,000 och 17,500 ton (den senare,
9,8 m., är den längsta existerande flytande
cka); Bermudadockan, byggd 1902 för engelska
rinens räkning, lyftkraft 16,500 ton; den s. k.
weydockan, afsedd att för amerikanska flottans
ning förläggas vid Filippinerna, byggd 1906
ligt en af svenske ingenjören Hanson patenterad
, lyftkraft 16,000 ton; en i Rotterdam, lyftkraft
,600 ton; en i New York, byggd 1901, lyftkraft
,000 ton samt en i Pola, byggd 1903, lyftkraft
,000 ton.

6. *Sjöv.* Upphöjning af trä på en vals eller ett
dspel o. d.

Dockmästare, en dockas arbetschef, förestår doc-
n icke blott i tekniskt, utan vanligen äfven i eko-
miskt afseende.

Dockport. Se Docka 5.

Dockspel. Se Marionett.

Docksätt. Se Docka 5.

Dockum. Se Dokkum.

Dockum. 1. Jost van D., f. 1753, d. 1834
n viceamiral i dansk tjänst, utmärkte sig på
helde 1809—13 som chef på ett af de franska
jeskepp, , som bemannats med danskar. — 2.
arl Edvard van D., den förres son, dansk
militär, f. 28 febr. 1804, d. 29 jan. 1893, tjänade
23—29 i franska Medelhafsflottan, hvarunder han
ltog i slaget vid Navarino (1827) och belägringen
Patras (1828), var 1839—44 adjutant hos gu-
rnören öfver Dansk-västindiska öarna, blef 1847
pten och förde 1848—50 befälet öfver en korvett
Östersjön. Därefter var han nov. 1850—början
1852 marinminister, utnämndes 1853 till kom-
endörkapten och var 1857—60 sändebud vid stor-
itanniska hofvet. 1864 anförde D. danska Östersjö-
kadern, var 1866—67 för andra gången sjö-
nister samt blef 1868 amiral och chef för sjö-
ficerskåren. Han tog 1874 afsked. E. Ebg.

Docti'ssime!, lat., höglärde herre.

Doc'ti vi'ri ma'le pi'ngunt, lat., lärda män
rifva (vanligen) en dålig handstil.

Do'ctor, lat., lärare. Se Doktor.

Do'ctor ecclēsiæ (lat., ''kyrkolärare''), plur.
octōres ecclesiæ, ett hedersnamn inom
tolska kyrkorna på sådana teologer, hvilkas läror
särskild grad vunnit auktoritet inom kyrkan och
ilkas lif utmärkts af stor helighet. Namnet ha de
tt däraf, att de, enl. Benedikt XIV (1740—58),
ke blott lärt i kyrkan, utan lärt kyrkan. — Gre-
ska kyrkan brukar räkna 5 doctores ecclesiæ:
thanasios, Basileios den store, Gregorius af Na-
ans, Chrysostomos, Kyrillos af Alexandria. Inom
den romerska kyrkan sker upphöjelsen till doctor
ecclesiæ numera genom påfven och är den högsta
graden af helgontörklaring. Särskildt var Pius IX
bekant genom sina utmanande upphöjelser (Frans af
Sales, Liguori). Vid Leo XIII:s död voro följande
doctores ecclesiæ: Ambrosius, Hieronymus, Augusti-
nus, Leo den store, Hilarius, Petrus Chrysologus,
Gregorius den store, Isidorus af Sevilla, Petrus
Damiani, Anselm af Canterbury, Bernhard af Clair-
veaux, Tomas från Aquino, Bonaventura, Frans af
Sales, Alfonso Maria de Liguori, Kyrillos af Jeru-
salem, Johannes Damascenus och Beda. Hj. H—t.

Doctor of divinity [då'ktɔ ɔv divi'niti], eng.,
förk. D. D., teologie doktor.

Doctors' commons [då'ktɔs kå'mɔns], förkortadt
D. C., byggnad i London invid S:t Pauls kyrkogård,
fordom tillhörande en sammanslutning af engelska
advokater. Tomten inköptes 1567 af några dess
medlemmar, hvilka där byggde ett hus för domare
och advokater vid de andliga och amiralitetsdomsto-
larna. Kollegiets medlemmar inkorporerades 1768
som ''College of doctors of law exercent in the
admiralty and ecclesiastical courts''. Som villkor
för att kunna ifrågakomma till inval gällde att
vid engelskt universitet ha promoverats till juris
doktor, och medlemmarna af kollegiet egde ute-
slutande rätt att praktisera i andliga och amiralitets-
domstolar, hvilkas sessioner då också höllos i
Doctors' commons. Kollegiet afskaffades 1857, då
äfven de nämnda domstolarna blefvo öppna för alla
advokater.

Doctrīna de insi'gnibus, lat. Se Heraldik.

Document humain [dåkymã' ymã'], fr., ''männi-
skourkund'', bevis ur erfarenheten, fall ur verk-
liga lifvet, enligt E. Zolas och naturalismens teori
grundvalen för all konst.

Döczi [dåtsi], Lajos, ungersk författare, f.
1845 i Oedenburg, studerade juridik och anställdes
af Andrássy vid ungerska inrikesministeriets press-
byrå, där D. genom sina kraftiga artiklar mot den
af Tisza ledda oppositionen steg så i gunsten, att
han på 1870-talet utnämndes till afdelnings- och
hofråd vid utrikesministeriet i Wien samt erhöll
ungersk adelsvärdighet. Med lustspelen *A csók*
(1871; ''Kyssen'', 1884) och *Emminor* (1896) vann
D. Ungerska akademiens Teleki-pris. Han har
vidare författat sorgespelet *Utolsó próféta* (1868),
åtskilliga dramer och lustspel, noveller och dikter
samt öfversatt förra delen af Goethes ''Faust'' (1872;
ny uppl. 1878) och Schillers ''Wallenstein'' (1903)
m. m.

Dodabetta, högsta toppen på Nilgiri i södra
delen af Västra indiska halfön. 2,630 m.

Dod-Ballapur [dåd-bälä'pōo], ''Stor-B.'' (till
skillnad från det 22 km. nordligare belägna ''Lilla
B.'', Chik B.), stad i distriktet Bangalore af
brittisk-indiska vasallstaten Mysore, vid Arkavati-
floden. Omkr. 8,000 inv. Stort, gammalt fort.
Bomullsindustri.

Dodd [då'd], William, engelsk skriftställare,
f. 1729, utnämndes 1763, oaktadt sitt utsväfvande
lefnadssätt, till hofpredikant, men afsattes 1776 från
denna syssla, emedan han genom löfte om mutor
sökt förmå lordkanslern att skaffa honom ett pasto-
rat, och blef 1777 hängd för växelförfalskning.
Mest kända bland hans många arbeten äro *Beauties
of Shakespeare* (1752; flera gånger utgifven, bl. a.

1860), *Sermons to young men* (1772) *Comfort to the afflicted* (4:e uppl. 1789) och *Thoughts in prison* (1777; många uppl.).

Doddridge [då'drid͡ʃ], Philip, engelsk nonkonformistisk präst, f. 1702, d. 1751, stiftade 1729 ett teologiskt seminarium i Northampton och höjde detsamma till stort anseende. Han var utmärkt för personlig fromhet och älskvärdhet. Han är en af dissidenternas bäste psalmförfattare. Flera af hans uppbyggelseskrifter äro öfversatta på svenska.

Dodds, Alfred Amédée, fransk militär, f. 1842 i S:t Louis (Senegal), genomgick 1862—64 krigsskolan i Saint-Cyr och deltog som kapten i fransk-tyska kriget, där han blef fången vid Sedan, men lyckades fly, hvarefter han tog en hedrande del i Loire-arméns och östarméns fruktlösa strider. 1872 sändes han till Senegal, där han stannade i 20 år med undantag af åren 1878 och 1885, då han deltog i de franska expeditionerna till Kochinkina och Tonkin. D. blef 1878 major och 1887 öfverstelöjtnant. Hans namn är knutet vid fransmännens eröfring (1892) af Dahomey (se d. o.), hvarvid D. hade öfverbefälet och dref konung Behanzin på flykten. Till belöning blef D. brigadgeneral s. å., men utsändes kort därpå på en ny expedition mot Behanzin, som han tog till fånga 1894. D. var därefter befälhafvare för 4:e marininfanteribrigaden i Toulon, sändes 1896 till Tonkin för att leda en expedition mot sjöröfvarna (''pavillons noirs''), men återkallades redan s. å. och förflyttades till Brest. 1899 blef D. divisionsgeneral, fick 1900 öfverbefälet öfver trupperna i Indokina och 1902 öfver kolonialtrupperna. Sedan 1905 är han medlem af högsta krigsrådet (''conseil supérieur de la guerre''). E. A—t.

Dodeca'ndria (af grek. *dōdeka*, tolf, och *anēr*, man), *bot.* 1. Elfte klassen i Linnés sexualsystem. Den omfattar växter med tvåkönade blommor och 12—19 fria ståndare. — 2. Ordning inom klasserna Monadelphia och Diœcia. Dit räknas sådana till dessa klasser hörande växter, som hafva 12—19 fria ståndare.

Dodeca'theon, *bot.* Se Primulaceæ.

Dode de la Brunerie [dåd də la brynri'], Guillaume, vicomte, fransk militär, f. 1775 i S:t-Geoire (dep. Isère), d. 1851 i Paris, deltog i revolutionskrigen i Tyskland och expeditionen till Egypten (1798) samt ledde en mängd befästningsarbeten vid Frankrikes kuster. Under Napoleons spanska krig ledde han med stor skicklighet belägringsarbetena vid Zaragoza (1808—09) och Badajóz, och efter det olyckliga fälttåget till Ryssland försvarade han tappert fästningen Glogau (1813—14) ända till kejsarens fall. Såsom fortifikationsbefälhafvare deltog han 1823 i spanska fälttåget, efter hvars slut han utgaf *Précis des opérations contre Cadiz 1823* (1824). 1840 fick han högsta ledningen af befästningsarbetena vid Paris, som han lyckligt fullbordade, och blef 1847 marskalk, den förste franske fortifikationsofficer efter Vauban, som fått denna värdighet. Jfr Moreau, ''Vie du maréchal D.'' (1852). E. A—t.

Dodekadik (af grek. *dōdeka*, tolf), tolftalsräkning, duodecimalsystem. Jfr Dekadik.

Dodekaëder (af grek. *dōdeka*, tolf, och *hēdra*, säte, grundyta), *geom.*, solid figur, begränsad af tolf reguljära och lika stora femhörningar.

Dodekaeder.

Dodekagōn (af grek. *dōdeka*, tolf, och *goni'a*, hörn), *geom.*, reguljär tolfhörning.

Dodekandri'st, *bot.*, växt som tillhör klassen Dodecandria.

Dodekarki (af grek. *dōdeka*, tolf, och *a'rchēin*, härska), tolfmannavälde, regering af tolf personer, kallas den styrelseform, som förekom i Nedre Egypten efter Tebes förstöring genom den assyriske konungen Aššur-bani-apal. Tolf ättlingar af chefer för Majausja-stammen — ursprungligen en libysk stam, som under Ramses III blef bosatt i deltat och sedermera i sin egenskap af elitkår i faraonernas härar kom att spela en viktig roll i Egyptens historia — härskade då samtidigt under några år öfver Nedre Egypten, tills Psammetik I 660 f. Kr. lyckades återförena såväl Öfre som Nedre Egypten under en spira. -st -son.

Dodge [då'd͡ʃ], Mary Abigail, amerikansk författarinna, mest känd under pseudonymen Gail Hamilton, f. 1830 i Hamilton i Massachusetts, d. 1896 i Hartford, utgaf *Country living and country thinking* (1862), *Stumbling-blocks* (1864), *Little folk life* (1872), *Sermons to the clergy* (1875) m. fl. berättelser, hvilka utmärka sig genom bitande satir.

Dodgson [då'd͡ʃsən], Charles Lutwidge, engelsk författare, f. 1832, d. 1898, var matematiker och utgaf åtskilliga arbeten i olika grenar af denna vetenskap. Långt mera känd blef han emellertid som sagoförfattare under signaturen Lewis Carroll. Hans bästa barnbok, *Alice's adventures in wonderland* (1865; ''Alice's äfventyr i sagolandet'' 1870, ny uppl. 1898), tillhör de allra mest spridda i sitt slag. D:s ''Life and letters'' publicerades 1898.

Dodici [då'ditji], Cima, högsta toppen i Vicentineralperna på gränsen mellan södra Tyrolen och Italien, vid Brentadalen, s. om Borgo. 2,338 m.

Dodo, *zool.* Se Drontsläktet.

Dodoëns [dådons l. dådöns] l. Dodonæus, Rembert, holländsk botanist, f. 1517, d. 1585, blef 1574 kejsar Maximilian II:s lifmedikus och 1582 professor i medicin i Leiden. Han var en af dem, som kraftigast bidrogo till att befria vetenskapen från skolastikens fjättrar. Hans förnämsta arbeten äro *Cruydeboeck* (1554; många uppl.) och *Stirpium historiæ pemptades VI, sive libri XXX* (1583), i hvilket senare många växter för första gången beskrefvos.

Dodōna (grek. *Δωδώνη*), ett urgammalt, åt den asgiske Zeus och hans gemål Dione helgadt oratempel och en i dess närhet uppvuxen liten stad len nuvarande Tscharakovistadalen vid foten af get Tomaros i det forngrekiska landskapet Epi- . (nu Albanien), ungefär 18 km. s. v. om Janina. klet omtalas redan hos Homeros och stod under a den klassiska forntiden i högt anseende, om . än trängdes något i skuggan af det mera cenlt belägna Delfi. Orakelsvaren hämtades dels från et i kronan af en helig ek, dels från klangen af iga kopparbäcken eller från sorlet af en helig la. De förmedlades af ålderstigna kvinnor, hvilka nstgjorde såsom prästinnor med titeln *peleia'des* fvor). År 219 f. Kr. plundrades och förstördes D. den etoliske fältherren Dorimachos och synes se- ej hafva återvunnit sitt forna anseende. På abons tid (vid den kristna tidräkningens början) oraklet förstummadt, men synes senare ånyo va trädt i verksamhet och egt bestånd till inemot 400 e. Kr. — Visshet om D:s läge vanns först om de af den grekiske fornforskaren Karapanos 76 och följande år på ofvannämnda plats förena gräfningarna, hvilka, ehuru ingalunda fullndigt genomförda, hafva bragt i dagen betydande nlämningar, såsom det gamla Zeustemplet, hvil- , efter en detsamma öfvergången brand, under äldre medeltiden varit förvandladt till en kri- kyrka, samt andra byggnader i dess närhet, lkas bestämmelse ej kunnat med visshet utrönas, stor och tämligen väl bibehållen teater, en ring- r (*peri'bolos*) kring tempelplatsen, fästningsmurar m. I templet och dess närhet påträffades ett rt antal bronsföremål (statyetter, djurfigurer, re- er, votivtaflor, husgråd, kvinnoprydnader m. m.) vidt skilda tidsperioder, dessutom vapen af åtlliga slag, en mängd mynt och, viktigast af allt, större antal små blyplåtar med däråstadkomna inifter, innehållande frågor, som af stater eller kilda personer riktats till oraklet, samt, efter hvad rapanos trott sig finna, i några fall de på sådana gor afgifna orakelsvaren, de senare dock icke bara. Dessa blytaflor synas härröra från tiden llan 425 och 219 f. Kr. Alla dessa lösa fornd äro numera såsom en egen samling upptagna Atens arkeologiska museum. Litt.: Carapanos, Dodone et ses ruines" (1878), Bursian, "Die ssenschaftlichen ergebnisse der ausgrabungen in dona" (i "Sitzungsberichte der bayerischen akanie der wissenschaften", 1878), Pomtow, "Die kelinschriften von Dodona" (i "Jahrbücher für ssische philologie", 1883), och T. Segerstedt, kguden i Dodona" (i "Lunds univ:s årsskrift", 06). A. M. A.

Dodonæus, Rembertus, holländsk botanist. Dodoëns.

Dodsley [då'dsli], Robert, engelsk skriftställare, f. 1703, d. 1764, var verksam som utgifvare Select collection of old plays", 1744) och bokndlare. Hans lustspel voro mycket omtyckta på tid. En samling af hans dramatiska verk utm 1748 under titeln *Trifles*, och hans *Miscelies* offentliggjordes 1772.

Dodson [då'dsən], John George, baron onk-Bretton, engelsk politiker, f. 1825, 1897, son till den ansedde domaren sir John (f. 1780, d. 1858), blef 1853 advokat och 1857 medlem af underhuset, där han slöt sig till det liberala partiets mera radikala del och 1865—72 fungerade som "chairman of committees" och vice talman. Han var aug. 1873—febr. 1874 finanssekreterare vid skattkammaren i Gladstones första ministär, inkallades 1880 i den andra som president för Local government board med säte i kabinettet och var dec. 1882—okt. 1884 kansler för hertigdömet Lancaster. 1884 upphöjdes D. till peer (baron Monk-Bretton). Af motvilja mot Gladstones home-rule-förslag lämnade han 1886 det politiska lifvet.

Dodwell [då'dwel], Henry, engelsk filolog och kyrklig skriftställare, f. 1641 i Dublin af engelska föräldrar, d. 1711, studerade vid Trinity college, där han blef "fellow", men nedlade 1666 denna syssla af motvilja mot att låta prästviga sig, verkade sedan som skriftställare till den anglikanska kyrkans försvar, bl. a. mot Baxter, och belönades 1688 med en historisk professur i Oxford. Han afsattes 1691, enär han vägrade erkänna Vilhelm III som rättmätig konung, och tillhörde sedan de s. k. "nonjurors" (se d. o.). Bland hans många lärda arbeten märkas flera kronologiska skrifter. — Hans son, Henry D. d. y., d. 1784, var en känd deist, hvilken 1742 väckte sensation genom skriften *Christianity not founded on argument*, ett angrepp på kristendomen i den ironiska apologiens form, hvilken missledde många. (V. S—g.)

Doebereiner [dö-], Johann Wolfgang, tysk kemist. Se Döbereinerska elddonet.

Doeg, en hos konung Saul anställd edomitisk drabantöfverste, som anklagade prästen Ahimelek för förräderi, därför att denne beskyddat David på hans flykt undan Saul (se David), och sedan på Sauls befallning nedgjorde prästerna i Nob (1 Sam. 21 och 22; i kap. 21: 7 torde böra läsas: "Sauls drabantöfverste" i st. f. "den förnämste af Sauls herdar"). E. S—e.

Doenhoff [dön-], tysk adlig släkt. Se Dönhoff.

Does [dös], Jan van der (vanligen kallad Janus Dousa), holländsk statsman, krigare och författare, f. 1545, d. 1604, anklagades 1565 för delaktighet i en sammansvärjning mot den spanska styrelsen, var 1572, 1584 och 1585 sändebud i England för att utverka hjälp under frihetsstriden, ledde 1574 det berömda försvaret af Leiden, blef till belöning därför det 1575 i nämnda stad stiftade universitetets förste styresman (*curator*) och 1585 dess bibliotekarie, var därjämte under många år holländsk statsarkivarie och blef 1591 medlem af generalstaternas höga råd. D. författade flera band latinska verser (*Epigrammata* etc., 1569, *Nova poëmata*, 1575 m. fl.) och kommentarier till Horatius m. fl. romerska skalder. Hans förnämsta arbete är *Annales rerum a priscis Hollandiæ comitibus... gestarum*, en holländsk historia, som 1599 utgafs i metrisk form, men 1601 utkom på prosa under titeln *Bataviæ Hollandiæque annales*.

Does [dös], Jacob van der, holländsk djur- och landskapsmålare, f. 1623 i Amsterdam, d. 1673 i Slooten nära samma stad, var elev af N. Moijaart, uppehöll sig senare en tid i Italien, där han påverkades af P. van Laer, och var därpå såsom målare hufvudsakligen verksam i Haag, till dess att han, blifven änkling, öfvergaf konstnärsbanan och blef skrifvare i Slooten. Umgänget med

Karel Du Jardin lockade honom likväl längre fram att åter fatta penseln. Hans glatt målade, i färgen något kyliga, italienska landskap med romerska ruiner, herdar, får och getter vunno hos samtiden popularitet och blefvo i sin genre tongifvande. De träffas nu i flera museer, men äro eljest rätt sällsynta. — Af hans söner och lärjungar Simon van der D. och Jacob van der D. d. y. var den förre, f. 1653 i Amsterdam, d. 1717 i Bruxelles, den mer begåfvade, men han förföll tidigt, råkade i händerna på konsthandlare, som tillgodogjorde sig hans talang, och blef aldrig mer än en skicklig efterapare af faderns arbeten. Taflor af honom förekomma i Stockholms högskolas samling, i Nationalmuseum (tillskrifven fadern) och träffades i den Scharpska, m. fl. nu skingrade svenska samlingar. O. G—g.

Doesborgh [dōs-]. Se Doesburg.

Doesburg l. Doesborgh [dōs-], befäst stad i nederländska prov. Gelderland, vid Ijssel. 4,428 inv. (1900). Vid D. går en 95 m. lång skeppsbrygga öfver floden. Tillverkning af senap; spannmålshandel.

Doeskin [dōū'skin], en tämligen tjock, glansig ylleväfnad i satinbindning, skiljande sig från vanlig yllevarpsatin däri, att bindepunkternas gradlinjer löpa parallellt med varptrådarnas snodd, hvilken omständighet gör, att grad- eller satinlinjerna bli mindre märkbara och ytan mera glansig än hos de till byxtyger mera brukliga, vanliga yllesatinerna, hvilkas linjer korsa snoddriktningen. G. A. W.

Doffel (af eng. *duffel*), ett slags fyrskaftadt, starkt valkadt och ruggadt tjockt ylletyg. Jfr Bindning.

Dofhjorten, *zool.* Se Dofhjortsläktet.

Dofhjortsläktet, *Dama*, *zool.*, skiljer sig ifrån de egentliga hjortarna bl. a. genom hornen, som

nedtill äro trinda med ögontagg, mot spetsen skofvelformiga och i bakre randen flikiga, samt genom den tämligen långa och långhåriga svansen. Nosspetsen är bar och fällen fläckig, åtminstone under sommarmånaderna. — Dofhjorten (*Dama vulgaris* l. *Cervus dama*) träffas vild i Mindre Asien och sydvästra Asien samt norra Afrika. I Europa förekommer den endast i tamt eller förvildadt tillstånd. I Sverige underhållas dofhjortar på flera ställen. Öfverkroppen hos detta djur är vackert rödbrun med ett svart- eller brunaktigt band från skuldrorna utefter hela ryggens midt och med rader af hvitaktiga fläckar. Längs hvardera kroppssidan löper ett buktigt, hvitaktigt band, nedanför hvilket en rostgul färgvidtager, som sträcker sig ned på benen. De undre kroppsdelarna äro gulhvita och svansen ofvantill svart, under hvit; på sidorna om analöppningen finnes en hvit fläck. Vid färgförändringen på senhösten blir djuret ofvantill och på sidorna mörkt olivbrunt, med gråaktig anstrykning, och på undre kroppsdelarna ljusgrått. Fläckarna försvinna då i allmänhet nästan fullkomligt. Denna vinterdräkt behåller dofhjorten till fram på försommaren. Emellertid förekomma de mest olika färgvarieteter: helhvita, svarta, bruna o. s. v. Svansen räcker ungefär till lårets midt. Hörntänder saknas hos både hannen och honan. Djurets längd belöper sig till omkr. 135 cm. och höjden till 90 cm. Hvad storleken vidkommer, står således dofhjorten mellan kronhjorten och rådjuret. Den mindre och svagare byggda honan är utan horn. Ehuru ifrågavarande djur till gestalt och utseende påminner om kronhjorten, saknar det likväl dennes stolta hållning och har för öfrigt en fylligare kropp, kortare ben o. s. v. Dofhjorten uppehåller sig i såväl löf- som barrskogar, vanligen i större sällskap. Den är snabb och liflig samt mindre skygg än kronhjorten och har ingalunda så häftiga passioner som denne — de rivaliserande hannarna kämpa dock under brunsttiden modigt med hvarandra. Af naturen godmodig låter den lätt tämja sig och blir mycket förtrolig. Dess älsklingsföda är hästkastanjer, ek- och bokållon, frukter, örter och gräs. Köttet, till smaken mellan kronhjortens och fårets, anses i allmänhet vida smakligare och finare än det förra. Hannen fäller sina horn i april eller maj, och honan föder i juni eller juli en eller två kalfvar. J. G. T.*

Dofvern, insjö i Risinge socken, Östergötlands län, omkr. 8 km. lång, upptager i norra ändan Finspångsån och faller genom Dofversund ut i nordvästra hörnet af sjön Glan (båda belägna 21 m. ö. h.).

Doga'li, ort i italienska Öst-Afrika, där den abessinske höfdingen Ras Alula 26 jan. 1887 kringrände och efter åtta timmars kamp tillintetgjorde en italiensk truppafdelning på 500 man. Nederlaget gjorde kolossalt intryck i Italien. Öfver hjältarna vid D. har i Rom rests ett ståtligt monument. V. Lm.

Dogcart [då'g-kāt], eng. (af *dog*, hund, och *cart*, kärra), lätt och enspänd vagn på två höga hjul, afsedd för 2 (eller 4) personer, och med plats under kuskbocken för jakthundar eller förråd. De moderna tvåhjuliga åkdonen höra nästan alla under rubriken dogcarts, hvaraf flera olika typer med växlande benämningar förekomma (se fig., sp. 614). B. C—m.

Doge [dådje], veneziansk form af it. *duce* (lat. *dux*, anförare, hertig), namn på den högste öfverhetspersonen i de forna republikerna Venezia och Genova. För att värna sig mot langobardernas och kroaternas anfall utsåg under patriarkens af Grado

ning en församling af ombud för de ösamhällen
Venetiens kust, ur hvilka Venezia uppstått, 697
Paoluccio Anafestos person en *dux* såsom krigs-
ding. Med denne börjar raden af Venezias doger,
ruten endast 737—742, då årliga befälhafvare
ler titeln *magistri militum* insattes. De äldste
gerna voro i utöfvandet af sin myndighet så godt
n enväldiga ämbetsmän och sökte också göra sitt
bete ärftligt genom att till medregenter insätta
er och anförvanter. Men denna deras sträfvan
andade på den venezianska aristokratiens mot-
nd. Doge-valet tillkom från början de nämnda
mhällenas ledare (*tribuni*, *seniores*), men öfver-
k senare till 11 af stora rådet utsedda valmän;
nidten af 1100-talet infördes ett nytt, ytterst in-
kladt valsätt, som med några smärre ändringar
rlefde till republikens fall. 30 genom kulval
llottering) utsedda medlemmar af stora rådet
ottade 9 personer, som i sin ordning utsågo 40.
ssa utsågo 12, som i sin ordning valde 25. Genom
slutningar nedbragtes deras antal till 9, som valde
Dessa 45 reducerades till 11, och dessa utsågo
, som förrättade valet. Från 1172 stod vid do-
us sida ett af valmän från stadens sex kretsar
edt stort råd af ursprungligen 480 personer;
n denna tid daterar sig Venezias utpräglad
stokratiska författning. Rådet utsåg det mindre
det (sexmannarådet), som tillsammans med dogen
h de 3 presidenterna i fyrtiomannadomstolen
uarantia) bildade regeringskonseljen (*signoria*).
nna lyckades snart samla all makt i sina händer.
ån 1229 bundos dogerna också genom valkapitula-
ner, för hvilkas uppsättande årligen 5 "correttori
della promissione ducale" utsågos. I anled-
ning af en sammansvärjning tillsattes 1310
för första gången en med utomordentliga maktmedel utrustad högsta polismyndighet, tiomannarådet (*consiglio dei dieci*), för att uppspana, rannsaka och afdöma politiska förbrytelser; från 1335 var denna polisdomstol permanent. Bredvid alla dessa aristokratiska utskott nedsjönk dogen till en ren statsdekoration. Både i sitt offentliga och sitt enskilda lif öfvervakades han på det strängaste. Han fick aldrig offentligen uppträda annat än tillsammans med sig-

Dogedräkt.

orian, ej heller själf öppna ankommande skrif-
elser. Men till det yttre uppträdde han alltmt med hela den forna maktens glans: purpurräkt och en högspetsad mössa (*beretta*) voro hans tmärkelsetecken, brinnande vaxljus, svärd och trumeter buros framför honom. Hvarje år på Kristi immelsfärdsdag begaf han sig på statsskeppet ucentoro (se d. o.) till sandbankarna utanför venetianska kusten och kastade en invigd ring i hafvet – en ceremoni, (*sposalizio del mare*, vigseln med hafvet), hvarigenom Venezias herravälde öfver sjön symboliskt framställdes. Med statens upplösning (1797) upphörde äfven dogevärdigheten. Dess sista innehafvare var Luigi Manin.

Genovas förste doge var Boccanera (1339—44 och 1361—62). Efter hans död var ämbetet flera gånger obesatt. Först 1528 blefvo dogens val, myndighet och ämbetstid i lag bestämda. Valsättet var lika invecklad som det venezianska. — Då fransmännen 1797 eröfrade Genova, upphörde dogevärdigheten, men var 1802—05 åter i utöfning. Girolamo Durazzo var Genovas siste doge.

Litt.: Battistella, "La republica di Venezia" (1897), v. Zwiedineck-Südenhorst, "Venedig als weltmacht und weltstadt" (1899), Cecchetti, "Il doge di Venezia" (1903). (T. H—r.)

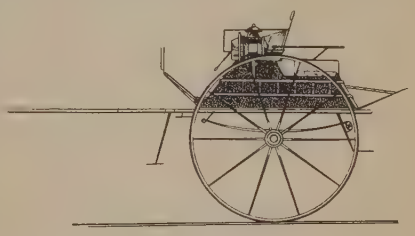

Dogcart. (Sp. 612).

Dogg, *zool.* Se Hunden.

Dogger [då'gə], *geol.*, engelsk provinsialbenämning för mellersta afdelningen af jurasystemet (se d. o. och Bruna juran).

Dogger l. Doggerbåt, *sjöv.*, holländskt tvåmastadt fartyg om ungefär 150 tons dräktighet. På

1600- och 1700-talen användes sådana fartyg till fiske på Doggerbanken. Jfr Buss. R. N.*

Doggerbank [då'gə-bäṇk], stor sandbank i Nordsjön, mellan England och Danmark, 515 km. lång och 64 km. bred, mellan 54° 15′ och 55° 40′ n. br. samt 1° och 4° 40′ ö. lgd. Minsta djupet är 12,8 m. Bottnen består nästan öfverallt af fin grå sand, till en del blandad med musselskal. Den är bekant genom sin rikedom på fisk, i synnerhet sill och torsk, samt besökes företrädes-

vis af engelska och holländska fiskare, som ligga på banken under vintermånaderna (från nov. till mars och april). 5 aug. 1781 stod i närheten af D. ett blodigt sjöslag mellan engelsmän under Hyde Parker och holländare under Zoutmann. — Under rysk-japanska kriget 1904—05 blef denna trakt af Nordsjön skådeplats för en mycket uppseendeväckande episod, den s. k. D.-affären. På sin färd ut till de östasiatiska farvattnen besköt amiral Rosjdestvenskijs flotta, den s. k. "Östersjö-eskadern", natten mellan 20 och 21 okt. 1904 en flottilj af omkr. 30 ångtrålare, hvilken låg i närheten af D., visade alla föreskrifna ljussignaler och helt fredligt bedref sitt fiske. Den ryska eskaderns officerare tyckas ha uppskrämts genom rykten om att japanerna i europeiska farvatten förberedde ett anfall på eskadern med torped- eller undervattensbåtar. De hade därför tidigare på dagen utan betänkande skjutit på hvarje fartyg, som föreföll dem misstänkt, bl. a. på den svenska ångaren "Aldebaran" samt en tysk och en fransk trålare, och deras uppjagade fantasi kom dem att bland den engelska trålarflottiljens fartyg varsna till anfall framrusande japanska torpedbåtar. Beskjutningen vållade mycken skada, en trålare sänktes, och af dess besättning dödades två man och sårades alla öfriga utom en; två andra trålare blefvo äfven träffade. Sedermera utröntes, att äfven en af ryska flottans egna kryssare beskjutits, hvarvid åtminstone en person, skeppsprästen, dödats. Efter omkr. 12 minuters liflig kanonad ångade den ryska eskadern vidare, utan att lämna de nödställda fartygen någon hjälp. När händelsen två dagar senare blef känd i England, uppstod där en våldsam indignationsstorm, krigiska förberedelser gjordes, och regeringen begärde af den ryska förklaring, ursäkt och skadestånd. 28 okt. hade ministären Balfour, som genomgående i denna sak visade ytterlig moderation, med ryska regeringen lyckats aftala en preliminär öfverenskommelse, enligt hvilken ersättning skulle lämnas för anställd skada, Rosjdestvenskijs flotta hejdas i Vigo, så att i saken invecklade officerare ej finge fortsätta till Öst-Asien, händelsens förlopp utredas af en internationell undersökningskommission, om brottslighet öfverbevisade personer straffas och instruktioner af ryska regeringen utfärdas i syfte att hindra liknande tilldragelsers återupprepande. Amiral Rosjdestvenskij vidhöll i Vigo sitt påstående om de japanska torpedbåtarna och afseglade efter att blott ha landsatt fyra till vittnen inför undersökningskommissionen afsedda officerare, hvilket öfvermodiga beteende i England väckte allmän harm bland befolkningen och hotade omintetgöra den med mycken svårighet åstadkomna fredliga uppgörelsen. Den internationella, enligt Haagkonventionens föreskrifter organiserade undersökningskommissionen, bestående af en engelsk, en rysk, en fransk, en amerikansk och en österrikisk amiral, sammanträdde i Paris 22 dec. 1904 och afgaf efter vidlyftiga förhandlingar sitt slutliga betänkande 27 febr. 1905. Detta gaf en med den engelska versionen i allt väsentligt öfverensstämmande skildring af förloppet under iakttagande af öfverdrifven skonsamhet vid bedömande af amiral Rosjdestvenskijs förhållande under och efter katastrofen. D.-affären fick kort därefter sin afslutning genom att ryska regeringen till de genom beskjutningen lidande utbetalade ett skadestånd af 65,000 pd st. Till minne af de dödade fiskarna restes 1906 en staty i Hull. V. S—g.

Doggerbåt, *sjöv.* Se Dogger.

Doggfisksläktet, Hafshundarna, Hundl. Rödhajarna, *Scyllium, zool.*, ett till broskfiskarnas (*Selachii*) ordning och hajarnas underordning (*Selachoidei*) hörande släkte. Från de öfriga hajarna skiljer det sig bl. a. därigenom, att den främre ryggfenan icke är belägen framom, utan ofvanför eller bakom bukfenan och saknar tagg samt att analfena finnes och börjar framom andra ryggfenan. Ögonen sakna blinkhinna; spruthål finnas bakom dem. Nosen är nedtryckt, munnen böjd och väpnad med flera rader små tänder, hvilka äro något krökta inåt samt på ömse sidor försedda med (oftast två) kortare spetsar. Doggfiskarna tillhöra de varma och tempererade luftstreckens haf. Vid Europas kuster förekomma de i Medelhafvet, Atlantiska hafvet och Nordsjön samt träffas, ehuru mera sällan, vid Skandinaviens kuster, ända ned i Öresund. Ehuru tillhörande de mindre hajfiskarna, äro de mycket glupska varelser. De angripa i synnerhet sillstimmen samt äro fiskarna till stor skada och förargelse, då de råkat komma in i garnen, hvilka de sönderslita. Under gynnsamma förhållanden föröka de sig starkt. Så t. ex. hade de vid slutet af 1820-talet i Engelska kanalen så tilltagit i antal, att fiskarna i stället för torsk fingo nästan endast hundhajar på krokarna. Fortplantnings- eller lektiden börjar på hösten och pågår under vintern. Köttet är oätligt, men lefvern gifver en förträfflig tran. — Vid Skandinaviens kuster anträffas trenne arter, hvilka äro mer eller mindre sällsynta. Den småfläckiga hundhajen,

Scyllium canicula (se fig.), igenkännes därpå, att näsborrklaffarna äro åtskilda endast genom ett smalt mellanrum; bukfenornas bakre inre hörn är utdraget och spetsigt; den är ofvan rödgrå, på sidorna ljusare, öfverallt beströdd med små, runda, mörkbruna fläckar, hvilka äro störst på sidorna och fenorna, och undertill hvitaktig. Denna art, som uppnår en längd af högst 75 cm., är den minsta bland alla svenska hajar och förekommer, ehuru sällan, vid Sveriges kuster, i Kattegatt och Öresund. Den storfläckiga hund- eller katthajen, *Scyllium stellare*, har likaledes stjärtfenans öfre kant slät, men skiljer sig från den förstnämnda arten därigenom, att näsborrklaffarna äro skilda genom ett bredt mellanrum samt att bukfenornas bakre inre hörn är trubbigt och icke utdraget. För öfrigt är katthajen ofvantill brungrå, på sidorna ljusare, öfverallt beströdd med stora, runda och mörka fläckar, hvilka äro störst på kroppens sidor och på fenorna, samt undertill hvit med ljust rödaktig anstrykning. Längden kan uppgå till något öfver 1 m. I Sverige har denna fisk en gång (1875) blifvit fångad i Bohus läns skärgård. Den ringlade hundhajen, *Scyllium melanostomum*, har stjärtfenans öfre kant besatt med en rad små taggar på hvardera sidan och en mycket utdragen, i spetsen afsmalnande nos. Ofvantill är denna art gråaktigt rödbrun, tecknad

d mörkare, af en ljusare ring omgifna fläckar. n uppnår i längd 85 cm. och förekommer högst lan i Kattegatt och Öresund. J. G. T.*

Dogiel, Dominik (Maciej såsom munk), sk piaristmunk och häfdaforskare, f. 1715, d. 30. Han samlade och utgaf efter mönstret af . Ryder "Codex diplomaticus regni Poloniæ et gni ducatus Lituaniæ" (d. 1, 1758, d. 5, 1759, 4 utg. af två D:s kolleger 1764; de öfriga arna, af hvilka 2:a delens förra hälft innehåller stycken rör. bl. a. Sverige, förvaras i manuipt i kejs. biblioteket i Petersburg). D. utgaf en ett viktigt arbete *Limites regni Poloniæ et gni ducatus Lituaniæ ex originalibus et exemplis henticis descripti et in lucem editi* (1758). A—d J.

Dogm (grek. *do'gma*, af *dokéi'n*, *dokéi'* *mŏi*, det es mig godt, jag beslutar eller fastställer), i allnhet lärosats, trossats. — Ordet förekommer i klassiska grekiskan dels juridiskt i betydelsen ett af offentlig myndighet utfärdadt påbud l. ret (i denna mening förekommer ordet på några llen äfven i N. T., t. ex. Luk. 2: 1, Apg. 4), dels i filosofiskt språkbruk i betydelse af fastende lärosats, som själf öfver hufvud icke eller e längre behöfver bevisas, utan från hvilken den are lärobyggnaden kan utgå som från en erkänd tsättning. Från denna betydelse utgår ordets *logisk-kyrkliga* användning. Oriktigt är det därnär man, såsom ofta sker (i anslutning till k. *dokéi'n* i betydelsen "mena"), öfversätter dogm "mening" och betecknar den såsom en sats, (endast) är föremål för "tro" (= mening) i tsats till verkligt vetande. Dogm betyder fastmer gammalkyrkligt språkbruk en sådan sats, som dem, som vilja tillhöra kyrkan, måste stå orubbfast, och ordet utsäger i och för sig intet om grundval, på hvilken denna visshet hvilar. ligt den kyrkliga åskådningen grundar sig visligen denna ej i sista hand på förnuftsbevis, utan gudomlig uppenbarelse. Dennas auktoritet, ej ena eller andra kyrkliga myndighetens, är det, principiellt tänkes åt dogmen förläna dess gälde kraft. Men då den kyrkliga utvecklingen för sig, att endast de satser, som af den officiella kliga myndigheten fastställts såsom uttryck för gudomliga uppenbarelsen, kunna för ett kyrkofund i dess helhet vinna förpliktande kraft, kan gmen definieras såsom: en af den organiserade kan såsom uttryck för dess tro genom dess erda myndigheter fastställd lärosats, som för kyrn i dess helhet och närmast för dess läroämbete att gälla såsom bindande norm — i motsats till kilda kyrkolärares o. s. v. åsikter i punkter, dit kyrkliga troslagstiftningen icke eller icke ännu ickt sig.

Det ofvan utvecklade dogmbegreppet hör nu emellid närmast hemma inom den katolska kyrkan. Den nerska kyrkan har visserligen såtillvida ett starkt itivt intresse för dogmen, som den kraftigare än got annat kyrkosamfund betonar vikten för det giösa lifvet af att ej stanna vid dunkla känslor, n sträfva efter att bringa sig sitt innehåll till rt medvetande, och därför ock kyrkans plikt att det religiösa lifvets ledning i en klart fixerad lära ra ett normativt uttryck åt sin trosåskådnings trala punkter. Därför medför ock den lutherska rmationen ett nytt intresse för dogmerna och inleder en ny dogmbildande period. Men då det inom denna kyrka ej finns rum för någon ofelbar myndighet, utan den såsom obetingad auktoritet erkänner endast den gudomliga uppenbarelsen själf, sådan den i den heliga skrift är oss bevarad och i sitt centrala innehåll betygar sig för den troendes egen erfarenhet, måste den åt hvarje ny tid häfda rätten och plikten att underkasta dogmerna en förnyad pröfning från synpunkten af, i hvad mån de gifva ett tillfredsställande uttryck åt denna uppenbarelse i dess betydelse för det kristna troslifvet. Den bästa vägledningen gifver härvidlag insikten i dogmernas egen historia. I det nämligen dogmhistorien visar hän å ena sidan till de väsentliga trosintressen, som i de ofta för senare tider främmande formlerna sökt sig ett uttryck och som framträda såsom den djupast drifvande principen i dogmutvecklingen, å andra sidan till de motsatser, hvilkas bekämpande gifvit den närmaste anledningen till de olika dogmernas uppställande och deras formulering i det enskilda, underlättar den åtskiljandet mellan det centrala och det periferiska och banar väg för försöken att i nya former skapa mera adekvata uttryck för det förblifvande trosintresset.

De olika kyrkornas egenart afspeglar sig ock i den olika utsträckning, som deras dogmbildande verksamhet fått, och de bestämmelser, i hvilka denna utlöpt. Under den första stora dogmbildande perioden, 4:e och följande årh., fixeras de trinitariska och kristologiska dogmerna. Och vid det detaljerade utförandet af dessa stannar väsentligen den grekiska kyrkans lärolagstiftning — därtill fogas blott såsom ett sista, högst karakteristiskt stycke dogmen om det berättigade, under vissa restriktioner, i dess bilderna egnade dyrkan (7:e ekumeniska synoden i Nicæa 787). Kulten med sina symboler träder här alltmer i lärans och dogmens ställe. Striden mellan augustinism och (semi-)pelagianism för inom den romerska kyrkan dogmbildningen för första gången in på de antropologisk-soteriologiska frågornas område (synd, nåd, predestination; synoden i Orange 529). Under medeltiden vinner visserligen denna kyrkas lära genom den skolastiska teologiens arbete i stor utsträckning en viss faktisk fixering, men på officiell kyrklig väg fastslås den dock blott hufvudsakligen för ett större nytt lärostycke: sakramenten (konsiliet i Florens 1439). Intresset för dogmen undanträngés här alltmer af det för kyrkorätten. Först de protestantiska kyrkornas fixering i sina bekännelser af sin nya uppfattning af frälsningsvägen tvingar den romerska kyrkan att allsidigare formulera sin ståndpunkt i dessa frågor (konsiliet i Trident 1545—63). Men i sin sista dogm: påfvens ofelbarhet (Vatikankonsiliet 1871) har den fastslagit den lära, som för den egentligen ersätter alla enskilda dogmer. Lika karakteristisk är för den reformerta kyrkan dess sista dogm, den tillspetsade formuleringen af predestinationsläran (Dordrechtsynoden 1618) och för den lutherska kyrkan arten af de antropologisk-soteriologiska frågor, i hvilka dess sista bekännelseskrift (konkordieformeln 1580) fäller afgörandet.

Anmärkas bör slutligen, att ordet dogma stundom i modernt språkbruk användes som beteckning jämväl för dogmsystemet i dess helhet. — Jfr i allmänhet inledningen till de flesta framställningar af dogmatiken och dogmhistorien och särskildt Lob-

stein, ”Einleitung in die evangelische dogmatik” (1897). E. Bg.

Dogmatik (af grek. *dogmatikó's*, som innehåller lärosatser), *teol.*, egentligen vetenskapen om dogmerna (se Dogm). Ordet, en relativt ny term, som först från midten af 17:e årh. blir allmännare bruklig och småningom undantränger äldre uttryck, är den vanligaste beteckningen för den vetenskap, som närmast åsyftar att gifva en systematiskt fullständig och metodiskt grundad framställning af den inom ett visst kristet kyrkosamfund härskande läroåskådningen — som alltid omfattar ett vida rikare innehåll än det, som i dogmerna i egentlig mening vunnit ett kyrkligt fixeradt uttryck — i dess inre sammanhang. Emellertid kan en efter den evangeliska kyrkans principer utförd dogmatik svårligen stanna vid att blott fastställa och eventuellt gentemot motsatta åskådningar försvara den faktiskt inom ett sådant samfund gällande läran. Enligt denna kyrkas åskådning kan nämligen aldrig läroutvecklingen på någon punkt vinna sin afslutning; fastmer åligger det kyrkan att ständigt på nytt självständigt tillegna sig och söka djupare intränga i den gudomliga uppenbarelsens innehåll. Den giltiga läran, hvilken dogmatiken har att bringa till sitt möjligast adekvata uttryck, är därför för den evangeliska kyrkan ej liktydig med det faktiskt inom kyrkan gällande, utan är ett ideal, till hvilket det för denna gäller att i fortsatt sanningsträfvan närma sig. Den uppgift, som den evangeliska dogmatiken i detta syftes tjänst har att fylla, anges enklast genom den i dess ställe ofta använda termen troslära. Dogmatikens objekt är ej en summa på förhand faststående trossatser, hvilka den blott skulle hafva att med hvarandra förmedla och, om möjligt, återföra till en högsta enhet, utan den i kyrkan lefvande tron själf. Då emellertid tron i sin uppkomst och sin egenart alltigenom är betingad af det uppenbarelseinnehåll den omfattar, ligger dogmatikens hufvuduppgift ej — såsom särskildt Schleiermacher tenderat att fatta den — i den psykologiska beskrifningen af den subjektiva tron, utan i klargörandet af trosmedvetandets sanningsinnehåll. Den har, fullständigare uttryckt, att med största möjliga vetenskapliga fullständighet, noggrannhet och klarhet framlägga den gudomliga, i Jesu Kristi person principiellt fulländade uppenbarelsens innehåll i dess betydelse för troslifvet samt att klargöra den grund, hvarpå tron stöder sin visshet om detta innehålls sanning.

Dogmatiken ställer sig alltså från början på trons ståndpunkt och kan och vill såtillvida ej göra anspråk på fullständig ”förutsättningslöshet”. Dock behöfver detta ej stå hindrande i vägen för dess vetenskapliga karaktär. Så länge den ej öfverskrider gränserna för en troslära i nyss angifna mening, förutsätter den härmed i grunden endast, såsom hvarje vetenskap, sitt objekt, och alla vetenskapens hjälpmedel tagas i anspråk vid arbetet på att klargöra denna tros mångsidiga tankeinnehåll. Och medan den äldre apologetikens försök att äfven för de för hvarje troserfarenhet främmande bevisa dettas sanning strider mot trons eget väsen, såsom en i sista instans ej på teoretiska, utan på praktiska grunder hvilande visshet, är det däremot för tron ett i högsta grad centralt intresse att för sig själf äfven vetenskapligt rättfärdiga denna sin visshet under klart medvetande om sin plikt att från sig afsöndra allt, som inför en strängare pröfning visar sig vara eller ännu kunna misstänkas för att hvila på en illusion. Ju mer i en tid själfva den religiösa trons grundvalar sättas i fråga, desto större betydelse får denna sistnämnda uppgift.

I sitt eget trosmedvetande har dogmatikern också den närmaste *källan* för sina dogmatiska utsagor. ”Jag, den kristne, gifver”, säger v. Hofmann, ”åt mig själf, teologen, det egentligaste stoffet för min vetenskap”. Dock visar dogmatikerns eget trosmedvetande honom af sig själf öfver till församlingens. Af dess religiösa lif finner han sitt egen ända i dess innersta grund betingadt och i hela sin art prägladt. Dogmatikern borde, säger v. Frank, hafva något af ”en folkdiktares art, åt hvilken det är gifvet att forma och gestalta hvad som, åsyftad och tänkt, men ej utgestaltadt, är innehållet i folkets hjärta och medvetande”. Men äfven församlingens trosmedvetande visar utöfver sig själf till ett än rikare källa för dogmatiken. I uppenbarelsen, som närmast är församlingen gifven i den heliga skrift (se nedan), vet den sig ega den yttersta, aldrig utömda, källan för hela sitt religiösa lif och tänkande. Af dogmatikern måste den därför kräfva ej blott att han pröfvar de satser, som han framställer, inför uppenbarelsens norm, utan ock att han på ett originellt sätt ur den såsom källa alltjämt hämtar befruktande impulser för sitt tänkande. Dock är han i denna sin skrifttolkning faktiskt beroende af den religiösa tradition, under hvars inflytande hans religiösa åskådning bildats. Hela kyrkohistorien kan från denna synpunkt betecknas såsom källa för dogmatiken. De försök, som gjorts (t. ex. af Beck och hans skola, se nedan), att utan dess ledning direkt ur skriften hämta fram ett kristligt sanningssystem, hafva i regeln blott fört med sig ett utlämnande af dogmatiken åt en omedvetet och därför förvirrande verkande tradition. I den kyrklig tradition, ur hvilken dogmatikern således har att medvetet och under kritisk pröfning ösa, intaga de egna kyrkans bekännelseskrifter, såsom dess klassiska självvittnesbörd om sin egenart, det främsta rummet. Särskildt mellan den protestantiska och den katolska kyrkan består en så djupgående, alltjämt snarare växande än aftagande, motsats, att dogmatiken ej blott i vissa detaljfrågor, utan i hela sin anläggning och syftning måste få en helt olik prägel, alltefternsom den låter sig ledas af den ena eller andra kyrkans grundprinciper.

Med frågan efter dogmatikens källor är ock frågan om dess *normer* i grunden besvarad. Såsom obetingad norm (”norma normans”) erkänner den evangeliska kyrkan endast den gudomliga uppenbarelsen eller ”Guds ord”; alla andra normer måste först själfva pröfvas efter denna (”norma normatæ”). Denna grundsats har fått sitt mest bekanta uttryck i reformationens s. k. formalprincip: läran om den heliga skrift såsom ”den enda regel och rättesnöre, efter hvilken alla läror och alla lärare böra anses och dömas” (konkordieformeln) — i motsats till den katolska kyrkans uppställande af traditionen såsom en med skriften jämställd, faktiskt öfverordnad auktoritet. Dock kan efter konsekvent evangelisk åskådning uppenbarelsen (resp. Guds ord) ej utan vidare sättas identisk med den heliga skrift. Och för att ”formalprincipen” —

undsats, som uttalats redan af många katolsk- todoxa medeltidsteologer — skall få en reforma- tisk innebörd, måste den sättas i samband med n s. k. ”materialprincipen” — om rättfärdig- relsen genom tron på Kristus allena — som ej får ttas blott som en enskild lärosats, utan tillika anger n väg, på hvilken skriftens innehåll öfver hufvud r den kristne blir en honom i hans innersta bin- nde auktoritet. Den heliga skrift är närmast ur- nden för den historia, i hvilken Gud i sitt hand- nde till människans frälsning tillika uppenbarat g för henne. Men i det den såsom sådan också för änniskan förmedlar bekantskapen med denna penbarelses höjdpunkt, Jesu Kristi person, kan n hos henne väcka tron på Guds i honom uppen- rade vilja att för hans skull förlåta henne hennes nder eller rättfärdiggöra henne och upptaga nne i sin gemenskap. På grund af dessa erfaren- ter blir närmast Kristus själf för henne i hennes ligiösa lif obetingad auktoritet, och i fullt oin- skränkt mening är endast han det. Men härmed nner dock äfven skriften i öfrigt, såsom vittnes- rd om den Kristus förberedande eller från honom gående frälsningshistorien, uppenbarelse-värde och uktoritet, för så vidt och i den mån den hänvisar ll honom, bekännande uttalar hans betydelse för on eller gifver uttryck åt det af hans ande ckta, nya lifvet. Beviset för en dogmatisk sats' riftenlighet kan därför ej föras genom att påvisa ss öfverensstämmelse med enskilda i bibeln inne- llna utsagor, utan måste uppvisa den såsom rande uttryck för ett väsentligt moment i den uds uppenbarelse, hvarpå tron och troslifvet hvila. et dogmatiska skriftbeviset kan därför ej lösryckas ån erfarenhetsbeviset, som har att utvisa hvarje skild dogmatisk sats såsom ett integrerande led den ur den kristna troserfarenheten framväxande talåskådningen. Och härmed måste åter det s. k. aditionsbeviset organiskt förenas. En dogmatisk ras bekännelsetrohet hvilar ej på dess öfveréns- ämmelse med bekännelsens ordalydelse, utan på en trohet, hvarmed den, om än i nya former, oaf- ortadt häfdar det trosintresse, hvilket bekännelsens estämmelser ursprungligen velat tillvarataga.

Historia. I den österländska kyrkan, där helle- ismens vetenskapliga traditioner fortlefde, fram- ädde redan tidigt storslagna försök till en veten- kaplig bearbetning och grundläggning af kyrko- ran. Särskildt går Alexandria med sin kateket- kola i spetsen. I fullföljande af sin lärare Cle- ens Alexandrinus' sträfvanden gaf där rigenes i sitt arbete ”Peri archon” (lat. ”De rincipiis”, om grundsanningarna) den första full- ständiga, systematiska framställningen af kristen- omens trosinnehåll, tänkt såsom motsats till, men mycket besläktad med den heretiska gnosticismens system. Sin afslutande sammanfattning får den amla österländska kyrkans spekulation i Johan- es Damascenus' stora verk ”Pege gnoseos” d. v. s. kunskapens källa; vanl. citeradt ”De fide rthodoxa”), och utöfver den här fixerade teologiska ståndpunkten har den tidigt stagnerade grekiska yrkan aldrig väsentligen fortskridit. — Medan den sterländska kyrkans åskådning alltigenom präglas f hellenismens intellektualism, riktar sig den väster- ändska kyrkans hufvudintresse på de etiska och allmänhet de praktiska frågorna. Den djupare uppfattning af syndens och nådens problem, som här från början framträder, riktar ock det teologiska arbetet på dessa frågor. Men i vetenskapligt hän- seende står den västerländska kyrkan länge tillbaka för Österlandet. Först i Augustinus, den religiöst djupaste och största personligheten i hela den gamla kyrkan, får den en också i teologiskt hän- seende med de grekiske jämbördig lärare. En totalframställning af sin åskådning har han dock gifvit endast i den mera summariska öfversiktens form (jfr t. ex. ”Enchiridion ad Laurentium” och ”De doctrina christiana”). — Medeltidens dogma- tiska arbete inskränkte sig i början till en sam- manställning af kyrkofädernas uttalanden. Men i den mån det slitna bandet med den klassiska filoso- fien återknöts, växte ock den vetenskapliga kraften och tillförsikten. Och de system, i hvilka medel- tidens dogmatiska vetenskap, den s. k. skola- stiken (se d. o.), på höjdpunkten af sin utveck- ling sammanfattade hela sin tids vetande, höra i lärdom, dialektiskt skarpsinne och fullständigt genom- arbetande af ett ofantligt stoff i sitt slag till de mest storartade bildningar någon tid har att upp- visa. Dock är den systematiska enheten af mera yttre än inre art. Då skolastikens tänkande utgår från kyrkans lära såsom den förutsättning, som i alla sina detaljer måste fasthållas, får det prägeln af en, sitt objekt mera utifrån analyserande än inner- ligt genomarbetande, förståndsreflexion. Det gäller att särlägga kyrkoläran i alla dess enskilda moment, att genom subtila begreppsdistinktioner upplösa alla motsägelser däri samt att uppvisa dess öfverensstäm- melse, resp. förenlighet, med det naturliga förnuftet, såsom hvars representant den grekiska filosofien, särskildt Aristoteles, ”Kristi förelöpare i de natur- liga sanningarna”, står såsom en med skriften nästan jämställd auktoritet. Någon verklig förening af dessa disparata element kommer ej till stånd, och skolastikens egen utveckling genom dess ”tre pe- rioder” (hufvudrepresentanter för 1:a Anselm af Canterbury, Abailard, Petrus Lombardus, för 2:a Tomas från Aqui- no, Duns Scotus och för 3:e Occam) ter sig som ett fortskridande, slutligen i full skepsis ut- mynnande, uppgifvande af tron på möjligheten att för förnuftet uppvisa uppenbarelsens sanning. Man drager sig alltmer tillbaka till kyrkans positiva, juridiskt uppfattade, auktoritet allena. — Äfven den senare katolska dogmatiken ända in i våra dagar bär i sin hufvudriktning i det väsentliga skolastikens drag. En mycket framstående repre- sentant har den under reformationstidehvarfvet i Bellarmin, från 1600-talet bör särskildt nämnas jesuiten Suarez, från senare tid t. ex. Per- rone, Gousset, Scheeben, Simar, Lie- bermann. Såsom representanter för friare rikt- ningar må nämnas från 18:e årh.: Klüpfel, Stattler och Sailer m. fl., från 19:e årh. Hermes, Günther, Klee, Staudenmaier, Schell m. fl. Genom Leo XIII:s bulla ”Æterni Patris” 1879 blef emellertid Tomas' från Aquino betydelse såsom den romerska kyrkans ”norm- alteolog” uttryckligen fastslagen.

I reformationens uppvisande af den rättfärdig- görande tron såsom det kristna lifvets och därmed dess åskådnings enhetliga princip låg i grunden ett helt nytt dogmatiskt program innesluten. Dock

dröjde det länge, innan detta kom till konsekvent utförande. För Luther låg all systematik fjärran. Och äfven Melanchthon nöjer sig i sina ”Loci communes” (1521), den lutherska kyrkans första dogmatik, ursprungligen med att i klassisk enkelhet och klarhet formulera hufvudtankarna i reformationens nya, praktiskt religiösa förståelse af kristendomen. De ”höga artiklarna” om triniteten och Kristi två naturer vill han här lämna åsido. I de senare upplagorna upptar han allt mera af det häfdvunna dogmatiska stoffet, dock alltjämt utan anspråk på systematisk slutenhet. Ett steg i denna riktning betecknar det senare 1500-talets mest betydande lutherske dogmatiker M. Chemnitz' arbete ”Loci theologici”. Dock står äfven detta från denna synpunkt vida tillbaka för Calvins ”Institutio religionis christianæ” (1536), protestantismens första verkliga ”system” i större stil. Det är den reformerta kyrkans på en gång företräde och svaghet, att den af själfva sin ledande reformatoriska personlighet fått ej blott ett kapital af väckande tankar, utan dessa redan fixerade i lärosystemets form. — Den i sådana arbeten i sina grunddrag utformade läroåskådningen utbildades inom båda kyrkorna af den under 17:e och början af 18:e årh. härskande teologien, den s. k. ortodoxismen, till ett uti de minsta detaljer noga genomfördt system. Här kommer reformationens åskådning väl i detaljerna mångenstädes kraftigt till uttryck, men i sin vetenskapliga totalkaraktär och sina metoder ter sig ortodoxismen snarast såsom ett återupplifvande af den medeltida skolastiken, med hvars främste representanter dess ledande teologer visserligen ock i fråga om lärdom, flit och skarpsinne äro fullt jämbördiga. Väl vill man göra allvar med häfdandet af skriften såsom enda ”norma normans”. men den tolkas dock alltigenom efter den fixerade kyrkliga lärans analogi. Och väl söker man i läran om den helige andes vittnesbörd uppvisa den inre väg, på hvilken den kristne öfvertygas om skriftordets sanning, men härmed fastställer man dock blott dettas formella auktoritet, som sedan, med stöd af inspirationsläran, göres gällande på yttre lagiskt sätt i de katolska auktoriteternas stil. Och trots det starka betonandet af uppenbarelsen såsom dogmatikens enda källa ingår äfven här från början ett rationellt element, som på grund af hela uppfattningens intellektualistiska art får allt större utrymme: de senare ortodoxerna ställa redan vid sidan af läror, som blott af uppenbarelsen kunna inhämtas (articuli puri), sådana, som åtminstone till en del kunna också ur det n turliga förnuftet vinnas (articuli mixti). Redan inom ortodoxismen förberedes så dess skenbart radikala motsats: rationalismen. Hufvudrepresentanter för den lutherska ortodoxismen: Hutter, J. Gerhard (hos hvilken mycket af reformationstidens ursprunglighet och kraft fortlefver), Calovius, Quenstedt, Baier, Hollazius. Den sistnämnde röjer redan inflytande af pietismen, på gränsen till denna står Buddeus. För Sverige har Hafenreffer genom sin här allmänt som lärobok använda ”Loci theologici” en särskild betydelse. Såsom representanter för den reformerta ortodoxien — i allt väsentligt likartad med den lutherska, dock med starkare praktisk-moralistisk tendens, och därför lättare förenlig med de pietistiska sträfvandena — må nämnas Wendelin, Heidegger och framför allt Voetius. — Öfvergången till rationalismen förberedes genom *pietismen*, mindre genom någon kritik af ortodoxismen än därigenom att den drager bort intresset från allt, som ej direkt synes ha betydelse för det praktiska fromhetslifvet. I stället för denna måttstock träder i den, många olika utvecklingstendenser i sig upptagande, s. k. upplysningsriktningen alltmer den praktiska nyttans. Den teologiska *rationalismen*, i hvilken upplysningstidens religiösa uppfattning får sitt vetenskapliga uttryck, ter sig väsentligen blott såsom en allt radikalare reduktion af ortodoxismens åskådning: såsom uppenbarad sanning erkänner den blott det, som tillika visar sig såsom en nödvändig förnuftssats eller åtminstone som ett likartadt komplement till förnuftskunskapen, och i sin radikala form uppställer den det naturliga förnuftet såsom den enda källan för religiös kunskap. Teologien, som under ortodoxismens tid dominerat hela det andliga lifvet, blir här fullständigt beroende af de skiftande filosofiska systemen, först Wolfs och den s. k. popularfilosofiens, sedan Kants. De djupare grundtankarna i dennes kritiska idealism göra sig inom teologien först senare gällande; närmast fullbordas blott i den under hans inflytande stående s. k. kritiska rationalismen den gamla vulgärrationalismens tendenser. (Hufvudrepresentanter för den tidigare rationalismen: Semler, S. J. Baumgarten, Töllner m. fl., för den senare: H. Ph. K. Henke, Wegscheider m. fl.). I motsats till rationalismen betonar den s. k. *supranaturalismen* (Reinhard, Storr m. fl.) starkt uppenbarelsens auktoritet och nödvändighet. Men på grund af dess med motståndaren gemensamma intellektualistiska uppfattning af denna såsom en summa uppenbarade läror och des ifver att i allt uppvisa dessas ”förnuftighet” blir gränsen flytande. Än omöjligare är det att fasthålla distinktionen mellan ”supranaturell rationalism” (Bretschneider m. fl.), ”rationell supranaturalism” (Stäudlin m. fl.) o. s. v. Genom inflytandet från Schellings och Hegels spekulativa filosofi öfvervinnas väl äfven inom teologien vulgärrationalismens trivialiteter, men aldrig har kristendomen varit närmare att fullständigt förlora all positivt uppenbarelseinnehåll och teologien att helt öfvergå i filosofi än i den af dem beroende (stundom såsom ”spekulativ rationalism” betecknade) teologien (Daub, Marheineke). — Till ett nytt själfständigt lif väckes emellertid ungefär samtidigt teologien genom Schleiermacher (dogmatisk hufvudarbete: ”Der christliche glaube”, 1821). Här först utföres metodiskt det i reformationen grundtankar liggande vetenskapliga programmet. För dogmatiken äro särskildt två af hans grundtankar af epokgörande betydelse: å ena sidan betonandet af hvarje religions karakteristisk-positiva art, å andra sidan fastställandet af den kristna troserfarenheten såsom dogmatikens utgångspunkt. Religionen betecknar, såsom en egendomlig bestämdhet i människans innersta lifsgrund eller ”känslan”, et gentemot såväl moral som vetande själfständigt område. Allmännare bestämdt framträder den såsom känslan af absolut beroende, men denna känsla får inom hvarje särskild religion en i alla dess yttringar framträdande karakteristisk egenart, som i kristen

nen bestämmes däraf, att allt här hänföres till
genom Jesus af Nasaret fullbordade förloss-
gen. Från det så bestämda fromma själfmedve-
det hafva såväl dogmatiken som etiken att utgå
böra ej eftersträfva något annat än att, från olika
punkter, beskrifva detta i dess olika tillstånd
i dess innehåll. Schleiermachers omedelbara lär-
gar äro K. I. Nitzsch, Twesten och
hweizer. Men till hans angifna grundtankar
sluta sig under större eller mindre modifikation
a senare teologiska riktningar, hvarvid dock hans
lytande korsas af inflytandet å ena sidan från
andre store tänkarna, särskildt Hegel och Kant,
andra sidan från den religiösa och kyrkliga
kelse, som ungefär samtidigt bryter igenom.
nst är hans inflytande på den hegelianiserande
logien (Biedermann, Pfleiderer). En
ening af hans och Kants åskådning försöker
psius. Mycket stark är hans inverkan, vid
an af den spekulativa filosofiens och det kyrk-
a lifvets, på flertalet af de teologer, som bruka
mmanfattas under den ytterst sväfvande rubriken:
örmedlingsteologien". Dit pläga ungefärligen
knas: Rothe, Hase, J. P. Lange, J.
üller, Dorner, Martensen, Kahnis,
A. B. Nitzsch. Martensen, ursprungligen
rkt påverkad af Hegel, närmade sig alltmer till
n konfessionella riktningen. Inom denna intager
n s. k. Erlangen-teologien främsta rummet, repre-
nterad af v. Hofmann, Thomasius, v.
rank, v. Oettingen, Ihmels m. fl.
ra dessa står Luthardt. Von Hofmann torde
st Schleiermacher vara 1800-talets mångsidigast
lytelserike teolog. På yttersta högra flygeln står
n s. k. repristinationsteologien, som i 1600-talets
odoxism ser lutherdomens klassiska uttryck,
d Philippi, Kliefoth, Vilmar,
engstenberg m. fl. som betydande repre-
tanter. Relativt afsides från de stora utvecklings-
jerna står den s. k. bibel-teologiska skolan
eck, Kübel m. fl., i Sverige Myrberg
. fl.), som, med återgång till den württembergska
etismen (Bengel o. s. v.), sträfvar att direkt
skriften hämta fram ett gudomligt sannings-
stem. De hvarandra närstående A. H. Cremer
h Kähler (särskildt den sistnämnde af stor be-
delse) höra genom sitt bibelteologiska program
mman med Beck, eljest med den konfessionella
tningen. De nyare författare, som på svenska
mlagt fullständiga framställningar af dogmatiken,
jörling, S. L. Bring, finnen Granfelt,
A. Ekman, stå i hufvudsak på konfessionell
und, under inverkan: de tre förstnämnde företrä-
svis från Erlangen-skolan och Martensen (Bring
ed starka spekulativa intressen), den sistnämnde
ån Beck. — De nyare representanterna för de
mnda riktningarna träda i gemensam motsats till
lbrecht Ritschl (dogmatiskt hufvudarbete
Die christliche lehre von der rechtfertigung und
rsöhnung", 1870—74), hvars namn i viss mån
tecknar en ny utgångspunkt för den teologiska
upperingen. Äfven han går tillbaka till Schleier-
acher, men fäster sig särskildt vid dennes beto-
nde af religionens positiva art och skärper detta
ll det yttersta. Mot allt tal om naturlig religion
ler uppenbarelse liksom mot all mystik är han
terligt misstänksam. En uppenbarelse är för ho-
nom i grunden gifven endast i Jesu Kristi historiska
person, som starkt isoleras äfven gentemot "uppen-
barelsehistorien" i öfrigt. Dogmatiken har ej (mot
Schleiermacher) att analysera den kristnes erfaren-
het, utan att framlägga det normativa sanningsinnehållet i Jesu evangelium. I kunskapsteoretiskt
afseende återgående till Kant (resp. Lotze), ställer
han sig afvisande mot all metafysik och spekulation i
teologien: den religiösa kunskapen löper ut i "värde-
omdömen". Bland från Ritschl utgående teologer
må nämnas: J. Kaftan, Herrmann, H.
Schultz, Reischle, Gottschick, i Sve-
rige Fr. Fehr. Af dessa har blott Kaftan —
med starkt mildrande af mästarens ensidigheter —
framlagt ett utfördt dogmatiskt system. Om en
Ritschls skola i egentlig mening kan knappt längre
talas, dock fortverka alltjämt hans impulser kraftigt, om än i divergerande riktningar. Medan det
en tid såg ut, som skulle för arbetet på de kritiska
och historiska problemen intresset för de dogmatiska
frågorna alldeles träda tillbaka, har arbetet på dessa
på sista tiden med förnyad ifver upptagits. I det
sätt, hvarpå detta koncentrerar sig kring de grundläggande frågorna, medan omfattande systembildningar synas låta vänta på sig, afspeglar sig emellertid det ännu otillfredsställda sökandet efter nya
riktlinjer.

Litt.: Till artikeln i dess helhet: inledningarna
till de flesta af nyare dogmatikers system (särskildt
utförlig: v. Oettingen, "Lutherische dogmatik. I.
Principienlehre", 1897) och framställningarna af
den teologiska encyklopedien. Därtill särskildt (ur
senaste tidens litteratur): P. Lobstein, "Einleitung
in die evangelische dogmatik" (1897), R. Grützmacher, "Hauptprobleme der gegenwärtigen dogmatik" (i "Studien zur systematischen theologie",
1904), J. Kaftan, "Zur dogmatik" (1904), W.
Herrmann, "Christlich-protestantische dogmatik"
(i "Kultur der gegenwart", 1906). — Till dogmatikens historia. Gamla tiden och medeltiden:
Harnacks, Seebergs och Loofs' m. fl. dogmhistorier.
Den protestantiska teologien: W. Gass, "Geschichte
der protestantischen dogmatik" (1854—67), G.
Frank, "Geschichte der protestantischen theologie"
(1862—1906), I. A. Dorner, "Geschichte der protestantischen theologie" (1867), Kahnis, "Der innere
gang des deutschen protestantismus" (1874). God
och lättillgänglig öfversikt öfver den lutherska
ortodoxismens system: H. Schmid, "Dogmatik der
evangelisch-lutherischen kirche" (7:e uppl. 1893);
jfr ock Luthardt, "Kompendium der dogmatik"
(10:e uppl. 1900). Liknande för den reformerta
ortodoxien i A. Schweizers "Glaubenslehre der
evangelisch-reformierten kirche" (1847). 18:e—
19:e årh:s teologi: Landerer, "Neueste dogmengeschichte" (1881). 19:e årh:s teologi: O. Pfleiderer, "Die entwicklung der protestantischen theologie seit Kant" (1891), F. H. R. v. Frank, "Geschichte und kritik der neueren theologie" (3:e
uppl. 1898), Kattenbusch, "Von Schleiermacher zu
Ritschl" (3:e uppl. 1903). E. Bg.

Dogmātiker (grek. *dogmatikó's*), idkare af dogmatikens vetenskap; anhängare af ett dogmatiskt betraktelsesätt.

Dogmatisēra (jfr Dogm), framställa dogmer; upphöja en åsikt till trossats; i omtvistliga frågor yttra sig i en afgörande ton.

Dogmātisk (jfr Dogm), som öfverensstämmer med eller har afseende på de kristliga trosläromas; som i det praktiska lifvet ensidigt fasthåller vissa lärosatser (dogmer) utan att taga hänsyn till bestående förhållanden (jfr Doktrinär); självisäker, myndig i påståenden.

Dogmati'sm (af grek. *do'gma*, lära, lärosats), *filos.* 1. I vidsträckt bemärkelse hvarje åsikt, enligt hvilken vetande om en absolut verklighet är för människan möjligt. I denna betydelse är dogmatism motsatsen till skepticism. — 2. I inskränkt bemärkelse hvarje filosofiskt system, som med obevisade antaganden och förutsättningar drager filosofiska slutsatser. I denna betydelse är dogmatism motsatsen till kriticism. Ett ovetenskapligt förfaringssätt i utgångspunkten medför åtskilliga brister i utvecklingen. Den, som icke gjort sig reda för hvad sann kunskap innebär, kommer rörande det verkliga lätteligen till vissa antaganden, hvilka skulle hafva funnit sin vederläggning i en genomförd kunskapsteoretisk undersökning. Så t. ex. ledes man lätt att föreställa sig verkligheten såsom någonting för medvetandet yttre, till följd hvaraf man stannar i en gröfre eller finare realism. Ett exempel på ren dogmatism i denna mening erbjuder den grekiska filosofien före Sokrates. I allmänhet kan sägas, att hvarje föregående utvecklingsskede är dogmatiskt i förhållande till ett efterföljande, om nämligen detta senare på ett *djupare* och mer omfattande sätt behandlat det kunskapsteoretiska problemet. Så är t. ex. den antika spekulationen dogmatisk i förhållande till den moderna och den förkantiska i förhållande till kantianismen. I betraktande af den revolution, som Kant åstadkom på kunskapsteoriens område genom att upptaga problemet just från den specifikt kunskapsteoretiska synpunkten, brukar man företrädesvis beteckna hans och hans efterföljares filosofi (så vidt dessa senare tillgodogjort sig resultaten af hans forskningar) såsom kritisk, i motsats till den föregående spekulationen såsom dogmatisk. (Jfr Kant, Kriticism och Kunskapsteori.) — 3. I inskränktaste bemärkelse är dogmatism en sådan åsikt om det absoluta och det relativas förklaring ur detta, som är grundad på auktoritet och således ej eger anspråk på att vara filosofi i egentlig betydelse, men det oaktadt i en eller annan mening är ämnad att ersätta filosofien och i några bestämningar öfvergår till sådan, m. a. o. en dogmatik, som vill vara filosofi. Såsom exempel på en sådan må nämnas medeltidens filosofi. — Stundom, ehuru mindre egentligt, plägar man såsom dogmatism beteckna en hos en person eller filosofisk skola befintlig tendens att utan självständig pröfning taga för godt de lärosatser, som framställas af läraren eller stiftaren. L. H. Å.*

Dogmhistoria (se Dogm), *teol.*, vetenskapen om de kyrkliga dogmernas uppkomst och utveckling, är såsom självständig historisk disciplin en jämförelsevis mycket ung vetenskap. Ett rikt dogmhistoriskt material finnes väl samladt redan i åtskilliga kyrkofäders polemiska skrifter, i den medeltida skolastikens arbeten och i reformationstidens stora polemiska verk, såsom från protestantisk sida de s. k. Magdeburg-centurierna (se d. o. och Flacius), Chemnitz' ''Examen concilii Tridentini'' eller J. Gerhards ''Confessio catholica'', från katolsk sida jesuiten D. Petavius' ''De theologicis dogmatibus''. Men detta stoff står där helt och hållet i den dogmatiska bevisningens eller polemikens tjänst, de historiska intresset och de historiska synpunkterna saknas. Rum för dem skapades först genom den s. k. upplysningstidens kritik af det häfdvunna dogmsystemet. De första programmen för en verklig dogmhistoria framkomma därför inom rationalismen (Semler och Planck), de första, ofullbordade, försöken till en genomförd framställning göra i Tyskland S. G. Lange (1796) och W. Münscher (1797—1809). Vid deras sida har dansken F. Münter anspråk på att här nämnas som begynnare. Dock höjer man sig i denna period ej väsentligen öfver stoffsamlingens nivå, dogmerna te sig som en summa af helt tillfälliga orsaker uppkomna och af likatillfälliga grunder förändrade, mestadels rätt säregna meningar. En verklig enhetlig betraktelsefinner man först hos F. Chr. Baur, hvars dogmhistoriska arbeten (''Lehrbuch der dogmengeschichte'', 1847, ''Vorlesungen über die christliche dogmengeschichte'', 1865 ff., samt flera viktiga monografier) inledde en ny epok i denna lärdomsgrens historia. Hans uppfattning af dogmsystemets utveckling är emellertid bestämd af den hegelska filosofiens idéer. Den drifvande principen däri är för honom begreppets egen, genom tes, antites och syntes fortskridande, dialektik; dogmen betecknar ett genomgångsled i den kristna idéns självutveckling fram till den moderna tidens åskådning. Vid sidan af Baur hafva särskildt Kliefoth (''Einleitung in die dogmengeschichte'', 1839) och Thomasius (''Die christliche dogmengeschichte als entwicklungsgeschichte des kirchlichen lehrbegriffs'', 1874—76) varit af betydelse för dogmhistoriens utveckling. Den teologiska ståndpunkten är hos dem en helt annan: den konfessionella riktningens, men äfven på deras uppfattning af utvecklingen har den hegelska åskådningen inverkat, hvarför ej heller här de individuella faktorerna komma till sin fulla rätt. Thomasius ser i dogmhistorien det kyrkliga lärobegreppets med en viss nödvändighet från moment till moment konsekvent fortskridande självutveckling. I den grekiska kyrkan har läran om trons objekt (Gud och Kristus) fått sin fixering, i den gamla latinska kyrkan läran om trons subjekt (människan), under medeltiden läran om frälsningsvägen (försoningen och sakramenten) genom reformationen läran om frälsningstillegnelsen; vår tids arbete koncentrerar sig kring kyrkobegreppet. I den lutherska läran, slutligt formulerad i konkordieformeln, ser han resultatet af den dogmhistoriska processen och ingår därför ej på den efterreformatoriska romerska eller den reformerta kyrkans dogmbildningar (den 2:a, af Bonwetsch och Seeberg 1886—89 utgifna uppl. af hans dogmhistoria är i detta afseende kompletterad). Bland andra dogmhistoriska författare under denna period må nämnas Hagenbach och Schmid. En ny epok inledes åter genom A. Harnacks till af A. Ritschl framlagda synpunkter anknytande stora arbete ''Lehrbuch der dogmengeschichte'' (I—III; 3:e uppl. 1894—97). Här är dogmernas historia för första gången på allvar insatt i sitt sammanhang med historien i öfrigt med hela dess mångfald af på dogmutvecklingen inverkande faktorer. Emellertid är Harnacks framställning lika starkt som Baurs

ter Thomasius' behärskad af en på en bestämd ologisk åskådning hvilande historisk konstruktion. ill dogmens begrepp hör, enligt honom, att den en af kyrkans auktoritet fastställd och upprätt- llen, med tron själf sig identifierande, i begrepps- rm utpräglad läronorm, och den tillhör såsom dan blott en viss, afslutad epok i kyrkans historia. en är "en konception af den helleniska anden på angelisk mark", dogmhistorien är historien om evangeliets hellenisering". I stället för dogmen ifva nu öfverallt andra härskande makter trädt: den grekiska kyrkan kulten, i den romerska kyrko- tten, i den protestantiska trons nya, fria förstå- se af uppenbarelsen (som visserligen ej, enligt arnack, kan undvara en klart utpräglad lära). arnack fullföljer därför sin betraktelse egentligen ott till medeltidens slut, därefter blott skildrande dogmats trefaldiga utmynning": i den tridentinsk- tikanska katolicismen, i den humanistiska upplys- ngens kritik (socinianismen) och i reformations- yrkorna. Harnacks ensidigheter, som redan hos nom själf modifieras genom historikerns förmåga att fva sig in i och efter deras art uppskatta gångna ders tankar, äro ytterligare starkt mildrade i hans rjunge Loofs' "Leitfaden zum studium der dogmen- eschichte" (3:e uppl. 1893). R. Seeberg ("Lehr- uch der dogmengeschichte", 1895—98) upptager ånga af Harnacks uppslag, men underkastar dem, ån moderat kyrklig ståndpunkt, en objektiv och esinningsfull kritik. Den sista utförligare fram- ställningen af dogmhistorien, A. Dorners "Grund- ss der dogmengeschichte" (1899), synes i viss ån beteckna en återgång till Baurs synpunkter. å svenska finnes en framställning af "Grunddragen f dogmhistorien" (1905) af O. Bensow, på norska Forelæsninger over dogmehistorien" (1896, po- umt) af G. Johnson. — Äfven inom katolska yrkan har en omfattande dogmhistorisk litteratur ppstått; t. ex. Schwanes "Dogmengeschichte" 1862 ff.), J. v. Bachs "Die dogmengeschichte des atholischen mittelalters" (1874—75) m. fl. Dock indrar här ställningen till traditionen ett verkligt istoriskt betraktelsesätts genomförande.

Angående dogmhistoriens anordning synes numera ämligen fullständig enighet råda. Skall en verklig istorisk uppfattning vinnas, kan ej (såsom i äldre rbeten) hvarje enskild dogms utveckling framställas för sig, utan man har att i hvarje period, inom amen af en allmännare historisk karakteristik, utgå rån den läropunkt, som står i dess dogmatiska ar- betes centrum, och därifrån kasta en blick ej så nycket öfver de "periferiska dogmerna" (Thoma- ius) som fastmer öfver denna periods totalåskåd- ning. Äfven periodindelningen bör ansluta sig till den allmänna kyrkohistoriens. Endast om slutgränsen för dogmhistorien härskar ännu någon strid. Dock synes man alltmer (mot Harnack) enas om, att dogmhistorien, som blott har att redogöra för den tyrkligt fixerade lärans historia, för teologien blott för så vidt det är behöfligt för uppfattningen af den förra, har att fullfölja sin betraktelse inom hvarje kyrka till dess sista dogmatiska fastställelser. Detta för med sig, att gränsen för de olika kyrkor- nas vidkommande kommer att sättas vid helt olika tidpunkter: för grekiska kyrkan redan år 787 (7:e ekumeniska konsiliet i Nicæa), för den romerska först 1871 (Vatikankonsiliet), för den lutherska 1580 (konkordieboken), för den reformerta 1618 (Dord- rechtsynoden). Det efterföljande teologiska arbetet kan visserligen tänkas förbereda nya dogmbild- ningar, men i hvad mån och mening låter sig ännu ej bedömas. De angifna tidsgränserna äro alltså i viss grad endast preliminära. — Jfr utom ofvan anförda arbeten särskildt G. Krüger, "Was heisst und zu welchem ende studiert man dogmen- geschichte?" (1895), C. Stange, "Das dogma und seine beurteilung in der neueren dogmengeschichte" (1898), samt Loofs' artikel "Dogmengeschichte" (i Haucks "Realencyklopädie"). E. Bg.

Dogra, den regerande turkiske kejsarens namn- chiffer. Se Tugra.

Dog ribs [då'g-ribs], "hundreibensindianer", en till athabaskerna hörande indianstam, boende n. och n. v. om Stora Slavsjön.

Dohlmann, Augusta Johanne Henri- ette, dansk blomstermålarinna, f. 9 maj 1847 vid Köpenhamn, började först vid 30 års ålder att ut- bilda sig i målarkonsten, förnämligast i Paris. 1880 började hon att utställa stilleben samt 1884 blomster- och fruktstycken, starkt påverkade af den franska konstens måleriska framställningssätt. Ph. W.*

Dohm [dåm], Christian Wilhelm von, tysk diplomat och historiker, f. 1751 i Lemgo (Lippe- Detmold), d. 1820 på Pustleben, var 1776—79 pro- fessor i finansvetenskap och statistik i Braunschweig samt blef 1779 geheimearkivarie i Berlin vid preus- siska utrikesministeriet, där han 1783 fick en krigs- rådsplats. 1786—96 var han sändebud hos kurfur- sten af Köln och nederrhensk-westfaliska kretsen och 1798—99 en af Preussens fullmäktige vid kongres- sen i Rastatt samt utvecklade under dessa befatt- ningar en stor diplomatisk förmåga. 1786 upphöjdes han i adligt stånd. 1808—10 var han den west- faliske konungen Jérômes sändebud i Dresden, men drog sig därefter uteslutande åt historiskt skrift- ställeri på sitt gods Pustleben vid Nordhausen. — Såsom häfdatecknare behandlade D. företrädesvis sin samtids historia: *Materialien zur statistik und neuesten staatengeschichte* (1775—85) och *Denk- würdigkeiten meiner zeit von 1778—1806* (5 bd, 1814—19, gå dock endast till Fredrik II:s död 1786), de senare en af de mest gifvande och till- förlitliga källorna för Preussens historia under Fredrik II:s sista år. Han var en stor beundrare af Fredrik II och skref åtskilliga arbeten till för- svar eller förhärligande af dennes politik, bl. a. *Geschichte des bayrischen erbfolgestreites* (1779), *Ueber den deutschen fürstenbund* (1785) samt *Die Lütticher-revolution im jahre 1789 und das benehmen sr. k. majestät von Preussen bei derselben* (1789). Bland D:s öfriga skrifter märkes *Über die bürgerliche verbesserung der juden* (Berlin 1786). Jfr Gronau, "C. W. von Dohm nach seinem wollen und handeln" (1824).

Dohm [dåm], Ernst, tysk humorist, f. 1819 i Breslau, d. 1883 i Berlin, var först privatlärare i Berlin och sedan medarbetare i "Magazin für die litteratur des auslandes" m. fl. tidskrifter, deltog 1848 i uppsättandet af skämtbladet "Kladderadatsch" och öfvertog redaktionen af detsamma 1849. Han författade några lustspel och öfversatte Lafon- taines fabler. Men framför allt gjorde han sig känd som den politiska satirens förnämste representant i sitt lands press. Jfr "Der Kladderadatsch und

seine leute 1848—98'' (1898) samt Paul Lindau i ''Nord und süd'' 1879.

Dohme [dåme], Robert, tysk konsthistoriker, f. 1845 i Berlin, d. 1893 i Konstanz, studerade i Berlin samtidigt vid universitetet och vid Bauakademie, innehade sedermera flera förtroendeposter, var en tid direktör för nationalgalleriet och från 1892 sekreterare i konstakademien. Bland hans arbeten äro *Das königliche schloss in Berlin* (1876), *Barock- und rococoarchitektur* (1884—91), *Geschichte der deutschen baukunst* (1887) och *Das englische haus* (1888). G—g N.

Dohmen-Leblancs friktionskoppling [løblä's]. Se Axelkoppling, sp. 532.

Dohna [dåna], stad i sachsiska distriktet Dresden, vid Elbes biflod Müglitz. 3,471 inv. (1900). Rester af grefvarna Dohnas stamborg (från 12:e årh., förstörd 1402), bekant bl. a. genom den där sittande domstolen (*Dohnaer schöffenstuhl*), som bestod af 18 adliga vasaller under burggrefvens presidium. Efter borgens förstöring flyttades domstolen till Dresden och upphäfdes 1572.

Dohna 1. Dhona [dåna], tysk burggreflig ätt, som har sitt namn efter den vid staden Dohna (se d. o.) fordom befintliga borgen Dohna (Donaw, Donyn), hvilken af släkten redan under 1100-talets senare hälft innehades såsom burggreflight län. Ätten delade sig på 1400-talet i två grenar: den *schlesiska*, som utgick 1711, och den *preussiska*. Den sistnämnda grenens stamfader var Stanislaus, burggrefve af D., hvilken, såsom legotruppsanförare i Tyska ordens tjänst, 1454 kom till ordenslandet Preussen och därstädes fick gods i förläning samt dog 1496. Dennes ättlingar utskiftade (1652 och 1654) emellan sig familjens ansenliga jordmassa i fem delar: Lauck, Reichertswalde, Schlobitten, Schlodien och Karwinden, och efter dessa godskomplexer uppkallades de olika linjer, i hvilka ätten ej långt därefter delade sig. De fyra förstnämnda linjerna (af hvilka linjen Reichertswalde utgick 1878) fingo 1840 preussisk greflig värdighet och 1854 för sina hufvudmän ärftlig plats i den preussiska landtdagens ''herrenhaus''. 1900 upphöjdes burggrefve Richard af D.-Schlobitten (f. 1843) i ärftligt preussiskt furstligt stånd med predikatet ''durchlaucht''. Grenen Schlobitten har bilinjen Finckenstein, och grenen Schlodien bilinjerna Kotzenau samt Malmitz. Ätten D. har intagit en framstående plats inom den preussiska armén och förvaltningen. En gren, Karwinden, har introducerats på svenska riddarhuset (se nästa art.). — På grundliga forskningar (äfven i svenska arkiv) hvila preussiske generallöjtnanten grefve Siegmar von D:s (en brorson till D. 9) *Aufzeichnungen über die vergangenheit der familie D.* (4 bd, 1877—85).

1. Friedrich von D., Stanislaus' sonson, f. 1536, var general i dansk tjänst. Han drunknade 1564 nära Malmö och begrofs i Lunds domkyrka, där ett praktfullt monument rests öfver honom.

2. Christoph I von D., f. 1540, d. 1584, den föregåendes broder, gick 1563 i dansk tjänst och deltog i Daniel Rantzaus tåg till Sverige 1564. Vid Varbergs eröfring af svenskarna 1565 kom D. i fångenskap, men utväxlades 1567. Hans vid hemkomsten afgifna berättelse om Sverige förmådde i hög grad konung Fredrik att låta Daniel Rantzau 1567 företaga sitt bekanta tåg till Östergötland, hvarvid D. förde avantgardet. Sedan var han jämte Rantzau och Frans Brockenhuus samt efter deras död (1569) ensam högste befälhafvare för danska hären. D. blef 1581 riksråd. Han fick stora förläningar i Skåne (Helnekirke, till hvilken gård han vanligen skref sig Övedskloster, Sölvesborg). D. ligger begrafven i S:t Knuts kyrka i Odense.

3. Fabian von D. mit der schmarre (''med ärret''), de förres broder, f. 1550, d. 1621, gick i tjänst hos kurfursten Johan Kasimir af Pfalz. Han deltog i dennes expedition till Nederländerna (1577) för att hjälpa protestanterna och kämpade 1587 i Frankrike på hugenotternas sida, i spetsen för en tysk hjälphär af 13,000 man, samt 1591—92 under Kristian af Anhalt. D. tjänade sedermera kurfursten af Brandenburg och blef öfverburggrefve i hertigdömet Preussen samt medverkade kraftigt till detta lands förening med Brandenburg. Staty i Siegesallée i Berlin.

4. Abraham von D., den föregåendes brorson, f. 1579, d. 1631, var i Generalstaternas (1604—09), Evangeliska unionens (1610) och Brandenburgs tjänst samt hade som brandenburgskt geheimeråd afgörande inflytande på kurfurstens öfvergång till reformerta läran och gaf första uppslaget till en brandenburgsk flotta. Han byggde slottet Schlobitten samt fästningarna Königsberg och Memel. Se Chroust, ''Abraham v. D. Sein leben und sein gedicht auf dem reichstag von 1613'' (1896).

5. Christoph von D. d. ä., den föregåendes broder, f. 1583, d. 1637, var till 1620 i kurpfalzisk tjänst (han följde den olycklige Fredrik V:s gemål på hennes flykt till Breslau, efter slaget på Hvita berget) och vistades därefter i Preussen; men då svenskarna 1626 inföllo i detta land, afseglade han med sin familj till Holland, hvars arfståthållare, prins Fredrik Henrik af Oranien, var gift med en syster till D:s hustru, grefvinnan Ursula af Solms-Braunfels. D. blef 1630 ståthållare öfver furstendömet Oranien. Hans yngste son, Kristofer Delphicus, blef under drottning Kristinas regering naturaliserad i Sverige (se nästa artikel).

6. Friedrich von D. d. y., den föregåendes äldste son, f. 1621, d. 1688, var 1649—62 ståthållare i Oranien, 1662—68 chef för försvarsväsendet i Genève och öfvertog 1668 sina preussiska gods. Sedan 1673 lefde han som privatman på Coppet. Hans *Mémoires* utgåfvos 1898 af Borkowski.

7. Alexander von D., den förres son, stamfader för grenen D.-Schlobitten, f. 1661, d. 1728, blef 1687 preussisk generalmajor, afgick 1690 i en beskickning till Sverige samt blef 1691 statsminister och 1713 generalfältmarskalk.

8. Christoph von D. d. y., den föregåendes broder, stamfader för grenen D.-Schlodien, f. 1665, d. 1733, stred 1689 mot Frankrike såsom öfverste för ett af franska emigranter bildadt regemente, var 1698 och 1699 sändebud i England och 1713—16 preussiskt verkligt geheime stats- och krigsråd. D. författade *Mémoires originaux sur le règne et la cour de Frédéric I, roi de Prusse* (1833).

9. Friedrich Ferdinand Alexander von D., sonsons son till D. 7, f. 1771, d. 1831, var, efter Steins aflägsnande, 1808—10 preussisk inrikesminister, organiserade 1813 med ifver folkbeväpningen mot Napoleon och blef s. å. civil-

vernör i prov. Preussen. Se Voigt, "Leben des ...fen zu D." (1833).

Dohna [dåna; svenskt uttal dω̄na], svensk greflig ..., en gren af den tyska ätten von D. (se föreg. ...ikel), naturaliserades i Sverige med Kristofer ...elphicus von D. (se nedan), en son till ...ggrefven Christoph d. ä. (se föreg. art. ... sedermera ståthållare i Oranien, men blef först ...20 introducerad. Ätten D. sålde 1762 sina preus...ka stamgods till den schlodienska grenen och ut...k på svärdssidan 1820.

1. Kristofer Delphicus (skref sig ...ona), burggrefve af D., svensk grefve och fält...rskalk (se ofvan), f. 4 juni 1628 (enl. annan ...gift 1620) i Delft (däraf förnamnet Delphicus)

i Holland, uppfostrades vid sin mosters gemål prins Fredrik Henriks af Oranien och landtgrefvinnan Amalia Elisabets af Hessen hof, fick 1646 ett kompani i nederländsk tjänst och deltog något i kriget mot Spanien. 1648 slog han sig ned på sina gods i Preussen, och 1651 begaf han sig till Stockholm för att för familjens räkning återvinna en del gods i ...land. 1653 blef han svensk kammarherre, öfver... för lifgardet och öfverkammarherre samt 1654 ...eralmajor af infanteriet. Han erhöll dess...m en donation på 30,000 rdr samt rätt för ... och sina efterkommande att uppbära 3,000 rdr ...igen, tills ett gods, som räntade samma summa, ...fve ledigt (sedermera lämnades honom Neu...ster som pant). Jämte tre andra herrar och ... damer ledsagade han drottning Kristina på ...nes resa från Sverige, men återvände från Ham...g till Stockholm (Kristina, som anlagt mansdräkt, ...af sig för grefve D.) och deltog i Karl X ...stafs polska krig. Sårad vid belägringen af ...rienburg i febr. 1656, blef han s. å. kommen...nt där och generallöjtnant. 1658 blef han vice ...ernör i Bremen och var 1659—60 guvernör öfver ...ster, Lolland och Möen. Efter en kort tids be...kning till kurfursten af Brandenburg 1661 för...tes han s. å. ur aktiv tjänst, i det att hans ...rements upplöstes, och var 1662—64 bosatt på ...kloster och i Preussen. 1665 utnämndes han ... fältmarskalklöjtnant och förde befäl i det nes...a bremiska kriget s. å. 1666 blef han fält...rskalk och afgick s. å. som ambassadör till ...lland med uppgift att utjämna vissa misshälligh...er och att medla i striden mellan Holland och ...gland. Jämte G. Fleming och P. J. Coyet deltog ... som svensk medlare vid den i maj 1667 öpp...de kongressen i Breda. 18 juli (g. st.) s. å. ...dertecknade han vänskapsfördraget mellan Sverige ... Holland, 13 jan. (g. st.) 1668 i Haag konven...ien om Sveriges eventuella accession till det ...gelsk-holländska förbundet och 25 april s. å. i ...stminster Sveriges slutliga accession, hvarigenom ... ryktbara trippelalliansen mellan England, Hol...d och Sverige bildades. D. dog 21 maj 1668 i London och begrofs 1669 i Stockholms Storkyrka, hvarefter liket 1674 nedlades i Uppsala domkyrka, där 1687 en präktig minnesvård, förfärdigad troligen af Pieter Verbrugghen d. y. i Antwerpen, restes öfver honom.

2. Fredrik Kristofer, burggrefve af D., den föregående son, militär, diplomat, f. på Karwinden 1664, d. i Wismar 1727, deltog under grefve Königsmarcks befäl i venezianernas strider med turkarna på Morea 1685. Med instruktion af 17 nov. 1687 afreste han i mars 1688 från Sverige såsom envoyé till Wien för att i första rummet verka för hertigens af Holstein restitution i striden med danska kronan. Han rappellerades 12 okt. 1689 och ackrediterades hos kurfursten af Brandenburg samt hade på våren 1690 företräde hos denne i Königsberg, då han mottog hyllning af de preussiska landtständerna. D:s uppgift var att hindra kurfursten mottaga hyllning af Hinterpommerns ständer, innan han meddelat sig med Karl XI. I maj s. å. reste D. hem, åtföljd af burggrefven Alexander von D., hvilken utnämnts till brandenburgsk envoyé i Sverige. 14 dec. (g. st.) 1697 utnämndes D. till brandenburgsk envoyé i Sverige, med närmaste uppgift att gratulera Karl XII till tronbestigningen, och stannade i denna egenskap till sommaren 1701. Han blef 1720 svensk generallöjtnant och 1722 president i Wismarska tribunalet. D:s depescher och värdefulla, 1691 uppsatta slutrelationer om de politiska förhållandena i Österrike och Preussen förvaras i Riksarkivet. Med hans son Karl August von D., f. 1691, d. 1744 såsom kaptenlöjtnant vid drabanterna, introducerades ätten på riddarhuset 1720. Hans andre son, Fredrik Ludvig von D., f. 1694, dog 1749 såsom preussisk generalfältmarskalk.

Dohnányi [dånanji], Erneszt von, ungersk pianist, f. 1877 i Pressburg, utbildad vid musikakademien i Budapest, har gjort sig ett namn som glansfull pianovirtuos med fängslande föredragssätt och har från 1900 uppträdt äfven som tonsättare, med en symfoni, en pianokvintett, en pianokonsert m. m. E. F—t.

Dohrn [dårn]. 1. Karl August D., tysk entomolog, f. 1806 i Stettin, d. 1892, var sedan 1838 disponent för en sockerfabrik i Stettin, men sysslade därjämte med litteratur (han utgaf 1840—44 4 bd öfversättningar af spanska dramer och 3 häften öfversättningar af svenska dikter) och företrädesvis med entomologiska studier. Han redigerade entomologiska föreningens i Stettin tidskrift samt utgaf 1846—66 äfven "Linnæa entomologica" (16 bd).

2. Anton D., den föregåendes son, tysk zoolog, f. 1840, blef 1868 docent i Jena och anlade 1872—74 den zoologiska stationen i Neapel, som under hans ledning blifvit den mest betydande af dylika anstalter och mer eller mindre direkt gifvit impulser till anläggningen af de öfriga i Europa. D. blef 1898 led. af Vet. akad. och 1900 af Fysiogr. sällsk. i Lund. Han har skrifvit bl. a. *Der ursprung der wirbeltiere und das princip des funktionswechsels* (1875), hvari han bestrider det dittills gängse antagandet af ryggradsdjurens ursprung från amphioxus och ascidierna och härleder dem från ringmaskarna samt tillika söker reducera den antagna nybildningen af organ i djurkroppen till en ombildning af redan befintliga, och *Studien zur urgeschichte*

des wirbellierkörpers (22 dlr, 1882—1902), en serie undersökningar öfver viktiga anatomiska och embryologiska spörsmål, egnade att belysa ryggradsdjurens uppkomst. Jfr Descendensteori, sp. 199. (L—e.)

D'Ohsson [dåså']. 1. Ignatius Mouradgea D., diplomat och historieskrifvare, föddes i Konstantinopel 31 juli 1740. Hans fader, Johannes Mouradgea, härstammade från Armenien och var förste tolk vid svenska konsulatet i Smyrna. 1763 trädde D. i tjänst hos svenska beskickningen i Konstantinopel och anställdes 1768 såsom förste tolk (drogman) vid densamma. Efter några års vistelse i Frankrike, för utgifvande af sitt stora verk rörande Turkiets historia, utnämndes han 1791 till legationsråd och 1795 till svensk minister i Konstantinopel. L. v. Engeström säger, att "därigenom gjordes den skickligaste drogman till den sämste minister", ty utnämningen beröfvade D. tillgången till förtroligt umgänge med turkarna, på samma gång som Porten dock fortfarande ansåg honom som turkisk undersåte och därför icke hade samma hänsyn för honom som för andra främmande ministrar. 1799 lämnade han ministerposten och slog sig åter ned i Frankrike. Död i Bièvre, nära Paris, 27 aug. 1807. — D. upphöjdes 1780 i svenskt adligt stånd, under namnet Mouradgea, men fick 1787 tillåtelse att därjämte upptaga namnet D., efter sin farbroder. På grund af sin börd och sin ställning var han mycket förtrogen med Orientens och särskildt Turkiets förhållanden. Efter tjuguårigt förarbete utgaf han, med Mallet Dupans biträde, det stora illustrerade verket *Tableau général de l'empire othoman* (1787—90; 3:e delen utgafs af hans son 1820; öfv. på tyska af D. Beck 1788—93), hvilket för senare skildrare af Turkiets historia varit en viktig källa. Han författade dessutom *Tableau historique de l'Orient* (1804).

2. Abraham Konstantin Mouradgea D., den förres son, friherre, diplomat, lärd, f. i Konstantinopel 26 nov. 1779, d. 25 dec. 1851 i Berlin, kom 1798 till Sverige, där han 1799 anlade kansliexamen vid Uppsala universitet. Sistnämnda år blef han e. o. kanslist vid utrikesexpeditionen, vistades 1801—03 i Paris, där han ifrigt sysselsatte sig med forskningar i Orientens historia, och var därefter legationssekreterare: 1805—06 i Madrid, 1807—08 vid beskickningen hos preussiska hofvet, en del af 1809 i Sevilla, där spanska insurrektionsregeringen hade sitt säte, och 1810—11 i Paris, där han 1811—13 var chargé d'affaires. Sedermera tjänstgjorde han en tid såsom kabinettssekreterare hos kronprinsen Karl Johan, utnämndes 1816 till svensk minister i Haag, flyttades 1835 i samma egenskap till Berlin och återkallades därifrån 1850. D. öfvergick 1815 från katolska till lutherska kyrkan. 1828 upphöjdes han i friherrligt stånd (introducerades 1833). 1817 blef han medlem af Vet. akad., 1823 hedersledamot af Vitt. hist. o. ant. akad. samt 1828 af Vet. soc. i Uppsala. — D. studerade kemi och mineralogi under Berzelius' ledning samt författade åtskilliga uppsatser i Vet. akad:s handlingar äfvensom det postuma arbetet *Gravitation universelle, la pression de l'air et les théorèmes d'hydrodynamique* (1852). Åt historieforskningen egnade han dock sin mesta kraft. Han utgaf 1820 3:e delen af sin faders verk "Tableau général de l'empire othoman" och författade *Des peuples du Caucase ou voyage d'Abou-l-Cassim* (1828) samt *Histoire des mongols depuis Tchinguis-khan jusqu'à Timour* (1834—35; ny uppl. 1852), ett mycket användt arbete.

Doire [dwär]. Se Dora Baltea.

Dokëter, anhängare af doketismen (se d. o.).

Doketi'sm (af grek. *dokēi'n*, synas), den teori, som helt eller under vissa restriktioner förnekar Kristi fulla mänsklighet, särskildt att han egt en verklig mänsklig kroppslighet. Mot denna åskådning, som sammanhängde med ett asketiskt, mot det sinnliga såsom sådant misstänksamt betraktelsesätt, hafva redan några af N. T:s skrifter anledning att kämpa (jfr särskildt 1 Joh. 4: 2 ff.; 2 Joh. 7), och den egde i den gamla kyrkan en ganska stor utbredning, företrädesvis, om än ej uteslutande, inom gnosticismen. E. Bg.

Dokimasi (af grek. *dokima'zēin*, pröfva), *kem.* proberkonst.

Dokkum (Dockum), gammal stad i nederländska prov. Friesland. 4,105 inv. (1899). Tillverkning af cigarrer och tågverk. Bonifatius, Tysklands apostel, blef i D:s närhet 755 dräpt af en skara hedningar.

Dokmie, *metr.* Se Dochmie.

Doktor (lat. *do'ctor*, lärare, af *docēre*, lära, undervisa), person, som genom aflagd licentiatexamen samt författande och försvar af en gradualafhandling erhållit högsta lärdomsgraden inom en akademisk fakultet; i allmänna språkbruket äfven praktiserande läkare, oafsedt huruvida personen i fråga förvärfvat doktorsgrad eller ej. — En öfvergång till ordets bruk som titel bildade den gamla betäckningen af i synnerhet kyrkofäderna såsom *doctōres ecclēsiæ* (se d. o.). Under medeltiden blef sedan ordet en hederstitel för åtskilliga filosofer, företrädesvis skolastiker. Sålunda var *doctor ange'licus* attribut för Tomas från Aquino, *d. ecsta'ticus* för J. Ruysbroek, *d. fundati'ssimus* för Ægidius a Columnis, *d. invinci'bilis* l. *singulāris* för William Occam, *d. irrefraga'bilis* för Alexander af Hales, *d. melli'fluus* för den hel. Bernhard, *d. mirābilis* för Roger Bacon, *d. profu'ndus* för Tomas af Bradwardine, *d. resoluti'ssimus* för Durandus, *d. seraphicus* för Bonaventura, *d. subtilis* för J. Duns Scotus o. s. v. Från och med universitetens upprättande kom ordet doktor att beteckna den högsta akademiska lärdomsgraden inom hvarje fakultet, till hvilken värdighet lärarkorporationen ensam hade rätt att upphöja ("promovera"). Doktorspromotione förekommo redan i 12:e årh., i Bologna, och kor därefter meddelade kejsarna universiteten formlig rätt att utnämna *doctōres legum* (doktorer i romersk rätt). Sedermera tilldelade påfvarna högskolorna rätten att kreera doktorer äfven i kanonisk rätt, *doctōres ca'nonum et decretālium*. (Efter sammansmältningen af dessa tvenne discipliner, den romerska och den kanoniska rätten, uppkommo uttrycken "juris utriusque kandidat", "juris utriusque licentiat" och "juris utriusque doktor", d. v. s. kandidat, licentiat och doktor i "bägge rätterna".) Redan omkr. 1231 lär universitetet i Paris hafva kreerat teologidoktorer och något senare äfven *doctores medicinæ* eller *doctores phy'sicæ, gramma'ticæ, lo'gicæ aliaru'mque a'rtium*. Doktorat kunde vinnas endast af dem, som förut erhållit baccalaureat- och licentiat-

lighet. Uti Italien och Frankrike var ”doktor” ge liktydigt med magister, men efter 13:e . kom den förra titeln i större anseende. Vid de :a universiteten kallade sig teologerna i början re magistrar, men redan i 14:e årh. tillfogades n doktor. I 15:e årh. började man, efter exem- från universitetet i Prag, tämligen konsekvent ja mellan å ena sidan *doctores juris* och *medi- e*, å andra sidan *magistri theologiæ* och *philoso- æ*. I nyare tid har doktorstiteln efter hand kom- i bruk inom alla fakulteterna. I Tyskland blef i e tider doktorsvärdigheten ofta förlänad af kej- a genom deras hofpfalzgrefvar. De, som vunnit värdighet på detta sätt, kallades *doctores bullāti* delst ”bulla”, kejserligt bref, kreerade doktorer), skillnad från *rite promōti* (sådana som genom gda lärdomsprof promoverats på öfligt sätt). Dok- t meddelas numera (genom doktorspromotion) an- gen efter förutgången examen och disputation *amen rigorōsum*) eller såsom en utmärkelse för la förtjänster (s. k. *honorariedoktorer* l. *hedors- torer*). I Tyskland härskade vid några univer- t för ej länge sedan oskicket att promovera till tor person, som endast insändt en afhandling, n ej infunnit sig till dess försvar (*doctor in abse'n- ,* hvarigenom ingen garanti fanns för att han själf författaren. I Oxford och Cambridge samt någon g vid tyska universitet förekomma äfven promotio- af *doctores mūsices*. I Preussen (sedan 1899) at i några andra tyska stater och i Österrike hafva tekniska högskolorna rätt att förläna doktorsvär- het (se Doktoringenjör). I Amerikas nta stater utdela tandläkarinstituten doktorsgrad *ctor of dental surgery*). I Sverige kreeras medicine, is och filosofie doktorer af vederbörande fakulteter, remot teologie doktorer utnämnas af konungen. promotionen öfverlämnas till dem ett diplom ktorsdiplom). Yttre utmärkelsetecken för torsgrad äro: ring (doktorsring) för filos. torer (dekorationsmotiv: lager), jur. doktorer

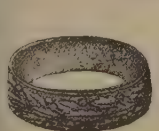

Filos. doktorsring. (Nat. storlek.)

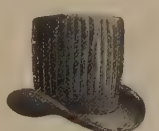

Teol. doktorshatt.

ulften lager, hälften eklöf) och (sedan 1890-talet verige) med. doktorer (lagerkrans med däromkring grad orm), veckad sidenhatt (doktorshatt) teol., juris och med. doktorer samt broderad krage oktorskrage); förr bars äfven värja (dok- rsvärja). Person, som upplefvat femtio år er sin doktorspromotion, plägar vid då infallande omotion hedras med nytt diplom, såsom *jubel- ktor*. I Sverige hafva äfven kvinnor erhållit ktorsvärdighet, filosofisk första gången 1883, juri- sk första gången 1897 och medicinsk första gången 00. Vid det finska universitetet ega samtliga kulteterna att utdela doktorsvärdigheten, hvarjämte n teologiska har att öfverlämna diplom och öfriga signier åt de teologie doktorer, som af regenten gnats med denna värdighet. Se vidare Pro- otion. R. G.*

Filos. doktorsgrad eller behörighet därtill, genom aflagda prof förvärfvad vid något af rikets universitet, räknas lika med tre prästerliga tjänstår (se lag ang. tillsättning af prästerliga tjänster 26 okt. 1883). Förvärfvad filosofisk grad medför behörighet till anställning i Riksarkivet och K. biblioteket (se k. kung. 12 maj 1865). Examen för akademisk grad erfordras i regel för erhållande af ord. tjänst i Statistiska centralbyrån och Kommerskollegiets statistiska afdelning (se k. instr. 7 nov. 1879 och k. kung. 30 okt. 1891). Uttrycket grad i dessa bestämmelser tolkas än som den högsta graden, doktorsgraden, än som fakultets examen öfver hufvud taget, således äfven kandidat- och licentiatexamen. I allmänhet torde licentiat- examen anses som det normala kompetensvillkoret för anställning uti ifrågavarande tjänster. I fråga om kompetensvillkoren för lärarbefattningar se Licentiat och Kandidat. Juris doktorer och licentiater hafva vid täflan med e. o. tjänstemän inom justitiefördelningen af Konungens kansli eller hof- och öfverrätt om ledig ord. beställning, för så vidt de i utöfning af det dem förut blifvit anordnadt finnas fullkomligen användbara till beställningen i fråga, utan afseende på åldern, rättighet att befordras därtill framför öfriga e. o. tjänstemän. Äfven ega de vid förslagens upprättande till lediga tjänster företrädesrätt att däräd uppföras, när de förut innehafva samt med loford bestridt ord. tjänst och till den lediga tjänsten eljest äro med sina medsökande lika kompetenta (k. br. 12 nov. 1752 och 3 febr. 1813). P. E. L—m.

Doktorāl (jfr Doktor), ”doktorlig”, ”doktorsmässig”, värdig en doktor.

Doktora'nd (mlat. *doctora'ndus*, af lat. *do'ctor*, lärare), en, som har för afsikt att låta promovera sig; en, som fullgjort de för doktorsgrad erforderliga prestanda. Jfr Doktor.

Doktorāt (mlat. *doctorātus*, af lat. *doctor*, lärare), doktorsvärdighet, doktorsgrad. Se Doktor.

Doktorēra (se Doktor), taga doktorsgraden; kvacksalfva, obehörigt föreskrifva medikamenter.

Doktoringenjör, en titel, som tyska och österrikiska tekniska högskolor utdela. För förvärfvande af denna titel fordras, utom fullständig afgångsexamen (s. k. diplomprōfning), att hafva inom något visst fack utfört självständigt teknisk-vetenskapligt arbete eller undersökning, hvaraf resultaten framlagts i form af en vederbörligen godkänd afhandling, på hvilken den sökande promoveras. G. H—r.

Doktorinna (jfr Doktor), en doktors hustru eller änka.

Doktorsdiplom. Se Doktor.

Doktorsgrad. Se Doktor.

Doktorshatt. Se Doktor.

Doktorskrage. Se Doktor.

Doktorsring. Se Doktor.

Doktorsvärja. Se Doktor.

Doktrīn (lat. *doctrīna*), lärdomsgren, vetenskap, lära, lärosats; ett på ensidigt uppfattade grundsatser stödt system för politiskt tänkande och handlande. Jfr Doktrinär.

Doktrināl (lat. *doctrināle*, af *doctrīna*, lära) var under medeltiden benämning på en versifierad latinsk grammatika. (Jfr Donat.) Det fanns en mängd sådana grammatikor. Mest spridd var den af Alexander Gallus (en bretagnisk minorit i 13:e årh.) på leoninsk vers utarbetade, hvilken ständigt gjordes

des wirbellierkörpers (22 dlr, 1882—1902), en serie undersökningar öfver viktiga anatomiska och embryologiska spörsmål, egnade att belysa ryggradsdjurens uppkomst. Jfr Descendensteori, sp. 199. (L—e.)

D'Ohsson [dåsså']. 1. Ignatius Mouradgea D., diplomat och historieskrifvare, föddes i Konstantinopel 31 juli 1740. Hans fader, Johannes Mouradgea, härstammade från Armenien och var förste tolk vid svenska konsulatet i Smyrna. 1763 trädde D. i tjänst hos svenska beskickningen i Konstantinopel och anställdes 1768 såsom förste tolk (drogman) vid densamma. Efter några års vistelse i Frankrike, för utgifvande af sitt stora verk rörande Turkiets historia, utnämndes han 1791 till legationsråd och 1795 till svensk minister i Konstantinopel. L. v. Engeström säger, att "därigenom gjordes den skickligaste drogman till den sämste minister", ty utnämningen berörde D. tillgången till förtroligt umgänge med turkarna, på samma gång som Porten dock fortfarande ansåg honom som turkisk undersåte och därför icke hade samma hänsyn för honom som för andra främmande ministrar. 1799 lämnade han ministerposten och slog sig åter ned i Frankrike. Död i Bièvre, nära Paris, 27 aug. 1807. — D. upphöjdes 1780 i svenskt adligt stånd, under namnet Mouradgea, men fick 1787 tillåtelse att därjämte upptaga namnet D., efter sin farbroder. På grund af sin börd och sin ställning var han mycket förtrogen med Orientens och särskildt Turkiets förhållanden. Efter tjuguårigt förarbete utgaf han, med Mallet Dupans biträde, det stora illustrerade verket *Tableau général de l'empire othoman* (1787—90; 3:e delen utgafs af hans son 1820; öfv. på tyska af D. Beck 1788—93), hvilket för senare skildrare af Turkiets historia varit en viktig källa. Han författade dessutom *Tableau historique de l'Orient* (1804).

2. Abraham Konstantin Mouradgea D., den förres son, friherre, diplomat, lärd, f. i Konstantinopel 26 nov. 1779, d. 25 dec. 1851 i Berlin, kom 1798 till Sverige, där han 1799 aflade kansliexamen vid Uppsala universitet. Sistnämnda år blef han e. o. kanslist vid utrikesexpeditionen, vistades 1801—03 i Paris, där han ifrigt sysselsatte sig med forskningar i Orientens historia, och var därefter legationssekreterare: 1805—06 i Madrid, 1807—08 vid beskickningen hos preussiska hofvet, en del af 1809 i Sevilla, där spanska insurrektionsregeringen hade sitt säte, och 1810—11 i Paris, där han 1811—13 var chargé d'affaires. Sedermera tjänstgjorde han en tid såsom kabinettssekreterare hos kronprinsen Karl Johan, utnämndes 1816 till svensk minister i Haag, flyttades 1835 i samma egenskap till Berlin och återkallades därifrån 1850. D. öfvergick 1815 från katolska till lutherska kyrkan. 1828 upphöjdes han i friherrligt stånd (introducerades 1833). 1817 blef han medlem af Vet. akad., 1823 hedersledamot af Vitt. hist. o. ant. akad. samt 1828 af Vet. soc. i Uppsala. — D. studerade kemi och mineralogi under Berzelius' ledning samt författade åtskilliga uppsatser i Vet. akad:s handlingar äfvensom det postuma arbetet *Gravitation universelle, la pression de l'air et les théorèmes d'hydrodynamique* (1852). Åt historieforskningen egnade han dock sin mesta kraft. Han utgaf 1820 3:e delen af sin faders verk "Tableau général de l'empire othoman" och författade *Des peuples du Caucase ou voyage d'Abou-l-Cassim* (1828) samt *Histoire des mongols depuis Tchinguis-khan jusqu'à Timour* (1834—35; ny uppl. 1852), ett mycket användt arbete.

Doire [dŏwär]. Se Dora Baltea.

Dokëter, anhängare af doketismen (se d. o.).

Doketi'sm (af grek. *dokēi'n*, synas), den teori, som helt eller under vissa restriktioner förnekar Kristi fulla mänsklighet, särskildt att han egt en verklig mänsklig kroppslighet. Mot denna åskådning, som sammanhängde med ett asketiskt, mot det sinnliga såsom sådant misstänksamt betraktelsesätt, hafva redan några af N. T:s skrifter anledning att kämpa (jfr särskildt 1 Joh. 4: 2 ff.; 2 Joh. 7), och den egde i den gamla kyrkan en ganska stor utbredning, företrädesvis, om än ej uteslutande, inom gnosticismen. E. Bg

Dokimasi (af grek. *dokima'zēin*, pröfva), *kem.* proberkonst.

Dokkum (Dockum), gammal stad i nederländska prov. Friesland. 4,105 inv. (1899). Tillverkning af cigarrer och tågverk. Bonifatius, Tysklands apostel, blef i D:s närhet 755 dräpt af en skara hedningar.

Dokmie, *metr.* Se Dochmie.

Doktor (lat. *do'ctor*, lärare, af *docēre*, lära, undervisa), person, som genom aflagd licentiatexamen samt författande och försvar af en gradualafhandling erhållit högsta lärdomsgraden inom en akademisk fakultet; i allmänna språkbruket äfven praktiserande läkare, oafsedt huruvida personen i fråga förvärfvat doktorsgrad eller ej. — En öfvergång till ordets bruk som titel bildade den gamla beteckningen af i synnerhet kyrkofäderna såsom *doctōres ecclēsiæ* (se d. o.). Under medeltiden blef sedan ordet en hederstitel för åtskilliga filosofer, företrädesvis skolastiker. Sålunda var *doctor angeli'cus* attribut för Tomas från Aquino, *d. ecsta'ticus* för J. Ruysbroek, *d. fundati'ssimus* för Ægidius a Columnis, *d. invinci'bilis* l. *singulāris* för William Occam, *d. irrefraga'bilis* för Alexander af Hales, *d. melli'fluus* för den hel. Bernhard, *d. mirābilis* för Roger Bacon, *d. profu'ndus* för Tomas af Bradwardine, *d. resoluti'ssimus* för Durandus, *d. seräphicus* för Bonaventura, *d. subtīlis* för J. Duns Scotus o. s. v. Från och med universitetens upprättande kom ordet doktor att beteckna den högsta akademiska lärdomsgraden inom hvarje fakultet, till hvilken värdighet lärarkorporationen ensam hade rätt att upphöja ("promovera"). Doktorspromotioner förekommo redan i 12:e årh., i Bologna, och kort därefter meddelade kejsarna universiteten formlig rätt att utnämna *doctōres legum* (doktorer i romersk rätt). Sedermera tilldelade påfvarna högskolorna rätten att kreera doktorer äfven i kanonisk rätt, *doctōres ca'nonum et decretālium*. (Efter sammansmältningen af dessa tvenne discipliner, den romerska och den kanoniska rätten, uppkommo uttrycken "juris utriusque candidat", "juris utriusque licentiat" och "juris utriusque doktor", d. v. s. kandidat, licentiat och doktor i "bägge rätterna".) Redan omkr. 1231 lär universitetet i Paris hafva kreerat teologisk doktorer och något senare äfven *doctores medicinæ* eller *doctores phy'sicæ, gramma'ticæ, lo'gicæ aliu'mque a'rtium*. Doktorat kunde vinnas endast af dem, som förut erhållit baccalaureat- och licentiat-

lighet. Uti Italien och Frankrike var ”doktor” ge liktydigt med magister, men efter 13:e . kom den förra titeln i större anseende. Vid de a universiteten kallade sig teologerna i början re magistrar, men redan i 14:e årh. tillfogades n doktor. I 15:e årh. började man, efter exem- från universitetet i Prag, tämligen konsekvent ja mellan å ena sidan *doctores juris* och *medi-* e, å andra sidan *magistri theologiæ* och *philoso-* e. I nyare tid har doktorstiteln efter hand kom- i bruk inom alla fakulteterna. I Tyskland blef i e tider doktorsvärdigheten ofta förlänad af kej- a genom deras hofpfalzgrefvar. De, som vunnit värdighet på detta sätt, kallades *doctores bullāti* delst ”bulla”, kejserligt bref, kreerade doktorer), skillnad från *rite promōti* (sådana som genom gda lärdomsprof promoverats på öfligt sätt). Dok- t meddelas numera (genom doktorspromotion) an- en efter förutgången examen och disputation *amen rigorōsum*) eller såsom en utmärkelse för la förtjänster (s. k. *honorariedoktorer* l. *hedors- torer*). I Tyskland härskade vid några univer- t för ej länge sedan oskicket att promovera till tor person, som endast insändt en afhandling, n ej infunnit sig till dess försvar (*doctor in abse'n-*, hvarigenom ingen garanti fanns för att han själf författaren. I Oxford och Cambridge samt någon g vid tyska universitet förekomma äfven promotio- af *doctores mūsices*. I Preussen (sedan 1899) ut i några andra tyska stater och i Österrike hafva tekniska högskolorna rätt att förläna doktorsvär- het (se Doktoringenjör). I Amerikas nta stater utdela tandläkarinstituten doktorsgrad *ctor of dental surgery*). I Sverige kreeras medicine, s och filosofie doktorer af vederbörande fakulteter, remot teologie doktorer utnämnas af konungen. l promotionen öfverlämnas till dem ett diplom oktorsdiplom). Yttre utmärkelsetecken för torsgrad äro: ring (doktorsring) för filos. torer (dekorationsmotiv: lager), jur. doktorer

Filos. doktorsring. (Nat. storlek.)

Teol. doktorshatt.

lften lager, hälften eklöf) och (sedan 1890-talet verige) med. doktorer (lagerkrans med däromkring grad orm), veckad sidenhatt (doktorshatt) teol., juris och med. doktorer samt broderad krage oktorskrage); förr bars äfven värja (dok- rsvärja). Person, som upplefvat femtio år er sin doktorspromotion, plägar vid då infallande omotion hedras med nytt diplom, såsom *jubel-ktor*. I Sverige hafva äfven kvinnor erhållit xtorsvärdighet, filosofisk första gången 1883, juri- k första gången 1897 och medicinsk första gången 00. Vid det finska universitetet ega samtliga ulteterna att utdela doktorsvärdigheten, hvarjämte n teologiska har att öfverlämna diplom och öfriga ignier åt de teologie doktorer, som af regenten gnats med denna värdighet. Se vidare Pro- otion. R. G.*

Filos. doktorsgrad eller behörighet därtill, genom aflagda prof förvärfvad vid något af rikets universitet, räknas lika med tre prästerliga tjänstår (se lag ang. tillsättning af prästerliga tjänster 26 okt. 1883). Förvärfvad filosofisk grad medför behörighet till anställning i Riksarkivet och K. biblioteket (se k. kung. 12 maj 1865). Examen för akademisk grad erfordras i regel för erhållande af ord. tjänst i Statistiska centralbyrån och Kommerskollegiets statistiska afdelning (se k. instr. 7 nov. 1879 och k. kung. 30 okt. 1891). Uttrycket grad i dessa bestämmelser tolkas än som den högsta graden, doktorsgraden, än som fakultets examen öfver hufvud taget, således äfven kandidat- och licentiatexamen. I allmänhet torde licentiat- examen anses som det normala kompetensvillkoret för anställning uti ifrågavarande tjänster. I fråga om kompetensvillkoren för lärarbefattningar se Licentiat och Kandidat. Juris doktorer och licentiater hafva vid täflan med e. o. tjänstemän inom justitiefördelningen af Konungens kansli eller hof- och öfverrätt om ledig ord. beställning, för så vidt de i utöfning af det dem förut blifvit anordnadt finnas fullkomligen användbara till beställningen i fråga, utan afseende på åldern, rättighet att befordras därtill framför öfriga e. o. tjänstemän. Äfven ega de vid förslagens upprättande till lediga tjänster företrädesrätt att däräpuppföras, när de förut innehafva samt med loford bestridt ord. tjänst och till den lediga tjänsten eljest äro med sina medsökande lika kompetenta (k. br. 12 nov. 1752 och 3 febr. 1813). P. E. L—m.

Doktorāl (jfr Doktor), ”doktorlig”, ”doktorsmässig”, värdig en doktor.

Doktora'nd (mlat. *doctora'ndus*, af lat. *do'ctor*, lärare), en, som har för afsikt att låta promovera sig; en, som fullgjort de för doktorsgrad erforderliga prestanda. Jfr Doktor.

Doktorāt (mlat. *doctorātus*, af lat. *doctor*, lärare), doktorsvärdighet, doktorsgrad. Se Doktor.

Doktorēra (se Doktor), taga doktorsgraden; kvacksalfva, obehörigt föreskrifva medikamenter.

Doktoringenjör, en titel, som tyska och österrikiska tekniska högskolor utdela. För förvärfvande af denna titel fordras, utom fullständig afgångsexamen (s. k. diplomprōfning), att hafva inom något visst fack utfört självständigt teknisk-vetenskapligt arbete eller undersökning, hvaraf resultaten framlagts i form af en vederbörligen godkänd afhandling, på hvilken den sökande promoveras. G. H—r.

Doktorinna (jfr Doktor), en doktors hustru eller änka.

Doktorsdiplom. Se Doktor.

Doktorsgrad. Se Doktor.

Doktorshatt. Se Doktor.

Doktorskrage. Se Doktor.

Doktorsring. Se Doktor.

Doktorsvärja. Se Doktor.

Doktrīn (lat. *doctrīna*), lärdomsgren, vetenskap, lära, lärosats; ett på ensidigt uppfattade grundsatser stödt system för politiskt tänkande och handlande. Jfr Doktrinär.

Doktrināl (lat. *doctrināle*, af *doctrīna*, lära) var under medeltiden benämning på en versifierad latinsk grammatika. (Jfr Donat.) Det fanns en mängd sådana grammatikor. Mest spridd var den af Alexander Gallus (en bretagnisk minorit i 13:e årh.) på leoninsk vers utarbetade, hvilken ständigt gjordes

tillgänglig genom de flandriske och tyske bretryckarnas trätafveltryck. Jfr Boktryckarkonst, sp. 965.

Doktrinarism (jfr Doktrin och Doktrinär), ett på förutfattad mening och teori stödt, pedantiskt, egensinnigt och opraktiskt förfarande, som ej fäster tillbörligt afseende vid gifna förhållanden.

Doktrinell (af doktrin, se d. o.). Se Lagtolkning.

Doktrinär (af lat. *doctrīna*, lära), egentligen en person, som stöder sina åsikter på vetenskapliga principer; en person, som i tillämpningen af sina åsikter gör sig skyldig till opraktisk ensidighet och ej tager hänsyn till gifna förhållanden. Som politisk term uppkom ordet doktrinär i Frankrike 1816, då ultrarojalisterna började använda det om den fraktion af vänstern, som — utan hänsyn till vare sig republikanskt eller monarkiskt styrelsesätt — rättade sitt handlingssätt efter den grundsatsen (doktrinen), att en regerings berättigande helt och hållet beror på det sätt, hvarpå makten utöfvas. I fråga om den Bourbonska styrelsens reaktionära politik hade doktrinärerna till valspråk: "Chartan (namnet på den tidens författning), hela chartan och ingenting annat än chartan". Doktrinärerna, som hade till ledare Royer-Collard, hertig de Broglie och Guizot, spelade hufvudrollen i Decazes' ministär (1819). Efter julirevolutionen 1830 kommo de med Guizot in i Ludvig Filips första ministär. 1837 måste doktrinärerna utgå ur regeringen; men 1840, då Guizot blef förste minister för andra gången, fingo de åter hand om statsrodret, hvilket de innehade till febr. 1848, då de försvunno från den politiska skådebanan.

Dokumént (lat. *documéntum*, lärdom, som kan hämtas ur något, bevis, af *docēre*, lära), synligt bevismedel i allmänhet; påtagligt vittnesbörd; skriftligt bevismedel, urkund, aktstycke, (rätts-)handling. — Dokumentärisk, som stöder sig på eller är innehållen i dokument. — Dokumentatiōn, bevisföring med tillhjälp af dokument. — Dokumentēra, med aktstycken eller andra påtagliga vittnesbörd bestyrka (sina anspråk).

Dol l. D.-de-Bretagne [dål dө brəta'nj], stad i franska depart. Ille-et-Vilaine (Bretagne). 3,870 inv. (1901). Fordom biskopssäte. Vacker gotisk domkyrka, till största delen från 13:e årh. Där besegrade Vendée-armén 21 nov. 1793 republikanerna under Westermann och Marceau.

Dola, vik och stad i italienska kolonien Eritrea. Se Zula.

Dolabélla, Publius Cornelius, Ciceros måg, var en utsväfvande man med opålitlig karaktär. I det medborgerliga kriget (från 49 f. Kr.) fann han fördelaktigast att blifva anhängare af Cæsar. Efter dennes död höll han först med de sammansvurne, men slog sedan om, och då han af Antonius erhöll ståthållarskapet i Syrien, lät han mörda en af sina forne medbröder, Trebonius. Sedermera anfölls han af Cassius och blef besegrad, hvarefter han lät döda sig af en soldat (43 f. Kr.). Hans maka, Tullia, hade dött före honom, efter ett föga lyckligt äktenskap. R. Tdh.

Dolce [då'ltje], it. (af lat. *dulcis*, ljuf), *mus.*, mildt, ljuft. Jfr Con dolcezza. — Dolcissimo, *mus.*, så mildt och vekt som möjligt.

Dolce [då'ltje], Lodovico (Luigi), italiensk författare, f. omkr. 1508, d. 1566 eller 1568, utgaf ett verk öfver det italienska folkspråket (1562) och ett dylikt öfver måleriet (1557) äfvensom upplagor af Petrarca, Boccaccio och Dante Alighieri, tragedier (*Marianna*), komedier m. m. Det bästa af hans arbeten, den episka dikten *Le prime imprese di Orlando innamorato*, utkom först 1572. Se biografi af R. W. Kretschmar (1886).

Dolce far niente [då'ltje], it., ljuf sysslolöshet.

Dolce stil nuovo [då'ltje], Il. Se Il dolce stil nuovo.

Dolci [då'ltji], någon gång Dolce [då'ltje], Carlo, italiensk målare, f. 1616 i Florens, d. där 1686, målade företrädesvis hufvuden eller halffigurer af Kristus, madonnan och helgon. Hans arbeten äro utförda med stor sorgfällighet och vittna om skönhetssinne, men lida af sentimentalitet och af en affektation, som ofta sjunker ned till det banala och sliskigt koketta. Särskildt är hans sätt att gifva uttryck åt figurens andakt i hög grad konventionellt (lutadt hufvud, himlande ögon o. s. v.). Hans taflor hafva emellertid alltid haft en stor publik och ofta blifvit återgifna i gravyr. Den mest kända torde vara *Den orgelspelande Cecilia* (i Dresden). D:s förnämsta arbeten finnas i Florens' gallerier. Många taflor, som tillskrifvas honom, härröra dock från hans efterhärmare, bland hvilka må nämnas O. Marinari och D:s egen dotter Agnese. I Nationalmuseum är D. företrädd af en karakteristisk målning, *Kristus i fariséens hus*, enligt konstnärens egenhändiga påskrift bakpå den gamla duken en af honom 1649 utförd studie för en större tafla, och en *Gråtande Magdalena*. (O. G—g.)

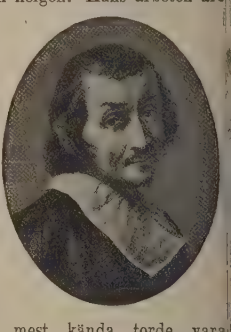

Dolcino [dåltjī'nå], religiös svärmare. Se Apostlabröder.

Dolcissimo [dåltji'ssimå]. Se Dolce.

Dol-de-Bretagne. Se Dol.

Doldenhorn, topp på mellersta Bern-alperna, s. v. om Blümlis, 3,647 m. hög.

Dôle [dål]. 1. (La D.) Bergstopp i schweiziska kantonen Pays-de-Vaud, v. om Genèvesjön, 1,680 m. För sin härliga utsikt och rikedom på sällsynta växter är D. mycket besökt af turister. — 2. Arrondissemangshufvudstad i franska depart. Jura (Franche-Comté), vid den segelbara floden Doubs och vid Rhône-Rhenkanalen. 11,018 inv. (1901; som kommun 14,627). Stor gotisk kyrka (från 1509), många fontäner, ett collège, en tecknings- och en musikskola, ett bibliotek (40.000 band, 700 manuskript), ett museum, ett dårhus. Tillverkning af brandsprutor, järnspislar o. a. metallvaror, likörer, kemiska artiklar; vinodling; handel med spannmål, mjöl och ost. Stenbrott. — D. är romarnas *Dola sequanorum*. Från den romerska tiden finnas lämningar af tvenne vattenledningar, en amfiteater och tempel. Före Besançons införlifvande med Franche-Comté var D. hufvudstad i denna provins samt säte för ett parlament och ett universitet (grundadt 1422).

var starkt befäst och under århundraden ett mål för strid mellan fransmän och spanjorer. 21 1871 besattes D. af general v. Manteuffel, rigenom återtåget till Lyon blef afskuret för Bourbis armé. I D. föddes Pasteur 1822, och där es 1902 ett monument öfver honom, utfördt af lès.

Dole'nte [dål-] l. Dolendo [dåle'ndå], it. (af *dolēre*, känna smärta), *mus.*, vemodigt, klade. Jfr Doloroso.

Dolerit (af grek. *dolero's*, bedräglig), *petrogr.*, grof- eller medelkornig, mörk och tung, vulkanisk gart af tertiär eller ännu lägre ålder. Den består augit, magnetit, olivin och antingen plagioklas gioklas-dolerit) eller nefelin (nefelin-dolerit). Doten är således en basaltbergart. På somliga ställhar den ett porfyrartadt eller ett mandelstensdt utseende. Bergarten är vidt utbredd på Isl, Färöarna och i Skottland samt uppträder äfven ebengebirge, Eifel m. fl. st. och är en af Etnas Strombolis m. fl. vulkaners eruptionsprodukter. I rige förekommer den icke. Sitt namn har den i anledning af svårigheten att med blotta ögat ämma dess mineralogiska sammansättning. — erit och anamesit jämte basalt i inskränkt betyse sammanfattas ofta under det gemensamma nambasalt, i vidsträcktare mening. E. E.

Doles [dåles], Johann Friedrich, tysk ättare, f. 1715, d. 1797, var 1756—89 kantor Thomasskolan och musikdirektör vid de båda ämsta kyrkorna i Leipzig. Han var lärjunge af . Bach och röjer i sina många kompositioner aler, motetter, mässor, m. m.) inflytande dels denne, dels från italienska operan. I ett företal kantaten *Ich komme vor dein angesicht* vill han nlysa fugan ur kyrkomusiken. A. L.*

Dolet [dålä'], Étienne, fransk renässansförare, f. omkr. 1509, var en tid sekreterare vid aska beskickningen i Venezia. Han offentligde några skrifter (till hvilkas tryckning han f 1538 uppsatte ett tryckeri i Lyon), som för sitt teri ådrogo honom förföljelser från katoliker och winister. Han var äfven filolog och intresserad ttafvare. Slutligen blef han anklagad för ateism led 1546 döden på kättarbålet. 1890 restes us staty, utförd af Guilbert, på Place-Maubert Paris. Se Copley Christie, "Étienne Dolet" 80).

Dolganer, en jakutisk stam på några hundra ivider i rysk-sibiriska guvern. Jenisej vid Tjaga.

Dolgelly [dålge'thli], hufvudstad i engelska grefsk. rioneth, norra Wales, nära kusten, vid ett tille till Mawddach, vid foten af Cader Idris. 37 inv. (1901). Textilindustri. I närheten ligga ala guld-, silfver- och koppargrufvor. För sitt oreska läge besökes staden mycket af turister.

Dolgorukij [dalgarūky]. Se Dolgorukov.

Dolgorukov [dalgarūkåf], äldre form Dolgokij (af ry. *dolgoru'kij*, "långhändt"), rysk stesläkt, som leder sina anor från Rurik samt urungligen härskade öfver Tjernigov och en del af rajna.

1. Maria D. förmäldes 1624 med Mikael Fedoitj, den förste tsaren af huset Romanov.

2. Jakov Fedorovitj, furst D., general, 1639, d. 1720, blef president i tribunalet för kejserliga dekret samt afgick 1687 i en beskickning till Versailles och Madrid. Efter Azovs eröfring (1697) blef han general. I slaget vid Narva (1700) blef han tillfångatagen och hölls därefter under bevakning i Stockholm till 1711, då han jämte åtskilliga andra förnäma ryska fångar fördes till Finland för att utväxlas. Någon utväxling blef ej af, och D. skulle återsändas till Sverige. Men då han i maj jämte 40 medfångar på en skuta fördes öfver från Ny-Karleby till Umeå, öfverföllo och fängslade ryssarna den svenska bevakningen ombord, hvarpå skepparen tvangs att landsätta dem vid Dagerort på Ösel. Efter hemkomsten utnämndes D. till senator. D. var en bland de få, som hade något inflytande på tsar Peter I.

3. Vasilij Vladimirovitj, furst D., f. 1667, d. 1746, guvernör i Ukrajna, utmärkte sig i kriget mot svenskarna, kufvade upproret vid Don (1708) och undertecknade 1709 års förbundstraktat med Danmark. 1718 blef han, genom Mensjikovs tillskyndelse, landsförvisad under föregifvande, att han var en anhängare af tsarevitj Aleksej. Han benådades (1726) af Katarina I och utnämndes (1728) af Peter II till generalfältmarskalk. Efter Peters död voro D., D. 4 och Aleksej Grigorjevitj (se D. 5) medlemmar af den af 7 personer bestående högsta konseljen, som ryckte till sig mækten, tills kejsarinnan Anna återinförde själfhärskardömet. Anna landsförvisade honom (1739) ånyo, men kejsarinnan Elisabet återkallade honom (1741) och utnämnde honom till president i krigskollegiet.

4. Vasilij Lukitj, furst D., diplomat, verkligt geheimeråd, var sändebud i Danmark och Frankrike (1716—23) samt ambassadör i Sverige 1726—27. I Stockholm sökte han dels genom hotelser om fredsbrott, dels genom löften om subsidier (slutligen 1,200,000 rdr årligen) skrämma Sverige från hannoverska alliansen och draga det öfver till wienska, och för att inverka på allmänna opinionen var han nog taktlös att på gatorna sälja protokoll förda vid de konferenser, där han framställt sina förslag. Men allt förgäfves. Under Peter II (1727—30) var D. ledamot af geheimerådet. Det var D., som först väckte tal om Anna Ivanovnas kandidatur till kejsartronen, och i förening med Michail Golitsyn och generallöjtnant Leontiev aftvang han henne i febr. 1730 den försäkran, som gjorde slut på själfhärskardömet. Men sedan Anna i mars s. å. återtagit den fulla kejsarmakten, förvisades D. till Archangel, föll sedan ett offer för Birons fruktan och halshöggs i Novgorod 1739.

5. Ivan Aleksejevitj, furst D., den föregåendes kusin, Peter II:s gunstling, öfverkammarherre, f. 1708, hade vuxit upp tillsammans med tsaren. Jämte sin fader, furst Aleksej Grigorjevitj D., störtade han Peters förre underguvernör, den på Katarina I:s tid allsmäktige Mensjikov, hvarefter släkten Dolgorukov fick ett mycket stort inflytande på ryska styrelsen. Efter Peters död (1730) försökte fader och son skaffa kronan åt Ivans syster Jekaterina Aleksejevna Dolgorukova (f. 1711, d. 1745), med hvilken Peter 1729 trolofvat sig; men de misslyckades och förvisades af kejsarinnan Anna till Sibirien, hvarest Aleksej dog 1734. Ivan återkallades 1735, men afrättades 1739 i Novgorod jämte sin farbroder Sergij och

Vasilij Lukitj D., sedan de alla förklarats skyldiga till högförräderi. Jekaterina, som 1741 hölls inspärrad i kloster, frigafs af kejsarinnan Elisabet och blef 1745 gift med general Bruce.

6. Vasilij Krimskij Michajlovitj, furst D., f. 1722, d. 1782, general-en-chef 1762, eröfrade 1771 Krim och fick därför tillnamnet Krimskij (''den krimske'').

7. Jurij Vladimirovitj, furst D., general, f. 1740, d. 1830, efterlämnade en samling memoarer, som utgåfvos 1840.

8. Ivan Michajlovitj, furst D., skald af Derzjavins skola, f. 1764, d. 1823, räknas såsom en af Rysslands klassiske författare. Hans dikter, som utgöras af oden, epistlar, satirer o. d., utgåfvos 1806 (ny uppl. 1849).

9. Michail Petrovitj, furst D., generaladjutant, f. 1780, stupade i striden vid Virta bro, 27 okt. 1808, såsom chef för ryska avantgardet.

10. Vasilij Andrejevitj, furst D., f. 1804, d. 1868, var krigsminister 1849—56 och chef för tredje afdelningen af kejserliga kansliet (polisminister) 1856—66.

11. Peter Vladimirovitj, furst D., författare, f. 1817, d. 1868 i Bern, ådrog sig kejsar Nikolaus' onåd genom sitt, under pseudonymen ''grefve d'Almagro'' utgifna, arbete *Notice sur les principales familles de la Russie* (1843; 3:e uppl. 1858, ''Notiser om de förnämsta adliga familjer i Ryssland'', 1843), förvisades för en tid till Vjatka, vistades sedermera några år i Petersburg och bosatte sig därefter i Paris. Där utgaf han sin ryktbara bok *La vérité sur la Russie* (1860, 2:a uppl. 1861; ''Sanningen om Ryssland'', öfv. af J. A. Kiellman-Göranson 1861), hvilken i så hög grad väckte de ryska maktegandes förbittring, att författaren dömdes förlustig sina gods i Ryssland och till ständig landsflykt. Utom ofvannämnda verk utgaf D. bl. a. en historia öfver ätten Dolgorukov, *Skasanie o rodje knjasej D.* (1840), och ryska adelns ättartaflor, *Russkaja rodoslovnaja kniga* (1854—57), samt *Mémoires* (1867—71).

12. Jekaterina Michajlovna Dolgorukova, kejsar Alexander II:s (se denne) morganatiska gemål. (J. Th. W. A—d J.)

Doliarin, *farm.*, ett ägghvita digererande enzym i saften af *Ficus doliaria* Mart. i Brasilien. C. G. S.

Do'liche, fordom stad i syriska landskapet Kommagene, v. om Eufrat, berömd för sina varma bad och Zeus Dolichenos' tempel (om denne inom romerska rikets provinser dyrkade gud se Hettner: ''De Jove Dolicheno'', 1887, och Kan, ''De Jovis Dolicheni cultu'', 1901); sedermera biskopssäte (den nuv. apostoliske vikarien i Sverige, Bitter, är biskop ''in partibus'' af D.).

Dolichocephāl, långskallig. Se Dolikocefal.

Dolichode'rinæ, *zool.*, underfamilj af myrornas grupp, omfattande arter, som hafva en enda petiolarled och hvilkas arbetare ha rudimentär gadd samt äro utrustade, ensamma bland alla myror, med analkörtlar, som afsöndra ett ämne med stark, karakteristisk lukt (''Tapinoma-lukt''). Spetsen af abdomen är nedåtriktad, så att den, uppifrån sedd, helt och hållet döljes af 4:e abdominalsegmentet, och kloaköppningen är springformig. Larverna spinna ej kokong, så att pupporna äro nakna. — Hit höra af svenska myror *Tapinoma erraticum*, små (2,5—3,5 mm.) svarta myror med fin, ljus hårbeklädnad, hvilka bo under stenar och på Öland ej äro sällsynta. Afsöndringen från analkörtlarna, som har en icke oangenäm, myskartad lukt, användes af Tapinoma såsom försvarsmedel. Man ser dessa små myror i strid med fiender högt upplyfta sin abdomen och vrida dess spets med den därur framträdande sekretdroppen mot angriparens hufvud. Sekretet tycks hos därmed berörda myror framkalla häftiga smärtor och konvulsioner, så att de förlora herraväldet öfver sina rörelser, fastän döden endast långsamt följer. — Det sydeuropeiska släktet *Liometopum* bor alltid i träd, särskildt ekar, och då myrornas tallösa skaror vimla öfverallt på stam och grenar, ursinnigt angripande hvar och en, som kommer deras träd för nära, blir det påtagligt, att de bilda en verksam skyddsvakt mot skadedjur. På samma sätt förhåller sig det *Liometopum* närstående släktet *Azteca*, som i Brasilien bebor imbaubaträdet och skyddar det för bladskärande myror (se d. o.). Ännu en med föregående nära besläktad myra af samma underfamilj, *Iridomyrmex cordatus*, som på Sundaöarna bebor de knölformigt uppsvällda och med en mängd håligheter till myrbostäder bekvämt inredda stammarna af de epifytiska växtsläktena *Hydnophytum* och *Myrmecodia*, har gjort sig känd såsom en varm försvarare af den växt, som skänker den fristad. G. A—z.

Dolichopo'didæ, *zool.* Se Långbenflugor.

Doli'chopus, *zool.* Se Långbenflugor.

Do'lichos (grek.). Se Olympiska spelen.

Do'lichos L., *bot.*, ett till fam. *Leguminosæ*, afd. *Papilionatæ*, hörande släkte, som är nära släkt med *Phaseolus*. De många tropiska och subtropiska arter,

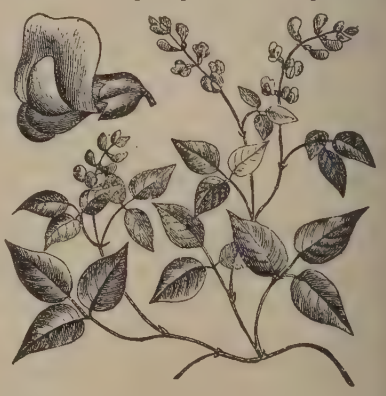

Dolichos Lablab albus.

som Linné förde till släktet D., hafva sedermera blifvit fördelade på en mängd smärre släkten. Släktet omfattar nu endast 20 arter, nästan alla förekommande i gamla världens tropiska regioner. *D. Lablab* L., sannolikt inhemskt i tropiska Afrika, odlas allmänt i varma länder, särskildt i Egypten och Ostindien, där de unga baljorna och de svarta eller bruna bönorna allmänt användas till näringsmedel. *D. biflorus* L. odlas ofta i Ostindien till boskapsfoder. G. L—m.

Dolichōtis, *zool.* Se Marasläktet.

Doliidæ, Tunn- eller Fatsnäckor, *zool.*, en till blötdjuren (*Mollusca*), snäckdjurens klass (*Gastropoda*) och framgälarnas afdelning (*Prosobranchia*) hörande familj, som igenkännes därpå, att arterna äfva ett tunt, bukigt skal med kort spira, öfver vindingarna tvärgående ribbor och tämligen vid mynning med sned urskärning och membranöst lock. För trigt skilja dessa snäckor sig från närstående familjer genom sin jättelika snabel, som kan utstjälpas, en stora, åt sidorna utbredda fot och sina väldiga bottkörtlar, i hvilka en skarp mineralsyra beredes och uppsamlas, för att vid lämpligt tillfälle utsprutas. Hos en hithörande medlem har man gjort den märkliga iakttagelsen, att den, om den retas, ifrån sig kabeln utkastar en ström af denna vattenklara vätska, i hvilken ingå 3%—4% fri svafvelsyra och ungefär 3% saltsyra. Sannolikt är denna vätska en afsöndringsprodukt, som hvarken tjänar till försvar eller tjänstgör vid matsmältningen. Af det dithörande släktet *Dolium* förekommer en art (*D. galea*) i Medelhafvet. J. G. T. (L—e.)

Dolikocefāl I. Dolichocephāl (af grek. *dolicho's*, lång, och *kefalē*, hufvud), långskallig. — Dolikocefalī, långskallighet. Se Breddindex och Hufvudskål.

Doli'na, stad i Galizien, vid järnvägen Lemberg—Czernowicz. 9,110 inv. (1900), omkr. 1/3 judar. Saltkälla och saltsjuderi.

Doliner (Dolliner), Jordtrattar, Karsttrattar, de tratt- eller kittelformiga fördjupningar af markens yta, som äro utmärkande för karstområdena i Krain, Istrien, Dalmatien m. fl. ställen, där berggrunden utgöres af kalkstens- eller dolomitgrarter. Dolinerna beteckna kommunikationsställen med underjordiska, genom kalkens upplösning bildade håligheter, och genom de förra störta vattnen ofta ned till de senare. Storleken är mycket olika, från några få till hundratals m. i genomsärning. De flesta doliner torde hafva uppstått därigenom, att taket öfver en underjordisk hålighet eller grotta störtat in, och sådana tilldragelser åtaljas vanligen af lokala jordskalf. I Bjurälfvens dalgång, hvilken i nordvästra Jämtland framgår öfver kalkgrund, finnes en mängd doliner; enstaka jordtrattar träffas äfven inom nordöstra Skånes kritområde. E. E.

Dolitären, *zool.* Se Drontsläktet.

Dōlium, *zool.* Se Doliidæ.

Dolk, ett kort, blankt vapen, afsedt uteslutande för stöt och bestående af ett handtag med parer-

Tysk dolk från 1500-talet. 2. Morisk dolk från 1400-talet.

stång samt af en kort och rak, med tvenne eggar försedd klinga. W. G. B. (E. N.)

Dolksteklar, Scoliidæ, *zool.*, familj af gaddsteklarnas underordning. Hithörande arter äro solitära (ej samhällsbildande) steklar, med båda könen försedda med vingar, som under hvilan ej äro hopvikta på längden; benen äro korta och mycket kraftiga, med borst och taggar besatta gräfben; larfkroppen är baktill nästan lodrätt afskuren, och bakkroppens 2:a bukled är genom en mycket djup tvärfåra skild från den 1:a. — Alla arterna, för så vidt deras lefnadssätt är kändt, lägga sina ägg på i jorden lefvande bladhornade skalbaggars larver, ett på hvarje, och den utkläckta stekellarven förtär sitt offer i dess egen gång. — Släktet *Scolia* innefattar, särskildt hvad honorna beträffar, stora, groft byggda steklar med mörkt färgade vingar och raggluden kropp af svart grundfärg, men med gula eller röda tvärband eller fläckar på bakkroppen. — Hit höra de kanske största af alla steklar. Sålunda uppges den jättestora *Scolia capitata* på Java nå en längd af mer än 6 cm. De flesta arterna träffas i de varma länderna. I Sverige har man funnit blott en enda art, *Scolia unifasciata*, och detta endast på Särö i Halland. — Honorna af detta släkte gräfva sig ned i jorden för att uppsöka de stora skalbagglarver, som skola tjäna deras egen larv till föda, förlama dem genom ett styng i nervknutkedjan och fästa sitt ägg på bukens midtlinje. Den utkläckta stekellarven förtär sitt offer, spinner sin kokong och förpuppar sig i jorden. *Scolia hortorum* utser till sitt byte de väldiga larverna af noshornbaggen (*Oryctes nasicornis*), *Scolia bifasciata* väljer larverna af guldbaggar (*Cetonia*) och *Scolia interrupta* slutligen larver af ollonborrsläktet *Anoxia*. Alla dessa arter lefva i södra Europa. Från Madagaskar känner man 2 arter, *Scolia oryctophaga* och *carnifex*, som till rof välja noshornbagglarver i det inre af murkna palmstammar. — Släktet *Tiphia* omfattar mindre och smärtare byggda arter af svart färg, med särdeles korta och kraftiga lår och skenben samt med sidorna af mellankroppen försedda med en glänsande fördjupning, i hvilken frambenen kunna inläggas. Från vårt land känner man två arter, 5—13 mm. långa. Den större af dem, *Tiphia femorata*, väljer sannolikt till rof åt sin afkomma larverna af pingborren (*Rhizotrogus solstitialis*). G. A—z.

Dollar [då'lə], myntenhet i flera länder, numera framför allt i Förenta staterna. Namnet härstammar från det tyska *thaler* (på svenska daler, se d. o.) och gafs åt det spanska silfvermyntet *pieza de à ocho* (''åttamyntstycket'', d. v. s. åtta realer), äfven kalladt *peso duro*, som i vikt och värde ganska nära motsvarade den tyska thalern och som efter eröfringen af Peru med dess rika silfvergrufvor banade sig väg till de flesta länder. Den spanska silfverdollarn bibehölls i själfva Spanien utan större förändringar ända till 1868 och erhöll dessutom 1821 en afläggare i den mexikanska silfverdollarn, som fortfarande är Mexicos myntenhet i silfver (nu vanligen kallad *peso*), vid sidan af ett mynt i guld; likartade förhållanden råda i öfriga spansk-amerikanska republiker.

I Englands amerikanska kolonier var dollarn före och under frihetskriget (1775—83) den vanliga myntenheten, och därför blef genom 1792 års lag dollarn (indelad i 100 *cents*) Förenta staternas myntenhet. Lagen fastställde dubbel myntfot (med värdeförhållandet 1 : 15 mellan metallerna), och sålunda kommo både silfverdollars och guldd dollars till stånd, men gulddollar-stycken utmyntades ej förrän 1849; dessförinnan var det minsta guldmyntet en *eagle* (på 10 dollars). 1834 ändrades värdeförhållandet mellan guld och silfver till 1 : 16, hvilket i det närmaste bibehölls i 1837 års lag, hvars bestämmelser om myntens skrot och korn fortfarande äro de gällande.

Silfverdollarn innehåller 24,057 gr. fint silfver och gulddollarn 1,5046 gr. fint guld, medan myntens halt är $^{9}/_{10}$ (d. v. s. $^{9}/_{10}$ af myntens vikt äro ädel och $^{1}/_{10}$ oädel metall eller ”legering”). Sedan den dubbla

10-dollar-stycke i guld.

myntfoten — och därmed silfverdollarn såsom hufvudmynt — på papperet afskaffats 1853 och 1873, men i verkligheten bibehållits (jfr Bland bill), skedde öfvergången till guldmyntfot definitivt genom 1900 års lag, som gjorde gulddollarn till myntstandard och vidtog åtgärder för silfverdollarns degradering till skiljemynt. — Den amerikanska dollarn tecknas: $ (af S) och har ett värde af 3,75 kr. Guldmynt å $2^{1}/_{2}$, 5, 10 och 20 dollars präglas (sedan 1890 slår man icke längre 1-dollarstycken i guld). Jfr Greenbacks.

Det amerikanska myntsystemet är härskande i Canada, och gulddollarn är myntenhet i Newfoundland. I Orienten, särskildt Öst-Asien, äro olika slag af dollars fortfarande myntenhet på många ställen, sålunda i Hongkong den amerikanska dollarn (där kallad Hongkongdollar), medan den spanska eller mexikanska är myntenhet på Malajiska öarna (Straits settlements, Borneo o. s. v.). Den senares vikt är 24,440 gr. rent silfver och dess halt 0,9028; den är sålunda något mera värd än den amerikanska silfverdollarn. E. Hkr.

Do'llart, holl. *Dollard* (af fris. *dullert*, djup), vik af Nordsjön, mellan preussiska prov. Hannover och nederländska prov. Groningen. Längd 13 km., bredd 6—12 km. Denna vik upptager Ems och Westwolder Aa. Den uppkom juldagen 1277, genom islossningen i Ems, samt förstorades 1287, då Nordsjön genombröt dammarna. Öfver 50 orter, bland dem en stad (Torum) och två köpingar, skola hafva förstörts af hafvet. På senare tiden har man genom indämningar, i synnerhet på den flacka östfrisiska kusten, lyckats tillbakatränga vattnet, så att dess areal begränsats till 160 kvkm.

Dollfus [-fy's], en elsassisk familj, som spelat en ledande roll inom Mülhausens textilindustri alltsedan dess uppkomst i större skala i midten af 18:e årh. Under firmanamnet Dollfus-Mieg & C:ie utvecklade sig familjens företag alltifrån 1800 till en mycket stor affär, arbetande för världsmarknaden, i början med hufvudvikt på kattuntryckeriet, men senare företrädesvis egnad åt bomullsspinneriet. Af tre bröder, som största förtjänsten om företagets utveckling tillkommer, må nämnas följande två.

1. Daniel D.-Ausset [åsä'], f. 1797, d. 1870, egnade sig särskildt åt produktionens tekniska sida, införde flera förbättringar i färgtryckeriet, men var samtidigt en entusiastisk gletscherforskare och utgaf arbetet *Matériaux pour servir à l'étude des glaciers* (13 bd, 1863—73).

2. Jean D., f. 1800, d. 1887, var köpman och firmans egentlige chef. Han var en ifrig frihandlare och bidrog till den frihandelsvänliga riktning, som franska handelspolitiken fick under Napoleon III. Efter Elsass' eröfring var han 1877—87 medlem af tyska riksdagen. Mest bekant är han dock för sina storartade anläggningar af arbetarbostäder (”arbetarstaden”, *la cité ouvrière*) i Mülhausen, hvarom se Arbetarbostäder, sp. 1314. E. Hkr.

3. Charles D., den föregåendes son, filosof, f. 1827, uppsatte 1857 i Paris ”Revue germanique”, hvilken 1865 antog titeln ”Revue moderne” och som han ledde till 1868. D. var därjämte medarbetare i ”Le temps”. Han har utgifvit flera arbeten af stort värde, såsom *Lettres philosophiques* (1851; 3:e uppl. 1869), *Études sur l'Allemagne* (1864) och *Méditations philosophiques* (1865).

Dolliner. Se Doliner.

Do'llinger, Konrad, tysk arkitekt, f. 1840 i Biberach (Württemberg), studerade 1858—60 vid polyteknikum i Stuttgart och 1860—62 i Leins' ateljé, gjorde studieresor i Tyskland och Italien samt uppehöll sig i Paris 1866—67. Sedan 1872 är han professor i byggnadskonstruktionslära vid polyteknikum i Stuttgart. Hans hufvudarbeten äro societetshuset vid Friedrichshafens badanstalt, krigarminnesvården i hans födelsestad, restaureringen af rådhuset i Tübingen (i sengotisk stil) och främst *Garnisonskyrkan i Stuttgart* (1875—79). Dessutom har han utgifvit *Reiseskizzen aus Deutschland, Frankreich und Italien* (1871—73).

Do'llmann, Georg von, tysk arkitekt, f. 1830 i Ansbach, d. 1895 i München, var hofarkitekt hos konung Ludvig II och utförde åt denne praktslotten *Linderhof*, i fransk barock (färdigt 1878), *Neuschwanstein*, i medeltida borgstil, och *Herrenchiemsee*, som skulle imitera och täfla med Versailles, men som i likhet med Neuschwanstein blef endast delvis fullbordadt. G—g N.

Dollond [då'lənd], John, engelsk optiker, f. 1706, d. 1761 som optisk instrumentmakare och medlem af ”Royal society”, var den förste, som förfärdigade akromatiska prismor och linser. Jfr Akromatism.

Dolma (i svenska armén).

Do'lma l. **Do'lman** (af magyar. *dolmány*, turk. *dolama'*), en med korta skört, tofsar och snören försedd uniformsrock, som brukas af husarer; äfven ett fruntimmers-öfverplagg.

Dolma'-bagtje' (turk., af *dolma'*, full, och *bagtje'*, trädgård), palats, tillhörande turkiske sultanen, beläget tätt utmed Bosporen, invid Fyndykly, Konstantinopels nordöstligaste förstad. Det är byggdt (1850—55, för en kostnad af omkr. 50 mill. kronor) af glänsande hvit, marmorartad sten och i korintisk stil samt är det praktfullaste och mest pittoreska af alla de många palats de senare sultanerna uppfört.

De flesta rummen äro små, med låga, rikt utsirade tak, kolonner i stuck och kupoler af måladt glas. Den centrala audienssalen utmärker sig dock för storartade, harmoniska dimensioner och en praktfull,

orientalisk ornamentik. Bakom palatset, åt landsidan, höjer sig terrassformigt Konstantinopels vackraste trädgård. — I D. tvangs sultan Abd-ul-asis att abdikera natten mellan 29—30 maj 1876. H. A.

Do'lman. Se Dolma.

Do'lmar, ett enstaka berg, nära sydvästra delen af Thüringerwald, n. ö. om Meiningen. 740 m.

Dolmēn, fr. (af kelt. *daul*, bord, och *men*, sten), *arkeol.*, användes af utländska fornforskare för att beteckna hvad de nordiske fornforskarna kalla dös eller dyss. Stundom tages ordet dolmen i en vidsträcktare betydelse, som gemensam benämning på hela den grupp af fornlämningar, hvilkas mest utpräglade former kallas döser, gånggrifter och hällkistor. Ordet dolmen behöfver icke upptagas i den svenska arkeologiska terminologien, men vid dess ersättande med ett svenskt ord får man noga se till, huruvida det har den allmänna eller den inskränkta betydelsen; det kan ingalunda alltid återgifvas med dös. Jfr Begrafning, Gromlech, Dös och Megalitiska monument. Hs Hd.

Do'lnja-Tu'zla l. Dônja-Tuzla. 1. Distrikt nordöstra Bosnien. 8,904 kvkm. 358,990 inv. 1895), af hvilka 155,780 voro muhammedaner, 50,814 grek. ortodoxa och 49,080 katoliker. — 2. Tufvudstad i nämnda distrikt, vanligare kallad Tuzla. 11,034 inv. (1895).

Dolnji-Kubin ("Nedre Kubin"), det slovenska namnet på köpingen Alsó-Kubin. Se Arva.

Do'lo ma'lo, lat. (förk. d. m.), med arg list, med stadt uppsåt.

Dolome'des, *zool.* Se Kärrspindeln.

Dolomieu [dålåmiö], Déodat Guy Silvain Tancrède Gratet de, fransk geolog, f. 1750, d. 1801, blef 1796 medlem af franska vet. akad. och professor vid bergsskolan i Paris, deltog i Bonapartes expedition till Egypten och utnämndes 1800 till prof. i mineralogi vid naturhistoriska museet i Paris. Hans viktigaste geologiska verk äro: *Voyage aux îles de Lipari* (1783), *Sur le tremblement de terre de la Calabrie* (1784), *Sur les îles Ponces et catalogue raisonné des produits de l'Etna* (1788). Efter D. har bergarten dolomit fått sitt namn. E. E.

Dolomit [dålå-] l. Bitterkalk, *petrogr.*, en efter franske geologen Dolomieu benämnd kalkstensliknande, vanligen kristallinisk bergart med hvit eller mer och mindre gul-, grå- eller brunaktig färg. Såsom bestående af mineralet dolomitspat (bitterspat), bör dolomiten i rent tillstånd innehålla ungefär 54 proc. kolsyrad kalk och 46 proc. kolsyrad talk. I allmänhet äro dock proportionerna obestämda och växlande, i det att bergarten merendels utgöres af en blandning af dolomitspat och kalkspat; talkens mängd nedgår stundom ända till 20 proc. Vid lägre talkhalt får bergarten namn af dolomitisk kalksten. Som föroreningar ingå stundom lera, sand, järnoxid, bitumen m. m. Från kalksten skiljes den typiska dolomiten genom sin större hårdhet och tyngd samt därigenom, att den är svårlöslig i syror, hvilket gör, att nästan ingen brusning eller fräsning uppstår, när den i helt stycke begjutes med saltsyra. Den är också mera hårdbränd än kalksten. Efter den inre strukturen, som är mycket varierande, skiljer man emellan kornig dolomit (dolomitmarmor), porös l. jordartad dolomit, äfven kallad dolomitaska, råvacka och rökvacka (tyskarnas "rauchwacke") samt tät dolomit, hos hvilken dock, med tillhjälp af mikroskop, en viss kristallinisk kornighet kan upptäckas. — Dolomiten användes till framställning af bittersalt, till utfodringsmaterial vid s. k. basiska smältprocesser (Thomas- och Siemens-Martins-processerna) samt såsom beskickningsämne vid masugnar. De fastare varieteterna äro användbara till byggnadssten och till skulpturarbeten m. m. Bergarten förekommer såsom lager inom nästan alla geologiska formationer, allmännast inom den devoniska, den permiska och jura-formationen. Nästan öfverallt utmärker den sig genom sina sällsamma bergformer och sin rikedom på underjordiska grottor. Den i Värmland, Härjedalen och Närke m. fl. trakter i Sverige förekommande dolomiten tillhör urformationen och eger en mer eller mindre finkornig kristallinisk textur. Några af de korniga dolomiterna fosforescera, vid slag af hammare. E. E.

Dolomitalperna l. Sydtyrolska Dolomiterna, ett parti af de södra kalkalperna, på gränsen mellan Tyrolen och Italien, mellan Eisak-Etsch och öfre Piave. Bland höga toppar märkas Marmolata (3,298 m.), Cima di Vezzana (3,194 m.) och Monte Cristallo (3,199 m.).

Dolomitaska. Se Dolomit.

Dolomitmarmor. Se Dolomit.

Dolon-nor. Se Lama-miau.

Dolo'per (grek. *Δόλοπες*), forntida folkstam i sydvästra Tessaliens bergland (Dolopia). De tillhörde någon tid etoliska förbundet och voro mestadels självständiga, men lydde tidtals under Macedonien, sista gången 172 f. Kr. underkufvade af konung Perseus, som själf inom kort besegrades af romarna. Dolоperna nämnas som Cæsars bundsförvanter mot Pompejus; kort därefter försvinna de som särskildt folk ur historien. — Från några öar i Egeiska hafvet, företrädesvis Skyros, idkade dolopiska kolonister sjöröfveri, tills Kimon 473 f. Kr. tog ön i besittning.

Dolōres. 1. Stad i argentinska prov. Buenos Aires, vid järnvägen Buenos Aires—Mar del Plata. 10,000 inv. (1903). — 2. D. Hida'lgo, stad i mexikanska staten Guanajuato, 30 km. n. ö. om hufvudstaden. 7,500 inv. (1900).

Dolorosa [dålåråsa], lat. (af *do'lor*, smärta), den smärtfyllda. Se Mariabilder och Mater.

Doloroso [dålåråså] l. Con dolōre, it., *mus.*, smärtfullt. Jfr Dolente.

Dolphinrise [då'lfinrāi'sə], namn på en långsträckt bottenförhöjning i norra delen af Atlantiska hafvet (se d. o., sp. 337).

Do'lus och Culpa, lat., *jur.* 1. Inom straffrätten afses härmed de två skuldformer, från hvilka strafflagarna utgå vid sina bestraffningsreglers uppställande. Vid många rättskränkningar förutsättes nämligen för att straff öfver hufvud skall komma till användning, att dolus föreligger, och i de fall, då straff kan inträda, äfven om blott culpa föreligger, gäller såsom regel att i så fall lindrigare straffbestämmelser skola tillämpas. Därjämte förutsättes för bestraffning af ofullbordade stadier af brottslighet, att dolus föreligat hos den handlande. Huru dessa skuldformer skola afgränsas från hvarandra, är högeligen omtvistadt. I allmänhet säges dolus föreligga, om rättskränkningen i fråga ingår i en handlande persons föreställningskomplex såsom ändamål eller såsom medel för ändamål (''ingår i hans syfte''). Härutöfver måste emellertid dolus äfven anses föreligga, om rättskränkningen i fråga enligt den handlandes uppfattning är nödvändigt förbunden med handlingens företagande (enligt andra: med något, som ingår i hans syfte); vanligen antages dolus äfven föreligga, om rättskränkningens inträde för den handlande framstår såsom endast ett möjligt resultat af handlingen (eller af något, som ingår i hans syfte), samt den handlande skulle företagit handlingen i fråga, äfven om rättskränkningens inträde för honom framstått såsom fullt visst. Skulle han åter för sådant fall hellre afstått från densamma, d. v. s. har han med sitt handlande endast velat riskera rättskränkningens inträde, får på sin höjd culpa antagas vara för handen. Härutöfver måste emellertid för tillvaron af dolus alltid fordras, att enligt den handlandes föreställning alla de omständigheter äro för handen, hvilka erfordras för att det föreställda förloppet skall innefatta en rättskränkning samt den rättskränkning, hvarom fråga är (t. ex. intet uppsåt att stjäla, om man föreställer sig, att den sak man ämnar tillgripa tillhör en själf). Brista de nu uppställda förutsättningarna, kan på sin höjd endast culpa förefinnas i förhållande till rättskränkningen. Till dess afgränsning från det skuldlösa området kan culpa i positiv riktning karakteriseras såsom oaktsamhet, denna må nu bestå i bristande psykisk aktivitet, i det att föreställningen om rättskränkningen i fråga antingen icke alls aktualiserats i samband med handlingens företagande eller väl aktualiserats, men endast med otillräcklig sannolikhetsgrad eller olust-betoning; eller den må bestå däri, att den handlande utan tillräcklig grund förbisett någon af de omständigheter, som erfordras, för att det föreställda förloppet skall innefatta en rättskränkning resp. den rättskränkning, hvarom fråga är. — 2. Ang. civilrätten se Skadegörelse. N. S—g.

D. O. M., en fornromersk tempelinskrift, förkortning för lat. *De'o O'ptimo Ma'ximo*, (invigdt) åt den bäste och högste guden (d. v. s. Jupiter).

Dom., förkortning för lat. *do'minus* och *domi'nica* (se dessa ord).

Dom [dåm], fr. *dôme* (mlat. *do'ma*, af lat. *do'mus*, grek. *dōma*, hus, med underförstådt *Dei*, Guds, således egentl. Guds hus), domkyrka, katedral (jfr d. o. och Münster); ett rundt, hvälfdt tak öfver en kyrka, kupol. Se Domkyrka.

Dom [dåm], port. (af lat. *do'minus*), herre, härskare, är i Portugal en hederstitel, som tillkommer endast monarken och hans närmaste manliga anförvanter samt vissa adelsmän, åt hvilka den särskildt förlänas. Titeln (förkort. *D.*) sättes näst före dopnamnet. Jfr Don och Doña.

Dom, *jur.* I vidsträcktare bemärkelse betecknas med detta ord det beslut, hvarigenom ett vid domstol anhängigt mål slutligt afgöres. I inskränktare betydelse användes denna beteckning om dylika beslut af hofrätt och Högsta domstolen i civila mål, under det slutliga beslut i brottmål kallas utslag, hvilket är den allmänna beteckningen för dylika beslut af underrätt. Till innehållet är hvarje dom en slutledning, i hvilken öfversatsen är det lagbud, som skall tillämpas, undersatsen det faktum, som af domstolen antages hafva i målet förekommit, och slutsatsen en subsumtion af nämnda faktum under lagbudet, eller tillämpningen af lagbudet på detta faktum. Angående domens formella affattning stadgas i 24 kap. 3 § rättegångsbalken, att ''däri skall tydligen utsättas själfva saken och målet däri tvisten består med dess nödiga omständigheter så ock de hufvudskäl och den lag, därå slutet grundas''. L. A.

Dom [dåm], högsta toppen i Mischabelgruppen, en nordlig utlöpare från Monte Rosa, emellan Nikolaidalen och Saasdalen, i schweiziska kantonen Valais. 4,554 m.

Dom, ett på Himalayas sydvästliga sluttningar boende blandningsfolk af tibetaner och hinduer.

Domalde (Domald), enligt Snorre Sturlason sveakonung af Ynglingaätten, son af Visbur och dennes andra hustru. ''I hans dagar var i Svitjod stor hunger och nöd'', säger Snorre Sturlason i ''Ynglingasagan''. Första hösten offrade svearna oxar och andra hösten människor, men årsväxten var likadan eller sämre. Tredje hösten kommo de talrikt till Uppsala, då bloten skulle hållas. Höfdingarna rådslogo och blefvo ense om, att missväxten måste bero på D., deras konung, och att de därför borde offra honom för att få god äring. De gingo honom för den skull in på lifvet och dräpte honom samt rödfärgade gudabildernas ställningar med hans blod. Namnet betyder ''domhafvande''. Jfr Ynglingaätten.

Dömar, enligt Snorre Sturlason namn på en sveakonung af Ynglingaätten, Domaldes son, som var drott i många år, under hvilka god årsväxt och frid rådde. Han dog sotdöden i Uppsala och brändes på Fyrisåns strand, där bautastenar restes åt honom. D. betyder ''domare'' och är kanske missuppfattadt som namn (se Noreen, ''Uppsalastudier'', s. 221 ff.). Jfr Ynglingaätten.

Domare, *jur.*, den, som på grund af offentligt bemyndigande har att pröfva och afgöra rättstvister eller åtal för brott (jfr Domstol). Redan i Svea rikes landskapslagar förekommer domare såsom titel på föreståndare för hvarje hundare. (Jfr Häradshöfding.) L. A.

Domare (hebr. *schōfetīm*, sing. *schōfēt*, part. af *schāfat*, skaffa rätt), enligt Domareboken (se d. o.) och andra ställen i G. T. benämning på en rad personligheter, hvilka vid olika tillfällen satte sig i spetsen för en eller flera af Israels stammar och

amgångsrikt bekämpade olika folk i Israels närhet. nligt den äldsta uppfattningen betyder ”schofet” n man, som frälsar en del af Israel och skaffar et dess rätt gentemot någon fiende. Ordet står ärför såsom parallell beteckning till ”frälsare”. r t. ex. Dom. 3: 9 ff.: ”Jahve lät bland Israel n frälsare uppstå, Otniel... och han skaffade Israel ätt” (bibelkommissionen mindre korrekt: ”blef omare”); Dom. 2: 16 m. fl. st. Härmed stämmer illständigt innehållet i Domarebokens berättelser n domarnas bedrifter. Domarna uppträda icke i n bestämd ordning som ett slags regenter och rvalta icke heller ett juridiskt ämbete, utan upp- äda mera impulsivt såsom räddare ur ett politiskt rtryck. Ehud från Benjamin strider i spetsen för ibyggarna på Efraims berg mot moabiterna, Dom. : 12 ff., 27 ff. Barak och Debora (se D e b o r a) älla sig i spetsen för israeliterna i trakten af sreelsslätten för att strida med de däromkring ende kananeerna, Dom. 4 o. 5. Gideon från fanasse synes, åtminstone enligt den ena berättelsen n hans uppträdande, ha gripit till vapen närmast r att hämnas ett brott mot hans släkt (Dom. 6—8, r särskildt 8: 4 ff.). Jefta strider i landet ö. om rdan mot Israels fiender i denna trakt (Dom. 11 12). Och Simson står nästan ensam i sin kamp ot filisteerna, till vilka han slutligen blir utlämnad f sina landsmän (Dom. 13—16, jfr särskildt 15: ff.). Denna uppfattning af domarna har dock ed tiden fått vika för en annan, som framträder redigeringen af berättelserna om de särskilde omarna (se D o m a r e b o k e n). Klart är, att en an, som befriat folket från en farlig fiende, skulle stort inflytande jämväl under fredens dagar; Dom. : 22 ff. berättar ock, att åt Gideon erbjöds konunga- ärdigheten såsom lön för hans bedrift. I de yngre elarna af Domareboken har emellertid denna san- ing fått ett schematiskt och doktrinärt uttryck. är framställas nämligen de särskilde domarna som t slags *regenter* öfver hela *Israel*, så att deras illnad från konungar bestod endast däri, att de ke uppträdde i en sammanhängande rad efter varandra, utan endast vid bestämda anledningar fr Dom. 2: 18 ff.; 4: 4 ff.; 10: 2 ff. m. fl.). lan räknar bland domarna 6 större och 6 mindre. 2-talet synes dock ha vunnits med någon svårighet. e större äro: Otniel, Ehud, Debora-Barak, Gideon, efta, Simson; de mindre: Samgar, Tola, Jair, bsan, Elon, Abdon. Enligt andra beräkningar änfördes äfven Eli och Samuel till domarna (1 am. 4: 18; 7: 15). E. S—e.

Domareboken, den andra boken i ordningen af e s. k. ”förre profeterna” i judarnas kanon (Josua ., Domareb., Samuels b. och Konungab.). Den nehåller: kap. 1: 1—2: 5 en kort redogörelse för e eröfringar, som Juda jämte Simeons stam samt osefsstammarna gjorde i västra Jordanlandet, och n kort förteckning på de orter, som de öfriga tammarna icke lyckades eröfra; 2: 6—16: 31 be- ättelserna om de olika domarna. Kap. 2: 6—3: 6 ildar inledning, hvari de historiska händelser, som edan berättas, sättas i direkt förbindelse och växel- erkan med Israels religion och sedliga förhållande: ffall från Jahve framkallar förtryck från de omkring- oende folken, hvarpå efter bättring och omvändelse ljer befrielse genom en domare, en räddare ur för- rycket (se D o m a r e). Denna inledning har sin fort- sättning i den ram, som förbinder de särskilda berät- telserna. Kap. 17—21 utgöra ett bihang och inne- hålla skildringar från domartiden; kap. 17—18 be- rätta om Mikas bilddyrkan och daniternas öfver- flyttning till Lais (senare Dan), hvarvid de togo Mikas gudabild med sig; kap. 19—21 om illgär- ningen i Gibea. — En närmare undersökning af innehållet i Domareboken har bl. a. visat, att större delen af berättelserna om (de store) domarna hvilar på dubbla källor, som sammanfogats till ett, och att inledningen samt den förbindande ramen härleda sig från en redaktion, som stått under stark på- verkan af Deuteronomion (se d. o.). Här ha do- marna blifvit ett slags regenter, som härskade öfver hela Israel under en bestämd tid. Jämväl bihanget, kap. 17—21, är säkert af sammansatt natur. — Se Budde, ”Die bücher Richter und Samuel, ihre quellen und ihr aufbau” (1890), af väsentligen käll- kritiskt innehåll. Kommentarer finnas på engelska af Moore (1895), på tyska af Budde (1897) och Nowack (1900). E. S—e.

Domaredansen, en svensk ringlek (med dans och sång), som af ålder varit känd inom Uppland, Söder- manland och Götaland samt tillgår så, att en person går inom ringen med ett brinnande ljus i handen, lyser de uti ringen gående i ansiktet och söker få dem till att skratta, medan den gemen- samt sjungna visan bryr dem för deras käresta. Den, som skrattar, erlägger pant. Jfr D a n s, sp. 1325.

Domarnästen. Se T i n g s g ä s t n i n g s p e n n i n g a r.

Domarregler (”Några allmennelige regler, ther en domare skal sig aldeles effter rätta”) kallas en samling rättsgrundsatser — delvis i afhandlings- form; delvis i form af sentenser —, hvilken, sannolikt med skäl, tillskrifves Olaus Petri. Med af- seende på innehållet äro domarreglerna anmärk- ningsvärda därför, att i dem röjer sig ett af de tidigaste spåren till den förändring i rättsuppfatt- ningen, som i flera afseenden försiggick under tiden mellan landslagarna och 1734 års lag. Särskildt gäller detta i fråga om bevisningen. Domarreglerna utmärka sig för en human anda, utsprungen från en religiös grundåskådning, samt en klar blick och sund uppfattning. Språket är kraftfullt och man- ligt. De trycktes första gången 1635 i en upplaga af landslagen, och de finnas intagna i alla upp- lagorna af 1734 års lag (den första trycktes 1736). — Ett motstycke till dessa från nyare tid härstam- mande domarregler föreligger från medeltiden i olika handskrifter. Se Schlyters edition af Väst- götalagen (IV: 12). Äfven dessa äldre domarregler äro af kyrkligt ursprung. I. L. (V. Sgn.)

Domarring, D o m k r e t s 1. D o m a r s ä t e, *arkeol.*, kallas de på många ställen i södra och mellersta Sverige förekommande, runda eller aflånga stensättningarna. Stenarna, som kunna vara mycket stora, äro vanligen till antalet 9 eller 12, stundom färre, 6—8, någon gång ända till 24 som i den stående ovala stenkretsen vid Nässja i närheten af Vadstena. Vid gräfning har man stundom funnit kol inom stenkretsarna, men de kunna ej karak- teriseras som grafvar. Man har däremot funnit, att offerkällor ofta ligga i deras närhet, hvilket an- tyder, att de användts vid gudstjänst och offer. Den folkliga benämningen torde äfven kunna ha sitt berättigande. I medeltida handlingar omtalas

åtskilliga ställen med dylika fornminnen som tingsorter, och i Danmark höllos ännu på 1500-talet ting vid dylika stenkretsar; ända in i vår tid ha där

Domarring i Vads socken, Västergötland.

byarnas ”grannstämmor” egt rum vid sådana stenkretsar. Äfven på många ställen i vårt land ha säkerligen domarringarna tjänstgjort som byarnas tingsplatser. T. J. A.

Domarsäte, *arkeol.* Se Domarring.

Domat l. Daumat [dåma'], Jean, fransk rättslärd, f. 1625 i Clermont (Auvergne), d. 1696 i Paris, nära förbunden med Pascal och ”les solitaires” i Port-Royal, var nära trettio år allmän åklagare (avocat du roi) i Clermont. Han är förnämligast känd genom sitt stora arbete *Lois civiles dans leur ordre naturel* (3 bd, 1689—97), ett systematiskt arbete öfver då gällande fransk rätt på grund af dels den romerska i Frankrike s. om Loire såsom rättskälla begagnade corpus juris civilis, dels kungl. förordningar (ordonnances), dels andra franska rättskällor. D. utöfvade genom sina i jansenistisk anda hållna juridiska arbeten på den franska rättskipningen ett inflytande, som spårades i parlamenten ända till den stora revolutionen. D. författade vidare *Le droit public* (1697) och gjorde en samling af de mest använda romerska lagarna, ”Legum delectus” (1700). Af Ludvig XIV kallades han 1681 till Paris och fick en ringa pension. D., ”förnuftets återställare inom rättsvetenskapen” (Boileau), var säkerligen en af 17:e århundradets störste rättslärde. Se V. Cousin, ”Documents inédits sur D.” (i ”Journal des savants”, 1843), och H. Loubers, ”Jean D., philosophe et magistrat” (1873).

Domätier (af grek. *doma'tion*, litet hus), *bot.* Härmed förstår man hos växterna befintliga ihåligheter eller andra bildningar af bestämd form, som äro regelbundet bebodda af smärre djur eller lägre växter, hvilka genom sin närvaro bringa värdväxten nytta af ett eller annat slag. I förra fallet talar man om zoodomatier, i senare fallet om fytodomatier. Såsom exempel på det förra slaget kunna nämnas akarodomatier och myrmekodomatier. Akarodomatierna bebos regelmässigt af akarider och förekomma hos ett stort antal träd och buskar med glatta eller föga håriga blad. De äro särskildt studerade af A. N. Lundström. Deras byggnad kan hos olika växter vara ganska olika. Ofta hafva de utseende af hårtofsar i nervvinklarna på bladens undersida, såsom hos linden (fig. 1), klibbalen, lönnen och almen. Än bestå de af gropar på bladens undersida, med (t. ex. hos *Coprosma Billardieri*, fig. 2) eller utan (t. ex. hos kaffeträdet) hårbildningar, än hafva de form af fickor eller strutar, såsom hos *Lonicera* och *Ribes alpinum*, än af kanaler, såsom på bladets medelnerv hos asken, än af säckar på grenarna (t. ex. *Eugenia australis*), och slutligen kunna de vara bildade af tillbakavikta blad-

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

kanter eller bladtänder, såsom hos eken (fig. 3) och järneken (fig. 4). Myrmekodomatier äro exempelvis taggarna hos *Acacia fistula* (jfr Acacia och Myrmekofila växter). Fytodomatierna kunna vara fykodomatier, bebodda af alger, såsom hos *Azolla* (se d. o.), eller mykodomatier, bebodda af svampar eller bakterier, såsom hos leguminoserna (se Assimilation och Mykorrhiza). Motsatsen mot domatier är cecidier (se Gallbildning), som förorsakas af parasiter, hvilka skada värdväxten. Jfr Symbios. G. L—m.

Domažlice [dåma'litse], ty. *Taus*, stad i sydvästra Böhmen. 7,556 inv. (1900), tjecher. Gymnasium. Rådhus med värdefulla handskrifter från husittiden. Nära staden öppnar sig genom Böhmerwald Domažlice-passet, som leder från D. till Furth och som är den viktigaste passvägen mellan Böhmen och Bajern.

Domb, by i preussiska reg. omr. Oppeln (Schlesien). 8,243 inv. (1900). Stenkolsgrufva och järnverk.

Dombasle [dåbä'l], Christophe Joseph Alexandre Mathieu de, fransk agronom, f. 1777, d. 1843, inlade stora förtjänster om landtbruket, i synnerhet genom sina studier öfver växel-

ket. Hans förnämsta arbeten äro *Calendrier du . cultivateur* (1821; 10:e uppl. 1860), *Annales icoles de Rorille* (9 bd, 1824--32; ny uppl. 51) och *Traité d'agriculture* (4 bd, 1861—64).

Dombes [dåb] l. Pays de D. [päi' dɔ], fordn furstendöme i franska landskapet Bourgogne, llan Rhône, Ain och Saône, omkr. 1,450 kvkm., rlifvades 1762 med franska kronan och utgör . n. en del af depart. Ain. Det är ett af tusentals sjöar uppfylldt sumpland, en kall, tröcknig och nd högslätt med gles befolkning. Genom utdikg sedan midten af förra årh. ha odlingen och folkngden ej obetydligt ökats. Hufvudort är Trévoux.

Dombok, *jur.*, benämning på en underrätts allnna sakprotokoll, d. v. s. på de vid underrätt da protokollen angående tvistemål och brottmål ate de ansökningsärenden, i fråga om hvilka det finnes stadgadt, att de skola intagas i särskildt tokoll. Enligt k. förordn. 16 juni 1875 skall skildt protokoll föras angående lagfarter, inkningar, äktenskapsförord, förmynderskap äfven bouppteckningar, testamenten, som vid domlen bevakas, morgongåfvobref och afhandlingar löseköp. De fem särskilda protokoll, i hvilka ssa ärenden skola införas, pläga i motsats till mboken benämnas småprotokoll. Vid rådgurätt skall därjämte föras särskildt protokoll anende förlagsinteckningar, vid Stockholms rådstugut särskildt protokoll öfver inteckningar i fartyg. Härads- och rådstugurätternas äldre domböcker la förvaras i landsarkiven (jfr Renovation). L. A.

Dombrott, *jur.* Det afgörande, som en domstol nom dom fastställer angående ett densammas pröfg underkastadt mål, måste gälla såsom rätt och a laga kraft, såvida icke målet i laga ordning, nom föreskrifna rättsmedel, göres till föremål för pröfning och domen ändras. Försök att olagligen adkomma en förnyad pröfning kallas dombrott h är belagdt med böter. I. Afz.

Dombro'wski (po. *Dąbrowski*), Jan Henryk, lsk general, f. 29 aug. 1755 nära Krakau, d. 6 ni 1818, gick först i sachsisk och därefter i polsk nst samt utnämndes 1793 till general. Under kriget mot Ryssland och Preussen (1794), då han förde befälet mot preussarna, undsatte han Warschau och intog Bromberg. Efter nederlaget vid Maciejowice (1794) måste han gifva sig fången, men befriades snart och erhöll anbud att inträda i rysk eller preussisk tjänst. Han begaf sig likväl i stället till Frankrike, hvarest han uppsatte en polsk le-

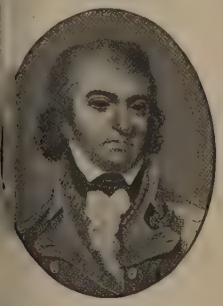

on. I spetsen för denna deltog han med stor märkelse i fälttågen i Italien 1799—1801. År 806 åtog sig D. att bringa Polen till resning. an deltog äfven i belägringen af Danzig (1807) h i slaget vid Friedland (s. å.). Efter freden 807) var han, till 1812, generallöjtnant i hertgdömet Warschau. Sistnämnda år förde han en disvion, ledde belägringen af Bobruisk och tog del i skyddandet af Berezina-öfvergången. Sedermera deltog han i fälttågen 1813 och 1814. 1815 blef han polsk general och senator; men misshälligheter mellan honom och storfurst Konstantin, som var befälhafvare för polska armén, förmådde honom snart att draga sig tillbaka till sina gods i Posen. D:s efterlämnade manuskript finnas nu i k. biblioteket i Petersburg. Däraf ha utgifvits *Pamiętniki* (Memoarer, 1864; kompletterade af D:s dotter 1881) och *Wyprawa de Wielkopolski it 1794* (Fälttåget till Stor-Polen, 1839; tysk öfv. 1845). — Om den till D:s ära komponerade s. k. D.-marschen (*Mazurek Dąbrowskiego*) se Jeszcze Polska nie zginęła. C. O. N.

Dombro'wski-marschen. Se Dombrowski (Jan Henryk) och Jeszcze Polska nie zginęła.

Dôme [dåm], fr. Se Dom (domkyrka).

Domedag. Se Yttersta domen.

Do'mela-Nieuwenhuis [-ni'venhöjs], Ferdinand, holländsk socialist och anarkist, f. 31 dec. 1846 i Amsterdam, blef 1871 luthersk präst i Harlingen och sedermera i andra församlingar. Omkr. 1876 började han emellertid gripas af socialismen, uppträdde offentligt såsom socialist och nedlade 1879 sitt prästerliga ämbete. Genom sin eldiga, medryckande personlighet gaf D. stark fart åt den holländska arbetarrörelsen; han blef dess förnämste ledare, alltifrån början med plats på dess yttersta vänstra flygel, och valdes 1888 till medlem af andra kammaren. Men 1891 skedde den andra brytningen i hans lif, denna gång med "den parlamentariska taktiken" och den egentliga socialismen öfver hufvud, i det han jämte en stor del af sitt parti öfvergick till en revolutionär eller anarkistisk riktning. Detta innebar ett svårt slag för den holländska socialismen; men särskildt från 1894 tog denna ånyo stark fart (under ledning af Troelstra m. fl.) och blef trots D:s dominerande personlighet segrande inom arbetarrörelsens läger. D:s inflytande har därför på senare år gått mycket tillbaka. D. har skrifvit bl. a. *De geschiedenis van het socialisme* (I. 1901). E. Hkr.

Domenichino [dåmenikīnå], italiensk målare. Se Zampieri, D.

Domenico [dåmēnikå], italiensk folkskald. Se Burchiello.

Domentian. Se Serbiska språket och litteraturen.

Domesdaybook l. Doomsdaybook [dō'mśdēi-buk], eng., "Domedagsboken", *Liber de Wintonia*, en jordebok öfver England, hvilken upprättades på Vilhelm Eröfrarens befallning och afslutades

år 1086. Den gamla pergamentsurkunden består af en volym i folio- och en i kvartformat. Den senare, en förteckning öfver egendomarna i tre grefskap, tyckes vara en del af det först upprättade egendomsregistret; den förra, som innehåller en förteckning öfver egendomarna i trettio andra grefskap, torde däremot vara endast ett sammandrag af det ursprungliga registret. ”Domedagsboken” upprättades i den kungl. kammaren, efter uppgifter, som kronans kommissarier samlade i orterna, där invånarna måste på ed aflägga fullständig redogörelse för hvarje egendoms omfång, beståndsdelar och värde. Denna bok egde högsta vitsord i jordetvister, och dess utslag ansågs stå fast som domen på domedag — hvaraf namnet lär hafva kommit. 1783 utgafs den från trycket i 2 bd (med 2 supplementband 1811—16). En fotografisk faksimileupplaga af en del af den gamla handskriften utgafs 1862. ”Domedagsboken” har under de senare åren gjorts till föremål för ifriga och ingående studier och lämnar synnerligen värdefulla bidrag till Englands ekonomiska och kulturhistoria under den äldre medeltiden. Jfr ”Domesday studies” (af Round m. fl., 1886 i 2 bd utg. af Royal historical society), Birch, ”Domesday book, a popular account” (1887), och Maitland, ”Domesday and beyond” (1897).

Domesnäs l. Domsness (lett. *Kolguragas*), Kurlands norra udde, hvilken utlöper i Rigabukten och fortsätter i ett ref, som först 6,5 km. från land har 7,3 m. vatten. Vid refvets ände står ett fyrtorn af järn.

Domesticēra (af lat. *dome'sticus*, af *do'mus*, hus, hem), tämja, förvandla till husdjur, göra hemtam; göra inhemsk. — Subst. domestikation. Jfr Domestik.

Domestik (fr. *domestique*, lat. *dome'sticus*, som hör till hushållet, af *do'mus*, hem), tjänare, tjänarinna, medlem af husfolket, tjänstehjon.

Domestik, ett slags gröfre bomullstyg med tvåskaftad bindning.

Domestikatiön. Se Domesticera.

Domett [då'mit], Alfred, engelsk skald, f. 1811, d. 1887, emigrerade 1842 till Nya Zeeland, där han bl. a. var koloniens premiärminister 1862—63 och hvarifrån han återvände 1871. D. skref dikter med exotiska ämnen, bland hvilka den väldiga maori-berättelsen *Ranolf and Amohia* (1872; ny uppl. 1883) är ryktbarast.

Domeyko, Ignacy, polsk geolog, f. 1802 i guv. Minsk, d. 1889 i Santiago (Chile). Efter studier vid Vilnas universitet måste han emigrera, bodde i Dresden med Mickiewicz, sedan i Paris, där han tog bergsexamen, och kallades 1837 till professor i Santiago. D. författade på polska, spanska och franska många skrifter rörande Syd-Amerikas geologiska och fysiska förhållanden, däribland *Araucania i sus habitantes* (1845), *Elementos de mineralojia* (1860 och 1867) och *Mémoire sur la constitution géologique de Chili* (1846). Hans polska ungdomsbiografi *Filareci i Filomaci* (1872) innehåller värdefulla tidsskildringar från Vilnas studentlif och Mickiewicz' ungdom. A—d J.

Domherre, i katolska kyrkan medlem af ett domkapitel (se d. o.).

Domherren, *zool.* Se Domherresläktet.

Domherresläktet, *Pyrrhula*, *zool.*, ett till tättingarnas ordning (*Passeriformes*), sångfåglarnas underordning (*Oscines*) och de finkartade fåglarnas familj (*Fringillidæ*) hörande släkte, som kan betraktas så som en mellanlänk mellan fink- och korsnäbbsläkten och igenkännes på den koniska, kägelformiga, kort och tjocka näbben, hvilken är ungefär lika hög so bred och besatt med borsthår i munvikarna, vida på de hvarandra ej korsande käkarna, den stark hvälfda öfverkäken, hvilken saknar tydlig inskärnin bakom den nedböjda spetsen, som hänger öfver de något uppåt böjda underkäken, de afrundade, p sidan af näbben belägna näsborrarna, de korta måttligt grofva fötterna, den tämligen långa, nästa tvära stjärten, den mjuka fjäderklädnaden o. s. v. Dithörande fåglar hafva en vidsträckt utbredning men träffas företrädesvis inom de kalla och måttlig varma luftstrecken, där de i allmänhet vistas i skogs och bergstrakter, bland träd och buskar. De bygg sina bon i träd, lefva af allahanda oljehaltiga frö samt knoppar och blad. Den vanliga l. röd domherren eller dompapen (*Pyrrhul europæa* l. *vulgaris*) har svart hufva med blå glan samt hvit öfver- och undergump; ryggen är blågrå hos hannen, brunaktig hos honan, undre kroppsdelarna cinnoberröda hos hannen, rödgråa hos honan; vingarna äro försedda med ett gråhvitt tvärband och för öfrigt, liksom stjärten, svarta med blå glans. Fågelns längd uppgår till 161 mm. Domherren torde ej sak nas i något land i Europa, ehuru den unde sina stroftåg kommer till sydligare trakter en dast om vintern, och finnes dessutom i en stor de af Asien, bl. a. Sibirien och Japan. Särskildt Skandinavien träffas domherrarna tämligen allmän öfver hela landet. Under sommaren hafva de sit tillhåll i täta skogar, men om vintern framkomma de i mängd till gårdarna. De träffas företrädesvi i bok- och barrskogar och besöka under sina stroftåg om vintern gärna fruktträdgårdarna, där de göra rätt stor skada genom att förtära knopparna, i synnerhet på päronträden. För öfrigt utgöres deras föda af allahanda slags frön. Boet, som de helst bygga i täta barr- och granskogar, snarare lågt än högt från marken, är sammansatt af kvistar, grässtrån, mossa och lafvar samt invändigt fodradt med hästhår och ull. Äggen, som äro 4—5 och blåhvita, med fläckar, prickar och streck af violett och brunt, i synnerhet kring den tjockare ändan, och som hafva 20 mm. längd och 16 mm. tjocklek, rufvas i ungefär två veckor af honan, hvilken under tiden matas af hannen. Både hannen och honan hjälpas åt att uppföda ungarna, som de försvara med fara för sina egna lif. Hvad namnet domherre beträffar, har man antagit, att detsamma härleder sig från den svarta hufvan, hvilken betäcker hufvudet liksom en sammetskalott. På marken rör domherren sig tämligen ovigt, hoppande, men i träd med långt större lätthet. Hans flykt är lätt, men långsam och sker i båglinjer. Denna fågel, hvilken man beskyller för att vara dum, har ett modigt, ehuru på samma gång fredligt, sällskapligt, inställsamt och läraktigt sinnelag. Sången är mera egen än vacker. Han låter höra ett tämligen sträft och svagt kvittrande,

li och då afbrutet af några klingande, milda flöjtor (''diu'', ''diu''). Honans sång är svagare än hanens och mindre liflig. Domherren blir i fångenskap lätt tam och sin herre innerligt tillgifven och lär sig snart nog att hvissla melodier. I de nordligare delarna af Europa (Finland, Estland, Ryssland; endast en gång funnen i Sverige) och i Mellersta Asien lefver rosen- l. karmindomherren (*Pyrrhula erythrina*), som har hufva, kinder, haka, strupe och bröst karmosinröda och buken mer eller mindre taktig med mörka långsgående fläckar. J. G. T.*

Domice'lla. 1. Se Domicellus. — 2. *Zool.* Papegojor.

Domice'llus, mlat. (af *dominice'llus*, dimin. af *do'minus*, herr; jfr Damoiseau), junker; i medeltidshandlingar och krönikor benämning på yngre furstesöner. — Domice'lla, adlig jungfru; hofjungfru.

Domicil (lat. *domici'lium*, af *do'mus*, hem), hemvist, boningsort; medelpunkten för en persons rättsliga förhållanden; *hand.*, eg. växelbetalarens (trassatens) boningsort, däraf växelns betalningsort. — Domiciliera en växel, å densamma angifva antingen betalningsort än trassatens boningsort, d. v. s. någon annan betalare än trassaten (acceptanten). Finnes andre betalare kallas då domiciliat, och växeln dennes namn utsättas å växeln antingen af trassanten eller trassat (acceptant); den af dessa, som såsom å växeln angifver domiciliaten, kallas domiciliant. Jfr Växel.

Domicilia'nt. Se Domicil.

Domiciliät. Se Domicil.

Domiciliëra en växel. Se Domicil.

Domicillag (af lat. *domici'lium*, bostad), *jur.*, kallar rättsordningen i det land, där en person har sitt stadiga hemvist. Denna lag kan dels såsom hans personalstatut (se d. o.), dels oberoende häraf i vissa afseenden blifva bestämmande för hans privat- och internationella rättsförhållanden. Se vidare. Internationell privaträtt. Rld.

Do'mina, lat., husfru; i senromerska tiden äfven titulerad till ungmör; härskarinna; föreståndarinna för ett jungfrustift l. nunnekloster, abbedissa. Jfr Dominus. — Do'mina Abu'ndia, *myt.* Se Abundantia.

Domina'nt (lat. *do'minans*, näml. *to'nus*, ''härskande ton''), *mus.*, en tonarts kvint, den ton, som näst grundtonen (tonikan) gör sig mest gällande i tonarten. I det gregorianska systemet intog dominanten olika plats i de olika kyrkotonarterna: den var än kvint, än kvart, än ters. I det moderna systemet är öfverkvinten alltid namnet öfverdominant och underkvinten (= öfverkvarten) namnet underdominant. I *c dur* är således *g* öfverdominant och *f* underdominant. Den förra tonen är den viktigare, och med ordet dominant ensamt menar man vanligtvis denna. — Tonisk dominant kallas dominanten såsom hufvudtonartens kvint, till skillnad från bidominanterna, som tillhöra de tonarter, i hvilka man utviker under tonstyckets lopp. — Dominantackord kallas hvarje ackord på dominanten såsom grundbas, men företrädesvis septimackordet med stor ters, ren kvint och liten septima (i *c dur*: *g h d f*), emedan detta tydligast utvisar tonarten (jfr Ackord). Införandet af det fritt använda dominantseptimackordet, hvarmed det afgörande steget togs från det äldre till det nyare tonsystemet, tillskrifves Claudio Monteverde (omkr. 1590). A. L.*

Dominantackord. Se Dominant.

Do'mine miserére, lat., ''Herre, förbarma dig''. Se Litania.

Dominëra (lat. *dominări*), härska, behärska, framträda starkast, betyda mest; hafva ett högt läge (i förhållande till omgifningen); *krigsv.*, behärska (se d. o.). — Dominerande l. härskande, *skogsv.*, kallas de lägre, gröfre och växtligare träden i ett jämnåldrigt skogsbestånd. F. L.

Domi'ngo, Santo. 1. Republik på ön Haïti. Se Dominikanska republiken. — 2. Hufvudstad i denna republik. Se Santo Domingo.

Domi'ngohampa, Sisalhampa l. Pitafiber utgöres af bladfibrerna hos åtskilliga Agave- och Pita-arter. Fibrerna äro blekgula samt i många afseenden liknande manillahampans, dock mindre glänsande än dessa; de utmärka sig för stor hållfasthet och ringa vikt. De finare sorterna kunna användas till inslagsgarn i möbeltyger; gröfre begagnas till tågvirke och transmissionslinor, i hopkrusadt tillstånd till möbelstoppning. G. A. W.

Dominguez [dåmi'nges], Gustavo Adolfo Bécquer. Se Bécquer.

Dominguez [dåmi'nges], José Lopez y, spansk militär och politiker, f. 1829, d. 1901, befordrades till öfverste under marokkanska kriget 1860 och deltog, såsom nevö till Serrano, i septemberrevolutionen 1868. Utnämnd till fältmarskalk, bekämpade D. 1873 det stora kommunarduppröret och lyckades på en månads tid intaga dess hufvudsäte Cartagena, som hans två företrädare i öfverkommandot förgäfves belägrat i 3 månader. Han stred därefter mot carlisterna i baskiska provinserna. D. var krigsminister okt. 1883—jan. 1884 och åryo 1893—95. Han invaldes 1869 i deputeradekammaren, där han på 1880-talet blef en af de liberales ledare.

Domi'nica, lat. (näml. *dies*, dag), Herrens dag, söndagen, så kallad, emedan det var på en söndag, som Kristus uppstod från de döde. — Dominica adventus (Do'mini), adventsöndag. — D. ante litanïas. Se Rogate. — D. carnispri'vii. Se Esto mihi. — D. de pa'nibus. Se Brödsöndag. — D. de rosa, midfastosöndag. — D. in a'lbis (näml. *stölis*, skrudar), eg. ''söndag i hvita skrudar'', första söndagen efter påsk, så kallad, emedan de, som under kristna kyrkans första tid blefvo döpta vid påsk, då för sista gången visade sig i hvit dräkt. (Jfr Quasimodogeniti.) — D. palmärum l. olivärum (flörum), palmsöndagen. — D. passiönis. Se Judica. — D. post trinitätis (festum), söndag efter trefaldighetsöndagen. — D. trinitätis, trefaldighetssöndag.

Dominica [dåmini'kə], fr. *La Dominique*. 1. En England tillhörig ö bland Små Antillerna i Västindien, mellan Guadeloupe och Martinique, 15° 15′—15° 35′ n. br. och 61° 13′—61° 30′ v. lgd. 754 kvkm. 29,924 inv. (1903). Kusten är brant och i s. ö. och n. otillgänglig i följd af korallref. Ön är af vulkaniskt ursprung med mäktiga vulkaniska bergmassor, som resa sig alldeles vid stranden, såsom Trois Pitons (1,900 m.) och Morne Diablotin (1,447 m.). Ur kratersjön La Souffrière uppstiga svafvelångor ännu, men de svåra utbrotten på Martinique och S:t Vincent 1902 och 1903 lämnade D. oberörd.

Klimatet är hett (årstemperaturen i Roseau 31,6°); men sundt, regn faller nästan hvarje månad (2,100—5,000 mm. pr år). Vegetationen är synnerligen yppig; täta skogar af palmer och andra träd finnas. Något svafvel och kopparmalm brytes. Invånarna äro nästan alla färgade och afkomlingar efter negerslafvar. De äro i allmänhet katoliker och tala franska; bland de få hvite finnas flera ättlingar af öns forna spanska egare. Af omkr. 400 kariber äro något öfver hundra till utseendet oblandade afkomlingar af urbefolkningen. Genom stark utvandring af den manliga ungdomen till följd af det dåliga ekonomiska tillståndet på ön är kvinnkönet i stor majoritet. De viktigaste exportvarorna äro limetta (limonsaft), apelsiner, ananas, kakao, kaffe, kokosnötter, ingefära, kanel, muskotnötter och trä. Exporten steg 1904 till 63,016 pd st. och importen till 91,088 pd st. Ön hör till guvern. Leeward islands och förvaltas af en kommissarie, som biträdes af ett verkställande råd af 7 af kronan utnämnda medlemmar samt en lagstiftande församling af 12 af guvernören utnämnda medlemmar. — Ön upptäcktes af Columbus, 3 nov. 1493, på en söndag (*dies dominica*), däraf namnet. Den tillhörde Spanien till 1625, kom då under Frankrike och afträddes 1763 till engelsmännen. 1781 eröfrades den af fransmännen, återlämnades 1783, togs för andra gången af fransmännen 1802 och afträddes ånyo till England 1814. Hufvudstad: Roseau l. Charlottetown. — 2. (Sp. *La Domi'nica* l. *Hivaoa*) En af Marquesasöarna, i sydöstra Polynesien. Omkr. 400 kvkm. och 3,000 inv. Denna ö är vulkanisk och dess växtlighet yppig.

Domi'nicus l. Dominikus (sp. *Domingo*), dominikanordens stiftare, föddes 1170 i Caleruega (Calaroga) i Gamla Kastilien, Spanien. Han synes ha varit af god familj; att han tillhört familjen Guzman, synes dock obevisligt. Efter att från sju års ålder ha uppfostrats af sin farbroder, archipresbyter i Gumiel d'Izan, studerade han från sitt 14:e år omkr. ett tiotal år under berömda lärare i Palencia (då ännu ej universitet) och blef under något af åren 1194—99 kanik i Osma. Under resor tillsammans med sin biskop, Diego af Azevedo, i södra Frankrike fick han en djup inblick i de där grasserande kätterska rörelserna och greps af begär att arbeta för deras utrotande. 1204 begåfvo sig D., hans biskop samt tre cisterciensabboter, som fått påfvens uppdrag att bekämpa kätteriet, ut på predikoresor för att med ordets makt omvända kättare. Två år senare grundade Diego i Prouille för kvinnor, närmast omvända albigenser, ett kloster, hvars prior D. blef. Det 1209 utbrytande albigenskriget lade visserligen hinder i vägen för D:s omvändelseverk, men han fortsatte dock sina predikningar och grundlade för kraftigare verkan bland kättare en af påfven 1216 stadfäst munkorden, den s. k. dominikanorden (se d. o.). Att D. vid sitt besök i Rom 1215 eller senare skulle ha sammanträffat med Franciscus synes vara en senare tendenslögn. Sina sista år tillbragte D. på resor under oförtruten verksamhet för sin ordens utveckling. Hans plan att verka för trons utbredning bland kumanerna afklipptes genom hans död, 6 aug. 1221. Redan 1234 blef han af Gregorius IX kanoniserad. Litt.: Jordanus Saxo (dominikanernas 2:e ordensgeneral), "De principiis ordinis prædicatorum" (före 1234; utg. af Berthier 1892), den äldsta Dominicusbiogr[afien]. Någon modern kritisk biografi finnes ej; nyare arbeten märkas Lacordaire, "Vie de S:t D[ominique]" (1841), samt Balme o. Lelaidier, "Cart[ulaire ou histoire diplomatique de S:t Dominique]" (1892 ff.). T. H—

Domi'nicus målare. Se Ver Wilt.

Do'mini est te'rra et coelum [sēlum], lat., "hin[mel och jord äro Herrens", ett af konung Gust[af] I:s valspråk (jfr Valspråk).

Dominikäner, Predikarbröder och Pr[edikarmunkar, namn på medlemmarna af dom]inikanorden (se d. o.). I Frankrike kallades de j[akobiner (*jacobins*) efter sitt första kloster i Pari]s ett åt aposteln Jakob helgadt klosterhärbärge.

Dominikänorden l. Predikarorden, jämt franciskanorden (se d. o.) den förnämsta af de s. k. *tiggarordnarna*, stiftades af spanjoren Dominicus (se d. o.). Gripen af de olyckor kätterierna drag[o] öfver södra Frankrike och brinnande af begär a[tt]

Dominikanmunk.

Dominikannunna.

återföra de villfarande i kyrkans sköte, beslöt han att bilda en munkorden med syfte att genom predikan och själavård verka för kättares omvändelse. 121[6] begaf sig D. till Rom för att vinna påfvens bekräftelse på sin stiftelse. Innocentius III gillade visserligen D:s syften, men uppmanade honom — under hänvisning till fjärde Lateransynodens förbud mo[t] grundandet af nya ordnar — att till grund för si[n] stiftelse lägga någon förut godkänd regel. D. vald[e] augustinregeln; för den närmare organisationen la[g] des premonstratensernas ordensstadgar till grund. denna form stadfästes det nya samfundet af Honorius III 22 dec. 1216. Dominikanorden var en orden a[v] präster (*ordo canonicus secundum S. Augustini regu[lam]*); predikan och själavård voro dess hufvudupp[gifter]; däraf bestämdes dess organisation, däraf oc[h] dess namn, predikarorden. Faste- och tystnads[bud] bestämmelser voro stränga. Dräkten var från början augustinkanikernas, senare — från 1219 — kartu[si]anernas: hvit underklädnad samt däröfver en svar[t] mantel med kapuschong, hvaraf benämningen svartbröder. Särskildt intresse har författ[ningen, som redan 1221 föreligger färdig i den form

har i de första ordensstadgarna af 1228. I spet- för hvarje kloster stod en för lifstid vald prior. en var delad i provinser, 1220 redan 8, 1228 12, under för fyra år valda provinsialer; i sen för hela orden stod en för lifstiden (sedan 2 för 12 år) vald general (*magister generalis*). ens medlemmar voro ej bundna till de särskilda tren, utan aflade sina munklöften omedelbart till ensgeneralen. I början hvarje, senare hvart tredje skulle — enligt den ursprungliga, i praxis upp- a bestämmelsen omväxlande i Bologna och Paris hållas generalkapitel, bestående af provinsialerna t för hvar provins valda ombud. I hvarje vins skulle hvartannat år provinsialkapitel hållas. minikanorden var den första munkorden, som l hänsyn till sitt verksamhetsfält pålade sina lemmar lärda studier såsom en skyldighet. igt 1248 års generalkapitelsbeslut skulle i rje provins finnas ett universitet (*studium erale*), organiseradt efter Parisuniversitetets ster. Studietiden sattes till 8 år. Af Honorius s stadfästelsebulla framgår, att egendomslöshets- liktelsen ej såsom hos franciskanerna var ordens dval, utan ett under intryck af de senares gångar upptaget medel att befordra dess själa- lande verksamhet. Bestämmelsen antogs på ge- alkapitlet 1220. 1425 tillät emellertid Martin le enskilda klostren att besitta gods och räntor; 5 och 1477 utsträcktes detta till orden i dess et. De första ordensstadgarna (från 1228) rbetades och kodifierades ånyo 1238 af den je ordensgeneralen, Raymund af Peñaforte, samt ifierades ytterligare under hans efterträdare an från Wildeshausen och Humbert. För slut- igt antagande af en ny stadga fordrades tre gene- apitels beslut.

Alltifrån början gynnades orden af påfvestolen; om bullor af 26 april 1218 och 4 febr. 1221 an- ldes åt prästerskapet dominikanernas verksamhet om predikanter och biktfäder, och 21 april 7 erhöllo de rätt att predika och bikta öfver- utan tillstånd af sockenprästerna, ett privile- m, som ledde till långvariga och svårlösta kon- er med det sekulära prästerskapet. Den påfliga isitionen anförtroddes alltifrån sitt inrättande 2 hufvudsakligen åt dominikanerna.

Redan under stiftarens lifstid utbredde sig orden igt; vid generalkapitlet 1221 voro 60 kloster trädda. Särskildt under 1200- och 1300-talen de orden en oerhörd utveckling, under strider ål med det sekulära prästerskapet, de gamla ord- na och universiteten, senare äfven med minori- na. Men från den stora schismens begynnelse kas tecken till nedgång och splittring i dess led. de reformkongregationer, som under årens lopp stodo inom densamma för att råda bot på miss- hållandena, är den viktigaste den af Antoine Le eu 1636 grundade *Heliga sakramentets kongrega-*, som upplifvade ordensregeln i all dess sträng- med inneslutande äfven af armodsförpliktelsen. ormationen, klosterupphäfningarna i Österrike, franska revolutionen samt sekulariseringarna i skland i början af 1800-talet medförde för orden a förluster. Pius IX:s dogmatisering af jungfru rias obefläckade aflelse genom bullan *Ineffabilis s* 8 dec. 1854 gaf en svår stöt åt dominikan- ens anseende för renlärighet, i det denna dogm af gammalt utgjort ett tvistefrö mellan dominikaner och franciskaner, förkastats af de förre, försvarats af de senare. 1899 funnos 28 provinser med 320 dominikanskloster och 203 missionshus, med 4,350 medlemmar (lekmannabröder inräknade).

Sin främsta betydelse ha dominikanerna haft genom sin predikoverksamhet och sina vetenskapliga arbeten. Träffande har man kallat dem medeltidens frälsningsarmé. Deras predikan var beräknad för massorna, lifiig och konkret, ofta drastisk, deras verkningskretsar städerna. De fleste af medeltidens största predikanter voro dominikaner, så Vincentius Ferrér, Savonarola, mäster Eckhart, Tauler, Suso, Nicolaus från Basel. Deras stora vetenskapliga intressen framgå af hvad ofvan sagts om deras studieorganisation. De medeltida universitetens lärostolar voro till en god del besatta med dominikaner. Till deras krets höra flera af medeltidens mest lysande namn på vetenskapens område: en Tomas från Aquino, en Albertus Magnus, en Vincentius Bellovacensis; i våra dagar räknas ett namn sådant som Heinrich Denifle till vetenskapens främsta. Äfven på den kyrkliga konstens område har orden lysande namn att uppvisa; dit hörde Fra Giovanno Angelico da Fiesole. Orden har dessutom bedrifvit en omfattande missionsverksamhet. Redan under Dominicus' lifstid grundades en kvinnlig gren af orden, som nu räknar 90 kloster, med omkr. 1,500 invånare.

En tredje gren utgjorde de antagligen efter franciskanmönster organiserade s. k. *tertiarierna*, som utan att aflägga klosterlöften voro förbundna att medverka till kättares omvändelse. Till denna gren af orden hörde bl. a. den berömda Katarina af Siena.

Inom de skandinaviska länderna vann dominikanorden en ej ringa utbredning, och Norden bildade redan tidigt en särskild ordensprovins, *Dacia*. Man känner namnen på åtskilliga af provinsen Dacias provinsialpriorer, hvilka vanligen voro svenskar eller danskar; i senare fallet residerade de vanligen i Roskilde. Flera provinskapitel äro ock kända, det första i Ribe 1246, det sista i Næstved 1520; i Sverige höllos kapitel i Skara 1255 samt något af åren 1275—80, i Visby 1281 (eller 1282), i Sigtuna 1286, i Västerås 1291 samt i Skeninge 1305. I sistnämnda stad fanns ock provinsens undervisningsanstalt. Sveriges äldsta dominikankloster, det i Sigtuna, leder sitt ursprung tillbaka ända till 1220-talet. I öfrigt funnos i det medeltida Sverige dominikankloster i Visby, Lödöse, Skara, Strängnäs, Stockholm, Västerås, Åbo och Viborg, samtliga munkkloster; i Kalmar och Skeninge funnos dominikankloster både för munkar och nunnor. Särskildt berömda äro dominikanklostren i Sigtuna och Stockholm. Efter sistnämnda kloster bär ännu Svartmangatan sitt namn. Åt detta kloster anförtrodde den fyende Karl Knutsson sina skatter, som konung Kristian tillegnade sig; där valdes ock 1501 Sten Sture d. ä. för andra gången till riksföreståndare. I Norge nämnas dominikankloster i Oslo, Bergen, Trondhjem och Hamar. Äfven i Danmark vann orden en vidsträckt utbredning; så nämnas svartbrödrakloster i Slesvig, Tönder, Haderslev, Ribe, Viborg Aarhus, Vejle, Odense, Næstved, Vordingborg, Roskilde, Skjelskör, Holbæk, Helsingör, Lund, Åhus, Hälsingborg och Halmstad.

Litt.: Ripoll o. Brémond, ”Bullarium ordinis prædicatorum” (8 bd, 1729—40), Quétif o. Échard, ”Scriptores ordinis prædicatorum” (2 bd, 1719—21), Danzas, ”Études sur les temps primitifs de l'ordre de S:t Dominique” (3 bd, 1873—88), Heimbucher, ”Die orden und kongregationen der katholischen kirche” (1896, 1897), Wedel-Jarlsberg, ”Une page de l'histoire des frères-prêcheurs. La province de Dacia” (1899), K. H. Karlsson, ”Handlingar rörande dominikanerprovinsen Dacia” (i ”Hist. handl.”, bd 18), och Silfverstolpe, ”De svenska klostren före klostret i Vadstena” (i ”Hist. tidskr.”, bd 22, 1902). T. H—r.

Dominikanska republiken (officiellt *República Dominicana*), en af de båda republikerna på Haïti (se d. o.) i Västindien, omfattar öns mellersta och östra del jämte de mindre öarna Saona, Beata m. fl. Areal 48,577 kvkm. Omkr. 416,000 inv. (9 på 1 kvkm.), en blandning af hvita och indianer, mulatter och negrer, de sistnämnde tämligen fåtaliga. De hvite, eller ättlingar af spanjorer, äro jämförelsevis många, och till följd af deras inflytande är spanskan huvudspråket, ehuru i städerna äfven engelska och franska talas. Statsreligionen är den romersk-katolska (med en ärkebiskop), men andra religionsformer äro med vissa inskränkningar tillåtna. Primärundervisningen är afgiftsfri och obligatorisk. 1884, då den sista skolcensus företogs, funnos 201 kommunalskolor med primärundervisning med 7,700 lärjungar; nu anses antalet uppgå till 300 med 10,000 lärjungar. Äfven finnas några högre skolor, tekniska skolor, normalskolor och en fackskola med karaktären af universitet. — Sockerröret, som varit hufvudprodukten, synes nu öfvergifvas för bomullsplantager. Äfven odlas mycket tobak samt kaffe, kakao och bananer. Amerikanskt kapital placeras i bananodling, i ladugårdsskötsel samt i grufindustri (järn, guld, koppar, salt m. m.) och skogsafverkning. Mineralolja finnes i några trakter och har börjat tillgodogöras. Utförseln hade 1901 ett värde af 5,224,000 pesos (doll.) och införseln 2,987,000. Till Förenta staterna importerades 1905 från D. för 4,66 mill. doll. (mest socker), och från dem exporterades till D. för 1,66 mill. doll. (mest födoämnen och bomullsvaror). Hamnarna Puerto Plata och Monte Cristi besöktes 1902 af 235 fartyg om 381,200 ton. Landet lider brist på vägar. Ett engelskt bolag eger en järnvägslinje mellan Sanchez vid Samanáviken och La Vega (100 km.), och denna har fortsatts af staten till Santiago; hela längden är 209 km. D. tillhör världspostföreningen sedan 1880; 1902 funnos 69 postanstalter, som befordrade 1,3 mill. inländska och 302,000 utrikes försändelser. Telegraflinjerna hafva en längd af 690 km. — Republikens författning är af 18 nov. 1844, med flera förändringar (senast 1896). Lagstiftande makten tillkommer nationalkongressen (1 kammare), bestående af 24 medlemmar (2 för hvar och en af de 6 provinser och 6 kustdistrikt, hvari republiken är indelad), valda för 4 år indirekt af folket, med begränsad rösträtt. Verkställande makten utöfvas af en president, som väljes för 4 år af ett valkollegium och utöfvar regeringen genom ministrar, cheferna för departementen. Hvarje provins och kustdistrikt styres af en af presidenten utnämnd guvernör. Högsta domstolen består af en president och 4 medlemmar, utnämnda af kongressen för presidentperioden; generalprokuratorn (ministro fiscal) utnämnes af presidenten. Statsinkomsterna för 1903—04 (hufvudsakligen tullar å in- och utgående varor) beräknades till 2,535,000 doll. Statsskulden till utlandet uppgick 1904 (inberäknadt obetalda räntor) till 3,885,350 pd st., den inländska skulden till 9,800,690 doll.

Trupperna, som nyorganiserades enligt lag 1901, skola bestå af aktiva trupper och nationalmil (2 armékårer om 2 divisioner om 2 brigader), fö lagda i provinsernas hufvudstäder. Flottan räkn 2 kanonbåtar om resp. 750 och 888 ton.

Flaggan är genom ett hvitt kors delad i 4 lik stora rektanglar, af hvilka de diagonalt mot hva andra befintliga hafva samma färg: öfre vänstra o nedre högra blå, öfre högra och nedre vänstra rö Krigsflaggan har därjämte i korsets midt riksva net. Detta är en af ett silfverkors fyrdelt skö med fyra hvarandra korsande fanor, en uppslag bibel och ett svart kors, det hela omgifvet nedtill gröna kvistar, upptill af ett band med devise Dios, Patria, Libertad. Hufvudstad är Santo Domingo.

Historia. Östra delen af spanska kolonie Haïti lösslet sig 1821 från moderlandet och förenad sig med den öfriga delen af ön till en självständ republik (se Haïti). Men under kreolen Jimene ledning proklamerade en revolutionär junta 27 feb 1844 republiken Santo Domingo, hvars förste pres dent blef don Pedro Santana och hvars författnin efter Förenta staternas mönster, antogs af en konst tuerande nationalförsamling 6 nov. s. å. (sedermer ofta ändrad och senast 12 juni 1896). Under frans skydd häfdade den nya staten sitt oberoende, oc Santanas seger, under Jimenes' presidentskap, öfv den haïtiske kejsaren Soulouques negerhorder v Savana-Numero 22 april 1849 friade den en tid frå repressalier från Haïtis sida. För att få sin själ ständighet erkänd gick republiken 1854 in på a afträda Samanábukten åt Förenta staterna, m denna uppgörelse omintetgjordes genom Frankrik och Englands protester. Under sitt andra presiden skap (1853—56) tillbakaslog Santana ett nytt anfa af Soulouque 1855. Hans efterträdare och fiend Bonaventura Baez, förut president 1849—53, tvan genom ett uppror att abdikera, hvarpå Santana b mäktigade sig styrelsen 1858 och utöfvade den tyra niskt och godtyckligt. Detta i förening med den Spanien för erkännande af republikens självständig het betingade ”immatrikulationsklausulen”, som g de forne spanske undersåtarna rätt att genom i registrering i af spanska staten utlagda rullor åte få sin kastilianska medborgarrätt, gjorde en stor d af folket benägen för en återförening med Spanie hvilket verkställdes genom Santanas proklamation 18 mars 1861 och Isabella II:s godkännande därs. å. Men ett uppror bröt ut mot spanjorerna, so i grund besegrades af general Cabral vid Canel (nära Neyba) 4 dec. 1864, hvarpå ett spanskt dekr af 5 maj 1865 erkände D:s självständighet och Cabra provisoriskt intog makten. 14 nov. s. å. valdo Baez på nytt till president, men tvangs af en revo lution under general Pimentel att lämna landet (ju 1866). Cabral, hans efterträdare, blef likaledes fö jagad genom ett uppror (jan. 1868), och Baez åte fick presidentskapet. Efter honom kom Gonzales (2 dec. 1873), som trots förnyade uppror innehade si post i sex år. Men hans efterträdare, general Guil

ne, måste redan 1881 vika för don Fernando
A curo de Merino. Täta presidentskiften följde, tills
g neral Heureaux fick makten. President 1887, kuf-
a le han med framgång de sedvanliga upproren och
ö le 1893—99 en despotisk och obunden styrelse,
i s han sistnämnda år mördades. Under de följande
n lyckades en rik köpman Jimenes, den ofvan-
n nndes son, bemäktiga sig styrelsen, som han inne-
h le till 1902, då han störtades genom ett af gene-
a erna Vasquez och Caceres ledt uppror. Därefter
p ehade Vasquez provisoriskt makten till 1904, då
g neral Carlos Morales valdes till president för
y a år. Hans ämbetstid har oroats af ständiga in-
ö des krig och konflikter med utländska makter.

Dominion line [dəmi'njən lāi'n], engelskt rederi-
ag. Se Ångfartygslinjer.

Dominion of Canada [dəmi'njən əv kä'nədə], se-
1867 gemensamt namn på de brittisk-nordameri-
ska provinserna. Se Canada.

Domi'nium, lat. (af *do'minus*, herre), eganderätt
Rätt); herravälde.

Domino [då'minå], it. (eg. herre). 1. Ett slags
cket kort vinterkappa med kapuschong, som förr
s af italienska och spanska präster. — 2. En

lång och vid maskerad-kappa, vanl. af siden, med kapuschong och kompletterad af svart halfmask för ansiktet; person, som bär sådan förklädnad. — 3. Ett från Italien härstammande sällskapsspel, som af två eller högst fyra personer utföres med rektangulära små brickor (vanl. 28), af hvilka hvar och en innehåller två fält med ett visst antal (från 0 till 6) punkter l. tärnings-''ögon'' i hvartdera fältet, så att hvarje tal förekommer en gång dubbelt och en gång tillsammans med hvarje annat tal. (Äfven användas dominospel, hvari antalet af på brickorna mar-
ade ögon uppgår till 9, stundom ända till 12.)
ckans afvigsida är ofta af ebenholts och dess rätsida
d ögonen på) af (elfen-)ben. Spelet tillgår i hufvud-
på följande sätt. Först läggas alla brickorna med
igsidan uppåt och omblandas väl, hvarefter hvarje

lare tar för sig ett bestämdt antal (vanl. 6) och
ller dem på kant så, att ingen annan kan se
örerna. Resten af brickorna bildar talongen. En
lare, vanl. den, som fått högsta brickan, börjar
om att sätta ut denna, nästa spelare fogar därtill
bricka så, att fält med lika antal ögon komma
ligga invid hvarandra, och på detta vis fortsättes
let. Saknar spelare bricka med erforderlig valör
får han köpa eller taga ur talongen, tills han
riktig bricka; är talongen läns på sådan, passar
spelaren och låter nästa man sätta. Den, som först i föreskrifven ordning satt ut alla sina brickor, har vunnit (''gör domino''). Om ingen kan sätta längre och intet finns kvar i talongen, är partiet ''stängdt'': då anses den ha vunnit, hvars återstående brickor visa det minsta antalet ögon. För öfrigt variera spelreglerna i hög grad. Sedan 1700-talet idkas dominospelet i synnerhet i Frankrike ofantligt mycket.

Do'minus, lat., husbonde; herre, härskare; i senromerska tiden höflighetstitel mellan män (äfven *domine frater*, herr broder!); smickerbenämning på de romerske kejsarna; under den kristna tiden namn på Gud och Jesus. — Dominus ac rede'mptor no'ster, ''Vår herre och återlösare'', begynnelseorden i den af påfven Klemens XIV utfärdade bulla, genom hvilken jesuitorden förklarades upphäfd (1773). Jfr Bulla. — Dominus ma'jor och dominus mi'nor, hos romarna benämning på husfadern och äldste sonen. — Dominus vobi'scum! Herren vare med eder! (den katolske prästens liturgiska hälsning till församlingen). Jfr Domina.

Do'minus prote'ctor me'us, lat., ''Gud min beskyddare'', ett af konung Karl XII:s valspråk.

Do'minus prote'ctor no'ster, lat., ''Gud vår beskyddare'', ett af konung Karl XI:s valspråk.

Domit [dåmit], *petrogr.*, en afart af den vulkaniska bergarten trakyt, förekommande i Frankrike på Puy-de-Dôme (däraf namnet). E. F.

Domitiäna quæstio, lat., ''domitiansk fråga'', d. v. s. enfaldig fråga, så kallad efter den romerske juristen Domitius Labeo.

Domitiänus, Titus Flavius, romersk kejsare, andre son till Vespasianus och Flavia Domitilla, yngre broder till Titus, föddes i Rom 24 okt. 51 e. Kr. Gossen blef tidigt moderlös och erhöll under uppväxtåren ej tillräcklig omvårdnad och tillsyn. Medan Titus faktiskt var faderns medregent, hölls D. alltjämt utestängd från militäriskt befäl och regeringsbestyr, enär fadern och brodern ej vågade lita på den ytterst ärelystne ynglingen; detta tillbakasättande alstrade emellertid djup bitterhet i hans sinne. — Då Titus vid sin död 81 efterlämnade blott en dotter, öfvertog D. utan vidare regeringen. Härsklysten till sin natur, var han ofta hård och sträng, mot slutet äfven misstänksam och grym; dock synas åtskilliga uppgifter härom hos historieskrifvare, tillhörande aristokratpartiet (t. ex. Tacitus), vara starkt färglagda. För vetenskap och litteratur hade

Kejsar Domitianus. Staty i Vatikanen.

han lifligt intresse. — D., som icke tålde någon makt jämte sin egen, satte sig öfver den från Augustus' tid tillämpade författningen, enligt hvilken makten, åtminstone formellt taget, var delad mellan senaten och kejsaren (dyarki): år 84 öfvertog han på lifstid censorsämbetet, hvarmed följde rättigheten att välja medlemmarna af senaten. Denna korporation förlorade härigenom sin självständighet gentemot fursten; förhållandet dem emellan blef därefter alltmera spändt. Likaså lät kejsaren tillerkänna sig konsulatet på tio års tid. — Bland krigsföretag, som förekommo under D:s regering, må nämnas fälttåget i Britannien under Agricola (se d. o.); denne hemkallades efter sju års förvaltning af detta område, enligt Tacitus på grund af kejsarens afund, i själfva verket troligtvis därför, att kejsaren insåg det fruktlösa i detta långvariga och dyrbara krigsföretag. Kejsarens eget fälttåg mot chatterna (se d. o.), som man ofta förlöjligat, var ingalunda utan betydelse för fredens bevarande och föregående eröfringars tryggande, och kejsaren hedrades år 91 med anledning af framgångarna i Germanien med en ryttarstaty på Forum, hvaraf grundvalen påträffades vid utgräfningarna 1903; däremot var fälttåget mot dacerna (se Dacien), som styrdes af den ovanligt begåfvade och kraftfulle Decebalus, olyckligt, och kejsaren fann sig nödsakad att sluta fred och därvid bevilja konung D. en betydande summa och årliga skänker. — I den inre förvaltningen visade sig D. under de första åren af sin regering såsom en dugande, energisk och samvetsgrann furste: han höll noggrann uppsikt öfver ämbetsmän och ståthållare, ordnade finanserna, anlade präktiga vägar, uppförde ståtliga byggnader m. m. Upptäckten af en sammansvärjning mellan aristokraterna under ledning af ståthållaren i Germanien Antonius Saturninus alstrade emellertid i kejsarens själ den dystra, människofientliga misstänksamhet, som författarna så ofta framhålla. Gentemot senaten sökte kejsaren sitt stöd hos folket och soldaterna, hvilkas tillgifvenhet han lyckades bibehålla bl. a. genom storartade spel och förhöjd sold; då finanserna i längden ej kunde tåla dessa utgifter, tillgrep han grymma medel, justitiemord och konfiskering af de förmögnes egendom o. d. Slutligen vände sig kejsarens misstänksamhet mot medlemmar af hans egen släkt och mot hans närmaste omgifning, hvaraf flera dödades. Detta föranledde kejsarens egen gemål, Domitia Augusta, som på grund af otrohet blifvit förskjuten, men sedan återupptagen, att anstifta en sammansvärjning vid hofvet; kejsaren mördades i sitt rum 18 sept. 96. — Litt.: Gsell, "Essai sur le règne de l'empereur Domitien" (1894). H. Sgn.

Domi'tius, romersk plebejisk släkt. A. 1. Lucius Domitius Ahenobarbus, konsul 54 f. Kr., var en hätsk fiende till Cæsar; stupade vid Farsalos 48 f. Kr.

2. Gnæus D., den förres son, var delaktig i sammansvärjningen mot Cæsar.

3. Gnæus D., den förres sonson, make till Agrippina, Germanicus' dotter, och fader till L. Domitius Ahenobarbus, sedermera kejsar Nero.

B. Till grenen Calvinus hörde bl. a. Gnæus Domitius Calvinus, som under inbördeskriget kämpade på Cæsars sida och efter mordet på denne slöt sig till Antonius; ståthållare i Spanien 39—36 f. Kr.

Domkapitel (af lat. *do'mus*, hus, nämligen Herrens, och *capi'tulum*, kapitel) kallades först den i biskop Krodegang af Metz omkr. år 760 för där varande klerus (prästerskap) fastställda anordning för ett gemensamt lif (*vita commūnis*), hvilken sedermera tjänade som mönster för hela kristenheten. Medlemmarna af domkapitlet, *canōnici*, kaniker, skulle bo, äta och sofva tillsammans i ett gemensamt hus, *claustrum* (kloster), hvars namn vittnar om munkväsendet som förebild för hela institutionen; de skulle vidare iakttaga de kanoniska timmarna (*hōræ canōnicæ*), d. v. s. de 7 hvarje söckenda föreskrifna bönestunderna, samt sinsemellan föra ett kristligt och broderligt lif. All egendom var i vissa mån gemensam. Detta genom regler ordnade samlif (*vita canōnica*) förföll redan på 1000-talet, men återställdes å vissa håll genom idén om egendomsgemenskap. Det uppstod en skillnad mellan tvenne slag af kaniker: de regulära (*canonici regulāres*), som lefde gemensamt, och de sekulära (*canonici sæculares*), som hade enskild egendom. De senare voro och blefvo allt flera. Förmögenheten fördelades i särskilda "prebenden", som tilldelades *capitulares*, d. v. s. sådana kaniker, som hade rösträtt i kapitlet (*vōtum in capitulo*) och en bestämd stol i kyrkokor. De främste bland dem voro prelater (*prælāti*), nämligen præpositus (prost), archidiaconus (ärkediakne) och decanus, af hvilka den förstnämnde inom tog efter biskopen främsta platsen i kapitlet. Öfriga kapitularer och tjänstemän voro i Sverige kantor, skolastiker, sakrista, sysslоman (*yconomus, cellerarius*) och custos; därtill kom ett växlande antal lägre kaniker. Antalet medlemmar i de svenska domkapitlen under medeltiden varierade mellan 2 (Uppsala) och 6 à 7 (Västerås); utomlands voro kapitlen ofta talrikare. — Domkapitlens ekonomi gynnades genom andliga och världsliga personers donationer, och kapitlets rättsliga ställning som korporation utbildades i synnerhet genom dess å 4:e lateranska mötet (1215) fastställda rätt att medelst uteslutande af både klerus och folk ensamt välja biskop, hvars enda rådgifvare i stiftsstyrelsen kapitlet hädanefter också voro. Domkapitel eger förvalt biskopsämbetet vid vakans. Denna valrätt, ehuru kanoniska lagen stadgad (*electio canonica*), blef därstädes sedermera inskränkt af påfvens provisionsmakt d. ä. påfvens rätt att själf tillsätta biskop, och påfven egde att förbehålla sig (reservation) dylik rätt äfven för kapitelvärdigheter. — Den ständigt växande rikedomen förvärldsligade kapitlen; kanikerna, ofta af hög börd, egnade sig alltmer åt världsliga bestyr och läto sina ämbeten skötas af vikarier. Mot medeltidens slut var det sedliga tillståndet dåligt. På tridentinska mötet (1545—63) omorganiserades domkapitlen till uteslutande andlig inrättningar. — Där protestantismen segrade, upplöstes de däremot snart helt och hållet och ersattes med andra former för kyrkostyrelse (på kalvinismark presbyterialförfattning, i Tyskland furstarnas konsistorier). Ett undantag härifrån blef den engelska episkopalkyrkan, där kapitlen ännu finnas kvar i alla stift (utom ett), men ha förlorat sin medeltida ställning som stiftsstyrelse och hufvudsakligen ha till uppgift att ombesörja gudstjänsterna i domkyrkorna. Ett annat undantag blef Sverige (med Finland).

Domkapitlens utbildning i Sverige fillhör 13:e årh. Redan i samband med ärkebiskopsstolens upp

tande i Uppsala 1164 synes ett försök ha gjorts upprätta ett kapitel af munkar, alltså reguljärt; n detta kapitel hade mera tillfällighetens prägel. tigare var, att biskop Bengt i Skara vid ett besök om 1220—21 fått initiativ till verklig kapitelldning i Sverige och efter hemkomsten troligen nat ett sekulärt kapitel i Skara. Sedan blefvo a svenska kapitel sekulära. 1232 höra vi talas begynnande kapitel i Linköping och Åbo. Vilms af Sabina besök i Sverige 1248 gaf ytterligare t åt kapitelbildningen; då organiserades bl. a. psala kapitel. Tillika öfverlämnades genom hans atstatut och Innocentius IV:s bulla 1250 valten till biskopar i Sverige åt kapitlen. Nu de snart Växjö, Strängnäs och Västerås kael; omkr. 1300 var organisationen färdig. — d 1400-talet nåddes äfven Sverige af striderna llan kapitlen å ena sidan, påfve och kungamakt å andra, hvilka ville tillrycka sig biskopstillsättgarna. Dessa stridigheter torde klarast framdt i den stora konflikten mellan Erik af Pommern Uppsalakapitlet 1432—34. Kapitlen häfdade d framgång sin rätt mot påfven, ej så väl gentot Sturarna; det varslade om den nya tiden. — formationen i Sverige omstörtade ej domkapitelstitutionen, utan inskränkte blott antalet medlemr och de ekonomiska resurserna. Rätten till val biskopar försvann dock snart, och kapitlen blefvo tan blott biskopens rådgifvare. 1571 års kyrkoning sökte restaurera prelatkapitlen; vid hvarje nkyrka skulle finnas ett kapitel, bestående af 6 betsmän utom biskopen. Virrvarret och oklarheten råga om kapitlens sammansättning och uppgifter foro dock, och Karl IX:s inskränkning af antalet illemmar ökade ej redan. Då kom ett nytt skede d gymnasiernas upprättande i stiftsstäderna från 20-talet. Kyrkans och skolans nära samband rde, att de nye lektorerna allmänt togo plats i itlen; raskt, men nästan omärkligt skedde den a förändringen från prelatkapitel till det mona lärarkapitlet. Under 1600-talets lopp tillnpade sig ock de nya kapitlen småningom hufvudsak samma självständiga ställning bredbiskopen, som de ännu innehafva, beträde både stiftsstyrelsen och undervisningsväsen... Sin sanktion fick utvecklingen genom 1687 förordning om rättegång i domkapitlen, hvil- ännu är gällande som ett bihang till 1686 kyrkolag. Här äro ock alla gamla kapitelbetsmän försvunna utom domprosten (i de flesta t) och dekanus. Under 1600-talet fingo smågom äfven alla genom delning eller eröfring nytillna stift lärarkapitel. En särskild form togo dock itlen i Uppsala och Lund, där teol. professorerna fvo bisittare, och Stockholms stads kapitel (konorium) med ärkebiskopen som ordf. och kyrkodarna vid hufvudkyrkorna som bisittare samt konsistorium med öfverhofpredikanten som ordf. garnisonsregementenas pastorer som assesso. — Under 1700-talet uppstod den brännande gan, om gymnasielektorerna kunde tillhöra kaet äfven som lekmän (under 1600-talet voro arna allmänt präster); en rad förordningar te på olika vis lösa svårigheten. Ordnad blef en dock först i samband med den stora skolreforn 1849 och 1856; de nya lektoraten ställdes utankapitlen, och de gamle gymnasielektorerna, kapitlets assessorer, voro icke skyldiga att prästvigas. Så fick snart lekmannaelementet majoritet i de flesta kapitlen. Därmed började den långa raden af förslag till domkapitlens omorganisation. Fullt aktuell blef denna fråga dock först, när upprättandet af Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk 1904 fråntog kapitlen deras gamla styresrätt öfver de högre allmänna läroverken (jfr dock Domsrätt, sp. 689). Därmed var lärarkapitlens egentliga raison d'être slut. Sedan 1905 arbetar ock en k. kommitté på förslag till deras omorganisation. — I *Finland*, som från svenska tiden ärft 1687 års domkapitel, skedde omorganisationen genom 1869 års kyrkolag. Kapitlen bestå där af biskopen, domprosten, två af prästerna valda teologer samt sekreteraren, som är jurist och tillsättes af kapitlet. Kapitlens uppgifter äro preciserade till det kyrkliga området.

Litt.: Schneider, ”Die bischöflichen domkapitel” etc. (1892), Lundqvist, ”Bidrag till kännedom om de svenska domkapitlen under medeltiden” (1897), Lundström, ”Hvilka äro våra äldsta domkapitel?” (i ”Kyrkohist. tidskr.”, I, 79 ff.), ”Akter rör. ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432” (utg. af A. Lindblom, i ”Skrifter utg. af Kyrkohist. föreningen”, 1903), Anjou, ”Sv. kyrkans historia ifrån Upsala möte 1593” (1866), J. O. Andersen, ”Kirkeorganisation udenlands” (1905), och Hj. Holmquist, ”Domkapitlens historia i Sverige” (i betänkande af kommittén ang. domkapitlens omorganisation 1906). L. M. B. Hj. H—t.

Domkraft, *maskint.*, apparat, som är afsedd att lyfta tunga laster en liten höjd. Man har flera slag af sådana maskiner. Den enkla domkraften (fig. 1) utgöres förnämligast af en kuggstång, som kan höjas

Fig. 1.

Fig. 2.

med ett litet kugghjul och en handvef. Den sammansatta domkraften skiljer sig från den enkla endast däruti, att flera kuggväxlar användas, hvarigenom en kraftigare verkan erhålles. Ett annat slags domkraft, benämnd den engelska (fig. 2), har en skrufformig stång, som endast höjes, men icke kringvrides, samt en skrufmutter, som icke höjes, men däremot kringvrides med tillhjälp af utväxling och handvef. Den hydrauliska domkraften, af hvilken man under de senare åren gjort ganska vidsträckt bruk, grundar sig på fullkomligt samma princip som den hydrauliska pressen (se d. o.), men upptager så litet utrymme som möjligt och är lätt flyttbar.

Domkrafter begagnas allmänt vid byggnadsarbeten, vid järnvägstrafiken äfvensom i maskinverkstäder o. s. v. G. R. D.*

Domkrets, *arkeol.* Se Domarring.

Domkval, *jur.*, tadlande yttrande angående dom, som vunnit laga kraft. Domkval är i lag belagdt med böter.

Domkyrka (jfr Dom) l. Katedralkyrka (*ecclēsia cathedrālis*) är kyrka för stiftets biskop, och i dess kor står biskopens *cathedra*, en upphöjd stol med baldakin. Domkyrkan är bestämd för biskopens religiösa ämbetsförrättningar liksom för domkapitlens åligganden i gudstjänsten. Såsom belägen i centrum för den kyrkliga förvaltningen och det kyrkliga lifvet blef domkyrkan rikligare än öfriga kyrkor donerad genom själagåfvor, testamenten, tionde och andra anslag från kyrkliga och världsliga myndigheter samt i synnerhet från enskilda, som gåfvo i syfte, att mässor skulle hållas för deras själafrid. Äfven i Sverige blefvo domkyrkorna föremål särskildt för biskopars, prelaters och kanikers omvårdnad, och det föreskrefs, att präst borde ihågkomma sin stiftskyrka i sitt testamente, hvarjämte otaliga gåfvor och testamenten inflöto från lekmän. Dessa inkomster fördelades eller voro särskildt bestämda för biskopsbordet, domkyrkan eller såsom prebende för särskilda kanonikat. En viktig inkomst var tionde, såsom fattigtionde, som understundom anvisades till domkyrkornas uppbyggande och praktfulla utstyrsel. Liksom andra kyrkor åtnjöto domkyrkorna frälserätt för sina gods, dock i regeln ej för nyförvärfvadt gods utan särskildt privilegium. Talrika skyddsbref af påfvar och konungar utfärdades. Sålunda gjordes gudstjänsten i domkyrkan allt vidlyftigare, mässorna allt talrikare och i samband därmed domkyrkans utstyrsel allt dyrbarare med kronor och monstranser, altarkläden och mässhakar m. m. af guld eller silfver. Genom reformationen skedde en fullständig omkastning. Gustaf Vasa indrog domkyrkogodsen och sköflade domkyrkorna, hvarjämte äfven biskopsgods och prebenden indrogos. Västerås ordinantia (1527) stadgade, att domkyrkorna i likhet med biskopar och kaniker skulle utlämna registren, d. ä. jordeböcker, på alla sina räntor i afrad, tionde, penningar, smör, järn etc. Några sådana ännu bevarade register vittna om domkyrkornas rikedom under medeltiden. Det blef därefter staten, som hade att bestämma om domkyrkans underhåll, icke längre för den dyrbara och ceremoniella gudstjänstens skull, utan om det ”nöddtorftiga underhåll”, hvarom säges i 1571 års kyrkoordning. Den förnämsta inkomsten blef den kyrkotiondespannmål, som kallades domkyrkotunna (se d. o.). Andra inkomster äro — olika på olika ställen — bänkhyror, afgifter för själaringning samt för ringning och begagnande af effekter vid begrafningar, inkomster af ett eller annat gods m. m., hvarmed domkyrkans underhåll och de för gudstjänsten nödiga utgifterna bestridas. Äro dessa otillräckliga eller saknas för något ändamål, skall domkyrkan underhållas af församlingen på sätt om kyrkors underhåll är föreskrifvet. Den praktiska omsorgen och förvaltningen härvidlag tillhöra en domkyrkosysslomän (se d. o.) eller ett domkyrkoråd (se d. o.). — Till antalet voro domkyrkorna i Sverige med Finland under medeltiden 7, nämligen, efter ordningen redan i Magnus Eriksson landslag, i Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö och Åbo. Efter reformationen tillkommo genom stiftsdelningar domkyrkor i Göteborg, Mariestad (en tid efter 1580), Karlstad, Kalmar, Visby, Härnösand och Luleå (1904). Genom Roskildefreden (1658) tillkom Lunds gamla domkyrka, hvadan efter Finlands förlust antalet domkyrkor utgör f. n. (1906) 13 i samma antal stift, men skall framdeles utgöra 12, enär 1903 års riksdag beslöt, att Västerbottens och Norrbottens län skulle fr. o. m. 1904 skiljas från Härnösands stift för att bilda ett nytt stift, men däremot Kalmar och Växjö sammanslås till ett, Växjö stift, med biskopssäte i Växjö, så snart endera biskopen i Kalmar eller Växjö afgått.

De gamla domkyrkorna, som uppfördes under den katolska tiden, äro i allmänhet af ett prydligt byggnadssätt. Några domkyrkor, särskildt de i Uppsala, Skara och Lund, äro bland Sveriges förnämsta arkitektoniska mästerverk (se bilder af dem vid de resp. artiklarna). Åtskilliga domkyrkor, första rummet Lunds, hafva betydande egendomar. A. Th. S. (L. M. B.)

Domkyrkoinspektör. Se Domkyrkosysslоman.

Domkyrkoråd, en myndighet, som innehar närmaste vården och förvaltningen vid vissa svenska domkyrkor, nämligen i Lund, Göteborg och Kalmar. Vid öfriga domkyrkor, utom Luleå, skötes ekonomien af en domkyrkosysslomän (se d. o.). Domkyrkorådet i Lund består af fem ledamöter, hvaraf domprosten och borgmästaren i Lund äro självskrifna, men de öfriga utses bland domkyrkoförsamlingens ledamöter för 5 år i sänder. Det egde att till biträde utse en kamrerare eller inspektor (k. stadgan 17 nov. 1859). — Domkyrkorådet i Göteborg eger en kassaförvaltare, som af kyrkonämnden uppbär de af kyrkofullmäktige anslagna medlen. — Domkyrkorådet i Kalmar består af landshöfdingen, biskopen, domkapitlet, en magistratsperson och sex af Kalmar stads församling valda ledamöter (k. br. 12 febr. 1831). — Vid Västerås domkyrka skall sysslomannen i viktigare ärenden handla i samråd med ett slags domkyrkoråd, kalladt domkyrkostyrelsen (domkapitlet med landshöfdingen som ordförande; jfr k. br. 18 sept. 1816). — Litt.: Beskow, ”Stadganden ang. kyrkan och dess egendom” (1898). L. M. B.

Domkyrkostyrelse. Se Domkyrkoråd.

Domkyrkosysslomän är förvaltare af domkyrkans ekonomi. Under medeltiden kallades han i Sverige oftast *yconomus* l. *sysslоman* och hade, såsom titeln angifver, att vårda sig om ekonomien, i det han sörjde för kapitelmedlemmarnas underhåll, mottog gåfvor och andra inkomster till domkyrkan, bestred utgifterna samt aflade årlig räkenskap inför kapitlet för sin förvaltning. Enligt 1571 års kyrkoordning skulle en sådan finnas vid hvarje domkyrka och öfvervaka domkyrkobyggnadens yttre vård, likaledes i fråga om alla dess tillhörigheter och däröfver upprätta inventarium. 1681 års kyrkoordning stadgar, att han skall vara prästman och antagas af biskopen med kapitlets vetskap och samtycke. Han skall ställa borgen för sin förvaltning. Domkyrkosysslоman finnes ej vid Luleå domkyrka, hvars ekonomi skötes såsom vid vanlig kyrka, ej hellre vid Lunds, Göteborgs och Kalmar domkyrko

vilkas ekonomi skötes af ett domkyrkoråd e d. o.). L. M. B.

Domkyrkotunna kallades den för domkyrkas underhåll afsedda kronotiondespannmål, som utgick ll olika belopp i olika stift, merendels med 1 tunna ån hvarje kyrkohärbärge, d. v. s. hvarje socken; mera har den omsatts i penningar och ingår till atsverket, som genom landtränterierna lämnar domrkorna kontant ersättning (k. förordn. 23 juli 369; k. kung. 5 okt. 1871). Spannmålen skulle ottagas af domkyrkosysslomannen, som skulle låta rsälja den på lämplig tid till domkyrkans bästa. omkyrkotunnan blef ersättning för förlusten af de komster af gods och tionde, som domkyrkorna ledo nom Gustaf I:s reduktion, hvadan den ej behöft gå för Lunds domkyrka, hvars gods och tionde n danska reformationen lämnade orörda. Som nna afgift inom Härnösands stift fortför att lämnas i Uppsala domkyrka, kom Härnösands domkyrka t sakna densamma, hvaremot denna i likhet med kenkyrkor uppbar byggnadssäd (en förhöjning däri viljades densamma af riksdagen 1856—58). Skara mkyrka åtnjuter ej domkyrkotunna från alla delar stiftet. Anledningen därtill är följande. Då rtig Karl under de liturgiska stridigheterna drog al jämte de delar af Skara stift, som hörde till ns hertigdöme, nämligen Värmland samt Vadsbo h Valla härad, undan den liturgiske biskopen i ara och 1580 tillsatte en superintendent däröfver Mariestad, blef denna stads kyrka domkyrka med tt till tunnorna från sagda områden. Ehuru superintendentens säte 1647 flyttades till Karlstad h Valla och Vadsbo härad 1658 återförenades d Skara stift, behöll Mariestads kyrka likväl mkyrkotunnan från dessa härad och figurerar i onoräkenskaperna som domkyrka. Äfven Mo härad Småland, ehuru hörande till Skara stift, erlägger mkyrkotunnan till annan domkyrka, nämligen Göteorgs, som däremot ej åtnjuter sådan från Halland h Bohuslän, enär, såsom sagdt, domkyrkotunnan utgår från de forna dansk-norska provinrna. A. Th. S. (L. M. B.)

Domle'schg l. Tomle'schg (rätorom. *Domasca* l. *Tomliasca*), vacker och bördig dal i nweiziska kantonen Grisons, genomfluten af Hinrhein. Längd 10 km., största bredden 3 km. ver 6,000 inv., af hvilka de fleste äro protstanter. Klimatet är så mildt, att persikor och ndlar mogna. Dalen är rik på ruiner och slott nt eger tjugutvå byar. Där talas dels tyska, dels oromanska.

Do'mmel, flod i Nederländerna, rinner upp i lgiska prov. Limburg, upptager Beerse fr. v., enar sig vid 'sHertogenbosch med Aa och faller, der namnet Dieze, ut i Maas, vid fästningen Crèvœur. Längd 93 km.

Do'mmer, Arrey von, tysk musikskriftställare, 1828, sekreterare vid stadsbiblioteket i Hamburg 73—89, har gjort sig känd företrädesvis genom förtjänstfulla arbetena *Elemente der musik* (1862), *usikalisches lexikon* (1865) och *Handbuch der usikgeschichte* (1868, 2:a uppl. 1878). A. L.*

Domnarfvet [dåmn-arfvet], ett stadsliknande samfle med järnverk, såg och fabriker i Kopparbergs n och Stora Tuna socken, 20 km. från Falun, vid rgslagernas järnväg och Dalälfven. 4,800 inv. 905). D. är icke blott det största järnverket i Sverige, utan är större än något annat träkolsjärnverk i världen. Det tillhör Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag och ligger å ömse sidor om Dalälfven vid den nedersta af de s. k. Tunaforsarna samt drifves med vattenkraft, som ur forsen uttages med 23 turbiner, däraf 9 äro uppställda öfver en djupt ned i fasta berget sprängd vattentunnel af 300 m. längd och 7 m. begynnelsediameter. Turbinerna lämna en sammanlagd effekt af 5,000 hkr. Sedan D. 1878 sattes i verksamhet, hafva utvidgningar ständigt skett, och verket omfattar nu följ. hufvuddelar: 1. *Kolningsafdelningen*, med 8 kontinuerliga kolugnar och en årlig produktion af 120,000 kbm. träkol af ved, som på Dalälfven nedflottas från öfre Dalarna. Till denna afdelning hör äfven en större fabrik för tillgodogörande af metylalkohol, träättika och tjära i kolugnsgaserna. 2. *Hyttafdelningen*, med 5 16,5 m. höga masugnar, 6 Vestmans rostugnar, 7 Cowpers blästervarmapparater, 1 Gates krossverk för rå malm, 2 valskrossar och 1 tuggare för rostad malm samt 3 dubbelverkande, tvåcylindriga blåsmaskiner. Malmen tillföres hyttkransen med hissar och skopverk, kolen fraktas dit med linbanor, af hvilka en är spänd öfver älfven och hämtar kolen direkt ur kolugnarna. En annan linbana tillför kol från kolhuset, som rymmer 70,000 kbm., eller från järnvägsvagnarna, som hämta kolen bl. a. från verkets 10 kolhus kring Siljan (tills. rymmande 60,000 kbm.) eller från bolagets sågverk vid Skutskär, där äfven kolugnar för verkets räkning äro i verksamhet. Verket eger 140 grufutmål, af hvilka de malmrikaste ligga i Grängesberg. Malmerna till det ädlare stålet hämtas från Klackberg i Norberg, Burängsberg, Bispberg m. fl. grufvor, i hvilka järnverket eger stora andelar. Tackjärnsproduktionen var 1905 53,000 ton. Därjämte lämnade hyttorna masugnsgas, i bränslevärde motsvarande 14,000 ton goda stenkol. Af slaggen förfärdigades s. å. 140,000 slaggtegel. 3. *Bessemerverket*, med 2 6-tons konvertrar med s. k. surinfodring och 3 5-tons konvertrar med basisk infodring samt 2 blåsmaskiner. Dit höra äfven ett dolomitverk med krossmaskiner och en 300 atmosfärers tegelpress, ugnar för kalk- och dolomitbränning samt 4 kvarnar för finmalning af Thomasslagg. Den basiska l. Thomas-Gilchristska bessemermetoden tillämpas sedan 1891. Det därvid framställda järnet är af yppersta kvalitet, enär det grundar sig på träkolstackjärn och svafvelfria malmer. Produktionen vid bessemerverket 1904 var 35,500 ton göt och 10,222 ton Thomasfosfat. 4. *Martinverket*, med 4 15-tons martinugnar jämte stålgjuteri och en årlig produktionsförmåga af 30,000 ton göt och gjutgods. 5. *Valsverksafdelningen*, hvars byggnad, belägen midt öfver vattentunneln, inrymmer götvalsverk, räls- och grofvalsverk, kontinuerligt trådvalsverk, 2 mediumvalsverk, finvalsverk, 3 universalvalsverk samt grofplåts- och tunnplåtsvalsverk. Till valsverken höra 19 vällugnar, och de förmå årligen lämna 50,000 ton valsadt järn och stål af alla slag. 6. *Verkstadsafdelningen*, omfattande gjuteri, mek. verkstad, klensmedja, plåtflänsnings- och plåtslagarverkstad, valssvarfvar och modellsnickarverkstäder. 7. *Manufakturs medjan*, med 5 transmissionshammare m. m., där verktyg smidas och verktygsstål af allra ädlaste material uträckes. 8. *Sömfabriken*, med 28 maskiner och lika många ugnar. 9. *Spikfabriken*, med 10 maskiner för klipp-

Domnarfvets järnverk.

spikstillverkning. 10. *Bultfabriken*, med 15 maskiner för tillverkning af bult, mutter, nit och rälsspik. 11. *Tegelverket*, hvarest för verkets eget behof tillverkas dels vanligt murtegel, dels eldfasta material, såsom chamottetegel, kvartstegel m. m. 12. *Såg och hyfleri*, med 6 ramar samt 4 hyfvel- och stafmaskiner, hvilka leverera verkets behof af byggnadsvirke och emballage. 13. *Pappersbruk* (fullbordadt 1905), beläget vid Kvarnsveden, 6 km. ofvan järnverket. Det förfogar öfver 15 slipverk och 6 pappersmaskiner med en produktionsförmåga af 140 ton tidningspapper per dag. Maskinerna utsända en pappersbana om 2,67 till 3,86 m. bredd med en hastighet af 150 m. per minut, eller tillsammans 900 m. i minuten. En fabrik för tillverkning af pappersbrukets behof af sulfitcellulosa, omkr. 10,000 ton per år, är under uppförande. Arbetsstyrkan var 239 pers. 1905.

F. n. (1906) håller man på att utvidga järnverket så, att dess årsproduktion kan uppbringas till 100,000 ton valsade produkter af järn och stål. En ugn för smältning af 10,000 ton stål per år medelst elektrisk ström är under utförande, äfvensom moderna valsverk för utvalsning af göten, af fartygs- och ångpanneplät och af balkar, räler och annat fasonjärn. Medelst en större ångmaskin om 6,000 hkr, gasmaskiner för masugnsdriften och elektrisk kraftöfverföring från pappersbruket kommer järnverkets kraft-tillgång att höjas med omkr. 8,000 hkr.

Elektrisk kraftöfverföring användes i vidsträckt grad; de därför använda maskinerna utgöra 49, med omkr. 900 motorhästkrafter. Verket belyses äfven med elektricitet. Inom verket finnas 12 km. järnvägar, däraf 9 km. bredspåriga. Verkets alla husbyggnader täcka en sammanlagd yta af 9,3 har, däraf 5,9 ha verkstäder och 3,4 har bostäder m. m. Arbetarnas antal utgör 14—15 hundra, och i järnverkets bostäder bo öfver 2,000 pers. För arbetarna finnas sjukstuga, badhus och ett större societetshus med samlingssalar, skol kök etc. Af bolagsstämman ha anslagits 125,000 kr. till en yrkesskola för arbetarnas söner. — Dess produkter hafva stor afsättning e blott inom Skandinavien — flera a svenska krigsflottans största farty och många handelsfartyg äro byggd af material därifrån, och en mängd af Nordens större järnvägsbroar är uppförda af järn från detta verk —

utan äfven i utlandet, såsom de stora kulturstaterna i Europa och Amerika, Japan, Indien, Egypten, Europ. och Asiat. Turkiet o. s. v. Vikten af det på järn- och vattenvägar in- och utgående godset utgör omkr. 1,000 ton per dag. Nya valsverk och utvidgningar äro under utförande i afsikt att fördubbla tillverkningen. Från pappersbruket öfverföras 3,000 hästkrafter medelst elektrisk ström. Järnverket uppfördes under midten af 1870-talet (jfr C. Wittenström, "Beskrifning öfver D:s jernverk", i "Jernkontorets annaler", 1879).

Domneberget 1. Dumberget, ett 292 m. högt berg i Habo socken, Vartofta härad, Skaraborgs län, s. ö. om Dumme mosse. Man har därifrån en mycket vacker utsikt öfver Vättern samt delar af Västergötland och Småland.

Domning, *fysiol.*, ett tillstånd, som under vissa omständigheter inträder i någon kroppsdel, företrädesvis extremiteterna, och vanligen är förenadt med minskad känsel- och rörelseförmåga samt med egendomliga subjektiva känselförnimmelser. Dessa förnimmelser äro svåra att beskrifva. De äro än stickande och än så att säga surrande, än likna de den förnimmelse man erfar, då en insekt (t. ex. en myra) kryper på huden ("myrkrypning"). Orsaken till denna företeelse torde i de allra flesta fall böra sökas i någon inverkan på den ifrågavarande kroppsdelens nerver, varigenom dessas ledningsförmåga blifvit mer eller mindre rubbad. Vanligast uppträder domning i de undre extremiteterna, då vid sittande tällning lårets baksida hvilar mot en skarp kant och till följd däraf den stora höftnerven (*nervus ischiadicus*) sammantryckes; men detta tillstånd iakttages äfven ofta i en arm, i synnerhet då dess nervstammar blifvit lämda, hvilket kan ske, t. ex. under sömnen, därigenom att hufvudet hvilar på armen eller att armen hänger öfver sängkanten. I sådana fall kan det stundom gå så långt, att vid personens uppvaknande armen befinnes fullkomligt lam och känsellös — ett tillstånd, som lyckligtvis är snart öfvergående. Sådana förnimmelser som de, hvilka utmärka domningen, kan man på sig själf när som helst framkalla i lillfingersidan af handen, om man tätt bakom den inre armbågsknölen stadigt trycker på den därstädes omedelbart under liggande ulnarnerven ("tjufnan"). Om domning och de egendomliga förnimmelser, som åtfölja detta tillstånd, en längre tid fort-

Domnarfvets pappersbruk vid Kvarnsveden.

fara och icke kunna härledas från något genom svulster e. d. utövadt tryck på de periferiska nervstammarna, kunna de utgöra betydelsefulla symtom af sjukliga förändringar i nervsystemets centralorgan. C. L.

Domodossola [dåmådå'ssåla], fordom *Oscella*, distriktshufvudstad i den italienska prov. Novara (Piemonte), i Ossola-dalen, vid järnvägen till Simplon och vid den segelbara floden Toce. 3,750 inv. (1901, som kommun 5,016). Staden, som ligger 305 m. ö. h. och är utgångspunkt för fotturer i de södra alpdalarna, är mycket besökt af resande.

Domoko's, befäst ort i nordöstra Grekland, nomarkien Larissa (Tessalien). Biskopssäte. 1,580 inv. (1889). Utanför D. utkämpades 17 maj 1897 ett slag mellan den grekiska armén under kronprins Konstantin och den turkiska under Edhem pascha, hvilket slutade med den förras skyndsamma återtåg, hvarefter fredsunderhandlingar snart inleddes. C. O. N.

Domostro'j, ry:, ''hushållningslära'', ''hustafla'', ett märkligt ryskt litteraturalster, skrifvet omkr. 1560. Såsom författare har uppgifvits Ivan IV:s rådgifvare munken Silvester, men äfven om han redigerat detta samlingsverk af praktisk och moralisk undervisning, som delvis är byggdt på äldre handskriftsamlingar, har han själf dock skrifvit endast det sista (64:e) kapitlet, den s. k. *Lilla D.*, innehållande råd och lärdomar af fadern till sin son Anfim. D., som ger en högst intressant kulturbild af Moskva från 15:e och 16:e årh., består af 3 delar: den första innehållande religiösa föreskrifter, den andra pedagogisk-familjära (i fråga om hustru, barn och tjänstfolk), den tredje ett slags bondepraktika med ekonomiska anvisningar. D. har utgifvits af D. P. Golochvastov (1849), af K. sällskapet för rysk hist. och antikvit. (Moskva 1881) och af V. J. Jakovlev (1887) samt har kritiskt undersökts af bl. a. Nekrasov (1873), Golochvastov och arkimandriten Leonid (1874) och A. Brückner (s. å., i ''Russische revue'', 4:e h.). A—d J.

Dompapen, *zool.* Se Domherresläktet.

Dompierre d'Hornoy [dåpiä'r dårnωa'], Charles Marius Albert de, fransk sjömilitär och politiker, f. 1816 i Hornoy (dep. Somme), d. 1901, en ättling till Voltaire, inträdde 1828 i marinen, blef 1849 fregattkapten, 1864 konteramiral och 1871 viceamiral. Vid kejsardömets fall 1870 var han direktör i marinministeriet och 4 sept. 1870—28 jan. 1871 interimistisk marinminister. 1871 invald i nationalförsamlingen, slöt han sig till legitimisterna, bekämpade Thiers och bidrog till hans fall, hvarefter han 25 maj 1873—21 maj 1874 var marinminister i Broglies två första ministärer. 1876 invaldes han i senaten af dep. Somme, men föll igenom 1882, hvaremot han 1885—93 var en af staden Amiens' representanter i deputeradekammaren, alltjämt tillhörande yttersta högern och understödjande alla konservativa lagförslag.

Domprost (lat. *præpo'situs*), i Sverige titel på kyrkoherden i en domkyrkoförsamling, hvilken ej är prebende åt en biskop, i katolska kyrkan titel på föreståndaren för domkapitlet och den främste bland kanikerna. Ämbetets ursprung torde vara att söka i arkidiakonatet, hvars uppgift att dels förestå kapitlets inre angelägenheter och rättskipningen, dels leda förmögenhetsförvaltningen redan i 11:e årh. fördelades sålunda, att det senare tillföll ''præpositus''. I *Sverige* infördes den romerska kyrkoordningen i den mån olika, att arkidiakonatet blef en senare inrättning än præposituren. I följd häraf kom præpositus (sv. *prowaster*, *prost*) i sitt chefskap för kapitlet i sådant beroende af biskopen, som själf presiderade vid sessionerna i domkapitlet och äfven utöfvade hela stiftsförvaltningen, att han blef ett slags vice preses, hvars viktigaste arbete bestod i förvaltningen af kapitelförmögenheten. Den förste kände domprosten i Sverige är en Björn i Uppsala 1244, och 1257 omtalas præpositus och kapitel i Skara. — Efter reformationen upphörde præposituren såsom särskildt ämbete, och domprost blef titel på pastorn i domkyrkoförsamlingen och vice preses i domkapitlet. Däremot tillsattes ej domprost i de fem superintendentior, som uppstodo genom klyfning af de gamla medeltidsstiften, nämligen i Göteborg 1620, Kalmar 1602, Karlstad 1647, Härnösand 1647 och Visby (före 1645). Men när i Göteborg 1665 superintendenten upphöjdes till biskop, skildes domkyrkoförsamlingen från biskopen och erhöll egen pastor, domprosten. När superintendenten i Kalmar blef biskop 1678, förblef däremot domkyrkoförsamlingen prebende åt biskopen intill 1877, då den erhöll domprost. Af domkyrkorna i Karlstad, Härnösand och Visby, hvilka 1772 fingo biskopar i st. f. superintendenter, har endast den förstnämnda (1883) erhållit domprost, hvadan i de senare domkyrkoförsamlingen ännu är prebende åt biskopen. År 1904 blef Luleå kyrka domkyrka med domprost som pastor i Luleå stads församling till följd däraf, att Västerbottens och Norrbottens län skildes från Härnösands stift för att bilda Luleå stift. I Uppsala och Lund är förste teologie professorn jämväl domprost; domprosten plägar ofta vara kontraktsprost. I *Finland* finnas numera fyra domkyrkor med domprost som pastor i församlingen, nämligen i Åbo, Borgå, Nyslott och Uleåborg. — Jfr Domkapitel. L. M. B.

Domremy-la-Pucelle [dåromi-la-pysä'l], by i franska depart. Vosges (Lorraine), i en vacker dal vid floden Meuse (Maas). 275 inv. (1906). I D. föddes Jeanne d'Arc 6 jan. 1412; huset, där hon föddes, tillhör staten sedan 1818. Flera statyer (bl. a. en stor från 1890) och en kyrka äro uppförda till hennes ära.

Domsaga, *jur.* Landsbygden i Sverige är i judiciellt hänseende indelad i domsagor, f. n. (1906) 120, som hvardera omfatta ett eller flera härad eller tingslag. I hvarje domsaga finnes en häradshöfding, hvilken är ordförande i den eller de till domsagan hörande häradsrätterna och för öfrigt handhar domarämbetet inom domsagan. Vid val af landet af ledamöter i riksdagens Andra kammare bilda domsagorna valkretsar. Af domsagorna hör 58 under Svea hofrätt, 45 under Göta och 17 under Hofrätten öfver Skåne och Blekinge. Jfr Härad och Tingslag samt Riksdagsmannaval. L. A.

Domsjö, ångsåg och lastageplats i Själevads socken, Västernorrlands län. D. är ett köpingslikande samhälle med 1,379 inv. (1900). 1903 var antalet af dit ankomna eller därifrån afgående fartyg 112, hvilka tillsammans hade 67,092 ton dräktighet. Nästan alla seglade från eller till utlandet. Vid sågverket, som 1905 begagnade 7 ramar och

hyfvelmaskiner samt sysselsatte 308 arbetare, till-
rkades sågade och hyflade trävaror samt träkol,
ed ett sammanlagdt värde af 995,226 kr. Tillhör
lo-D. aktiebolag.

Domsness, Kurlands norra udde. Se Domes-
äs.

Domsrätt, *jur.*, befogenhet att skipa lag och rätt. ärmast afses här den allmänna civila och krimi-
ella jurisdiktionen äfvensom den mera speciella, ex. i krigs- och sjörättsmål, men äfven den s. k. dministrativa domsrätten samt slutligen ock — i idsträckt mening — den rättsskipning, som har fseende på disciplinärmål. Domsrätten tillkommer ndast staten själf genom därtill lagligen erkända gan. Dessa organ äro framför allt domstolarna e Domstol). Men likasom domstolarna vid dan om den dömande verksamheten hafva åtskil-ga förvaltningsbestyr, så gifves det ock förvaltande gan, som hafva domsrätt i vissa frågor. Domsrätt förvaltningen rörande mål hade genom 1618 års ammarordning blifvit inrymd åt Räkningekammaren Kammarkollegium), hvarest alla räkenskaper under-ingo granskning; och Kammarrätten, som ersatte en under Kammarkollegium subordinerande Kam-arrevisionen, är än i dag dels domstol, dels för-ltande verk. Konungens befallningshafvande eger k domsrätt i flera fall. Äfven *riksdagen* och *rådet* afva haft domsrätt, riksdagen i synnerhet under ihetstiden (1718—72), då högsta kontrollen öfver ela rättsskipningen var tillerkänd riksdagen, och idet under olika skeden. *Konungen* är sedan gam-alt högste domare. Efter inrättandet af Svea hof-itt (1614) stadgades följande år, att den, som ar missnöjd med hofrättens dom, fick med begäran m revision (se d. o.) vända sig till konungen. enne blef i egen person högsta instans (se d. o.). å nu rådet var konungens medhjälpare, blef ljden, att det anlitades äfven i revisionssaker. ådet blef sedan högsta domstol, i hvilken konungen nder frihetstiden och äfven enligt 1772 års R. F. ade endast två röster. Då rådet afskaffades 1789, lef dess befattning med domsrätten öfverflyttad till ögsta domstolen, där konungen, såsom förut i ju-itierevisionen, har två röster i de mål, hvilkas be-andling han — undantagsvis — vill öfvervara. Re-eringen har dock att i sista hand afgöra åtskilliga dministrativa rättstvister. Den administrativa doms-itten har fordom haft ett vidsträckt område, men är umera mindre omfattande. I flera främmande stater ar man förlagt administrativa rättstvister från rege-ngens handläggning till de allmänna domstolarnas behandling. Hos oss är (1906) under utarbetande örslag till inrättande af en särskild administrativ ögsta domstol (s. k. regeringsrätt) såsom den lämp-gaste utvägen för åvägabringande såväl af erfor-erlig lättnad i statsrådens arbete som af tillbörlig ättssäkerhet på de administrativa rättstvisternas område. Hit höra besvär i fråga om tillämpning f kommunal- och politiförfattningar, väg- och flott-ingsmål, beskattningsmål, fattigvårdsmål o. s. v. den mån handhafvande af disciplinär myndighet an sägas innebära utöfning af domsrätt, tillhör etta icke domstolarna, utan de särskilda civila ller militära verk eller personer, åt hvilka dylik yndighet blifvit anförtrodd.

Att skipa rätt är en af statens viktigaste upp-ifter. Domsrätten regleras af lagstiftningen, som bestämmer, af hvem och på hvad sätt den får utöfvas. Statens domsrätt är exklusiv dels gentemot undersåtarna, hvilka icke själfva ega taga sig rätt, dels ock gentemot andra stater, hvilka få utöfva domsrätt endast inom sina egna, icke på främmande områden. Undantag i detta senare afseende utgör den s. k. konsularjurisdiktionen i icke kristna stater. På grund af fördrag (kapitulationer) hafva de kristna staternas konsuler i icke-kristna stater rätt att där utöfva domsrätt öfver sina landsmän inom de gränser kapitulationerna angifva. Detta är dock icke en allmän befogenhet. Gentemot Japan t. ex. äro kapitulationerna upphäfda. De "blandade domstolarna", som finnas i Turkiet och Egypten och som bestå dels af inhemska, dels af främmande domare (däraf namnet), beteckna å ena sidan en inskränkning i konsularjurisdiktionen, men å den andra äfven en modifikation af dessa länders rätt att genom sina egna organ handlägga mål, som angå främmande staters undersåtar, hvilka uppehålla sig på turkiskt (resp. egyptiskt) territorium. En inskränkning i den princip, territorialitetsprincipen, enligt hvilken endast statens egna organ ega utöfva domsrätt inom statens område, ligger äfven i den rätt, som tillkommer vissa internationella sanitets- och flodkommissioner att bestraffa öfverträdelser af reglementen och föreskrifter, som dessa kommissioner enligt mellanfolkliga aftal ega utfärda. En annan sida af samma princip är, att alla, inländska som utländska, hvilka befinna sig inom statens gränser, äro underkastade statens domsrätt. Härifrån undantagna äro de, som åtnjuta exterritorialrätt (se d. o.). Statens uteslutande befogenhet att utöfva domsrätt öfver sina undersåtar lider inskränkning endast med hänsyn till andra staters rätt att döma dessa samma undersåtar, då de befinna sig utrikes eller utlämnas eller i allmänhet då de äro parter i en sak, som hör till utländskt forum. Ju starkare och bättre organiserad en stat är, desto mindre kan det komma i fråga, att inom statens område någon annan än staten själf genom sina omedelbara organ, ämbetsmännen, utöfvar domsrätt.

Men staten har icke alltid egt fasthet och styrka nog att i detta afseende häfda sin ställning. Medeltidens korporationssystem främjade tillkomsten af mer eller mindre privat domsrätt. Från korporationernas och privilegiernas tid stammar den domsrätt, som universiteten ännu i dag hafva öfver akademiska lärare och tjänstemän beträffande ämbetsförseelser. Det har i synnerhet varit den adliga domsrätten, städernas domsrätt och den andliga domsrätten, som hvar för sig utgjort eftergifter åt icke-statlig domsrätt.

Feodalväsendet medförde åt *adeln egen jurisdiktion* öfver bönderna. Så är ej fallet hos oss. Inom de af Erik XIV och Johan III inrättade gref- och friherreskapen utöfvade emellertid grefven eller friherren den domsrätt i andra instans, som eljest tillkom lagmannen, och ända sedan medeltiden fanns det här och hvar i vårt land en särskild adlig rättsskipning, t. ex. Bergkvara "borgrätt" (se d. o.), Ängsö och Visingsborgs "hals- och handrätt" (se d. o.), hvilka upphäfdes först 1691 och 1692. Ännu 1671 utfärdades en gårdsrätt eller husdisciplin, "som efter K. Maj:ts nådiga tillåtelse af ridderskapet och adlen vid deras gårdar och hushållningar brukas må". Men dennas tillämpning för-

bjöds genom en k. resolution af 1675 (E. Hildebrand, ”Svenska statsförfattningens historiska utveckling”, s. 338—339). Domsrätten i *städerna* har hos oss aldrig varit helt oberoende af statens myndigheter, men lagskipningen har här städse tillhört rådsdomstolen (rådstufvurätten), hvars sammansättning till stor del hvilar på kommunal, icke på rent statlig grund.

Andlig domsrätt är den domsrätt, som utöfvas af kyrkan genom dess organ. Den har omfattat såväl civila som kriminella mål.

Den apostoliska förmaningen i 1 Kor. 6: 1 ff. föranledde redan i den äldsta kristna församlingen den seden, att församlingsföreståndarna, biskoparna, bilade civila tvister mellan medlemmarna. Genom kristendomens upphöjande till statsreligion gafs laglig giltighet åt dylika skiljedomar. Utom under en period, då ett mål drogs under biskopen, så snart endera parten sådant äskade, berodde det till en början vanligen på öfverenskommelse mellan parterna själfva, om de ville låta sin tvist afgöras af världslig domstol eller af biskopen. Men småningom utbildade sig den regeln, att vissa tvister kunde afgöras endast af biskopen, d. v. s. att de hörde till *forum ecclesiasticum*. Detta berodde dels på målets beskaffenhet, dels på de tvistandes personer. De mål, som hörde under kyrkans domsrätt, voro sådana, som rörde lära, kult, sakrament (hvaribland äktenskapet), edgång, testamenten, kyrkliga ämbeten m. fl. Vidkommande personerna åter ansågos kyrkans inrättningar och tjänare ej kunna såsom svarande part dragas inför världslig domstol. Dock var icke kyrkans domsrätt i civila mål öfverallt lika stor. Flerstädes, t. ex. i Sverige, afgjordes af de världsliga domstolarna flera mål, som enligt kanoniska rättsgrundsatser hade bort afgöras af kyrkan. Samtidigt med påfvemaktens sjunkande finner man ock bestämda spår till en inskränkning af den civila andliga domsrätten till förmån för den världsliga. Reformatorerna i Tyskland uppträdde med stor bestämdhet särskildt mot denna domsrätt. Den form, som den protestantiska kyrkostyrelsen i Tyskland fick, föranledde dock inrättande af s. k. konsistorier, som, bestående af andliga och världsliga ledamöter, å landsfurstens vägnar utöfvade vissa af hans kyrkliga rättigheter, bl. a. domsrätt i vissa äktenskapsmål, en domsrätt, som sedermera utvidgades under inflytande af den kanoniska rättens studium. Uppkomsten af territorialsystemet och insikten om, att all domsrätt i borgerliga angelägenheter tillhör staten, hafva från 1700-talets början föranledt ett successivt inskränkande och slutligen upphäfvandet af den kyrkliga domsrätten i civila mål. Den del af den civila kyrkliga domsrätten, som längst torde hafva egt bestånd såväl inom protestantiska som katolska kyrkor, är domsrätten i frågor om äktenskaps ingående och upplösning. Men efter hand öfverflyttades äfven denna domsrätt till borgerliga myndigheter, och numera torde, utom i England, föga eller intet af den civila kyrkliga domsrätten kvarstå. — I Sverige synes man närmast efter reformationen hyllat Luthers uppfattning om obehörigheten af denna domsrätt. Om 1571 års kyrkoordning låter biskopen döma i äktenskapssaker, ”ehuru de mer lyda under världslig dom än kyrkans”, så förklaras detta bero därpå, att de af ålder lydt under kyrkans dom och att i dem mycket förekommer, som rör själ och samvete. Om gränsen mellan världslig och andlig domsrätt rådde emellertid mycken obestämdhet, och denna upphörde först med 1686 års kyrkolag, som bestämde den civila kyrkliga domsrättens omfång till vissa äktenskapsmål. Äfven dessa, åtminstone såvida de kunde anses vara af tvistemåls natur och ej af administrativ art, hafva sedermera frångått konsistorierna.

Kyrkans kriminella domsrätt har sin rot i den kyrkotukt, som redan den äldsta kristna församlingen utöfvade öfver sina medlemmar, såväl klerker som lekmän. Då enligt sakens natur samma förseelse ofta kunde straffas af borgerlig lag såsom ett brott och tillika såsom en synd eller kyrklig pliktförsummelse blifva föremål för kyrkotukt, sökte man, sedan kristendomen blifvit statsreligion, att bestämma förhållandet och gränserna mellan världslig och kyrklig domsrätt. I samma mån som kyrkans makt ökades, inkräktade dess domsrätt alltmer på statens, och sålunda utbildades läran om kyrkans uteslutande domsrätt öfver prästens förbrytelser, ej allenast dem, som angå ämbetet, utan äfven dem, som äro af borgerlig beskaffenhet, samt öfver sådana brott af kyrkans medlemmar i allmänhet, hvilka ansågos stå i närmare samband med religionen. Af sistnämnda slag voro t. ex. kätteri, schism, simoni, äktenskapsbrott, hor, trolldom, mened, ocker m. m. Den brottslige ådömdes dels s. k. censurer (botgörelser, hvilka afsågo den felandes bättring såsom bann, interdikt, suspension), dels verkliga straff (böter, fängelse, kroppsstraff, afsättning; de förstnämnda egentligen för lekmän). Kyrkans kriminella domsrätt tog ett stort steg framåt genom tillämpningen af de pseudo-isidoriska dekretalen, hvarefter dess anspråk i hela sin fullhet framlades i dekretalsamlingen. Men med hierarkiens stigande fördärf och statens vaknande anspråk att hos sig koncentrera all domsrätt började man genomdrifva inskränkningar af kyrkans rätt och i synnerhet att från statens sida kontrollera utöfningen af den samma. Ett dylikt kontrollmedel är det s. k. *appel comme d'abus* (*recursus ab abusu*), hvarmed förstås en hänvändning till statsmakten för att vinna rättelse i en kyrklig myndighets maktmissbruk. I Frankrike utbildades denna redan under det senare medeltiden. — I Tyskland, där grundsatserna om kyrkans domsrätt förut voro vacklande, blefvo genom lagarna af 12 och 13 maj 1873 fasta regler gifna för dess utsträckning och kontrollerande. Genom lagen af 12 maj ordnas makten att straffa kyrkans tjänare. Alla domar, som åläggga svårare disciplinära straff, skola delgifvas statens organ. Såväl den dömde som, ifall ett statsintresse står på spel, vissa statens ämbetsmän kunna vända sig med klagomål till en särskild domstol för kyrkliga angelägenheter. Denna eger en ganska vidsträckt rätt att upptaga klagomål, i synnerhet om den af kyrkan fällda domen i något afseende anses komma i konflikt med statens rätt, och i ingen händelse lämnar staten biträde till domens genomförande utan att pröfva dess berättigande. Enligt lagen af 13 maj få emot kyrkans världsliga medlemmar inga andra straff användas än sådana, som afse uteslutning från vissa rättigheter inom kyrkan och ej heller dessa tillåtna straff få offentliggöras på något ärekränkande sätt eller ådömas såsom hinder för utöfning af en borgerlig plikt eller rätt, t. ex. a-

rätt o. d. Ehuru dessa lagar formellt afse alla i Tyskland varande religionssamfund, är det klart, de i sak blifva begränsningar egentligen för den katolska kyrkan. — Uti Italien, där man i are tider sökt tillämpa Cavours teori om ”fri kyrka i fri stat”, betraktas kyrkans domar såsom angående staten i andra fall, än då de komma strid med statens lagar, den offentliga ordningen er den enskildes rätt. I dessa fall fränkännes m all gällande kraft, och deras verkställande affas. — Till följd af sin uppfattning af kyrkans ende kunde protestantismen ej erkänna dess minella domsrätt i samma omfattning som katolicismen. Det enda, som den bibehållit, är kyrkoten samt en domsrätt i vissa fall öfver kyrkans nare i mål, som röra fel i läran eller ämbetet Kyrkotukt). Men då i de protestantiska iderna statens öfverhufvud tillika är kyrkans, har en denna domsrätt betraktats såsom statens, ru utöfvad af specialdomstolar med nödig sakskap, och ofta hafva målen i högre instans behandlats af de världsliga öfverdomstolarna. Något ntrollmedel mot maktmissbruk har då ej varit nöfligt. Hvad nu blifvit sagdt, gäller dock ej om England, hvars institutioner i denna del, liksom då mycket annat, i väsentlig mån afvika från fastlandets. I Sverige utöfvades länge domsrätt er prästers och skolståndspersoners ämbetsfel er förseelser emot *decorum* af konsistorierna, såa straffet bestod i varning, suspension eller afsning, men målet gick i högre instans till hofrätt. Andra straff kunde konsistorierna ej ådöma, n målet behandlades, om lagen föreskref sådana, världslig domstol. Angående omfånget af konsistoriernas domsrätt rådde dock mycken oklarhet. nom lag af 8 mars 1889 om straff för ämbetsott af präst och om laga domstol i sådana mål numera bestämda gränser uppdragna för konsistoriernas domsrätt öfver präster. Enligt denna lag ill världslig rätt upptaga åtal emot präst för lan förbrytelse, som i allmän strafflag eller annan e till kyrkolag hänförlig författning är uttryckligen och särskildt nämnd såsom brott af ämbetsn; samt dessutom för vissa uppräknade förbrytelser, hvilka ansetts närmast beröra det borgerliga livet. Om öfriga ämbetsfel af präst samt förseelser mot decorum dömer domkapitlet, dock att i fråga om biskop den domsrätt, som eljest tillkommer domkapitlet, utöfvas omedelbart af hofrätt. Lagen af 8 mars 1889 angår endast präster. I afseende å skolståndspersoners ämbetsförbrytelser eller förseelser mot decorum gälla fortfarande delvis de äldre bestämmelserna. Äfven efter upprättande af Öfverståthållarembetet för rikets allmänna läroverk genom k. br. 28 okt. 1904 bibehålla domkapitlen ännu domsrätt med afseende å fel i ämbetet, begångna af rektorer, lektorer och adjunkter samt fortfarande andra instans döma öfver folkskollärares tjänsteförseelser. — Jfr Bååth, ”Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige” (1905). C. G. H.*

Domsten, fiskeläge vid Öresund nedanför Kullamnarstorp och på dess mark, i Allerums socken, Malmöhus län, drifver obetydligt fiske och saknar ordningar därför (hamn o. d.), utan egnar sig folkningen, omkr. 200 pers., hufvudsakligen åt jordbruk.

Domstol, *jur.*, det statens organ, hvilket det tillkommer att utöfva rättsskipningen, d. v. s. att afdöma rättstvister samt ådöma straff för brott. Alltifrån äldsta tid har rättsskipningen, i större eller mindre omfattning, ansetts utgöra en af statens viktigaste funktioner. Till en början var dess utöfning icke skild från de öfriga grenarna af statsstyrelsen, utan rättsskipningen handhades af den eller dem, som voro innehafvare af statsmakten i öfrigt. Hos antikens folk utöfvades sålunda domarmakten antingen af den suveräna folkförsamlingen eller ock af den, som tillegnat sig den politiska makten inom samhället. Och äfven sedan samhällenas utveckling medfört nödvändigheten af särskilda domare eller domstolar, kvarstod dock innehafvaren af högsta makten såsom högste domare. Hos de germanska folken har rättsutvecklingen i detta afseende försiggått ungefär på samma sätt. Äfven hos dem var folkförsamlingen ursprungligen tillika den dömande myndigheten, och i samma mån som konungamakten utvecklades, sökte dess innehafvare göra gällande sin rätt att utöfva högsta domarmakten i staten. — Först i det moderna samhället har uppställts såsom en hufvudregel för ordnandet af domarfunktionerna, att dessa böra vara helt och hållet skilda från såväl den lagstiftande som den verkställande makten i staten och följaktligen domstolarna vara oberoende icke allenast af regenten, utan äfven af representationen, och denna grundsats har i nutidens samhällen blifvit genomförd, ehuru med större eller mindre följdriktighet. Såsom härflytande från denna regel plåga följande grundsatser anföras: att ingen får hindras att vid domstol göra sina rättsliga anspråk gällande, och att ingen får dragas från den domstol, som enligt i lag stadgad ordning är behörig att pröfva vare sig hans rättsanspråk eller en mot honom anhängiggjord anklagelse, hvadan ej mindre regentens utöfvande af den s. k. kabinettsjusticen än ock tillsättandet af kommissioner för särskilda mål, anses uteslutet.

Efter sin befogenhet indelas domstolarna i *allmänna* domstolar och *special*-domstolar. De förra äro behöriga att upptaga alla slags mål, som icke genom särskilda föreskrifter äro undantagna från deras befogenhet, de senare däremot äro endast behöriga att upptaga särskilda arter af mål. Domstolsorganisationen hos särskilda folk och äfven hos samma folk under olika tider företer stora skiljaktigheter, hvilka i främsta rummet bero på de olika processuella grundsatser, som gjort sig gällande, men äfven orsakats af nationella olikheter och tidsomständigheter. De allmänna domstolarna i Sverige äro: häradsrätt på landet och rådstufvurätt i städerna första instans, hofrätterna andra instans och Högsta domstolen tredje instans. Specialdomstolar äro: krigsrätter och Krigshofrätten, domkapitel, Kammarrätten, egodelningsrätter, egoskillnadsrätt, gräns-tullrätter, poliskammare och Riksrätt. L. A.

Do′mus divina, lat. Se D. D.

Do′mus Sa′ncti spiritus (lat.). Se Helgeandshus.

Domvilla, *jur.*, svårare rättegångsfel, som medför rätt för den genom domstolens beslut kränkte att i särskild ordning däri söka rättelse. Dylika rättegångsfel omförmälas i 1734 års lag i 25 kap. 21 § rättegångsbalken. Enligt lag 14 juni 1901,

som upphäfde nämnda lagrum, hänföras till domvilla endast de fall, då någon af underrätt eller hofrätt dömes ohörd eller sådant utslag fälles, att någon, som ej är part i målet, däraf lider förfång. Denne eger då rätt att genom besvär söka ändring i utslaget inom natt och år, efter det detta blef honom kunnigt. I. Afz.

Domän (fr. *domaine*, eng. *domain* eller — i något annan betydelse — *demesne*, af mlat. *domānium* l. *demānium*, förmodligen af lat. *dominium*), egendom. — *Kam.* Ordet tas i ganska olika betydelse, stundom i vidsträckt såsom liktydigt med en stats hela inkomstbringande egendom, men vanligare i bemärkelsen af fast egendom i statens hand eller t. o. m. blott af den för det egentliga jordbruket afsedda statsegendomen, i motsats till exempelvis skogarna. I fransk rätt skiljes på *domaine public* — ”alla delar af statsområdet, som ej kunna vara föremål för privat eganderätt”, t. ex. vägar, hamnar, torg och fästningar, alltså ej domäner i vanlig mening, eftersom de ej bereda staten inkomst — och *domaine de l'état*, som är domän i den ofvan angifna betydelsen. Ett särskildt slag af den senare är i flera länder *domaine de la couronne* (i Ryssland och flera tyska stater i hufvudsak motsvarad af s. k. *schatullgut*), hvaraf afkastningen är anslagen till regentens eget bruk.

Uppfattningen om all jorden såsom statens egendom återfinnes på ett tidigt stadium i många olika europeiska och asiatiska länder. I alla europeiska länder under antiken och medeltiden var inkomsten från statsegendomen regentens hufvudsakliga regelbundna inkomst för statsutgifternas bestridande, supplerad af undersåtarnas personliga tjänsteprestationer, men endast i vissa bestämda undantagsfall af bidrag i form af skatter. Denna ordning var en tämligen nödvändig följd af den härskande naturahushållningen, som var byggd på relativ frånvaro af byte (se d. o.) och på att hvar och en — icke minst regenten — ”lefde af sitt eget”. — I Rom voro de utarrenderade statsdomänerna, *ager publicus*, länge af stor vikt och utvidgades genom att en del af eröfrade områden alltid lades dit. Emellertid minskades deras omfång under republikens senare tid genom försäljningar m. m., så att under Vespasianus de sista resterna af ”ager publicus” i Italien voro försvunna. Under kejsardömet i den tidigare medeltiden återfingo domänerna sin stora betydelse och förvaltades nu direkt af staten, i motsats mot förhållandet under antiken; Karl den stores märkliga *capitulare de villis* utgör en stadga för deras vård, afsedd att tjäna som mönster äfven för enskilda jordegare. Förvaltningen öfvergick emellertid snart till de store länsherrarna, som i lön erhöllo förläningar af riksgods. På detta sätt smälte riksgodset alltmer ihop, så att all egen förvaltning däraf var försvunnen i slutet af 13:e årh. I stället uppstodo i Tyskland under rikets fortgående upplösning territorierna, och deras furstar stödde sig på domäner, hvilkas karaktär af offentlig eller privat furstlig egendom var ytterligt oklar. I Frankrike och ännu mera i England var den starka statsmakten däremot stödd på stora domäner, hvilkas statskaraktär och oförytterlighet redan tidigt var klar, i Frankrike från början af 14:e årh. Samma uppfattning banade sig småningom väg äfven i Preussen och Österrike, där statsdomänerna kallades *kammergut*, och var där erkänd före Tyska rikets formliga upplösning 1806.

Under nyare tiden öfvergafs förvaltningen af domänerna genom statsämbetsmän alltmer och ersattes af utarrendering eller annan vård i enskild hand. Samtidigt smälte domänerna i nästan alla länder tillsammans på grund af förläningar, donationer, pantsättning och försäljning, medan de likaledes allmänt förekommande reduktionerna och sekularisationerna icke mäktade motväga minskningen. Ännu mera sjönk domänernas relativa betydelse — i förhållande till statsinkomsternas hela summa — genom beskattningens ofantligt ökade betydelse under penninghushållningens tid. Enligt de sista årens budgetar synas domänerna — tagna i betydelsen af jordegendom — lämna ungefärligen $^1/_3$ proc. af statens inkomster i Storbritannien, mindre än 2 proc. i Frankrike och $4^1/_2$ proc. i Preussen; men inbördes jämförliga siffror äro svåra att erhålla. — Om man tar ordet domäner i dess vidsträckta betydelse af all inkomstbringande statsegendom, har deras betydelse i många länder åter vuxit under senaste mansåldern genom förvärf af skogar och grufvor m. m., men än mer genom industriell verksamhet i statens hand särskildt på kommunikationsväsendets område.

Håller man sig till domänerna i inskränkt mening är frågan om deras bibehållande och förvaltning ännu i hög grad omstridd. Jordens skötsel genom statsfunktionärer tillämpas dock sällan — främst skogarna —, och vanligen ligger brukningen hos arrendatorer på tid, på lifstid eller med ärftlig brukningsrätt. Genom att ej afhända sig egande rätt till jorden erhåller staten möjlighet att direkt påverka såväl jordbrukets som framför allt de jordbrukande befolkningens utveckling, hvilket ej hindrar, att en utstyckning och försäljning af kronogods till mindre egendomar ofta kan vara önskligt och låta förena sig med en varaktig reglering af jordens besittningsförhållanden. Den rörelse, hvars förnämste representant är Henry George (se d. o.), åsyftar jordens nationalisering, d. v. s. att göra staten till egare af all jord; men den har ej hittills haft något direkt inflytande på den faktiska domänpolitiken. E. Hk.

Redan i äldsta tider förekommo äfven i *Sverige* egendomar, hvilkas afkastning var anslagen till bestridande af utgifterna för det allmänna (gudstjänsten och hofhållningen). Dessa egendomar utgjordes af det s. k. Uppsala öd. Deras offentliga bestämmelse var angifven genom förbudet för konungen att till förfång för efterträdare minska dem. Öfver de egendomar, som tillhörde konungen enskildt, gåfvo lagarna honom friare dispositionsrätt. Domänerna ökades genom odlingar, konfiskationer och reduktioner samt tillämpning af kronans regalrätt (viktig i synnerhet genom förvärf af skogar och fisken), men undergingo å andra sidan betydlig minskning genom donationer, förläningar och försäljning (skatteköp) m. m. Svenska statens domäner utgöras nu hufvudsakligen af skogar, hemman och lägenheter, vid 1901 års slut uppskattade till ett värde af omkr. 162,000,000 kr. Till jämförelse må nämnas, att bokförda värdet af statsverkets fasta och lösa egendom (oberäknadt riksbankens skuldern öfverskjutande tillgångar, kr. 64,623,434: 73) vid 1904 års slut utgjorde kr. 1,079,264,965: 35, hvilken summa värdet af statens järnvägar ingic

kr. 459,251,263: 15, samt att statsverkets der vid samma tid utgjorde kr. 383,945,168: 89. ens skogar, hvilkas värde vid 1904 års slut skattades till 96,309,385 kr., förvaltas omedelför kronans räkning. Af domänerna i öfrigt äro illiga anslagna till allmänna ändamål (t. ex. ällen samt hemman, anvisade till undervisningsalter och fromma stiftelser), en obetydlig del med ständig besittningsrätt upplåten åt åbor, det stora flertalet utarrenderas för kronans räkg och säges därför vara under dess "omedelbara disposition". Förvaltningen af domänerna är, i några oväsentliga undantag, uppdragen åt mänstyrelsen (se d. o.), som utöfvar denma med biträde af K. M:ts befallningshafvande, ämbetsmän och skogsstatens tjänstemän. Staskogar hafva under de senaste årtiondena beigt ökats genom inköp af skogsproduktiv mark, remot ett mycket stort antal af statens mindre bruksdomäner, mest indragna militieboställen, er samma tid försålts. 1906 beräknades statsets inkomster af skogsmedel och arrendemedel resp. 7,500,000 kr. och 1,700,000 kr. Utom egentliga domänerna eger svenska staten jämväl an fast egendom, som visserligen icke gifver krogon direkt afkastning, men dock bereder allmänna vissa förmåner, t. ex. de byggnader egendomar, som äro upplåtna åt den kungliga iljen eller till ämbetslokaler och boställen. En- 77 § R. F. eger konungen icke att, utan riksens samtycke, genom försäljning, förpantning, ra eller på annat sätt afhända kronan dess fastigr, och i samma lagrum stadgas, att dessa skola altas efter af riksdagen fastställda grunder. : "Historik öfver förvaltningen af kronans utenderade egendomar intill år 1883" (af S. Lehaupt i Domänstyrelsens und. berättelse 1883 37). R. V.

ntill 1808 uppstodo, tillökades och förminskades ränerna i *Finland* öfver hufvud på samma sätt i Sverige. Tillämpningen af kronans regalrätt etta glest bebyggda land bragte likväl en proporsvis större areal under statens disposition än verige. En del af de finska statsdomänerna växer farande genom bildandet af nya kronoparker, rjämte den under kronans omedelbara disposition nde jorden vunnit en skenbar, men öfvergående kning genom inlösen af donations-(frälse-)godsen Viborgs län (se Donationsgods). F. n. 06) bestå de finska statsdomänerna af kronogar, kronofisken och jordagods med åkerbruk. onoskogarna och kronoparkerna, som 1903 utrde 13,067,750 har, förvaltas omedelbart för mans räkning af Forststyrelsen. Fiskerierna äro rrenderade och stå under tillsyn af en särskild eriinspektör. Af jordagodsen äro de allmänna nohemmanen (vid pass 1,425 mtl 1898) mot viss ta upplåtna åt åboar under ständig besittningst. Dessa hemmans antal minskas oupphörligt om skatteköp. Kungsgårdarna, boställena — allra största delen militieboställen — och kros öfriga lägenheter (tillsammans 861 hemman sammanlagdt 487 mtl eller 266,321 har areal, raf 799 militiehemman om 423 mantal l. 247,432) äro utarrenderade för kronans räkning och förtas enligt särskilda förordningar af 26 april 1871, okt. 1894 m. fl. För uppsikten öfver dessa lägenheter äro anställda (1905) 3 boställsforstmästare och 10 boställsinspektorer. Årliga totalinkomsten af de finska kronoskogarna har åren 1902 och 1903 uppgått till resp. 3,692,415 och 6,529,814 mark och utgifterna för skogsförvaltningen till resp. 741,959 och 1,173,772 mark. — Arrendena samt öfriga kronans inkomster från kungsgårdarna, kronoboställena och andra lägenheter samt kronofiskeverken utgjorde 1904 867,716 mark. A. G. F.

I *Danmark* liksom i Sverige bestodo konungarnas inkomster fordom hufvudsakligen i afkastningen af jordegendomar, som antingen af ålder voro ställda till deras förfogande eller genom köp, konfiskation eller på annat sätt förvärfvats af dem. Vid reformationens genomförande blefvo äfven där många af de katolska kyrkogodsen indragna till kronan. 1660 egde staten något mer än hälften af hela landets jord, men sålde 1661—70 105,000 tnr hartkorn för att få medel till botande af det föregående krigets olyckor. Samtidigt vann den genom konfiskering 15,000 tnr och egde därmed kvar 110,000 tnr. 1763 egde staten ännu omkr. en sjättedel af landets bondegods, men sålde ånyo en betydande del däraf på grund af penningbrist. Slutligen blefvo 1851 de sista staten tillhöriga hemmanen sålda till "arvefæste" (d. v. s. egendomar, som tillhöra innehafvaren med full eganderätt, men för hvilka en viss afgift årligen erlägges till staten) och de flesta hufvudgårdarna fullständigt afyttrade. Numera eger staten endast ett par herrgårdar, några mindre jordlotter samt några sjöar och mossar. De afgifter, som "arvefästebönderna" erlägga, utgöra största delen af Danmarks domänintäkter och stego 1904—05 till 553,000 kr., af hvilka 460,000 voro jordeboksafgifter och 65,000 arrendeafgifter för ostronfisket i Limfjorden, hvilket är ett regale. Därtill komma inkomsterna af statens skogar (inalles 58,400 har, däraf 23,500 i norra Själland och 31,100 i Jylland), nämligen 340,000 kr. E. Ebg.

I *Norge* voro förhållandena under medeltiden ungefär desamma som i Sverige. Kronan egde en rätt betydande jordegendom, som väl stundom undergick minskning, men dock alltid åter tillväxte — det senare företrädesvis genom omfattande reduktioner, af hvilka man känner flera från 14:e årh. Vid reformationen blef antalet af dessa gods betydligt ökadt därigenom, att många till kyrkorna och klostren hörande egendomar indrogos. Under den dansk-norska statens finansiella nöd i 17:e årh. pantsatte man (från 1628) norska kronogods, och efter 1660 blefvo sådana realiserade i stor skala. Omkr. 1720 förklarades äfven det egentliga kyrkogodset (icke mensalgodset) för statsegendom och såldes. F. n. eger norska staten endast få egendomar, som i strängare mening kunna kallas domäner. — Bygdö (Ladegårdsöen) vid Kristiania, som 1837 af staten såldes till Karl Johan och 1863 af Karl XV såldes till staten, är statsdomän, men eger föga betydelse. Den mest inbringande statsdomänen är Kongsbergs silfververk. På senare tider hafva årligen skogar inköpts för statens räkning. Administrationen af de flesta statsegendomarna tillhör dels finans-, dels landtbruksdepartementet. Se Storth:s Meddelelser n:r 10 1898, som omfattar statens egendomar vid slutet af 1896, n:r 10 1900—1901 (1:e tillæg, 1897—99) och n:r 10 1903—04 (2:et tillæg, 1900—1902). Senare uppgifter saknas. Y. N.

Domänintendent, tjänsteman, som har åt sig uppdraget att förvalta kronans jordagods i ett visst distrikt. Se Domän.

Domänstyrelsen, ett af de till Jordbruksdepartementet hörande centrala ämbetsverken, bildades år 1882 af den år 1877 i Kammarkollegium upprättade afdelningen för domänförvaltningen och den år 1859 organiserade Skogsstyrelsen. Genom k. skrifvelse 10 nov. 1882 äro angående Domänstyrelsen föreskrifter meddelade att tills vidare och intill dess definitiv instruktion framdeles kan varda fastställd tjänsten till efterrättelse. Den sålunda bildade Domänstyrelsen öfvertog från 1883 års början förvaltningen dels af den kronans fasta egendom, som ej med stadgad åborätt innehafves eller är till visst statsändamål anslagen och till följd däraf antingen till omedelbart begagnande upplåten eller ställd under särskild ämbetsmyndighets vård, dels af statens och andra allmänna skogar samt det allmänna skogsväsendet. Grunderna för förvaltningen af kronans jordbruksdomäner äro bestämda genom k. kung. 10 nov. 1882, hvarjämte reglementariska bestämmelser för samma förvaltning lämnats genom k. skrifvelsen 2 dec. 1892. Domänstyrelsen utgöres af en generaldirektör såsom chef för verket och 5 byråchefer (samtliga utnämnda af K. M:t), af hvilka 2 å styrelsens jordbruksafdelning och 3 å dess skogsafdelning; vid jordbruksafdelningen äro anställda 2 notarier, vid skogsafdelningen 2 notarier, 1 bokhållare och 1 revisor; gemensamma för båda afdelningarna äro 1 ombudsman och fiskal samt 1 registrator och aktuarie. Till styrelsens verksamhet höra hufvudsakligen följande ärenden: att fastställa villkoren för kronoegendoms utarrendering, att afsluta och utfärda arrendekontrakten, att öfvervaka syners och besiktningars förrättande å nämnda egendomar samt arrendatorers odlings- och byggnadsskyldighet m. m., att dels hvart 3:e år, närmast efter det omval till riksdagens Andra kammare egt rum, låta upprätta förteckning å de för statsverkets räkning utarrenderade egendomarna samt arrendeinkomsterna, dels de mellanliggande åren meddela uppgift å de häri timade förändringar (hvilka förteckningar tryckas i statsutskottets handlingar), att handlägga frågor om försäljning af utarrenderade egendomar och af lägenheter från dem äfvensom af vissa mindre områden från egendomar, som inköpts till kronoparker, att i allmänhet verka för främjandet af en ändamålsenlig skogshushållning och jaktvård i riket, att utöfva högsta ledningen af skogsförvaltningen å kronoparker, kronan tillhöriga flygsandsfält, häradsallmänningar, boställsskogar, städernas skogar och skogar å allmänna inrättningars hemman, som icke innehafvas med stadgad åborätt, samt att öfvervaka tillsynen å öfriga allmänna skogar och enskilda tillhöriga flygsandsfält, att pröfva köpeanbud å afverkningsrätt, att förvalta alla för skogsväsendet i riket anvisade medel, att låta föra jordebok öfver de allmänna skogarna samt de för skogsväsendet anslagna boställen och utarrenderade lägenheter, att öfvervaka skogsläroverken samt de af landsting och hushållningssällskap inrättade och med statsmedel understödda skogsskolorna. I serien "Bidrag till Sveriges officiella statistik" ingår styrelsens berättelse om "Statens domäner" under litt. Q, omfattande f. n. Skogsväsendet intill 1870 och åren 1870—1904 samt Jordbruksdomänerna åren 1883—[illegible] jämte inledande historik. K.

Don, vid botaniska namn beteckning för Dav Don, professor vid King's college i London, 1800, d. 1841; äfven (ehuru vanligen G. Do för hans broder George Don, f. 1798, d. 185

Don [dänn], sp. och it. (af lat. *do'minus*), her i Spanien ursprungligen titel endast för konung prinsar, biskopar och den högsta adelns manli medlemmar, numera för alla män af de bilda klasserna. I Italien är don titel för präster c vissa andliga ordensbröder. Don sättes alltid fra för förnamnet (utan eller med tillnamnet ef detta). Jfr Dom, Doña och Donna.

Don. 1. (Forntidens *Ta'nais*, tatar. *Tuna Duna*) Flod i Ryssland, upprinner ö. om Tula som aflopp för Ivanovskoje-ozero (Ivan-sjön, 1 m. ö. h.), som genom Sjat afrinner äfven till U (Oka—Volga). Hufvudriktningen är först sydl sedan sydöstlig till byn Katjalinskaja, där D. n mar sig Volga på blott 60 km. afstånd. Floc vrider sig nu åt s. v. samt vid Kurmojarsk näst rakt åt v. och utflyter med ett 340 kvkm. stort delt Azovska sjön. Hela längden är i följd af de mår krökarna 2,134 km., medan det direkta afstån från källan till mynningen når icke fullt 800 k Bredden varierar mellan 65 och 570 m., dju mellan 2,5 och 15 m. Flodområdet är 430,2 kvkm. De viktigaste bifloderna äro fr. v. Vorone Bitjug, Choper, Medvjeditsa, Sal och Manytj, sa fr. h. Donets. D:s stränder äro på den västra sid bergiga, på den östra flacka. I sin öfre del står genom Jepifan-kanalen i förbindelse med Upa. N det ställe, där D. och Volga komma hvarandra n mast, förbindas de sedan 1862 af en järnväg, Kal —Tsaritsyn. D:s betydelse för sjöfarten minsk årligen genom starka sandaflagringar, hvilka h att alldeles uppgrunda äfven den innersta delen Azovska sjön och redan gjort Taganrogs ha oåtkomlig för större fartyg. Segelfarten på flod är i dess nedre del öppen 256—271 dagar och räknas omfatta ungefär 18—20 mill. pud, m spannmål. På D. användas omkr. 1,400 fraktfar och 25 ångare. D. är segelbar omkr. 1,500 k och ångbåtar gå regelbundet till Kalatj. D. är på fisk.

2. D. [då'n] l. Dun, flod i engelska grefs York. Den rinner upp på Penninska kedjan, fly förbi Sheffield, upptager Dearne och faller ut Ouse. Längd 90 km.

3. D. [då'n], flod i skotska grefsk. Aberdeen. I rinner upp på Cairngormbergen och faller ut i No sjön, n. om Aberdeen. Längd 131 km. (J. F.

Doña [då'nja], sp., och Dona [då'na], po fru, nådig fru, fröken (sättes alltid före ett förnam Jfr Don och Donna.

Dona [då'na], port. Se Doña.

Dona [dō̃na], ett slags snara för fågelfångst. Snara.

Dona'cia, Rörbaggar, *zool.*, ett skalba släkte af Chrysomelidernas l. bladbaggarnas fam Hithörande arter äro 7—10 mm. långa, i sin krop form erinrande om blombockar (se Leptura) det mellankroppen är betydligt smalare än ba af täckvingarna, hvilka småningom afsmalna bak Kroppen är smärtare än hos andra bladbaggar, benen äro längre, med stundom mycket tjo

l år. Täckvingarna äro metallglänsande gröna
· violetta, med i längsrader intryckta punkter.
pens undersida är tätt klädd med ett silkes-
sande ludd. Rörbaggarna lefva alltid på vatten-
er, i synnerhet äro flera arter vanliga på så-
växter, hvilkas blad flyta på vattnet, såsom
mogeton natans och näckrosor. Flygande tätt
d vattenytan, så att t. o. m. de nedhängande
n skära en fåra däri, förflytta de sig från blad
l blad. Sina ägg lägga de på rötterna l. stjäl-
a af hvarjehanda vattenväxter, ofta ganska
t under vattenytan. Larverna, som nära sig
växtens under vattenytan belägna delar, ha i
allmänna utseende ingenting, som tyder på lifvet
tten, enär de ej, såsom flertalet vatteninsekters
er, äro utrustade med trakégälar, utan ha
a andhål. De äro tämligen tjockt cylindriska,
3 par korta fötter. — Först i senaste tid har
utrönt det enastående sätt, på hvilket dessa
er skaffa sig för andningen erforderlig luft. Vid
e kroppsändan är larven utrustad med 2 tre-
iga, nedåt och utåt riktade hornhakar. Dessa
ar den in i den vattenväxt, på hvilken den lefver,
dess den når ett luftförande kärl, från hvilket
n då kan ledas in i de vid basen af hakarna,
sista leden befintliga andhålen. Då kokongen
nes under vatten, är den följaktligen i början
enfylld, men innan dess vid vattenväxten fästa
a slutes, borrar larven liksom förut med sina
ar hål i något luftkärl och låter luften bubbla
kokongen, tills vattnet blifvit utdrifvet, då öpp-
en slutes. Fastän djupt nere i vattnet, får så-
s puppan en fullkomligt torr hviloplats och
lutes af den luft, den behöfver för sin and-
g. — Af släktet finnes i Sverige ett 20-tal
r. Af det närstående släktet *Hæmonia* till-
gar äfven den fullbildade skalbaggen sitt lif
er vattenytan. G. A—z.

Dona Franci'sca [dåna], tysk koloni i brasilianska
en S:ta Catharina, belägen på kusten innanför
och hamnstaden São Francisco samt i v. be-
sad af den ända till 1,500 m. höga São Miguel-
jan. 1,444 kvkm. 30,000 inv., mest tyskar
schweizare, däraf något öfver hälften protestan-
Hufvudnäring är åkerbruk (ris, tobak, maniok,
wrot, majs, sockerrör, kaffe, ananas, oranger
m.). Kolonien anlades med understöd af brasi-
ska staten af ett ''kolonisationssällskap'' i Ham-
g 1851 på länderier, som egdes af prinsen af
ville. Hufvudort är Joinville.

Donaghadee [dånəchədī'], hamnstad i irländska
fskapet Down (prov. Ulster), vid Irländska sjön.
73 inv. (1901). Hafsbad. D. är den irländska
n, som ligger närmast Storbritannien.

Donajec [dånajets]. Se Dunajec.

Donald [då'nəld], skotska konungar. — 1. D.
c Alpin (l. D. V) efterträdde 860 sin bro-
Kenneth Mac Alpin, hvilken 844 förenat sko-
as och pikternas riken till konungariket Alban.
n dog 864 i sitt residens Scone. — 2. D. VI, son
den föregåendes brorson Konstantin I, d. 900,
den anglosaxiske konungen Alfreds samtida
liksom denne en tid hårdt ansatt af nordiska
ingar. — 3. D. Bane [''den hvite''], son till
ung Duncan I (se d. o.), undanträngde efter
halfbroder Malcolm III:s död 1093 sin med-
are Duncan II, Malcolms son, från tronen och
torde äfven ha anstiftat dennes död. En farligare motståndare fick han i Duncans broder Edgar, hvilken 1097 med engelske konungen Vilhelm Rufus' hjälp bemäktigade sig Skottlands tron samt lät blända D. och insätta honom i fängelse, där han inom kort afled. D. hade stödt sig på det keltisk-nationella partiet, som var missnöjdt med Duncan II:s och Edgars böjelse för engelska sedvänjor. Måhända var det på hans och hans vänners anstiftan som Magnus Barfot 1098 företog sitt härnadståg till Skottland. (V. S—g.)

Donaldson [då'nəldsən], Thomas Leverton, engelsk arkitekt, f. 1795, d. 1885, gjorde vidsträckta studieresor, uppträdde som skriftställare och föreläsare i byggnadskonst och var 1841—64 professor i arkitektur vid University college i London. Han var led. af Franska institutet. Från honom härröra många betydande byggnadsverk, såsom *Trinity church, Brompton church, University college hall, Gordon square* m. fl. i London samt kyrkor och skolhus på engelska landsbygden. Bland D:s skrifter må nämnas *Pompeii illustrated* (1819—27), en *Collection of the most approved examples of door-ways* (efter antika och moderna byggnader uti Italien och Grekland, 1833 och 1836), *Architectura numismatica; or architectural medals of classical antiquity* (1859) samt *Handbook of specifications, or practical guide to the architect and surveyor* (2 bd. 1860; ny uppl. af 1:a delen 1880).

Donaldsonska nålen, den inom tandläkarpraktiken brukliga, af en engelsman Donaldson uppfunna nervnålen. Den är af finaste synåls storlek och försedd med små, fina hullingar. Man använder den för att därmed uttaga tandnerven. Ugn.

Donaldsonville [då'nəldsənvil], välbyggd stad i nordamerikanska staten Louisiana, vid Mississippi. 4,105 inv. (1900). D. var fordom Louisianas hufvudstad.

Doñale'itis, oriktig form för Donalitius (se d. o.).

Donali'tius, Christian, den litauiska litteraturens främste skald, f. 1714 i byn Lasdinelen (Gumbinnen), d. 1780 i Tolminkemen, där han 1743 blifvit utnämnd till kyrkoherde. Hans dikter, af hvilka de andliga gått förlorade, bestå af fabler och idyller, skrifna på hexametrar. D:s landtliga idyller, som skildra det litauiska landskapet och det hvardagliga bondlifvet med poetisk värme, realistisk åskådlighet och sund humor, utgöra spridda delar af ett episkt helt, som författaren själf icke hann fullt utarbeta, men som af några forskare sammanfattats under namnet *Metas* (årstiderna). Den bästa upplagan, originaltext jämte tysk versifierad öfvers., företal och ordbok, utgafs 1869 af G. H. F. Nesselmann. Den innehåller 6 didaktiska fabler, Priczkus' (Frits') skildring af ett litauiskt bröllop, Höstens välsignelser, Vinterns omsorger, Vårens fröjder och Sommarens arbeten. Mindre tillfredsställande är Aug. Schleichers ''Donaleitis lithauische dichtungen'' (1865). Högst godtycklig, förkortad och oriktig är D. L. J. Rhesas öfvers. ''Das jahr in vier gesängen'' (1818). — D. var dessutom mycket musikalisk (komponerade melodi till flera af sina dikter) och uppfinningsrik mekaniker. A—d J.

Donar (fnty.), dunderguden. Se Tor.

Donārium, *kem.*, kallades af Bergemann en ur

orangit framställd metall, som förmodades vara ny, men sedermera befanns vara torium. P. T. C.*

Donāt, ett slags latinska grammatikor, så kallade efter den romerske grammatikern Æl. Donatus (se denne). Under hela medeltiden voro donaterna allmänt begagnade skolböcker och jämte doktrinalen de litteraturalster, som oftast mångfaldigades genom trätaflетrycken. På sådant sätt trycktes t. ex. en donat af Konrad Dinkmuth i Ulm 1475. Jfr Boktryckarkonst (sp. 965). I Uppsala trycktes en Donat 1515.

Donāt (lat. *donātus* och *donāta*, bortgifven, af *donāre*, begåfva), en person (man eller kvinna), som utan att aflägga fullständigt klosterlöfte ingått i ett kloster och dit skänkt sin förmögenhet. — Detta ord förekommer äfven i samma betydelse som donation, gåfva (till kloster).

Donatārie (fr. *donataire*), en som fått en donation; innehafvare af donationsgods. Jfr Donation och Donator.

Donatello [dånate'llå], egentl. Donato di Niccolò di Betto Bardi, berömd italiensk bildhuggare, f. omkr. 1386 i Florens, d. där 1466, tillhörde den florentinska konstnärskrets (Brunelleschi, Ghiberti, L. della Robbia m. fl.), inom hvilken konstens pånyttfödelse och grundläggandet af en i egentlig mening modern stil egde rum. I sällskap med Brunelleschi vistades han 1403—05 i Rom, där de båda vännerna försörjde sig såsom guldsmeder, under det de med ifver studerade de antika minnesmärkena. Hvem hans lärare varit, känner man icke med visshet, men väl att han tidigt själf bröt sig en egen väg. D. blef den unga renässansens förste realistiske bildhuggare, och hans verk representera den vaknande moderna naturalismens kraftiga reaktion såväl mot medeltidens typiska kyrkliga former som mot Ghibertis och Robbias idealism. Ingen samtida konstnär inträngde så djupt som han i studiet af människokroppen; men i sin hänsynslösa naturalism ville han icke kännas vid några skrankor för sin konst. Han sträfvade att framställa det karakteristiska äfven med uppoffring af formskönheten, och i hans senare verk, där spåren af hans grundliga antikstudier blifva alltmer sällsynta, är naturen uppfattad och återgifven icke endast fritt och djärft, utan ofta på ett oskönt sätt (t. ex. i de utmärglade, skelettartade framställningarna af Johannes döparen). Framställningen af det nakna är emellertid mästerlig, och i rörelsen förmådde D. ingjuta lif och kraft. Han var tillika den förste, som förstod att, liksom de gamle grekiske mästarna, beräkna perspektivets verkan vid ett skulpturarbetes uppställning. D. arbetade i marmor, brons och trä och var mycket produktiv. Bland hans verk må nämnas marmorstatyn *Den helige Georg* (se fig.; förr på yttersidan af kyrkan Or San Michele i Florens, men 1892 flyttad till Museo nazionale och ersatt med en bronskopia), en öfverlägset modellerad

staty, "den dittills bästa framställningen af manlig ungdomsskönhet sedan Praxiteles' och Lysippos dagar" (D. lyckades i allmänhet bäst i framställningen af heroiska ynglingagestalter), de i nämnda kyrkas yttersida befintliga marmorstatyerna *Markus* och *Petrus*, en *David* i brons (i nationalmuseet i Florens), statyer af *Johannes döparen* (en, af marmor, i Uffizi i Florens, en annan, af brons, i Siena), bronsgruppen *Judit och Holofernes* (i Loggia de' Lanzi, Florens; bisarr, men märklig såsom den moderna tidens första mera komplicerade frigrupp), en mängd *helgonbilder* (på dessa satte D. vanligen porträtthufvud af sina vänner), det af Schmarsow efter Vasaris beskrifning återupptäckta, af putti smyckade *tabernaklet i Peterskyrkan* i Rom, samt åtskilliga marmor- och brons-*reliefer* — främst *Herodes' gästabud* å Quercias dopbrunn i S. Giovanni i Siena i hvilka, enligt den tidens stil, den pittoreska principen är förhärskande. Af hans arbeten på porträttskulpturens område är den store slagna ryttarstoden af fältherren *Gattamelata* (bron i Padua) det betydligaste och tillika den förste större ryttarstatyen efter den gammalromerska skulpturens dagar. För hästen tog han motivet från de berömda bronshästarna på S. Marco i Venezia. D. var verksam på flera hufvudorter inom Italien (förutom studietiden i Rom: 1406—25 i Florens, 1425—32 i Siena, 1432 i Rom, 1433—42 åter i Florens, 1443—55 i Padua och 1455 till sin död årvo i Florens) och utöfvade redan därigenom ett stort inflytande på hela den italienska skulpturen. Han var en om sin betydenhet visserligen medveten, men i sitt uppträdande anspråkslös man, som alltid lefde under enkla förhållanden, ogift, försörjande mor, syster och systerbarn, helt och hållet uppgående i sin konst, utan att söka slå mynt af sin ryktbarhet. Bland hans många lärjungar nämnas Verrocchio och Michelozzo. Litt.: Redmond, "Donatello" (1899), Bode, "Florentiner bildhauer der renaissance" (1902), Meyer, "Donatello" (1903), och Knackfuss, "Künstlermonographien" (n:r 65). R—n. (O. G—g.)

Den helige Georg, af Donatello.

Donati [dånäti], gammal florentinsk adelsslägt som under striderna mellan guelfer och ghibeliner ("de svarte" och "de hvite") i Florens omkr. 130 var den ledande på den guelfiska sidan, medan de emot den rivaliserande grannfamiljen Cerchi omfattade ghibellinernas sak. Se därom Dante Alighieri och Florens, historia. — Mest bekant af släkten D. var Corso D., släktens hufvudman, hvilken var podestå (högste magistrat

son) i Bologna 1283 och 1288 samt i Pistoja 29. Jämte motpartiets ledare förvisad från Flo- 1300, återvände han snart och lyckades få makt i staden, men blef till sist dömd till en, belägrades i sitt palats och dödades vid ett ök till flykt. — Till släkten hörde äfven mma D., Dantes maka, dotter af Manetto D.; äktade den store skalden troligen något af 1291—96 och lefde ännu 1332, elfva år efter s död.

Donati [dånäti]. 1. Cesare D., italiensk no- författare, f. 1826, deltog 1848 i de politiska rö- erna och blef 1859 ämbetsman i undervisningsmi- eriet. Bland hans många arbeten må nämnas be- elserna *Per un gomitolo*, *Arte e natura* och *Di- e rovescio* (1858), romanerna *Tra le spine* 70) och *Povera vita!* (1874), *Rivoluzione in iatura* (1875), hans förnämsta verk, samt novell- lingarna *Foglie secche* (s. å.) och *Storie bizzarre* 88).

2. Giambattista D., italiensk astronom meteorolog, f. i Pisa 1826, d. 1873 såsom f för observatoriet (sedan 1864) vid Florens, upp- kte den efter honom uppkallade briljanta kometen 1858. Han egnade sig sedermera, förutom åt eorologiska studier, förnämligast åt spektralana- ska undersökningar, som just vid denna tid bör- e användas äfven inom astronomien. 2. Rh.

Donatiön (lat. *donātio*, af *donāre*, skänka, af *um*, skänk), skänk, gåfva, i synnerhet laga stadd- gåfva. Se Gåfva och Testamente. Jfr alienation, Donatarie, Donator, nera, Dotation och Län.

Donationsgods, benämning på åtskilliga jordenheter i östra Finland, hvilka mellan 1721 och 11, då denna landsdel utgjorde ett ryskt guvernent, af Rysslands regenter gåfvos i förläning enskilda personer. Enär någon skillnad med eende på dessa lägenheters jordnatur (mellan lse-, skatte- och kronohemman) före nämnda tid e fanns, ansågos de vara af sistnämnda egenp. Efter Finlands eröfring (1809) blef nyttjanden dispositionsrätten öfver lägenheterna på olika och villkor bortgifven af ryska kronan. Förläagsbrefvens innehåll lämnade emellertid rum för ljaktig tolkning, och följderna däraf voro stänga tvister mellan bönderna och deras herrar. I mänhet var donationsbonden gynnad af myndigterna och kunde därför, ehuru under för öfrigt ckta förhållanden, skaffa sig åtminstone skydd i sittningen af sin fädernearfda jord.

Genom ett kejserligt manifest af 11 dec. 1811 örlifvades Viborgs län med det öfriga Finland. dec. s. å. utkom en förordning, som bestämde, ru donationsböndernas räntor skulle utgöras, till s skattläggning försiggått. 1817 utfärdades ytligare en förordning, hvarigenom donatarierna i flesta fall tillerkändes full egenderätt till jorden, aremot bönderna bibehöllos i besittningen af denmma. 25 nov. 1826 förordnades slutligen angåde naturen af de i Viborgs och Kymmenegårds donerade egendomarna, att de skulle tillgodouta vanliga frälsehemmans förmåner. Därjämte stämdes, att bönderna, mot erläggande af förut dgade räntor och utskylder, skulle få kvarsitta sina hemman till midfastan 1837. Från denna var donationsegaren berättigad att efter godtfinnande förordna om räntornas belopp och hemmanens häfd. Sedan sålunda donationsgodsen, i strid med grundlagens stadganden, ombytt jordnatur, förlorade donationsallmogen den ärftliga besittningsrätten till sin jord, och dess lott blef faktiskt ett slags lifegenskap. 1826 års författning, som utgör en skamfläck i Finlands lagstiftnings historia (hvarigenom vid pass tjugondedelen af landets befolkning rättslös öfverlämnades åt snikna godsegares och känslolösa förvaltares godtycke), blef också en hämsko på hela östra Finlands utveckling. Detta af hela landet djupt kända missförhållande undgick ej regeringens uppmärksamhet. Till ständerna vid landtdagarna åren 1863 och 1867 aflätos därför propositioner om att finska statsverket skulle inlösa donationsgodsen. Propositionerna blefvo i hufvudsak godkända af ständerna, och regeringen bemyndigades att verkställa inlösningen, dels med besparade statsmedel och dels med ett ändamål till 12 mill. mark uppgående amorteringslån, som af styrelsen finge upptagas under ständernas garanti. Landbönderna tillerkändes rätt att genom skatteköp förvärfva full egenderätt till de af dem besuttna hemmanen, mot det att de amorteringsvis till statsverket återgäldade köpesumman. 1890 inlöstes af finska statsverket det sista af de stora donationsgodsen. Frågan om donationsgodsens inlösen kan därför vid nämnda tid anses slutligen löst. Sedermera har dock inlösen af de återstående mindre donationslägenheterna fortgått. Af samtliga inlösta donationsgods hade år 1906 blott fyra ännu icke af landbönderna lösts till skatte. För att bereda landbönderna lättnad vid köpeskillingens erläggande har från en del inlösta gods' skogar försäljning af timmer genom kronans bemedling verkställts och inkomsten anslagits till betäckande af landböndernas löseskilling. — Till och med 1893 hade sålunda finska statsverket inlöst för 17,293,469 mark icke mindre än 65 donationsgods, omfattande 2,032,318 tnld (1,006,235 har), å hvilken areal bodde en befolkning af 76,733 personer. Den jord, som af bönderna ännu ej blifvit inköpt och ej utbruten till kronoparker, förvaltas för statsverkets räkning. Jfr Domän. A. J. L. (A. G. F.)

Donationsjord, Städernas, fastighet, som städerna erhållit i förläning (gåfva) af kronan. De flesta svenska städer hafva hugnats med dylika donationer, särskildt under 1500- och 1600-talen, hufvudsakligen af den anledning, att utöfningen af borgerlig näring under då rådande brydsamma förhållanden ansågs föga lönande och borgerskapet i följd däraf i sin verksamhet förtjänt af direkt ekonomiskt understöd från statens sida. Då tillgången på reda penningar vid berörda tid var ringa och staten knappast hade att röra sig med andra tillgångar än fast egendom, var det naturligt, att understödet i allmänhet utgick i denna form. De donerade fastigheterna hafva omfattat så godt som alla i jordeboken upptagna slag af fast egendom: kungs- och kungsladugårdar, säterier, hemman, lägenheter, verk och inrättningar (särskildt mjöl- och sågkvarnar samt tegelbruk), vattenfall, strömmar och fisken. I allmänhet hafva de upplåtna fastigheterna varit af krono natur, men i åtskilliga fall, då behof för städerna yppats att förvärfva något i enskild ego varande område, har kronan genom byte mot annan jord eller eljest mot vederlag,

t. o. m. tvångsvis, tillvunnit sig området för att sedermera öfverlämna det åt staden. Med afseende å de villkor, under hvilka jorden af kronan upplåtits åt städerna, kunna särskiljas följande tre hufvudgrupper, nämligen: 1) donationer under fullständig allodialrätt, d. v. s. med befogenhet för staden att afhända sig jorden; 2) donationer till evärdlig ego, men utan angifven befogenhet att fritt förfoga öfver egendomen; och 3) donationer med allenast nyttjanderätt till den förlänta jorden. Till den första gruppen är att hänföra endast ett fåtal donationer; den andra är något talrikare, men de flesta donationerna (omkr. 80 proc.) falla under den tredje gruppen, d. v. s. medföra allenast nyttjanderätt till jorden. Det *allmänna* syftet med jorddonationerna har varit dels att förse städernas näringsidkare med nödigt utrymme till boningsplatser, dels att bereda städerna inkomst genom bruk af den till boningsplatser ej använda marken. De *särskilda* ändamål, för hvilka donationerna egt rum, finnas i många fall angifna i donationsurkunderna. Såsom exempel kan anföras, att områden skänkts för att utstakas till tomter, till inrättande af humlegårdar, till tegelbruk, till anläggning af vattenverk eller andra industriella inrättningar, till aflöning åt stadens ämbets- och tjänstemän, till tomter för stadens publika byggnader, till bestridande af kostnaden för uppförande och underhåll af dylika byggnader o. s. v.

Att tillförlitligt uppgifva sammanlagda ytinnehållet af städernas donationsjord låter sig icke göra. Enligt en hos Kammarkollegium verkställd utredning får det antagas uppgå till åtminstone 61,000 har, motsvarande ungefär hälften af städernas samtliga jordområden. Storleken af de särskilda städernas donationsjord varierar högst betydligt. De största arealerna hafva följande städer med ungefärligen nedan angifna antal har: Sala 9,510, Piteå 4,935, Gäfle 4,030, Vimmerby 2,305, Sundsvall 2,070, Kristinehamn 1,965, Eksjö 1,940, Karlstad 1,760, Åmål 1,535, Mariefred 1,515, Vänersborg 1,420, Göteborg 1,385, Haparanda 1,350, Mariestad 1,265, Luleå 1,255 och Örebro 1,225 har. Fullständigt i afseende af donationsjord äro städerna Falkenberg, Falsterbo, Falun, Filipstad, Hedemora, Lund, Lysekil, Motala, Oskarshamn, Ronneby, Skanör, Skara, Skellefteå, Trelleborg, Uddevalla, Vaxholm, Visby och Örnsköldsvik.

Ehuruväl städerna endast i några få undantagsfall erhållit rätt att afhända sig donationsjord, hafva, trots donationsurkundernas stränga förbud däremot, i många städer betydande delar af donationsjorden obehörigen kommit i enskild värjo och besittas af sina innehafvare med anspråk på egenderätt. Åtskilliga städer hafva vidtagit åtgärder för återvinning af dem frångångna dylika jordar. Härom hafva förts långvariga rättegångar, hvilka i allmänhet utfallit till städernas förmån.

Enär det för befordrande i allmänhet af ett tjänligare tillgodogörande af städernas donationsjordar likasom för befrämjande af enskildas trygghet i besittningen af stadsjord, som kommit i deras värjo, syntes vara af vikt att åt städerna bereddes möjlighet ej allenast att kunna med full egenderätt åt enskilda upplåta donerad jord än äfven att, där sådan jord redan kommit i enskild besittning, kunna bekräfta den gjorda upplåtelsen, så att den blefve för framtiden fullt betryggande, anbefallde K. M år 1893 Kammarkollegium att inkomma med betär kande, huruvida befogenhet i nu angifna hänseer den kunde böra inrymmas åt städerna och i sådar fall, hvilka förbehåll därvid borde fästas. Efter d kollegiet i ärendet 30 dec. 1897 afgifvit ett inn hållsrikt betänkande, som följts vid ofvanstående framställning, meddelade K. M:t 27 jan. 1899 si beslut. Häri förklarade K. M:t, att den donation jord, som vore belägen inom stadsplanens gränse vunne användning i enlighet med donationsändamålet, då densamma med full egenderätt öfverlät på enskilda, och att följaktligen betänklighet ic mötte mot att, fortfarande som dittills, meddel bifall till städernas framställningar om tillstånd a till enskilda af donationsjorden afåta tomter *ino* stadsplanen, jämväl i sammanhang med utvidgnir af samma plan, eller mot meddelande af tillstår för städerna att, då område inom stadsplanen tid gare upplåtits till enskild person, men ovisst vor huruvida upplåtelsen skett med egande- eller nyt janderätt, medgifva, att egaren finge åtnjuta fu eganderätt till fastigheten. Då det däremot ic annat än i undantagsfall kunde anses med don tionsändamålet öfverensstämmande, att städerna t enskilda föryttrade *utom* stadsplanen belägen don tionsjord, fann K. M:t hvad i ärendet förekomm icke föranleda till annan åtgärd, än att K. M:t fö klarade sig vilja till pröfning i hvarje särskil fall upptaga ansökningar från städerna vare s angående tillstånd att till enskilda af donationsjo upplåta tomter eller tomtdelar inom stadsplane eller om medgifvande att i sådana undantagsfall t enskilda föryttra donationsjord utom stadsplane då af särskilda skäl upplåtelsen kunde visas va af det gagn för staden, att donationsändamål kunde anses varda uppfylldt genom upplåtelsen.

Enär jämlikt k. förordningen om tjuguårig hä 22 april 1881 den, som i god tro åtkommit fa egendom och efter vunnen lagfart såsom egare b suttit den utan afbrott under tjugu år, icke k frånhändas egendomen i följd af klander, som i stämmes på grund af äldre rätt, lära numer sedan mer än tjugu år förflutit från det berör förordning trädt i kraft, några s. k. donationsjord processer i allmänhet icke kunna af städerna a hängiggöras. Under tiden närmast efter meddela det af K. M:ts ofvan anförda beslut hafva åtskilli städer sökt och erhållit K. M:ts tillstånd att enlighet med träffade öfverenskommelser regle förhållandet med enskildas från början obehöri innehaf af donationsjord därhän, att dessa på vis villkor tillförsäkrats full egenderätt till sådan jor

Hushållningen med stads donationsjord — d den ännu är i behåll — står under offentlig kc troll. Magistraten eger vaka däröfver, att jord varder behörigen använd till sina bestämda ändamål. För att vinna bindande kraft skola stadsfu mäktiges och allmän rådstugas beslut underställ K. M:ts pröfning och fastställelse, då besluten an försäljning, pantförskrifning eller utbyte af såd staden tillhörig fastighet, som för något dess gem samma nytta afseende ändamål genom gåfva el testamente tillfallit staden, äfvensom öfverensko melse, som medför förändring i de rättigheter stad till sådan fastighet eger. K. M:ts befallningsh vandes godkännande erfordras för att gifva gällan

ift åt af stad upprättade allmänna planer för hållningen med stadens donationsjord. R. V.

Donatismen, den efter biskop Donatus (se dan) uppkallade, viktigaste schismatiska partidningen inom gamla kyrkan, framkallades genom sar Diocletianus' förföljelse (303—311). Många stna utlämnade då kätterska böcker i stället för kristna böckerna för att på så vis rädda dessa sitt eget lif. De betraktades emellertid af kyrsom affällingar, ''traditores''. Biskopen i Karo, Mensurius, blef en traditor. Då bildades partier i Kartago, biskopens anhängare och de, ej ville erkänna en ''affälling'' som biskop. Mensurius' död (311) utbröt full schism. Det da partiet valde genom en kupp Cæcilianus till s efterträdare och fann stöd hos Rom. Mottiet, dit Numidiens vid valet förbigångne biskounder Donatus af Casæ Nigræ slöto sig, gjorde jorinus till biskop och efter hans snart ade död Donatus, kallad ''den store''. Schisn började närmast som en personlig motsättning; ydelse fick den genom hufvudsakligen tre djue liggande grunder. 1) Donatus' anhängare reenterade den sista resten af urkristen stränghet n kyrkan, dess kraf på renhet från alla dödssyn; novatianismen (se Novatianism) hade inkt detta kraf till att gälla blott affall; donaen begränsade kravet ytterligare till att gälla t det kyrkliga ämbetets renhet från ssynd: nådemedlens kraft berodde af förvaltarens on. 2) Schismen skärptes genom det nya förhålet mellan kyrka och stat. Kristendomen blef gynnad religion, romarstaten ställde sina maktel till kyrkans disposition. Redan 313 fick det ilianska partiet stora penningsummor till stri; 314 (l. 316) höll kejsar Konstantin en synod rles, där donatismen fördömdes och Donatus af e Nigræ bannlystes. 316 begynte verklig statsöljelse med militära medel. Så drefs donatismen opposition mot kyrkans förbindelse med staten, hvarje form af statskyrka. 3) Snart sällade sig ill missnöjet bland afrikanerna mot det romerska ycket i landet. Donatismen, som hade sitt hufsäte i Numidien, blef en inhemsk social-politisk tion mot romarväldet och första försöket till en ständig landskyrka i motsats mot den framndo rikskyrkan. Dess utbredning var också besad till Afrika. Där tog den emellertid en sam karaktär, särskildt sedan cirkumcellionerna d. o.) slutit sig dit. Under hela 300-talet påo blodiga fejder. Att donatismen dock kunde ras obruten, berodde till stor del på dess kloka ing genom Donatus den store (död i landsflykt på talet, då äfven Donatus af Bagai afrättades) och efterträdare Parmenianus (till 392), utta och dugliga män. Sedan begynte inre splitt. Donatismen fick den mest ingripande betydelse len kristna världsåskådningens utveckling, framllt sedan kyrkofadern Augustinus år 393 kommit ntrovers med densamma. Under motsättningen donatismen föddes de tankar, som genom ''De ate Dei'' skulle bygga upp den medeltida teoen. Och när Augustinus misslyckades i att igt öfvervinna donatisterna (genom predikningar skrifter, slutligen genom ett religionssamtal i ago 411, där 279 donatistiska biskopar stodo mot 286 katolska och där kejsaren afgjorde till kyrkans förmån), kom han till den för kyrkans historia ödesdigra tanken, att det vore en kärleksplikt att med våld betvinga kättare. Kejsaren fråntog 414 donatisterna deras medborgerliga rättigheter och förbjöd 415 vid dödsstraff deras religiösa sammankomster. Kort däreíter bröto vandalerna sköflande in i landet, och detta förde donatisterna och afrikanska kyrkan närmare hvarandra. Från den tiden förde donatisterna, som efter cirkumcellionernas anslutning upptogo dessas självbeteckning: agonistiker (af grek. *agonistês*, kämpe), d. v. s. Guds stridsmän, ett tynande lif, men bibehöllo sig ända in i 7:e årh., då sarasenerna gjorde slut på hela den afrikanska kristendomens tillvaro. Men om de problem, som donatismen fört fram, står ännu striden inom religionens värld. Däraf kommer det säregna intresse, som denna rörelses historia alltid vunnit. Litt.: L. Duchesne, ''Le dossier du donatisme'' (i ''Mélanges d'archéologie d'histoire'', 1890), A. Harnacks m. fl:s dogmhistorier samt W. Thümmel, ''Zur beurtheilung des donatismus'' (1893; en källkritisk skrift; frågan om äkta och oäkta källor till donatismens historia är en af de svåraste i gamla kyrkans historia). Hj. H—t.

Donatister, anhängare af donatismen (se d. o.).

Donativum, lat. (af *donare*, gifva), penningskänk, som romerska fältherrar eller kejsare vid högtidliga tillfällen (triumfer, tronbestigningar, födelsedagar o. s. v.) läto utdela bland soldaterna.

Donato di Niccolò di Betto Bardi. Se Donatello.

Donator, lat., gifvare, en, som gjort en donation. Jfr Donatarie, Donation och Donera.

Donatus, biskop. Se Donatismen.

Donatus, romerska lärde. 1. Aelius D., grammatiker i Rom omkr. 350, lärare för kyrkofadern Hieronymus. Han utgaf en grammatik, *Ars grammatica*, i två bearbetningar, dels den kortare, s. k. ''ars minor'', som i kateketisk form behandlar ordklasserna (den var under medeltiden den viktigaste hjälpredan vid grammatikundervisningen. Se vidare Donat. Jfr J. F. Liljeblad, ''Bidrag till kännedomen om den medeltida gramm. undervisn.'' i ''Eranos'' 1901), dels en utförligare, ''ars major'' (i 3 böcker); den retoriska delen af ''ars major'' var förebild för det språkliga bihanget till den yngre Eddan. Vidare utgaf D. en kommentar till Vergilius, hvaraf obetydliga rester bevarats, samt en kommentar till Terentius; hvad vi nu ha kvar däraf är en hoparbetning af två interpolerade utdrag ur det ursprungliga arbetet.

2. Tiberius Claudius D. skref i 4:e årh. förklaringar (interpretationes) till Vergilius' Æneid.

Donau [dånaü], i forntiden *Danu'bius* och i det nedre loppet *I'ster*, näst Volga Europas längsta flod, näst Rhen dess mest berömda samt öfverträffande bägge genom sin vattenmassa och därigenom, att den utgör ett förbindelsemedel mellan olika nationer och länder, uppstår genom förening af tvenne bergåar, af hvilka den ena, Brege, upprinner i Schwarzwald v. om Kesselberg och 6 km. n. v. om köpingen Furtwangen i södra Baden, på 39 km. afstånd från Rhen, och den andra, Brigach, något östligare, n. om Kesselberg, båda på omkr. 1,000 m. höjd öfver hafvet (''Brig und Breg bringen d'Donau z'weg'', säger ett rim). Den förstnämnda ån har en längd af

37 km., den andra en längd af 33 km. — Efter sammanflödet strax nedanför Donaueschingen (omkr. 690 m. ö. h.) gör D. en krökning mot s., flyter därefter i riktning mot ö. och n. ö. och kommer in i Schwabiska Jura, som den genombryter, slingrande sig genom en trång, ofta vildt romantisk dalgång. I den porösa kalkstensbädd, hvarigenom floden till en början rinner, förlorar den mellan Immendingen och Möhringen en del af sitt vatten, hvilket åter strömmar fram 11 km. i s. ö. vid byn Aach och rinner ut i Bodensjön. Under somrarna försvinner vattnet så fullständigt, att hela flodbädden från stället, där vattnet går ned i jorden, och till Tuttlingen ligger torr (i medeltal 77 dagar på året). D:s genombrott genom Jura är det vackraste partiet i dess öfre lopp. Inkommen på Württembergs område, går D. genom svart moss- och torfjord. Vid Ulm (466 m. ö. h.), på gränsen till Bajern, upptages fr. h. det första större tillflödet, floden Iller, som vid sammanflödet har mer vatten än D. själf (näml. 68 kbm. i sekunden mot 65 kbm. i sek. hos D.). Där blir D. segelbar. Segelfarten från Ulm besörjes ännu nästan på samma sätt som för tre hundra år sedan, nämligen med flatbottnade, lätta farkoster, hvilka byggas på platsen och sändas nedåt floden för att jämte sin last försäljas, enär hela sträckan till Donauwörth är så fylld af strömdrag och andra hinder, att man ej med dessa fartyg kan gå uppför floden. Med fortfarande nordöstlig riktning flyter D. genom bajerska höglandet, flerstädes genom kärrtrakter (D.-Ried och D.-Moos). Vid Donauwörth upptages fr. v. biloden Wörnitz. Längre fram tillströmma fr. h. Lech samt fr. v. Altmühl, Naab och Regen, den sistnämnda vid Regensburg (340 m. ö. h.), där D. når sin nordligaste punkt och där de första utsprången från Böhmerwald tvinga floden att ändra riktningen, hvilken först blir östlig och därefter östsydöstlig. Härunder flyter D. genom ett fruktbart bäcken, i hvars midt Straubing ligger. Efter att fr. h. hafva upptagit Isar kommer D. in i en bergstrakt och når vid Passau Österrikes gräns, hvarest den har en bredd af 240 m. vid 292 m. höjd öfver hafvet. Fr. h. upptages där Inn. Sedan fortsättes loppet än genom bergpass, än genom slätter, förbi Linz, Krems och Wien, till Ungern, och därunder upptagas fr. h. Traun och Enns. Vissa delar af denna sträcka, på hvilken de ryktbara forsarna Strudel och Wirbel finnas (nedanför Grein), anses vara bland de vackraste i Europa. Forsarna voro förr svåra hinder för trafiken, men hafva genom sprängningar på 1860-talet gjorts ofarliga. (Ända tills D. flyter in i Ungern, utgör den en nästan bestämd geologisk gräns. På norra sidan träffas, intill Regensburg, jurabildningar, men nedanför denna stad granit; på södra sidan däremot nästan uteslutande tertiära och yngre lager.) När floden vid Krems lämnat den trånga, mångbesjungna Wachaudalen, förgrenar den sig i en mängd kanaler, hvilka slingra sig mellan låga, trädbevuxna öar (”auen”). I detta virrvarr af vatten, sandbankar, holmar och rik växtlighet har människan ännu ej kunnat besegra naturen. Det vimlar där af vadarfåglar; till och med bäfvern, som försvunnit från alla andra ställen i Tyskland och Österrike, har där en fristad. Snart söker sig dock floden väg mellan Wienerwald och Bisamberg, flyter genom ett vidsträckt dalbäcken, hvars norra del är det i historien bekanta Marchfeld och hvars södra del är dalen mellan Wienerwald och Leithabergen, samt delar sig därvid åter i flera grenar med en mängd öar. Floden flöt här förr med ett mycket krokigt lopp uti en till följd af öfversvämningar ofta föränderlig bädd och var en fara för trakten, icke minst för Wien, men genom flodreglering har nu detta alldeles ändrats, och floden flyter genom en rak, kanaliserad bädd. Genom passet vid Theben l. Porta hungarica mellan Små Karpaterna och Leithabergen lämnar D. Wien-bäckenet och inträder på Öfre ungerska slätten. I Porta hungarica har floden en bredd af 290 m., ett djup af 6 m. och en höjd ö. h. af 131 m. Här på Ungerns gräns upptages fr. v. Morava (March). D., som därefter kallas Duna, delar sig nedanför Pressburg i tre grenar. Floden har där blifvit herre öfver stränderna: än sköljer den bort hela sträckor med fält och träd, än bildar den nya bankar eller öar, än gräfver den sig nya slingrande kanaler, och på flera ställen får man se folket flytta ut från de osäkra stränderna samt bygga och bo på stora, med kvarnar försedda flottar, som förankras i strömmen. Jämte de två hufvudöarna Stora och Lilla Schütt mellan D:s ofvannämnda tre hufvudgrenar finnas där otaliga mindre öar mellan de många flod-utgreningarna. Floden upptager här fr. v. Waag och Neutra samt fr. h. Leitha och Raab. Vid Komorn återförenas armarna till en ström af ä 2 km. bredd, hvilken därefter flyter genom en trång dal mellan Bakonyskogen och Neogradbergen. fr. v. upptager Gran och Eipel (Ipoly) sam vid Vácz (Waitzen) böjer sig i rät vinkel mot s. bildar ön S:t Andreas och genomströmma Nedre ungerska slätten, under 370 km. bibehållande sin sydliga riktning. Nedanför Budapest ändrar D åter karaktär. Där möter en mängd serpentiner mellan öde sandstränder, som på västra sidan ligg högre än på den östra, träsk och sumpiga skogar Dessa trakter har människan måst lämna i de vild djurens besittning: skogarna vimla af vildsvin, björ nar m. fl. djur, floderna af vattenfåglar. Un der detta sitt lopp mot s. bildar D. flodöarn Csepel och Margitta. Af den från n. v. kom mande Drava tvingas D. att återtaga sin ur sprungliga östsydöstliga riktning, som blir ren östlig efter sammanflödet med Save (båda fr. h.) Från v. upptages den slingrande, för sina öfversvämningar fruktade Tisza (Theiss) och, längre ned, fr. v. Temes och fr. h. Morava. I stora krökningar banar floden sig därefter en 126 km. lång väg genom de bergskedjor, som förena de Transsylvanska alperna med Balkanhalföns bergland. Under denna väg bildas en mängd strömhvirflar passen Öfre och Nedre Klissura samt Järn porten. Nedanför Järnporten ligger staden Turn Severinu, där Trajanus lät bygga den 1,000 m långa, på sin tid beundrade bron öfver Donau. För at undanröja de farliga forsar, som där hindrade sege farten, gräfdes 1890—96 kanaler och sprängde klippor, och den nya segelleden invigdes 27 sept 1896. Från detta pass går floden, i en vidsträck båge åt söder, omkring den valakiska slätten hvarunder den norra stranden alltjämt är låg och sumpig, den södra (hvilken där, liksom i Ungern ständigt undergräfves af floden) brant och otil

glig. Fr. v. upptagas de lugna, smutsfärgade
mmarna Jiu (Schyl), Oltŭ (Aluta), Ve-
(a) och Argeş (Ardsjisj), fr. h. de snabba,
ande Isker, Vid, Osma, Jantra och
m. Vid Černavoda, där floden möter Dobrudschas

Kazanpasset vid Nedre Klissura.

itklippor, blir riktningen åter nordlig, och floden,
s rumänska strand länge följts af ett bredt bälte
och sjöar, sväller ut till ett träskland, Balta,
5—20 km. bredd. Därunder upptager D. fr. v.
omiţa och längre norrut Sereth, vänder sig
Galatí, där D. är 700 m. bred och 20—40 m.
,mot ö., upptager slutligen sista bifloden, Pruth,
afloppen för åtskilliga insjöar i det norra låglan-
50 km. nedom Pruths inflöde börjar floden sin
ibildning, i det den delar sig i en nordlig gren,
ia, och en sydlig, Tulcea, hvilken senare delar
i grenarna Sulina och S:t Georgskana-
. Genom Kiliamynningen flyta två tredjedelar
):s vattenmassa ut i Svarta hafvet, och nästan
en så mycket rinner genom S:t Georgskana-
men endast den vattenfattigaste mynnings-
en, Sulina, är segelbar. Vid denna ligger den
., uppblomstrande staden Sulina, med en befolk-
, som tillhör de mest skilda nationer. För öfrigt
eltat, med en yta af 2,560 kvkm., hvaraf dock
en kärr, nästan öde och obebodt, liksom det
st på några få ställen har några sparsamma
per af löfträd. En oändlig massa vattenfåglar
r de otaliga flodarmarna, sjöarna och träsken,
an hvilka vargar och bufflar finna en fristad.
le tre mynningsarmarna, genom hvilka D. ut-
r i Svarta hafvet, är Kilia 111 km. lång, Su-
82,5 km. lång samt 5—15 m. djup och 100—130
red; dess mynning skyddas genom två i hafvet
gda dammar (1,312 och 915 m.); S:t Georgs-
n är 96 km. lång och 10 m. djup, men en
barriär spärrar inloppet till ett djup af 1,5 m.
a arm är dock något segelbarare än Kilia.
ändet mellan dessa mynningar är 89 km. Från
Georgs-Donau går en flodarm Dunavät åt
ll den stora lagunen Razelm.
s hela längd beräknas till 2,860 (2,645 enl.
bitsky) km., medan kortaste afståndet från
n till mynningen är 1,684 km. Dess flodområde
05,572 kvkm. (817,000 enl. Strelbitsky), och
vattenmassa, som D. tillför Svarta hafvet,
r till 5,848 kbm. i sekunden. D. är fiskrik,
i synnerhet i Ungern. Ingen europeisk flod har så många olika folkstammar på sina stränder. Genom sin längd och riktning är D. en förbindelseled mellan österlandet och västerlandet och har i detta afseende spelat en viktig historisk roll. Sedan sjöfarten numera lättats dels genom D.-regleringarna vid Wien (1868—81), dels genom liknande arbeten i Ungern, särskildt vid Järnporten (se ofvan), har trafiken på floden mycket ökats. 1900 omfattade sjöfarten vid Passau 3,590 fartyg och godstransporten 2,88 mill. dt., vid Wien 4,118 fartyg och 2,5 mill. dt. och på Sulina-armen (1901) 1,411 fartyg om 1,8 mill. ton (i export). Jfr Donaukommissionen. Den största delen i sjöfarten på D. tager det stora Donau-dampfschiffahrtsgesellschaft, stiftadt 1830. Dess aktiekapital är 50,4 mill. kronen. Dess trafik omfattar området nedanför Regensburg samt de segelbara bifloder, som utfalla inom den österrikisk-ungerska monarkien (inalles 3,887 km.). Bolaget eger 154 ångare, om 15,190 hkr, och 796 järnpråmar. Det transporterade 1902 öfver 1,8 mill. passagerare och 2 mill. ton fraktgods. (J. F. N.)

Donau står sedan 1845 genom Ludwigs-D.-Main-kanalen (se d. o.) i förbindelse med Rhen, och 1901 beslöt man sätta D. i kanalförbindelse äfven med Elbe och Oder. D.-Oder-kanalen skall utgå från Wien och sträcka sig öfver Prerau i Mähren till Oder vid Oderberg (275 km.), eventuellt med fortsättning åt ö. till Weichsel och Dnjestr. Till Elbe komma två kanaler att framdragas, den ena från Prerau till Pardubitz vid Elbe (Märisk-böhmiska kanalen, 176 km.), den andra från D. någonstädes mellan Wien och Linz till Budweis vid Moldau, som sedan kanaliseras till Prag (D.-Moldau-Elbe-kanalen, 205 km.). Särskildt af kanalerna från D. till Hamburg och Lybeck (via Elbe-Trave-kanalen) väntar man sig stora fördelar i betraktande af, att redan nu Österrikes utrikeshandel öfver Hamburg är nära 3 gånger så stor som öfver Trieste. Kanalernas utförande, som skulle påbörjats 1904, har försenats af pågående utredningar rörande slusskonstruktioner m. m. S. L—k.

Till följd af sin längd och sitt läge har D. varit af stort inflytande på de krig, som utkämpats i dess närhet. Öfre D., skyddad af fästningarna Ulm, Ingolstadt och Regensburg, har utgjort en gränslinje mellan krigsskådeplatserna n. och s. om floden, och många strider hafva utkämpats om öfvergången öfver floden (jfr Donauwörth). Ur en annan synpunkt har D. utgjort ett förträffligt flankstöd för de härar, som från v. och hufvudsakligen s. om floden framryckt mot Wien (t. ex. Napoleons 1805 och 1809). Mellan nyssnämnda stad och Pressburg framstår floden åter såsom en skiljemur, hvilken satt betydliga hinder mot fienders försök att kufva Österrike (t. ex. Napoleons 1809). Nedre D. var, så länge dess båda stränder tillhörde Turkiet, en viktig linje i försvaret från turkarnas sida, och detta blef den ännu mera, då den blef gränslinje. Genom sin betydliga bredd, sin behärskande södra strand och sina skyddande fästningar: Vidin, Nikopolis, Rustschuk, Silistra m. fl., har den för Turkiets fiender varit rätt mödosam att öfverskrida och skulle varit det än mer, om de försvarande stridskrafterna blifvit rätt använda. C. O. N.

Donaueschingen, stad i badensiska kretsen Villingen, vid sammanflödet af Donaus bägge källfloder,

Brigach och Brege, omkr. 690 m. ö. h. 3,761 inv. (1900). Residens för fursten af Fürstenberg, som här innehar ett stort bibliotek (mer än 100,000 bd och 1,160 handskrifter, däribland flera mycket dyrbara) och många andra samlingar. Gymnasium. Tillverkning af öl, cement och borstar. — D. skänktes 889 af konung Arnulf till klostret Reichenau och kom 1488 till grefvarna (sedan furstarna) af Fürstenberg.

Donaufurstendömena, förr brukligt gemensamt namn på de båda furstendömena Moldau och Valakiet, hvilka nu bilda konungariket Rumänien. I vidsträcktare betydelse räknades ock Serbien och Bulgarien dit.

Donaukommissionen, Den europeiska, en internationell kommission, som inrättades enligt bestämmelse i freden i Paris 1856. Kommissionen bestod från början af ombud för Frankrike, Storbritannien, Österrike, Ryssland, Tyskland, Italien och Turkiet. Den residerade i Galatī och hade att sörja för alla sådana arbeten, som voro nödvändiga för sjöfarten på Donau från mynningen till Isaccea (Isaktscha), hvilken sträcka förklarades neutral. Genom Berlinfördraget af 13 juli 1878 blef det neutrala området af Donau utsträckt till Järnporten, och en plats i kommissionen inrymdes äfven åt Rumänien. På en Donaukonferens i London beslöts 10 mars 1883, att kommissionen skulle fungera till 24 april 1904. — Kommissionen hade sin egen flagga, som bestod af 5 horisontala ränder: rödt, hvitt, blått, hvitt, rödt. I den blå randen lästes bokstäfverna C. E. D. (d. v. s. Commission européenne du Danube). 1904 uppgingo inkomsterna till $3{,}_{28}$ mill. frcs och utgifterna till $2{,}_{51}$ mill. frcs. Skulderna voro slutlikviderade 1887. Vid slutet af 1904 hade kommissionen en behållning af $2{,}_{67}$ mill. frcs, däraf 790,000 frcs utgjorde tjänstemännens och 114,400 lotsarnas pensionsfond. J. F. N.

Donaukretsen (*der Donaukreis*), den största, men glesast befolkade af de fyra kretsarna i konungariket Württemberg, omfattar sydöstra delen af riket. Största delen tillhör Donauslätten och en mindre del Rauhe albs höjdsträckning. Landet vattnas af Donau, Iller och flera mindre floder. 6,266 kvkm. 514,427 inv. (1900), däraf 194,067 evangeliska och 317,751 katoliker samt 2,086 judar. Kretsen delas i 16 "oberämter". Hufvudstad är Ulm.

Donaulaxen. Se Laxsläktet.

Donau-Main-kanalen. Se Donau och Ludwigs-Donau-Main-kanalen.

Donaumoos [-mås], en numera torrlagd, 30 km. lång och 2—18 km. bred kärrtrakt i bajerska regeringsområdet Oberbayern, på högra stranden af Donau, mellan städerna Ingolstadt, Neuburg, Pöttmes och Schrobenhausen. Areal 195 kvkm. Namnet D. användes äfven om den del af Donauried (se d. o.), som ligger n. om Donau.

Donau-Oder-kanalen. Se Donau.

Donauried [-rīd], sumpig landsträcka i bajerska regeringsområdet Schwaben från Ulm till Gundelfingen på vänstra sidan och till Lech på högra sidan om Donau. 65 km. lång, 8 km. bred. Äfven en del sumptrakter v. om Iller i württembergska Donaukretsen kallas D.

Donaustauf (Thumstauf), köping i bajerska regeringsområdet Oberpfalz, på Donaus vänstra strand. 1,183 inv. (1900). D. tillhör fursten af Thurn och Taxis. Nära köpingen höja sig, på en brant klippa, ruinerna efter den af svenskarna under Bernhard af Weimar 11 febr. 1634 förstörda borgen Stauf. På det närliggande Breuberget reser sig det af Ludvig I 1830—41 uppförda Walhalla, ett slags panteon för berömda tyskar.

Donauvelsen, *zool.* Se Malsläktet.

Donauwö'rth, gammal stad i bajerska regeringsområdet Schwaben, vid Wörnitz' inflöde i Donau. 4,367 inv. (1900). D. är en viktig järnvägsknut och Donauhamn samt har många gamla byggnader; däribland 6 katolska kyrkor och ett slott. I mitten af 1200-talet blef D. residens för hertigarna af Öfre Bajern, och 1308—1607 var det fri riksstad, hvarefter det eröfrades af bajrarna. I maj 1632 stormades det af svenskarna under Gustaf II Adolf, och 1634 återtogs det af de kejserlige. 2 juli 1704 stod vid det nära D. belägna Schellenberg ett slag, hvari de kejserlige besegrade de förenade fransmännen och bajrarna. 6 okt. 1805 besegrade i en träffning vid D. fransmännen under Soult österrikarna under Mack och tvingade dem att gå tillbaka öfver Donau.

Donawitz [då'-], by i Steiermark, nära Leoben, 6,101 inv. (1900, som kommun 13,137). Stenkolsgrufvor och järnverk.

Donax, Stymp- l. Trekantsmusslar, *zool.*, ett till musseldjurens ordning (*Acephala*) och familjen *Tellinidæ* bland blötdjuren (*Mollusca*) hörande släkte, hvars medlemmar likna tallriksmusslorna, men hafva kortare och tjockare andningsrör (sifon), med fransade öppningar, och skalet kilformigt, med den bakre delen kortare. Till detta släkte höra omkr. 100 arter. Trekantsmusslorna äro i stånd att flytta sig framåt under en hoppande rörelse. Då vid vända de sig på ryggsidan med tillhjälp af det mycket tänjbara och knäböjda foten, hvilken de sedan vika omkring skalet och låta likt en uppspringande fjäder slå mot sanden. De lefva fritt i sanden, företrädesvis i de varmare hafven. Den i Medelhafvet almänna *D. trunculus* är 30 mm. lång och har ett oliongrönt, invändigt violettblått skal. J. G. T.

Don Benito, stad i spanska prov. Badajóz (Estremadura), vid Guadiana, i en fruktbar trakt. 16,565 inv. (1900). Vin- och fruktodling. I närheten ligger Villa Medellin, hvarest Fernando Cortez föddes 1485.

Doncaster [då'ŋkəstə], lat. *Danum*, välbyggd fabriksstad i West Riding af engelska grefskapet York, vid floden Don. 28,932 inv. (1901). Tillverkning af lokomotiv och järnvägsvagnar samt landtbruksredskap. Viktiga spannmåls-, ull- och hästmarknader. Kapplöpningar i september hvarje år (St. Leger).

Donchery [dåŋrī], stad i franska depart. Ardennes (Champagne), vid floden Meuse, 6 km. n. om Sedan. 1,722 inv. (1901). 2 sept. 1870, dagen efter slaget vid Sedan, sammanträffade Napoleon III och Bismarck i en väfvares hus i D. Samma dag möttes konung Vilhelm och kejsar Napoleon i den närbelägna slottet Bellevue.

Donck, Gerard, holländsk porträtt- och genremålare, verksam 1627—35. Hans taflor äro sällsynta, men träffas exempelvis i National gallery i London, i Historical society i New York, i furst Liechtensteins galleri i Wien och, i Sverige, i Taxinge-Näsby: *Fågelhandlerska.* O. G—n.

Donders, Franciscus Cornelis, nederländsk fysiolog och ögonläkare, f. 27 maj 1818 i Tilburg (Noord-Brabant), d. 25 mars 1889 i Utrecht.

1840 militärläkare samt 1842 lärare i anatomi fysiologi vid den militärmedicinska riksskolan i cht. Härifrån kallades han 1848 till e. o. pro- r och 1852 till ord. professor vid medicinska lteten i samma stad samt var 1863—88 ord. professor i fysiologi därstädes. — Början af D:s vetenskapliga verksamhet inföll vid den tid, då den nya exaktnaturvetenskapliga riktningen gjorde sitt inträde inom fysiologien och inom medicinen i dess helhet, och han ställde sig genast i ledet af de nya idéernas anhängare. Härvid egnade han sig främst åt studiet af ögats fysiologi och patologi, genom han uppdagade en mängd grundntliga sakförhållanden och för alla tider inskref namn bland oftalmologiens främste män. På gång vetenskaplig fysiolog och praktisk ögonläre, var D. i tillfälle att allsidigt belysa de spörshan behandlade, och sålunda blef det honom igt att med en dittills oanad klarhet utreda den a frågan om ögats refraktions- och ackommodaanomalier. Sina resultat häröfver offentliggjorde först i ett antal smärre afhandlingar och samställde dem senare till ett helt i *The anomalies efraction and accommodation* (1864). Såsom ett s på det stora förtroende D. åtnjöt såsom ögonre bör i sammanhang härmed det ögonsjukhus ämnas, som genom privat insamling år 1858 ttades för hans räkning. Jämte dessa arbeten rde D. inom många andra områden af fysiolo- ett stort antal delvis mycket värdefulla under- ingar. Så var han en af ljudfysiologiens grundare; inom andningens, blodomloppets och ämsättningens fysiologi äro hans inlägg af den sta betydelse; hans undersökningar öfver tidsppet vid psykiska processer utgöra uppslaget en viktig afdelning af den experimentella psygien; hans studier öfver färgsinnet hafva likas lämnat betydande resultat. Dessa arbeten äro större delen publicerade i de af honom utgifna derzoekingen gedaan in het physiologisch laboraum der utrechtsche hoogeschool". Därjämte gerade han en längre följd af år "Het nedersch lancet" samt hade en väsentlig andel i af v. Graefe 1855 grundade "Archiv für ophmologie". 1878 valdes han till led. af svenska akad. R. T—dt.

ondo, stad i portugis. kolonien Angola i Västka, på högra stranden af Cuanza, som där upp- r Mucoso, har ett litet fort och omkr. 1,500 samt är trots sitt högst osunda läge ("Angolas ete") en viktig plats för karavanhandeln. Midt t, på vänstra Cuanzastranden, ligga stenkolsvor.

ondos, negrer, som lida af albinism (se d. o.).

ondukov-Korsakov [då'ndukåff-karsa'kåff], eksandr Michajlovitj, furst D., rysk tär, ämbetsman, f. 1822, d. 1893, sedan 1878 eral, fick s. å. i uppdrag att förvalta de af Rysland ockuperade landskapen Bulgarien och Rumelien. D. lade inga hinder i vägen för den agitation, som bedrefs på bägge sidor om Balkan för att bulgarisera Rumelien. Äfven sedan de bägge länderna skilts åt — till följd af Berlinkongressens beslut (i juli 1878) — och D. lämnat förvaltningen af Öst-Rumelien samt i egenskap af rysk kommissarie öfvertagit styrelsen af furstendömet Bulgarien, gynnade han de unionistiska sträfvandena så oförtäckt, att kejsar Alexander såg sig, i fredens intresse, nödsakad att mana honom till försiktighet. Hans "storbulgariska" politik gjorde honom emellertid mycket populär, och bulgarerna sågo i honom sin blifvande furste. Själf verkade D. en tid för sin kandidatur till tronen, men på tsarens vink förklarade han redan i jan. 1879 offentligt, att han ämnade draga sig tillbaka. Sedan prins Alexander af Battenberg 29 april s. å. valts till furste af Bulgarien, lämnade D. på sommaren detta land, som han styrt snart sagdt enväldigt och med kraft, samt var därefter generalguvernör (i Charkov 1880, Odessa 1881 och Kaukasien 1882—90) och sedan 1890 ledamot af riksrådet.

Doneau [dånå], Hugues. Se Donellus.

Donegal [dånigå'l], grefskap i nordvästra delen af irländska prov. Ulster, vid Atlantiska oceanen, sträckande sig från Donegalviken till Lough Foyle och skildt från Londonderry och Tyrone genom floden Foyle samt från Fermanagh genom Erne. 4,844 kvkm. 173,722 inv. (1901), däraf 77,7 proc. katoliker. Med undantag af några smärre slätter i ö. och s. är grefskapet uppfyllt af Donegal-bergen med topparna Errigal (752 m.), Blue Stack (676 m.) och Muckish (670 m.) m. fl. Många floder och sjöar finnas, men alla äro små. Kusten är brant och har flera inskärningar, bland hvilka Donegal-viken, Sheep Haven, Mulroy-viken och Lough Swilly äro de mest betydande. Klimatet är fuktigt. 43 proc. af jorden äro kärrmark, 35 proc. betesmark och 21 proc. åker. Åkerbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringarna. Linne- och strumpväfnad utgöra icke oväsentliga industrigrenar. Hafsfisket är ganska betydande. Hufvudstad: Lifford.

Donellus (eg. Doneau), Hugo (Hugues), fransk rättslärd, f. 1527 i Châlon-sur-Saône, d. 1591 i Altdorf, verkade först i Toulouse och Bourges, måste såsom hugenott fly efter Bartolomeinatten (1572) samt blef 1573 professor i Heidelberg, 1579 i Leiden och 1588 i Altdorf. Hans berömdaste verk är *Commentarii de jure civili* (åtskl. utg. i 16 bd 1801—34), som behandlar romersk civil- och processrätt samt i fråga om systematiken blifvit ett mönster för 19:e årh. Saml. arb. i 12 bd 1762—68, 1827—33 och 1840—47. Biogr. af Eyssell (1860).

Donēra (lat. *donāre*), gifva, med laga stadfästelse bortskänka, göra en donation. Jfr Donatarie, Donation och Donator.

Donets, Dons största biflod, upprinner på en platå af 280 m. h. i ryska guvern. Kursk och flyter dessutom genom guvernementet Charkov, berör norra gränsen af Jekaterinoslav och går genom donska kosackernas land samt utmynnar från h. i Don. Dess längd är 1,096 km. och dess flodområde 98,129 kvkm. Bredden växlar mellan 20 och 170 m.; sjöfarten störes genom många sandbankar och är af ringa betydelse liksom äfven fisket. Däremot drifver D. många kvarnar. Floden åt-

följes på högra stranden af D.-platån, från staden Zmiev i guv. Charkov ända till Don. Dess största höjd är 369 m. Den är rik på malmer, bl. a. bly, silfver, kvicksilfver (produktion 1897: 617,000 kg.), järn- och manganmalmer samt äfven salt (grufvorna vid Bachmut; produktion 1897: 334 mill. kg.). I östra delen af denna platå ligger D:s stenkolsbäcken (27,000 kvkm.), hvars stora rikedom på alla slags stenkol (mest antracit) varit känd sedan Peter I:s tid, ehuru grufbrytningen daterar sig från 1839. 1900 brötos öfver 11 mill. ton. J. F. N.

Do'ngola, Donkola (Dar D.), den s. om Wadi Halfa belägna delen af Nubien, på bägge sidorna om Nilen, större delen dock ö. om floden, mellan 19° 42′ och 18° s. br., omfattande en längd af 260 km. Endast den smala floddalen är odlingsbar (durra, dadelpalmer, bomull, majs och indigo). Såsom husdjur hållas hästar, nötkreatur, särskildt långhornade bufflar, får och getter. Det heta klimatet är i dec.—jan. något mildradt genom svala sydöstvindar; på sommaren är det osundt. Befolkningen, omkr. 56,000 pers., består dels af araber och turkar, dels, och hufvudsakligen, af donkola, en nubastam, med mörkt chokladbrun hudfärg, markerade anletsdrag, kraftfull och harmonisk kroppsbyggnad och lockigt rikt hår, men svag skäggväxt. De bekänna sig till islam och tala en dialekt af nubiska språket (dongolavi). Mycket utsugna af inhemska ''meliker'' eller ''kasjefer'', äro de fattiga och utvandra mycket till södern. Den nuvarande hufvudstaden är Dongola el-Ordi (eller blott Ordi; förr kalladt Kasr Dongola), en välbyggd ort på vänstra Nilstranden med omkr. 15,000 inv. Det har ett citadell och är en viktig handelsplats. 100 km. högre upp ligger Dongola el-Agûza (''gamla D.'') på en hög klippa, hvilket fanns redan i gammalegyptisk tid, men 1820 förstördes af mamlukerna och nu är en fattig by midt bland ruinerna. Genom den 1906 fullbordade järnvägen från Nilen till Port Sudan och Suakin vid Röda hafvet, hvilken genom bibanor kommer att utsträckas såväl norrut till D. som söderut till Kassala och El-Obeïd, väntar man sig en stor framtid såväl för D. som för öfriga områden på ömse sidor om öfre Nilen. — D. var i äldre medeltiden ett mäktigt konungarike med teokratisk styrelse och kristen religion, men kom 651 i beroende af araberna i Egypten, dock utan att genast förlora sin gamla grekisk-egyptiska kultur. Under 11:e årh. sjönk dock detta rikes makt alltmer, och 1275 eröfrade sultanen af Egypten delar af landet och bragte resten under sin öfverhöghet. Nubiernas många försök att afskudda sig oket misslyckades. I 15:e årh. fick landet först muhammedanska furstar, och därefter utrotades småningom kristendomen alldeles. 1814 eröfrades det af mamlukerna, som förjagats ur Egypten af Muhammed Ali, men dennes son Ismail fråntog dem landet 1820, hvilket därefter tillhörde Egypten. Det innehades af mahdisterna 1885—96, men återtogs sistnämnda år af en egyptisk här på 16,000 man under generalen sir Herbert Kitchener, som 19 sept. slog mahdisterna vid Hafir (på västra Nilstranden, nära 3:e katarakten). J. F. N.

Don gratuit [då gratuï], fr. (lat. *dōnum gratuītum*), frivillig gåfva; frivillig pålaga, som provinsständerna i Frankrike före revolutionen vid utomordentliga tillfällen och på anhållan af konungen erlade till statskassan. Dessa pålagor kommo med tiden att betunga hufvudsakligen de oprivilegierade klasserna. Prästerskapet fick snart nog för sin del denna pålaga förvandlad till en regelbunden, mättlig afgift, som voterades hvart femte år.

Do'nia Don (Clianthus Sol.), *bot.*, växtsläkte af fam. *Leguminosæ*, afd. *Papilionatæ*, med två arter i Australien (*D. speciosa* Don = *Clianthus Dampieri* Cunn.) och Nya Zeeland (*D. punicea* Don). Båda arterna odlas ofta i växthus och boningsrum för sina praktfulla röda blommors skull, som likna kräftklor. G. L—m

Donio'l, Jean Henri Antoine, fransk historiker, f. 1818 i Riom, var 1848—50 under-prefekt, 1871—73 och 1876—79 prefekt samt 1887—94 direktör för statstryckeriet (Imprimerie nationale). 1890 blef han ledamot af Institutet (Académie des sciences morales et politiques). D. har författat bl. a. *Histoire des classes rurales en France* (1857; 2:a uppl. 1865), *La révolution française et la féodalité* (1874; 3:e uppl. 1883) och *Histoire de la participation de la France à l'établissement des États-Unis d'Amérique* (5 bd, 1886—92, jämte supplement 1899), belönt 1890 af Franska akademien med Goberts pris.

Donizetti [dånitse'tti], Gaetano, italiensk operakompositör, f. 29 nov. 1797 i Bergamo, d. där 8 april 1848, studerade i hemorten under Simon Mayr och i Bologna för pater Mattei (Rossinis lärare), men då föräldrarna ville hindra honom att bli musiker, rymde han, ingick i österrikiska armén och kom med den bl. a. till Venezia. Där fick han 1818 sin första opera, *Enrico di Borgogna*, uppförd. Med *Zoraide di Granada* (Rom 1822) lyckades han vinna rykte, och med *Anna Bolena* (Milano 1831, ''Anna Boleyn'', 1844) växte detta rykte till ett europeiskt. Därnäst skref han bl. a. *L'elisir d'amore* (1832, ''Kärleksdrycken'', 1840) och *Lucrezia Borgia* (1834, ''Lucrezia Borgia'', 1853). 1834 blef han kapellmästare och lärare i komposition vid konservatoriet i Neapel, kort därefter äfven professor i kontrapunkt. Efter Bellinis död 1835 blef D. obestridt den italienska operans banerförare, i synnerhet när den för Neapel skrifna *Lucia di Lammermoor* (1835, ''Lucie eller Bruden från Lammermoor'', 1840) och *Belisario* (1836) med ofantligt bifall upptagits på de flesta operascener. I Paris uppträdde han 1840 med *Les martyrs*, *La favorite* (''Leonora'', 1851) och *La fille du régiment* (''Regementets dotter'', 1845), i hvilka han visade sig hafva, till förd för det dramatiska uttrycket, studerat fransk mönster. För Wien — hvarest han utnämnd till kejs. hofkapellmästare — skref han *Linda di Chamounix* (1842, ''Linda'', 1855), för Paris bl. a. *Don Pasquale* (1843; uppf. i Stockholm 186

i *Don Sébastien* (s. å.) och för Neapel *Caterina* rnaro (1844). Utmattad af öfveransträngning och våfningar, försjönk han därefter i obotlig sinnesket. Hans staty (modellerad af F. Ferace) restes Bergamo 1897. — Om D., trots en förvånande ktbarhet och melodirikedom, saknade egentlig het i uppfinningen, var han dock onekligen mycket cklig i att sammansmälta eget och lånadt. Han en sannskyldig italienare och fullföljde den riktg, som banades af Rossini, men var ej i besitt g af dennes originella lif och karakteristik. D. e största vikten på tilltalande melodier, kunde en utveckla stark patetisk känsla, men bekymde sig ej synnerligen om vare sig dramatisk sang eller sorgfälligt utarbetande af ett partitur. unda finner man väl i hans arbeten enskilda ialiska, öfverraskande samt musikaliskt genomda och formellt afrundade delar, men sällan verkstil och helgjutenhet. Dessa anmärkningar träffa k mest de från hans egentliga begåfning fjärran gande seriösa operorna, bland hvilka "Lucia" i den mest omtyckta och "La favorite" torde a den bästa. Däremot äro D:s komiska operor la af dramatiskt lif, friskhet och behag, och hans on Pasquale". "L'elisire d'amore" och "La e du régiment" höra utan tvifvel till de yppersta tren af den italienska buffan, om också den sistnnda operan ej saknar en lindrig fransk anstrykg. Förutom mer än 60 operor skref D. kantater, killig kyrkomusik, sångromanser, duetter m. m. D:s biografi skrefs af Ciconetti (1864) och Verzo (1896, 1897). Hans bref utgåfvos 1892 och 97. A. L. (E. F—t.)

Dônja-Tuzla. Se Dolnja-Tuzla.

Donjon [dåjå'], fr., *fortif.*, egentl. benämning på fvudtornet eller den innersta höga försvarsbyggden i en fransk eller engelsk medeltidsborg (se stad, sp. 1267). Sedermera öfverfördes detta nn på sådana bombfasta kasemattbyggnader i en tning, som till följd af behärskande läge eller d kunde tjäna till slutvärn för besättningen (t. ex. hateau" i Belfort); men att kalla hvilken annan svarbar kasemattbyggnad som helst för donjon ex. "donjonerna" å Vaxholm) är fortifikatoriskt ktigt. I moderna fästningar byggas ej donjoner, edan det blottade murverket snart skulle nedutas af nutidens belägringsartilleri. L. W:son M.

Don Juan [dån choa'n], sagofigur af spanskt urung; i dagligt tal kvinnoförförare, fruntimmersrl. Sagan härstammar från Sevilla, hvarest det ättas, att Don Juan Tenorio, en förnäm adelsn, bekant för sitt utsväfvande lefnadssätt, hade tört en dotter till den högt ansedde D. Gono de Ulloa, kommendör af Calatravaorden, hvarl han mördat fadern. Men himmelens straff hade abbat honom, i det att den mördades staty någon därefter uppenbarat sig för honom och nedstörtat nom i helvetet. En liknande historia berättades en om en annan beryktad förförare i Sevilla, Miguel de Mañara l. Maraña, nämligen att n en natt haft en uppenbarelse, i hvilken han t sin egen begrafning. Skräckslagen af denna syn k han i kloster och grundlade och stiftade hospiet La Caridad, i hvars kyrka han slutligen jordes under en sten, på hvilken lästes: "Härunder ilar den syndfullaste människa i världen". I villa visar man ännu i våra dagar två "äkta" grafvar, som bevara D:s stoft. Den ena är belägen i hospitalet, den andra i San Telmo-trädgården. Den förste, som behandlade detta ämne, var Tirso de Molina, som omkr. 1630 skref dramat "El burlador de Sevilla", hvars hufvudperson, kvinnoförförare och gudsbespottare, just är D. J. Tenorio. Detta stycke efterliknades snart i Italien af Onofrio Giliberti i "Il convitato di pietra", hvilken uppfördes som commedia dell' arte 1657 i Paris, och af Cicognini. De första franska bearbetningarna voro af skådespelarna Dorimond och Villiers (1659), som gåfvo stycket titeln "Le festin de Pierre", hvilket beror på en missuppfattning af den spanska undertiteln: "El convidade de piedra" (stengästen). Dorimond hade sökt motivera denna tolkning genom att kalla kommendören Pierre. Under denna titel behandlades ämnet äfven af Molière i ett drama, som spelades första gången 1665 och hvilket sedan versifierades af Thomas Corneille. I England finnes ett Don-Juandrama af Shadwell (1676). I slutet af 1700-talet behandlades ämnet ånyo i Spanien af Antonio de Zamora (1660—1730). Denna bearbetning ligger sedan till grund för åtskilliga italienska librettisters arbeten. Så uppförde Goldoni 1734 i Venezia sin "Giovanni Tenorio ossia Il dissoluto punito". 25 år senare spelade Gluck i Parma en balett i tre akter: "Don Giovanni ossia Il convitato di pietra"; den förste, som gjorde ämnet till föremål för en opera, var Righini, som kallade den "Il convitato di pietra ossia Il dissoluto" (1777). Slutligen skref 1787 Lorenzo Daponte hufvudsakligen efter Zamoras stycke den libretto, som ligger till grund för Mozarts odödliga tonskapelse.

Under 1800-talet blef D. en af romantikens älskl ingsfigurer. Under det att han i de äldre dramerna varit en banalt lättfärdig kvinnoförförare, uppfattade man honom nu som en djupare, demonisk natur, hvilken, af leda vid världen, söker sin förströelse i att krossa kvinnohjärtan. Med andra ord, det är en särskild sida af Faustfiguren, sådan Goethe uppfattat den, som lösgöres och behandlas självständigt: universaliteten på det erotiska området, ett omättligt panteistiskt lifsbegär. Bearbetningarna äro under denna tid oräkneliga. Stort mer än namnet har icke Byrons dikt (1818 o. f.) gemensamt med sagan; likvisst har den bidragit till ämnets popularitet — något af Don-Juanfigurens sagoskimmer omsväfvade ju skalden själf. Af öfriga bearbetningar kunna nämnas: "D. de Mañara" (1836, nästan parodiskt dålig) af Alexandre Dumas d. ä., "Les âmes du purgatoire" af P. Mérimée, "Les mémoires de D." af Mallefille, "Don Juan Tenorio" (1845) af spanjoren Zorrilla och ytterligare två dramer af honom öfver samma ämne, Lenaus drama "Don Juan", Grabbes drama "D. und Faust" (1829). Därmed äro emellertid långt ifrån alla de poetiska behandlingarna af den gamla sagan under det gångna seklet uttömda. Af nordiska författare ha danskarna J. L. Heiberg och C. Hauch skrifvit hvar sin "Don Juan". Glömmas bör icke heller Kirkegaards mästerliga behandling af ämnet i "Enten—Eller". Äfven K. J. L. Almquist har i "Ramido Marinesco" gifvit en originell uttolkning af D. Litt.: W. Bolin, "Don Juanstudier" (i "Finsk tidskr." 1885, sid. 323—341), A. Hellenius, "Don Juanstypens utveckling inom literaturen. En studie" (i "Ny illustr. tidning", 1887), Engel, "Die Don Juan-sage auf der

bühne'' (1887), Simone-Brower, ''Don Giovanni'' (1894), Farinelli, ''Don Giovanni'' (1896) och ''Cuatro palabras sobra D.'' (1899), Bolte, ''Ueber den ursprung der Don-Juan-sage'' (s. å.), Eschelbach, ''Ueber die dramatischen bearbeitungen der sage von D.'' (1902), och Mitjana, ''Discantes y contrapuntos''. Någon tillnärmelsevis fullständig och kritisk bearbetning af det rika ämnet finnes icke. J. M.

Don Juan d'Austria [dån choa'n dåu'stria], spansk prins. Se Juan d'Austria.

Do'nkola, landskap och folkstam i Nubien. Se Dongola.

Donläge, *bergsv.*, ett malmlagers eller annan malmfyndighets sidolutning, när denna mätes från lodlinjen; det uppmätes såsom den vinkel ett malmlager gör med lodlinjen i ett plan, som är vinkelrätt mot lagrets strykningsriktning. Donläget är således ett med sidostupningen analogt begrepp, ehuru det förra mätes från lodlinjen, det senare från horisontallinjen. Donläget bör äfven noga skiljas från ''fallandet i fält'', eller fältstupningen, d. v. s. den vinkel en malm gör med horisontallinjen i ett plan, som är parallellt med strykningsriktningen. En grufvas, eller rättare det utbrutna tomrummets, stupning är ofta resultanten af malmens donläge och fallande i fält, hvarför man ej alltid kan af grufvans ''donläge'' sluta till malmens. Om man ej vid grufbrytning noga skiljer mellan donläget och fallandet i fält, kan man lätt ''tappa bort malmen''. — Att ett schakt är donlägigt angifver endast, att det ej är vertikalt, utan lutar; det har ''häng- och ligg''-vägg. — Äfven i rättsligt afseende är det af vikt att känna donläget, då enligt 1855 års grufvestadga, hvilken i detta afseende ännu gäller för utmål lagda enligt denna stadga och före 1885, ett utmål i vissa fall följer malmens donläge mot djupet, men tvärt öfver malmens strykning är begränsadt af lodräta plan. Enligt nu gällande grufvestadga af år 1884 med tillägg 1899 och 1901 skola dock för ''utmål, som hädanefter anvisas'', gränserna liksom för inmutning ''på djupet räknas lodräta, såvidt det utan intrång för äldre utmål kan ske''. Th. N—m. (B. O—n.)

Donna [då'-], it. (sp. *doña*, af lat. *do'mina*, af *do'minus*, herre), fru, härskarinna, dam, nyttjas såsom titel för damer af de högre klasserna och sättes framför förnamnet. Jfr Dame, Dom, Don, Doña och Duenna.

Donnadieu [dånadiö'], Gabriel, vicomte, fransk militär, f. 1777 i Nîmes, d. 1849 i Courbevoie, deltog med utmärkelse i revolutionskrigen, bl. a. under Moreau i Tyskland 1799—1800. När denne 1804 arresterades i samband med Cadoudals (se d. o.) komplott, bildade D. jämte en del andra officerare en sammansvärjning mot förste konsuln Bonaparte samt hölls därefter fängslad på slottet i Lourdes. Benådad 1806, deltog han i fälttågen i Preussen, Spanien och Portugal samt blef baron och brigadgeneral, men inspärrades för nya stämplingar mot Napoleon i Tours. Vid restaurationen blef D. 1814 generallöjtnant, åtföljde Ludvig XVIII på flykten till Gent under ''de hundra dagarna'' och fick sedan befälet öfver 7:e militärdivisionen (Grenoble). 1822—27 var D. medlem af deputeradekammaren, där hans ytterst häftiga reaktionära uppträdande beredde regeringen en del svårigheter. Efter julirevolutionen 1830 blef han ådömd fängelsestraff för smädelser mot Ludvig Filip i sin skrift *La vieille Europe*. D. författade dessutom *De l'homme et de l'état actuel de la société* (1833), *Mémoire à consulter et consultation contre M. Crétineau-Joly* (1842) m. m. E. A—t.

Donnay [dånä'], Maurice, fransk dramatisk författare, f. 12 okt. 1860 i Paris, utgick 1885 från ''l'école centrale'' som ingenjör, men egnade sig snart uteslutande åt dramatiken. Han lät uppföra några stycken på Chat-noir, hvarefter han med *Lysistrata* (1893), en mycket fri behandling af ett Aristofaneiskt ämne, öfvergick till den verkliga teatern. Af D:s skådespel kunna vidare nämnas *Amants* (1895), som hade stor framgång, *La douloureuse* (1897), *Le torrent* (1899), *La bascule* (1901), *L'autre danger* (1902), *Le retour de Jérusalem* (1904), *L'escalade* (s. å.; ''Med storm'', uppf. 1906) och *Paraître* (1905) samt de af D., i förening med L. Descaves, skrifna *La clairière* (1900) och *Oiseaux de passage* (1904; ''Flyttfåglar'', uppf. 1906). Se R. Le Brun, ''M. D.'' (1903).

Do'nndorf, Adolf, tysk bildhuggare, f. i Weimar 1835, var lärjunge af Rietschel i Dresden (1853—61). Efter sin lärares död fick han, jämte Kietz, uppdraget att fullborda det af den förstnämnde påbörjade Luther-monumentet i Worms. Statyerna af *Fredrik den vise*, *Reuchlin*, *Savonarola* och *Petrus Waldus* samt idealgestalten af det sörjande *Magdeburg*, hvilka han utförde för den storartade minnesvården (färdig 1868), gåfvo honom ett frejdadt namn. Bland hans öfriga verk må nämnas storhertig *Karl Augusts* ryttarstaty i Weimar, *Corneliusmonumentet* i Düsseldorf (1875), *Bismarck* (1897) och *Wilhelm I* (1901) i Heidelberg. 1877 blef D. professor vid konstskolan i Stuttgart.

Donne [då'n], John, engelsk skald och prosaist, f. 1573 i London af katolska föräldrar (modern var dotter till den dramatiske författaren John Heywood), d. 1631, studerade juridik i Oxford och Cambridge, öfvergick vid unga år till protestantismen och uppehöll sig sedan några år i Italien och Spanien, med hvars litteratur han gjorde sig förtrogen. Antagligen har också den spanska concettismen (gongorismen) influerat starkt på hans poetiska stil, hvars fantastiskt utspekulerade, egendomliga uttryckssätt gaf uppslaget till den s. k. ''metafysiska skolan'', hvars hufvudman D. anses vara. Hans bästa bidrag till litteraturen äro de kraftiga satirerna, sannolikt de första af detta slag på engelskt språk och i hvilka han framträder som en föregångare till Pope. Af hans andra dikter kunna nämnas *An anatomy of the world*, elegier, andliga kväden, epigram m. m. Efter återkomsten till England öfvergick D. till andliga ståndet 1615 och innehade flera ämbeten, bl. a. som hofpredikant inom engelska högkyrkan. Som teolog utgaf han den mot katolicismen riktade afhandlingen *Pseudo-*

tyr (1610), som förskaffade honom Jakob I:s
st, *Death's duel*, *Bia Thanatos* m. fl. teolo-
a arbeten och predikningar. Efter hans död ut-
mo "Poems by J. D. with elegies on the
ior's death" (1633). Izaac Walton har utgif-
hans "Sermons" med en god lefnadsteckning
40, ny uppl. 1865). D:s *Works* med författarens
rafi af Henry Alford utkommo 1839 i 6 band.
senaste kritiska editionen är af E. K. Chambers
biografisk inledning af Saint Henry (1896). Jfr
se, "Life and letters of John D." (2 bd,
9). S. S—n.

Do'nnenberg. Se Donon.

Do'nner, Georg Raphael, österrikisk bild-
gare, f. 1693 i Essling, d. 1741 i Wien. Han
ade sin bana som guldsmedslärling, men öfver-
till skulpturen, inom hvilken han vann rykt-
net — välförtjänt därför, att hans arbeten, om
cke fria från maner, präglades af ädlare karak-
och större måttfullhet än hans föregångares i
n, där han mest var verksam. Hans förnämsta
är den stora *Fontänen på Neumarkt* i Wien,
rungligen gjuten i bly (1739), men 1873 ersatt
en trogen bronskopia. — D:s broder Ma-
ius D., f. 1704, d. 1756, var en framstående
rättskulptör, men i synnerhet skicklig medalj-
ör. (O. G—g.)

Do'nner, Johann Jakob Christian, tysk
g och öfversättare, f. 1799 i Krefeld, d. 1875,
7—52 gymnasielärare, verkade som öfversättare
lassiska författare. Af hans öfversättningar mär-
Juvenalis' satirer (1821), Persius' satirer (1822),
ões' "Lusiaderna" (1833), Sofokles' tragedier
9; 11:e uppl. 1889), Euripides (1841—53;
uppl. 1876), Aischylos (1854), "Iliaden" (1855
7; 2:a uppl. 1864), "Odyssén" (1858—59;
uppl. 1868), Pindaros' segersånger (1860) och
tofanes' lustspel (1861).

Do'nner. 1. Otto D., finsk landtdagsman och
kforskare, f. 15 dec. 1835 i Gamla Karleby,
student 1857, filos. kandidat 1861, licentiat
4 samt magister och doktor s. å. Efter att i
in, Tübingen, Paris och London hafva studerat
indoeuropeiska språken blef han 1870 vid Häl-
fors universitet docent i sanskrit och komparativ
vistik, i hvilka ämnen han 1875 utnämndes
e. o. professor. — Utgångspunkten för D:s
nskapliga verksamhet var den indiska filologien.
dennas område röra sig hans tidigare arbeten:
rnes föreställningar om verldsskapelsen, jem-
a med finnarnes (1863), *Sâtâharanam, episod ur
âyana. Text, öfversättning, förklaringar* (1865)
*Pindapitryajna, das manenopfer mit klössen bei
indern* (1870). Under inflytande af det i Fin-
pågående fosterländska väckelsearbetet har han
n mer och mer egnat sin forskning åt de finsk-
ska språken och därvid sökt tillämpa den under-
lingsmetod, som gjort sig gällande på det indo-
peiska språkforskningsområdet. Sedan han 1872
tliggjort *Öfversigt af den finsk-ugriska språk-
kningens historia*, utgaf han en jämförande ord-
öfver hela det finsk-ugriska språkmaterialet,
*gleichendes wörterbuch der finnisch-ugrischen
chen* (1874—88). Till samma område hör *Die
nseitige verwandtschaft der finnisch-ugrischen
chen* ("Acta soc. scient. fenn.", XI, 1880).
väl folkpoesien hos de finsk-ugriska folken har
varit föremål för D:s forskning. Bland hans arbeten
på detta område må nämnas *Der mythus vom Sampo*
("Acta soc. scient. fenn.", X, 1871) samt *Lieder
der lappen* (1876). D. deltog 1883 i grundandet af
Finsk-ugriska sällskapet, hvars sekreterare han var
till 1890 och hvars ordförande han varit från 1893.
Då han fyllde 60 år, öfverlämnades åt honom en
gåfva af 15,000 mark, hvilken han anslog till fond
för främjande af forskningar inom sällskapets verk-
samhetsområde. Genom D:s ansträngningar för-
anstaltades 1888—90 tre expeditioner till Jenisej
och en till Orchon i Sibirien, för att afteckna en
mängd gamla inskrifter. I dessas publicerande tog
D. del, och han utgaf såsom resultat af dessa
studier *Sur l'origine de l'alphabet turc du Nord de
l'Asie* (i "Finsk-ugr. sällsk:s tidskr.", 1896). I tid-
ningspressen och vid landtdagarna har D. förfäktat
det finska partiets sak på ett hofsamt, men bestämdt
sätt. Han representerade vid 1877—78 års landt-
dag universitetet, vid de följande landtdagarna Åbo
stifts skollärare samt 1899, 1900 och 1904—05
Åbo stifts prästerskap. Han har suttit i flera
viktiga utskott, bl. a. i statsutskottet vid de flesta
landtdagar sedan 1885 och i värnpliktsutskottet
1899. Efter schismen 1899 anslöt han sig till de
konstitutionella och blef en af deras ledande män.
Efter den stora omhvälfningen i nov. 1905 inträdde
han i den nya konstitutionella senaten såsom eccle-
siastikchef. (T. C.)

2. Anders Severin D., den föregåendes
bror- och styfson, finsk astronom, f. 5 nov. 1854
i Gamla Karleby, blef student 1871, filos. kandidat
1875 samt, efter studier i Tyskland, licentiat 1879.
Han studerade 1880—81 för H. Gyldén i Stock-
holm samt utnämndes 1881 till docent i astronomi
vid Hälsingfors' universitet och 1883 till professor.
Han organiserade och deltog i särskilda expeditioner
1886—89 för att återfinna den rysk-skandinaviska
gradmätningens triangelpunkter i Finland samt ut-
gaf 1888 däröfver en redogörelse (i Sällsk:s f. Fin-
lands geografi tidskrift "Fennia", III). Under D:s
ledning deltager observatoriet i Hälsingfors i det
internationella arbetet för fotografering af stjärn-
himmeln och upprättandet af en stjärnkatalog. I
samband härmed har han utgifvit *Détermination des
constantes nécessaires pour la réduction des clichés
pris à Helsingfors pour la construction du catalogue
photographique des étoiles* (i "Acta soc. scient.
fenn.", XX) samt *Catalogue photographique du
ciel. Zone de Helsingfors* (I, 1903). D. är äfven ord-
förande i Finska vetenskapssocietetens meteorologiska
utskott och hydrografisk-biologiska kommission.

Donner lake [då'nə lēk], liten målerisk sjö och
sommarvistelseort i Sierra Morena i Kalifornien,
1,818 m. ö. h., vid Truckeepasset och Central
Pacific-banan.

Do'nnersberg. 1. (Dorsberg) Berggrupp i
bajerska regeringsområdet Pfalz. 687 m. Berget
består af porfyr och är 11 km. långt, 4 km. bredt
samt bär vacker skog. En klippa, Königsstuhl, har
sitt namn däraf, att frankiska konungar där ibland
suttit till doms. Nu är den förvandlad till en minnes-
stod åt Bismarck och Moltke. — 2. Högsta punkten
i det böhmiska Mittelgebirge 11 km. s. ö. om Teplitz.
835 m.

Do'nnerwe'tter, ty. (eg. åskväder), har ofta bru-
kats i svordomar: blixt och dunder!

Dōno de'dit, lat. Se d. d.

Donon [dånā'] l. Rougemont (ty. *Donnenberg*), en till Vogeserna hörande bergstopp på gränsen mellan Nedre Elsass och Lothringen, nära franska gränsen. Höjden är 1,008 m. På bergets topp finnes ett tempel med romerska och andra antikviteter, såsom torser, taflor med inskrifter m. m.

Donōso-Cortès, Juan Francisco, markis af Valdegamas, spansk politiker och författare, f. 1809 i prov. Badajóz, d. 1853 i Paris, blef 19 år gammal juris doktor vid Sevillas universitet och därefter lärare vid kollegiet i Cáceres. 1832 publicerade han *Memoria sobre la situación actual de la monarquía*, som förskaffade honom sekreterarplats i justiiedepartementet. Vid Ferdinand VII:s död (1833) ställde han sig på änkedrottning Kristinas sida till försvar för Isabellas arfsrätt, blef deputerad och kämpade i cortes för moderata reformer. 1840 följde han Kristina i landsflykten och återvände med henne 1843, efter Esparteros fall. 1849—50 var han sändebud i Berlin och från 1851 till sin död i Paris. Utom ungdomsarbeten, såsom tragedien *Padilla*, några elegier och ett epos, *El cerco de Zamora*, utgaf D. *Consideraciones sobre la diplomacia* (1834), *La ley electoral* (1835), *Essai sur le catholicisme, le libéralisme et le socialisme* (1851), *De la monarquía absoluta en España, El clasicismo y el romantismo* m. fl. D:s samlade arbeten utkommo i 5 bd 1854—55 (2:a uppl. 1858 o. f.). Ad. H—n.

Don Quijote, förr skrifvet Don Quixote [kichåte], hjälten i Cervantes' roman med samma namn, vrångbilden af en vandrande riddare; svärmare. Se Cervantes. — Donquijoteri, äfventyrligt företag, som har sin grund i en öfverspänd fantasi.

Don Ranūdo, hufvudpersonen i Holbergs komedi "Don Ranudo de Colibrados, eller Fattigdom og hoffærdighed". Ranudo är ett anagram af "O du nar", och ordförbindelsen don Ranudo användes ofta för att beteckna en på samma gång ytterligt högmodig och utfattig person.

Dons, Valdemar Teodor, norsk tidningsman, f. 26 mars 1849 i Trondhjem, blef 1867 student samt studerade teologi och filosofi; 1875—82 var han universitetsstipendiat. Hans vetenskapliga bana bröts emellertid, då han 1881 öfvergick till den romersk-katolska läran. Som frukt af en med kungl. stipendium företagen resa till Uppsala 1873 utgaf han året därpå sin afhandling *Om böströmianismen*, en skrift, som jämte de af denna framkallade motskrifterna gaf anledning till Höffdings "Filosofien i Sverig" (1879). O. A. Ö.

Dons, Elisabeth Caroline Cathrine, dansk sångerska, f. 1865 på herrgården Davrup nära Kalundborg, elev af fruarna Gerlach (Köpenhamn), Marchesi (Paris) och Désirée Artôt (Berlin), debuterade 1885 på k. teatern i Köpenhamn. Under de första åren uppträdde hon som altsångerska, men har sedermera med afgjord framgång utfört stora sopranpartier (*Julia*, med A. Ödmann som Romeo, *Margareta* i "Faust", *Violetta, Rosina, Carmen* m. fl.). D. eger dramatisk såväl som vokal talang. Såsom operans primadonna utnämndes hon 1888 till kunglig skådespelerska. 1906 måste hon till följd af sjukdom taga afsked. E. Ebg.

Donska kosackernas land (ry. *Oblastj donskich kazakov*), guv. i Syd-Ryssland, n. ö. om Azovska sjön. 164,093 kvkm. 2,564,238 inv. (1897), däraf 34,855 tyskar, 27,234 armenier, omkr. 16,000 judar och 32,283 lamaitiska kalmucker; 40 proc. äro kosacker. Landet genomflytes af Don, på hvars vänstra strand en stor stäpp (*Zadonskaja stepj* "Stäppen på andra sidan Don") utbreder sig som i s. ö. öfvergår i den öde och ofruktbara aral-kaspiska saltstäppen och är lämplig endast för boskapsskötsel. I norra och mellersta delen är åkerbruk hufvudnäringen, ehuru det icke står högt. Inalles äro (enligt en uppgift af 1881) 45 proc. af området åker, 42,2 proc. betesmarker, 2,4 proc. skogsdungar och 10,4 proc. hvarjehanda och improduktivt land. Mest odlas hvete, därnäst råg samt i kretsen Taganrog tobak, hvarförutom vinodling och trädgårdsskötsel förekomma. Kreatursstocken var 1890 532,700 hästar, 1,9 mill. nöt kreatur, 3 mill. får och getter, 384,800 svin och 1,126 kameler. I Dons mynningsområde och Azovska sjön idkas ett gifvande fiske. Bergsbruket är betydligt i den västligaste delen, som är en del af Donetsbäckenet (se Donets). Administrativt lyder området under krigsministeriet och delas i 9 distrikt (*otdjely*). Hufvudstad är Novotjerkask; där områdets chef (*nakaznij ataman*) har sitt residens. J. F. N.

Donska stäppen. Se Dnjeprstäppen och föreg. art.

Dōnus, påfve från aug. 676 till april 678.

Doomsdaybook [dō'mśdēbuk], eng., "Domedagsboken". Se Domesdaybook.

Doon de Mayence [dåå' də majā's], gammalfransk sagohjälte, medelpunkten i den yngsta af de tre stora franska nationella cyklerna: *La geste de Doon de Mayence*. Sambandet i denna cykel är lösare än i "la geste du roi" och "la geste de Guillaume". Egentligen består den af ett antal fristående dikter, som man löst förbundit genom att ställa hjältarna i släktskapsförhållande till Doon. De fleste af hjältarna äro mäktiga länsbaroner under Karl den store, och dikternas väsentliga innehåll rör sig om deras strider mot sin konung. Bland Doons tolf söner finnes äfven Griffon d'Hautefeuille, hvilken man lät nedstamma från Ganelon, förrädaren i "Chanson de Roland". Därigenom blef han enligt en genealogisk princip i dessa gamla dikter stamfader för alla de förrädare, hvilka så rikligt uppträda i denna diktning. "La geste de Doon de Mayence" blef därför äfven förrädarcykeln. Särskildt blef detta fallet i de italienska bearbetningarna af de franska dikterna: Doons släkt *I Maganzesi* är förrädare och ställes i motsättning till de ädle hjältarna af huset *Chiaramonti*. — Den franska cykeln omfattar ett dussintal epos, grupperade kring huvuddikten D. De förnämsta äro två dikter om Holger danske, "Renaut de Montauban" l. "Les quatre fils Aymon", en af de berömdaste af de franska hjältdikterna, "Maugis d'Aigremont" m. fl. Se Gautier, "Les épopées françaises" (III; 1880), Nyrop, "De oldfranske heltedigtning" (1883), och Gröber, "Grundriss d. rom. philologie" (II: 1; 1902). J. M.

Door [dår], Anton, österrikisk pianist, f. 1835, elev af Czerny och Sechter, började 1850 sina konsertresor, hvarunder han 1856—57 besökte Danmark, Norge och Sverige, särskildt Stockholm, där han uppehöll sig ett helt år, 1857 invaldes i Mus. akad. samt utnämndes till hofpianist. Jämte violinisten Laub konserterade han ånyo i Skandinavien 1863

ser tioårig vistelse i Moskva såsom konservatorie-
are var han 1869—1901 konservatorieprofessor i
en, hvarifrån han 1877 gjorde en ny konstresa,
d Sarasate. A. L.*

Doornik [dår-], flamländskt namn på staden
urnai (se d. o.).

Dop l. Döpelse, den sakramentala handling,
arigenom en människa upptages i den kristna för-
nlingen, till delaktighet i dess gudsgemenskap.
t kristna dopet har sin närmaste *förebild* i det
ättringens dop till syndernas förlåtelse'' (Mark.
4), hvarmed Johannes Döparen lät dem, som lyss-
t till hans förkunnelse om Gudsrikets och Messias'
het, besegla sitt allvarliga uppsåt att genom en
pgående sinnesändring bereda sig till dessas mot-
ande. Johannes åter ansluter sig härmed utan
fvel till gammaltestamentliga och judiska före-
der, vare sig i allmänhet till de profetiska bil-
na (Hes. 36: 25; Jes. 4: 4 o. s. v.) om den
männa rening, som måste föregå den messianska
en, och till lagens mångfaldiga reningsföreskrifter
er speciellt till det dop, som redan i förkristlig
synes hafva varit i bruk vid proselyters upp-
ande i den judiska församlingen. — På en mång-
d andra, utombibliska analogier har den moderna
igionshistoriska forskningen riktat uppmärksamhe-
och har i samband härmed stundom velat stämpla
pföreställningarna liksom de sakramentala tan-
na öfver hufvud såsom en rest af för kristen-
mens väsen främmande mysteriemagi. Intresset
de nyupptäckta, öfverraskande parallellerna har
rvid skymt blicken för det för den bibliska sakra-
entsuppfattningen säregna. — Den egentliga *in-
ftelsen* af det kristna dopet har man sedan gam-
lt sett i den uppståndne Kristus' ord Matt. 28:
ff.: ''Gån ut och gören alla folk till mina lär-
gar, döpande dem till Faderns och Sonens och
n Helige Andes namn, lärande dem att hålla allt
t jag har befallt eder''. I samband med den mot
pståndelseberättelserna öfver hufvud riktade kri-
en, äfvensom af andra grunder, har man på senare
l ofta bestridt, att här ett verkligt Jesusord före-
ger. Häremot talar dock framför allt, att dopseden
lan från första början undantagslöst och allmänt
som en självklar sak öfvades i de kristna för-
mlingarna, hvilket med nödvändighet synes visa
lbaka till en Jesu egen anordning. — Redan
N. T., särskildt hos Paulus (Rom. 6: 3 ff.; 1 Kor.
: 13; Gal. 3: 27; Ef. 5: 26 ff.; Kol. 2: 11 ff.;
t. 3: 5; jfr Ebr. 10: 22; 1 Petr. 3: 21), möter
k en rikt utvecklad *lära* om dopet. Det framträder
ena sidan såsom den afgörande bekännelsehand-
g, hvarigenom den döpte bröt med hedendomen,
n fattas å andra sidan såsom det verkningskraftiga
edel, hvarigenom alla de andliga gåfvor, som åt
n kristna församlingen i dess gudsgemenskap äro
fna, tillegnas den enskilde (ej blott såsom symbol
rför). Det skänker syndernas förlåtelse, renar från
nden, begåfvar med anden och insätter den döpte
den mystiska lifsgemenskapen med den döde och
pståndne Kristus. Dessa verkningar äro väl allt-
enom etisk-psykologiskt betingade ''genom tron'',
en innebära dock vida mera än hvad som låter
pvisa sig såsom medvetet psykologiskt förmedladt.
För den *kyrkliga lärans* utformning har vid sidan
Matt. 28: 19 framför allt Tit. 3: 5 (jfr Joh. 3: 5)
ed dess beteckning af dopet såsom ''nya födelsens
bad'' blifvit af betydelse. Såsom ''pånyttfödelsens
sakrament'' har dopet alltid och öfverallt i den
kristna kyrkan betraktats — dock i mycket skif-
tande mening. Den gamla kyrkan eger ännu ej
någon fixerad lära om dopet. Hos kyrkofäderna stå
yttranden, som synas röja en rent symbolistisk upp-
fattning, sida vid sida med starkt realistiskt klin-
gande utsagor. Först på konsiliet i Florens 1439,
hvars bestämmelser sedan upptogos och kompletter-
rades af Tridentinum, fastslog den *romerska* kyrkan
sin lära om dopet liksom om sakramenten öfver huf-
vud. Enligt dess, liksom i det väsentliga den senare
grekiska kyrkans, åskådning förmedlar dopet förlå-
telsen för den genom arfsynden och de före dopet
begångna verksynderna ådragna skulden, men ut-
plånar tillika själfva arfsynden, så att den hos de
döpte kvarstående begärelsen ej längre har karak-
tären af synd. Därjämte ingjuter det hos den döpte
vissa öfvernaturliga nådekrafter, hvarigenom en
''character indelebilis'' (se d. o.) påtryckes honom.
Detta senare moment har dock hufvudsakligen be-
tydelse från kyrkorättslig synpunkt. Från religiös
synpunkt har däremot dopet här egentligen bety-
delse blott för den döptes förflutna lif. På grund
af detta betraktelsesätt uppsköt man i den gamla
kyrkan ofta så länge som möjligt att låta sig döpa.
Den senare romerska kyrkan hänvisar i stället den
kristne för de efter dopet begångna synderna till
ett särskildt sakrament: boten. — Den skarpaste
motsatsen till den katolska dopläran betecknar
Zwinglis åskådning. Han ser i dopet väsentligen
blott ett ''förbundstecken'' och en bekännelsehand-
ling, hvarigenom den döptes tillhörighet till den
kristna församlingen offentligen betygas. Genom
Calvin närmas den *reformerta* kyrkans uppfattning
till den lutherska: dopet är enligt honom en under-
pant, hvarigenom Guds vilja att åt den döpte skänka
och i honom verka allt det, som i dophandlingen
symboliseras, beseglas. — Den *lutherska* kyrkan
sträfvar att under strängt fasthållande vid dopets
karaktär af verkligt nådemedel afiägsna de magisk-
mekaniska dragen i den romerska uppfattningen.
Arfsynden utplånas icke, men i det människan genom
dopet ''öfverantvardas åt Gud och af honom till
nåd upptages'' (Augsb. bek. IX), innebär detta
närmast ett borttagande af den på människan hvi-
lande och henne från Gud skiljande skulden. Där-
igenom öppnas nu ock för människan för alltid den
fria tillgången till denna nåd, hvarmed här i främsta
rummet syndernas förlåtelse förstås, liksom dopet
å andra sidan för henne medför förpliktelsen att i
allt sitt lif tjäna Gud (se art. Döpelseförbund). Det behöfver således intet komplement;
fastmer gäller det för den kristne blott att genom
hela sitt lif alltmer tillegna sig och hämta tröst
af sin ''döpelsenåd'' — en för lutherdomen utomor-
dentligt karakteristisk tankegång. Men såsom in-
förandet i den treenige Gudens gemenskap förmedlar
ock dopet för människan delaktigheten i den helige
ande såsom en i henne verkande kraft. Från båda
dessa synpunkter, såsom innebärande upptagandet
i barnaskapsställningen till Gud och såsom inne-
slutande principen för det nya lifvet, framträder då
dopet såsom ''pånyttfödelsens sakrament''. Framför
allt skiljer sig den lutherska kyrkan från den katol-
ska genom sitt betonande af tron såsom villkoret,
väl ej för dopets objektiva giltighet, men för den

enskildes delaktighet i dess välsignelse — i motsats till läran om dopets verkande genom den fullbordade handlingen såsom sådan (''ex opere operato'') hos enhvar, som ej gör motstånd däremot. — I den senare lutherska teologien hafva försök i olika riktningar gjorts till en vidare utveckling af reformatorernas lära. Intresset att åt dopet vindicera en specifik nådeverkan vid sidan af ordets har därvid drifvit flera nyare dogmatiker (Höfling, Martensen, Thomasius m. fl.) att häfda, att dopet (liksom nattvarden) på ett särskildt sätt vänder sig till och verkar på ej blott den andliga, utan ock den lekamliga sidan af människans väsen. Härmed är emellertid en väg beträdd, som med nödvändighet synes föra öfver i katoliserande tankegångar. Fastmer måste sträfvan äfven här gå ut på att alltmer energiskt göra syndaförlåtelsen gällande såsom den allt behärskande tanken, blott att härvid ej får glömmas, att ''syndaförlåtelsen'' enligt Luthers ursprungliga åskådning ej betyder en enskild, rent forensisk akt, utan Guds villighet att trots synden för Kristi skull och genom honom låta människan träda i gemenskap med sig. Den äldre lutherdomen betonar uttryckligen, att sakramentens verkan är densamma som ordets. Rikedomen i Guds nåd röjer sig ej i dess gåfvors mångfald, utan i de mångfaldiga sätt, hvarpå den åt människan förmedlar syndaförlåtelsens ena, men alltomfattande gåfva (Schmalk. art. III, 4). Från denna synpunkt har dopet (jämte nattvarden) en betydelsefull egendomlighet i sin karaktär af en på den *enskilde* direkt riktad *handling*. Här måste utgångspunkten sökas för de ytterligare bestämningar, som kunna vara att tillfoga.

Medan b a r n d o p e t i alla de stora konfessionskyrkorna är upptaget såsom den regelmässiga formen af dop, förkastas detta af flera bland sekterna, framför allt baptisterna (se d. o.). Det har emellertid inom kyrkan mycket gamla anor. Väl påbjudes eller omtalas det ingenstädes direkt i N. T., men ställen sådana som Apg. 16: 15, 33; 1 Kor. 1: 16 m. fl. lägga antagandet nära, att barndop redan i den apostoliska tiden förekommit, och kyrkofäderna i slutet af 2:a och början af 3:e årh. (Origenes, Irenæus, Tertullianus) omtala det redan såsom urgammal sed. Öfverallt, där ett i fasta former förflytande församlingslif utbildat sig, har barndopets institut nästan af sig själf uppstått. Dess rättfärdigande bereder hvarken för den katolska eller å andra sidan den reformerta åskådningen några svårigheter, medan för den lutherska här onekligen ett problem föreligger. Luthers olika försök att uppvisa möjligheten hos barnet af en verklig tro kunna ej anses tillfredsställande. Betänkligt är ock att, såsom stundom skett, här gå tillbaka till den romerska läran om frånvaron af motstånd såsom tillfyllestgörande. Fastmer är att säga, att Guds förekommande nådestillbud öfverallt måste föregå trons uppkomst, och att sakramenten, enligt Augsb. bek. V, också hafva till uppgift att uppväcka tron. Där barndopet är i bruk, knyter sig därtill för den vuxne vissheten om, att Gud, redan innan ett medvetet troslif hos honom uppstått, förbarmande närmat sig honom såsom sitt barn och hos honom lagt grunden till ett nytt lif; och tanken tillbaka på dopet blir så för honom en ständig väckelse till tro. Emellertid har den lutherska kyrkan städse, i motsats till den af katolska kyrkan på missionsfälten praktiserade seden med massdop o. s. v., betonat, att förutsättningen för barndopets välsignelsebringande verkan är, att det kan efterföljas af en kristlig uppfostran (Matt. 28: 20). I den mån inom kristenheten sådana förhållanden inträda, att denna förutsättning ej heller där eger giltighet, uppstår frågan för kyrkan, om ej en ändring måste ske i dess hittills följda praxis. — Läran om dopets frälsningsnödvändighet vidhålles såtillvida af den lutherska kyrkan, som den för egen del genom Kristi institfelse känner sig bunden därvid, såsom det enda åt densamma gifna medlet för det grundläggande införandet i dess gudsgemenskap. Men i fråga om den enskilde tillämpar den de gamla satserna: ''Non privatio, sed contemptus sacramenti damnat'' (icke afsaknaden — hos hedningar, odöpta barn o. s. v. — af, utan föraktet för sakramentet är det, som ådrager dom), och: ''necessitas sacramentorum non est absoluta, sed ordinata'' (sakramentens nödvändighet är icke obetingad, utan grundar sig på Kristi anordning). Gud är ej, såsom kyrkan, bunden vid dessa medel. — Den i vissa kretsar af den gamla kyrkan brukliga vidskepliga seden, hvarpå 1 Kor. 15: 29 synes hänvisa, att såsom ställföreträdare för en utan dop bortgången låta en honom närstående person undergå dopet har i senare tider återupptagits af mormonerna, som däremot förkasta barndopet.

För dopets *giltighet* kräfves enligt evangelisk åskådning endast dess förrättande ''efter Kristi institfelse'': medels vatten och till (eller i) den treenige Gudens namn. Till dessa betingelser fogar den romerska kyrkan ytterligare: dopförrättarens ''intention'', d. v. s. hans afsikt att göra det, som kyrkan med dopet afser. Denna bestämning har väl ej — af fruktan för de skeptisk-kasuistiska frågor, som häraf kunna uppstå — af den evangeliska kyrkan upptagits. Dock måste naturligen äfven den kräfva, att det genom hela handlingens förlopp gjorts otvetydigt klart, att här verkligen afsikten att förrätta ett dop förelegat. Den grekiska kyrkan anser också dopets förrättande medels neddoppning — det i den gamla kyrkan allmänt brukliga sättet — såsom väsentligt för dopets giltighet. De andra kyrkorna anse det principiellt likgiltigt, om det sker medels ''neddoppning'', ''begjutning'' eller ''bestänkning''. Enligt den romerska (och grekiska) kyrkans åskådning kan endast prästen, på grund af den honom genom ordinationen förlänade särskilda andeutrustningen, verkningskraftigt förrätta dopet. Äfven de evangeliska kyrkorna måste, ehuru med helt annan motivering, häfda, att dopet skall förrättas å församlingens vägnar af en ordentligt kallad (''rite vocatus'') innehafvare af dess läroämbete. I fall af nöd tillerkänna dock alla kyrkorna — utom den reformerta, som under sådana omständigheter anser dop hellre böra uteblifva — hvarje kristen rätt att förrätta dopet (n ö d d o p, se d. o.), som dock sedermera, om möjligt, bör af präst bekräftas. Sedan det i Sverige inom vissa, särskildt Svenska missionsförbundet tillhörande, kretsar blifvit brukligt att låta lekmän äfven utan nödfall förrätta dop (l e k m a n n a d o p), utfärdades 13 juni 1896 ett k. cirkulär, som bl. a. föreskref, att så döpta barn skulle, där ''tillförlitlig kännedom vunnits därom, att de för dopet såsom sakrament oundgängliga beståndsdelar varit för handen'', i församlingsboken antecknas såsom ''döpta af lekmän''. Detta gaf an-

ning till en mycket häftig kyrklig strid, närmast mkallad af de för den kyrkliga ordningen beade menliga följderna, men ock däraf, att man ngenstädes ansåg själfva den dogmatiska frågan giltigheten af ett sådant dop, som, förrättadt t kyrkans ordning, mer eller mindre saknade aktären af församlingshandling, genom cirkuläret judicerad. Genom ett nytt k. cirkulär af 18 mars 98 ordnades, sedan en biskopskonferens hörts, tligen kyrkoskrifningsfrågan på sådant sätt, att klargjordes, att ett afgörande af lärofrågan afsågs.

Till en fullständig dop*ritual* har sedan gammalt iterandet af den apostoliska trosbekännelsen, som prungligen just har karaktären af en, den triariska dopformeln explicerande, dopbekännelse, etts höra med. I den romerska och grekiska kan hafva till själfva dophandlingen allehanda edsagande bruk och ceremonier anslutit sig. De tigaste äro abrenuntiationen (se d. o.) och exormen (se d. o.). Dessutom: smörjelse med olja, adpåläggning, korsteckning, öfverräckande åt den te af mjölk och honung eller salt, påklädande den hvita dopdräkten o. s. v. Den reformerta rkan afskaffade genast radikalt alla dessa bruk. m lutherska kyrkan förklarade dem visserligen n principiell betydelse, men bibehöll flera af dem om egande ett visst symboliskt värde. Rester af sa bland dem kvarstå ock än i dag i större eller ndre utsträckning i olika lutherska kyrkosamfund.

Se vidare Baptisterium, Dopvittne, öpelseförbund, Namn och Sakrant.

Litt.: Hufvudarbetet är alltjämt Höfling, "Das rament der taufe" (I—II, 1846—48). På senare hafva särskildt de religionshistorisk-exegetiska gorna lifligt debatterats i en ytterst rikhaltig litatur. Jfr t. ex. Althaus, "Die heilsbedeutung taufe im neuen testament" (1897), Heitmüller, m namen Jesu" (1903) och "Taufe und abendhl bei Paulus" (s. å.), A. Seeberg, "Die taufe neuen testamente" (1905), Rendtorff, "Die taufe urchristentum" (s. å.). För de egentliga dogtiska frågorna jämför från senare åren särskildt Cremer, "Taufe, wiedergeburt und kindertaufe" a uppl. 1901), Kähler, "Die sacramente als adenmittel" (1903), Scheel, "Die dogmatische bendlung der tauflehre in der modernen positiven ologie" (1906). E. Bg.

Dopbok (Födelse- och dopbok). Se yrkböcker.

Dopfat. Se Dopfunt.

Dopfunt (af lat. *fons*, källa). Under den äldre stna kyrkan var doprätten inskränkt till domrkorna och de större kyrkorna. Då ännu endast xna personer döptes och ingen fick upptagas i n kristna församlingen utan att vara döpt, förrättas dopet genom nedstigning i en damm eller källa, lägen antingen i ett fristående kapell eller i en skild del af kyrkan. Då emellertid utvecklingen k i den riktning, att dopet förrättades vid allt ligare ålder och materiellt taget blef allt mindre, fvo dopkällorna omsider obehöfliga, och då dopten på vissa håll redan under 1000- och 1100-en utsträcktes till landskyrkorna, skaffade sig ssa små dopkar, de s. k. dopfuntarna, som egel placerades inne i kyrkan nere vid ingången. Med den inbrytande renässansen öfvergick man vid dopet till att blott och bart begjuta barnets hufvud, på grund hvaraf äfven dopfuntarnas storlek kunde minskas. Från 1500- och 1600-talen förskrifva sig

Fig. 1.

alltså de första s. k. dopfaten, som placerades inuti funten. I öfverensstämmelse härmed hafva också de under dessa tider nygjorda funtarna relativt små skålar. Under 1700-talet och ännu intill våra dagar förekomma små lösa dopskålar af tenn.

Fig. 2.

Nästan alla de äldre dopfuntarna i Sverige äro af sten. En och annan träfunt af hög ålder förekommer i norra Sverige (Alnö kyrka i Medelpad). Från slutet af medeltiden finnas några funtar af metall, t. ex. i Linköping, Strängnäs och Munketorps kyrkor. Genom sin rika ornering äro särskildt

många af de äldre dopfuntarna af stor kulturhistorisk betydelse. Vidstående figurer visa några olika slag af funtar. Fig. 1 (från Norums kyrka i Bohuslän, nu i Statens hist. museum) har 4-sidig skål utan fot. Framställningen är här ännu halft hednisk med motiv från Eddasångerna. Den till händerna bundne Gunnar i ormgropen spelar med fötterna på cittran. Å runskriften, delvis med lönnrunor, läses ''Sven gjorde mig''. Fig. 2, dopfunt från Tingstads kyrka (nu i Statens historiska museum), är ornerad rundt om skålen med bilder ur Kristi historia (bebådelsen, Maria och Elisabet, Kristi födelse, Kristi dop o. s. v.). Tingstadsfunten är tillverkad på Gottland under slutet af 1100-talet. Fig. 3 visar en funt från midten af 1600-talet från Väfversunda kyrka, Östergötland. Talrika prof på svenska funtar finnas afbildade dels i Vitt. hist. och ant.-akad:s ''Månadsblad'', dels i H. Hildebrands ''Sveriges medeltid'', III. O. J—e.

Fig. 3.

Dopkyrka. Se Centralkyrka.

Dopnamn. Se Namn.

Doppardagen kallas af ålder julaftonen med anledning af den i flera svenska landsorter gängse seden, att man då på middagen samlas omkring ett kokkärl, innehållande varmt fläskspad, samt doppar bröd däri och sedan förtär detsamma. Seden att ''doppa'' om julen är möjligen en kvarleva från de gamla hedniska offermåltiderna.

Do'ppia (it., ''dubbel'') l. Pistola, *num.*, namn på åtskilliga föråldrade italienska guldmynt af växlande värde i de olika staterna, t. ex. i Rom och Bologna = 12 kr. 45 öre, i Savojen = omkr. 20 kr., i Milano = 28 kr. 47 öre, i Genua icke mindre än = 63 kr. 30 öre. — Doppie'tta, ett sardinskt guldmynt, på 1700-talet = 5 lire, från 1842 = 10 lire.

Doppie'tta. Se Doppia.

Doppingar, *Podicipedidæ, zool.*, en familj, till hörande fågelordningen *Colymbiformes*. Dess med lemmar hafva en stark, rät, tillspetsad näbb, stora långt bakåt belägna ben, långa, skilda framtår, med simhuden delad i flikar längs sidorna, fri, kort och med en hudflik försedd baktå, breda, platta klo o. s. v. Fjäderbeklädnaden är mycket tät, delvis silkesfin, och vingarna små samt korta; stjärt saknas. Doppingarna hafva ett tranigt kött, och deras skinn användes icke sällan som pälsverk. Till denna familj hör släktet *Podiceps*. J. G. T.

Doppingsläktet, *Podiceps* l. *Colymbus, zool.*, ett till doppingarnas familj (*Podicipedidæ*) hörande släkte, som igenkännes därpå, att näbben är tämligen utdragen och försedd med små, aflånga näshål, baktårna försedda med en bred hudflik samt hufvudet och halsen under häcktiden icke sällan prydda med en tofs, krage e. d. af praktfulla fjädrar. För öfrigt igenkännas doppingarna mycket lätt på den långsträckta och nedtryckta kroppsbyggnaden, den långa, smala halsen, den stjärtlösa gumpen, tårnas egendomligt inskurna hudflikar o. s. v. De tillhöra den tempererade zonen. Under sommaren hafva de sina tillhåll i stillastående, a tät säf och vass omkransadt vatten; endast vid flyttningstiderna, vår och höst, låta de se sig på haf vet. På land visa de sig helt främmande och begifva sig dit endast i största nödfall. I detta afseende skilja de sig från nära nog alla andra simfåglar, hvilka åtminstone tidtals pläga hvila sig och putsa sina fjädrar på stranden eller på skär och klippor. Doppingarna förrätta däremot allt som hör till deras lifs trefnad, i vattnet, där de till och med hafva sina bon flytande. Också hänty der hela deras kroppsbyggnad på ett dylikt lefnadssätt. Det finnes knappast några andra fåglar, som röra sig i vattnet med så utomordentlig ledighet och snabbhet eller som dyka och simma under vattnet med sådan skicklighet som doppingarna. De kunna äfven flyga tämligen snabbt, ehuru deras vingar äro mycket små i jämförelse med kroppen. Under flykten hålla de hufvud och hals sträckta framåt och de långa fötterna, hvilka såsom styre ersätta stjärten, riktade bakåt. Största svårigheten hafva de att komma upp ur vattnet. De måste springa och flaxa ett långt stycke på vattenytan, innan de få tillräckligt med luft under vingarna för att kunna höja sig. De äro skygga fåglar, hvilka vid alla tillfällen, då någon fara hotar dem, skickligt förstå att sätta sig i säkerhet. Ofta simma de så lågt med kroppen, att endast hufvudet och en del af halsen synas ofvan vattenytan, och dyka pilsnabbt undan jägarens skott. Deras föda utgöres hufvudsakligen af småfisk, grodlarver, insekter och andra smärre vattendjur, hvilka de upphämta från djupet och förtära på vattenytan. En egenhet, som man tror sig hafva iakttagit hos dessa fåglar, är att de afplocka och nedsvälja sina egna fjädrar. De lefva ständigt parvis; makarna, som visa mycken ömhet för hvarandra, flytta bort i hvarandras sällskap och återvända på samma sätt, merendels hvarje år till samma plats, för att fortplanta sig. De bygga ett af vattenväxter löst hopfogadt bo, som de fästa vid något vassrör e. d., för att det e må kunna bortföras af vinden. Honan lägger 3—6 medelstora, grönhvita och i båda ändarna afsmalnande ägg, som växelvis rufvas af bägge makarna

dessa lämna boet, täcka de öfver äggen med
multnade växtstjälkar o. d., så att det hela
rare liknar en tillfälligt hopdrifven hög af växt-
ningar än ett fågelbo. Efter ungefär tre veckor
läckas ungarna. Hannen förflyttar dessa upp
sin rygg, där han bär dem under de första
arna. Till en början tager hannen, vid min-
fara, dem under vingarna samt för dem
sig ned i djupet. Icke sällan få de mellan
ldrarnas fjädrar inkrupna ungarna följa med
i luften. De hvila sig och sofva gärna på de
res rygg. Bland doppingarna likna de båda
en hvarandra fullkomligt, med undantag däraf
honorna äro något mindre än hannarna. Af
i Sverige anträffade fem arterna, hvilka alla äro
tfåglar, är den gråstrupiga doppingen,
liceps rubricollis, hvilken uppnår en längd af
45—47 cm., icke
sällsynt i de södra
provinserna och är
äfven iakttagen i
mellersta Sverige.
Om sommaren äro
hufvudet och de
öfre kroppsdelarna
på honom glän-
sande svartaktiga,
framhalsen och
kräfvan brunröda
och den undre si-
dan silfverhvit; om
vintern är den öfre
delen af kroppen
svartbrun och fram-
halsen på midten
brungrå, med en
otydlig rödbrun
fläck på hvardera

Skäggdoppingen.

an upptill. Den gråstrupiga doppingen har en
n nacktofs och en nästan omärklig halskrage.
gen hafva en längd af 51 mm. och en bredd af 32
. Något större, ungefär af en ands storlek, är
äggdoppingen, *Podiceps cristatus* (se fig.).
sommaren har denna art hufvudet ofvantill svart,
öfre kroppsdelarna svartbruna, med ett hvitt
gsgående band på vingens öfre sida, samt fram-
sen och buksidan hvita. Om vintern är dräkten
aktigt svartbrun med askgrå fjäderkanter. Nack-
en och den brunröda, svartkantade halskragen
väl utvecklade. Skäggdoppingen häckar tämn
en allmänt i södra och mellersta Sverige. Små-
ppingen, *Podiceps minor*, som skiljer sig från
öfriga svenska arterna dels genom ringare storlek
dels därigenom, att vingspegel saknas eller är
dlig, förekommer mera sällsynt i de södra och
llersta landskapen. J. G. T.*

Doppio movimento [då'ppiå måvime'ntå], it., s., "dubbel rörelse", dubbelt så fort. — Dop-
o valōre, "dubbla (not)värdet", d. v. s.
bbelt så långsamt.

Doppler, Johann Christian, österrikisk
tematiker och fysiker, f. 1803 i Salzburg, d.
53 i Venezia. Han egnade sig först åt faderns
ke (stenhuggeri), men tvangs af en svag kropps-
nstitution snart att öfvergifva detsamma, hvarefter
n deltog i undervisningen i polytekniska institu-
i Wien och gymnasiet i Salzburg. 1835 ut-
nämndes han till lärare vid realskolan i Prag, be-
klädde sedermera andra lärarposter i Prag, Schem-
nitz och Salzburg samt kallades 1850 till professor
i experimentalfysik vid universitetet i Wien. D.
författade trots sin sjuklighet och sin under största
delen af hans lif ogynnsamma ställning ett femtiotal
matematiska, naturfilosofiska och särskildt fysika-
liska afhandlingar, hvilka dock ej hafva något
större intresse utom en år 1843 offentliggjord, i
hvilken han försökte att förklara orsaken till, att
ej alla stjärnor lysa med hvitt ljus, hvarvid han för
första gången använde den efter honom benämnda
Dopplers princip (se d. o.). S. A—s.

Dopplers princip, *fys.* Antag, att vi i A hafva
en ljudande kropp (exempelvis en stämgaffel), som

A C B

gör 100 svängningar i sekunden, och att i punkten
B någon ger akt på ljudet från A. Står den ljudande kroppen stilla i A, så hör personen vid B
100 svängningar i sekunden, men annorlunda blir
förhållandet, om kroppen rör sig i riktning mot B.
Om t. ex. afståndet mellan A och B vore 330 m.
och ljudets hastighet vore 330 m. i sekunden (vid 0°)
och A-kroppen rörde sig mot B med en hastighet
af 165 m. per sekund, och den tid, då kroppen
befinner sig i A, betecknas med 0, så befinner sig
kroppen vid C, midt emellan A och B, vid tiden 1
(efter en sekunds förlopp) och i B vid tiden 2. Vi
vilja undersöka huru många ljudsvängningar åhöraren i B iakttager under en sekunds förlopp (t. ex.
mellan tiden 1 och tiden 2). Vid tiden 1 förnimmer
åhöraren den första svängningen af kroppen i A (den
svängning kroppen gör vid tiden 0), eftersom precis
en sekund åtgår för ljudet att hinna fram från A
till B. Vid tiden 2 hör personen i B den svängning, som egde rum samtidigt i B, dit kroppen
hunnit vid tiden 2. Under loppet af en sekund hör
alltså personen i B alla de svängningar, som kroppen afgifvit åt luften under tiden från 0 till 2,
d. v. s. under två sekunders tid. Om således den
ljudande kroppen gör n stycken (t. ex. 100) svängningar i sekunden, så förnimmer personen i B, så
länge kroppen närmar sig honom, 2. n (d. v. s. i
detta exempel 200) svängningar i sekunden, d. v. s.
oktaven af den ton, hvilken kroppen ger, om den
står stilla. Är c ljudets hastighet och v kroppens,
blir i allmänhet det iakttagna svängningstalet:

$$n_1 = n \frac{c}{c + v} ,$$

där plustecknet gäller för en kropp, som aflägsnar sig
från, minustecknet för en, som närmar sig till iakttagaren. Denna lag, som efter sin upptäckare kallas
Dopplers princip, gäller naturligtvis också för de
svängningar, som åstadkomma ljusintryck. Ljuset
från en ljuskälla, som närmar sig till en iakttagare,
bör därför synas hafva högre svängningstal (ligga
närmare åt den violetta änden af spektrum), än
ljuset från denna ljuskälla, om den stode stilla. Och
om ljuskällan aflägsnade sig, borde dess ljus synas
förskjutet åt den röda ändan af spektrum. Ljusets
svängningstal kan iakttagas medelst spektralapparater. Om därför en spektrallinje, som man igenkänner vara t. ex. natriumlinjen, i ljuset från en
stjärna är förskjuten något åt den violetta sidan

af spektrum, hvilket finnes genom jämförelse med ljuset från en natriumlåga, så kan man däraf sluta sig till, att stjärnan i fråga närmar sig mot iaktagaren. Genom uppmätning af förskjutningens storlek kan man också bestämma den hastighet, med hvilken stjärnan närmar sig.

Doppler uppställde sin princip 1843, men använde densamma på ett mindre lyckligt sätt. Två år senare konstaterade Buys-Ballot dess användbarhet för ljudvågor, i det en ljudkälla placerades på ett lokomotiv, som fick fara till eller från iaktagaren. 1848 påpekade Fizeau principens användbarhet inom optiken, där densamma fått en oerhörd betydelse för bestämmande af himlakropparnas relativa hastighet i synlinjens riktning. Den utgör därigenom ett af astronomiens allra viktigaste hjälpmedel (jfr Dispersion). S. A—s.

Doppåse, Kristningasäck, ett slags påsliknande dopdräkt för barn, vanligen af högrödt ylletyg, prydt med spetsar och smycken. Doppåsar äro knappast längre i bruk, men de äro kända från flera landskap. O. J—e.

Dopvittne. När i 3:e årh. barndopet började blifva allmänt, uppkom jämväl seden att tillkalla dopvittnen, eller faddrar, hvilka skulle å barnets vägnar afsägga trosbekännelse och ikläda sig förbindelse att i nödfall draga försorg om dess kristliga uppfostran. Genom detta bruk fick kyrkan ett slags garanti för, att tillfälle till en sådan uppfostran komme att beredas alla döpta. Faddrarnas antal borde vara minst två, men ofta tillkallades flera, och särskildt på 1500- och 1600-talen var det i de högre samhällsklasserna brukligt att inbjuda många dopvittnen. Enligt den katolska kyrkorätten (från Justinianus' tid, 527—565) träder dopvittnet i en andlig släktskap med den döpte (gudfader, gudmoder; gudson, guddotter), hvarför ock giftermål dem emellan är förbjudet. Den katolska kyrkan tillåter ej, att främmande trosbekännare användas såsom faddrar. Samma bestämmelse innehålles äfven i några lutherska kyrkoordningar, bl. a. svenska kyrkolagen af 1686 (kap. 3 § 5) och finska kyrkolagen af 1869 (§ 42). I det allmänna medvetandet har fadderskapets ursprungligen stora betydelse numera mycket sjunkit, och faddrarna betraktas i våra dagar nästan endast såsom dopvittnen i detta ords egentliga bemärkelse. Tvång att om möjligt tillkalla faddrar finnes ej i svenska kyrkan (jfr kyrkohandboken af 1894). — Äfven vid fullvuxnas dop förekomma stundom faddrar. Jfr Konfirmationsvittne.

Dor (Dora), en gammal kananeisk stad vid Medelhafvet, belägen ej långt från berget Karmel, i närheten af nuv. byn Tantûra. Trots uppgiften i Jos. 12: 23 (Josua besegrar konungen i D.) blef staden först på konungatiden underkufvad af israeliterna (jfr Dom. 1: 27). Efter staden kallades den i dess närhet liggande trakten Nafat l. Nafot Dor, "Höjden eller Höjderna vid D." (Jos. 11: 2; 12: 23). Enligt 1 Kon. 4: 11 hade en af Salomos tolf fogdar sitt säte i Nafot Dor. Längre fram i tiden gafs D. af perserkonungen åt sidonierna. I slutet af makkabeertiden var staden i tyrannen Zoilus' hand, men betvangs af makkabeern Alexander Jannai, hvarigenom den alltså åter kom under judarna. Pompejus befriade den år 63 f. Kr. från deras herradöme, och från detta år började den af tacksamhet härför en ny tidräkning. På den kristn tiden var den biskopssäte. E. S—t

Dor, dinkafolkets namn på bongo (se d. o.).

Dora, kananeisk stad. Se Dor.

Dora Baltea [då-], fr. *Doire* l. *Doire-Baltée* en af Pos vänstra bifloder. Den upprinner p östra sidan af Mont Blanc, genomströmmar östlig riktning Aostadalen, böjer sig vid Chã tillon åt s. ö., når vid Ivrea slätten och utfalle i Po vid Crescentino. Längd 148 km. Uppför D. dal går vägen till Lilla och Stora S:t Bernhards passen.

Doräden, *zool.* Se Dorader.

Doräder l. Guldmakriller, *Coryphæna zool.*, ett till de taggfeniga fiskarnas ordning (*Acanthopterygii*) och makrillfiskarnas familj (*Scombridæ* hörande släkte, hvars medlemmar hafva en utdragen sammantryckt, med små fjäll besatt kropp, en nästa alldeles mjuksträlig, utefter hela ryggen gående fena samt ett aftrubbadt hufvud, med en kam eller köl på pannan. Dessa fiskar äro stora och vackra samt ådraga sig sjöfarandes uppmärksamhet genom sina lysande färger, hvilka varit orsaken till deras namn (af fr. *dorer*, förgylla). I varmare haf finnas flera arter af detta släkte. Den vanliga guldmakrillen, guldkarpen l. doraden, *Coryphæna hippurus*, blir 1,2—1,5 m. lång, och dess färg växlar alltefter den olika dager, i hvilken fisken ses. Då hafvet är lugnt och fiskarna komma upp mot vattenytan, visa de sig glänsande blå eller purpurfärgade med guldglänsande fenor och silfverglänsande undersida. Upptagas de ur vattnet, förvegå det glödande purpurfärgen och den skimrande guldglansen i silfverglans, med skiftningar i de förra färgerna. En tämligen lång stund fortfar detta färgspel, men småningom antager fisken ett mörkt läder grått utseende. Denna guldmakrill tillhör Atlantiska oceanen och Medelhafvet. Endast under lektiden på hösten, träffas den vid kusterna; men på andra tider ser man den långt ute på hafvet, i synnerhet då detta är upprördt, af hvilken orsak sjömän spå storm, när de få se denna fisk simma kring skeppet. Guldmakrillen är en glupsk fisk, som lefver af alle handa andra fiskar, i synnerhet flygfiskar, hvilka icke sällan se sig nödsakade att medelst hopp öfver vattenytan söka undkomma sina förföljare. Köttet är omtyckt och står i ganska högt pris. J. G. T.

Dora d'Istria, pseudonym för den rumänisk franska författarinnan Helena Koltsova-Masalskaja (se d. o.).

Dorak el-Atek (Fellachia), stad i persiska prov. Kusistan, i en kärrtrakt vid floden Djerrahi som där genom en kanal står i förbindelse med Karun och Schatt el-Arab. Omkr. 6,000 inv. D. är hufvudstad i landskapet Dorakistan l. Kaban under en schejk, som har att bevaka gränsen mot Irak Arabi.

Dorakistän. Se Dorak el-Atek.

Doran [då'rən], John, engelsk författare, f. 1807, d. 1878, var i många år utgifvare af den litterära tidskriften "Athenæum" och af den antikvariska tidskriften "Notes and queries". Hans historiska kåserier och populärt hållna kulturskildringar, t. ex. *Habits and men* (1854; 4:e uppl. 1868), *History of court fools* (1858), *Their majesties' servants* (1863; 2:a uppl. 1865; rev. af Lowe 1887), *Saints and sinners* (1868) och *London in*

bite times (1878), äro vida öfverlägsna hans historiska arbeten: *Lives of the queens of England of the house of Hanover* (1855), *Memoir of Queen Adelaide* (3:e uppl. 1861), *A lady of the last century* (mrs Elizabeth Montagu, 1873) m. fl.

Dora Ripāria [då-], fr. *Doire* l. *Doire-Ripaire*, biflod till Po fr. v., upprinner under namnet Ripa Col d'Abries i Cottiska alperna, genomflyter i allmän riktning Cesanadalen, böjer sig därefter åt ö. och vid Susa åt ö. samt utflyter i Po nedanför Turin. Längd 110 km. Uppför D:s dal går järnvägen från Turin öfver Mont Cenis (till Oulx) liksom en till passet Mont Genèvre.

Doras, *zool.* Se Siluridæ.

Dorat l. Daurat [dåra'], Jean, skald, som skrifvit på franska, latinska och grekiska språken, f. 1508 i Limoges, d. 1588 i Paris, hade stort anseende för lärdom och var professor i grekiska vid Collège royal (nuv. Collège de France). Bland hans lärjungar och beundrare voro medlemmarna af Pléjaden (Ronsard m. fl.), till hvilken han själf tillhörde och där han utöfvade ett stort inflytande. Karl IX blef han utnämnd till "poeta regius". Hos sin samtid rönte han vida större erkännande, än eftervärlden velat skänka honom. Hans dikter utgåfvos af C. M. Laveaux (1875). P. A. G.

Dorat [dåra'], Claude Joseph, fransk författare, f. 1734 i Paris, d. 1780, studerade först för jesuiterna, blef sedan musketör, men utbytte snart denna mot pennan och blef en af det 18:e årh:s mest outtröttliga rimmare. Hans samlade arbeten (8 bd, 1764—80) visa honom som försökare på många olika poetiska områden. Han skref tragedier, komedier, contes, fabler, epistlar, "heroider", idyller, madrigaler, sånger, didaktiska poem, romaner o. s. v. Bland hans skådespel, af hvilka sorgespelet *Regulus* samt komedierna *La feinte par amour* (1773) och *Le malentendu* (1776) äro de dugligaste, hade ringa framgång. Omtyckta voro däremot af samtida hans lätt koketta och ofta kvicka erotiska poesier *Les baisers*, *Les cérises*, *Conte d'Alphonse* o. s. v. I utgaf han den didaktiska dikten *La déclamation théâtrale*. Under några år var han utgifvare af "Journal des dames". Han offrade sin förmögenhet på att bestrida omkostnaderna för sina egna författares luxuösa utstyrsel och dog i fattigdom. D. är en typ för sin epoks eleganta frivolitet, men var dock den förste, som riktade sina landsmäns uppmärksamhet på den tyska skönlitteraturen (i *L'idée de la poésie allemande*). Urval af hans arbeten har besörjts af Santreau de Marsy (1786) och Desprez (1827). Se Desnoiresterres, "Le chevalier Cl. D. et les poètes légers au 18:e siècle" (1887). S. S—n.

Dorcathĕrium, *zool.* Se Tragulina.

Dorchester [då'tjistə]. 1. (Lat. *Durnovaria*) Hufvudstad i sydengelska grefsk. Dorset, på en stor kulle, vid floden Frome. 9,458 inv. (1901). Handel med boskap och smör. Stora ölbryggerier. Årliga kreatursmarknader. I trakten finnes en mängd lämningar af romerska byggnader, bl. a. en väl bibehållen amfiteater, uthuggen i kritklippan och rymmande 8,000 personer, troligen uppbyggd af Agricola, samt det nyligen restaurerade Woodsford castle från 14:e årh.). — 2. Sydlig förstad till Boston.

Dorchester [då'tjistə], viscount af, engelska statsmän. Se Carleton.

Dordogne [dårdå'nj]. 1. Biflod fr. h. till Garonne. Den upprinner vid Puy de Sancy i dep. Puy-de-Dôme på 1,720 m. höjd och heter först Dore, men får efter föreningen med den från Puy de Cacadogne kommande Dogne namnet D. I sitt öfversta lopp har floden många fall och kommer därför redan vid badorten Mont-Dore, 5 km. fr. källan, ned på en höjd ö. h. af 1,047 m. Den flyter härifrån i först västlig, därefter sydvästlig riktning genom dep. Corrèze, går sedan åt v. genom dep. Lot, Dordogne och Gironde samt förenar sig efter ett lopp af 472 km. nedanför Bourg med Garonne, som därefter heter Gironde. D. är segelbar för mindre fartyg 267 km. från mynningen; större fartyg kunna komma till Libourne (43 km.). De viktigaste bifloderna äro fr. v. Rhue och Cère, fr. h. Vézère med Corrèze och L'Isle med Dronne. — 2. Departement i södra Frankrike. Det omfattar det forna Périgord jämte delar af Limousin, Agénais och Angoumois. 9,224 kvkm. 452,951 inv. (1901), 49 på 1 kvkm. Genom detta departement flyta från ö. till v.: i s. Dordogne, i midten L'Isle och i n. Dronne. Den norra delen är ett fattigt och ödsligt högland, kalladt Nontronnais. På höjderna mellan Dordogne och L'Isle finnas vidsträckta furuskogar och hedar. Rika järngrufvor och stenbrott. Tillverkning af järnvägsskenor och papper. Odling af tryffel och vin. Sädesodlingen fyller knappt behofvet af brödsäd. Departementet är indeladt i 5 arrondissemang: Périgueux, Bergerac, Nontron, Riberac och Sarlat. Hufvudstad är Périgueux. (J. F. N.)

Dordrecht (Dortrecht) l. Dort (Dordt), stad i nederländska prov. Zuid-Holland, på en ö vid Merwede (de förenade floderna Noord-Maas och Waal). 43,482 inv. (1904). D. har ett gammaldags utseende. Där finnas en vacker gotisk domkyrka (från 1363), ett museum och ett gymnasium. Staden har 4 skeppsvarf samt tillverkning af socker, likör, cigarrer, choklad, metallvaror och glas; dessutom finnas flera ångsågar, kvarnar och bryggerier. Den drifver betydlig handel med trä, mosel- och rhen-viner, stenkol, kalk, oljeväxter, spannmål, fisk etc. — D. är en af Nederländernas äldsta städer. Under medeltiden, då det var medlem af hansan, var det äfven den rikaste, till dess "S:t Elisabets flod" 19 nov. 1421 sköljde bort det bördiga landet s. ö. om staden, hvarvid 72 byar förstördes. Generalstaterna hade 1572 i D. sitt första sammanträde, och 1618—19 hölls där den synod, som grundade kalvinisternas herravälde i Holland. I D. var det slutligen, som Vilhelm III 1674 valdes till holländsk arfstadhållare, generalissimus och storamiral. Bland framstående män, som härstammat från D., äro statsmännen De Witt samt målarna Cuijp, F. Bol, Schalcken och Ary Scheffer. Öfver den sistnämnde har en staty blifvit rest i staden. (J. F. N.)

Dordrechtbibeln. Se Boktryckarkonst, sp. 971.

Dordrechtsynoden. Se Arminianer, sp. 32.

Dore [dår]. 1. (Mont D.) Vulkaniskt berg i franska dep. Puy-de-Dôme (Auvergne). Det består af ett större antal toppar: Puy Ferrand, 1,846 m., Puy Gros, 1,804 m., och Puy de la Grange, 1,781 m., hvilka ligga kring Puy de Sancy, 1,886 m., mellersta Frankrikes högsta berg, m. fl. — 2. Biflod fr. h. till den franska floden Allier inom dep. Puy-de-Dôme. 130 km. lång. — 3. Namn på öfversta delen af Dordogne (se d. o.).

Doré [då-], Paul Gustave, fransk konstnär, f. 6 jan. 1833 i Strassburg, d. 23 jan. 1883 i Paris. Han kom 1847 till Paris för att afsluta sina skolstudier, och grundade där s. å. i förening med Philipon, ”Le journal pour rire”, i hvilken han var medarbetare till 1854. Sistnämnda år tecknade han ”Histoire dramatique, pittoresque et caricaturale de la sainte Russie”, och 1854—56 utgaf han, äfvenledes i förening med Philipon, ”Le musée anglo-français”, i hvilket arbete han med sitt ritstift fantiserade scener från Krimkriget. Under samma tid tecknade han jämväl illustrationer till ”Œuvres de Rabelais” (1854), ”Les contes drôlatiques” (af Balzac; 1855), ”Fierabras”, ”Le chevalier Jaufre”, ”Voyage aux eaux des Pyrénées” (af Taine; 1855) och ”La légende du juif errant” (af P. Dupont; 1856). 1861 utkommo hans storartade teckningar till ”L'enfer du Dante”, genom hvilka hans rykte nådde sin höjdpunkt. På sistnämnda praktverk följde en mängd andra, ”Les contes de Perrault” (1861), Chateaubriands ”Atala” (1862), ”Aventures du baron de Münchhausen” (s. å.), ”Don Quichotte” (1863), ”La sainte bible” (1865), Miltons ”Paradise lost” (1866), Tennysons ”Idylls of the king”, ”La légende de Croquemitaine”, ”Le purgatoire et le paradis du Dante”, ”Les fables de La Fontaine” (1868), ”London, a pilgrimage” (text af Blanchard Jerrold; 1872), Davilliers ”L'Espagne” (1873), ”La chanson du vieux marin” (af Coleridge, öfv. af A. Barbier; 1876), ”Histoire des croisades” (af Michaud; 1875—76) och ”Roland furieux de l'Arioste” (1879). (Teckningarna till Tennysons idyller äro utförda i stålgravyr, de öfriga i träsnitt.) D. tecknade äfven för flera franska och engelska illustrerade tidningar. Som målare åstadkom han ett 60-tal mestadels stora dukar. Hans ämneskrets var äfven på detta område högst omväxlande; han målade *Slaget vid Alma* (1855), *Francesca da Rimini* (1861), *Slaget vid Inkerman*, *Dante och Vergilius i förrädarnas krets i helvetet*, *Syndafloden* (1863), *Neofyten* (1868), *Tobias och ängeln* (Luxembourg-galleriet), *Kristendomens triumf*, *En sommarnattsdröm*, *Alplandskap*, *Marseljäsen* (1870), *Elsass* (1871), *Spansk siesta*, *Dansande zigenerskor i Granada*, *Mörkret öfver Golgata* (1873), *Jeftas dotter*, *Kristna martyrer* (1874), *Barnamordet i Betlehem*, *Mose inför Farao* (1878) och *Ecce homo* (s. å.). 1877 framträdde D. såsom bildhuggare, med gruppen *Parcen och Amor*, och året därpå utställde han sin stora figurrika vas *La vigne*, statyn *Ganymedes*, gruppen *La gloire*, en *Madonna* m. m. Hans sista verk var monumentet öfver *Alexandre Dumas d. ä.* med flera bifigurer, rest efter hans död på Place-Malesherbes i Paris. — I sin frodiga och oförtröttade alstring visar D. en outtömlig skaparkraft och fantasistyrka, men hans framställning är ofta flyktig och ytlig och blef därtill med åren sorgligt maniererad. Bäst var han på det fantastiska och groteska området och i karikatyren. Af hans större teckningsserier stå de Perraultska sagorna och Don Quijote främst. Mindre tillfredsställande äro bibelplanscherna. D. strävade efter ett namn som monumental målare och bildhuggare, och grämelsen öfver den kallsinnighet, hvarmed framför allt hans målningar mottogos, synes ha påskyndat hans död. I London utgafs 1870 under titeln ”The Doré gallery”, ett vackert urval af hans bästa dittills utförda teckningar (250 pl. med text). Svenska Doré-upplagor äro: ”Perrault sagor” (40 pl.; 1873), ”Baron Münchhausen” (1875), Dantes ”Divina commedia” (135 pl.; 1874—76) och ”Den heliga skrift” (H. M. Melins bibeluppl., 230 pl.; 1874—78). D:s konst är skildrad af Delorme (1879), Roosevelt (1885) och Jerrold (1891). (G—g N)

Dorēma Don, *bot. farm.*, ett ganska egendomligt släkte inom fam. *Umbelliferæ*. En art, *D. ammoniacum* Don (se fig.), växer i Persiens öknar och stäpperna kring sjön Aral samt upp mot sjöarna Balkasch och Alakul i södra Sibirien. Den är en mångårig, omkr. 4 m. hög ört med ett blågrönt, naket utseende. Endast vid roten, som växer i flera år, innan den högresta stjälken utvecklas, finnas fotslånga, 3 gånger parbladigt delade blad. Stjälkens blad äro förkrympta till fjäll. Blommorna äro höljda af filtludd och sitta i enkla, små, nästan klotrunda flockar, som äro klaselikt ordnade utefter stjälkgrenarna. I stjälken och, före densammas utveckling, i roten finnes en ymnig balsam, som utsipprar å stjälken i form af droppar eller ”tårar”, hvilka stelna i luften och insamlas (företrädesvis i Persien) samt utgöra drogen *gummi resina ammoniacum in lacrymis* l. *granis*. En annan form af denna drog kallas *gummi res. amm. in massis amygdaloides*, som förr utgjorde den vanligaste handelssorten och som består af stora, mer än 1 kg. tunga massor af mer eller mindre tätt sammanpackade korn eller s. k. mandlar af utvändigt gulaktig, inuti blåaktigt mjölkhvit färg. Den erhålles ur roten. Ammoniakgummi innehåller flyktig olja, harts och gummi. Det ingår i åtskilliga plåster och piller samt nyttjas som fördelande och slemlösande. Ammoniakgummi erhålles äfven af *D. Aucheri* Boiss. (Persien), *D. aureum* Stcks (Belutsjistan) och *D. hirsutum* Loft. (Persien). O. T. S. (G. L—m)

Dorer [dårer], Eugen Robert, schweizisk bildhuggare, f. 1830 i Baden (Aargau), d. 189 där, studerade i München, Dresden (hos Rietschel och Hähnel) och Rom samt var sedan 1872 bosatt i Bern. Bland hans arbeten berömmas i synnerhet utkastet till ett *Winkelriedmonument* (icke utförd) och *Nationalminnesvården* till påminnelse om Genèves förening med Schweiz (bronsgrupp i Genève). Hans hufvudarbete är *Nationalmonumentet* framför förbundsbyggnaden i Bern: en brunn med en grupp framställande sammansvärjningen på Rütli, och medbilderna af Germania, Italia och Gallia.

Dorerna l. Dorierna (grek. *dorieîs*), en

: grekiska folkets tre hufvudstammar, enligt sagan
:omlingar af Hellens son Doros. I likhet med
:a det grekiska folket invandrade de från Asien
i Grekland. De bodde en tid i Tessalien och
:ras under någon längre tid haft en stödjepunkt
det lilla, efter dem uppkallade landskapet Doris,
:nellersta Grekland. Sin allmänna utvandring mot
(den s. k. ”doriska vandringen”) företogo de
igt traditionell tidsbestämning 1104 f. Kr. och
:no slutligen stadigvarande hemvist dels på Pelo-
:nesos, företrädesvis i de tre södra, af dem er-
:ade landskapen (Argolis, Lakonien och Messe-
:n), dels på Kreta, där redan tidigt dorisk kultur
:i doriskt statsskick vunno insteg. Att någon
:klighet ligger till grund för denna vandrings-
:a, kan icke betviflas, om ock många af dess en-
:ldheter äro uppdiktade. Äfven Korint och Me-
:a m. fl. grekiska stater hade dorisk befolkning,
: doriska kolonier utsändes efter hand åt många
:l, men i synnerhet till Mindre Asiens sydvästra
:ster samt till Syd-Italien och Sicilien. Såsom ett
:närkande karaktärsdrag hos den doriska folk-
:mmen brukar framhållas ett krigiskt lynne i
:ening med en lugn och samlad kraft, som fick
: uttryck såväl i deras statsinrättning, för hvilken
:artas Lykurgiska lagar utgöra den mest fulländade
:en, som i deras lyriska poesi och musik, deras
:gnadskonst och deras språk. (Jfr Grekiska
råket.) I alla dessa hänseenden bilda dorerna
skarp motsats till de öfriga stammarna, i syn-
:het till den joniska. Otvifvelaktigt är dock, att
:nnda egenskaper åtminstone delvis haft sin grund
:rare i de yttre förhållanden, under hvilka vissa
:nar af det doriska folket lefvat och utbildat sig,
i en hos hela stammen inneboende karaktär.
:nga af de doriska staterna uppvisa ett helt
:orlunda beskaffadt folklynne, och särskildt torde
:erna på Sicilien med afseende på sinnets lätt-
:lighet hafva kunnat upptaga täflan med själfva
:narna. A. M. A.

Dorestad, nu Wijk bij Duurstede, stad
Nederländerna vid Rhen, omkr. 20 km. s. ö. om
recht, var redan tidigt, men särskildt under 700-
:a 800-talen en blomstrande handelsstad. Mynt slo-
: där af merovingerna och Karl den store. Med
:nmark och Sverige stod D. i liflig förbindelse,
:de af fredlig och fientlig art. I förra hälften af
:0-talet öfverlämnades staden som förläning till de
:diske höfdingarna Rorik och hans broder Harald
Ludvig den fromme, som därigenom hoppades
:na fred. Dorestadsmynten blefvo före-
:den för de äldsta nordiska mynten, hvilka anträff-
:s dels i Danmark, dels på Björkö i Mälaren, det
:na Birka, som synbarligen stod i liflig handels-
:bindelser med Frisland. Liksom på Björkö ha vid
anträffats rika fynd af fornsaker från vikinga-
:en i lämningarna af den gamla staden. Dessa
:varas i museerna i Leiden och Utrecht samt till
:ga del i Wijk.

Doria [då'ria], genuesisk adelsätt, jämte famil-
:na Fieschi, Grimaldi och Spinola *magnæ quatuor*
:sapiæ (Genuas fyra stora familjer). D. och Spi-
:a hörde till ghibellinernas parti, de två andra fa-
:jerna till guelfernas, och deras blodiga strider
:kade ofta republiken. Tre storartade palats i
:nua med namn efter D. vittna än i dag om släk-
:s makt och anseende. Ätten D. har utgrenat sig i flera linjer, bl. a. *D.-Pamphili-Landi* (furstlig), som härstammar från Giovanni Andrea D. (se nedan), *D.-Angri* (furstlig) och *Lamba-D.*

1. Oberto D. gjorde den genuesiska sjömakten till den mest fruktade på sin tid genom sin stora seger vid Meloria (6 aug. 1284) öfver Pisa, hvarigenom dess med Genuas sedan länge rivaliserande sjömakt krossades.

2. Corrado D., den föregåendes son, var en af ledarna för den revolution, som 1270 gjorde slut på guelfernas välde i Genua, hvarefter han och Oberto Spinola proklamerades till *capitani della libertà genovese*. Han deltog med utmärkelse i sin faders sjöseger vid Meloria (1284).

3. Lamba D., amiral, är ryktbar för sin sjöseger öfver den venezianske amiralen Andrea Dandolo vid ön Curzola (8 sept. 1298), hvilken visserligen var dyrköpt, men tvang Venezia till en för Genua hedrande fred.

4. Filippo D., amiral, gjorde 1350 ett förhärjande sjötåg till de venezianska kusterna. 1355 bemäktigade han sig genom förräderi Tripolis, som då lefde i fred med Genua, hvarför han af sina medborgare blef för en tid landsförvist.

5. Paganino D., amiral, utmärkte sig särskildt i tredje kriget mellan Genua och Venezia. 1352 besegrade han den venezianska flottan under Niccolò Pisani utanför Konstantinopel och tvang kejsar Kantakuzenos att stänga de grekiska hamnarna för venezianerna, men gifva genueserna fullständig handelsfrihet. Hans stora förluster i denna drabbning gjorde dock, att han miste sitt befäl 1353. 1354 återfick han det och vann 3 nov. s. å. vid Porto Longo en glänsande sjöseger öfver Niccolò Pisani, som blef fången med hela sin flotta, hvarefter Venezia blef tvunget att sluta fred.

6. Luciano D., amiral, utmärkte sig i Chioggia-kriget (1379—81), då han fråntog venezianerna Rovigo, Grado och Caorle och vann sin sista sjöseger vid Pola, där han stupade 29 maj 1379.

7. Pietro D., den föregåendes broder och efterträdare som amiral, lyckades 1379 bemäktiga sig Chioggia, men blef innesluten där af Vittore Pisani i spetsen för Venezias sjömakt. D. afvisade alla fredsanbud och föll 1380 för en kanonkula, hvarefter hans flotta gaf sig åt venezianerna.

8. Andrea D., Genuas mest berömde härförare till sjöss, f. 1468 i Oneglia, d. 1560 i Genua. Då partistriderna som värst härjade Genua, tjänade han utländska furstar, påfven Innocentius VIII, Ferdinand och Alfons II i Neapel, samt gjorde en pilgrimsfärd till Jerusalem. När Karl VIII af Frankrike 1494 inryckte i Neapel, stod han i det längsta på Alfons II:s sida, men slöt sig därefter till fransmännen och försvarade med framgång Rocca Guillelma mot Gonsalvo de Córdoba, som förgäfves sökte draga honom öfver i Spaniens tjänst. 1503 var han i Genuas tjänst och åtföljde sin farbroder Domenico till Corsica för att kufva ett uppror. Sedan han egnat sin håg åt flottan, företog han flera härnadståg mot turkarna i Medelhafvet och slog dem flera gånger, särskildt 1519 vid Pianosa. Under krigen mellan Frans I och Karl V stod han i början på Frankrikes sida, utnämndes till general för de franska galärerna och slog Karl V:s flotta vid kusten af Provence, befriade det blockerade Marseille och gjorde fransmännen flera stora tjänster. Men 1528

slöt han sig, uppretad öfver fransmännens trolöshet och intriger, till Karl V och intog å hans vägnar det af fransmännen besatta Genua. Där befäste han den republikanska styrelsen genom införandet af en ny författning, som sedermera i hufvudsak bestod till republikens slutliga upplösning, 1815, samt genom att med kraftig hand nedslå oroligheterna. Karl V utnämnde honom till högste befälhafvare öfver sin flotta samt förlänade honom furstendömet Melfi och

Andrea Doria. Efter Meldemanns träsnitt (omkr. 1530).

herrskapet Tursi, och hans medborgare utsågo honom till censor för lifstiden samt gåfvo honom hederstiteln ”fäderneslandets fader och befriare”. D. stred sedan troget på kejsarens sida, eröfrade 1532 Koron och Patras från turkarna samt ledde 1535 den af Karl V företagna eröfringen af Tunis. Då kejsaren 1541 mot D:s råd företog det olyckliga krigståget mot Algeriet, var det D., som räddade den kejserliga expeditionen från fullständig undergång. Ehuru D. därvid förlorat en del af sin flotta, var han dock nog stark att 1543 genom en sjöseger utanför Nizza kunna förhindra den planlagda föreningen mellan den franska flottan och den turkiska under Hairaddin Barbarossa. Sina fiender i själfva Genua sökte D. vinna genom försonlighet och giftermålsförbindelser, men lyckades endast delvis däri, i det att flera sammansvärjningar bildades mot honom, hvilka han dock krossade. Ännu på sin höga ålderdom företog han 1554 ett lyckligt krigståg till Corsica, hvarifrån han förjagade fransmännen. Se Petit, ”André D., un amiral condottière au XVI:e siècle” (1887).

9. Giovanni Andrea D., den förres brorsons son och adoptivson, fick 1556 befälet öfver den i Filip II:s af Spanien tjänst stående genuesiska flottan och anförde 1560 en spansk här vid belägringen af Tripolis. Sedan han 1564 vunnit en sjöseger öfver turkarna vid Corsica, blef han befälhafvare för en spansk eskader, som skulle hjälpa venezianerna att försvara Cypern, men uträttade intet och bar därför skulden till, att turkarna eröfrade denna ö. 1571 deltog han i slaget vid Lepanto, men skördade därunder ingen ära. Han dog 1606.

Dorien. Se Doris 2.

Dorierna. Se Dorerna.

Dorigny [dårinji], Nicolas, fransk kopparstickare, f. 1657, d. 1746, var sedan 1725 medlem af den kungl. akademien i Paris. Han förenade graftickeln och nålen och var en af sin tids störste kopparstickare, särskildt utmärkt i återgifvandet af Rafael (*Kartongerna*, *Transfigurationen*) och Daniele da Volterra (*Korsnedtagningen*).

Dōris, Stjärnsnäck- l. Korssnäck släktet, *zool.*, ett till blötdjuren (*Mollusca*) snäckdjurens klass (*Gastropoda*), bakgälarnas ordning (*Opistobranchiata*) hörande släkte, hvars med-

Doris pilosa. 3 gånger nat. storl.

lemmar hafva fjäderlika, på ryggens midt belägna gälar, i hvilkas midt analöppningen befinner sig, och på ryggens främre del trefvare, hvilka kunna indragas inom en särskild hålighet. Kroppen är aflång, med hvälfd öfre sida. Skal saknas. Stjärnsnäckorna, hvilka träffas i alla haf, omfatta öfver 100 praktfulla, vanligen rödaktiga arter. Till de större bland dessa hör *D. Argo*, som är tegelröd med hvita punkter och omkr. 8 cm. lång samt förekommer i Medelhafvet. Betydligt mindre är den i de nordeuropeiska hafven allmänt utbredda *D. muricata*, som har genomskinligt hvit eller gul hvit färg och orangegula trefvare. J. G. T.

Dōris (grek. *Δωρίς*), *grek. myt.*, dotter till Okeanos och Tethys, var gift med hafsguden Nereus med hvilken hon hade femtio döttrar, de s. k. nereiderna.

Dōris (grek. *Δωρίς*). 1. Berglandskap i det forna Hellas, med ett ytinnehåll af omkr. 220 kvkm. Det omfattade södra sluttningen af Oite den nordvästra af Parnassos, Pindosdalen och den öfversta delen af Kefisosdalen. Landskapet beboddes ursprungligen af dryoper, men senare invandrade dorerna, och det betraktades sedan som den doriska stammens urhem. Det hade fyra städer som tillsammans bildade ett självständigt förbund, det s. k. doriska Tetrapolis, som var representerad i det amfiktyoniska förbundet. I nuv. Grekland är D. en eparki i nomarkien Fokis, motsvarande det område, som i forntiden tillhörde de ozoliske lokrerna. — 2. (Dorien) De af dorer grundlagda kolonierna på sydvästra kusten af Mindre Asien (Karien) och angränsande öar (Kos, Rhodos m. fl.). De sex hufvudstäderna Halikarnassos, Knidos och Kos samt Ialysos, Kamiros och Lindos på

odos bildade en tid ett förbund, det doriska xapolis, som, sedan det öfvervägande joniska Halikarnassos uteslutits på perserkrigens tid, förändrades ett Pentapolis.

Dōriska dialekten. Se Grekiska språket.

Dōriska vandringen, dorernas utvandring åt söder 1 04 f. Kr. Se Dorerna och Heraklider.

Dōrisk stil l. Dorisk ordning, *bygnk.* Se larordning.

Dōrisk tonart, *mus.* Se Kyrkotonarter n Musik.

Dori'sm, egendomlighet i det doriska folklynnet er den doriska dialekten. Jfr Dorerna och rekiska språket.

Dorking [då'kiŋ], stad i syd-engelska grefsk. Surry, vid Thames' bifod Mole. 7,670 inv. (1901). märkta kalkbrännerier. Betydande handel med ns (en för trakten egendomlig ras). I nejden ligga a ståtliga slott, däribland Deepdene, med a konstskatter.

Dorkinghönsen [då'kiŋ-] härstamma från grefsk. rking, England, där de fortfarande äro omtyckta n göddjur. De äro hvita, silfvergrå eller olikfärde. Hvit Dorking har roskam och de båda andra gvarieteterna enkel kam; alla ha dubbla baktår. m, hak- och öronlappar äro röda. Tuppen väger /4—4½ kg., hönan 2½—3½ kg. H. F.

Do'rmitor. Se Durmitor.

Dormitōrium, lat. (af *dormīre,* sofva), sofkamare, gemensamt sofrum i ett kloster; klostergång ed därutmed belägna celler.

Dormös (fr. *dormeuse,* af lat. *dormīre,* sofva), r bruklig resvagn med sofplats; soffstol.

Dorn [dårn], *tekn.*, en järn- eller stålten, som i metallbearbetning användes för att utvidga ett dan uppborradt hål, för att vid rördragning utlla rörets inre och stadga dess form o. s. v.

Dorn [dårn], Heinrich Ludwig Egmont, sk musikledare och tonsättare, f. 1804 i Königsrg, d. 1892 i Berlin, studerade under Berger, lter och Klein, fick efter hvartannat kapellmästarfattningar i Königsberg (1828), Leipzig (1829), amburg (1832), Riga, Köln (1843) och vid hoferan i Berlin (1849), där han pensionerades och k professorstitel 1869. Han grundade 1845 den nska musikskolan samt dirigerade 1844 och 1847 nederrenska musikfesterna i Köln. Bland hans eror gåfvos med bifall *Die Rolandsknappen* (1826), r *schöffe von Paris* (1838) och *Die nibelungen* 854) m. fl. D:s kantater, humoristiska sånger och strumentalsaker röja en vacker talang, men ha ej ckats vinna några allmänna sympatier. D. var nd äfven såsom utmärkt dirigent och skarp kritiker. Han författade bl. a. den sarkastiska skriften trakismus (1875) och självbiografien *Aus meinem ben* (6 bd, 1870—79). — Af D:s söner var lexander D. (f. 1833, d. 1901) från 1869 anolärare vid k. musikhögskolan i Berlin samt tig kompositör, medan Otto D. (f. 1848) gjort g känd genom större tonsättningar (symfoniska verk, eror) m. m. A. L.*

Dorn [dårn], Johannes Albrecht Bernard, tysk-rysk orientalist, f. 1805 i Sachsenoburg, d. 1881 i Petersburg, blef 1826 professor österländska språk vid universitetet i Charkov och 835 i asiatisk historia och geografi vid orientaliska stitutet i Petersburg samt 1842 direktor för asiatiska museet därstädes och 1843 öfverbibliotekarie vid kejserliga biblioteket. Om afganernas och de kaspiska ländernas historia och språk utgaf D. mycket värdefulla arbeten, bl. a. *Mohammedanische quellen zur geschichte der südlichen küstenländer des Kaspischen meeres* (1850—58) och *Beiträge zur kenntnis der iranischen sprachen* (1860—66).

Dornach [då'rn-]. 1. Fabriksort i Elsass-Lothringen, 3 km. v. om Mülhausen. 7,320 inv. (1900). Stor textilindustri. — 2. (Dornegg) By i schweiziska kantonen Solothurn, vid Birs. Kejsar Maximilian I förlorade där 22 juli 1499 ett slag mot schweizarna, hvilket medförde, att Schweiz löstes från Tyska riket. På D:s kyrkogård är matematikern Maupertuis begrafven.

Dornbirn [då'rn-], Tornbüren, stad i Vorarlberg (Österrike), 10 km. s. ö. om Bodensjön. 13,052 inv. (1900). Liflig bomulls-, siden- och järnindustri.

Dornegg [då'rn-]. Se Dornach 2.

Dorner [då'rn-]. 1. Isaak August D., tysk protestantisk teolog af positivt förmedlande riktning, f. 1809 i Neuhausen ob Eck (Württemberg), d. 1884 i Wiesbaden, blef 1862 öfverkonsistorialråd och professor i Berlin. Han utgaf på den kristologiska forskningens område *Entwickelungsgeschichte der lehre von der person Christi* (1839), hvilket kompletteras af det biblisk-dogmatiska arbetet *Die lehre von der person Christi* (1845—46; 2:a uppl. 1853—57). Dessutom offentliggjorde han *Der pietismus, insbesondere in Württemberg* (1840), *Geschichte der protestantischen theologie* (1867), *System der christlichen glaubenslehre* (2 bd, 1879—81; 2:a uppl. 1886—87) och *Gesammelte schriften* (1883). 1888 utkom i 2 bd "Briefwechsel zwischen H. L. Martensen und Dorner 1839—81".

2. August Johannes D., den föregåendes son, tysk filosof, f. 1846, 1889 e. o. och sedan 1891 ord. teologie professor i Königsberg, har framställt sin kunskapsteori och metafysik i *Das menschliche erkennen* (1887) och sin etik i *Das menschliche handeln* (1895). Han utgår från den kantska kunskapsteorien, men antager metafysikens möjlighet och förfäktar vissheten om en transcendent Gud. Utan metafysik skulle etiken vara en illusion. S—e.

Dornröschen [dårn-], ty., sagofigur. Se Prinsessan i den sofvande skogen.

Dorobanți [-ba'ntsi], rum., *krigsv.*, benämning på det halfpermanenta infanteriet i rumäniska armén. Se Rumänien (försvarsväsendet).

Dorogobuzj [daragabū'], en af en hög mur omgifven stad i ryska guvern. Smolensk, vid Dnjepr, som där blir segelbar, och nära järnvägen Moskva—Brest-Litovski. 6,640 inv. (1897). Handel med landtmannaprodukter. D. har tillhört Ryssland sedan 1667.

Dorohoi l. Dorohoiŭ [dåråchå'i]. 1. Nordligaste länet (*județ*) i Rumänien (Moldau). 2,822 kvkm. 159,461 inv. (1899), 56 på 1 kvkm. — 2. Hufvudstad i nämnda län, vid Pruths bifod Jijia. 12,701 inv. (1899; däraf 6,903 judar). Liflig handel och stora marknader.

Doro'nicum L., Gemsrot, *bot.*, växtsläkte af fam. *Compositæ*, nära släkt med *Arnica*. I trädgårdar odlas ofta *D. caucasicum* M. B., en 30—50 cm. hög, flerårig ört med hjärtlika blad och vackra, höggula korgar, som utvecklas tidigt på våren. G. L—m.

Dorosje'nko, Petr Doroteevitj, ryktbar lillrysk kosackhetman, f. 1627 i Tjigirin (Ukrajna) såsom son af en kosacköfverste, d. 1698. D. deltog redan i B. Chmielnickis fältåg 1649 och spelade en framstående, men olycksbringande roll i Lill-Rysslands bedröfliga historia under andra hälften af 1600-talet. Tvetydig, äfventyrlig och orolig i sin politik, fick D. af sultanen hetmansvärdigheten 1669, men detta bestreds af Mnogogresjnyj, som fick samma titel af Moskvas tsar. Kampen mellan de båda rivalerna störtade hela Ukrajna i fördärf. D. blef 1672 herre öfver västra Ukrajna under sultanens skydd, men Ryssland misstrodde honom och utnämnde 1674 Samojlowicz till herre öfver både vänstra och högra Dnjepr-landet. Till slut måste D. gifva sig för Samojlowicz' öfvermakt och dog i rysk landsflykt i byn Jaropoltj (guvern. Novgorod), som han fått af tsaren. A—d J.

Dorotēa, socken i Västerbottens län, Åsele lappmarks tingslag. 3,051 kvkm. 3,579 inv. (1905), däraf 547 i Risbäcks kapellförsamling. D. bildar med denna ett konsistoriellt pastorat i Luleå stift, Lappmarkens första kontrakt.

Dorotēa, svensk-dansk-norsk drottning, dotter af den brandenburgske markgrefven Johan Alkemisten och Barbara af Sachsen, föddes 1430, förmäldes i sept. 1445 med unionskonungen Kristofer samt fick då af honom i morgongåfva bl. a. Örebro hus med Närke och Värmland — en för Sveriges och Danmarks lugn högst olycksbringande skänk. Redan 1448 blef hon änka, men 28 okt. 1449 förmälde hon sig för andra gången, med Kristian I, som gaf henne Kalundborgs län och Samsö i lifgeding i Danmark och Romerike i Norge. Hennes anspråk på den af Kristofer fastställda morgongåfvan vägrade svenskarna emellertid att uppfylla, dels emedan hon var gift med Sveriges uppenbare fiende och dels emedan morgongåfvebrefvet, mot landslagens föreskrift, var utfärdadt utan råds råde. Efter Kristians uppstigande på Sveriges tron (1457) stadfäste rådet likväl (maj 1458) Kristofers morgongåfva, hvarjämte D. af Kristian fick Norbergs bergslag. När Kristian 1463 fördrefs från Sverige, miste D. ånyo sitt lifgeding, och denna förlust gick henne djupt till sinnes. Hon pantsatte sina juveler i Lybeck för att skaffa sin make medel till det krig, hvarmed han — såsom det troddes, till följd af hennes eggelser — hemsökte Sverige och som slutade med hans nederlag på Brunkeberg (1471) mot Sten Sture d. ä. D:s hat vände sig därefter framför allt mot denne. Ehuru 1472 års fredsfördrag mellan Sverige och Danmark icke betog henne utsikten att erhålla sin rätt, förmådde hon, under ett besök i Rom 1475, Sixtus IV att slunga bannstrålen mot herr Sten, såsom den där förhölle henne hennes rätt. Sedan hennes make dött (1481), uppträdde hon en tid litet fogligare för att därigenom icke helt och hållet stänga sin son Hans' utsikt att få den svenska kronan; men efter några år började hon åter processa, och under en pilgrimsresa, som var afsedd till Heliga landet, men stannade vid Rom, utverkade hon 1488 påfliga bannbullor mot herr Sten. "Med den hos en del gamla kvinnor vanliga hätskheten och envisheten" fortsatte hon sina stämplingar mot denne. — D. var i hög grad kraftfull och hushållsaktig. 1480—81 fick hon Schleswig och Holstein i förläning för lifstiden mot ett lån på 100,000 mark, "som naturligtvis existerade blott på papperet". Genom Kristian blef hon moder till fyra söner, af hvilka två, konungarna Hans och Fredrik I, hunno mogen ålder, och en dotter, Margareta, förmäld med Jakob III af Skottland. Sedan Hans blifvit konung (1481), arbetade hon ihärdigt på att äfven Fredrik skulle få land att regera öfver och genomdref, att Schleswig-Holstein (1490) delades mellan bröderna. Hon dog i Kalundborg 22 nov. 1495 och ligger begrafven i Roskilde domkyrka. J. Th. W.

Dorotēa, dansk-norsk drottning, f. 1511, d. 1571, var dotter till hertig Magnus I af Sachsen-Lauenburg och syster till Gustaf I:s första gemål, Katarina. Hon äktade 1525 prins Kristian (sedermera Kristian III), utöfvade stort inflytande på sin make och visade, mycken myndighet gentemot de danske statsmännen. Efter Kristian III:s död, 1559, motarbetade hon med stor ifver utbrottet af ett krig med Sverige och arbetade sedermera (1565) förgäfves för att åstadkomma fred. Hon låg ständigt i tvist med sin son, konung Fredrik II, förargade sig öfver hans slösaktiga hof med dess fria seder och hindrade hans plan att äkta Anna Hardenberg. Själf ämnade hon gifta om sig med sin 11 år yngre svåger, hertig Hans, något, som på den tiden ansågs otillbörligt. E. Ebg.

Dorotēa, prinsessor. Se Kristian, skandinaviska konungar (Kristian II och III).

Dorotēa, markgrefvinna af Baireuth, var dotter till Fredrik Ludvig af Holstein-Sönderborg-Beck och föddes 24 nov. 1685. Hon förmäldes 1709 med markgrefven Georg Fredrik Karl af Baireuth, blef för äktenskapsbrott skild från honom 1716, höll därefter fängslad i Nürnberg ända till 1734 och utgafs då för död, men öfverförd hemligen till Sverige. Där lefde hon sedan, under namnet öfverstinnan Zeidewitz, på Stäflö gods, nära Kalmar. Död 25 dec. 1761. Hennes och markgrefvens son Fredrik, förmäldes med Fredrika Sofia Vilhelmina af Preussen, drottning Lovisa Ulrikas syster.

Dorothēos från Monembasia är författare till en grekisk världskrönika, som räcker från världens skapelse till 1629 och som i 17:e och 18:e årh. var den grekiska kulturvärldens mest populära historiska handbok. Dess källor och värde äro ännu outredda. V. Lm.

Dorp, förr stad i preussiska Rhenprovinsen, men sedan 1889 införlifvadt i Solingen.

Do'rpat (ty. *Dörpt, Darpt* l. *Derpt*, estn. *Ta'rtulin* lett. *Te'rhpat*), sedan 1893 officiellt Jurjev, stad i ryska guvern. Livland, vackert belägen på båda sidor om den segelbara floden Embach. 42,421 inv. (1897), öfvervägande tyskar, till mindre del ryssar och ester. Till följd af en stor eldsvåda 1775 har D. en genomgående modern prägel. Inne i staden höjer sig på högra flodstranden det fordom citadellkrönta Domberget med särdeles vackra kyrkoruiner. Nu ligga där biblioteket, observatoriet, flera medicinska institut samt parker och trädgårdar. D. har 4 lutherska och 2 grekiska kyrkor samt är säte för ett universitet, hvars nya byggnad ligger på södra sluttningen af Domberget. Både industrien och handeln äro mindre betydande. Universitetet (en utvidgning af det 13 okt. 1630 inrättade gymnasiet, jfr här nedan) stiftades af Gustaf II Adolf 1632 (instiftelsebrefvet är dateradt lägret vid Nürnberg 30 juni) samt återupprättades 1802 och hade 1903

06 93 lärare och omkr. 2,000 studenter. Det har fakulteter: den evangelisk-teologiska, den historisk-logiska, den fysisk-matematiska, den juridiska och den medicinska. Dess bibliotek omfattar omkr. 0,000 band och 160,000 småskrifter. Fr. o. m. 95 hållas alla föreläsningar på ryska språket, tyska endast i den teologiska fakulteten och gra få i de öfriga fakulteterna. Till universitetet ra utom de vanliga institutionerna en botanisk dgård, ett konstmuseum och ett antikvitets-seum. I nära samband därmed står ock en del da sällskap, bl. a. Estniska lärda sällskapet (stift. 38). I D. finnas dessutom ett veterinärinstitut, stadsarkiv, ett gymnasium och ett realgymna-m, ett ryskt skollärarseminarium o. a. skolor.

D. anlades 1030 af ryske storfursten Jaroslav I, m 1224 under Svärdsriddarorden och var därefter viktig hansestad. Det eröfrades af ryssarna 58, men afträddes 1582 till Polen och intogs i tet af 1600 af svenskarna, som iståndsatte stadens h slottets illa medfarna, men starka murar och n. Det återtogs i apr. 1603 af polackerna under odkiewicz och motstod ett svenskt anfall kort refter samt en 5 veckors belägring 1606. 16 aug. 25 kom D. åter i svenskt våld, och en militär-loni började därefter anläggas i staden, hvars fästning började förstärkas, men mycket var ej ordt, då ryssarna i aug. 1656 började belägra D., ars 600 man starka besättning försvarade sig till okt., då kommendanten W. v. Ungern, som ej de mer än 140 man friska, måste gifva sig. G. De la Gardies försök sommaren 1657 att åter-ga D. misslyckades, men i freden i Kardis (1660) erlämnades det till Sverige. 1662 beslöts, att D. ulle erhålla en "real fortifikation"; arbetet här-ed påbörjades 1666, men afbröts, då såväl slottet m en del af staden afbrann, och återupptogs 1669. å Dahlbergh 1682 inspekterade D., fann han det ra i "tämlig defension", men från 1683 började ny befästningsplan utföras under P. v. Essens dning. När D. 1704 hotades af ryssarna, voro nellertid flera af de 8 bastionerna ofullbordade, en kommendanten K. G. Skytte byggde i hast ovisoriska verk och försvarade sig från 4 juni ll 14 juli, ehuru 30,000 kanonskott afskjutits mot aden samt 6,000 bomber och 50 eldkulor in-astats däri. Ryssarna hade dock lidit en förlust 5,000 man. D:s invånare bortfördes af tsar eter till det inre af Ryssland, och staden stod så odt som öde i 13 år. Genom freden i Nystad 1721 fträddes D. jämte det öfriga Livland till Ryssland fr Bienemann, "Die katastrophe der stadt D. wäh-nd des nordischen krieges", 1902). — Svenskarna rättade i D. en hofrätt (1630) och ett universitet 1632). Det fördelades på fyra fakulteter samt för-ågs med 17 ordinarie och 2 extra ordinarie pro-essorer. Till dess underhåll anslogs den till 5,333 iksdaler uppgående årliga räntan af två socknar ti Ingermanland. Studenternas antal var ännu år 633 mycket ringa (endast tio svenskar och några nnar), men växte sedermera betydligt. 1656, då yssarna intogo staden, blef universitetet sprängdt. 8 jan. 1689 utfärdades dock nya statuter för ett niversitet i D., och 21 aug. 1690 firades den åter-pprättade högskolans invigning, ehuru läroverket yckes hafva till en viss omfattning trädt i verk-amhet redan några år förut. Universitetet kallades *Academia gustaviana-carolina*, till en påminnelse om, att det utgjorde en fortsättning af det gamla lärosätet. Till rektor utsågs teol. prof. Olaus Moberg från Södermanland. Professorernas antal bestämdes till 10, och universitetets årliga anslag uppgick till 9,000 daler. 1699 flyttades universitetet till Pernau. (J. F. N. L. W:son M.)

Dorph. 1. Niels Vinding D., dansk filolog och öfversättare, f. 1783, d. 1858, rektor i Horsens, erhöll 1840 professors titel. Han utgaf öfversättningar af Holbergs "Niels Klims underjordiske reise" (ursprungligen skrifven på latin), flera antika arbeten, särskildt Sofokles' tragedier, och åtskilliga engelska skådespel. E. Ebg.

2. Anton Laurids Johannes D., den föregåendes son, dansk målare, f. 1831 i Horsens, utbildade sig vid Köpenhamns konstakademi samt hos Eckersberg och Marstrand, vann ett namn som lycklig porträttmålare samt tilldrog sig därefter uppmärksamhet genom en rad vackra genrebilder med motiv ur allmogens och fiskarnas lif (två i Köpenhamns konstmuseum) och åtskilliga altartaflor (*Jesus hos Marta och Maria*, *Jesus låter barnen komma till sig* m. fl.). Ph. W.*

3. Niels Vinding D., den föregåendes brorson, dansk målare, f. 1862 i Haderslev, studerade vid akademien i Köpenhamn samt i Kröyers och Tuxens skola. Han har utställt porträtt (*Herman Bang*, 1889, *P. Schram* 1890 m. fl.), genrebilder, landskapsstämningar, bl. a. den starkt lyriska, i linje- och färgverkan särdeles helgjutna *Sen sommarafton med badande kvinnor* (utst. 1898). Bland hans nyare arbeten märkas *En gammal dam i sin trädgård* (ett mycket känsligt porträtt af konstnärens moder, utst. 1903) och kompositionen *Kain hör Guds röst* (1905). D. har äfven gjort ritningar till möbler. Han är sedan några år tillbaka verksam äfven som konstkritiker och grundade 1899 tidskriften "Kunst". — Hans hustru, Berta D., född Green, målarinna, f. 1875, debuterade på den fria utställningen 1889. Hennes *Eva* väckte uppseende på vårutställningen 1903. Hon har målat förträffliga porträtt och barngenrer och äfven utfört dekorativa arbeten. G—g N.

Dorregaray, Antonio, markis de Eraul, carlistgeneral, f. 1824, d. 1882, kämpade 1836—39 i den äldre don Carlos' här, gick sedermera öfver till det kungliga partiet, utmärkte sig 1859 i marokkanska fälttåget och bestred 1866—68 en högre syssla inom Habanas polis. 1872 slöt han sig till den yngre don Carlos' ("Karl VII:s") uppror mot Spaniens republikanska regering, vann i maj 1873 med sin skara en seger vid Estella och blef i maj 1874 carlist-arméns öfverbefälhafvare. Hans krigföring var barbarisk: pardon fick hvarken gifvas eller tagas. I febr. 1876 flydde han, jämte don Carlos, från Spanien till England. (L. W:son M.)

Dorsäl (jfr Dorsum), hvad som har afseende på ryggen. Ordet användes oftast för att beteckna "läget åt ryggsidan till" i motsats till ventral, som betecknar "läget åt buksidan till". J. E. J—n.

Dorsalalveolärer (Noreen: dorsoalveolarer; Lundell: dentipalataler), *språkv.*, språkljud, som bildas genom artikulation af tungans öfre yta (*dorsum*) mot öfre tandvallen (*alveolerna*). Det svenska rikssprákets s. k. *tje*-ljud (i *tjära*, *kär*) är sammansatt af två dorsalalveolara ljud, ett *t*-ljud

och en spirant. Dialektiskt bortfaller *t*-ljudet, och endast spiranten kvarstår. H. P.

Dorsāler (af lat. *do'rsum*, rygg), *språkv.* Se Kontaktsläge och Palataler.

Dorsberg, berggrupp i bajerska Pfalz. Se Donnersberg.

Dorsch, Karolina Charlotta (Lotten), skådespelerska, f. 29 okt. 1849 i Stockholm, blef 1866 elev vid k. teatern, var 1868—72 engagerad vid landsortsteatertrupper och 1872—75 vid svenska teatern i Hälsingfors samt hade 1875—77 och 1879—81 anställning vid Nya teatern i Stockholm. Hon tillhörde 1881—89 k. teatrarna och 1891—92 operans dramatiska scen, förde därefter någon tid egen teatertrupp i landsorten, var engagerad vid A. Lindbergs och 1896—98 vid A. Ranfts sällskap, men tog 1898 ånyo anställning vid Dramatiska teatern. 1874—89 var hon gift med teaterregissören A. Bosin. Fru D. har med allvar och afgjord begåfning egnat sig åt högre sceniska uppgifter. Bland hennes roller må nämnas: *Hjördis* i "Härmännen på Helgeland", *Kristina* i "Drottning Kristina", *Margareta* i Goethes "Faust", *Coralie* i "Coralies son", *Lady Tartuffe*, *Athenaïs* i "Herr Derblays giftermål", *Prinsessan af Bagdad*, *Viola* i "Räddad", *Valborg* i "Dömd" och *Siegbrit* i "Kung Kristian II".

Dorset [då'sit] l. Dorsetshire, grefskap i södra England, mellan grefsk. Devon, Somerset, Wilts och Hants samt Engelska kanalen. 2,532 kvkm. 202,063 inv. (1901), 80 på 1 kvkm. Marken är öfvervägande jämn, men genomdragen af låga kritberg ("downs"), hvilka stupa brant i Kanalen. Delvis är D. mycket fruktbart. Det viktigaste vattendraget är Stour, som flyter åt s. ö. Klimatet är ovanligt mildt och sundt. Boskapsskötseln står högt, och grefskapet är särskildt berömdt för sina får. Särdeles god porslinslera och berömd byggnadssten erhållas från halföarna Portland och Purbeck. Industrien, som är föga liflig, omfattar handsktillverkning, krukmakeri och tegelslageri. Grefskapet är rikt på lämningar från den förhistoriska tiden. Hufvudstad är Dorchester.

Dorset [då'sit], engelsk earl- och hertigtitel inom släkten Sackville (se d. o.).

Dorsetshire [då'sitʃiə]. Se Dorset.

Dorsifi'x, *bot.* Se Ståndare.

Dorsiventrāl (af lat. *do'rsum*, rygg, och *ve'nter*, mage), *bot.*, kallas ett organ eller en växtdel, som symmetriskt kan delas endast genom ett enda plan och hos hvilken man kan urskilja en rygg- eller öfversida och en buk- eller undersida. Olikheten mellan de båda sidorna kan göra sig gällande antingen i den yttre formen eller i den inre byggnaden eller i bäggedera. Ett typiskt dorsiventralt växtorgan är ett vanligt blad, med sin väl skilda öfver- och undersida, men äfven stammar, rötter, skott och blomställningar hos de högre växterna kunna vara dorsiventralt byggda, liksom ock bålen hos en stor mängd mossor och alger. H. Hn.

Dorsoalveolārer. Se Dorsalveolarer.

Dorstēnia L., *bot. farm.*, ett till fam. *Moraceæ* hörande egendomligt släkte, hvilket igenkännes därpå, att blommorna sitta insänkta i ett köttigt fäste, som är platt utbredt, i motsats till hvad förhållandet är med fikonträden, hos hvilka det köttiga blomfästet är urnelikt hopdraget. Detta släkte har flera arter, alla tropiska, hvilka anses såsom kraftiga medel mot giftiga bett. En drog, *radix contrayervæ bezoarrot*, af *D. contrayerva* L. m. fl. i Central-Amerika och Syd-Amerika, har i Europa användts såsom stimulerande medel. O. T. S. (G. L.—m.

Do'rstfeld [-felt], by i Preussen, kretsen Dortmund, vid Emscher. 8,161 inv. (1900). Stora stenkolsgrufvor (2,000 arbetare) samt industri.

Do'rsum, lat., rygg, baksida; handens rygg, tungans öfre yta; växtblads undersida.

Dort. Se Dordrecht.

Do'rtmund (lat. *Tremonia*, fnfr. *Tremoigne*), stad (stadskrets) i preussiska prov. Westfalen, regeringsområdet Arnsberg, vid floden Emscher och södra ändan af D.—Ems-kanalen. 142,733 inv. (1900), däraf 74,331 evangeliska, 65,937 katolike och 1,924 judar. Efter murarnas rasering 187 och deras utläggning till promenader har sta den hastigt antagit ett modernt utseende. D. är en mycket betydande industristad, hvilket beror därpå, att det ligger midt i det westfaliska stenkolsbäckenet. De inom stadskretsområdet liggande stenkolsgrufvorna lämnade 1901 öfver 947,500 ton kol. Särskildt betydande är järnindustrien, representerad af masugnar, järn- och stålverk samt maskinfabriker. Störst af stadens järnverksfirmor är aktiebolaget "Union", som 1901—02 sysselsatte 9,829 arbetare och producerade 1,040.934 ton järnvaror med ett värde af 62,1 mill. mk. Järn- och stålverket Hösch producerade s. å. 202,236 ton till ett värde af 24,3 mill. mk. Dessutom har D. ett stort zinkverk, 28 ölbryggerier och flera stora tegelbruk. Af bildningsanstalter eger D. gymnasium, realgymnasium, öfverrealskola, teknisk skola, en högre handelsskola, en högre flickskola, en rik historisk samling och flera vetenskapliga föreningar. Staden har 4 järnvägsstationer och elektrisk spårväg. I samband med D.—Ems-kanalen afsattes 145 har vid D. för hamnanläggningar, och 1899 voro 4 dockor, hvar och en om 17,5 har och af 2,5 m. djup, fullbordade. — D. omtalas första gången 899. Det var under äldre medeltiden ofta residens för kejsare och blef på 1300-talet fri riksstad samt hansestad. 1803 kom det till Nassau-Oranien, 1808 förenades det med storhertigdömet Berg och tillföll 1815 Preussen. På de sista 50 åren har det tagit ett enormt uppsving (1846: 8,700 inv.) på grund af den starka utvecklingen i grufdrift och industri samt dess goda järnvägsförbindelser. (J. F. N.

Do'rtmund—Ems-kanalen, kanal, som förenar de rensk-westfaliska industriområdet med nedre Ems. Kanalen börjar i en vid Dortmund anlagd stor hamn och går därifrån 16 km. mot n. v. till Henrichenburg. Där gå fartygen in i en plåtkammare (70×8,6×2,5 m.), som uppbäres af 5 i murade brunnar svävande plåtcylindrar, hvarefter rörelsen åstadkommes och regleras medelst 4 kraftiga skrufspindlar. Genom detta enda mekaniska lyftverk (se fig.) förmedlas fartygens öfvergång till en 14 m. lägre nivå. Kanalen går därifrån 68 km. mot n. ö. till Münster och börjar där nedstigningen till Ems förbi städerna Ibbenbüren, Bevergern och Rheine. Vid Haneken fåhr i närheten af Ahes mynning når kanalen Ems och begagnar sedan Hanekenkanalen förbi Lingen till Meppen, hvarest den går in i Hase och med denna flod i Ems, som är kanaliserad härifrån til

ningsviken vid Oldersum. På denna sträcka har
n åstadkommit förbindelser västerut till Süd-Nord-
alen och i n. ö. till staden Papenburg. Från Ol-
sum når kanalen slutligen Emden och dess kanal-
em. Kanalens hela längd är 283 km., bredden

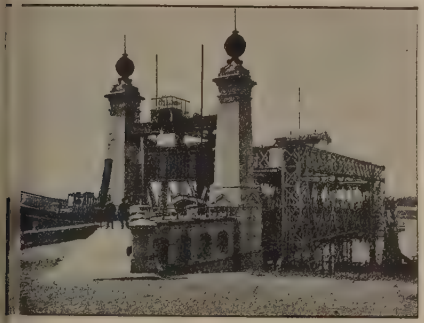

ortmund—Ems-kanalens lyftverk vid Henrichenburg.

m. i bottnen och 30 m. i vattenytan; djupet är
m. Sänkningen, som öfvervinnes medelst ofvan-
nnda lyftverk vid Henrichenburg och 16 slussar
agd 67 m., bredd 8,6 m., djup 3 m.), är 72 m.
skildt viktig är kanalen, som trafikeras af fartyg
ill 600 ton, för exporten af de rensk-westfaliska
nkolen och för importen af utländska malmer och
kjärn. Arbetena började 1892 och voro afslu-
e 1899. Anläggningskostnaderna stego till 79,43
l. mark. — I anslutning till D.—E.-kanalen äm-
man utföra en Rhen—Elbe-kanal, den s. k.
ttelland-kanalen, sträckande sig från Rhen till
rne, längs D.—E.-kanalen till Bevergern och
ifrån förbi Hannover fram till Elbe i närheten
Magdeburg. (S. L—k.)

Dortrecht. Se Dordrecht.

Dorva'l, Marie Amélie Thomase, född
elaunay, fransk skådespelerska, f. 1798 i Lo-
nt, d. 1849 i Paris, beträdde scenen redan som
barn, blef vid sexton
år gift med balettmästa-
ren A. Dorval och se-
dermera omgift med
teaterförfattaren J. M.
Merle. Hon anställdes
1818 vid Porte-Saint-
Martin-teatern i Paris
och vann där ett stort
namn som framställa-
rinna af de kvinnliga
hufvudrollerna i Hugos
och Dumas d. ä:s dra-
mer. 1834 öfvergick
hon till Théâtre fran-
çais, och mot slutet af
t lif uppträdde hon på Odéonteatern. Fru D:s
flytande på den dramatiska reform, hvilken den
mantiska skolan genomförde, skildras af denna
olas hufvudmän såsom djupt ingripande. Hennes
ssionerade, men på samma gång konstfulländade
el var liksom enkom danadt för det romantiska
amats glödande älskarinnor. Hon stod 1829—35

i kärleksförhållande till skalden A. de Vigny, men
öfvergaf honom sedan för A. Dumas d. ä.

Dory'alis Arn. et Mey., *bot.*, växtsläkte af fam.
Flacourtiaceæ. De få arterna förekomma nästan
alla i Afrika och äro buskar eller små träd, med
eller utan tornar. Bären af *D. rhamnoides* och *D.
rotundifolia* kallas kafferplommon, de af *D.
Caffra* keiäpple och äro mycket omtyckta i
hemlandet (Kap och Natal). G. L—m.

Dorycordaites, *paleobot.* Se Cordaitales.

Doryfo'ros, grek.
(af *do'ry*, lans, spjut,
och *fe'rein*, bära),
lansbärare; besoldad
lifdrabant hos en-
våldskonung; namn
på en berömd staty
af Polykleitos, fram-
ställande en ung man,
som bär ett spjut öf-
ver skuldran. Denna
staty skattades af
forntidens konstnärer
som ett mönster be-
träffande de man-
liga skönhetsproportionerna och kallades
därför äfven ”Polyklets kanon” (jfr Kanon 3). Den bästa
återgifning af densamma anses vara den i Neapels national-
museum förvarade (se fig.); andra finnas i Vatikanen o. s. v.
Jfr Friederichs, ”Der Doryphoros des Polyklet” (1863).

Doryforos.

Dorylæum (grek. *Dorylaion*), stad i
Frygien (i Mindre Asien) vid floden Thymbres (nu
Pursak). Korsfararna vunno där 1 juli 1097 en
seger öfver sultanen af Iconium, Kilidsch Arslan.
Nu ligger där Schar-Öjyk n. om Eskischehir.

Dory'linæ, *zool.*, underfamilj af myrornas grupp,
omfattande myror med
så kolossal olikhet mel-
lan arbetare, honor och
hannar, att de, innan
deras samhörighet upp-
dagats, beskrefvos så-
som tre skilda släkten.
Arbetarna äro antingen
alldeles blinda eller ut-
rustade med blott ett
ommatidium på fasett-
ögonens plats. Honorna,
i de få fall, då de äro
kända, äro klumpiga,
blinda och vinglösa djur
med ofantligt uppsvälld
bakkropp och alldeles
redlösa utan arbetarnas
bistånd. De ha beskrif-
vits i litteraturen under
släktnamnet *Dichthadia*.

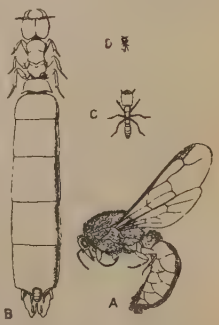

Dorylus helvolus. A hanne; B hona; C o. D större och mindre arbetare (urspr. beskrifna under släktnamnet *Typhlopone*). Alla i nat. storlek.

Hannarna slutligen, som likaledes ha ett från öfriga myrhannars mycket afvikande utseende, äro stora, groft byggda, bevingade och med stora fasettögon försedda insekter med nattligt lefnadssätt. Flera dylika hannar äro beskrifna under olika släktnamn, hvaraf må nämnas *Dorylus* från Afrika och *Labidus* från Amerika. — Arterna af denna underfamilj lefva uteslutande i varmare länder. Bland dem må nämnas Afrikas beryktade drifvarmyror och Amerikas vandringsmyror.

Drifvarmyror l. Visitmyror kallas arterna af underslägtet *Anomma*, tillhörande släktet *Dorylus*, som är utbredt öfver större delen af Afrika. Arbetarna bland dessa myror äro, liksom arbetarna bland alla afrikanska doryliner, fullständigt blinda, utan spår till ögon, och de ha blott en petiolarled. Till färgen äro de mer eller mindre mörkt rödbruna eller svartbruna. Kroppen är smärt och långsträckt med spensliga ben samt spetsiga, på insidan med en stor tand beväpnade mandibler. Storleken växlar mycket i samma samhälle, så att, medan de minsta arbetarna ej äro längre än $2^1/_2$—4 mm., nå däremot de större en längd af 12—13 mm. Därtill kommer, att de stora arbetarna ha oproportionerligt stora, 4-kantiga, baktill utskurna hufvud, hvilket ger dem ett mera respektinjagande utseende. Drifvarmyrorna ha ej något stadigvarande hemvist, utan uppehålla sig blott tillfälligt, medan de uppföda larverna, i andra myrbon, hvilkas invånare de fördrifvit. I öfrigt föra de ett kringströfvande lif. I oerhörda massor myllra de fram ur sitt gömställe och tåga fram i hvarandras spår i sluten ordning. De mindre gå i midten, bärande pupporna, medan de storhufvade individerna marschera på sidorna såsom ett slags säkerhetsvakt. Man ser dessa ”soldater” då och då stanna och intaga försvarshållning, med sitt blinda hufvud sträckt i höjden och mandiblerna hotfullt utspärrade. För ett sådant myrtåg, som kan passera förbi en plats i oafbruten ström en hel dag, viker allt lefvande, och de smärre djur, som det drifver framför sig, äro räddningslöst förlorade, om de ej i tid sätta sig i säkerhet. Då tåget, såsom ofta händer, intränger i boningshusen (hvaraf namnet *visitmyror*), måste människorna till en tid rymma fältet för att undgå de ilskna djurens smärtsamma bett. Men då myrorna draga bort, ha de också snokat igenom hvarje vrå och drifvit bort alla objudna gäster och allt slags ohyra, hvilket i ej ringa mån uppväger det obehag de förorsaka. Det uppgifves, att myrorna, fastän de äro blinda, ej tycka om solljuset, och att de därför, då de nödgas gå fram öfver en öppen, obeskuggad terräng, i hast mura upp ett slags tunnel af jord och växtaffall, under hvilken tåget går fram. Öfverraskas myrtåget af en öfversvämning, så hopa sig myrorna i en klump med puppor och små arbetare i midten, hvarefter denna lefvande flotte drifver med strömmen, tills fast mark nås. Till och med rännilar och små bäckar lära icke bilda hinder för myrtåget, utan många myror haka sig fast vid hvarandra till en lefvande brygga, på hvilken de öfriga verkställa öfvergången.

Vandringsmyrorna (*Eciton*) tillhöra Amerikas varmare delar. Arbetarna afvika från gamla världens doryliner därigenom, att petiolus är 2-ledad liksom hos underfamiljen *Myrmicinæ*. Hos en del arter äro arbetarna alldeles blinda, medan de hos andra äro utrustade med ett mer eller mindr tydligt punktformadt öga på hvardera sidan i ställe för andra insekters fasettögon. Flera arter ha slags arbetare, dels mindre och mörkare färgade med litet, svart hufvud och mandibler af vanlig form, med bred tuggkant, dels större, ända till 13 mm. långa, och ljusare färgade, med stort hvitgult hufvud och ofantligt långa, smala mandibler, som i spetsen äro böjda inåt och uppåt i form af metkrokar, så att de ej kunna användas att bita med. Dessa senare arbetare plåga kallas soldater. Båda slagen ha smärt kropp och mycket långa ben. Hannarna, som beskrifvits under släktnamnet *Labidus*, och honorna, so äro Dichthadia-lika (se ofvan), afvika från a betarna äfven däri, att petiolus har blott en le

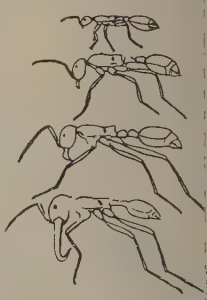

Olika slags arbetare af *Eciton hamatum*.

Vandringsmyrorna liksom drifvarmyrorna äro n mader. Utan fasta bostäder ströfva de kring oc intränga äfven i husen till stort obehag för invå narna. Under vandringarna medföra de sina larver Dessemellan söka de tillfälliga rastplatser, helst ihåliga träd, där de gyttra sig samman i stor hängande klumpar, lika bisvärmar. Yttersta lagre i en sådan klump utgöres af öfvervägande soldate som, med sina långa ben fasthakade vid hvarandra sammanhålla det hela. Nära till hands ligger dä vid misstanken, att deras vidunderliga hakformad mandibler spela någon roll för sammanhållninge Mellan soldaternas kroppar hållas rörformiga gång öppna, genom hvilka de vanliga arbetarna få til träde till det inre af dessa stackar af lefvande ma terial, då de återvända från jakten, belastade me byte åt larverna. I det inre af de stora myrklu parna befinna sig nämligen samhällets larver oc sedermera äfven de i kokonger inspunna pupporn och det är förmodligen för att vidmakthålla den f afkommans utveckling lämpliga värme- och fuktig hetsgraden, som dessa enastående myrbon af san mangyttrade lefvande kroppar bildas. — Lika lit som andra myror undgå de nomadiserande Dorylin samhällena denna massa små inhyseshjon, företrä desvis rekryterade ur de kortvingade skalbaggarn grupp, hvilka mer eller mindre intimt förenat sin öden med sina värdars och åtfölja dem på der vandringar (se Myrgäster). G. A—

Do'rylus, *zool.* Se Dorylinæ.

Dōs (grek. *do'sis*, gåfva), *med. farm.*, ingi ning; en viss mängd af ett läkemedel, näml. mycket som gifves en sjuk för hvarje gång ell inom en bestämd tid. Dosen måste för hvarje ny läkemedel bestämmas genom särskilda undersökninga och genom försiktigt vunnen erfarenhet vid sju sängen. Denna erfarenhet har emellertid lärt, a man, företrädesvis vid kraftigare medel, måste skil mellan *stora*, *medelstora* och *små* doser, hvilka of förete icke allenast kvantitativt, utan äfven kvalit tivt olika verkningar på den friska och den sjuk organismen. Man talar äfven i medicinsk prax

full (tillräckligt stor) dos och *refrakt* (sönder-ad) dos, t. ex. af opium. I regeln föreskrifvas erna efter vikt, hos oss alltid efter gramvikt. ven flytande läkemedel föreskrifvas å recepten r vikt, men vid ingifning af dylika medel åt sjuk begagnas åtskilliga populära rymdmått, m kopp (= 120—150 gr.), matsked (= 15 af vattenlösningar), dessertsked (= en half mat-d) och tesked (= en half dessertsked, omkr. 5 af vattenlösningar, 6 gr. af syruper o. d., gr. af tinkturer), hvilka rymdmått dock i storlek da ganska mycket och således egentligen icke lämpliga till en noggrann bestämning af dosens rlek. Att bestämma dosen efter droppar, såsom sker med sprit- eller vinlösningar o. d. af häf-are verkande läkemedel, är ej heller någon nog-nn mätning, ty af ett gram t. ex. opiumtinktur va vid försök erhållits från 22 till 38 droppar. oppарnas storlek är nämligen i hög grad beroende storleken och formen af mynningen till det kärl, arur läkemedlet drypes. (Lyckligtvis är det i liga fall icke så ytterst noga, om dosen är något re eller mindre.) Den kvantitet, hvari doser a gifvas, är beroende på många omständigheter: emedlets egen natur, den sjukes ålder, kropps-kaffenhet, lefnadssätt och vana vid läkemedel, kdomens grad och art, stället för dosens införande kroppen o. s. v. Det händer stundom, att en livid alls icke kan fördraga ens den minsta dos äfven för öfrigt helt oskyldiga medel (jfr Idio-nkrasi). För dosernas afpassande gäller den geln, att ju större fara finnes för handen och hastigare förlopp sjukdomen har (såsom vid häf-a blödningar, förgiftningar, kolerafall o. s. v.), ss kraftigare måste man ingripa med täta ingif-gar: hvar 5:e, 10:e, 15:e minut i stället för arannan till hvar sjätte timma, hvilket är det nliga. Ej sällan tåla vissa svårt sjuka ovanligt ra mängder af somliga läkemedel; så t. ex. kan n ofta ge en upphetsad sinnessjuk högst betydliga ngder opium eller annat bedöfningsmedel, en rson med mycket svåra smärtor, såsom gall- eller rstenskolik, bukhinneinflammation e. d., stora ser smärtstillande medel o. s. v. O. T. S.*

För giftiga läkemedel, afsedda till invärtes bruk t nedsvälja), att inspruta under huden e. d., eskrifva farmakopoerna s. k. *maximaldoser*, an-fvande den största mängd, som af nämnda medel r gifvas på en gång; vissa farmakopoer före-rifva äfven *dagsmaximaldoser*, bestämmande huru ycket af dylika medikament får intagas under ppet af ett dygn. Om läkaren anser nödigt, få ssa doser öfverskridas; han utsätter då på recep-ett tecken (*!* eller *sic!*), som anger för apo-karen, att han med afsikt och ej af förbiseende verskridit maximaldosen. — I fråga om större ngder af läkemedel än de medicinskt brukade las om *giftig* (*toxisk*) och *dödande* (*letal*) *dos*. Ett systematiskt studium af förhållandet mellan sens storlek och intensiteten af ett läkemedels ler ett gifts verkan har i allmänhet ännu ej blifvit nomfördt, utan man har nöjt sig med att be-ämma detta förhållande blott i den utsträckning, m för praktiska ändamål varit nödvändig för, att an skulle lära känna, huru stor mängd af ett läke-edel är behöflig för att framkalla en viss åsyftad, ttig verkan, samt huru mycket man utan risk kan gifva af detsamma (äfvenså, vid djurexperiment, hur stor den minsta dödande dosen är). Af försök till grundande af en mera allmängiltig *doseringslag* föreligga ännu helt få; dessa tyckas gifva vid handen, att, åtminstone för åtskilliga fall, om dosen likformigt ökas, verkans intensitet tilltager först snabbt, därefter allt långsammare, närmande sig ett maximum. Ju häftigare medlet verkar, dess ”brantare” (snabbare) är stegringen. — Som bekant, utmärka sig *homöopaterna* för att i allmänhet använda läkemedel i ytterligt små doser — ofta så små, att det ej finnes någon rimlighet i att antaga, att de öfver hufvud skola kunna utöfva någon som helst verkan utom en suggestiv, en mer eller mindre inbillad sådan. Ett dylikt användande af medicin är antingen fantasteri eller humbug. Blott åt inbillade sjuka, vid afvänjningskurer för t. ex. morfinister, kan bruket af föregifvet verksam medicin vara berättigadt. C. G. S.

Dos [då], fr. (af lat. *do'rsum*), rygg, bakdel, baksida. — Dos-à-dos [dåsadå], ”rygg mot rygg”, en ställning i dans (motsats: visavi); ett slags salongsdivan, där de sittande måste vända ryggarna mot hvarandra.

Dosa, Georg. Se Dózsa, G.

Dos-à-dos. Se Dos.

Dosage [dåsåj], fr. Se Dosera 1.

Dosbarometer, *fys.* och *meteor.*, ett slags kvicksilfverbarometer. Se Barometer.

Dose [dåse], Johannes, tysk författare, f. 1860 i Ödis socken vid Kongeå (Danmark), studerade teologi i Kiel och Leipzig, emigrerade 1889 till Amerika, hvarifrån han 1893 återvände till Schleswig som lärare och skriftställare. D. tillhör de moderne ”hem”-skildrarna (”heimatdichter”) och har skrifvit ett stort antal böcker om Schleswigs natur och människor. Bland D:s arbeten må nämnas *Heimatlieder* (1898), *Magister Vogelius* (1899; 4:e uppl. 1905), en berättelse från 30-åriga kriget, *Der kirchherr von Westerwohld* (1900; 3:e uppl. 1904), *Ein Stephanus in deutschen landen* (1901; 3:e uppl. 1903), *Frau Treue* (1901; 6:e uppl. 1905), *Die sieger von Bornhöved* (1903; 2:a uppl. 1905), *Edelinde* (1904) och *Vor der sündflut* (1905).

Dosēra. 1. (Fr. *doser*, [kvantitativt] afväga, af grek. *do'sis*, se Dos) Afväga beståndsdelarna i en mekanisk (särskildt läkemedels-)blandning. — Dosering (fr. *dosage*), förhållandet mellan viktmängderna af de i en mekanisk (särskildt läkemedels-)blandning ingående beståndsdelarna. — 2. (Af fr. *dos*, rygg) Slutta, luta; göra sluttande. — Dosering, sluttning, lutning. Brantheten i jordvallars dosering betecknas genom förhållandet mellan sluttningens höjd och anlag (horisontala längd). Så t. ex. betyder 1 : 3 (”en på tre”), att höjden är lika med $^1/_3$ af anlaget (se d. o.). G. U.

Dosering. Se Dosera 1 och 2. — Doseringsanlag. Se Anlag, *väg- o. vattenb.* — Doseringslag. Se Dos.

Doshisha [dåʃiʃa], evangeliskt universitet i Kioto, Japan, grundlagdt 1875 af den japanske patrioten och evangelisten Josef Hardy Nisima med först en teologisk och filosofisk, därefter en naturvetenskaplig fakultet. På sin dödsbädd (1890) uttalade sig Nisima om sin skapelse på följande sätt: ”Ändamålet med D. är befordrandet af kristendom, litteratur, naturvetenskap, bildning i allmän-

het. Alla dess sträfvanden måste ömsesidigt stöda hvarandra. Målet med den i D. erhållna bildningen är ej teologi, litteratur eller naturvetenskap för deras egen skull. Genom dessa vetenskaper böra män fostras, som blifva dugliga att tjäna den sanna friheten och fäderneslandet". I detta afseende har ock redan nu D. gjort en icke obetydlig insats i det nya Japans lif. A. K.

Dosiologi (af grek. *do'sis*, se Dos, och *lo'gos*, lära), läran om den mängd, hvari läkemedel böra gifvas.

Do'sis (grek.), *med. farm.* Se Dos.

Dosi'theüs, kallad Magister, en grek i 4:e årh. e. Kr., författare till (resp. öfversättare af) en grammatisk lärobok (ars) på latin med grekisk öfversättning. En mängd andra öfningsstycken med latinsk och grekisk text, de s. k. Hermeneumata, som i handskrifterna förenas med D:s grammatik, synes ej härröra från honom.

Doslibell (af fr. *dos*, lat. *do'rsum*, rygg, och *libe'llum*, liten våg), *fys.* Se Vattenpass.

Dospad dag, berg. Se Rhodope.

Do'sse, en 120 km. lång biflod till Havel, i preussiska prov. Brandenburg, reg.-omr. Potsdam.

Dosse'nnus, lat., en af de stående maskerna i romarnas atellaner (se d. o.). D. var den illistige och förslagne skälmen.

Dossera, Dossering, *tekn.* Se Dosera, Dosering 2.

Do'ssi, Dosso, egentl. Giovanni di Niccolò Lutero, italiensk målare, f. 1479, d. 1534, var först jämte sin broder Gian Batista lärjunge af L. Costa och studerade sedan dels i Rom (efter Rafael), dels i Venezia. Arbeten af honom, mestadels mytologiska och fantastiska målningar, i hvilka han skickligt sammansmälte Rafaels själfulla skönhetskänsla med venezianernas härliga kolorit, finnas i de flesta större europeiska gallerier. Bäst torde han vara representerad i Ferrara och Modena.

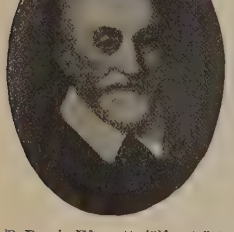

D. Dossi. Efter ett självporträtt.

Do'ssi, Carlo, italiensk författare, f. 1849 i Casteggio, Piemonte, studerade rättsvetenskap och har bekläddt flera högre platser inom utrikesministeriet. D. tillhör den naturalistiska skolan (*il verismo*) inom den italienska prosan; bland hans mest spridda arbeten kunna nämnas *L'altrieri i nero su bianco* (1868; 3:e uppl. 1881) och *La colonia felice i utopia lirica* (1874; 6:e uppl. 1895).

Dossier [dåssiē], fr. (af *dos*, rygg, någonting kullrigt), "lunta", en bunt handlingar, samling af aktstycken, vanligen rättegångshandlingar, rörande en viss sak eller person. — Dossiersystem, det arkivaliska tillvägagående, som består däri, att man sammanför alla handlingar, som röra samma sak eller person, till ett helt för sig.

Do'sso. Se Dossi.

Dosta, *bot.* Se Clinopodium.

Dost Muha'mmed, afgansk härskare, f. omkr. 1798, d. 1863, gjorde sig efter durani-dynastiens fall (1826) till herre i Kabul och var flera gånger invecklad i strider med den angloindiska regeringen. Se därom Afganistan, sp. 232—233.

Dostoje'vskij, Fedor Michajlovitj, rysk författare, f. 30 okt. (g. st.) 1821 i Moskva, d. 28 jan. (g. st.) 1881 i Petersburg. D. var son af en sjukhusläkare, studerade i ingenjörskola och var 1844—44 anställd i krigsministeriets ingenjörsafdelning, men egnade sig sedan odeladt åt litteraturen. 1849 satt D. häktad 8 månader, anklagad för delaktighet i den s. k. Petrasjevskij-"sammansvärjningen" och blef för blotta deltagandet i en privat diskussionsklubb dömd till döden, men benådades på själfva schavotten med — förvisning på lifstid till Sibirien.

1855 mildrades grufarbetet till soldattjänst, och 1859 fick D. tillstånd att återvända till Ryssland. D. var två gånger gift: med Marja Isajeva (1857) änka efter en sibirisk tjänsteman, och med den ännu lefvande Anna Grigorjevna Snitkina (1867). Han begrafning i Petersburg 2 febr. (g. st.) 1881 firade med oerhörd anslutning från befolkningens sida. — Såsom författare har D. haft en ofantlig betydelse i den ryska litteraturen. Mindre konstnärlig än Tolstoj och Turgenev, öfverträffar han dem båda i psykologiskt djup och originalitet. Utgången ur Gogoljs och Bjelinskijs realistisk-demokratiska skola väckte D:s stort uppseende redan genom förstlingsverket, den i brefform affattade berättelsen *Bjednyje ljudi* (1845; "Fattiga stackare", 1885), skildrande ämbetsmannaproletariatet i Petersburg. Intrycken från Sibirien samlade han i den högst märkliga själfbiografien *Zapiski iz mertvago dom* (1861—62; "Det döda huset", 1883), full af karakteristiska iakttagelser och djupa reflexioner rörande de ryske straffångarnas lif. Bland hans många romaner, hvilka äro mycket ojämna, ofta uttänjda och sällan konstnärligt genomarbetade, men alltid öfverraskande genom den skarpsinniga patologiska analysen af ryskt själslif, märkas: *Unizjennyje oskorblennyje* (1861; "Kränkning och förödmjukelse", 1881), *Prestuplenie i nakazanie* (Brott och straff, "Raskolnikov", 1866), *Idiot* (1868), *Bjesy* (De besatte, 1871), *Podrostok* (I slyngelåren, 1875) och *Bratia Karamazovy* (Bröderna Karamazov, 1879—80). Mest känd bland dessa är romanen "Brott och straff" (Raskolnikov) genom den utomordentliga psykologiska skärpan och de snillrika undersökningarna af mordets återverkan på mördaren samt af samhällets och individens ömsesidiga rättigheter och skyldigheter. I denna roman, liksom ock i "Bjesy", lämnas intressanta bidrag till den ryska nihilismens inre utveckling samt till förklaringen af sjukliga samhällssymtom i Ryssland öfver hufvud. D:s senare romaner äro svagare i kompositionen och dunklare genom en oklar mysticism, men "Bröderna Karamazov", D:s ofullbordade "litterära testamente", röje

lutet på ett rörande sätt sin författares varmrtade humanitet och ljusa framtidstro. Personn var D. misstänksam, ömtålig och ombytlig, löjligt fåfäng, än barnsligt ödmjuk, led af spelsion och var mycket sjuklig (epileptiska anfall). ndmotiven hos D. äro lidande och medlidande, leken är lifvets högsta lag, och genom den är ättelse möjlig för alla människor, ty i all brotts-et, förnedring och dårskap måste ändå finnas mänsklig själ, som kan väckas till medvetande sin gudomliga art. I sin ryska panslavism kom-: D. tämligen nära Tolstoj, likasom ock i sin stro mot den västerländska kulturen, men han på en mer ortodox-kristlig och därjämte mer stisk grund än den rationalistiske Tolstoj. D:s licistiska artiklar, samlade i *Dnevnik pisatelja* skriftställares dagbok) från och med 1873, innela intressant självbiografiskt och psykologiskt erial. Utmärkt var D:s berömda tal vid Pusjjubileet (1880), hvari Pusjkin firades såsom det ella inbegreppet af västerländsk bildning och rysk ioncll ursprunglighet. Af D:s samlade skrifter om 4:e upplagan i Petersburg 1892, 12 delar d biografisk inledning af K. K. Slutjevskij), och ler förberedelse är en ny, kritisk upplaga, utg. änkan under redaktion af den utmärkte D.-naren Dmitrij S. Merezjkovskij. I Moskvas soriska museum finnes mycket material för ett vande D.-museum, samladt och skänkt till staten D:s änka, hvilken ock utgifvit (1905) en rikhaltig alog, omfattande 5,000 nummer rörande D.-litteuren o. d. — Den ryska D.-litteraturen är synnerrik och växer dagligen. Rysslands främste krir alltifrån Bjelinskij hafva mer eller mindre syssmed D.: Dobroljubov, Ap. Grigorjev, Antonovitj, arev, Strachov, Annenkov, Michajlovskij, Orest ller, Vl. Solovjev och D. S. Merezjkovskij (''Tolstoj Dostojevskij'', 2 dlr, 2:a uppl. 1901—03, öfv. svenska 1906). Material för en utförlig monografi er D. jämte bref har samlats af O. F. Miller och N. Strachov: ''Biografija, pisma i zamjetki iz isnoj knizjki F. M. Dostojevskago'' (1883). — nd den utländska litteraturen om D. märkes: N. ffmann, ''Th. M. Dostojewsky, eine biographische die'' (1899), R. Saitschik, ''Die weltanschauung stojewski's und Tolstoi's'' (1893), N. Erdmann, ostojevski, en litteratur-psykologisk studie'' (i ordisk tidskrift'' 1890), Gaston Loygue, ''Dostosky, un homme de génie, étude medico-psycholoue'' (1905). Dessutom tidskriftsartiklar af Georg ndes, Melch. de Vogüé, Eugen Zabel (''Deutsche dschau'', 1889) samt af Alfred Jensen (''Tsarnet vid skiljovägen'', 1905). En utmärkt studie A. Brückners kapitel om D. i ''Geschichte der sischen litteratur'' (1905). — Svenska öfv., utom nämnda, äro ''Krotkaja'' (1886), ''Det unga ssland'' (1887) och ''Vid rouletten'' (1890). Äfven D:s broder Michail D., f. 1820, d. 64, var författare, skref några berättelser, utgaf skrifterna ''Vremja'' (1861) och ''Epocha'' (1864), vilka broderns romaner publicerades, och gjorde la öfversättningar af Schiller (Don Carlos), Goethe ineke fuchs) m. fl. A—d J.

Dosvattenpass, *fys.* Se Vattenpass.

Dotaïm. Se Dotan.

Dotalsystem, *jur.*, ett ordnande af äkta makars mögenhetsförhållanden på det sätt, att hustrun eller hennes släkt till mannen öfverlämnar viss egendom (lat. *dös*, hemgift) med rätt för honom att förvalta densamma och att utan redovisning tillgodogöra sig dess afkastning såsom ett hustruns bidrag till boets utgifter. Systemet har från början uppstått i den romerska rätten under ett dess senare utvecklingsskede. I tidens lopp undanträngdes nämligen det i viss lagstadgad form slutna äktenskapet med dess strängare rättsverkningar af ett annat, s. k. fritt äktenskap, hvilket lämnade hustrun oberoende af en mannens äktenskapliga myndighet samt slöts och upplöstes genom ett deras formlösa samtycke allena (*mero concensu*). Hemgiften var därvid ett yttre märke på äktenskap till dess åtskiljande från konkubinat och andra könsförbindelser utan äktenskaplig afsikt (*affectio maritalis*). — I den moderna rätten har dotalsystemet sin motsättning i makars egendomsgemenskap. Dotalsystem råder enligt lag i Italien, Österrike, Tyskland, Ryssland, England samt mestadels äfven i Schweiz och Nord-Amerikas förenta stater, medan egendomsgemenskap består enligt fransk, belgisk, holländsk, spansk, portugisisk och nordisk rätt. Allmänt är dock tillfälle att genom äktenskapsförord ersätta det lagbestämda systemet med det andra. — Längre tillbaka i tiden har det romerska dotalsystemet haft större utbredning än för närvarande. Minnen af dess förekomst i svensk rätt äro de däri alltjämt kvarstående bestämmelserna om hemföljd. Se Egendomsgemenskap, Hemföljd, Hemgift, Konkubin, Manus, Äktenskapsförord. Litt.: Olivecrona, ''Om makars giftorätt i bo och om boets förvaltning'' (1882), s. 1—261. A. W.

Dotān (Dotaïm), en n. om Samaria belägen trakt, som nämnes i Josefs och Elisas historia (Mos. 37: 14 ff., 2 Kon. 6: 13 ff.) samt i Judits bok 4: 5, 7: 3. Namnet är ännu bevaradt i Tell Dotan, en höjd med rik vattentillgång i nordlig riktning från det gamla Samaria. E. S—e.

Dotatiōn (mlat. *dotātio*, af lat. *dōs*, hemgift), *jur.*, är ett för den svenska rätten främmande juridiskt begrepp, hvilket i den romerska rätten betydde tilldelande af hemgift åt en kvinna, som skulle träda i gifte. I ett slags analogi därmed erhöll i den kanoniska rätten den förmögenhet, som vid upprättandet af fromma stiftelser (kyrkor, skolor, hospital, själamässor o. d.) anslogs till underhåll, benämningen ''dos'', och den akt, som gaf upphof åt en sådan, kallades ''dotatio'', hvilken benämning äfven brukades om själfva förmögenheten. Dotation till en kyrka medförde, när den var förenad med vissa andra kyrkan gifna förmåner (*area*, *exstructio*), patronatsrätt öfver densamma. Från den kanoniska rätten blef begreppet dotatio, med utvidgad betydelse, öfverflyttadt till den världsliga rätten. Sålunda förstår man därmed, åtminstone efter fransk rätt, den handling, hvarigenom, vid stiftandet af en offentlig inrättning (af hvad slag som helst), en förmögenhet öfverlämnas till densamma, hvarigenom den blir i stånd att uppfylla sitt ändamål. (Äfven enligt denna rätt användes dotation tillika om själfva förmögenheten.) Men begreppet utvidgades alltmer till analoga fall. Så betecknades med dotationer de anslag, som under första franska kejsardömet anvisades såsom belöning åt dem, hvilka utmärkt sig i dess tjänst, och som bestodo i majorat, bildade

af konfiskerad eröfrad egendom och ärftliga efter primogenitur. Med kejsardömets fall upphörde dessa och blefvo till en del ersatta genom pensioner åt innehafvarna. Särskildt med hänsyn till anslagets benefika natur gafs benämningen dotation äfven åt anslagen till den kejserliga familjens medlemmar. I öfverensstämmelse med nu anförda uppfattning af begreppet dotation var ”la dotation de la couronne” (kronodotation) i Frankrike benämningen på den fasta och lösa egendom, som var ställd till suveränens disposition, om hvilken egendoms rättsliga natur må anmärkas, att den är ”impréscriptible” och ”inaliénable”. — Dotationer benämnas äfvenledes de, vare sig af fasta egendomar eller af penningar bestående, anslag, som blifvit gifna till det tyska kejsardömets statsmän och krigare. — I Preussens utgiftsstat förekomma vissa *ständiga* utgifter uppförda under namn af dotationer: ett tillskott till civillistan, anslag till statsskuldens förräntande och amortering, m. m. — I allmänhet torde sålunda med dotation förstås ett till personer eller stiftelser gifvet anslag af benefik natur. Th. R.

Dotēra (lat. *dotāre*), gifva en dotation (se d. o.).

Dötkopp, *sjöv.*, ett rundt, aflångt, halfcirkel- eller hjärtformigt trästycke, som i midten har ett hål och i ytterkanten en urholkad ränna, i hvilken det tåg lägges, hvartill dotkoppen skall fästas. De större dotkopparna begagnas såsom jungfrur vid ansättning af stag o. d., de mindre såsom ”enkla block”. Jfr Block och Jungfru. R. N.*

Dottore, D. di Bologna [dåttåre di bålå'nja], it., ”doktorn från Bologna”, en komisk karaktärsmask i den italienska commedia dell' arte (se d. o.). Den framställer en lärd pedant med svart näsa, röda kinder och glasögon och som talar den bolognesiska dialekten.

Do'tzauer, Justus Johann Friedrich, tysk violoncellist, f. 1783, d. 1860, var 1811—52 förste violoncellspelare vid hofkapellet i Dresden. Som virtuos på sitt instrument stod han i främsta ledet. Som kompositör utmärkte han sig i synnerhet genom en mängd värdefulla stycken (bl. a. en skola) för violoncell. Om hans lärarduglighet vittnade flera framstående elever. A. L.

Dou [dau], Gerrit (Gerard), holländsk genremålare, f. 1613 i Leiden, d. där 1675, var lärjunge af sin far, glasmålaren Douwe Jansz., Bart. Dolendo, glasmålaren Pieter Couwenhorn och 1628—31 af Rembrandt, hvars typer och modeller återfinnas i D:s tidigare arbeten och hvars då ännu mycket soignerade målningssätt och behandling af ljusdunklet D. upptog och sedan konsekvent utbildade, utan att taga intryck af mästarens efter öfverflyttningen till Amsterdam alltmer utvecklade och bredare målningssätt. D. fortfor, oberörd af detta, hela lifvet igenom att med spetsig pensel och det mest miniatyrartade målningssätt, men på samma gång i en underbart vacker guldton och rembrandtsk färgglöd, i såväl porträtt som genrestycken troget, men nyktert, med ett aldrig svikande tålamod, återge verkligheten, med samma intresse afbildande de obetydligaste accessoarer som människan. Såväl i sina många självporträtt som i andra figurframställningar placerade han gärna modellen i en nedtill af (från Fr. Duquesnois lånade) reliefer smyckad fönsteröppning, som framställde den afbildade personen i fullt dagsljus, medan bakgrunden, interiören, insveptes i ljusdunkel. I några af sina taflor, såsom den tyvärr genom misslyckad restaurering mycket förstörda *Den vattusjuktiga* (i Louvre), *Läkaren med uringlaset* (i Wien), *Tandläkaren* (i München), *Aftonskolan* (i Amsterdam) och *Dou spelande fiol* (i Dresden), har han, trots det ängsligt

G. Dou. Efter ett självporträtt (i Dresden).

minutiösa utförandet, åstadkommit i sitt slag oupphunna mästerverk, under det att han i andra, utan tvifvel under lupp utpenslade finmålningar, såsom *Magdalena* (i Nationalmuseum), verkar nykter, kall och banal. Han var emellertid ända till sin död den högt ansedde chefen för de holländske kabinettsmålarnas (”finmålarnas”) icke blott i Holland, utan äfven vid de tyska furstehofven högt skattade konstnärskrets och lärare åt G. Schalcken, G. Metzu, F. van Mieris d. ä., P. van Slingeland, J. van Staveren, Q. Brekelenkam, D. van Tol, A. de Vois, B. Maton, m. fl. och utvecklade, trots sitt tidsödande finmåleri, en förvånande produktivitet, som gör, att han är representerad i de flesta museer och i somliga med en hel rad af arbeten. I Sverige finnas utom nyssnämnda tafla blott ett litet vackert *miniatyrporträtt af en ung dam* (i Nationalmuseum) och *Gosse, blåsande såpbubblor* (i Sparreska samlingen på Kronovall). Drottning Kristina egde emellertid på sin tid i Stockholm den troligen utsöktaste D.-samling, som någonsin funnits, nämligen flera af hans bästa, nu i England och på kontinenten spridda stycken. Hon hade fått eller köpt dem af D:s mecenat, svenske residenten Spiering-Silvercroon i Haag, men återsände dem till dennes dödsbo före sin afresa till utlandet. — D. betraktades ännu för ett par, tre tiotal år sedan som en af spetsarna af det holländska genremåleriet, men bekantskapen med sedan återupptäckta konstnärer af högsta rang, såsom en Johannes Vermeer (van Delft), eller då ännu icke nog kända och uppskattade mästare, såsom en G. Terborch, har åtskilligt reducerat hans rykte. Se W. Martin, ”Het leven en

werken van Gerrit Dou'' (1901), och O. Granberg, ''Konsthistoriska studier och anteckningar'' (1895). O. G—g.

Douai l. Douay [doä'], arrondissemangshufvudstad i franska depart. Nord (Flandern), vid den kanaliserade Scarpe. 26,407 inv. (1901; som kommun 33,649). D. är omgifvet af fästningsverk från 16:e och 16:e årh., men har upphört att vara fästning, har flera vackra kyrkor, ett gotiskt stadshus med 40 m. högt torn, en arsenal, en teater, ett museum, ett seminarium för lärare och lärarinnor, en artilleriskola och flera tekniska skolor, ett bibliotek på 90,000 band, ett rikt museum för konst, topografi, arkeologi och naturvetenskap och är säte för en appellationsdomstol. Tillverkning af maskiner, förbruksredskap, socker, kemikalier, läder m. m. Lifig handel med spannmål, kol, lin och oljefrön. D., som ursprungligen hörde till belgiska Flandern, förvärfvades af fransmännen 1667 och afstods till dem i freden i Aachen 1668. 1710—12 var staden besatt af engelsmännen, men återgafs 1713 till Frankrike, då konung Ludvig XIV flyttade parlamentet i Tournai till D. Filip II upprättade ett universitet i D. (1562), som skulle bilda en motvikt mot den nederländska protestantismen och egde bestånd till den stora revolutionen. Sedan inrättades där en filosofisk och en juridisk fakultet, men dessa flyttades 1888 till Lille.

Douane [doa'n], fr. (sp. *aduāna*, af arab. *adwān*, tullkammare), tull, tullväsen, tullverk, tullmyndighet, tullkammare, tullumgäld.

Douarnenez [doarnenä's], hamnstad i franska depart. Finistère (Bretagne), vid en vik af samma namn. 12,865 inv. (1901). D. är Bretagnes viktigaste hamn för sardinfiske. Hafsbad.

Douay, stad. Se Douai.

Douay [doä']. 1. Charles Abel D., fransk general, f. 1809 i Besançon, utmärkte sig i Krimkriget (1855), i synnerhet vid angreppet på Malakov, af hvilket därunder brigadgeneral, deltog sedan i 1859 års italienska fälttåg, blef 1866 divisionsgeneral, var 1869 uppsikten öfver krigsskolan i S:t Cyr och befäll vid fransk-tyska krigets utbrott, 1870, befälet öfver 2:a infanteridivisionen af Mac Mahons kår. Med denna division måste han 4 aug. 1870 upptaga striden mot den öfverlägsna 3:e tyska armén vid Wissembourg. Då han såg sina trupper vika, greps han af förtvifflan öfver, att hans namn skulle fästas vid det första nederlaget. Han störtade därför in i fiendernas vimmel och fann på detta sätt den död han sökte.

2. Félix Charles D., den föregående brodern, fransk general, f. 1816 i Besançon, d. 1879 i Paris, tjänade i Algeriet, på Krim (1855) och, som brigadgeneral, i det italienska kriget 1859, därunder han svårt sårades vid Magenta, förde en divisionsgeneral befäl i mexikanska fälttåget 1862—67 och fick 1870, vid fransk-tyska krigets utbrott, kommandot öfver 7:e armékåren. Efter Mac Mahons nederlag vid Wörth bedref han skyndsamt tillbordandet af Belforts utanverk och stötte därefter till Mac Mahons armé i Châlons. Vid Sedan försvarade han hårdnackadt höjderna på fransmännens vänstra flygel, men måste till följd af kapitulationen gifva sig fången. 1871 tog han en mycket framstående del i belägringen och eröfringen af Paris samt ''kommunens'' besegrande och räddade det i brand stuckna Louvre. 1873 blef han befälhafvare öfver 6:e armékåren och 1879 generalinspektör för armén. (L. W:son M.)

Doublé [doblē], fr. Se Dubble.

Double brown stout [da'bl bra'un sta'u't], eng. (''dubbelt brunt starköl''). Se Porter.

Double eagle [da'bl i'gl], eng., guldmynt i Nord-Amerikas förenta stater = 20 dollars.

Double échappement [do'bl eʃapmä'], fr. (''dubbel utväxling''), en af Erard 1823 uppfunnen repetitionsmekanik i pianoforte (se d. o.).

Doublera. Se Dubblera.

Doublette [doblä'tt], fr. Se Dubblett.

Doublure [doblÿr], fr. (af *doubler*, fodra), foder (i kläder).

Doub [dō]. 1. Flod i östra Frankrike. Den rinner upp i Jurabergen (937 m. ö. h.) på 46° 40′ n. br. v. om Mont Risoux, flyter först mot n. ö., utgör till en del gränsen mellan Frankrike och Schweiz, vänder ofvan S:te-Ursanne i Schweiz tvärt mot v., genombryter i många krökningar Juras åsar och närmar sig Vogeserna, men ändrar vid Audincourt åter riktning och flyter sedan mot s. v., nästan parallellt med sitt öfre lopp, samt förenar sig vid Verdun med Saône. Längd 430 km. D:s dal inom Jurabergen är trång och ofta begränsad af lodräta klippväggar; där finnas många fall, af hvilka det högsta är Saut du Doubs, 27 m. högt. Vattenmängden är mycket växlande, men större än Saônes vid föreningen. En del af dess lopp (86 km.) begagnas af Rhen—Rhône-kanalen. — 2. Departement i östra Frankrike. Det omfattar en del af det forna Franche-Comté och det forna grefskapet Montbéliard. 5,260 kvkm. 298,864 inv. (1901), 57 på 1 kvkm. Omkr. 10 proc. äro protestanter. Fastän landet till största delen är uppfyllt af Jurabergen, äro dock jordbruk och boskapsskötsel, framför allt osttillverkning, af vikt. Hufvudnäringen är dock urtillverkning. Viktiga järngrufvor och stenbrott finnas; bearbetning af järn och trä drifves i stor omfattning med kraftledningar från bergsbygdens forsar. Det är indeladt i 4 arrondissemang: Besançon, Montbéliard, Baume-les-dames och Pontarlier. Hufvudstad är Besançon.

Doucement [dosmä'], fr. (af lat. *dulcis*, ljuf), sakta, varligt, i god ro; tyst, utan buller; mildt.

Doucet [dosä], Charles Camille, fransk dramatisk skriftställare, f. 1812, d. 1895, var först advokat, öfvergick 1837 till domänförvaltningen, lämnade sedermera statens tjänst, utnämndes 1853 till högste styresman för de franska teatrarna och blef 1863 chef för teaterafdelningen i ministeriet för det kejserliga huset. 1865 valdes han till ledamot af Franska akad. efter Alfred de Vigny och var 1876—95 dess ständige sekreterare. Hans årsredogörelser samlades i *Concours littéraires* (1866) och *A l'institut* (1896). D:s *Comédies en vers* utkommo 1858 och *Œuvres complètes* i 2 bd 1875.

Douceur [dosör], fr. Se Dusör.

Doucin [dosä'], fr. (af *doux*, söt), *trädg.*, *Pyrus Malus* L. *β pumila* (Mill.), är en afart af det vanliga äppleträdet och skiljer sig från detsamma hufvudsakligen genom växtsättet. Till följd af sin svaga växtlighet användes doucin som grundstam för dvärgträd (se d. o.). C. G. D.

Doué [doe'], D.-la-Fontaine, stad i franska depart. Maine-et-Loire (Anjou), vid den lilla floden

Doué. 3,275 inv. (1901). Staden, som fordom hette *Doadum* l. *Theoduadum*, var säte för Akvitaniens härskare.

Dougall. Se Duvall.

Doughty [dau'ti], Charles Montagu, engelsk upptäcktsresande, f. 1843 i Suffolk, företog en längre resa till Central-Arabien, som är skildrad i det högt berömda verket *Travels in Arabia deserta* (2 bd, 1888) och blef synnerligen betydelsefull genom upptäckten af en mängd nya, viktiga, hittills okända inskrifter. Dessa utgåfvos af Renan under titel "Documents épigraphiques recueillis dans le Nord de l'Arabie" (1884).

Dougl., vid växtnamn förkortning för skotske botanisten David Douglas, f. 1799, d. 1834 genom olyckshändelse på Hawaii, från 1823 utforskare af Nord-Amerikas flora.

Douglas [da'gləs]. 1. Hufvudstad på engelska ön Man, belägen på dess sydöstra kust. 19,126 inv. (1901). D., som har en utmärkt, genom ett fort skyddad hamn, är säte för biskopen af Sodor och Man och för öns lagstiftande församling ("the Manx legislature"). Det har ett vackert slott, Mona castle, nu hotell, förr tillhörigt hertigarna af Athol, som då voro i besittning af hela ön. Mycket besökt badort, stort fiske. — 2. By och kommun i sydskotska grefsk. Lanark, vid en liten flod af samma namn. 2,397 inv. i kommunen (1901). Familjen Douglas' stamort. Där ligga ett storartadt nybyggdt slott och ruiner af det gamla slottet ("Castle dangerous").

Douglas [da'gləs], ö på västra kusten af nordamerikanska territ. Alaska, genom Gastineau channel skild från fastlandet. På ön, midt emot staden Juneau, ligger den berömda Treadwell-guldgrufvan, som beräknas innehålla guld till 3—4 gånger det belopp, som betalades för hela Alaska (7,25 mill. doll.).

Douglas [eng. uttal da'gləs, skotsk dö'glä's], berömd skotsk adelsfamilj, som spelat en mycket framstående roll i det skotska rikets inre historia och särskildt för dess förhållande till England. Namnet härledes från gael. *dubh glas* ("svart vatten") och har upptagits efter stamslottet i Douglasdale (grefsk. Lanark). Släktens äldste med säkerhet kände stamfar var William de Dufglas, hvars namn förekommer bland vittnen vid urkunder under åren 1174—1213; möjligen härstammade denne från en till södra Skottland några generationer tidigare från Nederländerna inflyttad kolonist. Fullständigt känd är släktens genealogi från sir William de D. (*Long-leg*), hvilken omtalas kort efter 1200-talets midt. Släktens äldre direkta linje ("linjen D.") utslocknade på manssidan 1488, med den 9:e earlen af D. (se nedan D. 10). Släktens tre öfriga hufvudgrenar äro Angus, Morton och Queensberry. Angus-grenen härstammar från George D., 1:e earl af Angus (f. omkr. 1380, d. 1403), en illegitim son till den 1:e earlen af D. och Margaret Stuart, änkegrefvinna af Angus. Denna grens hufvudman fick 1633 titeln markis af D., och dennes sonsons son blef 1703 hertig af D., hvilken värdighet upphörde med den direkta linjens utslocknande 1761, hvarvid markisatet öfvergick till en sidogren, hertigarna af Hamilton. Denna ännu fortlefvande ättegren, hvars skotska hertigtitel blef ärftlig 1698, har därjämte 1711 erhållit brittisk hertigvärdighet (af Brandon) och 1864 bekräftelse på en äldre fransk (af Châtellerault). — De förste earlerna af Morton tillhörde grenen D. of Dalkeith, härstammande från sir Andrew D. (omkr. 1250); "regenten Morton" (se nedan D. 14), som 1553 fick earlvärdigheten genom gifte, tillhörde själf Angus-linjen, och earltiteln öfvergick sedan (1588) till Maria Stuarts fångvaktare på Lochleven, sir William D., som tillhörde en sidogren af Dalkeith-linjen, D. of Lochleven. Från honom härstamma alla senare earler af Morton. Till Dalkeith-linjen hörde äfven sir William D. of Morton and Whittingham (omkr. 1439), som blef stamfar till ättegrenen D. of Whittingham, hvilken numera utslocknat i Skottland, men däremot fortlefver i Sverige och Baden (se Douglas, svensk greflig ätt). — Queensberry-linjen härstammar från sir William D. of Drumlanrig (d. 1421), illegitim son till 2:e earlen af D. (se nedan D. 5). Denna ättegren fick 1633 earl- och 1684 skotsk hertigvärdighet (af Queensberry) samt 1708 brittisk (af Dover). Efter den äldre linjens utgång 1810 öfvergick den skotska hertigtiteln till hertigarna af Buccleuch (se Scott); en yngre linje behöll däremot titeln markis af Queensberry. — Efter hertigens af D. död 1761 öfvergick det nominella hufvudmanskapet för hela ätten jämte stamgodset till dennes systerson, Archibald Stewart D. (f. 1748, d. 1827), hvilken som tecken därtill 1790 fick brittisk peersvärdighet som lord D. of Douglas castle. Sedan hans ätt med den 4:e lorden 1857 utgått på manssidan, öfverflyttades värdigheten på dennes systerdotters make, earlen af Home, 1875 upphöjd till brittisk peer som lord D. Dennes son, Charles Alexander Douglas-Home, 12:e earl af Home, f. 1834, eger Douglas castle och är (på kvinnolinjen) den nuv. representanten för de gamle vidtfrejdade lorderna af D. — Släkten D:s gods låg på båda sidor om den engelsk-skotska gränsen, och den kom därigenom att spela en ledande roll i gränstriderna under medeltidens sista århundrade och ett stycke in på 1500-talet. Befattningen som ledare af gränsförsvaret och skotska kronans representant i gränstrakterna ("warden of the marches") innehades efter hvartannat af ett stort antal medlemmar af släkten. Äfven i Skottlands inre strider kom den att oaflåtligen deltaga, oftast i ledande ställning till följd af sitt på vidsträckta jordbesittningar och upprepade släktförbindelser med det Stuartska konungahuset beroende, högst betydande inflytande. Den äldre linjen intog så godt som undantagslöst en i det hela patriotisk hållning, men förbindelserna med England förde i stället Angus-linjens medlemmar mer än en gång öfver landsförräderiets gräns. — Släkten D:s historia skrefs första gången af Hume of Godscroft, "History of the houses of D. and Angus" (1644, ny uppl., 2 bd 1748), men denna panegyriska släktkrönika är mångenstädes otillförlitlig och upptager okritiskt en mängd sägner och fabler. I nyare tid har släktens historia kritiskt behandlats af sir W. Fraser, "The Douglas book" (4 bd, 1885), och sir H. Maxwell, "A history of the house of D." (2 bd, 1902).

I. *Den äldre direkta linjen.*

1. William de D., kallad "den djärfve" (*the hardy*), son till sir William de D. (*Long-leg*, se ofvan), hyllade efter åtskillig tvekan John Baliol som skotsk konung och försvarade efter dennes abdi-

ion 1296 Berwick mot engelsmännen, blef där fångatagen och nödgades för att återfå friheten ra Edvard I trohetsed. Då han året därpå slöt till Wallaces resning, blef han efter dennes kufde bortförd i engelsk fångenskap och dog i Tower 98.

2. Sir James D., den föregåendes son, kallad "den gode", än "svarte D." (till följd af sin ka hy), f. omkr. 1286, d. 1330, blef redan vid a år Robert Bruces bäste vapenbroder under friskriget mot engelsmännen. Hans vapenbragder ier denna långvariga strid äro vidt frejdade i tsk sägen och historia. Bl. a. öfverraskade och gjorde han två gånger de engelska garnisoner, tagit hans stamslott, Douglas castle, i besitt- g och förstörde båda gångerna slottet. (Dessa der har Walter Scott behandlat i "Castle dange- s".) Efter segern vid Bannockburn 1314 ledde som "warden of the marches" gränsförsvaret engelsmännen. Hans tjänster belönades 1324 af ert Bruce med det s. k. "smaragdbrefvet", hvil- gaf honom och hans efterkommande kriminell diktion öfver alla deras gods och fritog dem från annan feodal tjänstskyldighet än riksförsvaret. dödsbädden (1329) gaf Robert Bruce honom sitt d (ännu förvaradt i Douglas castle) och lämnade om i uppdrag att — till uppfyllande af ett konens korstågslöfte — föra dennes hjärta i strid de otrogne (eller enligt en annan uppgift till iga grafvens kyrka). D. lämnade våren 1330 tland för att uppfylla löftet och stupade på somen s. å. i Andalusien, där han bistod Alfons XI nnes strider mot morerna. Sedan dess bär släkD. i sitt vapen (jämte sitt gamla märke, tre erstjärnor) äfven ett krönt hjärta.

Sir Archibald D., den föregåendes brof. omkr. 1296, var under konung David Bruminderårighet den ledande mannen i Skottland, grade 1332 den af engelsmännen understödde pretendenten Edvard Baliol vid Annan och blef ars 1333 Skottlands regent. Han besegrades i s. å. af Edvard III vid Halidon hill och stu- själf i slaget.

William D., 1:e earl af D., den föregåenson, f. omkr. 1327, d. 1384, kom 1348 hem strider i Frankrike och utdref engelsmännen sina arfvegods samt dräpte 1353 sin frände, William D., riddare af Liddesdale (f. . 1300), hvilken varit en af skottarnas tappraste e under David Bruces minderårighet, men seera under fångenskap i England inlåtit sig i ger med Edvard III. Själf förmedlade D. 1363 ördrag mellan David och Edvard III om Skotts och Englands framtida förening, men anslöt sedan de skotska ständerna 1364 förkastat föret, åter till den nationella saken. Efter David es död 1371 uppgaf D. sina egna tronanspråk hyllade Robert II (af släkten Stuart) mot villkor ftermål mellan hans son och konungens dotter. deltog på franska sidan i slaget vid Poitiers 6), upphöjdes 1358 till earl af D. och blef 1374 m gifte earl af Mar.

James D., 2:e earl af D., den föregåendes f. omkr. 1358, gifte sig 1373 med Robert II:s r Isabel och tillbragte större delen af sitt lif i strider med engelsmännen, särskildt med Henry y ("Hotspur"). Under en af dessa fejder stupade han i aug. 1388 vid Otterburn. Hans sista strid med Hotspur är föremål för en berömd skildring af Froissart och besjunges i den skotska balladen "Otterburn" och den engelska "Chevy chase" (öfversatt af Runeberg).

6. Archibald D., 3:e earl af D., kallad "den fule" (*the grim*), oäkta son till D. 2, f. omkr. 1328, d. 1400, räddades genom list från engelsk fångenskap vid Poitiers, stod sedan på David Bruces sida mot Robert Stuart och blef 1364 gränsbefälhafvare. 1371 hyllade han Robert II och fortfor äfven under dennes regering att styra gränsområdet och hålla engelsmännen på afstånd. Han föranstaltade den uppteckning af gränstrakternas sedvanerätt, som under hans namn promulgerades 1448. Sedan han 1388 ärft sin brorsons gods och earlvärdighet, var han den mäktigaste mannen i Skottland, allrahelst som han gift in en son och en dotter i konungahuset.

7. Archibald D., 4:e earl af D. och hertig af Touraine, kallad "förloraren" (*the tyneman*), den föregåendes son, f. omkr. 1369, gifte sig 1390 med Robert III:s dotter Margareta, efterträdde sin fader som gränsbefälhafvare och föranstaltade sannolikt jämte hertigen af Albany mordet på sin svåger, tronarfvingen David Stuart, hertig af Rothesay, 1402. (Denna händelse behandlas af Walter Scott i "Fair maid of Perth".) Under ett ströftåg in öfver engelska gränsen s. å. blef D. tillfångatagen af Henry Percy (Hotspur) vid Homildon hill, deltog sedan i dennes resning mot Henrik IV och råkade därunder vid Shrewsbury (juli 1403) ånyo i engelsk fångenskap samt frigafs först 1408. Han förde 1423 en skotsk hjälptrupp till Karl VII i Frankrike och upphöjdes af denne till lön för sina förtjänster i kriget mot engelsmännen till hertig af Touraine, men besegrades af Bedford och stupade därvid i det blodiga slaget vid Verneuil 1424, hvarmed skottarnas aktiva deltagande i hundraårskriget upphörde. Sitt vedernamn fick D. till följd af de många nederlag han lidit.

8. Archibald D., 5:e earl af D. och hertig af Touraine, den föregåendes son, f. omkr. 1391, stred i franska hären vid Beaugé 1421 och belönades af Karl VII med rika förläningar, som dock snart gingo förlorade. Sitt ärfda hertigdöme Touraine lyckades han aldrig tillträda. Efter mordet på Jakob I (1437) blef D. medlem af regentskapsrådet och 1438 Skottlands regent; han afled redan 1439. — Den stora makt släkten D. vid denna tid vunnit väckte de andre skotske stormännens afund, och däraf föranleddes mordet på D:s unga söner, William D. (den 6:e earlen) och David D., hvilka båda gossar af den 6-årige konungens (Jakob II:s) förmyndare Crichton och Livingstone svekfullt lockades till hofvet, där under outredda omständigheter anklagades för högförräderi och halshöggos 1440. Den väldiga komplexen af familjegods skingrades inom ätten, och dess forna samlade makt kunde sedan aldrig helt återställas. Invecklad i mordplanen var sannolikt James D., 7:e earl af D., kallad "den tjocke" (*the gross*), en yngre son till D. 6, f. omkr. 1371, d. 1443, hvilken erhöll earlvärdigheten och en stor del af godsen.

9. William D., 8:e earl af D., son till "den tjocke" James D. (se ofvan), f. omkr. 1425, förvärfvade som yngling konung Jakob II:s förtrogna vän-

skap, störtade den mäktige Livingstone 1449 och var sedan jämte kanslern Crichton en tid allrådande. Med konungen kom han 1451 i tvist, enär han dödat flera af dennes män. Han erhöll emellertid lejdebref för ett besök på slottet i Stirling, men efter en ordväxling dräpte Jakob II honom där med egen hand, febr. 1452. Lejdebrefvet, som D. öfvermodigt tyckes ha lämnat hemma, lät sedan hans broder James (se nedan) släpa efter en häst i smutsen på Stirlings gator såsom vittnesbörd om konungens trolöshet.

10. James D., 9:e earl af D., den föregåendes broder, f. 1426, grep efter broderns död till vapen 1452 mot Jakob II, försonade sig med honom s. å., men anstiftade 1455 en ny resning, hvilken konungen dock lyckades kufva med hjälp af D:s frände, earl George af Angus (se D. 11), som till belöning 1457 erhöll stamgodset Douglas castle i län. D:s gods konfiskerades, själf måste han fly till England, och Anguslinjen (”de röde Douglaserna”) blef därefter den mäktigare. Till Skottland återvände D. först 1483 som deltagare i ett af engelske konungen Rikard III anstiftadt infall öfver gränsen af Jakob III:s landsflyktige broder, hertigen af Albany, men den siste ”svarte D:s” namn hade nu mist sin forna glans i gränstrakterna, infallet tillbakaslogs, och D. måste gifva sig fången samt hölls sedan internerad i klostret Lindores till sin död. 1488.

II. *Angus-linjen.*

11. Archibald D., 5:e earl af Angus, son till den George D., 4:e earl af Angus (f. omkr. 1412, d. 1462), som besegrat den siste earlen af D. och grundlagt Angus-linjens makt i gränstrakterna, f. omkr. 1449, kallades den store earlen eller Bell-the-cat (af eng. *bell*, sätta klocka på), det senare enär han vid en sammansvärjning 1482 mot Jakob III:s hatade gunstling Robert Cochrane, earl af Mar, utfäste sig att ”sätta klocka på katten”, d. v. s. göra gunstlingen oskadlig, hvilket löfte han äfven uppfyllde (Cochrane afrättades, och konungen själf hölls en tid fängslad af de sammansvurne stormännen). D. inlät sig gång på gång i landsförrädiska intriger med de engelske konungarna Edvard IV och Henrik VII i syfte att skaffa dem Skottlands krona. Efter Jakob IV:s tronbestigning 1488 blef D. först dennes förmyndare och var sedan, 1493—98, hans kansler. I gränstrakterna upprätthöll han sträng ordning till sin död, 1514, kort efter det för skottarna olyckliga slaget vid Flodden, där enligt sägnen 200 riddare med namnet D. stupade vid Jakob IV:s sida.

12. Gavin D., den föregåendes son, biskop af Dunkeld och skotsk skald, f. omkr. 1474, d. 1522, blef 1501 föreståndare (provost) för S:t Giles' college i Edinburgh, indrogs efter slaget vid Flodden 1513 i partistriderna såsom kandidat till ärkebiskopsstolen i S:t Andrews och blef 1515 biskop af Dunkeld, hufvudsakligen genom änkedrottning Margareta Tudors inflytande och Henrik VIII:s förord hos påfven. 1520 blef D. landsförvist och tillbragte sina sista år i London. Bland hans på skotska språket skrifna dikter märkas lärodikten *The palice of honour* och allegorien *King Hart* samt en fullständig öfversättning af ”Æneiden” på tiostafvig heroisk vers (1513), den första öfversättning på något brittiskt tungomål af ett större klassiskt diktverk. D:s prologer till ”Æneidens” böcker äro självständiga dikter af ej ringa värde, framför allt utmärkta af fin känsla för naturens skönhet. D. inleder renässansen i de skotska litteraturen, och hans dikter ha äfven e stort filologiskt intresse. De äro kritiskt utgifna J. Small, ”Works of Gavin D.” (4 bd, 1874).

13. Archibald D., 6:e earl af Angu den föregåendes brorson, f. omkr. 1489, d. 155 äktade 1514 Jakob IV:s änka, Margareta Tudo syster till engelske konungen Henrik VIII. Det giftermål väckte genast de skotske stormännens a und, Margareta förklarades därigenom ha förverk regentskapet, och i hennes ställe blef 1515 hertig af Albany Skottlands regent. Förhållandet mell makarna blef snart kyligt, Margareta vände s gunst till Albany och sökte under dennes medverk hos påfven utverka skilsmässa, hvilket lyckades för 1528. D. innehade tidtals under sin styfson Jak V:s minderårighet högsta makten i Skottland o höll esomoftast den unge konungen nästan som fån i sitt förvar under ständiga strider med stormänn och småaktigt kif med Margareta Tudor. 15 —42 nödgades han vistas i landsflykt vid Henr VIII:s hof, medan Jakob V skoningslöst förfölj hans släkt och bl. a. 1534 lät efter en falsk ankl gelse för förgiftningsförsök på bålet afrätta ha syster, Janet D., lady Glammis. Fö sedan Margareta Tudor och Jakob V aflidit, våga D. återvända till Skottland (1543), där han ån tog släktgodsen i besittning och utöfvade sta politiskt inflytande, ständigt fortsättande det dubb spel han länge bedrifvit med engelsmännen. — Ha dotter med Margareta Tudor, Margaret L grefvinna af Lennox, f. 1515, d. 1578, u fostrades vid Henrik VIII:s hof, där hon undergi växlande öden, tidvis behandlad som sannolik trc arfvinge, tidvis i onåd och t. o. m. fängslad. H äktade 1544 Matthew Stuart, earl af Lennox, o arbetade sedermera träget för sin sons, lord Dar leys, giftermål med Maria Stuart och, sedan de mål vunnits, för den skotska och den engels kronans förening på sonsonen Jakobs hufvud. Ef mordet på Darnley intogs hon af dödligt hat m Maria Stuart såsom däri medbrottslig och befordra kraftigt dennas senare ofärd; kort före Margar död åvägabragte emellertid jesuiterna i katolic mens intresse en försoning dem emellan.

14. James D., 4:e earl af Morton, föregåendes brorson, en af Skottlands kraftiga statsmän, f. omkr. 1520,

var son till sir George D. of Pittendreich (f. omkr. 1490, d. 1552), den egentlige, för sin slughet bekante diplomatiske ledaren af det engelska partiet i Skottland under 1500-talets förra hälft. D. blef 1553 earl af Morton (genom gifte med den 3:e earlens arftagerska), inkallades vid Maria Stuarts ankomst till Skottland i rådet och blef 1563 skotsk lordkansler. Han var af reformationens verksammaste främjare i Sk land och vän till Knox, men ville behålla kyrkliga biskopsförfattningen och höll starkt på

ärldsliga maktens öfvervälde öfver den kyrkliga. tt protestantiskt förbund med England var målet ör hans politik, och med mycken slughet förstod an att göra det mesta möjliga af sina förbindelser ed den nyckfullt oberäkneliga drottning Elisabet. . var den egentlige upphofsmannen till mordet på aria Stuarts italienske gunstling Rizzio (1566). hvilken han fruktade en rival om kanslersämbetet. fter mordet nödgades han för en tid gå i lands- kt, men fick genom den nye gunstlingen Bothwells medling förlåtelse af drottningen 1566. I mord- anen mot Darnley aktade han sig att deltaga, en röjde ej den kännedom han fått om samman- ärjningen. Då Bothwell efter Darnleys mord rtförde drottningen, kastade D. masken, gjorde ed understöd från England öppet uppror, till- ngatog drottningen vid Carberry hill, 14 juni 67, och lät inspärra henne på en sin fränndes tt, Lochleven. (Om D:s förhållande till de för aria kompromettcrande, till sin äkthet omstridda k. kassettbrefven se Maria Stuart.) D. torde genomdrifvit regentskapets öfverlämnande åt oray, blef dennes förnämste rådgifvare och var dan under Lennox' regentskap Skottlands verklige yresman samt utöfvade starkt inflytande äfven på en därpå följande regenten, earlen af Mar, efter vars död (1572) han själf valdes till regent och rmyndare för den unge konungen Jakob VI. Han rde nu som regent en kraftig inre styrelse till ars 1578, då konungen genom hans fiender Argyll h Atholl förklarades myndig. D. aflägsnades nu rådet, men återvann i maj s. å. för en tid n ledande ställning och lät konfiskera den på tolska sidan ledande släkten Hamiltons gods till raff för dess delaktighet i morden på regenterna oray och Lennox. Hans maktställning under- gräfdes emellertid hastigt, då Esmé Stuart 1579 m hem från Frankrike med särskild uppgift att den katolska reaktionens intresse störta D. Esmé uart, snart upphöjd till hertig af Lennox, vann nom en hycklad omvändelse från katolicismen nungens bevågenhet och lät (29 dec. 1580) James uart (sedermera earl af Arran) vid hofvet öppet klaga D. för delaktighet i mordet på konungens r, lord Darnley. En af Bothwells medbrottslingar pträdde som vittne, och D. blef, ehuru han blott nde öfverbevisas att ha vetat af sammansvärj- ngens tillvaro, dömd till döden och 2 juni 1581 rättad i Edinburgh. Jfr T. F. Hendersons bio- afi öfver D. i "Dictionary of national biography" h Lang, "History of Scotland", del III (1904).

15. William D., 11:e earl och 1:e markis D., f. 1589, d. 1660, upphöjdes vid Karl I:s röning i Skottland till markis 1633, misstänktes indigt af presbyterianerna för katolska tendenser h afhöll sig under inbördeskriget i det längsta n att taga parti.

16. William D., 3:e hertig af Hamilton, n föregåendes son, f. 1635, d. 1694, blef 1646 rl af Selkirk och gifte sig 1656 med Anna, rtiginna af Hamilton, hvilken ärft denna titel l sin farbroders död och vid restaurationen lycka- s åt sin make utverka hertigtitel af Hamilton livstiden. D. var sträng presbyterian och upp- dde på 1670-talet som medlem af skotska rådet ra gånger mot Lauderdales godtyckliga styrelse. n anslöt sig 1688 genast till Vilhelm af Oranien och presiderade 1689 i det skotska "convention parliament", som förklarade tronen ledig och sedan erkände Vilhelm och Maria som konung och drottning.

17. James D., 4:e hertig af Hamilton, den föregåendes son, f. 1658, förde titeln earl af Arran, till dess han 1698 för sin ätt erhöll ärftlig hertigvärdighet af Hamilton, var under drottning Annas regering ledare för det nationella partiet i Skottland och motarbetade med mycken ifver alla förslag om union med England. Hans obeslutsamhet förmådde honom emellertid att afstyra planen att möta unionsbeslutet med en jakobitisk resning 1707. 1711 upphöjdes han till brittisk peer (hertig af Brandon). D. dödades 1712 af lord Mohun i en duell, som på sin tid väckte ofantligt uppseende och har skildrats i Thackerays "Esmond". — Den yngste af D:s många bröder var far till den bekante diplomaten och arkeologen sir William Hamilton, make till Nelsons älskarinna. Se Hamilton.

18. Archibald D., 3:e markis och 1:e hertig af D., brorsons son till D. 16, f. 1694, d. 1761, blef redan som barn upphöjd till hertig af D. och lefde som excentrisk enstöring på fäderneslottet Douglas castle. Mest bekant är han genom sin hårdhet mot systern, lady Jane D. (f. 1698, d. 1753), hvilken 1746 i hemlighet gift sig med en öfverste Stewart och hvars barn med denne D. under påverkan af den efter släktgodsen fikande Hamiltonska grenen vägrade erkänna som hennes. Sedan systern dött i armod, ångrade han sig, och systersonen blef efter en långvarig och sensationell rättegång ("Douglas-processen" 1761—69) erkänd som rättmätig arfvinge.

19. Thomas D., 5:e earl af Selkirk, brorsons sonson till D. 17, f. 1771, d. 1820, fick under en resa i skotska högländerna 1792 kännedom om där rådande nöd och egnade hela sitt lif åt planen att rikta den skotska emigrationen till lämpliga platser inom de brittiska kolonierna. 1803 förde han 800 emigranter till Prince Edward island (Canada), där deras afkomlingar nu tillhöra den mest välbärgade befolkningen. D:s älsklingsplan var emellertid att grundlägga en skotsk emigrantkoloni i Red-riverdalen (nu Manitoba). Han utsände en expedition dit 1811 och vistades själf därute 1815—18 under ständiga strider med Nordvästkompaniet, som flera gånger med våld lät fördrifva de Selkirkska kolonisterna. I Manitoba har man hedrat den af motgången förföljde pioniärens minne genom att efter honom uppkalla staden och grefskapet Selkirk.

III. *Morton- eller Dalkeith-linjen.*

20. Sir William D. of Lochleven, 6:e earl af Morton, d. 1606, var nära besläktad och förtrogen med tre af regenterna under Jakob VI:s minderårighet (Moray, Mar och Morton), deltog i mordet på Rizzio och fick efter Maria Stuarts tillfånga-

tagande 1567 i uppdrag att bevaka henne på sitt slott Lochleven, hvarifrån hon emellertid trots all hans vaksamhet 1568 rymde med hjälp af D:s unge son George. D. erhöll 1588 titeln earl af Morton och var från 1594 till sin död konungens högste representant i gränsområdet.

IV. *Queensberry-linjen.*

21. William D., 3:e earl och 1:e hertig af Queensberry, f. 1637, d. 1695, blef 1680 lordöfverdomare och 1682 lordskattmästare, s. å. markis och 1684 hertig af Queensberry, men berövades 1686 genom en intrig alla sina ämbeten, enär han motsatte sig Jakob II:s planer på katolicismens införande i Skottland.

22. James D., 2:e hertig af Queensberry, den föregående son, kallad "unionshertigen", f. 1667, d. 1711, slöt sig vid Vilhelms af Oranien ankomst 1688 genast till denne och var sedermera upprepade gånger kunglig representant (commissioner) i Skottlands parlament. Framför allt var han som sådan synnerligen verksam under unionsförhandlingarna 1706 och undertecknade å drottningens vägnar unionsfördraget mellan de båda länderna (22 juli s. å.). Till lön för sina förtjänster om unionens tillkomst upphöjdes D. 1708 till brittisk peer (hertig af Dover). Han blef 1709 statssekreterare och var till sin död drottning Annas förnämste skotske rådgifvare.

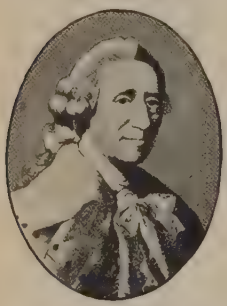

23. William D., 3:e earl af March och 4:e hertig af Queensberry, den föregående brorsons son, f. 1724, d. 1810, ärfde hertigtiteln efter sin kusin 1782 och var under öknamnet "Old Q" vida beryktad som typen för en elak och sedelös hofman under sin vän regentens (sedermera Georg IV:s) tid. Särskildt gjordes han af Burns till föremål för skarp satir.

24. John Sholto D., 8:e markis af Queensberry, f. 1844, d. 1900, gjorde sig känd dels som upphofsman till de s. k. "Queensberry-reglerna" för boxning (1887), dels genom det offentliga angrepp på författaren Oscar Wildes moral 1895, hvilket indirekt ledde till dennes domfällande. V. S—g.

Douglas [du'gglas], svensk greflig ätt, som härstammar från den berömda skotska familjen af samma namn (se sp. 768). En medlem af denna familj, Robert D. (se D. 1), blef 1651 svensk friherre (till Skälby, kungsgård i Småland) och 1654 grefve, med Skeninge till grefskap. En af hans sonsöner, Gustaf Otto D. (se D. 2), introducerades på estländska riddarhuset. En gren af den svenska ätten upptogs 1848 i badensiskt greflig stånd.

1. Robert D., grefve, fältmarskalk, f. 17 mars 1611 i Sandikstone i Skottland, d. 28 maj 1662 i Stockholm, kom 1631 med de skotska trupper, som markisen af Hamilton för svensk räkning värfvat och förde till Tyskland, anställdes först som page hos Gustaf Adolf, blef 1632 major vid ett dragonregemente, utnämndes 1647 till generallöjtnant och 1651 till general samt deltog som sådan och sedan juli 1656 som fältmarskalklöjtnant i Karl X:s polska krig till 1657, då han hemreste samt blef fältmarskalk och riksråd. Han deltog i slaget vid Gennevadsbro (1657) och affären vid Uddevalla (1658). 1658—60 kämpade han framgångsrikt i Livland och Kurland, hvarunder han bl. a. eröfrade Wolmar samt öfverrumplade Mitau och tog Kurlands hertig till fånga. 1651 upphöjdes han i friherrligt och 1654 i grefligt stånd.

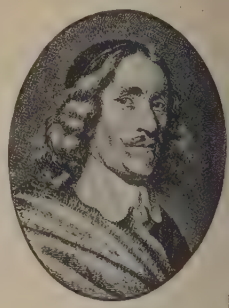

2. Gustaf Otto D., den förres sonson, grefve, svensk-rysk militär, f. 23 febr. 1687, d. efter 1763, var 1703 kaptenlöjtnant vid Upplands regemente och blef 1704 löjtnant vid Dalregementet. Sedermera var han en af Karl XII:s drabanter och föll som sådan i fångenskap vid Poltava (1709). Efter en tids fängelse i Vologda ingick han i rysk tjänst och utnämndes 1717 till generalguvernör i Finland, som ryssarna då innehade, med residens i Åbo. Honom tillkom den högsta judiciella och administrativa makten i de af ryska regeringen inrättade länen i västra Finland. Hans namn har knutits vid de flesta af de våldsåtgärder, utpressningar och grymheter, som denna tid har att uppvisa. 1719 och 1720 utskref han för den ryska arméns räkning de s. k. mantalskarlarna, en man för hvarje mantal, hvilka sändes mot perserna, men torde hamnat i Astrahan. I Sverige, dit ryktet om hans beteende snart hann, troddes allmänt, att han gaf de ryska galärerna en god vägledning vid deras mordbrännarfärd längs svenska kusten. 1721 blef D. ordförande i den stora estländska kommissionen, 1725 generalmajor, 1729 generallöjtnant, 1737 general en chef samt guvernör i Reval. 1751 gick han ur statens tjänst. M. G. S:

3. Ludvig Vilhelm August D., grefve, utrikesminister, ättling i 7:e led af D. 1, är son af öfverstekammarjunkaren grefve K. I. V. Douglas och Lovisa Katarina von Langenstein und Gondelsheim (dotter af storhertig Ludvig I af Baden och Katarina Karolina Werner, grefvinna von Langenstein und Gondelsheim) samt sålunda besläktad med kronprinsessan Viktoria. (D:s morfar var såväl halfbroder till kronprinsessans farfar som helbroder till hennes farmors morfar, den i Sverige 1801 aflidne arfprinsen Karl Ludvig af Baden.) Född i Zürich 20 nov. 1849, idkade han, efter 1869 aflagd abiturientexamen i Karlsruhe, studier i Heidelberg, Uppsala och Lund (kansliexamen 1874) samt tjänstgjord 1881—88 såsom kammarherre vid kronprinsens hof

som egare af Stjärnorp i Östergötland egnade han sig åt landthushållning och det kommunala lifvet 1888 landstingsman) samt blef af sitt läns landsting 1890 invald i Första kammaren, där han slöt sig till det protektionistiska partiet. I det politiska och offentliga lifvet intog D. snart en bemärkt och inflytelserik ställning och utnämndes 1893 till landshöfding i Uppsala län. Då grefve K. Lewenhaupt, hvilken af Första kammarmajoriteten betraktades som alltför undfallande för de norska anspråken, begick som utrikesminister, ansågs D. af Boström som situationens man och kallades 1 juni 1895 till Lewenhaupts efterträdare. Den principiella meningsskiljaktigheten med ministärens chef och öfriga ledlemmar rörande notificeringen af den norska flaggen föranledde emellertid 13 okt. 1899 hans afgång. Under beklagande af stortingets beslut i frågan, rörande nämligen ministärens öfriga medlemmar förges rätt att i ärendet ensamt besluta och tillvyrkte i följd däraf såväl upphäfvandet af 6:e punkten i 1844 års k. bref rör. unionsflaggan som stortingsbeslutets bringande till verkställighet genom de unionella diplomatiska organen. D. förfäktade äremot, att det låge i det monarkiska suveränitetsbegreppet, att konungen skulle utöfva den Norge genom dess grundlag tillkommande rätten att bestämma den handelsflaggan samt att stortingets inkräktande i denna rättighet ingalunda innebure något skäl för konungamakten att uppgifva sin förut intagna ståndpunkt. En i följd häraf uppstående konflikt kulle på längden sluta med seger för konungamakten, sedan åter en eftergift skulle med nödvändighet af landet betraktas som nödtvungen och där framkulla den uppfattning, att konungen ej mera hos Sveriges och Norges folk trodde sig finna behöfligt understöd för unionens försvar mot de upplösande påverkningarna. En sådan förändrad uppfattning hos de ledande makterna af unionskonflikten skulle innebära faror för den skandinaviska halföns framtid. Under sin riksdagstid var D. 1891—93 statsrevisor, och 1892 års urtima och 1893 led. i konstitutionsutskottet, 1895 led. i särskilda utskottet för frågan om arbetares invaliditetsförsäkring och 1901 led. i särskilda utskottet för försvarsfrågan. I sistnämnda egenskap uppges han, i syfte att bryta liberala samlingspartiets motstånd mot härordningsförslaget, ha gifvit initiativ till underhandlingar på basis af en kombination af både värnpliktens och rösträttens utsträckning. S. å. afgick han ur Första kammaren, dan han i juli utnämnts till landshöfding i Östergötlands län, men mottog återval hösten 1906. 1901 förordnades han till ordf. i Direktionen öfver Göta kanalverk. Han är ock ordf. i Östergötlands läns hushållningssällskap. Bland hans öfriga offentliga uppdrag märkes i främsta rummet ordförandeskapet den s. k. Norrlandskommittén (1901—04), och hans personliga inflytande torde icke oväsentligt ha dragit till Första kammarens beslut i frågan vid 1906 års riksdag. Dessutom var han ordförande i styrelserna för de stora industri- och landtbruksställningarna i Norrköping s. å.

Försvarsfrågan har varit föremål för D:s lifligaste intresse. Hufvudsakligen såsom uttryck därför torde den böra anses att honom anonymt utgifna broschyren *Hur vi förlorade Norrland* (1889; 3:e uppl. 1890), hvilken väckt mycket uppseende inom och utom landet. Uti broschyren skildras, huru svenska folket, bländadt af humanitetens och upplysningens fagra sken och försjunket i sorglöshet och materiella sträfvanden, vanvårdat försvarets plikt och uppretat Tyskland genom sin fullständiga likgiltighet för stamförvantskapet samt huru det i följd däraf under ett mellan kontinentalmakterna utbrutet krig fick stå hjälplöst och måste afträda öfre Norrland med dess malmfält till Ryssland, som tog äfven en stor del af nordanfjällska Norge. T.—s.

Douglas [da'gləs], David. Se Dougl.

Douglas [da'gləs], Stephen Arnold, nordamerikansk statsman, f. 23 april 1813 i Brandon, Vermont, d. 3 juni 1861 i Chicago, lifnärde sig i unga år först som jordarbetare, sedan som finsnickare, flyttade 1833 västerut. verkade en tid som skollärare och bedref på sina fritider juridiska studier, så att han 1834 kunde slå sig ned som praktiserande advokat i Jacksonville, Illinois. D. blef redan s. å. allmänt känd i denna stat genom ett folkmötestal till försvar för Jacksons demokratiska politik och valdes trots sin ungdom till statens attorney general, hvilket ämbete han innehade till 1835, då han invaldes i statslegislaturens nedre hus. Där blef han genast ytterst populär, och kontrasten mellan hans korta växt och oratoriska kraft förskaffade honom smeknamnet "the little giant" ("den lille jätten"), hvilket sedan följde honom lifvet igenom. D. blef 1840 domare vid Illinois' högsta domstol, satt 1843—47 som medlem i kongressens representanthus och invaldes sistnämnda år i senaten, som han tillhörde till sin död. I kongressen blef D. genast en af det demokratiska partiets främste ledare och var dess verkningsfullaste talare. Han höll i Oregonfrågan på Förenta staternas längst gående anspråk och talade stolta ord om att "utdrifva Storbritannien och sista spåren af kunglighet från Nord-Amerikas kontinent samt utvidga Förenta staternas gränser till oceanen". Äfven af Texas' annektering och Polks utmanande mexikanska politik var D. en ifrig anhängare. I slafverifrågan bekämpade han kongressens rätt att uppställa bindande regler för Unionens stater och territorier. I stället häfdade han den troligen först af I. Butts (se d. o.) framställda teorien om "popular sovereignty", hvilken han själf så formulerade: "hvarje folk bör ega rätt att reglera sina egna inre angelägenheter efter eget behag; detta medger konstitutionen åt staterna, och intet skäl finnes att ej utsträcka samma grundsats till territorierna." D. anslöt sig till "Clays kompromiss af 1850" (se Clay), öfvervann genom sin glänsande vältalighet det ursinne, som däraf väcktes i hans hemstat, och inledde några år senare det sista ödesdigra skedet af striden i slaffrågan genom sin Kansas-Nebraska-bill, hvilken framlades i dec. 1853 och genom sin bestämmelse om upphäfvandet af 1820 års Missourikompromiss gjorde den slutliga brytningen nästan oundviklig. Vida berömd är valstriden 1858 mellan D. och Abraham Lincoln om den förres

senatorsplats; D. lyckades med knapp majoritet rädda den åt sig, men hade af Lincoln drifvits till uttalanden, hvilka omöjliggjorde hans accepterande af sydstatsdemokraterna som kandidat vid nästa presidentval. På partikonventet i Charleston 1860 fick han visserligen flertalet röster, men mötet sprängdes, och ytterlighetsmännen korade Breckinridge till kandidat, medan återstoden af de delegerade på ett nytt möte i Baltimore uppsatte D. Denna splittring afgjorde valet: D. fick visserligen 1,375,157 röster mot Lincolns 1,866,352, men kom likväl ej upp till mer än 12 elektorsröster mot Lincolns 180. Trots tidigare stora eftergifter för sydstatsmännens fordringar motsatte sig D. ståndaktigt alla angrepp mot själfva Unionens bestånd och gaf därför äfven efter krigsutbrottet sin forne medtäflare Lincoln sitt fulla stöd. D. var en bland Förenta staternas mest begäfvade statsmän under 1800-talet; hans obestridliga patriotism, fyndighet och kraft som talare jämte en äfven i de mest upprörda församlingar orubblig själsnärvaro utgjorde hemligheten i hans stora och för Unionens inre fred indirekt ödesdigra inflytande. Öfver hans graf vid Michigansjön invid Chicago har rests ett ståtligt monument med staty. Jfr W. G. Brown, "Stephen A. Douglas" (1902), samt äfven Rhodes, "History of the United states from the compromise of 1850" (del 1—2; ny uppl. 1900), och Morse, "Abraham Lincoln" (del I, 1893). V. S—g.

Douglas [da'gləs], Robert Kennaway, engelsk sinolog, f. 1838 i grefsk. Devon, tjänstgjorde 1858 såsom tolk, ambassadtjänsteman och vice konsul i Kina, anställdes 1865 i British museum vid afdelningen för kinesiska och japanska skrifter, befordrades 1880 till biträdande kustos med tillsyn äfven öfver kartafdelningen och vardt 1892 kustos för den orientaliska bok- och manuskriptafdelningen. Sedan 1873 är D. professor i kinesiska vid King's college i London. Han har utgifvit en katalog öfver de kinesiska böckerna och manuskripten i British museum (1876) och en katalog öfver kartorna därstädes (1885) samt arbetena *Life of Jenghiz khan* (efter kinesiska källor, 1877), *Confucianism and taouism* (1879), *China* (1882), *A chinese manual* (1889) m. fl. samt lämnat artiklar om östasiatiska ämnen till "Encyclopædia britannica" (9:e uppl.).

Douglasgran [da'gləs-], *Tsuga Douglasii* Carr. Se Tsuga.

Douglass [da'gləs], Frederick, nordamerikansk talare och skriftställare, f. 1817 i Maryland, d. 1895 i Washington, var son af en negerslafvinna och en hvit man. Af sin moders egare såldes han 1827 till en skeppsbyggare i Baltimore, där han i hemlighet lärde sig läsa och skrifva. 1838 undandrog han sig slafveriet genom att fly till New York. Sedermera slog han sig ned i New Bedford (Massachusetts), där han fick arbete som skeppsbyggare. På ett möte i Nantucket 1841 talade D. mot slafveriet och utvecklade vid detta tillfälle en så stor

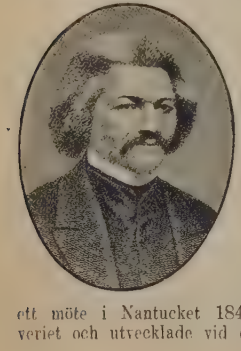

vältalighet, att han blef utsedd till kringresande ombud för Massachusetts' "Antislavery society". Sedan han i några år med stor framgång skött denna befattning, begaf han sig 1846 till England, där hans föredrag om slafveriet väckte mycken uppmärksamhet och en bland hans beundrare föranstaltad subskription satte honom i tillfälle att formligen köpa sig fri. Vid sin återkomst till Amerika, 1847, uppsatte han i Rochester en tidning och verkade som journalist och föreläsare ifrigt för negrernas frigörelse till slafemancipationen 1863. Efter inbördeskriget var han regeringen till god hjälp vid ordnandet af de nya förhållanden, som inträdde genom slafemancipationen. Han utgaf från 1870 i Washington tidningen "New national era", innehade 1876—86 flera offentliga befattningar i distriktet Columbia, höll 1886 föreläsningar i England öfver de befriade negrernas framsteg och var 1889—91 Förenta staternas minister på Haïti. D. utgaf flera självbiografiska skrifter: *Narration of my experience in slavery* (1844), *My bondage and my freedom* (1855) och *Life and times of Frederick D.* (1881, ny uppl. 1893). Jfr Holland, "Frederick D., the colored orator" (1891).

Doumer [domä'r], Paul, fransk politiker, f. 1857 i Aurillac (dep. Cantal) af fattiga föräldrar, kom i lära hos en medaljgravör och skaffade sig på egen hand kunskaper, som satte honom i stånd att bli "licencié ès sciences". Han blef därefter gymnasielärare och redaktör för en radikal tidning i Laon, invaldes i deputeradekammaren 1888, men föll igenom 1889 och blef då kabinettschef hos ministerpresidenten Floquet, på hvilken post han ådagalade sällspord energi och smidighet. 1890 valdes han ånyo till deputerad, i Yonne, slöt sig till radikalerna och vann genom outtröttlig arbetsförmåga, intelligens och oratoriska talanger så stort anseende, att han blef finansminister i Bourgeois' radikala kabinett (1895—96), hvarunder han förgäfves sökte införa progressiv inkomstskatt i Frankrike. Af den konservative ministerpresidenten Méline mottog han 1897 posten som generalguvernör i Indokina, Frankrikes mest lukrativa befattning, och där hade han tillfälle att fritt lägga i dagen sin imponerande kraft och sin organisatoriska förmåga. 1902 återvände han till Frankrike och deputeradekammaren, där hans forne partivänner mottogo honom som "förrädare" mot partiet. Hans under lifvet i kolonien luttrade åsikter hade gjort honom till en varm förfäktare af en imperialistisk politik samt af stärkandet af landets försvarskrafter och därpå hvilande stormaktsställning. Han blef flera gånger president i kammarens budgetkommission och valdes 1905 och 1906 till kammarens president. Vid valet till republikens president 7 jan. 1906 var han de konservatives och högerns kandidat, men besegrades af senatens president Fallières. Sina hågkomster från Indokina har han skildrat i ett stort arbete, *L'Indo-Chine française* (1903). Dessutom har han skrifvit *Le livre de mes fils, l'homme, la famille, le citoyen, la patrie* (1905). E. A—t.

Doumergue [domä'rg], Gaston, fransk politiker f. 1 aug. 1863 i Aigues-vives (dep. Gard), var först advokat, fick därpå anställning vid förvaltningen i Kochinkina och Algeriet samt valdes 1893 till deputerad i Nîmes. I kammaren, dit han ständigt återvalts, tillhör han de socialistiske radi-

erna och har flera gånger varit kammarens se-
rerare samt insattes nov. 1898 i koloniutskottet.
mi 1902—23 jan. 1905 var han kolonialminister
ler Combes och inträdde 14 mars 1906 som han-
sminister i Sarriens kabinett, hvilken post han
höll, när Clémenceau 24 okt. s. å. blef minis-
presidént. E. A—t.

Doumic [domi'k], René, fransk kritiker, f.
60 i Paris, lärare vid Collège Stanislas därstädes,
utvecklat en omfattande verksamhet som lit-
aturkritiker och essayist. Bland hans många ar-
en kunna nämnas *Portraits d'écrivains* (1892;
uppl. 1902), om Zola, Goncourterna, Dumas
y. m. fl., *De Scribe à Ibsen*, *Causeries sur le
âtre contemporain* (1893; 5:e uppl. 1901), pris-
ont af Franska akad., *Écrivains d'aujourd'hui*
94), *La vie et les mœurs au jour le jour* (1895),
jeunes (s. å.; 4:e uppl. 1896), *Études sur la
rature française* (hittills utkomna fyra serier
96—1900), behandlande Montaigne, Mérimée,
atole France, Barrès m. fl., *Essais sur le théâtre
temporain* (1896), *Hommes et idées du XIX:e
le* (1903), om V. Hugo, Beyle, Taine, Pasteur
fl., samt flera för undervisningen afsedda littera-
historiska arbeten. R—n B.

Doumpalm [dömp-], *bot.* Se Hyphæne.

Dour [dör], stadslik landtkommun i Belgien,
v. Hainaut, nära Mons. 11,425 inv. Stenkols-
ifvor och stenbrott.

Douro [dåiro]. Se Duero.

Dousa [dau'sa], Janus, holländsk statsman och
fattare. Se Does (Jan van der).

Do, ut des, lat., "jag gifver, för att du må
va (något i gengäld)", en till de romerska inno-
matkontrakten hörande formel, som nyttjas i vår
s politiska språk för att beteckna partiernas (eller
ternas) ömsesidiga eftergifter.

Douville [dovi'l], Jean Baptiste, fransk
grafisk mystifikatör, f. 1794. Efter att ha före-
git vidlyftiga resor, förvånade han 1832 den lärda
lden med ett digert verk, *Voyage au Congo et
ns l'intérieur de l'Afrique équinoxiale fait dans
années 1828, 1829 et 1830*. För sina påstådda
ptäckter från Benguela till de stora sjöarna erhöll
n franska geografiska sällskapets stora guldmedalj.
en snart blef han föremål för en häftig kritik,
nde ej öfvertyga allmänheten om det oberättigade
lensamma och begaf sig 1833 till Brasilien, där
n mördades 1837. Det har ådagalagts, att D.
etagit blott en del af sina uppgifna resor i Cen-
al-Afrika, men att han troligen lagt outgifna
rtugisiska beskrifningar till grund för den öfriga
san. Burton har funnit hans beskrifningar af
ngo-trakten träffande, hans iakttagelser märkvär-
gt noggranna och de i hans arbete anförda prof-
n på infödingarnas språk ovanligt korrekta.

Doux [do], fr., söt i smaken (jfr Champagne,
. 48).

Douzette [doše'tt], Louis, tysk målare, f. 1834
Triebsees (Neuvorpommern), började som ämbets-
målare, kom sedan till Berlin för att bli konstnär,
en måste för fattigdom fortsätta som handtver-
re, tills han genom en kopia efter Ruijsdael väckte
pseende och 1864 började få undervisning. Han
orde 1865 en studieresa i Sverige och kom ända
l Torneå för att se midnattssolen. Sedan har han
målat landskap, äfven skandinaviska, mest män-
skensstycken, vittnande om virtuositet i behand-
lingen. D. har professorstitel och är bosatt i Barth,
vid Östersjön. Han är representerad i Berlins natio-
nalgalleri, Dresdengalleriet m. fl. st. (G—g N.)

Dow [dau], annan namnform för holländske må-
laren G. Dou.

Dowden [dau'dn], Edward, irländsk litte-
raturhistoriker, f. 1843 i Cork, sedan 1867 professor
i engelsk litteraturhistoria och vältalighet vid Dub-
lins universitet, har gjort sig ett namn som fin och
skarpsynt kritiker. Hans arbete *Shakspere: a critical
study of his mind and art* (1875; 5:e uppl. 1880)
räknas bland de bästa nyare bidragen till Shak-
spereforskningen. Han har utgifvit Shakspere's
sonetter (1881; 2:a uppl. 1882), "Hamlet" (1899),
"Romeo and Juliet" (1900) samt "Cymbeline"
(1903) och författat en *Introduction to Shakespeare*
(1893). D:s *Studies in literature 1789—1877* (1878;
3:e uppl. 1887) innehåller essayer öfver Landor,
Tennyson, Browning, George Eliot, Whitman, V.
Hugo, Lamennais, Quinet m. fl. Serien har fort-
satts af *Transcripts and studies* (1888; ny uppl.
1896) och *New studies in literature* (1895; ny uppl.
1902). Hans biografi, *The life of Percy Bysshe
Shelley* (2 bd, 1886; 2:a uppl. 1896), anses öfver-
träffa öfriga verk om Shelley. Han har äfven för-
fattat monografier öfver skalden Southey (1880),
Browning (1904) och Michel de Montaigne (1905)
samt *The french revolution and english literature*
(1897) och *A history of french literature* (s. å.).
D:s egna dikter (*Poems*, 1876; 2:a uppl. 1877)
äro efterklang af Milton, Wordsworth m. fl.
Han har ombesörjt upplagor af Shelleys (1890) och
Wordsworths (1891) arbeten. D. är sekreterare i
"Irish liberal union" och vicepresident i "Irish
unionist alliance" samt har bekämpat de irländska
home-rule-sträfvandena. R—n B.

Dove [dåfe]. 1. Heinrich Wilhelm D.,
tysk meteorolog och fysiker, f. 1803 i Liegnitz,
d. 1879, utnämndes 1829 till professor i fysik i
Berlin (han var förut professor i Königsberg) och
blef 1837 medlem af vetenskapsakademien där-
städes. Den af D. uppfunna och efter honom
benämnda Doves vindvridningslag (se d. o.) har spelat en stor roll inom meteorologien. Många af hans skrifter finnas intagna i den berlinska vetenskapsakademiens handlingar och i Poggendorffs annaler. De viktigaste af hans arbeten i fysik behandla lagarna för inducerade elektriska strömmar, åtskilliga till ljusets polarisation hörande fenomen och fasta kroppars färger äfvensom akustiska företeelser. Af hans meteorologiska arbeten äro *Meteorologische untersuchungen* (1837) och *Verbreitung der wärme auf der oberfläche der erde* (1852) de förnämsta. D. var länge den ledande meteorologen i Europa.

2. Richard Wilhelm D., den förres son, tysk rättslärd, f. 1833 i Berlin, blef 1855 juris

doktor, 1859 docent i juridik i Berlin, 1863 professor i kyrkorätt och tysk rätt i Tübingen samt 1865 professor i samma ämnen i Kiel och 1868 i Göttingen. 1871 valdes han till medlem af tyska riksdagen, och 1875 fick han plats i Preussens ”herrenhaus”. Hans egentliga fack är kyrkorätten, och i den af honom 1860 grundlagda ”Zeitschrift für kirchenrecht” har han bl. a. häfdat statens rätt gentemot kyrkan. D. har ombesörjt de nya bearbetningarna af Richters ”Lehrbuch des evangelischen und katholischen kirchenrechts” (7:e uppl. 1871—74).

3. Alfred Wilhelm D., den förres broder, historiker, f. 1844 i Berlin, blef 1874 e. o. och 1879 ord. professor i historia i Breslau samt 1884 i Bonn, lämnade denna befattning 1891 för att redigera den vetenskapliga bilagan till ”Münchener allgemeine zeitung” och är sedan 1897 professor i Freiburg. D. har skrifvit bl. a. *Deutsche geschichte im zeitalter Friedrichs des grossen und Josephs II.* (1883; i Heeren-Ukerts samling). 1887—90 utgaf han slutet af Rankes ”Weltgeschichte” och 1891 de sista banden af furst Bismarcks parlamentariska tal.

Dove [da'v], Patrick Edward, engelsk samhällsfilosof, f. 1815, d. 1873, är minnesvärd egentligen såsom den förste vetenskapsman, som i 19:e årh. fordrade jordens nationalisering och upphäfvande af den enskilda eganderätten till jord — den ståndpunkt, som vanligen är förknippad med Henry Georges namn. I motsats till senare författare förenade D. med denna uppfattning en i det hela starkt individualistisk och anti-socialistisk åskådning, hvilket möjligen kan förklara, att han ej kommit att utöfva något större inflytande. Han framlade sitt samhällsfilosofiska system hufvudsakligen i *The theory of human progression, and natural probability of a reign of justice* (1850) och *Elements of political science* (1854). E. Hkr.

Dover [dåu'və]. 1. Sjöstad i sydengelska grefsk. Kent, 122 km. från London, vid Engelska kanalens smalaste del (Strait of D.), vid mynningen af den

Dovers östra höjdbefästningar med kustens kalkklippor.

af höga kalkklippor omgifna dal, som genomflytes af floden Dour. 41,794 inv. (1901). D. är den viktigaste öfverfartsorten från England till kontinenten. Tre gånger dagligen gå ångbåtar till Calais och två gånger till Ostende. Hamnen är konstgjord, omgifven af väldiga stendammar, och omfattar en yta af 36 har. Den fullkomligt skyddade yttre hamnen är tillgänglig äfven under ebb. En ny handelshamn (30 har) anlades 1893—1901, och 1897 började arbetena på en hamn af omkr 280 har, afsedd att blifva en rikshamn af först klass för engelska flottan och station för linje ångare mellan Europa och Amerika. Kostnadern anslås till omkr. 60 mill. kr., och hamnen beräkna blifva färdig 1908. På höjderna å ömse sidor om dal len finnas gamla befästningar, i ö. slottet D. castl (med ett af romarna byggdt torn och en kyrka frå den romersk-brittiska tiden) samt det nyare Castle hil och flera batterier, i v. ett slags små förskansad läger; framför båda höjdbefästningarna ligga lägr batterier: Guilford och Fort Archcliff. Sedan 189 hafva 3 nya fort byggts uppe på klipporna. Stade är tämligen oansenlig, utan några mera anmärk ningsvärda byggnader. Ett gammalt härbärge fö pilgrimer till Canterbury (Maison Dieu) är nu råd hus. Staden har ett college, ett museum och ett sjö manshem. D:s handel är tämligen obetydlig (1903 8,2 mill. pd st. i införsel och 2 mill. pd i utförsel) men det är en ganska besökt badort. En nybygg präktig hamnpromenad, 870 m. lång, 30—100 m bred, fullbordades 1893. — D., som af romarn kallades *Portus Dubris*, var sedan normannernas ti en af de ”fem hamnarna” (Cinque ports). Slottet ha utstått flera belägringar och intogs på Karl I:s tid a parlamentets soldater (1642). I D. afslöts hemligen vid ett möte mellan konung Karl II och hans syste Henriette, hertiginna af Orléans, såsom Ludvi XIV:s underhandlerska, den ryktbara Dover traktaten, 1 juni 1670, genom hvilken de engelske konungen trädde i förbund med Ludvi XIV. Sydväst om D. befinner sig den från ”Konung Lear” bekanta Shakspere cliff, en brant, 106 m hög klippa. J. F. N.

2. Stad i nordamerikanska staten New Hamp shire, vid Cocheco, 19 km. från Portsmouth. 13,207 inv. (1900). Ylle-, bomulls- och skofabriker. D. är statens äldsta stad, anlagd 1623.

3. Hufvudstad i nordamerikanska staten Dela ware, 8 km. från Delaware bay. 3,329 inv. (1900). Handel med frukt.

Dover [dåu'və], lord, engelsk historieskrifvare Se Ellis (G. J. W. Agar-).

Dovers pulver [dåu'vəs], *Pulvis Doveri, med. farm.*, en pulverblandning af kräkrot, opium och kaliumsulfat (svafvelsyradt kali). Den i Svenska farmakopén upptagna magistralformeln *pulvis Ipecacuanhæ opiatus* innehåller kräkrot och opium, en del af hvardera, blandade med 8 delar kaliumsulfat. Dovers pulver användes med fördel såsom ett medel att hämma alltför ymniga uttömningar från tarmkanalen, således i diarréer och rödsot. Opiet har därvid till uppgift att lugna de sjukligt stegrade peristaltiska rörelserna hos tarmen och att lindra koliksmärtorna. Kräkrotens (Ipecacuanhans) roll är dunkel. Den hade redan vid sitt första framträdande som läkemedel rykte om sig att bota svåra tarmåkommor, särskildt rödsot. Denna verkan har, ehuru utan bindande bevisning, tillskrifvits en i kräkroten förekommande organisk syra, den s. k. ipecacuanhasyran, som till sina egenskaper något närmar sig garfsyrorna. Kräkrotens alkaloider bidraga ej till drogens fördelaktiga verkan vid rödsot, vid hvilken sjukdom t. o. m. försökts en från alkaloider möjligast befriad drog (*radix Ipecac. deemetinisata*), som knappt ger några kräkningar. (Den vanliga kräkrotens verkan på tarmen i större

består i retning med diarré.) — Kaliumsulfatet, i något större dos verkar afförande, torde i här nda små doser, 30—50 cg. af pulverpreparatet, pela någon roll. — Utom mot tarmlidanden har a pulver brukats mot reumatism, gikt och lungnmor, vid hvilka opiet stillar smärtor och gifver amt lindrar hostretning, medan kråkroten framar svettning, som ansetts nyttig vid reumatism gikt (äfven opium kan understödja denna effekt), t verkar lösande på slem i lungor och luft-
O. T. S. (C. G. S.)

overtraktaten [dåū'və-], en i Dover 1670 afad traktat. Se Dover.

oves vindvridningslag [dåfes-], *meteor.* I ett sådant som Tyskland, där lufttryckets ängar och de i samband därmed stående cyklona i regeln fortskrida n. om landet från v. åt vrider sig vinden i följd af dessa lufttryckingar från ö. genom s., v. och n. Denna vindning trodde sig Berlinmeteorologen H. W. e (se Dove 1.) omkr. 1840 kunna förklara ur eori om ekvatorial- och polarströmmar; hvilken lertid enligt den moderna meteorologiens underingar icke synes motsvara verkligheten. N. E—m.

Ovidio [dåvi'diå], Francesco, italiensk kforskare, f. 5 dec. 1849 i Campobasso, sedan 3 professor i jämförande romansk filologi vid uniitetet i Neapel, är en af de mest framstående nu nde italienske filologerna. D. har skrifvit ett antal uppsatser och böcker rörande olika omn af den romanska språk- och litteraturhistorien, n *Saggi critici* (1878, samlade smärre uppsatr en undersökning af Dantes "De vulgari eloquentia", spanska och portugisiska språkläror, en görelse för Manzonis språkbruk, *Sull' origine unica forma flessionale del nome italiano* (1872), calismo tonico italiano (1878), redogörelsen för nska språket i Gröbers "Grundriss der roman. l." samt *Storia della letteratura romana* (jämte Tamagni). D. är president för en sektion af ietà reale di Napoli" och vicepresident i "Accaa dei lincei".

ovizi [dåvi'tsi], Bernardo, italiensk skald. ibbiena.

owlais [dåū'lis], by i engelska grefsk. Glaan i Wales, nära Merthyr-Tydfil, har omkr. 00 inv. och storartade järn- och stålverk.

owlatabād [dåū'-]. Se Daulatabad.

own [dåū'n], grefskap i den irländska prov. r, mellan grefskapet Antrim och Belfast Lough grefskapet Armagh i v., Carlingford Lough i ch Irländska sjön i ö. 2,478 kvkm. 205,889 (1901), 83 på 1 kvkm., af hvilka 31,3 proc. iker. Kusten är inskuren af en mängd vikar, i hvilka Strangford-, Dundrum- och Carlingvikarna äro de mest betydande. D. är i allnet småkulliget och fruktbart. I s. höja sig ne-bergen, hvilkas högsta topp är Slieve Do-, 853 m. På dessa berg uppstå de tre förnämoderna: Bann, Lagan och Newry. Befolkningen log och välmående samt idkar åkerbruk, linag (D. afkastar mer lin än något annat grefskap rland), boskapsskötsel och hästavel. Hufvudstad ownpatrick, men de största städerna äro y och Newtownards.

owning [dåū'niŋ]. 1. Andrew Jackson amerikansk hortikultör, f. 1815 i Newburg, New York, d. 1852, anses hafva varit en af Amerikas mest framstående trädgårdsmän; särskildt betraktas hans verksamhet för införande af enkelhet och smak inom trädgårdsanläggningens område hafva varit epokgörande. Han egnade sig äfven med framgång åt pomologiska studier och utgaf *The fruits and fruittrees of America* (1845; flera uppl.), som torde vara det mest kända amerikanska verk i sitt ämne. De öfriga mera bekanta skrifter äro: *Treatise on the theory and practice of landscape gardening* (1841), *Cottage residences* (s. å.), *Rural essays* (postumt). 1846—52 utgaf D. tidskriften "The horticulturist". C. G. D.

2. Charles D., den föregåendes broder, f. 1802 i Newburg, New York, d. 1885, Nord-Amerikas mest framstående pomolog, torde hafva tagit en verksam del i arbetet på broderns verk "The fruits and fruittrees of America" samt utgaf flera omarbetade och väsentligt utvidgade uppl. af detsamma. C. G. D.

Downingstreet [dåū'niŋ-strit], gata i London (stadsdelen Whitehall), vid hvilken åtskilliga regeringsbyggnader äro belägna, bl. a. utrikesministeriets m. fl. departements stora byggnadskomplex, hvarför gatans namn ofta i tidningspressen blir använd för att beteckna brittiska utrikesministeriet.

Downpatrick [dåūn-pā'trik], hufvudstad i det irländska grefskapet Down (prov. Ulster), nära Strangford-viken. 2,993 inv. (1901). D. är säte för en anglikansk biskop och har en protestantisk katedral, i hvilken den helige Patrick ligger begrafven. D. var fordom hufvudstad i konungariket Ulster.

Downs [dåū'ns], "dyner", tvenne rader af kritkullar, North D. och South D., i södra England, hvilka i en långsträckt ellips omsluta den bördiga och välodlade landsträcka, som bär namnet *the Weald* ("skogen"), ehuru de forna skogarna försvunnit. Dessa båda kritryggar utgå i v. från kritplatån Salisbury plain. Den norra, North D., bildar södra gränsen af Thamesbäckenet och når i ö. fram till kusten mella Dover och Folkestone, där den stupar brant i hafvet. Den är högre än den södra ryggen samt kulminerar i Inkpen Beacon, s. om Kennet (296 m.). South D. gå nära södra kusten genom Hampshire och Sussex och stupa i kanalen vid udden Beachy head (178 m.). Ej långt v. om denna udde nå de vid Lewes en höjd af 248 m., och i sin västra del stiga de i Butser hill (nära Petersfield) till 269 m. Downs utmärka sig för sina rundade former, sina jämna sluttningar utan träd eller buskar, men klädda i en smaragdgrön gräsmatta, förträffliga betesmarker för stora fårhjordar, de för sitt kött berömda South-Down-fåren. Minnen af äldre oroliga tider äro de befästningar, som man flerstädes anträffar på åsar och isolerade höjder och af hvilka den förträffligaste är "Poor man's dyke" i närheten af Brighton, en vall af nära 2 km. omfång, behärskande branter på tre sidor. — Det är dessa två höjddrag, som alla från London mot s. gående järnvägar måste genombryta och som genom sina nakna, hvita toppar, branta kanter och djupa klyftor gifva södra England prägel af ett bergland. — Ursprungligen utgjorde D. de motsatta sidorna af ett kupolformadt kritberg, men dettas centrala parti har borteroderats och intages nu af dalsänkan the Weald, medan delar af det forna bergets ytter-

kanter stå kvar såsom ryggarna North och South D. Sannolikt har en stor flod, som flutit fram mellan dem båda, utfört detta erosionsarbete. — I militäriskt afseende äro ryggarna viktiga, då de erbjuda lämpliga ställningar för att mottaga en från s. mot London tågande fiende. Det är till en viktig passage genom North D., som man förlagt det stående lägret vid Aldershot. J. F. N.

Downs [daŭ'nś], T h e (''Dynerna''), berömd redd i smalaste delen af Engelska kanalen (Strait of Dover), utanför staden Deal, mellan Kent och Goodwin sands, som i ö. skydda den. Där tillintetgjorde holländske amiralen Martin Tromp 21—22 okt. 1639 den sista betydande spanska flottan, och på samma ställe utkämpades under 1600-talet sex strider mellan engelska och holländska flottor (1652, 1653, 1666).

Dovrefjäll (no. *Dovrefjeld*) kallas vanligen det stora parti af de norska fjällen, hvilket i västlig riktning sträcker sig från riksgränsen till närheten af hafvet och bildar en förbindelseled mellan de fjällpartier, som innefattas under namnen Kölen och Langfjeldene. Oaktadt denna indelning af det norska fjällsystemet kan försvaras, till följd däraf att den ger en god öfversikt öfver riktningen af den högsta vattendelaren, är den likväl icke fullt berättigad, enär de fjäll, som man sammanfattar under benämningen D., i verkligheten bilda ett mycket invecklad system af högre och lägre ryggar samt af toppar och fjällslätter, genomskurna af djupa dalar. Det rent geografiska D. kan anses ta sin början vid Röros och sluta vid Lesjas dalsänkning, som genomskär fjällmassan vid en höjd af 622 m. Det egentliga D. omfattar endast en mindre del af detta stora fjällparti, näml. den del, öfver hvilken den gamla vägen från Gudbrandsdalen går i n. till Opdal i Tröndalagen. Väster om denna väg reser sig S n e h ä t t a till en höjd af 2,321 m. Fjället har där en bredd från s. till n. af vid pass 70 km. och bildar den längsta af alla norska fjällöfvergångar. Vägen går fram i en dal, som knappast är belägen på större höjd än 1,000 m. Västra delen af fjället är mycket vild och sammanhänger med de höga fjällen i Romsdalen. Sydligare delen är en högt liggande platå, G a u t s t i g e n, öfver hvilken en gammal väg leder, och denna del sammanhänger i s. ö. med de stora fjällsträckningarna mellan Gudbrandsdalen och Österdalen. En skarp begränsning af D. i denna (inskränktare) mening kan dock ej uppställas. Till D. hör också den högt belägna dalen Drivdalen (se D r i v a). — Sitt namn har detta fjäll fått efter det lilla häradet Dovre, som intager den näst öfversta af Gudbrandsdalens terrasser och där man finner den gamla kungsgården Tofte, som ännu anses för den ståtligaste gården i dalen. På D. uppfördes ''fjeldstuer'' redan i början af 1100-talet. Den äldsta af dessa är ''Hjerkin''; de öfriga äro ''Fokstuen'', ''Kongsvold'' (före 1704 kallad ''Hullet'') och ''Drivstuen''. Y. N.

Dowson [daŭ'sn], E r n e s t, engelsk skald, f. 2 aug. 1867 i Kent, d. 23 febr. 1900, vistades en stor del af sitt lif i Frankrike och öfversatte en del franska verk till engelska. Tillsammans med Arthur Moore skref han två romaner, *A comedy of masks* (1893) och *Adrian Rome* (1899). Utom en samling skisser, *Dilemmas* (1895), författade D. lyriska dikter, samlade i *Poems* (1905), med biografi af A. Symons. R—n B.

Dowsongas [daŭ'sn-]. Se B r ä n n m a t e r i a sp. 417.

Doxologi (af grek. *do'xa*, lof, pris, ära, o*lo'gos*, ord, tal), Guds lofprisande, företrädesvis i bibeln, t. ex. 1 Krön. 29: 11, Ps. 72: 18, Ron 11: 36, 16: 27, Gal. 1: 5, Hebr. 13: 21, Up 5: 13, och i den kyrkliga liturgien, t. ex. ''Ä vare Gud i höjden'' etc. Bönen Fader vår afslut med en doxologi: ''Ty riket är ditt och makten oc äran och härligheten i evighet''. — I den katolsk liturgien skiljes på den lilla och den stora doxologien. Den lilla (*doxologia minor*) består af order *Gloria patri, filio et spiritui sancto in sæcula sæcu lorum* (''Ära vare fadern, sonen och den helige an i all evighet''); den stora (*doxologia major*) utgör utveckling af änglarnas lofsång vid Jesu födelse oc börjar med orden *Gloria in excelsis Deo* (''Ära va Gud i höjden''). Jfr B ö n och G l o r i a. J.

Doxopatres (grek. *Δοξοπατρῆς* l. *Δοξαπατρῆς* bekant bysantinskt släktnamn, bland hvars bära följande böra uppmärksammas. 1. J o a n n e s D en munk från Sicilien i 11:e årh., utvecklade Konstantinopel en vidsträckt retorisk verksamhet o är författare till en mängd, delvis ännu bevarad retoriska skrifter. — 2. N e i l o s D., arkimandri författade 1143 på uppdrag af konung Roger af Sicilien en geografisk-statistisk öfversikt öfv patriarkat, episkopat och metropoler, hvilken f den grekiska kyrkans historia är af icke obety lig vikt. Död som hög ämbetsman i Konstant nopel. V. L.

Doyen [dwajä'], fr. (af lat. *decānus*, se D k a n u s), den äldste i en korporation (särskildt en diplomatisk kår) med hänsyn till tjänsteåld på platsen (i katolska länder är påflige nunti diplomaternas doyen); ålderspresident; fakultet dekanus vid franska universitet. — D o y e n d s a c r é c o l l è g e [-dy sakrē kållăj], den främs i kardinalskollegiet.

Doyle [dăi'l], R o s i n a, lady B u l w e r. L y t t o n 1.

Doyle [dăi'l], s i r A r t h u r C o n a n, engel författare, f. 22 maj 1859 i Edinburgh, härstamm från en skotsk konstnärsfamilj. D. erhöll sin sk bildning vid Stonyhurst och studerade medicin Edinburgh 1876—81, hvarefter han praktiserade Southsea 1882—90 och företog vidsträckta res Tidigt dragen till litterära sysselsättningar, lä nade D. anonyma bidrag till ''Chambers's journa och har sedan 1890 egnat sig uteslutande åt litter turen, med undantag af att han tjänstgjorde s militärläkare under en del af boerkriget. D. fo sätter den af Poe skapade detektivromanen och h även framgångsrikt följt R. L. Stevenson som f fattare af historiska romaner. De första romaner *A study in scarlet* (1887; ''Förföljd'', 1893 o 1904), *Micah Clarke* (1888; ''Mika Clarke's un domsöden'', 1905), *The sign of four* (1889; ''D fyras tecken'', ''Agra-skatten'', 1891) och *T white company* (1890; ''Hvita kompaniet'', 189 väckte uppmärksamhet genom fart i framställning och spänning i händelserna, och med serien *T adventures of Sherlock Holmes* (först i ''Stra magazine'', 1891 i bokform), hvilken fortsattes *The memoirs of Sherlock Holmes* (1893) m. n vann D. den stora publiken. Senare arbeten af äro *The exploits of brigadier Gerard* (1896; ''B

neralens hjältedater", 2 bd, 1896 och 1903), *y Stone* (1896; två öfv. 1897), *Uncle Bernac* ; öfv. s. å.), diktsamlingen *Songs of action*), som visar inflytande från Kipling, och *The flag* (1900; "Den gröna fanan", s. å.). Till a är flertalet af D:s verk öfversatt; de kring ck Holmes' figur grupperade detektivhi- na, som föreligga i flera öfversättningar och a upplagor, äro samlade i "Min vän privat- ivens äfventyr" (6 bd, 1905). D. författade *The great boer war* (1900; "Det stora boer- ", 1901), afsedd att försvara Englands politik. et förskaffade honom titeln sir. D:s *Novels* ut- . 1903 i 12 bd. R—n B.

sa [dåsa] l. Dosa, György (Georg), kallad György Székely [sēkelj], emc- an var född i szeklernas land, var anförare nderna i ungerska bondekriget 1513—14. Med r på 60,000 man under sitt befäl, hvilken ngligen afsetts för ett korståg mot Belgrad, an biskop Csáky och Stefan Báthory, efter dagars strid vid staden Csanád, proklamerade er republiken och folksuveräniteten samt för- toningslöst mot böndernas fiender. Slutligen an vid Temesvár, hvars fäste han efter två lers belägring var nära att intaga, öfverraskad lagen af Johan af Zápolya samt på ett bar- t sätt afrättad (han sattes på en tron af de järn och kröntes med ett brännhett dia- . Jfr Bondekrig, sp. 1104—05, och Márki, D. och hans uppror (på ung., 1884).

y [dåsi], Reinhart, nederländsk orienta- .. 21 febr. 1820, d. 3 maj 1883, utnämndes till e. o. och 1857 till ord. professor i historia eidens universitet. Hans förnämsta verk är *re des musulmans d'Espagne de 711—1110* , i hvilket en omfångsrik och viktig del af historien för första gången erhöll en tillfreds- de kritisk behandling. Af D:s många arbeten le Orienten må vidare nämnas *Recherches sur ire et la littérature de l'Espagne pendant le -âge* (1849, 3:e uppl. 1881), *Le Cid d'après nveaux documents* (1860) och den ytterst ulla *Supplément aux dictionnaires arabes* (2 folio, 1881) samt det prisbelönta *Glossaire ots espagnols et portugais dérivés de l'arabe* ning med W. H. Engelmann, 1869). D. utgaf ett stort antal österländska verk i filologiska gor.

d:r, svensk förkortning för doktor.

., förkortning för *drachme*; utländsk förkort- för doktor.

a (Wadi D.), stor stäppflod vid södra grän- Marokko, uppstår af två källfloder på södra af Atlas' hufvudkedja, flyter först i sydöstlig ng, vänder sig ofvanför El-Hamid plötsligt mot h faller ut s. v. om Kap Nun i Atlantiska . Det är dock blott efter snösmältningen i , som floden når hafvet. Omkr. 600 km. från vidgar sig flodbädden till lagunen Ed- a Ia. Ofvanför Ed-Debaïa, i sitt öfre lopp, r D. en smal, lång, tätt befolkad dal, Ed- a, hvars öfre del är bebodd af araber, nedre ber, tillsammans omkr. 250,000 pers. Huf- i denna dal och tillika den förnämsta handels- n i denna del af landet är Tamegrut.

ba L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Cruciferæ*. Alla arterna äro låga örter med ovala skidor och hvita eller gula kronblad. De flesta tillhöra den arktiska (eller alpina) floran. Nio arter finnas i Sverige. Allmännast är *D. verna* L., nagelört, rågblom- ma, en liten ört med bladen i rosett vid basen af den bladlösa stjälken, som upptill grenar sig i några få blomskaft med hvar sin lilla hvita blomma. Rågblomman är en bland de tidigaste vårblommorna, som å sol- varma, torra platser lockas i blom ofta redan i mars och april. Ett små- ländskt ordspråk säger: "När rågblom- man står i flor, är tid att vårrågen gror". S. A. O. T. S. (G. L—m.)

Draba verna.

Draba'nt (äldsta svenska form, förra delen af 1500-talet, *dravant* l. *drag- vant*; lty. *dravant*, ty. *trabant*, må- hända af tjech. *drab*, fotsoldat), led- sagare; anhängare. l. *Krigsv.* Under nyare tidens första århundraden var drabant titel på den, som tillhörde furstliga per- soners lifvakt. Redan Gustaf I hade drabanter i sin tjänst; i 1539 års hofordning föreskrifves bl. a., att drabanter skulle öppna och sluta tåget, då hertigarna Erik och Johan gingo ut. Under Vasakonungarna nyttjades drabanter, som till ej ringa del voro utlänningar, äfven vid uträttan- det af åtskilliga civila uppdrag i landsorten eller t. o. m. utomlands. De olika medlemmarna af konungahuset hade hvar och en sina drabanter, och deras antal var ej ringa. 1577—78 voro enl. rullorna Johan III:s, drottningens och prinsessan Elisabets drabanter mellan 80 och 90 under en "drabanthöfvitsman" eller "drabanthopman". End- dast vid konungens bord hölls t. ex. under Karl IX:s tid utspisning för bortåt 120 drabanter, och under Gustaf II Adolfs regering, då *K. M:ts dra- banter* voro en organiserad kår, dels ryttare, dels fotfolk, under en kapten och annat befäl, steg trup- pens numerär till öfver 200. Under Karl XI:s förmyndarregering bildade beridna drabanter (omkr. 40—50 man) jämte pikenerare och musketörer en tid ett "compagnie guardie". Sedermera (1675?) uppsatte konungen 6 korpralskap drabanter till häst med tillsammans öfver 200 man. De kallades än *K. M:ts Garde de corps och drabanter till häst*, än endast *K. M:ts drabanter till häst*, likställdes med vanliga ryttare och utgjorde, under en öfverste- löjtnant, ett "kompani" med öfversten för K. M:ts garde som chef; under öfverstelöjtnanten kommen- derade en kaptenlöjtnant. I sept. 1700 ombildade Karl XII denna kår, så att den kom att utgöra idel officerare, 200, som varit kaptener eller löjt- nanter vid andra regementen och utmärkt sig för synnerlig tapperhet. *K. M:ts drabanter*, såsom de kallades, omgåfvo Karl XII:s person och voro såle- des alltid med, där striden var hetast. Under en Arvid Horn och Karl Gustaf Hårdh som kapten- löjtnanter vunno de världsrykte genom sin bravur. Kapten för kåren var konungen själf. Kaptenlöjt- nanten, hans närmaste man (motsvarande våra dagars "sekundchef"), hade generalmajors rang, löjtnan- terna öfverstes. Under frihetstiden, då benämningen lifdrabant blef officiell, var Lifdrabant- kåren till häst, fördelad på 6 korpralskap å

Svensk drabant 1560. | Gustaf II Adolfs ståndrabant 1630. | Karl XII:s drabant 1700. | Lifdrabant 1783. | Lifdrabant vid Karl XIV Johans hof 1844. | Korpral vid ståndrabantkåren 1844.

25—30 man, åtminstone en tid förlagd till Arboga och Köping samt gjorde i tur och ordning vakttjänst hos konungen. 31 maj 1780 delades kåren i 4 små ”kompanier” (Svea, Götes, Vendes och Finska), hvart och ett under en kaptenlöjtnant, och 7 okt. 1790 inrättades äfven för hertig Karl af Södermanland en lifdrabantkår till häst (30 man) under en kaptenlöjtnant. 2 maj 1821 upplöstes Lifdrabantkåren; några af befäl och trupp sattes på indragningsstat, de öfrige utnämndes till officerare vid det då upprättade Lifbeväringsregementet, som fick till uppgift att vapenöfva beväringsmanskapet inom Stockholms stad och län; dess officerare gjorde fortfarande såsom lifdrabanter vakttjänst hos konungen. Enligt k. förordn. 1858 upphörde detta regemente, i den mån personalen afgick. — Ståndrabanter kallades hillebard- eller bardisanbärande drabanter till fot, som slutligen blott bestredo yttre vaktgöring, figurerade i processioner o. s. v. De hade lägre rang än lifdrabanterna. Bland hofstaten upptogs långt in på 1800-talet en korpral vid Ståndrabantkåren. J. Th. W.

2. *Astron.* Se Satellit.

Drabbning, vanlig benämning på strid, särskildt på sjöstrid. Drabbningsfördelning är hela besättningens fördelning å ett örlogsfartyg till alla under strid erforderliga befattningar och poster. Klart skepp till drabbning (allting ombord klargjordt för strid och alle man på sina poster enligt drabbningsfördelningen) intages på hornsignal, som vanligen benämnes lar Ställning till drabbning: alle man sina poster enligt drabbningsfördelningen, vare fartyget är klargjordt för strid eller ej. Ställn till drabbning (för aftoninspektion) intages å rust örlogsfartyg i regel minst en gång hvarje dag ut lördagar. H. W

Drabbningsfördelning. Se Drabbning.

Drabe'skos, stad. Se Drama.

Drabo, järnkälla vid sydöstra ändan af s Björken, i Oppeby socken, Östergötlands län, hä länge varit begagnad af kringboende allmoge ordnades till en kurort 1871 af dr C. M. App berg. Vattnet analyserades af A. Almén 1877 visade sig tillhöra de medelstarka järnkällornas gru Under några år var platsen rätt mycket besö men på grund af dåv. svåra kommunikationer m. nedlades brunnsverksamheten 1882.

Drac, flod i sydöstra Frankrike, börjar i d Hautes-Alpes på 3,000 m. höjd ö. h. samt flyter fö i nordvästlig, därpå i nordlig riktning genom en d som skiljer Dauphinés alper från de västligare Ka alperna. Strax nedanför Grenoble utmynnar de Isère. Längd 150 km. Floden är mycket vatten

Dracæna L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Liliac* omfattar palmartade, stundom mycket höga träd, s växa i gamla världens varmare trakter samt ha enkel eller slutligen grenad stam och smala, jämnbr eller lansettlika blad, samlade i stammens eller g narnas spets; där sitta äfven blommorna, som va

äro hvita, i greniga klæsar. Den mest bekanta
t är *D. Draco* L., drakblodsträdet.
na växt når en höjd af ända till 22 m. och en
dek af 13,4 m. i omkrets samt en mycket hög
r. Ett exemplar, som fordom växte vid Orotava
n Tenerife, har fått en stor ryktbarhet, såsom det
olikt äldsta af alla hittills kända träd. Man har

Dracæna Draco.

knat dess ålder till minst 5,000 år. 1868 blef det
ullblåst af en häftig storm. Redan 1402, då euro-
na upptäckte Tenerife, var stammen lika tjock som
senaste tiden. Ur stammen hos denna art af-
ras ett slags drakblod (se d. o.). — Många arter,
med röda blad, odlas som prydnadsväxter i
hus och boningsrum. De i växthus och bonings-
allmänt odlade arterna af *Cordyline* (se d. o.)
s ofta *Dracæna*. Ldt. (G. L—m.)

rach, Johannes, tysk teolog. Se Draconites.

ra'chenburg, slott. Se Drachenfels.

ra'chenfels. 1. Bergskägla och borgruin vid

Drachenfels.

Rhen, nära Königswinter, på en af Siebengebirges toppar, 325 m. öfver hafvet, 260 m. öfver floden. Man har därifrån en af Rhentraktens mest berömda utsikter. Det gamla feodalslottet uppfördes i 12:e årh. och förstördes under trettioåriga kriget; ett nytt slott, Drachenburg, har i senare tider byggts. Till berget knyter sig sägnen om Siegfrieds (Sigurds) strid med draken. 1883 anlades en 1,520 m. lång kuggstångsbana med en stigning af 220 m. från byn Königswinter vid Rhen till en platå omedelbart under ruinen. — 2. Bergstopp i Hardt i bajerska Rhenpfalz s. v. om Dürkheim. 571 m. hög. Äfven dit förlägger sägnen Siegfrieds strid med draken.

Dra'chma, lat., vikt- och myntenhet, medicinalvikt. Se Drachme.

Drachmann. 1. Anders Georg D., dansk läkare, f. 1810, d. 1892, var först skeppsläkare och 1850—62 karantänsläkare. Han gjorde tidigt ortopedien till föremål för självständigt studium och upprättade 1859 ett sjukgymnastiskt institut i Köpenhamn. Han verkade äfven för införandet af romerska bad och skolhygien samt utgaf 1886 jämte A. Hertel en *Sundhedslære*. 1877 blef han med. hedersdoktor i Uppsala. E. Ebg.

2. Holger Henrik Herholdt D., den föregående son, dansk skald, föddes 9 okt. 1846 i Köpenhamn. Han framlefde i nästan obunden frihet sina barnaår i det tidigt moderlösa hemmet och mottog under denna tid starka intryck af en äfventyrsromantik, som icke släppte sitt grepp, då gossen blef man, och som ännu återfinnes i den 60-årige diktarens verk. Han skulle först bli sjökadett, men fadern ändrade mening, och sonen utgick i stället som student 1865 från metropolitanskolan. Hans kärlek till sjölifvet upphörde dock icke, och då han tidigt visat stora anlag för teckning och målning, beslöt han att öfvergifva studierna och bli marinmålare. Hans förberedelser för den nya verksamheten afbrötos af en resa till Skottland, Spanien och Sicilien, där han stannade ett halfår, 1867. Hemkommen blef han elev vid konstakademien och utställde flera dristiga och omedelbara målerier, i hvilka han med stor illusion lyckades återgifva hafvets rörlighet. Han täflade om den Neuhausenska medaljen, men fick den ej på grund af de radikala idéer han representerade inom elevskolan. Kränkt vände han nu hemlandet ryggen, begaf sig till London för att bryta sig väg under större förhållanden, upplefde där det historiska året 1870—71 under umgänge med arbetare och franska kommunardflyktingar och förvärfvade en brandröd socialistisk indignation. Det var nu han blef poet.

Redan under den första utländska resan hade han sökt ge litterär form åt sina intryck i några delvis improvisatoriskt skrifna reseskisser (senare utgifna under titeln *Med kul og kridt*, 1872), från London sände han ''Dagbladet'' korrespondenser, och ånyo hemkommen till Köpenhamn, införde han i det radikala ''Nyt dansk maanedsskrift'' polemiska artiklar

om Danmarks akademiska målarskola samt några dikter, bland dem *Engelske socialister*, under signaturen Marc Cole. Det var dessa poem, som riktade G. Brandes' uppmärksamhet på skalden (''Men De er jo digter!''), och under starkt inflytande af denne, som då börjat sitt arbete för den danska kulturens frigörelse från nationalliberalt program och akademiskt formtvång, kom D:s första samling *Digte* till (1872). Det uppseendeväckande i denna sedan så ryktbara bok var indignationspoesien. Förf. ville partout göra revolt, och i några socialt polemiska dikter rycker han fram som talman för de af samhället misshandlade. Den glödande harmen och människokärleken föras fram af en patetisk öfvertalningsförmåga, som hänför. Vid sidan af denna poetiska protest förekomma i samlingen också de första utkasten till den i D:s produktion genomgående idealiseringen af den rättframma naturmänniskan (skepparen, landskuekten o. a.), de första anslagen till hans stämningslyrik samt den första antydan om hans rytmiska originalitet (''Landsknægtens vise'').

Efter detta poetiska prof stod hans diktarverksamhet stilla ett par år, men så bröt en produktion fram, som i rikedom, mångfald och oförminskad ungdomsfriskhet hör till de mest imposanta inom skandinavisk litteratur. Endast under senare hälften af 1870-talet utgaf han följande verk: romanen *En overkomplet* (1876), berättelserna *Tannhäuser* (1877), *Poul og Virginie* (1879; ''Paul och Virginie'', s. å.) och *Lars Kruse* (s. å.), novellsamlingarna *Ungt blod* (1877) och *Paa sömands tro og love* (2 uppl. 1878), skildringarna *I storm og stille* (1875) och *Derovre fra grænsen* (1877), sagodikten *Prinsessen og det halve kongerige* (1878; ''Prinsessan och det halfva kungariket'', 1880) samt diktsamlingarna *Dæmpede melodier* (1875), *Sange ved havet*. — *Venezia* (1877), *Ranker og roser* (1879) och *Ungdom i digt og sang* (s. å.).

D:s första prosa öfverraskade med sin omedelbarhet. Han kunde i hast fästa det första intrycket på papperet och finna det språkliga uttryck, som frapperar genom sin sanning. Äfven med pennan i hand var han friluftsmålare, och hans landskapsbilder och skildringar kunde ega en öfvervåldigande friskhet och målerisk kraft. Men hans logiska förmåga var icke lika utvecklad. Han mindes hvad han sett och känt, och det förnumna satte hans starka fantasi i rörelse. Men den lyriska stämningen och ögonblicksintrycket togo från honom eftertänkandets förmåga — han var alltför subjektiv för att kunna arbeta ut en romankomposition och genomföra en karaktärsutveckling. Därför äro också hans längre berättelser från denna tid, framför allt ''En overkomplet'' och ''Tannhäuser'', till arten misslyckade, men deras namn bäras till eftervärlden af den i dem inströdda lyriken, som hör till skaldens yppersta. Där D. når längst i sin första berättarkonst är i den kortare novellen, t. ex. i samlingen ''Ungt blod'' och i berättelserna om fiskare och sjöfolk i ''Paa sömands tro og love''. Här är han i stånd till duktiga lifsbilder och träffande iakttagelser af menige man, och den folkliga tonen är trovärdig. Här är berättelsen också mer formstöpt. En särskild art af hans prosastil representerar den lilla skissamlingen ''Derovre fra grænsen'', hvilken innehåller observationer och stämningar från en resa bland valplatserna i Slesvig och hvari han till radikala vänners förargelse — det var tiden närr efter den provisoriska finanslagens utfärdande eldade upp sig till ett nationalliberalt patos, med ens gjorde honom populär öfver hela landet gaf boken en känslovalör, något erinrande om ''F rik Ståls sägner''.

Det var första gången D. tog afstånd från meningsfränder — det var icke den sista. Han hör dem, som icke kunna gå i flock, som icke ku försvära sig åt någon riktning, utan som måste fria och gå allena. Därför ha kulturpolitike aldrig kunnat bygga på honom. Han har svä mellan brandesianism, försvarspatriotism, roman radikalism samt en del andra vänster- och hö program. Samma brist på hållning återspeglar äf hans privata lif, som han växelvis tillbragt i D mark och utlandet (Venezia, München, Kärnt Hamburg m. fl. ställen) och som har att upp en ständig växling af tycken och impulser, hv i allmänhet haft svårt att associera sig med ordn samhällsförhållanden. Han har varit och är a jämt ''Gotfred Springforbi'', tillhörande det ' rende folk'' han så ofta besjungit.

D:s hela första diktning, äfven prosan och målande skildringen, tenderade mot ett enda n lyriken, och på förvånande kort tid gjorde den fri, och han förvärfvade det mästerskap, som sk bevara hans namn för framtiden. I samlinga ''Sange ved havet'', ''Ranker og roser'' samt ''U dom i digt og sang'' är han redan den klassiske ly kern och har spelat alla sångens arter med en ri dom af skilda toner, af nya modulationer, af stänc växlande rytmisk rörelse, som är enastående i da litteratur. Intet mänskligt är honom främman den sinnligt blossande erotiken, det behagfu skämtet, det trotsiga öfvermodet, vemodets kla och den friska, muntra lifsnjutningen, harmens br toner och den nästan kvinnliga hängifvenheten, derlighet och folklighet, humor och patos, tapp hetsdyrkan och fosterlandskärlek, självförhäfvelse oppositionslusta, den oupplösta musikens stämnin och den medvetet fattade känslans sublima spr de ljusa nätternas natursvärmeri och självbesp lingen inför hafvet (hvarmed diktaren till sist id tifierar sig själf), det allmänna och privat pers liga o. s. v. Och för allt detta ett slående spr ligt och musikaliskt uttryck, konstens alla ve ningsmedel: en ordets och ordställningens expr sion, som endast kan aflockas förstahandsintryck och en beundransvärd versifikatorisk improvisati än en melodiskt flödande melodi som folkvisans, en utsirad och komplicerad konstdikt som truba rernas, än de oväntade rytmernas fria lek, än de arkitektoniska sammanställning à la symfoni. danska språket har väl knappt ljudit starkare, bö skönare, dragit bredare linjer och klingat mer fo ligt nationellt än från D:s lyra. Men man hör i sällan missljud. Skalden saknar nämligen en väse lig egenskap: tuktad smak, och den härligaste s kan oförmodadt vanställas af en platthet.

De följande 25 åren ha varit lika rika på p duktion som det första decenniet. De ha gi mycket vackert och mångfaldigt, men icke så myc nytt. D. har diktat vidare på redan vunna terräng men icke öfverbjudit, hvad han förut skapat. Där har hans lätthet att producera stundom förledt hon

ytlighet och slarf. Bland hans senare dikt-
ningar böra dock framhållas *Gamle guder og nye* 1881; under sign. Svend Tröst) samt *Sangenes* (1889) och bland prosaskildringarna *Skyggeder* (1883), hvari han officiellt bröt med den ndesska klicken.

Det relativt nya intresse, som spåras i D:s dikt-ng under 1880-talet, är sagoäfventyret och den matiska bildsammanställningen. Inom det först-nnda når han efter ett proffförsök i slutet af 1870-t ("Prinsessen og det halve kongerige") hastigt stnärligt kulmen med den fantasiskčna och djup-niga berättelsen på vers *Östen for sol og vesten maane* (1880) och finner med sagospelet *Der en gang* (1891, 6:e uppl. 1904; "Det var en g..."; uppf. på k. operan 1887), i diktsamlingen eldsange og æventyr (1885), ett populärt drama-t uttryck för arten. Hans första drama brister k liksom hans romandiktning i komposition och sonutveckling, men eger en fängslande lyrisk form praktfulla dramatiska situationer. Det bästa han åstadkom under förarbetenas period var den sen-llt glödande *Tyrkisk rococo* och den mystiska me-tidsfantasien *Esther*, en dramatisering af prosa-an "Vandenes datter" ("Böljornas dotter", 1882), ge utgifna 1888 under titel *To dramatiske digte*. s produktion under detta årtionde utgöres för öf-t af *Peder Tordenskjold*, ett svagt försök till en ionaldikt i 17 sånger (1880), diktsamlingen *Dybe enge* (1884), berättelse- och skissamlingarna *Vildt tæmmet* (1881), *Rejsebilleder* (1882, däri det sin lyriska prosastil berömda *Brevet om Jan Steen*), *aa fortællinger* (1884), *Danmark leve!* (2 uppl. 55), en matt pendang till "Derovre fra grænsen". ellsamlingen *Kunstnere* (1889), konstnärsromanen *ed den brede pensel* (1887) samt de dramatiska oetena *Puppe og sommerfugl* (1882), *Strandby ik* (1883; omarb. 1897; "Strandbybor", uppf. på operan 1884), *Lykken i Arenzano* (1884), *Alkides* (1886) och *Tusind og en nat* (1889). 1880-talslöts med det intressanta verket *Forskrevet* (1890), inkommensurabelt arbete, på en gång en roman, vill ge oss Köpenhamn i poetisk belysning, och slags uppgörelse med det officiella samhället, ett oklamerande af en ny romantisk idealism och en aldefantasis tumlande i genial obundenhet. Den riska prosaform D. här ger betecknar hans höjdunkt inom stilen.

Från 1890-talets början har skaldens produktion sentligen varit dramatisk, och denna dramatik r, om man undantar *Kitzwalde* (2 uppl. 1895), en tagande "lille munter ridderroman" om mord och and, och de upprörda lyriska improvisationerna *n hellige ild* (1899), också varit det värdefullaste n frambragt under denna tid. Framför allt har n i sina "melodramer" funnit en dramatisk form, m han visserligen ej vidare utarbetat, men som i g själf sitter inne med stora poetiska utvecklingsöjligheter — en dekorativ och musikalisk stil i iliserade färgspel och harmoniska stämningsackord ed snabba skisser af endast det väsentliga i en ndling, som belyses af en symbol. Mest typiska r arten äro den förtrollande *Middelalderlig* och *ansen paa Koldinghus* (jämte *Snefrid*, *Amor triumns* och *Til hyrdeflöjtens toner* sammanförda i *elodramer*, 1895). Starkast är den monumentalt lagda, af Wagners "Nibelungenring" påverkade *Völund smed* (1894; 3:e uppl. 1898). Ännu icke nämnda arbeten från samma tid äro dramerna *Bonifaciusskæret* och *Göglere* (1893), melodramen *Renæssance* (1894), *Brav-karl* (3 uppl. 1897), *Kors og kaarde* (1898, innefattande *Mellem troesfæller* och *Naar klostermuren brydes*), det poesirika medeltidsstycket *Gurre* (1898, "Gurre". i sv. öfv. af D. Fallström uppf. på Svenska teatern 1906, i D:s närvaro), den fornnordiskt kraftiga *Hallfred Vandraadeskjald* (1900), *Det grönne haab* (1902) och *Hr Oluf han rider* — (1906), diktsamlingarna *Unge viser* af Svend Tröst (1892) och *Broget löv* (1901), Kärntnerberättelserna *Tarzis* (1891). den landtliga prosaelegien *Kirke og orgel* (1904; "Kyrka och orgel", s. å.) samt en utmärkt tolkning af Byrons "Don Juan" 1902.

D. har ofta erhållit offentliga understöd och uppbär sedan 1879 "digtergage". 1896, då han fyllde 50 år, utgåfvos hans samlade *Sömandshistorier* (2:a uppl. 1901) och 2:a uppl. af hans "Digte", hvarjämte en del yngre danska och norska skalder och konstnärer hyllade honom såsom sin mästare med "De unges bog". Vid hans 60-års jubileum 1906 firades han i Köpenhamn som en nationalskald, och en folkupplaga af hans *Samlede poetiske skrifter* började utgifvas. Vid samma tillfälle besökte han, som varmt besjungit Sverige (bl. a. i den under unionskrisen 1905 utgifna dikten *Norden*), för första gången Stockholm och blef där föremål för en stätlig hyllning. Sedan 1896 är D. ledamot af Vet. o. Vitt. samh. i Göteborg. Till svenska öfversattes "Valda noveller" 1884. Litt.: P. Hansen, "Ill. dansk litteraturhistorie" (2:a uppl. 1895—1901), och G. Brandes, "Samlede skrifter" (1899—1902). S. S—n.

3. Anders Björn D., den föregående broder, dansk språkforskare, f. 27 febr. 1860 i Köpenhamn, blef student 1877, tog 1884 skolämbetsexamen, sökte 1887 professuren i latin vid universitetet i Kristiania, men förbigicks vid utnämningen, ehuru han af de sakkunnige satts i första rummet, hvilket framkallade en skarp protest af danska vetenskapsmän. 1892 blef han docent och utnämndes 1905 till e. o. professor i klassisk filologi i Köpenhamn. Bland hans arbeten märkas *Catuls digtning i forhold til den tidligere græske og latinske litteratur* (1887), *Guderne hos Vergil* (s. å.) och *Moderne Pindarfortolkning* (1891) samt tidskriftsuppsatser.

Dra'chme (grek. *drachmē*, lat. *drachma*), Drakme l. Drakma (eg. "nypa", så mycket som man

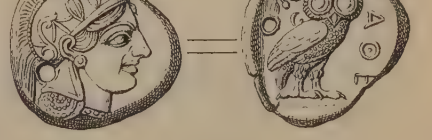

Fig. 1. Tetradrachmon från Aten (omkr. 490 f. Kr.).

kan gripa med tre fingrar). 1. I det forntida Grekland namn på ett mynt och en vikt. Den gammalattiska drachmen såsom mynt präglades i silfver och utgjorde $^1/_{6000}$ talent = $^1/_{100}$ mina (*mna*) = 6 oboler = omkr. 70 öre i nuv. svenskt mynt. Man präglade äfven mynt om 2, 3, 4 och 10 drachmer

(*didrachmon*, *tri-*, *tetra-*, *dekadrachmon*). Prägeln visade vanligen stadens skyddsgudomlighets bild och på frånsidan något densammas attribut, t. ex. i Aten gudinnan Athena och ugglan (fig. 1), i Elis Zeus och örnen (fig. 2) eller åskviggen. Den attiska vikten drachme var = 4,86 gr., den äldre, eginetiska = 6,54 gr., liksom ock drachmens myntvärde var på Egina

Fig. 2. Didrachmon från Elis (omkr. 400 f. Kr.).

Fig. 3. Tetradrachmon, utgifven af Alexander den store.

i motsvarande grad högre. Jfr Talent. — 2. Hos forntidens romare gällde vikten drachma = 1/8 unica. — 3. I det nuvarande konungariket Grekland är drachmen myntenheten och indelas i 100 lepta. 1833—67 höll en drachme 4,447 gr., med 9/10 bergfint silfver, och motsvarade i svenskt mynt nära 65 öre. Efter 1867 har 1 drachme varit = 1 franc (72 öre). Man präglar silfvermynt om 5 och 2 samt 1, 1/2 och 1/5 drachmer. Värdet af pappersmyntet drachme (med tvångskurs) växlar alltefter guldagiot och håller sig föga öfver 40 öre. En nygrekisk viktenhet är den 1836 införda kungliga drachmen, = 1 gr., men den har icke trängt igenom i allmänna rörelsen, utan t. o. m. tullverket nyttjar alltjämt den gamla drachmevikten dramion, = 1/400 *oka* = 3,2 gr. (jfr Dirhem). — 4. Drachmen nyttjades förr såsom medicinalvikt (med tecknet 3) i flera länder, intill 1863 i Sverige, där 1 drakma var = 1/8 uns = 3 skrupel (= 3,7 gr.).

Dra'co, lat., *astron.* Se Draken.

Dra'co, Draködlor l. Flygödlor, *zool.* Se Agamidæ.

Dra'co, atensk lagstiftare. Se Drakon.

Dracoce'phalum L., *bot.*, växtsläkte af fam. *Labiatæ*. I Sverige finnas två arter; *D. Ruyschiana* L., drakblomma, med stora mörkblåa blommor, förekommer sällsynt på ängsbackar i södra Sverige, nordligast i Västmanland. G. L—m.

Dra'co mitigātus (lat.), ”den tämde draken”, gammal benämning för kvicksilfverklorur l. kalomel (Beguin 1608).

Draconi'tes (egentl. Drach l. Trach), Johannes, tysk protestantisk teolog, f. 1494 i Karlstadt, d. 1566 i Wittenberg, studerade från 1509 vid Erfurts universitet och tillhörde där den krets af humanister, som samlade sig kring Eobanus Hessus. När Luther 1521 på väg till Worms passerade Erfurt, deltog han entusiastiskt i hyllningen för denne och var djupt inblandad i de med anledning häraf uppstående oroligheterna. Även i hans senare lif afspeglar sig i ovanlig grad den af inre och yttre strider fyllda brytningstidens oro. Från nästan alla de ämbeten han bekläddt (1522—23 predikant i Miltenberg, 1525—28 i Waltershausen, 1533—47 professor och predikant i Marburg, 1551—60 professor i Rostock, 1560—64 president i Pomesaniens biskopsstift) blef han antingen afsatt eller afgick frivilligt på grund af stridigheter, i hvilka han, kamplysten och envis, kastat sig in. Dock medverkade härvid hans ständiga längtan att ostördt få egna sig åt det stora vetenskapliga arbete, som han betraktade såsom sitt lifs uppgift: en polyglottupplaga på fem språk af bibeln, hvaraf han ock utgaf några delar. Det innebär ett för sin tid högst märkligt uppslag, men är byggdt på alldeles otillräckliga förutsättningar. Märkligt är ock hans arbete *Gottes verheissungen von Christo Jesu* (1549—50), det första försöket till en sammanhängande framställning af de s. k. messianska profetiorna. E. Bg

Draco'ntium L., *bot.* Se Araceæ.

Dracu'nculus, *zool.* Se Filaria.

Draf, *kem. tekn.*, återstoden efter maltets urlakning vid ölbrygd, användes till kreatursutfodring. Se Mäsk. Jfr Ceratonia.

Drag, *tekn.* 1. Ett viss slags rörelse hos luft, dels i en eldstad eller kanal, dels, s. k. kalldrag, i ett rum, där människor vistas. a) Tänker man sig, att uti ett högt U-formigt rör finnes kall luft i den ena grenen, *a*, och varm luft i den andra grenen, *b*, så blir luftpelaren *b* lättare än *a*. Luften kommer att strömma i den riktning, som pilarna utvisa. Förhållandet blir detsamma, vare sig den luftpelare, som betecknas med *a*, är innesluten i ett rör eller icke: uti *b* uppstår en rörelse uppåt (”drag”), så snart luften är varmare än omgifvande luften. På detta sätt uppkommer det ”naturliga” draget i skorstenspipor och uti ventilationskanaler. Af det anförda framgår, att sådant drag kan erhållas endast genom uppoffrande af en viss portion värme, nämligen så mycket, som åtgår att tillräckligt höja luft-

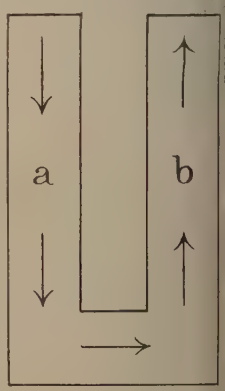

Fig. 1.

rens värmegrad utöfver den omgifvande luftens. noggrannare beräkningar öfver hithörande förhållanden är det nödvändigt att taga hänsyn äfven till, huruvida det är ren luft eller andra gasblandningar (bränslegaser, rök), som strömma fram i en kanal. I stället för ”naturligt” drag begagnas ej sällan inom tekniken ”artificiellt” eller ”forceradt” drag, som framkallas på flera olika sätt, såsom medelst ångpuff, ångbläster och induceradt drag. *Ångpuff* består däri, att afloppsångan från maskinen utströmmas genom ett i rökupptaget sittande, uppåtriktadt munstycke och därvid suger med sig förbränningsprodukterna. Detta sätt, som är användbart vid alla icke-kondenseringsmaskiner, förekommer å lokomotiv. *Ångbläster* består däri, att ångan på samma sätt direkt från pannan utsläppes i rökupptaget; detta sätt, som är användbart vid alla maskiner, är ej ekonomiskt, men kan med fördel användas tillfälligtvis, t. ex. vid icke-kondenseringsmaskiner, då maskinen ej är i gång och ångpuffen därför icke kan arbeta. *Induceradt drag*, då en i rökupptaget placerad centrifugalfläkt pådrifver förbränningsprodukterna; detta sätt förekommer sällan, enär fläkten snart nog uppbrännes. — Pådrifvande af tilloppsluftens hastighet kan å lokomotiv ställas särdeles enkelt därigenom, att framtill över rosterna anbringas hål, hvarigenom vid lokomotivets gång luft inrusar. Å fartyg användas för samma ändamål i ventilatorerna placerade centrifugalfläktar, som nedpressa luften till pannrummet ett tryck öfverstigande atmosfärtrycket, hvarvid den med ökad hastighet rusar genom pannan. Luften ledes då antingen i en trumma direkt till eldstaden — *inpressad luft i sluten eldstad* — eller blott till själfva pannrummet, hvilket senare kallas *inpressad luft i slutet pannrum*, emedan pannrummet måste lufttätt afstängas för att hindra luften bortgå någon annan väg än genom pannan.

Kalldrag. I ett uppvärmdt rum, omgifvet af kall ytterluft, strömmar den varma, lättare luften ut genom otätheter i väggar och tak på sätt de öfre pilarna å fig. 2 antyda. Till ersättande af denna luft strömmar kalluft utifrån in i de lägre belägna delarna af rummet. Gränsen mellan det område, där utströmning och där inströmning eg rum (”neutrala zonen”: *n—z*), utgöres af ett plan, som i ofvan tecknade fall är beläget å viss höjd öfver golfvet. Vid konstgjord luftväxling kan detta plan ligga utanför rummet: anför dess tak eller nedanför dess golf. En person, befinner sig nedanför den neutrala zonen och i riket af en fönster- eller dörrspringa eller annan het i väggen, träffas af en inåtgående kall luftström (”kalldrag”), ofta på en ringa del af kroppsyt. Af mången anses detta innebära en viss hälsofara och kan i alla händelser anses utgöra ett tecken

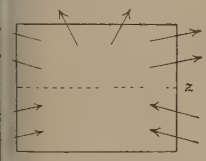

Fig. 2.

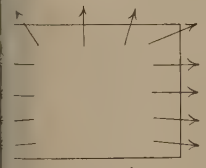
Fig. 3.

till mindre väl ordnade luftväxlingsförhållanden. Vid större luftöppningar (öppna fönster, ventiler m. m.) uppstår kalldrag ej sällan genom s. k. dubbelströmmar, i det att kall luft går in vid öppningens nederkant, medan varm utgår vid öfverkanten. Vid artificiell luftväxling orsakas kalldrag genom införande af luft med alltför låg temperatur eller alltför stor inströmningshastighet — eller bådadera. Säkraste sättet att slippa ifrån kalldrag är att inpressa luft i rummet, hvarvid det förhållande eger rum, som visas å fig. 3.

2. Tryckskillnad (särskildt undertryck, ”vacuum”), som utgör ett mått på den kraft, som åstadkommer luftens rörelse (jfr Bläster). Benämningen ”drag” i bet. tryckskillnad kan visserligen sägas vara i viss mening oegentlig, men användes allmänt inom tekniken, särskildt i termen ”skorstensdrag”. Detta angifves i allmänhet i mm. vattenpelare och mätes antingen medelst vatten i ett U-formigt rör eller genom särskilda dragmätare af diverse konstruktioner. Vid öfvertryck hos luften användas motsvarande apparater såsom ”blästermätare”. Uppenbart är, att drag- eller blästermätaren icke anger luftmängden, som passerar eldstaden, utan blott en tryckskillnad. Huru mycket luft, som strömmar fram, beror dessutom af det motstånd luften röner i eldstad och kanaler, dessas vidd m. m.

Såsom ett slags dragmätare för bedömandet af förhållandena i rum, d. v. s. möjligheten att där undvika kalldrag, kan användas differentialmanometern (se d. o.), hvaraf flera konstruktioner finnas. Tryckskillnaderna äro därvid så små, att endast de finaste instrumenten gifva ett användbart resultat. K. S—n. C. K. S.

Drag, Fiskdrag, Gäddrag, *fisk.*, ett af såväl yrkes- som sportfiskare användt redskap, som

Fig. 1.

under svängningar i vattnet släpas (”drages”) efter båten, hvari fiskaren sitter. Det består oftast af blänkande metall, men äfven af pärlemor, glas,

Fig. 2.

kautschuk eller andra ämnen och utgör en mer eller mindre liknande efterhärmning af betesfisk. Drag af äldre konstruktion äro försedda med en enkel, stor, fast krok vid den ända, som föreställer betesfiskens stjärt, och ett enkelt ”lekande” eller en rörlig led vid nosen. Deras rörelse i vattnet åstadkommes genom deras kupiga eller skedlika

form. En nyare sorts ”skeddrag” (”Kajanadrag”) består af en fast stång eller grof, styf metalltråd, på hvilken ett rörligt, liksom från sitt skaft afhugget metallskedblad är fäst. Detta blad svingar i vattnet rundt kring den nämnda stammen eller skaftet, vid hvars yttersta spets en af tre eller fyra större krokar bestående krona med fjädrar eller en röd ylletofs är fäst. Vanligast äro nu plattade, eljest fiskliknande drag med rörliga, tre- eller fyragrenade krokar (krokkronor), en vid dragets stjärt samt två eller flera fördelade utefter dess båda kanter. Dessa drag få en kringsvängande rörelse därigenom, att antingen deras båda stjärtflikar eller bröstfenor äro propellerlikt böjda (fig. 1). Redskapet drages efter båten medelst en 30 à 45 m. lång lina, bäst s. k. slungad linnelina, försedd med ett eller flera goda ”lekanden”. Föremål för detta fiskesätt äro gädda (oftast), abborre, lax, laxöring, röding och gös. Samma användningssätt som drag har s. k. *svivel* (fig. 2), som vanligast består af en i främre ändan med två propellerlika blad försedd, rund metallstång, som trädes in genom en död, naturlig betesfisk (mört, löja m. fl.). Vid sidan af denna stång hänga två eller tre rörliga, i rad efter hvarandra sammanfästa krokkronor, hvilka hakas fast i betesfisken. F. T—m.

Drag 1. Ed, ställe, där farkoster måste dragas öfver land, förbi ett vattenfall, eller öfver en landtunga mellan tvenne vikar eller vattendrag.

Draga 1. Stå fullt, *sjöv.*, säges om segel, som äro så ställda, att vinden på det fördelaktigaste sättet verkar till framfart. R. N.*

Draga, drottning af Serbien. Se Alexander I, konung af Serbien, sp. 534.

Draga litet vatten, *sjöv.* Se Grundgående.

Dragande koppel, *mus.*, det koppel i orgelverk, medelst hvilket en nedre manuals tangenter draga med sig en öfres. A. L.

Draga'nt 1. Gummi-dragant, *Tragacantha*, *farm.*, en gummiliknande utsippring (exsudation) ur stammen af åtskilliga växtarter, som höra till underafdelningen *Tragacantha* af släktet *Astragalus* L. Ifrågavarande växter äro låga, mångåriga, mycket greniga buskar, hvilkas blad äro enkelt parbladiga med tornspetsade bladskaft, som kvarsitta flera år och gifva åt buskarna ett i hög grad risigt utseende. Det mesta af handelsvaran dragant erhålles från Mindre Asien, Syrien och Persien, af *Astragalus gummifer* Labil., *Astragalus microcephalus* Willd., *Astragalus adscendens* Boiss. et Haussk. och *Astragalus pycnocladus* Boiss. et Haussk. m. fl. arter. Denna drog dels utsipprar frivilligt, dels framkväller genom instick eller längsgående inskärningar, som under juli och augusti af insamlarna göras i buskarnas stammar. Den frivilligt utsipprande draganten har vanligen form af små vårtor eller knölar, den genom längdinskärningar framkvällande har form af buktiga, krökta skifvor, bildande stundom ganska långa och breda, platta, krökta, fint längdstrimmiga band (*tragacantha in foliis*), och den genom instick utträngande draganten har form af masklika, böjda och vridna trådar eller bitar (*tragacantha vermicularis*). Draganten är en af växtslem, s. k. *bassorin* (enligt en senare uppgift af pektinämne, 50—60 proc.), och gummi m. m. bestående blandning, som uppkommer genom ombildning af märg- och märgstrålecellernas väggar. Då dragantslemmet kommer i beröring med luften, stelnar det snart till en hård, nästan horn lik massa, hvars färg är olika hos olika slag — växlande från gulbrunt till hvitt. Den bästa dra

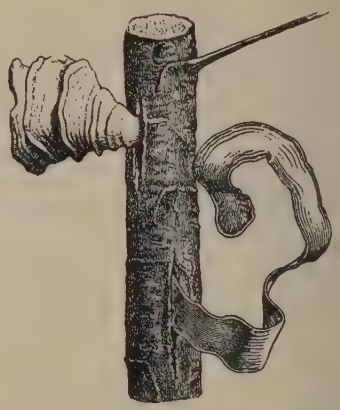

Afsöndring af tragacantha från en Astragalusstam.

ganten (*tragacantha electa*) utgöres af matt hvit skifvor eller trådar, som äro torra, hårda, uta lukt och med slemmig smak. Dragant sväller i kal vatten, utan att lösas, och bildar efter kokning me ten ett tjockt, vid afsvalning gelatinerande slem Draganten nyttjas mest såsom bindemedel i en de medicinkakor (trochisker, pastiller) samt använd äfven ofta af sockerbagare för liknande ända mål. O. T. S. (C. G. S. G. L—m

Dragare. I Sverige användas som dragare me hästar, men äfven nötkreatur och renar. Oxar hafv som dragare vid jordbruket i vissa hänseenden för träde framför hästar. De draga mer jämt och pass därför bäst vid ihållande tungt arbete, såsom vi plöjning af tung jord; de nedsjunka ej så mycke i lös jord och brukas därför på lös mossjord; d nöja sig med billigare utfodring och kunna uta skada stå längre tid utan motion och kräfva d mycket ringa underhåll och vård; deras anspan (ok eller sele) är billigare än hästens, och geno att i tid göda dem till slakt kan man vid försäljnin återförå hela eller större delen af deras anskaffning kostnad (se vidare Arbetsboskap). Hästarn kunna däremot bättre reda sig på hårda elle hala vägar och i oländig mark, såsom i sk och i djup snö, hvarjämte deras större snabb het, som gör dem lämpliga vid körning i ras takt, medför, att mer arbete medhinnes f hvarje körkarl, och detta gifver dem, i den må arbetslönerna stiga, ett alltmer afgjordt företräd hvarför ock de som dragare mer och mer undan tränga oxarna. Tjurar köras hufvudsakligen f motionering. Hos småbrukare brukas äfven någ att som dragare använda korna, för hvilka ett mät ligt arbete är nyttigt och icke nedsätter mjöll alstringen. Hästar anspännas med sele, nötkreatu med ok eller sele.

Vid dragarbete öfvervinna dragarna motstånd

s genom den kroppsvikt de lägga i selen, dels om muskelkraften, hvarvid det företrädesvis är benens muskler, som tagas i anspråk. Dragarna a därför hafva en väl afvägd kroppsbyggnad, d benbyggnad, fylliga, fasta och genom öfning ftigt utbildade muskler samt för dragning af tung t en hög kroppsvikt, under det att för arbete i k takt en lättare kroppsbyggnad är fördelaktig. Den kraft, som dragaren kan utveckla, och den betseffekt, han kan lämna, bero af flera faktorer. agkraften uppgår under gynnsamma förhållanden omkr. 14 proc. af kroppsvikten. Största arbetskt erhålles vid gynnsammaste förhållande mellan glig arbetstid, hastighet och utvecklad kraft. I mma mån en af dessa faktorer minskas eller ökas, n en motsvarande ökning eller minskning af endera r båda de andra faktorerna ega rum. Största arseffekt erhålles i allmänhet af häst vid 8 timmars gligt arbete och omkr. 1 m. hastighet i sekunden, i under sådana förhållanden bör en häst om 500 . vikt lämna en arbetseffekt af omkr. 75 mkg. sekund, motsvarande 1 maskinhästkraft. Vid 12 mars arbetsdag nedgår dragkraften till blott 50 oc., under det att dragaren däremot vid 4 timmars oete kan utveckla 150 proc., men i båda fallen r arbetseffekten blott 75 proc. mot vid 8 timmars gsverke. På samma sätt möjliggör minskad hastig- en större kraftutveckling, under det att raskare t minskar dragkraften och i båda fallen arbetsekten nedgår.

Har dragaren att uppbära en last, vare sig af tare eller af framtunga fordon, minskas ock hans agkraft och arbetsprodukt, likasom ock då flera agare äro spända tillsammans för samma redskap. A. Sjöström, "Handbok i redskapslära". H. J. Dft.

Dragarpenningar, ersättning till de vid vissa lpackhus anställda s. k. packhuskarlar (se d. o.) varors forsling från kaj till packhus, för öppnade och igenslående af fat, lådor, kistor o. d., ari godset inkommer, för biträde vid varornas gning och för deras återförande utom packhusten m. m., hvilka bestyr af ålder ansetts åligga rornas egare. Afgifterna utgå efter taxor, som tställts antingen af K. M:t eller, jämlikt 23 § i lningsstadgan för rikets städer 24 mars 1868, K. M:ts befallningshafvande. För Stockholms tullkhus är taxan fastställd af K. M:t 18 jan. 95. Dragarpenningarna hafva varit föremål för cket missnöje från allmänhetens sida, men gjorda sök att få dem afskaffade hafva hittills icke ledt någon påföljd. R. V.

Drägăşani [-ʃa'ni], stad i rumäniska länet lcea, i det s. k. Lilla Valakiet, nära floden Oltu luta) och vid järnvägslinjen Piatra—Râmnicuicea. 4,398 inv. (1899). Vinodling. Där blef 19 ni 1821 Alexander Ypsilantis slagen af turrna.

Draga växlar, *hand.* Se Trassera.

Dragbarhet, *fys.* Se Spänstighet.

Dragbasun, *mus.* Se Basun.

Dragbom. Se Vandring, *mek.*

Dragduk. Se Drätt.

Dra'ge, biflod till Netze, upprinner i Obernsee i mmern, upptager flera andra sjöars vatten och ler ut i Netze, på gränsen mellan Posen och andenburg. Längd 165 km.

Dragée [-ʃē], fr. (af grek. *tra'gema*, fruktdessert, sötsaker), sockerpullor, sockergryn, en sockerbagerivara, bestående af anis- eller kumminfrön, nötkärnor eller mandlar, öfverdragna med sockerlag, ofta med tillsats af eteriska oljor o. s. v.

Dragen, ett af norrmännen 1659 byggdt utanverk vid Halden, nuvarande Fredrikshald. D. ingick sedermera under namnet Overdragen som en halfbastion i Fredriksstens befästningar. L. W:son M.

Drägendorff, Georg, tysk farmakolog och kemist, f. 1836 i Rostock, d. 1898, blef filos. doktor därstädes 1861 och med. hedersdoktor i München 1872. Sedan 1864 utöfvade han såsom professor i farmaci i Dorpat en synnerligen fruktbringande verksamhet, i det han dels själf utförde, dels gaf uppslag till och ledde ett stort antal farmakologiska och farmakologisk-kemiska arbeten, hvarvid han särskild bidrog till utbildandet af de analytiska metoderna. Rika erfarenheter på nämnda områden nedlade han i *Die qualitative und quantitative analyse von pflanzen und pflanzentheilen* (1882). Äfven var han verksam på den rättsmedicinska kemiens område, hvarom vittna hans arbeten *Die gerichtlich-chemische ermittelung von giften* (flera uppl.) samt *Beiträge zur gerichtlichen chemie* (1871). C. G. S.

Draget, en mindre kanal, som genomskär den landtunga, hvarigenom den i Kalmar sund, 13 km. n. om Kalmar, utskjutande halfön Skäggenäs är förenad med Smålands fastland.

Dragfjäder. Se Ur.

Dragfjärden, sydvästra delen af sjön Runn i Dalarna.

Dragfä, *zool.* Se Ormdrag.

Dragfärja. Se Färja.

Dragg, *sjöv.*, ett slags båtankare af järn, utan ankarstock, försedt i den ena änden med en ring för draggtågets fästande och i den andra med 2 eller 5 utåtgående, böjda armar med flyn. Jfr Ankare och Antra. — Dragga, med en eller flera draggar, som släpas efter en båt, uppfiska ett sjunket föremål (t. ex. en kropp), en telegrafkabel e. d. ur vattnet. Ett ankare säges "dragga med", då det ej gripit fast tag, utan af fartyget drages med längs sjöbottnen. R. N.*

Draggtryck (fr. *retroussage*). Se Koppartryck.

Dragharmo'nika, *mus.* Se Harmonika.

Draghållfasthet, riktigare Sträckhållfasthet, *tekn.*, den kraft, hvarmed ett material motsätter sig särskiljandet af sina smådelar genom sträckning. Vid bestämmandet af sträckhållfastheten användas prismatiska stafvar af rund eller rektangulär sektion, hvilkas längd är afsevärdt större än tvärdimensionerna. Den sträckande och successivt ökade kraften anbringas så, att den verkar utefter profvets längdaxel. Med drag- eller sträckhållfasthet menas då den belastning per ytenhet, som materialet i fråga måste åsättas, för att profvet skall afsträckas. Angående utförandet af dessa försök samt de mera använda materialens hållfasthet för denna art af påkänning se Hållfasthet. G. D.

Draghällan, skär uti inloppet till Sundsvall. 1878 uppfördes där, på stadens bekostnad, en fyr, som året därpå öfvertogs af kronan. A. G.

Draginrättning, *järnv. tekn.*, en anordning, med hvilken olika järnvägsfordon kunna sammankopplas med hvarandra, utgöres af en under fordonet gående dragstång, i ändan utanför hvardera buffertbalken försedd med en dragkrok och ett i dragkroken fäst skrufkoppel. För att förmildra de ryckningar och stötar, som uppstå i ett tåg, skall draginrättningen vara fjädrande. Se de af Väg- och vatt.-byggn.styr. och Järnvägsstyr. utfärdade cirkulären ang. enskilda järnvägars rullande materiel (i ”Svensk författningssamling”, 1905, n:r 40). E. Hjr.

Dragjord, *landtbr.* Se Frysjord.

Dragkamp (fr. *lutte à la corde*, eng. *tug of war*, ty. *tau-ziehen*, grek. *dielkystí'nda*), idrottsöfning, som består däri, att två motståndare eller oftast två lag af motståndare fatta vid hvardera ändan af ett rep och pröfva sina krafter mot hvarandra genom att hvar i sin mån försöka draga motståndaren öfver på sin sida. Då två enskilda motståndare kämpa, beror utgången hufvudsakligen af den kraft hvar och en kan genom kroppstyngd, muskelstyrka och uthållighet applicera i den rätta riktningen. Vid kamp mellan två lag tillkommer som viktig faktor för afgörandet äfven samarbetet och taktiken, som ledes af en bland lagets medlemmar utsedd ”kapten”. Den efterste mannen i hvarje lag benämnes ”ankare” och bör vara en tung person.

Det har förekommit dragkampstäflingar, hvarvid båda lagen varit så jämnstarka och uthålliga, att man hållit på att draga i en à två timmar, innan ettdera laget måste gifva vika. Dragkamp är en alltifrån antiken känd, särskildt bland sjömän populär idrottsöfning, och svenskar ha ofta utmärkt sig däri. Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbunds täflingsregler bestämma, att dragkamp må utföras af åttamannalag. Deltagarna få ej hafva spikar eller broddar under skodonen och få ej sitta på marken under kampen. Sedan täflingen börjat, får utbyte af någon deltagare ej ske. Den använda linan skall vara 30 à 40 mm. i diameter och omkr. 30 m. lång. Afståndet mellan främste männen i lagen skall vara minst 3,5 m., midten af linan utmärkes med ett väl fastgjordt band, och på 1,75 m. afstånd från detta åt hvartdera hållet fästes äfvenledes ett bandmärke. På marken uppdragas tre linjer vinkelrätt mot draglinans riktning samt på samma afstånd från hvarandra som i afseende på bandmärkena är bestämdt. Vid kampens början skola bandmärkena befinna sig midt öfver motsvarande linjer på marken. Start-kommandot är: ”fatta — sträck — drag”. När ena lagets sidomärke går öfver det andra lagets sidogränslinje, är det sistnämnda laget segrare. Därest någon af deltagarna träder öfver midtlinjen, har det lag han tillhör förlorat. B. R.

Dragkraft. 1. *Järnv. tekn.* Med ett lokomotivs dragkraft menas den kraft, med hvilken det förmår framföra ett tåg, d. v. s. öfvervinna det motstånd (vindtryck, stigningar, kurvor, friktion m. m.), som finnes för tågets rörelse. Dragkraften är beroende af hufvudsakligen tre faktorer: adhesionen mellan lokomotivets drifhjul och skenorna, maskinkraften och pannans ångbildningsförmåga.

a) *Dragkraften på grund af adhesionen.* Då den i cylindrarna utvecklade kraften vrider hjulen rundt, fordras, för att lokomotivet skall förflytta sig framåt, att hjulen rulla på skenorna och ej glida eller ”slira”. Det är friktionen mellan hjulen och skenorna (vanligen kallad adhesionen), som skall förhindra denna slirning. Friktionsmotståndet är beroende på hjulens tryck mot skenorna, och ju större detta är, desto större är motståndet. Här afses trycket af drifhjulen, d. v. s. de kopplade hjulens tryck mot skenorna. Summan af dessa tryck kallas lokomotivets *adhesionsvikt*. Till denna måste den af lokomotivets maskineri utvecklade kraften stå i ett visst förhållande. Å andra sidan är friktionsmotståndet mellan hjul och skena beroende af en del faktorer. Därvid spelar i synnerhet skenornas tillstånd en stor roll. Friktionskoefficienten för torra och för slippriga skenor är ej densamma, och den sätter för ett gifvet lokomotiv en gräns för dragkraften. Är A lokomotivets adhesionsvikt och f friktionskoefficienten, så är den genom adhesionsvikten erhållna dragkraften

$$P_a = f \,.\, A.$$

Vid torra eller rena skenor är $f \geqq \frac{1}{5}$, i medeltal är $f = \frac{1}{7}$ och under ogynnsamma förhållanden, såsom vid fuktiga skenor, fallande löf, dimma och frost o. s. v., är $f \leqq \frac{1}{9}$. De varierande villkoren för adhesionen uppställa således för dragkraften en i lika hög grad variabel gräns. Så länge den maskinella dragkraften är mindre än denna gräns, rulla hjulen utan att slira; men så snart maskinkraften öfverskrider gränsen, antingen genom att kraften är för stor eller gränsen sänkes, slira hjulen.

b) *Dragkraften på grund af maskinkraften.* Den i cylindrarna erhållna kraften öfverföres genom vefstakarna till drifhjulen. Frånsedt alla förluster, äro således de arbeten, som under ett hjulhvarf utvecklas i cylindrarna och af den å drifhjulens omkrets verkande kraften, lika.

Är p = effektiva ångtrycket i kg. pr kvcm.
d = cylinderdiametern i cm.
l = slagets längd i m.
D = drifhjulsdiametern i m.
P_m = den å drifhjulens omkrets verkande kraften i kg.,

så är för ett tvåcylindriskt tvillinglokomotiv

$$2 \,.\, p \,.\, \frac{\pi \, d^2}{4} \,.\, 2 \, l = P_m \,.\, \pi \, D$$

och

$$P_m = p \,.\, \frac{d^2 \,.\, l}{D} \,.$$

I verkligheten erhålles dock ej en så stor dragkraft, emedan ångan ej verkar med samma tryck under hela kolfslaget samt friktionen ej kan undvikas. Man antager därför, att af det beräknade värdet å dragkraften erhållas endast omkring två tredjedelar eller 0,65, hvarför den vanliga formeln för dragkraften är

$$P_m = 0{,}65 \, \frac{p \,.\, d^2 \,.\, l}{D} \,.$$

Denna reduktion är tillräckligt stort tilltagen, och det inträffar ofta, att lokomotiven kunna utveckla en vida större dragkraft.

För beräkning af dragkraften hos kompoundlokomotiv användes formeln

$$P_m = 0{,}5 \, \frac{p \,.\, d^2 \,.\, l}{2D}$$

och där är d = lågtryckscylinderns diameter.

c) *Dragkraften på grund af pannans ångproduk-*

...sförmåga. Den under b) beräknade dragkraften ... af lokomotivet ej utvecklas under någon längre ..., med mindre hastigheten är mycket ringa, ty ...nans ångproduktionsförmåga är ej tillräcklig för ... vid större hastighet alstra all den erforderliga ...ngden ånga. Och ofta är det så, att ångproduk...sförmågan hos ett lokomotiv sätter en gräns för ... belastningens storlek, d. v. s. är bestämmande ..., huru mycket lokomotivet förmår draga. Beteck...den härpå grundade dragkraften hos lokomotivet ...l $P_{å}$ och V = hastigheten i km. pr timme, ... = den reducerade eldytan = $H_1 + \frac{H_2}{3}$, där ... = direkta eldytan (i eldstaden) och H_2 = in...ekta eldytan (i tuberna), så är enligt Swoboda

$$P_{å} = 3 . \frac{V + 40}{100\ V} . H .$$

...enna formel gifver emellertid för de flesta sven... lokomotiv med deras starka drag för små värden, ...rför, enligt Pegelow, utförda försök visat, att ...neln

$$P_{å} = 4{,}5 . \frac{V + 40}{100\ V} . H$$

...tre öfverensstämmer med nuvarande svenska för...landen.

Ett lokomotivs nyttiga dragkraft är för en viss ...tighet bestämd genom det minsta af värdena P_m och $P_{å}$. Vid ett tågs igångsättning utvecklar ...omotivet sin största dragkraft; därvid är det det ...sta af de båda värdena $P_{å}$ och P_m, som är det ...tämmande. Men ju mera hastigheten ökar, desto ...re inflytande röjer dragkraften af ångproduktions...mågan, tills slutligen värdet $P_{å}$ blir det minsta, ... dragkraften uteslutande är beroende af pannans ...måga att alstra ånga. E. Hjr.

2. Se Dragare.

Dragmedel, *med. farm.*, sådana läkemedel (plå... eller salfvor), som användas för att reta huden ... göra den röd samt framkalla en utgjutning af ...nadssaft under öfverhuden (*epidermis*), hvarige...m denna upplyftes såsom en större eller mindre ...sa och kan aflossas. Flera s. k. skarpa läkemedel ...na hafva en sådan verkan. Det mest bekanta ...gmedlet är den s. k. spanska flugan, ...v. s. ett plåster, som är beströdt med pulver af ...lbaggen med samma namn (se Spanska flu...r). Man har med dylika medels användning afsett ... leda en ymnigare saftströmning till huden och ...igenom minska eller bortleda utgjutningar eller ...tensamlingar i närgränsande organ. Äfven har ...m förr åsyftat att efter aflägsnandet af den upp...ta öfverhuden anbringa läkemedel i såret för dessa skulle uppsugas — en efter införande af subkutana insprutningarna öfvergifven metod — ...t att underhålla en ytlig känselretning för att ...da uppmärksamheten från och därigenom lindra ...ärtor i djupare liggande delar o. s. v. Den Sven... farmakopéns enda för människor afsedda, kraftiga verkande dragmedel är numera det ut...edda spanskflugplåstret (*tela vesicatoria*), hvarjämte kunna nämnas Janins plå...er (*emplastrum Cantharidis cum euphorbio*) och anskflugsalfva (*unguentum Cantharidis*). ... djur äro afsedda de mycket starkt verkande pre...raten stark spanskflugsalfva (*unguentum Cantharidis fortius*) samt spanskflugsalfva med sublimat (*unguentum chloreti hydrargyrici cantharidatum*). — Dragmedel i människomedicinen ordineras numera sällan af läkare. O. T. S. (C. G. S.)

Dragmätare, *tekn.* Se Drag.

Dragning, *krigsv.* Se Dragningsmarsch.

Dragningskraft, *fys.* Se Attraktion.

Dragningsmarsch l. Dragning, *krigsv.*, den förflyttning snedt framåt af en trupp, som utföres därigenom, att hvarje man, ryttare eller fordon för sig vänder 45 grader eller mindre och därefter förflyttar sig eller fortsätter i gång varande rörelse. C. O. N.

Dragnot. Se Not.

Dragomän l. Drogman, it.-sp. (en förvridning af arab. *terdjumän*, tolk), tolk vid de österländska hofven, i synnerhet hos Porten. Äfven vid de europeiska beskickningarna och större konsulaten i Turkiet och Persien bära tolkar titeln dragoman. Jfr Terdjuman.

Dragomänov, Michail Petrovitj, rysk politisk skriftställare och folklorist, f. 1841 i guvern. Poltava, d. i Sofia 1895, tog tidigt del i den lillryska nationalitetsrörelsen, särskildt i Galizien. Han främjade kännedomen om lillryska etnografien, historien och litteraturen och medarbetade i E. Reclus' "Géographie universelle". D. utnämndes till professor i historia vid Kievs universitet 1874, men afsattes 1876 på grund af sin kritik öfver ryska undervisningsväsendet och begaf sig då till Genève 1878, där han i flera broschyrer förfäktade nödvändigheten af en frisinnad omgestaltning i federativ riktning af Rysslands politiska och sociala förhållanden. 1888 erhöll D. en professur i allmän historia vid högskolan i Sofia, Bulgarien. Bland hans skrifter förande lillrysk folkpoesi må nämnas: *Istoritjeskija pjesni malorusskago naroda* i samverkan med Antonovitj (2 dlr, 1874—75), *Otgoloski rytsarskoj poezij v ukrainskich narodnych pjesnach* (Genljud af riddarpoesi i ukrajnska folkvisor), *Maloruss. narodnyja razskazy i predanija* (1876) och *Polityljni pjesni ukrainskiego naroda* (1881—83). A—d J.

Dragomirov, Michail Ivanovitj, rysk general och militärförfattare, f. 21 nov. 1830, d. 28 okt. 1905, officer 1849, genomgick generalstabsakademien 1854—56 och förflyttades 1857 såsom stabskapten till generalstaben. Efter att 1860—64 hafva bekläd lärarplats vid nämnda akademi användes D. 1864—73 i olika generalstabsbefattningar och blef sistnämnda år, efter att redan 1868 hafva befordrats till generalmajor, chef för 14:e infanteridivisionen, i spetsen för hvilken han främst af alla öfvergick Donau 1877. Under senare delen af kriget var D. anställd hos storfursten Nikolaus, arméns högste befälhafvare, och stod 1878—89 i spetsen för generalstabsakademien, hvarefter han 1889 blef chef för kievska militärdistriktet och 1891 general af infanteriet. 1903 tog han afsked. D. utgaf en mängd

arbeten i krigskonst, krigshistoria och trupputbildning, i hvilka han framför allt uppmanade sina landsmän att tillgodogöra sig det ryska folkets egendomligheter och särskilda anlag, att lägga an på soldatens uppfostran mera än på exercis, att återgå till anfallet med blanka vapen i Suvorovs anda. Några af D:s arbeten äro öfversatta till främmande språk (äfven till svenska). D. åtnjöt ett väl förtjänt europeiskt anseende. 1896 blef han ledamot af svenska Krigsvet. akad. C. O. N.

Dragön (af fr. *estragon*), *farm.*, benämning på *Artemisia Dracunculus* L., hvilken ört, stundom

försågos dessa skyttar med korta skjutvapen samt indelades i särskilda afdelningar, och under hugenottkrigen (1562—98) fingo de namnet *dragons*, dragoner. De hade lättare utrustning än det öfriga kavalleriet och stredo vanligen till fots samt begagnade hästarna hufvudsakligen såsom fortskaffningsmedel. Detta slags rytteri infördes snart i Nederländerna och därefter i alla europeiska härar. Efter trettioåriga kriget blefvo dragonerna, som redan då upphört att begagna skyddsvapen och voro väpnade med musköter, småningom helt och hållet likställda med det öfriga lätta kavalleriet, och nu-

Västgöta linjedragonregemente 1802. Dragon af Lifregtets dragonkår 1844.
Dragon 1676. Dragon 1714. Officer vid Lätta dragonerna 1783. Officer vid Västgöta drag. 1806. Dragonuniform, fastställd i okt. 1906.

Svenska dragonuniformer från olika tider.

odlad äfven i svenska kökträdgårdar, når 1 m. höjd samt har greniga stjälkar, helbräddade, jämnbredt lansettlika, gröna, glatta blad och mycket små, gulaktiga blomkorgar, hvilka sitta i slaka vippor i grenarnas toppar. Dragon har en angenämt aromatisk, skarp och stickande smak, beroende på en flyktig olja, hvarför den användes att gifva smak åt den bekanta s. k. dragonättikan (”vinaigre d’estragon”) samt åt senap. O. T. S.*

Dragön (fr. *dragon*, af lat. *dra'co*, drake), lätt ryttare. Namnet härleder sig däraf, att dragonerna till en början voro väpnade med korta skjutvapen, hvilkas kolfvar liknade drakhufvud. Redan under 1500-talet förekommo i Frankrike med hjullåsbössor beväpnade ryttare, s. k. *argoulets* (se d. o.), af hvilka ett antal medföljde hvarje kavalleritrupp. Sedermera

mera skiljas de från detsamma endast genom uniformen. Kejsar Nikolaus I i Ryssland sökte att i sin dragonkår upplifva den gamla föreningen af infanteri och kavalleri, genom att låta största delen af det sistnämnda strida till fots; men försöket måste öfvergifvas. C. O. N.

Dragonäder (fr. *dragonnades*, af *dragon*, dragon) kallas de i Frankrike på Ludvig XIV:s tid mot protestanterna (hugenotterna) riktade förföljelserna, vid hvilka den väpnade styrkan användes. Den första förföljelsen af detta slag skedde 1681, då på krigsministern Louvois’ befallning några dragonregementen inkvarterades hos hugenotterna i Poitou och Limousin, för att tvinga dem att blifva katoliker. Sedermera utsträcktes inkvarteringarna, med ty åtföljande utpressning och våld, öfver hela landet,

trupperna anställde en blodig jakt efter de mot-
stige hugenotterna, men hundratusental af dessa
"omvända" sig. Det gynnsamma resultatet
ade Ludvig XIV till fortsättning och till nantesi-
ediktets upphäfvande (1685). Fransmännen gåfvo
va grofva omvändelseförsök flera namn, såsom *les*
jonnades, *les missionnaires bottés* ("missionärer
orrar") o. s. v. — I en senare tid har "dra-
ad" fått betydelsen af militäriskt öfvervåld, som
res på myndigheternas befallning. J. Th. W.

Dragonēra, obebodd ö, af 4,3 kvkm. areal, till-
nde Balearernas ögrupp i Medelhafvet och be-
n vid Mallorcas västkust.

Dragone'tti, Domenico, italiensk kontrabas-
nos, f. 1763 i Venezia, d. 1846 i London, var
1782 anställd vid Markuskyrkan i Venezia
sedermera (från 1794) i London. Han väckte
oerhördt uppseende genom sin fabelaktiga fär-
et, som tillät honom att på kontrabasen utföra
svåraste violoncell- och fagottkonserter. Biogr.
affi (1846). A. L.*

Dragonättika. Se Dragon, *farm.*

Dragplåster, *farm.* Se Dragmedel.

Dragsfjärd, kapell i Åbo skärgård, under Kimito
orat, Finland. D. är i framtiden bestämdt
eget pastorat. Landarealen 124 kvkm. Be-
ningen, svensktalande, 4,278 personer (1904).
n kapellet ligger Dalsbruks (se d. o.) järn-
. A. G. F.

Dragsholm. Se Adelersborg.

Dragsjuka, *med.* Se Ergotism och Hjärn-
kdomar.

Dragskifva, *tekn.*, en af härdadt stål förfärdigad
med hål försedd skifva, använd vid trådtillverk-
g. Tillverkning af stål- eller metalltråd af valsad
estråd medelst dragning tillgår så, att ämnes-
len tillspetsas i ena ändan, hvarpå den trädes
om ett hål i dragskifvan och med en eller annan
anisk anordning drages genom densamma. Hålet
försedt med rundade kanter och har en genomskär-
gsyta något understigande ämnestrådens, hvari-
om denna sålunda undergår en sektionsförminsk-
g. Genom upprepade dragningar genom allt
dre hål i dragskifvan kan trådens diameter ned-
etas till önskad storlek. Då hålet i dragskifvan
rundade kanter, sker formförändringen af
len icke genom afskärning af några delar af
den, utan endast genom sammanpressning af den-
ma. G. D.

Dragskåp. Se Kapell, *kem.*

Dragsmark. 1. Socken i Göteborgs och Bohus län,
e härad. 1,425 har. 561 inv. (1905). Annex
Bokenäs, Göteborgs stift, Älfsyssels norra kon-
tt.

2. (Marieskog; lat. *Monastērium de silva
ctæ Mariæ*) Kloster af premonstratensernas orden
den fordom skogbeväxta halfön Bokenäs i Drags-
ks socken, Bohus län. Klostret anlades i midten
1200-talet (1234?) af norske konungen Håkan
kansson och synes redan tidigt ha nått en viss
ns och välmåga. Bland dess välgörare nämnas
ung Magnus Eriksson och hans gemål samt drott-
g Dorotea. Af dess abboter äro kända endast
olaus (1423, 1430), Thore (1489, 1490 o. 1492).
ge (1500) samt Jens Vernicksson. Redan 1519
le klostret en världslig styresman; 1532 blef det
ständigt sekulariseradt. Efter Bohus läns afträ-
dande till Sverige (1658) donerades en del af
klostrets gods till R. von Ascheberg. Klosterbygg-
naderna nedbrötos i början af 1600-talet för att
lämna sten till Bohus fästningsbyggnad. Äfven
kyrkan förföll småningom; den synes redan i slutet

Platsen för Dragsmarks kloster.

af 1500-talet ha varit oanvändbar för gudstjänst-
bruk, och 1846 sammanstörtade den sista resten af
murarna. På föranstaltande af Göteb. o. Bohus
läns fornminnesförening har Mariakyrkans tomt af-
röjts och dess väldiga grundmurar samt väggarna
till 1 meters höjd lagts i dagen. Till D. förlägger
traditionen skådeplatsen för Axels och Valborgs
olyckliga kärlekssaga. Litt.: W. Berg, "D:s kloster"
(i "Bidr. till kännedom om Göteborgs och Bohus
läns fornm. o. hist.", VI, 1895) och J. S.
Lidell, "D:s kloster" (i "Sv. turistför:s årsskr."
1901). T. H—r.

Dragspel. Se Harmonika.

Dragstift, instrument för uppritande af linjer i
tusch eller annan färg, består vanligen af två på
ett skaft anbragta fjädrar eller tungor, hvilka sam-
manhållas medelst en tryck- eller dragskruf. Mellan
fjädrarna införes det flytande ämne, som skall an-
vändas vid linjernas uppdragande. För särskilda
ändamål finnas specialdragstift, t. ex. sådana med
mellantungor för dubbellinjers uppdragande, sådana
med insatt kugghjul för prickade och streckprickade
linjer, sådana med böjd och rörlig underdel för
ritning af kroklinjer efter mall, m. fl. P. H—s.*

Dragstång. 1. *Bygnk.* Se Förankring. —
2. *Järnv. tekn.* Se Draginrättning.

Dragtaft, *med. farm.* Se Tela vesicato-
ria.

Dragtåg, *artill.*, rep, som användas vid fält- och
positionsartilleriet samt vid fästningsartilleriets rör-
liga bestyckning, för att med servisens tillhjälp för-
flytta pjäserna längre sträckor. E. N.

Draguignan [-ginjä'], hufvudstad i franska depart.
Var (Provence), i en sidodal till floden Argens.
8,452 inv. (1901). Lärarseminarium. Vacker bo-
tanisk trädgård. Silkesodling. Vin- och olivodling.

Dragvällugn. Se Vällugn.

Dragör, hamnplats på sydöstra kusten af ön
Amager vid södra ingången till Drogden, bildar

sedan 1884 en särskild församling. 1,537 inv. (1905), hvilkas hufvudnäring är sjöfart och bärgningsarbeten. Ortens handelsflotta har på de senaste 30 åren gått mycket tillbaka och räknade 1904 blott 25 fartyg, nästan alla små segelfartyg. Lotsstation. Under medeltiden var D. genom sitt sillfiske en viktig plats för hanseställerna. E. Ebg.

Dra'heim [-hajm], befäst slott i Polen, prov. Posen, vid Dratzigsjön. Det eröfrades 1655 af svenskarna och förstärktes af ingenjör Weijder, men raserades 1657. L. W:son M.

Drahem [vanl. utt. dramm], turk. Se D i r h e m.

Drainage [dränā'j], fr., *kir.* Se D r ä n a g e.

Draisienne [dräsiä'n], fr. Se V e l o c i p e d.

Draisine, ty. Se D r e s s i n.

Drakbergen (holl. *Drakensbergen*, på kafferspråket *Quathalamba* l. *Katlambabergen*), bergskedja i Syd-Afrika med syd-nordlig riktning, mellan 31° 30′ och 24° 30′ s. br., utgöra vattendelare mellan Indiska hafvet och Oranjefloden med vattensystem samt bilda i sin södra hälft gräns mellan East Griqualand och Natal i ö. samt Basutoland och Oranjefloden i v. och gå med sin norra del in i Transvaal upp till Olifantsfloden. Gränsen mellan D. och de sydligare Stormbergen är rent ideell och markeras ej af någon särskild fysisk karaktär. D. hafva den för de sydafrikanska taffelbergen utmärkande formen: plana toppar och mot ö. branta sidor, som ofta sänka sig i afsatser och egentligen utgöra en denudationsrand af Karroon. Kamhöjden är i allmänhet 1,300—1,500 m., men åtskilliga toppar höja sig vida däröfver, såsom Giant's castle (3,350 m.), Champagne castle l. Cathkin peak (3,650 m.), Montaux-sources (3,350 m.) samt Mauch (2,658 m.). Tre järnvägslinjer skära D.: linjen Durban—Ladysmith—Harrismith genom van Reenen-passet (1,670 m.), linjen Ladysmith—Johannesburg genom Langs Nek (1,260 m.) och linjen Lourenço Marques—Pretoria. Wbg.

Drakblod, *Sanguis dracōnis, med. farm.*, ett sprödt harts af ljusare eller mörkare högröd färg. Ett slags drakblod rekommenderades redan af Dioskorides och Plinius såsom ett värdefullt läkemedel och färgämne. (Grekernas *Kinna'baris*, hvaraf namnet cinnober för det högröda kvicksilfversulfuretet, härrörde från ön Sokotra, troligen af en Dracæna-art.) Senare tiders drakblod erhålles från en palm, *Calamus* (*Dæmonorops*) *Draco* Willd., som med sina klättrande stammar (rotting) sammanflätar träden i sumptrakterna å östra delen af Sumatra, södra delen af Borneo samt på andra ostindiska öar. Palmens körsbärsstora, fjälliga frukter utsvetta vid mognandet en riklig mängd torkande harts, som just utgör "drakblod"; detta samlas af befolkningen och hopbakas i omkr. 20 cm. långa stänger, som inläggas i palmblad och omviras med en rottingstrimla. Drakblod saknar lukt, men har en svagt sötaktig, något skarp smak; det smälter vid + 120° C. och utsänder då bensoeluktande ångor. Det löses lätt i sprit, bensol, kloroform, kolsvafla o. d. Man har därur framställt bl. a. kolvätena toluol och styrol. Drakblod har numera ingen användning i den europeiska medicinen, men brukas för en del tekniska ändamål. — Ett annat slag af drakblod erhölls under 15:e och 16:e årh. från d r a k b l o d s t r ä d e t (se D r a c æ n a). Ett tredje slag härstammar från *Pterocarpus Draco* L. (fam. *Leguminosæ*) i Västindien och liknar k i n o (se d. o.), ett fjärde från *Croton Draco* Schlecht. (fam. *Euphorbiaceæ*), likaledes i Västindien. De båda sistnämnda slagen komma ej i den europeiska handeln. O. T. S. (C. G. S.

Frukter af Calamus Draco.

Drakblodsträdet, *bot.* Se D r a c æ n a.

Drakblomma, *bot.* Se D r a c o c e p h a l u m.

Drake (grek. *dra'kon*). 1. Ett sagovidunder med jättelik, fjällig ödlekropp, vingar, framben, stora klor och väldig stjärt, hufvud med kam, öron, fruktansvärd blick och förpestande andedräkt. Dylika odjur ha spelat en betydande roll i europeiska och asiatiska folks öfvertro. Till uppkomsten af tron på drakar bidrogo säkerligen gjorda fynd af lämningar efter urtida jättedödlor (*Plesiosaurus*, *Pterodactylus* o. s. v.). Hos forngrekerna och de gamle nordborna intogs dock drakgestaltens plats i folkföreställningen ursprungligen af en stor orm. Man tänkte sig draken som vaktare af heliga källor eller dyrbara skatter, delvis äfven såsom väderleksdemon, ryktbara bragder som drakbesegrare utförda af gudar och hjältar (Apollon, Herakles, Kadmos, Jason, Sigurd, Beowulf m. fl.). För babylonierna var drake det allt ondt födande urkaos, som besegras af solguden Marduk (jfr D r a k e n i B a b e l). I bibeln, särskild

Fig. 1. Drake på en medeltida väfnad.

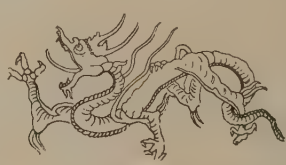

Fig. 2. Japansk drake.

Fig. 3. Romerskt fälttecken, drake, med silfverhufvud och ihålig tygkropp.

Psaltaren och Uppenbarelseboken, nämnes drake som mörkrets ande; medeltidens kyrkliga symbolik gör honom till sinnebild af djäfvulen, hedendomen eller Antikrist samt låter denna drake besegras af ärkeängeln Mikael, den helige Georg o. s. v. De romanska konststilen upptog draken som ornamentalt motiv, med gestalten ofta sammansatt af orm, lejon och fladdermus. Den blef attribut till många helgon. Man trodde, att draken nattetid för hvässande och

ıde genom luften; han kunde då äfven fara ned
om skorstenar och lägga hemliga skatter på här-
åt den han gynnade. De östasiatiska folken se i
en symbolen af stormen, vulkanutbrottet, ond-
; Kinas riksvapen visar en drake; den nyttjas
ı som myntbild i Kina och Japan samt har fått
användning i dessa länders dekorativa konst. —
grekerna prydde hjälmar och sköldar med drak-
r; sedermera blef draken fälttecken, särskildt
dacerna och hos romarna under kejsartiden, och
ands konungar sedan Vilhelm Eröfraren förde
i baneret. Jfr Lindormen. — Som *heral-*
figur framställdes draken i profil med fyra
r och flädermusvingar.

Zool. Se Drakfiskar.

Arkeol. D. l. Drakskepp var förr hos
borna namnet på de prydligaste och största af
ör krigstjänst afsedda lång- eller hafsskeppen.
mningen härrör däraf, att öfre delen af förstäf-
på dessa skepp oftast hade formen af ett drak-
ud (ibland hade den dock gestalt af andra djurs
ud, t. ex. en bisonoxes) och att bakstammen
ill afslutades med en draksvans; stundom, fastän
ntligt, gaf man äfven åt bakstammens topprydnad
en af ett drakhufvud. En gammal isländsk lag
kref, att, när ett drakskepp närmade sig land,
hufvudet skulle aftagas, på det ej landvättarna
e blifva skrämda. Draken hade en mast, som
ar ett råsegel, hvilket i Nordens gamla bildspråk

Fig. 1.

as vid drakens vingar. Drakskeppets för, hvarest
er kamp de tappraste männen, de s. k. stam-
ıa (fnod. *stafnbúar*), uppehöllo sig, kallades
n (*staſn*) eller rösn (*rausn*). Mellan stammen
masten låg förrummet (*fyrir-rúm*). Där stod
pshöfdingens högsäte, där intog skeppsfolket
måltider, och under striden fylkades där en
dborg kring höfdingen. Närmast fören låg
oparummet (*krappa-rúm*), som genom roddar-
karna var indeladt i flera smärre rum. Längst
åt låg den upphöjda aktern, kallad lyfting
ting), hvarest styrmannen hade sin plats och
lingen sitt sofrum. Kring relingen hängde be-
ningens sköldar. Den nordiska forntidens mest prisade drakskepp var ”Ormen långe”, som tillhörde den norske konungen Olof Tryggvesson. Afbildningar af drakskepp förekomma på många runstenar, men den tydligaste föreställningen om sådana farkosters utseende gåfvo bilderna på Bayeuxtapeten, från hvilken vidstående fig. 1 är hämtad, tills 1880 i ”Kongshaugen” vid Gokstad, nära staden Sandefjord, i södra Norge, ett fynd gjordes af ett från tiden omkr. 900 e. Kr. härstammande nästan fullständigt bevaradt vikingaskepp (fig. 2). Det har haft en mast (af hvilken nedre delen kvarstod, den öfre fanns i fartyget) med ett råsegel, är byggdt af ek och har ej varit däckadt. Det mäter 20,8 m. i längd och 5 m. i bredd midskepps och är där endast 1,18 m. djupt emellan relingens öfverkant och kölen. När segel ej nyttjades, framdrefs skeppet med 16 par åror; relingen var på hvardera sidan besatt med 32 sköldar, och rodret var fäst på högra sidan om aktern, hvilken är lika spetsig som förstäfven. Fartyget, som varit ett ”långskepp” (krigsfartyg), torde hafva haft en besättning af minst 64 man. Skeppet förvaras i Kristiania universitets oldsagssamling (en modell i 1/16 af storleken finnes i modellsalen vid örlogsvarfvet i Stockholm). Se N. Nicolaysen, ”Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord” (1882). En kopia af fartyget, ”Viking”, gick 1893 öfver Atlanten och till Chicago. — Ett nytt ”vikingaskepp” upptäcktes 1903 i en hög vid Oseberg i Slagen sogn i närheten af staden Tönsberg i Norge. Skeppets för och akter äro prydda med en sällsynt rik djurornamentik (fig. 3). Dess längd i högen uppgick till 21,7 m. Det har haft 15 par åror

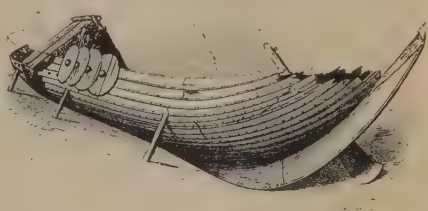

Fig. 2. Gokstadsskeppet.

Fig. 3. Osebergsskeppet. Babords sida af bakstammen.

öfver skeppets midtparti var byggd en grafkammare, som, ehuru plundrad i forntiden, dock ännu innehöll många värdefulla saker. Fartyget har ej kunnat upptagas helt. Det härstammar från slutet af 700-talet. Se G. Gustafson, "Osebergfundet" (i "Aarsberetning for 1904, utg. af Foreningen til norske fortidsmindesmærkers bevaring", 1905). 3. Hs Hd. (T. J. A.)

4. *Krigsv.* Se Hane.

5. I luftseglingsteknisk mening en kropp, som, ehuru tyngre än luften, genom vindens tryck på en eller flera snedt ställda ytor kan höjas och hållas sväfvande i luften, så länge den står i fast förbindelse med marken genom en eller flera linor. Sedan urminnes tider har en fantastisk figur af sådan art under namnet "drake" användts af de österländska folken, särskildt kineser och japaner, mest till sport och kultändamål, men är först i nyare tid med visshet känd i Europa. Den förekom där till att börja med uteslutande som en leksak i den traditionella formen af ett lätt träkors, öfverspändt med papper, som bildar ett fyrsidigt, i ett af hörnen något utdraget plan. En svans af små pappersrullar, fastknutna på ett snöre, gifver stadga åt drakens rörelser i luften. Till allvarligare ändamål torde draken hafva brukats först i midten af 18:e årh., då den engelske forskaren A. Wilson 1749 uppsände termometrar, fästa vid drakar, och B. Franklin 1752 i Philadelphia utförde sitt ryktbara experiment att uppsamla elektricitet från ett åskmoln. Först på 1880-talet började ånyo intresse för drakarna att framträda, och den nu moderna draktekniken daterar sig från 1894, då meteorologiska observationer medelst drakar började systematiskt anställas vid observatoriet på Blue hill nära Boston. Resultaten af de vid Förenta staternas meteorologiska institution "The U. S. weather bureau" organiserade drakobservationerna föranledde drakens användning för dylika ändamål i de större kulturländerna (t. ex. vid de meteorologiska instituten i Trappes vid Paris, i Pavlovsk, nära Petersburg, i Lindenberg, s. ö. om Berlin, i Hamburg, i Strassburg och i Wien). I den fransk-skandinaviska meteorologiska drakstation, som 1902—03 var anordnad vid Hald på Jylland, deltogo svenska vetenskapsmän, och i Sverige ha sedan jan. 1906 vid den naturvetenskapliga stationen vid sjön Vassijaure i Lappland drakobservationer utförts. De senaste tio årens framgångsrika drakförsök hafva betingats af tre omständigheter: uppfinningen af stabila, lyftkraftiga drakar, konstruktionen af lätta meteorologiska instrument, som automatiskt registrera temperatur, fuktighet, barometertryck och vindhastighet på olika höjder, samt användandet af findragen, stark stålträd som bärlina, manövrerad medelst vindspel. Härigenom har atmosfären till en ansenlig höjd blifvit, lättare än förut, tillgänglig för kontinuerliga observationer enligt en metod, hvars utförande ej kräfver särskilda lokala förutsättningar, såsom tillgång på gas för ballonger, utan kan utföras hvar som helst, blott vinden är tillräckligt stark (4—6 m. i sekunden). De vunna resultaten äro af stort vetenskapligt värde och torde äfven blifva af rent praktisk betydelse för de dagliga väderlecksförutsägelserna och stormvarningarna. Den hittills högsta drakuppstigningen företogs 25 nov. 1905 vid Lindenberg, då instrumentet var uppe på 6,430 m.

Fig. 1 visar en af meteorologer mycket använ konstruktion, efter sin uppfinnare, australiern Law rence Hargrave, benämnd Hargrave-draken. De kännetecknas af minst fyra bärplan (i fig. 2 ma kerade som feta linjer), två och två sinsemellan fö

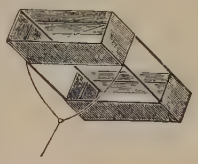

Fig. 1.

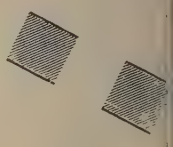

Fig 2.

bundna med lika många styrplan (i fig. 2 markerad som strecktecknade ytor). Draken är fullkomlig stabil utan svans. En annan typ är den af engel mannen Baden-Powell för militära ändamål använd sexkantiga enkelplaniga draken. I fält har drake

Fig. 3.

sin betydelse bl. a. såsom ett signaleringsmedel oc för åstadkommandet af hög luftledning vid trans portabla stationer för trådlös telegrafi. Försök a medelst drakar lyfta en mänsklig observatör frå marken hafva utförts till höjder af ända till 90 m. och vid ryska arméns luftseglarafdelning har t. o. m en dylik för mindre höjder (15—20 m.) praktisk öfvad kunskaparmetod utbildats. Härvid använde t. ex. sexkantiga drakspann ("tandem") enlig fig. 3, som visar Baden-Powells anordning. Om e drakes fästpunkt är lättrörlig utmed marken (e

ller flotte i vatten, en kälke på isen o. d.), er dragningskraften i fästpunkten att förflytta med en horisontal hastighet, som under vissa ndigheter kan vara högst betydande. Man har vetenskapligt håll flera gånger påpekat, att drakens egenskap kan utnyttjas för räddningsnål vid ett fartygs strandning, då en drake kulle kunna föra en lina i land. Litt.: A. L. ., ”Sounding the ocean of air” (1900), W. en, ”Bericht über die erforschung der freien phäre mit hülfe von drachen” (ur ”Archiv leutschen seewarte”, 1901), J. Lecornu, ”Les volants” (1902), V. Bjerknes och J. W. Sand- , ”Über drachen für meteorologische unterngen bei hydrographischen expeditionen” (i hydrograf. biol. kommissionens skrifter”, I, och ”Veröffentlichungen der internationalen ission für wissenschaftliche luftschiffahrt”, I), hvartill statsbidrag utgår från bl. a. Sve- G. H—r.

ake [drē'k], sir Francis, engelsk sjöhjälte, 40 vid Tavistock i Devonshire, deltog 1567 med stor utmärkelse i Hawkins' olyckliga exion till Sierra Leone och Västindien och företog 1570—73 tre resor, som voro verkliga plundringståg, mot spanjorerna i Västindien och Syd-Amerika samt eröfrade därunder Nombre de Dios och Vera Cruz. 1577 började D. med 5 små fartyg från Plymouth sin ryktbara världsomsegling (den andra i ordningen af alla kända). Denna fullbordades endast af hans eget fartyg, enär två sönderhöggos till le vid Argentinas kust, ett förliste efter mseglingen af Magalhães' sund och ett, som sig från D., seglade hem. Efter att under månaders tid hafva kämpat med hårda stormar n Eldslandet seglade D. till Valparaiso samt e under plundring och kaperi längs Amerikas a kust till 43° n. br. Därunder tog han en f Kalifornien i besittning under namn af ”New on”. Sedan han förgäfves sökt en passage n. Amerika, seglade han öfver Stilla oceanen och ka oceanen, rundt Godahoppsudden samt återtill England 1580 med rika byten af guld, r, pärlor, ädelstenar och silke. 1582 var D. r i Plymouth och 1584—85 medlem af parlaet. 1585 sändes han af drottningen med 25 p på en ny expedition, hvarunder han fråntog jorerna San Jago (en af Kap Verde-öarna), S. ingo, Cartagena och Saint Augustine på Floridaen. 1587 sändes han med en stark eskader att hindra spanska flottans hotande samling vid z, öfverföll den och brände eller sänkte 33 eröfrade 4 med förråd lastade fartyg. I sakaf tillräckligt understöd, kunde han dock ej ra ”den oöfvervinneliga armadan” att 1588 räda i Kanalen, men där vunno 29 juli han Howard en fullständig seger öfver den vid elines. Under en expedition 1589, i ändamål att sätta dom Antonio på Portugals tron, förstörde han visserligen många spanska fartyg, men förlorade, delvis genom sjukdom, tre fjärdedelar af sin 23,400 man starka besättning. Efter en tid af fredlig verksamhet, hvarunder han ånyo var parlamentsledamot (1593), företog han 1595 jämte Hawkins en expedition till Västindien, men denna afiopp olyckligt, och D. dog ombord 28 jan. 1596 utanför Porto Bello samt begrofs i hafvet. D., som var i besittning af goda kunskaper i navigation och astronomi, egde stor vältalighet och var en utmärkt befälhafvare, framför allt en handlingens man, som förstod att göra sig både åtlydd och afhållen. Djärf och tapper, fruktade han lika litet ansvaret som fienden. Många sägner om D:s bragder och äfventyr äro gängse. Statyer öfver honom äro resta i Tavistock och Plymouth. Jfr J. Barrow, ”Life of Drake” (1843, 2:a uppl. 1861), det förnämsta arbetet öfver D. För litteratur om D. se för öfrigt J. K. Laughtons artikel i ”Dictionary of national biography”. O. E. G. N. (H. W—l.)

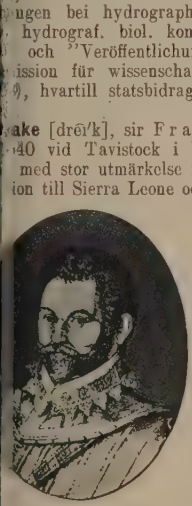

Drake, namn på tre svenska adliga ätter. — Drake af Hagelsrum (i Småland) härstammar från Arvid Knutsson D. (d. omkr. 1618), hvilken tillhörde den gamla adelsslägten Hand, men som med Johan III:s tillstånd upptog sin moders namn, Drake, men behöll sitt fädernevapen (en hand). Ätten introducerades på riddarhuset 1625. — Drake af Intorp (i Västergötland). Denna ätt, som introducerades 1625 och utgick på svärdssidan 1636, härstammade från Olof Nilsson D. (d. 1590), hvilken tillhörde den gamla adliga ätten Store, men upptog sitt mödernenamn, Drake. Olof Nilssons son Axel D. (d. 1632) var sedan 1622 ståthållare öfver Skaraborgs län. — Drake af Torp och Hambra (i Östergötland) blef med sedermera öfversten Johan Kristersson D. 1646 adlig och utgick på svärdssidan 1677 (med stiftaren, som stupade i slaget vid Landskrona).

1. Gustaf D., sjöröfvare, sonson till Arvid Knutsson D. af Hagelsrum, f. 11 dec. 1634, var hofjunkare hos Karl X Gustaf och blef sedermera ryttmästare. Tillsammans med sin svåger, friherre Gustaf Adolf Skytte, afseglade han i aug. 1661 från Kalmar, i afsikt att företaga plundringar, och denna färd var icke deras första med detta syfte. Vid Göteborg mötte de några holländska handelsfartyg, hvilka de på D:s förslag beslöto att öfverfalla. Med sin jakt följde de fartygen på afstånd in i Östersjön, och när flottiljen där skildes åt, eftersatte de en af bojertarna. Omkr. femtio km. från Bornholm skreds till anfall. Besättningen vägrade till en början att angripa, och Skytte, som vid tillfället var drucken, visade sig missmodig; men D:s hot och uppmuntringar verkade. Fartyget äntrades, dess besättning, fem man, mördades, liken kastades i hafvet, fartyget fördes till ön Jungfrun i Kalmar sund och sänktes. Lasten, som bestod af vin, tobak och specerier, fördes till Skyttes gods Strömsrum i Ålems socken af Kalmar län. Saken kunde i längden ej hemlighållas, och en rättegång inleddes. (Handlingar i detta mål förvaras i Riksarkivet.) D. lyckades hålla sig undan, men återkom efter en tid till Sverige. Han afled 16 nov. 1684. — D. är hjälten i romanen ”Fribytaren på Östersjön” af V. Rydberg. Jfr B. Schöldström, ”En

Viktor Rydbergsk diktgestalt i historisk belysning" (i "Damer och knektar", 1902). J. Th. W.

2. Erik D., musikskriftställare, ättling i sjätte led af Arvid Knutsson D. af Hagelsrum, f. i Östergötland 8 jan. 1788, d. 9 juni 1870 i Stockholm, blef 1805 student i Uppsala, ingick sedermera på den civila ämbetsmannabanan och utbildade sig samtidigt såsom musiker. Han invaldes 1819 i Mus. akad. samt förordnades 1830 till lärare i musikens teori vid nämnda akademi, hvarest han 1841 äfven blef sekreterare, bibliotekarie och inspektor. 1861 fick han afsked med pension. D. hör till Sveriges flitigaste läroboksförfattare i musik. Han skref *Allmänna grunder i musik och claverspelning* (1830), *Elementarcours i harmonieläran* (I, 1839, 4:e uppl. 1857; II, 1840, 3:e uppl. 1857), *Läran om kontrapunkten* (I, 1845) och *Frågor i harmonieläran, till besvarande vid organistexamen* (1846; 2:a uppl. 1849), öfversatte Gollmicks "Kritisk terminologi" (1842) och Zöllners "Orgelskola" (s. å.) m. m., upptecknade en mängd af de melodier, som finnas införda i Arwidssons "Svenska fornsånger" (1834—42), redigerade musiken till "Valda skrifter af C. M. Bellman" (1835—36) och meddelade där viktiga rön angående Bellmansmelodiernas ursprung. Han komponerade och utgaf, dels ensam, dels tillsammans med I. Dannström, åtskilliga sånger. A. L.*

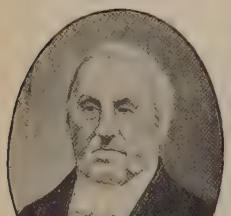

3. Magnus Adolf Gottlob D., ättling i sjunde led af Arvid Knutsson D. af Hagelsrum, baptistpredikant och lärare, f. 21 sept. 1833 i Östergötland, d. 4 febr. 1906 i Flen, blef 1852 student i Uppsala, aflade där 1856 teoretisk teologisk examen samt tjänstgjorde en tid som extralärare i Linköping och Västervik. Efter att 1858 ha slutit sig till baptistsamfundet utgaf han 1864—67 tidskriften "Evangelisten" och 1868—88 den af honom grundlagda tidningen "Wecko-Posten" (i hvars redaktion han kvarstod till sin död). 1863—67 var han föreståndare för Stockholms baptistförsamling och sedan 1866 lärare vid Betelseminariet. 1857—95 redigerade han de svenske baptisternas statistik. D. öfversatte en mängd religiösa skrifter. 1896 utnämndes han af Bucknell university i Pennsylvania till teol. doktor. C—th.

Drake, Anders von, ämbetsman, f. 5 maj 1682 i Ovikens socken i Jämtland, d. 2 aug. 1744 i Stockholm, blef filos. magister i Uppsala 1707 samt ingick 1711 i Kanslikollegium och Riksarkivet. 1713 fick han i uppdrag att sjöledes föra de viktigaste bland Riksarkivets handlingar till Örebro. Det fartyg, på hvilket handlingarna fördes, sprang emellertid läck på Hjälmaren och var nära att sjunka, då det lyckades D. att, med fara för sitt eget lif, rädda detsamma och dess dyrbara last. Efter att hafva innehaft åtskilliga befattningar blef D. 1728 underståthållare i Stockholm, uppfördes vid 1738—39 och 1740—41 års riksdagar fyra gånger på riksrådsförslag och utnämndes 1741 på ständernförord till president i Kommerskollegium. D. adlad 1720 (D. uppgaf sig härstamma från den gam Drake-ätten) och blef 1739 led. af Vet. akad., hva "Handlingar" förvara åtskilliga uppsatser af honor

Drake [drēi'k], Samuel Gardner, nordam rikansk skriftställare, f. 1798 i Newhampshire, gru dade 1828 ett antikvariat i Boston. Död 1875 sistnämnda stad. Skrifter: *Biography and histo of the indians of North America* (1833; 11:e upp 1852), *Indian captivities or life in the wigwa* (1839) och *History of Boston* m. fl.

Drake, Friedrich, tysk bildhuggare, f. 18(i Pyrmont, d. i Berlin 1882, kom 1826 till Berli till Rauch, hvars mest framstående efterföljare hblef, och utnämndes 1844 till professor vid kons akademien i nämnda stad. D. har lämnat en mäng arbeten, i synnerhet på porträttskulpturens område *Den döende krigaren* (1833), *Madonna med barne* porträttstatyetter af *Rauch*, *Schinkel*, *Goethe*, br derna *Humboldt*, *Beethoven* m. fl., bronsstaty af *Just Möser* (Osnabrück), *Fredrik Vilhelm III:s* marmo staty (Berlins Tiergarten), kring hvars fotställni löper en af de vackraste reliefer, som den tysk skulpturen har att uppvisa (en reproduktion af m numentet finnes i Stettin), marmorstaty af *Rau* (Berlin), bronsstatyer af *Schinkel* (Berlin) och ku fursten *Johan Fredrik* (Jena) samt den imponeran ryttarstatyn af *Vilhelm I* (Köln), fullbordad 186 Ett af hans senaste, men minst lyckade verk är d 8,3 m. höga *Victoria*, som kröner den 1873 aftäck segerkolonnen i Berlin. (G—g N

Draken (lat. *dra'co*), *astron.*, stjärnbild på nor stjärnhimmelen. Dess svans vindar sig emellan Sto och Lilla björnen. Den öfriga delen af kroppen g i flera bukter mellan Lilla björnen och Herkule Draken har en stjärna af 2:a och elfva af 3:e sto leken.

Drakenborch, Arnold, nederländsk filolog, 1684, d. 1748 som professor i historia och bibli tekarie i Utrecht, utgaf bl. a. en förträfflig upp af Livius (7 bd, 1738—46; ny uppl. 1820—29

Draken i Babel är ämnet för en af de apokryfiska tillsatser, som förekomma i de grekiska och latinsk

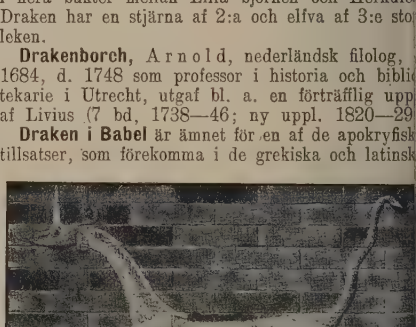

Draken i Babel.

versionerna af Daniels bok. Med draken afses vå *Tiâmat*, vidundret, som Marduk besegrade (se vid stående bild efter det nyligen upptäckta originale relief af emaljeradt tegel på Istarporten i Babylon

ock drakstriden på 2:a illustrationssidan i art. syrien). Jfr Babylonien (religion), , Daniel och Drake 1, sp. 816.

akfiskar, *zool.* 1. *Pegasus*, ett till benas underklass (*Teleostei*) hörande släkte, som era vanligen räknas till gruppen *Catostomi* (se kar). Det igenkännes på den breda, platta, enplåtar helt och hållet täckta kroppen, den ndre sidan af den utdragna nosen sittande ben, de stora, vinglika bröstfenorna o. s. v. d de ungefär 10 kända arterna må nämnas sdraken (*Pegasus draconis*), som är blåaktig, brunaktiga benknölar, 10 cm. lång, och hvilallmänt förekommer i de ostindiska hafven. 2. *Scorpæna*, drakhufvud, ett till benas underklass (*Teleostei*) och de taggfeniga nas ordning (*Acanthopterygii*) hörande släkte, igenkännes på det stora, från sidorna sammantta, fjällösa, af benknölar och taggar täckta udet, den tandväpnade gommen och den sjuiga gälhinnan samt därpå, att den eger blott nda ryggfena o. s. v. Till utseendet påa dessa fiskar icke obetydligt om simporna. om dessa ligga de mellan stenar och i hålor ottnen för att lura på förbisimmande fiskar, a de från sitt bakhåll plötsligt öfverfalla och n. Deras taggväpning, som skyddar dem själfva åtskilliga roffiskar, gjorde dem i forna tider ade äfven af människor, enär den troddes nålla ett giftigt ämne. Af de ungefär tjugu a arterna förekomma tre i Europa. Bruna khufvudet, *Scorpæna porcus*, 30 cm. eller något därutöfver, med en mängd ljusare ar på den bruna, undertill i rosenrödt stötande nfärgen, förekommer ej sällan i Medelhafvet Atlantiska oceanen, och *Scorpæna scrofa*, som ågot större, mera rödaktig, är allmän i samma J. G. T.*

rakhufvud, *zool.* Se Drakfiskar 2.

rakma l. Drakme, vikt- och myntenhet, icinalvikt. Se Drachme.

rakmånad, *astron.* Se Drakonisk månad.

räkon (grek. *Δράκων*, lat. *Dräco*), lagstiftare i n omkr. 621 f. Kr. Hans lagar, som mest ulats för sin öfverdrifna stränghet och därför s vara skrifna med blod, torde till icke ringa hafva varit en skriftlig uppteckning och systesering af de fornattiska rättsgrundsatser, hvilka n urminnes tid hade såsom ärftlig tradition plantats och tillämpats af de eupatridiska (adsläkterna. Öfverdrifvet är säkerligen det hos archos förekommande och sedan ofta upprepade ändet, att D:s lagar med dödsstraff belade n de minsta förbrytelser, t. ex. dagdrifveri stölden af litet frukt. Om innehållet af dessa r, hvilka snart nog ersattes af Solons på milgrundsatser hvilande och efter ändrade tidsällanden bättre affattade lagstiftning, sakna vi grannare kännedom. Den sedan gammalt gängse ställningen, att D:s lagar lämnat själfva statsttningen oberörd och i allmänhet föga sträckt utanför straffrättens område, bekräftas icke af stoteles' återfunna skrift om Atens statsförfatt-. D. angifves där hafva infört en förning, i hvilken, vare sig såsom nyskapelser af eller såsom från föregående tid kvarstående ttningar, synes hafva ingått mycket, som man trott vara tillkommet först genom Solon eller ännu senare. Dit är att räkna medborgarnas på taxering grundade indelning i fyra förmögenhetsklasser, fulla medborgerliga rättigheters utsträckande äfven till den tredje förmögenhetsklassen (zeugiterna, de mindre jordbrukarna) eller öfver hufvud till alla, som på egen bekostnad gjorde krigstjänst i full vapenrustning, det af 400 (noggrannare 401) medlemmar bestående rådet samt vissa statsämbetens tillsättande genom lottning. Äfven har man tillskrifvit D. inrättandet af efeternas domstol (se Efeter) för handläggandet af mordprocesser. A. M. A.

Drakönisk, alltför sträng, grym, omänsklig (om lagar). Jfr Drakon.

Drakönisk månad l. Drakmånad, *astron.*, månens omloppstid med hänsyn till dess s. k. noder. Se Astronomisk månad.

Drakorden, kinesisk orden. Se Ordnar.

Drakskepp, *arkeol.* Se Drake 3.

Drakslinga, *arkeol.*, ett i den fornnordiska ornamentiken ofta förekommande ornamentsmärke, en vanligen i många slingor lagd bandlik kropp med stiliseradt djurhufvud och ej sällan med framben, ibland äfven med bakben. Namnet är högst olämpligt, alldenstund drakbilderna, hvilka voro lånade från utlandets konst och upptogos i Norden vid början af medeltiden, äro bevingade (jfr t. ex. de norska kyrkornas portalskulpturer), hvartill kommer, att drakbilderna aldrig hafva bakben. Man har sökt ersätta ordet drakslinga med ormslinga, men äfven detta är olämpligt, emedan ormarna icke hafva ben. Ifrågavarande anomala djurmotiv med ormlik kropp är uppkommet genom omformning af bilden af ett fyrfota djur. Man torde bäst undvika all tvetydighet genom att kalla detta ornamentsmotiv runstensslinga. Se Runsten. Hs Hd.

Drakslinga från en keltisk handskrift, 8:e årh.

Draködlor, *zool.* Se Agamidæ.

Drakögon, *bot.* Se Euphoria.

Dram [drä'm], eng. (af grek. *drachme*, se d. o.), engelsk handelsvikt, = $^1/_{16}$ ounce avoirdupoisvikt = 1,7718 gr.; engelsk medicinalvikt, = $^1/_8$ ounce troyvikt = 3 scruples = 60 grains = 3,8879 gr. — Samma ord har i betydelsen ''sup'', ''snaps'' öfvergått till norska språket samt svenska dialekter.

Dräm. Se Drama.

Dräma (grek. *dräma*, skådespel, af *drän*, handla). 1. (Äfven dram; fr. *drame*) I inskränkt mening ett visst slag af dramatik, nämligen ett allvarligt skådespel med lyckligt slut.

2. Ett diktverk, som tillhör den art af poesi, i hvilken författaren framställer en handling såsom omedelbart försiggående genom olika talande eller handlande personer. Dramat innehåller både episka och lyriska element; det skildrar en förfluten händelse, men framställer den såsom närvarande genom uttalanden af själfva de handlande personerna. Motsatsen mellan det tragiska och komiska, som förekommer äfven inom öfriga diktarter, fram-

träder likväl starkast inom dramat och har alltsedan antikens tid orsakat dramats indelning i sorgespel (tragedi) och lustspel (komedi), hvartill såsom tredje art alltsedan slutet af 1700-talet framträdt det allvarliga skådespelet med lyckligt slut, den borgerliga "dramen". På senare tid har äfven i motsats till operariktningen framträdt den af Wagner grundade art af sångspel, som kallas musikdrama, där poesien insatts i sin rätt såsom jämbördig med musiken. K. W—g.

Drama (forntidens *Drabeskos*), distriktshufvudstad i turkiska vilajetet Saloniki (Rumelien), vid järnvägslinjen Saloniki—Dede-Agatsch. Omkr. 9.000 inv. Grekisk ärkebiskop. Betydlig ris- och tobaksodling och stora bomullsspinnerier. Emellan D. och Filippi stod på hösten 42 f. Kr. det bekanta slag, som uppkallats efter det sistnämnda.

Dramatik, den art af diktkonst, i hvilken en handling framställes. Jfr Drama och Skådespel. — Dramatiker, författare af dramer, skådespel. — Dramatisk, lämplig l. egnad för ett drama (om ämne eller behandlingssätt); handlingsrik, effektfull, spännande.

Dramatiska och musikaliska artisternas pensionsförening stiftades af teaterdirektören Pierre Joseph Deland (se Deland 2) 4 juli 1857. Berättigade till inträde i föreningen äro personer, som egna sig åt tal-, sång- eller dansscenen eller genom musikens eller danskonstens utöfning i öfrigt hafva sin utkomst, äfvensom dramatiska författare och dekorationsmålare. Utländska undersåtar äro hvarken genom särskildt stadgande eller genom vedertaget bruk uteslutna. Föreningens ändamål är pensionering endast af medlem, ej af hans änka och barn. Rätt till ledig pension (å 300 kr.) vinnes af man vid fyllda 50, af kvinna vid fyllda 45 år, efter aflagd inträdesafgift (3 kr.) och under 20 år betald årsafgift (15 kr.). 1906 var pensionsrummens antal 24, medlemmarnas 196. Genom donation af balettmästaren Karl Edström skall till de 10 äldsta pensionärerna utgå en fyllnadspension (f. n. 100 kr.). Föreningens behållning vid 1906 års början var 218,676 kr. — Genom donation af kompositören Isidor Dannström eger föreningen en *begrafningshjälpsfond*, fr hvilken, utan afgift från delegares sida, utgår b grafningshjälp på så sätt, att 5 års medlemskap b rättigar till 50 kr., 10 års till 100 och 15 års t 150. Genom premiäraktören O. Hamrins försorg h bildats en *understödsfond*, hvilken i främsta rumm är afsedd för sådana i behof varande medlemma hvilka befinna sig i pensionsåldern och fullgjort si inbetalningar till kassan. Sammanlagda beloppet begrafningshjälps- och understödsfonderna utgjor vid 1906 års början 21,821 kr. 73 öre. — Styrelse som har sitt säte i Stockholm, består af en årlig vald ordförande och 8 ledamöter.

Dramatiska teatern. Se Delagardiesk palatset och Stockholms teatrar.

Dramatu'rg (af grek. *dráma*, se d. o., och *e'rgo* verk), kritiker af dramatisk litteratur och skådespela konst; skådespelsdiktare. — Dramaturgi, sk despelskritik. Berömdt har ordet blifvit genom d epokgörande serie af dramatiska kritiker, som L sing sammanfattade under namnet "Hamburgisc dramaturgie" (1768). Jfr Skådespel. — Dr matu'rgisk, som rör reglerna för skådespels byg nad eller uppförande. K. W—

Dramburg, kretsstad i preussiska prov. Pommer regeringsområdet Köslin, vid Drage. 5,883 in (1900).

Dra'mion (Dra'mia), nygrekisk vikt. Drachme 3.

Dra'mma lirico [-kå] l. Dra'mma pe mu'sica, it., lyrisk dram, dram med musik, h italienarna alltifrån Rinuccinis och Peris dag detsamma som opera seria.

Drammen, stad i Norge, vid Drammensälfvens u lopp i Drammensfjorden. 23,093 inv. (1900). St den består af tre delar: Bragernäs (på älfve vänstra sida) samt Strömsö och Tangen (j dess högra sida), hvilka nu bilda två socknar med t kyrkor. Dessutom finns en katolsk kyrka där. Br gernäs och Tangen (Kopervik) voro redan långt til baka i tiden hamnplatser ("ladesteder") för utförs af timmer. (Af allmogen kallas D. ännu Branä 1715 fingo Bragernäs, som förut hade hört und

tiania, och Strömsö städsprivilegier och sam-
slogos 1811 till en enda stad; de hafva seder-
a oafbrutet gått framåt, ehuru vid flera tillfällen
ade af eldsvådor, bl. a. i juli 1866, då största
n af Bragernäs lades i aska. Efter denna elds-
a återuppbyggdes D. på ett sätt, som gjort det
en mycket vacker stad. Efter 1868 har D. efter
l blifvit knutpunkten i ett vidt utgrenadt nät af
spåriga järnvägar, af hvilka särskildt Rands-
ibanan med dess sidobanor har stor betydelse för
utförsel. Staden har af gammalt varit en be-
nde exporthamn för virke, som ursprungligen på
breda älfven flottades från Land, Hadeland,
ires, Ringerike och Hallingdal och sågades
hyflades med hjälp af älfvens forsar. Staden
ades efter hand bli utförselhamn för ung. tredje-
n af Norges trävaror (''det lastfulla Drammen'':
=virke). I senare tid förädlas timret äfven vid
a längs älfven uppförda fabriker, hvilkas pro-
ter, såsom papper och trämassa, utföras öfver
Staden är nu medelpunkten i ett af Nordens
sta industridistrikt och har själf utom nyss-
nda fabriker ett ansedt järngjuteri, fyra öl-
ggerier m. m. I D. har Norges bank ett afdel-
skontor, hvarjämte flera enskilda banker finnas
Värdet af införseln till D. utgjorde 1904
31,600 kr. och af utförseln 15,866,600 (nästan
ast trä eller produkter däraf). D. egde 1904
ång- och 65 segelfartyg om tillsammans 62,053
D. skickar två representanter till stortinget.
D:s försvar mot landsidan hafva på senare tid
dnats förberedda ställningar för fält- och po-
nsartilleri. Inloppet till staden skyddas af be-
ningar vid det omkr. 10 km. ofvanför Drammens-
ens mynning liggande Svelvik. Y. N. L. W:son M.

rammensfjorden (fno. *Drafn* l. *Dramn*), den af
tianiafjordens armar, som upptager Dram-
nsälfven. Omkr. 30 km. lång. Y. N.

rammensälfven l. Dramsälfven, norsk älf,
bildar afloppet för södra delen af Kristians amt
större delen af Buskeruds amt. Dess förnämsta
pp är Bägna (Bægna, Begna, Bejna),
upprinner på Filefjeld och i sydvästlig riktning
omflyter Valdres och dess fortsättning Ådalen.
na bildar de stora sjöarna Vangsmjösen, Slidre-
den, Strandefjorden och Spirillen. Efter ett lopp
200 km. faller denna älf ut i Tyrifjorden,
an den förut upptagit den stora Randsälf-
n, som bildas genom Etnas och Dokkas förening
genomflyter sjön Randsfjorden. Först efter sitt
pp från Tyrifjorden kallas älfven Drammensälf-
eller Dramsälfven. Den upptager nu Hal-
gälfven samt rinner genom Modum och Lier
i Drammen ut i Drammensfjorden. Hela längden
Bägnas källor är 276 km., och flodområdet
ör 17,342 kvkm. Y. N.

ramsälfven. Se Drammensälfven.

rance [dräs] l. Dranse. 1. (D. de Sa-
e) Flod i franska depart. Haute-Savoie (Savo-
. Den faller ut i Genèvesjön vid Thonon. Längd
km. — 2. (D. du Valais) Flod i schwei-
a kantonen Valais (Wallis), bildad genom för-
ngen af D. de Bagnes (genom Vallée de Bagnes),
km. lång, och D. d'Entremont (genom Val
ntremont), 25 km. lång. Den faller vid Martigny
i Rhône. Längd 45 km.

rangiäna (pers. *Zaranka*, ''sjöns land''), provins
i det forna persiska riket, omkring Hamunträsket (Arius lacus), mellan Gedrosia i s., Parthia i v., Areia i n. och Arachosia i ö. Invånarna kallades zaranker (saranger). Omkr. 130 f. Kr. besattes södra hälften af landet af saker och kallades Sakastane, hvaraf det nuv. Scistan, sydvästra delen af Afganistan.

Drank, urkokad mäsk, biprodukt vid brännvinsbränning (se d. o.), användes som kreatursfoder dels oberedd, dels torkad. I båda fallen äro drankens sammansättning och fodervärde mycket växlande, beroende på råmaterial, fabrikationsmetod m. m. Sädesdranken är den värdefullaste och melassdranken den sämsta. På grund af hög vattenhalt, i medeltal minst 90 % och uppgående ända till 96%, är den färska dranken fattig på närande beståndsdelar, af hvilka dock de kväfvehaltiga ämnena förekomma i relativt stor mängd. Den torkade dranken har däremot stort näringsvärde, emedan vattenhalten genom torkningen kan sänkas till omkr. 10%. Den smältbara ägghvitan hos torkad drank anses i medeltal hålla sig mellan 9—15 %, hvarvid den vanligen är lägst hos potatisdrank och högst hos majsdrank. Melassdranken torkas ej och bör för öfrigt på grund af sin höga salthalt med försiktighet användas som foder. Öfriga dranksorter, gifna färska, i lämpliga mängder och vid lagom temperatur (30—35° C.), betraktas däremot som utmärkta fodermedel. Utaf färsk potatisdrank t. ex. kunna gödoxar dagligen utan olägenhet förtäras ända till 60 l. per individ, dragoxar och mjölkkor ända till 40 l., men gödfår och gödsvin helst endast 2 à 3 l. Till arbetshästar är dranken mindre lämplig, särskildt vid tyngre arbete. Vid måttligt arbete kunna de möjligen utfodras med drank, men i så fall med högst 10—15 l. per dag och djur. Ungdjur samt dräktiga och digifvande djur bör man afhålla från dranken. För att ersätta kalkbristen i drank gifver man gärna som tillskottsfoder 25—40 gr. fosforsyrad kalk per dag och 500 kg. lefvande vikt. Torkad kan dranken med fördel utfodras äfven till hästar och ungdjur. H. F.

Drankmugg, *veter.*, är en eksematär hudinflammation, som uppträder särskildt å bakre extremiteterna hos nötkreatur, hvilka utfodras med större mängder potatisdrank, rå potatis eller potatisblast. Drankmuggen har vanligen sitt säte å bakre sidan af kotleden (karleden), men sträcker sig stundom äfven längre upp på extremiteterna, till hasen, på insidan af låren, jufret och under buken. Huden sväller, och öfverhuden höjer sig upp till blåsor, som efter någon tid brista och efterlämna fuktande sår, drankutslag, hvarifrån en klibbig, illaluktande vätska afsöndras. Försummas behandlingen och får orsaken fortfara att verka, kan lidandet blifva ganska envist och elakartadt; huden blir brandig (muggbrand), större och mindre stycken bortfalla, efterlämnande djupa och svårläkta sår. Hvilka särskilda ämnen i potatisen eller dranken framkalla sjukdomen, känner man ej med säkerhet, men orsaken tillskrifves vanligen antingen solaninet eller de i potatisen rikligt förekommande kalisalterna eller möjligen i dranken bildade syror. De skadliga ämnena förekomma väl sedan i tråcken och urinen, och då särskildt de bakre extremiteterna äro utsatta för att däraf förorenas, förklaras därigenom äfven sjukdomens lokalisation till dessa delar. Bristande ren-

hållning är därför också en medverkande orsak till sjukdomens uppkomst, ehuru drankmugg dock kan förekomma äfven inom välskötta stallar. Det enda säkra medlet att förekomma sjukdomen är därför att de ofvannämnda fodermedlen användas med försiktighet och aldrig i så stora mängder, att de verka afförande, samt alltid i förening med tillräcklig mängd kraftfoder. Vid behandlingen måste därför också först och främst potatis- eller drankutfodringen minskas eller helst helt och hållet afbrytas, och såren behandlas sedan genom tvättning med 2 proc. lysol- eller karbolsyrelösning eller i svårare fall anläggande af förband, hvarjämte noggrann renhållning iakttages och tillses, att djuren stå torrt och rent. E. T. N.

Drankutslag. Se Drankmugg.

Dranmor, pseudonym för tyske författaren Ferdinand von Schmid (se d. o.).

Dranse [drãs]. Se Drance.

Drapa (isl. *drápa*, måhända af *drepa*, slå, spela på ett stränginstrument, jfr *harposlag*), sannolikt egentl. ett skaldestycke, som uppläses eller sjunges under ackompanjemang af strängaspel. Forntidens drapor hafva mestadels drottkvädets strofform (se Drottkväde) samt utgöra höjdpunkten af den gamla nordiska konstpoesien. Drapadiktningen hade sin egentliga blomstringstid i slutet af 900-talet samt på 1000-talet (omkr. 970—1100) och upphörde under 1300-talet. De under hednatiden diktade lofkvädena handla antingen om någon frejdad man (en konung, en höfding, en väldig stridsman o. s. v.) eller om någon gud. En drapa, hvari en död person förhärligats, kallas arfdrapa eller arfdikt (*erfidrápa, erfikvæði*). Sedermera diktades ock drapor till Kristi, jungfru Marias samt helgons och biskopars ära. — Diktades drapan till en lefvande persons ära, uppläste skalden merendels själf sin dikt inför denne och hans män. På det drapan måtte bevaras i minnet, ålades någon af männen att lära sig den utantill. De flesta draporna äro genom stäfvet, som består af på bestämda ställen återkommande verser, delade i tre afdelningar: inledningen (*inngangr, upphaf*), stäfjabalken (*stefjabalkr, stefjamel*) och afslutningen (*slœmr*). I allmänhet hafva draporna namn efter den person, till hvars ära de författades: ”Olafsdrápa”, ”Knútsdrápa”, ”Eiríksdrápa” o. s. v. Bland de mest berömda äro ”Haustlǫng” af Tjodolf och ”Hǫfuðlausn” (936), af Egil Skallagrímsson, om Erik Blodyx, samt ”Lilja” (100 strofer), af Eysteinn Ásgrímsson (d. 1361), till jungfru Marias lof. En af Th. Möbius verkställd förteckning öfver hela den till vår tid bevarade forna drapalitteraturen finnes i tidskriften ”Germania” (bd 18, 1873). Jfr Flock. (B—e.)

Drapbindning, *text.* Se Bindning, sp. 411.

Drap d'argent [drã darʃã'], fr., silfverbrokad. Jfr Brokad och Drapp.

Drap d'or [drã dår], fr., guldbrokad. Jfr Brokad och Drapp.

Draper [drē'pə]. 1. John William D., engelsk-amerikansk fysiolog, kemist, filosof och historieskrifvare, f. 1811 i närheten af Liverpool, d. 1882 i Hastings vid New York, flyttade 1833 till Nord-Amerika, blef 1836 professor i kemi, naturalhistoria och fysiologi vid Hampden Sydney college i Virginia samt 1839 professor i fysiologi vid universitetet i New York och erhöll 1841 enahanda lärarbefattning i kemi vid University medical college i samma stad, hvilket läroverk han till en del grundlagt. 186 upphörde han att verka som lärare. D. gjorde b tydliga förbättringar i fotograferingskonsten och v den förste, som tog ljusbilder af människoansikte Skrifter: *On the process of daguerreotype and i application to taking portraits from life* (1840) *Treatise on the forces, which produce the organization of plants* (1844), *Text-book on chemistry* (1846), *Text-book on natural philosophy* (1847; 3:e uppl. 1853), *Human physiology, statical and dynamical* (1856) och *History of the american civil war* (1867—70) m. fl. D:s *History of the intellectual development of Europe* (2 bd, 1862; 3:e uppl. 1886; ”Den europeiska forskningens historia”, 1883) o hans *History of the conflict between religion an science* (1875) hafva vunnit stort erkännande. H var anhängare af den engelska evolutionsfilosofie

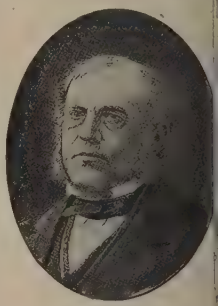

2. Henry D., den föregåendes son, amerikans naturforskare, f. 1837, d. 1882, studerade medicin i New York samt utnämndes 1860 till professor i fysiologi och analytisk kemi vid universitetet därstädes. D. konstruerade stora teleskop, med tillhjälp af hvilka han tog de största hittills åstadkomna månfotografier (1,8 m. i genomskärning) och upptäckte syre i solen (1877). Om hans epokgörande rön inom stjärnfotografien se vidare Astrofotografi, sp. 28

Drapēra (fr. *draper*, af *drap*, tyg, kläde), ordn tyger så, att de falla i smakfulla veck, dels fråga om förhängen, gardiner m. m. (på teatern, rum o. s. v.), hvilket är dekoratörens eller tape serarens uppgift, dels, hvad beträffar klädseln, f lefvande eller af konsten framställda persone konstnärligt ordna klädseln (dräkten) på en m dellfigur (lefvande modell eller mannekäng). – Draperi (fr. *draperie*), drapēring, ett veck smakfullt ordnadt tyg (förhänge, gardi mantel o. s. v.); en konstnärligt anordnad b klädnad. Draperiet får icke dölja gestaltens form utan bör anbringas så, att det bidrager att hö formens skönhet och framhålla kroppens rörelse Draperingskonsten stod högst under den grekisk bildhuggarkonstens blomstringstid (under Feidia Praxiteles m. fl.).

Draperi. Se Drapera.

Drapeyron [-pärå'], Ludovic, fransk geogr fisk och historisk författare, f. 1839 i Limoges, 1901 i Paris, lyceilärare i historia och geogra framlade vid den internationella geografiska kongre sen i Paris 1875 en plan för reformering af geogra

ervisningen och bildade 1876 ”Société de topo-
hie” för att popularisera topografien genom att
dna afgiftsfria lärokurser, införa densamma i
rna, småningom omgestalta geografien med till-
p af topografien och tillämpa den så omgestal-
geografien på historien. D. uppsatte 1876
redigerade den förtjänstfulla ”Revue de géo-
hie”. Utom geografiska arbeten skref han åt-
iga verk rörande Frankrikes medeltidshistoria.

rap impérial [drā ãperia'l], ett slags tyg. Jfr
cassienne och Drapp.

rapp (fr. *drap*, af it. *dra'ppo*, mlat. *dra'ppus*,
g i väf), ett klädesartadt tyg (jfr Bind-
g).

raškovič [draʃkăvitʃ], gammal kroatisk grefve-
, hvars medlemmar ofta nämnas i Österrikes
Ungerns politiska historia. Redan under medel-
t förvärfvade släkten krigisk ära. — Georg
f. 1515, d. 1588 som ärkebiskop af Kalocsa
kardinal, var Ferdinand I:s biktfader, deltog
ridentinska mötet (1545—63) och utsågs af
imilian II till ståthållare (ban) af Kroatien,
onien och Dalmatien. — Jan D., f. 1550,
613, var äfven ban af Kroatien och utmärkte
kriget mot turkarna 1597—1600 samt bevarade
tien troget under Bocskays uppror. — Janko
kroatisk patriot och politisk skriftställare, f.
) i Agram d. 1856 i Radkersburg (Steiermark),
rade i Wien och deltog i det turkiska fält-
: under Laudon. För den nationella pånytt-
sen i Kroatien verkade han lifligt, särskildt
m grundandet af den första kroatiska litteratur-
ingen ”Čitaonica ilirska” (1838) och ”Matica
a” (1842), hvars förste ordförande han blef.
d hans patriotiska skrifter märkas *Ein wort an
iens hochherzige töchter über die ältere ge-
hte und neueste regeneration ihres vaterlandes*
8) och *Sollen wir magyaren werden* (1833).
lik flyttades under stora hedersbetygelser till
ums kyrkogård 1893. A—d J.

ra'ssidæ, *zool.* Se Säckspindlar.

ra'stisk (grek. *drastiko's*, af *drān*, vara verk-
verksam, snabbt och kraftigt verkande, af
de verkan i kraft af den målande realismen
halft komiska öfverdriften i skildring eller ut-
.

ra'stiska medel (se Drastisk), *remedia*
ica, med. jarm. Se Afförande medel.

rāu', tyskt namn på Drava (se d. o.).

raud [drāu't], lat. Draudius, Georg,
kbibliograf, f. 1573 i Dauernheim (Hessen), d.
som kyrkoherde därstädes, är berömd såsom
ttare till de numera mycket sällsynta verken
otheca classica (1611; 2:a uppl. 1625), hvil-
nnehåller en förteckning på alla kända författare
arbeten på musikens område intill år 1625,
otheca exotica (1625), en förteckning öfver alla
nämnda år på utländska språk tryckta musi-
ka verk, och *Bibliotheca librorum germanicorum*
ica (s. å.). D. utgaf äfven det kulturhistoriskt
ysande arbetet *Fürstliche tischreden* (2 bd,
—26).

rāu'dius. Se Draud.

rāu'dts skogstaxeringsmetod. Se Skogs-
ering.

rāu'gadrotten. Se Draugar.

rāu'gar, *nord. myt.*, en i den fornnordiska lit-
teraturen förekommande benämning på gengångare
(spöken), som ännu fortlefver i norska *draug*,
”drunknads vålnad”. — Draugadrotten (isl.
draugadróttinn), gengångarnas herre, var ett af
Odens tillnamn.

Draughts [drā'fts], eng., damspelsbrickor, dam-
spel (se d. o.).

Draumekvæde, norsk medeltidsdikt från 1200-
talet, skildrande en syn ur den andra världen,
som en yngling, Olav Aakneson, skulle ha haft som
skendöd. Det tillhör den kristna visionslitteraturen
efter omkr. 1130 och har utöfvat stark inverkan
på den norska folkdiktningen. Dikten upptecknades
först på 1800-talet och utgafs 1904 i praktupplaga,
redigerad af Moltke Moe. R—n B.

Draŭ'pner (isl. *Draupner*, ”den drypande”),
nord. myt., en ring, af hvilken hvar nionde natt
dröpo åtta ringar, lika tunga som D. Den smiddes
af dvärgarna Brock och Sindre samt gafs åt Oden,
som sedan lade den på bålet åt Balder, hvilken
återsände den med Hermod från Hels boning. I
Skirnismál utlofvas ringen som gåfva åt Gerd, till
hvilken Skirner framför Frejs frieri. D. är äfven
namn på en dvärg. B—e.

Drava, lat. *Dra'vus*, slav. *Dra've* o. *Dra'va* (ty.
Drau), en af Donaus bifloder från höger. Den rinner
upp på Toblacher feld i Pusterdalen (Tyrolen), 1,204
m. ö. h., genomflyter i östlig riktning Kärnten och
Steiermark, bildar gräns mellan Ungern i n. samt
Kroatien och Slavonien i s. och faller ut i Donau,
nedanför Esseg. Dess dal är den längsta i Alperna
(334 km.), och flodens hela längd är 749 km. D.,
som i sitt öfre lopp är en snabbt flytande bergbäck,
är segelbar för små farkoster från Villach (508 m.
ö. h.) till mynningen (75 m. ö. h.) under 610
km., för ångbåtar först från Barcs (151 km.), och
är vid mynningen 325 m. bred samt 6,5 m. djup.
Dess viktigaste bifloder äro fr. v. Gurk och Mur
samt fr. h. Gail. (J. F. N.)

Drawback [drā'bäk], eng. Se Dråback.

Dra've, slaviskt namn på Drava (se d. o.).

Drāvida l. Drāviḍa (det senare afledning af
det förra), ett sanskritiskt fr. o. m. Mahābhārata
förekommande ord med flera (etnologiska) betydelser.

1. Landet s. om Vindhyabergen och Narbada
med undantag af de områden, där ariska språk
äfvensom andra icke dravidiska språk talas. Hit
höra bl. a. följande större områden: Cōla, Pāṇḍya,
Kērala, Karṇāṭaka, Kalinga, Andhra.

2. Inbyggarna i ofvannämnda landområde, d. v. s.
folk, som tala dravidiskt (med tamilspråket besläktadt)
språk i allmänhet. I kastsystemet gälla de som
degraderade kṣatriya. De äro till stor del bramaniserade,
och bramansk religion, såsom viṣṇuism, çivaism,
jainism, har nått vid utbredning. Dessa folk utgöra
$^{9}/_{10}$ af Deccans inhemska befolkning. Oafgjordt är
dock, om de äro att räkna till halfönsurinvånare.
Blott så mycket är säkert, att de jämte bhōta-
stammen, på östra Himalayas södra sluttningar, och
munda- eller kolfolken, på bägge sidor om Vindhya-
bergen, voro bofasta i Indien, innan de ariska folken
från n. v. spredo sig öfver Västra indiska halfön.
Man har antagit, att draviderna förr voro bosatta
i norra Indien, men trängts undan åt s. af arierna.
Redan före dessas inträngande egde draviderna en
viss grad af odling, hvarigenom de stodo (och ännu
stå) långt framom andra indiska urinvånare. De

voro därför också lättare tillgängliga för den från n. kommande ariska civilisationen. Deras religion bestod ursprungligen af bhūta- l. demondyrkan, besläktad med schamanismen i norra Hög-Asien, och lefver som sådan ännu kvar bland de ociviliserade dravidiska folken. Andra religiösa egendomligheter påträffas hos tuda, gond och ku. Ankomsten af de första bramanska kolonierna i södra Deccan kan sättas åtskilliga århundraden f. Kr., och dravidernas omvändelse till den bramanska religionen och det bramanska samhällsskicket fortgick alltjämt, så att

Dravidiska folktyper.

de bildade dravidiska folken redan för mer än ett årtusen tillbaka voro lika ifriga hinduer som de ariska folken i Hindustan och Bengalen. Dock har äfven i Deccan den med araber och mongoler inträngande islam genom svärdets och fanatismens öfvermakt tillvunnit sig många bekännare. — I fysiskt hänseende finnas inga bestämda och säkra kännetecken, som skilja draviderna från arierna. I allmänhet äro de af kaukasisk typ, mest med svarta ögon och glatt, svart hår, som ofta bäres långt och uppfäst som hos kvinnor. Den renaste dravidiska typen anses finnas hos tuda, med bruna ögon och lockigt hår, som de låta hänga fritt. Dessa ha sina från de öfriga stammarna starkt afskilda och länge okända boplatser i sydvästra Deccan, på Nilgiribergens högslätter. Där återfinner man ännu flera äkta kaukasiska rasmärken: regelbunden växt af sex fots höjd, romersk näsa, stora ögon, fint, långt och lockigt hår, rik skäggväxt o. s. v. Från denna urtyp aflägsna sig de öfriga stammarna i mån af rasblandning och råare lefnadssätt, så att man hos de lägst stående, de i mellersta Indien boende gond och rajmahal, finner utstående kindknotor, korta och trubbiga näsor med runda näsborrar, små och smala ögon, kort växt och flera andra mongolartade kännetecken (jfr fig.). De mörkare, i svart stötande hudfärg, som i allmänhet utmärker draviderna i jämförelse med de ariska indierna, kan dock icke, allra minst i dessa trakter beteckna en bestämd rasolikhet. Etnografiskt räknar de dravidiska folken till den lockhåriga grenen af den ullhåriga rasstammen, och från denna synpunkt brukar man stundom i namnet dravidarasen inbegripa, utom draviderna, Ceylons urinvånare, singaleserna, och kolfolken, ehuruväl blott de förres men alls ej de senares, språk röjer någon frändskap med de dravidiska. — Till draviderna räknas ibland också brahui-folket i Belutsjistan. — De nationella namnen (tamuler, malayāli, kanareser o. s. v.) användas af dem själfva icke om bramaner och icke heller om de lägsta kasterna (paria, shanār o. s. v., utan blott om medelklassen, som betraktar sig som çūdra och i rang kommer närmast bramankasten. Det föreligger dock knappast någon grund till att antaga rasskillnad mellan çūdra (i anförd betydelse) och de lägre kasterna. — Enligt senaste folkräkning omfatta de dravidiska folken omkr. 56,51 mill. människor, hvaraf t. ex. *telugu* 20,70 mill., *tamil* 16,53 mill., *kanarese* 10,37 mill., *malayālam* 6,1 mill. o. s. v.

3. I inskränkt bemärkelse är drāviḍa = tamil (tamuler) eller tamil och malayālam eller pāṇḍya (omkring Madura). Ordet *tamil* (urspr. *tamir*) är genom mellanstadiet *dramila*, som också finnes i sanskrit, uppkommet ur *drāviḍa*. Hvarifrån detta namn åter härstammar, vet man icke.

De dravidiska språken. Hos indiska grammatiker förekommer *drāviḍī* som namn dels på *vibhāṣā* (ett lägre talspråk), dels på *apabhraṁça* (en lägre litterär prakritform); men i detta fall är det troligen fråga om ariska språk, alltså vissa slag af prakritspråk. Äfven när det talas om "de *drāviḍa*-skriftformerna" (resp. språken) *telinga*, *kaṇāṭaka*, *marātha* l. *marāthī*, *gūrjara* l. *gujarāthī* och *drāviḍa* l. *drāviḍī* såsom hufvudspråk på Deccan i motsättning till de 5 nordindiska hufvudspråken (de 5 *gauḍa*), så se vi, att däruti ingå såväl ariska (marāthī och gujarāthī) som dravidiska språk. Med dravidiska språk i egentlig mening förstå ett antal af omkr. 10 sinsemellan nära besläktade hufvudspråk, som talas af hufvudmassan af de ofvan — under 2 — karakteriserade dravidiska folken i Deccan. De dravidiska språken kunna helt mekaniskt uppdelas i sådana, som i större eller mindre grad användas som litteraturspråk, och sådana, som ännu icke vunnit en dylik utbildning. Till de förra höra 1. *Tamil* (tamuliska, malabariska), som litteraturspråk äldst, i Pāṇḍya, Cōla och östra Kēraḷa d. v. s. den södra delen af presidentskapet Madras från Pulicat på Koromandelkusten till Kap Comorin och därifrån på Malabarkusten intill Trivandrum v. sträckande sig till Bangalore och Coimbatore, samt norra hälften af Ceylon. — 2. *Telugu* (telinga). Telingana (Kalinga och Andhra), d. v. s. Northern circars från Pulicat till Chicacole och in i landet till v. om staden Haidarabad och Cunda. — 3. *Kanaresiska* i Karṇāṭaka (Kanara, Mysore o. s. v. v. tamil och telugu, mot s. intill Coimbatore, mot till Godavari). Hit hör ock det språk, som talas af en stam *baḍagars* l. *burghers* i Nilgiribergen.

Malayâlam i västra Kêrala (Malabar, Travancore i Cochin, d. v. s. Malabarkusten från Mangalore Trivandrum). — 5. *Tulu* l. *tuluva* talas af ½ ll. människor omkr. Mangalore; tidigare utbredt er hela Kanara, men undanträngdt af kanaresi- n. — 6. *Koḍaga* l. *Kurg* anses af några stå när- st kanaresiskan; af andra förbindes det åter med il och malayâlam. Af dessa äro de fyra första t utvecklade litteraturspråk med till dels stor skill- l i yngre och äldre språkform. De innehålla en ngd sanskritiska lånord. De använda alfabeten, förekomma i äldre och yngre former (i gåfvobref r çâsana på kopparplattor, handskrifter på palm- d o. s. v.), härstamma från äldre former af nä- i- eller dêvanâgarialfabetet. Samma är förhål- det med det alfabet, som kallas *grantha*, hvarpå vidabramanerna skrifva sanskrit och som ligger grund för tamil- och malayâlam-alfabeten. Från gualfabetet — hvarmed för öfrigt det kanaresi- i det närmaste öfverensstämmer — utgingo på -talet alfabeten i Kamboja och Yava. Tulu skrif- företrädesvis med malayâlam-bokstäfver och ko- a med kanaresiska. Den tidigaste dravidiska lit- aturen finnes på tamil samt på telugu och sträc- sig i det förra upp till 900-talet. I viss mån rkligt är, att den klassiska litteraturen på tamil ångt mera fri från sanskritord än senare tiders ftspråk, ehuru den religiösa litteraturen städse tat större delen af sitt ordförråd från bramaner- heliga språk. — De öfriga eller oskolade dravi- a språken äro: 7. *Tuda* och fyra därmed sam- nhängande dialekter i Nilgiribergen, hvilka synas närmast besläktade med kanaresiska och il. Mycket aflägsnare stå 8. *Gond* (i norra och ra delarna af Gondwana, norra delen af Nagpur det mesta af Saugor- och Narbada-områdena) *khond* eller *ku* (i östra delen af Gondwana, Gum- och på höjderna i Orissa). Vidare 9. *Oraon* (i ra Bengalen och Chartia Nagpur). 10. *Râjmahali malto* (i Santal Parganas). Till de dravidiska åken räknas ock, som antydt, *brahuî*.

De dravidiska språken äro flexionsspråk (s. k. agglutinerande). Följande karakteristika ställa dem i fologiskt hänseende nära de turkiska språken: De sakna grammatiskt kön hos nomina; ordens rättar sig uteslutande efter betydelsen, i det att ord, som icke beteckna förnuftsväsen, äro neu- n, de öfriga i sing. mask. eller fem. alltefter det rliga könet, i plur. samkönade. 2. Ordens för- ande i satsen (kasusbeteckning) betecknas me- t postpositioner (resp. reducerade ord), som till- s med ingen eller ringa förändring af stammen lken mest = nominat.), ofta medelbart efter ett s genitivform, som också brukas som adjektiv. Pluralmärket sättes mellan stammen och post- tionerna. 4. Adjektivet är oböjdt. 5. Den ne- va formen af verbet bildas genom infix af en änderlig nekande partikel mellan verbalstammen personaländelserna. 6. De använda hjälpverb att uttrycka passivum, presens o. s. v. 7. De tta tids- och relativsatser, som hos oss uttryckas elst konjunktioner, med ett slags particip- eller ndivformer (s. k. participia absoluta), som ga på hufvudverbet. Med de indoeuropeiska ken ha de den likhet, att de beteckna genus i personens pronomen (äfvensom i verbet). — kan ännu så länge icke sammanföra de dravidiska språken med någon annan känd grupp af språk; de synas mest likna de s. k. ural-altaiska, närmare bestämdt de turko-tatariska språken. — Jfr Wilson, "A descriptive catalogue of the Mackenzie collection" (2 bd, 1828), Campbell, "Specimens of languages of India" (1874), R. N. Cust, "Sketch of the modern languages of the East-Indies" (1878), F. Müller, "Grundriss der sprachwissenschaft", III (1884), och Hunter, "The Indian empire" (1895); hufvudarbetet är R. Caldwell, "A comparative grammar of the dravidian or south-indian family of languages" (1856, 1875). För epigrafiska förhållanden redogöra Burnell, "Elements of south-indian palæography" (2:a uppl. 1879), Bühler, "Indische palæographie" (i "Grundriss der indo-arischen philologie", I, 11). Rörande inskrifter se "Epigraphia indica" och "Indian antiquary", där äfven andra förhållanden från de dravidiska folken och språken behandlas. Folklitteratur: Gover, "Folksongs of South-India" (engelsk omdiktning, 1872). K. F. J.

Dravidarasen och Dravidiska språk. Se Dravida.

Drawing-room [drå'iŋ röm], eng. (förkortning för *withdrawing room*, af *withdraw*, draga sig tillbaka, d. v. s. efter intagen middag), förmak, salong, är i England benämning på det rum, där familjen samlas och där besök af främmande mottagas. Konungens drawing-room kallas den mottagning l. "galakur", vid hvilken personer, som hafva rätt att blifva presenterade vid hofvet, infinna sig.

Dravît, *miner.* Se Turmalin.

Dra'vus, latinskt namn på Drava (se d. o.).

Drayton [drêi'tn], Market D. l. D. in Hales, stad i engelska grefsk. Shrop, vid Tern. 2,785 inv. (1901; som kommun 9,997). Pappersbruk.

Drayton [drêi'tn], Michael, engelsk skald, f. 1563, d. 1631, utgaf en religiös diktsamling med titeln *The harmonie of the church* (1591) samt åtskilliga herdedikter och några historiska skaldestycken, som skildra inbördeskrigen, äfvensom en mycket lång, på alexandriner affattad beskrifning öfver England: *Polyolbion* (1613 och 1622). Bland hans mera bekanta dikter är en ballad öfver slaget vid Azincourt. Ett urval af hans verk utgafs af Buller 1883 samt i "Pocket classics" 1905. Jfr biografi af J. Payne Collier 1856.

Drayton in Hales [drêi'tn-in-hêi'lś], stad. Se Drayton.

Dre'ber, Karl Heinrich, kallad Franz-D., tysk målare, f. 1822 i Dresden, d. 1875 i trakten af Rom, studerade vid Dresdens akademi och tog intryck af L. Richters ideala naturåskådning, var sedan 1843 mestadels bosatt i Rom och målade stiliserade landskap med figurer med klassisk hållning. I sina senare målningar sökte han mera stämning och mindre sträng form. Böcklin och sannolikt äfven Feuerbach togo intryck

af hans konstuppfattning. Af D:s målningar märkas: *Dianas jakt* och *Höstmorgon i Sabinerbergen* (båda i Berlins nationalgalleri), *Den barmhärtige samariten* (Dresdengalleriet) och *Sapfo* (Schacks galleri, München). G—g N.

Dre'chsler, Gustav, tysk landthushållare, f. 1833 i Clausthal, d. 1890 i Greifswald, blef 1867 docent i jordbrukslära i Göttingen samt 1871 professor och föreståndare för ett, väsentligen på hans tillskyndelse, vid universitetet nyinrättadt landtbruksinstitut. 1885 invaldes han i Preussens deputerädekammare och 1887 i tyska riksdagen, där han tillhörde tyska rikspartiet. D. utnämndes till kurator för universitetet i Greifswald 1889. Han utvecklade en omfattande verksamhet såsom författare i sin vetenskap, särskildt rörande jordbruksekonomi samt förenings- och associationsväsendet inom jordbruket. Af hans skrifter må nämnas *Statik des landbaues* (1869) och det prisbelönta *Der landwirtschaftliche pachtvertrag* (2 bd, 1871). Tillsammans med W. Henneberg utgaf han ''Journal für landwirtschaft''. R. N.*

Dref (af *drifva*). 1. *Sjöv.*, utredt och häckladt gammalt tågvirke, som ofta spinnes till s. k. varp eller verk af omkr. 3 m. längd. Dref begagnas mest som tätningsmedel i fogarna uti fartygs bordläggning, däck o. d. Då bordläggningsnåt under vattnet skola drifvas, uppblandas drefvet med nöthår. Jfr Drifning. R. N.*

2. *Maskinb.*, ett mindre kugghjul, som ingriper i ett annat eller i en kuggstång. G. R. D.

Dref, socken i Kronobergs län, Uppvidinge härad. 3,366 har. 441 inv. (1905). Annex till Sjösås, Växjö stift, Uppvidinge kontrakt.

Drefdagen, kronopark i Särna socken, Kopparbergs län, afsattes vid 1894 fastställdt storskifte och afvittring och omfattar 5,200 har. A. G. Lm.

Drefjakt. Se Jakt.

Drefnewydd [drefnä'ωi'th], det walesiska namnet på staden Newtown (se d. o.) i Wales.

Drefviken, en till formen oregelbunden sjö i Södertörn, delad mellan Brännkyrka, Huddinge, Österhaninge och Tyresö socknar, 20 m. ö. h., upptager i v. det gemensamma afloppet från sjöarna Kvarnsjön (42,7 m.), Orlången (20,8 m.), Ågestasjön (20,7 m.) och Magelungen (20,6 m.), i n. Flatsjön (21,9 m.) samt afflyter genom ett de små sjöarna Långsjön, Flaten och Albysjön förenande vattendrag. Från sistnämnda sjö faller vattensystemet genom ett kort afloppvid Uddby med ett 14 m. högt fall (540 hkr vid medelvattenstånd; elektricitetsfirman Luth & Rosén har där en kraftstation) ut i Kalffjärden och Gränöfjärden af Östersjön.

Dreier [dra'jər], ty. (af *drei*, tre), *num.*, före 1873 i norra Tyskland benämning på trepfennigsmynt.

Dreier, Frederik Henrik Hennings, den förste danske socialisten, f. 1827, d. 1853, blef 1844 student och egnade sig åt medicinen. Han utgaf flera socialistiska och kyrkofientliga skrifter: *Folkenes fremtid* (1848), *Fremtidens folkeopdragelse* (s. å.), *Aandetroen og den frie tænkning* (1852) m. fl. äfvensom veckobladet ''Samfundets reform'' (under ett års tid, ehuru med flera afbrott). E. Ebg.

Dreiherrnspitz, en 3,505 m. hög, till Venedigergruppen i Hohe Tauern hörande bergstopp, på gränsen mellan Salzburg och Tyrolen.

Dreissëna, Dreyssëna, *zool.*, en mussla, besläktad med den vanliga blåmusslan (se Mytilus). Skalen äro trekantiga, kölade. Den i Europa förekommande arten, *D. polymorpha*, har därigenom ådragit sig uppmärksamheten, att den under åren omkr. 1824—35 utbredt sig från sitt hem i södra Ryssland upp till norra Europas floder och sjöar. L—e.

Dreissiger [dra'jsigər], ty. (af *dreissig*, trettio). 1. *Num.*, förr i Österrike ett silfvermynt, = 30 kreuzer = 1/2 gulden = 93,5 öre. — 2. Förr i Bajern ett spannmålsmått = 1/192 schäffel = 1,158 liter.

Drej., vid växtnamn förkortning för S. T. N. Drejer (se denne).

Dreja bi, *sjöv.*, en manöver, medelst hvilken man söker minska ett fartygs fart genom att ställa seglen så, att de motverka hvarandra. Fartyget bör dock först läggas bidevind (nära vinden). Denna manöver (förr kallad ''brassa på stång'') kallas numera oftast att brassa back, och när den är utförd, säges fartyget ligga uppbrassadt. Jfr Bi. R. N.*

Drejare, *sjöv.*, en något öfver en half m. lång mot ändarna afspetsad trästång, hvilken begagnas såsom häfstång, då man vill hårdt åtdraga (''dreja åt'') en surrning, en bänsel, ett taljerep o. s. v. Jfr Spanskt spel. R. N.*

Dre'jer, Salomon Tomas Nikolai, dansk botanist, f. 1813, d. 1842, tog 1840 magistergraden och var sedan 1841 docent vid veterinärinstitutet. Han utgaf bl. a. *Flora excursoria hafniensis* (1838) och *Lærebog i den botaniske terminologi* (1839) samt de lärda afhandlingarna *Elementa phyllologiæ* (1840) och *Symbolæ caricologicæ* (1844). E. Ebg.

Drejning, *tekn.*, formning af lervaror på s. k. drejskifva, en rund, horisontell träskifva, som genom någon anordning försättes i hastig rotation. Drejningen tillgår så, att arbetaren af en vederbörligen fuktad och bearbetad lerklimp, som placerats på den roterande skifvan, med händerna grofformar ett ämne — till en kruka, stenfat e. d. — och därefter med tillhjälp af en schablon, mot hvilket ämnet får rotera, gifver detsamma önskad profil. Genom drejning modelleras kärl af cirkelrund horisontalgenomskärning. Andra kärl tillverkas genom uttryckning i formar. G. H—n.

Drejrep, *sjöv.*, det tåg, hvari en märsrå, någon gång äfven en bramrå, hänger. Jfr Fall.

Drejskifva, *tekn.* Se Drejning.

Drejvända, *sjöv.*, vända med ett fartyg på sätt, att man låter förskeppet komma upp i vinden och sedan tvingar det tillbaka motsatt väg, med akterskeppet upp mot vinden, hvilket sker genom att brassa back förrårna, intaga en del af aktersegel och ställa de öfriga så, att vinden blåser längs med rårna, samt därefter lägger rodret andra vägen och slutligen förfar så som vid ''vändning undan vind''. Denna manöver, som med frisk vind och hög sjö gång kan blifva mycket farlig, användes, när man med fartyget ej lyckas ''vända genom vind'' eller när utrymmet ej medgifver att ''vända undan vind''. R. N.

Drejö, en s. om Fyn belägen ö, tillhörande grefskapet Brahes-minde. 10,5 kvkm., låglänt och fruktbar. Dess 617 inv. (1906) drifva landtbruk och fiske. E. Eb.

Drelincourt [drəläkör]. 1. Charles D., fransk protestantisk teolog och predikant, f. 1595 i Sedan

1669 i Paris, verkade först i Charenton, sedan 20 i Paris som pastor och utgaf en mängd skrif-, hvaraf flera öfversattes till engelska, italienska, ska och franska. — 2. Charles D., den före-ndes son, läkare, f. 1633 i Paris, d. 1697 i Lei-n, fransk militärläkare, konungens läkare (1633), kade sedan 1668 som professor vid Leidens uni-sitet, där Boerhaave var hans lärjunge. D:s *uscula medica* utgåfvos med ett företal af Boer-ave 1727.

Dre'nte l. Drenthe, provins i nordöstra delen Nederländerna, på gränsen mot Tyskland. D. ett af ljunghedar och torfmossar uppfylldt skog-t slättland, med flera stora fattig- och för-ttringskolonier (se Akerbrukskolonier). 33 kvkm. 162,141 inv. (1904), 61 på 1 kvkm., ilket är den glesaste befolkningen i Nederlän-na. De viktigaste näringarna äro jordbruk och skötsel. — Landet är rikt på minnen från den historiska tiden: stendösar och gånggrifter, s. k. unnebedden'' m. fl. I 8:e årh. invandrade sach-na dit och undanträngde den frankiska befolk-gen. De nuvarande invånarna, af hvilka många ellertid härstamma från ett ännu äldre folk, äro allmänhet brunetta, med matt, ljus ansiktsfärg, dt hufvud och satt växt — alltså betydligt olika n frisiska typen. Under medeltiden var hela lan-en för alla invånarna gemensam egendom. Nu-ra hafva de gamla s. k. ''markerna'' till största en försvunnit, men den ouppodlade delen af dessa raktas i allmänhet fortfarande såsom öppen betes-rk, och den odlade delen är ett vidsträckt fält, dladt *esch*, på hvilket alla delegarna måste eta, så och skörda samtidigt. Hufvudstad är sen. A. G.*

Dre'nteln, Aleksandr Romanovitj, rysk neral, statsman, *f.* 1820, d. 1888, genomgick kt de militära graderna, blef 1865 generalöjtnant u anförde 1877 under rysk-turkiska kriget reserv-pperna n. om Donau. Sedan general Mezentsov i 1878 mördats af nihilisterna, blef D. chef för redje afdelningen'' af kejsarens kansli och däri-om ledare af rikets hela polisväsende. Ett nihi-attentat mot honom 25 mars 1879 misslyckades. r Loris Melikov efter attentatet i Vinterpalatset 80 erhöll diktatorisk makt och såsom inrikes-nister äfven blef chef för tredje afdelningen, ick D. Han blef då medlem af riksrådet samt neralguvernör i Odessa och 1881 i Kiev.

Dre'nthe. Se Drente.

Dre'pana. Se Drepanon.

Dre'panon (grek., ''lie''), lat. *Dre'pana* l. *Dre'-num.* 1. Stad på en landtunga å Siciliens nord-stra hörn. Den befästes under första puniska get (264—241 f. Kr.) af kartagern Hamilkar u fick sina första invånare från det närbelägna yx, hvars hamn det förut hade varit. 241 f. Kr. n D., jämte det öfriga Sicilien, under Rom samt f en blomstrande handelsstad. Kartagerna vunno 9 f. Kr. utanför D. en sjöseger öfver den romerske nsuln Claudius Pulcher. Stadens nuv. namn är rapani. — 2. Ort i Bitynien vid Ismidviken Marmarasjön, nära staden Kara Mussal. Fordom nos där varma bad, hvilka Konstantin den store agnade strax före sin död och där han lät döpa . D. är en af de platser, som gjorde anspråk att vara födelseort åt Konstantins moder Helena, kanske därför att Konstantin gjorde orten till stad med namnet Helenopolis. Nu Hersek.

Dre'panum. Se Drepanon.

Dre'sden. 1. Län (''kreishauptmannschaft'') i konungariket Sachsen. 4,337 kvkm. 1,216,489 inv. (1900), 281 på 1 kvkm. Detta område, hvilket sträcker sig öfver hela Sachsens bredd, från Erzgebirge till preussiska prov. Sachsen, omfattar Erzgebirges malmrikaste trakter och kärnan af sandstensbergen i Sachsiska Schweiz. Marken är fruktbar och väl odlad. Industri, bergshandtering och stenbrytning äro de förnämsta näringskällorna.

2. Hufvudstad i konungariket Sachsen, belägen i en vacker dal på båda sidorna af Elbe under 51° 3′ n. br. och 13° 44′ ö. lgd, 105,5 m. ö. h. Sedan under åren efter 1892 18 förstäder och när-

Katolska hofkyrkan i Dresden.

liggande orter införlifvats, utgör stadsområdet 62,44 kvkm. De äldre stadsdelarna äro: på vänstra Elbestranden Altstadt och Friedrichstadt, förr skilda genom den nu torrlagda och i en annan bädd ledda Weisseritz, jämte Strehlen och Striesen, på den högra flodstranden Neustadt och Antonstadt, Leipziger vorstadt samt Albertstadt, ett stort, efter 1873 uppbyggdt komplex af militära nybyggnader: kaserner, magasin, laboratorier, arsenal m. m., bortom hvilka utbreder sig en vacker barrskog (den s. k. Dresdener heide). De båda stadshälfterna förenas genom fem broar, af hvilka den äldsta är Alte Elbbrücke eller Augustusbrücke (från 13:e—14:e årh., af sten med 16 bågar, 402 m. lång och 11 m. bred), hvilken såsom hinderlig för sjöfarten skall ersättas af en ny bro. — Den in-

tressantaste delen af D. är Altstadt, hvarest flera af stadens sevärdheter finnas. Omedelbart vid Augustusbrücke ligger Brühlska terrassen, en af konung August III:s minister Brühl 1738 anlagd trädgård till hans bredvid liggande palats (rifvet 1900 för att lämna rum för det under byggnad varande nya landtdagshuset), nu allmän plats med vacker utsikt öfver Elbe. Vid terrassen ligger konstakademien, en ståtlig byggnad i renässansstil (1890—94), och s. ö. om denna det på 1880-talet ombyggda museet Albertinum (förut tyghus, byggdt 1559—63), med statsarkivet (K. sächsiches haupt-staatsarchiv, med originalurkunder från 947), antiksamling (mest arbeten från romerska kejsartiden) samt en rik samling af modern skulptur i original eller gipsafgjutningar; v. om Brühlska terrassen ligger katolska hofkyrkan, i barockstil (1739—54 byggd af italienaren Chiaveri; se fig.). En öfverbyggd gång förenar

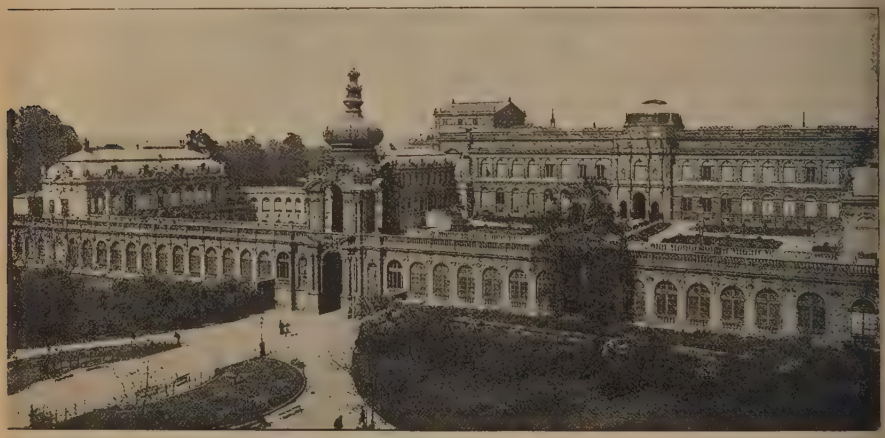

Zwinger. (I bakgrunden Museums gårdsfasad.)

kyrkan med första våningen af kungliga slottet. Detta anlades 1504—37 och har sedan flera gånger om- och tillbyggts, i synnerhet af August den starke, sedan det 1701 härjats af en eldsvåda, och åren 1890—1901. Det innesluter bl. a. det s. k. "Grünes gewölbe", den kungliga skattkammaren, Europas största samling af konstarbeten och dyrbarheter, i synnerhet af ädelstenar. Ö. om slottet ligger museet Johanneum (1586—88), innehållande ett historiskt museum och en vapensamling (en af de största i Europa) samt en porslins- och lergodssamling (den största i sitt slag, öfver 20,000 nummer). I dess närhet ligger Frauenkirche, byggd 1726—45. På Theaterplatz, n. v. om slottet och hofkyrkan, står sedan 1889 en ryttarstaty af konung Johan, och v. därom ligga operahuset, en präktig renässansbyggnad, uppförd efter det äldre operahusets brand 1869 och invigd 1878 (se afbildn. art. Byggnadskonsten, pl. XIX) samt Museum (1847—54), en af den moderna arkitekturens bästa skapelser, byggdt af Gottfried Semper och inneslutande det världsberömda tafvelgalleriet ("Dresdengalleriet"), omkr. 3,000 nummer. Detta grundades af kurfurstarna Fredrik August I och Fredrik August II, hufvudsakligen genom inköp från Italien, hvarför också den italienska målarskolan där intager främsta rummet (Rafaels "Sixtinska madonna" m. m.); därefter följa den nederländska och flamska skolan. En särskild afdelning upptager modern konst, mest tysk. Museet eger dessutom en kopparstickssamling af omkr. 400,000 blad. — Museibyggnaden utgör den nordöstra afslutningen på Zwinger, en af M. D. Pöppelmann 1711—22 anlagd, men aldrig fullbordad byggnad, hvars sju genom ett enväningsgalleri sammanbundna paviljonger omsluta en rektangulär gård, 117 m. lång, 107 m. bred. I enskilda konturer och detaljer framträder i Zwinger rokokostilen, men i det hela är den hållen i barockstil och anses vara denna stilarts mest lysande och behagliga skapelse (se vidstående fig. och afbildn. art. Byggnadskonsten, pl. XVIII). I södra flygeln af Zwinger är ett zoologiskt och antropologiskt museum uppställdt. S. ö. om Zwinger ligga det äfven af Pöppelmann byggda Prinzenpalais och Sophienkirche (från 13:e och 14:e årh., ombyggd i gotisk stil 1864—68). — På Altmarkt reser sig som segermonument till minne af kriget 1870—71 en Germaniabild; från detta torg till Pirnaischer platz går den mycket trafikerade König Johannstrasse. Vid torget ligger rådhuset (byggdt 1741—45). — S. ö. om Altstadt ligger D:s största park, Grosser garten, anlagd 1676, senare utvidgad och nu upptagande 155 har. Till den gränsa en botanisk och en zoologisk trädgård samt utställningsparken med en utställningsbyggnad. — På den högra Elbestranden i Neustadt står, midt emot Augustusbrücke, en ryttarstaty af August den starke, gjord af drifven, förgylld koppar (1736). Det japanska palatset (byggdt af Pöppelmann 1715), mellan Kaiser Wilhelmsplatz och Elbe, upptages nu helt och hållet af det kungliga biblioteket (omkr. 475,000 bd tryckta böcker och kartonger för mindre skrifter, 2,000 inkunabler, 6,000 handskrifter och 28,000 kartor). Vid Neustadts Hauptstrasse ligger Dreikönigskirche (1732—39), vid Albertplatz den kungliga teatern (Schauspielhaus) samt på ömse

dor om Carolaplatz det imposanta Finanzministe-
um (färdigt 1896) och Kultusministerium.
D:s folkmängd utgjorde 1900 (utom senare in-
dlifvade förstäder) 396,146 pers., däraf 349,145
theraner, 36,910 katoliker, 3,340 reformerta och
029 judar. 1905 hade den (med förstäderna) vuxit
l 514,283 pers. D. har för sin uppkomst att tacka
politiska och konstnärliga betydelse samt sitt vackra
ge. Stadens industri var förr oansenlig, men
r sedan 1860-talet kraftigt utvecklats, så att 1895
,2 proc. af invånarna lefde af denna näring. Sär-
les framstående är tillverkningen af lervaror, sy-
askiner, velocipeder och choklad; därefter följer
brikation af cigarrer och halmhattar. D. har en
nd- och en varubörs samt (utom flera filialer) nio
tiebanker, däribland Dresdener bank med 130
ill. mk aktiekapital. Trafiken betjänas af sex
r till sju stationer sammanlöpande järnvägslinjer,
arjämte på Elbe drifves en liflig sjöfart (1901
lände 8,858 personångbåtar, 609 lastångare och
389 segelfartyg). I staden finnas elektriska spår-
gar af 149 km. längd (1901). Tillströmningen af
sande är mycket stor, årligen öfver 300,000. — I
. finnas en teknisk högskola (sedan 1828; 1,100
ud. 1905), en veterinärhögskola (180 stud.), ett
ngligt och 4 stadsgymnasier, 2 realgymnasier, 4
alskolor, 2 kommunala och 13 enskilda flickskolor,
kommunala evangeliska och 5 katolska folkskolor,
ndels- och yrkesskolor, flera lärarseminarier, ett
nservatorium för musik och teater; vidare ett
stitut för blinda och ett för dövstumma, en
gre byggnadsskola, en skola för konstslöjd, en
stalt för utbildning af gymnastiklärare, en
rartad diakonissanstalt m. m. Gehestif-
lsen (*Gehe-stiftung*), af den 1882 aflidne köp-
annen Gehe testamenterade 2 mill. mk, under-
ller ett statsvetenskapligt bibliotek (65,000 verk)
ed läsrum och föranstaltar afgiftsfria föredrag
h kurser i statsvetenskap. Akademien för de
ldande konsterna (stiftad såsom målarakademi
705, utvidgad 1764) meddelar undervisning i må-
r-, bildhuggar- och byggnadskonst. På konstsam-
ngar (se ofvan) är D. så rikt, att det kallats
'Tyskalands Florens''. Många vetenskapliga för-
ingar verka där. Staden har 12 dagliga tid-
ngar. Den är säte för generalkommandot öfver
2:e (sachsiska) armékåren. Förvaltningen hand-
fves af en öfverborgmästare och 2 borgmästare,
t stadsråd (13 aflönade, 22 oaflönade medlemmar)
mt 78 stadsfullmäktige.

D:s namn är af slavisk rot (*drezga*, skog).
et var ursprungligen en slavisk by på högra
dstranden och omtalas först 1206 samt såsom
ad 1216. Det hörde under de följande årh.
r kortare tider till Böhmen och Brandenburg,
en kom i början af 14:e årh. till Meissen.
är Sachsen 1485 delades, tillföll det den alber-
nska linjen, hvars residens det alltsedan varit.
491 nedbrann staden nästan fullständigt, men åter-
ppbyggdes snart. 1520—28 befästes den. Johan
eorg II (1656—80) förskönade den på många sätt;
en sitt nuvarande utseende fick D. under kur-
rstarna Fredrik August I (1694—1733) och
redrik August II (1733—63), hvilka ej skydde
ågon möda eller kostnad vid uppbyggandet af
alats eller förvärfvandet af konstsaker. D. intogs
745 af preussarna, och där slöts det andra schlesi-
ska kriget genom freden 25 dec. s. å. Under
sjuåriga kriget led D. mycket (det höllS 1756—59
ockuperadt af preussarna, intogs af rikshären sist-
nämnda år samt belägrades och bombarderades
förgäfves af preussarna 1760). År 1813 var D.
Napoleons hufvudstödjepunkt och försågs med ut-
vidgade provisoriska befästningar. I slaget vid
D. s. å. blef staden medelpunkten för fransmän-
nens operationer. 25 aug. 1813 uppmarscherade
den från söder kommande s. k. böhmiska armén,
under Schwarzenberg, mot D., som försvarades af
endast 30,000 man under marskalk S:t Cyr. An-
fallet uppsköts till dagen därpå, men under tiden
kastade Napoleon så stora förstärkningar in i sta-
den, att angreppet misslyckades. 27 s. m. anföllo
fransmännen de förbundnes ställning på höjderna
s. om D., upprefvo deras flyglar — hvarvid kavale-
leriet under Murat och Ney synnerligen utmärkte
sig — och tvungo dem att, efter en mycket blodig
strid, retirera bakom Erzgebirge. Efter Napoleons
nederlag vid Leipzig (16—19 okt.) försvarades D.
af S:t Cyr med stor tapperhet till 11 nov., då
hunger och nöd tvungo honom att dagtinga. 1815
slopades D:s befästningar. — 1849 utbröt i D. ett
uppror, som varade från 3 till 9 maj (se vidare
Sachsen). — 1866 besattes staden af preussarna,
som sedan anlade en gördel provisoriska verk och ej
förrän i maj 1869 utrymde D. J. F. N. L. W:son M.

Dress, eng., dräkt; *sportv.*, den dräkt, som jockejen bär under kappridningen, särskildt tröja och mössa, hvilka göras i olika färger för hvarje ryttare, på det att åskådarna må kunna skilja de täflande åt under löpningen; t. ex. tröja blå- och rödrandig, mössa blå. Enligt Svenska jockejklubbens reglemente för kapplöpningar skola hästegarnas färger anmälas till klubbens styrelse. B. C—m.

Dressēra (fr. *dresser*, af mlat. *directiāre*, rikta, leda, af lat. *dire'ctus*, rät, rak), inöfva i, göra skicklig till någon färdighet. Ordet nyttjas företrädesvis om djur (särskildt om hästar och hundar) och betecknar ett planmässigt utvecklande af nervsystem, rörelseverktyg eller andra organ så, att djuren blifva i stånd att utföra vissa särskilda förrättningar och subordinera under människans vilja. Vid inöfvandet, dressyren, gäller som allmän regel, att inöfvaren, dressören, skall börja med lättare öfningar och småningom öfvergå till svårare. Hvarje öfnings tidsutdräkt och grad af fulländning i utförandet måste rättas efter individens krafter och utbildningsstadium. Det skall vara system i dressyren, och man bör ej öfvergå till nytt, förrän det föregående är någorlunda inöfvadt. Med en och samma rörelse bör emellertid icke länge fortsättas. I omväxling ligger hvila, beroende af att andra kroppsdelar tagas i anspråk vid ombyte af öfning, äfven om denna i och för sig är ansträngande. Rätta behandlingen vid hvarje dressyr är vänlighet och mildhet, men den minsta vink, som man önskar att djuret skall förstå och följa, måste tillkännagifvas på ett bestämdt sätt, och om straff är absolut nödvändigt, skall det gifvas kort och bestämdt, på rätt tid och på rätt ställe. Med rå behandling skall man ej söka tvinga djuret att efterkomma sin vilja. Dressyr är konst, och där konsten upphör, vidtager våldet. Dressören måste vara herre öfver sig själf för att kunna behärska djuret, som han vill dressera. B. C—m.

Dressin (det franska uttalet af *draisine*, efter konstruktören, badensiske forstmannen Karl v. Drais, d. 1851), *järnv. tekn.*, ett tre- eller fyrahjuligt, mindre järnvägsfordon, hvilket mestadels användes af banpersonalen vid inspektioner af linjen.

Fig. 1.

Den enklaste dressinen är den trehjuliga, den s. k. trallan, hvilken stakas eller sparkas fram och användes af banvakterna. Banmästarna använda en tre- eller fyrahjulig dressin, som drifves fram med en häfstång samt en utväxling af ena eller andra slaget (fig. 1). De stora dressinerna, som framdrifvas genom vefvar och utväxling och med ett par man i hvarje vef, äro afsedda för det högre banbefälet. Dessa dressiner hafva dock på de senare åren fått lämna

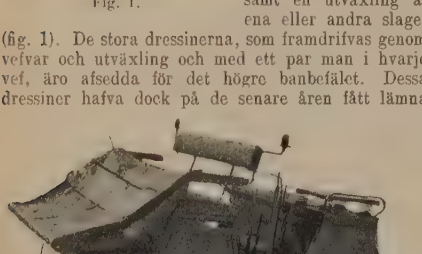

Fig. 2.

rum för motordressinerna (fig. 2). Redan tidigt funnos ångdressiner, men de hafva ej kommit till allmän användning. E. Hjr.

Dressyr (fr. *dressure*), inöfning, speciellt af djur, i någon färdighet att utföra särskilda förrättningar för visst ändamål; mekaniskt inlärande af något. Se vidare Dressera. B. C—m.

Dressör (fr. *dresseur*), den, som planmässigt inöfvar särskildt djur att utföra vissa förrättningar. Se vidare Dressera. B. C—m.

Dreux [drö], arrondissemangshufvudstad i franska depart. Eure-et-Loir (Orléanais), vid floden Blaise. 8,691 inv. (1901). Slottsruiner från 12:e årh. Gammal gotisk kyrka. Huset Orléans' familjegrafkapell, där bl. a. Ludvig Filip är begrafven. Tillverkning af metallvaror, läder och skor. — Vid D. besegrade katolikerna hugenotterna 19 dec. 1562, hvarvid prins Ludvig af Condé tillfångatogs. Där stod 17 nov. 1870 en blodig fäktning mellan fransmännen och tyskarna, hvilka slutligen intogo staden.

Dre'wenz, biflod fr. h. till Weichsel, i preussiska prov. Preussen. Den genomflyter Drewenz-sjön (95 m. ö. h.), bildar gräns mellan Preussen och Polen och faller ut i Weichsel strax ofvanför staden Thorn. Längd 238 km. Segelbar från mynningen till Leibitsch (10 km.). Sjön Drewenz är förenad med Elbing genom Elbing—Oberlandkanalen.

Drewes. 1. Leberecht D., tysk skald, f. 1816 i Hamburg, d. 1870 i Feldkirch (Vorarlberg), stod i sina lyriska dikter nära Eichendorff, hvilken också utgaf en samling af D:s *Gedichte* (1849; 3:e uppl. 1870). Biografi öfver D. af Kreiten (1897). — 2. Guido Maria D., den föregåendes son, tysk musikhistoriker, f. 1854 i Hamburg, från 1882 stående hymnolog, har utgifvit bl. a. *Analecta hymnica medii ævi* (43 bd, 1886—1903), *Aurelius Ambrosius, "der vater des kirchengesanges"* (1893) och *Psalteria rhythmica* (1901).

Drevet [drəvä'], Pierre, berömd fransk koppargrafstickare, f. 1663 i S:te Colombe vid Lyon, d. 1738 i Paris, elev af Germ. och Gér. Audran, reproducerade i gravyr i synnerhet sin vän Rigauds porträttmålningar och detta med en Nanteuils öfverlägsna tekniska skicklighet. Dessutom arbetade han efter Lebrun, Mignard, m. fl. — Äfven hans son Pierre Imbert D., f. 1697 i Paris, d. där 1739, och brorson, Claude D., f. 1705, d. 1782, förvärfvade stor ryktbarhet såsom porträttgravörer äfven de företrädesvis efter målningar af Rigaud. O. G—g.

Drevlja'ner ("skogsfolk"), benämning på flera slaviska stammar, företrädesvis använd om en stam, som bodde i Pripets område i nuv. ryska guvern. Volynien kring staden Korosten (nu Iskorost). De förde många fejder med varjagerna i Kiev, dödade 941 ryske storfursten Igor, tuktades sedan af dennes gemål Olga och blefvo omkr. 977 skattskyldiga under furstendömet Kiev.

Dre'wsen. 1. Johan Kristian D., dansk jordbrukare och politiker, f. 23 dec. 1777 på det invid Köpenhamn belägna pappersbruket Strandmöllen, hvilket alltsedan 1718 tillhört hans släkt (som här stammar från Hannover), d. 25 aug. 1851, utmärkte sig vid Köpenhamns belägring 1807 som landtvärnslöjtnant och öfvertog 1810 nyssnämnda pappersbruk, som han mycket utvidgade och 1844 afstod till två söner. Mest gjorde D. sig känd som praktisk jordbrukare och författare af landtbruksskrifter. Han införde viktiga förbättringar i landthushållningen (växelbruk och stallfodring, potatis- och betodling m. m.) samt nya åkerbruksredskap, hvarjämte han öfversatte Thaers "Grundsätze der rationellen landwirtschaft" (1816—19) och utgaf "Landökonomisk tidender" (1814—25). D. fick 1817 titeln af kammarråd, var 1819—30 en af Landhusholdningssocietetskabets presidenter och invaldes 1835 till ledamot af Videnskabernes selskab. 1835—48 var han i östra tens ständerförsamling en nitisk målsman för bondeståndets likställighet med andra samhällsklasser, för agrariska reformer äfvensom för allmän politisk frihet. Han var en bland stiftarna af Selskabet for trykkefrihedens rette brug (1835), Den slesvigske hjelpeforening (1844) och Bondevennernes selskab (1846). 1848 blef han vald till medlem af den grundlagsstiftande riksförsamlingen. — Hans son Mikael D., f. 1804, d. 1874, anlade 1844 en pappersfabrik i Silkeborg (såld 1869) och gaf därigenom upphof åt denna stad. E. Ebe.

2. Viggo D., den föregåendes brorson, dansk författare, f. 1830, d. 1888 såsom direktör för ett lifförsäkringsbolag. Han deltog som frivillig i kriget 1864, då han sårades vid Dybböl, och skref anonymt *En lirsanskuelse, grundet paa elskov* (1881) och *Forholdet mellem mand og kvinde, belyst gennem udriklingshypotesen* (1884) m. m., i hvilka arbeten han häfdade äktenskapets och familjelifvets betydelse och som väckte mycken diskussion.

Dreyer, Kristofer Vilhelm, dansk di-omat, f. 1737 i Helsingör af ringa börd, d. 28 g. 1810 i Paris, var 1764—72 legationssekrete-e i Petersburg, sedan ministerresident i War-nau, 1777—84 sändebud i London, 1784—96 i drid och slutligen i Paris. Han åtnjöt i synner-t på sistnämnda plats stort anseende både bland andre diplomaterna och de franske statsmännen synnerhet Talleyrand), ja äfven hos Napoleon I, sitt praktiska sinne och sin djärfva öppenhjärtig-t, sin kraftiga vilja och utpräglade självständig-t. Då danska regeringen 1800 för en längre tid de kallat D. tillbaka, önskade dåv. förste konsuln Frankrike uttryckligen, att han ånyo skulle intaga förutvarande ställning. I sitt sista lefnadsår ar-ade D. ifrigt på att samla de tre nordiska rikena der Fredrik VI och bekämpade särskildt Berna-tes val till svensk tronföljare. E. Ebg.

Dreyer, Georg Leonard, militär, tecknare, grafiker, f. 31 okt. 1793 i Harburg (Hannover), d. sept. 1879 i Stockholm. Vid tjugu års ålder in-k han i krigstjänst och deltog i befrielsekriget mot poleon, men egnade sig därjämte åt ritkonsten, skildt porträttering, samt åt den då uppblom-ande litografien. Till Stockholm begaf han sig 27. Under de följande åren utgaf han flera grafiska arbeten: *Galleri af svenska scenens ister* (2 hftn, 1828), ett stort porträtt af *rl XIV Johan till häst* (efter Sandberg, 1830), rträtt af *J. Berggren, A. W. von Schlegel, muel Ödmann, prins Karl* (sederm. Karl XV) fl. 1829 anlade han ett eget litografiskt tryckeri, n hvilket åtskilliga vackra blad utgingo, men phörde med dess drifvande 1830, då han, förmod-en på uppmaning af ryska sändebudet v. Such-en, begaf sig till Petersburg. Där arbetade han i år med mycken framgång, i synnerhet såsom por-ttlitograf. Hans bästa och äfven flesta bilder här-ra från denna tid och utmärka sig genom en alltid ter, ofta smakfull teckning, en mjuk crayon och obetydlig förmåga af karakteristisk uppfattning. 33 återvände han till Stockholm, erhöll s. å. nsk officersfullmakt, blef 1834 kapten vid Väst-nlands regemente och kort därefter inspektör för neralstabens litografiska inrättning, hvilken då pstod därigenom, att D:s tryckeri blef statens till-righet. I sistnämnda egenskap var han oafbrutet ksam till 1873, då inrättningen omorganiserades samband med generalstaben. Han befordrades 43 till major och 1864 till öfverstelöjtnant i nén. —rn.*

Dreyer, Dankvart Kristian Magnus, nsk landskapsmålare, f. 1816 i Assens, d. 1852, bildade sig vid konstakademien i Köpenhamn och an, trots sin tidiga död, ett ansedt namn bland sin s landskapsmålare. Köpenhamns konstmuseum r åtta taflor af honom, bl. a. *Utsikt åt Vedels-gs skog på Fyn.* Ph. W.*

Dreyer, Otto, tysk teolog, f. 1837 i Hamburg, 1900, blef 1891 öfverkyrkoråd i Meiningen, till-de protestantföreningen och förfäktade i flera eten den nyrationalistiska riktningen. Han för-tade bl. a. *Undogmatisches christenthum* (1888; uppl. 1890).

Dreyer, Johan Ludvig Emil, dansk astro-m, f. 1852 i Köpenhamn, anställdes 1874 på lord sses observatorium vid Birr castle, Irland, blef 1878 observator i Dublin och 1882 direktor vid Armagh-observatoriet. D. har egnat sig särskildt åt studiet af nebulosorna. Han har, utom arbeten på detta område, utgifvit äfven *Tycho Brahe, a picture of scientific life and work in the sixteenth century* (1890).

Dreyer, Max, tysk författare, f. 25 sept. 1862 i Rostock, studerade där och i Leipzig i synnerhet historia och germanistik, var 1885—88 lärare, blef sistn. år redaktör för "Tägliche rundschau" i Berlin och lefver sedan 1898 som skriftställare därstädes. D. har offentliggjort berättelserna *Ein liebestraum und eine ehegeschichte* (1891), *Frauenwille* (1892), *Lautes und leises* (1898) samt skådespelen *Drei* (1894), *Winterschlaf* (1895), *Eine* (1896), *In behandlung* (1897), *Grossmama* (1898), *Liebesträume* (s. å.), *Unter blonden bestien* (s. å.), *Hans* (1899), *Der probekandidat* (s. å.; "Profkandidaten"; uppf. 1901), *Der sieger* (1900), *Schelmenspiele* (1901; innehåller *Puss, Ecclesia triumphans* och *Volksaufklärung*), *Stichwahl* (1902), *Das tal des lebens* (s. å.; "Lifvets dal"; uppförd på Svenska teatern 1905), hvars uppförande den tyska censuren förbjöd, *Die siebzehnjährigen* (1904), *Venus Amathusia* (1905) samt de lågtyska dikterna *Nah huus* (1904). D. utmärker sig genom det starka individuella draget i personkarakteristiken, hans humor är personlig och utpräglad, och han synes komma att ge Tyskland ett modernt lustspel. Jfr uppsats af O. Wilda i "Nord und süd" 1898. R—n B.

Dreyfusprocessen [dräfy'ss-], 1800-talets ryktbaraste rättegång. En fransk artillerikapten af judisk börd, Alfred Dreyfus (f. i Mülhausen 9 okt. 1859 inom en förmögen Elsassfamilj), hade af krigsrätt 22 dec. 1894 dömts till degradering och deportation för lifstiden (till Djäfvulsön, en af Iles-du-salut, vid Cayenne), emedan han skulle hafva till en främmande makt utlämnat vissa viktiga papper rörande Frankrikes militära förhållanden. Såsom bevis mot honom — hvilken alltjämt bedyrade sin oskuld — hade företetts inför domstolen bl. a. en förteckning öfver dessa papper ("le bordereau"), enligt uppgift skrifven med D:s hand. Den dömdes fränder och vänner, af "nationalisterna" (de till stor del antisemitiske och till försvar för franska arméns ära uppträdande motståndarna till D. och till en revision af hans dom) kallade "Dreyfussyndikatet", med D:s broder Mathieu D. och senatorn Scheurer-Kestner i spetsen, sökte få domen upphäfd. På hösten 1897 anklagade de f. d. majoren Esterhazy att vara "bordereauns" författare, ett resultat, hvartill en medlem af själfva generalstaben, öfverste Picquart, kommit. Denne hade nämligen i hemlighet anställt undersökningar, hvilka visade, dels att Esterhazy var en professionell förrädare, dels att bordereaun var skrifven med Esterhazys handstil. En krigsrätt nedsattes för att utreda saken.

Alfred Dreyfus.

Då krigsrätten 11 jan. 1898 enhälligt frikände Esterhazy, påstodo D:s anhängare, hvilka voro särdeles talrika i litterära och vetenskapliga kretsar (''les intellectuels''), att man frikänt Esterhazy för att bespara de militära myndigheterna en revision af Dreyfusprocessen. 13 jan. 1898 anklagade den bekante författaren Zola i en lidelsefull artikel (''J'accuse'') i Paristidningen ''l'Aurore'' de i Dreyfusprocessens handläggning deltagande ministrarna och generalstabsofficerarna, särskildt förre krigsministern Mercier, generalstabschefen de Boisdeffre och öfverste du Paty de Clam, för olagligheter vid processen samt beskyllde krigsrätten öfver D. för att hafva dömt en anklagad på en för honom hemlig handling och krigsrätten öfver Esterhazy för att hafva på militära myndigheters *order*, emot bättre vetande, frikänt denne. Krigsministern Billot beslöt att lämna anklagelserna mot officerarna utan afseende, emedan eljest Dreyfusprocessens förlopp hade måst blifva föremål för rättslig utredning och beslut, men han lät stämma Zola på grund af dennes beskyllning mot den senare krigsrätten inför jurydomstolen för förtal. Processen mot honom pågick 7—23 febr., under stormiga uppträden i rättssalen och tumult utanför samt under den största spänning och det lifligaste deltagande i hela den bildade världen. Zolas advokater, Labori och Albert Clémenceau, sökte förgäfves genom att fastställa Dreyfusprocessens enskildheter, bevisa det rättsvidriga förfarandet vid densamma och D:s oskuld. Domstolens ordförande tillät ej framställandet af frågor angående Dreyfusaffären, och de till vittnen tagne officerarna vägrade att svara såsom af tjänsteplikt förbundna till tystnad. Blott så mycket konstaterades, att D. förklarats skyldig ej endast på grund af ''bordereaun'', utan på grund af aktstycken, som efteråt, utan den anklagades och hans advokats kännedom, meddelats domstolen. Men hufvudsaken, att krigsrätten på befallning frikänt Esterhazy, kunde Zola och hans advokat ej bevisa, och sedan generalerna de Boisdeffre och de Pellieux hade förklarat Zolas frikännande af juryn för en förnärmelse emot franska armén, dömdes Zola (och redaktören af ''l'Aurore'', Perrenx) till 1 års fängelse och 3,000 francs böter. Zola flydde ur landet, man visste länge ej hvarthän. Slutligen befanns han uppehålla sig i England. Hederslegionens råd strök honom ur ordens rullor. Men Dreyfusfrågan upphörde icke att uppröra nationen. En del, men en ringa, af pressen yrkade på en revision af processen. De flesta tidningarna bekämpade densamma. Vid 1898 års val till deputeradekammaren spelade revisionsfrågan på flera ställen t. o. m. en afgörande roll, i det att man fordrade, att de nye deputerade skulle förbinda sig att under inga omständigheter, äfven om D:s oskuld bevisades, tillåta en revision. Sedan krigsministern Cavaignac i deputeradekammaren i juli uppläst tre dittills hemlighållna dokument, hvilkas äkthet enligt hans åsikt stode öfver allt tvifvel och af hvilka två ingått i bevisföringen emot D. samt konstaterat dennes brottslighet, besvarade kammaren med ett nästan enhälligt förtroendevotum Cavaignacs ''befriande handling'', hvarefter pressen nästan enstämmigt förklarade Dreyfusfrågan död och begrafven. 13 juli häktades Esterhazy af undersökningsdomaren Bertulus för förfalskning af till Picquart sända bref och telegram, och s. d. arresterades äfven den för generalstaben besvärlige Picquart, ''för röjande af ämbetshemligheter ang. försvaret''. Esterhazy förstättes efter en tid på fri fot, ställdes emellertid 19 aug. inför krigsrätt, men lyckades i början af sept. undkomma till England. Ett viktigt omslag i uppfattningen af Dreyfusfrågan hade under tiden inträffat. Chefen för generalstabens ''upplysningsbyrå'', öfverste Henry, häktades 31 aug., bekändes att han förfalskat ett af de dokument, om hvars absoluta äkthet Cavaignac nyss öfvertygat sig själf och Frankrike, och begick dagen därpå självmord på ett sätt, som ställde hans chefer i det egendomliga ljus. En fruktansvärd strid bröt ut inom pressen, då nu allt flera organ yrkade på revision. Generalerna de Boisdeffre, Gonse, de Pellieux m. fl. lämnade sina platser, Cavaignac, alltjämt vidhållande sin övertygelse om D:s brottslighet, utträdde ur ministeren. Ministerrådet (kabinettet Brisson) beslöt efter långt vacklande 27 sept. 1898 enhälligt, att hänskjuta målet till öfverlämnas till kassationsdomstolen. Dess kriminalkammare, med Bard som referent, höll 27 okt. sin första session, biföll fr D:s ansökan om revision och lät 15 nov. meddela fången på Djäfvulsön, att hans dom skulle revideras och att han skulle bereda sig på ett försvar. 2 dec. öfverlämnades äfven de dittills hemlighållna dokument, på hvilka D. dömts, till kassationsdomstolen. Men emot kriminalkammarens opartiskhet framslungade Quesnay de Beaurepaire, en ifrig antirevisionist, som lämnat platsen som president i kassationsdomstolens civilkammare, de gröfsta insinuationer, hvilket hos ''nationalisterna'' redan från början stämplade ett möjligt upphäfvande af domen såsom en orättfärdighet. Så hade korruptionen gripit omkring sig, att ej ens landets högsta domstol gick fri för misstankar. Under förevändning af att förläna den slutliga domen all den respekt som vederborde, tvekade senat och deputeradekammare ej att ingripa i lagskipningens vanliga gång, utan stiftade en lex in casu, i det att de, på minister Dupuys förslag, beslöto i febr. 1899, att revisionsprocessen skulle försiggå inför den *samlade* kassationsdomstolen (ej inför endast en af dess kamrar). — Ett ofantligt uppseende väckte det att Esterhazy, som på lejd återkommit till Paris och fått vittna inför kassationsdomstolen, i London-tidningen ''Daily chronicle'' i början af mars publicerade vittnesmålet, hvaraf framgick, att majoren på förmäns order handlat och talat i processen såväl mot honom själf som mot Zola, att Esterhazy ens vågade förneka, att han skrifvit ''bordereaun'', att öfverste du Paty de Clam ledt hela intrigen, att generalstaben haft kännedom om Henrys falska dokument samt att den för att rädda sig själf offrat Henry och Esterhazy. Emellertid lyckades ''Le Figaro'' öfverkomma vittnesmålen inför kassationsdomstolen och fastslog genom deras offentliggörande den öfverväldigande bevisningen för D:s oskuld. 9 juni 1899 upphäfde kassationsdomstolen enhälligt domen från 1894 med motivering, att de fakta, som framgått ur undersökningen, varit af den art, att de ''fastställde den dömdes oskuld'' och hänvisade målet till ny krigsrätt. Trots att under denna process, som fördes i Rennes, ingenting framkommit mot den anklagade, förklarade krigsrätten med 5 röster mot 2 till hela världens häpnad 9 sept. 1899 D. skyldig till förräderi, ''under förmildrande omständigheter'', och dömde honom till tio års fängelse

na dom hvarken ville eller vågade regeringen
träda i verkställighet, utan benådade D. ome-
art. Striden miste härigenom sitt väsentligaste
esse, så mycket mer som åtskilliga af de skyldige
va tagit afsked eller aflägsnats. För att all-
s göra slut på oron antogs i juni 1900 ett
estiförslag, hvarigenom all rättslig påföljd för
i sammanhang med Dreyfusaffären begångna
t och lagöfverträdelser bortföll. Vid flera tillfäl-
bragtes saken dock, såväl i pressen som i deputе-
kammaren, på tal. D. själf vände sig till kassa-
sdomstolen med ansökan om ny revision. Den
ljades i mars 1904 under förklaring, att dom-
en själf skulle företaga en undersökning. Ändt-
n, 12 juli 1906, upphäfde kassationsdomstolen
en i Rennes och förklarade, att denna dom "af
stag och med orätt förkunnats". Krigsrätten i
nes, där man förelagt domstolen dokument, hvars
ktär af förfalskning påvisats ett par månader
t vid kassationsdomstolen, där "uppenbart falska
nesmål" ansågs, och där man helt obesväradt
sig öfver hvad kassationsdomstolen redan ut-
, fick nu offentligen sin dom, och "bordereaun",
dokument, på hvilket D. två gånger dömts af
rsrätt, förklarades nu för andra gången af lan-
i *högsta domstol* vara "skrifven af Esterhazy
ej af D." Domstolen ansåg saken härmed
klargjord och hänsköt den ej till ny krigsrätt.
rädaren Esterhazy täcktes af den frikännande
rsrättsdomen 1898. De i saken inblandade brotts-
arna, general Mercier m. fl. högre och lägre
erare, skyddades af amnestien. D. utnämndes
major och riddare af hederslegionen samt reha-
erades högtidligt inför trupp. Picquart blef
adgeneral, och kammaren beslöt att öfverföra
s lik till Panthéon. För Frankrikes inre lif
för det europeiska samvetet och rättsmedvetandet
Dreyfusaffären varit af en mycket stor betydelse.
.: Dreyfus, "Cinq années de ma vie" (1901;
m. år af mitt lif", 2 uppl. s. å.), Zola,
'affaire Dreyfus" (s. å.), Reinach, "Histoire de
faire Dreyfus" (3 bd, 1901—03), "Dreyfus-
essen i Rennes. Fullständigt stenografiskt refe-
" (2 dlr, 1899), S. Brandell, "Striden om
yfus. Hvad är bevisadt?" (1898), och Carl G.
rin, "Rättskänslan i våra dagars Frankrike och
yfusaffären" (i "Ord och bild", 1899). C. L—in.

Dreyschock [dra'jʃåk]. 1. Alexander D., tysk pianist, f. 1818 i Žak, d. 1869 i Venezia,

spelade redan vid åtta års ålder offentligt, studerade sedan under Tomaschek och gjorde från 1838 konstresor i Ryssland, Belgien, Frankrike, England, Holland, Österrike, Danmark samt (1856 och 1862) Sverige. 1862 blef han professor vid konservatoriet i Petersburg. — D. var en af sin tids mest betydande virtuoser. Förvånande voro i synnerhet hans av-, ters- och sextpassager äfvensom hans lighet i vänstra handen, hvilken föranledde J. B. Cramer till yttrandet "D. har ingen vänsterhand, men väl två högerhänder". Han spelade helst Thalberg, Chopin och Liszt samt sina egna "Variationer för vänster hand". Hans kompositioner tillhöra den korrekta, men sterila salongsstilen.

2. Felix D., den föregåendes brorson, tysk pianist, f. 1860 i Leipzig, d. 1906 i Berlin, var elev af Kiel, Taubert och Ehrlich i Berlin, hvarest han 1883 började konsertera. I Stockholm uppträdde han med framgång 1886 och 1889 både som virtuos och tonsättare. Han skref större och mindre saker för piano, violin, sång, orkester o. s. v. A. L.*

Dreyse [drajse], Johann Nikolaus von, tysk tekniker, f. 1787 i Sömmerda vid Erfurt, d. 1867 som chef för en preussisk gevärsfabrik, är bekant såsom upphofsman till ett gevärssystem, hvilket, mer eller mindre modifieradt, antogs i flera länder. Den egentlige upphofsmannen till detta system är likväl en schweizisk gevärssmed Pauly, som var bosatt i Paris och redan 1808 konstruerade ett bakladdningsgevär, hvilket dock sedermera glömdes. D., hvilken arbetade hos Pauly, utvecklade dennes idé med sådan framgång, att han lyckades framställa en gevärsmodell, *tändnålsgeväret*, som redan 1841 blef antagen i Preussen. Utgången af slaget vid Königgrätz (1866), i hvilket preussarna besegrade österrikarna, berodde till stor del därpå, att de förre använde D:s gevärsmodell. D. adlades 1864. W. G. B. (E. N.)

Dreyssina, *zool.* Se Dreissina.

Dri'burg, stad och brunnsort i preuss. regeringsområdet Minden (Westfalen), vid floden Aa. 220 m. ö. h. 2,650 inv. (1900). Glasfabrikation. I D. finnas källor hållande kolsyrad järnoxidul, kolsyrad kalk samt fri kolsyra. Vattnet försändes i handeln. Säsong maj—sept. Årliga frekvensen omkr. 2,000 personer. I närheten ligga ruinerna af fästet Iburg, som Karl den store eröfrade 775 och skänkte till stiftet Paderborn. Ln.

Drickbart guld. Se Alkemi.

Drickoffer. Se Offer.

Drickspengar (ty. *trinkgeld*, fr. *pourboire*, eng. *tip*, ry. *natjai*, turk. *bachschisch*), liten penninggåfva, som man till extra godtgörelse ger åt någon person i underordnad ställning för en bevisad tjänst eller ett uträttadt uppdrag. Mot medeltidens slut och på 1500-talet plägade konsthandtverkare vid aflämnandet af något större beställdt arbete utbedja sig drickspengar åt sina medverkande gesäller och äfven åt sin hustru. De mestadels lågt aflönade ämbetsmännen voro för sitt uppehälle delvis hänvisade till dylika extra sportler. Man anhöll äfven om "badpengar". Ursprungligen torde dessa små gåfvor beträffande sin användning ha motsvarat ordbetydelsen, men numera har ordet drickspengar i flera fall kommit att beteckna fullständig betalning för en tjänsteprestation. Sålunda äro hotelltjänare samt uppassare på restauranger och kaféer för sin utkomst ofta uteslutande hänvisade till drickspengar af gästerna; mångenstädes få de t. o. m. afstå en viss daglig andel däraf till sin husbonde, och exempelvis portierer på större hotell pläga inneha sin tjänst mot ett slags arrende till egaren. I utlandet ge de resande vanligen drickspengar äfven åt järnvägs-

konduktörer, hvilket ej tillåtes i Sverige. Hos nordamerikanerna har drickspenningsystemet icke fått vinna något större insteg. Däremot är Ryssland dess klassiska mark; utvidgadt till mutsystem, genomtränger det därstädes samhället från ofvan till nedan. I Turkiet ger man "badpengar", i Kina "tepengar". Frågan om medlen att afskaffa det för samhällets trefnad och moral skadliga drickspenningsystemet har på senare tiden blifvit ganska brännande. Jfr Sportler.

Dricksvatten. Vi fordra, att det vatten vi dricka skall vara friskt och smaka godt. En instinktlik erfarenhet fordrar dessutom, att det skall vara klart och vackert för ögat. Det var i första rummet källan, hvars vatten motsvarade dessa fordringar. Vissa gräfda brunnar kunde också göra det, men sjö- och flodvatten ville man blott i nödfall begagna. Under senare tider har dricksvattensfrågan blifvit rätt invecklad, emedan å ena sidan folkmängden tilltagit så oerhördt och å den andra vattenafledningar och andra jordarbeten minskat tillgången på källor. Industrien och den täta befolkningen fördärfva allt ytligt vatten (floder och sjöar) äfvensom källor och brunnar. Då det förr å de flesta orter var lätt att skaffa godt vatten, kräfvas numera, åtminstone i tätt befolkade trakter, en utvecklad teknik och hygieniska kunskaper. Hygienen fordrar ovillkorligen, att dricksvattnet skall vara fritt från föroreningar från bostäderna. I motsatt fall är man aldrig säker på, att icke skadliga mikroorganismer emellanåt skola framkalla sjukdomar. Vi ega en betydande erfarenhet om, att förorenadt dricksvatten kan förorsaka omfattande epidemier. Som exempel erinra vi om den stora koleraepidemien i Hamburg 1892 samt tarmtyfusepidemien i Höganäs 1903. Själfva faktum att vattnet spridt smittan kan ej bestridas, äfven om det finnes enskildheter, som ännu äro oklara. Det är hufvudsakligen diarrésjukdomar, hvilkas smittämnen spridas med förorenadt dricksvatten. I en tätt befolkad trakt äro därför alla ytvatten (floder och sjöar) olämpliga som dricksvattenkälla. Äfven den gräfda brunnen i bostäders närhet blir vanligen förorenad och därigenom olämplig. Vi ega med afseende på nämnda vatten aldrig visshet om, att de äro fria från föroreningar. Däremot har bakteriologien uppvisat, att jorden eger en betydande förmåga att rena vatten. Då regnet långsamt sjunker ned i genomsläpplig mark, silas snart både bakterier och andra föroreningar bort, så att grundvattnet på några få meters djup kan antagas vara bakteriefritt och rent. För att detta skall ske, måste grunden vara orörd, icke uppgräfd eller påfylld, och den får ej utgöras af groft grus eller stenar. Det är alltså grundvattnet, som vi skola upphämta som dricksvatten. Vi ha ingen orsak att inskränka oss till de naturliga källorna, som visserligen lämna grundvatten, men som ge blott en ringa del af hvad som kan erhållas ur förrådet. Den gamla brunnskonstruktionen är ej heller bra, emedan den ej skyddar från föroreningar från jordytan. Vi måste därför antingen taga grundvattnet från ett område, som hålles alldeles rent, eller ock hämta upp det på lämpligt sätt. Medelst rörbrunn l. borrbrunn (se Brunn 1) fås vattnet upp rent, äfven om jordytan rundt omkring är mycket förorenad. Slå vi ned ett järnrör i orörd jord och träffa grundvatten på 3 m. djup eller mera, kunna vi i vanliga fa antaga, att vattnet är hälsosamt, äfven om brunn ligger alldeles invid bostaden. I Sverige träffa vanligen brukbart dricksvatten i gruslager under d lera, som täcker jordytan. Många orter få s dricksvatten från våra talrika rullstensåsar. granitklippan finnes ofta godt vatten på ett dj af 30 m., såsom Nordenskiöld påvisat. Äfv under sandslätter finnes naturligtvis grundvatten. Gottland och i Skåne rinner mycket vatten fram kalksprickor, men detta grundvatten är ej allt rent. Å större fartyg, som gå på aflägsna farvatte destilleras rent hafsvatten, hvarigenom ett sun dricksvatten erhålles. Äfven is kan användas dricksvattensändamål. Isen bedömes härvid s vattnet. Den måste vara ren och hämtad fr ett ytvatten, som icke förorenas. Äfven haf användes med fördel till dricksvatten. Sed det först smälta, salthaltiga vattnet runnit ger isen ett smakligt vatten. När grundvatten r ner fram under lerlager, där leran hindrar luft inflytande, blir det ofta järnhaltigt, och dessut bildas ej sällan illaluktande vätesvafla. Denna g försvinner hastigt vid vattnets luftning, då äfv järnet faller ut, så att det kan filtreras bort. Eft nämnda enkla behandling erhålla vi af järnvattn med ringa kostnad ett godt dricksvatten. Däreme utgör renandet af det förorenade ytvattnet ett sv och dyrbart arbete. Det lyckas för städernas vatte verk, därest stor omsorg nedlägges på sandfilt ringen, men det lyckas knappast för den enskil Kokning är för denne den enda praktiska utväg Kolfiltrering gagnar föga, och öfriga filtra för h hållen äro opraktiska. Dricksvattnets kemiska skaffenhet har ganska litet att betyda. Det får hafva salt eller annan främmande smak. Lukt o färg böra ej heller finnas. Men då sinnena sä oss, att vattnet är godt, har kemien föga att lä oss, därest vi nämligen undantaga hårdhetsgrade Denna betingas af halten af kalk och magnesi salter. Mjukt vatten medför inga sanitära olägenheter. För hårdt vatten är olämpligt för hushåll Högsta tillåtna halt per l. är 200 mg. kalkox och magnesiumoxid. Förnämsta sättet att i praktik bedöma ett dricksvatten är att på platsen undersö vattenhämtningsstället. Jämförelsevis mindre vikti för vattnets bedömande äro bakteriologi och ken Om olika vattens sammansättning och egenskap se Vatten. E.

Driesen [drī-], stad i preussiska regeringsområd Frankfurt (Brandenburg), på en ö i Netze. 6,1 inv. (1900). Textil- och metallfabriker, spritti verkning, trähandel. D., som 1603 befästs, int 1631 och 1639 af svenskarna. Fredrik II lät rase befästningarna. J. F. N. L. W:son

Drifankare, *sjöv.*, ett på ett kors ("kryss") el en trekantig ram utspändt segel, hvilket, när är lodrätt nedsänkt i vattnet, minskar driften ett fartyg, som under storm ligger bi, samt hindr "affall", eller att fartyget kommer tvärs för sj hvarigenom det skulle kunna utsättas för brottsjö och svår rullning. Numera begagna nästan enda fiskare drifankare för att hålla fartyg eller bå upp mot vinden. Ankartåget fästes i bukten af hanfot, eller så, att kraften verkar mot seglets med punkt. Se fig. å sp. 857. R. N

Drifaxel, *mek.*, den axel, från hvilken en dr

de kraft utgår. Vid en ångmaskin eller hvilken
or som helst är drifaxeln den, till hvilken motor-
ten i första hand öfverföres, och inom t. ex. en
stadssal är den axel drifaxel, från hvilken
ten genom remmar eller linor öfverföres till
etsmaskinerna. Se vidare Axel. E. Hjr.

Drifankare. (Se sp. 856).

Drifbänk, *trädg.*, med fönster betäckt, varm
atlafve, som användes för drifning af växter.
I uppvärmningsämne begagnas halmblandad häst-
ning eller s. k. ”strö”. Däraf lägges en —
efter årstiden och de växter, som skola odlas
30—90 cm. hög bädd, på hvilken bänklådorna
slags af bräder hop pikade ramar) ställas. Dessa
as med glasfönster. I bänken uppstår inom
en stark hetta, orsakad af jäsningsprocessen
röet. Efter 6 till 10 dagar brukar temperaturen
hafva sjunkit, och då ifylles ett omkr. 20 cm.
kt jordlager i bänklådan, hvaruti sådd eller
ntering efter någon dag kan företagas. Drif-
kar läggas under tiden mellan jan. och början
maj. Vid skötseln har man att tillse, att de i
karna odlade växterna hafva hvarken för varmt
r för kallt. Det förra förekommer man genom
då så behöfves, medelst en träkil hålla fön-
n något öppna (hvilket kallas att ”sätta luft”
r ”lufta”), det senare genom att under kalla
ter hålla bänkarna täckta med halm- eller rör-
smattor och träluckor. Ströbädden måste ut-
kla så mycket värme, att drifbänkarna ej be-
va hållas täckta om dagen. — Med half-
rma bänkar förstås sådana, hvilkas bädd
edts af löf, halm eller andra växtämnen, som
ra en om också rätt svag värme. Stundom be-
knas också mer eller mindre afsvalnade bänkar
i ströbädd som halfvarma. Kallbänkar
tå af fönstertäckta bänklådor, som placerats på ett
ligt trädgårdsland. Halfvarma bänkar och kall-
ikar anbringas först i april eller maj månad.
I drifbänk odlas dels sådana matväxter, som
serligen kunna nå sin fulla utveckling äfven på
ljord, men hvilka man önskar hafva färdiga till
rd tidigare, än som är möjligt vid odling på
kalljord, t. ex. rädisor, sallat, gurkor och jord-
gubbar, dels sådana växter, som för sin mognad
på kalljord kräfva längre och varmare somrar, än
vårt klimat har att erbjuda, t. ex. meloner. Dess-
utom användas drifbänkar till uppdragning af plan-
tor — ämnade att utsättas på fritt land — af
åtskilliga mat- och prydnadsväxter, t. ex. de olika
kålsorterna, löfkojor m. fl. Äfven åtskilliga kruk-
växter, t. ex. Chrysanthemum, Cyclamen, Gloxinia
och ormbunkar, uppdragas helst i drifbänkar och
odlas ofta under hela sommaren i sådana. Till
följd af de klimatiska förhållandena har drifbänken
vida större betydelse i de nordliga länderna än
längre söderut. E. L. (C. G. D.)

Driffield [dri'fild], Great D., stad i East Ri-
ding af engelska grefsk. York. 5,766 inv. (1901).
Spannmåls- och kreaturshandel.

Driffjäder. Se Fjäder, *mek.*

Drifgarnsfiske, ett gammalt fiskesätt, som använ-
des för såväl sill som lax och makrill, består däruti
att de i rad utsatta garnen (garnlänken) icke för-
ankras vid bottnen, utan, fästa vid båten med en
lina (*driftinan*), hållas flytande några få till tiotals
meter under ytan och lämnas att jämte båten red-
löst flyta (*drifva*) med strömmen under natten,
under hvilken tid detta fiske alltid försiggår. Båtar
och redskap äro olika i olika länder och för de
olika fiskarter, hvilkas fångst afses. R. L. (F. T—m.)

Drifhjul, *mek.*, sådana på lokomotiv anbragta
hjul, på hvilka drifkraften verkar såväl omedelbart
som genom koppelstänger; i inskränkt mening endast
de hjul, på hvilka vefstakarna omedelbart verka.
(De hjul, till hvilka cylinderkraften öfverföres genom
koppelstängerna, kallas då koppelhjul.) Drif-
hjulens diameter och antal äro beroende på flera fak-
torer. Det finnes snälltågslokomotiv med 2, 4 och 6
drifhjul, som hafva diametrar från omkr. 1,5 m. till
öfver 2 m., och godstågslokomotiv med under 1,5 m.
drifhjul och dessa 6, 8 eller 10 till antalet. Ju
flera hjul man kopplar med hvarandra, desto större
del af lokomotivets vikt är verksam för adhesionen
mellan hjulen och skenorna, och desto större last kan
framdragas. — Stundom förekommer ifrågavarande
benämning äfven om andra hjul, som upptaga och
fortplanta en krafts verkan i en maskin. E. Hjr.

Drifhus, *trädg.*, för frukt- eller blomsterdrifning
särskildt inrättadt hus. Se Drifning och Växt-
hus.

Drifis, lösbrutna isstycken, som i större massor
drifva fram i vatten: särskildt den is, som från
polarhafven, genom hafsströmmarna, drifves mot
lägre breddgrader, hvarest de sammanhängande is-
fälten ej kunna motstå vågornas och den högre tem-
peraturens inverkan, utan gå sönder. L. A. F.*

Drifkraft, *mek.*, en kraft, som förmår att sätta
en maskin i rörelse och att underhålla denna. De
inom industrien använda drifkrafterna äro af flera
olika slag: människors och djurs muskelkraft, tyngd-
kraften hos fallande kroppar, fjäderkraften hos spän-
da fjädrar, gasers och ångors tryck m. fl. Männi-
skans muskelkraft användes t. ex. vid handvefven,
hvilken sättes i rörelse med händerna, och, om än
ytterst sällan, vid tramphjulet, hvars kringvridning
sker medelst fötterna. När man använder hästen för
att sätta maskiner i rörelse, är det vanligen lämpli-
gast att begagna s. k. hästvandring. Numera gör
man likväl tämligen sällan bruk af djurens muskel-

kraft för att erhålla industriell drifkraft. Vid urverk använder man, som bekant, tyngdkraften hos fallande lod äfvensom fjädrars spänstighet. Men i stor skala begagnas tyngdkraften som drifkraft vid vattenkraftsmaskiner, antingen omedelbart, så att vattnet vid sitt fall sätter ett hjul i rörelse, eller ock medelbart, så att vattnet medelst sin tyngd får åstadkomma en betydande tryckning, som verkar på hjulet. Luftens tryck under dess rörelse lämnar en nästan öfverallt tillgänglig drifkraft, som likväl i jämförelsevis mycket ringa mån tillgodogöres inom industrien (nästan endast vid kvarnar och pumpverk), emedan dess verkan är i hög grad ojämn. Så mycket allmännare gör man däremot bruk af ångkraften, hvilken föranledt en fullständig omgestaltning af maskinkonsten och möjliggjort den oerhördt stora industriella utveckling, som egt rum under den senaste mansåldern. Ångmaskinen har emellertid erhållit flera högst beaktansvärda medtäflare i de s. k. kraftgas- och masugnsgasmaskinerna, fotogenmotorerna, särskildt dieselmotorn (se d. o.), m. fl. Dessa maskiner täfla med ångmaskinen, icke allenast då det gäller att utveckla små effektbelopp, utan äfven i fråga om hundratals, ja, vissa af dem äfven då tusentals hästkrafter skola komma till användning. Af en alldeles utomordentlig betydelse är för öfrigt inom den nutida tekniken elektriciteten för alstring af drifkraft. Denna har på många områden åstadkommit en fullständig omhvälfning af förut bestående förhållanden, en omgestaltning, som med hänsyn till den korta tid, under hvilken utvecklingen egt rum, t. o. m. kan sägas vara i vissa fall större än den, ångmaskinens införande på sin tid föranledde. Äfven ångmaskinen har för öfrigt undergått väsentliga förändringar och förbättringar. Så t. ex. hafva på de allra senaste åren ångturbinerna nått en hög grad af fulländning, och de täfla f. n. skarpt med de förut fullständigt dominerande kolf-ångmaskinerna. O. E. W.

Driflina. Se Drifgarnsfiske.

Drifmina. Se Mina.

Drifning. 1. *Skpsb.* Se Drifva 1.

2. *Konstind.*, den åtgärd, hvarigenom i metallbleck utföres ett arbete, hvars rundningar, upphöjningar och fördjupningar åstadkommas medelst uthamring af metallbleckets massa. Se Blecksla-geri, sp. 664 ff., och Drifvet arbete.

3. *Bergsv.* a) Den sista operation, som företages i hvarje kontinuerligt gående schaktugn, masugnar, kopparsmältningsugnar o. s. v., då blåsningen skall upphöra och således ej mera något gods (kol, malm o. s. v.) uppsättes, utan endast hvad som redan finnes i ugnen får nedsmälta. — b) Ett uttryck för den hastighet, hvarmed smältningen i en schaktugn försiggår. I våra gamla, små masugnar begagnas vanligen ugnens rymlighet till mått på drifningens storlek, så att man t. ex. säger, att drifningen är 1, $1^1/_2$, 2 o. s. v. ugnsfyllnader i dygnet. I nutidens stora masugnar, där ugnsfyllnaden blir ett för stort mått, beräknas drifningen per dygn efter antal förbrukade tunnor kol eller efter den tillverkade tackjärnsmängden. — c) Den näst sista operationen vid guld- och silfvertillverkning. Ändamålet med denna operation är att befria den ädla metallen från det därmed förut sammansmälta blyet och från smärre, ännu kvarvarande föroreningar af andra metaller, såsom järn och koppar. Sedan drifugnen med sin test blifvit tillagad, verkblyet inlagdt och hatten påsatt, uppdrifves småningom värmen genom eldning i eldstaden, så att verkblyet smälte, hvarefter blåster pådrages, som får spela utefter d smälta blyets yta och oxidera detta till blyglet Sedan testen uppsupit hvad den kan af det smäl gletet, får det öfriga, i samma mån som det bilda afrinna genom gletehålet. Efter hand som blyet ox deras, stegras hettan i ugnen, och då den sista glet hinnan afrinner från det i härdens midt samla guldet eller silfret, inträffar hos detsamma ett ege domligt ljusfenomen, den s. k. "blickningen". Det fenomen måste noga observeras. När det inträffa måste operationen ögonblickligen afbrytas för att äfven den ädla metallen skall oxideras. (Jfr A drifva 1 och Drifugn.) C. A. D.

4. *Trädg.*, en åtgärd, som har till ändamål a genom lämpligt afpassad värme och fuktighet p skynda en växts utveckling. Såsom en allmän reg vid drifning af växter gäller, att man till en börj måste hålla den omgifvande temperaturen låg (i va ligaste fall endast vid + 6—10° C.) och enda småningom höja densamma samt dessutom laga s att växterna befinna sig i en fuktig atmosfär. D senare åstadkommes därigenom, att man då och med vatten bestänker såväl själfva växterna, hvil hållas i tillslutet rum, som de dem omgifvande för målen. I smått och i fråga om mindre växter kä en fuktig atmosfär kring dem ernås på det sät att man innesluter dem i täta glasskåp (terr rier, Wardska kaster) eller öfver hvar särskild växt ställer en glasklocka, ett dricksgl e. d. Detta tillvägagående är att anbefalla i sy nerhet vid drifning i boningsrum, där luften vanlig är för torr. Börjar man drifningen med för hö temperatur, och hålles luften kring växterna för tor innan blomknopparna öppnat sig, händer det oft att dessa torka bort i stället för att slå ut. Hufvu villkor för att drifning af fleråriga växter skall lyck — vare sig att dessa odlas för fruktens eller blo mornas skull — äro, att växterna, innan drifning börjar, hafva genomgått en viss hviloperiod samt a de före densamma hämtat nödig kraft, så att al vedartade delar äro mognade, knopparna väl utvec lade och förrådet af upplagsnäring rikligt. — T blomsterdrifning, som har till ändamål a frambringa blommor under vintern, användas åtski liga tidigt blommande växter med ört- eller vedstar i synnerhet lökväxter. (Om sådana varmhusväxte hvilkas *naturliga* blomningstid infaller under vinter t. ex. kameliorna, begagnar man ej uttrycket "dri vas", såvida man icke genom särskildt förhöjd te peratur söker påskynda deras blomning — någ som icke alltid lyckas.) Af lökväxter drifvas allmä nast hyacinter, tulpaner, *Crocus*-arter och narcisse af andra örtartade kalljordsväxter anemoner, aurikl och andra *Primula*-arter, *Helleborus* (prustrot, ju rosor), nejlikor, *Hoteja japonica* och liljekonvalj samt af vedartade kalljordsväxter törnrosor och syr ner. För drifning planteras blomsterlökar under sept krukor och lämnas, öfvertäckta med jord och löf, u i det fria, tills det börjar frysa, då de inflyttas i källare eller annan frostfri lokal. Efter hand flytt lökarna till en varmare plats, t. ex. ett boningsru eller en varm växthusafdelning, för att drifvas. mörker går drifningen fortare; men blommorna blif vackrare, och hela växten utvecklar sig mera nc malt, om drifningen sker vid fullt dagsljus. Und

liva drifningen bör växten likväl icke direkt träf- af solljuset. De flesta andra till blomsterdrifning edda kalljordsväxter inplanteras i krukor, före- desvis om våren, men vissa af dem kunna äfven ättas under aug. Vissa lökväxter, såsom hyacin- och tulpaner, kunna drifvas till blomning genom ing i vatten. Lökarna förvaras torrt till dec. eller i., då de nedsättas i därtill lämpliga vaser eller s (s. k. hyacintglas), som fyllas med vatten så gt, att detta når lökens nedre del. Glasen ställas örkt, svalt rum, tills minst 3 cm. långa rötter ut- utit från lökarna, hvarefter drifningen kan för- gå i vanligt boningsrum. Af vissa växter, t. ex. gg, sötkörsbär, syrener m. fl., kunna blommor er- llas därigenom, att större grenar afsågas och ställ- i vatten för att drifvas. — Till fruktdrif- ng användas dels sådana växter, som i vårt kli- t icke kunna med framgång odlas i det fria, dels lana, af hvilka man önskar erhålla frukt tidigare, som är möjligt vid kalljordsodling. Af de förra fvas allmännast vinstockar, persikor och aprikos, stundom fikon, apelsiner och ananas, af de se- e smultron, mera sällan päron, äpplen, körsbär plommon. De tre förstnämnda slagen planteras ligen fritt i för dem särskildt inrättade hus, kal- e drifhus eller fruktdrifverier (se växthus), men kunna äfven, på samma sätt som öfriga till drifning använda fruktslagen, inplante- i krukor eller baljor, öfvervintras i källare eller at frostfritt rum och vid lämplig tid inflyttas i xthus eller annan ljus, solrik lokal för att drifvas. möjligt är det ännu viktigare vid drifning af kt än vid blomsterdrifning, att temperaturen i bör- hålles låg och endast småningom ökas. Frukt- fning kan här i Norden icke med fördel börjas rän i jan. och lyckas i vanliga fall bättre, om n uppskjutes ännu längre. Infaller nämligen blom- gen, medan dagarna ännu äro korta och solljuset föreslevis svagt, så händer det ofta, att blom- rna blifva obefruktade, hvadan fruktsättningen blir och drifningens ändamål helt och hållet för- as. — Äfven åtskilliga slag af köksväxter kunna fvas till tidigare utveckling än på fritt land. disor, morötter, spenat, sallat, krypbönor, gurkor n meloner drifvas med fördel i bänkar (se Drif- nk) af tidigt på våren uppdragna plantor. rkor, meloner och tomater drifvas ofta i särskilda å drifhus. Rabarber, som på hösten uppgräfts och nterats i tunnor, kan lätt drifvas i växthus. Spar- drifves mest på fritt land på det sätt, att öfver rrissängarna uppföres en byggnad af allra enkla- slag, i hvilken anordnas en likaledes helt primi- eldstad. — Drifna grönsaker hafva ofta en are, men mindre utpräglad smak än å kalljord lade. E. L. (C. G. D.)

5. (Utdrifning) *Skogsv.*, utkörsel af virke, fvudsakligen sågtimmer, till sågar och flottleder s. v. F. L.

Drift. 1. *Filos.* Se Vilja.

2. *Bot.*, den massa frön, frukter eller andra växt- lar, lämpliga för vidare utveckling, som föres med ler, åar och hafsströmmar. Driften spelar en cket viktig roll för växternas spridning. Om en efter islossningen och snösmältningen samt hösten transporteras kolossala mängder frukter, n och andra växtdelar af våra floder och åar, nga bland dessa växtdelar äro genom sär- skilda anordningar, såsom en luftfylld väfnad, lämpade för vattentransport; andra däremot, som sjunka i vattnet, kunna vara fästa vid strån af säf, vass och dylikt, hvarigenom de föras afsevärda sträckor. Med hafsströmmarna transporteras i synnerhet tropiska strandväxters frukter eller frön. Dessa äro för en dylik transport vanligen särskildt utrustade genom en yttre, skyddande, luftfylld väfnad. Af Golfströmmen föras frön af västindiska ärtväxter ända till Norges kuster, t. ex. *Entada scandens* Benth. och *Mucuna urens* (L) DC. Se A. F. W. Schimper, "Die indomalayische strandflora" (1891), och R. Sernander, "Den skandinaviska vegetationens spridningsbiologi" (1901). H. Hn.

3. *Sjöv.* Se Drifva 2.

Driftkapital 1. Rörelsekapital, det kapital, som erfordras för att hålla ett företag i gång, till skillnad från anläggningskapital. Jfr Kapital.

Driftström, *fys.* Se Ström.

Drifugn, *bergsv.*, en flamugn, hvaruti den näst sista operationen vid guld- och silfvertillverkningen, den s. k. drifningen, försiggår. Ugnens form är vanligen rund; på den ena sidan står ugnen i förbindelse med en eldstad och på den andra med en skorsten. Som det är nödigt att ofta komma åt att med största noggrannhet tillreda härdbottnen, eller den s. k. testen, är drifugnens hvalf inmuradt i en af stark järnplåt hopfogad och väl förankrad kåpa, så att, när så fordras, alltsammans, den s. k. hatten, kan med ett enkelt hissverk aflyftas. På ena kanten af härdbottnen är en öppning för blästerns insläppande och på den andra ett hål för blygletets afrinnande, det s. k. gletehålet. Drifugnen tillredes på det sättet, att man, sedan hatten aflyfts, på ugnens tjocklek, den af urlakad träaska, benaska eller fint kalkpulver bestående, med något vatten uppblandade massan till testen, så att den sålunda tillredda härden blir något djupare i midten än åt kanterna. Sedan testen torkats medelst glödande kol, pålägges verkblyet, och hatten påsättes. Se vidare Drifning, 3, c. C. A. D.*

Drifva. 1. *Skpsb.*, medelst inpackning af nöthår och dref i flera hvarf göra de i ett fartygs bordläggning och däck förekommande nåten vattentäta. Vid drifning användas drefhammare och drefjärn, hvilka senare äro af olika slag: tunnjärn med kilformig egg, enkla rabbar med en och dubbla rabbar med två räfflor i eggen. En rabb med skaft benämnes jagrabb. Om drefjärnet hålles af en man, under det en annan sköter drefhammaren, kallas arbetet jagning. Efter slutad drifning infylles beck ofvanpå drefvet, och sedan becket kallnat, bortskrapas den del däraf, som befinnes utanför nåtet. (H. W—l.)

2. *Sjöv.*, (om fartyg) genom vindens inverkan framgå i en annan riktning än fartygets kölriktning. (Se Afdrift.) När man under hårdt väder lagt bi med ett fartyg, säges man "ligga bi och drifva" (jfr Bi, *sjöv.*). Äfven när ett fartyg är under inflytande af ström, säges det drifva. — Man säger äfven, att fartyget "driver med strömmen", då det med strömmens tillhjälp flyttas från ett ställe till ett annat. — "Drifva för ankaret" säges om ett fartyg, som under storm eller sjögång ryckt loss ankaret från bottnen, så att detta släpar på densamma eller

''draggar med'', under det fartyget af vinden alltjämt aflägsnas från sin ursprungliga ankarplats. Detta kallas äfven att gå, komma eller råka ''i drift'', hvilka uttryck likväl oftare, och med större skäl, användas för att beteckna, det ankarkättingen eller förtöjningarna sprungit sönder, så att fartyget af vinden föres till annat ställe. R. N.*

3. *Bergsv.* Se Drifning 3.

Drifva, mytisk finsk konungadotter, som äktades af Uppsalakonungen Vanlande och blef moder till Visbur.

Drifvande medel, *med. farm.*, en benämning, som numera brukas endast i sammansättningar: svettdrifvande medel, urindrifvande medel, galldrifvande medel o. s. v.

Drifvare (fordom Brotvindare), *sjöv.*, ett segel, som under segling i passadregionerna stundom tillsättes akter om en mesan eller ett gaffel-storsegel. Vanligen begagnas därtill ett s. k. öfverledsegel, hvars underkant utsträckes till en för ändamålet utsatt bom eller spira. Under denna bom fördes ofta förr ytterligare ett segel, som kallades vattendrifvare. (Se Segel.) R. N.*

Drifvarmyror, *zool.* Se Dorylinæ.

Drifved kallas stammar, grenar eller rötter, som härröra från träd och buskar samt drifva med hafsströmmarna eller af dem uppkastas på stränder. Mest bekanta äro de samlingar af drifved, som flerstädes förekomma vid stränderna af Norra ishafvet samt Atlantiska oceanens nordligare delar, såsom på norra kusterna af Sibirien, vid Novaja Zemlja, Spetsbergen (i synnerhet de norra och östra kusterna), Jan Mayen, Färöarna, norra och nordvästra kusterna af Island samt östkusten af Grönland. Drifveden bildar på dessa ställen ofta alnshöga eller ännu högre vallar. I de nämnda skoglösa trakterna är den af stor betydelse såsom bränsle eller såsom material till byggnader, redskap m. m. Sannolikt härstammar denna drifved till allra största delen från det inre Sibiriens skogar, hvarifrån den med de stora sibiriska floderna föres ut i Norra ishafvet och sedan med den västerut gående polarströmmen till de angifna ställena. Prof af drifved, som hemförts från Spetsbergen och östra kusten af Grönland, hafva visat sig till stor del utgöras af det sibiriska lärkträdet (*Larix sibirica* Ledeb.), hvarjämte förekomma stammar och grenar af *Picea obovata*, *Pinus cembra*, *Abies sibirica* och *Salix viminalis*. Se C. Lindman, ''Om drifved och andra af hafsströmmar uppkastade naturföremål vid Norges kuster'' (Göteborgs Vet. o. vitt. samh:s handl., 1883), och Fr. Ingvarson, ''Om drifved i Norra ishafvet'' (i Vet. akad:s handl., bd 37, n:r 1 1903). Ldt. (H. Hn.)

Drifvet arbete, *konstind.*, i metallbleck (guld, silfver, koppar, mässing, järn) utfördt arbete, hvars rundningar, upphöjningar och fördjupningar äro åstadkomna medelst uthamring, d. v. s. tänjning, af metallbleckets massa. Det föremål eller den ornamentala detalj, som skall drifvas, utföres antingen på fri hand eller öfver en fast modell. I förra fallet bearbetas metallplåten, omväxlande från rät- och afvigsidan, med flera olika slag af hammare öfver olika formade städ, hvarvid man vanligen måste gifva plåten ett elastiskt underlag af något segt kitt (beck, vax, tegelmjöl) o. s. v. för att hindra den från att spricka. Detta förfaringssätt är det svåraste, men tillika det ur konstnärlig synpunkt värderikaste. Vid drifning öfver fast modell (stan af någon ej alltför hård metallegering erhålle formen vanligen därigenom, att metallplåten und ett mellanlägg af bly hamras in till modellen. Dett sätt, som är lättare, och vid hvilket hufvudvikte ligger på modellens noggranna utförande, är när besläktadt med den numera fabriksmässigt utöfvad pressningen. Vare sig det ena eller andr förfaringssättet användes, behöfves vanligen för u förandet af de finare detaljerna å rätsidan ett efte arbete (med olika slag af järnverktyg: punsar oc sticklar), den s. k. ciseleringen, som äfve är nödvändig för gjutna arbetens afputsning.

Drifningen är i båda sina former en urgamma teknik. I södra Europa var den känd redan för

Fig. 1. ''Korg'' af silfver, utförd i Augsburg på 1600-tal och skänkt af Karl X Gustaf till ryske tsaren Aleksej Mi chailovitj, 1655. (Efter F. Martins praktverk, 1899.)

2:a förkristna årtusendets slut, och drifna guld arbeten af inhemskt ursprung från början af år

Fig. 2. Drifvet silfverfat, holländskt arbete, 1600-talet.

tusendet närmast f. Kr. äro funna i vårt land En blomstringstid för denna konstslöjd inföll unde 1500- och 1600-talen, då den, särskildt uti Italie och södra Tyskland (Nürnberg och Augsburg)

dde en hög grad af fulländning. Drifna före-
il från denna tid, vanligen bords- och dryckes-
rl af dyrbart material, rika former, en ädel och
ıtasifull ornering med figurscener, löfverks-,
ık-, band- och groteskmönster, naturalistiska blad,
ımmor och frukter, höra till de mest eftersökta
·emålen i konstindustriella samlingar och museer.
tionalmuseum i Stockholm eger bland sina konst-
ıtter åtskilliga drifna arbeten, jämväl af svenskt
sprung, från 1600-talet. En stor del af äldre
ı dyrbarare föremål i utländska samlingar har i
ıare tid blifvit på galvanoplastisk väg med stor
cklighet reproducerad. I den moderna konst-
jden har drifningen mer och mer fått vika för
gjutningen. Bland svenskar, som i senare tid ut-
, at denna konst, må nämnas P. F. Schönström
fver) och G. T. Wallén i Stockholm samt Sven
ngtsson och Mårtensson i Lund (mässing och
ppar). Upk. (O. G—g.)

Drill (af mht. *drillen*, vända). 1. (Exercis-
ill) *Krigsv.*, en stundom förekommande benäm-
g på manskapets eller de lägre truppafdel-
garnas utbildning i stram hållning och rörel-
; grundlig, men rent mekanisk utbildning. Ordet
ändes i Sverige redan i slutet af 1600-talet. I tysk
eratur är det mycket äldre, och med ”drillkonst”
stod man ”kriegsübliche waffenhandlung der mus-
ten und piqué”. Se härom ”Die drillkunst”
irnberg 1664, med 38 kopparstick och 76 figurer
ıt tysk-fransk text). Jfr Exercis. — 2. *Sjöv.*,
slags styrinrättning. Se Ratt. 1. C. O. N.

Drill (eng. *drill*, så i rader), *landtbr.*, en rad
odlade växter; i rygg eller upphöjd balk upplagd
l. Jfr Drillkultur.

Drill (it. *trillo*), *mus.*, ett upprepadt, hastigt och
ınt angifvande af en föreskrifven hufvudnot, om-
lande med närmast högre diatoniska not. Teck-
är *tr* eller *tr m.* Drillen bör i regeln börja
ı med hufvudnoten, utan med den närmast högre
ır lägre; detta antydes genom ett litet förslag
nför hufvudnoten. Andra förändringar i drillen
ecknas särskildt. Drillen afslutas genom ett
terslag, hvilket bildas af hufvudnoten jämte
närmast lägre och stundom, såsom vid fermater
rior och konserter, utföres något långsammare än
fva drillen. En följd af drillar på flera toner
r hvarandra (stundom utan något efterslag) kallas
illkedja. A. L.*

Drillborr, *maskinb.* Se Borrar.

Drillbåge l. Stråke, *maskinb.* Se Borrar.

Drillen, *zool.* Se Babianer.

Drillharf, *landtbr.* Se Harf.

Drillkedja, *mus.* Se Drill.

Drillkubb (jfr Drill), *sjöv.* Se Ratt.

Drillkultur (jfr Drill), *landtbr.*, det sätt att
ka åkerjorden, hvilket utmärkes däraf, att fältet
vis upplägges i ryggar eller upphöjda balkar
illar), på hvilka man odlar vissa växter. Till
lkulturen hör därjämte, att såväl själfva drill-
a (genom handhackning) som ock åkerjorden
lan dem (genom bearbetning med hästhacka
drillharf) hållas luckra och fria från ogräs
t tillgängliga för luftens inverkan samt att
på drillarna uppväxta plantorna gallras, så
de komma på behörigt afstånd ifrån hvar-
ra. När de blifvit så stora, att de beskugga fältet,
hör all bearbetning såväl mellan som på drillarna.

Drillkulturen har från äldsta tider varit känd och använd i Kina, Japan, Bengalen och Persien. I Europa infördes den först af engelsmannen Jethro Tull (f. 1674, d. 1741), hvilken 1733 därom utgaf det berömda arbetet ”On the horse-hoing husbandry” (Om hästhackans användning vid åkerbruket), hvari han förordar radsådd och bearbetning mellan raderna med hästhacka, som var ett förut ej användt red-skap. Tull antog, att jordens fruktbarhet hufvud-sakligen beror på dess fina pulverisering och att gödsling egentligen icke behöfves, om åkerjorden väl bearbetas, så att den blir lucker och fin. Att dessa åsikter ej äro hållbara, är numera nogsamt kändt. Genom drillkulturen, som i Sverige användes hufvudsakligen för rotfrukter, hålles åkerjorden ren och lucker, och växterna få djup sammanförd mat-jord att växa i, men den i drillar upplagda jorden uttorkar lätt och kostar mer arbete än odling på slätt land och begagnas därför hufvudsakligen, där matjorden är grund eller jorden lider af öfverflödig väta. J. A. (H. J. Dft.)

Drillplog (jfr Drill), *landtbr.* Se Plog.

Drillsnäppsläktet, *Actitis*, *zool.*, ett till fåglarnas afdelning, ordn. *Charadriiformes*, fam. *Charadriidæ* hörande släkte, som skiljer sig från det när-stående snäppsläktet (*Totanus*) därigenom, att näbb-fåran sträcker sig öfver näbbens midt samt att stjärten sträcker ett betydligt stycke utanför de hop-lagda vingarnas spets. Vanliga drillsnäp-pan l. strandpiparen, *Actitis hypoleucus*, har öfre delen, halsens si-dor och kräfvan brungrå med svarta fläckar och tvärstreck samt bronsglans på manteln, undre delarna hvita, stjärten brungrå, med de mellersta pennorna tvärbandade af svart och de yttre alltmer hvita. Längden uppgår till 20—22 cm. Strandpiparen är hos oss en flyttfågel, som kommer till Sverige i april; de äldre draga åter mot södern i augusti, de yngre något senare. Den häckar allmänt öfver hela landet, icke minst uti Lappland, och uppehåller sig vid steniga, buskbeväxta stränder, såväl inuti landet som, ehuru mera sällan, vid hafs-kusten. Den är en liflig, försiktig och skygg fågel, hvilken springer omkring på marken med trippande steg samt då och då sätter sig på stenar, ur vattnet uppskjutande stänger o. d. (hvarunder den vippar upp och ned med stjärten, ungefär som en ärla). Ofta får man se den med nedböjda, dallrande vingspetsar flyga tätt utmed vattenytan, hvarvid den merendels låter höra sitt drillande ”tidihidi”, flera gånger upprepadt. Dess föda består af maskar, insekter och insektlarver, i synnerhet sländor och flugor, hvilka den plockar på stranden eller fångar i flykten. Sitt bo tillreder fågeln på marken, stundom tämligen långt från vatten, och lägger däri fyra hvitgula, af brunt och askgrått fläckiga, 36 mm. långa ägg. J. G. T.*

Drillstock (jfr Drill), *sjöv.* Se Ratt.

Drillstötta (jfr Drill), *sjöv.* Se Ratt.

Drillsåningsmaskin (jfr Drill), *landtbr.* Se Sådd.

Drilltåg (jfr Drill), *sjöv.* Se Ratt.

Drillvält (jfr Drill), *landtbr.* Se Vält.

Drilon. Se Drin.

Drimys Forst., *bot. farm.*, ett till fam. *Magnoliaceæ* hörande släkte af aromatiska träd, hvars arter till största delen lefva i Amerika och Australien. *D. Winteri* Forst. finnes i bergstrakterna från Mexico till Magalhães' sund och lämnar *cortex winteranus verus*, s. k. *cortex Malambo*, ''tapirbark'', ett i Brasilien högeligen värderadt medel mot diarré, rödsot, gula febern o. s. v. Se äfven Malambobark. O. T. S. (G. L—m.)

Drimytikos, Nikolaos, berömd nygrekisk idylldiktare från Kreta. Hans 1627 utgifna, efter Longos' och Musaios' förebilder diktade idyll ''Den sköna herdinnan'' åtnjuter ännu i dag stor popularitet. V. Lm.

Drin (fordom *Drilon*), flod i Albanien. Den bildas af två källfloder, Hvita D. (Beli D.) och Svarta D. (Crni D.), af hvilka den förra (120 km.) kommer från de s. k. Nordalbanska alperna och den senare (130 km.) från Ochridasjön i s. I stora bukter genombryter D. Dukadžins bergland, därvid bildande de mest storartade, stundom alldeles otillgängliga pass, och utfaller i Adriatiska hafvet nedanför Alessio. Vid inträdet på Skutarisiätten sänder den genom en 1858—59 bildad bifurkation större delen af sitt vatten till Bojana. Dess mynningsområde öfversvämmas ofta och är beryktadt för sina febrar. Längd från källflodernas förening till hafvet 135 km.

Drina, biflod till Donaus biflod Save. Den bildas af de från Montenegro kommande floderna Tara, 120 km., och Piva, 85 km., genomflyter Bosnien, där den från h. upptager Lim, och bildar sedermera gräns mellan Serbien och Bosnien. Längd från Taras källor 464 km. Nedre delen är segelbar.

Dringelbergska libreriet. En Henrik Dringelberg, myntmästare i Malmö i senare hälften af 1400-talet, lär ha byggt ett kapell vid S:t Petri kyrka (ej vid Caroli tyska kyrka, såsom Sjöborg uppgifver) i Malmö (S:t Petri et Pauli kyrka grundlades 1319, Caroli kyrka däremot först åren 1686—93) och inrättade där ett bibliotek, kalladt ''Dringelbergs libreri''. Förmodligen öfverflyttades ''libreriet'' vid nämnda kapells rifning (1792) till Caroli tyska kyrka, där ännu 1845 (enl. Sjöborg) kvarlefvor (41 band teologisk litteratur) förvarades på en hylla i ett rum bakom altaret. Böckerna, som numera utgöra en samling af 40 volymer, alla i folio, bundna i pressade skinnband och med spår af fästen för kedjor (se Liber catenatus), äro nu införlifvade med Malmö elementarläroverks bibliotek, och en förteckning öfver dem utgafs 1881 såsom bihang till ''Supplement n:o 1 till katalog öfver Malmö elementarläroverks bibliotek''. En del af den ursprungliga Dringelbergska boksamlingen, som ytterligare förkofrats genom hans afkomlingar, skall (enl. Sjöborg) hafva flyttats till Lunds universitets bibliotek. — Jfr Isberg, ''Bidrag till Malmö stads historia'' (1895). R. G.

Drinkarasyler, detsamma som alkoholisthem (se d. o.).

Drinov, Marin, bulgarisk historieskrifvare och filolog, f. 1838 i Panagjuristje, d. 1906, blef 1871 professor i slavistik vid universitetet i Charkov och var civilguvernör i Sofia 1877—79 under den ryska ockupationen. Hans förnämsta verk äro: *Istoritjeski pregled po blygarska-ta tsrkva* (Historisk öfversikt a den bulgariska kyrkan, 1869), *Zaselenie Balkanskag poluostrova Slavjanami* (Balkanhalföns slaviska b folkande, 1873), *Juzjnie Slavjane i Vizantija v vjekje* (Sydslaverna och Bysans i 10:e årh., 1876) *Njeskoljko slov ob jazyka, narodnych pjesnach i obj tjajach Debrskich Slarjan* (Om språk, folkvisor o seder hos slaverna i Debra, Albanien, 1888). A—d

Dristigheten, *sjöv.*, namn på ett af svenska flottan mest ryktbara linjeskepp. Byggdt i Karlskrona 178 efter af Chapmans ritningar och under hans omedel bara ledning, deltog detta 64-kanonskepp med st berömmelse i 1789—90 års sjötåg, då det fördes a öfverstelöjtnanten Johan af Puke. Särskildt utmärkt sig denne under slaget vid Ölands södra udde 2 juli 1789, vid anfallet på ryska flottan i Reval 1 maj, under striderna utanför Kronstadt 3—4 ju samt framför allt vid genombrytningen af rysk flottan i det s. k. ''Viborgska gatloppet'' 3 juli 179 Vid alla dessa tillfällen var D. svenska flottans ''l dare'', d. v. s. fartyget med lägsta numret i flotta hvilket ock i regel seglade främst. Under 1808—0 års krig gjorde D. åter med heder sin tjänst, oc sedermera användes skeppet under en lång följd af å i fredliga öfningsexpeditioner, ända tills det på 187 talet slopades och dess 90-åriga skrof användes vi sprängningsförsök med undervattensminor. — De af våra 1:a kl. pansarbåtar, som färdigbyggdes 190 har erhållit det frejdade linjeskeppets namn. S ''Hvad skeppsnamnen ''Åran'', ''Vasa'', ''Dristig heten'' hafva att säga oss'' (i ''Allm. försvarsför årsskr.'', 1901, II). H. W—

Drittel, ty. (en tredjedel), vanlig benämning på de tunnformiga kärl af bokträ, hvari smör packas för export. Rymden växlar något, men i engelska marknaden ses helst, att de rymma en engelsk centner = 50,8 kg. smör.

Drittel.

Driva, norsk älf, som rinner upp på Snehätta (Dovre), i Söndre Trondhjems amt, och flyter först genom den vilda Drivdal, sedermera genom Opdal samt slutligen genom den imposanta Sunda hvarefter den faller ut i Sundalsfjorden på Nor möre. Längd 110 km. Y. N

Drivdal. Se Driva, älf.

Driver [drāi'və], eng., ''drifvare'', ett slags bol trä i golfspelet. Se Bollspel, sp. 1026.

Driver [drāi'və], Samuel Rolles, engels filolog och bibelkritiker, f. i Southampton 2 ok 1846, studerade i Oxford och var 1870—83 ''fellow vid New college därstädes samt blef sistnämnda å professor i hebreiska vid Oxfords universitet. I e stort antal åt studiet af G. T. egnade arbeten ha han visat sig vara en anhängare af den moderat bibelkritiska skolan i England. Bland hans skrift märkas: *Sermons on subjects connected with the ol testament* (1892), *Isaiah, his life and times* (1893 *An introduction to the literature of the old test*

ent (1897) samt kommentarier öfver Leviticus 394—98), Joel och Amos (1897), Daniel (1901), euteronomion (1902), Genesis (1904), de mindre ofeterna (1905) och Job (s. å.). D. har äfven utfvit *A hebrew and english lexicon of the old tament* (1892).

Drobisch [drå'-], Moritz Wilhelm, tysk matiker och filosof, f. i Leipzig 1802, d. där 1896, of professor i matematik därstädes 1827 och därnte i filosofi 1838, men afgick 1867 från den matiska professuren. D. var en självständig angare och utvecklare af Herbarts filosofi. Han utf *Neue darstellung der logik* (1836; 5:e uppl. 87), *Grundlehren der religionsphilosophie* (1840), *npirische psychologie nach naturwissenschaftlicher ethode* (1842; 2:a uppl. 1898) samt den lilla väl fina afhandlingen *Die moralische statistik und die nschliche willensfreiheit* (1867). Såsom matemaer offentliggjorde D. *Grundzüge der lehre von den hern numerischen gleichungen* (1834) och den för nnedomen af matematikens historia ej oviktiga mografien *De Joannis Widmanni, Egerani, etc. comndio arithmeticæ mercatorum* (1840) m. m. — musikteoriens område lämnade D. värdefulla bilag till det matematiska bestämmandet af tonhöjdshållandena, bl. a. *Über musikalische tonbestimng und temperatur* (1852) och *Über reine stimng und temperatur der töne* (1877). G. E.* S—e.

Dro'chowitsch. Se Drohobycz.

Drofn, *nord. myt.*, en af Ägirs och Rans döttr. Se Ägir.

Drog [dråg], fr. *drogue*, eng. *drug*, af holl. *oog, farm.*, en omedelbart af naturen framtrad produkt, som är afsedd att enligt farmans regler förarbetas till beredande af läkemedel. ogerna höra således till de i äldre farmakopéer ptagna s. k. *pharmaca simplicia*, "icke förarbetade medel". De flesta äro antingen delar af eller ändringar af växter. Äfven förekommer ett ndre antal djurdroger. Ehuru i begreppet drog ej de ligga något hinder för att däri innefatta äfven ganiska naturprodukter, mineralämnen o. d., som kas till läkemedel, räknas dessa i allmänhet ej . Drogerna torkas vanligen väl och försiktigt samra med omsorg förvaras, helst om de innehålla ktiga beståndsdelar. Många bland dem måste igen förnyas på apoteken, emedan de, oakt den omsorgsfullaste förvaring, snart blifva igliga. O. T. S.*

Droger användas numera såsom sådana i medicivida mindre än förr, och många dylika, som gående farmakopéupplagor upptogo, hafva nu utits därur, under det att blott helt få nya droger va upptagits. I stället för drogerna användas i nga fall de ur dessa i mer eller mindre rent tillad framställda, särskildt verksamma beståndsdena; eller ock hafva helt nya läkemedel tillkom och undanträngt drogerna. I vissa fall visa sig ellertid drogerna (d. v. s. pulver, extrakter, inioner, dekokter) verksammare såsom läkemedel än ur dessa isolerade, rena beståndsdelarna. Så är skildt ej sällan fallet med afförings- och maskme. För att dessa skola rätt komma till att verka, dras, att de skola kvarblifva i tarmen och meda dennas innehåll genom hela dess längd eller instone genom en stor del däraf. De rena verkma beståndsdelarna uppsugas ej sällan redan i tarmkanalens öfversta del, medan lämpliga preparat på drogerna genom en halt af svårt eller alls icke uppsugbara ämnen (garfämne, harts, gummi, växtslem, cellulosa m. m.) högeligen försvåra de verksamma beståndsdelarnas upptagande ur tarmkanalen.

Äfven äro drogerna i regel billigare än de isolerade rena substanserna, hvarför de, om man med dem kan ernå lika god verkan, fortfarande komma att nyttjas i medicinen. C. G. S.

Dro'gden, västliga farleden i Öresund, mellan Saltholmen och Amager, minst 6,2 m. djup. 1873 upphävdes stod mellan Sverige och Danmark en tvist angående lotsrätten i D., på hvilken de svenske Öresundslotsarna gjorde anspråk, men hvilken af danska myndigheter fråntändes dem. Saken afgjordes — genom en deklaration af 14 aug. 1873 — så, att åt Danmark, såsom egare af stränderna på ömse sidor om D., tillerkändes, med vissa modifikationer, uteslutande lotsningsrätt genom hela D. Se Flintrännan och Öresund.

Drogheda [drå'chidə], sjöstad i irländska prov. Leinster, grefskapet Louth, 5 km. ofvan Boynes utlopp i Droghedaviken. 12,760 inv. (1901). Linnespinnerier, järnverk, bryggerier och saltsjuderier. Liflig kusthandel, i synnerhet på Liverpool och Glasgow. — D. är en af Irlands äldsta orter och bestod under medeltiden af två städer, som 1412 förenades till en. 11 sept. 1649 intogs det af Cromwell, som lät hela befolkningen (utom några få, hvilka såldes som slafvar) springa öfver klingan. Helt nära D. stod 11 juli 1690 det s. k. slaget vid Boynefloden, mellan Jakob II och Vilhelm III.

Drogi'st (fr. *droguiste*), innehafvare af en droghandel. Med sådan handel är vanligen förenad försäljning af färgämnen och andra kolonialvaror samt apoteksrekvisita. Se Drog.

Drogmän, turkisk tolk. Se Dragoman.

Drogue [dråg], fr., *farm.* Se Drog.

Drohed [drå-], stad i irländska prov. Munster. Se Bandon 2.

Drohobycz [drå'hâbytj] l. Drochowitsch, stad i Galizien, vid Dnjestrs biflod Tysmienica. 19,432 inv. (1900), däraf 25 proc. judar. Vacker gotisk kyrka. Saltsjuderier, Petroleumraffinaderier. Handel med spannmål, läder, lärft m. m.

Droit [drωa'], fr., rätt, rättighet, rättsvetenskap; äfven afgift, tull; förekommer i en mängd sammansättningar af internationell användning. — Droit administrati'f, *jur.*, förvaltningsrätt (se d. o.). — Droit civi'l, *jur.*, civilrätt. — Droit commercia'l, *jur.*, handelsrätt. — Droit constitutionnel [kåstitysiåna'l], grundlagar och ur dem härledda rättigheter. — Droit coutumier [kotymjē], *jur.*, sedvanerätt, i motsats till droit écrit [ekri'], *jur.*, skrifven lag. Se Code och Frankrike (historia). — Droit d'aubaine [dåbä'n], *jur.* Se Hemfallsrätt. — Droit d'auteur [dåtör], upphofsmans- l. skaparrätt, särskildt författares rätt till skrift; (Le droit d'auteur), en tidskrift. Se Eganderätt (litterär och artistisk). — Droit d'entrée [dätrē], införseltull. — Droit de port [də pår], hamnafgifter. — Droit de recousse [dərəko's] l. de reprise [dərəpriš], rätt att under vissa villkor återfå en pris (se d. o.). — Droit des gens

[dä ʃä], folkrätt. — Droit de suite [də svi't], stoppningsrätt, ”stoppage in transitu” (se d. o.). — Droit de visite [visi't]. Se Visitationsrätt. — Droit d'exportation [däksportasiä'], utförseltull. — Droits civiques [-vi'k], medborgerliga rättigheter. — Droits de l'homme [dlämm], människans rättigheter. Se Déclaration des droits de l'homme. — Droits réunis [reynī], ”förenade afgifter”, kallades i Frankrike till 1814 skatterna på alla spirituösa drycker, tobak, salt, spelkort m. m. Förvaltningen af dessa inkomster sköttes af ”régie des droits réunis”.

Droitwich [drâi'tωitʃ], stad i engelska grefskapet Worcester, vid Salwarpe, en biflod till Severn. 4,201 inv. (1901). Saltkällor, hvilka årligen gifva omkr. 110,000 ton salt. För sina salta bad mycket besökt badplats med goda anordningar.

Drok-pa, folk i norra Tibet. Se Hor-sok.

Drôlerie [drålrī], fr., putslustighet, tokeri, narraktigt upptåg.

Drolling [drållä'], Martin, fransk målare, f. 1752 i Elsass, d. 1817 i Paris, var en af de representanter för den lilla genren, som, medan Davids heroiska riktning behärskade Frankrikes måleri, påminde samtiden om, att äfven hemlifvet, det borgerliga hvardagslifvet, kunde ha rätt till en liten plats i konsten. Han kunde dock ej alltid hålla den moderna klassiska stilen fjärran från sina köksinteriörer och sina hvardagsfigurer. I några porträtt nådde han höjdpunkten af sin framställningskonst; i sin skarpa och säkra karakteristik kunna de göra intryck af att vara målade af en modern Holbein. Representerad i Louvre och flera franska museer. — Hans son Michel Martin D., f. 1786, d. 1851, elev af fadern och af David, målade kalla och känslolösa plafonder i Louvre, kyrkotaflor (*Kristus bland de skriftlärde* i Nôtre-dame-de-Lorette) m. m. G—g N.

Dro'llinger, Karl Friedrich, tysk skald, f. 1688, d. 1742, skref religiösa, naturskildrande dikter och står vid sidan af Haller. Se biografi af Löhlein (1873).

Drolsum, Axel Charlot, norsk bibliotekman, historiker, f. 20 aug. 1846 i Kristiania, aflade studentexamen 1864, var 1867—71 sysselsatt i riksarkivet med dechiffrering och afskrifning af norröna handskrifter och samtidigt assistent vid universitetets samling af nordiska fornsaker. 1870 blef han amanuens vid universitetsbiblioteket och 1876 dess chef. Från att hafva varit ett studiebibliotek för professorer och studenter har detta, tack vare ett oförtrutet och uppoffrande arbete af D., i hufvudsaklig öfverensstämmelse med hans 1880 till akademiska kollegiet afgifna förslag *Om universitetsbiblioteket* helt och hållet ombildats till ett efter moderna principer ordnadt och ledt riksbibliotek. D. deltog i stiftandet (maj 1886) af Forsvarsforeningen och har varit ordförande (sedan 1888) i arbetskommittén för Kristianiakretsen af denna förening. Genom skrifter och föredrag har D. mer än någon annan enskild person varit den drifvande kraften i den norska försvarsrörelsen, som 1895 bidrog till, att anslagen för försvaret ökades. D., som redan 1885 i *Norsk standpunkt* uppträdt för Norges rätt inom unionen, utgaf 1896 en samling historiska och politiska föredrag och uppsatser, *For Norges sag*. Omedelbart innan konsulatfrågan 1905 ledde in i det kritiska stadiet, gaf han i en serie uppsatser, afsedda för utländska affärskretsar, en framställning af det unionella tvistemnets räckvidd, och dessa utgåfvos senare i bokform under titeln *Kongeriget Norge som suverœn stat*. 1876—80 öfversatte och bearbetade L. Daa och D. den af E. Wallis utgifna ”Illustrerad verldshistoria”. O. A. Ø.

Dromæus, Emusläktet, *zool.*, ett till fågelgruppen *Ratitæ*, underfam. *Dromœidæ* hörande släkte. Näbben är rak och bred, med upphöjd kam å näbbryggens midt. Kinderna och öfversta halsregionen äro ofjädrade. Å fjädrarna är biskaften lika stort som hufvudskaftet. Vingarna sakna tumm och äro mycket förkrympta; stjärtpennor saknas. Två arter lefva i Australien. — Nyholländska emun, *D. Novæ Hollandiæ* (se fig. 10 å planschen ”Australisk fauna”), har hufvud, hals och bål bekläda med bruna, borstlika fjädrar och uppnår en höjd af ända till 2 m. Den är mycket skygg, låter icke lätt tämja sig och springer fortare än en vindhund, men icke fullt så snabbt som dess afrikanske frände. Köttet, som till utseende och smak liknar oxkött, gör den till ett eftersökt villebråd. Nybyggaren jagar denna fågel med enkom för ändamålet inöfvade hundar, och infödingen förföljer den springande samt dödar den med sina fruktansvärda kastvapen. Icke sällan slår emun med väldiga slag af sina fötter ihjäl de förföljande hundarna. Ägget, som i likhet med köttet hafva en god smak, äro mörkt gröna och korniga, väga omkr. 0,48 kg. och läggas merendels 6—13 åt gången. Emun, som under fångenskapen icke sällan fortplantat sig i Europa, bebodde förut kuststräckorna af Australiens fasta land och Tasmanien, men har mer och mer dragit sig tillbaka till de stora slätterna i det inre landet. J. G. T. (L—e).

Dromathērium, *paleont.*, tillhör, jämte det närstående *Microconodon*, de äldsta och ursprungligaste däggdjur, som hittills blifvit kända. Underkäkar af

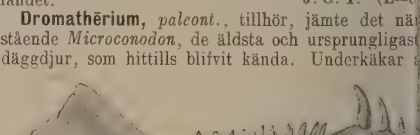

dem äro funna i triaslager i Carolina (Nord-Amerika). Deras tandsystem är i hög grad reptiliclikt: ej mindre än 10 kindtänder å hvardera sidan (7 är i allmänhet det högsta antalet kindtänder hos modernare däggdjur), hvilka tänder hafva synnerligen små sidotagar och en enhetlig eller fårad rot. På grund af denna tandsystemets enkelhet har dessa käkars däggdjursnatur af somliga blifvit ifrågasatt. L—

Drôme [dråm]. 1. Flod i sydöstra Frankrike. Den rinner upp på D.-alperna, i östra delen af dep. D., nära gränsen till dep. Hautes-Alpes, flyter åt v. och faller ut i Rhône. Längd 120 km. — 2. Departement (en del af det forna Dauphiné) på Rhônes östra strand och Alpernas västra sluttningar. 6,561 kvkm. 297,321 inv. (1901), 45 på 1 kvkm. Departementet, som vattnas af Rhône och dess bifloder Isère, Drôme, Roubion, Lez och Aygues, är ett rikt och välodladt land. Vinodlingen är högt uppdrifven, men har lidit mycket genom fylloxerans härjningar. I södra delen växte olivträd till vintern 1829, då

gingo ut. Betydlig industri, i synnerhet siden-brikation, bomullsväfverier samt filt- och läder-lverkning. Departementet är indeladt i 4 arron-ssemang: Valence, Die, Montélimar och Nyons. ufvudstad är Valence.

Drôme-alperna [dråm-], alperna mellan Durance h Drôme. Se Dauphiné.

Dromedär, Vanliga, Enpuckliga l. rabiska kamelen, *Camelus dromeda'rius*, *ol.* Se Kameldjuren.

Dromedärstekeln, *Xiphy'dria dromeda'rius*, *zool.* Trästeklar.

Dro'mia, Ullkrabbor, *zool.*, ett till leddjuren (*rthropoda*), tiofotingarnas ordning (*Decapoda*) och kortstjärtade kräftornas afdelning (*Brachyura*) rande släkte, hvars medlemmar igenkännas på skaffenheten af det femte benparet, hvilket är ycket kortare än de föregående paren samt liksom ssa försedt med tång- eller saxlika klor och beläget ryggen, vidare på den starkt hvälfda, runda, iga hufvudbålen o. s. v. Ullkrabborna förekomma lla haf, där de lefva af åtskilliga blötdjur, smärre åftdjur o. s. v., som de öfverrumpla och fånga d stor skicklighet och list. Allmänna ull-abban, *D. vulgaris*, har ljusröda klor, kroppen t öfverdragen och betäckt af mörkbrunt hår samt fvudbålen besatt med knöliga ojämnheter och i nten försedd med fyra stora tänder på hvardera an. Denna krabba blir 6—9 cm. lång och före-mmer allmänt i Medelhafvet, men träffas äfven orra Europas haf. J. G. T.*

Dromio'psis Reuss, *paleont.*, fossilt krabbsläkte, hörande den yngsta krittiden (danien) och stående närheten af det under tertiär- och nutiden lef-ade släktet *Dromia*, från hvilket det skiljes genom

Dromiopsis rugosa. (Nat. storl.)

triangulära, helbräddade pannspröt och genom a korta, tjocka klor utan tänder. Den vanligaste men är *D. rugosa* Schloth., som är ytterst allmän i yngre kritans korall- och bryozokalk vid Lim-nn i Skåne samt vid Faxe på Själland. A. Hng.

Drommen, fjällhöjd bland Oviksfjällen i Jämtland, n hvars topp, 1,142 m. ö. h., man har en syn-ligen anslående utsikt öfver Storåns djupa dal-g i n., öfver Vålåns och Ännsjöns vattensystem . och n. v. Södra delen af västra synfältet be-nsas af Anaris- och Herrångsfjällen m. fl., och tom dem skönjas Sylarna och Helagsfjället t i n. ö. och ö. Storsjöns vida spegel. llan D. och det sydligare Falkfångarfjället (1,190 m.) inskjuter från v. en väldig, gapande afgrund, Dromskåran. D. är lätt tillgänglig från Bydalens luftkurort och turiststation vid Dalsjön (381 m.) och Storån, dit körväg (22 km.) är anlagd från Hallen vid Storsjön. Bydalen, som har bekväma hotell och turisthärbärgen och är inrättad för såväl vinter- som sommarkurer, är ett lämpligt hufvudkvarter för dem, som vilja lära känna Oviksfjällen. Om de intressanta geologiska förhållandena m. m. se ''D. förr och nu'' i ''Sv. turistfören:s årsskrift'' 1894.

Dro'mon (grek., löpare), *skpsb.* Se Galär.

Dromskåran. Se Drommen.

Dronaz [dråná], Pic de D. l. Pointe des Lacerandes, bergstopp i Penninska alperna, s. v. om Mont-Blanc, 2,949 m. Passet Stora S:t Bernhard går fram ö. om toppen.

Dronne [drånn], biflod till Dordognes biflod L'Isle i södra Frankrike. Upprinner i Limousins berg, flyter hufvudsakligen genom dep. Dordogne och förenar sig med L'Isle nedanför Coutras. Längd 178 km. Berömd för sina vackra stränder och sitt klara vatten.

Dronningborg, ett slott nära Randers i Jylland, ursprungligen ett gråbrödrakloster, som 1551 inrättades till änkesäte åt drottning Dorotea och däraf fick sitt namn. S. å. utfärdade Kristian III härifrån sin ''dronningborgska recess''. Efter änkedrottningens död 1571 var D. en kunglig förläning, såldes efter 1660, men återföll till kronan 1710. Slottet nedbröts 1721, och godset såldes 1765; en del däraf samlades till en herrgård, som bär namnet D. E. Ebg.

Dronningestolen, en af de högsta (126,5 m.) och vackraste punkterna på Möens klint. Ett skred, 25 dec. 1868, sänkte dess yttersta del i hafvet och beröfvade klinten mycket af dess skönhet. E. Ebg.

Dronninggaard [-går], ett på ett näs i Fure-sö på Själland beläget lustslott, uppfördt 1665 af Fredrik III åt hans drottning Sofia Amalia. D. öfvergick sedan i enskild ego och brann omkr. 1760, hvarefter etatsrådet F. de Coninck lät bygga ett nytt slott, nu kalladt Næsslottet, hvaremot namnet D. öfverflyttats till den förutvarande afvelsgården. Næsslottet ombildades 1895 till badhotell. E. Ebg.

Dronninglund, en i Hjörring amt, norra Jylland, belägen herrgård, som under medeltiden var ett nunnekloster, kalladt Hundslund. Vid reformationen indrogs egendomen till kronan, tillhörde 1581—1672 släkten Lindenov och köptes 1690 af drottning Charlotta Amalia, som gaf den dess nuv. namn och under sin äktetid där hade sin sommarbostad. 1730 blef den privategendom. Hufvudbyggnadens ena flygel är sammanbyggd med den gamla klosterbyggnaden, som nu användes till sockenkyrka för D. socken, den största landsförsamlingen i Danmark, 18,650 har med 6,300 inv. E. Ebg.

Dronten, *zool.* Se Drontsläktet.

Drontsläktet, *Didus*, *zool.*, ett släkte, som bildar familjen *Dididæ* inom fågelgruppen *Columbæ* (se Duffåglar) och omfattar tre numera utdöda arter från Maskarenerna. Hithörande former, de största duffåglarna, saknade flygförmåga, enär både vingar och stjärt voro förkrympta. Den grofva näbben var längre än hufvudet och i spetsen hakformigt nedåtböjd. Tarso-metarsus var kort och

grof. Den bäst kända dronten, *D. ineptus* (se fig.), äfven kallad dodo, var till färgen brungrå, med hvitgula ving- och stjärttäckfjädrar och hvitt bröst, samt uppnådde en höjd af omkr. 80 cm. 1598 omnämnes denna fågel för första gången såsom förekommande i stor mängd på ön Mauritius. Man

Didus ineptus.

eger i behåll flera afbildningar af denna art, somliga helt säkert målade efter lefvande modell; på 1600-talet fördes lefvande exemplar till London. Men utsatt för de europeiska kolonisternas och de af dem införda husdjurens förföljelser, blef dronten sannolikt redan vid slutet af 1600-talet fullkomligt utrotad. Efter en mängd på Mauritius funna rester af dess ben har man numera erhållit fullständig kännedom om skelettbyggnaden. En annan art, solitären, *D. (Pezophaps) solitarius*, var större än en svan samt hade längre och smalare ben äfvensom längre hals än dronten. Hannen var brungrå, honan brunaktig med hvitt bröst. Denna art lefde på ön Rodriguez in i senare hälften af 1700-talet. L—e.

Drooch-Sloot, Joost Cornelisz., holländsk målare. Se Droogsloot.

Droogsloot [drågslåt], Joost Cornelisz., holländsk landskaps- och genremålare, f. omkr. 1586 i Utrecht, d. där 1666, målade med förkärlek utsikter af holländska byar med rikt staffage af tiggare och krymplingar — af honom ofta upprepade och föga varierade motiv. Hans tafior träffas i de flesta museer i norra Europa och äfven i Sverige, såsom i Nationalmuseum *Tiggare och krymplingar, som kifvas om allmosor* (1654) och i den forna, grefliga v. Platenska saml., där en liknande målning (1643) sägs. D. var lärare åt Jacob A. Duck och åt sin son, Cornelis D., f. 1630 i Utrecht och verksam där ännu 1673. Han imiterade fadern. En tafla af hans hand finnes i Östergötlands museum (Linköping). O. G—g.

Droppar (lat. *guttæ*). 1. *Bygnk.*, kallas de sex små knappar eller pluggar, som hänga under den doriska frisens triglyfer och vanligen hafva formen af stympade koner (se fig. 1), samt de tre gånger sex (vanligtvis cylinderformiga) knappar, som pryda den undre sidan af den doriska gesimsens mutuler

Fig. 1.

Fig. 2.

(se fig. 2). Se Pelarordning. — 2. *Farm.* Se Dos, Elixir, Liquor och Tinktur.

Droppbad. Se Bad, sp. 616.

Droppbarhet, *fys.*, den egenskapen hos en vätska, att den låter fördela sig i droppar. Se Droppe.

Droppe. 1. *Fys.* En för sig bestående eller för sig betraktad, sammansluten, större eller mindre mängd af en vätska. I fritt tillstånd, d. v. s. skilda från hvarje yttre inverkan, bilda dropparna fullkomliga sfärer, emedan alla partiklarna på ytan endast då kunna befinna sig i jämvikt, när de äro lika långt från medelpunkten och sålunda påverkas af samma hydrostatiska tryck. I luftfylldt rum fallande droppar, t. ex. regndroppar eller det smälta blyet vid hagelfabrikationen, kunna ej bibehålla den fullständigt sfäriska formen, utan droppens vertikala meridianer bilda en kurva, som representerar det minsta motståndet. Vid fall i lufttomt rum finnes naturligtvis ingen orsak till afvikelse från den sfäriska formen. — Om en droppe hvilar på ett fast underlag, måste tydligtvis, jämte kohesionen mellan droppens molekyler, äfven tyngden, hvilken åstadkommer ett från underlaget vertikalt utgående tryck, samt adhesionen till underlaget åstadkomma afvikelse från den sfäriska formen. — Då droppar hänga eller falla ned från en fast kropp, beror deras storlek af flera omständigheter, såsom kohesionen mellan vätskans egna delar, dennas fluiditet och specifika vikt, den fasta kroppens form och adhesionskraft samt temperaturen. En droppe destilleradt vatten af vanlig storlek kan skattas till $^1/_{20}$ gram. Vattendropparna i moln och dimmor ha en storlek mellan 0,006 och 0,12 mm. diameter, i medeltal omkr. 0,02 mm. Större vattendroppar än af omkr. 7 mm. diameter kunna ej falla genom luften, utan att sönderslitas af luftmotståndet. De största regndropparna uppnå en diameter af omkr. 5 mm. (vid störtregn), vid vanligt regn 2—4 mm., vid duggregn mindre. L. A. F. (S. A—s.)

2. *Bygnk.* Se Droppar.

Droppspets, *bot.*, den långa, ofta böjda spets, i hvilken en stor mängd växtarters blad afslutas. Droppspetsar förekomma allmänt hos arterna i tropikernas regnrika skogar och anses hafva biologisk betydelse för en snabb afledning af regnvattnet. G. A.

Droppsten. 1. *Geol.* Namn på de hufvudsakligast af kolsyrad kalk bestående bildningar, som i kalkstensgrottor dels likt istappar nedhänga från taket, s. k. stalaktiter, dels i form af kullriga upphöjningar eller pelare resa sig från grottans golf, s. k. stalagmiter. Droppsten bildas därigenom, att vatten, som genom sprickor och håligheter sipprar ned i kalkstensbergen, under vägen, till följd af sin kolsyrehalt, upplöser en liten del af den

serade kalkstenen, men vid inträdet i grottan och ring med därvarande luft afgifver en del af sin hälften bundna kolsyra samt afdunstar, hvarvid

Parti af Adelsberggrottan i Krain.

kolsyrade kalken icke längre kan förblifva upp- i vattnet, utan afsätter sig i fast form. Första jan till hvarje stalaktit är ett litet ihåligt, tunt , uppkommet på det sättet, att den i taket gande droppen, å hvars yta en del kalk efter d afsätter sig, vid nedfallandet (som orsakas af lytande vatten och därigenom ökad tyngd) lös- er den å droppens underdel befintliga tunna kalk- rpan, hvarvid en kort ring uppstår, hvilken små- gom, emedan samma process upprepas vid hvarje droppe, växer ut till ett rör. Med tiden blir lilla röret äfven fylldt med kalkspat, och vattnet rar då ned utefter dess yta, alltmer förstorande sålunda bildade droppstenen. De nedfallande pparna innehålla ännu en del kolsyrad kalk, som tter sig på bottnen och där bildar stalagmiter. ndom mötas och förenas sammanhörande stalaktit stalagmit, eller sammanväxa närliggande så- a, hvarigenom pelare och förhängeliknande par- af de mest växlande och fantastiska former stå. Adelsberggrottan (se d. o. och anstående fig.) är berömd för sin mångfald af kra droppstenspartier. Droppstensbildningarna merendels hvita, stundom till en viss grad genom- ande, och till strukturen kristalliniskt korniga. rige har ej några sådana bildningar. I smått kan n dock iakttaga dylika under bro- och källar- lf, hvarest det är kalken hos det i fog- garna befintliga murbruket, som fått släppa till terialet. E. E.

2. *Bygnk.* I den muhammedanska byggnads- sten förekommer en egendomlig inkonstruktiv tak- dning i hvalfform, som utgöres af idel små, i trä r gips formade och vid hvarandra fogade kupol- cken med framträdande hörn. Dessa små kupol- cken, påminnande om vaxcellerna i en bikupa, la ett helt, som med sina många ofvanifrån ned- gande spetsar och kanter gifver hvälfningen ut- nde af en droppstensbildning, hvadan sådana lf också fått namnet droppstens- eller stalak- thvalf (se fig. af Abenserragernas sal i art. Alhambra, sp. 585, och fig. af en morisk pelare med stalaktiter i art. Byggnadskonsten, sp. 729). R—n.

Drops [dråps], eng. (eg. droppar), ett slags karameller med syrliga fruktsafter i (t. ex. *lemon drops*, citronkarameller).

Drosdov, Vasilij. Se Filaret.

Dro'sera L., Daggört, Sileshår, *bot.*, växtsläkte af fam. *Droseraceæ*. Drosera-arterna växa i kärr o. d., helst bland hvitmossa (*Sphagnum*), och utmärka sig genom ett högst egendomligt utseende. Bladen (som hos de svenska arterna sitta i rosett vid stängelns bas) äro tätt besatta med glandelhår, som afsöndra ett ymnigt, segt slem. Blommorna, som äro små och hvita, sitta i ensidigt, klaselikt, i spetsen inrulladt knippe. Genom undersökningar af Darwin och andra har blifvit ådagalagdt, att daggörterna äro insektätande växter (se d. o.). Insekterna fastna i hårens sega slem, hvarpå en egendomlig rörelse af håren börjar. Först böjer sig

Drosera rotundifolia.

det eller de hår, vid hvilka insekten fastnat, ned mot bladets midt. Denna rörelse fortplantar sig till de andra håren, så att äfven de böja sig ned åt samma håll. Därigenom blir insekten nedklämd mot

ytan af bladet, hvars kanter samtidigt bukta sig uppåt. Den kommer således att ligga liksom i en skål, där den genom den ökade afsöndringen blir helt och hållet inbäddad i slem. Uti detta, som innehåller en syra och ett pepsinartadt enzym, undergå de mjuka delarna hastigt en upplösningsprocess, så att efter en kort tid endast vingar, hud o. s. v. återstå. Håren resa sig då ånyo och äro snart redo till en ny fångst. — Alldeles samma rörelsefenomen framkallas af en vätska, om den är kväfvehaltig, men ej, om den är kväfvefri.

Man har förvissat sig om, att bladen genom håren (*digestionshår*) uppsuga näring ur de fångna insekterna. Odlingsförsök hafva visat, att fruktsättningen blir mycket sparsam, om växten ej är i tillfälle att fånga insekter eller på annat sätt förses med kväfvehaltiga ämnen. Därigenom bevisas, att insektfångsten är af väsentlig betydelse för växtens näring. Genom denna beredes ersättning för den brist på kväfvehaltig föda, som växten nödvändigt måste lida, då dess föga utvecklade rotmassa är i beröring med endast hvitmossa e. d., hvarur föga är att hämta. — *Drosera*-arter förekomma i alla världsdelar och alla zoner, till största delen i Australien. Sveriges flora räknar tre arter, bland hvilka *D. rotundifolia* (se fig.) är den allmännaste. S. A. (G. L—m.)

Droserāceæ, Droseracéer, *bot.*, växtfamilj af serien *Sarraceniales*. D. äro fleråriga örter med spridda eller rosettställda, i knoppen inrullade blad, försedda med digestionshår. Af D. äro 6 släkten med omkr. 100 arter bekanta, nästan alla växande på sumpiga lokaler; rikast på D. är Australien. Jfr Aldrovandia vesiculosa, Dionæa, Drosera och Drosophyllum. G. L—m.

Dro'sines, Georgios, nygrekisk skald, f. 1859, redaktör af veckoskriften ''Hesti'a'', är liffull och elegant i sin lyriska diktning (samlingarna Spindelväf, 1880; Stalaktiter, 1881; Kärlekssljus, 1894 m. fl.) och har på förträfflig prosa skildrat landtlifvet (i Landtliga bref, 1882, m. m.). ''Amaryllis'' och ''Hafssånger'' hafva öfversatts till svenska af J. Centervall.

Droska, ry. *dro'zjki* (af *drogi*, vagnunderrede), ett ursprungligen ryskt, öppet åkdon på fyra låga hjul och fjädrar under vagnskorgen. De äkta ryska droskorna äro vanligen tvåsitsiga, men hafva stundom ett tredje, längsgående säte, på hvilket en person kan sitta grensle eller vänd åt sidan. Namnet droska öfvergick till de hel- eller halftäckta hyrvagnarna (de s. k. fiakrarna), hvilka först kommo i bruk i Petersburg och Warschau.

Rysk droska med trojka (trespann).

Drosomēter (af grek. *dro'sos*, dagg, och *me'tron*, mått), *fys.*, daggmätare, ett instrument, hvarmed man bestämmer den relativa mängden af den dagg, som bildat sig på en viss tid. Det består af en känslig våg, med bomull eller ejderdun på den ena skålen. På dessa ämnen utfälles dagg i riklig mängd, och det däraf orsakade viktstillskottet iakttages. Jfr Dagg. L. A. F.*

Drosophy'llum Lk., *bot.*, växtsläkte af fam. *Droseraceæ*, med en art, *D. lusitanicum* Lk., en i Marokko, Portugal och södra Spanien på torra ställen växande halfbuske. De långa gräsliknande bladen äro försedda med digestionsglandler liksom *Drosera* (se d. o.) och fånga insekter liksom denna. I trakten af Oporto hänges växten upp i boningsrummen för att tjänstgöra som flugfångare. G. L—m.

Drosselsläktet l. Rosenstarsläktet, *Pastor, zool.*, ett till de starartade fåglarnas familj (*Sturnidæ*) och tättingarnas ordning (*Passeriformes*) hörande släkte, hvars arter igenkännas på den tämligen korta, svagt krökta, spetsiga, från sidorna hoptryckta näbben, med ett tydligt hak innanför spetsen, de långa, spetsiga vingarna, den lagom långa stjärten o. s. v. Dithörande fåglar lefva af insekter och blifva i vissa trakter nyttiga därigenom, att de utrota gräshoppor. De hålla gärna till bland boskapshjordar och förtära de dessa åtföljande insekterna. Till släktet hör rosendrosseln l. rosenstaren, *Pastor roseus*. Hos hannen äro hufvud och hals svarta, glänsande af blått och purpur, nacken försedd med en tofs och kroppen för öfrigt rosenröd, med undantag af de svartbruna, violettglänsande vingarna, den svarta, svagt skimrande stjärten, de svarta låren och undergumpen. Honan har kortare tofs och mattare färger samt det rosenröda delvis blandadt med brunt. Rosenstaren uppnår en längd af 21 cm. Den häckar i Central-Asien och länderna ö. om Medelhafvet, hvarifrån den årligen utvandrar i stora skaror till södra Ryssland och Balkanhalfön, stundom äfven till det öfriga Europa. I Sverige har den träffats flera gånger, från Skåne ända upp till Lappland. J. G. T. (L—e).

Dro'ssen, stad i preussiska regeringsområdet Frankfurt (Brandenburg), vid Lenze. 5,146 inv. (1900). Järn- och väfnadsindustri.

Dro'ste-Hülshoff, Annette Elisabeth von, friherrinna, tysk skaldinna, f. 10 jan. 1797 på Hülshoff vid Münster, d. 24 maj 1848, erhöll en utmärkt uppfostran samt gjorde rätt djupgående studier. 1825 fick hon företaga en resa till Koblenz, Bonn och Köln, hvarunder hon kom i personlig beröring med åtskilliga framstående personer. För öfrigt vistades hon nästan oafbrutet dels på mödernegodset Rüschhaus vid Münster, dels efter 1841 på slottet Meersburg vid Bodensjön hos sin svåger, den romantiske filologen J. von Lassberg. Hennes första bok, *Dichtungen* (1837), blef uppmärksammad, hennes andra arbete, *Gedichte* (1844; många uppl.), rönte någon om också icke mycken framgång; det var resultatet af en rik lyrisk alstring 1841—42. Bland hennes prosaverk är novellen *Die judenbuche* (1842) särskildt bekant. Ur hennes kvarlåtenskap utgåfvos den religiösa diktsamlingen *Das geistliche jahr* (1850; många uppl.), *Letzte gaben* (1860) och *Briefe* (1877; 2:e uppl. 1880). Strängt katolsk i sin tro, lefde och författade hon i ensamhet och tillbakadragenhet från världen. Hennes poesi visar en stor realistisk skildringsförmåga, när det gäller näraliggande och små

hon nyanserar sin naturbeskrifning med skarp agelseförmåga och följer med samma uppmärkna öga själsstämningarnas skiftningar. Hon skref af subjektiva känslobekännelser; endast sina iösa själsstrider gaf hon uttryck i sin dikt. ndels valde hon ett episkt ämne, vare sig ur rlifvet eller från sagan och historien. Hennes var aldrig fulländad, utan erbjöd hårdheter och er i komposition och harmoni. Men hon öfverade alla sin tids tyska verskonstnärer genom sin fulla individualitet. Minnesmärken öfver D. resta i Münster 1896 och vid Meersburg 1898. nes samlade arbeten äro utgifna af L. Schücking 9, ny uppl. 1898), Elis. v. Droste-Hülshoff 6) och E. Arens (1904); hennes och Schückings le 1893 (ny uppl. 1904). Af biografier öfver e är den bästa af H. Hüffer 1887; vidare finarbeten af Schücking (2:a uppl. 1871), Riehe- (1896—98), Wormstall, Zottmann och v. ltz (alla 1897), Bankwitz (1899) och Busse 3). Jfr vidare R. M. Meyer, "Die deutsche des neunzehnten jahrh." (2:a uppl. 1900), och ografien i samme förf:s "Grundriss der neuern schen litteraturgeschichte" (1902). R—n B.

o'ste zu Vischering [fi'ʃ-], Klemens August von, friherre, ärkebiskop af Köln, f. 1773 heten af Münster, d. 1845 därstädes, blef 1805 ralvikarie i biskopsstiftet Münster, men nedlade ämbetet 1820 till följd af en tvist med preussiska regeringen. När en äldre broder till honom, Kaspar Max D., 1825 blef biskop i nämnda stift, utnämndes D. 1827 till vigbiskop. 1835 blef han ärkebiskop af Köln och uppträdde såsom sådan på ett högst egenmäktigt sätt. Så fordrade han t. ex., att alla präster, som af honom undfingo ordination, skulle

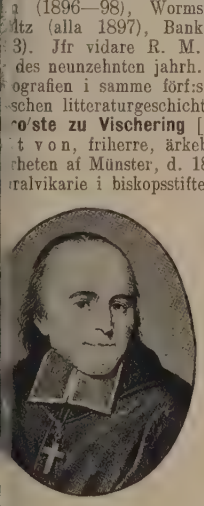

rskrifva aderton teser, af hvilka en uteslöt all ll till regeringen i prästerliga angelägenheter, vidare förordnade han, att blandade äktenskap finge bekräftas med katolsk vigsel, därest kontrahenterna ej förbunde sig att uppfostra sina barn i katolska läran. Till följd af denna förordning nanade regeringen honom att inställa sin ämbetsföring, tills påfven fällt utslag i frågan. D. g denna uppmaning samt blef därför (1837) slad, suspenderad och förvisad till Minden. Genom påfvens bemedling afgjordes sedermera tvisten det sättet, att en koadjutor öfvertog ärkestiftets ltning och D. tilläts att återvända till Köln. ar ingen betydande man, men insatte med mod energi sin kraft för förverkligandet af sina ideal. s ärlighet erkändes äfven af motståndare. Sina liga grundsatser framställde han i arbetena r *die religionsfreiheit der katholiken* o. s. v. 7) samt *Ueber den frieden unter der kirche und staaten* (1843; 3:e uppl. 1848).

rothem, socken i Östergötlands län, Hammars härad. 9,237 har. 1,959 inv. (1905). (Socyrkan ligger på Söderköpings stads område.) D. är ett konsistoriellt pastorat i Linköpings stift, Hammarkinds kontrakt. Om namnet jfr Drott.

Drots, Drotset, Drottsete, förnämt ämbete, som uppkom i de nordiska länderna under medeltiden och i Sverige bibehöll sig äfven i nyare tid. Ämbetet är tydligen ett lån från Tyskland, och ämbetstiteln är väl identisk med det tyska *truchsess*; om ordets etymologi hafva skilda meningar uttalats. I Norge omtalas drotsen ännu i Magnus Håkanssons (Lagabötes) hirdskra såsom en hoftjänsteman, hvilken i rang och betydenhet står under både kansler, stallare och märkesman, och först med Erling Vidkunnssön (riksföreståndare 1323—32) blir drotsen främste mannen i riket. I Danmark, där drotsen väl också börjat med hoftjänst, framträdde han redan med Valdemar Seir såsom konungens närmaste medhjälpare i hela regeringen. Då en drots först nämnes i Sverige, under Magnus Ladulås (i handlingar från 1276 och senare), kan intet närmare urskiljas om hans ställning. Sannolikt har han också här först haft tjänst i konungens uppvaktning — därför talar användningen af ordet drots i medeltidssvenskan i den allmänna betydelsen "skaffare" och likaså ämbetets latinska titel, *dapifer* —, men sedan börjat användas äfven i regeringsvärf. Med 1300-talet framträder ämbetet starkare. Konung Birger Magnusson har sin drots, hertigarna Erik och Valdemar sin, i båda fallen förnäma män, sina herrars politiska medhjälpare ej mindre än befallningsmän vid deras hof. Under Magnus Eriksson minderårighet är drotsen den förnämste medlemmen af riksrådet, som för regeringen, alltså rikets främste man, alldeles som i Norge. Från början af Magnus' egen regering härrör den första bevarade drotsfullmakten (för herr Nils Abiörnsson, af 1335). Den gör drotsen till konungens närmaste förtroendeman i rikstyrelsen, som skall förestå konungens borgar och fästen, inkomster och gods, domar och rättegångssaker, troligen egentligen under Magnus' frånvaro i Norge.

Med stormännens strid mot konungamakten under 1300-talets senare del blir drotsämbetet nästan alldeles självständigt i förhållande till konungen och öfvergår till en aristokratisk värdighet, som mera förhöjer innehafvarens egen makt än den står till konungens tjänst. En sådan drots är Bo Jonsson (1370-talet). Titeln blir nu också drots i Sverige i st. f. konungens drots. Drottning Margareta, som återupprättade konungamakten, tillsatte icke någon drots (ej heller marsk), och Erik af Pommern gjorde det först, när han af de svenske herrarna 1435 tvangs därtill. Ämbetet omnämnes sedan i en del unionsakter, men fick icke vidare någon egentlig betydelse. Med 1440-talet började titeln drots att utträngas af hofmästare, ett ämbete, som i Danmark småningom trädt i stället för drotsens och som där bibehöll sig intill midten af 1600-talet. Under riksföreståndarnas regering ligger drotsvärdigheten liksom andra aristokratiska riksämbeten nere.

Gustaf Vasa utnämnde genast efter konungavalet 1523 en (riks-)hofmästare, herr Ture Jönsson, men det var en hederstitel utan verkliga ämbetsuppgifter, och denna fick efter Ture Jönssons flykt (1529) åter försvinna. Erik XIV, som umgicks med stora planer till en central förvaltningsorganisation, tänkte

sig i spetsen för denna en öfverste hofmästare och hade därtill designerat Per Brahe, men det hela stannade på papperet. Först med Johan III:s tronbestigning fick grefve Per mottaga ämbetet, för hvilket titeln (rikets) drots nu återupplifvades, men ånyo såsom en hedersvärdighet utan särskild tjänstgöring. Liknande ställning intog hans efterträdare Nils Gyllenstierna (drots 1590—1601) och sedan äfven Maurits Stensson Leijonhufvud (1602—07). Först Magnus Brahe, som blef drots vid Gustaf Adolfs trontillträde (1612), fick en bestämd ämbetsuppgift, i det att drotsen sattes till president för den hofrätt, som år 1614 inrättades i Stockholm.

Från denna tid är drotsen verklig ämbetsman och såsom sådan främst i rang inom den uppväxande nya organisationen. Med presidiet i den stockholmska hofrätten förenar han en viss uppsikt öfver rättsskipningen i allmänhet, och han sitter främst bland de fem höge riksämbetsmännen i förmyndarstyrelserna för Kristina och Karl XI. Magnus Brahe, som dog 1633, efterträddes 1634 af Gabriel Gustafsson Oxenstierna och denne 1641 af Per Brahe d. y. Under den sistnämndes ämbetstid utvecklas drotsens ställning ytterligare: genom 1660 års ”additament” till 1634 års regeringsform befrias han från presidiet i hofrätten, och i stället anförtros honom uttryckligen ”öfverinspektionen af justitieväsendet på alla orter”, med föredragning af hofrätternas rapporter i regeringen och ledning af justitierevisionen. Den stora hvälfning, som följde på Karl XI:s förmyndarstyrelses politiska bankrutt, gick emellertid också ut öfver de höga riksämbetena och bland dem drotsens. Per Brahe behöll värdigheten till sin död, 1680, och efter honom utnämnde Karl XI M. G. De la Gardie till K. M:ts drots, men ämbetets betydelse var bruten, och efter De la Gardies död, 1686, lämnades det obesatt.

I frihetstidens riksförvaltning finnes intet drotsämbete. Däremot gaf Gustaf III 1787 den dåv. justitiekanslern K. A. Wachtmeister titeln riksdrots och förordnade honom såsom sådan till öfverpresident i alla rikets hofrätter. En drots var alltså åter chef för hela rättsväsendet. Under Gustaf IV Adolfs tid bibehöll Wachtmeister, som skref sig ”Svea rikes drotset”, sin ställning, men med 1809 års statshvälfning och den nya regeringsformen upphäfdes titeln drots. Ledningen af rättsväsendet öfvergick till justitiestatsministern, i hvilket ämbete drotsvärdighetens utveckling alltså kan sägas hafva utmynnat. N. E—n.

Drotset. Se Drots.

Drott l. Drotten (best. form *drottnen*, herre, plur. *drottnar*; jfr *drottning*) var i den fornnordiska tiden konunga- och prästtitel. Sedan kristendomen blifvit införd i Sverige, betecknade ordet drotten gud (det isländska *dróttinsdagr* betyder Herrens dag, söndag). Ännu bevaras detta ord i benämningarna Drottens kyrka i Visby och Drottens kyrka i Östergötland, hvilken senare numera, på grund af en falsk ordförklaring, oftast kallas Drothem. Det latinska namnet på dessa två kyrkor var ”ecclesia sanctæ trinitatis”. Hs Hd.

Drotten. Se Drott.

Dróttinsdagr. Se Drott.

Drottkväde (isl. *dróttkvætt* l. *dróttkvæðr háttr*; ordet ”dróttkvæði” förekommer ej i fornspråket) är ett fornnordiskt versslag, som i sin strängast utbildade och allmännaste form består af åttaradiga strofer (*vísur*), indelade i sexstafviga versrader med tre betonade och tre obetonade stafvelser samt förenade med såväl bokstafsrim (alliteration) som stafvelserim (assonans). Af de allittererande ljuden böra två (bistafvarna) stå i hvar udda versrad, det tredje (hufvudstafven) i den följande jämna versradens första stafvelse. Af de assonerande stafvelserna böra de två halfassonerande stå i de udda, de två helassonerande i de jämna versraderna. De andra assonerande stafvelsen är alltid den sista betonade (= den näst sista), den första assonerand skall helst vara den första betonade stafvelsen (= den första). Exempel på en regelbunden form af drottkväde lämnar följande halfstrof:

Læ tr så'r **H**åkon **h** e i tir,
*h*ann rekkir lið, *b*annat,
j ǫ r ð kann frelsa, **f** y rðum
fríðr*ofs*, konungr, *of*sa.

I det nu beskrifna regelbundna versslaget äro en mängd isländska och fornnorska sånger diktade, särskildt en mängd kväden till konungars och furstars ära (s. k. *dráþur*). Ordet drottkväde betyder sannolikt den strofform, som var gängse i konungens följe (*dróttr*), i motsats till den enklare eddadiktningen, ur hvars meter det kan antagas hafva utvecklat sig, särskildt ur málahättr, som ock brukats i lofkväden. I de äldste skaldernas sånger i drottkvädets versart är stafvelserimmet ofta oregelbundet, ej sällan saknas det i flera versrader, ja det finnes en särskild art af drottkväde (háttlausa), som alldeles saknar stafvelserim. Man måste antaga, att bruket af stafvelserim i drottkväde småningom gripit omkring sig, till dess att det blef bundet af de stränga regler, som ofvan anförts. Många slags afvikelser från dessa, liksom från de öfriga reglerna för drottkväde, finnas i underarter däraf, hvilka alla i Snorra-eddan hafva sina särskilda namn. Af drottkväde finnes en förlängd form, dynhenda, som har 8 stafvelser, och en förkortad form, toglag, med endast 4 stafvelser i hvarje versrad. Båda voro i öfriga afseenden inrättade som det regelbundna drottkvädet. Af drottkväde fanns äfven en afart med femstafviga versrader, haðarlag. En eljest aldrig nyttjad form af drottkväde förekommer i ”Kráku mál”, hvars flesta strofer äro troradiga i st. f. åttaradiga. Fr. L—r. (B—e)

Drottning Adelaides arkipelag (Adelaideöarna). Se Patagonien.

Drottning Charlottas sund (eng. *Queen Charlotte sound*), ett sund, som skiljer norra delen af ön Vancouver från Brittiska Columbias fastland. Det fortsättes åt s. ö. af det smala Johnston strait.

Drottning Charlottas öar (eng. *Queen Charlotte islands*). 1. En grupp af två större och flera mindre öar i Stora oceanen, mellan 52° och 54° n. br., utanför kusten af Brittiska Columbia. De äro genom Dixon entrance skilda från den till Alaska hörande Prince-of-Wales-ön i n. samt genom Hecate-sundet från kustöarna i ö. Den nordligaste och största ön, Graham-ön, är genom Skidegate inlet skild från Moresby-ön, som är den andra till storleken. Dessutom höra till gruppen Louise, Lyell, Ramsay, Prevost m. fl. De äro alla bergiga med djupa fjordar, ha riklig nederbörd och äro bevuxna med präktiga barrskogar samt bebos af en intressant indianstam, haida, omkr. 800 individer, som företrädesvis lefva

ske. Arealen är omkr. 13,000 kvkm., däraf
ta på Graham omkr. 7,000 kvkm. Gruppen
sitt namn af kapten Dixon, som 1787 besökte
med ”Queen Charlotte”. — 2. Se Santa-
z-öarna. J. F. N.

ottning Disa. Se Disa.

ottningens elixir. Se Elixir.

ottningens hospitalskassa, en pensionsinrätt-
vid Svea lifgarde, som kvartalsvis utbetalar un-
öd till afskedadt, behöfvande underbefäl och
kap vid nämnda regemente. Kassan stiftades
med en grundfond af 400 rdr b:ko, skänkt af
l gifvare, och erhöll till en början benämningen
drika Dorothea Wilhelminas hospital”. Rege-
sofficerarna och kompanicheferna erbjödo sig
att årligen till kassan inbetala 250 rdr b:ko
e, och samtidigt med att hospitalsinrättningen
7. 1806 på konungens födelsedag öppnades, be-
le konungen och drottningen hvardera ett årligt
ig af 300 rdr b:ko. I k. br. 18 febr. 1812 för-
ades, att som det vore ”opassande, att hospitals-
tningen skulle bära f. d. drottningens namn”,
n därefter skulle benämnas Drottningens hospi-
Bidraget från regementsofficerare och kompani-
er har upphört, men från konungen och drott-
en utgår fortfarande årligen ett bidrag af 900
Kassans fonder vid 1906 års slut utgjorde i af-
adt tal 73,000 kr. Med den nya härordningen
inner manskapet, och den tid är icke aflägsen,
nderstödet kommer att utgå allenast till under-
rare, som erhållit afsked. Kassans direktion
es af sekundchefen vid regementet (ordf.), öf-
elöjtnanten och majorerna, regementskvartermä-
n, en kapten, regementspastorn och regements-
ören. E. U. B.

ottningens lifregemente till fot. Se Bergs-
emente och Lifregemente.

ottningens sjukhem. Se Sofiahemmet.

ottning Eufemias visor. Se Eufemia-
orna.

ottninggods. Se Wedgwood.

ottningholm. 1. Kungligt lustslott på östra
den af Lofön i Mälaren, omkr. 10 km. från
sholm. Stället, hvars gamla namn var Torfve-
d, omtalas 1559 som kungsgård. Omkr. 1581
ohan III där uppföra en stenbyggnad med torn,
samtidigt fick stället sitt nuvarande namn efter
rina Jagellonica. Det innehades sedan af drott-
Kristina d. ä., Karl Karlsson Gyllenhielm,
la Eleonora och M. G. De la Gardie och hans ge-
Dessa sålde stället 1661 till änkedrottning Hed-
Eleonora. S. å. nedbrann byggnaden. 1662
dlades det nya slottet, till hvilket Nikodemus
in d. ä. gjort ritningarna (många detaljritningar
s i behåll). Tessins Drottningholm, sådant man
det på gravyrerna i ”Suecia antiqua”, är en ele-
och vackert proportionerad byggnad i 1600-
s franska slottsstil, likväl med flera traditionellt
ska drag och åtskilliga för den svenska barocken
ska insatser, t. ex. det efter mönster af riddar-
tt svängda taket, väggarnas lisener i st. f. pi-
ar o. a. Slottets yttre var rödt med hvita lister
fönsterramar.
å Tessin dog, 1681, stod slottet färdigt till det
, så när som på norra rundeln, där kyrkan är
md. Likaså voro trapphuset och flera af de
ämsta rummen färdiga. ”Änkedrottningens al-
kov” (se planschen, 3) — det präktigaste rum i sin art i Sverige, afslutadt 1683 — tillhör den äldre Tessins andel i slottet. Inredningsarbetena återupptogos på 1690-talet och fortgingo inpå 1700-talet under uppsikt af Nik. Tessin d. y., som äfven är skaparen af den ”franska trädgården” med dess terrasser och dammar. Af slottets många skulpturverk var en del krigsbyte från Prag, andra — bland dem Herkulesfontänen (se planschen, 2) och Neptunstatyn — voro tagna från Frederiksborg i Danmark.

I inredningen och dekoreringen af slottet medverkade många utländska och äfven några svenska konstnärer. De förnämste bland dem voro skulptörerna Nikolaus Millich och Burchard Precht, målarna C. van der Meulen, H. G. Müller, Lemke (som lämnade bataljstycken till de båda gallerierna; ett af dem återges i art. Belt), flera italienska stuckatörer, bröderna Carove och andra, men främst svensken Johan Sylvius och fransmannen Evrard Chauveau, hvilka utförde plafondmålningar, och Ehrenstrahl med dekorativa, mestadels allegoriska målningar. Slottet med dess pompösa trapphus, dess ståtliga gallerier och tunga praktsalar blef det karolinska tidehvarfvets mest representativa och enhetliga byggnadsverk. Hedvig Eleonora, som oftare vistades på Ulriksdal än på D., hade en del af sina konstsamlingar därstädes — enligt inventariet 1719 funnos då 209 målningar, 350 fajans- eller porslinsföremål och en mängd konstslöjdalster.

Ett nytt skede för D. tog sin början, då slottet vid Lovisa Ulrikas förmälning 1744 skänktes till henne af kung Fredrik. Hon påbyggde 1746—52 slottets rundtom de båda gårdarna löpande flyglar efter ritning af Hårleman, inredde sina våningar ”i en helt ny stil”, i modern fransk smak, i rokoko med dragning till Ludvig XVI:s stil (det smakfulla biblioteket af J. E. Rehn), samlade där sina i Paris förvärfvade målningar af franska och nederländska mästare, sin mynt- och naturaliesamling, m. m. Smakråd vid denna nyanordning var K. G. Tessin. Vid denna tid tillkom Kinaslott (se planschen, 4), grundlagdt 1763 (en mindre träbyggnad, ”det kinesiska huset”, fanns sedan 1753 på samma plats). Ritningarna äro af Adelcrantz; den lilla fantastiska byggnaden med sina paviljonger är mera rokoko än kineseri. Teaterhuset byggdes 1762—65 af Cronstedt i stället för det 1762 brunna äldre komedihuset: en tillbyggnad med antikiserad fasad ditfogades 1791.

År 1777 sålde Lovisa Ulrika — därtill tvingad af sina dåliga finanser — slottet jämte alla därstädes ordnade samlingar till staten. Gustaf III vistades sedan ofta där med sitt hof. På hans tid tillkommo flera byggnader för hofvets behof och likaså ”den engelska parken”, anordnad af Adelcrantz. Under 1800-talets förra del fick D. förfalla, tills Oskar I 1846 tog i tu med ett grundligt iståndsättande. Nu ordnades några rum modernt, bl. a. rikssalen med en serie stora, konstnärligt föga betydande helfigursporträtt af Europas regenter under förra hälften af 1850-talet. Som ett minnesrum öfver Karl Johan står ”stensalen” med batalj- och ceremonimålningar, liksom man förut både en karolinsal med porträtt af Karl XII och hans generaler. Oskar II lät ordna ”Oskarssalen” i rik barock (af Agi Lindegren). Till reparationsarbeten på slottet och andra byggnader anslog 1906 års riksdag 160,000 kr.

Af slottets samlingar har åtskilligt blifvit bortflyttadt. Biblioteket, grundlagdt af Lovisa Ulrika, senare tillökadt, omfattande hufvudsakligen fransk litteratur, har införlifvats med K. biblioteket i Stockholm. 1865 öfverflyttades till Nationalmuseum 67 af de märkligaste målningarna, mest franska taflor. Nu uppgå de på D. förvarade målningarna till något öfver 650, bland hvilka märkas porträtt af Per Krafft d. ä. (Karl XII, originalporträtt, måladt i Lund 1717), Scheffel, Pasch d. y., Gustaf Lundberg, Roslin, Breda, Kiörboe, djurstycken af Ehrenstrahl, gustavianska ceremonitaflor af Hilleström. Dyrbara gobelänger liksom konstindustriella föremål och kuriosa finnas. D., som intager främsta platsen bland lustslotten i Stockholms närmaste omgifningar, användes fortfarande till sommarresidens af den kungliga familjen. En bild af D. från parksidan finnes i art. Byggnadskonsten (pl. XXII) och en annan, från sjösidan, på vidstående plansch, 1. — En uttömmande och gedigen framställning af slottets äldre byggnadshistoria har J. Böttiger lämnat i ”Hedvig Eleonoras Drottningholm” (1889; en af Agi Lindegren rikt illustrerad praktupplaga utkom 1897). Jfr äfven Eichhorn, ”Svenska studier” (1869), A. Hahr, ”De svenska k. lustslotten” (1899), G. Upmark, ”Svensk byggnadskonst” (1904), och F. Arnheim, ”Lovisa Ulrikas Drottningholm” (i ”Sv. slöjdföreningens meddelanden” s. å.). G—g N.

2. Kungs- och kungsladugård, $4^1/_2$ mtl, tax. till 110,500 kr. för jordbruksfastighet och 1 mill. kr. för annan fastighet, utgör tillsammans 762,6 har, däraf 80,4 har park, 20,4 har trädgård samt 188,2 har annan odlad jord. Dit höra en del af Lofön samt Kersön, Fågelön, Skräddarholmen, Björnholmen och Krankholmen m. fl. holmar i Mälaren. På kungsgårdens mark finnas läkare, apotek, post-, telegraf- och skjutsstation samt telefonväxelstationer för rikstelefonen och för Stockholms allm. telefonbolag, skolhus, station för distriktsveterinär och värdshus. K. M:t har 28 jan. 1887 förordnat, att brandstadgan för rikets städer skall tillämpas inom ett område, hvars ”yttre gränser utgöras af D:s slott, badhuset, jägarbostället, Lugnet, Breidablik, Kina, Kanton, Rinkeby, Hvilan, Hemmet, Orangeriet, Damtorp, Kullen, Viken, arbetarbostäderna, Eriksberg, den s. k. Malmen” (se Drottningholmsmalmen), ”Ängsholmen, Brostugan, Kersö boställe, Drottningholms bro och ångfartygsbryggan”.

Drottningholmsmalmen, Malmen, enligt A. U. Berndes' karta af 1815 ett område af 17 har och 90 ar å Loföns östra strand norr om Drottningholms slott, afsattes genom k. bref 6 maj 1782 till att ”utan att bära namn af stad” likväl ”äga stadsmannarättigheter och förmohner”. Tomter upplätos till fria och egna, men mot årliga tomtören i stället för köpeskilling och med villkor, att de hembjödes till K. M:t och kronan vid försäljning, samt att ingen byggnad finge uppföras utan den lokala myndighetens godkännande. Flertalet af lägenheterna eges numera såsom sommarställen af stockholmsbor. Genom k. bref 21 april 1899 har förordnats, att lagen af 27 maj 1898 (om municipalsamhälle) icke skall ega tillämpning på detta område. G. V. G.

Drottninghuset (Ulricæ Eleonoræ hospital), en af Karl XI:s gemål, Ulrika Eleonora, omhuldad och efter henne uppkallad välgörenhetsinrättning, belägen Johannesgatan 16 i Stockholm, ursprungligen ett stadens fattighus, sedermera afsedd för ”ålderstigna, sjukliga och i torftighet stadda änkor och döttrar efter civile och militäre ämbetsoch tjänstemän, präster, borgare och sådana hof betjänte, hvilka icke burit livré”. Understödstagarna, hvilkas antal f. n. (1906) är bestämdt till 50, åtnjuta husrum med värme och lyse, tvätt, skötsel, läkarvård och medikamenter samt månatligt underhåll af 6—8 kr. äfvensom tillfälliga gåfvor och pensioner från åtskilliga till anstalten donerade fonder. Drottninghuset ger sålunda icke full försörjning åt sina skyddslingar, men tillfälle är dem beredt att från anstaltens kök erhålla mat till billigt pris. Drottninghuset, som åtnjuter ett statsanslag af 5,000 kr. om året, egde vid 1905 års slut, förutom en till 42,118:25 kr. bokförd fast egendom med inventarier, en kapitalbehållning af 446,146:77 kr., i hvilken summa särskilda donerade fonder ingingo med kr. 296,423:02. Nu gällande reglem. är af K. M:t fastställdt 11 maj 1883. Styrelsen utgöres af ordförande och 5 ledamöter, alla utsedda af K. M:t. Den närmaste skötseln af anstalten utöfvas af en föreståndarinna. R. V.

Drottning Kerstis kråka, *zool.* Se Blåkråka.

Drottningskär, fäste på Aspön vid hufvudinloppet till Karlskrona, genom detta skildt från Kungsholms fort. Sedan Dahlbergh 5 dec. 1679 anbefallit

draga försorg om, att skansar till försvar af storinloppet till den då beslutade Karlskrona örlogshamn snarast möjligt anlades, utarbetade såväl han som Stuart ritningar till en befästning, och 6 dec. 1680 fastställdes Dahlberghs förslag, hvarefter arbetena meduppförandet af den ännu kvarstående stora kasematt

3.

rottningholms slott (från sjösidan). — 2. Herkulesfontänen. — 3. Parti i »änkedrottningens alkov». — 4. Kina slott.
(Till art. Drottningholm.)

naden genast påbörjades under Stuarts ledning, fick befästningen samtidigt namnet D. Redan , då frågan om örlogsstationens förläggande Kalmar i stället för till Karlskrona dryftades, nnade emellertid arbetena och återbörjades ej någon fart förrän 1690 under Leijonsparres och a De la Vallées ledning. 1694 uppgjorde Dahl- förslag till bastioneradt utanverk med torn. et godkändes af konungen, hvarefter byggandet stionerna påbörjades 1696. och 1698 säger Dahl- , att när D. blefve färdigt, skulle "näpligen nå- könare Siöö-Castel finnas utj hela Europa". Ar- ta gingo i början ganska raskt, men efter krigs- ttet 1700 inverkade den tilltagande penning- n alltmer hämmande, så att utanverken ännu måste fullbordas provisoriskt. Sedermera fort- s och afslutades arbetena enligt en af general- ermästarlöjtnant Lindeblad 1720 utarbetad i hvilken bl. a. tornen uteslutits. D. bibe- därefter så godt som oförändradt till 1822, ågra mindre förstärkningsarbeten började utföras ghet med en 1820 fastställd plan för Karls- as befästande; men 1867 års befästningskom- s förslag, att D. skulle bibehållas endast såsom ment och förrådslokal, fastställdes af K. M:t efter hvilken tid D. endast nödtorftigt under- s. L. W:son M.

ottning Sofias förening till understöd- de af härens och flottans sjuk- d, bildad 1890 och stående under drottning s beskydd, har till uppgift att verka för fyllande ärens och flottans behof i krigstid af sjukvårds- sjuktransportmateriel samt att utbilda sjukvårds- onal, afsedd att i fredstid verka för sjukvården de olika landsdelarna med förpliktelse att i tid ställa sig till den militära sjukvårdens för- nde. Föreningens angelägenheter handhafvas af en öfverstyrelse med säte i Stockholm, dels io understyrelser, en inom hvarje arméfördel- sområde med säte å arméfördelningschefens sta- en å Gottland med säte i Visby samt en vid dera af flottans stationer i Karlskrona och Stock- m. Öfverstyrelsen består af ordförandena i de understyrelserna, dessas ställföreträdare samt lemmar till erforderligt antal, valda vid årsmöte en period af tre år. Understyrelse består af fördelningschefens eller motsvarande befälhaf- s fru, som i regeln är ordförande, arméfördel- schefen samt medlemmar, hvilka utses af öfver- lsen för en tid af tre år och till det antal öf- tyrelsen bestämmer. Föreningens medlemmar äro ständiga (aktiva medlemmar, som till under- lse redovisat ett belopp af 200 kr.), dels aktiva ner, som årligen redovisa ett belopp af 20 kr. dlemsafgifter), dels passiva (damer eller herrar, betala en årsafgift af minst 1 kr.). Föreningen manträder i Stockholm till årsmöte i maj månad. 1905 års utgång egde den 106 ständiga, 2,442 va och omkr. 12,000 passiva medlemmar samt vårdsutredning färdig för 1,250 och under upp- ning för ytterligare 500 sårade och sjuka, hvil- utredning kostat i inköp 113,000 kr. Samtidigt föreningen 11 ambulansvagnar, 6 hjulbårar, 16 årar och 50 bårar för transportfartyg, allt be- ande ett pris af 44,000 kr., samt hade en stam- af 108 sköterskor och 145 biträdande sköterskor krigstid — s. k. kvinnliga gymnaster — och 3 frivilliga sjukvårdskolonner om tillsammans 120 medlemmar. Behållningen uppgick vid 1905 års slut till 120,000 kr. Sjuksköterskorna äro dels sådana, som några sjukvårdsanstalter ställt till föreningens förfogande, dels sådana i landstingens tjänst anställda s. k. distriktssköterskor, som på föreningens bekostnad genomgått en 6 månaders kompletteringskurs vid sjukhus och Högre lärarinneseminariets hushållsskola; de biträdande sköterskorna äro kvinnliga gymnaster, som även genomgått en dylik kurs.

Drottning Sofias stiftelse bildades 1901, huvudsakligen genom en donation å 30,000 kr. af Aug. Röhss, med syfte att anskaffa egen lokal m. m. åt *Skolhemmet för blinda döfstumma*. Detta, som numera brukar benämnas efter den understödjande stiftelsen, grundades 1886 i Skara af fru Elisabet Anrep-Nordin (f. 1857, gift 1879 med döfstumskolföreståndaren F. Nordin, lycklig föreläserska, f. n. chef för samtliga stiftelsens afdelningar) och flyttades 1892 till Vänersborg. Det mottog till en början blott blinda döfstumma, men utvidgade snart sin verksamhet till blinda sinnesslöa, vare sig dessa tillika voro döfstumma eller ej. Skolans lärjungeantal var vid början af 1906 25, däraf 12 blinda sinnesslöa. Då alumnerna ofta återsjunka i slöhet, sedan de efter afslutad skolkurs återkommit hem, har man önskat bereda de arbetsdugliga bland dem tillfälle till fortfarande vård och lämplig sysselsättning. 1905 öppnades därför som en öfverbyggnad på skolan ett arbetshem, hvars skyddslingar — till en början 6 — hufvudsakligen sysselsättas med väfnad, särskildt konstväfnad, som visat sig särdeles lämplig för dem och lämnar ett förvånande vackert resultat. En asylafdelning har öppnats 1906. Arbetshemmet underhålles af Föreningen för vård af vuxna blinda, som äro döfstumma eller sinnesslöa (styrelsens säte Stockholm). Öfriga afdelningar upprätthållas dels genom ett årligt statsbidrag å 5,000 kr. samt dessutom 250 kr. för hvar sinnesslö, som ej är asylist, dels genom bidrag från landsting och frivilliga gåfvor m. m. Stiftelsens till inköp af fastighet närmast afsedda fond uppgick 31 dec. 1905 till 46,454 kr. G. Å.

Drottsete (fornn. *dróttseti*), titel på ett slags ämbetsmän under medeltiden. Se Drots.

Drouet [droä], Jean Baptiste, fransk revolutionsman, f. 1763, d. 1824, vann historisk ryktbarhet därigenom, att han såsom postmästare i Sainte-Menehould föranledde Ludvig XVI:s och Marie-Antoinettes gripande, 1791. Enligt den vanliga uppgiften igenkände han konungen, när denne och drottningen, 21 juni på kvällen, under flykten stannade i Sainte-Menehould för att byta hästar. Själf berättade han dock, att han underrättades om hvilka de resande voro af postmästaren i Châlons, som en timme efter de kungliges afresa från Sainte-Menehould inträffade på sistnämnda ställe med uppmaning att gripa dem. D. skyndade åstad, hann tre kvarts timme före de kunglige till Varennes och barrikaderade bron därstädes, hvarefter municipalitetet i Varennes företog konungens häktning. D. undvek med flit allt sammanträffande med konungen (se Klinckowström, "Le comte de Fersen etc.", d. II. s. 94). Nationalförsamlingen voterade åt honom 30,000 fr. (21,600 kr.), som han vägrade mottaga. Han invaldes 1792 i konventet, där han röstade för

konungens afrättning, och sändes i sept. 1793 såsom konventets kommissarie till nordarmén. Vid Maubeuges belägring föll han, i okt. s. å., i österrikarnas händer och hölls fången på Spielberg till i nov. 1795, då han utväxlades mot Ludvig XVI:s dotter. Han blef därefter medlem af "de femhundras råd". 1796 häktades han för deltagande i Babeufs sammansvärjning, men lyckades fly. 1799 blef han underprefekt i Sainte-Menehould, landsförvisades 1816, efter bourbonernas andra restauration, men återvände i hemlighet till Frankrike och lefde under namnet Merger. J. Th. W.

Drouet [droä], Louis François Philippe, fransk-holländsk flöjtvirtuos, f. 1792 i Amsterdam, d. 1873 i Bern, blef 1808 förste soloflöjtist hos konung Ludvig af Holland och fick 1811 samma befattning hos kejsar Napoleon I. I Holland var han äfven musikalisk sekreterare hos drottning Hortense, åt hvilken han uppteckuade och utarbetade de melodier, som hon trallade för honom. På detta sätt uppstod bl. a. den bekanta *Partant pour la Syrie*. 1816 begaf sig D. på konstresor genom hela Europa (kom till Sverige 1821), var kapellmästare i Koburg 1836—54 och vistades sedermera flera år i Amerika. — D. räknas till de främste virtuoserna på sitt instrument. A. L.*

Drouet d'Erlon [droä därlå'], Jean Baptiste, greve, fransk marskalk, f. 1765, d. 1844, blef 1799 brigad- och 1803 divisionsgeneral, utmärkte sig vid Jena (1806) och Friedland (1807), slog 1811 engelsmännen under general Hill och kastade dem tillbaka till Lissabon. Vid Napoleons återkomst från Elba förklarade D. sig för denne, förde 1815 en armékår vid Waterloo, landsförvisades s. å., efter bourbonernas återkomst, fick 1825 återvända hem, var 1834—35 generalguvernör i Algeriet och utnämndes 1843 till marskalk. 1807 hade D. upphöjts i grefligt stånd. Hans *Vie militaire* utkom 1844, efter hans död.

Drouyn de Lhuys [droä' də loi l. lois], Édouard, fransk statsman, f. 19 nov. 1805 i Paris, d. där 1 mars 1881. 1830 blef han attaché i Madrid, 1833—36 var han chargé d'affaires i Haag och 1836—39 legationssekreterare i Madrid. 1840 utnämndes han till chef för handelsafdelningen i utrikesdepartementet, men blef 1845 af Guizot afsägnad från denna post, till följd af den opposition han som deputerad (sedan 1842) visade mot dennes kabinett. D., som därefter blef ännu häftigare i sina angrepp på styrelsen, var i febr. 1848 med om att yrka på Guizots och dennes ämbetsbröders försättande i anklagelsetillstånd för deras förbud mot reformbanketterna. Efter februarirevolutionen valdes han till medlem af nationalförsamlingen och röstade där med högern. Han var utrikesminister från 20 dec. 1848 till 2 juni 1849, ambassadör i London juli 1849—dec. 1850 och åter utrikesminister 10—24 jan. 1851. Därefter hjälpte han presidenten Louis Napoléon med förberedelserna ti statshvälfningen 2 dec. 1851. Efter densamma genomförande blef D. senator, och 28 juli 185 kallades han att för tredje gången öfvertaga led ningen af utrikesärendena. Den benägenhet för e fredlig lösning af den österuropeiska frågan, hvilke D. lade i dagen på Wienkonferensen i april 1855 gjorde honom mindre behaglig för Napoleon III hvarför han 3 maj s. å. begärde sitt entledigande 1856 lämnade han äfven sin plats i senaten, emeda kejsaren hade förebrått denna korporation brist p initiativ. Sin uppfattning af den österuropeiska frå gan försvarade han 1858 i broschyren *Histoire diplo matique de la crise orientale*. I okt. 1862 blef ha för fjärde gången utrikesminister. Ehuru han skarp tillbakavisade en framställning om, att de franska trupperna skulle utrymma Rom, närmade han sig dock den italienska regeringen (genom en handels traktat af 17 jan. 1863) och afslöt den ryktbara traktaten af 15 sept. 1864, enligt hvilken den fran ska ockupationen af Rom bands till en viss tid. D afstyrkte Frankrikes inblandning i den danska fra gan 1863—64, emedan han ansåg ett krig me Tyskland vara ett för kejsardömets bestånd farlig steg. Men 6 aug. 1866 lät han genom franska sän debudet i Berlin, Benedetti, underrätta Bismarck att kejsar Napoleon fordrade, att Rhen-Bajern och Rhen-Hessen skulle afträdas till Frankrike och at de preussiska garnisonerna i Luxemburg och Main skulle aftåga, samt att en vägran från Preussen sida att bevilja dessa fordringar skulle kunna fram kalla en krigsförklaring. Då dessa fordringar afslo gos och Napoleon III fann sig oförberedd till krig måste D., såsom ensam ansvarig för de förhastad stridshotelserna, begära sitt afsked 1 sept. 1866 D. var en af de utmärktare representanterna fö Napoleons frihandelspolitik. Utom den ofvannämnd handelstraktaten med Italien afslöt han bl. a. de för Sverige betydelsefulla frihandelstraktaten af 1 febr. 1865. I många år var han president för "So ciété des agriculteurs", en plats, som han först 187 afsade sig. Jfr Harcourt, "Diplomatie et diplo mates. Les quatre ministères de D." (1882). E. W

Droylsden [dråi'lsdən], stad i engelska grefsk Lancaster, omkr. 5 km. ö. om Manchester, vi Rochdalekanalen. 11,087 inv. (1901). Bomulls industri.

Droysen [drå'jš-]. 1. Johann Gustav D. en af Tysklands förnämste historieskrifvare, f. 6 jul 1808 i Treptow (Pommern), d. 19 juni 1884 i Berlin, son af en garnisonspräst, hvilken tog liflig del i den preussiska nationella rörelsen 1808—14. Efter faderns tidiga död skaffade hans vänner D. tillfälle att studera. Vid Berlins universitet studerade han filologi under inflytande af Niebuhrs historiska riktning samt filosofi under Hegel, verkade därpå några år som gymnasiallärare och tillika e. o. professo vid universitetet i Berlin samt väckte uppmärksamhe

u sina öfversättningar af Aischylos (1832) och
ofanes (1836—38) samt genom sina arbeten öf-
lexander den store (1833) och hellenismens tid
3)—43). Sedan 1840 professor i historia i Kiel,
han där midt i den uppblossande tysk-natio-
rörelsen. Hans *Vorlesungen über die ge-
hte der freiheitskriege* (hållna 1842—43, tryckta
) är ett till den bildade medelklassen riktadt
amarbete: nationalstat och konstitutionell för-
ng äro för honom de framtidsmål, som den
revolutionsepoken förberedt. I enlighet med
nationella sympatier tog D. nu en verksam del
iden om Slesvigs och Holsteins ställning till
nark. Han redigerade den s. k. "Kieladres-
(1844) och deltog äfven i författandet af den
., som nio Kielprofessorer riktade mot de
r rörande arfsrätten till Slesvig, hvilka Kristian
uttalat i sitt öppna bref af 8 juli 1846. I
ng med Samwer utgaf D. 1850 "Acten-
ge geschichte der dänischen politik" samt ver-
genom åtskilliga flygskrifter för det tysk-hol-
ska programmet. Sedan den provisoriska sty-
n upprättats i Kiel (1848), sändes han till
kfurt för att begära förbundsdagens skydd åt
orspartiet. Sedermera blef han medlem af
nationalförsamlingen i Frankfurt och sekre-
e i dennas författningsutskott, hvars "Ver-
lungen" han utgaf (1849). Inom nationalför-
ngen slöt han sig till högra centern, sam-
de lifligt med Dahlmann (se d. o.) och utöf-
ett betydligt inflytande bakom kulisserna för
örberedа och genomdrifva församlingens stora
tningsprojekt. Sedan detta strandat på Fred-
ilhelm IV:s vägran att mottaga kejsarkronan,
ade D. liksom många hans meningsfränder för-
ngen; därmed afbröt D. i själfva verket sin
a politiska bana, men han förblef det politiska
am, för hvilket han kämpat, trogen: "natio-
sak hänger nu på Preussen" skref han i en
krift s. å. (*Gutachten eines Schleswig-Holstei-*
, och sedan han 1851 mottagit en professur i
för att undgå befarade efterräkningar från
ka regeringen, egnade han sin vetenskapliga
amhet i främsta rummet åt att ådagalägga
ssens historiska uppgift inom Tyskland, sådan
fattat den. Redan hans berömda biografi
n des feldmarschalls grafen Yorck von Warten-
(1851; 10:e uppl. 1890) var egnad häråt;
ssens betydelse för kampen mot Napoleon fram-
s starkt vid teckningen af krigaren från år
, och förf:s egna barndomsminnen samverkade
hans starka patriotism att göra bilden liffull
gripande. Befogade anmärkningar hafva rik-
både mot bokens tendens och mot forskningens
nde grundlighet; emellertid har biografien gjort
som inledningen till en rad af liknande lefnads-
ingar från revolutionskrigens tid. Ännu mer
glad är tendensen i det hufvudarbete, som är
t vid D:s namn, *Geschichte der preussischen po-*
(14 bd, 1855—86). Utan öfverdrift kan sägas,
D. här fastslagit den historiska legend om
denburg-Preussens och Hohenzollrarnas pre-
nation för Tysklands nationella samling, som
varit nära nog officiellt gällande inom den
tyska historiografien. Trots öfverdrifter och af
exklusivt preussiska synpunkten vållade fel har
arbete i hög grad bidragit till skarpare kritisk
forskning. D., som sedan 1859 var professor i Berlin och 1877 blef "det brandenburgska husets historiograf", byggde sin framställning på grundliga forskningar i de preussiska statsarkiven, eggade en rad af betydande lärjungar (B. Erdmannsdörffer, R. Koser o. a.) till liknande ansträngningar samt gaf i anslutning till sitt arbete uppslag till de viktiga urkundspublikationerna "Urkunden und aktenstücke zur geschichte des grossen kurfürsten" (från 1865) och "Politische correspondenz Friedrichs des grossen" (från 1879). D:s *Grundriss der historik* (1867, 3:e uppl. 1882) var en på sin tid värdefull metodologisk handbok. — Litt.: M. Duncker, "J. G. Droysen" (i "Biogr. jahrb. f. alterthumskunde", 1885, och i "Abhandlungen zur neueren geschichte", 1887) och O. Hintzes biografi öfver D. i "Allgemeine deutsche biographie" (del 48, 1904).

2. Gustav D., den förres son, f. 1838, e. o. professor i Göttingen 1869 och professor i historia i Halle 1872, är förnämligast känd genom arbeten från trettioåriga krigets tid. *Gustav Adolf* (1869—70; del 1 öfversatt till svenska 1869) söker under liflig beundran för den svenske konungen framställa honom som en modern politiker, för hvilken de religiösa frågorna voro af mera underordnad betydelse. *Bernhard von Weimar* (2 bd 1885) framhåller starkt hertig Bernhards roll, bl. a. beträffande slaget vid Nördlingen, på Gustaf Horns bekostnad. Till dessa hufvudarbeten sluta sig *Schriftstücke von Gustav Adolf, zumeist an evangelische fürsten Deutschlands* (1877) samt *Das zeitalter des dreissigjährigen krieges* (i Onckens "Allg. geschichte in einzeldarstellungen", 1888). I den af D. grundade serien "Hallesche abhandlungen zur neueren geschichte" förekomma åtskilliga värdefulla bidrag till trettioåriga krigets historia, hvarjämte D. här stundom låtit en eller annan af sina lärjungar uppträda till D:s försvar mot de berättigade angrepp för på en gång ytlighet och öfverdrifven kritik, som under senare tid riktats mot honom. Ganska mycket använd har den af D. utgifna *Allgemeiner historischer handatlas* (1885) varit. D. är led. af Vet. soc. i Uppsala (1887). C. H. H.

Droz [dråˌ]. 1. Pierre Jacquet D., schweizisk urmakare, f. 1721, d. 1790, var en af de förste, som förfärdigade ett ur med pendel, sammansatt af metaller med olika värmeutvidgningskoefficient, så ordnade, att pendellängden vid olika temperaturer förblir densamma och urets gång följaktligen oberoende af temperaturväxlingar (s. k. kompenserad pendel). D. var därjämte känd som mästare i förfärdigandet af konstfulla automatfigurer (jfr Android). Äfven tillskrifves honom uppfinningen af speldosan. — 2. Henri Louis Jacquet D., den föregåendes son, schweizisk urmakare, f. 1752, d. 1791, är särskildt bekant genom en af honom tillverkad klaverspelande automat (förestållande en flicka), som korrekt utförde flera musikstycken. G. H—r.

Droz [dråˌ], François Xavier Joseph, fransk litteratör, f. 1773, d. 1850, invaldes 1824 i Franska akademien. Hans skrifter behandla hufvudsakligen moraliska frågor. D:s *De la philosophie morale* (1823) belönades med Montyonska priset.

Droz [dråˌ], Antoine Gustave, fransk författare, f. 1832 i Paris, d. därstädes 1895. Han hade vunnit erkännande som målare, innan

han beträdde den litterära banan. På denna försökte han sig först med en samling kåserier, tillsammans utgifna under titeln *Monsieur, madame et bébé* (1866; "Tittskåp", 1871), i hvilka han kvickt och spirituellt, men ej så litet lättfärdigt skildrade åtskilliga sidor af det franska sällskapsoch familjelifvet. De gjorde honom strax berömd. 1867 lämnade han i *Entre nous* ("Oss emellan", 1870) en ny samling skisser af samma pikanta och satiriska innehåll. Först nu kastade han den pseudonym, Gustave Z., under hvilken han dittills skrifvit, och utgaf en sammanhängande kvick satir af lifvet i de aristokratiska Parissalongerna: *Le cahier bleu de mlle Cibot* (1868). Hans följande arbeten publicerades i "Revue des deux mondes": *Autour d'une source* (1869), *Un paquet de lettres* (1870), *Babolain* (1872), *Les étangs* (1875; "Pastellporträttet", 1876), *Une femme gênante* (1875), *Tristesses et sourires* (1884), *L'enfant* (1885).

Droz [drå], Numa, schweizisk statsman, f. 1844 i La Chaux-de-Fonds, d. 1899 i Bern, gravör, blef 1862 lärare vid gymnasiet i Neuchâtel, 1864 redaktör för tidningen "National suisse" och 1868 deputerad i Neuchâtels "stora råd". 1871—75 var D. medlem af kantonens regering, 1875—76 af ständerrådet och 1876--92 af förbundsrådet (regeringen) i Schweiz. Han förestod inrikes-, handels- och jordbruks- och utrikesministeriet samt var 1881 och 1887 republikens president. Från 1893 till sin död var han president i byrån för internationell järnvägstransport. Bland alstren af D:s ansenliga skriftställarverksamhet må nämnas *Manuel d'instruction civique* (1884), *Essais économiques* (1895) och *Études et portraits politiques* (s. å.). E. A—t.

Drozdowski, Antoni (Antan Drasdauskas), litauisk poet, f. 1763, d. 1833. Förutom andliga dikter, som ännu sjungas i litauiska kyrkor, författade D. folkliga visor, som blifvit mycket populära på den litauiska landsbygden. D:s dikter af båda slagen utgåfvos 1814 under titel *Giezmes Svetiszkos ir szwentos* (ny uppl. 1884). A—d J.

Drude [drödə]. 1. Karl Oscar Georg D., tysk botanist, f. 1852, professor vid Tekniska högskolan i Dresden och direktör för botaniska trädgården och försöksanstalten för växtkultur därstädes, har författat bl. a. *Handbuch der pflanzengeographie* (1890) och med A. Engler utgifvit "Die vegetation der erde" (1896 ff.). — 2. Paul Karl Ludvig D., den föregåendes broder, tysk fysiker, f. 12 juli 1863 i Braunschweig, d. 5 juli 1906 i Berlin genom självmord, studerade hufvudsakligen i Göttingen, där han blef filos. doktor 1887, var assistent hos den berömde matematiske fysikern W. Voigt därstädes 1887—92 samt utnämndes 1894 till e. o. professor i matematisk fysik i Leipzig, till ord. professor i fysik 1900 i Giessen och 1905 vid Berlins universitet. De viktigaste af D:s många vetenskapliga afhandlingar behandla ytspänning, ljusets reflexion och brytning, magnetooptiska företeelser, bestämning af dielektricitetskonstanter och absorption af elektriska svängningar, anomal dispersion och teorierna för ljuset och för elektricitets ledning i metaller. D. utgaf två större arbeten, *Physik des aethers auf elektromagnetischer grundlage* (1894) och *Lehrbuch der optik* (1900), samt skref åtta kapitel teoretisk optik i Winkelmanns "Handbuch der physik". Sedan 1900 var D. redaktör af Tysklands förnämsta fysiska tidskrift "Annalen der physik", i hvilken hans fiesta a handlingar offentliggjorts. 2. S. A—

Drudenfuss, ty. (af *druden*, älfvor). Se Pentagram.

Druey [dryä], Henri, schweizisk statsman, 1799, d. 1855, studerade juridik i Lausanne oc var sedan lärjunge hos Hegel i Berlin, slog s ned som advokat i Moudon och ställde sig 1841 spetsen för oppositionen i sin födelsekanton, Pay de Vaud. D. ledde 1845 års revolutionsrörelse oc var s. å. den provisoriska regeringens president verkade sedermera för införandet af en demokratis kyrkoförfattning i nämnda kanton och tog väsentli andel i utarbetandet af 1848 års förbundsförfat ning. Han var sedermera till sin död medlem förbundsrådet och året 1850 dess president.

Drufbörd, *med.* Se Mola.

Druffingersvamp, *bot.* Se Clavaria.

Drufhagel, *krigsv.*, ett slags små runda kulor som förr begagnades till fyllning af s. k. skrot säckar, hvilka motsvarade nutidens kartesche men voro omgifna af väf i stället för af zink bleck. W. G. B. (E. N

Drufhyacint, *bot.* Se Muscari.

Drufhyll, *bot.* Se Sambucus.

Drufkur, *med.*, metodiskt förtärande af mogna drufvor vid behandling af vissa sjukdomar. E större mängd mogna drufvor, befriade från skal oc kärnor, eller den utpressade drufsaften ätes härvi i växande kvantitet (1—4 kg.) dagligen och unde längre tid (omkr. en månad), vanligen fördelade tre portioner, hälften om morgonen på fastand mage och de öfriga 2 fjärdedelarna under dagen lopp. Drufvorna borde teoretiskt sedt verka nutri erande, då de ju innehålla 10—30 proc. drufsocke samt litet ägghvita, men praktiskt taget ha d en företrädesvis laxerande och mildt urindrifvand verkan. Drufkuren användes emellertid egentlige såsom en laxeringskur. Den kan därför ifråga komma vid fall af kronisk förstoppning, vid fettsot gikt och njurlidanden, men brukas äfven såsom efter kur till mineralvattendrickning, vid kronisk lung katarr samt vid den något tvifvelaktiga diagnose plethora abdominalis (blodöfverfyllnad i bukhålan — På många orter i södra och mellersta Europ (Meran, Bozen och Gries i Syd-Tyrolen, Montreu och Vevey i Schweiz, Pallanza vid Lago Maggiore Dürkheim och Neustadt i bajerska Pfalz, Rheingau trakten af Rhendalen o. s. v.) drifves denna ku systematiskt. Till de gynnsamma resultaten af drufkurer å dessa ställen bidraga säkert i ej ringa mån äfven annan kuranstaltbehandling och goda klima tiska förhållanden. I. H

Drufsjuka. Se Erysibaceæ.

Drufsocker, *d*-Glykös, Dextrös, *kem.* ett kolhydrat af sammansättningen $C_6H_{12}O_6 + H_2O$ som förekommer allmänt utbredt i växtriket i söta bä och frukter, särskildt rikligt i vindrufvor, hvaraf nam net. I djurriket finnes drufsocker i blodet samt normal i mycket ringa mängd, men vid diabetes (sockersjuka till betydligt större mängd, i urinen. I honung är druf socker blandadt med rörsocker och fruktsocker. Druf socker tillhör den största och viktigaste klassen a enkla sockerarter, nämligen hexoserna, som innehåll 6 kolatomer. Såsom Emil Fischer i sina klassisk arbeten fastställt, tillkommer drufsockret formeln:

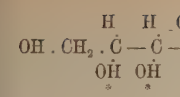

innebär, att det är en s. k. aldos, nämligen till följd af gruppen CHO en aldehyd och för t till följd af (de fem) OH-grupperna en (fem-) alkohol. I enlighet härmed besitter drufsocker aydernas starka reduktionsförmåga gentemot Fehlösning och alkalisk vismutoxidlösning. Den re användes som reagens på drufsocker särt i diabetisk urin. Genom sin reduktionsförna kan drufsocker lätt skiljas från rörsocker, ej innehåller någon aldehydgrupp. Det löser lätt i vatten, svårare i alkohol och kan omalliseras ur båda dessa lösningsmedel. De vatltiga kristallerna smälta vid 86°, men ur lalkohol kan drufsocker erhållas vattenfritt och ter då vid 146°. Det vrider det polariserade ts plan, emedan dess molekyl innehåller asymska kolatomer, d. v. s. sådana, hvilkas 4 va- r binda olika radikaler (* i ofvanstående for-

Det naturliga drufsockret är högervridande har därför äfven blifvit kalladt dextros (af lat. er, höger). En nyberedd vattenlösning visar dubbelt så stark vridning som efter en tid ltirotation"). Emellertid har man framställt en vänstervridande och en inaktiv form, a, om vanligt drufsocker kallas *d*-glykos; beas med *l*- resp. *i*-glykos. Sedan denna konsetta beteckning införts i sockergruppen, har det namnet dextros kommit ur bruk. Drufsocker tydlig, ehuru mindre söt smak än rörsocker. kan framställas på flera sätt. Vid hydrolys s. k. invertering af rörsocker sönderfaller detta vattenupptagande i 1 molekyl drufsocker och lekyl fruktsocker. Om stärkelse kokas med utda syror, uppstår drufsocker, som tekniskt framenligt denna metod och då kallas stärkelseer. Sönderdelas stärkelse åter genom enzymer, ldas först genom amylasernas inverkan dextriner maltsocker, hvarefter ett annat åtföljande enzym olyserar maltsockret till 2 molekyler drufsocker. het med öfriga hexoser jäser drufsocker lätt alkohol och kolsyra. Det oxideras till sockerVid reduktion uppstår den sexvärda alkoholen t. Alkalier svärta hastigt drufsocker. Det r en fysiologiskt viktig roll inom växter och

Det antages vara en af växternas första ilationsprodukter, hvilken genom kondensation e bilda stärkelse. Säkert är, att stärkelse inom rna alltid förvandlas till drufsocker, när den flyttas till andra delar, där den återbildas rufsocker. Äfven i många ägghviteämnen bildar ocker en viktig beståndsdel. P. T. C. (H. E.)

Drufsyra, Paravinsyra, *kem.*, en organisk af sammansättningen $d\text{-}C_4H_6O_6 + l\text{-}C_4H_6O_6 + H_2O$. Redan Berzelius fann 1829, att druf- har samma procentiska sammansättning som ra, men likväl är skild från denna: det första a fallet af isomeri. Drufsyran skiljer sig från ran genom större svårlöslighet och annan kriorm. Den består af 1 molekyl höger- och lekyl vänstervridande vinsyra, men har visat utspädd lösning vara identisk med en blandaf dessa båda syror. En uppdelning i de båda komponenterna kan ske äfven genom kristallisering af syrans natrium-ammoniumsalt, som Pasteur visat. Drufsyrans salter kallas *racemater* och äro liksom syran själf inaktiva. Drufsyra erhålles ur moderluten från vinstensberedningen och kan äfven framställas genom upphettning af vanlig vinsyra med natronlut eller vatten. (Se äfven Vinsyra.) P. T. C. (H. E.)

Drufva. 1. *Bot.* Se Vinrankan. — 2. *Krigsv.* Den bakersta, runda, delen (*a*) af en framladdningskanon. Benämningen härleder sig däraf,

att ifrågavarande del af kanonen till en början utsirades så, att den liknade en drufklase. Drufvan förenas med kammarstycket medelst drufhalsen (*b*). W. G. B. (E. N.)

Drufva, Peter Ture Gerhard, friherre, krigare, ämbetsman, f. 22 jan. 1767 på Nyborg i Håtuna socken, Uppland, d. 6 okt. 1822 därstädes, blef vid 18 års ålder kapten och kompanichef vid Upplands regemente och drog med detta 1788 ut i finska kriget, blef 1789 fången vid Svensksund och förd till det inre af Ryssland, utnämndes s. å., under fångenskapen, till major och utväxlades 1790, efter krigets slut. 1796 blef han öfverstelöjtnant. Vid belägringen af Stralsund 1807, liksom i Norge 1808 och i samma års finska krig, särskildt vid Oravais, ådagalade han mycken tapperhet samt omnämnes i "Fänrik Ståls sägner". 1809 blef D. öfverste, men tog s. å. afsked ur armén. 1814 förordnades han till vice landshöfding i Värmlands län och utnämndes 1816 till landshöfding i Västmanlands län. 1815 upphöjdes han i friherrligt stånd. (L. W:son M.)

Druidaltare. Se Druider.

Druider (lat. *druides* l. *druidæ*, af keltiskt ursprung), ett hos de keltiska folken på Brittiska öarna och i det forna Gallien förekommande särskildt stånd, hos hvilket dessa folks vetande i gudomliga och mänskliga ting var samladt. De äldsta och omständligaste underrättelserna om druiderna finnas i Julius Cæsars anteckningar om galliska kriget (6:e b., 13:e—14:e kap.). Medlemmarna af detta stånd voro, enligt honom, framför allt präster, men därjämte domare, läkare, siare och skalder samt åtnjöto vissa företrädesrättigheter, bl. a. befrielse från skatt och krigstjänst. I spetsen för sig hade de en för lifstiden vald öfverdruid. De bildade icke, såsom prästerna inom åtskilliga andra hedniska kulter, en ärftlig kast. Den inträdessökande måste genomgå en lång (stundom ända till tjuguårig) beredelsetid, hvarunder han muntligen undervisades i deras läror. Galliens druider samlades på bestämd tid en gång om året till ting (antagligen nära det nuv. Dreux) i karnuternas land, hvilket de ansågo för Galliens medelpunkt, och sutto där till doms öfver folket. De lefde i tillbakadragenhet och begagnade en särskild dräkt. Deras förnämste gud motsvarade romarnas Mercurius. Cæsar nämner dessutom Apollo, Mars, Jupiter, Minerva, för att beteckna motsvarande druidiska gudomligheter. Äfven inhemska namn äro oss bevarade, Teutates, Esus och

Taranis hos Lukanus och andra på inskrifter. Mycket vanliga voro modergudinnor, skyddsgudomligheter, som oftast uppträda tre och tre. Druiderna egde insikter i astronomi och kosmologi. De begagnade ett slags skriftecken, i hvilka romarna funno likhet med de grekiska bokstäfverna. Deras läkekonst var mystisk-religiös: den utöfvades vanligen i besvärjelseform och under användning af vissa trollmedel, bland hvilka, enligt Plinius d. ä., de verksammaste voro misteln, som benämndes ''allbota'', och det s. k. ormägget (lat. *anguinum*). När misteln påträffades, afskars den, berättar Plinius, med en gyllene knif, af en hvitklädd druid, och tvenne tjurar offrades. Ormägget bildades, enligt kelternas tro, af en ormklungas giftiga ''spott och svett''. När det var färdigbildadt, kastades det upp i luften, och den druid, som var nog lycklig att uppfånga det i sin mantel, bar det sedan vid barnen som en talisman. ''Det var af ett lagom stort äpples omfång'', säger Plinius d. ä., som påstår sig hafva med egna ögon sett ett sådant. — Druiderna förkunnade läran om ett lif efter detta samt om en själavandring, till följd hvaraf Diodorus Siculus m. fl. trott sig finna ett sammanhang mellan deras åsikter och Pythagoras' filosofiska system. Gudstjänsten förrättades på höga berg eller i mörka eklunder. Hvitklädd, med eklöfskrans på hufvudet, stod druiden framför altaret. Med ledning af offerdjurens inälfvor, af himlatecken och drömmar m. m. d. förkunnade han gudens vilja, oftast i dunkla ordalag. Människooffer voro ej sällsynta. Vissa i Frankrike och England förekommande fornlämningar (*cromlech* l. *dolmen*, *menhir*), som ofta benämnas druidaltaren eller druidstenar, äro mycket äldre än druidkulten, men det är dock ganska antagligt, att de under druidismens tid kunnat användas till offerställen. — Druiderna utöfvade stort inflytande bland folket. Cæsar stödde sig på dem mot riddarståndet. Men sedan de keltiska folken kommit under romarnas välde, sjönk druidernas makt hastigt. Kejsar Claudius (41—54 e. Kr.) förbjöd druidkulten. Men långt därefter, ja till och med sedan kristendomen införts, lefde druidiska bruk och druidisk vidskepelse kvar i folkets minne, och i Britannien, enkannerligen i Wales och på ön Mona (Anglesey), upprätthöllo barderna en del af druidismens traditioner. — Från kelterna på Brittiska öarna är en afsevärd litteratur bevarad, från hvilken en hel del sagor och motiv fått vidsträckt utbredning i medeltiden och i 19:e årh. Men dessa litteraturalster äro tillkomna i kristen tid. Litt.: H. Gaidoz, ''Esquisse de la religion des Gaulois'' (1879), G. Dottin, ''La religion des celtes'' (1904), d'Arbois de Jubainville, ''Principaux auteurs de l'antiquité à consulter sur l'histoire des celtes'' (1902), J. Rhys, ''Celtic Britain'' (3:e uppl. 1904), C. Squire, ''Mythology o British islands'' (1905), E. Amoyl, ''Celtic religio in prechristian times'' (1906), K. Meyer och A. Nut ''The voyage of Bran'' (1895), I. A. Davidson ''Druidismens historia'' (1899). J. Th. W. (N. S

Fornbrittisk druid.

Druidism, druidernas kult. Se Druider.

Druidorden (eng. *United ancient order of druids*) en efter de keltiske prästerna benämnd förening f utöfvande af brödkärlek och skapande af en fö ädlad mänsklighet. Den stiftades 1781 i Londo och har sedan bredt ut sig till Amerika, Australie och Afrika, infördes 1872 till Tyskland, hvarifrå den 1904 äfven öfverfördes till Sverige, som d fick en loge, ''Ad astra'', med säte i Malmö oc under ledning af en ''Edel-erz''. Orden räknad 1905 omkr. 130,000 medlemmar (i Sverige 40), fö delade på en riksstorloge för hvart land, unde hvilken storloger och loger sortera. Igenkänning tecken, lösenord och ritual äro hemliga. Orden organ äro ''Druidenzeitung'' i Tyskland, ''Qua terly report and journal'' i England, ''The druid i Amerika och ''The review'' i Australien. S G. Schuster, ''Die geheimen gesellschaften, verbi dungen und orden'', II: 177 ff. (1906), och ''Dru denkatechismus'' (2:a uppl. 1884).

Druidstenar. Se Druider.

Drujets (Drut), rysk flod, som rinner upp guvern. Mohilev och faller ut fr. h. i Dnjep Längd 270 km. D. är rik på stör.

Drumev, Vasil, bulgarisk författare, f. 183 i Sjumen, d. 1901 i Sofia, blef 1874 biskop Trnova under namnet Klement och spelade såso sådan en viktig roll i Bulgariens politiska histor under de senaste årtiondena. Han skref den först bulgariska originalberättelsen, *Nestjastna familij* (Den olyckliga familjen, 1860; ny uppl. 1873, behandlande episoder från de turkiska förföljelsern i början af 1800-talet, och grundade det nati nella dramat i Bulgarien genom sitt historiska sk despel *Ivanku, ubietsot na Asenja I* (Ivanko, Ase I:s mördare, 1872), en prydnad för landets dr matiska litteratur. A—d

Drumlins [dra'mlinś], af keltiskt ursprung (jor kulle, jordrygg), *geol.*, sådana bottenmoräner, som ytan visa sig som flackt hvälfda, mer eller mind långsträckta kullar med längdaxeln i glaciärräfflo nas och isrörelsens riktning. De hafva ofta i si inre en kärna af fast berg eller löst skiktadt m terial, antingen i sin mellersta del eller i någo dera ändan. Drumlinsmoränernas dimensioner väx mellan vida gränser, med höjder från några m. t inemot 100, och längd från mindre än 100 m. t flera km.; förhållandet emellan längd och bredd också mycket växlande. Drumlins förekomma va ligen gruppvis och uppträda hufvudsakligen ymni innanför den sista nedisningens ändmoränsträc ningar. — Först uppmärksammade på Irland och Nord-Amerika (på 1830-talet), hafva drumlinsm räner sedermera iakttagits i Schweiz, Holland, Nor Amerika, norra Tyskland, Östersjöprovinserna o Finland. Inom Sverige äro sådana påvisade Öland, i Dalsland, Västergötland, Närke och Väste botten, inom hvilket sistnämnda landskaps såv kustområden som inre delar särdeles typiska och vi sträckta drumlinslandskap äro utbildade.

Litt.: von Böhmerschein, ''Geschichte der mor nenkunde'' (i ''Abhandlungen der k. k. geogr

·schen gesellschaft in Wien", III, 1901, n:r 4), G. Högbom, "Studien in nordschwedischen ·mlinslandschaften" ("Bullet. of Geological in·ution of Upsala", vol VI, 1903, n:r 12). E. E.

Drummer, *geol.*, smala, af ett eller flera olika ·eral bestående ådror, som bildats genom ut·ning af i den omgifvande bergartsmassan förut ·ntliga spricklika håligheter. Vid denna utfyll·g torde, åtminstone i de allra flesta fall, hafva ·gått så, att en verklig utkristallisering egt rum någon lösning, som infiltrerat uti eller fyllt hålig·erna. Mineralafsättningen har fortskridit från ·ickans väggar mot dess midt (sekretionsbildning) antingen pågått, tills hela håligheten blifvit ·d, eller ock i midten lämnat ett tomrum, hvars ·gar ofta äro besatta med mer eller mindre full·digt utbildade kristaller. Drummernas vanligaste ·llningsmineral äro kvarts, ametist, kalkspat, ·edon och opal. Då en drum består af flera mi·al, förekomma dessa i samma ordningsföljd på ·rdera sidan om den forna sprickans midtlinje. ·I tjockleken växla drummerna mellan några mm. åtskilliga cm.; vanligen hafva de icke någon ·leles stor utsträckning på längden. Jfr Sekre·n. E. E.

Drummond [dra'mənd], gammal skotsk adlig släkt, fått sitt namn efter stamgodset Drymen i Stir·shire och redan på 1300-talet nått en bemärkt ·lning. En Margaret D. blef 1363 gift med ·ung David II (Bruce), hvars älskarinna hon ·t varit, och förklarades 1370 genom utslag af ·ska biskopar skild från honom. Denna förbin·e skaffade emellertid släkten konungagunst och ·förvärf. Margarets brorsdotter Annabella f. omkr. 1350, d. 1402, var gift med konung ·ert III (Stuart). De under nyare tiden för sin ·bitiska fanatism bekante earlerna af Perth och ·fort (se nedan) härstamma från John D., lord d. 1519, en liflig deltagare i sin tids skotska ·istrider. Hans dotter, Margaret D., f. ·r. 1472, d. 1501, omtalas under 1490-talets ·i år som älskarinna åt konung Jakob IV och blef ·er mystiska omständigheter jämte två sina systrar ·dad genom gift. Redan under medeltiden delades ·ten i flera grenar. Se Malmcolm, "Genealogical ·noir of the house of D." (1808).

. William D. of Hawthornden, skotsk ·d, f. 1585, d. 1649, utgaf 1613 *Tears on the ·h of Mæliades*, en pastoral klagodikt öfver prins ·riks af Wales död, samt 1616 en samling *Poems*, ·hållande sonetter, madrigaler o. s. v. och röjan·tark påverkan af Guarini. Berömd för sin maje·ska stil är hans betraktelse på prosa öfver dö·., *The cypresse grove*. D. skref vidare en ·oria öfver de fem skotske konungarna med nam· Jakob samt en rad rojalistiska broschyrer. Bland ·s dikter är äfven en elegi öfver Gustaf II ·lf. D., som från 1610 bodde på sitt gods Haw·nden, sysselsatt med lärda studier och vittra ·tter, stod i liflig förbindelse med samtidens en·ska skalder, särskildt Drayton och Ben Jonson. ·r den senares besök på Hawthornden 1618 förde litteraturhistoriskt värdefulla dagboksanteck·ar, 1842 utgifna af "Shakespeare society". dikter utgåfvos senast af W. C. Ward (1894). Massons grundliga biografi öfver D. (1873).

James D., 4:e earl af Perth, f. 1648, d. 1716, blef 1682 skotsk öfverdomare (*justice general*) och 1684 Skottlands kansler, öfvergick jämte sin broder John till katolicismen för att vinna Jakob II:s gunst och styrde faktiskt med brodern Skottland under Jakobs korta regeringstid. Den för sin hårda framfart och som affälling allmänt hatade D. blef vid 1688 års revolution gripen vid ett försök till flykt och hölls inspärrad på Stirling castle till 1693, då han uppsökte sin landsflyktige herre i S:t-Germain. Enligt dennes sista vilja upphöjdes D. 1701 till titulär hertig af Perth.

3. John D., earl af Melfort, den föregåendes broder, f. 1649, d. 1714, blef 1684 skotsk statssekreterare och belönades för sitt affall till katolicismen med titlarna viscount (1685) och earl (1686) af Melfort. D. flydde vid 1688 års revolution samtidigt med Jakob II och utöfvade vid dennes hof ett starkt och olycksbringande inflytande, hvarför han upprepade gånger genom andras påverkan på den svage konungen förvisades därifrån. Enligt dennes sista vilja blef han 1701 liksom brodern titulär hertig.

4. James D., 6:e earl af Perth, sonson till D. 2, f. 1713, d. 1746, födes af sin fader, hvilken deltagit i 1715 års skotska resning, i späda år till Frankrike, återvände efter där erhållen uppfostran till hemlandet och slöt sig 1745 till pretendentens sak, var en af dennes dugligaste medhjälpare under resningen och anförde vänstra flygeln vid Culloden. Utmattad af strapatser under flykten, dog D. på det räddande fartyg, som skulle föra honom till Frankrike. V. S—g.

Drummond [dra'mənd], Henry, engelsk politiker och religiös ledare, f. 1786, d. 1860, blef redan 1807 delegare i sin familjs framstående bankirfirma i London och var 1810—13 ledamot af parlamentet. På väg till Palestina 1817, stannade han i Genève och började där den religiösa verksamhet, som gaf honom hans största betydelse. I Genève bekämpade han socinianerna, blef "apostel, evangelist och profet" bland irvingianerna och grundade efter sin återkomst till England den katolsk-apostoliska kyrkan (1826), som hade sin medelpunkt på D:s egendom Albury park i Surrey. 1847—60 var han ånyo parlamentsledamot och ansågs såsom en af underhusets originellaste medlemmar, till sin åskådning tory af den gamla skolan, men stående utanför partierna. Han var äfven en flitig författare i ekonomiska frågor och grundade 1825 professuren i nationalekonomi i Oxford. (E. Hkr.)

Drummond [dra'mənd], Thomas, engelsk ingenjör och politiker, f. 1797, d. 1840, deltog som officer vid brittiska ingenjörkåren i Brittiska öarnas topografiska uppmätning och uppfann därvid till hjälp vid signaleringar det s. k. Drummondska kalkljuset, hvilket består af en glödkropp af kalk i en knallgaslåga och ännu användes för vissa belysningseffekter (signaler, skioptikonapparater m. m.). — D. blef 1831 bekant med Brougham, införde af denne i inflytelserika whigkretsar och egnade sig sedan helt åt politiken. 1835 blef han understatssekreterare för Irland och var därefter till sin död öns verklige styresman, en af de bäste Irland haft under 1800-talet. Han omorganiserade Dublins förut eländiga polisväsen, bröt orangistlogernas laglösa godtycke i Ulster, styrde med opartisk rättvisa, inskärpte hos godsegarna, att "egendom medför sina förpliktelser lika väl som sina rättig-

heter'' och lyckades förmå O'Connell att inställa sin häftiga ''repeal-agitation'' (för upplösning af unionen med Storbritannien). Jfr J. F. Mac Lennan, ''Memoir of Thomas D.'' (1867). G. H—r. V. S—g.

Drummond [dra'mənd], Henry, skotsk geolog, teologisk skriftställare, f. 1851 i Stirling, d. 1897, blef 1877 e. o. och 1884 ord. professor i naturvetenskap vid Free church college i Glasgow. D. företog 1883—84 en forskningsresa i Afrika och utgaf skildringen *Tropical Africa* (1888, 4:e uppl. 1891; ''Central-Afrika'', 1890). D:s arbete *Natural law in the spiritual world* (1883, omkr. 30 uppl.; ''Naturens lagar och andens verld'', 1888, 4:e uppl. 1891; ny öfv. s. å.) söker uppvisa, att samma lagar äro måttgifvande för naturens värld och för andens, särskildt det religiösa och etiska lifvet. Flera af D:s föredrag och småskrifter, bl. a. *The greatest thing in the world — love* (1890; tre svenska öfv. s. å.; flera uppl.) och *The program of christianity* (1891; två svenska öfv. s. å.) ha vunnit stor spridning. Till svenska har öfverflyttats äfven ''Ett fullkomligt lif'' (1899; med lefnadsteckning af J. Watson) samt smärre arbeten. I *The ascent of man* (1894; ''Människans utveckling'', s. å.) vill han häfda tillvaron af vissa altruistiska l. osjälfviska faktorer i det ''naturliga urvalets'' process. D. tillhörde de många författare från 1800-talets senare hälft, hvilka sökt förena kristen kyrkolära och den moderna naturvetenskapens resultat, men mötts af gensägelser från både det kyrkliga och det vetenskapliga lägret. Han har emellertid öfvat stort inflytande både som talare och författare. Jfr Smith, ''The life of Henry D.'' (1899).

Drummond lake [dra'mənd lēi'k], sjö i Dismal swamp, Virginia, Nord-Amerikas förenta stater, på gränsen mot North Carolina, omkr. 10 km. lång, 5 km. bred.

Drummondska kalkljuset. Se Drummond, Th.

Drumont [drymå'] l. Tête de Fellering, bergstopp på Vogeserna, på gränsen mellan franska depart. Vosges och tyska rikslandet Elsass-Lothringen. 1,226 m. Sydligare ligger Petit-D., 1,208 m.

Drumont [drymå'], Édouard Adolphe, fransk skriftställare och publicist, f. 1844 i Paris, blef medarbetare i en mängd pressorgan samt utarbetade praktverket *Les fêtes nationales à Paris* (1878) och ett af Franska akad. prisbelönt arbete, *Mon vieux Paris. Hommes et choses* (1879). Han är mest bekant för sina försök att på fransk botten öfverflytta den antisemitiska rörelsen. D. uppsatte 1892 tidningen ''Libre parole'' för att drifva polemik mot allt judiskt och har där på det våldsammaste sätt deltagit i pressens strider (Panamaprocessen, Dreyfusaffären m. m.). Hans hänsynslösa pamflett *La France juive* (2 bd, 1886; många uppl.) framkallade en storm af ovilja och skaffade förf. två dueller på halsen, af hvilka en fick rättsligt efterspel. Han fortsatte sina angrepp med en rad polemiska skrifter: *La France juive devant l'opinion* (1886), *La fin d'un monde* (1888; ''En döende verld'', s. å.), *Testament d'un antisémite* (1891) m. fl. Han har äfven skrifvit en roman *Le dernier des Trémolin* (1879) och, i samarbete med E. Dollfus, en komedi, *Je déjeune à midi*, samt utgifvit ''Papiers inédits du duc de Saint-Simon'' (1880) och ''Le Journal des Anthoine: La mort de Louis XIV'' (1880). 1898—1902 var D. led. af deputeradekammaren. S. S—n

Drunkning, kväfningsdöd (se Kväfning), där hindret för luftens fria tillträde till andningsorganen utgöres af en vätska. För att kväfvas i en sådan är det icke nödvändigt, att hela den drunknandes kropp är nedsänkt under vätskans yta. Döden kan inträda, om endast hufvudet befinner sig under densamma eller t. o. m. om endast näsa och mun äro tilltäppta af vätskan, d. v. s. ansiktet ligger nere uti den. Så t. ex. kan en berusad person, som fallit med ansiktet mot en vattenpöl, drunkna, om han ej förmår vända sig eller resa sig upp. Den vätska, hvari drunkning oftast sker, är vatten, och i dagligt tal förstår man oftast med drunkning kväfning på djupt vatten.

Sedan en drunknande sjunkit under vattenytan, håller han under de första ögonblicken instinktmässigt andan. Detta plägar kallas drunkningsdödens första stadium. Under det s. k. andra stadiet andas den drunknande ånyo, nu med korta djupa inandningar, omedelbart åtföljda af korta, stötvisa utandningar, som snart blifva krampaktiga och oftast åtföljas af konvulsioner i hela kroppen. Åtminstone strax i början af detta andra stadium har den drunknande medvetande och ''reflexer'' (s. Reflex) i behåll. I det tredje stadiet är den drunknande medvetslös och utan reflexer, med vid öppen mun gör han korta, men djupa inandningar s. k. terminala andningsrörelser, som återkomma med långa mellanrum, hvilka blifva allt längre, till slutligen den sista terminala andningsrörelsen göres — döden inträder. Alla fall af drunkning leda icke till döden på precis samma sätt. Konstantast är de tre s. k. stadierna är nämligen det andra, under det att det tredje med sina terminala andningsrörelser växlar till sin längd.

Ett par detaljer af drunkningsdöden, nämligen drunkningsvätskans inträngande uti magsäck och lungor, förtjäna att närmare omnämnas, emedan de äro af vikt att känna, för att ej onödiga åtgärder må vidtagas vid skenbart drunknades behandling. I magsäcken inkommer vattnet tydligen i början af det s. k. andra stadiet, då ännu medvetande och reflexer äro i behåll, i det den drunknande dels instinktmässigt nedsväljer vattnet, dels sväljningsrörelser reflektoriskt utlösas. Särskildt är att märka, att de nedsväljda mängderna vatten växla mycket och att starkare fyllnad af magsäcken därmed hör till undantagen. Uti lungorna inträngde vattnet i regel först under det s. k. tredje stadiet med de terminala andningsrörelserna, då den drunknande blifvit medvetslös och hans reflexverksamhet blifvit så nedsatt, att den ej längre verkar som skyddsåtgärd. Också mängderna af i lungorna indraget vatten växla i storlek, då ju, som ofvan nämndes, de terminala andningsrörelserna vara olika länge hos olika individer, ja stundom kunna t. o. m. alldeles uteblifva.

Drunkning dödar sålunda genom andningens afnande. Mot denna direkta dödsorsak är det, behandlingen af den drunknade i första hand tl rikta sig och ej mot det i magsäcken och lunna möjligen inkomna vattnet.

Öfriga förrättningar i den drunknandes kropp höra icke alla på samma gång som andningen. er dennas afstannande fortfar nämligen hjärtat slå ännu några ögonblick och drifver blodet genom ådrorna. Förbränning och värmebildning i ppen underhållas af andningen och blodomloppet ammans. Sedan dessa förrättningar upphört, las därför ingen ny värme i den drunknande, den, som hans kropp uti dödsminuten ännu har r, ledes småningom bort af det omgifvande vatthan afkyles. Genom afdunstning af vatten från lerna fortfar afkylningen, äfven sedan den drunke blifvit förd i land.

Huru fort dör en drunknande? I de allra a fall är en människa oåterkalleligen död, r. s. kan icke ens genom den lämpligaste behandåterupplifvas, om hon befunnit sig under vatten gre tid än 2 till högst *3 minuter*. Döden genom nkning inträder sålunda i regel hastigt. Detta jänar att noga ihågkommas, ty "snar hjälp är bel hjälp" blir då den oeftergifliga lösen vid nknandes räddning och behandling. De berättelom personer, som återkallats till lif, efter att va legat under vatten 20—30 minuter, ja t. o. m. imme, måste förvisas till öfverdrifternas område. vid må man ihågkomma, att det i fråga om den som förlöper, innan en människa dör genom nkning, är ytterst svårt att erhålla några tillitliga uppgifter, ty ingen står vid ett drunkningsälle kallblodigt med klockan i handen och obsrar tiden. Näppeligen undgår man att öfverdrifva, man efteråt vill försöka att på ett ungefär uppta längden af den tid, som förflöt vid olyckstillet. Nyssnämnda dödstid af högst 3 minuter är ställd efter de bäst iakttagna drunkningsfallen d människor och efter experiment på djur. Då nu i de flesta fall icke har något säkert mått den tid, som förflutit, innan den drunknande s upp ur vattnet, är det naturligtvis en plikt hvar och en, som det kan, att på hvarje drunkde, som uppdragits ur vattnet något så när snart r olyckstillfället, göra energiska försök till återlifning.

Det finnes också något, som kallas "sen död efter nkning". Härmed menas, att en person, som t i fara att dö genom drunkning, aflider först r flera timmar, ja ett dygn efter lyckad återupping. Döden inträder då på grund af sjukdom, kildt i lungorna, såsom en följd af drunkningällets skadliga inverkan. Oftast är det vid sen efter drunkning fråga om äldre personer. Faran en person är sålunda icke öfverstånden därmed, han eller hon undgått en omedelbar död i vatt- och lyckligen återkallats till lif.

Behandlingen afser, efter hvad ofvan sagts, att ställa andningen, blodomloppet och kroppsvärn. *Viktigast af dessa uppgifter är andningens ställande.* Behandlingen bör *alltid* sättas i gång *delbart* efter det den förolyckade blifvit uppdrar vattnet, *vare sig han visar lifstecken eller ej.* dningen söker man återställa genom s. k. konstd andning, och man bör härvid gå till väga på det sätt och i den ordning, som här följa. Lägg den förolyckade genast på rygg, lossa hårdt åtsittande klädesplagg å hans öfverkropp. Använd härtill, om så behöfves, knif eller sax. Lyft den förolyckade vid nacken och skjut något underlag, t. ex. ett hoprulladt klädesplagg, under hans skuldror, så att bröstkorgen kommer att ligga högt. Öppna hans mun (bänd upp käken med en pinne e. d., om den gör motstånd), torka ur munnen med en näsduk; fatta med tillhjälp af denna hans tunga mellan pekfingret och tummen, drag fram tungan så långt som möjligt och låt en medhjälpare, om sådan finnes till hands, hålla den utdragen. Medhjälparen skall ställa sig vid den förolyckades ena höft, med den arm, som håller tungan, sträckt öfver midten af den förolyckades bröst. Är räddaren ensam, binder han fast tungan vid den förolyckades haka (fig. 1). Meningen med dessa s. k. *förberedande* åtgärder är att försätta den förolyckade i sådant skick, att den konstgjorda andningen skall kunna verka så kraftigt som möjligt. De förberedande åtgärderna skola göras undan mycket snabbt, de få taga endast några få sekunder, ty viktigast af allt är, att den konstgjorda andningen börjar så fort som möjligt. Denna har till ändamål att omväxlande utvidga och sammanpressa den förolyckades bröstkorg, så att frisk luft kan komma in i lungorna. Den närmaste här nedan beskrifna metoden kallas den Silvesterska efter sin uppfinnare, d:r Silvester i London.

Fig. 1.

Ställ eder bakom den förolyckades hufvud, på ena knät, om han ligger på marken, golfvet eller ett lågt underlag, upprätt med ena foten framför den andra, om den förolyckade ligger på ett bord eller annat högt underlag. Fatta stadigt om midten af den förolyckades böjda underarmar, så att eder tumme

Fig. 2.

kommer på insidan, de andra fingrarna på utsidan af dem (fig. 2). För den förolyckades armar bakåt, till dess de blifvit *fullständigt sträckta*, och drag dem kraftigt i längdriktningen af hans kropp (fig. 3), me-

dan ni långsamt räknar till 2. Med dessa rörelser åstadkommes inandning. För därefter den förolyckades armar tillbaka mot hans bröst och tryck dem stadigt mot nedre yttre delarna af bröstkorgen, medan ni långsamt räknar till 2. *Böj härvid er öfverkropp*

Fig. 3.

framåt, på det att trycket må blifva tillräckligt kraftigt (fig. 4). Med denna rörelse åstadkommes utandning. Utför dessa konstgjorda andningsrörelser omkr. 10 gånger i minuten utan någon våldsamhet, men *kraftigt, lugnt och taktmässigt*. Säkra tecken på, att den konstgjorda andningen lyckats och att den förolyckade håller på att återvakna till lif, äro, att han genom minspel eller rörelser visar sig känslig

Fig. 4.

för nypningar, nålstick eller dylikt (med andra ord att reflexverksamheten åter inställt sig) och att självständiga andningsrörelser inställa sig. Då kan man upphöra med den konstgjorda andningen. Märkas däremot inga lifstecken, fortsättes med att gifva konstgjord andning minst 1 timme, innan man uppger hoppet att rädda den förolyckade. Var under utförandet af den konstgjorda andningen noga uppmärksam på, att den framdragna tungan ej faller tillbaka in i munnen. Låt hämta läkare samt sök anskaffa täcken och filtar så fort som möjligt.

En förenkling och förbättring af den allmänt antagna Silvesterska metoden är för ett par år sedan utarbetad på Fysiologiska institutet i Uppsala. Enligt denna metod verkställes *inandningen* så, att hjälparen fattar den förolyckades armar tätt ofvan armbågarna, för dem så i sträckt ställning utåt från hans kropp, hvarpå den förolyckades armar kraftigt föras utefter underlaget, så att de korsa hvarandra så mycket som möjligt i kroppens midtlinje. Efter inandningsrörelsen för hjälparen den förolyckades armar så, att de komma att ligga sträckta i sned riktning utåt från hans kropp. Där släpper man taget om dem, för att icke bröstmusklernas spänning skall hindra utandningen. Hjälparen böjer sig så framåt öfver den förolyckade, placerar sina båda händer bredvid hvarandra med tummarna i bröstgropen, de öfriga fingrarna utspärrade öfver de nedre refbenen. Utandningen åstadkommes nu genom jämnt och kraftigt tryck i riktning uppifrån nedåt (mot underlaget alltså). Denna metod är kraftbesparande, därför att det är lättare att föra armarna från sida till sida och därför att de vid utandningen icke behöfva föras ned mot bröstet. Luftväxlingens storlek är vid de båda metoderna ungefär densamma. Enär vid konstgjord in- och utandning den växlade luftmängden är ej obetydligt större än under den normala naturliga andningen, behöfva de konstgjorda andningsrörelserna ej vara flera än omkr. 10 i minuten.

Återställandet af blodomloppet och kroppsvärmen. Lägg den förolyckade på ett torrt och varmt underlag af täcken eller filtar. Gnid honom lugnt, stadigt och jämnt med ylle, helst varmt, i riktning från händer och fötter *mot* hjärtat. Gif honom teskedvis varm mjölk, varmt te, kaffe, grogg, vin eller konjak, så snart han förmår att svälja.

Efterbehandling. Flytta den förolyckade i en varm säng, svep in honom i torra, varma filtar och se till, att han lämnas i fred. Sörj för frisk luft i hans rum och sätt någon att vakta honom. Gif den förolyckade ånyo konstgjord andning, om den naturliga skulle visa tecken att försvagas.

Utom ofvan beskrifna behandling af skenbart drunknade har man användt och använder ännu åtskilliga andra metoder för att söka återkalla dem till lif, t. ex. kittla med en fjäder i halsen, binda för munnen, för att ”icke andan skall gå ur dem”, o. s. v. Det skulle föra för långt att här ingå på en närmare granskning af dessa metoder. Det må vara tillräckligt att framhålla, att de kunna betecknas antingen som onödiga eller som oriktiga. De böra därför icke komma till användning, utan man bör städse fasthålla, att den konstgjorda andningen är hufvudsaken vid skenbart drunknades behandling.

Drunkningsdöden spelar en icke oväsentlig roll i Sverige med dess långsträckta kuster och de många floderna och sjöarna inom dess gränser. I Sverige uppgår vanligen antalet dödsfall af drunkning till nära hälften af alla s. k. våldsamma dödsfall (utom självmord), och under de tre sista decennierna, 1871—1900, har det årliga medeltalet varit 1,181, 1,122 och 1,078. I förhållande till medelfolkmängden är minskningen ganska stor, i det dessa tal motsvara på 100,000 personer resp. 27, 24 och 22. Af de drunknade utgör i medeltal mankönet 86 à 87 proc. och barn under 10 år 20 à 21 proc. Självmorden genom dränkning äro däremot i tilltagande och uppgingo i årligt medeltal under de nämnda årtiondena till 80, 91 och 107. Kvinnokönets andel har småningom ökats och utgör något mer än $^1/_3$ af hela antalet. Ej få fall af ”drunkning” torde i själfva verket vara dränkning.

1767 bildades i Amsterdam det första sällskapet

räddning af drunknande, och efter mönster däraf ttades i slutet af 1700-talet i ett flertal länder kap i liknande syfte. De metoder för skenbart knades behandling, som i detta sammanhang kommo, voro förnämligast af två slag. Den var inblåsning af luft i den förolyckades lungor edelst ett smalt rör fäst vid en blåsbälg och essning af luft genom tryck nedom refbenen, lags föregångare till den konstgjorda andningen. andra var s. k. ”röktobaksklistir”, d. v. s. inning af tobaksrök genom stolgången. Först efter en af 1800-talet har den nuvarande rationella ndlingen börjat användas. 1858 uppfann nämn Silvester sin ofvannämnda metod. Det 1898 ade Svenska lifräddningssällskapet i Stockholm till ett af sina hufvudändamål att sprida kunom nämnda rationella metoder. Djrg.

rupa, *bot.* Se Stenfrukt.

rupäceæ, *bot.* Se Rosaceæ.

rury-lane-teatern [drō′əri lēi′n-], äfven kallad eatre royal, Londons äldsta nationalteater, namn efter gatan Drury lane, där den ligger. öppnades 1639, nedbrann 1672 och återuppgdes 1674, blef 1754 tämligen ramponerad af ln, därför att franska skådespelare uppträdt på scen, ombyggdes i praktfull stil 1762, men ned-1791, hvarefter den ånyo uppfördes till 1794. nedbrann igen 1809, men uppbyggdes ånyo af ekten Wyatt, efter mönstret af teatern i Borix, och invigdes 1812. Portiken åt Catherine t och kolonnaden åt Little Russel street (se fig.) les 1831. D. renoverades 1860. Teatern har

Den nuvarande Drury-lane-teatern.

der samt nedre och öfre galleri, lämnande plats ära 3,500 åskådare. — D. har jämte Coventen-teatern (se d. o.) varit det förnämsta hemt för engelska dramat, och icke få stora skådeare ha uppträdt där. Dramatikern W. D'Avenant dess förste direktör (1639), och 1663 förflyttatill D. den kungliga skådespelartrupp, som förut t till på Globe- och Blackfriars-teatrarna. Garvar D:s egare 1747—76, hvarunder han med goda trupp flitigt odlade Shaksperedramat. Därinköptes D. af Rich. Sheridan m. fl. John ble var dess ledare 1788—1803 och gaf jämte syskon Charles och Sarah (mrs. Siddons) glans ess scen. Edmund Kean uppträdde där från l, Macready 1841—43. En tid var D. hemvist engelsk opera (Balfe), och bl. a. har Kristina Nilsson sjungit på dess scen. Som affär har D. ingalunda alltid varit så inbringande som i Garricks dagar, hvarför teatern tidtals fått användning ömsom till konsertsal, hippodrom, t. o. m. cirkus för vilda djur, dessemellan (liksom än i dag) för pantomimer och för det verkliga dramat. En ny glansperiod upplefde D. under sir Augustus Harris' direktörskap (1879—96). E. F—t.

Drus l. Kristalldrus, *miner.* och *geol.*, ett aggregat af på ett gemensamt stöd eller underlag invid och på hvarandra utbildade mineralkristaller. Den yttre formen hos en drus är naturligtvis mycket beroende på, huruvida underlaget har en jämn eller ojämn eller buktig yta. Om en drus bekläder det inre af en större eller mindre, delvis eller helt och hållet sluten hålighet, kallas denna senare ett drushål eller drusrum. Jfr Good och Sekretion. E. E.

Druser (arab. *ed-durūz*), ett folkslag, hvars hufvudmassa bebor det syriska berget Libanon, företrädesvis dess södra del, Leontes' och öfre Jordans floddalar, Antilibanons höjder och trakten österut fram mot Damaskus. I n. sträcker sig detta folks område till Beirut, i s. till Sur (Tyrus). Druserna intaga likväl ej ensamma hela denna landvidd. Omkr. 120 städer och byar hafva en rent drusisk befolkning, men i 230 bo kristna (norrut maroniter, söderut melkiter) och druser om hvarandra. Drusernas förnämsta, ehuru ej folkrikaste stad är Dēr el-Kamar. Andra betydande platser äro Bēt ed-dīn, Muchtāra och Baaklīn, på Libanon, samt Häsbējā och Rāsjējā, på Antilibanon. De libanonske drusernas, *väst-drusernas*, verkliga antal är icke med visshet kändt. 80—100 km. ö. om Jordan och sjön Tiberias, på Hauräns fordom blomstrande högslätt, bo de hauranske druserna, *öst-druserna*. Dessa härstamma från en drusisk koloni, som under 1700-talet utvandrade från Libanon. De hafva bibehållit flera ålderdomliga drag och äro mindre kända än sina västliga anförvanter. Deras förnämsta orter äro Kanawāt, Sjuhba och Suwēdā. Tillsammans torde druserna på Libanon, Antilibanon och i Hauran uppgå till mer än 100,000 personer, hvaraf de fleste lära bo i Haurān. En drusisk koloni finnes äfven vid Safed i Palestina, n. v. om sjön Tiberias. Ett ej till börden, men, såsom man förmodar, till religionen drusiskt samhälle, kryptodrusernas, finnes i Kairos närhet.

Druserna äro ett blandfolk, som, likt alla nuvarande syrier, antagit arabernas tungomål. Deras ännu ofullständigt kända religion är en blandning af gudaläror, bl. a. af muhammedansk gnosticism — allegorisk uppfattning af koran — och åtskilliga från kristendomen hämtade föreställningar. I religiöst afseende skilja sig druserna i *ʻukkāl* (plur. af *ʻākil*), ”förståndiga, vetande”, d. ä. de invigde, som äro fullt hemmastadda i lärans hemligheter och bilda ett slutet samfund af olika grader, samt *djühhāl* (sing. *djāhil*), ”okunniga”, de oinvigde, den stora hopen, som i själfva verket icke har någon religion. De invigde, omkr. 15 proc. af druserna, bära hvita turbaner samt måste afhålla sig från tobak och vin. Druserna hafva icke något prästerskap, men särskilda, helst i ensliga nejder byggda, heliga hus (*chalwe*), där de invigde på torsdagskvällarna hålla sina möten och där de heliga skrifterna och fälttecknen förvaras. Själfva

kalla sig druserna *muahhidin*, bekännare af Guds enhet. ”Vår herre är en”, lyder det femte af profeten Hamzas sju bud. Enligt drusernas lära har Gud flera gånger uppenbarat sig i mänsklig skapnad — sista gången i den egyptiske kalifen Häkim Biamrilläh's person (d. 1021) — och skall en gång återkomma samt gifva de sina väldet öfver världen. Enligt kalifens egen önskan blef Häkims gudomliga natur predikad först i Kairo af Muhammed ibn Ismāïl Darazī, hvilken fördrefs därifrån, men sedermera lyckades omvända Libanonfolket. Den nya lärans egentlige apostel var emellertid Hamza ibn Ali ibn Ahmed, en persisk svärmare och Häkims vesir, hvilken lät bränna Darazī såsom kättare. Såsom en sådan betraktas Darazī än i dag af druserna, ehuru de antagligen efter honom bära sitt namn. Hvarje Guds människoblifvande har åtföljts af en personlig uppenbarelse af allvisheten, den först skapade varelsen och den enda, som umgås med Gud. Allvisheten uppenbarade sig sista gången i Hamzas person. Människorna hafva skapats till ett bestämdt antal, hvars öfverceller underskridande omöjliggöres därigenom, att en döendes själ öfvergår i en nyfödd persons kropp. Det är en ständig själavandring. För att undgå förföljelser anse sig druserna kunna deltaga i de kringboende folkens gudstjänster och iakttaga det yttre bruket vid dessa.

En druser från Libanon.

Druserflickor från Libanon.

Druserna äro gästfria och tappra, men lättretliga, grymma och hämndgiriga. Månggifte är hos dem icke vanligt; inom de gamla förnäma schejkfamiljerna gifter man sig mestadels ”inom släkten”. Folkundervisningen står jämförelsevis högt; till och med många af kvinnorna kunna både läsa och skrifva. Litteraturen är nästan uteslutande teologisk, men inom denna gren ganska betydlig. Ehuru druserna egna mycken omsorg åt bevarandet och hemlighållandet af sina gamla heliga urkunder, hafva åtskilliga af dessa förirrat sig till europeiska boksamlingar. Så finnas i Uppsala universitets bibliotek flera drusiska skrifter, däribland fem volymer, som blifvit skänkta från Egypten till konung Karl XIV Johan.

Om drusernas äldre historia är icke mycket att säga. Detta folk har alltifrån korstågstiden styrts af tämligen självständiga arfhöfdingar. De förste bland dessa tillhörde släkten Tanūch och erkände omkr. 1300 den egyptiske sultanens öfverhöghet. 1517 eröfrade turkarna Egypten, hvarigenom druserna kommo under dessas välde. Turkarna lämnade makten åt släkten Ma'n, som med Fachr ed-din, i början af 1600-talet, vann stort anseende. Högsta värdigheten öfvergick därefter, i början af 1700-talet, till släkten Schihāb. Den namnkunnigaste höfdingen af denna ätt, emiren Beschīr, afsattes 1840 af turkarna, emedan han stod i godt förstånd med Ibrāhīm pascha, då denne försökte rycka till sig Syrien. Beschīr öfvergick till maroniterna, som dittills stått i beroende af drusiska schejker, och antog deras lära, hvarefter 1841 mellan de bägge folken utbröt ett blodigt krig, som varade tre år. Turkarna sökte stilla oron, genom att låta hvartdera landet styras af en inhemsk styresman (”kāimmakām”). Men oroligheterna förnyades och blefvo i slutet af 1850-talet mycket våldsamma. Druserna plundrade och mördade i de till deras upptuktelse sända turkiska truppernas åsyn, ja med deras hjälp. I Damaskus slaktades kristna i tusental. Då aktade stormaktern nödigt att ingripa. Från aug. 1860 till juni 1861 hölls landet besatt af en fransk kår, och i okt. 1860 sammanträdde i Beirut en internationell kommission för att ordna förhållandena på Libanon. I juli 1861 tillsatte Porten en för druser och maroniter gemensam kristen guvernör, Dāūd pascha, som lyckades återställa lugnet därigenom, att han aflägsnade den turkiska militären, uppsatte en truppstyrka, rekryterad af de bägge Libanonfolken, och började nedbryta de feodala inrättningar, på hvilka drusernas krigiska öfverlägsenhet hvilade. Litt.: Silvestre de Sacy, ”Exposé de la religion des druzes” (2 bd, 1838), Carnarvon, ”The druses of the Lebanon” (1860), Petermann, ”Reisen im Orient” (bd 1, 1861), och V. Oppenheim, ”Vom Mittelmeer zum Persischen golf” (2 bd, 1899—1900).

J. Th. W.

Drushål l. Drusrum, af naturen bildad och sitt inre af en drus beklädd ihålighet i en bergart. (Se Drus.) I form af utsvällningar af sprickor förekomma drushål i de flesta bergarter. I Hässelkulla grufvor inom Vintrosa socken af Örebro län finnas drushål af från några centimeters till flera meters diameter samt beklädda med kalkspat och i riklig mängd, med röktopaser, ofta af betydlig storlek.

Th. N—m.

Drusig struktur, *geol.*, säges en bergart eller malm hafva, hvari befinna sig små med minerala kristalldruser beklädda håligheter. Se Drus och Drushål.

E. L.

rusilla, dotter af Herodes Agrippa I och syster Herodes Agrippa II och Berenike. Förmäld Asisus, konung i Emesa i Syrien, förleddes af Simon magern att öfvergifva sin make och äla sig, emot lagen, med den hedniske landsingen Felix i Palestina. Inför nämnde Felix D. höll aposteln Paulus ett strafftal (Apg. 24 ff.). Hon anses enligt en uppgift af Josefos a omkommit vid Vesuvius' utbrott 79, men detta bero på en missuppfattning af Josefos' oklara ställning.

rusjina. Se Druzjina.

rusjinin, A. V. Se Druzjinin.

rusrum. Se Drushål.

rüsus, namn på en fornromersk släkt. Bland medlemmar märkas följande. — 1. Marcus rius D. d. ä., ämbetsbroder till C. Gracchus r dennes andra tribunat, blef af senaten vunnen dess planer och sökte genom vidt gående förslag ärfva sig folkets välvilja på Gracchus' bekostnad, efter dennes fall väl anskrifven hos adelspartiet var konsul år 112 f. Kr. — 2. Marcus rius D. d. y., den förres son, talare, var

Nero Claudius Drusus' triumfbåge.

tribun år 91 f. Kr. Han sökte förbättra samförhållandena genom att åter höja senatens t, för framtiden förekomma missbruken i lagningen och upphjälpa det lägre folkets ekonoka ställning. Under sitt folktribunat föreslog bl. a., att senaten, förökad med 300 medmar af riddarnas stånd, skulle återfå domsen, att utdelningar af jord och spannmål skulle i stor utsträckning, att medborgarkolonier skulle ggas på Sicilien och att de italienske bundanterna skulle erhålla romersk medborgarrätt. Dessa förslag, hvilka antogos af folket, rönte alla, utom det sistnämnda, häftigt motstånd hos riddarna och en stor del af senaten, i synnerhet hos konsuln Philippus. Också blef D. en afton, då han af en stor folkmängd ledsagades hem, träffad af en, troligen af riddarna, lejd lönnmördares dolk. Döende yttrade han: "När skolen I finna en medborgare lik mig?" Hans lagar upphäfdes, och omedelbart därefter grepo bundsförvanterna till vapen för att på detta sätt vinna hvad den kloke och fosterlandsälskande D. velat på fredlig väg förskaffa dem. — 3. Nero Claudius D. var son af Claudius Nero och Livia samt styfson till Augustus. Redan i sin ungdom utmärkte han sig i kriget mot de rätiska folken (vid Donau) och blef fördenskull 13 f. Kr. utsedd till öfverbefälhafvare i Germanien. Han anlade flera fästen och borgar i detta land, sökte genom dammar och kanaler göra sig till herre öfver vattenkommunikationerna samt företog flera, i det hela lyckliga, fälttåg nordöst om Rhen, ända upp mot Ems och Weser, samt åt kusten till, hvarigenom han befäste romarnas herravälde i Germanien och utbredde skräck för deras vapen. D. afled redan 9 f. Kr. under ett återtåg från Elbe åt Rhen till. Han begrofs i Italien samt hedrades efter döden med en triumfbåge af marmor, uppförd vid Appiska vägen (se fig. å sp. 913), och i Germanien upprättades ett cenotafium (i det nuv. Mainz) till hans ära. — 4. D. Cæsar, son af kejsar Tiberius, förde efter 17 e. Kr. med skicklighet och kraft befälet i Donauprovinserna och Germanien och var ämnad till faderns efterträdare, men afled tidigt, 23 e. Kr., förgiftad på sin personlige ovän Sejanus' anstiftan. — 5. En son af Germanicus. Han aflifvades 33 e. Kr. på Tiberius' befallning. R. Tdh.

Drut, flod. Se Drujets.

Druthmar, Kristian, munk i klostret Stablo (s. ö. om Liège) i förra hälften af 800-talet, sammanskref bl. a. en kommentar till Matteus' evangelium, hvilken fördelaktigt utmärker sig för klarhet i framställningen. Namnet D. har munken Kristian ej burit; det är en senare tillsats.

Druzjina (ry., skara, trupp), *krigsv.*, var i Ryssland till en början namn på de krigiska följen, hvilka, liksom den nordiska hirden, slöto sig kring furstarna, och blef sedermera beteckning för en bataljon inom vissa kosackhärar eller i riksvärnet (*opolitjenie*). C. O. N.

Druzjinin, Aleksandr Vasiljevitj, rysk kritiker och romanförfattare, f. 1824 i Petersburg, d. 1864, utbildade sig för det militära yrket, men lämnade det 1851 för att odladt egna sig åt litteraturen. Redan 1847 hade han debuterat med berättelsen *Polinka Sachs*, delvis en imitation af George Sands "Jacques", som väckte ett ofantligt uppseende genom att införa den s. k. kvinnofrågan i den ryska litteraturen. Hans följande, ojämförligt svagare berättelser *Razskaz Alekseja Dmitrievitja* (Aleksej Dmitrievitjs historia), *Fräulein Wilhelmina* och *Julie* (1847—49), äro numera glömda. Hans humoristiska kåserier *Sentimentalnoje putesjestvie Ivana Tjernoknizjnikova po peterburgskim datjam* (Ivan Tjernoknizjnikovs sentimentala resa till petersburgska sommarnöjen) väckte ock på sin tid stor uppmärksamhet. 1856—61 var D. redaktör af "Biblioteka dlja tjtenia" (Lärebiblioteket). En god kännare af den engelska litteraturen, skref

D. många essayer, om Richardson, Sheridan, Scott, Disraeli m. fl., och öfversatte några dramer af Shakspere. Personligt hade D. ett stort litterärt inflytande genom den intima bekantskapen med Turgenev, Tolstoj, Annenkov, Pisemskij m. fl. och tog initiativet till bildandet af en understödsförening för ryska skriftställare efter mönster af den engelska ”Royal literary fund”, men såsom kritiker och förfäktare af den ”rena estetiken” var han ganska betydelselös. D:s samlade skrifter utkommo 1865. A—d J.

Dry [drāi̯], eng., torr; användes om vin. Jfr Champagne och Vin.

Dryader (grek. *drya'des*, af *drȳs*, ek eller högstammigt träd i allmänhet) l. Hamadryader, Trädnymfer, *grek. myt.*, kvinnliga naturväsen, som ansågos hafva sitt tillhåll i skogar och lunder samt äfven i de särskilda träden, med hvilkas lif deras eget ansågs nära förbundet. A. M. A.

Dryand., vid växtnamn förkortning för J. Dryander (se denne).

Drya'nder, Jonas, botanist, bokkännare, f. 1748 i Göteborg, d. 1810 i London, blef 1765 student i Uppsala och 1776 i Lund, promoverades där 1778 till filos. magister samt blef 1782, efter D. Solanders död, bibliotekarie såväl vid Royal society som hos den berömde naturforskaren Joseph Banks. D. utöfvade ett stort inflytande på den botaniska vetenskapens utveckling i England. ”Linnean society” räknar honom bland sina stiftare, och när detta sällskap 1802 fick kunglig sanktion, var han med om att uppgöra dess stadgar. Det förnämsta af hans arbeten är *Catalogus bibliothecæ historico-naturalis Josephi Banks* (1796—1800). Vidare var han medarbetare i ”Aitons hortus Kewensis” samt skref *Anmärkningar vid örtsläktet Albuca* (Vet.-akad. handl. 1784), *Observations on the genus of Begonia* (Linn. soc. trans. 1791) m. m. T. K.

Drya'ndra, *bot.*, växtsläkte. Se Proteaceæ.

Dryas octope'tala, Fjällsippa, *bot.*, af fam. *Rosaceæ*, en af den svenska florans vackraste och mest karakteristiska fjällväxter. Liksom de flesta sådana utmärker den sig genom sitt mattformiga växtsätt; från den i jordbrynet krypande, rikt förgrenade stammen uppskjuta de glänsande, undertill hvitludna bladen, på vida sträckor beklädande marken med ett sammanhängande öfverdrag. Från detta höja sig kvartershöga blomskaft, bärande hvar sin stora, hvita blomma. Frukterna hafva ett långt, hårigt spröt och påminna därigenom icke obetydligt om de välbekanta backsippornas frukter. Fjällsippans fasta och läderartade blad äro särdeles egnade att bliva bevarade fossila och hafva träffats uti istidens aflagringar långt utom växtens nuvarande hemvist, såsom i Skåne, Danmark, Östersjöprovinserna, norra Tyskland och på låglandet i Schweiz, oftast tillsammans med blad af dvärgbjörk, polarvide och andra arktiska växter. Genom den arktiska florans förekomst på norra Europas lågland under istiden förklaras på ett enkelt sätt den öfverensstämmelse, som i många fall är rådande mellan denna flora och den alpina. Samtidigt därmed att den skandinaviska inlandsisen betäckte norra och mellersta Tyskland, nedsköto Alpernas gletscher (jöklar) till låglandet, och en större eller mindre del af området mellan den skandinaviska och den alpina isen hyste en blandning af arktiska och alpina växter. När klimatet sedan förmildrades och isen småningom smälte bort, vandrade en del a denna flora efter inlandsisen mot norden, en annar del efter Alpernas is upp på dessa berg. Såson

exempel på de förändringar i klimatet, om hvilka förekomsten af fjällsippans fossila blad bär vittne må anföras, att på några af de ställen i Schweiz där de äro funna, odlas nu vinrankor och valnötsträd. S. A.* A. G. N.

Dryaszonen, *geol.*, den senglaciala sötvattensaflagring, som hvilar omedelbart på istidens morän och som karakteriseras genom sådana arktisk-alpina växter som *Dryas octopetala*, *Salix polaris*, *Salix herbacea*, *Salix reticulata*, *Betula nana* m. fl. Aflagringen utgöres vanligen af lera eller sand, stundom af gyttja eller snäckgyttja. Af djurlämningar från denna zon må, utom sötvattensmollusker och ostrakoder, nämnas ren samt ett litet arktiskt kräftdjur, *Lepidurus* (*Apus*) *glacialis*. Jfr Dryas octopetala. A. G. N.

Dryburgh abbey [drāi̯'bŏg ä'bi], ruin af ett benediktinkloster (anlagdt omkr. 1150) i öst-skotska grefsk. Berwick, vid Tweed, delvis förstördt 1385 och fullständigare 1545. Walter Scott och hans maka ligga begrafna i kyrkan.

Dryckeshorn, ett hos forntida folk vanligt dryckeskärl. Sådana kärl gjordes merendels af tjur- eller buffelhorn och utstyrdes ofta med mycken prakt, stundom med inskrifter (jfr hornet på bildsidan till art. Dryckeskärl). I de nordiska sagorna spelar dryckeshornet en viktig roll. Det öfverlefde länge kristendomens införande. I testamenten från 1300-talet omtalas ofta dryckeshorn, ej sällan med egennamn. På runstafvarna plägade julen, liksom nyåret, utmärkas med två korslagda horn. Mest bekant bland horn af detta slag är Ljungby horn (se d. o.), hvilket uppgifves vara taget från trollen under en jullek. Mycket berömda äro också de i Gallehus i Danmark funna hornen (se Guldhornsinskriften).

yckeskonung. Se Arbiter (bibendi) och posion.

yckeskärl har man i olika tider förfärdigat af ahanda material: lera, trä, horn, stengods, me- (silfver, guld, brons, tenn, aluminium), elfen- glas. Grundformer äro den djupa eller flata n och den cylindriska bägaren. Hos naturfol- nyttjas än i dag urholkade kurbits- och kokos- l o. d. att dricka ur, liksom i urtiden, innan fann på att forma skålen af lera, som sedan es; man satte vidare fot under skålen, och med tillverkades bägaren af metall. Hos forngre- utvecklades många former af dryckeskärl: aros, karkesion, kyathos, fiale, skyfos m. fl. rna utvecklade mycken lyx i dryckeskärl af metall och kristall. Under medeltiden uppkom ttvardskalken ett festdryckeskärl, pokalen, en dad hög fot ställd bägare med eller utan lock; omma'' (se d. o.) kallades en stor pokal. I lagslag drack man ur stop, krus, kanna, mugg, a, bägare, vid högtidligare tillfällen i Sverige ur kåsa (se d. o.). Glasindustriens utveck- bragte nya former, ''glas'' (se Glas, *konst-*

Med tiden ha formerna alltmer betingats af ätska, för hvilken kärlen varit bestämda. Se ende sida med afbildningar.

yden [drā'dn], John, engelsk skald, f. 9 aug. i Aldwinkle (Northamptonshire), kom 1650 till ridge, hvarest han tog sin grad 1654, men ade där ytterligare tre år. 1657 begaf han sig till London, där han jämte sin kusin sir Gilbert Pickering slöt sig till Cromwells parti. Hans första vittra arbete af större betydelse var *Heroic stanzas* öfver Cromwells död (1658). Efter Karl II:s återkomst till England slöt han sig emellertid till det rojalistiska partiet och hälsade konungen i tvenne dikter, *Astræa redux* (1660) och *Coronation panegyrick*

'l). — Konungens och hans ''kavaljerers'' återt från Frankrike inleder en ny era i den ska litteraturen. Den fransk-klassiska smaken r den gamla renässansdiktningen. Först visar sig a nya idéströmning på teatrarna, hvilka under uritanska väldet varit stängda, men de närma- ren förut öppnats. D:s icke minsta betydelse r däri, att han är en af de förste och den förte dramatikern i den nya smaken. Hans *Essay ramatic poesy* (1668) proklamerar den nya riktn: dramerna skulle vara ''efter reglerna'' och ade — ej såsom tidigare på blankvers. Emel- l var det tillsvidare icke så helt med regelbun- eten i D:s och hans samtidas dramatiska pro- on. Det franska dramat hade ju icke heller nått sin höjdpunkt, när denna rörelse började gland; det var närmast Corneilles och framför nans samtidas ännu tämligen fria tragedier och komedier, som tjänade till mönster. D:s drama ärför närmast ett mellanting mellan det ro- iskt fria Elisabetska dramat och det senare strängt klassiska, som infördes af Addison. Dessa dramer kallas *Heroic plays*. Många af D:s utgöra endast bearbetningar af franska (Corneilles och Molières) och engelska dramer. Äfvenledes omskref han flera af Shakspeares dramer efter den nya smaken. Hans dramatiska verksamhet inleddes 1663 med komedien *The wild gallant*, lättfärdig, som tidens smak fordrade det; den följdes af *The rival ladies* (s. å.) och *The indian queen* (1664) samt *The indian emperor* (1665). Bland de mest betydande är *The conquest of Granada* (2 dlr, 1670, 1672). Förtjänsterna i dessa dramer lågo i själfva uppfattningens elegans och ädelhet och i versens musik, men systemet inbjöd äfven till bombast och ihålig retorik. D:s sista tragedi på rimmad vers var *Aurenge Zebe* (1675); därefter återvände han till blankversen i *All for love* (1678), och hela skaran af poeter följde honom. Detta första skede i D:s dramatiska produktion kulminerar med *The spanish friar* (1681), en af hans bästa dramer. Af ekonomiska skäl tvangs han senare (1690—94) att åter skrifva för scenen. De företal, med hvilka han ofta inledt sina dramer, äro betydande och tillhöra de första allvarliga kritiska försöken i England. Under tiden hade D. vändt sig åt andra områden. Hans indignation vände sig nämligen mot den dåliga styrelsen under Karl II, och 1681—82 författade han fyra politiska satirer: *Absalom and Achitophel* (i hvilken hertigen af Monmouth framställdes som Absalom, Shaftesbury som Achitophel och Karl II, hvars sak han förfäktade, var David), *The medal* (riktad mot Shaftesbury), *Mac Flecknoe* och andra delen af ''Absalom and Achitophel''. Dessa satirer, D:s yppersta verk, ställde honom i spetsen för tidens poeter. Nästan samtidigt utgaf han *Religio laici* (1682), i hvilken han ännu visar sig som en lydig son af den engelska kyrkan, men 1685 gick han öfver till katolicismen, och hans nya öfvertygelse fick sitt uttryck i *The hind and the panther* (1687), i hvilken den grymma anglikanska pantern förföljer den mjölkhvita hinden, som symboliserar den katolska kyrkan. Denna omvändelse sammanfaller nästan med Jakob II:s uppstigande på tronen, och många af hans fiender förebrådde honom hans vindböjtleri. Efter 1688 års revolution förlorade han emellertid (1689) sin ställning som poeta laureatus, hvilken han innehaft sedan 1670, och de 200 pd st., som medföljde. Han bragtes därigenom i ekonomiskt trångmål och tvingades i sin ålders höst att återupptaga sin verksamhet för teatern och äfven i andra afseenden inlåta sig på ett vidlyftigt författarskap. Bl. a. öfversatte han flera klassiska poeter, såsom Persius och Juvenalis samt framför allt Vergilius (1697). Dessa öfversättningar beteckna ett bestämdt framsteg i återgifvandet af klassiska författare på engelsk vers samt mottogos med stor beundran och inbragte betydliga honorar. Till hans sista skrifter hör också det storslagna odet *Alexander's feast* (musik därtill af Händel, 1725), skrifven för festen på Sankta-Ceciliadagen 1697. 1699 publicerades det sista af hans arbeten, *Fables, ancient and modern*, hvilket äfven innehåller åtskilliga original, däribland två af hans bästa stycken, *Theodore and Honoria* och *Cymon and Iphigenia*. D. dog 1 maj 1700 och ligger begrafven i Westminster abbey. Han är den förste framstående engelske poet, som ansluter sig till den franska smaken, och hans dikter utmärka sig

Kantharos.

Skyfos.

Skyfos.

Fornromersk silfverbägare.

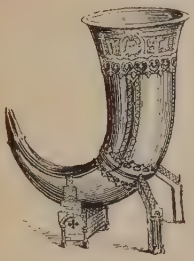

Fornsvenskt dryckeshorn.

Gotisk pokal.

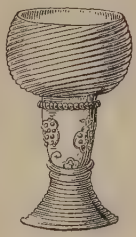

Remmare.

Silfverkanna med infattade mynt.

Renässansbägare i silfver.

Krus af renskt stengods.

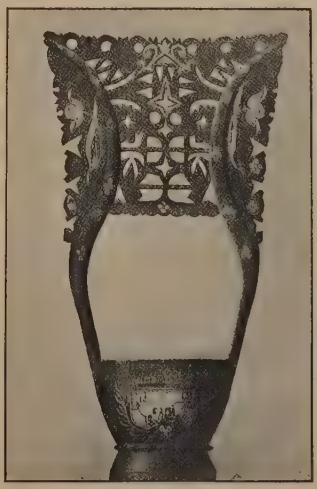

Kåsa. (Västergötland, 1600-talet.)

Dubbelbägare (1500-talet).

Välkomma (hattmakarämbetets i Stockholm).

minst genom sin musikaliska versbehandling. samlade skrifter hafva utgifvits af W. Scott d, 1808; 2:a uppl. 1821) och G. Saintsbury (14 1883—89). Litt.: Samuel Johnson, ”Lives of poets”, Saintsburys arbete öfver D. i serien glish men of letters”, T. Lundbeck, ”D. som diedigter” (Köpenhamn 1894), och Garnett, e age of D.” (1895). J. M.

ygalski, Erich von, tysk geograf och polar- are, f. 9 febr. 1865 i Königsberg, idkade uni- tetsstudier i geografi, matematik och naturveten- och var 1888—91 assistent vid geodetiska in- et samt centralbyrån för internationell jordmät- i Berlin. Efter vidsträckta resor i Europa ledde 1891 och 1892—93 två vetenskapliga expedi- r till Grönlands västkust. 1899 blef han e. o. ssor i geografi och geofysik i Berlin samt ledde —03 tyska sydpolsexpeditionen med fartyget ass”. Han kallades 1906 att bekläda den nya ssuren i geografi vid Münchens universitet. d D:s vetenskapliga arbeten må nämnas: *Grön- -expedition der gesellschaft für erdkunde zu Ber- 1891—93* (2 bd, 1898), *Die südpolarforschung die probleme des eises* (1895), *Die deutsche olarexpedition auf dem schiff Gauss unter leit- von E. von Drygalski* (tills. med andra medarb., 2—03) och *Allgemeiner bericht über den verlauf deutschen südpolarexpedition* (1903).

yoba'lanops Gærtn., *bot. farm.*, ett till fam. erocarpaceæ hörande växtsläkte, som utmärker genom regelbundna blommor, likformiga kron-

1 2

balanops Camphora. Grenar med blomknoppar (1), blommor (2) och frukter (3).

l och en mängd ståndare, hvilkas strängar äro manvuxna till en köttig ring, samt ett olikfor- t, oftast femdeladt blomfoder, som bekläder fruk- sitter kvar efter blomningen och utväxer till a, jämnbreda vingar. *D. Camphora* Colebr. är bland de högsta af alla träd. Det förekommer samt på Sumatra och Borneo, där det skjuter upp till en höjd af 30—50 m., innan några grenar börja framväxa. Kronan, som är 15—25 m. i genomskärning, är ståtlig, har ett rikt glänsande bladverk och är under blomningstiden öfverströdd med vackra hvita blommor af ljuflig vällukt. I sprickor och håligheter i stammens inre afsättes ett slags kamfer, i handeln kallad Baros- l. Borneokamfer, äfven malajisk l. Sumatrakamfer (*Camphora de Baros*, kemisternas borneol), hvilken uttages genom trädets sönderhuggning samt därefter renas och sorteras efter styckenas storlek. Någon gång lär denna kamfers mängd vara så stor, att stammen, när trycket slutligen blir för starkt, spränges sönder med ett dån som af ett kanonskott. (Jfr Kopaivabalsam.) I medeltal erhållas 5 kg. ur hvarje stam, hvarför Borneokamfern är många gånger dyrare än vanlig lauracékamfer och aldrig kommer i Europas handel. Den användes af kineserna vid religiösa bruk samt af infödingarna på Sumatra och Borneo vid deras furstars begrafning. Borneokamfer är något hårdare än vanlig kamfer och äfven något tyngre, så att den sjunker i vatten. Den finaste består af stora, halfgenomskinande, hvitaktiga, kristalliniska klumpar; sämre slag utgöras af mindre, gråaktiga kristaller. Borneolen är ej så flyktig som den vanliga kamfern och smälter först vid + 203°. Dess lukt är densamma som vanlig kamfers med en tillsats af patschuli eller ambra. Dess sammansättning, $C_{10}H_{17}OH$, skiljer sig från vanlig kamfers, $C_{10}H_{16}O$, genom tillkomsten af 2 ekvivalenter väte. Borneolen är en aromatisk alkohol, medan vanlig kamfer är dennas motsvarande keton (se Aceton). Genom inverkan af salpetersyra (oxidation) kan borneol omsättas till vanlig kamfer. Å andra sidan har det lyckats att genom reduktion af vanlig kamfer framställa borneol. O. T. S. (G. L—m. C. G. S.)

Dryōper (grek. *dry'opes*), en urgrekisk (pelasgisk) stam, som bodde omkring berget Oita i mellersta Grekland, men därifrån undanträngdes och skingrades åt flera håll.

Dry'ophis, Trädormar, *zool.*, ett till de giftlösa ormarnas afdelning (*Colubriformia*) hörande släkte, hvars arter igenkännas bl. a. därpå, att de sakna ihåliga gifttänder framtill i öfverkäken, vidare på den smala och långa, pisksnärtformiga kroppen, det smala hufvudet med den utdragna, spetsiga nosen, släta fjäll o. s. v. De höra till de praktfullaste af alla ormar och lefva, såsom namnet antyder, i träd samt förekomma i Syd-Amerika, Syd-Asien och Afrika. Den något öfver 1 m. långa glansspetsormen, *D. fulgidus*, är vackert grågrön, med ett guldgult streck på hvardera kroppssidan, och förekommer i Syd-Amerika. J. G. T.*

Dryopi'thecus, *zool.* Se Primates.

Dry point [drāi'-pȭint], fr. *pointe sèche*, detsamma som kall-nål l. torr-nål, radering på koppar. Se Torrnål-radering.

Dryselius, Erlandus Benedicti, präst och författare, f. 1641 i Ljungby socken, Kronobergs län, d. 1708 i Jönköping, studerade 1661—64 i Rostock, Wittenberg och Jena, därefter i Uppsala och 1672—74 åter i Wittenberg, där han 1673 blef promoverad till filos. doktor, sedan han utgifvit och offentligen försvarat disputationen *Lineamenta gloriæ suecicæ*, prästvigdes 1675 och utnämndes s. å. till hofpredikant hos den då på Räfsnäs boende hessiska

prinsessan Juliana och 1676 till kyrkoherde i Sorunda pastorat, som han tillträdde 1678, samt blef 1687 kyrkoherde i Jönköping. Vid 1682 års riksdag var han ledamot af prästeståndet och satt i Stora kommissionen, hvilken granskade förmyndarstyrelsens förvaltning. — D. var en för sin tid lärd man och arbetade verksamt för barnundervisningens främjande. Under sin Sorundatid tog han sig an den 24-årige vetgirige uppbördsmannen på Fållnäs, Kristofer Pålhammar (Polhem) och förberedde denne till fortsatta studier vid Uppsala universitet. Utom åtskilliga historiska afhandlingar och 172 predikningar utgaf han *Kort och enfaldig kyrckio-historia öfwer gamla testamentet* (1704) och *Kort och enfaldig kyrckio-historia öfwer nya testamentet* (1708).

Držić [drzjitj], latinis. Darsa, en ragusansk ätt, ursprungligen adlig och härstammande från Cattaro, af hvilken två medlemmar gjort sig bemärkta i den sydslaviska litteraturhistorien.

1. Gjore D., ragusansk poet, d. omkr. 1500, betraktas jämte den något äldre skaldebrodern Šiško Menčetić (d. omkr. 1510) såsom en af grundläggarna af den ragusanska kärlekslyriken i provensalsk anda. D:s *Pjesni razlike* (Blandade dikter) utgåfvos af Sydslaviska akad. i Agram 1870 under redaktion af V. Jagić (''Stari pisci hrvatski'', 2:a bandet). — 2. Marin D., den förres brorson, ragusansk komediförfattare, f. omkr. 1538, d. 1561, författade utom ett par herdespel (Tirena och Historien om Venus' kärlek till Adonis), som i själfva verket äro parodier på den klassiska stilriktningen, samt ett fragmentariskt drama Om Jesu födelse, ett versifieradt fastlagsskämt *Novela od Stanca* (Farsen om Stanac) samt 7 prosakomedier, hvaraf 3 finnas kvar, i fragmentariskt skick: *Skup* (Den girige), en efterbildning af Plautus' ''Aulularia'', *Dundo Maroje* och *Arkulin*. Trots den påtagliga imitationen af latinska och italienska komedier, hafva dessa lustspel ett stort litterärt värde genom D:s lyckliga förmåga att ''lokalisera'' och med realistisk kraft återge det ragusanska talspråkets förening af sydslaviska och italienska, så att dessa dramer ega äfven ett historiskt kulturvärde. D:s samlade skrifter utgåfvos 1875 af Sydslaviska akad. i Agram (''Stari pisci hrvatski'', 7:e bandet). Om innehållet i ''Dundo Maroje'' se A. Jensens studie ''Ragusa'' (i Vet. och vitt. samhällets i Göteborg årsskrift 1893). Om D. och hans ätt se C. Jireček, ''Beiträge zur ragus. literaturgeschichte'' (i ''Arch. für slavische philologie'', 21:a bandet). Å—d J.

Dråback (af eng. *drawback*), *nationalek.*, återbetalning af hela eller en del af importtullen på utländsk råvara vid export af den förädlade vara, som inom landet producerats däraf. I sin renhet är detta ingen protektionistisk åtgärd, utan endast ett medel att förekomma, att en råvarutull hindrar förädling af utländsk råvara inom landet. Af flera skäl åstadkommer anordningen dock ofta en exportpremie. Huru mycket af en råvara, som i hvarje särskildt fall ingår i en förädlad produkt, kan nämligen ej utrönas, utan tullordningarna måste fastslå en beräkning af den förminskning af råvarans kvantitet, som förädlingen i hvarje industri medför. Sättes nu denna siffra i enlighet med de vanliga produktionsförhållandena, uppstår en faktisk exportpremie för den producent, som förstår att spara på råvaran. I syfte att förekomma detta återbetalas ofta blott en del af tullen vid reexport, i Förenta staterna dock så mycket som 99 proc. — En annan svårighet består i att kontrollera, att verkligen utländsk råvara kommit till användning. Om dråback lämnas äfven åt dem, som producerat med inhemsk råvara och som alltså ej betalat någon tull, blir resultatet ånyo en exportpremie. I flera länder, bl. a. Förenta staterna, fordras därför bevis för, att utländsk råvara kommit till användning. I Tyskland åter tillämpas sedan 1894 ett annat system, i det exportörer af säd och rotfrukter erhålla ett intyg, som berättigar till tullfri import af samma kvantitet af samma varor eller af vissa andra varor, som ej alstras i Tyskland. Dessa importbevis (*einfuhrscheine*) säljas i Tyskland sedan af exportörerna till importörer. Det beror då på förhållandet mellan import och export i hvarje särskildt fall, hvilket pris de betinga; och då spannmålsimporten, såsom nu nästan alltid är fallet i Tyskland, betydligt öfverstiger spannmålsexporten, säljas importbevisen föga under sitt namnvärde och förskaffa alltså en premie åt exportören, som säljer dem.

Dråbacksystemet har en lång historia bakom sig, men är numera af betydelse egentligen i Förenta staterna. I Tyskland spela de nämnda importbevisen en ansenlig roll, men egentlig ''dråback'' är ganska ringa omfattning både där och i Frankrike.

I *Sverige* kallas dråback officiellt tullrestitution och medges (enligt § 9 i tulltaxunderrättelserna) vid utförsel af flera uppräknade varor, framför allt socker och fabrikat däraf, brödtobak, bomulls-, ylle- och linnefabrikat, mjöl och gryn samt brännvin, och därjämte äfven för utförsel af andra varor enligt särskilda föreskrifter af Generaltullstyrelsen. För flertalet uppräknade varor är restitutionens höjd bestämd, men för mjöl och gryn har i stället fastslagits en beräkning af spannmålens och risets kvantitetsminskning (25-33⅓ proc.). Därjämte medges (i § 8 af tulltaxeunderrättelserna) tullrestitution för materialier m. m. för byggande af fartyg och dockor inom landet — allt oberoende af reexport. I alla dessa fall fordras edlig förklaring och andra garantier för, att utländsk råvara kommit till användning, och många bestämmelser äro gifna angående den exporterade varans minimikvantitet, den tid, hvarinom reexport skall hafva egt rum m. m. — Dessutom medges i Sverige liksom i andra länder restitution af tillverkningsafgift, om en därmed belagd vara utföres. E. Hk

Dråp, *jur.*, betecknar i vidsträckt mening hvarje handling, hvarigenom någon rättsstridigt beröfvar en annan människa lifvet. I en inskränktare och vanligare bemärkelse omfattar detta ord sådant dödande som ej blir mord (se d. o.). Den svenska strafflagen skiljer emellan dråp med uppsåt att döda, dråp med uppsåt att endast misshandla samt dråp af vållande (oaktsamhet). Straffet för den svåraste arten är straffarbete på lifstid eller tio år; vid synnerligen mildrande omständigheter kan dock tiden för straffarbetet nedsättas intill sex år. J. H—r

Dråpa. Se Drapa.

Dråsa, Drösa, *landtbr.*, säges om säden, då den mogna kornen falla ur axen.

Dråse, *landtbr.*, hög, som agnar och säd bildas när de från tröskverket falla på loggolfvet; sädeshögen på magasinet. H. J. D

räkt, sammanfattande benämning på de klädes-g, som en person samtidigt bär. Dräkten är en ukt af den mänskliga kulturen och ger uttryck nder olika odlingsskeden rådande behof och för-kande smak. Den är således olika inom olika den och under olika perioder. Vill man indela terna i system, bör detta alltså grundas på kul-adierna och kulturområdena. Äfven de äldsta esmärken, som belysa dräktens historia, tillhöra jämförelsevis framskridna kulturer, hos hvilka lla förhållanden spelat en så stor roll, att de kymt de orsaker, som hos människan ursprung-framkallat behofvet af dräkt. På grund af llandena hos ännu lefvande s. k. naturfolk samt stående eller regelbundet återkommande orsaker dräktformers uppkomst torde man emellertid a rätt att draga några slutsatser om dessa orsa-Viktigast bland dessa är otvifvelaktigt behofvet kydda sig mot en ohälsosam inverkan af klimatet , regn och fukt, solhetta); i nästa rum torde böra ställa driften att pryda sig eller att ut-a och särskilja sig från andra; först i tredje net kommer blygsamhetskänslan. Ehuru inga-a okänsliga för det andra af de anförda motiven dnaderna anbringas direkt å kroppen), gå så-a de i tropiska länder boende civiliserade fol-ofta mer eller mindre nakna, utan all tanke på samhet, och eskimåerna, hvilka ute måste bära ärdeles fullständig beklädnad, uppträda, såväl som kvinnor, inne i den varma, af flera familjer dda hyddan, oftast utan alla plagg. Såsom af agelser af naturfolkens lefnadssätt framgår, är den gifta kvinnan, som först af anständighetsskäl gt en skylande dräkt. De ursprungligaste stoffen räkt hafva varit löf och grenar eller ock djur-r. På mer utvecklade stadier har man genom anpressning (filtning), flätning eller väfnad be-beklädnadsmaterial af åtskilliga växters bast fibrer eller af åtskilliga djurs hår (ull).

räktens förändring förs iggår liksom all kultur vis och drifves genom täflan alltmer till öfver-i ett eller annat hänseende för att sedan, förr senare, ej sällan slå öfver till en motsats eller sta fall återgå till en naturenligare och mera tisk form. Det är emellertid endast hos de vä-ndska kulturfolken, som dessa epokvågor nästan hvarandra; hos de asiatiska och afrikanska urfolken måste dräktepokerna räknas i århundra-och dräkt- likasom annan kulturförändring sker dem i regel endast ytterst långsamt och succes-

För naturfolken måste regeln vara, att för-ingar ske ännu ofantligt mycket långsammare. å särdeles många faktorer — klimat, lefnads-kulturstadium och tidsanda, samfärdsel, kön, ar, samhällsställning o. s. v. — inverkat på tens utdaning och utseende, följer däraf, att a under olika omständigheter antagit ett oänd-antal former och variationer. En beskrifning af terna hos jordens olika folk under olika tider e därför blifva ett mycket omfattande arbete. t följande göres en kortfattad framställning af ten hos de folk, som mest inverkat på den rländska odlingen, samt af den västerländska ardräkten, hvilken, särskildt hvad den manliga n beträffar, i jämbredd med tidsandan för öfrigt ej blott en stegrad tendens mot social och in-ationell nivellering, utan äfven en tilltagande ut-bredning till främmande kulturområden. De tre till art. fogade kolorerade planscherna (jämte supplerande bilder i texten) åskådliggöra olika tiders dräkter.

I *Egypten* buro i äldsta tider männen i allmänhet blott ett enda plagg, ett litet, tätt åtsittande skört. Efter de stora eröfringskrigen i Asien o. s. v. blef yppigheten stor. Då förlängdes skörtet nedåt, så att det bildade en kjortel, och uppåt, så att det omslöt bröstet. Samtidigt begagnade man öfverplagg, formade som en skjorta eller en mantel. Hufvudet omslöts af en tätt åtsittande mössa, och på fötterna buros sandaler. Kvinnorna nyttjade en skjorta, som vanligen gick ned till fötterna, men upptill ofta slutade strax under armhålorna och i detta fall hölls uppe med band, som drogos öfver axlarna. Under den yppigare tiden begagnade de äfven vida öfverplagg. Deras hufvudbetäckning var, till följd af den större hårvolymen, vidare än männens. Dräkten förfärdigades vanligen af linne och bomull. — *Assyrierna* och *babylonierna* nyttjade ursprungligen blott ett enda synligt plagg, en snäf skjorta med mycket korta ärmar. Konungar och präster buro dock äfven ett öfverplagg, än i form af mantel, öppen i sidorna, nedhängande lika långt fram och bak, än i form af en bred bindel, som spiralformigt lindades om kroppen. På hufvudet buro de förnäme ett diadem och konungen därjämte en högt uppstående, toppformig mössa. På fötterna buros sandaler. Till följd af sin förtryckta ställning blefvo kvinnorna sällan afbildade, och man känner därför föga angående deras dräkt. Kläderna förfärdigades af bomull och linne, sannolikt äfven af ylle och siden. — *Perserna* hade sedan gammalt läderplagg: byxor, en lång rock med gördel samt enkel hufvud- och fotbeklädnad. Alltifrån Cyrus' tid buro de förnäme medisk dräkt, hvars viktigaste plagg var en långärmad kaftan, så sid, att den behöfde fästas upp vid sidorna för att icke hindra gången. — *Judarna* hade till en början en skjorta af samma slag som assyrierna. När välståndet och yppigheten tilltogo, började de begagna tvenne skjortor af olika tyg, hvilka fasthöllos med en gördel, eller ett öfverplagg i form af en rock med vida ärmar eller en mantel. De rikare buro på hufvudet en mössa eller en turbanlik betäckning och på fötterna sandaler. Kvinnorna hade ungefär samma slags plagg som männen, dock mera utsirade, samt under hufvudbonaden en slöja, som skylde ansiktet.

I fråga om *grekerna* har man att skilja mellan en dorisk och en jonisk dräkt. De *doriske* männen buro en kiton, ett fyrkantigt tygstycke, som lades om kroppen så, att man måste skära upp detsamma, för att armen skulle kunna komma fram; på den andra sidan var det öppet och sammanhölls där öfver axeln med en nål eller ett spänne. Öfver detta plagg, som var kort och fasthölls om lifvet med en gördel, bars en mantel, himation, likaledes ett fyrkantigt tygstycke, hvars ena öfre hörn drogs fram öfver den vänstra axeln och hvars andra öfre hörn drogs öfver eller under den högra armen fram öfver bröstet och vidare bakut öfver den vänstra axeln. Kvinnornas kläder liknade i hufvudsak männens, dock hade de gifta kvinnorna en mycket vidare kiton. — *Jonier* och *akéer* buro likaledes en kiton, vanligen af linne, och en himation, som var af ylle, och hvilken man sökte lägga i vackra veck. Jonierna hade, liksom de asiatiska folken, sida kläder. Från

sina grannar i norr (i Tessalien och Macedonien) lånade de ett tredje plagg, kalladt klamys (ofta det enda plagg, som ynglingarna buro), en kort mantel, hvilken fästes öfver den högra axeln och sålunda lämnade den högra armen fri (fig. 1). Kvinnornas förnämsta plagg var kiton, som i den äldsta tiden var ordentligt hopsydd och försedd med sydda ärmar. Omsider fann man detta plagg för stelt och antog då den doriska formen, som medgaf en friare gestaltning. När kitonen fästes kring kroppen, blef upptill ett stycke öfver, som hängde ned likt en krage och gjordes till föremål för rik utstyrsel (diploïdion). Genom att skilja detta öfverskott från kitonen fick man ett nytt plagg, som småningom antog gestalten af en veckad tröja och gick något nedanför höfterna samt ofta medelst en gördel drogs till om

Fig. 1. Grekisk yngling i klamys.

Fig. 2. Forngrekisk kvinnodräkt.

lifvet eller strax under bröstet (se fig. 2). I stället för detta plagg användes ej sällan himation. Öfver alltsammans bar man ibland en mantel. Männen hade oftast hufvudet bart; men på resor, under jakt eller i dåligt väder buro de hattar med brätten. Handtverkare och jämväl andra personer buro mössor utan skärm. Kvinnorna hade gemenligen hufvudbonader, som mera tjänade till prydnad än till skydd: nät eller påsar för bakhåret samt smakfullt draperade dukar. (Jfr Diadem.) Fotbeklädnaden var i Grekland af olika beskaffenhet på olika ställen och under olika tider: enkla sulor, mera utarbetade sandaler, skor och halfstöflar. — I äldre tider förfärdigade grekerna sina kläder af ylle och linne. Sedermera erhöllo de genom handeln bomull, persiska och feniciska tyger samt siden. — Den *etruskiska* dräkten visar grekiska och österländska motiv.

Större självständighet i dräkten visa *romarna*. Ursprungligen hade dessa blott ett enda plagg, togan, men tidigt använde de därjämte ett underplagg, tunikan. Det senare plagget nyttjades i hemmet; utomhus kunde romaren icke visa sig utan toga, men väl utan tunika. Togan, så utmärkande för det romerska folket, att det kallades *gens togata* (”det togaklädda folket”), var ett ovalt tillskuret plagg, hvars längd var ungefär tre gånger och bredd ungefär två gånger den mänskliga kroppens längd. Detta tygstycke veks samman efter en längdlinje, och det sålunda uppkomna dubbelplagget lades öfver vänstra axeln, så att det räckte ungefär till marken, lades sedan öfver ryggen samt drogs fram förbi högra sidan, oftast under den högra armen och vidare öfver bröstet samt åter öfver vänstra axeln; återstoden, som hängde ned på ryggen, drogs fram till eller öfver den högra skuldran. Man sörjde för, att togan låg i prydliga veck. I en senare tid fann man detta plagg för besvärligt och upptog därför i stället grekiska eller etruskiska öfverplagg. Tunikan var lik en skjorta och omgjordades nedanför bröstet. Man bar ofta flera tunikor af olika vidd och med ärmar af varierande längd. Under främmande inflytande, sedan folket hade börjat förvekligas, dref man stor lyx med kläderna, och modet växlade fullt ut likt ofta som i vår tid. Man började då äfven begagna utländska plagg, t. ex. pænula, en mantel rundad fram och bak samt i sidorna mer eller mindre öppen, så att armarna kunde röras fritt, och med ett rundt hål i midten, genom hvilket hufvudet träddes, och ibland försedd med en kapuschong (*cucullus*), samt lacerna, en kort och lätt mantel, som hängde ned öfver ryggen och vänsta sidan och hölls samman öfver högra axeln med en nål eller ett spänne. Kring benen virade romarna stundom i äldre tid, på etruskiskt vis, bindlar, fasciæ. Efter de partiska och galliska krigen kommo äfven kortbyxor (braccæ) på mode. Långbyxor började däremot icke användas förrän under de senare kejsarnas tid. Båda dessa slag af underplagg buros företrädesvis af soldaterna. På fötterna hade man sandaler eller skor; äfven förekommo lägre eller högre stöflar, ibland med sprund som snördes samman. Skobeklädnaden var oftast svart eller hvit. Romarna gingo vanligen med blottadt hufvud; hattar voro sällsynta. Personer, som genom sitt yrke voro nödsakade att länge vistas i fria luften, hade vanligen på hufvudet en mössa af filt, läder e. d. — Kvinnornas dräkt bestod af hufvudsakligen af en undre och en öfre skjorta samt en mantel. Den undre skjortan, som slutade nedanför knäna, saknade vanligen ärmar och var hopsydd öfver axlarna. I den äldsta tiden förfärdigades den af ylle, sedan af linne, bomull eller siden, och utgjorde vanligen i hemmet den enda beklädnaden, åt hvilken man därför, under de yppigare lefnadssättets tid, egnade mycken omsorg. Öfven denna s. k. *tunica interior* (inre tunika), som strax under bröstet var tilldragen med ett band mamillare, bars den öfre skjortan, kallad stola, som var lång och fallande i rika veck, allt hufvudsakligt lik underklädnaden, men rikare utstyrd, t. ex. med bårder kring halsen, ärmkanterna o. s. v. Utanpå stolan bars en gördel; men stolan drogs ofta upp och fick hänga ned öfver gördeln, så att denna skyldes. Unga flickor buro ofta korta tröjor med halfärmar. Öfver stolan lades när man skulle gå ut, palla, eller manteln. På hufvudet bar man då gärna en slöja. Hufvudbeklädnaden, som var lik de grekiska damernas, bestod af dukar, hvilka brukades i hemmet och oftast erhöllo form af en påse, samt tätt åtsittande hufvor, som användes utomhus. På fötterna hade man sandaler eller, ännu hellre, skor.

om det *bysantinska riket* bibehöllo sig de are moderna — tunika, mantel och, för män- byxor — ända till in på 800-talet. Då de hvarjehanda förändringar: tunikan blef snäf, dess ärmar slöto sig ganska tätt om armen; å blefvo benkläderna (för hela benet eller den hälften däraf) mycket snäfva. Öfverplagget tes numera ej kring kroppen, utan hängdes ryggen och fästes ej öfver axeln, utan midt alsen. På fötterna hade man skor eller sockor. udet hade man så godt som alltid obetäckt. norna hade en lång klänning med släp och öfverplagg (*pænula*), stundom baktill fotsidt, till kortare, rundadt, med ett rundt hål för ud och hals, eller ock en mantel, hvars öfre ar lades hvardera öfver den motsatta axeln. ufvudet buro kvinnorna nät eller på alla sidor ängande dukar eller spiralformigt lagda tur- r. På fötterna buros halfskor. Vid sidan af a de lägre ståndens dräkt står de förnämes, hade en väsentligen orientalisk prägel. Medel- en, som eljest höll på de gamla formerna, an- e dock äfven österländska tyger; linne och ylle de vika för siden eller halfsiden. Sådana voro llandena ännu vid midten af 1100-talet. nan vi öfvergå till den europeiska medeltidens t, må vi kasta en blick på den *forngermanska* bonaden. Genom lyckliga fynd i danska brons-

3. Nordisk mansdräkt äldre bronsåldern.

Fig. 4. Nordisk kvinnodräkt från bronsåldern.

grafvar känna vi såväl den manliga som kvinnliga dräkten i Norden under en tid, som r mer än 3,000 år före vår. Mansdräkten d af ett framtill öppet rockartadt plagg utan r och skulderbeklädnad, hvilket sammanhölls midjan med ett bälte, och en därutanpå buren s kappa eller fransprydd mantel, sammanhållen ett spänne, äfvensom af mössa och läderskor sannolikt ock af en benklädnad, som virades ing benen. Kvinnodräkten bestod af en lång el, som sammanhölls omkring midjan med ett älte, och af tröja med ärmar. Håret var upp- med en kam och omslöts af ett hårnät. Tyget ikterna var af ull. Dock förekom redan nu äfven linneväf. (Jfr artikeln Bronsåldern, sp. 267—270.) Från den äldre järnåldern saknas för dräkten närmare belysande fynd. Emellertid torde den romerske historieskrifvaren Tacitus' tyvärr något abrupta framställning af västgermanernas dräkt gälla äfven nordbornas vid samma tid. Männen buro en kappa af ylle eller brämadt pälsverk, hopfäst med ett spänne, och de burgnare dessutom en inre, åtsittande kroppsbeklädnad. Kvinnornas underdräkt saknade i motsats till männens ärmar och förfärdigades ofta af linne. Af fynd i danska torfmossar har man rekonstruerat en mansdräkt från omkr. år 300 e. Kr. De förnämsta plaggen äro en lång tröja med ärmar, åtsittande byxor, som kring lifvet fasthållas med ett läderbälte och vid hvilka korta strumpor äro fastsydda, sandalartade läderskor och ärmlös kappa, nedtill prydd med fransar, hvilken sammanfästes med ett spänne. Tyget är ylle; mönstret är ofta rutigt; en af de funna kapporna är grön med gula och mörkgröna bårder. Under senare järnåldern synes dräkten på det hela taget hafva ändrats mer hvad materialet och färgerna än formen beträffar. Mans-

Fig. 5. Nordisk höfding i 4:e årh. e. Kr.

dräkten bestod fortfarande af byxor, strumpor, skor, långtröja sammanhållen med ett bälte, mössa och kappa. Till dessa plagg kommer dock mot slutet af järnåldern äfven skjorta. Om kvinnodräkten känna vi ännu mindre. Den synes hafva bestått af särk, lång, släpande kjortel och kort, ärmlös kappa samt en bakåt sittande mössa. Smyckena blefvo under denna tid stora, många och dyrbara, och en alltmer utpräglad ståndsskillnad i dräkt gjorde sig gällande.

Den europeiska *medeltidens* dräkt anknyter sig i åtskilliga hänseenden till den nordeuropeiska hednatidens. Vid midten af 1100-talet hade männen närmast kroppen en tunikaformad linneskjorta, däröfver en tunika, oftast af ylle, hvilken — liksom hos bysantinerna — gjordes allt snäfvare, och öfverst en mantel, som fästes samman öfver den högra axeln. Benen betäcktes af tätt åtsittande byxor, fötterna af skor. Man tyckte om att gifva en särskild färg åt hvardera hälften af kläderna. Vid midten af 1200-talet kom ett nytt plagg i bruk: öfver den numera mycket snäfva tunikan satte man en annan tunika, vid och fotsid, utan ärmar eller med hängärmar och icke sällan försedd med kapuschong. Denna nya tunika gjorde ofta manteln obehöflig. När man bar den, hopfäste man den, icke öfver axeln, utan midt för halsen. Omkr. år 1250 ansågs anständigheten fordra, att man hade hufvudet betäckt; man bar runda mössor, ofta försedda med pälsbräm, eller uppåt spetsiga hattar. Vid bältet hängde man ofta en väska. — I den kvinnliga dräkten visade sig snabbare och mera

genomgripande förändringar. Kvinnorna buro från början, liksom männen, skjorta och rock (båda naturligtvis mycket längre än männens) samt mantel. Mot slutet af 1100-talet gjordes rocken så snäf i lifvet, att den till sist måste skäras upp i sidorna och efter påtagningen sammansnördes. Ärmarna voro antingen ända från axeln vida eller smala ända till handleden, men i senare fallet där till ytterlighet vidgade. Äfven kjorteln gjordes släpande. Efter någon tid öfvergaf man dock de vida ärmarna och satte — tidigare än männen — öfver rocken en fotsid tunika, vanligen utan ärmar. Som denna öfre tunika skulle skyla den mycket snäfva underrocken, lade man nu i allmänhet bort de förut begagnade gördlarna. Hufvudbeklädnaden, från början en hufva eller turbanlik duk, fick under 1200-talet barettform. Gifta kvinnor begagnade fortfarande en vid duk, som täckte hela hufvudet och hvars ena ände lindades flera hvarf om halsen. Yngre kvinnor hade jämte baretten ett dubbelband, hvars ena del omslöt pannan och nacken, den andra kinder och haka. Kvinnorna buro oftare än männen ringar, handskar, väskor och, från omkr. år 1300, handspeglar. — Vapendräkten hade under denna tid en bestämdt utpräglad gestalt. Först bar man klädesplagg af läder, hvarpå voro fastsydda fjäll eller ringar af metall; sedan bar man en rock af läder och däröfver en klädnad, bildad af i hvarandra fästa järnringar, hvilken omslöt äfven hals och hufvud, med undantag af ansiktet. Öfver densamma bar man en bäckenformig stålhjälm, i början på framsidan försedd med en nedåt gående remsa, som betäckte näsan. Ringflätad brynja betäckte äfven händerna, benens framsidor och fötterna. Öfver brynjan bars en vanligen rikt utsmyckad vapenrock. Under 1200-talet började man nyttja en cylindrisk hjälm, som gick ned till axlarna, med öppningar för ögonen och andhål. Hjälmen pryddes upptill med ett därå fäst föremål (s. k. ”klenod”), och från hjälmen nedhängde ett vanligen af siden förfärdigadt hjälmtäcke eller en hjälmduk. Den tresidiga skölden var i början mycket lång och kupig, men blef småningom plattare och antog formen af en liksidig triangel.

Från början af 1300-talet intager Frankrike främsta platsen i modets värld, hvadan vi, för undvikande af alltför stor vidlyftighet, i det följande nästan uteslutande skildra modets växlingar i Frankrike. I de öfriga länderna uppträdde samma moder som där, ehuru i allmänhet litet senare.

Under 1300- och 1400-talen buro männen skor, som gingo ut i ytterst långa och smala spetsar — så långa, att både prästerskap och lagstiftare funno det nödigt att göra invändningar mot dem. Då det var svårt att gå med dessa långa skor, företog man sig att använda ännu ett par skor, af trä, sulformiga, med en klump under hälen och en annan under själfva foten. Byxorna betäckte både foten och benet. Före år 1300 voro de tvenne, en för hvartdera benet; men efter nämnda tid gjordes de sammanhängande, och man bar gärna öfver dem ännu ett benplagg, i Sverige kalladt ”hosor”, som likaledes täckte foten. Den undre rocken gjordes allt kortare och så trång, att man måste skära upp den baktill eller framtill och knäppa hop den. Äfven ärmarna gjordes mycket snäfva, skuros upp och knäpptes. Vid handleden begränsades de ofta af manschetter. Under 1400-talet var rocken mycket kort och drogs hårdt till om lifvet, under det stoppning anbragtes på bröstet samt öfver axlarna. De öfre rocken, som från början var mycket lån gjordes ungefär lika kort som den undre och täck denna fullständigt utom på armarna, i det d öfre rockens ärmar icke gingo längre ned än armbågen. Bältet, numera utan praktisk betydels satt som en prydnad något nedanför lifvet. Någ före midten af 1400-talet anlade man ett öfv plagg (*jaquette*), som var litet längre, men myck vidare. Man kunde emellertid icke undvara lån rockar, och när den ursprungligen långa öfre rock blifvit förkortad, fann man sig nödsakad att u finna nya öfverplagg, som gjordes fotsida, än up skurna i båda sidorna (ungefär såsom de i Sveri nu brukliga mässhakarna), än verkliga, framt öppna ytterrockar med långa ärmar. Rockar sistnämnda slag kallades först *houppelandes*, sed *robes*. Manteln, som af de nya öfverrockarna gj des tämligen öfverflödig, bibehöll sin gamla for Håret bars af de äldre långt, af de yngre till början kort, sedermera medellångt och på bå sidorna utstående. På hufvudet bar man små, sittande hufvor, mössor (alltid utan brätten) o hattar, och alla dessa hufvudbonader pryddes o med spetsar, fransar, pälsverk, metallbeslag el agraffer och fjädrar. Under periodens senare virade man ofta kring hufvudet eller kring hufvu bonaden ett bredt band, hvars ena ände, veckad, reste sig högt öfver hufvudet, hvaren den andra ibland hängde ned och var så lång, den släpade på marken. — Kvinnorna buro lik ledes spetsiga skor, ehuru ej af samma längd s männens. I hemmen nöjde de sig med underklä ningen; men när de gingo ut eller när de sku utveckla prakt, buro de äfven en öfverklänni (*robe*). Dessa kläder gjordes alltmer åtsittan kring lifvet; bältet flyttades allt högre upp, t det satt tätt under bröstet, och på axlarna la stoppning. Mycken anstöt väckte de långa släp och de öppningar (*fenêtres d'enfer*) i sidorna öfverklänningen, genom hvilka man lät den und klänningen synas. Mot tidehvarfvets slut gjor man på klänningslifvet fram och bak en stor t sidig, ända ned till bältet gående öppning, hv undre del i början skyldes af tunt tyg, men sist blef naken. Man skar slutligen upp öfv klänningen i sidan och drog upp underklänning så att vaden blef synlig. Öfver klänningen man, ifrån midten af 1300-talet, ett lif, som djupt urrigadt och tämligen kort, oftast bild af pälsverkslister, samt hade breda öppningar sidorna. Klänningen gjordes af ett enda stycke, till slutet af 1400-talet, då man började ski mellan lif och kjortel. Öfver alla dessa plagg man en lång mantel. Vidunderliga voro hufvu bonaderna. Håret veckades samman och str baktill i höjden. Det omslöts af ett nät, hvil någon gång ställdes i sammanhang med en r om pannan. Vid sidorna bildades tvenne utstå hårsäckar, från hvilka utgingo hornlika prydnad stundom så breda, att den som bar dem måste f hufvudet på sned för att kunna gå igenom en dö eller ock drogs håret upp öfver hufvudet och göm (1428—83) i en strutformig, hög omklädnad (*h nin*). Till alla dessa hårkostymer hörde längre el

1. Egyptisk konung. 2. Egyptisk drottning. 3. Assyrier (1400 f. Kr.). 4. Grek i mundering.

5. Grekinna från Tanagra. 6. Romare (toga prætexta). 7. Romarinna. 8. Bysantinsk kejsare (10:e årh.). 9. Bysant. kejsarinna.

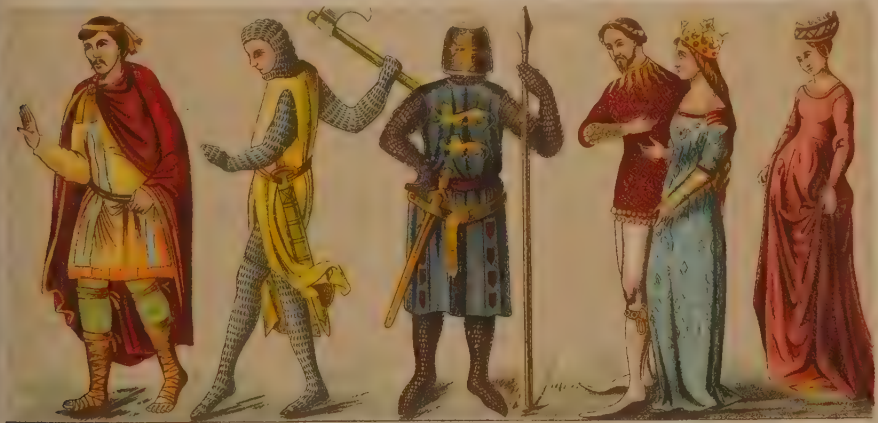

10. Frankisk ädling (9:e årh.). 11. Fransk riddare (13:e årh.). 12. Riddare (13:e årh.). 13. Riddare och drottning (14:e årh.). 14. Flandrisk dam (15:e årh.).

1. 2. Florentinskt adelsfolk (15:e årh.). 3. Johanna af Flandern (1341). 4. Burgund. adelsjungfru (15:e årh.). 5. Fransk adelsman (1410).

6. 7. Tysk storborgare och tysk dam (1480). 8. Nürnbergsborgare (1500). 9. Nürnbergska på väg till dans (1500).

10. Landsknekt (1530). 11. Katarina af Medici, drottning af Frankrike (1545) 12. Don Juan d'Austria. 13. Venezlansk adelsdam.

1. Karl I af England (1624). 2. Fransk adelsdam (1650). 3. Holländskt borgarpar (1640). 4. Engelsk adelsdam (1640).

5. Adelsman (1630). 6. Borgarfru från Köln (1633). 7. Ludvig XIV af Frankrike (1680). 8. Fransk adelsdam med fontang (1680). 9. Kvinnodräkt (1730—40).

10. Herrdräkt (1730—40). 11. Fransyska (1794). 12. Fransk sprätt (‚incroyable') (1795 99). 13. Riddräkt (omkr. 1800). 14. Fransk dam i grekisk dräkt (omkr. 1800).

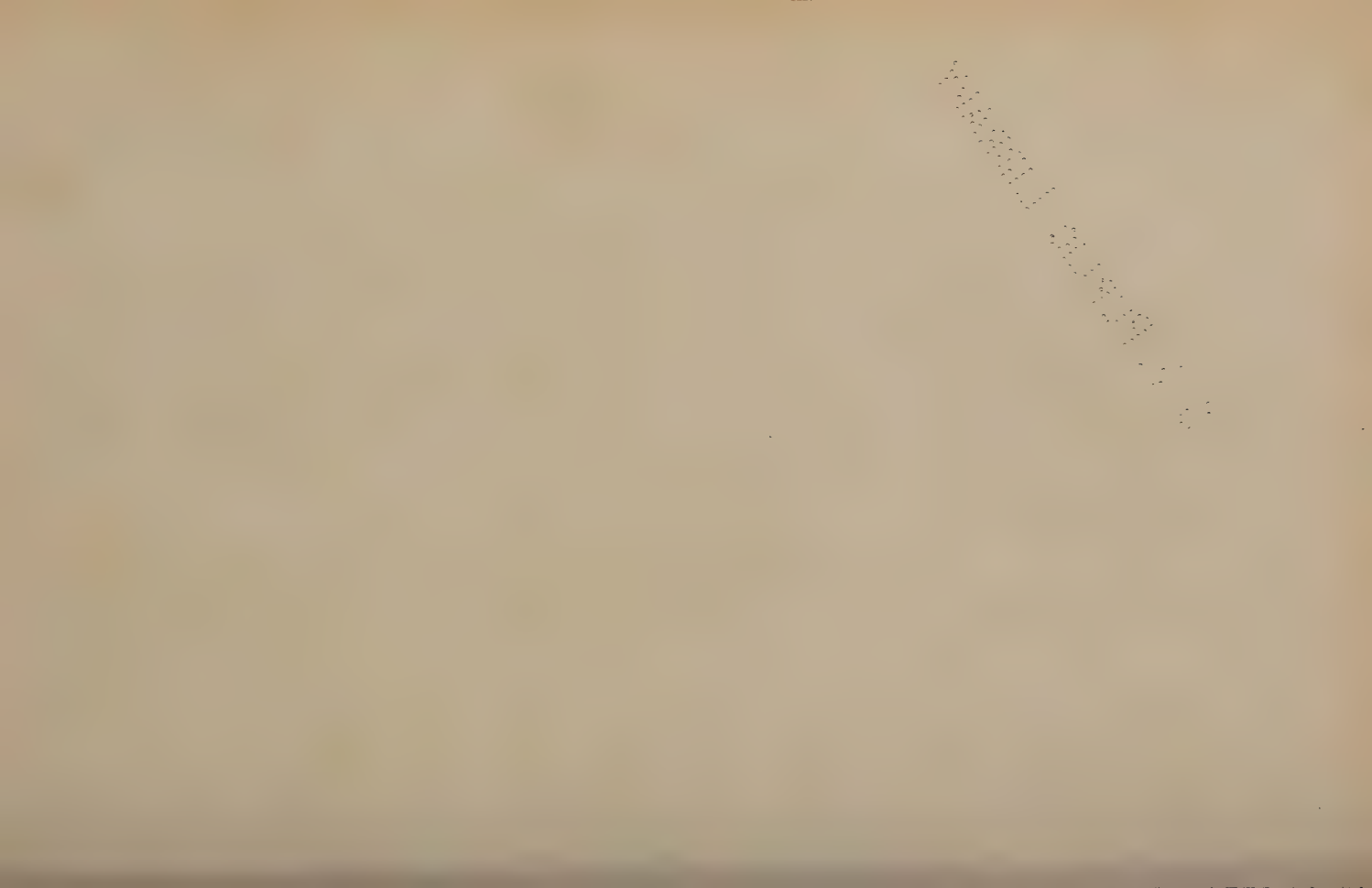

-are, enkla eller mångfaldigt veckade slöjor, åt
-ka man sökte gifva ett rikt och omväxlande ut-
-de. Under 1400-talets första årtionden aflägs-
-e man visserligen en del af dräktens onaturlig-
-r, men började i stället att med stor förkärlek an-
-la tunga, styfva och dyrbara tyger, hvilka ej
-er voro egnade att gifva dräkten ett naturligt ut-
-de. — Vapendräktens förändringar under detta
hvarf bestodo i allmänhet däruti, att den gamla
ädnaden af ringbrynja eller kokadt läder först
-alla ömtåligare punkter bekläddes med metall-
-ar, t. ex. på axlar, öfverarm, armbågar, knän
framsidan af smalbenen, samt därefter fullstän-
gaf vika för en beklädnad af järn eller stål,
-ad af större och mindre, buktade skifvor. Under
-ningen bar man en stoppad rock samt öfver
en rikt smyckad klädnad, som med tiden
-les allt mindre framtill och slutligen helt och
-t bortlades. På 1400-talet bars en beklädnad
-flätade ringar allenast kring halsen samt vid
-rgången mellan bålens och benens plåtbeklädnad.

Till slut fick halsen skydd äfven på annat
Hjälmhufvan förlängdes baktill nedåt, så att
betäckte nacken, och till skydd för ansiktet
-s ett rörligt visir (*visière*), hvilket var genom-
-et, så att man utan svårighet kunde andas och
De två mot tidehvarfvets slut vanligaste hufvud-
-klädnaderna voro s a l a d e n, en kullrig hjälm-
-a, som baktill gick ut i en snibb och vanligen
förenad med en hakbeklädnad, som vid kinderna
upp under saladen, samt den b u r g u n d i-
-. h j ä l m e n (*bourguignon*), en hufvudbonad
-irn eller stål, hvilken tätt omslöt hufvudet och
försedd med ett mycket framspringande visir.
genom att själfva kroppen fick en starkare be-
-nad gjordes skölden småningom öfverflödig; den
-gnades slutligen mest som prydnad. Den tre-
-iga skölden efterträddes af en fyrkantig, buktad,
-e högra hörnet försedd med en utskärning, för
gifva plats åt lansen, när denna lades till
-ll. Till slut användes äfven runda sköldar.
-er en stor del af 1400-talet (intill 1477) var
burgundiska hofvet tongifvande inom modets
-l. B u r g u n d i s k d r ä k t var således den
-n liktydig med elegant dräkt.

-lltifrån början af *1500-talet* egnades synnerlig
-närksamhet åt kostymen, som underkastades
-gt många ändringar och stundom gaf anled-
till ett ursinnigt slöseri. Man använde fina
-yg, siden, sammet och brokadväfnader. Emot
-gheten utgafs den ena förordningen efter den
-a, men de uträttade intet. I början af 1500-
var Spanien tongifvande i modets värld, men
-n gick Frankrike åter i spetsen. Under perio-
1500—50 fortfor man att visa förkärlek för
-skärningar i kläderna: på bröst och rygg, på
-ar och benkläder. Ibland bestodo stora delar
-läderna af smala, tätt sittande band, som på
-n afstånd höllos intill kroppen af parallellt
-de ribbor. Mellanpartierna, stundom påsydda
ej anbragta i själfva tyget), gjordes van-
-n genom stoppning utstående. Särskildt tyckte
om att genom utsträckning af axelpartiet
-t kroppen upptill en onaturlig bredd. Sedan
i början af århundradet hade kring halsen
en vid, fyrkantig öppning, beslöt man sig
att låta rocken gå ända upp till halsen,
kring hvilken den ofta afslutades med ett upp-
stående krås, som bidrog att framkalla och under-
hålla seden att bära kortklippt hår. Man använde
flera färger (i Spanien företrädesvis de mörka) och
sömmade på kläderna rika broderier eller smycken
af ädel metall och dyrbara stenar. Rocken gjordes
öppen framtill: först från midjan nedåt, sedan ända
upp till halsen, i hvilket fall man fick tillfälle att
visa en rikt utsirad underrock. Äfven denna gjordes
slutligen öppen, så att det prydliga linnet skulle
kunna ses. Benen omslötos tätt af höga strumpor
(de gingo öfver knäet) och högst uppe af byxor,
som antingen voro holkformiga eller vida och åt-
knutna så högt upp, att de utåt hängde ned i
vida veck. Skorna voro vanligen framtill tvärt af-
skurna och mycket breda. På hufvudet bars en
platt barett med låg, styf kant samt prydd med en
fjäder och med dyrbara beslag. Vid bältet hängde
svärd, ibland äfven dolk. Stundom begagnades
jämväl en yttre rock, framtill vidöppen och kort-
ärmad, på framsidan försedd med upptill mycket
breda, pälsbeklädda uppslag, äfvensom kortare eller
sidare mantlar. Sådan var t. ex. den dräkt, som
bars af Karl V (1519—56), Frans I (1515—47)
och Henrik VIII (1509—47). — Äfven i den kvinn-
liga dräkten visade sig ett nytt inflytande, som
undanträngde de förut härskande formerna. Man
bar en klänning, fyrkantigt utskuren vid halsen (som
antingen var bar eller delvis skyldes af ett fint
linne), med ett slätt lif, som på framsidan strut-
formigt afsmalnade nedåt till en långt nedgående
snibb. Puffärmar användes, med puffarna fördelade
i flera rader öfver hvarandra. Kjorteln var klock-
formig, vanligen framtill (i strid mot det spanska
modet) öppen, så att underklänningen syntes.
Kring lifvet bars en metallgördel, hvars ena, för-
längda ände framtill hängde ned nästan ända till
klänningens underkant. Man begagnade dyrbara
nipper, bl. a. rikt utsirade solfjädrar. Håret bars
ej längre utslaget, utan kort, antingen lockadt eller
slätt, och benadt i midten. Bakhufvudet betäcktes
af en mössa, som framtill begränsades af en bro-
derad remsa eller ett juvelprydt metallband. Äfven
barettlika hufvudbonader förekommo.

Under 1500-talets förra hälft var männens dräkt
bredast öfver axlarna, men därefter förlades den
största bredden till platsen närmast öfver eller strax
nedanför höfterna. Rocken, ofta stoppad, uppskuren
eller randig, gjordes mera åtsittande och fick allt
kortare skört. Slutligen gaf man den samma form
som kvinnornas lif, d. v. s. man lät den i fram-
sidan gå ned i en lång spets, med ytterst smala
eller alls inga skört. Axelpuffarna minskades;
ärmarna, till en början bredast upptill och afsmal-
nande mot handen, blefvo allt smalare. Kring hand-
lederna och halsen anbragtes ett veckadt krås, som
inemot år 1600 utvidgades till en vid skifva. Öfver-
bensbeklädnaden gjordes mycket utstående och vid
samt var en tid ballongformad, men blef småning-
om mera långdragen och fick till sist form af holkar,
som gingo ända ned till knäna. Man bar en kort,
styf mantel (med eller utan krage), hvars nedre
kant befann sig ungefär vid höfterna, hvilka däri-
genom fingo utseendet af att vara bredare, än de
i verkligheten voro. Skorna voro spetsiga. Man
bar kort hår och kortspetsade hakskägg samt musta-
scher med uppvikta spetsar. Baretten gaf små-

ningom vika för den i Spanien med förkärlek använda hatten, hvilken dock i Frankrike gjordes lägre och försågs med större brätten. Värjan bars antingen i ett gehäng, som var fäst vid bältet, eller i ett snedgående gehäng, som ersatte detta. De mörka färgerna vunno alltmera insteg. Damernas dräkt var en utbildning af den fruntimmersdräkt, som brukades under århundradets förra hälft, men varierades på en mängd olika sätt. Det strutformiga lifvet, som framtill afslutades med en snibb, bibehölls. För att kunna begagna det var man nödsakad att snöra sig hårdt medelst användning af ett underlif med fiskbensstomme. Kring halsen behöll man till en början den fyrkantiga utskärningen; men sedermera gjorde man halsöppningens främre del halfrund och lät ungefär hälften af brösten synas, eller lät man denna öppning gå ned i en spets ända till nedanför lifvets midt. Den sålunda blottade delen af kroppen skyldes högst bristfälligt af tunt tyg. Äfven baktill utskars lifvet på samma sätt. Det veckade kråset växte ut och gjordes antingen stort och skifformigt eller förlades allenast till baksidan, hvarest det, understödt af en ståltrådseller en fiskbensställning, i kanterna prydt med fina spetsar, stod rätt upp och ibland var högre än hufvudet. Strax efter århundradets midt försåg man axlarna med höga, styfva, rätt uppstående pucklar, och nedanför ärmarna, hvilka gjordes korta, skyldes armen af en vid, uppstoppad underärm, som vid handleden omslöts af ett kräs. Senare försvunno axelpucklarna, och ärmen uppstoppades, så att den småningom aftog i bredd nedåt, hvarjämte man vanligen bar en vid, på framsidan öppen öfverärm. Kjorteln behöll sin klockform, men gjordes veckad, och kring höfterna spändes den ut medelst kuddar, så att där bildades en alldeles plan yta (någon gång ända till tolf fot i omkrets), hvilken betäcktes med veckadt tyg. Kjorteln var än öppen, än hel; i det senare fallet bars den på ena sidan uppdragen, för att underkjorteln skulle synas. Från veka lifvet nedhängde i kedjor solfjäder, spegel, ur o. s. v. Håret kammades upp: till en början i två valkar, som omslöto pannan och gåfvo plats för tätt åtsittande mössor, hvilka betäckte bakhufvudet och ibland smyckades med fjädrar, sedermera bakåt i en uppstående topp, som gjorde det omöjligt att bära mössa. Sedan Henrik IV:s hår hade grånat, använde båda könen gärna hvitt puder i håret. — Rustningen visar samma grundformer som rustningen strax före år 1500, ehuru mera utvecklade och rikare sirade. Saladen och den burgundiska hjälmen började läggas bort, och i stället kom en annan hufvudbonad i bruk, en utbildning af den tidigare använda järnhatten, den s. k. *morion*, som hade utseende af ett från sidorna sammantryckt halfklot, hvars båda sidor förenades i en skarp midtgående kant, och som nedtill begränsades af en något uppstående smal kant.

Under början af *1600-talet* rättade den manliga delen af den fina världen sin dräkt efter den unge konung Ludvig XIII; när han var minderårig, bar man håret *à l'enfant*; sedermera, när Ludvig bar långt hår, lät man håret falla ned på axlarna eller ersatte det med långa peruker. Hatten gjordes numera mjuk och försågs med stora brätten. Det långt nedhängande håret gjorde de förra styfva kråskragarna olämpliga. I stället bar man nu vida, spetskantade, uppvikta kragar. Rocken gjordes ledigare, försågs med längre skört, som betäckte underlifvet och knäpptes uppe vid halsen, ibland äfven en stycke längre ned. Ärmarna voro vida och framtill öppna, för att visa linnet, samt begränsades vid handen af en nedvikt spetskantad manschett. Byxorna, som voro vida, men småningom aftogo i bredd gingo ned på vaden, om hvilken de i början knötos. På fötterna buros skor eller, oftare, breda stöflar med nedvikta kragar. Vid festliga tillfällen buros skor med breda rosetter och höga klackar. Manteln med eller utan ärmar, gjordes vidare och längre, samt öfvergick småningom i verkliga knäpprockar med vida, nedtill uppvikta ärmar, som oftast buros öfver axlarna. Värjan hängde vanligen i ett öfver axeln gående bantlär. Man begagnade käppar med utsirad knapp eller krycka. — Äfven kvinnorna sökte hafva sitt hår på samma sätt som den unge konungen. Pannan omgafs af en kortklippt, nedhängande lugg. På hjässan var håret slätt, på sidorna var det krusadt eller nedhängande i locka. Bakhåret, prydt med pärlband o. d., lades löst kring nacken. Hufvudet var numera obetäckt. I styfva nackkragarna bibehöllos en tid, men borlades senare, och i deras ställe kommo breda nedvikta kragar. Hals, bröst och underarmar voro bara. Lifvet var öppet fram och bak. Det gjordes helt kort, eller ock gick det framtill, på gammaldags sätt, ned i en lång snibb. Ofta var det framtill öppet, och kanterna höllos medelst snören fast öfver en synlig underklädnad. Ärmarna voro vida ofvan och nedom armbågen. Senare gjordes de visserligen vida, men släta, och slutade ungefär midt på underarmen, som där omslöts af en manschett. Utsvällningen kring höfterna bortlades. Kjorteln gjordes kortare och något snäfvare samt framtill öppen, så att underkjorteln syntes. Ban man snibblif, var den främre öppningen mycket smal, och kjorteln uppfästes vid sidorna, så att underkjorteln blottades rundt omkring. Pudret, som förut användts, kom nu ur bruk; i stället sminkade man sig och började att här och där i ansiktet och på bröstet fästa små plåsterlappar (*mouches*). Jämte solfjädrar o. s. v. började man använda parasoller samt om vintern muffar.

När konung Ludvig XIII var död (1643), anlade hofvets herrar åter barndräkt för att likna den femårige Ludvig XIV. Så uppkom den korta jackan med de korta ärmarna. Nedanför jackan och ärmarna syntes linnet. Byxorna, i början hollformiga, gjordes sedermera vida (*vastes rheingrave*) och knötos om benen något öfver knäna, så höpp upp, att det öfverflödiga tyget hängde ned ända till dem. Smalbenen betäcktes med strumpor, förterna med skor. När konungen växte upp, blef det brukligt att bära mycket långt hår. För att tillfredsställa smakens fordringar använde man allt oftare peruker, sedan midten af 1600-talet allonge peruker (*binette*, *grand-in-folio*), som hängde ned öfver rygg och axlar. Den breda kragen, som alldeles skyldes af peruken, krympte samman till en smal remsa och öfvergick slutligen till en fin halsduk, framtill knuten med långa, nedhängande spetsändar (*crovate*, *cravatte*). Rocken i dess jackform kom att spela samma roll som västen nu för tiden, och öfverrocken blef ett ordinarie plagg (*just-au-corps*), som upptill knäpptes, och hvars långa skö

st ned voro skilda från hvarandra. Långt ned hvartdera skörtet satt en ficka. Snedt öfver et gick ett bredt bantlär för värjan. Om midjan ett skärp, som knöts i vänstra sidan och hade nedhängande ändar. På axlarna sutto rika knippor, och under rockens korta ärmar framde de med band rikt smyckade underärmarna, tade med manschetter. Nedanför rocken syntes delarna af "rheingraves", som där voro bre- och tätt under dem satt kring hvartdera benet id, nedåt gående, halft utstående spetskrage m). — Största bredden låg nu öfver knäna, lär nedanför syntes de tätt åtsittande strumporna de smala, högklackade skorna, med breda, utande bandrosetter. Mot århundradets slut rocken längre ärmar, försedda med ett mycket ende uppslag, och rocken återgaf trognare pens former. Jackan blef alltmer en med ärmar dd väst. Hattarna voro lågkulliga, och brät- vekos upp, först endast på den ena sidan, n på två eller tre sidor. Äfven herrarna buro ar. Hos kvinnorna behandlades håret på om- ande sätt: med bena midtpå hjässan (ibland med äggningar vid sidorna), med längre eller kortare r (ibland med en mycket lång lock, som hängde på bröstet), med på ömse sidor om benan upp- et hår o. s. v. Småningom infördes ånyo dbetäckningar, af hvilka den ryktbaraste var *fontange*, hvilken bands om bakhufvudet samt ett mycket ut- och uppstående framparti, som ätthölls af en ståltrådsställning. Lifvet, som mycket urringadt, erhöll genom stark snörning form och afslutades framtill med en lång snibb. rkjorteln, framtill öppen, drogs tillbaka strax nför lifvet, lades där i ett par korta, svällande och öfvergick därefter i ett släp, så långt, att måste uppbäras af en annan person. Under- eln var framtill sluten, lagd i långsgående och baktill förlängd. Mot århundradets slut les öfverkjorteln åter sluten, vid och veckad kantades med veckade remsor, spetsar o. d. *alas*). Samtidigt med den slutna öfverkjorteln mo öfverplagg i bruk, hvilka hade form af r eller mantiljer, med framtill långt ned- ande snibbar. Äfven buros breda, i kanten veckade remsor prydda förkläden, som höllos vid klänningen af ett kring dennas bakre del ot öfver knäet) draget, veckadt band. — I ndräkten började man under 1600-talet alltmer ägga metallbeklädnaden. Hjälmen erhöll form n rundkullig hatt, med inga eller rätt utstående en, med större eller mindre kam. Bröst och täcktes af ett platt och klumpigt harnesk. n armarna voro klädda med stål, men till d för underlifvet fanns antingen allenast ett t, från bröstharnesket utgående stålskört eller framför hvartdera låret af tvärgående ribbor dt skydd. Efter århundradets midt bars van- i en dräkt af läder och tyg, lämpad efter det a modets fordringar, med bredskyggig hatt och stöflar. Skyttarna hade patronerna hängande rad vid bantläret.

nder *Ludvig XV:s tid* bevarade dräkten samma ddrag som under Ludvig XIV:s. Männen buro ock utan krage, men med vida uppslag på ärma. Denna rock hölls merendels knäppt från hal- till midjan. Dess skört bildade antingen en direkt fortsättning af den öfre delen eller, hos sprättar, stodo betydligt ut, tack vare en fiskbensställning. På skörten begagnades fortfarande fickor med lock. Längs framsidan, på rockens kanter, förekommo rika broderier. Västen, liknande rocken, men knappare och äfvenledes försedd med fickor på nedre delen, varierade i längd (den gick ned till knäet eller slutade midt på låret). Från veka lifvet uppåt voro några knappar knäppta; högre upp däremot hade man västen alltid öppen, för att visa spetskråset och halsduken med dennas spetsprydda ändar. Äfven förekommo smala halsdukar af svart eller kulört siden. Händerna omslötos af spetsmanschetter. Kortbyxorna voro i allmänhet tämligen åtsittande. Strumporna, nu nästan alltid af hvitt silke, höllos om knäna med guldväfda band. På fötterna buros skor. Perukerna minskades. Håret förenades baktill i en piska (i enlighet med ett i Preussen uppkommet bruk), eller ock förvarades det i en pung. Puder användes nu allmänt, äfven af dem, som hade eget hår. Skägg förekom nästan aldrig. Hatten, som gjordes mindre än under den föregående perioden, var på tre sidor uppviken. Till herrarnas utstyrsel hörde handskar, käppar, värjor (fästa under västen), ur samt (efter 1730 regelbundet) snusdosor. — Kvinnornas dräkt undergick från och med 1714 ganska stora förändringar. Fontangen försvann. Håret, mycket

Kvinnlig festdräkt, 1700-talet.

längre än förut, hängde i korta lockar, hvilka omgåfvo hufvudet; somliga brukade nedhängande bakhår. Öfver ett hårdt åtdraget snörlif bars det likaledes tätt åtsittande klänningslifvet, som var försedt med halfärmar och mycket urringadt. Kring halsen bars ofta en liten tresidig halsduk (*jollette*). Kjorteln gjordes vid medelst en ställning af ståltråd och fiskben, ordnade i flera ringar, af hvilka den öfversta kunde vara inemot 2,5, den understa 4—5 m. i omkrets. På kjorteln sattes vid festliga tillfällen draperier af tunt tyg (*volants*). Dessa styfkjortlar (*paniers*) rönte från början mycken gensägelse, men vunno alltmer damernas tycke. Skornas öfverläder gjordes allt mindre. Småvuxna damer använde gärna mycket höga klackar. Man smyckade sig med plåster, puder, smink, hals- och armband, finger-

ringar, diamantsmycken, ur, buketter, handskar, näsdukar, muffar och solfjädrar.

Under *1700-talets senare del* började männens dräkt undergå större förändringar. Rocken gjordes mera åtsittande, och dess prydnader blefvo sparsammare. Upptill anbragtes en låg, uppstående krage, och skörten sneddades framtill. En sådan rock kallades *fraque* (af eng. *frock*). Andra former funnos äfven, ganska mycket liknande nutidens bonjourer, dock oftast med afvikande form för kragen, som ibland var nedviken och af synnerligen stort omfång. Västen gjordes kortare, knäpptes högre och försågs med uppslag. Under 1780-talet miste den ärmarna, och ryggstycket började göras af simplare tyg. Halsduk och kräs begagnades fortfarande, det senare dock, liksom manschetten, med minskadt mått. Ben- och fotbeklädnaden var i hufvudsak densamma som förr. Perukerna försvunno alltmer; håret, benadt midt itu, ströks från pannan upp åt båda sidor och lades i en eller flera horisontalrader af lockar — den öfversta strax ofvan öronen. Bakhåret, slätt, bildade öfvergång till hårpungen eller hårpiskan, som efter 1785 var härskande. Hattarna gjordes större och begagnades i växlande former. Vintertiden buro herrarna stora muffar. Utstyrseln i öfrigt liknade den föregående tidens; dock var det nu sed, att eleganta herrar buro tvenne ur. — Vid hofvet buro kvinnorna fortfarande styfkjorteln, dock ändrad så till vida, att den fått en oval grundform (genom tillplattning fram och bak). Ibland uppgafs styfkjortelsställningen och ersattes af en mindre ställning, som åt kjortelns bakparti gaf en stark förhöjning. Slutligen uppgafs styfheten, och kjorteln fick falla i lediga veck, men drogs på flera ställen upp, så att den prydliga underkjorteln, som icke gick längre ned än till fotknölarna, blef synlig. Lifvet bibehölls med sitt tidigare utseende, men urringningen växte, så att det ej behöfdes någon stark rörelse af öfre kroppen, för att hela bröstet skulle blottas. Från midten af århundradet användes äfven lösa, yttre lifstycken af olika former (för en af dem tjänade männens frack till mönster), och under detta lif bar man äfven senare en väst, liknande männens. När lifvet blef mera urringadt, gjordes halsduken större; men den lades så löst öfver bröstet, att den ingenting skylde. Till sist lånades dock från England seden att göra halsduken stor (*fichu*), och dennas ändar lades i kors öfver bröstet, för att knytas bakom veka lifvet. En tid voro breda förkläden mycket omtyckta; de buros t. o. m. på baler. Håret kammades upp i en stor och hög tupé (*toupet*), som uppehölls af kuddar med fiskbensställning och som ibland kunde hafva ända till åtta gånger hufvudets volym. Denna hårdräkt pryddes dessutom med hvarjehanda figurer, korgar med blommor eller frukter, bilder af skepp, landskap o. s. v. När emellertid Marie-Antoinette efter en barnsäng förlorat sitt hår och måste anlägga löshår samt därför valde en låg peruk med baktill och vid sidorna fritt och ej fullt regelbundet nedhängande lockar, började först hofvets och sedermera de öfriga ståndens damer följa exemplet och friserade sig *à l'enfant*. När håret sålunda hade fått en minskad volym, kunde man åter bära hufvudbonader, och sådana användes af växlande former: mössor, halmhattar, hattar af samma form som männens o. s. v. I allmänhet rådde under denna tid den största omväxling i modets värld.

Den stora revolutionen framkallade *nya riktning* i fråga om moderna. Af förkärlek för antiken anlad några grekisk-romersk dräkt; andra däremot roa sig med att bevara den gamla dräkten, allenast öfve drifvande vissa delar af densamma. Herrarna gin med långt hår, uppslag på rocken, som sköto fram o kroppens sidor, lornjett i ögat och knölpåk i hande Kvinnorna uppträdde i hattar, hvilkas främre del sköto fram för ansiktet med hufvudets dubbla läng eller i jättestora bandrosetter, framför allt med ba bröst och ben. Vid sidan af dessa ytterligheter bev rade sig och fortlefde den gamla dräkten, ehuru m småningom skeende förändringar. Rocken (*le fraqu* vek nu för fracken (*le frac*), med vinkelformig u skärning, där skörten började. Skörten gjordes my ket långa och ibland mycket smala; men lifvet v kort och försedt med en omvikt krage, som skyl den af en halsduk omlindade halsen. Håret häng ned till rockkragen, och på hufvudet bars en h hatt, mer eller mindre närmande sig cylindern so grundform. Västen, mycket kortare än förut, synt dock nedanför fracklifvet. Byxorna gjordes sm ningom allt längre. När stöflar kommo på mode gjordes byxorna så långa, att de måste stoppas n i de förra. Ytterrockar gjordes af samma form so 1700-talets rockar, d. v. s. med raka framkante och de voro ibland försedda med breda, bakvik kragar. Icke sällan hade en rock flera på hva andra liggande kragar. Utstyrseln riktades vid de na tid med örringar, bröstnålar och paraplyer. H kvinnorna hade dräkten i början af 1790-talet få en enkel, naturlig och behaglig form: en i ledi veck nedfallande kjortel, ett lif (utan undre snörli som, utan att blotta kroppen, återgaf dess for vidare långa ärmar, formade efter armarna, halsduk eller en framtill korslagd, baktill knut större duk med långa nedhängande ändar. Hår var ledigt lockadt, ofta långt nedhängande. Den rena smak bibehöll sig dock ej länge. Redan v årtiondets midt hade man ändrat dräkten geno upptagande af s. k. klassiska motiv. Öfverklä ningen, som fick namnet tunika (*tunique*), förkort des; lifvet gjordes helt kort, men var därjämte my ket urringadt, och hattarna, som baktill fingo platt yta, täckte hufvudet i form af en framåt vidg cylinder. Sådan var dräkten under konsulatets t (1799—1804), och under kejsardömets blef den än smaklösare. Lifvet ryckte ännu längre upp, kjorte gjordes kort och försågs nedtill med breda och två gående, släta eller veckade band. Ärmarna vo mycket långa och fördelades ibland i en rad af pu far. Man hade dock redan omkr. 1810 tröttnat v detta mod och vände då åter till snörlifvet. Därm var man kommen till samma ståndpunkt som m slutet af 1500-talet, och dräktens historia visar ä ven i den nyaste tiden en rad af former, som p minna om forna tiders. Detta beror ingalunda på tillfällighet. Man har nämligen medvetet tagit mot från gamla tider och äfven på dräktens område a vändt nutidens benägenhet för eklekticism. Därf har ock den moderna kvinnodräkten förlorat myck af den enhetliga karaktär, som den fordom under särskilda perioderna uppvisade. Den manliga drä ten synes däremot numera vara nästan stereoty

Emellertid har äfven här modet utöfvat sin mak om än i inskränkt mått. Omkr. år 1813 försvun knäbyxorna för långbyxorna. Stöfveln vann o

digt öfverhand. Långbyxorna, som i början rätt vida, blefvo omkring 1820-talet trikålikt ande, vidgade sig sedan åter under 1840-talet sedan allt fortfarande för att under 1870-talet yt blifva trångsittande. Under 1880-talet gjor- byxorna så strama, att t. o. m. hällorna från -talet måste återupptagas; de ”pryddes” då med svarta revärer. Lifrocken (b o n j o u r e n) ngde under 1830- och 1840-talen alltmer frac- hvilken sedan användes endast såsom fest- och

sdräkt 1815.

Mansdräkt på 1820-talet.

Mansdräkt 1834.

moniplagg. Ännu till midten af århundradet bi- ll sig den höga halsduken (s p ä n n h a l s d u- n), från 1830-talets ingång i förening med den struösa kragform, som fått benämningen ”fader- lare”. Under 1850-talet inträdde reaktion, och ildt halsduken erhöll alltmer de små dimen- er den nu har. Den vidöppna västen och det sta skjortbröstet kommo under 1820-talet i bruk bibehöllo sig sedan med seg ihärdighet. Cylin- atten förblef under förra delen af århundradet kande, men omkring midten af århundradet inträdde filthatten och senare den styfva, rund- iga hatten vid sidan af mössor i olika former. etydligt mer än den manliga har den kvinnliga tten under 1800-talet varit underkastad modets ande nycker. Att här t. ex. uppräkna alla de er i både öfverdrifvet stora och öfverdrifvet små ensioner, som damhatten under nämnda århun- de visat, skulle blifva alltför vidlyftigt. Från de nåt öppna hattarna under början af århundradet rgick man vid midten däraf till de nedåt na, ”schäferhattarna”, och upptog mot dess kapotthattarna och andra miniatyrformer. — d frisyren angår har denna undergått lika iga växlingar som hatten. Under 1820- och mer under 1830-talet buro damerna håret högt tornadt och uppfäst med höga kammar; under 0-talet kommo de vid öronen nedhängande locc- na allmänt i bruk; under 1860-talet lades håret t nät, c h i n j o n g (se d. o.), i regel tillsatt l en större eller mindre mängd löshår; vid 0-talets slut uppstod den s. k. pannluggen. I och med snörlifvets återinförande i början af århundradet blef klänningslifvet till längd och läge småningom åter mera naturligt. Under 1820-talets senare del till inpå 1830-talet blefvo ärmarna upptill allt vidare, men under 1840-talet återgick man till snäfva ärmar. Kjolarna voro fortfarande vida. Efter 1856 kulminerade detta mod genom det absurda plagg, som kallades k r i n o l i n, hvilken under början af 1860-talet kunde nå en vidd af fem till sex meter och alltså t. o. m. öfverträffade 1700-talets styfkjortlar. Fram emot 1870-talet skred man alltmer till en motsatt ytterlighet, i det att kjolarna gjordes allt snäfvare och vid midten af 1870-talet äfven tillsnörptes omkring knäna, så att de jämte de samtidigt åter upptagna höga och smala klackarna i hög grad försvårade gången. Ett väsentligt inflytande på kvinnodräkten utöfvade fullkomningen och

Kvinnodräkt 1856.

Kvinnodräkt 1870.

spridningen af symaskinen, hvilken underlättade ett öfverflöd af sömnad och samtidigt tygförbrukning. Detta hopande af tyg i klänningen gaf under 1880-talet anledning till åtminstone ifrågavarande århundrades osmakligaste mod, den s. k. t u r n y r e n, hvilken vi visserligen möta äfven ungefär hundra år tidigare, men som aldrig förr antagit sådan form och storlek. Århundradets sista årtionde bortskaffade emellertid åter denna missbildning, men upptog i stället de axlarna vanprydande puffärmarna i en om 1500-talets mod erinrande form för att vid midten af årtiondet låta dem växa ut till ballongärmar, liknande de på 1830-talet brukliga. — Hvad smyc- ken beträffar, har århundradet medfört ett framsteg, i det att under slutet af detsamma örhängena tyckas hafva för alltid blifvit urmodiga.

Se vidare F o l k d r ä k t, K l ä d e d r ä k t (rörande dräktens lämpliga beskaffenhet i hygieniskt afseende), R u s t n i n g, S v e n s k a d r ä k t e n och U n i f o r m. Bland arbeten öfver dräktens hi- storia böra nämnas: H. Weiss, ”Kostümkunde” (2:a uppl. 1881—83), J. Quicherat, ”Histoire du costume en France” (1875), J. R. Planché, ”Cyclo- pedia of costume” (1876—79), M. A. Racinet, ”Le costume historique” (1876—88), J. v. Falke, ”Ko- stümgeschichte der kulturvölker” (1880—81), H. Hildebrand, ”Sveriges medeltid” (d. 2, s. 273— 431; 1884—98), L. Dietrichson, ”Moderna och

drägtreformen" (1887), A. v. Heyden, "Die tracht der kulturvölker Europas" (1889), och W. Quincke, "Handbuch der kostümkunde" (2:a uppl. 1896). Hs Hd.*

Dräktighet. 1. *Sjöv.* Fordom betecknade dräktighet, eller lastdrygh et, ett fartygs förmåga att *bära* last. Dräktigheten uppskattades i "svåra läster" (hvarje sådan i vikt motsvarande 2,450 kg.) och angaf, huru mycken last fartyget kunde intaga från det att detsamma låg tomt — d. v. s. utan någon last, men för öfrigt fullt utrustadt —, till dess det nedtryckts till sin bestämda lastvattenlinje. Dräktigheten var således lika med vikten i svåra läster af den vattenmassa, som fartyget undanträngde, medan det nedtrycktes från loss- till lastvattenlinjen. Numera bestämmes fartygets dräktighet efter det *utrymme* för fraktgods och passagerare, hvilket i fartyget förefinnes. Den angifves i ton, utgörande 2,83 kbm. (= 1 registerton à 100 eng. kubikfot) enligt gällande skeppsmätningsförordning, af 12 nov. 1880, hvilken började att tillämpas 1 april 1881. Dräktigheten är antingen *brutto-* l. *total* dräktighet, hvarmed förstås rymden af alla under öfversta fasta däcket befintliga rum samt af alla fast anbragta, täckta och innesluta, öfver samma däck belägna rum och påbyggnader, eller ock *netto-* l. *afgiftspliktig* dräktighet, som erhålles, när från den totala dräktigheten vissa afdrag göras (för besättningens rum, kabyss, klosetter, navigationshytt samt maskin- och eldrum med tillhörande kolboxar). Förhållandet mellan brutto- och nettodräktigheten växlar rätt betydligt å olika fartyg, men i medeltal torde nettodräktigheten å ångfartyg uppgå till 60—70 proc. af bruttodräktigheten. Se Deplacement, Skeppsmätning och Död vikt. H. W—l.

2. *Husdjurssk.*, det tillstånd, i hvilket hondjuren befinna sig under tiden för fostrets utveckling, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande. De första tecknen till att befruktning egt rum äro uteblifvande af brunsten, ökad foderlust och tilltagande hull samt ett lugnare lynne. Vid längre framskridet dräktighetstillstånd tilltager äfven bukomfånget, mjölkkörtlarna ansvälla, och korsets konturer blifva mera kantiga (korset sjunker in). För att med säkerhet afgöra, om ett djur är dräktigt, fordras dock en omsorgsfullare undersökning.

Dräktighetsperioden varierar ganska mycket hos olika husdjur och är:

	i medeltal	kortaste tiden	längsta tiden
hos ston.....	337 dagar	307 dagar	412 dagar
» kor.....	285 »	240 »	311 »
» tackor.....	150 »	143 »	157 »
» suggor.....	121 »	104 »	133 »
» hyndor.....	61 »	58 »	63 »
» kattor.....	56 »	— »	—

De dräktiga djuren böra under den första tiden behandlas och användas ungefär som förut. Ston kunna begagnas i vanligt arbete, och först efter halfva dräktighetstiden böra de sparas från de tyngsta körslorna och ej gärna användas i mera forcerade takter. Arbetet bör sedan småningom minskas, och de två sista veckorna före fölningen inskränkas till en daglig lättare motioneringskörning. För öfriga husdjur tillses, att de under dräktighetstiden erhålla en så naturlig utfodring och skötsel som möjligt och framför allt få tillfälle till daglig motion i friska luften. Betesgång är därför för såväl nötkreatur som svin synnerligen lämplig under dräktighetstiden, men djuren böra därvid skyddas mot ogynnsam väderlek och icke hållas ute för långt fram på hösten, då betena bli frostbelagda. De dräktiga djuren bör aktas för stötar och tryck å buken och därför under den sista tiden af dräktigheten helst hållas afskild från andra djur; alla ansträngningar eller häftiga rörelser böra undvikas, såsom mögligt stråfoder, unken hafre, af mjöldrygor förorenad säd, skämda rotfrukter, jäsande och starkt gasbildande foderämnen, fruset foder, iskall dryck m. fl., hvilka alla lätt kunna framkalla kastning. Alltför vattenhaltiga eller slappande foderämnen, såsom drank, betmassa och vassla, böra användas med stor försiktighet och vid ett mera framskridet dräktighetstillstånd helst helt och hållet uteslutas, då de äro alltför svagt närande för en normal utveckling af fostret och därför ofta gifva anledning till att fostret dör innan dräktighetstiden är ute, eller framfödes i ett så försvagadt tillstånd, att det sedermera icke kan hållas vid lif. Af stor betydelse är vidare, att foder innehåller tillräcklig mängd oorganiska beståndsdelar, särskildt fosforsyra och kalk, för fostrets skelettbildning, hvilket i synnerhet är behöfligt för så dana djur, som föda många ungar och sålunda på en gång måste underhålla flera foster, såsom t. ex. svinen. De växtätande husdjuren erhålla bäst sitt behof af nämnda mineralämnen genom godt hö och lämplig mängd kraftfoder, och för dräktiga suggor bör äfven tillses, att de erhålla tillräcklig mängd kraftfoder samt tillfälle att rota i jorden, hvarigenom de bäst fylla sitt behof af mineralämnen; en ufodring med t. ex. enbart potatis och vassla är där för otillräcklig för afvelssuggor. Sista tiden af dräktigheten bör utfodringen något minskas, och de närmaste dagarna före förlossningen gifves endast rent vatten och en ringa mängd lättsmält foder. E. T. N.

Dräktlandet, kronopark i Råneå socken, Norrbottens län. Ytinnehåll 2,822,02 har, däraf 1,961,5 har produktiv mark. R. V.

Dräktreformföreningen, Svenska. Arbetet för åstadkommande af den kvinnliga klädedräktens förbättring i hygieniskt, praktiskt och estetiskt afseende uppstod på 1850-talet i Nord-Amerikas förenta stater. Där uppträdde då mrs H. Bloomer (se Bloomerism) och yrkade bl. a., att kvinnornas öfverdräkt borde vara i byxfason. Hennes förslag rönte emellertid kraftigt motstånd, och de få kvinnor, som anlade en dylik dräkt, blefvo föremål för allmänt åtlöje. I början af 1870-talet togs i Boston frågan om en genomgripande reform upp igen. Man utgick då från den synpunkten, att den reformerade dräkten bör vara i estetiskt afseende så tilltalande som möjligt. För spridning af en hygienisk och harmonisk kvinnodräkt hafva med stor framgång verkat bl. a. fruarna Adams och Jenness Miller

n i England vann idén om en reformerad kvinäkt stor anslutning, och många goda modeller a där utarbetats.

vad som i Amerika och England åstadkommits den kvinnliga dräktens reformerande, blef i ige bekant särskildt genom en till svenskan år öfversatt bok, ”Reformdrägten”. I april bildades Svenska dräktreformföreningen, ”med

Chemilette.

Lifstycke och underbyxor i skoldräkten.

att omsätta de nya idéerna i svensk jord- och lämpa dem efter våra speciella önskar och behof”. Medelst frikostiga penningag från drottning Sofia, stiftelsen Lars Hiertas ne och flera enskilda personer kunde föreningen

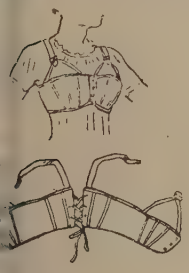

Brösthållare.

Delad kjol. (Divided).

delbart börja utarbetandet af modeller till underser för kvinnor. Sedermera anskaffades modeller kläder för späda barn, koltkläder, dräkt att s under graviditetsperioden, skoldräkt, sportturistdräkter m. fl. samt till hygieniska skodon. e s. k. ”reformdräkterna”, en hvardags- och festdräkt, hvilka en liten tid ganska mycket s, tillhörde icke föreningens modellserie. De komponerade af målarinnan fru Hanna Winge. enom expositioner i Stockholm och landsorten, genom försäljningslokal, föredrag, broschyrer, tidskrifts- och tidningsartiklar spred föreningen kännedom om sina syften och sin verksamhet. 1890 upptogs föreningen såsom en självständigt arbetande sektion i Fredrika-Bremer-förbundet. Då de flesta af de principer, för hvilka föreningen gjort sig till tolk, blifvit tämligen allmänt erkända, och således en förenings verksamhet i dessa syften ej ansågs längre af behofvet påkallad, upplöstes dräktreformföreningen 1903. Fredrika-Bremer-förbundet tillsatte emellertid en dräktreformkommitté, som tillhandagår allmänheten med upplysningar och har öfverinseende öfver mönster- och modellförsäljningen, hvilken ombesörjes af firman Nordiska kompaniet, Stockholm. Vidstående afbildningar visa några hufvudsakliga dräktreformmodeller.

Vid Ryska hygieniska sällskapets i Petersburg exposition 1893 erhöll Finsk kvinnoförening sällskapets stora silfvermedalj för en skoldräkt, tillverkad efter dräktreformföreningens modell.

Dräktreformföreningen deltog med samtliga sina modeller i Konst- och industriutställningen 1897 i Stockholm och med sin skoldräkt i världsexpositionen 1900 i Paris och erhöll vid båda dessa tillfällen silfvermedalj.

I Norge har Kristine Dahl-Troyes system för ”en sund och rationell kvinnodräkt” vunnit ganska stor tillslutning. Detta system skiljer sig i flera afseenden från det svenska. Fru Dahl-Troyes modeller tillhandahållas i Nordiska kompaniet, Stockholm. — I flera af Tysklands städer hafva under de senare åren dräktreformföreningar bildats. En af dessa utger en illustrerad tidskrift, ”Die frauenkleidung”. G. L—r.

Dräll (da. *drejl* l. *drejel*, ty. *drell*, *drill* och *drillich*, mlat. *trilicium*, tretrådigt tyg), treskaftad väfnad, vanligen med inväfda figurer. Den gamla benämningen står ännu kvar, ehuru dräll numera vanligen väfves i 4- eller 5-skaftade bindningar och bildar en enkel damastliknande linne- eller halflinneväfnad. Dräll skiljer sig från damast hufvudsakligen genom framställningssättet och de enkla mönster, som däraf betingas. Dräll väfves med endast skaft, då däremot damast till sina rikare mönster erfordrar jacquardmaskin, oftast kombinerad med skaft. Dräll användes till handdukar och enklare duktyger. G. A. W.

Dränage [-nā∫], fr. *drainage* (jfr Dränera), *kir.*, ett förfarande vid sårbehandling, hvilket afser att bortleda sårsekretet och därigenom förekomma dess ansamling i någon del af såret. Den engelske kirurgen Bell använde redan i midten af 1700-talet blyrör för detta ändamål. Fransmannen Chassaignac (se d. o.) föreslog kautschukrör, försedda med sidohål. Rören inläggas i den hålighet, där sekretansamling befaras, och förkortas i den mån läkningen framskrider. Numera dränerar man ofta genom att föra in i såret remsor af gastyg, hvilka liksom röret ombytas och förkortas i mån, som läkningen framskrider. (Jfr Antiseptik, sp. 1161.) J. E. J—n.

Dränēra (eng. *drain*, eg. filtrera, göra torr, fr. *drainer*, ty. *dräniren*). 1. *Lanutbr.*, täckdika (se Täckdikning). — 2. *Kir.*, bortleda sekret ur sår medelst rör (se Dränage).

Dränēring (eng. *draining*, fr. *drainage*, ty. *dränirung*), täckdikning. Se Täckdikning.

Dräneringsvatten (se Dränera), vatten, som framrinner ur täckdiken.

Dräng, *sjöv.*, en lina, som tjänar till att hålla upp bukterna af ett tåg, t. ex. en tross, som ej är styfhalad. R. N.*

Dräng (fsv. *dræng*er, isl. *drengr*) betydde ursprungligen ung, ogift man, lös karl (*lösker dræng*er), i synnerhet en duglig, tapper man (jfr fsv. *dræng*skaper, mandom, tapperhet), men är redan i landskapslagarna därjämte beteckning på tjänare, hvilken betydelse ordet numera har i svenska språket (se Legohjon). Någon gång nyttjas det, särskildt i södra Sverige (i enlighet med da. *dreng*) skämtvis i betydelsen af gosse (''min lille dräng''').

Drängsered, socken i Hallands län, Årstads härad. 11,340 har. 1,178 inv. (1905). D. bildar med Krogsered ett regalt pastorat i Göteborgs stift, Halmstads kontrakt.

Dränkning. Se Drunkning.

Dränrör (se Dränera). Se Täckdikning.

Drä'seke. 1. Johann Heinrich Bernhard D., tysk teolog, f. 1774 i Braunschweig, d. 1849 i Potsdam, blef 1832 förste predikant vid domkyrkan i Magdeburg samt biskop och generalsuperintendent öfver prov. Sachsen. 1843 fick han, på egen begäran, afsked från dessa befattningar och drog sig tillbaka till Potsdam. Som andlig talare åtnjöt han ett mycket stort anseende hos sin samtid. D. utgaf bl. a. *Predigten für denkende verehrer Jesu* (1804—12; 5:e uppl. 1836), *Deutschlands wiedergeburt* etc. (1814; 2:a uppl. 1818), *Predigten über die letzten schicksale unsers Herrn* (1816; 3:e uppl. 1826), *Gemälde aus der Heiligen schrift* (1821—28, kanske hans förnämsta) m. fl. 1850—51 utkommo *Nachgelassene predigten*. 1837 höll D. vid aftäckandet af Gustaf II Adolfs minnesvård på Lützens slagfält ett tal, som utgafs i svensk öfversättning på bekostnad af Svenska akad., hvilken s. å. tilldelade honom sin stora guldmedalj.

2. Felix August Bernhard D., den föregåendes sonson, tysk tonsättare, f. 1835 i Koburg, studerade vid konservatoriet i Leipzig och verkade därefter i Weimar, Dresden, vid konservatoriet i Lausanne (1864—74) samt tillfälligtvis vid musikskolan i München (1868—69). Efter en tids vistelse i Genève flyttade han 1876 till Dresden och blef 1884 konservatorielärare där, fick 1892 professors och 1898 hofråds titel. I början en hänförd förfäktare af den Wagner-Lisztska riktningen i både skrifter och kompositioner, har han sedermera slagit om och småningom närmat sig den klassiska stilen. Han har skrifvit operor (*König Sigurd, Herrat, Gudrun*), körsaker (*Mässa, Rekviem, Adventlied*, mysteriet *Christus*, kantaten *Columbus*), symfonier, kammarmusik, pianostycken och sånger samt afhandlingarna *Anweisung zum kunstgerechten modulieren* (1876), *Die beseitigung des tritonus* (1878), en harmonilära på vers (1884; 2:a uppl. 1892) och *Der gebundene styl. Lehrbuch für kontrapunkt und fuge* (2 bd, 1902). A. L.*

Drätsel (grek. *thesäu'ro's*, lat. *thēsaurus*, fr. *trésor*, eng. *treasure*, ity. *threso*, *dreso*, hvaraf under medeltiden bildades det svenska *træsel*, *dræsel*), förråd, skatt, skattkammare. I äldre tider nyttjades uttrycken ''konungens drätsel'' och ''rikets drätsel'' för att beteckna statens finansväsen, eller hvad som numera kallas statsverket. I denna betydelse förekommer ordet drätsel numera sällan utom i historisk stil. Däremot har det intill nära varande tid bibehållit sig såsom beteckning för kommunernas, särskildt städernas, finansförvaltning. — I Stockholm förvaltades 1814—mars 1864 drätselväsendet af en drätselkommission. Denna bestod från 1846 af öfverståthållaren såsom ordförande och 10 ledamöter: 4 valda af och inom magistraten, 3 handlande och 2 handtverkare, valda af borgerskapets äldste, samt 1 utsedd af borgerskapet bland borgerskapets äldste utan afseende på klass. Enligt k. förordn. om kommunalstyrelse i Stockholm 23 maj 1862 är denna förvaltning öfverlämnad åt en drätselnämnd. Sedan 1887 arbetar denna i allmänhet på två afdelningar, hvardera bestående af 10 ledamöter och 5 suppleanter, samtliga valda af stadsfullmäktige för två år bland stadsfullmäktige eller till fullmäktige valbara personer. Inom nämnden handhar *Första afdelningen* hufvudsakligen penningförvaltningen, stadens intressen af allmänna rörelsen samt gaturegleringsaffärer och brandväsendet, under det att *Andra afdelningen* har omsorg om hus-, hamn-, kaj- och brobyggnader, gatuläggning, vattenledningsverket, afloppsledningar, planteringar, bestämmelser angående gatubelysningen samt sedan 1894 afträdes- och gatunehållningen. — I de öfriga svenska städerna skall enligt k. förordn. ang. kommunalstyrelse i städer 21 mars 1862, finnas en drätselkammare, som förvaltar de staden tillhörande fastigheterna, äfvensom dess penningväsen, uppbär dess inkomster och verkställer behörigen beslutade utbetalningar samt därjämte ombesörjer de allmänna uppdrag för stadens räkning, hvilka, enligt af K. M:t befallningshafvande fastställdt reglemente, tillhör dess befattning. Ledamöterna i drätselkammaren utses bland stadens röstberättigade män, af stadsfullmäktige eller, där sådana ej finnas, af allmänna rådstugan. Enahanda är förhållandet i *Finlands* städer enl. förordn. af 8 dec. 1873. — Den ekonomiska förvaltningen vid de svenska statsuniversiteten ombesörjes, enligt statuterna af 10 jan. 1876, vid hvartdera af en drätselnämnd, som består af räntmästaren och tre andra ledamöter, hvilka i det större konsistoriet väljas bland universitetets ordinarie lärare, däraf minst en från den juridiska fakulteten.

Drätselkammare. Se Drätsel.

Drätselkommissiön. Se Drätsel.

Drätselnämnd. Se Drätsel.

Drätt. 1. (Drättaduk, Dragduk), förr dom en del af ''dragningen'', hvarmed stugan vid högtider pryddes (''drogs'') kring väggar och tak. Denna bestod dessutom af hängkläden (hvilka förhöllo sig till drätten som bården till tapeten), flätter l. trär (linneremsor med flätade fransar) och i senare tid äfven af målade bonader. Drätter och hängkläden gå äfven under benämningen bonader, häntydande på deras ursprungliga bestämmelse att ''bona om'' stugan. I senare tider ha de tjänat endast till prydnad och alltmer börjar ersättas af målade pappersbonader. Drätterna äro i regel, liksom hängkladena, hvita linneväfnader med geometriska mönsterränder (i skälblad, opphämta eller dukagång) af rödt eller blått ull- eller bomullsgarn. På skånska slätten förekomma rika drätter med inväfda figurer, ryttare, skepp, djur, hus o. d. och då ofta i flera färger. Drättadukarna

komma i Skåne, Halland, Blekinge och Små- (se fig. härnedan). A. N—n.

Landtbr., inrättning för dragares anspän- vid fordon och dragare, består vanligen af ett stycke, fast förenadt med dragstång för par eller lar för enbet. Drätten fästes vid fordonet med järnkrok. Drätten är numera oftast ersatt af svänglar, men användes ännu rätt allmänt å tssläddon, särskildt i backig terräng, där drätten ördelaktig därigenom, att den bromsar i utförs- ar. H. J. Dft.

vid Heer. Slutligen äro äfven Drammensfjords-befästningarna vid Svelvik (se d. o.) inrangerade i Dröbaksundspositionen. L. W:son M.

Drög, grof arbetskälke för dragare.

Dröglapp, en hos nötkreatur under halsen och bröstet hängande hudfåll, som kan börja antingen redan vid struphufvudet eller först vid bröstbenet. Dröglappen är mer utvecklad hos bergsraser än hos låglandsraser samt är större hos äldre tjurar än hos ungtjurar och kor. H. F.

Dröjsmål l. Mora (lat.), *jur.*, ett visst slags

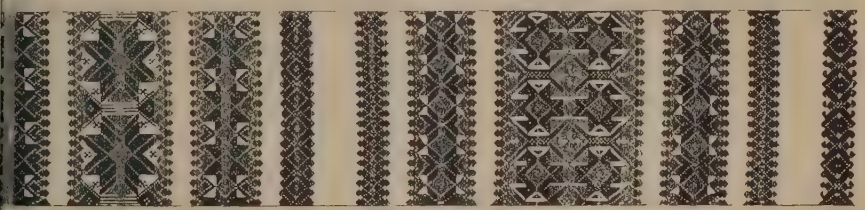

Skånsk drättaduk från Villands härad. (Till art. Drätt.)

rä'xler (Dräxler-Manfred), Karl Fer- nand, tysk skald, f. 1806, d. 1879, var sedan 4 dramatiker vid hofteatern i Darmstadt. Bland s många berättelser och dikter kunna nämnas *ichte* (1839; 4:e uppl. 1861) samt *Freud und* (1858).

röbak (Drobak), stad i Norge, Akershus ,, vid den smalaste delen af Kristianiafjorden öbaksund). 2,335 inv. (1900). Betydlig rsel af is. Nära staden, på Kaholmarna, ligger ningen Oskarsborg. D. är om sommaren en fli- besökt badort. Y. N.

röbaksund, den smalaste delen af Kristiania- den, ligger omkr. 40 km. s. om Kristiania, är t för staden Dröbak omkr. 1,400 m. bredt, och x n. därom delas fjorden i två armar af den giga och 120—200 m. höga Haaön. Hufvud- ppet går ö. om Haaön och delas af Kaholmarna två leder, af hvilka numera den bredare östra tan uteslutande användes för sjöfarten. Mellan och Drammensfjorden nedskjuter Hurumslandet. dets stränder nå en höjd af 100—150 m., men holmarna äro blott 20—25 m. höga. Redan 1814 ades vid D. batterier på Södra Kaholmen, Hus- tangen och Næsstangen på Hurumlandet. Dessa öllo emellertid snart, men 1845—56 byggdes på holmen ett hufvudfort och 4 strandbatterier, lka försvarsverk 1855 fingo namnet Oskars- rg. 1871—72 tillkom Östre batteri, 1872—73 ades en stenjetée, och 1875 påbörjades det fram- Hovedfortet liggande Hovedbatteriet samt en del stärkningar å de förutvarande verken, men af st på medel afbrötos dessa arbeten 1879. 1886 jade utförandet af en 1885 uppgjord förstärk- gsplan, som omfattade Hovedbatteriets fullbor- ade, nya batterier på Norra Kaholmen, Haaön, sset på västra stranden, Husvik, Kopaas a vid Veisingen på Dröbakslandet, minspärrning fast torpedbatteri samt mot land en samman- gande befästningslinje ofvanför Dröbak med ett tet verk vid Seiersten, batteri på Klingeruds- den och förberedda ställningar för fältartilleri

kontraktsbrott, bestående i underlåtenhet att i rätt tid utgöra (*mora debitōris*) eller mottaga (*mora creditōris*) prestation jämlikt bestående obligations-förhållande. Begrepp och rättsregler höra ursprung-ligen till den romerska rätten. Denna förband dock, enligt den förhärskande meningen, rättsverk- ningar allenast med s. k. subjektiv mora, d. v. s. dröjsmål, som stod i sammanhang med försummelse (culpa) hos den part, på hvars sida dröjsmål före-låg, eller så till vida räknades honom till last, som det hade sin orsak i sådana hans personliga om-ständigheter, som varit för handen vid obligations-förhållandets tillkomst. Annat dröjsmål (objektiv mora) kom ej i betraktande. — På nämnda ståndpunkt befinner sig för öfrigt fortfarande flertalet moderna rättssystem. Än på ett och än på ett annat sätt hafva de emellertid — visserligen i olika mått och under skiftande förbehåll — satt regeln ur kraft. Det rör sig härvid särskildt om fall af dröjs-mål på borgenärs sida och om gäldenärs skyldighet att erlägga s. k. uppskofsränta på förfallet pen-ningbelopp. Här och hvar bilda till sist undan-tagen regeln, så att principiellt de af gammalt med dröjsmål förbundna verkningarna inträda utan vill-kor af någon som helst skuld hos vederbörande och allenast för undantagsfall sådan skuld har särskild verkan.

Hvad angår svensk rätt, hafva, ända till dess att med 1906 års ingång "Lag om köp och byte af lös egendom" af 20 juni 1905 trädde i kraft, nästan fullständigt saknats stadganden om dröjsmål. De förefintliga hafva afsett allenast penningprestationer. Var nämligen, ehvad det rörde sig om kreditköp eller försträckning, viss betalningsdag utsatt, hade gäldenär, som försatt densamma, att på gäldbeloppet erlägga 6 proc. ränta från sagda dag och eljest 5 från dagen för stämnings eller lagsöknings del-givning (H. B. kap. 9 §§ 8 och 10). Den, som utställt löpande skuldebref, var åter, i brist på utfästelse af motsatt innehåll, befriad från att be-tala aftalad ränta för tiden från förfallodagen till den dag, då borgenären kräfde honom (k. förordn.

19 maj 1756, nu i denna del återgifven i promulgationsförordningen till utsökningslagen § 10 mom. 10). Kravet behöfde här icke ske genom saks anhängiggörande hos myndighet, och stadgandet hade sitt berättigande däri, att, då borgenären ej var känd, gäldenären ej kunde tillställa honom beloppet på förfallodagen och förutsattes ligga inne med medlen räntelösa, i afvaktan på att borgenären skulle gifva sig till känna. Att så icke skedde, innebar ett borgenärens dröjsmål med betalnings mottagande. Stadgandet hade därför ock till tyst förutsättning, att, då löpande skuldebref ej utställts och gäldenären, sin plikt likmätigt, på eller efter förfallodagen sökte borgenären för att afbörda sig sin skuld, men på den senares sida hinder mötte därför, aftalad ränta äfven här upphörde att löpa från dagen för betalnings erbjudande. Icke i något af de skildrade fallen erfordrades mera än objektiv mora. 1905 års lag (§ 38, jfr "Lag om ändring i vissa delar af 9 kap. handelsbalken" af 20 juni 1905) har ej heller gjort någon ändring i rättssatserna på annat sätt, än att den vid *handelsköp*, d. v. s. köp i rörelse mellan köpmän (yrkesidkare med skyldighet att föra handelsböcker), låter, äfven då ej viss tid för betalningen är utsatt, köparen gälda 6 proc. ränta från tid för godsets aflämnande eller för sådant sitt dröjsmål, som föranledt uppskof därmed. Såsom detta senare stadgande angifver, är dock här närmast fråga om att med hänsyn till handelsbruk fastställa ränteskyldighet på grund af en kontrahenternas presumerade vilja och sålunda fullständiga lagbudet, att, bortsedt från hvad gäller för fall af uppskof, ränta utgår allenast jämlikt särskildt åtagande. Ifrågavarande handelsbruk har för öfrigt varit beaktadt redan i förutvarande rättspraxis. Lagens förordnande med afseende å köpares dröjsmål innebär åter blott en tillämpning af lagens allmänna grundsatser i ämnet. Dessa göra åter i det mesta ingen skillnad mellan subjektiv och objektiv mora samt för köpares del ej heller mellan dröjsmål, som för honom inträffar såsom gäldenär, d. v. s. med afseende å köpeskillingens erläggande i rätt tid, eller såsom borgenär, d. v. s. beträffande hans nödiga medverkan i och för godsets aflämnande eller mottagande. Säljarens dröjsmål behandlas åter allenast från synpunkten af gäldenärs dröjsmål, nämligen af en hans underlåtenhet att i rätt tid aflämna godset. Till den del, som föreskrifter sålunda bristа, träda i tillämpning reglerna om uppskofsränta och om upphörande af aftalad räntas löpande. — Såsom lagen sålunda förstår säljares och köpares dröjsmål, följer däraf en rätt för den part, på hvars sida det icke förekommer, att frånträda aftalet, honom dock också öppet att påyrka dess fullbordan. Köparen må dock icke häfva aftalet, om säljarens dröjsmål varit af ringa betydelse för köparen, eller säljaren haft grundad anledning att sådant antaga, såframt icke köparen betingat sig noggrant iakttagande af tiden för godsets aflämnande (*fixaftal*) eller ock handelsköp föreligger och icke allenast en ringa del af godset fördröjts. Såframt köpares dröjsmål är af ringa betydelse, må ej heller säljaren häfva köpet. Denna undantagsregel lider här undantag allenast för fall af handelsköp, men i sådan händelse utan inskränkning. Om godset kommit i köparens besittning, saknar äfvenledes säljaren rätt att frånträda köpet i anledning af köparens dröjsmål, såframt ha icke därom gjort förbehåll eller godset blifvit a köparen afvisadt. För fall af successiv prestatio eger köpare, då med afseende å någon särskil post säljares dröjsmål förekommer, beträffande sådа post sin förut angifna befogenhet, men kan äfve säga sig fri dels från senare poster, om dröjsmålet upprepande skäligen är att befara, dels ytterligar från redan mottagna poster, såframt det därjämt skulle lända honom till förfång att delvis vidblifv köpet. Liknande rättighet har tillerkänts säljar under omvända förhållanden, dock allenast för fal af köpares dröjsmål i egenskap af gäldenär, näm ligen om gods skall aflämnas i särskilda poster mo betalning för hvarje särskild post och i fråga on någon sådan köparen försitter betalningstiden. Säl jaren eger då med afseende å den ifrågavarand posten rätt att träda tillbaka, så ock därutöfver be träffande senare poster, såframt icke all anledni saknas att befara dröjsmålets återupprepande. Med givande att häfva aftalet i dess helhet har däremo här icke lämnats, och ej heller köparen förbehållit någon rätt att, då aftalet på säljarens begära delvis återgår, befrias från det redan bekomna Skiljaktigheterna i köparens och säljarens villko hafva synts lagstiftarna betingas af deras presta tioners olika beskaffenhet. — Alldeles särskilda be stämmelser hafva ock meddelats för fall af dröjsmå på köpares sida. Lagen, som, i motsats till förut varande rätt, principiellt ålägger säljare att svara för skada, som genom olyckshändelse (casus) åkom mer godset före aflämnandet, låter nämligen, on hinder därför mött i köpares dröjsmål, ansvare därmed öfvergå på denne, dock att vid *leverans aftal* (köp af myckenhetsting, d. v. s. gods, son är bestämdt allenast till art och kvantitet) godse skall hafva för hans räkning afskilts. Hinder a sagda art befria däremot icke säljare utan vidar från att taga hand om godset. För att så må ske skall detsamma hafva försändts till annan or (*distansköp*) och säljaren därstädes icke hafva någo ställföreträdare för ändamålet eller tillvaratagande vara förbundet med väsentlig kostnad eller olägen het. Har han emellertid själf eller genom anna tillvaratagit godset, befinner han sig i ställning so hvar och en annan, hvilken nödtvunget blifvit depo sitarie eller i allt fall vill begagna sin lagliga rät att frånträda rättsförhållandet. För sina kostnade har han ersättningsrätt och är skyldig att, då godse hotas af förskämning eller förstörelse eller ock kräf ver alltför kostsam vård, sälja det på offentlig auktion, efter att, där så ske kan, i god tid hafv underrättat om tid och plats för auktionen. Me han kan äfven i eget intresse befria sig frå godset, nämligen såframt dess fortsatta vård ut sätter honom för väsentlig kostnad eller olägen het eller ock köparen efter tillsägelse ej inom skälig tid själf förfogar öfver godset. Medlet ä härvid äfven i första hand nämnda slags försälj ning, men, där sådan ej kan ske eller skulle för anleda kostnader öfver köpeskillingen, annan efte omständigheterna lämpad åtgärd. Alla dessa sär skilda bestämmelser rörande köpares dröjsmål finn naturligen användning, allenast i mån som icke säl jare redan begagnat sig af sin rätt att frånträd aftalet. — Till subjektiv mora tages hänsyn endas i föreskrifterna om skyldighet för moranten at

tta medkontrahenten hans skada af dröjsmålet. köp af individuellt bestämdt gods har sålunda aren att på nämnda sätt innestå för sitt dröjs-, blott om detta kan tillräknas honom såsom en ummelse. Att så icke är händelsen, tillhör likhonom att styrka. För dröjsmål vid leveransl har han dessutom principiellt att häfta utor af vållande. Till sitt fredande från skadedsskyldighet må han endast åberopa omstännet, som han ej kan anses hafva bort taga i äkning vid köpets afslutande. Såsom exempel anas händelser af högre hand (*vis major*) och, det sålts viss myckenhet att uttagas ur indivillt gods (s. k. halfgeneriskt köp), detsammas förelse i dess helhet. Hvad som sålunda stadgats säljares skadeståndsskyldighet vid leveransaftal utsträckts att gälla för hvarje dröjsmål på ares sida. — De efter 1905 års lag skildrade reglerna fullständigas genom däri gifna föreifter dels om skadas beräknande i ovissa fall, om meddelanden mellan parterna till fastställe, huruvida de vilja begagna sin talerätt på nd af dröjsmål och särskildt huruvida de vilja fast vid eller rygga aftalet. Dessa sistnämnda ganden hafva hufvudsakligen till syfte att förema spekulationer i växlande priser — något, särskildt är att befara vid leveransaftal. — ras må till sist, att alla 1905 års lags rättsler äro dispositiva och förty kunna aftalsvis ttas med andra, såväl lindras som äfven, exemvis genom vitesaftal, skärpas.

Helt naturligt skola de sålunda beträffande förickning och köp fastställda positiva rättsreglerna ga en analogiserad användning vid dröjsmål i dra obligatoriska rättsförhållanden. De gamla lerna rörande gäldenärs dröjsmål vid kreditköp förträckning hafva för öfrigt redan förut utckts att omfatta hvarje fall af gäldförbindelse; på liknande sätt skola i mån af tillämplighet nya reglerna om dröjsmål vid köp komma att a landvinningar långt utöfver sitt lagbestämda råde. Det gäller dock att pröfva tillämpligheten. pet är ett s. k. ömsesidigt aftal, med kontrahenter dubbelställning af borgenär och gäldenär, och utsätter regelrätt ett samtidigt presterande med däraf följande rätt för hvardera kontrahenten innehålla sin prestation i afvaktan på den dres. Å den ena sidan, köparens, presteras ock tid i myckenhetsting, nämligen pengar, medan den andra, säljarens, det presterade kan utgöra ckenhetsting (leveransaftal), men ock bestå i lividuellt bestämdt gods. Allt detta är att iaktta vid ett analogiserande af köpets ifrågavarande gler på rättsförhållanden, som i det ena eller dra af förenämnda afseenden te sig olika. — ven vidkommande förutsättningarna för dröjsmåls råde må reglerna med afseende å köp tjäna till dning, men ej heller mera. Dröjsmål angifves för ljares del såsom försittande af tid för godsets afnnande, utan att det beror af köparen eller af ndelse, hvarför han står faran, och för köpares l såsom försittande af tid för köpeskillingens erggande eller för åtgärd, hvaraf dess utbekommande bero. Ett reglernas allmängörande leder till pställande af följande allmänna rättssatser. Gälnär kan vara skyldig att af eget initiativ låta t komma till prestation — något, som bör antagas, då prestationen är noga bestämd till art, tid och plats. Är tiden bestämd, men för prestationens utgörande fordras särskild åtgärd af borgenären, inträder, där sådan uteblir, icke blott icke mora hos gäldenären, utan mora hos borgenären. Åtgärden kan för öfrigt afse att närmare bestämma gäldenärens prestation, men ock hafva till ändamål prestationens mottagande. Vill eller kan borgenären alldeles icke mottaga prestationen, eller, då jämväl han har att prestera och att göra det samtidigt, han väl vill mottaga, men icke för sin del prestera, föreligger än vidare mora på hans sida. Till fastställande däraf kan gäldenär hafva nytta af ett sitt erbjudande att prestera (verbaloblation). Men, bortsedt från fastställdt dröjsmål eller annat kontraktsbrott på borgenärs sida, undgår icke gäldenär ansvar för dröjsmål genom nämnda slags erbjudande, utan måste verkligen tillhandahålla prestationen (realoblation). Reglerna utesluta samtidigt inträffande af dröjsmål å båda sidorna. Följa de åter i tiden efter hvarandra, häfver för framtiden det senare dröjsmålet verkningarna af det tidigare, men lämnar redan inträdda förbindelser oberörda.

Hvad sålunda sagts om förutsättningarna för dröjsmål och deras sammanträffande öfverensstämmer med förutvarande svensk rätt. Beträffande dröjsmåls verkningar har åter 1905 års lag på väsentliga punkter brutit med tidigare svensk rätts praxis, sådan den utbildat sig i hufvudsaklig anslutning till den romerska rätten. Mindre vikt ligger därpå, att det var säljarens och icke köparens mora, som vid köp af individuellt bestämdt gods föranledde en förändring i ansvarsskyldigheten för casus. Ty detta stod i sammanhang därmed, att förutvarande rätt, i enlighet med den romerska, band sagda ansvars öfvergång från säljaren på köparen vid aftalet och ej såsom 1905 års lag principiellt vid aflämnandet (traditionen). Säljarens dröjsmål med aflämnandet föranledde därför ock ett ansvarets öfverflyttande tillbaka på säljaren. Men dessutom ansågs undantagslöst allenast subjektiv mora grundlägga skadeståndsskyldighet. Man gjorde härvid ej åtskillnad mellan köp af individuellt bestämdt gods och leveransaftal och lät jämlikt allmänna rättsgrundsatser bevisbördan hvila på den, som yrkade skadestånd. Allenast där prestation utfästs under vite, visade sig, i synnerhet då, såsom för dylika fall regelrätt är förhållandet, vitet förklarats sakna tillämplighet för vissa särskilda händelser af vis major, benägenhet att ej låta dröjsmål genom olycksfall befria den prestationsskyldige från det utfästa skadeståndet annat än i mån af gjordt förbehåll. Ytterligare egde den ena parten ej rätt att på grund af den andras dröjsmål frånträda aftalet, såframt han icke kunde göra gällande, att han ej längre hade intresse i dess bestånd. Rätten att frånträda tillkom sålunda hufvudsakligen köparen, som regelrätt för öfrigt allenast vid fixaftal kom i tillfälle att redan med dröjsmålets vidtagande omedelbart utöfva sagda rätt. Såsom fixaftal räknades dock härvid allmänt leveransaftal. Med afseende å dem gjorde sig dessutom gällande den uppfattningen, att efter prestationstidens utgång hvarken säljaren eller köparen kunde påfordra ett fullgörande, utan allenast, i mån af befogenhet, skadestånd i anledning af bristande fullgörande. På sådant sätt kom dock säljaren faktiskt i ett bättre läge än köparen. Säljaren kunde näm-

ligen visserligen icke fordra skadestånd annat än för fall af köparens subjektiva mora och ej heller påyrka att senare få fullgöra aftalet. Men, i mån som han hade godset redo att aflämnas vid leveranstiden, egde han att handla, såsom om han fullgjort aftalet. Underlät köparen alltjämt att mottaga godset, kunde säljaren därför i egenskap af depositarie för köparens räkning försälja detsamma och af köparen utsöka den betingade köpeskillingen med afdrag för hvad, kostnader frånräknade, försäljningen inbragt. Han erhöll sålunda på omvägar fullt skadestånd, trots att köparens mora var allenast objektiv och icke subjektiv. Så till vida gjorde sig för öfrigt reglerna för leveransaftal gällande äfven vid tjänsteaftal, som vid dem antagande också var för fixaftal, hvars fullgörande part icke kunde påstå efter utgången af den aftalade tjänstetiden. Härutinnan torde 1905 års lag ej komma att medföra någon ändring.

Slutligen må anmärkas, att 1905 års lag genom sina bestämmelser om säljares rätt att frånträda aftalet på grund af köpares dröjsmål lär komma att utöfva inflytande äfven på det sakrättsliga området, nämligen än ytterligare drifva den svenska rätten därhän att vid köp af individuellt bestämdt gods binda eganderättens öfvergång vid traditionen och sålunda upphöra att låta aftalet vara tidpunkten därför. Ty en köpares befogenhet att redan på grund af aftalet göra rätt till det köpta gällande äfven mot annan än säljaren och dennes universalsuccessorer står dock illa samman med en så löslig rätt mot säljaren, att den faller på hvarje sådant köparens dröjsmål, som ej kan sägas vara ”af ringa betydelse”. Se Depositum, Dolus, Köp, Skadeståndsskyldighet, Skuldebref och Universalsuccession. A. W.

Dröm är den själsverksamhet, som eger rum under sömnen. Än utgöras drömmarna af svaga, flyktiga bilder och föreställningar, hvilka äro alldeles oordnade samt komma och gå utan något förnuftigt sammanhang med hvarandra; än äro de mycket lifliga och mer eller mindre följdriktigt sammanbundna till taflor och tankekedjor, hvarvid alla tänkbara öfvergångar äro möjliga. Drömmarna äro icke i och för sig att betrakta som något sjukligt: de förekomma ej allenast hos fullkomligt friska personer — särskildt mycket ofta hos barn —, utan äfven efter allt att döma hos djur (t. ex. hundar). Graden af deras liflighet är otvifvelaktigt i väsentlig mån beroende af individuella olikheter — så t. ex. äro personer med mycket retbart nervsystem i allmänhet mera än andra disponerade för liflliga drömmar —, men den bestämmes äfven af det tillstånd, i hvilket hjärnan och själsverksamheten befunno sig kort före insomnandet, samt af en mängd andra omständigheter, hvilka inverka på kroppens tillstånd i allmänhet och särskildt på blodomloppet (t. ex. matsmältning efter en kraftig måltid, inverkan af spirituosa, af feber o. s. v.). Huruvida, såsom några antaga, drömmar alltid förekomma under sömnen, är naturligtvis omöjligt att afgöra, enär vi icke kunna hafva någon kunskap om tillvaron af andra drömmar än dem, hvilka vid uppvaknandet till större eller mindre del ihågkommas af den drömmande eller hvilkas yttringar kunnat iakttagas af andra.

Drömmarnas liflighet beror gifvetvis äfven af sömnens djup, d. v. s. ju mera fullständigt vi sofva, dess mer förlorar drömmen i sammanhang. De liflligaste drömmarna ligga sålunda på öfvergången till det vakna tillståndet. Uppvaknandet återinsätter medvetandet i dess funktion, det sväller därvid så småningom, och vid en viss grad af fyllighet hos detsamma återintaga vi vår plats i det yttre sammanhangets värld — vi vakna. När vi somna, förtunnas medvetandet på motsatt sätt, våra drömmar äro ett mer eller mindre automatiskt spel af tankar och minnen, svagt förnummet af en kritik- och omdömeslös återstod af medvetandet, som förlorat all lefvande kontakt med verkligheten och det aktuella tids- och lokalsammanhanget. Sistnämnda förlust, som innebär utslocknandet af vissa orienterande förnimmelser, personminnen och sensationer, hvilka ingå i vårt dagmedvetande, är en väsentlig förutsättning för sömnens inträdande.

För att närmare förstå drömmens mekanism måste vi förstå det vakna tänkandets, hvaraf drömmen är ett fragmentariskt återskall. I det vakna tänkandet ingå två moment: 1) en automatisk produktion af föreställningar, idéassociationerna, hvars fysiologiska underlag kan uppfattas som en verksamhet i centra af lägre ordning; och 2) en verksamhet af högre ordning, apperceptionen (se d. o.), motsvarande en funktion af vissa högre centra. Apperceptionen begagnar sig af det automatiska tilloppet af föreställningar, idéassociationerna som ett slags råmaterial, hvaraf tankarna spinnas. Tankarna gruppera sig sålunda vid en normal tankeakt på ett ändamålsenligt sätt i öfverensstämmelse med en af medvetandet åskad riktning och afsikt, och denna medvetna afsikt, som utöfvar censur öfver det automatiska associationsflödet, utgår städse från en bestämd *öfverordnad* föreställning, hvilken föresväfvar och leder utvecklingen af hvarje dylikt förlopp. Det är vid en sådan öfverordnad föreställning sammanhangets tråd har sitt ursprungsfäste, och de vakna tänkandets fortlöpande idéförbindelser hänga i mer eller mindre prydliga festoner vid dylika öfverordnade föreställningar. På en fast och säker intellektuell förnimmelse af desamma beror logiken, som reglerar det automatiska flödet och främjar vissa idéassociationer, men hämmar andra. De medvetna (vakna) tillståndet karakteriseras sålunda af en samverkan mellan ofvannämnda två momenten apperceptionen och det automatiska tilloppet af föreställningar. Apperceptionen representerar det aktiva momentet, associationerna det passiva, och tankearbetet sker med ständigt växlande intensitet. Ömsom, i moment af spänd uppmärksamhet, har apperceptionen öfvertaget, ömsom, då tankarna ”flanera” och uppmärksamheten slappas, är själverksamheten mera automatisk.

Vid insomnandet negeras genom en viljeakt det aktiva momentet, och apperceptionsapparaten avstannar. Detta innebär, fysiologiskt uttryckt, de högre centras afkoppling. Understundom och kanske framför allt hos personer, som mera arbeta med händerna än med hjärnan, når verkan af denna negation så djupt, att äfven de automatiska centra inställa sin verksamhet. I detta senare fall inträder den djupa drömlösa sömnen, såvidt denna öfver huvud förekommer. Ofta, och väl i synnerhet hos den intellektuellt verksamme, befinna sig dessa centra, efter de högre centras afkoppling, i ett tillstånd af fortsatt aktivitet, och just denna själverksamhet, som fortgår utan kontroll af högre

ra, utgör det fysiologiska underlaget för dröm-
. Emellertid kan, såsom fallet ofta är efter ett
isivt intellektuellt arbete, afkopplingen af de
e centra vara mindre fullständig; drömmarna
då ett visst sammanhang eller kretsa på ett
astiskt sätt kring den gångna dagens händelser.
liknande förhållande råder ju äfven före upp-
andet. Af de lägre centra, som under sömnen
na sig i verksamhet, böra vi i första rummet
uppmärksamhet åt sinnescentra; särskildt
a syn- och hörselcentra utmärka sig för en
ad retbarhet, hvadan föreställningarna i dröm-
ofta hafva en hallucinatorisk och visionär lifligVi återse i drömmen välbekanta ansikten,
ser, där vi lekt som barn, men äfven ställen,
vi aldrig sett annat än i drömmen; vi höra
vänners tilltal eller främmande personers röster,
det dramatiska i dylika drömsituationer kan
pliceras på mångahanda sätt. Hvad som ger
marna denna visionära liflighet och dramatiska
ka, är otvifvelaktigt just det fysiologiska *isär-*
nde af hjärnans verksamhet, som följer med
mnandet och de högre centras afkoppling. Vid
a isärfallande (dissociation) befinner sig en mängd
erordnade centra i verksamhet, men som de äro
jorda ur sitt sammanhang, dels inbördes, dels
med ett högre kontrollerande centrum, får denna
samhet en egendomlig splittrad karaktär, på
ma gång densamma på vissa punkter är af en
nsiv (hallucinatorisk) liflighet. På grund af denna
trade verksamhet presterar å sin sida drömmen
serie fragment af psykiska förlopp, som på
vetandets starkt fördunklade fält utföra ett
erligt skuggspel. Afskurna från centrum och
rade att sammanflyta i enhetliga och personliga
earbeten, verka de på den sofvandes starkt
cerade medvetande såsom yttre, främmande och
rraskande fenomen. Den hallucinatoriska styrka,
rmed drömbilderna göra sig gällande, har ock
plittringen (dissociationen) sin förklaring; ty
nervösa energi, som hopat sig i vissa under-
nade centra, har stundom ingen annan väg att
rda sitt öfverflöd af retning än till de periferiska
escentra (jfr Hallucination).
et är icke ovanligt, att den retbarhet, som
er sömnen utmärker ett sinnescentrum, lämnar
annat alldeles oberördt, m. a. o. att vissa under-
nade centra kunna sofva, medan andra äro
ua. Så berättar den engelske sinnessjukläkaren
k Tuke följande: ”Jag drömde en gång, att
genom fönstret såg en herre, som stod utanför
ringde vid entrén. Då tjänstflickan icke kom
öppnade, gick jag själf till kökstrappan och
g i en klocksträng för att varsko henne. Jag
f emellertid högst förvånad, då klockströngen
e framdragte något ljud, jag drog och drog, en
ig, flera gånger. Jag såg tydligt klockkläppen
a sig, men intet ljud hördes.” Den sofvandes
nad öfver en dylik iakttagelse, som på ett tämn-
en färdhändt sätt gäckar all erfarenhet, är ofta
räcklig att väcka honom.
Äfven en utifrån kommande retning, som träffar
escentra, kan hafva sitt inflytande på dröm-
n. Lukten af blommor eller parfymer, ett starkt
ler eller ljussken kan hos den sofvande väcka
eställningar och leda drömmarna i någon viss
tning. Likaledes inverka kroppsliga förnimmelser, hvilka ofta i drömmen öfverdrifvas och förstoras, såsom känslan af försvagad hjärtverksamhet, af en domnad arm, af kyla o. s. v., suggererande på drömmarnas gestaltning och förlopp. Man tycker sig öfverfallas, gripas, på väg att kväfvas, man kan icke försvara sig, icke röra en lem till nödvärn, man tycker sig blottställd i en synnerligen lätt dräkt för människors uppmärksamhet o. s. v. I relation till kroppssensationerna stå äfven s. k. profetiska drömmar, som förebåda kommande sjukdomar. De förklaras däraf, att de obetydligaste sensationer blifva i drömmen tydliga och inverka på drömföreställningarna, i hvilka de ofta på ett synnerligen fantastiskt sätt upptagas. Begynnande inflammationer i ögon, hals o. s. v. kunna sålunda göra sig gällande i drömmen, långt innan de eljest bli märkbara.

Emellertid träda drömmarna långt oftare i samband med det förflutna, särskildt med längesedan flydda tider och förhållanden än med framtiden. Verkligt aktuella bekymmer, förhoppningar och önskningar lämna oss i fred i drömmen, och det är till forna dagars sträfvan och oro vi återvända. Kombinationer af minnen, som länge hvilat, spöka i drömmen och väcka en längesedan försvunnen stämning eller stillad ängslan på nytt till lif. Drömmarna äro sålunda ofta att likna vid ett fyrverkeri af bortglömda laddningar, rester af vår ungdoms lifliga energi, som aldrig helt förbrunnit, vår vänskap till en barndomsvän, vår oro för studentexamen o. s. v. Men allt det, som fyller det närvarande, och den energi, som under dagen omsättes, våra senaste sträfvanden, vår sista sorg, allt sådant försvinner i dunklet, och de nervösa kombinationer, som uppbära denna själsverksamhet, äro de, som framför allt hägnas af sömnen, en förutsättning för, att vi, när morgonen randas, på nytt kunna upptaga vår sträfvan, vår sorg o. s. v. med oförminskad liflighet.

Såsom ofvan nämndes, förlora vi i sömnen vissa i vårt dagmedvetande ingående förnimmelser och personminnen af orienterande art, genom hvilka vi ouphörligen befinna oss i kontakt med verkligheten och som utgöra den fasta punkt, på hvilken vårt omdöme och vår kritik i mycket stödja sig. Med förlusten af detta fotfäste glida vi bort i en overklig värld, där alla slags orimligheter flyta om hvarandra. Emellertid händer det ej sällan, att vi i sömnen bibehålla en svag känning af detta fotfäste, äfven sedan drömmen fört oss långt bort från det närvarande. Vi hafva då en aning om, att drömmen är en dröm, och vi taga de bekymmer, hvarmed den fyller vår själ, med relativt jämnmod. Mången t. ex., som på gamla dar drömmer om studentexamen och erfar en gruflig oro öfver att ej kunna ett ord af vissa examensämnen, sansar sig småningom i känslan af att han i själfva verket icke längre behöfver bry sig om studentexamen, och denna känsla växer slutligen till en öfvertygelse, m. a. o. man kommer ånyo i sådan kontakt med verkligheten, att man vaknar. Ett dylikt, ofta trösterikt, tvifvel på drömmens verklighet har af Calderón i skådespelet ”Lifvet en dröm” blifvit omsatt till ett slags lifsfilosofi om verklighetens overklighet, som saknar hvarje psykologiskt berättigande. När drömmen blandar sig med det vakna lifvets erfarenheter, uppstår tvifiet på

drömmens verklighet, i vaket tillstånd däremot erfara vi intet motsvarande tvifvel. G—s.

Drömkvinna (isl. *draumkona*), *nord. myt.*, ett kvinnligt väsende, som förebådande visade sig under drömmen, den drömmandes dis, fylgja eller norna. Jfr Dis och Fylgja. B—e.

Drömling, skogbevuxen, förr sumpig trakt i preussiska reg.-omr. Magdeburg vid gränsen till Braunschweig och Hannover. Omkr. 23 km. lång och nästan lika bred. D. genomflytes af Wesers biflod Aller och Elbes biflod Ohre. De s. k. D.-bönderna drifva stor boskaps- och hästafvel och voro förr kända för sitt mod. Ännu under trettioåriga kriget slogo de en kejserlig trupp 1639 och en svensk 1642.

Drönare, *zool.* Se Bi.

Drönarslakten. Se Bi, sp. 217.

Dröpna, *nord. myt.* Se Draupne.

Dröppel, *med.* Se Gonorré.

Drösa, *landtbr.* Se Dråsa.

D. S., *mus.*, förkortning för it. *dal segno*. Se Dal segno al fine.

D. S. (eller d. s.), förkortning af lat. *da, si'gna* l. *dētur, signētur*, gif och signera (underteckna) l. må det gifvas och signeras. Beteckningen förekommer på läkares recept och innebär en uppmaning åt apotekaren att gifva det föreskrifna läkemedlet åt den person, som afhämtar detsamma, äfvensom att å läkemedlets omhölje (påse, ask, flaska e. d.) afskrifva den föreskrift (den s. k. signaturen), som läkaren å receptet gifvit åt patienten om sättet och tiden för läkemedlets användning. C. G. S.

Dsch-, tysk beteckning för det ljud i asiatiska och afrikanska ord, hvilket i andra europeiska språk återges med *dj-, dsj-, g-* eller *j-*. Ort- och personnamn, som i tyska arbeten börja med *Dsch-* och ej finnas upptagna här nedan, torde därför sökas under *Dj-, Dsj-, G-* eller *J-*.

Dschaafar (Djaafar), annan form för Dschafar.

Dscha'far (Djafar). 1. D. es-Sādik, "den sannfärdige", en ättling af profetens måg Ali, den sjätte i ordningen af de tolf imamerna (se Imam), f. omkr. 700, d. 765, gäller som hufvudrepresentant för de från Ali nedärfda hemliga kunskaperna, och vilseledd genom ljudlikheten har man med hans namn satt i förbindelse den kabbalistiska vetenskapen "dschafr", i hvilken man äfven låtit honom uppträda som författare. Han betraktas som fader till de kabbalistiska pseudovetenskaperna i den muhammedanska orienten, och ett stort antal skrifter i astrologi, spådomskonst m. m. har bevarats under hans namn. Han lefde vid tiden för den omajjadiska dynastiens fall, som emellertid skaffade ej alideрna, utan abbasiderna kalifvärdigheten. D:s efterträdare i imamvärdigheten skulle hafva blifvit hans son Ismail, men denne dog redan under faderns lifstid; värdigheten öfvergick därför enligt majoritetens bland sjiiterna åsikt till D:s yngre son Musa, hvaremot andra anse Ismails efterkommande såsom arfvingar till imamatet och därför kallas ismailiter. På sistnämnda åsikt stödde fatimiderna sina härskaranspråk. Safidynastien i Persien (1499—1736) ledde sin härstamning från Musa.

2. Namn på två kalifer, af hvilka den förre regerade 847—861, den senare 909—931. Se vidare Kalif.

3. (Dsjáfar). Se Barmakider.

4. (Dscha'far Tjelēbi), turkisk skald, slutet af 15:e och början af 16:e årh. Han var s tanens statssekreterare och öfverlandsdomare, m afrättades 1514 såsom misstänkt för att hafva fra kallat janitscharupproret i Amasia. D. författa bl. a. dikten *Haves name* (Begärens bok).

Dscha'gga (Djagga), ett pittoreskt bergland Tyska Öst-Afrika vid södra foten af Kilima-ndja bildar en 16 km. bred terrass, som från den 600 höga slätten uppstiger till 1,800 m. höjd. Invånarn *va-dschagga*, ett tappert, krigiskt bantufolk, bo ick såsom de öfriga stammarna i dessa trakter, i byar, ut på enstaka gårdar samt idka åkerbruk och boska skötsel. Landet, som först besöktes af missionär Rebmann (1848), undersöktes närmare på 188 och 1890-talen af tyskar och engelsmän. Det tys östafrikanska sällskapet anlade 1889 en station Moschi och 1891 en i Marangu, och höfdingar underkastade sig efter blodiga strider den tys öfvermakten.

Dschiggetai (Dsjiggetai), *zool.*, *Equus h mionus*, en i Asien förekommande vild hästart, so skiljer sig från de egentliga hästarna därigenom att svansen är endast i spetsen besatt med lån hår och saknar vårtor (s. k. kastanjer) å bakre extremiteterna, samt från öfriga släkting därigenom, att kroppen är grå, rödbrun ell isabellafärgad, med svartbrun man och en mö strimma längs ryggen, men alltid saknar två strimmor. Man har uppställt flera, ofta såso arter (*Equus kiang, E. hemippus. E. onager* o. s. v beteckнade lokalformer, hvilka skilja sig från hva andra i det yttre förnämligast genom olika fär teckning, olika storlek och öronens olika läng Dschiggetai är ett vackert och kraftigt djur, so gnäggar liksom hästen och som till storleken st midt emellan hästen och åsnan, hvilka den för öfri till lefnadssätt fullkomligt liknar. Det vilda, stol utseendet tyder på okufvad kraft och oinkräkt frihet. *Equus hemionus* lefver i hjordar, hvill under ledning af den starkaste och modigaste hin sten ströfva omkring på stäpperna och öde berg slätter. Vid minsta fara gifver ledaren tecken t flykt och åtföljes då ögonblickligen af hela skara De smidiga lemmarna gifva rörelserna lätthet oc behag. Blixtsnabbt ilar dschiggetai framåt, och d undkommer vanligen jägaren, enär icke ens d snabbaste kapplöpningshäst förmår upphinna de Mongolerna, tunguserna och andra folkstammar v de stora öde stäpperna anse detta djurs kö vara särdeles läckert. Dschiggetais och närstående formers utbredningsområde sträcker sig från Syrie Persien och nordvästra Indien till Tibets och Ta tariets högländer. J. G. T. (L—e

Dschihanghir. Se Jahangir.

Dschisak. Se Dzjizak.

Dschulfa. Se Dzjulfa.

Dschunkowskij, Stepan Semenovitj. Dzjunkovskij.

Dsigatsi. Se Schigatse.

Dsi-l-hiddja. Se Hedjra.

Dsi-l-kada. Se Hedjra.

Dsjáfar, Harūn-er-raschids vesir. Se Barmakider.

Dsjāmi, Maulānā Abdurrahmān ib Ahmed, persisk skald. Se Djāmi.

sjiggetai. Se Dschiggetai.

sjingis-kan, mongolisk eröfrare. Se Djingis-.

sjuf, El-. Se Djöf.

sjungariet. Se Dsungariet.

sjunk. Se Junk.

sträng, *mus.*, andra strängen (nedifrån räk-) på violinen samt den tredje på altfiolen, violon-n och kontrabasen. A. L.*

su-l-hiddja. Se Hedjra.

su-l-kada. Se Hedjra.

sungariet (Dsjungariet) l. Songariet, historisk-etnografiska namnet på de länder i ral-Asien, hvilka behärskades af den mon-ka stammen dsungar (af *dsun* l. *son*, vänster, *gar*, hand; stammen utgjorde nämligen vänstra ln af den mongoliska hären). D., som utgör västra delen af Mongoliet, är enligt Suess att tta som en stor dalsänka, genomdragen af röksklar och ned mot hvilken de kringliggande n falla med branta sluttningar. De olika par-i af sänkan kallas cholai. Norra D. sänker sig Altai ned till Svarta Irtysch, som flyter fram an Altai och Tarbagatai genom ett bredt pass ngariska porten) till sjön Saissan-nor (413 m.). nnan stäppsjö, Ulungur l. Uljungur (466 m.), ar visserligen Urungu från Altai, men sak-i regel aflopp. Denna stora stäpp-port i alla tider varit den viktigaste utfartsvägen väster för Mongoliets folk. På ryska gränsen sig Musstau i Saurkedjan till 3,638 m. och en i Tarbagatai till 2,906 m. Mellersta D., sär-mellan 46° och 45° n. br., upptages af öknar, fortsätta åt ö. med aftagande bredd, enär Tarba- och Tian-schan närma sig hvarandra. Denna del gre än den norra. Södra D. är ett högt berg-, fylldt af grenar af Tian-schan-systemet, såsom gariska Ala-tau, längst i v., Irencha-tau, Bogdo-o. a. — Efter det mongoliska väldets upp-ng uppstodo i D. flera småstater, hvilka 1756 intogos af Kina. D. räknades då ända till alen. Genom ett dunganuppror 1864—66 Kinas makt vid Ili. 1871 besatte Ryssland scha, men återlämnade det i fördraget med Kina ebr. 1881 och behöll blott 11,288 kvkm., om-nde den västra delen. Af det kinesiska (östra) räknas norra delen (Tarbagatai) till Mongoliet den södra (Kuldscha) till Öst-Turkestan. Jfr ganer. J. F. N.

sungariska Ala-tau. Se Ala-tau.

..., officiell svensk förkortning för deciton.

to (oftare d:o), förkortning för dito (detto).

ua'b. Se Doab.

ual, *språkv.* Se Dualis.

ualis, lat. (af *duo*, två), *språkv.*, den form af rd, som tjänar att uttrycka begreppet "tvåhet". förekommer i större utsträckning endast i de rikaste språken, såsom sanskrit, forngrekiska, l. I urnordiskan är en dual verbform anträffad nda gång. Duala pronominalformer finnas i de nordiska språken. De duala pronomina heta i svenskan *vit* (vi två), *okar* (bådas vår), *oker* två) samt *it* (I två). Vidare finns där ett ssivpronomen *okkar* (tillhörig oss båda). Redan reformationen voro dualformerna ur bruk. Se). Freudenthal, "Spår af dualis i ett par af Fin-s svenska dialekter" (1880), och E. Brate, "Dualis in dem... westmannagesetze" (i "Bezz. beiträge", 1888). Fr. L—r.*

Dualism (af lat. *duo*, två), en världsåsikt, som till förklaring af världen använder tvenne principer, hvilka ej kunna förklaras ur hvarandra eller ur en tredje, utan måste betraktas såsom ursprungliga. Dualismen kan ej tillfredsställa förståndets kraf på en enhet, som ligger till grund för alla motsatser. Sin allmänna anledning eger denna åsikt i den omständigheten, att vår ändliga värld är en enhet af motsatser. — I en mera *mytisk* form och framgången ur *praktiska* (religiösa) intressen har dualismen uppträdt inom flera religioner, särskildt åtskilliga orientaliska, enligt hvilka världen är en tummelplats för strider mellan tvenne lika ursprungliga väsenden, ett godt och ett ondt. Denna lära, som å ena sidan är ett uttryck för människans medvetande om en konstant skillnad mellan godt och ondt, är å andra sidan egnad att nedsätta det godas dignitet genom att gifva det onda en lika så ursprunglig och principiell betydelse som det goda, hvarvid läran om det godas slutliga seger ej blir annat än ett dogmatiskt antagande. Exempel på en sådan dualism äro manikeismen och Zoroasters lära om Ormusd och Ahriman, ljusets och mörkrets furstar. Sekundär kan en sådan dualism sägas vara, om den onda makten föreställes hafva ursprungligen varit god och sedan affallit. — Utgången från *teoretiska* förutsättningar och i en mera *vetenskaplig* form, har dualismen framträdt inom de filosofiska system, hvilka, medvetet eller omedvetet, stannat vid en olöslig motsats mellan tvenne principer, som, själfva oförklarliga, ansetts nödvändiga för världsförklaringen. En sådan dualism kallas primär, om den tillerkänner båda principerna en absolut betydelse, och sekundär, om den ena påstås skola fattas såsom relativ, ehuru den i själfva verket får betydelsen af en själfständig princip. Den joniska filosofien kunde ej komma öfver motsatsen emellan kraft och materia, hvilket ej heller lyckats för några materialister i senare tid. Hos Platon och Aristoteles visade sig en dualism mellan idén, eller begreppet, och den sinnliga verkligheten, eller materien, hvilken dualism omöjligt kunde häfvas på deras ståndpunkt, enär ingen tredje princip var funnen, ur hvilken båda dessa skulle förklaras. Sedan Cartesius vetenskapligt vindicerat själens, eller medvetandets, betydelse såsom en själfständig substans, med tänkandet till attribut, men därjämte antagit tillvaron af en kroppslig substans, med utsträckningen till attribut, blef dualismen mellan själ och kropp den inom filosofien härskande åsikten. Alla försök att lösa densamma blefvo fruktlösa, så länge båda principerna skulle ega en lika ursprunglig betydelse. Leibniz, som frigjort sig från denna förutsättning, bibehöll dock för mycket af den cartesianska periodens allmänna inskränkningar för att kunna fullständigt häfva dualismen mellan själ och kropp (jfr Leibniz). Ett principiellt steg mot detta mål togs däremot af Kant, som ådagalade, att utsträckningen är en förnimmelseform hos människan, men för honom kvarstod motsatsen mellan intelligensen och tinget i sig ("das ding an sich"). Inom den efter-kantiska filosofien har dualismen framträdt hufvudsakligen i fråga om förhållandet mellan ande och natur.

Stundom säger man, att dualismen är för han-

den, hvarhelst en motsats finnes, hvars leder ej förklarats ur hvarandra eller ur en tredje princip, äfven om denna motsats ej är genomgående för hela världsåsikten. L. H. A.

Duali'st, anhängare af dualismen; anhängare af den dualistiska teorien.

Dualistiska teorien, *fys.*, den teori, som söker förklara de elektriska fenomenen genom att antaga *två* slag af elektricitet. Dess grundläggare äro Dufay och Robert Symmer. Den sistnämnde ansåg, att inom den oelektriska kroppen finnas i lika mängd och likformigt fördelade båda slagen af elektricitet och att, om de elektriska fluida skiljas, kroppen visar sig positivt elektrisk på hvarje punkt, där det positiva fluidet är öfvervägande, och negativt elektrisk på de ställen, där det motsatta slaget är härskande. Af Symmer uttalades äfven den satsen, att de särskilda partiklarna inom ett och samma elektriska fluidum repellera hvarandra, under det att en motsatt verkan eger rum mellan partiklar af olika fluida. Motsatsen till den dualistiska är den unitariska teorien. L. A. F.*

Duar (arab.) kallas i norra Afrika, i synnerhet i Algeriet, ett arabiskt tältläger, som består af tio eller flera tält. Jfr Smahla.

Dua'rte, den portugisiska formen af namnet Edvard.

Dub, karavanseraj. Se Darab.

Duban [dybā'], Jacques Félix, fransk arkitekt, f. 1797, d. 1870, gjorde sina studier i Paris och Italien, var 1848—54 Louvres arkitekt samt blef 1854 medlem af Franska institutet och generalinspektor för de civila byggnaderna i Frankrike. Han förvärfvade sin ryktbarhet hufvudsakligen genom den i ädlaste renässansstil hållna *École des beaux-arts* (ett af de skönaste moderna byggnadsverken i Paris, börjadt 1820 af hans lärare Debret och 1834—38 fortsatt af D. efter en alldeles ny plan) samt restaurationen af *Slottet i Blois* (1845). D. gjorde sig bemärkt äfven som målare framför allt af akvareller med arkitekturmotiv.

Du Barail [dy bara'j], François Charles, fransk militär, f. 1820 i Versailles, d. 1902 i Paris, började sin militära bana som simpel soldat 1839, men blef officer redan 1842 och steg i graderna till divisionsgeneral, 1870. Under kriget 1870—71 kommenderade han först en kavalleridivision af Rhenarmén vid Metz och efter vapenstilleståndet 3:e kåren af Versailles-armén. 25 maj 1873—21 maj 1874 var han krigsminister i de Broglies två första kabinett och blef sedan chef för 9:e armékåren, men efter Mac Mahons afgång från presidentskapet öfvergick han till reserven. 1887 erhöll han afsked ur krigstjänsten. Såsom utomordentligt sändebud öfvervar han Oskar II:s kröning i Stockholm 1873. D., som var ifrig rojalist, offentliggjorde redan före sin död sina intressanta memoarer, *Mes souvenirs* (3 bd, 1894—96), utarbetade med hjälp af publicisten Cornély, medarbetare i "Le Figaro". L. W:son M.

Du Barry l. Dubarry [dybarri], Jeanne Bécu, grefvinna, den franske konungen Ludvig XV:s älskarinna, föddes i Vaucouleurs 1743 i ett fattigt hem. Som helt ung kom hon till Paris och fick där plats som bodmamsell i en modehandel. Genom sin skönhet och sitt lifliga lynne drog hon männen till sig, tog plats i ett spelhus och knöt bekantskap med chevalier Jean D. Denne föreslog Ludvig XV:s kammartjänare och "skaffare" Lebo att föra henne till den då nära sextioårige monar ken. Denne blef häftigt betagen i hennes retand yttre, arrangerade (1768) ett giftermål mella henne och en afsigkommen grefve, Guillaume D en broder till Jean D.,

och lät 1769, till den kungl. familjens fasa, presentera henne på hofvet såsom grefvinna D. och "maîtresse en titre". Hon var ingalunda så obildad och utan skick, som hennes samtida bland kvinnorna hafva framställt henne. Genom sitt obegränsade välde öfver den svage och vällustige konungen, som hon duade och tilltalade med smeknamnet "La France", fick hon ett mäktig inflytande på statens styrelse. Sin makt utöfvad hon likväl mera som verktyg i andras händer än begär att härska, och hon skilde sig däruti frå m:me de Maintenon och markisinnan de Pompadou hvilka hon var mycket underlägsen i bildning oc beräkning. Det var hufvudsakligen det af Choise undanträngda jesuitvänliga och absolutistiska ho partiet, som flockade sig kring henne. Första följde af denna koalition blef, att Choiseul, som icke vil böja sig för henne, föll (redan 1770) och att Maupeou och d'Aiguillon (hennes gynnade älskar kommo till styret. Genom sitt våldsamma upptr dande mot parlamentet åsamkade de sistnämn henne folkets hat. Efter Ludvig XV:s död (177 förvisades grefvinnan för en tid till Pont-des-dame nära Meaux, men lefde sedan på sitt vid Mar belägna slott, Luciennes, som Ludvig XV låtit up föra åt henne. 1792 reste hon öfver till England f att sätta sin förmögenhet i säkert förvar, men ha oförsiktigheten att återvända till Frankrike, dro inför revolutionstribunalet och giljotinerades 8 de 1793. Hon skall in i sista stunden tiggt bödeln o ett ögonblicks uppskof ("De grâce, encore un m ment, monsieur le bourreau!"). — De under D namn utgifna *Lettres et anecdotes* (1779) äro unde stuckna. Jfr E. och J. de Goncourt, "La Barry" (1880), Vatel, "Histoire de m:me Barry" (1882—83; en "ehrenrettung"), och Noel Williams, "M:me D." (sv. öfv. 1905).

Du Bartas [dy bartā], Guillaume de Sa luste, fransk skald, f. 1544, d. 1590, delt som käck krigare i religionsstriderna och använd af Henrik IV i diplomatiska beskickningar t Danmark, Skottland och England. Han sårad dödligt i slaget vid Ivry. Under sin lifstid o en god tid efteråt åtnjöt han ett utomordentligt a seende som diktare — en anekdot berättar, att själf Ronsard skulle ansett honom som sin öfverman, men värdesättningen förändrades sedermera så v sentligt, att Goethe, som var betagen i D:s poesi, talar sitt beklagande öfver, att en så utmärkt p föraktades af sina landsmän. Den dikt, som skapa D:s rykte, är ett bibliskt didaktiskt epos, *La se maine, ou la création du monde* (1578, 30 up under de närmaste sex åren; öfv. till latin. italie

, engelska, tyska och danska), som innehåller ndiosa ställen och styckevis fylles af en heroisk t, men som för öfrigt genom en emfatisk och d nygjorda ord, grekiska och latinska vänd- gar o. s. v. förvanskad stil ofta närmar sig n gräns, då det löjliga tar vid. Han var utan fvel en talangfull poet, men saknade smak. Dikten f föremål för åtskilliga efterbildningar, bl. a. talien ”Le sette giornate del mondo creato” af sso och i Danmark ”Hexaëmeron” af Anders rebo, ett verk, som i sin ordning utgör förebilden H. Spegels ”Guds verk och hvila”. Bland D:s dra dikter nämnas *La seconde semaine* (ofullb.), *anie*, *Le triomphe de la foi*, m. fl. Litt.: Sainte- uve, ”Tableau de la poésie française au XVI:e cle” (2:a uppl. 1842), och Godefroy, ”Histoire de littérature française”, bd 1, ”XVI:e siècle” a uppl. 1878). S. S—n.

Dubb, *maskinb.* Se Axeltapp.

Dubb, Per, läkare, f. 1750 i Mariestad, d. 1834 Göteborg, blef 1768 student i Uppsala, 1778 d. doktor, 1781 amiralitetsmedikus i Göteborg 1782 därjämte läkare vid och styresman öfver

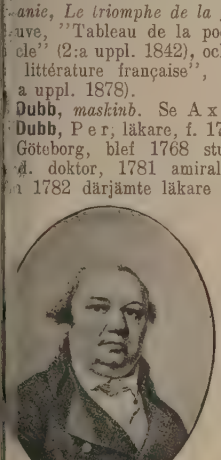

Sahlgrenska sjukhuset därstädes, till hvars organisation han uppgjort planen. Under krigsåren 1788, 1801 och 1808 tjänstgjorde han som förste fältmedikus vid de arméer, som på rikets västra gräns sammandrogos mot danskarna. 1795 blef han ledamot af Vet. akad., 1804 medlem af kommissionen för ordnandet af en karantänsinrättning vid Känsö och 10 ledamot af den kommitté, som var tillsatt för utarbeta förslag till en allmän fattigvård i riket. D. var Göteborgs ypperste kommunalman på tid. I nästan hvarje öfverläggning angående mänt viktiga ärenden var han själen. Framför t var det fattigvården och uppfostringsväsendet, n låg honom om hjärtat. Skrifter: *Samling af n och upptäckter i medicin. landthushållning,* ik m. m. (1781—85), *Om sillfisket i Bohus län* 317) och *Om quarantänanstalten på Känsö* (1818) fl. Äfven som praktiserande läkare var han rcket verksam och i åtnjutande af stort förtro- de. Biogr. i Vet. akad:s Handl. 1833.

Dubb, Paul Johan Kristofer, skolman, oboksförfattare, f. 8 febr. 1822 i Malmö, d. 6 r. 1879, blef 1839 student i Lund, 1844 filos. ktor och 1852 docent i franska språket och litteraren samt 1859 lektor i franska och engelska vid nds elementarläroverk. D. var en skicklig lärare h en af de förste skolmän, som använde en på ve- askaplig insikt grundad metod vid undervisningen i oderna språk. Han utgaf två digra antologier, mligen *Handbok i franska språket och litteraturen* 353; 3:e uppl. 1873) och *Handbok i tyska språ- t och litteraturen* (1861), som bägge vittna om synnerligen godt omdöme vid urval och upp- illning samt ega stor förtjänst genom de litteratur- storiska, biografiska och filologiska meddelanden m. m., som i dem förekomma. Därjämte utarbetade D. *Fransk elementarbok* (1858; 4:e uppl., ”Fransk språklära”, omarb. af Fr. Wulff, 1879).

Dubba (fnisl. *dubba*, eng. *dub*, eg. utstyra, kläda i rustning), slå till riddare. Under medeltiden skedde dubbningen medelst ett med flata svärdsklingan anbragt slag på skuldran eller öfver halsen; sedermera (i riddarordnar) har den bestått däri, att den person, som skall dubbas, tre gånger beröres på vänstra axeln med en svärdsklinga. Enligt ”Stadgar för k. Serafimerorden etc.” af 24 nov. 1902 få ordenstecken anläggas utan föregående dubbning, utom af riddare med svärdsordens stora kors, som dubbas ”helst under bar himmel och framför fronten” af konungen själf eller af prins eller af den närvarande högste befälhafvaren, efter särskildt förordnande af konungen. Jfr Ackolad och Riddare.

Dubbe, Jakob, affärsman, f. 1769 i Visby, d. 1844 i Stockholm, en af de drifvande krafterna vid Gottlands ekonomiska nydaning, idkade omfattande rederi- och handelsrörelse i Visby samt jordbruk vid sin gård Rosendal (i Follingbo socken). D:s rikedom och originella gestalt ha varit föremål för en mängd sägner, och han är romantiskt behandlad af Emelie Carlén i ”Jungfrutornet”. Jfr A. Kinberg, ”Gotländska slägter” (1892). H. Rn.

Dubbelanastigmät. Se Anastigmat.

Dubbel antiseptisk sårbalsam. Se Hemliga medel.

Dubbelatōm (jfr Atom), *kem.*, två med hvarandra till en kemisk radikal förenade atomer af samma grundämne. Såsom enhet för atomvikterna valde Berzelius syrets atomvikt, som antogs vara 100. Enligt honom var den mängd af ett grundämne, som kunde förenas med 100 delar syre, ämnets föreningsvikt eller ekvivalent. Genom försök hade man funnit, att vätets föreningsvikt var $12{,}_5$, men enligt Berzelius måste man antaga vattnet sammansatt af 2 atomer väte och 1 atom syre, hvadan således 1 föreningsvikt väte måste vara lika stor med vätets dubbla atomvikt. Berzelius antog nämligen, att vätet, såväl som saltbildarna, kväfvet o. s. v., i föreningar alltid ingår såsom två med hvarandra förenade atomer eller dubbelatomer, hvilket grafiskt utmärktes därigenom, att nämnda grundämnens kemiska tecken försågos med horisontalstreck, t. ex. $\overline{H}$ en dubbelatom väte, och $\overline{Cl}$ en dubbelatom klor. Formeln för vatten, $\overline{HO}$, utmärker, att vattnet är en förening af 1 atom syre med 2 atomer — d. v. s. 1 föreningsvikt — väte. Det af Berzelius använda beteckningssättet för dubbelatomer öfvergafs småningom, och man skref efter hans död allmänt vattnets formel HO i st. t. $\overline{HO}$. Enligt den nyare kemien består vatten af 2 självständiga väteatomer och 1 syreatom, dess formel är således H_2O, ej $\overline{HO}$. Vattnets kemiska formler ($\overline{HO}$, HO, H_2O) representera tre stora epoker i kemiens utvecklingshistoria och äro uttryck af tre, i kemien djupt ingripande, åskådningssätt: Berzelius', ekvivalentteoriens och den moderna kemiens. P. T. C.

Dubbel-b, *mus.*, ett nottecken (♭♭), som angifver, att följande not skall sänkas med två halftoner. Den not, som förtecknas med dubbel-b, får sitt namn tillökadt med tvenne ”ess”, så att t. ex. *d*, sänkt med två halftoner, kallas *dessess* (enharmoniskt = *c*). A. L.*

Dubbelbarometer (jfr Barometer), *fys.*, ett slags kvicksilfverbarometer, afsedd att göra utslagen större och således lättare att observera. Förändringen består däruti, att de delar af häfvarbarometern, där kvicksilfret har sin öfre och sin nedre nivå, göras tämligen vida och att till det nedre, kortare, benet anbringas en förlängning, bestående af ett smalare rör. Fylles detta rör med en lättare vätska, t. ex. färgadt vatten eller färgad sprit, så kommer en ringa förändring i kvicksilfrets nivå att framkalla en flyttning af den lättare vätskans fria yta, hvilken flyttning blir större, ju vidare barometerröret är i förhållande till förlängningen. Detta instrument användes sällan. L. A. F.*

Dubbelbeckasin, *zool.* Se Beckasin.

Dubbelbesättning, *järnv. tekn.*, den anordning inom järnvägsdriften, hvarigenom ett lokomotiv handhafves af två eller tre personaler (besättningar), alltid desamma. Mycket ofta handhafves ett lokomotiv städse af en och samma personal, men vid lokomotivbrist händer, att ett lokomotiv går ur hand i hand. I förra fallet erfordras ett stort antal lokomotiv, men de bli i gengäld i regeln väl skötta, då däremot i senare fallet visserligen ett mindre antal erfordras, men skötseln af lokomotiven ofta lämnar mycket öfrigt att önska. Som en medelväg mellan dessa fall använda flera banor dubbelbesättning, hvarigenom vinnas de båda förra fallens fördelar, utan att deras olägenheter i afsevärd grad göra sig gällande. E. Hjr.

Dubbelbild, *fys.* Se Dubbelbrytning.

Dubbelbildsmikrometer l. Rochons mikrometer (jfr Mikrometer), *fys.*, ett instrument, hvarmed man kan bestämma ett föremåls storlek, om dess afstånd är kändt, eller afståndet, om storleken

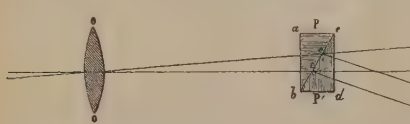

är känd. Det utgöres af en tub, med ett i densamma insatt system af två bergkristallprismor. Dessa prismor, *P* och *P'*, äro så inrättade, att i den första, *abc*, kristallens optiska axel är vinkelrät mot sidan *ab*, hvaremot i den andra nämnda axel är parallell med brytande kanten *c* och således vinkelrät mot teckningens plan. Prismorna äro med hypotenusorna fästa mot hvarandra, så att de bilda en rätvinklig parallellepiped. Om en ljusstråle faller vinkelrätt eller nästan vinkelrätt mot ytan *ab* på den första prisman, så går den obruten genom densamma till *e*. Vid inträdet i den andra prisman sönderdelas strålen i två, en ordinär och en extraordinär (se Dubbelbrytning). Den förra fortplantas utan brytning och utgår alltså parallell med den infallande; den senare undergår extraordinär brytning, hvarigenom den kommer att afvika från brytande kanten och följaktligen, då den lämnar prisman, bilda en viss vinkel med den ordinära strålen. Storleken af denna vinkel beror endast på brytande kanten hos prisman *bcd*, om nämligen alla de infallande strålarna få betraktas såsom vinkelräta mot ytan *ab*. Om de två prismorna insättas i en tub mellan objektivet *o* och det ställe, där objektivbilden uppstår, så ser man genom okularet två bilder, *gh* och *g'h'*. Liksom storleken af vinkeln mellan de strålar, som träffa mot hvarandra svarande punkter på de båda bilderna, beror endast af prismorna, så beror också afståndet mellan dessa motsvarande punkter endast på afståndet mellan det mot tubens axel vinkelräta plan, i hvilket bilderna ligga, och den punkt, *e*, inom planet *bc*, från hvilken den ordinära och den extraordinära strålen utgå. Genom en skruf kan prismasystemet flyttas längs tubens axel och afståndet från bildytan bestämmas vid den ställning, då de båda bilderna beröra hvarandra. Är det sistnämnda afståndet *a* och bildens utsträckning *y*, så är $y = a \,.\, tgv$, om *v* är vinkeln mellan strålarna. Men tydligt är ock, att $y : F = Y : x$, om *F* betyder objektivets brännvidd, *Y* föremålets storlek och *x* dess afstånd. Man har alltså:

$$\text{föremålets storlek } Y = \frac{atgv}{F} \cdot x = \text{konst. } x$$

$$\text{samt föremålets afstånd } x = \frac{F}{atgv} \cdot Y = \frac{1}{\text{konst.}} \cdot Y.$$

Instrumentet tjänar således såsom distansmätare för sådana föremål, hvilkas storlek är känd, och såsom storleksmätare för sådana, hvilkas afstånd är kändt. Jfr Afståndsmätning och Astronomiska instrument, sp. 298. L. A. F.*

Dubbelblock. Se Dubbelplåt.

Dubbelbotten l. Cellbotten, eng. *(cellular) double bottom, skpsb.*, kallas en å järn-(stål-)fartyg förekommande bottenkonstruktion, bestående däruti, att fartyget — utom sin yttre bordläggning — å en del af sin längd har äfven en vattentät innerbotten, vanligen lagd omedelbart ofvanpå bottenstockar och långskeppsspant. Dubbelbottnen bygges antingen med afbrutna (interkostala) bottenstockar och fortlöpande långskeppsspant eller vice versa. Innerbottnen sträcker sig på handelsfartyg endast ut till slaget (fig. 1), men å örlogsfartyg ofta upp till pansardäcket (fig. 2). Genom att vissa långskeppsspant och bottenstockar byggas vattentäta, bildas mellan de båda bottnarna ett betydande antal vattentäta s. k. *celler*, af hvilka en del brukar användas till förvaring af färskvatten, flytande bränsle o. d. Å örlogsfartyg finnas ofta anordningar att vattenfylla vissa celler, i afsikt att bringa fartyget på rät köl, om det genom skottskador e. d. erhållit slagsida. Dubbelbotten ökar i hög grad fartygets styrka; den skyddar äfven verksamt vid grundstötning samt mot torpeder och minor. För att mot dessa båda senare vinna ökadt skydd har man på senare tiden t. o. m. ifrågasatt att bygga tredubbla bottnar med mellanliggande celler. Ör-

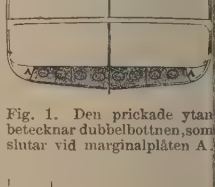

Fig. 1. Den prickade ytan betecknar dubbelbottnen, som slutar vid marginalplåten A.

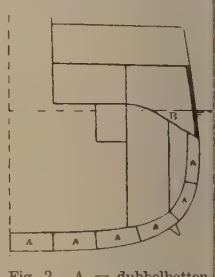

Fig. 2. A = dubbelbotten. B = pansardäck.

gsfartyg hafva ofta bottenceller äfven för och ter om dubbelbottnen. C. K. S.

Dubbelbroms. Se Broms, sp. 249.

Dubbelbrytning, *fys.* Vid inträdet i kristallise- le kroppar, som icke tillhöra det reguljära syste- t (se Kristallografi), blir en ljusstråle i mänhet uppdelad i tvenne strålar, som fortgå i ka riktningar. Särdeles tydligt framträder denna bbelbrytning, om man lägger en kalkspatkristall er en svart punkt på ett hvitt papper och betrak- detta rakt uppifrån genom kristallen. Man ser mligen då en dubbelbild af punkten. Vrides kri- llen kring en genom den svarta punkten gående, t kristallens yta vinkelrät linje, så förblir den a bilden i samma läge, men den andra flyttar sig n cirkel omkring den förra. Den ena af de båda ålar, i hvilka den i en dubbelbrytande kristall in- ende strålen uppdelas, följer de vanliga brytnings- arna (se Ljusbrytning) och säges därför vara *linärt* bruten. Detta är däremot icke förhållandet d den andra strålen, den *extraordinärt* brutna. nna ligger alltid i ett plan, som är parallellt med stallens hufvudsnitt (d. v. s. ett plan, som är vin- rätt mot en af kristallens ytor och går genom dess fvudaxel; se Kristall). Om man genom en lkspatkristall betraktar en svart punkt på ett hvitt pper och därvid håller kristallen på något afstånd n papperet samt i en sådan ställning, att hufvud- eln blir parallell med sammanbindningslinjen mel- n ögat och den svarta punkten, så blir äfven den allande ljusstrålen parallell med hufvudaxeln, och n ser endast *en* bild af punkten. Men vrider man stallen så, att den infallande strålen bildar vinkel d hufvudaxeln, så uppkommer dubbelbrytning, n afståndet mellan de båda bilderna blir större, ju rre vinkel den infallande strålen bildar med huf- daxeln. Den extraordinära strålens brytningsför- llande är således beroende af nyssnämnda vinkels rlek. Är den extraordinära strålens brytningsför- llande större än den ordinäras, säges kristallen ra *positivt* dubbelbrytande, i motsatt fall *negativt*.

Kristaller, hvilka likna kalkspaten däri, att det mes blott en enda riktning, i hvilken en ljusstråle n genomgå dem utan dubbelbrytning, kallas *tiskt enaxiga* samt tillhöra de kvadratiska och xagonala kristallsystemen. Sådana kristaller äro malin, apatit, smaragd, beryll, safir, ametist och rgkristall m. fl. De kristaller, som hafva *två* rikt- gar, längs hvilka en ljusstråle kan genomgå dem n dubbelbrytning, kallas *optiskt tvåaxiga*. Till m höra glimmer, gips, järnvitriol, borax, tung- at och topas. Ett särskildt slag af dubbelbrytning, n förekommer vid optiskt tvåaxiga kristaller, är n s. k. koniska brytningen. Äfven glas der starkt tryck eller efter hastig afkylning verkar bbelbrytande. I ett elektriskt fält bli oledare, så- n kolsvafla, terpentin o. s. v., dubbelbrytande errs fenomen). — Dubbelbrytningen upptäcktes 69 af Rasmus Bartholin. Den förklaras, i öfver- sstämmelse med vibrationsteorien, därigenom, att rn i kristallen ej har samma elasticitet i alla rikt- gar, hvarför också ljusets hastighet blir olika olika riktningar inom kristallen. Jfr Dubbel- ldsmikrometer, Nicols prisma och olarisation. K. L.*

Dubbelbägare (Kredensbägare), ett slags 1500-talet brukligt dryckeskärl af silfver, som bestod af två skålar, så afpassade, att den öfre kunde bilda lock till den undre, eller ock framställde undre delen en festklädd kvinna, som i de upplyfta händerna håller den öfre, kring en axel roterande skålen. Denna var bestämd att tömmas af damen, den undre däremot afsedd för kavaljeren (se fig. på bildsidan till art. Dryckeskärl).

Dubbelbössa. Se Skjutvapen.

Dubbelcentner. Se Centner.

Dubbelci'cero, *boktr.*, en tryckstil, som i kägeln håller 12 kvartpetit l. 24 typografiska punkter och står emellan text (sekunda) och dubbelmittel. (Jfr Cicero). Exempel:

Dubbelcicero

Dubbeldjur, *Diplōzoon, zool.*, ett till plattmaskarnas klass (*Plathelminthes*), sugmaskarnas ordning (*Trematoda*) och gruppen *Monogenea* hörande släkte, hvars medlemmar hafva en enkel utveckling, utan s. k. generationsväxel, d. v. s. omedelbart ur äggen utveckla sig till fullt utbildade könsdjur. Dubbeldjuret har i främre ändan, bakom munnen, tvenne sugskålar, och i den bakre äro åtta häftorgan anbragta, fyra på hvardera af de tvenne sidoskifvorna. När djuren blifvit utvuxna, lägga de sig två och två korsvis öfver hvarandra, i det att det ena djuret med en på buksidan anbragt sugskål omfattar en tapp å det andra djurets ryggsida, så att ett slags dubbeldjur uppkommer, hvarvid dock hvardera halfvan bibehåller utseendet af ett fullständigt djur. Dubbeldjuren lefva såsom yttre parasiter på huden och gälbladen af fiskar. De stora, ofta kantiga äggen hafva bihang, medelst hvilka de fästa sig vid åtskilliga föremål. I Sverige träffas *Diplozoon paradoxum* på gälarna af mörtar m. fl. insjöfiskar. J. G. T. (L—e.)

Diplozoon paradoxum.

Dubbeldrill, *mus.*, instrumental drill, som utföres samtidigt på två toner; dessa bilda då vanligen en ters inbördes.

Dubbelflygel l. Dipla'sion (grek., ”dubbel”), fr. *vis-à-vis*, *mus.*, föråldradt flygelpiano, försedt med en klaviatur vid hvardera ändan.

Dubbelflöjt, *mus.*, ett hos assyrierna, egypterna, grekerna, romarna och flera andra antika folk brukligt blåsinstrument, bestående af tvenne antingen skilda eller i ett gemensamt munstycke förenade flöjtpipor, hvilka blåstes af en person. Dubbelflöjt är benämning äfven på en täckt 4—8 fots orgelstämma med två midt emot hvarandra stående labier. A. L.*

Dubbelflöjtblåsande flicka. (Från en antik marmorrelief.)

Dubbelfotingar, *Chilo'gnatha* l.

Diplo'poda, zool., ordning af tusenfotingarnas (*Myriapoda*) klass. Hit höra arter med cylindrisk eller halfcylindrisk kropp, hvars leder i antal växla från 11 ända till 108 hos de fullvuxna djuren. De flesta lederna bära hvardera 2 par korta och vanligen helt nära bukens midtlinje fästa ben, alla i det närmaste lika stora. Det stora antalet små fina och tättsittande ben ger deras rörelser ett nästan flimrande utseende, då djuret går. Ögonen äro i grupper samlade punktögon eller saknas alldeles (hos *Polydesmidæ*). Antennerna äro helt korta, med 6—8 leder. Mundelarna utgöras af en öfverläpp, ett kraftigt par öfverkäkar och ett par i midten till ett slags underläpp sammanvuxna underkäkar. De äro tuggorgan utom hos fam. *Polyzoniidæ*, där de äro sugande.

Vanlig tusenfoting, Julus sabulosus. (Nat. storl.; arten kan dock uppnå en längd af 46 mm.)

Dubbelfotingarna sakna enkelfotingarnas fruktansvärda giftklor, men äro i de flesta fall till sitt försvar längs ryggsidorna utrustade med en rad af små porer, ur hvilka de utgjuta en illaluktande och för smärre djur förmodligen giftig afsöndring, enär den i vissa fall påvisats innehålla hufvudsakligen blåsyra. Liksom enkelfotingarna uppehålla de sig på mörka, fuktiga ställen, såsom under stenar eller i murket trä, men i motsats till de förra äro de fredliga, tröga djur, med långsamt skridande gång, och nära sig företrädesvis af växtämnen. I saknad af effektiva försvarsmedel och utan förmåga att hastigt fly undan, söka dubbelfotingarna undgå faror genom att åt buksidan i spiral hoprulla sin af hårda ryggplåtar skyddade kropp och låtsa sig vara döda. I detta liksom i flera andra afseenden afviker fam. *Polyxenidæ* (se d. o.). Äggen läggas klumpvis i jorden och bevakas stundom af honan. Medan hos oss dubbelfotingarna äro jämförelsevis små (2—50 mm.), finnas i de tropiska länderna mycket stora arter af bortåt 30 cm. längd och af ett fingers tjocklek. De viktigaste familjerna äro: *Polyxenidæ*, *Glomeridæ*, *Julidæ*, *Polydesmidæ* och *Polyzoniidæ*. G. A—z.

Dubbelfuga, *mus.*, fuga (se d. o.) med två subjekt.

Dubbelgrepp, *mus.*, en två- eller flerstämmig intonation på stråk- och gitarrartade instrument, åstadkommen därigenom, att fingrarna på en gång nedtryckas på två eller flera strängar. A. L.

Dubbel grindboll. Se Bollspel, sp. 1020.

Dubbelgång l. Duplexgång, *urmak.* Se Ur.

Dubbelgångare, person, som tillskrifves förmågan att blifva sedd på annan ort, än där han faktiskt befinner sig (man ser hans ”vålnad”). Företeelsen har särskildt studerats af Sällskapet för psykisk forskning i London (se dess ”Proceedings” samt Gurney, Meyers och Podmore, ”Phantasms of the living”). På grund af att den sedda personen ofta befunnit sig i ett särskildt sinnestillstånd, då han ”synts” för percipienten (så tyckas de flesta syner ega rum i den seddes dödsögonblick), har man haft svårt att förklara alla fallen såsom rena hallucinationer. Man har därför antagit en telepatisk påverkan såsom orsak till synhallucinationen (på samma sätt tolkar man s. k. ”varsel”, ehuru det då är fråga om hörselhallucinationer). — I dagligt tal betecknas två personer såsom dubbelgångare, då de ända till förväxling likna hvarandra. S. Az.

Dubbelhake, *krigsv.*, ett eldhandvapen, som användes på 1400-talet.

Dubbelhäfvert, *fys.* Se Häfvert.

Dubbelhärd, *tekn.*, är en lancashirehärd med arbetsöppningar från två sidor och försedd med två formar. Se vidare Lancashireprocessen.

Dubbelkolonn, *krigsv.*, den af infanteribataljonens formeringar, som uppstår därigenom, att bataljonens fyra kompanier, ordnade i plutonkolonn, ställas två och två bredvid och bakom hvarandra, vanligen med kort afstånd (6—8 steg) mellan plutonerna. Dubbelkolonn användes vid bataljonens samling eller uppställning bakom skyddande (betäckande) föremål eller på slagfältet utom den fientliga eldens verkningsområde. I några arméer användes en liknande formering vid kavalleriregementet, d. v. s. med två troppkolonner bredvid hvarandra. C. O. N.

Dubbel kontrapunkt, *mus.* Se Kontrapunkt.

Dubbelkors, *mus.*, ett nottecken (× eller 𝄪), som angifver, att följande not skall höjas med två halftoner. Den not, som företecknas med dubbelkors, får sitt namn tillökadt med tvenne ”iss”, så att t. ex. *d*, höjdt med två halftoner, kallas *dississ* (enharmoniskt = *e*). A. L.*

Dubbelkrona, *num.* Se Daler, sp. 1164, och Krona.

Dubbelkvartett (se Kvartett), *mus.*, fyrstämmigt sångstycke, i hvilket hvarje stämma är dubbelt besatt; sammanfattningen af de personer, som sjunga ett dylikt stycke. A. L.*

Dubbelkör, *mus.*, en förening af tvenne hvar för sig självständiga körer, som dels omväxla, dels verka samtidigt. Exempel på storartad verkan af dubbelkör erbjuda Bachs ”Matteuspassion”, Händels ”Simson”, Meyerbeers ”Hugenotterna”, Wagners ”Lohengrin” och ”Liebesmahl der apostel”. A. L.*

Dubbelljud, *språkv.* Se Diftong och Språkljud.

Dubbellornjett. Se Lornjett.

Dubbellår l. Dubbelländ, *husdjurssk.*, ett slags missbildning, som stundom förekommer hos kalfvar, särskildt hos låglandsraser. Missbildningen består i en ovanligt riklig utveckling af vissa muskelgrupper, hvaremot skelettet är jämförelsevis svagt utbildadt. De dubbelländta kalfvarna utmärka sig genom ett litet, fint hufvud, kort hals, kort, vanligen något sänkt, rygg, kort kors med ovanligt långt framåt ansatt svans, tämligen låga, fina ben och en ovanlig bredd öfver bogarna och bakdelen. Ryggens och korsets muskler äro synnerligen rikligt utvecklade, så att det uppstår en tydlig fåra längs länden och korset (dubbelländ); lårmusklaturen är ännu fylligare, och mellan musklerna på lårets yttre och inre sida uppstår en djup fåra, så att låret synes likasom klufvet (dubbelt lår). Dubbelländta kalfvar uppköpas i allmänhet gärna till slakt emedan de äro köttigare och lämna en något större slaktvikt än andra (man har konstaterat ända till 73 proc., då däremot slaktvikten hos normalt utbildade, väl gödda kalfvar vid samma ålder varierade mellan 64,6 och 67,5 proc.), men köttet är af sämre beskaffenhet, torrare, mindre fett och till fär

rödare än hos vanliga kalfvar vid samma ålder. pålägg böra de ej användas, då de sällan uppnå al utveckling; de honliga individerna blifva ofruktsamma och alltid dåliga mjölkdjur; tju- a blifva vanligen tröga som afvelsdjur och på id däraf snart obrukbara. Felet går lätt i och man har funnit, att såväl tjurar som kor endast den ringaste antydan till dubbellår producera på ofvannämnda sätt missbildade var, hvarför de helst icke böra användas till l och vid premieringar i allmänhet också bruka lutas. E. T. N.

ubbelländ, *husdjurssk.* Se Dubellår.

ubbelmikroskop (jfr Mikroskop), *fys.*, ett roskop, i hvilket det genom objektivet infallande et delas i två knippen, som brytas i två okular, dda för de båda ögonen hos en observatör eller två observatörer. S. A—s.

ubbelmittel, *boktr.*, en af de största brukliga kstilar, hvilken i kägeln håller 14 kvartpetit r 28 typografiska punkter och står emellan belcicero och kanon. Dess storlek är följande

Dubbelmittel

ubbel myntfot. Se Myntfot.

ubbelplog, *landtbr.*, användes stundom som n dels på tvåskärig plog, dels på kupplog. Jfr g.

ubbelplåt, graverade eller etsade plåtar, afda för färg- eller chiaroscurotryck d. o.). Till framställandet af de gamla chiarotrycken användas sällan flera än två plåtar, för färgtrycken behöfde man i allmänhet fem r sex. Inom träsnittskonsten förekommo tidigt dubbelblock för chiaroscurotryck. Redan nach och Dürer praktiserade med stor framg detta förfaringssätt, och det kan knappast viflas, att det gamla dubbeltrycket urngligen gifvit uppslaget till det senare mycket itade träsnittsfärgtrycket. A. T—g.

ubbelpost, *krigsv.*, en post af två man. Jfr ltvakt, Post och Vedett.

ubbelrefva, *sjöv.*, intaga det andra refvet, bbelrefvet, i ett segel. — Dubbelfvadt segel, segel, hvaruti två ref äro gna. — Dubbelrefvad märssegelsltje. Se Kultje. R. N.*

ubbel rodd. Se Bogåra och Rodd.

ubbelrör, detsamma som tidrör. Se Brandrör.

ubbels, Hendrik Jacobsz., holländsk sjölare, f. 1620 l. 1621 i Amsterdam, d. där 1676, elev af eller bildade sig åtminstone efter S. de eger och var Backhuijsens lärare. Vid sidan af artistiska verksamhet var han butikegare. D:s and- och hafsbilder beteckna genom sitt ypperligt rgifna solljus och sitt än häftigt upprörda, än gelklara vatten en betydande utveckling af Vlies konst och komma ibland J. van de Capelles lningar nära. D:s arbeten äro rätt sällsynta. I sterdams Rijksmuseum ses dock tre, och andra rfinnas i museerna i Köpenhamn, Kassel, Schwe-, o. s. v. Nationalmuseum har af hans hand en rre tafla, *Skeppsbrott vid klippig kust*, som genom bruntonighet och sitt målningssätt ganska mycket iker från hans öfriga bilder. O. G—g.

Dubbelsalt, *kem.*, en förening af tvenne enkla salter i enkla proportioner. Föreningen existerar emellertid endast i fast tillstånd, ty vattenlösningar af dubbelsalter förhålla sig alldeles som motsvarande blandningar af de enkla salterna. Dubbelsalterna innehålla oftast en för båda komponenterna gemensam radikal (ion); alun t. ex. består af 1 molekyl kaliumsulfat, 1 molekyl aluminiumsulfat och 24 molekyler vatten. Sällsyntare äro dubbelsalter med endast olika radikaler, t. ex. kainit, $KCl + Mg SO_4 + 3 H_2 O$.

Väsentligt för dubbelsalter är, att de i lösning mer eller mindre fullständigt sönderfalla i de enkla salterna. Det finnes emellertid öfvergångar till så fasta föreningar mellan två salter, att komponenternas individuella egenskaper ej längre göra sig gällande; man talar då om "komplexa" salter. Exempel på ett dylikt är gult blodlutsalt (ferrocyankalium), $Fe(CN)_6K_4$, där järnatomen och cyanradikalerna äro så fast förenade till en ny ion $Fe(CN)_6$, att ingenderas karakteristiska reaktioner längre kunna påvisas.

Sammankristallisera två enkla salter icke i bestämda enkla proportioner, utan variera dessa senare kontinuerligt med lösningens sammansättning, så föreligger intet dubbelsalt, utan en isomorf blandning eller en fast lösning, hvilkens sammansättning, i motsats till dubbelsalternas, ej låter uttrycka sig genom en kemisk formel. H. E.

Dubbelseende, *oftalm.* Se Diplopi.

Dubbelsirenen, *fys.* Se Akustiska sirenen.

Dubbelslag (fr. *doublé*, eng. *turn*), *mus.*, ett framför en hufvudnot ofta förekommande tecken, merendels ∾, som angifver, att den närmast högre och den närmast lägre diatoniska noten skola med hufvudnoten emellan sig angifvas såsom ett förslag. Kromatiska förändringar antydas särskildt; så t. ex. angifver ett *g*. öfverskrifvet eller åtföljdt af tecknet ♭ ∾ ♯, att följande noter skola utföras, *ass g fiss g*. A. L.

Dubbelspat, *miner.*, kallas de genomskinligaste varieteterna af kalkspatkristaller, därför att ett genom en dylik kristall betraktadt föremål synes, genom dubbelbrytning (se d. o.), dubbelt. Denna kalkspat träffas företrädesvis i en spricka i basalten vid Helgestad nära Eskefjord på Islands östkust och når där ofta en betydlig storlek. Den användes till polarisationsapparater. P. T. C.

Dubbelspår, *järnv.*, anordnas vid en järnväg, där rörelsen är eller väntas blifva så stor, att trafiken icke lämpligen eller med tillbörlig säkerhet kan skötas på *ett* spår. En järnvägs trafikförmåga ökas ofantligt genom anläggning af dubbelspår, emedan tågmötena icke behöfva ske på stationerna. Tågriktningen på hvartdera spåret är olika i olika länder. I Sverige, där dubbelspår finnas mellan Malmö och Hessleholm och mellan Huddinge och Rönninge samt är under anläggning mellan Järfva och Uppsala, gå tågen till vänster om hvarandra. En och annan bana i Europa är i närheten af hufvudstäderna fyrspårig, liksom i Förenta staterna rätt ofta de direkta linjerna mellan de stora trafikcentra. Närmast New York och Chicago äro flera linjer på 100-tals kilometer sexspåriga. Äfven spårvägar byggas med dubbelspår. H. L.

Dubbelstjärnor, *astron.*, två stjärnor, belägna så nära hvarandra, att de först vid användning af starkare tuber visa sig ej vara en enda. Ett sådant grannskap är antingen endast skenbart och uppkommer däraf, att de bägge stjärnorna befinna sig på nästan samma synlinje (*optiska* dubbelstjärnor), eller ock verkligt, i hvilket senare fall de tillsammans utgöra ett stjärnsystem, hvaruti den mindre kroppen (drabanten) beskrifver en bana kring den större (hufvudstjärnan), eller rättare båda röra sig kring sin gemensamma tyngdpunkt (*fysiska* dubbelstjärnor). Dubbelstjärnor af sistnämnda slag äro ojämförligt flera till antalet än de optiska samt skiljas från dessa ej allenast därigenom, att de röra sig omkring hvarandra, utan äfven därigenom, att de vid den s. k. ”egenrörelsen” följas åt. Då man känner stjärnparets årliga parallax och därigenom äfven dess afstånd från vårt solsystem, kan man ur drabantens skenbara afstånd från hufvudstjärnan bestämma det verkliga och, med kännedom om omloppstiden, äfven beräkna stjärnparets massa. Vanligen äro stjärnorna af samma färg, men hos omkr. $^1/_5$ af hela antalet äro de olikfärgade, hvarvid vanligtvis tvenne komplementfärger äro representerade. Några bland dessa stjärnsystem bestå af tre eller ännu flera stjärnor, t. ex. det bekanta ”trapetset” i Orions stora nebulosa. — Studiet af dubbelstjärnorna tillhör ett af den moderna stellar-astronomiens intressantaste kapitel. Tillvaron af dylika var känd redan af Galilei. Systematiska observationer begyntes emellertid först af F. W. Herschel (omkr. 1780). De arbeten, som F. W. och J. Herschel samt W. och O. v. Struve utfört inom denna gren af den observerande astronomien, hafva under senaste decennier fortsatts af Dembowski, Dawes, Dunér, Burnham, Engelmann, Schiaparelli m. fl. Särskildt hafva rörelseföreteelserna inom dubbelstjärnsystemen med ifver studerats. Såväl observation som kalkyl hafva därvid öfverensstämmande bevisat, att Newtons inom vårt planetsystem gällande gravitationslag eger sin giltighet äfven inom dessa stjärnsystem. Ett i matematiskt hänseende intressant problem erbjuda de tre- och flerdubbla stjärnorna (stjärnsystem, där flera än två kroppar röra sig kring den gemensamma tyngdpunkten). De olika kropparna (”komponenterna”), af hvilka systemet består, inverka här på grund af sina stora massor i hög grad störande på hvarandra, så att rörelserna blifva synnerligen invecklade och svåra att beräkna (se Trekropparsproblemet). Ett intressant exempel är *ζ Cancri* (Zeta i Kräftan). Då man hittills endast i några få fall kunnat uppmäta afståndet till dessa dubbelstjärnor, känner man ej i allmänhet dubbelstjärnbanornas verkliga dimensioner. För närvarande känner man omkr. 12,000 dubbelstjärnor, och för flera hundra af dessa har man iakttagit omloppsrörelse. Endast för ett sextiotal har man emellertid kunnat beräkna omloppstiden, hvilken växlar mellan 11 och omkr. 1,000 år, samt deras öfriga banelement. På grund af oregelbundenhet i ”egenrörelsen” hos Sirius och Procyon framställde Bessel den hypotesen, att orsaken därtill vore den, att de voro dubbelstjärnor. Peters sökte sedermera för den förra och Auwers för den senare att enligt denna hypotes bestämma dessa systems rörelse, och det lyckades äfven Clark i Cambridge (Förenta staterna) år 1862 i teleskopet finna Sirius' följeslagare; först i dec. 1896 upptäcktes Procyons drabant, en stjärna 13:e storleken.

Ett nytt slag af dubbelstjärnor, s. k. *spektroskopiska*, har genom Vogels och Pickerings spektralanalytiska undersökningar öfver fixstjärnornas rörelse i synlinjens riktning uppdagats. En klass af dessa dubbelstjärnor har efter sin förnämsta representant Algol (se d. o.) i stjärnbilden Perseus erhållit namnet *algolstjärnor*. Dessa variera sin ljusstyrka på ett synnerligen egendomligt sätt. Man har medelst spektroskopet funnit orsaken vara den, att man här har att göra med ett dubbelstjärnsystem, i hvilket den ena komponenten är mörk eller åtminstone ljussvagare. Det är nu klart, att om bägges banplan går genom jorden, så skola partiella eller möjligen totala förmörkelser af den lysande stjärnan ega rum, då den mörka passerar förbi, något, som måste åstadkomma en växling i ljusstyrka hos den ljusa stjärnan. Lutar åter det gemensamma banplanet mot synlinjen till jorden, så att de bägge kropparna passera förbi hvarandra, utan att betäcka hvarandra, kan en någon variation i ljusstyrka ega rum. Enär detta sista fall är det sannolikare, så dreis man till det antagandet, att äfven bland stjärnor af konstant ljusstyrka dubbelstjärnor måste finnas, hvilkas komponenter stå hvarandra alltför nära för att kunna på optisk väg särskiljas. Uti *Spica* (Alfa i Jungfrun) fann Vogel på spektrografisk väg det förste kända exemplet på dylika täta dubbelstjärnor. Sedermera ha genom undersökningar framför allt på Harvard-, Lick- och Yerkes-observatorierna redan öfver 100 spektroskopiska dubbelstjärnor upptäckts af hvilka banelement beräknats för omkr. 20. Hos de flesta af dessa är blott den ena komponentens spektrum synligt, och stjärnans sammansatta natur röjes då genom periodiska förskjutningar af spektrallinjerna i enlighet med Doppler-Fizeaus princip (se Dopplers princip). I åtskilliga fall äro emellertid båda komponenterna ljusa, och man ser då allmänhet två spektra. I det jämförelsevis sällsynta fall, att dessa äro identiska och komponenterna tillika af samma ljusstyrka, synas linjerna dubbla. Så är händelsen hos *β Aurigæ* (Beta i Kusken) och *Ursæ majoris* (Zeta i Stora björnen), för hvilka jämväl massorna kunnat beräknas. Ett intressant exempel utgör *Polstjärnan*. Denna stjärna beskrifver på fyra dagar en bana omkring systemets gemensamma tyngdpunkt (blott den ena komponenten är synlig). Emellertid har denna tyngdpunkt själf sin ordning en rörelse, som synes antyda, att ännu en tredje kropp hör till systemet, omkring hvilken polstjärnan med sin ledsagare långsamt rör sig en bana, hvars period skattats till omkr. 17 år. — I betraktande däraf, att nämnda linjeförskjutningar hos många dubbelstjärnsystem måste vara alltför små för att kunna konstateras samt att hittills endast ett halft tusental stjärnspektra hunnit undersökas, är i sanning antalet dylika sammansatta stjärnsystem utomordentligt stort. E. J. N. V. E. N. (Rh

Dubbelstrykning, *fys.*, en metod för framställning af konstgjorda magneter. På midten af de stålstång, som skall magnetiseras, ställas de olika nämnda polerna af två magneter i 15—20 graders lutning mot stången samt på kort afstånd från hvarandra (detta afstånd hålles oföränderligt därigenom att man lägger en träbit emellan de bägge magneterna). Vidare föras båda polerna till stålstången

ändas, därifrån, utan att upplyftas, till den
a och så åter till midten. Efter tillräckligt
ta strykningar upplyftas magnetpolerna hastigt
stångens midt. Verkan förstärkes, om stål-
en lägges med ändarna hvilande på de motsatta
na af två starka magneter. Samma förfarande
användas för frambringandet af hästskomagne-
. Dubbelstrykningen kan också utföras på det
t, att de två magnetpolerna föras från stål-
ens midt mot hvar sin af stångens ändar och
upplyftas. Äfven i detta fall måste stryk-
en upprepas flera gånger. Jfr Magnetiseing. K. L.*

ubbelströmsnyckel, *telegr. tekn.*, en nyckel, tillhjälp af hvilken man åstadkommer ströms af olika riktningar, så att på en positiv ls följer en negativ o. s. v.

ubbelstyng. Se Symaskin.

ubbelsugarsläktet, *Lepadogaster, zool.*, ett enfiskarna (*Teleostei*), taggfeningarnas ordning *nthopterygii*) och familjen *Gobiesocidæ* hörande e, hvars medlemmar hafva en plattad, fram- ande nos och bakom hufvudet, på undre sidan oppen, en dubbel sugskifva, hvars främre afdel- är bildad genom en omdaning af bukfenan, och s bakre del är en s. k. appendikulär sugskifva, är fäst vid skuldergördeln. Vid norska kusten ommer *Lepadogaster bimaculatus*, på betydligt och ofta inkrupen uti snäckskal. Från svenska usten är blott ett exemplar kändt. Dubbelaren är högst 4 cm. lång och till färgen röd- med gula fläckar. Till lefnadssätt öfverensstäm- den med den hos oss vanliga sjuryg- L—e.

ubbelsuperfosfat. Se Superfosfat.

ubbelsvans, *her.*, en på heraldiska lejon stun- dom förekommande svans, som nästan ned till ro- ten är skild i två delar och har delarna lindade om hvarandra. Såsom egendomligt och känne- tecknande för Böhmens vapen förekommer däri redan på 1500-talet ett dubbelsvansadt lejon, och detta har sedermera bibe- hållits (se fig.). Lejon med dubbelsvans före- kommer första gången i

ige på Gustaf II Adolfs tyska Nürnbergs- taler af 1632. A. W. S.*

ubbelt bokhålleri. Se Bokföring.

u'bbeltje, "dubbelstycke", holländskt silfver- ymynt, = 2 stuiver = 10 cent = 0,1 gulden 15 öre.

ubbeltrasten l. Misteltrasten, *Turdus viscivorus, zool.*, en till tättingarnas ordning (*Passeriformes*), de trastartade fåglarnas familj (*Turdidæ*) och trastarnas släkte (*Turdus*) hörande art, igenkännes därpå, att ryggen och skuldrorna gråbruna med olivbrun anstrykning, att stjärtens tre yttre pennor äro hvita i inre kanten mot spetsen samt att de undre vingtäckarna äro hvita. De öfre kroppsdelarna äro hvita med rostgul anstrykning på halsen, sidorna och undergumpen. Strupens sida är ofläckad, men dess sidor jämte framhalsen och bröstet försedda med svartaktiga fläckar. Längden är 29,7 cm. Dubbeltrasten förekommer i större delen af Europa, från Grekland upp inom polcirkeln, och häckar i hela Sverige, företrädesvis i de mellersta och nordliga delarna. Ehuru en stor del dubbeltrastar stannar kvar äfven öfver den kalla årstiden, flyttar dock flertalet till sydligare länder. Dubbeltrasten trifves bäst i barrskogar, i medelstora sällskap, och låter där ifrån trädtopparna höra sin korta, klart ljudande sång. För öfrigt är den en klumpig, skygg och grälsjuk fågel, men blir lätt nog tam. Dess föda utgöres af maskar, larver, insekter och åtskilliga slags bär, i synnerhet mistelbär, o. s. v. Sitt bo bygger den tidigt på våren, mer eller mindre högt uppe i träden, af lafvar, kvistar och gräs, och den lägger däruti vanligen fem grönhvita, af violett och rödbrunt fläckade och prickade ägg. J. G. T.*

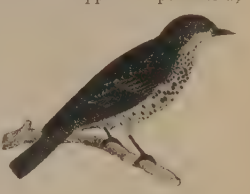

Dubbeltryck. Se Dubbelplåt.

Dubbeltunga, *mus.*, ett maner att på vissa blåsinstrument frambringa mycket snabba stackatosatser, genom att låta tungan hastigt röra sig fram och åter. På flöjten användes detta maner vid passager i upprepade toner, på hornet och trumpeten vid fanfarer och signaler. A. L.

Dubbelt verkande maskin, *mek.*, en kolfmaskin såsom ångmaskin, gasmaskin, fotogenmotor, pump, kompressor e. d., i hvilken kraften verkar i så väl den ena som den andra rörelseriktningen för kolfven. O. E. W.

Dubbelögon-fisken, *zool.*, kallas arterna af fisksläktet Anableps (se d. o.), enär ögonen hos dem äro delade i två delar genom horisontella mörka band i hornhinnan. L—e.

Dubbelörn (ty. *doppeladler*), *her.* Se Fläkt örn och Örn.

Dubbla blommor, *bot.* Se Fördubbling.

Dubbla drakorden. Se Ordnar.

Dubblager, *maskinb.* Se Axellager.

Dubbla malörtsdroppar, *farm.* Se Beska droppar.

Dubbla år. Se Tjänsteår.

Dubblé (fr. *doublé*, af *double*, dubbel). 1. Se Biljard, sp. 380. — 2. *Jaktv.*, fällande af två djur medelst två omedelbart på hvarandra följande skott ur en dubbelbössa.

Dubblēra (fr. *doubler*, af lat. *du'plus*, dubbel), fördubbla, taga dubbel; utvalsa två på hvarandra lagda metallplåtar; skiftevis utföra en tearoll; med mastix sammankitta två ädelstenar, af hvilka den ena är skuren till öfverdel, den andra (vanligen oäkta) till underdel (en sådan med konst sammansatt ädelsten kallas dubblett); *biljardt.*, spela en boll mot vallen och sålunda ge den en åsyftad riktning; *sjöv.*, förr brukligt kommandoord, då ombord på ett fartyg kanonerna å båda sidor samtidigt skulle bemannas; angripa (ett fientligt skepp) från bägge sidor; segla förbi eller omkring en udde; *krigsv.* Se Dubblering; *text.*, i spinnerier sammanföra flera vaddar eller kard- och sträckband och gemensamt behandla

dessa för att utjämna möjligen förekommande oregelbundenheter och parallellisera fibrerna. (Jfr Bomullsindustri.) Bland väfningens förarbeten förekommer äfven dubblering (dubbelspolning eller dubbelhaspling), hvarmed menas ett parallellt sammanförande af två eller flera trådar utan att sno eller tvinna dem om hvarandra; dylik dubblering verkställes för olika ändamål, exempelvis för att i ripsväfnader erhålla tjocka och jämna ränder, för att i sammet erhålla ett möjligast tätt och jämnt flor (lugg) o. s. v. — Inom boktryckarkonsten säges trycket dubblera sig, om det på någon del af arket (vanligen i kanterna) synes tryckt två gånger, beroende på att arket icke ligger riktigt fast e. d.

Dubblering (af rotar), *krigsv.*, fördubbling, förekommer vid en infanteriafdelning i rotekolonn (linjeformering på två led, vänd åt sidan) därigenom, att de jämna rotarnas män ”utrycka” i höjd med motsvarande udda rotars, hvarigenom kolonnen får 4 mans bredd. ”Inrycka” rotarna, blir kolonnen ”utan dubblering”. C. O. N.

Dubble'tt (fr. *doublet*), två sammanhörande boningsrum; föremål, som säljas parvis; ädelsten, som är sammansatt af tvenne, särskildt för detta ändamål slipade delar (se Dubblera); *språkv.*, den företeelsen att, etymologiskt sedt, ett och samma ord klyfves i två (eller flera) beträffande form eller betydelse eller i båda hänseendena, t. ex. *kona* och *kvinna*, *butik* och *apotek*. Se Noreen, ”Om orddubletter i nysvenskan” (i Uppsala univ:s årsskr. 1886) och ”Språkliga dubbelgångare” (i ”Juldagar”, 1904). Se vidare Duplett.

Dubbning. Se Dubba.

Du Bellay [dy bälä'], Joachim, fransk skald. Se Bellay.

Dubensee [do'benše]. Se Daubensee.

Dubhlinn, irländska namnet på Dublin.

Dubica [-i'tsa], Dubitza. 1. (Bosniska l. Turkiska D.) Befäst stad i Bosnien, på södra sidan af floden Una. Omkr. 4,000 inv. D. tillhörde fordom Johannitorden. Under flera århundraden var det ett tvistefrö mellan turkarna och österrikarna. — 2. Österrikisk köping på norra sidan af floden Una, midt emot Bosniska D., i kroatiska komitatet Zagreb. 6,599 inv. (1901).

Dubief [dybiä'f], Jean Baptiste Fernand, fransk politiker, f. 14 okt. 1850 på slottet Varennes, nära Mâcon, blef 1877 med. doktor i Paris. Sina fäderneärfda republikanska tänkesätt prononcerade han skarpt på de kommunala förtroendeposter, till hvilka han valdes, och sändes 1893 af dep. Saône-et-Loire som radikal till deputeradekammaren, dit han sedan ständigt återvalts. 1898 utsågs han till kammarens sekreterare och har ofta varit medlem af dess budgetkommission. Jan. 1905—mars 1906 var han inrikesminister i kabinettet Rouvier. E. A—t.

Dubie'nka, stad i rysk-polska guvern. Lublin, vid Bug. 4,126 inv. (1897), mest judar. Handel med spannmål, ull, läder m. m. 17 juli 1792 vann Kosciuszko där en seger öfver de i antal vida öfverlägsne ryssarna.

Dübier (plur.; af lat. *du'bium*, tvifvel), tvifvelsmål.

Dubi'tza. Se Dubica.

Du'bium, lat. Se Dubier.

Dubiös (se Dubier), tvifvelaktig, oviss.

Dublar, Magnus. Se Rönnow 1.

Dublin [da'blin], irl. *Dubhlinn* (”svart träsk” fnod. *Dyflin*. 1. Grefskap i irländska prov. Leinster, mellan Irländska sjön samt grefsk. Wicklow, Meath och Kildare. Arealen, utom staden D. som bildar eget grefskap, 886 kvkm. 157,568 in (1901), däraf 70 proc. katoliker. D. är ett vå formigt och fruktbart slättland; endast i s. träf man berg af någon betydligare höjd. Den störs floden är Liffey. Industrien, som fordom var gans liflig, har aftagit och lämnar nu endast linne, papp och några bomullsvaror. — 2. Irlands hufvudsta bildar (sedan 1898) eget grefskap (32 kvkm.) båda sidorna om floden Liffey, vid deńsammas lopp i Dublinbukten, under 52° 23′ 13″ n. och 6° 20′ 17″ v. lgd (observatoriet). 290,638 in (1901), nära 81 proc. katoliker. D. ligger dels en slätt, dels på sakta stigande höjder. Den ege liga staden skiljes från de många förstäderna gen Circular road, en med träd planterad, omkr. km. lång bulevard. Bland förstäderna äro de vi tigaste: Ringsend vid Liffeys mynning, Donnybroo Rathmines med Rathgar i s., Kilmainham i Glasnevin, Drumcondra och Clontarf i n. samt Bla Rock och Kingstown, som ligga på längre afstånd s. om D., vid södra kusten af Dublinbukten, men hö till D:s polisdistrikt, hvilket har en areal af 82 kvkm. med 373,179 inv. (1901). Öfver floden leda broar, af hvilka O'Connellbron, med statyer af O'Co nell och Smith O'Brien vid ändpunkterna, är 64 lång. Storartade dockor, som lämna tillträde fartyg om 7 m. djupgående, stå i förbindelse m nedre Liffey, och gods kan från dem medelst Gra canal och Royal canal, hvilka mynna ut i Liff nedanför D., samt järnvägar föras direkt till inre landet. Yttre hamnen skyddas af två i haf utbyggda dammar, af hvilka den norra är 2,7 m., den södra 4,300 m. lång. Det smala inlopp upplyses af en fyr på hvardera hamnarmens än och försvaras af det på södra dammen uppförda F Pigeon house. Vid västra ändan af staden ligg Phœnix park (710 har), en af de största o vackraste parker någon europeisk stad kan uppvi med lordlöjtnantens vanliga residens och statssek terarnas bostäder, exercisplats, militärhospital, kaserner, Hibernian school (en uppfostringsanst för soldatbarn), zoologisk trädgård, Wellingto obelisken (62,5 m.) och Phœnix-pelaren till min af lord Cavendishs och Th. Burkes mord (6 m 1882). Östra delen af D. är en af de vackra stadsdelarna i hela Storbritannien, hvaremot väs delen, som företrädesvis är befolkad af arbetare, mycket trånga och smutsiga gränder. I den fö går den 32 m. breda, 640 m. långa Sackville str från O'Connellbron, mot n.; denna gata har lysa butiker och storartade hotell samt en 40 m. h pelare uppbärande Nelsons staty. Bland offentl platser i östra stadsdelen är S:t Stephen's gr den största och Merrion square den vackraste; den förra står en staty af Georg II, på den sen statyer af prins Albert och W. Dargan. På an ställen i staden finnas statyer af Vilhelm III, Oli Goldsmith, Grattan och E. Burke. Bland offentl byggnader märkas slottet (se bild 1), som lig midt i staden, ursprungligen en fästning se 1560 ståthållarens officiella residens, posthuset, t

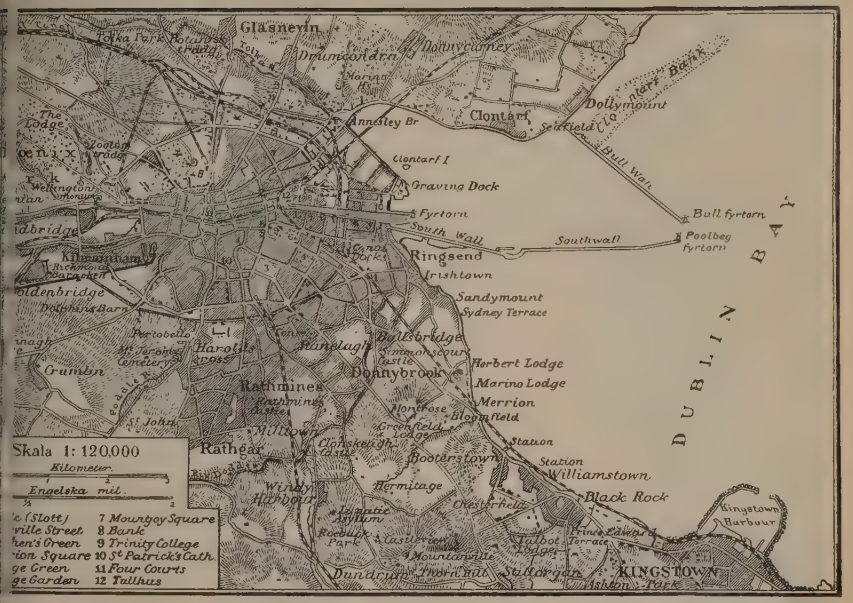

Situationsplan af Dublin.

(från 1791) nedanför O'Connellbron med en af 115 m. och en 38 m. hög kupol, Bank of d (se bild 2), som förr var parlamentshus, courts (högsta domstolens säte), Trinity col- flera börser, m. fl. Af kyrkor är den pro- tiska katedralen S:t Patrick (se bild 3) för- , grundlagd 1190 och försedd med ett 91 m. corn. Äldre är Christ church, byggd på 1100-

Andra kyrkor äro den 1816 byggda katolska ralen, Andreaskyrkan och Georgskyrkan. — säte för lordlöjtnanten (ståthållaren) af Irland, lands högsta domstol samt för en anglikansk en katolsk ärkebiskop. Bland undervisnings- ter märkas främst D:s tre universitet: Univer- of Dublin (Trinity college), Royal university land och Catholic university of Ireland. *Uni- y of Dublin* är ett nyare namn på det gamla ty college (grundlagdt af Elisabet 1591) och af Europas rikast doterade universitet (omkr. 0 pd st. om året i inkomster) samt har en prakt- af sir William Chambers 1759 i grekisk stil upp- universitetsbyggnad, omfattande tre gårdar med gränsande 8 har stor trädgård. Antalet stu- r (äfven kvinnliga) är närmare 1,000. Dess iska fakultet förser icke blott Irland, utan delvis England med prästkandidater inom kanska kyrkan. Biblioteket, som sedan Georg regering har privilegium att få ett exemplar af e i Storbritannien och Irland tryckt bok, ar omkr. 285,000 bd och mer än 2,000 hand- er. Till universitetet höra äfven astron. ob- torium (i Dunsink) samt museer och labora- af alla slag. *Royal university of Ireland* dt 1880 af det förra Queen's university) är blott ett pröfningsuniversitet för meddelande af lärdomsgrader och är öppet för alla utan hänsyn till bekännelse eller kön, men religion ingår icke i examensämnena. Undervisningen i det af Royal university föreskrifna studieprogrammet meddelas vid 9 filialcolleges l. academies, af hvilka de viktigaste äro de 3 Queen's colleges i Belfast, Cork och Galway. Det 1854 grundade *Catholic university* står under det katolska prästerskapets ledning och består af 6 colleges: S:t Patrick's coll. i Maynooth, University coll. i S:t Stephen's green, Dublin, University coll. i Black Rock, S:t Patrick's coll. Carlow, Holy Cross coll. i Clonliffe och Medical school i Dublin. För utbildning af läkare finnas utom dessa universitet fyra andra skolor. Sedan 1866 finnes en högre läroanstalt för kvinnor, *Alexandra college*, en förskola till Royal university. Det 1868 öppnade *Royal college of science* är en polyteknisk skola med statsbidrag. Äfven landtbruksskolan i Glasnevin (*Albert institution*) med mönsterfarm, underhålles af staten. Främst bland anstalterna för skön konst står *Royal hibernian academy*, som anordnar utställningar och underhåller en konstskola. Nationalmuseet omfattar bibliotek (Nationalbiblioteket, se bild 4), naturalhistoriska, etnografiska, arkeologiska och industriella samlingar, en tafvelsamling samt en botanisk trädgård (i Glasnevin). Den 1785 bildade *Royal irish academy* eger ett arkeologiskt museum och ett bibliotek jämte omkr. 2,000 forniriska handskrifter, af hvilka det utgifvit flera samlingar. Det 1731 stiftade *Royal Dublin society* föranstaltar landtbruksutställningar och föredrag öfver naturvetenskapliga och ekonomiska frågor. Dessutom finnas flera andra vetenskapliga sällskap,

1. Slottet. — 2. Bank of Ireland. — 3. S:t Patricks katedral. — 4. Nationalbiblioteket.

. statsarkiv, flera teatrar och många konsert-
. — D. har en betydlig industri, omfattande
terier och mekaniska verkstäder, tillverkning
pler, vagnar, glas och kemikalier, väfverier
fsidentyger (poplins), tobaksfabriker, bryggeri
h viskybrännerier, men producerar föga för
(utom visky och porter). — Af stor be-
är handeln. Till hamnområdet (inberäknadt
km. aflägsna Kingstown) hörde 1901 292 sjö-
fartyg om 57,886 ton och 397 fiskefartyg.
inlöpte 8,670 fartyg (däraf 8,424 kustfarare)
122,125 ton. Importen (företrädesvis spann-
ocker och petroleum) hade 1901 ett värde
mill. pd st., exporten (företrädesvis ull) af
pd st.
styrelse handhafves af 15 aldermen och 45
lors (stadsfullmäktige), i hvilkas spets står en
ayor, utsedd för ett år bland aldermen. —
es af många för att vara Ptolemaios' *Eblana*.
00-talets midt införde S:t Patrick kristendo-
är. Omkr. 840 eröfrades D. af två norska vi-
, Torgisle och Frode, hvilka gjorde det till
ort i konungariket D., ett af de riken, som norr-
n upprättade på Irland. Torgisle och Frode
rdes af irerna, men 852 upprättade Olof den
riket D. på nytt. De norske eröfrarna hade
ga strider att utstå mot infödingarna och för-
ofta från landet, men behöllo slutligen öfver-
1171 intogs D. af engelsmännen. 1209
de engelske borgarna, då de firade påsken,
llna af sina iriska grannar, och 500 ned-
. Årsdagen af denna händelse (''Black mon-
firades länge med tåg till platsen för mordet,
swood, som än i dag kallas ''The bloody
. 1205—20 byggdes slottet, 1409 erhöll D.
n mayor, som sedan 1665 för lordtitel. 1907
D. hållas en världsutställning. Litt.: Gilbert,
ry of the city of D.'' (1854—59), Haliday,
scandinavian kingdom of D.'' (2:a uppl. 1884),
lack, ''Guide to D.'' (1886). (J. F. N.)

lōn l. Doblōn (sp. *doblon*, eg. dubbel-
) l. Onza de oro, *num.*, ett föråldradt
t och spansk-amerikanskt guldmynt, af hvil-
ra sorter funnos. Den förnämsta var gångbar
—1848 (i Mexico till 1861) och gällde 16 pesos
pesetas = omkr. 58 kr. Däremot hade *doblon
bel* l. *isabelina* (1849—68) endast ett värde
a 19 kr. I Chile gällde 1 dublon = 5 pesos
condor = 17 kr., i Colombia = 5 pesos = 18
Peru = 18 kr., i Uruguay = 10 pesos =
., i Venezuela = 36 kr. — 2. Ett under
iska republikens tid (1798—1803) gångbart
ziskt guldmynt, i värde motsvarande 17 kr.

ino, distriktshufvudstad i ryska guvern. Volyn,
vid floden Ikva. 13,785 inv. (1897), mest
Tillverkning af tobak, läder och tegel. Under
alet började D. förses med moderna befäst-
och spärrar nu järnvägen från Budapest och
rg. J. F. N. L. W:son M.

ioc [dybå'kk], Charles Édouard, tysk
are under pseudonymen Robert Wald-
er, f. 1822 i Hamburg (son af en dit inflyt-
ransman), gjorde på 1850-talet vidsträckta
under hvilka han äfven lärde känna Skandina-
folk och litteratur, och bosatte sig i Dresden.
rgrik och karakteristisk framställning, som ofta
af för stor bredd, är utmärkande för hans många
vittra alster på vers och prosa. Till de mera lyckade bland dessa höra hans poetiska *Dorf-idyllen* (1862), åtskilliga af hans noveller (i samlingar 1859, 1862 och 1874) samt romanerna *Gehrt Hansen* (1862) och *Don Adone* (1883; 2:a uppl. 1901) och skådespelet *Die tochter des präsidenten* (1879). 1893 utgaf han en samling lyriska dikter, *Klänge aus der fremde*, och 1897 *Liebesstürme*. Hans öfversättningar af Tennysons ''Enoch Arden'' (1867; 40:e uppl. 1897) och ''In memoriam'' (1870; 5:e uppl. 1876) hafva rönt mycket bifall.

Dubois [dybœa'], Pierre (Petrus de Bosco), fransk legist i Filip den skönes tjänst, f. i Normandie omkr. 1250, studerade i Paris under Tomas från Aquino och blef sedermera kunglig advokat i Coutances. Som sådan omtalas han 1300, då han lät tillställa konung Filip ett memorial ''om medlen att förkorta krigen och processerna i Frankrike''. Denna ännu outgifna skrift, *Summaria doctrina* etc., diskuterar i själfva verket medlen att åstadkomma ett franskt öfvervälde öfver hela kristenheten och uppträder med skärpa mot påfvens världsliga makt. D. deltog i ständerförsamlingarna 1302 och 1308 samt författade i Filip den skönes intressen flera stridsskrifter mot Bonifatius VIII och mot tempelherrarna. D:s dödsår är obekant. Hans förnämsta arbete är den omkr. 1306 skrifna afhandlingen *De recuperatione terræ sanctæ* (kritisk edition af Langlois 1891, utdrag hos Hjärne, ''Valda texter'', 1895), hvari han framlägger en i detalj utarbetad plan för Heliga landets återeröfring under ledning af franska konungadömet. Hufvudvikten lägger han emellertid äfven här på den franske konungens makttillväxt vid den biläggning af striderna inom kristenheten, som skulle utgöra inledningen till eröfringsföretaget. I en ny skrift efter Albrekts af Österrike död 1308 tillrådde D. konung Filip att genom påfven Klemens V låta gifva sig kejsarkronan. I dessa och andra skrifter visade sig D. öfverskatta betydelsen af den franske konungens inflytande öfver påfven, och han såg ej de praktiska svårigheter, som uppreste sig mot realiserandet af hans fantastiska planer. Hans kritik af de teoretiska grunderna för påfvedömets världsliga makt har emellertid skaffat honom ett aktadt rum bland den senare medeltidens politiska skriftställare. — D:s mestadels anonyma skrifter ha kritiskt undersökts först af de Wailly och Boutaric; se därom Renans utförliga redogörelse för deras innehåll i ''Histoire littéraire de la France'', d. XXVI, sid. 471—536. Mot Renans öfverskattning af D:s faktiska inflytande på Filip IV:s politik och af hans idéers originalitet vänder sig Langlois (i Lavisses ''Histoire de France'' III, 2, sid. 284—91, 1901). V. S—g.

Dubois [dybœa'], latiniseradt Sylvius, Jacques, fransk anatom, f. 1478 i Amiens, d. 1555 i Paris, blef 1529 eller 1531 med. doktor i Paris, föreläste från 1535 i Collège de Tréguier och blef 1550 professor vid Collège royal. Hans föredrag utmärkte sig genom klarhet och elegans, och han drog till sig en mängd åhörare. Hans förnämsta betydelse inom anatomien ligger däri, att han var en af de förste, som dissekerade människolik och sålunda förberedde den lyftning, som anatomien rönte under 1500-talet. Dock vållade hans blinda beundran för Galenus, att han alls icke förstod att uppskatta den nya tidens sträfvanden, och det gick

därhän, att han 1551 mot sin forne lärjunge Vesalius, den moderna anatomiens grundläggare, skref en häftig smädeskrift. För öfrigt är D. bekant för sin sällsynt stora girighet. Hans skrifter utkommo samlade 1630. R. T—dt.

Dubois [dybωa′], François, fransk namnform för läkaren Frans Sylvius (se denne).

Dubois [dybωa′], Guillem, holländsk landskapsmålare. Se Bois, Guillem du.

Dubois [dybωa′], Guillaume, fransk statsman och kardinal, f. 6 sept. 1656 i Brives-la-Gaillarde (Limousin), var son till en fattig läkare, erhöll tonsuren vid 13 års ålder, genomgick Collège S:t-Michel i Paris, där han förvärfvade utmärkta kunskaper, och försörjde sig sedan såsom huslärare i enskilda familjer. Genom personliga förbindelser lyckades han vinna anställning som lärare för den unge hertigen af Chartres, sedermera hertig Filip af Orléans, och visste att tillvinna sig sin elevs ynnest både genom sin behagliga undervisningskonst och sitt smidiga umgängessätt, men också genom att blunda för hans tidiga utsväfningar. Att D. själf inledt hertigen i sådana och deltagit däri, är obevisadt och säkerligen öfverdrift. Denna gunst bevarade D., äfven sedan hans lärarskap upphört, och han gälladde den med trogen hängifvenhet för hertigens intressen. Äfven Ludvig XIV:s bevågenhet vann D., då han befordrat sin forne elevs giftermål med mademoiselle de Blois, konungens oäkta dotter med markisinnan de Montespan, och han belönades med abbotsstiftet S:t Just och anställning vid franska beskickningen i London (1698). Där förblef han ej länge på grund af sin förmans ovilja, och han återgick till sin ställning såsom hertigens förtrogne och sekreterare. När denne 1715 öfvertog regentskapet för den omyndige Ludvig XV, var äfven abbé D:s tid kommen. Utan officiell ställning i början erhöll han genast ett betydande inflytande. På hans ingifvelse närmade sig hertigen-regenten Frankrikes förra fiende England, och D. afgick i en hemlig beskickning till Haag och Hannover, där han med den engelske statsmannen Stanhope i okt. 1716 aftalade ett betydelsefullt fördrag, som genom Hollands accession i jan. följande år förvandlades till trippelallians. Denna vändning i den franska utrikespolitiken, som fullkomligt stred mot dess gamla traditioner och som för Sverige medförde ganska menliga följder, var ytterst impopulär, men i själfva verket ett utmärkt skickligt drag, motiveradt af de båda ländernas fredsbehof och af hänsyn till de nya, genom Utrechtfreden garanterade successionsförhållandenas bestånd i både Frankrike och England. D. belönades med medlemskap i utrikeskonseljen. När 1718 de aristokratiska konseljer, med hvilka hertigen af Orléans i början omgifvit sig, spelat ut sin roll och hertigen återgick till den gamla despotiska ministerstyrelsen, kallades D. till statssekreterare för utrikes ärendena. Han visade sig alltigenom vuxen denna plats. Han genomdref den bekanta kvadrupp alliansen 1718, hvarigenom de återstående tvis frågorna i sydvästra Europa undanröjdes. Albero fall 1719, Spaniens tvungna antagande af kvadri pelalliansens villkor 1720, hvarigenom krigsfa i Europa undanröjdes, och den följande försonin mellan hertigen-regenten och Filip V af Spani voro idel triumfer för D:s statskonst. Denna ski liga utrikespolitik förde Frankrike på några få ur dess isolering och vanmakt vid Ludvig XIV:s och tryggade på samma gång landets yttre frid dynastiska rättsordning. Häri ligger D:s största tydelse. Äfven i de kyrkliga förhållandena ing D. och sökte bilägga konflikten mellan påfveste och det jansenistiskt sinnade prästerskapet. B ningen för dessa tjänster blef D:s utnämning ärkebiskop af Cambrai 1720 (Frankrikes rikaste s och till kardinal 1721. Han hedrades med pr dentskapet för det samlade franska kleresiet, kalla 1722 till medlem af Franska akad. och blef i a s. å. premiärminister. Denna sista befordran afsedd att garantera hertigens inflytande på re ringen äfven efter konungens myndighetsförklari Redan ett år därefter, 10 aug. 1723, afled D. följd af en svår operation. — D. var en liten, det yttre oansenlig person, listig och intrigant, girig och njutningslysten, men ovanligt klok, erfa och energisk. Hans moraliska brister, hans ego och snikenhet, som ej tillfredsställdes af de hördaste inkomster midt under franska statens s ligaste finansiella elände, kunna icke öfversky men dock är hans bild i hög grad vanställd ge S:t Simons bekanta memoarer, där det aristok tiska hatet mot den hänsynslöse uppkomlingen å ljuder. Såsom statsman var han otvifvelaktigt verklig begåfning och har gjort Frankrike s tjänster, men hans politik saknar visserligen drag af idealitet och personlig storhet och bestäm väsentligen af hänsyn till orléanska familjens hans egna intressen. Uppgiften att han åtnjutit engelsk pension bestyrkes icke af nyare forskning De under D:s namn utgifna *Mémoires* (4 bd, 18 ny uppl. 1857) äro understuckna. Litt.: Seill ”L’abbé D.” (2 bd, 1862), Jobez, ”La France Louis XV” (2 bd, 1864—65), Baudrillart, ”P lippe V et la cour de France” (bd II, 18 Wiesener, ”Le régent, l’abbé D. et les angla (3 bd, 1891—99), och Bliard, ”D., cardinal premier ministre” (2 bd, 1901—02). P.

Dubois [dybωa′], Paul, fransk bildhuggare målare, f. 1829 i Nogent-sur-Seine, d. 16 maj 19 härstammade på mödernet från bildhuggaren Pig hvarför han ock stundom skref sig Dubois-Pigalle. Först vid 27 års ålder blef han medv om sin konstnärskallelse. 1856—58 arbetade på Toussaints ateljé i Paris, och 1859 reste till Italien, där i synnerhet Donatellos verk i rens blefvo föremål för hans studier. 1861 utstäl han statyn *Johannes Döparen som barn* (i b 1864) och 1863 *Narcissus* (gips; utförd i mar 1874). Därefter följde bl. a. bronsstatyn *Flo tinsk sångare från 1400-talet* (1865; liksom de bl nyssnämnda i Luxembourg), *Madonna med ba* (1867; Trinitékyrkan i Paris) och *Eva* (18 Senare följde *General Lamoricières grafvår* Nantes’ katedral, med den dödes liggande st i brons och 4 allegoriska figurer i mar

rage militaire, Charité (bägge i gips i National-seum; se afbildning i art. Bildhuggar-nst, pl. VIII), *Foi* och *Méditation* samt efer, medaljong och fris, ett af den moder-bildhuggarkonstens mästerverk (det utställdes på världsutställningen 1878, en reproduktion af det hela finnes i museet i Troyes); vidare den i sträng medeltidsstil hållna ryttarstatyn öfver *Konnetabeln Anne de Montmorency* (1886, å slottet Chantilly), *Jeanne d'Arc*, ryttarstod (1889 i Domrémy, 1896 i Reims — en reproduktion senare rest i Paris utanför kyrkan S:t-Augustin), det nobla *Grafmonumentet öfver*

igen af Aumale med den dödes bild i liggande lning (marmor, 1900) och en rad byster, *dry, Pasteur* (Franska institutet), *Gounod, Cael* och *Bonnat*; slutligen porträtt och teckningar. var även en framstående målare. Bland de målade trätt, som han utställt, är det utmärkta dubbelrättet af *hans båda barn* (1876). D. var 1878 905 direktör för École des beaux-arts samt blef l ledamot af svenska konstakademien. I Glyptot i Köpenhamn är han rikt och förträffligt reenterad med 19 skulpturverk, flera af hans mest ndande arbeten finnas där i marmor (''Eva'' . m. i två exemplar), och bland de konstverk, pryda byggnadens fasad, är en af Larche ut-i porträttstaty i brons öfver honom själf. Han är lyptoteket representerad även af tre målade port och en landskapsskiss. I Göteborgs museum s ett bronsexemplar af den Florentinske sångaren. Påverkan af florentinska mästare från 1400-talet ppenbar i D:s tidigare verk, hvilka ha en spänhet, en friskhet, en frihet från allt hvad akadek formalism heter, som i förening med den öfverna tekniken ställde dem i främsta ledet af den lerna skulpturens skapelser. Finaste smak, hög stnärlig kultur, förnämt lugn, plastisk behärsk-g och gedigenhet utmärka hans verk på olika åden — även dem, i hvilka man finner mera smi-tillegnande än kraftig ursprunglighet. G—g N.

Dubois [dybωa′], Louis, belgisk målare, f. 0 i Bruxelles, d. därstädes 1880, är en af de ste representanterna för den realistiska koloris-t, med stark påverkan från Courbet. Bredt, saftigt kraftigt målade han nakna figurer, genre, rätt, landskap och mariner. D. är representerad ruxelles' galleri. G—g N.

Dubois [dybωa′], Alphée, fransk medaljgra-. f. 1831 i Paris, son af gravören Eugène D. 1795, d. 1863), studerade hos Barre d. ä. och et, fick Rompriset 1855 och utförde sedan ga medaljer, såsom öfver *Siamesiska ambassaden ontainebleau, Kejsar Napoleon III, Karl XV* 36), *Upptäckten af den 100:e planeten* (1869), *ngernas belöningsmedalj* (1874), *Pasteur, Cou-Pius IX, Militärmedaljer* för Danmark, *Planeten us' passage öfver solen* (1877), *Republikens pro-nerande, Leverrier* m. fl. Rikt representerad i Luxembourg-galleriet äfvensom i Glyptoteket i Köpenhamn (15 nummer i brons). Han har äfven utfört en relief, *Handel och industri*, i Hôtel de ville (Paris). G—g N.

Dubois [dybωa′], Clément François Théodore, fransk musiker, f. 1837 i Rosnay (dep. Marne), elev af Ambr. Thomas vid konservatoriet i Paris, belönades med stora Rompriset 1861, blef 1871 organist vid Madeleinekyrkan, s. å. professor i harmoni och 1891 i komposition vid Pariskonservatoriet samt var 1896—1906 detta läroverks föreståndare. D. har som tonsättare vunnit erkännande i synnerhet med orkesterstycken och körverk. Han har komponerat bl. a. oratorierna *Les sept paroles du Christ* (1867) och *Le paradis perdu* (1878, belönadt med staden Paris' stora pris), mässor, motetter, kantater och ''lyriska scener'', orkestersviter, *Jeanne d'Arcs marsch*, pianostycken och bland annan scenisk musik de stora operorna *Aben Hamet* (1883) samt *Frithjof* (1892). D:s musik röjer ett visst inflytande af nytyska skolan. Han blef 1897 ledamot af Mus. akad. i Stockholm. E. F—t.

Dubois [dybωa′], Marie Eugène François Thomas, holländsk zoolog och geolog, f. 28 jan. 1858 i Eysden (Holland). Han studerade medicin vid universitetet i Amsterdam och utnämndes 1886 till lektor i anatomi därstädes, men tog redan 1887 tjänst som militärläkare, för att blifva i tillfälle att genom paleontologiska undersökningar å Indiska arkipelagens öar komma människans stamformer på spåren. D. lyckades i Trinil på Java upptäcka rester af en varelse, som han beskref i *Pithecanthropus erectus. Eine menschenähnliche übergangsform* (Batavia, 1894) och som han ansåg för en verklig mellanlänk mellan människan och de högre aporna. Denna åsikt har han sedan närmare utvecklat i andra arbeten (jfr Pithecanthropus). Bland hans öfriga skrifter märkas: *Die klimate der geologischen vergangenheit und ihre beziehung zur entwickelungsgeschichte der sonne* (1893) och *Über die abhängigkeit des hirngewichtes von der körpergrösse bei den säugethieren und beim menschen* (1897, i ''Archiv für anthropologie''). 1899 utnämndes D. till professor i geologi och paleontologi i Amsterdam. L—e.

Dubois [dybωa′], Paul, belgisk skulptör, f. i Liège 1859, elev af Van der Stappen och af akademien i Bruxelles, är en utmärkt porträttskulptör och har äfven utfört förträffliga statyer (*Tystnaden, Diana, Ung dam i en stol*) i marmor och brons. G—g N.

Dubois [dybωa′], Ernest Henri, fransk skulptör, f. i Dieppe 1863, elev af Falguière och Chapu, har utställt bl. a. gruppen *Förlåtelse* (1894, inköpt af franska staten), *Amiral Mouchez' statyr* (1896) och det liffulla *Monumentet öfver Eugène Fromentin* (1905, i La Rochelle). G—g N.

Duboisia myoporoides R. Br. [dybωäsia], *bot. farm.*, ett litet träd eller en buske af fam. *Solanaceæ*, växande i Australien. De torkade bladen utgöra drogen *folia Duboisiæ*; de äro långsträcktlansettlika, 10 cm. långa eller däröfver, helbrädda, ganska tjocka, af brungrön färg. Medelnerven är starkt framträdande, hvitaktig, sidonerverna utgående under nästan rät vinkel. Bladen sakna lukt; deras smak är bitter. Såsom verksam beståndsdel har angifvits en särskild alkaloid, *duboisin* (se

nedan). — En annan, likaledes i Australien växande art, *Duboisia Hopwoodii* F. v. Müller, skall hafva mindre, smalare blad med något tillbakavikt spets. Af dessa blad bereda sig infödingarna ett upphetsande njutningsmedel, *pituri*. Ur desamma har framställts en flytande, färglös, oljartad alkaloid, *piturin*, som är mycket giftig och till kemiska egenskaper samt verkningar står nikotinet i tobaksplantan nära. Någon praktiskt medicinsk betydelse har piturinet ej ernått. C. G. S.

Duboisin [dybœasin], *kem. farm.*, ett alkaloidpreparat (handelsvara), framställdt ur *Duboisia myoporoides* R. Br. (se d. o.), står både i fråga om kemiska egenskaper och verkningar *atropin* (se d. o. och Belladonna) och *hyoscyamin* (se d. o. och Hyoscyamus) nära. Duboisinet består troligen af en blandning af alkaloiderna hyoscyamin och *skopolamin* (se d. o.) l. *hyoscin*. Duboisinet har något försökts såsom pupillutvidgande medel samt invärtes i mycket små doser såsom rogifvande medel, särskildt åt sinnessjuka. C. G. S.

Dubois-Pigalle [dybœa' piga'll]. Se Dubois, P.

Du Bois-Reymond [dybœa' rämå'], Emil Heinrich, tysk fysiolog, f. 7 nov. 1818 i Berlin, d. där 26 dec. 1896, blef 1843 medicine doktor, 1858 professor i fysiologi i Berlin och 1867 därjämte vetenskapsakademiens ständige sekreterare. Vid 22 års ålder påbörjade han de undersökningar öfver djurelektriciteten, som skulle fylla hela hans forskarlif. De första resultaten af dessa framlades i en kort tidskriftsartikel 1842; denna följdes af *Untersuchungen über thierische elektricität* (I o. II, 1 1848—49, II, 2 o. 3 1880, 84). Därjämte offentliggjorde han ett stort antal mindre afhandlingar inom samma område; de utgåfvos samlade under titeln *Gesammelte abhandlungen zur allgemeinen muskel- und nervenphysik* (2 bd, 1875—77). Det af Sachs samlade materialet af iakttagelser öfver darrålens fysiologi bearbetade han i *Untersuchungen am zitteraal* (1881). Genom dessa arbeten riktade D. elektrofysiologien med många betydelsefulla rön, främst upptäckten af att nerverna och musklerna likasom de lefvande väfnaderna öfver hufvud under sitt tillstånd af verksamhet gifva upphof till elektriska strömmar. Hans med en fulländad teknik utförda undersökningar lärde bättre än några föregående, hurusom de fysiologiska problemen i afseende å experimentens noggrannhet kunna behandlas med fullt ut samma skärpa som de rent fysikaliska. De af honom utbildade metoderna spredos snart till öfriga laboratorier, och förtrogenheten med dem bidrog i väsentlig grad att vänja fysiologerna vid att vid sina försök söka uppnå den största möjliga precision. Sålunda blef D. en lärare för hela sin samtid. Fint bildad och djupt intresserad för spörsmål af filosofisk art, utvecklade D. redan i företalet till sina "Untersuchungen" allmänna åskådningar af stor betydelse. Skyldigheten att med föredrag illustrera vetenskapsakademiens

högtidssammankomster gaf honom längre fram anledning att i större omfattning behandla hithörande frågor, och sålunda uppstod en lång rad afhandlingar, i lika hög grad utmärkta genom sitt gedigna innehåll och sin fulländade framställningskonst. De utgåfvos samlade i två bd 1885—86. Bland dem bör särskildt nämnas hans föredrag *Ueber die grenzen des naturerkennens* (1872; flera uppl.), hvilket på sin tid väckte ett mycket stort uppseende och framkallade ett ifligt meningsutbyte. 1859—76 utgaf D. tillsammans med Reichert "Archiv für anatomie, physiologie und wissenschaftliche medicin", och från 1877 ombesörjde han utgifningen af "Archiv für physiologie". Jfr nekrolog af R. Tigerstedt i "Hygiea" 1897. D. var led. af Vet. soc. (1871) och af Vet. akad. (1889). R. T—d

Duborg, fordom starkt befäst, af drottning Margareta uppförd slott på Mariebjerg, n. om slesvigska staden Flensborg. Under kriget 1414—35 var D. ett viktigt stöd för Erik af Pommern och föll för 1431 efter tappert försvar i den holsteinske grefve Adolfs händer. Efter 1459 var D. städse de danska konungarnas vistelseort, då de besökte Slesvig, och på D. föddes hertig Adolf, gottorpska linjens stamfader (1526), samt konung Kristian V (1646). 1711 nedrefs slottet, och 1884 försvunno dess sista lämningar. På Mariebjerg höja sig nu preussiska kasemer. E. Eb

Dubos [dybå'], Jean Baptiste, fransk estetiker, f. 1670, d. 1742, blef 1695 anställd i utrikesdepartementet och användes vid åtskilliga diplomatiska beskickningar. Såsom skriftställare förvärfvade han sig rykte särskildt genom sina *Réflexions critiques sur la poésie, la peinture et la musique* (1719, 6:e uppl. 1755). Han blef 1720 medl. af Franska akad. och 1722 dess ständige sekreterare.

Dubosc̣qs lampa [dybå'sks], *elektrot.*, en äldre, förr mycket använd seriebåglampa, reglerad genom ett urverk. Den användes i projektionsapparater.

Dubossa'ry, stad i ryska guvern. Cherson, vid Dnjestr. 13,276 inv. (1897). Tobaks- och vinodling samt läder- och ljustillverkning.

Dubost [dybå'], Henri Antonin, fransk politiker, f. 1844 i Arbresle (dep. Rhône), var under andra kejsardömet en djärf oppositionsman och medarbetade i de republikanska tidningarna "Courrier français" och "Marseillaise". Vid republikens utropande 1870 blef han generalsekreterare i polisprefekturen och 1871 prefekt i dep. Orne samt vän en af Gambettas trognaste medarbetare. D. blef 1879 kabinettschef hos justitieministern Le Royer samt 1880 medlem af "Conseil d'état" och deputerad. I kammaren, där han satt till 1897, tillhörde han gruppen "union républicaine" och utöfvade stort inflytande. Dec. 1893—maj 1894 var han justitieminister i Casimir-Périers kabinett. Sedan 1897 tillhör han senaten, hvars president han blef 1906. D. har skrifvit bl. a. *Des conditions de gouvernement en France* (1875), *Danton et la politique contemporaine* (1880) och *Une page d'histoire, Danton et les massacres de septembre* (1885). E. A—n

Dubo'vka, köping i ryska guvern. Saratov, vid Volga. 16,370 inv. (1897). Liflig handel med spannmål och trädgårdsalster samt med salt från Elton-sjön.

Dubray [dybrä], Gabriel Vital, fransk bild-huggare, f. 1813 i Paris, d. därstädes 1892, stu-

de under Ramey och uppträdde första gången med en byst, hvarefter han utförde monumentstatyer för flera städer i Frankrike, men äfven oriska och ideala figurer. Till de äldre höra *Philoménе, Johannes Döparen predikande* (1842), *Spontini med musikens genius* (1846), statyer *apoleon III* och statsmannen *Rouher*, *Amor* segberömd grupp, *Kejsarinnan Josefina* (i Versns), *Napoleon I:s ryttarstaty* (Rouen, 1865), *ängeln* för kyrkogården i Kanton öfver fallna ter (1876), reliefer på Jeanne d'Arcs staty i ms, *General Abbatucci*, bronsstod (1882), *Eleketen*, staty (1888). — Med mejseln hafva D:s döttrar arbetat, Charlotte Gaelle, hvilken utfört byster och *Jeftas dotter*, ätt af *Stanley* (1878) m. m., samt Eugénie vanna, hvilken modellerat *Dido*, *Ung fröken 15:e årh.*, *Sårad soldat* (1885).

ibris. Se Dover.

ibro'vna, köping (förr stad) i ryska guvern. lev, vid Dnjepr. Omkr. 8,000 inv. Ylleindustri trävaruhandel. Konung Sigismund I af Polen vid D. 8 sept 1514 en stor seger öfver den tsaren Vasilij III Ivanovitj.

ibro'vnik, slaviska namnet på Ragusa.

ubs, Jakob, schweizisk statsman och rättsf. 1822 i kantonen Zürich, d. 1879 i Lause, invaldes 1849 i nationalrådet och blef s. å. em af förbundsdomstolen. 1855—61 var han em af ständerrådet, blef 1861 medlem af förlsrådet och var åren 1864, 1868 och 1870 förlspresident. I sistnämnda egenskap verkade han nerhet för handelsfördraget med Frankrike och judeemancipationen. 1872 opponerade han sig författningsrevisionen, kom med anledning däraf nighet med förbundsförsamlingens majoritet och ade därför förbundsrådet. 1875 mottog han allelse till medlem af den 1874 omorganiserade ndsdomstolen. D:s förnämsta arbeten äro *Entt eines strafgesetzbuches für den kanton Zürich* 5); *Die schweizerische demokratie in ihrer fortickelung* (1866; 2:a uppl. 1868) och *Das atliche recht der schweizerischen eidgenossenft* (2 bd, 1877—78). Jfr Zehender, "Jacob D., schweizerischer republikaner" (anonym, Zürich).

ubsky. Se Ebner-Eschenbach.

ubufe [dyby'f], 1. Édouard D., fransk må, f. 1819 i Paris, d. 1883 i Versailles, studerade en tid hos P. Delaroche, vistades 1848—51 i land och blef efter återkomsten till Paris en af okratiens gunstlingsporträttörer. Bland de många bara kvinnor och män, hvilka suttit för honom, nämnas *Kejsarinnan Eugénie*, *Rachel*, *Rosa Bonheur*, *Napoleon III*, *Andrassy*, *Gounod* och *Dumas* . Såsom historiemålare utförde D. åtskilliga reliera taflor: *Marias bebådelse* (1839), *Morgonbönen*, *ispredikan*, *Den förlorade sonen* (1866) m. fl. en hans fader, Claude Marie D., f. 1790, 864, var en inom den förnäma världen, i synnerbland damerna, mycket omtyckt porträttmålare. Édouard Marie Guillaume D., den gående son och lärjunge, fransk målare, f. 1843 ris, uppträdde först 1877, med *Adonis' död* och *kan med krukan* (Rouens museum); sedermera illde han *S:ta Cecilia* (museet i Clermont-rand) och en triptyk, *Den religiösa och den profana musiken* (museet i Amiens), *Poetisk treenighet: Musset, de Lamartine och Hugo* (1888), *Cypris* (1889) samt flera porträtt. D. är äfven illustratör. (G—g N.)

Dubuque [dubjö'k], stad i nordamerikanska staten Iowa vid Mississippi och vid Chicago great western railway m. fl. järnvägslinjer. 36,297 inv. (1900). D. är säte för en katolsk ärkebiskop och en anglikansk biskop, har två teologiska seminarier, ett institut för vetenskap och konst samt liflig industri (1900: 460 verk med 5,500 arbetare mest sågverk, vagnfabriker och bryggerier). D. anlades 1833 på det ställe, där Julien Dubuque 1788 anlagt ett kort därefter af indianerna förstördt nybygge.

Duc [dy'k], fr. (af lat. *dux*, anförare), hertig. Jfr Duke och Duc. — Duchesse [dyjä'ss], fr., hertiginna.

Duc [dy'k], fr., lyxåkdon med 4 hjul och 2 platser under nedfällbar sufflett samt med ett säte

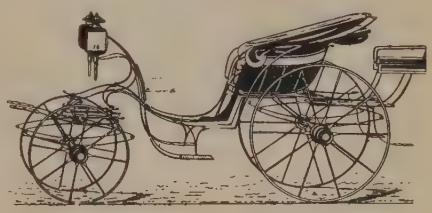

Petit duc (»parkvagn»).

framtill och ett baktill, hvartdera för två tjänare. — Petit duc [pti-], liknande vagn, men utan framsäte. B. C—m.

Duc [dy'k], Joseph Louis, fransk arkitekt, f. 1802 i Paris, d. därstädes 1878, studerade vid École des beaux-arts, fick Rompriset vid 23 års ålder och väckte under sin studietid i Rom mycket uppseende genom sitt förslag till restaurering af Colosseum. Bland hans arbeten i Paris äro de förnämsta *Julikolonnen* på Bastiljplatsen och det mycket invecklade, af gamla och nya byggnader sammansatta *Palais de justice*. D. var led. af Institutet (1866) och inspecteur général öfver allmänna byggnader. Napoleon III tilldelade honom ett pris på 100,000 frcs. G—g N.

Dūca, it., hertig. Jfr Duc, Duke och Dux.

Du Camp [dy kä'], Maxime, fransk författare och konstnär, f. 8 febr. 1822 i Paris, d. 9 febr. 1894 i Baden-Baden, gjorde 1844—45 en resa i Orienten, sysselsatte sig därefter med fotografering, kämpade under junidagarna 1848 mot insurrektionen samt företog 1849—51, på uppdrag af undervisningsministern, en resa till Egypten, Nubien, Palestina och Mindre Asien. 1880 blef han medlem af Franska akademien. Skrifter: *Souvenirs et paysages d'Orient*

(1848), *Égypte, Nubie, Palestine et Syrie* (1852), *Chants modernes* (1855), *L'homme au bracelet d'or* (1862), *Les buveurs de cendres* (1866), *Orient et Italie* (1868), *Paris, ses organes, ses fonctions et sa vie dans la seconde moitié du XIX:e siècle* (6 bd, 1869—75; 8:e uppl. 1893), *Les convulsions de Paris* (4 bd, 1878—79; skildringar af Paris-kommunen), *Souvenirs littéraires* (1882—83), *Paris bienfaisant* (1888), *Une histoire d'amour* (s. å.) och *La croix rouge de France* (1889). D. var en framstående stilist och förde (t. ex. i "Les convulsions de Paris") ett öppet språk, som ådrog honom agg från radikalerna.

Du Cange [dy kāʃ], Charles Du Fresne, sieur D., fransk lärd, f. 1610 i Amiens, d. 1688 i Paris, inskrefs 1631 som advokat vid Parisparlamentet, köpte 1645 af sin svärfader en syssla vid kammarverket i Amiens och flyttade 1668 till Paris. En minnesvård öfver honom restes 1849 i hans födelsestad. — D. var synnerligen väl bevandrad i klassiska och moderna språk samt historia och arkeologi m. m. Frukten af hans historisk-filologiska forskningar blefvo de epokgörande verken *Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis* (3 bd, 1678; ny, tillökad uppl. utg. af benediktinerna i 6 bd, 1733—36), hvartill ett digert supplement i 4 bd 1766 offentliggjordes af Pierre Carpentier (ny, tillökad uppl. utg. af L. Favre, 10 bd, 1883—87), samt *Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ græcitatis* (2 bd, 1688; faksimileupplaga 1889). D. författade vidare bl. a. *Histoire de l'empire de Constantinople sous les empereurs français* (1657), *Historia Bizantina* (1680) och *Principautés d'outremer* (under titeln "Familles d'outremer" utgifvet 1869 af E. G. Rey), hvarjämte han utgaf Villehardouins, Joinvilles, Kinnamos' och Zonaras' krönikor. I franska nationalbiblioteket förvaras en mängd af D. författade värdefulla historiska uppsatser och anteckningar m. m. Jfr Hardouin, "Notice sur la vie et les principaux ouvrages de D." (1838).

Ducange [dykāʃ], Victor Henri Joseph Brahain, fransk författare, f. 1783, d. 1833, vann stora framgångar genom sina många folkdramer med melodramatiskt hemska effekter. De verkningsfullaste af dessa skådespel, af hvilka fem uppförts i Sverige, äro *Trente ans, ou la vie d'un joueur* (1827; "Trettio år af en spelares lefnad", 1833), hans mästerstycke, *Calas* (1819), *Le colonel et le soldat* (1820) och *Il y a seize ans* (1831). D. författade 14 romaner, som likaledes gjorde lycka på grund af den spännande och ofta skräckinjagande handlingen. Skrifsättet är emellertid kantigt och föga artistiskt. Ryktbarast af romanerna äro *Agathe* (1819), *Valentine* (1821) och *Thélène ou l'amour et la guerre* (1823). Han uppsatte äfven en frisinnad tidning "Le diable rose". På grund af sina radikala åsikter och i sina verk gjorda politiska anspelningar ådrog han sig gång på gång myndigheternas misshag och ådömdes fängelsestraff. (S. S—n.)

Du Casse [dy kaˈs], Pierre Emmanuel Albert, baron, fransk krigshistoriker och romanförfattare, son af general Jacques Nicolas Xavier D. (1771—1836), f. 1813 i Bourges, d. 1893, blef generalstabsofficer samt tjänstgjorde som adjutant först hos prins Jérôme Napoléon och sedan hos marskalk d'Ornano, utnämndes 1854 till major och deltog 1850—59 i fälttågen i Afrika och Italien. D. författade bl. a. *Opérations de l'armée de Lyon en 1814* (1849), *Opérations du 9:me corps de la grande armée en Silésie* (1851), *Des erreurs militaires de M. de Lamartine* (1852; en kritik af Lamartins framställning i "Histoire de la restauration"), *Opérations militaires en Orient* (1857; om operationerna i Krimkriget från mars 1854 till okt. 1855), *Journal du siège de Strasbourg* (1871) och en mängd broschyrer. Han utgaf dessutom "Mémoires et correspondances du roi Joseph" (10 bd, 1853—55), "Mémoires et correspondance du prince Eugène" (10 bd, 1858—60) samt lefnadsteckningar öfver *Arrighi, duc de Padoue* (2 bd, 1866) och *Vaudamme* (2 bd, 1870). D. skref äfven romaner, men dessa äro utan betydenhet.

Duccio di Buoninsegna [duˈttjå -seˈnja], berömd italiensk målare, hvars fullt säkra lefnadsdata omfatta åren 1282—1319. D., hvars verksamhet i föll mellan Cimabues och Giottos, var den mästare af hvilken Siena-måleriet fick en sådan väckelse, att det på 1300-talet kunde framträda självständigt vid sidan af det florentinska. Hurudvida en *Madonna* i utpräglad bysantinsk stil (i Cappella Rucellai i S. Maria Novella) är ett ungdomsverk af hans hand, därom strida ännu de lärde. Hans yppersta arbete är i alla händelser hans 1311 fullbordade, stora *Maëstà*, det forna högaltaret i domkyrkan i Siena, 150 bortflyttadt från sin plats och numera, sedan de på bägge sidor målade taflan sågats itu, så att alla bilderna kunna exponeras bredvid hvarandra, utställd i kyrkomuseet, så när som på en bild "Kristi födelse", som hamnat i Berlins museum. Ä dess i tempera målade bägge hufvudtaflor framställe den främre en kolossal, af änglar och helgon om gifven madonna med barnet. Anordningen är de gamla symmetriska, men i behandlingen af de e skilda gestalterna visar sig D. hafva tagit ett sto steg framåt. Visserligen kunde han lika litet so florentinaren Cimabue frigöra sig från de gifn bysantinska typerna, men han ingöt i dem ett ny lif och särskildt ett sienesiskt element, ett ljuft oc mildt, nästan drömmande uttryck, hvilket synne ligen i hans kvinno- och änglafigurer verkar behag ligt på åskådaren. För madonnan skapade han dä igenom ett nytt ideal, liksom äfven hans vänlig blickande Kristusbarn är vida naturligare än de lillgamle, af dogmatiserande bibegrepp vanställda gosse, som den bysantinska konsten satte i modern

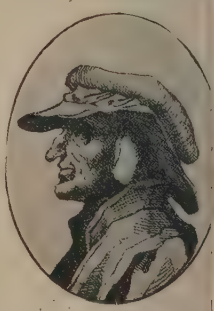

. Den bakre tafian upptager 26 scener ur i lidandes historia, med rikt innehåll och en are framställning, än man finner hos de bysan- a förebilderna. R—n. (O. G—g.)

uc d'Albe [dykda'lb], fr., *sjöv.* Se Dykdalb.

uch., förkortning. Se Duchn.

u Chaillu [dy ʃajȳ], Paul Belloni, nord- ikansk (fransk) resande, f. 31 juli 1835 i Paris,) april 1903 i Petersburg, vistades i sin ungdom tt afrikanskt faktori vid Gabonflodens mynning,

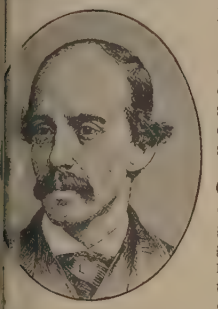

på Afrikas västra kust, där hans fader var amerikansk konsul och dref handel med infördingarna. Efter en vistelse i Nord-Amerika, där han lät naturalisera sig, företog han 1855—58 vandringar i Gabons kustområde och det inre af landet samt gjorde därunder iakttagelser, företrädesvis rörande gorillan. Resultaten af dessa vandringar offentliggjorde han i *lorations and adventures in Equatorial Africa* 1, ny uppl. 1871; "Forskningsresor och äfven- mellersta Afrika", 1875). Många i detta ar- förekommande uppgifter, i synnerhet om goril- betviflades starkt till en början, men hafva sedan udsakligen erkänts såsom grundade. 1863—65 le han en ny resa, från Ogoves delta genom gi och Ashango-landet, under hvilken han ut- många ortbestämningar och höjdmätningar samt mtade värdefulla upplysningar om land och folk na del af västra Afrika. Öfver denna resa utgaf *A journey to Ashango land* (1867), *Stories of the la country* (1868; "Historier från Gorilla- et", s. å.), *Wild life under the equator* (1869), *In the jungle* (s. å.), *My Apingi kingdom* 0) och *The country of the dwarfs* (1871; ergarnes land", 1874). 1872 reste han i ige, Norge, Lappland och Finland och redo- le för denna resa i *The land of the midnight* (2 bd, 1881; "I midnattssolens land", 1882 3). I *The Viking age* (2 bd, 1889) och *Ivar Viking* (1893) framhåller han med styrka frändn emellan den engelska stammen och skandi- rna och söker bevisa den förras härstamning de senare.

uchange [dyʃä'ʃ], Gaspard, fransk kopparstare, f. 1662, d. 1757, var lärjunge af J. ran och utmärkte sig genom sin veka och välga behandling af karnationen, i synnerhet den nliga. Berömda i detta afseende äro hans gra- r efter Correggios *Jupiter och Io*, *Jupiter och* a samt *Jupiter och Danae*.

uchartre [dyʃa'rtər], P. E. S., fransk botanist. Duchr.

uchâtel [dyʃatä'l], låg (sitt- l. ligg-) soffa, bede af en mjuk stoppad sits med lösa dynor i ten och sidorna. Se fig. å sp. 998.

uchâtel [dyʃatä'l], Charles Marie Tanguy, grefve, fransk statsman, f. 1803, d. 1867 aris, var 1834—36 handels-, 1836—37 finans- . 1839—48 (med undantag af tiden febr.—okt. 1840) inrikesminister. D:s verksamhet i Ludvig Filips sista ministär blef i högsta måtto olycksbringande för Frankrike. "Döf för alla önskningar om reform, orubblig, liksom konungen själf, inför den hotande agitation, som låg i reformbanketterna, ådagalade han den fullkomligaste förtröstan om styrelsens seger, ända tills förbudet mot tolfte (Paris-)arrondissemangets bankett gaf tecknet till en revolution." Efter februarirevolutionens utbrott (1848) drog han sig tillbaka från det politiska lifvet. Han var till sina politiska åsikter doktrinär. Skrifter: *Traité de la charité* (1829; 2:a uppl. 1836), i hvilken han framställde arbete, sparsamhet och försiktighet i äktenskapet som enda botemedlen mot pauperismen, och *Documents statistiques sur la France* (1833) m. fl. Jfr Vitet, "Le comte Duchâtel" (2:a uppl. 1875). E. W.

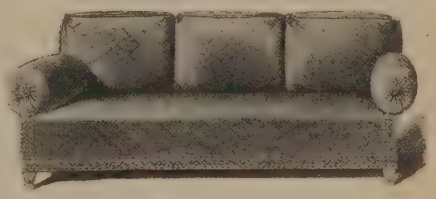

Duchâtel (se föreg. sp.).

Duchâtelet [dyʃatlä], Parent-, fransk läkare. Se Parent-Duchâtelet.

Du Châtelet-Lomont [dyʃatlä låmä'], Gabrielle Émilie, fransk författarinna. Se Châtelet-Lomont.

Duchcov, stad. Se Dux.

Duché [dyʃē], fr. (af *duc*, hertig), hertigdöme, i Frankrike före 1789 års revolution ett som omedelbart län under kronan till hertigdöme upphöjdt adelsgods. Man skilde mellan *duché pairie*, som medförde pärsvärdigheten, *duché simple*, utan medföljande pärsvärdighet, och *duché par brevet*, som innebar blotta titeln hertig. Napoleon I följde de kungliga föredömena, i det att han gjorde hertigdömen af provinser eller enskilda städer för sina ministrars och generalers räkning.

Duchenne [dyʃä'nn], Guillaume Benjamin, D. de Boulogne, fransk läkare, f. 1806 i Boulogne-sur-mer, d. 1875 i Paris, var från 1842 praktiserande läkare i Paris och sysselsatte sig i många år med undersökningar om elektricitetens användning inom medicinen. Härigenom samlade han småningom ett rikt material af iakttagelser, på hvilket han grundade sin betydelsefulla framställning af elektroterapien och elektrodiagnostiken (*De l'électrisation localisée et de son application à la physiologie, à la pathologie et à la thérapeutique*, 1855; 3:e uppl. 1872). I anslutning till dessa arbeten gjorde D. vidsträckta studier öfver verkningarna af kroppens olika muskler (*Physiologie des mouvements démontrée à l'aide de l'expérimentation électrique et de l'observation clinique*, 1867) samt öfver ansiktsmusklernas betydelse för ansiktsuttrycken (*Mécanisme de la physionomie humaine, ou analyse électrophysiologique de l'expression des passions, applicable à la pratique des arts plastiques*, 1862). Slutligen vann D. också

inom nervsystemets patologi och patologiska anatomi mycket betydande resultat. I Sverige infördes hans elektriseringsmetod af H. Sätherberg 1851. En minnesvård öfver D. restes 1899 i Boulogne. R. T—dt.

Duchesne [dyʃän]. 1. André D. (lat. Andreas Quercetanus), fransk historieskrifvare, f. 1584 i Ile-Bouchard (Touraine), d. 1640 till följd af öfverkörning, dref vidlyftiga studier i London och Paris och blef snart en af sin tids flitigaste och grundligaste lärde. Richelieu utnämnde honom efter hvartannat till kungl. geograf och historiograf. Hans forskningar i och arbeten öfver fransk historia ha förskaffat honom hedersnamnet ”den franska historieskrifningens fader”. För sina arbeten gjorde han enorma materialsamlingar, hvilka, nu till största delen förvarade i Nationalbiblioteket i Paris, utgöra ett sannskyldigt bibliotek i fransk historia ända från äldsta tider och äro oumbärliga för hvarje forskare. Bland D:s många och om djup lärdom vittnande arbeten må nämnas: *Les antiquités et recherches de la grandé et majesté des rois de France* (1609; ny uppl. 1668), *Les antiquités et recherches des villes, châteaux et places remarquables de toute la France* (2 vol., 1608), *Histoire des papes jusqu'à Paul V* (1616), *Dessein de la description du royaume de France* (1617), *Bibliothèque des auteurs qui ont écrit l'histoire et la topographie de la France* (1627), *Histoire des rois, ducs et comtes de Bourgogne, 408—1350* (1619—28), *Historiæ Normanorum scriptores* (1619), *Historiæ Francorum scriptores* (5 vol., 1636—49), ett synnerligen viktigt arbete, som innehåller bl. a. de gamle franske krönikörernas skrifter, samt en öfversättning af Juvenalis' ”Satiræ” (1616) och flera betydande editioner af äldre verk, bland dem Martin Marriers ”Bibliotheca Cluniacensis” (1616), Alain Chartiers ”Œuvres” (1617) och Étienne Pasquiers ”Lettres” (3 vol., 1619).

2. François D., den föregående son, fransk rikshistoriograf, f. 1616 i Paris, d. 1693, utgaf med tillägg ånyo sin faders *Histoire des papes* (1653) samt fortsatte tre af honom påbörjade arbeten: *Histoire des cardinaux français* (2 vol., 1660—66), *Traité des officiers qui composent le Conseil d'état* (1662) och *Histoire des chanceliers et gardes des sceaux de France* (1680). É. A—t.

Duchesne [dyʃän], A. N., fransk botanist. Se Duchn.

Duchesne [dyʃän], Jacques Charles René Achille, fransk militär, f. 3 mars 1837 i Sens (dep. Yonne), genomgick krigsskolan i Saint-Cyr samt utmärkte sig i italienska fälttåget 1859. Som kapten var han med i fransk-tyska kriget, blef fången vid Metz' kapitulation och sändes sedermera till Algeriet. 1881 blef han öfverstelöjtnant vid främlingslegionen och beordrades 1883 till Tonkin, där han höljde sig med utmärkelse. 1888 brigad- och 1893 divisionsgeneral, fick han 1894 befälet öfver expeditionskåren till Madagaskar. Efter svåra vedermödor lyckades han 30 sept. 1895 rycka in i hufvudstaden Tananarivo, där han förmådde drottning Rainavolo II att underkasta sig Frankrikes protektorat. Vid återkomsten till Frankrike 1896 blef D. kommendant för 5:e armékåren (i Orléans) och 1899 för 7:e armékåren (i Besançon). 1900 inkallades han i högsta krigsrådet, där han fortfarande (1906) har plats.

Duche'snea Sm., *bot.*, växtsläkte af fam. *Rosaceæ*, med 2 arter i Nepal och Kina. En af dem, *indica* Focke (*Fragaria indica* Andr.), är en omtyc

Duchesnea indica.

ampelväxt med gula blommor och röda, smultronli nande frukter. G. L—

Duchesnois [dyʃänωa'], Catherine Jos phine, fransk skådespelerska (hette eg. Rafi f. 1777 nära Valenciennes, d. 1835 i Paris, de buterade 1802 med stor framgång som *Phèdre* på Théâtre français och blef där societär 1804. Efter sin vackra medtäflerska m:lle Georges' afgång till Ryssland (1808) var m:lle D. på nämnda scen den obestridt främsta uppbärarinnan af de klassisk-tragiska hjältinnerollerna, ända till det romantiska dramats seger omkr. 1830. Särskildt utmärkte hon sig som *Roxan Hermione*, *Mérope*, *Athalie*, *Clytemnestre* och L bruns *Marie Stuart*. Biogr. af Dinaux (1836).

Duchess [də't∫äss], eng. Se Duke.

Duchesse [dyʃä'ss], fr., hertiginna. Jfr Du

Duchn. (Duch.), vid växtnamn förkortning f franske botanisten Antoine Nicolas D chesne [dyʃän], f. 1747, d. 1827 som lärare Paris, författare till *Manuel de botanique*, *Histoi naturelle des fraisiers* m. m.

Duchobortser (ry. *duchobo'rtsi*, förnekare l. b kämpare af den heliga ande, stundom, ehuru oriktig ”andens stridsmän”), en af de äldsta och intre santaste bland de många ryska sekterna. De äldsta historia är höljd i dunkel. Sekten ”up täcktes” af polisen omkr. 1750, men var då red ett organiseradt samfund med förgreningar i fle provinser. Sektens djupsinniga, med gnostikern och delvis äfven med hinduernas, besläktade lär tyda både på hög ålder och främmande inflytels helst som dess anhängare alltid bestått af simp bönder. Den länge gällande gissningen, att ”en u ländsk kväkare” grundlagt sekten, förkastas nume af sakkunniga, hvilka i stället antaga möjlighet af något historiskt samband mellan de österländsk

ikerna eller medeltidens mystiker och ducho-
ornas sekt. Själfva räkna de sin sekts härkomst
''rättfärdighetens förste martyr'', Abel, eller
tre männen i den brinnande ugnen'', offren
Nebukadnessars förföljelse. — Grundtanken i
lära är uppfattningen af gudomen såsom världs-
n (de förneka Guds personlighet och världens
else) och såsom ''andligen inneboende i män-
själen''. Treenighetsdogmen och bibelns inne-
uppfattas som sinnebildliga uttryck af det and-
lifvets yttringar och utveckling i människo-
n: ''Kristus måste födas, uppväxa, undervisa,
dö och uppstå i hvarje människosjäl'', om hon
varda frälst. ''Det inre ordet'', ''Kristus i
n'', ''det tänkande förnuftet'' är deras högsta
ritet; sammanfattningen af den i själen inne-
le gudomens yttringar kalla de ''lifvets bok''.
an med dess läror och ceremonier förkasta de.
kyrka'', säga de, ''är uppbyggd i själen'';
''hvar två eller tre äro församlade i Kristi
t, där är hans kyrka''. Till denna ''kyrka''
de ''icke blott kristna, utan äfven judar
urkar'', m. a. o. alla, som ledas af ''det inre
'' och ''i sina själar odla det godas utsäde''
tsky i ''Vjestnik Jevropi'', 1880). De tro ej
e ortodoxes himmel och helvete, men de lära,
'de rättfärdige skola besitta jorden'', som är
De rättfärdiges själar inträda vid deras död
rättfärdiges kroppar, de orättfärdiges ingå i
De hålla strängt på alla människors jämlik-
och ''buga sig för gudomen i människan''. I
t med kväkarna förkasta de all yttring af våld,
i krig, kroppsstraff o. s. v., och utmärka sig
rbetsamhet, enkelhet i seder, hjälpsamhet och
ksfullhet mot alla. Deras yttre — ett friskt
traftigt utseende, milda drag och lugna åtbörder
är också vittne om ett naturligt lefnadssätt och
delt sinnelag.
yggliga äro de förföljelser och grymheter, för
a duchobortserna varit utsatta (misshandel ofta
till döds, förvisningar, straffarbete vid Sibiriens
or på lifstid o. s. v.). Katarina II, tolerant
andra sekterister, förföljde duchobortserna med
grymhet, som likväl öfverträffades af Paul I:s
sklighet. Alexander I lämnade dem i fred och
dem bilda en koloni vid floden Molochnaja i
Taurien, hvilken upprefs af Nikolaus I, som
ck kolonisterna i straffregementen eller förvisade
till Sibirien och Transkaukasien. Sektens an-
are förökades likväl trots förföljelserna, hvari
a lindring inträdde under Alexander II. Under
ander III och Nikolaus II upplblossade förföl-
i mot dem på nytt och kulminerade vid midten
890-talet i de blodiga våldsdåden mot omkr.
00 duchobortser i Kaukasien, af hvilka några
andlades till döds, hundratal försmäktade i
gliga fängelser och flera tusenden jagades bort
sina hem till ödemarkerna i Transkaukasien, där
do af hunger och andra umbäranden. — 1895
e Leo Tolstoj en af sina vänner (Paul Birukov)
Transkaukasien för att taga kännedom om de för-
es belägenhet, hvilken han sedan skildrade i
nes''. Samtidigt lade Leo Tolstoj och en af
söner sig ut för de förföljde duchobortserna och
ades slutligen bereda möjlighet för dem att ut-
ra, och vid sekelskiftet utvandrade i rundt tal
00 från Kaukasien till Canada (sedan en del gjort
ett misslyckadt försök att slå sig ned på Cypern),
hvarest de upprättat blomstrande kolonier. —
Duchobortsernas nuvarande hela antal är okändt,
men det uppgår sannolikt till mer än 200,000.
Litt.: O. Novitsky, ''Duchobortsi. Ich istorija i
vjäroutjenie'' (Duchobortserna. Deras historia och
troslära, 2:a uppl. 1882), ''Gonenie na Duchobortsev
s' zakljutjeniem Grava L. N. Tolstoja'' (Förföljelsen
mot duchobortserna med tillägg af L. N. Tolstoj,
1896), Stepniak, ''Russian peasantry'' (1888), Tsak-
ni, ''La Russie sectaire'' (s. å.), och J. Stadling,
''De religiösa rörelserna i Ryssland'' (1891). J. S—g.

Duchr., vid växtnamn förkortning för franske botanisten Pierre Étienne Simon Duchartre [dyʃa'rtr], f. 1811, d. 1894, professor vid Paris' universitet, författare till bl. a. 4:e delen af ''Manuel général des plantes, arbres et arbustes'' (1862) och *Éléments de botanique* (1867).

Duchu, *bot.* Se Pennisetum.

Ducis [dysis], Jean François, fransk dramatiker, f. 1733 i Versailles, d. där 1816, ledamot af Franska akademien 1778, är mest känd genom bearbetningar af Shaksperes dramer, hvilka han behandlade i högsta grad godtyckligt. Af hans egna dramer är *Abufar, ou la famille arabe* (1795) bäst. D:s *Œuvres* och *Œuvres posthumes* utkommo 1827, hans bref 1879. Se arbeten om D. af Campenon (1824) och Leroy (3:e uppl. 1835).

Duck, Jacob A., holländsk genremålare, f. omkr. 1600 i Utrecht, d. efter 1660, troligen i Haag. D., som ända till senare tid förblandades med djurmålaren Jan le Ducq i Haag, under hvars namn hans taflor oftast gingo, målade s. k. sällskapsstycken, d. v. s. interiörer med musicerande eller dansande sällskap af de högre klasserna, scener från vaktstugor, stall och vinkällare o. s. v. och tillhörde kretsen af de närbesläktade artisterna Dirk Hals, P. Codde, A. Palamedesz, W. Duyster m. fl., hvilkas verk först den moderna kritiken lyckats särskilja. D., hvars lefnadsomständigheter äro föga kända, står ej i allra första ledet bland samsläktade konstnärer, ty hans teckning är ibland svag, men hans arbeten skattas likväl högt på den europeiska konstmarknaden och träffas i ett flertal af kontinentens museer. Hans enda kända, signerade arbete i Sverige är en källarscen, *Vinprofvet*, som på 1890-talet tillhörde hofmarskalken Ennes. O. G—g.

Duckwitz, Arnold, tysk politiker, f. 1802 i Bremen, d. därstädes 1881, blef 1841 senator i sin födelsestad och var 1848 medlem af ''vorparlamentet'', aug. 1848—maj 1849 tysk handels-riksminister samt 1857—63 och 1866—69 borgmästare i Bremen. Som senator kvarstod han till 1875. Hans *Denkwürdigkeiten aus meinem öffentlichen leben von 1841—1866* (1877) äro af stort intresse. D. har inlagt betydliga förtjänster om Bremens förkofran i merkantilt afseende och om åstadkommandet af tullenhet för Tyskland, hvarjämte han blifvit ryktbar som skaparen af Tysklands första örlogsflotta 1848. Jfr därom M. Bär, ''Die deutsche flotte von 1848—1852'' (1898).

Duckworth [da'kwœth], sir John Thomas, engelsk amiral, f. 1748, d. 1817, deltog såsom löjtnant i sjödrabbningen vid Grenada 1779 och blef s. å. commander samt 1780 postcaptain. I juni 1794 stred han, under lord Howe, i det ryktbara sjöslaget vid Ouessant samt erhöll för sitt

uppförande därvid en guldmedalj och tacksägelse af parlamentet. 1798 fick han befälet öfver den eskader, som i förening med en landtstyrka intog Menorca. 1799 sändes han som konteramiral till Västindien samt bemäktigade sig där i mars och april 1801 öarna S:t Barthélemy och S:t Martin m. fl. 1800 lyckades D. uppbringa större delen af en dyrbar spansk konvoj, och hans anpart af prispenningarna därifrån lär hafva uppgått till 75,000 pd st. Högste befälhafvare vid Jamaica 1803, blef han följande år viceamiral. Vid San Domingo tog eller förstörde han 1806 en fransk eskader om 5 linjeskepp och erhöll därför ånyo parlamentets tacksägelse samt en pension af 1,000 pd st. 1807 sändes han till Medelhafvet för att iakttaga turkarnas rörelser. D. tilltvang sig passage förbi Dardanellerna, men led vid återfärden ansenliga förluster, emedan turkarna starkare befäst sin ställning. 1810 uppnådde han rang af amiral, och 1813 blef han baronet. 1810—13 förde han befälet öfver flottan vid Newfoundland, och 1817 blef han befälhafvande amiral i Plymouth. Sedan 1812 var han medlem af parlamentet. A. B. B.*

Duclaux [dyklå], Pierre Émile, fransk kemist, f. 1840 i Aurillac (dep. Cantal), d. 1904, blef professor i fysik och meteorologi vid agronomiska nationalinstitutet i Paris 1879 och i biologisk kemi vid naturvetenskapliga fakulteten i Paris 1883 samt utsågs 1895 till ledare af Pasteurinstitutet, sedan han alltifrån dettas upprättande varit dess underdirektör. D. uppsatte och ledde ”Les annales de l’Institut Pasteur” samt skref afhandlingar om vinets sjukliga förändringar och om sjukdomsalstrande mikrober m. m. Hans förnämsta arbete var det sammanfattande verket: *Traité de microbiologie* (1899). Han blef ledamot af Institutet 1888.

Duclerc [dyklä’r], Charles Théodore Eugène, fransk publicist och politiker, f. 1812 i Bagnères-de-Bigorre (dep. Hautes-Pyrénées), d. 1888 i Paris, var 1840—46 ekonomisk författare i ”National”, blef vid februari-revolutionens utbrott, 1848, biträde åt dåv. mären i Paris, Garnier-Pagès, samt kort därefter medlem af konstituerande församlingen. 10 maj sistnämnda år blef han finansminister, men drog sig tillbaka, då regeringen efter junirörelsernas dämpande, trots hans motstånd, införde belägringstillstånd m. fl. stränga åtgärder. Han var därefter administrator för Ebros kanalisering och en tid verkställande direktör i det spanska ”crédit mobilier”. 1871 blef D. medlem af nationalförsamlingen, där han slöt sig till vänstern. 1875 blef han vicepresident i nationalförsamlingen, men valdes s. å. till senator för lifstiden samt till vicepresident i senaten. Aug. 1882—jan. 1883 var D. konseljpresident och utrikesminister. Skrifter: *Sur la régence* (1842) och, i förening med Garnier, *Histoire de la politique financière de la France depuis Henri IV* (1846).

Duclos [dyklå], Charles Pinot, fransk skriftställare, f. 1704 i Dinan, d. 1772 i Paris som fransk historiograf (efter Voltaire, 1750) och sekreterare i Franska akademien, hvilken han tillhört sedan 1747. Af hans arbeten må nämnas romanen *Confessions du comte de **** (1742) samt *Histoire de Louis XI* (4 bd, 1745), *Considérations sur les mœurs de ce siècle* (1751; många uppl.), *Mémoires pour servir à l’histoire du 18:me siècle* (s. å.) och *Mémoires secrets sur les règnes de Louis XIV et de Louis XV* (2 bd, 1791, ny uppl. 1864 det förnämsta af alla. D. ombesörjde redaktion af ”Dictionnaire de l’Académie française”. Ha *Œuvres complètes* utkommo 1806 och hafva sed åtskilliga gånger ånyo upplagts.

Dučman [-tj-], Handrij (Ondrej), väs slavisk författare och folklorist, f. 1836 i öf Lausitz, en tid (till 1886) präst, har verkat myck nitiskt för den vendiska (sorbiska) litteraturen Lausitz genom tidskrifter och utgifning af böck för folket, särskildt religiösa, har äfven författat mängd folkliga berättelser (under pseudonymen Wólšinski) och dikter. Hans litteraturhistori *Pismowstwo katholskich serbow* (1869), har und 1870- och 1880-talen ytterligare förbättrats och vidgats. A—d

Ducommun [dykåmõ’], Élie, schweizisk po tiker och skriftställare, f. 19 febr. 1833 i Genèv d. 7 dec. 1906 i Bern, studerade i sin fädernest och gjorde sig förtrogen med Tysklands språk o förhållanden genom en treårig vistelse som lärare i Sachsen. Efter att en tid ha varit lärare i sin hembygd egnade han sig åt politiken och blef 1855 redaktör för ”Revue de Genève” samt 1871 för tidningen ”Helvétie” i Bern. 1873 blef D. generalsekreterare för järnvägsbolaget Jura—Simplon. Han var dessutom i nio år medlem af Genèves och i tio år af Berns ”stora råd”. Sedan lång tid tillbaka ifr fredsvän, organiserade D. den på fredskongressen Rom 1891 beslutade Internationella fredsbyrån Bern, hvars verksamhet och propaganda han m energi och offervillighet sedan dess till sin död ledd Han tog dessutom en framstående aktiv del i världsfredskongresser, som alltsedan hållits, och r digerade fredsligans publikation ”Correspondan bi-mensuelle”. D. utgaf dessutom en samli dikter, *Sourires*, och redigerade tidningen ”Éta unis d’Europe”. 1902 fick han halfva Nobe fredspris. E. A—

Du Commun du Locle [dykåmõ’ dy låkl], H. Se Daniel, sp. 1251.

Ducos [dykå]. 1. Pierre Roger D., greiv fransk revolutionsman, advokat, f. 1754 i Dax, 1816 genom olyckshändelse nära Ulm, blef 17 medlem af nationalkonventet, där han röstade f Ludvig XVI:s död utan uppskof, var i jan. 17 jakobinklubbens president och uppträdde under d rektorialregeringen kraftigt mot alla rojalistiska rea tionsförsök samt blef 16 juni 1799 medlem af dire toriet och s. å., efter statskuppen 18 brumaire, kons jämte Bonaparte och Sieyès, af hvilken senare h lät sig leda i politiska frågor. Emellertid måste h snart lämna sin konsulsplats åt Lebrun, men blef stället senatens vicepresident. Vid kejsardömc upprättande 1804 erhöll han greflig värdighet. S som ”konungamördare” landsförvisades han 1815 bourbonerna. — 2. Nicolas D., den förres br der, baron, fransk general, f. 1756, d. 1823, u

tte sig i Napoleons fälttåg i Italien, Tyskland Spanien. E. W.

ucos [dykå]. 1. Jean François D., sk revolutionsman, f. 1765 i Bordeaux. Han 1791 medlem af lagstiftande församlingen och af nationalkonventet, där han slöt sig till gironrna. Han afrättades 31 okt. 1793 jämte flera d girondisternas hufvudmän. — 2. Théodore den förres brorson, fransk statsman, f. 1801 i leaux, d. 1855 i Paris, var köpman i Bordeaux. var 1834—48 medlem af deputeradekammaren, han röstade med vänstern, invaldes 1849 i nalförsamlingen och var 1850 en kort tid mainister. Efter prins Louis Napoléons statskupp . 1851 och till sin död) var D. åter marinster. Som sådan genomförde han åtskilliga reer och visade mycken energi. Det var han, ledde förberedelserna för expeditionerna till och till Östersjön under kriget mot Ryss- E. W.

ucpétiaux [dykpetiå], Édouard, belgisk elsereformator och filantrop, f. 1804, d. 1868, till en början advokat och inlade stor förtjänst oetet på Belgiens skilsmässa från Holland. 1831 mndes han till generalinspektör för fängelsendet och välgörenhetsinrättningarna och egnade n af sitt lif åt ett banbrytande arbete på dessa områden. Inom fängelseväsendet gällde hans s särskildt cellsystemet, som han förfäktade a. i arbetena *Des progrès et de l'état actuel de réforme pénitentiaire et des institutions préventives* etc. (3 bd, 1837—38) och *Des conditions plication du système de l'emprisonnement séparé ellulaire* (1857). Ännu större äro kanske hans änster beträffande undersökningar af arbetarsens läge och fattigdomens bekämpande; i det re afseendet visade han sig som en anhängare Malthus, men bekämpade för öfrigt den rådande ensen att undvika statens ingripande. Bland många undersökningar, som till stor del bena ett nytt uppslag, märkas *De la condition sique et morale des jeunes ouvriers* (2 bd, 1843), *uête sur la condition des classes ouvrières et le travail des enfants dans les manufactures* (3 1846), *Mémoire sur le paupérisme dans les dres* (1850), *Budgets économiques des classes rières en Belgique* (1855) och *La mortalité des nts* (1866). — 1861 lämnade D. sin plats på d af politiska meningsskiljaktigheter med rege- en. E. Hkr.

ucrin [dykrä'], fr. Se Dykräng.

u Cros [dykrå], Joseph August, diplomat, mkr. 1640 i Gascogne, d. 1728 i Slesvig, var, t Bresslau, en typisk representant för de franske diplomatiske äfventyrare, som på Ludvig 's tid vunno insteg vid så många tyska furste- Efter att i sin ungdom ha aflagt löfte som inikanmunk rymde han kort därefter ur klostret prövade sedan växlande öden, bl. a. på Kreta, han som följeslagare åt en fransk markis var vittne till Candias belägring 1669, hvilken han lrade i en s. å. utgifven skrift. I början af)-talet bosatte han sig i London, öfvergick till merta läran och gifte sig med en skotsk dam, m hvilken han kom i förbindelse med hertigen auderdale och hertiginnan af Kurland. Han nu diplomatisk agent för Kurland vid engelska hofvet, vann Karl II:s förtroende och sändes 1676 af denne med hemliga uppdrag till Köpenhamn och Stockholm. På återvägen besökte han hertigliga hofvet i Gottorp och uppträdde som holsteinsk gesant 1677 i London och juli—aug. 1678 vid fredsförhandlingarna i Nijmegen. Där tyckes han ha verkat för afslutandet af Nederländernas separatfred med Frankrike, hvarigenom England undgick att indragas i striderna på kontinenten. Han inlade äfven stor förtjänst om hertigens af Holstein-Gottorp återinsättande i sina besittningar. 1681 blef han holsteinsk envoyé i Stockholm, men återkallades redan hösten 1682, knöt vid återresan förbindelser med danska regeringen och blef 1683 danskt etatsråd och s. å. Danmarks gesant i Polen, troligen med uppdrag att verka för prins Jörgens kandidatur till Polens krona. Från Polen nödgades D. snart i hemlighet fly. Han tjänade under de följande åren flera tyska småfurstar, särskildt markgrefve Kristian Ernst af Brandenburg-Baireuth, i hvilkens land han 1686 fick i uppdrag att grunda en koloni af från Frankrike efter nantesiska ediktets återkallande flyktade hugenotter. Företaget misslyckades, och mot D. anställdes en långvarig process angående försnillning. Misstänkt för spioneri åt franska regeringen, förvisades han ur landet, bodde sedan en tid som riddargodsegare i Kur-Sachsen och återupptog 1692 sitt äfventyrliga reselif, ofta tjänande flera herrar på samma gång. Han tyckes särskildt ha verkat för en försoning mellan hofven i Hannover och Berlin samt trädde i nära förbindelse med den brandenburgske ministern Danckelmann. I kongressen i Pinneberg 1696 representerade han Holstein, men blef på begäran af Bengt Oxenstierna återkallad. Efter Danckelmanns fall 1697 föll äfven D. i onåd såväl i Hannover som i Berlin, innehade 1698—1708 viktiga uppdrag i tjänst hos hertigen af Braunschweig-Wolfenbüttel och tillbragte sin ålderdom i Gottorp och Slesvig, där han nära 90-årig dog som dansk undersåte. Jfr biografi öfver D. af Bresslau i "Allgem. deutsche biographie" och Bresslau, "Aktenstücke zur geschichte Jos. Aug. Du Cros" (1875). Om D:s verksamhet på kongressen i Nijmegen finnes i svenska riksarkivet rikligt arkivmaterial. Med Magnus Stenbock gjorde D. bekantskap i Slesvig 1713, och han utgaf 1716 den för Stenbock välvilliga politiska pamfletten *Relation d'un ministre d'état à son maître sur ce qui s'est passé en l'affaire de Holstein.* V. S—g.

Ducrot [dykrå], Auguste Alexandre, fransk general, f. 24 febr. 1817 i Nevers, d. 16 aug. 1882 i Versailles. Sedan han en längre tid tjänstgjort i Algeriet och som brigadgeneral, sedan 1858, deltagit i det italienska fälttåget 1859, blef han 1865 divisionsgeneral. 1869 utnämndes han till befälhafvare öfver 6:e territoriala divisionen, med Strassburg till station, och därifrån höll han skarp utkik på de preussiska rustningarna, om hvilka han

underrättade den franske krigsministern. Vid fransk-tyska krigets utbrott (1870) blef han befälhafvare öfver 1:a infanteridivisionen i Mac Mahons armékår, och såsom sådan deltog han på ett framstående sätt i slaget vid Wörth (6 aug.). Efter franska härens återtåg till Châlons (s. å.) fick han befälet öfver 1:a kåren i Mac Mahons armé, med hvilken han deltog i slaget vid Sedan (1 sept.), där han, sedan Mac Mahon blifvit sårad, på dennes befallning öfvertog högsta befälet. Hans plan att draga armén tillbaka öfver belgiska gränsen omintetgjordes genom general Wimpffens ingripande. Efter kapitulationen i Sedan (2 sept.) blef D. internerad i Pont-à-Mousson. Förklädd flydde han till Paris, där han fick befälet öfver 13:e och 14:e armékårerna. 21 okt. 1870 gjorde han med 10,000 man ett djärft utfall, som misslyckades. Vid utfallet 30 nov. och det i sammanhang därmed hållna tredagarsslaget vid Champigny utvecklade han stor tapperhet, men måste likväl återvända till Paris, utan att hafva lyckats bryta de tyska linjerna (han hade i en proklamation förklarat, att han endast som segrare eller död skulle återvända till Paris). Vid utfallet på Montretout och Buzenval 19 jan. 1871 kom han med sin kår två timmar för sent till stridsplatsen, hvilket, enligt general Trochus åsikt, vållade den olyckliga utgången af detta företag. I febr. 1871 blef D. invald i nationalförsamlingen, där han ifrigt bekämpade de demokratiska åsikterna och häftigt anföll nationalförsvarsregeringens medlemmar. 1872 utträdde han ur nationalförsamlingen och blef s. å. chef för 8:e armékåren. Efter denna tid verkade han ifrigt för den klerikala reaktionen. 1877 understödde han den af kabinettet Rochebouët uppgjorda planen till ett antirepublikanskt statsstreck. För att tillfredsställa republikanerna måste regeringen afskeda honom 1878, men utnämnde honom i stället till medlem af försvarskommittén. D. utgaf strax efter kriget arbetet *La journée de Sedan* (1871) samt en skildring af Paris' försvar, *La défense de Paris* (1875—78). Jfr "La vie militaire du général D., d'après sa correspondance (1839—71), publiée par ses enfants" (1894).

Du'ctus (lat.), *anat.*, gång. — *D. arteriosus*. Se Ductus arteriosus. — *D. chole'dochus*, *d. cy'sticus*, *d. hepa'tici*. Se Gallgång. — *D. cochleäris*. Se Hörselorgan. — *D. ejaculatörius*. Se Urinorgan. — *D. Sylvii*. Se Hjärnan. — *D. thoräcicus*. Se Bröstgång. — *D. wirsungianus*. Se Bukspottkörtel.

Du'ctus arteriōsus (lat.), Botalliska gången, *anat.*, den gren af lungartären hos ett däggdjursfoster, hvilken till aorta leder en stor del af det från modern, genom den högra hjärtkammaren, kommande blodet. Detta rör gror igen kort efter födelsen och kvarstår endast som en fin bindväfssträng.

Düda (Dutka, Dudotka), ry., *mus.*, ett urgammalt ryskt träblåsinstrument, som, i likhet med den antika dubbelflöjten, består af två, mestadels olika långa, hvardera med tre tonhål försedda rörpipor, hvilka äro förbundna genom ett munstycke; en munter sibirisk dans. A. L.*

Duḍaim, kärleksäpplen, förekomma i 1 Mos. 30: 14—16 och Höga visan 7: 13. Dudaim är frukten af *Atropa Mandragora* eller *Mandragora vernalis* (resp. *autumnalis*). Den köttiga, ofta tvådelade roten förekommer som trolldomsmedel hos flera folk. D korta blomflockarna med hvita och röda blommor l likasom frukten stark lukt (jfr Höga visan 7: 13) Frukten har form och färg af små äpplen med söt smak samt är giftig. Enligt klassiska författare skall den hafva en bedöfvande verkan. Enligt de anförda ställena i G. T. liksom enligt folktron i den närvarande Orienten anses den som ett verksamt medel att befordra fruktsamhet. Jfr Alruna. E. S—e.

Atropa Mandragora med dudaim.

Dudaim, titeln på Runius' (se denne) samlade dikter (1714—15).

Duddell [da'dl], William, engelsk elektriker, f. 1872 i London, har, delvis tillsammans med Marchant, utfört ett flertal experimentella undersökningar öfver den elektriska ljusbågen, speciellt angående inflytandet på densamm af variationer i strömstyrkan. D. visade, att ljusbåge, som får sig tillförda strömmar från mikrofon, alstrar luftvariationer eller ljud motsvarande telefonens — "den talande ljusbågen". Ha har äfven konstruerat en mycket använd oscillograf (instrument för analysering af variationern hos en elektrisk ström). A. E—n

Du Deffand [dydäfā'] l. Dudeffand, Marie de Vichy-Chamrond, markisinna, frans salongsdam. Se Deffand.

Dudelsack [död-], ty. (af *dudeln*, spela illa jodla), *mus.*, säckpipa.

Duderhoff, friherreskap, som 16 juni 1624 ga åt riksrådet Johan Skytte och omfattade Duderhof pogost (socken) i Ingermanland, trakten vid Finsk viken närmast s. v. om Petersburg, hvilket område Skytte genom donationer redan 1622 och 1624 e hållit evärdligen på den ingermanländska kapitulationens villkor. Dessa äldre villkor skulle genom fr herrebrefvet ej "i någon måtto varda förminskade" och detta gaf därjämte Skytte rätt att på grund områdets storlek bestämma, huru mycket han vill låta ärfvas såsom friherreskap eller fördela blan sina öfriga arfvingar, en rätt, enligt hvilken denn i sitt testamente bestämde halfparten till friherreskap och fördelade återstoden bland de öfriga ba nen, dock med vissa skyldigheter gentemot fr herren. — Genom k. br. af 30 sept. 1681 befriade D. från reduktion såsom enligt de äldre brefven af friherreskaps natur, men belades snart med kvar stad och blef 17 nov. 1683, trots protester, indrage jämte öfriga kapitulationsgods, enär kapitulations villkoren ansågos ouppfyllda. D. uppskattades vi denna tid till 185 $^{9}/_{10}$ "obser", med 17,846 daler smt ränta. S. C

Duderstadt [död-], kretsstad i preussiska reg.-omr Hildesheim (Hannover). 5,327 inv. (1900). D. va under trettioåriga kriget en stödjepunkt för d.

rlige, men eröfrades af Vilhelm af Weimar 27 i 1632.

[dudevant [dydvā']. 1. Amandine Lucie ore D., baronessa, född Dupin, fransk förrinna, känd under pseudonymen George d, f. 5 juli 1804 i Paris, d. 8 juni 1876 å Nohant. Fadern, Maurice Dupin, son af en naturlig dotter till Morits af Sachsen, var officer; han dog redan 1808, hvarefter hon uppfostrades af sin farmoder på slottet Nohant i Berry. 1817—20 var hon i ett engelskt nunnekloster i Paris, hvarest hon icke trifdes. Hon genomgick där en religiös kris. Återkommen till Nohant, fördjupade hon sig i läsningen

eibniz och Rousseau, Shakspere, Chateaubriand Byron samt bibeln. Hon svärmade för naturevanst samt hatade kulturen och samhället. Efter oderns död vistades hon en kort tid hos modern, ne Delaborde, i Paris, men dennas sätt och r — hon var en kvinna af folket — tillbakae dottern. För att komma från henne gifte hon 1822 utan kärlek med baron Dudevant, från ken hon flyttade 1831 och lagligen skildes 1836. hade med honom två barn: den såsom förre kände Maurice Sand och dottern Solange.

Paris, dit hon begifvit sig 1831 för att förtjäna bröd, blef hon anställd vid "Le Figaro" reion. Hon anlade nu manlig dräkt och rökte rr. Men hennes indolenta natur passade icke journalistiken. Det var Jules Sandeau, som de henne rätta vägen till hennes kallelse. Tillmans skrefvo de romanen *Rose et Blanche* 31; "Rosa och Blenda", 1839), som utkom unpseudonymen Jules Sand. Hennes egen pseudoi George Sand lästes först på hennes nästa arbete, *iana* (1832; sv. öfv. 1837—38), hvilket hon m skrifvit. Boken gjorde ofantligt uppseende. e i denna och de närmast följande arbetena, *entine* (1832; sv. öfv. 1840) och *Lélia* (1833), pade hon för sitt köns rättigheter och förklarade ror mot samhällets konventionella äktenskap: rleken är kvinnans dygd". I de litterära kretsar, rest hon nu umgicks, sammanträffade hon med unge Alfred de Musset. De förälskade sig i randra, och afreste tillsammans 1833 till ezia, men redan 1834 öfvergaf hon honom. Hon själf behandlat denna förbindelse i *Le secrétaire me* (1837; "Handsekreteraren", s. å.), *Lettres n voyageur* (1834) och *Elle et lui* (1859), efter rs publicerande Alfred de Mussets broder, Paul, till orda och försvarade sin broder, hvars entriska temperament hon gjort ansvarigt för fördelsens upplösning. Paul förklarar henne i "Lui lle" (1860) för otrogen mot brodern. (Jfr G. Sand, ettres à Alfred de Musset et à Sainte-Beuve", 7, och Decori, "Correspondance de George Sand l'Alfred de Musset", 1904.) Till denna period ennes lif, som är helt individualistisk och lyrisk, att hon under fingerade namn uttalar sina egna lidanden och förhoppningar, höra äfven romanerna *Jacques* (1834), *André* (1835), *Léone Léoni* (s. å.; sv. öfv. 1839 och 1901) och *Mauprat* (1837). Dessutom publicerade hon samtidigt en lång rad af romaner i "Revue des deux-mondes". Efter den slutliga skilsmässan 1836 börjar ett nytt skede i hennes författarskap. I flera år framåt lefde hon i förbindelse med Chopin. Hon kom under denna tid under inflytande af tidens tänkare och drömmare, upplifvaren af urkristendomen, Lammenais, samt framför allt socialisten Pierre Leroux. Hennes romaner predika socialism och människokärlek. Såsom en inledning till denna period kunna betraktas *Lettres à Marcie* (1836), *Spiridion* (1837), som profeterar den stora sociala revolutionen, och *Les sept cordes de la lyre* (1840). Därefter följa *Le compagnon du tour de France* (s. å.), *Le meunier d'Angibault* (1845), *Le péché de M. Antoine* (1847) m. fl. I *Consuelo* (1842) och *La comtesse de Rudolstadt* (1843) skildrar hon samtidigt sina egna kärlekssorger: skilsmässan från Chopin. Redan 1844 hade hon publicerat romanen *Jeanne* ("Syster Johanna", 1875), som inleder en tredje period i hennes diktning, hvilken hufvudsakligen är egnad åt rent pastorala och idylliska skildringar af folket och landet. Hon hvilar ut från alla sina sociala drömmar och teorier. Hit höra *La mare au diable* (1846; "Djefvulskärret", 1888), *La petite Fadette* (1840; "Syrsan", 1859 och 1890), *François le champi* (1850; "Hittebarnet", 1879; "Barnhusbarnet". 1889) och *Les maîtres sonneurs* (1852). I alla dessa skildrar hon bönder, lätt idealiserade.

Revolutionen 1848 intresserade henne ett ögonblick för politiken. Hon skref två *Lettres au peuple*, men efter statskuppen drog hon sig tillbaka till slottet Nohant och egnade sig uteslutande åt litteraturen. Det sista stadiet i hennes utveckling följer. Hon är nu mogen och åfkyld och betraktar lifvet utan att söka ingripa i dess gång. Hon berättar sitt eget lifs historia: *Histoire de ma vie* (20 bd, 1854—55), fortsatt i *Impressions et souvenirs* (1873). Hon publicerade i "Revue des deux-mondes" en hel serie af kyska och mondäna kärlekshistorier, *Jean de la Roche* (1860), *Le marquis de Villemer* (1861), *La confession d'une jeune fille* (1865), *Mlle de la Quintinie* (1863), *Mlle de Merquem* (1870) m. fl. Hon har varit verksam äfven för teatern. Hennes första försök, *Cosima* och *Le roi attend*, rönte ingen framgång; men *François le champi*, *Claudie*, m. fl., vanligen bearbetade efter hennes romaner, hafva haft lycka på scenen. Mest spelad och berömd var *Le marquis de Villemer* (1861). Hennes samlade arbeten omfatta något öfver 100 bd. Härtill komma *Correspondance* (10 bd, 1882—84) samt ofvan citerade bref till Alfr. de Musset.

George Sand är jämte Balzac tidens största och mest produktiva romanförfattare. Medan han representerar realismen i tidens roman, är hon dess svurna idealist. Kanske har ingen så som hon återgifvit tidens egna växlande stämningar och idéer, fast hon icke själf skapade dem. Med rätta har man anmärkt, att det alltid står en man bak hennes ord: med stor receptivitet tillegnade hon sig det andliga innehållet af de många framstående män, med hvilka hon kom i beröring. Hennes idealism utesluter naturligen icke en viss dosis af realism, men hennes personer äro nästan alltid undantagsfigurer, liksom händelsen van-

ligen slutar i det fantastiska, det melodramatiska och äfventyrliga. Hennes idealism är hjärtats idealism. Det centrala i hennes väsen liksom i hennes författarskap var kärleken. I sina första romaner, i ”Indiana”, ”Valentine”, ”Lélia” och ”Jacques”, proklamerade hon ”kärlekens rätt” mot det konventionella äktenskapet. Man har därför beskyllt henne för immoralitet, men i grunden är hennes opposition endast riktad mot de dåliga äktenskapen, som äro beroende på allt utom kärleken. I hvarje fall är hennes uppfattning af denna passion långt ifrån lättfärdig. Kärlek, omgestaltad till en universell sympati för mänskligheten och särskildt för de svage och lidande, är också det bärande elementet i hennes sociala romaner. Samma varma hjärta, samma opportunistiska världsåskådning och lefvande tro på människorna utmärka också hennes skildringar af landtfolkets lif. Hennes naturkänsla sträfvar aldrig efter det exotiska och grandiosa som Rousseau eller Chateaubriand. Hon lefver förnöjd i det bördiga Frankrike och älskar att utmåla dess befolknings lyckliga hvardagslif. Obestridligen äro hennes bönder något idealiserade (i motsats till Balzacs, som snarast äro förfulade), men de ega sin realitet. George Sand stod icke främmande för deras seder, hon hade lefvat midt ibland dem ute på Nohant, och det är hennes barndomsminnen, som gifva idyllens färg åt hennes landtliga scener. Kanske utgöra dessa naturliga och förtroliga skildringar af landtfolkets lif det mest bestående af hennes verk. Det hvilade något af naturväsen öfver hennes person, något drömmande och omedvetet. Hon skref nästan automatiskt utan föregående öfverläggning, utan bestämd plan. Personer, händelser och tankar växte fram under hennes penna som gräsen på marken. Däraf också åtskilliga konstnärliga brister, som man anmärkt i hennes produktion. Hennes framställning blef ofta för utdragen, episoderna för många och godtyckliga; personerna förändrades ofta på det osannolikaste sätt under berättelsens gång. Hennes psykologi är icke djup. Hon eger icke Balzacs förmåga att skapa typer med fasta konturer och ett åskådligt skildradt yttre, men hon excellerar i återgifvandet af vissa flytande och obestämda själstillstånd, där målningens charm beror på nyansernas finhet. Särskildt äro hennes teckningar af unga flickor, omedvetna och dock sammansatta, utmärkta. Hennes böcker läsas icke numera så mycket som förr, men för sin tid hafva de spelat en stor roll icke blott i Frankrike, utan öfveralt i Europa. Icke minst har hon inverkat på den skandinaviska litteraturen, kanske mest under 1880-talet, fast hennes arbeten lästes redan på Almquists tid. — Utom redan nämnda verk ha till svenska äfven öfversatts *Lavinia* (öfv. 1834), *Mattea* (1836; öfv. s. å.), *Pauline* (1841; öfv. s. å.), *Teverino* (1846; öfv. 1850), *Le mariage de Victorine* (1851; ”Victorines bröllopp”, 1852), *Mont-Revêche* (1853; ”Slottet Mont-Revêche”, s. å.), *La ville noire* (1862; ”Den svarta staden”, s. å.), *Laura* (1864; öfv. 1867), *Césarine Dietrich* (1861; öfv. 1871), *La tour de Percemont* (1876; ”Percemonts torn”, 1877), *L'homme de neige* (1859; ”Snögubben”, 1889) och *Lucrezia Floriani* (1847; öfv. 1905). — D:s autograf (George Sand) finnes återgifven i art. Autograf (plansch 2, n:r 6). Statyer öfver henne hafva rests i Théâtre français' foajé (1877) och i Luxembourgträdgården (1904, af F. Licard).

Litt.: Haussonville, ”George Sand” (1878), Caro, ”George Sand” (1887), Mariéton, ”George Sand et A. de Musset” (1897), och W. Karénin, ”George Sand” (1899). Dessutom ha Sainte Beuve, Faguet m. fl. skrifvit uppsatser o henne. J.

2. Maurice D., den föregåendes son. Sand 2.

Dudik, Beda Franz, österrikisk häfdaforskar f. 1815 i Kojetein (i Mähren), d. 1890 i stift Raigern, inträdde 1836 i benediktinorden, lät 18 prästviga sig och innehade 1840—54 lärarbefa ningar i Brünn. 1851 företog han på offentli uppdrag en färd till Sverige för att studera de und trettioåriga kriget vunna litterära skatter, som kun hafva betydelse för Mährens historia, och 1852 a trädde han en resa till Rom, särskildt för att ta kännedom om de af drottning Kristina dit för bömiska böckerna och handskrifterna. Denna re skildrade han i *Iter romanum* (1855). Efter s återkomst fick han i uppdrag af Tyska ordens hö och stormästare, ärkehertig Maximilian, att i Wi grunda ett centralarkiv för Tyska orden. 18 företog han på regeringens befallning en resa geno Tyskland i ändamål att genomforska dess arkiv o utnämndes s. å. till märisk rikshistoriograf. Und italienska fälttåget 1866 åtföljde han det öste rikiska högkvarteret och räddade därunder en mäng för Österrike viktiga urkunder, hvilka förvarades Venezia. 1869 var han kejsar Frans Josef följakt på en resa i Egypten, hvilken färd han skildra *i Kaiserreise nach dem Orient* (1870). 1878 besök D. för andra gången Sverige och medförde då hä ifrån en samling bömiska handskrifter (af svenskar tagna under trettioåriga kriget), hvilka österrikisk regeringen genom byte erhållit af den svenska Utom ofvannämnda arbeten utgaf D. bl. a. *Mähren gegenwärtige zustände, vom standpunkte der st tistik* (1848), *Mährens geschichtsquellen*, hvar endast 1:a delen utkommit (1850), *Forschungen i Schweden für Mährens geschichte* (1852), *Mähren allgemeine geschichte*, ett stort anlagdt arbet hvaraf 12 delar (1860—89) utkommit, behandlan Mährens historia in i förra hälften af 14:e årh *Waldstein von seiner enthebung bis zur abermalige übernahme des armee-obercommando's, vom 13 aug 1630 bis 13 apr. 1632* (1858), ”Waldsteins co respondenz” (1865—66), *Schweden in Böhmen un Mähren 1640 bis 1650* (1879) samt åtskilliga a handlingar, intagna i olika publikationer, såsom *Schicksale der katholischen religion und ihrer be kenner in der k. grenzfestung Olmütz während de schwedischen herrschaft vom j. 1642 bis 1650* ”Oestr. blätter für liter. und kunst”, jahrg. 3). R. G

Dudley [da'dli], stad och eget grefskap (14, kvkm.) i västra England, hörde före 1888 till grefsk Worcester, men låg i en enklav i grefsk. Stafford vid Dudleykanalen, som förenar D. med Birming ham. 48,733 inv. (1901). D., som ligger i e på kol, järnmalm och kalksten rik trakt, är en a medelpunkterna för Englands järntillverkning. Dä finnas järnverk, maskinverkstäder, glasfabriker, te gelslagerier m. m.

Dudley [da'dli], engelsk adlig släkt, hvilken under medeltiden sedan 1100-talet var bekant under nam net Sutton l. Sutton de D. och innehad

et D. i Staffordshire. John Sutton de D., n D. (f. omkr. 1401, d. 1487), spelade en ka framträdande roll under ”Rosornas krig”. s sonson var sannolikt Edmund D., f. omkr. 2, d. 1510, jämte sir Richard Empson Henrik s förnämste finanspolitiske medhjälpare och gaste verktyg mot de efter ”Rosornas krig” dlöse baronerna. Empson och D. blefvo däri- m ytterst impopulära och nämnas ofta som typer utpressande ämbetsmän. Henrik VIII offrade åt folkets ovilja, och de afrättades 1510. Af ens medlemmar i nyare tid märkas följande.

John D., hertig af Northumberland, man, f. 1502, d. 1553, var son till Edmund (se ofvan), användes af Henrik VIII i viktiga , bl. a. som guvernör öfver det af honom i ska kriget eröfrade Boulogne 1544—46, upp- es 1547 under Somersets protektorat till earl Warwick, var protektorns närmaste man i fält- t mot Skottland och hade förnämsta äran af rn vid Pinkie (sept. s. å.). Mot slutet af 1549 ade D., som stod högt i den unge konungen ard VI:s ynnest, att därifrån utträngа den ditt- enrådande hertigen af Somerset, blef själf 1550 ident i rådet samt vållade (jan. 1552) Somersets iga fall och afrättning. Redan 1551 hade han höjts till hertig af Northumberland. Efter So- sets död var D. nästan enväldig och började nu fva planer att skaffa sin släkt Englands krona. förmådde den sjuklige unge konungen att ute- a sina båda halfsystrar, Maria och Elisabet, från följden och i stället till sin efterträderska be- mma lady Jane Grey, systerdotters dotter till rik VIII och vid samma tid (maj 1553) för- d med D:s son Guildford D. Efter Edvards död, li s. å., lät D. utropa sonhustrun till drottning drog i fält mot prinsessan Marias anhängare i stliga grefskapen, men besegrades af dessa efter par veckor, kastades i Tower och afrättades aug. s. å. Han var skicklig i sin statsförvalt- och god soldat, men ytterst impopulär till följd in mättlösa ärelystnad och snikenhet.

Ambrose D., earl af Warwick, den gående son, f. omkr. 1528, d. 1590, deltog i öket att sätta lady Jane Grey på tronen, dömdes ör i nov. 1553 till döden, men benådades och afs 1554, stod i gunst hos drottning Elisabet, 1561 upphöjde honom till earl af Warwick, t sändes af henne 1562 som generalkapten till Le- re för att hjälpa därvarande franska hugenotter Guiserna. Förlikning ingicks emellertid mellan stridande fransmännen, som i stället vände sig D., hvilken efter tappert försvar måste uppge len, juli 1563.

Guildford D., den föregående yngre ler, drottning Jane Greys make, afrättades jämte gemål 12 febr. 1554.

Robert D., earl af Leicester, den gående yngre broder, drottning Elisabets gunst- ; f. 1532 l. 1533, kom vid 16 års ålder till ard VI:s hof och var där synnerligen väl sedd sin jämnåriga, prinsessan Elisabet. Jämte sin och sina båda äldre bröder fängslades han 1553 delaktighet i ”konungamakeriet”, men benå- es och frigafs i okt. 1554 samt blef genast efter abets tronbestigning 1558 hennes förklarade stling. Elisabet tyckes ha hyst verklig och var- aktig kärlek för barndomsvännen, hvars vackra ut- seende och utsökt fina maner tidigt gjort starkt intryck på henne. Hvarken hans begåfning eller karaktär kan gärna ha hos henne väckt någon be- undran eller ha berättigat honom till de utmär- kelser, med hvilka han öfverhöljdes. Han blef inom kort tid bl. a. medlem af rådet, earl af Leicester (1564) och kansler för Cambridges och Oxfords universi- tet samt begåfvades med rika förläningar, bl. a. det genom en af Walter Scotts romaner ryktbara Kenilworth. Elisabet tänkte t. o. m. skänka honom sin hand, som han sedermera envist ef- tersträfvade, långt efter det hon insett omöjligheten af deras förening. Ett stort hinder för denna syntes emellertid af- lägsnadt, då D:s hustru, Amy Robsart, plötsli- gt afled under hemlighetsfulla omständigheter (hon fanns död med bruten hals vid foten af en trappa i slottet Cumnor hall, sept. 1560). All- männa meningen dömde genast D. saker till hennes död, hvilken Froude anser ha utan D:s vetskap vållats af någon bland hans anhängare, som väntat sig belöning för att ha möjliggjort D:s giftermål med drottningen. Nyare forskare (särskildt Sidney Lee) äro böjda för antagandet, att lady Amy i förtvifian begått självmord. Frågan om hennes dödssätt är ut- förligt behandlad af Pettigrew, ”Inquiry concerning the death of Amy Robsart” (1859), J. G. Adlard, ”Amye Robsart” (1861), och H. Isaac, ”Amy Rob- sart und graf Leicester” (1886), hvilken sistnämnde grundligt utredt de historiska felaktigheterna i Walter Scotts behandling af ämnet i romanen ”Kenilworth”. — D. intrigerade ständigt mot drottningens ut- ländske friare, ärkehertig Karl af Österrike, Erik XIV af Sverige och hertigen af Anjou. Konung Erik, som mycket harmades öfver Elisabets böjelse för ”en så föraktlig person” som D., tillbjöd i bref af 6 juni 1561 till sitt sändebud i London, Nils Jöransson Gyllenstierna, medtäflaren ”en uppenbar kamp uti egen kunglig person, antingen i Frankrike eller i Skottland”. Men både i detta bref och i ett senare, af 29 mars 1562, uppdrog konungen åt Gyllenstierna att röja rivalen ur vägen, ”antingen med rör eller värja”, om det ”än fast tio tusen daler kosta skulle”. Erik ansåg sig befogad att handla, som han gjorde, emedan han förnummit, att ”D. stod honom efter lif, lefverne och all hans välfärd” samt ”skickat några ut till att förråda och bringa honom om halsen”. En tid var det tal om, att D. med Elisabets samtycke skulle äkta Maria Stuart, men planen förföll genom dennas giftermål med lord Darnley. D., som genom sin dryghet och sitt dåliga lefverne samt på grund af ryktena om hustruns dödssätt blifvit allmänt hatad, beslöt till sist afstå från att vidare söka vinna Elisabets hand och gifte sig i hemlighet 1573 med lady Douglas Sheffield, som han dock efter några år försköt för att i stället (1578) äkta Lettice Knollys, sedan 1576 änka efter earlen af Essex (se Devereux 1).

Ryktena att denne på D:s anstiftan blifvit förgiftad ha befunnits grundlösa. Drottningen fick först 1579 vetskap om detta D:s äktenskap, upptändes då af vrede och talade först i harmen om att själf gifta sig med hertigen af Alençon. Hon blidkades emellertid snart, och D. fick 1585—87 leda det misslyckade engelska interventionsförsöket i Nederländerna, där han lade i dagen sin militära oduglighet och som af Generalstaterna utsedd ståthållare genom prål och öfverdrifven maktlystnad framkallade allmänt missnöje. Drottningen gaf honom emellertid ett högt militärbefäl under försvaret mot ''den oöfvervinneliga armadans'' hotande angrepp 1588 och förmåddes endast med svårighet af D:s ständige motståndare Cecil att afstå från planen att göra gunstlingen till ett slags vice-konung. Han afled plötsligt af en febersjukdom på en resa, 4 sept. s. å. De förgiftningsrykten, som genast kommo i omlopp om dödsfallet, torde sakna all grund. — En 1584 utkommen otillförlitlig smädeskrift mot D. (vanligen kallad ''Leicester's commonwealth'') utgör källan för de flesta äldre biografier öfver honom. Jfr biografien i ''Dictionary of national biography'' (af Sidney Lee) samt Froude, ''History of England ..... to the death of Elizabeth''.

5. Sir Robert D., den föregående son med Douglas Sheffield, vetenskapsman, f. 1573, d. 1649, erkändes först af fadern, hvilken emellertid efter sitt äktenskap med lady Essex sökte bli af både med honom och hans moder. D. fick emellertid efter faderns död godset Kenilworth, företog 1594 en expedition till Västindien, stred med ära under Essex vid Cádiz 1596 och började 1597 en vidlyftig process, genom hvilken han sökte få sin äkta börd erkänd. Mäktiga inflytelser motverkade emellertid hans med processen förenade arfsanspråk, och D. bröt 1605 helt med de maktegande i England genom att öfvergifva hustru och barn samt med en älskarinna fly till Florens och öfvergå till katolicismen, hvarefter hans engelska gods indrogos. I Florens blef han storhertiglig kammarherre och upphöjdes 1620 af kejsar Ferdinand II till romersk hertig (af Northumberland). D. inlade stora förtjänster om Livornos uppblomstring och ledde torrläggningen af träsktrakterna kring Pisa. Hans stora tekniska kunskaper vitsordas af hans omfattande sjövetenskapliga arbete *Dell' arcano del mare* (3 bd, 1646—47). — Jfr Thomas, ''The italian biography of sir Robert D.'' (1856). — D:s sonson, Ruperto D., var kammarherre hos drottning Kristina under hennes vistelse i Rom. V. S—g.

Dudley [da'dli], engelsk baron-, viscount- och earltitel inom släkten Ward (se d. o.). — Sir Robert D:s öfvergifna maka Alice Leigh (se Dudley 5), d. 1669, fick 1645 titeln hertiginna D.

Dudley [da'dli], Anne, nordamerikansk författarinna. Se Bradstreet.

Dudo'tka, ry., *mus.* Se Duda.

Dudweiler [dödvajler], by i preussiska reg.-omr. Trier (Rhenprovinsen), vid Sulzbach. 16,320 inv. (1900), mest katoliker. Järnverk och tre stenkolsgrufvor med tillsammans (1901) 5,624 arbetare och en brytning af nära $1{,}_8$ mill. ton. I närheten det s. k. Brinnande berget, en sedan 200 år brinnande stenkolsfläts.

Due. 1. Frederik Gottschalck D., norsk statsman, f. 14 april 1796 i Trondhjem, d. 16 okt. 1873 i Kristiania, deltog som artillerilöjtnant i 181[illegible] års fälttåg och blef 1815, med anledning af s[illegible] skicklighet i franska språket, anställd som adjutan[illegible] hos prins Oskar, till hvilken han sedermera kom [illegible] ett mycket nära förhållande (liksom han i hö[illegible] grad åtnjöt Karl Johans personliga bevågenhet). 1822—41 var han statssekreterare och chef för den norska statsrådsafdelningens kansli i Stockholm och 1841—58 norsk statsminister samt vistades i denna egenskap i den svenska hufvudstaden, där han förde ett gästfritt hus. D. egde ett godt hufvud, men var icke någon framstående personlighet och egde ej de studier, som kunnat göra honom lämplig f[illegible] hans höga ställning. Genom sitt intima förhållande till konungen utöfvade han dock vid många tillfällen ett stort inflytande. 1858—71 var han d[illegible] förenade rikenas sändebud i Wien. — 2. Frederik Georg Knut D., den föregående son, diplomat, kompositör, f. 1833, d. 1906 i Brunnen i Schweiz, utnämndes till svensk-norsk envoyé 186[illegible] i Berlin, 1873 i Petersburg och 1890 i Paris samt tog 1898 afsked. Hans *Romancer med piano* (1878[illegible] röja en viss melodisk och harmonisk talang äfvensom sinne för de olika folktonernas karaktärer. Liknande kan sägas om hans små pianostycken *Bric à brac* (4 häftn, det sista 1895). D. blef 1897 led. [illegible] Mus. akad. Y. N.

Duebrödre (''dufbröder''), i Danmark namn på medlemmarna af Helgeandsorden.

Dueholm, dansk herrgård, på ön Mors, i Limfjorden, var fordom kloster, tillhörde johanniterorden från 14:e årh. till 1556 och såldes 1664 till privata egare. O. Nielsen utgaf 1872 ''D:s diplomatarium''. E. Ebg.

Due'll (fr. *duel*, lat. *duellum*, af *duo*, två), tvekamp, envig, en mellan tvenne personer aftalad och efter vissa regler utkämpad strid med vapen, vanligen föranledd däraf, att den ene af kämparna ansett sin egen eller någon tredje persons hedr kränkt af den andre. Duellen tillgripes företrädesvis vid sådana förnärmelser, för hvilka lagen e[illegible] stadgar straff eller ej förmår gifva en i den förorät[illegible] tades ögon tillräcklig upprättelse. Vid dueller till[illegible] går vanligen så, att den förolämpade (den utma[illegible] nande) skickar en tredje person med en muntli[illegible] eller skriftlig utmaning till strid till den förolämp[illegible] pande (den utmanade), hvarefter vapen (vanligen värja eller pistol), tid och plats bestämmas i samråd med sekundanter, som de stridande hvar[illegible] dera till lika antal utse, och hvilka på stridsplatsen utmäta rummet, inom hvilket striden skall st[illegible] (mensur), och öfvervara duellen för att tillse, at[illegible] villkoren för striden noga iakttagas samt, i anna[illegible] fall, hafva skyldighet att ingripa och afbryta denna. Duell kan emellertid tillgå äfven på det sätt, att duellanterna omedelbart efter skedd kränkning från enderas sida öfverenskomma om strid och på stället utkämpa densamma. Sådan duell pläga[illegible]

…s rencontre. Ehuru dueller i de flesta …er äro i lag förbjudna och med straff belagda, …äres dock ännu i dag detta medel att ”till- …ställa hederns fordringar” af den allmänna …attningen inom vissa samhällsklasser i åtskilliga …er. Så förnämligast i Tyskland, Frankrike, …en och Spanien. Duelloskicket florerar särskildt …yskland, där det t. o. m. går så långt, att en …er, som dock ådrager sig straff genom att antaga …tmaning till duell, blir afskedad ur armén, om …afböjer densamma. En allt starkare opinion har …yskland under det senaste årtiondet rest sig mot …len. En kejs. förordn. af 1 jan. 1897 lär hafva …gon mån inskränkt officersduellerna. Men ännu …. 1906 förklarade rikskansleren i riksdagen, att …inge duellen i vida kretsar betraktades som ett …l att återupprätta sin ära, kunde officerskåren …rdraga någon, som ej vore beredd att med vapen …ara den. De i Tyskland vanliga studentduel- …l (”studentenpaukereien”) äro kända under …net mensur. Litt.: Castillo, ”Tractato de …io” (Turin 1525), F. Bacon, ”Charge con- …ng duels etc.” (1614), d’Audiguier, ”Le vray …cien usage des duels” (Paris 1617), Chauchy, …duel considéré dans ses origines” (1846), Co- …ey, ”Histoire anecdotique du duel” (1861), …Verger de Saint-Thomas, ”Nouveau code du …” (1879), ”Die konventionellen gebräuche beim …kampf” (4:e uppl. 1890), v. Below, ”Das …t und das germanische ehrbegriff” (1896) och …s duell in Deutschland. Geschichte und gegen- …” (2:a uppl. s. å.).

Sverige och de öfriga nordiska länderna är, dess …e, uppfattningen af hedersbegreppet en annan. …ar det emellertid ej alltid varit. I midten af …-talet hade dueller blifvit så vanliga bland de …e klasserna i Sverige, att det befanns nödvän- … att genom särskild lagstiftning ingripa där- …. Straff för dueller stadgades första gången i …s förordn. af 23 dec. 1662 och sedermera i …s. k. *duellplakatet* eller ”Kongl. Maj:ts alf- …ige förbudh angående dueller och slagsmål” 22 … 1682. Där stadgas strängt straff för envig och …ning därtill äfvensom för biträde såsom sekun- …, ja t. o. m. för sådana injurier, i ord eller …ing; som kunde tänkas lätt gifva anledning till …ning. Duellplakatet gällde endast ridderskapet … adeln samt krigsbefälet och dess vederlikar. …upphäfdes genom k. förordn. 29 jan. 1861 ang. …l, dråp och annan misshandel, hvars stadganden …duell sedermera inflöto i 14 kap. af den 1864 …gna, nu gällande allmänna strafflagen. Enligt …s stadganden skall straff drabba icke blott den, … inlåter sig i envig eller utmanar därtill, utan …n den, som låter bruka sig till biträde vid upp- …nde af aftal om envig eller till vittne vid sådan … (sekundant). Skärpt ansvar inträder, om det …aftaladt, att enviget ej skulle sluta utan enderas … och död kommer däraf, samt om någon vid …g förfar sviktigen. Strafflagen för krigsmakten …okt. 1881 stadgar, att officer eller underofficer, …med föranledande af något förhållande i tjän- …utmanar förman till envig, skall dömas till af- …ing jämte det ansvar, som efter allmän lag bör … Samma påföljder äro stadgade för förman, …antager slik utmaning af underlydande.

…tydelsen af särskilda straffbestämmelser för duell ligger däri, att straff inträder äfven för den, som icke tillfogat sin motståndare någon skada, för den, som utmanat till envig eller antagit utmaning, äfven om något envig icke följt, och slutligen för sekundanter, äfven om någon straffbar delaktighet i dråp eller misshandel icke ligger dem till last. Enligt de allmänna bestämmelserna om dråp och misshandel skulle straff kunna ådömas endast den, som i envig dödat annan eller tillfogat honom svår kroppsskada, samt i dessa fall äfven sekundanter. Vid lindrigare skada skulle straffet bortfalla på grund af den andres samtycke till misshandeln. I de fall, då straff skulle kunnat ådömas enligt de allmänna stadgandena, äro emellertid de särskilda ansvarsbestämmelserna för duell i regel icke obetydligt mildare.

Den moderna duellen kan betraktas som en kvarlefva af medeltidens envig (se d. o.) inför rätta, i Nordens forntid kalladt bl. a. holmgång (se d. o.), hvilket användes som bevismedel i mål af såväl kriminell som civil natur (jfr Ordalier).

Ett egendomligt slags duell är den s. k. *amerikanska duellen*, som dock icke är någon duell i ofvan angifna mening. Den tillgår så, att två personer kasta lott om lifvet under öfverenskommelse, att den, som tappar, skall inom viss tid döda sig själf. Detta slags duell faller icke under straffbestämmelserna för envig, utan får bedömas enligt allmänna straffrättsliga principer. Huru detta bedömande skall ske, är emellertid ytterst tvifvelaktigt. Den vanliga uppfattningen är, att här föreligger endast en strafflös delaktighet i självmord. Fråga är dock, om det icke är riktigare att betrakta den, som vunnit vid lottdragningen, såsom juridisk gärningsman till ett mord, detta på grund af det från honom utgående tvång, under hvars inflytande den andre tagit lifvet af sig. Så Hagströmer, Binding, v. Liszt m. fl. Blir intet självmord af, kan naturligen intet straff ifrågakomma. Se Berger, ”Das amerikanische duell und die schlägermensur”, 1892.

Duella’nt (se Duell), person, som aktivt deltager i en duell. — Duellēra, aktivt deltaga i en duell, strida i tvekamp, hålla envig.

Duellōna, gammal form för senare Bellona (se d. o.).

Duellplakāt. Se Duell.

Due’nna (sp. *dueña*, en biform till *doña*, se d. o.), bedagad kvinna, som har uppsikt öfver ett ungt fruntimmer; kyskhetsväktarinna; sällskapsdam. Jfr Chaperong, Dam och Donna.

Dueodden (”Dufudden”), namn på Bornholms sydligaste udde. 1879 uppfördes där två fyrtorn, det största 39 m. E. Ebg.

Due’rn (af lat. *duo*, två), *boktr.*, dubbelark, två folioark, af hvilka det ena är lagdt inuti det andra. De tidigare boktryckarna ordnade arken sålunda i följd och signerade dem två och två med versalbokstäfver.

Duēro (port. *Dóuro*, lat. *Dūrius*), flod på Pyreneiska halfön. Den rinner upp på sydsidan af Urbionberget (2,252 m.), ett af de berg, som skilja Ebros floddal från Gamla Kastiliens högslätt, flyter åt v., genom Gamla Kastilien och León, till Portugals nordöstra hörn, vänder där mot s. v. och bildar på en sträcka af 105 km. gräns mellan Spanien och Portugal, genombryter sedan i en långsträckt båge mot n. Portugals högslätt och faller ut i Atlantiska

oceanen, strax nedanför Porto. Längd 780 km., däraf 255 i Portugal; flodområde 97,760 kvkm. De förnämsta biflodern äro, från h.: Pisuerga, Valderaduey, Esla, Sabor, Túa och Tamega, från v.: Riaza, Cega, Adaja, Tórmes, Agueda, i sitt nedersta lopp gränsflod mellan Spanien och Portugal, samt Côa. Endast i sitt allra nedersta lopp är D. segelbar. D:s högdal i Spanien var för tre århundraden sedan den rikaste trakten i detta land, men är numera utarmad och folktom. Kring flodens lägre lopp i Portugal härskade fordom fattigdom och elände, men genom vinodlingen har denna trakt sedan början af 1700-talet blifvit en af de rikaste på halfön.

Duēro, Manuel de la Concha, markis af D., spansk general. Se Concha 2.

Due'tt (it. *due'tto*, *duo*, af lat. *duo*, två), *mus.*, tonstycke för två sångstämmor eller instrument, med eller utan ackompanjemang. Högre än duetten med blott sekunderande understämma står den egentliga duetten, hvars båda stämmor röra sig självständigt och uttrycka stämningsinnehållet hvar på sitt individuella vis. I formen har sångduetten anslutit sig till arians och romansens. instrumentalduetten (som vanligen kallas d u'o) till sonatens utveckling. Sångduetten utbildades sedan 1600, och från 1650 en konstfull form däraf, den kontrapunktiskt genomarbetade kammarduetten, som vackrast utvecklades af Steffani och Händel. Den dramatiska, dialogiserande duetten har sedan A. Scarlattis tid utgjort en viktig beståndsdel i operan. — Duettino, it., mindre duett. A. L. (E. F—t.)

Due volte [do'e vå'lte], it., *mus.*, två gånger. Jfr Bis.

Duez [dyä], Ernest Ange, fransk målare, f. 1843 i Paris, d. 1896 vid Saint-Germain, var elev af Pils och uppträdde 1868 med *Mater dolorosa*. Sedermera följde *S:t Cuthbert*, triptyk (1879, i Luxembourg), *Den helige Frans af Assisi* (1884), *Vergilius söker inspiration i skogarna* (1888, väggdekoration i Sorbonne, Paris) och flera porträtt. D:s egentliga områden blefvo sedan skildringar af det eleganta badortslifvet vid hafskusten (*Vid stranden*, *Frukost på terrassen i Villerville*) och landskap, hvilkas stämning han gaf en koloristiskt praktfull och ibland ganska storslagen tolkning. (G—g N.)

Dufau [dyfå], Pierre Armand, fransk blindpedagog, f. 1795, d. 1877, var 1815—40 subdirektör och sedan till 1855 direktör för nationalblindinstitutet (Institution nationale des jeunes aveugles) i Paris, där han införde den Brailleska skriften (se Blindundervisning) och särskildt befordrade musik- och gymnastikundervisningen. Han grundade den ännu bestående understödsföreningen för forna institutselever (Société de placement et de secours pour patronage aux anciens élèves de l'institut). Bland hans många skrifter anses afh. *Les aveugles* (2:a uppl. 1850) vara den förnämsta. G. Å.

Dufaure [dyfår], Jules Armand Stanislas, fransk statsman, f. 4 dec. 1798 i Saujon (depart. Charente-inférieure), d. 28 juni 1881 i Rueil, började sin bana som advokat i Bordeaux, blef 1834 medlem af deputeradekammaren, där han slöt sig till det konstitutionellt liberala partiet, och utnämndes 1836 till conseiller d'état, men afgick redan s. å. Hans lifliga och talangfulla opposition mot Molé förskaffade honom i maj 1839, då ministeriet Molé störtades och marskalk Soult blef konselpresident, en plats i det nya kabinettet som minister för de allmänna arbetena. Men redan 1 mars 184 måste både Soult och D. afgå. Som medlem af deputeradekammaren, hvilken 1841 och 1845 valde honom till sin vice-president, utvecklade likväl D. fortfarande mycken verksamhet. Hans kunskaper och vältalighet erkändes af alla partier. Efter februarirevolutionen (1848) invaldes han i nationalförsamlingen och slöt sig till republiken samt var okt.—dec. 1848 och juni—okt. 1849 inrikesminister.

Såsom ifrig motståndare till Louis Napoléons eg. våldsplaner måste D. efter statskuppen 2 dec. 185 återgå till advokatyrket. Hans rykte för vältalighe och hans fientlighet mot kejsardömet beredde hono 1863 en plats i Franska akademien. Efter Napoleo III:s fall valdes han, 8 febr. 1871, af 5 departeme till medlem af nationalförsamlingen, där han bl en af ledarna för vänstra centern. 19 febr. s. å. u nämndes han af Thiers till justitieminister och vi konseljpresident. När Thiers störtades, 24 m 1873, afgick äfven D. och slöt sig då till oppositi nen mot Broglies ministär. I mars 1875, seda Buffet blifvit konseljpresident, vardt D. åter just tieminister. Vid de nya valen i febr. 1876 blef h medlem af deputeradekammaren samt i mars s. å efter Buffets afgång, konseljpresident. 12 aug. 187 valdes han af senaten till senator för lifstiden. D nya kabinettet, hvilket hade såväl legitimisterna oc bonapartisterna som de radikale till motståndare oc hvilket ej med säkerhet kunde lita på något ann parti än vänstra centern, måste afgå redan i de 1876. Men då republikens president, marskalk M Mahon, i dec. 1877 nödgades böja sig för den u valda deputeradekammarens republikanska majorite tog han sin tillflykt till D., hvilken näst Thiers oc Gambetta varit den nyss störtade reaktionära Brogli ska ministärens farligaste motståndare. D. lät öfve tala sig att, trots sin höga ålder, ännu en gång bild en ministär (13 dec. 1877). Men sedan Mac Mahon i jan. 1879, afsagt sig presidentvärdigheten oc Jules Grévy blifvit vald till hans efterträdare, afgi D. 3 febr. 1879 ur ministären. Han fortfor emeller tid att verksamt deltaga i senatens öfverläggninga högt ansedd af alla partier. Jfr Picot, "Étude d'histoire parlementaire. D., sa vie et ses discours (1883). E. V.

Dufay [dyfä], Guillaume, nederländsk ton sättare, f. omkr. 1400 i Chimay, blef 1428 sångar i påfliga kapellet, vistades 1437—42 hos Filip de gode af Burgund och 1442—49 hos påfven Felix V utnämndes omkr. 1450 till kanik i Cambrai och dö där 27 nov. 1474. D. var näst efter Dunstaple oc Binchois utbildare af den flerstämmiga, kontrapunk tiska musiken; han visar smak, stil och känsla Redan hos D. (i hans mässor, motetter och chansons finner man korta canones i oktav eller kvint, augmen

r och diminution samt den hvita notskriften, en vid denna tid började undantränga den a. Många kompositioner af D. ha på senaste offentliggjorts i ”Denkmäler der tonkunst in reich” (bd 7, 1901, och bd 10) samt af J. er i ”D. and his contemporaries” (1898). Jfr Haberl, ”Bausteine für musikgeschichte. I. elm du Fay” (1886). A. L. (E. F—t.)

fay [dyfä], Charles François de Cisnay, fransk naturforskare, f. 1698, d. 1739, till en början militär, men tog för sjuklighets snart afsked samt blef sedan medlem af franet. akad. och intendent vid den botaniska trädgården i Paris. D. utgaf åtskilliga arbeten i kemi fysik. Sin största betydelse hade D. som fysi- och särskildt äro hans undersökningar inom ricitetsläran af vikt. Han uppställde nämligen aden mellan ledare och oledare (rätteligen goda dåliga ledare) samt uppfann sätt att isolera ar, som leda elektriciteten och därför icke förut at elektriseras. Vidare iakttog han, att elektriroppar attrahera oelektriska kroppar, men åter lera dessa, sedan de meddelat dem något af sin ricitet. Slutligen uppställde han hypotesen om otsatta elektricitetssorter, af hvilka han kallade ena glas-elektricitet och den andra harts-eleket (1734). D. är således den egentlige grundaren af den dualistiska teorien, ehuru denna bär ners namn. K. L.*

fbo, municipalsamhälle (sedan 1904) i Spånga n af Stockholms län, vid D. hållplats med post- å Stockholm—Västerås—Bergslagens järn- 1 km. n. v. om Sundbyberg. Samhället, som ktiebolaget ”Hem på landet” anlades 1899 på anet Dufvebols egor, räknade vid 1905 års 220 bebyggda tomter (775 rum och 395 kök), lda af omkr. 1,600 pers. I D. finnes ett af kapet för främjande af kyrklig själavård för l, som samlats på frivillighetens väg, uppfördt ft. Bolaget har skänkt samhället en allmän plats (jämte 1,000 kr. till densammas ordne), bidrag till belysning, eldsläckningsmateriel .; Spånga församling har folkskola i D., och har ock Svenska missionen i Kina ett rekreahem för hemmavarande missionärer. Planer uppgjorts för spårvägsförbindelse mellan D. Stockholm.

fbönor. Se Åkerböna.

fed, järnvägs- samt post-, tull- och telegrafon jämte gästgifvargård och flera hotell i Åre n, Jämtlands län, vid norrländska tvärbanan, n. från norska gränsen och 216 km. från Ånge, 84 m. höjd ö. h., där banan och landsvägen Östersund till Levanger gå öfver Åreälfven. D. besökt luftkuranstalt, hvars sanatorium ligger . från järnvägsstationen. Omkr. 3 km. v. om nen anlades 1658 af guvernören Klas Stiernpå en hög kulle nedanför D:s by invid älfven kans, som efter krigets slut lämnades att lla, hvarför den också i aug. 1677 utan motbesattes af norrmännen under gen.-major v. n. 1700 började en ny skans byggas, men 1734 to ständerna dess rasserande. 1808 iståndsattes en ånyo, men då norrmännen under major Col- 13 aug. ankommo till densamma, fanns där ten besättning eller bestyckning; Coldevin lät rstöra skansen, som 1809 ytterligare raserades af divisionsadjutanten v. Krogh. Tydliga lämningar af såväl själfva skansredutten som lägre flankbefästningar och ett retranchement å en i älfven utskjutande udde finnas dock ännu kvar. På initiativ af

Dufedmonumentet.

major G. Leksell åstadkoms genom allmän subskription och aftäcktes 6 sept. 1892 i den gamla skansen ett omkr. 10 m. högt monument (se fig.) af finhuggen stockholmsgranit till minne af de Armfeltske karolinernas olyckliga återtåg öfver de norska fjällen vintern 1718—19. L. W:son M.

Dufeke, gods i Halmstads socken, Malmöhus län, med hufvudgården omgifven af präktiga ek- och bokskogar. Med underlydande i Kågeröds, Sireköpinge och Tirups socknar omfattar det omkr. 14¼ mtl, tax. till 1,308,900 kr. (1905). Äldste kände egaren är från 1500-talets senare hälft. Från 1637 tillhörde det tysken Wulf Hieronymus von Kratz (adlad 1637), äfven egare af Sireköpinge och Bulstofta, och vid Skånes öfvergång till Sverige hans änka, f. Ramel. Gården beskrifves då såsom helt bofällig och ”helt sänkt ned i ett moras”. Den tillhörde sedan släkterna Ramel, Steuch och Mörner samt från 1797 Berg von Linde. Nuvarande egaren är J. A. A. Berg von Linde. Hufvudgården, D. säteri, 3⅛ mtl, omkr. 500 har, brukas af egaren, återstoden är utarrenderad.

Duff [da'f], gammal skotsk släkt, som vill leda sina anor upp till den i Shaksperes ”Macbeth” förekommande Macduff, than eller earl af Fife, en halft eller helt mytisk sagogestalt. Medeltida krönikor omtala, att han åt Malcolm Canmore skulle ha förvärfvat inkräktaren Macbeths tron 1057. Se härom Skene, ”Celtic Scotland” (1876—80). En sir William D. blef 1759 earl af Fife, därför att han ansågs ha bevisat sin härkomst från denne Macduff. Släkten förvärfvade i Skottland mycket vidsträckta jordegendomar; dess nuvarande hufvudman är

Alexander William George D., 6:e earl och 1:e hertig af Fife, f. 10 nov. 1849, förmäld 1889 med prinsessan Louise (f. 20 febr.

1867), äldsta dotter till dåv. prinsen af Wales (Edvard VII), och samtidigt upphöjd till hertig af Fife. D. tillhörde som medlem af underhuset (1874—79) det liberala partiet och var som vice-president i British South Africa company från dess grundande 1889 till 1898 synnerligen verksam för, att kompaniets vidsträckta besittningar skulle ställas under riksregeringens direkta öfveruppsikt. V. S—g.

Duff [da'f]. 1. James Grant D., anglo-indisk ämbetsman och historieskrifvare, f. 1789 i Skottland, d. 1858, hette egentligen Grant, men upptog 1825 namnet D. efter sin mödernesläkt, då han ärfde dess gods. D. anställdes 1805 i ostindiska kompaniets tjänst, ingick kort därpå i indiska armén och blef snart en af den berömde statsmannen Mountstuart Elphinstones förtrognaste vänner och medhjälpare. D. var 1818—22 resident i Sattara och lyckades genom sin utmärkta kännedom om infödingskaraktären där under svåra omständigheter upprätthålla brittisk ordning midt i maratternas land. Med bruten hälsa återvände han sedan till hemlandet och utgaf 1826 sin monumentala *History of the mahrattas*, ett af den anglo-indiska historieskrifningens klassiska arbeten.

2. Sir Mountstuart Elphinstone Grant D., den föregående son, brittisk politiker och skriftställare, f. 1829, d. 1906, blef 1854 praktiserande advokat och representerade 1857—81 i underhuset den skotske valkretsen Elgin burghs. D. tillhörde det liberala partiet och var dec. 1868—febr. 1874 understatssekreterare för Indien i Gladstones första samt apr. 1880—juli 1881 understatssekreterare för kolonierna i dennes andra ministär. D. var sedan guvernör öfver presidentskapet Madras 1881—86 och egnade sig efter hemkomsten från Indien uteslutande åt litterära sysselsättningar. Särskildt var D. samlare af politiska anekdoter och meddelar en mängd sådana i sina vidlyftiga memoarer, *Notes from a diary* (1897—1905). Han har därjämte bl. a. utgifvit *Studies in european politics* (1866), *Notes of an indian journey* (1876), *Ernest Renan* (1893) och *Out of the past* (1903). V. S—g.

Duff [da'f], Alexander, banbrytande skotsk missionär i Indien, f. 26 april 1806 i Perthshire, d. 12 febr. 1878, studerade vid S:t Andrews' universitet under den berömde d:r Thomas Chalmers' ledning och utsändes såsom skotska statskyrkans förste missionär till Ostindien. Hans plan var att i Calcutta upprätta en undervisningsanstalt, som skulle bereda infödingarna tillfälle till den högsta möjliga utbildning på kristlig grund. Anstalten, som öppnades 12 juli 1830 med blott 5 lärjungar, räknade mot 1830-talets slut inemot 1,000 och vann det varmaste erkännande af bl. a. generalguvernören lord Bentinck. Af hälsoskäl måste D. 1834 besöka hemlandet och gjorde därvid under några år genom resor och föredrag en betydande insats i missionslifvet. Vid skotska frikyrkans bildande (''the disruption'') anslöt han sig, liksom skotska kyrkans öfriga missionär till densamma. Då nu all missionsegendom — byg nader, laboratorier, bibliotek, undervisningsmater — togs i besittning af skotska statskyrkan, må han börja på nytt. Understödd af en storartad off villighet, hade han dock redan i jan. 1845 lyckat Indien upprätta ännu mera ändamålsenliga byg nader än de förra, utrustade med alla nödiga hjä medel — allt skuldfritt. Redan s. å. uppgick l jungeantalet till öfver 1,250, och verket för framåt med ännu större resultat än förut. D. afs erbjudandet att efter Chalmers blifva teol. profes vid skotska frikyrkans universitet, men för att stä intresset för dennas hednamission verkade han 18 och följande år i hemlandet och gjorde 1854 en fö dragsresa i Förenta staterna och Canada. 1857 åt vände han till Indien, där hans anstalt med g resultat öppnades äfven för unga kvinnor ur hö kasterna. 1864 nödgades han af hälsoskäl för a tid lämna missionsfältet, följd af varmt erkännan från både europeers och inföddas sida för det l tydande arbete han utfört för Indiens folk. Däref verkade han outtröttligt i hemlandet såsom d egentlige ledaren af frikyrkans hednamission d tjänstgjorde därjämte 11 år såsom professor i m sionsteori vid dess högskola. Särskildt omfattan var hans skriftväxling med omvända infödda i Indi och hindustudenter. D. kallades till teol. doktor Aberdeens universitet och till juris doktor af N Yorks. Han skref bl. a. *New era of english langua and literature in India* (1837), *Missions the ch end of the christian church* (1839), *India and indi missions* (1840), *The indian mutiny, its causes a results* (1858). Jfr G. Smith, ''The life of A. D (1879). A.

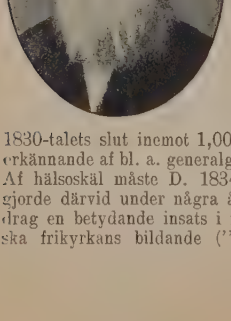

Duffek, Nicolaus. Se Rosen, J.

Dufferin [da'förin], lord, brittisk statsman. markis af Blackwood (F. T.).

Dufflas, eng. Se Dafla.

Duffy [da'fi], sir Charles Gavan, irländ politiker och tidningsman, sedermera australisk sta man, f. 1816 i Monaghan, d. 9 febr. 1903 i Nizz började 1842 i Dublin, i förening med Th. Da och J. Dillon, utgifva tidningen ''Nation'', s snart vann stark spridning och blef ett inflytelser organ för ''Det unga Irland'', en samling oafhäng hetsifrare, som ville använda öppet våld för s syftens genomdrifvande. 1844 dömdes han för up vigling till några års fängelse och anklagades 18 för förräderi efter det misslyckade upprorsförsök s. å. Han invaldes 1852 i underhuset, där han b en af ''oberoende irländska partiets'' grundlägga D. emigrerade 1856 till kolonien Victoria i Austr lien, i hvars politiska lif han snart kom att spe en framträdande roll. Redan 1857 blef han mi ster för allmänna arbeten i Victorias första parl mentariska ministär, var sedan ett par gånger d månminister och 1871—72 premiärminister. 18 fick han engelsk knightvärdighet, tillbragte sed ett par år i hemlandet och fungerade 1877—80 s talman i Victorias lagstiftande församling. D. åte vände 1880 för beständigt till Europa och var t sin död bosatt i Nizza, in i sena åldern sysslan med litterära arbeten. Gladstones irländska jor lagstiftning understödde han och ogillade Parne våldsamma taktik. Hans först i ''Nation'' på 184 talet publicerade *Ballad poetry of Ireland* har utg

t fyrtiotal upplagor. Dessutom har han utgifvit
rad memoarverk, *Young Ireland, a fragment of*
history 1840—50 (1880), *Four years of irish*
ory, 1845—49 (1883), *Conversations with Car-*
(1892) och *Memoirs* (2 bd, 1898) samt en
gd tidskriftsartiklar i irländsk och kolonial
äk. V. S—g.

uffåglar, *Pullastræ* l. *Columbæ, zool.*, en till
arna (*Aves*) hörande grupp. Flertalet hithörande
ier kännetecknas genom underarmens stora öfre
fjädrar, hvilka bilda flera rader och räcka utom
pennornas midt, äfvensom genom de med svaga,
biga och föga krökta klor väpnade tårna, af
ka tre äro riktade framåt och ej sammanvuxna
roten samt en riktad bakåt, vidare därigenom,
näbben är vid roten mjuk och täckt af en upp-
d hud, inom hvilken näsborrarna äro belägna.
vorna lefva i allmänhet flockvis (utom under
lantningstiden), merendels i närheten af vatten-
; och i skogstrakter, hvarifrån de ofta besöka
n. De hafva en lätt och snabb flykt, röra sig
t på marken och hafva ett kuttrande läte. Sin
hämta de uteslutande ur växtriket. De lefva
ngifte, och makarna iakttaga ofta hela lifvet
om ömsesidig trohet. Både hannen och honan
a de tvenne hvita, glänsande äggen och vårda
må, hjälplösa, blinda, glest dunklädda ungarna,
de mata med den i kräfvan upplösta födan
e ett där afsöndradt gröt- eller mjölklikt ämne.
örande fåglar delas i trenne familjer: *Colum-*
Didideæ och *Didunculidæ*. — Om dufraser
descendensteori, sp. 194. J. G. T.*

ufglas, W. de. Se Douglas, skotsk adels-
lj.

ufhult, kronopark i Östra Göinge härad, Kri-
stads län, bildades 1880 därigenom, att utmark
tarrenderade bostället Dufhult afsattes. Seder-
utvidgades området genom inköp af angrän-
e skogsmark. Areal omkr. 900 har. A. G. Lm.

ufhöken, *zool.* Se Hökarna.

ufkulla, *bot.* Se Trientalis.

ufkål, *bot.* Se Sisymbrium.

uflins, *bot.* Se Vicia.

ufning, *sjöv.* Se Dufva.

ufnäs, ett halft mantal frälseskatte i Nacka
en af Stockholms län, vid södra inloppet till
usund och vid Saltsjö-Dufnäs järnvägs-, post-
telefonstation vid Stockholm—Saltsjöns järnväg
. från Stockholm. 269 har, däraf 37 har åker.
ringsvärde (1906) 396,900 kr., däraf 296,900
för annan fastighet. Egendomen, hvilken,
m hela Siklaön, har tillhört Danviken, köptes
af Rob. Küsel och tillhör numera dennes
hus, som med anledning af de lätta kom-
kationerna med hufvudstaden dels på vissa år
åtit tomter till bebyggande, dels själft låtit upp-
villalägenheter för uthyrning, hvarigenom upp-
ett vidsträckt villasamhälle. Den stundom
ommande uppgiften, att ett slag stod vid D.
mellan Kristian II och Sten Sture d. y., är
riktig. Nämnda år utkämpades visserligen
n Kristian och herr Sten en strid, men icke vid
utan vid Vädla i den nuv. stadsdelen Öster-
i Stockholm.

ufnäsfladan. Se Baggensstäket.

four [dyför], Jean Marie Léon, fransk
g, f. 1779 i Saint-Sever (Landes), d. där-
sammastädes såsom läkare 1865, har företrädesvis gjort sig känd genom många skrifter, behandlande insekternas och spindeldjurens anatomi, bland hvilka må nämnas *Recherches anatomiques et physiologiques sur les hémiptères* (1833) samt *Recherches anatomiques et physiologiques sur les orthoptères, les hyménoptères et les neuroptères* (1841). G. A—z.

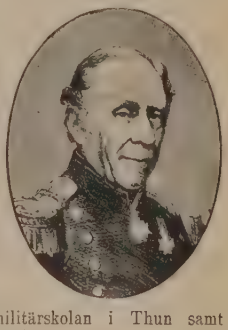

Dufour [dyför], Guillaume Henri, schweizisk general och författare, f. 1787 i Konstanz, d. 1875 i Contamines vid Genève. Han fick sin militära uppfostran i Paris, blef 1809 fransk ingenjörofficer och kommenderades till Korfu för att iståndsätta därvarande befästningar samt deltog i Napoleons sista krig, då han utmärkte sig vid försvaret af fort l'Écluse vid Grenoble mot österrikiske generalen Frimont. Efter kejsardömets fall och sedan hans fädernestad, Genève, lösts från förbindelsen med Frankrike (1815), gick han i schweiziska Edsförbundets tjänst och anställdes såsom ledare af militärskolan i Thun samt blef 1831 generalstabschef och öfverste kvartermästare. 1847 ställdes D. som general-en-chef i spetsen för Edsförbundets armé mot "Sonderbund". Till följd af den kraft och hofsamhet, hvarmed han uppträdde i detta inbördes krig, vann han stor popularitet, och ehuru han då 1848 miste en del af densamma, därför att han då slöt sig till det konservativa partiet, anförtroddes honom likväl högsta befälet öfver den armé, hvilken s. å. sammandrogs mot de preussiska ockupationstrupperna i Baden. Äfven 1856, vid en hotande brytning med Preussen, fick han högsta befälet. Som diplomat (vid underhandlingar med kejsar Napoleon III i Paris) var D. flera gånger verksam i republikens tjänst. 1864 presiderade han vid den internationella konferens i Genève, hvars resultat blef "Genèvekonventionen". 1884 uppställdes D:s ryttarstaty i Genève. — D. gjorde sig högt förtjänt om det schweiziska härväsendet, dels genom sin verksamhet som militärförfattare, dels genom sin utmärkta ledning af krigsskolan i Thun (där prins Louis Napoléon, sedermera Napoleon III, var en af hans lärjungar) och slutligen äfven genom sina arbeten vid triangelmätningarna i Schweiz och detta lands kartläggande. Den topografiska karta öfver Schweiz (25 blad), hvilken bär hans namn och som utkom 1845—64, anses såsom ett mästerstycke inom den nyare kartografien. D:s förnämsta arbeten äro för öfrigt: *Mémorial pour les travaux de guerre* (1820; 3:e uppl. 1854), *Mémoire sur l'artillerie des anciens et sur celle du moyen âge* (1840; 3:e uppl. 1854), *De la fortification permanente* (1824; 3:e uppl. 1854), som förskaffade honom anbud att blifva general i ryska armén, *Cours de tactique* (1840; 2:a uppl. 1851; "Afhandling i taktiken", öfv. af A. F. Boy, 1855—57). *Géométrie perspective* (1857) och *La campagne du Sonderbund* (1875). Jfr Senn-Barbieux, "Das buch vom general Dufour" (1878). (L. W:son M.)

Tryckt den 15/12 06

Dufourspetsen [dyför-], fordom *Gornerhorn*, den högsta toppen af bergsgruppen Monte Rosa. 4,638 m. Den är uppkallad efter G. H. Dufour.

Dufpost (ty. *taubenpost*, fr. *poste aux pigeons voyageurs*, eng. *pigeon-express*), brefbefordran på längre afstånd förmedelst därtill på grund af vissa artegenskaper, såsom skärpt lokalsinne och uppdrifven flygkraft, särskildt lämpade och för ändamålet dresserade s. k. brefdufvor. Detta slags postbefordran, som har urgamla anor, har emellertid aldrig i den allmänna samfärdseln kunnat nå betydelsen af verklig eller regelbunden postföring. Brefdufvans orienteringsförmåga och benägenhet att, sedan den transporterats från hemorten, luftvägen dit återvända — förutsättningarna för all dufpost — äro nämligen underkastade betydliga afvikelser och nycker. Härtill kommer, att gynnsamma vind- och väderleksförhållanden, särskildt ej alltför låg temperatur, i allmänhet utgöra nödvändiga villkor för, att färden skall ha utsikt att lyckas. För öfrigt löper brefdufvan under sin långa resa ständig fara att blifva ett byte för roffåglarna. För att skrämma dessa anbringa kineserna på sina brefdufvor antingen under stjärtpennorna vid sidan af den lilla bref- eller depeschhylsan en liten rörpipa, som under fågelns flykt afger ett hvisslande ljud, eller ock kring halsen en liten bjällra. Det senare bruket lär delvis hafva upptagits inom det franska militära brefdufveväsendet. Om man så vill, kan man låta de dufvor, som enligt den bibliska berättelsen utsläpptes från Noaks ark, gälla såsom dufpostens urbilder. Med säkerhet vet man, att i Asien, särskildt i Kina, bruket af brefdufvor är uråldrigt, äfvensom att i det gamla Egypten brefdufvor användes för att från afseglande fartyg bringa budskap till hemorten om färdens förlopp samt, då skeppen åter nalkades hemlandets kust, förebåda hemkomsten. I den gamla grekiska och romerska litteraturen omnämnas flerstädes brefdufvor. Under medeltiden och äfven i nyare tid, ända till telegrafens uppfinning, begagnade man här och hvar dufpost i såväl handelns och sjöfartens som, framför allt, härväsendets tjänst. Egendomligt är nämligen, att just som krigspost har dufposten haft sin största betydelse. Redan Plinius d. ä. omtalar, att vid Mutinas belägring genom Antonius (43 f. Kr.) användes dufpost af de belägrade för att ernå förbindelse med yttervärlden. Och från korstågens dagar bevaras flera berättelser om viktiga budskaps öfverbringande med dufpost. Sin märkligaste användning nådde dufposten vid Paris' belägring under fransk-tyska kriget 1870—71. Medelst luftballonger kunde den i Paris inneslutna befolkningen sända meddelanden utåt, men för att få sådana utifrån var man hänvisad till brefdufvor, som af luftseglarna medfördes från Paris. Af 381 sålunda afsända dufvor hamnade 302 inom de franska linjerna. I Tours, senare Bordeaux, försågos de med post, återfördes sedan så nära Paris som möjligt och lössläpptes. Endast 59 återkommo till dufslagen i Paris. De öfriga föllo till största delen offer för fiendens kulor eller för roffåglarnas förföljelse. Vinterkylan och snön anses ock ha hindrat många att återfinna vägen. De meddelanden, officiella och enskilda, som med denna post skulle befordras, trycktes först på stora folioark. På mikrofotografisk väg öfverflyttades de sedan på ytterst små, tunna blad, hvilka inrullades i en liten fjäderspole, som med silke fastbands vid e af dufvans starkaste stjärtpennor. På sådant sät kunde en enda dufva medföra ända till 30,000 bref Brefportot var naturligtvis högt: ½ franc pe o r d. I medeltal uppgick portointäkten för hvarj dufva till 35,000 francs. Dechiffreringen af de pescherna skedde medelst särskildt konstruerad projektionsapparater. Äfven postanvisningar beforc rades intill maximibelopp för hvarje af 300 francs Erfarenheterna från fransk-tyska kriget hafva gifv anledning till en betydlig utvidgning af de anstalte för brefdufvors uppfödande och dressyr, som i al mänhet redan förut funnos vidtagna inom de störr staternas militärväsen. Emellertid synes dufposten betydelse i militäriskt hänseende komma att aftaga i samma mån den trådlösa telegrafen visar sig kunn på ett fullt tillfredsställande sätt anpassas efte de praktiska behofven. På en plats på jordklot, underhålles en fullt regelbunden, daglig dufpos nämligen på den ett 10-tal mil utanför Auckland Nya Zeeland, ensamt liggande ön Great Barrie Med denna post befordras ett bref mot porto af 1 cents i riktningen från Great Barrier och 25 cen i motsatt riktning. — Ehuru liggande vid sida af allt, som med verklig postsamfärdsel eger sam band, må omnämnas den ofantliga utveckling idka det af brefdufvedressyr som s p o r t i våra dag tagit. I Belgien finnas mer än 1,000 förening med sådant syfte. Äfven i Nederländerna, Tys land, Frankrike och England uppfödas 100,000-ta brefdufvor för uteslutande användning vid kap flygningar, där oerhörda vadinsättningar förekomm Brefdufvornas dressyr begynnes vanligen, då djur är 4 månader gammalt. Dufvan måste noga lä sig känna den väg, hvarå den skall färdas · v hemresan. Utan afpassad träning på vägsträcko som efter hand förlängas, kan äfven den bäst kva ficerade dufva knappast beräknas återvända fr en mer än 100 km. aflägsen plats. Dufvans up fostran börjas därmed, att man vänjer den v vistelsen i transportkorgen. Sedan kommer d successiva aflägsnandet från dufslaget. Man nöj sig gärna första året med träning för 100—150 k På tredje året anses dressyren fullbordad, o ernås då i allmänhet såsom slutresultat förmåga h brefdufvan att från 500—600 km. afstånd återfin hemorten. En god brefdufva anses kunna använd i 6, 7 ända till 10 år. De belgiska brefdufvorn som anses vara de bästa, lära kunna tillryggalägg 150 km. i timmen. I allmänhet räknar man do medelhastigheten för en ordinär brefdufva till bl 50—65 km. i timmen. Ju aflägsnare resans m är, desto mindre sannolikhet finnes för ett punl ligt inträffande. I allmänhet låta blott de i d slaget födda dufvorna uppfostra sig till riktigt säk budbärare.

Om brefdufveväsendet i Sverige är ej mycket säga. Den mest nitiske främjaren af dufposte användande inom vårt härväsen har varit major E. L. Berggren. Genom hans försorg upprättad 1886 på försök en brefdufvestation inom Kar borgs fästning. Sommaren 1887 började dufvor tränas på två linjer, den ena Bråviken—Kar borg, den andra Örebro—Karlsborg. Småninge fick stationen en god stam brefdufvor, och fl gynnsamma flygningar egde rum från, exempelv Häfringe båk i Östersjön, från Norsholm, från L

k i Närke m. fl. platser. Stationen egde bed till slutet af 1890-talet, då den nedlades brist på nödiga medel för underhållet. 1890 sattes en brefdufvestation för flottan å Skeppsmen i Stockholm, och upprättandet af en mängd loner längs kusten planerades. Dufvorna flögo Furusund och Sandhamn samt från hafvet för till stationen i Stockholm, men efter ett tal år indrogs stationen, då man ansåg sig na med andra signaleringsmedel uppehålla för-

S. A. Andrées brefdufva.

lelsen med land. 1890 bildades också i Stockn en brefdufveförening, som uppsatte en brefestation vid Svea ingenjörkårs kasern. Förgen förde dock en tämligen tynande tillvaro upplöstes efter 10 år. — Den här afbildade dufvan, hvaraf originalet förvaras i Statens Hiska museum, framställer en af de brefdufvor, Andrée medförde på sin ballongfärd mot polen. utsläpptes 13 juli 1897, två dagar efter afn, och sköts 15 juli på fångstfartyget Asken. Den depesch, som dufvan befanns medföra, innebl. a., att detta var tredje dufposten. R. L—n.

ufr., vid växtnamn förkortning för franske botaPierre Dufresne [dyfrän], d. 1836 lseåret okändt), författare till en klassisk vorden *oire naturelle et médicale de la famille des valées*.

ufrénoy [dyfrenωa'], Ours Pierre Arnd Petit, fransk geolog, f. 1792, d. 1857, 1840 professor i mineralogi vid École des mines medlem af franska vet. akad., s. å. generalöktör för de franska bergverken samt 1847 essor i mineralogi vid Jardin des plantes. Han f bl. a., jämte Élie de Beaumont, en geologisk siktskarta öfver Frankrike i skalan 1:500,000 0—42), åtföljd af *Explication de la carte géologique de la France* (1841—48), *Traité complet de minéralogie* (1844—47; 2:a uppl. 1856—59) samt *Voyage métallurgique en Angleterre* (1827; 2:a uppl. 1837—39, med Élie de Beaumont, Coste och Perdonnet som medarbetare). E. E.

Dufresne [dyfrän] l. Du Fresne, Charles, fransk lärd. Se Du Cange.

Dufresne [dyfrän], P., fransk botanist. Se Dufr.

Dufresny [dyfräni], Charles, sieur de la Rivière, lustspelsförfattare, f. omkr. 1654, d. 1724. Han var "valet de chambre" hos Ludvig XIV och blef på grund af sin fantasifullhet och kvickhet mycket gynnad af denne monark. Bl. a. var han uppsyningsman öfver konungens trädgårdar och gjorde upp en plan för Versailles' park, som väsentligen afvek från Le Nôtres stela stil och hade mer släktskap med engelsk smak. Han skref en del i plancn oregelbundna, men älskvärda och i konversationstonen spirituella lustspel, af hvilka må nämnas *L'esprit de contradiction*, *Le double veuvage*, *Le mariage fait et rompu* och *Le chevalier joueur*, som blef anled ing till brytning med Regnard, hvilken han anklagade att ha stulit hans motiv för "Le joueur". Han skref äfven satirer och "poésies fugitives". 1710—13 innehade D. det kungliga privilegiet för utgifvande af tidskriften "Mercure galant". Hans verk utkommo samlade 1731 och 1747 samt i urval 1810. (S. S—n.)

Dufrån, *bot.* Se Polytrichum.

Dufsläktet, *Columba*, *zool.*, ett till fågelordningen *Charadriiformes* och dufvornas familj (*Columbidæ*) hörande släkte, hvars medlemmar äro lifliga och skygga fåglar, hvilka dock kunna blifva mycket tama. De hafva en snabb och ledig flykt, under hvilken de göra de raskaste vändningar och låta höra ett hvinande ljud, som då och då blir smällande därigenom, att vingarna slå tillsammans öfver hufvudet. Till följd af fötternas korthet är deras gång nickande. Makarna umbära ogärna hvarandras sällskap; de flyga jämte hvarandra, putsa och mata hvarandra samt hjälpas åt att bygga boet, rufva äggen och uppföda ungarna. Också hafva de af skalderna blifvit besjungna som kyska, milda och trogna varelser. Dufsläktet är ovanligt rikt på arter (omkr. 80 sådana) och förekommer nästan öfverallt på jorden, utom i de arktiska och antarktiska regionerna. Dufvorna häcka i träd, bland

Fig. 1. Skogsdufvan.

Fig. 2. Klippdufvan.

klippor, på marken o. s. v. samt lägga vanligen tvenne kullar om året. — 5 arter förekomma i Skandinavien. Den vanligaste bland dem är skogsdufvan l. blådufvan, *C. œnas* (fig. 1), 31 cm. lång, ofvantill blågrå med metallgrön glans på halsens sidor och ryggen, på framhals och

frambröst gråaktigt purpurröd samt undertill hvit. Stjärtens sidopennor äro ej hvita i spetsen, och vingen är utvändigt utan hvit fläck. Bakryggen har samma färg som framryggen. Skogsdufvan häckar, företrädesvis i löfskog, öfverallt i södra och mellersta Sverige samt lägger sina två hvita ägg uti ihåliga träd, t. ex. ekar, i någon bergskrefva, i hål, i murar o. d. Lätet består i ett kort ”hu”, hvilket ofta upprepas. 35—37 cm. lång är klippduf van, *C. livia* (fig. 2), hvilken är blågrå med hvit bakrygg och två svarta tvärband på vingarna samt har grå stjärt med svartaktig spets. Den är ej med säkerhet känd från Sverige. Däremot funnos förr vid Stavanger i Norge ännu i förra århundradet flera kolonier; på 1880-talet var arten emellertid utdöd därstädes, så att klippduf van numera ej som vild tillhör Skandinaviens fauna. Allmän är den utmed kusten af Skottland, på Färöarna och i Medelhafstrakterna. I Egypten bebor denna fågel icke sällan öfre delen eller tornen på husen i åtskilliga byar. Klippduf van utgör stammen för tamduf vor med alla dess många varieteter, bland hvilka den s. k. bredduf van (jfr Duf post) är den märkligaste. Den största af de i Sverige förekommande duf vorna är ring duf van, *C. palumbus* (fig. 3), 42 cm. lång. Från de föregående skiljer sig denna art därigenom, att vingarna utvändigt, nära främre kanten, hafva en hvit fläck.

Fig. 3. Ringduf van.

Fig. 4. Turturduf van.

Ringduf van häckar allmänt i våra barrskogar ända upp i Jämtland och Ångermanland samt bygger på grenar ett öppet, konstlöst bo. Dess läte kan uttryckas ungefär med ”rukuku kuku”. Betydligt mindre är turturduf van, *C. turtur* (fig. 4), 27 cm. lång. Fjäderdräkten har till stor del röd anstrykning; på hvardera sidan af halsen finnes en del fjädrar med hvita kanter; de undre stjärttäckarna äro hvita. Turturduf van finnes i hela Europa s. om Östersjön och i västra Asien. I Sverige är den i enstaka exemplar anträffad öfver nästan hela landet; huruvida den häckat i Skåne, såsom det uppgifvits, är osäkert. Den är den behagligaste, sirligaste och näpnaste bland alla duf vor. Dess milda kuttrande ”turr turr” innebär någonting på samma gång ljuft smekande och vemodigt klagande. Större turturduf van, *C. orientalis*, är 33 cm. lång och skiljes från den förra företrädesvis därigenom, att fläcken på halssidan är svart med breda gråblå fjäderkanter och att de undre stjärttäckarna äro grå. Denna art tillhör Asiens mellersta och östra delar. Inom Sverige ha träffats tre exemplar i Norrland. Jfr Duf fåglar.

J. G. T. (L—e.)

Dufva. 1. *Zool.* Se Duf fåglar och Duf släktet. — 2. *Nord. myt.* En af Ägirs och Ran döttrar. Se Ägir. — 3. *Sjöv.*, i motsjö göra häftiga rörelser med främre delen (om fartyg). Orsaken till sådana rörelser (dufningar, eller oftare stampningar) är merendels att stora tyngder äro placerade i fören. Jfr Gräfva, Stampa och Sätta.

R. N.

Dufwa, Alfred Vilhelm, jurist, bankman, politiker, f. 6 okt. 1825 i Stockholm, d. 10 aug. 1883 på Moräng i Södermanland, aflade 1847 hofrättsexamen i Uppsala, arbetade i Svea hofrätt (adjungerad ledamot 1853—56, ord. fiskal 1855—56), som 1852 utnämnt honom till vice häradshöfding, och såsom sekreterare hos justitieombudsmannen Theorell (1853) samt bedref i många år en omfattande advokatverksamhet, men öfvertog slutligen chefskapet för försäkringsaktiebolaget Skandia (vice direktör 1856—61, verkställande direktör 1861—69).

Därefter fungerade han — 12 okt. 1869—1 mars 1870 — som redaktör för ”Aftonbladet”. Af Stockholms stad invaldes D. till sista ståndets riksdagen (1865—66) i borgarståndet och i Andra kammaren för riksdagarna 1870—72. Hos kammarens landtmän förvärfvade han sig stort förtroende, invaldes 1871—72 i statsutskottet och blef en af landtmannapartiets inflytelserikaste ledare, och också sällan synlig som sådan. Han var ock en af landtmannapartiets talangfullaste förkämpar i de strider partiet förde mot den dåv. regeringen i syfte att tillförsäkra riksdagen utslutande bestämmanderätt öfver de ord. anslagen och genomdrifva sådana frågors afgörande medelst gemensamma voteringar. Hans landtmannapartistiska förbindelser omöjliggjorde ett återval i Stockholm, men han blef istället ledamot af Första kammaren 1873—79 för Kristianstads län och 1882—83 för Göteborgs och Bohus län. Borgarståndet vid 1865 års riksdag hade valt D. till riksgäldsfullmäktig; sedan 1870 till sin död var han fullmäktig i riksbanken, därvid under en lång följd af år tjänstgörande såsom deputerad för de inre förvaltningen. I denna egenskap grep han med hänsynslös energi och stark vilja reformerande in i riksbankens styrelse och förvaltning. D:s stora duglighet, verksamhetslust, starka vilja och ovanligt fattande insikter togos i anspråk äfven på många andra håll.

T—

Dufvenberg, Karl Oskar (Carl Oscar) skolman, pedagogisk skriftställare, f. 2 okt. 1844 i Nyköping, student i Uppsala 1862, filos. kandidat 1871 och filos. doktor 1894, sedan 1884 kollega vid Jakobs allmänna läroverk i Stockholm, har i tidskr. ”Verdandi” och ”Pedag. tidskr.” samt i Real-läroverkets på Norrmalm och Jakobs realskolas program m. fl. publikationer skrifvit ett 20-tal uppsatser och afhandlingar. I några af dessa pröfvisar han, med häfdande af modersmålets dominerande betydelse för skolan, nödvändigheten af en

uktion af undervisningen i främmande språk en koncentration af densamma samt för möjeten af ett självständigt och relativt fullständigt lium af dem i den allmänna bildningens intresse. andra leder han sig från språkundervisningens ripande betydelse till bildningsfrågan i dess het.

Du gamla, du fria, du fjällhöga nord, första sraden i en under denna beteckning gängse nsk nationalsång, hvars friska och enkla folkodi uppteckades i Västmanland af folkloristen hard Dybeck, som diktade de klangfulla orden till och offentliggjorde dem i "Runa" (1865). st sjungen vid Dybecks nordiska folkmusikaftnar, f visan omtyckt som tenorsolo med manskvartett , sjöngs än verksammare in i allmänhetens medve- de genom operasångaren C. F. Lundqvists före- g däraf landet rundt och har från 1890-talet, prungligen på initiativ af director musices I. denblad, fått tjänstgöra som hufvudsaklig nationsång, vid alla högtidligare samlingstillfällen stämd unisont af män och kvinnor. En länge klig förvanskning i texten bestod däri, att ordet ia" i första versraden utbytts mot "friska". E. F—t.

Dugat [dyga'], Gustave, fransk orientalist, f. 24 i Orange, d. 1894 i Barjols, genomreste 1855 regeringens uppdrag Algeriet och blef efter sin rkomst medlem af Société orientale de France. nd hans större verk må nämnas *Grammaire fransse à l'usage des arabes* (1854), *Histoire politique littéraire des arabes d'Espagne* (1854—59, ett i ning med Dozy, Krehl och Wright från arabiskan ersatt arbete) och *Histoire des orientalistes de urope du XII:e au XIX:e siècle* (1868—70). D. även en flitig medarbetare i den af Dezobry och helet utgifna "Dictionnaire général des lettres, beaux-arts et des sciences morales et politiques" 62—63; 7:e uppl., 2 bd, 1902).

Dugazon [dygaså'], Louise Rosalie, född fèvre, fransk skådespelerska, f. 1755 i Berlin, d. 1821 i Paris, gift med komikern D., var anställd vid Comédie italienne i Paris samt utmärkte sig först i älskarinneroller och sedermera som "mère noble", framför allt i sångspel och Grétrys komiska operor, där hennes intagande sångröst kom väl till pass. Behag, glädtighet och känsla gjorde hennes prestationer ömsom roande, ömsom rörande.

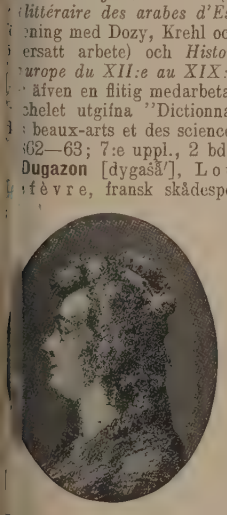

er henne kallas ännu på franska teatern älskarinpartier "jeunes Dugazon" och äldre fruntimmersler "mères Dugazon". E. F—t.

Dugdale [da'gdēl], sir William, engelsk genealog och antikvarisk forskare, f. 1605, d. 1686, gjorde från 1638 efter hvartannat flera häroldsbeten, till sist (från 1677) värdigheten af vapenkung (*garter king-of-arms*) samt tillhörde under rdeskriget det kungliga partiets trognaste anhängare; han erhöll 1677 knightvärdighet. Bland ns om grundlig forskning vittnande arbeten märkes en samling engelska klosterurkunder, *Monasticon anglicanum* (3 bd, 1655—73; ny uppl., 6 bd, 1817—30; de båda första delarna i förening med genealogen Dodsworth); vidare *Antiquities of Warwickshire* (1656), hans på 20 års forskningar grundade topografisk-arkeologiska mästerverk, samt *The history of St. Paul's cathedral in London* (1658) och *The baronage of England* (3 bd, 1675—76), ett för sin tid utmärkt, grundläggande genealogisk-biografiskt arbete om den engelska adeln. D:s självbiografi utgafs 1713 och är omtryckt hos W. Hamper, "Life, diary and correspondence of sir William D." (1827). V. S—g.

Dugg, *meteor.*, fint, tätt regn.

Dughet [dygä], Gaspard, fransk målare. Se Poussin, G.

Dugommier [dygåmiē], Jean François, fransk general, f. 1736 på Guadeloupe, omfattade de revolutionära idéerna, blef 1789 chef för nationalgardet på Martinique och tog verksam del i undertryckandet af oroligheterna på denna ö. 1792 for han öfver till Frankrike, valdes till led. af nationalkonventet, blef 1793 brigadgeneral och anförde s. å. den division, som återeröfrade Toulon. Han vann sedermera en rad af segrar öfver spanjorerna och stupade 1794 under en drabbning i närheten af San Sebastian. Det var D., som fäste välfärdsutskottets uppmärksamhet på Napoléon Bonaparte, hvilken utmärkt sig vid Toulons belägring. Konventet befallde, att D:s namn skulle inskrifvas i Panthéon. L. W:son M.

Dugongsläktet l. Dujungsläktet, *Halicore*, *zool.*, ett till sirendjurens ordning (*Sirenia*) hörande släkte, som igenkännes därpå, att endast öfverkäken hos det fullvuxna djuret bär framtänder, hvilka till antalet äro två och hos hannarna ofta blifva ända till 30 cm. långa och 3 cm. tjocka, vidare därpå, att alla spår till naglar eller klor saknas på de köttiga arm- eller bröstfenorna, att stjärtfenan är horisontalt utbredd samt bred, halfmånformig och inskuren, den trinda kroppen glest hårig o. s. v. Hufvudet är jämförelsevis litet med en mycket stor öfverläpp, som bildar en tjock, rörlig nos. Dugongdjuren lefva parvis eller i små familjer, på grundt vatten, där de nära sig af åtskilliga slags vattenväxter och stundom höja sig med halfva kroppen öfver vattenytan. Den nära 3 m. långa hafskon, sirenen, hafsjungfrun l. dugongen, *H. dugong*, träffas i Indiska

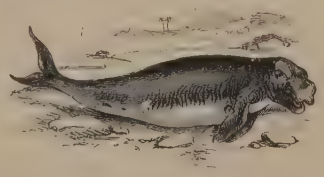

hafvet; vid Australien och vid Afrikas östkust lefva samma eller mycket närstående arter. Den glatta, öfver 2 cm. tjocka huden är besatt med glesa, på öfverläppen nästan tagglika hår samt är på den öfre sidan ljusblå med mörka fläckar och på den undre hvit. Detta djur lefver där hafsbottnen nära land bär en rik växtmatta, som det kan afbeta. Mera sällan drager det sig in till flodmynningarna, men det går aldrig upp i själfva floderna. Sannolikt

går det icke heller någonsin upp på land, ehuru det stundom under ebben ses ligga kvar på den blottade hafsstranden, emedan det af bekvämlighet ej vill arbeta sig ut till sjöss igen, när vattnet faller. Under vatten kan det ej vistas någon längre tid, utan sticker då och då nosen upp öfver ytan för att andas. Det jagas nattetid af infödingarna, som låta dess kött sig väl smaka och äfven förstå att för åtskilliga ändamål använda dess hud och tran. Genom sitt fnysande eller snarkande läte vid andningen röjer djuret lätt nog äfven i mörkret sin närhet för malajen, som slungar ut harpuner från sin farkost och sedan med ett tåg drager sitt oviga byte upp på land. Köttet är hvitt, sötaktigt och snarlikt kalfkött, ehuru med en tranaktig bismak. Moderns kärlek till ungen är utomordentligt stor, och om den senare väl är tagen, vet fångstmannen mycket väl, att den förra följer med upp mot stranden och där utan svårighet låter fånga sig. — Måhända är hafskon urbilden till grekernas vidtbesjungna sirener. J. G. T.*

Dugra. Se Tugra.

Duguay-Trouin [dygä-troäⁿ'], René, fransk sjöhjälte, f. 1673 i S:t Malo, d. 1736 i Paris. 1689 sändes han till sjöss på ett kaparfartyg, och redan 1691 fick han befälet öfver en liten af hans släktingar utrustad fregatt. Genom ett djärft företag på den irländska kusten visade han snart, att han var denna plats vuxen, och ända till 1694 fortsatte han sina kryssningar med stor framgång. Sistnämnda år blef han, under en förtviflad strid mot 6 engelska krigsskepp, sårad och fången. Genom en kärleksintrig lyckades han dock inom kort befria sig ur fångenskapen och återvända till Frankrike samt fortsatte under kriget mot England och Holland med stor framgång och utmärkelse att föra befäl dels å privata kapare, dels å statens kryssare. De fredsår, som därefter följde, använde han till att genom studier utbilda sig för sitt yrke. Sedan ingick han i franska marinen. 1707 fick han befäl öfver 6 krigsskepp, och i förening med Forbin besegrade han s. å. en engelsk eskader, destinerad till Portugal med trupper, vapen och ammunition för ärkehertig Karls räkning. 1709 blef han adlad. 1711 företog han sin namnkunniga expedition till Rio de Janeiro, bemäktigade sig dess starka fästningsverk och tillfogade portugiserna oerhördt stora förluster. Ludvig XV utnämnde honom sedermera till generallöjtnant och anförtrodde honom 1731 befälet öfver franska Medelhafsflottan. Han var en ädel och oegennyttig karaktär. Hans många krigsföretag planerades med skicklighet och klok beräkning samt utfördes med en ofta till oförvägenhet gränsande djärfhet. D:s *Mémoires* utkommo i Paris 1740. En staty är rest öfver honom i Saint-Malo, en på borggården i Versailles och en på börsen i Nantes. Litt.: Richer, "La vie de D." (1784), La Landelle, "Histoire de D." (2:a uppl. 1876), och Félix de Bona (M:lle Bl. Besserve), "Histoire de D." (1890). O. E. G. N.*

Du Guesclin l. Duguesclin [dygeklä'], Bertrand, konnetabel af Frankrike, f. omkr. 132[illegible] på slottet La Motte-Broons, nära Dinan (dep. Côtes-du-Nord), tillhörde en af Bretagnes äldsta familjer; men erhöll en bristfällig uppfostran i allt utom ridderlig idrott af sina fattiga föräldrar. Redan vid 17 års ålder segrade han i en tornering och fick på grund däraf följa sin böjelse för krigaryrket, hvarefter han slöt sig till Karl af Blois i dennes strider med Johan af Montfort om arfsrätten till Bretagne. Han trädde därpå i fransk tjänst och gjorde, sedan konung Johan II vid Poitiers 1356 till fångatagits af engelsmännen, dauphin (sedermera Karl V) flera viktiga tjänster, bl. a. genom d[illegible] hjältemodiga försvaret af Rennes (1356—57) m[illegible] hertigen af Lancaster och genom sin seger öfv[illegible] Karl II den elake af Navarra vid Cocherel (vid Eur[illegible] 24 maj 1364. D. utnämndes till "lieutenant [illegible] roi" i Normandie och belönades med grefsk. Lo[illegible] gueville (s. å.), men blef (sept. s. å.) slagen o[illegible] tillfångatagen af den engelske härföraren Chand[illegible] vid Auray, då han ilat den betryckte Karl af Blo[illegible] till undsättning. Frigifven mot en lösepenning 100,000 livres, sammanskjutna af Karl V, påfv[illegible] och några andra furstar, fick han sin konungs up[illegible] drag att befria Frankrike från den samling odisci[illegible] linerade soldater och slödder, "les grandes compa[illegible] nies", som, efter att förut ha gjort landet vikti[illegible] tjänster, efter det fransk-engelska krigets slut fö[illegible] härjade den franska landsbygden. D. tog dem und[illegible] sitt kommando, förde dem till Spanien och kä[illegible] pade där för grefve Henrik af Trastamara i denn[illegible] strid om Kastiliens krona med sin broder konun[illegible] Peter den grymme. Nästan tillintetgjord af D., til[illegible] kallade Peter de frejdade engelske härförarna pri[illegible] Edvard ("Svarte prinsen") och Chandos, och eft[illegible] under af tapperhet blef D. slagen och tillfångatag[illegible] af dessa i den mot hans råd utkämpade bataljen v[illegible] Navarrete (1367). Ånyo friköpt af Karl V för 100,0[illegible] dubloner, till hvilken summa äfven D:s motståndar[illegible] skola ha bidragit af beundran för hans tapperhe[illegible] hämnades han sitt nederlag genom segern vid Mo[illegible] tiel (mars 1369), som satte Henrik af Trastama[illegible] på Kastiliens tron och gjorde D. till grefve af Búrgo[illegible] hertig af Molina samt konnetabel af Kastilien. Åte[illegible] kallad till Frankrike och äfven där, af Karl V, up[illegible] höjd till konnetabel, började han en serie lysan[illegible] och framgångsrika fälttåg mot engelsmännen, sl[illegible] dem vid Pontvallain (Maine) 1370, förjagade de[illegible] från Poitou 1372—73, återtog hela Bretagne m[illegible] undantag af Brest och Derval, hejdade hertige[illegible] af Lancaster invasion i Ile-de-France samt eröfra[illegible] 1374 Guienne och Saintonge, hvarefter ett frans[illegible] engelskt stillestånd hejdade D:s bedrifter. Vid k[illegible] gets förnyade utbrott 1377 började D. belägra Cha[illegible] bourg, men när Karl V följande år sökte konfiske[illegible] Bretagne, öfvergåfvo de bretagniske riddarna o[illegible] soldaterna D:s armé för att värna sin hotade sjä-

ndighet, och D., förbittrad öfver en, säkerligen undad, misstanke att ämna följa deras exempel, kte begifva sig till Kastilien. Försoning mellan om och konungen åstadkoms dock, och D. bör- e därefter belägra det af engelsmännen innehafda åteauneuf-de-Randon 1380, som efter flera fruk- svärda anfall lofvade att gifva sig, såframt ej lsättning komme inom 14 dagar. Dessförinnan juknade D. och dog 13 juli 1380. Han begrofs le kungliga grafkamrarna i Saint-Denis. D. var nsmännens störste krigare under "hundraårs- get", och det tacksamma folket, som han be- at från främmande ok, utsmyckade ytterligare s bragdrika lefnad i sång och sägen, som fort- vat till våra dagar. Af D. finnas flera statyer rankrike, bl. a. en i Dinan, hvarest äfven D:s rta finnes bisatt i kyrkan S:t-Sauveur, och en i seet i Versailles, af Foucou. Litt.: Guyard de rville, "Histoire de Bertrand D." (1767), Jame- , "Life and times of Bertrand D." (2 bd, 1864), ce, "Histoire de Bertrand D. et de son époque" 376; 3:e uppl. 1896), Postel, "D. et son époque" 393), Stoddard, "Bertrand D., constable of ance" (1897), och Sec, "Bertrand D. et son nps" (1899). E. A—t.

Duham., vid växtnamn förkortning för franske tanisten H. L. Duhamel Dumonceau (se nne).

Duhamel [dyamä'l], Jean Marie Conant, fransk matematiker, f. 1797 i Saint-Malo, 1872 i Paris, blef 1840 ledamot af franska vet. ad., 1844 direktor för Polytekniska skolan i Paris n 1851 professor i den högre analysen vid Paris' iversitet. Han gjorde viktiga undersökningar om rmets rörelse i fasta kroppar samt om svängnings- hållandet i ett godtyckligt system af materiella nkter m. m. Skrifter: *Cours d'analyse de l'École lytechnique* (1840; 3:e uppl. 1856—57 under eln *Éléments de calcul infinitésimal*), *Cours de canique de l'École polytechnique* (1845—46; 3:e pl. 1862—63) och *Des méthodes dans les sciences raisonnement* (1866—73) m. fl.

Duhamel Dumonceau [dyamä'l dymåså'], Henri Louis, fransk naturvetenskapsman, f. 1700 i aris, d. där 1782, medlem af franska vet. akad. 28, utgaf en mängd arbeten i botanik (växtfysiogi), landtbruk, trädgårdsskötsel, skogshushållning h fiskerinäring, bl. a. *Traité des arbres et arstes, qui se cultivent en France en pleine terre* bd, 1755; 2:a uppl., 7 bd, 1800—19), *Traité s arbres fruitiers* (2 bd, 1768; ny uppl. 1808 36) och *Traité général des pêches maritimes, des ières et des étangs* (3 bd, 1769—82).

Duhesme [dyäm], Philippe Guillaume, efve, fransk militär, f. 1766 i Bourgneuf (dep. öne-et-Loire), blef 1792 öfverste, 1793 brigadh 1794 divisionsgeneral. Han deltog med utärkelse i alla fälttågen vid Rhen och kämpade i alien under Championnet. 1802 blef han guvernör Lyon och chef för 19:e militärdivisionen samt änstgjorde vid armén i Italien 1805 och i Spanien 808. Där föll han emellertid i onåd och afgick tjänsten, men deltog i fälttåget i Frankrike 1814, i han af Napoleon blef upphöjd till grefve. Under staurationen blef han pär af Frankrike, men under de hundra dagarna" omfattade han icke dess indre med ifver Napoleons sak. Han deltog i slaget vid Waterloo i spetsen för det nya gardet, blef där dödligt sårad och afled 19 juni 1815 i Genappe. D. skref 1806 *Précis historique de l'infanterie légère et de son influence dans la tactique*, ett mycket ansedt arbete, som 1814 omtrycktes under titeln *Essai sur l'infanterie*. E. A—t.

Duhm [dōm], Bernhard, tysk protestantisk teolog, f. 1847, privatdocent i Göttingen 1873, e. o. professor i Basel 1877, är sedan 1888 ord. professor i denna stad. Bland D:s skrifter, som röra sig nästan uteslutande på den gammaltestamentliga exegetikens område, må här nämnas *Die theologie der propheten* (1875), flera kommentarer öfver delar af gamla testamentets kanon: profeten Jesaja i Nowacks "Handkommentar zum alten testament" (2:a uppl. 1902); öfver Jeremia (1901), Psaltaren (1899) och Jobs bok (1897) i den af Marti utgifna "Kurzer hand-commentar zum alten testament". D. är en afgjord anhängare af den historisk-kritiska skolan på den gammaltestamentliga bibelforskningens område, där han, vid sidan af starkt utpräglad subjektivism och radikalism i uppfattningen, lagt i dagen mycket skarpsinne, självständighet och en betydande genialitet. E. S—e.

Duhre, Anders Gabriel, matematiker, utnämndes 1715 till auskultant i Bergskollegium och höll 1717—23 föreläsningar i matematik vid Fortifikationskontoret i Stockholm, fick genom riksens ständers bemedling år 1723 Ultuna kungsladugård åt sig upplåten och anlade där ett "matematisk-ekonomiskt" laboratorium, d. v. s. en teknisk skola eller slöjdskola (som likväl af ekonomiska skäl upphörde 1731), anordnade 1724 i Uppsala en föreläsningskurs i de matematiska vetenskaperna, var 1717—31 Bergskollegiets stipendiat och lefde ännu 1738. Hans arbeten *En grundelig anledning til mathesin universalem och algebram* (utg. af G. Brandt 1718) och *Första delen af en grundad geometria* (1721) voro de första svenska läroböcker, i hvilka hänsyn togs till de matematiska forskningarna utomlands under senare hälften af 1600-talet. D. visar sig i dem väl förtrogen med Wallis' "Arithmetica infinitorum" och Newtons "Arithmetica universalis" samt citerar för öfrigt arbeten af Jacques Bernoulli, Pell, Keil m. fl. Han hade stort anseende såsom matematiker, men tyckes hafva, till följd af bristande talegåfvor och stor tankspriddhet, varit mindre lycklig såsom lärare. Emellertid tillkommer honom äran att hafva handledt "Sveriges förste matematiker", S. Klingenstierna, samt förmått denne att uteslutande egna sig åt matematiska studier. Ännu mera namnkunnig blef D. genom sina förslag till den tekniska undervisningens upphjälpande. Den vidlyftigaste af hans skrifter i denna fråga är *Sveriges högsta välstånd, bygdt uppå en œconomisk grundval* (1738), hvari föreslås inrättandet af en storartad societet, hvilken skulle vara på en gång landtbruks-, bergs- och slöjdskola samt teknisk undervisningsanstalt, men hvars realiserande naturligtvis stötte på oöfvervinneliga hinder. G. E.

Duida (Cerro D.), en 2,475 m. hög bergstopp på Sierra Parima, i södra delen af sydamerikanska staten Venezuela.

Duilius l. Duillius, namn på en plebejisk släkt i Rom. Den mest bekante bland dess medlemmar är Cajus D., som var konsul 260 f. Kr. Han förde den ännu vid sjöstrider mindre vana

romerska flottan mot kartagerna och vann öfver dem, till följd däraf att han genom klokt begagnande af äntringsbryggor förvandlade sjöstriden till ett slags landstrid, en afgörande seger vid Mylæ. Fördenskull erhöll han triumfens utmärkelse och den särskilda hedersbevisningen att, när han återvände från något gästabud, beledsagas af en fackelbärare och en flöjtblåsare. En minnesvård, den s. k. *Columna rostrata* (pelare med afbildning af skeppssnablar), restes på Forum i Rom till förhärligande af hans seger. Den förvaras ännu på Capitolium (se fig.). Inskriften anses dock härröra från en senare tid. R. Tdh.

Duilius-pelaren.

Duillius. Se Duilius.

Duim [döjm], holl. (eg. tumme), holländskt längdmått. 1. Tum. — 2. Centimeter.

Duisburg [dö'js-], stad och egen krets i preussiska reg. omr. Düsseldorf (Rhenprovinsen), vid en kanal, som förbinder Rhen och Ruhr. 92,730 inv. (1900), däraf 40,309 evangeliska. (Vid folkräkning 1905 hade D. 192,346 inv.) Hamnen, som sedan okt. 1905 är gemensam för D., Ruhrort och Mederich, utvidgas f. n. (1906) högst betydligt (för en beräknad kostnad af mer än 50 mill. mk), hvarigenom den, ehuru belägen 210 km. från hafvet, kommer att blifva Tyska rikets största (och världens femte), ehuru flera af de stora metallurgiska verken därstädes hafva egna hamnar. Den besöktes 1905 af närmare 40,000 fartyg om ungefär 14 mill. ton. Öfver Rhen bygges (1906) vid D. en bro af 616 m. längd, hvars största spännvidd är 203,4 m. och sidoöppningarna resp. 127,2 och 119 m. D. har en mycket betydande industri: masugnar, en kopparhytta, järngjuteri, mekaniska verkstäder, koppar- och mässingsverk, kemiska fabriker, väfverier m. m. D. har gymnasium, realgymnasium, handelsskola, fackskola för maskinbyggnadskonst och metallurgi samt eldar- och maskinistskola. 1655—1802 fanns där ett universitet (reformert). — D. är en af Tysklands äldsta städer; det kallades först *Castrum Deutonis* och sedan *Dispargum* l. *Duispargum*. 1145 blef det fri riksstad. 1290 tillföll det hertigdömet Kleve och öfvergick med detta 1666 till Brandenburg.

Duispargum. Se Duisburg.

Duit [döjt], ty. *deut* (af fnod. *bveit*, ett litet mynt), *num.*, ett fordom (från 1600-talet till 1816) gängse holländskt kopparskiljemynt, = 2 penningen = 1/8 stuiver = 1/160 gulden = nära 1 öre.

Dujardin l. Du Jardin [dyjardä'], Karel, holländsk målare, f. omkr. 1622 i Amsterdam, d. 1678 i Venezia, troligen son till målaren G. Dugardin och sannolikt lärjunge till Berchem, bildade sig vidare efter Potter samt lefde sin mesta tid i Rom och Venezia. Han målade landskap med kreatur, genrestycken och äfven goda porträtt. Mest betydande äro hans landtliga scener. Nationalmuseum eger af honom ett litet, förtjusande, i varm aftonstämning hållet *Italienskt flodlandskap med figurer*, en *Mjölkningsscen* (1650-talet), ännu ett *Landskap med figurer vid en hvit kolonn* och ett duktigt och bredt måladt *Porträtt af van Hutere* (1674). D. var äfven en skicklig raderare. Bland hans elever märkas Willem Romeyn, Jan Lingelbach och Jacob van der Does. O. G—g.

Karel Dujardin.

Dujardin [dyjardä'], Félix, fransk zoolog, f. 1801 i Tours, d. 1860 i Rennes, blef 1839 professor i mineralogi och geologi i Toulouse, men mottog senare professuren i zoologi i Rennes. D. offentliggjorde synnerligen förtjänstfulla undersökningar företrädesvis rörande de encelliga djuren äfvensom de lägsta flercelliga djurens byggnad. L—

Dujardin-Beaumetz [dyjardä' bämä's], Henri Charles Étienne, fransk politiker, f. 29 sep 1852 i Paris, var först målare och fick pris på salongen 1880, men kastade sig 1887 in i politiken och valdes 1889 som radikal af dep. Aude till deputeradekammaren, dit han sedan ständigt omvalts. Han har varit medlem af kammarens budgetskommission och inträdde 14 mars 1906 som understatssekreterare för de sköna konsterna i kabinettet Sarrien. E. A—

Dujungsläktet, *zool.* Se Dugongsläkte.

Duk. 1. Se Disk och duk. — 2. Se Oljemålning. — 3. *Sjöv.*, en bredd af segelduk eller flaggduk. Ett segels och en flaggas storlek angifves genom dukantalet, enär detta betecknar breddden. Man säger t. ex., att ett segel innehåller sexton dukar, och man talar om en tolfduksflagga eller en tolfdukare, o. s. v. R. N.

Dukagångsnår. Se Dukagångsväfnad.

Dukagångssöm. Se Dukagångsväfnad.

Dukagångsväfnad, Dukagångsnår (snärja), kallas en svensk allmogeväfnad, som framställes på så sätt, att de tjocka olikfärgade inslagen för hand inplockas eller snärjas kring varptrådarna och bilda figurer, under det att bottenväfven bildas af finare inslag, som i tväskaftbindning inväfvas

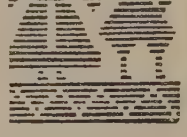

Dukagångsmönster (på linne).

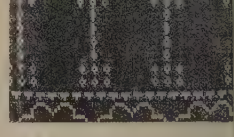

Gammal dukagång med bottenslag af ylle.

eller flera mellan hvarje snärjskott. Varpen består af starkt linne- eller bomullsgarn och är tätt ligen gles (innehåller vanligen omkr. 6 dubbla trådar per cm.). För att mönsterskotten skola ligga lösa öfver för långa sträckor, användes ett med s. k. skälblad öppnadt skäl, som har 3,

: 5 trådar höjda och 1 sänkt. De inplockade sterskotten kunna då aldrig ligga lösa under än 3, 4 eller 5 trådar i sträck; de afbindas de sänkta varptrådarna, som bilda raka bindenr genom hela väfnaden. Rätsidan väfves it.

n efterhärmning med nålen af denna väfnadsart as dukagångssöm. G. A. W.

ukas, bysantinsk historieskrifvare, författade under senare hälften af 1400-talet ett verk öfver tiden 1—1462. Han är alltså en af de skriftställare, gifva oss en inblick i det döende bysantinska ts märkliga historia, och som han dessutom är af de mest vederhäftige och omedelbare bland a författare, är hans verk af utomordentlig beelse. Grek, men anställd som diplomat hos de på bos härskande genueserna, var han i tillfälle att a följa och förstå tidens våldsamma politik och att sina bysantinska sympatier förena den utomades objektivitet. Hans språk, uppblandadt med iska och italienska lånord, är en kompromiss lan bysantinskt skriftspråk och vulgärgrekiska; ursprunglighet är det emellertid verkningsfullt passar ypperligt till D:s lifliga kynne och verketstrogna framställning. Verket har bevarats åt genom en enda handskrift (nu i Paris) och utits af bl. a. J. Bekker (1834). V. Lm.

ukas [dyka'], Paul, fransk tonsättare, f. 1865 aris, genomgick därvarande konservatorium och gjort sig känd som begåfvad kompositör med gning till det germanska i val af ämnen. Han skrifvit uvertyrer till ”Kung Lear” och ”Götz Berlichingen”, en symfoni i tre satser, den foniska dikten *Le sorcier apprenti* med motiv från thes ”Zauberlehrling” (utf. i Stockholm 1903), pianosonat i ess moll m. m. samt varit verksam musikkritiker i tidskrifter. E. F—t.

ukát (it. *duca'to*), ett guldmynt, som först slogs enezia af dogen Pietro Gradenigo (1289—1310) fick sitt namn däraf, att den latinska omskriften frånsidans prägel, som föreställde frälsaren, lade med ordet ”ducat”. Snart blef dukat det nensamma namnet för alla de guldmynt, som hade venezianska dukatens vikt (omkr. 1/4 lod) och t (23 karat 6—8 grän), ehuru dessa mynt inom olika länderna äfven hade särskilda lokalnamn: enezia och i Rom, på hvilket senare ställe de os 1278—1347, *zecchino*; i Genua, där de första aterna slogos af dogen Boccanera (1339—45), *orino*; i Florens, där de slogos före 1317, *fiorino ro*. I Neapel myntades till 1809 *ducati* i både d (sex-, fyra- och två-dukatstycken) och silfver la och halfva dukater). Efter 1818 myntades trettio-, femton-, sex- och tre-dukatstycken i d och enkla dukater i silfver. I Ungern slog rl Robert (1308—42) dukater (23 karat 9 grän), i Tyskland äfven benämndes g u l d e n, och silfvergulden börjat präglas, ”goldgulden”. I ka riksmyntordningen af 1559 bestämdes en kat till 23 karat 8 grän = omkr. 8½ kr. svenskt nt. Dukater präglades i Böhmen af Johan (1310 46), i Holland af Vilhelm V (1356—89), i Gelrn af Vilhelm I (1383—1402), i Polen af Vladislav V (1386—1434) och Vladislav VI (1434—44) nt i Flandern af Ludvig II (1346—85). I Spanien ntades åren 1497—1537 dukater (till 22 karat, st. på råa marken) = 10 realer; men i senare tider uppkom flera sorters dukaträkning: *ducado de cambio*, den allmännaste = 11 reales de plata, *ducado de vellón* = nära 6 reales de plata, *ducado de oro* = 45¾ reales de vellón, *ducado de plata nueva* = 16½ reales de vellón. — Den holländska dukaten (23 karat 7 grän) blef den allmännaste, och dess typ fortfor att begagnas, äfven sedan Förenade Nederländernas republik 1795 upphört, hvarefter denna dukat slogs i Petersburg ända till innevarande tid. Dukater slogos icke endast enkla, dubbla och tredubbla, utan äfven fem- och tiodubbla, s. k. *hela* och *halfva imperialer* eller *portugaléser*. Man slog äfven halfva, fjärdedels, ja 1/32 (s. k. *linsen*-)dukater (i Regensburg och Nürnberg).

I Danmark slogs 1564 ett klippingsmynt, hvarpå namnet *dogkate* var utsatt och som till halt och vikt var = en dukat. 1584 slogos där dubbla och enkla dukater, med utsatt värde af *guldkrone* och *ungersk gulden*; men den egentliga dukatmyntningen försiggick endast 1592—1785, under hvilken tid dubbla, enkla, halfva och fjärdedels dukater slogos. Dessa dukater (af 23½ karats halt) kallades *speciesdukater*, till skillnad från *kurantdukaterna*, hvilka började myntas 1714 och stodo i samma förhållande till speciesdukaten som kurantdalern till speciesdalern (1 kölnisk mark = 75 kurant-, men endast 67 species-dukater). — B r i l l e - d u k a t e r, ett slags dukater, som slogos endast 1647, buro på frånsidan såsom prägel ett par glasögon (brillor), med omskrift ”Vide mira domi”.

I Sverige började guldmyntningen redan 1568, då s. k. *ungerska gyllen* (dukater) slogos; 1569, 1570 och 1573 slogos äfven krongyllen. Tidigt slogs äfven dukatmynt å högre belopp. Under Johan III myntades i Stockholm både 20- och 10-dukater (utan årtal), 4¼-dukater (1576), 2¼-dukater (klipping) och i Vadstena 4¾-dukater. Karl IX lät i Stockholm prägla 6- och 5-dukater (1608, 1609), Gustaf II Adolf därsammastädes 10-dukater (1617) och 5-dukater (1620). Genom myntordningen af 1 sept. 1664 bestämdes dukatens halt till 23 karat 5 grän och dess vikt till 60½ stycken på 1 mark ”verk” (guldvikt). Denna utmyntningsgrund gällde till 1834, med undantag för 1719, då nära

Dubbeldukat, slagen 1632 i Augsburg för Gustaf II Adolf med gemål.

56 dukater på en mark verk myntades af de från Frankrike inkomna 1,850 lödiga markerna guld af 21 karats 7½ gräns halt, och då således hvarje dukat vägde nära 78½ as. Dubbeldukater, hvardera vägande 157 as, utmyntades det året och till ett belopp af 72,818 stycken l. 2,621,448 dal. kmt, hvadan en dukat var = 2 specieriksdaler l. 8 kr. i nu gällande mynt. Detta var dukatens pari under de två hundra år dukatmyntningen fortgick. Genom

förordn. 9 maj 1855 om myntfoten blef dukatens utmyntningsgrund så jämkad, att på 1 skålp. viktualievikt fint guld 125 enkla dukater skulle utmyntas samt att 80 delar fint guld borde legeras med 2 delar koppar. Med undantag för åren 1702, 1704 och 1719, då dubbeldukater myntades, slogos

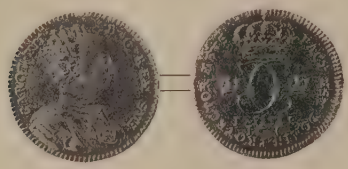

Hel dukat, slagen 1718 i Stockholm för Karl XII.

1656—1835 inom landet endast hela, halfva och fjärdedels dukater, 1836—57 fyra-, två- och en-dukatstycken samt 1857—68 endast enkla dukater. Sedan den tiden har dukatmyntning ej förekommit i Sverige. Utom sistnämnda lands gränser, men med svensk prägel, slogos under Sveriges stormaktstid dukatmynt på följande orter: *Augsburg* (1632—34), *Elbing* (1628, 1630, 1631, 1632, 1657 och 1658), *Erfurt* (1631—34), *Fürth* (1632), *Mainz* (utan årtal, antagl. 1634), *Narva* (1671), *Nürnberg* (1631, 1632 och 1634), *Osnabrück* (1632—34), *Reval* (1664—66 och 1668, 1669, 1671, 1672, 1675—77, 1681), *Riga* (1622, 1643—49, 1654, 1655, 1660, 1664, 1667, 1668, 1673, 1700, 1701 och 1707), *Stade* (1650 och 1676), *Stettin* (1632, 1641, 1642, 1646, 1653, 1654, 1656, 1658, 1659, 1661, 1662, 1666, 1673—75, 1682—87, 1690—97, 1706 och 1709) *Würzburg* (1631, 1632). Bland dessa mynt förekomma stycken å 1, $1^1/_2$, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 och 20 dukater. A. W. S.*

Dukätguldvinge, *zool.* Se Guldvingar.

Dukatön, *myntv.* 1. Silfvermynt, som från 1600-talets början och till nyaste tid förekom företrädesvis i Österrikiska och Förenta Nederländerna, till 3 guldens värde, men äfven i Milano, Mantua, Modena samt Venezia, och som växlade i värde mellan 4 kr. 10 öre och 4 kr. 90 öre. — 2. En i allmänna rörelsen vanlig benämning på de $14^3/_4$-lödiga åttamarkstycken, som i Sverige slogos 1664—1704 och af hvilka $6^{23}/_{32}$ stycken gingo på en mark verksilfver. Dessa dukatoner kallades så till skillnad från det öfriga mark- eller karolinmyntet, som var endast $11^1/_2$-lödigt. A. W. S.*

Dukätupplaga, benämning på åtskilliga upplagor af svenska arbeten (t. ex. psalmböcker, lageditioner o. s. v., särskildt 1780 års upplaga af 1734 års lag, tryckt hos Fougt). Benämningen lär hafva uppkommit däraf, att förläggarna utlofvat en belöning af en dukat för hvarje upptäckt tryckfel. R. G.

Duke [djö'k], eng. (af lat. *dux*, anförare), hertig. — Duchess [da'tjis], eng., hertiginna. Jfr Duc och Duca.

Dukinfield [da'kinfild], stad i nordöstra delen af engelska grefsk. Chester, ö. om Manchester. 18,929 inv. (1901). Bomullsfabriker, järngjuterier och tegelslagerier.

Dukla. 1. Pass i Karpaterna (502 m.), mellan Ungern och Galizien. — 2. Stad i österrikiska distriktet Krosno (Galizien), vid floden Jasiółka. 3,338 inv. (1900), mest judar. Petroleumraffinaderi.

Dukoborzer. Se Duchobortser.

Dukpenningar l. Skriftpenningar, en af gift, som fordom af nattvardsgäster erlades till prästerskapet. Det uppgifves, att dessa penningar i äldre tider nedlades på själfva altarduken och att afgiften däraf fick den första af ofvanstående benämningar. I Sverige blefvo dukpenningarna formligen afskaffade 1688, men lära i vissa trakter och för olika ändamål upptagas ännu i våra dagar. S. utförligare härom S. Wilskman, "Swea rikes ecclesiastique wärk" (2:a uppl. 1781—82).

Dukt (ty. *ducht*), *sjöv.*, en af de tre eller fyra delar, af hvilka ett tåg består. Se Tross och Tågvirke.

Duktibilitét (af lat. *dūcere*, föra, leda), *fys.* Se Spänstighet.

Duk-ton, *gravyrterm.* Se Etsningskonst.

Dukus, *bot.* Se Meliaceæ.

Dulaure [dylär], Jacques Antoine, fransk historiker, f. 1755, d. 1835, blef 1792 medlem af konventet, där han slöt sig till girondister a, flydde efter deras fall (1793) till Schweiz, men återkom efter Robespierres störtande (juli 1794) och blef 1797 ledamot af de femhundras råd. Efter Bonapartes statskupp 1799 drog han sig undan till privatlifvet. De förnämsta bland hans skrifter äro *L'histoire physique, civile et morale de Paris depuis les premiers temps historiques jusqu'à nos jours* (1821; flera uppl.), *L'histoire* etc. *des environs de Paris* (1825—28; 2:a uppl. 1840) och *Esquisses historiques des principaux événements de la révolution française* (1823—25; flera uppl.).

Dulcamära, *bot. farm.* Se Solanum.

Du'lce est desi'pere in lo'co, lat., "ljuft är att någon gång slå sig lös", en sentens ur Horatius' "Odæ", IV, 12, v. 28.

Du'lce et decōrum est pro pa'tria mo'ri, lat., "det är ljuft och ärofullt att dö för fosterlandet", en sentens ur Horatius' "Odæ", III, 2, v. 13.

Dulcián, Dolcián (it. *dolciano*, af lat. *du'lcis* mild), *mus.* 1. Föråldradt blåsinstrument af trä. Det liknar bombarden, men har en mildare ton (därav namnet) samt består, i likhet med fagotten, af dubbelt rör. — 2. Ett fagottartadt rörverk i orgeln. A. L.

Dulcigno [doltji'njå], turk. *Olgun*, serb. *Uljcin*, lat. *Olcinium*, befäst stad i Montenegro, nära Bojanas utlopp i Adriatiska hafvet. 5,005 inv. (1896). Liten hamn, som anlöpes af österrikiska Lloyds och italienska Pugliebolagets ångbåtar, hamnstad till Skutari. Vid D. blefvo 4 aug. 1718 venezianerna örlogsflotta och här förstörda. D. tillhörde förr turkiska vilajetet Skutari, men afträddes 1880 till Montenegro.

Dulcin l. Sukrōl, *kem. farm.*, är liksom sackarin (se d. o.) ett mycket sött ämne (omkr. 200 gånger sötare än socker), svårlösligt i kallt vatten, tämligen lättlösligt i varmt vatten och i alkohol, lätt i eter. Till sin kemiska byggnad betecknas det såsom para fenetol-karbamid. Det har såsom sackarin brukats i mycket små mängder för att gifva söt smak åt njutningsmedel och drycker samt för att ersätta socker i sockersjukas (diabetikers) föda. Dulcin är måhända ej så ofarligt som sackarin. C. G. S.

Dulcinēa (af lat. *du'lcis*, ljuf), spanskt kvinno-

n, som efter Don Quijotes (hjältens i Cervantes' oristiska roman) svärmiskt tillbedda ”dam”, pigan ”Dulcinea af Toboso”, stundom använskämtsamt i stället för käresta, älskarinna.

ulcit (af lat. *dulcis*, söt), Melampyrit, , en med mannit isomer sexatomig alkohol, $_{14}O_6$, hvars motsvarande första aldehyd är rarten galaktos. Den förekommer i manna från agaskar, i Melampyrum-, Rhinanthus- och ymusarter, bildar färglösa, i vatten tämligen ösliga prismor. Af salpetersyra oxideras den slemsyra. Dulcit kan genom inverkan af natamalgam framställas af galaktos. P. T. C.*

uldehatt. Se Dvärghatt.

ulgadråp (fsv. *dulgadrap*, *duladrap*), *jur.*, en eriges äldre lagar förekommande beteckning för dråp, hvars gärningsman ej upptäckes. Med en ig öfvergång i betydelsen kom emellertid detta ofta att beteckna böterna för ett sådant dråp. dulgadråp stadgade lagarna i allmänhet, att, ik med sår eller andra spår af våldsam behand- (*errat ok undat*) påträffades ute å marken, det e häradet eller skeppslaget eller (enligt några r) i vissa fall byn eller de närmaste byarna att natt och år ”finna” banemannen eller i annat erlägga böterna, hvilka i olika lagar hade olika pp (i Västgötalagen 9 marker, i Upplandslagen arker samt i Södermannalagen och båda Landsrna 40 marker). I de äldre lagarna omtalas dessa i allmänhet, jämte dispositionen af Uppsala ödarí m. m., bland de speciella rättigheter, som ommo krönt konung. — Enligt såväl Östgötan som Magnus Erikssons landslag och sannolikt gt Upplandslagen gingo af böterna $^2/_3$ till konen och $^1/_3$ till den dråptes arfvinge, men enligt tofers landslag gick hälften till konungen och en till arfvingen. Sistnämnda fördelning stadäfven i 1734 års lag, där (i den 1861 upphäfda gärningsb., 27 kap.) ordet dulgadråp ännu föreväsentligen i sin gamla betydelse. — Anträffades inom läst hus, skulle, enligt de äldre lagarna, ts egare böta, där ej banemannen fanns. I Upplslagen kallas böter för dråp af ofvannämnda befenhet ”morþgæld”, hvaremot i Landslagarna ycken dulgadråp och morþgæld förekomma om andra till betecknande af hvad i de flesta landslagarna kallas dulgadråp. I. L.*

u-l-hiddja (Du-l-hedjeh, Du-l-higge). Hedjra.

ulk, Albert Friedrich Benno, tysk ttare, f. 1819 i Königsberg, d. 1884, blef 1847 . doktor, måste 1849 — till följd af sitt delnde i 1848 års revolutionsrörelser — lämna ssen och var sedan dess bosatt utom sitt fäderand eller stadd på resande fot. 1872 färdades genom norra Norge och de svenska lappmarna, hvilken resa han skildrade i *Fahrten durch wegen und die Lappmark* (1877, med G. tung). I alla D:s arbeten uttalar sig en egenlig kraft och självständighet. Hans åskådning rgick på 1870-talet från radikal till socialistisk, rjämte han trädde i skarp opposition mot kyrkan bildade ett fritänkarförbund. I sitt enskilda lif D. ytterst egendomlig, lefde bl. a. i dubbelnskap. Hans dramer, *Orla* (1844), *Jesus der ist* (1865) m. fl., tillhöra den kraftgenialiska riktgen, och D. sökte äfven genom omarbetning göra skådespel af Kleist och Grabbe mera lämpade för uppförande. För öfrigt utgaf D. *Der tod des bewusstseins* (1863), *Thier oder mensch* (1872) och *Was ist von der christlichen kirche zu halten?* (1877). Efter hans död utgåfvos *Gedichte* (2 uppl. 1892) och *Sämmtliche dramen* (1893—94, med biografi af E. Ziel). R—n B.

Du-l-kada (Du-l-kade). Se Hedjra.

Dulkamaresin. Se Dulkamarin.

Dulkamarin (af lat. *dulcis*, söt, och *amārus*, bitter), *farm. kem.*, beståndsdel af *Solanum Dulcamara* L., ett amorft, bittert och något sötaktigt smakande ämne af glykosidisk natur, spjälkas vid kokning med utspädd syra i socker och ett hartsartadt ämne, *dulkamaretin*. C. G. S.

Duller [dō'ller], Eduard, tysk skriftställare, f. 1809 i Wien, d. 1853 som kyrkoherde i Mainz, utgaf bl. a. *Die Wittelsbacher* (en samling ballader, 1831), *Der fürst der liebe* (1842; 2:a uppl. 1854) och *Gesammelte gedichte* (1845; ny uppl. 1877) samt *Geschichte des deutschen volkes* (1840; 7:e uppl. af Pierson 1891) och *Geschichte der jesuiten* (1840; senaste uppl. 1893).

Dulon [dylā'], Friedrich Ludwig, blind tysk flöjtvirtuos af fransk härstamning, f. 1769 i Oranienburg, d. 1826 i Würzburg, väckte redan vid tretton års ålder uppseende genom sin underbara ton och sitt förvånande starka minne samt var 1796—1800 kammarmusikus i Petersburg. Wieland utgaf hans självbiografi (2 bd, 1807—08). A. L.*

Dulong [dylā'], Pierre Louis, fransk kemist och fysiker, f. 1785 i Rouen, d. 1838 i Paris. D. var först läkare, blef sedan preparator vid Collège de France, lärare vid École normale samt professor först vid Faculté des sciences, sedan vid École polytechnique, där han slutligen blef direktör. D. var medlem af franska vet. akademien. Han var en af sin tids främste fysiker och kemister. Tillsammans med A. Th. Petit gjorde han det viktiga rönet, att fiertalet af de fria elementen ega nästan samma atomvärme (se d. o.). Denna företeelse är känd under namnet den Dulongska lagen l. Dulongs och Petits lag. Andra undersökningar af D. och Petit afsågo varma kroppars afkylning och kroppars värmeutvidgning. Tillsammans med F. J. D. Arago utförde D. på vet. akad:s uppdrag undersökningar angående gasernas förhållande vid olika tryck äfvensom angående mättad vattenångas tryck (mellan 100 och 214° C.). D. utförde äfven noggranna undersökningar angående gasers ljusbrytning och värmeutvecklingen vid kroppars förbränning samt vid djurens lifsprocess. Dessa viktiga försök afbröts genom hans död. D. upptäckte det starkt explosiva klorkväfvet, hvilken upptäckt kostade honom ett öga och två fingrar (1811). Vid Berzelius' besök i Paris 1819 verkställde D. tillsammans med honom undersökningar öfver vätets atomvikt och vattnets sammansättning. S. A—s.

Dulongska lagen [dylå'-], *fys.* Se Atomvikt, Atomvärme och Dulong.

Duluth [djulō'th], stad i nordamerikanska staten Minnesota, vid västligaste ändan af Lake superior (Fond-du-Lac), utgångspunkt för ett stort antal järnvägar, bl. a. för norra Pacificbanan, anlades 1858 och fick sitt namn efter den kanadiske resanden Duluth, som 1678 undersökte Minnesota. 52,969 inv. (1900), däraf 20,983 födda i utlandet (5,047 i Sverige). Katolsk biskop. Stor handel med spannmål, trävaror, järn och kol. Liflig industri (1900: 433 verk med 4,000 arbetare). Hamnen är god och 6 m. djup. 1905 in- och utlöpte 7,183 fartyg om 15 mill. ton. Till D:s snabba utveckling (1880: 838, 1890: 33,115 inv.) ha särskildt bidragit upptäckten af järngrufvorna i Vermilion, utvecklingen af spannmålshandeln och "elevatorsystemet" samt skogsafverkningens koncentrering. Dock har folkmängden något aftagit under de sista åren. Man beräknar, att omkr. 100 mill. bushels spannmål årligen passera D. I D. finnas 8 svenska lutherska församlingar, 3 missionsförsamlingar och 1 "fri" församling. Där utgifvas två svenska tidningar, "D.-posten" och "Nord-Westerns handelstidning". (J. F. N.)

Dulwich [da'litʃ], en sydlig stadsdel af London, hörande till distriktet Camberwell, 7 km. s. om Londonbron. 10,247 inv. (1901). Af enskild man upprättades där 1619 en undervisningsanstalt, D. college (moderniseradt 1858), som intager en af de främsta platserna bland Englands offentliga skolor (omkr. 700 lärj.). Det eger genom testamente (af 1811) ett dyrbart tafvelgalleri, som ursprungligen tillhört Stanislaus II af Polen.

Dum., förkortning. Se Dumort.

Dūma (af nordiskt ursprung, sammanhängande med isv. *dombr*, dom), ry., råd, namn på borgarrepresentationen i de ryska städerna, stadsfullmäktige; den ryska nationalrepresentation (riksduman), som enligt ukas 1905 sammanträdde i maj 1906 för första gången.

Dūma, ry., *mus.* Se Dumka.

Duma. 1. Ett i G. T. förekommande namn på en ismaelitisk stam (jfr 1 Mos. 25: 14; 1 Krön. 1: 30). Det motsvarar sannolikt en i norra Arabien belägen oas, som araberna förr kallade Dūma l. Dūmat el-Djandel, numera kallad Ed-Djof (se d. o.). — 2. En symbolisk beteckning för Edom (jfr Jes. 21: 11). — 3. En stad inom Juda stams område, belägen mellan Hebron och Bersaba, motsvarande det nuvarande ruinstället Ed-Dōme (jfr Jos. 15: 52). E. S—e.

Dumanoir [dymanoŵär], Philippe François (hette egentl. Pinel), fransk dramatisk författare, f. 1806, d. 1865, utvecklade dels på egen hand, dels i förening med de Mallian, Scribe och Melesville m. fl. en stor produktivitet samt skref närmare 200 lustspel och vådeviller. Han hade stor förmåga att genomföra en intrig (à la Scribe) och utmärkte sig alltid genom en munter och kvick dialog. 1836—39 var han direktör för Théâtre des Variétés och skref under den tiden några af Déjazets bästa komiska roller. En stor mängd af hans stycken har gått öfver scenen, men endast *Don César de Bazan* (flera gånger uppförd i Sverige) har fått en varaktig plats på repertoaren. Ett annat af D:s i Sverige gif a stycken är *Les premières armes de Richelieu* ("Richelieus första vapen bragd"). (S. S—n)

Dumas [dyma'], Guillaume Mathieu fransk general och militärskriftställare, f. 1753, d. 1837, deltog under Rochambeau i amerikanska frihetskriget och organiserade efter sin återkomst jämte La Fayette Paris' nationalgarde, flydde 1797 till Hamburg, men återkallades af Napoleon. 1800 var han generalstabschef i reservarmén under Macdonald och därefter en tid krigsminister hos konung Josef i Neapel, deltog sedan i fälttågen 1805 och 1809 såsom officer i Napoleons stab, var 1812 och 1813 generalintendent, öfvergick till Napoleon vid dennes återkomst från Elba (1815) samt utnämndes af Ludvig Filip till befälhafvare för nationalgardet. D. utgaf ett för krigshistorien särdeles viktigt arbete *Précis des événements militaires, ou essais historiques sur les campagnes de 1799 à 1814* i 19 delar med atlas (1817—26). — Hans broder René François D., f. 1757, blef genom Robespierres tillskyndelse president i revolutionstribunalet, ställdes efter dennes fall utom lagen och giljotinerad 1794.

Dumas [dyma']. 1. Alexandre Davy D fransk general, son af markis Alexandre Davy de l Pailleterie och en negrinna, f. 1762 på San Domingo, d. 1806, ingick 1786 i franska armén, utnämnde 1793 till divisionsgeneral och befälhafvare öfver de franska hären uti Italien och fick s. å. högsta befälet i Vendée, men beordrades efter någon tid åter till italienska armén samt deltog 1798 i Napoleons tåg till Egypten. Staty se D. 3. (L. W:son M)

2. Alexandre Davy de la Pailleterie D., Dumas père (D. den äldre), de förres son, fransk författare, f. 24 juli 1803 i Villers-Cotterets (depart. Aisne), d. i Puys vid Dieppe dec. 1870. Utan förmögenhet, åtnjöt han endast en tarflig skolunderbyggnad och tjänstgjorde därefter någon tid på ett advokatkontor i sin fädernestad. Tack vare general Foys beskydd blef han därefter anställd i hertigens af Orléans sekretariat. Han sysslade under denna tid med läsning, i synnerhet af Frankrikes historia, den källa, ur hvilken han senare skulle hämta sin bästa inspiration. Hans dramatiska kallelse gick upp för honom, då han såg en trupp engelska skådespelare uppföra Shakspere. Under dessa ungdomsår gjorde han bekantskap äfven med Walter Scotts romaner — det stora mönstret för hans egna. 1826 debuterade han med ett litet band noveller, som icke rönte någon afsättning. Men samtidigt hade han sin första framgång på scenen med ett par vådeviller. Följande år, 1827, inlämnade han till Odéon ett versdrama, *Christine* (utg. 1830 under titeln *Stockholm, Fontainebleau et Rome*) i hvilket han behandlat den svenska drottningens historia. Hans första stora framgång var emellertid det historiska skådespelet *Henri III et sa cour* ("Henrik III och hans hof", uppf. 1836). Det spelade

), således året före Hugos ''Hernani'', och är första romantiska drama, som nådde upp på sce- . det betecknade således i viss mån en seger för nya skolan. Det förvånade samtiden genom den fva historiska koloriten, som bjärt stack af mot klassiska tragediens bleka färgläggning. Särit förvånade en scen, i hvilken Henrik III:s riter inträdde och spelade bilboké. Men D:s ndning af lokalfärgen var dock rent yttre och igen barock. En ännu större succès firade D. l med *Antony*, numera oläslig, men som gaf utk åt tidens romantiska och sjukligt öfverspända ningar. Påverkad dels af Shakspere, dels af ller och Goethe, fortsatte D. de närmaste åren skrifva liknande dramer: *Napoléon Bonaparte* 1; ''Dresden, Moskva och S:t Helena'', 1845), *rles VII chez ses grands vassaux* (1831), *Richard rlington* (s. å.; ''Richard Darlington'', uppf. 1), *Térésa* (1832), *La tour de Nesle* (s. å.), èle (1833), *Catherine Howard* (1834; ''Catha- Howard'', uppf. 1851), *Don Juan de Marana Kean* (1836; ''Edmond Kean'', 1840), *Caligula* 7), *Paul Jones* (1838), *L'alchimiste* och *Made- elle de Belle-Isle* (1839; ''Fröken de Belle- '', 1841), *Lorenzino* (1842), *L'Orestie* (1855). utom hafva många af hans romaner bearbetats eatern. Jämte ''Mademoiselle Belle-Isle'' hafva *mariage sous Louis XV* (1841; ''Ett giftermål i vig XV:s tid'', 1844) och *Les demoiselles de t-Cyr* (1843; ''Pensionärerna i Saint Cyr'', 0) längst hållit sig på scenen.

nder julirevolutionen spelade han närmast en g roll. Han gjorde först liberal politik, men nade sig därefter med konungen och dekorera-

Efter ett anfall af kolera (1832) företog han ängre rekreationsresa, som gaf anledning till en serie resebeskrifningar. Dessa utvecklade hans ttartalang, och efter några noveller, som samis under titlarna *Souvenirs d'Antony* (1835) och *salle d'armes* (1838) följde den oändliga raden ans romaner. Dessa utmärka sig icke genom idéinnehåll eller sin karaktärsteckning, men de så lifligt och spännande berättade, att läsaren korligen ryckes med. Icke för intet hade han at som dramaturg. Det hvilar något rent dramaöfver det sätt, hvarpå han framställer händelna för läsaren: den ena scenen aflöser i hastigt po den andra. Ämnena äro oftast historiska, och lfärgen är alltid kraftigt pålagd, men någon are uppfattning af de skildrade tidsåldrarna r man förgäfves: Något högre litterärt värde hans romaner sällan, men de voro mycket lämsåsom tidningsföljetonger, och det var också detta ändamål, som de skrefvos. Bland dessa aner kunna nämnas *Isabelle de Bavière* (1835; abella af Bäijern'', 1850), *Le capitaine Paul* 38), *Jacques Ortis* (1839), *Le comte de Monteto* (1844—45; ''Grefven af Monte-Christo'' (!), 6), *Les trois mousquetaires* (1844; ''De tre ketörerna'' 1846), fortsatt i *Vingt ans après* 45; ''Miladys son'' 1847), och i *Vicomte de gelonne* (1848; ''Vicomte de Bragelonne'', 1848 9), *La reine Margot* (1845; ''Drottning Margot'', 6), *La guerre des femmes* (1848; ''Fruntimskriget'', 1850), *Le chevalier de Maison-Rouge* 47; ''Chevalier de Maison Rouge'', s. å.), *La e de Monsoreau* (1846; ''Grefvinnan de Monsoreau'', s. å.), *Joseph Balsamo* (1846; ''Joseph Balsamo'', 1847—48), *Le collier de la reine* (1849 —50; ''Drottningens halsband'', 1850) m. fl. De mest berömda af hans romaner äro ''Grefven af Monte-Cristo'' samt den cykel, som inledes af ''De tre musketörerna''. Äfven ''Joseph Balsamo'' kan fröjda sig åt många läsare. Dessutom utgaf han sina *Mémoires* (1852—54) och åtskilliga historiska arbeten, som dock sakna all betydelse, och till och med barnböcker, t. ex. den vackra *La bouillie de la comtesse Berthe* (1844). D. hade många medarbetare. Den förste och förnämste var Aug. Maquet; andra voro Goubaux, Anicet-Bourgeois, A. de Leuwen (en landsflyktig svensk adelsman, Adolf Ribbing), Brunswick, Paul Meurice, O. Feuillet, E. Souvestre m. fl. Men han förstod att själf sätta den sista touchen på sina arbeten, så att de bära hans prägel. D:s popularitet har varit och är ännu ofantlig. Ännu under sina sista år kunde hans son säga, att han förtjänade mera på sin faders arbeten än på hela sin egen, dock så betydliga och högt betalade produktion. För att skaffa snabbare afsättning för sina många dramer upprättade han själf en teater (''Théâtre historique'', 1846), men dess verksamhet afbröts af februarirevolutionen 1848; därefter började olyckorna för D.. Han uppsatte två tidningar, ''La Liberté'' och ''Le Mois'' (1848), men de gingo icke. Ruinerad måste han 1852 fly för sina kreditorer till Belgien. Snart startade han nya tidningar och tidskrifter med namn efter hans berömda romaner för att komma på grön kvist, men hade icke lycka med sig. 1860 deltog han i Garibaldis expedition till Sicilien, hvilken han sedan beskref i *Les Garibaldiens* (1861), och han utgaf till och med Garibaldis memoarer, fast de säkerligen icke voro autentiska. Därefter var han en kort tid direktör för ett museum i Neapel. Hans dramatiska arbeten hade icke någon större framgång, lika litet som hans nya romaner. Den föreläsningsturné, som han 1865 anordnat i flera af utlandets större städer, Wien, Budapest och Venczia, misslyckades. Förtvifiad, vände han litteraturen ryggen och anlade — en såsfabrik, som emellertid icke gick bättre. Dessa sista år understöddes han af sonen. Hans staty (af Gustave Doré) restes 1883 på Place Malesherbes i Paris, och 1885 aftäcktes ett monument öfver honom (af Carrier-Belleuse) i Villers-Cotterets, där han hvilar. Hans *Théâtre complet* (mer än 60 stycken) utkom 1864 —74 i 15 bd; hans samlade skrifter utgöra omkr. 300 bd. — Litt.: Fitzgerald, ''The life and adventures of A. D.'' (1872), Blaze de Bury, ''A. D.'' (1885), och Parigot, ''Alexandre D. père'' (i serien ''Grands écrivains'', 1901). J. M.

3. Alexandre D. fils (D. den yngre), den förres naturlige son, fransk dramatiker, f. i Paris 28 juli 1824, d. i Marly-le-Roi 27 nov. 1895. Redan 1841 utgaf han en ganska obetydlig diktsamling, *Les péchés de jeunesse*. Efter ett tämligen stormigt ungdomslif kastade han sig på romanen och skref först i faderns maner *Les aventures de quatre femmes et d'un perroquet* (1846—47), som emellertid icke väckte något uppseende. Därefter började han att skildra de halfmondäna Pariskretsar, i hvilka hans ungdomslif förflutit. Hans rykte började med *La dame aux camélias* (1848; ''Marguerite Gautier eller damen

med cameliorna", 1849; ny öfv. 1897 och 1903). Denna roman utvecklade ett romantiskt tema, som hade sin rot i tidens socialistisk-humanitära litteratur (Victor Hugo hade redan behandlat ämnet i "Marion Delorme"): kurtisanens återupprättande genom kärleken.

Modellen till hufvudpersonen var en af D:s älskarinnor, Marie Duplessis. Arbetet erinrar äfven hvad händelserna m. m. angår om abbé Prévosts "Manon Lescaut". Det väckte ett ofantligt uppseende och öfversattes till de flesta språk, bearbetades för scenen och lades till grund för librettot i Verdis "La traviata". Äfven de följande romanerna äro skildringar från kurtisanernas värld: *Le roman d'une femme* (1849), *Diane de Lys* (1851), *La dame aux perles* (1853), *La vie à vingt ans* (1854; "Lifvet vid tjugo år", 1862). Den framgång, som "Kameliadamen" hade som drama — det förbjöds först af regeringen såsom osedligt, men spelades 1852 —, bestämde D. att därefter hufvudsakligen arbeta för scenen. 1853 uppförde "Diane de Lys" och 1855 *Le demi-monde* ("Falska juveler", 1880) med stor framgång (ordet "demimonde" har fått burskap i språket från detta styckes uppförande). I *La question d'argent* (1857) angrep han den oäriga börsspekulationen, i *Le fils naturel* (1858) klagade han öfver de oäkta barnens brist på juridiskt skydd. *Un père prodigue* (1859) behandlar D:s eget förhållande till fadern och gaf anledning till mycken strid, liksom *L'ami des femmes* (1864), ett psykologiskt drama, väckte mycken moralisk förbittring. Därefter följde en hel serie af tendensdramer, som diskuterade sociala och moraliska problem. Dessa dramer väckte stort uppseende, men många förargades öfver det djärfva ämnesvalet, hvilket af samtiden ofta uppfattades som omoraliskt, andra öfver den moraliserande tonen. En del af dessa dramer hade D. författat i samarbete med andra, men en polemik med E. de Girardin angående *Le supplice d'une femme* (1865; "Sköflad lycka", uppf. s. å.) och med Durantin angående *Héloïse Paranquet* (1866), i hvilken båda fingo sig tillerkänd större parten i dessa stycken, förmådde honom att därefter arbeta ensam. Sedan följde *Les idées de madame Aubray* (1867; "Fru Aubray's idéer", Hälsingfors 1868), ett af hans mognaste och mest typiska stycken, *Une visite de noces* (1871) och *La princesse Georges* (s. å.), *La femme de Claude* (1873), hvarest den äkta mannen i sista akten skjuter sin otrogna hustru, *Monsieur Alphonse* (1874), *L'étrangère* (1876; "Främlingen"), hvars uppförande var en af D:s största framgångar, samt *La princesse de Bagdad* (1881; "Prinsessan af Bagdad", uppf. s. å.) präglas af en viss mysticism och symbolism. 1874 blef D. medlem af Franska akad., och 1876 upptogs "Le demi-monde" på Théâtre français' repertoar. D. stod såsom den erkändt främste af samtidens dramatiske författare. 1876 spelades *Les Danicheff* ("Danichefferna", uppf. 1877), efter en idé af en rysk författare Corvin, som på affischen kallade sig med pseudonym men Pierre Newski. Efter en af faderns romaner bearbetade D. *Joseph Balsamo* (1878), *Denise* (1885) och *Francillon* (1887) äro åter rent sociala skådespel. Han upphörde aldrig fullständigt att skrifva ro maner. Bland hans senare kunna nämnas *Revenants* (1851), *Sophie Printemps* (1853), *La boîte d'argent* (1855), *Affaire Clémenceau* (1866; "Bild huggaren Clémenceau" 1867), ett af hans mästerligaste arbeten. Dessutom inledde han ofta sin dramer med företal, i hvilka han med klar logik fastän ofta paradoxt, utvecklade sina reformatoriska planer. En hel rad af flygskrifter och tidnings artiklar tjänar samma ändamål, så t. ex. *Une lettre sur les choses du jour* (1871), *L'homme-femme* (1872), *La question du divorce* (1880), *La recherche de la paternité* (1883); *Entr'actes* (3 vol. 1878—79, ny serie 1890) utgöres af en samling litterära och politiska artiklar. Hans dramer äro samlade under titeln *Théâtre complet* (8 bd, 1868—98).

D:s romaner ega icke något synnerligt värde. De äro vanligen skrifna på måfå. Det är genom sin teater, som han lefver. Såsom dramatiker är han af mycket stor betydelse. Han är grundläggare af den moderna sedekomedien. Före D:s uppträdande låg teatern nere i Frankrike. Tragedien var redan länge död, och romantikens historiska drama höll äfven på att försvinna. Scribe skref visserligen med stor skicklighet och tekniskt mästerskap lustiga intrigstycken, men utan djupare innehåll. Ponsards teater var rent konventionell, utan beröring med lifvet. Under tiden hade emellertid en annan konstart, romanen, förnyats i realistisk riktning, och Balzac hade skildrat det moderna samhället i alla dess former. Det var denna väg som D. nu slog in på: han införde realismen på den moderna scenen. Han förenade Balzacs sedeskildring och Scribes intrig, och därmed stod den nya dramat färdigt. Huru underligt det än kan låta i våra dagar, då det snarast är det falska och onaturliga, som faller i ögonen i "Kameliadamen", var det dock framför allt den verklighetstrogna skildringen af en hålldams hemlif, som väckte anstöt vid dramats första uppförande. D. hade helt enkelt skildrat, hvad han sett med egna ögon. Intresset i flera af hans dramer hvilar uteslutande därpå, att de äro realistiska skildringar af lifvet. En annan grupp af hans skådespel är däremot tendensdramer. Han nöjer sig icke endast med att skildra lifvet, utan han vill äfven reformera det. Såsom naturlig son hade han tidigt kommit att reflektera öfver vissa sociala orättvisor. Han kände pade i dessa dramer i allmänhet för humana reformer: för de oäkta barnens rättigheter, för de fallna kvinnans upprättelse. Särskildt har han riktat många angrepp mot äktenskapsbryterskan och öfver hufvud anfallit den rent romantiska uppfattningen af kärleken, häfdande, att den sanna kärleken är endast den, som lefver i äktenskapet. Men han har också kämpat för skilsmässa såsom en säkerhetsventil mot de dåliga äktenskapen. Den djärfhet hvarmed D. diskuterade dessa och liknande frågor i sina skådespel, gjorde, att han ofta uppfattades såsom omoralisk af samtiden. De scener, som han framställde för åskådaren, samtalen i de kurtisankretsar, i hvilka han så gärna dvaldes, voro visser

icke alltid uppbyggliga, men andan i hans
r är afgjordt moralisk. Möjligen äro hans
r icke alltid oangripliga, men få författare
det gångna seklet hafva varit så besjälade
allvarligt moraliskt intresse som D. Dessa
nsdramer lida naturligen af samma fel, som
gt vidlåder hela arten, nämligen att ofta väl
t generalisera ett enskildt fall. Mot slutet
tt lif förlorade D. något af denna nyktra
yliga skärpa, som utmärkt honom i tidigare
Hans inbillning och hans idéer flögo bort med
observation, och i de senare dramerna härskar
n tämligen dimmig mysticism och symbolism.
ildt gäller detta kanske efter fransk-tyska kri-
då han greps af smärta öfver fäderneslandets
a. Redan i "Les idées de m:me Aubray"
räder denna riktning, men den slår ut i full
na i "La femme de Claude", "L'étrangère"
"La princesse de Bagdad". I det första af
dramer är det t. ex. icke endast ett en-
fall, som framställes, utan Claudes hustru
n symbol för den franska kvinnan, hvilken
i sitt lyxbegär och sin otrohet bragt fördärfvet
Frankrike och därför bör utrotas.
är i hvarje fall en af seklets mest framstående
atiker. Den komedi, som D. skapat, är i själfva
t samma form som engelsmännen samt Diderot
essing sökte förverkliga under 1700-talet och
då kallades det borgerliga dramat. Han har
bildat skola, och senare försök inom det fran-
dramat ansluta sig till honom. Både Augier,
och började tidigare än han, och Henry Becque
viss mån hans lärjungar. Hans inflytande
er sig emellertid vida utom landets gränser;
ldt har Ibsen lärt af honom. I Sverige hafva
a af D:s dramer uppförts. Särskildt spelades
nder 1870-talet på ett utmärkt sätt på Dra-
a teatern med Fredrikson och hans krets som
nehafvare.
hade ärft sin fars och farfars lifliga och
iska temperament, hos honom dock behärskadt
; kyligt förstånd och skarp logik. Personligen
han en välvillig och älskvärd natur, hvars
aste själsförmögenhet kanske var hans observa-
förmåga. Han var berömd för sin bländande
ls- och berättargåfva. Dessutom var han en
nstkännare. D:s staty (af Saint-Morceaux) restes
jämte farfaderns (af Mincel) i Paris på Place
Trois-Dumas (förut Place Malesherbes), där fa-
staty rests 1883.
t.: Claretie, "Alexandre Dumas fils" (1883),
ic, "Portraits d'écrivains" (1892; 2:a uppl.
, H. Bang, "Dumas fils" (i "Realisme og
ter", 1879) och "L'étrangère" (i "Kritiske
r", 1880), och J. Bing, "Alexander Dumas
og det moderne drama" (i "Nord. tidskr.",
). J. M.

mas [dymaˈ], Jean Baptiste, fransk ke-
och politiker, f. 1800 i Alais (dep. Gard), d.
i Cannes, blef 1823 lärare vid Polytekniska
n i Paris samt därefter professor vid Sorbonne.
blef han medlem af franska vet. akad., hvars
ige sekreterare han blef 1868, och 1875 Guizots
rädare i Franska akad. Efter 1848 års revo-
invaldes han i lagstiftande församlingen,
st han slöt sig till majoriteten. 1851 blef han
ruks- och handelsminister och efter Napoleons
statskupp (2 dec. s. å.) senator. — Hans arbeten i organisk kemi, hans substitutionsteori jämte hans afhandlingar öfver atomvikt och svafveleter väckte hela Europas uppmärksamhet. Skrifter: *Traité de chimie appliquée aux arts* (8 bd, 1828—45) och *Leçons sur la philosophie chimique* (1837) samt flera arbeten i "Annales de physique et de chimie", för hvilken publikation han var en af redaktörerna, och i franska vet. akad:s "Comptes rendus" och "Mémoires". Jämte Péclet, Lavallié och Olivier grundade han 1829 École centrale i Paris.

Dumas [dymaˈ], Michel, fransk målare, f. 1812 i Lyon, d. därstädes 1885, blef vid unga år i Paris lärjunge af Ingres och egnade sig åt historiemåleriet, där han utmärkte sig för en viss karaktär och energi i behandlingen, utan att dock ega någon framstående fantasi och uppfinningsförmåga. Han är sålunda mest märklig såsom representant för den efterklassiska riktning, som flydde från lifvet och kastade sig i armarna på den historiska framställningen. Till hans bästa arbeten höra *Kvinnorna vid grafven*, *Mater dolorosa*, *Kristus i Emmaus*, *S. Dionysius*, *Kristi frestelse*, hvarjämte han målade porträtt.

Dumat el-Djandel, oas. Se Djof och Duma.

Du Maurier [dymäˈri-ē], George Louis Palmella Busson, engelsk tecknare och författare, f. 1834 i Paris, af fransk härkomst, d. 1896 i London, studerade i London, Paris och Antwerpen, väckte beundran med sina teckningar för träsnitt i "Punch", där han bl. a. satiriskt tecknade karikatyrer ur societetslifvet och prerafaeliternas konstriktning. Af hans romaner, *Peter Ibbetson* (1890) och *Trilby* (1894; svensk öfv. 1895), har den senare, en ojämn blandning af idyllisk konstnärsroman, humoresk och sensationsroman, haft en fenomenal framgång, i synnerhet i Amerika, samt äfven dramatiserats. I Sverige rönte "Trilby" hvarken som roman eller drama (1896) någon framgång. Efter D:s död utkom hans sista roman, *The Martian*.

Dumbarton [dambäˈtn]. 1. Dumbartonshire (fordom Lennox l. Levenaux), grefskap i västra Skottland, n. om floden Clyde. 637 kvkm. 113,865 inv. (1901), 179 inv. på 1 kvkm. Detta grefskap består af två delar, af hvilka den mindre bildar en enklav i grefskapen Lanark och Stirling. D. är Skottlands naturskönaste grefskap; på dess område ligga fjorden Loch Long samt den vackra och örika sjön Loch Lomond, "de skotska sjöarnas drottning". Vid pass två tredjedelar af landet äro bergiga; trakten kring Clyde samt enklaven äro jämna och bördiga. D. afkastar icke säd nog för grefskapets behof. Hufvudnäringarna äro boskapsskötsel, väfning, färgning och tryckning af bomullsvaror, stenkolsbrytning och skeppsbyggeri. Fornlämningar finnas i mängd. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap, vid floderna Clydes och Levens sammanflöde. 19,985 inv. (1901). På en 63 m. hög, isolerad basaltklippa nära staden ligger ett befäst slott. Skeppsbyggeri, järn- och maskintillverkning.

Dumbartonshire [dambäˈtnʃir], grefskap i Skottland. Se Dumbarton 1.

Dumberget. Se Domneberget.

Dumboms lefverne, en af J. H. Kellgren i början af 1790-talet författad komisk dikt, hvaraf åtskilliga befängda tankevändningar öfvergått till ord-

stäf. Den återgår på franska förebilder, men öfverträffar dessa i sin satiriska kraft.

Dumb-show [da'm-ʃåū], eng., ''stumt spel'', pantomim, var i det engelska renässansdramat beteckning för ett slags för- och mellanspel, hvilka pantomimiskt antydde innehållet i den följande akten eller scenen. Ett exempel på ''dumb-show'' lämnar det i Shaksperes ''Hamlet'' (akt 3, scen 2) inlagda, i gammaldags stil hållna dramat.

Dum Dum [da'm dam], Dam Dama, stad i brittisk-indiska distriktet Parganas, prov. Bengalen, 8 km. n. ö. om Calcutta. 20,820 inv. (1901). Militärstation och tillverkning af ammunition för handeldvapen (därifrån benämningen dum-dum-kulor).

Dum-dum-kulor [da'm dam-], efter staden Dum Dum (se d. o.), äro snarlika vanliga kopparnickelmantlade gevärskulor, men skilja sig från dem därigenom, att bekläd naden på spetsen saknas. Kulorna sprängas i anledning häraf vid anslaget och förorsaka betydligt svårare sår än vanliga gevärskulor. De tillverkas för handeldvapen och äro hufvudsakligen användbara för jakt på större djur, då de verka hastigare dödande. Däremot få de enligt mellanfolkliga bestämmelser icke användas i krig. E. N.

Duméri'l [dy-], André Marie Constant, fransk zoolog, f. 1774 i Amiens, d. 1860 i Paris, blef 1794 prosektor i anatomi i Rouen samt 1825 professor vid Jardin des plantes i Paris och chef för afdelningen af lägre ryggradsdjur därstädes. D. blef ledamot af franska vet. akad. 1816. Han utgaf tillsammans med Bibron *Erpétologie générale* (9 bd, 1835—50), på sitt område och för sin tid ett storverk, samt ensam *Zoologie analytique, ou méthode naturelle de classification des animaux* (1806). I andra arbeten behandlade han företrädesvis insekter och fiskar. L—e.

Duméri'l [dy-], Édelestand Pontas, fransk lärd, f. 1801 i Valognes (dep. Manche), d. 1871 i Passy, sysslade med fransk medeltidslitteratur. De viktigaste bland hans arbeten äro *Essai philosophique sur le principe et les formes de la versification* (1841), *Essai sur l'origine des runes* (1844), *Origines latines du théâtre moderne* (1849), *Essai philosophique sur la formation de la langue française* (1852) och *Histoire de la comédie* (2 bd, 1864—69). D. utgaf äfven ''Poésies populaires latines du moyen-âge'' (1843—47) samt medeltidsdikten ''Flore et Blanceflor'' (1856).

Dumersan [dymärsā'], Théophile Marion, fransk skriftställare, f. 1780, d. 1849 som konservator vid myntkabinettet i Paris. Han skref åtskilliga numismatiska afhandlingar, bl. a. *Notice des monuments exposés dans le cabinet des médailles* (1819; flera uppl.), samt författade, ensam eller i förening med andra, mer än 200 teaterstycken, af hvilka *Les saltimbanques* (1838) anses vara det förnämsta. Därjämte utgaf han ''Chansons nationales et populaires de la France'' (1845, ny uppl. 1866).

Dumfries [damfri's]. 1. Dumfriesshire, grefskap i sydvästra Skottland, n. om Solwayviken. 2,776 kvkm. 72,571 inv. (1901), 26 inv. på 1 kvkm. Vid kusten är landet jämnt, men i det inre bergigt. White Coomb (821 m.), Hart Fell (808 m.) och Queensberry (696 m.) äro de högsta bergstopparna. Grefskapet genomskäres af tre dalgångar, genom hvilka de fiskrika floderna Nith, Annan och Esk flyta ned till Solwayviken. Hufvudnäringarna äro åkerbruk och boskapsskötsel (i synnerhet får- och svinafvel). I n. och s. finnas blygrufvor, sandstensbrott och kolgrufvor. Vid sydöstra gränsen ligger det för sina s. k. ''skotska giftermål'' ryktbara Gretna Green. — 2. Hufvudstad i nämnda grefskap, vid Nith, 10 km. fr. Solwayviken. 15,608 inv. (1901). Fabrikation af ylle- och bomullsvaror samt läderarbeten. I n. ligger skalden Burns begrafven, och en marmorstaty af honom uppförd 1882. — På andra sidan Nith, i grefsk. Kirkcudbright, ligger D:s förstad Maxwelltown, med katolsk kyrka och kloster. Observatorium. 5,796 inv. (1901).

Dumfriesshire [damfri's-ʃie], grefskap i Skotland. Se Dumfries 1.

Du'mka (Düma), en art slavisk (lillrysk) folkvisa, som vanligen besjöng kosackernas strider mot tatarer, turkar och polacker, till vemodig musik med ackompanjemang af bandura, och som i nyare tid af i synnerhet böhmiska tonsättare användts som namn på andantesatsen i sträkkvartetter o. d. A. L.

Dumme mosse, en af Smålands betydligaste mossar, till större delen belägen i Tveta, till mindre del i Mo härad af Jönköpings län. Areal omkr. 2,125 har, hvaraf 165 har ansetts genast efter afdikning odlingsbara, 150 har beräknats efter afdikningen blifva skogbärande och framdeles odlingsbara, och återstoden innehåller hvitmossa till djup af mer än 6 m., med botten, där sådan kunnat anträffas, af sten, sand och grus. Dumme mosse ligger 220—224 m. ö. h. och har två afloppa till Vättern: Dumme-ån och Dunkehallar-ån. Den förra, som rinner på södra sidan af Domneberget, bildar i sitt nedre lopp gräns mellan Skaraborgs och Jönköpings län.

Dumme-ån. Se Dumme mosse.

Dumonceau [dymåså'], Jean Baptiste, greve de Bergendael, nederländsk general, f. 176 i Bruxelles, d. där 1821. Efter att hafva deltagit i de nederländska provinsernas uppror mot Österrike (1787) tog han si tillflykt till Frankrike och kämpade i den franska republikens arméer mot tyskarna samt blef 1793 brigadgeneral. När Pichegru 1794 ryckte in i Holland, förordnades D. t kommendant i Amsterdam, och 1795 blef han generallöjtnant i Bataviska republiken. 1799 bidrog han till segern vid Bergen öfver hertigen af York som i spetsen för ryssar och engelsmän infallit landet. 1800, 1805 och 1807 deltog han i fälttågen i Tyskland. Sistnämnda år utnämndes han till marskalk af Holland och till medlem af statsrådet. 1809 utmärkte han sig i drabbningen vid Walcheren, och 1813 inlade han under slaget vid Dresden mycken förtjänst genom att drifva ryssarna från höjderna vid Pirna. Vid Dresdens kapitulation (s. å.) blef han fånge, men återkom 181 till Frankrike och insattes i sin förra värdighet 1815 drog han sig likväl tillbaka till sitt fädernesland. Napoleon hade utnämnt honom ti grefve. (L. Wilson M

Dumont [dymā'], Jean, fransk skriftställare, u kundsutgifvare, f. i midten af 1600-talet, d. 172 i Wien, var i fransk krigstjänst, men stängde b fordringsvägen för sig genom ampert skrifsätt em regeringen, lefde sedermera utomlands och blef romerske kejsaren utnämnd till historiograf oc

niserad med namnet Carelscroon. Hans ämsta arbete är *Corps universel diplomatique du t des gens; contenant un recueil des traitéz aix, d'alliance*, etc. *qui ont été faits en Europe, uis le règne de l'empereur Charlemagne jusques résent* (8 bd i fol., 1726—31, omfattande tiden . m. 1730).

umont [dymā′], Pierre Étienne Louis, veizisk präst och skriftställare, f. 1759 i Genève, 829 i Milano, verkade från 1783 ett par år som mert predikant i Petersburg, flyttade 1785 till don, begaf sig 1789 till Frankrike, där han kom mycket förtroligt förhållande till Mirabeau, åt ken han skref flera politiska tal, och i hvars tid- ''Courrier de Provence'' han blef en flitig med- tare. 1792 återvände D. till England, där han ängre tid verkade som Jeremy Benthams sekre- e, samt bosatte sig 1814 i Genève. D. har stor delse därigenom, att han omarbetade och på ka utgaf flera af Benthams skrifter (''Traité de gislation'', 1802; ''Théorie des peines et des npenses'', 1811; ''Tactique des assemblées lé- tives'', 1815; ''Preuves judiciaires'', 1823, ''De l'organisation judiciaire et de la codi- ion'', 1828), hvilka utan hans medverkan icke e kommit att utöfva så stort inflytande, som de ligen gjort. Efter D:s död utkom det intressanta oarverket *Souvenirs sur Mirabeau et sur les premières assemblées législatives* (1832).

umont [dymā′], Augustin Alexandre, k bildhuggare, lärjunge af Cartellier, f. 1801, 884 i Paris, studerade 1825—32 i Rom, där han inflytande af Canovas riktning, och blef 1863 ssor vid École des beaux-arts. Han förenar isk stränghet med naturligt behag. Bland hans ga arbeten märkas *Amor och Psyche* (1827), *othea och Bacchus* (1831; Luxembourg), *Fri- us genius* (1840; på Julikolonnen), *Napoleon I* Vendômekolonnen, nedstörtad 1871, återupp- 1875), *N. Poussin* (akademiens sessionssal), *s Eugène* m. fl., statyer samt porträttbyster af uerin m. fl. — Hans far (Jacques Edme f. 1761, d. 1844, lärjunge af Pajou), farfar me D.), farfars far och farfars farfar voro alla uggare. Jfr Vattier, ''Augustin Dumont'' 5) och ''Une famille d'artistes. Les Dumont —1884'' (1890). (G—g N.)

umont [dymā′], André Hubert, belgisk g, f. 1809, d. 1857, sedan 1836 professor i alogi och geologi vid universitetet i Liège, ut- l. a. *Carte géologique de la Belgique* (9 blad beskrifning, 1836—49). E. E.

Mont [dymā′], Josef, tysk tidningsförläg- f. 1811, d. 1861, blef 1831 vid sin faders egare af ''Kölnische zeitung'', hvilken genom upparbetades så, att den blef en af Tysk- inflytelserikaste och mest spridda tidningar.

umont [dymā′], Charles Albert Au- te Eugène, fransk arkeolog, f. 1842, d. , blef 1874 direktör vid den af honom orga- ade franska skolan i Rom och 1875 vid franska n i Aten. 1878 återvände han till Frankrike. rfattade betydande arbeten rörande den kera- konsten i det forna Grekland.

umont d'Urville [dymā′ dyrvi′l], Jules Sé- tien César, fransk amiral och sjöfarande, 90 i Condé-sur-Noireau (Calvados). Efter åt- skilliga studier ingick han i franska flottan 1807 och aflade 1810 en lysande officersexamen. Åren 1822—25 deltog han i Duperreys upptäcktsresa omkring jorden, och 1826—29 företog han som fregattkapten en ny upptäcktsfärd till Australien, Nya Zeeland och Söderhafsöarna, hvarunder han (1828) vid Vanikoro reste en minnesvård på det ställe, där La Pérouse lidit skeppsbrott 1788, hvilket ställe strax förut upptäckts af engelsmannen Dillon. Från sistnämnda expedition medförde han värdefulla bidrag till Söderhafsöarnas naturalhistoria och etnografi. 1837—40 företog han, med ''L'Astrolabe'' och ''La Zélée'', en vetenskaplig expedition till Södra ishafvet, för att bestämma läget af den magnetiska sydpolen, samt upptäckte därunder bl. a. Louis Philippes och Adélies land. Efter återkomsten befordrades han till konteramiral. 1842 omkom D., tillika med sin familj, genom en olyckshändelse på järnvägen mellan Paris och Versailles. Hans mest kända arbeten äro *Voyage de découverte autour du monde et à la recherche de La Pérouse* (1832—34), *Voyage pittoresque autour du monde* (1833—38) och *Voyage au pôle Sud et en Océanie* (1841—46). På svenska utkom 1836—40 ''Verldsomseglaren'' i 8 bd. Litt.: de Barins (pseud. för Raban), ''Vie, voyages et aventures de l'amiral D.'' (1867), samt arbeten af Joubert (1885) och Soudry du Kerven (1893). O. E. G. N. (H. W—l.)

Dumort. (Dum.), vid växtnamn förkortning för B. Ch. Du Mortier (se denne).

Du Mortier [dymårtiē], Barthélemy Charles Joseph, belgisk botanist, f. 1797 i Tournai, d 1878 därst. Han var egentligen köpman och politiker (en tid president i representanternas kammare), men utgaf en stor mängd botaniska arbeten, bland hvilka må nämnas: *Commentationes botanicæ* och *Observations sur les graminées de la flore belgique* (1823), *Florula belgica* (1827) och *Sylloge Jungermannidearum Europæ* (1831; 2:a uppl., omfattande äfven öfriga Hepaticæ, 1874). D. författade dessutom åtskilliga monografier öfver de belgiska arterna af släktena *Salix* (1825 och 1862), *Batrachium* och *Rubus* (1863), *Rosa* (1867) och *Pulmonaria* (1868). T. K.

Du Moulin [dymolā′] l. Molinæus, Pierre, fransk reformert präst, f. 1568, d. 1658 som lärare i teologi i Sedan, författade åtskilliga stridsskrifter mot katolikerna och arminianerna. Mest bekanta bland D:s många skrifter äro hans apologier för den engelske konungen Jakob I mot Bellarmin och påfven, *Bouclier de la foi* (1617; ny uppl. 1845), som utgör ett häftigt angrepp mot jesuiterna, *Anatome arminianismi* (1619), mot de arminianske remonstranterna, samt *Anatomie de la messe* (1636; senaste uppl. 1851), hvari han anföll den katolska mässan. Jfr Armand, ''Essai sur la vie de D.'' (1846), och Gory, ''Pierre D.'' (1888).

Dumouriez [dymoriē], Charles François, fransk general och politiker, föddes 25 jan. 1739 i Cambrai. 1756 inträdde han i hären samt deltog därefter under lysande tapperhetsprof i sjuåriga kriget (1756—63) och i kriget på Corsica 1768—69 samt avancerade till öfverste. 1770 skickades han af utrikesministern Choiseul i all hemlighet till Polen för att med sina råd och en liten fransk styrka — ''riktigt utsökta äfventyrare'' enligt D:s egen uppgift — bispringa konfederationen i Bar

Tryckt den 16/12 06 6 b. 34

mot ryssarna. Aiguillon, som i dec. 1770 öfvertog utrikesministerposten, kallade sin störtade rival Choiseuls förtroendeman tillbaka. D. hade emellertid fått tycke för det diplomatiska intrigspelet, och då han, trots alla sina anbud, såg sina tjänster försmådda i utrikeskabinettet, sökte han på annat håll ett mål för sitt verksamhetsbegär. Till hans öron hade kommit, att mellan Aiguillon och den engelske utrikesministern i all tysthet aftalades en för den franska flaggan ganska skymflig plan, att sända en fransk styrka under konvoj af engelska örlogsskepp ill Sverige för att hjälpa Gustaf III mot Ryssland och Preussen, hvilka riken till följd af 1772 års revolution antagit en hotande hållning. Utan Aiguillons vetskap lyckades D., genom krigsministern, åt sig utverka Ludvig XV:s befallning att i stället uti Hamburg värfva en kår, hvilken på tyska fartyg sedermera skulle öfverföras till Sverige. I maj 1773 lämnade han Paris. Den svenske ministern Creutz gjorde emellertid Aiguillon uppmärksam på D:s oförklarliga resa mot norden, och Aiguillon lät i aug. s. å. genom sin hemliga polis gripa D. i Hamburg, där denne kvardröjt och inlåtit sig i en intrig för att störta utrikesministern. Till jan. 1774 satt D. på Bastiljen och hölls därefter i tre månader innesluten på Caens slott. 1776—77 vidtog han en undersökning rörande försvaret af Normandies kuster, framlade plan till en krigshamn vid Cherbourg och blef kommendant därstädes. 1788 blef han maréchal de camp (generalmajor). Med en ärelysten intrigmakares hela ifver kastade han sig in i 1789 års revolution och svängde sedan från det ena partiet till det andra. Genom att sluta sig till girondisterna blef han i mars 1792 utrikesminister i deras ryktbara ministär och var såsom sådan en af de lidelsefullaste förespråkarna för det krig, som Frankrike 1792 förklarade de tyska makterna. Efter ministärens sprängning, 13 juni s. å., erbjöd han konungen sin hjälp mot girondisterna; men då Ludvig XVI icke ville gå in på hans villkor, uträdde han 17 juni ur ministären och begaf sig som divisionsgeneral till armén. I aug. 1792 blef han, efter La Fayette, general-en-chef samt återställde de franska vapnens ära dels genom Argonnefälttåget (kanonaden vid Valmy 20 sept. s. å.), dels genom segern öfver österrikarna vid Jemappes (6 nov. s. å.), på hvilken hela Belgiens eröfring följde. ”Nationen hade denne general att tacka för sin frihet och hela sin ära”, skref D. själf i en broschyr (*Coup d'œil politique sur l'avenir de la France*, 1795). I början af 1793 inföll D. i Holland, men måste draga sig tillbaka till Belgien och blef 18 mars s. å. slagen vid Neerwinden. Misstrodd af konventet och utan stöd i något parti, insåg han, att detta nederlag skulle medföra hans fall. Han tänkte rädda sig genom att tåga på Paris, störta jakobinerna och upprätta ett konstitutionellt konungadöme under Ludvig XVI:s son eller, såsom det vanligen (ehuru mindre antagligt) uppgifves, under Philippe Égalités son, hertigen af Chartres (sed. konung Ludvig Filip), hvilken då tjänstgjorde som hans adjutant. D. inlät sig i underhandlingar med fienden och fängslade samt öfverlämnade åt honom krigsministern Beurnonville och fyra konventsmedlemmar, som kommit till honom i lägret vid Condé för att stämma honom inför konventets skrank. I april 1793 kom han själf som flykting öfver till österrikiska högkvarteret i Ath, sedan han misslyckat att egga sin här till uppror. D. vistades därefter mestadels i England och återsåg aldrig sitt fädernesland. Efter bourbonernas restauration (1814) sökte han förgäfves erhålla fransk marskalksvärdighet. Död i Turville park, nära Henley on Thames, 14 mars 1823. D. författade *Mémoires du général Dumouriez* (2 bd, 1794), *La vie du général Dumouriez* (s. å.) och en mängd broschyrer. Litt.: Bogulawski, ”Das leben des generals D.” (2 bd, 1879—79), Monchanin, ”Dumouriez” (1884), Weschinger, ”Le roman de D.” (1890), och Chuquet, ”La trahison de D.” (1891). J. Th. W.

Dumpa, *krigsv.*, inrikta ett skjutvapen så, att det får en viss depressionsvinkel (se d. o.). E. N.

Dumpalm (Dumpalm), *bot.* Se Hyphæne.

Dumping [da'mping], eng. (af *dump*, kasta in, *hand.*, försäljande af en vara på en utländsk marknad till lägre pris än i hemlandet (t. o. m. under produktionspriset) i syfte att kunna uppdrifva totalproduktionen till största möjliga omfång och uppnå därigenom följande minsta möjliga produktionsomkostnad per varuenhet, hvarigenom systemet i det hela kan bli lönande. Metoden var ej okänd i äldre tider, men har fått sin stora betydelse först på de sista åren såsom en mycket viktigt led i trusternas politik. Syftet är i många fall att befria sig från följderna af en tillfällig öfverproduktion — om detta skedde genom prissänkning inom landet, skulle det ”förstöra marknaden” —, men ofta är afsikten mera djupgående. Genom dumping tillintetgör trusten den inhemska produktionen i afsättningslandet, eröfrar marknaden och kan, sedan den inhemska konkurrensen är krossad, åter höja prisen utan fara, så vida industrien i fråga fordrar stora kostnader eller stor yrkesskicklighet för att ånyo komma till stånd. En sådan efterföljande prisstegring är emellertid ej alltid nödvändig; ty dumping behöfver ej medföra någon — ens öfvergående — förlust för producenten. Om produktionslandet har en tillräckligt hög tullmur eller transportkostnaden är tillräckligt stor för att hindra en återförsel af de ”inkastade” varorna, kan trusten närmast ligen regelbundet hålla högre pris inom landet än utomlands och på det sättet göra vinst på sin produktion som helhet — ja, större vinst än om den hade blott den inhemska marknaden, ty ökningen i produktionens omfång medför vanligen en ofantlig minskning i produktionskostnaderna.

I hvilken utsträckning dumping förekommer, är ej lätt att bestämdt säga; men det lider intet tvifvel att den tillhör många amerikanska trusters och tysta kartellers regelbundna affärsvanor. Framför allt har den uppvisats inom järn- och stålindustrien, särskildt beträffande råvarorna och halffabrikaten. Vanligen riktas politiken mot ett land utan tullmurar, allt främst Storbritannien; och behofvet af ett skydd emot dumping är också ett af de mest använda samt mest berättigade argumenten för industritullar. Å and

n är det visst icke gifvet, att dumping gör mest da i afsättningslandet. För så vidt varan i fråga n råvara, medför nämligen trustpolitiken alldeles nligt gynnsamma produktionsvillkor för mottagslandets förädlingsindustri, då den använder en an vara; hvarvid dock märkes, att en industri, bygger på så osäkra produktionsvillkor, alltid te föra en ytterst riskabel tillvaro och kan vänta i sin tur bli krossad genom dumping af förädlad . Gäller det åter förädlad vara, medför dumping gynnande af utländska konsumenter på producenlandsmäns bekostnad. Häraf framgår äfven, att ping utgör ett argument ej blott *för*, utan äfven tullskydd, så till vida som höga tullar (efter hvad t sagts) äro en förutsättning för att denna trusttik skall kunna föras med större framgång. Jfr ust. E. Hkr.

u'mrath, Oskar Heinrich, litteratör, f. 4 i Stockholm, student i Uppsala 1864 och med. kandidat där 1867, har utöfvat en flitig öfver- ar- och bearbetarverksamhet, hvilken omfattar populära medicinska handböcker, dels historiska geografiska arbeten såsom *Furst Otto von Bisck* (1895) och *Det XIX:e århundradet i ord och* (1898—1900; ny uppl. 1906 ff.) samt *Jorden dess folk* (2 bd, 1898—1900; delvis efter on Hellwald). 1904 började han utgifva ett konationslexikon, "Folkets bok". Bland D:s öfverningar märkas sådana från Hæckel, Marbot, t, Ruskin m. fl. 1889—94 redigerade han tidten "Ute och hemma".

umsnuten, *zool.* Se Tallbitsläktet.

umuzu, babylonisk vegetationsgud, son till Ea, nets gud, gudinnan Ištars ungdomskärlek, urtyp den senare feniciske Tammuz och grekiske nis. D. M.

umyät, det arabiska namnet på staden Daette.

un. Se Fjäder, *zool.*

un, flod i England. Se Don.

una. Se Donau, sp. 708.

una-Földvár, köping i ungerska komitatet Tolna, Donau. Omkr. 12,000 inv., ungrare. D. är en ersitetet i Budapest tillhörig domän. (K. B. W.)

unajec l. Donajec [-a'jets], biflod fr. h. till chsel, i Galizien, upprinner på norra sidan af a med två armar, Svarta D. (*Czarny D.*) och a D. (*Biały* D.), hvilka förenas vid Neumarkt . m. ö. h.). Längre ned mottar D. fr. h. Pol. Dess stränder äro höga och dess lopp snabbt a till n. v. om Tar-, där den mottar fa och kommer ned slätten. Längd 250

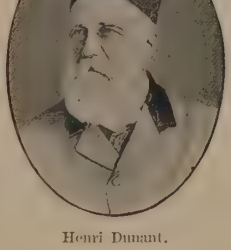

Henri Dunant.

una'jew, Wanda n. Se Sacherssoch.

unant [dynä'], Henschweizisk skriftare och filantrop, 1828 i Genève, är kildt bekant som ndläggare och ifrig jare af den s. k. nève-konvennen (se d. o.). För sitt entusiastiska arbete i fredssträfvandenas tjänst erhöll han 1901 jämte Frédéric Passy det Nobelska fredspriset. D. har bl. a. skrifvit: *Un souvenir de Solférino* (1862; 5:e uppl. 1871), *L'esclavage chez les musulmans et aux Etats-Unis d'Amérique* (1863), *Fraternité et charité internationales en temps de guerre* (7 uppl. 1864) och *La rénovation de l'Orient* (1865). Se Hettinger, "Henri D." (1897). E. A—t.

Dunavät, flod i Rumänien. Se Donau, sp. 709.

Dunbar [danbä'], stad i skotska grefsk. Haddington, vid Nordsjön. 3,581 inv. (1901). Sillfiske, export af potatis; tillverkning af landtbruksredskap. 27 april 1296 segrade där Edvard I öfver John Baliol, och 3 sept. 1650 vann Cromwell där en seger öfver de presbyterianske skottarna under Leslie. D:s slott fanns redan 856. Det var länge Skottlands bålverk mot engelsmännens infall.

Dunbar [danbä'], William, skotsk skald, f. omkr. 1460, d. efter 1510, blef franciskanmunk, deltog 1491 i en ambassad till Frankrike, användes sedan flera gånger i den skotske konungen Jakob IV:s tjänst och erhöll slutligen en pension af 80 pd st. (1,440 kr.) om året. D. var mycket påverkad af Chaucer, egde stor formell skicklighet och en kraftig satirisk ådra. Hans realistiska och liffulla skildringar ha gifvit honom platsen närmast Burns ibland Skottlands nationella skalder. Bland hans dikter må nämnas allegorierna *The thrissill and the rois* (1503), *The goldyn targe* (1508) och den som hans förnämsta verk ansedda *The dance of the sevin deidlie synnis*. En upplaga af D:s skrifter utgafs af D. Laing 1834; senare upplagor ha föranstaltats af Scottish text society (1884—93) och Schipper (1891—95). Om hans lif och skrifter se arbeten af Kaufmann (1873), Schipper (1884), Hahn (1887—89) och Smeaton (1898).

Dunblane [danblēi'n], stad i skotska grefsk. Perth, vid floden Allan, 8 km. n. om Stirling. 2,516 inv. (1901). Förr biskopssäte. Vid Cromlix, 2 km. n. om staden, finnes en mycket besökt vattenkuranstalt. Omkr. 4 km. ö. om staden ligger Sheriffmuir, där 1715 en oafgjord strid stod mellan hertigen af Argyll och de af grefven af Mar anförde jakobiterna.

Duncan [da'nkon], skotska konungar. — 1. D. I, sonson till Malkolm II, hvilken han efterträdde 1034. Han var invecklad i strid med den northumbriske jarlen Eadulf och den norske jarlen Torfinn på Orkneyöarna. Under ett fälttåg mot den senare dräptes han af sin fältherre Maelbæthe l. Macbeth, höfding öfver Moray, 1040. De sägner om denna händelse, som funnos upptecknade i Holinsheds krönika, ligga till grund för Shaksperes tragedi "Macbeth". — 2. D. II, den föregåendes sonson, hölls under sin uppväxt som gisslan i förvar hos Vilhelm Erövraren och erhöll därvid en anglonormannisk uppfostran. Efter sin faders, konung Malkolm III:s, död, 1093, bemäktigade han sig med engelsk hjälp Skottlands tron, sedan han besegrat sin troninkräktande farbroder Donald Bane (se Donald 3), men blef på dennes anstiftan mördad följande år. Högskottarnas misstro mot hans engelska sedvänjor påskyndade hans fall. V. S—g.

Duncan [da'nkən], Adam, viscount of Camperdown, engelsk amiral, f. 1731, d. 1804, blef 1789 konteramiral, 1793 viceamiral och 1799 amiral

af hvita flaggan. 11 okt. 1797 vann han utanför byn Kamperduin på Noord-Hollands västra kust en lysande, men dyrköpt seger öfver holländarna under amiral de Winter. Genom denna märkliga sjöbataljs i hvilken holländska flottan efter ett förtviflad motstånd led en förlust af nio skepp och två fregatter, förlorade Holland fullständigt sin rang såsom betydande sjömakt. För denna seger upphöjdes D. till baron D. of Lundie and viscount D. of Camperdown. O. E. G. N.*

Duncan [da'nkən], Henry, skotsk präst och filantrop, f. 1774, d. 1846, blef efter afslutade universitetsstudier 1798 präst i Ruthwell i Dumfriesshire och egnade hela återstoden af sitt lif åt denna plats. Han visade sig i många afseenden såsom en vidsynt och initiativrik ledare för sin församling, men hans stora insats var upprättandet af en sparbank i Ruthwell 1810, som blef ''moderbanken'' åt alla följande och som gaf den verkliga impulsen till sparbankernas stora utveckling, ehuru hvarken tanken eller dess utförande då var någon fullständig nyhet. D. arbetade sedan oförtrutet ända till sin död på utbredningen af sina idéer, utgaf flera broschyrer (bl. a. *Essay on the nature and advantages of parish banks*, 1815) och var upphofsmannen till den lag, som 1819 antogs för de skotska sparbankerna. E. Hkr.

Duncan [da'nkən], John, brittisk upptäcktsresande, f. 1805 i Skottland, tog värfning och tjänade sig upp till sergeant, slöt sig 1842 till bröderna Landers olyckliga Nigerexpedition, trängde 1845—46, på uppdrag af Geografiska sällskapet i London, från Ouidah genom Dahomey in i Afrikas inre, längre än någon européfore honom, nämligen till Adafudia (13° n. br. och 1° ö. lgd fr. Greenw.), och begaf sig 1849 ånyo till Ouidah för att öfvertaga brittiska vicekonsulatet därstädes, men dog under vägen, 3 nov. s. å. Hans skrift *Travels in western Africa in 1845 and 1846* (1847) visar stor iakttagelseförmåga och är af värde på grund af sina uppgifter om afrikansk öfvertro.

Duncan [da'nkən], William, banbrytande missionär bland indianerna i Brittiska Columbia, f. 1833 i Beverley (eng. grefsk. York), utsändes 1857 af engelska kyrkomissionssällskapet och lyckades vinna ingång bland tsimsheeanindianerna. På Vancouver-ön, Victoria, anlade han nybygget Metlakatla och ledde där med praktisk blick under en följd af år ett kristligt och socialt arbete, hvars resultat icke blott på det andliga och sedliga, utan äfven på det materiella lifvets område väckte mycken uppmärksamhet. Brittiska regeringen gaf också 1875 ett offentligt erkännande åt D:s arbete och de grundsatser han följde. 1881 kom det tyvärr i följd af en olika uppfattning af nattvarden till en brytning mellan D. och engelska kyrkomissionssällskapet, hvilken 1887 ledde till, att D. med de fleste församlingsmedlemmarna lämnade Metlakatla och på Annett-ön vid Alaskas sydgräns grundlade ett nytt kristligt nybygge, Nya Metlakatla. A. K.

Duncan [da'nkən], Isadora, amerikansk danserska, f. i San Francisco, uppträdde i Stockholm 1906. Se Dans, sp. 1318.

Duncansby head [da'nkənsbi he'd], Skottlands nordöstligaste udde, belägen i grefsk. Caithness under 58° 38′ n. br. och 3° 1′ v. lgd fr. Greenw.

Dunciäd (eng. *dunciade*, af eng. *dunce*, dumhufvud), en af Pope 1728 utgifven satir öfver de dåliga skalderna på hans tid; dylik satir i allmänhet.

Dunckel. 1. David Vilhelm D., präst, författare, f. 1793 i Berlin, d. 1851, prästvigdes 1818 och anställdes s. å. som pastor vid holländsk-tyska kapellet i Stockholm samt utnämndes 1823 till kyrkoherde vid tyska församlingen i Göteborg och 1827 därjämte till hofpredikant. 1823 blef han ledamot af Vet. och vitt. samhället i Göteborg. D. utgaf *Kurzgefasste geschichte der deutschen gemeinde zu Gothenburg* (omfattande tiden 1623—1773; 1849) och *Predikningar* m. m. samt öfversatte på tyska svenska kyrkohandboken (1825) och ''Sveriges anor'' af B. von Beskow (1838) m. m.

2. Maria Dorotea D., den förres maka, författarinna, dotter af Mårten Altén (se denne), f. 13 mars 1799, gift 1821, d. 30 nov. 1878 i Stockholm. Hennes första litterära arbeten voro öfversättningar, bl. a. komedien ''Receptet'' (1813), som uppförde en mängd representationer, samt det dramatiska utkastet *Förlofningen* (1817). 1821 utgaf hon skalden stycket *Offer åt Luthers minne*, hvilket efterföljdes af *Johan Huss, sanningens martyr* (1822) och dikt-samlingen *Förstlingar* (1824). 1828—32 utkommo *Dramatiska och lyriska försök*, hvilka bl. a. innehålla sorgespelet *Agathokles* (efter en roman af Pichler), dramen *Kärlekens hjeltemod* (båda belönte af Göteborgs vet. och vitt. samhälle) och en tolkning af Körners ''Zriny''. Dessutom författade fru D. romanerna *Marie* (1830), *Vilhelms brefvexling med sina vänner* (1835), *Pensionsvännerna* (1842, öfv. till danska 1843), *Två systrar i Östergötland* (1844; öfv. till danska 1855) och *Gammalt och nytt ur min portfölj* (1865; med förord af Fredrika Bremer), hvarjämte hon i svensk öfversättning utgaf skaldestycken af Schiller (1822), Lessings skådespel ''Nathan den vise'' (1841) samt Tiecks roman ''Vittoria Accorombona'' (1840). Jfr biografi af Eichhorn i ''Ny ill. tidn.'' 1878.

Duncker. 1. Joakim Zachris D., krigare, f. 12 nov. 1774 i Kristina socken i Savolaks, tillhörde en gammal tysk krigarsläkt, som redan under 1600-talet omtalas i Finland, blef 1789 fänrik vid Savolaks' fotjägare och deltog såsom sådan i 1790 års krig, då han ''med nästan öfverdådig tapperhet'' kämpade i striden vid Pirttimäki (19 maj). 1808 blef han stabskapten och 1807 kapten och chef för Sulkava kompani af nämnda regemente. Under kriget 1808—09 utmärkte han sig såsom en i allo framstående officer. Under Savolaksbrigadens återtåg från S:t Michel öfver Leppävirta till Idensalmi och Uleåborg (mars 1808) anförde han efter truppen, och det var uteslutande hans förtjänst att återtåget utan nämnvärda förluster kunde fortsättas norrut. I träffningen vid Pulkkila (2 maj, då hans tillhörde Sandels' brigad) utmärkte han sig så, att Sandels åt honom lämnade förtroendeuppdraget att till konungen öfverbringa rapporten om segern. S. å. utnämndes han till major i armén. Under Sandels lysande kampanj i Savolaks skar D. nya lagrar. I juni tog han vid Paukarlaks (i närheten af Toivola) en stor transport lifsmedel från ryssarna. I striden vid Virta bro (27 okt.) anställde han jämte öfverste Fahlander och major Malm, i spetsen för en skara af endast 600 man, ett stort nederlag bland fienden. Vid Finlands utrymmande följde han Cronstedts fördelning till Västerbotten. Där häfdade

1809 sitt redan vunna krigarrykte och utnämn- till öfverstelöjtnant i armén. I juni öfvertog adels befälet öfver denna fördelning. Han lät vid rnefors 5 juli öfverraska och slå sig af ryssarna. träffningen fällde han några ord, som djupt nkte D., hvarför denne med flit fördröjde den honom anförda truppens återtåg, så att han blef ngränd af fienden. Han vägrade att gifva sig, t sårad och fången och dog s. d. af sina sår. n ryske befälhafvaren lät med all hedersbevisning da hans lik på Umeå kyrkogård, och D:s kam- er reste sedan en minnesvård på hans graf. nom "Fänrik Ståls sägner", särskildt "Den femte i", där D. af Runeberg dock alltför mycket aliserats, är hans namn för alltid räddadt från mskan. Se vidare F. Cygnæus, "Joachim Zachris ucker och hans omgifning" (1858), och uppsats A. Hammarskjöld i "Ny ill. tidn." 1897.

2. Daniel Joakim Edvard D., den före- ndes sonson, finsk jordbrukare, landtdagsman, f. 35 å fädernegodset Kinttula i östra Nyland, d. 94 i Hälsingfors. Han blef student 1855 och ma- ter 1860, egnade sig därefter åt agronomiska stu- r samt genomgick Ultuna landtbruksinstitut. 1863 ertog han Kinttula. Snart gjorde han sig känd om en framstående jordbrukare, som med fram- g verkade för införande af rationella metoder och bättrade redskap. Han spelade en framträdande l såsom kommunalman, inkallades af regeringen i killiga kommittéer på näringslifvets och kommu- väsendets områden samt utsågs 1892 till konsul- v ledamot af den nyinrättade Landtbruksstyrelsen, hvars chef han af en tämligen allmän opinion le utpekats. — Såsom representant för olika dom- or i östra Nyland satt han i bondeståndet vid tliga landtdagar 1872—94 och var vid landt- garna 1877—91 ståndets vice talman. Ehuru till- ande ståndets svensksinnade minoritet, utöfvade n ett betydligt inflytande på dess förhandlingar i var genom sin frisinnade uppfattning, sina ra insikter och sin självständighet en heder för ndet. T. C.

Duncker. 1. Karl Friedrich Wilhelm tysk bokhandlare, f. 1781 i Berlin, d. 1869, ndade 1809 i förening med Peter Humblot 1779, d. 1828) bokförläggarfirman Duncker Humblot, hvilken 1866, under oförändradt nn, öfvergick till K. Geibel i Leipzig och nu ehafves af dennes son och sonson. Nämnda lag har utgifvit bl. a. Rankes samlade arbeten, llgemeine deutsche biographie" och en mängd toriska och statsvetenskapliga verk. 1837—66 lade D. en framstående roll inom de tyske bok- idlarnas börsförening.

2. Maximilian Wolfgang D., den före- ndes son, tysk historieskrifvare, f. 1811 i lin, d. 1886 i Ansbach, satt efter en lång- ig rättegång (1834—36) sex månader i häkte för, att han deltagit i en "burschenschaft" Bonn och blef 1842 e. o. professor i historia Halle. Under oron och kriget 1848—50 ut- rkte han sig som liberal folkrepresentant och af åtskilliga ganska märkliga broschyrer. 1857 f han professor i Tübingen, inträdde 1859 som teimeregeringsråd i preussiska statsministeriet och f 1861 föredragande hos kronprinsen samt var 37—74 direktor för preussiska statsarkivet. 1872 —86 var han lärare i nyare historia vid krigs- akademien och blef 1884 brandenburgsk historiograf. Skrifter: *Origines germanicæ* (1840), *Geschichte des alterthums* (4 bd, 1852—57; 5:e uppl. 1878—86) och *Aus der zeit Friedrich des grossen und Friedrich Wilhelms III* (1876) m. fl. Jfr Brode, "Max D." (1887), Haym, "Das leben Max D:s" (1891), och en utförlig biografi (af H. v. Petersdorff) i "Allg. deutsche biographie" (bd 84, 1904).

3. Alexander D., den föregåendes broder, tysk bokhandlare, f. 1813, d. 1897, öfvertog 1837 faderns sortimentsbokhandel, men sålde den 1860 för att odeladt egna sig åt förläggandet af konst- alster. Han har bl. a. utgifvit Kaulbachs fresker i Berlins nya museum. Som landtvärnsofficer deltog han i 1864, 1866 och 1870—71 års krig. — Hans dotter, Dora D., f. 1855, har gjort sig känd som dramatisk och novellistisk författarinna.

4. Franz Gustav D., den föregåendes broder, tysk politiker och tidningsman, f. 1822 i Berlin, d. därstädes 1888. Han idkade en vidsträckt bok- förläggarverksamhet, bl. a. förlade han den spridda tidningen "Volkszeitung" (sedan 1853), och deltog sedan 1848 med ifver i alla de rörelser, hvilka åsyftade införandet af en liberal och nationell anda i Tysklands och enkannerligen Preussens politik. Jämte Schulze-Delitzsch och Virchow m. fl. grun- dade han 1861 det bekanta "framstegspartiet". I preussiska landtdagen och i nordtyska samt tyska riksdagen var han städse en af detta partis för- nämste kämpar och inlade såväl där som under sin journalistiska verksamhet mycket stor förtjänst i fråga om förbättrandet af arbetsklassens villkor. 1869 tog han initiativet till bildandet af de s. k. Hirsch-Dunckerska yrkesföreningarna. D. sålde 1877 sitt bokförlag och drog sig från riksdag och landtdag tillbaka till privatlifvet. Jfr "Franz D., lebensbild eines volksfreundes" (1889).

D'Uncker (D'Unker). Karl Henning Lützow, målare, f. 3 febr. 1828 i Stockholm, där fadern, en norsk militär, då bodde. Modern var svenska. Bestämd för den militära banan, blef han furir vid Svea lif- garde, deltog som under- officer vid danska Lifgardet till fot 1848 —49 i kriget mot ty- skarna samt utnämndes 1849 till underlöjtnant i svenska armén. Efter en kort tjänstgöringstid tog han afsked, sedan han beslutit att på all- var egna sig åt konsten, med hvilken han redan såsom yngling sysslat. (Han hade nämligen 1847 utgifvit en sam- ling karikatyrer: *Teckningar ur Stockholmslifvet*, som sedan följdes af två andra små samlingar.) Med understöd af Oskar I och enligt dennes önskan begaf han sig 1850 till Düsseldorf, där han blef den förste studerande svenske målaren. I Düsseldorf ingick han sedan ett rikt gifte och förde ett i ekonomiskt afseende bekymmerfritt lif. Från år 1861 led han af en sjukdom i högra armen, så att han nödgades föra penseln med vänstra handen,

och 1864 angreps han af ett bröstlidande, som ändade hans lif, 23 mars 1866, i Düsseldorf. Han var ledamot af konstakademierna i Amsterdam och Stockholm samt titulär professor. Sommaren 1853 utställdes i Stockholm D:s första oljemålningar: *Skärslipare* (en Düsseldorfmodell), *Fiolspelare och sjungande flicka* m. fl. enkla karaktärsbilder i naturlig storlek. Till samma period och riktning höra de båda svenska staten tillhöriga obetydliga taflorna *Fattig gosse* (1854) och *Blomsterflicka*. 1854 började D. måla genrebilder, anlagda på ett mera detaljeradt, miniatyrlikt utförande (*De båda döfve*, 1855). Vid samma tid företog D. studieresor i västra Tyskland, Holland och Belgien samt besökte Paris. Det var äfven vid denna tid, som han flyttade samman med den ungefär jämnårige schweiziske konstnären B. Vautier, genom hvilken, såsom det tyckes, D. först lärde känna sig själf. Den skarpa blick för det i komiskt afseende karakteristiska, hvilken tidigare hos den unge D. fått sitt uttryck i dilettantmässig karikatyrteckning, gjorde sig nu på ett förädladt och förfinadt sätt åter gällande. Sina ämnen valde han från det mest kosmopolitiska af alla områden, vagabondernas stora och artrika, ur alla samhällsklasser rekryterade släkte, och deras konflikter med den officiella världen blefvo därefter hans egentliga specialitet. Sålunda framstodo efter hand *De försvarslöse inför polisdomaren* (1857, Berlins nationalgalleri), *Ett konstberidarsällskap* (s. å., Göteborgs museum), *Ett pantlånekontor* (1858, Amsterdam; en reproduktion 1859 i Stockholms nationalmuseum), som egentligen grundlade konstnärens rykte, *Andra klassens väntsal*, *Tredje klassens väntsal* (båda i Amsterdam; en replik af den senare, med förändringar, 1865, i Stockholms nationalmuseum), *Tullvisitation vid gränsen*, *Ett skåltal*, *Spelsal i Wiesbaden* (1864), *Taskspelerskan* (ofullbordad, liksom den föregående i Göteborgs museum, som äfven eger några studier af målaren) m. fl. till större delen figurrika kompositioner, med en mängd skarpt kontrasterande fysionomier och gestalter, en mängd enskilda småhandlingar, sammanhållna till ett helt genom ett mycket tillfälligt intresse, icke genom sitt förhållande till en hufvudhandling. I dessa arbeten, af hvilka de flesta hafva gått till Holland, Tyskland och Ryssland, framstod konstnären efter hand som en af Düsseldorfskolans skarpaste karaktärsmålare. Ty på förmågan att klart uppfatta och med full åskådlighet framställa det karakteristiska, vare sig i ett ansikte, en åtbörd, en ställning, en enkel situation eller en hel komplex af sådana, beror till en väsentlig del D:s betydelse som konstnär. Därtill komma hans skarpa blick för det komiska, mycken kombinationsförmåga samt ett drag af älskvärd medkänsla, som gärna mildrar det låga eller vidriga genom införandet af en eller annan figur af mera elegisk-ideal hållning. Teckningen, ehuru full af karakteristik, är tämligen dilettantisk, saknande säkerhet och bredd, och i färgen härskar ofta en viss matt entonighet. Men den andliga vakenheten, seendet i första hand, och den ädla humaniteten skola icke dess mindre alltid låta D. framstå som en intressant konstnär. Upk. (G—g N.)

D'Uncker, Konradine. Se Dunker, K. K. H. B.

Duncombe [da'nkom], Thomas Slingsby, engelsk politiker, f. 1796, d. 1861, invaldes i underhuset 1826, föll igenom vid 1832 års val, men invaldes åter 1834 och tillhörde sedan underhuset till sin död. D. var oberoende radikal och gjorde sig vida bekant genom sitt något excentriska uppträdande. Det var han, som 2 maj 1842 inlämnade en af chartisternas beryktade jättepetitioner, hvilken uppgafs hafva mer än 3 mill. underskrifter. Han förvärfvade mycken popularitet äfven genom att 1844 energiskt framföra sin vän Mazzinis klagomål mot inrikesministern sir James Grahams hvilken tillåtit sig uppenbart kränkande af bref hemligheten. I mycket stod D. på chartisternas sida (se Chartism), men han ogillade bestämdt deras användande af våldsamma medel för sina syftens vinnande. D. stod i förbindelse med Napoleon III redan vid tiden för dennes flykt från Ham 1846 och försvarade honom ännu 1858 mot angrepp i underhuset. Han var äfven en af Kossuths verksammaste vänner i England. Jfr "Life and correspondence of Thomas Slingsby D." (2 bd, 1868). V. S—g.

Dundalk [dandå'k], hufvudstad i irländska grefskapet Louth, prov. Leinster, vid floden Castletowns utlopp i Dundalkbukten. 13,067 inv. (1901). Stort järnvägscentrum. Bränderier, lin- och jutespinnerier, skeppsbyggeri. Handel med åkerbruks- och mejeriprodukter.

Dundas [da'ndəs], skotsk adelsätt, bland hvars medlemmar på 1700-talet märktes de berömde juristerna Robert D. of Arniston d. ä., f. 1685, d. 1753, och dennes son Robert D. of Arniston d. y., f. 1713, d. 1787, hvilka båda nådde presidentplatsen i Skottlands högsta domstol. Af släktens öfriga medlemmar märkas:

1. Henry D., 1:e viscount Melville, son till Robert D. d. y. (se ofvan), statsman, f. 1742 i Edinburgh, d. 1811, blef 1766 solicitor general och 1775 lordadvokat för Skottland och invaldes 1774 i underhuset, hvilket han tillhörde till 1802, då han upphöjdes till peer med titeln viscount Melville och baron Dunira. Som medlem af lord Norths, Rockinghams, Shelburnes och Pitts ministärer blef D. den mäktigaste mannen i Skottland genom sitt inflytande på ämbetstillsättningarna och medelbart på parlamentsvalen. Lordadvokatsysslan innehade han till 1783, året förut hade han blifvit skattmästare för flottan, och hans förtrogne vän William Pitt d. y., gjorde honom 1791 till inrikesminister, 1794 till krigsminister och (vid sidan därav) 1800 till sigillbevarare för Skottland. Som krigsminister planerade D. 1801 expeditionen till Egypten. Han var därjämte 1784—93 medlem och 1793—1801 president för den af Pitt nyskapade kontrollkommissionen (Board of control) för indiska angelägenheter och inlade i dessa befattningar stor förtjänst om det brittisk-ostindiska väldets förvaltning. Med Pitt afgick D. 1801, men blef 1804 i dennes nya ministär förste amiralitetslord (sjöminister). Hans sjuåriga förvaltning af flottans finanser (1783—90) underkastades emellertid 1805 en skarp granskning, hvilken ledde till D:s nödtvungna afskedstagande från alla sina ämbeten s. å. och hans inställande (genom impeachment) inför lordernas domstol. Visserligen frikändes han af öfverhuset i juni 1806, i ett par punkter dock med svag majoritet, men hans vårdslösa handhafvande af allmänna medel hade under rättegången tillräcklig

nmärkts för att för framtiden göra honom jlig i det politiska lifvet. 1807 återinsattes han llertid i privy council.

. Robert Saunders D., 2:e viscount Iville, den föregåendes son, politiker, f. l, d. 1851, blef 1794 underhusledamot och de sina politiska lärospån som faderns privatcterare. 1807 och 1809 var han president i rd of control (i Portlands och Percevals istärer), 1809 en kortare tid (mars—okt.) er Portland sekreterare för Irland och satt 2—27 som förste amiralitetslord (sjöminister) i Liverpools ministär. Han afgick, då Canning premiärminister, men var 1828—30, under lington, ånyo sjöminister. Som sådan upptrade han särskildt den arktiska forskgen, hvarför Melvilles sund uppkallades efter m. V. S—g.

Sir Richard Saunders D., den föides broder, amiral, f. 1802, d. 1861, blef ain 1824. Efter upprepad sjötjänst å nästan haf blef D. 1853 amiralitetslord och konteral, öfvertog 1855 befälet öfver den engelska rsjöflottan och bombarderade Sveaborg (9—11 . s. å.) samt befordrades 1858 till viceral. O. E. G. N.*

undas [da'ndos], sir David, engelsk general militärskriftställare, f. 1735, d. 1820, studerade skonsten under Fredrik II och gjorde sig känd Englands mest framstående taktiker genom sitt te *The principles of military movements, chiefly licable to infantry* (1780) och sina inom brittiska n antagna exercisreglementen, hvilka tillämpainom de härar Wellington sedermera förde till r. D. blef 1802 general och var 1809—11 iska arméns högste befälhafvare. V. S—g.

undas [da'ndos], sir James Whitley ans, engelsk amiral, f. 1785, d. 1862, deltog politionerna till Egypten 1801 och Köpenhamn 7, blef 1841 konteramiral och amiralitetslord, ken sistnämnda plats han innehade jämväl 1846, rdrades 1852 till viceamiral och utnämndes till ste befälhafvare öfver engelska Medelhafsflottan t förde under Krimkriget befälet öfver den i urkiska farvattnen stationerade engelska flottan, under han 1854 bombarderade Odessa, men sig i jan. 1855 föranlåten att nedlägga sitt l. Amiral 1857. O. E. G. N.*

undee [dandi'], stad och sedan 1894 eget grefi (15 kvkm.), förut i skotska grefsk. Forfar, er på norra sidan af Firth of Tay, öfver hvilgår den 1882—87 byggda Taybron (3,171 m.). 164,269 inv. (1905). Den äldre stadsdelen hamnen har många gamla byggnader, den nya, e upp belägna staden är elegant byggd. D. ett vackert rådhus, en i flamländsk stil byggd , ett "university college" (1880 grundlagdt af J. B. och miss Baxter, tillhör sedan 1890 univeret i S:t Andrews), Technical institute (grundadt S af sir David Baxter), 2 gymnasier (high ols), ett för gossar och ett för flickor, ett stort hus, ett därhus m. fl. humanitära och bildningsalter samt vidsträckta parker. Dess hamn är träckt och försedd med dockor om 12,5 har. D. hufvudplatsen för den brittiska juteindustrien; ga äro också skeppsbyggeriet (1901 byggdes 12 g om 11,570 ton), maskintillverkningen, beredningen af marmelad samt säl- och hvalfångsten. Till hamnen anlände 1901 1,179 fartyg om 472,343 ton. D:s egen flotta räknade s. å. 133 fartyg om 99,403 ton och 189 fiskarfartyg. Införselns värde 1900 steg till 3,85 mill. pd st. (jute 164,744 ton), utförselns till blott 0,87 mill. pd st. — D. intog ett framstående rum i Skottlands äldre historia. Under Edvard I, Rikard II och Edvard VI eröfrades det flera gånger af engelsmännen. 1651 intogs det af general Monk, som lät plundra staden och döda mer än en sjättedel af dess invånare.

Dundee [dandi'], John Graham of Claverhouse, viscount of D., skotsk krigare. Se Graham.

Dundee [dandi'], en svenska kyrkans missionsstation i brittiska kolonien Natal, upprättad 1891.

Dunderbössa (ty. *donnerbüchse*), på 1400-talet benämning på de gröfsta då befintliga kanonerna. W. G. B. (E. N.)

Dunderlandsdalen, den breda, odlade hufvuddalen i Mo i Ranen, Nordlands amt, Norge, hvilken sträcker sig i nordöstlig riktning på inre sidan af den stora jökeln Svartisen. På senare år har man i denna dals omgifningar påträffat stora lager dels af järn-, dels af kopparmalm. De sistnämnda ha sedan några år varit föremål för brytning, vid Baasmo, som ligger vid Ranfjorden, medan järnmalmen däremot ännu väntar på att tillgodogöras. Det 1902 bildade "Dunderland iron ore company" har för malmens forsling från grufvorna vid Storforsheien anlagt en järnväg till Guldsmedvik vid fjorden (omkr. 20 km.) och där företagit betydande och dyrbara anläggningar för att brikettera malmen, som är jämförelsevis fattig. Bolagets kapital är 1 mill. pd. st. i stam- och lika mycket i preferensaktier. Y. N.

Dundonald [dandå'nəld], earler af. Se Cochrane.

Dundret (Gellivare-Dundret, ursprungligen *Vasaratunturi*), berg i Norrbottens län, några

få km. s. ö. om stationen Gellivare, 823 m. öfver hafvet. Svenska turistföreningen har på en af de västra topparna låtit uppföra en paviljong (numera tillhörig länets turistförening) med hänförande utsikt öfver fjällvärlden och försedd med åtskilliga instrument. Emedan midnattssolen där kan skådas en vida längre tid (från 5 juni till 11 juli) än från något annat någorlunda åtkomligt ställe i Sverige (möjligen med undantag af Luossa- och Kirunavara), besökes det numera ganska mycket af turister.

Dunedin [danī'din; af *dun*, hög, borg], det gaeliska namnet på Edinburgh.

Dunedin [danī'din], hufvudstad i prov. Otago, vid Otagobukten, på östra kusten af Nya Zeelands sydö. 52,390 inv. (1901), förstäderna inberäknade. D. står genom järnvägar i förbindelse med Invercargill och Christchurch samt med den 12 km. aflägsna hamnstaden Port Chalmers. Anglikansk och rom.-katolsk biskop. Universitet (Otago university) jämte medicinsk skola och bergsskola. D:s hamn är befäst. — Staden anlades 1848, men dess uppsving började först 1861, då rika guldgrufvor upptäcktes i dess närhet.

Dunér. 1. Nils Kristofer (Christofer) D., universitetslärare, astronom, f. 21 maj 1839 i Billeberga församling, Malmöhus län, blef student i Lund 1855, filos. doktor och amanuens vid astronomiska observatoriet där 1862 samt adjunkt i astronomi och observator 1864. D. utnämndes 1887 till e. o. professor i astronomi och kallades 1888 till den ord. professuren i samma ämne vid universitetet i Uppsala. Han har varit censor vid mogenhetsexamina 1891 och sedan 1893. D. deltog 1861 och 1864 i de af Nordenskiöld ledda svenska expeditionerna till Spetsbergen, har företagit många vetenskapliga resor till Danmark, Tyskland, Österrike, Schweiz, Frankrike, Holland, Belgien och Ryssland, var 1863 medstiftare af Astronomische gesellschaft, hvars styrelse han tillhör, deltog 1887 i den i Paris samlade kongressen för uppgörande af planen till utförande på fotografisk väg af en karta öfver hela himlen och en katalog öfver alla stjärnor t. o. m. 11:e storleken samt invaldes till medlem af dess "comité permanent". D. förordnades 1898 till medlem af den kungl. kommittén för utförande af en gradmätning på Spetsbergen och 1900 till medlem af den af Astron. gesellschaft tillsatta kommittén för utarbetande af en katalog öfver de föränderliga stjärnorna. Han är ledamot af Fysiogr. sällsk. i Lund (1864), Vet. akad. (1881) och Vet. soc. i Uppsala (1888) samt tillhör dessutom en mängd utländska lärda sällskap. Af Vet. akad. erhöll D. 1866, 1885 och 1892 Wallmarkska priset, af Franska institutet 1887 Lalandeska priset samt af Royal society i London 1892 Rumfordmedaljen i guld. Af D:s många arbeten, af hvilka de flesta falla inom astrofysikens gebit, må nämnas *Mesures micrométriques d'étoiles doubles faites à l'observatoire de Lund, suivies de notes sur leurs mouvements relatifs* (1876); *Sur les étoiles à spectres de la troisième classe* (1885), som innehåller resultatet af en planmässig genommönstring och beskrifning af stjärnspektra af 3:e typen, det första arbete af denna art, som i denna omfattning blifvit utfördt; *Recherches sur la rotation du soleil* (1891), resultaten af vid observatoriet i Lund utförda spektroskopiska iakttagelser af solen, af hvilka framgår den bekanta lagen för solrotationens aftagande från ekvatorn mot polerna, genom dessa observationer dock indicera ända till 75° heliografisk bredd, d. v. s. lån utöfver den region, där solfläckarna förekomma *Observations des étoiles de la zone entre 35° et 4 de déclinaison boréale faites à l'observatoire d Lund et réduites à l'équinoxe moyen de 1875. o* dlr, 1896; såväl observationer som publikation gemen samt med F. Engström). D. har gjort omsorgsfull och lyckade undersökningar af de till Algoltype hörande föränderliga stjärnorna Y Cygni och Z Her culis; han har visat, att den bana, i hvilken den en komponenten löper kring den andra, är märkbar excentrisk och att den riktning, i hvilken de båd kropparna äro hvarandra närmast, befinner s stadd i vridning kring den gemensamma tyng punkten. D. har skrifvit äfven *Handbok i allmä astronomi* (1899). (RF

2. Gustaf Johan Anton D., den för gående broder, militärläkare, f. 20 dec. 1840 Billeberga församling, Malmöhus län, blef studen i Lund 1857, aflade medicinska examina i Uppsal och blef med. doktor 1874. D. tjänstgjorde frå 1862 såsom militärläkare, befordrades till regement läkare 1881 vid Lifregementets dragonkår och 188 vid Svea trängbataljon samt var 1896—1906 öfve fältläkare. Han var 1877 anställd såsom chefläka i rumänsk krigstjänst och har företagit flera utländ ska studieresor, bl. a. 1879 till ryska Astraha guvernementet för att undersöka en där utbrut pest. D. var 1876—85 sekreterare i kommittén f ordnande af den militära sjukvården och från 188 medlem af kommittén för utarbetande af reglemen för härens sjukvård i fält. Han har lämnat måns bidrag till inhemska medicinska tidskrifter och u gifvit *Lärobok för trängens sjukvårdsunderbefäl* bd, 1887—89). D. invaldes 1881 i Krigsvet. aka

Dunfermline [danfə'mlin], stad i skotska grefs Fife, nära Forthviken. 25,250 inv. (1901). De märkvärdigaste byggnaden i D. är Abbey churc hvarest Robert Bruce och sju andra skotska konung äro begrafna. Staden är en af hufvudorterna f den brittiska linneindustrien (i synnerhet bordslinne I trakten stenkolsgrufvor och järnverk. Andre Carnegie är född i D. och har ihågkommit sin f delseort på flera sätt. — D. var tidigt ett af skotske konungarnas mest omtyckta residens.

Dunfermline [danfə'mlin], engelsk lord. Abercromby 2.

Dungäner, de muhammedanske invånarna i Dsu gariet och nordvästra Kina. De tillhöra den turkis grenen af den altaiska folkstammen. Till det ytt likna de kineser, hvilkas språk de helt tillegn sig. Då de emellertid strängt hålla på sin religi och därmed förbundna seder, hafva de aldrig he kunnat uppgå i det stora kinesiska väldet. De gjor 1861 under Taipinguppröret ett försök att frigö sig från Kina och vunno första tiden betydan framgångar öfver de kinesiska regeringstruppern men då de saknade enhetlig ledning, kunde de begagna sig däraf. 1877 var det kinesiska herr väldet öfver dem återupprättadt. Jfr Vasiljev, "D mohammedanische bewegung in China" (1867), o Przevaljskijs reseskildringar.

Dungarpur [dangäpō'ə], vasallstat i Indien, sy ligaste delen af Rajputana. 3,730 kvkm. 100,1 inv. (1901). Hufvudstaden, med samma nam 6,094 inv., ligger 145 km. n. ö. om Ahmadaba

ungarvan [dangä'vn], stad i det irländska k. Waterford (prov. Munster), vid floden Colli- utlopp i Dungarvanviken. 4,850 inv. (1901).

ungeness [da'ndʃines]. 1. En med fyrtorn för- udde i Engelska kanalen, på kusten af grefsk. ., under 50° 54′ 47″ n. br. och 58′ 23″ ö. lgd. triangelformiga, låglända, mellan Dover och ings liggande trakt, som kallas Romney marsh hvars yttersta spets är D., har bildats af flod- et. Vid D. förgicks den svenska ångkorvetten d 3 dec. 1866. — 2. Point [pɔ̃int] D., i chilenska territoriet Magallanes, under 52° 50″ s. br., 7,5 km. s. om Cabo de las Virgenes rgentinskt område, bildar med Catherine nt på Eldslandet östra inloppet till Magalhães' .

ungjord kallas i Östergötland en moblandad ler- a, som kan vara rätt fruktbar, men på hvilken erna, till följd af jordens starkt vattenhållande åga, lyftas upp ur jorden af kälen vid omväx- e frost och tö. H. J. Dft.

uni [dōni], Egidio Romualdo, italiensk akompositör, f. 1709 i Matera (Potenza), d. 1775 iris, var lärjunge af Durante, besegrade 1735 olese vid en täfling i Rom, blef 1746 musiklärare hofvet i Parma och flyttade 1757 till Paris. i allmänhet taget sirliga och fina stil var före- esvis lämplig för den glada operan, såsom hvars dläggare han jämte Monsigny och Philidor kan as. Bland hans många operor äro följande gifna erige: *Ninette à la cour* (1755; ''Bondflickan på t'', 1793), *Le peintre amoureux de son modèle* 7; ''Målaren kär i sin modell'', 1782), *Le mi- n* (''Soldaten'', s. å.), *Les deux chasseurs et itière* (1763; ''De två jägarne och mjölkflic- '', 1780) och *La clochette* (1766; ''Klockan'',). A. L.*

unin [dōnin], Martin von, tysk prelat, f. , d. 1842, blef 1831 ärkebiskop af Gnesen och n. 1837 slöt han sig till v. Droste zu Vischering r dennes strid med preussiska regeringen i fråga blandade äktenskap, och 1838 utfärdade han ett ligt herdabref, i hvilket han hotade att afsätta je präst, som vid blandade äktenskap förrättade n utan föregående försäkran om barnens upp- an i katolska läran. Till följd af detta bref han 1839 kallad till Berlin och genom domstols g afsatt från ärkebiskopsämbetet. När han s. å. mlighet återvände till Posen, häktades han och s till Kolberg. 1840 fick han på vissa villkor öfvertaga sitt stift.

unit, *petrogr.*, en från Dun mountain i Nya and känd, med serpentin nära besläktad, gulgrön grågrön, mesozoisk eruptiv bergart, bestående af n och kromjärn. Se ''Zeitschr. der deutschen ogischen gesellschaft'', 1864, s. 341. E. E.

unkehallar, några berg och backar v. om Jön- ng, från hvilka man har en härlig utsikt öfver ern.

unkeld, småstad i skotska grefsk. Perth, vid . 586 inv. (1901). I närheten ligger Birnam d. o.).

unker, socken i Södermanlands län, Villåttinge d. 14,080 har. 1,889 inv. (1905). D. bildar Lilla Malma och Malmköping ett konsistoriellt orat i Strängnäs stift, Villåttinge kontrakt.

unker, Karl Kristian Henrik Bernhard, norsk jurist och politiker, f. 22 maj 1809 i staden Slesvig, d. 28 juli 1870 i Kristiania. Hans fader, Vilhelm d'Uncker, bergsassessor från Hessen, var gift med en syster till Kr. Hansteen och från 1810 till sin död (1844) bosatt i Norge. Hans moder, Konradine d'Uncker, var en mycket begåfvad kvinna, hvars lefnadsminnen utkommo 1871 under titeln *Gamle dage*. Bernhard D. blef student i Kristiania 1828 och juris kandidat 1834. Sedan han därefter några år varit ''fuldmægtig'' hos dåv. höiesteretsadvokaten Fr. Stang, blef han 1837 overretsprokurator och 1841 höiesteretsadvokat. I sistnämnda egenskap blef han snart erkänd som Norges förnämste sakförare. Hans föredrag utmärktes alltid af stor klarhet och juridisk skärpa i förening med ett elegant uttryckssätt och ofta en långt drifven hänsynslöshet. Hans originella personlighet bidrog att höja verkningarna af hans tal. (Advokaten Berent i ''En fallit'' af B. Björnson är tecknad med D. som förebild.) 1859 blef D. regeringsadvokat. Medan ståthållarstriden 1860 pågick, utgaf han, under titeln *Flyveblade*, åtskilliga småskrifter, i hvilka han med stor skicklighet häfdade den norska uppfattningen. Då en unionskommitté sedermera tillsattes med anledning af ståthållarfrågan, uppträdde han emot regeringen. 1866 utgaf han första delen af en skrift *Om revision af forenings-akten mellem Sverige og Norge*, och 1868, sedan kommitténs betänkande utkommit (1867), en ny del. Jämväl i detta arbete framträder han mera som en skarpsinnig advokat än som en objektivt granskande och dömande historiker. D. var en varm skandinav och hade såsom sådan utvecklat en egendomlig uppfattning, hvilken, oaktadt sin ensidighet, vann en stor mängd anhängare. Så länge, menade han, Danmark icke var medlem af den skandinaviska unionen, maste hvarje utveckling af den äldre föreningen på den 1814 lagda grundvalen uppskjutas, på det Danmarks framtida ställning i unionen icke måtte förryckas. 1845 uppträdde D. med en skarpsinnig tolkning af Norges grundlag. 1854 valdes han af stortinget till medlem af jurykommissionen, i hvilken han uttalade sig mot införande af jury i Norge. Under sin studenttid var han god vän med Welhaven, till hvars parti han då hörde. D. ådagalade varmt intresse för konsten och litteraturen, hvilkas idkare han ofta samlade i sitt gästfria hus. I många år var han medlem af styrelsen för Kristiania teater och utöfvade som sådan stort inflytande. Y. N.

Dunker, Wilhelm, tysk geolog, f. 1809 i Eschwege, d. 1885, studerade i Göttingen och blef 1854 professor i mineralogi och geologi i Marburg. D. var en utmärkt konkyliolog. Tillsammans med H. v. Meyer uppsatte han 1846 den ansedda tidskriften ''Palæontographica''. Hans förnämsta verk beröra Nord-Tysklands oolit- och wealdenbildningar. A. Hng.

D'Unker. Se D'Uncker, K. H. L.

Dunkern, sjö i mellersta Södermanland, omgifven af Dunkers och Gryts socknar, 23 m. ö. h. 472,4 har. Den har aflopp genom Dunkersån, som, börjande i några smärre sjöar i Ärla, Lilla Malma och Dunkers socknar, flyter genom Skundern, Dunkern, Misteln, Gryts kyrksjö, Naten m. fl. och slutligen till Båfven.

Dunkerque [dōkä'rk], ty. *Dünkirchen*, eng. *Dunkirk*, arrondissemangshufvudstad och starkt befäst

hamnstad i franska depart. Nord (Flandern), på en sandslätt, hvilken genom de fem kanaler, som där mötas, lätt kan sättas under 1,5 m. högt vatten. 38,925 inv. (1901). D. har tre stadsdelar: "den egentliga staden", medelpunkten för handeln, "nedre staden", industriens säte, och "citadellet" (docker och upplagsplatser), bebodt af sjöfolk och arbetare. Bland offentliga byggnader märkas: rådhuset (från 1644), den femskeppiga Saint-Eloikyrkan (byggd 1440, restaurerad i sengotisk stil omkr. 1560), kapellet Notre-dame-des-Dunes (grundlagdt 1405), som är en af sjömän mycket besökt vallfärdsort, och en beffroi, nu klockstapel (från 15:e årh.), med ett berömdt klockspel m. fl. Staden har ett collège, navigationsskola, tafvelsamling, naturhistoriskt och etnografiskt museum samt bibliotek (omkr. 30,000 bd). Dess hamn, som med afseende på handelsomsättningen kommer i fjärde rummet bland Frankrikes hamnar, har de senare årtiondena undergått en fullständig ombyggnad. Från redden, som är skyddad af framför liggande sandbankar och där de största fartyg finna tillräckligt djup, kommer man genom en 130 m. bred farled in i förhamnen, som genom slussar står i förbindelse med de fyra hamnbassängerna, hvilka tillsammans hafva en yta af 41 har; kajerna ha en längd af 8,7 km. Hamnen är förenad med kanalnätet i norra Frankrike och västra Belgien genom tre stora segelbara vattenvägar: *Canal de Bergues* (från Bergues, där den står i förbindelse med kanalerna i öfre och nedre Colme), *Canal de Bourbourg* (som börjar vid Aa, v. om Bourbourg, 21 km.) och *Canal de Furnes* (som förenar D. med den belgiska Furnes-kanalen till Nieuport, 21 km., däraf 13 i Frankrike). Tvenne andra, icke segelbara kanaler, *Mardyck-* och *Moëres-kanalerna*, afföra vattnet från Moëres och Wateringues. 1903 inlöpte i hamnen 2,409 fartyg om 1,802,846 mill. ton och utklarerades 2,527 fartyg om 1,844,379 ton. D:s egen handelsflotta räknade 1901 279 fartyg om 94,773 ton. D. är en af Frankrikes förnämsta handels- och fabriksstäder. Där finnas stora spinnerier, segelduks- och tågverksfabriker, fisktorkerier och fisksalterier äfvensom lefvertransfabriker, järngjuterier, maskinverkstäder och skeppsvarf. Exporten hade 1904 ett värde af 157 mill. francs, importen af 598 mill. francs. Invånarna äro kända som skickliga och modiga sjömän; fiske (stockfisk-, sill- och hvalfiskfångst) är en af hufvudnäringarna. Ö. om D. ligga villastaden och det mycket besökta hafsbadet Rosendael (10,128 inv.), med förträfflig sandstrand. Där finnes ett storartadt militärsjukhus. — Sedan 1400 har D. varit befäst, med undantag af 1713—83. D., som är torpedbåtsstation samt med Bergues, Bourbourg och Gravelines bildar en af kanaler och öfversvämningsområden innesluten rektangel, har på senare tid försetts med en gördel af mot ö. framskjutna verk till gynnande af en här sammandragen armés frammarsch. — D. grundlades omkr. 960 af en grefve af Flandern, tillföll genom arf kejsar Karl V, intogs af engelsmännen under Filip II, men återtogs 1558 af fransmännen, som 1559 återlämnade det till Spanien. Under tidernas lopp har det sedan flera gånger eröfrats: 1646 af fransmännen under den store Condé, 1652 af spanjorerna och 1658 af engelsmän och fransmän under Turenne. 1662 såldes D. af Karl II till Frankrike. 23 juni 1666 vann den holländske amiral Ruyter utanför denna stad en sjöseger öfver d engelske amiralen Work. 1793 belägrades stad förgäfves af holländare och engelsmän under h tigen af York. J. F. N. Ln. L. W:son

Du'nkers l. Tunkers (af ty. *tunken*, dopp eng. *German baptists*, en baptistsekt, som 17 bildades i Tyskland och kort därefter tog s tillflykt till Holland samt 1719—29 emigrerade t Nord-Amerika. Medlemmarnas antal utgjorde 18 73,295. Dunkers begagna vid dopet tredubbel ne doppning och hafva utpräglad ovilja mot all bil ning. De likna mennoniterna däri, att de bemö sig om ett okonstladt tal och bära enkel dräkt sa vägra aflägga ed och göra krigstjänst. Tunke förekomma hufvudsakligen i Pennsylvania och st terna v. därom, äfven i Canada, bland dessa trakt tyska befolkning. Litt.: Lehmann, "Geschichte d deutschen baptisten" (1896). (Hj. H—

Dunkersän. Se Dunkern.

Dunkirk [da'nkök]. 1. Hamnstad i nordame kanska staten New York, vid Eriesjön och fle järnvägslinjer, 56 km. s. v. om Buffalo. 11,6 inv. (1900). Järnvägsverkstäder. — 2. Engels namn på Dunkerque.

Dunlopring [da'nlåp-], hjulring af gummi, best ende af en smidig gummislang, omgifven af ett ytt stadigt hölje i förening med en hjulfälj, hvari ytte ringen lätt kan insättas och aftagas. Gummislang uppblåses med luft genom en i hjulringen anbra ventil så hårdt, att ytterringen spännes. Den komp merade luften gifver därvid åt ringen en hög gr af elasticitet. Dunlopringen, som är uppkallad ef sin engelske uppfinnare Dunlop, afsågs särskil till användning på velocipeder och är urtyp till alla de s. k. pneumatiska velocipedringarna. Cushionring. G. H—

Dunmore [da'nmåə], köping i nordamerikans staten Pennsylvania, 3,5 km. ö. n. ö. om Scranto 12,583 inv. (1900). Antracitgrufvor.

Dunmore head [da'nmåə he'd], Irlands vä ligaste udde, i grefsk. Kerry (prov. Munster), u der 52° 7′ n. br. och 10° 30′ v. lgd.

Dunmosse. Se Mosse.

Dunnet head [da'nit he'd], Skottlands nordligas udde, vid Pentland Firth, i grefsk. Caithness, und 58° 40′ n. br. och 3° 22′ v. lgd. Fyrtorn.

Dunnottar [dan-nå'tä]. Se Stonehaven.

Dunois [dynωa'], Jean, grefve af Dunois o Longueville, fransk me deltidshjälte, f. omkr. 1403, d. 1468. Han var oäkta son till hertig Ludvig af Orléans, fran ske konungen Karl VI:s yngre broder, och Ma riette d'Enghien, samt kallades fördenskull af sina samtida vanligen "bastarden af Orléans" Hans beslutsamma och oförskräckta lynne röjde sig tidigt, och redan 1407, då hertigen af Orléans mördades af det burgundiska partiet, utropade dennes maka, he tiginnan Valentine, om den fyraårige D.: "D

astarden, som en dag skall hämnas sin
s död''. Vid femton års ålder började D.
rigiska bana, och från den tiden var hans
n nästan oafbruten kamp mot engelsmän-
och deras bundsförvanter, det burgundiska
t. Näst jungfrun af Orléans (Jeanne d'Arc)
astarden af Orléans den, som mest bidrog till
rikes befrielse från det engelska oket. Staden
ns' räddning (1429) var deras gemensamma
Äfven vid Jargeau, Beaugency, Patay och
kämpade D. och Jeanne d'Arc sida vid sida.
så många andra af Karl VII:s hofmän, visade
lltid tacksamhet, trohet och vördnad mot den
bara flickan, på hvars gudomliga mission han
e. Äfven efter hennes tragiska död (1431)
tte han kampen mot England, ända tills detta
förlorat alla sina franska landvinningar, utom
s. Hans sista bragd var eröfringen af Bayonne
), Englands sista besittning i södra Frankrike.
VII belönade honom med kunglig frikostighet.
många län, som tilldelades honom, må nämn-
refskapet Longueville. Genom ett särskildt de-
förklarade Karl VII honom för ''legitim prins
ödet samt för sig och sina efterkommande arfs-
tigad till Frankrikes tron, i fall de andra
rna af konungaätten skulle utslockna''. Efter
de konungs död (1461) förbittrades D:s lif ge-
Ludvig XI:s misstroende och fiendskap. D.
sig därför till den franska feodaladelns ''för-
för det allmänna bästa'' (*la ligue du bien*
c), men försonade sig genom fördraget i Con-
(1465) åter med Ludvig XI, som återgaf den
ge hjälten hans värdigheter och förläningar.
m sin halfbroder, Charles d'Orléans, var D. en
are af litteraturen. Från honom härstamma de
nkrikes historia ryktbare grefvarna och hertig-
t af Longueville. E. W.

noon [danō'n], stad i skotska grefsk. Argyll,
irth of Clyde, 13 km. v. om Greenock, på mot-
stranden. 6,779 inv. (1901). Mycket besökt
och rekreationsort.

noyer [dynωajē], Barthélemy Charles,
k nationalekonom, f. 1786 i Carennac (dep.
d. 1862 i Paris, uppsatte 1814 tills. med
Charles Comte tidningen ''Le Censeur'', libe-
nas främsta organ i Frankrike en tid bortåt
5—19 kallad ''La Collection''), och fick för
urnalistiska verksamhet utstå hvarjehanda för-
ser från regeringens sida. Efter julirevolutionen
blef han prefekt i dep. Somme, 1838 medlem
nseil d'état och 1839 föreståndare för k. biblio-
i Paris. Napoleons statskupp (2 dec. 1851)
dde honom att draga sig tillbaka till privat-
. — D:s förnämsta arbete är *De la liberté du*
il (3 bd, 1845), som utgör en omarbetning af
ldre arbete, som han 1825 utgaf under titeln
lustrie et la morale considérées dans leurs rap-
avec la liberté (2 bd) och ånyo 1830 under
Nouveau traité d'économie sociale (2 bd).
i mycket uppmärksammade verk hör till de
gaste och mest betecknande inom den franska
nalekonomiska litteraturen. D:s ytterliga och
ntagslösa fordran på den fria konkurrensens
nförande och hans förklaring af de viktigaste
omiska funktioner såsom utförande af ''tjän-
förebåda Bastiat (se d. o.), medan han i
mån föregriper senare riktningar genom sina
yrkanden på experimentella studier och på sam-
manhang mellan olika sidor af samhällsvetenskapen.
— Efter hans död utkom *Le second empire et un*
nouvelle restauration (2 bd, 1865), hvari han gaf luft
åt sin politiska ovilja mot andra kejsardömet. Hans
samlade arbeten utgåfvos i 3 bd 1885—86. Litt.:
E. Villey, ''L'œuvre économique de Charles D.''
(1899). E. Hkr.

Dunraven [danrē'vn], lord, irländsk statsman.
Se Wyndham-Quin.

Duns Scotus, Johannes, skolastisk filosof och
teolog, född sannolikt i Skottland antagligen omkr.
midten af 13:e årh. Han tillhörde franciskanorden
och gjorde sig först namnkunnig såsom en utmärkt
lärare i Oxford, där
han till Petrus Lombar-
dus' ''Sententiæ'' skref
en kommentar, som är
känd under titeln *Opus*
oxoniense. I början af
14:e årh. höll han i
Paris föreläsningar, hvil-
ka sedermera utgåfvos
under titeln *Reportata*
parisiensia. Doktorsgrad
vann han 1305, sedan
han i en disputation
med dominikanerna se-
gerrikt försvarat läran
om jungfru Marias obe-
fläckade aflelse. Slutligen kallades han såsom
lärare till Köln, där han dog 8 nov. 1308.
— Liksom dominikanerna prålade med den till
deras orden hörande Tomas från Aquino, så voro
franciskanerna stolta öfver sitt stora lärdomsljus
Johannes Duns Scotus. Den senare, en dialektiker
af första ordningen, dref de skolastiska spetsfundig-
heterna mycket långt och förvärfvade sig därigenom
binamnet *doctor subtilis*. Han och Tomas blefvo
hufvudmän för hvar sitt af tvenne efter dem be-
nämnda partier: scotister och tomister. De
senare hade sitt stamhåll inom dominikanorden, de
förre utgjordes af franciskanmunkar. De skilde sig
åt redan i frågan om förhållandet mellan tro och
vetande. Under det att Tomas fattade tron såsom
ett högre tillägg till det naturliga vetandet, så
satte D. dem i bestämdare motsats mot hvarandra
och beröfvade ''dialektiken'' all rätt att afgöra tros-
frågor. Under det att Tomas i uppfattningen af
såväl Guds som människans väsen fattade förståndet
såsom det primära, sätter däremot D. viljan högre.
Under det att Tomas var determinist, förfäktar där-
emot D. viljans frihet. Världen är skapad på grund
af ett gudomligt godtycke, som ock kunnat göra
den helt annorlunda. I de dogmatiska stridsfrågorna
skilde sig scotisterna och tomisterna i synnerhet i
läran om synd och nåd. Ingendera af dessa rikt-
ningar var fri från semipelagianism, lika litet som
kyrkan själf vid denna tid. Men tomisterna närmade
sig dock jämförelsevis mer till Augustinus, så att
de erkände arfsynden såsom en ''habitus corruptus''
(fördärfvadt tillstånd) och nåden såsom en före-
kommande ''causa movens'' (väckande orsak) till
allt människans eget viljande och görande, ehuru
de å andra sidan modifierade sin augustinism i semi-
pelagiansk riktning, så att de tillade den naturliga
människan en viss förmåga att genom tillmötes-

gående receptivitet inlägga en egen förtjänst, som betingade måttet af nådens meddelelse och förökelse. Däremot voro D. och hans anhängare nära nog pelagianer. De fattade arfsynden allenast såsom en genom ”privatio justitiæ originalis” (den ursprungliga rättfärdighetens förlust) föranledd svaghet, och åt nåden inrymde de knappast någon annan betydelse än den, att Gud låter den fria viljans riktning på det goda sig väl behaga och förvandlar densamma till ett slags högre ”caritas” (kärlek), hvilken går utöfver den kärlek till Gud och det goda, som människan ”ex puris naturalibus” (af rent naturliga krafter) förmår åstadkomma. En annan tvistefråga rörde Kristi försoning, hvilken tomisterna fattade såsom en ”satisfactio superabundans” (öfverflödande tillfyllestgörelse) med oändligt värde samt i och för sig fullt tillräcklig till återlösningen, hvaremot scotisterna ansågo den tillfyllestgörande endast i kraft af en ”acceptatio gratuita” (frivilligt godkännande) eller Guds beslut att taga den för god och giltig, hvarvid bör anmärkas, att både tomister och scotister så till vida skilde sig från Anselm af Canterbury, att de förnekade *nödvändigheten* af Kristi tillfyllestgörelse och betraktade densamma blott såsom *det mest passande medlet* för åvägabringandet af människoslägtets återlösning, särskildt genom den mäktiga impuls till genkärlek och helgelse, som på detta sätt blifvit människorna gifven. Ändtligen tvistade man om jungfru Marias obefläckade aflelse, som tomisterna bestredo, men hvilken scotisterna ifrigt försvarade. — D. är såsom tänkare en värdig medtäflare till Tomas om hedersnamnet ”den störste skolastikern”. Men den katolska kyrkan har för sin del afgjort striden till den sistnämndes förmån, hvaremot D. genom sina läror utöfvat ett starkt inflytande på icke-kyrkliga filosofer, såsom Bacon, Cartesius och Leibniz. En fullständig uppl. af D:s arbeten (12 bd, Leipzig 1639) ombestyrdes af franciskanern Wadding. Litt.: Werner, ”Johannes D.” (1880), Pruzanski, ”Essai sur la philosophie de D.” (1887), och Seeberg, ”Die theologie des Johannes D.” (1900). C. A. C. (S—e.)

Dunst. 1. *Fys. o. meteor.*, ånga, gas. Af dunst äro orden afdunsta, fördunsta, utdunsta härledda, men dunst användes numera sällan eller aldrig såsom vetenskaplig term. Det tyska ordet *dunst* användes af tyska meteorologer, oegentligt nog, i betydelsen dis (se d. o.). — 2. *Jaktv.*, ett slags mycket fina fågelhagel. Jfr Hagel.

Dunstable [da'nstəbl], gammal stad i engelska grefsk. Bedford, vid foten af Chiltern hills. 5,157 inv. (1901). Halmflätning. Henrik I residerade i D.

Dunstable [da'nstəbl] 1. Dunstaple, John, engelsk kontrapunktist, d. 1453, enligt Tinctoris den egentliga kontrapunktens fader samt möjligen lärare åt Binchois och Dufay. De i nyaste tid af Haberl upptäckta samlingarna af polyfon musik från 1400-talet gifva vid handen, att den regelbundna kontrapunkten sannolikt fick sin första utbildning icke i Nederländerna, utan i England. Af D:s alster är ej mycket i behåll, men däribland saker, som väl kunna mäta sig med Dufays. A. L.*

Dunstan [da'nstən], Den helige D., angelsaxisk statsman och ärkebiskop, f. i Glastonbury 924 l. 925, d. 19 maj 988, tillhörde en förnäm ätt, som lär hafva räknat släktskap med wessexiska konungahuset, och kom redan som barn till konung Ethelstans hof. Han var skicklig harpspelare och tecknare, k skapsrik och poetisk samt väckte i hög grad k nornas ömhet och männens hat. Afunden jag honom från hofvet, när Edmund (940) kommit tronen, ja han blef anklagad för trolldom och ka i ett träsk. Detta tog så hårdt på D:s fina konsti tion, att han föll i en feberyrsel. Sedan gick ha kloster, och hans munklif var så mönstergillt, hopen tyckte sig kunna skymta helgonglorian k hans hjässa. Snart återvann han Edmunds ynn

Den hel. Dunstan förjagar frestaren-djäfvulen. (Efter medeltida glasmålning i Bodleian library, Oxford.)

och omkr. 945 blef han abbot i Glastonbury s fick ett betydande politiskt inflytande. Under Edr regering (946—955) gled makten helt och hå öfver till D., som blef konungens skattmästare ungefär samma ställning som de senare kanslerer men genom kvinnoränker blef han kort efter Edv tronbestigning (955) tvungen att gå i landsflykt Gent. 957 kallades han till Edgar, som då fick det i Mercia och Northumberland efter sin där st tade broder Edvin. Efter 959, då äfven Wessex f föll Edgar och D. blef ärkebiskop i Canterbury, öfvade den sistnämnde i omkr. sexton år en obestr makt inom Wessex' kyrka och stat. Sedan (975) skaffat Edgars son, Edvard, kronan och stått en svår strid mot sina politiske motståndar världslige stormännen i Wessex, drog han mer och mer från politiken. De sista åren af lif egnade han åt gudaktighetsöfningar, komposit af kyrkomusik och förfärdigande af tonverktyg. Af sina samtida ansågs D. vara i besittning af öfv naturliga gåfvor: han skildras af dem såsom verne han strängt öfvervakade, men åt hvilka h inrättade många kloster, som rikt doterades, bidr att i tal och skrift öka tron på sin gynnares hel het. Också blef han kanoniserad. Hans åminnel dag är 19 maj. D. var likväl mera statsman bigott präst. ”Han började”, säger J. R. Gre ”den rad af präst-statsmän, som ibland sig räkna Lanfranc och Wolsey och slutade med Laud Några af D. författade skrifter finnas ej till vår bevarade. Flera medeltida lefvernesbeskrifning öfver D. finnas samlade hos Stubbs, ”Memorials Saint D.” (med biografisk inledning; i ”Ro series”, 1874). J. Th. V

staple. Se Dunstable.

stkrets, *fys.* Se Atmosfär.

traf, *bot.* Se Epilobium.

o (it., af lat. *du'o*, två), *mus.*, tonstycke för (olika slags) instrument. Jfr Duett. — **bu'ffo.** Se Buffo.

de'cima [-tjima], it. (''tolfte''), *mus.*, inter- ''t tolf diatoniska tonsteg, eller den med en höjda kvinten, t. ex.: c—g¹. A. L.*

decimāl (af lat. *duo'decim*, tolf), som har de på talet 12. — Duodecimalsystem, tem, det räknesystem, i hvilket hvarje högre innehåller tolf enheter af den närmast lägre. en gammal notis fanns ett sådant talsystem maledivisk folkstam, men denna uppgift har f senare forskningar blifvit bestyrkt. Däremot os flera folk duodecimalsystemet begagnats vid ing af mått, mål och vikt, ehuru aldrig oblan- Inom astronomien kvarlefver ett spår däraf kretsens indelning i tolf himmelstecken. G. E.

decim tābulæ (*lēges duodecim tabulārum*), Se Tolf taflornas lagar.

denītis (jfr Duodenum), *med.*, inflamma- f tolffingertarmen.

dēnum (af lat. *duo'decim*, tolf), Tolf- er- l. tolftumstarmen, *anat.*, den ta, närmast magsäcken befintliga, på bakre ggen belägna, vidaste delen af småtarmarna. ar fått sitt namn däraf, att den har ungefär tolf igers längd. Tolftumstarmen är hästskoformigt med konkaviteten åt vänster, kring den a högra änden af magspottkörteln, vid hvilken r fastväxt och hvilken, i likhet med lefvern, i ömmer sin afsöndring. G. v. D.*

dēs (af lat. *duo'decim*, tolf), *boktr.*, bok- t, som uppstår därigenom, att arket vikes (fal- tre delar på höjden och fyra på bredden, så an får tolf blad (tjugufyra sidor). Jfr Bok 1, 39. — Duodēsformāt betyder äfven gan- tet format. — Duodēsfurste, furste öfver lt litet land.

di', fr. (af lat. *du'o*, två, och *di'es*, dag), den dagen i den franska republikanska kalenderns . Jfr Kalender.

drāma, it., en melodram, i hvilken endast ersoner uppträda. Jfr Melodram. A. L.

ōl (af lat. *du'o*, två), *mus.*, en figur af två som inträder i stället för tre noter af samma Jfr Triol.

p., i naturvetenskapliga benämningar förkort- för namnet på franske zoologen Philippe onchel [dpyǎ{ä'l], f. 1774, d. 1846.

panloup [dypälo'], Félix Antoine Phi- rt, fransk prelat och politiker, f. 3 jan. 1802 nt-Félix (nära Chambéry i Savojen), d. 11 1878 på slottet Lacombe i Savojen, uppfostra- örst af sin broder, som var katolsk präst i Chambéry, och sändes 1810 till ett ''pensio- ecclésiastique'' i Paris. 1813 kom han till ariet S:t-Nicolas-de-Chardonnel (''le petit sé- ire'') och 1820 till S:t-Sulpice i Paris. 1825 vigdes han och var sedan i 12 år vikarie dels Madeleine, dels vid S:t-Roch i Paris. Samtidigt an en tid dauphines allmoseutdelare, biktfader hertigen af Bordeaux och religionslärare för ig Filips söner. 1837—45 ledde han med stor mmelse S:t-Nicolas-de-Chardonnel och blef 1838 ärkebiskopens af Paris generalvikarie samt 1849 biskop af Orléans, hvilken post han innehade till sin död. D:s stora begåfning och djupa lärdom, hans utomordentliga vältalighet, imponerande yttre och passionerade uppträdande i förening med hans varma nitälskan för den katolska tron och hans kända stora barmhärtighetsutöfning gjorde honom till en af den katolska kyrkans ypperste och mest inflytelserike målsmän på sin tid såväl i Frankrike som annorstädes. Han var Talleyrands intime vän och förmedlade hans försoning med kyrkan på hans yttersta. Äfven i Rom var han länge ''persona grata'', och Gregorius XVI gjorde honom till romersk prelat, protonotarie och teologie doktor. D. ansågs dock till en början som liberal och hade flera strider att utkämpa med den ultramontana tidningen ''L'Univers'' och dess redaktör Louis Veuillot, strider, som väckte det största uppseende i Frankrike. Men redan 1841 hade han på det häftigaste angripit Voltaire i en föreläsning vid Sorbonne, där han var professor i andlig vältalighet, ett angrepp, som framkallade upplopp bland studenterna och föranledde D:s afgång från universitetet, och med tiden drefs han allt längre åt höger. Upprätthållandet af påfvens världsliga makt och häfdandet af alla prästerliga rättigheter hade i D. den ifrigaste och mest talangfulle målsman. Särskildt det förstnämnda uppkallade honom mer än en gång till strid såväl mot det nya Italiens som mot Napoleon III:s romerska politik. Det väckte därför åtskillig undran, att D. på Vatikankonsiliet (1869—70) motsatte sig ofelbarhetsdogmens antagande. Genom sin opposition där, som mindre gällde själfva saken än taktiken, som han fann ''inopportun'', kom han att framstå som ''gallikanismens'' ledare och ådrog sig därigenom Pius IX:s onåd och ultramontanernas bittra hat. Ehuru han sedermera lojalt böjde sig för konsiliets beslut, lyckades han aldrig få kardinalshatten, som såväl han själf som ett stort katolskt anhang i Frankrike ville se på hans hufvud. Liberalismen i alla dess yttringar bekämpade han dock med stor ifver och ledde en tid den klerikala tidningen ''L'Ami de la religion''. Lika varm fosterlandsvän som nitisk katolik, deltog han med mycken energi i debatterna om och arbetet på undervisningens ordnande i Frankrike. Hans inlägg i den af Lacordaire och Montalembert igångsatta striden för undervisningens frihet voro synnerligen beaktansvärda, och såsom medlem af en utaf undervisningsministern de Falloux för denna fråga tillsatt kommitté var D. en af de verksammaste främjarna af den s. k. ''loi Falloux'' (15 mars 1850), som för lång tid framåt tryggade kyrkans, enkannerligen jesuiternas inflytande på undervisningen. Han uppträdde dock med skärpa mot generalvikarien af Reims, Gaume, när denne ville fördöma studiet af den hednisk-klassiska litteraturen, hvars försvar skaffade D. plats i Franska akademien 1854, som

han dock lämnade, när den invalde den positivistiske filosofen och språkforskaren Littré 1871. Sin varma fosterlandskärlek lade D. dock mest i dagen under fransk-tyska kriget 1870—71, då han med kraft och rådighet hjälpande och tröstande stod vid sina betryckta församlingsbors sida. Hans patriotiska vrede mot de tyske inkräktarna tog sig t. o. m. skarpa uttryck i hans predikningar, hvari han uppmanade till ett slags korståg mot Tyskland, och förmådde tyskarna att för en tid fängsla honom, när de besatt Orléans. Invald i nationalförsamlingen 1871, slöt han sig till högern, men erkände, om än motvilligt, den nya regimen. D., som under kejsardömet gällt för orleanist, närmade sig alltmer legitimisterna och gjorde fruktlösa försök att befrämja "fusionen" genom att söka förmå grefven af Chambord att antaga trikoloren. D. blef 1875 lifstidssenator och var en af Mac Mahons och de Broglies mest vältalige understödjare i deras reaktionära politik, till hvars stöd han äfven uppsatte tidningen "La Défense". D. var icke mindre betydande som polemiker och författare än som predikant och själaherde. Bland hans skrifter, som hade en utomordentligt stor läsekrets, märkas särskildt *La convention du 15 sept. et l'encyclique du 8 déc.* (34:e uppl. 1865), hvari D. försvarade den påfliga encyklikan med därtill hörande syllabus af 8 dec. 1864, som fördömde den nya tidens alla civilisatoriska sträfvanden: *De l'unanimité morale nécessaire dans les conciles pour les définitions dogmatiques* (1870), hans skrift mot ofelbarhetsdogmen midt under striden om denna: *Manuel des catéchismes* (1832; många uppl.); *La souveraineté pontificale selon le droit catholique et le droit européen* (1860); *Histoire de Notre-Seigneur Jésus-Christ* (1869; flera uppl.); *De l'éducation* (3 bd, 1855—62), D:s inlägg i undervisningsfrågan; *Œuvres choisies* (4 bd, 1861); *Nouvelles œuvres choisies* (7 bd, 1873—75); och *Lettres choisies* (2 bd, utg. af Lagrange 1888). Se Pelletier, "Monseigneur D." (1876), Hairdet (pseud. för Denais), "Monseigneur D." (1878), Lagrange, "Vie du monseigneur D." (5:e uppl., 3 bd, 1886), och Nielsen, "Pavedömmet i det nittende hundredaar" (2:a uppl. 1898). E. A—t.

Duparcq [dypa'rk], Nicolas Édouard Delabarre- (De la Barre-D.), fransk militärskriftställare, f. 1819 i Saint-Cloud, var flera år lärare i krigshistoria vid krigsskolan i Saint-Cyr och hade avancerat till öfverste och genidirektör i Brest, när han tog afsked 1879. D. har utgifvit ett stort antal arbeten i befästningskonst, krigskonstens historia och biografi (Frans II, Henrik III, Henrik IV m. fl.), af hvilka åtskilliga ega stort värde.

Dupaty [dypatī]. 1. Charles Marguerite Jean Baptiste Mercier D., fransk rättslärd, f. 1746 i La Rochelle, d. 1788 i Paris, blef 1768 generaladvokat vid parlamentet i Bordeaux, tog del i parlamentens strid mot kanslern Maupeou (1770) och hölls därför en tid häktad, men återkom 1778 till Bordeaux som parlamentspresident. Han måste snart på grund af de förvecklingar, i hvilka han råkade genom sina liberala grundsatser, taga afsked. D:s förnämsta juridiska arbeten äro *Lettres sur la procédure criminelle de France* (1788) och *Réflexions historiques sur le droit criminel* (s. å.), hvilka i hög grad bidrogo till den franska lagskipningens reformerande i fråga om hemliga rannsakningar och missförhållandet mellan straff och brd Dessutom skref han *Lettres sur l'Italie en 17* (1788; ny uppl. 1828) m. m.

2. Louis Charles Henri Mercier I den förres son, bildhuggare, f. 1771, d. 1825, 1816 medlem af Franska institutet och 1825 prof sor vid École des beaux-arts. D., som var lärjur af Lemot, förde sin mejsel med talang och sm Bland hans arbeten märkas *Venus genetrix*, *Ver och Paris*, *Ajax förföljd af Neptunus' vrede* *Ludvig XIII:s ryttarstaty* (i marmor, 1825) Place des Vosges i Paris.

3. Louis Emmanuel Félicité Charl Mercier D., den förres broder, dramatisk f fattare, f. 1775, d. 1851 som medlem af Fran akademien, skref en mängd lustspel och vådevill bl. a. den i Sverige en tid mycket omtyckta *prison militaire* (1802; "Fästningen i Boston el De tre arrestanterna", 1806), *Le chapitre seco* (1799) och *La jeune prude* (1804; "Den sedesamn eller Fruntimmerna sins emellan", 1824). D. sk äfven satiren *Les délateurs* (1819).

Dupe [dyp], fr., lättnarrad, godtrogen pers god tok, en annans narr. — Dupēra l. dypē (fr. *duper*), narra, lura, bedraga, föra bakom ljus

Duperré [dypärē], Victor Guy, baron, fra amiral och minister, f. 1775 i La Rochelle, d. 18 i Paris, inträdde i sjötjänst vid 16 års ålder, m var 1796—1800 i engelsk fångenskap. 1806 h han fregattkapten och 1808 skeppskapten, efter med tvenne fregatter hafva utkämpat en ärofull st mot en engelsk division, samt 1811 konteramiral eskaderchef i Medelhafvet, sedan han 1808—10 vecklat stor skicklighet och energi uti de indis farvattnen. 1810 blef han baroniserad. 1815 han under "de hundra dagarna" marinprefekt Toulon. 1818—21 kommenderade han franska fl tan i Västindien, och 1823 sändes han att bo bardera Cádiz. Sistnämnda år befordrades D. viceamiral. 1830 anförtroddes åt honom utrust det af expeditionen mot Alger. Tack vare h utomordentliga verksamhet blef denna expedition fyratioåtta dagar färdig att lämna Toulon. Med flotta af 675 fartyg, hvaraf 103 tillhörde örlo flottan, landsatte han under Algers murar en ar af 37,000 man, under befäl af general Bourmo och lämnade med sina krigsskepp kraftig hjälp stadens eröfrande. Samma år utnämndes han amiral och pär af Frankrike. 1834—36, 1839 och 1840—43 var han marinminister. Hans st restes 1869 i La Rochelle. Jfr F. V. C. Chasséri "Vie de l'amiral Duperré" (1848). O. E. G. S.

Duperron [dypärå'], Jacques Davy, fransk prelat, f. 1556, d. 1618, blef 1595 biskop i Évreux, sedermera ärkebiskop i Sens och kardinal samt var en tid franskt sändebud i Rom. Han hade stor andel i Henrik IV:s öfvergång till katolicismen (1593) och i upphäfvandet (1595) af det öfver Frankrike hvilande interdiktet samt bi-

genom sin vältalighet väsentligt till Leo XI:s) och Paul V:s (s. å.) val till påfvar. Hans es, hvilka omfatta predikningar och skalde- n m. m., utkommo 1622—23.

petit-Thouars [dyptitoär]. 1. Louis Ma- Aubert D., fransk forskningsresande och st, f. 1758 på slottet Boumois, vid Saumur, d. i Paris. Han uppehöll sig 1792—1802 på de afrikanska öarna Madagaskar, Mauritius och on, hvarifrån han återvände med rika växt- gar (nu i Paris), och blef 1807 direktör ådskolan i Roule. D. utgaf *Histoire des végé- recueillis dans les îles de France, de Bourbon Madagascar* (I, 1804, 1806), *Genera nova gascarica* (1795) och *Histoire particulière des s orchidées* (1822) från samma öar, *Le français* (1817). D:s upptäckt af stammens insade tjocklekstillväxt hos vissa monokotyle- meddelas i *Essai sur l'organisation des plantes*). T. K.

Aristide Aubert D., fransk sjöfarande, örres broder, f. 1760 på slottet Boumois vid ar, kom i sjötjänst 1776, deltog med utmärkelse a sjöslag mot engelsmännen 1778 och 1782. rustade 1790—92, delvis på egen bekostnad, rtyg för att uppsöka La Pérouse, men togs af ziserna till fånga och hölls en tid inspärrad sabon, gjorde därefter i Nord-Amerika två att landvägen nå dess nordvästkust samt slutligen, såsom befälhafvare öfver linje- et "Tonnant", i fransmännens expedition till en och stupade vid Abukir, 1 aug. 1798.

Abel Aubert D., den förres son, fransk ande, f. 1793, d. 1864 som viceamiral, gjorde —39 en världsomsegling, och tog på en sär- diplomatisk mission (1843) ön Tahiti i be- ig för franska kronan. Han författade *Voyage r du monde sur la frégate "la Vénus"* (11 bd, bd kartor, 1840—49).

phot [dyfå], Léonard, fransk general, f. omkr. 1770 i Lyon, utmärkte sig i n 1796, fick af Bonaparte i uppdrag att isera en del af Cisalpinska republikens trup- ch åtföljde 1797 Joseph Bonaparte på dennes ssad till Rom, där han mördades 29 dec. under det upplopp, som framkallades af de anska legationen understödda sträfvandena att ndla Rom till republik. Det var med anledning tta mord, som Berthier med en fransk armé inryckte i staden, störtade påfvestyrelsen och opa Rom till republik. D:s *Ode aux mânes héros morts pour la liberté* blef mycket ärt. Uppgiften att D. var förlofvad med le Clary (sedermera drottning Desideria) är dad. (L. W:son M.)

pin 1. Du Pin [dypä'], Louis Ellies, präst och historiker, f. 1657 i Paris, d. där blef professor vid Collège de France och e en stor del af sitt lif åt arbetet *Nouvelle thèque universelle des auteurs ecclésiastiques* ol., 1686—1704, fortsatt af Goujet med 3 vol.), innehåller lefnadsteckningar af alla kyrkliga tare jämte fullständig kronologisk förteckning ras arbeten samt omdömen om stilen och de förfäktade lärorna, allt i ett lätt och angenämt samt en moderat och opartisk anda, ehuru lan behäftadt med faktiska misstag. D. skref ock bl. a. *Bibliothèque universelle des historiens* (1707), *Traité de la puissance ecclésiastique et temporelle* (s. å.), som innehåller kommentarer öfver "de gallikanska artiklarna", samt *Histoire abrégée de l'Eglise* (1712). E. A—t.

Dupin [dypä']. 1. André Marie Jean Jacques D., vanl. kallad D. aîné (D. den äldre), fransk rättslärd och politiker, f. 1 febr. 1783 i Varzy (dep. Nièvre), d. 10 nov. 1865 i Paris, studerade juridik i Paris, blef vid 17 års ålder advokat och 1811 medlem af en kommission för klassificering af kejsardömets lagar. Som deputerad under "de hundra dagarna" motsatte han sig "konungens af Rom" utropande till kejsare, men vann sedermera stor ryktbarhet som försvarare af marskalk Ney och åtskilliga andra af Napoleons generaler, af de engelsmän, som hjälpt La Valette på flykten, af Béranger (1821) samt af "Journal des débats" i den bekanta rättegången mot denna tidning 1829. Som de liberala idéernas främste förkämpe i Frankrike invaldes D. 1827 i deputeradekammaren, där han slöt sig till vänstra centern och var en af ministären Polignacs farligaste motståndare. Julirevolutionen skänkte han sitt varma och kraftiga understöd, och, sedan länge intimt förbunden med familjen Orléans, var han en af dem, som främst arbetade för Ludvig Filips konungadöme. Han redigerade dennes upprop till folket (31 juli 1830), där det hette, att "kartan hädanefter skall bli en sanning", och tillrådde honom antaga titeln "fransmännens konung" i st. f. den traditionella "konung af Frankrike och Navarra"; Ludvig Filip valdes till konung icke "därför att, utan ehuru han var en bourbon", som D. sade, och han sökte på allt sätt fastslå folksuveränitetens grundsats. D., som flera gånger afböjde en erbjuden plats i regeringen, fortfor att tillhöra deputeradekammaren, där han 1832—40 årligen valdes till president och var en af julimonarkiens allra kraftigaste försvarare, om han också lifligt opponerade mot konungamaktens försök till öfvergrepp samt Ludvig Filips personliga ingripande i styrelsen och inskränkningarna i den politiska friheten. Vid februarirevolutionen 1848 sökte han förgäfves få grefven af Paris vald till tronföljare under hertiginnans af Orléans regentskap och invaldes sedan i den konstituerande nationalförsamlingen, i hvars kommitté för uppgörande af ny författning han presiderade. 1849—52 var han ånyo kammarpresident, men deltog endast lamt i motståndet mot Napoleon III:s statskupp, hvilket han ansåg omöjligt. 1852 nedlade han sin generalprokuratorsbefattning, enär den orléanska familjens egendom indrogs till staten. D., som emellertid alltid tillhört ordningspartiet och därför, om än motvilligt, slöt sig till kejsardömet, återfick 1857 sin plats vid kassationsdomstolen och invaldes sedan i senaten. Där uppträdde han skarpt mot klostren samt till försvar för "den gallikanska kyrkan" och råkade på grund af sin religiösa hållning i en på sin tid synnerligen uppmärksammad polemik med Montalembert 1854. Ännu på sin höga ålderdom var han som politisk talare synnerligen framstående och uppmärksammad. Särskildt förtjäna påpekas D:s kraftiga anfall mot duellen, som han ville ha ansedd rent af som mord. D., som 1831 invaldes i Franska akad. och 1832 i Académie des

sciences morales et politiques, var äfven en flitig författare, ehuru hans vetenskapliga förmåga ingalunda stod i jämnhöjd med hans talargåfva och hans skicklighet som praktisk advokat. Bland hans skrifter må nämnas *Plaidoyers* (1821), *Réquisitoires* (1852) och *Travaux académiques* (1862) samt en stor mängd juridiska afhandlingar, *Le procès du Christ* (1828, flera uppl., däraf en i Stockh. 1841; öfv. under titeln "Passionshistorien", 1842) och *Libertés de l'église gallicane* (1824). Han har dessutom efterlämnat *Mémoires* (4 bd, 1855—63), som dock äro mindre intressanta. E. A—t.

2. Pierre Charles François D., baron, den förres broder, fransk matematiker, nationalekonom och statsman, f. 6 okt. 1784 i Varzy (dep. Nièvre), d. 18 jan. 1873 i Paris, blef 1819 professor i mekanik och fysik vid Conservatoire des arts et métiers, 1824 baron, 1828 deputerad och 1837 pär. 1834 var han marinminister i hertigens af Bassano ministär. 1848—51 var D. medlem af nationalförsamlingen, där han tillhörde högern, och blef 1852 senator. D. sökte på allt sätt främja allmännyttiga företag af många olika slag. Viktiga förändringar blefvo i Frankrike företagna på grund af hans iakttagelser rörande sjö-, krigs- och handelsförhållandena i Storbritannien. Äfven som författare var D. af betydenhet, och särskildt inom den högre geometrien skref han åtskilliga värdefulla uppsatser (de viktigaste i *Développements de géométrie*, 1813). Bland hans öfriga skrifter märkas *Voyages dans la Grande-Bretagne* (6 vol., 1820—24), *Forces productives et commerciales de la France* (2 vol., 1827) och *Force productive des nations depuis 1800 jusqu'à 1851* (1851). Efter D. ha några matematiker gifvit en inom teorien för buktiga ytor förekommande kroklinje namnet D:s kurva l. D:s indikatris.

Dupin [dypä'], Aurore, fransk författarinna. Se Dudevant, A.

Dupleix [dyplä], Joseph François, markis, fransk generalguvernör i Ostindien, f. 1 jan. 1697 i Landrecies (Hainaut), d. 10 nov. 1763 i Paris, var son till en generalförpaktare, sändes 1715 ut till Frankrikes ostindiska besittningar, blef 1720 medlem af höga rådet i Pondichéri, 1730 direktör för faktoriet Chandernagar och 1742 generalguvernör öfver alla Frankrikes besittningar i Indien. Under österrikiska arfföljdskriget (1740—48), under hvilket fransmän och engelsmän bekämpade hvarandra i Europa, föresatte han sig att drifva engelsmännen ur södra Indien och där grundlägga ett stort fransk kolonialvälde. I detta syfte inblandade han sig i de indiske grannfurstarnas dynastiska strider, erbjöd åt några stödet af sina europeiskt beväpnade och öfvade trupper samt förvärfvade för det franska namnet en snabbt växande prestige. Hans långt syftande planer gingo emellertid om intet, emedan han illa eller alls icke understöddes af fransk-ostindiska kompaniet och franska regeringen samt delvis motarbetades af sin rival La Bourdonnais, guvernören öfver öarna Isle de France och Bourbon. D. misslyckades såväl i sitt försök att tvärt emot det af La Bourdonnais afslutade fördraget behålla det från engelsmännen eröfrade Madras (1746) som i sina tvenne angrepp på Fort S:t David (1747) och i sin midnattsstormning af Cuddalore. Slutligen blef han i Pondichéri belägrad af engelsmännen (1748). Efter Aachenfreden (s. å.) fortsatte D. i större skala sin inblar ningspolitik i de indiske furstarnas inbördes tvis och sökte utvidga franska väldet genom att und stödja en navab af Karnatik och en subadar af D can, hvilkas medtäflare om dessa värdigheter fi hjälp af engelsmännen under Robert Clives skickl ledning. Förgäfves begärde emellertid D. förstä ningar hemifrån; i stället blef han 1754 återkall och nödgades lämna fältet fritt åt Clive, som Englands räkning genomförde hans stora plan. återfick aldrig de ofantliga summor han försträ kompaniet. Han dog otackad och i torftighet, m orätt utskriken som en despot och ärelysten äfv tyrare. Först eftervärlden har gjort rättvisa åt h rika diplomatiska och kolonisatoriska begåfning sa statsklokheten i hans af samtiden klandrade polit Jfr Hamont, "D. après sa correspondence inédit (1881), Bionne, "Dupleix" (2 bd, s. å.), Cartonn "D., ses expéditions et ses projets" (1888) "La chute de D." (s. å.), samt Malleson, "Dupleix (1891, i serien "Rulers of India"). J. Th. W. (V. S—

Duplēring. Se Dubblering.

Duplessis l. Du Plessis [dypläsi], A mand Jean, hertig af Richelieu, fransk sta man och kardinal. Se Richelieu.

Duplessis [dypläsi], Lucile, Camille Desm lins' maka. Se Desmoulins.

Duplessis [dypläsi], Georges Victor A toine Gratet-, fransk konsthistoriker, f. 18 i Chartres, d. 1899 i Paris, blef 1885 ord. direk för kopparsticksafdelningen af Bibliothèque nationa Han har författat bl. a. *Histoire de la gravure France* (1861), texten till *Costumes historiques XVI:e, XVII:e et XVIII:e siècles* (2 bd, 1864—7 och *Dictionnaire des marques et monogrammes graveurs* (med Bouchot, 2 bd, 1886—87).

Duple'tt (fr. *doublet*, af lat. *du'plus*, dubbe stundom Dubblett (se d. o.), hvad som i två l exemplar förekommer i en samling, t. ex. har lingar, böcker, mynt, kopparstick, frimärken, pr sade växter.

Duple'xgång, *urmak.*, dubbelgång. Se Ur.

Duple'xpump (af lat. *du'plex*, dubbel), *mek.*, tvillingångpump, i hvilken de bägge pumpar reglera ångans till- och aflopp för hvarandra. arbeta växelvis: under det att den ena går, st den andra stilla. O. E.

Duple'xtelegrafēring (af lat. *du'plex*, dubbe ett system, hvarigenom åstadkommes, att man en och samma linje kan telegrafera samtidigt båda riktningarna. Detta vinnes därigenom, att m balanserar den verkliga linjen med en konstgj sådan, d. v. s. med en kombination af reostater c kondensatorer. Genom tillämpning af t. ex. pr cipen för Wheatstones brygga eller differenti lindning e. d. kan man inkoppla mottagningsapp raten så, att den arbetar endast för inkomman strömimpulser, ej har utgående. A. E—

Duplicātio cubi, lat., "kubens fördubbling, *geom.*, konstruktionen af den kub, som är dubb så stor som en gifven. Jfr Deliska probl met.

Duplicātor (lat.), *fys.* Se Duplikator.

Duplicēra (af lat. *du'plex*, dubbel), tjänstg som duplikant (se d. o.). Ordet nyttjas äfven präster, hvilka på samma sön- eller helgdag upp hålla gudstjänsten i två (eller flera) till sam

rat hörande kyrkor. Detta bruk förekommer tskilliga ställen, synnerligast i Skåne och Hal- samt på Gottland.

uplici'sm (af lat. *du'plex*, dubbel), *filos.* Se rallellteorien.

upli'citas, lat., *anat.*, dubbelmissbildning. Se ssbildning.

uplik (af lat. *du'plex*, dubbel), *jur.*, i skriftlig ess benämning på den andra af de skrifter, ingifvas af svaranden. En sådan skrift innener svaromålet på den andra af kärandens skrifter, s. k. repliken. Jfr Libell och Replik.

uplika'nt (af lat. *duplicāre*, fördubbla, af *lex*, dubbel), en fordom förekommande benämn på extra lärare vid svenska elementarläroverk. ma benämning, hvilken jämte uttrycket extra are förekommer ännu i 1859 års skolstadga, eder sig däraf, att sådana lärare anställdes, till följd af för stort antal lärjungar, en klass e delas i två grupper (parallellafdelningar).

uplikāt (af lat. *du'plex*, dubbel), det ena af lika lydande exemplar af ett dokument, t. ex. l (växelduplikat, växelduplett. Jfr xel), konossement o. s. v.

uplikātor (lat. *duplicātor*, af *du'plex*, dubbel), ett föga användt och ej särdeles tillförlitligt ument, genom hvilket man kan upptäcka närm af små elektricitetsmängder. Duplikatorerna na anses såsom föregångare till de s. k. influenstinerna.

uplikatūr (af lat. *duplicāre*, fördubbla), *anat.*, kning (t. ex. af huden).

uployé [dyplωajē], Émile, fransk stenograf, 33, kyrkoherde i Sinceny (dep. Aisne), utgaf på grafiens område tillsammans med sin broder Guve D. ett eget, geometriskt system (*Sténographie Duployé*, 1864; 4:e uppl. 1867) samt uppsatte veckoskriften ''Le sténographe'', till hvilken rmera kommit inemot 30 dylika organ för hans m. För detsamma verka äfven omkr. 50 förgar, med Institut sténographique de la France aris till medelpunkt. D:s system är det mest edda i Frankrike samt har vunnit insteg i Belgien och Schweiz. Se vidare Stenografi.

upnica, stad i furstendömet Bulgarien, s. om vid en biflod till Struma. Omkr. 6,000

uponchel, Ph. Se Dup.

upo'ndius, lat. (af *du'o*, två, och *po'ndo*, i , ett fornromerskt mynt, = 2 as (se d. o.).

upont [dypā'], L. P. Henriquel-, fransk arstickare. Se Henriquel-Dupont.

upont [dypā'], Pierre, fransk skald, f. 1821 on, d. där 1870, slöt sig 1848, vid februarilutionens utbrott, till socialisterna och dömdes statskuppen i dec. 1851 till sju års landsflykt, benådades. 1842—47 deltog han i arbetet på ska akad:s lexikon. D. förvärfvade med sina och sånger en snabb popularitet. Han lyckades nya och osökta uttryck för den rustika idyllen den pastorala hymnen och blef af sin samtid ad som ett slags landtlifvets Béranger. Dikterna, alltjämt verka friska och bära en fläkt af oritet, slogo så mycket mer an, som diktaren själf försåg dem med melodier och med stor g föredrog dem i klubbar och på vinstugor. Äfven hans politiska dikter, som bära revolutionär och socialistisk prägel, väckte på sin tid stark anklang. Nu äro de, möjligen med undantag af arbetarmarseljäsen *Chant des ouvriers*, förglömda. Af hans dikter må nämnas *Les deux anges* (prisbelönt af Franska akad. 1842), *Les boeufs* och *Les paysans et les paysannes* (bukoliska dikter, 1846), *Chants et chansons* (en diktsamling, 1850—54), *La légende du juif errant*, med teckningar af Doré (1856), och *La muse populaire* (en ny diktsamling, 1871). Jfr Sainte-Beuve, ''Causeries du lundi'', IV. (S. S—n.)

Dupont de l'Éta'ng [dypā̀ də-], Pierre Antoine, grefve, fransk general, skald, f. 1765 i Chabanais, d. 1840 i Paris. Han inträdde 1791 i hären, blef 1793 brigad- och 1797 divisionsgeneral, utmärkte sig under Napoleons krig i Italien och Tyskland samt upphöjdes 1805 i grefligt stånd. 1808 skickades han till Spanien för att bekämpa insurrektionen och hade i början några framgångar, men sträckte i juli s. å. vid Bailén vapen för den spanske generalen Castaños samt blef till följd däraf på Napoleons befallning fängslad och dömdes 3 mars 1812 att mista sin militära grad, sin grefvevärdighet, sin dotation och sina ordnar. Ludvig XVIII utnämnde honom 1814 till pär och krigsminister; men D. visade sig oduglig för sitt ämbete och tog i dec. s. å. afsked samt fick i stället befäl öfver 22:a militärdivisionen. 1815—30 var han nästan oafbrutet medlem af deputeradekammaren. D. skref bl. a. *L'art de la guerre*, poem i 10 sånger (1839), och *Mémoires*. L. W:son M.

Dupont de l'Eure [dypā' də lör], Jacques Charles, fransk statsman, f. 27 febr. 1767 i Neubourg (dep. Eure), d. 2 mars 1855 i Rouge-Perriers (dep. Eure), blef 1789 advokat vid parlamentet i Normandie samt innehade därefter domarsysslor på olika platser. 1798 sändes han af dep. Eure till de femhundras råd, däri han bl. a. understödde statskuppen af 18 brumaire. Under de följande åren återgick han till domarkallet och förvärfvade ett allmänt och berättigadt anseende för opartiskhet och självständighet. 1813 invaldes han i lagstiftande kåren och var deputeradekammarens vicepresident under ''de hundra dagarna'', då han genomdref beslutet, att man skulle erkänna endast en styrelse, som upprätthöll revolutionens principer. 1817—48 var D. oafbrutet deputerad, tillhörde den frisinnade oppositionen och bekämpade icke utan framgång restaurationen. Efter julirevolutionen 1830, hvari han tagit väsentlig del, var han en kort tid justitieminister, men slöt sig snart ånyo till oppositionen och var en af de aktivaste kämparna för reformbanketterna 1847. Vid februarirevolutionens utbrott (24 febr. 1848) blef han därför medlem af provisoriska regeringen och dess president, invaldes i nationalförsamlingen 1848, men föll igenom vid nyvalen följande år, hvarpå han drog sig tillbaka till privatlifvet. D. åtnjöt stort anseende på grund af sitt stränga fasthållande vid liberalismen. 1881 restes hans staty i hans födelsestad. E. A—t.

Du Pont de Nemours [dypā' də nəmör], Pierre Samuel, fransk nationalekonom, f. 1739, d. 1817. Redan 1763 blef han en af Quesnays och den fysiokratiska skolans ifrigaste anhängare och kämpade sedan — utan större självständighet i teo-

retiskt afseende — under nära ett halft århundrade med outtröttlig ihärdighet och djärfhet för den fysiokratiska läran. 1765 blef D. utgifvare af den halft officiella tidskriften "Journal de l'agriculture, du commerce et des finances" och förvandlade den inom kort till den nya skolans språkrör, hvari särskildt

Quesnay, skolans erkände mästare, utgaf flera af sina bästa skrifter. Efter tidskriftens upphörande samlade D. Quesnays uppsatser i det grundläggande arbetet *Physiocratie, ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain* (1767) och fullständigade helt kort efteråt denna framställning genom skriften *Origine et progrès d'une science nouvelle*. 1768—72 ledde han efter Baudeau (se d. o.) riktningens nya organ, "Éphémérides du citoyen", tills de inskränkningar, som regeringen pålade tidskriften, tvungo honom att nedlägga företaget. Därefter begaf sig D. — som stod i förbindelse med flera utländska beundrare af fysiokratismen, bl. a. K. Fr. Scheffer — till markgrefven af Baden och sedan till furst Czartoryski i Warschau, tills han 1774 hemkallades af Turgot, genom hvars utnämning till finansminister den nya riktningen helt oväntadt kom till makten. D. blef Turgots högra hand och hade bl. a. stor del i dennes egendomliga s. k. municipalitetsförslag; långt senare (1809—11) utgaf han Turgots skrifter. Efter ministerns fall användes han däremot endast undantagsvis, tills han 1789 valdes till medlem af riksständerna för Nemours, hvilket gaf honom hans tillnamn. Under hela franska revolutionen kämpade han, delvis med framgång, för de fysiokratiska idéerna och upplefde växlande öden. Han satt fängslad under skräckväldet, blef sedermera medlem af de gamles råd och proskriberades jämte andra af dess medlemmar 18 fructidor (1797), men fick bege sig till Amerika, hvarifrån han återvände 1802. 1814 blef han sekreterare i den tillförordnade regeringen och medlem af "conseil d'état", men begaf sig 1815 åter till Delaware, där han afled. — Hans viktigaste skrifter äro utgifna med biografisk inledning af E. Daire i "Collection des principaux économistes" (1846) och hans korrespondens med markgrefven af Baden af K. Knies (1892). Litt.: G. Schelle, "D. et l'école physiocratique" (1888). E. Hkr.

Dupont-White [dypå'-ωāi't], Charles Brook, fransk nationalekonom och publicist, f. 1807, d. 1878, blef 1848 generalsekreterare vid justitieministeriet i Paris och 1870 medlem af decentralisationskommittén samt återgick efter fransk-tyska kriget till privatlifvet. Såsom skriftställare gjorde han sig kanske mest känd genom sina öfversättningar af Stuart Mill, men i sina egna, af samtiden mindre uppmärksammade skrifter visade han en för den tiden ganska ovanlig självständighet genom sin kritik af den fria konkurrensen och sin ifver för statens ingripande på det ekonomiska området. Bland hans arbeten märkas *Essai sur les relations du travail avec le capital* (1846), *L'individu et l'état* (1857), *La centralisation* (1860). (E. Hkr.)

Duport [dypår], Jean Pierre, fransk violoncellist, f. 1741 i Paris, d. 1818 i Berlin som kammarmusikintendent hos konungen af Preussen var en af sin tids förnämste violoncellister. — Hans mindre utmärkt såsom cellospelare var broder Jean Louis D., f. 1749 i Paris, d. 1819 som soloviolonccellist i hofkapellet och f. d. professor vid konservatoriet därstädes. Hans utgifna violoncellskola blef epokgörande genom den nya applikatur som däri meddelades. A. L.

Du Port [dypår], Adrien Jean François, fransk politiker, f. 1759 i Paris, d. 179[illegible] i Appenzell, var representant för adeln i riksständerna 1789, slöt sig tidigt till tredje ståndet och bildade jämte Barnave och Alexandre de Lameth det s. k. "triumviratet", som tillhörde nationalförsamlingens vänster. Han verkade mycket för införande af juryinstitutionen samt domarmaktens organisation i Frankrike. Efter Ludvig XVI:s åtkomst från flykten till Varennes slöt han sig till feuillanterna och blef 1791 president i brottmålsdomstolen i Paris. Efter 10 aug. 1792 emigrerade han, arresterades, men frigafs genom Dantons förmedling och slog sig slutligen ned i Schweiz. E. A—n.

Duprat [dypra'], Pierre Pascal, fransk publicist, f. 1815, d. 1885, medarbetade som socialrepublikan i ett stort antal tidningar och tidskrifter och uppsatte själf flera organ, som likväl alla blefvo kortlifvade. Han spelade en roll vid februarirevolutionen 1848, landsförvisades 1851 för sina republikanska åsikter, valdes 1871 till medlem af nationalförsamlingen och var 1871—72 redaktör för tidningen "Le peuple souverain". 1883 blef han franskt sändebud i Chile. Skrifter: *Essai historique sur les races anciennes et modernes de l'Afrique septentrionale* (1845) och *Les révolutions* (1869) m. fl. Biografi af Nigoul (1887).

Dupray [dypra], Louis Henri, fransk målare, f. 1841, är jämte Detaille och de Neuville en af representanterna för det nyare franska militärmåleriet. 1870 gjorde han sig känd genom bilden från *Slaget vid Waterloo*, och när kriget med Tyskland utbröt, började på fullt allvar hans verksamhet med *En högvakt* (1870), *Besök vid fästposterna* (1874, museet i Bordeaux), *Marinsoldater. Vaktpost på torget i S:t-Denis* (1876, en af hans lifligaste scener). På senare tid har han mycket sysselsatt sig med militärbilder från fredslifvet och de stora manövrerna.

Duprè [dyprē], Jules, fransk målare, f. 18[illegible] i Nantes, d. 1889 i Isle-Adam, var en af hufvudmännen inom det franska stämningslandskapet ("paysage intime") från 1830-talet och jämte Rousseau dess främste vägbrytare. Från sin barndom verksam vid faderns porslinsfabrik, använde han hvarje ledig stund till att måla efter naturen, var från början af instinkt friluftsmålare och blef sin egen lärare. 1831 utställde han 5 landskap, 1835 efter en resa till England väckte han uppseende med en kraftig stämning af uppdragande oväder öfver slättbygd *Från omgifningarna af Southampton*. Luften är hufvudsaken i hans målningar, himlen spelar i dem en större roll än jorden. Med förkärlek målade D. sådana stämningar som

ragande storm eller stillheten efter ett oväder, dgång, morgongryning eller kvällsskymning. område sträckte sig för öfrigt från naturen elsefullt utbrott, stiltje eller haf i storm, till lla idylliska stämningar: en fiskare i sin båt n vindstilla morgonen, ankdammen med bond-

gården bakom, stora löfrika träd badande i luft och solsken. Hans måleriska skaplynne visar både poetisk känsla, melankoli, lyrik, patos och manlig kraft, glädje öfver starka fulltonande färger. D. var mera romantiker än Rousseau och mindre musikalisk än Corot, hvilken kallade honom ”målerietsBeethoven”. Han framlefde sin ålderdom under fortsatt oafbrutet um i Isle-Adam, öfverlefde sina kamrater ungdomen och såg sitt sträfvande af imionisterna föras längre än han tänkt sig. målade äfven borgerliga interiörer. D. är reenterad i Louvre af 12 målningar, bland dem de motstyckena *Morgonen* och *Aftonen*, den förtjuse stämningen *Dammluckan* (*La vanne*), D:s oorträtt m. m. Museet i Chantilly eger några af bästa arbeten, storslagna månskensbilder och ner. I Mezdags galleri i Haag är han godt reenterad. Stockholms nationalmuseum eger 3 taflor af D. (*Ekar vid ett vatten*, *Kreatur skogsvatten*, *Seglare i storm*, Heilbornska donaen). G—g N.

upré [dyprē], Giovanni, italiensk bildhugg , f. 1817 i Siena, d. 1882 i Florens, utbildade på egen hand och väckte redan 1842 uppseende *Den dödade Abel* (bronsfigur i galleri Pitti, ens), som utgjorde en fullständig brytning med då rådande manierismen, samt utarbetade därbl. a. *Kain* (1845, brons), nästan naturakt hållen, en karakteristisk *Giotto-staty* af nor (1852, Uffiziernas arkader, Florens), *Saffo* 7), *Grefvinnan Ferrari-Corbellis grafvård* (1859, Lorenzo, Florens), i hvilken konstnärens brist arkitektonisk stilkänsla är märkbar, samt åtiga *Genrefigurer* och goda *Porträttbyster*. Hans verk äro *Korsets triumf* (relief på hufvudalen till Santa Croce i Florens), en *Pietà* (1863 5, på kyrkogården Misericordia i Siena) samt 1873 aftäckta *Cavour-monumentet* i Turin (se rour, sp. 1332). Den produktive mästaren inverkat väckande och lifgifvande på bildgarkonsten uti Italien. Själf var han ofta mer d och filosof än bildhuggare, och hans böjelse allegorisering kunde strida mot hans realistiska ndling af detaljerna på ett sätt, som stör nonien i det hela. Såsom en stilegenhet hos har man påpekat ett drag af melankoli, som alltid öfverensstämmer med det behandlade et, men någon gång, t. ex. i hans ofvan nda Saffo, är af gripande verkan. Han utgaf *Pensieri sull'arte e ricordi autobiografici*. n D:s dotter Amalia har med framgång t sig åt bildhuggarkonsten. Jfr Frieze, ”The story of a florentine sculptor G. Dupré” (1886). (G—g N.)

Dupré [dyprē], Julien, fransk målare, f. 1851 i Paris, har målat friluftsbilder från landsbygden med stark solverkan och omsorgsfullt och friskt ljusstudium. Luxembourggalleriet eger af honom *Den hvita kon* och *Slåtterarbetarna*. G—g N.

Du Prel [dy], Karl, filosofisk skriftställare. Se Prel.

Duprez [dyprē], Gilbert Louis, fransk tenorsångare och sånglärare, f. 1806 i Paris, d. 1896 i Passy, studerade för Choron, uppträdde från 1825 på italienska och franska scener, hade 1837 i 49 glänsande framgång på Stora operan i Paris och blef 1842 professor i solosång vid konservatoriet därstädes, men lämnade 1850 denna plats och upprättade en privat sångskola. D. var en mycket eftersökt sånglärare. Som sångare utmärkte han sig för dramatisk styrka, uttrycksfull och fint musikalisk deklamation samt en ovanlig lätthet i

öfvergången från bröströst till hufvudröst. Hans brösttoner gingo upp till c^2, falsetten till e^2. Till hans triumfer hörde de stora tenorpartierna i ”Vilhelm Tell”, ”Robert”, ”Hugenotterna”, ”Den stumma” och ”Judinnan”. D. utgaf en god sångskola, *L'art du chant* (1845), skref *Souvenirs d'un chanteur* (1880) m. m. samt komponerade sånger, ett oratorium och flera operor. — Hans dotter Caroline, f. 1832, d. 1875, var 1850—58 en ganska firad operasångerska i Paris och blef 1856 gift med belgiske musikern van den Heuvel. A. L.*

Du Puget [dy pyjē], Rosalie, fransk skriftställarinna, f. 1795, d. 1875, var dotter till en förnäm dam, som under den franska revolutionens stormar emigrerat till Sverige. Modern skaffade sig och sina tvenne små barn utkomst genom att hålla skola, först i Hälsingborg och sedan i Ystad. Den unga fröken D. fick svensk uppfostran och fattade mycken kärlek till sitt nya fosterland och dess litteratur. Sedan familjen efter restaurationen (1815) återvändt till Frankrike, egnade sig fröken D. åt öfversättande af skandinavisk, i synnerhet svensk, litteratur, och ”med visshet kan sägas”, yttrar en biograf, ”att ingen arbetat så mycket för den svenska litteraturens bekantgörande i Frankrike som hon”. Många i Paris sig uppehållande svenskar, bl. a. Jenny Lind, hade i henne en god vän. År 1855 besökte hon Sverige. Fröken D. var medlem af vetenskapsakademien i Caen. Hon utgaf åtskilliga skrifter för ungdom, bl. a. ”Bibliothèque de la jeunesse” (1830—38), i 47 delar, samt en mängd öfversättningar: ”Chefs d'œuvre de théâtre suédois” (1823), ”Les eddas, traduites de l'ancien idiome scandinave” (1844; 2:a uppl. 1865), ”Fleurs scandinaves. Choix de poésies; traduites du suédois” (2 uppl., 1858 o. 1859; ny uppl. 1871) samt arbeten af Agardh, Fr. Bremer, E. Carlén, A. Fryxell (Gu-

staf II Adolfs historia, i 2 uppl.), S. von Knorring, Onkel Adam, M. S. Schwartz, Tegnér (''Œuvres d'Isaïe Tegnér, traduites du suédois'') och Topelius. 1876 restes åt henne, efter sammanskott bland svenskar, en grafvård på kyrkogården Père-Lachaise i Paris. J. Th. W.

Dupuis [dypuí], Charles François, fransk vetenskapsman, f. 1742 i Trye-Château (dep. Oise), d. 1809 i Is-sur-Tille (dep. Côte-d'Or), blef 1787 professor i romersk vältalighet vid Collège de France, valdes efter revolutionen till medlem af nationalkonventet och de femhundras råd samt var 1799—1802 president i lagstiftande kåren. På föranstaltande af cordelier-klubben utkom hans arbete *Origines de tous les cultes, ou la religion universelle* (1794, 7 bd; senast utgifven 1883), som utöfvade ett stort inflytande på riktningen af studierna rörande religionernas uppkomst. Hans sista arbete var *Mémoire explicatif du zodiaque chronologique et mythologique* (1806).

Dupuis [dypuí], Jean Baptiste Daniel, fransk medaljgravör och skulptör, f. 1849 i Blois, d. 1899 i Paris, var en af den moderna franska medaljgravyrens stormän. Bland hans arbeten, som i främsta rummet utmärkas för sin kraftfulla relief, äro medaljer öfver *la liberation du territoire* (1871) och *världsutställningen* (1889), *médaille des récompenses des artistes français* (s. å.) m. fl. D. är representerad i glyptoteket i Köpenhamn. G—g N.

Dupuit [dypuí], Arsène Jules Émile Juvénal, fransk ingenjör och nationalekonom, f. 1804, d. 1866, blef 1850 staden Paris' chefingenjör och 1855 statens generalinspektör för vägar och broar. Han var en i teori och praktik framstående väg- och vattenbyggnadsingenjör samt utgaf många skrifter af teknisk karaktär, bl. a. *Traité théorique et pratique de la conduite et de la distribution des eaux* (1854; 2:a uppl. 1865). Från dessa studier af vägbyggnadernas tekniska sida kom han emellertid redan tidigt in på kommunikationsväsendets ekonomi och leddes därifrån till studier af monopolpriserna och af värdeläran i dess helhet. Bland hans många, vanligen i hög grad originella uppsatser, — de flesta spridda i ''Annales des ponts et chaussées'', ''Journal des économistes'' och ''Dictionnaire de l'économie politique'' — märkas *De la mesure de l'utilité des travaux publics* (1844), som enligt Jevons' mening utgör den första genomtänkta framställningen af gränsnytteteorien (se Värde), och *De l'influence des péages sur l'utilité des voies de communication* (1849), som förebådar en långt senare behandling af järnvägsproblemen. På den ekonomiska politikens område var D. en ifrig anhängare af den fria konkurrensen. E. Hkr.

Du Puy [dypuí], Jean Baptiste Édouard Louis Camille, schweizisk-svensk operasångare, kapellmästare och tonsättare, f. omkr. 1771 i byn Corcelles, nära Neuchâtel, undervisades i Paris af violinisten Chabran och pianisten Dussek samt blef vid sexton års ålder konsertmästare hos prins Henrik af Preussen, hvarefter han i Berlin fortsatte sina musikstudier för Fasch. 1793 gaf han såsom violinspelare konserter i Tyskland och Polen samt Sverige, hvarest han s. å. fick anställning som violinist och tredje (1796 andre) konsertmästare i hofkapellet och 1799 jämväl som operasångare. Sistnämnda år måste han på konungens befallning lämna Sverige, emedan han vid en till Napoleon hyllning anställd fest föredragit republikanska visor. Han begaf sig då till Köpenhamn, där han 180 blef konsertmästare och operasångare vid kungl. te tern. För sin lysande tapperhet under engelsmännens bombardemang 1807 valdes han enstämmigt till löjtnant vid frivilliga lifjägarkåren. 1809 förvisades han dock äfven från Danmark i anledning af sin kärlekshandel med prinsessan Charlotta af Mecklenburg-Schwerin, Fredrik VII:s moder, hvilken därför blef skild från sin gemål, prins Kristian Fredrik, sedermera Kristian VIII. Efter ett kort besök i Paris återvände D. till Sverige, där han (efter revolutionen) mottogs med öppna arm fästes vid K. operan, både som kapellmästare o skådespelare (1812), samt erhöll professors ti (1814). Af Mus. akad. hade han 1795 blifvit led mot. D. var medstiftare af K. hofkapellets pensio kassa (1814). Han afled i Stockholm 3 april 182 På hans graf å Johannes kyrkogård reste Mus. aka 1866 en minnesvård. — Enstämmiga intyg af mängd samtida vittna, att D. var ett verkligt snil en mångsidigt begåfvad konstnär, en älskvärd o tjusande personlighet. Det har sagts, att han den utmärktaste af alla kungliga kapellmästare Stockholm. Svenska hofkapellet ansågs under ha tid för det till rangen tredje i Europa. Som violi spelare utmärkte han sig i den briljanta stilen, nom färdighet, smak och förträfflig intonation. S sångare var han oöfverträfflig i den lätta genre Hans sångmetod var helt och hållet fransk, o hans röst, en hög baryton, sonor, böjlig och sm kande samt i stånd att utföra både tenor- och b partier. D:s tonsättningar präglas af behag, esp och melodirikedom. I operetten *Ungdom og galsk* (1806; ''Ungdom och dårskap'', 1814), hvilk skref's till samma text som Méhuls ''Une foli (''Målaren och modellerna'') och ännu är repertos stycke i Köpenhamn, förstod han förena en v nordisk nationalform med den mest sprittande frans prydlighet. I tillfällighetspjäsen *Föreningen* (181 upptog han nordiska folkvisor. Hans öfriga mus pjäser äro: *Agander och Pagander* (1818; där den populära sångtrion ''Agander, Pagander o Winberg''), *Björn Jernsida* (fragment), *Bal* (1819), *Felicie eller Den romaneska flickan* (kom opera, 1821) samt melodramer och baletter. De utom skref han en mängd sånger, militärmarsch konserter för olika instrument samt kyrkmusik Karl XIII:s, Sofia Magdalenas och Charlottas grafningar äfvensom vid kronprinsen Oskars m dighetsförklaring och Karl Johans kröning. Bla hans roller må nämnas *Figaro*, *Joconde*, *Johan Paris*, *Adolf* (''Den lilla matrosen''), *Blondel* (''R chard Lejonhjerta''), *Valsain* (''Min tante Aurore'' *Armand* (''Vattendragaren''), *L'Orange* (''Felicie

Du Puy i lifjägarkårens l nantsuniform.

Rose (''Ungdom och dårskap'') och framför *Don Juan*, där han ''spelade sig själf'' och in- en ridderlig finess, parad med lättsinne och dåd. Jfr C. Palmstedt, ''Edouard du Puy'' -6), och uppsats om D. i ''Ord och bild'' 1902 . Buntzen. A. L.*

upuy [dypuï], Jean, fransk politiker, f. 1 okt. i Saint-Palais (dep. Gironde), egnade sig åt alistiken och blef direktör för den demokratiska ngen ''Le Petit parisien''. 1891 valdes han till tor i dep. Hautes-Pyrénées och tillhör republi- ka vänstern. 1899—1902 var D. jordbruksmini- i Waldeck-Rousseaus kabinett.

upuy [dypuï], Charles Alexandre, sk statsman, f. 5 nov. 1851 i Le Puy (dep. Haute- e), blef efter slutade universitetsstudier lycei- e i filosofi i landsorten och 1880 ''inspecteur d'académie''. Invald i deputeradekammaren 1885, uppträdde han där som utpräglad protektionist och blef snart bemärkt för sin grundliga insikt i undervisningsväsendet samt som rapportör under flera år för anslagen därtill. D. var 7 dec. 1892—4 apr. 1893 undervisningsminister i Ribots två första kabinett och blef därpå själf ministerpresident och in- minister. Han ledde med önskad framgång marvalen 1893 samt spelade en betydande roll i ändelser, som s. å. bidrogo till stärkandet af fransk-ryska alliansen. D. afgick 2 dec. 1893, es kort därpå till deputeradekammarens presi- och vann genom sitt kallblodiga uppträdande anarkisten Vaillants bombattentat i kammaren . stort anseende. Ånyo inrikesminister och mi- rpresident 31 maj 1894, befann han sig vid ots sida, när denne mördades i Lyon (24 juni). Hans presidentkandidatur misslyckades, men kvarstod som regeringschef till 25 jan. 1895 r Casimir-Périers presidentskap. Under denna andra ministär arresterades Dreyfus (se Drey- processen), och ''affären'' höll D. liksom en andra ''ministrables'' en tid borta från makten, när Brisson beslöt domens revision, bildade D. v. 1898 en republikansk koncentrationsministär, ansågs skola ega nog kraft att försona allmänna ionen med ett väntadt friande domslut. Det ade därför åtskillig oro och tyddes som ett k att upprätthålla krigsrättens dom, när D. mdref sakens hänskjutande till kassationsdom- n i dess helhet. Men presidenten Faures plötsl frånfälle och den Dreyfusvänlige Loubets val hans efterträdare lugnade stämningen, och sedan ationsdomstolen förvisat Dreyfus' sak till ny srätt, afgick D. 21 juni 1899. 1900 valdes han senator i dep. Haute-Loire och har sedan varit af de mest framträdande kämparna mot lagen skilsmässa mellan stat och kyrka. E. A—t.

upuy de Lôme [dypuï do lôm], Stanislas arles Henri Laurent, fransk ingenjör, 816 i dep. Morbihan, d. 1885 i Paris, sedan 1857 marinöfverdirektör, inlade stora förtjänster om franska flottans utveckling. 1848—52 byggde han det första skruflinjeskeppet, ''Napoleon'', som blef modellen för flera andra krigsfartyg, genom hvilka franska flottan under Krimkriget spelade en vida mer framstående roll än den engelska. 1859 byggdes under D:s ledning det första pansarskeppet, ''Gloire''. 1870, under Paris' belägring, då D. var medlem af försvarskommittén, sysselsatte han sig med att konstruera en styrbar luftballong, hvilken visserligen ej motsvarade förväntningarna, men i sina principer var en föregångare till Tissandiers (1883) och Renards (1884) styrbara ballonger. Till sina politiska åsikter var D. bonapartist. 1877 valdes han till senator för lifstiden. Af D:s arbeten må nämnas *Mémoire sur la construction des bâtiments en fer* (1844) och *Note sur l'aërostat* (1872).

Dupuytren [dypuitrɛ̃], Guillaume, baron, fransk kirurg, f. 1778 i Pierre-Buffière (dep. Haute-Vienne), d. 1835 i Paris, blef 1812 professor i kirurgi i Paris och 1815 därjämte förste kirurg vid Hôtel-Dieu. D. var en af sin tids förnämsta kirurger och utvecklade inom sin vetenskap både såsom kliniker och författare en utomordentligt omfattande verksamhet. Bäst belyses denna af den samling af hans föreläsningar, som utgafs af ett antal läkare (*Leçons orales de clinique chirurgicale, faites à l'Hôtel-Dieu de Paris*, 4 bd, 1831—33: 2:a uppl. i 6 bd 1839).

I sitt testamente anslog han 200,000 francs till upprättande af en professur i patologisk anatomi. Då emellertid franska staten öfvertog denna skyldighet, användes penningarna till grundläggande af det efter D. uppkallade anatomiska ''Musée Dupuytren''. R. T—dt.

Duquesne [dykɛ̈n], Abraham, markis, fransk sjöhjälte, f. 1610 i Dieppe, d. 1688 i Paris, ådagalade under sjökriget mot spanjorerna 1637—43 en så ovanlig skicklighet och tapperhet, att högste befälhafvaren vid alla viktigare företag inhämtade hans råd. Det förfall, hvaruti franska flottan befann sig under Ludvig XIV:s minderårighet, bestämde honom att gå i svensk tjänst, där han 14 sept. 1644 befordrades till skeppsmajor. I det stora sjöslaget mellan Langeland och Lolland 13 okt. s. å., hvarunder K. G. Wrangel besegrade danskarna, äntrade det af D. förda skeppet ''Regina'' och skeppet ''Göteborg'' danska amiralskeppet. 30 maj 1647 fick D. afsked ur svensk tjänst och öfverförde fyra krigsskepp (bl. a. ''Regina'') till Frankrike, hvilka

svenska regeringen för 72,000 rdr öfverlåtit till den franska. S. å. utnämndes D. till chef för Dunkerque-eskadern. Med några fartyg, som han utrustat på egen bekostnad, bidrog han 1653 i väsentlig mån att tvinga det upproriska Bordeaux till underkastelse, sedan han under vägen dit utkämpat en segerrik batalj mot en engelsk eskader. Efter pyreneiska freden (1659) fick han hvila efter sina ansträngningar, tills 1672 kriget mot Holland utbröt. Ehuru Colberts snille redan skapat en ansenlig flotta, deltogo fransmännen föga verksamt i de sjöstrider, som utkämpades mellan engelsmännen och holländarna. Men D. försummade ej att därunder studera sin blifvande motståndare den store Ruyters djärfva krigskonst. 1675 sändes han, i egenskap af generallöjtnant under hertigen af Vivonne, till Messina, som han fråntog spanjorerna, efter att hafva slagit deras flotta på flykten. Till följd af sin protestantiska religion hade han dittills ej erhållit ett befäl, som motsvarade hans framstående tjänster och duglighet; men nu, då en stor holländsk flotta under Ruyter kom spanjorerna till hjälp i Medelhafvet, utnämndes han till högste befälhafvare för en flotta af tjugu skepp. I tvenne ryktbara bataljer, vid Stromboli (1676) och Agosta (s. å.), fick han mäta sig med den store holländske amiralen, hvilken sårades i slaget och dog några dagar därefter. Sedan måste den förenade holländska och spanska flottan retirera till Syrakusa och Palermo, där den inom kort fullständigt besegrades af fransmännen. D., som förut erhållit ett slott i Bretagne, belönades med ett markisat, men gick miste om marskalkstafven, därför att han ej ville bli katolik. 1682 och 1683 bombarderade han Alger och använde därvid bombskepp — ett anfallsmedel, som ingen före honom begagnat. 1684 tvingade han, likaledes genom bombardering, Genua att underkasta sig. Denna expedition var hans sista. Betäckt med ära och efter en sextioårig tjänstetid, sökte den berömde hjälten, som af sina landsmän fått tillnamnet ”den store”, lugn i skötet af sin familj. Det nantesiska ediktets återkallande tog honom så hårdt — ehuru han var den ende franske protestant, som ej däraf berördes —, att hans hälsa bröts. Tre statyer finnas öfver D.: i Versailles, Dieppe och Nantes. Lefnadsteckningar af Richer, ”Vie du marquis D.”, Féret, ”Vie de D.” (1844), och Jal, ”D. et la marine de son temps” (1891). O. E. G. N.*

Duquesnoy [dykän*ωa*'], François (Frans van Kenoy), flamsk bildhuggare, f. 1592 l. 1594 i Bruxelles, d. 1643 i Livorno. D., som redan tidigt begaf sig till Rom, där han umgicks med N. Poussin och Albano och där A. van Dyck 1623 målade hans porträtt, arbetade där för konnetabeln Don Filippo Colonna, påfven Urban VIII m. fl. högt ställda personer och blef i Italien bekant under namnet ”il Fiamingo”. I början måste han, liksom andra yrkesbröder skjuten i skuggan af Berninis

rykte, genom att snida bilder åt konsthandlare för tjäna ett torftigt bröd, men slog sig igenom med *Elfenbenskrucifix*, som af Colonna skänktes till påven, samt en *Apollo* och en *Merkurius* i brons och en *Venus* i marmor, som markis Vicentio Giustinini beställde af honom. Magistraten i Amsterdam köpte af honom till högt pris en *Amor* i marmor som skänktes till prinsen af Oranien, och påfven beställde en *Den hel. Andreas* (nu i Peterskyrkan) och en *Susanna* (i Loretokyrkan i Rom), båda i marmor. D., en af sin tids mäktfullaste skulptörer, var kanske eljest störst som elfenbenssnidare. Hans arbeten såsom sådan präglas af naivitet och grati. Mest berömd är han emellertid genom sina älskliga barnframställningar i relief, såsom den bekanta kompositionen *Barn lekande med en get* och *De druckne Silenus* — populära, af andra artister ofta gentagna bilder, bl. a. ofta använda af Gerard Dou å hans fönsteromfattningar kring porträtt. Efter ligt en obestyrkt tradition skulle D. dött genom gift, gifvet honom af hans bror, Jeroo D., en likaledes framstående och liksom François i Italien utbildad skulptör, f. omkr. 16 och afrättad i Gent 1654, till straff för perver lefnadsvanor, för hvilka han med rätt eller or beskylldes. O. G—

Dur (af lat. *dūrus*, hård; it. numera *maggiore* fr. *majeur*, eng. *major*), *mus.*, det af den nyare m sikens tvenne tonslägten, som omfattar alla de to arter, hvilkas treklang består af en stor ters o öfver denna en liten ters. Om benämningens u sprung se Moll. Jfr äfven Hexakord o Tonsläkte. A. I

Durābel (lat. *durābilis*, af *dūrus*, hård), varakti hållbar.

Duræus (Durie l. Dury), Johannes, skot puritansk teolog, f. 1595 (l. 1596) i Edinburgh, 1680 i Kassel, gjorde sig ryktbar genom att und hela sitt lif med aldrig svalnande nit, ehuru frul löst, arbeta för en förlikning mellan de protestantis kyrkorna. Efter att samtidigt med Gustaf Ado eröfring af Elbing där hafva vunnit anställni såsom predikant vid det engelska Company merchants, började han 1630 resa omkring att bättre kunna verka för sin sak. Grundtank i hans lära var, att de lutherska och kalvins kyrkorna skulle offentligen uttala sin öfverens stämmelse i de *väsentliga* kristliga sanningar och utöfva ömsesidig fördragsamhet. 1630— reste han mest omkring i Tyskland; 1634 öfv gick han till engelska episkopalkyrkan, däri han med understöd af Laud vände sig till Sveri Där uppehöll han sig 1636 –38, men hans försonin arbete stötte på afgjordt motstånd hos biskopar teologiska fakulteten och det öfriga prästerskap D. hade blott Axel Oxenstiernas politiska förh lande till England att tacka för, att han ej m våld bortkördes. Äfven från Danmark måste ha 1639, gå med oförrättadt ärende. Efter Lauds f öfvergick han 1643 till presbyterianerna och sena till independenterna. 1661 nödgades han läm England för alltid. Han besökte vidare Polen, S benbürgen, Holland och Schweiz. D:s besök i S rige framkallade en hel litteratur af bref, afhan lingar etc., hvilka till stor del äro samlade i präs ståndets arkiv (förvaradt i Riksarkivet). Materia rikedom han gjort, att D:s besök fått sig tillmätt

: rum i vår historia; det gick nästan spårlöst i. — Det viktigaste bland hans tryckta verk e vara *Consultatio theologica super negotio pacis esiæ* (skrifvet i Sverige 1636; oftа tryckt). Vikste källan för D:s lif är K. J. Benzelius' disation ”De J. Duræo” (Helmstedt, 1744). Norlin, ”Svenska kyrkans historia efter renationen” (I: 2), och Holmquist, ”Johannes thiæ” (1903). Hj. H—t.

uræus. 1. Erik Sunesson D., dagboksittare, f. 1641 i Vinnerstads församling, Österands län, d. 1717 i Kuddby, blef 1663 student ppsala, 1674 lektor i matematik i Linköping, 5 filos. magister och 1681 prästvigd samt utnämn- till kyrkoherde i Landeryd 1686 och i Kuddby 2. Fullmäktig i prästeståndet vid 1682 års riks-, författade D. en ej oviktig *Dagbok* öfver nda riksmöte (utg. 1788 af J. H. Lidén i ndlingar om riksdagen 1682”). — 2. Samuel D., den föregående sonson, fysi- och matematiker, f. 1718 i Linköping, d. 1789 i sala (?), blef adjunkt i filosofiska fakulteten i sala 1749 och professor i fysik därstädes 1757. na yngre år var han ansedd som en framstående ker och valdes därför 1752 till ledamot af Vet. ., men dukade småningom under för ett omättbegär efter starka drycker, hvarför han utesl̈öts nämnda akademi och 1787 nödgades taga afsked sitt ämbete. Utom 35 akademiska afhandlingar, trädesvis af fysikaliskt innehåll, samt 3 upper i Vet. akad:s handl. utgaf D. den lilla skrif- *Om logarithmernes ursprung, bruk och uträkle* (1751) äfvensom *Utkast til föreläsningar öfver rkunnigheten* (1759), en lärobok, som länge beades vid universitetet. G. E.

ürа mäter (lat.), *anat.* Se Hjärnhinnor.

urämen (lat.), *bot.* Se Kärnved.

urán, Agustín, spansk litteraturforskare, f. 9 i Madrid, d. där 1862, tog sin juridiska grad evilla och utöfvade en kort tid advokatyrket, refter han idkade omfattande litterära och histoa studier. D. blef 1834 sekreterare i ”la diión general de estudios”, var 1836—40 biblioarie och blef 1854 öfverbibliotekarie vid Nationalioteket i Madrid. Han förberedde den litterära olution, som rensade undan den franska klassiens inflytande och banade väg för den romanska skola, hvars förnämsta representanter äro herän af Rivas, Espronceda, Hartzenbusch, Zorilla fl. Sina nya synpunkter framlade D. först i *urso sobre el influjo que ha tenido la crítica derna en la decadencia del teatro antiguo español* (1828), som ställde honom i första ledet af brytande forskare. För spridande af kännedom den gamla spanska folkpoesien har D. stora förster genom samlingarna *Romancero de romances iscos* (1828), *Romancero de romances doctrinales, ctorios, festivos, jocosos, saliricos y burlescos* etc. 30), *Romancero y cancionero de coplas, romances os y glosas anteriores al siglo XVIII* och *Roicero de romances caballerescos é historicos* 32). Af öfriga arbeten må nämnas: *La poesía ular, El drama novelesco y juicio de Lope de a, Los sainetes de Don Ramón de la Cruz* (2 bd, 3), *Talia española* (1834), en samling fornspankomedier, och *Leyenda de las tres taronjas del jel de amor* (1856), en samling på 15:e årh:s språk affattade sagor. D. blef 1839 ledamot af Spanska akad. och är intagen i denna akademis ”Catálogo de autoridades de la lengua”. Ad. H—n.

Duran, Carolus, pseudonym för målaren Charles Durand (se denne).

Durance [dyrā's], lat. *Druentia*, biflod till Rhône fr. v. Den rinner upp nära Montgenèvre (Cottiska alperna) i depart. Hautes-Alpes, på en höjd af 2,514 m. ö. h., genomflyter depart. Basses-Alpes, utgör gräns mellan depart. Bouches-du-Rhône och Vaucluse samt utmynnar i Rhône 4 km. nedanför Avignon. Längd 380 km., flodområde 13,400 kvkm. Till följd af sitt ringa djup, sin klippiga bädd och sitt strida lopp är D. hvarken segelbar eller flottbar. Dess viktigaste bifloder äro, t. h.: Buëch och Calavon l. Caulon; t. v.: Ubaye, Bléone och Verdon. D. förser icke mindre än fyra kanaler (Marseille-, Craponne-, Carpentras- och Alpineskanalerna) med vatten. Förr betraktad som ett af Provences plågoris, är floden nu genom därifrån ledda bevattningskanaler en källa till välsignelse. ännu mer förökad genom det kväfverika slam den afsätter.

Durand[6] [dyrā'], Guillaume (lat. Guilielmus Durandus), äfven kallad Duranti och Durantis, fransk rättslärd, f. 1237, d. 1296, sedan 1287 biskop i Mende, i Languedoc, intar ett framstående rum bland kanonisterna och författade bl. a. det berömda verket *Speculum judiciale* (1474 utgifvet under titeln *Speculum juris*), som förskaffade honom tillnamnet *Speculator*.

Durand [dyrā'], Guillaume (lat. Guilielmus Durandus), fransk skolastiker, f. (årtalet ej kändt) i Saint-Pourçain (Auvergne), d. 1334, blef 1326 biskop i Meaux. Han var först anhängare af Tomas från Aquino, men blef sedermera dennes motståndare. I skolastiken representerar han öfvergången från realismen till nominalismen; han var i flera afseenden påverkad af Duns Scotus och en föregångare till Occam, men mer kritisk än positiv. För sin självständiga hållning har han fått tillnamnet *doctor resolutissimus*. Hans hufvudarbete är en kommentar till Lombardus' sentenser (tr. i Paris 1508, 1515; många uppl.). Jfr Hauréau, ”Histoire de la philosophie scolastique” (II, 2 uppl. 1880). Hj. H—t.

Durand [dyrā'], Asher Brown, nordamerikansk målare, f. 1796, d. 1874, har målat utmärkta landskap och i Europa gjort sig känd genom sin vackra tafla *I skogarna* (Paris 1867). Af D:s hand finnas jämväl förträffliga kopparstick.

Durand [djurā'nd]. 1. Sir Henry Marion D., angloindisk militär, f. 1812, kom 1830 som nyutnämnd subalternofficer till Calcutta, utmärkte sig 1839 i afganska kriget vid eröfringen af Ghazni, hvars förnämsta port han med största lifsfara sprängde, samt blef 1841 privatsekreterare åt generalguvernören lord Ellenborough. 1844—46 var han brittisk kommissarie i Tenasserim och tjänstgjorde sedan som brittisk agent hos åtskilliga indiska furstar. Som agent vid Holkars hof i Indore räddade D., enligt lord Cannings ord, de brittiska intressena i Central-Indien vid seapoysupprorets utbrott, till dess en undsättningshär hann anlända. 1859 blef han medlem af indiska rådet, var 1861—65 vicekonungens utrikessekreterare, blef 1867 generalmajor och 1870 vice-guvernör öfver Punjab, men afled

genom en olyckshändelse redan 1 jan. 1871. Hans *History of the first afghan war* utgafs 1879 af sonen H. M. Durand, hvilken äfven (1883) egnade honom en biografi.

2. Sir Henry Mortimer D., den föregående des son, brittisk diplomat, f. 1850, blef 1874 attaché, var under Kabulfälttåget 1879 politisk sekreterare åt general (nu lord) Roberts samt 1880—84 understatssekreterare i indiska regeringens utrikesdepartement och 1884—94 dess utrikessekreterare. 1893 afslöt han i Kabul ett viktigt fördrag med emiren af Afganistan. D. var 1894—1900 brittisk minister i Teheran och 1900—03 ambassadör i Madrid samt är sedan 1903 brittisk ambassadör i Washington. Han har bl. a. utgifvit *Life of sir Henry Durand* (2 bd, 1883). V. S—g.

Durand [dyrā'], Marie Auguste, fransk kompositör, f. 1830 i Paris, har varit organist i flera kyrkor där och innehar musikförlagsfirman ''D. & fils''. Han har komponerat bl. a. mässor, stycken för orgelharmonium samt sånger, bl. a. den en tid allmänt sjungna *Comme à vingt ans* (''Som i ungdomens år'') m. m.

Durand [dyrā'], Charles, mest känd under pseudonymen Carolus Duran, fransk målare, f. 1837 i Lille, lärjunge af Souchon, reste 1861 till Rom, målade under ett halft års vistelse i ett kloster i Subiaco *Aftonbönen* (1863 års salong). 1865 följde den stora genretaflan *Den mördade*, ett minne från romerska kampanjan (museet i Lille). Sitt rykte har han vunnit företrädesvis som porträttmålare — han är i allmänhet lyckligast i dam- och barnbilder. Bland hans äldre porträtt äro i synnerhet *E. de Girardin* (museet i Lille), *Damen med handsken* (Luxembourgmuseet), *L'enfant bleu* och *Grefvinnan Vandal* berömda. Hans 1878 utställda plafondmålning för en sal i Louvre, *Gloria Mariæ Medicis*, har däremot varit föremål för en skarp och befogad kritik. Sedan 1880 har D. utfört flera nämnvärda taflor, såsom *En blifvande doge*, venezianskt barn från 1500-talet (1881), *Gräfläggningen* (1882), *Uppvaknandet* (1886), *Andromeda* (1887) och *Bacchus* (1889). Bland hans senare damporträtt märkes *Dam med hund* (1870, museet i Lille). Luxembourgmuseet eger af hans arbeten, förutom de nämnda, *Lilia*, *Afton vid Oise*, porträtt af *Fru G. F. med sina barn* och porträtt af *Målaren Français*. Ett *Flickporträtt* från 1870 finns i glyptoteket i Köpenhamn. D. har äfven skulpterat porträttbyster. 1905 blef han direktör för Franska akademien i Rom. — Hans hustru, Pauline Marie D., född Croizette, är en skicklig pastellmålarinna. G—g N.

Durand [dyrā'], Alice Marie Céleste Henry, född Fleury, fransk författarinna, mest känd under pseudonymen Henry Gréville, f. 1842 i Paris, d. 1902 därstädes. Vid unga år kom hon med sin fader till Petersburg, där han blef anställd som professor i franska språket och litteraturen. Där fick hon tillfälle att studera ryska förhållanden. Också behandlar en stor del af hennes romaner ryska ämnen. Sin skriftställarbana började hon i några Petersburgstidningars följetongsafdelningar, och hon fortsatte densamma i Frankrike dit hon 1872 återkom. Hon var då gift med en fransk språklärare Durand. Hennes romaner och berättelser uppgå minst till ett femtiotal. De utmärka sig för rätt god iakttagelse i fråga om yttre ting, äro stundom spännande och alltid flytande i framställningen. Men de äro grunda och verka på länge den schablon. Bland hennes arbeten, af hvilka åtskilliga först offentliggjordes i ''Revue des deux mondes'', må nämnas *Dosia* (1876; ''Dosia'', 1878), *Sonia* (1877; ''Sonja'', 1878 och 1897), *La princesse Oghérof* (1877; ''Furstinnan Oghérof'', 1878), *Les épreuves de Raïssa* (1877; ''Raissas pröfningar'' 1878), *Bonne-Marie* (1878; ''Bonne marie'', 1879) och *L'amie* (1878; ''Väninnan'', 1879), *Rose Rozier* (1882; ''Rose Rosier'', s. å.) och *Une trahison* (1882; ''Förräderi'', 1883). Ytterligare ett tiotal af hennes arbeten är öfversatt till svenska. (S. S—n.)

Duranda'l [dyrā-], fr., kämpen Rolands svärd. Jfr Rolandssagan.

Durand de Saint-Pourçain [dyrā' də sā porsā'], fransk skolastiker. Se Durand, G.

Dura'ndi, Jacopo, italiensk skald, f. 1737, d. 1817, författade skådespel, bl. a. *Armida* (1770; ny uppl. 1805), hvartill Anfossi och Haydn komponerade musik, samt *Annibale in Torino* (1771) med musik af Paisiello.

Dura'ndo, Giacomo, italiensk general och statsman, f. 1807 i Mondovi (Piemonte), d. 1891 i Rom, omfattade tidigt med värme den italienska enhetstanken och deltog 1830 för dess förverkligande i en sammansvärjning, blef därvid häktad, men lyckades rymma. 1832—43 kämpade han med utmärkelse i Portugal mot dom Miguel samt i Spanien mot don Carlos och avancerade under tiden till öfverste. 1847 sökte han i förening med Cavour och Rattazzi förmå Karl Albert att införa en konstitutionell författning. 1848 fick han som generallöjtnant befälet öfver en frikår i norra Piemonte, och 1849 deltog han i slaget vid Novara. 1855—59 stod han, under Lamarmoras frånvaro i Krimkriget i spetsen för krigsministeriet, var 1856—62 sändebud i Konstantinopel och mars—dec. 1862 utrikesminister (i kabinettet Rattazzi). 1861 blef han general och var 1884—87 president i senaten. D. utgaf bl. a. *De la réunion de la péninsule ibérique par une alliance entre les dynasties d'Espagne et de Portugal* (1844) och *Della nazionalità italiana* (1846), hvilka arbeten på sin tid väckte stort uppseende.

Dura'ndus, Guilielmus, en fransk kanonist och en fransk skolastiker. Se Durand, G.

Dūra nece'ssitas, lat., den hårda nödvändigheten.

Duräner, den härskande stammen i Afganistan. Se Duranidynastien.

Dura'ngo. 1. Stat i republiken Mexico, mellan 23° 10′ och 26° 30′ n. br. samt 103° och 106° 40′ v. lgd. 109,495 kvkm. 370,294 inv. (1900), 3 inv. på 1 kvkm. Större delen är fylld af berg, som tillhöra Sierra Madre, såsom La Cumbre (3,200 m.) och Sierra de la Candela (2,550 m.); enda-

östra delen tillhör nordmexikanska högslätten, delvis är ökenartad (Bolson de Mapimi), delvis bar (Lerdo-distriktet). Af floderna flyta Rio Nach Rio Aguanaval mot n. ö. till Laguna Parras Laguna Viesca, Rio de Mezquital åter mot s. v. stora oceanen. Klimatet är under vintern kallt en D. kan ha ända till —4°), om sommaren regn faller i stora mängder under regntiden, varar från juni till sept. Befolkningen består af tämligen oblandade ättlingar af spanska inrare, dels och hufvudsakligen af indianer. bruket omfattar främst majs och bomull, vidare hvete, bönor, tobak m. m. Hästar, mulåsnor i synnerhet får förekomma talrikt. Landet är ket rikt på malmer (silfver-, guld-, koppar-, ; äfven petroleum finnes. Industrien omfattar bomullsväfverier. — 2. (Guadiana l. dad de Victoria) Hufvudstad i nämnda på sluttningen af Sierra Madre, 2,000 m. 31,092 inv. (1900). D. anlades 1559 och lomstrade, sedan de rika silfvergrufvorna vid izamey upptäckts. Det har en katedral och fabriker samt är ärkebiskopssäte. — 3. Stad i ska prov. Vizcaya, vid Nervions biflod D. och af hufvudvägarna i Baskiska provinserna samt ägen Bilbao—D.—Zumarraga. 4,319 inv. 0). J. F. N.

uränidynastien, afgansk härskarätt, härstamde från Achmed schah, hvilken 1747 efter det på den persiske schah Nadir besteg Afstans tron och då antog tillnamnet *Durr-i-durän* lsålderns pärla"), hvarefter sedan hans ätt stam uppkallades. Achmeds ätt, som tille saddozaigrenen och duranistammen, förjagades efter 1818 från Kabul af Dost Muhammed, örande barakzaigrenen af samma stam. Den störtade emiren, schah Sjuja, gjorde sedan flera lyckade försök att återvinna sin förna makt, st med engelsk hjälp 1839, då han återinsattes n brittisk här, men sedan denna 1842 utrymt anistan, återtog Dost Muhammed makten, och gamla duranidynastiens välde var definitivt ända. Se vidare Afganistan, sp. 232—

V. S—g.

ura'nte, Francesco, italiensk tonsättare, f. mars 1684 i prov. Neapel, d. 13 aug. 1755 konservatoriedirektör i Neapel, var lärjunge af o och A. Scarlatti samt stod jämte Leo i sen för den yngre neapolitanska skolan, som de mera världslig glans i musiken. Dock egde stil ännu mycket af den romerska skolans kyrkgedigenhet och ädla allvar. Solosången var ej starka sida, och för scenen skref han intet. emot lyckades han ganska väl i sina flerstämsatser, hvilka ega en kraftig fullklang och bar, flytande stämföring. I instrumenteringen ade han inblanda blåsinstrumenten till en verkensemble. D. skref mässor, psalmer, hymner, etter, madrigaler och klaversonater m. m. (i uskript nästan fullständigt bevarade i Paris' ervatorium). Bland hans många lärjungar kas Pergolesi, Duni, Piccinni, Sacchini, Jomelli Paisiello. A. L.*

ura'nte cau'sa dūrat effe'ctus, lat., så länge orsaken består, varar dess verkan.

urão [-rā'å], José de Santa Rita, brasilisk skald, f. 1737, d. 1784, blef filos. doktor i Coimbra och tillbragte en stor del af sitt lif på resor. Det enda af hans arbeten, som öfverlefvat honom, är ett epos i tio sånger, *Caramurú* (1781), hvartill ämnet är hämtadt ur Brasiliens kolonisationshistoria.

Duratiön (af lat. *durāre*, göra hård, varaktig, af *dūrus*, hård), långvarighet, varaktighet. — *Fys.* Se Fortvaro.

Durativ (af lat. *durāre*, fortvara, fortgå), *språkv.*, kallas ett sådant verb eller en sådan verbform, som betecknar en verksamhet eller ett tillstånd såsom pågående, t. ex. trädet *grönskar*; han *sofver*; vi *gå och prata*; många verb kunna vara både durativa och perfektiva (= betecknande inträdandet af ett nytt tillstånd eller början af en annan verksamhet), t. ex. där *går* han (durativt); han *gick* för en timme sen (perfektivt). R—n R.

Dura'zzo (turk. *Dratsch*, alban. *Dürresi*, slav. *Drač*), stad i turkiska vilajetet Skutari (Albanien), vid Adriatiska hafvet, i en vacker, men ohälsosam nejd. Omkr. 5,000 inv. Staden var fordom betydande, men är nu stadd i djupt förfall: hamnen är igengrundad, stadsmurarna till hälften nedramlade, citadellet i ruiner. Handeln (hufvudsakligen med Trieste) omfattar säd, ull, olja, tobak och blodiglar. — D. hette i forntiden *Epidamnos*. Det anlades 625 f. Kr. och var ursprungligen en koloni från Kerkyra (Korfu). Några därstädes utbrutna oroligheter gåfvo delvis anledning till peloponnesiska kriget. Af romarna kallades staden *Dyrrhachium*. Den egde under tiden för deras välde stor betydelse som föreningspunkt mellan Grekland och det på andra sidan hafvet belägna italienska Brundusium. Där började *Via Egnatia*, som ledde till Byzans och betraktades som en fortsättning af *Via Appia*. 48 f. Kr. vann Pompejus vid D. tvenne gånger seger öfver Cæsar. 1273 blef det fullständigt förstördt af en jordbäfning. 1392 kom det under Venezia och eröfrades 1501 af turkarna.

Durban [dö'bən], Port Natal, stad i brittisk-sydafrikanska kolonien Natal, med vackert läge på norra stranden af Natalviken. 69,903 inv. (1904), däraf 32,926 hvita, 19,079 infödingar, 15,857 asiater och 2,041 färgade halfblod. D. är utgångspunkten för tre järnvägar; dess hamn är den bästa mellan Taffel- och Delagoavikarna och efter uppmuddring tillgänglig för fartyg om 6,5 m. djupgående. Införseln uppgår till omkr. 10 mill. pd st., utförseln till omkr. 5 mill. (mest ull, socker, hudar, skinn, stenkol och guld, från Transvaal). D. är kolstation för engelska flottan. Det anlades 1834 såsom hufvudstad i kolonien Victoria och uppkallades efter Kapkoloniens guvernör sir B. d'Urban.

D'Urban [dö'bən], sir Benjamin, brittisk militär och kolonialguvernör, f. 1777, d. 1849, i Montreal, var 1800—05 lärare vid krigsskolan i Woolwich, deltog från 1809 under lord Beresford i kriget på Pyreneiska halfön, blef 1819 generalmajor, 1820 viceguvernör på Antigua och 1824 öfver Demerara och Essequibo, hvilka områden 1831 förenades till Brittiska Guyana med D. som deras förste guvernör. Han blef 1833 guvernör öfver Kapkolonien och sökte trygga kolonisterna i dess östra del mot kafferinfall genom att utsträcka koloniens gränser och upplåta det nyvunna området till den fredliga fingostammen. Äfvenledes gynnade han uppkomsten af en buffertstat i n. under griquahöfdingen Andries

Waterboer. D:s kloka infödingpolitik ogillades emellertid i hemlandet af den radikale och opraktiske lord Glenelg, som i Melbournes whigministär skötte kolonialärendena. Glenelg tog af missriktad infödingvänlighet parti för de plundrande kafferstammarna, upphäfde D:s åtgärder och hemkallade den i kolonien allmänt afhållne guvernören (1837), hvilket i sin mån bidrog till den stora boerutvandringen. Under D:s guvernörstid anlades de första brittiska nybyggena i Natal, hvars förnämsta hamnstad Durban därför uppkallats efter honom. D., som 1837 utnämnts till generallöjtnant, blef 1847 högste befälhafvare öfver de brittiska trupperna i Canada. Först de sista årens forskningar ha gjort full rättvisa åt hans kloka, men af hemlandets regering ständigt motarbetade förvaltningsgrundsatser i Syd-Afrika. V. S—g.

Durbar [eng. utt. də'bā], af pers.-ind. *derbär*, audienssal, en indisk furstes eller härskares mottagningsrum; en indisk furstes högtidliga sammanträde med sina ministrar och rådgifvare (därför kallade *durbaris*) för dryftande af såväl rättsliga som ekonomiska frågor. Vid durbar mottager fursten hyllning af sina vasaller och underlydande vid sitt trontillträde, en prins' födelse o. s. v. Vicekonungen, guvernörerna och ''licutenant-governors'' i Brittiska Indien hålla periodiskt en durbar, då en oerhörd prakt plägar utvecklas. En dylik af synnerligt storartadt slag hölls i Delhi, när drottning Viktoria utropades till kejsarinna af Indien 1 jan. 1877, liksom äfven af lord Curzon 1 jan. 1903, då Edvard VII proklamerades som kejsare.

Durchlaucht (ty., egentl. ''genomskinlighet'', klarhet; motsvarande lat. *Serenitas* och *Serenissimus*), ers höghet, tysk tilltalstitel på furstar, högre än erlaucht (se d. o.). Kurfurstarna erhöllo först titeln durchlaucht (1375); när den på 1600-talet började förlänas äfven åt andra furstliga personer, tillade sig furstarna af äldre ätter titeln durchlauchtigst, medan nya riksfurstliga hus fingo inskränka sig till titeln durchlauchtig (eller durchlauchtig hochgeboren).

Durchmarsch, ty., *krigsv.* Se Durkmarsch.

Durchtåg, *krigsv.* Se Durkmarsch.

Durdik, Josef, framstående tjechisk filosof och skriftställare, f. 1837 i Hořice (Horitz) i Böhmen, d. 1902 i Prag, blef 1880 ord. professor i filosofi vid Prags tjechiska universitet och 1892 medlem af Česká akademie. D. anses som grundläggaren af den moderna filosofiska prosan i det slaviska Böhmen och intager som tänkare en medlande ställning mellan den matematisk-naturvetenskapliga skolan och den spekulativa kriticismen, definierande filosofien såsom ''en vetenskap, som på grundvalen af de senaste kunskapsresultaten söker konstruera en enhetlig världsåskådning''. Hufvudsakligen sysslade han med estetiken och filosofiens historia. Hans stil utmärker sig för mönstergill klarhet och lyckliga nya ordbildningar. Hans litterära verksamhet, som begynte 1870 med en studie om lord Byrons poesi och betydelse, omfattar en mängd skrifter, hvaraf följande torde vara de viktigaste: Historisk skiss af den moderna filosofien (1870), Psykologien (1871; 4:e uppl. 1893), Om drömmen (1872), Allmän estetik (1875), Poetik (1881), Darwinismen och sedeläran (1883), Om metafysiken och den nyaste filosofiens historia (1887), Om naturalismen (1891), Grunddragen af den grekiska filosofiens historia (1892) saf studier om Komenský (Comenius), Kant, Leibni Herbart, Bolzano, Helmholtz m. fl. A—d

Durèel, Petter. Se Durell, M.

Durēlius, Magnus. Se Durell, M.

Dure'll, Magnus, ämbetsman, politiker, f. maj 1617 i Norrköping, d. 26 sept. 1677 nära Jö köping, var son till borgmästaren Nils Månsson Norrköping och kallade sig först Durelius. Eft vidsträckta resor i utlandet, hvarunder han stud rade i Leiden 1637—39, anställdes han som lära för Axel Oxenstiernas son Erik (sedermera rik kansler), hvilken han åtföljde på hans utrikes resa 1646 blef Durelius diplomatisk agent i Helsingf ''för skeppsfartens och tullens skuld'', såsom d hette i hans instruktion, och 1647 ministerreside vid danska hofvet, ehuru han fortfor att bo i H singör. 1648 adlades han med namnet Durell (ätt utgick med honom själf), och 1654 utnämndes h till landtdomare i Halland, men stannade kvar Danmark till kort före freds brottet 1657. Han v grundligt förtrogen med förhållandena i Danmar och de rapporter han sände till Karl X Gustaf (s skilliga af dessa finnas intagna i Suhms ''Samling til den danske historie'' och i Beckers ''Samling til Danmarks historie under kong Frederik III. stärkte i betydlig mån konungens hopp om en lyckl utgång af det tilltänkta företaget mot nämnda lan Efter fredssluten i Roskilde 1658 och Köpenhar 1660 togos hans förmåga och sakkännedom i anspr för ordnandet af de eröfrade provinsernas förh landen och af Bornholmska vederlaget. 1666 bl D. vice president i Göta hofrätt och s. å. ''kurato för universitetet i Lund. 1669 blef han landshöfdi öfver norra Skåne samt Blekinge, med säte i Kristia stad, hvilket han 1676, vid danskarnas inbrott, läm nade. — D. var en ovanligt duglig och redb ämbetsman. Om hans grundlighet och politis blick vittnar hans 1650 till drottning Kristina i sända *Relation om tillståndet i danska riket*. J. J. L. Carlbom, ''Magnus Durells negotiation i K penhamn 1655—57'' (1901). — D:s tre halfbröd adlades 1654 med namnet Duréel. Den äldste dessa, Petter D., f. 1628, d. 1681, var land domare i Blekinge (1658—66) och, efter halfbroder i Halland (1666—78). P.

Duren, *nord. myt.*, namnet på en dvärg. Dvärg.

Duret [dyrā], Francisque Joseph, fran bildhuggare, f. 1804 i Paris, d. där 1865, son bildhuggaren François Joseph D. (f. 173 d. 1816) och lärjunge af Bosio, vann 1823 Ro priset och blef 1843 medlem af Franska institut Hans begåfning låg företrädesvis åt framställandet täcka och graciösa figurer i brons. I synnerhet ha tidigare verk röja en lycklig förening af fint natu sinne och ädel stil, t. ex. *Merkurius uppfinner lyr* (1831), *Ung neapolitansk tarantelladansare* (183 Louvre, hans förnämsta arbete) och *Den improv serande skördemannen* (1839). Bland hans öfri arbeten märkas den stora gafvelgruppen *Frankri beskyddar sina barn* (Louvre), *Kristus* (Madelein kyrkan), statyen *Tragedien* (i Théâtre franç förstuga), *Richelieu* m. fl. statyer för Versaill *Fontaine S:t-Michel* i Paris (fullbordad 1860) sa åtskilliga porträttbyster (*Chateaubriand*, *Halév Rachel* m. fl.). (G—g Y

Urfey [dɔ̄'fi], Tom, f. 1653 i Exeter af huge-läkt (hans farbror var Honoré d'Urfé, se ...é), d. 1723, utgaf åtskilliga dramatiska arbe-såsom *Madam Fickle* (1677) och *Sir Burnaby ...g* (1681). D. skref äfven en mängd glada visor, ...ponerade själf musiken till dem och föredrog ... på ett förträffligt sätt. De hafva i synnerhet ...ottland blifvit verkliga folkvisor. En samling af ... jämte dikter af andra förf. utgafs 1699—1720 i ... under titeln *Wit and mirth; or pills to purge ...ncholy* (ny uppl. 1872).

...urgā, *ind. myt.*, "den otillgängliga", guden ...s gemål (se fig.). En ursprunglig bergsgudom-...et, heter hon ock *Pārvatī*, "bergsdottern", dotter af Himavat eller Himalaya. Hon heter äfven *Mahāderi*, "den stora gudinnan", eller helt enkelt *Dēri*, "gudinnan" par préférence. Såsom den kvinnliga parallellen till Çiva framställes hon under två aspekter: en mild och vänlig, en grym och skräckinjagande. Det är dock företrädesvis denna senare, som mest framträder i den indiska uppfattningen och framställningen. Såsom den förskräckliga heter företrädesvis just *Durgā* samt *Kālī* och *Çyāma*, ...n svarta, mörka". Det är i denna egenskap, som ...tenne de blodiga och barbariska offerfester firas, ...ka gjort hennes kult så beryktad för ohygg-...et. Hon framställes med tio armar, af hvilka ... fiesta bära vapen. Som Durgā är hon en ...ker gul kvinna, ridande på en tiger i stolt ... hotande hållning. Hon framträder utbildad ...otligen först i epos i sammanhang med Çivas ...uträdande som en af hinduismens hufvud-...ar, om också tidigare spår af hennes tillvaro i ... religiöst mytologiska uppfattningen kunna ...aktas. K. F. J.

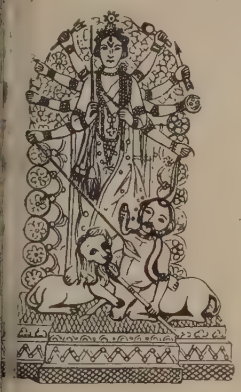

Durga.

...urham [da'rəm]. 1. Grefskap i norra England, ... Nordsjön. 2,593 kvkm. 834,246 inv. (1901), ...räknadt de 1888 frånskilda städerna Gateshead, ...th Shields och Sunderland, som utgöra egna grefs-...p (*county boroughs*). Landet är i v. uppfylldt ...utgreningar från Penninska bergen samt i ö. och ...vågformigt och tämligen fruktbart. 65 proc. af ...ken äro odlade. Floder äro Tyne, med bifloderna Derwent, hvilka utgöra gräns mot Northumberland, och Tees, gränsflod mot York, samt Wear. D:s ...ämsta rikedom äro de berömda stenkolsfälten i ...a delen (numera de mest gifvande i England), ...hvilka 1902 brötos nära 35 mill. ton. Bergen ...na järn, bly, byggnadssten och skiffer, hvarjämte ...alles mycket salt. Öfver 600,000 pers. arbeta i ...fvor och stenbrott. Den s. k. korthornsboskapen ... sitt hemland i detta grefskap. D. var ett af Englands tre "county palatines" (de andra voro Chester och Lancaster), i hvilket biskopen af D. hade högsta myndighet, men 1836 förklarades all världslig myndighet och ålla världsliga privilegier skilda från biskopsstolen.

2. Hufvudstad i nämnda grefskap, vackert belägen vid Wear. 14,679 inv. (1901). Biskopssäte. Det har en 1093—1480 uppförd katedral i mestadels normannisk stil samt ett af Vilhelm Erövraren 1072 byggdt slott, förr säte för furstbiskopen, nu lokal för universitetet. Två gamla broar föra öfver

Katedralen i Durham.

Wear till förstaden Elvet. D. har järnfabrikation och trikåtillverkning. Universitet, stiftadt af Cromwell 1657, sedermera upphäfdt, öppnades åter genom k. sanktion af 4 juli 1832; dess filialer äro Armstrong college i Newcastle (1871), College of medicine därstädes (1893) samt Codrington college på Barbados (1710) och Fourah bay college i Sierra Leone (1827). Äfven finnas i D. två anglikanska lärarseminarier: ett katolskt seminarium (S:t Cuthbert's roman college), ligger 6 km. v. om D. i Ushaw.

3. Stad i nordamerikanska staten North Carolina, 33 km. n. v. om Raleigh. 6,679 inv. (1900). Storartad tobaksindustri (2,987 arbetare, 1900; 7 mill. doll. i produktionsvärde). Den största fabriken är Dukes cigarrettfabrik.

Durham [da'rəm], engelsk carltitel inom adelsläkten Lambton (se d. o.).

Durham [da'rəm], Joseph, engelsk bildhuggare, f. 1814, d. 1877, gjorde sig först känd genom sin i mer än tusen exemplar spridda porträttbyst af *Jenny Lind* (1848). Därefter följde statyer af *Drottning Viktoria* och *Prins Albert, Monumentet till minne af världsutställningen i London 1851* samt *Paul och Virginie* (1857) m. m.

Durham book [da'rəm bu'k], "boken från Durham". Se British museum, sp. 176.

Durhamboskap [da'rəm-], *husdjurssk.* Se Korthornsboskap.

Durie [djō'ri l. dō'ri], John, skotsk teolog. Se Durræus, J.

Du Rietz [dyriē], en från Frankrike (Artois) härstammande adlig släkt, som 1651 naturaliserades i Sverige och 1660 introducerades på riddarhuset med Grégoire François D. (se D. 1). En gren af ätten fick 1778 friherrlig värdighet (se D. 2), men utslocknade med stiftarens son 1799.

1. Grégoire François D., läkare, f. 1607 i Arras, d. 15 mars 1682 i Stockholm, blef med. doktor i Salamanca samt därefter med. professor, k. lifmedikus hos Ludvig XIII och conseiller de

France. Genom kammarrådet Bengt Skytte inkallades han 1642 till Sverige och anställdes genast, på grund af rekommendationer från Adler Salvius och Hugo Grotius m. fl., som lifmedikus hos drottning Kristina. 1651 erhöll han afsked från denna syssla och utnämndes 1655 af Karl X Gustaf till k. arkiater. I förening med tre andra läkare — Below, Wattrang och Gripenflycht — inrättade han 1663 i Stockholm ett slags läkarförening, Collegium medicum l. medicorum, hvilken kort därefter erhöll kungliga privilegier. D. naturaliserades 1651 som svensk adelsman. Han var en lärd och mycket aktad man, med en starkt utpräglad känsla af sitt personliga värde. Efter honom hafva Du Rietz' (Dörjes) moderdroppar sitt namn. Se E. Edholm, "G. F. Du Rietz" (i "Tidskr. i militär helsovård", 19:e årg., 1894).

2. Anders Rudolf D., den föregåendes sonsons son, friherre, militär, f. 5 febr. 1722, d. 21 okt. 1792 på Hedensberg i Västmanland, bevistade såsom fänrik vid Lifgardet finska kriget 1741—42, såsom volontär vid preussiska härен det bömiska fälttåget 1745 och såsom major vid Södermanlands regemente 1757—60 det pommerska kriget, som han utan tillåtelse lämnade för riksdagen. D. kom på mössornas rådsförslag 1765, men förbigicks på grund af hofvets onåd, arbetade för förbund med England och Ryssland 1766 och skickades 1772 till Petersburg för att stilla ryssarnas farhågor med anledning af den militärkordong Ehrensvärd måst anordna vid gränsen mot den ryska pesten. 1762 blef han öfverste för Hälsinge regemente, 1770 generalmajor, 1772 landshöfding i Göteborgs och Bohus län, 1776 generallöjtnant och 1778 friherre. Under 1788 års krig med danskarna ådagalade han en sådan slapphet vid ordnandet af Göteborgs försvar, att han misstänktes för att vara i hemligt förstånd med fienden, hvilka misstankar dock troligen saknade grund. Konungens oförmodade ankomst till staden medförde emellertid räddning; men den allmänna oviljan mot D. var så stark, att han under uppresan till 1789 års riksdag på några ställen hotades till lifvet. D. tog liflig del i partistriderna vid frihetstidens riksdagar. L. W—m.

Du Rietz' moderdroppar l. Dörjes moderdroppar, *farm.* Se Bäfvergäll.

Durio zibethinus L., *bot.*, ett till fam. *Bombacaceæ* hörande träd, allmänt odladt inom östra Indi och på närliggande stora öar. Dess hufvudstora, t taggiga, om meloner påminnande frukter anses inc de nämnda länderna för en stor läckerhet; dock a skräcker deras vidriga, om rutten lök påminnan lukt ofta främlingen att försöka dem. Äfven frön stora som dufägg, ätas, rostade. G. A.

Durk. 1. *Bygnk.*, den liggande timmerstock emellan husknuten och fönstret eller dörren, ell mellan två fönster i timrade hus. — 2. (Holl *Sjöv.*, betecknar dels visst förvaringsrum på farty t. ex. krutdurk, projektildurk, dels golfvet i dylik rum äfvensom i boningsrum ombord: akterdurk, el rumsdurk, salongsdurk o. s. v. 1. I. G. C. 2. R. N

Durka (antagl. af ty. *durchgehen*, gå igenom *ridk.*, skena (om hästar). Framför allt kunna hä och orörlig handföring samt oriktig betsling fra kalla durkning. Äfven brist på hållning hos häste svaghet i bakdelen, slapphet eller stelhet kun hafva samma verkan, hvartill kommer skrämsel ell upphetsning i sällskap med andra hästar. D känsliga hästen kan vid ridning föranledas att durk därför, att ryttarens hårda hand och ostadig sits plåga honom. Hästens retlighet försvinn oftast i samma ögonblick, som orsaken undanröjt Hjälplösare är man med hästar, som durka till föl af blodkongestion åt hufvudet. I de flesta fall ska man söka att genom omväxlande förhållning o eftergift i förening med samlande inverkan sm ningom förlägga tyngden mera bakåt och hej hästens fart. Bettet skall hållas rörligt. Geno oupphörligt dragande i tyglarna och däraf följan ihållande tryck af bettet på lanerna förlora des sin känslighet, så att hästen domnar i munnen. V körning bör bromsinrättningen, då sådan finnes vagnen, sättas i verksamhet, så snart man märk sig förlora herraväldet öfver hästarna. En mäng inrättningar och skarpa bett har uppfunnits för hindra hästar att durka, men dylika s. k. skydd apparater äro ingenting annat än tortyrinstrume utan praktiskt värde och ett fattigdomsbevis för d som håller i tyglarna. B. C—s

Durkdrifven (af ty. *durch*, genom, alltigenom fullständigt hemmastadd; "fullfjädrad".

Durklopp (ty. *durchlauf*), diarré (se d. o.).

Durkmarsch, Durchmarsch (ty. *durchmarsch*) l. Durktåg, Durchtåg (ty. *durchzug*), *krigsv.*, genomtåg, kallades under de sena förflutna århundradena truppers tågmarsch genom eget eller vänskapligt land. Genom tågordningar af 5 febr. 1689 och 20 april 1696 bestämdes, att det eljest ojämna trycket af tågande trupper naturaförplägning och skjuts skulle jämnt fördelas att en extra skatt eller "gärd" skulle från he Sverige utgå under namn af durktågsgär Under Karl XII uttogos såväl skjuts och underhåll artiklar in natura (i den genomtågade trakten) so och durktågsgärd (öfver hela landet), dock så, a skjuts och naturaunderhåll sedermera skulle betal af durktågsgärden. Rikets ständer uppförde v 1817—18 års riksdag till "durchmarschkostnader 30,000 rdr b:ko, hvilket belopp sedan undan undan minskades och 1901 uteslöts från riksstate Det utgick sedan 1845 såsom reservationsanslag o användes hufvudsakligen att bekosta truppers flyt ning o. d. G. U. (C. O. N

Durksblysa, *sjöv.* Se Blysa.

urkslag (af ty. *durch*, igenom), *tekn.*, gröfre sil.

urktåg, Durktågsgärd. Se Durksch.

urlach [dör-], stad i badenska kretsen Karlsh., vid floden Pfinz och vid foten af det vinranksda Turmberg. 11,354 inv. (1900). Liflig indu- Före grundläggningen af Karlsruhe, som ligger n. v. om D., var detta residens för markgrefvarna aden-Durlach.

urm [dörm], Joseph, tysk arkitekt, f. 1837 i sruhe, har utfört en mängd byggnader därstädes *ngogan, justitiepalatset, arfstorhertigliga palat-* privathus, villor) och dessutom kyrkor, skolor, ersitet m. m. på andra platser. Han är äfven tställare i arkitektur och har sedan 1881 utt en omfattande. "Handbuch der architek- G—g N.

urmitor (Dormitor), ett af flera nakna skedjor utan bestämd hufvudkam bestående kalksmassiv i norra Montenegro, med spår af forna ärer och skarpt utmejslade toppar, af hvilka va Pečina (2,528 m.) är den högsta.

urnford [dö'nfød], Anthony William, isk militär, f. 1830, d. 1879, kom 1871 som en till Syd-Afrika och tjänstgjorde sedan 1872 i l. Där blef han genom vänskap nära förbunden biskop Colenso och förvärfvade liksom denne t personligt inflytande öfver basuto- och sulumarna. 1873 blef D. illa sårad vid undertryckdet af ett upprorsförsök bland suluerna. Han ade på det högsta Kapregeringens politik mot wayo, men samlade vid krigets utbrott 1879 m sitt namn en stark hjälptrupp af basutos. denna blef han emellertid öfvermannad af erna i det olyckliga slaget vid Isandhlwana och ade därvid efter det tappraste motstånd, 22 jan. . Jfr E. Durnford, "A soldier's life and work outh Africa" (1882). V. S—g.

urnovária. Se Dorchester 1.

urno'vo. 1. Ivan Nikolajevitj D., ämbetsman och politiker, f. 1834, d. 28 maj 3 på en järnvägsresa i Preussen, tjänstgjorde en som artillerioffícer, blef sedan adelsmarskalk i hemtrakt, tjernigovska guvernementet, och 1871 rnör i Jekaterinoslav. 1882 blef D. adjoint hos kesministern Tolstoj och var 1889—95 själf inisminister. Hans ämbetstid som inrikesminister ärktes väsentligen af byråkratiska försök att förva det uppspirande självständiga kommunala t i städerna och semstvoinstitutionerna. Vid afgång erhöll han den då betydelselösa honnörsen som ministerkommitténs president.

2. Peter Nikolajevitj D., rysk ämbets- och politiker, f. 1846, tjänstgjorde några år marinlöjtnant, genomgick militärjuridiska högan och blef 1870 anställd vid krigsministeriets tsstolsafdelning. D. blef adjoint hos prokuratorn Vladimirska guvernementsdomstolen 1892 och Moskva-guvernementet 1873 och prokurator vid inska guvernementsdomstolen 1875. 1883 blef vice-direktör för polisdepartementet och 1884 direktör. Senare användes han i en mängd mittéer, utnämndes 1893 till senator och var . 1905 till maj 1906 inrikesminister i Wittes istär, där han tillhörde dess byråkratiskt sine högra flygel. V. S—g.

Dūro (Peso duro), spanskt silfvermynt. Se Peso.

Duroc [dyrå'k], Géraud Christophe Michel de (af familjen Michel du Roc), hertig af Friuli, fransk general, f. 1772 i Pont-à-Mousson, trädde vid revolutionens utbrott i krigstjänst, fann sig dock som adelsman föranlåten att emigrera, men vände snart åter samt deltog i fälttågen i Italien 1796 och i Egypten 1798 samt var Bonaparte behjälplig vid statskuppen 18—19 brumaire år VIII. 1803 utnämndes han till divisionsgeneral. D var Napoleon I:s förtrogne och användes af honom i många militära och diplomatiska värf, bl. a. i en beskickning till Stockholm 1801. 1808 upphöjdes han till hertig af Friuli. D. följde kejsaren under alla dennes fälttåg, ända till 22 maj 1813, då han, efter slaget vid Bautzen, vid Markersdorf träffades af en kula, som gjorde slut på hans lif. 1845 flyttades hans stoft till Invalidomen i Paris. C. O. N.

Durocatalāu'num. Se Châlons-sur-Marne.

Durocorno'vium. Se Cirencester.

Duroco'rtorum. Se Reims.

Durostōrum, fordom namn på staden Silistra.

Durove'rnum, romarnas namn på Canterbury.

Durra och Durrakorn, *bot.* Se Sorghum.

Durr-i-durān, afgansk härskare. Se Durani-dynastien.

Dūr-Šarrūkin ("Sargons borg"). Se Assyrien, sp. 253 och 257.

Durskala, *mus.*, den diatoniska skala, hvari de halfva tonstegen hafva sin plats mellan 3:e och 4:e samt 7:e och 8:e tonerna, t. ex. c d e͡f g a h͡c. Jfr Dur och Skala. A. L.

Durtonart, *mus.* Se Tonart.

Durtreklang, *mus.* Se Treklang.

Duru [dyrỹ], Alfred. Se Chivot.

Durutte [dyry't], Joseph François, grefve, fransk general, f. 1767, d. 1827, deltog i alla Napoleons fälttåg och kämpade med förtvifiad tapperhet i slaget vid Waterloo (1815), i hvilket han var chef för fjärde divisionen af Drouets armékår. Efter Napoleons fall lefde han i tillbakadragenhet. (L. W:son M.)

Duruy [dyruĭ], Victor, fransk historiker och statsman, f. 11 sept. 1811 i Paris, d. 25 nov. 1894 därstädes, genomgick 1830—33 École normale i Paris och var sedan till 1861 historielärare vid Collège Henri IV, där hans skickliga och liffulla verksamhet skaffade honom stort anseende. 1861 blef han undervisningsinspektör, maître de conférences vid École normale och 1862 generalinspektör öfver läroverken samt professor vid École polytechnique. Napoleon III, som han hjälpt med historiska forskningar rörande Cæsar, kallade honom 1863 till undervisningsminister. Som sådan vidtog D. många åtgärder för den allmänna bildningens och

i synnerhet elementar- och specialundervisningens främjande. De nu i Frankrike allmänna ”conférences littéraires” tillkommo genom hans initiativ; lärostolar i filosofi återupprättades, och undervisning i samtidens historia påbjöds af honom vid elementarskolor; gymnastik och vapenöfning infördes i skolorna; flickskolorna organiserades, trots prästerskapets motstånd. Hans förslag till införande af kostnadsfri och obligatorisk folkundervisning blef däremot ej realiseradt, till följd af det lifliga motståndet från det klerikala partiets sida. 1869 måste D. dock afgå och utnämndes då till senator, men drog sig från politiken vid kejsardömets fall; ett försök (1876) att som bonapartist vinna säte i senaten misslyckades. Han egnade sig sedan helt åt historiskt författarskap. Bland alstren däraf märkes främst *Histoire des romains* (1843—44; ny ill. och omarb. uppl. i 7 vol., 1879—85), ett arbete af bestående värde, och *Histoire des grecs* (3 vol., 1886—91). F. ö. må nämnas: *Histoire romaine* (1848), *Histoire grecque* (1851), *Histoire de France* (2 bd, 1854), *Etat du monde romain vers le temps de la fondation de l'empire* (1853), *Histoire de la Grèce ancienne* (1861) och *Histoire des temps modernes* (1863) samt en mängd läroböcker och populärhistoriska arbeten, som ännu användas. D. blef 1873 medlem af Institutet och valdes 1884 till Mignets efterträdare i Franska akademien. E. A—t.

Dury [djö'ri], J. Se Duræus.

D. u. s., förkortning för lat. *da'tum ut su'pra*, dag som ofvan.

Dusak [du'ʃak], ung., kort kroksabel.

Dusart [dÿ-], Christiaen Jansz., holländsk porträttmålare, f. 1618 i Antwerpen, d. efter 1681 i Amsterdam eller Haag. D:s taflor äro till ytterlighet sällsynta; på Vibyholm ses dock af hans hand ett i London 1656 måladt *porträtt af frih. Krister Karlsson Bonde*. Han är mindre känd såsom konstnär än såsom en af Rembrandts trognaste vänner, som in i det sista stod den store mästaren bi. O. G—g.

Dusart [dÿ-], Cornelis, holländsk genremålare och raderare, f. 1660 i Haarlem, d. där 1704, var lärjunge och ofta imitatör af A. van Ostade, hvilken han mången gång kom så nära i efterbildning, att arbeten af D. ofta blifvit tillskrifna och fortfarande tillskrifvas hans lärare. Hans bästa taflor finnas i Amsterdam, Dresden och Petersburg. Att han äfven påverkades af Jan Steen, framgår af en tafla, *Sällskap i uppsluppen sinnesstämning* (i legationsrådet Rappes samling i Stockholm), där kompositionen (med variationer) är lånad från en af Steens målningar i Amsterdams riksmuseum. O. G—g.

Dusch (fr. *douche*, it. *doccia*, egentl. vattenrör, af lat. *ductus*, ledning), *bain.*, består däri, att en under större eller mindre tryck frampressad gröfre eller finare vattenstråle träffar kroppsytan, antingen uppifrån eller nedifrån eller från sidan. — Man har oriktigt uppgifvit, att duscher ej finnas omnämnda förrän på 1400-talet och att således antikens folk, hvilka eljest drefvo badet till en sådan höjd af fullständning, icke kände till detta slags bad. Men om också ordet doccia icke förekommer i betydelsen dusch förrän i nämnda århundrade, så är det likväl alldeles säkert, att just det antika badet till en väsentlig del utgjordes af öfversköljningar från större eller mindre höjder. De gamle medicinske författarna omtala rätt ofta användning af vattenstrålen från rörmynningar för lokalbad. Först sedan bruket kallt vatten som kurmedel blifvit mera metodiskt o man börjat på mångfaldigt sätt modifiera duschbad till såväl temperatur som styrka och form, har den badform blifvit hydroterapiens (vattenkurens) krä tigaste medel. Genom retningen af duschstrålens m kaniska tryck stegras i hög grad vattnets köld- ell värmeverkan på kroppens nerv- och kärlsystem, o ofta missbrukas därför de starka duscherna på farligt sätt. Duschbadet bör betraktas mera som kurmedel än som en hygienisk badform, då för de rätta och gagneliga bruk kräfves större insikt i ham hafvandet af detsamma, än den badande allmä heten besitter. Man har att omsorgsfullt iaktta duschens värmegrad, styrka och form äfvensom tic längden af dess inverkan. Det är dock angelägna att noga moderera dess kraft och ihållighet än d temperatur: ju kallare vatten, dess kraftigare o kortare dusch. En tempererad och svag regndus åstadkommer bättre svalka än en kall och sta stråle. Efter ett kallt bad, om dusch skall anses nö vändig, tager man lämpligast en kraftig strå dusch, hvarigenom reaktionen kraftigt befordra efter ett varmt bad däremot en måttlig regndus Till värmegraden kan duschen vara af konstant ell af stigande och sjunkande temperatur eller o hastigt omväxlande varm och kall, s. k. skots dusch. Denna form af dusch, som mindre bruk i Sverige, användes vid en mängd neuralgiska danden som kraftig lokalbehandling. Till styrk växlar duschen från endast en ymnig öfversköljni genom svag regndusch eller genom en sakta rinnan vattenstråle (fransmännens mycket begagnade ”d de cygne”) till den våldsammaste stråle af flera mosfärers tryck, hvilken — om den tillika är hå fin — med lätthet genomtränger huden (”douc filiforme”). Måttlig fallhöjd för en god dusch 6—10 m. Till riktningen kan duschen vara fa eller rörlig, vertikal eller horisontal, träffa kropp i sned eller uppstigande riktning (regndusch, ryg dusch, cirkeldusch, refbensdusch och sittdusch). T formen kan duschstrålen vara rund (från armtjo till trådfin), platt (skifdusch eller koncentrisk dusch solid, ihålig eller delad, spritad, regndusch, hag dusch, t. o. m. stoftformig (pulveriserad) dusc hvilket sistnämnda slag en tid var mycket i br för vissa medikamentösa bad. Vidare kan dusc badet vara allmänt för hela kroppen eller loka Bland lokala duschformer äro vaginal-, perineal- o ögondusch allmänna. Till dusch af detta slag b gagnas äfven ånga, ofta mättad med terpentin o. c och komprimerad luft. Liksom hafsvågen åtnjut högt anseende som den mäktigaste naturliga dusc formen, kan också blåsten få betraktas som en ic mindre betydande allmän luftdusch.

Duschbad som typ för folkbad i större skala haf uppstått egentligen i Tyskland. Första begynnels voro väl de af borgmästaren G. Merkel i Göttinge införda skolbaden, hvartill han fick idén från dusc baden i kasernerna, där man med en dylik badfor behandlade soldaterna truppvis. Här var enda fråga om att på billigaste vis rengöra huden, vis ej att tillse, att det samtidigt skänkte välbehag, hä dade huden och stärkte kroppen. Man öfverspola barnen med en ljum dusch och lät dem själf tvätta sig under densamma. Dylika skolbad finn i Weimar, Hannover, Kassel, Barmen, Bonn, Nür

m. fl. På grund af den erfarenhet, som härm vunnits, sökte professor Osc. Lassar att 1882 i Tyskland grunda folkbad efter denna princ. Duschbaden voro så inrättade, att åt hvarje de var utmätt en vattenkvantitet af 20—60 upprämd till 35°, och som sedan efterföljdes llare dusch. Dylika s. k. "brausebäder", mer indre luxuöst anlagda, finnas på flera platser. örsta anlades 1887 i Wien. Mera bekant är stora badet i Breslau ("Volkbrausebad"). I ge hafva dylika bad på flera platser inrättats, de hafva småningom nedlagts, ty de kommo af- t till korta på alla vis i jämförelse med vår adstyp, det modifierade Curmanska badstubadet. T. Genzner, "Handbuch der architekten" , IV, s. 84, 176—191), och J. Marcuse, "Bäder badewesen" (1903, s. 124). C. (Ln.)

schbad. Se Dusch.

se [dōse], Eleonora, italiensk skådespelerf. 3 okt. 1859 i Vigevano (prov. Pavia), åtnjöt skådespelarbarn en förträfflig scenisk utbildning. jan af 1880-talet spelade hon i Turin och Rom de kvinnliga hufvudrollerna i Sardous och Dumas d. y:s sededrar med sådan framgång, att hon med ens blef erkänd som en scenisk storhet. Hon bildade då eget sällskap och företog turnéer i hemlandet och utom Italien samt erkändes vara samtidens mest intresseväckande och genialiska skådespelerska. I sitt temperaments lättrörlighet, i talande minspel tbörder är hon äkta italienska. Hon återger känsså omedelbart, att åskådaren fullständigt lefver i framställningen. Scen för scen fortsätter hon rens arbete på ett organiskt sätt i tal och akhennes fantasi är stadd i ständig vibrering och lifvets färg åt allt. De finaste stämningsöfverar åskådliggör hon med sällspord psykologisk ng, och öfverraskande är ofta den själiska beng, hvarmed hon får fram nytt ur kända pjäser. är förnämligast som scenisk tolk af det kvinnlidandet D. vunnit sin konstnärliga storhet, och ennes förnämsta roller höra *Marguerite Gautier* Kameliadamen", *Odette*, *Fedora*, *Nora* i Ibsens dockhem", *Magda* i Sudermanns "Hemmet", zza i Vergas "Cavalleria rusticana", Shaks *Kleopatra*, d'Annunzios *Gioconda* och *Fran da Rimini*, men äfven i komiska roller, sådana *Cyprienne* i "Låtom oss skiljas" eller den glada shusvärdinnan *Mirandolina* i Goldonis klassiska pel "La locandiera", är hon utmärkt. Med teatersällskap uppträdde hon i Wien och Berlin samt sedermera i Petersburg, Nord- och Sydrika, London, Spanien, Köpenhamn, Stockholm 5 och 1906), Paris (1896) o. s. v. Hon var —94 gift med skådespelaren, sederm. konsuln hechi. Hennes senare, passionerade förhållande skalden d'Annunzio är afspegladt i dennes ro- "Il fuoco". Biogr. af Rasi (1901).

sén, Per Karl Hjalmar, botanist, f. 4 aug. 1855 i Vimmerby, blef civilingenjör 1878 och egnade sig i början åt lärarkallet vid några folkhögskolor, var amanuens vid Riksmuseets afdelning för arkegoniater och fossila växter 1899—1900 samt vid botaniska trädgården i Rio de Janeiro 1901—hösten 1904. D. har i botaniskt syfte företagit flera resor i främmande länder: vistades 1890—92 i Kamerun (Väst-Afrika), för moss-studier, deltog såsom botanist 1895—96 i svenska expeditionen till Eldslandet och uppehöll sig därefter för fortsatta växtstudier någon tid i västra Patagonien och södra Chile samt åtföljde 1899 prof. A. G. Nathorst på expeditionen till nordöstra Grönland. 1904—05 besökte han Syd-Patagonien. För bearbetande af under sistnämnda färd gjorda botaniska samlingar återvände han hösten 1905 till Sverige. Bland hans skrifter må nämnas: *New and some little known mosses from the west coast of Africa* (Vet. akad:s handl. 28., 1895, 1896), *Die gefässpflanzen der Magellansländer* och *Die pflanzenvereine der Magellansländer* ("Svenska exped. till Magellansländerna", 1900, 1905), *Zur kenntnis der gefässpflanzen des südlichen Patagoniens* (Vet. akad:s öfv. 1901), *The vegetation of western Patagonia* ("Reports of the Princeton university exped.", 8, 1903), *Beiträge zur bryologie der Magellansländer, von Westpatagonien und Südchile*, 1—5 ("Arkiv f. botanik", 1903, 1905, 1906), *Sulla la flore de la Serra do Itatiaya au Brasil* ("Arch. do Mus. nac. do Rio de Janeiro", 13, 1903) samt *Zur kenntnis der gefässpflanzen Ost-Grönlands* och *Beiträge zur laubmooosflora Ost-Grönlands und der Insel Jan Mayen* (Vet. akad:s bihang 27: 3, 1901). Efter D. äro uppkallade moss-släktet *Dusenia* Broth. (1894) och fanerogamsläktet *Duseniella* K. Schum. (1900). T. K.

Dusend-düwels-werff ("tusen djäflars höjd"), en i Ditmarsken, nära Hemmingstedt, belägen höjd, hvarest ditmarskarna förskansade sig i striden mot danskarna år 1500.

Dusjan, Stefan, serbisk härskare, tillhörande ätten Nemanja, f. 1308, upphöjdes på tronen 1331 genom ett uppror mot hans fader Stefan Urosj III, hvilken mördades. D:s regering blef Serbiens glansperiod. Under ständiga krig mot grekiska kejsardömet och Ungern samt genom inblandning i grannstaternas inre tvister lyckades han till största delen lägga under sig Macedonien, Albanien och Bosnien. Han upphöjde 1346 ärkebiskopen af Ipek till självständig serbisk patriark och lät honom sedan kröna sig till "tsar öfver serber och greker". En kodifikation af Serbiens lagar skedde 1349 på hans föranstaltande. Hans planer att sätta sig i den grekiske kejsarens ställe och sedan hejda osmanernas inbrott i Europa omintetgjordes genom hans död, 20 dec. 1355. I likhet med andra sydslaviska välden sönderföll D:s rike snart efter hans död. (H. B—n.)

Dusk, *meteor.*, tätt, genomträngande regn.

Du Sommerard [dy såmrär], Alexandre, fransk arkeolog och konsthistoriker, f. 1779 i Bar-sur-Aube, d. 1842 i Saint-Cloud, deltog i Vendéekriget och 1800 års italienska fälttåg samt var från 1807 tjänsteman vid Cour des comptes. Han var en bland de förste, som på allvar intresserade sig för Frankrikes fornminnen och egnade hela sitt lif åt grundläggandet af en samling, hvilken sedan gaf upphofvet till Cluny-museet (se d. o.). 1839—46 utgaf han ett berömdt praktverk i 5 bd, *Les arts au*

moyen âge, verksamt biträdd af sin son Edmond D. (1817—85), sedermera konservator vid Cluny-museet.

Dussek [du'ʃek], Ján Ladislas, bömisk pianist och tonsättare, f. 1761 i Časlau, d. 1812 i Saint-Germain-en-Laye, studerade först till teolog, företog från 1783 vidsträckta konstresor som pianist, försökte sig 1792—1800 som musikförläggare i London samt fick 1802 anställning hos den musikälskande prins Ludvig af Preussen och 1808 hos furst Talleyrand i Paris. Både såsom virtuos och tonsättare riktade D. i väsentlig mån pianotekniken. Han var en af de förste pianister, som spelade med full, sjungande ton. Hans föredrag var både solidt och självfullt. I sina kompositioner visar han ganska rik uppfinning, en värme, som ej sällan blir känslosam, omväxling i harmonibehandlingen och tematisk utarbetning. Af hans klaververk må särskildt framhållas *La consolation*, *Le retour à Paris* och *Élégie*. Han skref bl. a. 13 konserter, 62 pianosonater, 80 violinsonater och 10 pianotrior samt utgaf en pianoskola. D:s verk utgåfvos samlade i 12 bd 1812—18. A. L. (E. F—t.)

Du'ssin (fr. *douzaine*, ty. *dutzend*, af lat. *duodecim*, tolf), tolf stycken (till art och bestämmelse lika ting), tolftal, tolft. I sammansättningar nyttjas ordet ofta i betydelsen mycket medelmåttig, af ringa värde, t. ex. dussinvara, dussinfurste, dussinpoet. 12 dussin utgöra 1 gross.

Dusson [dysɑ̃'], markis och grefve. Se Bonnac.

Dust. 1. (Dyst) *Arkeol.*, en under medeltiden förekommande ridderlig lek, i hvilken de täflande ryttarna möttes en och en och i hvilken det enda vapen, som användes, var en lång lans med trekeller fyrklufven järnspets. Jfr Bohord och Tornej. — 2. *Bot.* Se Te. 1. Hs Hd.

Dustmann [dö'st-], Marie Luise, född Meyer, tysk sångerska, f. 1831 i Aachen, d. 1899 i Charlottenburg, uppträdde på nästan alla tyska operascener äfvensom i London och (1858) Stockholm samt var 1857—75 fäst vid hofoperan i Wien. Hon blef 1858 gift med en bokhandlare D. och var i senare år lärarinna vid Wiens konservatorium. Hon var utmärktast i dramatiska sångpartier: som *Fidelio*, *Ifigenia*, *Armida*, *Anna*, *Euryanthe*, *Agatha* m. fl. Särskildt berömmas hennes Wagner-roller: *Elisabeth*, *Elsa* och *Senta*. A. L.*

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas [dy sybli'm å ridiky'l ilnia' kɔ̃pa'], fr., från det sublima till det löjliga är det endast ett steg.

Dusör (fr. *douceur*, eg. sötma, mildhet), mindre penninggåfva till belöning för visad tjänst; gratifikation; dryckspengar.

Dutens [dytɑ̃'], Louis, fransk lärd, f. 1730 i Tours, d. 1812 i London, flyttade vid unga år till England, blef 1758 prästvigd och utnämndes till legationspredikant och sedermera chargé d'affaires vid engelska legationen i Turin. Han var sedan brittiska sändebudet Stuart Mackenzies sekreterare och tillbragte därefter sin mesta tid på resor i Europa. Han var medlem af Académie des inscriptions i Paris och Royal society i London samt erhöll titeln af brittisk rikshistoriograf. Bland hans skrifter må nämnas: *Recherches sur l'origine des découvertes attribuées aux modernes* etc. (1766), *Explication de quelques médailles de peuples, de rois et de villes grecques et phéniciennes* (1773), *Histoire de ce qui s'est passé pour le rétablissement d'une rége[nce] en Angleterre* (1789) och *Mémoires d'un vo[yageur] qui se reprose* (3 bd, 1805; en självbiogra[fi] 1768 utgaf D. första upplagan af Leibniz' saml[ade] verk.

Dutka, ry., *mus.* Se Duda.

Dutreuil de Rhins [dytrö'j də rɛ̃'], Jules Lé[on] fransk forskningsresande, f. 1846 i Lyon, kapte[n] flottan, sändes 1876 af regeringen till Annam, hv[ars] konung ville bilda en flotta, och begagnade [sig] fället att kartlägga Indokina. Med Savorgnan [de] Brazza gjorde han 1883 färder i Ogove-områ[det]. Efter grundliga förstudier och med understöd [af] Franska institutet företog han med den unge orie[n]listen F. Grenard 1891 en forskningsfärd ge[nom] Central-Asien och Tibet, fick ej tillåtelse att bes[öka] Lhasa och fortsatte därför österut genom Mekho[ng]s källområde till öfre Jang-tse-kiang, där han n[ådde] Sining-fu 1894 mördades af tibetanerna, hvare[fter] Grenard lyckades med spillror af expeditionen [att] större delen af de vetenskapliga samlingarna u[ppnå] komma till Peking. D. skref bl. a. *Le royau[me] d'Annam et les annamites* (1879), *Études sur [le] Thibet oriental* (1887) och *L'Asie centrale* (*Thi[bet] et régions limitrophes*) (1890). Grenard offent[liggjorde] *Mission scientifique dans la Haute-Asie* (3 dlr, 1897—98).

Dutrochet [dytrɔʃɛ'], René Henri Jo[a]chim, fransk läkare och växtfysiolog, f. 17[76] d. 1847 som medlem af Franska vet. akad., u[pp]täckte (1827) endosmosens och exosmosens fenomen (jfr Diffusion). Skrifter: *N[ou]velles recherches sur l'endosmose et l'exosme* (1828), *Mémoires pour servir à l'histoire anatomi[que] et physiologique des végétaux et des animaux* (2 bd, 1837) m. fl.

Duttia. Se Datia.

Duu'mvir l. Duo'vir, lat. (af *duo*, två, [*vir*, man), "tvåman", ämbetsman, som verkar t[illsammans] med en annan ämbetsman med samma myndighet och samma (stundom utomordentliga) u[pp]drag. Sådana ämbetsmän förekommo i det fo[rna] Rom och voro där af flera slag. Duumviri sacrorum l. sacris faciu'ndis (hvilk[ens] antal under tidens lopp ökades till 15) hade vård om de sibyllinska böckerna och hvad som med d[em] stod i sammanhang. Duumviri perduelliōnis voro två män, som i vissa fall dömde[s] högmålsbrott. Duumviri navāles tillsatt[es] för att ombesörja utrustning af krigsfartyg och för möjligen äfven någon gång befäl till sjöss. M[ån]kända bland de romerske tvåmännen torde va[ra] duumviri (äfven quatuorviri) juri di cu'ndo, som voro de högste kommunale ämbe[ts]männen i Roms kolonier och en tid äfven i munic[i]pierna. Deras ämbetsbefogenhet motsvarade i d[en] närmaste konsulernas i äldre tider; under kejsar[nas] styrelse förlorade de en del af sin makt, särskild[t] afseende på lagskipningen. R. T.

Duva'l [dy-], Alexandre Vincent Ln[o]eux, fransk teaterförfattare, f. 1767 i Rennes, [d.] 1842, deltog som frivillig i nordamerikanska frihe[ts]kriget (1775—83), var sedan ingenjör, arkitekt, p[ro]trätteknare och skådespelare samt blef 1812 medl[em] af Franska akad. och 1831 konservator vid Bibl[io]thèque de l'Arsenal i Paris. Han var under kejs[a]dömet en omtyckt och produktiv teaterförfattare (

ides ganska väl med de lätta komedierna, mindre ned allvarliga stycken. De mest kända bland D:s rstycken äro: *Le tyran domestique* (1805; "Den husbonden", uppf. 1811, öfv. af H. A. Kull-), *La jeunesse de Henri V* (1806; "Henrik den es ungdomsår", uppf. 1810) och operatexten ch (1807, med musik af Méhul; "Josef i Egyp-, 1856). Som en klassicitetens förkämpe skref äfven broschyrer mot den nya konstriktning, såg dagen under hans lifstid (bl. a. *De la nature romantique*, 1833). Han utgaf dessutom *misanthrope du Marais, historiette des temps ernes* (1832). D:s *Œuvres complètes* utkommo —25 i 9 bd. (S. S—n.)

Duval [dyva'l], E. E. Amaury-D., fransk må-. Se Amaury-Duval.

Duval [dyva'l], Edgard Raoul, fransk po-r, f. 1832, d. 1887, valde den juridiska banan var under andra kejsardömets tid generaladvo- Angers, Bordeaux och Rouen. Han tog afsked septemberrevolutionen 1870 och valdes 1871 apart. Seine-inférieure till medlem af national-mlingen, där han snart blef en af det bona-stiska partiets ledare. Till sistnämnda parti ades han äfven som medlem af deputeradekam-n, men under sina sista lefnadsår röstade han med det republikanska partiet. E. W.

Duval [dyva'l], Mathias Marie, fransk olog, son till J. Duval-Jouve, f. 1844 i Grasse . Alpes-maritimes), blef efter medicinska studier assburg 1887 professor i histologi vid medicinska teten och föreståndare för antropologiska skolan ris. D. har utgifvit ett stort antal arbeten öfver ildt de högre ryggradsdjurens embryologi. Myc-använd är hans praktiska *Atlas d'embryologie* -8). L—e.

Duval., vid växtnamn förkortning för J. Duval-ve.

Duval-Jouve [dyvalʃo'v], Joseph, fransk bota-f. 1810 i dep. Eure, d. 1883 i Montpellier, undervisningsinspektör i Strassburg och skref . den värderade monografien *Histoire naturelle Equisetum de France* (1864) samt *Des com-isons histotaxiques* (1871).

Duvall, svensk friherrlig ätt, som härstammar från tland, där den hette Mac Dougall, och inkom Sverige omkr. 1594 med Albrekt Mac gall, hvilken 1626 blef fogde öfver Örbyhus Tierp i Uppsala län och dog 1641. Dennes Jakob Mac Dougall, friherre Duvall, f.), avancerade från simpel musketerare till gene- i svensk tjänst och dödsskjuten i slaget Gross-Glogau, 1634. fick af Gustaf II lf försäkran om fri-etitel, men först 4, fyrtio år efter död, upphöjdes och hans ättegren i rrligt stånd. Hans ter, Mauritz D., in-ucerades 1638 som sk adelsman på rid-uset.

Gustaf Duvall.

Gustaf D., Ja-D:s son, friherre, ämbetsman, landtmarskalk, f. 1630 i Stralsund, d. 1692, sändes 1658 till England för att beklaga lord-protektorn Cromwells död och begära en engelsk flotta till Karl Gustafs hjälp, var därefter svensk resident i Danmark och utnämndes 1662 till landshöfding öfver Stora Kopparbergs län. I sistnämnda egenskap satt han som ordförande i kommissionen öfver trolldoms-väsendet i Dalarna. 1674 blef D. svensk friherre, och vid 1675 års riksdag var han landtmarskalk.

2. Axel D., den förres son, friherre, krigare, f. 1667, d. 1750, blef 1700 lifdrabant hos Karl XII och 1701 korpral vid Drabantkåren, deltog i flera strider, bl. a. vid Narva, Poltava och Bender, blef 1714 öfverste för Närkes och Värmlands regemente, 1721 chef för Östgöta tremänningsregemente och 1722 generalmajor. — Mot slutet af sin lefnad upptog D. till följd af arfsanspråk i Skottland ättens gamla namn, Mac Dougall.

3. Johan Didrik D., sonsons son till Gustaf D., friherre, militär, landtmarskalk, f. 5 okt. 1723, d. 12 mars 1801, började 1737 sin militära bana vid Lifregementet till häst, blef 1742 lifdrabant, 1747 regementskvartermästare, 1748 kapten, 1754 major i armén, tog 1759 afsked, fick 1762 öfverstes titel, utnämndes 1773 till generalmajor i armén och fick 1776 afsked med generallöjtnants n. h. o. v. Såsom måg till den bekante hattchefen i borgarståndet, Kjerman, gjorde sig D. tidigt bemärkt både såsom affärsman och hattpolitiker. Vid riksdagen 1771—72 förvaltade han kassan för de förenade hof- och hattpartierna och utnämndes 1778 till förste stallmästare hos hertiginnan Charlotte af Södermanland, som fick stort förtroende för D. och sedermera af honom påverkades till missnöje med Gustaf III:s styrelse. Såsom landtmarskalk vid riksdagen 1786 uppträdde D. moderat och skickligt som medlare mellan konungen och adeln. Sommaren 1788 afsändes han på en beskickning till Norge, till den danske kronprinsen och prins Karl af Hessen, för att skaffa Sverige förbund med Danmark under det stundande kriget med Ryssland; men afsikten förfelades, då Danmark icke ville bryta sin allians med nämnda makt. Vid riksdagen 1789 hörde D. till oppositionens ledare på riddarhuset. — Han prisas allmänt af sina samtida för duglighet, redbarhet och världsmannaegenskaper. Se L. Wahlström, "Sveriges förhållande till Danmark 1788—89" (1898) och "Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok" (II, 1903). L. W—m.

Duval-le-Camus [dyva'l-lə-kamȳ]. 1. Pierre D., fransk målare, f. 1790 i Lisieux, d. 1854 i Saint-Cloud, lärjunge af David, var mycket produktiv och omtyckt. Bland hans arbeten märkas *Dopet* (1819), *Återkomsten från staden*, *En pifferaro undervisar sin son* (1845) samt en mängd *porträtt*.

2. Jules Alexandre D., den föregåendes son, historiemålare, f. 1814 i Paris, d. där 1878, var lärjunge af Drolling och P. Delaroche. Bland

hans taflor märkas *Tobias och ängeln* (1842) och *Förposten vid Roulers* (1859).

Duvalrestauranger [dyva'l-], fr. *établissements Duval* (förut *bouillons Duval*), benämning på ett antal billighetsrestauranger, som öppnades i Paris omkr. 1860 af slaktaren P. L. Duval (f. 1811, d. 1870). I snygga och rymliga salar serveras där ganska god och närande varm frukost- och middagsmat à la carte till ganska måttliga pris. Matsedeln är tämligen begränsad och portionerna ej stora; serveringen skötes af kvinnor i dräkt något liknande barmhärtighetssystrarnas. Dessa restauranger besökas mycket af medelklassen och af resande.

Duverdier [dyvärdiē], Antoine, sieur de Vauprivas, fransk skriftställare, f. 1544 i Montbrison (dep. Loire), d. 1600 i Duerne (nära Lyon) såsom "conseiller du roi" (kungligt råd) och kammarherre. Man eger af honom bl. a. en ännu användbar förteckning öfver Frankrikes äldre litteratur: *Bibliothèque d'Antoine Duverdier, contenant le catalogue de tous les auteurs qui ont écrit ou traduit en français* (1586).

Duvergier de Hauranne [dyvärʃiē dө åra'n], Jean, fransk teolog, f. 1581 i Bayonne, d. 1643 i Paris, studerade i Louvain samt gjorde bekantskap med Cornelis Jansen; bägge forskade 1611—16 tillsammans i Augustinus.

Sedermera blef D. utnämnd till abbot i klostret Saint-Cyran, under hvars namn han mest är känd, men begaf sig efter någon tid till Paris, där han, i förening med den ryktbara abbedissan Angélique Arnauld, i grund reformerade det bekanta klostret Port-Royal (1636). Snart samlade sig omkring Saint-Cyran en mängd framstående personligheter, hvilkas andlige rådgifvare han blef. Emellertid ådrog han sig, genom sin inblandning i striden mellan katolskt episkopat och tiggarordnar i England, jesuiternas hat; och slutligen började Richelieu misstänka honom. 1638 blef han inspärrad i Vincennes, hvarifrån han ej frigafs förrän efter nämnde ministers död (1642), kroppsligt bruten. Jämväl under fängelsetiden utöfvade han stort inflytande på sina anhängare, och efter sitt frigifvande bekämpade han såsom jansenist jesuiterna lifligare än någonsin förut. Jfr Reuchlin, "Geschichte von Port-Royal" (1839—44). Se vidare Jansenismen.

Duvergier de Hauranne [dyvärʃiē dө åra'n], Prosper, fransk författare och politiker, f. 3 aug. 1798 i Rouen, d. på slottet Heny (nära Sancergues, dep. Cher) 19 maj 1881, dref politiska studier och var Guizots och Rossis medarbetare i "Globe" (1824) och sedermera i "Revue française". Han blef inom kort en af de mest inflytelserike ledarna för det doktrinära partiet och 1831 deputerad. D. tillhörde först de ministerielle, men slöt sig 1837 till vänstern, antagligen af rent personliga skäl, och var en af kabinettet Molés ifrigaste motståndare, liksom han också med skärpa bekämpade Guizots kabinett. Hans smidighet och sinne för intriger satte honom i stån att spela en betydande roll under julimonarkien sista år. Han organiserade reformbanketterna oc bidrog sålunda, mot sin vilja, till Ludvig Filips fal hvarför han i 1848 års nationalförsamling slöt si till den orleanistiska fraktionen. Hans oppositio mot Louis Napoléon föranledde hans häktning (185 och en kortvarig landsförvisning. Han egnade sig s dan åt skriftställarskap, blef 1870 medlem af Fra ska akad. och skref bl. a. *Histoire du gouvernemen parlementaire en France de 1814 à 1848* (10 vol 1857—73). — Hans son Louis Prosper E nest D., f. 7 mars 1843 i Paris, d. 12 aug. 187 i Trouville, var känd som utmärkt reseskildrare (*Hu mois en Amérique*, 2 bd, 1866) och oppositionell pol tiker. Han deltog med heder i kriget 1870—7 blef deputerad 1871 och slöt sig till vänstra center bland hvars främste talare och största förmågor h räknades. E. A—

Duverney [dyvärnä], Joseph Guichar fransk anatom, f. 1648, d. 1730, var sedan 167 professor i anatomi vid "Jardin du roi". Bland ha många afhandlingar må särskildt påpekas de, so angå hörselorganen. D. var den förste upptäckar af de sedermera s. k. Bartholinska kör larna (se d. o.).

Duvernois [dyvärnωa'], Clément, fransk jou nalist och statsman, f. 1836 i Paris, d. där 187 uppfostrades i Alger och började där sin pub cistiska bana. Han blef 1858 redaktör för tidning "Algérie nouvelle", men 1859 dömdes han t fängelse för pressförbrytelse, och tidningen indro D. flyttade sedermera till Paris, där han 1864 b redaktör för "Courrier de Paris", hvilken tidni hade till syfte att verka för en konstitutionell opp sition mot kejsardömet. Han företog 1865 en re till Mexico. 1868 öfvertog han redaktionen "Époque", och 1869 uppsatte han "Peuple (sedermera kallad "Peuple français"), i hvil båda tidningar han försvarade kejsardömet. Si nämnda år blef han deputerad för depart. Haut Alpes. Efter de första motgångarna i kriget m Tyskland föreslog D. 9 aug. 1870 i lagstiftande kår en dagordning, genom hvilken ministären Olliv störtades, och följande dag blef han handelsminist i Palikaos kabinett och verkade som sådan med i och framgång för att förse Paris med lifsmedel. V statshvälfningen 4 sept. 1870 flydde han till En land, men återkom 1871 till Paris. 1872 blef h redaktör för Rouhers organ, "Ordre". Kort därefte invecklades han i ett mindre hederligt bankföret (Banque territoriale d'Espagne), hvars bankr kostade honom två års fängelse. Sedan han återvu nit sin frihet, uppsatte han 1876 godtköpstidning "Salut", i hvilken han arbetade för prins Lo Napoléons tronkandidatur, och 1877 blef han hufvu redaktör för den bonapartistiska tidningen "Pe voir". D. utgaf åtskilliga politiska broschyrer. E.

Duvernoy [dyvärnωa'], Georges Louis, fran naturforskare, läkare, f. 1777 i Montbéliard, 1855 i Paris, hade stor andel i förarbetena t Cuviers berömda föreläsningar i jämförande anaton blef 1827 professor i zoologi och jämförande an tomi i Strassburg och 1832 Cuviers efterträdare s professor vid Collège de France i Paris. 1850 u sågs han till chef vid musect för jämförande anaton D:s viktigaste arbeten äro *Leçons sur l'histoire n*

elle des corps organisés (1839—42) och den nya
lagan af Cuviers ''Leçons d'anatomie comparée''
35—45), hvars fem sista band han bearbetade.

Duvernoy [dyvärnŏa'], Victor Alphonse,
sk musiker, f. 1842 i Paris, professor i piano-
t vid konservatoriet därst., började 1869 gifva
erier af kammarmusikaftnar med H. Léonard
. förste violinist, erhöll 1880 staden Paris' pris
körverket *La tempête* och har sedermera upp-
lt som operakompositör, med *Sardanapale* (1882)
Hellé (1896) samt baletten *Bacchus* (1902)
m. E. F—t.

Duvert [dyvär], Félix Auguste, fransk
evilförfattare, f. 1795, d. 1876, var först mili-
sedan civil ämbetsman. Af hans dramatiska
er, tillsammans mer än 150 stycken och ofta
fna under samarbete med Saintine, Dumersan,
in och framför allt Lauzanne, hafva omkr. 20 blif-
öfversatta till svenska och uppförda på svenska
rar. Hans första stycke, som uppförd̈es på Gym-
steatern 1823, var *Le frère de lait*. (S. S—n.)

Duveyrier [dyväriē]. 1. Anne Honoré
seph D., fransk dramatisk författare, f. 1787,
1865, var advokat, men lämnade 1814 stats-
sten för att helt och hållet egna sig åt skrift-
arverksamhet. Under pseudonymen Méles-
le skref han, ensam eller i förening med
ibe, Brazier, Carmouche, Bayard, sin yngre
ler Charles m. fl., inemot 300 teaterstycken,
t i Scribes stil: dramer, melodramer, komedier,
eviller och operalibretter, af hvilka flera upp-
des med stort bifall. Bland de af honom ensam
attade styckena må nämnas: *L'oncle rival* (1811;
rbrodren rival'', uppf. 1844), *La veille des noces*
17; ''Dagen före bröllopet'', uppf. 1822),
pa, ou la fiancée de marbre (1831; ''Zampa,
r marmorbruden'', uppf. 1838, med musik af
old), *La maison du rempart ou une journée de la*
nde (1833; ''Frondörerna, eller En dag under
tidriderna i Paris 1649'', uppf. 1835, med mu-
af A. F. Lindblad), *La fille de Figaro* (1843;
garos dotter'', uppf. 1847), *Le trompette de M.*
prince (1846; ''Prinsens trumpetare'', uppf.
1, musik af Bazin) och *Une fièvre brûlante*
47; ''Kärleksfebern'', uppf. s. å.). Tillsammans
Scribe författade han bl. a. *Les frères invisibles*
19; ''De osynlige bröderna'', uppf. 1828),
érie (1823; ''Valerie'', 1824), *La demoiselle à*
ier ou la Première entrevue (1826; ''Första mö-
'', uppf. 1827; ''Friarens besök'', uppf. 1859),
seconde année ou A qui la faute? (1830; ''Två
giftermål, eller Hvems är felet?'', uppf. 1836)
Le chalet (1834; ''Alphyddan'', uppf. 1837,
musik af Adam).

. Charles D., den förres broder, fransk
attare, f. 1803, d. 1866, utvecklade en mång-
g verksamhet som journalist och författade där-
te stycken för teatern, dels ensam: *Faute de*
tendre (1838; ''Förstå hvarandra!'', uppf.
9), dels i förening med Scribe: *Oscar* (1842; ''En
gen man'', 1843) och *Les vêpres siciliennes*
55), dels i förening med sin broder: *Michel*
rin ou l'espion sans le savoir* (1834; ''Michel
rin, eller polisspionen utan att veta det'', uppf.
8), *Clifford le voleur* (1835; ''Paul Clifford'',
f. 1837) och *La meunière de Marly* (1840;
arnen vid Marly, eller Den vackra arrendator-
skan'', uppf. 1844) m. fl. Mest är D. känd såsom anhängare af saint-simonismen. För att bidraga till denna läras utbredning utgaf han flera skrifter. Äfven hans socialpolitiska skrift *L'avenir et les Bonaparte* (1864) väckte mycket uppseende. (S. S—n.)

3. Henri D., den förres son, fransk upptäcktsresande, f. 1840, d. 1892, genomreste 1859—60 norra Afrika och gjorde därunder forskningar, hvilka äro af stor vikt för kännedomen om de länder, som begränsa Algeriet, Tunisien och Tripolis. Hans förnämsta arbete bär titeln *Exploration du Sahara* (I. ''Les touaregs du Nord'', 1864). 1878—80 redigerade han, jämte G. Maunoir, ''Année géographique''.

Dux, lat. (af *dūcere*, föra, leda), ledare. 1. I det forna Rom användes detta ord om öfverbefälhafvaren i krig (i plur., *dūces*, äfven om underbefälhafvarna) samt betecknade efter ämbetsmannaväsendets reglering (under Diocletianus och Konstantin) militärbefälhafvaren i en provins och blef sedan en bestämd högsta adelstitel (motsvarande hertig, fr. *duc*, it. *duca*, eng. *duke*). I Sverige återgafs titeln jarl med dux. — I Danmark och Norge nyttjas ordet dux i betydelsen af skolyngling, som sitter främst (i en klass), primus.

2. *Mus.*, kallas i en fuga det ursprungliga temat eller subjektet, sådant det föredrages af begynnelsestämman. Jfr Comes.

Dux, tjech. *Duchcov*, distriktshufvudstad i nordvästra Böhmen, nära Erzgebirge. 12,000 inv. (1900), mest tyskar. Brunkolsgrufvor. I staden finnes ett den grefliga familjen Waldstein tillhörigt slott, hvilket mycket besökes för sin stora och väl underhållna park, sitt bibliotek (24,000 bd), sitt tafvelgalleri och sin vapensamling.

Duxrasen, *husdjurssk.*, tillhör den österrikiska alpboskapen och förekommer i Tyrolen mellan Innsbruck och Schwaz. I Dux-(Tux-)dalen, hvaraf rasen fått sitt namn, har den hållits fri från korsning med andra boskapsslag. Färgen är öfvervägande svartbrun till svagt svart med ljusbrun ål efter ryggen. Gödförmågan hos rasen är utmärkt, mjölkafkastningen mycket måttlig. H. F.

Duyckinck [dāi'kiŋk], Evert Augustus, nordamerikansk litteraturhistoriker och biograf, f. 1816 i New York, d. därstädes 1878, utgaf 1847—53 den kritiska veckoskriften ''The literary world'' i samarbete med sin broder George Long D. (f. 1823, d. 1863), hvilken medverkade äfven i D:s mest betydande arbete, *Cyclopædia of american literature* (2 illustr. band, 1856; 4:e uppl. 1888).

Duyse [dö'jse], Prudens van, flamländsk skald och lärd, f. 1804, d. 1859 som stadsarkivarie i Gent, bidrog i hög grad till utvecklingen af en nationellt flamländsk vitterhet. Af hans diktsamlingar må nämnas: *Vaderlandsche poezij* (1840), *Natalia* (1842), *Het klaverblad* (1848) och *De Nazomer* (1859) samt den episka dikten *Jakob van Artevelde* (1858). Se bibliografi af Potter (1861) och biografi af Micheels (1893).

D. V., förkortning för lat. Deo vole'nte, ''om Gud vill''.

D-wagen (ty., förkortning af *durchgangswagen*, ''genomgångsvagn''), *järnv.*, vagn försedd med genomgång i vagnens längdriktning. E. Hjr.

Dvala. 1. *Fysiol.*, tillstånd af nedsatt retbarhet.

Se Asfyxi, Död, Koma och Sömn. — 2. *Bot.*, det tillstånd, hvari ett organ eller en organism försättes, då lifsfunktionerna afstanna på grund af ogynnsamma yttre betingelser, t. ex. låg temperatur eller bristande vattentillgång. Dvalan är till sin fysiologiska natur vida skild från hvilan. 2. H. Hn.

Dvalbär, *bot.*, en svensk benämning på *Atropa Belladonna* (se Belladonna).

Dvalen (fno. *Dvalinn*), *nord. myt.*, "som ligger i dvala", en af de fyra hjortar, som beta i asken Yggdrasels grenar. Äfven namn på en dvärg och en sagohjälte.

Dvaraka. Se Dwarka.

Dwarka, Dvaraka, Davaraka l. Dschigat (eng. *Jigat*, Ptolemaios' *Barake*), hamnstad och vallfartsort i brittisk-indiska vasallstaten Baroda, på västra sidan af halfön Kathiawar. 7,535 inv. (1901). D. är berömdt för sitt tempel åt Krishna (se d. o.) l. Dvarakanath ("D:s herre").

Dverberg, pastorat i Norge. Se Andö.

Dwernicki [-ni'tski], Józef, polsk militär, f. 1779, d. 1857, deltog 1809, i spetsen för en af honom utrustad skara frivilliga ryttare, i Poniatowskis fälttåg i östra Galizien och 1812—14 i Napoleons strider mot de allierade samt blef efter hemkomsten till Polen chef för ett ulanregemente och 1826 generalmajor. Efter utbrottet af 1830 års revolution fick han ledningen af 3:e kavalleridivisionen och vann 14 febr. 1831, i träffningen vid Stoczek, den första segern öfver ryssarna. Därefter gick han öfver Weichsels is, förenade sig med Sierawskis sammanrafsade trupper och slog, 19 febr. s. å., ryska avantgardet vid Nowawieś. Efter ryssarnas seger vid Grochów (25 febr. 1831) sändes D. att insurgera Volynien, men hade ingen framgång och tvangs af ryske generalen Rüdiger att 27 april öfverskrida Galiziens gräns samt gifva sig fången åt österrikarna. — D:s memoarer, *Pamiętniki*, utkommo 1870. (L. W:son M.)

Dwight [dwâi't], Timothy, nordamerikansk präst och pedagog, f. 1752 i Northampton, Massachusetts, d. 1817 i New Haven, Connecticut, blef 1771 lärare vid Yale college och var 1777—78 fältpredikant i revolutionsarmén, hvars mod han därunder bidrog att lifva. 1783 blef D. pastor i Fairfield, Connecticut, och lyckades efter en tid åvägabringa sammanslutning mellan de presbyterianska och kongregationalistiska församlingarna i Nya England. Från 1795 till sin död var D., som i Fairfield grundat den första högre samskolan i Amerika, föreståndare för Yale college, hvilket läroverk han genom en omskapande reformverksamhet lyfte till högt anseende i hela Amerika. Som teolog tillhörde D. sin morfaders, den berömde Jonathan Edwards', skola. Hans förnämsta arbete, *Theology explained and defended etc.* (5 bd, 1818; ny uppl. med af sonen Sereno Edwards D., f. 1786, d. 1850, utgifvare af Jonathan Edwards' samlade skrifter, författad biografi öfver den äldre D., 1830), är egentligen en predikosamling och har vunnit mycket stor spridning och utgifvits i många uppl., såväl i Förenta staterna som i England. D. skref vidare bl. a. ett religiöst epos, *The conquest of Canaan* (1785), och den pastorala dikten *Greenfield hill* (1794). — D:s sonson, Timothy D., f. 1828 i Norwich, Connecticut, teolog, var 1858—86 professor i nya testamentets grekiska vid Yales teologiska seminarium och 1886—99 föreståndare för Yale college. Han har bl. a. utgifvit *Memories of Yale life and men* (1903). V. S—g

Dvina (af ryssarna kallad Norra Dvina, till skillnad från Düna, som kallas Västra Dvina), norra Rysslands största segelbara flod. Den uppstår i guvern. Vologda genom förening af de båda källfloderna Jug och Suchona, flyter i nordvästlig riktning genom guvern. Vologda och Archangelsk samt, fallor, genom tre större och flera mindre armar, ut i Dvinabukten af Hvita hafvet, 43 km. nedanför Archangelsk. Biflöden: t. h. Vytjegda och Pinega, t. v. Vaga. Längd (från föreningen) 576 km. (enl. Strelbitsky, 720 enl. Tillo, med Suchona 1,25[illegible] km.), flodområde 365,381 kvkm. D. är fiskrik, bildar många öar och flyter till största delen genom jämna, sumpiga och skogiga trakter. Sedan 1866 underhålles regelbunden ångbåtsfart på denna flod.

Dvinets, sjö i ryska guvern. Tver, floden Düna källa, på Valdaiplatån, 162 m. ö. h., har med alla sina vikar endast omkr. 20 km. omkrets, men är mycket djup (öfver 30 m.).

Dvinsk, officiellt namn på Dünaburg.

Dvojodäner, sibiriskt tatarfolk.

Dvořák [dvå'rjak], Antonín, bömisk tonsättare, f. 8 sept. 1841 i byn Mühlhausen vid Moldau, bestämdes af fadern till slaktare, men hängaf sig stället åt violinspel och musikstudier samt kom sextonårig in vid en organistskola i Prag. Han blef 1862 altviolinist vid nationalteatern därstädes och 1873 organist vid S:t Adalberts kyrka, alltjämt träget utbildande sin förmåga under kamp mot umbäranden. Sistnämnda år väckte en af honom komponerad patriotisk hymn ett sådant uppseende, att han erhöll ett stipendium från kultusministeriet i Wien.

Brahms blef lifligt intagen af hans duetter *Klänge aus Mähren*, Liszt och Bülow togo sig an hans arbeten och Simrock utgaf hans *Slavische tänze* för piano, hvilka öfver hela Tyskland blefvo nästan lika populära som Brahms' ungerska danser. D. blef nu smärre ningom hedersledamot af flera in- och utländska samfund, doktor i Prag och Cambridge o. s. v. Efter två års verksamhet som kompositionslärare vid Prags konservatorium flyttade han 1892 till New York såsom direktör för nationalkonservatoriet, men återvände 1895 till Pragkonservatoriet samt blef dess ene direktör 1901 och s. å. ledamot af österrikiska herrehuset. Död 1 maj 1904 i Prag. — D. hör till de nationelle tonsättarna och är jämte Smetana

förnämste representanten för bömisk folkton; mas saftiga melodik, nyckfulla rytmer och inta- ide fioriturer förläna hans musik dess egenart. ndre genialisk än Schubert och ej fri från remi- enser, liknar han dock något denne mästare i sprudlande friska och folkliga fantasi samt det rovisatoriskt fängslande, som försonar med de ndom något monotona längderna och bristen på ssisk afrundning i större musikformer. Till hans ämsta verk hör balladen *The spectre's bride* Spökbruden") för soli, kör och orkester, skrifven musikfesten i Birmingham 1885 (i Stockholm 92) och trots en viss tyngd präglad af utomordent- romantik och glänsande instrumentation. Äfven s *Stabat mater* (1883; i Stockholm 1900) är be- dt, mindre däremot oratoriet *Sta Ludmila* (1886). ressanta äro hans symfonier (den fjärde och sista r amerikanska motiv), slaviska rapsodier, uver- r (*Mein heim*, *Husitzka*, *In der natur* m. fl.), marmusik (däribland 8 stråkkvartetter, 1 sextett, vintetter, trior), som spelats mycket i Sverige, ger (äfven körvisor) och pianostycken. D. har n skrifvit de tjechiska operorna *Wanda* (1876), *ma sedlák* (på tyska "Der bauer ein schelm"), *rdě palice* ("Der dickschädel"), *Jakobin*, *Rusalka* fl. och slutligen *Armida* (1904). A. L. (E. F—t.)

Dvo'rnik, ry. (af *dvor*, port), portvakt, dörrvakt, diskarl, husuppsyningsman. De ryske dvornikerna tte gå polisen till handa med tillsyn öfver, att a personer utan pass vistas i huset, och med port angående misstänkta individer bland de där ide. Dvorniken tillbringar hela dygnet vid porten.

Dvur Králové, det tjechiska namnet på K ö- g i n h o f.

Dvärg nyttjas i dagligt tal om sådana orga- ner, hvilkas höjd betydligt understiger artens rliga medelhöjd. Såsom *anatomisk-fysiologisk* betecknar detta ord sådana varelser, hos hvilka heten visar sig däri, att volymen af *alla* orga- ens delar (Geoffroy Saint-Hilaire), således icke ast höjden, är under medium. Af människor, som öra den kaukasiska rasen, räknar man dock inga ra för dvärgar än dem, som hafva mindre höjd 125 cm. Såsom exempel på iakttagna dvärgar anföras Hilany Agybe från Sinai, som hade en d af 38 cm., polacken Józef Borwilaski 76 cm., smannen Nicolas Ferry, kallad "Bébé", 89 cm., engelsmannen Jeffery Hudson, 103 cm. De dvär- som icke lidit sjukliga förändringar, hafva en ildad och proportionerlig kropp, men hufvudet elativt stort, stundom så stort, att hela figuren uf vanställes. Ibland händer äfven, att kroppen anskaplig af sjukdom (rakitis), rygg och lemmar iga, de senare onaturligt tjocka eller spensliga. hjärnan (hufvudet) är liten, felslår intelligensen; t är denna af vanligt mått. Dvärgar äro lifliga rörliga, men tröttna lätt. Den ofta hos dem iakt- a vresigheten och elakheten torde i de flesta fall t en följd af de begabberier, för hvilka de stän- utsatts, helst då de, såsom tidtals varit modernt, erhållits till furstars och förnämas nöje (h o f- d v r g a r, se H o f n a r r). Bébé dog vid 22 ålder, och de fleste dvärgar tyckas hafva dött t; men Hilany Agybe, Borwilaski och Hudson o gamla, den sistnämnde 63 år. Om orsaken till gbildningen känner man ingenting. Man har odat, att dvärgväxten skulle stå i sammanhang med ett bortfall af sköldkörtelns sekretion. Dvärgar födas ofta jämte syskon af vanlig storlek samt af fullt utbildade föräldrar. Enligt hvad de flesta iakt- tagelser utvisa grundlägges dvärgväxten redan under fosterlifvet. Bébé, som likväl kom för tidigt till världen, var vid sin födelse omkr. 20 cm. och vägde icke fullt $0,_{43}$ kg.

I *etnografisk* mening betraktar man som d v ä r g f o l k hvarje ras, hvars manliga individer i höjd ej nå öfver 145 cm. I äldre tider talade man (Homeros) om pygméernas folk, som bodde vid världshafvet och hvarje vår hade att kämpa med de där på stranden landstigande tranorna. Af senare författare (Herodotos och Aristoteles) förlades deras vistelseort än till det solstekta Etiopien (Abessinien), än till det isiga Tule. Dessa berättares skildringar af tumshöga människor får man visserligen betrakta som öfverdrifter, men i allmänhet tyckas de folk, som bo kring den norra polarbassängen, vara småväxta (lapparna äro t. ex. vid pass 1,5 m. höga), och däruti finnes möjligen en antydan till grunden för sagan om Tules pygméer. Denna allmänna litenhet hos polarfolken — liksom vissa i polartrakterna förekommande växters litenhet — låg det nära till hands att härleda från klimatets hårdhet, från mörkret och från torftig näring, helst som litenheten visar sig förenad med en särdeles svag och spenslig kroppsbildning i öfrigt och en egendomlig vissenhet, som utmärker i svält och mörker uppfödda individer af alla folkraser. Att det likväl är rasegenheten, som utgör den rätta förklaringsgrunden, antydes dock af åtskilliga i Afrika gjorde upptäckter. Därstädes ha Harris i Abessinien (Herodotos' dvärgland), Du Chaillu i Asjango, vid västkusten, De Brazza nära därintill, vid Ogove, och Schweinfurth s. om egyptiska Sudan, i Monbuttu-landet, funnit folkstammar, som enligt beskrifning äro hvarandra mycket lika samt utmärka sig genom egendomliga ansiktsdrag och habitus och hvilkas medlemmar hafva en kroppshöjd i allmänhet mindre än 1,5 m. (se A c k a). Då nu enligt åtskilliga berättelser dylika folk förekomma på hela sträckan från öst- till västkusten, tvärs öfver den ekvatoriala delen af Afrika, torde man kunna sluta till, att de omtalade och de sedda utgöra spridda rester af *en* småväxt folkstam. Enär dessutom en sådan länge känd folkstam, buschmännen (se d. o.), finnes samlad eller spridd öfver södra Afrikas högslätter och då detta folk företer en omisskännelig kroppslig likhet med det i mellersta Afrika funna småfolket, har man (Mantegazza) ansett dem alla tillhöra en och samma stam. Liknande dvärgraser har man träffat äfven i öfriga världsdelar, i Asien bl. a. de småväxta negritierna. De Quatrefages betraktar södra Asien som dessas urhem och menar, att de ursprungligen därifrån spridt sig till Melanesien och Afrika. Denna negritotyp, på olika sätt förändrad, är ännu representerad af de s. k. minkopi på Andamanerna, aeta l. ita på Filippinerna, karon på Nya Guinea och af flera dvärgstammar på Malakkahalfön. Dit torde ock, ehuru de blifvit mycket förändrade genom blandning med storvuxna raser, kunna hänföras vedderna på Ceylon, kurumba i Nilgiribergen samt åtskilliga dravidastammar. Kinesiska urkunder tala om nigritier i Schan-tung, hvilka därifrån utbredt sig till Japan, hvarest tidigt omtalas kohito eller dvärgar, de nuv. ainoernas förelöpare eller kan-

Dvärgar af afrikanska Acka-stammen, jämförda med bakomstående engelska officerare samt Sudannegrer och sansibarer.

hända i någon mån förfäder. Cl. Markham anför Acuña (1639), von Spix (1820), Castelnau (1847) och Penha (1853) som hemulsmän för den meningen, att guayazi och kauana äro dvärgraser i några trakter af Amasonflodens bäcken, de senare med en medelhöjd af 107 cm. Äfven i grafvar i olika delar af Syd-Amerika har man gjort fynd af ben, som tillhört en dvärgras, och 1631 fann en engelsk kapten Foxe på en ö i arktiska Nord-Amerika en grafplats, där af alla liken det längsta icke var öfver 122 cm. Likaså har man i olika delar af Europa, bl. a. i Schweiz, på flera ställen i Frankrike (från den neolitiska perioden), i Tyskland vid Rhen (vid Worms och Egisheim) och i Schlesien anträffat graffält (det sistnämnda sträckande sig in i brons-, romerska och slaviska perioden), som, jämte rester af storvuxna människor, innehålla ben (ända till 9 proc.) äfven af en dvärgras. De italienske antropologerna Sergi, Mantia och Pullé hafva funnit en ännu lefvande dvärgras på Sicilien. Adam af Bremen vet berätta om en dvärgras i nuv. Nederländerna, och en biskop på Orkney-öarna (på 1400-talet) talar om ett dylikt folk på dessa öar i 9:e årh. Med stöd af dessa graffynd och förekomsten i olika världsdelar af ännu lefvande dvärgfolk på låg utvecklingsgrad hafva flera antropologer, bl. a. J. Kollmann i Basel, velat uppställa den satsen, att dvärgraserna äro de ursprungliga, ur hvilka genom mutation de högvuxna raserna utvecklat sig, en sats, som ej heller Virchow ansåg osannolik. G. v. D.*

Litt.: Quatrefages, ”Les pygmées” (1887), Panckow, ”Ueber zwergvölker in Afrika und Südasien” (i ”Zeitschr. d. ges. f. erdkunde”, 1892), Stuhlmann, ”Mit Emin Pascha ins herz von Afrika” (1894), arbeten af Du Chaillu, Schweinfurth, Stanley, Junker, A. B. Lloyd m. fl. Afrikaresande samt uppsatser af Kollmann o. a. i ”Globus” (1902).

I *nordiska mytologien* äro dvärgar benämning på de väsenden, som antogos representera de i jordens inre hemlighetsfullt och stilla verkande naturkrafterna. Enligt Snorres Edda fingo dvärgarna sin första tillvaro såsom maskar i urjätten Ymers kött, men erhöllo sedan af gudarna förstånd och mänsklig liknande skepnad. Man tänkte sig dem små, fula, mörka och dagskygga, boende i jorden och i stenar. De ansågos kunna göra sig osynliga genom en hatt eller mantel (se D v ä r g h a t t). Deras välde öfver naturens förborgade krafter yttrar sig särskildt i deras öfverlägsen konstfärdighet, hvilken sätter dem i stånd att icke allenast förse människorna med allehanda dyrbara vapen och verktyg, utan äfven att åt gudarna smida deras kostbaraste klenoder. Så förfärdigade dvärgarna åt Oden spjutet Gungner och guldringen Draupner, åt Tor hammaren Mjolner, åt Frej skeppet Skidbladner, åt Sif hennes guldhår. I de mytiska urkunderna uppräknas många namn på dvärgar. På ett ställe nämnas tre olika flockar, hvilkas anförare äro M o d s o g n e r, D u r e n och D v a l e n. Några dvärgar hafva, enligt hvad deras namn antyda, en kosmogonisk betydelse, såsom N o r d r i och N e d e samt N o r d r e, Ö s t r e, S ö d r e och V ä s t r e, hvilka uppbära himlahalfvets fyra hörn. Dvärgarna tyckas vara identiska med s v a r a l f e r n a (se A l f e r), och i en senare tids folktro förblandas de ofta med tomtegubbar, nissar, bergtroll och dylika väsenden. Äfven nyare folksägner hafva åtskilligt att berätta om dvärgar och deras sammanträffanden med människor. — En tillfredsställande etymologi af ordet dvärg är ännu ej funnen. Detta ord ingår i sammansättningarna d v ä r g s

l, genljud, dvärganät l. dvärgsnät, delväf, och dvärgstenar eller dvärgmrar, benämningar på vissa slags sten-r. Th. W. (B—e.)

värgag, *bot.* Se Cyperus.

värgamål. Se Dvärg, sp. 1132.

värgantiloperna, *zool.*, kallas arter tillhörande afrikanska antilopsläktet *Neotragus*.

värganät. Se Dvärg, sp. 1133.

värgbjörk, *bot.* Se Björk.

värgborrar, *Crypturgus*, *zool.*, ett till familjen borrar (se d. o.) hörande skalbaggsläkte, omfatle helt små, endast 1—1,5 mm. långa arter, hvilka a under barken af barrträd och äro vanliga å fälldt e, men också förekomma å sjuka träd. De göra ngen egna gångar eller lefva i andra barkborrars gsystem. I Sverige finnas två arter: *C. pusillus*, ig på gran, och *C. cinereus*, något mindre all-, förekommande mest på tall. I jämförelse med el andra barkborrar äro dvärgborrarna af underad betydelse som skadedjur. G. G.

värgbuske, *bot.*, en låg ($^1/_6$—$^1/_3$ m. hög) växt länge lefvande hufvudrot och fullständigt förad, öfvervintrande stam. Exempel på dvärgtar äro ljung (*Calluna vulgaris* Salisb.) och ris (*Empetrum nigrum* L.). H. Hn.

värgekorre, *zool.* Se Ekorrsläktet.

värgfalk, *zool.* Se Falksläktet.

värgfladermus, *zool.* Se Fladermöss.

värgfolk. Se Dvärg, sp. 1130.

värgget, *zool.* Se Getsläktet.

värggren, *bot.*, ett skott, utmärkt genom sina a stängelleder, obetydliga årliga tillväxt och portionsvis korta lifstid. Dvärggrenen har vana till uppgift antingen att, såsom hos tallen, göra växtens blad, eller ock, såsom hos våra iga fruktträd, blommorna jämte ett fåtal blad. differentiering af skotten i dylika dvärggrenar en mera speciell uppgift i växtens lif och ggrenar, genom hvilka själfva tillväxten sker, finnes hos ett mycket stort antal träd buskar. G. A. (H. Hn.)

värggås, *zool.* Se Andfåglar, sp. 966.

värghamrar. Se Dvärg, sp. 1133.

värghatt, *myt.* o. *folkl.*, en i sagorna omtalad udbonad, hjälm eller kåpa, hvarmed en hvar, lyckades få den i sin besittning, troddes kunna sig osynlig. Denna de underjordiska makterna rungligen tillhöriga hufvudbonad möter i de nordiska häfderna under benämningen hushjälmr; i tyska sagor kallas den tarnkappe, i norsk folkdiktning huldrehatt, nsk någon gång äfven duldehatt. Att man na föreställning möter en hos de ariska folken ket åldrig tro framgår däraf, att det redan i len (V, 844—845) angifves, att underjords- och guden, Hades, innehar en dylik osynliggörande udbonad. N. E. H.

värghjort, detsamma som dvärgmyskret. Se Tragulina.

värghägersläktet, *zool.* Se Hägrar.

värghäst, *zool.* Se Hästen.

värghöns. Se Bantamhöns.

värgkakadüan, *zool.* Se Papegojor.

värglin, *bot.* Se Radiola.

värglummer, *bot.* Se Selaginella.

värgmus, *zool.* Se Råttsläktet.

Dvärgmyrsloken, *zool.* Se Myrslokslägtet.

Dvärgmyskdjur, *zool.* Se Tragulina.

Dvärgmås, *zool.* Se Måssläktet.

Dvärgnandu, *zool.* Se Nandu.

Dvärgnäbbmus, *zool.* Se Näbbmössen.

Dvärgnötter, *bot.* Se Tall.

Dvärgpalm, *bot.* Se Chamærops.

Dvärgpapegoja, *zool.* Se Papegojor.

Dvärgrost. Se Sädesrost.

Dvärgrördrom, *zool.* Se Hägrar.

Dvärgseglare, *zool.* Se Tornsvalesläktet.

Dvärgsimpa, *zool.* Se Simpsläktet.

Dvärgsnät. Se Dvärg, sp. 1133.

Dvärgspett, *zool.* Se Hackspettsläktet.

Dvärgstenar. Se Dvärg, sp. 1133.

Dvärgstrandvipa, *zool.* Se Strandvipsläktet.

Dvärgsvan, *zool.* Se Svansläktet.

Dvärgsyra, *bot.* Se Kœnigia.

Dvärgtall, *bot.* Se Tall.

Dvärgtrapp, *zool.* Se Trappsläktet.

Dvärgträd. 1. *Bot.*, dvärgformer af träd, uppkomna genom atrofi (se d. o.). Sådana träd kunna träffas i hvarje bestånd, där alla träd ha samma ålder, men det oaktadt äro af mycket olika storlek, så att de mest undertryckta träden vid ytlig undersökning kunde anses många gånger yngre. Till följd af den förminskade näringstillförseln blifva årsringarna hos dvärgträden mycket smala, ofta

Japanskt dvärgträd (Pinus densiflora) af omkr. 100 års ålder.

knappt märkbara. På Grönland har man anträffat enar, som hade en stamdiameter af endast 4,5 cm., men dock voro 400 år gamla; deras årsringar voro endast 0,1—0,2 mm. tjocka. Dvärgträd kan man åstadkomma äfven på artificiell väg genom att svälta växterna, genom att välja de minsta fröna till sådden, genom att borttaga en del

af fröhvitan eller hjärtbladen, etc. På dylikt sätt frambringas de dvärgträd af barrträd, bambu, plommonträd m. fl., som i Japan allmänt användas till prydnad i de små trädgårdarna. Den operation, hvarigenom dessa träd åstadkommas, är mycket långvarig och fordrar stor noggrannhet och omsorg. Man utväljer de minsta fröna af de minsta exemplar, som stå till buds, och sår dem i mycket små krukor, där plantorna förblifva, tills rötterna fullständigt fyllt dem. De flyttas då i andra, helt obetydligt större krukor. I krukorna får endast finnas helt litet jord, och plantorna vattnas så sparsamt som möjligt. Genom detta förfaringssätt blir hufvudroten atrofisk. Ett annat sätt är att beskära rötterna på de uppkomna plantorna och hålla dem afkylda i flacka, porösa krukor, hvilkas yta ständigt hålles fuktig. Stammen böjes och bindes i sicksack eller spiral, alla kraftigare skott tuktas, utvecklingen af sidogrenar befordras. Grenarna böjas, bindas och klippas, så att trädet får den önskade formen af ett klot eller en pyramid. I andra fall erhållas dvärgträden genom ympning. Man kan på dessa sätt erhålla barrträdsdvärgar, som ofta blifva öfver 50 år, stundom öfver 100 år gamla, med en stamgenomskärning af 4—7 cm. och en höjd af 40—60 cm. Dvärgträden stå i Japan i högt anseende och betinga höga pris; så t. ex. värderades dvärgindivider af en bambu, en gran och ett plommonträd, det senare i full blomning, alla växande i en kruka af 3 tums höjd och 1 kv.-tums grundyta, till öfver tusen gulden. G. L—m.

2. *Trädg.* De europeiska trädgårdarnas "dvärgträd" utgöras af fruktträd, förädlade på mer eller mindre svagt växande grundstammar. För uppdragning af dvärgartade äppelträd förädlas dessa på unga plantor af doucin eller, då mycket små träd önskas, paradisäpple, för päron användes kvitten (se Cydonia), för plommon den svagväxande plommonarten myrobalan (*Prunus myrobalana*), för körsbär användes weichsel (*Prunus mahaleb*). Till följd af de främmande grundstammarnas svaga rotsystem erhålla de på dem förädlade fruktträden mindre näring, än om de uppdragits på grund stammar af sin egen art och nå därför endast svagare utveckling. Dock kunna de växla mycket i storlek. Den svagare växtligheten betingar emellertid ett tidigare inträdande af fruktbarhetsåldern och den omständigheten, att dvärgträden vanligen ge afkastning långt tidigare än andra träd, för klarar den allmänna spridning de vunnit. Sällan nå dvärgträden någon högre ålder. — Dvärgträden danas vanligen med rätt låga stammar (30—50 cm höga). Än få de utbildas tämligen fritt och benämnas då buskträd, än, och vanligare, söker man genom beskärning gifva dem en mera pyramidal form. pyramidträd, än uppdragas de mer eller mindre konstlade former. C. G. L.

Dvärgpäronträd.

Dvärguf, *zool.* Se Ufsläktet.

Dvärguggla, *zool.* Se Ugglesläktet.

Dvärgugglesvala, *zool.* Se Ugglesvalan.

Dvärgvakteln, *zool.* Se Vaktelsläktet.

Dvärgvide, *bot.* Se Salix.

d. y., förkortning för den yngre (jr. Junior).

Dy, *geol.*, den afart af torf l. torfdy, i vid sträckt bemärkelse, som utgöres af en mörkbrun eller svartbrun, humusrik, homogen massa, i hvilken blott få och otydliga lämningar af hufvudsakligen vatten- och sumpväxter kunna iakttagas, men däremot exkrement och fragment af lägre vattendjur äro inblandade. Den typiska dyn (torfdy eller dytorf i inskränkt bemärkelse) förekommer hufvudsakligen endast inom mossarnas djupast belägna delar, närmast ofvanpå gyttjan, och anses vara ett i större eller mindre stillastående vattensamlingar uppkommen biogen bildning. Se Torf. — Dyjord bildar, där den går i dagen, en ypperlig odlingsjord och är ett utmärkt och mycket användt förbättringsmedel på mullfattig åkerjord. E. E. H. J. D.

Dyadik (grek. *dyadiko's*, hörande till tvåtal, *dyo*, två) l. Dyadiskt system, *mat.*, talsystem, hvars grundtal är 2. För att i ett sådant system beteckna ett tal behöfver man endast tvenne siffror, nämligen 0 och 1. Så uttryckes t. ex. 8 genom 1001, 13 genom 1101, o. s. v. Visserligen förenklas genom detta beteckningssätt de aritmetiska operationerna — så t. ex. erfordras vid multiplikationer alldeles ingen kännedom om multiplikationstabellen —, men i praktiken är det dyadiska systemet oanvändbart. Den ofta upprepade notisen att kineserna begagnat ett dyadiskt system beror på ett missförstånd. Dyadiken behandlades först af Caramuel (1670), men erhöll sin egentliga ryktbarhet genom Leibniz, hvilken begagnade den bl. a. för att symboliskt bevisa, det Gud skapat världen ur intet. Numera eger nämnda system betydelse endast såsom en kuriositet. G.

Dyaina. Se Jaina.

Dyakisdodekaëder (af grek. *dya'kis*, två gånger, *dōdeka*, tolf, och *he'dra*, yta), *kristall.*, en hemiedrisk form af hexakisoktaedern. A. Hn.

Dya'logus creaturārum moralizātus. Se Dialogus creaturarum moralizatus.

Dyarki (af grek. *dyo*, två, och *archē*, styrelse), regering, då makten är delad emellan två (t. ex. Rom den forna romerska senaten och kejsaren).

Dyas, grek. (egentl. tvåtal), *geol.*, en föga brukad benämning för permiska systemet eller formationsgrundande sig därpå, att detta i Tyskland kan delas i två hufvudafdelningar. Se Permiska systemet. E. E.

Dyāus, indisk gudomlighet. Se Varuṇa. — Asura. Se Asura.

Dyayadēva. Se Jayadeva.

Dybböl (ty. *Düppel*), socken och by på Sundeveds ö i nordöstra Schleswig, vid Alssundet, midt emot

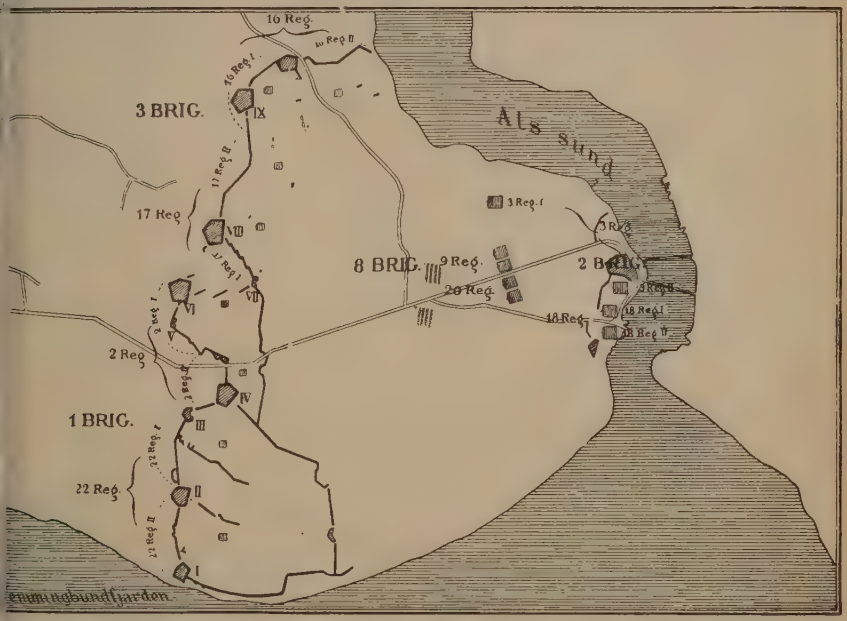

Danskarnas besättande af Dybbölställningen 18 apr. 1864 på morgonen. (I—X utmärka de tio skansarna.)

minister Hansen, att hela ställningen utom brohufvudet skulle utrymmas, och denna besattes 13 apr. efter någon strid af tyskarna. Trots erfarenheten från krigsåren blef Dybbölställningen ej befäst efter fredsslutet; först 1861, då förhållandet mellan Danmark och Tyskland vardt alltmera spändt, vidtog danska regeringen några åtgärder till höjdens försvar, ehuru långt ifrån tillräckligt omfattande och aldrig slutförda, då kriget 1864 bröt ut. Tio småskansar anlades i en båge från Alssundet i n. öfver höjdryggen till Vemmingbund i s. När danskarna 5—6 febr. 1864 utrymt Dannevirke, drogo de sig tillbaka till D., som 17—22 febr. inneslöts af preussarna. En gynnsam drabbning 17 mars medförde dessas ytterligare framryckning, derborg på Als. Mellan Alssundet och byn D. er sig landet 72 m. och bildar den s. k. "Dybbölken", som sakta sluttar mot n. och ö. (Alsdet), men i v. och s. (Vemmingbundfjärden) är ligen brant. När danska hären efter slaget vid leswig (23 apr. 1848) drog sig tillbaka till Als, attes Dybbölhöjden af tyskarna (hannoveranare mecklenburgare), men intogs 28 maj af danrna och försvarades 5 juni af dessa (9,000 man) ler general Hedemann mot en mycket öfverlägsen styrka under general Wrangel, som ville fira ungens af Hannover födelsedag genom att intaga Inalles stupade 28 maj 150 danskar och 5 juni ; bland de fallne voro de svenske frivillige friere K. E. O. Leijonhufvud och skalden Sommelius. 6 apr. 1849 stod en för danskarna gynnsam strid Ullerup, n. v. om D., men likväl påbjöd krigshvaremot ett angrepp 28 mars tappert slogs tillbaka. Strax därpå öppnades dock en regelrätt belägring, och 2 april började en häftig beskjutning dels af skansarna, dels af städen Sönderborg. Beskjutningen tillfogade besättningen stora förluster (i allt 1,200 man), under det att skansarna med sina 84 kanoner endast i ringa mån kunde besvara elden och än mindre göra fienden något egentligt afbräck. När skansarna voro nästan sönderskjutna och kanonerna delvis demonterade — hvarför den danske öfverbefälhafvaren också ville utrymma ställningen och endast hölls tillbaka af regeringen i förhoppning om snart vapenstillestånd och af politiska skäl — och sedan de fientliga löpgrafvarna förts nära fram till skansarna, ja närmare dessa än hvad besättningens uppehållsorter voro, stormades skansarna 18 april efter en fruktansvärd beskjutning (7,000 skott

på 6 timmar) och intogos liksom hela ställningen efter en för danskarna blodig och ärofull strid, som medförde en förlust för dem af 4,800 man (däraf 3,400 fångar), omkr. hälften af den styrka, som var i elden. Tyskarnas förlust var endast 1,200 man. 1865 och följande år uppförde preussarna här en rad större befästningsverk, som omfattade både D. och Sönderborg, men 1885 nedrefvos de igen. Ett tyskt segerminnesmärke är rest på Dybbölhöjden. E. Ebg.

Dybdahl, Jens Andreas, dansk hortikultör, f. 1832 i Selde vid Viborg, d. 1879 i Köpenhamn, sedan 1864 docent vid veterinär- og landbohöjskolen i Köpenhamn, var en framstående författare inom trädgårdslitteraturen. Hans förnämsta verk äro *Kjökkenhaveplanterne* (1877) och *Jordbær og vore vigtigste frugtbusk-arter* (1879). C. G. D.

Dybeck, gammal herrgård i Ö. Vemmenhögs socken, Malmöhus län, nära Östersjön och vid Dybecksån, aflopp för Näsbyholmssjön. Själfva gården, som förr varit befäst och omgifven af grafvar, är bebyggd med tvenne grupper af hus från olika tider och i olika stilar, det hela utgörande den egendomligaste arkitektoniska blandning, som förekommer vid någon skånsk herrgård. Godset, som utgör Sveriges sydligaste säteri, omtalas redan på 1300-talet. Det delades 1684 mellan bröderna Jörgen och Kristian Bille, och sedan dess hade det skilda egare, som nyttjade hvar sin del af mangårds- och uthusbyggnaderna. Efter G. F. Gyllenkrook och G. Ehrensparre, hvilka i slutet af 1700-talet samtidigt voro gårdens egare, kallades den ena delen Krokeparten, den andra Sparreparten. Den förra, omfattande Dybecks-, Bings- och Hörtemöllagårdarna i Ö. Vemmenhögs och Skifarps socknar, var 1905 tax. till 543,700 kr. för jordbr.-fastighet och 21,000 kr. för bränneri (brännvinstillverkningen 1904—05 var 363,084 l. råbrännvin) och tillhörde A.. B. Wallis' stärbhus. Den senare delen har styckats i ett större antal lotter, af hvilka en, Tofthögs gård, tax. till 236,500 kr., tillhör Jordberga sockerfabriks aktieb. och en, Hörtegården, är tax. till 108,500 kr.

Dybeck, Rikard, fornforskare, f. 1 sept. 1811 i Odensvi församling i Västmanland, d. 28 juli 1877 i Södertälje, blef 1831 student i Uppsala, aflade där hofrättsexamen och hade sedermera flera gånger förordnanden såsom domare. Snart egnade han sig likväl uteslutande åt studiet och bevarandet af fäderneslandets gamla minnen. Omkr. 1830, på en tid då ännu endast få insågo rätta betydelsen däraf, började D. under resor i olika landskap afteckna fornlämningar, särskildt runstenar, uppsamla folkmelodier, anteckna gamla sägner, sagor och ordspråk samt studera allmogens seder och lif. D. var en mera poetiskt än vetenskapligt anlagd natur, och äfven hans samlingsarbeten motsvara icke alltid vetenskapens kraf, men förblifva icke desto mindre af stor vikt. De viktigaste bland D:s arbeten äro tidskriften *Runa. En skrift för fäderneslandet fornvänner* (1842—50, 1865—76), *Svenska valv visor och hornlåtar* (1846), *Svenska minnesmärken* (1851), *Svenska fornsaker* (1853—55), *Svenska folkmelodier* (1853—56), *Svenska runurkunder* (1855—59), *Sverikes runurkunder* (1860—76), *Mälarens öar* (1861) samt reseberättelser och anteckningar i Vitt. hist. och ant. akad:s arkiv. I denna litterära verksamhet erhöll han ganska frikostiga understöd af allmänna medel. D. var äfven en lycklig utöfvare af musikens konst. I Stockholm anordnade han flera gånger aftonunderhållningar för nordisk folkmusik. D. diktade till en Västmanland upptecknad melodi nationalsången *D. gamla, du fria, du fjällhöga nord.* B—

Düben, stad i preussiska reg.-omr. Merseburg (prov. Sachsen), vid floden Mulde. 3,072 inv. (1900). Gustaf II Adolf och kurfursten Johan Georg af Sachsen slöto där 4 sept. 1631 ett förbund mot kejsaren och ligan.

Düben, von, adliga ätter, härstammande från en Mikael D., antagl. f. omkr. 1530, som 1596 var musiker och rådman i Lützen. Hans efterkommande stiftade i Sverige fyra olika ätter von D., af hvilka den ena adlades 1698 och blef friherrlig 1718 samt utdog på svärdssidan 1892, den andra adlades 1707 och utgick på svärdssidan 1784, den tredje adlades likaledes 1707 samt blef friherrlig 1719 och den fjärde adlades 1707 samt blef friherrlig 1719, grevlig 1731 och utgick 1876.

1. Anders D., Mikael D:s sonson, tonsättare, inflyttade 1624 från Tyskland till Sverige och fick s. å. anställning där som hoforganist, 1625 tillika som organist vid Tyska kyrkan i Stockholm samt 1640 som kungl. kapellmästare. Död 1662. Melodirikt och med fyllighet i harmonierna komponerade han bl. a. en åttastämmig kantat, *Pugna triumphalis*, till Gustaf II Adolfs grafsättning (kantaten trycktes 1634 och finns återgifven något moderniserad i ''Förr och nu'', 1878), en kantat vid Karl X Gustafs bår och 20 danser (däribland 1 couranter) för drottning Kristinas hof (i ett samlingsband i Upps. univ. bibl.).

2. Gustaf D., den föregåendes son, tonsättare, f. 1624, d. 19 dec. 1690, efterträdde 1663 fadern som hofkapellmästare och organist i Tyska kyrkan. För sitt tjänstenit erhöll han 1671 i förläning 4 småländska kronohemman. D. var den egentlige representanten för svensk konstmusik under 1600-talets senare hälft. Han komponerade med smidigare talang än fadern och i tydligt italiensk stil bl. a. en förträffligt instrumenterad *Sinfonia* (1654), de kyrkliga vokalverken *Fader vår* (1663), *Surrexit pastor bonus* (bägge fyrstämmiga), *Cessat gaudium* (altsolo; 1679) och ett vackert femstämmigt *Miserere* samt till Samuel Columbus' ''Odæ sveticæ'' (1674) åtskilliga vismelodier, af hvilka några upptogos som psalmer (koralerna n:r 213 och n:r 240 i sv. psalmboken). D. anlade stora samlingar af dåtida och äldre kompositioner, främst saml. ''Motetti et concerti'' (i Upps. univ. bibl.). Jfr T. Norlind, ''Die musikgeschichte Schwedens in den jahren 1630—1730'' (i ''Sammelbände der intern. musikgesellschaft'', I, 1900) och densamme, ''Svensk musikhistoria'' (1901). — D:s son Gustaf von D., f. 1659, d. 1726, blef 1682 kammarpage hos prins Karl, efterträdde sin far som

apellmästare 1690, adlades 1698, följde Karl i alla hans krig, blef hofmarskalk 1712 och öjdes 1718 i friherrligt stånd. — Dennes bro- Anders D., f. 1673, d. 1738 som friherre hofmarskalk, var hofkapellmästare 1698—

E. F—t

Emerentia (Mensa) von D., dotter D. 2, f. 24 maj 1669, anställdes såsom ”kam- iga” hos Ulrika Eleonora d. ä., hvilken 1690 åt es vård anförtrodde sin dotter, den då tvååriga prinsessan Ulrika Eleonora. Mellan vårdarinnan och den af andra förbisedda prinsessan uppstod snart en ömsesidig innerlig tillgifvenhet. Fröken D. befordrades efter hand till hoffröken och kammarfröken och upphöjdes jämte sina syskon i adligt och friherrligt stånd. Hos Ulrika Eleonora åtnjöt hon ett stort och välförtjänt förtroende. Både i nöd och lust var hon ända

drottningens död för denna en trogen vän, de båda kvinnornas förhållande till hvarandra med tiden alltmer systerligt. Emerentia von D. brukade likväl aldrig sin ställning. I sitt testa- e anslog Ulrika Eleonora en större penning- na samt en mängd dyrbarheter åt sin vårdarinna vän. 26 mars 1743, ett och ett halft år efter ningens bortgång, afled Emerentia von D. Hon r begrafven i Riddarholmskyrkan.

A. B. B.*

Joakim von D., den föregående broder, rre, riksråd, f. 22 aug. 1671 i Stockholm, in- 1694 i kansliet, upphöjdes 1707 i adligt stånd var expeditionssekreterare vid Karl XII:s fältkansli, då han 1709 efter olyckan vid Poltava råkade i rysk fångenskap. D. utväxlades och hemkom 1719. Under fångenskapen befordrad till kansliråd, blef han efter hemkomsten statssekreterare och upphöjdes 1719 i friherrligt stånd. D. stod liksom sina syskon personligen nära Ulrika Eleonora och hade i början svårt att häfda de nya statsrättsliga formerna

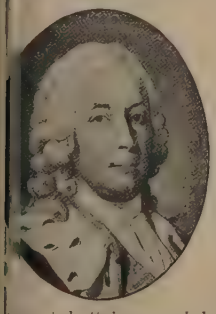

emot drottningens och hennes gemåls önskningar. han 1720 kontrasignerade och utfärdade order Stobées arrestering utan att föredraga ärendet i t, ådrog honom en skrapa af 1723 års ständer. duglighet och redbarhet voro dock så allmänt er- da, att han under samma riksdag, efter Gyllen- s utnämning till riksråd, utnämndes till hof- ler och insattes i sekreta kommissionen. Under följande kampen mellan holsteinska partiet och n stod D. troget på den senares sida. Horn för- ade 1725, när brytningen var uppenbar, att hela s parti utgjordes af D. Efter holsteinska partiets fall 1727 utnämndes D. till riksråd. På det att Horn ej skulle gå miste om hans tjänster i kansliet, fick han af ständerna särskildt medgifvande att fortfarande vara medlem af kansliet, ehuru platsen som rikskansliråd var upptagen af den gamle rådsherren J. Banér. Under den följande tiden, Horns glanstid, egde D., utan att egentligen synas, ett mycket stort inflytande. Han var så godt som Horns högra hand och betraktades af denne såsom hans målsman inom rådet och kansliet, då han af ålder och sjuklighet tvingades att tidtals vistas borta från hufvudstaden. D. var en utmärkt skicklig ämbetsman med ovanligt grundliga insikter, moget omdöme och en sällsynt reda och klarhet i skriftlig framställning. Franske ministern i Stockholm greve de Brancas karakteriserar honom såsom ”utan motsägelse det bästa hufvudet i senaten”. D. dog 30 nov. 1730. Efter hans död upphöjdes hans ätt, 1731, till greflig. D. egde stora litterära intressen och öfversatte till svenska flera skaldestycken af Boileau (utgifna 1721 och 1722; se Boileau-Despréaux) samt arbeten af Pufendorff och Fénelon (outgifna). Han var äfven såsom flera af sina medfångar i Ryssland påverkad af den pietistiska rörelsen och utgaf 1725 anonymt några *Uthwalde andelige sånger* (efter tyska mönster).

L. S.

5. Joakim von D., den förres brorson, friherre, riksråd, f. 21 okt. 1708 i Stockholm, inträdde i kanslict 1724, blef kammarherre 1731 och kommissionssekreterare i Haag s. å., assessor i Kommerskollegium 1739 och kommerseråd 1753. D. åtnjöt i hög grad Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas förtroende, förvaltade en tid drottningens enskilda kassa och räknades bland hofvets intimaste vänner. 1755 utnämnde Adolf Fredrik honom till statssekreterare med åsidosättande af rådets förslag, men rådet ogillade utnämningen genom formlig omröstning, och D. hade takt nog att frivilligt afstå, för att ej skapa en ny konflikt mellan konung och råd. Genom hofvets inflytande blef han 1759 statssekreterare. Efter 1762 års riksdag började D. skilja sig från hofvet, dels af rivalitet med öfverste Sinclair, som alltmer vann Lovisa Ulrikas förtroende, dels emedan han ogillade hofvets närmande till hattarna. Han reserverade sig 1764 i Kanslikollegium formligen mot den nya allians med Frankrike, hvarmed hattpartiet sökte stödja sitt ramlande välde. Vid den följande riksdagen 1765—66 tillhörde D. det segrande mösspartiets främste män och var medlem af sekreta utskottet. Då samtidigt brytningen mellan hofvet och mössorna blef fullständig, betraktades D. af hofpartiet såsom öfverlöpare och blef föremål för konungaparets bittra onåd. Ehuru ständerna fem gånger uppförde honom i första rummet på förslag till riksrådsämbetet, förbigicks han ständigt af konungen. Denna halsstarrighet föranledde ständerna att genom den bekanta förordningen om lagarnas verkställighet 1766 mot grundlagens tydliga föreskrift utsträcka tjänstebetänkandets regel, att den, som tre gånger varit uppförd på förslag till ett ämbete, fjärde gången ensam skulle ställas på förslag, äfven till rådsämbetet, och sedan de beredt rum i rådet, uppfördes D. ensam på förslag därtill och utnämndes. Inom den första mössregeringen intog D. en inflytelserik ställning. Vid partihvälfningen 1769 afsattes han från rådsämbetet, men vid mössornas nya seger på våren 1772 insattes han

ånyo i rådet och trädde såsom kanslipresident i spetsen för styrelsen. Efter statshvälfningen s. å. afskedades D. för andra gången. Han tillbragte sina sista år i det enskilda lifvets lugn och afled på Riksten i Botkyrka socken 27 jan. 1786. L. S.

6. Karl Vilhelm von D., son af D. 4, dotterson till ärkebiskop Spegel, grefve, ämbetsman, f. 2 febr. 1724, ingick 1742 i kansliet och tjänstgjorde under de följande åren vid flera svenska beskickningar i utlandet, däribland såsom kommissionssekreterare i Berlin 1747—51. Efter hemkomsten sistn. år utnämndes han till kammarherre hos drottning Lovisa Ulrika, blef 1752 uppvaktande kavaljer hos kronprins Gustaf, 1753 drottningens handsekreterare och 1761 öfverkammarherre. 1763 afgick han såsom envoyé till Petersburg och efterträdde 1764 Dalin såsom hofkansler. D. räknades till hofpartiet, men försiktig och klok, höll han sig tämligen oberoende af partibanden och kryssade skickligt mellan partiskären. Härtill hade han äfven en personlig anledning, då hans svärfar, riksrådet Joakim v. Düben (se D. 5), tillhörde mössornas ledare och var af hofvet synnerligen hatad. Vid ämbetsverkens bekanta resning mot mössregeringen efter Adolf Fredriks tronafsägelse hösten 1768 lät D. anmäla sig sjuk, för att slippa taga parti åt någotdera hållet. Han utnämndes 1769 till president i Kammarrevisionen. Gustaf III, hvilken för D. hyste mycken aktning och stort förtroende, kallade honom i juni 1788 strax före sin afresa till kriget till riksråd och förordnade honom att hemma förestå kansliet och utrikesärendena, medan Oxenstierna åtföljde konungen. Efter rådets upplösning i maj 1789 kvarstod D. såsom chef för kansliet till nov. 1790. D. var ”en fin och smidig politiker, därjämte behaglig i sitt väsen och mångsidigt bildad, en vän af vitterhet och konst” (Odhner). Han afled i Stockholm 29 dec. 1790. L. S.

7. Anders Gustaf von D., brorson till D. 5, friherre, militär, f. 2 juni 1785, d. 4 okt. 1846 i Stockholm, deltog 1805—07 i pommerska fälttåget samt landstigningen på finska kusten 1808, utnämndes 1809 till löjtnant i Svea lifgarde och fick s. å. guldmedalj för tapperhet i fält. 1810 erhöll han på begäran afsked, befordrades 1815 till kapten i armén och fick s. å. majors namn, heder och värdighet. D. trädde under en vistelse i Wien 1832 trots gällande förbud i förbindelse med prins Gustaf af Vasa och invecklades härigenom på hösten s. å. i en högmålsprocess. Anledningen till processen var ett uppsnappadt bref från majoren friherre J. F. E. v. Vegesack i Berlin (se Vegesack 2), hvilken uppdrog åt D. att framföra en hälsning till prinsen, att arbetet på dennes tronbestigning i Sverige ej kunde bedrifvas utan uppoffring af penningar. Såväl D. som Vegesack dömdes ”för oloflig gemenskap med f. d. konungens son, prins Gustaf” till ständig landsflykt i april 1833. Genom den allmänna amnestien för politiska förbrytare 20 ok 1834 återfick D. rätt att vistas i fäderneslandet. L.

8. Magnus Vilhelm von D., ättlin i femte led till D. 2, friherre, naturforskar f. 12 febr. 1814 på herresätet Vegeholm Ströfvelstorps socken i Skåne, d. 9 aug. 1845 Lund, blef student i Lund 1828 och filos. dokt (ultimus) 1835. Intyg om hans mångsidighet är, a docenturer erbjödos honom i tre så olika ämnen sc historia, matematik och botanik. Efter ett par å tvekan emottog han 1838 kallelse till docent i sis nämnda ämne. 1839—41 skötte han en lärarb fattning i naturalhistoria vid Göteborgs gymnasium och under denna tid gjorde han åtskilliga botanis exkursioner i bohuslänska skärgården. Därefter e nade han sig hufvudsakligen åt zoologiens studiu och utnämndes 1843 till zoologie adjunkt i Lu samt till intendent vid universitetets naturhistoris museum. Tillsammans med K. P. B. Boeck, Ras och Koren idkade han 1843—44 zoologiska studi i Norge. Så fullständiga materialier för norska ha faunan, som de samlingar D. hemförde från den forskningsresa, hade dittills icke funnits på någo ställe samlade. Såsom resultat af nämnda studi utgaf D. tillsammans med Koren *Ichthyologiska b drag* (1844), *Om holothuriernas hudskelett* (s. å samt *Öfversigt af Skandinaviens echinodermer* (s. å. Dessutom offentliggjorde han *Conspectus vegetatio Scaniæ* (1837), *Mus betulinus, en för Europas fau ny råttart* (1840), *Handbok i växtrikets naturli familjer* (1841; 2:a uppl., omarbetad af F. V. L Areschoug, 1870), ”det första arbete, i hvilket L Fries' system uppträdde i sin helhet och utsträc äfven till de utländska familjerna”, *De fabrica co poris insectorum* (1842) samt åtskilliga smärre up satser. G. v. D.

9. Gustaf Vilhelm Johan von D., d förres syskonbarn, friherre, läkare, anatom och etn graf, f. i Lista socken, Södermanlands län, 25 m 1822, blef student i Lund 1837 och filos. dokt 1844 samt aflade 1851 kirurgie magisterexamen vid Karolinska institutet i Stockholm och promoverades 1855 till medicine doktor i Uppsala. 1846—55 var han bibliotekarie och sekreterare vid Karolinska institutet, där han dessa år tidtals jämväl förestod lärarbefattningarna i materia medica och historia naturalis. 1852—54 var han amanuens och underläkare vid Serafimerlasarettet. Såsom obducent vid nämnd lasarett meddelade han 1852—55 undervisni i patologisk anatomi, och 1854—55 var h andre läkare vid Kronprinsessan Lovisas vårdansta för sjuka barn. 1855—58 förestod han den nyi rättade professuren i patologisk anatomi vid Kar linska institutet, och 1858 utnämndes han till pr fessor i detta ämne. 1858—60 var han Svenska läka sällskapets sekreterare och 1858—61 redaktör af de tidskrift ”Hygiea”. 1860 förordnades han att jäm sin egen befattning uppehålla professuren i anatom

fysiologi samt blef 1861 ord. innehafvare af sist-
nda befattning (hvilken sedan 1874, då fysiolo-
fick egen professur, omfattar endast anatomien).
)—71 var D. Karolinska institutets inspektor. I
skap af professor i anatomi vid nämnda läro-
alt undervisade han 1861—68 i målaranatomi
Akademien för de fria konsterna. 1861—75 var
lärare i fysiologi och hälsolära vid Seminarium
bildande af lärarinnor (nuv. Högre lärarinne-
narium) och 1862—66 intendent vid Medevi
obrunn. 1860 blef han ledamot af Vet. akad.
r det han 1887 tagit afsked från sin professur,
tte han sig på sin egendom Nysund i Vårdinge
en, Södermanland, och afled där 14 juli 1892.
D. företog flera utrikes resor, bl. a. 1844—46,
turvetenskapligt ändamål, till Kap, östra kusten
frika, Ostindien och Kina; 1851—52, 1858 och
1—65, för medicinska och anatomiska studier, i
kland, Österrike, Schweiz, Italien, Frankrike,
land, Skottland, Irland, Belgien och Holland,
1868 och 1871, i etnografiskt ändamål, till
, Pite och Ume lappmarker. Utom ett antal
re afhandlingar utgaf han *Öfversigt af de bidrag
oskopet lemnat till den medicinska diagnostiken
5), Föreläsningar i patologisk anatomi* (1857),
*i anatomi, fysiologi, helsolära och fysisk upp-
ran, föredragen vid seminarium för bildande af
rinnor* (1864) och *Medevi helsobrunn och bad
7), Forskningarna i Central-Afrika* (1878, i "Ur
tids forskning") samt de polemiska skrifterna *Om
ndighéten af vetenskaplig kontroll öfver gym-
iska centralinstitutet, med särskildt afseende på
medico-gymnastiska behandlingen och undervis-
en derstädes* (1851), *Homœopathiens hufvudläror
5)* och *I vivisektionsfrågan* (1881). Hans hufvud-
te är det rikt illustrerade praktverket *Lappland
lapparne* (1872), en frukt af mångåriga trägna
ier, som "erbjuder en synnerligen underhållande
ing för den, som söker lärorik förströelse, på
na gång som den är en källskrift af bestående
e för all framtida forskning på detta fält". D.
en högt begåfvad man och en mångsidig natur
intresse och håg åt skilda riktningar. Han hade
förmåga att kläda sina rediga tankar i väl valda
yck, hade ofta en udd af bitande kvickhet till
ds, men egde också en ej ringa del godmodig
or. Jfr nekrolog af O. Medin i "Sv. läkare-
kapets förhandl." (1892). (R. T—dt.)

Dybfest, Arne, norsk författare, f. 1868 i
idhjem, d. genom självmord 1892, arbetade ett
år som tidningsman i olika nordamerikanska
ikationer och gjorde personlig bekantskap med
anarkistledare, hvarom den lyriska boken
dt anarkister (1890) bär vittne. Romanen *Ira*
1) och *To noveller* (1892) tillhöra dekadent-
raturen med sina bisarra, sjukligt psykologiska,
nervös språkkonst återgifna stämningsskil-
gar. Jfr Nærup, "Ill. norsk litteraturhistorie"
5). R—n B.

Dybland, *bot.* Se Hydrocharitaceæ.

Dybladsväxter, *bot.* Se Hydrocharitaceæ.

Dyborre, *bot.* Se Stratiotes.

Dybränna, *Arabis suecica*, *bot.*, ett besvärligt
s på brända mossodlingar. H. J. Dft.

Dybvad. 1. Jörgen D., dansk vetenskapsman,
mkr. 1545, d. 1612, studerade 1568—75 i
enberg och Leipzig samt medförde vid sin åter-
komst kurfursten Augusts af Sachsen varning till
dennes svåger konung Fredrik II mot Niels Hem-
mingsens halft kalvinistiska lära. Han vardt 1578
professor i matematik och 1590 i teologi. När han
1605 och 1607 i några teser hade skarpt kritiserat
åtskilliga regeringsåtgärder och särskildt adelns före-
trädesrättigheter, blef han 1607 af universitets-
konsistoriet dömd till afsättning.

2. Kristofer D., den föregående son, f,
omkr. 1577, d. genom olyckshändelse 1622, for
utomlands 1598 och studerade i Caen och Leiden.
I Leiden utgaf han flera utmärkta matematiska ar-
beten (sökte bl. a. 1602 ersätta de grekiska termerna
med danska) och påverkades lifligt i politik och re-
ligion. D. återvände 1612, men vardt först 1618
kungl. matematiker. Uppretad öfver att på detta
sätt tillbakasättas och förmodligen äfven öfver faderns
olyckliga öde, hade han redan 1615 nedskrifvit en
följd "politiska observationer", hvari han tillrådt
införandet af ärftlig konungamakt och envälde, men
tillika skarpt tadlat många regeringsåtgärder, samt
uttalade sig under ett uppehåll i Bergen 1619 häftigt
i samma riktning. En undersökning inleddes mot ho-
nom 1620, och ehuru hans brott bestod endast i
muntliga och handskriftliga påståenden, dömdes han
likväl till ämbetets förlust och lifstidsfängelse. Han
fördes till Kalundborg. Hans och hans faders upp-
trädande var första tecknet till den ovilja mot adelns
öfvermakt i samhället, hvilken ledde till hvälfningen
1660. E. Ebg.

Dybwad, Johanne, norsk skådespelerska, f.
2 aug. 1867 i Kristiania, dotter till den framstå-
ende konstnärinnan Johanne Reimers (se d. o.) i
hennes första äktenskap, sedan 1891 gift med
advokaten Vilhelm Dybwad. Hon debuterade 1887
på Bergens teater, hvarifrån hon följande år gick
öfver till Kristiania teater med en glänsande debut
som *Fanchon* i "Syrsan". Ett par år spelade hon
nu ingenueroller (*Hilde* i "Fruen fra havet", *Helga*
i "Geografi og kjærlighed") och vann småningom
en säker ställning i publikens ynnest genom sitt
lysande spel som *Hedvig* i "Vildanden" (1889),
Nora i "Et dukkehjem" (1890), *Thea Elvsted* i
"Hedda Gabler" (1891), *Solveig* i "Peer Gynt"
(1892), *Hilde* i "Bygmester Solness" (1893), *Asta
Almers* i "Lille Eyolf" och *Sara* i Jonas Lies
"Lystige koner" (båda 1895), *Lina* i Hulda Gar-
borgs "Mödre" (1896), *Teresita* i Hamsuns "Li-
vets spil", *Frida Foldal* i "Johan Gabriel Bork-
man" (1896—97), *Ellen* i Heibergs "Folkeraadet"
och *Signe* i "Gildet paa Solhaug" (1897—98).
Sedan 1899 tillhör hon Nationaltheatret, där hon
tolkat ett stort antal af de förnämsta kvinnorollerna
i skådespel af Björnson (*Borghild* i "Sigurd Jorsal-
far", *Klara Sang* i "Over ævne", *Tora Parsberg*
i "Paul Lange og Tora Parsberg", *Klara Ernst*
i "Kongen", *Maria* i "Paa Storhove", titelrollen
i "Maria Stuart i Skottland" och *Ragna* i "Dag-
lannet"), Ibsen (*Maja Rubek* i "Naar vi döde
vaagner", *Eline Gyldenlöve* i "Fru Inger", *Gerd*
i "Brand"), Gunnar Heiberg (titelrollen i "Harald
Svans mor" och "Tante Ulrikke", *Cornelia* i "Kjær-
lighed til næsten", *Ilka* i "Det store lod" och
Karen i "Kjærlighedens tragedie"), Hamsun, Obst-
felder m. fl. Fru D. har som uppläserska gjort
Obstfelders dikter uppskattade af den stora allmän-
heten. I Stockholm uppträdde hon 1900, 1901 och

1902 samt har gifvit gästroller i Hälsingfors (1903) och Köpenhamn (1903 och 1904). O. A. Ö.

Dyce [dāi's]. 1. Alexander D., engelsk litteraturhistoriker, f. i Edinburgh 1798, d. 1869, utgaf förträffligt Peele, Webster, Greene, Shirley, Middleton, Beaumont och Fletcher, Marlowe (1850, ny uppl. 1861), Shakspere (1853—57, ny uppl. 1864—67) m. fl. engelska författare.

2. William D., den föregående kusin, engelsk målare, f. 1806, d. 1864, gjorde sina studier i London och Rom, där han 1826 sammanträffade med F. Overbeck och rönte stark påverkan af dennes fromma konst. Han öfverförde den till England och blef ett föreningsband mellan de tyske nazarenerna och den engelska prerafaelitiska riktningen. Bland hans enkla och djupt kända, i älskvärdt idyllisk anda hållna samt i en klar och stark kolorit utförda bilder märkas *Jungfrumodern* (1845), *Jakob och Rakel* (konsthallen i Hamburg), *Johannes för Maria från grafven till hennes hem* och andra bibliska scener. I parlamentshuset utförde han fresker med motiv ur Artursagan, och i Allhelgonakyrkan (London) målade han likaledes fresker. D. stod utom det prerafaelitiska brödraskapet, som stiftades 1848, men han uppmuntrade dess unga medlemmar och lär ha varit den, som först gjorde Ruskin uppmärksam på dem. Han var äfven musikkännare och skriftställare. G—g N.

Dücher, Karl Gustaf, greve, riksråd, fältmarskalk, f. i Livland 1663, d. 3 juli 1732 i Stockholm, tillhörde en westfalisk släkt, som 1404 inflyttade till Livland. Han inträdde i fransk krigstjänst 1688, avancerade häri till major, återkom till Sverige 1700 vid det stora nordiska krigets utbrott och var Karl XII:s generaladjutant i slaget vid Narva. Han följde sedan denne konung under de polska, sachsiska och ryska fälttågen, i hvilkas flesta betydande drabbningar han deltog, blef öfverste 1703 och tillfångatogs liksom större delen af svenska hären vid Perevolotjna 1709. D. utväxlades redan s. å., kom i lagom tid hem till Sverige för att deltaga i Magnus Stenbocks kamp mot danskarna och anförde högra flygelns reserv i slaget vid Hälsingborg 1710. S. å. blef han generalmajor och 1711 generallöjtnant och friherre. D. följde Stenbock på fälttåget i norra Tyskland, sårades i slaget vid Gadebusch 1712 och utnämndes 1713 till general och kommendant i Stralsund, dit han från Lybeck lyckades smyga sig in genom de fientliga förposterna. Där emottog han Karl XII vid dennes återkomst från Turkiet 1714. I dec. 1715 måste D. efter konungens afresa uppgifva fästningen och trädde själf i fångenskap. Han fick dock tillstånd att under den närmast följande tiden vistas i Hamburg för hälsans vårdande. 1718 återkom D. till Sverige, deltog i Karl XII:s sista fälttåg och var närvarande i lägret vid Fredrikshald, då konungen

stupade. Det berättas, att D. genast efter under rättelsen om konungens död uppmanat den ung holsteinske hertigen Karl Fredrik att infinna sig hos de samlade generalerna och afsvärja envälde i hvilket fall D. skulle söka förmå krigshären att erkänna honom såsom konung. Berättelsen är e tillräckligt bestyrkt. Säkert är blott, att D. i de följande var en af dem, som ifrigast förfäktad ståndernas rätt att afgöra tronföljdsfrågan. Nä underrättelsen om Ulrika Eleonoras tronbestigni nådde krigshären i Strömstad, var D. en af d generaler, som inför arfprins Fredrik förklarade att hyllningsed icke skulle af armén afläggas, förrä ständerna förrättat konungaval, men att den ick åstundade någon annan än Ulrika Eleonora. Vi den följande riksdagen 1719 ledde D. krigsbefäle motstånd mot drottningens plan att upphöja si gemål till konung, och denna plan fick väsentlige på grund af detta motstånd förfalla. Den ny regeringen gjorde emellertid allt för att vinna de inflytelserike mannen. Redan i dec. 1718 utnämn des D. till riksråd och på sommaren 1719 ti greve och fältmarskalk. Han var näst arfprinse generalissimus den högste ledaren af försvaret m Ryssland och förfäktade i rådet ifrigt freden mé Hannover och förbundet med England. De hopad utmärkelserna och väl äfven krigskamratskapet oc gemensamheten i åsikter angående fredspolitike förde småningom D. närmare arfprins Fredrik, oc vid 1720 års riksdag var han jämte Arvid Hor den kraftigaste befrämjaren af tronförändringe Efter freden i Nystad (1721) närmade D. sig d holsteinska partiet på grund af fruktan för konunge förmodade enväldsplaner och väl äfven för a undgå efterräkningen med 1719 års misslycka utrikespolitik. Vid riksdagen 1723 var D. reda en af holsteinska partiets förnämste män och anså under den följande tiden tillhöra den holsteins hertigens säkraste anhängare i rådet. Hans tjä ster belönades af den ryska regeringen med penninggåfva och ett stort gods i Livland. Eft holsteinska partiets fall vid riksdagen 1726—2 försonade sig D. med Arvid Horn. — D. skildr såsom en ”redlig, hastig och orädd herre”, erfar och duglig. Han var ifrig vän af den nya frihet och af adelns företrädesrätt. Sina aristokratisk tänkesätt bevisade han, då han 1723 gick i spets för krigsbefälets protest mot de ofrälse ståndens kr att få dela rätten till ämbeten med adeln. Inc hären var D. alltid mycket populär och mycke inflytelserik. Såsom president i Krigskollegiet fr 1720 till sin död stod han i viss mån i spets för krigsförvaltningen och ledde arbetet för försva väsendets rekonstruktion och upphjälpande. 1731 å ständer tackade honom genom en deputation för ha verksamhet härvid och höjde hans lön till likh med kanslipresidentens. — D:s ätt, som skref s Dücker, utgick på manssidan 1892. L.

Dych-tau (Dychtau), en af Kaukasus' högs toppar, 5,193 m., s. ö. om Elbrus, i guver Vladikavkas.

Dyck [dejk] l. Dijck, Jakob van, diplom Göteborgs förste styresman, f. 1567 i Haarlem, H land, inom en adlig släkt, d. 10 dec. 1631 i Götebor blef juris doktor och var en tid praktiserande advok i Haag. 1607 begaf han sig till Sverige för å amsterdamska köpmäns vägnar afsluta vissa öfve

ommelser med svenska kronan och torde då
a på konung Karl IX gjort ett mycket för-
ktigt intryck. Med kreditiv af 12 aug. s. å.
sades han nämligen till konung Henrik IV af
krike för att återupplifva en närmare förbindelse
lan detta land och Sverige på grundvalen af
: års förbundstraktat. Efter att i Amsterdam
ina hufvudmän hafva till deras belåtenhet redo-
för utgången af sitt uppdrag afseglade han
an. 1608 på ett Generalstaternas örlogsfartyg
Frankrike, fick 12 febr. i S:t-Germain aflämna
bref till Henrik IV och var sedermera konungen
ktig till Fontainebleau. Henrik gjorde sig noga
rrättad om Sverige och förklarade sig alltid
vara Karls vän. Äfven de ledande männen
hugenotternas parti, i första rummet hertigen
ully, lade stor svenskvänlighet i dagen, medan
jesuiterna yppade sig mycken ”prejudice”
ade såväl Karls rätt till kronan som Sveriges
ning. Då D. påpekade den nytta Frankrike
ildt i ekonomiskt afseende kunde hafva af ett
md med Sverige, uppdrogs åt franske ambassa-
n i Holland, Jeannin, att där fortsätta under-
llingen. I april 1609 utnämndes D. till hofråd
anska och nederländska ärenden, skickades i
s. å. till Generalstaterna för att arbeta på
iges upptagande i fransk-engelsk-holländska för-
let och utnämndes i mars 1610 att jämte Abra-
Leijonhufvud och Olof Stråle afgå på en be-
ning till Frankrike, men innan legationen hann
,, inträffade underrättelsen om mordet på Hen-
IV, hvarefter legationen sändes till Holland
ådgöra med Oldenbarnevelt, till hvilken D. med-
bref och presenter, och därifrån trådde sände-
n i en snart afbruten underhandling med den
franska regeringen. 1612 och 1613 gåfvos D.
uppdrag till Holland, och resultatet af hans
rhandlingar därstädes blef i första rummet den
nonom undertecknade betydelsefulla svensk-hol-
ska förbundstraktaten af 5 april 1614, hvilken
i egen person öfverförde till Sverige för er-
ande af Gustaf II Adolfs ratifikation, hvarefter
i Haag mottog det af Generalstaterna 14 dec.
4 ratificerade exemplaret. Enligt § 12 i denna
tat skulle de resp. staterna hålla ständiga be-
ningar hos hvarandra, och D. utnämndes 28
1614 till residerande eller ordinarie ambassadör
Generalstaterna, därmed inledande den ständiga
omatiens epok i vår historia. D. uppträdde nu
mycken stål, och med stolthet framhöll han
., att hela världen kunde intyga, att han fört
med lika, ja större glans och utgifter än nå-
ordinarie gesant från Frankrike eller England,
det svenska ambassadhotellet i Haag, där D.
hälsa själfve prins Morits af Oranien som gäst,
”mäkta kosteligt”. Med Hollands intelligens-
, Grotius, Heinsius, Vondel, Rutgersius, Scri-
is m. fl., lefde han i förtroligt umgänge. D:s
omatiska verksamhet gick hufvudsakligen ut på
hos Generalstaterna skaffa Sverige lån, rätt att
va krigsfolk och hjälp mot dess fiender. I nov.
) rappellerades han af konungen, som antag-
i var mindre belåten med utgången af några
finansiella uppdrag. D. kunde dock först i
1620 lämna Holland, särskildt för skuld,
gen genom stäten, och tillgrep slutligen ut-
n att för eget behof innehålla en del af den
penningsumma, som var ämnad till afbetalning på
ett svenska statens lån af Generalstaterna, hvilket
mycket harmade konungen. Under de sista åren
af sin ambassadörstid hade D. arbetat på att förmå
holländare att flytta öfver till Göteborg, som i mars
1619 fått interimsprivilegier. Nu förordnades han
18 juli 1621 att vaka öfver lagskipning och admi-
nistration i det nya samhället och framför allt att
vinnlägga sig om, att folk drogs till staden, att
tomter tilldelades inflyttande och att dessa verk-
ligen byggde. Sedan 1623 bar D. titeln ”kommis-
sarie”, men 1626 utfärdades för honom fullmakt
som stadens ”burggrefve” (se d. o.). D. hade som
Göteborgs förste styresman att kämpa med många
svårigheter, och ”hans namn är oupplösligt för-
enadt” med stadens. D., som 1614 fått i för-
läning 23 gårdar i Hagunda och Lagunda härad,
erhöll rättighet att där uppföra en sätesgård med
åtnjutande af adliga privilegier. Han skref sig till
Salnecke. 1618 hade han af Gustaf Adolf slagits
till riddare. Bref från D. till A. Oxenstierna
1622—26 finnas tryckta i ”Bidr. t. kännedomen
om Göteb. o. Bohusläns fornminnen o. hist.” 1875.
Hans korrespondens med svenska regeringen förvaras
i Riksarkivet. J. Th. W.

Dyck [dejk] l. Dijck, Antoon van, berömd flamsk figurmålare, en af alla tiders störste porträttmålare, f. 1599 i Antwerpen, d. 1641 i London, var son af en rik köpman. Vid tio års ålder sattes han i lära hos målaren H. v. Balen. Redan 1618 upptogs han som mästare af Lukasgillet, och först två år senare, 1620, inträdde han som Rubens' medhjälpare i dennes ateljé och var sålunda icke i egentlig mening dennes elev, ehuru han i synnerhet i sina religiösa målningar i hög grad påverkades af mästaren. Åren 1622—26 uppehöll han sig i Italien och besökte under denna tid Venezia (för att studera Tizian), Genua (som ännu bevarar en stor mängd af D. utförda porträtt), Rom (där han stannade i två år) och Palermo. Återkommen till Antwerpen i slutet af 1620-talet, öfverhopades han med beställningar från kyrkor och kloster och var redan en rik man, då han 1630 utnämndes till änkehertiginnan Isabellas hofmålare. På inbjudning af Karl I reste D. 1632 till London, där han mottogs med stor utmärkelse. Han blef konungens förste hofmålare och t. o. m. upphöjd i adligt stånd (”sir Antonius van D.”) samt gifte sig med Mary Ruthwen, en hofdam af hög börd, men utan förmögenhet. Den storartade framgång han som porträttmålare rönte vid det engelska hofvet och hos Englands aristokrati satte honom i stånd att i yppigt lefnadssätt täfla med den rika adeln. Han lefde fullkomligt furstligt, höll många tjänare, hästar och kuskar, ett eget musikkapell, o. s. v., gaf glänsande fester och var, före sitt giftermål, invecklad i åt-

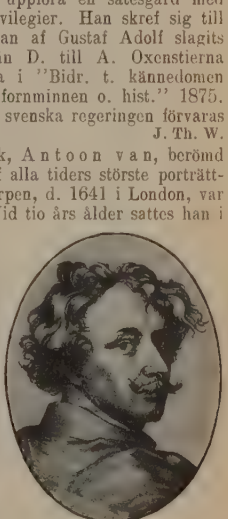

A. van Dyck.
(Efter ett självporträtt.)

skilliga romantiska kärleksäfventyr. De politiska oroligheterna i England föranledde D. att 1640 begifva sig hem till Antwerpen. Där trifdes han emellertid icke, utan reste 1641 till Paris; men då han i denna stad ej fick det arbete han önskat, återvände han till London, där han dog s. å., blott 42 år gammal. — I fantasi och formsinne kan D. visserligen icke mäta sig med Rubens; men i stället eger han en ungdomlig innerlighet, som med stor fägring uttalar sig i hans stämningsrika religiösa målningar, om också stundom med en bismak af veklig sentimentalitet. Hans förnämsta verk äro hans porträtt, i hvilka färgens djupa, brunaktiga klarhet, som tydligt skiljer sig från Rubens' mera rödgula toner, förenar sig med en psykologisk skärpa och en ovanlig elegans i föredraget till en helhet af utomordentlig verkan. Mot slutet af D:s lefnad började hans stil urarta till en öfverdrifven vekhet i tonen. Själf lade han under sin glansperiod icke mycket hand vid sina arbeten. Efter hans skisser fingo lärjungarna måla kropparna med de eleganta kostymerna. Endast hufvudena utförde han själf och händerna, hvilka, alltid lika vackra och aristokratiska, han målade efter hyrda modeller. I nästan alla offentliga samlingar träffar man arbeten af D. Hans mest omtyckta ämnen ur den bibliska historien voro korsfästelsen och kvinnornas klagan. Maria, Magdalena, Johannes och den hel. Sebastian voro, jämte Kristus, hans älsklingsfigurer. Bland D:s förnämsta historiemålningar äro *Korsfästelsen* (1627, Malines' katedral), *Den heliga familjen* (''Rosalie-bilden'', 1628, Wiens Belvedere), *Kristus på korset* (1629, Antwerpens museum) och en *Pietà* (München). Bland hans otroligt många porträtt må här nämnas: *Karl I* (en stor mängd; det yppersta i Louvre), *Karl I:s barn* (Berlin och Dresden), *Kardinal Bentivoglio* (Florens), *Självporträtt* (Florens), *Syndikus Meerstraten* (Kassel) och *Marie Louise de Tassis* (Wien). Hans enda, i Sverige kända tafla är ett ungdomsarbete, en *Hieronymus* i Nationalmuseum. Af D:s hand finnas äfven förträffliga porträttgravyrer. Berömd är hans samling ''Icones principum, virorum doctorum etc.'', af hvilken sedermera utkom en tillökad upplaga, känd under namnet ''van Dycks ikonografi''. I Münchens pinakotek ses flera af de grått i grått målade förebilderna till nämnda raderade porträtt, däribland *Gustaf II Adolfs* ofta reproducerade porträtt, men huruvida detta är måladt af D. själf eller, liksom flera af de andra bilderna, af någon hans lärjunge och medhjälpare, kan ej med bestämdhet afgöras. I alla händelser torde det ej vara måladt efter naturen och har därför ur personhistorisk synpunkt blott andrahandsvärde. Bland D:s talrika lärjungar märkes drottning Kristinas hofmålare, holländaren David Beck, som troligen utfört den gamla kopia efter D:s porträtt af Karl I, som ses å Gripsholm. — Bland märkligare arbeten om D. må nämnas: Alfred Michiel, ''Van D. et ses élèves'' (1881), och Jules Guiffrey, ''Antoine van D., sa vie et son œuvre'' (1882, praktverk); bland nyare, populärt hållna Knackfuss, ''A. van D.'' (1896), och Fierens-Gevaërt, ''Van D.'' (1904). R—n. (O. G—g.)

Dyck [dejk], Abraham van, holländsk genremålare, verksam omkr. 1659 och i Nationalmuseum representerad genom *Familj, som läser till bords. I Hamiltonska saml. på Hedensberg ses af hans han *Två damer och en kavaljer, ätande ostron.* O. G—g

Dyck [dejk], Ernest Marie Hubert var belgisk operasångare, f. 1861 i Antwerpen, utbi dade sin sångröst hos S:t Yves Bax i Paris sam handleddes i tonkonsten äfven af Chabrier oc Massenet. Vid Lamoureuxkonserterna i Paris sjöng D. i fem år Wagnerpartier, beträdde 1887 med stor framgång scenen som *Lohengrin* på Edenteatern och gjorde 1888 i Baireuth sådan lycka som *Parsifal*, att han genast engagerades som hjältetenor vid Wiens hofopera, hvilken han tillhörde i omkr. femton år. Med sina glänsande röstmedel och sin betydande skådespelarförmåga har han utmärkt sig fran för allt i Wagnerroller, men äfven såsom Gounod *Faust* och *Romeo* m. m. Han uppträdde regelbund vid festspelen i Baireuth, sjöng på stora operan Paris *Siegmund*, *Tannhäuser* och *Lohengrin* samt g äfven gästspel på Covent-garden-teatern i London, Petersburg, Holland, Belgien, Amerika o. s. 1896 började D. ett eget operaföretag i London.

Dücker, svensk adlig ätt. Se Dücher.

Dücker, Eugen Gustav, rysk-tysk målar f. 1841 på Ösel, studerade på akademien i Peter burg, begaf sig 1863 till Tyskland och hamnade Düsseldorf, där han 1872 blef professor vid kons akademien. Han har mest målat strandpartier fr Nordsjöns eller Östersjöns kust, med omsorgsfullt s vägd komposition och poetisk stämning. D. är repr senterad i Düsseldorfs galleri, i Berlins nationalgall m. fl. tyska museer. Många af hans taflor ha gå till Ryssland. 1875 blef D. led. af Fria konstern akademi. G—g

Dyckert, en åt bägge ändar afsmalnande sp med åt midten vända hack eller hullingar för fa sättande af golftiljor etc.

Dyckmans [de'jk-], Joseph Laurens, belgi målare, f. 1811, d. 1888, var lärjunge af Wappe hvars teknik han tillämpade på sina små taflor, s skaffade honom tillnamnet ''den belgiske Gera Dou''. Deras motiv äro enkla och utförandet hög vårdadt. Såsom exempel må anföras *Klaverlektio Spetsknypplerskor*, *Grönsakstorg*, *Spinnerska*, *Bli tiggare*, *Sjömansänkan*, *Magdalena* och *Gatsångersk* D. är representerad bl. a. i Antwerpens museum o i Londons nationalgalleri.

Dyer [dāi'ə], John, engelsk präst och skal f. omkr. 1700, d. 1758, är mest bekant genom d beskrifvande dikten *Grongar hill* (1726), en af d engelska litteraturens förnämsta landskapsskildring

Dyflin, fornnordiskt namn på Dublin (se d. o.

Dyfvelsträck (förvrängning af ty. *teufelsdre* lat. *stercus diaboli*), *Gummi resina asa fœtida*, *m farm.*, ett redan af forntidens grekor och rom begagnadt gummiharts, som fått sitt namn med l ledning af den vidriga, stinkande, löklika lukt Det anses hufvudsakligen erhållas af 5 *Ferula*-ar (Umbelliferæ), t. ex. *Ferula asa fœtida* L., s

Karl I, porträtt i Louvre.
(Till art. van Dyck, A.)

cer i Persiens, Afganistans och Herats öknar, at *Ferula Narthex* Boissier, som växer i västliga oet. Möjligen fås en liknande drog äfven af andra bellifcrer. Båda de nämnda moderväxterna äro -3 m. höga örter, som under de första 4—6 åren last utveckla väldiga, årligen bortvissnande blad n roten, hvilken slutligen får vid pass en arms klek, hvarefter den uppskjuter den väldiga bladoch blombärande stjälken och sedan bortdör. I de ka rötterna finnes i ymnighet en hvit mjölksaft. lken i stelnadt tillstånd utgör drogen. Insamgen sker, vanligen i slutet af maj, på det sättet, man kring roten gräfver en grop, afskär rotens ersta del och låter den ur balsamgångarna utlande mjölksaften dels stelna å snittytan och dels, nd, rinna ned i gropen kring roten samt där, ndad med främmande ämnen, stelna. Medan detta iggår, hålles roten öfvertäckt med kvistar och , för att icke mjölksaften skall omedelbart utas för solens inverkan. Den i svenska farmakopén otagna drogen *Gummi resina asa fœtida* består af formade korn (''mandlar'' l. ''tårar''), utvänt gulaktiga eller gulbruna, men inuti å frisk ttyta företeende en mjölkhvit färg, som ofta visar enröda strimmor och snart öfvergår till purpurt och slutligen rödbrunt. Dessa mandlar sammanlas af en klibbig, gulbrun, något grynig massa. hela bildar större eller mindre klumpar utan bend form. I vanlig sommartemperatur är gummitset mjukt som vax. Det mjuknar ytterligare, ju a värmen ökas, men blir i köld sprödt, så att kan pulveriseras. Smaken är vidrig och bitter, ten genomträngande och löklik, hvilket icke hinr, att åtskilliga asiatiska folkslag anse drogen a en förträfflig krydda, som af dem hedras med ämningen ''gudaspis''. Drogen innehåller en tig, svafvelhaltig olja (3—4 proc.) och en växde mängd gummi och harts. Dyfvelsträck ingår gra mot nervösa (hysteriska) åkommor begagnade emedel, såsom i *tinctura asœ fœtidœ* samt i de officinella preparaten *tinctura castorei thebaica pilulæ fœtidæ succinatæ*.

Dess ofta konstaterade förmåga att verka antingen iggande eller krampstillande på nervsjuka, särdt hysteriska, personer torde bero på den lifliga egendomliga luktretningen, hvilken på reflexväg stämmer nervsystemets abnorma tillstånd i den eller andra riktningen, allteftcr behofvet för tillet, hvarjämte det antagligen ofta utöfvar ett ftigt ''suggestivt'' inflytande på sådana individer. De finna ej sällan lukten angenäm, fatta förde för medlet och påverkas därigenom fördelakpå rent psykisk väg. O. T. S. (C. G. S. G. L—m.)

Dyfverman, Karl Johan, ornamentsbildhuggare, f. 18 febr. 1844 i Morlanda, d. 10 jan. 1892 i Stockholm, gjorde sig känd genom en mängd dekorativa skulpturverk (äfven i snö), utförde bronsportalen till Lunds domkyrkas hufvudportal, en reproduktion af Kjellbergs Linnéstaty för Chicago m. m.

Dygd är liktydigt med god sinnesbeskaffenhet, den viljans konstanta riktning på det sedligt goda. Dygdens motsats benämnes last, med hvilket ord man således betecknar en osedlig riktning hos viljan. Är människan är fri, måste det bero på henne själf, huruvida hennes vilja skall få den ena eller den andra riktningen, och såväl dygden som lasten äro därför verkningar af människans fria viljebeslut. För möjligheten af ett sådant beslut är det en oeftergiflig förutsättning, att människan erhållit någon kunskap om skillnaden mellan rätt och orätt, och så till vida skulle man med Sokrates kunna säga, att ''dygden kan läras''. Däremot är det alls icke gifvet, att — hvilket Sokrates påstod — den, som vet det rätta, också alltid handlar rätt; ty kunskapen om det goda är visserligen en bevekelsegrund för människan att äfven handla redligt, men ingalunda ett motiv, som behärskar viljan. Stoikerna lärde, att ''alla goda handlingar äro lika goda'', d. v. s. att det icke gifves grader af dygdig sinnesbeskaffenhet, och de hade rätt, ifall man afser endast ''riktningen'' hos viljan, enär det goda, hvartill denna syftar, i sig själf är *ett*; men i fråga om förverkligandet af denna goda viljeriktning är det uppenbart, att olika människor hunnit olika långt på det godas väg. — Bland historiskt gifna indelningar af dygden är Platons den märkligaste. Efter de mänskliga själsförmögenheterna bestämde denne filosof dygdens former till fyra, de sedermera s. k. fyra ''kardinaldygderna'': visheten, modet, den sedliga besinningen eller själfbehärskningen och rätträdigheten. I och för sig kan denna indelning icke hafva anspråk på giltighet; men den har betydelse så till vida, som dygdens viktigaste attribut kunna lätt upptäckas med ledning af dessa kardinaldygder. Dygden är nämligen en medveten och klar, en fast och kraftig, en besinningsfull och harmonisk samt en med godhet och rättvisa förenad viljeriktning hos människan. G. S.

Dyggve, svensk sagokonung af Ynglingaätten, var son till Domar och Drott, konung Dan den stoltes syster, och dog sotdöden. Enligt sagan var D. bland sina ättemän den förste, som bar namnet konung; dessförinnan kallades regenten drotten.

Dygn, *astron.* I olikhet med flera andra språk eger svenskan ett särskildt uttryck, dygn, för att beteckna en tidrymd af 24 timmar. Den del af dygnet, under hvilken solen är uppe, kallas dag, den del däremot, under hvilken solen är nere, natt. Tjugufyra timmar borgerlig medeltid är något mer än jordens rotationstid, hvilken benämnes ett stjärndygn, emedan efter denna tids förlopp stjärnorna alltid synas i samma lägen i förhållande till meridianen och horisonten. — Till följd af solens skenbara rörelse är det borgerliga dygnet (soldygnet) omkr. 4 minuter längre än stjärndygnet. Det förra är tillika den tid, som förflyter emellan tvenne likanämnda solkulminationer. Solens skenbara rörelse är emellertid ej alldeles likformig, utan under vissa årstider något hastigare, under andra något långsammare. De sanna soldygnen äro därför ej alldeles lika långa och således ej heller lämpliga att användas såsom ett exakt tidsmått. I det borgerliga lifvet nyttjar man därför såsom sådant det s. k. medelsoldygnet, hvilket är $3^m\ 33{,}^s9^{1s}$ längre än ett stjärndygn. Jfr Tid och Tidsekvation. H. G. (Rh.)

Dygnmedeltal, *meteor.* Se Dagsmedium.

Dygnmedium, *meteor.* Se Dagsmedium.

Dygnperiod, *meteor.* Se Daglig förändring.

Dühring, Eugen Karl, tysk filosof och nationalekonomisk skriftställare, f. 12 jan. 1833 i Berlin, var först ämbetsman, men egnade sig från början af 1860-talet med ifver åt studiet af filosofien, de so-

ciala frågorna samt naturvetenskapen. 1864 blef han docent i filosofi vid universitetet i Berlin och utvecklade såsom sådan en omfattande verksamhet, hvilken ej förlamades ens däraf, att en svår ögonsjukdom till slut fullständigt beröfvade honom synförmågan. Tvistigheter med de akademiska myndigheterna ledde omsider till hans aflägsnande från docenturen, 1877. — D:s förnämsta skrifter äro *Natürliche dialektik* (1865), *Der werth des lebens* (s. å.; 6:e uppl. 1902), *Kritische geschichte der philosophie* (1869; 4:e uppl. 1894), *Kritische geschichte der nationalökonomie und des socialismus* (1871; 4:e uppl. 1900), *Kritische geschichte der allgemeinen principien der mechanik* (prisbelönt af universitetet i Göttingen, 1873; 3:e uppl. 1887), *Logik und wissenschaftstheorie* (1878; 2:a uppl. 1905), *Die judenfrage* (1881; 5:e uppl. 1901), *Sache, leben und feinde* (1882; 2:a uppl. 1902) och *Wirklichkeitsphilosophie* (1895). Af D:s arbeten har på svenska utkommit ”Vägen till kvinnans högre fackbildning samt lärosättet vid universiteten” (1889). — Den förste förespråkaren i Tyskland för positivismen, antager D. liksom Comte rummets och sinnevärldens verklighet samt möjligheten att omedelbart genom varseblifningen och det sinnliga förståndet vinna ett filosofiskt vetande. D. hyllar dock afgjordt materialismen, ser i atomerna samt i dessas inneboende krafter den yttersta förklaringsgrunden till världsalltets innehållsrikedom och finner själfmedvetandet hos människan vara resultatet af en viss bestämd växelverkan mellan organismens fysisk-kemiska krafter. Själ finnes icke. Naturen har en gång börjat att genom en oförklarad ”urtilldragelse” utveckla sig till organiskhet och fortgående fullkomning, enligt lagen om det identiskas differensbildning. På det praktiska området söker D. genomföra en vetenskapligt rättfärdigad optimistisk världsbetraktelse, i polemisk motsats till såväl den Malthus-Darwinska ”befolkningspessimismen” som den Schopenhauer-Hartmannska ”jenseitigkeitspessimismen”. — Jfr skrifter om D. af Duruskowitz (1888), Döll (1892) och Engels (4:e uppl. 1901). C. v. B.*

Dyk [dejk], Philip van, holländsk porträtt- och genremålare, f. 1683 i Amsterdam, d. 1753 i Haag, elev af Arnold Boonen. D., som äfven var konsthandlare och genom hvars händer flera samlingar gingo till Tyskland, blef genom sitt fina, glatta och smickersamma maner en omtyckt porträttör och till sist hofmålare hos landtgrefven af Hessen-Kassel. D. är i Nationalmuseum företrädd af *Porträtt af prins Vilhelm af Hessen-Kassel.* O. G—g.

Dykand, *zool.* Se Andfåglar.

Dykardräkt. Se Dykeri, sp. 1160—62.

Dykare. Se Dykeri.

Dykaren, *fys.* Se Cartesianske dykaren.

Dykarfamiljen, *Dytiscidæ, zool.*, skalbaggsfamilj, besläktad med jordlöparna, men ombildad för lefnadssätt i vatten. Hithörande arter äro bredt ovala, oftast tillplattade och öfvervägande svarta, med trådformiga antenner och långa, platta, hårkantade bakben, medels hvilka de under jämna, kraftiga simtag behändigt röra sig i vattnet. De vistas i stillastående vatten, särskildt i kärr, dammar och vattenfyllda gropar, där man ser dem med tämligen korta mellantider komma upp till vattenytan för att hämta luft. Med simbenen rakt utsträckta åt sidorna stanna de omedelbart under själfva vattenytan, hö bakkroppens spets helt litet däröfver och låta lu strömma in under täckvingarna för att i nästa ögo blick bege sig ned till bottnen, där de med fra benen hålla sig fast vid någon vattenväxt. An hålen äro belägna utmed kanterna af den pla bakkroppens öfversida, och en sidorand af lån fina och täta hår bidrager där till att kvarhålla d under täckvingarna medförda, för en stunds andni under vattnet afsedda luftblåsan. — Dykarna ä utrustade med flygvingar, men använda dem enda nattetid, då de flyga omkring för att uppsöka and vattensamlingar, hvarvid de ofta af vattenglittret lå förleda sig att slå ned i vattentunnor, regnpussar eller andra mindre lämpliga uppehållsorter. På land krypa de helt långsamt. De mindre arterna öfvervintra stundom under mossa. — Sina ägg lägga dykarna medels ett slags infällbart äggläggningsrör under öfverhuden af vattenväxter. Larverna (se fig. 1) äro långsträckta, sexbenta, med spetsig bakkropp, som utrustad med 2 oledade, hårbesatta bihang. Som äro försedda med öppna andhål, måste äfven tid efter annan hämta luft vid vattenytan. Dera stora, platta hufvud är beväpnadt med fruktans värdt hvassa, krökta käkar, som äro genomborrad af en i munhålan mynnande kanal, genom hvilke larven suger safterna ur sitt byte, medan däremot den rudimentära munöppningen ej spelar någon roll för näringsupptagandet. — Till förpuppningen gräfver sig larven en håla vid stranden, i själfva vattenbrynet. — De flesta arterna af denna familj träffas i nordligare trakter. Alla äro, både såsom larver och fullbildade, rofdjur, och de större arterna äro skadliga för insjöfisket, enär de icke blott förtära det minsta fiskynglet, utan äfve förgripa sig på flera cm. långa fiskar. — I Skandi navien förekomma omkr. 160 arter, af hvilka d flesta äro helt små, såsom de 1,5 till några få mm långa arterna af släktet *Hydroporus*, medan vå största art, *Dytiscus* (l. *Dyticus*) *latissimus*, nå en längd af 4,5 cm. och en bredd af cm. Denna stora art, som är rätt sällsynt är svart med gult bräm på ryggsköldén och täck vingarnas sidor, hvilka senare äro försedda me bred, utplattad sidokant. Hos honan äro täck vingarna djupt fårade på längden, medan de ho hannen äro släta. En annan könsskillnad, som före kommer hos alla större arter af familjen, är den att hannen har de öfre lederna på frambenens tarse utplattade och besatta med små sugkoppar, hvilk utan tvifvel spela någon roll för honans fasthållande vid parningen. — Något mindre äro arterna af släk

Fig. 1. Dykarlarv. (Nat. storl.)

Fig. 2. Macrodytes marginali (2/3 af nat. storl.)

Macrodytes, af hvilket *M. marginalis* (fig. 2) är nän öfver hela landet. Den är omkr. 30 mm. g, ofvan svartgrön, med gulkantade täckvingar och dtom gulbrämad ryggsköld; undersidan är gulbrun. sskillnaderna äro desamma som hos föregående , men honor med alldeles släta täckvingar finnas en. — En annan allmän art är den omkr. 16 mm. ga *Acilius sulcatus*, hvars hona har breda, tätt bevuxna fåror på täckvingarna. G. A—z.

Dykarklocka. Se Dykeri, sp. 1158—59.

Dykda'lb l. Diktal, Dikta'lb (fr. *Duc d'Albe*,

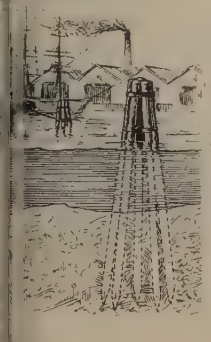

efter uppfinnaren, hertigen af Alba), *sjöv.*, en grof pelare, sammansatt af flera i sjöbottnen nedtryckta pålar, hvilka sammanlöpa ofvan vattenytan och fasthållas af järnringar. Sådana pelare, placerade på lämpliga ställen, i en hamn, ett varfsområde, en kanal e. d., tjäna till fäste för trossar o. d., då fartyg skola förhalas (flyttas) eller förtöjas (läggas fast). — I Sverige få dykdalber hvarken af kommuner, korporationer eller enda personer utsättas i hamnar eller farleder utan stånd af Lotsstyrelsen. R. N.* A. G.*

Dykeri. Dykarkonsten leder sitt ursprung från långt aflägsen tid. Enligt Homeros och Herodos begagnades den till en början uteslutande i gsflottornas tjänst. Den förste ryktbare dykare hirien omtalar var Skyllis från Sikyon, hvilken, åtd af sin dotter Kyane, under en storm dök ned llan fartygen i Xerxes' flotta och afhögg ankarren på flera bland dem. Sedermera förekommo aniscrade dykarkårer, som för hvarjehanda ändaål åtföljde krigsflottorna. Ännu på Ludvig XIII:s (1610—43) tunnos i den franska marinen dykare d fast anställning. Sedan början af 18:e årh. dykeri merendels varit ett fredligt yrke, som drifvits t. ex. för att upptaga sjunkna fartyg eller dra värdefulla föremål från hafsbottnen samt för utföra undervattens-, byggnads-, reparationser röjningsarbeten.

I Sverige omtalas dykeri för bärgande af skeppsutet gods först 1663, då Hans Albrecht v. euleben erhöll k. privilegium att bedrifva keri- och bärgaraffärer. 1682 öfvergick detta vilegium till Georg Coberton, hvilken dock länge torde hafva behållit det. 1692 erhöll s. k. Södra dykerikompaniet uteslutande rätt under tio års tid uppfiska skepp och gods, som andade på kusterna af Skåne, Halland samt Göteegs och Bohus län. Samma rättighet vid de öfriga sterna af riket medgafs 1729 det s. k. Norra kerikompaniet, bildadt af M. Triewald. Bägge ssa kompanier fingo gång efter annan sina privisier förnyade. Vid riksdagarna förekommo dock nga klagomål öfver dem, enär deras hjälp ofta svår att erhålla och alltid kostsam. 1766 yrkade för borgarståndet, att nya privilegier icke måtte viljas, innan detta stånd blifvit hördt. men komnierna lyckades bibehålla sig, det Norra kompaniet till 1799, det Södra till 1802, då den förändring vidtogs, att ett enda, hela riket omfattande "dykeri- och bärgningskompani" upprättades (se "Dykeri och bergningscompagniet till dess ursprung, fortsättning och närvarande skick", 1823). Detta kompani, som egde bestånd till 30 juni 1831, fick under de senare åren af sin tillvaro vidkännas åtskilliga inskränkningar i sitt monopol. 1823 berättigades nämligen hvarje svensk undersåte att inom svenskt område i öppna sjön uppfiska skeppsankaren, och 1829 erhöll hvarje man rättighet att på svenskt område från hafsbottnen upptaga fartyg och varor, som af egaren eller dykerikompaniet blifvit öfvergifna. Genom särskilda konventioner befriades sedermera först ryska, därefter storbritanniska och preussiska fartyg från skyldigheten att vid skeppsbrott utanför svensk kust begagna den svenska dykeriaffären. På 1830-talet gjordes åter ansträngningar för bildandet af ett privilegieradt bolag, och oktroj för ett sådant utfärdades; men dykeriaffärerna blefvo snart föremål för enskild spekulation, och numera bedrifvas de af flera bolag eller af enskilda personer, stundom i förening med bogsering och utan lagstadgad inskränkning till någon viss del af kusten.

Bland bärgningsbolagen intager det 1870 bildade svenska "Bärgnings- och dykeriaktiebolaget Neptun" en mycket framstående plats. Dess material består f. n. (1906) af 10 bärgningsångare, försedda med fullständig bärgningsmateriel, såsom fasta och flyttbara pumpar med tillhörande slangar, silar och transportabla ångpannor, dykarutrustningar med ångluftpumpar, elektriska undervattenslampor, grofva ankaren med wires och ginor, domkrafter, verkstadsutrustning och tätningsmateriel; 8 pontoner (hvaraf 2 på 1,200 ton), anordnade för hydraulisk kraft eller komprimerad luft; större och mindre prämar m. m. Dessutom hållas i förråd på ett par olika platser i land fullständiga utrustningar af grofva ankaren, kättingar och ginor, dykeriapparater, transportabla ångpannor och pumpar. Neptunbolagets verksamhet utom Östersjön är i samarbete med de andra två stora bärgningsbolagen, nämligen "Em. Z. Svitzers Bjergningsenterprise" i Köpenhamn och "Nordischer bergungsverein" i Hamburg, utsträckt till Nordsjön, Atlanten, Medelhafvet, Svarta och Röda hafven, Indiska oceanen och från 1906 jämväl till Öst-Asien, och bolaget har ett eller två af sina fartyg stationerade i dessa farvatten. — Genom Neptunbolagets åtgöranden hafva hittills bärgats värden uppgående till nära 145 mill. kr. Bland dess märkligare bärgningar må omnämnas: engelska slagskeppet "Howe", strandadt vid Ferrol, tyska regeringens flytande docka, strandad i Dar es-salam (i tyska Öst-Afrika), tyska ångaren "Emil Berens", sjunken på öppna kusten utanför Neufahrwasser, engelska ångaren "Rinaldo", under vinterstormar strandad och bärgad vid Gottlands sydspets, samt finska ångaren "Bore", sjunken på cirka 29 m. djup i Stockholms skärgård.

Dykeriapparater. Äfven med stor ansträngning och långvarig öfning kan människan ej utan hjälp af någon särskild apparat uppehålla sig under vattenytan mera än omkr. 2 minuter. Ett medel att förlänga vistelsen i detta element är den s. k. dykarklockan, ett klockformigt kärl, som med öppningen nedåt sänkes i vattnet, hvarvid

den inuti klockan befintliga, sammanpressade luften hindrar vattnets inträngande. Redan hos Aristoteles förekommer en beskrifning på en apparat af detta slag. I nyare tid användes dykarklocka första gången 1538, då tvenne greker i Karl V:s närvaro nedstego i Tajo vid Toledo, och därefter 1552, då några fiskare i Venezia utförde ett liknande experiment. Under 17:e och 18:e årh. kom ifrågavarande apparat i allmännare bruk. Samtidigt undergick den åtskilliga förbättringar. Den engelske astronomen Halley försåg den (1716—21) med frisk luft genom att nedsänka luftfyllda kaggar i densamma. Äfven svensken Mårten Triewald (d. 1747) använde denna metod samt anbragte ett glasfönster å klockans tak. Skotten Spalding indelade klockan i tvenne rum, af hvilka det öfre fylldes med vatten för nedsänkningen och det undre med komprimerad luft, som vid uppstigningen insläpptes i det öfre för att därifrån utdrifva vattnet. Höjningen och sänkningen ledde han själf därigenom, att han firade eller halade en talja, inhuggen i en på bottnen hvilande

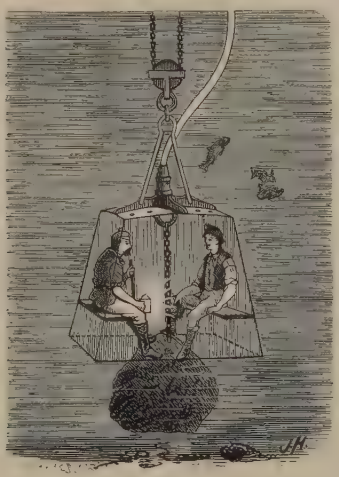

Fig. 1.

tyngd. 1788 blef dykarklockan ytterligare förbättrad, nämligen af engelsmannen Smeaton, som uppfann ett sätt att insläppa luft medelst en tryckpump och vattentäta slangar. Fig. 1 föreställer en af Morton 1845 tillverkad klocka af gjutjärn, 1,78 m. lång, 1,26 m. bred och 2,08 m. hög samt med en vikt af 6,376 kg.

Äfven den sålunda förbättrade dykarklockan har åtskilliga olägenheter. Så kan i denna klocka dykaren utföra arbeten endast på den del af sjöbottnen, som ligger rätt under klockan, och denna kan ej användas på större djup än 18 m., emedan den i densamma inneslutna, förtätade luften i annat fall skulle utöfva ett för starkt tryck på människokroppen. Den moderna vattenbyggnadskonsten begagnar sig emellertid med fördel af mycket stora dykarklockor, medgifvande ett betydligt antal man att samtidigt arbeta. Fig. 2 utvisar det yttre af en för hamnarbetena i Dover nyligen tillverkad dykarklocka af stål, försedd med elektrisk belysning, telefon m. m. Dess längd är 5,2 m., bredd 3,2 m. och inre höjd 2 m. Behofvet af större rörelsefrihet ledde till uppfinningen af dykardräkten. Huru idén till

Fig. 2.

denna uppfinning fanns redan i början af 1700-talet, var det först 1797, som den på ett något sä när praktiskt sätt förverkligades, nämligen af tyske Klingert. Dennes dräkt bestod af vattentäta arm och benkläder, en bleckcylinder, som betäckte dy karens hufvud och bål, samt tvenne slangar, a hvilka den ena tillförde frisk luft och den andr

Fig. 3.

bortförde den förbrukade. I nyare tid hafva t något olika slag af dykarutrustningar varit i brul den engelska, den amerikanska och den franska Den *engelska*, eller Siebe-Gormans dykarutrustnin (först konstruerad 1829), består hufvudsakligen en i ett enda stycke tillverkad dräkt (fig. 3)

ibbel, preparerad väf med kautschuk-mellanlägg h försedd med krage och vattentätt åtsittande anschetter af vulkaniserad kautschuk samt af en rtent kopparhjälm (fig. 4). Hjälmen har 3 à 4 asfönster, af hvilka det främsta kan lösskrufvas,

Fig. 4.

samt ventiler för luftens till- och aflopp äfvensom en regleringsventil, hvarmed dykaren själf kan, med hänsyn till djupet, afpassa sin lufttillförsel; numera apteras ofta å hjälmen en elektrisk lampa och högljudande telefon. Hjälmens luftafloppsventil kan manövreras af dykaren; genom dess afstängning fylles dräkten med luft, och dykaren flyter upp. lloppsventilen är så konstruerad, att luften ej n afgå från dräkten i händelse af skada å mp eller slang. Skulle sådan skada inträffa, har karen likväl tillräcklig luftkvantitet i dräkten för t med säkerhet komma upp till ytan. Hjälmen stskrufvas med vingmuttrar vattentätt till kauthukkragen. Öfver bröst och rygg hängas blyngder, dessutom äro skorna försedda med blylor (blybelastningen väger omkr. 63 kg.). Vid

Fig. 5.

dstigning å större djup kan begagnas ett lifbälte flätad rotting för att skydda magen mot vattenrcket. För dykarens ned- och uppstigning, som i synnerhet den senare — böra å stora djup ske rcket långsamt, användes vanligen lejdare. Vid kning böra medföras signallina (= säkerhetslina) n knif samt vid behof för vägledning tillbaka till daren en lina och, om djupet öfverstiger 10 à m., en undervattenslampa. Till dykarutrustgen hör en luftpump med manometer och slangar. g. 5 framställer nedstigandet af dykare, iklädda Siebe-Gormans dräkt. I den *amerikanska* dykarutrustningen är dykaren oberoende af de personer, som befinna sig ofvan vattnet. Han bär nämligen på ryggen en reservoar, innehållande tre timmars luftförråd, och under armarna tvenne kautschukbojar, som, när dykaren vill flyta upp till vattenytan, kunna fyllas med luft från reservoaren. Denna luft kan utsläppas genom en ventil. Den *franska* eller Rouquayrol-Denayrouzes apparat (fig. 6) skiljer sig från Siebe-Gormans hufvudsakligen därigenom,

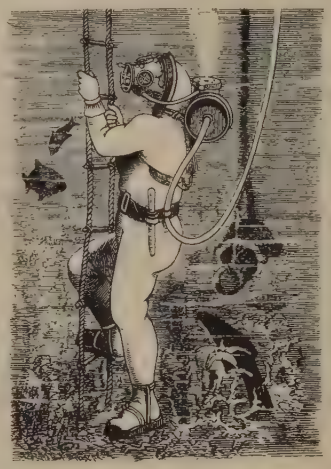

Fig. 6.

att dykaren på ryggen bär en reservoar, rymmande vid pass 8 liter, i hvilken luften inpumpas, innan den genom en ofvanpå reservoaren befintlig regulator insläppes i hjälmen. Regulatorns ena vägg är något rörlig, och då genom dykarens andning luften i regulatorn förtunnats, gifver denna vägg efter för det yttre vattentrycket, hvarvid en ventil till reservoaren öppnas och insläpper luft, till dess trycket i regulatorn blifvit lika stort som vattentrycket. Genom att från reservoaren insläppa luft i dräkten kan dykaren hastigt flyta upp till ytan. De ursprungliga franska apparaterna hade i stället för hjälm en kopparmask (se fig. 6). Dykningsarbete af kort varaktighet (högst $^1/_2$ tim.) kan med denna apparat utföras utan kautschukdräkt och mask; i så fall fästes å näsan en klämmare, endast medgifvande utandning, hvarjämte för munnen användes ett särskildt skydd, hvari luftröret från regulatorn utmynnar.

Den franska dykarapparaten erbjuder något större säkerhet än den engelska, hvarför den erhållit stor spridning. Genom senare tidens förbättringar anses dock den engelska apparaten motsvara alla rimliga säkerhetsfordringar, och då den därtill är enklare och mindre hinderlig vid arbete, har den flerstädes, bl. a. i Sverige, undanträngt den franska typen.

Under det att 30 m. förut betecknat det största djup, hvarå en dykare kunde nedgå, kan numera på grund af apparaternas fulländning en skicklig dykare arbeta på ända till 40—45 m. djup, ja, det

uppgifves, att dykare i enstaka fall nedgått ända till 60 m.

Försök hafva på senare tiden blifvit gjorda att i undervattensbåtar, slutna dykarklockor eller nedtill slutna grofva rör af sådan längd, att öfre ändan räcker ofvanför vattenytan (''Wallerska tuben'' 1895), anbringa utåtriktade, rörliga armar, hvilka manövreras inifrån och med hvilkas tillhjälp enklare arbeten kunna utföras; hittills hafva dessa försök krönts med föga framgång. C. K. S.

Dykman, P., fornforskare. Se Dijkman.

Dykräng (af fr. *du crin*, tagel), ett i kläder gjordt inlägg af tagel, kanfas m. m. för åstadkommande af styfhet i ärmar och skört. Dykränger tillhörde 1700-talets moder.

Dylake, *Cobitis fossilis*, *zool.* Se Grönlingsläktet.

Dyle, flam. *Dijle* [dä'jle]. 1. Biflod till Schelde. Den rinner upp i belgiska prov. Syd-Brabant och förenar sig i prov. Antwerpen med Nethe samt kallas därefter Rupel. Längd 86 km. — 2. Franskt departement vid floden D. 1797—1814, hvars hufvudstad var Bruxelles.

Dülken, stad i preussiska reg.-omr. Düsseldorf (Rhenprovinsen). 9,554 inv. (1900). Järngjuterier och maskinverkstäder, bomulls- och sammetsväfverier.

Dülmen, stad i preussiska reg.-omr. Münster (Westfalen). 6,048 inv. (1900). Hertigens af Croij residensslott. D. har ett stort järnverk (Prinz Rudolfs hütte), linneväfveri, kvarnar o. a. industri.

Dylta, bruks- och landtegendom i Axbergs socken, Örebro län, vid Dylta bruks järnvägsstation å statsbanan Mjölby—Krylbo, omfattande omkr. 17,11 mtl i Axbergs, Glanshammars och Ervalla socknar, tax. till 631,000 kr., samt rödfärgsbruk, kvarn och såg, tax. till 73,200 kr. Tillverkningen af svafvel, som förr var hufvudsak, har upphört, men af rödfärg tillverkades 1905 236,640 kg. af 6 man. Bruket anlades i senare hälften af 1500-talet och har under en lång tid tillhört den friherrliga Åkerhielmska släkten. Nuv. egare är frih. G. S. A. V. Åkerhielm. Brukets privilegier, af 1649, stadgade bl. a., att den kungl. familjen under farsoter skulle hafva fritt logi på D., som på grund af svafvelröken ansågs oåtkomligt för smitta. Bland privilegierna fanns det dyrbara stadgandet, att hemmanen inom Axbergs, Kils och Hofsta socknar, som åtnjöto frihet från rotering, skulle lämna s. k. stafrumsved till bruket och hembjuda det sina kol. Detta privilegium inlöstes af staten 1869 för kr. 88,587,80 jämte rättighet att under skattemannarätt inlösa östra kronoallmänningen. Själfva herrgården är väl bebyggd med hufvudbyggnad af trä och flyglar af sten. D. bruk har förr (till 1818) utgjort egen församling och har ännu egen kyrkogård.

Dylta å kallas i sitt nedre lopp, närmast före utloppet i sjön Väringen, den från Bergslagen kommande Järle-ån, Arboga-åns västliga källflod.

Dymaner. Se Hyllos.

Dymbildagar (fnod.). Se Dymmeldagar.

Dümichen, Johannes von, tysk egyptolog, f. 15 okt. 1833 i Schlesien, d. 7 febr. 1894 såsom professor i egyptologi vid universitetet i Strassburg. D., som var lärjunge af Lepsius och Brugsch, företog 1862—65 sin första resa i Nildalen. Efter invigningen af Sueskanalen (1869) åtföljde han tyske kronprinsen på dennes färd genom Egypten och Nubien. Under dessa resor underhöll han den år 1863 grundade facktidskriften ''Zeitschrift für ägypt. sprache u. alterthumskunde'' med många resebref och andra meddelanden af särskild betydelse för kännedomen af den fornegyptiska geografien. I samma tidskrift publicerade han flera uppsatser om olika delar af arkeologien. D:s talrika större arbeten — oförgängliga minnen af hans flit — hafva tillfört egyptologien ett synnerligen viktigt och omfattande material. Med förkärlek egnade D. sina omfattande och samvetsgranna undersökningar åt ptolemaier- och romartidens skriftsystem, språk och tempellitteratur; så t. ex. utgaf han i sina ''Altägypt. tempelinschriften'' texter från Edfu- och Denderatemplen. Af D:s mera betydande arbeten må nämnas: *Bauurkunde der tempelanlagen von Dendera* (1865), *Altägyptische kalenderinschriften in den jahren 1863—65 an ort und stelle gesammelt* (1866), *Altägyptische tempelinschriften* (1867), *Die flotte einer ägyptischen königin* (1868), *Historische inschriften altägypt. denkmäler* (1867—69), *Resultate einer archäologischen expedition* (1869), *Eine von 3000 jahren abgefasste getreiderechnung copirt an der südlichen aussenmauer des tempels von Medinet-Habu* etc. (1870), *Die oasen der Libyschen wüste* (1877), *Baugeschichte des Denderatempels und beschreibung der einzelnen theile des bauwerkes* etc. (1877). För Onckens ''Allgemeine geschichte'' skref D. *Geographie des alten Ägyptens, schrift und sprache seiner bewohner* (1879; bildar inledningen till första bandet). Jämte Brugsch publicerade han det stora inskriftsverket *Recueil de monuments égyptiens*, af hvilket bd 3—(1865—85) utgöra D:s bidrag. Vidare utgaf han *Der grabpalast des Patuamenap in der thebanischen Nekropolis* (3 bd, 1884—95). Efter hans död utkom, på föranstaltande af hans lärjunge Spiegelberg, *Zur geographie des alten Aegypten. Aus dem nachlass von Joh. D.* (1894). K. P. (-st-son.)

Dymling, träplugg, afsedd att sammanhålla bjälkar i timmerväggar, bör göras af segt träslag, vanligen gran. H. J. Dft.

Dymmeldagar (fnod. *dymbildagar*, sannolikt besläktadt med fsv. dumber, stum), benämning på dagarna i veckan före påsk, dymmelvecka (fnod. *dymbildagavika* och *dymbilvika*. da. *dimmeluge*), egentl. endast de tre dagarna närmast före påskafton: onsdagen (dymmelonsdag), torsdagen och fredagen. På Island hade man enligt kyrkoinventarier från 1300-talet, utbytt mot tallkläppen i kyrkklockorna mot en dymbil (träkläpp?) under påskveckan, och i andra delar af Skandinavien höllos klockorna uppbundna för att ej gifva ljud. Genom k. förordn. 13 aug. 1823 upphäfdes kyrkolagens föreskrift, ''att från fastlagssöndag intill påskdagen innehålla med all musik''. Jfr Askonsdag och Påskvecka. (N. E. H.)

Dymmelonsdag. Se Dymmeldagar och Onsdag.

Dymmelvecka. Se Dymmeldagar.

Dümmler, Ernst Ludwig, tysk historiker, f. 1830 i Berlin, d. 1902, sedan 1866 professor i historia i Halle, blef 1875 medlem af centraldirektionen för utgifvandet af ''Monumenta Germaniæ

storica'' (såsom ledare af afd. ''Antiquitates'') i 1888 ordförande i denna direktion. Han utgaf om sina bidrag till nämnda publikation *Geschichte s ostfränkischen reiches* (1862—65) och *Kaiser to der grosse* (1876) m. fl. arbeten.

Dymsja, Ljubomir Petrovitj, f. 1860 i tauen, där hans fader var godsegare, studerade Mitau och Petersburg, där han graduerades till is doktor och 1892 blef professor i statsrätt. D., n gjort vidsträckta resor, bl. a. till Sverige i tenskapligt uppdrag (1891), har författat bl. a. n självstyrelse i England, Frankrike och Tysk- d, Om brännvinsmonopolet och dess inflytande i mpen mot alkoholismen samt *Gosudarstvennoje avo Sjvelsii* (Sveriges statsrätt, del I, behandlande n svenska rättens äldre historia, 1901). D., till a åsikter demokrat, verkade i sin hembygd agita- iskt vid valen till riksduman.

Dyn (stam till grek. *dy'namis*, kraft), *fys.* Se bsoluta enheter och Vikt.

Dyna. 1. *Bygnk.* Se Hvalf. — 2. *Skpsb.* Se ogspröt.

Düna (af ryssarna kallad *Zapadnaja Dvina*, ästra Dvina, lett. *Daugava*), flod i västra ssland. Den rinner upp nära Volgas källa, från sjö (Dvinets) på Valdaihöjden, i guvern. Tver, er i västlig riktning genom guvern. Tver, kov, Vitebsk och Livland samt faller ut i Riga- ken vid Dünamünde. Längd 1,024 km. (enl. llo 930), flodområde 85,400 kvkm. För större far- g är floden ej segelbar längre än till Riga, där n har en bredd af 600 m. och ett djup af 4—8 . Ofvanför denna stad har den en mängd klippor h sandbankar. Den vållar på vårarna vanligen ra öfversvämningar. Bifloder: Mezja, Ulla och sna (fr. v.). Genom Berezina-kanalen, som för- ar Ulla med Berezinas biflod Sergutsj, står D. förbindelse med Dnjepr, och genom andra kanaler er den samband med Ilmen och med Volga. Plan eligger att förena D. med Dnjepr medelst Bere- na genom en jättestor kanal af 1,800 km. längd, m skall blifva tillräckligt djup och rymlig för att edgifva genomfart från Östersjön till Svarta haf- t för handelsfartyg af den största dräktighet och de största pansarskepp. Med undantag af kärr- akten mellan D. och Berezina skall kanalen hela gen begagna de nämnda floderna, och på vatten- illnaden skall åstadkommas en sjö, som skall förse nalen med vatten. Skeppsfarten på D. är redan mycket lifli, enär trä och spannmål från det re föras till Riga på floden. D. är rik på lax och jonögon. Historiskt ryktbar är D. genom Karl II:s öfvergång af floden och slaget där 1701. å prålmar och båtar, hvilkas öfverfart skyldes af ken från antända halm- och risknippor, öfver- rdes 9 juli 1701, en fjärdingsväg nedanför staden ga, under en knapp timme omkr. 7,000 svenskar, m angrepo de på flodstranden under Paijkuls be- l stående sachsarna, till hvilkas hjälp fältmar- alken Steinau skyndade. Efter flera samman- abbningar tvang den svenska styrkan, som undan r undan förstärktes, sachsarna att vika. Dessa för- rade omkr. 2.000 man, svenskarna omkr. 500. bron och andra skansar, mycket artilleri och nat byte tillföllo segraren. Öfvergången verk- ställdes efter anordningar af Dahlbergh och Stuart. arl XII var med vid den första landstigningen.

Dünaburg, sedan 1893 officiellt Dvinsk, starkt befäst distriktsstad i ryska guvern. Vitebsk (Polska Livland), vid Düna. 72,231 inv. (1897). Stadens läge, vid järnvägslinjen mellan Petersburg och Warschau, samt dess lätta samfärdsel med Riga göra den till en viktig medelpunkt för handeln, i synnerhet för lin-, hamp-, talg- och trävaruomsätt- ningen. Fästningen, som är en af hufvudstödjepunk- terna i 3:e försvarslinjen mot v., har enceinte och flera detacherade verk samt på vänstra flodstranden ett storartadt brohufvud, som förr ansågs vara ett af befästningskonstens mästerverk. D. är äfven ryska geniförvaltningens hufvuddepå och verkstadsplats. — D. anlades 1274 af Tyska orden, eröfrades 1577 af ryske tsaren Ivan IV, men återtogs snart af polackerna och var därefter polskt till 1772. 29 sept. 1627 intogs D. med storm efter fem dagars be- lägring af Jakob De la Gardie, som därefter lät bränna och rasera slottet. 1 juli 1655 gaf sig D., som kort förut förgäfves belägrats af ryssarna, åt fältmarskalken Lewenhaupt; svensk kommendant därstädes blef nu öfverstelöjtnant Hans Johansson Willigman, som sommaren 1656 hjältemodigt för- svarade sig mot de belägrande ryssarna och slut- ligen lät sig innebrännas hellre än att falla lefvande i deras händer. L. W:son M.

Dynamid (af grek. *dy'namis*, kraft), *fys.*, J. F. Redtenbachers namn på en atom tillsammans med dess eterhölje. K. L.*

Dynamik (af grek. *dy'namis* kraft). 1. *Fys.* o. *mek.*, läran om kroppars rörelsekrafter. — 2. *Mus.*, gradationen af tonstyrka. Tonens olika styrke- grad är ett af den musikaliska konstens förnäm- sta verkningsmedel och gör sig gällande an- tingen såsom kontrastering af forte och piano eller som ett gradvis skeende tillväxande och aftagande (crescendo och decrescendo). Den skiftande ton- dynamiken, med sina otaliga nyanseringsgrader från svagaste pianissimo till starkaste fortissimo, verkar med elementär makt på åhöraren. Detta ut- trycksmedel blef redan 1550 användt i Willaerts dubbelkörer, men först omkr. 1600 började man (G. Gabrieli m. fl.) utsätta tecknen *p*, *f*, *mf*, *mp* o. s. v., sedermera *pp* och *ff*. De senare teckn̈ens moderna förstärkning ända till *pppp* och *ffff* (hos Liszt, Berlioz m. fl.) angifver största möjliga grad af svaghet eller styrka i tonen. Sforzato på enstaka toner eller ackord (*sf*, *sfz*) betecknas äfven med ∨ eller ≻ öfver noten. Jfr Riemann, ''Musikalische dynamik und agogik'' (1884) och ''Die elemente der musikalischen ästhetik'' (1900). E. F—t.

Dyna'miker (af grek. *dy'namis*, kraft). 1. *Fys.*, anhängare af den dynamiska teorien, enligt hvilken materien är resultatet af två motsatta kraf- ter, en attrahera nde och en repellerande. — 2. *Filos.*, anhängare af dynamismen (se d. o.). — 3. *Teol.*, motståndare till trecnighetsläran (se Anti- trinitarier).

Dynämisk (af grek. *dy'namis*, kraft), självverk- kande; verkande genom egen kraft (jfr Mekanisk); *mus.*, beroende på växlingar i styrkegraden (se Dynamik 2). — Dynamiska teorien. Se Dynamiker 1. — Dynamisk elektricitet. Se Elektricitet. — Dynamisk energi. Se Energi. — Dynamisk geologi. Se Geologi. — Dynamisk meteorologi. Se Meteorologi. — Dynamisk

vindros. Se Vindros. — Dynamisk värmelära. Se Mekaniska värmeteorien och Termodynamik.

Dynami'sm (fr. *dynamisme*, af grek. *dy'namis*, kraft), *filos.*, den världsåsikt, enligt hvilken alla naturens företeelser och produkter måste förklaras ur fysiskt verkande krafter. Denna åsikt utgår från den riktiga iakttagelsen, att materien icke endast eger kraften till väsentlig bestämning, utan tillika för medvetandet reducerar sig till ett helt af krafter. Att emellertid en fullständig förklaring af naturen ej kan lämnas af dynamismen såsom sådan, inses lätt, om man besinnar, dels att det på denna ståndpunkt varder omöjligt att komma fram till någon fullständig enhet i världen, enär all enhet här måste vara en enhet af motsatta och såsom sådan en ofullständig enhet (all i sinnevärlden verkande kraft är nödvändigt hämmad af andra sinnliga krafter), och dels att den ändamålsenlighet, som obestridligen röjer sig i naturen, måste på denna ståndpunkt förblifva oförklarlig. Den förra omständigheten visar det relativt berättigade i den mekaniska världsåsikten, den senare innebär en hänvisning på den teleologiska, enligt hvilken naturen fattas såsom ett organiskt och såsom sådant ändamålsenligt verkande helt, inom hvilket förändringen, fullständigt betraktad, får karaktären af utveckling. L. H. Å.*

Dynami'st, *filos.*, anhängare af dynamismen (se d. o.).

Dynamit (af grek. *dy'namis*, kraft), en klass af sprängämnen af degartad konsistens, hvilka bestå af nitroglycerin, försatt med diverse olika tillblandningar, hvilka tjänstgöra som uppsugningsmedel för densamma. Dynamiten uppfanns 1863 af svensken Alfred Nobel, sedan man förut med ringa framgång sökt få den rena nitroglycerinen införd som sprängämne vid bergsprängning. Nitroglycerinen, en oljeartad vätska, som lätt exploderar vid slag, hade nämligen på grund af utsipprande från borrhålen genom sprickor i berget och äfven af andra anledningar förorsakat många olyckor. Först genom dynamitens uppfinning kunde nitroglycerinen tillräckligt bekvämt och utan synnerlig risk användas för bergsprängning, hvartill förut endast det betydligt svagare svartkrutet brukats. Dynamitens uppfinning har varit epokgörande för bergsprängningen, ty genom dess användning kunde borrhålens antal och storlek inskränkas till en bråkdel mot förut, och vår tids storartade tunnelarbeten, undervattenssprängningar m. m. skulle säkerligen utan dynamiten ej kunnat komma till stånd.

Efter att under några år hafva sökt föra i marknaden en blandning af nitroglycerin med mjölkrut (svartkrutspulver) i proportionerna 1 : 8, fann Nobel 1867 i s. k. kiselgur l. infusoriejord (skal af diatomaceer, hufvudsakligen rörformiga, i hvilkas håligheter nitroglycerinen kvarhålles af kapillärkraften) ett uppsugningsmedel, som visade sig synnerligen praktiskt, i det att det kunde uppsuga ända till 4 gånger sin vikt nitroglycerin. Som emellertid kiselguren är fullkomligt overksam vid explosionen och tjänar endast att bringa nitroglycerinen i handterlig form, ersattes den af såväl Nobel som andra uppfinnare med sådana ämnen, som bidrogo att vid explosionen öka gasvolymen. Vanligen användas härtill nitrater af kalium, natrium, ammonium och barium jämte kol eller träm jöl. Sådana dynamiter äro t. ex. *ammoniakkrut* (uppsugningsmedel: ammoniumnitrat och kol), uppfunnet 1867 af svenskarna Norrbin och Ohlsson, *sebastin* (uppsugningsmedel, natriumnitrat och kol), äfvenledes ett svenskt sprängämne, vidare *rhexit* (Österrike), *plastisk dynammon* (Österrike), *karbonit* (Tyskland), *lithofracteur* (Tyskland och England), *Hercules powder* (Amerika), *Vulcan powder* (Amerika) m. m. I utlandet finna dessa dynamiter ännu en icke ringa användning; i Sverige däremot har deras tillverkning så godt som upphört, sedan Alfred Nobel 1875 genom spränggelatinets uppfinning ånyo fört sprängämnestekniken ett stort steg framåt. Det f. n. här i landet nästan uteslutande använda sprängämnet är s. k. *gelatindynamit*, som består af spränggelatin, utknådad med verksamma absorptionsmedel (ammoniumnitrat, träm jöl m. m.) till en plastisk massa. Spränggelatin är en geléartad kropp, som erhålles genom att vissa slag af nitrocellulosa lösas i nitroglycerin. Genom denna förändring har man lyckats undvika en olägenhet, som vidlådde de äldre dynamitsorterna, nämligen att nitroglycerinet "utsvettade", d. v. s. afskilde sig från uppsugningsmedlen. Gelatindynamit fryser också mindre lätt än nitroglycerindynamit, och en af de nitroglycerinhaltiga sprängämnena största olägenheter har sålunda genom spränggelatinets införande minskats. Frusen dynamit, d. v. s. sådan, där nitroglycerinet, hvars smältpunkt ligger vid + 11°, öfvergått till fast form, är nämligen ej plastisk, utan vid dynamitens handhafvande kunna utskilda nitroglycerinkristaller lätt bringas till explosion genom friktion. Statistiken visar, att de flesta olyckshändelser med dynamit inträffat anledningen vid arbete med eller vid oförsiktigt uppbinande af frusen dynamit.

De i Sverige mest använda dynamitsorterna, *extra-dynamit*, *patentdynamit* och *expressdynamit*, hafva väsentligen samma sammansättning, nämligen

spränggelatin	50 à 70 proc.
ammoniumnitrat	25 à 45 »
träm jöl	2 à 5 »

Man bereder sprängelatin genom att upplösa 5 à 8 delar nitrocellulosa i 100 delar nitroglycerin, försatt med något nitrobensol, hvilken sistnämnda tillsats dels underlättar "gelatineringen", dels gör att sprängelatinet mindre lätt fryser.

De hårda bergarterna i Sverige kräfva synnerligen kraftiga sprängämnen, och en hög nitroglycerinhalt erfordras därför; vid sprängning i lösare bergarter gör ett mindre kraftigt sprängämne samma tjänst, och af denna anledning hafva i utlandet dynamiterna vanligen fått en annan sammansättning, sprängelatinhalten är lägre, och ammoniumnitratet är ersatt med billigare salpeterarter. Som exempel kunna anföras:

Dynamit II från Österrike, bestående af

sprängelatin	45 proc.
natronsalpeter	39 »
mjöl	15 »
soda m. m.	1 »

och Dynamit NIS (Frankrike)

sprängelatin	26 proc.
natronsalpeter	10 »
ammoniumnitrat	64 »

Dynamiten bringas i handeln i form af rund patroner af de borrhåls diameter, för hvilka de äro afsedda, förpackade i paraffineradt papper. Des

ihafvande är enkelt: vid sprängning därmed man endast att i borrhålet nedföra den ena onen ofvanpå den andra och i den öfversta onen insätta en s. k. dynamittändhatt, d. v. s. kopparhylsa, till hälften fylld med en bland-

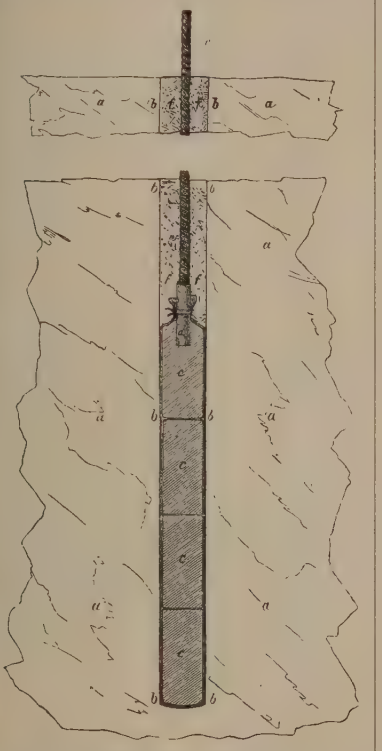

Fig. 2. Borrhål, laddadt med dynamit. *aa* Berget. — *bb* Borrhålet. — *cc* Patronerna. — *d* Tändhatt, instucken i tändpatronen. — *e* Stubinen. — *f* Förladdning af vatten, sand, lera eller annat.

; af knallkvicksilfver och kaliumklorat; denna thatt bringas, sedan borrhålet blifvit fylldt med förladdning af lera, sand e. d., till explosion (elst en i densamma insatt stubin eller ock me- t elektrisk tändning. Fig. 1 och 2 visa en tänd- med vidfäst stubin och ett färdigladdadt borr- E. S—m.

ynamitärd (jfr D y n a m i t), en, som, i syfte att da, kastar bomber med dynamit eller annat ingämne.

ynamitkanōn, *krigsv.*, en kanon, som utslungar med dynamit fylld projektil. Då dynamiten lätt lle detonera i loppet och förstöra kanonen, om jektilen utsattes för den häftiga stöt, som en krut- dning förorsakar vid sin explosion, måste drif- ften här utgöras af komprimerad luft, som med gare och vanligtvis tilltagande tryck verkar på jektilens botten. Såsom konstruktörer af dyna- kanoner må nämnas Graydon, Zalinski och Rix. Dessa kanoner ha vanligen mycket grof kaliber och tunga projektiler med ovanligt stora sprängladdningar, ty afsikten med dem är att få största möjliga minverkan. En 38 cm. kanon utslungar t. ex. 1,9 m. långa stålgranater af 590 kg. vikt och med en sprängladdning af 272 kg. dynamit. Eldröret är slätborradt, men projektilen är i spetsen försedd med skrufformade lister, hvilka till följd af luftens motstånd bibringa projektilen en rotation kring dess längdaxel. Skottvidden öfverstiger ej 5,000 m. I Förenta staterna har en del dynamitkanoner (sedan 1888) blifvit anskaffad till kustartilleriet, men i öfriga länder har man ej velat acceptera dem, emedan de ha för liten träffsäkerhet och skottvidd samt fordra rätt komplicerade maskiner för luftens komprimerande. G. af Wdt.

Dynammon, ett af österrikiska statens sprängämnesfabriker tillverkadt sprängämne, bestående af

ammoniumnitrat	88 proc.
rödkol (svagt koladt träkol)	12 »

tillhör de s. k. säkerhetssprängämnena. Samma fabriker tillverka äfven s. k. *plastisk dynammon*, hvilket är dynammon försatt med nitroglycerin, så att en plastisk massa bildas. Det är alltså ett slags dynamit. Dess sammansättning är

nitroglycerin	45,0 proc.
ammoniumnitrat	47,2 »
rödkol	7,8 »

E. S—m.

Dȳnamo (D y n ā m o), *elektrot.* Se D y n a m o - e l e k t r i s k m a s k i n.

Dynamo-elektrisk maskin (af grek. *dy'namis*, kraft), *elektrot.*, betecknar ursprungligen en elektrisk (induktions-)maskin, som har förmågan att mata sitt eget fält. Denna s. k. d y n a m o p r i n c i p framställdes först af Werner von Siemens och grundar sig på tillgodogörandet af den remanenta magnetismen hos järn. Sedermera hafva de förkortade benämningarna d y n a m o m a s k i n och d y n a m o alltmer öfvergått att beteckna en induktionsmaskin öfver hufvud taget, vare sig generator eller motor, likströms- eller växelströmsmaskin, således — enligt G. Kapps definition — en apparat, som förmedelst elektromagnetisk induktion förvandlar mekanisk energi, i form af roterande rörelse, till elektrisk, eller vice versa. A. E—m.

Dynamográf (af grek. *dy'namis*, kraft, och *gra'fein*, skrifva), ett slags d y n a m o m e t e r (se d. o.).

Dynamologi (af grek. *dy'namis*, kraft, och *lo'gos*, lära), läran om naturkrafterna; läran om olika läkemedels kraft.

Dynamomaskin, *elektrot.* Se D y n a m o - e l e k t r i s k m a s k i n och E l e k t r i s k a m a s k i n e r.

Dynamometamorfi'sm (af grek. *dy'namis*, kraft, och *metamorfūn*, omgestalta), *geol.*, bergarters omvandling i följd af rörelser eller pressningar inom jordskorpan. Se M e t a m o r f i s m. E. E.

Dynamomēter (af grek. *dy'namis*, kraft, och *metrē'n*, mäta). 1. *Mek.*, en apparat, afsedd för uppmätning af antingen en mekanisk kraft eller det a r b e t e (se d. o.), som en sådan kraft förrättar. För krafters uppmätning utgöres dynamometern vanligen af en fjäder, hvars böjning kan bestämmas. Genom belastning med vikter kan den skala, på hvilken kraftens storlek skall afläsas, graderas. Man uppmäter en krafts storlek genom att

undersöka, huru stor böjning fjädern lider genom kraftens inverkan, och storleken angifves genom den vikt, som förmår utöfva en lika stor verkan. Vidstående figur visar en fjäderdynamometer, hvars slutna fjäder *a* under inverkan af den kraft,

Fjäderdynamometer.

som skall mätas, sträckes i sin längdriktning. Den motsvarande hoptryckningen af fjäderns midt åverkar visaren, som på den graderade skalan direkt angifver kraftbeloppet. I många fall kan fjäderdynamometern begagnas äfven för uppmätning af det mekaniska arbetet. Apparaten verkställer då automatiskt multiplikation af kraftintensiteten och vägelementet. Sådana s. k. totaliserande dynamometrar äro konstruerade af Morin och Bental, och de användas vid försök med landtbruksmaskiner m. m. En annan klass af dynamometrar, konstruerade af Régnier, White m. fl., tjänar till direkt uppmätning af kraften eller af det mekaniska arbete, som öfverföres med en axel. Angående bromsdynamometern (se d. o.). — Dynamometrar användas af *fysiologerna* för uppmätning af den af vissa muskelgrupper utvecklade kraften. G. R. D.*

2. *Fys.* I optiken är dynamometer namn på ett instrument, som tjänar att bestämma en kikares förstoring. Olika sådana instrument äro konstruerade af J. C. Adams, Ramsden m. fl. Se vidare Elektrodynamometer.

Dynamoprincipen. Se Dynamo-elektrisk maskin.

Dünamü'nde (sedan 1893 officiellt Ust-Dvinsk), fästning och hamnplats i ryska guvern. Livland, på vänstra stranden af Dünas utlopp i Rigaviken. Öfver 2,000 inv. (1897). D. utgör Rigas egentliga hamn och har en förträfflig vinterhamn (anlagd 1850—52), hvilken kan rymma omkr. 300 fartyg. De äldre fästningsverken hafva förstärkts med fort och batterier, men D. kan likväl ej anses vara en modern sjöfästning; minförsvaret är dock väl ordnadt. — D:s gamla slott, uppfördt af Tyska orden på 1300-talet, låg midt emot det nuv. D., på udden ö. om flodmynningen. I juli 1608 eröfrade svenskarna det från polackerna, men i sept. 1609 måste Stiernskiöld uppgifva D. I juli 1617 höll äfventyraren Farensbach D. svenskarna till handa, men i aug. öfverlämnade han slottet åt Rigaborna, och först i sept. 1621 återtogs det af svenskarna, som lämnade det åt förfallet och i stället 1622 byggde, under ingenjören Joh. Schultz' ledning, på flodmynningens vänstra sida midt emot slottet en ny befästning, som snart började kallas Nymünde. Den utgjordes af en oregelbunden femhörnig bastionsskans med lågvall och framskjuten palissadering åt landsidan, men utfördes endast provisoriskt. Sedermera anlade generalingenjören Joh. Rodenburg ett kronverk åt landsidan med därutanför liggande graf och kontereskarp, hvilka arbeten voro färdiga 1654. En ny ombyggnad blef emellertid snart nödvändig och började utföras 1671 efter ritning af Wärnschiöldh, men under tiden hade nya idéer inom fästningsbyggnadskonsten trängt s fram, och 1682 fastställde K. M:t en af Dahlber utarbetad ny dessein, omfattande 6 bastioner, raveliner, våt graf och betäckt väg. Denna fäst tredje ombyggnad påbörjades därefter, och 16 kunde Dahlbergh inrapportera, att fästningen var "fast alldeles i stånd". 4 mars 1700 börja sachsarna anfallsarbeten, 4 dagar senare öppna de beskjutning, och natten till 12 mars försökte de allmän stormning på 6 ställen. Men den blef lyc ligt afslagen med stor förlust för sachsarna kommendanten frih. G. V. Budberg, som dock mars utan trängande nöd uppgaf fästningen åt gen rallöjtnanten J. H. v. Flemming. Sachsarna istån satte försvarsverken, försågo dem med ett utmär artilleri samt gåfvo fästningen namnet Augustu burg. I juli 1701 inspärrades emellertid N münde af svenskarna under öfverste d'Albedyhll; m den sachsiske kommendanten C. H. v. Kanitz g sig först 11 dec., då svenskarna fingo ett rikt by (bl. a. de nu kring Karl XII:s staty i Stockho stående 4 mörsarna). I början af febr. 1710 blo kerade ryssarna fästningen, men öppnade först juli beskjutningen. Kommendanten K. A. Stack berg försvarade sig trots obetydliga förråd o pestens härjningar med mycken tapperhet, men b sättningen sammansmälte alltmer, och 10 aug. mås fästningen uppgifvas åt Sjeremetjev. Genom fred i Nystad 1721 afträddes Livland och därmed äfv Nymünde åt Ryssland. Efter denna eröfring b gagnades alltid namnet Dünamünde. L. W:son

Dyna'st (grek. *dynas'tes*) betecknade i Grekla öfver hufvud en härskare eller maktinnehafvare ut hänsyn till väldets art eller omfång. Stundom b tecknade man därmed i inskränktare mening hä skare (lat. *regulus*) öfver så litet område, att de skäligen kunde kallas konungar. Det kunde använd äfven om ett flertal af personer, som egenmäkti förde styrelsen inom ett samhälle, enligt Aristotel särskildt i det fall, att sönerna med arfsrätt efte trädde sina fäder i regeringen. Under medeltide förstods med dynast en härskare i allmänhet, ut afseende på storleken af hans område, således li väl en konung som en baron. (I Tyskland nyttjad ordet dock endast om de herrar, hvilka icke ko mit i åtnjutande af fullständig "landeshoheit" d. v. s. alla kejserliga höghetsrättigheter inom ou rådet. Sedan 1400-talet antogo dessa dynast grefvetitel.) Ordet (som sällan begagnats af svensk författare) brukas nu i betydelsen af regent, höfdin

Dyna'stes, *zool.* Se Jättebaggar.

Dynasti (grek. *dynastei'a*, en dynasts makt), följd af härskare ur en och samma släkt, härskarät regenthus.

Dyna'stisk, som har afseende på en dynast ell en dynasti (se dessa ord).

Dynastiska oppositionen (se Dynasti) kallad i Frankrike, under Ludvig Filips regering (18 —48), det riksdagsparti, som visserligen ville haf dynastien Orléans kvar på tronen, men ogilla konungens styrelsesystem.

Dynastisk politik (se Dynasti), en politik, so har till sin förnämsta uppgift att arbeta för dynastis intressen genom att trygga dess mak Dynastisk var i grund och botten den politik, so fördes af medeltidens feodalherrar och af nya tide absolute monarker. Äfven i konstitutionella sa

…n gör sig dynastisk politik någon gång gäl… e.

…ynekilen, hafsvik i Vette härad, Göteborgs och …s län. Under Karl XII:s norska fälttåg 1716 …där, bevakad af en galäreskader under schoutt… …chten O. Strömstiernas befäl, en svensk trans… …lotta, från hvilken svenska armén försågs med …ödenheter. 8 juli (n. st.) angrep Tordenskjold …svenska flottan, som var oberedd på anfallet, …förstörde större delen af densamma efter mer …tem timmars hård strid (se vidare T o r d e n… …o l d). Närmaste följden däraf blef, att svenska …n måste utrymma Norge. Såväl från svensk …från norsk sida hafva flera gånger försök gjorts …upptaga de sjunkna fartygen och deras last, men …a försök ledde icke till något nämnvärdt resultat …in under sommaren 1880, då man lyckades …taga åtminstone några kanoner och kulor. — Vid …innes en lastningsplats med god hamn. A. G.

…yner (ty. *dünen*, fr. *dunes*, eng. *downs*), *geol.*, …ofruktbara, nakna, långdragna sandkullar, som

…1. Dyn på Gotska sandön. Dynens yttersida (vind…dan), hvarest förut begrafd skog småningom blottas.

…kkomma på låga, för starka hafsvindar utsatta …diga kuster och hvilka uppstå därigenom, att

…2. Dyn på Gotska sandön. Dynens innersida (lä…n), hvarest den växande skogen genom sandens fram…ryckande och hopande efter hand förkväfves.

…den drifver den under ebbtiden torrlagda strand… …den inåt land (flygsand) och hopar den till vin… …rätt mot vindriktningen utsträckta, mer eller mindre oregelbundna förhöjningar, som efter hand flytta sig alltmer inåt, under det att nya danas utanför. Flyttningen tillgår så, att sandkornen af den starka blästen föras uppför dynernas helt svagt (5°—10° från horisonten) lutande vindsida, tills de nå själfva ryggen af höjningen, och därefter, i lä för denna, afsätta sig på eller liksom rasa utför och betäcka den ungefär 30° lutande läsidan. Genom sitt oafbrutna framryckande åstadkomma dynerna mångenstädes stor skada. De äro i stånd att förvandla bördiga slätter till öde sandfält, att förkväfva skogar, begrafva hela byar, uppdämma floder och därigenom föranleda öfversvämningar m. m. På Jyllands västra kust intaga dynerna (''klitterne'') ett milsbredt bälte från Skagen ända till Blaavandshuk, en sträcka af 335 km. Äfven på Hollands och Bretagnes kuster finnas vidsträckta dynbildningar och likaså vid kusterna af nordtyska låglandet. Vid det afrikanska ökenlandets västra kust lära finnas dyner, som uppnå en höjd af 180 m. ö. h. — På Gotska sandön, n. om Gottland, finnas typiskt utbildade sanddyner (se fig.). Inom Sverige är det för öfrigt hufvudsakligen endast i Skåne, som några med dyner jämförliga bildningar förekomma, och dessa hafva en ganska obetydlig utbredning.

Icke endast vid hafskusterna, utan äfven midt i fastlandet, där större sandslätter förekomma, kunna dynformiga flygsandskullar uppstå. Öknarnas sandiga öfveryta är nästan ständigt i rörelse. Egypten skulle kanske helt och hållet öfvertäckas af sand från Sahara, om icke Libyska bergskedjan funnes såsom en skyddsmur.

Det enda verksamma medlet till förhindrande af flygsandens ödeläggande verkningar är plantering af barrträd och andra för ändamålet lämpliga växter (jfr C a l a m a g r o s t i s). Litt.: K. J. V. Steenstrup, ''Om klitternes vandring'' (i ''Medd. fra dansk geol. forening'', I, 1894). E. E.

Dynerna (*The Downs*), slag vid. Se D o w n s.

Dünewald [-valt], J o h a n n H e i n r i c h v o n, grefve, tysk fältmarskalk, f. omkr. 1620, blef 1670 generalmajor, slog 1675 fransmännen vid Sassbach och vardt därför upphöjd i grefligt stånd. 1683 försvarade han Krems och deltog sedan i undsättningen af Wien. 1686 slog han den till Budas undsättning sända turkiska armén och eröfrade sedan Slavonien. 1688 utnämndes D. till generalfältmarskalk. I slaget vid Slankamen (1691) lär han, af harm öfver att nödgas stå under markgrefve Ludvigs af Baden befäl, till en början hafva sökt hämma den af honom kommenderade vänstra flygelns rörelser, och ehuru han sedermera på ett afgörande sätt bidrog till segern, stämdes han inför krigsrätt. Han dog emellertid före rannsakningen, 31 aug. 1691. (L. W:son M.)

Dyngbaggar, *Coprophaga*, *zool.*, en till de bladhornade skalbaggarna (*Lamellicornia*) hörande underfamilj, hvilken erhållit sitt namn däraf, att de flesta arters larver leva i spillning. Flera arter tillverka bollar eller piller af spillning och lägga i hvarje boll ett ägg, medan andra utan vidare lägga sina ägg direkt i spillning. Den mest bekanta arten är de gamle egypternas heliga mumiebagge (*Ateuchus sacer*, se d. o.). Bland svenska former kunna nämnas arterna af släktena *Copris* och *Ontophagus*, hvilka gräfva gångar i jorden under spillning och

i dessa nedrulla små bollar af spillning, i hvilka de lägga sina ägg, samt många arter (de s. k. dyngbillarna) af släktet *Aphodius*, hvilka ej gräfva i jorden, utan lägga äggen direkt i spillning. G. G.

Dyngbillar, *zool.* Se Dyngbaggar.

Dyngja (fnod.), frustuga, ett arbetsrum för kvinnor, hvilket höjde sig föga öfver jordens yta och enligt Tacitus', "Germania", kap. 16, till skydd för kylan ursprungligen var betäckt med gödsel. B—e.

Dyning l. Dödsjö, *sjöv.*, en egendomlig rörelse på hafsytan, med långa och ibland äfven djupa vågor, hvilka sällan "bryta" (bilda hvitt skum). Ofta förebådar dyningen annalkande storm eller vindförändring (i sistnämnda fall kommer vinden merendels från samma håll som dyningen); men ännu oftare är den en vågrörelse, som hafvet bibehåller, stundom flera dagar, efter en storm och sedan annan vind blifvit rådande. Någon gång förnimmas dyningar från olika håll. R. N.*

Dünkirchen. Se Dunkerque.

Dynsten, *mek.*, gammal benämning på ett vattenhjuls tapplager.

Dynt, *zool.* och *husdjurssk.*, en blåsmask, som förekommer i svinkreatur och hvilken utgör ett utvecklingsstadium till en af människans binnikemaskar, *Tænia solium* (jfr Binnikemask med fig.). Ifrågavarande blåsmask är 6 mm. lång, 2,5 mm. bred och till större delen omgifven af en hvit, svagt genomskinlig hinna. Genom att förtära exkrement efter människor, som hysa nämnda binnikemask, upptaga svinen ägg från densamma, och efter $2^1/_2$—3 månaders förlopp hafva ynglen i äggen utvecklat sig till blåsmaskar, hvilka förblifva i detta tillstånd, så länge svinen lefva. Förekomma dyntblåsorna i ringa mängd, så orsaka de svinen ej någon märkbar olägenhet, men i motsatt fall kunna de gifva upphof till försvårad andning (om de finnas ymnigt i halsens muskler) eller föranleda afmagring samt vattensvulster (ödem) i flera kroppsdelar. Stundom finnes dynt rikligt i tungan, så att slemhinnan på nedre ytan af denna lem får ett knottrigt utseende, hvarför man flerstädes, vid köp af lefvande svinkreatur, brukar undersöka nämnda slemhinna. Svin, som vid slaktningen befinnas hysa dynt, böra nedgräfvas, sedan man af dem urkokat fettet. Den, som vill hindra utveckling af dynt, bör tillse, att svinen fodras inomhus, så länge de äro under ett halft år gamla — efter hvilken ålder de ej inficieras, äfven om de med födan upptagit ägg till binnikemaskar —, eller att de, såvidt möjligt är, afhållas från att förtära människoexkrement.

Förutom svinen kan äfven en del andra djur angripas af samma blåsmask, nämligen hundar, björnar, rådjur, katter, råttor och apor. En annan dyntform förekommer någon gång hos nötkreatur och utgör likaledes ett larvstadium till en hos människan förekommande bandmask, *Tænia mediocannellata*. C. A. L.*

Düntzer, Johann Heinrich Joseph, tysk filolog och litteraturhistoriker, f. 1813 i Köln, d. 1901, blef 1837 docent i klassisk litteratur i Bonn och 1846 bibliotekarie vid gymnasiebiblioteket i Köln samt fick 1849 professors titel. De viktigaste af hans filologiska arbeten äro *Die lehre von der lateinischen wortbildung* (1836), *Die declination der indogermanischen sprachen* (1839), *Homer und der epische cyklus* (s. å.), *Kritik und erklärung d horazischen gedichte* (1840—46) och *Die homer schen fragen* (1874). Bland hans litteraturhistoris arbeten, af hvilka flertalet sysslar med den tys poesiens glansperiod, må nämnas: *Gœthe als dram liker* (1837), *Gœthe's Faust* (1850—51; 2:a up 1857), *Frauenbilder aus Gœthe's jugendzeit* (185 *Schiller und Gœthe* (1859), *Aus Gœthe's freund kreise* (1868), *Erläuterungen zu den deutsch classikern* (85 hftn, 1855—1900) och *Gœthe's ben* (1880), hvarjämte han utgaf breisamlingar stort värde för den nyare tyska litteraturhistorie D:s kommentarier till tyska författare äro mycl använda på grund af sin rikedom på upplysning men man har förebrått dem otillräcklig filolog apparat och bristande poetisk uppfattning.

Dynäs, ångsåg i Gudmundrå socken, Västernorr lands län, eges af Dynäs aktiebolag. Tillverkning uppgick 1905 till 23,729 kbm. sågade och hyfla trävaror (tillv.-värde 471,390 kr.) samt 48,700 träkol (tillv.-värde 20,000 kr.). Arbetsstyrkan gjorde s. å. 98 personer.

Dyogi. Se Yogi.

Dypëra. Se Dupe.

Düppel, den tyska namnformen för Dybböl.

Dürbach, A. L. Se Karsch, A. L.

Dürck, Friedrich, tysk målare, f. 1809 Leipzig, d. 1884 i München, var elev af Jo Stieler, gjorde sedan resor i Italien och blef d efter en mycket eftersökt porträttmålare i Münche Han är representerad i nya pinakoteket därstäd Han målade bl. a. porträtt af konung *Oskar I* Sverige 1849, af drottning *Josefina* och af Leuc tenbergska furstehusets öfriga medlemmar. Slutlig slog han sig på mytologiska genremotiv. Flera hans porträtt finnas på Stockholms slott och lu slotten. G—g.

Dyre, Mätta Ivarsdotter, riksföreståndarens Svante Stures gemål. Se Mätta Ivarsdotter.

Dyrehaven (da., djurgård), egentl. Jægersborg dyrehave, dansk lustpark omkr. 15 k n. om Köpenhamn vid Öresund. Detta områ (omkr. 900 har) inhägnades af Kristian V (16 —99) och användes sedan som jaktpark. Nu D. köpenhamnarnas mest omtyckta utflyktsort, r römd för sina stora bokar i måleriska grupper o sina präktiga hagtornsbuskar. I denna park lig Dyrehavsbakken, ett mycket använd so marförlustelseställe, med Kirsten Pils källa, Ulv dalene, som begagnas till vintersport, det Kristian VI 1736 uppförda lustslottet Eremitagen och badhotellet Klampenborg, inrätta 1845. Vid Eremitagen hållas årligen kappl ningar. Omkr. 1,000 högdjur och dofhjortar finn i D. E. E.

Dyrehavsbakken. Se Dyrehaven.

Düren, kretsstad i preussiska regeringson Aachen (Rhenprovinsen), vid floden Roer. 27.1 inv. (1900). Pappers-, socker-, klädes- och lin tillverkning, järngjuterier och maskinverkstäder sa zinkverk. — D. var ett residens för de frankis konungarna, som flera gånger där höllo riksförsa lingar.

Dürer, Albrecht, den tyska renässanse störste konstnär, f. 21 maj 1471 i Nürnberg, d. 6 april 1528, var son till en fattig, från Ungern

rad guldsmed af tysk börd, som i unga år rat i Nederländerna. Albrecht, den tredje i ingen af 18 syskon, lärde först faderns yrke, lyckades beveka denne att taga hänsyn till hans ligt utpräglade anlag för tecknings- och mönsten. Huru tidigt utvecklad D. var, frambäst af hans förträffliga, med silfverstift 1484 ade *Självporträtt* (i Albertina i Wien). I slut 1486 sattes han i lära hos målaren Michael gemut, och från början af 1490, då lärlingsi utlöpte, förskrifver sig hans målade *Porträtt dern* (i Uffizierna i Florens, fördärfvadt genom klig restaurering och öfvermålningar). Så vidhans vandringstid, som räckte fyra år. Färden till Kolmar, där han gjorde bekantskap med erna till den då nyligen aflidne Martin Schonr, den tyska sengotikens och särskildt den yska konstens mest lysande representant, och tillfälle att grundligt studera mästarens verk, på honom gjorde ett outplånligt intryck. Däribegaf sig D. till Basel, där han, såsom en för nge sedan funnen, med hans namn försedd trästock, föreställande den hel. Hieronymus, utvivar verksam som snidare af egna kompositioför förläggare. Möjligen reste han därifrån Strassburg. Däremot anser den nyaste forsken det osannolikt, att denna första resa utktes till Italien (Venezia), och är benägen att trifva bekantskapen med i Nürnberg sedda itaka gravyrer påtagliga italienska reminiscenser i teckningar från denna tid. 1494 återkom han Nürnberg, där han s. å. gifte sig med Agnes , dotter till en ansedd borgare. Detta tidiga, olösa äktenskap var säkerligen icke idealiskt, hustruns praktiska läggning kom väl till pass er mannens i början hårda kamp för tillvaron det gällde efter hans fars död att försörja icke modern, utan flera syskon. 1495 befann sig sannolikt i Italien (i ett bref från Venezia 1506 r han om, hvilket olika intryck vissa konstverk gjorde på honom emot för elfva år sedan) och då för första gången inför venezianernas färgande målarkonst och lärde känna paduanaren ntegnas konst, som kom att på honom utöfva ännu starkare inflytande än Schongauers.

enom en serie beundransvärda *träsnitt*, den s. k. *kalypsen* (Johannes' uppenbarelse), 15 folioll med på baksidan tryckt text, som utkommo i form 1498 och väckte ett ofantligt uppseende, D. sin första berömmelse. Ämnet, kärt redför den senare medeltiden, slog särskildt an på orolig tid, då t. o. m. en Luther ansåg tecken under varsla om världens undergång, och med tig, skakande fantasi och dramatisk styrka gaf i detta verk, hvars ståtligaste blad är *De fyra arna*, form åt tusendens tankar och känslor. tidigt arbetade han på en annan cykel träsnitt, s. k. *Stora passionen*, som dock först flera år re utkom på trycket.

edan under sin första färd till Italien (1495) e han gjort flitiga naturstudier, som han sedan rsatte i akvarellerade teckningar, därvid bedlande landskapsmåleriet såsom självständig start. Hemma i Nürnberg fortsatte han att, hämde sina motiv från dess omgifningar, utpensla , nyktert, ängsligt noggrant och ytterst objekuppfattade landskap — först längre fram öfvergick han till ett mer skisseradt och personligt målningssätt. Stela, petigt utförda, med tålamodspröfvande fördjupande i oväsentliga detaljer, äro äfven hans porträttmålningar från denna tidiga period, mindre dock självporträtten, t. ex. det märkliga *Porträttet af honom själf* (1498, i Madrid) och den populära, Kristustypen sig närmande *Självbilden* från 1500 (i München; se fig.), än de af andra personer. Ett undantag utgör *Oswald Krells porträtt* i München, bredare måladt och käckare uppfattadt än de andra.

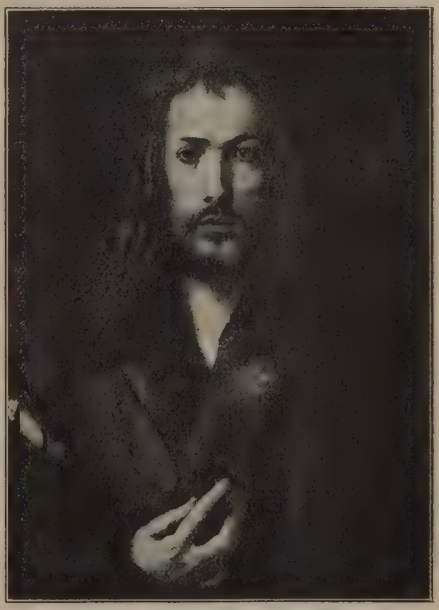

Albrecht Dürer. (Efter självporträttet 1500).

Man kan annars med fog säga, att målaren D. ännu stod långt tillbaka för gravören, och först omkr. 1500 kom umgänget med den till Nürnberg då inflyttade italienske målaren Jacopo de' Barbari (se d. o.) att på honom utöfva ett mycket fördelaktigt inflytande; särskildt lärde han D. att behandla det stoffliga på venezianskt sätt, visserligen fortfarande med miniatyrlikt finmåleri, men med slående naturtrogenhet. Från denna tid härstamma några kopparstick, i hvilka D. redan når mästerskapet (t. ex. *Nemesis*, *Den hel. Eustachius*, *Vapnet med dödskallen*), hans första större oljemålning, *Konungarnas tillbedjan* (1504, i Uffizierna), den s. k. *Gröna passionen* (12 st. teckningar, i Albertina i Wien) och den berömda sviten af 20 träsnittsblad, *Marias lefnad*, af hvilka flertalet utfördes omkr. 1504. 1505 anträdde han sin andra resa till Italien. Hans egentliga mål var Venezia, helt visst för att utvecklas i umgänget med Bellini och Tizian, som ännu verkade där. Af tyska köpmän i Venezia fick D. beställning på altartaflan *Rosenkransfesten* (1506) för tyska kyrkan därstädes (sedan inköpt af kejsar Rudolf II, mycket förstörd under ett uppror i Prag

i början af 1600-talet och nu förvarad i klostret Strahov där). Efter ett besök i Bologna, där han studerade perspektivlära, återvände han 1507 till sin födelsestad. Den vinst D. skördade af sin venezianska resa bestod hufvudsakligen i förbättring af hans ekonomiska ställning. Af den italienska konsten tog han emellertid större intryck, än tyskarna förr ville erkänna — redan tidigt märkbart i sådana bilder som *Den korsfäste* (i Dresden) och en *Madonna* (i Berlins museum). Hans teckning vann i fyllighet och skönhet, och hans brokiga, om glasmålning nästan påminnande färg mildrades och blef varmare, äfven om han i det längsta bibehöll det kantiga, hopskrynklade draperiet, som är så kännetecknande för hans framställning. Bland målningar, som han utförde närmast efter sin hemkomst, må nämnas *Adam och Eva* (1507), ett af mästarens yppersta målningsverk, af svenskarna 1648 hemfördt från Prag och af drottning Kristina skänkt till konung Filip IV af Spanien, nu i Prado-museet i Madrid (exemplaren i Mainz och Florens äro blott kopior), *Porträtt af en yngling* (1507, Wien), *De tio tusendes martyrium* (1508, Wien) och den stora, på beställning af J. Heller i Frankfurt a. M. utförda altartaflan för därvarande dominikankyrka. Denna målning, som framställde *Marias himmelsfärd och kröning* och var D:s omsorgsfullast utförda arbete, fullbordades och uppsattes 1509, inköptes 1613 af kurfurst Maximilian af Bajern och förstördes under slottsbranden i München 1674 (utsökt vackra studier till denna målning finnas dock kvar). Under denna period (den andra) af D:s konstnärsverksamhet följde den berömda taflan *Den hel. trefaldighetens tillbedjan* (1511, Wien), *Maria med barnet* (Wien) och *Lukretia* (1518, München) samt åtskilliga porträtt (*Wolgemut*, *Kejsar Maximilian I*, 1519, m. fl.). Från denna tid härrör äfven en mängd kopparstick, t. ex. den 16 blad omfattande s. k. *Kopparstickspassionen* (1507—13), *Svettduken*, *Riddare, död och djäfvul* (1513; se Döden, fig. 3), *Hieronymus* och *Melankolien* (1514), samt etsningar (*Kristus på Oljeberget*, *Kanonerna*) och med kall nål utförda gravyrer (*Den hel. Veronika* m. fl.). Därtill komma hans berömda träsnittsverk, bl. a. *Den lilla passionen* (37 blad, 1509—11), *Kejsar Maximilians äreport* och *Triumfvagnen*. Äreporten tecknades på 92 särskilda stockar (1515) och anses vara det mest storartade verk, som träsnittskonsten frambragt. Af de äldsta aftrycken finnas endast fyra fullständiga exemplar i behåll. 1515 utförde D. sitt förnämsta arbete i kalligrafisk ornamentik, näml. de färgade randteckningarna till *Kejsar Maximilians bönbok* (i Münchens bibliotek; 43 nummer af D. och 8 af L. Cranach).

På sommaren 1520 anträdde D. en resa öfver Köln till Nederländerna, kanske hufvudsakligen i ändamål att genom ett sammanträffande med den unge kejsar Karl V söka åt sig utverka bibehållandet af den lilla årliga pension, som kejsar Maximilian hade beviljat honom. Denna resa, från hvilken han hemkom på sommaren 1521, var ett verkligt triumftåg. Särskildt Antwerpen egnade honom ett festligt mottagande. Icke allenast konstnärerna, såsom Massys, utan äfven furstliga, förnäma och lärda personer, bl. a. Erasmus från Rotterdam, visade honom stor uppmärksamhet och upptogo honom i sitt sällskap. Besöket i Nederländerna var äfven af betydelse för hans konstnärliga utveckling: hans formgifning blef friare och hans måleriska behandling gedignare. Detta spåras visserligen hvarken i *Altarverket af 15* (af hvilket delar finnas i München, Frankfurt och Köln) eller i *Madonnan* i Florens (Uffizierna), men så mycket mer i den två år före hans död utförda och nu i Münchens pinakotek befintliga dubbeltaflan, hvilken allmänt betraktas såsom hans yppersta verk. Den ena taflan framställer *Johannes och Petrus*, den andra *Paulus och Markus*, alla i kroppsstorlek. Bäst är Johannes, i synnerhet i ställningen och draperiet, men alla figurerna äro kraftigt och karakteristiskt hållna samt individualiserande med så stark verklighetskan, att man kallat dem *De fyra temperamenten* (i gipsplansch). Till denna sista period höra äfven några porträtt (strax före sin hemresa från Nederländerna målade han den landsflyktige *Kristian II af Danmark* och 1526 ett porträtt af *Hieronymus Holzschuher*, hvilket senare torde vara hans bästa arbete af detta slag) samt betydande saker jämväl i kopparstick (bl. a. en helgonserie och åtskilliga porträtt, såsom af hans intime vän, den lärde statsmannen *Pirkheimer*, *Den store kardinalen*, kurfurst Albrecht af Mainz, och *Melanchthon* m. fl.), träsnitt och handteckningar.

Men D. var icke endast målare, kopparstickare och träskärare: han försökte sig äfven som bildhuggare och saknade icke kunskap i arkitektur. Under sina sista lefnadsår egnade han sig jämväl åt vetenskapligt skriftställeri. I sin *Underweysung der messung mit zirckel und richtscheyd, in linien ebnen unnd gantzen corporen* (1525) lämnade han ej oviktiga bidrag till den deskriptiva geometrien i *Etliche underricht, zu befestigung der stet schloss, und flecken* (1527) framstår han såsom ingenjör af stor betydenhet, och i de befästningsförslag han här framställer (en polygonal stadsbefästning med kasematterade batterier och ett kasematteradt tornfort med kaponiärer), spåras redan förebrodden till 1800-talets tyska fästningsmaner: fria svarskasematter med god ventilation, flankering från kaponiärer, självständiga afsnitt och en mycket het bombfritt utrymme. Kort efter hans död utkom hans epokgörande afhandling om människokroppens proportioner, *Vier bücher von menschlicher portion* (1528).

1840 aftäcktes i Nürnberg D:s bronsstod, modellerad af Rauch. I Nürnberg finnas ännu kvar D:s hus (se fig., sp. 1181) och hans graf (som dock ej längre innehåller hans kvarlefvor, utan en annan person).

"Under små och trånga förhållanden, utan några betydligare yttre uppmuntran, verkade D. trofast och allvarligt för sin konst, med en innerlighet och renhet, som äro rörande. Stundom finner man honom visserligen klaga, att han går ensam, sträfvande och illa lönad på den bana, där andra skörda ära och guld; men då Venezia bjuder honom ett årligt anvode af 200 dukater, om han vill stanna där (ett mera lysande anbud gjordes honom sedermera i Antwerpen under hans besök i denna stad), återvänder den trogne nürnbergaren till sin fädernestad, churu han där — enligt sin egen utsago — i tretio år ej fick beställningar för mer än 500 gulden. Naturligtvis stöter då hans konst på skrankor, hvilka han ej förmår öfverstiga. Trots sin kännedom om den natur, som utgör föremålet för hans framställning, trots sin trogna uppfattning och korrekta teckning når han aldrig den fria skönhet, som utmärker

De fyra temperamenten

eller

Johannes och Petrus — Markus och Paulus.

(Till art. Dürer.)

arna. Denna, lika väl som den höga glädje, yser från deras taflor, sökte han ersätta ge- in djupa innerlighet. Man kan häraf lätt för- tt målningen icke utgör hans förnämsta styrka. visar han i sina kopparstick och träsnitt, — fyllda af en sant religiös, men tillika stor risinnad anda — på en tid, då dessa konst- r togos starkt i beslag som folkuppfostrings- , gjorde honom till en icke obetydlig medar- i det stora tyska reformationsarbetet, som han själ och hjärta var tillgifven. Det djupa ge- den kraftiga djärfhet, den tankens ojäfviga t, som talar från hans träsnitt, är den- , som i ord utstrålar från Luthers predik-

A. Dürers hus i Nürnberg.

r. Visserligen hämtade D. en stor del af före- för sin konsts alster från den härskande kyr- bildområde, men äfven hans madonnafram- ingar äro af den art, att de i hans "Marias l" mänskligt förklara och skildra, hvad katoli- n betraktar som symboler. Ej mindre egen- ga äro hans stora och lilla "Passion" samt parstickspassionen". Man skulle t. o. m. kunna å D., att modellerna för hans heliga gestalter og äro hämtade från en lägre lifssfär, än den ösa traditionen gärna tillåter; men genom att timmermansverkstaden samt timmermannens ans hustrus typ från sin närmaste nürnbergska ning mäktade han draga de heliga föreställ- rna lefvande och klart in i åskådarens lifskrets nedvetande — detsamma som var principen i rs hela talarverksamhet. Tillika upptog D. i ela den vilda, öfverströmmande böjelse för rik fantastik, som jämväl var för tiden egendomlig och som gifver sig luft ej mindre i hans formbehandling i allmänhet än i hans återgifvande af sådana ämnen, som han behandlade i sina illustrationer till Johannes' uppenbarelse, där han stundom förirrar sig in i det rent formlösa" (Dietrichson). Romantikerna sågo i D. den urtyskaste af alla tyska konstnärer, som, orubbligt hängifven den traditionella tyska konsten, ihärdigt och framgångsrikt kämpade mot den välska konstens bländande frestelser. Men denna uppfatt- ning håller icke streck. Fullt medvetet sökte D. i stället att genom hängifna studier på italiensk mark utveckla sin tyska konst till en större grad af frihet och skönhet. Att han, som lefde i ett öfvergångs- tidehvarf, vacklande och oviss om medlen, icke förr än mot slutet af sitt lif kom till full klarhet om hvad som brast honom själf och den tyska konsten i allmänhet, att han icke blef skaparen, utan blott vägröjaren för en ny konst, däri ligger hans lifs stora tragik.

D. utöfvade ett vidsträckt inflytande och hade en stor mängd efterbildare: Pencz, Schäuffelin, Alde- grever, Altdorfer, bröderna B. och H. S. Beham, M. Grünewald, H. Baldung m. fl. Dessa, hvilka dock snart förlorade mästarens storhet och enkelhet, sammanfattas under benämningen die kleinmeister, ett namn, som de fingo till följd af de otaliga från dem utgångna små gravyrerna. — Litt.: Äldre arbeten: A. v. Eye, "Leben und wirken A. Dürer's" (2:a uppl. 1869), och M. Thausing, "Dü- rer. Geschichte seines lebens und seiner kunst" (2:a uppl. 1884). Bland mängden af nyare: H. Knack- fuss, "Dürer" (1895), och, framför allt, H. Wölfflin, "Die kunst Albrecht Dürers" (1905). Se för öf- rigt H. W. Singer, "Versuch einer Dürer-biblio- graphie" (1903). Bland reproduktioner af D:s verk må nämnas: Fr. Lippmann, "Zeichnungen von Albr. Dürer" (4 bd, 1883—96), F. Leitschuh och Aug. Zemsch, "Albr. Dürers sämmtliche kupferstiche" (1900), båda praktverk, samt den billiga, för större spridning afsedda 4:e delen af "Klassiker der kunst in gesamtausgaben" (1904). R—n. (O. G—g.)

Dyrhólar [derhoular], "dörrkullarna", Islands sydligaste udde (63° 24′ n. br.). Vågsvallet har genom den yttersta klippspetsen brutit två väl- diga porthvalf; däraf namnet. Bland de sjöfarande är D. bekant under namnet Portland. R. N—g.

Dyrhus, *arkeol.* Se Dös.

Düring. 1. Johan Kristofer von D., grefve, fältmarskalk, f. 22 juli 1695 i Horneburg i Bremerland, d. 5 jan. 1759, tillhörde en urgammal tysk adelsfamilj, ingick tidigt i holsteinsk krigs- tjänst, deltog på koalitionens sida i spanska suc- cessionskriget och trädde 1712 i svensk tjänst. För sin under Karl XII:s ögon visade manhaf- tighet vid Stralsunds försvar 1715 utnämndes han s. å. trots sin ungdom till öfverste, och i spetsen för ett tyskt dragonregemente deltog han 1718 i Fredrikstens belägring och 1719 i för- svaret af svenska östkusten mot ryssarnas härj- ningar. Han naturaliserades s. å. såsom svensk adelsman och upphöjdes i friherrligt stånd. 1721 blef D. "sekundöfverste" och 1727 chef för Norra skånska kavalleriregementet, 1730 generalmajor, 1740 generallöjtnant och 1743 general. D. till- hörde såsom de unge officerarna i allmänhet på 1730-talet det uppåtsträfvande hattpartiet, men

skilde sig efter 1739 års riksdag därifrån, då han ogillade truppsändningen till Finland och den äfventyrliga krigspolitiken. Vid 1741 års riksdag bekämpade han i sekreta utskottet, mindre sekreta deputationen och det förstärkta sekretissimum steg för steg det olyckliga krigsbeslutet och räknades numera såsom en af mösspartiets ypperste. D. vägrade efter Lewenhaupts hemkallande våren 1742 att öfvertaga det erbjudna öfverbefälet i Finland. I dess ställe tillhörde han mössornas partistyrelse, som ledde agitationen för den kommande riksdagen, och var vid riksdagen en af dem, som ifrigast yrkade på räfst med hattarna och krigspolitiken. I den brännande tronföljarfrågan höll D. i början på den hessiska successionen, men bestämde sig på våren 1743 för danske kronprinsen, hufvudsakligen i förhoppning om dansk hjälp mot Ryssland. Han delade dock ingalunda de demokratiska och antibyråkratiska sträfvanden, som hos bönderna voro förenade med denna tronkandidatur, och hade ingen lust att ställa sig i spetsen för ett revolutionärt genomförande af densamma. Tvärtom tillhörde D. de generaler, åt hvilka Stockholms försvar mot de antågande bondehoparna uppdrogs. På hösten s. å. sändes D. till Ryssland i en hemlig beskickning (hans instruktion af 28 juli 1743 är tryckt i "Handl. rör. Skand:s historia", I, 301—319) för att söka i den slutliga freden vinna några medgifvanden, som kunde tillfredsställa Danmark, dock utan framgång. Under den ytterst bittra partikampen vid riksdagen 1746—47 tillhörde D. ånyo mösspartiets styrelse och högste ledare på riddarhuset. Efter partiets definitiva nederlag (1747) drog han sig alldeles tillbaka från förbindelserna med ryske ministern. Af den gamle konung Fredrik, hos hvilken han stod i gunst, hedrades han med serafimerorden vid den första riddarutnämningen, 1748. Vid tronskiftet 1751 slöt D. sig nära det nya konungaparet och utnämndes s. å. till grefve och fältmarskalk. 1753 blef han öfverståthållare i Stockholm. Misstron till hofvets planer mot friheten synes hafva förmått honom att närma sig hattpartiet, och vid riksdagen 1755—56 stod han på detta partis sida i kampen mot konungamakten. — 2. Otto Fredrik von D., den föregåendes broder, var under det antagna namnet Erik von Ungern jämte G. F. von Rosen Karl XII:s följeslagare på ilridten från Turkiet till Stralsund 1714, utnämndes 1715 till öfverste och stupade i spetsen för sitt regemente vid Stralsunds försvar 7 dec. s. å. L. S.

Düring, Auguste. Se Crelinger.

Düringsfeld [-felt], Ida von, tysk författarinna, f. 1815 i Nedre Schlesien, d. 1876, gifte sig 1845 med skriftställaren friherre Otto v. Reinsberg. Fru D. utgaf, till en början under pseudonymen Thekla och sedan under sitt familjenamn, åtskilliga diktsamlingar, romaner och resebeskrifningar, bl. a. *Von der Schelde bis zur Maas* (3 bd, 1861), ett arbete öfver flamländarnas andliga lif 1830—60, samt i förening med sin man några skrifter på etnografiens område, *Sprichwörter der germanischen und romanischen sprachen* (2 bd, 1872—75) m. fl.

Dyrisun, *bot.* Se Gramineæ.

Dü'rkheim [-hajm], D. an der Hardt, stad i bajerska regeringsområdet Pfalz, vid floden Isenach och foten af berget Hardt, 138 m. ö. h. 6,207 inv. (1900). Vinodling. Mycket besökt kurort med koksaltkällor, som begagnas till drickning och bad. Drufkur från 15 sept. (Ln.

Dyrlund, Niels Kristian Folmer, dansk språkforskare, f. 24 maj 1826, student 1844, deltog i kriget 1848—51, blef 1872 filos. doktor och var 1872—91 lärare i danska vid officersskolan. I bokform har D. offentliggjort endast den koncentrerade *Udsigt over de danske sprogarter* (1857) och *Tale og natmandsfolk i Danmark* (1872), men i tidskrifter ("Aarböger for nordisk oldkyndighed" och "Ark. för nordisk filologi") och tidningar har han varit en mycket flitig medarbetare och ådagalagt en särdeles omfattande kännedom om danska språket och dess dialekter. R—n.

Dü'rnberg l. Dürrenberg, ett 750 m. högt saltberg i österrikiska hertigdömet Salzburg, nära bajerska gränsen. Saltverket bearbetas sedan 112[illegible]

Dü'rnkrut, köping i Nedre Österrike, nära floden March. 1,582 inv. (1900). Drabbning 26 aug. 127[illegible] mellan Rudolf af Habsburg och Ottokar af Böhmen. Jfr Marchfeld.

Dü'rnstein [-stajn] l. Dürrenstein, småstad i Nedre Österrike, vid Donau, med 610 inv. (1900) bekant för sin nu i ruiner liggande borg, där Rikard Lejonhjärta efter sin återkomst från Österlandet höll fången i 3 månader (1192—93). 26 mars 1645 intogs borgen af svenskarna under Torstenson och förstördes.

Dyro'phora, *zool.* Se Coloradobaggen.

Dürr. 1. Wilhelm D., tysk målare, f. 18[illegible] i Baden, d. 1890 i München, studerade i Wien och i Rom, gjorde sig känd hufvudsakligen genom kyrkomålningar (de flesta finnas i kyrkor i Baden), men äfven genom porträtt och humoresker, de sistnämnda mest i akvarell (kopparstickssamlingen i Karlsruhe). — 2. Wilhelm D., den föregående son, tysk målare, f. 1857 i Freiburg, d. 1900, studerade i München, debuterade med porträtt. men väckte 1888 stort uppseende med *Madonna i det gröna*. med fin sagostämning, mycket delikat utförd måleri fantasi. Sjuklighet hämmade hans verksamhet. G—g.

Dü'rrenberg. Se Dürnberg.

Dü'rrenstein [-stajn]. Se Dürnstein.

Dyrrha'chium, stad i Albanien. Se Durazzo.

Dü'rrheim [-hajm], by i Baden, kretsen Villingen, i Schwarzwald, 705 m. ö. h. 1,200 inv. (1900). Soolbad. Drickning af koksaltvatten. Besökes med af skrofulösa patienter. Omkr. 700 kurgäster. L.

Dü'rrner, Ruprecht Johannes Julius, tysk tonsättare, f. 1810 i Ansbach, d. 1859 som musikanförare och lärare i Edinburgh, elev af Mendelssohn och Hauptmann i Leipzig, var en omtyckt kompositör af blandade körer och manskörer (de senare utg. saml. 1890).

Dyrssen, gammal holsteinsk släkt, som 184[illegible] inkom till Sverige med Peder Johan Julius D., f. 1820, d. 1886 som godsegare och landtbruksskolföreståndare i Västergötland.

1. Gerhard D., den ofvannämndes son, sjömilitär och ämbetsman, f. 18 febr. 1854 i Vinbo socken, Älfsborgs län, blef 1873 underlöjtnant och 1876 löjtnant i flottan samt genomgick 1880—8[illegible] franska marinens minskola i Boyardville. 1882—8[illegible] var han kadettofficer vid Sjökrigsskolan i Stockholm, blef 1885 kapten och 1896 kommendörkapten af 2:a graden samt chef för flottans artilleri- och

gedepartement i Stockholm. D., som 1890—93 statsrevisor och 1896—98 disponent för aktie-Bofors-Gullspång, hade småningom blifvit be-t äfven inom den politiska världen och kalla-därför 21 okt. 1898 till statsråd och chef för rsvarsdepartementet i Boströms 1:a ministär kvarstannade vid Boströms afgång 1900 i v. s. Som sådan mottogs han med stor välvilja sdagen, tills ett disciplinmål inom flottan ådrog n anmärkning af konstitutionsutskottet, hvilket ening med hans oparlamentariska uppträdande kategoriska förklaringen: "Det är bra som ir" inom flottan) tvang honom att afgå 16 maj . D., som 1899 befordrats till kommendör, ut-des vid sin afgång från sjöministerposten till höfding i Värmlands län. Han blef 1892 led. 898 hedersled. af Örlogsmannasällsk. samt 1899 af Krigsvet. akad.

Vilhelm D., den föregåendes broder, sjö-r, f. 26 mars 1858 i Hagelbergs socken, borgs län, blef 1877 underlöjtnant och 1882 nt i flottan. 1886—89 var han lärare vid igsskolan, blef 1888 kapten, 1898 kommendör-n af 2:a och 1901 af 1:a graden. 1889—92 gjorde han i flottans stab, var 1894—99 chef rtilleridepartementet i Karlskrona och 1899— för Marinförvaltningens artilleriafdelning. blef D. kommendör och 1904 konteramiral inspektör för flottans öfningar till sjöss och 1905 befälet öfver den vid rikets västra kust andragna kustflottan. 29 maj 1906 utnämndes till statsråd och chef för Sjöförsvarsdeparte-et i Lindmans ministär. D. deltog 1883—85 gatten "Vanadis" världsomsegling. 1893 blef led. och 1904 hedersled. af Örlogsmannasällsk. 1899 led. af Krigsvet. akad. D. har utgifvit *ok i sjöartilleri* (1892). — D:s tvillingbroder t af D., 1891—96 marinattaché i Petersburg, 1898 kommendörkapten af 2:a samt 1901 af 1:a n och 1903 kommendör. 1900—05 var han för Sjökrigsskolan, 1905 för Sjökrigshögskolan blef s. å. varfschef i Stockholm. Han är led. rlogsmannasällsk. (1896) och Krigsvet. akad.).

rtid var ett begrepp, som spelade en stor roll re tider, kanske främst under medeltiden, då konomiska politikens egentliga ögonmärke var llgodose konsumenternas omedelbara behof och öga pris på förnödenheter därför bekämpades alla tillgängliga medel. Under merkantilyste-tid, då hufvudintresset vändes till produktionen man trodde sig genom dess uppmuntran bäst konsumenternas varaktiga bästa, blef oron för priser betydligt förminskad, i synnerhet som eftersträfvade ökningen af cirkulationsmedel minska penningens köpkraft, d. v. s. höja riserna. På den egentliga lifsmedelspolitikens de höllo sig emellertid de medeltida åtgär-, kvar mycket länge i de flesta länder, hvar-. de moderna staterna ingrepo genom upp-de af spannmålsmagasin och andra medel till nas utjämnande och hungersnödens förebygan-våra dagar betraktas en prisstegring åtmin-af vetenskapsmännen vanligen med ganska oro; de flesta bland dem torde t. o. m. anse, st stigande priser äro nödvändiga för att egga oduktionens utveckling. Säkert är, att stigande priser i regeln äro utmärkande för uppgångsperio-der med allmän förhoppningsfullhet, medan "de dåliga tiderna" äro tider af sjunkande prisnivå, arbetslöshet och depression — vare sig prisförändringen beror af de periodiska växlingarna inom det ekonomiska lifvet eller af varaktiga förändringar i penningvärdet. Det är dock gifvet, att prisnivåns höjande aldrig kan vara en odeladt fördel och att den särskildt kännes hård för fasta löntagare, hvilkas köpförmåga därigenom minskas (jfr Dyrtidstillägg). — Helt annorlunda förhåller det sig med den lokala dyrtiden, framkallad af missväxt på orten, brist på tillgång utifrån och däraf följande knapphet på förnödenheter. Genom nutidens kommunikationsmedel bli sådana följder af lokal brist emellertid alltmer sällsynta i Väst-Europa, och för öfrigt gäller det äfven i detta afseende, att ett lokalt öfverflöd med åtföljande prisfall kan vara nästan lika fördärfligt som missväxt för en ort utan moderna kommunikationsmedel. E. Hkr.

Dyrtidspolitik. Se Dyrtid.

Dyrtidstillägg, ett af riksdagen sedan 1901 årligen beviljadt extra anslag till förhöjning af aflöningen för en del tjänstemän och betjänte inom statsdepartementen jämte därunder hörande ämbetsverk, kårer och stater, hvilkas aflöning blifvit af konung och riksdag bestämd eller utgår efter af riksdagen pröfvade grunder. Det har utgått med 10 proc. å kontant aflöning, dock högst 500 kr., från 1905 högst 300 kr. 1901—04 undantogos från åtnjutande af dyrtidstillägg tjänstemän och betjänte med bostads- eller beställsförmån, tjänstemän med högre aflöning än 7,000 kr. samt tjänstemän och betjänte, hvilkas sammanlagda inkomst af arbete uppskattats till högre belopp än 7,000 kr. 1905 bestämdes, att de tjänstemän, hvilkas aflöningsförmåner af statstjänst uppginge till mer än 5,000 kr., samt de tjänstemän och betjänte, hvilkas aflöning vid 1901—04 årens riksdagar ny- eller omreglerats efter andra grunder än dem, som följts vid de äldre staternas fastställande, skulle undantagas från åtnjutande af dyrtidstillägg. I dyrtidstillägg ha sålunda som förslagsanslag af riksdagen beviljats: 2,788,500 kr. (1901), 2,721,617 kr. (1902), 1,837,200 kr. (1903), 1,753,200 kr. (1904), 1,034,000 kr. (1905) och 1,016,600 kr. (1906). Äfven från 1874 tills ämbetsverkens då nya stater fastställts beviljades af riksdagen ett dyrtidstillägg.

Dyrön, Stora, ö tillhörande Rönnängs kapellförsamling i Göteborgs och Bohus län, s. om ön Tjörn och skild därifrån genom ett 0,5 km. bredt sund. Med ett statsanslag af 24,200 kr. anlades 1900—03 en hamn på norra sidan af ön.

Dys-, grekiskt prefix, med betydelse af obehag, dålighet, brist, fel eller svårighet, ofta motsv. prefixet miss-, eller van-, någon gång prefixet o-.

Dysartri (af grek. *dys-*, se d. o., och *a'rthron*, led), svårighet för artikuleradt uttal, stamning. Jfr Anartri.

Dysemi (af grek. *dys-*, se d. o., och *hāi'ma*, blod), felaktig blodsammansättning.

Dysenteri (af grek. *dys-*, se d. o., och *e'nteron*, tarm), *med.* Se Rödsot.

Dysestesi (af grek. *dys-*, se d. o., och *āi'sthesis*, förnimmelse, känsla), *med.*, rubbning i hudkänsligheten.

Dysfagi (af grek. *dys-*, se d. o., och *fagēi'n*,

äta), *patol.*, svårighet att svälja, ett symtom, som vanligen uppkommer af sådana sjukdomar, hvilka framkalla en förträngning af den väg födan har att passera, innan den kommer ned i magsäcken. Sådana sjukdomar äro t. ex. inflammatoriska processer, tumörer, som utveckla sig i matstrupens vägg eller utifrån sammanpressa densamma, ärrbildningar i matstrupen, oftast uppkommande efter nedsväljning af frätande ämnen, såsom svafvelsyra o. d. I andra fall beror dysfagien på kramp eller förlamning af de vid sväljningen verksamma musklerna o. s. v. Dysfagiens vådor äro naturligtvis helt olika alltefter arten af den sjukdom, som framkallat den. Beror den t. ex. på en öfvergående inflammatorisk process, kan den försvinna med denna; beror den åter på en höggradig och obotlig förträngning af matstrupen, är den ett symtom af den allvarligaste betydelse och kan leda till döden genom svält. P. W.

Dysiafall. Se Dysie-ån.

Dysie-ån, under medeltiden namnet på den mellan Onsjö och Harjagers härad i Skåne flytande Saxån. På en bro öfver denna å, vid byn Annelöf, tillfogade den danske konungen Valdemar den stores folk år 1180 de upproriske skånske bönderna ett stort nederlag, i krönikorna kalladt "Dysiafall".

Dyskólos. Se Apollonios 5.

Dyskrasi (grek. *dyskrasi'a*, dålig blandning), *patol.*, felaktig blandning, betecknar en felaktig sammansättning af blodet, ett sjukligt tillstånd i detsamma, vare sig att felaktigheten ligger däruti, att blodets normala beståndsdelar äro för handen i oriktig proportion eller att blodet innehåller ämnen, som äro främmande för dess normala sammansättning. Dyskrasierna spelade fordom en långt större roll i de medicinska lärorna än nu för tiden. Man antog, att sjukdomarna i allmänhet berodde på ett i första hand uppkommet sjukligt tillstånd af blodet, hvaremot man på senare tider lärt sig inse, att blodets förändringar merendels äro sekundära, beroende på föregående sjukliga förändringar af kroppens olika väfnader och organ, i synnerhet af sådana organ, som spela en mera framstående roll vid själfva blodberedningen, eller af sådana, hvilka (såsom t. ex. njurarna) hafva till hufvuduppgift att rena blodet från dess förbrukade beståndsdelar. Skadliga ämnen kunna för öfrigt i blodet upptagas från inflammationshärdar, abscesser, känsliga delar, sår o. s. v. inom kroppen själf (se Auto-intoxikation) eller utifrån tillföras blodet genom näringsmedlen, luften o. s. v. Äfven genom olämplig eller bristande näring kan blodets sammansättning i mer eller mindre väsentlig mån sjukligt förändras. A. —y-

Dyskromatopsi (af grek. *dys-*, se d. o., *chróma*, färg, och *o'ptein*, se), *oftalm.* Se Färgblindhet.

Dyslysin, *kem.* Se Gallämnen.

Dysmenorré (af grek. *dys-*, se d. o., *mēn*, månad, och *rhē'n*, flyta), *patol.*, smärtsam och oregelbunden menstruation.

Dyspepsi (af grek. *dys-*, se d. o., och *pe'ptein*, smälta), klinisk term, som betecknar svårighet vid eller rubbning i matsmältningen och vanligen begagnas om funktionsstörningar i ventrikel- eller magdigestionen. Dyspepsi är således ej namn på någon viss, afgränsad sjukdom, utan en sammanfattningsterm af symtom, de s. k. dyspeptiska symtomen. Sådana äro t. ex. minskad matlust, ömhet, smärta eller tyngd i maggropen, värk efter förtärande af föda, äckel, uppstötningar af väder eller sur vätska samt kräkningar. Med termen dyspepsi betecknar man sålunda t. ex. yttringarna af sjukdomen magkatarr. Stundom tillläggas latinska adjektiv för att precisera symtomen i viss riktning, och man talar om *dyspepsia acúta, chro'nica, a'cida* (akut, kronisk, sur dyspepsi). *Dyspepsia nervosa* begagnas stundom såsom namn på funktionella rubbningar i ventrikeldigestionen utan anatomiskt underlag, särskildt hos allmänneurastenska (nervsvaga) individer.

Den lindrigaste formen af akut ventrikeltarmkatarr under första lefnadsåret kallas ofta akut dyspepsi, och i dylika fall komma under termen dyspepsi således äfven lindriga tarmsymtom, såsom flatulens, kolik och måttligt diarré. De dyspeptiska symtomen uppträda vanligen icke alla samtidigt utan i olika kombinationer alltefter arten af den sjukdom, som framkallar dem. Behandlingen af dylika symtom sammanfaller med grundsjukdomens behandling. I. H.

Dyspnē (af grek. *dys-*, se d. o., och *pnéi'n* andas), *med.* Se Andnöd.

Dyspo'ridæ, *zool.* Se Hafssulor.

Dyss, *arkeol.* Se Dolmen och Dös.

Düssel, liten biflod till Rhen, som faller ut vid staden Düsseldorf.

Düsseldorf. 1. Regeringsområde i norra delen af preussiska Rhenprovinsen. 5,473 kvkm. 2,989,243 inv. (1905; 544 inv. på 1 kvkm.), däraf 57,7 proc. katoliker, 41,3 proc. evangeliska och 0,6 proc. judar. D. delas i 26 kretsar. — 2. Hufvudstad och stadskrets i nämnda område, på en fruktbar slätt vid ån Düssels utlopp i Rhen. 253,274 inv. (1905). D. består af den trånga och oregelbundna "gamla staden" på Düssels norra strand samt "nya staden" (nio stadsdelar: Karlstadt, Neustadt, Friedrichsstadt, Königstadt, Pempelfort, Unterbilk, Oberbilk, Flingern, Derendorf), med breda gator och till promenader förvandlade fästningsverk. Till stadens område höra äfven förstäder. De mest anmärkningsvärda byggnaderna äro det forna slottet (en tid upplåtet åt målarakademien), posthuset, rådhuset, den gotiska S:t Lambertskyrkan, S:t Andreaskyrkan, Maximilianskyrkan, den i 8:e årh. grundade Martinskyrkan, regeringsbyggnaden (förr jesuitkollegium), konstföreningens hus ("Malkasten") och konstakademiens hus. Bland undervisningsanstalterna må nämnas den 1767 af kurfursten Karl Teodor stiftade konstakademien, hvilken gjort D. till säte för en egen målarskola, som utöfvat stort inflytande äfven på svenska målare (Se Woermann, "Zur geschichte d. kgl. kunstakademie", 1880, Schaarschmidt, "Zur geschichte d. düsseldorfer kunst", 1902, samt Svensk konst). Akademien har en stor samling af handteckningar och kopparstick m. m. 1690 grundade kurfursten Johan Vilhelm af Pfalz där ett stort artadt tafvelgalleri, men detta flyttades 1805 till München. Efter 1866 års krig gjorde Preussen sina rättigheter på samlingen gällande, men öfverlät det 1871 åt Bajern. Ett stadens tafvelgalleri (från 1848) innehåller mest taflor af nyare Düsseldorfmålare. Vetenskapliga inrättningar äro ett observatorium, en botanisk och en zoologisk trädgård, ett bibliote-

50,000 bd), ett statsarkiv m. m. Tre gymnasier, två ealskolor, konstslöjdskola och musikkonservatorium ro de förnämsta läroanstalterna. D. har en mycket etydande industri, hufvudsakligen järn- och textil-ndustri af olika slag, dessutom tillverkning af ianon, möbler, läder, kemiska artiklar m. m. samt or fruktodling. Det har fem bangårdar (jfr l. till art. Bangård) och lifligt sjöfart på hen; det står i direkt angbatsförbindelse med uropas största sjöstäder. — D. omtalas först 159 och fick stadsrättigheter 1288 samt blef 348 residens för hertigarna af Berg. Sedan den ilich-bergska linjen utdött 1609, hölls det en tid esatt af spanjorerna, men kom 1624 till Pfalz-Neu-urg och vardt residens för dess pfalzgrefvar, som 685 blefvo kurfurstar af Pfalz. 1742 öfvergick det ll linjen Pfalz-Sulzbach, som senare ärfde Bajern. 795 öfverlämnades staden genom kapitulation till ansmännen och förblef i deras besittning till freden Lunéville (1801), då den återlämnades till Bajern. 806 blef D. hufvudstad i storhertigdömet Berg och m med detta 1815 till Preussen. På vänstra flod-randen ligger ett starkt och med pansartorn för-dt brohufvud. (J. F. N.)

Dyst, *arkeol.*, ett slags riddarlek. Se Dust 1.

Dyster, Benjamin, äfventyrare, f. i slutet af 600-talet, var son af en länsman i Lappvesi socken Viborgs län i Finland. Efter att hafva varit i ldsmedslära i Viborg gick han i krigstjänst och r hafva vunnit underofficers grad. Omkr. 1715 opehöll han sig i Riga under namnet von Düster-ern och ingick därstädes äktenskap. 1724 kom an till Stockholm, där han utan framgång in-mnade åtskilliga ansökningar om att återfå nå-a, enligt hans egen uppgift, honom tillhöriga gods vensom adjutantsgrad. Sedermera utgaf han sig r Karl XII, hvilken enligt hans utsago icke stupat, an af särskilda skäl nödgats hålla sig dold. D. hade l och med den djärfheten att genom ett bref, som r underteckna dt "Carolus" och kontrasigneradt E. I. H." kalla till sig dåv. landshöfdingen i ppland, friherre Cronberg. Sedan han i dec. 1724 ifvit gripen och förd till Kastenhofs häkte, förkla-de han sitt uppträdande vara ett skämt eller låtsade g vara sinnesrubbad (namnteckningen uppgaf han tyda "Carolus Er I Himmelen"). Från häktet ref han dock 1725 till dalkarlarna, uppmanade m att resa sig för att befria honom och tecknade g då C. R. S. ("Carolus, Rex Succiæ", Karl, eriges konung). Målet undersöktes af en sär-ild kommission. D:s medhjälpare dömdes till dö-n (straffet förmildrades likväl till kroppsplikt), en hufvudmannen själf (Düsterstern l. Dyster-erna) dömdes att stå vid skampåle på Stockholms s förnämsta torg, hvarefter han skulle såsom sin-srubbad intagas på Danviks dårhus. 1726 skicka-s han jämte hustru och fyra barn till Riga, men ådens råd återsände honom till Stockholm. Död på nviks dårhus 29 aug. 1730. E. G. P.*

Dystoki (grek. *dystokía*), *med.*, svår barnsbörd.

Dystrofi (af grek. *dys-*, se d. o., och *trofē*, näring), *d.*, brist på näring, detsamma som atrofi (se d. o.).

Dystrōpa insekter (af grek. *dys-*, se d. o., och *tr'pein*, vända), formicider, chrysomelider m. fl. sekter, som bita hål i blommorna för att komma åt nungen och sålunda ej förmedla någon pollination, an tvärtom genom honungens bortröfvande minska utsikterna till en sådan. Ett dylikt inbrott göres ej sällan äfven af eutropa insekter. G. L—m.

Dysuri (grek. *dysuría*), *patol.*, svårighet att låta sitt vatten.

Dy'ticus, *zool.* Se Dykarfamiljen.

Dyti'scidæ, *zool.* Se Dykarfamiljen.

Dyti'scus, *zool.* Se Dykarfamiljen.

Dytorf, *geol.* Se Dy.

Dyveke (holl. = lilla dufvan), Kristian II:s älskarinna, f. 1491, var dotter till Sigbrit, en i Holland född kvinna, som idkade värdshusrörelse i Bergen. 1507 (eller 1509) gjorde hon på en bal i rådhuset bekantskap med prins Kristian och blef redan samma natt med moderns tillstånd hans frilla. Strax efter följde honom båda till Oslo och, då han 1513 blef konung, till Köpenhamn; först bodde de på Hvidöre kungsgård utanför staden, men flyttade 1516 till ett hus på Amagertorv nära konungaborgen. Förhållandet fortfor nämligen, äfven sedan Kristian äktat prinsessan Elisabet, något, som väckte allmän förargelse och vållade honom obehag från hans svåger, kejsar Karl V. D. dog plötsligt vid midsommartiden 1517 efter förtärandet af några körsbär, och konungen, som misstänkte, att hon blifvit förgiftad af slottshöfvitsmannen Torben Oxe, som sökt vinna hennes gunst och uttalat sig oförsiktigt härom, lät genom en godtycklig rättegång döma denne till döden och halshugga honom. Detta var Kristians första tyranniska handling och uppretade adeln häftigt mot honom. Man vet föga om D:s karaktär och huruvida hon verkligen var den fromma lilla dufvan, som sökte mildra konungens hårda och vilda sinnelag; men hennes sorgliga lefnadssaga har behandlats af många skalder, både i skådespel (Samsöe 1795, tysken Mosenthal 1860, Ph. Weilbach 1874, Edv. Brandes 1898, Einar Christiansen 1899 och finländaren Adolf Paul s. å.) och berättelser (Hauch 1833, J. B. Bull 1902—03) samt i Drachmanns "Dyvekes viser" (1879). E. Ebg.

Dyvika (holl. *deuvik*, tunntapp), *sjöv.*, träpropp eller kork, hvilken man använder för att, sedan vattnet genom ett för ändamålet befintligt hål i bottnen runnit ur en upphissad skeppsbåt, tilltäppa detta hål. R. N.*

Dyvlin. Se Deulino.

Dyätaren, *zool.* Se Grönlingsläktet.

Dyört, *bot.* Se Limosella.

Dzialy'nski [dja-]. 1. Titus D., grefve, polsk patriot, f. i Posen 1795, d. 1861, gjorde vidsträckta resor, bl. a. i Sverige och Danmark, för att samla material till sitt fäderneslands historia samt tjänstgjorde 1830 som frivillig i Posen-legionen och som Skrzyneckis adjutant. För historien äro hans *Liber geneseos illustris familiæ Schidlovieciorum* (Paris 1848) och *Acta Tomiciana* (9 bd, Posen 1852) särdeles viktiga. — 2. Jan D., den föregåendes son, grefve, f. 1832, d. 1880, blef 1862 medlem af preussiska deputeradekammaren, deltog i 1863 års polska resning och organiserade understöd från Preussen åt upproret. 1864 dömdes han "in contumaciam" till döden, men benådades genom den allmänna amnestien 1866.

Dziatzko [dja'tskå], Karl, klassisk filolog och biblioteksman, f. 27 jan. 1842 i Neustadt (i Ober-Schlesien), d. 13 april 1903 i Göttingen, student 1859 i Breslau och filos. doktor i Bonn 1862, var anställd såsom professor vid lyceum i Luzern 1865

—71, universitetsbibliotekarie i Freiburg (i Breisgau) 1871—72, i Breslau 1872—86 samt därefter i Göttingen, vid hvars universitet han samtidigt utnämndes till professor i biblioteksvetenskap, den förste i detta ämne vid något tyskt universitet. Porträtt samt förteckning på hans till öfver 160 uppgående skrifter och tidskriftsuppsatser m. m., upprättad af A. Schneider, finnas intagna i 17:e häftet (1904) i den af D. grundade samt 1888—1902 utgifna *Sammlung bibliothekswissenschaftlicher arbeiten*, hvars utgifvande efter hans död öfvertagits af K. Hæbler. Här må af D:s filologiska arbeten nämnas endast: *Beiträge zur kritik des nach Donatus benannten Terenzcommentars* (1879), *Terentii comoediæ* (textupplaga, 1884) och *Ausgewählte komödien des Terenz* (med tysk kommentar, 1, *Phormio*, 1874, 3:e uppl. 1898, och 2, *Adelphi*, 1881, 2:a uppl. 1903), samt af hans biblioteksvetenskapliga: *Instruction für die ordnung der titel im alphabetischen zettelkatalog der universitätsbibliothek zu Breslau* (1886), *Beiträge zur Gutenbergfrage* (1889), *Entwickelung und gegenwärtiger stand der wissenschaftlichen bibliotheken Deutschlands* (1893), *Untersuchungen über ausgewählte kapitel des antiken buchwesens* (1900) och *Plan eines alle bekannten und noch zu ermittelnden wiegendrucke umfassenden katalogs* (1901). B. L.

Dzierzon [jä'rsån], Johann, tysk präst och biodlare, f. 16 jan. 1811 i Lowkowitz i Schlesien, d. där 26 okt. 1906, 1835—69 katolsk kyrkoherde i Karlsmarkt därstädes, egnade sig åt biskötsel och anlade flera stora bigårdar. Han uppfann den s. k. ''Dzierzon-kupan med rörliga skott'', ur hvilken man kan uttaga och i hvilken man kan åter insätta skotten utan att skada bien, hvarigenom det blir möjligt att noga undersöka en kupa, afhjälpa upptäckta brister och reglera biens arbeten. Han arbetade för utbredning af den gula, italienska biraseen och bragte full klarhet öfver förloppet af biens och flera andra insekters fortplantning, hvarigenom han sattes i stånd att förklara och förbättra många dittills ej fullt förstådda förfaringssätt vid biens behandling. Sina uppfinningar och rön, bland hvilka upptäckten af parthenogenesis (se Fortplantning) hos bin gjorde honom mest ryktbar, offentliggjorde han dels i tidskrifter, dels i *Theorie und praxis des neuen bienenfreundes* (1848; ''Den nyaste biskötselns theori och praxis'' etc., 1856 och 1861) och *Der zwillingstock, die zweckmässigste bienenwohnung* (1890; jfr plansch till art. Biskötsel).

Dzjza'k, distriktshufvudstad i prov. Samarkand, i ryska generalguvernementet Turkestan, vid järnvägen Samarkand—Tasjkent och på norra sluttningen af Nura-tau. 16,041 inv. (1901). D. var fordom en fästning i Buchara och intogs 1866 af ryssarna.

Dzjulfa (armen. *Djuga*, turk. *Djulaga*), by i ryska guvern. Erivan, 25 km. s. ö. om Nachitjevan, vid Araks och vägen från Persien till Tiflis, har nu endast ett par hundra inv., men var fordom en stor armenisk stad, bebodd af mer än 8,000 familjer, med 24 kyrkor, af hvilka ruiner ännu finnas. Då schah Abbas 1605 eröfrade Armenien, tvingade han befolkningen i D. att lämna sin stad och utvandra till Persien, hvarest en del däraf grundlade förstaden Nor D. (Nya D.) vid Isfahan.

Dzjunko'vskij, Stepan Semenovitj, rysk lärd och statsman, f. 1763, d. 1840, tillhörde en lillrysk familj, idkade mångåriga studier i utlandet, blef sedan lärare för Paul I:s döttrar och 1802 chef i departementet för statshushållning och allmänna arbeten. I sistnämnda befattning tog D. initiativ till flera betydelsefulla ekonomiska reformer; bl. a. lät han genom från England inkallade kväkare uttorka de värsta träsktrakterna i Petersburgs omgifningar. Han umgicks äfven med planer på lifegenskapens upphäfvande, hvilka dock strandade på adelns och byråkratiens motstånd. D. åtnjöt stort anseende som författare i landthushållning, främst genom sitt stora arbete ''Neues und vollständiges system der landwirtschaft'' (15 bd, 1817).

Dzumaleu (Giumaleu), berg i Bukovina, 1,859 m. högt.

D-züge (ty., förkortning för *durchgangszüge*, ''genomgångståg''), *järnv.*, de i Tyskland (först 1892) förekommande snälltåg, som hafva en gång i tågets längdriktning, d. v. s. utgöras af en rad *D.-wagen* (se d. o.). På dessa tåg finnes restaurang. För resa med D.-züge betalas en särskild tilläggsafgift. E. Hjr.

Då, Dån, *bot.*, en svensk benämning på örtsläktet *Galeopsis*.

d. å., förkortning för detta år.

Dåb. Se Aladåb.

Dådra, *bot.* Se Camelina.

Dådrans och Bingsjö kapellförsamling, i Kopparbergs län, tillhör Rättviks pastorat. 769 inv. (1905).

Dån, *bot.* Se Då.

Dåning, *patol.* Se Svimning.

Dårcell, vid ett fängelse på särskildt sätt anordnad, madrasserad cell för tillfällig förvaring af fånge, som fallit i sinnessjukdom och visar sig våldsam. V. A—t.

Dåre och Dårhus. Se Hospital och Sinnessjukdomar.

Dårrepe, *bot.* Se Lolium.

Dåvö (urspr. Davö), säteri i Munktorps socken, Västmanlands län, fordom kringflutet, nu en halfö i Mälarviken Galten. 4¼ mtl underlydande, areal öfver 550 har, hvaraf 230 har åker och 20 har äng. Taxeringsvärde 136,100 kr. Gården lär hafva sitt namn efter Västmanlands ryktbare apostel, S:t David, som enligt legenden där hade sin bostad. Under medeltiden var D. kungsgård. 1276 gaf Magnus Ladulås det i morgongåfva åt sin drottning,

Hedvig, och 1326 fick Magnus Erikssons moder, änkehertiginnan Ingeborg, det till änkesäte. Gårdens nuv. egare är ingenjör J. W. Carlsson.

d. ä., förkortning för den äldre (jfr Senior).

Däck (ty. och eng. *deck*, egentl. tak, betäckning), *skpsb.*, en fartygsdel, hvars ändamål är att i horisontell väg dela fartyget i olika afdelningar, uppbära den i dessa förekommande inredningen och bestyckningen m. m., utgöra en förbindning mellan och förstärkning af fartygets sidor samt tjänstgöra såsom långskeppsförbindning. Däcket består af tvärskepps gående *däcksbalkar* (och på träfartyg stundom *ribbor*) och långskepps gående *karflar*, hvilka tillsammans bilda stommen, samt af den därpå hvilande *däcksbeklädnaden*. Däcket bygges ej fullt plant, utan höjer sig såväl mot fartygets midtlinje som mot stäfvarna; den förra böjningen kallas *däcksbukt* l. *däcksbalksbukt*, den senare *däcksspång*.

Å *träfartyg* äro däcksbalkarna (se Balk 1) placerade på ung. 1 m. afstånd från hvarandra. De hvila vid fartygssidan på och äro infällda i balkvägare (se d. o.) och förenas med sidan medelst vertikala och horisontella knän (se d. o.); genom *vaterbordet* (se Balkvägare, fig. 1 *p*), ett öfver däcksbalkarna fälldt timmer, vanligen af ek, hvilket fastbultas till fartygssidan, stärkes ytterligare föreningen. *Karflar* äro klenare timmer än däcksbalkarna och infällas mellan dessa på ställen, där större styrka erfordras, t. ex. längs lucköppningar och masthål; *låsklossar* benämnas karflar, som sitta närheten af fartygssidan. *Ribbor* äro timmer, klenare än karflarna; de placeras midt emellan däcksbalkarna. — *Däcksbeklädnaden* utgöres af i långskepps gående gångar lagda *däcksplankor*, hvilka fastspikas till däcksbalkar och ribbor; de tjockare däcksplankorna invid storluckan benämnas *skärstockar*, plankorna mellan skärstockarna kallas *fiskplankor*, och de grofva, öfver däcksbalkarna fällda plankgångarna närmast innanför vaterbordet kallas *vaterbordsplankor*.

A *järn-* och *stålfartyg* finnas däcksbalkar (se Balkjärn) på hvart eller hvartannat spant; de förenas till spantet antingen med *balkbricka* (fig. 1), genom att balken är utsmidd till ett *däcksbalksknä* (fig. 2) eller genom att balken är uppklufven i ändan och dess undre del nedböjd till ett knä, i hvilket fall balkbricka äfven kan användas (fig. 3). *Karflar*, vanligen af samma dimensioner som däcksbalkarna, inläggas på sidorna om lucköppningar; *halfbalkar* kallas de däcksbalkar, som stanna mot karflarna; rundt öppningen uppbygges ofvanpå däcksbalkar och karflar en *luck-karm*, försedd med falsar för luckan. På däcksbalkarna ligga, för att tjäna som långskeppsförbindning, dels längs fartygssidan *vaterords-* eller *stringerplåtar* (se Balkvägare), dels längskepps från för till akter utanför luckorna eller ock diagonalt öfver däcket *sträckband*. — Smärre fartygs däcksbeklädnad är ofta af trä, större fartygs däremot af järn (stål), hvilket i hög grad ökar fartygets styrka. Plåtarna läggas i långskepps gående stråk; växlarna utföras vanligen på något af i fig. 4 angifna sätt. För att minska halkan och åstadkomma bättre värmeisolering äro järndäck ofta täckta med träbeklädnad eller korkmatta; på grund af faran för eldsvåda och splint under strid användes dock å örlogsfartyg träbeklädnad endast å den del af öfre däck, som icke är öfverbyggd; försök hafva gjorts att till denna klädsel använda plankor, som genom impregnering gjorts obrännbara.

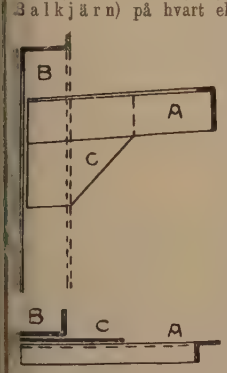

Fig. 1.
På figurerna 1, 2 o. 3 beteckna A däcksbalk, B spant, C balkbricka och D kontraspant.).

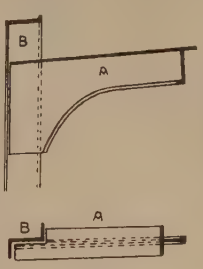

Fig. 2.

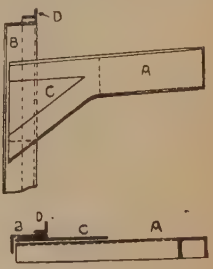

Fig. 3.

Fig. 4.

Däcksstöttor, om behöfligt fällbara och vanligen tillverkade af dragna järnrör, placeras å erforderliga ställen för att uppbära däcket. — Alla öppningar i däck, hvarigenom öfverbrytande sjöar skulle kunna nedtränga i fartyget, måste kunna vattentätt afstängas. Så täckas lucköppningar till lastrum med pålagda luckor och nedgångar med uppbyggda, med dörrar försedda *kappar*; för belysning (och ventilation) upptagna smärre hål täckas med skrufbara *däcksventiler*, bestående af tjockt patentglas, infattadt i en metallring, och för samma ändamål upptagna större öppningar med *skejlejt* (se d. o.).

Däckens namn m. m. å örlogsfartyg. Det understa däck, hvarå inredning finnes för befälets och besättningens förläggning, är *trossdäck* (da. *banjerdäck*), beläget i närheten af vattenlinjen. Finnes *pansardäck*, är detta ofta tillika trossdäck utom i närheten af stäfvarna, där pansardäcket sänker sig under trossdäcket. Frånsedt pansardäcket är trossdäcket det understa af de däck, som sträcka sig utefter fartygets hela längd. Under trossdäck i det s. k. *hålskeppet* äro förvaringsrum för ammunition, proviant, vatten och förråd af allehanda slag äfvensom maskin- och pannrum. — Af äldre örlogsfartyg hafva skonare, briggar och mindre korvetter öfver trossdäck ett *öfre däck*, hvarå bestyckningen är uppställd. Å fregatter och större korvetter finnes mellan sagda båda däck ett *batteridäck*; fregatterna föra sitt artilleri såväl å detta som å öfre däck, korvetterna

däremot sitt endast å batteridäck, och deras öfre däck benämnes då *manöverdäck*. Linjeskepp hafva två eller tre batteridäck och kallas i förra fallet *tvådäcksskepp* (tvådäckare), i det senare *tredäcksskepp* (tredäckare). Somliga fartyg hafva ofvan öfre däck ett *hyttdäck* längst akterut och ett *backsdäck* längst för ut. Med *glatt däck* förstås å äldre fartyg ett öfre däck, på hvilket några påbyggnader icke finnas. — Å nyare större fartyg finnes under trossdäck för och akter om maskin- och pannrummen ett *plattformsdäck*; ofvanför trossdäcket befinner sig *öfre däck*, hvarå den hufvudsakliga bestyckningen är placerad; öfverst finnes på delar af fartyget ett *öfver* hafva ett lag rumsbalkar; *tvådäckade* hafva två fullständiga däck — hufvud- och öfre däck — eller ett dylikt däck och ett lag rumsbalkar, på hvilka däcksbeklädnad kan läggas; *tredäckade* hafva tre fullständiga däck — undre-, hufvud- och öfre däck — eller två dylika däck och ett lag rumsbalkar, på hvilka däcksbeklädnad kan läggas (träfartyg hafva sällan flera än tre däck); *fyrdäckade* hafva fyra däck — orlop-, undre-, hufvud- och öfre däck. Däcken å en- —fyrdäckade fartyg skola vara starkt byggda, och i antalet få ej medräknas nedan nämnda lättare däck. — I stället för det lag rumsbalkar, som anses motsvara ett däck, kunna andra

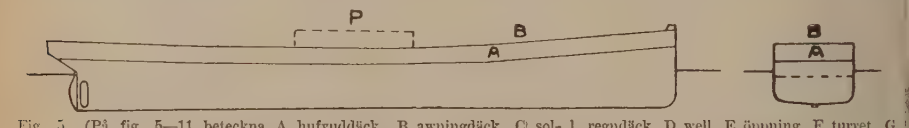

Fig. 5. (På fig. 5—11 beteckna A hufvuddäck, B awningdäck, C sol- l. regndäck, D well, E öppning, F turret, G trunk, H whalebackdäck, L poop, M balk, N midskeppsöfverbyggnad, P pann- och maskinkapp.)

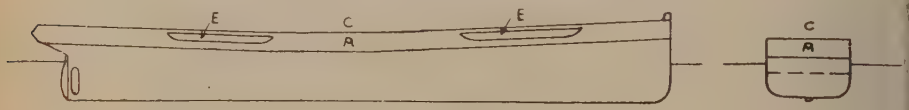

Fig. 6.

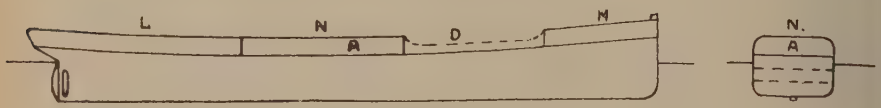

Fig. 7.

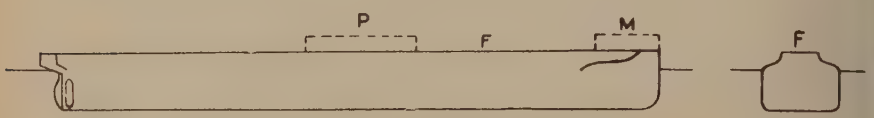

Fig. 8.

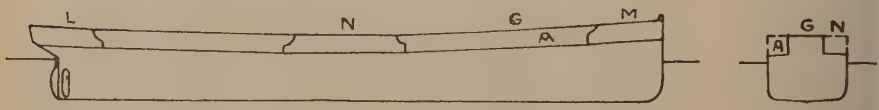

Fig. 9.

byggnads- eller *båtdäck*, tillika uppställningsplats för lätta kanoner. Mycket stora örlogsfartyg hafva ända till sex däck, nämligen: plattformsdäck, mellandäck, pansardäck, batteridäck, öfre däck och öfverbyggnads- eller båtdäck. — Af öfre däck kallas: *back* den del, som är för om främsta masten eller tornet, *halfdäck* den del, som å tremastade fartyg är mellan stor- och kryssmasterna, annars i allmänhet platsen mellan fallrepet och nedgången till chefens kajuta, *gångbord* den del, som bordvarts ligger mellan back och halfdäck, samt *akterdäck* den del, som är akter om halfdäck.

Däckens namn m. m. å handelsfartyg. Med afseende å däckens antal och beskaffenhet indelas fartygen i ett stort antal olika grupper: *endäckade* fartyg hafva ett fullständigt däck, men kunna dessutom förstärkningar anbringas; på så sätt kan t. ex. ett tredäckadt fartyg i verkligheten hafva endast två däck. — *Spardäckade*, *awningdäckade* (fig. 5) och *skyddsdäckade* fartyg skilja sig från de föregående därigenom, att deras öfre förbindningar, såsom däck och bordläggning, äro af klenare dimensioner; spardäckade närma sig mest de föregående, skyddsdäckade äro de svagast byggda. Det öfversta däcket på dessa tre typer benämnes resp. spardäck, awningdäck och skyddsdäck. Ett särskildt slag skyddsdäckade fartyg äro de *sol-* eller *regndäckade* (fig. 6), hvilkas öfversta däck är endast ett mycket lätt skyddsdäck mot sol och regn; fartygssidan under detta däck är helt eller delvis öppen. — *Welldäckade* fartyg (fig. 7) hafva lång hytta (*poop*) eller upphöjdt halfdäck, sträckande sig fram till midskeppsöfver-

ggnaden; mellan den senare och backen bildas en i till hufvuddäck öppen brunn, den s. k. wellen. *Turretdäckade* (fig. 8) och *trunkdäckade* (fig. 9) tygs öfre däck har en hög upphöjning, upptagande pass fartygets halfva bredd och sträckande sig da ut till back och poop. — *Whalebackdäckade* tyg (fig. 10) hafva kupigt, lågt däck, försedt med nformade påbyggnader för nedgångar, brygga

Fig. 10.

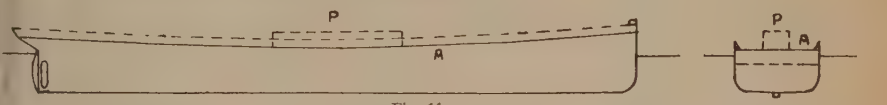

Fig. 11.

m. — *Flushdäckade* fartyg (fig. 11) äro sådana, ilkas öfre däck i största man är fritt och obrutet n för till akter, till skillnad från andra fartyg, ilka hafva påbyggnader. Om *skarndäck* se d. o. A de stora, för passagerare inredda transatlantgarna uppgår antalet däck, inberäknadt de lätta verbyggnadsdäcken, till 8 st., nämligen: orlop-, llan-, hufvud-, öfre, awning-, brygg-, promenadh soldäcken. C. K. S.

Däckel (ty. *deckel*, af *decken*, täcka). 1. Se le. — 2. *Boktr.* Se Tryckpress.

Däcker (ty. *decher*, af nlat. *dicra*, tiotal), *hand.*, antal af tio stycken, särskildt i fråga om djurinn. I den ryska pälsvaruhandeln betyder däcker rtio stycken.

Däckning, *kem. tekn.*, ett allmänt använd förrande att befria kristaller från vidhängande moderk, genom tvättning med renare vätskor än moderten. Detta utföres i princip så, att kristallerna, dan den hufvudsakliga delen af moderluten afnnit i ett kärl försedt med silbotten, begjutas med närre portioner af tvättvätskan, som därvid undanänger moderluten och renar kristallerna. Däckngen är fullständig, då den afrinnande vätskan är ta ren som den påförda. Som tvättvätska användes ren, mättad lösning af det kristalliserade ämnet ler rent vatten. Särskildt förekommer däckning om sockerfabrikationen för olika ändamål. Se ocker. G. H—r.

Däcksbalk, *skpsb.* Se Balk 1, Balkjärn och äck.

Däcksbalksbukt, *skpsb.* Se Däck.

Däcksbalksknä, *skpsb.* Se Knä.

Däcksband, *skpsb.* Se Band 1.

Däcksbatteri, *sjöv.* Se Batteri.

Däcksbeklädnad, *skpsb.* Se Däck.

Däcksbukt, *skpsb.* Se Däck.

Däcksklys, *skpsb.* Se Klys.

Däckslast, *sjöv.*, gods, som stufvas å ett fartygs pna däck eller i dess båtar eller som hänger vid dan utombords, äfvensom gods, som lastas i sådant ckt rum, som icke är infogadt i fartygets fasta antresning eller eljest lämnar tillräcklig säkerhet ot sjöskada och bortspolning. Gods må ej lastas som däckslast utan befraktares tillstånd. Däckslast skall vara stadigt stufvad (Sjölagen af 12 juni 1891). H. W—l.

Däcksplanka, *skpsb.* Se Däck.

Däckssprång, *skpsb.* Se Däck.

Däcksstötta, *skpsb.* Se Däck.

Däckstub, *sjöv.* Se Torpedtub.

Däcksventil, *skpsb.* Se Däck.

Dädesjö, socken i Kronobergs län, Uppvidinge härad. 17,221 har. 1,492 inv. (1905). D. bildar med Herrakra ett konsistoriellt pastorat i Växjö stift. Uppvidinge kontrakt. I Des gamla kyrka, nu magasin, finnas takmålningar från en tidig del af 1200-talet.

Däfvensö (Devensö), en under godset Säbyholm, Lossa socken i Uppsala län, lydande ö i Mälaren mellan Brofjärden och Norra Björkfjärden. D. nämnes i flera medeltidshandlingar. I sept. 1507 hölls där ett herremöte.

Däfvert (fr. *davier* l. *davié*, eng. *davit*), *skpsb.*, en uppåtstående, böjd arm, som har till ändamål att vid ombordtagande eller lossande af tyngder (t. ex. båt, ankare, torped) utgöra fastsättningspunkt för öfre blocket i hisstyget, så att tyngden kan bringas ut från sidan och komma tillräckligt högt upp. Däfvertar tillverkas af smidesjärn eller stål och äro vanligen massiva eller rörformiga; de äro svängeller fällbara, stundom båda delarna. Se i öfrigt Ankardäfvert, Båtdäfvert och Fiskdäfvert. C. K. S.

Däggdjur, *Mammalia, zool.*, är den djurklass, som man sedan gammalt ställt i spetsen för ryggradsdjuren och således i spetsen för alla organismer öfver hufvud. Däggdjuren äro också i mera än ett afseende att anse för det högsta uttrycket för organisk tillvaro. Vi berättigas till denna uppfattning ej blott af den omständigheten, att äfven människan till hela sin organisation är ett däggdjur, utan ännu mera af den höga morfologiska och fysiologiska ståndpunkt, hvilken dessa varelser uppnått. Om ock fåglarna på grund af sin ensidiga differentiering kunna i några afseenden uppnå högre fysiologiska resultat, äro dock däggdjursstammens utvecklingsmöjligheter mycket större, enär dess anpassningsförmåga till de mest olika lefnadssätt är — på grund af vissa, under dess historiska utveckling gjorda, öfverlägsna förvärf — ojämförligt betydligare. Sålunda kunna vi till de moment, som däggdjuren i första rummet hafva att tacka för sin höga utbildning, räkna det innerliga samband, hvilket existerar mellan moder och afkomma; tillika ligger häri ett af däggdjurens mest utmärkande och betydelsefulla drag gentemot de närmast lägre, kräldjur och fåglar. Dessa senare äfvensom flertalet kräldjur genomgå hela sin utveckling inom ägget, dit ej någon

näring kan tillföras fostret utifrån. För dem är näringen strängt begränsad till den inom ägget inneslutna näringsgulan, hvaremot däggdjursfostrets näringstillgång ej är på förhand begränsad, utan hämtas näringen i mån af behof ur moderdjurets kropp, som jämväl förmedlar fostrets andning. Båda dessa funktioner utföras genom ett särskildt, mer eller mindre sammansatt organ, som benämnes moderkakan (*placenta*). Det är den redan hos lägre ryggradsdjur (kräldjur, fåglar) uppträdande och hos dem endast som andningsorgan tjänstgörande allantois (se d. o.), hvilken träder i intim förbindelse med moderdjurets limoder: ifrån ytan af allantois utvecklas kärlrika, mer eller mindre förgrenade utskott, hvilka sänka sig in i motsvarande fördjupningar i limoderns likaledes kärlförande vägg. Men det intima sambandet mellan moder och afkomma löses hos däggdjuren ej ens efter det unga djurets födelse; äfven då är det modern, som under längre eller kortare tid sörjer för dess underhåll, i det att det unga djuret limäres med moderns mjölk, en produkt af till mjölkkörtlar omdanade hudkörtlar. Moderkakan och därmed sambandet mellan foster och moder äro olika utbildade hos olika däggdjur. Man skiljer sålunda på den form af moderkaka, där sambandet mellan den af fostret och den af moderdjuret bildade delen af moderkakan är så intimt, att vid födseln en del af limoderns slemhinna medföljer fosterhinnorna (*Mammalia deciduata*), medan hos andra (*M. indeciduata* l. *adeciduata*) endast fosterdelen af moderkakan utstötes. Hos pungdjuren (se d. o.) åter utbildas — bortsedt från enstaka former — ingen moderkaka, hvarför ungarna födas som larver i ett mycket outveckladt tillstånd. Kloakdjuren (se d. o.) skilja sig från alla andra däggdjur därigenom, att de ej föda lefvande ungar, utan lägga ägg. I äggets storlek och byggnad, dess första utveckling, i förekomsten af en fungerande äggulesäck och i saknaden af moderkaka afvika kloakdjuren från de öfriga däggdjuren, på samma gång de öfverensstämma med kräldjuren; det är först i sista momentet af yngelvården, digifningen, som kloakdjurens däggdjursnatur uppenbarar sig. Med afseende på den tidslängd, som fostret tillbringar i limodern (dräktighetsperioden), råder mycket stor olikhet hos olika arter, medan tiden för hvarje art är ganska konstant. I allmänhet hafva stora former en lång dräktighetsperiod (ända till ett år eller längre) och föda en eller några ungar åt gången, medan mindre hafva en kort sådan och föda ett större antal ungar åt gången.

En annan däggdjuren utmärkande egenskap är, att hos flertalet af dem huden är beklädd med hår, hvilka åter kunna vara af olika slag (ull, stickelhår, borst, taggar); fullständig saknad af hår uppträder endast hos vissa hvaldjur. Äfven förekomsten af fjäll, som öfverensstämma med kräldjurens, är ej sällsynt. Förbeningar i huden, således ett yttre skelett, förekomma däremot i motsats till förhållandet hos kräldjuren endast hos ett fåtal (t. ex. bältdjur och vissa hvalar).

Det ben (kvadratbenet), som hos alla lägre ryggradsdjur förmedlar förbindelsen mellan hufvudskålen och underkäken, äfvensom den med kvadratbenet ledande delen af underkäken hafva hos däggdjuren ombildats till två hörselben. Sålunda uppkommer hos däggdjuren en ny förbindelse mellan resten af underkäken och fjällbenet, hvilket senare till ski
nad från förhållandet hos de lägre ryggradsdjur
här ingår som en större eller mindre del af hjä
skålens sidoväggar, detta på grund af det större
rymme, som den större hjärnan kräfver. Som
viktig skillnad från kräldjuren har förr anfö
förekomsten af två nackledknappar, medan de för
skulle karakteriseras genom blott en sådan; nya
undersökningar rörande denna punkt hafva emellert
uppdagat flera öfvergångsformer mellan förhållanc
hos kräldjur och hos däggdjur.

Ett uttryck för däggdjurens olika utbildning
grader finna vi ock i det olika förhållandet mell
ansikte och hjärnskål: medan hos flertalet öfri
ryggradsdjur och äfven hos lägre däggdjur ansikt
delen ligger framför hjärnskålen, öfverlagras va
ligen den förra, ju högre däggdjuret står, alltm
af den senare, så att hos de högsta däggdjur
formerna ansiktet kommer att ligga under hjär
skålen. Hos människan, där detta förhållande h
nått sin höjd, är detsamma framkalladt af fö
nämligast två faktorer: hjärnans högsta utbildni
i förening med luktorganets och käkapparatens r
duktion.

Antalet halskotor är — på få undantag när
sju, antingen halsen är lång, som hos giraffer
eller kort, som hos hvaldjuren, medan hos fågl
och kräldjur dessa kotors antal är växlande i san
manhang med halsens växlande längd. Bland andi
för däggdjuren utmärkande drag i skelettbyggnad
må här framhållas, att det s. k. korpbenet, hvilk
såsom en självständig skelettdel finnes hos alla lägr
ryggradsdjur, här reducerats till ett litet utsko
å skulderbladet; dock sammanbinda äfven i dett
afseende kloakdjuren de öfriga däggdjuren med d
lägre ryggradsdjuren, i det hos kloakdjuren skulde
gördeln genom ett självständigt, väl utbildadt kor
ben är förbunden med bröstbenet.

Olikheten i utbildningsgraden hos däggdjur oc
andra ryggradsdjur får ock i tandsystemets olikhe
ett betydelsefullt uttryck. Medan hos de senare e
flertal tandgenerationer aflöser hvarandra under indi
videns lifstid, frambringa däggdjuren i regeln e
mera än två fullt utbildade tandgenerationer (d
s. k. mjölktänderna och ersättningständerna). Ho
somliga däggdjur förekommer ingen tandömsning
Också är tandsystemet hos däggdjuren vanligen mer
sammansatt och af högre funktionsvärde än hos d
lägre ryggradsdjuren.

Stora hjärnan uppnår hos däggdjuren sin högst
utbildningsgrad, så att den genom sin tillväxt bakå
kan öfverlagra större delen eller alla bakom lig
gande hjärndelar. De hos ett stort antal däggdju
å stora hjärnans ytlager förekommande vindlarna
återfinnas ej heller hos lägre ryggradsdjur; en före
slagen indelning af däggdjur med vindlar (*Gyrencephala*) och utan sådana (*Lissencephala*) motsvara
ej de genetiska förhållandena, enär inom samma
naturliga grupp de större formerna kunna ega
vindlar, medan de smärre sakna sådana. Att
hjärnans storlek i förhållande till kroppens har till
tagit under de geologiska tidsåldrarnas lopp, fram
går af en jämförelse mellan nu lefvande former och
besläktade från eocenperioden.

Hörselorganet skiljer sig från de lägre ryggrads
djurens förnämligast genom högre utbildning af
ytterörat, genom det större antalet hörselben och

om den af vanligen två eller tre spiralgångar
ade snäckan.
äggdjurens kroppstemperatur är underkastad så
ydliga växlingar, att densamma kan betecknas
konstant. Hos flertalet växlar temperaturen
an 38° och 40°. Starkare temperaturför-
ringar har man iakttagit hos ett af de lägsta
gdjuren, *Echidna*; här uppgifves den variera
an 10° och 28°, medan den i pungen (under
rufningsperioden) uppgår till 35°. Äfven hos de
gdjur, som falla i vintersömn, stiger och faller
pstemperaturen med luftens temperatur, på samma
g respirationen och blodomloppet äro trögare.
os alla däggdjur är kroppshåligheten genom ett
tändigt mellangärde (*diafragma*) delad i bröst-
bukhålan, medan denna för andningen så bety-
efulla bildning hos öfriga ryggradsdjur saknas
blott är antydd.
omplicerad organisation åtföljes ofta af betyd-
re storlek. Sålunda finnas ock bland däggdjuren
törsta af nu lefvande djur: vissa hvalarter blifva
r 30 m. långa. Å andra sidan finnas dägg-
, som i storlek öfverträffas af flertalet öfriga
gradsdjur, t. ex. en näbbmusart, hvars kropps-
d, den 2,5 cm. långa svansen inberäknad, ej
går till mera än 6,5 cm.
örande däggdjurens geografiska utbredning se
Djurgeografi.
e äldsta kända däggdjuren uppträdde i trias-
n; liksom de under hela sekundärperioden lef-
de voro de helt små former och sannolikt när-
besläktade med nutidens lägsta däggdjur, kloak-
pungdjuren. Först med tertiärperiodens början,
n de stora kräldjurssläktenas blomstringstid gått
ända, uppträda de högre däggdjuren (*Eutheria*,
nedan). De första bland dem, ur de äldsta
nlagren, tillhöra mycket primitiva former af gna-
, *Xenarthra* (se nedan), rofdjur och hofdjur,
xa dock alla förete flera gemensamma drag i
organisation, som ej återfinnas hos dessa ord-
ars moderna representanter. Först i yngre ter-
a lager anträffas arter tillhörande nu lefvande
gdjurssläkten.
ntalet nu lefvande däggdjursarter uppgår till
r. 3,600; af dessa äro gnagarna, med öfver 1,500
, och fladdermössen, med öfver 700, de talrikaste.
m omedelbara öfvergångsformer mellan dägg-
och lägre ryggradsdjur hittills ej blifvit på-
ade, är man för den mycket behandlade frågan
nde däggdjurens ursprung ännu hänvisad till
oteser. Beroende på olika synpunkter, hafva de
edts än från amfibierna, än från reptilierna, på
na gång man dock numera torde vara enig
m, att ingen af de nu lefvande representan-
a för dessa grupper kan göra anspråk på att
däggdjurens stamfäder. Däremot visar en del
djur från perm- och triasperioden, nämligen
a af de s. k. *Theromorpha* (se d. o.), en så
och så i detalj gående öfverensstämmelse i flera
ga organisationsförhållanden med de lägsta
gdjuren, att densamma ej kan betraktas upp-
men blott och bart på grund af likartadt lef-
sätt, utan måste anses bero på gemensam
tamning. Som emellertid däggdjuren å andra
utmärkas genom flera betydelsefulla egen-
er, som kunna härledas endast från amfibie-
nde förfäder, torde f. n. det antagandet vara
det rimligaste, att däggdjuren utvecklats ur Thero-
morpha-liknande djur, som ännu voro i besittning
af en del amfibiekaraktärer.

Däggdjurens systematiska anordning kan i sina
hufvuddrag återgifvas på följande sätt:

I:a underklassen Prototheria.
1:a ordningen *Monotremata*.
II:a underklassen Metatheria.
2:a ordningen *Marsupialia*.
III:e underklassen Eutheria.
3:e ordningen *Insectivora*.
4:e » *Chiroptera*.
5:e » *Galeopithecidæ*.
6:e » *Tubulidentata*.
7:e » *Pholidota*.
8:e » *Xenarthra*.
9:e » *Rodentia*.
10:e » *Tillodontia*.
11:e » *Carnivora*.
12:e » *Cetacea*.
13:e » *Ungulata*.
1:a underordningen *Condylarthra*.*
2:a » *Perissodactyla*.
3:e » *Artiodactyla*.
4:e » *Ancylopoda*.*
5:e » *Litopterna*.*
6:e » *Amblypoda*.*
7:e » *Toxodontia*.*
8:e » *Hyracoidea*.
9:e » *Proboscidea*.
14:e ordningen *Sirenia*.
15:e » *Primates*.
1:a underordningen *Prosimiæ*.
2:a » *Anthropoidea*.

De med * betecknade grupperna innehålla ute-
slutande utdöda representanter.

Ur den mycket vidlyftiga litteraturen öfver dägg-
djuren må här framhållas följande nyare öfversiktliga
sammanfattningar: W. H. Flower och R. Lydekker,
"An introduction to the study of mammals, living
and extinct" (1891), F. E. Beddard, "The mamma-
lia" (1902), M. Weber, "Die säugetiere" (1904),
C. Gisbel och W. Leche, "Säugetiere" i Bronns
"Klassen und ordnungen des tierreichs" (1874—
1903), K. A. Zittel, "Handbuch der paläontologie"
(bd 4, "Mammalia" 1891—93) och O. Schultze,
"Grundriss der entwicklungsgeschichte des menschen
und der säugetiere" (1897). — Skandinaviens dägg-
djursfauna behandlas af S. Nilsson, "Skandinavisk
fauna" (I, "Däggdjuren", 1847), E. Holmgren,
"Handbok i zoologi" (I, "Däggdjur", 1865), och
W. Lilljeborg, "Sveriges och Norges ryggradsdjur"
(I, "Däggdjuren", 1871—74). L—e.

Däld, liten dal; en långsträckt mindre fördjup-
ning emellan två berg eller höjder, eller i ett eljest
jämförelsevis plant landskap.

Dämman, fyr i norra delen af Kalmar sund, utan-
för köpingen Mönsterås. Den uppfördes 1872—74
på ett förut ytterst farligt undervattensgrund. Fyren
är en klippfyr med en lysvidd af 10 minuter. Till
följd af grundläggningsarbetena har den blifvit den
dyraste fyren i Sverige: den beräknas hafva kostat
öfver 215,000 kr. (A. G.)

Dämmare l. Sordin (it. *sordino*, fr. *sourdine*),
mus., mekanisk inrättning, afsedd att dämpa tonen
på musikinstrument. På stråkinstrument sker ett sådant dämpande medelst en liten kam (af trä, elfen-

ben eller metall), som har tvärklufna tänder och anbringas på stallet samt betydligt inskränker strängsvängningarnas öfverförande genom stallet till resonansbottnen och sålunda åstadkommer en beslöjad, något nasal klangfärg. I bleckblåsinstrument instoppas genom ljudtratten en genomborrad träkägla (för horn och trumpeter; äfven handens införande i tratten för åstadkommande af ”stopptoner” är en dämpning). I träblåsinstrument instoppas för ändamålet fuktig bomull eller svamp. Pukor dämpas genom att öfvertäckas med en duk eller genom att skinnet beröres med handen; trummor ”förstämmas” genom instickande af en klädesbit mellan huden och sångsträngen. På pianon blir tonen dämpad eller nedtystad medelst af filt, läder eller ylle betäckta klaffar, hvilka lägga sig på strängarna, samtidigt med att fingret lämnar tangenten. Vill man, att en pianosträng fortfarande skall ljuda eller besläktade toner bringas till att medklinga, aflägsnas dämmaren från strängen medelst ett af foten regleradt tryckverk, en fortepedal. På äldre pianon fanns ett annat slags dämmare, som reglerades genom en särskild pedal och endast förhindrade vidlyftigare svängningar på strängen, men tillstadde små sådana; arten har på nyare tiders flyglar och pianinon ersatts af den medelst pianopedalen åstadkomna ”förskjutningen” af klaviaturen, hvarigenom dock en helt annan och mindre värdefull effekt nås (jfr Pedal). Äfven andra konstruktioner, senast en med nedtryckning af en vid klaviaturen anbragt knapp, ha försökts. Att dämmare skall användas betecknas i notskriften med termen *con sordino* (för pukorna *timpani coperti*); att den skall aflägsnas betecknas med orden *senza sordino* eller, i pianomusik, *ped.* (resp. *a una corda*). A. L. (E. F—t.)

Dämmare (sordin) på violin.

Dämning, *bergsv.*, ett tillfälligt afbrytande af blåsningen vid en masugn. Vid dämning af masugnen för några timmar är det tillräckligt att aftaga blästern samt tilltäppa alla öppningar i stället, hvarjämte uppsättningsmålet täckes med hällar. Gäller dämningen en tid af en eller flera veckor, uppsättas några sättningar träkol utan malm, och blåsningen fortsättes, tills dessa sättningar kommit ned till formarna, hvilket märkes därigenom, att intet järn och slagg droppar ned. Då tilltäppas alla öppningar på ofvan beskrifvet sätt. Ju längre tid dämningen är afsedd att vara, desto flera tomsättningar kol måste uppsättas. G. D.

Dämpa ett segel, *sjöv.*, vid bärgning förhindra ett segel att slå eller piska samt ”få vinden ur ett segel”. Detta sker bl. a. därigenom, att man på gaffelsegel halar brok- och gigtåg samt på råsegel gårdingarna, hvilka gå från seglets underkant upp till lämplig plats, vare sig märs eller stång. På märssegeln kallas sistnämnda tåg dämpgårdingar. Stundom blir ej seglet dämpadt, förrän man med händerna lyckats hopfånga duken. R. N.*

Dämpgärding, *sjöv.* Se Dämpa ett segel och Gårding.

Dämprulle, *elektrot.* Se Elektriskt m[o]stånd.

Dämäng. Se Äng.

Dä'ndliker, Karl, schweizisk historiker, f. [1]maj 1849 i kantonen Zürich, blef 1875 docent [o]1883 e. o. professor i schweizisk historia vid univ[er]sitetet i Zürich. Bland hans många arbeten märk[a] *Geschichte der Schweiz mit besonderer rücksicht [a]die entwicklung des verfassungs- und kulturlebe[ns]* (3 bd, 1883—91, 4:e uppl. 1900), *Kleine geschic[hte] der Schweiz* (1889), *Hans Waldmann und die zü[rcher revolution von 1489* (s. å.) samt *Ortsgeschic[hte] und historische heimatkunde* (1897).

Dänholm (Danholm, fordom Strela Stralo), en i Strelasundet vid Stralsund belägö med kaserner och fästningsverk, som spelat en v[i]tig roll vid Stralsunds belägringar. På Axel Ox[en]stiernas föreställningar byggde Stralsunds borgare[r]skans på D. 1629, som af Lillie 1638, mot stad[s]vilja, förbättrades. I okt. 1677 föll den utan vidl[ig]motstånd för kort tid i danska flottans händer, o[ch] 17 sept. 1678 intogs D. af brandenburgarna, s[om] där byggde batterier mot Stralsund. 1679 återk[om] D. under svenska kronan och retrancherades 17[15] hvarvid ock ett par batterier byggdes, men öfverg[ick] 1715 utan nödtvång af öfverstelöjtn. Klinckowström. 1720 kom D. än en gång i svenska händer, och 17[21] uppfördes där en ny redutt. Natten till 25 a[ug.] 1807 öfverrumplades D. af fransmännen. L. W:son

Dänischwold [-vält], tyska namnet på Danskes[borg] (se d. o.).

Dänningelanda, socken i Kronobergs län, Kin[nevalds härad. 1,869 har. 313 inv. (1905). Anm till Vederslöf, Växjö stift, Kinnevalds kontrakt.

Där el Kamar, detsamma som Deir el K[a]mar. Se Deir 3.

Dättern. Se Dalbosjön.

Döbatta'ng, vanl. i plur. döbattanger *porte à deux battants*, dörr med två flyglar l. h[ö]dörrar), flygeldörr, dubbeldörr.

Döbelius, J. J., universitetslärare. Se Döbe[lius] J. J. von.

Döbeln, stad i sachsiska reg.-omr. Leipzig. D[ö] är belägen i en kitteldal vid Mulde, som kri[n]flyter en del af staden. 17,749 inv. (1900). Jä[rn]gjuteri, tillverkning af landtbruksmaskiner, cig[ar]rer, silfver- och metallvaror m. m. Vid D. lig[ger] badorten Staupitzbad.

Döbeln. 1. Johan Jakob von D. (före d[e]landet Döbelius), universitetslärare och läkare[,] 1674 i Rostock, d. 1743 i Lund, blef 1695, efter s[in]dier i Leiden, med. doktor i Rostock, begaf sig 1696 [till] en resa till England, men blef väderdrifven till Gö[te]borg, utöfvade där någon tid medicinsk praktik, [för]nämndes sedermera till provinsialläkare, 1697 i [Ki]hus län och 1699 i Skåne, samt blef 1710 med. p[ro]fessor vid Lunds universitet. Han adlades 17[19]. Skrifter: *Carmen heroicum LXXX versibus consc[ri]tum ob Narvam obsessam* (1700), *Beskrifning [öf]ver Ramlösa* (1708), *Historia inediæ diuturnæ Esth[o]Norre-Obyensis Scanicæ* (1715) och *Historia academ[iæ] Lundensis* (1740—42). D. upptäckte och undersö[kte] Ramlösa hälsobrunn, som 1707 öppnades för allm[ä]nheten.

2. Georg Karl von D., den förres son[e]son, friherre, militär, f. 29 april 1758 på St[ora] Torpa, i Segerstads socken, Skaraborgs län. [D]

öpt till Göran Karl, men förändrade det förra
t.) Vid åtta års ålder blef han faderlös och
då i Tuns skola vid foten af Halleberg. Det
rmyndarens önskan, att han skulle blifva präst,
han därtill "saknade gåfvor både af naturen
och af nåden"; men
D:s halsstarrighet segrade, och han fick 1773
ingå vid amiralitetskadettkåren i Karlskrona.
1775 tog han officersexamen. På sin förmyndares enträgna uppmaningar aflade han därefter juridisk examen och åtföljde i två år häradshöfdingar på ting; men krigslusten stod ej att besegra, och D., som 1778 blifvit sekundadjutant vid

gtportens värfvade regemente (förlagdt till
", begaf sig 1780 till Paris, för att söka an-
ng som frivillig i amerikanska frihetskriget.
tretton månaders vistelse i nämnda stad skulle
örsedd med rekommendationsbref af det ameri-
i sändebudet Benjamin Franklin, såsom artil-
älhafvare åtföljа en kapare; men i stället in-
an i nov. 1781 som underlöjtnant vid grefve
Marcks tyska regemente, som fått order att
era, ovisst hvarthän. I febr. 1782 afgick
regemente till Ostindien. Där sårades D. af
uskötkula i den heta strid, som fransmännen
pade mot engelsmännen vid Cuddalore 13 juni
utmärkte sig särskildt vid återtagandet af 11
er, som fienden bemäktigat sig, och befordrades
s. å. till kapten, hvarjämte han erhöll upp-
att upprätta en karta öfver krigsskadeplatsen
ver nämnda slag. I sept. åtföljde han De la
som dennes adjutant till Europa och fick efter
i Versailles (s. å.) en fransk lifstidspension,
n han dock förlorade under revolutionen.
rtfor att tjänstgöra vid sitt franska rege-
, äfven sedan han 1785 genom ackord blifvit
nt vid Sprengtportens regemente. Men 1788
han sig hem till Sverige för att deltaga
et mot Ryssland, placerades som kapten vid
ks' lätta infanteriregemente och anlände i
1789 till krigsskådeplatsen. I den heta drabb-
vid Porrassalmi, 13 juni s. å., träffades
pannan, mellan ögonen, af en förlupen gevärs-
När ryssarna 19 s. m. intogo S:t Michel, blef
ingen, men fick tillstånd att begifva sig till
olm för att vårda sitt sår. Detta växte
aldrig fullt igen, utan måste ständigt hållas
af en bindel. 1791 blef D. "fjärde major på
vid Savolaks' infanteriregemente, 1793 sekund-
och s. å. öfverstelöjtnant vid Västgöta-Dals
ente. 1796 erhöll han transport till Skaraborgs
ente, och 1805 blef han öfverste i armén och
chef vid Nylands regemente (general Kling-
nnehade chefslönen). Härefter lefde han på
öställe Friggesby, nära Hälsingfors, "och så
riget ut". Med utmärkelse deltog D. i stri-
vid Yppäri, Viiret och Pyhäjoki, 16 april
17 s. m. blef han (efter Adlercreutz) chef
i brigaden (Björneborgs reg:te m. m.), i spetsen
för hvilken han inledde slaget vid Siikajoki (18 s. m.) samt bidrog till Ny Karlebys intagande (24 juni) och segern vid Lappo (14 juli), som förskaffade honom den lysande utmärkelsen att blifva riddare med stora korset af svärdsorden. Såsom högste kommenderande vann han efter nio timmars kamp segern vid Kauhajoki, 10 aug., en af de bäst beredda och utförda striderna under hela kriget. "Det gick som på ett exercisfält". 26 s. m. for han, sjuk af öfveransträngning, till Vasa och låg där till sängs till 12 sept., då bekymmer och ängslan för härens belägenhet drefvo honom upp igen. Ryssarna sökte afskära hufvudhärens återtåg genom att vid Jutas inträngа på kustvägen, n. om hären. Detta hindrades af D. genom segern vid Jutas, 13 sept. Dagen därefter blef hufvudhären slagen vid Oravais. Samma dag afgaf D. sitt namnkunniga förslag, att hela svenska hären skulle kasta sig in mellan sjöarna i det inre landet, afskära ryssarnas förbindelser, tvinga fienden att lämna kusten, hvilken därigenom skulle öppnas för svenska landstigningar, och ställa den ryska hären mellan tvenne eldar samt dymedelst förmå den till en afgörande strid omkring Tavastehus och att man vidare, för den händelse man där blefve slagen, bordе söka gränsen till Ryssland, alltjämt "attirerande fienden". "Om slutligen allt skulle förloras, vore punkten, där det skedde, indifferent; Petersburg eller Torneå blefve detsamma". Men Klingspor var, såsom ofta, frånvarande från hären, och Adlercreutz kunde ej på eget bevåg företaga en så fullständig omkastning, fastän han fann förslaget "väl grundadt", ehuru visserligen "något djärft". 19 sept. måste D. åter såsom sjuk intaga sängen och fördes därefter långsamt framför hären till Brahestad. 5 okt. blef han utnämnd till generalmajor i armén och befälhafvare på Åland samt 11 s. m. till vice landshöfding därstädes. Ehuru ej tillfrisknad, afreste han 29 s. m. landvägen till Sverige och ankom 20 nov. till Gäfle. Af den för tidiga ansträngningen sjuknade han ånyo och kunde först i febr. 1809 tillträda sitt befäl på Åland. Åland skulle till det yttersta försvaras såsom utgångspunkten för kommande försök att återtaga Finland. Men där stodo endast något öfver 4,000 man goda trupper. Ryssarna under v. Knorring angrepo, omkr. 17,000 man starka. Som hafvet var tillfruset, kunde D. kringgås öfverallt. På den nya svenska regeringens befallning sökte D. 15 mars inleda underhandling om stillestånd, men lät samtidigt sina trupper draga sig tillbaka till Eckerö. Knorring lät emellertid D. veta, att han omedelbart ämnade fortsätta operationerna för att afskära svenska armén återtåget, och vid D:s möte med ryssarna i Kummelby 16 s. m. sökte dessa draga ut på underhandlingen för att bereda sig tillfälle därtill. Men D. kunde, tack vare sin förtänksamhet, 17 mars, i full snöyra, draga sig öfver isen undan till Grisslehamn, dit två dagar senare Kulnev med sina kosacker anlände samt fördref den svenska posteringen och besatte orten. För att förekomma ett, som D. trodde, tillämnadt anfall på Stockholm, hvartill han ansåg Kulnevs öfvergång vara förspelet, tillgrep D. ett "krigsknep". Från Grisslehamn sände han på eget bevåg bud till v. Knorring med löfte att svenska fredsunderhandlare skulle sändas till Åland, om ingen rysk soldat mer satte sin fot på Sveriges jord. Följden häraf blef, att icke allenast ryska härens marsch mot svenska kusten afböjdes

(Knorring var en bestämd motståndare till planen, att ryska armén från Åland skulle öfvergå till Sverige), utan äfven att den ryska här, som under Barclay de Tolly gått öfver Norra Kvarken till Umeå, på Knorrings order återkallades. Svenska regeringen, som fått klart för sig, att den kunde samla en ganska betydlig här till Stockholms försvar, afböjde emellertid att skicka fredsunderhandlare till Åland. Påståendet, att D. genom sitt ”krigsknep” frälst Sverige från en rysk invasion, är således ogrundadt. 22 mars lämnade D. befälet öfver den armé, som han räddat, åt generallöjtn. Wachtmeister, och för att aflägsna honom från Stockholm, utnämnde honom de nye maktinnehafvarna, hos hvilka han stod i mycken onåd, 9 april till befälhafvare öfver Norra arméns norra fördelning. I denna egenskap lyckades han med general Sjuvalov, som stod utanför Umeå med en mångdubbel öfvermakt, 26 maj afsluta en konvention, hvarigenom de i denna stad befintliga stora förråden räddades (de lastades på 10 briggar, som utsågades ur hamnen och fördes till Härnösand). Denna ”diplomatiska åtgärd” väckte emellertid missnöje hos regeringen och riksdagen. D. placerades 9 april som befälhafvare öfver Norra arméns 2:a fördelning, som var svag och låg spridd från Gäfle till Härnösand och i Jämtland. När s. å. en norsk här inföll i Jämtland, lockade D. norrmännen i en för dem ofördelaktig ställning och ingick med dem i skogen vid Blekåsen (i Alsens socken, mellan Östersund och Åreskutan) 25 juli 1809 en konvention, enligt hvilken de skulle utrymma Jämtland och ersätta den skada, som allmogen därstädes lidit. Efter detta sändes honom friherrediplom, sedan han vid Karl XIII:s kröning varit den ende af de i kriget deltagande generalerna, som ej fått någon belöning. Från 24 sept. s. å. till 1 april 1810 hade D. befälet öfver hela Norra armén, och efter härens upplösning generalbefälet i Västerbotten och Ångermanland. I Umeå höll han 8 sept. vid truppernas hemförlofvande ett gripande afskedstal till den finska kontingenten. — Öfver Bernadottes val till tronföljare gladde sig D. på det högsta. ”Honom och ingen annan skola vi ha! Och att sen piska ryssarna ur Finland, det skall gå som en dans”, yttrade han vid ett tillfälle. 1812 blef D. chef för Norra skånska infanteriregementet och 1813 generallöjtnant. I april s. å. blef han chef för en af de arméfördelningar, som öfverfördes till Pommern. Han blef först skickad till Mecklenburg och fick där order att göra en ”demonstration” för att hindra fransmännen öfvergå Elbe. Men från Hamburg, som hotades af dem, ankommo till D., som då uppehöll sig i Wismar, trängande böner om hjälp. Utöfver sina orders ordalydelse, men i öfverensstämmelse med den militära ställningen, sände D. trupper, under F. Boije, till den hotade staden. Sedan undsättningen afgått, ankom från Adlercreutz Karl Johans befallning, att ingenting finge företagas och att de afsända trupperna skulle stanna, hvar de upphunnes. D., som var öfvertygad om, att Boije ej kunde upphinnas, nöjde sig med att sända denne en afskrift af orderna från Adlercreutz. Emellertid hade Boije ankommit till Hamburg i rätt tid för att sammandrabba med fransmännen och hindra stadens intagande. D. afsattes för orderbrottet från sitt befäl, kallades till Stralsund, ställdes inför krigsrätt och dömdes 1 juni 1813 att arkebuseras. Kronprinsen fann utslaget lagligen grundadt, men benådad till ett års fängelse på Vaxholms fästning, med hållande af tjänsten och därmed åtföljande in ster samt öfriga värdigheter. ”Jag tycker mi D. och höra honom”, sade den gamle Karl J 25 juni s. å. fördes D. till Vaxholm. Snart han öfverksamheten där outhärdlig, och förden anhöll han hos kronprinsen att få som frivillig sin grad tjänstgöra i någon af de förbundna här med förbindelse att sedan till fullo utsitta fängelsetid, och Karl Johan utverkade då hans gifning, hvilken inträffade 21 dec. s. å. Under delen af norska fälttåget 1814 kallades D. till h men kom ej att användas. 1816 blef han st ordförande i Krigshofrätten. Han afled i Stock

G. von Döbelns grafvård.

16 febr. 1820 och ligger begrafven på Johan kyrkogård, där ett genom insamling i Sverige Finland åstadkommet monument aftäcktes 13 1861, Jutasdagen. 1883 lät Sv. akad. öfver prägla en medalj. 1885 uppsattes hans bys Jutasmonumentet. — D. anses som en af de ligaste af de svenske befälhafvarna under kriget —09. Han egde ganska stor fältherreblick och be samhet samt mycket stor fyndighet och förslage Soldatens förtroende till honom var oinskränkt. svarta bandet med, så går det nog”, hette under de bekymmersamma timmarna före st vid Jutas. D. var ytterst lättrörd, så till som vrede. Tillika var han en from man däräjämte ridderlig, rättvis och ömhjärtad. skall alltid gifva åt den fattige något; han Guds livré”, sade han till sin son. Hans st fel var en synnerlig hetsighet och häftighet. R berg har skildrat honom i Fänrik Ståls sä

eln vid Jutas''). Utom ''Pommerska general-ttens protokoller och dom'' utgaf D. *Anmärk-vid de af j. d. vice amiralen O. Cronstedt* ycket utgifne Sanna upplysningar om orsakerna eaborgs öfvergång den 3 Maj 1808* (1811). . G. v. Döbeln, ''Anteckningar om och af l von Döbeln'' (1856—78), C. A. Brakel, ckningar öfver 1789—90 samt 1808—09 årens i Finland'' (1862), D:s biografi i ''Biogra-exikon öfver namnkunnige svenske män'', E. vedelius' ''Minne'' af D. i Sv. akad:s handl. ir 1796, d. 60 (1884) och uppsats af G. L. i arsvännen'', 1895 (n:r 18, 20—24). O. A. S.*

ereinerska elddonet, ett af den tyske kemi-Johann Wolfgang Döbereiner bereiner), f. 1780, d. 1849, uppfunnet on (se d. o.).

ling (Ober- och Unter-Döbling), förr byar n. v. om Wien, nu därmed förenade.

orentey [-tej], Gábor, ungersk skriftställare, 36, d. 1851, blef 1834 rikskommissarie för tet Ofen och 1843 kungligt råd. Han var en Ungerska akademiens stiftare, dess sekreterare -34 och utgaf enligt dess uppdrag en samling riska fornskrifter, ''Régi magyar nyelvemlé-(1838—42), samt utöfvade stort inflytande på agyariska språket och litteraturen. D. författ-lera dikter samt en mängd historiska och filo-i uppsatser, och han öfversatte skådespel af r, Molière och Shakspere.

. 1. *Fysiol.* Hvarje lefvande väsen genom-en bestämd räcka af olika skeden — utveck-tillväxt, blomstring och aftagande —, hvars , för så vidt en noggrann forskning hittills kun-dagalägga, alltid oupplösligt sammanhänger tt föregående lif och sålunda, strängt taget, r tydligt utpräglad, men hvars slut är skarpt sadt genom döden. Lifsföreteelserna uppfatta m en serie kemiska och fysikaliska processer, nde i cellerna, de element, af hvilka kroppens väfnader äro sammansatta. Vid dessa proces-er en ständig förbrukning af kroppsmaterialet Denna förbrukning ersättes därigenom, att cel-upptaga ämnen, som tillföras dem med nä-ätskan, blodet. De enskilda cellerna föra till grad ett självständigt lif. En del, såsom blod-arna och cellerna i huden, har en jämförelse-rt lifslängd och ersättes ständigt af nya. I väfnader, såsom nervsystemet, har man ej fun-gra tecken till en sådan nybildning af celler n utvecklade individen. — Förmågan att upp-ya ämnen i stället för de förbrukade är emel-icke obegränsad, och det kommer därför en kt, då ersättningen blir allt svagare. De sär-organens verksamhetsförmåga försvagas allt-och till följd af de därigenom inträdande för-le lifsvillkoren undergå själfva de små med-rna i organismens samhälle utmärkande för-gar — betecknade såsom ''senil'' eller ''re-v metamorfos'' —, hvilka göra dem alltmer ga för sitt värf. Den orklösa ålderdomen å inträdt, och slutligen utslocknar individens är fortgången af dessa förändringar omöjliggör t af de redskap, hvilkas verksamhet är nöd-för det helas bestånd. Denna den ''normala'' 'fysiologiska'' döden, död af ålderdomssvaghet, väl jämförelsevis mycket sällsynt. I de flesta fall är döden framkallad af tillfälliga störande inflytelser, sjukdomar och skador af olika slag (jfr Dödsorsaker), hvilka antingen omedelbart träffa de för organismens lif nödvändigaste organen och försätta dem ur verksamhet eller ock medelbart, småningom och liksom på omvägar angripa dem. De viktigaste af dessa organ, hvilka ock i viss mening kunna betraktas såsom ''dödens portar'', emedan det är upphörandet af deras verksamhet, som utgör den närmaste orsaken till döden, äro redskapen för blod-omloppet och andningen; ty utan dem är organismens lif omöjligt. Den hastighet, hvarmed döden inträder, beror på hvilken del af organismen, som träffas af de störande inflytelserna, och på dessas sätt att inverka. Så t. ex. kommer döden plötsligt, då de nervsystemets centralorgan, hvilka behärska hjärtats och andningsmekanismens rörelser, omedelbart angripas. Om döden inträder mer eller mindre långsamt, föregås den af en längre eller kortare dödskamp, hvars skaplynne växlar, alltefter som det är den ena eller andra af de nämnda portarna, genom hvilken döden gör sitt inträde. Huru detta än må ske, om långsamt eller plötsligt, utslocknar dock ej lifvet hos alla organismens delar i samma ögonblick, och det är därför nödvändigt att göra en bestämd skillnad mellan individens, eller helorganismens, och dess särskilda smådelars död; ty till följd af de senares ofvan betonade självständighet såsom lefvande väsen kan deras lif ofta fortfara jämförelsevis länge, sedan det hela upphört att lefva. De tydligaste och mest bekanta exemplen på att väfnadselementen och organen kunna öfverlefva helorganismen erbjuda vissa reptilier, amfibier och fiskar; men äfven hos de högst stående djuren, människan icke undantagen, äro samma iakttagelser gjorda. Enda skillnaden är, att hos de senare detta öfverlefvande är mindre långvarigt. Vid många former af plötslig död kunna emellertid äfven hos människan musklerna i flera timmar bibehålla förmågan att sammandraga sig, då de eller deras nerver retas. Medelst konstgjord genomledning af lämplig näringsvätska har man kunnat få ett hjärta att slå, hvilket uttogs vid obduktion 20 timmar efter döden. Patienten hade aflidit i en dubbelsidig lunginflammation. Hos kaninhjärtan har man ännu 5 dagar efter djurets död kunnat framkalla rytmiska kontraktioner.

Till följd af nu antydda förhållande är det icke alltid lätt att med noggrannhet angifva det ögonblick, då individens lif för alltid utslocknat, eller, med andra ord, då ett återkallande till lifvet icke mera är möjligt. Men till denna svårighet bidrager jämväl en annan omständighet: organismens lif eller rättare dess lifsyttringar kunna nämligen under vissa förhållanden reduceras till så svaga spår, att de endast genom den noggrannaste undersökning kunna påvisas. Det är nyssnämnda tillstånd, som benämnes skendöd. Hos en mängd lägre organismer är skendöden, eller, såsom man i detta fall ock plägar uttrycka sig, ''det latenta lifvet'', en normal företeelse. Växternas frön kunna sägas befinna sig i ett sådant tillstånd. Åtskilliga lägre djurformer, såsom infusionsdjur, hjuldjur (rotiferer), kunna intorka samt i form af torrt pulver förvaras hur länge som helst och åter upplifvas genom inflytande af fuktighet. Hos mycket högre stående djur, t. ex. grodor och vattenödlor, åstadkommes

ett liknande tillstånd genom stark afkylning, och hos det nyvärpta, befruktade hönsägget kan, under inflytandet af en låg temperatur, det redan inledda utvecklingsarbetet under en jämförelsevis lång tid vara fullkomligt hämmadt och vid högre temperatur åter fortsättas. Äfven hos människan är skendöden, om också ej förekommande i så stor utsträckning, som en uppskrämd inbillning velat göra troligt, likväl en med säkerhet ådagalagd företeelse.

Skendöden kan uppträda såsom följd af en mängd olika, sjukliga tillstånd. En af de vanligaste orsakerna är kväfning, såsom vid drunkning, hängning och kolosförgiftning. Vanmakt eller svimning (synkope), som uppstår i följd af en ytterlig nedsättning i hjärtats verksamhet, med däraf härrörande förlust af medvetandet och upphörande af andningsrörelserna, är af alla dessa tillstånd det, som till det yttre mest liknar den verkliga döden. Orsakerna till vanmakten kunna vara mångahanda, såsom betydliga blodförluster genom inre eller yttre blödning, vissa svåra sjukdomar, t. ex. koppor, tyfus och kolera, samt hysteriska anfall. Äfven förfrysning är en ej ovanlig orsak till ett dödsliknande tillstånd, som kan hafva ganska lång varaktighet. Så har man exempel på personer, som varit stelfrusna och betraktade som döda, men hvilka återkallats till lifvet efter tjugufyra timmars, ja ända till nära två dygns skendöd. Andra orsaker till skendöd äro: rus, inflytande af åtskilliga gifter (t. ex. eter, kloroform, opium och morfin), åskslag, beröring med elektriska kraftledningar och häftigt mekaniskt våld (hjärnskakning). Skendödens varaktighet är mycket olika, alltefter individens ålder och kroppsbeskaffenhet samt naturen af de orsaker, som vålla densamma. Längst har man funnit den vara vid förfrysning och hysterisk vanmakt.

Ehuru, såsom redan blifvit nämndt, det icke sällan kan möta svårighet att med bestämdhet afgöra, i hvilket ögonblick individens lif utslocknat, bildar likväl sammanfattningen af de företeelser, som omedelbart föregå döden, en tafla, hvars betydelse, åtminstone af den erfarne läkaren, svårligen kan misskännas. Men det återstår alltid fall, där, i synnerhet för den vid dödens åsyn mindre vana allmänheten, afgörandet till en tid kan vara förenadt med svårigheter, och det kan ej förnekas, att detta förhållande vid några sällsynta tillfällen, såsom vid häftiga farsoter, i följd af alltför stor brådska med likets jordande, gifvit anledning till beklagansvärda misstag.

Då lifvet definitivt upphört, inträder i den döda kroppen en rad utmärkande förändringar — säkra d ö d s t e c k e n —, af hvilka några få här må nämnas. Temperaturen sjunker småningom till likhet med det omgifvande mediets; till följd af vattenafdunstning hopfalla och skrumpna anletsdragen; på sådana ställen, där öfverhuden (*epidermis*) af en eller annan anledning blifvit afskrubbad (i hvilket fall under lifvet och äfven vid skendöd alltid en sårskorpa bildas), intorkar den underliggande läderhuden, så att den blir lik pergament; de förut klara hornhinnorna fördunklas; ögongloberna sjunka in i sina hålor samt blifva mjuka och sammanfallande, och på de nedåt vettande delarna af kroppen uppträda blåröda fläckar (likblånader) af blodets diffunderande färgämne. Musklernas död gifver sig till känna genom en egendomlig förändring, som — enär dessa organ utgöra en så stor del af kroppens massa — länar hela liket en utmärkande egenskap därför i alla tider fäst uppmärksamheten sig såsom ett säkert dödstecken — l i k s t e n. Denna uppträder i vanliga fall o 6—12 timmar efter döden samt börjar i muskler, som röra underkäken, och utbreder i en viss ordning till de öfriga. Musketträda under lifvet mjuka, halft flytande innehåll nar därvid genom ett slags löpningsprocess, musklerna blifva till följd däraf hårda samt d sig något tillsammans. Då likstelheten är väl bildad, kan kroppen blifva så styf som ett st trä. I sällsynta fall, företrädesvis vid hastiga våldsamma dödssätt, tyckes denna förändring k inträda plötsligt och samtidigt med den allmä döden. Det är endast genom ett sådant antaga man kan förklara skildringarna från slagfälten, de döde icke sällan funnits i sådan ställning, t. ex. sittande upprätt, med upplyfta armar o. s -, som om den sista lefvande sammandragnin af musklerna omedelbart skulle hafva öfvergå likstelheten. Efter en tid af 36—48 timmar l sig denna styfhet, och kroppen blir då åter n och slapp. Antingen dessförinnan eller sederm alltefter dödsorsaken och den omgifvande luf temperatur, uppträder den sista förvandlingen, säkraste dödstecknet, som af ingen kan misskän - förruttnelsen, och denna fortskrider utan u håll. Dess första spår, hvilkas inträdande kan skyndas genom värme och fuktighet, visa sig så en grönaktig färgning af huden ofvan ljumska hvarifrån den småningom utbreder sig öfver buken. Förruttnelsen, hvilken är ett sönderfall af organismens mycket sammansatta förening deras enklare beståndsdelar, utgör ett förarbet dessas upptagande af och införlifvande med ar lefvande väsen (växterna), och på detta sätt dödsförvandlingens sista akt en förberedelse till sönderfallna spillrornas återuppståndelse i nya former. En populär framställning af döden är Blochs "Om döden" (2 uppl. 1903; öfv. 19 Jfr D ö d e n och D ö d s k u l t. C.

2. I *teologisk* mening plägar man, i anslut till vissa bibelställen (1 Mos. 2: 17; Rom. 12 ff.; 6: 23 o. s. v.), under benämningen död s manfatta alla syndens följder, i synnerhet för vidt de träffa syndaren personligen. Man sk då mellan tre slag af död: den lekamliga, andliga och den eviga. Med den *lekamliga* dö förstås "de vedervärdigheter af alla slag, som n niskan för syndens skull måste i detta lif l och som äro dödens härolder och sändebud" (Q stedt). Döden själf i dess nuvarande gestalt, dess våldsamma och smärtfulla skiljande af det s höriga, ter sig för den kristna åskådningen så något onaturligt, en af synden förorsakad förvridi af den process, hvarigenom människan efter ska sens ursprungliga ordning skulle öfvergått från jordiska lifvet till ett högre lif. Den *andliga* dö är själstillståndet hos den människa, som ge synden skilt sig från Gud, allt sant lifs källa. röjer sig i samvetets ofrid, förståndets otillgäng het för den gudomliga sanningen, viljans oförm till det goda o. s. v. Där ej bättring inträ öfvergår den i den *eviga* l. "andra döden": eviga lidande, som följer af den slutgiltiga

tändiga förlusten af hvarje gemenskap med
. E. J. Ö. (E. Bg.)
. Om Borgerlig död se d. o. och Dödsklaring.

öda hafvet, afloppslös insjö i sydöstra Palestina, tagande den djupaste delen af Jordan-Arabaan, El-Ghor (se Asien, sp. 156) med vattenjeln belägen 394 m. lägre än hafsytan, den ıaste depression på jordens yta. Döda haf-

Parti af Döda hafvet.

benämnes sjön först af Pausanias, 150 e. Kr.; delu kallas den vanligen Salthafvet (1 Mos. 14: 3; los. 34: 12; Jos. 3: 16), men äfven Östra hafvet ». 47: 18; Joel 2: 20; Sak. 14: 8) och Hedmarksvet (5 Mos. 3: 17; 4: 49; Jos. 3: 16), af Josefos ades den *Asphaltites*, af romarna *Lacus asphalti-* (Asfaltsjön), af araberna benämnes den *Bahr Lût* ots haf''). D. ligger mellan 31° 6′ och 31° 47′ n. samt har en längd i n. och s. af 76 km. och en ld af 4,5—16 km. och en areal af, enl. olika uppr, 1,000 och 1,120 kvkm., delvis beroende på a vattenstånd, hvilket varierar såväl årligen (ända 2 m.) som under längre perioder. Genom den från a stranden utskjutande halfön El-Lisan delas sjön å bäcken, ett större och djupare nordligt, ett dre, grundare sydligt. Det förra har ett medeldjup 300 m. (max. 399 m.), det senare af 3,9 m. as botten ligger således på det djupaste stället m. under hafsytan. Stränderna sakna vikar och öar, utom El-Lisan, och äro i regel bergiga, ru på några ställen förekomma sandiga strandsor af flera hundra meters bredd. Verkliga ter ligga blott vid den sumpiga södra ändan och ig Jordans mynning i n. Strandbergen utgöras sandsten, kalksten och basalt och stupa vanligen nt ned i sjön. På västra sidan ligga Judeens ar, från ofvan till nedan täckta af en gulhvit pa af salt och svafvel, på den östra Moabs mialhaltiga ryggar, hvilkas många spetsar ständigt retta nafta och jordbeck; i söder resa sig saltar. Marmor, jaspis och bergsalt brytas i omingen, och massor af drifved, som förts till sjön Jordan, hopa sig vid stränderna. Fruktbara äro ast omgifningarna kring de floder, som flyta ned jön, i synnerhet trakten kring Vadi ed-Derâ'a di el-Kerak) på halfön El-Lisan. Vattnet har en kert blå, stundom i grönt skiftande färg, men är mordentligt salt och bittert, till följd af dess a halt af salter (klor och brom jämte natrium, gnesium, kali och kalcium). Salthalten är olika på skilda ställen af sjön och tilltager mot djupet; på 300 m. djup är halten af fasta beståndsdelar 27,8 proc., vid ytan i medeltal 21,7 proc., vattnets specifika vikt är på 300 m. djup 1,233, i medeltal 1,166. Den stora salthalten förklaras af de närbelägna saltbergen och saltträsken, de många saltkällorna på strandbrädden, den starka afdunstningen och bristen på aflopp. Asfalt (''judbeck'') täcker bottnen; genom storm eller jordskalf lösgöras stycken, hvilka stiga upp till ytan, såsom skedde särskildt 1834 och 1837.

Ehuru salthalten något minskas i närheten af Jordans mynning och under regntiden, är den dock så stor, att inga vattendjur kunna lefva i sjön. Ehrenberg och Lortet hafva dock i bottenslammet funnit vissa mikrober. Utom kring sötvattenskällor (såsom vid Engedi) och bäckmynningar, där en yppig växtlighet frodas, sakna stränderna vegetation, så att landskapet får ett ödsligt och liflöst utseende, som rättfärdigar sjöns namn. Utom Jordan mottager sjön nästan endast periodiskt flytande bäckar, Vadi en-Nâr, med källor från Jerusalem (bäcken Kidron), samt Vadi Zerka Ma'în, Vadi Modjib (Arnon) och Vadi ed-Derâ'a från ö. m. fl. Sannolikt har i äldre tider vattenmängden varit mycket större både i D. och i hela El-Ghor. Engelsmannen E. Hull har vid Jeriko funnit tre terrasser, af hvilka den högsta ligger 426 m. öfver D:s nuv. yta. Hafvets bäcken har bildats samtidigt med den öfriga syriska sänkan, af hvilken det är en del, men senare förkastningar hafva också här egt rum — jordbäfningar förekomma ännu ofta i El-Ghor —, och vid en sådan kunna Sodom och Gomorra hafva sjunkit i D. (1 Mos. 19). Den nejd, där de lågo, Siddimdalen (1 Mos. 14: 3), var full af jordbecksgropar (1 Mos. 14: 10). De nu öde omgifningarna af sjön voro fruktbara och bebodda på den tid, då man kunde vattna marken med sött källvatten. Berömda voro vinbergen, palmerna och balsamlunderna kring Engedi vid den västra stranden, nedanför ''getkällan'' ('Ain Djidi). De flesta af de forna källorna hafva nu försvunnit. Litt.: Blanckenhorn, ''Entstehung und geschichte des Toten meeres'' (1896), och Gautier, ''Autour de la Mer morte'' (1900). J. F. N.

Döda konton, *hand.* Se Konto.

Dödande, *jur.* Se Mortifikation.

Dödas uppståndelse. Se Uppståndelse.

Dödbok (Död- och begrafningsbok). Se Kyrkböcker.

Dödbränning, upphettning af ett ämne till sådan temperatur, att någon karaktäristisk egenskap, som det vid passande upphettning skulle erhålla, går förlorad. Dödbränd kalk släcker sig ej i vatten; dödbränd gips har ej förmåga att med vatten bilda en plastisk, hastigt hårdnande massa. Rörande dödbränd jord se Bränning.

Dödsdans. Se Dödsdans.

Döden i bildande konst. Under olika tider har dödens välde personificerats på åtskilliga mer eller mindre gripande sätt af konstnärerna, och dessa ha därvid plägat anknyta sin framställning till diktarnas ord. Hebreerna tänkte sig en dödsängel, Azael; äfvensä perserna och araberna, men hos intet af dessa folk utpräglades den i synlig bild. Fornegypterna föreställde sig, att gudarna Anubis och Horus togo hand om de aflidnes själar på färden genom underjorden. För forngrekerna fick ej döden

breda någon dyster skugga öfver tillvarons glädje. Visserligen personifierade de på sätt och vis döden i Moira l. ödesgudinnan och mera direkt i kererna, de våldsamma dödssätte s gudinnor, en motsvarighet till nordbornas valkyrjor. Men redan i den homeriska tiden tänkte man sig döden (T h a n a t o s) före-

Fig. 1. Den antika s. k. San-Ildefonsogruppen, tydd som Sömnen och Döden (Thanatos).

trädesvis som son af natten samt tvillingbroder till sömnen (Hypnos) och till drömmarna. Af den bildande konsten framställdes Thanatos någon gång som en med stora vingar utrustad, skäggig man, men oftare såsom en skön ung genius (med eller utan vingar), hvars drag stundom påminna om kärleksguden Eros. I handen håller han ofta en sänkt eller utsläckt fackla (se fig. 1). Eljest försinnligade grekerna gärna dödens verkan, afskedet från lifvet, i vemodigt blida framställningar på steler (grafstenar; se fig. 2). Aldrig framställdes under antiken döden som benrangelsskepnad. Den äldre kristna kyrkan personifierade ej döden, och under vår tideräknings tolf första århundraden föreställde man sig ej döden såsom skelett, utom hos gnostikerna, hvilkas uppfattning synes ha öfvergått till vissa medeltidssekter. På 1200-talet finner man sålunda dödskallen stundom använd som emblem. I germanska länder framarbetade sig vid samma tid fantasibilden af döden som skelett eller snarare som hopskrumpet lik, bara hud och ben, ofta med hår och skägg på kraniet (så uppträder han i medeltidens dödsdansmålningar). För äldre tider hade skelettet gällt som representant för någon viss död person, icke för döden själf; det låg då nära att taga ut steget från substitut till personifikation och tänka sig dödens gestalt sådan som människan genom döden slutligen blir, benknotor afklädda allt kött. I en tid, då man dagligdags såsom reliker dyrkade många dödas ben, hade sådana ingenting fasaväckande för människan. Under antiken hade man i döden sett ett gudarnas sändebud, som hämtade själen; för den senare medeltiden blef döden en fientlig, våldsam makt, ofta sällan framställd som jägare, krigare med lans eller båge och pilar, skördeman med lie, stundom ridande på en afmagrad häst eller på ett lejon. Måttgivande för konsten blef dock en tid bortåt den italienska uppfattningen, för hvilken döden tog skepnad af en hemsk kvinnlig furie, som svängande sin lie flyger på läderlappsvingar ned från rymden och dan kan hon ses i högra delen af vidstående planscheefter 1300-talets mest berömda målning, kallad Dödens triumf (*Il trionfo della Morte*), befintlig i Pisa Camposanto och länge, men på otillräckliga skäl tillskrifven konstnären Orcagna. Här må dröjas något vid denna målning, som är så betecknande för medeltida uppfattning. Under den flygande dödsmogäran synes hennes skörd, en hög af liflöst utsträckta potentater och vanligt folk; deras själar i form af barnaskepnader hämtas af kringflygande djäflar för att antingen nedstörtas hufvudstupa i brinnande kratrar eller ock (till höger) öfvertagas af flygand

Fig. 2. Forngrekisk grafsten (stele) med döden framställd som ett afskedstagande.

änglar från paradiset. Till vänster om de döde hop synas krymplingar och sjuka lidelsefullt åkallade döden, och bakom dem har ett lysande jaktföljе til häst tvärstannat inför tre öppna likkistor, hvilkas innehåll visar förvandlingens olika grader. Där ofvanför tillbringa heliga eremiter ett fridfullt kontemplativt lif, stålsatta mot dödens fasor och världs

Nord. Familjebok. B. VI. **Dödens triumf,** freskomålning (Till

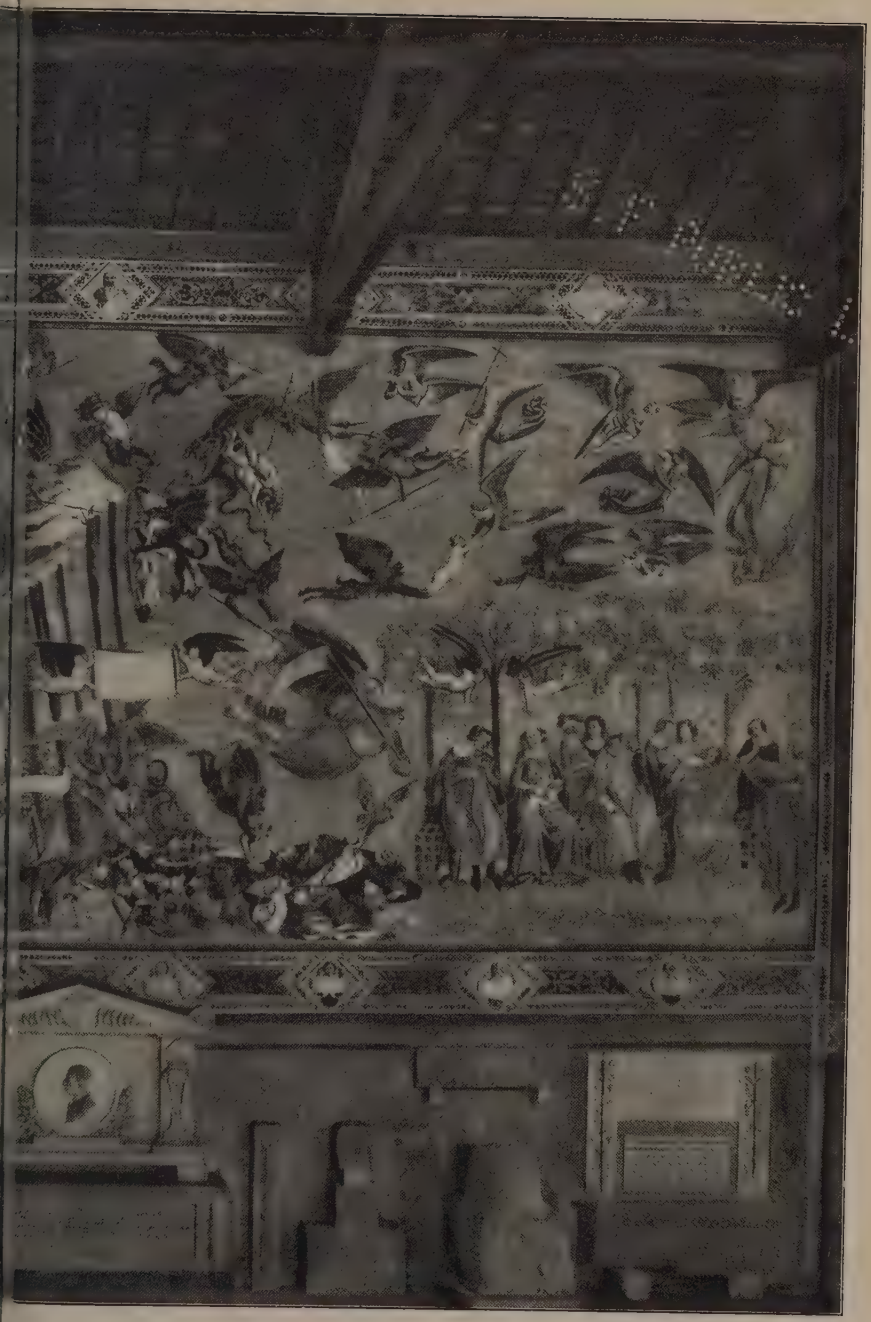

i 1300-talet i Pisas Camposanto.
Döden.)

ret, och som en annan verksam kontrast ter sig höger under änglaskarorna den intagande träd-

3. Dürers berömda gravyr "Riddare, död och djäfvul".

isidyllen med fromt begrundande och musicerande och kvinnor, bäst uttydd som symbol af den

4. H. 8. Behams gravyr, framställande Döden i narrdräkt som ledsagare åt en ungmö.

nelska saligheten. Hela bilden sammanfattar på gripande och monumentalt sätt skolastikens mo-

ralfilosofi. — Först under 1500-talet fastslås det alltsedan gängse afbildandet af döden som benrangelsman, med lien och timglaset till attribut. Ännu på Albrecht Dürers kopparstick "Riddare, död och djäfvul" (1513; se fig. 3) är benranglet icke riktigt färdigt, hvilket däremot är fallet i Holbeins dödsdans (1538; se profven därur vid art. Dödsdans) och i H. S. Behams kopparstick, där döden i narrdräkt ledsagar en blomsterplockande ungmö (fig. 4). Af nyare konstnärer har fransmannen Bartholomé i "De dödas monument" skänkt en synnerligen vacker framställning af hädangången (se planschen till art. Bartholomé). Svenske målaren Carl Larsson har 1880 illustrerat J. O. Wallins storartade dikt "Dödens ängel". Jfr Dödsdans och Dödskult. — Litt.: Lessing, "Wie die alten den tod gebildet" (1769), Wessely, "Die gestalten des todes und des teufels in der darstellenden kunst" (1876; sv. öfv. 1877), Conze, "Die attischen grabreliefs" (praktverk, h. 1—14, 1890—1905), och Ubell, "Vier kapitel vom Thanatos" (1903). E. F—t.

Dödens ängel, dikt af J. O. Wallin.

Döderhult, socken i Kalmar län, Stranda härad. 29,414 har. 5,331 inv. (1905). D. bildar med Oskarshamns stad ett konsistoriellt pastorat i Kalmar stift, Stranda kontrakt. — Inom socknen ligger köpingen Påskallavik (384 inv. 1905), äfvensom ett köpingsliknande samhälle, Vånevik (537 inv. 1900).

Döderhultsvik, fordom köping i Döderhults socken, Kalmar län. Sedan 1856 har D. varit stad och burit namnet Oskarshamn.

Döderlein [-lajn], Ludwig Kristoph Wilhelm, tysk filolog, f. 1791 i Jena, d. 1863 som professor i Erlangen, utgaf upplagor af Homeros, Tacitus och Horatius samt textkritiska och pedagogiska arbeten, såsom *Lateinische synonyme und etymologien* (6 bd, 1826—38), *Handbuch der lateinischen synonymik* (1839; 2:a uppl. 1849) och *Homerisches glossarium* (3 bd, 1850—58).

Dödevi, by på Öland, Högby socken. Märkliga fornlämningar.

Dödfödsel. 1. *Med.* Orsakerna till dödfödsel äro sjukdomar hos fadern eller modern eller förlossningskomplikationer. Se Förlossning. — 2. *Statist.* Uppgifterna om dödfödslarnas antal äro i många länder otillfredsställande, somligstädes på grund af ofullständig registrering, annorstädes emedan bland dödfödda ofta inräknas äfven barn, som verkligen lefvat vid födelsen, men afldit kort därefter. De svenska siffrorna äro att anse såsom korrekta, och numera äfven de norska, danska, tyska m. fl. I åtskilliga länder, bland dem de brittiska, sker ingen registrering af dödfödslar. Såvidt nu kan dömas, utgöra i det germanska Europa de dödfödde vid pass 30 af hvarje tusental födda, eller möjligen något däröfver. I det romanska Europa stiger siffran troligen till omkr. 40. Från Öst-Europa uppgifvas vida lägre tal, men de äro säkerligen ofullständiga. I Sverige och Finland äro 26 pro mille af de födde utan lif vid födelsen, i Norge och Danmark 24, i Tyskland 32, i västra Österrike 31, Schweiz 35, Italien 41, Nederländerna 43, Belgien 45 och Frankrike 46; de fyra sista talen äro dock förmodligen något för högt uppgifna. En undantagsställning intager Japan, med ända till 89 dödfödda bland 1,000, alltså nästan hvart tionde barn. Frekvensen af dödfödda är betydligt högre

bland barn, som födas utom äktenskapet, än bland de äkta födda. I Sverige äro 25 dödfödda bland 1,000 af de äkta barnen, men 35 bland de oäkta: i Tyskland äro talen resp. 31 och 42, i Frankrike (något för högt) resp. 43 och 71, i Nederländerna (likaledes något för högt) resp. 42 och 81, i Japan 81 och 205. — Mellan olika landsdelar äro skillnaderna numera mindre än i äldre tiders Sverige; högsta talen visa nu för tiden Stockholms stad samt Gottland (30 på tusen) och i allmänhet södra Sverige, medan n. om Stockholm talen i regeln falla mellan 22 och 24. På landsbygden äro 25 barn af 1,000 dödfödda, i städerna 28; i äldre tider var skillnaden till städernas nackdel vida större. Bland 1,000 barn af mankön äro i Sverige 28 dödfödda, men bland 1,000 af kvinnkön endast 23; i andra länder går skillnaden i samma riktning. Af 1,000 ensamfödda i Sverige födas 24 utan lif, men af 1,000 tvillingar 84 och af 1,000 trillingar och fyrlingar 141. Ofvan anförda tal afse för Sverige årtiondet 1891—1900, för andra länder i allmänhet åren 1896—1900. I vårt land har man kännedom om dödfödslarnas antal ända sedan ett och ett halft sekel tillbaka. Frekvensen ökades i regeln ända till 1860-talet, men har sedan dess ånyo gått betydligt tillbaka och är nu igen ungefär densamma som under 1750-talet. Starkast är förbättringen i fråga om födelser utom äktenskapet: under 1830-talet voro 60 för hvarje tusental af dessa barn födda utan lif, men numera endast 35. — Frekvensen af dödfödslar anses stå i ett ganska nära samband med frekvensen af syfilitiska sjukdomar. 2. G. S—g.

Dödgräfvarsläktet, *Necrophorus, zool.*, ett till skalbaggarnas ordning (*Coleoptera*) och fam. *Silphidæ* hörande insektsläkte, hvars arter hafva en aflång, något plattad kropp, stort hufvud, tioledade antenner med skarpt afsatt klubba, de ofta af gult bandade skalvingarna i spetsen afhuggna, så att de ej täcka bakkroppen, utan lämna dennas spets bar. Dessa insekter flyga och springa snabbt. De skandinaviska arterna, hvilkas antal uppgår till åtminstone åtta, uppehålla sig på kadaver, som de vädra på långt håll och nedgräfva i jorden, hvarefter honan där lägger sina ägg, så att de utkläckta larverna genast finna sin föda. Allmänna dödgräfvaren, *N. vespillo* (se fig.), är 15—20 mm. lång samt beckswart, med pomeransgul antennklubba, tvenne brandgula, vågiga bälten tvärs öfver skalvingarna och gul silkesludd på bröstet. När dödgräfvarna vilja nedgräfva ett lik, t. ex. en död råtta, en näbbmus e. d., krypa de först omkring på den liflösa kroppen, liksom för att undersöka dess form och storlek. Om jordmånen befinnes lämplig, begifva de sig därefter ned i jorden, som de undanskjuta och uppkasta på sidorna om liket, hvilket på detta sätt småningom nedsänkes i grafven, och efter ett par timmars förlopp kan man på begrafningsplatsen knappast upptäcka något annat tecken till hvad där försiggått än några rörelser i mullen af de därunder ouphörligt arbetande dödgräfvarna. Skulle marken vara för hård och fast, söka de små djuren föra liket till lämpligare ställe. Sedan ett lik blifvit nedgräfdt, stanna dödgräfvarna kvar i jorden 1—2 veckor, för att lägga sina ägg och krypa sedan åter upp. De inom kort utkläckta larverna lefva på det af föräldrarna nedgräfda liket. Utvecklingen går hastigt, så att två till tre generationer hinna utvecklas på året. Liksom sina samsläktingar gifva dessa insekter vid beröring ifrån sig en brun, stinkande vätska. J. G. T. (G. C.

Död hand. Se Mainmorte.

Dödi. Se Tödi.

Dödkött, *med.*, det öfverflödande läkningsmaterialet (”luxurierande granulationer”), som bildar sig på en suppurerande såryta och som läkarna tukta med användning af kaustika medel, ”bränningar”. Någon egentligen elakartad betydelse har dödkött sålunda uppfattadt, alldeles ej, och allmänheten förskräckelse därför är alltså till det mesta obefogad; men befintligheten af dödkött försenar i allmänhet läkningen. Rsr. (J. Å.

Dödlighet, *statist.* Dödlighetens intensitet uttrycks enklast genom det s. k. dödstalet, d. v. s. det liga antalet aflidna bland ett tusental (tiotusental o. s. v.) personer af en gifven folkmängd. Då dödligheten är mycket olika inom olika åldrar, har man länge velat göra gällande, att dödstalet i sin helhet skulle vara till stor del beroende af befolkningens sammansättning efter ålder. En närmare undersökning ådagalägger dock, att ålders- och civilståndsfördelningen i detta afseende neutraliserar sig själf, hvadan dödstalet utgör ett för vanliga ändamål tillräckligt noggrant uttryck för den verkliga dödligheten. Detta gäller dock icke yrkes- eller andra särskildt valda grupper af en befolkning. I fråga om dessa måste afseende alltid göras å fördelningen efter ålder och civilstånd.

Angående dödligheten i allmänhet, dess högsta och lägsta gränser, dess förhållande till folkökningen, dess egenskap af ”kulturmätare”, äfvensom slutligen ang. det starka aftagandet af dödligheten under senare tider se Befolkningsstatistik, sp. 11—88. Här må erinras, att dödstalet för det sannfällda människosläktet f. n. gissningsvis kan ansättas till ung. 35 per år och 1,000 inb., att Europas dödstal vid 1800-talets början uppgick till 32, men numera till endast 24 pro mille och att Sveriges dödstal, som under 18:e seklet utgjorde 28,7 pro mille, medeltal och under 19:e seklet 20,6 pro mille, numera nedgått till endast 15 à 16 pro mille. Om de stora olikheterna mellan Europas särskilda länder upplyser nedanstående tabell öfver dödstalen åren 1861—1900:

Land	1861—80	1881—90	1891—95	1896—19
Sverige	19,2	16,9	16,6	16,1
Norge	17,5	17,1	16,8	15,6
Danmark	19,6	18,6	18,6	16,4
Finland	27,4	21,2	20,9	19,5
England	21,9	19,1	18,7	17,7
Skottland	21,8	19,2	19,0	18,0
Nederländerna	24,8	20,9	19,6	17,2
Belgien	23,2	20,5	20,3	18,2
Tyska riket	27,0	25,0	23,3	21,3
Västra Österrike	29,2	28,1	26,3	24,4
Schweiz	23,2	20,8	19,6	18,1
Frankrike	23,7	22,1	22,3	20,6
Italien	30,4	27,1	25,4	22,9
Spanien	30,6	31,7	30,7	29,0
Galizien o. Bukovina	35,2	33,0	31,2	28,1

Land	1861—80	1881—90	1891—95	1896—1900
gern.....	36,9	32,4	31,9	27,9
sland	36,2	33,9	34,7	31,1
bien	32,6	25,5	29,6	25,0
dväst-Europa.	24,9	22,7	21,6	20,0
dväst-Europa ..	27,3	25,7	25,0	23,1
t-Europa.....	25,9	24,0	23,0	21,2
-Europa.....	36,1	33,1	33,6	30,1
opa	29,7	27,5	27,1	24,8

nmärkas må, att de gångna åren af 20:e seklet fört ytterligare betydande förbättringar, så att en talen för perioden 1896—1900 numera räknas om höga. Om de germanska folkens företräde och kildt de skandinaviska ländernas utomordentligt nsamma ställning är taladt redan i art. Befolkgsstatistik. Från främmande världsdelar äro säkra gifter sällsynta. Japans dödstal utgör vid pass pro mille och Förenta staternas förmodligen ungelika mycket, medan Australien synes stå jämförmed Skandinavien. I Ostindien däremot hinner ligheten till kanske 40 pro mille och i Kina olikt till minst samma höga belopp.

ödligheten växlar i första rummet inom lifvets a *åldrar*. Skulle den första lefnadsdagens dödet med ens utsträckas att gälla för hela lifvet, vore niskoslägtet utdödt inom några veckor. Första adsåret ensamt bortrycker äfven i Väst-Europa st en sjundedel af alla nyfödda. Men sedan afr dödligheten hastigt och når sitt minimum vid å tretton års ålder, då i flera länder aflida en- 3 à 4 om året af hvarje tusental lefvande. Unden första manbarhetsåldern växer dödligheten o starkt (i ej ringa mån genom lungsoten) upp ung. trettio års ålder, men därefter något långmare. Mellan trettio och femtio år — olika i a länder — hinner dödstalet till 10 pro mille, : 1 bland 100. Efter femtio år påskyndas accelonen, och vid åttio år är dödligheten igen ungelika hög som i första lefnadsåret; ”då är människ igen blifven barn på nytt”.

såsom ett belysande exempel må anföras följande för Sverige, där vi skilja äfven mellan män och nor samt mellan gifta och ogifta. Dödstalen utde pro mille för vårt land i medeltal för åren 1—1900:

Ålder	Ogifta män.	Ogifta kvinnor.	Gifta män.	Gifta kvinnor.
-20 år.....	4,6	4,7	—	6,1
-25 »	7,0	5,7	3,8	5,9
-30 »	8,1	6,2	4,3	6,0
-35 »	9,4	6,7	5,1	6,3
-40 »	11,9	7,3	6,2	7,1
-45 »	14,6	8,5	7,5	7,6
-50 »	17,5	10,2	9,4	8,0
-55 »	23,7	13,4	12,1	10,0
-60 »	30,4	17,0	16,7	13,2
-65 »	40,0	24,8	23,6	19,6
-70 »	58,2	37,4	36,0	31,1
-75 »	87,8	59,3	56,1	50,7
-80 »	121,0	96,2	91,9	82,2
-ω »	184,2	178,1	172,7	139,4

vad angår de båda *könen*, utmärkes mankönet godt som genomgående af en större dödlighet. antag gör vanligen den tid af lifvet, då flickan n nått manbarhetsåldern, medan den jämnårige en till följd af långsammare utveckling längre kvarstår på barnets ståndpunkt. Likaledes är, till följd af barnsbörden, den gifta kvinnans d ö d s r i s k större än den gifte mannens, upp till fyrtio års ålder eller till och med däröfver. Under samma tidrymd af lifvet är ofta nog den gifta kvinnans dödlighet större äfven än den ogifta kvinnans. Annars gäller såsom regel, att dödligheten är lägre inom än utom äktenskapet, såväl för män som kvinnor. Änklingar och änkor (i talen här ofvan ej inbegripna) intaga i regeln en mellanställning.

Dödlighetens nu skildrade allmänna karaktär differentierar sig äfven i det jämförelsevis likformiga Europa uti åtskilliga olika typer. Hufvudskillnaden är den större eller mindre dödligheten inom den spädaste åldern, eller det första lefnadsåret. Medan dödsrisken i Sverige och Norge i detta lefnadsår utgör blott 100 pro mille eller ännu mindre, stiger den till och med i ett så högt kultiveradt land som Sachsen till 250 pro mille, att ej tala om stora delar af Bajern och Württemberg äfvensom af Ryssland med 300 à 400 pro mille. Länderna af den skandinaviska typen stiga under de följande barnaåldrarna närmare upp mot det europeiska medeltalet, medan däremot länderna af den sachsisk-bajerska typen ofta stå förvånande gynnsamt i de senare barnaåldrarna; i ena som andra fallet eger alltså en återgång rum från de antingen abnormt fördelaktiga eller abnormt ofördelaktiga förhållandena under den spädaste åldern. Inom Galizien (det enda härutinnan kända landet från Öst-Europa) följer på en hög dödlighet i det första lefnadsåret en i jämförelse med Väst-Europas tal ej mindre hög dödlighet inom de senare barndomsåldrarna. Förmodligen är detsamma fallet äfven i Ryssland.

I fråga om de vuxna åldrarna kan man urskilja den engelska typen, som har mycket fördelaktiga tal för den första mannaåldern, men med lifvets fortgång förlorar mer och mer af sin öfverlägsenhet för att dock återvinna densamma i gubbåldrarna. Vidare den schweiziska typen, också gynnsam vid utgångspunkten, men sedermera oaflåtligen försämrad, utan den lyckliga engelska reaktionen på ålderdomen; den italienska typen, begynnande ogynnsamt i femton- å tjuguårsåldern, men under fortgången småningom ställande sig fördelaktigare, o. s. v. Sveriges ställning är i fråga om de vuxna åldrarna synnerligen gynnsam, med utomordentligt låga och jämna tal, öfverallt omkr. en fjärdedel lägre än de motsvarande för Väst-Europa i dess helhet. Egendomlig för Sverige är en jämförelsevis stor skillnad mellan män och kvinnor samt mellan gifta och ogifta (se talen å föreg. sp.). Den i flera länder (Frankrike, Norge o. a.) iakttagna abnorma stegringen af mankönets dödlighet i åldern 20—30 år är däremot i vårt land mindre skarpt utpräglad.

Anmärkas må till sist, att den ej ovanliga åsikten, att en hög dödlighet innebär ett naturligt urval och alltså resulterar uti en särskildt lifskraftig ”kvarlefva”, i regeln visar sig ogrundad. *Möjligen* kan man tala om ett dylikt urval beträffande barnaåldrarna i vissa länder (jfr Sachsen och Bajern här ofvan). Men regeln är säkerligen den, att en ringa dödlighet ej är möjlig utan ett godt hälsotillstånd inom befolkningen, såsom ådagalägges bl. a. af den internationella sjukkassestatistiken.

Af lokala skiljaktigheter i fråga om dödlighetens intensitet har en stor roll spelats af motsättningen

mellan *landsbygd* och *städer*. I äldre tider var städernas ställning i detta fall synnerligen ogynnsam, men numera är deras ”öfverdödlighet” i väsentliga delar försvunnen. I Sverige var åren 1816—40 landsbygdens dödstal 22,8 pro mille, men städernas 34,4 pro mille, alltså mer än hälften högre; åren 1901—05 åter voro talen resp. 15,4 och 15,6 pro mille, alltså knappast längre någon skillnad alls. I de flesta andra västeuropeiska länder är utvecklingens gång ungefärligen densamma. Ja, många af de mönstergillt administrerade jättestäderna i Tyskland och England visa nu för tiden t. o. m. bättre sanitära förhållanden än landsbygden — utan tvifvel en af det samtida kulturarbetets största triumfer. I vissa hänseenden kvarstå dock fortfarande differenser, om ock ej på långt när så markerade som förut. Sålunda äro de spädaste åldrarna mångenstädes (dock ej öfverallt) ännu i våra dagar ogynnsammare lottade i städerna än på landsbygden; i synnerhet gäller detta om barn födda utom äktenskapet. I de senare barnaåldrarna, särskildt i skolåldrarna, stå däremot städerna ofta synnerligen gynnsamt; här kan man *möjligen* tänka sig ett urval af samma slag, som nyss antyddes i fråga om Sachsen och Bajern. I de vuxna åldrarna är dödligheten bland ogifta kvinnor ofta lägre i städerna än på landsbygden, men för hustrurna är förhållandet motsatt. Männen slutligen drabbas fortfarande af en betydlig öfverdödlighet i städerna, men härtill torde sociala orsaker — i ordets vidsträcktaste bemärkelse — mera bidraga än de sanitära.

Mellan olika *samhällsklasser* råda mångenstädes ännu betydande skillnader i fråga om dödligheten; liksom alla andra dylika åtskillnader är dock äfven denna numera säkerligen stadd på återgång inom Väst-Europas folk. Den högsta lifslängden uppnås icke af samhällets mest gynnade grupper (furstehusen och högadeln), utan snarast af den kroppsarbetande befolkning, som får utföra sitt arbete under jämförelsevis gynnsamma sanitära villkor, såsom våra svenska småbönder, torpare och bruksarbetare. I allmänhet är dock den bildade klassens ställning för delaktig, medan den ogynnsammaste platsen i regeln tillkommer arbetarklassen inom mindre lyckligt situerade industribranscher. Fattighjon med full försörjning hafva i Sverige visat sig ej utmärkas af högre dödlighet än befolkningen i allmänhet. Såsom ett slags samhällsklass för sig kunna räknas de *utom äktenskap födda barnen*, hvilkas sorgliga dödssiffror alltid betraktats såsom ett af de mörkaste bladen i framställningen af dödlighetsförhållandenas historia. Skillnaden i detta fall mellan äkta och oäkta barn är i vårt eget land betydligt högre än i grannlandet Norge. — Med studiet af samhällsklasserna sammanhänger undersökningen af förhållandet inom olika *yrken*. I detta hänseende hafva under senare tider omfattande undersökningar verkställts i åtskilliga länder, såsom England, Sverige, Danmark, Schweiz m. fl. Dock försvåras dessa undersökningar ännu af ofullkomligheter uti det förhandenvarande materialet. (En sammanfattande öfversikt af resultatet för England och Schweiz äfvensom staden Paris finnes i öfv. meddelad i svenska ”Försäkringsför:s tidskr.”, 1892.) De svenska undersökningarna, som i flera afseenden äro de omsorgsfullaste och rikhaltigaste af alla, men tyvärr i hög grad lida af materialets bristfällighet och ibland otillräcklighet, återfinnas i (den äldre) Arbetarförsäkringskommitténs betänkande (1889). Såsom nyss antyddes, visar s en rörlig verksamhet i fria luften (landt- och skog bruk, fiske m. m.) vara den hygieniskt fördelakt gaste. Inom industrien förekomma stora skiljakti heter, mera kanske beroende å de yttre villkor, u der hvilka arbetet måste försiggå, än å yrkesarbet själft. Såsom belysande exempel i fråga om h berörda frågor må till sist nämnas, att sannoli återstående lifslängden utgör vid tjugu års ålder f de manliga medlemmarna af Europas suveräna fu stefamiljer 45 år, för en svensk bruksarbetare år, men för arbetare inom våra mest missgynna industribranscher blott omkr. 30 år.

”Ett blidare eller strångare *klimat* tyckes”, säg Hellstenius, ”ej i och för sig utöfva något särdel stort inflytande på dödligheten och *meteorologis* förhållanden endast i så måtto, att tidpunkterna starka temperaturväxlingar tillika visa sig vara ti punkterna för den största dödligheten.” De oli *årstiderna* visa karakteristiska egendomligheter olika länder, i en riktning, som erinrar om den gam satsen, att ”solen är Nordens bästa vän och Söder svåraste fiende”. I Sverige äro augusti och septe ber de gynnsammaste månaderna, ogynnsamma åter månaderna januari—april. I de högsta åldrar är dödligheten störst om vintern, i de mellersta våren. För de spädaste åldrarna är vintern i a mänhet ofördelaktigast, men i städerna stundom å ven högsommaren — i äldre tider alltid, såsom fö hållandet ännu torde vara i sydligare belägna lä der. I Finland är dödligheten synnerligen stor u der vårmånaderna, i Italien åter är augusti mån den ohälsosammaste af alla.

En sida af dödlighetsstatistiken, som ännu endas få länder erhållit en tillfredsställande behandling, frågan om d ö d s o r s a k e r n a. I den svenska h folkningsstatistiken egnades under de första åttio åre 1750—1830, stor uppmärksamhet åt detta ämn och ett ytterst rikhaltigt, för den tiden alldeles en stående material insamlades, som tyvärr ännu är godt som obearbetadt. F. n. (fr. o. m. 1860) eg man för städernas del om dödsorsakerna fullständi uppgifter, men från landsbygden endast angåen farsoter äfvensom våldsamma dödsorsaker jämte sjä mord; i fråga om öfriga dödsorsaker på landsbygd är materialet ej fullständigt, men förtjänade do att mera än hittills skett beaktas. Öfver dödsors kerna i Stockholm äro omfattande undersökningar fentliggjorda af K. Linroth och för Göteborg af Almquist. Härförutom föreligga flera monograf öfver särskilda sjukdomar, i synnerhet öfver smi kopporna, kolera, frossan m. fl.; under de sena åren har särskildt tuberkulosstatistiken blifvit flit behandlad.

Den fullständigaste och bästa statistiken öfv dödsorsakerna är den *engelska*. Enligt en för 18 talet verkställd särskild utredning skulle inom engelsk generation 15,3 proc. af alla dödsfall ef uppnådda femton års ålder förorsakas af lokala lur sjukdomar, 15,2 proc. af lungsot, 11,4 proc. hjärnsjukdomar, 10,7 proc. af sjukdomar i cirku tionsorganen, inräknadt vattsot, 9,2 proc. af farsot 6,7 proc. af magsjukdomar, 3,1 proc. af kräfta, proc. af olyckshändelser och brott, 2,1 proc. njurlidanden, 1,0 proc. af barnsbörd och barnsän feber (räknadt ensamt på den kvinnliga folkmängd

roc.), 0,5 proc. genom självmord, 0,5 proc. genom domar i urin- och könsorganen, 0,4 proc. genom sjukdomar samt 0,2 proc. genom hudsjukdomar. I öfriga, här ej specificerade sjukdomar äfvensom ålderdomssvaghet, återstå alltså 20,6 proc. Med afseende å dessa procenttal bör erinras, att de afse en samma generation, följd under lifvets olika åldrar — alltså icke en befolkning af samtidigt lefvande — af generationer, hvilka från begynnelsen kunna vara af mycket olika numerisk styrka.

Likaledes mer än fyra årtiondens iakttagelser i England befinner sig kräftan såsom dödsorsak i stark tillväxt, och detsamma har länge i högre eller lägre grad varit fallet jämväl med sjukdomar i respirations- och cirkulationsorganen samt nervsystemet; de sista åren ha dock i regeln medfört förbättring. Lungsoten visar i England en bestämd tillbakagång, från 2,565 dödsfall årligen på 1 mill. inbyggare i 1858—60 till endast 1,323 åren 1896—1900. Bland de flesta farsoter hafva blifvit sällsyntare, såsom smittkoppor, scharlakansfeber, tyfus m. m.; detta gäller knappast mässling och alldeles icke difteri. Dödsfallen på grund af olyckshändelser och våld att aftaga i antal, hvaremot självmordsfrekvensen stiger.

Internationella sammanställningar af större omfattning rörande statistiken öfver dödsorsakerna äro ännu ganska sällsynta. Den betydelsefullaste är L. Bertillons (i "Bulletin de l'Institut internationale de statistique", tome X). — I fråga om vissa, mera särskilda dödsorsaker, såsom pest och kolera, koppor, lungsot, självmord, olycksfall o. s. v., lämnas upplysningar under vederbörande artiklar i Nordisk familjebok.

De rikhaltiga upplysningar, som i våra dagar stå till buds rörande dödligheten inom olika åldrar, hafva blifvit till utarbetandet af mer och mindre fullständiga s. k. dödlighets- och lifslängdstabeller. De kvantiteter, som allmänneligen uträknas i dessa, äro dödsrisken, antalet "kvarlefvande" samt medellifslängden och sannolika lifslängden. Med dödsrisken (sannolikheten att dö, mortalitetskoefficienten) förstås i detta sammanhang utsikten för en person vid inträdet i ett åldersår att aflida före samma års utgång. Med iakttagande af dödsriskerna kunna de olika åldersåren uträknas, huru många af ett visst antal födda *kvarlefva* vid begynnelsen af hvarje fullbildt åldersår. Sammanräknas hela antalet lefnadsår, som tillryggalägges af ett visst antal samtidigt födda, och delas summan jämnt mellan sistnämnda antal, erhålles *medellifslängden* (vid födelsen). Göres samma uträkning vid ett visst åldersår, hvarvid såsom antalet år, som återstå att genomlefva, divisionen med antalet kvarlefvande, erhålles den "återstående" medellifslängden. Med *sannolika lifslängden* slutligen menas det antal år, som förflyter, innan ett visst antal kvarlefvande är reduceradt till sin halfva numerär — efter hvilken tids förlopp alltså sannolikheten att lefva och att vara död lika stor.

De äldsta, historiskt befintliga dödlighetstabellerna sträcka sig endast å tabeller öfver de *döda* och blifva först genom felaktiga. Ryktbar är den store astronomen Halleys tabell, som af nyssnämnda skäl ej svarar vetenskapens anspråk. För en tillförlitlig dödlighetstabell kräfves tydligen kännedom om ej allenast de dödes antal, utan äfven om de lefvandes inom olika åldrar. Första gången detta mål vanns var genom den svenska befolkningsstatistiken, och de första nationella dödlighetstabellerna äro därför de af svensken Wargentin offentliggjorda (i Vet. akad:s "Handlingar", 1766). Sedan dess har af statistiska, matematiska och försäkringstekniska forskare ett utomordentligt omfattande arbete nedlagts å beräkningar af detta slag; vi nämna här bl. a. statistikerna Quételet, Knapp, Farr, Becker och Böckh samt af svenska matematiker G. Enström. En mängd dödlighetstabeller har kommit till stånd för lifförsäkringsväsendets behof. Där ett tillräckligt omfattande och fullgodt material föreligger för en dödlighets- och lifslängdsberäkning, erbjuder själfva uträknandet inga särskilda svårigheter. På aflägsnandet af allestädes förefintliga ofullkomligheter och brister i materialet har däremot under tidernas längd användts mycket matematiskt skarpsinne.

Ännu för några få årtionden sedan voro de förefintliga dödlighets- och lifslängdstabellerna icke synnerligen många, men under senare år har åstadkommits ett stort antal nya. I Sverige har uträkningen vidgats till att omfatta icke blott ålders-, utan äfven civilståndsfördelningen (gifta och ogifta) och för årtiondena 1881—1900 jämväl åtskillnad mellan land och stad; härjämte har af den äldre Arbetarförsäkringskommittén utförts en dödlighets- och lifslängdstabell för olika yrken. I England har dödlighetstabellen kombinerats med statistiken öfver dödsorsakerna.

Såsom prof å resultaten af dödlighetsberäkningarna må anföras efterföljande uppgifter rörande (återstående) *medellifslängden*. Densamma utgjorde i Sverige, för båda könen, enligt dödlighetsförhållandena under nedan angifna perioder:

Åren	Vid födelsen.	Vid 5 år.	Vid 20 år.	Vid 50 år.	Vid 70 år.
1816—40 ...	41,43	49,95	38,95	18,52	7,67
1841—50 ...	43,87	51,63	40,68	19,27	7,82
1871—80 ...	46,95	54,40	43,70	21,70	9,10
1881—90 ...	50,02	56,12	45,34	22,85	9,61
1891—1900	52,30	57,09	45,80	23,28	9,76

Dessa tal visa, att ett barn, som födes i Sverige, numera får i medeltal genomlefva en lifslängd af något mer än 52 år; för sjuttio år sedan var lifslängden blott något öfver 41 år, alltså elfva år lägre. En tjuguåring hade för ett par mansåldrar sedan 39 år kvar att lefva, i våra dagar åter 46 år. Ja till och med en sjuttioåring har fått sina lefnadsutsikter ökade med ett par år: i stället för knappa 8 år förut har han numera nära 10 år kvar att lefva; o. s. v.

Tabeller för åren 1891—1900 finnas ännu blott för ett fåtal länder. För åren 1881—1890 utgjorde medellifslängden:

	Vid födelsen.	Vid 5 år.	Vid 20 år.	Vid 50 år.	Vid 70 år.
Sverige.....	50,02	56,12	45,34	22,85	9,61
Norge.....	49,94	55,18	44,88	23,76	10,51
England....	45,43	53,88	41,39	19,74	8,46
Belgien.....	45,06	54,20	42,48	20,90	8,56

Sveriges och Norges utomordentligt gynnsamma ställning framträder tydligt t. o. m. i jämförelse med England. I Tyskland och Frankrike är lifslängden betydligt kortare, men siffrorna för dessa länder äro ej uträknade sedan 1870-talet.

För årtiondet 1891—1900 hafva i Sverige vunnits följande tal för män och för kvinnor, dels å landsbygden, dels i Stockholm; medellifslängden utgjorde:

Vid	Landsbygden. Män.	Landsbygden. Kvinnor.	Stockholm. Män.	Stockholm. Kvinnor.
0 år	52,77	54,35	38,90	46,87
5 »	57,44	57,95	48,96	57,30
20 »	46,02	46,77	37,61	46,40
50 »	22,98	24,09	17,95	23,19
70 »	9,44	10,05	8,06	9,90

Ett gossebarn i Stockholm har alltså vid födelsen utsikt att få lefva i 39 år, men ett gossebarn på landet nära 53 år. För flickorna äro talen 47 år i Stockholm och 54 år på landet. Vid tjugu års ålder har en man på landet ytterligare 46 år kvar att lefva, en kvinna på landet 47 år, en stockholmska 46 år, men en stockholmare ej fullt 38; o. s. v. — Differenserna mellan olika civilstånd, samhällsklasser och yrken äro berörda redan i det föregående.

Litt.: Den officiella befolkningsstatistiken för Sverige (särskildt årg. 1890, 3:e afd. samt bihanget till 1:a afdelningen), den officiella befolkningsstatistiken för Norge, England och Tyska riket, H. Westergaards ”Mortalität und morbilität” (2:a uppl., 1902), broschyrer i Sverige af E. Almquist, K. Linroth, C. Wallis, G. Sundbärg (bl. a. ”Dödstalen såsom kulturmätare”, i ”Nationalek. för:s förhandl.”, 1895), o. s. v. Särskildt beträffande dödlighets- och lifslängdstabeller och hithörande frågor hänvisas till redan här ofvan (sp. 1226) nämnda författare samt till art. Lifförsäkring. G. S—g.

Dödlighetstabeller, *statist.* Se Dödlighet, sp. 1225—26.

Död löpning (eng. *dead heat*), *sportv.*, inträffar, när två eller flera hästar under kapplöpning samtidigt passera målet, så att domaren icke kan afgöra, hvilken som är segrare. Det står i så fall de täflande fritt att antingen samma dag göra om löpningen eller dela priset. Löpes död löpning om andra priset, så skall detta jämte det för den tredje hästen bestämda beloppet delas af de hästar, som löpt den döda löpningen. Vid död löpning om hederspris afgör kapplöpningsföreningens styrelse genom lottdragning, hvem det skall tillfalla, om icke intressenterna kunna på annat sätt därom enas. B. C—m.

Död mans hand. 1. *Zool.* Se Alcyonium. — 2. *Jur.* Se Amortisation och Mainmorte.

Dödmogen, *landtbr.*, säges säd vara, när förbindelsen mellan kornen och axet afvissnat, så att de förra lätt urfalla. Se Dråsa. H. J. Dft.

Död punkt, *mek.* Se Punkt.

Död räkning, *sjöv.* Se Bestick.

Dödsattest l. Dödsbevis kallas det intyg, som vid en persons död utfärdas rörande dödsorsaken. I en kung. af 4 nov. 1859 meddelade K. M:t, i samband med att vårt statistiska ämbetsverk omorganiscrades, vissa föreskrifter angående uppgifter, som borde ingå i rikets officiella statistik, hvarvid bl. a. stadgades, att hvarje praktiserande läkare i riket, antingen han var i tjänst anställd eller icke, skulle, när någon aflidit, som han i dess sista sjukdom vårdat, ofördröjligen och kostnadsfritt meddela intyg öfver dödsorsaken. Samma stadgande eger alltjämt gällande kraft. Hvad angår barnaföderskor och nyfödda barn, som icke åtnjutit läkarbiträde, kan nämnda intyg ersättas af examinerad barn morskas skriftliga uppgift. I städerna skola dödsattester utfärdas för *alla* aflidna, hvarför det sä skildt åligger stads- och stadsdistriktsläkare att v dödsfall af sjukdom, under hvilken läkartillsyn åtnjutits, å ort och ställe, som vederbör, företa sådan undersökning om sjukdomsförloppet och b siktning å liket, som för dödsorsakens utrönan erfordras, samt därefter afgifva dödsattest. Det läkaren utfärdade intyget skall af stärbhuset föret inför vederbörande prästman, hvilken på grund detsamma har att i församlingens dödbok göra a teckning om dödsorsaken. Af församlingarnas dö böcker aflämnas slutligen hvarje år noggranna a skrifter till Statistiska centralbyrån, där de bil grundvalen för den officiella statistiken öfver dö ligheten och dödsorsakerna i riket.

De för ifrågavarande uppgifter nödiga formulär jämte föreskrifter och anvisningar rörande deras gagnande utfärdas af Medicinalstyrelsen. Senas cirkuläret i detta afseende är af 9 dec. 1891 o innehåller, utom formuläret till dödsattester, äfv en bestämd nomenklatur till ledning vid dödsors kernas benämning, hvilken nomenklatur ansetts e forderlig för vinnande af likformighet i de statistis uppgifterna. Utom dödsorsaken skall i attest angifvas den aflidnes ålder, civilstånd, samhäll ställning och bostad äfvensom tidpunkten för död fallet. Härigenom blifva dödsattesterna icke blott betydelse för statistiken samt för studiet af allmän hygienen och andra sociala frågor, utan de kun äfven i många fall blifva till nytta såsom bevi medel vid rättegångar, i arfsprocesser o. s. v., d icke fråga är om sådana rättsmedicinska fall, a laga undersökning till dödsorsakens utrönande p kallas. Ett oeftergifligt villkor för att dödsatte skall ega vitsord inför domstol är dock, att de samma blifvit utfärdad af därtill berättigad perso d. v. s. af svensk legitimerad läkare; under and förhållanden saknar dödsattesten all juridisk bet delse. R.

Dödsbevis. Se Dödsattest.

Dödsbo (Stärbhus). Se Arfskifte o Bouppteckning.

Dödsboken, benämning på en gammalegypti religiös urkund, hvars källor delvis gå tillbaka än till de äldsta dynastiernas tid. Under århundraden lopp hafva urtexterna småningom förändrats o utvidgats genom tillägg af nya kapitel och infogan af mer eller mindre omständliga kommentarer (m antager en serie af tre sådana), och därjämte haf tidtals yppats störande afbrott i traditionen, hv ket haft till följd, att Dödsboken, i det skick yngsta dynastierna lämnat densamma, fått ett i oss nära nog holt och hållet ofattbart innehåll. Sc denna urkund likväl utan tvifvel är den viktigas källan för kännedomen om egypternas religiö åskådning, har man sökt att, så vidt görligt, fö texterna så långt som möjligt tillbaka mot u källan. Också har, på uppdrag af preussiska kult ministeriet och af vetenskapsakademien i Berlin, stor Dödsboksupplaga (”Das ägyptische todtenbu d. 18.—20. dynastie”, 2 bd), med plan i nu a tydda syftning, 1886 utgifvits af den schweizis egyptologen Ed. Naville. — Dödsboken utgöres en samling böner, hvilka tänktes lagda i den död mun och voro ämnade att af honom reciteras

olika stadierna af hans långa underjordiska färd
från begrafningsdagen och till den stund, då
skulle träda i gemenskap med solguden. Man
i dem en utförlig redogörelse för alla de nejder
en måste genomvandra, de metamorfoser den
le att undergå, de fientliga makter den hade

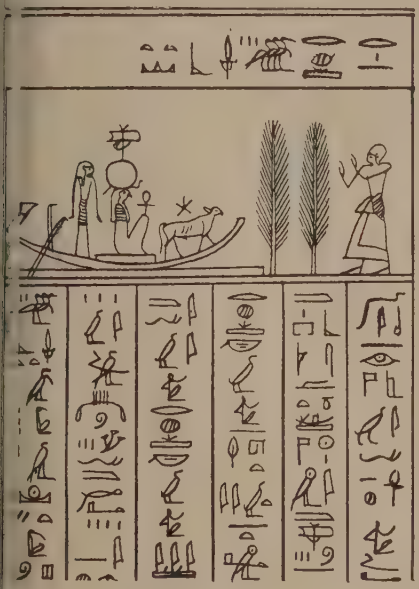

Ett stycke ur Dödsboken, kap. 107 (Lepsius' uppl.)

bekämpa, domen i den dubbla rättvisans sal, där
den Osiris förde ordet, o. s. v. De särskilda
nitlen hafva i allmänhet vinjetter, som i bild
mställa hufvudtemat. De inledas vanligen med
: ''Uttaladt af Osiris N. N. (den dödes namn)''.
dsboken anträffas oftast i papyrusform, vare sig
d hieroglyfisk eller hieratisk (undantagsvis med
notisk) skrift. Äfven på kistor, statyer, amu-
er och i allmänhet på sådana föremål, som följde
döde i grafven, träffas dödsboksinskrifter. Då
ansågs af vikt för den döde att medföra en
sbok i grafven, ''för bättre minnes skull'' och
att rätt kunna recitera de för förvandlingsproces-
s olika stadier afsedda bönerna, var det natur-
t, att en hvar sökte skaffa sig en text. En fattig
nöja sig med ett litet blad, en rik kunde köpa
en stor rulle på ända till 165 kapitel, ja kanske
a. Dödsboksförsäljningen urartade slutligen till
verklig industri. Skrifvarna hade på förhand
lar färdiga, i hvilka endast den dödes namn be-
de infogas, för att allt skulle vara i lag. Detta
trager i sin mån till att förklara, huru dödsboks-
ter kunna vara så felaktiga och vårdslösade:
gen annan än den döde läste dem, och hans tunga
förstummad. — Dödsbokstexterna hittas van-
en i mumiekistorna, innanför själfva svepningen
m likaledes plägar innehålla dödsboksformler),
der armarna, på bröstet eller ryggen o. s. v.
af mumien. Jfr K. R. Lepsius, ''Das todtenbuch der ägypter'' (1842), och ''Älteste texte des todtenbuchs'' (1867), J. Lieblein, ''Index du livre des morts'' (1875), W. Pleyte, ''Chapitres supplémentaires du livre des morts 162 à 174'' (1881), E. Schiaparelli, ''Il libro dei funerali degli antichi egiziani'' (1882—90), E. A. Wallis Budge, ''The papyrus of Ani in the British museum'' (1894—95), ''The book of the dead. The chapters of coming forth by day'' (1898) samt ''The book of the dead. Facsimiles of the papyri of Hunefer, Anhai, Kerâsher and Netchemet with supplementary text from the papyrus of Nu'' (1899). K. P. (-st -son.)

Dödsbudet, *zool.* Se Blaps.

Dödsdalen. Se Death valley.

Dödsdans l. Döddans (ty. *todtentanz*, fr. *danse macabre*, mlat. *chorea macchabæorum*) kallas i konsthistorien en bildlig framställning af döden såsom med sig bortförande vare sig enskilda personer eller hela grupper af sådana eller personifikationer af mänskliga laster (högmodet, lättsinnet o. s. v.). Dessa framställningars syfte är att visa fåfängligheten af det jordiska: huru alla åldrar och stånd måste böja sig för dödens allt jämnande makt. Bortförandet försinnligas stundom under bilden af en dans, som anföres af benrangelsmannen eller till hvilken denne utför musiken. (Däraf kommer troligen namnet dödsdans eller döddans, hvilket dock äfven kan betyda de dödes dans.) Man känner ej med visshet, vid hvilken tid dödsdanserna först framträdde eller hvad som närmast gaf konstnärerna anledning till denna framställningsform. Antagligen hämtade dessa sitt ämne från skaldernas bildspråk och populära predikanters stränga förmaningstal mot världens sedeslöshet. Dödsdanserna voro under medeltiden särdeles omtyckta konstföreteelser, och smaken för dem tilltog i synnerhet under midten af 1300-talet, denna hemska tid, då i Europa pest och krig och andra landsplågor skaffade döden så rika skördar (jfr Digerdöden). — Den äldsta kända dödsdansen är en väggmålning i klostret Klingenthal i Klein-Basel (en serie af 40 bilder, utförda 1312). Bland andra väggmålningar med detta ämne må nämnas den berömda dödsdansen i Gross-Basel (en fri efterbildning af den förstnämnda, troligen utförd mellan 1436 och 1441 samt förstörd 1805; fragment förvaras i Basels universitetsbibliotek), vidare dödsdansmålningarna i grafkapellet i Mariakyrkan i Lybeck (1463), på kyrkogården vid minoritklostret Aux-innocents i Paris (från början af 1400-talet; förstörd), i kyrkan S:t-Robert i La Chaise-Dieu i Auvergne (från slutet af 1400-talet) och i dominikanklostret i Bern (från 1515—1520; förstörd). Bland dödsdanser i tryck och handteckningar är *Der doten dantz mit figuren. Clage und antwort von allen staten der welt* en af de äldsta (tryckt 1459; 42 träsnitt på 22 blad). Den förekommer i flera upplagor med små variationer af titeln. Det förnämsta arbetet af detta slag är den världsberömda, af H. Holbein tecknade och af H. Lützelburger i trä skurna dödsdansen, *Imagines mortis*. Denna af fyrtio miniatyrartade träsnitt bestående samling (se fig. å sp. 1231) utkom första gången 1538, med fransk text, och har sedermera utgifvits i en mängd upplagor och kopior. En i ljustryck utförd efterbildning af det i Berlins kopparstickskabinett befintliga exemplaret af den första upp-

lagan utgafs 1879 af Fr. Lippmann (”Der todtentanz von Hans Holbein”). Bland tyska konstnärer, som i senare tider komponerat dödsdanser, må nämnas Chodowiecki (12 blad, 1792), Rethel (6 blad, 1848)

Riddaren. (Ur Holbeins dödsdans.)

och W. v. Kaulbach (4 teckningar). Äfven i Sverige hafva åtskilliga dödsdanser utgifvits. En sådan, öfversatt från en dansk upplaga (som själf är en öfv. från tyskan), utkom 1777 och innehåller 38 träsnitt, visserligen grofva, men icke utan en viss

Formannen. (Ur Holbeins dödsdans.)

karaktär. Den har sedermera flera gånger omtryckts under titeln *Det mänskliga lifvets obeständighet, eller samtal imellan döden och människor af allehanda stånd*. Senare hafva dödsdanser tecknats af J. Ringdahl (*Döddansen*, 24 träsnitt, skurna af Rosenstand, text af J. D. Uddman, 1850) och af J. V. Wallander (*Den sista färden eller döddansen*, 24 litografier, med förklaringar af A. Blanche, 1850). Jfr Peignot, ”Recherches historiques et littéraires sur les danses des morts” (1826), Massmann, ”Literatur der todtentänze” (1840), och Wessely, ”Die gestalten des todes und des teufels in der darstellenden kunst” (1876; ”Dödens och djefvulens gestalter i den bildande konsten”, bearbetning af C. Eichhorn, 1877). R—n.*

Dödsdoktorn. Se Carlander 1.

Dödsdom, *jur.*, dom, hvarigenom någon dömes att mista lifvet. Enligt svensk lag skall, då någon är tilltalad för brott, som är belagdt med dödsstraff, underrätts dom i målet underställas hofrättens pröfning. Likaså skall hofrätts dom angående den, som blifvit dömd till dödsstraff, underställas konungen (i Högsta domstolen). ”Ingen får undergå dödsstraff, förrän konungen eller, där domen blifvit af ständrätt fälld, högste befälhafvaren på stället förordnat, att straffet verkställas må”. Jfr Dödsstraff. J. H—r.*

Dödsförklaring, *jur.*, ett jämlikt k. förordn. 27 nov. 1854 af domstol meddeladt beslut, i följd hvaraf succession eger rum i en bortavarandes förmögenhet, på sätt som sker i död mans kvarlåtenskap. Hvar och en, som däri har eventuell successionsrätt, må i ämnet göra ansökan. För att denna må vinna upptagande, skall det emellertid regelrätt hafva förflutit minst 20 år, sedan den bortavarande veterligen var i lifvet, men allenast 5, om han därvid var i lifsfara eller redan uppnått 85 år samt, såframt han var i ålder af 70 till 85 år, den tid, som varit af nöden för utlöpandet af 90 år efter hans födelse. Upptages ansökan, låter domstolen genom kungörelse tre gånger i Post- och inrikes tidningar anmana den bortavarande att gifva sig an hos densamma eller dess ordförande. Ett år efter tredje kungörelsen må ansökan fullföljas, hvarvid, om förhållandena äro oförändrade, domstolen gifver det äskade beslutet. Frånfället antages hafva inträffat respektive på dagen 20 år efter sista underrättelsen, på dagen för lifsfaran, på dagen 5 år efter sista underrättelsen och på dagen för tilländalöpandet af 90 år efter födelsen. Med afseende därå bestämmes alltså, hvilka successionsrätt må tillkomma. Om den dödförklarade befinnes vara i lifvet eller hafva aflidit på annan tidpunkt än den antagna, förlorar dödsförklaringen utan vidare sin verkan, dock att hvad i god tro förvärfvats under de därigenom föranledda rättsförhållandena i visst omfång åtnjuter skydd. Skulle på annan än någon af förenämnda två grunder det påstås, att förutsättningarna för en dödsförklaring eller dess innehåll brista, må det ske under beslutets öfverklagande i besvärsväg. Från den dag, då beslutet vann laga kraft, löpa fatalietiderna för bouppteckning, testamentsbevakning, arfsrätts anmälan m. m. — Fastän allenast afseende förmögenhetsrättsliga förhållanden, anses dödsförklaring också bereda den dödförklarades maka rätt till omgifte. Den verkar dock härvid icke, på sätt i främmande rätt stundom sker, såsom en skillnadsdom, utan allenast såsom tillåtelse till omgifte enligt G. B. kap. 13 § 6, d. v. s. äfven här allenast villkorligen. För öfrigt uppstår i detta fall fråga om det nya äktenskapets vikande för det gamla, så snart den bortavarande veterligen är i lifvet, och ej, såsom vid begagnad tillåtelse till omgifte, först då han hemkommer till

t samt visar laga förfall för sitt uteblifvande och underlåtenhet att låta höra af sig. Se Skilssa. Litt.: Winroth, "Svensk civilrätt", I, 160—162, II, s. 420—428, 755—758. A. W.

Dödsjö, *sjöv.* Se Dyning.

Dödskallefjäriln, *Acherontia atropos, zool.*, en familjen svärmare, *Sphingidæ*, hörande fjärilsart, ken erhållit sitt namn på grund af en gulaktig, skalleliknande teckning å mellankroppens rygg- (se fig.; genom förväxling af klichéer har denna

r i en del af uppl. råkat införas äfven i art. Cala). Djurets grundfärg är svartbrun med blåg anstrykning, bakkroppen ofvan å hvardera sidan sex stora gula fläckar. Framvingarna äro ofvan tbruna med gula och hvita fläckar och streck, vingarna gula med tvenne svarta tvärband. gbredden kan uppgå till 130 mm. — Larven, är gul med 7—8 blå snedstreck å kroppsna, lefver på potatisväxten, men angriper äfven a solanaceer samt ask och liguster. Puppan antingen kläckas redan på hösten efter några ors puppstadium eller öfvervintrar den och kläcks först följande vår. Den fullbildade fjäriln anträffas ör såväl på hösten som under våren och förnaren. — Både fjäriln och larven frambringa kteristiska ljud: fjäriln ett entonigt klagande genom sugtungans gnidning mot palperna, en ett knastrande ljud med hjälp af mandibla. — Denna fjäril, den största af våra skandviska arter, är, ehuru sällsynt och sporadiskt kommande, anträffad från Skåne till Öst-Finnken. G. G.

Dödskallemusselsläktet, *Crania, zool.*, ett till fotingarnas klass (*Brachiopoda*) hörande släkte, igenkännes därpå, att de bägge skalhalfvorna, ka sakna lås och tänder, äro hvarandra tämligen a, nämligen den öfre lockformig och endast elst muskler fasthållen intill den undre, som fastvuxen vid något föremål på hafsbottnen. mest kända arten är *C. anomala*, som finnes i nordeuropeiska hafven. — Släktet har fått sitt n med anledning däraf, att dess underskal på lan, genom de 4 muskelintrycken och ett näsigt framskjutande utspräng, eger någon likhet ett dödskalleansikte. Släktet uppträder redan r silurperioden och förekommer äfven med arter i Skånes kritlager. En af dem är *craniolaris* L., den s. k. Brattingsborgspenen. Se Nummulus brattenburgen-

J. G. T.* A. G. N.

Dödskamp. Se Död, sp. 1210.

Dödskult, *etnol., relig.-vet.*, dyrkan af de döde. Döden såsom en väsensförintelse var och är för primitiva folken ett ännu ofödt begrepp. För världsuppfattning, animismen (se d. o.), hvilken i äfven de lifösa naturföremålen såg något lefvande eller besjäladt, som, när helst det så ville eller därtill tvangs, kunde träda i aktivitet, måste det dessutom hafva varit äfven en logisk orimlighet att i den döda människokroppen se ett undantag från denna regel. Likasom hvarje från den verkligt lefvande kroppen afskild del eller afsöndradt ämne ansågs fortfarande ega en viss grad af lif och stå i korrespondens med den person, från hvilkens kropp de kommit, så egde ock enligt denna ursprungliga lifsåskådning den aflidnes kropp fortfarande lif, ehuru detta hölls tillbaka af starkare makter eller ock af egen drift dolde sig för de utomstående. Dödsprocessen förklaras från denna synpunkt oftast såsom en följd af någon oväns eller annan varelses våldsamma eller magiska inverkan och själfva dödstillståndet såsom endast en högre grad af sömn, dvala eller vanmakt. Den döde stod alltså fortfarande i oskiljaktig samhörighet med och beroende af sin kropp, och genom att bevara och vårda denna, vårdade man ock den dödes person och höll hans väsen vid makt. Man behöll liket i boningshuset så länge som möjligt eller begrof det där, eller ock upplade man liket på ställningar eller i träd eller sökte på annat sätt skydda det för yttre åverkan (jfr Begrafning). Men äfven hos sådana folk, som mycket vårdslöst behandla sina döda, såsom buschmännen, härskar denna tro på, att den döde fortfarande är vid lif, ja denna åsikt hindrar t. o. m. icke, att hos flera folk den döde helt eller delvis uppätes. I vården af den döde ingick ock meddelande af näringsämnen — gärna sådana, hvilka man tillskref en extraordinär kraftverkan eller ansåg vara synnerliga lifsämnen, såsom fett, blod, honung, vin, vissa frön och frukter m. m. Gällde behandlingen liket af en fiende, antog den naturligtvis andra former, och man sökte då dels genom stympning eller på annat sätt oskadliggöra denne äfven efter hans död, dels förödmjuka och skymfa den, såsom man ansåg, af sin kropp fortfarande beroende ovännen samt göra honom till sin tjänare och träl. Ur tron på kroppen såsom något äfven efter döden lifsväsentligt har ock den hos åtskilliga forntidsfolk i gamla som nya världen i olika former och grader förekommande balsameringen (se d. o.) framgått. Emellertid är det endast ett fåtal folk, som uppfunnit någon verksammare förvaringsmetod af liken, och förgängelsens lag har då i stället framtvungit den uppfattningen, att väsendet och lifskraften drogo sig undan till och kvarstannade i det af kroppen, som längst motstod förgängelsen: i synnerhet den dödes ben, särskildt skallen. Under senare utvecklingsskeden af begrafningsskicket bibehöll sig denna uppfattning segt. Fortfarande ansåg man icke blott den dödes ben, hår o. s. v., utan t. o. m. den brändes aska, ja själfva mullen efter det förmultnade liket innesluta den dödes väsen eller något däraf. På Nya Guinea, i Australien o. s. v. medför modern sitt döda barns ben; på Timorlaoet tillvaratager sonen sin döde faders hufvud; på Andamanerna bär änkan under hela sin änketid sin döde makes hufvudskål vid sitt bröst, o. s. v. Hos vissa indianstammar bär änkan åter sin brände makes aska med sig. Åtskilliga folk rengöra och medföra på sina vandringar sina aflidnes ben; andra åter, som åtminstone någon tid af året hafva fast boningsplats, samla där benen, sär-

skildt skallarna, med hvilka de t. o. m. tro sig fortfarande kunna rådslå och samtala. Tron att i den dödes ben och mull åtminstone något af hans väsen och förmåga dväljes kvar framträder ofta nog hos äfven civiliserade folk inom vidskepelse och magi och för öfrigt äfven inom den katolska helgonkulten med stundom otroligt primitiva drag. Verkade sålunda tron på kroppens och lifvets fortvarande samband efter döden en viss, om ock i våra ögon ofta underlig pietet mot döda anförvanters och stamfränders kvarlefvor, föranledde ock, såsom redan antydts, å andra sidan denna tro på lifsegenskapernas fortsatta samband med kroppen hos åtskilliga folk en kannibalism (se d. o.) af t. o. m. mer än eljest vidrig karaktär. Genom att förtära sina döda eller för ålderdom aflifvade anförvanter förenade man dem ju oskiljaktigare än på något annat sätt med sig och upptog samtidigt i sig deras utmärkande egenskaper. Vi möta alltså på sätt och vis redan på detta stadium teorien om ett slags själavandring (se d. o.). Det ligger i sakens natur, att dylika seder egentligen tillhört kringflyttande folk, som ännu ej ens tagit första steget mot ett fast boningssätt. Hos jämförelsevis mer framskridna folk, hvilka åtminstone för någon del af året hade fasta boningsorter, till hvilka de regelbundet återvände, och därmed äfven bestämda begrafningsplatser, utvecklades ock dödskulten till humanare former. Samtidigt erhöll den ock en alltmer genomgripande betydelse: grafoffren upprepades från släktled till släktled (jfr Ankult), och vissa tidpunkter under året fastställdes för denna kults utöfning. Oberoende af alla dödsteorier hade, redan innan någon egentlig dödskult uppstod, den föreställningen vaknat, att inom människan fanns ett väsen, som kunde lämna kroppen för att någon tid föra en tillvaro för sig själf. För uppkomsten af denna uppfattning har drömmen, hvars företeelser för primitiva folk ega lika stor realitet som verklighetens, otvifvelaktigt varit af väsentlig betydelse. Likasom man ansåg, att det förnimmande väsendet hos den lefvande under sömn, extas o. s. v. förmådde lämna kroppen, så skedde ock, menade man senare, med den döde: äfven döda personer visade sig ju i lefvande tillstånd i drömmen. Men detta väsen var dock i bägge fallen fortfarande beroende af sin kropp och måste inom kort dit återvända. Föreställningen om ett från kroppen skiljbart väsen innebär alltså från början ingalunda någon tro på ett af kroppen oberoende lif efter detta, en uppfattning, till hvilken mänskligheten långsamt och med svårighet förmått framskrida. Likasom man ofta nog plär beteckna animismen såsom strängt taget ej en religionsform, utan fastmer såsom en primitiv grundval för religion, så skulle man konsekvent vara benägen att betrakta den primitivt animistiska uppfattningen och behandlingen af den döde icke såsom en dödskult i detta ords strängaste bemärkelse, utan såsom den grund, hvarur en egentlig dödskult utvecklat sig. Emellertid är den primär-animistiska (zoistiska, vitalistiska) uppfattningen inom dödskulten af den genomgripande betydelse, att den i alla tider bildat hufvudvillkoret för och grundelementet i denna kult. Mot den primär-animistiska uppfattningen med dess, om man så vill se saken, materialistiska prägel måste den icke blott hos bronsålderns ariska folk, utan ock hos med dem alldeles obesläktade folkslag uppträdande seden att bränna de döde hafva trädt i ytterst stark opposition. Långt ifrån att söka konservera sökte man nämligen vid detta begrafningsskick så mycket som möjligt tillintetgöra liket, något som synes visa, att man alltmer börjat anse det väsentliga vara något okroppsligt: en hamn, en skugga, en ande (märk *andedräkt*) eller något dylikt. I sammanhang med denna uppfattning utvecklade sig ock alltmer den, hos åtminstone flera folk, långt förut befintliga tron på ett de dödes land, rike eller värld, dit den bortgångne antingen omedelbart efter döden eller ock efter en viss tid eller efter vissa fördenskull utförda ceremonier anträdde en lång och farlig färd. Öfver detta rike rådde en manlig eller en kvinnlig härskare, hvilkens eller hvilkas dyrkan i regel förenades med dödskultens utöfning. Som liket eller den brändes aska vanligen jordades, förlade många folk af detta och andra skäl nämnda *dödsrike* till underjorden. Mycket ofta föreställde man sig dock detta de dödes land på hinsidan ett haf eller en stor flod, en åskådning, som föranledde begrafning i farkoster. Till och med i likbränningen ingick, en den dödes utrustning för färden till ett dödsrike, och det är anledning att antaga, att själfva likbränningen ursprungligen haft till hufvudsyfte att hindra den döde från att sedan vidare återkomma och träda i förbindelse med sin kropp. Emellertid framträder med tydliga drag äfven en mindre krass åskådning. Så finner man, att hos våra förfäder, likasom än i dag hos dajakerna, den uppfattningen gjort sig gällande, att icke allenast den dödes själ, utan t. o. m. de vid begrafningen afsiktligt förstörda redskapens väsen lösgjorde sig från sin kropp eller materiella form för att följa sin egare. Hela de dödes värld och tillvaro blef alltså af en så öfversinnlig natur man förmådde föreställa sig. Trots denna tro på en själarnas eller väsendenas förflyttning från det forna materiella omhöljet fasthöll man emellertid samtidigt vid att bringa den döde mat- och dryckesoffer vid grafven, och den döde kommer således att för den allmänfolkliga uppfattningen föra ett slags dubbeltillvaro: en i grafven och en i dödsriket. Då bruket att jorda den döde obränd åter upptogs, torde detta hafva bidragit till att gifva den gamla dödskulten vid grifterna en stegrad lifskraft. Tydligt är, att fruktan för hemsökelse af de döde, ifall de uråldriga grafoffren försummades, i hög grad bidrog till detta bruks bibehållande. Från att ursprungligen hafva varit ett uttryck för tillgifvenhet och pietet hade af mycket naturliga skäl och redan på ett tidigt stadium vården af de döde alltmer blifvit en handling af fruktan. Man egnade ej längre den döde uppmärksamhet och offer för att hålla honom vid makt och bevågenhet, utan för att han skulle lämna de lefvande i fred, och omsider urarta offren alldeles till vidskepliga bruk, egnade att hålla gengångare och spöken fjärran från hemmet. Sådana plägseder, ofta bestående i utströende af säd. ärter, bönor eller frön, hafva bibehållit sig till in i senaste tid såväl hos vårt som hos andra både europeiska och icke-europeiska folk. Oaktadt den första kristendomen bekämpade grafoffren, lefde dock fortfarande dödskulten och måste af den kristna kyrkan ej blott alltifrån början mer eller mindre tolereras, utan med tiden t. o. m. upptagas i dess

t institution. I själfva verket möter den redan evangeliska berättelserna om Kristi begrafning. skulten ingår alltså såsom en ytterst betydande åndsdel i alla folks religiösa åskådning och kult. ga etnologer och religionsforskare hafva också dskulten sett religionens första framträdande och rung. Religionen låter dock vida mindre förklara ur en döds- och själskult än ur en zoistisk-animi- naturuppfattning, en världsåskådning, hvilken å osökt låter förutsätta sig såsom grundval för skulten. Litt.: E. B. Tylor, "Primitive cul- " (1871), H. Hildebrand, "Folkens tro om sina a" (1874), C. F. Wiberg, "Fornariska folkens andling af sina döda" (1877), J. Lippert, "Chri- thum, volksglaube und volksbrauch" (1882, del W. Caland, "Über die totenverehrung bei eini- der indogermanischen völker" (1888), E. Rohde, yche" (1894; 3 uppl. 1903), H. Spencer, "Prin- es of sociology" (III, 1896), T. Segerstedt, ll frågan om polyteismens uppkomst" (1903), Hammarstedt, "Om fröns användning inom folk- och dödskult" (i festskriften "Till Oscar Mon- as 19/s03"), och P. Sartori, "Die speisung der n" (1903). N. E. H.

ödsmask. Se Mask.

ödsmässa (Själamässa). 1. *Teol.* Se niversarium och Mässa. — 2. *Mus.* Se kviem.

ödsorsak, en förändring i organismens normala affenhet, som orsakar död. Dödsorsaker äro gfaldiga. Dels för vinnande af bättre öfversikt le olika förändringar, som kunna medföra dödens ådande, dels äfven af vissa från rättsmedicinsk unkt viktiga skäl indelar man dödsorsakerna i stora hufvudgrupper: *naturliga* och *våldsamma*. rra fallet talar man om naturlig död, i senare t om våldsam död. De naturliga dödsorsakerna alltid sjukdomar. Dessa sjukdomar måste likväl träda spontant, d. v. s. de få ej vara en följd ttre våld eller af annat direkt skadande ingrepp människokroppen, t. ex. intaget gift. Sjukdo- , som orsaka död, kunna vara förvärfvade redan födelsen. Har död inträdt före eller under lsen, säges det framfödda fostret vara dödfödt; födthet är i ty fall den generella dödsorsaken. naturliga dödsorsakerna brukar man indela dels r de olika organ i människokroppen, hvilka äro för den sjukliga förändringen, dels efter sjuk- ens natur och beskaffenhet. — De våldsamma sorsakerna äro organiska eller funktionella skador människokroppen, hvilka uppkommit genom yttre ll eller annat direkt skadande ingrepp, t. ex. get gift. En skada kan blifva dödsorsak an- en direkt eller därigenom, att i omedelbar följd skadan sjukdom uppträder, som leder till död. våldsam död kunna flera sådana skador före- as, att hvar och en af dem ensamt för sig kan ka död. I så fall talar man om *konkurrerande* sorsaker; dock använder man detta uttryck äfven de fall, där samtidigt dödande sjukdom och ande skada föreligga. Se vidare Dödlighet, 1224—25. — I Sverige har läkaren att vid an- ande af dödsorsak följa en bestämd nomenklatur (Dödsattest). G. H.

ödsrike. Se Dödskult, sp. 1236, och Hades.

ödsrisk. Se Dödlighet, sp. 1222, 1225.

ödsstraff, *jur.* Detta straff är oaktadt de angrepp, för hvilka det under mer än ett århundrade varit föremål, ännu i de flesta länders strafflagar bibehållet såsom den svåraste af lagens straffarter. Dess användning är dock numera en helt annan än förr. Under medeltiden och långt in i nyare tiden användes detta straff allmänt för de flesta svårare förbrytelser. Det träffade äfven sådana brott som gudsförsmädelse, tvegifte, blodskam, förfalskning, fiera slags egendomsbrott o. s. v. Afrättningar voro följaktligen den tiden ytterst vanliga tilldragelser. Vid stadsportarna och på torgen samt på fritt och högt belägna platser å landsbygden stodo alltid galgar eller schavotter uppresta, till skräck och varnagel för illasinnade människor. I fråga om sättet för dödsstraffets verkställande var man synnerligen uppfinningsrik. Utom de enkla dödsstraffen, till hvilka halshuggning och hängning hörde, hade man ett rikt urval af s. k. kvalificerade (skärpta) dödsstraff, såsom rådbråkning, bränning på bål, fyrdelning m. m. I samma mån som sederna mildrades, blef visserligen detta slösande med människolif något minskadt; men dödsstraffet var och förblef ett af de mest använda straffmedlen, och dess berättigande såsom ett sådant sattes på länge icke i fråga. Från slutet af 1700-talet har emellertid en, tidtals mycket liflig, rörelse pågått för dödsstraffets afskaffande. Uppslaget till densamma gafs af Beccaria (se d. o.), som i sitt ryktbara arbete "Dei delitti e delle pene" (1764) angrep tidens grymma straffiagstiftning, och af Voltaire, hvilken det vid samma tid efter ett energiskt agitationsarbete lyckades att få ådagalagdt det juridiska mord, som blifvit begånget på den olycklige Jean Calas (se d. o.). Sedan dess har litteraturen i detta ämne alltmera vuxit. Såväl filosofer och teologer som rättslärde och statsmän hafva behandlat detsamma. Bland dem, som kämpat för dödsstraffets afskaffande, märkas från senare tider fransmannen Lucas, tyskarna Mittermaier och v. Holtzendorff samt svensken Olivecrona. Så godt som öfveralt har ock frågan om dödsstraffets upphäfvande gång på gång varit föremål för öfverläggning inom de lagstiftande församlingarna. Allt detta oaktadt stå dock fortfarande stridiga meningar mot hvarandra. Emot dödsstraffet har hufvudsakligen åberopats: att staten icke har någon makt öfver människans sinnliga tillvaro, hvilken ej är henne gifven genom staten, hvarför denna, då den berófvar en brottsling lifvet, går utöfver sin befogenhet; att straffets ändamål att förbättra brottslingen alldeles åsidosättes; att dödsstraffets verkningar ej inskränka sig till förbrytaren själf, ity att det kvarlämnar ett smärtsamt minne hos hans närmaste och skrämmer andra människor ifrån dem; att det emellan dödsstraffet och det straff, som kommer detta närmast (lifstids straffarbete), är ett språng, som ej finnes emellan de olika graderna af brottslighet; samt att dödsstraffet lider af det felet att, om, såsom dessvärre förekommit, detta straff drabbar en oskyldig, hvarje upprättelse är en omöjlighet. Å andra sidan har man anfört: att staten, hvilken för sitt bestånd ej blott offrar sina fienders lif, utan ock tager i anspråk sina egna medborgares, otvifvelaktigt också är befogad att, om dess ändamål så fordrar, berófva missdådare lifvet; att brottslingens förbättring ej är straffets egentliga syfte och att för öfrigt en dödsdom mer än någonting annat har förmåga att väcka en förhärdad brottsling till

ånger och bättring; samt att de brister, som i öfrigt anmärkts hos dödsstraffet, i större eller mindre mån förekomma hos de flesta andra straffmedel. På sista tiden hafva de olika åsikterna så till vida närmat sig hvarandra, att dödsstraffets motståndare börjat medgifva, att staten måste ega rätt att taga förbrytares lif, om detta verkligen är behöfligt för statsändamålet, under det att dödsstraffets försvarare ej längre förfäkta detta straffs begreppsliga nödvändighet eller genom citat ur bibeln söka ställa det under den gudomliga uppenbarelsens skydd, utan erkänna, att dödsstraffets rättfärdigande måste sökas i dess nödvändighet för rättsordningens upprätthållande. Frågan om dödsstraffets rättmätighet har alltså öfvergått till en fråga om dess oumbärlighet, på hvilken fråga naturligtvis svaret kan utfalla olika i olika länder och på olika tider.

Man har velat grunda dödsstraffets oumbärlighet ännu i den dag som är därpå, att det är det enda sättet att gentemot de farligaste förbrytarna trygga sig för nya brott. Detta har oneklgen i sin tid varit ett fullgiltigt skäl för användningen af dödsstraff. Men under nutida förhållanden lär ej detta skäl kunna åberopas. Den moderna fängelsetekniken erbjuder förvisso utvägar att sätta samhället i säkerhet för nya brott från fångarnas sida, utan att af-lifva dem. Däremot kan det blifva fråga om, huruvida ej dödsstraffet är behöfligt såsom ett *afskräckningsmedel* till skyddande af intressen, som äro af den betydelse, att man må finna sig i att hellre då och då offra missdådares lif, än att gifva dessa intressen till pris åt brottsliga angrepp. Detta är en rätt allmän föreställning. Statens viktigaste intressen skulle stå på spel, om ej dödsstraff vore stadgadt för dem, som föröfva angrepp mot desamma; fredliga medborgares lif — hvilka måste väga mer än deras, som förgripa sig därå — skulle komma att offras i större utsträckning, om ej dödsstraff drabbade mord och fruktan för detta straff verkade till kufvande af mordiska tendenser. Dödsstraffet skulle på detta sätt få en undantagsställning, något som rätt väl skulle stämma öfverens med straffets beskaffenhet, eftersom detta straff onekligen är ett straff, som är ensamt i sitt slag, icke med något annat kan jämföras. Det skulle ej vara ett straff, afsedt att göra den brottslige oskadlig, utan ett medel att genom injagande af skräck tygla vissa farliga element i samhället. Att det funnits tider, i hvilka dödsstraffet från denna synpunkt varit en nödvändighet, liksom att det ännu gifves länder, där detta är händelsen, är sant. Men om detta gäller för ett land med den kulturståndpunkt, hvarå Sverige befinner sig, är väl ytterst tvifvelaktigt. Erfarenheten från de länder, där dödsstraffet är afskaffadt, lämnar icke något stöd för ett sådant antagande. I Holland afskaffades dödsstraffet 1870. Då den nya strafflagen af 1881 debatterades, återupptogs frågan, men flera af dödsstraffets förre anhängare förklarade nu, att de icke ville medverka till återinförandet af detta straff, sedan statistiken visat, att dess afskaffande ej medfört någon tillväxt i de stora förbrytelsernas antal.

Att dödsstraffet förr eller senare skall försvinna ur vår lagstiftning och andra länders med samma kulturståndpunkt som Sverige — där det ej redan skett — är ganska troligt, och många äro de skäl, som göra det önskligt, att så kan ske. Dödsstraffet är onekligen ett straffmedel af sådan beskaffenhet, att, om dess användning är en nödvändighet, denna nödvändighet måste högeligen beklagas. Det ligger nämligen något upprörande i att använda ett straff, hvars betydelse för brottslingen är insvept i dunkel och som enligt mångas mening utgör ett afskärande af en utveckling, af hvilken brottslingens eviga välfärd är beroende. Dessutom måste man gifva dödsstraffets motståndare rätt i deras påståenden om de tekniska brister, hvaraf denna straffart lider. Väl är det sant, att dödsstraffet ej är alldeles ensamt om dessa brister, men de vidlåda dock denna straffart i en ojämförligt mycket högre grad än andra straffarter. Särskildt gäller detta om den klyfta, som skiljer dödsstraffet och närmast lägre straff åt, samt om omöjligheten af hvarje upprättelse, i händelse straffet drabbar en oskyldig.

Inom den vetenskapliga litteraturen, liksom inom pressen i allmänhet, äro dödsstraffets motståndare afgjordt öfvervägande, men inom regeringarna och de lagstiftande församlingarna är mestadels, särskildt i de flesta af de stora kulturländerna, förhållandet omvändt. Emellertid hafva sträfvandena för dödsstraffets afskaffande småningom alltmer gjort sig gällande. Med hvarje ny strafflag har dödsstraffet inskränkts till allt färre förbrytelser; och de lagstiftningar, hvilka ansett sig kunna alldeles undvara detsamma — åtminstone på den allmänna straffrättens område —, äro numera ej så få. F. n. är dödsstraffet — bortsedt från den speciella straffrättens (särskildt krigslagstiftningens) område — afskaffadt i Rumänien (1864), Portugal (1867), Holland (1870), Italien (1889), Norge (1902), flera schweiziska kantoner och några amerikanska stater.

I några länder verkställes dödsstraffet genom hängning, i vissa nordamerikanska stater medelst elektricitet. Det vanliga är dock, att det fullbordas genom halshuggning. Denna sker än medelst handbila, än medelst fallbila (giljotin). Det senare verkställighetssättet, som otvifvelaktigt eger företrädet dels såsom säkrare och dels därför, att man sålunda undgår att låta den ena människan omedelbart verka till den andras aflifvande, skulle säkerligen erhållit större utbredning, såvida man ej, till följd af den roll fallbilan spelat i den franska revolutionens blodscener, mångenstädes hyst motvilja för densamma. Förr verkställdes dödsstraff alltid offentligt, och på denna offentlighet lade man särskild vikt, emedan man ansåg den egnad att synnerligen främja en afskräckande verkan af bestraffningen. Med anledning af det menliga inflytande, som de offentliga afrättningarna i mer än ett afseende visat sig utöfva på den åskådande mängden, har man dock i senare tider mångenstädes infört s. k. intramurana afrättningar, d. v. s. afrättningar, som försiggå inom fängelsets murar eller på någon annan kringstängd plats samt bevistas endast af ett antal personer, som särskildt tillkallats eller erhållit tillstånd att närvara.

I Sverige var under arbetet på den nu gällande strafflagen (af 1864) mången gång fråga om dödsstraffets afskaffande. Lagkommittén ansåg nödvändigheten af detta straff vara underkastad tvifvel. Hofrätterna och Högsta domstolen förklarade sig däremot enhälligt för dess bibehållande. I samma riktning uttalade sig äfven Lagberedningen. Slutet blef, att dödsstraffet upptogs i lagen (endast bonde-

det uttalade sig vid den riksdag, då strafflagen gs, emot detsamma). Dess användning är dock elt annan än förr. Det förekommer enligt straffn endast för vissa svårare politiska brott, för l och för några fall, i hvilka människolif blifvit dt genom en i och för sig mycket grof förbryn (mordbrand, rån, våldtäkt o. s. v.). Dessutom gas det, i motsats mot hvad förhållandet är i mande strafflagar, aldrig absolut, utan städse nativt med annat straff. Det dröjde ej länge strafflagens utfärdande, förrän frågan om dödsffet åter kom å bane. Redan vid riksdagen 5—66 framställdes ett förslag om dess suspende under tio år, hvilket dock förmådde tilla sig endast ett ståndsbifall. Vid 1867 års riksväcktes en motion om dödsstraffets afskaffande, ken af Första kammaren afslogs (med blott 1 majoritet), men bifölls af Andra kammaren. 1868 års riksdag förnyades denna motion, men då ej allenast i Första, utan (efter ett längre rande af justitiestatsministern De Geer) äfven i ra kammaren. Motioner i samma syfte vid 2, 1893 och 1901 års riksdagar hafva ej haft re framgång. Sedan 1901 har frågan om dödsffets afskaffande ej förevarit inom den svenska dagen. Ända till 1877 verkställdes dödsstraffet erige offentligen. Genom k. förordn. 10 aug. införddes emellertid intramurana afrättningar. fflagen stadgar, att dödsstraff skall verkställas m halshuggning, men huru denna skall ske, sälagen ej. Hittills har den skett medelst hand-, men sedan riksdagen i skrifvelse 13 maj 1901 llit, att K. M:t måtte taga under öfvervägande, tvida icke sådan ändring i sättet för dödsstraffs ställande borde vidtagas, att fallbila därvid me att användas, har K. M:t i administrativ 29 juni 1906 förordnat, att verkställighet af straff genom halshuggning skall ske medelst ila. Fortfarande stadgas dock i Sverige likväl i andra länder för förbrytelser emot krigsrna arkebusering. — Jfr K. F. Lagus, "Om straffet" (1859), S. R. D. K. Olivecrona, "Om straffet" (1866, ny uppl. 1891), D. Klockhoff, terlemnade skrifter" (1871), och A. Nyblæus, m statens straffrätt" (3:e uppl. 1879). J. H—r.*

Dödssynder (lat. *peccāta mortālia*), *teol.*, benämmed ett närmast från 1 Joh. 5: 16, 17 hämtadt yck i den romerska kyrkans lära de "svårare" der, som, i det de helt bortvända människan Gud, göra henne skyldig till den eviga dödens ff och som endast genom botens (se d. o.) sakrat kunna försonas — till skillnad från lättare "förlåtliga" synder (*peccata venialia*), som i viss mån för människan försvåra vägen till ning utan att dock förhindra denna och för ka förlåtelse lätt och på mångfaldiga sätt kan as. Då den enskilda syndens tillhörighet till ena eller andra af dessa klasser efter katolsk dning väsentligen afgöres efter rent yttre krier, har den romerska kyrkan aldrig förmått uppga någon säker gränslinje mellan båda och föres lärans närmare utförande in i en oändlighet af istiska spörsmål. Vanligen torde man emellertid talet om "dödssynder" hufvudsakligen tänka de s. k. sju hufvudsynder, om hvilka i den gamkyrkliga läran plägade talas: högmod, girighet, ust, afund, dryckenskap, vrede och andlig lättja eller liknöjdhet. I den evangeliska kyrkan får distinktionen mellan dödssynder och förlåtliga synder, i den mån den här öfver hufvud spelar någon roll, en helt annan innebörd. Det afgörande är ej den enskilda syndens objektiva beskaffenhet, utan den syndande människans personliga trosställning. I och för sig är hvarje synd en dödssynd, men för hvarje synd, för hvilken förlåtelse i ånger och tro sökes, kan den ock för Kristi skull vinnas. Väl talar man äfven i den evangeliska kyrkan i anslutning till Matt. 12: 31 ff., hvarmed Hebr. 6: 4 ff.; 10: 26 ff. och 1 Joh. 5: 16 ff. plägat sammanställas, om en synd, som ej kan förlåtas: "synden mot den helige ande". Men härmed förstås ej någon enskild synd, utan det framhärdande, medvetna motståndet emot Guds i dess sanning klart insedda frälsningsuppenbarelse, således ett *tillstånd* af fullkomlig förhärdelse, hvari människan icke *vill* söka och därför icke heller kan finna förlåtelse. E. Bg.

Dödstalet. Se Dödlighet, sp. 1220.

Dödstecken. Se Död, sp. 1211.

Dödsuret, *zool.* Med detta namn betecknas åtskilliga arter af skalbaggsläktet *Anobium*. De lefva både som larver och fullbildade inuti torrt trävirke och ha erhållit sitt svenska namn däraf, att hannen och honan vid parningstiden locka hvarandra genom ett läte liknande ett urs tickande, hvilket läte af vidskepligt folk ansetts förebåda dödsfall. Ljudet uppkommer därigenom, att skalbaggen hamrar med hufvudet mot träytan. — Såväl de fullbildade som larverna borra slingrande gångar i virket och kunna åstadkomma betydlig skada. I likhet med många andra insekter ställa sig arterna af detta släkte som döda, då de oroas, i det de med indragna tentakler och ben förblifva orörliga långa stunder. De visa i detta afseende ett sådant tålamod, att vår allmännaste art af Linné erhöll artnamnet *pertinax*, "den envise". G. G.

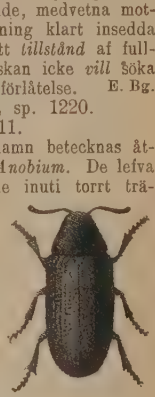
Anobium pertinax. (4 ggr förstor.)

Död tid (eng. *neap tide*), *sjöv.* Se Ebb och flod.

Dödt kapital, oräntbart eller improduktivt placeradt penningbelopp; naturrikedom, som ligger onyttjad.

Dödvatten, *sjöv.*, en företeelse, som emellanåt inträffar å grundt farvatten, bestående däruti, att en del af vattenmassan liksom suges fast vid och följer efter ett fartyg, härigenom i väsentlig grad hämmande dess rörelser. Sådant dödvatten kan följa fartyget många timmar; och man kan ofta bestämdt iakttaga det ögonblick, då dödvattnet upphör eller släpper fartyget. Ångfartyg torde nästan aldrig besväras af dödvatten, enär propellerns rörelse hindrar sugningen. Däremot äro segelfartyg icke sällan utsatta för dödvatten i vissa farvatten, sådana som Öresund och Kattegatt m. fl. H. W—l.

Död vikt (eng. *deadweight*). 1. *Hand., skpsb.*, vikten af den last ett fullt utrustadt fartyg förmår bära, ett fartygs bärighet. — 2. *Sportv.*, all vikt, som hästen bär utom ryttaren och hvad till hans dräkt hör. Ordet nyttjas särskildt om den vikt, hvarmed kapplöpningshästen belastas för att inklusive ryttare och sadel med tillbehör bära en

viss i propositionen för löpningen bestämd vikt. Den s. k. döda vikten utgöres då vanligen af mindre blyskifvor, som läggas i särskildt härför på vojlocken applicerade fickor (viktvojlock). 2. B. C—m.

Död vinkel 1. Obestruket rum, *fortif.*, hvarje framför en befästning liggande plats (vare sig närmast framför bröstvärnets yttersluttning, i grafven eller på anfallsfältet), som icke kan beskjutas från bröstvärnet och hvarest således de anfallande utan fara kunna samla sig före eller under en stormning. Hvarje död vinkel kan emellertid, genom en ändamålsenlig form på bröstvärnet (flackvall), brytning af befästningens linjer, godt grafförsvar och terrängkorrigering, borttagas, hvarför det, synnerligast vid fästningar, är ett verkligt fel, om någon sådan finnes. G. U. (L. W:son M.)

Döffingen, by i Württemberg (Neckarkretsen). Där besegrade grefve Eberhard II 23 aug. 1388 de schwabiska städerna i ett slag, som besjungits af Schiller och Uhland.

Döfhet, *med.*, oförmåga att höra. Någon gång är döfheten medfödd och beroende på missbildningar af ytterörat eller det inre af örat, mera sällan på bristande funktion i hörselnerven eller hjärnan. Oftast är den uppkommen under tidigare eller senare lefnadsperioder, vanligen till följd af sjukdomar och förändringar i själfva organet, mera sällan af hjärnlidanden. Sekundärt uppkomma öronsjukdomar vid sjukliga förändringar i närliggande organ, i synnerhet i näsa och svalg, samt under akuta och kroniska infektionssjukdomar (t. ex. influensa, scharlakansfeber, mässling, difteri, nervfeber, syfilis m. fl.). Den medfödda döfheten är i de flesta tillfällen obotlig, och hopplösa äro äfven de fall, i hvilka döfheten blifvit fullständig genom kroniska, sjukliga förändringar i mellanörat eller innerörat. Andra fall lämna bättre utsikt till bot eller förbättring. En svag hörsel kan, genom åtskilliga mekaniska inrättningar (se Hörlur), i rätt betydlig mån förstärkas. I hvarje fall måste behandlingen rättas efter orsaken, hvilken dock ofta är lika svår att upptäcka som att åtkomma. Rsr. (E. St—g.)

Döfstumanstalter. Se Döfstumundervisning.

Döfstumföreningen i Stockholm stiftades 1868, med ändamål dels att åt sjuka eller behöfvande döfstumma lämna understöd, dels att åt sina medlemmar hålla lokal med bibliotek, anordna föredrag, utlåna pengar o. s. v. Verksamhetsområdet var hela Sverige. På grund af landsortsmedlemmarnas missnöje med att förmånerna af lokal, bibliotek och föredrag kommo endast stockholmsmedlemmarna till godo, under det att skyldigheterna voro lika för alla, beslöt föreningen 1901 att omorganisera sig och alldeles upphöra med sin sjukkasseverksamhet, hvilken fr. o. m. 1903 öfvertogs af De döfstummas allmänna sjuk- och begrafningskassa. Döfstumföreningen blef därefter enbart en lokalförening för Stockholms döfstumma, med en kapitalbehållning af omkr. 32,000 kr. G. F—s.

Döfstumhet, oförmåga att höra och tala. Stumheten är en följd af döfheten. Kunde döfheten häfvas, skulle talförmågan så småningom inställa sig. I döfstumskolorna lär man numera de flesta döfstumme att tala, hvilket sker väsentligen med synens och känselns tillhjälp. Döfstummas tal är dock i allmänhet monotont och mindre behagligt, emedan örat ej kan göra tjänst som regulator. Åtskilliga döfstumma höra något, och de hafva naturligtvis lättare att lära sig tala. De döfstumme få också lära sig konsten att "afläsa" (labiologi), d. v. s. af läpparnas och munnens rörelser uppfatta hvad som säges. Icke alla, som äro stumma, äro detta i följd af döfhet, utan åtskilliga äro stumma på grund af idioti. Dessa senare tillhöra icke döfstumskolan, utan skolor för andesvaga (idiotanstalter). Jfr äfven Afasi. Antalet döfstumma i Sverige utgjorde år 1900 5,299. Jfr Döfstumundervisning. (E. St—g.)

Döfstumlärare, Döfstumlärarinnor. Se Döfstumundervisning.

Döfstumlärarnas pensionsanstalt trädde i verksamhet med 1906, enligt k. regl. af 30 aug. 1905. Den förvaltas af direktionen öfver folkskollärarnas pensionsinrättning och afser att bereda pension åt ordinarie föreståndare, lärare och lärarinnor vid de skolor för döfstumma, som äro eller varda upprättade af döfstumskoldistrikten (se Döfstumundervisning), dock icke åt särskilda lärare eller lärarinnor i öfningsämnen eller slöjd. De för anstaltens ändamål erforderliga kostnaderna bestridas genom afgifter af vederbörande skoldistrikt och tjänstinnehafvare samt genom fyllnadsbidrag af staten. Skoldistrikt vinner delaktighet i anstalten för följande löneförmåner för hvarje tjänst i högsta lönegraden (hvari naturaförmånerna icke inberäknas): för föreståndartjänst minst 3,200, högst 4,000 kr.; för lärartjänst minst 1,600, högst 2,000 kr.; för lärarinnetjänst minst 1,200, högst 1,600 kr. Årliga afgiften till pensionsanstalten för hvarje tjänst utgör $7^1/_2$ proc. å delaktighetsbeloppet, däraf skoldistriktet erlägger 5 proc. och tjänstinnehafvaren $2^1/_2$ proc. För åtnjutande af *hel* pension, som utgör 75 proc. af delaktighetsbeloppet, fordras, att tjänstinnehafvaren uppnått 60 års ålder samt räknar 30 tjänstår. — Döfstumlärarpersonalen eger delaktighet i folkskollärarnas änke- och pupillkassa. Pensionsafgifter och pensionsbelopp utgå enligt samma grunder som för folkskollärarna, men i förhållande till de belopp, efter hvilka vederbörande distrikt för hvarje tjänst vunnit delaktighet i döfstumlärarnas pensionsanstalt. O. K.

Döfstumlärarseminarium. Se Döfstumundervisning.

Döfstummas allmänna sjuk- och begrafningskassa, De, verkar i Stockholm sedan 1903 och har uppkommit genom omorganisation af Döfstumföreningen i Stockholm (se d. o.). Från sistn. förening öfverfördes 20,000 kr. och 426 medlemmar till den nya sjukkassan. Dennas ändamål är att lämna sjuk- och begrafningshjälp åt alla i Sverige boende döfstumma. Inträdesafgiften utgör 2 kr., årsafgiften 5 kr.; i sjukhjälp utbetalas kr. 1,$_{50}$ om dagen under 70 dagar pr år; i begrafningshjälp 100 kr. 1905 erhöll kassan en donation på 57,000 kr. af fru Ch. Gerle med son. Medlemmarnas antal uppgår f. n. (1907) till 650, kapitalbehållningen till omkr. 76,500 kr. G. F—s.

Döfstumpräster. Enligt k. kung. 6 okt. 1905 beviljade riksdagen på ord. stat ett förslagsanslag å högst 14,000 kr. under titel "Kyrklig själavård åt döfstumma" att till hvarje döfstumskoldistrikt (se Döfstumundervisning), som genom hö-

nde prästman anordnar religionsvård åt sådana om distriktet boende döfstumma, som lämnat döfumskolan, såsom bidrag utgå med hälften af diriktets kostnader, dock högst med 2,000 kr. om et. Döfstumpräst eger räkna prästerliga tjänstär h bör egna sig uteslutande åt de döfstummes religionsvård och undervisning. Han skall verka genom edikande, anordnande af nattvardsgångar och geom enskild själavård, tillhandagå de döfstumme med d och upplysningar samt söka på allt sätt främja ras utveckling i religiöst och sedligt afseende. — öfstumpräst antages af vederbörande distriktsskolyrelse, som för honom utfärdar instruktion och faställer resplan, och skall årligen afgifva redogörelse r sin verksamhet. O. K.

Döfstumskolor. Se Döfstumundervisning.

Döfstumundervisning (jfr Döfstumhet). I rntiden härskade mycket falska föreställningar om öfstummas undervisning och uppfostran. Så förklade t. ex. den grekiske filosofen Aristoteles (350 Kr.), att den, som är född döf, är en oförnuftig relse, oemottaglig för hvarje slags bildning. En lt annan föreställning om de döfstumme rådde hos typterna och perserna, hvilka ansågo de döfstumme ra framför andra omhuldade af gudamakterna och tfrör behandlade dem med kärlek och vördnad. nuruvida de uträttade någonting för deras bildning, nner man likväl icke. Jämväl efter kristendomens amträdande dröjde det mycket länge, innan något gs döfstumundervisning sattes i fråga. Till och ed kyrkofadern Augustinus (400) uttalar sig om döfstumme i samma anda som Aristoteles. "Det omöjligt för den döfödde att komma till tron", ger han, "ty tron kommer af predikan, af det som an *hör*. Den döfstumme kan hvarken lära att sa eller skrifva". Den förste, som, såvidt kändt , undervisade en döfstum och därigenom vederlade lika falska omdömen, var biskopen af York John Beverley (700). Det nästa kända försöket med öfstumundervisning gjordes af den bekante humasten Rudolf Agricola (d. 1485). I 16:e årh. föremmo sådana försök allt oftare, och från den tiden ar man kunnat tala om en döfstumundervisningens storia. I Spanien, England och Holland m. fl. nder började man då sysselsätta sig med de döfummes undervisning, hvarjämte flera skrifter i detta one utgåfvos. Men omkr. midten af 18:e årh. pträdde de två män, som framför andra inlagt rtjänster om de döfstummes bildning: abbé de Épée (d. 1789) i Frankrike och Samuel einicke (d. 1790) i Tyskland. De af dessa ån grundade döfstuminstituten (i Paris och i Leipg) bleifvo utgångspunkter för döfstumundervisngens olika lärometoder, nämligen teckenmeoden, den franska skolans, och talmetoden, n tyska skolans metod. Redan de l'Épée och einicke stredo häftigt med hvarandra om dessa etoders företräde, och striderna därom hafva nästan fbrutet fortsatts ända in i vår tid. (Om det vid ckenmetoden använda handalfabetet, daktylolen, kirologien eller fingerspråket se Åtbördsråk.) Men om man fortfarande tvistar om metorna, så äro emellertid våra dagars pedagoger se därom, att den döfstumme är utrustad med mma själsförmögenheter och anlag som den fullnade, att hans döfhet hindrat honom lära sig omgifningens språk och att döfheten således är orsaken till stumheten. För hans undervisning uppställes numera ungefär samma mål som för folkskolans lärjungar. Döfstumundervisningen har emellertid sina egendomligheter och ställer särskilda anspråk på läraren, liksom den kräfver särskilda undervisningsmedel. Synen och känseln måste för den döfstumme ersätta hörseln. Undervisningen kan ske med framgång endast i särskilda läroanstalter, antingen s. k. internat, i hvilka lärjungarna ej allenast få undervisning, utan äfven hafva sitt hem under lärotiden, eller externat, d v. s. blotta skolor, i hvilka lärjungarna icke hafva bostäder.

Den svenska döfstumundervisningens grundläggare är Per Aron Borg (d. 1839), som 1809 stiftade Allmänna institutet för döfstumma och blinda, hvilket 1812 förlades till Manilla å K. Djurgården vid Stockholm. Detta institut var det enda i vårt land till slutet af 1850-talet, då mindre institut började upprättas af enskilda och sedan äfven af landsting. Sveriges döfstumundervisning är ordnad genom lag af 31 maj 1889. Landet är för ändamålet indeladt i 7 skoldistrikt: 1:a distriktet (Stockholms stad, Stockholms, Södermanlands, Västmanlands, Östergötlands och Gottlands län) med skola å Manilla; 2:a distr. (Kalmar, Jönköpings och Kronobergs län) med skola i Växjö; 3:e distr. (Kristianstads, Malmöhus och Blekinge län) med skolor i Lund och Karlskrona; 4:e distr. (Göteborgs och Bohus, Hallands, Älfsborgs och Skaraborgs län) med skola i Vänersborg; 5:e distr. (Örebro och Värmlands län) med skola i Örebro; 6:e distr. (Uppsala, Kopparbergs och Gäfleborgs län) med skola i Gäfle; 7:e distr. (Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län) med skola i Härnösand. Hvart skoldistrikt har att föranstalta om och bekosta de i distriktet befintliga döfstumma barnens uppfostran. Därtill lämnar staten bidrag med 250 kr. om året för hvarje barn, som inom skolan eller på dess bekostnad åtnjuter underhåll, hvarjämte de till hvarje distrikt hörande landsting eller stadsfullmäktige i städer, som i landsting ej deltaga, ega för hvarje till landstingsområdet eller staden hörande, i dess döfstumskola intaget barn bestämma en viss årlig afgift, med hvilken föräldrar och målsmän böra bidraga till en del af barnets kosthåll vid skolan. För hvarje distrikt finns en skolstyrelse, hvars ledamöter utses af vederbörande landsting och stadsfullmäktige och som har beslutanderätten i samtliga frågor rörande undervisningen. Dock skola de beslut, som angå anskaffande af skollokaler eller skolas årliga utgiftsstat, underställas vederbörande landstings och stadsfullmäktiges pröfning. Döfstumundervisningen är obligatorisk och bör taga sin början det år barnet fyller sju år, och skolgången får i regeln ej uppskjutas längre än till det år, under hvilket barnet fyller nio år. Skoltiden är i regeln 8-årig. Vid undervisningen kunna tre metoder följas, nämligen *tal*metoden, som i främsta rummet skall användas, *skrif*metoden för de barn, som ej lämpligen kunna undervisas enligt talmetoden, och *tecken*metoden för de svagast begåfvade. Undervisningen skall i regeln fortgå under 40 veckor om året. Läroämnena äro desamma som i folkskolan (naturligtvis med undantag af sång). För anställning såsom lärare i döfstumskolorna fordras aflagd afgångsexamen uti ett af staten upprättadt och

med döfstumskolan å Manilla förenadt döfstumlärarseminarium. För inträde i detta seminarium fordras att med goda vitsord hafva aflagt afgångsexamen vid något statens folkskollärar- eller lärarinneseminarium. Efter ett års kurs vid döfstumlärarseminariet och ettårig proförskurs vid döfstumskola aflägges afgångsexamen å seminariet. Inspektion öfver döfstumskolorna utöfvas af person, som förordnas af K. M:t.

I Sverige finnas äfven två enskilda döfstumskolor, nämligen institutet i Hjorted (Kalmar län) och Tysta skolan i Stockholm, samt ett skolhem i Vänersborg för döfstumma, som tillika äro blinda. Dessutom finns i Göteborg en förskola för minderåriga döfstumma. Läroanstalterna för öfveråriga döfstumma i Skara, Vadstena och Bollnäs upphörde resp. 1899, 1902 och 1906. I Sverige utgifves "Nordisk tidskrift för döfstumskolan", som åtnjuter statsunderstöd.

Under läsåret 1904—05 undervisades i Sverige 794 döfstumma (460 gossar, 334 flickor). Af dessa undervisades 589 enligt talmetod, 136 enligt skrifmetod och 69 enligt teckenmetod af 50 lärare och 62 lärarinnor. Lärarna vid döfstumskolorna hafva organiserat sig (1877) till Svenska döfstumlärarsällskapet (se d. o.).

I skolorna få de döfstumme i allmänhet lära sig ett handtverk, hvarmed de sedan kunna förtjäna sitt uppehälle. En stor del af dem uppehåller sig med jordbruk och andra arbeten i hemmet, i fabriker o. d. För de ur skolorna afgångne döfstummes religiösa behof sörjes genom döfstumpräster (se d. o.). De döfstumme hafva bildat åtskilliga döfstumföreningar till inbördes hjälp och trefnad, af hvilka den största är Döfstumföreningen i Stockholm (se d. o.).

I *Finland*, där döfstumundervisningen icke är obligatorisk, finnas skolor i Åbo, Borgå, Kuopio, Jakobstad, S:t Michel, Jyväskylä och Uleåborg. — I *Norge* är undervisningen obligatorisk sedan 1883. Där finnas döfstumskolor i Kristiania, Holmestrand, Trondhjem, Glöshaugen (vid Trondhjem) och Hamar. — I *Danmark*, där undervisningen är obligatorisk sedan 1817, äro skolorna belägna i Köpenhamn, Fredericia (2 skolor) och Nyborg. O. K.

Döfvande medel, *farm.* Se Bedöfningsmedel.

Döglingolja, *zool. farm.* Se Näbbhvalolja.

Döglingtran, *zool. farm.* Se Näbbhvalolja.

Döllinger. 1. Ignaz D., tysk anatom och fysiolog, f. 1770 i Bamberg, d. 1841, blef 1794 med. doktor, 1796 professor i fysiologi och allmän patologi i Bamberg samt professor i anatomi och fysiologi 1803 i Würzburg, 1823 i Landshut och 1826 i München. D. var en synnerligen framstående lärare och inlade såsom vetenskaplig forskare betydande förtjänster särskildt genom sina undersökningar om blodomloppet, om afsöndringsprocesserna och om fostrets utveckling. R. T—dt.

2. Johann Josef Ignaz von D., den föregåendes son, tysk katolsk teolog, f. 28 febr. 1799 i Bamberg, d. 10 jan. 1890 i München. Han studerade sedan 1817 teologi i Würzburg, inskrefs 1820 i prästseminariet i Bamberg, prästvigdes 1822 och blef 1823 professor i kyrkolagfarenhet och kyrkohistoria vid lyceet i Aschaffenburg, utgaf 1826 *Die lehre von der eucharistie in den drei ersten jahrhunderten*, som förskaffade honom teol. doktorshatten i Landshut, samt utnämndes s. å. till e. o. och 1827 till ord. professor i kyrkohistoria och kyrkorätt vid universitetet i München. D. slöt sig där till den af Fr. Baader och Josef Görres (se d. o.) ledda kretsen och utvecklade under de följande åren en liflig vetenskaplig författarverksamhet. Han utgaf slutbandet af Hortigs kyrkohistoriska verk (1828), *Handbuch der kirchengeschichte* (bd I, 1833—35), *Lehrbuch der kirchengeschichte* (2 bd, 1836—38) samt *Muhammed's religion. Eine historische betrachtung* (1838). Vid denna tid kom han i beröring med den riktning inom den franska kyrkan, som i Lamennais (se d. o.) hade sin ledare, liksom med den engelska katolicismen genom kardinal Wiseman. För att bereda Möhler en plats vid universitetet afstod han från undervisningen i kyrkohistoria och föreläste 1835—39 historisk dogmatik. Han deltog äfven i dagens kyrkopolitiska strider med flera stridsskrifter (*Über gemischte ehen*, 1831; 5:e uppl. 1838) och intog därvid en ultramontan ståndpunkt liksom i sitt stora, ensidigt antiprotestantiska verk *Die reformation, ihre innere entwicklung und ihre wirkungen im umfange des lutherischen bekenntnisses* (3 bd, 1846—48; bd I, 2:a uppl. 1851) och i *Luther. Eine skizze* (1848; nytt aftryck 1890). Sina åsikter fick han äfven tillfälle att göra gällande inom det politiska lifvet, såsom Münchenuniversitetets representant i deputeradekammaren 1845—47, då han för en tid afstängdes från sin professur och därmed från sitt riksdagsmandat, som han f. ö. nedlade 1851. 1848—49 var han medlem af nationalparlamentet och förfäktade därvid kyrkans oafhängighet af staten. Den nya kurialistisk-jesuitiska vändningen inom den påfliga politiken, som vann sin första stora seger genom proklamerandet af dogmen om den obefläckade aflelsen 1854, gaf D:s utveckling en ny riktning. En resa till Rom 1857 verkade på samma sätt. Bland hans vetenskapliga arbeten under denna tid märkas den kritiska undersökningen *Hippolytus und Kallistus; oder die römische kirche in der ersten hälfte des 3. jahrhunderts* (1853) samt *Heidenthum und judenthum. Vorhalle des christenthums* (1857) och *Christenthum und kirche in der zeit der grundlegung* (1860; 2:a uppl. 1868). D:s ändrade ståndpunkt framträder dock fullt klart först under de kyrkopolitiska strider, som frammanades af det italienska enhetsverket. I sina berömda föredrag i Odeon i München 1861 utvecklade han möjligheten ja sannolikheten af att påfven skulle blifva tvungen att uppge sin världsliga makt. En desavuering af de vidtgående konsekvenser, som dragits af dessa uttalanden, är hans verk *Kirche und kirchen, papstthum und kirchenstaat* (1861), som blifvit karakteriserad såsom det viktigaste vittnesbördet om det osäkerhetstillstånd, som inom den katolska teologien i Tyskland skapats af konflikten mellan historiskt samvete och ultramontan politik. Ytterligare ett steg på sin

a väg tog D. genom sitt mot skolastiken riktade edrag *Die vergangenheit und gegenwart der katolischen theologie* (1863) och arbetet *Die papstbeln des mittelalters* (s. å.; ny uppl. 1890), som . a. definitivt afslöfvar legenden om den konstantinska donationen. De i föredraget uttalade åsikterna rdömdes i syllabus 1864. Vid samma tid påbörjdes ock aktsamlingen *Beiträge zur politischen, rchlichen und cultur-geschichte der sechs letzten hrhunderte* (3 bd, 1862—82). 1866 tillträdde D. ktoratet vid Münchenuniversitetet med ett tal, *e universitäten sonst und jetzt* (1867; 2:a uppl. 71), riktadt mot den påfliga politik, som tagit uttryck i encyklikan och syllabus af 1864. ir man från jesuitiskt håll lät förstå, att ofelrhetsdogmen skulle blifva det till 1870 beradde konsiliets hufvuduppgift, utgaf D. i förening d sina kolleger Friedrich och Huber den berömda idsskriften *Der papst und das konzil* (1869) under eudonymen Janus (urspr. en bearbetning af tiklarna i "Augsburger allgemeine zeitung"; , bearb. uppl. under titeln *Das papstthum*, 92). D. författade äfven en skrift mot ofelrhetsdogmen, som spreds bland konsiliets medmmar. Ehuru själf ej närvarande vid konsiliet, sågs D. med upplysningar, hvarur i "Augsb. g. zeitung" framgingo de bekanta *Briefe vom nzil*. Sedan dogmen 18 juli 1870 fastställts, tillrde D. den krets af 43 vetenskapsmän, som protrade däremot och därigenom gåfvo upphof till den mmalkatolska rörelsen. Af ärkebiskop nerr uppmanad att underkasta sig, vägrade han i berömdt bref, som ledde till hans exkommunikan 1871. D. inställde nu sina föreläsningar och phörde med sin prästerliga verksamhet. Gentemot nu uppkommande gammalkatolska rörelsen intog en i viss mån reserverad hållning. Han underknade visserligen petitionen om upplåtande af en rka för gammalkatolsk gudstjänst, deltog i upprandet af programmet för gammalkatolikernas förkongress 1871, biträdde med anvisningar och l under de följande åren vid rörelsens ledning, n anslöt sig aldrig formellt till den nya kyrkan. remot egnade han ett lifligt intresse åt förslagen en union mellan de olika kristna kyrkorna, höll 72 sju berömda föredrag rörande denna fråga och den ledande på de unionskongresser, som 1874 75 höllos i Bonn. Sin vetenskapliga verksamhet tsatte han. Såsom president i bajerska vetenskapsademien (1873, efter Liebig) höll D. en serie römda *Akademische vorträge* (3 bd, 1888—91; I, 2:a uppl. 1890), utgaf i förening med Reusch Harmins självbiografi (1887) och *Geschichte der ralstreitigkeiten in der römisch-katholischen kirche dem 16. jahrhundert* (2 bd, 1889, 1890) samt *iträge zur sektengeschichte des mittelalters* (2 bd, 90).

Litt.: Emil Michael, "I. v. D." (3:e uppl. 1893), Friedrich, "I. v. D. Sein leben, auf grund seines riftlichen nachlasses" (3 bd, 1899—1901). T. H—r.

Dömestorp, säteri uti Hasslöfs socken, Höks ad, Hallands län, vid foten af Hallandsås. $3^{3}/_{4}$ l, med 16 mtl underlydande. Areal 800 tnld r. Taxeringsvärde 242,600 kr. Gården omtalas lan på 1400-talet. 1796—99 egdes den af generalamiralen grefve K. A. Ehrensvärd. Nuvarande re är A. P. v. Möller.

Dömitz, (förr befäst) stad i Mecklenburg-Schwerin, vid Neue Eldes utlopp i Elbe. 2,943 inv. (1900). D., som befästes 1563, blef under trettioåriga kriget flera gånger intaget af de olika krigförande. Under J. Banérs återtåg från Magdeburg 1635 beslöt kurfursten af Sachsen att genskjuta honom i Mecklenburg och sände fördenskull en truppstyrka, under Baudissin, att taga det af en obetydlig svensk afdelning försvarade D. Banér, som fått kunskap därom, sände Ruthven med 4—5 tusen man kavalleri och 1,000 musketerare till nämnda stad, och 22 okt. stod där en drabbning, hvarvid svenskarna uppretvo fiendens 6—7 tusen man starka, endast af infanteri bestående styrka och togo 2,500 fångar. 15 maj 1809 besattes D. af Schill, men måste snart uppgifvas till fransmännen. — Fästningsverken äro slopade, men citadellet är kvar, ehuru utan värde som försvarsverk. C. Ö. N. (L. Wilson M.)

Dömle, egendom med kvarn och såg i Nedre Ulleruds socken, Kils härad, Värmlands län, vid den å, genom hvilken sjön Visten utfaller i Klarälfven. Det vid egendomen förr befintliga järnbruket är numera nedlagdt.

Dö'nhoff (Doenhoff), tysk adlig ätt, som tagit sitt namn efter byn D. i grefskapet Mark i Westfalen, omtalas redan 1303 och fick 1632 riksgreflig värdighet. En mängd af dess medlemmar har tillhört preussiska armén, där ett infanteriregemente är uppkalladt efter ätten. — 1. Sophie Juliane Friederike, grefvinna von D., f. 1768, d. 1834, dotter till majoren Ernst von D., vigdes 11 april 1790 morganatiskt med preussiske konungen Fredrik Vilhelm II, medan dennes gemål, hos hvilken D. varit hofdam, ännu lefde. För sina intrigers skull blef hon 1793 förvisad från hofvet. Med konungen hade hon två barn: den som preussisk statsman bekante grefve Wilhelm von Brandenburg (se d. o.) och grefvinnan Julie von Brandenburg, f. 1793, d. 1848 såsom änka efter hertig Ferdinand af Anhalt-Köthen. — 2. August Hermann, grefve von D., den föregående brorson, preussisk diplomat, f. 1797, d. 1874, deltog som frivillig i 1815 års fälttåg mot fransmännen och beträdde 1821 den diplomatiska banan. Efter att hafva tjänstgjort vid beskickningarna i Paris, Madrid och London, hvarunder han avancerade till legationsråd, utnämndes han 1833 till sändebud i München och 1842 till preussiskt ombud vid tyska förbundsdagen, där hans verksamhet, särskildt under revolutionsåret 1848, för Preussens ledande ställning i Tyskland var af ej ringa betydelse. 1848 var D. en kort tid (21 sept.—1 nov.) preussisk utrikesminister, 1849 och 1850 hade han plats i preussiska representationens första kammare, där han slöt sig till högern, och sedermera blef han ärftlig medlem af preussiska herrehuset. 1861 blef D. vid tronskiftet öfverkammarherre hos Vilhelm I, hvars förtrogne vän han länge varit, och utöfvade som sådan stort inflytande vid preussiska hofvet.

Dö'nniges. 1. Franz Alexander Friedrich Wilhelm von D., tysk historieskrifvare och diplomat, f. 1814 i Kolbatz nära Stettin, d. 1872 i Rom, var Rankes lärjunge, blef 1841 e. o. professor vid Berlins universitet, var 1842—45 den bajerske kronprinsen Maximilians handledare vid hans statsrättsliga studier och blef efter dennes tronbestigning (1848) bajersk undersåte.

Af sin kunglige lärjunge, med hvilken han alltjämt stod i nära beröring, fick D. flera diplomatiska uppdrag, och 1860 blef han adlad. 1862—65 var han chargé d'affaires och 1867—70 sändebud i Schweiz samt från 1870 till sin död sändebud vid italienska hofvet. — D. upptäckte i Turin och utgaf Henrik VII:s rådsböcker, "Acta Henrici VII." (2 bd, 1839), bearbetade "Jahrbücher unter der herrschaft könig Ottos I." (s. å.), i de af Ranke utgifna "Jahrbücher des deutschen reiches unter dem sächsischen hause", och började författa en vidlyftigt anlagd *Geschichte des deutschen kaiserthums im 14. jahrhunderte* (1841—42). Sedermera behandlade han politiska frågor för dagen, såsom i *Das system des freien handels und der schutzzölle* (1847). — 2. Helene D., baronessa von Racovitza-Schewitsch, den föregåendes dotter, f. 1845 i München, hade ett stort och fördärfbringande inflytande på Ferdinand Lassalles (se d. o.) öde, gifte sig efter dennes död med hans rival och baneman, Janko von Racovitz från Valakiet, och efter dennes död med en skådespelare S. Friedmann (1868), skildes från honom 1873 och blef skådespelerska, gifte sig 1875 i Ryssland med en socialistiskt sinnad baron von Schewitsch, utvandrade med denne till Amerika och idkade där journalistisk verksamhet. Återkommen till Europa, är hon numera bosatt i München och verksam som teosofisk skriftställarinna. Hon har bl. a. utgifvit *Meine beziehungen zu Lassalle* (1879, 11:e uppl. 1883).

Dönsk tunga, fnod., "danskt tungomål", en i äldre tider förekommande benämning på det fornnordiska språket.

Döpelse, *teol.* Se Dop.

Döpelseförbund, *teol.* Det förhållande, som genom dopet inträder mellan Gud och människan, har ofta fattats under bilden af ett "förbund", som å Guds sida innefattar hans löfte till människan, att han vill vara hennes Gud, och å människans sida den förpliktelsen, att hon skall i tro och lydnad tjäna honom. Döpelseförbundet står å Guds sida alltid fast, och om människan å sin sida genom uppsåtlig otro och synd brytor detsamma, kan hon genom bättring och omvändelse åter komma i åtnjutande af alla dess välsignelser. E. J. Ö.*

Dö'pler, Karl Emil, tysk konstnär, f. 1824 i Warschau, d. 1905, var verksam i Tyskland och Amerika, hufvudsakligen på dekorativa konstområden, och ledde 1876 kostymuppsättningen vid Nibelungfestspelen i Baireuth. Han utgaf 1900 sin självbiografi: *75 jahre leben, schaffen, streben.* — Hans son Emil D., f. 1855, professor i Berlin, är målare och konstindustriell tecknare.

Dörarp, socken i Kronobergs län, Sunnerbo härad. 6,773 har. 547 inv. (1905). Annex till Hvittaryd, Växjö stift, Sunnerbo kontrakt.

Dörby, socken i Kalmar län, Norra Möre härad. 3,188 har. 1,222 inv. (1905). D. bildar med Kläckeberga ett regalt pastorat i Kalmar stift, Norra Möre kontrakt.

Dö'rffel, Alfred, tysk musikskriftställare, f. 1821, d. 1905, musikbibliotekarie vid Leipzigs stadsbibliotek 1878—1904, redigerade förträffliga klassikereditioner för musikförläggarna Breitkopf & Härtel och Peters, utgaf tematiska kataloger öfver J. S. Bachs och R. Schumanns verk samt författade bl. a. *Führer durch die musikalische welt* (1868). D. blef 1885 filos. hedersdoktor i Leipzig. E. F—t

Dörfflinger, Hans Georg. Se Derfflinger.

Dörhala, Hala dör l. Styfhala, *sjöv.* hala ett tåg, till dess det blir styft. R. N.

Döring, Theodor, tysk skådespelare, f. 9 jan. 1803 i Warschau, d. 17 aug. 1878 i Berlin, sloss igenom som konstnär 1836 i Hamburg, hade där efter anställningar i Stuttgart och Hannover och fästes 1845 vid hofteatern i Berlin, där han 1875 firade sitt sceniska femtioårsjubileum. D. var en af sin tids främste skådespelare i Tyskland. Han utförde både komisk-humoristiska och tragiska karaktärsroller; dock kom hans egenart bäst fram i de komiska. Hans härmningsförmåga var outtömlig i träffande maskeringar och tonfall. Mestadels spelade han på inspiration, alltjämt varierande rollens enskildheter och endast fasthållande dess stora konturer. Till de förnämsta af hans omkr. 300 uppgifter hörde Shaksperes *Falstaff*, *Malvolio*, *Shylock*, *Lear*, *Rikard III* och *Jago*, Goethes *Mefistofeles* (som han dock karikerade något), Schillers *Franz Moor*, Lessings *Nathan*, vidare *Tartuffe* och den af honom 500 gånger utförda rollen *Banki* i *Müller i Bauernfelds "Liebesprotokoll"*. Jfr biogr. af Wexel (1878). E. F—t

Dörj, *fisk.*, vid västkusten benämning på ett krok för fiskredskap, liknande "snöret" och liksom detta försedt med sänke af bly af oval eller annan form och två tämligen långa tafsar ("känsor"), fästa antingen så, att den ena sitter vid snörets ände, den andra något längre upp på snöret ofvan sänket, eller ock båda i jämnhöjd, hvardera då fastgjord vid ändan af en lagom grof metalltråd, som i sin tur på midten är vidbunden snörets ända. Det gifves flera slag af dörj: *ränndörj*, för fångst af makrill, användes från med frisk vind seglande båt, *botten-dörj*, för torsk och andra fiskarter, sänkes till närheten af bottnen på måttligt djupt vatten, samt *sladörj*, som är försedd med lättare sänke och ej nedsänkes mera än till omkr. halfva djupet. R. L.

Dörjes moderdroppar, *farm.* Se Bäfvergäll.

Dörnberg, Wilhelm Kaspar Ferdinand, friherre von D., tysk militär, f. 1768 i Hessen-Kassel, d. 1850 i Münster, anstiftade såsom öfverste i konung Jérômes af Westfalen tjänst en resning i april 1809 och tågade med ett par tusen bönder mot Kassel, men kunde ej förmå sitt regemente att taga konungen till fånga, blef slagen och flydde till Böhmen, där han slöt sig till hertigen af Braunschweig friskara. 1812—15 kämpade han mot Napoleon, och 1813 slog han general Morand vid Lüneburg. Han blef 1815 hannoveransk general och 1842 sändebud i Petersburg. (L. W:son M.

Dörne (isv. *dyrni*, dörrpost), *bygnk.*, de lodräta ständare, med hvilka dörr- och fönsteröppningar i liggvirkesväggar begränsas. Dörnet fäste

i båda ändarna i timret med tapp; för att styra den mot detsamma stötande timmerväggen, är dörnet på den mot väggen vända sidan försedt med en stadig fjäder, kallad svärd (karmsvärd), som

passar in i motsvarande rännformiga urtagning, not, i timmerstockarnas ändar. Dess baksida kan ock vara huggen i vinkel, som då passar emot en ur timmerändarna bilad vinkelformig ränna, *rist*, hvaraf benämningen ristdörne. Där inga tätt slutande dörrar eller fönster behöfvas, stagas timmerväggarna vid en öppnings båda sidor enklast med en rund stake, nåldörne, som passar i en urtagning af motsvarande bredd och djup i timmerändarna. Benämningen dörne förekommer mest i Götaland. I. G. C.

Dörpfeld [-felt], Wilhelm, tysk arkeolog, f. 1853 i Barmen, utbildade sig i Berlin till arkitekt, deltog 1877—81 i utgräfningarna i Olympia, hvilkas tekniska ledning han hade från 1878, och anställdes 1882 såsom arkitekt vid tyska arkeologiska institutet i Aten samt vardt 1887 dettas förste sekreterare. D. biträdde äfven vid Schliemanns gräfningar i Tiryns. Han var medarbetare i praktverket ”Die ausgrabungen zu Olympia” samt i Schliemanns ”Troja” och ”Tiryns”. D:s stora betydelse för den arkeologiska vetenskapen består däri, att han infört en exakt metod vid undersökningen af antikens arkitekturverk och dess topografiska förhållanden. Särskildt har han gjort sig förtjänt genom sina glänsande undersökningar öfver Atens topografi och dess antika minnesmärken. Sålunda har han uppvisat Propyleernas ursprungliga byggnadsplan och lämnat viktiga bidrag till Parthenons byggnadshistoria, hvarjämte han i första rummet har äran af återupptäckandet af det gamla Athenatemplet på Atens Akropolis. Sitt världsrykte har han dock tanske vunnit mest genom sina snillrika och banbrytande undersökningar om den atenska Dionysosteatern, hvilka kastat ett nytt ljus öfver den grekiska teaterns inrättning under den tid, då den grekiska tragedien stod i sin högsta blomstring. Resultaten af dessa forskningar äro nedlagda i hans (tills. med E. Reisch utarbetade) stora verk *Das griechische Theater* (1896). Åren 1893—94 fortsatte D. Schliemanns gräfningar vid Hissarlik och återupptäckte den stad, som närmast motsvarar det homeriska Troja. Resultaten af hans forskningar vid Hissarlik, genom hvilka Schliemanns undersökningar i många stycken fullständigas och beriktigas, finnas nedlagda i det stora arbetet *Troja und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen*

schichten von Ilion 1870—1894 (1902). Under de sista åren har han därjämte företagit omfattande gräfningar vid västra sluttningen af Atens Akropolis och genom dem utvidgat kunskapen om det äldsta Atens topografi. Vid de försöksgräfningar, som han 1896 anställde ö. om det s. k. Theseustemplet, har han efter all sannolikhet återfunnit Atens gamla torg. Han har senare företagit utgräfningar vid Pergamon i Mindre Asien. Nyligen har D. väckt stor uppmärksamhet genom sin hypotes, att Homeros' Ithaka icke motsvarar den ö, som nu såväl som i forntiden bär detta namn, utan det n. v. Leukas (jfr ”Leukas” 1905), en uppfattning, som mött starkt motstånd från filologiskt håll (Wilamowitz-Möllendorf) och mot hvilken äfven geografiska argument anförts (Lang, ”Untersuchungen zur geographie der Odyssee”, 1905), men som å andra sidan med ifver försvaras af flera yngre forskare och om hvilken den grundligaste kännaren af Balkanhalföns geografi, A. Philippson, säger, att den från geografisk ståndpunkt är oanfäktlig. Jfr ”Mitteilungen des archæologischen instituts, athenische abteilung” (1902). 1906 blef D. ledamot af svenska Vet. akad. (T. J. A.)

Dörpt, tysk namnform för Dorpat.

Dörrstängare, anordning vid dörrar af fjädrar, motvikter o. d. på sådant sätt, att dörren, sedan den öppnats, automatiskt stänges utan slag eller stöt. De allmänt använda pneumatiska dörrstängarnas

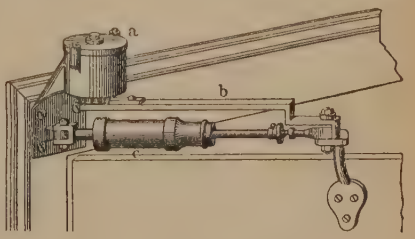

hufvuddelar visas af närstående fig., där *a* är en stark spiralfjäder, som, fäst vid dörr-ramen, sträfvar att stänga dörren medelst häfstången *b*. Rörelsen dämpas af den länkformigt i mekanismen insatta luftcylindern *c*, hvars kolf vid dörrens öppnande lätt inskjutes i cylindern, men bromsas af luften, då den under fjäderns inverkan återtager sitt utgångsläge. (G. H—r.)

Dös. 1. (Dyss), *arkeol.*, kallas i inskränkt mening en sådan stenåldersgraf, som är bildad af vanligen 4—5 på kant ställda hällar, hvilka utgöra en kammare, hvaröfver en större häll är lagd som tak. En sådan stenkammare står ibland midt på en rund jordhög (runddös). Ibland är jordhögen aflång (långdös) och har en dös nära hvardera ändan. Jordhögen

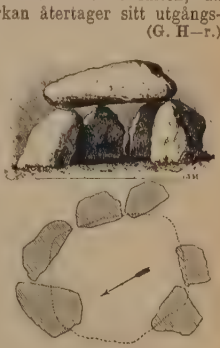

Dös (Skåne). Sidovy och plan.

plägar vara omgifven af lagda eller uppresta stenar. I Sverige förekomma dösar i Skåne, Halland och Bohus län. I sistnämnda landskap kallas de dyrhus. I vidsträcktare mening, som öfversättning af dolmen (se d. o.), användes ordet dös ibland för att beteckna samtliga kammarlika grafformer från stenåldern. Jfr Gånggrift och Hällkista samt Begrafning. Hs Hd.

2. Stack, halmstack.

Dössebacka hed, i Romelanda socken, Inlands Södre härad af Bohus län, begagnades förr som öfningsplats af Göta artilleriregemente.

E är den femte bokstafven i de flesta europeiska språks alfabet. Dess äldsta kända form är 𐤄, som återfinnes i det fornsemitiska moabitiska) alfabetet (med betydelsen *h*) och i det ornsgrekiska alfabetet (med betydelsen *e*, *ä*). Med telämnande af den lodräta stafvens nedre streck amt med omvändning af figuren uppkom däraf ecknet **E**, hvaraf det vanliga latinska **E** framgick. den äldsta nordiska — och samgermanska — runaden var tecknet för *e* ᛖ eller ᚴ, som sannolikt härrör från den grekiska kursivskriftens (under den ldre kejsartiden) ᚴ. I den yngre runraden hade först samma tecken som *i*: ᛁ, men däraf bildades enare en s. k. ”stungen” runa för *e*: ᛂ. — *E* har tt mycket växlande ljudvärde. I de flesta språk r detta *e* eller *ä*. I franskan betecknar det stundom ort *ö*, i engelskan ofta långt, stundom kort *i*, och e utmärker i engelskan alltid långt *i*. Ej sällan yttjas *e* i skrift utan att motsvaras af något ljud, . ex. det andra *e* i eng. *eve* [iv], *e* i eng. och y. *ie*. Det s. k. stumma *e* i franskan är i vers ch äfven eljest ofta mer eller mindre hörbart. I ornsvenskan och forndanskan är *e* det normala tecket för det slutna *e*-ljudet (t. ex. i *ren*, *bredd*) och allmänhet strängt skildt från *æ*, som återgifver ort och långt *ä*-ljud. I nysvenskan har detta i ornsvenskan med *æ* tecknade *ä*-ljud i många fall ch särskildt i ofta obetonade ord — t. ex. i *henne*, *en*, *eller*, *men* — kommit att tecknas med *e*, vadan det nysvenska *e* har icke mindre än tre olika udvärden: *e*, *ä* och det alltefter de omgifvande ljuens beskaffenhet något skiftande mellanljud (mellan , *ä* och *ö*), som i obetonade stafvelser uppstått ur lldhanda äldre ljud, t. ex. *boende* (isv. *boande*), *himmel* (isv. *himil*), *ottesång* (isv. *ottosang*), *hassel* (isv. *hasl*), *socken* (isv. *sokn*). Med reformationen börjar detta genom tyskt inflytande uppkomna bruk af *e* för *ä* att utbreda sig i svenskan. På 1700-talet begynner dock det svenska att täfla med detta tyska *e*, hvilket senare likväl id århundradets slut och i förra hälften af 1800-talet får öfverhanden. På allra senaste tider har ock *ä* åter börjat komma till heders. Det är uppenart, att det för svenska språket är en stor fördel att hafva två tecken för att återgifva och åtskilja de två olika ljuden (t. ex. i *tre*, *ber*, *sed*, *en*, *eld*, *hem*, *sett* och *trä*, *bär*, *säd*, *än*, *äldre*, *hämnd*, *sätt*) och att det är i hög grad önskvärdt, att ljudbeteckningen måtte i detta afseende varda så följdriktig som möjligt. I fornisländsk normalskrift är *e* tecken såväl för det ljud, som är den nordiska fortsättningen af det redan på indoeuropeisk botten befintliga *ä*-ljudet (t. ex. i isl. *bera*, bära), som för det i Norden genom *i*-omljud af *a* uppkomna *ä*-ljudet (t. ex. i isl. *beria*, slå), hvilket senare ljud i de gamla handskrifterna äfven tecknas med *æ* eller *ę* (försedda med akut accent, då ljudet var långt). I båda dessa fall motsvaras det fornisländska tecknet *e* af fornnorskt, fornsvenskt och forndanskt *æ* (t. ex. i *bæra*, *bæria*). — Jämte det vanliga *e*-tecknet nyttjas i flera språk *e* med diakritiska tecken. Af viktigare dylika *e*-tecken kunna här nämnas: 1) *ę*, som i fornisländskan ursprungligen var afsedt att återgifva det genom *i*-omljud af *a* uppkomna *ä*-ljudet och som i polskan, liksom vid omskrifning af fornslaviskan, betecknar en nasalvokal (= fr. *in*); 2) *ě*, som i tjechiskan, liksom vid omskrifning af fornslaviskan, återgifver *jä*; 3) *ė*, som i litauiskan betecknar ljuden *ie* eller *ea*; 4) *é*, som i nyisländskan — där det stundom utbytes mot *è* — betecknar *jä* (hvaremot i fornspråket, liksom nu i tjechiskan, accenten utmärkte endast, att *e*-ljudet var långt), i franskan är tecken för slutet *e* (”e fermé”) och i polskan utmärker ett eget, till *i* sig närmande *e*-ljud, samt 5) *ė̀*, som i franskan i vissa lägen nyttjas som tecken för *ä*-ljudet (”e ouvert”), och hvilket Rask sökte införa i nyisländskan såsom tecken för *jä*. Om *e*-ljudets historia se Ä. Fr. L—r. (Ad. N—n.)

Såsom *musikterm* betecknar *E* tredje tonen i den diatoniska skalan (i romanska länder kallas tonen dock *mi*) samt är namn på nottecknet för denna ton.

I *matematiken* nyttjas *e* som tecken för det naturliga logaritmsystemets bas (= $2{,}_{71828}\ldots$.). Se art. Logaritm.

I *logiken* betecknar *E* ett universellt negativt omdöme, t. ex. intet djur är förnuftigt (jfr A). — På franska *mynt* betecknar *E* Tours, på österrikiska Karlsburg, på preussiska Königsberg och på tyska

riksmynt t. o. m. 1886 Dresden och därefter Freiberg. — Som senlatinskt taltecken är *E* = 250.

E nyttjas dessutom i åtskilliga förkortningar. I fornromerska inskrifter och handskrifter är *E* (*e*) = *Ennius*, *egregius* (utmärkt), *ejus* (hans), *emeritus*, *eques*, *erexit* (uppreste, byggde), *est* (är) m. m. På kompassen och sjökort samt i den internationella meteorologien beteckna*r* *E* eng. *east*, fr. *est*, öster. Som kemiskt tecken är *E* = 1 atom *erbium*, i fysiken stundom = *elektricitet* (+ *E* positiv, — *E* negativ elektricitet). I England är *E* dessutom förkortning för *earl*, *Eastern*, Östra (näml. postdistriktet i London), *Edinburgh*, *english* (engelsk), på franska räkningar beteckning för *entrepôt*, d. v. s. ännu icke förtulladt; i titlar = *excellens* eller *eminens*.

e. a., förkortning för lat. *ex actis*, enligt (de skriftliga) handlingarna.

Ea (”vattenhus”), möjligen Ae (sumer. *En-ki*, grek. *Ἄος*), en af babyloniernas förnämsta gudomligheter, var sannolikt ursprungligen lokalgud i Eridu, fordom sjöstad vid Persiska viken. Därför antog stadens gud en hafsguds karaktär. Ea är sålunda i det teologiska systemet hafsdjupets gud i motsats till Anu, himlahvalfvets, och Bēl, jordens gud. Men han är ej blott hafsdjupets gud, utan vattnets gud i allmänhet. Han härskar öfver strömmar och källor, hela det underjordiska vattenriket. Då floderna voro Babyloniens lifsådror, kom han naturligen att intaga ett mycket framstående rum. Såsom det hemlighetsfulla djupets härskare var han äfven visdomens gud och i denna egenskap uppenbarelsens gud. Från honom hafva människorna fått all kunskap, lärt all konstfärdighet och alla handtverk. Han är sålunda vetenskapernas, läkekonstens, de sköna konsternas och industriens gud. I rent religiöst hänseende är han reningsguden. D. M.

Ea-bāni, ”Ea är min fader”, babylonisk hjältegestalt. Se Gilgamešepos.

Eadgar [e-ä′dgär], Eadgyth, Eadmund, Eadwig, Eadwine. Se Edgar, Edith, Edmund, Edwy, Edvin.

Eadgils [e-ä′dgils]. Se Adils.

Eads [idš], James Buchanan, nordamerikansk ingenjör, f. 1820 i Lawrenceburg, Indiana, d. 1887 i Nassau på Bahamaöarna, gjorde sig 1842 bekant genom sina dykarklockbåtar för bärgning af sjunkna fartyg och blef 1861 berömd genom att för nordstaternas räkning inom 100 dagar konstruera 8 pansrade flodångare för Mississippifälttåget. Hans mest bekanta brobyggnadsarbete är den väldiga bron öfver Mississippi vid S:t Louis, utförd 1867—74. Ett namn i ingenjörvetenskapens historia förvärfvade E. genom sina jetéer vid Mississippis utlopp, hvarigenom floden bragtes att själf fördjupa sin strömfåra och gjordes lättare farbar i sitt nedersta lopp. E. verkade under sina sista år för en plan att bygga en skeppsjärnväg tvärs öfver Tehuantepecnäset i Mexico och därmed göra transoceaniska kanaler i Central-Amerika onödiga.

Eagle [īgl], eng., örn; nordamerikanskt guldmynt om tio dollars (se Dollar med afbildning).

Eagle Hawk [īgl-håk], stad i australiska staten Victoria, 6 km. n. v. om Bendigo. 8,130 inv. (1901). Guldbergverk.

Ealdorman [e-ä′ldårmän] kallades bland de gamle angelsaxarna en ämbetsman, som ursprungligen motsvarade de hos Tacitus omtalade folkvalde höfdingarna (*principes*). Han valdes på folktinget (*folk-moot*) och presiderade öfver detta; faktiskt blef hans makt- och ämbetsställning småningom ärftlig. Under de angelsaxiska småkonungadömenas tid plägade en ealdorman med sheriff och biskop sitta dömande på grefskapets ting (*shire-moot*) samt uppbära 1/3 af vissa sakören. Han anförde äfven grefskapsuppbådet och kallades därför stundom *heretoga* (*dux*). En ealdormans ämbetsområde omfattade emellertid ofta mer än ett grefskap. I den mån smärre områden införlifvades med tillväxande kungariken (t. ex. Mercia och Wessex), plägade en från de gamla fursteslägterna härstammande ealdorman i dessa införlifvade områden intaga en mer eller mindre oberoende ställning. Så var förhållandet i Mercia under konung Penda, och när Mercia införlifvades med Wessex, satte konung Alfred dit sin måg Ethelred som ealdorman. I början af 1000-talet begynte titeln ealdorman, troligtvis under danskt inflytande, vika för earl (se d. o.). Jfr Stubbs, ”Constitutional history of England”, I (1874). V. S—g.

Ealing [i′liŋ], förstad till London i grefsk. Middlesex, 10 km. v. om Hyde park. 33,031 inv. (1901).

Eap (Yap), ö bland de västra Karolinerna.

Earl [ēl], engelsk ämbets- och sedermera adelstitel. Vid den angelsaxiska invandringen skilde man mellan vanliga frimän (*ceorls*) och de ädelborne (*eorls*). Den senare benämningen (under formen *earl*) tillades i början af 1000-talet, troligen under danskt inflytande (jfr Jarl), den mäktige ämbetsman, som förut kallats ealdorman (se d. o.). Från Knut den stores tid ökades dessa earlers ämbetsområden, så att riket faktiskt blef indeladt i 4 jarldömen, hvilka egde fortbestånd till den normandiska eröfringen. Varnad af de store earlernas resning 1074, inskränkte Vilhelm Eröfraren deras makt och styrde grefskapen genom sheriffer, som berodde af honom. I några grefskap, vanligen gränsmarker (*counties palatine*), hade emellertid earlen fortfarande nästan en vice-konungs maktställning (se County). Earlvärdigheten, sparsamt förlänad af Vilhelm, började från konung Stefans tid (1135—54) ymnigare utdelas och förvandlades småningom (utom i *counties palatine*) till en med vissa förmåner förenad ärftlig adelstitel. Den var alltsedan eröfringen likvärdig med den franska *comte* (lat. *comes*). Earlen fick sitt namn efter ett grefskap och omgjordades högtidligen af konungen med grefskapets svärd; till slutet af 1200-talet erhöll han äfven den ealdormanen fordom tillkommande ”tredje penningen” af sakörena vid grefskapsdomstolen. I den mån earlernas antal ökades, började de erhålla titlar ej blott efter grefskapen, utan äfven efter byar, gods eller egna släktnamn. Earlvärdigheten var Englands högsta adelstitel till 1337, då Edvard III upphöjde sin son ”Svarte prinsen” till hertig (af Cornwall). Sedan äfven markisvärdigheten införts (1385), blef earlvärdigheten den tredje i ordningen inom Englands ”peerage”. Titeln anses nu motsvara fr. *comte*, ty. *graf* och sv. *grefve* (ordet användes blott om engelsmän; icke-engelska grefvar

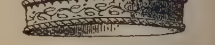

Earlkrona.

ıleras *count*). — Den engelske earlen är medlem öfverhuset; värdigheten går i arf på manslinjen. ıns hustru tituleras *countess*; äldste sonen bär ·erns "second title" (andra titel), vanligen v i s u n t. Hans utmärkelsetecken äro — sedan den ıare medeltiden, då grefskapssvärdet bortföll — en gylld krona (se fig. å sp. 1260) med 8 på spetsar pstigande silfverkulor samt en hermelinsbrämad rlakansdräkt. Jfr P e e r a g e. V. S—g.

Earlom [ə́'låm], R i c h a r d, engelsk kopparkare, f. 1743 i London, d. där 1822, var en de störste svartkonstnärer, som funnits, och den ste, som med nålen blandade etsade streck och nkter i den beredda plåten, hvarigenom hans blad go den kraft och bestämdhet, som annars saknas s svartkonstbladen. Han beredde sina plåtar delst en kam med tättsittande tänder, hvarigenom n uppnådde en ytterst fin sammetston, men kunde a endast få goda aftryck af plåten. Bland E:s nämsta verk må nämnas blomsterstycken efter Huysum och ett berömdt faksimile efter Claude rrains landskapsteckningar (den s. k. *Liber veritis*).

Early english [ə́'li i'ŋgliʃ], eng. ("tidig engelsk") L a n c e t s t y l e, *bygnk.*, den första perioden gotisk byggnadskonst i England, 1180—1280. En bland de första byggnader, som uppfördes i England efter mönstret af den nya franska stilen (den gotiska) med spetsiga bågar och ett helt nytt konstruktionssätt för byggnadens öfverhvälfning, var koret till katedralen i Canterbury. Den första efter det nya systemet helt anlagda och genomförda katedralen var den i Salisbury (1220—58, se fig. 1 och 2). Early english karakteriseras af en viss enkelhet och lugn i utbildningen af detaljerna. Man ansluter sig, såväl med hänsyn till fönster som hvalformer, till de samtida franska förebilderna, d. v. s. fönstren kna masverk och hvalfven äro 4- eller 6-delade. an har ännu icke hunnit ge gotiken fullt nationell ägel (se vidare D e c o r a t e d s t y l e och P e r p e n d i c u l a r s t y l e). I. G. C.

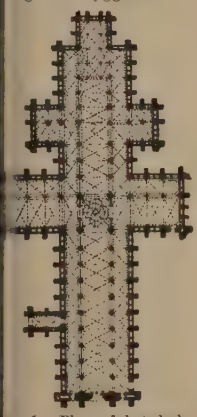

g. 1. Plan af katedralen i Salisbury.

East [īst], eng. (på kompasser o. d. förkortadt l *E*), öster.

East Albany [īst ä'lbəni]. Se G r e e n b u s h.

East Anglia [īst ä'ŋgliə]. Se Ö s t a n g e l n.

East Avon [īst ēi'vn]. Se A v o n 3.

East Barnet [īst bä'nit], by i engelska grefsk. ertford, 3 km. s. ö. om Barnet, utgör en del af rban district" East Barnet Valley, som 1901 de 10,094 inv. Förbättringsanstalt för gossar.

Eastbourne [īstbån l. ī'stbən], stad och badort engelska grefsk. Sussex, 24 km. s. ö. från Lewes. ,344 inv. (1901). E. består af den nya staden d kusten, den gamla staden 2,5 km. inåt landet mt förstäderna Upperton och Meads. Vackra promenader sträcka sig längs hafvet i en längd af omkr. 5 km. Beachy head (175 m.), 4 km. i s. v., skyddar staden från denna sida. Många undervisnings- och sjukvårdsanstalter. I närheten ligger C o m p t o n p l a c e, hertigens af Devonshire residens. E. är berömdt för sina hafsbad och gynnsamma klimatiska förhållanden. Det uppsökes af konvalescenter efter svårare sjukdomar, i synnerhet af bronkitlidande. Bästa uppehållstiden äro månaderna nov. —febr. Ln.

Fig. 2. Salisbury-katedralens hufvudskepp. (Till art. Early english.)

East Cowes [īst kāu'ŝ]. Se C o w e s.

Easter island [īstər ä'lənd]. Se P å s k ö n.

Easterlings [ī'stəliŋŝ], "östmän" (jfr fnod. *austmaðr*), en i England under medeltiden stundom förekommande benämning på skandinaviska vikingar och

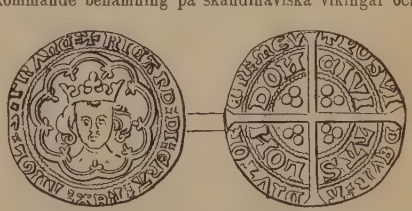

Easterling, slagen för Rikard II.

tyska köpmän; *num.*, engelska silfvermynt, slagna af införskrifna tyska och holländska myntmästare samt mycket spridda på 1200- och 1300-talen; prägeln visade på åtsidan regentens hufvud en face och på frånsidan ett kors med tre kulor i hvarje vinkel. Jfr S t e r l i n g.

East Galloway [ist gä'lo*ω*ēi]. Se Kirkcudbright.

East Ham [ist hä'm], stad i engelska grefsk. Essex, n. ö. om London, förr en del af West Ham. 96,018 inv. (1901). Kemiska fabriker och bränderier.

Eastlake [i'stlēik], sir Charles Lock, engelsk målare och konsthistoriker, f. 1793, d. 1865, började sina studier på Londons konstakademi och fulländade sin utbildning genom resor, under hvilka han uti Italien studerade de gamle venezianernas kolorit och i München freskomåleriets teknik. 1850 utnämndes han till knight och president i konstakademien och blef 1855 direktor för National gallery. — E. var en af Englands mera betydande kolorister. I sina verk förråder han ett artistiskt sinne och djupa studier, men saknar skapande kraft samt frihet och lif i kompositionen. Bland hans arbeten finnas scener ur det italienska folklifvet (bl. a. röfvarscener) och det grekiska frihetskriget. För öfrigt målade han *Pilgrimer framför Rom* (1828), *Kristus välsignar barnen* (1839) och *Kristus gråter öfver Jerusalem* (1841). Hans mest betydande verk äro *Fresker* i Buckinghampalatsets sommarpaviljong (påbörjade 1841). Han efterlämnade också värderade skrifter: *Materials for a history of oil-painting* (1:a b. 1847, 2:a b. 1869) och *Contributions to the literature of the fine arts* (1848; ny uppl. 1870) m. fl. — E:s hustru, Elizabeth E., född Rigby, f. 1809, d. 1893, gjorde sig ett namn som skriftställarinna, bl. a. genom *A residence on the shores of the Baltic* (1841; många uppl.).

East Liverpool [ist li'vəpōl], stad i nordamerikanska staten Ohio, vid floden Ohio. 16,485 inv. (1900). Porslins- och stenkärlsfabriker.

East London [ist la'ndən], hufvudstad i ett distrikt med samma namn i Kapkolonien, vid mynningen af Buffalofloden, utgångspunkt för en järnväg till Oranjeflodskolonien. 24,054 inv. (1904). Hamnen är, trots de på densamma nedlagda kostnaderna, dålig och stundom omöjlig att anlöpa. Det oaktadt är staden en mycket besökt exporthamn för ull (näst Kapstaden), hudar och skinn m. m.

East Lothian [ist lāu'thiən]. Se Haddington.

East Main [ist mēi'n] l. Slade river, flod i Brittiska Nord-Amerika. Den rinner upp vid halfön Labradors sydöstra gräns och faller ut i Jamesviken. Längd 640 km. Vid dess mynning ligger Hudsonbaykompaniets handelsplats E.

Easton [i'stən], fabriks- och handelsstad i nordamerikanska staten Pennsylvania, vid floden Lehighs förening med Delaware. 25,238 inv. (1900). Staden, som grundlades 1738, är säte för det presbyterianska Lafayette college. Järnverk, maskin- och sidentillverkning.

East Orange [ist å'rindʒ], stad i nordamerik. staten New Jersey, 20 km. v. om New York och strax v. om Newark. 21,506 inv. (1900).

Eastport [i'stpåt], stad i nordamerikanska staten Maine, pittoreskt belägen på Moose island i Passamaquoddyviken och genom en 360 m. lång bro förenad med Perry på fastlandet. 5,311 inv. (1900). Utmärkt hamn, hvars inlopp försvaras af Fort Sullivan.

East Portland [ist på'tlənd], förr stad i nordamerikanska staten Oregon. Se Portland.

East Providence [ist prå'vidəns], stad i nordamerikanska staten Rhode island, vid floden Providence, 6 km. ö. om staden Providence. 12,138 inv. (1900). Stora kemiska och pappersfabriker samt tillverkning af skedar.

East riding [ist rāi'diŋ], östra distriktet af engelska grefsk. York. Se York.

East river [ist ri'və], det 30 km. långa och omkr. 1,200 m. breda sundet mellan Long island sound och New York bay (Upper bay), skiljer New York från Long island. 1870—83 byggdes den väldiga East river bridge (se Brobyggnadskonst, fig. 9, och Roebling) öfver den smalaste delen, och en annan ännu större bro fullbordades 1904 för en kostnad af 70 mill. kr. Den är 2,216 m. lång, med ett midtspann af 488 m., och 36 m. bred. De farliga undervattensklipporna i Hell gate (den del af sundet, som ligger mellan Ward's island och Blackwell's island) aflägsnades 1876 och 1885 genom sprängningar. I sundet ligga flera smärre öar, bl. a. Blackwell's island, Ward's island och Randall's island, på hvilka finnas dårhus, tukthus, asyler o. a. liknande anstalter.

East Saginaw [ist sä'ginä]. Se Saginaw.

East Saint Louis [ist sənt lōis l. lōi], stad i nordamerikanska staten Illinois, vid Mississippi, midt emot staden Saint Louis, med hvilken det står i förbindelse genom en af J. B. Eads 1867—74 för en kostnad af 10 mill. dollars, omkr. 17 m. öfver vattenytan byggd bro. 29,655 inv. (1900). Från staden utgå fjorton järnvägslinjer öster ut.

East Stonehouse [ist stāu'nhaus], stad i engelska grefsk. Devonshire. Se Plymouth.

Eastwick [i'stωik], Edward Backhouse, engelsk orientalist och diplomat, f. 1814, d. 1883 på ön Wight, kom i unga år till Indien, där han med förvånande lätthet tillegnade sig de moderna indiska språken, såsom hindustani, hindi, gujarati m. fl., och var under en lång tid anställd i engelsk-ostindiska kompaniets tjänst. Efter sin återkomst till Europa utnämndes E. 1845 till professor i urdu vid East India college i Haileybury och 1859 till undersekreterare i departementet för Indien. 1860—63 var han legationssekreterare vid persiska hofvet. Bland hans många skrifter märkas *Sindhi vocabulary* (1843; i "Transactions of the Bengal asiatic society"), *Hindustani grammar* (1847; 2:a uppl. 1858), *Dry leaves from young Egypt* (1849; 3:e uppl. 1851) och *Journal of a diplomate* (1864). Därjämte utgaf E. texter, öfversättningar och kommentarer till åtskilliga persiska och indiska arbeten, resehandböcker öfver olika delar af Indien, äfvensom en öfversättning af Bopps "Vergleichende grammatik" (4:e uppl. 1885) och praktverket *Kaisar-namah-i-Hind* (2 bd, 1878—82). Jfr "Journal of the Royal asiatic society", ny ser., bd 16 (1884). (K. V. Z.)

Eaton hall [itn hål]. Se Chester.

Eau [å], fr. (af lat. *aqua*), vatten. — Eau de beauté [å də båtē], skönhetsvatten. — Eau de Cologne [å də kålå'nj], parfym, som beredes genom upplösning i sprit af vissa flyktiga oljor (bergamottolja, citronolja, neroliolja m. fl.). Det tillverkas i mängd i Köln (fr. *Cologne*) och har däraf fått sitt namn. Se äfven Farina, J. M. — Eau de Javelle [å də javä'l], *kem.-tekn.*, en kalium-

pokloritlösning, som erhålles därigenom, att klor- inledes i en lösning af kaliumkarbonat. Det tjas till blekning och har fått sitt namn efter kerierna vid Javelle (nära Paris), där denna blek- gsvätska först användes. — Eau de Labar- que [å də labara'k], *kem. tekn.*, en natrium- pokloritlösning, som användes till blekning och detta ändamål först tillverkades af A. Labar- ue. Det har äfven användts till omslag på orena och elakartade utslag. — Eau de lavande də lavä'd], lavendelvatten. — Eau de Luce də ly's], *farm.*, en blandning af kaustik ammo- k samt sprit och bärnstensolja, är uppkallad efter apotekare i Lille och i äldre tider använd såsom gift mot ormbett. Jfr Stinkspiritus. — u dentifrice [å dätifri's], munvatten, tand- tur af olika slag. — Eau de Portugal də pårtyga'l]. Se Apelsinolja. — Eau quinine [å də kini'n; af fr. *quinine*, kinin], slags hårvatten. — Eau-de-vie [å də vi], *aqua vitæ*, "lifsvatten", brännvin. — Dess- m ingår ordet "eau" som sammansättnings- i namnen på en mängd farmaceutiska och niska beredningar, merendels vattenklara lös- gar af något verksamt ämne i sprit eller ten. — Eau-forte [å få'rt], lat. *aqua fortis*, lvatten; med frätande syror utförd etsning d. o.). P. T. C. O. T. S. (C. G. S.)

Eau Claire [åū-klä'], stad i nordamerikanska en Wisconsin, vid Clear waters förening med ppewa. 17,517 inv. (1900). Stora sågverk.

Eaux-Bonnes [åbå'n], brunns- och badort i nska depart. Basses-Pyrénées (Béarn), vid flo- na Soudes och Valentins sammanflöde, i Ossaus kra dal, 750 m. ö. h. Omkr. 750 inv. I E. as 8 källor (temp. 32° C.—13° C.), hållande lfvel och klornatrium. Subalpint klimat. Säsong i—sept. Platsen uppsökes mest af patienter, som a af svalg-, strup- och näskatarrer o. s. v. Fre- ns 8—10 tusen kurgäster. Kurorten har varit ant sedan 1500-talet. Man berättar, att de i get vid Pavia sårade bearnesarna där blifvit ade. Ln.

Eaux-Chaudes [åʃåd], badort i franska depart. ses-Pyrénées (Béarn), i Ossaus trånga och vilda , 675 m. ö. h., vid foten af det 2,885 m. höga du Midi-d'Ossau. Där finnas 7 svafvelkällor 36°—10° C., som användas till dricknine och vid respirationsorganens katarrala affektioner, matiska sjukdomar och underlifslidanden. Vattnet ändes ock på flaskor i stor mängd. Hufvud- ng 20 juni—20 sept. Frekvens öfver 2,500 s. Ln.

Eauze [ås], stad i franska depart. Gers (Gascogne), sydbanan och floden Gélise. 1,946 inv. (1901). lverkning af brännvin (armagnac). I närheten a ruiner af det gamla *Elusa*, den år 720 för- da hufvudstaden i Novempopulania.

Ebal. 1. (Nu Djebēl Eslāmījje l. Djel Sulemijje) Ett 938 m. högt, kalt berg i estina (Samarien), midt emot Gerissim, n. om dal, där det gamla Sikem (nu Nabulus) låg. tigdomen på vatten och växtlighet torde bl. a. a orsaken därtill, att E. betraktades såsom för- nelsens berg, medan det källrika Gerissim ldc såsom välsignelsens (jfr 5 Mos. 11: 29; 13). Vid Israels intåg skall Josua ha låtit på E. uppresa ett altare af ohuggna stenar och på andra stenar inrista en afskrift af Moses lag (jfr 5 Mos. 27: 2—8; Jos. 8: 30—35). Samari- terna, som i senare tid hade en helgedom på Gerissim, hafva genom en textändring i sin Pentateuk, i syfte att gifva sitt tempel ökad helgd, insatt Gerissim i stället för Ebal i 5 Mos. 27: 4, och därför utpeka de än i dag på Gerissim de 12 stenar, som Josua skall ha upprest på E. (enligt den hebreiska texten). På E:s topp finnas några ruiner i form af egen- domliga stenmurar. Vid bergets sydöstra fot ligger byn Askar, som troligen motsvarar det i Joh. 4: 5 omtalade Sikar; den ligger midt emot den vid Gerissims nordöstra fot belägna Jakobsbrunnen, och Josefs graf (jfr Joh. 4: 5) utpekas i en förfallen byggnad midt emellan Askar och denna brunn. — 2. Ett sydarabiskt folk eller område (enl. 1 Krön. 1: 22). E. S—e.

Ebauche [ebå∫], fr. *ébauche*, första utkast (till en uppsats, målning, teckning o. s. v.), skiss, kon- turteckning. — Ebauchēra (fr. *ébaucher*), grof- hugga, tillyxa; göra första utkastet, skissera; göra undan det grofsta arbetet (t. ex. på en plastisk bild).

Ebbe, ett Munksjö aktiebolag tillhörigt gjuteri i Hakarps socken, Jönköpings län. Tillverkning af gjutgods och manufakturvaror till ett värde af 167,230 kr. (1905). Arbetsstyrkan var 78 män (s. å.).

Ebbe, Axel Emil, skulptör, f. i Hököpinge (Skåne) 27 mars 1868, blef student 1888, studerade skulptur i Köpenhamn (för Stefan Sinding), i Ber- lin, Wien, London och Paris. Bland hans arbeten äro några större kompositioner: *Atlas' dotter* (1892), *Solrosen* (1893), *Venus consolatrix* (1894, i marmor 1895), *Martyrium humanum* (s. å.), dessutom re- lieferna *Ödet*, *Orfea*, *Immaculata* m. fl. Ett drag af bisarreri är utmärkande för flera af hans verk. — Äfven E:s hustru, f. Schjelderup, till börden norska, är skulptör.

Ebbegärde, kronopark i Södra Möre härad, Kal- mar län, bildades 1880 genom inköp af ½ mtl frälse Ebbegärde m. fl., hvarefter den utvidgats genom inköp af enskilda marker. Arealen öfver 4,000 har. A. G. Lm.

Ebbesön, Niels, dansk hjälte. Se Niels Ebbesön.

Ebbo, missionär. Se Ebo.

Ebb och flod l. Tidvatten, *fys.*, den hafs- ytans periodiska sänkning och höjning, som är en verkan af månens och i mindre mån af solens inflyt- tande. Sänkningen kallas ebb l. lågt vatten, och stigningen, som varar lika länge, benämnes flod l. högt vatten. Under hvarje dygn inträffa ebb och flod hvardera två gånger. På grund af tidvattensperiodens längd, 12 timmar 25 minuter, som är jämt hälften af månens skenbara omloppstid, hade man länge antagit, att ebb- och flodfenomenet förorsakas af månen. Newton gaf därför följande för- klaring. Månens afstånd från olika delar af jorden är olika, och dess attraktion verkar följaktligen icke med samma styrka på hvarje del af jordklotet, som på dess midt, utan är starkare på de närmare och svagare på de aflägsnare delarna. Alltså attraheras vattnet på jordens mot månen vända sida mot denne, och en höjning af hafsytan eger där rum. På den från månen vända delen af jorden är attraktionen vid samma

tillfälle mindre än den är i medeltal, så att hafsytan där aflägsnar sig från månen ur sitt medelläge och således äfven från jordens medelpunkt. Äfven på detta ställe inträffar således en höjning af ytan. På en storcirkel kring jorden, som ligger vinkelrätt mot förbindelselinjen mellan jord och måne, blir följaktligen hafsytan lägst. För hvarje måndygn måste alltså hafsytan på en ort två gånger höja sig, nämligen vid de tider, då orten är på sitt största och sitt minsta afstånd från månen. Verkan är proportionell mot den attraherande himlakroppens massa och omvändt proportionell mot tredje potensen på dess afstånd. Häraf beräknas solens inverkan vara endast $0{,}_{438}$ gång månens. Månens inverkan är $1{,}_{49}$ gång större, då den står jorden närmast, — då inträffande springtid kallas extraordinär — än då den är längst bort från jorden. Newton beräknade också, att vattenytans höjning på grund af månens inverkan skulle, där månen står i zenit, uppgå till $0{,}_{714}$ m. Detta motsvarar också ungefär den observerade effekten på mycket isoleradt liggande öar i oceanen. Solens verkan skulle vara $0{,}_{313}$ m. Då sol och måne samverka, d. v. s. vid nymåne och fullmåne, uppkommer ovanligt stark flod, s. k. springflod l. springtid; då de motverka hvarandra, d. v. s. vid halfmåne, är floden mycket svag, s. k. nipflod, niptid l. död tid.

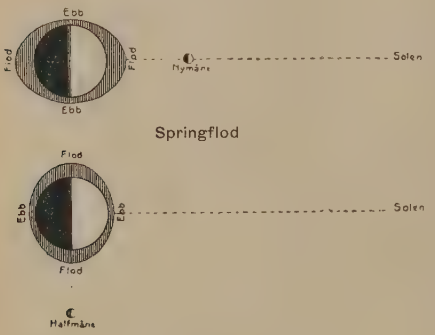

Diagram, utvisande springflods och nipflods uppkomst.

Så enkelt skulle förhållandet vara, om hela jordytan vore täckt af vatten (och endast några små öar funnes i hafvet). Det störes emellertid af kontinenterna. Från den stora flodvågen på oceanen afgrenas mindre vågor in i de mindre hafsarmarna och ankomma dit på helt andra tider, än då månen står högst öfver eller lägst under horisonten. Tidsskillnaden mellan månens meridianpassage och den därpå följande tiden för högsta flod kallas flodtid eller hamntid. Den är i:

Cádiz	1t 15′	S:t-Malo	6t 30′
Lissabon	4 0	Cherbourg	7 45
Bayonne	3 30	Calais	11 45
Brest	3 45	Vliessingen	1 0
Plymouth	6 5	Hamburg	5 0

Vattnets höjning och sänkning åtföljas af strömningar, kallade tidströmmar. Då dessa vända riktning, säges stillvatten l. tidkantring ega rum.

Flodens höjd beror i väsentlig mån på lokala förhållanden. Sålunda är t. ex. flodens medelhöjd vid Sandwichöarna $0{,}_{3}$ m., Fijiöarna 1, S:t Helena 1, Azorerna $1{,}_{5}$—$2{,}_{5}$, Boston 3, kusten af New England 6, Fundy bay 8—20, Spanska Atlantkusten $1{,}_{5}$—$1{,}_{8}$, Brest $4{,}_{5}$, Irlands västkust 3, Liverpool 6, London 5, Västra Medelhafvet $0{,}_{6}$, Venezia $0{,}_{5}$, Korfu $0{,}_{1}$, Östersjön, danska kusten $0{,}_{3}$—$0{,}_{4}$, Östersjön, tyska kusten $0{,}_{1}$—$0{,}_{01}$.

I allmänhet gäller, att flodhöjden är större mot ekvatorn och mindre mot polerna. I Medelhafvet är den ganska obetydlig, i Östersjön nära nog omärklig likasom i allmänhet i slutna hafsbäcken. Tidvattensfenomenet har behandlats af de mest framstående matematiker och astronomer, såsom utom Newton, Laplace, Young, Airy, Stokes, lord Kelvin och G. H. Darwin, utan att någon tillfredsställande teori blifvit utarbetad. S. A—s.

Ebbon [ebå′]. Se Ebo.

Ebbw Vale [e′bō-vēil], stad i engelska grefsk. Monmouth. 20,993 inv. (1901). Omgifningen har stora järn- och stålverk samt stenkolsgrufvor.

Ebed Jesu, syr. (''Jesu tjänare''), nestoriansk teolog, d. 1318, blef 1285 biskop af Singar samt 1291 nestoriansk metropolit af Nisibis och Armenien. Han författade ett dogmatiskt arbete, *Margaritha,* samt bibelkommentarer, polemiska skrifter och teologiska dikter, af hvilka samlingen *Paradisus Eden* utgifvits af G. Cardahi (Beirut, 1889) samt i utdrag med latinsk öfv. af H. Gismondi (Beirut, 1888). Därjämte verkställde han en samling af synodalkanoner och är mest känd genom sin omkr. 1298 författade rimmade katalog öfver syriska skriftställare, senast utgifven 1725, i engelsk öfv. hos Badger, ''The nestorians and their rituals'' (1852). E. anses som den siste betydande teologiske skriftställaren bland nestorianerna. Jfr H. Feige, ''Die geschichte des Mar 'Abhdišō' und seines jüngers Mar Qardagh'' (Kiel, 1889).

Ebed Melek, hebr. (''konungens tjänare''), en etiopisk eunuck (hofman) hos den judiske konungen Hiskia. Han visade sitt vänliga sinnelag mot profeten Jeremia, i det att denne på hans initiativ blef uppdragen ur en cistern, dit hans vedersakare kastat honom (jfr Jer. 38: 7—13; 39: 16). E. S—e.

Ebel, Johann Wilhelm, tysk sekterist, f. 1784, d. 1861, ledare för en under namnet ''Königsberger mucker'' vida bekant pietistisk förening, hvilken med orätt beskylldes för sedelöshet. Se Mucker.

Ebel, Hermann Wilhelm, tysk språkforskare, f. 1820 i Berlin, d. 1874 som professor i jämförande språkforskning vid universitetet i Berlin, var på sin tid hufvudrepresentanten för den keltiska filologien i Tyskland. Han ombesörjde bl. a. en ny upplaga af Zeuss' ''Grammatica celtica'' (1868—71).

Ebel, Fritz, tysk målare, f. 1835 i Lauterbach, d. 1895 i Düsseldorf, började sin bana som apotekare, men fick egna sig åt måleriet i Darmstadt och Karlsruhe (under Schirmer) samt i Düsseldorf, där han slog sig ned 1861 såsom landskapsmålare. Hans skogs- och bergstaflor berömmas för vacker komposition, säker teckning och sann kolorit. Sådana äro *Hessiskt sommarlandskap, Från Syd-Tyrolen, Från Ilsedalen i Harz, Höstlandskap från Teutoburgskogen* m. fl.

elholt. Se Äbelholt.

eling, Aurora Matilda, sångerska, f. 16 1827 i Stockholm, debuterade på Mindre tea- 1844, blef elev vid K. teatern 1845, fick an-

ställning därstädes 1847, begaf sig 1848 till Paris, där hon en längre tid studerade under Garcia, och reste därpå till Tyskland för att söka engagemang, men angreps af en tärande bröstsjukdom och dog i dec. 1851 i Berlin. Hon egde klangfull sopranröst, fint öra, snabb och klar uppfattning, ett intagande yttre, ledig hållning och dramatiskt lif i föredraget. es glansroller voro *Pamina* i ''Trollflöjten'', i ''Don Juan'', *Agata* i ''Friskytten'', *Alice* obert'', *Grefvinnan* i ''Figaros bröllop'' och *gisa* i ''Norma''. A. L.*

elsberg, köping. Se Ebersberg.

elska upploppet, en folkskockning, som 7 jan. egde rum i Stockholm med anledning däraf, ågra borgare, som ansågo sig hafva blifvit för- lade af en kapten vid Göta gardesregemente, understöd af en folkhop. Denna begaf sig först oliskammaren och sedan till slottets borggård, ande officerns bestraffning. Efter en köpman amn Ebel, som därvid förde ordet, har upp- t fått sitt namn. Hopen skingrades snart af kvadron dragoner, men följande dag lät rege- n utfärda en förordning för Stockholm, hvari- n folkskockningar och klubbsammankomster för- s, och allt kvardröjande å källare och näringss- n efter kl. 9 om kvällarna förbjöds. I ett öppet från hertigen-regenten af 12 jan. till öfverståt- en utmålades uppträdet i de mörkaste färger ppdrogs såsom ett bevis på förtroende åt Stock- borgerskap att själft efterspana och aflämna de lige. Ebel och tvenne andra borgare voro emel- de ende, som blefvo ställda till rätta. Den ämnde dömdes till fem års landsflykt, de senare atten och bröd. Uppträdet var i själfva verket es ofarligt, men fick en viss betydelse däri- n, att det uppväckte en häftig förskräckelse hos en-regenten och hans gunstling Reuterholm och ljd däraf bidrog till, att de öfvergåfvo de fri- le grundsatser, som de lagt i dagen i början myndarregeringen. Dessutom gaf det en före- ning att från underståthållarämbetet aflägsna sparre, hvilken beskylldes för att hafva skrämt en genom öfverdrifna berättelser om upp- rt. S. B.

eltoft. Se Äbeltoft.

enäceæ, *bot.*, växtfamilj bland sympetalerna, släktad med *Sapotaceæ*, från hvilka ebenace- skiljas genom vanligen enkönade blommor och saknaden af mjölksaft. Familjen består af 5 m med omkr. 280 arter, samtliga träd eller r med vanligen spridda, helbräddade blad utan och nästan alla förekommande i tropiska eller piska trakter, företrädesvis i Ostindien och iska arkipelagen. Frukten är bär, hos några arter ätbar, hos andra giftig. Kärnveden är mycket hård, tung och olika färgad och lämnar det värdefulla träslaget ebenholts. Jfr Diospyros och Ebenholts. G. L—m.

Ebenalp, berg i Säntisgruppen i schweiziska kantonen Appenzell (1,644 m.), berömdt för sin vidsträckta utsikt och för sina grottor, af hvilka en användes till kapell, Wildkirchlein (på 1,477 m. höjd), omnämnd i Scheffels ''Ekkehard''.

Ebeneser, en Helgelseförbundets missionsstation i brittiska kolonien Natal i Syd-Afrika. Se Mission.

Eben-Eser. Se Eben-Haeser.

Eben-Haeser (Eben-Eser), hebr. (''hjälpstenen''), namn på förmodligen tvenne orter i Israels historia, nämligen: 1) det ställe, där Israels här var uppställd kort före striden med filistéerna på Elis tid och där Israel förlorade slaget och arken (jfr 1 Sam. 4: 1; 5: 1). — 2) En ort, där profeten Samuel genom sin bön åstadkom filistéernas nederlag (jfr 1 Sam. 7: 12). E. S—e.

Ebenholts, *bot.*, hårda, mörkfärgade träslag, som hafva stor användning till finare snickeriarbeten, till käppar, handtag o. s. v. Med ebenholts menar man i allmänhet den svarta kärnveden af ebenaceer, men äfven hvitt, brokigt, rödt och grönt ebenholts förekommer. Af svart ebenholts, som erhålles af *Diospyros*-arter i Afrika och Asien, finnes ett flertal sorter i handeln, benämnda efter produktionsorten. Hvitt ebenholts erhålles af *Diospyros*-arter på Maskarenerna, brokigt ebenholts af *Diospyros*-arter från Koromandel och Filippinerna, rödt ebenholts af *Diospyros rubra* (Mauritius) och grönt af *Diospyros chloroxylon* (Ostindien) och af den till fam. *Bignoniaceæ* hörande *Bignonia leucoxylon* på Antillerna och i Syd-Amerika. S. k. amerikanskt ebenholts erhålles af den till fam. *Leguminosæ* hörande *Brya Ebenus*, inhemsk i Västindien. Ebenholts erhålles slutligen äfven af de till fam. *Ebenaceæ* hörande *Euclea Pseudebenus* (Afrika) och *Maba*-arter (Afrika, Ostindien och Australien). G. L—m.

1. Polerad skifva af svart ebenholts (*Diospyros Ebenum*). 2. Amerikanskt ebenholts (*Brya Ebenus*).

Ebeni'st (fr. *ébéniste*, egentl. en, som arbetar i ebenholts), schatullmakare, konstsnickare. Bland svenska ebenister framstår (från Gustaf III:s tid) Georg Haupt (se denne).

Eber, hebr., egentl. ''det på andra sidan (någon flod) liggande'', en son af Sela, en sonson till Arpaksad och sålunda ättling i 3:e led af Sem (jfr 1 Mos. 10: 21—24; 11: 14; 1 Krön. 1: 17 ff.). E. omfattar ett långt större etnografiskt begrepp än det till betydelsen därmed besläktade *ebré*, *hebré*. Den flod, som ursprungligen är tänkt såsom den, bortom hvilken E. har sitt område, är väl Eufrat (jfr 4 Mos. 24: 24), där E. tillsammans med Assur synes beteckna hela folkvärlden ö. om denna flod. E. S—e.

Eber, Paul, tysk protestantisk teolog, f. 1511 i Kitzingen, d. 1569, blef 1541 professor inom den filosofiska fakulteten i Wittenberg, 1557 professor i gamla testamentets exegetik och 1558 tillika kyrko-

herde och generalsuperintendent därsammastädes. E., som från början stått Melanchthon synnerligen nära, var efter dennes död särskildt i fråga om nattvardsläran den förnämste representanten i Wittenberg för Melanchthons förmedlande ståndpunkt och blef såsom sådan föremål för såväl det strängt lutherska partiets (''gnesiolutheranernas'') som de längst gående Melanchthonianernas, de s. k. kryptokalvinisternas, misstankar. 1557 deltog han i religionssamtalet i Worms, 1568—69 i kollokviet i Altenburg. Stor popularitet åtnjöt länge hans *Calendarium historicum* (1550; flera uppl.), en renad helgonkalender jämte en sammanställning af de viktigaste historiska data m. m.; många upplagor upplefde ock hans *Historia populi judaici a reditu ex babylonico exilio usque ad ultimum excidium Hierosolymæ* (1548). Numera fortlefver hans minne främst genom de af honom författade psalmerna, af hvilka två äro upptagna i 1819 års svenska psalmbok (n:r 469 och 480). Se G. Buchwald, ''Dr. P. E.'' (1897). (E. Bg.)

Eberbach, stad i badensiska kretsen Mosbach, vid Neckar. 5,857 inv. (1900). Fordom fri riksstad.

Eberhard [-hart], namn på flera grefvar och furstar af Württemberg. 1. E. I, ''den upplyste'', f. 1265, grefve af Württemberg, delade 1265—79 tronen med sin broder Ulrik och regerade ensam från dennes frånfälle sistnämnda år till sin död, 1325. Han stod ofta på fientlig fot med Tysklands kejsare — af Henrik VII blef han t. o. m. förklarad i riksakt (1311) —, men lyckades till sist återtaga och utvidga sina besittningar. Hans oroliga lynne betecknas af det binamn han gaf sig själf: ''Guds vän och hela världens fiende''.

2. E. II, ''grälmakaren'' (''der greiner'' l. ''der zänker''), den föregående sonson, regerade från 1344 (tillsammans med sin broder Ulrik IV till 1366 och sedan ensam) till 1392 och låg liksom farfadern nästan oafbrutet i fejd. Särskildt hafva, genom Uhlands diktcykel ''Graf E. der rauschebart'', hans strider med grefvarna af Eberstein och Wunnenstein vunnit stor ryktbarhet. Genom sin seger vid Döffingen 1388 öfver de schwabiska städerna bröt han alldeles detta stadsförbunds makt.

3. E. I ''med skägget'' (''im bart'' l. ''mit dem bart''), den förste hertigen af Württemberg, var son till grefve Ludvig d. ä., föddes 1445, öfvertog 1459 styrelsen öfver sitt arfland Urach, förde i ungdomen ett vildt och utsväfvande lif, men blef efter en vallfärd till Jerusalem (1468) en af sin tids utmärktaste furstar. Särskildt verkade han för det württembergska landets odelbarhet, sedan han 1482 förenat dess förut skilda delar under sin spira. Han stiftade 1477 Tübingens universitet, upprätthöll som hufvudman för det schwabiska förbundet fred och ordning vidt omkring och fick 1495 sina besittningar af kejsar Maximilian upphöjda till ett odelbart hertigdöme, med namnet Württemberg. Död 1496.

4. E. III, hertig af Württemberg, f. 1614, 1674, efterträdde 1628 sin fader, Johan Fredri på tronen och stod under förmyndare till 1633. Si nämnda år ingick han i det af Axel Oxenstier bildade Heilbronnförbundet och måste efter pro stanternas nederlag vid Nördlingen (1634) fly ur s land, hvilket kejsaren tog i besittning. 1638 åt fick han en del af detsamma, och genom westfalis freden (1648) restituerades han fullkomligt, tack va Oxenstiernas medverkan.

Eberhard [-hart], Johann August, ty filosof, f. 1739, d. 1809 som professor i filosofi Halle, utgaf *Neue apologie des Sokrates* (1772; 3 uppl. 1788), hvari han efter Wolfs grundsatser fö svarade det sunda förnuftets rättigheter, samt *A gemeine theorie des denkens und empfindens* (177 2:a uppl. 1786), *Theorie der schönen künste u wissenschaften* (1783; 3:e uppl. 1790), *Allgemei geschichte der philosophie* (1788; 3:e uppl. 179 *Handbuch der æsthetik* (1803—05; 2:a uppl. 18 —20), *Versuch einer allgemeinen deutschen synon mik* (1795—1802; 4:e uppl. 1853) och *Synon misches handwörterbuch der deutschen sprac* (1802; 12:e uppl. 1864) m. m. (S—

Eberhard [-hart], Konrad, tysk bildhuggar f. 1768, d. 1859, började tidigt förfärdiga andakt bilder, krucifix o. d., studerade hos Boos i Münch och kom 1806 till Rom, där han vistades till 181 då han utnämndes till professor vid Münchens kons akademi. E:s första verk af någon betydenhet vo hållna i antikiserande stil (*Faun med Bacchu barnet*, *Leda med svanen*, *Diana och Endymi* m. fl.). Men i Rom blef han snart en afgjord a hängare af den s. k. nazarenernas skola, hva principer han, först af alla, öfverförde på skul turen. Därefter skapade han endast religiösa ver utförda i medeltidskonstens anda (*helgonbilder* o *reliefer*). Hans förnämsta arbeten äro biskopar *Sailers* och *Wittmanns* vackra grafvårdar i Regen burgs domkyrka.

Eberhardt, Johan Hartman, skolman, h storisk författare, f. i Västerbotten 1727, d. 179 blef student i Uppsala 1741 och filos. magister 175 Under loppet af 1760-talet var han privatlärare ett köpmanshus i hufvudstaden och tjänstgjorde so notarie vid Stockholms stads konsistorium sam under riksdagarna, som protokollsförande i präst ståndet. 1769 blef han lektor i historia vid Härn sands gymnasium, 1773 ständig sekreterare i d s. å. inrättade bibelkommissionen och 1793 teo doktor. Skrifter: *Utkast till allmänna historien* (176 —81), *En adelsmans bref om prästerskapets rätt t tionde af säterierna* (1767). *Försök till en pragmatis historia om frälseståndet i Sverige* (1769; ny upp 1795; 3:e uppl. 1822 med titeln ''Försök till historia om Sveriges adel från de äldsta tider intil regementsförändringen 1809'') och *Utkast till e svensk mynt- och finanshistoria* (1771).

Eberhart, A. O., svensk-amerikansk politiker, 1870 i Värmland, kom vid 11 års ålder till Förent staterna, där han först tjänade som ''cowboy'' farmdräng och farmare, genomgick Gustavus Ado phus college i S:t Peter (Nebraska) och studerad därefter juridik. Efter några års verksamhet so advokat och affärsman invaldes han i Nebraska senat och valdes (nov. 1906) till denna stats vic guvernör. (Minnesota)

erle, Adam, tysk målare, f. 1805 i Aachen, 831 i Rom, studerade i Düsseldorf och slöt sig ornelius såsom hans bäste lärjunge. Hans första var *Kristi gravläggning*. Sedan följde han Cor- s till München, där han utförde i Odeon *lon bland herdarna* och i Hofgarten *Maximilian ttager kurfurstevärdigheten i Bajern*.

erle, Robert, tysk målare i München, f. , d. 1860, målade djur med stor natursanning, atiskt lif samt bred och säker penselföring: *jord, som af en örn jagas ned i en afgrund* 3, Karlsruhe), *Hjort slagen af blixten*, *Hjort kalfvar* (1853, pinakoteket i München) m. fl. — son Adolf E. (f. 1843) är genremålare i hen och lärjunge af Piloty. (G—g N.)

erle, Syrius, tysk skulptör, f. 1844 i ten (Bajern), d. 1903 i Bozen (Tyrolen), pro- i München från 1882, utförde många dekora- och monumentala arbeten för kung Ludvig II:s och för München *S:t Georg* på rådhuset, salfigurer på Ludwigsbrücke och i riksdags- . (G—g N.)

erlein [-lajn], Georg, tysk arkitekt, f. 1819 den (Mittel-Franken), d. 1884 i Nürnberg, stu- le vid polytekniska skolan i Nürnberg, seder- under Heideloff (d. 1865), som han hjälpte dekoreringen af stiftskyrkan i Stuttgart samt —42 vid slottet Liechtenstein vid Reutlingen. att i 10 år ha varit verksam vid Württem- s fornminnesförening restaurerade han 1855 t Hohenzollern i Schwaben, sedermera kors- en i Aschaffenburgs stiftskyrka, domen i Erfurt, Emmeran i Regensburg m. m.

erlein [-lajn], Gustav, tysk bildhuggare, f. i Spickershausen vid Münden, studerade i berg och i Berlin för R. Begas. Han har utfört ten sådana som *Törnuddragaren* (goss-staty, 1881, rmor 1886 i Berlins nationalgalleri), *Psyke*, *Dan- e backanter*, äfven religiösa figurer och grupper, hufvudsakligen har han gjort sig känd som umentalskulptör och är som sådan i lika hög som Reinhold Begas representativ för den mo- a officiella Berlinskulpturen. *Viktoria bekran- e kejsar Vilhelm I:s byst* var hans första arbete kejsarhusets förhärligande. Sedan följde *Tysk- s genius* (1883, likaså ett glorifierande af kej- a), monument öfver kejsarna *Vilhelm* och *Fredrik* berfeld 1893, öfver *Bismarck* i Krefeld 1897, drottning *Luise* i Tilsit 1900, *Fredrik Vilhelm* i Siegesallé i Berlin m. m. Bland hans senare rika monument äro de öfver *Richard Wagner* rlin 1903 och *Goethe* — det sistnämnda var present till staden Rom (dess uppställande på te Pincio blef hindradt, det uppställdes i stället lla Borghese 1904). E:s monument äro skickligt effektrikt anordnade, men tämligen banala. Han äfven uppträdt som målare och författare. En A. Rosenberg skrifven monografi öfver honom m 1903. G—g N.

ers, Emil, tysk målare, f. 1807 i Breslau, 884 i Beuthen a. d. Oder, studerade i Düsseldorf började med att framställa scener ur smugglar- t, vanligen med humoristisk uppfattning, men lrade sedermera helst strandlifvet vid Nordsjön, hvilket område han också lyckades bäst (*Lots- n*, *Från ett skeppsvrak räddad kvinna* m. fl.). t historiska facket är han svagare. E. är re- presenterad i Berlins nationalgalleri och flera tyska museer.

Ebers, Georg Moritz, tysk egyptolog och romanförfattare, f. 1 mars 1837 i Berlin, d. 7 aug. 1898 i Tutzing, blef 1856 student i Göttingen och sedan i Berlin. Till en början egnade han sig företrädesvis åt juridiken; men efter en svår nervsjukdom, hvarunder han tillfälligtvis kom att läsa Champollions egyptiska grammatika, slog han sig med ifver på filologiska, särskildt egyptologiska, studier samt rönte därvid uppmuntran af Jakob Grimm och R. Lepsius. Efter att hafva specimenerat för doktorat gjorde han en resa genom Europa, hvars förnämsta egyptiska samlingar han genomforskade. 1865 blef E. docent i Jena, 1868 kallades han till e. o. professor i egyptologi vid universitetet i denna stad och 1869 till professor i samma ämne i Leipzig, hvilken befattning han 1889 lämnade. E. besökte flera gånger Egypten, företrädesvis i syfte att studera deltats geografiska och kulturhistoriska förhållanden. De fynd han gjort på sina resor i Egypten höra till de intressantaste, som vetenskapen haft att anteckna. 1876 hemsöktes han på nytt af sitt gamla onda (benförlamning), hvilket i flera vintrar höll honom instängd och hvars följder gjorde honom till krympling för alltid. Hans andliga kraft bröts dock ej häraf. E. besatt en sällspord åskådlighet i uppfattning och framställningskonst samt en vidsträckt lärdom och en nästan öfvermänsklig arbetskraft. Som lärare utvecklade han en synnerligen fruktbringande verksamhet, och en stor del af de tyske egyptologerna (Erman, Wiedemann och Pietschmann m. fl.) har utgått ur hans skola. Sitt världsrykte vann han dock genom sina historiska romaner, hvilkas skådeplats företrädesvis är Egypten och Sinaihalfön. Den äldsta af dessa romaner, *Eine ägyptische königstochter* (1864; "En egyptisk konungadotter", 1865; senaste uppl. 1895), författades till största delen under hans första sjukdom. Detta diktverk äfvensom *Uarda* (1876; "Uarda", 1880; senaste uppl. 1896) tillhör den lärda romanens område och skildrar egypternas kulturlif under persernas, af grekiskt inflytande påverkade tidehvarf och på Sesostris' tid. Skalden och forskaren göra hvarandra ömsesidigt konsideratio- ner, ej alltid till fördel för skalden. I estetiskt afseende ega *Homo sum* (1878; "Homo sum", s. å.; 3:e uppl. 1895) och *Die schwestern* (1879; "Systrarna", 1880; 3:e uppl. 1895), af hvilka den förra vunnit mest erkännande, större värde. Genom dessa diktverk har E. gjort det forna Egypten kändt i vida kretsar och därigenom i visst afseende mer än någon annan af Champollions efterföljare gagnat egyptologien. Hans romaner finnas på nästan alla den bildade världens språk. — Utom de nämnda äro till svenska öfversatta "En fråga" (1881), "Kejsaren" (s. å.; 2:a uppl. 1895), "Fru borgmästarinnan" (1882), "Serapis" (1885; 2:a

uppl. 1895), ”Nilbruden” (1887; 2:a uppl. 1895), ”Gred” (1889), ”Josua” (1890; 2:a uppl. 1896), ”Tre sagor” (1891), ”Per aspera” (1892), ”Kleopatra” (1895) och ”Arachne” (1897). Såsom vetenskaplig skriftställare har E. inlagt stora förtjänster genom sina lefvande skildringar af gammalegyptisk kultur: *Ægypten und die bücher Moses* (bd I, 1868), *Durch Gosen zum Sinai* (1872; 2:a uppl. 1881) och det stora, mer populärt hållna *Ægypten in bild und wort* (1879). Af epokgörande betydelse är hans ”Papyrus Ebers” (1875), det dyrbaraste medicinska verk vi ega från det gamla Egypten, af E. upptäckt på hans sista stora resa i Orienten. Af öfriga vetenskapliga arbeten må nämnas *Palästina in bild und wort* (med H. Guthe, 2 bd, 1884; 2:a uppl. 1886—87), *Cicerone durch das alte und neue Egypten* (2 bd, 1886), *Papyrus Ebers. Die maasse und das kapitel über die augenkrankheiten* (2 bd, 1889), *Sinnbildliches. Die koptische kunst* (1892) och *Antike portraits* (1893; om fynden vid Fajum). E:s ”Gesammelte werke” utgåfvos i 32 bd 1893—97. K. P. (-st -son.)

Ebersbach, by i sachsiska reg.-omr. Bautzen nära böhmiska gränsen. 8,847 inv. (1900). Stora bomullsväfverier.

Ebersberg l. Ebelsberg, köping i Öfre Österrike, nära Trauns utlopp i Donau. 1,179 inv. (1900). E. är bekant genom det af Hiller anförda österrikiska landtvärnets strid därstädes mot fransmännen 3 maj 1809.

Ebersberg, Ottokar Franz, tysk teaterförfattare, känd under pseudonymen O. F. Berg, f. i Wien 1833, d. där 1886, skref bortåt hundrafemtio teaterpjäser, af hvilka många rönte stor framgång på Wiens sekundteatrar. Ett af E:s stycken, *Wiener dienstbot*, skall ligga till grund för J. Jolins ”Löjen och tårar”, hvars närmaste källa är en bearbetning af D. Kalisch. E. var äfven skämttidningsredaktör.

Eberstein [-stajn], Ludvig Albertsön, dansk marsk af gammal nedersachsisk grefveätt, som tidigt nationaliserats, så att marsken aldrig nyttjade sitt tyska namn, utan blott kallade sig Ludvig Albertsön. Han vardt 1318 marsk hos Erik Menved, eröfrade 1319 Bornholm från ärkebiskopen i Lund och bannlystes därför, men erhöll stora förläningar i Skåne och var en af konungens störste fordringsegare. 1321 kom han i strid med den nye konungen, Kristofer II, försonade sig då med ärkebiskopen och försvarade för hans räkning Bornholm mot sin efterträdare som marsk, men måste lämna ön. 1326 uppsade han jämte andra stormän konungen tro och lydnad, hjälpte hertig Valdemar till kronan, vardt ånyo marsk och fick så stora län i Jylland, att ingen dansk adelsman haft större. E. dog 1328. E. Ebg.

Eberstein [-stajn], gammal tysk greflig släkt, som lefde i Schwaben och Baden samt spelade en roll i medeltidens fejder. Dess medlemmar voro trogna anhängare till Hohenstauferna. Ätten utdog 1660. Jfr K. v. Neuenstein, ”Die grafen von E. in Schwaben” (I, 1897).

Eberstein [-stajn], frankisk riddarsläkt (ej besläktad med föreg. ätt), omtalas på 1100-talet. Till denna släkt hörde Ernst Albrekt von E., f. 1605, d. 1676, hvilken under trettioåriga kriget tjänat under skilda fanor, till sist som kejserlig fältmarskalklöjtnant och 1657 af Fredrik III i Danmark tillkallades för att försvara Sjåland mot Karl Gustaf. Under denne konungs andra krig mot Danmark samverkade E. med Hans Schack vid Fyns återeröfring och förjämte Schack befälet i slaget vid Nyborg 14 nov. 1659. Efter freden blef E. befälhafvare öfver trupperna i Holstein, men lämnade 1665 missnöjd Fredrik III:s tjänst och blef sachsisk generalfältmarskalk. Jfr L. F. v. Eberstein, ”Urkundliche geschichte des geschlechts E.” (3 bd, 1889) och ”Kriegsberichte und kriegstaten des generalfeldmarschalls Ernst Albrecht von E.” (1889—92).

Eberstein. 1. Kristian E., donator, f. 17 i Norrköping, d. 1816, förvärfvade som handlande betydlig förmögenhet och använde en del däraf att stifta den för yngre handtverkare och sjömän afsedda Ebersteinska skolinrättningen i Norrköping.

2. Karl Johan E., den förres faders kusin, präst, teologisk författare, f. 28 sept. 1758 på Hagestad i Västra Vingåkers socken, Södermanlands län, d. 20 jan. 1838 i Visby, blef 1772 student i Lund, 1777 filos. magister i Greifswald, 1779 teol. docent i Lund och 1784 teol. adjunkt vid samma universitet. Sistnämnda år prästvigdes han och blef 1800 teol. doktor. 1808 utnämndes han till teol. professor, 1812 till förste teol. professor och domprost samt 1813 till biskop öfver Visby stift. — E. utgaf bl. a. *Compendium theologiæ moralis, eller Sammandrag af den kristliga sedoläran* (1781; 2:a uppl. 1795), *Försök till en lärobok i theologia dogmatica* (1821) och *Försök till förklaring af mindre tydliga ställen i nya testamentet, för olärde* (1837). Som människa utmärkte E. sig för älskvärdhet och fromhet; hans ansågs i Lund för en synnerligen redig föreläsare och examinator, och som stiftsstyresman utvecklade han verkligt nit.

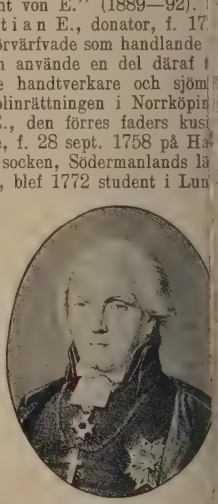

3. Karl Kristian E., den förres son, präst, vitterlekare, f. 23 mars 1794 i Lund, d. 16 maj 1858, blef 1802 student, 1812 docent och 1817 adjunkt i grekiska språket i nämnda stad samt 1819 rektor vid Hälsingborgs skola. 1821 erhöll han professorstitel. 1824 blef han kyrkoherde i Vissefofta, hvarifrån han 1835 förflyttades till Västra Karup. Jämte predikningar och akademiska afhandlingar utgaf han vittra arbeten, såsom *Mina tidfördrif* (1826), *Mina höstblommor* (bd I, 1853; bd II, 1860), samt satirer, t. ex. *Bispen* (1852). E. visade fyndighet och kvickhet, t. ex. i sina beryktade fejder med Lunds domkapitel, men togs i sin bisarreri och sin oresonlighet icke egentligen på allvar. (E. Wrgl.)

Eberswalde (till 1877 Neustadt Eberswalde), stad i preussiska reg.-omr. Potsdam (Brandenburg), vid Finowkanalen och Berlin—Stettin-järnvägen, 45 km. n. ö. om Berlin, 30 m. ö. h. 21,65 inv. (1900). Forstakademi (grundad 1830) med försöksstationer. Järngjuterier, järnvägsreparationsverkstad, söm-, takpapp- och cementfabrikation, tegel-

gerier m. m. E. har tre järnkällor af medel-ttig styrka samt utmärkta badanstalter. Säsong maj—1 okt. Frekvens omkr. 1,000 besökande. matet är mildt med skyddadt läge. Ln.

Ebert, Johann Arnold, tysk skald, f. 1723 Hamburg, d. 1795 som hofråd och professor i unschweig, tillhörde den krets, från hvilken de k. "Bremer beiträge" utgingo, och besjöngs af pstock. Han författade två samlingar *Episteln l vermischte gedichte* (1789 och 1795) samt utgaf a. en öfversättning af Youngs "Night-thoughts".

Ebert, Friedrich Adolf, tysk bibliograf, f. 91 i Taucha, nära Leipzig, d. 1834 som öfver-bliotekarie i Dresden, utgaf bl. a. *Die bildung bibliothekars* (1820), *Geschichte und beschrei-ng der k. öffentl. bibliothek zu Dresden* (1822), *gemeines bibliographisches lexikon* (1821—30), lket var det första i sitt slag i Tyskland, samt *handschriftenkunde* (1825—27) och *Culturperio-des obersächsischen mittelalters* (1825).

Ebert, Karl Egon von, tysk skald, f. 1801 rag, d. där 1882, sedan 1848 hofråd, var myc-produktiv både som epiker, lyriker och drama-r (*Dichtungen*, 1824; 3:e uppl. 1845, och *asta, heldengedicht*, 1829 m. fl.), men höjde sig öfver epigonstadiet. Hans *Poetische werke* ut-amo samlade 1877.

Ebert, Georg Karl Wilhelm Adolf, x litteraturhistoriker, f. 1820 i Kassel, d. 1890 professor i romansk språkvetenskap i Leipzig. förnämsta arbeten äro *Quellenforschungen aus geschichte Spaniens* (1849), *Handbuch der italie-chen nationalliteratur* (antologi och litteratur-oria, 1854; 2:a uppl. 1864), *Entwickelungs-chichte der französischen tragödie, vornehmlich 16. jahrhundert* (1856), *Allgemeine geschichte literatur des mittelalters im abendlande* (3 bd, 4—87; I, 2:a uppl. 1889) samt smärre afhand-gar i den af E. och Fr. Wolf 1859—63 utgifna hrbuch für romanische und englische literatur".

Ebert, Hermann, tysk fysiker, f. 1861 i pzig, blef 1887 assistent hos fysikern prof. E. edemann i Erlangen, 1894 e. o. professor i fysik eipzig, 1894 ord. professor i samma ämne i Kiel 1898 vid tekniska högskolan i München. E. har attat ett stort antal afhandlingar, ofta af bety-de teoretiskt intresse. Tills. med E. Wiedemann lersökte han elektricitetens gång genom gaser och ets inflytande därpå, hvilka undersökningar han ermera fortsatt, särskildt med användning af elströmmar af hög frekvens. Andra arbeten falla n optikens och elektromagnetismens områden. an 1901 har han hufvudsakligen undersökt feno-n inom den kosmiska fysiken, särskildt luftelek-itetens företeelse. E. har utgifvit följande större eten: *Anleitung zum glasblasen* (1887 och 1895), *usikalisches praktikum* (med E. Wiedemann; 4:e l. 1899), *Magnetische kraftfelder* (1897) och *eorie des elektromagnetismus* (1900). S. A—s.

Eberth, Karl Joseph, tysk anatom, f. 1835 Würzburg, blef 1859 med. doktor, 1865 professor patologisk anatomi i Zürich, 1881 professor i ologi och jämförande anatomi i Halle samt 1895 fessor i patologi och patologisk anatomi därsamma-les. Sedan 1890 utger han i förening med schmann "Fortschritte der medizin". R. T—dt.

Eberwein [-vajn]. 1. Traugott Maximilian E., tysk violinist och tonsättare, f. 1775 i Weimar, d. 1831 som hofkapellmästare i Rudolstadt, skref bl. a. kantater, operor, symfonier och konserter. — 2. Karl E., den föregående broder, f. 1786 i Weimar, d. 1868 som musikdirektör där, anförare för Goethes huskapell, skref en populär vorden musik till Holteis *Lenore* samt operor, sånger och diverse instrumentalmusik. A. L.*

Ebesfalva [ebej-]. Se Elisabethstadt.

Ebingen, stad i württembergska kretsen Schwarzwald, vid Schmieche. 9,000 inv. (1900). Trikå-, sammets- och bomullsväfverier.

Ebioniter (af hebr. *eibiân*, fattig) och Nasaréer, det bland kyrkofäderna vanliga namnet på den judekristna kyrka, som efter Jerusalems fall (70) alltmer afsöndrade sig från den stora hednakristna kyrkan och lefde ett isoleradt lif med centrum i Öst-Jordanlandet (Pella och sedan Kokaba, en plats, som nu ej kan säkert identifieras). Där utpräglades ännu mera judekristendomens judiska tankegång och afvogheten mot Paulus, hvars skrifter alls icke erkändes. Denna egendomliga kyrkokrets behöll dock tron på Jesus som Messias och erkändes alltid af de bäste kyrkofäderna som äkta kristen, hvaremot den led hårdt af förföljelser från judarna. Småningom splittrades den i två grenar, en mot hednakristendomen vänligare, som ock slutligen gick upp i den stora kyrkan, och en mera exklusivt judisk, som vissnade bort och i 5:e årh. spårlöst försvann. Ebioniternas (nasaréernas) betydelse sammanfaller naturligen med judekristendomens. — Sannolikt var det en gnostiskt påverkad fraktion af denna judekristendom, som omkr. 200 frambragte de mångomskrifna Klementinska homilierna och rekognitionerna. Litt.: Harnack, "Dogmengeschichte", I (3:e uppl. 1894), Seeberg, "Dogmengeschichte", I (1895), Zahn, "Geschichte des neutest. kanons" (1889—92), och framför allt Knopf, "Das nachapostolische zeitalter" (1905). Hj. H—t.

Eblé, Jean Baptiste, grefve, fransk artillerigeneral, f. 1758, deltog med utmärkelse i den hastiga eröfringen af de belgiska och holländska fästningarna 1793—94, kommenderade under Moreau artilleriet 1795—97 och 1800 samt bidrog mycket till intagandet af Neapel 1799. Han deltog vidare i fälttåget mot Preussen 1806—07, var en kort tid 1808 krigsminister hos konung Jérôme af Westfalen samt deltog i fälttåget mot Ryssland 1812 såsom chef för pontonträngen. Under återtåget kunde han ej rädda denna från förstörelsen vid Orsja (jfr Beresina, sp. 1414), men det var likväl hans förtjänst, att öfvergången öfver Beresina det oaktadt sedermera kunde verkställas. Till följd af öfveransträngning under de svåra broslagningarna afled E. 21 dec. 1812, kort efter det han utnämnts till stora arméns artillerichef. L. W:son M.

Ebn l. Ibn, arab., son, sättes ofta framför faderns dopnamn, t. ex. Ebn Ali. Jfr Ben och Namn.

Ebner, Victor, ritter von Rofenstein, österrikisk anatom, f. 1842, blef med. doktor 1866, kallades 1873 till professor i histologi och embryologi i Graz samt 1888 till professor i histologi i Wien. Utom ett stort antal större och mindre afhandlingar har E. bearbetat bd III af Köllikers "Handbuch der gewebelehre" (1899—1902).

Ebner-Eschenbach, Marie von, baronessa, österrikisk författarinna, född grefvinna Dubsky,

f. 13 sept. 1830 på Zdislavic i Mähren, gift 1848 med kaptenen Moritz von E. (d. 1898 som fältmarskalklöjtnant). Hennes debut inträffade 1860, då hon utgaf *Maria Stuart in Schottland*, ett skådespel i Schillers anda, hvarpå följde dramat *Marie Roland* (1867) m. fl. skådespel, bl. a. tillfällighetsstycket *Doktor Ritter* (1869), en vacker hyllning till Schillers minne. På scenen vann hon likväl ingen större framgång och vände sig småningom till berättelsen och romanen, hvilka alltsedan utgjort den vida öfvervägande delen af hennes alstring. Denna har under 1880- och 1890-talen både blifvit långt rikare och vunnit ojämförligt mera erkännande än förut. Särskildt fick hon på sin sjuttioårsdag mottaga en allmän hyllning, bl. a. kreerades hon då till hedersdoktor vid Wiens universitet. Fru E. har jämte Paul Heyse m. fl. inom den tyska litteraturen representerat en äldre riktning än den naturalistiska, som i allmänhet behärskat 1800-talets senare decennier. Hon är, säger R. M. Meyer, framför allt uppfostrarinna, ehuru hennes tendens är vida mer poetisk än flertalet uppfostringsförfattares, i det att hon agiterar för den fulla utvecklingen af anlag och ansatser till harmonisk mänsklighet. Hennes figurer äro fast och klart tecknade, ofta i en älskvärd humoristisk ton, oftare med lyrisk glans. Litterär satir och skildringar från land och stad i hennes hemort äro två af de motivkretsar, där hon hämtat sina viktigaste ämnen. Hennes stil är åskådlig och rik. Af hennes arbeten må nämnas sagan *Die prinzessin von Banalien* (1872; nytryck 1904), *Erzählungen* (1875; 5:e uppl. 1905), *Božena* (1876; 7:e uppl. 1906), *Neue erzählungen* (1881; 4:e uppl. 1904), *Dorf- und schlossgeschichten* (1883; 7:e uppl. 1906; ny följd 1886, 4:e uppl. 1905), *Zwei komtessen* (1885; 7:e uppl. 1904), *Das gemeindekind* (1887; 9:e uppl. 1904), af många ansedt för hennes förnämsta verk, *Miterlebtes* (1889; 3:e uppl. 1897), *Unsühnbar* (1890; 7:e uppl. 1905), *Glaubenslos?* (1893; 3:e uppl. 1903), *Rittmeister Brand. Bertram Vogelweid* (1896; 3:e uppl. 1905), *Alte schule* (1897), *Aus spätherbsttagen* (1901; 2:a uppl. 1902) och *Die unbesiegbare macht* (1905; 2:a uppl. 1906). Dessutom har hon offentliggjort ett band mycket berömda *Aphorismen* (1880; 5:e upp. 1901) samt *Parabeln, märchen und gedichte* (1892). Af hennes *Gesammelte schriften* utgåfvos 1893—94 6 bd (ny uppl. 1905) och 1901—05 3 bd. Till svenska ha tolkats "Två grefvinnor. Baronerna von Gemperlein. Krambambuli", 1896, och "Lotti", 1901. Jfr vidare Bettelheim, "Marie von E., biographische blätter" (1900), och Necker, "Marie von E. nach ihren werken geschildert" (s. å.). R—n B.

Ebners sats, en för elektriska tändrör använd knallsats, bestående af lika delar finpulveriserad svafvelantimon och kaliumklorat. Den utmärker sig för sin stora känslighet för friktion och slag och för den häftighet, hvarmed den detonerar. E. S—m.

Ebo (E b b o), fr. *Ebbon*, Danmarks förste hedna omvändare, var son till en frigifven och dibrode till kejsar Ludvig den fromme. 816 blef ha ärkebiskop af Reims. På den tiden söndersle Danmark af tronstrider. Harald (Heriold), 814 fö jagad af Godfreds söner, sökte hjälp hos kejsa Ludvig och lyckades 819 blifva återinsatt i konunga dömet öfver en del af Danmark. Denna omständighe begagnade kejsaren för att söka skaffa kristendome insteg bland danskarna. På mötet i Attigny i aug 822 fick E. uppdrag att utföra denna mission. Som maren 823 predikade han evangelium i Danmark där han lär hafva omvändt många. Men snart ut bröto nya tvister mellan Harald och Godfreds söner Den förre såg sig därför åter nödgad att fly och söka kejsarens hjälp. Tvenne grefvar sändes a kejsaren till Danmark för att undersöka förhållande och bevaka Haralds rätt. Med dessa sändebud åter vände E. till Frankrike 823, och det tyckes, so om han sedermera icke vidare besökt Danmark. Ha visade likväl alltjämt stor ifver för det nordiska omvändelseverket. På det politiska området spelade han däremot icke någon synnerligen hedrande roll. När kejsar Ludvig den frommes tre äldste söner 833 ånyo höjde upprorsfanan mot sin fader, var E. en af hufvudmännen för deras parti, och sedan kejsaren blifvit tvungen att öfverlämna sig i sin äldste sons, Lothars, våld, var det hufvudsakligen E. jämte ärkebiskop Agobard af Lyon, som på kyrko- och riksförsamlingen i Compiègne (okt. 833) påyrkade, att han skulle afsättas och undergå en förnedrande kyrkobot. Då Ludvig åter kommit till makten, 835, måste E. förklara sig sitt ärkebiskops ämbete ovärdig, hvarefter han afsattes och fördes först till klostret i Fulda, sedan i Fleury. Vid del strider, som efter Ludvig den frommes död (840) utbröto mellan dennes söner, tog E. parti för Lothar och blef på dennes föranstaltande åter insatt i sitt ärkestift af mötet i Ingelheim (840), men då vid den bekanta riksdelningen i Verdun (843) största delen af detta stift föll på Karl den skalliges lott afsattes E. ånyo (845). Enligt en uppgift, som lik väl ej är fullt tillförlitlig, dog han 847 som biskop i Hildesheim. Se Simson, "Jahrbücher des fränki schen reichs unter Ludwig dem frommen" (1874), och Dümmler, "Geschichte des ostfränkischen reichs" (2 uppl., 1887). S. F. H.*

E'boli (E v o l i), stad i italienska prov. Salerno (Kampanien). 8,551 inv. (1901; som kommun 12,407 inv.). Gammalt slott; landtbruksskola.

E'boli. 1. R u y G o m e z d e S i l v a, grefve af Melito, furste af E., d. 1573, var spanske konungen Filip II:s gunstling. Han uppfostrades tillsammans med nämnde konung och vann däri genom, men ännu mer genom sin hustrus välde öfver konungen stort inflytande på denne. E. var en smidig man med fina umgängesgåfvor. Hans rival om konungens ynnest var hertigen af Alba, och därför rådde bitter fiendskap mellan dessa båda. Särskildt i fråga om Nederländerna förordade E. en måttfullare och mera förs onlig politik än Albas. E:s maktperiod inföll under åren 1559—72.

2. A n n a d e M e n d o z a y l a C e r d a, hertiginna af Francavilla och furstinna af Melito, den föregåendes maka, f. 1540, d. 1592, gjordes af Filip II — med hvilken framgång är omstridt — till föremål för varm hyllning och spelade en

ydande roll i intrigerna vid hofvet. Då hon r sin makes död knöt en kärleksförbindelse med ssekreteraren Antonio Perez, vaknade konungens rtsjuka, och furstinnan fängslades (1579) samt tillbringa större delen af sitt återstående lif ångelse. Efter Mignet (''Antonio Perez et Phie II'', 1874) uppges vanligen, att hon varit Filips tarinna och konungen far till hennes äldste son, tigen af Pastrana. Detta bestrides af Ranke furstinnan E:s senaste spanske biograf, Muro Vida de la princesa de E.'', 1877). Den l af henne Schiller ger i ''Don Carlos'' har ast få drag gemensamma med hennes gestalt i orien. (V. S—g.)

Ebonit, *kem. tekn.*, en svart massa af hård konens, beredd genom upphettning af kautschuk med fvel och schellack. Den är smidig, antager med het en glänsande polityr och användes dels till mängd galanteriartiklar, kammar, knappar o. d., såsom isolationsmaterial i elektriska appar. G. H—r.

Eboracum, latinskt namn på York (se d. o.).

Ebrard, August, tysk reformert teolog och litterär författare, f. 1818 i Erlangen, d. där 88, blef teol. professor i Zürich (1844) och Erlangen (1847) samt konsistorialråd i Speier (1853). som höll på den reformerta nattvardsläran, men astade predestinationen, sökte under sin vistelse peier åstadkomma en union mellan lutheraner reformerta. Såväl därigenom som genom sitt ripande mot en rationalistisk psalmbok i den ziska kyrkan framkallade E. mot sig våldsam osition både från det högortodoxt lutherska och rationalistiska hållet samt måste 1861 vika för men och nedlägga sitt ämbete. Han höll sedan rlangen teologiska föreläsningar och blef 1875 tor vid därvarande fransk-reformerta församling. ytterst talrika teologiska skrifter äro förteckne i en biografi (af E. F. K. Müller) i ''Realyklopädie für protestantische theologie und kirche'' uppl.), bd 5. Mest känd är hans *Wissenschaftliche kritik der evangelischen geschichte* (1842; 3:e l. 1868). Som vitter författare (under pseudonen Gottfried Flammberg) utgaf E. en gd kristliga berättelser, bl. a. *Kurt Werner* bd, 1864), samt flera dramatiska och lyriska ök. (V. S—g.)

Ebréer, Ebréerbrefvet och Ebreiska. Hebréer, Hebréerbrefvet och Hebreiska språket och litteraturen.

Ebrillade [ebrijäd], fr. (af it. *briglia*, tygel), dragning eller knyck på ena tygeln för att få hästen att stanna eller vända. (B. C—m.)

Ebro [e'brå], lat. *Iberus*, flod på Pyreneiska halfön. rinner upp i Kantabriska bergen, nära Reinosa, rov. Santander, flyter i hufvudsakligen sydöstlig ming genom Gamla Kastilien, Navarra, Aragon och Katalonien samt faller ut i Medelhafvet, där bildar ett slags ogrenadt delta, hvilket sträcker 24 km. ut i hafvet och är en torr sandslätt med k, som genom E. delas i två hälfter. Längd r. 750 km. och flodområde 85,000 kvkm. — är den smalaste och vattenfattigaste af halföns hufvudfloder och får först vid Tortosa en bredd 700 m. Endast på korta sträckor är den segel-, hvarför man dragit kanaler, som löpa parallellt hufvudfloden, på vänstra sidan Táustekanalen, på högra sidan Kejsarkanalen. Denna, som påbörjades af kejsar Karl V, löper från trakten af Tudela till klostret Monte Terero, nedanför Zaragoza. San-Carlos-kanalen (Canal nuevo) förbinder Amposta, vid deltats spets, med hamnen Los Alfaques. De viktigaste bifloderna äro: t. v. Aragon, Arba, Gallego och Segre; t. h. Alhama, Jalon, Huerva, Aguas och Guadalope.

Ebrodúnum, stad. Se Embrun.

Ebstein [-stajn], Wilhelm, tysk läkare, f. 27 nov. 1836 i Jauer, med. doktor 1859, blef 1874 professor i invärtes medicin i Göttingen. I en mängd större och mindre afhandlingar har han behandlat olika områden af invärtesmedicinen; därjämte har han egnat sig åt medicinsk-historiska forskningar samt äfven utgifvit ett antal populärmedicinska skrifter, af hvilka några äfven utkommit i svensk öfv. Om E:s dietkur se Diet, sp. 369. I förening med J. Schwalbe redigerade han ''Handbuch der praktischen medicin'' (5 bd, 1899—1901). R. T—dt.

Ebstein-kuren [-stajn], *med.* Se Diet, sp. 369.

Ebullioskŏp (af lat. *ebullire*, sjuda, bilda bubblor, och grek. *skopeï'n*, se), *fys.*, ett hufvudsakligen af en liten bleckpanna och en termometer bestående instrument för bestämmande af vätskors, särskildt alkoholblandningars och viners, kokpunkt, som är desto lägre, ju högre alkoholhalten är. Pannan är försedd med två öppningar. I den ena af dessa är termometern insatt i horisontal ställning. Till termometern hör en skala, utvisande läget af kokpunkterna hos olika starka blandningar af alkohol och vatten. Vinprofvets kokpunkt angifver sålunda en viss alkoholhalt. Den andra öppningen i pannan har till ändamål att bereda den bildade ångan fritt utlopp. Ett förbättradt ebullioskop är konstrueradt af Ernst Beckmann i Leipzig. L. A. F.*

Ebullioskopi (se Ebullioskop), läran om sättet att uppmäta vätskors halt af lösta kroppar genom bestämning af deras kokpunkt. Rent vatten kokar vid 100° C., om det yttre trycket är 760 mm. Löses däri en icke flyktig kropp, så höjes kokpunkten, och höjningen är till en början proportionell mot antalet grammolekyler, som är löst i 100 kbcm. af vattnet. För en grammolekyl utgör kokpunktshöjningen 5,2° C. Lagarna för kokpunktshöjningen gåfvos först af Raoult, teorien därför af Arrhenius. Salter, starka baser och syror ge större kokpunktshöjning, hvilken teoretiskt kan beräknas. Är den lösta kroppen flyktig, så blir kokpunktshöjningen förminskad, och är den mycket flyktig (t. ex. alkohol), så kan den öfvergå i en kokpunktssänkning. Denna kan teoretiskt beräknas, men bestämmes bäst empiriskt. För hvarje proc. alkohol (mellan 0 och 5 proc.) sjunker kokpunkten med 0,96° C. Äfven för lösningar i andra lösningsmedel än vatten gälla likartade regelbundenheter. Bestämning af kokpunkten hos lösningar af svårflyktiga kroppar användes inom kemien ofta för utrönande af de lösta kropparnas molekylarvikt. (Jfr Lösning.) S. A—s.

E'bur, lat. (af fornegypt. *ebur*, elefant), elfenben. — Ebur fossile, fossilt elfenben, mammuttänder. — Ebur u'stum, brändt elfenben; bensvärta.

Eburneatiŏn (af lat. *ebu'rneus*, af elfenben), *med.*, bildning af ovanligt fast, elfenbensliknande bensubstans, före mmer, särskildt i vissa former af bensvulster, *osteom*, äfven som självständig patologisk process i bensystemet. G. F—r.

Ebu'rneumförfarandet (af lat. *ebu'rneus*, af elfenben), en fotografisk kopieringsmetod, genom hvilken man på ett underlag, bestående af gelatin och zinkeller bariumhvitt, erhåller särdeles mjuka och fina bilder, liknande sådana på elfenben. J. Htzg.

Eburodúnum, stad. Se Yverdon. — *Lacus eburodune'nsis*, Neuchâtelsjön.

Eburöner. På Julius Cæsars tid bodde kring Maas, på norra sluttningen af Ardennerna, fem små folk: kondruser, eburoner, cæræser, pæmaner och segnier, hvilka med ett gemensamt namn kallades *germani*. Dessa folk voro sannolikt från andra sidan Rhen invandrade germaner; men den omständigheten, att deras namn äro keltiska, tyckes antyda, att de antagit keltiskt språk och sammansmält med den belgiska befolkningen. Det förnämsta af dessa fem folk voro eburonerna. På deras område låg staden Aduatuca (nuv. Tongres, vid floden Geer, s. v. om Maastricht), hvilken dock äfven betecknas som ett eget samhälle vid eburonernas gräns. Enligt en sägen ledde denna stads invånare sitt ursprung från den besättning, hvilken cimbrerna sägas hafva kvarlämnat där vid sitt infall i Gallien mot slutet af 2:a årh. f. Kr. — Senare undanträngdes såväl de särskilda folknamnen som den gemensamma benämningen germaner af namnet *tungri*. Ända in i medeltiden fortlefde dock kondrusernas namn i namnet på landskapet Condroz (se d. o.), och möjligen är det cæræsernas namn, som återfinnes i uttrycket *pagus carascus* (det carasciska området). S. F. H.*

Eburo'vices, stad. Se Évreux.

e. c., förkortning för lat. *exempli causa*, till exempel (jfr e. g.), och för nlat. *ex commissione*, enligt uppdrag.

Eça de Queiros [e'sa de keirå'ʃ], José Maria, portugisisk romanförfattare, f. 25 nov. 1845 i Povóa de Varzim, d. 16 aug. 1900 i Paris, studerade juridik i Coimbra, företog sedan vidsträckta resor och vardt så konsul i Habana, Bristol och Paris. E. införde den moderna naturalistiska romanen i sitt lands vitterhet. Bland hans arbeten märkas *O crime do padre Amaro* (1874; omarb. 1880), *O primo Basilio* (1877). *A reliquia* (1886), *Os Maias* (1889), *Correspondencia de Fradique Mendes* (1891) och *A illustre casa Ramires* (1900). E. utgaf ''Revista de Portugal'' (1889—92).

Écaille [eka'j], fr. (befryndadt med sv. *skal*, ty. *schale*), fjäll; målning i form af fjäll (på porslin, tapeter m. m.).

Écarté, fr. (af *écarter*, aflägsna, kasta korten), ett omtyckt, enkelt kortspel, som spelas på tu man hand, med trettiotvå kort (s. k. pikélek, hvarur hackorna 2—6 borttagits). Ässet kommer i valör efter kung, dam och knekt. Hvardera spelaren får 5 kort, hvarefter det nästa slås upp som trumf. Köp af nya kort ur talongen kan ske med gifvarens samtycke. Partiet uppgår till 5 poäng. 3—4 stick medföra 1 poängs vinst, trumfkungen likaledes, 5 stick ge 2 poängs vinst, o. s. v. Har gifvaren nekat köp ur talongen och förhand gör 3 stick, räknas dessa som 2 poäng (i st. f. 1). Jfr Ekartera.

Écartement des forts [ekartmä' dä får], fr., *fortif.*, fortens i en fortgördel afstånd från hvarandra. L. W:son M.

Ecba'llium (oriktigt *Ecba'lium*), *bot. farm.* Se Elaterium.

Eccard, Johannes, tysk tonsättare, f. 1553 i Mühlhausen, Thüringen, d. 1611 som hofkapellmästare i Berlin, elev af Orlando Lasso, komponerade flera körsamlingar, bland hvilka de 5-stämmiga *Geistliche lieder* (1597) och de 5—8-stämmiga *Preussische festlieder durchs ganze jahr* (1598) äro de mest betydande. Bägge samlingarna utgåfvo ånyo af Stobæus (1634—44), Teschner (1858—60) och Riedel (1874). Allt i dessa kompositioner är klart, skickligt och värdigt. Harmonien är af tadelfri renhet samt, med all enhet i grundtonen, rik och flytande; nästan hvarje gammaldags hårdhet är försvunnen. E., hvars körer utgöra en egen bland ning af visa och motett, inledde den protestantiska konstkoralens stora tidehvarf, som nådde sin höjdpunkt i Seb. Bach. Den, som först ånyo ledde uppmärksamheten på E., var K. v. Winterfeld (''Der evangelische kirchengesang'', I, 1843), hvilken dock öfverskattar honom. A. L. (E. F—t.)

Eccard. Se Eckhart, J. G. von.

Ecce homo [ä'kse], lat., ''Se människan!'' Pilatus' utrop (Joh. evang. 19: 5), när han för

Ecce homo. (Efter ett kopparstick af A. Dürer.)

folket visade den gisslade Kristus. På de sköna konsternas område betecknar detta uttryck en framställning af återlösaren vid ifrågavarande tillfälle, vanligtvis af honom ensam, törnekrönt, bloddrypande och purpurklädd (i halffigur eller bröstbild) eller tillsammans med två krigsknektar. Sådana bilder voro i synnerhet omtyckta under den senare medeltiden och under renässansen.

Eccelle'nza [ettjele'ntsa], it., excellens (se d. o.).

Ecchelle'nsis, Abraham, lärd maronit, d. 664, erhöll doktorsgraden i Rom och undervisade där i arabiska och syriska. Han efterlämnade vikiga arbeten om det syriska språket, arabernas filosofi mt den kyrkliga historien och bibliografien. Af örsta betydelse är hans *Chronicon orientale* (1653; a uppl. 1685).

Ecchondrosis (af grek. *ek*, ur, af, och *cho'ndros*, osk), broskvulst. Se Tumör.

Eccles [eklś], stad i engelska grefsk. Lancaster d Manchesterkanalen, 6,5 km. v. om Manchester. 4,369 inv. (1901) tills. med Boston on Irwell och idra förstäder. Bomullsindustri.

Ecclesall Bierlow [e'klśål bi'ərlāu], industridistrikt West riding af engelska grefsk. York, s. v. om heffield. 97,197 inv. (1901).

Ecclesfield [e'klśfild], nordlig förstad till Sheffld i West riding af engelska grefsk. York, 8 km. ö. om Sheffield. 34,153 inv. (1901). Fabriker r stålvaror, linne och papper.

Ecclēsia, lat. (grek. *ekklesi'a*, af *ekkalēi'n*, utlla, utvälja), folkförsamling; de kristnes samfund, rka. — E. invisībilis, den osynliga kyrkan. - E. militans, den stridande kyrkan. — E. ressa, den förtryckta kyrkan. — E. re'gans, den härskande kyrkan. — E. triu'mhans, den triumferande (segrande) kyrkan. — visībilis, den synliga kyrkan. Jfr Kyrka.

Ecclēsia, lat. (kyrka), *konsth.*, personifikationen den kristna kyrkan, förekommer jämte sitt mot-

Fig. 1. Ecclesia på Strassburgs münster.

Fig. 2. Synagoga på Uppsala domkyrka.

ycke synagoga, judendomens personifikation, ta i medeltidens konst. Båda framställas som önta drottningar. Den förras attribut är en korsformigt afslutad lans och en kalk, den senares en bindel för ögonen, en sönderbruten lans och eventuellt lagens taflor. Stundom synes kronan falla från hennes hufvud, ibland ledsagas hon af en bock, symboliserande det judiska offret, i motsats mot den kristna offersymbolen, kalken. I konsten uppträda personifikationerna först i miniatyrer och på elfenbensreliefer under 800-talet och då i samband med korsfästelseframställningar. Den kyrkliga stenskulpturen under 1200-talet i Tyskland och Frankrike har gifvit de monumentalaste ecclesia- och synagogatyperna, så t. ex. på domen i Bamberg och münstern i Strassburg (fig. 1). Efter renässansen förekommer paret endast undantagsvis. Allegorien anses ha sitt ursprung i en pseudo-augustinsk dialog, "Grälet mellan kyrka och synagoga", och uppträder f. ö. inom medeltidens litteratur mycket ofta i mysteriet och fastlagsspelet. Bilder af ecclesia och synagoga förekomma talrikast i de trakter, där antisemitismen varit starkast. På Sveriges fastland, där veterligen inga judar och följaktligen ingen antisemitism funnos under medeltiden, äro dylika framställningar mycket sällsynta; hittills är också blott ett exemplar kändt (fig. 2), "synagoga" på Uppsala domkyrkas södra portal. (Pendangen ecclesia är förkommen.) På Gottland är motivet dock iakttaget på två ställen. Se J. Roosval, "Minnen från medeltidens antisemitism" (i "Kult och konst", 2:a årg., h. 3, 1906), och Paul Weber, "Geistliches schauspiel und kirchliche kunst" (1894). Jfr äfven Judesuggan. J. R.

Ecclesia'stes, lat. (grek. *ekklesiastēs*; se Ecclesia), predikare. Se Predikarboken.

Ecclesia'sticus (med underförstådt *liber*, bok), det latinska namnet på Jesu Syraks bok.

Eccopro'tica l. Eckoprotica (af grek. *ek*, ur, och *ko'pros*, exkrementer), *med. farm.*, lindrigt verkande afföringsmedel, såsom manna, svafvel, feta oljor.

Eccremoca'rpus R. et P., *bot.*, växtsläkte af fam. *Bignoniaceæ* med tre arter, inhemska i Peru och Chile. I trädgårdar odlas ofta *E. scaber* R. et P. (*Calampelis scaber*), som är en vacker klättrande buske med parbladiga blad och röda, rörformiga blommor i rika klasar. G. L—m.

Ecgberth, angelsaxisk konung. Se Egbert.

Echague [eʧägve], Rafael, markis del Serrallo, spansk general, f. 1815 i San Sebastian, d. 1887 i Madrid, deltog uti inbördeskriget 1833 och stod därunder på cristinos' sida, slöt sig sedermera till hofsamhetspartiet ("moderados") och trädde i ett nära förhållande till O'Donnell, deltog 1854 i det uppror mot hofvet och de reaktionäre, hvilket slutade med, att Espartero blef konseljpresident, utmärkte sig 1859—60 som general i kriget mot Marokko (särskildt i slaget vid Tetuan 1860) och förde 1873—74 vid flera tillfällen befäl mot carlisterna.

Échalote [eʃalå't], fr., *bot.* Se Löksläktet.

Échancrure [eʃäkrȳr], fr. (af lat. *ca'ncer*, kräfta), utfrätning, rund urholkning, utskärning; *fortif.*, nedskärning i en vall, särskildt den smala gången mellan en tvärvall i betäckta vägen och fältvallens innersluttning. L. W:son M.

Échange [eʃä'ʃ], fr., byte, utbyte; växel.

Échantillon [eʃätijå'], proflapp, profbit, modell, mönster.

Échappade [eʃapa'd], fr. (af *échapper*, und-

slippa), felsnitt, felskärning (i träsnidarkonsten), felstick (i graveringskonsten).

Échappement [eʃapmä'], fr., "utväxling" (af *échapper*, undslippa). 1. *Urmak.*, den s. k. "gången" i ett ur (cylindergången, ankargången, spindelgången o. s. v.), hvilken förbinder pendeln eller oron med hjulverket och reglerar urets jämna gång, i det den hindrar urverket att för hastigt löpa ut. — 2. *Mus.*, den inrättning i pianofortets mekanik, hvarigenom hammaren genast efter anslaget springer tillbaka från strängen.

Échappera (fr. *échapper*), undslippa, undfly, undkomma, rymma, försvinna, "schappa".

Echardonnös (af fr. *échardonner*, rensa från tistlar), *text.* Se Borrplys.

Écharguette [eʃargä'tt]. Se Échauguette.

Écharpe [eʃa'rp], fr. (af fnhty. *scherbe*, väska, påse), urspr. pilgrimsväska (som bars öfver ena axeln); skärp, fältbindel, lifbindel, armbindel; en smal schal af flor eller annat tunt tyg. — En écharpe [äeja'rp], *krigsv.*, i sned riktning (t. ex. beskjuta en fästning).

Échauffé [eʃåfē], fr., Echauffērad, upphettad, het i ansiktet.

Échauguette [eʃågä'tt] l. Écharguette, fr. (af mlat. *scaraguaita*, af ty. *scharwache*, patrull), *fortif.*, å medeltidsborgarna och vanligen i ett öfre tornhörn utbyggd skyllerkur af sten med koniskt tak. I densamma placerades en vaktpost för att genom i murväggen anbragta skottgluggar kunna redan på långt håll upptäcka och inrapportera hvarje ankommande. Småningom förstorades échauguetten och inrättades mera uteslutande för försvar samt försågs slutligen äfven med små kanoner. I 17:e årh. kom den h. o. h. ur bruk. (Fig. af borgen Elz, i art. Bostad, pl. II, visar échauguetter. Dylika finnas t. ex. på Viks slott i Uppland.)

Échéance [eʃeä's], fr. (af mlat. *excadentia*, fall), fall, förfallotid (en växels).

Échecs [eʃä'k], fr. (af pers. *schah*, konung), schackspel.

Echegaray y Eizaguirre [etʃegara'j i eithagi'rre]. 1. José E., spansk dramatiker, f. 18 april 1832 i Madrid, af baskisk härkomst, verkade, efter en tids sysselsättning som ingenjör, 1854—68 som professor i matematik vid ingenjörskolan i Madrid och utgaf flera betydande arbeten i sin vetenskap. Samtidigt egnade han sig åt studiet af filosofi och politiska vetenskaper, särskildt nationalekonomi. Revolutionsåret 1868 valdes E. af sina demokratiska meningsfränder till deputerad, och 1869 höll han, dittills mera obemärkt, i den konstituerande församlingen tvenne glänsande tal om religionsfriheten, som väckte oerhördt uppseende och t. o. m. förskaffade honom säte i regeringen såsom arbets- och undervisningsminister, hvilken plats han innehade omkr. två år. 1872 blef han ånyo minister med samma portfölj, hvilken han dock snart utbytte mot finansportföljen. Då Amadeus afsade sig kronan (1873), måste E. emigrera till Paris, men återkom 1874 och mottog en plats i den republikanska ministären, hvilken han dock inom kort lämnade. Det såg en tid ut, som skulle hans politiska bana därmed vara afslutad. Sedermera har han dock upprepade gånger varit deputerad, och 1905 intog han för en kortare tid plats såsom finansminister i en liberal ministär. 1894 invaldes han i Spanska akad. efter att alltsedan 1866 ha varit medlem af spanska vet. akad. År 1904 erhöll han, jämte den provensalske skalden Mistral, det litterära Nobelpriset. — Under vistelsen i Paris hade E. af ekonomiska skäl egnat sig åt litterär verksamhet och bl. a. skrifvit en enaktskomedi, *El libro talonario* ("Med samma vapen", uppf. å Dram. teatern 1895), som 1874 uppförd med rätt god framgång i Madrid. Samma år gick hans första stora drama, *La esposa del vengador*, med stort bifall öfver tiljan. Sedan dess har E. oafbrutet arbetat för teatern, och till slutet af 1905 förelågo af hans hand 64 från trycket utgifna dramatiska stycken, af hvilka emellertid ett är imitation, ett bearbetning och två öfversättningar. De allra flesta af E:s stycken äro tragedier. De förnämsta af dessa äro *Ó locura ó santidad* (1877; "Helgon eller vansinnig?", öfv. af H. v. Feilitzen, uppf. å Dram. teatern 1882), som mästerligt skildrar idealismens tragik, och *El gran Galeoto* (1881; "Galeotto", öfv. efter P. Lindau, uppf. 1888 å samma teater; ny, utmärkt öfv. "Den store Galeotto" i originalets versform af K. A. Hagberg 1902), en gripande skildring af det lättsinniga förtalets demon. Bland komedierna, af hvilka de flesta äro föga betydande, torde den litterära satiren *Un critico incipiente* (1891; "En kritikers debut", öfv. af A. W:son Munthe 1892, uppf. å Dram. teatern) vara den bästa. E. torde få anses som Spaniens mest betydande dramaturg alltsedan den spanska teaterns klassiska period. Han adopterade redan från början den gamla traditionellt spanska formen, vanligen åttastafvig assonerad, här och där helrimmad vers i ett poetiskt och klingande, men också uppstyltadt och osant språk. Denna form är utan tvifvel en svag sida hos en modern dramatiker, äfven om han såsom E. visar sig vara en mästare i arten. På senare tid har E. dock företrädesvis användt prosaformen: under det af hans tio första stycken nio voro på vers, voro af de tio sista nio på prosa. E:s första dram behandlade ett ämne från 1500-talet, och såväl i ämnets val som i dess behandling visade han ett afgjordt nationellt och romantiskt skaplynne. Hans andra dram, *La última noche* (1875), behandlade visserligen ett modernt ämne, men äfven där röjer sig i utförandet samma romantiska lynne. Sedan har han omväxlande skrifvit stycken af båda dessa arter, på senare åren dock mest moderna. Ett af hans allra senaste stycken, *La escalinata de un trono*, 1903, är dock af alldeles samma art som hans första stora dram. Men många af E:s "moderna" stycken skilja sig knappt mer än just till ämnet från de "historiska", allt öfrigt är detsamma: arten af den dramatiska inspirationen, de teatraliska resurserna, det klingande språket. Det mest framträdande draget i E:s skaldelynne torde vara hans häpnadsväckande fantasi och uppfinningsförmåga samt hans intensiva kraft och glöd, som ofta äro oemotståndligt

edryckande. Ett karakteristiskt drag är den pessi-stiska ton, som genomgår hans diktning. E. har ovanligt skarp scenisk blick, han förstår som få t gripa och uppskaka sin publik, han är en mästare dialogen, en stor språkkonstnär. Å andra sidan har ed skäl anmärkts, att hans karaktärer oftast äro öf-rmänskliga, yttervärlden eller samhället han skil-ar konstrueradt och ödesartadt, utveckling och upp-ning kallt matematiskt beräknade, effekterna ofta allefekter, tragiken stundom mer gräslig än blim, lyrismen väl stark och språket ofta konstladt h deklamatoriskt. I alla händelser torde E:s stor-gna och originella diktning få anses som en af intressantaste företeelserna i den moderna litterar-ren. — Utom de förut nämnda hafva af E:s stycken på Dramatiska teatern uppförts *El hijo de carne el hijo de hierro* (1888; "Järn och blod", öfv. A. W:son Munthe, 1889), *Lo sublime en lo vul-r* (1888; "Bernardo Montilla", 1888, öfv. efter ndaus tyska bearbetning, 1891), *Mariana* (1892; "Mariana", öfv. af C. Bowallius, 1894), *Mancha e limpia* (1895; "Offrad", öfv. af dens., 1896) h *Bodas trágicas* ("En bröllopsnatt", 1903). — I n i Madrid utkommande tidskriften "La España oderna" publicerar E. alltsedan 1894 sina "minn", *Recuerdos*, hvilka dock, trots sitt betydande ifång (ännu 1906 rörde de sig om 1860-talet), åtnstone hittills ej erbjudit något större historiskt er litteraturhistoriskt intresse. A. W:son M.

2. Miguel E., den föregående broder, spansk amatisk författare, f. 1848 i Quintana de la Orden oledo), skref redan vid 16 års ålder komedien *ra y Cruz*, som uppförd̈es och vann berom af kri-en. De följande tio åren egnade sig E. uteslutande juridiska, filosofiska och språkliga studier, såväl assiska som moderna, hvarefter han 1869 blef byrå-ef i sin broder Josés departement och insattes af t radikala partiet i deputeradekammaren. E. af-tade 1873 sin politiska verksamhet och har där-er oafbrutet skrifvit för teatern. Med en icke ga vis comica förenar E. stor kunskap om scenen, n skrifver flytande och lätt, men i hans massprod-ktion är det godt om plattheter, och han blir ofta osaisk och banal, när han åsyftar att vara natur-; och okonstlad. Hans komedier, alla på vers, rma sig hundratalet och åtnjuta mycken popu-ritet. Bland de oftast uppförda må nämnas *Servir ra algo*, *Los demonios en el cuerpo*, *Sin familia*, *s hugonotes*, *Conira viento y marea*, *Echar la we*, *Vivir en grande*, *El último drama*, *Monja des-lza*, *El petrolero*, *Viajeros de Ultramer*. Ad. H—n.

Echē'on, grek. (af *echō* ljud, genljud), forngrekt ljudbäcken af koppar, puka; ett slags på den rngrekiska teatern bruklig malmkittel till förstärnde af resonansen; en antik teatermaskin till efterrmande af åskan.

Échelle [eʃä'l], fr. (af lat. *scāla*, trappa), stege; *us.*, tonskala.

Échelles [eʃä'l], Échelles du Levant l. e Barbarie (af it. *scala*, trappa, turk. *iskelé*), llas i Levanten på pålar byggda jetéer med trappg för fartygs lossning; turkiska handelsstäder vid ler i närheten af Medelhafvet (Konstantinopel, nyrna, Aleppo, Cypern, Kairo, Alexandria, Tripli, Tunis, Alger voro fordom "les grandes Échels").

Échelles, Les [läšeʃä'l], köping i franska depart. Savoie (Savojen), i en djup kitteldal, 387 m. ö. h. vid vägen mellan Lyon och Chambéry. 676 inv. (1901); 4 km. n. om E. går järnvägen genom ett i klippan sprängdt galleri af 308 m. längd.

Echelon [eʃelå'ŋ], fr. *échelon* (dim. af *échelle*, stege), *krigsv.* När en trupps underafdelningar äro ordnade bakom hvarandra liksom pinnarna i en stege, säges truppen vara formerad i echeloner, och hvar och en af dess självständigt för sig uppställda underafdelningar kallas en echelon. Man använder echelonformeringen såsom anfallsform dels för att kunna spara en del krafter, hvilka man efteråt vill använda företrädesvis mot fiendens flank, och dels för att åstadkomma plötslig frontförändring. Echelonerna bildas därigenom, att afdelningen eller afdelningarna på endera flygeln eller i midten rycka fram och på ett visst afstånd följas af närmaste afdelningar o. s. v. Då frontförändring med tillhjälp af echelonformering skall ske, förändra underafdelningarna, sedan echeloner bildats, riktningen hvar för sig åt det håll den tillbakadragna flygeln är. Echelonformering användes med stor fördel under linjetaktikens dagar och särskildt af Fredrik II. Den har sedan blifvit anlitad företrädesvis af kavalleriet, men är numera mindre använd. — Med echeloner menar man äfven afdelningar, som i vissa grupper följa efter hvarandra, såsom marscheheloner, tågecheloner vid järnvägstransport o. s. v. G. U.*

Echelontransport [eʃelå'ŋ-], *krigsv.* Se Echelon och Turnustransport.

Echenēis, Sugfiskslägtet, *zool.*, ett till benfiskarnas grupp (*Teleostei*), de taggfeniga fiskarnas ordning (*Acanthopterygii*) och familjen *Echeneididæ* hörande släkte, hvilket utmärkes företrädesvis därigenom, att den främre ryggfenan ombildats till en platt, aflång skifva, som börjar öfver näsborrarna, sträcker sig öfver hela hufvudet och en del af ryg-

Sugfisk.

gen, har en böjlig kant och ett antal rörliga, fintandade tvärveck; med denna skifva suger fisken sig fast. Kroppsformen är långsträckt; fjällen äro små, bröstfenorna fästa högt upp på kroppens sidor, bukfenorna thorakala; andra ryggfenan står långt bakåt öfver analfenan; underkäken skjuter framom öfverkäken. Med tillhjälp af den omnämnda sugskifvan fästa dessa fiskar sig vid fartyg, hajar, hafssköldpaddor, hvaldjur, mera sällan vid klippor och stenar. Ehuru forntidens tro, att en sugfisk vore i stånd att hejda ett fartyg, beror på ett öfverskattande af dess styrka, är den kraft, med hvilken sugfisken verkar, dock så betydlig, att man i olika trakter af jorden använder sugfiskar vid fångst af hafssköldpaddor; vid linor fästa sugfiskar släppas ut, då man får syn på någon sköldpadda, och sedan fiskarna sugit sig fast vid sköldpaddan, halas denna i båten. Af denna sugfiskens benägenhet att suga sig fast vid och på detta sätt följa med det ena eller andra djuret eller med fartyg förklaras ock dess vidsträckta utbredning. De 10 arter, som detta och ett

närstående släkte (*Remora*) omfatta, äro utbredda öfver alla tropiska och subtropiska haf samt hafva anträffats så långt nordligt som vid Englands kuster. Sugfiskar uppträdde redan i eocenperioden. Litt.: R. Storms, "The adhesive disk of Echeneis" (i "Annals and magazine of natural history", bd 2, 1888). L—e.

Écheveau [eʃvå], fr., härfva, docka, franskt garnmått, gemenligen = 1,000 m.

Echeveri'a, *bot.* Se Cotyledon.

Echeverria [etʃe-], Estéban, spansk-amerikansk skald, f. 1809 i Buenos Aires, d. 1851 i Montevideo i landsflykt, utgaf *Elvira, ó La novia del Plata* (1830), *Consuelos* (1834), *Cautiva* (1837), som innehåller oförlikneliga skildringar af pampas och deras invånare, samt *Guitarra* (1842) m. m. Mest lyckad är E. i sina mindre dikter. Under sin vistelse i Europa gjorde han bekantskap med den romantiska skolan (särskildt Lamartine och Byron) och förmedlade sitt hemlands bekantskap med denna riktning. (E. S—f.)

Échevin [eʃvä'], fr. (it. *scabino* l. *schiavino*, mlat. *scabinus*). Enligt den forngermanska rättegångsordningen fälldes dom af hela tingsmenigheten, men domens lydelse föreslogs först af lagkloka män. Sådana kallades hos frankerna rachimburger och skulle enligt den saliska lagen (se d. o.) vara sju och antagligen utses af tingets ordförande för hvarje tingssammanträde. I Karl den stores lagstiftning är namnet rachimburger utbytt mot skabiner (*scabini*); dessa äro nu ständiga och utses under menighetens medverkan af grefvarna eller de öfvervakande kungliga sändemännen (se Missi dominici). Vid de lagtima tingen hade de kvar rachimburgernas ställning, men vid de urtima trädde de nu helt i stället för menigheten, som Karl den store befriade från plikten att infinna sig vid dessa ting. Skabininrättningen liknade i åtskilligt den svenska nämnden i dess nuvarande form, men hade ett helt annat ursprung än denna, som uppkom ur edgärdsmannainstitutionen (se Edgärdsman). Äfven i de delriken, hvari det karolingiska riket upplöstes, fortbestod skabininrättningen, i synnerhet i Tyskland, där ordet skabiner erhöll formen *schöffen* (se d. o.). På landsbygden i Frankrike försvann den för det feodala domstolsväsendet, men på uppkomsten af de franska städernas självstyrelse utöfvade den ett väsentligt inflytande. I många af dessa städer, särskildt i de norra, utvecklades så småningom det dömande och förvaltande rådet ur skabinkollegierna, hvarför dess medlemmar kallades *échevins*. Sådana échevins funnos ända till 1789 års revolution. Om échevins i Belgien se d. o. sp. 1255. S. B.

Echi'dna (grek. *Ἔχιδνα*), *grek. myt.*, enligt fornsägner ett vidunder, till hälften orm, till hälften jungfru, hvilket hade sitt tillhåll i Cilicien eller på en af de Pityusiska öarna och slutligen dödades af Argos-Panoptes. Med Tyfaon var E. moder till Cerberus, den lerneiska hydran, Chimaira m. fl. odjur.

Echi'dna, *zool.* 1. Myrpiggsvin, ett till kloakdjurens grupp (*Monotremata* l. *Prototheria*) hörande däggdjurssläkte, som kännetecknas genom den långt utdragna, trinda, nakna nosen, den långa, smala, masklika tungan, hvilken liksom hos myrätarna kan sträckas långt utom munnen, de, liksom hos igelkottarna, af taggar och hår täckta öfre kroppsdelarna, de med stora, platta gräfklor försedda tårna, o. s. v. För öfrigt hafva myrpiggsvinen en mycket kort svans och korta, tjocka fötter. Munnen, hvilken är liten och öppnar sig ytterst å undre sidan af nosspetsen, saknar tänder, men har i gommen tvärrader af små, hårda, spetsiga, bakåt riktade, hornartade taggar. För öfrigt påminner den klumpiga kroppen icke obetydligt om igelkotten. Myrpiggsvinen uppehålla sig i bergiga trakter, där de gräfva sig hålor och gångar under trädrötterna

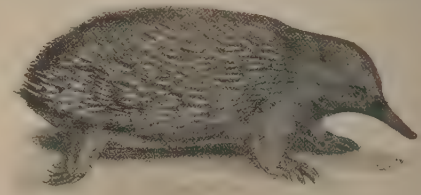

Myrpiggsvin.

samt hålla sig dolda under dagen, men om natten komma fram för att söka sig föda. I sina rörelser äro de lifliga och verkliga mästare i konsten att gräfva, hvarvid de utveckla icke obetydlig både snabbhet och styrka. De lefva företrädesvis af myror, hvilka de uppgräfva ur deras stackar och fånga med den klibbiga tungan. De försmå dock ej heller andra insekter eller maskar. Söker man fatta tag i ett myrpiggsvin, rullar det ögonblickligen ihop sig, hvarvid de skarpa taggarna göra det ganska svårt att hålla fast detsamma. Har ett sådant djur väl lyckats få sig en liten grop, kan man ej utan svårighet draga fram det, enär det, liksom gördeldjuren, spärrar ut sina taggar och trycker dem hårdt mot hålighetens väggar. Det läte, som myrpiggsvinet stundom låter höra, består i ett svagt grymtande. Bakfötens sporre hos hannen användes ej till försvar, men måhända är den under brunsttiden ett vapen, med hvilket hannarna bekämpa hvarandra. Myrpiggsvinen lägga ägg, som föras med munnen in i pungen. Sannolikt finnas blott två arter, den ena förekommande på Nya Guinea och Tasmania samt i Australien, den andra, som stundom hänföres till ett särskildt släkte (*Proechidna*), på Nya Guinea. — 2. Öken-huggormsläktet. Se Huggormarna. L—e.

Echinācea, *bot.* Se Rudbeckia.

Echinoca'ctus, *bot.* Se Cactaceæ.

Echinoco'ccus, *zool. med.*, *Tænia echinococcus*, fam. *Cestodes*, är en 4—5 mm. lång bandmask, en nära, fastän pygmeisk släkting till den vanliga binnikemasken. Liksom denna och andra animala parasiter genomgår den en lagbunden utvecklingsprocess. Den utvecklade bandmasken, som består af endast 4 länkar eller leder, lefver i hundens tarmkanal (såvidt man känner är intet annat djur tjänligt som "värd" åt parasiten i denna dess form). Inom hvarje särskild led af masken produceras tusentals ägg, som med hundens exkrementer utkomma i ytterverlden. På ett eller annat sätt, vanligast kanske med dricksvatten, kan ett eller annat ägg komma in i tarmkanalen hos andra djur eller hos människan. Ägget utvecklar sig där till ett rörligt embryo, som genomtränger tarmväggen och med blod- eller lymfströmmen förflyttas till det ena eller

dra organet, vanligast till lefvern. På ort och lle utväxer embryot till en småningom allt rre blåsa, *echinococcuscysta*, som efter några nader är ungefär valnötstor; i blåsans vägg utker då en mängd s. k. *scolices*, hvilka till eendet fullständigt likna den ursprungliga bandskens hufvud och ega förmågan att utväxa hvar i en till en fullständig bandmask, näml. under utsättning, att ett sådant hufvud (*scolex*) inkomr i tarmkanalen hos den rätta ”värden”, d. v. s. hund, hvilket naturligtvis kan ske därigenom, hunden äter ett organ från ett annat djur, i ilket en echinococcusblåsa utvecklat sig. Så länge inococcusblåsan (cystan) lefver hos den ”värd”, hvilken den utbildats, kunna scolices ej utväxa bandmaskar, men väl blir blåsan (cystan) allt rre, under det den utvecklar allt flera scolices. I sist kan den bli manshufvudstor eller än större kan utgöra en betydlig fara för den organism, m hvilken den växer. Blåsan benämnes äfven *datid* (af grek. *hy'dor*, vatten) och den däraf framlade sjukdomen hydatidsjukdom (se d. o.). chinococcuscystor förekomma i snart sagdt alla möja organ, t. o. m. i hjärtat, hjärnan och ögat, men uligast äro de i lefvern. Sjukdomen blir farlig, s därigenom, att blåsorna, när de bli stora, utöfva ck på omgifningen, dels därigenom, att de ganska bli säte för varbildning. Behandlingen är urgisk. G. F—r.

Echinoconus Breyn., *paleont.*, ett i skrifkritan pträdande släkte, hörande till de irreguljära sjörarna, med högt kägel- eller halfklotformadt l; undersidan är plan. Analöppningen är på lersidan triangulär. Munöppningen är central, dad eller något kantig. A. Hng.

Echinocorys Breyn., *paleont.*, fossilt släkte bland irreguljära sjöborrarnas klass, kallades 1732 af yne *Echinocorys*, 1734 af Klein *Galea*, 1801 af marck *Ananchites*, 1816 af densamme *Ananchytes* och 1883 af Lovén *Anancites*. Skalet är äggformigt, öfre sidan högt hvälfd, undre plan, utan spår af främre fåra. Ambulacra af låga plåtar med elliptiska eller stundom runda porer. Apex är förlängd, sammansatt af fyra genitalplåtar (fig. 1, *g*), af hvilka den främre högra är genomborrad, bildande en madreporskifva, samt af fem ocellarplåtar (fig. 1, *o*); af dessa äro de främre pariga starkare än de öfriga. Peristomet njurformigt; periproktet ovalt, inframarginalt. E. karakteriserar kritsystemet, särskildt dess öfre ar; en sista art af släktet är funnen i eocen. Sveriges kritsystem finnas två arter: *E. ovatus* ske (fig. 2, *d*) i senon och *E. sulcatus* Goldf. (fig. *a*, *b*, *c*) i danien. Flintkärnor af E. äro mycket lliga i Skånes moräner. A. Hng.

1. Apex *Echinocorys us*; *g* genitalplåtar, *o* llarplåtar.

Echinode'rmata, *zool.* Se Tagghudingar.

Echinodōrus, *bot.* Se Alismataceæ.

Echinoï'dea, *zool.* Se Tagghudingar.

Echinops. 1. *Bot.*, bolltistel, ett till fam. *mpositæ* hörande växtsläkte, som igenkännes däratt blomkorgarna äro enblommiga, samlade i ett , klotrundt hufvud. *E. sphærocephalus*, som stammar från Syd-Europa, har ljusblå blommor blir öfver 2 m. hög; den finnes förvildad på några ställen i det sydligare Sverige. — 2. *Zool.* Se Borstigelkottar. 1. S. A. (G. L—m.)

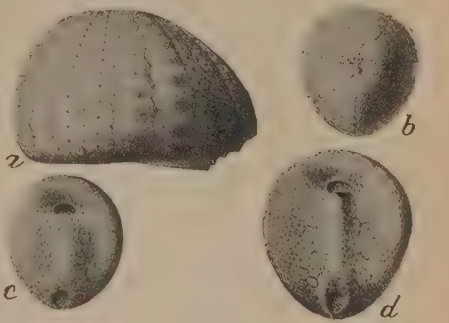

Echinocorys. Fig. 2. *a Echinocorys sulcatus* från sidan, *b* från spetsen, *c* från undersidan, *d Echinocorys ovatus* från undersidan.

Echino'psis Zucc., *bot.*, växtsläkte af fam. *Cactaceæ*, omfattande ett trettiotal arter, de flesta inhemska i Brasilien. Stammen är klotrund eller klubblik och försedd med talrika, taggiga kanter. Blommorna äro stora och praktfulla, stundom välluktande, hvarför flera arter ofta odlas. Se fig. 6 å planschen till art. Cactaceæ. G. L—m.

Echinorhy'nchus, *zool.* Se Rundmaskar.

Echinospe'rmum, *bot.* Se Lappula.

Echinosphærites Wahl. (*Echinosphæra* Ang.), *paleont.*, undersiluriska cystideer, klotformade, utan stjälk, fastvuxna medelst sin kort utdragna bas och bestående af många, glatta, vanligtvis sexsidiga, oregelbundet anordnade plåtar, som alla äro försedda med porrutor, hvilkas porer äro öfvertäckta af en tunn hud. Munnen sitter i öfre polen, midt i en kort ambulakralfåra, hvars ändar bära korta, svaga armar; analöppningen öfvertäckes af en låg, femsidig pyramid; genitalöppningen finnes strax bredvid munnen. Vanligaste arten är *E. aurantium* His. (se fig. i art. Cystidea) i undre afdelningen af Skandinaviska halföns och Rysslands chasmopskalk, hvilken just på grund af sin rikedom på cystideer också kallats cystidékalk eller echinosphæritkalk. A. Hng.

Echinus, lat. (af grek. *echînos*). 1. *Zool.* Se Tagghudingar.

2. *Bygnk.*, den del af det grekisk-doriska kapitälet, som bildar den egentliga öfvergången från

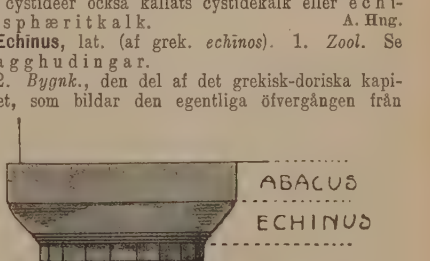

Fig. 1. Grekisk-doriskt kapitäl från Parthenon i Aten.

det runda kolonnskaftet till den fyrkantiga *abacus* (se d. o.), d. v. s. till den platta, på hvilken arkitraven är upplagd. Echinuslisten, som följer kolonnens

rundning, är i de äldre, sicilianska, doriska byggnaderna starkt springande med en rätt svällande profil, under det att den i de yngre byggnaderna, t. ex. Parthenon, har mindre språng och profilen närmande sig en rak linje (se fig. 1 och 2); å nedre delen af

Fig. 2.

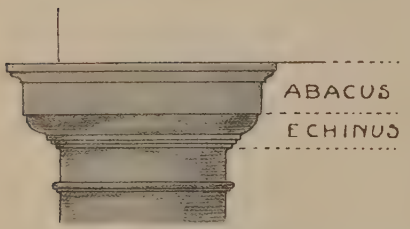

Fig. 3. Romersk-doriskt kapitäl från Marcellusteatern i Rom.

echinus äro genom rundt omkring densamma gående inskärningar och mellan dem kvarlämnade smala plattor bildade 3 eller flera fina ringar (*annuli*). — Det romersk-doriska kapitälets echinusprofil har

Fig. 4.

formen af en kvartcirkel och är vanligen sirad med over (se fig. 3 och 4). Äfven joniska kapitäl hafva under volutkroppen en echinusartad ovlist, så ock de romerska kompositakapitälen. 2. I. G. C.

Echīon (grek. *Ἐχίων*), *grek. myt.*, en af de kämpar (*spartoi*, ”såddmän”), som uppväxte ur de af Kadmos (se d. o.) sådda draktänderna. Han äktade Kadmos' dotter Agaue och var fader till Pentheus. A. M. A.

Échiquier [eʃikiē], fr. (”schackbräde”, af *échec*, schack). 1. Räkningekammare. Se Exchequer. — 2. *Krigsv.*, en uppställningsform, vid hvilken afdelningarna stå rutvis eller schackbrädsformigt i förhållande till hvarandra därigenom, att de äro ordnade på två linjer så, att afståndet (luckorna) mellan afdelningarna inom hvarje linje är afdelnings front och den bakre linjens afdelningar stå bakom mellanrummen (luckorna) mellan främre linjens afdelningar. Denna uppställningsform nyttjades fordom äfven under strid, men torde numera icke förekomma. — 3. *Sjöv.* Se Bidevindslinje. 2. G. U.*

Echis, *zool.* Se Huggormarna.

Echitamin, *farm. kem.*, kristalliserande alkaloid i ditabark (se d. o.), där den förekommer jämte alkaloiderna *ditamin* och *echitenin*. Echitamin är ett ganska starkt förlamande gift. C. G. S.

Echitenin, *farm. kem.* Se Echitamin.

Echites L., *bot. farm.*, ett till fam. *Apocynaceæ* hörande släkte, som igenkännes därpå, att blomman har tallriksformad krona med naket svalg och två delfrukter med en mängd fjunförsedda frön. *Echites*-arterna äro lianer med korsvis motsatta blad och växa företrädesvis i tropiska Amerika, där många af dessa arter användas på grund af framstående medicinska och giftiga egenskaper. G. L—m.

E'chium vulgāre L., Blåeld, *bot.*, en högväxt, sträfhårig ört, hörande till fam. *Borraginaceæ*. Stjälken och de lansettlika bladen äro sträfhåriga. De först rödaktiga, sedan klart blåa, stora, nästan klocklika blommorna med snedskuret bräm bilda axliknande blomställningar (se fig.). Blåelden förekommer, mindre allmänt, på gårdar, åkrar, vid vägkanter och på andra torra ställen från Skåne till Norrland. Roten af denna och andra *Echium*-arter hade förut medicinsk användning. G. L—m.

Echium vulgare. (T. h. nedtill en uppskuren blomma, därbakom ett rotblad.)

Echiurus.

Echiūridæ, *zool.*, en familj tillhörande klassen *Gephyrei*. Den kännetecknas genom den skedlika hufvudfliken och förekomsten af enstaka borst. Hit höra släktena *Echiurus* och *Bonellia* (se d. o.). L—e.

Echiūrus, *zool.*, ett till fam. *Echiuridæ* och klassen *Gephyrei* hörande maskslägte, som utmärker sig genom förekomsten af två starka borst å buksidans främre del och genom ett snabellikt bihang, vid hvars

munöppningen är belägen. Å bakre kroppsändan ...es ett antal borst, anordnade i två kransar, som ...gifva analöppningen (se fig. å sp. 1296). Hit...ande former lefva nedgräfda i sand eller dy eller ...lan stenar i hafvet; de finnas ock vid Sveriges ...kust. L—e.

Echman, Karl, homilet, f. 1686 på Visingsö, ...or vid Linköpings gymnasium 1725, d. 1749 ... kontraktsprost och kyrkoherde i Söderköping. E. ... en af sin tids förnämste homileter och efterlämn... e bl. a. en värdefull samling predikningar, *Medita...es homileticæ in textus pœnitentiales* (1741—49).

Echo (grek. *echō*, ljud, genljud). 1. Se Eko. ... (Grek. *Ἠχώ*), *grek. och rom. myt.*, en ...ttisk oread eller bergnymf, som (enligt Ovidius), ...dan hon gynnat Zeus' förbindelser med nym...ia, af Hera (Juno) blef straffad med förlusten af

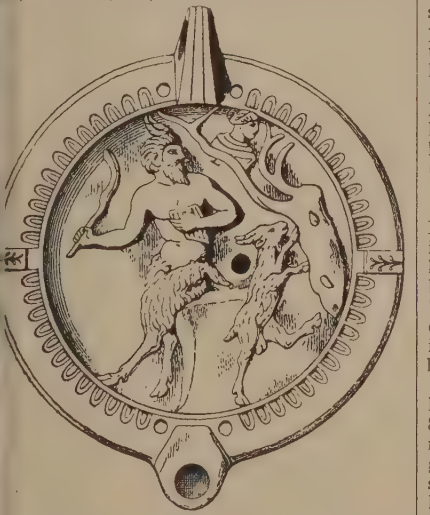

Pan och Echo. (Från en forngrekisk lampa.)

...ens självständiga bruk, så att hon endast kunde ...repa de sista stafvelserna af andras tal. Enligt ... annan saga var E. olyckligt förälskad i den ...re ynglingen Narkissos och förtärdes småningom ... sorg, så att slutligen intet mera återstod än ... brutna ljuden af hennes röst. E. omtalas äfven ...om älskad af Pan, skogarnas och bergens gud, ...n försmående hans kärlek. A. M. A.

Echo city [e'kåu-siti], järnvägsstation å Union...cific-järnvägen, vid Weber river, i nordamerikan... staten Utah, 1,679 m. ö. h. Järnvägen går ... genom en på sällsamma klippbildningar rik, i ...slätten djupt nedskuren dal, Echo cañon.

Echteler, Josef, tysk skulptör, f. 1853 i Öfre ...awaben, studerade i München, vistades 1884—87 ...merika, har utställt religiösa och mytologiska bil..., lifliga djurskulpturer och många porträtt.

Echter, Michael, tysk målare, f. 1812 i Mün...en, d. 1879, biträdde J. Schnorr vid utförandet ... väggmålningarna i Münchenresidensets festsal ... W. Kaulbach vid målningarna i trapphuset i ...lins nya museum. Bland hans egna monumentala verk må nämnas *Slaget på Lechfältet år 955* och *Fördraget i Pavia*, för Maximilianeum i München, *Fredrik Barbarossas förmälning* och *Walters von der Vogelweide begrafning*, för bajerska nationalmuseet, *Telegrafien* och *Järnvägstrafiken*, för centralbangården i München, samt väggmålningar ur Wagners musikdramer, på beställning af Ludvig II. Hans teckning var säker, men hans färg mera behaglig än kraftig.

Echtermeier. Se Echtermeyer.

Echtermeyer (Echtermeier), Karl, tysk bildhuggare, f. 1845 i Kassel, var till sitt 20:e år elev vid därvarande akademi, sedermera i München och sist i Dresden hos Hähnel. Hans första verk (1868—70) voro *Dansande satyr* och dess pendang *Dansande backantinna*, statyetter i brons (i Berlins nationalgalleri; reproduktioner i sandsten i hofteatern i Dresden). Sedermera studerade han i Italien, slog sig därefter ned i Dresden och är sedan 1883 professor vid Carolinum i Braunschweig. Han har utfört *Karyatider* för galleriet i Kassel, 8 statyer af konstodlande länder för dess trapphus, *Konst* och *Vetenskap*, omgifna af ungdom, för polyteknikum i Braunschweig, monument öfver *Franz Abt* med lifliga grupper af sjungande gossar, statyer för rådhuset i Hamburg, *Bismarcksmonument* i Magdeburg (1899) m. m. (G—g N.)

Echtern. Se Echternach.

Echternach (Echtern), stad i storhertigdömet Luxemburg, vid Sauer, en biflod till Mosel. 3,371 inv. (1900). 698—1794 fanns i E. ett benediktinkloster, restaureradt 1861, med den helige Willibrords graf, en än i dag lifligt besökt vallfärdsort. Tredje dag pingst firas i staden en besynnerlig fest, den s. k. ''Springprozession'' (Hopparprocessionen), i hvilken ända till 15,000 pilgrimer deltaga. Festen har firats (med ett par afbrott) åtminstone sedan 1400.

Echtler, Adolf, tysk målare, f. 1843 i Danzig, har studerat i Venezia, Wien, München och 1877—86 i Paris. 1888 bosatte han sig i München. E. har målat venezianska gatmotiv, bönder på värdshus, genrebilder, ibland af ganska sensationellt innehåll, såsom *Den förolyckade* (en sårad gosse förbindes af läkaren) och *Askonsdag* (en flicka kommer hem från en maskerad och finner sin moder död i det fattiga hemmet) — båda taflorna i Nya pinakoteket i München — samt *En familjs ruin* (1883, Dresdengalleriet), E. har äfven målat motiv ur sagan och historien, *Kleopatra*, *Bajadär* o. d. G—g N.

Echūca [et∫ö'kə], stad i australiska staten Victoria, vid Murray och järnvägen mellan Melbourne och Deniliquin, hvilken dä. går öfver Murray på en stor järnbro. 4,075 inv. (1901). Australiens förnämsta flodhamn.

Echujin, *farm. kem.*, glykosid, framställd ur det sydafrikanska *echuja-pilgiftet*, som beredes af mjölksaft från *Adenium Bœhmianum* Schinz. Echujin verkar på hjärtat likt de verksamma ämnena i digitalisbladen och är ytterst giftigt; det dödar en hund i en mängd af 0,6 mg. per kg. kroppsvikt. Det har ej fått någon användning som läkemedel. C. G. S.

Ecija [e'thicha], stad i spanska prov. Sevilla (Andalusien), vid floden Genil. 24,372 inv. (1900). Staden, som är urgammal (det keltiberiska *Astigi*, såsom romersk koloni: *Augusta firma in Bætica*), anses vara den hetaste platsen i Spanien och kallas därför *el sarten de España* (''Spaniens stekpanna'')

Eciton, *zool.* Se Dorylinæ.

Eck, Johann (eg. Johann Mayr), tysk

katolsk teolog, f. 1486 i Eck i Schwaben, d. 1543 i Ingolstadt, blef 1510 professor och 1512 tillika prokansler vid universitetet i Ingolstadt, som under hans inflytande omskapades till en centralhärd för den anti-reformatoriska agitationen. E., som redan tidigt gjort sig känd såsom en glänsande talare och särskildt såsom en stridslysten och hänsynslös, för sin blandande sofistiska dialektik fruktad disputator, sträfvade alltifrån den reformatoriska rörelsens begynnelsedagar oaflåtligt efter att tillkämpa sig en ledande roll i striden mot densamma och var den förste mera betydande teolog, som uppträdde mot Luther. Hans mot dennes aflatsteser riktade ”randanmärkningar” (*Obelisci*, 1518) framkallade i sin tur motskrifter både från Luther själf (”Asterisci”) och från Karlstadt. En offentlig disputation emellan den senare och E. utsattes att ega rum i Leipzig 1519 (27 juni—16 juli). Luther, som i de just pågående förmedlingsförsökens intresse utlofvat att, om han ej provocerades, afhålla sig från hvarje strid, skulle enligt den ursprungliga afsikten stått helt utanför saken. Då E:s teser offentliggjordes, visade de sig emellertid vara vida mindre riktade mot Karlstadt än mot Luther själf. Denne, som härigenom ansåg sig löst från sitt löfte, offentliggjorde nu motteser, och E:s disputation med Karlstadt blef så blott ett förspel till ordskiftet mellan honom och Luther. Medan E. öfver Karlstadt vunnit en tämligen lätt seger, lyckades det Luther, trots E:s formella öfverlägsenhet, att gifva åhörarna ett starkt intryck af sin saks rättvisa. För E. medförde disputationen ej den triumf, på hvilken han hoppats. Det väntade bifallet från främmande högskolor uteblef i stort sedt, och i flera från de humanistiska kretsarna utgångna stridsskrifter utsattes han för ett bitande hån. Förbittrad häröfver, begaf han sig 1520, medförande sitt stora arbete *De primatu Petri adversus Ludderum*, till Rom för att utverka en påflig bannbulla mot Luther. Efter en del svårigheter lyckades detta honom också (bullan *Exsurge, Domine*), och han fick själf uppdraget att offentliggöra den i sitt hemland. Men där bereddes honom nya missräkningar: öfverallt fick han märka, hvilken utbredning Luthers tankar vunnit, flerstädes förbjöds promulgationen, och han själf utsattes för mångahanda vidrigheter. Emellertid fortsatte han alltjämt med alla medel sin kamp. 1526 disputerade han i Baden mot Oecolampadius och andra reformerta teologer. Den ögonblickliga triumf han här vunnit byttes dock i nederlag vid en disputation i Bern 1528. 1530 ledde han vid riksdagen i Augsburg i spetsen för mer än 20 katolska teologer författandet af den Augsburgiska bekännelsens ”Konfutation”. Äfven i de senare ”religionssamtalen” (Worms och Regensburg 1541 o. s. v.) deltog han som en alltid lika stridslysten förkämpe för katolicismen och påfvedömet. En samling af sina teol. stridsskrifter utgaf E. med titeln *Operum Jo. Eckii contra Lutherum tomi I—IV* (1530—35). — E. var på sitt sätt en betydande kraft, men är ganska typisk för arten hos den döende medeltidens skolastiska teologer af det sämre slaget: en polyhistorisk, men i grunden ytlig lärdom, ett beundransvärdt minne, ett stort formellt skarpsinne, paradt med en förvånande brist på förståelse för allvaret i den sak det gällde. Hans personliga anseende var äfven bland hans egna anhängare ej det bästa. Hans girighet och själföfverskattning voro allmänt omtalade, hans enskilda lif var bekant såsom långt ifrån exemplariskt. — Jfr Lutherbiografierna af Köstlin-Kawerau, Kolde, Hausrath m. fl. samt Wiedemann, ”Dr. Johann Eck” (1865). E. Bg.

Eckard [e'kād], James Read, nordamerikansk missionär, f. 1805 i Philadelphia, d. 1887, graduerad vid universitetet i Pennsylvania, var praktiserande jurist till 1831, studerade teologi vid Princetons seminarium och utsändes 1833 som missionär till Ceylon, där han verkade till 1843. 1844—46 var han rektor vid Chatham academy, Savannah, 1848—58 pastor vid en presbyteriansk församling i Washington och 1858—72 professor i historia och vältalighet vid Lafayette college, Easton, Pennsylvania. A. K.

Eckardt, Julius von, tysk skriftställare, f. 1836 i Wolmar (Livland), var 1861—67 sekreterare vid livländska landskonsistoriet i Riga och deltog samtidigt som medredaktör i ”Rigasche zeitung” i sträfvandena för en baltisk författningsreform, som skulle gifva de tyska ständerna i Östersjöprovinserna ökadt inflytande. 1867 öfverflyttade E. till Tyskland, ledde till 1870 (jämte G. Freytag) tidskriften ”Grenzboten” samt utgaf 1870—74 ”Hamburgischer correspondent” och ”Hamburgische börsenhalle”. 1874—82 var han den fria riksstaden Hamburgs senatssekreterare, men måste afgå till följd af ryska sändebudets klagomål öfver hans skriftställarverksamhet, inträdde därefter i preussisk statstjänst, var 1885—89 tysk konsul i Tunis, 1889—92 i Marseille, generalkonsul 1892—97 i Stockholm och 1897—1900 i Basel. Från sistnämnda år är E. tysk generalkonsul i Zürich. — Bland E:s många skrifter märkas: *Die baltischen provinzen Russlands* (2:a uppl. 1869), *Jungrussisch und altlivländisch* (2:a uppl. 1871) och *Livland im achtzehnten jahrhundert. I.* (1876), alla riktade mot slavofilernas förryskningsplaner i Östersjöprovinserna. Honom tillskrifves vidare en rad anonymt utgifna skrifter, såsom *Aus der Petersburger gesellschaft* (5 uppl. 1880), *Berlin und Petersburg* (2:a uppl. s. å.), *Von Nikolaus I zu Alexander III* (2:a uppl. 1881) och *Russische wandlungen* (2:a uppl. 1882). Anonymt utgaf han 1892, då han en tid ombesörjde pressledningen i tyska utrikesdepartementet, *Berlin—Wien—Rom*, ett försvar för Caprivis politik.

Eckardt, Josefine Hortensia Nancy Adelaide, född Thorberg, dansk skådespelerska, f. 1839 i Köpenhamn, d. 1906, var först anställd vid paletten, debuterade 1861 på kungl. teatern, blef 1864 kunglig skådespelerska och tog afsked 1899. Hon var sedan 1863 en tid gift med skådespelaren L. A. Eckardt (f. 1829, d. 1889). Hon spelade först romantiska älskarinneroller, sedermera karaktärsroller såväl i dramer som moderna lustspel och visade stor begåfning i båda riktningarna. E. fick 1900 förtjänstmedaljen i guld. E. Ebg.

ckart (E c k h a r d), ”den trogne”, en i den
a hjältesagan förekommande gestalt, som är en
onifikation af tysk trohet. Han har framför allt
it bekant genom dikter af Goethe och Tieck.
ckart, vanligen kallad M ä s t e r E., tysk do-
kanmunk och mystiker, f. omkr. 1260 i Hoch-
i Thüringen, d. 1327 (?), synes redan tidigt
nträdt i dominikanorden, var en tid dess prior
furt och ordensvikarie i Thüringen, dref 1300
3 teologiska studier i Paris och var därefter
insialprior för den nyinrättade ordensprovinsen
sen till 1310. Sedan saknas för en lång period
a underrättelser om hans lif; men han var tid-
verksam i Strassburg och senare lärare vid domi-
nernas högskola i Köln. 1326 anklagades han
rkebiskopen därstädes för irrlärighet samt för
ndelse med en inom beginernas (se d. o.) kretsar
dd heretisk riktning: ”den fria andens bröd
”, men blef till en början frikänd. Då anklа-
en återupptogs, vädjade E. till påfven, men för-
ade sig på förhand återkalla allt, som i hans
ter kunde befinnas stridande mot kyrkans lära.
t 1329, efter E:s död, fälldes det slutliga af-
ndet genom en påflig bulla, i hvilken 17 af E.
ställda lärosatser fördömdes såsom kätterska,
ligare 11 förklarades misstänkta, och de skrif-
ur hvilka dessa satser hämtats, lystes i bann.
Af E:s skrifter var ända till midten af 1800-
endast ett femtiotal på tyska affattade predik-
ar bekant, men sedermera hafva allt större par-
af hans tyska skrifter: predikningar, traktater,
”språk” o. s. v., dragits fram i ljuset. Dock
ågan om deras äkthet i flera fall ännu omstridd.
E. efterlämnat äfven latinska skrifter var endast
m notiser hos andra författare bekant, men på
)-talet lyckades Denifle återfinna en betydande
af ett från E. härrörande stort anlagdt skolastiskt
te, det s. k. *Opus tripartitum*.
ppskattningen af E:s betydelse har i hög grad
at. Medan han af medeltidens senare mystiker,
den kyrkliga förkastelsedomen, omtalas med den
ta vördnad, råkade hans namn sedermera för
århundraden nästan fullständigt i glömska.
er 1800-talets förra hälft firade hans minne, i
manhang med de i filosofi och teologi starkt fram-
gande spekulativa intressena, en återuppstån-
e. Man såg då i honom medeltidens kanske dju-
e tänkare och fann här ”med djärf tankekraft
stor originalitet” ett system utarbetadt, ”hvari
idsatser uttalas, på hvilka man 500 år senare
gde berömda filosofiska system”. En ny vändning
idömet inträdde genom upptäckten af ”Opus tri-
itum”. Denifle själf ansåg härigenom ådaga-
t, att E. väsentligen vore att betrakta såsom en
astiker utan större självständighet och betydelse:
mesta och bästa vore hämtadt från Tomas från
ino, och hans mening var, att E. äfven som
tiker väsentligen blott reproducerade de äldre
tikernas tankar. Hans omdöme innebär dock
tvifvel en än större ensidighet än de tidigares
öfverdrifna beundran. Väl låg det onekligen —
u man redan förut från medeltiden kände
get exempel på skolastiks och mystiks innerliga
ning hos en och samma person — något öfver-
ande i den grad, hvari E. i sina latinska skrif-
framträder som ren skolastiker. Dock märker
äfven där, att hans intresse starkast drages mot
de specifikt mystiska frågorna. Och huru mycket han än i sina mystiska skrifter här gemensamt med sina föregångare, kan dock en stark och betydande originalitet ej frånkännas honom. Såsom hos ingen annan mystiker träda hos honom de högsta spekulativa frågorna: om gudomsväsendet, den trinitariska process, i hvilken detta uppenbarar sig för sig själf, förhållandet mellan Gud och skapelsen, själens väsen o. s. v., öfverallt i förgrunden. Och särskildt egendomlig är för honom den innerliga förbindelse, i hvilken dessa frågor ställas med den mystiskt praktiska hufvudfrågan om pånyttfödelsen eller själens återförening med Gud. Själen är i sina tre hufvudkrafter: ”minne”, förnuft och vilja, en afbild af den gudomliga treenigheten. Men liksom man enligt E. för att nå fram till det i högsta mening gudomliga måste tränga bakom de tre gudomspersonerna till det outsägliga och för alla våra från ändligheten hämtade begrepp oåtkomliga gudomliga varat själft, så finns äfven i själen bakom och öfver dess enskilda krafter en gudomlig ”gnista”, den innersta ”själsgrunden”, som är omedelbart ett med gudomen. Men den enhet med det gudomliga, som sålunda i människans djupaste väsensgrund är gifven, gäller det nu för henne att själf i kraft af den fria vilja, som är henne gifven, realisera. Vägen härtill går genom själens fullständiga inre lösgörande från allt det förgängliga, sinnliga och jordiska, hvarvid synden bundit henne fast, och dess obetingade, stilla hängifvelse åt Gud och hvad han i själens innersta vill verka. I den själ, som så afstått från all egen aktivitet, utför Gud själf pånyttfödelsens stora verk. Men detta innebär nu för E. ett återupprepande inom själen af det gudomligas egen eviga, trinitariska utvecklingsprocess: Gud föder sin son, föder sig själf i själen; denna blir nu af nåd hvad sonen är af naturen, blir oupplöslig ett med gudomen, delaktig i dess egenskaper och verkande dess verk. I fullföljandet af denna tankegång föres E. till de djärfvaste satser, som i sin panteistiska färgning, i sitt skenbara utplånande af gränslinjen mellan Gud och människan, skaparen och det skapade, förklara den misstänksamhet, hvarmed han från de kyrkliga myndigheternas sida betraktades.

Djupet och innerligheten i det fromhetslif, af hvilket dessa spekulationer uppbäras, framträda renast i E:s etiska tankar. I haus starka betonande af sinnelagets inre hängifvenhet åt Gud såsom det allena afgörande, i hans häfdande af att denna hjärtats rättfärdighet kan egas och bevisas i hvarje, äfven den mest ”världsliga” kallelse, o. s. v. ligger onekligen i viss mening ett ”förreformatoriskt” element. Men till ett verkligt genombrytande af det vulgära katolska sedlighetsidealet kunde dessa tankar visserligen först föra, sedan de lösgjorts från det dock i grunden asketiska tankesammanhang, i hvilket de här äro infogade, och i Luthers åskådning funnit en helt ny religiös basis. — För det tyska skriftspråkets utveckling har E. genom det mästerskap, hvarmed han användt sitt modersmål till de högsta och djupaste idéers uttryckande, varit af stor betydelse. E:s mystiska skrifter hafva utgifvits af Pfeiffer (1857) och Jostes (1895) samt i högtysk öfv. af Landenor (1903) och Büttner (s. å.). — Jfr Martensen, ”Mester E.” (2:a uppl. 1851), Lasson, ”M. E. der mystiker” (1868), Jundt, ”Essai sur le mysticisme spéculatif de maftre E.” (1871), Preger, ”Ge-

schichte der deutschen mystik im mittelalter" (I, 1874), och Denifle, "M. E:s lateinische schriften und die grundanschauung seiner lehre" (1886). E. Bg.

Ecken ausfahrt (Eckenlied), gammaltysk hjältedikt, som handlar om jätten Eckes bedrifter i kampen mot Didrik af Bern. Såsom den äldste bearbetaren har man ansett Albrecht von Kemenaten (omkr. 1230). Dikten trycktes första gången 1491. En god upplaga utgafs 1870 af Zupitza, i "Deutsches heldenbuch". Litt.: O. L. Jiriczek, "Deutsche heldensage" (1898).

Eckenbrecher, Karl Paul Themistokles von, tysk målare, f. 1842 i Aten, fick undervisning af G. Wegener i Potsdam och 1861—63 i Düsseldorf af Oswald Achenbach. E. har gjort resor i Turkiet och norra Europa, han har utfört taflor, som ega betydelse ej blott som landskap, utan äfven genom sitt staffage i etnografiskt hänseende. Exempel äro *Moskén Jeni Djami i Konstantinopel* (1873), sex *Landskap från Island* (s. å.), *Nordkap*, *Vöringsfossen* i Norge, *Afton vid Bosporen* (1875) och *Brunn i Mindre Asien* (1876). 1880 slog han sig på att måla panoramor, såsom *Slaget vid Gravelotte*, *Slaget vid Nieuwpoort 1600*, tillsammans med Marc Volkhart, och *Mekkakaravanens intåg i Kairo*, med Simmler.

Ekenlied [-lit]. Se Ecken ausfahrt.

Ecker, Alexander, tysk anatom och antropolog, f. 1816 i Freiburg im Breisgau, d. 1887 såsom f. d. professor i anatomi därstädes, inrättade ett antropologiskt (förnämligast kraniologiskt) museum i samma stad och författade bl. a. *Crania Germaniæ* (1863—65), *Die hirnwindungen des menschen* (1869; 2:a uppl. 1882) och *Die anatomie des frosches* (3 bd, 1864—82; 3:e uppl. bearb. af E. Gaupp 1896) samt utgaf från 1865 med Lindenschmit "Archiv für anthropologie".

Eckerman, Beata Charlotta, skådespelerska, f. 1759, d. 1790, dotter af en ryttmästare, var 1776—81 anställd som aktris och sångerska vid k. operateatern i Stockholm, räknades till dennas bättre krafter och fängslade med sitt vackra utseende. E. F—t.

Eckermann. 1. Johann Peter E., tysk skriftställare, f. 1792 i Winsen (Hannover), d. 1854 som hofråd i Weimar, utgaf 1823 *Beiträge zur poesie, mit besonderer hinweisung auf Goethe* och blef därför af den store skalden antagen till biträde vid redaktionen af hans skrifter. Han offentliggjorde 1836—48 *Gespräche mit Goethe in den letzten jahren seines lebens, 1823—32* (många uppl., bl. a. af Bartels 1901), som innehåller värderika bidrag till Goethes karakteristik och öfversatts på de flesta europeiska språk. E:s egna poetiska alster äro ej af någon betydenhet. Se R. M. Meyer, "Gestalten und probleme" (1904).

2. Karl E., den föregående son, tysk målare, f. 1834, d. 1891, blef 1849 lärjunge till Preller, men följde dock icke dennes ideala riktning. Efter att hafva studerat i Bruxelles och i Karlsruhe under Schirmer, företog han studieresor i norra Tyskland, i Holstein och på Rügen samt i Holland och Belgien. Han målade landskap från olika trakter och äfven en del stilleben af dödadt vildt.

Eckernförde, stad i södra Schleswig, i preussiska prov. Schleswig-Holstein, vid innersta delen af Eckernförde-fjorden. 6,719 inv. (1900), hvilka hufvudsakligen lefva af jordbruk och sillfiske. Det är en mycket besökt hafskuranstalt, bekant för mildt klimat och präktig sandstrand. Goda badanstalter. Staden uppstod i 13:e årh., under skydd af borgen *Ykærnburgh* och omtalas som köpsta redan 1288. Namnet härledes af "egern" (ekorre). E. Ebg. L.

Eckernförde-fjorden, en 15 km. lång och 3 km. bred fjärd, som från Östersjön, i västlig riktning, skär in i Schleswig, mellan halföarna Svanse (Schwansen) i n. och Danskeskov i s. 5 apr. 1849 stod där en strid mellan en dansk eskader (linjeskeppet "Kristian VIII" och fregatten "Gefion" samt ångskonerterna "Gejser" och "Hekla" och två schleswig-holsteinska strandbatterier. Striden lyktade så, att de två stora danska fartygen råkade på grund och nödgades stryka flagg: fregatten "Gefion", sedan en stor del af dess besättning stupat, och därefter "Kristian VIII", som råkat i brand och slutligen sprang i luften, med 80 man. "Gefion" öfvergick sedan till preussiska flottan. C. R.

Eckersberg, Kristofer Vilhelm, dansk målare, f. 2 jan. 1783 i Blåkrog, Sönderjylland. Fadren var snickare. 14 år gammal sattes sonen i målarlära i Aabenraa och arbetade sedan hos en målare i Flensborg. Vid tjugu års ålder lyckades det honom att komma till Köpenhamn för att utbilda sig vid därvarande konstakademi. Efter att hastigt hafva genomgått akademiens skolor vann E. 1805 den lilla och 1809 den stora guldmedaljen. Samtidigt studerade han under Abildgaard, och några af hans målningar, exempelvis *Bacchus bortför Ariadne*, visade afgjordt inflytande af dennes stil. Han målade äfven porträtt, historiska motiv, landskap och en del ge remotiv, som utförden i koppar-stick i billiga blad (serien *En fallen flickas historia* m. fl.). Med akademiens stipendium reste han 181[illegible] till Paris. I två år var han elev i Davids skola, hvaraf efterverkningar spåras i hela hans följande verksamhet och ända ned i det första släktledet af hans lärjungar. Särskildt var det den franske mästarens ljusa, klara färg och säkra, skarpa teckning, som funno en fruktbar jordmån i den nordiske lärjungens mottagliga sinne. Från den franska skolan bevarade E. ständigt en viss kärlek till linjen, på bekostnad af det måleriska föredraget. Davids inflytande framträder starkt i *Spartanska gossar öfvande sig i bågskjutning*, äfven i *Hagar och Ismael i öknen*, altartaflan *Kristus låter barnen komma till sig* (i Horne kyrka vid Faaborg, 1812) och i *Hektors afsked från Andromache* (i Thorvaldsens museum). Sistnämnda tafla målades i Rom, dit E. öfverflyttade 1813. Han utvecklade där en rastlös verksamhet. Hans mest betydande arbeten under Romtiden äro det berömda porträttet af *Thorvaldsen* (1814, Köpenhamns konstakademi, det yppersta porträttväg E. åstadkom), porträttet af Thorvaldsens älskarinna *Anna Maria Magnani* (s. å., Hirschsprungska samlingen), *En sofvande kvinna i antik dräkt* (1813, Thorvaldsens museum), den stora och

Kr. V. Eckersberg. (Efter Marstrands porträtt af E., 1836.)

rika taflan *Israeliternas öfvergång af Röda et* (påbörjad i Paris 1812, fullbordad 1816, tmuseet) och *Odysseus' hämnd på friarna* (1814). utom målade han många små förträffliga *Romer- utsikter*, i hvilka arkitekturen spelade en be- nde roll, ruiner, gamla kloster m. m.

et var i egenskap af blifvande historiemålare, E. vann medaljer och resestipendium; som så- upptogs han 1817 till medlem af akademien, som sådan tog han 1818 säte bland dess essorer. För honom hade man hållit den sedan ldgaards död (1809) lediga professorsplatsen en, och åt honom hade man sparat de stora ten, som skulle målas för Kristiansborgs slott, ket midt under ett tryckande krig hade rest ur sin aska. 1819—21 utförde E. fyra stora riska framställningar till tronsalen och 1835 fyra andra stora målningar till parollsalen på nda slott, hvarjämte han, dels för statens, dels rivat räkning, utförde en mängd altartaflor (sam- lagdt 30). Dessa arbeten förråda visserligen en ligt duktig konstnärs hand, och de flesta af dem till det förträffligaste den tidens målarkonst bragte i Danmark; men i viss mån felas det andlig frihet — hvari väl också uppgifternas ga begränsning hade en icke ringa skuld —, jämte de sakna storslagenhet i uppfattningen. a berodde på konstnärens skaplynne. E. skulle rligen ej blifvit historiemålare, ifall icke om- digheterna så hade fogat. Redan i Rom blef klart för honom, att den enkla, trogna efter- ningen af naturen låg honom närmare, och sin åga i denna riktning lade han i dagen genom porträtt och sina italienska naturstudier. Med beställningar han fick på historiemålningar d det långsamt framåt, och flera af dessa stan- vid små elegant utförda skisser. — Efter komsten nödgades E. visserligen af sin ställning historiemålare att utföra de ofvannämnda stora ningarna, men han fann också tid att följa sitt tnärssnilles rätta drift. Han målade icke alle- en stor mängd porträtt (omkr. 150 dylika rde han efter 1818), äfvensom ett par taflor icke få personer (*Fredrik VI med familj*, 1821, nborgs slott, och *Den Nathansonska familje- n*, 1818, i konstmuseet), utan äfven små genre- r (gatscener m. m.) och vackra, friska små lskap. Mest drog likväl sjön hans blickar till Hans första omogna försök i målning hade t sjö och båtar, men det akademiska studiet och lsen i utlandet hade nästan kommit honom att ama sin barndomskärlek. 1821 vaknade denna vid anblicken af Öresund, och under loppet af r. trettio år utförde E. därefter öfver 100, efter dens måttstock icke särdeles stora taflor, i ka han med utomordentlig trohet och en aldrig nande kärlek skildrade sjön och lifvet på sjön: det mesta lugna sommardagar vid Öresund, men n enstaka bilder från öppna hafvet. Med dessa ycken blef han Danmarks, för att icke säga dens, förste marinmålare. Det var i hans sjö- ken, som hans bästa egenskaper och all den ri, hvaraf hans lugna, ärliga sinne var mäktigt, ast framträdde. Mängen gång förstod han att på lyckligaste sätt förena figurtaflan med sjöstycket, x. i *Hornbæks fiskare* (1830). Vid andra till- n återgaf han med stor verkan dramatiska upp- träden mellan skeppen själfva, t. ex. *Ett möte på sjön* (1841), *Flottrevy i Sundet* (1843) och *Den förföljda kaparskonaren* (1845).

E. var tillika en ovanligt begåfvad lärare, hvars undervisning blef så mycket mera fruktbringande, som han förstod att meddela den utan att störande ingripa i lärjungens individuella riktning. Från 1848 försvagades hans syn så mycket, att verk- ningen däraf spåras i hans arbeten. Efter 1851 mä- lade han icke längre, och 22 juli 1853 bortrycktes han af koleran. Bland E:s lärjungar må nämnas Köbke, Bendz, Konstantin Hansen, Roed, Rörbye, Dalsgaard, Vermehren och Exner. Det ytterst nog- granna studiet af den närliggande verkligheten — hemmen, byar och städer, fält, skogar och stränder — lärde han sina lärjungar att idka med kärlek, samvetsgrannhet och tålamod. Hans inflytande på Danmarks måleri blef under lång tid framåt oför- svagadt. Själf var han en sund, oftast tämligen prosaisk realist — respekten för naturen och det ihärdiga afbildandet af densamma var hvad han hade att lära åt andra. Med all rätt har han blifvit kallad det danska 1800-talsmåleriets fader. Han är i danska konstmuseet representerad af ett 30-tal målningar, som väl belysa hans olika om- råden. I Glyptoteket finnas flera porträtt af hans hand (såsom en egenhändig reproduktion af Thor- valdsensporträttet, 1838); i Thorvaldsens museum, förutom de här ofvan nämnda, marinen *Thor- valdsens ankomst till Köpenhamns redd 1838*. Jfr Ph. Weilbachs lilla monografi "Maleren Eckers- berg" (1872) och framför allt Emil Hannovers verk "Maleren C. W. Eckersberg" (1898). — Af E:s söner blef Erling Karl Vilhelm E., f. 1808, d. 1889, kopparstickare, och Jens Juel E., f. 1822, d. 1891, arkitekt. Ph. W. G—g N.

Eckersberg, Johan Frederik, norsk land- skapsmålare, f. 1822 i Drammen, d. 1870, sändes som ung till Holland för att lära köpmansyrket, men blef under ett besök i Amsterdams målnings- galleri väckt till medvetande af sin konstnärskallelse, studerade i Düsseldorf 1846—48 och 1854—55, var eljest bosatt i Kristiania, där han 1863 inrättade en målarskola. — Under större delen af sitt lif var E. i sin verksamhet hämmad af en tärande sjukdom, som bl. a. nödgade honom att 1852—54 vistas på Madeira, hvarifrån han hämtade ämnen till flera stora landskapstaflor (sedermera utgifna i litografi). Bäst och helst målade han motiv från den norska fjäll- och fjordnaturen, företrädesvis högfjällsutsik- ter. Nationalgalleriet i Kristiania eger flera land- skapsmålningar af E. På Nationalmuseum i Stockholm finnes *Norsk fjällslätt vid soluppgång* (1867), i svenska statens ego äfven *Brudjärd på Hardangerfjorden* (1865, f. n. i Vänersborgs museum). Y. N. (G—g N.)

Eckersholm. 1. Kronopark i Västra härad, Jön- köpings län, bildad genom inköp, under åren 1889 och 1891, af en del Eckersholms bruk tillhöriga hemman och sedermera förstorad genom inköp af mark. Areal närmare 2,300 har. A. G. Lm.

2. Bruks- och landtegendom i Byarums socken, Jönköpings län, vid Lagans öfversta lopp, nära 1 mtl, tax. till 80,800 kr., däraf 28,000 kr. för annan fastighet (järnbruk, såg och kvarn), järn- bruk med masugn, franche-comté-härd och stång- järnshammare. Järnbruket är ej i verksamhet.

Bruket uppgifves vara anlagdt 1638, och 1649 meddelades privilegium att åter upprätta hammaren vid E. Det tillhörde därefter släkten von Scheele i flera generationer, egdes i förra årh. af flera grefvar Hamilton och har nu länge tillhört J. M. Kruckenberg.

E'ckert, Karl Anton Florian, tysk tonsättare, f. 1820 i Potsdam, d. 1879 i Berlin, var ett musikaliskt "underbarn", studerade för Mendelssohn och blef efter hvartannat kapellmästare i Paris samt hofkapellmästare i Wien, Stuttgart och Berlin. Han är mest känd genom några sånger, men han komponerade äfven operor och oratorier samt instrumentalmusik. A. L.*

E'ckert, Fritz Herman Vilhelm, arkitekt, f. 25 april 1852 i Stockholm, studerade vid konstakademien 1871—78 och reste 1879 i utlandet. Han blef arkitekt i Öfverintendentsämbetet 1878 och intendent därstädes 1904. Sedan 1880 är han lärare vid Tekniska skolan. E. har lämnat ritningar till *Professor Curmans villa* och *Kungliga hofstallet* i Stockholm, till *Antuna gård*, *K. F. U. K:s* byggnad i Stockholm (ritningar 1905) m. m. G—g N.

Eckerö, socken i Stockholms län. Se Ekerö.

Eckerö. 1. Socken på Åland, Finland, utgör ett imperiellt pastorat af 3:e kl. i Åbo ärkestift, Ålands kontrakt, Ålands domsaga och härad. Landarealen 117 kvkm. Befolkningen, svensktalande, 1,421 pers. (1905). — 2. Tullstation, med särskild tullkammare, på Åland, i ofvannämnda socken. Stationens betydelse har numera betydligt nedgått. 1905 var tullkammarens uppbörd blott 1,783 mark. Det åligger Eckeröbönderna att befordra postgången från Finland till Sverige, ehuru denna skyldighet under senare tid icke tagits i anspråk. A. G. F.

Eckhard, sagogestalt. Se Eckart.

Eckhart, Johann Georg von (före adlandet Eccard), tysk historiker och filolog, f. 1664, d. 1730 i Würzburg, var 1694—1706 Leibniz behjälplig vid dennes historiska arbeten samt blef 1706 professor i historia i Helmstädt, 1714 hannoveransk historiograf och 1716 kungl. bibliotekarie i Hannover. 1719 adlades han af kejsar Karl VI. Af ekonomiskt obestånd och andra orsaker dref han 1723 att rymma från Hannover, öfvergick 1724 till katolska läran och blef s. å. historiograf och geheimeråd hos furstbiskopen af Würzburg. — Jämte Mascow och Leibniz "står E. på tröskeln till den nyare tyska historieskrifningen". Hans förnämsta historiska verk är *Commentarii de rebus Franciæ orientalis et episcopatus wirceburgensis* (2 bd, 1729, ofulländadt). Dessutom författade han *Historia studii etymologici linguæ germanicæ* (1711) och utgaf en mängd källskrifter rörande Tysklands äldre historia.

Eckhart, oriktig form för Eckart (se d. o.).

Eckhel, Joseph Hilarius, österrikisk numismatiker, f. 1737, d. 1798 som professor i arkeologi och numismatik i Wien samt direktor vid kejserl. myntkabinettet därstädes, utgaf bl. a. *Doctrina numorum veterum* (8 bd, 1792—98; "Addenda", 1826), ett oöfverträffadt arbete om antikens mynt.

Eckhof. Se Ekhof.

Eckhout [-haut], namn på två holländska målare. Se Eeckhout.

Eckleff, Karl Fredrik von, stiftare af Tankebyggarorden, f. 26 juni 1723 i Stockholm, d. därstädes 30 juni 1786 som sekreterare i utrikesexpeditionen, var ifrig samlare, men utan insikt, och stor ordensvurm. Från 1760-talets början var ha chef för Frimrarorden i Sverige, och han stiftad därinom den Svenska stora landtlogen. I det vittn ordenssällskapet Tankebyggare (se d. o.), som bl af verklig betydelse för svenska litteraturen, v E. ständig sekreterare, men hans egna poetisk försök voro mycket klena.

Ecklesia'rk (grek. *ekklesia'rches*, af *ekklesi'a* kyrka, och *a'rchein*, härska, stå i spetsen för), kyrk föreståndare; i den grekisk-katolska kyrkan benäm ning på den person, som har uppsikten öfver kyrkorn och gudstjänstens upprätthållande. Jfr Ecclesia

Ecklesiastik (af grek. *ekklesi'a*, kyrka), kyrklig till kyrkoförvaltningen hörande, t. ex. ecklesiasti tjänsteman, ecklesiastikärende.

Ecklesiastika boställen. Se Boställen. E omfattande, länsvis ordnad redogörelse för de kyrk liga boställenas och skogarnas uppkomst och natu utarbetas, enl. offentligt uppdrag, af kammarrådet G Thulin; 2 bd däraf hafva utkommit, omfattand Gäfleborgs (1904) och Västernorrlands (1906) län. — Om de Ecklesiastika boställena skogsfond, en af Statskontoret förvaltad fond se Boställen, sp. 1298.

Ecklesiastika deputationen. Se Deputation sp. 171.

Ecklesiastikberedningen, ett 1786 inrättadt oc 1818 upphäfdt ämbetsverk för handläggning och före dragning af prästerliga befordringsärenden.

Ecklesiastikdepartementet, Kungl., ett af d statsdepartement, i hvilka K. M:ts kansli är deladt Enligt k. stadgan 31 mars 1900 ang. fördelning a ärendena mellan statsdepartementen med ändringar 3 jan. 1903 och 30 sept. 1904 tillkomma Ecklesiastik departementet ärenden rörande kyrkoväsendet, präst ämbetets utöfning, prästerskapets och kyrkobetjä ningens löningsrättigheter och tjänstårsberäkning byggande och underhåll af kyrka och prästgård stiftelser och anstalter för vetenskaperna, allmänn uppfostran och undervisningen med undantag del af dem, som höra till militärstaterna, dels ock a de specialskolor för näringarna, som enligt nämnd stadga höra under annat departement; stiftande upphäfvande, ändring eller förklaring af sådana kom munalförfattningar, som afse kyrko- eller undervis ningsväsendet; stiftelser och anstalter för vitterhe och skön konst; Riks- och landsarkiven; offentlig bibliotek, akademier och museer med undantag a dem, som röra landtförsvaret, sjöförsvaret eller nä ringarna; milda stiftelser för ändamål, hvilkas till godoseende icke tillkommer under annat departe ment lydande myndighet eller anstalt. Ecklesiastik departementet är f. n. (1907) fördeladt på 3 byråer en för kyrkoärenden, en för ärenden ang. den högre undervisningen, Riks- och landsarkiv, K. biblioteket akademier m. m. samt en för ärenden ang. folkunder visningen. Departementets chef bär officiellt titeln "statsrådet och chefen för k. Ecklesiastikdepartementet", men benämnes i dagligt tal oftast ecklesiastikministern. Öfriga ämbets- och tjänstemän äro: 1 expeditionschef, 3 kansliråd och byrå chefer, 6 kanslisekreterare, 1 registrator samt ett antal amanuenser (e. o. tjänstemän). En af kanslisekreterarna åligger att, under tillsyn af vederbörande kansliråd, bearbeta statistiska uppgifter ang. undervisningsväsendet och i öfrigt föra de för nog-

ann kännedom därom nödiga statistiska anteckgarna. Därjämte åligger det den kanslisekreterare, n K. M:t därtill förordnar, att på eget ansvar till edragning bereda de statsregleringen rörande ären- ang. den högre undervisningen, hvilka skola föregas riksdagen. För Ecklesiastikdepartementet ller K. M:ts instruktion för ämbets- och tjänstenen i dess kansli af 7 juni 1878 med ändringar dec. 1904 och 30 dec. 1905.

Under Ecklesiastikdepartementet lyda: Riksarkivet, biblioteket, riksantikvarien, riksheraldikern, Nanalmuseum, Öfverstyrelsen för rikets allmänna overk, ecklesiastikstaten (utom vid armén och tan), universiteten, Karolinska medikokirurgiska titutet, Stockholms och Göteborgs högskolor, allnna läroverken, Högre lärarinneseminarium i ckholm, folkskoleanstalter, tekniska läroverk, mnastiska centralinstitutet, Serafimerlasarettet, rmaceutiska institutet, undervisningsanstalter för nmorskor, landsarkiv, Svenska akademien, Vetenpsakademien, Vitterhets-, historie- och antikvisakademien, Akademien för de fria konsterna, sikaliska akademien, Samfundet för utgifvande af dskrifter rörande Skandinaviens historia, Vetenpssocieteten i Uppsala, Fysiografiska sällskapet i nd, Vetenskaps- och vitterhetssamhället i Göteg, Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala, belstiftelsen, direktionerna öfver folkskollärarnas sionsinrättning, Lärarnas vid elementarläroverken xe- och pupillkassa och Prästerskapets änke- och pillkassa samt de flesta allmänna välgörenhetsättningar och fromma stiftelser. — Antalet ordie ämbets- och tjänstemän äfvensom andra per- er, som äro anställda i departementet med därder hörande stater, verk och inrättningar, uppgår öfver 23,000 pers. (hvaraf 1906 omkr. 800 till- de centrala verk, universitet och högskolor m., 2,859 prästerskapet, 1,188 allmänna läroken, 18,274 folk- och småskolor). — Anslagen detta departement, hvilka i riksstaten sammanttas under benämningen ”åttonde huvudtiteln”, i riksstaten för 1907 upptagna till 22,217,300 (hvaraf 1,837,967 kr. extra anslag).

I äldre tider fanns inom statsförvaltningen intet skildt centralt organ för ecklesiastikärenden. stor del af dessa ärenden afgjordes af biskoparna konsistorierna samt vid riksdagarna. Försök un- Gustaf II Adolf, Kristinas förmyndare och Fristiden att upprätta en särskild öfverstyrelse för kan och läroverken, det s. k. Consistorium clesiasticum generale (se d. o.), misskades till följd af prästerskapets motstånd. Kanslinningen af 22 sept. 1661 lade ecklesiastikärendena der Kanslikollegium; men åtskilliga frågor, i synhet befordringsärenden, afgjordes fortfarande af nkapitlen, hvarjämte det vid riksdagarna samlade ästeståndet, under namn af Rikskonsistorium (*Consistorium regni*), utan lagstadgad rätt fvade högsta myndigheten i flera frågor rörande kan, framför allt i spörsmål af judiciell natur, mottog vad från domkapitlen. Denna prästeståns självfagna makt upphäfdes af Karl XI. Genom rl XII:s kansliordning af 26 okt. 1713 förlades lesiastikärendena under Handelsexpeditionen och fvo af detta verks chef eller ”ombudsråd” föregna inför konungen. Men efter Karl XII:s död nmo de åter, enligt kansliordningarna af 29 maj 1719 och 14 juni 1720, att behandlas af Kanslikollegium och föredrogos af statssekreteraren vid Inrikes civilexpeditionen. Rent ecklesiastika förvaltningsfrågor handlades under denna tid därjämte (märkligt nog) stundom inom Justitierevisionen. 1786 afsöndrade Gustaf III från Civilexpeditionen de prästerliga befordringsfrågorna och öfverlämnade deras föredragning åt en s. k. Ecklesiastikberedning. 1789 införde han en särskild expedition för ecklesiastikärenden i allmänhet, Ecklesiastikexpeditionen, men denna upphäfdes 1793, hvarefter sådana ärenden föredrogos af statssekreteraren vid Civilexpeditionen till 1809, då — enligt kansliordningen af 23 okt. s. å. — en särskild Ecklesiastikexpedition åter inrättades. Vid departementalstyrelsens införande, 1840, fick denna expedition namn af Ecklesiastikdepartementet.

Sådana ärenden, som i Sverige handläggas inom Ecklesiastikdepartementet, höra i Finland till Ecklesiastikexpeditionen (se d. o. 2). J. Th. W. (S. B—h.)

Ecklesiastikexpeditionen. 1. Den afdelning af K. M:ts kansli, som 1789—93 och 1809—40 handlade ecklesiastika ärenden. Om upphörandet af 1789—93 års expedition se E. Hildebrand, ”Olof Wallquist och Ecklesiastikexpeditionens upphörande” (i ”Hist. tidskr.”, V, 245 ff.). Jfr Ecklesiastikdepartementet och Kansli. — 2. Den till Ekonomidepartementet af Finlands senat hörande afdelning, som handlägger ärenden rörande kyrkan, skolväsendet och konstangelägenheterna. I spetsen för densamma står en af Ekonomidepartementets senatorer. (Jfr kejs. förordn. 13 sept. 1892.) R. C. (M. G. S.)

Ecklesiastik indelning, en med afseende på kyrkoförvaltningen gjord indelning af eller inom ett territorium. Sverige, utom Stockholms stad, är i detta hänseende indeladt i 13 stift, som vid 1907 års början omfattade 188 kontrakt, domprosterierna inberäknade. Af de tretton stiften omfattade vid samma tid Uppsala ärkestift 28 kontrakt, Linköpings stift 21 kontrakt, Skara stift 16 kontrakt, Strängnäs stift 16 kontrakt, Västerås stift 16 kontrakt, Växjö stift 12 kontrakt, Lunds stift 24 kontrakt, Göteborgs stift 14 kontrakt, Kalmar stift 7 kontrakt, Karlstads stift 12 kontrakt, Härnösands stift 12 kontrakt, Luleå stift 7 kontrakt och Visby stift 3 kontrakt. (Se vidare specialartiklarna om de olika stiften samt omstående karta.) De 188 kontrakten jämte hufvudstaden omfattade 1,403 pastorat (med inräkning af K. Hofförsamlingen, Skeppsholms förs. i Stockholm och 16 garnisonsförsamlingar), 124 stadsförsamlingar, 2,363 landsförsamlingar samt 69 andra församlingar (garnisons-, kapell- och bruksförsamlingar). Legaliserade församlingar med egen kyrkobokföring, hvilka ej tillhöra statskyrkan, voro 4 romersk-katolska och 9 mosaiska.

Ecklesiastikmatrikel. Se Stiftsmatrikel.

Ecklesiastikminister är den i Sverige i dagligt tal brukliga, ehuru ej i grundlagarna förekommande titeln på statsrådet och chefen för Ecklesiastikdepartementet (se d. o.).

Ecklesiastikstaten, sammanfattningen af alla de i kyrkans tjänst stående prästerna och lekmännen. — Särskildt är ecklesiastikstaten kollektivbenämning på en af de civilmilitära staterna inom armén och flottan. Flottans består af regementspastorer och bataljonspredikanter. Dit räknas äfven klockare och

Gen. Stab Lit. Anst.

Sveriges indelning i stift.

(Till art. Ecklesiastik indelning.)

kyrkovaktare vid amiralitetsförsamlingen i Karlskrona och Skeppsholms församling i Stockholm. Till arméns ecklesiastikstat höra regementspastorerna. H. W—l.

Ecklesiastikverket i Lappmarken. Se Lappmarkens ecklesiastikverk.

Ecklesiastikåret, prästernas fardagsår. Se Fardag.

Eckmann, Otto, tysk konstnär, f. 1865 i Hamburg, d. 1902 i Badenweiler, studerade konst och konstindustri i Hamburg, Nürnberg och München. Han uppträdde 1891 som landskapsmålare med stämningsbilder, men började snart söka nya uttryckssätt. Träsnittet *Tre svanor* (1893) och målningen *Livets åldrar* (1895) anses vara de mest typiska alstren af hans stiliserande naturskildring. Han egnade sig snart uteslutande åt för lifvets praktiska behof använd konst och blef en af banbrytarna i Tyskland för modernism på detta område. Hans alstring omfattar bokutstyrsel — såväl illustrationer som tryckstilar, omslag och band — tapeter och väfnader, lampor och kronor, arbeten i ädla metaller, möbler, rumsdekoration. Till grund för sin stilisering lade han hufvudsakligen naturföremål, blommor, fåglar o. a., han byggde sin stil på flitigt naturstudium, rönte äfven påverkan af japanska målningar och träsnitt och af Whistler. Hans tryckstilstyp — som efter honom kallas ”Eckmannsschrift” — vann stor utbredning. En samling dekorativa teckningar, *Neue formen*, utkom 1897 i Berlin. S. å. blef E. lärare vid Kunstgewerbeschule därstädes. G—g N.

Eckmühl. 1. By. Se Eggmühl. — 2. Furste af E. Se Davout 1.

Eckoprotica. Se Eccoprotica.

E. C. krut, ett i England och dess kolonier samt Amerika mycket användt röksvagt jaktkrut, beredt af nitrocellulosa, kalium- och bariumnitrat jämte något kamfer. E. S—m.

Eckstein, Karl Gustaf, ”kungl. ornaments-” och historiemålare samt etsare, f. 1766 i Stockholm, d. där 1838, lärjunge af E. Martin, blef 1801 lärare i konstakademiens ornamentskola och 1802 akademiens ledamot — från s. å. är hans receptionsstycke därstädes *David smörjes till konung* — samt var från 1800 under tjugu år en flitig deltagare i akademiens utställningar, men visade sig, trots alla de många belöningar han under sin lärotid af akademien fått mottaga, vara en (af Masreliez påverkad) klen tecknare och svag kolorist. Under sin första tid etsade han och färglade, efter Martins föreskrift, en del smärre utsikter af hufvudstadens offentliga platser och byggnader. O. G—g.

E'ckstein [-stajn], Ernst, tysk författare, f. 6 br. 1845 i Giessen, d. 18 nov. 1900 i Dresden. nderade 1863—67 i Giessen, Bonn och Marburg h var sedan bosatt i Leipzig och Dresden som skriftillare. Från humoristiska epos (*Schach der königin*, 870; 3:e uppl. 1879, m. fl.) och skolhistorier (*Der such im carcer*, 1875, "Besöket i skolfängelset", 880) öfvergick E., som var en mångsidig, om kså tämligen flack begåfning, snart till den historia romanen, som han odlade med stor flit. Bland ns många arbeten, som gått ut i flera upplagor, nna nämnas som de populäraste *Die Claudier* 882; "Claudierna" 1884), *Prusias* (1883; sv. öfv. 84), *Aphrodite* (1885; sv. öfv. s. å.), *Pia* (1886; öfv. 1889), *Jorinde* (1888; "Jorinda" s. å.), *ro* (1888; sv. öfv. s. å.) och *Roderich Löhr* 896; sv. öfv. s. å.). Dessutom skref E. noveller, moresker, dikter m. m. samt öfversatte tyska ter till latin, *Lyra germano-latina* (1894). R—n B.

Éclaireur [eklärör], fr., *krigsv.* Se Eklärör.

Éclat [ekla'], fr., eg. knall; glans, uppseende. Eklatant och Eklatera.

Écluse [eklÿs], pass, i hvilket Rhône genombryter rabergen, i franska depart. Ain, vid schweiziska änsen, mellan Grand-Crédo (1,624 m.) och Vuache 111 m.). Passet försvaras af Fort de l'Écluse. nvägen mellan Lyon och Genève går fram vid E. n 4 km. lång tunnel genom Crédo.

E'cnomus (grek. E'knomos; nu Poggio di Angelo ofvanom staden Alicata), fordom mn på ett berg å södra kusten af Sicilien, mellan rigentum och Gela. Där segrade 311 f. Kr. tagerna, under en Hamilkar, öfver syrakusanerna der Agathokles, och där vann 256 f. Kr. den erska flottan, under konsulerna Regulus och mlius, seger öfver den kartagiska i en af de största drabbningar historien vet att omtala.

École académique [ekå'l akademi'k]. Se École tionale et spéciale des beaux-ts.

École centrale des arts et manufactures [ekå'l ra'l däs ar e manyfaktÿr]. Se Polyteknia skolor.

École des beaux-arts [ekå'l dä båsär]. Se ole nationale et spéciale des aux-arts.

École des chartes [ekå'l dä ʃa'rt], en i Paris belig undervisningsanstalt, hvars uppgift är att utda arkiv- och biblioteksmän. Se Arkivvetenap.

École des hautes études sociales [ekå'l dä åtd såsia'l], "läroanstalt för högre sociala studier", ett i Paris 1903 öppnadt stort föreläsningsitut, som omfattar 4 afdelningar: en för moral pedagogik, en för samhällslära, en för tidningsnaskap och en för skön konst. Den sistnämnda ionen har tre grenar: för estetik och bildande ster, för musik (hufvudsakligen musikhistoria och i förening med illustrerande konserter) samt för er. Föreläsare äro universitetsprofessorer, skriftllare, högre ämbetsmän o. s. v. Efter tvåårig liekurs meddelas betyg. E. F—t.

École des ponts et chaussées [ekå'l dä på e -ʃé], ett berömdt statsläroverk i Paris för utbildg af väg- och vattenbyggnadsingenjörer, inrättat 1747.

École du Louvre [ekå'l dy lövr], en 1882 inrättad, i Louvre i Paris inrymd läroanstalt, som har till särskildt ändamål att utbilda lämpliga fackmän till intendents- och bibliotekariebefattningarna vid Frankrikes museer eller till arkeologiska forskningsresor o. d.

École française d'archéologie [ekå'l fräsåʃ darkeålåʃi], i Kairo. Se Egyptologi.

École française d'Athènes [ekå'l fräsåʃ datä'n]. Se Arkeologiska institut.

École française de Rome [ekå'l fräsåʃ de rämm]. Se Arkeologiska institut.

École française du Caire [ekå'l fräsåʃ dy kär]. Se Egyptologi.

École libre des sciences politiques [ekå'l libr dä siäs påliti'k], i Paris. Se Boutmy.

École nationale et spéciale des beaux-arts [ekå'l nasiåna'l e spesia'l dä båsär], ett med konstakademien i Paris förenadt läroverk för ämnessvenner i de bildande konsterna, hvilket fick sin nuv. gestaltning 1793 (förut hade skolan existerat under namnet École académique alltifrån akademiens stiftande 1648). All undervisning i lärover-

Stora gården i École des beaux-arts.

ket är kostnadsfri. Detsamma omfattar tre afdelningar, en för målarkonst (och kopparstick), en för bildhuggarkonst (samt medaljgravyr och litografi) och en för byggnadskonst. 17 årskurser stå öppna för ord. elever och auskultanter af båda könen. Sedan 1863 äro ateljéer anknutna till läroanstalten. Två inträdesprövningar anställas årligen för elever i målning och skulptur. De studerande få ej vara under 15 eller öfver 30 år gamla. En mängd åtnjuter anslag af departementen eller kommunerna. Många donationer, hvilkas årsafkastning icke understiger 100,000 frcs, möjliggöra utdelning af penningpris vid de ofta anställda täflingarna mellan eleverna. I några fall kan första priset medföra befrielse från två års krigstjänst. Läroverket styres sedan 1863 af ett kollegium med undervisningsministern i spetsen. Antalet studerande håller sig vid omkr. 2,000, läroverkets stat uppgår till omkr. 420,000 frcs.

École normale supérieure [ekå'l nårma'l syperiör], fr., "högre normalskola", vanl. kallad endast École normale, namn på en i Paris befintlig undervisningsanstalt, ett lärarseminarium, som inrättades 1794 af nationalkonventet, stängdes 1795, men återupprättades delvis 1808 och definitivt 1830. Anstalten förvaltas af en för 5 år

utnämnd direktör. Eleverna förplikta sig till en minst tioårig lärarverksamhet efter utträdet. 108 elever åtnjuta fri bostad och fritt underhåll inom skolan. Kursen är treårig, och undervisningen är delad på 2 sektioner, en historisk-filosofisk (*section des lettres*) och en matematisk-naturvetenskaplig (*section des sciences*). Anstalten utbildar lärare för elementarläroverken och universiteten. Vissa föreläsningar i Sorbonne, Collège de France och École pratique des hautes études böra åhöras af École normales lärjungar. — I Sèvres (dep. Seine-et-Oise) finnes ett högre lärarinneseminarium, *École normale supérieure d'enseignement secondaire pour les jeunes filles*, som stiftades 1881. Äfven här åtnjuta lärjungarna fri kost och undervisning under tre år. Anstalten utbildar, såsom namnet angifver, lärarinnor för (högre) flickskolor.

École polytechnique [ekå'l pålitekni'k], en berömd läroanstalt i Paris. Se Polytekniska skolor.

École pratique des hautes études [ekå'l prati'k då åtsèty'd], fr., "praktisk skola för högre studier", namn på en i Sorbonne i Paris befintlig högskola, som är ett komplex af historisk-filologiska seminarier och matematisk-naturvetenskapliga institut samt har till uppgift att medelst praktiska öfningar utfylla den teoretiska undervisning, som meddelas i form af akademiska föreläsningar. Högskolan har för sin uppkomst att tacka initiativ (1868) af undervisningsministern Duruy. Högskolan består af 5 sektioner: en för matematik, en för fysik och kemi, en för botanik, zoologi, geologi och de fysiologiska vetenskapsgrenarna, en för filologi, arkeologi och historia samt (sedan 1885) en för religionsvetenskaperna.

Economiser [ikå'nəmâïsə], eng. (eg. "sparare"), är en af rökgaser från en eldstad omspolad apparat, hvari det med rökgaserna afgående värmet utnyttjas till uppvärmning af cirkulerande vatten. Apparaten består vanligen af ett system af rör med omkr. 100 mm. inre diameter och anordnade bredvid hvarandra i rader om 6—10 rör. De olika raderna placeras efter hvarandra i en eller flera grupper. Inom hvarje rad stå rören upptill och nedtill i förbindelse med samlingslådor. Vid apparater af äldre konstruktion inleddes vattnet nedtill och steg samtidigt upp genom alla rören, medan rökgaserna passerade raderna utomkring. Bättre effekt erhölls med de nyare anordningarna af rören, där vattnet genomströmmar desamma enligt motströmsprincipen, d. v. s. vattnet ledes förmedelst förbindningsrör från rad till rad mot rökgasernas rörelseriktning. Därvid strömmar vattnet inom hvarje särskild rad eller grupp vanligen nedifrån och uppåt, hvarefter det följer förbindningsröret mellan en öfre och en undre samlingslåda, tillhörande resp. 2 på hvarandra följande rader eller grupper i motsatt riktning. För aflägsnande af sotet äro samtliga rör merendels försedda med skrapor, hvilka sammanhållas af skrapbärare, en för hvarje rad, hvilka bärare två och två uppbäras af kättingar, gående öfver kättinghjul, ett för hvarje grupp. Genom en kugghjulsutväxling erhålla skraporna en upp- och nedgående rörelse. Vid ångpanneanläggningar tjänar economisern till att förvärma matarvattnet, hvarigenom kolåtgången oftast minskas med 8—15 proc. Vid starkt forcerande eller i afseende på eldningen mindre väl skötta pannor, där rökgaserna, sedan de lämnat eldytan, föra med sig ända till 20—30 proc. af det å rosten frigjorda värmet, äro economisers af synnerligen stor nytta. Förutom kolbesparingen kan man i sådana fall äfven räkna med en delvis s. k. aflastning af själfva pannan, i det att genom densammas eldyta numera så mycket mindre

värme behöfver tillföras hvarje kg. inmatadt vatten som detsamma upptagit under sin gång genom economisern. Dessutom förebyggas större temperaturvariationer inom pannans vattenmassa, hvarigenom pannan skonas för svårare formförändringar med åtföljande läckor i växlar och skarfvar. De båda senare omständigheterna ha visat sig inverka i högre grad på pannans varaktighet. Men äfven vid normal ångpannedrift kan en economiser medföra nytta, ty äfven om en panna är aldrig så litet ansträngd, lämna rökgaserna ändock alltid densamma i gynnsammaste fall med en temperatur af omkr. 220° C. Då matarvattnet vanligen har en temperatur af endast 20—50°, finnes alltså äfven i sådana fall ett afsevärd värmemängd att tillgodogöra. Economiser har funnit stor användning jämväl för hetvattensberedning inom bryggeriindustrien. E. R—n

Economy [ikå'nəmi], koloni i nordamerikanska staten Pennsylvania. Se Harmonister.

Écossaise [ekåsâ'z], fr. (af *Écosse*, Skottland), en äldre skotsk runddans i trippeltakt, från hvilken den moderna schottisch i viss mån kan anses härstamma; en skotsk kontradans på 1600- och 1700-talen, hvars turer enligt beskrifning ganska mycket liknade den svenska "Väfva valmar". E. F—t

Écouen [ekoä'], köping i franska depart. Seine-et-Oise (Ile-de-France), 15 km. n. om Paris. 1,64 inv. (1901). Fort i Paris' befästningsgördel. Prakt fullt slott, byggdt 1550 af J. Bullant åt konnetabel Anne de Montmorency, före revolutionen tillhörig

kten Condé, under Napoleon I:s tid uppfostrings-talt för döttrar till officerare af hederslegionen numera filial af pensionsanstalten i S:t-Denis.

Écoute [eko't], fr., plats för lyssnande. *Krigsv.*, ämning på mingallerier, emedan man ifrån dem kan höra, om fienden förehar minarbete samt nära eget galleri detta eger rum. Går man med särskilda gallerier för detta ändamål, kallas lystringsgallerier (se d. o.). L. W:son M.

Écraseur [-sör'], fr. Se Ekrasör.

Écrasons l'infâme! [ekraså' läfäm], fr. (med derförstådt *superstition* eller *église*), "låtom oss ssa den skändliga (vidskepelsen eller katolska kan)", ett uttryck, som Voltaire ofta använde na bref. Stundom undertecknade han sina skrif-er med "Ecr. l'inf." eller "Ecrlinf."

Écrêter [ekräte'], fr. (af *crête*, kam, öfre kant), *fsv.*, med artilleri bortskjuta öfre delen af en mur r ett jordbröstvärn för att därigenom blotta bak-arande försvarare (jfr Afkamma). L. W:son M.

Écrins [ekrä'], Barre des l. Les Écrins, gsstock i Pelvoux-gruppen, högsta toppen i phinéalperna, franska depart. Isère. 4,103 m.

Écrusilke [ekrÿ-], fr. *soie écrue* (af *écru*, rå), ilke. Se Sidenindustri.

Ecto'bia, *zool.* Se Kackerlackor.

Ectocarpâceæ, *bot.* Se Phæophyceæ.

Ectopia. Se Ektopi.

Écu [ekÿ], fr. (eg. sköld, af lat. *scūtum*, sköld; Escudo och Scudo), *num.*, "sköldmynt", n på vissa äldre franska guld- och silfvermynt, kallade, emedan de på ena sidan vanligen buro eraldisk sköld (med tre liljor, kronor e. d.). Så-

Écu i guld, slagen för Ludvig XI. (Nat. storl.)

a mynt i guld slogos först under Ludvig den he- i midten af 1200-talet (*deniers d'or à l'écu*, ort. till *écu*), ett århundrade senare under Filip och därefter fortfarande, senast 1636 under Lud-XIII. Då de aflystes, hade de ett värde af 6 s. $^1/_4$ écu i silfver präglades af Henrik III) och hel silfver-écu först af Ludvig XIII l; dem kallades äfven *petit écu*, *écu blanc* l. *d'argent* och gällde då 3 livres, men höjdes 3 till 6 livres (= 5,80 francs) värde och indrogs 3, då den ersattes af 5-franc-stycket, som sedan äfven bär namnet écu.

Ecuador (República del Ecuador), syd-rikansk republik på ömse sidor om ekvatorn af namnet), ligger som en kil mellan Colombia och Peru i s. samt begränsas i v. af Stilla ocea-

Det utbreder sig mellan 1° 23′ n. br. och 4° s. br. samt mellan 73° 10′ och 81° v. lgd. Area-beräknas till 299,600 kvkm. (tillsammans med pagosöarna 307,243 kvkm.). Gränserna äro s omtvistade, och någon officiell kartläggning har aldrig egt rum. Den öfver 800 km. långa kusten har en djupt inträngande vik, Guayaquil-viken, med Puna-ön, samt flera mindre bukter. Ö. om den smala kustslätten höjer sig i prov. Manabi och Esmeraldas en förkedja till Anderna, Montaña de Sandomo, skild från dessa genom en bred dal, som genomflytes af Rio Guayas' källfloder, Rio Daule och Rio Palenque. E:s Ander utgöra två parallella kedjor, som på flera ställen äro förenade genom tvär-åsar. Den östra, som är hufvudkedjan, består väsent-ligen af gnejs, glimmerskiffer, granit o. a. äldre berg-arter, medan den västra utgöres dels af en stomme af mesozoisk sandsten och kalksten, dels, och hufvud-sakligen, af gamla eruptivbergarter, såsom diorit, diabas, porfyr m. m. Båda äro dessutom rika på yngre eruptiva bergarter, i synnerhet andesit, pro-dukter af många, delvis ännu verksamma vulkaner. På östra kedjan, som i medeltal är 4,000 m. hög, ligga bl. a. topparna Sangay (5,323 m.), jordens verksammaste vulkan, Altar de los Collanes (5,400 m.), Tunguragua (5,087 m.), Cotopaxi (5,943 m.), Antisana (5,756 m.), Cayambe (5,840 m.) och Im-babura (4,582 m.); på den västra, ehuru i medel-tal blott 3,000 m. hög, träffas flera lika höga eller högre vulkantoppar, såsom Chimborazo (6,310 m.), Carihuairazo (5,106 m.), Iliniza (5,305 m.), Cora-zon (4,816 m.), Pichincha (4,787 m.) och Cotocachi (4,966 m.). Den mellan de båda kedjorna liggande längddalen delas genom de ofvan nämnda tvåråsarna i en rad bäcken af 2,000—3,000 m. höjd, hvilka ha namn efter någon ort eller flod och af gammalt varit befolkningens hufvudorter. De östra Anderna stupa brant ned till Amasonslätten, som genom-flytes af ett antal föga kända bifloder till Amason-floden: Napo (med Coca), gränsflod mot Colombia, Curaray, Tigre, Pastaza, Morona och Paute. Några af dem äro segelbara i sin nedre del, Napo under 800 km. Mindre, om ock till en del segel-bara, äro kustfloderna Mira, Guallabamba-Esme-raldas samt Guayas med dess tillflöden Daule, Pa-lenque, Bodegas och Chimbo.

Klimatet är ekvatorialt; vid kusten mode-reras värmen genom svala luftströmmar: års-medeltemperaturen för ön Puna är 25°, för Guayaquil uppges den (sannolikt för högt) till 27° med en januaritemperatur af 28,5 och en julitempe-ratur af 25,5°. Varmast är trakten kring Esme-raldas. Nederbörden är vid kusten ringa (regn-tiden varar t. ex. på ön Puna blott i febr. och mars), men ju mer man nalkas Anderna, desto längre blir regntiden, och i den fuktiga urskogen på deras nedre delar brukar det regna hvarje natt. Hvarken på västra eller östra kedjan kan man tala om någon torr tid på en höjd af 300—1,500 m. Därför äro dessa trakter, särskildt vid omkr. 1,000 m., synnerligen osunda. Högre upp blir klimatet sundare, enär värmen raskt aftager, så att årsmedel-temperaturen på 1,250 m. höjd är 18,3° och i de ofvan nämnda bäckena varierar mellan 18° och 11°. I Quito och flerstädes faller regnet, hvars mängd stiger till 1,070 mm., mest i form af svala regnbyar, som göra natten kall, medan dagen kan vara brännhet. Största nederbörden i cordilleran (bergstrakterna) infaller i mars—maj, ett andra, mindre maximum i okt. och nov. De högsta delarna af cordilleran ha s. k. páramoklimat, som kännе-tecknas däraf, att nederbörden ofta faller i form af

snö eller hagel; årsmedeltemperaturen ligger under 11°. Snögränsen har en medelhöjd af 4,750 m.; endast 16 berg äro ständigt snöklädda, 6 i Väst- och 10 i Öst-Anderna. Af glaciärer räknar man 20; bland dem går en på Altar lägst (4,000 m.). J. F. N.

Växtvärlden. I den torra kustregionen omkring Guayaquilviken fälla träden sina blad under den torra tiden. Vid stränderna träffas mangroveskogar, de s. k. manglares, samt buskar och kokospalmer; på några ställen är floran nästan ökenartad med kaktusarter och mimosor. Där utbreda sig också yppiga savanner med gles trädvegetation af ceibaträd m. fl. Den fuktiga kustregionen i Esmeraldas och söderut närmare cordillerans fot utmärkes af utomordentligt yppiga regnskogar, delvis bestående af palmer samt sådana träd, som lämna dyrbart virke, kautschukträd, kakaoträd och många andra. Där träffas även bambu, *Carludorica*, af hvars blad panamahattarna framställas, scitamineer, araceer, prydliga ormbunkar, orkideer, bromeliaceer och talrika lianer. Utom tropikernas vanliga frukträd och köksträdgårdsväxter odlas i kustregionen kaffe, bomull, sockerrör och framför allt kakao, som här har sitt hemland. Inhemska härstädes äro äfven *Spondias* (ciruela), *Inga*-arter (guava), *Psidium* (guayava) m. fl. Många af denna regions växter stiga högt uppåt bergens sluttningar. I skogarna, som täcka cordillerans sluttningar, växa kinaträden, chirimojan (*Anona Cherimolia*), melastomaceer, storbladiga piperaceer och araceer, jättelika moraceer, *Cecropia*, i de högre regionerna trädartade solanaceer, fuchsior, myrtaceer, *Carica*-arter, vaxpalmen och trädartade ormbunkar; högst af alla träd går *Polylepis*. Bergskogarna på Öst-Anderna motsvara i allmänhet dem på Väst-Anderna; dock växa endast på de förra mauritiapalmen och de balsamgifvande Copaiferaträden. I högdalarna mellan Andernas båda kedjor försvinna de tropiska formerna, och af träd finnas nästan endast *Prunus salicifolia* och *Schinus molle*. Odlade växter äro här desamma som i mellersta och södra Europa, af träd särskildt *Eucalyptus*. Af inhemska märkas *Chenopodium quinoa* (quinoa), *Tropæolum tuberosum* (mashua), *Oxalis crenata* (oca), *Ullucus tuberosus* (melloco), *Arracacia esculenta* (zanahoria), *Solanum muricatum* (pepino), *Physalis peruviana*, *Opuntia tuna* (tuna), *Carica*-arter (chamburo och babaco) och framför allt potatis. Vid omkr. 3,400 m. börjar den trädlösa páramoregionen, där vegetationen blir alltmer alpin, ju högre man kommer. Gräsen bilda här florans viktigaste beståndsdel, och tack vare de vidsträckta pajonales kan här boskapsskötsel drifvas, fast åkerbruket ej går. G. L—m.

Djurvärlden hör till den brasilianska subregionen af den neotropiska regionen och är i bergstrakterna besläktad med Perus och Colombias, i de östra delarna med Amasonområdets. I cordilleran (bergstrakterna) äro lamadjuren sällsyntare än i Peru. Af däggdjur finnes bl. a. ett 40-tal arter apor. Fågelfaunan är mycket rik och omfattar bl. a. kondoren samt många papegoj- och kolibriarter. Äfven amfibier och reptilier äro talrika. I kustfloderna lefva kaimaner och andra krokodilarter i oerhördt individantal; boaormar och många andra giftiga eller icke giftiga ormar förekomma också.

Befolkning. Någon folkräkning har aldrig företagits. Den allmännast antagna uppskattningen (af Cevallos för 1889) slutade på 1,272,160 pers., däraf omkr. 120,000 hvita, 702,000 indianer och 450,000 af blandade raser (mestiser, choloer, mulatter, zamboer, zambaigoer m. m.). De indianstammar, som bebodde E. vid européernas ankomst, hade vid midten af 1400-talet underkufvats af Perus inkas. Bland dem var quito l. kito, som bebodde högl landet, den förnämsta. Dess ättlingar äro sedan århundraden kristna, tala ketsjua eller spanska. De stå nu lågt i kulturellt afseende, ofta lefva de som ”conciertos” (”statfolk”) på ”haciendas” (landtgårdarna) under tillsyn af ”mayordomos” (inspektorer), knappt bättre än slafvar. En friare ställning hafva kuststammarna bevarat, bland hvilka cayapa räknar 2,000 individer. I urskogarna ö. om Andernas kringströfva de ”vilde” indianerna, bland hvilka de krigiske jivaros och de fredlige zápara äro de mest betydande. — Utlänningarna torde vara omkr. 6,000, däraf 5,000 från andra delar af Syd-Amerika och från Central-Amerika, 700 européer och 300 kineser. De största städerna äro Quito, hufvudstaden, med högst 80,000 inv., Guayaquil med omkr. 50,000, och Cuenca, med 30,000 inv. E:s språk är en med många indianska ord uppblandad spanska. Religionen är den romerskt-katolska. En ärkebiskop residerar i Quito, och under honom stå 6 biskopar. 36 munk- och nunnekloster finnas. 1904 antogs en lag, som ställde kyrkan och dess egendom under statens kontroll och förbjöd bildandet af nya ordnar eller införandet af främmande religionssamfund i landet. Civiläktenskap tillåts genom lag af 1902. — Primärundervisningen är kostnadsfri och till namnet obligatorisk. Undervisningsväsendet står dock lågt. I Quito finnes ett gammalt, nu obetydligt universitet, med hvilket läroanstalterna i Cuenca och Guayaquil höra tillsammans, en medicinsk och en teknisk skola, där och i Guayaquil finnas äfven handels- och yrkesskolor; dessutom har landet 9 högre skolor och en mängd lägre.

Näringar. E:s nästan enda förvärfskälla är landtbruk, som producerar spannmål, ris, kakao, kaffe, bananer och i höglandet den tempererade zonens alster. Boskapsskötseln är af stor betydelse för höglandet, där äfven ost tillredes. Men både jordbruket och boskapsskötseln stå lågt. Bergsbruket lämnar icke stora resultat, oaktadt landet ingalunda är fattigt på metaller. Industrien producerar mest grofva tyger af ull och bomull, panamahattar och hängmattor. Viktigare är handeln. Importen steg 1900—04 i medeltal till 13,9 mill. sucrés om året (ylle- och bomullsvaror samt andra manufaktur-alster) och exporten till 18,3 mill. Den senare utgjordes till två tredjedelar af kakao, f. ö. af steknötter, kautschuk, hudar, silfver, panamahattar, socker, kaffe, guld o. a. Den lifligaste handeln drifves med Förenta staterna, England, Tyskland och Frankrike. Den förnämsta hamnen är Guayaquil. En järnväg går från Guayaquil i riktning mot Quito, men endast 270 km. äro fullbordade. Landsvägarna äro föga bättre än mulåsnestigar; hjulfordon äro oanvändbara. Några floder trafikeras af en lätt ångbåtsflotta och andra mindre farkoster. Telegraflinjer förena de större städerna (4,130 km.). I rikets publikens hamnar inlöpte 1904 1,248 fartyg om 56,063 ton och utlöpte 1,210 om 66,697 ton

ersystemet är sedan 1856 lagligen gällande, ru man ännu använder gamla spanska vikter och t. En 1898 antagen lag om guldmyntfot trädde aft 1900. Det nya myntet är *condor* (10 sucrés), väger 8,¹³⁸ gr. och innehåller 7,³²²⁴ gr. fint l (= ett eng. pd st.). Af silfver präglas (i ndet, ty E. saknar eget myntverk) *sucré* (= frcs; uppkallad efter en president Sucré, som verksam del i befrielsekriget) och underafdelgar däraf, af nickel och brons mindre skiljemynt.

örfattningen, af 1884 (med ändringar 7 och 1897), uppdrager den verkställande makåt en president, som väljes direkt af folket för r och icke kan omväljas för de båda följande oderna; vicepresident väljes på samma sätt och lika lång tid, men två år efter presidenten och ör således två presidentperioder. Han inträder ssa fall i presidentens ställe och är president rådet. Presidenten utser de fem ministrarna, ka jämte 9 andra personer, ämbetsmän eller ämbetsmän, bl. a. universitetets i Quito rektor, enatorer och 2 deputerade, under ordförandeaf vicepresidenten, bilda ett statsråd. Lagningen tillhör kongressen, som består af en t af 30 ledamöter (i regel 2 för hvarje pro), valda för 4 år, och en deputeradekammare 1 ledamöter (1 på 30,000 inv.), valda för 2 Båda kamrarna väljas direkt; valrätt har hvarje som fyllt 18 år och kan läsa och skrifva. gressen samlas hvarje år 10 aug. — I spetsen enhvar af de 15 provinserna står en guvernör. sskipningen utöfvas af en högsta domstol samt narrätten i Quito, sex öfverdomstolar som andra ns samt underdomstolar af olika slag. — Fiserna, som förr voro i ett eländigt tillstånd, a under de sista åren förbättrats. Af statens nster härröra omkr. 70 proc. af importtullar, oc. af exporttullar, 15 proc. af skatt på kakao, egendom, sprit och tobak, 6 proc. från saltkrutmonopol samt återstoden från acciser, statsdom och postverket. För år 1905 beräknades nsterna till 11,₇ mill. sucrés och utgifterna till mill. sucrés. Den utländska statsskulden var i 1904 8,₆ mill. sucrés, den inhemska (4,₆ mill. s vid 1896 års slut) anses nu uppgå åtminstone 0 mill. sucrés. — I administrativt hänfle är republiken indelad i 15 prov.: Carchi, bura, Pichincha, Leon, Tungurahua, Chimzo, Cañar, Azuay, Loja, Bolivar, Rios, Oro, as, Manabi och Esmeraldas samt territoriet ute och Galápagosöarna. — Armén rekryteras n allmän värnplikt, som enligt en lag af 1902 räcka från 18 till 60 års ålder, däraf till 32 år va armén och från 32 till 45 år i nationalgardet. n har dock ej kunnat genomföras. Den aktiva n uppgafs 1903 till omkr. 4,380 officerare och kap, nationalgardet till omkr. 90,000 man. ttan består af en kryssare, ett skolfartyg och ransportbåtar med inalles 130 mans besättning. Vapnet visar på en oval sköld en klippa i t, öfverspänd af en regnbåge, som är belagd en gyllene sol och djurkretsens tecken. I bakden synes ett ångfartyg med merkuriistafven. — ggan bär landets färger: gult, blått, rödt i ontala band, det öfversta gula dubbelt så bredt le båda andra. Hufvudstad är Quito. Litt.: l, "Skizzen aus E." (1886) och "Die vulkanberge von E." (1897), Reis och Stübel, "Reisen in Sydamerika" (1892 ff.), Reis, "Ecuador" (1901), Wolf, "Geografia y geologia del E." (1892), och Meyer, "In den Hoch-Anden der E." (1907). J. F. N.

Historia. Landet tyckes ursprungligen hafva varit bebodt af ett stort antal oberoende indianstammar, af hvilka quito gaf landet dess gamla namn. Quito. Omkr. 280 e. Kr. lär det hafva blifvit eröfradt af en främmande stam, som därefter grundade ett rike i Quito, hvilket egde bestånd till 1460, då det intogs af en inka i Peru vid namn Huayna Kapak, Atahualpas fader. Med inkariket kom det 1532, genom Pizarro, under spanjorernas välde. 1548—1710 utgjorde det, under namnet Quito, en del af vicekonungariket Peru, därefter tillhörde det vicekonungariket Santa Fé de Bogotá (Nya Granada), och 1722 återkom det under Peru. Mot slutet af 1700-talet, då man flerstädes inom de spanska kolonierna sträfvade att uppnå självständighet, utbröto äfven i E. enstaka oroligheter. Dock var det först 1809 och 1812, som mera omfattande försök att afskudda det spanska oket gjordes. Den 1820 i Guayaquil utbrutna revolutionen förde, genom Bolivars biträde, till målet — skilsmässa från Spanien. Landet slöt sig därefter som "departementet E." till Nya Granada och Venezuela, hvilka tre förenade stater bildade federativrepubliken Colombia (se d. o.). 1830 skilde sig E. från förbundet och förklarade sig för oberoende republik, med general Juan José de Flores som president.

Den nya fristatens historia kom hufvudsakligen att kännetecknas af tätt på hvarandra följande inre oroligheter. Ända till 1845 växlade makten mellan Flores och Vicente Rocafuerte, och författningen ändrades tre gånger. Ett långvarigt inbördeskrig 1845 slutade med, att Flores förband sig att lämna landet, mot erhållandet af en penningsumma. Efter en lång tid af förvirring valdes till president, i dec. 1850, det klerikala partiets kandidat, Diego Noboa, som återkallade jesuiterna och upptog de från Nya Granada fördrifne konservative, hvarigenom han kom i strid med nämnda stat. Af denna oenighet begagnade sig general Urbina, juli 1851. Han tog Noboa till fånga och satte sig själf i spetsen för republiken. Med honom kom det demokratiska partiet till makten, hvarefter jesuiterna förjagades, adelstitlar afskaffades, slafveriet upphäfdes (1854) och skeppsfarten på floderna frigafs. Vid Noboas fall afstannade fejden med Nya Granada, hvaremot strid uppkom med Peru, som beskyddade Flores. Denne gjorde (mars 1852) ett landstigningsförsök vid Guayaquilbukten, men blef slagen, och i april s. å. slöts fred, hvarefter Flores måste lämna Peru. Vid hans återkomst till Lima, 1855, började striden dock ånyo, men 1856 ingicks en ny förlikning. Urbina efterträddes s. å. af general Francesco Robles, under hvilken indianerna likställdes med de öfrige medborgarna samt franskt mått-, vikt- och myntsystem infördes. Förlikningen med Peru bröts 1858 af dess nye president, Castilla, hvilken sände en flotta att blockera Guayaquil. General Franco, som där förde befälet, öfvertalades att sluta en särskild konvention (aug. 1858), hvarigenom några omtvistade gränsområden afträddes till Peru mot det att blockaden upphäfdes. Robles vägrade underskrifva traktaten, men lyckades ej förmå trup-

perna till lydnad och flydde då (1859) till Chile, hvarefter det klerikalt konservativa partiet i Quito, under Garcia Moreno, inkallade (juni 1860) Flores, som besegrade Franco. Moreno, som varit professor i kemi och var Flores' måg, blef i jan. 1861 vald till president. Flores fick den inflytelserika guvernörsposten i Guayaquil. Presidenten Moreno började anlägga vägar, minskade härstyrkan och upprättade en polis. Men tillika slöt han ett för kyrkan mycket fördelaktigt konkordat med påfven och öfverlämnade undervisningen i jesuiternas och andra munkars händer. Både därigenom och på grund af en hemlig korrespondens, hvari han förklarat sig böjd för att ställa E. under franskt beskydd, väckte han en storm af ovilja mot sig. Däraf begagnade sig presidenten i Colombia, Mosquera, hvilken i aug. 1863 uppfordrade E:s invånare att ansluta sig till honom och återställa den ursprungliga stora republiken Colombia. Då Moreno vägrade ingå på denna plan, utbröt ett krig, i hvilket E:s armé under Flores' befäl blef slagen, men som ej medförde någon förändring i de båda staternas politiska ställning. Freden återställdes genom fördraget i Pensaqui 30 dec. 1863. I maj 1865 valdes Geronimo Carrion till president, och denne började sin regering med att i förening med Peru och Chile förklara Spanien krig. Hans styrelse blef dock ej lång: i nov. 1867 gjorde han ett försök till statskupp, hvilket misslyckades och framkallade hans afsättning. Till hans efterträdare valdes Xavier Espinosa; men redan i jan. 1869 störtades denne af Moreno, som helt och hållet stödde sig på det klerikala partiet och måttlöst gynnade jesuiterna. Moreno gick så långt, att han vid öppnandet af kongressen (aug. 1873) förklarade, att det sista spåret af fientlighet mot kyrkan måste utplånas ur lagböckerna och landet öppnas för jesuiternas obehindrade verksamhet. I öfverensstämmelse därmed ställdes pressen och bokhandeln fullständigt under jesuiternas godtycke. Oaktadt statens betryckta finansiella ställning beslöts ock på samma kongress, att årligen 10 proc. af den del af kyrkans inkomster, som tillhörde staten, skulle lämnas åt påfven. Moreno lönmördades 14 aug. 1875.

Mordet på Moreno gjorde ett hastigt slut på jesuiternas inflytande. De liberale i Guayaquil reste sig och genomdrefvo d:r Borreros val till president. Dennes moderata uppträdande mot klerikalerna ådrog honom emellertid motvilja på radikalt håll och föranledde 1876 en ny resning under militärguvernören i Guayaquil, general Veintimilla, hvilken i dec. s. å. intågade i Quito och 1877 i behörig ordning af cortes valdes till president. Nu inträdde en afgjordt liberal vändning i E:s politiska lif. Författningen reviderades i frisinnad riktning, och konkordatet med påfven upphäfdes 1878. Efter sin ämbetstids utgång förblef emellertid Veintimilla vid makten och lät utropa sig till diktator, hvilket mot honom förenade de moderatliberale och klerikalerna samt framkallade en folkresning, som ledde till hans förjagande (juli 1883). D:r Placido Caamaño blef nu till en början provisorisk regent och valdes i febr. 1884 till president för nästa fyraårsperiod. Lugna förhållanden rådde såväl under honom som under hans efterträdare, d:r Antonio Flores (1888—92). Den inre oredan vidtog ånyo under d:r Luis Cordero (1892—96), närmast till följd af att denne fungerade som mellanhand åt chilenska regeringen, då denna midt under kinesisk-japanska kriget 1894 till Japan försålde kryssaren "Esmeralda". Af harmen häröfver begagnade sig general Eloy Alfaro, en halfindian, för att anstifta en militärresning, som fortgick nästan ett år, innan en afgörande strid inträffade. Cordero besegrades och flydde ur landet, hvarefter Alfaro antog diktatorsmyndighet, som han innehade, till dess han i febr. 1897 valdes till konstitutionell president. Hans ämbetstid (1897—1901) oroades genom en rad smärre klerikala upprorsförsök, hvilka dock utan större svårighet undertrycktes. Indragning af kyrkogods, utvisning af ordensmedlemmar och öfvergrepp från regeringens sida mot missionsanstalterna inom landet kännetecknade jämte stark korruption radikalernas herravälde under Alfaros ämbetstid. Han efterträddes af en annan radikal, general Leonidas Plaza (1901—05), och efter Lizardo Garcias kort presidentskap (1905—06) valdes ånyo Alfaro, som f. n. är landets president. De senaste åren ha i E. rådt relativt lugna politiska förhållanden.

Litt.: Hufvudarbetet om Quitos äldre historia är jesuiten Juan de Velascos "Historia del reino de Quito", hvilken förelåg färdig 1789, men utgafs (i Quito i 3 bd) först 1841—44 (delvis utkommen i fransk öfv. 1840 i Ternaux-Compans' "Voyages", bd 18—19). Dessutom märkas Gonzales Suarez "Historia ecclesiástica del E." (Quito, 1881) och "Historia general de la republica del E." (5 bd, Quito, 1890—1903), Cevallos, "Resúmen de la historia del E." (Guayaquil 1886), Child, "The spanish american republics" (1891), och Kaufmann "Garcia Moreno, präsident der republik E." (s. å.). Wbg. (V. S—g.)

Écusson [ekyså'], fr. (af *écu*, lat. *scūtum*, sköld), liten sköld; *her.*, mindre vapensköld, infattad i en större, t. ex. hjärtskölden i svenska riksvapnet. *num.*, baksida, revers (på ett mynt).

Écuyer [ekuijē], fr. (mlat. *scutārius*, sköldbärare af *scūtum*, sköld), vapendragare, väpnare, knape (numera stallmästare; konstberidare, ryttare).

ed., förkortning för lat. *editio* (upplaga) och *ēdidit* (har utgifvit).

e. d., förkortning för efter datum och eller dylikt.

Ed, *jur.*, en under religiös form uttalad försäkran om tillförlitligheten utaf ett af den svärjande afgifvet yttrande. Eder aflägges enligt svensk lag i regeln "vid Gud och hans heliga evangelium", men af jude "vid Gud och hans heliga lag". I fråga om bekännare af sådan lära, som ej tillstädjer edgång, förordnas särskildt af konungen, hurudan förfaras skall. Eden afser dels att förstärka en utfästelse om framtida uppfyllande af vissa medborgerliga eller ämbetsplikter — t. ex. tro- och huldhetsed, tjänste-ed, domar-ed —, dels att bekräfta sanningen af en faktisk uppgift, som den svärjande lämnat eller skall meddela. Under denna senare form har eden betydelse särskildt i rättegång.

När domaren skall bilda sig en öfvertygelse angående de faktiska förhållanden, af hvilka målets utgång är beroende, är han väsentligen hänvisad att stödja sig på utsagor af personer, som hörts i rättegången — af parten själf eller af tredje person

ör att stärka viljan att tala sanning och däri-
enom också utsagans tillförlitlighet användes ed,
vilken sålunda här förekommer under två former:
ittnesed och partsed. För upprätthållan-
e af edens helgd är det emellertid nödvändigt att
ån eds afläggande utesluta personer, hvilka icke
unna antagas akta eden. Af sådan anledning äro
digt Sveriges lag menedare, vanfrejdade och för
dant brott tilltalade personer jäfviga att vittna
såsom också ”okristen” och den, som är af så-
an lära, att han har en ”falsk och skadlig mening”
n eden. Men på grund af den svenska rättens le-
la bevisningsregler, hvilka tillerkänna vittnesmål
lagbestämd verkan såsom bevis, måste man gå
dare och jämväl i en mängd andra fall utesluta
rsoner såsom ”jäfviga” från vittnesed. Hvad an-
r det som parten själf yttrar i saken, måste detta
allmänhet anses mindre tillförlitligt än andras ut-
gör, hans eget intresse minskar dess trovärdighet.
idast när hans utsaga uppenbarligen icke är före-
afvad af hänsyn till detta intresse — då han erkän-
r något för sig menligt —, kan den tagas för god
h behöfver då icke ens beedigas för att gälla.
en där icke ett erkännande föreligger, där är enligt
ensk rätt parts utsaga af så tvifvelaktigt värde, att
n i allmänhet icke ens genom att edfästas kan upp-
jas till ett bevismedel. Kan parten icke på annat
tt styrka de fakta, för hvilka han är bevisskyldig,
åste han alltså förlora saken, äfven om ett visst
tt af bevis, ehuru ej fullt, förebragts för riktig-
ten af hans uppgifter; endast i sällsynta undan-
gsfall tillåtes det honom att fylla beviset genom
en ed (fyllnadsed). Men när part till en
s grad styrkt sina uppgifter, har det synts otill-
ndsställande att utan vidare gifva honom orätt och
tparten rätt. I detta läge anvisar därför lagen
m utväg, att det kan åläggas den icke bevisskyl-
ge att med ed bekräfta sitt nekande till hvad den
dre uppgifvit; han skall ”värja sig” med ed.
ärjemålsed). Eden är då icke ett medel att
adkomma bevis — den nekande *behöfver* ju icke
visa oriktigheten af hvad hans motpart anfört
l stöd för sitt anspråk —, utan ett medel att
nga part att afstå från ett nekande, som miss-
kes vara obehörigt. Brister han åt eden, anses
n hafva medgifvit, att så är förhållandet. Ett
lant tvångsmedel får likväl icke användas i vid-
äcktare mån, än som är förenligt med bevarande
edens helgd. Där faran för mened är påtaglig,
ste domaren afstå från att ålägga edgång. En
lan fara kan hafva sin grund dels i en högre grad
frestelse till mened, dels i en större brist på mot-
ndskraft mot frestelsen därtill. Af det förra skä-
användes ed icke i någon händelse i gröfre brott-
l; den senare synpunkten utesluter från edgång
lana personer, hvilkas frejd icke är otadlig.
Edgång kan vidare, såsom medel att afgöra rätts-
ster, användas på grund af parternas öfverens-
mmelse, i det den ena parten erbjuder den andra,
, om han vill beediga sina i målet hafda upp-
fter, dessa utan vidare skola få gälla såsom fullt
visade (bjuden ed). Sådan ed kan förekomma
ast i mål, öfver hvilka parterna ega själfva fritt
la, således icke i egentliga brottmål. Som det
ellertid tillhör domaren att tillse, det eder icke
ödigtvis brukas, bör denna ed användas endast,
r verklig utredning i målet visats vara omöjlig att
åstadkomma, och den har därför icke heller för
tvistemålen stor betydelse.

Slutligen kan enligt svensk rätt edgång fordras i åtskilliga fall — äfven oberoende af rättegång och utan att därmed afses att åstadkomma ett afgörande bevis — såsom villkor för åtnjutande af en påyrkad rätt eller till bestyrkande af en uppgift, hvars riktighet för en annan person är af vikt (t. ex. borgenärsed i konkurs, bouppteckningsed m. fl.). Jfr Jäf och Vittnen. I. Afz.

Ed (fsv. *eid*). Se Drag.

Ed. 1. Socknar i Kalmar län. Se Västra Ed och Östra Ed. — 2. Socken i Stockholms län, Sollentuna härad. 4,231 har. 825 inv. (1905). Ed bildar med Sollentuna ett konsistoriellt pastorat i Uppsala stift, Roslags västra kontrakt. — 3. Socken i Värmlands län, Grums härad. 9,123 har. 2,526 inv. (1905). Annex till Nor, Karlstads stift, Nors kontrakt. Det af socknen omslutna Liljedals brukssamhälle räknar omkr. 1,000 pers. — 4. Socken i Västernorrlands län, Sollefteå tingslag. 17,874 har. 1,345 inv. (1905). Annex till Sollefteå, Härnösands stift, Ångermanlands sydvästra kontrakt. — 5. Socken i Älfsborgs län. Se Dals-Ed.

Ed. 1. Bruks- och landtegendom i Västra Eds socken, Norra Tjusts härad, Kalmar län, vid den å, som förenar Storsjön med Syrsan. 11⁶/₂₄ mtl. Taxeringsvärde 509,800 kr. för jordbruksfastighet och 64,900 kr. för annan fastighet, nämligen tegelbruk (tillverkn. omkr. 250,000 st. div. tegel), masugn (ej i gång 1905), sågverk och kvarn med 3 par stenar. På platsen finnes äfven trämassefabrik (tillh. Eds cellulosafabriks aktb.) med en tillverkning af 3,930,904 kg. kemisk torr trämassa till ett värde af 432,400 kr. (1905) och en arbetsstyrka af 94 pers. (s. å.). Ett redan på 1600-talet befintligt stångjärnsbruk är sedan några år tillbaka nedlagdt. E. tillhör v. häradshöfding C. Gripenstedt. — 2. Egendom i Växtorps socken, Östbo härad, Jönköpings län, utmärkt vackert belägen på näset mellan sjöarna Furen och Flåren. Taxeringsvärde 191,200 kr. (1905), däraf 17,900 kr. för kvarn och såg. E. är ett urgammalt herresäte, som under medeltiden och ett stycke in på 1500-talet tillhörde ätten Trolle. Nuvarande egaren är häradsskrifv. Ax. Rooth. — Nära E. låg under medeltiden slottet Trolleborg, säte för fogden i orten.

Ed, en hela året öppen rekreations- och luftkurort i nordvästra Dalsland, vid södra ändan af sjön Stora Le och helt nära Eds station å Dalslandsbanan, omkr. 142 m. ö. h. Mångskiftande och natursköna omgifningar. E. betraktas som lämplig öfvergångskurort från högre belägna platser. Flera hotell. Ln.

Eda, *sjö*. Se Bakström 1.

Eda. 1. Socken i Värmlands län. Jösse härad. 28,819 har. 6,262 inv. (1905). E. utgör ett konsistoriellt pastorat i Karlstads stift, Jösse kontrakt. Inom socknen ligga Åmots municipalsamhälle och E. 1892 grundlagda, på en med gran och furuskog bevuxen höjd belägna sanatorium, 7 km. från Charlottenberg, med järnkälla, i styrka motsvarande Lundsbrunn och Medevi Engdahlskälla, och varma bad. — Inom socknen, vid Sofielund, restes 1906 en väldig minnessten åt G. Adlersparre, som 1809 med uppbrottet därifrån började sin revolution. Om Edaskans se d. o.

2. Ett Eda aktiebolag tillhörigt glasbruk i ofvannämnda socken. Tillverkningsvärde 265,000 kr. (1905). Antalet arbetare var s. å. 154 män och 31 kvinnor.

Edafisk (af grek. *e'dafos*, grund, botten), *bot.*, en af Schimper i växtgeografien införd term, som betecknar sådana faktorer, som inverka på växternas lif, men hvilka icke bero af klimatet, utan af markens beskaffenhet. En fuktighetsälskande vegetation kring en flod eller sjö inom ett ökenområde är sålunda en edafisk växtformation. Den är oberoende af klimatet, och dess existens sammanhänger med lokalens beskaffenhet. H. Hn.

E'dam, stad i nederländska prov. Noord Holland, n. ö. om Amsterdam, nära Zuiderzee. 6,444 inv. (1899), inberäknadt fiskarbyn Volendam. Skeppsbyggeri och garfverier. E. är i synnerhet bekant för en efter staden uppkallad sötmjölksost, e d a m o s t e n, som dock tillverkas i trakten af Hoorn och Alkmaar.

E'damost (E d ä m e r o s t). Se E d a m och O s t.

Edän, arab. Se M u e d d i n.

Eda skans, i Eda socken i Värmland i ett ganska smalt pass, v. om Bysjön och strax s. om Haga by, omkr. 13 km. från norska gränsen, anlades 1656—57 af uppbådad allmoge och behärskade landsvägen Karlstad-Kongsvinger. Den var en i ö. och v. något aflång fyrhörnig bastionsskans med ganska stor utsträckning. Knappt färdig och bestyckad, öfverrumplades den af norrmännen under öfverste M. Opitz 1657, men vid grefve Douglas' annalkande förnaglade Opitz kanonerna och brände magasinen samt drog sina färde. 11 febr. 1658, då äfven en andra, mindre skans byggts mellan den större och Bysjön, anföllo norrmännen åter, hvarvid den mindre skansens besättning flydde, men den större under öfverste Kl. Fleming försvarade sig med tapperhet och framgång. Efter fredsslutet fick E. förfalla och måste, då kriget 1675 åter utbröt, grundligt repareras; 1676 palissaderades skansen, och ett blockhus ''à double estage'' uppfördes; 1677 hade dess bestyckning ökats till 15 pjäser. Ett anfall af norrmännen under öfverste Vibe 19 febr. 1679 afslogs utan svårighet af kommendanten v. Seulenberg. Efter krigets slut fick skansen förfalla, ehuru Dahlbergh ansåg dess uppbyggande nödigt och de kringboende ville utan betalning lämna kalk, sten och andra rekvisita. 1709 började något reparationsarbete utföras, men först 1717 grep sig fortifikationskapten Philip Schultz, med hjälp af allmoge och tremänningar, på allvar an med arbetet: i nov. ankom nödig bestyckning, men skansen blef ej fullt färdig förrän på sommaren 1720. Dessförinnan (26 juli—1 aug. 1719) hade den dock kunnat motstå ett eröfringsförsök af norrmännen. Efter freden började åter förfallets tid, och E. iståndsattes ej förrän 1743 samt därpå, efter ytterligare en förfallsperiod, 1788—89. Slutligen förstärktes E. af G. M. Armfelt genom majoren vid fortifikationen C. E. Wijnbladh 1808—09: nya byggnader uppfördes inuti densamma, och 3 smärre detacherade skansar, ''Wijnbladh'', ''Leijonstedt'' och ''Adlersparre'', anlades v. om landsvägen. 9 juli 1808 hade norrmännen under gen.-major Staffelt framryckt mot E., men de återdrefvos genast till gränsen af kapten Kr. Mörner i spetsen för en något underlägsen styrka. 1814 fanns ännu kommendant på E., men 1815 blef befattningen indragen, och skansen återtog sin gamla vana att förfalla. Numera synas endast obetydliga lämningar af de forna befästningarna. — Tätt invid platsen för det gamla E. har upprests ett monument ''Till Minne af Förenings Året 1814''. Tillfälligtvis fick detta monument formen af en grafsten. L. W:son M.

Eday [i'dei], en af O r k n e y ö a r n a.

edd., förkortning för lat. *editiones* (upplagor) och *edidërunt* (hafva utgifvit).

Edda, gemensamt namn för tvenne af den fornnorsk-fornisländska litteraturens viktigaste samlingsverk, med sinsemellan ganska olikartadt innehåll. Det ena af dessa kallas ä l d r e l. p o e t i s k a e d d a n (förr äfven S ä m u n d s e d d a) till åtskillnad från y n g r e l. p r o s a i s k a e d d a n, som också (och oftast) kallas S n o r r e s e d d a. Egentligen tillkommer namnet edda endast det sistnämnda arbetet, som redan under medeltiden så benämndes; men de anförda benämningarna äro numera så häfdvunna, att en förändring endast skulle medföra oreda. Namnets ursprungliga betydelse är oviss. Af alla de framställda tydningsförsöken, ''stammoder'', ''poetik'', ''boken från Odde'' och ''metrik'', är intet fullt öfvertygande, om ock ''boken från Odde'' är jämförelsevis bäst motiveradt och ''poetik'' väl allmännast gängse.

1. *Äldre* eddan innehåller en samling sånger om fornnordiska gudar och hjältar samt utgör den ojämförligt viktigaste källan för kunskapen såväl om den nordiska hednatidens gudatro och världsåskådning som om denna tids hjältesaga. De flesta sångerna äro affattade i ettdera af de gamla versslagen fornyrdislag och ljodahattr, några få helt eller delvis i malahattr (se dessa ord). De äro alster af en diktning, som icke har att uppvisa ett enda författarnamn och hvilken genom sin enkelhet väsentligen skiljer sig från samtidens och i synnerhet den senare tidens mera konstmässiga skaldekväden, ehuru klyftan mellan dessa diktarter ingalunda får tänkas så djup, att ej många gemensamma drag och förmedlande öfvergångar finnas. Den poetiska eddan utgör icke något afslutadt helt med likartadt innehåll, utan omfattar dikter af mycket olika ålder och skaplynne. Man trodde fordom, att den berömde isländaren Sämund frode (d. v. s. den lärde), som dog 1133, åvägabragt samlingen af dessa sånger, hvilken fått sitt namn efter honom; men nyare undersökningar göra sannolikt, att denna samling kom till stånd på Island först omkr. 1200. Till grund för vår kännedom om eddasångernas text ligger, numera hufvudsakligen en enda, i Köpenhamns k. bibliotek förvarad gammal handskrift (*Codex regius*) från senare hälften af 1200-talet, hvilken 1643 upptäcktes af isländske biskopen Brynjolf Sveinsson, som gaf den det i dubbelt afseende oriktiga namnet ''Sämunds edda''. Då emellertid sångerna före sitt nedskrifvande säkerligen i allmänhet under mycket lång tid fortplantats genom muntlig tradition, bidraga de nämnda tidsbestämmelserna föga till lösningen af den viktigare och svarare frågan om tiden för dikternas tillkomst — ett spörsmål, som af äldre forskare blifvit besvaradt på mycket olika sätt. Numera äro dock alla forskare eniga om, att ingen eddadikt är äldre än senare hälften af 800-talet och ingen yngre än omkr. 1200 samt att de flesta tillhöra 900-talet. Däremot äro åsikterna ännu mycket skiftande rö-

de dikternas ursprungliga hemvist. Visserligen alla ense om, att de diktats i Norge och dess onier västerut, men huruvida lejonparten tillnmit i Norge eller på Island eller i de nordiska byggena på de brittiska öarna, därom äro megarna alltjämt mycket delade. För en dikt tlamal) står i alla händelser fast, att den diktats Grönland, och möjligen förskrifver sig ännu en er annan dikt därifrån. Sångerna indelas vanen i guda- och hjältesånger. Af det förra slaget i främsta rummet nämnas Voluspa, en dun-, men högstämd dikt, som i stora drag skildrar a världsutvecklingen från början till slut, vidare aftrudnismal, Odens visdomstäflan med jätVaftrudner, Skirnismal, om Frejs frieri till temön Gerd, Trymskvida l. Hammarmtningen, en öfverlägset humoristisk skilng af hur Tor tack vare Lokes list återfår sin na hammare, och Loketrätan l. Ägirs stabud, Lokes träta med gudarna vid ett stabud hos Ägir. Till gudasångerna plägar äfven nas Havamal (d. v. s. den höges sång), en misk dikt, som kan sägas innehålla de gamles lära, äfvensom de från andra än hufvudhandiften hämtade Rigstula och Hyndluljod, ter af genealogiskt innehåll, skildrande mänkosläktets förgrening i olika stånd o. s. v. — ältesångerna börja med ett ensamt stående kväde den konstfärdige Volund, hvarefter följa tre uger, som tillhöra sagokretsen om Helge. Alla öfriga hjältesångerna besjunga volsungars och kungars öden. Hufvudpersonen i dessa skildringar hjälten Sigurd Fafnesbane. — Såsom ett bihang eddakväden upptagas vanligen ur yngre handifter Solsången (isl. *Sólarljóð*), en ädelt llen, kristlig uppbyggelsedikt från omkr. 1200, innehållet nära anslutande sig till den under deltiden så vanliga visionslitteraturen, samt den rkvärdiga Grottesången, som behandlar ksagan om kvarnen, som mal på hafvets botten. ed samma eller större rätt kunna emellertid äfven föras åtskilliga i de prosaiska hjältesagorna inödda dikter (utg. i en samling under titeln "Edca minora" af A. Heusler och W. Ranisch 1903). n poetiska eddan utgafs för första gången i sin lhet 1787—1828 af Arnemagneanska kommissionen i Köpenhamn, till hvars text åtskilliga äldre plagor ansluta sig. Den första strängt kritiska och nu i det hela bästa upplagan utgafs 1867 af S. gge (ehuru denna naturligtvis i exakt återgifvande originalet öfverträffas af L. Wimmers och F. nssons fototypiska upplaga 1891). Goda, den nyaste skningen upptagande upplagor äro utgifna af B. mons 1888—1906 och (K. Hildebrand och) H. ring 1904; en diger kommentar af F. Detter och Heinzel 1903, fullständig ordbok af H. Gering 03 (mindre handordbok i 2:a uppl. 1896). Till nska äro sångerna öfverflyttade af A. A. Afzelius 1818, P. A. Gödecke 1877 (2:a uppl. 1881), Sander 1893 (illustrerad) och bäst (men endast urval) af K. Ljungstedt 1904 (jfr ock samme förttares "Eddan" 1898, en populär redogörelse för nehållet). Bland utländska öfversättningar må mnas: den norska af A. Gjessing 1899, den danska K. Gjellerup (blott gudasångerna) 1895 (illustr.) mt den tyska af H. Gering 1892 (väl bäst af alla ver hufvud).

2. *Yngre* eddan är en lärd poetik, som afser att meddela skaldekonstens utöfvare nödig kännedom såväl om de gamla myterna och de därpå grundade samt i fornskandisk poesi mycket använda omskrifningarna (s. k. *kenningar*) som ock om de olika versslagen. Den mytiska afdelningen af skriften inledes med Gylfaginning, som under form af ett samtal, hvari konung Gylfe är en af deltagarna, meddelar en öfversikt af den gamla gudaläran. Därefter följa Brages samtal (isl. *Bragaræður*), Brages berättelser om åtskilliga myter, bl. a. myten om skaldekonstens upphof, och därigenom vinnes en öfvergång till Skaldskaparmal, framställningen af skaldernas uttryck och omskrifningar, samt till den i form af en kommentar till Snorres konstrika lofkväde Hattatal uppställda Hattalykill eller versarternas uppräkning och förklaring. Att Snorre Sturlasson själf författat åtminstone väsentliga delar af denna bok och i en samling inneslutit det hela, synes otvifvelaktigt och styrkes af utsagor från gamla tider. Till den prosaiska eddan äro i handskrifterna vanligen såsom bihang fogade några, delvis ytterst förtjänstfulla, grammatiska afhandlingar af olika författare. Denna edda utgafs först af P. J. Resenius i Köpenhamn 1665, sedan bäst i 3 band 1848, 1852, 1880—87 af Arnemagneanska kommissionen i Köpenhamn; handupplaga af F. Jónsson 1900. De grammatiska afhandlingarna utgåfvos särskildt af Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur 1884—86. En svensk öfversättning af den prosaiska eddan utgafs 1819 af A. J. Cnattingius. Th. W. (Ad. N—n.)

Edda (annan form för Eda), *sjöv.* Se Bakström.

Ed-Debaïa. Se Dråa.

Ed-Deir (Ed-Dēr). Se Deir 1.

Eddelien, Matthias Heinrich Elias, dansk målare, f. 1803 i Greifswald, d. 1852, genomgick konstakademien i Köpenhamn, fick 1839 dess stora resestipendium och blef 1844 agré vid densamma. Utsmyckningen af Kristian IV:s kapell i Roskilde domkyrka — hvilket arbete vittnar om hans fina färgsinne — var E:s förnämsta verk. Han fullbordade likväl ej mer än de öfre väggpartierna och hvalfvet — efter E:s död blef kapellets dekorativa målning utförd af Marstrand. Ph. W.*

Edder, flod. Se Eder.

Ed-Djof. Se Djof.

Ed-Dôme. Se Duma.

Ed-Dråa. Se Dråa.

Eddy [e'di], mrs Mary Baker E., grundläggarinnan af Christian-science-rörelsen. Se Christian science.

Eddystone [e'diston; af eng. *eddy*, hvirfvel, motström, och *stone*, sten], klippref i Engelska kanalen, 22 km. s. v. om Plymouth. Eddystonegrunden består af flera ref och klippor, som vid vanligt högvatten befinna sig under vattenytan.

Det på den största af Eddystoneklipporna, "Northwestrock" l. "Eddystoneklippan", först byggda fyrtornet uppfördes af Henry Winstanley 1696—98 och hade en mycket bisarr form (dess öfversta del liknade mera en kinesisk pagod än en fyr). 1703 blef detta torn kullslaget af en storm (hvarvid flera personer omkommo), och 1706—09 byggde John Rudyerd ett nytt, af trä, liksom det förra. Sedan denna fyr 1755 förstörts genom vådeld, byggdes

1757—59 en tredje fyr, af J. Smeaton. Lysmaterielen utgjordes till en början af talgljus. Först 1818 började man använda oljelampor med reflektorer. 1877 upptäckte man, att själfva fyrklippan blifvit något underminerad, och 1879 började man därför uppföra ett annat fyrtorn på säkrare ställe å refvet. Den nya, af sir James N. Douglas byggda

fyren, som blef färdig 1882, står på den norra af Eddystoneklipporna och är en gruppblixtfyr med två korta sken hvar 30:e sekund. Fyrljuset uppges ha en styrka motsvarande 292,500 normalljus och en lysvidd af 17 minuter. Fyrtornet är ett grått granittorn med röd lanternin. Fyrlågans höjd öfver högvatten är 40,5 m. Under tjocka gifvas knallsignaler.

Edebo, socken i Stockholms län, Frösåkers härad. 13,707 har. 2,102 inv. (1905). E. utgör ett konsistoriellt pastorat i Uppsala stift, Närdinghundra kontrakt.

Edeby, gods i Ripsa socken, Södermanlands län, vid Edebysjön, som är en fjärd af Båfven. $8^1/_4$ mtl, tax. till 225,000 kr. Såg och tegelbruk, tax. till 22,700 kr. Egovidd omkr. 2,427 har (däraf 406 har odlad jord). E., 1 mtl frälsesäteri, med Tofva, 1 mtl ladugård, tillhörde under 1500-talets förra hälft släkten Tott, kom genom giftermål till medlemmar af släkterna Liljeörn, Stenbock, Bielkenstierna, Skytte och Posse (öfver 100 år). Sedan 1832 har det tillhört släkten von Eckermann och eges nu af änkegrefvinnan Ulla von Eckermann, f. Lewenhaupt.

Edefors. 1. Socken i Norrbottens län, Öfver-Luleå tingslag. 1,630 kvkm. 2,519 inv. (1905). E. utgör ett regalt pastorat i Luleå stift, Norrbottens södra kontrakt. — 2. Vattenfall i Lule älf, i nämnda socken, har en fallhöjd af 21,5 m. på en längd af 2,5 km. och är en af de vackraste forsarna i Norrland. Vid lågvatten beräknas vattenmängden till 54 kbm. i sekunden och på sommaren till 241 kbm., motsvarande omkr. 52,000 hkr. Den industriella medelvattenmängden beräknas till 110 kbm., motsvarande omkr. 23,500 hkr. Vattenkraften i forsen, som ligger omkr. 13 km. från statsbanan Luleå—Riksgränsen, anses med lätthet kunna tillgodogöras, hvarvid man torde kunna begagna sig af de arbeten, som vid midten af 1860-talet utfördes för kanalisering af Lule älf upp till Storbacken. Vid E. gjorde d:r G. De Laval på 1890-talet anstalter för järnmalmsreduktion medelst elektricitet. Nedanför E. finnas hotell och gästgifvargård, och en ståtlig stålbro går öfver älfven.

Edel l. Adela, dansk drottning, dotter till grefve Robert af Flandern, äktade 1082 Knut den helige och vardt moder till Karl den danske samt till Cecilia och Ingegärd, hvilken vardt folkungarnas stammoder. Efter dråpet på Knut (1086) flydde E. till Flandern, äktade 1092 hertig Roger af Apulien och dog 1115. E. Ebg.

Edelcrantz, Abraham Niklas, ämbetsman, vitterhetsidkare, fysiker, f. 29 juli 1754 i Åbo, d. 15 mars 1821 i Stockholm, hette eg. Clewberg, blef filos. magister i Åbo 1772 (samtidigt med J. H. Kellgren), docent i naturkunnighet och lärdomshistoria 1773, e. o. filos. adjunkt 1778 och universitetsbibliotekarie 1780. Redan 1771 medlem af Auroraförbundet och medarbetare i ”Åbo tidningar”, torde han första gången hafva ådragit sig Gustaf III:s uppmärksamhet såsom förste opponent vid en disputation i Åbo och sedan som promotionsskald därstädes 1775.

Under en vistelse i Stockholm 1775—77 fick han genom Lidéns bemedling uppdraget att ordna konungens handbibliotek. Ett af Kellgren förtjänstfullt recenseradt sorgetal (på vers), som han 1782 höll öfver den s. å. aflidna änkedrottning Lovisa Ulrika, synes ha skaffat honom Gustaf III:s ynnest, 1783 utnämndes han på Zibets rekommendation till andre direktör vid de k. spektaklerna och erhöll s. å. fullmakt som protokollssekreterare i kansliet och förvaltare af konungens handkassa. 1787 blef han k. handsekreterare och ledamot i Generaltulldirektionen, hvilken senare befattning han innehade till 1802. Som andre direktör vid K. teatern tjänstgjorde han jämte Zibet till 1786, vidare ensam till 1799 och sedan jämte Nordforss till 1804, hvarefter han till 1810 var förste direktör vid K. teatern och hofkapellet. 1793 fick han titeln kansliråd och tog först då afsked från bibliotekariesysslan, och 1805 utnämndes han till öfverintendent och preses i Akademien för de fria konsterna, till intendent öfver K. museum och till ordförande i direktionen öfver Allmänna brandförsäkringsverket samt 1813 till president i Kommerskollegium. Han var sommaren 1808 hofkansler. 1789 blef han adlad och ändrade då

amn samt upphöjdes 1815 i friherrligt stånd. Han allades till ledamot af alla Stockholms vetenskapliga ch vittra samfund, såsom Sv. akad. 1786 och Vet. kad. 1797, Vitt. hist. o. ant. akad. 1808 (hedersd.) m. fl., hvarjämte han var medlem af en mängd tländska lärda samfund. — E. hade ett ypperligt ufvud och en stor arbetsförmåga samt var outtröttg i sin verksamhet. Dessa hans egenskaper togos å mångahanda sätt i anspråk för det allmänna. Så företog E. 1790—91, på Gustaf III:s befallning, en esa till England, Frankrike och Tyskland för att udera teaterförhållanden och engagera skådespelare mt inköpa konstverk; 1802—04 företog han för atsverkets räkning en ny utrikes resa, denna gång r att undersöka penningmarknaden i anledning af t eventuellt statslån samt för att studera brännvinsllverkning, järnmanufakturer och fabriker i allmänet. Den skuggrädda franska regeringen utfärdade årunder mot E. en utvisningsorder, hvilken dock enom svenske envoyén Ehrensvärds mellankomst blef pphäfd. I ”Ekonomiska annaler” (utg. af Vet. kad. 1807) införde han sina iakttagelser från denna esa. — E. deltog äfven i riksdagarna 1800, 1809 –10, 1812, 1815 och 1817—18 samt var därvid erksam i konstitutions-, ekonomi- och bevillningstskotten. Han var också ordförande i en mängd ommittéer, afgaf 1811, enligt uppdrag, förslag till andtbruksakad:s organisation och var, sedan akaemien installerats (1813), dess ständige ordförande ll sin död samt arbetade ännu under sin sista sjukom på en uppsats därom. Äfven om man måste eränna, att E. i sina olikartade värf ådagalade en vanlig skicklighet, kan dock ej nekas, att splittring f kraft är ett utmärkande drag i hans verksamhet. åsom öfverintendent har han ingen nytta gjort, enast låtit en del gamla stenkyrkor i landsorten föröras genom stillösa tillbyggnader, och såsom konstkademiens ledare var han fullkomligt betydelselös. edan han 1810 afgått från ledningen af teatern, ömdes han 1818, efter en mångårig å alla sidor med tor bitterhet förd rättegång, som ådrog honom efterrådaren Skjöldebrands oblidkeliga hat, att delvis ersätta den brist, som förefanns i kassan. Friherreärdigheten har han själf eftersträfvat som motikt mot allmänhetens misstankar på grund af denna ättegång. — Det mest bekanta af E:s vittra arbeten r den från eng. öfversatta sången *Bevare Gud vår ung*, som omkr. 60 år var Sveriges folksång (se Engelska folksången). Andra vittra skrifter f E. äro *Sorgetal öfver H. M. enkedrottning Lovisa Ulrika* (1782), hvari han bl. a. skildrar den glädje ch idoghet, som uppenbarat sig hos det finska folket, edan freden i Åbo gjort slut på krigets härjningar, *Ode till svenska folket* (1786, egentligen en sång till ustaf III:s ära), hvilken dikt på sin tid vann mycket bifall och för öfrigt är känd genom den däri örekommande, då för tiden ovanliga användningen f nordiska myter, samt operan *Alcides inträde i erlden* (1793), utmärkt genom ”en rikedom af versormer, som mycket lyckligt återgifva karaktär och tämning”. Från hans äldre dagar ega vi en känslig ch ännu njutbar dikt, *Fosterjorden*, men ett proverb 2 akter, *För att vinna tiden* (uppf. 1787), är förcommet. E:s prosastil är klar och harmonisk. Han delade helt sin samtids estetiska smak och senterade avarken Shakspere eller Mozart.

Såsom naturvetenskapsman och tekniker har han emellertid vunnit sin egentliga berömmelse. Bl. a. utgaf han 1796 en afhandling med titeln *Afhandling om telegrapher och försök till en ny inrättning deraf*, hvilken öfversattes på flera främmande språk. Den af honom uppfunna optiska telegrafen hade ett afgjordt företräde framför andra sådana, och de i hans afhandling angifna grunderna vunno snart efterföljd vid telegrafinrättningarna i England. Såsom chef för de svenska telegraferna lät E. vid Ålands haf och i Bohus läns skärgård bilda flera linjer, af hvilka en, som under kriget 1808 gick längs kusten från Landsort till Gäfle, omfattade mer än 40 stationer. Att Sverige så ovanligt hastigt tillgodogjorde sig uppfinningen af ångmaskinen bör tillskrifvas E., som under en utländsk resa från England hemförde 4 Watt-maskiner (1804) samt för dessas uppsättande öfvertalade Samuel Owen att flytta till Sverige och här anlägga en mekanisk verkstad. Han gjorde själf flera uppfinningar på ångmaskinsområdet, och han uppfann dessutom en luftpump och en lampa af ny sammansättning, en kompressionsmaskin för kroppars behandling under en starkare tryckning af luft eller ångor, en maskin för linspånad (efter engelsk idé) och en torkningsmaskin för spannmål, först använd vid den af honom omkr. 1807 på Kungsholmen i Stockholm anlagda Eldkvarnen. — E. hade stor förmåga att anpassa sig efter omständigheterna: han åtnjöt välgärningar af Gustaf III och — hyllade Reuterholm i två kantater. Mot sina litterära vänner ådagalade E. mycken välvilja: han intresserade sig för den unge Franzén, hjälpte Leopold ur penningförlägenhet och gjorde Lindegren till teatersekreterare. Kellgren, som stod honom närmast af alla (se Kellgrens bref till E. i ”Skrifter utg. af Sv. lit. sällsk. i Finland”, XXVII, 1894) och som genom hans bemedling fick sin första plats i Stockholm, kallar E. ”förståndet i den själ, som för dem båda var gemensam”. — Litt.: Jenny af Forselles, ”A. N. Clewberg-Edelcrantz och hans omgifning” (akad. afh., Hälsingfors 1903), och ”A. F. Skjöldebrands memoarer” (utg. af H. Schück, V, 1904). L. W—m.

Edelcreutz (ursprungligen Ahlberg), Daniel, friherre, ämbetsman, f. 1761 i Åby socken af Kalmar län, d. 1828, blef 1788 öfverauditör och justitiarie vid arméns generalkrigsrätt i Finland, utsågs 1789 till medlem af en kommitté för revidering af krigsartiklarna och öfriga författningar rörande armén, utnämndes s. å. till häradshöfding i Norra och Södra Åsbo samt Bjäre härads domsaga och 1799 till advokatfiskal i Svea hofrätt, förordnades 1800 att sköta polismästarbefattningen i Stockholm och utnämndes 1802 till underståthållare, med uppdrag att förvalta äfven öfverståthållarämbetet, adlades 1808, blef 1810 landshöfding i Stockholms län, upphöjdes 1816 i friherrligt stånd och förestod från 1818 till sin död öfverståthållarämbetet jämte landshöfdingsysslan.

Edelfelt, Albert Gustaf Aristides, finsk målare, f. 21 juli 1854 på Kiala gård i Borgåtrakten, d. 19 aug. 1905 på Haiko nära Borgå. Hans fader, Karl Albert E., hade öfverflyttat från Sverige till Finland och dog 1869 som chef för Öfverstyrelsen för allmänna byggnaderna. E. blef student i Hälsingfors 1871 och började studera filologi, men bestämde sig snart för konstnärsbanan, utställde första gången 1872 på Finska konstföreningen en studie, *En gammal gumma*, jämte ett flickporträtt,

erhöll andra premien och väckte större uppmärksamhet än någon konstnär gjort i Finland vid sitt första framträdande. Han begaf sig 1873, då han utställt ett par *Torgscener i Hälsingfors*, med statsunderstöd till akademien i Antwerpen. Efter ett års studium där, som följdes af ett af akademiens tre pris för täflingsstycket *Alexander den stores sjukläger*, flyttade han till Paris, där han blef elev af Gérôme på École des beaux-arts. 1876 besökte han Italien, vistades i Finland sommaren 1877, då han där utställde ett relativt svagt porträtt af *Fru Raa-Winter-Hjelm* (i Finska teaterns ego). När han sedan återvände till Paris, var det för att "på allvar bli historiemålare". Med den täcka genremålningen *Drottning Blanka* (1877) väckte han förtjusning i hemlandet. 1878 utställde han på salongen i Paris den större målningen *Herlig Karl vid Klas Flemings lik* (Finska konstföreningens galleri) och 1879 *Den brinnande byn*, framställande en bondfamilj, som under klubbekriget flytt ut i ödemarken. Samtidigt med denna mindre betydande målning utställde han den elegant och flott behandlade parisiska figurtaflan *Körsbären*. Under vistelsen hemma i nyländska skärgården sommaren 1879 målade han *Ett barns likfärd* och kastade sig med detta motiv in i det moderna bondelifs- och friluftsmåleriet. Taflan, som mottogs med blandade känslor i konstnärens hemland, där man af E. väntat sig en fosterländsk historiemålare, vann tredje klassens medalj på Parissalongen 1880 och var den första målning af E., som hade verklig framgång i Paris. Den följdes 1881 af *Gudstjänst i finska skärgården*, som på salongen 1882 vann andra klassens medalj och köptes för Luxembourgmuseet, 1883 af den större duken *På hafvet*, en fiskare och hans dotter i en segelbåt (Göteborgs museum), 1885 af *Lördagskväll* (konstmuseet i Köpenhamn) och 1887 af *Ruokolaksgummor på kyrkbacken* (Finska konstföreningen, Hälsingfors). Pastellen *Dalins vårvisa* (1883, Finska konstföreningen), den raffinerade interiören *Vid pianot* (1884, Göteborgs museum), *I barnkammaren* (1885) och *I Luxembourgparken* (1887, Finska konstföreningen) visa E:s konst från andra sidor. Påverkad af Uhdes moderna behandling af religiösa motiv, målade han *Kristus och Magdalena* efter en finsk folkdikt (Kristus i en herdes gestalt tröstar den förtviflade Magdalena, som är en finsk bondflicka, sceneriet är en finsk björkskog i vårsol, 1890, Finska konstföreningen). I samband med denna äro att nämna *Madonna*, *Herdarnas tillbedjan*, altartafla för Vasa kyrka (1893—94), och *Jungfru Maria i rosengård* (1896). Till samma skede höra *Björneborgarnas marsch* (gouachemålning, 1892), *Tvätterskor* (s. å., Alexander-III-museet i Petersburg), *Runosångerskan Paraske* (1893, ett ex. i Viborgs museum) och *Sorg* (1894). Bland de stämningar från Hälsingfors, Borgå och finska landsbygden, hvilka han målade, märkes vinterbilden *Blekholmen i snö* (1892, Luxembourgmuseet, Paris). I den ganska dekorativt hållna *Skärgårdsfolk* (världsutställningen i Paris 1900, Finska konstföreningens galleri i Hälsingfors) gaf han sin sista större framställning af finska folktyper. Från den moderna genren drogs han tillbaka till den konstart, som han från början egnat sig åt, till framställningar ur Finlands historia. Sedan universitetet 1891 utlyst en pristäflan om väggmålningar i dess högtidssal, blef E. den segrande med triptyken *Åbo akademis invigning*, fullbordad 1904, hans största arbete, prisadt för monumental hållning, slående tidskaraktär och stora måleriska förtjänster. (Den första skissen finnes i Åbo museum — täflingen omfattade två kompositioner förutom den, som E. fick utföra.) 1894 började E. förstudier till illustrerandet af "Fänrik Ståls sägner". Förut hade han lämnat teckningar till Runebergs "Julkvällen" (1876) och Snoilskys "Svenska bilder" (1894) — "Kung Fjalar" följde 1895. Till praktverket "Finland i 19:de seklet" (1893) hade han ock utfört penntecknigar. Fänrik-Ståls-bilderna (summa 232 blad, utförda i olja, akvarell, kolteckning eller penntecknig, verket utkom 1899) blefvo i sin slående karakteristik, sin enkla, strama stil hans mest betydande verk på teckningens område och jämte de nyssnämnda väggmålningarna hans märkligaste arbete inom den fosterländska konsten (de tillhöra Konstföreningen i Hälsingfors). — Äfven som porträttmålare utöfvade han en frodig och omfattande verksamhet. Bland de mera officiella porträtt han utförde äro grupper af *Kejsar Alexander III:s barn* (1881) och *Storfurst Vladimirs barn* (1882), *Prins Karl* (1891, i konung Oskar II:s ego), *Prinsessan Marie af Danmark* (1894), *Kejsar Nikolaus II* (1896), *Arfprinsessan af Sachsen-Meiningen*. Bland hans öfriga porträtt märkas landtmarskalken *von Born* (1878, finska riddarhuset), *Konstnärens moder* (1884), *Pasteur i sitt laboratorium*, hans mest ryktbara målning (1885, Sorbonne i Paris), *Fru Pasteur*, skulptören *V. Vallgren med fru* (dubbelporträtt i pastell, 1886, Göteborgs museum), *Z. Topelius* (1889, universitetet i Hälsingfors), borgarståndets talman *A. J. Kurten* (s. å., ständerhuset därst.), *Viktor Rydberg* (1892—93, Stockholm, Nationalmuseum, ett senare exemplar i Nylands studentafdelning, Hälsingfors), danske konstnären *Pietro Krohn med sin son* (1894), *Dr Roux* i Paris, framställd på sin föreläsningskateder (1895), och prof. *Mittag-Leffler* (1896). Dessutom från de senaste åren läkaren, prof. *Johannes Runeberg*, framställd vid en sjukbädd (Konstföreningen i Hälsingfors), sångerskan *Aino Ackté* (i helfigur, stående på scenen, belyst af rampljuset, 1901, Konstföreningen i Hälsingfors), skådespelerskan *Ida Aalberg* (helfigur, 1902, Finska teatern därst.), ett par smärre, spirituella damporträtt, fröken *E. Lindberg* (1898, Finska konstföreningen), *Elli Grahn* (1903) samt gruppbild af ordförandena för Viborgs stadsfullmäktige (tillhör Viborgs stad). — E:s konst var i främsta rummet intelligent, genombildad, förfinad, skicklig. Han var i själfva verket en mera mottaglig än själfskapande ande, en outtröttlig försökare på olika konstområden liksom inom olika tekniska förfaringssätt (flera etsningar af honom finnas i Nationalmuseum). För Finland blef han vägbrytare och förnyare, den förste friluftsmålaren, införde moderna uppslag och idéer

det finska måleriet och blef i utlandet den mest ysande representanten för finsk konst. Hans egen onst förlorade aldrig förmågan af utveckling och örnyelse. Intresserad af alla rörelser i tiden och i ess konst, kunde han ej afhålla sig från olika exeriment och kom nog någon gång utanför sitt eget emperaments räckvidd, men ytterlighetsman blef an aldrig, agitator och tendensmålare lika litet. ill sin läggning var han, som det blifvit sagdt, snarare en medlare än en förare". Lugn och beärskning karakterisera hans konstverksamhet. Vid n död var han utan jämförelse den finska konstens ämste man. — Yttre erkännanden hade han nått rikt mått. I Paris fick han hedersmedalj vid världsställningen 1889. Han blef ledamot af konstakademierna i Stockholm (1884), Köpenhamn (s. å.) ch Petersburg (1893; redan 1878 "honorär associé" år). — Som författare uppträdde han utan örre anspråk med de efter hans död utgifna *Minnesteckningar, uppsatser och konstbref* (1905). 905—06 utgafs af J. Tikkanen ett urval (42 st.) f E:s taflor. Litt.: monografi af J. Ahrenberg 1902) och uppsats af G. Strengell i "Ord och bild" 1904). Se äfven J. Tikkanen, "Finska konstföreningen 1846—1896". G—g N.

E'delinck l. Edelink, Gerard, berömd amsk-fransk kopparstickare, f. 1640 i Antwerpen, är han 1663 blef mästare, d. 1707 i Paris, begaf g 1665 på kallelse af Colbert till den franska hufvudstaden, där Ludvig XIV åt honom upplät bostad i k. gobelängfabriken och där han, utnämnd till konungens kopparstickare, 1677 blef led. af konstakad. — E., som på grund af sin långa verksamhet i Paris, trots sin flamska börd och utveckling, plägar räknas bland Frankrikes kopparstickare, öfverglänste alla sina samtida och är en af alla tiders törste gravörer. Han förstod att på ett utmärkt sätt örena den nederländska skolans kraftiga och pittoreska verkan med fransmännens lysande teknik och yckades att i sina stick inlägga koloristiska verkingar, som icke alltid i lika hög grad förefunnos i ke målningar, som han med stickeln så mästerligt tergaf. Han graverade öfver 420 blad, de flesta i tort format, alla utförda med lika stor omsorg som onstnärligt förstånd. Bland hans förnämsta gravyrer närkas åtskilliga *porträtt* samt *Den botfärdiga Magdalena*, *Kristus på korset* och *Darius' familj* efter Lebrun) samt *Striden kring fanan* (efter Rubens' i Louvre befintliga, fritt behandlade kopia af Leonardo da Vincis kartong). Af E:s lärjungar må nämnas hans bröder Jean (f. 1630) och Gaspar François (f. 1644, d. 1722) samt hans son Nicolas (f. 1680, d. 1768). (O. G—g.)

Edelink. Se Edelinck.

E'delmann, Johann Christian, tysk fritänkare, f. 1698 i Weissenfels (Preussen), d. 1767, utgaf en mängd skrifter: *Unschuldige wahrheiten* 1735—43), *Christus und Belial* (1741) och *Die göttlichkeit der vernunft* (1742) m. fl., i hvilka han — i ett kraftigt, men rått och hånfullt språk — från mystisk-panteistisk ståndpunkt angrep all positiv religion, hvarför han som en fredlös jagades från den ena orten till den andra, tills han slutligen 1749 af Fredrik II fick en fristad i Berlin mot löfte att ej vidare låta trycka något. Ett urval af hans skrifter utgafs 1847 af D. Strauss och Br. Bauer, hans självbiografi 1849 af W. Klose.

E'delsheim [-hajm]. 1. Ludwig, friherre von E., badensisk statsman, f. 1823 i Karlsruhe, d. 1872, först i kurhessisk tjänst, blef 1861 Badens minister i Wien samt 1865 kabinettschef och utrikesminister, genomdref Badens deltagande i kriget mot Preussen 1866 och nödgades efter dess olyckliga utgång s. å. draga sig tillbaka. — 2. Leopold, friherre von E.-Gyulai, den föregåendes broder, österrikisk general, f. 1826 i Karlsruhe, d. 1893 i Budapest, utmärkte sig 1848 i Ungern och 1859 såsom chef för ett husarregemente vid Magenta och Solferino, blef 1862 generalmajor, förde under 1866 års krig i Böhmen en lätt kavalleridivision, med hvilken han deltog i slagen vid Gitschin och Königgrätz och täckte återtåget från Olmütz till Wien. Han blef s. å. fältmarskalklöjtnant och 1869 generalinspektör för kavalleriet. 1874—86 var han högstkommenderande i Ungern. E. bidrog i mycket hög grad att öka det österrikiska kavalleriets duglighet. Namnet Gyulai förde han sedan okt. 1866, då han adopterades af sin kusin grefve Gyulai. C. O. N.

Edelsheim-Gyulai. Se Edelsheim.

Edelstam. 1. Gustaf E., krigare, f. 21 mars 1764 på Björknäs glasbruk å Värmdön (nära Stockholm), d. 14 aug. 1825 på Edelvik, i Burträsks socken, Västerbottens län, hette eg. Fahlander, blef fänrik vid Åbo läns regemente 1783, löjtnant vid Kuopio lätta infanteribataljon 1788 och deltog, som t. f. kapten vid Karelska jägarkåren, i 1789—90 års krig samt utnämndes 1793 till kapten och 1795 till major vid Österbottens regemente samt 1796 till chef för Kajana bataljon och öfverstelöjtnant i armén. 1804—05 var han t. f. landshöfding i Uleåborgs län. Vid krigsutbrottet 1808 återtog han befälet öfver Kajana bataljon, hvilken tillhörde Sandels' brigad. 2 maj s. å. utmärkte han sig för mycken tapperhet i striden vid Pulkkila och befordrades till öfverste i armén, tog 24 maj vid Koivisto en stor rysk förrådstransport och verkställde i juni, hotad af en öfverlägsen fiende, det berömda återtåget från Kivisalmi till Karstula. I slaget vid Virta bro, 27 okt., var han Sandels' närmaste man, och såsom sådan fick han uppdrag att låta trupperna utrycka mot de anstormande ryssarna. När Sandels vid slutet af 1808 lämnade Finland, mottog E. befälet öfver brigaden. Äfven på svensk botten, bl. a. vid Hörnefors 1809, deltog han i några strider mot de framträngande ryssarna och utnämndes kort därefter

till riddare af svärdsordens stora kors. Sistnämnda år blef han adlad och ändrade då namn. 1811—17 var han landshöfding i Västerbottens län. Under namnet Fahlander (''den tappre Fahlander'') nämnes E. med utmärkelse af Runeberg i ''Fänrik Ståls sägner''. (L. W:son M.)

2. Gustaf Jakob E., den föregående sonson, ämbetsman, f. 24 juni 1831 i Stockholm, d. 6 maj 1892 i Uppsala, blef student i Uppsala 1851 och jur. kandidat 1856, utnämndes 1859 till v. häradshöfding och befordrades 1863 till fiskal i Svea hofrätt. Han förordnades 1864 till revisionssekreterare samt var 1865—73 expeditionschef i Ecklesiastikdepartementet och 1873—88 landshöfding i Kalmar län. Anställd såsom guvernör hos kronprins Gustaf under dennes vistelse vid Uppsala universitet 1876—77, promoverades E. där till jur. doktor vid jubelfesten 1877. Han var ledamot af kyrkomötet 1878. S. å. erbjöd Louis De Geer honom att blifva F. F. Carlsons efterträdare såsom ecklesiastikminister, hvilket E. dock afböjde. Som landshöfding inlade E. stora förtjänster om Kalmar slotts restaurering.

Edelsvärd, svensk-finsk adlig ätt, härstammande från Savolaks i Finland, där dess förste kände stamfader, Olof Meinander (d. 1725) var kronobefallningsman. Dennes sonson, Adolf Meinander (f. 1762, d. 1804), blef 1802 landshöfding i Uleåborgs län och adlades s. å. med namnet E.

1. Fredrik Vilhelm E., son till Adolf Meinander, militär, ingenjör och landtbruksförfattare, f. 19 aug. 1798 i Sulkava socken i Savolaks, d. 17 april 1858 på Maskola, blef 1820 underlöjtnant och 1821 löjtnant vid Jämtlands fältjägarregemente, 1825 löjtnant i armén samt 1826 anställd vid landtmäteriet och justeringsverket. Från 1827 arbetade han i många år vid byggandet af Göta kanal, efter hvartannat som nivellör, arbetsofficer, arbetschef, distriktschef och kanalbyggmästare. 1828 blef han kapten och 1845 major i armén samt t. f. kommendant på Vaxholms fästning. E. väckte förslag om och uppgjorde plan för inrättandet af kronoarbetskompanier, sammansatta af försvars- och arbetslösa, samt blef chef för det först bildade kompaniet och sedermera bataljonschef vid kronoarbetskåren. 1850 tog han afsked ur krigstjänsten och flyttade öfver till Finland samt blef 1851 finsk undersåte. Från 1853 var han sekreterare i Viborgs läns landtbrukssällskap och föreståndare för dess experimentalfält å Maskola gård nära Viborg. — 1840 började E. häftesvis utgifva ''Strödda anteckningar i landtmanna- och communal-ekonomien'', som 1842 ombildades till ''Tidskrift för landtmanna- och kommunalekonomien'', hvilken 1842—44 redigerades af E. ensam, 1845—46 af honom och J. Arrhenius gemensamt och 1847—61 af den sistnämnde allena.

2. Adolf Vilhelm E., den föregående son, arkitekt, f. 28 juni 1824 i Östersund, blef 1844 underlöjtnant vid Dalregementet, men tog året därpå transport till Ingenjörkåren och tjänstgjorde sedan i flera år vid fortifikationsarbetena å rikets fästningar. Han studerade jämväl civilarkitekturen, såväl i hemlandet som på kontinenten och i England. 1855 blef han arkitekt vid svenska järnvägsbyggnadsstaten — en plats, som han innehade till 1895 — och såsom sådan har han gifvit ritningarna till statsbanornas stationsbyggnader, bland hvilka särskildt må nämnas *Göteborgs* (1856), *Uppsala* (1865), *Norrköpings* (s. å.) och *Stockholms centralstation* (1869). Bland E:s många öfriga arbeten märkas: *Hagakyrkan* i Göteborg (1856--59), *Engelska kyrkan* därstädes (1856) samt flera andra offentliga och enskilda byggnader i samma stad (*Barnhuset*, *Cellfängelset*, *Navigationsskolans nya hus* m. fl.). Vidare har han gjort ritningarna till *kyrkorna vid Trollhättan* (1861) och *Jonsered* samt till en mängd villor och andra byggnader i olika delar af landet, bl. a. *Fridhem* på Gottland (1863), *Industriutställningsbyggnaden i Karlstad* (1862), den tillfälliga byggnaden för den skandinaviska *Industriutställningen i Stockholm* (1866) och *Riddarhusgårdens ombyggning* (1871). 1861 var E. anställd som arbetschef vid Nationalmuseibyggnaden, fick vid sitt afskedstagande ur krigstjänsten 1864 majors rang samt är sedan 1867 led. af Landtbruksakad. (där han 1891 blef hedersled.) och sedan 1871 af Akademien för de fria konsterna, hvars vice preses han var 1898—1902. 1859—66 redigerade han afdelningarna för arkitektur och konsthistoria i ''Tidskrift för byggnadskonst och ingeniörvetenskap'' (utg. af G. Nerman), och 1869 utgaf han *Landtbyggnadskonstens utveckling i Sverige under de senaste årtiondena*. E. har nitiskt arbetat för Stockholms fasta försvar. R—n.*

Edelweiss [-vajs], ty., *bot.*, en mycket bekant alpväxt. Se Alpväxter och Leontopodium.

Edem, *med.* Se Ödem.

Eden (vanl. tolkadt såsom ett hebr. ord: ''sällhet'', ''lust''), är i G. T. namn på 1) ett landskap, där Gud enl. den jahvistiska berättelsen om paradiset och syndafallet (1 Mos. 2—3) planterade en ''lustgård'' (hebr. *gan*, på grek. öfversatt med *para'deisos*, hvaraf vårt paradis) för de första människorna, hvilka där njöto en ogrumlad lycka i omedelbart umgänge med Gud och i ostörd frid med den omgifvande djur- och växtvärlden (1 Mos. 2: 16, 19 ff.; 3: 8). Vid sidan af andra härliga träd i lustgården växte där lifvets och kunskapens träd på godt och ondt; enligt 1 Mos. 3: 3 synes berättelsen (eller den ena af de två berättelserna) ursprungligen ha talat endast om ettdera af dessa träd. Genom öfverträdelse af Guds bud att icke äta af kunskapens träd gingo människorna miste om en fortsatt vistelse i E:s lustgård, i det Gud utdref dem därifrån och satte säkra väktare utanför dess port, ''keruberna'' och ''det ljungande svärdets lågor'' (1 Mos. 3: 24). Frågan om E:s, paradisets, läge har intresserat redan bearbetaren af Jahvistens berättelse: 1 Mos. 2: 10—14. Enligt denne bearbetare låg lustgården där, hvarest en stor flod (sedan den genomflutit lustgården) delar sig i fyra större armar: Pison, Gihon, Hiddekel och Frat. Af dessa motsvarar Gihon enligt vanlig uppfattning Nilen (''flyter omkring Kus-Etiopien''), Hiddekel är Tigris (assyr. *Idiklat*), och Frat är Eufrat. Pison är däremot okänd. En lokalitet, hvarest världens (för berättelsens uppfattning) största floder ha sin upprinnelse, kan naturligtvis icke utpekas på någon modern karta. Möjligen tänker textbearbetaren, i likhet med andra auktorer i forntiden, att jämväl Nilens källor äro att söka i Asien. E. skulle då ha legat ungefär i nordlig riktning från Palestina räknadt. Enligt 1 Mos. 2: 8 låg det emellertid i fjärran ''östern'', hvarvid det emellertid är oklart, hvarifrån denna bestämning är

ven, om från den hebreiska berättelsens eller från
i ursprungliga, af hebréerna upptagna, källans
ndpunkt. Till hela frågan om E:s läge jfr Fr. De-
:sch, ''Wo lag das paradies?'' (1881), M. Engel,
ie lösung der paradiesfrage'' (1885), och P.
upt i ''Über land und meer'' (1894—95, n:r 15).
Möjligt är, att E. ursprungligen icke är något
nnamn och icke heller från början haft nå-
ting att göra med det hebr. *'eden* (sällhet, lust),
n helt enkelt är en öfversättning af det sumerisk-
yriska *edinu*, stäpp, öken, och först senare
nmanställts med det hebr. ordet. Enligt andra
ilen i G. T. har E. snarare haft ett öfverjordiskt
e. Så i Hesek. 28 (jfr kap. 31), där det
kes ligga på ''gudaberget''. ''Gudaberget'',
iternas Olymp, läg enligt Jes. 14: 13 i n., en
eställning, som passar till 1 Mos. 2: 10—14,
ru den pekar upp öfver den vanliga jorden. I
manhang med denna åskådning står en annan
pfattning af E. i den senare judiska apokalyptik.
n. Där återkommer E. (som ju äfven enligt 1 Mos.
-3 förblir kvar, ehuru människorna utdrifvits
rifrån), i samband med föreställningen om lifvets
d och idén om det nya Jerusalem, såsom ett mo-
nt i den eskatologiska profetian och skildringen af
dens tid. Jfr härom bl. a. Etiop. Henok 25: 4 ff.;
Esra 8: 52, Uppb. 22: 2. Utförligare behand-
g af detta intressanta ämne finnes hos H. Gunkel,
chöpfung und chaos in urzeit und endzeit'' (1895)
n ''Genesis'' (s. 30 ff.). — Ordet har fått äfven en
llsträcktare betydelse: en skön trakt eller figurl.
lycksaligt tillstånd. — 2) Ett af assyrierna un-
rkufvadt folkslag, som haft sina boningsplatser på
da sidor om Eufrats mellersta lopp och i de assy-
ka inskrifterna uppträder under namnet *Bit Adini*;
därom 2 Kon. 19: 12, Hes. 27: 23. E. S—e.

Eden [i'dn], flod i England, rinner upp på
nninska bergen, genomflyter grefsk. Westmorland
h Cumberland samt faller ut i Solwayviken. Längd
4 km. E. är segelbar endast till Carlisle, 8 km.

Eden [i'dn], engelsk adelsläkt:

1. William E., 1:e baron Auckland,
atsman, f. 1744, d. 1814, blef 1774 medlem af
derhuset och deltog 1778 i den kommission, som
ndes till Nord-Amerika för att söka träffa en upp-
relse med de upproriske kolonisterna. 1780—82
r han förste sekreterare för Irland, blef 1783 ir-
ndsk vice-skattmästare och användes vid flera till-
llen af sin förtrogne vän Pitt d. y. i diplomatiska
pdrag. Sålunda afslöt han 1786 ett viktigt
gelsk-franskt handelsfördrag samt sändes i liknande
pdrag 1788 till Madrid, 1789 till Förenta sta-
rna och 1790 till Holland. I Haag kvarstannade
n som utomordentligt brittiskt sändebud under de
itiska revolutionskrigsåren 1791—93. Vid hem-
msten blef han brittisk peer (baron Auckland).
var 1798—1801 generalpostmästare i Pitts mini-
är, men bröt sedan af personliga skäl med denne
h slöt sig allt närmare till whigs. En af hans
ner, Robert John E., 3:e baron Auckland,
skop af Bath och Wells (f. 1779, d. 1870), utgaf
*he journal and correspondence of William, lord
uckland* (4 bd, 1860—62).

2. George E., 1:e earl af Auckland, son
ll William E., statsman, f. 1784, d. 1849, var
810—12 och 1813—14 medlem af underhuset och
tog sistnämnda år faderns plats i öfverhuset, där
han tillhörde whigoppositionens bäste talare. I lord Greys ministär satt han 1830—34 som president för handelsdepartementet (board of trade) samt var sjöminister (förste amiralitetslord) i lord Melbournes kabinett juli—dec. 1834 och apr.—sept. 1835. Han utsågs därefter till generalguvernör öfver Indien och tillträdde sitt nya ämbete i febr. 1836 med bestämdt uppsåt att fortsätta lord William Bentincks fredliga reformpolitik. E:s inre politik var också ganska förtjänstfull, men nästan hela hans ämbetstid upptogs af den olycksbringande inblandning i Afganistans inre förhållanden, hvartill han förleddes genom öfverskattande af den fara för ett ryskt anfall, som från detta håll hotade Indien (se därom Afganistan, sp. 232—233). Midt under det afganska kriget, som blef en följd af den äfventyrliga politik E. fört, väsentligen i samråd med de af honom till Kabul utsände och där sedermera mördade brittiske agenterna sir Alexander Burnes och sir William Macnaghten, hemkallades E. af Peels toryministär och lämnade Indien i mars 1842. En svårbotlig nedgång i det brittiska namnets prestige och finansiell oreda blefvo följderna af hans olyckliga anglo-indiska utrikespolitik. I lord John Russells kabinett var E. från 1846 till sin död förste amiralitetslord. Jfr Durand, ''The first afghan war'' (1879), Kaye, ''History of the war in Afghanistan'' (4:e uppl., 3 bd, 1890), och L. J. Trotter, ''The earl of Auckland'' (i serien ''Rulers of India'', 1893).

3. Sir Ashley E., den föregåendes brorson, anglo-indisk ämbetsman, f. 1831, d. 1887, afslöt 1861 som politisk agent i Sikkim med denna stat ett förmånligt handelsfördrag, men tvangs 1863 på en mission till Bhutan genom hotelser att ingå på ett ytterst ogynnsamt fördrag, hvilket ej ratificerades, utan omedelbart ledde till det s. k. Bhutankriget 1864—65. E. var sedermera regeringskommissarie i Brittiska Burma 1871—77 och viceguvernör öfver Bengalen 1877—82, där Edenkanalen i distriktet Bardwan bär vittne om hans verksamhet för hungersnödens bekämpande genom bevattningsföretag. V. S—g.

Edén, Nils, historiker, f. 25 aug. 1871 i Piteå, blef 1889 student i Uppsala, 1892 filos. kandidat, 1897 filos. licentiat, 1899 filos. doktor på afhandlingen *Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden 1523—1594* (belönt med Geijerska priset) och s. å. docent i historia. E. utnämndes 1902 till lektor i historia vid Uppsala högre allm. läroverk och blef 1903 e. o. professor i historia vid Uppsala universitet. Bland E:s skrifter märkas *Den svensk-norska unionsförfattningens tillkomst* (1894), *Kielerfreden och unionen* (s. å., i tysk öfv. s. å.), *Gustaf Adolfs riksdagsordning* (1902), *Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation (1602—1634)* (1902; i ''Skrifter utg. af Hum. vet. samf. i Upsala'') samt tidskriftsuppsatser, bl. a. *Den svenska riksstyrelsens reorganisation 1594—1602* (i ''Hist. tidskr.'' 1901) och *Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen* (därstädes 1905). Vidare har han utgifvit ''Gustaf Vasa. Valda bref'' (1901, i serien ''För skola och hem'') samt ''A. Oxenstiernas skrifter och bref-växling. Senare afd.'', bd 11 (1905). E. utgaf sommaren 1905 den politiska broschyren *Det svenska programmet i unionskrisen*, hvilken samtidigt utkom äfven i tysk, fransk och engelsk öfv.

Edēnius, Jordanus Nicolai, universitetslärare, teolog, f. 1624 i Brunskogs socken i Värmland, d. 1666, blef 1652 filos. magister, 1656 filos. adjunkt, 1659 teol. professor i Uppsala och kyrkoherde i Börje samt 1661 teol. doktor. E. anses som en af de förnämste bland 1600-talets svenska teologer. Skrifter: *Memoriale biblicum* (1664), *Epitome historiæ ecclesiasticæ novi testamenti* (1681, utg. af J. Gezelius) samt en mängd akademiska dissertationer och *Opuscula theologica* (1717).

Edenkanalen [idn-]. Se Eden 3.

Edentāta, Tandfattiga, *zool.*, en däggdjursordning. Den af Linné uppställda gruppen *Bruta* (trögdjur) omfattade förutom sengångarna, myrslokarna, bältorna och myrkottarna jämväl elefanten, sirendjuren och hvalrossen. Men äfven med den begränsning, som den nyare zoologiska systematiken gifvit åt Bruta eller de vanligen s. k. Edentata, innesluter denna ordning en mycket heterogen samling djurformer. I själfva verket äro gamla världens Edentata (myrkottar och jordsvin) så väsentligen skiljaktiga både från de amerikanska formerna (sengångarna, myrslokarna, bältorna) och från hvarandra, att man numera vid en fullt naturlig, på genealogiska principer fotad anordning har upplöst ordningen Edentata i tre: *Xenarthra* (de amerikanska formerna), *Squamata* (myrkottarna) och *Tubulidentata* (jordsvinen). L—e.

Eder (Edder), biflod till Fulda, rinner upp på Ederkopf på Rothaargebirge i Westfalen, flyter genom Hessen-Nassau och Waldeck samt faller ut i Fulda, ofvanför Kassel. Längd 135 km. E. var förr guldförande.

Eder, Joseph Maria, österrikisk fotokemist och uppfinnare inom fotografiens område, f. 1855 i Krems, sedan 1888 föreståndare för Graphische lehr- und versuchsanstalt i Wien och professor vid tekniska högskolan därstädes, har skrifvit bl. a. *Ausführliches handbuch der photographie* (4 bd, 1882—88). Sedan 1887 utger han ”Jahrbuch für photographie und reproductionstechnik”.

Ede'ssa. 1. De macedoniske konungarnas äldsta residensstad, vanligen kallad Aigai. Se Vodena.

2. Den forntida hufvudstaden i det mesopotamiska landskapet Osroëne, hvilket liksom staden tidigast kallades Urhai (arab. *Er-Roha*). Stadens nuv. namn är Orfa l. Urfa. Den är hufvudstad i ett sandjak med samma namn i turkiska vilajetet Haleb och har omkr. 55.000 inv. Staden är belägen vid Karakojun su, forntidens Skirtos, ett af Eufrats tillflöden, i en mot s. öppen, eljest af bergshöjder på alla håll omgifven dalgång. Den genom staden flytande lilla floden har såväl i äldre som nyare tid förorsakat förödande öfversvämningar. Strax invid staden uppspringer vid klippans fot en rik källa, Kalirrhoë, som bildar en helig damm, Birket Ibrahim (”Abrahams damm”), så kallad, enär en musulmansk sägen hit förlägger Isaks offer. Exporten af säd är ganska stor, och kullarna omkring staden äro täckta af vinplanteringar. Två missionsanstalter finnas i staden. — Om E:s historia före diadochtiden (4:e årh. f. Kr.) känner man intet med visshet, men redan då, liksom intill nyaste tid, torde dess läge (vid vägen mellan Aleppo och Mosul) ha gjort det till en viktig handelsplats. Seleukos I torde af den arameiska handelsplatsen ha skapat en grekisk stad omkr. 303 f. Kr. och gaf den namnet E. efter den i en liknande omgifning belägna äfvenledes vattenrika gamla macedoniska kungastaden (se ofvan). En tid — under Antiochos VI (138—129 f. Kr.) — kallades staden Antioki vid Kallirrhoë. När seleukidernas välde under dennes regering föll sönder, gjorde sig arabiska höfdingar till härskare i Osroëne; troligen eröfrade landet af en beduinstam, som småningom uppgick den underkufvade arameiska befolkningen. Landet stod nu en tid i vasallförhållande först under parterna, sedan under konung Tigranes af Armenien och dess furstar nödgades af Pompejus att bli romarnas bundsförvanter. Deras förbundstrohet vacklade emellertid ofta under parterkrigen, och då de 116 e. Kr. gjorde ett anfall i ryggen på kejsar Trajanus här, lät han förstöra E. och afsatte landets konung Abgar VII. Hadrianus lät den inhemska dynastien återfå landet, men Caracalla intog E., afsatte den siste Abgar och gjorde Osroëne till romersk provins (216). E. blef militärkolonien *Colonia marcia edessenorum*. Vid denna tid började E. få stor betydelse för den kristna kyrkans historia. Abgar IX hade kort efter 201 antagit kristendomen; redan 190 omtalas kristna församlingar i staden, och en otillförlit-

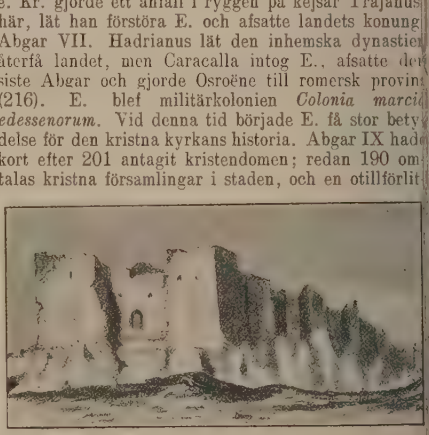

Ruinen af borgen i Edessa.

lig tradition hänför kristendomens första förkunnande därstädes till aposteln Judas (Taddeus). E. blef nu ett af den syrisk-kristna lärdomens hufvudsäten, och E.-dialekten blef i samband därmed Syriens skriftspråk. En mängd kloster fanns inom stadens murar, och 313 byggdes den kristna kyrka, som sedermera omändrats till stadens ännu kvarstående, åt Abraham helgade moské. I de arianska, monofysitiska och nestorianska stridigheterna spelade de lärde i E. en betydande roll. Under de östromerske kejsarnas strider med sasaniderna fick E. äfven stor betydelse som gränsfäste — Justinus I anlade där (525) betydande fästningsverk, hvilkas grundmurar finnas kvar i den ännu kvarstående, staden behärskande fästningen —, men såväl dess världsliga glans som teologiska rykte försvann, då staden 639 jämte hela Syrien och Mesopotamien föll i arabernas händer. 1040 eröfrades E. af seldschukerna. Under första korståget intogs staden 1098 af Balduin och gjordes till hufvudstad i ett grefskap E., som under nära femtio år (1098—1144) var ett viktigt stöd för konungariket Jerusalem. Omsider, 1144, lyckades seldschuken Emad ed-din Zenki, härskaren i Mosul, intaga staden och borgen. Den siste grefven af E., Joscelin II, lyckades 1146 återtaga staden; men redan s. å. föll den ånyo i händerna på seldschukerna, hvarvid nästan hela den kristna befolkningen

dhöggs eller såldes som slafvar. E:s fall blef en de viktigaste anledningarna till andra korståget 147—49). Korsfararna återtogo det likväl icke. 191 blef E. fullkomligt förstördt af mongolerna der Timur. Sedan 1637 har det lydt under osmarna och har under deras välde ånyo uppblomstrat, an att dock lyckas återvinna sin forna betydelse för frathandeln. Ruiner af kloster och eremitceller mt befästningar från korstågstiden bära ännu vittne i E:s växlingsrika historia. Jfr Duval, "Histoire litique, religieuse et littéraire d'Édesse jusqu'à la emière croisade" (i "Journal asiatique" 1891—). Den bästa beskrifningen af det nutida E. rfa) ges af E. Sachau i hans "Reise in Syrien d Mesopotamien" (1883). Jfr äfven Martin, "Les ligines de l'église d'Édesse" (1889). Om den s. k. *bgarusbilden* från E. se Abgar och Kristusder. (V. S—g.)

Edestad, socken i Blekinge län, Medelsta härad. 310 har. 1,149 inv. (1905). Annex till Hjortsrga, Lunds stift, Medelsta kontrakt.

Edet, municipalsamhälle i Fuxerna socken af Älfsrgs län. Se Lilla Edet.

Edfe (Edfa, Etfeh), forntidens *Afroditopolis*, i egyptiska länet Girge, vid kanalen från Sohag l Siut. 6,569 inv. (1897). Fordom hufvudstad i e nomos af Öfre Egypten.

Edfeldt, Hans, universitetslärare, filosofisk skriftllare, f. 28 juni 1836 i Ed. Västernorrlands län. udent i Uppsala 1861, egnade sig med iver åt osofiens studium och åtnjöt därvid Boströms undersning, äfven sedan denne 1863 afgått som emeritus th ända till hans död. E. blef filos. kandidat 1867, cent i praktisk filosofi 1868, filos. doktor 1869. r längre tider förordnad att förestå professuren i mnda ämne och fick 1896 professors n. h. o. v. an har genom flitig skriftställarverksamhet sökt rmare utföra Boströms läror, företrädesvis på den aktiska filosofiens område, och utgifvit Boströms samlade skrifter" (bd 1 och 2 1883, bd 3, i förning med E. J. Keyser, 1891).

Edforsen. Se Indalsälfven.

Edfu (hierogl. *Tebt*, äfven *Behdet*, kopt. *Atbo*, . *Apollinopolis magna*), stor arabby i Öfre Egypn, på vänstra Nilstranden. Omkr. 14,000 inv. 897). E., fordom hufvudstad i 2:a nomos af Öfre gypten, är bekant för sitt åt solguden Horus helde, ännu synnerligen väl bibehållna tempel. Dess sta grundläggning sammanhänger med Horus' seer öfver mörkrets furste Set-Typhon. Af den på stra ytterväggen befintliga byggnadsurkunden ungår, att templets ombyggnad påbörjades 23 aug. 7 f. Kr. under den 3:e af Ptolemaierna, Euergetes och afslutades 5 dec. 57 f. Kr. under Ptolemaios III. Det utgräfdes på 1850-talet af fransmannen ariette. Templets pylon mäter på flyglarna öfver 30 i höjd. Dess fasad håller 76 m. i bredd. I pylonens re finnas trappor, som leda upp till de bägge tornens tinnar. Den stenlagda förgården (peristylsalen) på tre sidor omgifven af tillsammans 32 pelare. Från förgården inträder man i den första hypostylalen, "försalen" (*E*; se plan å sp. 1346), som har kolonner, däraf 6 till halfva höjden dolda i skiljeuren mot peristylsalen. Samma rikedom på inskrifter h bilder möter här som i peristylsalen; taket uppges af astronomiska framställningar. Till v. och h. ingången till hypostylsalen ligga två små kamrar: den till vänster (*b*) var reningskammaren, där Farao förrättade sin tvagning, innan han fortsatte till sanktuariet; den till höger (*a*) var templets bibliotek. På den första hypostylsalen följer en andra, kallad

Fig. 1. Edfu-templet (pylonen samt därbakom förgården och försalen).

"praktsalen" (*D*), som uppbäres af 12 pelare, smyckade med blomsterkapitäl. Härifrån leda två portar, åt ö. och v., genom sidorum till gången, som omsluter hela bortre delen af templet — genom den östra infördes de fasta offerföremålen, genom den västra de flytande. Ytterligare två sidorum stå i förbindelse med den andra hypostylsalen, af hvilka det i nordvästra hörnet belägna tjänstgjorde såsom tempellaboratorium. Två mindre salar följa därpå: "offerbordssalen" (*C*) och "den mellersta salen" (*B*). På bägge sidor om dessa leda trappor upp till templets tak. Vid processionerna tågade man vanligen upp genom den östra trappan och ned genom den västra i öfverensstämmelse med solens dagliga lopp. Trapporna väggar äro rikt smyckade med bilder. Templetaket saknar ofvantill inskrifter. Den andra (*B*) af nu nämnda salar (i riktning mot sanktuariet) har äfven sidorum: till vänster Min-Amons, fruktbarhetens gudomlighets, kammare; till höger ytterligare ett par kamrar, helgade nyårsfestens firande. Man är nu framme vid sanktuariet. Detta rum (*A*) har en serie reliefer, skildrande de ceremonier, hvilka föregå Faraos skådande af den gudabild, som här har sin plats i ett väldigt naos, en urholkad monolit af ljusröd granit, fordom gömmande den gyllene falken, symbolen af Horus, E:s gud. I sanktuariet förvarades den heliga båt, på hvilken solguden bars vid högtiderna. Rundt omkring sanktuariet finnes en rad småsrum, en del helgad åt någon Horus underordnad gudomlighet, en

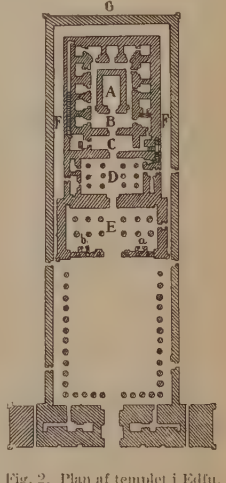

Fig. 2. Plan af templet i Edfu.

del förvaringsrum för till kulten hörande föremål. Under dessa ligga, djupt under templets golf, E:s kryptor, gömställen för templets dyrbarheter. Korridoren (*F*), som ligger mellan ringmuren (*G*) och templets centrala delar, har en rikedom af hieroglyfer och bildliga framställningar. — Förutom Horustemplet har E. ännu en gammal helgedom, ”födelsehuset”, där Horus’ födelse högtidligen firades. -st -son.

Edgar [e′dgə] 1. Eadgar, angelsaxiska furstar. 1. E., Edmund I:s son, f. 944, d. 975, utropades 957 till konung öfver Northumbria och Mercia, hvilka gjort uppror mot hans broder Edwy i Wessex, och blef efter dennes död 959 erkänd som konung äfven där. Rikets nyvunna enhet symboliserades genom E:s högtidliga kröning i Bath. Den berömde Dunstan var under E. själen i regeringen. Själf påverkades E. troligen i sina styrelsegrundsatser af sina släktförbindelser med Ottonerna i Tyskland. Hans regering var fredlig, och för senare tider stod det då rådande tillståndet, ”E:s lag”, som ett ideal.

2. E. the Ætheling, Edmund Järnsidas sonson och Edvards son, var född i Ungern, dit hans fader hade måst fly undan Knut den stores förföljelser, valdes efter Harald Godwinssons död (1066) till konung i England af ett parti i norr, men måste redan i dec. s. å. underkasta sig Vilhelm Erövraren. Ett par år senare flydde han till konung Malcolm Canmore i Skottland, som gaf honom skydd och 1074 gifte sig med hans syster. E:s upprepade försök att med hjälp än af skottar, än af danskar undantränga Vilhelm och hans normander misslyckades ständigt. Under Vilhelm Rufus uppgaf han 1091 alldeles sina tronanspråk, deltog till en tid i korståget 1099 och dog i England vid hög ålder under Henrik I:s regering. Han var den siste manlige ättlingen af den gamla angelsaxiska konungastammen. V. S—g.

Edgehill [e′dʃhi′l]. Se Burford.

Edgeworth [e′dʃωəth]. 1. Henry Essex E. de Firmont, Ludvig XVI:s biktfader, f. 1745 i Edgeworthstown, grefsk. Longford på Irland, som son af en till katolicismen öfvergången engelsk präst, uppfostrades hos jesuiterna i Toulouse och studerade vid Sorbonne, hvarpå han 1777 blef biktfader åt madame Élisabeth, Ludvig XVI:s syster. Under revolutionen höll E., som tillhörde ”de edvägrande prästerna”, sig dold i Choisy under namnet Essex, men skyndade till den lifdömde konungens sida, då denne önskade honom till sin siste själasörjare. Hans berömda ord till Ludvig, då denne skulle bestiga schavotten: ”Fils de Saint-Louis, montez au ciel” (Son af den hel. Ludvig, uppstig till himmelen), äro emellertid en senare uppdiktning. Efter skräckväldet, då han under ständig lifsfara höll sig dold i Frankrike, begaf han sig 1796 till England, där han afslog en af Pitt erbjuden pension, och slöt sig sedan till ”Ludvig XVIII”, hvars allmoseutdelare han blef. Med uppoffrande trohet följde han denne på hans irrfärder och dog 29 juli 1807 i Mitau. E:s *Mémoires*, som väsentligen skildra hans vistelse i Frankrike under revolutionen, utgåfvos 1815 i England af C. Sneyd Edgeworth (i fransk öfv. s. å.; omtryckta i Barrières ”Bibliothèque des mémoires relatifs à la révolution française”, d. 9, 1847), hans *Lettres* af Élise de Bon 1818. E. A—t.

2. Maria E., den föregåendes kusins dotter, engelsk romanförfattarinna, f. 1767, tillbragte från 1782 nästan hela sitt lif på ett familjegods vid Edgeworthstown, i grefsk. Longford på Irland, och dog där 1849. Hennes först offentliggjorda skrift var *Letters to literary ladies* (1795). Därefter skref hon ett pedagogiskt arbete, *Essays on a practical education* (1798), som hon författade i förening med sin fader, Richard Lovell E. (d. 1817). Sitt rykte vann hon företrädesvis genom sina romaner, bl. a. *Castle Rackrent*, kanske den bästa (1800), *Belinda* (1801), *Popular tales* (1804), *Tales of fashionable life* (1809—12), *Patronage* (1814), *Ormond* (1817) samt *Helen* (1834). Stort bifall vunno äfven hennes berättelser för ungdom, *Rosamond* (1822) och *Harry and Lucy* (1825) m. fl. Många af hennes arbeten äro öfversatta på svenska. — Miss E. intager ett framstående rum inom den engelska litteraturen, förnämligast genom sina teckningar af irländska folkets karaktär och seder — skildringar, som föranledde W. Scott att på liknande sätt behandla Skottlands folklif och minnen. Hennes berättelser utmärka sig för raskt framställningssätt, liflig fantasi samt klart och rent språk. I åtskilliga af dem gör den didaktiska tendensen sig alltför mycket gällande. Hennes arbeten utkommo 1824 i 14 bd och 1870 i 10 bd. Litt.: Francis Anne Edgeworth, ”A memoir of M. E.” (3 bd, 1867), Zimmern, ”M. E.” (i serien ”Eminent women”, 1883). (J. M.)

Edgeworth [e′dʃωəth], Francis Ysidro, engelsk nationalekonom, f. 1845 i Edgeworthstown på Irland, blef docent i logik i Oxford och professor i nationalekonomi i London samt är sedan 1891 professor i det senare ämnet i Oxford. Han tillhör i utpräglad grad den moderna teoretisk-matematiska riktningen inom nationalekonomien och har efter dess metod upptagit en stor mängd af de svåraste teoretiska problemen inom sin vetenskap till en mycket skarpsinnig behandling. Bland hans arbeten i bokform märkes *Mathematical psychics* (1881). De flesta resultaten af sina studier har han emellertid nedlagt i tidskriften ”Economic journal”, som han redigerat alltsedan dess uppkomst, 1891. I tullfrågan har han liksom de flesta af de engelske teoretiske nationalekonomerna ingripit på frihandelssidan. E. Hkr.

Edgeworth de Firmont. Se Edgeworth 1.

Edgewo′rthia, *bot.*, växtsläkte af fam. *Thymelæaceæ*, med 2 arter i Himalaya och östra Asien. Af *E. Gardneri* (*E. papyrifera*), mitsumata, en meterhög buske, framställes japanskt papper. Jfr Thymelæaceæ. G. L—m.

Edgren. 1. August Hjalmar E., universitetslärare, språkforskare, skald, f. 18 okt. 1840 på Östanå bruk i Värmland, blef 1858 student i Uppsala och inskref sig kort därefter som volontär vid Värmlands regemente. 1860 aflade han officersexamen, men tog redan 1861 afsked för att å Nordsta-

nas sida deltaga i inbördeskriget i Förenta sta-na. Han bevistade den ryktbara striden på mpton Roads 1862 och befordrades i juni 1863 till ste löjtnant på grund af sitt modiga uppförande vid belägringen af Suffolk, tjänstgjorde sedan som ingenjör vid stabskåren och ledde befästningsarbetet vid Yorktown. I okt. s. å. tog han afsked, återvände till Sverige och blef 1864 underlöjtnant vid Värmlands regemente, där han 1869 blef andre regementsadjutant. Under tiden hade han något år (1867—68) vistats i Tyskland för språkstudier. 1870 lämnade

i krigstjänsten för att helt egna sig åt språkanskapen och reste i detta syfte öfver till erika, där han aflade filosofiska examina och 74 blef filos. doktor och docent i franska vid e-universitetet i Newhaven. Här kom han i a förbindelse med den berömde sanskritisten och förande språkforskaren W. D. Whitney, hvars fessur E. uppehöll 1876 och 1878—79. 1880 E. docent i sanskrit vid Lunds universitet, där invigde flera nu framstående språkforskare i ta ämne, och var tillika lärare vid Lunds realla. 1884 kallades han till professor i sanskrit moderna språk vid Nebraskas statsuniversitet i den Lincoln i Nord-Amerika. Där stannade han år, men hans önskan var alltjämt att kunna få en dinarie plats i sitt fädernesland, och då en sådan Göteborgs högskolas inrättande 1890 yppades, tog han kallelsen såsom professor i germanska åk, hvarmed han äfven förenade undervisning i älsklingsämne sanskrit och jämförande språkkning, och återvände 1891 till Sverige. Därte blef han högskolans förste rektor (1891—93) inlade stora förtjänster om dess praktiska ordde — särskildt var han angelägen om att genom mensrättens förvärfvande försäkra högskolan om fast lärjungeskara — samt ledde under ingalunda a förhållanden den nya högskolans öden. Men nomiska förhållanden och bryderier med jordndomar i Amerika drefvo honom 1893 ånyo ditr, helst hans gamla universitet i Nebraska erd honom professuren i romanska språk, som han äl senare utbytte mot den i jämförande lingvistik sanskrit. Under de åtta år han nu ytterligare ragte i Amerika befäste E. ännu mera sitt anide såsom en af de amerikanska universitetens a krafter och hyllades af svensk-amerikanerna m en af deras mest representativa personligheter. E. 1901 hörsammade kallelse att ännu en gång vända till hemlandet för att öfvertaga en plats m medlem af Svenska akademiens Nobelinstitut engelsk och nederländsk vitterhet), väckte detta rta och saknad bland hans kamrater och lärgar, liksom fallet varit 1891 och 1893. Han rades med juris doktorsgrad, Nebraskas studenter utföra E:s porträtt, och universitetet erbjöd om, om han än en gång ville återvända, att rstå såsom professor emeritus. Han hade redan förut mottagit talrika vittnesbörd om, huru högt hans arbete var skattadt; han var medlem af ett antal amerikanska språkvetenskapliga samfund. Sedan 1891 var han äfven medlem af Vet. o. vitt. samh. i Göteborg och var 1893 dess ordförande. Lång blef icke hans nya verksamhet i hemlandet, ty redan 9 dec. 1903 afled han i sin villa å Djursholm.

E:s skriftställarverksamhet var i hög grad omfattande. Han författade ett antal specialundersökningar i sanskritforskning och utgaf en *Sanskritspråkets formlära* (1883) och *A compendious sanskrit grammar* (1885); vidare flera undersökningar i modern språkforskning och i jämförande filologi, såsom *The kindred germanic words of german and english* (1880), den med Norbergska priset belönta *Quelques observations sur l'élément roman de l'anglais* (Lunds univ:s Årsskrift, 1883) och *Jämförande grammatik; omfattande sanskrit, grekiska, latin och gotiska*, af hvilken dock blott 1:a bandet, omfattande ljudlära och nominal stambildningslära, utkom (1893). Han utarbetade stora *lexika* (tysk-engelskt och engelsk-tyskt, tillsammans med Whitney, 1877; fransk-engelskt och italiensk-engelskt) äfvensom smärre språkläror (en engelsk, 1869, ny uppl. 1883; en fransk, 1890, och en spansk, 1891), författade talrika tidskriftsuppsatser i undervisningsfrågor och andra ämnen, skref talrika resebref, bl. a. från Mexico, och utförde en rad öfversättningar af högt värde; sålunda föreligga af hans hand tolkningar af de indiska skaldeverken "Schakuntala" (1875), "Molnbudet" (s. å.), "Malavika" (1877), "Nalasagan" (1880); vidare af dikter af H. W. Longfellow ("Evangelina", 1875, "Valda dikter", 1892) och Alfr. Tennyson ("Dikter i urval", prisbelönt af Vet. akad. med Letterstedtska priset 1902) samt "Ur Amerikas skönlitteratur" (1878—79).

Dessutom framträdde E. såsom skald med *Dikter i original och öfversättning* (1884) samt diktsamlingarna *Bläklint* (1894) och *Brustna återljud* (postum, 1904). I dessa dikter möter man en visserligen icke säreget originell, men fin och allvarlig skaldenatur, som uppenbarar en nobel och vemodsfull känsla och en ädel trängtan till ideala rymder; närmast sluter sig E. till tankelyriken hos vissa engelska skalder och hos Rydberg. Hans postuma diktsamling bär prägel af, att döden icke kom honom oväntad, dödsaningen klingar genom flera dess kväden. E. var en ovanligt dugande och kraftig personlighet; man anade icke, att bakom hans lugna, trygga yttre dolde sig ett så oroligt temperament, som icke ryggade att kasta sig ut i okända äfventyr; hans karaktär företedde en egendomlig blandning af vankelmod och ihärdighet, men hade han en gång valt sin chance, fullföljde han den energiskt och dugligt — som tapper militär, nitisk språkforskare, driftig lärare, mångsidigt intresserad skriftställare. Öfverallt, där han verkade, var han älskad och skattad för sin färdfria, rättframma och trofasta personlighet. I likhet med sin värmländske landsman John Ericsson tillhörde han på en gång Sverige och Amerika och förenade en varm kärlek till fosterjorden med en innerlig hängifvenhet för det stora väldet på andra sidan Atlanten. K. W—g.

2. Anne Charlotte E., den föregående sysslings hustru, författarinna. Se Leffler.

3. Johan Gustaf E., syssling till E. 1, läkare, f. 9 okt. 1849 i Åmål, blef student i Uppsala 1871, med. kandidat därstädes 1876, med. licentiat vid Karolinska institutet 1879 och med. doktor i Uppsala 1881, sedan han vid Karolinska institutet försvarat afhandlingen *Bidrag till läran om temperaturförhållandena i periferiska organ* (1880). Såsom laborator i fysiologi tjänstgjorde han 1877 i Uppsala och åren 1879—80 i Stockholm; han förordnades 1884 till docent i medicin vid Karolinska institutet samt utnämndes 1888 till e. o. professor i samma ämne därstädes. Bland hans skrifter märkas *Iris' rörelsemekanism hos grodan I, II* (i "Upsala läkareför:s förh.", 1876, 1878), *Den elektriska undersökningen af musklerna och de motoriska nerverna* (1884), *Om den primära progressiva myopatin* (i "Nord. med. ark.", 1887), *Kardiografiska och sfygmografiska studier* (därsammast., 1888), *Amusie (musikalische aphasie)*, i "Deutsche zeitschr. f. nervenheilkunde" (1895), Inledning till Sv. läkarsällskapets diskussioner om *Kolerans behandling* (i sällskapets "Handl.", 1892) och om *Lungtuberkulosens botlighet* (därsammast., 1896) samt *Om lungtuberkulosens utbredning, botlighet och bekämpande* (föredrag i Hälsovårdsföreningen, s. å.), *Kliniska studier öfver arteriosklerosis* (1897, på tyska "Die arteriosklerose, klinische studien", 1898) samt *Läkemedlens användning och dosering* (tillsammans med S. Jolin, 1893; 3:e uppl. 1902). R. T—dt.

Edgärdsman, *jur.* Skall en dom varda rättvis, måste domaren utgå från en riktig uppfattning af de faktiska omständigheter, af hvilka målets utgång beror. En sådan utredning af det faktiska sammanhanget åstadkommes i våra dagars rättegång genom bevisförfarandet, hvilket afser att gifva domaren objektiva grunder för bildandet af en självständig öfvertygelse. Utan sådana grunder antager domaren ingenting såsom sant och bevisadt.

Annorlunda var förhållandet i den äldsta germanska och skandinaviska processen. Där dömde folket självt, samladt till ting, och inför hela menigheten kunde ett sådant bevisförfarande, som förutsätter en uppmärksam pröfning af de minsta omständigheter, icke användas. Icke desto mindre måste man sörja för, att den dom, som gafs, stödde sig på sanning och rättvisa, och detta ansåg man sig göra genom att låta sakens utgång vara beroende af vissa prof, så beskaffade, att man kunde antaga, att blott den, som hade sanningen på sin sida, skulle mäkta att fullgöra dem. Bevismedlen voro sålunda af formell art och gåfvo icke domaren någon självständig öfvertygelse i saken. De prof, hvilka för ändamålet användes, innebure ett vädjande till gudomen. Så ordalierna under en äldre tid, edgång under en senare. Att med ed bekräfta sanningen af en utsago tillkom den af parterna, som egde vitsordet — i allmänhet svaranden. Sedan eden var aflagd, gällde utsagan såsom sann och bevisad. Men som vinsten af en meneds kunde besegra den fruktan för gudarnas hämnd, hvilken utgjorde borgen för edens trovärdighet, ansåg man sig i viktigare fall icke kunna åtnöjas ensamt med partens ed, utan man fordrade, att denna skulle bekräftas af andra trovärdiga personer, hvilkas antal ökades i förhållande till målets vikt. Dessa medsvärjande kallade man edgärdsmän (lat. *conjuratores*). Edgärdsmännen hade icke samma betydelse som vittnena i nutidens rättegång. De redogjorde icke för hvad de visste i saken: de aflade endast en kategorisk försäkran om riktigheten af partens ed att han "sor reen ok eig meen". Genom de kvalificationer man fordrade af edgärdsmannen och genom det straff, som träffade honom, om eden fanns osann, sökte man trygghet mot lättsinne och falskhet, likasom man äfven sörjde för, att edgärdsmännen skulle vara i tillfälle att för egen del bilda sig en verklig öfvertygelse i sake . Användandet af parts ed, bekräftad af edgärdsmän, var emellertid åtminstone under den senare medeltiden, inskränkt till bestämda i lag angifna fall, såsom i brottmål af den tilltalade, då han icke gripits på bar gärning, i skuldfordringsmål af svaranden, då han ville bestrida skuldens tillkomst, men icke då han invände att den betalts o. s. v. Det vanliga antalet edgärdsmän var tolf (*tylftared*), och det högsta antalet i Sveriges rätt var 156 (tretton tolfter). Med den gamla rättegångsförfattningens försvinnande fick bevisförfarandet till uppgift att bereda domaren medel att själf bilda sig en öfvertygelse i saken, och för detta ändamål var en naken försäkran, sådan som edgärdsmännens, af ringa värde. Domaren måste fordra en redogörelse för egna iakttagelser; i stället för edgärdsmän kommo vittnen. Oaktadt edgärdsmannainstitutet sålunda förlorat sin rot, fortlefde det in i det 17:e årh. och blef först 1695 uttryckligen upphäfdt. I. Afz.

Edhem är namnet på Edåsa och Ljunghems gemensamma kyrka (jfr Edåsa).

Edhem pascha. 1. Turkisk statsman, f. omkr. 1813 på Chios, d. 1893, var född af grekiska föräldrar, men fick efter Chios' förhärjning af turkarna 1822 muhammedansk uppfostran, utbildades i Paris och anställdes i turkiska generalstaben. Han var under en kort tid 1856—57 utrikesminister, användes sedan på olika minister- och högre ämbetsmannaposter, blef 1876 sändebud i Berlin och deltog som ett af Turkiets ombud i Konstantinopel-konferensen. I febr. 1877 utnämnd till storvesir, förfäktade han under ryska kriget en kraftig motståndspolitik; han afgick i jan. 1878 före fredsunderhandlingarnas början. E. var 1879—83 sändebud i Wien och 1883—85 inrikesminister. (H. B—n.)

2. Turkisk general, f. 1851, d. 1905, deltog som öfverste i ryska kriget 1877—78, blef gen.-guvernör i vilajetet Kossovo och fick 1897 såsom fältmarskalk befälet öfver de i Macedonien sammandragna stridskrafterna mot Grekland. Han inryckte i april i Tessalien och vann under sex veckor en rad framgångar, vid Meluna och Mati, Larissa, Pharsala, Valestinon och Domokos, hvarigenom grekerna kastades tillbaka till Thermopylai. Stilleståndet 19 maj hejdade hans framryckning.

Edholm. 1. Erik af E., läkare, f. 5 febr. 1777 i Fors socken, Jämtlands län, d. 29 maj 1856 i Stockholm, blef student i Uppsala 1796, med.

doktor 1810 och lifmedikus hos kronprins Karl Johan 1812, tjänstgjorde 1813—15 som fältläkare vid kronprinsens stab samt utnämndes 1818 till förste tjänstgörande lifmedikus hos konung Karl Johan. 1822—41 var han vice ordförande och 1841—49 ordförande i Sundhetskollegium. E. kallades 1819 till led. af Vet. akad., upphöjdes 1821 i adligt stånd och utnämndes 1842 till förste arkiater. Svenska läkarsällskapets handlingar innehålla åtskilliga uppsatser af E:s hand.

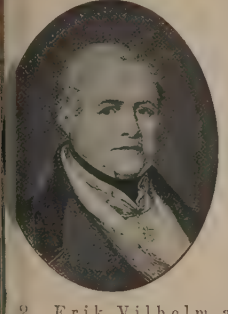

2. Erik Vilhelm af E., den föregåendes son, direktör för de k. teatrarna, f. 13 juni 1817 i Stockholm, d. där 31 mars 1897, blef student i Uppsala 1835 och utnämndes 1836 till underlöjtnant vid Konungens andra lifgarde, vid hvilket han avancerade till öfverstelöjtnant och förste major (1861), under tiden tjänstgörande såsom ordonnansofficer hos Karl XIV Johan (1838) samt adjutant hos Oskar I (1857) och Karl XV (1859). 1865 befordrades han till öfverste i armén och utnämndes 1866 till hofmarskalk (1869 förste tjänstgörande hofmarskalk) samt förste direktör för K. M:ts hofkapell och teatrar, en befattning, som han förtjänstfullt innehade ända till 1881. Under den tid E. var teaterdirektör uppsattes ett stort antal operor, t. ex. "Afrikanskan", "Romeo och Julia". "Lohengrin", "Tannhäuser", "Mignon", "Carmen" och "Aida" samt, af svenska kompositörer, "Den bergtagna", "Wikingarna" och "Blenda". På den dramatiska scenen upptogos under denna tid, jämte originalpjäser, företrädesvis stycken från den franska sedemedierna område. Bland sistnämnda arbeten öfversatte E. "Män af ära" (af Ch. Garand), "Marsinnan" (Eug. Nus och Ad. Belot), "Daniel Heffarna" (Pierre Newski), "Dora" (V. Sardou) och "Fru Caverlet" (É. Augier) samt flera smärre arbeten. — Sedan E. vid faderns död (1856) blifvit adelsman, deltog han i ståndsriksdagarna och valdes till ledamot dels i ekonomiutskottet, dels i bankoutskottet. 1863—66 var han led. af kommittén för granskning af förslaget till ny straff- och rättegångslag för krigsmakten och upprättade där för desertörslagstiftens afskaffande. 1866 kallades han till led. af Mus. akad.

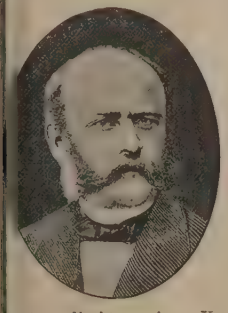

3. Edvard Mårten E., den förres broder, tandläkare, f. 19 juli 1831 å Frescati på Djurgården i Stockholm, blef 1850 student i Uppsala, 1859 med. doktor och 1863 andre bataljonsläkare vid Andra lifgarde. Enligt generalorder deltog han 1864 i danska kriget, under hvilket han vistades än på krigsteatern (Dybböl och Als), än vid de olika linjernas sjukhus. 1864 var han en kortare tid adjungerad led. i Sundhetskollegium, blef s. å. förste bataljonsläkare vid Lifgardet till häst och tjänstgjorde 1865 som sekreterare i den svensk-norsk-danska farmakopékommitté, som då var samlad i Stockholm. 1866 utnämndes han till lifmedikus hos Karl XV. 1870 kallades han till led. i kommittén för utarbetande af en ny upplaga af "Pharmacopœa militaris" och förordnades af Sundhetskollegium att på skådeplatsen för fransk-tyska kriget inhämta upplysningar angående hälsovården; han uppehöll sig med anledning däraf en tid vid tyska högkvarteret i Versailles samt vid åtskilliga militärsjukhus i Frankrike och Tyskland. 1871 utnämndes han till regementsläkare vid Lifregementets dragonkår och erhöll 1872 förordnande att tills vidare bestrida ett medicinalrådsämbete i Sundhetskollegium. 1874 blef han medicinalråd och öfverfältläkare, i hvilken senare egenskap han inlagt stora förtjänster om militärläkarväsendets ordnande och höjande. 1876 deltog han som Sveriges ombud i hygieniska kongressen i Bruxelles och hade därvid jämväl uppdrag att taga kännedom om nyare kasernbyggnader i Belgien och Frankrike. S. å. blef han ordförande i kommittén för ordnandet af den militära hälsovården och 1877 direktor för militärläkarkursen. Såsom ledamot af svenska föreningen Röda korsets verkställande utskott bidrog E. verksamt till införandet af samaritväsendet i Sverige enligt engelskt och tyskt mönster (1884). E. var led. af 1886—88 års kommitté för upprättande af förslag till reglemente för sjukvården i fält. 1896 tog han afsked från medicinalråds- och öfverfältläkarbefattningarna samt erhöll på samma gång generaldirektörs n. h. o. v. 1864—73 var han sekreterare i Svenska läkarsällskapet och 1863—71 redaktör af detta sällskaps tidskrift, "Hygiea". Han tog 1875 initiativet till bildande af Svenska militärläkareföreningen och har sedan 1876 varit ordförande i dess centralkommitté och redaktör för "Tidskrift i militär hälsovård". Utom en mängd uppsatser angående militärmedicinska förhållanden har E. utgifvit: *Helso- och förbandslära för underbefälsskolor* (1875; 3:e uppl. 1889), *Handbok i militär helsovård och sjukvård för arméns befäl* (1878), *Om svenska härens helsovård med särskild hänsyn till de militära etablissementen* (1880), *Handbok för sjukvårdssoldater* (i förening med K. Ekeroth, 1894) samt *Från Carl XV:s dagar. Minnen, bref och anteckningar* (2 uppl. 1906) m. fl. E. är led. af Krigsvet. akad. (1872) och hedersled. af Örlogsmannasällskapet (1882). (R. T—dt.)

Edholm, Karl Martin, donator, gymnastikföreståndare, f. 1825, d. 1895, donerade "till Sveriges sjöförsvar" en fond, som vid öfverlämnandet 1902 uppgick till 185,695: 72 kr. Från fonden, som förvaltas af Statskontoret, har enligt K. M:ts beslut såsom bidrag till nybyggnad af torpedbåten "Komet" utgifvits 103,424: 50 kr., hvarefter fondens behållning vid 1905 års slut uppgick till 101,974: 28 kr. R. V.

Edholmen, ö i norra Vaxholmsfjärden mellan Vaxön och Kodjupet. 1803 uppgjordes ritning till en redutt på E., men först 1808 påbörjades med allvar arbetet å densamma, churu blott för att snart därefter afbrytas. 1839 års befästningskommitté

fäste emellertid uppmärksamhet vid ”Edholms udde” såsom tjänlig befästningsplats, men först 1870—71 uppfördes med anledning af fransk-tyska kriget ett halfpermanent batteri på E., och sedermera hafva ytterligare befästningsarbeten utförts därstädes. E. tillhör Vaxholms och Oskar-Fredriksborgs fästningsområde. L. W:son M.

Edi'ctum, lat. (af *edícere*, kungöra, påbjuda), påbud. — Edictum perpe'tuum, lat., ständigt gällande påbud. Se Edikt. — Edictum Rotharis. Se Langobarder. — Edictum Theodorici. Se Romersk rätt.

Ēdidit, lat. Se ed. — Ēdidērunt, lat. Se edd.

Edi'kt (lat. *edi'ctum*), kungörelse, påbud, förordning. I det gamla Rom betecknade detta ord i allmänhet kungörelser af ämbetsman. Sådana kungörelser afsågo ofta tillfälliga förhållanden, t. ex. folkförsamlingssammanträde, senatssammankomst och fester. Viktigast voro de edikt, som vissa ämbetsmän utfärdade vid början af sin ämbetsutöfning. De mest bekanta af dessa äro pretorsedikten. Pretordomaren utfärdade vid ämbetsårets början ett edikt, hvari han bekantgjorde de grundsatser han ämnade tillämpa i lagskipningen (*edictum perpetuum*). Däri gjordes stadgad rättshäfd gällande, och däri gåfvos närmare bestämmelser om rättegångsförfarandet m. m., då lagen ej var fullt tydlig eller då den behöfde närmare utläggning. Pretorsedikt utfärdades hvarje år (*edictum a'nnuum*), men innehöllo i hufvudsaken delvis detsamma; ty en afgående pretors uppfattning och åsikter upptogos för det mesta af efterträdaren och öfvergingo i hans påbud (*edictum tralati'cium*). Genom dessa edikt kunde lagskipningen hålla någorlunda jämna steg med tidens kraf, utan att lagens allmänna stadganden behöfde ändras, och småningom uppstod en pretorisk rätt (*jus honorārium*), grundad på billighet och jämkning efter sig företeende omständigheter. Under Hadrianus' styrelse (117—138) sammanställde Salvius Julianus *edicta perpetua* i en ordnad samling, hvilken, utträngande äldre samlingar, blef grundval för den senare rättsutvecklingen och därmed äfven för det justinianska lagverket (529—559). Äfven edilerna och provinsståthållarna utfärdade edikt. De förres voro af mer administrativ art, de senares (*edicta provinciālia*) hade i viss mån samma betydelse för provinsen som den romerske stadspretorns egde för staden Rom. — De kejserliga edikten (*leges edictales* l. *constitutiones generales*) voro, i motsats till pretorsedikten, verkliga lagar af såväl privat- som statsrättslig natur. Samma betydelse af verklig lag har ordet edikt i det bekanta *edictum Theodorici*, den af östgoternas konung Teoderik den store år 500 utfärdade lagboken (se Romersk rätt). R. Tdh.*

Äfven några viktigare statsakter i den nyare tidens historia bära namnet edikt. Mest bekanta äro Nantesiska ediktet (se d. o.) af 1598, Restitutionsediktet (se d. o.) 1629 och det af Hollands ständer 1667 beslutade s. k. Eviga ediktet (se Nederländerna, Historia).

Ediktāl (lat. *edictālis*), i öfverensstämmelse med ett edikt. — Ediktalkallelse l. Ediktalstämning, *jur.*, offentlig — d. v. s. genom offentligt anslag, kungörelse i tidningar o. s. v. utfärdad — kallelse att möta inför rätta eller att vid domstol anmäla eller göra gällande rättsliga anspråk. Den, hvilken en sådan kallelse gäller, erhåller icke särskild del af stämningen, såsom eljest i fråga om stämning är föreskrifvet. Jfr Offentlig stämning. L. A.*

Ēdil (lat. *ædīlis*, af *ædis*, tempel), titel på fornromerska ämbetsmän, så kallade, enligt hvad man antar, med anledning däraf, att plebejernas urkunder, som de hade under sin uppsikt, förvarades i ett tempel, nämligen Ceres'. Till en början funnos endast två *plebejiske* ediler, anställda som tjänare eller biträden åt tribunerna vid rättsskipningen (i likhet med dessa voro de fridlysta till sina personer); i vissa fall hade de egen domsrätt. Deras ämbete var inrättadt efter förebilden af de patriciske kvestorernas och stod i samma förhållande till tribunmakten som kvestorernas till konsulatet. Efter år 367 f. Kr., då plebejerna fingo del i sistnämnda ämbete, anställdes äfven två *kuruliske* ediler. Jämväl till denna befattning fingo dock plebejerna snart tillträde, så att hvartannat år valdes patricier, hvartannat plebejer, under kejsartiden endast plebejer. De kuruliske edilerna hade kurulisk stol (af elfenben) och purpurbrämad toga. Beklädandet af deras ämbete grundlade nobilitet. Edilerna fingo efter hand rang efter pretorerna. Ämbetstiden utgjorde *ett* år.

Edilernas befogenhet under republikens senare tid innefattade hufvudsakligen polisuppsikt. Deras verksamhet, troligtvis delad mellan dem efter stadens fyra tribus (rotar), kan öfverskådas under följande synpunkter:

1. *Cura urbis*: uppsikt öfver staden (med gator, byggnader, tempel m. m.): tillsyn öfver gatuläggning (som i allmänhet bekostades af de enskilde husegarna), renhållning, vattenledningarna och deras nyttjande, bad, värdshus, vissa offentliga ställen o. s. v. samt öfvervakande af allmän säkerhet och ordning. Dessutom hade de att tillse, att bestämmelserna angående nyttjandet af statsjorden m. m. hölios i helgd o. s. v.

2. *Cura annonæ*: uppsikt öfver handeln; öfvervakande af mått och vikt, sanitär undersökning af födoämnen, öfverinseende öfver slafmarknaden, tillsyn öfver att lagar mot yppighet efterlefdes och att lifsmedelspriset ej stegrades för mycket m. m. För vården om lifsmedelstillgången inrättade Cæsar år 44 två nya edilsplatser (de cerealiske).

3. *Cura ludorum*: anordnande af festspelen, till hvilka medel anslogos af staten. Detta göromål blef i senare tider det viktigaste och var förenadt med dryga kostnader, i det att uppåtsträfvande ämbetssökande sökte genom praktfullt anordnade spel, hvartill statsbidraget långt ifrån räckte till, vinna folkets ynnest såsom medel till befordran. Så anställde Cæsar år 65 f. Kr., i egenskap af edil, lysande skådespel, som köstade stora summor.

Under Augustus öfvergick större delen af edilernas verksamhet till andra personer, särskildt den under mom. 2 nämnda till en *præfectus annonæ* och anordnandet af spelen till pretorerna. De nämnas ännu i 3:e årh. e. Kr. — Edilsämbetet förekom utom i Rom äfven i många städer i Italien och provinserna. Litt.: Sundén, ”De rom. antikviteterna” (1903), s. 102 ff. R. Tdh. (H. Sgn.)

Edinburgh [e'dinbrə, e'dinbərə l. e'dnbrə]. 1. (Midlothian) Grefskap i södra Skottland, mel-

an Forthviken och grefsk. Haddington (East-Lothian), erwick, Roxburgh, Selkirk, Peebles, Lanark och inlithgow (West-Lothian). 948 kvkm. 488,796 inv. 1901), 515 på 1 kvkm. Genom grefskapets nord- ästra del gå Pentlandbergen och genom den syd- stra delen Moorfootbergen. Mellan dessa ligger Esks oddal. Jordbruket, handeln och industrien äro lomstrande.

2. (Gael. *Dunedin*) Hufvudstad i Skottland och grefsk. E. (se ofvan), ligger 3 km. s. om Firth f Forth, under 55° 57′ 23″ n. br. och 3° 10′ 47″ . lgd, på högra stranden af den i en djup dal fly- ande Water of Leith. Såväl dess vackra läge mellan af och berg som dess litterära rykte och klassiska yggnader hafva förskaffat staden binamnet ”nya ten”. Areal 4,414 har. Större delen af E. ligger å tre i ö. till v. löpande rader af kullar, af hvilka en mellersta slutar med en 133 m. hög brant, m uppbär slottet. Den södra raden går i ö. till e branta Salisbury crags, bakom hvilka den vackra asaltklippan Arthur's seat höjer sig till 250 m. en norra raden slutar i ö. med den af gator och us kringbyggda Calton hill (9° m.). Dalarna, m skilja dessa höjder, äro öfverspända med broar, m förena de olika stadsdelarna. — E:s egentliga ärna är ”gamla staden”, som upptager den mel- rsta höjdraden och sträcker sig från slottet (Castle) ll det 1,6 km. östligare belägna Holyrood palace. enna stadsdel utmärker sig genom sina höga hus .0—12 våningar) och de trånga branta gränder, m utefter branterna löpa ned till High street med ess fortsättning Canongate, hvilken från esplanaden om slottet genomlöper hela gamla staden till Holy- od. I denna stadsdel ligga E:s äldsta kyrka, S:t iles (se bild 3), den gamla parlamentsbyggnaden, nu te för högsta domstolen och innehållande Advocates' brary och Signet library (se nedan), det dystra adshäktet (Tolbooth), bekant från W. Scotts ro- an ”Heart of Midlothian”. och det s. k. John nox' hus, ett sällsamt arkitekturprof från reforma- rns tid, om än dess nära samband med Knox' ersonlighet varit betvifladt. Genom en dal, i hvil- en Cowgate går parallellt med High street och d hvilken det gamla Grassmarket ligger, är gamla aden skild från en yngre stadsdel i s. Två broar rena de båda stadsdelarna. I den senare ligga uni- rsitetshuset, industrimuseet, medicinska fakultetens byggnad, Royal infirmary (sjukhus) och Heriot's spital (1628—50; se sp. 1359—60 bild 5). Syd- gare sträcker sig E. till parken The Meadows ängarna”, till början af 1800-talet en sjö), bakom vilken ligga de moderna förstäderna Newington, Whitehouse, Morningside och Merchiston. De bebos allmänhet af fattigare folk. Den nya staden, som pstått efter 1767, ligger n. om den gamla och iljes från den genom en djup dal, som fordom var konstgjord sjö (Nor' Loch), anlagd omkr. 1450, ttappad efter 1763, 1816—30 förvandlad till träd- rdar, Princes gardens, genom hvilka järnvägen är, hvars hufvudstation, Waverley station, ligger denna dalsänka. En till 50 m. bredd och 295 m. ngd uppförd väg (The Mound) samt två broar rena gamla och nya staden. På The Mound ligga oyal institution, i grekisk-dorisk stil (1823—30), h Nationalgalleriet (1850—58; se bild 1). I n. enomdrages dalen af den präktiga Princes street, m i ö. fortsättes af Waterloo place fram till Calton hill. Vid Princes street ligga många stål- liga byggnader, bl. a. arkivet (Register office) och posthuset, och där stå Walter Scotts stor- artade nationalmonument (marmorstaty under en 60 m. hög gotisk baldakin; se bild 1, t. v.) samt bildstoder af Wellington, Livingstone, filosofen John Wilson, skalden Allan Ramsay m. fl. Den nya staden har breda gator, stora öppna platser och ståtliga byggnader. S:t Andrew square är medel- punkten för handeln, med många banker och statyer af viscount Melville (på en 41,5 m. hög pelare) och earl John af Hopetoun; genom George street står den i förbindelse med Charlotte square, vid hvilken ligger en af stadens vackraste kyrkor, S:t George, och i hvars midt står en staty af prins Albert. På George street finnas bilder af Thomas Chalmers, Pitt och Georg IV. Än nordligare ligga Queen street gar- dens och Moray place, i hvilkas omgifning finnas stadens vackraste boningshus. Härifrån leder en 117 m. lång och 32 m. hög bro öfver Leiths dal till den på andra sidan liggande förstaden Dean. På Calton hill (se bild 1, bakgrunden) i östra delen af den nya staden ligga bl. a. det gamla astron. observatoriet samt nationalmonumentet till minne af slaget vid Waterloo (det skulle blifva en noggrann afbildning af Parthenon, men byggdes aldrig fär- digt). Där står ock en 31 m. hög Nelsonpelare m. fl. andra minnesstoder. Vid kullens fot står monumentet öfver Robert Burns, ett grekiskt rund- tempel med skaldens bröstbild.

E. har 192 gudstjänstlokaler, af hvilka 46 tillhöra den allmänna landskyrkan (Church of Scotland), 75 frikyrkan, 4 andra presbyterianska kyrkor, 26 den episkopala kyrkan, 7 katolikerna och 34 andra be- kännelser. Bland kyrkorna må nämnas S:t Giles (från 1300-talet; se bild 3), Tronkyrkan (byggd 1637—63) och den 1874—79 byggda protestantiska S:t Mary's cathedral med tre torn, af hvilka det mel- lersta är 90 m. högt. Bland profanbyggnader märkes främst *slottet* (se bild 2), som upptager 2,5 har och skiljes från staden genom en öppen esplanad, på hvilken står en bild af hertigen af York. Det ligger på samma ställe som ett af Hadrianus och Septimius Severus byggdt kastell (Alta castra). Med undantag af det från 11:e årh. härstammande Margaretas kapell är dock ingen del af slottet äldre än från 15:e årh. Man visar statsfängelset, det rum, hvari Jakob VI (I) föddes m. m. Det användes f. ö. nu till kasern och tyghus. Parlamentshuset byggdes 1631 —40 och ombyggdes 1808; bredvid det står gref- skapshallen och midtemot den rådhuset. Holy- rood palace (se bild 4) var förr de skotske konungarnas residens, men endast en ringa del af den ursprungliga byggnaden är ännu kvar. Äldst äro delar af kyrkan till det augustinkloster, som David I anlade 1128, och det kungl. slott, som Jakob IV och Jakob V byggde och där Maria Stuarts rum visas. Senare uppförda byggnader för- störes af eld 1650, hvarefter de yngre delarna af den nuv. byggnaden påbörjades under protektorn och fullbordades under Karl II, bl. a. tafvelgalleriet. Den vackra, af pelarhallar omgifna, gården på- börjades under Karl II, men blef färdig först på 1800-talet.

E:s folkmängd utgjorde 1901 316,479 pers. och beräknades 1905 till 336,577 pers. samt, om de nära liggande städerna Granton och Leith, som äro

Walter-Scott-monumentet. Nationalgalleriet. Calton hill med Nelsonpelaren. Bank of Scotland.

1. Edinburgh, vy från slottet österut.

2. Slottet sedt nedifrån Grassmarket.

3. S:t Giles-katedralen.

4. Holyrood palace.

5. Heriot's hospital.

EDINBURGH
MED
OMGIFNINGAR.
Skala 1:50 000
0 200 400 600 800 Meter
Spårväg
FIRTH of FORTH
Granton Harbour
Granton Pier
Granton Station
GRANTON
Newhaven
Fishmarket
Newhaven Pier
Shipbuilder's Yard
Outer Harbour
Martello Tornet
Trinity
Trinity Mill
Lomond Park
Trinity Road
Victoria Park
Leith Fort
Old Dock
Dock
Albert Dock
Victoria Dock
Edinburgh Dock
Caledonian Railway
Granton Road Station
East Pilton
Queensferry Road
Leith Hosp.
LEITH
Leith Links
Central St.
Bonnington
Broughton Road
Public Park
Cricket Grd.
Fettes College
Outhbers Combination Poor H.
Eastern Cemetery
Lochend L.
Lochend Pavilion
Victoria Hosp.
Lonely Bank Cott.
Barnton Terrace
Stockbridge
Dean
Queensferry Road
Stewartfield
Rattelton Dykes
Orphan Hospital
Belgrave Cr.
Princes Street
Waverley Station
Calton Hill
Queens Park
Holyrood Pal.
EDINBURGH
CASTLE
Parliament
University
(GAMLA STADEN)
Royal Infirmary
Medical Col.
Coltbridge
Donaldsons Hospital
St Marys Cath.
Rosebank Cott.
Park
Roseburn H.
Dalry
Dalry Road
Caledonian Railway
North Br. Dwellings
Dairy
Dairy Road
Gorgie Road
Merchiston
Merchiston Castle School
Napier Coll.
Spylaw Road
Colinton Road
Whitehouse
Grange
Newington
The Meadows
Bruntsfield Links
Warrender Park
Morningside
Craiglockhart
Craiglockhart Pond
Craiglockhart Hill
Craiglockhart Tower
Myreside
Royal Lunatic Asylum
Morningside Road
Morningside Junction
Blackford Hill Stat.
Blackford Road
Braid Hills
Royal Observatory
Braid Burn
Edinburgh Southern Cemetery
Western Cemetery
City Poorhouse
Edinburgh and Suburban and South Side
Junction
Cameron Bridge
Bridgend
Liberton Bank
Liberton
Under Craigs
Thirle Craigs
Prestonfield H.
Craigmount
Craigmount Grange
Craigmount Road
Craigmount Avenue
Newington Road
Dalkeith Road
Cluny Gardens
Arthurs Seat
Salisbury Rock
Duddingston
Duddingston L.
Queens Drive
Crow Hill
Pinnacle H.
Calton Hill
Calton Road
Canongate
Holyrood Palace
Regent Road
Royal Terrace
London Road
Leith Walk
Albert St.
Eastern Cemetery
Restalrig H.
Lochend Pavilion
Piershill
Piershill Barracks
Piershill St.
Portobello Road
Abbeyhill
Abbey Hill
Jamaica St.
Broughton Road
Broughton Market
Broughton St.
Picardy Pl.
Leith Walk
Elm Row
Greenside Church
Greenside Place
Greenside Row
Regent Terrace
Calton Hill
Royal Terrace
Regent Road
Waterloo Place
Princes Street
Queen Street
George Street
Hanover St.
Rose St.
Charlotte Square
St Andrew Square
St James Square
Register Office
Royal Bank
Commercial Bank
Thistle
Mound
Nat. Portrait Gal.
Royal Institution
Nat. Gallery
Scott Monument
Waverley Station
Caledonian Station
Haymarket Stat.
Haymarket
Dundas St.
Queensferry Street
Melville St.
Melville Monument
Shandwick Place
Rutland Square
Coates Crescent
Atholl Crescent
Torphichen St.
Morrison St.
Gardens
Castle Esplanade
Johnston Terrace
Castle Hill
Ramsay Gdn.
Victoria St.
Grassmarket
Cattle Market
Exchange
Chambers St.
Infirmary St.
Museums
University
Drummond St.
Roy. Infirmary
Medical College
Cowgate
South Bridge
High St.
Tron Church
Parliament House
Signet Library
Advocates Library
Old Fishmarket Close
Fountainbridge
Dundee St.
Lauriston Place
Lauriston
Bruntsfield Place
Bruntsfield Terrace
Merchiston Bank
Merchiston Castle School
Napier Coll.
Colinton Road
Bellevue
Abbeyhill
Abbey Hill
Jamaica St.
Broughton Road
Broughton Market
Broughton St.
Picardy Pl.
Leith Walk
Elm Row
Greenside Church
Greenside Place
Greenside Row
Regent Terrace
Calton Hill
Royal Terrace
Regent Road
Waterloo Place
Princes Street
Queen Street
George Street
Hanover St.
Rose St.
Charlotte Square
St Andrew Square
St James Square
Register Office
Royal Bank
Commercial Bank
Thistle
Mound
Nat. Portrait Gal.
Royal Institution
Nat. Gallery
Scott Monument
Waverley Station
Caledonian Station
Haymarket Stat.
Haymarket
Dundas St.
Queensferry Street
Melville St.
Melville Monument
Shandwick Place
Rutland Square
Coates Crescent
Atholl Crescent
Torphichen St.
Morrison St.
Gardens
Castle Esplanade
Johnston Terrace
Castle Hill
Ramsay Gdn.
Victoria St.
Grassmarket
Cattle Market
Exchange
Chambers St.
Infirmary St.
Museums
University
Drummond St.
Roy. Infirmary
Medical College
Cowgate
South Bridge
High St.
Tron Church
Parliament House
Signet Library
Advocates Library
Old Fishmarket Close
Fountainbridge
Dundee St.
Lauriston Place
Lauriston
Bruntsfield Place
Bruntsfield Terrace
Merchiston Bank
EDINBURGH
INRE STADEN
Skala 1:25 000
0 100 200 300 400 500
Meter
1 Ramsay M. 3 Black M.
2 Wilson M. 4 Livingstone M.

:s hamnstäder, medräknas, till 418,054. Det har ora brännerier och bryggerier samt boktryckerier, en är dock hvarken någon egentlig industristad ler handelsstad, utan har sin betydelse hufidsakligen såsom centrum för Skottlands litterära, etenskapliga och konstnärliga lif. Bland undervisngsanstalterna märkes främst det 1582 af Jakob I grundlagda universitetet. Dess nuv. byggnad pför““des 1789—1828 och omsluter en stor fyrntig gård. För den medicinska fakulteten, som ldades 1726 och åtnjuter stort anseende, byggdes 374—83 ett särskildt palats. Vid universitetet, m består af 6 fakulteter (äfven musik), funnos 1905 l professorer och 46 ''lecturers'' samt 3,244 studen- (äfven kvinnor). Det har ett bibliotek (grundadt 580) på 225,000 band och 7,000 handskrifter samt useum, botanisk trädgård jämte magnetiskt observtorium och akvarium (n. om E. på andra sidan ith). Ett äldre astronomiskt observatorium finnes å Calton hill, ett nyare på Blackford hill, s. om aden. Andra högre läroanstalter äro den 1519 undade High school (urspr. stadens borgarskola, sedd blott för klassiska studier, nu moderniserad), d foten af Calton hill, den 1823 inrättade E. ademy samt de genom fonder under förvaltning

Heriot trust och Merchant company upprätt- llna läroanstalterna Heriot-Watt college, Heriot chnical school, George Watson's college, Stewart's llege samt Queen street college och George square dies' college. Viktiga äro äfven fackskolorna, såsom oyal college of surgeons (1505), Royal college of ysicians (1681), Royal veterinary college (1823), aculty of actuaries (stift. 1856 som vetenskaplig förngspunkt för lifförsäkringstjänstemän och examensstalt). New college är predikantskola för skotska ikyrkan, och äfven de unerade presbyterianerna ifva i E. ett teol. seminarium. Af bibliotek märs The Advocates' library, Skottlands största biblik (517,000 bd), bildadt 1680, och Signet library 00,000 bd), bildadt 1755, samt det 1887 grunade Public library (163,000 bd). I Royal institions byggnad finnes ett skulpturgalleri, i nationalllleriet taflor af äldre och nyare mästare och i useum of science and art en ständig industriutställng samt samlingar i mineralogi, paleontologi och eologi, ett modernt porträttgalleri samt årliga konstställningar af Royal scottish academy och Society arts. Bland vetenskapliga sällskap äro att nämna oyal society (stiftadt 1783), med två sektioner: i fysikalisk och en litterär, Society of antiquaries stiftadt 1780), Royal physical society (st. 1771), E. ological society (st. 1834) och Royal scottish geoaphical society (st. 1884). De förnämsta i E. kommande tidningar äro: ''The scotsman'', Evening news'' och ''Evening dispatch'' och bland dskrifter ''Blackwood's magazine''. Den berömda Edinburgh review'' utges nu i London.

E:s förvaltning handhafves af ett stadsråd (50 edlemmar), som består af en lordprovost, 7 bailies, dean of guild (föreståndare för de 8 ännu beående gillena, som dock numera arbeta endast för ilgörande ändamål), en kassaförvaltare, en conner of trades, 7 polisdomare och 32 rådmän. har en 1674 anlagd och sedermera flera gånger vidgad vattenledning och talrika spårvägslinjer, m egas af staden, samt fyra järnvägsstationer. I medelbar närhet till E. ligga Granton och Leith, dess båda viktigaste hamnplatser, samt Portobello. E:s namn härledes från Edvin (se denne), konung af Northumberland; redan i 10:e årh. omtalas E. som en kunglig borg; omkr. midten af 1100-talet fick det stadsrättigheter, 1215 hölls där det första parlamentet, men först sedan det 1437 af Stuartarna valts till residens, fick det någon större betydelse. 1530 nedbrann det nästan till grunden, det som fanns kvar — med undantag af slottet, kapellet vid Holyrood och S:t Giles-kyrkan — förstördes 1542, när det eröfrades af earlen af Hertford. Det eröfrades 1639 af covenanters och 1650 af Cromwell; 1745 föll det i händerna på den yngre pretendenten. J. F. N.

Edinburgh [e'dinbrå l. e'dinboro], hertig af, titel, som från 1866 bars af drottning Viktorias andre son, Alfred, 1893—1900 storhertig af Sachsen-Koburg och Gotha. Se Alfred (Ernst Albert).

Edinburgh review [e'dinbrå l. e'dnboro rivjö], en engelsk kvartalsskrift, hvilken uppsattes i Edinburgh 1802 af Sydney Smith, Jeffrey (som redigerade den till 1829) och Brougham m. fl., men nu utkommer i London. Den vann genast stor framgång och var länge whigpartiets förnämsta organ. Af missnöje med dess politiska hållning uppsatte Walter Scott, som under 6 år var medarbetare, 1809 den mäktigt rivaliserande torytidskriften ''Quarterly review''. En snillrik medarbetare var Brougham (se denne), och Sydney Smiths artiklar i sociala och politiska frågor (1802—28) höra till det förnämsta i sin art. Från 1825 till in på 1840-talet var Macaulay med sina ''essays'' den mest glänsande medarbetaren. Äfven Malthus och J. St. Mill lämnade bidrag. Ingen engelsk tidskrift har utöfvat så stort inflytande som ''Edinburgh review'' egde under sin makts dagar, till midten af 1800-talet. Den står nu i de liberale unionisternas läger. Henry Reeve var dess redaktör 1855—95 och efterträddes af den nuv. Arthur Elliot.

E'dinger, Ludwig, tysk anatom, f. 1855 i Worms, med. doktor 1876, direktör för Senckenbergska neurologiska institutet i Frankfurt a. M., har utgifvit flera värdefulla undersökningar öfver byggnaden af det centrala nervsystemet hos ryggradsdjuren. Mest bekant är hans *Vorlesungen über dem bau der nervösen zentralorgane des menschen und der tiere* (7:e uppl. 1904). L—e.

E'dingtonit, *miner.*, en tetragonal zeolitart af sammansättningen $H_4 Ba Al_2 Si_3 O_{12}$. A. Hng.

Edinöl, *kem. fotogr.*, en fotografisk framkallare, som utgöres af amido-oxybenzylalkoholens saltsyrade salt, ett i vatten lättlösligt, gulhvitt, kristalliniskt pulver, som tillsammans med natriumsulfit och kolsyradt eller kaustikt alkali användes i fotografien såsom framkallare för bromsilfver-, klorsilfver- och klorbromsilfverbilder. J. Htzg.

Edison [e'disən], Thomas Alva, amerikansk ingenjör och uppfinnare, f. 11 febr. 1847 i Milan, Ohio, Förenta staterna, är på fädernet af holländsk, på mödernet af skotsk härkomst. Sin enda bokliga uppfostran under barnaåren erhöll han af sin mor, som väckte och uppmuntrade hans kunskapsbegär. Vid 12 års ålder började han sin bana som tidningsförsäljare på Grand Trunk-järnvägen, där man äfven upplät plats åt honom i en vagnfinka att trycka och utgifva en egen tidning och uppsätta ett litet ke-

miskt laboratorium. Sin vidare bokliga utbildning inhämtade han på de offentliga biblioteken. 15 år gammal, erhöll han tillfälle att lära sig telegrafera, och under de närmaste 5 åren var han telegrafist på ett stort antal platser i Förenta staterna och Canada. Han anställdes som ingenjör 1868 hos Western union telegraph co., som uppmuntrade hans experimentarbete, och 1869 hos The Laws gold report co. Under tiden egnade han sig åt ett flitigt experiment- och uppfinnararbete inom telegrafien, som resulterade i åtskilliga förbättringar och upp-

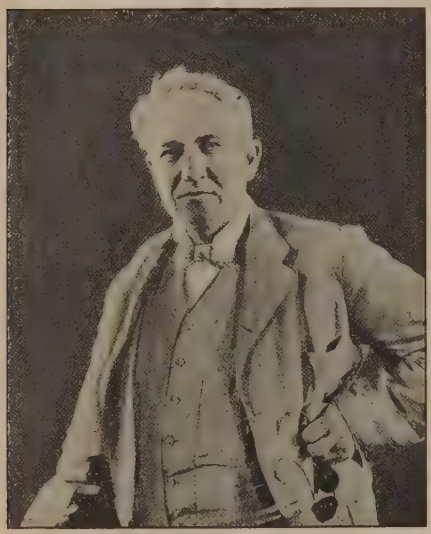

finningar af stor betydelse för den dåtida utvecklingen af detta nya område. Den viktigaste af dessa var utarbetandet (1869) af duplex- och (1874) kvadruplexsystemet, enligt hvilket senare två telegram samtidigt kunna afsändas i hvardera riktningen af en och samma linje. 1873 erhöll E. den första nämnvärda ekonomiska uppmuntran för sina arbeten, då han för en förbättrad typtelegraf för börsnoteringar erhöll 40,000 dollars. Härför uppsatte han laboratorium och mekanisk verkstad i Newark, New Jersey, hvarifrån han snart flyttade till Menlo Park. E. fortsatte där sina arbeten inom telegrafien och utarbetade sextuplexsystemet; han egnade sig därefter, sedan Bell uppfunnit telefonen, åt detta område och utarbetade bl. a. (1877) den första praktiskt användbara kolmikrofonen, som kompletterade Bell-telefonen och bidrog till densammas segertåg. Under dessa arbeten leddes han till en af de originellaste af alla uppfinningar, fonografen (1877), som upptecknar och återgifver artikulerade ljud och hvilken han sedan oafbrutet förbättrat, så att densamma blifvit af en synnerligen stor kulturell och praktisk betydelse. Till denna period hör äfven ett stort antal uppfinningar af mindre praktiskt värde, såsom mimeografen, en apparat för mångfaldigande af handskrifvelser, samt hans trådlösa telegrafisystem (1878) för i gång varande järnvägståg, hvarvid signaler fortplantades medelst elektriska induktionsstöringar (jfr Marconis system). Vid samma tid utarbetade han ett system för elektrisk spårvägsdrift, enligt hvilket flera linjer byggdes. 1879 började han sina arbeten på den elektriska koltrådslampan (glödlampan), som redan 1880 efter ett intensivt arbete fullbordades och erhöll den form, som den alltsedan dess i hufvudsak bibehållit. 1882 anlades under E:s ledning den första elektriska belysningsstationen (i New York city), som gaf ström åt 2,000 lampor. Detta företag, som genast var en teknisk och ekonomisk framgång, innebar ett utomordentligt uppfinnararbete, då alla därtill hörande detaljer, såsom dynamomaskin, ledningssystem, kablar, instrumentering och säkerhetsanordningar, blefvo af E. förbättrade eller självständigt utarbetade; vid denna station användes treledarsystemet och en lampspänning af 110 volt. Elektriska glödlampsbelysningen vann genast en oerhörd spridning i såväl Amerika som Europa; efter uppfinnaren benämnes i Förenta staterna nästan hvarje elektriskt belysningsbolag ortens Edison electric co. De följande åren använde E. till förbättringar på belysningsområdet, och under hans ledning anlades fabriker för tillverkning af lampor och elektriska maskiner. De största af dessa, Edison electric works i Schenectady, New York, sammanslogos sedermera med Thomson-Houston-verken i Lynn, Massachusetts, till General electric co., Förenta staternas största elektriska industriföretag. På grund af sina ofvan anförda arbeten anses E. hafva mer än någon annan bidragit till elektroteknikens snabba utveckling inom Förenta staterna. 1886 flyttade han till sina nuv. laboratorier och verkstäder i Orange, New Jersey. 1887 uppfann han kinetoskopet (kinematografen), som återgifver s. k. rörliga bilder. Under 1890-talet egnade han sig åt järnmalmsförädling i afsikt att tillgodogöra stora förekomster af fattig järnmalm (15 à 18 proc. järn) i Ogden, New Jersey. Efter flera års arbete och sedan han därpå nedlagt större delen af sin förmögenhet måste han uppgifva försöken. Hans därvid gjorda erfarenheter och förbättringar hafva öfverlåtits till Dunderland iron ore co. i Norge (1901). Samtidigt utarbetade han förbättringar inom cementindustrien och byggde 1903 en större cementfabrik i Stewartsville, Pennsylvania, som arbetat med stor framgång. 1895 började han sina arbeten på elektriska ackumulatorn, som ledde till sammanställandet och utarbetandet af den alkaliska järn-nickelackumulatorn, hvilken lofvar att blifva den närmaste framtidens ackumulator för kommunikationsändamål. F. n. (1907) fortsätter E. dessa arbeten och egnar sig åt ledandet af sin fonograffabrik i Orange, som fullständigt behärskar denna tillverkning inom Förenta staterna. 1906 utgingo därifrån i marknaden bl. a. omkr. 35 mill. fonografcylindrar. E. är medlem af ett stort antal vetenskapliga och tekniska samfund i Amerika och Europa. 1890 blef han led. af Svenska vet. akad. J. O. R—s.

Edisonfattning, *elektrot.*, ett af Edison angifvet sätt att fästa elektriska glödlampor, som blifvit det normala och mest använda öfver hela världen. Lampsockeln är försedd med en gänga, som passar i en motsvarande gänga i hållaren; här går den ena polen till lampan. Genom en plan bottenkontakt tillföres den andra polen. A. E—m.

Edisonit, *miner.*, en rutilart från North Carolina.

Éditeur [editör], plur. éditeurs, fr. (lat.

ditor), utgifvare, (bok-, musik-)förläggare. (Jfr dition.)

Edith [ī'dith] l. Eadgyth [eā'dgith], engelska prinsessor. 1. Angelsaxiske konungen Edvard I:s dotter, f. 913 l. 914, d. 946, blef 929 förmäld med Otto den store, sedermera tysk kejsare. — 2. Den heliga E., konung Edgars dotter, f. omkr. 962, dog som nunna i klostret Wilton 984, där hennes moder Wulfthryth efter sin skilsmässa från konungen torde ha blifvit abbedissa. — 3. Den mäktige jarl Godwins dotter. Hon blef 1045 förmäld med engelske konungen Edvard Bekännaren, gynnade sin broder Tostigs tronanspråk mot Harald Godwinsson och dog 1075, mycket hedrad af Vilhelm Erövraren.

Edithberga. Se Berta, "den heliga".

Editiōn (lat. *edi'tio*, utgifning af en skrift), upplaga. Ordet förkortas ofta till ed. — Edi'tio princeps, lat., "hufvudupplaga", den första tryckta upplagan af en författares verk; den bästa upplagan af ett arbete. — Edi'tio rēgia, "kungliga upplagan". Se Bibeltext, sp. 243. — Editor, lat., utgifvare. Under den romerska tiden betecknade detta ord föranstaltare af circenssiska spel, gladiatorsstrider o. d.

Editor, lat. Se Edition.

Edkins [e'dkinś], Joseph, engelsk missionär, filolog, f. 19 dec. 18°3 i Nailsworth, Gloucestershire, d. 23 april 1905, ordinerades 1847 till präst, utsändes 1848 af London-missionssällskapet såsom missionär till Kina. Där var han de första 10 åren stationerad i Shanghai, hvarifrån han gjorde upprepade, på den tiden med stora faror förenade missionsresor inåt landet (Sung-kiang, Su-tschou, Hu-tschou, Hang-tschou m. fl. städer). Under taipingrörelsen bar han fram evangelii vittnesbörd på lika platser inom Taipingriket, ja i dess hufvudort Nan-king inför själfva taipingkejsaren (se därom E:s *Narrative of a visit to Nanking*, 1863). E. öfversyttade i början på 1860-talet till Tientsin. Efter två års arbete där verkade han (som 1880 lämnade London-missionssällskapets tjänst) i Peking i 30 år. Under de sista åren af sitt lif var han fäst vid Chinese Imperial customs's service. E. egnade sig med entusiasm åt studiet af Kinas språk och land, ett studium, som satte frukt i många förtjänstfulla arbeten. Bland dessa må nämnas *Chinese and foreign concord almanack* (1852), *Grammar of the Shanghai dialect* (1853), *Grammar of the mandarin dialect* (1857), *The religious condition of the chinese* (1859; 3:e uppl. 1884 under titeln "Religion in China"), *New testament in the mandarin dialect* (1861), *China's place in philology* (1871), *Chinese buddhism* (1880), *Modern China, Evolution of the chinese language* (1888), *Introduction to the study of chinese* och *The early spread of religious ideas especially in the far East* samt det postuma arbetet *Nanking and prices in China*. A. K.

Edler (Edler von), tysk adelstitel, hvars innehafvare i rang står öfver den vanliga adeln, men under friherre.

Edler von Wiesenbrunn [fån vīsen-]. Se Kieseretter.

Edlig förpliktelse l. Edsförpliktelse, dels i allmänhet sådan skyldighet, som man genom edlig bekräftelse åtagit sig, eller skyldighet att aflägga ed, dels särskildt (*jur.*) förpliktelse att med ed, som aflägges inför domstol eller domhafvande, bekräfta riktigheten af någon förut lämnad uppgift, framför allt till boupptecknings. Dylik förpliktelse åligger egare eller delegare till den i bouppteckningen upptagna egendomen, emellanåt äfven andra personer, som kunna antagas ha närmare kännedom om densamma. Edsförpliktelsens fullgörande är för konkursgäldenär obligat och kan eljest yrkas af vederbörande rättsegare. Eden kan framtvingas medelst vite eller häkte. Se vidare Bouppteckning, Mened, Skriftliga bevis. C. G. Bj.

Edling, Bernhardina (Dina), sångerska, född Nichoff, f. 14 nov. 1854 i Lund, studerade för prof. Günther i musikkonservatoriet i Stockholm och debuterade på k. Stora teatern 1876 såsom *Adina* i "Kärleksdrycken" samt 1877 såsom *Alice* i "Robert" och *Pamina* i "Trollflöjten". Hon var 1877—92 engagerad vid k. operan och utförde där ett stort antal sångpartier, bland hvilka må nämnas *Susanna* i "Figaros bröllop", *Anna* i "Friskytten", *Fru Ström* i "Muntra fruarna", *Zerlina* i "Don Juan" och "Fra Diavolo", *Bertha* i "Profeten" och "Nürnbergerdockan", *Amneris* i "Aida", *Rosina* i "Barberaren", *Adalgisa* i "Norma", *Serpina* i "Ett litet huskors", *Zephyrine* i "Diamantkorset", *Fatima* i "Oberon", *Lola* i "På Sicilien" samt *Mignon* och *Carmen*. Hon gifte sig 1883 med ingenjören Gunnar Edling och blef änka efter honom 1897. Sedan hon lämnade scenen, har hon egnat sig åt sångundervisning och uppträdt på större konserter. Fru E:s röst eger omfång och en mindre vanlig fyllighet jämte välljud och naturlig böjlighet; hennes föredrag är varmt och musikaliskt, hvarför hon ofta anlitats såsom konsertsångerska. På scenen visade hon till en början inga egentliga dramatiska anlag annat än för naiva eller skälmska partier, men genom ytterst samvetsgrant och flitigt studium lyckades det henne att väl utmejsla äfven så svåra allvarligare karaktärsroller som "Carmen" och "Amneris". Såsom oratoriesångerska (bl. a. ett tjugutal gånger i Haydns "Skapelsen") har hon utmärkt sig framför andra samtida sångerskor i Sverige. Hon invaldes 1885 i Mus. akad. A. L. (E. F—t.)

Edlinger, Johann Georg von, tysk målare, f. 1741, d. 1819, hofmålare i München, var en produktiv och självständig konstnär. Hans verk tillhöra det bästa, som i Tyskland åstadkoms på porträttets område i början af 1800-talet. G—g N.

Edlund, Erik, fysiker, f. 14 mars 1819 i Edsbergs socken, Örebro län, d. 19 aug. 1888 på Ekudden vid Vaxholm. Han blef student i Uppsala 1840, filos. doktor 1845 och docent i mekanik 1846. 1847—49 vistades han, såsom bysantinsk stipendiat, i Tyskland och Belgien samt kom under denna tid i tillfälle att arbeta på W. Webers laboratorium i Leipzig. 1850 anställdes han som fysiker vid Vet. akad., hvilken 1851 kallade honom till sin ledamot. 1854—75 var E. tillika anställd som fysiker

vid Elektriska telegrafverket. 1858 var han led. i kommittén för granskning af 1856 års skolstadga, 1869 ordf. i kommissionen för behandling af åtskilliga till undervisningen i aritmetik och naturvetenskap inom elementarläroverken hörande frågor och 1872 led. i kommittén för ordnandet af den tekniska undervisningen. 1870 blef han led. och 1871 ordf. i styrelsen för Tekniska högskolan. Han var led. af Andra kammaren 1872. E. var led. af Vet. soc. i Uppsala (1858), af Landtbruksakad. (s. å.; hedersled. 1878) m. fl. lärda samfund. Det första arbete, hvarigenom E. tilldrog sig den vetenskapliga världens uppmärksamhet, var en experimentalundersökning, som han 1848 utförde på Webers laboratorium i Leipzig och hvilken han beskref i en afhandling med titeln *Om de induktionsströmmar, som uppkomma vid öppnandet och slutandet af en galvanisk kedja* (Vet.-akad:s handl., 1848). Han öfvervann därvid betydande experimentella svårigheter, som till stor del berodde därpå, att de då använda galvaniska elementen voro långtifrån konstanta. Af största betydelse i vetenskapligt hänseende voro tvenne undersökningar, som han beskref i uppsatserna *Om de vid fasta kroppars volymförändring uppkommande värmefenomener* (Öfversigt af Vet.-akad:s förhandl., 1861) och *Qvantitativ bestämning af värmefenomener, som uppkomma vid metallers volymförändring* (ibid., 1865). Dessa likasom hans *Undersökning om galvaniska induktionsströmmars värmeutveckling* o. s. v. (ibid., 1864) falla inom den då i nybildning befintliga mekaniska värmeteorien. Af bestående värde äro äfven hans i Öfvers. af Vet. akad:s förhandl. offentliggjorda (1867—70) undersökningar angående motståndet vid elektricitetens gång genom den elektriska ljusbågen (1867) och angående det s. k. Peltierska fenomenet (1868). Dessa arbeten, som kunna anses såsom grundläggande, fullföljdes sedermera i flera afhandlingar under senare skeden af hans vetenskapliga verksamhet. Vidare förtjäna hans undersökningar angående strömningsströmmar (1877) och angående en förmodad elektromotorisk kraft i ljusbågen (1867 och senare) omnämnande, ehuru hans teoretiska åsikter beträffande dessa företeelser ej kunna anses för lyckliga. Detsamma torde kunna sägas om hans arbeten angående gasers ledningsförmåga för elektricitet, i hvilka han häfdade den egendomliga åsikten, att tomrummet är en utmärkt elektrisk ledare (1882), äfvensom om den unipolära induktionen och de enligt hans åsikt därmed sammanhängande luftelektriska och polarskens-företeelserna.

Dessa arbeten, som stundom ledde honom in i häftig polemik, fyllde det sista årtiondet af hans lefnad. Ett arbete af ganska stor betydelse från denna period är hans undersökning angående värmeföreteelserna vid elektrolytiska processer (1882), i hvilket han bröt med då förhärskande åsikter och banade väg för ett riktigare åskådningssätt. Ett äldre arbete i denna bransch härrör redan från år 1876.

Största värdet satte E. själf på sitt teoretiska arbete *Théorie des phénomènes électriques* (Vet.-akad:s handl., 1874), i hvilket han uttalade den åsikten, att endast ett slags elektricitet finnes — en mening, som för öfrigt redan uttalats af Franklin. Om positiv elektrisk laddning beror på öfverskott af detta elektriska ämne öfver ett visst medelvärde, som var karakteristiskt för de elektriskt neutrala kropparna, så beror en negativ laddning på en motsvarande brist. E. sökte härleda de kända elektriska lagarna från denna hypotes och antagandet, att det elektriska ämnet, som han ansåg sannolikt vara identiskt med ljusetern, förhölle sig såsom ett gasformigt ämne. Detta arbete, som till en början väckte ett visst uppseende, har emellertid icke uthärdat den mot detsamma riktade kritiken. Särskildt har E:s teori ej förmått konkurrera med Maxwells storartade teoretiska verk, som utkom ungefär samtidigt (1873).

1856 inlämnade E. till Vet. akad. ett förslag till meteorologiska observationers anställande i Sverige efter en naturvetenskapligt utförd plan, och 1858 upprättades ett nät af meteorologiska observationsstationer, hvilka stodo under hans ledning till 1873, då Statens meteorologiska centralanstalt upprättades. Frukterna af denna hans verksamhet äro redaktionen af 14 bd meteorologiska iakttagelser och afhandlingen *Bidrag till kännedomen om Sveriges klimat* (Vet. akad:s handl., 1875). Dessutom utgaf han *Om isbildningen i hafvet* (Öfversigt af Vet. akad:s förhandl. 1863; äfven särskildt utgifven) samt *Om naturkrafternas verkningar* o. s. v. (Sv. tidskr. 1875), hvarjämte han redigerade flera band ”årsberättelser” m. m. De flesta af E:s vetenskapliga arbeten äro publicerade i Vet. akad:s publikationer, i ”Annalen der physik und chemie” och i ”Annales de chimie et de physique”.

E. åtnjöt ett synnerligen stort anseende inom den vetenskapliga världen. Till befästande af hans framskjutna ställning tjänade också hans välvilliga hjälpsamhet mot yngre forskare och hans stora allmänna intresse, särskildt för de tekniska vetenskaperna. En biografi öfver honom, af G. R. Dahlander, finnes intagen i ”Lefnadsteckningar öfver K. Sv. Vet. akad:s efter år 1854 aflidne ledamöter” (bd 3). Genom testamente skänkte han Vet. akad., inom hvilken han länge varit en ledande man, en fond, hvaraf ränteafkastningen årligen skall utdelas såsom belöning för undersökningar inom de matematiska, fysiska och kemiska vetenskaperna. S. A—s.

Edlund, Gustaf Vilhelm, finsk bokförläggare, f. i Åbo 19 aug. 1829, kom 1845 i bokhandel i Åbo och öfverflyttade 1849 till Hälsingfors, där han 1863 öfvertog Frenckel & sons bokhandel, som han 1900 försålde. Sin förläggarverksamhet begynte han redan 1853 med utgifvandet af Tekla Knös' dikter. E., som länge var Finlands enda mer betydande förläggare, har förlagt Runebergs och Topelius' arbeten, F. Cygnæus' ”Samlade skrifter”, ”Finland i 19:e seklet”. Schybergsons ”Finlands historia” och Ignatius' ”Finlands geografi”, ”Finsk biografisk handbok” m. fl. större arbeten, särskildt på det historiska området. Han erhöll 1884 kommerserådstitel. T. C.

Edmonton [e'dmøntən], förstad till London, i Middlesex, 13 km. n. om Londonbron. 46,899 inv. (1901).

Edmund [e'dmənd] l. Eadmund [eäd-], angelsaxiska konungar. 1. E., den siste konungen af Östangeln, f. 840, besteg tronen 855, blef 870 tillfångatagen af danskarna, hvilka, då han ej ville afsvärja sin kristna tro, bundo honom vid ett träd och sköto till måls på honom med pilar, hvarefter han halshöggs. E. betraktades sedermera af sina landsmän såsom martyr och helgon. Hans bild strå-

ade i de målade fönstren i hvarje kyrka längs
nglands östra kust, och ett kloster, Bury S:t
dmunds, upprättades på den plats, där hans huf-
ud enligt en sägen skulle hafva påträffats.
2. E. I, konung i Mercia och Wessex, konung
dvard den äldres son, f. omkr. 922, kom 940 på
onen efter sin broder Ethelstan. Han måste af-
äda ett stycke af sitt land till Northumbrias upp-
riske invånare och de med dem förbundne dan-
arna, men återtog det sedermera och underkufvade
essutom 945 riket Cumbria (se d. o.). S. å. gjorde
an Dunstan till abbot af Glastonbury och sin för-
ogne rådgifvare. E. mördades 26 maj 946 i
loucester af en fredlös.
3. E. II Järnsida (eng. *Ironside*), Ethelreds
n, f. omkr. 981, utropades i april 1016 efter fa-
erns död af Londons borgare till konung, medan
kets förnämste män samtidigt i Southampton hyllade
nut den store. E. blef erkänd som konung äfven
Wessex och upptog till en början med framgång
riden om kronan med Knut, hvilken han besegrade
d Pen i Somerset och tvang att upphäfva Londons
elägring. Till sist blef han dock fullständigt be-
grad vid Assandun (antingen Ashdown eller Ash-
gton i Essex) 10 okt. 1016, ingick därefter för-
kning med sin besegrare och fick som konungarike
hålla landet s. om Thames jämte Östangeln och
ssex, hvarvid troligen äfven bestämdes, att den
verlefvande skulle erhålla hela riket. E. dog re-
an 30 nov. s. å. "Järnsida" kallades han för sitt
od och sin stora kroppsstyrka. (V. S—g.)

Edmund [e'dmond], earl af Kent, engelsk prins,
ngste son till konung Edvard I, f. 1301, stod först
i sin broder Edvard II:s sida under dennes strider
ot baronerna, men slöt sig 1326 till den resning,
m störtade Edvard II från tronen och ledde af
nnes gemål Isabella af Frankrike samt hennes
skare Roger Mortimer. E. tillhörde därvid de
mare, som dömde de båda Despenser (se d. o.) till
öden, och han insattes 1327 i det regentskapsråd,
m skulle föra styrelsen i Edvard III:s namn. Snart
lät han sig emellertid, uppbragt öfver drottningens
ch Mortimers öfvermod, i stämplingar med sin ku-
n Henry, earl af Lancaster, i afsikt att störta
Mortimer. Hans motståndare lockade honom emel-
rtid, genom falska underrättelser om, att Edvard
II ännu var i lifvet, i en fälla och lät sedan döma
nom till döden som förrädare. E. afrättades 19
ars 1330; den ovilja detta uppväckte påskyndade
Mortimers fall. V. S—g.

Edmund Gammal, pseudonym för författarinnan
va Andreetta Fryxell.

Edna Lyall [lä'jal], pseudonym för A. E. Bayly
se d. o.).

Edom. 1. I G. T. namn på ett landskap, omfat-
ande största delen af ʿAraba (Wadi el-ʿAraba), en
ortsättning af Jordansänkan mellan Döda hafvet och
kabaviken af Röda hafvet, ö. om Sinaihalfön,
fvensom, och framför allt, berglandet ö. och v.
m ʿAraba. Det östra berglandet har i Wadi el-Ahsa
n naturlig gräns i n. (mot Moab), i s. bildar en tvär
änkning i bergen gräns mot Arabien, och i ö. om-
ifves det af den syriska öknen. Bergen utgöras dels
f porfyrklippor, dels af egendomligt färgad sand-
en och mot ö. och v. därjämte af kalkstensklippor.
berget Hor nå sandstensbergen en höjd af 1.329
.; de där bakom (mot ö.) liggande kalkstensber-
gen uppnå en ännu större höjd, och sandstensbergen s. om Hor hafva en höjd af öfver 1.800 m. E. genomskäres från ö. till v. af flera dalklyftor med ofta nästan lodräta väggar, och deras vattendrag utmynna således i ʿAraba, dels n., dels s. om dess högsta punkt (se nedan). Den af nutida resande mest besökta platsen i denna del af E. är den genom sina storartade ruiner intressanta, fordom viktiga handelsstaden Petra (se d. o.), belägen i en af lodräta klippväggar omgifven dal, Wadi Musa (Mosedalen), där, enligt muhammedansk tro, Mose framkallade vatten med sin staf ur klippan (grek. *petra*). I detta landskap kunde edomiterna "bygga sina nästen så högt som örnen" (Obadja v. 4), men äfven odla både säd och vin (4 Mos. 20: 14 ff.). Denna del af E. heter nu i s. Djebel Esch-Scheräh, i n. Djibäl. — ʿAraba, som har en längd af 160 km., är mestadels en af sandhöjder och stenar uppfylld öken. Ett litet stycke n. om dess högst belägna punkt (240 m. öfver Medelhafvet, Döda hafvet ligger 394 m. under Medelhafvet) börjar en djup graf, som under sin väg mot Döda hafvet blir allt djupare. Den enda angenäma omväxlingen beredes af de fåtaliga källorna vid foten af bergväggarna; i deras närhet uppstå små oaser. Mellan Döda hafvet och ʿAraba ligger ett sumpigt marskland, Es-Sabha, möjligen till en del samma land som den forna Siddimdalen, där Sodom, Gomorra m. fl. städer voro belägna. — Det v. om ʿAraba liggande berglandet har en helt annan karaktär än det östra. Det utgöres af en stor ödslig bergöken, som fortsätter ända till Egyptens gräns och i n. till södra delen af Palestina. I n. och n. v. omgifves den dystra bergplatån af några djupa dalklyftor, Wadi Fikre, Wadi Madara och Wadi Marra. I s. slutar den såsom en brant vägg, som mot ö. bildar en klipphöjd, El-Makra; i s. v. ligger ett kägelformigt berg, Djebel Aräif, midt emot bergplatån. Denna högslätt, som sluttar, ofta med tvära öfvergångar, mot ö. och s. och f. n. innehafves af den s. k. Azäzimestammen, passar förträffligt till karakteristiken i 1 Mos. 27: 39 ff., hvilken däremot icke kan gälla det östra berglandet. På den västra bergplatån och i ʿAraba trifves ock en mängd vildt, passande för jägaren Esau, såsom han skildras i 1 Mos. 25: 27 och kap. 27. I den västra utkanten af detta berglandskap finnas vattenrika källor, som gifva upphof till en härlig vegetation. Den östra delen af högplatån är genombruten af en rad dalklyftor, där den egendomligt färgade sandstenen åter träder i dagen. I forntiden ha dessa dalar varit odlade. F. n. undvikes hela denna bergplatå af karavanerna, som tåga omkring den i en båge. I gamla tider måste däremot handeln ha varit en af edomiternas förnämsta inkomstkällor på grund af förbindelsen med hafvet genom Elat. E:s gräns västerut sträckte sig i äldsta tider ända till Kades (jfr 4 Mos. 20: 16), i nyare tid återfunnet af Trumbull (i ʿAin Kadis i Wadi Kadis). — Det här beskrifna landskapet kallas i G. T. ej blott E. och E:s land, utan ock Seir och Seirs land — dock synes Seir ursprungligen ha omfattat endast den östra delen. — Bland de i E. omtalade städerna eller områdena må nämnas Bosra, hufvudstad i E. (troligen bevaradt i Busēra, n. om Petra), Elat (lat. *Ælāna*, grek. *Ailana*, nu Akaba) vid Elanitiska (nu Akaba-)viken i s. med det närlig-

gande Ezion-geber, Sela (klippan), af några, ehuru på ej fullt säkra grunder, sammanställdt med Petra (hvilken stad synes ej med säkerhet förekomma i hela G. T.), och Teman, som torde ha varit ett distrikt i nordvästra delen af landet. — 2. Ett i ofvannämnda landområde bosatt folk, hvilket i G. T. likasom landet understundom också kallas Seir eller Seirs barn; med dessa namn växlar äfven benämningen Esau, som däremot aldrig användes om landet E. De äldsta uppgifterna om E:s folk torde finnas i egyptiska urkunder från omkr. 1300 f. Kr., men innehållet i dem är skäligen magert. I patriarkberättelserna i 1 Mos., där äfven förhållandet mellan E. och Esau förklaras (25: 25, 30), är Esau den äldre tvillingbrodern till Jakob, d. v. s. båda folken äro nära besläktade, och Edom (Esau) har först hunnit till ett bofast lefnadssätt och blifvit en organiserad stat (jfr 1 Mos. 36: 31 ff.), hvilket likväl icke hindrat den yngre Jakob (Israel) att senare underlägga sig Edom, ett förhållande, som 1 Mos. 25: 31 ff. och kap. 27 vill förklara från religiös synpunkt. Till denna förklaring hör ock den olika karakteristiken af Esau och Jakob: den förre rättfram, godmodig, men rå och lättsinnig, den senare klok, listigt beräknande, men under allt detta mera öppen för högre mål. Till grund för berättelserna i 1 Mos. om Jakob och Esau torde för öfrigt ligga strider mellan edomiter och israeliter i förmosaisk tid. Före edomiternas inträde i landet E. beboddes detta af horiterna (grottinvånare), med hvilka edomiterna ingingo äktenskap (connubium); dock fortforo horiterna att bestå såsom ett särskildt folk med själfständig stamindelning (jfr 1 Mos. 36: 20 ff.). När Israel sedan på sitt tåg från Egypten nådde E:s gräns, stod detta folk redan under konungar (jfr 4 Mos. 20: 14). Sin afvoghet visade E. nu genom att tvinga Israel till en lång omväg omkring deras land. Sedan höra vi icke talas om E. förrän under konungarna Sauls och Davids regering. Den förre skall, enligt 1 Sam. 14: 47, ha fört ett segerrikt krig mot E., men troligen föreligger här ett misstag eller textfel. David besegrade E. fullständigt, utrotade till stor del dess manliga befolkning och insatte israelitiska fogdar i landet (jfr 2 Sam. 8: 13 ff.; 1 Krön. 18: 12 ff.; Ps. 60: 2). En prins Hadad, som då flydde till Egypten och där fann vänligt mottagande, återkom sedan under Salomos tid, utan att dock, såsom det synes, kunna göra dennes makt öfver E. något afbräck (1 Kon. 11: 14 ff.). Vid rikets delning tillföll E. Juda rike, måhända dock med rätt till egna vasallkonungar. Under den judiske konungen Joram (midten af 9:e årh. f. Kr.) lyckades E. göra sig fritt från Juda, men för att i stället, såsom det synes, snart nog blifva beroende af assyrierna. Förmodligen på grund af detta försvagande kunde konung Amasja i Juda tillfoga edomiterna ett nederlag och konung Asarja frånfånga dem den viktiga hamnstaden Elat (jfr 2 Kon. 14: 7, 22), en eröfring, som dock snart gick förlorad genom konung Ahas' trångmål under det syro-efraimitiska kriget (omkr. 736 f. Kr.), då edomiterna t. o. m. inföllo i Juda rike (jfr 2 Kon. 16: 6; 2 Krön. 28: 17 ff.). Därefter synes E. alltmer ha kommit i beroende af assyrierna, något som t. o. m. under vissa tider föranledde ett närmande från E:s sida till Juda rike i syfte att förhandla om gemensamt uppror. Under den babyloniske konungen Nebukadnessars regering har E. liksom Juda rike fått utbyta det assyriska oket mot det kaldeiska. Efter Jerusalems fall (586 f. Kr.) tog det gamla hatet sig uttryck däri, att edomiterna härjande inföllo i Juda, en händelse, som inspirerat en mängd profetiska röster bland judarna till strafförkunnelser mot E. (jfr Obadja v. 8 ff.; Hes. 25: 12 ff.; Jes. 63 m. fl.). Genom detta infall i Juda rike kom tyngdpunkten i E:s makt att ligga v. om ʿAraba. Vid judarnas återkomst från exilen torde perserna ha nödgats drifva ut E. från de förres område. Omkr. 300 f. Kr. ledo emellertid edomiterna själfva en stor förlust genom de från s. framträngande nabateerna (se d. o.), som satte sig i besittning af det östra berglandet med Petra. På grund häraf synas edomiterna på nytt ha inträngt i södra delen af Juda ända till Bet-Sur och Gasa och haft sin medelpunkt i Hebron. Från denna tid härleder sig namnet Idumeen på denna del af det gamla Juda. Då detta "Nya Edom" slöt sig till syrerna, bekrigades det lyckligt af Judas Makkabeus 165 f. Kr. och eröfrades fullständigt af Johannes Hyrkanos 126. Efter denna tid stod Idumeen under ståthållare. En af dessa, idumeern Antipater, lyckades med Cæsars gunst svinga sig upp till prokurator öfver hela Palestina år 47 f. Kr. Hans son, Herodes den store, blef grundläggaren af den sista dynastien i Juda, hvarunder Idumeen stod under en arkont. Efter år 70 försvinna såväl Idumeen som judarna ur den politiska historien. — Edomiternas religion var säkert polyteistisk; bland deras teofora personnamn märkas sådana, som ha till sammansättningsled något af gudsnamnen: *Kos*, *Malik*, *Baal* m. fl. Då de israelitiske profeterna icke nämna några edomitiska gudar, *kan* däri ligga en antydan, att religionen ej spelat någon större roll bland detta folk (jfr Esaus lättsinniga bortslumpande af sin religiösa företrädesrätt såsom den förstfödde). Å andra sidan voro edomiterna enligt G. T:s uppgifter kända för vishet och praktisk klokhet (jfr Jer. 49: 7; Obadja v. 8, Baruk 3: 22). — Litt.: Burckhardt, "Travels in Arabia" (1829), Laborde, "Voyage dans l'Arabie Pétrée" (1830), F. Bæthgen, "Beiträge zur semitischen religionsgeschichte" (1888), Doughty, "Travels in Arabia deserta" (s. å.), och F. Buhl, "Geschichte der edomiter" (1893). E. S—e.

Edomiternas land. Se Edom.

Edöner (grek. *edonoi'* l. *edônes*, lat. *edōni*) kallades fordom invånarna i landskapet Edonis, i sydvästra Tracien, mellan floderna Nestos och Strymon. Edonerna lades af Filip II under Macedonien. Skalderna nyttja stundom namnet E. såsom liktydigt med tracier. A. M. Å.

Edred [e'dred] l. Eadred, angelsaxisk konung, d. 955, var son till Edvard d. ä. och valdes 946 till konung efter sin broder Edmund. Under hela sin regering lät han sig ledas af den statskloke abboten Dunstan (se d. o.), på hvars råd han bl. a. medgaf en viss själfstyrelse under egen jarl åt skandinaverna i Northumberland.

Edreï. 1. Stad inom Manasse stam. Se Der'at. — 2. Stad inom Naftali stam (jfr Jos. 19: 37). E. S—e.

Edremīt, stad i Mindre Asien. Se Adramiti.

Edrenē, turkiska namnet på Adrianopel (se d. o.).

Edris, *muhamm. religionsh.* Se Idris.

Edrisi, Abu Abdallah Muhammed en Muhammed el-E., arabisk geograf. Idrisi.

Edrisider. Se Idrisider.

Edsberg. 1. Härad i Örebro län, ingår i Västerkrikes domsaga och fögderi samt omfattar socknarna Edsberg, Knista, Hidinge, Kvistbro, Tångera, Skagershult, länsdel af Nysund. 86,746 har. 9,534 inv. (1905). — 2. Kontrakt i Strängnäs stift, omfattar de 7 pastoraten Bodarne; Edsberg och Hackva; Knista och Hidinge; Kräklinge; Kvistbro; Tagershult; Viby och Tångeråsa. 1,009 kvkm. 31,189 inv. (1905). — 3. Socken i ofvannämnda härad. 4,779 har. 1,665 inv. (1905). E. bildar med Hackva ett konsist. pastorat i Strängnäs stift, och kontrakt. — 4. Egendom i Sollentuna socken i detta härad, Stockholms län, vid norra stranden af Edsviken. 16½ mtl med underlydande, däraf E. 1 mtl säteri. Taxeringsvärde 450,900 kr., däraf 112,400 kr. för annan fastighet. Egendomen bildades af riksskattmästaren Gabr. Bengtsson Oxenstierna, hvilken 1647 erhöll säterifrihet å densamma, och hörde sedan medlemmar af Oxenstiernska ätten till 1757, då den såldes till öfverstelöjtnanten T. G. Edbeck, hvars sonsons son, kammarherren frih. R. Edbeck, f. n. (1907) är egare af densamma.

Edsbro. 1. Socken i Stockholms län, Närdingedra härad. 10,508 har. 1,602 inv. (1905). Annex till Ununge, Uppsala stift, Närdinghundra kontrakt. — 2. Ett aktiebolaget Flemminge järnverk i ofvannämnda socken, med 1 masugn. 1905 tillverkades 3,651,468 kg. tackjärn till ett värde af 328,632 kr. Arbetsstyrkan under året 30 män.

Edsele, socken i Västernorrlands län, Ramsele kontrakt. 46,843 har. 1,770 inv. (1905). E. är annex till Ramsele, Härnösands stift, Ångermanlands västra kontrakt, men skall framdeles utgöra eget pastorat.

Edsförbundet, Schweiziska, sammanfattningen af de fristater, hvilka tillsammans bilda republiken Schweiz. Se Schweiz.

Edsförpliktelse. Se Edlig förpliktelse.

Edsholm, under medeltiden ett slott i Värmland, vid socken, vid det nu s. k. Slottsbrosundet eller Sloppet till Grumsfjorden. Den siste höfvitsmannen ifrån städes var riddaren Herman Gisler, under hvars tid slottet (1434) intogs och förstördes af Värmlandsmännen under Peder Ulfsson (Roos).

Edshult, socken i Jönköpings län, Södra Vedbo härad. 8,168 har. 720 inv. (1905). Annex till Aspelt, Linköpings stift, Södra Vedbo kontrakt.

Eds kapell, förr namn på Östra Eds socken.

Edsleskog (ej Hässelskog l. Hessleskog), socken i Göteborgs län, Tössbo härad. 10,576 har. 921 inv. (1905). E. bildar med Laxarby, Mo och Fröskog konsistoriellt pastorat i Karlstads stift, Norra Råda kontrakt.

Edsmären, kronopark i Västergötland. Den var förr mycket vidsträckt, hvilket skönjes af långt ut kringliggande slättland ännu befintliga gränsvallar, och under Karl XI:s tid lära å densamma ha funnits präktiga ekskogar. Till följd af rikets ständiga beslut förminskades den efter hand och afyttrades till största delen 1824, så att numera för kronan återstå tvenne jämförelsevis små trakter återstå: den ena i Älfsborgs län, omfattande 1,700 har, den andra i Skaraborgs län, omkr. 1,300 har. C. A. T. B.*

Edsta, kronopark i Västernorrlands län, Södra Ångermanlands revir, 1,015 har.

Edström, August Enzio, läroboksförfattare, skolman, f. 22 dec. 1854 i Sundsvall, blef student i Uppsala 1874, filos. kand. 1878 och filos. doktor 1883. 1887 blef han lektor i franska och engelska i Västerås och 1895 vid Nya elementarskolan i Stockholm. E. har för konsthistoriska, språkliga och pedagogiska studier företagit flera utrikes resor till Frankrike, Holland, England, Tyskland och Italien, åren 1889 och 1895 med statsunderstöd. Bland många af honom utgifna skolböcker må nämnas *Fransk elementarbok* (1892; 3:e uppl. 1905), *Fransk läsebok* (1901), *Fransk skolgrammatik* (1904) samt textsamlingen ”Moderna franska författare” (bd I—VI, 1891—1902), innefattande arbeten af J. Verne, Labiche, Halévy, Feuillet och Coppée. Tillsammans med G. Gullberg har E. dessutom bl. a. utgifvit en omarbetning af Oldes ”Fransk språklära” (1892), *Fransk skolgrammatik* (1895; 3:e uppl. 1906) samt *Franska ord och fraser* (1897). F. E. L—m.

Edsvalla, bruks- och landtegendom i Nors socken, Värmlands län, vid Norsälfven och E. station å Bergslagernas järnväg, omfattande jordegendom, tax. till 127,700 kr., samt masugn, 7 lancashiresmälthärdar, valsverk och mek. verkstad för brukets eget behof, vattensåg med 2 ramar och 1 hyfvelmaskin samt träsliperi med 4 slipverk, tegelbruk, allt tax. till 361,700 kr. Tillverkningen uppgick 1905 till 4,336 ton smidestackjärn och direkt ur masugn framställdt gjutgods, 3,912 ton smältstycken samt 3,909 ton stångjärn (med ett sammanlagdt värde af omkr. 1,28 mill. kr.), 6,364 kbm. sågade och hyflade trävaror, 36,700 hl. träkol samt 3,600 ton trämassa (med ett sammanlagdt värde af omkr. 265,000 kr.). Arbetsstyrkan vid järnverket var s. å. 131 män, vid sågverket och trämassefabriken 78 män och 3 kvinnor. Egare är aktiebolaget Edsvalla bruk, bildadt 1903.

Edsviken, vik af Saltsjön i Stockholms län, mellan Danderyds, Sollentuna och Solna socknar. Den står genom Stocksund i förbindelse med Lilla Värtan.

Edsvuren förrättningsman, *jur.* För vissa fall utföras värf, som till sin natur utgöra offentliga tjänsteförrättningar, af personer utan aflöning från det allmännas sida och utan anställning i dess tjänst. De kunna härvid vara verksamma såsom tillfälliga biträden åt ämbets- och tjänstemän, men äfven handla fullt självständigt. Nära dessa senare förrättningsmän stå de, hvilka, såsom läkare, barnmorskor, apotekare, notarii publici, mäklare o. s. v., särskildt legitimerats att tillhandagå allmänheten i vissa särskilda dess angelägenheter. Tidigare har det i ganska vidsträckt omfång varit ålagdt förtroendemän inom såväl den ena som den andra af nämnda klasser att före inträdet i sina funktioner aflägga en ed, hvarigenom de, efter mönstret af den då gängse allmänna tjänsteeden, förbundo sig att på bästa sätt fylla de af deras ställning följande förpliktelserna. I sammanhang med den allmänna tjänsteedens afskaffande (k. kung. 13 dec. 1878) hafva dock nämnda andra slags edsprestationer inskränkts i sin användning. Än i denna dag hafva dock åtskilliga enskilda förrättningsmän att fullgöra sådana. Detta gäller ej allenast så, att de, hvilka, såsom medlemmar i ego-

delningsrätt, jurymän i tryckfrihetsmål och biträden vid landtmäteriförrättning, mera eller mindre utöfva en domares kall, hafva att gå domared eller ed, som till innehållet därmed öfverensstämmer. Ed skall äfven aflaggas af s. k. stämningsmän vid förordnandets mottagande och af dem, som biträda domare vid värdering af fast egendom under införselrätt, före hvarje särskildt värderingstillfälle. Jfr Rätt. balk. kap. 11 § 37 och Prom. Lag till Utsökn. lag § 11. Se God man, Panträtt och Stämningsman. A. W.

Edsvära, socken i Skaraborgs län, Skånings härad. 3,964 har. 1,087 inv. (1905). Annex till Norra Vånga, Skara stift, Vånga kontrakt.

Ed-söre (isv. *epsöre*, af *ep*, ed, och *sværia*, svärja, aflägga ed, imperf. *sor*), *jur.*, egentl. ”edsvärjande”, ed, som Sveriges konung och landets förnämste män fordomdags aflade och hvarigenom de förbundo sig att försvara den allmänna friden, d. v. s. att hålla och skydda kyrkofrid, tingsfrid, kvinnofrid och hemfrid. Enligt hvad man af rimkrönikan och andra i behåll varande handlingar med full säkerhet kan sluta, aflade Birger jarl en sådan ed. I den s. k. Alsnöstadgan (omkr. 1280) förnyade Magnus Ladulås sin faders förordningar till främjande af trygghet och lugn i riket, och dessa fridsstadganden bekräftades med ed af konungen jämte de förnämste herrarna i riket. (Jfr Västgötalagen IV, 19, Schlyters uppl.) Enligt Upplandslagens konungabalk, 4, skulle denna ed af konungen och de ”allra högste herrarna i Sverige” förnyas vid hvarje konungaval. — Edsöresbalk, den balk i landslagarna, hvilken handlar om edsöresbrotten. — Edsöresbrott. Bröt någon mot den af konungen besvurna friden och förgrep sig i något af de stycken, som utgjorde föremålet för nyssnämnda konungens ed, sades han ”bryta mot konungens edsöre”. I Alsnö stadga upptogos som sådana edsöresbrott: att sarga eller dräpa någon i hans eget eller annan mans hus; att våldföra kvinna; att dräpa eller sarga i kyrka, på kyrkogård eller på ting; att hämnas, då fred blifvit lofvad och förlikning gjord, samt att hugga lem af annan. Ändamålet med ett dylikt sammanförande af dessa olikartade brott och deras gemensamma betecknande som edsöresbrott var att genom en strängare bestraffning af dylika våldsgärningar trygga den allmänna säkerheten. Såsom straff för edsöresbrotten var stadgadt, dels att den brottsliges lösegendom skulle vara förverkad till treskiftes mellan konungen, häradet och målseganden, dels att förbrytaren skulle vara landsflyktig, tills den, mot hvilken han brutit, bad för honom, samt dels att han, sedan han återfått fred, skulle böta 40 mark till konungen. I landskaps- och landslagarna finna vi likaledes hemfrids-, kvinnofrids-, kyrkofrids- och tingsfridsbrotten betecknade såsom edsöresbrott, om ock i de olika lagarna vissa olikheter förekomma i fråga om de kännetecken, som borde utmärka de gärningar, hvilka skulle betraktas såsom dylika fridsbrott. Dessutom voro, särskildt i landslagarna, åtskilliga andra brott upptagna såsom edsöresbrott, utan att kunna hänföras till någon af de ursprungliga klasserna, t. ex. att taga någon för misstanke om stöld, att basta, binda och pina honom oförvunnen, o. s. v. I 1734 års lag bibehöllos till en hufvudsaklig del de i landslagarna förekommande edsöresbrotten, fastän modifikationer vidtogos i fråga om hvad som karakteriserade de särskilda brotten, hvarjämte ett och annat nytt edsöresbrott blef upptaget. Straffet för edsöresbrott hade redan i stadslagarna helt och hållet öfvergått till böter. I brist på sådana skulle brottslingen halshuggas. I 1734 års lag, Missgärningsbalken, 23 kap., stadgades: ”Hvar som edsöre bryter, man eller kvinna, i staden eller å landet, böte hundrade daler och miste äran. Sker dråp deri eller rån, miste högra hand och lif sitt. Bryter någon edsöre annan gång, böte tu hundrade daler.” Genom förordn. 20 jan. 1779 bortfogos från de dittills varande edsöresbrotten alla de brott, i hvilka dråp ej skett, om ock i senare författningar benämningen stundom användes i en betydelse, som ej rätt står tillsammans med den genom 1779 års förordning skedda förändringen. I ny strafflagen (1862) nämnes ingenting rörande edsöresbrotten, och det spår af dem, som förekommer i 111 § af 1809 års regeringsform, i det att ofredande af riksdagsman förklarades skola anses och straffas såsom edsöresbrott, försvann genom den vid riksdagen 1865—66 åt ifrågavarande lagrum gifna lydelsen. Jfr Schlyter, ”Juridiska afhandlingar” II (1836), ”Utkast till edsörelagarnas historia”. L. A.

Edsöresbalk, Edsöresbrott. Se Ed-söre.

Educēra (lat. *educāre*), uppfostra.

Edukatiōn (fr. *éducation*; jfr Educera), uppfostran, bildning.

E dur (fr. *mi majeur*, eng. *e major*), *mus.*, den durtonart, som har *e* till grundton och förtecknas med ♯ för *f*, *c*, *g* och *d* (parallelltonart: ciss moll). A. I.

Edvard l. Eadward, *angelsaxiska konungar*:

1. Edvard (I) den äldre, Alfred den stores son, d. 925, valdes efter faderns död (28 okt. 901) till dennes efterträdare, men nödgades till 905 strida om kronan med sin af danskarna i norra och östra England understödde kusin Ethelwald, son till Ethelred I. Efter dennes död förnyades mellan E. och danskarna 906 den under Alfreds tid afslutade freden, och E. antog nu titeln *Angul-Saxonum rex*. I Mercia styrde ealdormannen Ethelred och dennes maka, E:s syster Ethelfleda (se d. o.), och under deras ledning anlades viktiga försvarsverk (*burhs*) mot danskarna, hvilka — sedan striden på nytt utbrutit 910 — genom E:s och hans systers förenade ansträngningar efter många års strider bragtes till fullständig underkastelse. Efter Ethelfledas död 918 införlifvades Mercia fullständigt med Wessex af E., som 922 erkändes som öfverherre äfven af kungarna i Wales och sista året af sin lefnad i någon af historieskrifningen ej med säkerhet känd form anses ha erhållit ett dylikt erkännande äfven af skottarnas konung. E. var en god lagstiftare och tapper krigare; det angelsaxiska väldet var under honom mäktigare än någonsin tillförene.

2. Edvard II Martyren, f. omkr. 963, d. 979, var äldste son till konung Edgar och valdes 975 genom ärkebiskop Dunstans inflytande till faderns efterträdare. Motpartiet, till hvilket flertalet munkar hörde och som på tronen velat uppsätta E:s yngre halfbroder Ethelred (”the Unready”), fick stöd af dennes moder, änkedrottning Ælfthryth, och det torde ha varit på hennes anstiftan, som E. mördades redan 979. Genom Dunstans försorg fick hans skymfade lik 980 en hederlig begrafning, snart på-

ödos underverk ske vid grafven, och redan 1001 talas E. som ”helgon och martyr”.

3. Edvard (III) Bekännaren (lat. *Confessor*), son till konung Ethelred II och Emma af ormandie, föddes antagligen 1004, uppfostrades vid rbroderns, hertig Rikard den godes, hof, sökte 1036 efter Knut den stores död göra sina arfsanspråk på Englands tron gällande, men återvände till England först 1041, troligen på inbjudan af sin halfbroder, Knuts och Emmas son Hardeknut. Efter dennes död valdes E. till konung 1042, trots starkt missnöje från danskarnas sida, hvilka torde ha till konung önskat Knuts systerson Sven Estridsson. Den mäktige jarl Godwin genomdref emellertid E:s val och var under de

d af Edvard Bekännaren, n ett altarfönster i Romfords mla kyrka (byggd af honom).

a följande åren Englands verklige styresman. älf var E., som torde ha varit albino och möjven i flera afseenden kroppsligen degenererad, mligen dåsig och pliktförsumlig, hyste stark förrlek för normandernas mera förfinade lefnadst och fyllde sitt hof med normandiska, af engelsinnen illa sedda gunstlingar. Hans välvilliga fristighet mot kyrkor och kloster skaffade honom dermera rykte för helighet och till sist binamnet Bekännaren”. Godwins inflytande befästes 1045 nom E:s giftermål med hans dotter Edith, men tvist om besättandet af Canterburys ärkebiskopsl, som E. gaf åt en normandisk gunstling, Robert Jumièges, jämte konungens misstro mot den mäkge jarlens och hans söners ärelystna planer vållade 51 en brytning dem emellan. Godwin och hans a Harald flydde ur riket, men återvände 1052 med flotta, hvarpå konungen såg sig nödsakad att ingå likning med dem, och flertalet af hans normandia gunstlingar lämnade England. Den nu åter alldande Godwin dog redan 1053, och hans son rald blef sedan till E:s död rikets verklige styresan. Under E:s sista dagar blef den af honom nyggda stora klosterkyrkan Westminster abbey färg och invigd. En vecka senare afled E., 5 jan. 66. Snart spriddes legender om hans undergöande kraft att bota sjuka, särskildt dem, som led rötsår (”the king's evil”), och han kanoniserades 61. — Som den siste konungen af den gamla gelsaxiska konungastammen lefde E. länge kvar i kadt minne hos dem, som tyngdes af de normanske konungarnas hårda regemente. Hans namn blef dem en symbol af frihet och oberoende: ”i stället frihet begärde Vilhelms och Henriks undersåtar dvard Bekännarens goda lagar”. Medeltida lefdsbeskrifningar öfver E. äro utgifna af Luard i Rolls series”; utförligast är hans regeringsl skildrad af Freeman, ”History of the norman nquest”, II—III. V. S—g.

Edvard (eng. *Edward*), *engelska konungar*:

1. Edvard I, f. 1239, d. 1307, konung Henr III:s och Eleonoras af Provence äldste son, förmäldes 1254 med Eleonora af Kastilien och fick då bl. a. Gascogne, Irland och Wales att styra, måste liksom sin fader 1258 underkasta sig högadelns välde (genom de s. k. Oxfordprovisionerna), men sökte hos det lägre ridderskapet stöd mot baronerna och var faderns högra hand under inbördeskriget 1264, hvarvid hans ungdomliga hetta vid förföljandet af en slagen trupp vållade det kungliga partiets nederlag vid Lewes. Däremot vann han 1265 segern vid Evesham och visade vid dess fullföljande mycken moderation mot baronerna. E. företog 1270 ett korståg, för därvid först till Tunis för att strida vid Ludvig den heliges sida, men fortsatte, då fransmännen efter Ludvigs död slutit fred med de otrogne, 1271 till Syrien, undsatte där Acre och eröfrade Nasaret. I juni 1272 undslapp han med nöd en muhammedansk fanatikers förgiftade dolk och led sedan lifvet igenom af det sår han då erhöll. På hemvägen erhöll han i Italien underrättelse om fa-

Edvard I:s stora sigill.

derns död (1272), besökte därefter först sina franska besittningar och landsteg i England i aug. 1274. Som regent tillhörde E. Englands yppersta; det nationella konungadömets makt ökade han med orubblig konsekvens, och hans reformer i rättsskipningen samt hans omfattande lagstiftningsarbete — som förskaffade honom binamnet ”den engelske Justinianus” — voro af grundläggande betydelse för den medeltida engelska rättsstatens utveckling (se England, historia). E. var invecklad i nästan ständiga krig, och hans däraf föranledda penningförlägenhet nödgade honom att ofta vända sig till parlamentet samt att till gengäld för erhållna bevillningar erkänna folkets självbeskattningsrätt och äfven i öfrigt medverka till särskildt underhusets utveckling till laglig korporation med växande politiskt inflytande. (Se Parlament.) I sin kyrkopolitik häfdade han med djärfhet och framgång kronans rätt gentemot prästerskapet och påfven själf, hämmade genom en förordning af 1279 de andliges jordförvärf samt motsatte sig 1296 energiskt Bonifatius VIII:s kraf på fullständig skattefrihet för prästerskapet. 1290 förvisade han alla judar ur England. E:s utrikespolitik

var storbritannisk: redan som ung prins hade han verkat för Wales' administrativa införlifvande med det öfriga England, och sträfvandena att åvägabringa en förening mellan England och Skottland upptogo hela senare delen af hans regering. De upproriske keltiske höfdingarna i Wales kufvades i flera blodiga fälttåg (1277, 1282—83 och 1294—95). Den gamla skotska konungaättens sista telning, Margareta, ''flickan från Norge'', ville han förmäla med sin son och arftagare för att därigenom åvägabringa rikenas förening, men då dessa planer korsades genom hennes död 1290, uppträdde han i kraft af sin länsherremyndighet som skiljedomare mellan de skotske tronpretendenterna och uttalade sig då (i Berwick 1292) för John Baliol, hvilken som vasall svor honom trohet. Då denne, begagnande sig af E:s trångmål till följd af tvister med Filip IV af Frankrike, sökte frigöra sig från länsförhållandet, inbröt E. 1296 i Skottland, segrade vid Dunbar, förklarade Baliol afsatt och hemförde honom som fånge. Skottarnas kamp för sitt oberoende upptogs emellertid redan 1297 af William Wallace, som först vann några framgångar, men slutligen 1305 blef tillfångatagen och på E:s befallning afrättad. Den skotska frihetsrörelsen fick omedelbart en ny ledare i Robert Bruce, som 1306 förjagades af E., men s. å. återvände för att ånyo upptaga striden. På marsch norrut för att tukta Bruce, afled E. i byn Burgh-on-Sands 7 juli 1307. Hans första gemål hade dött 1290, och han var sedan 1299 omgift med Filip IV:s af Frankrike syster Margareta (f. omkr. 1282, d. 1318). — E. var en god krigare, mindre dock framstående som strateg än genom sin egen ridderliga tapperhet. Hans inre politik gick ut på att samla hela folket till konungens hjälp i arbetet för rikets bästa, och äfven hans utrikespolitik kännetecknades, långt mer än hans undersåtar insågo, af dess storstiladt nationella riktlinjer. Jfr Stubbs, ''The early Plantagenets'' (1876, 5:e uppl. 1886), Tout, ''Edward I'' (i serien ''Twelve english statesmen'', 1888), och Jenks, ''Edward Plantagenet, the english Justinian'' (i serien ''Heroes of the nations'', 1902).

2. Edvard II, den föregåendes fjärde son i hans första gifte (med Eleonora af Kastilien), f. 25 apr. 1284 på slottet Carnarvon i Wales, kallades E. af Carnarvon, till dess han 1301 fick titeln earl af Chester och prins af Wales. Hans äldre bröder hade dött i barnaåren, och 1307 efterträdde E. sin fader på tronen. Han var en rå och obildad, nyckfull och dådlös man, i saknad af alla såväl krigar- som regentegenskaper. Makten lämnade han åt ovärdiga gunstlingar, först gaskognaren Piers Gaveston — hvilken 1308 upphöjdes till earl af Cornwall, flera gånger fördrefs af baronerna och till sist mördades 1312 —, sedan till Hugh Despenser d. ä. och dennes son af samma namn. E:s tvister med de öfver gunstlingsväldet förtörnade baronerna ledde upprepade gånger till blodiga fejder. Under tiden gick det engelska öfvervåldet öfver Skottland förloradt, E. led 1314 ett förkrossande nederlag mot Robert Bruce vid Bannockburn, och hans matta försök att återupptaga striden slutade med ett 1323 på 13 år afslutadt stillestånd. I sept. 1326 utbröt mot E. en omfattande resning, ledd af hans gemål, Filip IV:s dotter, Isabella af Frankrike, hvilken han äktat 1308. De båda Despenser afrättades, och E. själf togs i nov. s. å. till fånga, afsattes i jan. 1327 och blef 21 sept. s. å. barbariskt aflifvad på Berkeley castle. Jfr Stubbs, ''Chronicles of the reign of E. I and E. II'' (i ''Rolls series'', med historisk inledning af utgifvaren, 2 bd, 1882—83) och ''The early Plantagenets'' (1876, 5:e uppl. 1886).

3. Edvard III, den föregåendes och Isabellas af Frankrike son, f. 13 nov. 1312 i Windsor, d. 21 juni 1377 i Shene, blef i okt. 1326 af det parti, som gjort uppror mot hans fader, korad till riksföreståndare och utropades i jan. 1327 till dennes efterträdare. Under hans minderårighet låg makten hos hans moder och hennes älskare, Roger Mortimer, hvilka 1328 erkände Skottlands fullständiga oberoende. Hunnen till myndig ålder, lät E. fängsla och afrätta Mortimer (nov. 1330) samt förvisade sin moder till ett slott i Norfolk, där hon hölls under hederlig bevakning; hon dog 1358. Vid skotska gränsen utbröto snart fejder i samband med Edvard Baliols försök att efter Robert Bruces död vinna kronan. Understödd af nordengelska stormän, lyckades han bli krönt (sept. 1332), men fördrefs kort därefter af sir Archibald Douglas, som blef landets regent i den unge David Bruces namn. E. ingrep nu i tronstriden, besegrade Douglas vid Halidon hill 19 juli 1333 och införlifvade för beständigt gränsfästningen Berwick med sitt rike samt bemäktigade sig äfven till en tid de skotska lågländerna, medan Baliol som hans vasall (1335) sattes att härska öfver högländerna. Snart drogos likväl både hans uppmärksamhet och hans arméer från Skottland till Frankrike. I egenskap af Filip IV:s dotterson ansåg sig E. hafva bättre rätt till franska kronan än samme Filips brorson, Filip VI af Valois, hvilken 1328 bestigit tronen. Då man ej godkände hans anspråk, hvilka enligt fransk rätt saknade hemul, grep han till vapen. Dessförinnan hade han slutit förbund med sina flandriske svågrar, grefvarna af Hainaut och Geldern, samt med kejsar Ludvig Bajraren, hvarjämte han äfven ingick förbindelse med de af Jan van Artevelde ledda nederländska städerna. Så rustad och af parlamentet tillförsäkrad en dryg bevilling till företaget, inbröt E. öfver Flandern i Frankrike i sept. 1339. Därmed begynte han ett krig, som kom att, med vissa afbrott, räcka i nära tolf årtionden. I början var framgången helt och hållet på hans sida. Själf segrade han till sjöss vid Sluys 1340 och till lands vid Crécy 1346 samt eröfrade 1347 Calais. Hans son, ''Svarte prinsen'', hvilken under krigets fortgång trädde alltmer i förgrunden, slog fransmännen vid Poitiers (1356) och tog deras konung till fånga. Genom fredsslutet i Brétigny (1360), hvarvid E. afsade sig anspråken på Frankrikes krona, fick han under full suveränitet betydande besittningar i detta land. När fransmännen 1369—77 förnyade kriget, följdes E. icke af samma lycka. Af de lysande eröfringarna återstodo honom till slut endast Calais, Bayonne och Bordeaux.

E:s vasallkonung i Skottland, Edvard Baliol, hade redan 1338 nödgats återvända till England, men David Bruce, som 1342 ånyo bestigit skotska tronen, blef i okt. 1346 vid ett infall i England slagen och tillfångatagen vid Neville's cross. E. lät 1357 frigifva honom och fann sedan i honom ett villigt redskap för sina planer på de båda rikenas förening, hvilka emellertid strandade på de skotske stormännens motstånd.

Under E:s kostsamma fälttåg hade det penningbeviljande parlamentets makt stadigt tillväxt, och på 1370-talet framkallade de militära motgångarna äfvensom de kunglige rådgifvarnas självrådighet en stark folklig parlamentsopposition. I spetsen för denna ställde sig först Svarte prinsen, medan de maktlystne stormännen samlade sig kring E:s tredje son, John af Gaunt, hertig af Lancaster. E. själf hade nedsjunkit i ett nesligt beroende af sin vinningslystna älskarinna Alice Perrers, men öfvergafs på dödsbädden äfven af henne och sina hofmän, så att endast en präst bevittnade hans sista stunder. — E:s krigaregenskaper voro den glänsande riddarens, hans fältherrens. Han var en ganska skicklig diplomat, men saknade sin farfaders starka pliktkänsla och lyckades trots all yttre glans aldrig vinna dennes på folkets kärlek grundade fasta ställning. Han förmäldes 1328 med Filippa af Hainaut, som afled 1369. Jfr Longman, ''Life and times of E. III'' (2 bd, 1869), och Warburton, ''E. III'' (i serien ''Epochs of modern history'', 1875, 4:e uppl. 1887).

4. Edvard IV, son till hertig Rikard af York och sonsons sonson till den föregående, f. 28 apr. 1442 i Rouen, d. 9 apr. 1483, bar som yngling titeln earl af March. Hans ungdom inföll under början af ''Rosornas krig'' mellan husen Lancaster och York. Fadern, det yorkska husets hufvudman, var riksföreståndare (''protektor'') 1453—54 och 1455—56, men nödgades 1459 fly till Irland, samtidigt med att E. fann en tillflykt i Calais, där earlen af Warwick var guvernör. Efter Yorkpartiets seger vid Northampton 1460 blef Rikard af York erkänd som tronarfvinge efter den sinnessköe Henrik VI (af Lancaster), men han stupade i dec. s. å. vid Wakefield i en strid mot Henriks gemål Margareta, som kämpade för sin son Edvards rätt till tronföljden. E. lyckades emellertid snart samla en här, besegrade 2 febr. 1461 öfver en del af drottningens anhängare vid Mortimer's cross och intågade några veckor senare i London, där han 4 mars utropades till Englands konung. Sin afgörande seger öfver Margaretas här vann han 29 mars vid Towton (20 m. s. v. om York); Henrik och Margareta flydde till Skottland. I norra England var emellertid lancasterska partiet ännu mäktigt, men dess här blef 1464 slagen vid Hexham, och Henrik VI blef året därpå tillfångatagen och insatt i Tower. E:s ställning syntes nu tryggad, men blef åter farlig genom hans högadliga anhängares missnöje öfver det giftermål han 1464 gått med den vackra, men lågättade Elisabet Woodville (se Elisabet, eng. drottningar) och stora förläningar han gaf hennes släktingar. Särskildt stötte han sig med Warwick, som gynnade fransk vänlig politik, medan E. däremot nära förenade sig med hertig Karl den djärfve af Burgund. Warwick vann då öfver på sin sida E:s bror, hertigen af Clarence, som i Calais 1469 äktade Warwicks dotter och sedan understödde svärfaderns resning mot E. s. å. E. blef t. o. m. tillfångatagen nära Coventry af Warwicks förbundne, ärkebiskopen af York, men lössläpptes snart och tvang då Clarence och Warwick att fly först till Calais, där de afvisades, och sedan in på franskt område. Där åvägabragte Ludvig XI en försoning mellan dem och Henrik VI:s landsflyktiga drottning, och med gemensamma krafter utrustade de mot E. en stor här, som 1470 landsattes i England. E. måste taga sin tillflykt till Nederländerna, fick där hjälp af sin svåger och bundsförvant, hertigen af Burgund, och återvände 1471 till England, där den gamle Henrik VI af ''konungamakaren'' Warwick befriats ur Tower och uppsatts på tronen. I London, där E. förstått att göra sig högeligen älskad, mottogs han med jubel. Medtagande Henrik som sin fånge, tågade han sedan mot Warwick, hvilken i grund besegrades och stupade vid Barnet (14 apr.). Drottning Margareta, som för sent med en undsättningshär landstigit i västra England, besegrades 4 maj i det blodiga slaget vid Tewkesbury, och hennes son Edvard lär efter slaget hafva dräpts i konung E:s åsyn. Natten efter E:s återkomst till London (21 maj) dog Henrik VI i Tower, äfven han troligen afdagatagen på befallning af E., hvars så blodigt vunna tron nu ändtligen syntes stå tryggad. E. hvälfde nu planer på att i förening med Karl den djärfve återupptaga striderna med Frankrike, skaffade sig penningmedel genom att tvinga de förmögne att lämna s. k. ''frivilliga gåfvor'' (*benevolences*) samt öfverförde en ståtlig här till Calais. Kort efter det han inryckt på franskt område, förmåddes han emellertid af den sluge Ludvig XI till att ingå stillestånd för 7 år (i Picquigny 1475). Mot sin broder, hertigen af Clarence, fattade E. misstro, då denne efter Karl den djärfves död (1477) friade till dennes dotter och arftagerska Maria af Burgund; han lät därför anklaga Clarence för högförräderi och skoningslöst aflifva honom i Tower 1478. Trots alla dessa blodsdåd, godtycklig styrelse och sedeslös vandel var E. ständigt, genom sitt fagra yttre och sitt otvungna sätt, de lägre folkklassernas gunstling. Jfr Gairdner, ''The houses of Lancaster and York'' (1874, 6:e uppl. 1886).

5. Edvard V, den föregåendes äldste son med Elisabet Woodville, föddes i Westminster 3 nov. 1470, fick — sedan fadern återvunnit kronan — 1471 titeln prins af Wales och utropades efter Edvard IV:s död, 9 apr. 1483, till konung. Hans farbroder, hertig Rikard af Gloucester, bemäktigade sig genast styrelsen som ''protektor'', och bostad anvisades åt den tolfårige konungen samt hans två år yngre broder Rikard i Tower. Kröningen uppsköts emellertid, och Rikard lyckades förmå parlamentet att förklara Edvard IV:s giftermål olagligt, hvarigenom den unge E:s rätt till kronan underkändes. Efter låtsad tvekan lät nu Rikard utropa sig till konung och kröntes 6 juli. Under sommarens eller höstens lopp, troligen i aug. eller sept., dogo de båda prinsarna i Tower. Alla voro öfvertygade, att de mördats på farbroderns befallning, men ingen visste, huru mordet tillgått. Den första detaljerade skildringen af förloppet gafs långt senare af sir Thomas More i dennes ''History of Richard III''; enligt denna skulle de båda gossarna ha kvästs under sömnen och liken begrafts under en trappa. En senare forskning har bekräftat

trovärdigheten af Mores berättelse, som bl. a. bestyrkes genom det 1674 gjorda fyndet af tvenne gosskelett under en trappa i Tower. Jfr Gairdner, ”Did Henry VII murder the princes?” (i ”Engl. hist. review”, 1891, kritik af en uppsats af C. R. Markham, ”Richard III, a doubtful verdict reviewed”, i samma årgång af tidskriften).

6. Edvard VI, son till Henrik VIII och Jane Seymour, föddes 12 okt. 1537, erhöll en ytterst omsorgsfull uppfostran och blef i enlighet med faderns 1546 upprättade testamente dennes efterträdare 28 jan. 1547. Enligt Henrik VIII:s föreskrift öfvertogs regeringen under E:s minderårighet till en början af en kollegial förmyndarstyrelse, men denna utsåg snart den protestantvänlige earlen af Hertford, inom kort upphöjd till hertig af Somerset, till riksföreståndare (”protektor”), och ur dennes råd uteslötos den nya riktningens motståndare. Somerset störtades emellertid redan hösten 1549 af rådet och insattes för en tid i Tower, protektoratet afskaffades, och rådet öfvertog förmyndarregeringen. Där innehades nu högsta maktén af earlen af Warwick, som 1551 upphöjdes till hertig af Northumberland och 22 jan. 1552 lät afrätta Somerset, hvilken fått återinträda i rådet och hvälfde planer på att återvinna sin förra ställning. E. insjuknade i apr. 1552 i mässling och kopporna samt var sedan alltjämt klen till hälsan. Han gick nu fullständigt i Northumberlands ledband, och denne sökte förskaffa sin släkt kronan genom att förmå E. att från tronföljden utesluta sina halfsystrar Maria och Elisabet samt till sin efterträderska utse Henrik VIII:s systerdotters dotter Jane Grey, hvilken i maj 1553 förmälts med Northumberlands äldste son Guildford Dudley. I juni s. å. ändrade den redan dödssjuke E. tronföljden på detta sätt, och redan 6 juli s. å. afled han — af tvinsot — i Greenwich. E:s regeringstid blef för England synnerligen betydelsefull genom den kyrkoreformation, som då under Cranmers ledning samt Somersets och den unge konungens egen medverkan genomfördes. Själf var han en brådmogen religiös ifrare och hyllades af reformationens män i hela Europa som ”den engelske Josias”. Intressant är hans nu i British museum förvarade egenhändiga dagbok (från tronbestigningen t. o. m. nov. 1552), senast utgifven af Nichols, ”Literary remains of E. VI” (1857). Jfr Froude, ”History of England from the fall of Wolsey etc.”, del 4—5.

7. Edvard VII (Albert Edward),

konung af Storbritannien och Irland, kejsare af Indien, f. i London 9 nov. 1841, är äldste son till drottning Viktoria och hennes gemål, prins Albert af Sachsen-Koburg och Gotha. Före sin tronbestigning bar han titeln prins af Wales. Han erhöll en omsorgsfull uppfostran och företog redan som yngling vidsträckta resor, bl. a. till Canada och Förenta staterna 1860 och till Palestina 1862. Han förmäldes 10 mars 1863 med prinsessan Alexandra af Danmark (f. 1 dec. 1844), dotter till konung Kristian IX, och residerade som tronföljare vanligen på slottet Sandringham. Enär drottning Viktoria efter sin makes frånfälle under en lång följd af år tillbragte sitt lif i enslig tillbakadragenhet, fick tronföljarparet öfvertaga de omfattande representationsplikter, som ålägo tronens innehafvare, och uppfyllde dem på ett sätt, som förskaffade dem stor och allmän popularitet. 1875—76 företog prins E. en resa till Indien och bidrog genom sitt långa uppehåll därstädes att öka den infödda befolkningens lojalitet mot det brittiska väldet. Drottning Viktoria afled 22 jan. 1901, och prinsen af Wales besteg då som Edvard VII tronen. Hans kröning — uppskjuten några veckor genom konungens lifsfarliga sjukdom (blindtarmsinflammation) — egde rum 9 aug. 1902. E. har som konstitutionell monark med mycken takt fyllt sitt värf och särskildt på det utrikespolitiska området ådagalagt en diplomatisk begåfning, vida öfverträffande förväntningarna vid hans trontillträde. Särskildt anses hans personliga inflytande starkt ha bidragit till det 1903 inledda och sedermera ytterligare befästa ”hjärtliga samförståndet” mellan England och Frankrike och äfven vid andra tillfällen gjort sig gällande i världsfredens intresse. — Af E:s sex barn afled äldste sonen, Albert Viktor, hertig af Clarence (f. 1864), 14 jan. 1892 och tredje sonen efter blott en dags lefnad 7 apr. 1871. De öfriga äro: Georg, hertig af York, sedermera äfven prins af Wales och hertig af Cornwall, f. 3 juni 1865; Louise, f. 20 febr. 1867, förmäld 27 juli 1889 med hertigen af Fife (se Duff); Viktoria, f. 6 juli 1868, och Maud, f. 26 nov. 1869, förmäld 22 juli 1896 med prins Karl af Danmark (sedermera konung Håkan VII af Norge). — En samling af E:s tal som tronföljare, *Speeches and addresses of H. R. H. the prince of Wales 1863—88*, utgafs 1889. Jfr Escott, ”King Edward and his court” (1903). V. S—g.

Edvard, *engelska prinsar*:

1. Edvard, prins af Wales, vanligen kallad Svarte prinsen, eng. *The black prince* (namnet härledes vanligen från den svarta rustning han påstås ha burit i slaget vid Crécy och är från 1560-talet traditionellt; jfr ”The Antiquary” XVII, n:r 100). Han föddes på slottet Woodstock 15 juni 1330 och var äldste son till konung Edvard III och drottning Filippa. Han utnämndes 1337 till hertig af Cornwall och 1343 till prins af Wales. Som sextonåring följde han sin fader i härnad till Frankrike 1346, där han s. å. utmärkte sig i slaget vid Crécy. 1355 sändes han med en här till Gascogne som konungens ställföreträdare och företog på hösten ett plundringståg in på franskt område. I juli 1356 planerade han ett tåg tvärs genom Frankrike till Normandie, men gensköts, innan han hunnit öfvergå Loire, af konung Johan och måste, förföljd af denne, anträda återtåget öfver Poitiers mot Bordeaux. Under vägen blef han instängd i närheten af Poitiers, men förde då sin lilla skara mot den vida öfverlägsna fienden, vann en glänsande seger och tog den franske konungen till fånga (19 aug. 1356). Följd af sin fånge, hvilken han behandlade med högt uppdrifven ridderlig höfviskhet, intågade han 1357 i triumf i London. 1361 förmäldes E. med sin fränka, Johanna, dotter till Edvard II:s broder Edmund af

Kent, upphöjdes året därpå till furste af Akvitanien och Gascogne och höll ett glänsande hof i Bordeaux. Han inblandades 1367 i de spanska tronstriderna mellan Englands allierade, konung Peter den grymme och dennes halfbroder, bastarden Henrik af Trastamara, hvilken vunnit stöd hos den franske krigshjälten Du Guesclin. E. mottog den förjagade konung Peter vid sitt hof, gaf honom stora penninglån och lyckades i spetsen för en till Spanien förd hjälphär efter segern vid Navarrete (april 1367) återuppsätta honom på tronen. På den utlofvade ersättningen blef han emellertid bedragen och återvände hem med bruten hälsa och en af sjukdomar decimerad här. De dryga skatter han nödgades pålägga sitt furstendöme för att betala krigskostnaderna framkallade hos de store baronerna häftigt missnöje, och de vädjade mot honom till franske konungen Karl V såsom landets öfverherre. Då denne 1369 stämde prinsen att stå till svars i Paris, lät han hälsa, att han skulle komma på utsatt dag, "men med hjälm på hufvudet och med 60,000 man". I det krig, som nu utbröt, ledo engelsmännen svåra förluster, och E. fläckade sin ära genom att vid återtagandet af Limoges, som enligt hans mening förrädiskt uppgifvits åt fransmännen, låta skoningslöst nedhugga hela stadsbefolkningen, män, kvinnor och barn (okt. 1370). Illa sjuk i vattsot, återvände E. jan. 1371 till England och afstod året därpå alldeles från sitt akvitanska furstendöme. 1376 gaf han vid "det goda parlamentet" underhuset sitt betydelsefulla stöd i dess kamp mot regeringens godtycke och maktmissbruk. Han afled 8 juli 1376. — "Svarte prinsen" var med sin tapperhet, sin ifver för de ridderliga hederslagarna och sin likgiltighet för det lägre folkets lidanden en af det medeltida riddarväsendets mest karakteristiska och mest frejdade representanter. Jfr J. Moisant, "Le Prince Noir en Aquitaine, 1355—70" (1894).

Edvard, Svarte prinsen (Från hans graf i Canterbury.)

2. Edvard, prins af Wales, ende son till Henrik VI och Margareta af Anjou, f. 1453, d. 1471, uppfostrades af sin moder, som under de täta maktomskiftningarna fick söka skydd för sig och honom än i Wales, än i Skottland, än åter i Frankrike och Lothringen. Då Henrik VI genom "kungamakaren" Warwick, med hvars dotter E. trolofvades, blifvit återuppsatt på tronen i okt. 1470, begåfvo sig E. och hans moder till England. Efter slaget vid Tewkesbury (maj 1471) sökte E. skydd hos sin tilltänkte svåger, hertigen af Clarence, men denne förde honom inför konung Edvard IV, i hvars åsyn ynglingen lär ha dräpts.

3. Edvard, earl af Warwick, f. 1475, d. 1499, var son till Edvard IV:s bror, hertigen af Clarence (se d. o.) och Isabella Nevill, "kungamakaren" Warwicks dotter. 1484 påtänktes han af Rikard III till tronföljare, men fick stå tillbaka för earlen af Lincoln (se De la Pole 4) och insattes 1485 i Tower af Henrik VII, blott enär han som son till Clarence hade anspråk på tronen. Han visades 1487 offentligen i London, då bedragaren Lambert Simnel under hans namn gjort uppror. En annan falsk tronpretendent, Perkin Warbeck, planerade 1499 för E. och sig själf ett rymningsförsök; då detta upptäcktes, blef E. anklagad för sammansvärjning mot Henrik VII:s lif, dödsdömd och afrättad, 28 nov. s. å. Hans grymma öde lär ha förorsakats af Ferdinands af Aragonien vägran att gifva sin dotter åt tronföljaren prins Arthur, så länge den till tronen arfsberättigade E. fanns i lifvet.

4. Edvard, Jakob II:s sonson, engelsk tronpretendent. Se Karl Edvard.

5. Edvard August (eng. *Edward Augustus*), hertig af Kent och Strathearn, drottning Viktorias fader, var Georg III:s fjärde son och föddes 2 nov. 1767. Efter studier i Göttingen, Hannover och Genève ingick han i engelska hären och tjänstgjorde 1790—98 i Gibraltar, Canada och Västindien. 1799 utnämndes han till hertig af Kent och Strathearn, erhöll s. å. generals grad och blef 1802 guvernör öfver Gibraltar, men framkallade genom sin stränghet vid krigstuktens handhafvande ett myteri (i dec. s. å.), efter hvars kufvande han hemkallades. Svärt skuldsatt, öfverflyttade hertigen, som 1805 blifvit fältmarskalk, 1816 från England till Bruxelles för att där lefva i tillbakadragenhet. För att bidraga till tronföljdens betryggande förmälde han sig 1818 — s. å. som hans bröder, hertigarna af Clarence och Cumberland, af samma skäl ingingo äktenskap — med änkefurstinnan Viktoria Maria Lovisa af Leiningen och återvände med henne till England kort före deras dotters Alexandrina Viktorias födelse i maj 1819. Han afled i Sidmouth i Devonshire 23 jan. 1820. I armén var han illa omtyckt till följd af sin pedantiska noggrannhet, och i regeringskretsarna var han ej gärna sedd, enär han i öfverhuset plägade rösta med den liberala oppositionen. Jfr biografi af Erskine Neale (1850). — Hans gemål, Viktoria Maria Lovisa, hertiginna af Kent, f. 17 aug. 1786, var dotter till hertig Frans af Sachsen-Saalfeld-Koburg och syster till konung Leopold I af Belgien. Hon förmäldes 1803 med prins Emich Karl af Leiningen samt blef 1814 änka och förmynderska för sin son. I sitt andra gifte, med hertigen af Kent, blef hon 24 maj 1819 moder till (sedermera) drottning Viktoria. Åt denna sin dotters uppfostran egnade hon efter sin gemåls död hela sin omsorg och bodde med henne i Kensington palace i London utan mer än nödtorftig förbindelse med Georg IV:s och Vilhelm IV:s hof. Hon afled i Frogmore 16 mars 1861. V. S—g.

Edvard (port. *Duarte*), konung af Portugal, son af Johan I, f. 1391, besteg tronen 1433 och dog i pesten 1438. Han var en af Portugals bäste konungar. Bl. a. lät han utarbeta en ny lagsamling, som dock ej hann bli färdig under hans lifstid. En olycklig expedition till Tanger, som E. företog

1437, bragte hans yngre broder Ferdinand i morisk fångenskap.

Edwardes [e'dwœdš], sir Herbert Benjamin, anglo-indisk militär och ämbetsman, f. 1819, d. 1868, kom 1841 som ung officer ut till Indien och blef där en af sir Henry Lawrences utmärktaste medhjälpare vid Punjabs pacifikation. Sitt lifs stora bedrift utförde han 1848, då han som ung löjtnant vid andra sikhkrigets utbrott i hast samlade en liten här mot den upproriske fursten af Multan, Mulraj, slog denne i två drabbningar och höll honom instängd i Multan, till dess brittiska truppförstärkningar hunno anlända. Lawrence jämförde denna bedrift med Clives bragder, och E. belönades med utnämning till major samt stora hedersbetygelser vid sitt besök i England 1850—51. Under sin senare bana verkade E. som styresman öfver Hazaraområdet vid Kashmirs gräns och 1853—59 som "commissioner" i Peshawar samt inlade stora förtjänster om fördraget med emiren af Afganistan, Dost Muhammed, 1856 och om hjälpsändningen från Punjab till Delhi under seapoyupproret 1857. 1862—65 var han "commissioner" i Ambala, blef 1865 generalmajor och "knight" samt egnade sig under sina sista år åt kyrklig välgörenhetsverksamhet i England. Genom snarrådighet och ridderlighet förvärfvade E. namn som en af Indiens bäste administratörer. Han utgaf 1850 *A year on the Punjab frontier in 1848—49*. Jfr "Memorials of the life and letters of sir Herbert B. Edwardes" (utg. af hans änka, 1886). — Efter E. har staden Bannu (se d. o.) i Punjab fått namnet Edwardesabad. V. S—g.

Edwardesabad [edwœdšäbä'd]. Se Bannu och Edwardes, H. B.

Edvard Fortunātus, markgrefve i Baden, f. 1565 i London, d. 1600 på slottet Kastellaun i grefsk. Sponheim, Tyskland, var son till markgrefve Kristofer af Baden-Rodemachern och Cecilia Vasa, Gustaf I:s dotter. Sitt namn fick han af drottning Elisabet, som bar honom till dopet. Vid faderns död 1575 blef han markgrefve af Baden-Rodemachern, fick på föranstaltande af sin förmyndare, hertig Vilhelm V af Bajern, en katolsk uppfostran och öfvergick 1584 formligen till katolicismen. 1587 besökte han sina släktingar i Sverige, åtföljde s. å. konung Sigismund till Polen och blef 1588 af honom utsedd till chef för Polens tullar och bergverk. S. å. ärfde han Baden-Badens område. Sina besittningar vanvårdade han emellertid på det högsta och förslösade alla däraf härflytande inkomster på dyrbara utländska resor. 1594 besatte därför en släkting, Ernst Fredrik af Baden-Durlach, hela Baden-Baden för att rädda landet från bortpantning. E. bodde sedan mest i Bruxelles, sändes 1597 af spanska regeringen till Tyskland för att värfva soldater, åtföljde 1598 sin kusin, konung Sigismund, på dennes härnadståg till Sverige och omtalas såsom närvarande i träffningen vid Stegeborg och Stångebro slag. Gyllenhielm säger, att "han kallades den galne". Sina sista år var han ett redskap i jesuiternas händer; hans död förorsakades af ett fall utför en stentrappa, enligt en uppgift under rusets inflytande. Jfr H. Wieselgrens uppsats om Cecilia Vasa i samlingen "I gamla dagar och i våra" (1900). V. S—g.

Edwardit, *miner.* Se Monazit.

Edwards [e'dwœdš], Richard, engelsk skådespelsförfattare, f. sannolikt 1523, d. 1566 som kapellmästare och uppsyningsman öfver kungl. kören, var en omtyckt rolighetsmakare vid hofvet. Af hans skådespel är blott ett, *Damon and Pithias*, bevaradt. Dikter af E. äro upptagna i samlingen "Paradise of dainty devices" (1575).

Edwards [e'dwœdš]. 1. Jonathan E., nordamerikansk teolog och filosof, f. 5 okt. 1703 i East Windsor, Connecticut, d. 22 mars 1758 i Princeton, New Jersey, blef 1722, efter studier vid Yale college, predikant vid en presbyteriansk församling i New York och 1724 lärare vid Yale college, där han stannade i två år. 1727 ordinerades han till pastor vid den kongregationalistiska församlingen i Northampton, Massachusetts, där han utöfvade en kraftig och i omnejdens hela andliga lif ingripande verksamhet till 1750, då han nödgades afgå till följd af församlingens missnöje med den stränga kyrkotukt han utöfvade. E. verkade de närmast följande åren som indianmissionär i Stockbridge, långt inåt Massachusetts' aflägsnaste vildmarker, och författade under denna sin enslighetstid de båda arbeten, på hvilka hans stora anseende som metafysisk tänkare förnämligast hvilar: *A treatise on the freedom of the will* (1754) och *A treatise on original sin* (1758). Båda dessa skrifter äro närmast riktade mot den arminianska teologi, som börjat vinna insteg här och där i Nya England. De kännetecknа sin författare såsom en originell tänkare, utgöra en självständig utveckling af Calvins system och bilda underlaget för den s. k. "Edwardsska skolan" inom amerikansk teologi. E. tillträdde i febr. 1758 föreståndarplatsen för Princeton college i New Jersey, men bortrycktes redan efter en månads verksamhet därstädes af smittkopporna. — Utom sina ofvannämnda hufvudarbeten utgaf han bl. a. *A treatise concerning religious affections* (1746), riktad mot öfverdrifterna hos den andliga "väckelse", som de närmast föregående åren försports i Nya England. Han efterlämnade mer än 1,400 manuskript, af hvilka många ännu äro outgifna, andra publicerats i endast korrumperade editioner. Bland de efter hans död utgifna arbetena märkas *The history of redemption* (1774), *God's last end in creation* (1788) och *Charity and its fruits* (1851). Flera mer eller mindre fullständiga upplagor af E:s samlade arbeten ha utgifvits, t. ex. af S. Austin (6 bd, 1808—09) och S. E. Dwight (10 bd, 1829—30). Som teologisk systembyggare och andlig reformator jämföres E., "den störste af Amerikas teologer", af sina landsmän med Calvin och Wesley. Han var äfven en kraftig predikant och skref flera genom enkelhet och varm fromhet utmärkta uppbyggelseskrifter. Hans "Sjuttio föresatser" om en from vandel anses i Amerika som på detta område klassiska och ha vunnit en oerhörd spridning. — Bland teologerna af E:s skola märkas hans son,

onathan E. d. y. (se nedan), dottersonen Timothy wight (se d. o.) och Lyman Beecher (se Beecher 1). Jfr A. V. G. Allen, "Life of Jonathan ." (Boston 1889).

2. Jonathan E. d. y., den föregåendes son, 1745, d. 1801, hade ett lefnadsslopp, som förnderligt liknade faderns, i det att han 1795 af amma skäl som denne nödgades lämna sin församng (i Whitehaven, där han verkat sedan 1769), ärefter tillbragte några år i sträng afskildhet ch afled kort efter det han tillträdt föreståndarbetttningen vid Schenectady college i staten New ork. Han utgaf och tolkade flera af faderns skrifr, utgaf 1797 självständigt *A dissertation concerning iberty and necessity* och gjorde sig känd äfven som ickling indianfilolog. Hans samlade skrifter utåfvos (2 bd, 1842) af hans sonson, teologen Tryon dwards. V. S—g.

Edwards [e'dwədś], Bryan, engelsk historieskrifvare, f. 1743, d. 1800, förvärfvade som köpan i Västindien 1759—92 stor förmögenhet och lef 1796 parlamentsledamot. Han är bekant dels m motståndare till slafveriets afskaffande, dels enom sin sakrika västindiska historia, *History of he british colonies in the West Indies* (2 bd, 1793, senare uppl. tillökad med författarens självbiografi ch en skildring af fransmännens välde på San Domingo). V. S—g.

Edwards [e'dwədś], fr. utt. ädvär], Henri Milne-E. och Alphonse Milne-E., franska aturvetenskapsmän. Se Milne-Edwards.

Edwards [e'dwədś], Amelia Ann Blanord, engelsk författarinna, f. 1831, d. 1892, utgaf ånga böcker för ungdom, bl. a. *Barbara's history* 1864; "Barbaras historia", 1876), samt romaner, l. a. *Half a million of money* (1865; 2:a uppl. 1868; 'En half million!", 1867) och *Lord Brackenbury* 1880; 2:a uppl. 1881; sv. öfv. 1880), *Ballads* 1865), resebeskrifningar, t. ex. *A thousand miles p the Nile* (1877; 2:a uppl. 1888) m. m. Öfveratt är vidare "En förloíning" 1889.

Edvards ö. Se Prins Edvards ö.

Edvin l. Eadwine, konung i Northumberand, f. omkr. 585, var son till Ella, konung i)eira, slog 617 med hjälp från Östangeln Ethelfrid, onungen i Bernicia, hvilken inkräktat Deiras tron ch förenat Bernicia och Deira till en stat under amnet Northumberland, samt gjorde sig till konung detta rike. I n. utbredde han sitt välde till floden orth, och gränsen skyddades där af den befästa rten Edinburgh (Eadwinesburh). Västerut underade sig E. öarna Anglesey och Man, och s. om Humber erkändes han som öfverherre öfverallt, utom Kent, som styrdes af hans svåger och bundsförant Edbald. "Han härskade så öfver Britannien om ingen konung af engelskt blod före honom". 625 äktade han den kentiska konungadottern Ethelburgha (Æthelburh), som var kristen. Genom henne ch den henne åtföljande missionsbiskopen Paulinus lät han jämte sitt rikes stormän omvända sig till kristendomen och mottog själf dopet påskdagen 627. Bekämpande en hednisk reaktion, som leddes af hans sydfurste Penda, konung af Mercia, samt den waleiske konungen Cadwallon, stupade E. i ett slag vid Heathfield (Hatfield i Yorkshire) 633. Sedermera hrades 4 okt. som "S:t E:s, konungens och martyens dag". (V. S—g.)

Edwy [e'dwi] l. Eadwig, angelsaxisk konung, Edmund I:s son, d. 958, efterträdde 955 som halfvuxen yngling sin farbroder Edred på tronen i Wessex. Han landsförvisade den mäktige Dunstan, då denne med stöd af kanoniska lagen ville hindra hans giftermål med sin släkting Elgiva (Ælfgifu). Därefter utbröt ett uppror, hvilket hade till följd, att Mercia och Northumberland skilde sig från Wessex och valde E:s broder Edgar till konung, och ärkebiskop Odo af Canterbury genomdref då med våld den unge konungens skilsmässa. (V. S—g.)

Edzard, grefvar af Ostfriesland. 1. E. I. Se Ostfriesland. — 2. E. II, den föregåendes sonson, son till Enno II af Ostfriesland och Anna af Oldenburg, f. 24 juni 1532, d. 1 mars 1599, erhöll redan 1540 grefvevärdigheten efter sin fader. Vid afslutandet af handelstraktaten i Emden (1557) väcktes fråga om giftermål mellan honom och Gustaf I:s dotter Katarina. Giftermålsunderhandlingarna drogo dock något ut på tiden, så att biläget ej firades förrän 1 okt. 1559. Någon politisk vinst för Sverige medförde väl icke denna förbindelse, ty E:s land var ingalunda mäktigt, och dessutom låg grefven i långvariga tvister med sin broder Johan om grefskapets delning; men den var ej alldeles utan betydelse för Sveriges handel. Till Emden afgingo ofta svenska skepp, och särskildt åt hertig Karl fingo grefven och hans gemål vara ombud i affärer. E. säges hafva varit "en behaglig och mild herre, något stammande, men skickelig i alla ridderliga öfningar". Fr. W.

Edza'rdi, Anton, tysk filolog, f. 1849, d. 1882, studerade under Möbius och Zarncke, blef filos. doktor 1873, docent i Leipzig 1876 och e. o. professor därstädes 1882. Hans första arbeten röra den medelhögtyska poetiska litteraturen, men såsom universitetslärare egnade han sig nästan uteslutande åt den fornisländska litteraturen, dels såsom öfversättare, dels såsom litteraturhistoriker. Ad. N—n.

Edzmiatsin, berömdt armeniskt kloster. Se Etjmiadzin.

Edåsa, socken i Skaraborgs län, Gudhems härad. 2,588 har. 475 inv. (1905). Annex till Varola, Skara stift, Kåkinds kontrakt. E. och Ljunghem hafva gemensam kyrka, benämnd Edhem. Edåsa kyrka är ett museum åt Västergötlands fornminnesförening.

E. E., på räkningar förkortning för lat. *errōribus exceptis* l. eng. *errors excepted*, "med förbehåll för möjliga fel".

Eeckhout [ēkhaot], Gerbrand van den, holländsk porträtt- och historiemålare, f. 1621 i Amsterdam, d. där 1674, var en af Rembrandts förnämste lärjungar (1635—40) och en af dem, som stodo mästaren närmast; ibland kom han i sina imitationer läraren så nära, att hans arbeten ännu icke alltid säkert kunnat särskiljas från dennes. Han målade porträtt samt genre- och historietaflor. Bland hans berömdaste arbeten räknas *Simeon*

med Jesusbarnet i templet (Dresden), *Kristus uppväcker Jairi dotter* (Berlin) och *Kristus lär i templet* (München). Nationalmuseum eger ett mästerverk af hans hand, den af Jordaens påverkade, i varm och glödande färg hållna taflan *Bonden och satyren till bords*, och två andra målningar därstädes tillskrifvas honom, *Abrahams offer* samt *Gideon och ängeln*. I konung Oskars samling ses ett litet, 1662 måladt porträtt af en viss *Elisabeth Pieters*. O. G—g.

Eeckhout [ēkhaot], Jakob Joseph, holländsk målare, f. 1793 i Antwerpen, d. 1861 i Paris, var professor vid konstakademien i Haag och flyttade slutligen till Paris. Han började som guldsmed och idkade äfven bildhuggarkonsten. Efter 1821 egnade han sig företrädesvis åt måleriet och blef en af den nyare holländska skolans mest betydande målare. Hans arbeten vittna om flitigt studium af Rembrandt samt utmärka sig för uttrycksfull komposition, korrekt teckning och kraftig färg (*Peter den store i Zaandam*, *Vilhelms af Oranien död*, *Faderlig tillrättavisning* och *Hemkomsten från jakten* m. fl. samt förträffliga porträtt). E. utgaf *Collection de portraits d'artistes modernes nés dans le royaume des Pays-Bas* (1822) och *Costumes du peuple de toutes les provinces du royaume des Pays-Bas* (1825 ff.).

Eecloo [ēklå], arrondissemangshufvudstad i belgiska prov. Ostflandern, nära floden Lièvre. 12,897 inv. (1900). Linne-, bomulls- och yllemanufakturer.

Eeden [ēden], Frederik van, holländsk författare, f. 3 april 1860 i Haarlem, studerade medicin (särskildt psykoterapi) i Amsterdam och det i dess närhet belägna Bussum, där han grundlagt en landtbruks- och industrikoloni (Walden), hvars föreståndare han är. E. började med dramatiska arbeten, *Het sonnet* (1884), *Het poortje of de duivel in Kruimelburg* (s. å.), *Frans Hals* (s. å.), *De student Thuis* (1886), *Don Torribio* (1890), och har ett par gånger senare återvändt till denna form, *De broeders* (1894) och *Lioba* (1897). Jämte Willem Kloos och Albert Verwey grundlade E. 1885 tidskriften "Nieuwe gids", som är den ungholländska författargruppens organ och där han 1886 offentliggjorde sin populäraste skildring, *De kleine Johannes* (många uppl.; "Lille Johannes", 1903; 2:a delen 1905; "Ut bland människorna", 1906; 3:e delen 1906), en symboliserande saga. Senare arbeten af E. äro *Ellen*, *Een lied van de smart* (1891), *Johannes Viator* (1892), terzindikten *Het lied van schijn en wesen* (1895), romanen *Van de koele meren des doods* (1900), diktsamlingen *Van de passielooze Lelie* (1901) samt *De blijde wereld* (1903; "En lycklig värld", 1905). Dessutom har E. offentliggjort en del teoretiserande arbeten, bl. a. fyra samlingar *Studies* (1890 ff.).

Eek [ek], Johan Fredrik, krigare, f. 1758 i Raumo i Finland, d. 1820 i Stockholm, studerade vid Åbo universitet och ingick som korpral vid Fredrikshamn-regementet, hvarifrån han 1776 transporterades, med fänriksgrad, till Björneborgs regemente. Under kriget mot Ryssland 1788—90 deltog han, som kapten, med utmärkelse i striderna vid Fredrikshamn och Porrassalmi. 1793 blef han regementskvartermästare och 1799 major i armén. 1807 afgick han till krigsteatern i Pommern och deltog i belägringen af Stralsund. Under finska kriget 1808—09 utmärkte sig E. 24 febr. 1808 vid Kuuskoski samt deltog i striderna vid Pyhäjoki, Lappo (efter hvilket slag han befordrades till öfverstelöjtnant), Paljakka, Kauhajoki, Lappfjärd och Jutas. I Sverige, dit han under kriget öfversände sin familj och dit han efteråt själf öfverflyttade, blef han, efter att ha varit anställd vid åtskilliga regementen, 1813 utnämnd till öfverste för Jämtlands regemente; men då han efter någon tid kom på ekonomiskt obestånd, tog han afsked från sitt ämbete, för att "rädda det enda, som för ögonblicket stod att rädda, nämligen helgden af den uniform han bar". Sina sista lefnadsår tillbragte "den tappre E.", såsom han kallas i "Fänrik Ståls sägner", i stor fattigdom. A. O. F.

Eekhoud [ēkhaod], Georges, belgisk författare, f. 27 maj 1854 i Antwerpen, erhöll sin uppfostran på franska språket, har varit bosatt bland flamskt landtfolk i Cappelen till 1881, då han slog sig ner i Bruxelles som tidningsman. Conscience (se denne) har öfvat stort inflytande på E., som tillhör de förnämste kämparna för den flamska saken. Debuterande med romantiska diktsamlingar (*Myrtes et cyprès*, 1876, *Zigzags poétiques*, 1877, och *Les pittoresques*, 1879), öfvergick E. småningom till realistisk prosaskildring från den flamska landsbygden och nutidens Antwerpen, såsom i novellerna *Kees Doorik* (1883), *Kermesses* (2 samlingar 1884, 1887 och 1894), *Les milices de saint François* (1886), *La nouvelle Carthage* (1888), *Les fusillés de Malines* (1891), *Cycle patibulaire* (1892), *Escal-Vigor* (1899) och *La faneuse d'amour* (1900). Dessutom har E. skrifvit *Mes communions* (1895) och öfversatt Beaumont-Fletchers "Philaster". Jämte Maurice Warlomont utger E. sedan 1881 tidskriften "La jeune belgique". R—n B.

Eero Salmelä'inen [ēro], pseudonym för den finske sagosamlaren E. Rudbeck (se d. o.).

Eetion (grek. *Ἠετίων*). Se Andromache.

e. f., förkortning för enligt förordnande.

Efa, fornhebreiskt rymdmått för torra varor, = 1/10 homer = omkr. 37 liter. Jfr Hes. 45: 11, 14. Se I. Benzinger, "Hebräische archäologie" (sid. 183 ff.).

Efa. 1. Midjanitisk stam, som bl. a. var berömd för sina präktiga kameler, på hvilka den förde handelsvaror, särskildt från Saba (se 1 Mos. 25: 4; Jes. 60: 6). — 2. Bihustru till Kaleb enligt 1 Krön. 2: 46. E. S—e.

Efan, *Echis arenicola*, *zool.* Se Huggormarna.

Efarmoni (af grek. *epi'*, i, och *harmoni'a*, öfverensstämmelse), *bot.*, betecknar sammanfattningen af alla tillpassningar i yttre och inre byggnad hos växten, som stå i relation till de villkor, under hvilka växten lefver, såsom till klimatet, växtlokalens beskaffenhet med hänsyn till ljus, fuktighet, näringsämnen m. m. H. Hn.

Efe, dvärgfolk. Se Acka.

Efeber (grek. *e'febōi*, af *epi'*, invid, och *hēbe*,

ungdomsålder, manbarhet) kallades i dagligt tal os forntidens greker ynglingar från sexton till jugu års ålder. I Aten var efebi i statsborgerlig mening liktydigt med myndighetsåldern, hvilken inträdde vid slutet (enligt andra redan vid början) af det adertonde lefnadsåret. Sedan de unge männens åldersgrad och borgerliga härkomst blifvit lagligen styrkta, inskrefvos de i den allmänna medborgarlistan och utbildades under ett års tid i vapenföring och andra kroppsöfningar. Efter detta års slut undergingo de mönstring inför folket och beväpnades med spjut och sköld. Sannolikt var det först vid detta tillfälle (icke vid efebtidens början), som de i Aglauros' helgedom aflade sin värnedliktsed. Under ytterligare ett års tid hade de sedan att fullgöra ett slags rekryttjänst och voro för detta ändamål förlagda i landets gränsfästningar. — Från slutet af 4:e årh. f. Kr. inträdde i efebernas ställning efter hand stora förändringar. De bildade ett slags kadettkår för välbärgade ynglingar, där inträdet var frivilligt, icke ovillkorligen bundet vid något visst åldersår och under vissa förhållanden öppet äfven för främlingar. Efebtiden var åtminstone tidtals blott ettårig. Under en viss uppgång från statens sida fingo efeberna gemensam utbildning, hvilken omfattade ej blott vapenföring och andra kroppsliga idrotter, utan äfven filosofi, vältalighet, litteratur och musik. Om detta senare skede af efebinstitutionen ega vi kunskap genom en mängd bibehållna inskrifter. Litt.: Dittenberger, "De ephebis atticis" (1863), och Dumont, "Essai sur l'éphébie attique" (1875—77). A. M. A.

Efemerider (se Efemär), dagböcker; tidningar och andra periodiska skrifter; *astron.*, se Astronomiska årsböcker; *zool.*, dagsländor (Ephemeridæ).

Efemär l. Efemärisk (grek. *efēmeros*, af *pi'*, på, under, och *heme'ra*, dag), som varar en dag; af kort varaktighet, kortlifvad, dagsländelik, förgänglig, obeständig.

Efemära (se Efemär), *bot.*, kallas växter, som under en och samma vegetationsperiod frambringa flera på hvarandra följande generationer. Exempel på sådana växter i den svenska floran äro vårarv (*Stellaria media*) och styfmorsviol (*Viola tricolor*). H. Hn.

Efemärisk. Se Efemär.

Efe'ndi, turk. (af grek. *authe'ntes*, härskare, i nygrek. uttaladt "affendis"), herre; i Turkiet titel för ståndspersoner, företrädesvis civila ämbetsmän (jfr Aga) och lärde. Ofta förenas titeln efendi med namnet på ämbetet, t. ex. hakīm-efendi, sultanens förste lifmedikus, imām-efendi, seralens själasörjare, reīs-efendi (numera obruklig), turkiske utrikesministern, o. s. v. Vid tilltal nyttjas formen efendim, min herre.

Eferding (Efferdingen), stad i Öfre Österrike, i Donaudalen, v. om Linz. 2.077 inv. (1900). Gammal vacker gotisk kyrka. Staden nämnes i Nibelungenlied.

Efēserbrefvet l. Episteln till efeserna, en af N. T:s böcker, utgör sannolikt en rundskrifvelse till några af de kristna församlingarna i Mindre Asien och är troligen författadt af Paulus under hans fångenskap i Cæsarea (59—61) eller Rom (62—64). Några bland samtidens kritiska teologer anse brefvet icke vara skrifvet af Paulus, och de stödja sin mening bl. a. på de opaulinska uttryck och åsikter, som de trott sig finna i detsamma. Sannolikt härrör öfverskriften "Till efeserna" från en senare tid, ty orden "i Efesus" i 1: 1 saknas i de två äldsta handskrifterna och brefvet, som citeras i de äldste kyrkofädernas skrifter, är hållet i allmänna ordalag, utan några lokala eller individuella hänsyftningar, hvilket synes bevisa, att det icke var ämnadt uteslutande för den efesiska församlingen, med hvilken Paulus var personligen väl bekant. Antagligen är det i Kol. 4: 16 omtalade brefvet till Laodicea detsamma som Efeserbrefvet, hvilket också af gnostikern Marcion (2:a årh.) kallas "Laodiceerbrefvet". Innehållet, som företer stor likhet med Kolosserbrefvet, utgöres af ett beprisande af Kristi höghet och storheten af den genom honom utförda återlösningen samt af förmaningar till ett kristligt lefverne. (J. P.)

Efesinska skolan. Se Bibelkritik, sp. 240.

Efēsiska bokstäfver (grek. *efe'sia gra'mmata*, lat. *ephe'siæ literæ*), vissa gåtfulla magiska formler, hvilka uppgifvas ha stått inristade på den efesiska Artemis' bildstod. Man har från antiken funnit leramuletter med sådana i sig meningslösa formler (t. ex. *aski kataski lix tetrax damnameneus aision*) inristade jämte den mot olycka skyddande bilden af nämnda gudinna.

Efēsos (grek. *Ἔφεσος*, lat. *Ephēsus*), i forntiden en betydande stad i Mindre Asien, vid floden

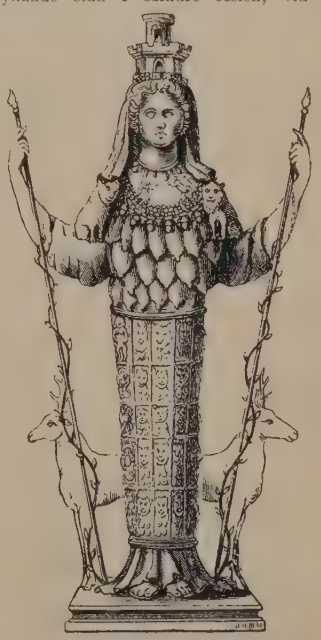

Fig. 1. Staty af den asiatiska, mångbröstade Artemis (anses återgifva den efesiska Dianas bildstod).

Kaystros' (nuv. Kütschiks) utlopp i Efesosviken. Den äldsta staden torde ha legat på den s. k. kastellhöjden i närheten af nuv. järnvägsstationen och byn

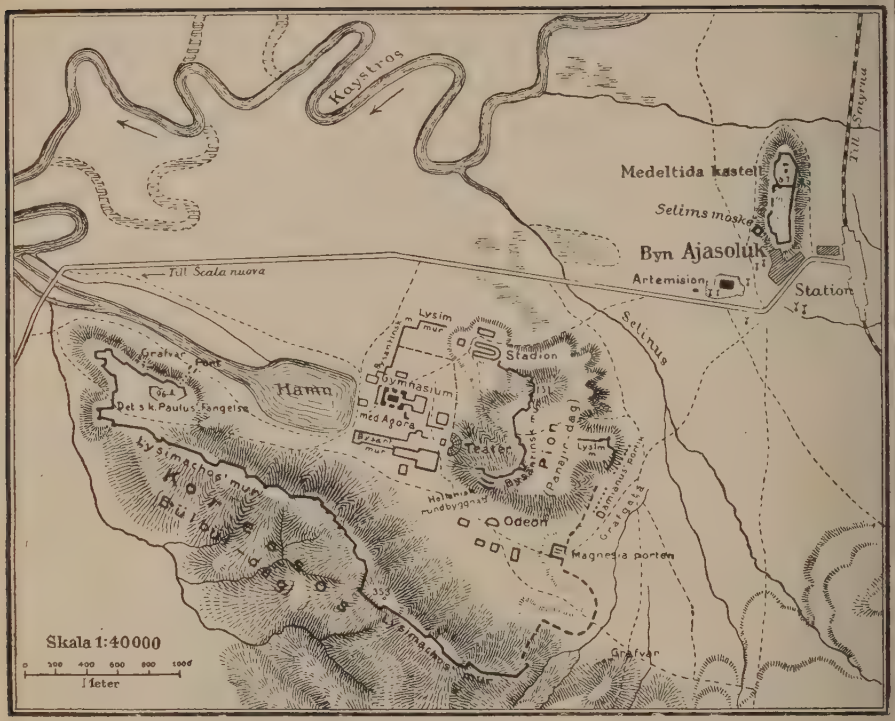

Situationsplan af Efesos.

Ajasoluk l. *Ajaslik*. Där låg ock, på den västra sluttningen, den urgamla helgedomen till den af invånarna i Mindre Asien dyrkade naturgudinna, som sedermera af grekerna likställdes med Artemis (se vidare Artemis, sp. 94). De äldste invånarna uppgifvas ha varit karier och fenicier. Sedermera helleniserades staden genom jonier. På grund af sitt läge, med en förträfflig hamn (Panormos, nu fullständigt igenslammad), vid ändan af en stor handelsväg från det inre af landet och i närheten af en fruktbar slätt, höjde sig E. snart till rikedom och makt och intog en framstående ställning i det joniska tolfstatsförbundet. Konung Lysimachos flyttade 287 f. Kr. staden mot v., i dalen mellan bergen Pion och Koressos. Stadens förnämsta byggnad, Dianatemplet (*Artemision*), låg från denna tid utanför den egentliga staden. Dess uppförande (i dess äldsta grekisk-joniska gestalt) daterar sig från 6:e årh. f. Kr., då Chersifron och Metagenes skola ha påbörjat det; fullbordadt blef det först lång tid därefter af Paionios och Demetrios. Efter att ha uppbrunnit 356, antändt af Herostratos, uppbyggdes det ännu praktfullare af Alexander den stores arkitekt Deinokrates, så att det räknades bland världens 7 underverk. Dess dimensioner voro väldiga; det var den helleniska forntidens största och praktfullaste tempel, 131 m. långt och 69 m. bredt, med 127 joniska pelare af 18 m. höjd. Af Nero beröfvades det sina skatter, förstördes sedan af goterna (263 e. Kr.), blef därpå återställdt igen, men fick så förfalla. — Utsikten till rik handelsvinst lockade tidigt flera judar till E., som därför ock kom att spela en stor roll i den första kristna tiden. Paulus predikade där kristendomen på sin 2:a missionsresa, och på den 3:e resan uppehöll han sig där i nära 3 år (Apg. 18: 19; 19; 20: 31). Sedermera skall ock (enligt Ireneus och Polykrates) aposteln Johannes ha flyttat till E. och därifrån utöfvat en betydande verksamhet. 431 hölls i E. det 3:e ekumeniska mötet och 449 den s. k. röfvarsynoden. Sedan staden genom plundringar, jordbäfningar, hamnens igengrundning m. m. råkat i förfall, förlorade man t. o. m. minnet af platsen för det berömda Dianatemplet, till dess att engelsmannen J. T. Wood efter sjuårigt sökande återfann den. E. S—e.

De första arkeologiska gräfningarna i E. anställdes af Wood 1863 och hade till uppgift att frilägga resterna af den berömda Artemishelgedomen, som låg i den äldre staden nedanför kullen Ajasoluk. Wood återfann det hellenistiska tempel, som byggts till ersättning för det tempel, som förstördes genom den herostratiska branden 356 f. Kr.; dess kolonner voro nedtill smyckade med rundtomkring löpande reliefer, af hvilka åtskilliga förvaras i British museum. Därjämte anträffade Wood arkitekturstycken från det äldre tempel, som på

nma plats uppförd es i midten af 6:e årh. f. Kr. lonnerna i denna tempelbyggnad voro en skänk den lydiske konungen Kresus, som låtit på dem ista sitt namn; äfven dessa kolonner voro nedtill sedda med reliefer (s. k. *columnæ cælatæ*), af ilka rester förvaras i British museum. Lämningar af ett ännu äldre tempel, beläget under de båda nyssnämnda, fann engelsmannen Hogarth vid gräfningar 1904—05. Ett nytt skede i de efesiska utgräfningarna begynte 1895, då österrikarna började frilägga den hellenistisk-romerska staden, som på grund af floden Kaystros' uppslamning anlades af konung Lysimachos betydligt v. om den gamla staden. De österrikiska gräfningarna ha hittills företagits hufvudsakligen i den trakt, som ligger mellan höjden Panajir-dag och den gamla hellenistiska hamnen. Där har man funnit lämningarna af flera praktbyggnader från hellenistisk-romersk tid, bland hvilka märkas följande. Omkring ett torg, 70 m. i kvadrat, har man funnit en 10 m. djup kolonnad, som löper längs kring torget; den östra ingången leder genom propyleer, rikt smyckade med skulpturer. Vid hamnen har man funnit resterna af en ståtlig, 2 våningar hög dekorations-

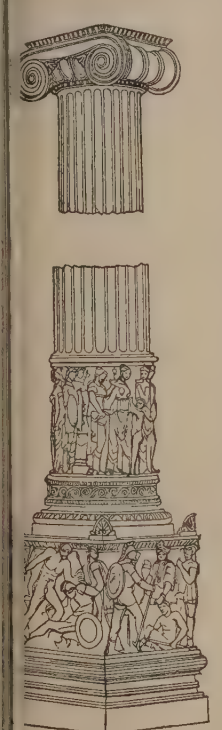

2. Pelare från Artemision esos. (Efter J. Fergussons rekonstruktionsförslag.)

gnad, som åt hamnsidan löper i rät linje, men stadssidan i båglinje. Bakom denna byggnad a ansenliga ruiner af ett stort offentligt bad, s. k. konstantinska termerna (förut Gymnasion ladt). Vidare har man uppgräft den ståtliga ern och ett stadion från hellenistisk tid. Från nen till teatern leder en 500 m. lång gata, som försedd med kolonnader. På sluttningen af ajir-dag har man anträffat ruiner af en tvåings rundbyggnad från 2:a årh. f. Kr., försedd l doriska och joniska kolonnader i fria, hittills kanta stilarter. — Bland de lösa jordfynden, hvilka de viktigaste förts till Wien, där de nu uppställda, märkes särskildt en förträfflig bronsy af en ung atlet, ett attiskt arbete från midten :e årh. f. Kr. Litt.: Curtius, "Ephesos" (1874), od, "Discoveries at Ephesus" (1877), Fergusson, he temple of Diana at Ephesus" (1883), Benndf, "Forschungen in Ephesus" (I, 1906) och de rrikiska gräfningarnas ledare Heberdeys redogörelser i "Jahreshefte des österreichischen instituts" (fr. o. m. 1898). S. W—e.

Efēter (grek. *efe'tāi*), ett af femtioen medlemmar sammansatt domarkollegium i det forna Aten, hvilket hade att döma i vissa slag af mordprocesser. Rörande namnets språkliga förklaring, tiden för kollegiets uppkomst (möjligen är det inrättadt af Drakon), grunderna för dess tillsättning och omfånget af dess befogenhet råder stor oviss het. Tydligt är blott, att det efter hand undanträngdes dels af areopagen, dels af de heliastiska domstolarna och slutligen nästan råkade i glömska. Litt.: E. Österberg, "De ephetarum atheniensium origine" (1885). A. M. A.

Effacēra (fr. *effacer*), eg. utplåna; öfverträffa, ställa i skuggan, alldeles fördunkla. — E f f a c ē r a s i g, vid fäktning vända den beväpnade sidan i st. f. bröstet mot motståndaren, för att erbjuda så liten anfallstafla som möjligt.

Effe'kt (lat. *effe'ctus*, af *effi'cere*, åstadkomma), verkan, påföljd, intryck; det intryck ett konstverk eller någon dess detalj frambringar, vare sig denna verkan är äkta och står i nära samband med konstverkets idé eller det är en löst påhängd effekt, vunnen genom okonstnärliga medel, öfverdrifter, rent yttre glans, sträfvan att framför allt åstadkomma spänning, skattande åt en osund tidssmak och dylikt effektsökeri, som bl. a. kan anlita den genom något plötsligt uppskakande moment åstadkomna "knalleffekten"; e f f e k t e r, tillhörigheter, persedlar, lösören, transportgods; värdepapper (obligationer, aktier, växlar o. d.).

Inom *mekaniken* förstås med effekt ett mekaniskt arbete per tidsenhet. Uttryckes den arbetande kraften i kg., vägen i m. och tiden i sekunder, blir arbetet i och för sig uttryckt i kilogrammeter eller meterkilogram (*mkg.*) och effekten i *sek. mkg.* Effekt är ett mått på arbetsförmåga hos en motorisk kropp, t. ex. en dragare, en fallande vattenmassa, en exploderande eller expanderande gasmassa, en vattenkraftmaskin, en ångmaskin, en elektromotor o. s. v. Motorers effekt uttryckes i allmänhet i h ä s t k r a f t e r (*hkr*). Med hästkraft förstås därvid en effekt af 75 sek. mkg., d. v. s. ett arbete lika stort med det, som skulle erfordras för att på 1 sekund lyfta 75 kg. 1 m. i lodrät led eller för att på samma tid lyfta 1 kg. 75 m. högt. Se vidare H ä s t k r a f t. O. E. W.

Effektbåglampa l. E f f e k t l a m p a, *elektrot.*, en båglampa (se d. o., sp. 806), vid hvilken ljuseffekten förstärkts genom inblandning i kolen af kemiska föreningar, salter, hvilka öka mängden af lysande strålar. A. E—m.

Effektfaktor, *elektrot.*, den faktor (alltid < 1), hvarmed vid växelström voltampèretalet skall multipliceras för att ge watt-talet. Den uttryckes med cos φ, då fasförskjutning mellan ström och spänning är upphofvet, hvilket är det vanliga. φ är fasförskjutningsvinkeln. Effektfaktorn kan ock härröra från en deformerad ström- eller spänningskurva, såsom då en elektrisk ljusbåge finnes i strömkretsen. Jfr E l e k t r i s k a r b e t s ö f v e r f ö r i n g. A. E—m.

Effektiv (se E f f e k t), verksam, som medför afsedd verkan; verklig, genomförd.

Effektiv spänning, *elektrot.* Se E f f e k t i v s t r ö m s t y r k a.

Effektiv strömstyrka, *elektrot.*, det värde, som vid mätning af växelström ger sig till känna å mätinstrumentet. Den effektiva strömstyrkans kvadrat är medeltalet af kvadraterna på momentanvärdena under en period. Således $i_{eff}^2 = \frac{\int_0^T i^2 dt}{T}$, hvarvid i betecknar strömmens momentanvärde och T tiden för en period. Vid sinusformad strömkurva är det effektiva värdet $V2$ ggr mindre än kurvans toppvärde. Analogt är förhållandet med växelspänningen. Att den maximala spänningen är omkr. 1,4 ggr större än det å mätinstrumentet angifna effektiva värdet är en omständighet att beakta vid bedömande af ett växelströmssystems farlighet, resp. pafrestning på isolationsmaterialen. A. E—m.

Effektkol. Se Båglampa, sp. 801, och Elektrisk belysning.

Effektlampa. Se Effektbåglampa.

Effektuēra (fr. *effectuer*; jfr Effekt), utföra, verkställa, bringa till stånd, uträtta.

Effeminērad (fr. *efféminé*, lat. *effeminātus*, af *femina*, kvinna), förkvinnligad, förvekligad.

Effen, Justus van, holländsk litteratör, f. 11 febr. 1684 i Utrecht, d. 18 sept. 1735 i 's Hertogenbosch, studerade i sin födelsestad samt tillbragte många år som handledare eller guvernör för unga förnäma män och vistades med dem i London, Leiden etc. E. företog 1719 en resa till Sverige med en prins af Hessen-Philipsthal. Tidvis användes han äfven i diplomatiens tjänst. E. blef 1727 juris doktor i Leiden samt lefde sedermera som litteratör i Haag och 's Hertogenbosch. Han framstod som en af Hollands första publicister och utgaf först flera tidskrifter på franska, såsom "Le Misanthrope" (3 dlr, 1711 ff.). I denna tidskrifts 2:a uppl. (1726) införde hans i bref meddelade intryck från resan i Sverige, *Relation curieuse d'un voyage en Suède* (jfr "Hist. tidskr.", XIII, 157—167). Slutligen framkom E. med en tidskrift på sitt modersmål, "Hollandsche spectator" (12 dlr, Amsterdam 1731—35), en moralisk veckoskrift efter engelskt mönster — motsvarande Dalins "Argus" —, hvilken dels med allvar, dels med satir behandlade sociala, ekonomiska och litterära spörsmål i ett ledigt, elegant och naturligt språk, hvarigenom en ny prosastil skapades i den holländska litteraturen. E. Wrgl.

Efferdingen. Se Eferding.

Effersey l. Örfirisey (ön, som vid ebbtid sammanhänger med land), en liten ö i Faxebukten utanför Reykjavik.

Effervescens [-jä'ns; af lat. *e*, ur, och *ferve'scere*, sjuda], *kem.*, häftigt bortgående af ett gasformigt ämne ur en vätska, så att denna råkar i svallande rörelse. Så är t. ex. kolsyrans bortgående ur kolsyrerikt öl och kolsyradt vatten en effervescens. P. T. C.*

Effiat [effia'], Antoine Coiffier Ruzé, markis d'E., fransk krigare och statsman, f. 1581, d. 1632, sändes 1624 till England för att underhandla om giftermålet mellan Henrietta af Frankrike och (sedermera) Karl I. Kort efteråt utnämndes han till fransk finansminister ("surintendant des finances") och utvecklade som sådan mycken skicklighet samt kom i stor gunst hos kardinal Richelieu. Han deltog med utmärkelse i belägringen af La Rochelle 1628 samt förde befäl i piemontesiska fältåget 1630. 1631 blef han marskalk af Frankrike och 1632 öfverbefälhafvare vid armén i Elsass. E. var fader till Cinq-Mars (se denne). E:s *Mémoires concernant les guerres d'Italie 1625—32* utgåfvos 1682.

Efflorescens [-jä'ns; jfr Efflorescera], *kem.*, benämning på öfverdrag eller utvittringar med hvilka vissa ämnen bekläda sig, när de komma i beröring med luften: salpetersyrade salter på murar, järnvitriol på alunskiffer och stenkol m. m., alun eller bittersalt på skiffrar och leror o. s. v. Vid många salters kristallisering ur lösningar att sätta sig kristallerna på kärlens väggar just vätskans yta och draga genom kapillärkrafter småningom saltlösningen uppåt, hvarigenom, då vätskan afdunstar, trådlika eller blomkålslika kristallgyttringar (efflorescenser) uppstå. P. T. C.

Efflorescera [-jēra], lat. *efflore'scere*, uppblomstra; slå ut (på huden); *kem.*, anskjuta i kristaller; *bergsv.*, vittra, utvittra (om saltkristaller). Jfr Efflorescens.

Efflu'vium (plur. -ier), lat. (af *effu'ere*, flyta ut), utflöde. Inom *hygienen* betecknar detta ord då det står utan förbindelse med något annat: för hälsan skadliga utdunstningar.

Effronteri (fr. *effronterie*), fräckhet, skamlöshet, oförsynthet.

Effusiōn (lat. *effūsio*, utgjutning), *fys.*, mindre vanlig term för beteckning af en gasmassas gång genom en fin öppning i en tunn vägg.

Effusiva bergarter (af lat. *effūsio*, utgjutning), Vulkaniska bergarter, Ytbergarter, Bergarter med ythabitus, *geol.*, kalla de massformiga bergarter, som i smält tillstånd framträngt till jordens yta samt där utbredt sig och bildat kupper, täcken eller strömmar, t. ex. basalt, trakyt, porfyr och nutida lavor. I följd af massans jämförelsevis hastiga afkylning äro de ofta ofullständigt kristalliniska; deras mineralbeståndsdelar tillhöra två olika generationer, en äldre af större kristaller, som bildats, innan den smälta massan nådde jordytan, samt en yngre af små kristaller som bildats vid massans slutliga stelnande; stundom innehålla de därjämte en glasig substans. Jfr Djupbergarter och Gångbergarter. E. B.

Efia'ltes (grek. *'Εφιάλτης*, lat. *Ephialtes*). 1. *Grek. myt.* Se Aloaderna. — 2. En tessalier som vid Thermopylai (480 f. Kr.) visade perserna en väg, på hvilken det lyckades dem att kringgå den grekiska hären. Han blef af amfiktyonerna förklarad fredlös och sedermera dödad i Antikyra.

Eföd, hebr. 1. (*Eföd bad*, linne-efod) I äldre tider antagligen ett klädstycke, som utgjorde de judiske prästens enda ämbetsdräkt. Jfr 1 Sam. 2: 18; 2 Sam. 6: 14. — 2. En del af den judiske öfversteprästens ämbetsdräkt. Se Öfverstepräst. — 3. En gudabild, möjligen beklädd med en käpp. Jfr Dom. 8: 26 ff.; 17: 5; 18: 14, 17—20. Litt.: Th. U. Foote, "The ephod" (Baltimore 1902), och E. Sellin, "Das israelitische ephod" (1906). E. S—n.

Efor [eår], grek. *e'foros* (uppsyningsman), en af flera forngrekiska stater (hufvudsakligen de doriska) bruklig titel för regeringsmedlemmar och vissa högre ämbetsmän. — Mest bekanta äro eforerna i Sparta, hvarest inrättningen af eforämbetet tillskrifves de

kurgos och dels konung Theopompos (enl. uppgift 7 f. K.). Eforernas bestämmelse var från början hända endast att stå vid konungarnas sida och bida dem i utöfvandet af dem tillkommande jurisdikn, men utvecklade sig snart till en kontrollerande ndighet, hvilken hade att i folkfrihetens intresse ka öfver författningens upprätthållande och att da en motvikt mot befarade öfvergrepp från nungamaktens sida. Deras myndighet utsträcktes ck allt längre, och från midten af 6:e årh. framida de såsom innehafvare af en verklig regeringsakt, genom hvilken konungarna, rådet och folksamlingen alltmera trängdes i skuggan. I sin nd förenade eforerna ledningen af den inre och n yttre politiken, lagskipningen samt uppsikten ver ungdomens uppfostran och medborgarnas enilda lif. Hvarje statens ämbetsman kunde af dem illas inför rätta, ådömas böter, afsättas och agslas. Själfva konungarna måste på kallelse inilla sig inför deras tribunal. Till och med i fält, r konungarnas makt eljest var oinskränkt, blef t brukligt, att de öfvervakades af två medföljande orer. Eforerna voro fem och valdes årligen and alla spartiater. Efter ämbetets nedläggande nde de af sina efterträdare ställas till ansvar för u förvaltning. Litt.: Dum, ''Entstehung und entckelung des spartanischen ephorats'' (1878). Jfr forus. A. M. A.

Eforāl, som har afseende på en eforus. — E f o r a l s t y r e l s e. Se E f o r u s.

Eforāt, eforusbefattning. Se E f o r u s.

E'foros (grek. *Ἔφορος*, lat. *Ephōrus*), grekisk storieskrifvare från Kyme i landskapet Eolis i indre Asien. Han lefde i 4:e årh. f. Kr. och fattade en världshistoria i 30 böcker, omfattande den från heraklidernas invandring till år 340 f. r. Detta arbete, hvaraf vi ega en mängd fragment os Diodoros m. fl.), utmärkte sig icke allenast nom materialets rikhaltighet, utan äfven genom klar och systematisk uppställning, hvaremot upptternas pålitlighet icke är ställd utom allt tvifvel. tillhör de s. k. pragmatiske historieskrifvarna, h hans framställningssätt har en viss retorisk strykning. Samling af befintliga fragment hos Müller, ''Fragmenta historicorum græcorum'' 841). A. M. A.

E'forus (i plur. vanl. *eförer*; lat. *e'phorus*, grek. *foros*), eg. uppsyningsman, är en titel, som tillkommer biskop i hans egenskap af uppsyningsman öfver i hans stift befintliga allmänna läroverken. Om etta biskoparnas åliggande stadgar kyrkolagen: Biskoparna skola ock hafva uppsikt med gymnasier ch skolor så ock ungdomens upptuktelse efter skolrdningen, uti hvilken ingen må egenvilligt göra ågon ändring. De skola ock se på lektorer och olmästare, med hvad flit, åhåga och nytta de sina mbeten förrätta, afskaffa dem, som äro därtill kicklige och försumlige, och inga andra därtill efordra, än dem de förvisso känna och veta vara ngdomen nyttige''. Närmare bestämmelser ang. iskoparnas befattning med de allmänna läroverken afva meddelats i de tid efter annan utfärdade skolrdningarna och läroverksstadgarna. Genom stadgan r rikets allmänna läroverk af 18 febr. 1905 blef foralmyndigheten i hög grad begränsad, och de ktigaste af eforernas åligganden öfverflyttades till en i sammanhang med 1904 års läroverksreform inrättade Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk. Enligt sistnämnda författning tillkommer det eforus bl. a.: 1) att hafva uppsikt öfver de allmänna läroverken i stiftet och särskildt öfver det sätt, på hvilket kristendomsundervisningen vid dem handhafves, samt att för sådant ändamål besöka läroverken; börande han, därest brister af honom bemärkas, därom hos Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk göra anmälan; 2) att fastställa ordning för lärjungarnas bevistande af gudstjänsten, utsätta dag för termins början och slut samt tid för årsafslutning; 3) att utse vittnen för studentexamen samt att, i den mån hans tid det medgifver, närvara vid de med årsafslutningen förenade förhör och uppvisningar samt därefter hemförlofva ungdomen, äfvensom tillståndeskomma vid realskolexamen och studentexamen; 4) att för hvarje allmänt läroverk inom stiftet, med undantag af de i stiftsstaden belägna högre allmänna läroverken och stiftets samskolor, förordna inspektor; 5) att utse ordförande i styrelsen för samskola; samt 6) att afgifva utlåtande angående sökande till lektorstjänst, hvari kristendom ingår såsom undervisningsämne.

Den inskränkning i eforernas befogenhet, som genom nu gällande läroverksstadga vidtagits, har hos biskoparna framkallat en rätt stark opposition. Särskildt påyrka de rätten att få bestämma om läroböcker, som skola få användas vid kristendomsundervisningen, äfvensom att få afgifva yttrande ang. läroplan för undervisningen i ifrågavarande ämne. För de allmänna läroverken i Stockholms stad utöfvas eforalmyndigheten af Direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk. Denna direktion utgöres af följande ledamöter: öfverståthållaren såsom ordförande, ärkebiskopen, hvilken, då öfverståthållaren icke är tillstädes, för ordet vid de direktionssammanträden, han bevistar, en af Stockholms stads konsistorium utsedd ledamot, en af Stockholms stads magistrat utsedd ledamot, två af Stockholms stadsfullmäktige utsedda ledamöter, den i tjänsten äldste af rektorerna vid Högre latinläroverket å Norrmalm och Högre allmänna läroverket å Södermalm, den i tjänsten äldste af rektorerna vid Högre reallläroverket å Norrmalm och Högre reallläroverket å Östermalm, den i tjänsten äldste af rektorerna vid hufvudstadens realskolor, rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm samt rektor vid Högre lärarinneseminariet (instr. för Direktionen öfver Stockholms stads undervisningsverk 2 dec. 1905). P. E. L—m.

E'fraim, Josefs andre son med den egyptiska prästdottern Asenat (1 Mos. 41: 50—52). Enligt 1 Mos. 48 adopterades E. och hans broder Manasse af farfadern Jakob i Egypten, och E. fick därvid företräde framför den äldre brodern. Denna berättelse vill förklara, huru E. kunde blifva en fullmyndig stam i Israel, som t. o. m. intog en mera betydande ställning än Manasse, oaktadt denne var äldre. Efter E. uppkallades E f r a i m s s t a m, som redan på Josuas tid synes ha varit den ledande bland Israels stammar; Josua själf var en efraimit. På domartiden göra efraimiterna ofta anspråk på hegemoni öfver de andre israeliterna (jfr Dom. 7: 24—8: 3; 12: 1—6). Spänningen mellan E. och Juda har ock varit en af de förnämsta orsakerna till Israels rikes delning i två riken efter Salomos död. Jerobeam I, Israels rikes förste konung, var själf från Efraim (1 Kon. 12). Hos de profeter, som

efterlämnat några skriftliga tal, uppträder därför E. ofta såsom beteckning för det norra riket (jfr Hos. 4: 17; 5: 3; Jes. 7: 5; 9: 9 m. fl.). — Efraims bergsbygd synes omfatta hela det område, som innehades af Josefsstammarna E. och Manasse (jfr Jos. 17: 14 ff.). Dess omfattning kan icke med säkerhet angifvas. — Efraim kallades ock en stad i närheten af Baal Hasor (n. om Betel) enligt 2 Sam. 13: 23; efter denna stad hade förmodligen det samaritanska området Afairema, som 145 f. Kr. tilldelades makkabeern Jonatan enligt 1 Makk. 11: 34, sitt namn. E. S—e.

Efraims l. Benjamins port var en port på Jerusalems norra stadsmur, sannolikt belägen på samma ställe som den nuv. Damaskusporten (Bāb-el Amūd (”pelarporten”).

Efraim (grek. *Ἐφραίμ*), den för öfrigt okände författaren till en bysantinsk verskrönika på nära tiotusen trimetrar, som behandlar den romerskbysantinska historien från Julius Cæsar till och med Konstantinopels återeröfring 1261. Ett tillägg, upptagande de bysantinske biskoparna och patriarkerna, slutar först med 1313 och synes härröra från E., hvadan man torde kunna sätta hans författarverksamhet till 1200-talets senare och 1300-talets första årtionden. I sin på grund af det för historisk dikt olämpliga versmåttet och det torra innehållet enformiga krönika behandlar E. sitt ämne allt vidlyftigare, ju närmare han kommer sin egen tid. Språket bemödar sig, om ock fruktlöst, att vara klassiskt; som källor har förf. användt Zonaras, Niketas Choniates och Georgios Akropolites. E:s verk är bevaradt i en enda (vatikansk) handskrift, som saknar titeln och begynnelsen. Ännu på Leo Allatius' tid (se Bysantinsk filologi) var den fullständig, och genom honom känna vi författarens namn. V. Lm.

Efraimiter, *num.*, ett slags tyska silfvermynt, som under sjuåriga kriget (1756—63) slogos i Leipzig af de judiske myntförpaktarna Ephraim och Itzig. Mynten voro mycket underhaltiga (af 1 mark fint silfver, hvaraf man förut hade präglat 14 thaler, myntades 45 thaler i efraimiter). Inom kort sjönko därför dessa mynt betydligt i värde. Ej mindre än för 7 mill. thaler sådana fanns i rörelsen.

Efraims port. Se Efraim.

Efraims stam. Se Efraim.

Efraim syrern (lat. *Ephraim syrus*), ”syrernas profet”, kyrkolärare från 4:e årh., f. i Nisibis, var lärjunge till Basilcios den store och bosatt nära Edessa, hvarest han dog 373. Hans lif ligger mest i dunkel, men hans författarskap var oerhördt omfattande, både på vers och prosa. Han representerade den i mycket nationellt afgränsade syriska kyrkan; och det var hufvudsakligen hans verk, att den nicæ̈nska ortodoxien segrade äfven i östliga Syrien. Delar af hans skrifter finnas utgifna af G. S. Assemani (6 bd, Rom 1732—46), T. J. Lamy (3 bd, 1882—86), m. fl. Jfr Bardenhewer, ”Patrologie” (2:a uppl.). Hj. H—t.

Efrāt l. Efrāta. 1. En ort (n. om Betlehem, förmodligen ock n. om Jerusalem), där Rakel dog enligt 1 Mos. 35: 16, 19 (jfr 1 Sam. 10: 2, Jer. 31: 15, som förlägga Rakels graf till Benjamins stam, n. om Jerusalem). Identifieringen med Betlehem i 1 Mos. 35: 19; 48: 7 är förmodligen ett verk af en redaktör, som måhända utgick från en annan tradition angående läget af Rakels graf. Denna tradition har bevarats intill vår tid, ty Rakels graf utpekas ännu ett stycke n. om Betlehem vid vägen till Jerusalem. — 2. Ett landskap med städerna Kirjat-Jearim, Betlehem och Bet Geder (jfr 1 Krön. 2: 19, 50; 4: 4; Rut 4: 11; Ps. 132: 6). Däraf namnet Bet Efrata på Betlehem (Mika 5: 2, jfr 1 Sam. 17: 12). E. S—e.

Efräta. Se Efrat.

Efrem, en stad, dit Jesus enligt Joh. 11: 54 drog sig tillbaka efter uppväckandet af Lasarus, motsvarar måhända det nutida Et-Taijibe, ö. om Betel. Jfr Efron. E. S—e.

Efron. 1. Stad i Efraims (Israels) rike enligt 2 Krön. 13: 19, måhända identisk med Efrem (se d. o.). — 2. Betydande stad i landet ö. om Jordan, som eröfrades af Judas Makkabeus 164 f. Kr. — 3. Berg i Juda stam på gränsen mot Benjamin, enligt Jos. 15: 9. — 4. En hetitisk man i Hebron, af hvilken Abraham enligt 1 Mos. 23: 8—17 köpte Makpelas grotta till grafplats för sin hustru Sara och sin familj. E. S—e.

Efterbevakning, *jur.* Se Konkurs.

Efterbild, *fys.* Om man under några ögonblick betraktar en stark ljuskälla, t. ex. solen eller en lampa, och sedan tillsluter ögonen eller riktar dem på en jämnbelyst yta (ett pappersblad, en vägg e. d.), så uppstår af ljuskällan en bild, som bibehåller sig längre eller kortare tid och därvid undergår växlingar i ljusstyrka och färg. Till en början är bilden *positiv*, d. v. s. dess ljusa och mörka partier sammanfalla med motsvarande delar hos föremålet, hvarjämte dess färg öfverensstämmer med färgen hos det sistnämnda. Småningom försvagas denna positiva bild, och dess färger blifva allt mattare, till dess bilden helt och hållet försvinner; men då inträffar icke sällan, att en ny bild uppkommer, som väl har samma konturer som den förra, men i hvilken föremålets ljusare delar äro mörka och de mörka ljusa. Denna bild är således *negativ*, men dess färger äro *komplementära* (se Färg) till föremålets färger. Sedan denna (negativa) bild förbleknat, kan en ny positiv bild uppstå, och denna växling mellan positiva och negativa bilder kan upprepas flera gånger. Enligt Fechner och Helmholtz förklaras den första positiva bilden genom ljusintryckets fortvaro på näthinnan samt de negativa och följande positiva bilderna däraf, att det ställe på näthinnan, som träffas af ett starkare ljus, för en tid blir mindre känsligt för ljusintryck (utröttas). När ögat, efter att hafva blifvit utsatt för det starka ljusintrycket, riktas mot en jämnbelyst yta, verkar således det från denna yta utsända ljuset svagare på de delar af näthinnan, som rönt det starkare ljusintrycket, och därför framträder en fläck eller bild, som är mörkare än omgifningen. För att framkalla den negativa bilden är det likväl icke nödvändigt att låta nytt ljus utifrån träffa ögat. Äfven när ögat är tillslutet, finnes tillräckligt ljus i detsamma för att åstadkomma negativa bilder — dels sådant ljus, som inträngер genom ögonlocken, hvilka icke äro fullkomligt ogenomskinliga, dels den svaga ljusförnimmelse (det s. k. ljuskaos), hvilken orsakar, att man stundom i mörkret tycker sig se yttre föremål, och som vid sjukliga tillfällen föranleder visioner. Ombyte af färg förklaras därigenom, att den af intrycket orsakade för-

minskningen i känslighet gäller endast den färg det nfallande ljuset hade och att således öfriga färger, vilka tillsammans bilda komplementfärgen till den rsprungliga, kunna i det senare tillkommande ljuset framträda med oförsvagad intensitet. Är den betraktade ljuskällan ofärgad (hvit), så genomgå såväl de positiva som de negativa bilderna vid sitt tslocknande en följd af färgförändringar (hvilket enomen på tyska benämnes "abklingen der farben"), som bero därpå, att de olika enkla (prismatiska) färger, af hvilka det hvita ljuset är sammansatt, icke ha samma inverkan på näthinnan. Däraf följer ock, att efterbilder af färgade föremål ikaledes måste visa dylika färgväxlingar, utom i det sällsynta fallet att föremålets färg är enkel. — Efterbilder kunna ock framkallas på följande sätt. Om man en längre stund betraktar ett ljust föremål, t. ex. en hvit skifva, på mörk grund och därpå tillsluter ögonen, sa ser man en positiv efterbild, och denna öfvergår till negativ, när ögat ånyo tsättes för hvitt ljus. — Framkallandet af efterbilder kräfver stor försiktighet och bör icke länge fortsättas eller ofta upprepas, emedan ögonen lätt kunna taga skada däraf. R. R.*

Efterbildning, *jur.*, den handling, hvarigenom utan vederbörandes tillåtelse teckningar och konstverk helt eller delvis reproduceras. Se Egande-rätt 2.

Efterblomstring, Meta'nthesis, *bot.*, höstblomstring, beroende på opsigoni (se d. o.). Den kan uppstå antingen genom fortsatt utveckling af redan förefintliga (sommar-)inflorescenser, nästan alltid efter ett förutgånget längre eller kortare afbrott i utvecklingen, eller genom bildning af nya (höst-)inflorescenser. Jfr Förblomstring. G. L—m.

Efterblödning, *med.* Den uti ett färskt sår uppkommande blödningen stillas därigenom, att de genomskurna ådrornas mynningar fyllas af blodproppar. Bildandet af sådana söker konsten åstadkomma genom underbindning. Äfven de ådrorna omgifvande mjuka delarna kunna genom sitt tryck mekaniskt tilltäppa kärländarna, synnerligen om dessa senare, till följd af sin elasticitet, dragit sig tillbaka. Denna tillslutning är dock i vissa fall endast tillfällig (temporär). Den påträngande blodströmmen, företrädesvis i pulsådrorna, kan efter längre eller kortare tid åter utjaga den färska, lösa blodproppen och öppna kärlmynningen, hvarvid en blödning kan uppkomma. Detta inträffar såväl i tillfälliga sår som i operationssår och ifrån kortare stunder till flera dygn efteråt. Inträffar efterblödningen från en större pulsåder, som antingen aldrig blifvit underbunden eller från hvilken "ligaturen" lossnat, kan förblödning uppkomma, och många exempel finnas på, att patienter af sådan anledning tillsatt lifvet. Efterblödning kan stundom också framkallas däraf, att en inflammation med varbildning löser upp de blodproppar, som bildat sig, eller kommer de anlagda ligaturerna att lossna. Efterblödning måste behandlas på samma sätt som den första blödningen. Enär hjälpen ej alltid är nära, är det för läkaren en oeftergiflig plikt att söka förekomma en så farlig tillfällighet. Därför bör intet sår förbindas, förrän alla kärländar blifvit på det noggrannaste uppsökta och underbundna, synnerligast i sådana regioner, där större pulsådror framgå, och under den första tiden efter skadan eller operationen bör en sådan patient ej lämnas ur sikte. Rsr. (J. A.)

Efterbörd (jfr *bära* i bet. föda), *obstetr.*, den del af fosterägget, som i regeln framföddes efter fosterkroppen och som består af moderkakan (*placenta*) med därvid sittande nafvelsträng och ägghinnor. Den tid, som förflyter mellan fosterkroppens och efterbördsdelarnas afgång, har man kallat efterbördsperioden. Sedan lifmodermuskeln något hämtat sig efter arbetet för fosterkroppens utdrifvande, sammandrager den sig ånyo, hvarvid moderkakan lossas från sitt fäste, hvars kärl sönderslitas och blöda. Genom nya sammandragningar utpressas efterbörden och stillas blödningen. Normalt afgår efterbörden genom naturens egen åtgärd $^1/_4$ till $^1/_2$ timme efter fosterkroppen. Om den låter vänta på sig mycket länge, så beror detta vanligen antingen på slapphet hos lifmodern eller på fastväxt moderkaka, i hvilka fall läkare eller barnmorska måste ingripa. Viktigt är att noga efterse, det efterbörden helt och hållet afgått. I lifmodern kvarstannade delar af moderkakan böra genast aflägsnas, emedan de annars lätt gifva anledning till blödning och barnsängsfeber m. m. Jfr Förlossning. F. B.*

Efterbördsperiod, *obstetr.* Se Efterbörd.

Efterhärmning, *mus.* Se Imitation.

Efterjäsning. Se Brännvinsbränning, sp. 432, och Öl.

Efterklangspoesi kallas den diktning, som i innehåll och form väsentligen endast utgör upprepningar af en föregående periods eller en tidigare enstaka författares alstring, men icke tillför vitterheten afgörande nya värden, vare sig i stil eller idé. Efterklang är naturligt nog ofta skönjbar hos debuterande, som ej funnit sin individualitets rätta uttryck. Är ett helt lands vitterhet någon tid väsentligen efterklangspoesi, kännetecknar detta vanligen, att den härskande litterära riktningen blommat öfver.

Efterkraf (ty. *nachnahme*, fr. *débours*, eng. *cash on delivery*), *hand.*, den fordran för gjorda utlägg — förskjutna frakter, forlöner, tullumgälder, speditionskostnader o. s. v., stundom jämväl förskott å godsets värde —, som speditören eger att utkräfva hos mottagaren af en vara. Efterkrafsgods, som befordras å svenska statens järnvägar, utlämnas till adressaten, först sedan denne betalt efterkrafvet. Emottagare af efterkrafsförsändelse får icke öppna eller i något afseende rubba försändelsens omslag, innan såväl frakt som efterkrafsbelopp m. m. blifvit inbetalda. Sändning af brännvin och andra brända spritvaror äfvensom vin får ej beläggas med efterkraf för godsets värde. Denna bestämmelse eger dock icke tillämpning för denatureradt brännvin, såvida detsamma å järnväg försändes af person, som styrkt sig vara innehafvare af denatureringsrätt eller af rättighet att försälja denatureradt brännvin. Till afsändaren utbetalas beloppet vid afsändningsstationen, så snart underrättelse dit ingått, att mottagaren inbetalt beloppet å adresstationen. Vägrar mottagaren att utlösa med efterkraf belagdt gods, blir det för afsändarens räkning kvarliggande å adresstationen och behandlas såsom annat outlöst gods. Dock skall, om efterkraf, som utgör förskott å godsets värde, icke blifvit betaldt inom åtta dagar efter dettas ankomst till adresstationen, underrättelse därom lämnas till afsändningsstationen, som har att hos afsändaren förfråga sig angående godsets

disposition. Därest icke inom fjorton dagar svar ingått till adresstationen, skall denna ofördröjligen återsända godset till afsändningsstationen, hvilken har att i vanlig ordning till afsändaren utfärda notis å det återkomna godset. Efterkrafsbelopp, som finnas å stationerna kvarliggande, utan att hafva blifvit af vederbörande godsafsändare uttagna, skola 1 nov. året efter det, inom hvilket samma efterkrafsbelopp af godsemottagaren utbetalts, till vederbörande kassa inreverseras. Skulle, sedan efterkrafsbelopp inreverserats, anspråk på dess utfående göras af godsafsändaren, hav denne att hos Järnvägsstyrelsen skriftligen anhålla om beloppets utbekommande. Jfr Postförskott. (A. d'A.)

Efterkyngar, *obstetr.* Se Eftervärkar.

Efterlakning. Se Öl.

Efterlysning, *jur.*, föreskrifves i några fall inom rättsväsendet. Enligt 13 kap. 4 § giftermålsbalken skall, då äktenskapsskillnad sökes på grund af egenvilligt öfvergifvande och man saknar kännedom om den förlupne makens vistelseort, domaren låta på i lagrummet angifvet sätt lysa efter den förlupne och förelägga honom att inom viss tid återvända. Efterlysning betyder här domstols offentligen kungjorda föreläggande för en å okänd ort vistande person att självmant inställa sig. Liknande innebörd har den kallelse, som enligt en kungl. förordn. af 27 nov. 1854 skall kungöras, då förklarande sökes, att bortavarande person skall för död anses (se Dödsförklaring), churu i förordn. ej användes ordet efterlysa. — I 16 kap. 5 § handelsbalken stadgas, att gäldenär, som rymmer för skuld, strax skall efterlysas. Åtgärden har i detta fall ej samma syfte och innebörd som i de förstnämnda. Efterlysningen innefattar nämligen här en anmaning att gripa den rymde. Detsamma gäller öfver hufvud i alla de fall, då person, mot hvilken häktningsorder föreligger, efterlyses. E. K.

Efterpatrull, *krigsv.* Se Eftertraf och Eftertrupp.

Efterpjäs, mindre dramatiskt arbete, som ges efter det egentliga skådespelet såsom fyllnad i programmet, då detta skådespel ej är helaftonstycke.

Eftersats, *log.*, senare ledet i en slutledning. Genom detta leds sammanställning med försatsen framkallas slutsatsen.

Eftersiktväxel, växel, betalbar en viss tid efter uppvisandet (efter sikt). Se Växel.

Efterskänkande, *jur.*, upplösande af ett obligationsförhållande gåfvovis, men bindande utan åtföljande traditionshandling, nämligen, då fråga är om vanlig fordran jämlikt skuldebref eller annat dylikt bevis, genom dess förstörande eller försättande ur brukbart skick medelst öfverkorsande eller annan sådan åtgärd och allmänt genom en till motparten afgifven viljeförklaring med efterskänkande till innehåll. Efterskänkande kan äfven klädas i formen af en förlikning, fastän man vanligen därmed förknippar föreställningen af rätts ömsesidiga uppgifvande, alltså af ett oneröst aftal. Se Aftal, Förlikning, Gåfva och Skuldebref. A. W.

Efterslag, *mus.*, smärre binoter, som anslås efter en melodisk hufvudnot; de noter, som vidfogas i slutet på en vanlig drill (se d. o.). A. L.*

Efterslåtter, *landtbr.*, den andra foderskörden på gräsvallar, är i allmänhet långt underlägsen den första till mängd och, då den tages sent, äfven i fodervärde. H. J. Dft.

Eftersläpning, *elektrot.* Se Elektriska maskiner.

Efterspel, *mus.*, det tematiskt utarbetade instrumentalspel, som afslutar ett sångstycke, sedan sången tystnat; (lat. *postlúdium*), det orgelspel, som efter gudstjänstens slut ledsagar församlingens utgång (kallas äfven utgångsmarsch). A. L.*

Efterstyng. Se Sömnad.

Eftersvärm. Se Bi, *zool.*, sp. 216.

Eftersända (fr. *réexpédier, faire suivre*; ty. *weiterbefördern, nachsenden*; eng. *to redirect, to reforward, to retransmit*), *postv.*, den åtgärd, hvarigenom en efter anhållan af antingen afsändare (t. ex. genom påskrift på försändelses omslag) eller adressat ej uttagen försändelse postbefordras vidare enligt uppgifven ny adress. R. L—n.

Eftertraf, *krigsv.*, kallas vid marschbevakning en kavalleriafdelning, som lämnas bakom en kolonn eller dess arriärgarde (se d. o.) för att hålla känning med fienden eller uppehålla honom och därigenom trygga kolonnens marsch. Enligt svenska föreskrifter afdelas vid marsch från fienden i lättframkomlig trakt större delen af en kolonns kavalleri lämpligen till eftertraf. Denna kan ställas under befäl af arriärgardeschefen (arriärgardseftertraf) eller omedelbart under kolonnbefälhafvaren (kolonneftertraf). Till sin egen trygghet kan eftertrafven lämna efter sig en skvadron, hvilken då kallas eftertrafsskvadron, och om denna låter sin eftersta afdelning följas af en patrull, benämnes denna efterpatrull. Självständigt kavalleri bevakar sig med en efterpatrull. C. O. N.

Eftertrafsskvadron. Se Eftertraf.

Eftertrupp, *krigsv.*, kallas vid marschbevakning en hufvudsakligen af infanteri bestående afdelning, som lämnas efter hufvuddelen af en kolonn för att bereda densamma skydd. Enligt svenska föreskrifter lämnar ett större arriärgarde (se d. o.) en bataljon eller en half bataljon såsom eftertrupp, och kan denna tilldelas något kavalleri. Eftertruppen lämnar till sitt eget skydd ett kompani, hvilket då kallas eftertruppskompani, under det återstoden af eftertruppen utgör dess hufvudstyrka. Eftertruppskompaniet låter under marsch en hel eller en half pluton följa efter såsom spets, och denna tryggar sig på marschvägen medelst en efterpatrull, efter hvilken kavalleriet slutligen kan komma. En eftertrupp, som icke är större än två kompanier, kan undvara eftertruppens hufvuddel. Ett arriärgarde om endast en bataljon är att betrakta såsom en eftertrupp. Om vid marsch mot fienden bevakning bakom kolonnen erfordras, besörjes denna vanligen af en eftertrupp. C. O. N.

Eftertruppskompani. Se Eftertrupp.

Eftertryck, *jur.*, den handling, hvarigenom utan vederbörandes tillåtelse annans skrift i sin helhet eller delvis tryckes, innan stadgad skyddstid tilländagått. Se Äganderätt.

Eftervärkar l. (i den äldre svenskan och vissa landskapsmål) Efterkyngar (lat. *dolores post partum*), *obstetr.*, de med värk förenade sammandragningar af lifmodern, hvilka merendels inträffa under de första dygnen efter en förlossning. De förekomma oftare hos omföderskor än hos förstföderskor, oftare efter en hastig än efter en långsam förlossning. De kunna framkallas genom digifning och äro välgörande därigenom, att de utdrifva obehörigt innehåll

lefrar m. m.) ur lifmodern och bidraga att minska dennas storlek. Äro de mycket smärtsamma, hvilket undantagsvis inträffar, kunna de lindras genom af läkare föreskrifna rogifvande medel. F. B. (Bvn.)

Eftra, socken i Hallands län, Årstads härad. 4,100 har. 1,298 inv. (1905). Annex till Slöinge, Göteborgs stift, Halmstads kontrakt.

Efverlöf, socken i Malmöhus län, Torna härad. 2,674 har. 772 inv. (1905). E. bildar med Slimminge ett regalt pastorat i Lunds stift, Torna kontrakt.

Efveröd. 1. Socken i Kristianstads län, Gärds härad. 2,975 har. 1,381 inv. (1905). E. bildar med Östra Sönnarslöf ett omväxlande regalt och till egaren af Maltesholm patronellt pastorat i Lunds stift, Gärds kontrakt. — 2. Bränneri i nämnda socken. Produktionen under tillverkningsåret 1905—06 uppgick till 387,720 l. råbrännvin med ett värde af 315,992 kr.

f. e. g., förkortning för lat. *exempli gratia*, till exempel. Jfr e. c.

Egädiska öarna l. Ægadiska öarna (lat. *Ægates* l. *Ægusæ insulæ*, "getöarna", it. *Isole Egadi*), ögrupp utanför Siciliens västra udde, räknas till prov. Trapani och tillhör familjen Florio i Palermo. Dessa öar äro Levanzo (fordom *Phorontia*), Favignana (*Ægusa*) och Marittimo (*Hiera* l. *Sacra*), hvilka tillsammans hafva en areal af 43,2 kvkm. med 6,419 inv. (1901). Störst är Favignana, som har präktiga betesmarker och stora sjordar samt en mängd getter och kaniner. Denna ö producerar ett utmärkt vin (Bosco-vin), saffran, fikon och granatäpplen. Vid en vik på norra kusten ligger hufvudorten, Favignana. Vid nämnda vik vann C. Lutatius Catulus 241 f. Kr. en sjöseger öfver Karthagerna, hvarigenom det första puniska kriget drogs till slut.

Egäl (fr. *égal*, lat. *æquālis*), jämlik, jämgod; likformig; likgiltig, enahanda. — Egalisēra (fr. *égaliser*), utjämna, göra jämn l. likformig. I utbildandet af sångröster ingår som en viktig angelägenhet egaliseringen, d. v. s. det fullständiga utjämnandet af "registren" för att all inbördes skillnad mellan deras olika klangfärger må såvidt möjligt utplånas. — Egalitēt (fr. *égalité*), utjämning, jämnhet, likformighet; jämlikhet. Jfr Liberté. — Sedan hertig Ludvig Filip af Orléans under franska revolutionen slutit sig till de vildaste radikalerna, kallade han sig medborgaren Philippe Égalité. Jfr Orléans.

Egalisēra. Se Egal.

Egalitēt och Égalité. Se Egal.

Eganderätt. 1. *Jur.*, i vanlig juridisk mening den allmännaste, i och för sig mest omfattande rätten till en sak (fastighet eller lösöre). Eganderättens begrepp innebär ingen inskränkning till tid eller omfång i egarens befogenhet att efter sina afsikter bestämma öfver saken, att bruka den på hvad sätt som helst eller lämna den obegagnad, t. o. m. att förstöra den, likvensom att afhålla andra från densammas tillgodojutande. I eganderätten har man sålunda brukat lägga befogenhet för egaren att besitta saken (*jus possidendi*) och att hindra andra från intrång i egarens rådighet (*jus excludendi*). Emellertid kan man ej genom uppräkning af särskilda befogenheter angifva eganderättens innehåll, enär detta i särskilda fall kan vara mer eller mindre begränsadt, på grund af rättsregler till förmån för samhället eller genom enskildas rättigheter till samma föremål. Eganderättens väsen innebär däremot, att den, så att säga, sträfvar emot begränsningarna och följaktligen, så snart någon af dessa faller bort, utan vidare utvidgas till att omfatta jämväl det ledigblifna området af befogenheter öfver saken. Den bestämmes alltså bäst såsom rätt att förfoga öfver en sak i alla afseenden, där icke särskilda rättsregler eller andras rättigheter föranleda inskränkningar. — Af hänsyn till samhällets intressen, för hvilka egarens fått stå tillbaka, äro åtskilliga inskränkningar i egarens förfogande (särskildt öfver fastigheter) föreskrifna dels till förmån för grannelaget, dels för samhällsintressen af större omfattning. Till den förra gruppen höra bl. a. dikningslagens ålägganden för jordegare att upplåta mark till dike m. m., reglerna om byggande i vattendrag samt framför allt en mängd stadganden, som för bebyggandet och användandet af fastigheter i städer och andra tätt befolkade samhällen uppställa åtskilliga förbehåll till förekommande af eldfara, osundhet och otrefnad m. m. (se Brandordning, Byggnadsordning, Byggnadsstadga och Ordningsstadga). Till den senare gruppen hör hvad som är stadgadt om bl. a. expropriation och rekvisition, till följd hvaraf egaren kan nödgas mot betalning afstå sin egendom för allmänna ändamål, vidare allmän farled, fiskeled, allmän flottled och kungsådra, allt stadganden, som ålägga jordegare att hålla vissa vattendrag öppna, äfvensom åtskilliga inskränkningar i jordegares rådighet öfver skogen å hans mark. — Eganderätten kan vidare vara underkastad inskränkningar genom andra personers sakrätter till samma föremål samt genom myndighets åtgärder till förmån för egarens borgenärer (konkurs, kvarstad, skingringsförbud, utmätning). — Eganderätten till en sak kan tillkomma flera personer samtidigt, dock ej så, att hvar och en har sina särskilda befogenheter, utan så, att saken tillhör dem gemensamt, en hvar till viss andel (samegande rätt). — Ordet eganderätt begagnas äfven i vidsträcktare betydelse, då därunder inbegripas sådana rättigheter utan egentliga (konkreta) saker till föremål som litterär och artistisk eganderätt samt industriell eganderätt eller rätt att med andras uteslutande i affärsverksamhet begagna viss firma, vissa mönster, uppfinningar (patent) eller varumärken. Likaså afses ett vidsträcktare eganderättsbegrepp än det vanliga, då (särskildt i inbördes testamenten) det talas om eganderätt (för änkling eller änka) till en hel förmögenhet och därmed menas ett (åtminstone relativt) oinskränkt förfogande öfver densamma. I ännu mer omfattande betydelse brukas ordet eganderätt någon gång, då man låter den, såsom den allmännaste och viktigaste förmögenhetsrätten, representera alla rättigheter af förmögenhetsnatur. I juridiskt språkbruk begagnar man dock här hellre ordet egendom (se d. o.). E. V. N. (C. G. Bj.)

2. *Artistisk och litterär eganderätt.* Skaparen af ett artistiskt eller litterärt arbete är i alla civiliserade stater berättigad att, med andras uteslutande, mångfaldiga detta sitt alster; han kan sålunda efter behag vägra eller medgifva andra tillstånd att reproducera (uppföra eller utföra) detsamma. Alltefter som den afser skrift eller konstverk, kallas denna rätt litterär eller artistisk eganderätt. Dess förnuftiga

grund är dubbel, pekuniär såväl som ideell, sålunda icke allenast att tillförsäkra arbetaren frukten af hans arbete, utan också att tillgodose hans anspråk på, att alstret icke af en oskicklig eller illvillig utgifvare offentliggöres i en form, som han själf icke godkänner. Det intresse, som skyddas, är sålunda både förmögenhets- och personrättsligt.

Så naturlig denna rätt än förefaller, är den emellertid "ett sent begrepp" i rättshistorien. Hvarken antiken eller medeltiden har känt densamma. På många ställen i den antika litteraturen brännmärkas plagiatorerna, men det talas aldrig om någon uteslutande rätt för en författare att åstadkomma eller medgifva efterbildningar. Och detta var helt naturligt. Saknaden af hvarje mekaniskt sätt att mångfaldiga konstens och litteraturens alster gjorde ett sådant förfarande kostsamt, kretsen af afnämare var sålunda liten, mångfaldigandet lönade sig knappast. Annorlunda blef förhållandet, sedan gravyr- och boktryckarkonsten, koppar- och stentrycket, de fotomekaniska och fotokemiska reproduktionssätten blifvit upptäckta. I mångfaldigandet visade sig då ligga en mycket gifvande källa till vinst. Men det dröjde, innan lagstiftningen förbehöll dennas utnyttjande åt verkets skapare. Första ansatsen därtill var, att behörig offentlig myndighet, för en viss tid och med straff för otillåten efterbildning, medgaf uteslutande reproduktionsrätt åt, icke verkets upphofsman, men dess förläggare eller boktryckare, och detta i början oftare för nya upplagor af äldre arbeten än för utgifvande af nya. Småningom började emellertid privilegium gifvas åt frambringarna själfva, och steg för steg banade sig under 18:e årh. den tanken väg, att en af lagen erkänd rätt borde träda i stället för på myndighets godtycke beroende privilegier. Till erkännande kom denna grundsats först i England (1709), Danmark (1741), Förenta staterna (1787) och Frankrike (1793). Efter hand ha öfriga stater (Sverige 1810; de nu gällande lagarna äro, med vissa senare förändringar, utfärdade 10 aug. 1877 och 28 maj 1897) följt efter, så att f. n. Turkiet torde vara det enda land, som ännu kvarstår på privilegieståndpunkten. Särskildt från 1840-talet ha frambringarnas anspråk på rättsligt skydd, i främsta rummet i afseende på dettas giltighetstid, kommit till allt starkare erkännande. Och som en sista etapp i utvecklingen kunna betecknas de eröfringar skyddstanken vunnit i internationellt hänseende. Främlingens eganderätt till materiella ting har länge varit respekterad. Författarens och konstnärens rätt var däremot ännu för ett halft sekel tillbaka endast territoriell; eftertryck och efterbildning af främlingens alster voro öfverallt tillåtna. Numera hafva emellertid de flesta länder genom konventioner med flera eller färre andra, under förutsättning af ömsesidighet, likställt dessas medborgare med landets egna. Frankrike (sedan 1852) och Belgien (sedan 1886) bortse t. o. m. från denna förutsättning.

Den rätt, som här afses, har i olika länder olika beteckning. I Frankrike, Portugal, Schweiz, Spanien samt Central- och Syd-Amerikas stater talas om "litterär och artistisk eganderätt", om *droit d'auteur*, i Tyskland om *urheberrecht*, och liknande uttryck begagnas i Belgien, Italien, Nederländerna, Ungern och Österrike. I England och Förenta staterna användes termen *copyright*, i Danmark och Norge *forfatterret* och *kunstnerret*, i Finland *författares och konstnärs rätt till alster af sin verksamhet*, i Sverige *eganderätt till skrift*, *författarrätt* och *rätt med afseende å konstverk*. Som gemensam beteckning, afseende alla de slags alster, som kunna ifrågakomma, skall emellertid här efter franskt och tyskt föredöme uttrycket s k a p a r r ä t t användas. Härigenom betonas också väsensolikheten mellan denna rätt och eganderätten till materiella ting. Genom sin tvåsidiga karaktär, af person- och förmögenhetsrätt, bildar skaparrätten en rättskategori för sig. I själfva verket erkännes detta också af flertalet af de lagar, som tala om "artistisk och litterär eganderätt", därigenom att de, trots beteckningen, i tillämpningen icke likställa denna rätt med vanlig eganderätt; den är sålunda i allmänhet icke som denna till tiden helt och hållet obegränsad, och vissa formaliteter kräfvas för dess bevarande, inskränkningar, som eganderätten till materiella ting icke är underkastad.

I afseende på skaparrättens varaktighet erkänna endast Guatemala, Mexico och Venezuela densamma som beständig, dock är i Mexico rätten att uppföra dramatiska eller att utföra musikaliska arbeten efter skaparens död endast för 30 år förbehållen hans rättsinnehafvare. Denna princip att medgifva en skyddstid, innefattande skaparens lifstid och en viss tid efter hans död, tillämpas emellertid af de flesta länder för artistiska och litterära alster i allmänhet. Tidsutsträckningen efter detta frånfälle är 80 år i Colombia och Spanien, 50 i Belgien, Bolivia, Brasilien, Danmark, Finland, Frankrike, Monaco, Norge, Portugal, Ryssland, Sverige (för uppföranderätten dock 30) och Tunisien, 30 i Schweiz, Tyskland och Österrike, 20 i Peru samt 5 i Chile (med rätt för regeringen att öka den till 10); på Haïti (enligt det äldre franska systemet) ärvkans lifstid, 20 år för barnen och 10 för andra arfsberättigade. — Enstaka andra länder följa åter andra principer. I Grekland varar skaparrätten 15 år från första upplagans utgifvande, hvilken tidrymd dock kan förlängas; om uppföranderätten saknas bestämmelser. Den italienska lagen förbehåller skaparen reproduktionsrätten under hans lifstid. Dör han, innan 40 år förflutit, sedan första upplagan utgafs, tillkommer rätten hans rättsinnehafvare, ända tills 40 år förflutit efter detta utgifvande. Under de nästföljande 40 åren kan hvem som helst reproducera arbetet mot att betala skaparens rättsinnehafvare en af lagen bestämd ersättning — en anordning, som efter fransk terminologi betecknas såsom "système du domaine public payant". Uppföranderätten varar däremot 80 år från arbetets första uppförande eller offentliggörande, hvarefter den helt och hållet upphör utan tillämpning af nyssnämnda system. I Nederländerna och Transvaal varar skyddet 50 år från första utgifvandet (hvilket konstateras genom inregistrering) och i alla händelser under skaparens lifstid, uppföranderätten däremot under skaparens lifstid och 30 år efteråt för otryckta arbeten, för tryckta endast 10 år efter utgifvandet. I Förenta staterna är förhållandet något liknande, ehuru mindre fördelaktigt för skaparen: rätten varar 28 år från inregistreringen och, efter ny inregistrering och 2 exemplars öfverlämnande, ytterligare 14 år till skaparens, hans änkas och hans barns förmån. I England växlar skyddstiden efter olika slags alster. För litterära, dramatiska och musikaliska arbeten utgör

den 7 år efter skaparens död och i alla händelser 42 år efter första utgifvandet, för kopparstick och gravyrer 28 år efter detta utgifvande, för målningar, ritningar och litografier skaparens lifstid och 7 år därutöfver, för skulpturer 14 år med, för så vidt skaparen ännu lefver, ytterligare 14 år. Turkiet medger 40 års privilegier från första utgifvandet.

Allt detta gäller alster, utgifna af en enda skapare, under hans verkliga namn och i hans lifstid. Reglerna bli afvikande, då någon af dessa förutsättningar icke föreligger. Där två eller flera personer äro de gemensamma skaparna, räknas skyddstiden sålunda i allmänhet från den senast aflidnes död. För skrifter, utgifna af juridiska personer (stat, provins, kommun, vetenskapligt samfund eller annan förening, som utesluter personlig författarrätt), är skyddet i Frankrike, Guatemala och Spanien beständigt. I de flesta andra länder är skyddstiden däremot begränsad, växlande mellan 50 och 20 år från utgifningsdagen eller från vidtagandet af någon laglig formalitet (deponering, inregistrering eller tillkännagifvande). Mexico är här strängast, det ger offentlig myndighet endast 10 och vetenskapligt samfund endast 25 års skyddstid.

Beträffande *anonyma* arbeten räkna somliga länder (Danmark, Finland, Norge, Sverige, Tyskland, Ungern, Österrike) skyddstiden från utgifvandet; andra (Belgien, Colombia, Ecuador, Frankrike, Guatemala, Mexico, Monaco, Nederländerna, Spanien, Transvaal, Venezuela) behandla utgifvaren såsom författare och skydda arbetet således under hans lifstid och den vanliga skyddstiden efter hans frånfälle. Så snart författaren gifvit sig till känna, tillämpas emellertid de vanliga reglerna. För *posthuma* (d. v. s. efter skaparens död utgifna) arbeten äro olikheterna ännu större. I några länder (Frankrike, Spanien m. fl.) betraktas utgifvaren som skapare och åtnjuter sålunda för sig och sina rättsinnehafvare vanlig skyddstid. Andra (Belgien, Finland, Ryssland, Schweiz, Sverige m. fl.) ge utgifvaren en viss skyddstid, räknad från utgifvandet. Danmark bestämmer skyddstiden till 50 år från skaparens död. En kombination af olika principer följes i Tyskland och Österrike, där skyddstiden är 30 år från författarens död, men i alla händelser resp. 10 och 5 år från utgifvandet, samt i Ungern, där tiden är 50 år efter sådant frånfälle, ehuru arbete, utgifvet mellan det 45:e och 50:e året efter denna tidpunkt, skyddas 50 år efter utgifvandet.

I afseende på omfånget af de skyddade alstren nylla lagarna i allmänhet samma uppfattning; det är endast i fråga om *arkitektoniska* och *fotografiska* alster, som meningarna gå något i sär. Ett fåtal länder, däribland Frankrike och Ryssland, skyddar såväl konstnärliga byggnadsritningar som byggnalerna själfva, flertalet (Danmark, Norge, Sverige, Tyskland, Ungern, Österrike) däremot endast de förra. Angående fotografier iakttaga de franska och italienska lagarna tystnad. England, Förenta staerna, Hawaii, Mexico, Monaco och Spanien beandla dem såsom konstverk; Danmark, Finland, Norge, Schweiz, Sverige, Ungern och Tyskland ge em däremot endast 5 års skyddstid, Japan och Österrike 10; i Finland och Norge gäller detta skydd ör öfrigt icke arfvingarna.

Principiellt innebär skaparrätten den uteslutande ätten att mångfaldiga, uppföra eller utföra arbetet och att således hindra andra därifrån, att helt eller delvis öfverlåta den åt andra och att rättsligt beifra hvarje intrång i densamma. I tillämpningen af denna princip gör lagstiftningen emellertid vissa inskränkningar och förbehåll, olika beträffande olika slags alster, beroende på dessas olika natur. Så fordrar t. ex. Schweiz, att författare eller kompositör, för att hans alster skall åtnjuta skydd, å detsamma anger de villkor, på hvilka han medger *uppförandet* eller *föredragandet*, dock får han icke fordra högre ersättning än 2 proc. af bruttoinkomsten af uppförandet eller föredragandet, och om säkerhet är ställd för denna ersättning, kan tillstånd att uppföra eller föredraga ett redan utgifvet arbete icke vägras. I Danmark, England, Finland, Nederländerna, Norge, Sverige, Transvaal etc. måste kompositören, om han vill förbehålla sig föredraganderätten, tillkännagifva detta på titelbladet. Potpurrier, variationer, fantasier o. d. bearbetningar af musikaliska arbeten anses i några länder (Belgien, Frankrike, Spanien, Tyskland m. fl.) för otillåtna, kompositören har här "rätt till melodien", i flertalet (Danmark, Italien, Norge, Sverige, Österrike o. a.) däremot för tillåtna, om den nya kompositionen utgör ett nytt arbete.

I flera länder (Belgien, Frankrike, Mexico, Norge, Spanien o. a.) kan, utan konstnärens samtycke, hans arbete icke *efterbildas* ens i annan konstart än originalets, en basrelief sålunda icke som målning. I andra länder (Finland, Ryssland, Sverige, Tyskland, Österrike o. a.) är däremot hans samtycke obehöfligt. Italien betraktar efterbildandet i annan konstart som öfversättning, och konstnärens samtycke är sålunda endast i 10 år efter originalets offentliggörande behöfligt.

Konstverks begagnande såsom förebild vid industriell tillverkning är, utom i Finland, Mexico och Ryssland, otillåtet. Några länder (bl. a. Finland, Mexico, Sverige och Ungern) medgifva efterbildning af konstverk, som är utställdt på öppen plats eller anbragt å byggnads utsida, Tyskland däremot endast för så vidt efterbildningen sker i annan konstart än originalets. Några länder (t. ex. Danmark, Norge, Tyskland och Ungern) tillåta intagande af efterbildning af konstverk i skrift, förutsatt att denna är det hufvudsakliga och efterbildningen endast afser att upplysa texten. Andra (Finland, Schweiz, Sverige) gå längre, ity att de, oafsedt detta villkor, tillåta sådant intagande i vetenskaplig framställning eller i skrift, som är afsedd att tjäna till bruk vid undervisning. I hvarje fall skall dock konstnärens eller källans namn vid bilden utsättas.

Åtskilliga länder (Belgien, Danmark, Finland, Norge, Ryssland, Schweiz, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike) medgifva i undervisningens intresse, att utan författarens eller hans rättsinnehafvares samtycke delar af hans skrift kunna intagas i samlingar af valda prosaiska stycken ("krestomatier") och i allmänhet i för undervisning afsedda arbeten. På några håll medgifvas likaledes dylika utdrag för arbeten, afsedda för gudstjänst eller annat religiöst syfte. För att förebygga missbruk begränsas emellertid här och hvar (i Ryssland, Sverige, Österrike) omfånget af dessa utdrag, eller skall på andra håll (Danmark, Norge) en viss tid ha förflutit efter originalets första utgifvande. Öfverallt fordras för öfrigt vid sådant begagnande, att författarens namn utsättes.

I flertalet länder (Italien, Schweiz, Ungern, Österrike o. a.) kunna uppsatser i periodisk skrift fritt af annan sådan skrift intagas, såframt författaren icke uttryckligen gjort förbehåll mot eftertryck; ett sådant förbehåll är emellertid (enligt flera länders lagar) maktlöst beträffande politiska uppsatser samt blandade underrättelser och nyheter (''faits divers'', ''enkelte meddelelser''); oftast fordras likväl utsättande af källan och författarens namn. I Sverige kan förbehållet afse vetenskapliga och vittra arbeten, äfvensom uppsatser af större omfång. Å andra sidan kan i vissa länder (Colombia, Ecuador, Nederländerna, Norge, Spanien, Transvaal och Venezuela) förbehåll mot eftertryck göras beträffande artiklar af alla slag. Enligt ett tredje system (Guatemala, Tyskland) är sådant förbehåll icke nödvändigt i fråga om uppsatser af vetenskapligt, tekniskt eller skönlitterärt innehåll.

I Belgien, Frankrike, Haïti, Monaco, Tunisien, Tyskland och Österrike inbegripes i författarrätten äfven *rätten att öfversätta* arbetet. Bolivia, Colombia, Portugal och Spanien erkänna detta, endast för så vidt författaren är landets egen medborgare. I Portugal åtnjuta annat lands undersåtar öfversättningsrätt endast under 10 år efter originalets utgifvande och under förutsättning, att rätten begagnas inom 3 år därefter. Colombia medgifver t. o. m. fri öfversättningsrätt till främlings arbete, om blott hans namn utsättes. Vissa andra länder tillerkänna inhemsk författare, äfvensom utländsk, om skriften först utkommit inom landet, öfversättningsrätt, dock endast för kortare tid än den för författarrätten gällande samt under förutsättning, att han i originalet uttryckligen förbehållit sig den förstnämnda rätten, och att han själf inom viss tid föranstaltar en öfversättning. Hit höra t. ex. Nederländerna, Transvaal och Ungern. Förenta staterna och Guatemala medgifva däremot lika lång skyddstid som för originalarbeten. Italien och Schweiz hafva icke nyssnämnda förbehåll, men skyddstiden är å andra sidan endast resp. 10 och 5 år från originalets utgifvande. I Danmark, Norge och Sverige inbegripes i författarrätten äfven öfversättningsrätt till något af de två andra nordiska språken; i Finland ligger i författarrätten till ett arbete på svenska äfven rätten till finsk öfversättning och tvärtom. Skrift, som samtidigt med original utges på andra språk än nu nämnda, skyddas i de nordiska länderna såsom original. För senare utgifna är skyddstiden i Danmark och Norge likaledes densamma som för originalet, för så vidt inom resp. 10 och 1 år en ''laglig'' öfversättning utkommit. Däremot är i Sverige skyddstiden endast 10 år från originalets utgifvande, och i Finland, där författaren dessutom uttryckligen måste ha förbehållit sig densamma, endast 5 år. Minst skyddad är öfversättningsrätten i Ryssland: ett arbete kan fritt öfversättas, för så vidt icke originaltexten bifogas; dock kan författare af arbete, till hvilket speciella vetenskapliga forskningar varit nödvändiga, för två år förbehålla sig öfversättningsrätten.

Vissa länder (Bolivia, England, Italien, Mexico och Portugal) medgifva *expropriation af författarrätten*, för det fall att ett nyttigt arbete icke blifvit utgifvet i ny upplaga. Utom i England kan detta tillämpas såväl mot författare som mot hans rättsinnehafvare. Portugal fordrar en särskild lagstiftningsåtgärd, öfriga länder endast en regeringshandling. I England kan ''the judicial committee of the privy council'' bestämma de villkor, på hvilka en annan person får utgifva arbetet. Arbeten, litterära såväl som konstnärliga, som icke på nytt utgifvits under 20 år och icke heller inom 1 år efter regeringens uppmaning därtill blifvit af vederbörande utgifna, kunna i Spanien och Venezuela fritt eftertryckas, detta dock ej, om vederbörande före de 20 årens utgång protesterat mot att arbetet på nytt utgifves eller han kan visa befintligheten af ännu osålda exemplar.

För skaparrättens åtnjutande fordras i åtskilliga länder uppfyllandet af vissa formaliteter. Förenta staterna, Spanien, Venezuela m. fl. kräfva deposition eller inregistrering eller offentligt tillkännagifvande eller dylikt, detta stundom t. o. m. om alstret existerar i endast ett exemplar. Italien, Spanien o. a. förklara skaparrätten förverkad, om nödiga formaliteter icke under en viss tid uppfyllts. Andra tillämpa det mildare franska förfarandet att fordra deposition hos offentlig myndighet i 2 ex. af tryckalster, 3 af gravyr, musikaliskt arbete eller annan efterbildning än tryckalster. Påföljden för uraktlåtenhet är vite och att talan mot eftertryck icke upptages till pröfning, förrän formaliteten är uppfylld. Ännu andra kräfva dylika formaliteter endast i undantagsfall. I Tyskland böra de skapare af anonyma arbeten, som vilja åtnjuta skaparrätt till dessa, låta anteckna sina verkliga namn i ett af kommunalrådet i Leipzig fördt register; dessa anteckningar offentliggöras i ''Börsenblatt des deutschen buchhandels''. Ett analogt stadgande gäller i Ungern. I Belgien skola, vid äfventyr af skaparrättens förlust, postuma samt af staten eller offentlig myndighet utgifna arbeten registreras inom 6 månader efter offentliggörandet, uppförandet, föredragandet eller utställandet. Liknande gäller i Schweiz med skyldigheten utsträckt ända till juridiska personer i allmänhet. Skyddstiden löper från registreringsdagen.

Bland öfverlåtelser af skaparrätten intages det vanligaste och viktigaste rummet af förlagsaftalet, det aftal, genom hvilket förvärfvaren, förläggaren, icke blott blir berättigad, utan äfven förpliktad att mångfaldiga och sprida, d v. s. utgifva arbetet. I detta fall föreligger ett förlagsaftal i egentlig, inskränkt bemärkelse; stannar det vid berättigandet eller gäller det utgifvandet af ett arbete, till hvilket ingen skaparrätt finnes, föreligger ett förlagsaftal i vidsträckt betydelse. Det rättsförhållande, som genom ett sådant aftal uppkommer, är, utom i Schweiz och Tyskland (sedan 1882 och 1901), af lagstiftningen föga regleradt; de ytterst få bestämmelser, som särskildt de nordiska lagarna därom innehålla, måste kompletteras af allmänna rättsgrundsatser och gällande sedvänjor, hvilka senare också genom öfverenskommelser mellan resp. författar- och förläggarföreningar redan blifvit (i Danmark) eller äro ämnade att blifva (i Sverige) sammanfattade i syfte att, där annorlunda ej uttryckligen aftalats, hvilket vanligen icke är fallet, gälla vid sidan af lagen. I det stora hela ansluta sig dessa regler till den tyska lagen, hvilken för öfrigt endast afser litterära och musikaliska arbeten, men i tillämpliga delar äfven torde gälla konstnärliga. Förlagsaftalets vä-

sentliga innehåll består i författarens skyldighet att i och för utgifvande för egen räkning till förläggaren, helt eller delvis, öfverlåta arbetet och i förläggarens skyldighet att företaga ett sådant utgifvande. Författarens anspråk på honorar är icke väsentligt för aftalet; i vissa fall är det emellertid antagligt, att arbetet, trots aftalets tystnad, endast mot honorar öfverlåtits. Med öfverlåtelsen har författaren förpliktat sig att, i den omfattning sådant åligger tredje man, under aftalstiden afhålla sig från att själf utgifva arbetet, för så vidt det icke gäller vissa bearbetningar, arbetets upptagande i en samlad upplaga eller bidrag till ett samlingsverk. Författaren är dessutom förpliktad att förskaffa förläggaren denna uteslutande rätt till utgifning, den s. k. förlagsrätten. Denna uppkommer med arbetets aflämnande till förläggaren och upphör med aftalets upphörande samt åtnjuter enahanda skydd som skaparrätten. Författaren bibehåller emellertid inom vissa gränser rätt att ändra arbetet. Förläggarens rätt afser endast en upplaga om 1,000 exemplar, där ej ett mindre antal aftalats. Ett enskildt arbete får han icke använda för en samlad upplaga eller ett samlingsverk, ej heller delar af sådana för en särskild upplaga. Författaren är förpliktad att aflämna arbetet i lämpligt skick. Om aftalet afser ett redan fulländadt arbete, skall aflämnandet genast ega rum; om arbetet först efter aftalets afslutande skall fullbordas, rättar sig tidpunkten för aflämnandet efter det syfte arbetet afser eller, om detta ej är tydligt, efter den tid författaren kan behöfva för fullbordandet. Förläggaren har att utgifva arbetet på ändamålsenligt och öfligt sätt samt att i afseende på form och utstyrsel taga hänsyn till kutym samt arbetets syfte och innehåll. Utgifvandet bör taga sin början, så snart han erhållit arbetet fullständigt eller, om det skall utkomma i afdelningar, så snart den i vederbörlig ordning följande afdelningen blifvit aflämnad. Förläggaren har att utgifva det antal exemplar, hvartill han är berättigad, och i tid tillse, att upplagan icke är utgången. Författaren har att förelägga honom en viss tid, inom hvilken en ny upplaga skall vara utkommen och efter hvars förlopp han, om utgifning icke eger rum, icke är bunden vid aftalet. Förläggaren har att sörja för korrektur och att i rätt tid lämna författaren ett reviderafdrag till genomseende. Han eger att bestämma boklådspriset och nedsätta detta, för så vidt icke författarens rättmätiga intressen därigenom kränkas; till en förhöjning fordras alltid dennes samtycke. Förläggaren har att betala författaren det öfverenskomna eller tyst förutsatta honoraret; är dettas belopp ej bestämdt, anses en skälig ersättning vara aftalad. Det skall erläggas efter arbetets aflämnande eller, när beloppet ej är bestämdt eller det beror på antalet tryckark, efter tryckningens fullbordan. Skall det rätta sig efter afsättningen, har förläggaren att årligen lämna författaren räkenskap och förete sina böcker. Författaren har rätt till friexemplar, i fråga om böcker 1 pr 100 ex., dock minst 5 och högst 15, i fråga om musikalier det ofliga antalet, i fråga om bidrag till samlingsverk i form af separattryck. Han har dessutom rätt att köpa exemplar till det lägsta pris, hvartill förläggaren afsätter sådana, samt, för så vidt han förbehållit sig detta, att efter afslutadt mångfaldigande återfå manuskriptet. Förläggaren kan öfverlåta sina rättigheter, såvida icke annorlunda är aftaladt. Genom ett aftal, som ingåtts endast beträffande särskilda arbeten, kan han likväl icke utan författarens samtycke öfverlåta sina rättigheter. Samtycket kan endast på viktiga skäl vägras. Den förläggaren åliggande utgifningen kan utföras äfven af den nye förvärfvaren. Åtager denne sig utgifningsskyldigheten, så ansvarar han, jämte förläggaren, såsom för egen skuld för uppfyllandet af förbindelserna i aftalet. Gäller aftalet ett visst antal upplagor eller exemplar, upphör det, när förrådet är utsåldt. Förläggaren är skyldig att på begäran lämna författaren upplysning därom. Är aftalet ingånget på viss tid, har förläggaren efter dennas förlopp ej rätt att sprida ännu befintliga exemplar. Aflämnas arbetet ej i rätt tid, kan förläggaren utsätta en frist, med förklaring, att han efter dennas förlopp ej mottar arbetet. Ett sådant utsättande är obehöfligt, om aflämnandet i tid är omöjligt eller vägras, eller om förläggaren har ett berättigadt intresse att genast draga sig tillbaka. Enahanda regler gälla, om arbetet icke är af aftalsenlig beskaffenhet. Beror bristen på en omständighet, som författaren är ansvarig för, kan förläggaren, i stället för att häfva aftalet, göra anspråk på skadestånd, liksom omvändt författaren, om arbetet ej utgifves i enlighet med aftalet. Om genom våda arbetet efter aflämnandet förstöres, behåller författaren sitt anspråk på honorar, men i öfrigt är aftalet upphäfdt. På förläggarens begäran har författaren dock att mot skälig ersättning lämna ett väsentligen likartadt arbete, för så vidt sådant på grund af befintliga förarbeten är honom med ringa möda möjligt. Erbjuder sig författaren att inom skälig tid göra det kostnadsfritt, är förläggaren skyldig att utge arbetet. Likaledes kan hvardera parten göra dessa anspråk gällande, om motparten var vållande till förstöringen. Dör författaren, innan arbetet är färdigt, men en del däraf blifvit aflämnad, har förläggaren rätt att upprätthålla aftalet i afseende på denna del. Detsamma gäller, om fullbordandet uteblir på grund af omständigheter, för hvilka författaren ej ansvarar. Ända tills mångfaldigandet tagit sin början, kan författaren träda tillbaka, om omständigheter yppa sig, som han icke kunde förutse vid aftalets ingående och som skulle afhållit honom från utgifvande; likväl måste han ersätta förläggaren utlagda kostnader. Utger han inom ett år därefter arbetet på annat håll, är han skyldig till skadestånd, såvida han icke erbjuder förläggaren att utföra aftalet. Gör förläggaren konkurs, kan konkursförvaltningen uppfylla aftalet, men är ej skyldig därtill, icke ens om arbetet var aflämnadt före konkursens öppnande. Var mångfaldigandet då ej börjadt, kan författaren träda tillbaka.

I afseende på bidrag till periodiska samlingsverk gälla något afvikande regler. a) Författaren behåller rätten att använda bidraget på annat håll, för så vidt ej af omständigheterna framgår, att förläggaren eger uteslutande rätten. I sådan händelse får författaren emellertid förfoga öfver bidraget, sedan ett år förflutit efter det kalenderår, hvarunder bidraget lämnades. I afseende på bidrag till tidning har författaren genast denna rätt. b) Förläggaren är vid utgifningen icke bunden vid något

visst antal exemplar. c) Om bidraget skall utkomma utan författarnamn, kan förläggaren vidtaga de vid dylika samlingsverk öfliga ändringar. d) Om bidraget ej inom ett år offentliggjorts, kan författaren, med bibehållet anspråk på honorar, uppsäga aftalet; på utgifning eller skadestånd har han däremot anspråk, endast om förläggaren angifvit en tidpunkt för arbetets utgifvande.

Allt detta afser det egentliga förlagsaftalet. Beträffande detta aftal i vidsträckt bemärkelse är, för det fall att ingen skaparrätt finnes (antingen emedan skyddstiden redan utgått eller arbetet, såsom t. ex. lagar, fritt får utgifvas), författaren eller utgifvaren icke skyldig att skaffa förläggaren förlagsrätten, utan endast att icke förtiga, att arbetet redan lämnats annan person i förlag eller utgifvits. Därjämte är han skyldig att, under sex månader efter utgifningen genom förläggaren, afhålla sig från utgifvande. Har en förläggare, med noggranna föreskrifter om innehåll och behandlingssätt, beställt ett arbete, är han icke skyldig att utgifva detsamma. Samma regel gäller för det fall, att författarens verksamhet inskränker sig till medarbetarskap i encyklopedier eller till hjälp- eller biarbeten för annans arbete eller för ett samlingsverk.

Vid sidan af de frivilliga öfverlåtelserna af skaparrätten förekommer äfven en tvungen. Rättsinnehafvarnas borgenärer kunna hålla sig äfven till detta förmögenhetsobjekt för att därur söka godtgörelse för sina fordringar. Denna grundsats är emellertid icke allmänt erkänd, så t. ex. icke i Nederländerna. Hänsyn till rättsinnehafvarens personliga intresse, att arbetet icke offentliggöres, har i alla händelser framkallat vissa inskränkningar i fordringsegarnas rätt. Vissa länder (Danmark, Norge, Ungern och Österrike) medge tvångsförsäljning endast för det fall, att rättsinnehafvaren är någon annan än skaparen själf eller hans arfvingar. På ännu andra håll gälla olika föreskrifter, allteftersom arbetet redan är offentliggjordt eller icke. I förra fallet tillåta de flesta länder tvångsförsäljning (Tyskland dock icke utan skaparens eget samtycke); i det senare är denna däremot förbjuden, antingen ovillkorligt (Belgien, konstverk dock endast i skaparens lifstid, så länge de icke äro färdiga till försäljning eller offentliggörande) eller endast så länge arbetet befinnes i skaparens ego (Portugal) eller i hans, hans änkas eller arfvingars (Finland, Sverige).

Nu genomgångna stadganden afse i allmänhet endast det rättsskydd, som tillkommer det resp. landets egna medborgare. I afseende på främlingen tenderar visserligen, såsom redan framhållits, utvecklingen till att i allt vidsträcktare mån erkänna den grundsatsen, att såsom i annat civilrättsligt hänseende någon skillnad icke bör uppställas mellan honom och landets egna barn. De etapper de olika länderna i denna utveckling uppnått äro emellertid högst olika. Medan några (Belgien, Frankrike, Luxemburg och, enligt rättspraxis, Egypten) icke göra någon skillnad mellan in- och utländska skapares alster, finnas andra (Kina, Ryssland, Turkiet m. fl.), som ännu alltjämt icke lämna utlänningen något som helst skydd. Mellan dessa båda ytterligheter ligga olika grader af tillmötesgående. Vissa länder (Danmark, Finland, Norge, Schweiz, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike) likställa med inlänningars arbeten utlänningars, för så vidt de utgifvits på inländskt förlag åtminstone lika tidigt som på utländskt. I öfriga fall och i allmänhet beror utlänningens skydd i ett land på ömsesidighet, d. v. s. på att landets egna medborgare åtnjuta motsvarande förmån i hans hemland. På vissa håll (Bolivia, Danmark, England, Förenta staterna, Grekland, Italien, Mexico, Norge, Portugal, Schweiz, Spanien, Sverige m. fl.) inträder under denna förutsättning eo ipso, genom förklaring af regeringen, främlingens likaberättigande; på andra (Brasilien, Chile, Finland, Japan, Nederländerna, Peru, Tunisien, Tyskland, Ungern, Österrike m. fl.) fordras därutöfver, att en formlig konvention med främlingens hemland blifvit ingången. Dylika s. k. separatkonventioner hade också under midten af 1800-talet blifvit allt vanligare. För vinnande af större enhetlighet på skaparrättens område hafva emellertid på senaste tiden sträfvanden framträdt att ersätta dylika separatfördrag genom allmänna konventioner, gällande för ett flertal länder. Två sådana konventioner ha också hittills slutits: konventionen i Montevideo af 1889 mellan åtskilliga sydamerikanska stater, med senare anslutning af Frankrike, Italien och Spanien, samt den mera viktiga och omfattande konventionen i Bern af 1886 mellan Belgien, England, Frankrike, Haïti, Italien, Schweiz, Spanien, Tunisien och Tyskland, med senare anslutning af Luxemburg 1888, Monaco 1889, Montenegro 1893 (som dock sedermera utträdt), Norge 1896, Japan 1899, Danmark 1903 och Sverige 1904. Vid "unionskonferensen" i Paris 1896 antogs en *tilläggsakt*, som Norge och Sverige emellertid icke biträdt, samt en "tolkningsdeklaration", som England icke antagit.

Deltagarna i Bernkonventionen bilda *Internationella unionen till skyddande af litterära och artistiska arbeten.*

Såsom sin hufvudprincip har Bernkonventionen (i art. 2) uppställt, att en utländsk författare eller konstnär i de öfriga unionen tillhörande länderna skall för sitt arbete, vare sig det redan är offentliggjordt i något af dessa länder eller ännu icke offentliggjordt, åtnjuta samma skydd mot eftertryck, efterbildning, öfversättning, ofloligt uppförande m. m. som den inhemske. (Enligt tilläggsakten ha framför orden: "offentliggjordt i något" etc. orden "för första gången" blifvit inskjutna.) Åtnjutandet af dessa rättigheter betingas af uppfyllandet af de villkor och formaliteter, som äro föreskrifna af lagstiftningen i arbetets hemland; det kan emellertid icke räcka längre än det skydd, som är tillerkändt arbetet i dess hemland. Som hemland betraktas det land, där arbetet först blifvit offentliggjordt, eller, om det samtidigt offentliggjorts i flera af unionens länder, det bland dessa, hvars lagstiftning stadgar den kortaste skyddstiden. Med afseende på icke-offentliggjorda arbeten anses det land, där författaren eller konstnären åtnjuter medborgarrätt, som arbetets hemland. (Tilläggsakten utsträcker skyddet också till efterlämnade arbeten.)

Konventionens bestämmelser tillämpas likaledes på förläggare af sådana arbeten, som offentliggjorts i något unionsland, men hvars skapare icke är medborgare i ett sådant. (Art. 3; tilläggsakten låter skyddet däremot afse skaparen direkt.)

Under konventionens skydd inbegripas böcker, broschyrer och alla andra skrifter, dramatiska eller dramatisk-musikaliska arbeten, musikaliska kompositioner med eller utan text, teckningar, taflor, bildhuggeriarbeten, gravyrer, litografier, illustrationer, land- och sjökartor; planteckningar, croquiser och plastiska arbeten, afseende geografi, topografi, arkitektur eller vetenskap i allmänhet — med ett ord, hvarje arbete på det litterära, vetenskapliga och artistiska området, som kan offentliggöras, utan afseende på det tryckning- eller reproduktionssätt, hvarpå detta sker.

Den viktiga *öfversättningsfrågan* regleras på följande sätt. Författare, som äro undersåtar i något af unionens länder, eller deras rättsinnehafvare åtnjuta i de öfriga länderna uteslutande rätt att öfversätta eller låta öfversätta sina arbeten under en tidrymd af tio år från originalets offentliggörande i något af unionens länder. (Tilläggsakten inför här den förändringen, att öfversättning skyddas lika länge som originalet, så vida författaren inom tio år efter originalets utgifvande offentliggör i något unionsland en öfversättning på det språk, för hvilket skyddet skall tagas i anspråk.) Beträffande arbeten, som utkomma häftevis, räknas de tio åren från offentliggörandet af originalets sista häfte. Med afseende på arbeten, som bestå af flera med mellantider offentliggjorda band, äfvensom på meddelanden eller häften, som offentliggöras af litterära eller vetenskapliga samfund eller af enskilda, betraktas vid beräkningen af de tio åren hvarje band, meddelande eller häfte som ett särskildt arbete. 31 dec. det år, då arbetet utkom, betraktas som den dag, på hvilken det offentliggjordes. Tillåtna öfversättningar skyddas såsom originalarbeten. De åtnjuta sålunda med hänsyn till icke-auktoriseradt eftertryck det skydd, som ofvan bestämmes i art. 2 och 3. Där fråga är om ett arbete, till hvilket öfversättningsrätten är fri, kan öfversättaren icke hindra, att detta arbete öfversättes af annan.

Bestämmelserna i art. 2 ega tillämpning på det offentliga uppförandet af dramatiska eller dramatisk-musikaliska arbeten, ehvad dessa redan blifvit offentliggjorda eller icke. Författare till dylika arbeten eller deras rättsinnehafvare skola, så länge öfversättningsrätten dem uteslutande tillkommer, ömsesidigt vara skyddade mot offentligt uppförande af icke auktoriserad öfversättning af deras arbeten. Bestämmelserna i art. 2 ega likaledes tillämpning på offentligt uppförande af musikaliskt arbete, som icke blifvit offentliggjordt eller, om det blifvit offentliggjordt, tvars kompositör på titelbladet eller i början af arbetet uttryckligen förklarat, att han förbjuder dess offentliga uppförande.

På tre områden är begagnandet af andras immateriella arbete i större eller mindre mån tillåtet, nämligen inom journalistiken, undervisningslitteraturen och i fråga om s. k. adaptationer o. d. Artiklar i tidningar eller tidskrifter, som utkomma i något af unionens länder, kunna återgifvas, på originalspråket eller i öfversättning, i unionens öfriga länder, såvida icke författaren eller utgifvaren uttryckligen förbjudit det. (Enligt tilläggsakten kunna följetonger och noveller icke utan vederbörligt tillstånd återgifvas vare sig i original eller öfversättning.) Har så ej skett, är återgifning tillåten, om källan angifves. Beträffande tidskrifter är det tillräckligt, att förbudet göres en gång i början af hvarje nummer. Ett dylikt förbud har likväl ingen tillämpning på artiklar, som diskutera politiska frågor, eller på återgifvandet af dagliga nyheter eller blandade meddelanden (*faits divers*). Rätten att företaga lån från litterära eller konstnärliga arbeten för krestomatier eller för publikationer, afsedda för undervisningen eller af vetenskaplig karaktär, bestämmes efter unionsländernas lagstiftning och de särskilda öfverenskommelser, som nu gälla eller framdeles komma att ingås dem emellan. Äfven s. k. adaptationer, musikarrangemang etc. eller icke-auktoriserade reproduktioner af litterära eller konstnärliga arbeten äro otillåtna, när de äro endast reproduktioner af ett sådant arbete i samma eller annan form med oväsentliga förändringar, tillägg eller förkortningar, utan att de i öfrigt hafva karaktären af ett nytt originalarbete. Vid tillämpningen af denna bestämmelse skola de olika unionsländernas domstolar, såframt anledning därtill förefinnes, taga hänsyn till de i deras resp. lagstiftningar gjorda förbehåll.

För att skaparna af de genom konventionen skyddade arbetena må, till dess motsatsen bevisas, anses såsom sådana och till följd däraf vara berättigade att inför de olika unionsländernas domstolar väcka åtal för eftertryck eller efterbildning, är det tillräckligt, att deras namn på vanligt sätt äro utsatta på arbetena. Vid anonyma eller pseudonyma arbeten är den förläggare, hvars namn är angifvet på arbetet, berättigad att föra talan å författarens eller konstnärens vägnar. Han anses utan vidare bevis för den anonyme eller pseudonyme författarens eller konstnärens rättsinnehafvare. Domstolarna kunna likväl alltid, om anledning därtill förefinnes, fordra företeendet af ett af kompetent myndighet utfärdadt intyg, att de enl. art. 2 af hemlandets lagstiftning föreskrifna formaliteterna blifvit iakttagna. Hvarje olofligt återgifvande af ett arbete kan tagas i beslag vid införandet i de unionsländer, där originalet åtnjuter lagligt skydd. (Tilläggsakten utesluter orden "vid införandet".) Beslagtagandet eger rum i öfverensstämmelse med hvarje lands särskilda lagstiftning.

Konventionens bestämmelser få icke på något sätt göra intrång i den rätt, som tillkommer regeringen i hvarje unionsland att på lagstiftnings- eller administrativ väg tillåta, öfvervaka eller förbjuda spridandet, framställandet eller utställandet af hvarje arbete eller alster, med hänsyn till hvilket vederbörande myndighet eger att utöfva en sådan rätt.

Med afseende på konventionens återverkande kraft stadgas, att med de förbehåll och på de villkor, som komma att bestämmas genom gemensam öfverenskommelse, konventionen eger tillämpning på alla de arbeten, som i det ögonblick, då densamma träder i kraft, ännu icke i sitt hemland blifvit allmän tillhörighet.

Regeringarna i unionsländerna förbehålla sig hvar för sin del rätt att sinsemellan ingå särskilda öfverenskommelser, för så vidt sådana öfverenskommelser tillerkänna författarna och konstnärerna eller deras rättsinnehafvare längre gående rättigheter än unionen eller innehålla andra bestämmelser, som icke stå i strid med konventionen.

En "Byrå för den internationella unionen till skyddande af litterära och artistiska arbeten", för hvilken omkostnaderna bestridas af förvaltningarna i samtliga unionsländerna, står under Schweiziska eds-

förbundets uppsikt och arbetar under dess ledning. De byrån åliggande förrättningar (bland hvilka sedan 1888 är utgifvandet af ”Le droit d'auteur”, en tidskrift ang. de frågor, som beröra unionens uppgift) bestämmas efter gemensam öfverenskommelse mellan unionsländerna.

Konventionen kan underkastas revision till införande af förbättringar, som afse att fullkomna unionens system. Frågor af denna beskaffenhet, äfvensom sådana, som från andra synpunkter äro af intresse för unionens utveckling, behandlas vid konferenser, som successive ega rum i unionens länder mellan delegerade från dessa. Den första af dessa konferenser hölls i Paris i april 1896. Ingen förändring i konventionen blir för unionen gällande utan enhälligt samtycke af de länder, som bilda densamma. De länder, som icke deltagit i konventionen, men som inom sitt område lämna det rättsskydd, som utgör konventionens föremål, kunna på begäran erhålla tillstånd att sluta sig till densamma. En dylik tillslutning skall skriftligen meddelas schweiziska förbundsregeringen och genom denna de öfriga staterna. Den medför, utan vidare, antagande af alla de föreskrifter och delaktighet i alla de fördelar, som äro stipulerade i konventionen. De länder, som sluta sig till konventionen, hafva likaledes rätt att när som helst låta sina kolonier eller främmande besittningar deltaga i densamma. För detta ändamål kunna de antingen utfärda en allmän förklaring, hvarigenom alla deras kolonier eller besittningar innefattas i tillslutningen, eller uttryckligen nämna dem, för hvilka den gäller, eller göra en inskränkning genom att angifva dem, som undantagas. Konventionen bringas till verkställighet tre månader efter ratifikationernas utväxling och eger gällande kraft intill utgången af det år, som räknas från den dag, då uppsägning skett. En dylik uppsägning skall ske hos den regering, som fått i uppdrag att mottaga förklaring om anslutning. (Enligt tilläggsakten: ”hos schweiziska förbundsregeringen”.) Den gäller endast för det land, som anmält densamma. Genom en tilläggsartikel bestämmes, att konventionen icke skall utöfva någon inverkan på gällande konventioner mellan de kontrahérande länderna, för så vidt dessa konventioner tillerkänna författare eller konstnärer eller deras rättsinnehafvare mer utsträckta rättigheter än dem, som unionen medgifver, eller innehålla andra bestämmelser, som icke stå i strid med konventionen. I ”slutprotokollet” har en del ytterligare detaljbestämmelser blifvit intagen.

Historik. Första uppslaget till konventionen gafs af den till den litterära och artistiska eganderättens främjande år 1878 bildade *Association littéraire et artistique internationale*, som till ett möte i Bern 1883 sammankallade representanter för universitet, akademier, lärda sällskap samt författar-, konstnärs- och förläggarföreningar. Där utarbetades ett förslag till en allmän konvention, som sedermera underställdes schweiziska regeringen och af denna i omarbetadt skick tillsändes åtskilliga andra stater med inbjudan till en officiell konferens i frågan. Tvenne sådana kommo äfven till stånd i Bern 1884 och 1885, dit elfva makter (bland dem Sverige) skickade representanter. Resultatet blef den slutliga konventionen mellan de ofvannämnda staterna. För öfriga makters anslutning till densamma äfvensom för dess ytterligare utbildning och förbättring har nämnda Association fortfarande varit verksam, särskildt genom sina årligen återkommande kongresser. I *Sverige* lät regeringen redan 1886 utarbeta ett förslag till de förändringar i gällande lagstiftning, som för en anslutning till konventionen ansågos nödiga; själfva anslutningen afstyrktes emellertid af Svenska bokförläggarföreningen och K. teatrarnas direktion. I dec. 1894 ingaf Sveriges författarförening en petition till regeringen i samma syfte: af de i saken hörda auktoriteterna yttrade sig Publicistklubben, bokförläggareföreningarna samt direktörerna för K. operan och K. dramatiska teatern afstyrkande; Mus. akademien förordade bifall då liksom 1887. Frågan hänsköts till Lagbyråns behandling. Det förslag till lagändringar, som regeringen förelade 1897 års riksdag och som äfven vann dess bifall, innefattade emellertid icke de för en anslutning till konventionen nödiga bestämmelserna, och de motioner i detta syfte, som inom båda kamrarna väcktes, afslogos. Men 1903 ingick författarföreningen med en förnyad hemställan till regeringen, och denna gång hade de ofvannämnde målsmännen för hithörande intressen intet annat att erinra i principfrågan än att Sverige borde åtnöja sig med att tillträda den ursprungliga konventionen och lämna å sido 1896 års tilläggsakt. Den i öfverensstämmelse med dessa uttalanden affattade k. propositionen blef också af 1904 års riksdag antagen, och 8 juli s. å. utfärdades konungens beslut om Sveriges tillträde till 1886 års konvention.

Litt.: Lyon-Caen och Delalain, ”Lois..... sur la propriété littéraire et artistique” (1889—96), Ask, ”Om författarerätt, företrädesvis enligt svensk lagstiftning” (1893), och Grundtvig, ”Kort fremstilling af forfatterretten” (1905). Rphl.

Egandesyn, *jur.* Se Rågång.

Egard [ega'rd, egär], fr. *égard*, aktning, aktningsfull uppmärksamhet, hänsyn, undseende.

Egbert (Ecgberht), angelsaxisk konung, f. omkr. 775, d. 839, var son till en underkonung i Kent och omtalas som tronkrafvare i Wessex 786 efter Cynewulfs död, då emellertid Beorhtric blef konung, stödd af sin mäktige svärfar, konung Offa af Mercia. E. måste gå i landsflykt 789 och torde i 13 år ha vistats vid Karl den stores hof. Han återvände hem efter Beorhtrics död 802 och blef då, måhända genom Karl den stores inflytande, utan strid erkänd som konung i Wessex. Efter hvartannat besegrade han kelterna i Cornwall (825), där hans välde sträckte sig till floden Tamar, vann därpå sitt fädernerike Kent med Surrey, Essex och Sussex samt förmådde 828—829 konungarna i Mercia, Östangeln och Northumberland att erkänna hans öfverherrskap. Därmed hade E. medelbart eller omedelbart förenat alla de angelsaxiska småstaterna under sin spira. Mot slutet af hans regering gjorde skandinaviska vikingar flera gånger angrepp på England, så 834 vid Sheppey i Kent och 835 i Dorset. 837 lyckades E. besegra en stor, från Irland kommande vikingahär, som vunnit understöd af Cornwalls kelter, vid Hengestdune nära floden Tamar. V. S—g.

Egby, socken i Kalmar län. Se Ekby 1.

Egdafylki. Se Agder.

Egder. Se Agder.

Egeberg, Kristian August, norsk läkare, f. 5 aug. 1809 i Kristiania, d. 6 juni 1874, student 1827, aflade medicinsk ämbetsexamen 1833, tjänst-

jorde 1834—53 som militärläkare och egnade sig därefter uteslutande åt enskild praktik. — E. gaf upphofvet till de skandinaviska naturforskarmötena. På hans föranstaltande samlades nämligen för första gången (i Göteborg 1839) naturforskare och läkare från alla de skandinaviska länderna. Y. N.

Egede. 1. Hans E., norsk präst och missionär, 31 jan. 1686 i Trondenäs socken, Nordlands (nu Tromsö) amt, d. 5 nov. 1758 i Stubbeköbing, blef student i Köpenhamn 1704 och kyrkoherde i Vaagans socken, på Lofoten, 1707. I den tron att grönländarna voro förvildade ättlingar af de kristne norrmän, som i forna tider invandrat till Grönland, framlade han 1710 ett förslag rörande deras omvändelse till kristendomen och arbetade sedan länge på att sätta detta i verket. 1717 nedlade han sitt ämbete och lyckades efter flera års ansträngningar att i

början genomdrifva bildandet af ett grönländskt handelskompani, som tog missionssaken om hand. 3 juli 1721 landsteg han på Grönland, hvarefter han verkade där på en gång som missionär och ledare af handelskompaniets affärer. Snart upptäckte han, att landets invånare icke voro af norsk härkomst, utan att folk med fullkomligt främmande språk och seder. Men han stod energiskt fast vid sin föresats och vann slutligen infödingarna för kristendomen. 1726 upphörde handelskompaniet i Bergen, och efter Fredrik IV:s död (1730) indrogs det anslag, som från statskassan tillfallit missionen. Omsider lät dock Kristian VI öfvertala sig att understödja omvändelseverket. 1733 ankommo till Grönland några från annat håll utsända herrnhutiska missionärer, som på allt sätt motarbetade E:s verksamhet. 1735 dog hans maka, Gertrud Rasch, som varit en trogen medhjälparinna i hans kall. Dessa omständigheter gjorde, att E. 1736 flyttade till Köpenhamn, där han blef styresman för den grönländska missionen och fick titel af biskop. 1747 tog han afsked från denna befattning och flyttade till Stubbeköbing, på Falster. — E. utgaf bl. a. *Kort beretning om den grönlandske missions oprindelseskaffenhed* (1737), *Omstændelig relation angående den gamle og den nye grönlandske missions begyndelse og fortsættelse* (1738) samt *Det gamle Grönlands nye perlustration eller naturhistorie* (1729; 2:a uppl. 1741). Se H. P. Fenger, "Bidrag til Hans Egedes og den grönlandske missions historie" (1879), och O. A. Overland, "Fra H. Egedes ungdom" (i "Norske historiske fortællinger", 1895). Y. N.

2. Paul E., den föregående son, norsk missionär och filolog, f. 1708 i Vaagans socken, Nordlands amt, d. 1789, fortsatte med stor ihärdighet sin faders verk. Som barn lärde han sig att tala grönländarnas språk, gjorde teologiska studier i Köpenhamn och kom 1734 tillbaka till Grönland, hvarest kolonien Kristianshaab blef förnämsta platsen för hans missionsverksamhet. Af hälsoskäl bosatte han sig 1740 i Köpenhamn. 1741 blef han präst vid Vartov hospital, med skyldighet att biträda fadern i utbildandet af för Grönland afsedda seminarister och att öfversätta bibeln på grönländska. 1744 utgaf han de fyra evangelierna på sistnämnda språk, 1750 ett grönländsk-danskt lexikon, 1760 *Grammatica grönlandica danico-latina* samt 1766 en fullständig grönländsk uppl. af N. T. 1747 öfvertog han ensam undervisningen vid det grönländska seminariet, 1758 blef han "provst for Grönland", och 1761 fick han professorstitel. Y. N.

Egedesminde [-mi'nne], den sydligaste danska kolonien i Nord-Grönland, på en ö i Diskobukten under 68° 42′ n. br. Den anlades 1759. Distriktet E. ligger mellan distrikten Holstensborg och Kristianshaab och har omkr. 1,050 inv.

Ege'dius, Halvdan, norsk konstnär, f. 1878 i Drammen, d. 1899, elev af Werenskiold, gjorde sig känd förnämligast genom sina bidrag till den af G. Storm utgifna illustrerade upplagan af "Snorre Sturlasöns Kongesagaer", där äfven Werenskiold, G. Munthe m. fl. biträdde. Jämte Munthes anses E:s teckningar vara de, som bäst afspegla forntidssagans karaktär. Han lämnade äfven illustrationer till Nansens "Fram over Polhavet". Af E:s målningar förekommo ett *Porträtt* och en stämning, *Lördagskväll*, på utställningen i Stockholm 1897 — med sistnämnda målning debuterade han äfven på höstutställningen i Kristiania s. å. G—g N.

Egëiska hafvet (grek. *Αἰγαῖον πέλαγος*, lat. *Ma're ægæum*) l. Grekiska arkipelagen kallas den betydliga vik, som i nordlig riktning intränger mellan den grekisk-turkiska halfön och Mindre Asien. (I forna tider bar endast norra delen däraf detta namn.) Det sträcker sig i s. till Kreta och de öar, som leda öfver från denna ö till Peloponnesos och Mindre Asien. I s. v. står det i förbindelse med Joniska hafvet, i s. ö. med Medelhafvets östra del (det s. k. Levantiska hafvet) och i n. — genom Hellesponten, Marmarasjön och Bosporen — med Svarta hafvet. Längden är 670 km., bredden omkr. 300 km. och arealen 197,400 kvkm. Hafvet är den yngsta delen af Medelhafvet och har uppstått genom instörtning mestadels under diluvialtiden. Dess öarld består af spillror af ett ännu i pliocentiden (den yngsta delen af tertiärtiden) här befintligt bergland, som sammanband Europa och Asien. I sin något äldre, södra, öfria del n. om Kreta (Kretiska hafvet) har det djup af ända till 2,250 m. Däremot ligga de många öarna mest på socklar af ringa djup, mellan hvilka större och mindre förkastningsbäcken förekomma. En tämligen djup ränna, utan öar, går diagonalt från n. v. till s. ö. genom hela arkipelagen. Den hänvisar de norra Sporaderna, Eubea och Cykladerna till Europa, de södra (egentliga) Sporaderna till Asien. Däremot är det svårt att dela de öar, som i en båge begränsa hafvet åt s. ö., mellan de båda världsdelarna. De äro kvarlefvor af en bergsbåge, som förenade det västliga Mindre Asien med Balkanhalföns Dinariska

bergsystem. Detta hafs olika delar hade hos de gamle sina egna benämningar: *Mare thracicum*, nordligaste delen, *Mare myrtoum*, mellan Cykladerna och Peloponnesos, *Mare creticum*, mellan samma öar och Kreta, *Mare carpathium*, mellan Kreta och Rhodos, samt *Mare icarium*, mellan Rhodos och Chios. Från Kap Maleas inträngер Argoliska l. Naupliaviken (*Sinus argolicus*), som i n. begränsas af den långa, af vikar sönderskurna och hamnrika Argoliska halfön, hvars norra kust sköljes af Eginaviken (*Sinus saronicus*). Från Kap Sunion (Kolonnais), Attikas södra spets, kommer man in i det långa Euripossundet, som skiljer Eubea från fastlandet och öfver hvars smalaste del en bro är byggd, samt därefter till samma sunds fortsättning, Atalantekanalen (*Sinus euboicus*), som västerut leder in i Maliska viken (*Sinus maliacus*) och österut i Voloviken (*Sinus pagasæus*). Längre mot n. ligger Salonikiviken (*Sinus thermaicus*), som i ö. omslutes af halfön Chalkidike (se d. o.), på östra sidan omgifven af Orfani- l. Rendinaviken (*Sinus strymonicus*). Mellan Tracien och halfön Gallipoli inskjuter Saros- l. Xerosviken (*Melas sinus*). Östra delen af E. har ej så ansenliga vikar; men den är, liksom hafvet i sin helhet, rik på öar, segelbara sund, förträffliga hamnar och goda ankarsättningar. — Arkipelagens stränder äro klippiga och branta. Vattnet är på de flesta ställen djupt ända invid kusten. Det smala sund, som skiljer ön Poros (i Eginaviken) från Peloponnesos, är segelbart för de största fartyg. Djup på 1.000 m. och däröfver äro icke ovanliga ens i hafvets norra del, ehuru, som nämndt, den södra är djupast. Åtta månader om året blåsa om dagen nordliga, torra och luftrenande vindar (etesier), hvilka ofta växa till stormar; men enär de äro jämna och emedan seglaren på hvarje punkt af hafvet har pejling af land, äro de föga farliga. Vid solnedgången mojnar dagvinden ut, och en nattlig, mild och hälsosam sunnan (embatos) uppstiger. (J. F. N.)

E'gelhaaf [-häf], Gottlob, tysk historieskrifvare, f. 1 mars 1848 i Gerabronn (Württemberg), gymnasielärare 1874 i Heilbronn och 1885 vid Karlsgymnasiet i Stuttgart, hvars rektor han är sedan 1895. Han erhöll 1876 professors titel. E. har bl. a. utgifvit *Friedrich Wilhelm, der grosse kurfürst* (1880), läroböckerna *Grundzüge der geschichte* (I, 7:e uppl. 1903, II, 5:e uppl. 1901, III, 6:e uppl. 1904) och *Grundzüge der deutschen literaturgeschichte* (16:e uppl. 1904), de högt skattade akademiska handböckerna *Deutsche geschichte im zeitalter der reformation* (3:e uppl. 1893) och *Deutsche geschichte im 16. jahrhundert* (i serien "Bibliothek deutscher geschichte", 2 bd, 1889—92) samt *Landgraf Philipp* (1904). I ett par arbeten har E. behandlat Gustaf Adolfs deltagande i trettioåriga kriget (*Gustav Adolf in Deutschland*, 1901, och *Gustav Adolf und die deutschen reichsstädte*, i "Deutsche rundschau", 1902) och därvid gifvit prof på sin från ensidigt tysk-nationalistiska fördomar frigjorda uppskattning af den svenske konungens uppträdande i den tyska inbördesstriden. I det sistnämnda arbetet uppvisar E. med stöd af otryckta källor i Ulm och Stuttgart, hurusom de sydtyska rikssträdernas frihet räddades genom deras förbund med Gustaf Adolf och huru denna förbindelse i sin mån bidrog till stäckande af den katolska reaktionen. V. S—g.

E'geln, stad i preussiska reg.-omr. Magdeburg (Sachsen), i en fruktbar trakt vid floden Bode. 5,678 inv. (1900). I nejden en mängd fabriksbyar.

Egendom, *jur.*, rätt af förmögenhetsvärde och på sådant sätt närmast en motsats till rätt med afseende å egen person, men åter inbegripande såväl rätt till kroppsliga ting som förmögenhetsrätt utan dylikt sakligt underlag: patenträtt, författarrätt, annan immateriell eganderätt samt fordringar. I angifna bemärkelse förekommer "egendom" hufvudsakligen i sammansättningarna fast och lös egendom, hvilka begrepps närmare bestämmande i förhållande till hvarandra för svensk rätts del först skett i lagen af 24 maj 1895 ang. hvad till fast egendom är att hänföra. Med fast egendom förstås därvid eganderätt till fastighet och därutöfver viss annan rätt därtill af evärdlig natur, dels frälseränta, d. v. s. ett visst slags afkomsträtt, dels under särskilda villkor s. k. superficiarisk rätt (byggnadsrätt på annans grund), dels ock ännu ett annat slags partiell nyttjanderätt, nämligen rätt till fiske, såframt rättigheten i jordeboken upptagits såsom en särskild lägenhet. All annan förmögenhetsrätt utgör lös egendom och förty för flertalet fall annan rätt till fastighet än eganderätt. Hinder härför är icke, att rätten, såsom exempelvis åborätt till kronojord, är evärdlig, d. v. s. ej till sitt bestånd underkastad tidsbegränsning. I mån som rätt tillkommer innehafvare af fast egendom i denna hans egenskap och alltså oskiljaktigt följer egendomen åt, delar den dock dess natur (rättsligt sammanhang). Till exempel må tjäna servitut samt reella patronats-, lösnings- och återvinningsrättigheter. En särskild sak är att bestämma hvad fastighet rättsligen är. I första hand är det själfva marken inom laga gränser samt rymderna ofvan och under denna yta med sträckning i djupet inom tänkta plana ytor från gränserna fram mot jordens medelpunkt och i sträckning såväl i djup som på höjd utan rätt för fastighetsegaren att hindra hvad som ej berör honom i nämnda hans egenskap. Till fastigheten räknas emellertid äfven rörliga ting, ej blott dess alster och andra dess beståndsdelar, utan äfven hvad eljest på ett stadigvarande sätt därmed förbundits, vare sig, såsom byggnader och deras inredning, mekaniskt, eller, såsom anskaffade nycklar, brandredskap m. m. d., genom sin ändamålsbestämmelse (s. k. tillbehör). För att på dessa två senare sätt rörliga ting skola rättsligen få fastighets natur och därigenom kunna blifva föremål för rätt af fast egendoms natur, fordras emellertid ytterligare, att innehafvare af sådan rätt har eller förvärfvar eganderätt till de rörliga tingen. En varaktig upplösning af det åvägabragta sammanhanget häfver dessutom gemenskapen i rättsligt afseende. På samma sätt upphöra med skördande och annat afskiljande gröda, träd och annan fastighetens afkastning att vara beståndsdelar däraf. För åtskilliga fall innehåller lagen särskilda positiva bestämmelser beträffande rörliga tings sammanhörighet med fast och villkoren därför. Naturligen äro de särskilda rättigheter, som ingå i rätt af fast egendoms natur, själfva fast egendom. De äro det dock, allenast om och så länge som de tillhöra sagda rätts innehafvare. Dylik person kan

r öfrigt till fastigheten hafva rätt af lös egendoms atur, nämligen såframt till samma rätt behöfves irskildt fång. Sålunda är, då för rätt att bryta ineral eller annan fyndighet fordras inmutning ller koncession, sådan rätt alltid lös egendom, an hinder däraf att fastighetsegaren har inmutings- eller koncessionsrätten. För flertalet rättsrhållanden hafva gifvits olika föreskrifter rörande ast och lös egendom. Åtskillnaden mellan de två ika slagen egendom har till och med delvis lagts ill grund för 1734 års lags balkindelning. Jordach byggningabalkarna afhandla nämligen allenast ast egendom samt handelsbalken åter lös. — ''Egenom'' begagnas äfven i samma bemärkelse som bo'', d. v. s. för att beteckna helheten af någons rmögenhetsrättigheter utan afdrag för gälden (akiv förmögenhet). Skall gälden också tagas i beäkning, är rätta ordet förmögenhet. Oegentligt är t, såsom dock ofta sker, tala om ''fast egenom'' i betydelsen af fastighet och sålunda till etecknande af vissa kroppsliga ting och icke af ssa förmögenhetsrättigheter. Se Bo och Lösren. Litt.: Winroth, ''Svensk civilrätt'' II, 93—119 (1900—01). A. W.

Egendomsafdrag. Se Jus detractus.

Egendomsbrott, *jur.*, brott mot annans egendom ller förmögenhet, dessa uttryck tagna i vidsträckt ening, d. v. s. utan afseende å arten af den rmögenhetsrätt, som kränkes (eganderätt, nyttnderätt, fordringsrätt, patenträtt o. s. v.), och an afseende å huruvida den kränkta rätten har konomiskt värde eller icke. Alla möjliga mot nnans egendom eller förmögenhet riktade angrepp ro emellertid icke belagda med straff. Om man detta afseende jämför egendomsbrotten med den ndra hufvudgruppen af privata brott, brotten mot rson, så befinnes området för det straffbara berdligt mera inskränkt, när det gäller egendom, n i fråga om angrepp å person. Detta beror hufudsakligast därpå, att, då en förmögenhetsrätt ränkes, rättsegaren ofta har till sitt förfogande vila hjälpmedel, genom hvilkas anlitande rättsllståndet kan återställas eller ekvivaleras, hvilket äremot icke är förhållandet vid personliga kränkingar, de må gälla lif, hälsa, frihet eller ära. n gäldenär, som afsiktligt underlåter att betala n skuld, ehuru han är i stånd därtill, kränker ärigenom borgenärens fordringsrätt, men han raffas icke, han endast utsätter sig för tillämpning de civila tvångsmedel, som stå en borgenär till ds gentemot en tredskande gäldenär.

Egendomsbrotten kunna indelas från flera olika npunkter. En af de viktigaste är den, som ligger ll grund för skillnaden mellan tillegnelsebrott och adegörelsebrott. Man menar då med de förra dana ingrepp i annans förmögenhet, som medföra motsvarande tillökning till gärningsmannens egen ller någon tredjes förmögenhet, med de senare dana, vid hvilka detta icke är förhållandet. Till förra höra enligt svensk straffrätt bl. a. tjufnad, n, försnillning, vissa fall af åverkan, vissa fall bedrägeri, ocker; till de senare utom egentlig adegörelse å egendom vissa fall af åverkan och drägeri. Vidare kunna egendomsbrotten indelas ter den kränkta rättighetens art. Så äro tjufnad h skadegörelse alltid brott mot eganderätten, edan konkursförbrytelse riktar sig mot annans fordringsrätt. En tredje indelningsgrund är sättet för kränkningen: tjufnad och skadegörelse begås genom omedelbar inverkan å objektet, bedrägeri och utpressning genom inverkan å dens vilja, hvars rätt kränkes, o. s. v. — Se vidare de särskilda arterna af egendomsbrott. A. R.

Egendomsgemenskap, *jur.*, ett flertals delaktighet i en massa förmögenhetsrättigheter, så att rättsegarna ega hvar sin ideella andel i hela massan, oberoende af omsättningarna i de särskilda förmögenhetsrättigheterna. ''Egendom'' utmärker således i ifrågavarande sammansättning icke viss förmögenhetsrättighet, utan en sammanfattning af sådana rättigheter. Uttrycket ''egendomsgemenskap'' hör åter i hufvudsak hemma på det äktenskapliga området och möter därstädes i sammansättningen äkta makars egendomsgemenskap. Eljest talas för fall af omhandlade rättsförhållande merendels om förmögenhetsgemenskap, i det att man utgår därifrån, att en gemenskap i en massa förmögenhetsrättigheter också grundlägger gemenskap i de rättigheterna åtföljande eller af gemenskapen föranledda förbindelserna. Detta inträffar nu också visserligen vid äkta makars egendomsgemenskap. Men då detta oaktadt det särskildt lagstiftats därom och särskildt om makars gäld, har förfarandet sitt berättigande däri, att vid behandlingen af det senare ämnet hänsyn måst tagas äfven till sådana förbindelser, som, utan sammanhang med den aktiva förmögenhetsgemenskapen, hafva sin grund i det äktenskapliga samlifvet. Tillvägagångssättet är för öfrigt historiskt nedärfdt och i gällande rätt icke egendomligt för den svenska. Såväl egendoms- som förmögenhetsgemenskap hafva sin motsättning i samegendom, d. v. s. delaktighet i viss förmögenhetsrättighet. Bolag och föreningar kunna väl åter alltefter omständigheterna betecknas såsom egendoms- eller förmögenhetsgemenskap, i synnerhet då de icke erkänts såsom juridiska personer och sålunda ej själfva betraktas såsom bärare af rättigheter och förpliktelser. Förfarandet är dock i positiv rätt icke vanligt, i det att bolag och föreningar behandlas såsom särskilda rättsliga företeelser och i ett sammanhang. Litt.: Winroth, ''Svensk civilrätt'' II, s. 114—117 (1900—01). Se Bolag, Egendom, Förening, Samegendom och Äktenskap. A. W.

Egendom är stöld (fr. *la propriété c'est le vol*), ett slagord, som först utlades paradoxalt af J. P. Brissot, i en skrift 1780, samt senare på allvar af P. J. Proudhon och anarkismen (se dessa ord).

Egennamn, lat. *nomen proprium*, *språkv.* Se Nomen.

Egenrörelse, *astron.*, den skenbara (i vinkel uppmätta) rörelse en stjärna (''fixstjärna'') företer genom småningom skeende förflyttning på himlahvalfvet. Stjärnans plats på himlahvalfvet angifves genom dess koordinater, vanligen *rektascension* och *deklination* (se d. o.). Vore stjärnan verkligen, enligt (den numera mindre brukade) benämningen, en *fix* stjärna, så vill det synas, att koordinaterna borde för alla tider förblifva oförändrade. Men dessa ändra sig dock först och främst därigenom, att koordinatsystemets grundplan och origo äro föränderliga (se Ekliptika, Nutation och Precession), en förändring, som sålunda icke har något att skaffa med stjärnornas verkliga rörelser. Men därjämte

ändras koordinaterna äfven genom stjärnans rörelse i världsrymden, hvilken kan vara verklig eller skenbar, i senare fallet beroende af vårt eget solsystems förflyttning. Sammansättningen af bägge ger (den relativa) egenrörelsen i rektascension och deklination. På grund af stjärnornas utomordentligt stora afstånd ter sig en äfven i verkligheten ganska snabb rörelse synnerligen långsam, så att i de ojämförligt flesta fall egenrörelsen är endast en mycket liten bråkdel af en bågsekund, hvarför äfven på hundratals år stjärnhimmelen knappast synes märkbart förändra sig. För en stjärna, som är relativt närbelägen, är således egenrörelsen i allmänhet större, men i de fall, då stjärnans kosmiska hastighet är mer än vanligt stor, kan egenrörelsen te sig snabb, äfven om stjärnan icke tillhör de mest närbelägna.

Är stjärnans afstånd bekant, så kan den mot synlinjen vinkelräta komponenten af den relativa kosmiska rörelsen beräknas (t. ex. i km. per sekund). Äfven rörelsehastigheten i synlinjens riktning kan numera bestämmas och detta oberoende af om stjärnans afstånd är kändt eller ej, nämligen på spektralanalytisk väg, i det att, om stjärnan närmar sig, linjerna i spektrum förflyttas emot dettas violetta ända ett stycke, proportionellt emot hastigheten, eller, om den aflägsnar sig, emot den röda ändan (se D o p p l e r s p r i n c i p).

Egenrörelsen (vinkelrätt mot synlinjen), hvilken i endast ett hundratal fall uppnår en bågsekund per år, är dock för stjärnan 61 i Svanen i rektascension $+0^s35 = +5.''25$ (d. v. s. rektascensionen ökas årligen med detta belopp) och i deklination $+3''.25$, eller — emedan stjärnans deklination är $+38°18'$ — i allt $5.''2$. För stjärnan n:r 1830 i Groombridges katalog och för n:r 9352 i Lacailles är egenrörelsen $7''$. Rörelsen i synlinjens riktning (negativ, om stjärnan närmar sig, positiv, om den aflägsnar sig) är för α Ursæ majoris —85 km. per sekund, för α Lyræ (Vega) —75 km., för Sirius + 48 km., för α Coronæ (Gemma) + 77 km.

Studiet af egenrörelsen (och af rörelsen i synlinjen) är af stort intresse för utrönandet af stjärnsystemets byggnad. Så visa sig därigenom t. ex. vissa af Stora björnens stjärnor tillhöra en stjärngrupp (en partialgrupp inom Vintergatan), andra af samma stjärnbilds stjärnor en annan grupp o. s. v. E. J.

Egenskapsord, *språkv.*, detsamma som a d j e k t i v (se d. o.).

Egentliga Finland, näst Åland Finlands minsta landskap, är beläget å 60°—61° n. br. och 39°—41° 30′ ö. lgd. Det begränsas i n. af Satakunta, i n. ö. af Tavastland, i ö. af Nyland, i s. och s. v. af Finska viken och Ålandska skärgården (fjärden Skiftet) samt i v. af Bottniska viken. Arealen är omkr. 8,100 kvkm. Landskapet utgör en fortsättning af finska höglandets sydvästra sluttning, till följd hvaraf alla dess vattendrag — åarna Bjärnå, Salo, Pemar och Aura m. fl. — löpa i sydvästlig riktning. Bland hafsfjärdar märkes Erstan utanför Åbo. Nordöstliga delen af landskapet är jämförelsevis högländ och bevuxen med tät skog, men för öfrigt består det till det mesta af kala eller med gles barrskog bevuxna bergskullar och åsar. Dalarna äro i det inre af landet jämnare och vidsträcktare än vid de bergiga och klippfyllda kusterna. Kustlandet och den på granithällar hvilande skärgården höra, oaktadt markens hårdhet, till de bäst odlade och befolkade delarna af landet. Klimatet i dessa trakter är mildt, så att hvetet mognar och eken äfvensom andra i landet mindre vanliga trädslag där trifvas. Södra och sydvästra kusten, liksom skärgården, är rik på täcka nejder och välbyggda gårdar. De förnämsta bland öarna äro Kimito, Pargas, Kustö, Rimito, Nagu, Kakskerta, Korpo, Houtskär, Gustafs och Pyhämaa.

Egentliga Finlands vapen.

Egentliga Finland utgör en del af Åbo och Björneborgs län. Till landskapet höra fem härad: Halikko (utom två socknar), Piikkis, Virmo, Vehmo och Masku. I judiciellt afseende lyder det under Åbo hofrätt och omfattar Halikko, Piikkis, Vehmo, Masku och en del af Loimijoki domsagor. I ecklesiastikt hänseende hör det till Åbo ärkestift och är deladt i fyra prosterier: Bjärnå, Åbo, Virmo och Vehmo, hvilka tillsammans omfatta 61 kyrkoförsamlingar, fördelade på 39 pastorat. I landskapet ligga tre städer: Å b o, N å d e n d a l och N y s t a d, samt en köping, S a l o. Befolkningen utgjordes 1905 af omkr. 212,000 pers., däraf omkr. 163,000 på landsbygden och 48,821 i städerna. De förnämsta näringskällorna äro jordbruk och boskapsskötsel samt, på kustorterna, fiske och sjöfart. Hemslöjd (företrädesvis spånad och väfnad) idkas till husbehof och, i trakten af Åbo, till afsalu. I nämnda trakt förekommer äfven biskötsel. Kalklagren, särskildt de i Pargas och Kimito befintliga, hafva länge varit föremål för en gifvande industri. Järnmalm och öfriga nyttiga mineralier påträffas här och där, men i så ringa mängd, att de icke gifvit anledning till fortsatt bearbetning. Järnverken (Dalsbruk i Kimito m. fl.) tillverka sina produkter hufvudsakligast af svenska malmer. I Kimito förekommer svafvelkis på vissa ställen i så stor mängd, att man försökt tillgodogöra sig den — likväl ännu med tvifvelaktig framgång. Ett framstående rum bland industrigrenarna intager sågverksindustrien. Hela den industriella produktionen uppgick 1902 till 327 mill. marks bruttovärde, hvaraf på landskapets städer belöpte sig 25,1 mill. Skeppsbyggeri och sjöfart bedrifvas med ifver såväl i städerna som på landsbygden.

Efter Finlands förening med Sverige var Egentliga Finland under lång tid centralhärden för landets administration och kulturutveckling. Intill midten af 15:e årh. benämndes detta landskap vanligen ”Fennia”, hvaremot det nuvarande Finlands hela område sammanfattades under namnet Österland. Först långt fram i tiden blef Egentliga Finland det vanliga namnet. Under medeltiden var landskapet hufvudkvarter för den finska krigsstyrkan och hufvudsäte för landets försvar. Dess höfding kallades ej sällan ”advocatus” eller ”præfectus Finlandiæ”. Där sammanträdde lagmanstingen och den af Erik XIII 1407 upprättade kungl. nämnden. Landskapet undergick flera härjningar, dels genom ryska (t. ex. 1318), dels genom danska infall (t. ex. 1509,

ader Otte Ruds ledning). Såsom särskildt märkliga oker uti Egentliga Finlands historia må nämas: hertig Johans hofhållning (1556—63), Klas emings tider och striderna mellan Sigismund och arl IX (1593—1600) samt Per Brahe d. y:s styelse, under drottning Kristinas regering. Efter det enska väldets slut förlades styrelsen 1812 och niversitetet 1827 från Åbo till Helsingfors. Ännu dag vittnar landskapets jämförelsevis rika kulturveckling om, att dess civilisation är äldre än det riga Finlands. Bland historiskt minnesvärda orter å nämnas Kvidja och Villnäs gårdar, som tillhört ten Fleming, Kankas och Åminne gårdar (Hornska tens familjegods), Kustö, där de finske biskoparnas fästa slott fallit i ruiner, Själö, med hospital för nnessjuka, och Lemo slagfält, bekant från kriget 308—09. — Egentliga Finlands vapen är en krönt rnerhjälm med tvenne i kors ställda glafvenstakar. andskapets finska befolkning tillhör den tavastndska stammen, men har genom samfärdseln med enskarna fått ett rörligare och lifligare lynne samt i större företagsamhet än de egentlige tavasterna ga. Den svenska skärgårdsbefolkningen är rask, ärdad och driftig. M. G. S.

Egentliga Finlands svenska dialekter, hvilka talas Kimito socken med Dragsfjärds och Västanfjärds apellförsamlingar, Hiitis (fordom Kyrkosunds) socen, Finnby kapell af Bjärnå socken, Pargas, Nagu, orpo och Houtskärs socknar samt Iniö kapell af öfsala socken, d. v. s. af omkr. 25,000 personer r 1898), hafva ännu endast delvis varit föremål r en mera ingående vetenskaplig undersökning. såvidt kändt är, tyckas dessa sockenmål (liksom ver hufvud de svenska dialekterna ö. om Bottniska iken) ega kvar fornspråkets kvantitetsförhållanden, äml. kort självljud framför både kort och långt edljud samt äfvenledes långt självljud ej allenast såsom i högsvenskan) framför kort medljud, utan äfven framför långt. Likaså hafva de bevarat de rna tveljuden *ei*, *öi* och *öu*, hvartill i Finnby, imito, Hiitis och Pargas kommer den oäkta diphongen *åu*, såsom ersättning för det långa slutna -ljudet och i Finnby samt en del af Hiitis *ie*, *uå* ch *yö* = hsv. långt *e*, *ä* och *ö*. Fornt *a* kvarstår många ord, där nysvenskan har *å*, t. ex. *ga* gå, *alda* hålla, *sta* stå. Kort ursprungligt *i* har ännu ke, såsom i nysvenskan, försvagats till *e*, t. ex. *ta* veta, *millan* mellan. Det korta *u*-ljudet är k. "europeiskt" *u*, det långa *u*-ljudet "norskt" . I Korpo, Nagu och Pargas bibehålla *g* och *k* tt egentliga "hårda" uttal äfven framför "lena" okaler; uddljudande *t* motsvarar öfverallt gammalt i vissa pronomina och pronominala adverb, där ögsvenskan har *d*; *b* inskjutes allestädes, liksom fornsvenskan, mellan *m* och *r* eller *l*, äfven när fter *m* följer ett tonlöst *e* eller *ä*; gammalt *ld* bibehålles utan assimilation; framför supradentala konsonantljud kvarstår *r*-ljudet, ehuru starkt reduceradt. Houtskär, hvars dialekt i flera fall skiljer sig från andskapets öfriga, motsvaras *a* efter ursprungligen ort rotstafvelse af *å*, t. ex. *talå* tala, *hamår* hamnare, och *u* samt *ä* i urspr. korta rotstafvelser öre *i* af *y* och *i*, t. ex. *skyri* skurit, *lisi* läs(i)t; *l* ch *n* äro i vissa ställningar palataliserade; *h* framör *v* öfvergår till *k*, t. ex. *kva* hvad, *kviter* hvit så äfven i Finnby). — På formlärans område gör ig i Egentliga Finlands dialekter samma sträfvan till förenkling gällande som i Finlands öfriga svenska landsmål. De starka verben öfvergå alltmer till svaga. Infinitivändelsen *a* bortkastas esomoftast. Första svaga konjugationen stympar i preteritum ind., i supinum och pret. part. ändelserna, så att de alla blifva lika, nämligen endast *a* (resp. *å* i Houtskär efter kort rotstafvelse). Andra svaga konjugationens vokalförvandlande verb äro vida färre än i högsvenskan, ehuru icke alla gemensamma för denna och allmogemålet. Passivet ändas i presens ind. och inf. på *-s*, liksom i högsvenskan, men i preteritum och supinum på *-st* (utom i Pargas, Kimito och Hiitis). Verbens pluralformer hafva allestädes ersatts med singularens utom i imperativen. Substantiv med fordom svag böjning visa i alla dessa sockenmål samma egenhet som i Finlands flesta öfriga svenska dialekter, näml. att fornspråkets ändelser för de oblika kasus i sing. — *a* hos mask. och *u* (*å*) hos fem. — bibehållits såsom nominativändelser i sing., t. ex. *bakka* backe, *stuvu* stuga; pluraländelserna äro för mask. och starka fem. *-ar* eller *-er*, för svaga fem. *-år*, neutra ha vanligen ingen pluraländelse; genitivändelsen är *-s*. Adjektiven hafva endast två ändelser i sing.: en gemensam för mask. och fem. och en för neutr.; komparativen ändas på *-are* i de flesta socknarna, men på *-an* i Korpo och Houtskär samt Iniö, t. ex. *vakkran* vackrare; af den starka komparativändelsen *-er* finnas blott få spår, och superlativen ändas vanligen på *-ast*, i några fall på *-st*. Bland pronomina finnas flera, som hafva olika former i mask. och fem., t. ex. (Houtskär) *tålin* i fem. *tålen* sådan; (Korpo och Nagu) *arån*, fem. af *annar*, annan; (Pargas) *ingin* eller *ingan*, fem. *ingån*, ingen. Ordbildningen försiggår på samma sätt som i högsvenskan, och äfven ordföjningen är lik sistnämnda språks, men naturligtvis så enkel och tvångslös som möjligt. Ordförrådet däremot uppvisar åtskilligt egendomligt och för skriftsvenskan främmande samt tyckes i olika socknar vara delvis olika. Jfr Fagerlund, "Anteckningar om Korpo och Houtskärs socknar" (i 28:e häftet af Finska vet.-societ:s "Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk", 1878), Hultman, "De östsvenska dialekterna" (i "Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning, utg. af svenska landsmålsföreningen i Helsingfors", 1894), Thurman, "Pargasmålets ljud- och formlära" (akad. afh. 1898), och Vendell, "Ordbok öfver de östsvenska dialekterna" (i "Skrifter utg. af Sv. litt. sällsk. i Finland", häft. 64, 71 o. 75, tr. 1904—06, fortsättes). A. O. F.

Egentligt bråk, *mat.* Se Bråk.

Egentligt värme, Specifikt värme l. Värmekapacitet, *fys.*, det antal värmeenheter, som måste meddelas hvarje massenhet (gram) af ett ämne, för att dettas temperatur skall stiga 1 grad. Till värmeenhet l. kalori väljes den värmemängd, som åtgår för att höja temperaturen hos 1 gr. vatten 1 grad C. Nyare undersökningar ha emellertid visat, att denna värmemängd är olika vid olika temperaturer. Man väljer därför numera till enhet den s. k. medelkalorien, d. v. s. en hundradel af den värmemängd, som åtgår att uppvärma 1 gr. vatten från 0° till 100° C. Enligt bestämningar af Callendar och Barnes är vattnets specifika värme vid olika temperaturer följande:

vid	5°	1,0058	vid 35°	0,9973	vid 65° 0,9992
	10°	1,0027	» 40°	0,9972	» 75° 1,0006
	15°	1,0008	» 45°	0,9974	» 85° 1,0022
	20°	0,9992	» 50°	0,9977	» 95° 1,0039
	25°	0,9981	» 55°	0,9981	
	30°	0,9975	» 60°	0,9986	

Som man af dessa siffror kan sluta, är vattnets specifika värme vid 17,5° C., d. v. s. vid vanlig rumstemperatur, nära lika med 1, hvilket i hög grad underlättar beräkningen på detta område. Vattnets specifika värme har bestämts på sådant sätt, att man inledt en viss mängd elektrisk energi i en metalltråd, som legat i en bestämd mängd vatten, och observerat temperaturhöjningen. Man har så funnit, att en kalori motsvarar 4,1887 joule (1 joule = 10,000,000 erg). För att bestämma en kropps specifika värme har man användt hufvudsakligen tre metoder: 1) blandningsmetoden, 2) issmältningsmetoden och 3) afkylningsmetoden. Vid användning af den förstnämnda upphettas eller afkyles den kropp, som skall undersökas, till en bestämd temperatur och införes därpå i vatten eller annan vätska, hvars vikt, temperatur och specifika värme, c, äro kända. Om den införda kroppen är varmare än vätskan, afkyles den och afgifver därvid lika mycket värme, som vätskan mottager. Är kroppens vikt p, dess begynnelsetemperatur t, dess egentliga värme s och slut- eller blandningstemperaturen Θ, afgifver kroppen $p(t-\Theta)s$ värmeenheter till vätskan. Är dennas begynnelsetemperatur T och vikten P, mottager det vid upphettningen från T till Θ ett antal värmeenheter $cP(\Theta-T) = p(t-\Theta)s$, hvaraf $s = \frac{cP(\Theta-T)}{p(t-\Theta)}$.

Denna metod förutsätter iakttagande af åtskilliga försiktighetsmått och korrektioners anbringande för blandningskärlets, termometerns och omrörarens uppvärmning och afkylning genom strålning och afdunstning.

Issmältningsmetoden, som först begagnades af Lavoisier och Laplace, grundar sig därpå, att det till smältning af en viktenhet is åtgår 80 värmeenheter. Lavoisier hade för detta experiment konstruerat en särskild kalorimeter (se d. o.), hvaruti den upphettade kroppen infördes. Där afgaf den sitt värme till isen, som under hela experimentet var vid 0°, och afkyldes till den sistnämnda temperaturen. Det afgifna värmet är, med bibehållande af förut antagna beteckningar, $p\ t\ s$, hvilket måste vara lika med isens smältningsvärme, 80 P, där P bestämdes genom vägning af det vid smältningen utrunna vattnet.

Däraf erhålles $s = \frac{80\ P}{p'}$.

Bunsen har förbättrat iskalorimetern.

Afkylningsmetoden bragtes först till användning af Dulong och Petit. Den grundar sig på följande förhållande. Om två lika stora massor af olika ämnen, under för öfrigt lika förhållanden, behöfva olika lång tid för att afkylas genom samma temperaturintervall, t. ex. från 100 till 80°, så är förhållandet mellan dessa ämnens egentliga värme detsamma som förhållandet mellan afkylningstiderna. Vid undersökning enligt denna metod inlägges den kropp, hvars egentliga värme skall bestämmas, i ett kärl af silfver med polerad yta, så att värmeutstrålningen alltid blir densamma. En genom silfverkärlets lock anbragt termometer angifver kroppens temperatur, och alltsammans bringas vid observationen under klockan till en luftpump för att undgå störingar genom uppvärmning af förbipasserande luftmassor.

I fråga om gasformiga kroppar har man att skilja mellan egentligt värme under *konstant tryck* och under *konstant volym*. Om temperaturen hos en gasmassa af konstant tryck höjes, måste gasen utvidga sig. Om den åter är innesluten i ett slutet kärl, måste dess tryck ökas i samma förhållande som volymen skulle hafva ökats, ifall gasen kunnat utvidga sig. Den värmemängd, som i dessa båda fall erfordras för en viss temperaturhöjning, är icke densamma. Då en gasmassa under oförändradt tryck, d. v. s. med bibehållande af sin ursprungliga spänstighet, utvidgar sig, förrättar den ett yttre arbete, proportionellt mot volymförändringen och mot det utifrån verkande tryck, som gasen, för sin utvidgning, måste öfvervinna. Till detta arbete åtgår en viss värmemängd, hvilken ej tages i anspråk, om gasen uppvärmes utan att tillåtas utvidga sig. Egentliga värmet under konstant tryck är alltså större än under konstant volym. På experimentell väg har man hittills bestämt endast det förra och därvid användt blandningsmetoden. Från en större behållare strömmar gasen genom ett spiralformigt rör, omgifvet af en kokande vätska eller ett bad af hög temperatur. Sålunda upphettad, kommer den in i kalorimetern, som är inrättad med spiralformiga mellanväggar, så att gasen inuti densamma måste passera en lång väg och därunder fullständigt antaga kalorimeterns temperatur. Beräkningen af egentliga värmet sker enligt ofvan under blandningsmetoden angifna formel. — Egentliga värmet vid konstant volym, hvilket icke hittills kunnat direkt bestämmas, erhålles af egentliga värmet vid konstant tryck och detta senares förhållande till egentliga värmet vid konstant volym. Nämnda förhållande, $\frac{c}{c^1}$, ingår i formeln för ljudets fortplantningshastighet och kan, då fortplantningshastigheten är känd, beräknas ur samma formel. Man kan äfven genom särskilda experiment finna förhållandet $\frac{c}{c^1}$, hvars numeriska värde är ungefär 1,40 för luft, syre, kväfve, väte och koloxid, 1,30 för kolsyra, vattenånga, kväfveoxid och ammoniak vid 0°.

Egentliga värmet är för såväl fasta och flytande som gasformiga kroppar ganska olika, t. ex. för is 0,502, grafit 0,160 (vid 11°), glas 0,198, koppar 0,095, järn 0,114, silfver 0,057, platina 0,032, alkohol 0,599, kvicksilfver 0,033, atmosfärisk luft (vid konst. tryck) 0,239, kolsyra 0,195 och vätgas 3,409, vid rumstemperatur. Det högsta specifika värmet har flytande vätgas, ungefär 6. Det specifika värmet stiger i allmänhet med temperaturen (undantag är flytande kvicksilfver). Så är specifika värmet vid 0°, 100° och 500° för grafit 0,152, 0,226 och 0,403, för silfver 0,0576, 0,0586 och 0,0665, för järn 0,110, 0,117 och 0,176.

Anmärkningsvärd är en regelmässighet, som Dulong och Petit funno. Om man multiplicerar ett ämnes atomvikt med dess specifika värme, erhåller man det s. k. atomvärmet, som är nära lika för

lla grundämnen, näml. 6,2 vid + 50°, 5,8 vid −30°. (Undantag gör bl. a. kolet, grafit t. ex. har ärdena 2,4 och 1,7.) Så t. ex. är järns specifika ärme vid 50° 0,113, dess atomvikt 56, atomvärmet åledes 6,3, något öfver medeltalet. L. A. F. (S. A—s.)

Egentlig vikt l. Specifik vikt, *fys.*, det al, som angifver förhållandet mellan en kropps bsoluta vikt och vikten af en lika stor volym estilleradt vatten, vanligen af + 4°, eller, om roppen är gasformig, af en lika stor volym atosfärisk luft vid samma temperatur och samma yck. Egentliga vikten erhålles alltså därigenom, tt man jämför de absoluta vikterna hos två kroppar f samma volym. Till jämförelse med fasta och ytande kroppar har man valt vattnet samt till mförelse med gasformiga den atmosfäriska luften. id bestämmandet af en fast kropps egentliga kt begagnar man olika förfaringssätt, allteftersom roppen förekommer i större stycken eller i mera rdeladt tillstånd och allteftersom den är olöslig ler löslig i vatten. En i större stycken förekomande, i vatten olöslig kropp väges nedsänkt i atten, hvaraf, då absoluta vikten är känd, vikten en med kroppen lika stor volym vatten erhålles. enna senare vikt, dividerad i den förra, angifver roppens egentliga vikt. Sjunker icke kroppen i atten, förbindes den med en annan kropp af större thet, hvars vikt i vatten är känd. Är kroppen slig i vatten, väges den nedsänkt i en annan tska, hvari den ej löses och hvars egentliga vikt känd. Egentliga vikten hos fint fördelade eller alverformiga ämnen erhålles genom bestämning af n absoluta vikten och volymen. Denna senare rönes med tillhjälp af stereometer eller olumenometer. Vätskors egentliga vikt bestämmes med största noggrannhet genom vägning en flaska eller ett fint utdraget rör, pyknometer. Känner man absoluta vikten af det vatm, som fyller flaskan, behöfver man endast väga nna, fylld med den vätska, som skall undersökas, h uträkna förhållandet mellan vikterna. En bemärare metod, ehuru icke så skarp, är undersökng medelst areometern, hvarvid dock särilda instrument måste användas för vätskor af mera iljaktig egentlig vikt. Ännu lättare, ehuru mindre oggrant, får man veta vätskors egentliga vikt geom att använda kommunicerande rör. För angifndet af gasers egentliga vikt måste luftens absoluta kt vid olika tryck och temperatur vara med noggannhet iakttagen, och då detta kan anses vara llet, behöfver man endast observera volym, tryck, mperatur och absolut vikt hos den gas, som skall dersökas. Vikten i gram af en luftmassa, hvars lym i liter är v, tryck p och temperatur t, är $\frac{1{,}293 \cdot p \cdot v}{760(1 + \alpha t)}$, då α är luftens utvidgningskoefficient, = 0,003665. De fasta kropparnas egentliga kt är högst skiljaktig: för osmium och iridium pgår den ända till 22,5, för platina till 21,5, bly till 11,4, för järn till 7,8, för is till 0,92, svafvel till 2,04 och för kork till 0,24. Af tande ämnen har kvicksilfret största egentliga kten, 13,6, koncentrerad svafvelsyra 1,8, alkohol 8. Bland gaserna har kloren 2,45, vattengasen 632 och ammoniaken 0,59, vätgasen däremot endast 069, eller omkr. 1/14 af luftens. För gaserna gäller Avogadros lag (se d. o.), att specifika vikten är lika med molekylarvikten, dividerad med 28,9. Jfr Atomvikt. L. A. F.*

Egenvilligt öfvergifvande, *jur.* Se Förlöpande.

Egen växel, sådan växel, som är ställd att inlösas af växelgifvaren själf. Se Växel.

Eger. 1. (Tjech. *Ohre*, lat. *Agra*) Biflod fr. v. till Elbe i Böhmen. Den rinner upp i Bajern, på Fichtelgebirge, och mynnar ut nedanför Theresienstadt, i Böhmen. Längd 310 km. Till följd af sitt starka fall och de många klipporna i dess strömbädd är floden ej segelbar. — 2. (Tjech. *Cheb*) Stad i Böhmen, vid floden Eger, 448 m. ö. h. 23,582 inv. (1900), nästan uteslutande tyskar. Tillverkning af maskiner och andra järnvaror, kemiska artiklar, yllevaror, mattor, öl m. m. E. har obergymnasium, seminarium för lärare och lärarinnor samt landtbruksskola. I stadshuset mördades Wallenstein, 25 febr. 1634, och i den gamla borgen, hvaraf en del restaurerats, afdagatogos aftonen förut hans anhängare, generalerna Trzka, Ilow och Kinsky. Omgifningen är det fruktbara Egerland. 5 km. från E. ligger Franzensbad. — Ända till midten af 12:e årh. tillhörde E. markgrefvarna af Vohburg. 1279 blef det riksstad, och 1315 kom det till Böhmen. 1631 intogs det af svenskarna, men återeröfrades 1632 af de kejserlige. 1647 återintogs E. af svenskarna under Wrangel. 1809 slopades fästningsverken. — 3. Stad i Ungern. Se Erlau.

Egerdir (Egherdir). 1. Alpsjö i Mindre Asien, vilajetet Konia, n. om Lyciska Taurus' fot. Den har ungefär formen af en 8, med längdriktning från n. till s., är 72 kvkm. stor och ligger 868 m. ö. h. Den har sött vatten och saknar synligt aflopp. Norra delen heter Hoïran. — 2. Stad vid södra stranden af sjön E. Omkr. 5,000 inv.

Egēria, *rom. myt.*, romersk källnymf, dyrkad i en helig lund med källa, ur hvilken vestalerna hämtade vatten till de dagliga reningarna, i dalen utanför kapenska porten vid Appiska vägen. Där hade konung Numa åt E. och camenerna (se Camenæ) uppfört en liten helgedom; där plägade han ock sammanträffa med E. för att rådgöra om stats- och religionsangelägenheter. E. dyrkades äfven som födelsegudinna.

Egerland [-lant]. Se Eger 2.

Egersund l. Ekersund, lastningsplats (”ladested”) i Jæderens och Dalernes fogderi, Stavanger amt, Norge, vid det smala sund, som skiljer Egerön (på hvilken ett stort fyrtorn finnes) från fastlandet. 3,222 inv. (1900). God hamn. E. är station på den smalspåriga banan Flekkefjord—Stavanger. Y. N.

Egerton [e'djətn], engelsk adelsätt, som räknar sina anor upp till en af Vilhelm Erövrarens samtida, Robert Fitzhugh.

1. Sir Thomas E., baron Ellesmere och viscount Brackley, statsman, f. omkr. 1540, d. 1617, innehade under drottning Elisabets sista tid flera af kronans högsta juridiska ämbeten, blef 1596 sigillbevarare (”lord keeper”) och användes ofta af drottningen i diplomatiska värf. Under konung Jakob I blef han 1603 lordkansler och upphöjdes samtidigt till baron Ellesmere. Han presiderade 1608 i den domstol, som gaf de s. k. *post-nati* (skottar, födda efter Jakobs

tronbestigning i England) infödingsrätt i England, hvarigenom Jakobs skotska gunstlingars möjligheter till godsförvärf i England ökades. 1616 upphöjdes E. till viscount Brackley, och hans son John E. (f. 1579, d. 1649) blef 1617, till lön för faderns förtjänster, earl af Bridgewater. Denne blef 1631 president i rådet för Wales, och det var för att fira hans första besök därstädes, som Miltons ”Comus” 1634 skrefs och uppför, på Ludlow castle.

2. Francis E., 3:e hertig af Bridgewater, kanalbyggare, f. 1736, d. 1803, bekostade den af James Brindley anlagda Bridgewaterkanalen (se d. o.), hvilken underlättade grufdriften vid E:s nära Manchester belägna kolgruffält. E., som genom denna kanalanläggning förvärfvade hedersnamnet ”den brittiska inlandssegelfartens fader”, egnade sig helt åt skötseln af sina rikt vinstgifvande grufvor och kanaler samt lade grund till den berömda Bridgewater-samlingen af dyrbara målningar.

3. Francis Henry E., 8:e earl af Bridgewater, mecenat och samlare, f. 1756, d. 1829, var son till John E., biskop af Durham (f. 1721, d. 1787) och inträdde själf i det andliga ståndet samt innehade flera prebenden, hvilka han skötte genom ställföreträdare. Sedan han 1823, efter sin äldre broders död, ärft earltiteln och en stor förmögenhet, bodde han mestadels i Paris, där han sysslade med teologiskt och släkthistoriskt författarskap samt gjorde sig känd genom de bisarraste nycker (han höll t. ex. i sitt hus stora skaror af kattor och hundar, klädda som människor). I sitt testamente skänkte han till British museum sin dyrbara manuskriptsamling, de s. k. ”Egertonmanuskripten” (mest rörande fransk och italiensk historia och litteratur), hvarjämte han anslog 8,000 pd st. (144,000 kr.) att af presidenten i Royal society utdelas som belöning för det bästa arbete om ”Guds allmakt, vishet och godhet, ådagalagda i hans skapade verk”. Belöningen fördelades på 8 naturvetenskapliga arbeten af skilda författare, hvilka utgåfvos 1833—36 och äro kända under namnet ”Bridgewaterböckerna”.

4. Francis E., earl af Ellesmere, systersons son till E. 2, skriftställare och politiker, f. 1800, d. 1857, tillhörde egentligen släkten Leveson-Gower (se d. o.), men antog, då han efter sin fader, den 1:e hertigen af Sutherland, ärfde de Egertonska godsen, 1833 namnet Egerton. Han var 1822—46 medlem af underhuset och var i Wellingtons ministär jan. 1828—juli 1830 förste sekreterare för Irland samt juli—nov. sistnämnda år krigsminister. 1846 upphöjdes han till peer med titeln earl af Ellesmere och viscount Brackley. Mer än som politiker är emellertid E. känd som konstkännare och skriftställare. För den dyrbara konstsamling han ärft och själf ytterligare förökat byggde han ett präktigt galleri i Bridgewater house i London samt gjorde den tillgänglig för allmänheten. Bland hans skrifter märkas en öfversättning af Faust (1823), reseskildringarna *Mediterranean sketches* (1843), *Guide to northern archæology* (1848), en biografi öfver Wellington (1852) och diktsamlingen *The pilgrimage* (1856) samt en mängd öfversättningar från Schiller, Hugo, Dumas m. fl. Hans utmärkta, mestadels geografiska artiklar i ”Quarterly review” (1834—35) utgåfvos samlade i *Essays on history, biography, geography etc.* (2 bd, 1858). V. S—g.

Egerton [e'djətn], George. Se Bright, Mary Chavelita.

Egervatten. Se Franzensbad.

Egerön. Se Egersund.

Egeskov [-skåv], dansk herrgård, 15 km. n. v. om Svendborg på Fyn, tillhörde under 14:e—16:e årh. den holsteinska ätten Schinkel, kom 1545 till Frans Brockenhuus, som uppförde den nuv. gården, 1656 till Otte Krag och 1784 till släkten Bille-Brahe och blef 1811 stamhus. Utom hufvudgården och stora skogar höra till detta några arrendegårdar och ett kapital på 1,6 mill. kr. E. Ebg.

Ege'sta (grek. *Ἔγεστα*), stad. Se Segesta.

Egestorff, Georg, pseudonym för tyske författaren Georg von Ompteda.

Egg, ö. Se Eigg.

Egg, Augustus Leopold, engelsk målare, f. 1816, d. 1863, gjorde sig fördelaktigt känd dels genom taflor, som illustrera humoristiska scener ur Shaksperes dramer, dels genom historiska genrestycken.

E'gga, handelsplats i brittiska kolonien Norra Nigeria (landet Nupe), på högra stranden af Niger, 110 km. ofvanför Benues mynning. Omkr. 8,000 inv. Elfenbenshandel.

Eggby, socken i Skaraborgs län, Valle härad. 1,961 har. 536 inv. (1905). Annex till Skarke (Varnhem), Skara stift, Billings kontrakt.

Egge, Peter, norsk författare, f. 1 april 1869 i Trondhjem, son till en arbetare, debuterade 1891 med romanen *Almue*, som följdes af sjölifsskildringen *En skibsgut* (1892), berättelserna *Anfægtelser* (1893), *Straf* (s. å.), *Folkelivsskildringer* (1894), som fortsättas i *Nordfra* (1895) och *Tröndere* (1898), skådespelet *Stridsmænd* (1896), *Jomfru Nelly Maartens* (1897), en roman från 1848—51, lustspelet *Faddergaven* (s. å.), konstnärsromanen *Gammelholm* (1899), lustspelet *Jakob og Kristoffer* (1900; uppf. i Stockholm 1902), romanerna *Majnætter* (1902), *Familien paa Raaum* (1903), *Oddvar Hage og hans venner* (1905) och *En liden gut* (1906) samt ett band *Komedier* (s. å.). E. tillhör realisterna och har företrädesvis lyckats i sina skildringar från folklifvet. Han är oftast tung i sin form, och den samvetsgranna iakttagelsen, den varma känslan förbindas ej alltid med full konstnärlig behärskning af stoff och framställning. Jfr Nærup, ”Ill. norsk litteraturhist.” (1905). R—n B.

Eggegrund, en på en holme i Gäflebukten, 8,5 km. n. om närmaste fastland, Upplandskusten, belägen linsfyr med fast hvitt sken samt rödt och hvitt klippsken. Den är anbragt i ett trätorn, 18,5 m. öfver hafsytan, och har en lysvidd af 14 minuter för hvitt och 12 minuter för rödt sken. Fyren ändrades senast 1900. Mistlur, drifven af maskinkraft. A. G.

Eggeling, Julius, tysk-engelsk indolog, f. 1842 i Anhalt, 1872 professor i sanskrit vid University college i London och 1875 professor i sanskrit och jämförande indoeuropeisk språkvetenskap vid Edinburghs universitet, har bl. a. författat en afhandling om en kommentar till ”Rigveda prātiçākhya” (i Müllers uppl., 1869) och art. *Brahmanism* och *Sanskrit language and literature* i 9:e uppl. af ”Encyclopædia britannica”, upprättat kataloger öfver sanskritmanuskript i Royal asiatic society (i dettas

„Journal", ny ser. VIII, 1875; tills. med Cowell) och India offices bibliotek (1887—89) samt lämnat en översättning — E:s viktigaste arbete — af "The Satapatha-Brâhmana" (i "Sacred books of the East", vol 12, 26, 41, 43, 44, 1882—1900). K. F. J.

Eggenberg, Hans Ulrik, furste af, österrikisk statsman, f. 1568, d. 18 okt. 1634 i Laibach, tillhörde en köpmannasläkt från Steiermark, som på 1400-talet vunnit stora rikedomar genom låneaffärer med kejsaren och Steiermarks ständer samt 1598 nått friherrlig värdighet. E. uppfostrades till protestant, trädde som ung i spansk krigstjänst, anställdes 1597 som munskänk hos ärkehertig Ferdinand (sedermera kejsar Ferdinand II), blef inom kort dennes anstiftare och förtrogne samt stärkte ytterligare sitt inflytande genom att öfvergå till katolska läran. 1602 blef han "landeshauptmann" i Krain och sändes flera gånger såväl af kejsar Rudolf II som af kejsar Mattias i diplomatiska uppdrag till Spanien. Hans inflytande vid hofvet ökades oerhördt, då han 1615 blifvit öfverhofmästare hos Ferdinand, direktor för hemliga rådet och ståthållare över inre Österrike. För Ferdinands val till kejsare 1619 var E. synnerligen verksam. Han var en fint bildad och i religionspolitiska frågor moderat man samt ingen vän till den våldsamma spanska politiken, hvarför ock från spanskt håll flera, dock fruktlösa, försök gjordes att störta honom. Ferdinand öfverhopade emellertid sin gunstling med ynnestbevis, skänkte honom 1622 stora possessioner utaf de böhmiska adelns konfiskerade gods och upphöjde honom 1623 till riksfurste samt 1625 till hertig af Krumau. E. ville göra den kejserliga politiken beroende ej blott af Spanien, utan äfven af Bajern och ligan samt gynnade därför från 1625 Wallensteins planer på upprättandet af en självständig kejserlig här. Han sökte också i det längsta stödja Wallenstein mot Spanien och mot ligans anlopp vid riksdagen i Regensburg 1630, men lyckades ej förhindra dennes entledigande. Då det efter Tillys död och Gustaf Adolfs segrar för Ferdinand tycktes att till hvarje pris träffa en uppgörelse med Wallenstein om dennes återinträde i kejserlig tjänst, var det E., som i Znaym förde de afgörande underhandlingarna med den oumbärlige fältherren. Wallensteins slutliga fall (i febr. 1634) gjorde slut äfven på E:s politiska inflytande, och han drog sig frigt tillbaka från hofvet. Kejsarens personliga ynnest bevarade han till det sista. Jfr Zwiedinek-Südenhorst, "Hans Ulrich, fürst von E." (1880). V. S—g.

Egger [ägg|ä'r]. 1. Émile E., fransk lärd, f. 1813, d. 1885, blef 1840 e. o. och 1855 ord. professor i grekiska litteraturen vid universitetet i Paris samt 1854 medlem af Franska institutet. Skrifter: *Examen critique des histoires anciennes de la vie et du règne d'Auguste* (1844), *Aperçu sur les origines de la littérature grecque* (1846), *Essai sur l'histoire de la critique chez les grecs* (1849), *Études historiques sur les traités publics chez les grecs et chez les romains* (2:a uppl. 1866), *Mémoires de littérature ancienne* (1862), *Le papier dans l'antiquité et dans les temps modernes* (1867) och *L'hellénisme en France* (1869) m. fl. 1871 blef E. redaktör af „Journal des savants". Jfr Bailly, "Notice sur E." (1886). — 2. Victor Émile E., den föregående son, fransk filosof, f. 1848 i Paris, professor i filosofi vid Sorbonne i Paris. I filosofien är han påverkad af Renouvier och omfattar en fenomenalistisk spiritualism. Framför allt har han gjort sig känd som psykolog. Hans förnämsta arbete är *La parole intérieure* (Paris, 1881). 2. S—e.

Eggers, Jakob von, friherre, krigare, f. 14 dec. 1704 i Dorpat, d. 12 jan. 1773 i Danzig, åtföljde 1722 sin moder och sin styfFader, kaptenen frih. K. Sparre, ur rysk fångenskap till Sverige och inträdde 1723 vid fortifikationen. 1725—30 tjänstgjorde han i franska armén, tog 1734 anställning hos konung Stanislaus i Polen, som begagnade sig af hans ingenjörsinsikter till att sätta Danzig i försvarstillstånd, utnämndes 1735 till kapten vid artilleriet i Kassel och blef s. å. löjtnant vid svenska fortifikationen. 1736—40 företog han vidsträckta resor i södra Europa, blef 1740 major vid sachsiska ingenjörkårens fältbrigad samt bevistade fälttåget i Böhmen och Prags stormning. 1741, vid återkomsten till Sverige, blef han kapten vid fortifikationsfältstaten samt deltog i kriget mellan Sverige och Ryssland 1741—43. 1744 deltog han med sachsiska hären i fälttågen i Brabant och Böhmen. S. å. utnämndes han till chef för sachsiska fortifikationsfältstaten. 1745, sedan han utnämnts till öfverstelöjtnant vid sachsiska ingenjörkåren, tjänstgjorde han vid österrikiska armén i Böhmen, men blef s. å. i Dresden tillfångatagen af preussarna. Vorden fri öfvergick han 1747 till franska hären, med hvilken han deltog uti eröfringen af Bergen op Zoom, och 1749 utnämndes han till öfverste och chef för fortifikationsfältbrigaden i Sachsen. 1751, då han återvände till Sverige, blef han upphöjd i adligt stånd samt utnämndes 1752 till öfverstelöjtnant vid fortifikationen och 1755 till öfverste vid fortifikationsbrigaden i Pommern. 1756 trädde han i sachsisk tjänst, blef s. å. kommendant på Königstein och 1758 kommendant i Danzig samt tog s. å. afsked ur svensk tjänst, hvarvid han fick generalmajors karaktär. 1772 upphöjdes han af Gustaf III i friherrligt stånd. E. skänkte en mängd böcker till fortifikationsbiblioteket i Stockholm och till Vet. akad., af hvilken han var medlem sedan 1751. — E. ansågs som en af sin tids mera framstående fortifikationsofficerare. Han utgaf *Journal du siege de Bergopzoom par un lieutenant-colonel ingenieur, en MDCCXLVII. Volontaire de l'armée des assiegeans.* (1750; sedermera flera gånger omtryckt), en reviderad och betydligt tillökad upplaga i 2 bd (1751) af Aubert de La Chenayes 1743 utgifna *Dictionnaire militaire; Krieges-, ingenieur-, artillerie-, see- und ritter-lexicon* (1757) och "Dödsens tempel" (1747, öfv. från franskan) m. m. L. W:son M.

Eggers, Christian Ulrik Detlev von, friherre, dansk ämbetsman, f. 1758 i Holstein, d. 1813, blef 1783 anställd i kommerskollegiet och var 1785—89 professor i statskunskap i Köpenhamn, men användes dessutom i flera olika kommittéer.

Han understödde ifrigt A. P. Bernstorff i dennes sträfvanden att åstadkomma lifegenskapen i Holstein och Slesvig, var 1797—99 legationsråd vid kongressen i Rastatt och utnämndes 1813 till öfverpresident i Kiel. Af hans många skrifter må nämnas *Denkwürdigkeiten aus dem leben des grafen v. Bernstorff* (1800), *Denkwürdigkeiten der französischen revolution* (6 bd, 1794—1806) och omfattande skildringar från resor i Syd-Tyskland och Schweiz (8 bd, 1801—09). 1806 blef han tysk riksbaron. E. Ebg.

Eggers, Johann Karl, tysk historiemålare, f. 1787, d. 1863, blef under sin vistelse i Rom en af förkämparna för återupplifvandet af det monumentala freskomåleriet, hvars teknik han noggrant studerade i de äldre konstverken. Under Cornelius' ledning deltog han i utförandet af åtskilliga fresker (efter Schinkels utkast) i Berlins museum. Jfr H. E. Eggers, "Geschichte des geschlechts Eggers" (1879—87).

Eggerstersteine [-sta'jne]. Se Externsteine.

Eggert, Joachim Nicolo, tonsättare, f. 1780 på Rügen, d. 1813 nära Linköping, var violinist och 1808—10 t. f. kapellmästare vid hofkapellet i Stockholm. Han komponerade musik till dramerna *Mohrerne i Spanien* (1809) samt *Svante Sture och Märta Lejonhufvud* (1812) äfvensom kantater, symfonier, sextetter och kvartetter samt några sånger, bland hvilka *Sjung du!* och *Upp, bröder, för konung och fädernebygd!* blifvit ganska omtyckta. A. L.*

Eggert, Franz Xaver, tysk glasmålare i München, f. 1802, d. 1876, bidrog i väsentlig mån (bl. a. genom sina fönstermålningar i den nya kyrkan i Au, vid München, samt i domkyrkorna i Regensburg och Köln) att återupplifva och fullkomna den länge förgätna glasmålningskonsten.

Eggert, Hermann, tysk arkitekt, f. 1844, har utfört *Universitetet* och *Kejserliga palatset* i Strassburg (det sistnämnda färdigt 1889), *Bangården* i Frankfurt (s. å.), *Veterinärhögskolan* i Hannover (färdig 1898) och det nya *Rådhuset* i samma stad.

Eggertz, 1. Hans Peter E., bergsman och kemist, f. 26 maj 1781 på Gammelberget, nära Falun, d. 13 juni 1867 i Falun, blef student i Uppsala 1798, tog hofrättsexamen 1801 och bergsexamen 1806, öfvertog 1809, tillsammans med K. F. Linderholm, apoteket i Falun och blef 1812 t. f. geschworner vid Falu grufva. Tillsammans med assessor J. G. Gahn och frih. J. af Nordin anlade han 1816 en mindre nysilfverfabrik i Falun och förestod densamma till 1821, då den förstördes af vådeld, samt tillika med Berzelius och Gahn m. fl. en kemisk fabrik vid Gripsholm, med hvilken han fortfor till slutet af 1822 (fabriken nedbrann h. o. h. i aug. 1826). Såsom brukande bergsman hade han äfven (1816—62) en kopparhytta i Falun. 1816—45 var E. geschworner för Västmanland och Dalarna samt förrättade under denna tid uppdrag äfven vid Torsåkers, Persbergs, Tabergs, Utö och Dalkarlsbergs malmfält, vid hvilket sistnämnda han bragte till stånd ett sambruk af alla de förutvarande små lotterna. 1809 blef han medlem af den s. k. Avestadirektionen, eller styrelsen för Falu bergslags enskilda verk, 1819 invaldes han i Vet. akad., och 1829 erhöll han Järnkontorets stora medalj i guld. Smärre uppsatser af E. finnas uti "Afhandlingar i fysik, kemi och mineralogi" (d. 4 och 5, 1815 och 1818) samt i "Jernkontorets annaler" (1820 och 1823). Se V. Eggertz' skildring af E. i "Lefnadsteckningar öfver K. Sv. vet. akad:s efter år 1854 aflidna ledamöter", II. C. A. D.*

2. Viktor E., den förres brorson, vetenskapsman, f. 16 okt. 1817 på Morbygden, nära Falun, d. 16 aug. 1889 i Stockholm, blef student i Uppsala 1836, tog hofrättsexamen 1839 och bergsexamen 1845, blef 1847 stipendiat å Järnkontorets masmästarstat och s. å. t. f. öfvermasmästare för Västmanland och Dalarna. 1853 utnämndes han till professor, föreståndare och förste lärare vid bergsskolan i Falun, hvilken 1869 på hans tillstyrkan flyttades till Stockholm och såsom fackskola förenades med Teknologiska institutet (Tekniska högskolan), där han, såsom föreståndare för bergsskolan och dess laboratorium och såsom professor i metallurgi, fortsatte sin verksamhet. E. erhöll 1883 afsked från sina befattningar vid Tekniska högskolan. För bergsvetenskapliga ändamål företog E. 1847 och 1848 resor i Norge samt 1856—73 till Tyskland, Österrike, Frankrike, Belgien och England. 1862 erhöll han Järnkontorets stora medalj i guld, 1868 blef han ledamot af Teknologiska institutets styrelse, 1870 af Landtbruksakad. och 1874 af Vet. akad. Såsom vetenskapsman vann E. både inom Sverige och i utlandet anseende för sina efter fleråriga undersökningar framställda metoder för kemisk profning af järn och järnmalmer samt i dessa förekommande främmande beståndsdelar äfvensom af brännmaterial. Dessa metoder hafva fått vidsträckt användning samt prisbelönts vid utställningarna i London 1862 och Paris 1867. E. var den, som kraftigast verkade för det gamla bergsmanskapets upphörande (1862) vid Falu kopparverk, såsom ett oundgängligt villkor för dess tidsenliga förbättring, för hvilken han sedan var verksam. Likaledes gaf han initiativet till 1856 års organisation af Järnkontorets yttre stater. E. utgaf *Tjensteberättelser* såsom t. f. öfvermasmästare och såsom föreståndare för bergsskolan i Falun, åtskilliga vetenskapliga uppsatser i "Jernkontorets annaler" (1849—83), *Om bergsskolan i Stockholm* (1871), *Utlåtanden* (1858, 1862 och 1865) ang. Falu bergsskolas förening med Teknologiska institutet, *Åsigter rörande Jernkontorets bergsstat* (1865), *Åsigter rörande den svenska bergsundervisningen* (1:a h. 1874, 2:a h. 1884), vidare utvecklade i en uppsats uti "Ingeniörs-föreningens Förhandlingar" (1876), samt *Om kemisk profning af jern, jernmalmer och brännmaterialier* (1870; 2:a uppl. utgifven af C. G. Särnström 1892) m. m. C. A. D.*

Eggleston [e'glston], nordamerikansk skriftställare, tillhörande en gammal kolonistfamilj från Virginia. 1. Edward E., f. 1837 i Vevay, Indiana, d. 1902, verkade tidvis som metodistpredikant samt sysslade sedan mest med journalistik och skönlitterärt författarskap. Den af honom från 1867 utgifna veckoskriften "Sunday-school teacher" vann en synnerligen stor spridning, och E. var äfven

mycket verksam som utbildare af amerikanska söndagsskollärare. Bland hans många romaner och noveller med ämnen från lifvet i Indiana och andra delar af ”vilda västern” märkas *The Hoosier schoolmaster* (1871; ”Den nye skolmästaren eller lifvet i vestern för tjugo år sedan”, 1876), *The circuit rider* (1874; dansk öfv. ”Rejseprædikanten”, 1883), *Roxy* (1878; dansk öfv. 1880) m. fl. (hvaraf ytterligare ett par utkommit i dansk öfv.). Jämte sin broder (se nedan) och sin dotter, mrs Lillian E. Seelye, utgaf E. en serie till ungdomsläsning afsedda biografier öfver berömda indianhöfdingar, *Famous american indians* (5 bd, 1878—80).

2. George Cary E., den föregående broder, f. 1839 i Vevay, Indiana, deltog i inbördeskriget på sydstatssidan, blef sedan tidningsman i New York, utgaf 1884—89 ”Commercial advertiser” och var 1889—1900 en af de främste medarbetarna i ”The world”. Bland hans många skrifter märkas *A rebel's recollections* (1874), de populära arbetena *How to educate yourself* (1877) och *How to make a living* (1875) samt en rad historiska och indianberättelser för ungdom. E. har äfven redigerat den amerikanska upplagan af Haydns ”Dictionary of dates” (1883). V. S—g.

Eggmühl l. Eckmühl, en s. om Regensburg (i Bajern) liggande by, vid hvilken fransmännen 22 april 1809 vunno en seger öfver österrikarna. Napoleon hade 20 och 21 s. m. vid Abensberg och Landshut slagit österrikarnas vänstra flygel och därigenom skilt den österrikiska hären i två delar. Samtidigt hade Davout vid E. med skenbara anfall uppehållit österrikarnas hufvudstyrka under ärkehertig Karl. 22 s. m. beslöt ärkehertigen att kasta Davout undan, men Napoleon, som från Landshut vändt sig mot n., kom denne till hjälp. Den förenade franska hären gick därefter till anfall; ärkehertigen blef slagen och afskuren från sin genaste förbindelse med Wien. Davout blef efter detta slag furste af E. W. G. B.*

Egg-shells [e′g-ʃelš], eng., ”äggskal”, ett slags kinesiskt och japanskt porslin af ovanlig tunnhet och genomskinlighet.

E′ggstersteine [-sta′jne]. Se Externsteine.

Eggvena, socken i Älfsborgs län, Kullings härad. 1,695 har. 404 inv. (1905). Annex till Herrljunga, Skara stift, Kullings kontrakt.

Egham [e′gəm], by i engelska grefsk. Surrey, nära Thames, midt emot Staines, 26 km. från Hyde park. 11,895 inv. (1901). Där ligga två stora af pillerfabrikanten Th. Holloway stiftade anstalter: ett sanatorium för sinnessjuka (sedan 1885) och sedan 1886) en högskola för kvinnor, Royal Holloway college, som sedan 1900 är en del af University of London. På den närbelägna Cooper's hill låg den 1871 anlagda indiska ingenjörskolan, som 1906 ersattes af den från Chatham flyttade ingenjörskolan. Mellan E. och Thames ligger Runnymede, där konung Johan 15 juni 1215 undertecknade Magna Charta.

Egherdir. Se Egerdir.

Eghi′n, stad. Se Egin.

Egholm. 1. Dansk herrgård, 15 km. n. v. om Roskilde på Själland, tillhörde på 1300-talet Ivar Lykke, kom 1640 till släkten Rosenkrantz, såldes 1812 till generalkvartermästar Haffner, hvars son 1831 gjorde den till stamhus. Utom hufvudgården, som nybyggdes 1842—43, hör till detta ett kapital af 1 mill. kr.

2. Liten ö i Limfjorden, 3 km. ö. om Aalborg, 120 inv., förenad med Vendsyssel genom en damm. E. Ebg.

Egid (Ægid, grek. *ägi′s*), *grek.* och *rom. myt.*, guden Zeus' (Jupiters) fruktansvärda ”stormsköld” (af grek. *aï′ssein*, storma, skaka, häftigt svinga), smidd af Hefaistos och utgörande en sinnebild af åskmolnet eller ovädret samt stundom af öfverguden lånad åt Athena eller Apollon; i de senare sagorna uttydd som det bröstpansar utaf ”getfäll” (af grek. *aïks*, get), hvilket Athena (Minerva) bär som ett sitt attribut och hvilket vanligen framställes besatt med metallfjäll och kantadt med ormar samt alltid midtpå prydt af Medusahufvudet (gorgoneion, se Athena, bild 1 och 3); macedoniska konungars och romerska kejsares harnesk med ett gorgonhufvud frampå; skydd, gudomligt beskärm, skyddsvärn.

Egidio de Colo′nna l. Ægidius Romänus, medeltidsteolog. Se Ægidius a Columnis.

Egidius, den helige. Se Ægidius.

Egi′dy, Christoph Moritz von, tysk religiös skriftställare, f. 1847 i Mainz, d. 1898 i Potsdam, var i preussisk och sachsisk militärtjänst, men tog afsked som öfverstelöjtnant 1890. Han framhöll i flera broschyrer, t. ex. *Ernste gedanken* (1890; ”Allvarliga tankar”), *Das einige christentum* (1891) m. fl., kristendomens etiska sanningar under polemik mot flera af dess trossatser, ifrande för en religion utan dogmer. I jämförelse med andra liknande sträfvanden, t. ex. dem, som utgått från de s. k. ”samfunden för etisk kultur”, kunna E:s tankar ej anses ha öfvat något större inflytande. Jfr Driesmans, ”M. von E., sein leben und wirken” (2 bd, 1900). J. T. B.

Egil, *nord. myt.*, en mytisk bågskytt, broder till smeden Velent (Volund), som han enligt þiðreks saga räddar ur konung Nidungs våld genom att göra honom en fjäderdräkt att flyga med. E. hade af Nidung tvingats att skjuta ett äpple från sin sons hufvud. E. nämnes i Volundarkvida och under namnet *Ægili* uti den fornengelska runinskriften på skrinet från Clermont, hvarpå en annan tilldragelse i hans lif är framställd i bild (se E. Wadstein, ”The Clermont Runic Casket”, Upps. 1900, s. 6 ff.). Jfr Volund. (B—e.)

Egil Tunnadolgi (”Tunnes fiende”), sveakonung af Ynglingaättен, var enligt Snorre Sturlasson son af Aun den gamle och okrigisk som denne. Trälen Tunne, som varit skattvärdare hos Aun, gjorde uppror och slog E. i åtta strider och besegrades först, då E. fick hjälp från Danmark. E. stångades ihjäl på en jakt af en tjur, som skulle offras, men kommit lös. E. var enligt Snorre fader till Ottar Vendelkråka, men bär, enligt ”Historia Norvegiæ”, själf detta tillnamn. I den anglosaxiska Beowulfdikten motsvaras Egil af Ongenþeów (Angantyr), som befriar sina söner Onela (Ale) och Ohthere (Ottar) ur den fångenskap, hvari de råkat hos göternas konung, Hæþcyn, dödar denne, innesluter göterna i Korpskogen, där de undsättas af sin konung Hygelâc (Hugleik), och stupar i striden mot denne. (B—e.)

Egilje′tt (Äg i l j e t t). Se Aiguilette.

Egil Ragnarsson. Se Blod-Egil.

Egil Skallagrimsson (Egill Skallagríms-

son), en af Islands mest frejdade skalder och krigare, sonson till den ryktbare Kveld-Ulf och son till Skallagrim, föddes omkr. 900. Fädernas skaldehåg och dådlust gingo i arf på E. och yppade sig redan i hans barnaår. Tidigt gick han till sjöss och vann ett stort namn som viking. Jämte sin broder Torolf tjänade han en tid konung Ethelstan i England, men begaf sig efter broderns död först hem och sedan till Norge. Där framställde han kraf på ett stort arf, och när Erik Blodyx (930—934), som då var Norges konung, samt dennes gemål Gunnhild hindrade honom att komma åt arfvet, fäste han deras namn på nidstänger och slog ihjäl deras son Ragnvald. Sedan bodde han en tid å fädernegården Borg på Island, men han hade ingen ro i land och gaf sig fördenskull ånyo till sjöss. Han led skeppsbrott vid kusten af Northumberland och föll i händerna på Erik Blodyx. Denne, som fördrifvits från Norge, hade nämligen fått ett litet rike i denna del af England. E. dömdes till döden, men räddade sitt lif genom att, natten före afrättningsdagen, dikta en sång till Eriks ära, *Hǫfuðlausn* (''lösen för hufvudet''), ett mästerstycke i formellt afseende (öfv. och förkl. af P. Sörensson, 1868 samt af A. Åkerblom i ''Nordiska fornkväden öfversatta'', 1899). Sedan vistades E. än på Island, än i Norge. Mod och klokhet, girighet och grymhet voro de bjärta färgerna i hans karaktärs väfnad. Sång bar han alltid på sina läppar. Om sin drunknade son kvad han en härlig drapa, *Sonartorrek* (''sonförlusten''; fri öfv. af A. U. Bååth, under titeln ''Ägil Skallagrimssons kvad vid sonen Bödvars död'', i ''Dikter'', 1879, trognare öfv. af Åkerblom anf. arb.), och gaf ett rörande uttryck af smärtan öfver sin ungdomsvän Arinbjörns död i sången *Arinbiarnardrápa* (öfv. och förkl. af K. S. Björlin, 1864). På sin ålderdom blef han blind och dog på 990-talet. Hans ätt lefver ännu på Island. — E:s skiftande lif är skildradt i ''Egla'' (Eigla) l. ''Egils saga Skallagrímssonar'', utg. af Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur 1886—88 samt i ''Altnordische sagabibliothek'', 1894, båda gångerna af F. Jónsson; den förra upplagan har handskriftens stafning, den senares ortografi är normaliserad, hvarjämte texten är försedd med kommentarer. Godtköpsupplaga utgafs af Vald. Åsmundarson 1892, dansk öfv. af N. M. Petersen i ''Historiske fortællinger om islændernes færd hjemme og ude'' (1862, ny uppl. af V. Dahlerup och F. Jónsson 1901) och svensk öfv. af A. U. Bååth (1883). J. Th. W. (R. N—g.)

Egilsson [e'jjilsson], Jón, isländsk kyrkohistoriker, f. 1548, d. efter 1634. E. var präst i Hrepphólar på södra Island 1571—1608, men lämnade sin tjänst efter att genom en olyckshändelse ha fått sin ena hand fördärfvad och lefde därefter mestadels hos biskop Oddur Einarsson på Skálholt, där han sysslade dels med afskrifvarverksamhet, dels, och framför allt, med självständigt skriftställarskap. Frukten af detta äro hans *Biskupa-annálar*, en historia om biskoparna i Skálholts stift, som sträcker sig till Gísli Jónsson (1556—87) och är en af de förnämsta källorna till reformationens historia på Island (utg. i ''Safn til sögu Islands'', bd I). R. N—g.

Egilsson, Sveinbjörn [sve'jnbjödd e'jjilsson], isländsk skolman, språkforskare och skald, f. 6 mars 1791 i byn Njardvík på Island, d. 17 aug. 1852. En stor del af sin ungdom tillbragte han i Köpenhamn, där han blef student 1815 och teol. kandidat 1819. Sistnämnda år blef han adjunkt vid Bessastaðirs skola på Island, hvilken 1846 flyttades till Reykjavík, hvarefter E. var dess rektor till 1851. Under sin vistelse i Köpenhamn var E. (1816) en bland stiftarna af Hið íslenzka bókmentafélag (Isländska litteratursällskapet), och 1825 medverkade han vid stiftelsen af Det kongelige nordiske oldskriftselskab samt hade en betydande andel i dessa båda samfunds litterära företag, t. ex. i det förras uppl. af ''Sturlunga saga'' (1817—20) och i det senares uppl. af ''Konungasagorna'' (''Fornmannasögur'', 12 bd, 1825—37), af hvilka senare han därjämte utförde en latinsk öfversättning: ''Scripta historica islandorum'' (1825—46). E. skref äfven största delen af de latinska öfversättningarna och noterna till skaldeverserna i samlingarna ''Antiquitates americanæ'' (om Grönland och Vinland, 1837) och ''Antiquités russes et orientales'' (om nordbornas färder i Österväg, 1850—53) samt har stor förtjänst om utgifvandet af den Arnemagneanska uppl. af Snorres Edda (1848—52). I skolprogrammen offentliggjorde han samtidigt en mängd gamla isländska kväden och utgaf ''Snorres Edda'' i en förträfflig handupplaga (1848—49). Skaldekvädenas egendomliga poetiska stil var emellertid hans älsklingsämne som forskare. En mängd speciella undersökningar på detta område ledde honom till utförandet af det epokgörande verket *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis*, en mycket utförlig ordbok öfver det poetiska språket, hvilken (efter hans död) utgafs af Oldskriftselskabet (1854—60). E. var tillika en god skald. Särskildt vittna flera tillfällighetsdikter om hans poetiska gåfvor. Ännu mera betydande äro likväl hans prosaöfversättningar af Odyssén (''Odysseifskvæði'', fullständig uppl. 1854) och förra hälften af Iliaden (''Ilionskviða'', 1855). Däremot äro hans metriska öfverflyttningar af dessa diktverk till Eddans versmått mindre lyckade. 1843 erhöll han från universitetet i Breslau diplom såsom teol. hedersdoktor. C. R. (R. N—g.)

Egi'n l. Eghin (armen. *Agn*, ''källan''), stad i Mindre Asien, turk. vilajetet Mamuret ül-Aziz, vid högra stranden af västra Eufrat, där vägen mellan Kharput och Erzingan går öfver floden. Omkr. 10,000 inv. (6,000 muhammedaner, 4,000 armenier). Staden anlades i 11:e årh. af armenier från trakten af Van. I nov. 1895 stort blodbad bland armenierna.

Egin, biskop. Se Egino.

Egina l. Engia (grek. Αἴγινα, lat. *Ægina*), ö i Eginaviken, vid Greklands östra kust, bildar med kringliggande mindre öar en eparki i länet (nomos) Attika-Beotien. Areal 85 kvkm. 8,745 inv. (1896), däraf 4,714 i staden E. (Aigina) på västkusten. Ön, som har formen af en triangel, är kal och vattenfattig, med stenig och mager jord, som dock, tack vare flitig odling, frambringar säd samt vin, olja, mandlar och fikon. Därjämte lämnar ön utmärkt krukmakarlera samt byggnadssten, och vid kusten upptages svamp. — E. hette ursprungligen *Oinone* l. *Oinopia* och fick enligt sagan namnet E. efter Aigina, flodguden Asopos' dotter, som Zeus, i en örns skepnad, förde dit, och hvilken där födde Aiakos, som blef regent öfver myrmidonerna, öns förste bebyggare. Sedermera innehades ön af dorer. Genom sjöfart, handel och sin till höjden af konst (se Egi-

netisk konst) utvecklade industri vunno egineterna snart politisk makt och betydenhet, så att deras flotta i perserkrigen t. o. m. öfverträffade den atenska och väsentligen bidrog till grekernas seger vid Salamis. Under sin blomstringstid (omkr. år 500) anses ön hafva haft ½ mill. inv. Från E. utgick det äldsta grekiska mynt-, mått- och viktsystemet. Likaledes voro egineterna synnerligen skickliga gymnaster och ofta segervinnare vid de olympiska spelen. Öns välstånd, särskildt dess blomstrande exporthandel, som företrädesvis omfattade arbeten af koppar (brons) och lera samt lyxartiklar, väckte afund hos atenarna. Redan 455 f. Kr. gjorde dessa ön skattskyldig, och 431 tvungo de invånarna att med hustrur och barn lämna densamma. Senare blef ön omväxlande ett byte för macedonier, etoler och konung Attalos III, med hvars öfriga kvarlåtenskap den 133 f. Kr. kom under romarna. Vid bildandet af Latinska kejsardömet tillföll ön (1205) ätten Malatesta, och senare kom den till venezianerna. 1537 eröfrades den af Hairaddin Barbarossa, 1687 af venezianaren Morosini, men 1715 kom den åter under turkarnas välde. 1828—31 var ön flera gånger säte för den grekiska regeringen.

Eginaviken (Saroniska viken), den vik, som bildas af Egeiska hafvet på Greklands östra kust mellan Livadia, Korintiska näset och Peloponnesos. I viken ligga bl. a. öarna Salamis och Egina, efter hvilken den har sitt namn.

Egineter, invånare på Egina (se d. o.).

Eginetisk konst. En af Greklands äldste till namnet kände bronskonstnärer, Smilis, mest berömd genom sin Hera-stod på Samos, var visserligen

Västra gafvelgruppen från templet på Egina (med uppställningen kompletterad och beriktigad af Max Zimmermann).

ocke född på Egina, men verksam där omkr. 580—540 f. Kr., kort efter att bronsgjutningen uppfunnits genom Rhoikos och Theodoros från Samos. Men utan synlig förbindelse med honom står den eginetiska konstens blomstring, hvilken sammanfaller med dens egen blomstringstid i början af 400-talet, strax före och under de persiska krigen, innan Egina 455 f. Kr.) förlorade sin självständighet. Denna konstblomstring var rik och betydelsefull. Vi känna likväl inga andra framstående konstnärsnamn från denna period än Kallon och Onatas. Den förre, som var både bronsgjutare och träskärare, skildras såsom den äldre, stränga och hårda stilens mästare. Endast tvenne verk af honom omtalas: en *Kora* af brons (i Amyklai) och en *Athena-staty* (i Korint). Den något yngre Onatas (omkr. 465 f. Kr.) var uteslutande bronsskulptör. Man vet, att han utförde ett par *Votivgåfvor*, en *Svart Demeter*, för Figalia, en *Apollon*, för Pergamos, en *Hermes kriophoros*, en *Herakles* och en *Quadriga*, som Hieron af Syrakusai skänkte till Olympia. — En tredje, af Pausanias omtalad, eginetisk konstnär, Glaukias, göt tyrannen *Gelons i Syrakusai staty*, en fjärde, Anaxagoras, utförde en för Olympia bestämd *Kolossalstod af Zeus*.

De enda konstverk, genom hvilkå man vinner full klarhet angående den eginetiska konstskolans egendomlighet, äro de 1811 af Bröndsted och Cockerell m. fl. upptäckta *Gafvelgrupperna från Athenatemplet på Egina*, hvilka inköptes af kronprins Ludvig af Bajern och, sedan de blifvit restaurerade af Thorvaldsen, uppställdes i glyptoteket i München. De äro sannolikt utförda till minne af någon för Egina och det befryndade Salamis betydelsefull händelse (slaget vid Salamis?), hvilken blifvit symboliserad genom de i grupperna skildrade mytiska uppträdena: på östra gafveln Herakles' och hans eginetiske vän Telamons strid mot Laomedon från Troja, om Oïkles' lik, samt på den västra gafveln striden om Akilles' lik framför Troja, med Athena som gruppens midtfigur. Af den västra gruppens figurer äro alla, utom två, i behåll. I den östra gafvelgruppen saknas däremot flera figurer. Karaktären af dessa grupper visar oss den eginetiska konsten såsom den sista utvecklingsformen af den ålderdomliga, stränga grekiska konsten. Närmare besläktad med den peloponnesiska realismen än med den äldre attiska skolan, visar oss den eginetiska konsten en märkvärdig styrka i framställningen af kroppens och lemmarnas former och rörelser, hvaremot det andliga uttrycket är mycket underlägset. Ett stelt och enformigt leende utmärker alla de stridandes ansikten, och en ständigt upprepad likhet tyder på en egendomlig rastyp. Hårets konventionella behandling i trådliknande lockar hafva egineterna gemensamt med alla ålderdomliga skulpturarbeten af grekiskt ursprung. Särskildt är Athena strängt och hårdt formad, som en efterbildning af de äldre, hieratiska framställningarna af gudinnan. L. D.*

Eginhard. Se Einhard.

Egino (Egin), biskop, vigdes 1060 af Adalbert af Bremen till biskop i Dalby (se d. o.), men flyttades (ej före 1067) till Lund, hvars biskopsstift då sammanslogs med Dalbys. Han verkade ifrigt för att omvända hedningarna i Blekinge och på Bornholm samt har enligt Adam af Bremen äfven sträckt sin verksamhet till de svenska gränslandskapen. Ehuru nära förbunden med Svend Estridsen, motsatte han sig likväl dennes giftermål med Gunnhild såsom otillåtligt enligt kyrkans lära. E. dog 1072, strax efter återkomsten från en färd till Rom.

Egir, *nord. myt.* Se Ägir.

Egirin, *miner.* Se Akmit.

Eglantine, *bot.* Se Rosa.

Egle, Josef von, tysk arkitekt, f. 1818, d. 1899, professor vid polytekniska skolan i Stuttgart 1852, räknas till Tysklands mera framstående arkitekter. Han rörde sig med förkärlek i den franska

renässansens former. E:s förnämsta verk äro *Polyteknikum* och *Byggnadsskolans nya hus* i Stuttgart, båda från 1860-talet, *Mariakyrkan* därstädes i gotik (1872—79) och *Katolska kyrkan* i Tübingen (1876—78).

E'gli, Johann Heinrich, schweizisk tonsättare, f. 1742, d. 1810 i Zürich, var i sitt fädernesland den främste representanten för sångkompositionens starka uppsving under senare hälften af 1700-talet. Han utgaf bl. a. *Sammlung geistlicher lieder* (1779; 2:a uppl. 1791), *Singkompositionen mit begleitung von klavier* (1785—86), ''Schweizerische volkslieder'' (1788), *Gellerts geistliche oden und lieder* (1791) samt *Gesänge über leben, tod und unsterblichkeit* (1792).

E'gli, Johann Jakob, schweizisk geograf, f. 17 maj 1825, d. 24 aug. 1896 som professor i Zürich, utöfvade en betydande verksamhet som författare. Hans förnämsta arbeten inom geografien äro *Neue erdkunde* (8:e uppl. 1894), *Neue Schweizerkunde* (8:e uppl. 1890), *Die handelsgeographie* (8:e uppl. 1903; ''Naturalstrens, konstflitens och handelns geografi'', Stockholm 1865, 2:a uppl. 1875; ''Ny handelsgeografi'', Helsingfors 1896), *Taschenbuch schweizerischer geographie, volkswirtschaft und kulturgeschichte* (1875; 2:a uppl. 1878) och *Die Schweiz* (i ''Das wissen der gegenwart'', 1886). Af E:s läroböcker, af hvilka många vunnit stor spridning och öfversatts på flera språk, har på svenska utgifvits ''Praktisk geografi för läroverkens högre klasser'' (öfv. af G. Thomée, 1866). E:s betydelse inskränker sig ej blott till den egentliga geografien. På den geografiska onomatologien (ortnamnsforskningen) har han utöfvat ett grundläggande författarskap, äfven om han här icke egde de vetenskapliga förutsättningarna. Af betydenhet är hans *Nomina geographica. Versuch einer allgemeinen geographischen onomatologie* (1872, ny uppl. 1892—93), ''Sprach- und sacherklärung von 42,000 geographischen namen aller erdräume'', såsom det själft anger sig, tills dato det enda försöket till en allmän geografisk onomatologi. Jämte själfva förklaringen af namnet lämnas också uppgift om ortens läge och fysiska beskaffenhet och, där sådant låtit sig göra, sammanhanget mellan dessa båda senare faktorer och namnet. Öfver det vidlyftiga verket ligga stor flit och brinnande kärlek till uppgiften, men mindre kritik, än man kunde önska. Arbetet röjer mera geografen än språkmannen. — En alldeles obestridlig betydelse däremot förvärfvade sig E. som bibliograf och historiker inom ämnet. Som sådan har han verkat i hög grad väckande på hela den hithörande vetenskapen. Han har hållit forskaren à jour med *Die fortschritte in der geographischen namenkunde* genom sina, allt ifrån 1884 och till sin död, i ''Geographisches jahrbuch'' hvartannat år införda öfversikter, och han har lämnat den onomatologiske vetenskapsidkaren en ypperlig historisk-bibliografisk handbok i *Geschichte der geographischen namenkunde* (1886). V. G—l.

Eglon. 1. En konung i Moab på domaren Ehuds dagar. Se Ehud. — 2. En kananeisk stad i Palestina, som erövrades af Israel under Josua. Jfr Jos. 10: 3, 34; 12: 12. E. S—e.

E'gmond. Se Egmont, L.

E'gmond aan Zee [an se], Egmond aan den Hoef [hof] och Egmond-Binnen, tre byar i nederländska prov. Noord-Holland, den förstnämnda (2,603 inv. 1901) 9 km. v. s. v. om Alkmaar, de sistnämnda ett stycke från hafvet, n. ö. och s. ö. om den förra. Vid E.-Binnen ligga ruiner af grefvarnas af E. stamslott, som jämte graíkapell förstördes af spanjorerna 1576.

E'gmont. 1. Hamn på den västligaste af Falklands-ögruppens tvenne större öar. — 2. (Nyzeeländska *Pukehaupapa*) Slocknad vulkan i sydvästra hörnet af Nya Zeelands nordö, ö. om Kap E. 2,520 m., däraf 500 m. äro täckta af evig snö. Den upptäcktes och namngafs af Cook 1770.

E'gmont 1. Egmond, Lamoral, grefve af E., föddes 18 nov. 1522 i Hainaut och härstammade från en gammal nederländsk adelssläkt. Redan tidigt förvärfvade han, i flera af Karl V:s fälttåg, rykte såsom en tapper krigare.

Under Filip II:s krig med Frankrike (1556—59) utmärkte han sig synnerligen i slaget vid S:t-Quentin och vann åt Filip segern vid Gravelingen. Han stod då på sin lyckas middagshöjd och var sitt folks gunstling. 1559 utnämndes han till ståthållare i Flandern och Artois. Stora gåfvor hade han likväl endast för kriget. De politiska svårigheter, i hvilka han kom genom den i Nederländerna uppkomna frihetsrörelsen, var han alls icke vuxen. I hög grad fåfäng, älskade han å ena sidan att uppträda såsom folkledare, under det att han å den andra sökte bevara sin trohet mot Filip II. Mot dennes både på det borgerliga och det kyrkliga området despotiska politik uppträdde han i början af 1560-talet. Såsom en af ledarna för den missnöjda nederländska adeln, hvilken såg sitt inflytande på styrelsen hotadt genom Granvella, medverkade han till dennes störtande. Då därefter ett närmande inträdde mellan Margareta af Parma och adelsoppositionen, sändes E. 1565 till Spanien för att söka förmå Filip till eftergifter, men lyckades ej däri. I ''kompromissen'' deltog han väl icke, men han uppträdde mot de af Filip utfärdade befallningar, som föranledde kompromissens stiftande. 1566 skilde han sig mer och mer från sina politiska vänner. I samma års oroligheter uppträdde han såsom en ytterst ifrig katolik och rojalist. De tjänster han gjorde styrelsen båtade honom dock föga. De insöfde honom själf i säkerhet, men till följd af sin föregående opposition var han i Filips ögon fortfarande en rebell. Då den på E:s krigarära afundsjuke Alba 1567 anlände till Nederländerna, lät han kasta ''upprorsmakaren'' i fängelse och ställde honom inför ''blodsdomstolen''. 5 juni 1568 blef E. jämte grefve von Hoorn halshuggen i Bruxelles. En staty af E. och Hoorn, rest i Bruxelles 1864, finnes afbildad i art. Bildhuggarkonst, pl. VII. Poetiskt har E. behandlats af Goethe i sorgespelet ''Egmont''. Litt.: Bavay, ''Le procès du comte d'E.'' (1854), och Juste, ''Le comte E. et le comte de Hornes'' (1862). Fr. W.

E'gmont, Joost van 1. — såsom han senare

skref sig — Justus Verus d'Egmont, holländsk-flamsk porträtt- och historiemålare, f. 1601 i Leiden, d. 1674 i Antwerpen. Han var son till en timmerman i Leiden, men flyttade, efter dennes död, i tidiga år med modern till Antwerpen, där han 1615 blef elev hos målaren Caspar van den Hoecke. 1618 reste han till Italien och blef vid sin återkomst hem en af Rubens' mest använde medhjälpare, men då Rubens begaf sig till Spanien, bosatte sig E. i Paris, där han samarbetade med Simon Vouet, blef hofmålare hos Ludvig XIII och Ludvig XIV, 1648 deltog i stiftandet af franska konstakademien och var en af den parisiska aristokratien eftersökt porträttör. Vid denna tid sökte han, ehuru hans låga börd genom dokument är fastslagen, att göra troligt, att han var besläktad med den förnämliga grefliga släkten Egmont och började därför signera: Justus Verus d'Egmont. Till Antwerpen återkom han 1654, vistades 1655 i Bruxelles, men bosatte sig 1656 för alltid i Antwerpen. Numera äro hans taflor sällsynta, om man bortser från hans utan tvifvel betydliga andel i Rubens' Luxembourg-galleri. Porträtt af hans hand finnas dock i privatsamlingar i Antwerpen, i kejs. hofmuseet i Wien samt i ett par privatsamlingar i Sverige (från 1655 och förr tillhöriga grefliga ätten Dohna på Stjärnsund). Hans i Antwerpen 1654 målade porträtt af *Drottning Kristina såsom Pallas* är nu försvunnet. O. G—g.

d'Egmont [dägmå'], Jeanne Louise Armande Elisabeth Sophie Septimanie, grefvinna, fransk salongsdam, f. 1740 i Languedoc, var dotter af den bekante härföraren hertig L. Fr. Armand Richelieu (se d. o.). Hon fick en grundlig, halft lärd uppfostran hos en faster i ett benediktinkloster i Normandie och bortgiftes redan 1755 med den bottenrike, men torre grefve d'E., som hon ej omfattade med någon varmare känsla. Den lysande salong, där hon utöfvade värdinneskapet, var samlingsplats för den tidens litterära storheter, såsom Voltaire och Rousseau, men äfven en af härdarna för den liberala oppositionen emot det kungliga godtycket och emot Du Barrys mätressvälde. Grefvinnan d'E. stod i lifligt personligt umgänge och i korrespondens med svenske ambassadören U. Scheffer, hvilket väl starkt bidrog till, att kronprins Gustaf under sitt besök i Paris 1771 skyndade att uppvakta henne. Han lär på henne hafva gjort ett outplånligt intryck, och själf skall han för en tid hafva varit starkt fängslad af hennes älskvärda och spirituella, svärmiska väsende. När kronprinsen såsom konung Gustaf III återvändt till Sverige, vidmakthölls förbindelsen dem emellan genom en, åtminstone från hennes sida, flitig brefskrifning. Hennes bref innehålla önskningar om lycka för hans regering och goda råd, huru denna sällhet skulle kunna vinnas. Hon fann den i dämpandet af partiernas raseri och i en "monarki inskränkt genom lagarna", och med glädjetårar mottog hon underrättelsen om den revolution, som hennes "hjärtas hjälte" gjorde 19 aug., och om den moderation, som han visat. Man anser ej otroligt, att grefvinnan d'E. haft något inflytande "på den upplysta, mänskliga, i mycket frisinnade riktningen i Gustaf III:s tidigare regeringssätt". Ett bröstlidande slutade hennes lif, på slottet Braisne, 14 okt. 1773. Jfr grefvinnan d'Armaillé, "La comtesse d'Egmont, fille du maréchal de Richelieu, 1740—1773. D'après ses lettres inédites à Gustave III" (1890; svensk öfv. 1893), och G. Göthe, "Ett porträtt" (i "Nord. tidskr.", 1890), där ett af P. A. Hall utfördt miniatyrporträtt af grefvinnan d'E. reproduceras samt en essay öfver henne meddelas.

Grefvinnan d'Egmont. (Efter ett miniatyrporträtt af Hall, hvilket hon förärade Gustaf III.)

Egna hem, *socialvet.*, mindre bostadslägenheter, med eller utan åtföljande jord, som bebos endast af egaren (vanligen arbetare) och hans familj. På de senare årtiondena har man skänkt synnerligt stor uppmärksamhet åt egna-hemsfrågan l. egna-hemsrörelsen, som omfattar åtgärder dels för att åstadkomma egna bostadslägenheter i städer, industrisamhällen o. s. v., dels för att bereda jordbruksarbetarna småjordbruk.

Af alla sätt att lösa bostadsfrågan i städer och öfriga tättbebyggda samhällen torde egna-hemsidén vara det bästa ur sanitär, moralisk och ekonomisk synpunkt. I de stora hyreskasernerna är det ondt om luft och ljus, och faran för smitta är betydlig. Men i det fritt liggande, af trädgård omgifna "egna hemmet" strömma luft och ljus till från alla sidor, faran för smitta från andra familjer är obetydlig, och genom trädgårdsbruket erhållas en nyttig förströelse och ett godt tillskott af lifsmedel till hushållet. Det egna hemmet verkar i hög grad uppfostrande, ökar familjetrefnaden och skapar en god medborgaranda. Där det bygges enligt sunda principer, blir det i längden billigare än den hyrda lägenheten; det verkar nämligen som en sparbössa, i hvilken under ungdomen nedlägges öfverskott af kraft och penningar. Emellertid bör egna-hemsbyggandet föregås af noggranna undersökningar, om förutsättningar finnas för ett lyckligt resultat. Alla människor kunna ej skaffa sig egna hem, och vid åtskilliga platser böra egna hem ej uppföras. Den, som har liten eller osäker inkomst eller som på grund af arbetsförhållanden o. d. ofta måste flytta från en plats till en annan, bör ej tänka på att skaffa sig eget hem. Å orter, där jord ej finnes att köpa, där industrien för en tynande tillvaro eller hotar att förflyttas, kan det vara förenadt med stor risk att uppföra egna hem. Särskildt förmånlig är egna-hemsidén för tjänstemän (af tjänstemännen bildade egna-hemsföreningar ha åt sig under de senaste åren uppfört bostäder på Storängen i Nacka och vid Stocksund) samt för arbetare i säker och god ställning.

Hittills har egna-hemsidén i Sverige realiserats förnämligast genom den enskilda spekulationen. Exempel på hvart detta leder får man från utkanterna vid de flesta större städer och municipalsamhällen, där företagsamma spekulanter, gynnade af rådande bostadsbrist, försålt tomtmark till egna hem, utan att sörja för, att anordningarna vid det uppväxande samhället blifvit tillfredsställande. Resultatet häraf är därför allt-

för ofta, att dessa på spekulation tillkomna egnahemssamhällen äro ytterst otillfredsställande ur sanitär och estetisk synpunkt. I ändamål att förhindra uppkomsten af dylika samhällen har riksdagen hos K. M:t begärt framläggande af förslag till en sådan lagstiftning, som kan förhindra tomtförsäljning, innan en fullständig regleringsplan blifvit uppgjord och godkänd af myndigheterna. På många ställen i vårt land ha egna hem tillkommit genom arbetsgifvarnas medverkan därigenom, att dessa utarrenderat eller försålt jord eller lämnat byggnadslån. Utmärkta egna-hemssamhällen ha på detta sätt uppstått vid Huskvarna i Småland, vid Höganäs och Limhamn i Skåne m. fl. industriella orter (jfr Arbetarbostäder, sp. 1320—23). Sommaren 1906 bildades Stora Kopparbergs bergslags bostadsaktiebolag för att skaffa grufbolagets arbetare egna hem i för ändamålet särskildt afsedda villastäder. I Skåne ha sparbankerna väsentligt bidragit till frågans lösning genom att lämna byggnadslån. Genom enskilda personer eller allmännyttiga företag ha flera egna-hemssamhällen uppstått. Så vid Strömslund nära Trollhättan samt vid Dufbo och Solhem nära Stockholm. De sistnämnda kolonierna ha uppkommit genom bolagets Hem på landet verksamhet, hvilken kan tjäna som ett godt mönster.

Det fördelaktigaste sättet för frågans lösning torde vara att bilda föreningar. Sådana finnas af flera olika slag, i såväl vårt land som utlandet. De äro i hufvudsak af två slag: sådana, hvilkas ändamål är att lämna medlemmarna byggnadslån, och sådana, som själfva uppföra bostäderna. De förra kommo först till stånd och äro särskildt talrika i England, där de dock alltmer antagit karaktären af folkbanker. De senare, som haft sin största utbredning i Tyskland, ha antingen förskaffat medlemmarna hem i egentlig mening eller ock uppfört större bostadshus, i hvilka medlemmarna erhålla hyreslägenheter. I Danmark finnas många bostadsföreningar. Mest bekant är Arbeidernes byggeforening i Köpenhamn, bildad 1865, som uppfört omkr. 1,200 egna hem, uppgående till ett värde af omkr. 10 mill. kronor (se vidare Arbetarbostäder, sp. 1315 ff.). Under senare år har ett 20-tal smärre bostadsföreningar uppstått, hvilka utanför hufvudstaden uppfört synnerligen tilltalande villakolonier. Äfven i Sverige finnas bostadsföreningar af mycket växlande karaktär. Sålunda uppstod i Stockholm på 1870—80-talen, på grund af rådande bostadsbrist, ett antal bostadsföreningar, hvilka i slutet på 1880-talet hade ett sammanlagdt taxeringsvärde af 10 mill. kr. Dessa föreningar uppförde större bostadshus, som sedan öfvertogos af byggnadsföreningar, hvilkas medlemmar innehade hvar sin lägenhet. Resultatet af denna verksamhet var ej tillfredsställande. Enligt då gällande lag var delegarrätten gemensam för alla medlemmar, hvilket medförde stora olägenheter; afbetalningarna för lägenheterna voro ock alltför dryga, hvarför många egare måste sälja dem. Detta hade till följd, att byggnadsverksamheten afstannade. På senaste tiden har en ny egna-hemsverksamhet uppstått i hufvudstaden, åsyftande att skapa hem i egentlig mening åt medlemmarna. I Göteborg har egna-hemsverksamheten genom kommunens och enskilda personers medverkan vunnit rätt stor omfattning (jfr Arbetarbostäder, sp. 1316). I flera smärre städer, såsom Västerås, ha egna-hemsföreningar, åsyftande inköp af tomter, verkat, och på Östergötlands landsbygd har sedan 1889 funnits en egna-hemsförening, som i och utanför ett flertal städer uppfört egna hem. Vid tillträde af egendom betalas $^1/_{10}$ af värdet, hvarefter amorteringen uppgår till 2—3 proc.

Egna-hemsfrågans lösning kan väsentligt främjas genom kommunens och statens mellankomst. Kommunen kan framför allt genom anordnande af goda kommunikationer underlätta de egna hemmens förläggande till landsbygden i städernas närhet. Vidare kan kommunen genom tillhandahållande af tomter till billigt pris möjliggöra de egna hemmens tillkomst. Erfarenheten, särskildt från Göteborg, har dock visat, att det är förenadt med stor risk att inom de större städernas område lämna kommunal hjälp till egna hem, ty genom tomtprisens stegring uppstår lätt spekulation. Fördelaktigare vore att där begagna sig af den föreslagna rätten att på vissa villkor på lång tid upplåta tomter till egna hem. (I Stockholm är frågan om användningen af stadens nyligen från landet förvärfvade mark för egna hem under utredning liksom frågan om en stadens egnahemslånerörelse.) Slutligen kan kommunen genom byggnadslån möjliggöra egna-hemssträfvanden äfven för de mindre bemedlade. Staten kan äfven på detta sätt verksamt främja frågans lösning samt kan i öfrigt genom lättnader i byggnadsordningen för de mindre husen så att säga premiera egna-hemsverksamheten. Egna-hemsfrågan har också varit föremål för de svenska statsmakternas omtanke. På grund af en riksdagens skrifvelse 1899 tillsatte K. M:t 13 maj s. å. den s. k. "egna-hemskommittén", som 22 juni 1901 afgaf ett utlåtande, hvari den föreslog att befordra egna-hemsrörelsen genom statslån, större frihet i jordafsöndringar och upplåtelse af kronans mark, åtgärder, som äfven Kammarkollegium i und. utlåtande 1902 tillstyrkte. En kraftig yttring af statens intresse äro de försträckningar, som den under namn af egna-hemslån genom förmedling af hushållningssällskap eller för ändamålet särskildt bildade aktiebolag och föreningar lämnar mindre bemedlade arbetare för att bereda dem tillfälle att på landet förvärfva egna hem. Dylikt lån må ej tilldelas annan än svensk medborgare, man eller kvinna, som eger god frejd, är känd för sparsamhet, nykterhet och hedrande vandel samt hufvudsakligen af kroppsarbete har sin utkomst. Lånen, som i regel icke utlämnas till den, som är under 25 eller öfver 50 år gammal, utgå, då fråga är om jordbrukslägenhet, med högst fem sjättedelar och, då fråga är om bostadslägenhet, med högst tre fjärdedelar af värdet å lägenheten med däråbefintliga eller till uppförande afsedda byggnader. Egna-hemslån utlämnas dock ej, om detta värde öfverstiger 6,000 kr. för jordbrukslägenhet och 4,000 kronor för bostadslägenhet. (Allmänna villkor och bestämmelser rörande egna-hemslån finnas sammanförda i k. kung. 17 juni 1904 och 11 maj 1906.)

Hvad slutligen angår de egna hemmens uppförande och anordning, må i detta afseende hänvisas till den äfven på svenska rikhaltiga litteraturen i ämnet. Så mycket må sägas, att idealet, hvartill man bör sträfva, är enfamiljshus (hus inrymmande blott *ett* kök). Men om detta ej kan realiseras, kan man uppföra dubbelhus (två hus byggda intill hvarandra i tomtgränsen, se fig. i art. Arbetarbostäder,

p. 1317, nedtill), radhus o. s. v. Uthusen kunna med ördel inbyggas i boningshuset, och detta bör omges ned en tomt, som till största delen bör utnyttjas till trädgårdsbruk. För öfrigt bör det egna hemmet inredas efter innehafvarens smak och i enlighet med unda hygieniska principer. Goda anvisningar i detta yfte erhållas i arkitekten R. Östbergs bok, ”Ett hem, ess byggnad och inredning” (n:r 131 af ”Verdandis måskrifter”, 1905). För trädgårdens anordnande ekommenderas R. Abelins ”Den mindre trädgården, n bok för täppan och torpet” (1902). Af öfrig gna-hemslitteratur må nämnas R. Conricus, ”Hem ch härd” (1903), E. L. Albert, ”Egna-hems-kolonien Strömslund vid Trollhättan”, F. Wachtmeister, Eget hem. De ogifta kvinnornas egna-hemsfråga” 1904), J. E. Bergvall, ”Egna hemmets hygien” 1904), artiklar i ”Social tidskrift” 1901—06 och Nordisk landtmannatidning”, som sedan 1902 har i som särskild tidskrift utgående afdelning för egnahemsrörelsen (red. af F. A. Vingborg). G. H. v. K.

E'go, lat., jag. Däraf egoism (se d. o.), goist och egotism (se d. o.). Jfr Alter go.

Egodelningsmål, *jur.* Se Skiftesmål.

Egodelningsrätt, *jur.*, domstol för pröfning af ciftesmål. Enligt gällande k. stadga om skiftesverket i riket (den s. k. skiftesstadgan af 9 nov. 866) är ”förste domstol i skiftesmål å landet egodelningsrätt i hvarje härad eller tingslag”. Skiftesmål rörande städernas jord handläggas af magistraten. Egodelningsrätten består af ord. domaren i orten såsom ordförande samt tre i landthushållning kunniga, inom häradet eller tingslaget boende män, som inför häradsrätten väljas af jordegarna genom myndigenfullmäktige. Besvär öfver egodelningsrätts utslag prövas af K. M:t i Högsta domstolen. H. Rhn.

Egogradering, *jur.*, den uppskattning af jord med afseende å dess naturliga afkastningsförmåga, hvilken verkställes vid skifte af jord, egoutbyten och ofta äfven vid egostyckningar och hvarigenom jorden åsättes visst gradtal, utmärkande det förhållande, hvilket hvilket jord af mindre god beskaffenhet kan genom tillökning i vidd lämnas såsom vederlag för jord af bättre beskaffenhet. H. Rhn.

Egoi'sm (af lat. *ego*, jag), självviskhet, egennytta; egennyttigt tänkesätt; *filos.*, den form af eudemonism etik, enligt hvilken den handlandes *eget* sinnelag väl ensamt bör och kan vara motiv för hans handlingssätt. Egoismen förnekar visserligen ej, att hvem hänsyn till andras sinnliga väl kan inverka på den handlandes motiv, men endast i den meningen, att han därmed mer eller mindre medelbart främjar sitt eget. (Jfr Altruism.) — Egoi'st, självisk, egennyttig människa (som alltid i första rummet ser sitt eget ”jag” till godo). — Egoi'stisk, självisk, egennyttig. Jfr Egotism.

Egopenningar, *kam.* Se Jordskyld.

Egoskifte, *jur.* Se Skifte af jord.

Egoskillnad. Se Gränsmärken och Rågång.

Egoskillnadsrätt, *jur.*, särskild domstol, inrättad för handling af tvister om egoskillnad mellan byar och emman i vissa orter inom Sverige. En sådan domstol alle enligt k. stadgan angående afvittringsverket Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län 10 febr. 1824 afgöra alla vid afvittringen inom ssa län uppkommande råtvister eller egoskillnadsål. Sedan afvittringen i riket numera blifvit fullbordad utom inom vissa delar af Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker, handlägger egoskillnadsrätt råtvister endast rörande byar och hemman i dessa trakter. Egoskillnadsrätten består af domaren i orten, såsom ordförande, och två af jordegarna valda ledamöter. Besvär öfver egoskillnadsrätts utslag fullföljas hos K. M:t i Högsta domstolen. H. Rhn.

Egostyckning, *jur.* Enligt lag om hemmansklyfning, egostyckning och jordafsöndring 27 juni 1896 må hemman, hvilket får klyfvas, jämväl styckas i två eller flera lotter sålunda, att viss, till gränserna bestämd egovidd utlägges till hvarje lott och hemmanets mantal däreftter mellan lotterna fördelas. Ett villkor för användningen af detta jorddelningsförfarande, som i lagen benämnes egostyckning, är, att hemmanet icke legat i samfällighet med annat hemman eller ock blifvit ur samfälligheten utbrutet genom sådan delning, att hemmanets egor icke kunna utan egarens samtycke tillsammans med annan mark intagas i skifte. Egostyckning är af två slag: 1) sådan, som verkställes i enlighet med en af hemmanets egare angifven styckningsplan, och 2) sådan, som eger rum på grund af aftal, enligt hvilket hemmanets egare till annan upplåtit viss till gränserna bestämd egovidd att såsom hemmansdel egas. Egostyckning, som skall omfatta all till hemmanet hörande mark, verkställes af landtmätare med användande af ett i vissa afseenden enklare förfarande än det vid laga skifte föreskrifna. Klagan öfver egostyckning föres hos egodelningsrätt och vidare hos K. M:t i Högsta domstolen. — Genom lag 16 juni 1905 har för tiden till 1 jan. 1910 förordnats, att i Gäfleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län egostyckning ej må ske eller förordnande för landtmätare att verkställa egostyckning meddelas, utan att K. M:ts befallningshafvande gifvit tillstånd till egostyckningen. L. A. (H. Rhn.)

Egoti'sm, eng. (jfr Egoism), egenkärt framhållande af det egna jaget i synnerhet genom att tala mycket om sig själf.

Egotvist, *jur.* Detta ord anses vanligen liktydigt med råtvist, rågångstvist, d. v. s. tvist emellan jordegare, huruvida viss mark tillhör den enes eller andres fastighet. E. P.*

Egoutbyte, *jur.*, landtmäteriåtgärd, hvarigenom egostycken, som tillhöra särskilda egendomar eller skifteslag, efter gradering utbytas emot andra för åstadkommande af räta skillnadslinjer i stället för krokiga eller vinnande af annan bekvämlighet för odling, häfd e. d. E. P.*

Egre'gie laudätur, lat. Se Distinktionsbetyg och Laudatur.

Egrenermaskin (af fr. *égrener* l. *égrainer*, borttaga frön; eng. *ginning machine* l. *gin*), en maskin, som har till ändamål att befria de nyskördade bomullsflockarna från frön och kvarsittande kapseldelar. Då den nyskördade bomullen innehåller ungefär 70 viktprocent kapseldelar och frön, vore det ej ekonomiskt att transportera den i sådant tillstånd till aflägse liggande spinnerier. Egreneringen verkställes därför redan i de vid plantagerna uppförda magasinsbyggnaderna. Härvid begagnas maskiner af hufvudsakligen två olika system: valsegrenermaskiner (*roller gins*) och sågegrenermaskiner (*saw gins*). Bland de förra är den efter sin uppfinnare benämnda Macarthy gin allmännast (se fig. 1). Bomullen

upplägges här på bordet *J* och nedskjutes mot valsen *A*, som är beklädd med buffelskinn, hvilket drager åt sig fibrerna, under det att frön och kapseldelar kvarhållas af den mot valsen anliggande knif-

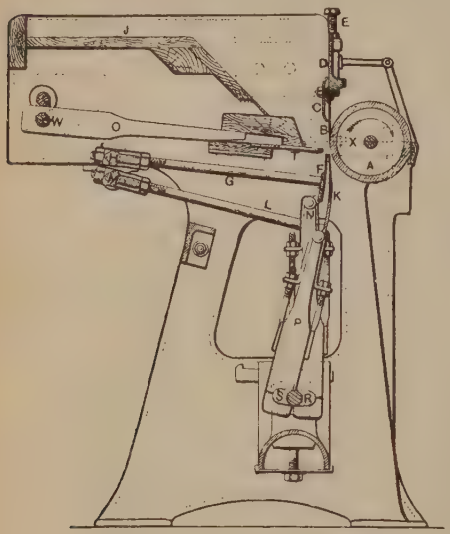

Fig. 1. Macarthys valsegrenermaskin.

ven *B*. En eller två nedifrån rörliga knifvar *F*, *K* afslita ströpartiklarna och låta dem nedfalla genom gallret *T*, medan bomullsfibrerna medfölja valsen till maskinens yttersida, där de nedfalla och uppsamlas. Fig. 2 visar en amerikansk s. k. saw gin, egande en

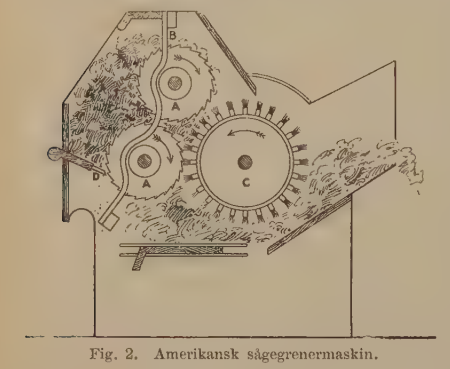

Fig. 2. Amerikansk sågegrenermaskin.

mängd runda sågklingor *A*, uppsatta med små mellanrum på en eller två axlar. Emellan sågklingorna äro inpassade böjda järnstänger *B*, som tillsammans bilda ett tätt galler, genom hvilket ströet ej kan framkomma. Bomullsfibrerna, som medfölja sågbladen, aflägsnas från dessa medelst borstvalsen *C* och sugas af en luftström ut från maskinen. Ströet nedfaller genom gallret *D*. De smärre ströpartiklar, som trots egreneringen medfölja bomullen, borttagas sedermera i spinnerierna medelst rens- och kardmaskiner af olika slag (se Bomullsindustri och Spinning). G. A. W.

Egressy [e'greʃi], Gábor, ungersk skådespelare, f. 1807 i komitatet Borsod, d. 1866 i Budapest, anställdes 1837 vid den nya nationalteatern i Budapest och utmärkte sig särskildt i Shakspereroller (*Hamlet*, *Othello*, *Lear*, *Henrik VIII* m. fl.) i afseende på uppfattning, diktion och liffull gestaltning. I revolutionen 1848—49 deltog han verksamt och hårdhändt, hvarför han därefter i fem år måste vistas i landsflykt. E. öfversatte själf Shaksperes stycken på ungerska och skref en handbok i skådespelarkonst (1866). — Hans broder, Benjamin E., f. 1813, d. 1851, likaledes anställd vid nationalteatern, komponerade flera hundra världsliga och andliga sånger och körstycken, som genom melodiskt behag samt nationell rytmik till stor del blifvit verkliga folkvisor.

Egre'tt. Se Aigrette.

Egripo. Se Euripos.

Eguilaz y Eguilaz [egi'lath i], Luis de, spansk dramatisk författare, f. 1830 i Sanlúcar de Barrameda, d. 1874 i Madrid, var under sin lifstid mycket uppburen, men har efter sin död råkat i oförtjänt glömska. Hans dramer äro underhållande, bära prägel af allvarlig lifsuppfattning, men äro understundom något sentimentala, som förklaras af E:s sjuklighet och många sorger. E. debuterade som kritiker 1852, och kort därefter gick hans första komedi, *Verdades amargas*, öfver scenen, hvarefter följde dramat *Las querellas del Rey Sabio* och komedien *La cruz del matrimonio*, som 1860 väckte mycket bifall i Madrid. Af E:s öfriga, till ett trettiotal uppgående, teaterstycken förtjäna ihågkommas *Una broma de Quevedo*, *El caballero del milagro*, *Mentiras dulces*, *La llave de oro*, *Los crepúsculos*, *Entre todas las mujeres*, *Quiero y no puedo*, *El salto del Pasiego* och *La guitarra de Espinel*. En samling af E:s dramer utkom i Paris 1864. Ad. H—n.

Egypten (grek. *Aí'gyptos*, lat. *Ægy'ptus*, hebr. *Masar*, dualis *Misraim*, arab. *Masr*, turk. *Gipt*). Enligt Brugsch skulle det grek. *Aigyptos* vara att härleda ur det hierogl. *Het-Ka-Ptah* (''Ptah's Ka-Tempel''), som egentligen är staden Memfis' heliga namn. Egypterna själfva kallade sitt land *Kemt* (hierogl.) och *Kēme* l. *Chēmi* (kopt.), ''den svarta jorden'', med anspelning på den af floden uppslammade, för sin alstringskraft beryktade gråsvarta gyttjan. I motsats därtill betecknades följdriktigt öknen såsom ''den röda jorden''. De kallade sitt land äfven *Ta-ui*, ''de bägge länderna''. Ur de från grekiskan lånade koptiska formerna *Gyptios* och *Kyptaios* härledas ''kopter'' och ''koptisk'' — uttryck, som i våra dagar nyttjas om de kristne infödde egypterna.

Läge, gränser, storlek. Det nuv. E. upptager nordöstra hörnet af Afrika och sträcker sig mellan 31° 35′ och 21° 53′ n. br. (Wadi Halfa) samt mellan 23° 45′ och 35° ö. lgd fr. Gr. Mot kusten af Röda hafvet når gränsen upp till 18° 2′ n. br. (Ras Kasar). I n. skäljes kusten af Medelhafvet; i ö. begränsas E. af Palestina, hafsbukterna Sues och Akaba samt af Röda hafvet; västgränsen mot Tripolis bildar en linje, som drages från Solumbukten genom Libyska

knen åt s. s. v. öfver oasen Djarabub; i s. är gränsen bestämd: stundom har egyptiska riket här sträckt sig långt öfver sjätte katarakten. Med E. i *vidsträckt* mening förstås den egyptiska staten, d. v. s. . och dess biländer: Nubien och Sudan (Taka, ennar, Kordofan samt Dar-Fur). E. i *inskränkt* ening omfattar Nildalen från Wadi Halfa upp till ttedelhafvet, den i ö. liggande ökenremsan fram till öda hafvet, ett vidsträckt område af Libyska knen med de fem oaserna samt kusten v. om lexandria till hafsbukten Solum; vidare större elen af Sinaihalfön och El-Arisch på asiatisk mark. tinnehållet beräknas till 994,300 kvkm. (i hvilken umma ej Sudanbesittningarna och de asiatiska medräknas), hvaraf 33,607 kvkm. odladt och bebyggdt nd.

Naturbeskaffenhet. Nedre E., deltat, m sträcker sig från Medelhafvet till Kairo, framäder såsom ett platt lågland, genomskuret af nåler och dammar. Dess största utsträckning från till s. är 171 km. Växtligheten är mycket rik. – Öfre E. är en smal landremsa på Nilens bägge tränder. Ofvanför Kairo inramas Nildalen af brant ot floden nedstörtande höjdsträckningar, hvilka undom nå ända till 350 m. höjd. De bestå af ä försteningar synnerligen rik nummulitkalk. S. om dfu vidtager en på kvarts rik sandsten, som vid jebel Silsile tvingar in Nilen i en trång, af framjutande klippväggar kantad strömfåra. Denna s. k. abiska sandsten sträcker sig öfver flera tusen kvkm. p till Sudan. Vid Assuan framsticker från Röda afvet västerut en bergsträcka, bestående af granit, ejs och syenit, hvilken bildar öfvergången mellan fre E. och Nubien. — Den österut liggande Arabiska öknen utgör en väldig, ända till 2,000 m. g bergskedja, bestående hufvudsakligast af granit, enit, diorit, porfyr, gnejs och glimmerskiffer. Till enna bergskedja ansluta sig bildningar af sandsten h — närmare Nilen — nummulitkalk. Arabiska knen saknar ej vegetation, ehuru bergsplatåerna bära något spår däraf. Oaser saknas; i stället nas, hufvudsakligast i norra delen, källor och turliga cisterner, hvilka fyllas af regnvattnet. — byska öknen bildar en väldig platå, stenig och ttenfattig. S. om oasen Dachel består platån af abisk sandsten, n. om samma oas hufvudsakligast nummulitkalk. I ö. genomdrages Libyska öknen ett nät oaser (de fem största från s. till n.: harge, Dachel, Farafrah, Bahrijeh och Siwe). – Nildalens bredd varierar mellan 22 och 52 km.; edden af det odlingsbara landet är ingenstädes ver 15 km.

Nilen är hufvudvillkoret och förutsättningen för n egyptiska civilisationens tillvaro och utveckling. Egypten är en skänk af Nilen", säger Herodotos. en feta gyttja, som floden aflagrar vid sin öfvämning, är i mycket hög grad egnad att framlla växtlighet. Under början af sitt lopp mot n. optager Nilen större och smärre bifloder. Vid artum (15°) förenar sig Hvita Nilen med den från ö. kommande Blå Nilen. Ett par hundra km. längre rrut (17°) infaller Atbara. Från Assuan, vid flons sista vattenfall ("första katarakten"; se plansch fig. 1), till Kairo flyter Nilen i en enda odelad römfåra, till en början i riktning från s. till n. ter att hafva öfverskridit 26:e breddgraden böjer den sig mot n. v., som därefter blir hufvudriktningen. Ett stycke n. om Kairo delar den sig i tvenne armar, af hvilka den ena (västlig) utlöper vid Rosette, den andra (östlig) vid Damiette. I forntiden var antalet af Nilens utloppsarmar sju (från v. till ö.: den kanopiska, den bolbitinska, den sebennytiska, den fatnitiska, den mendesiska, den tanitiska och den pelusiska). Det forna deltat, som hade mynningarna af den pelusiska och den kanopiska Nilarmen till bas, har genom dessas igengrundande blifvit ett "litet delta", innesluten mellan Rosette- och Damiette- (de forna bolbitinska och fatnitiska) armarna. Söder om den af klippor och sandreflar bildade kusten hafva dels Nilens öfversvämningar, dels hafvets inbrott åstadkommit stora kärr med bräckt vatten: Mariut, Burlos och Mensaleh m. fl. I det sistnämnda utmynnar Sueskanalen.

Anledningen till Nilens öfversvämning äro väsentligen sommarregnen i Abessinien, hvilka komma Blå Nilen och Atbara att stiga. Ekvatorialregnen (nära Hvita Nilens källsjöar, Albert Njansa och Victoria Njansa) medföra blott mindre växlingar i vattenståndet. Första veckorna af juni begynner stigningen; efter midten af juli tilltager den alltmer. I slutet af sept. eller början af okt. har vattenmassan nått sin högsta höjd (se pl. I, fig. 2) och sjunker därefter tillbaka. Under jan., febr. och mars borttorkar vattnet från åkrarna, hvarefter Nilen mot slutet af maj åter når sitt lägsta vattenstånd. För att i största möjliga mån utnyttja öfversvämningen fördelas vattenmassan genom ett omfattande system kanaler och reservoarer. I öfverensstämmelse med Nilens stigande och fallande hade de gamle indelat sitt kalenderår i tre årstider, hvardera på fyra månader: 1:a årstiden benämndes *šat*, "öfversvämningstiden", och anses omfatta mån. juli—okt.; 2:a årstiden *pert*, "vintern", mån. nov.—febr.; 3:e årstiden *šemu*, "den varma årstiden", sommaren, mars—juni. -st -son.

Klimatiska förhållanden. Den närliggande öknen påverkar E:s klimat på ett synnerligen välgörande sätt: öknens torra luft upptager lätt fuktighet. I Nedre E. kan man urskilja en varm och en kall årstid. Från april till sept. är hög temperatur rådande (medeltemperaturen för juli i Kairo 28,2° C., i Alexandria 26,4° C.); från okt. till slutet af mars råda modererade temperaturförhållanden (medeltemperaturen för Kairo och större delen af deltat 13°, för Alexandria 15° C.). Kallast är senare hälften af jan., motsvarande ungefär slutet af sept. hos oss. — I Öfre E. växlar temperaturen under vintern mellan 12° och 30° C.; under sommaren kan värmen stiga ända till 43° i skuggan. — Förutom de från Medelhafvet kommande svalkande nordanvindarna stryka äfven västanvindar fram, kännbart kyliga under vintern. På försommaren under ung. 50 dagar före sommarsolståndet blåser en torr sydlig vind, *chamsin* (se d. o.), som för med sig ett slags fint damm. I Öfre E. förekommer visserligen regn, men i regeln ytterst sällan. I Kairo kan man bevittna tämligen starka regnskurar; inåt landet är slagregn vanligare. I Alexandria och på deltats kust faller vintertiden ofta regn. -st -son.

Såsom *klimatisk kurort* har E., framför allt de nordligare delarna däraf, varit rätt mycket anlitadt af bröstsjuka samt af patienter, lidande af reumatism, gikt, njur- och andra urinvägssjukdomar, från Europa, men omdömena om nyttan för sådana sjuka

af att om vintern uppehålla sig i detta land hafva från olika håll utfallit olika. En bland de viktigaste egenskaperna för att ett klimat skall vara välgörande för sjuklingar — snart sagdt af hvad slag som helst — är, att luften är så ren som möjligt. Denna egenskap hos luften är det, som — jämte inflytelserna af temperaturen, fuktigheten, vindarnas och markens beskaffenhet samt vegetation, vattentillgång m. m. — är bestämmande för en orts klimat i sanitärt hänseende. Om man emellertid i Egypten vill njuta af ren luft, får man icke stanna i någon af de stora städerna (Alexandria eller Kairo), utan, från slutet af nov. till midten af mars, lefva på en flodbåt å Nilen. Man undgår då inflytelserna af de utdunstningar, som äro följder af den stora bristen på renlighet i de egyptiska städerna och i de af lerkojor bestående byarna. Under sådana flodbåtsfärder njuter man i allmänhet af en mild nordisk sommartemperatur. Vid resor uti Öfre E. och i Nubien har man nästan ständigt en fullkomligt klar himmel, med en synnerligen ren och genomskinlig luft. Man har iakttagit, att luften på själfva Nilen, nedanför Assuan, samt i städerna vid denna flod om morgnarna håller omkr. 60 proc. fuktighet; men denna sjunker vid middagen till omkr. 30 proc. Ofvanför Assuan, i Nubien, är fuktighetshalten om morgnarna omkr. 26 proc. och går i jan. och febr. om middagarna ned till 20 proc. Luften är således i Öfre E. (mellan Kairo och Assuan) i det hela torr, i Nubien t. o. m. mycket torr. Erfarenheten har visat, att E:s under vintern tempererade, i allmänhet angenämt varma, i det hela torra klimat, genom sin rena luft på Nilen och de omedelbart angränsande ökenplatåerna är i hög grad lifvande för ämnesomsättningen i kroppen. Det är sant, att man kan emot E:s begagnande såsom klimatisk kurort anföra åtskilliga missgynnande och rätt viktiga biomständigheter, såsom dess aflägsenhet från Europa, vissa trakters dåliga hygien, brist på komfort för en sjukling och svårigheten att under en Nilresa, om sjukdomsfall inträffa, erhålla nödig vård af läkare samt för öfrigt en sådan resas dyrhet; vidare att landet i sig självt, såsom ingalunda naturskönt och mycket enformigt, icke erbjuder den resande någonting annat af intresse än det egendomliga orientaliska lifvet — flerstädes ett uselt och eländigt lif, särskildt i städerna och byarna — samt de häpnadsväckande minnesmärkena och ruinerna från den fornåldriga egyptiska kulturens blomstringstid. Om emellertid den sjukes krafter ännu äro någorlunda goda och den sjuke har tillfälle att skaffa sig angenämt sällskap under Nilresan, å en vanlig ”dahabije” (se d. o.), så kan en sådan resa, förståndigt ordnad, vara på en gång i hög grad hälsobringande och ytterst intressant. — En nordbo bör icke komma till E. förrän i midten af nov., och han bör, såsom förut är nämndt, begynna Nilresan i slutet af samma månad samt utsträcka den till Nilens 2:a kataraki, vid Wadi Halfa (i Nubien). Återfärden bör ställas så, att man är tillbaka i Kairo i midten af mars. Senast i midten eller helst i början af april bör man lämna E. O. T. S. (I. H.)

Tillgången på mineral är föga riklig. I de urberg, som bilda 1:a kataraktens botten, finnes syenit, en i den egyptiska skulpturen mycket använd stenart. Något nedom Assuan träffas en sandstensbildning, som i synnerhet vid det af ålder bearbetade Djebel Silsile är af förträfflig beskaffenhet. Från sistnämnda ort har byggnadsmaterial hämtats till ganska många bland de egyptiska templen. Vidare finner man i E. granit, koppar, salt, salpeter och alun, på sina ställen vid Röda hafvet petroleum och svafvel samt på Sinaihalfön turkoser. -st -son.

Floran och faunan. Floran i nordligaste delen är Medelhafsflora. Ökentrakterna ega den för Sahara karakteristiska vegetationen med ssuak (*Salvadora persica*), akacior och tamarisker. Vid oaserna och längs Nilen är dadelpalmens hemland, och där växa sykomor (*Ficus sycomorus*), poppel (*Populus euphratica*) och tamarind. I landets södra del finnas utbredda gräsmarker, bildade af högväxta andropogoneer, med inströdda dumpalmer (*Hyphæne thebaica*). Karakteristiska äro äfven de glesa akacieskogarna. Forntidens E. var ett ytterst trädfattigt land. Af sädesslag förekomma hvete, durra (*Sorghum*), ris, majs och duchn (*Pennisetum*). Dessutom odlas bomull, lin, hampa, lök, linser, ärter och bönor. (Tobaksodling är absolut förbjuden.) Bland trädfrukter må nämnas dadlar, oranger, limoner, fikon, mandariner, oliver, persikor, aprikoser, kvitten, mullbär och granatäpplen. Andra där förekommande trädgårdsväxter äro sockerrör, vin, indigo, senap, meloner, sesam, spansk peppar och rosor (för beredning af rosenvatten) m. fl. Af lotusarter märkas den blå och hvita lotusen. Papyrusväxten (se Cyperus med fig.) är nu beståndbildande endast i Öfre E. — Ur djurvärlden må nämnas åsnan, som är mycket använd, samt den enpuckliga kamelen och hästen. Fordom tillhörde gasellen och flera antiloparter husdjuren, men numera träffas dessa djur endast i vildt tillstånd. Vid plogen användas oxen och buffeln. Boskapsskötsel, i synnerhet tjuravel, är en viktig näringsgren. De större rofdjuren äro sällsyntare nu än på faraonernas tid, då t. ex. lejonjakt ofta idkades; af de mindre åter förekomma hyenan, räfven, schakalen och ichneumon ganska allmänt. Af fåglar påträffas storkar, vaktlar och dufvor i stor mängd, likaså kalkoner och höns. Bland roffåglarna märkas gamen, örnen, falken och gladan. Den heliga ibis är numera sällsynt; i likhet med flodhästen och krokodilen har den sökt sig till mer aflägsna Niltrakter. Sistnämnda kräldjur visar sig dock, ehuru sparsamt, i Öfre E. Af fiskar finnas många slags karparter, ålar m. fl. Af insekter må nämnas skalbaggar, särskildt den ”heliga” skalbaggen (*Ateuchus sacer*, se d. o.), gräshoppor, moskiter, samt af de många ormarterna företrädesvis glasögonormen och cerastes. G. L—m. L—e.

Befolkningen. Af det nuv. E:s befolkning, 9,734,405 (1897), utgöra bönderna, de s. k. *fellaherna* (ung. 2 mill.), kärnan. Dessa (jfr planschen Afrikanska folk, 5), liksom de mindre städernas invånare, äro öfver hufvud att anse såsom ättlingar af de gamle egypterna (hamitisk folkstam) och hafva stundom på ett förvånande sätt bibehållit dessas från monumenten kända typ. Renast återfinnes likväl denna typ hos de koptiske skrifvarna, köpmännen, guldsmederna och växlarna, hvilka sistnämnda, hvad affärsvana och förslagenhet vidkommer, kunna ställas jämsides med judarna. (Koptiska typer kunna ses å planschen Afrikanska folk, 6 o. 7.) Judarna äro, liksom turkarna, fåtaligt representerade. Araberna däremot äro många till antalet (25,000), särskildt i Kairo och oaserna (utom Siwe,

vars befolkning är berberisk) samt i ökentrakterna beduiner). Bland européerna, 112,574 (1897), äro grekerna talrikast; därefter komma italienare, engelsmän (med indier och maltesare), fransmän, österrikare och tyskar. Minoriteten bilda ryssar, amerikaner, belgier och skandinaver.

Materiell kultur. *Jordbruket* är E:s huvudnäring. Mest odlas hvete och majs, därnäst bomull, hampa, lin och sockerrör. Bomullsodling förekom redan under forntiden, men uppdrefs i stor skala först af Muhammed Ali genom fransmannen Jumel (''jumel-bomull'' är den bästa sorten). Under nordamerikanska inbördeskriget nådde bomullsexporten sin höjdpunkt, och ännu är bomull den viktigaste exportvaran. Odlingsbar är all jord, som ligger inom området för Nilens öfversvämning. Genom konstlade medel (kanaler och vattenverk) har man dock lyckats beröfva öknen stora landsträckor. Däraf indelningen i ''raiåkrar'', som bevattnas af Nilen, och ''sjarakiåkrar'', på konstgjord väg bevattnade. Sedan de förra lämna blott en eller högst två skördar om året, anses tre skördar vara det normala för de senare. På engelsmännens initiativ ha 1899–1903 storartade ingenjörsarbeten pågått strax n. om ön File (i Öfre E.), hvarmed afsågs att föra öfversvämningen fram till ej kultiverad mark. För detta ändamål har företaget haft ödesdigra följder: i slutet af jan. 1903 stod File med dess härliga byggnader helt och hållet under vatten. Biskötsel och fiskeri, liksom ock — i östra delen af Nedre E. — silkesmaskodling. Boskapsskötseln omfattar de vanliga husdjuren, men svinafvel bedrifves mycket sparsamt af de infödde. Landet saknar en självfegande jordbrukarklass. Muhammed Ali tillegnade sig enväldas jord för sig och sin familjs räkning (den egyptiske härskarens familjegods kallas *sjifliker*) samt betungade bönderna (fellaherna) med dagsverksarbete, tvang dem att in natura betala de tryckande skatterna och att sälja sin skörd till regeringen för denna fastställda pris, hvarjämte han pressade dem till krigstjänst och kanalarbeten. I senare tider hafva fellaherna fått rätt att betala grundskatterna i penningar och fritt förfoga öfver skörden. *Iflikerna* förvandlades 1878 till statsdomän och förpantades till de europeiska makterna såsom säkerhet för deras lån. Dessa statsdomäner omfattade 1891 8,747 har och ligga till större delen i Nedre E., sedan de i kedivens enskilda ego befintliga *Daira sanie* (212,000 har) mest ligga i Öfre E. Mycken jord tillhör ock moskéerna och skolorna (denna jord, ''wakf'', hafva engelsmännen tagit i beslag för ockupationskostnader) samt bolag, främst Sueskompaniet, och några stora godsegare, men deras antal har aldrig varit stort. — *Bergshandteringen* är obetydlig, men anmärkningar efter urgamla verk tyda på en fordom mera idkad grufdrift. Natron fås ur de s. k. Natronsjöarna och svafvel vid Röda hafvets strand. — *Industrien* är oansenlig. Dess medelpunkt är Kairo, där man företrädesvis tillverkar halfsiden, bomullstyg, siffian, snör- och korgmakeriarbeten samt cigarretter. Där finnas äfven skeppsbyggeri och kanongjuteri. I Suez fabriceras ammoniak af kreatursspillning. I Kairo m. fl. ställen finnas sockerraffinaderier. Den förr så mycket betydande linnetillverkningen i Öfre E. har upphört.

Handeln. Exporten, som i medeltal åren 1901–05 hade ett värde af 18,8 mill. egypt. pund, omfattar företrädesvis bomull, bomullsfrön, hvete, majs, ris, bönor, cigarretter, socker, hudar och skinn, elfenben, hartser och strutsfjädrar samt går till allra största delen öfver Alexandria. Införseln uppgick samtidigt i medeltal till 17,8 mill. egypt. pund. Införselvaror äro hufvudsakligen väfnader, garn, droger och kemiska produkter, stenkol, järn- och trävaror. — E:s sjöfart sammanfaller väsentligen med Alexandrias; trafiken i Port Said och Sues är nästan uteslutande transito. Dräktigheten af utklarerade fartyg belöpte sig 1904 till 3,2 mill. ton. Handelsflottan bestod 1905 af 15 ångare om 6,428 ton och 7 segelfartyg om 1,912 ton (utom mindre fartyg). För inrikeshandeln, som förmedlas genom järnvägar, Nilfloden, kanaler och karavaner, äro Tanta, Mansura, Sagasig och Siut af betydelse. — *Järnvägarna* (inberäknadt militärjärnvägarna i Sudan) hade 1906 en längd af 5,369 km. De viktigaste linjerna äro Kairo—Alexandria, Kairo—Sues och Kairo—Assuan—Wadi Halfa, fortsatt till Abu Hamed, Berber och Kartum. Jan. 1906 invigdes en 523 km. lång järnväg mellan Port Sudan vid Röda hafvet och Berber vid Nilen. Kort därefter öppnades den 222 km. långa linjen Kerme—Abu Hamed, hvarigenom prov. Dongola sattes i direkt förbindelse med hafvet. — *Posten* befordrade genom 1,081 stationer (1905) öfver 21 mill. bref och brefkort, nära 15 mill. korsband och öfver 1 mill. rekommenderade försändelser. Statens *telegraflinjer* hade 1905 en längd af 4,150 km. (med 18,264 km. trådar). Stationernas antal var 313. Eastern Telegraph Co. har linjer Alexandria—Kairo—Sues och Port Said—Sues. *Telefonlinjernas* längd 1905 var 523 km., trådarnas 2,618 km. — *Mynt, mått, vikt.* Myntenheten är enl. lag 14 nov. 1885 ett pund (= 100 piaster), som väger 8,5 gr. af 0,875 finhet och alltså innehåller 7,4375 gr. rent guld; det motsvarar 18,45 kr. 1 ''liten'' l. half piaster = 5 millièmes, 1 ''stor'' ''tariffpiaster'' = 10 millièmes. I guld präglas pund och napoleoner (1 napoleon = 20 frcs, = 77,2 piaster), men det mesta i E. cirkulerande guldmynt är engelska sovereigns. Af silfvermynt finnas 5 slag, af nickelmynt 4 och af bronsmynt 2. Sedelmynt ha nyligen införts. — Längdmått äro *kassabe* = 3,55 m., *pik* = 0,58 m.; fältmått är *feddan* = 42 ar; mått för torra varor är *ardeb* = 1,98 hl. — Vikt: 1 *kantar* = 44,5 kg. — Metersystemet infördes 1875, men de gamla orientaliska måtten och vikterna äro ännu i bruk.

Andlig kultur. Enligt 1897 års census voro af E:s befolkning 8,978,775 muhammedaner, 730,162 kristna (608,446 kopter, 53,479 ortodoxa greker, syrier, armenier, 56,343 rom. katoliker, koptiska, syriska katoliker, maroniter och armen. katoliker, 11,894 protestanter) och 25,200 judar. Allra största delen af E:s icke-europeiska befolkning utgöres af sunnitiska muhammedaner. Bland de fyra sunnitiska sekterna äro sjafiterna och malkiterna talrikast: de förre i Nedre och Mellersta E., de senare i Öfre E. och Nubien. Turkarna hafva anslutit sig till en tredje sekt, hanafiternas. Monofysitisk (jakobinsk) kristendom omfattas af kopterna, hvilkas kyrkospråk är koptiska. Lika varma och passionerade som muslimin äro i sin gudsdyrkan, lika slöa och loja äro kopterna. För öfrigt ega alla möjliga former af kristendom anhängare bland den brokiga samling af delvis högst

tvetydiga européer, hvilka såsom spekulanter eller i andra mer eller mindre goda syften bosatt sig i landet. Katolikerna af latinsk ritus hafva en ärkebiskop i Alexandria samt två apostoliska vikarier; grekisk-katolska kyrkan har en i Kairo residerande patriark af Alexandria, E., Pentapolis och Etiopien; armenierna bilda församlingar i Alexandria och Kairo, i hvilken sistnämnda stad deras biskop residerar. En katolsk mission har funnits i E. sedan förra hälften af 1500-talet; katolikerna hafva nu kyrkor i många af de större städerna. De protestantiska kyrkorna äro representerade genom tre missioner, genom miss Whatelys skolor, genom de amerikanska unerade presbyterianerna, hvilka med framgång verka särskildt bland kopterna, samt genom engelska kyrkans mission i Kairo (sedan 1882). En utomordentligt välsignelserik verksamhet har utvecklats af miss Whately, hvilken i Kairo, Damiette m. fl. st. grundat 8 protestantiska skolor, i hvilka 300 gossar och 200 flickor, till större delen muhammedanska barn, undervisas. Hon har äfven anlagt sjukhus i Kairo samt diakonisshus i Kairo och Alexandria. — *Skolväsendet* är i stadig utveckling, ehuruväl folkundervisningen ej står synnerligen högt. Den teologiska högskolan vid El-Asharmoskén i Kairo är den mest betydande i Orienten. Den besökes af studerande t. o. m. från Indien och Central-Asien. Allmänna läroverk, där undervisning meddelas i bl. a. franska, engelska, geografi samt matematik och där barnen få fri kost och undervisning, finnas i Kairo och Alexandria. Äfven specialskolor finnas: kadettskola, sjökrigsskola, ingenjörskola, veterinärinstitut (med stuteri), ett par medicinska läroverk, musikskola och slöjdskola äfvensom ett läroverk för egyptologi. I de islamitiska skolorna undervisas blott gossar. Kopterna hafva en högskola i Kairo och 11 allmänna läroverk på skilda platser, däraf 2 för flickor. Den grekisk-katolska församlingen eger ett lyceum i Alexandria, 2 allmänna läroverk för gossar och ett för flickor. Den franska katolska missionen och de protestantiska sällskapen hafva flerstädes inrättat skolor. Italienarna hafva i Kairo grundat Collegio italiano samt åtskilliga andra skolor. Af tyska skolor märkas: en kyrkskola i Alexandria, ett privatgymnasium och en handelsskola invid nämnda stad samt en mellanskola i Kairo. Bland vetenskapliga institutioner må nämnas Société khédiviale de géographie i Kairo samt det stora Musée égyptien i Gise. — Tidningar på tyska, franska, engelska, grekiska och arabiska utkomma i Kairo och Alexandria.

Författning och förvaltning. E. är en lydstat till Turkiet under en arfståthållare, som alltsedan år 1867 bär titlarna "kediv" och "höghet" samt titulerar sig "kediv af E., härskare öfver Nubien, Sudan, Kordofan och Dar-Fur". Ståthållarskapet är ärftligt i rakt nedstigande led. Till Porten betalar kediven årligen 665,041 egypt. pd; numera måste han ock inhämta tillstånd att bygga pansarfartyg. Genom engelska ockupationen 1882 (se nedan) inskränktes kedivens makt särskildt i finansförvaltningen, hvilken står under kontroll af en på Englands förslag af kediven utnämnd engelsk rådgifvare, utan hvars medverkan och bifall ingen finansiell operation får företagas. Han har rätt att taga plats i ministerrådet, men eger ingen verkställande makt. Ministären består nu af 6 departementschefer: för inrikes-, finans-, justitie-, krigsärenden, för allmänna arbeten och undervisning, för utrikesärenden. Ministerposterna beklädas af egypter; inom de olika departementen innehafvas högre ämbeten af européer. — 1 maj 1883 promulgerade kediven en organisk lag, hvarigenom skapades ett antal representativa institutioner, grundade på allmän omröstning i syfte att åstadkomma ett mera konstitutionellt styrelsesätt. Dessa institutioner voro ett lagstiftande råd, en generalförsamling och provinsutskott. Det förstnämnda, bestående af 30 medlemmar (af hvilka 14 utnämnas af regeringen), är en konsultativ korporation i lagstiftningsfrågor, för hvilken hvarje förslag till allmän lag måste framläggas till pröfning, men regeringen är ej tvungen att följa dess råd. De båda andra institutionernas funktioner äro ock af begränsad natur, men inga direkta skatter kunna påläggas utan generalförsamlingens medgifvande; den sammankallas minst hvartannat år.

I äldsta tider delades E. i Öfre och Nedre E. (*ta-ui*, "de bägge länderna"). Tidigt uppträder indelningen i nomos (= distrikt, omgifvet eller begränsadt af kanaler och vattendrag) med särskild förvaltning och kult. Det nuv. E. indelas administrativt i Öfre och Nedre E. Öfre E. omfattar 8 *mudirijer* (län). Nedre E. har 6 mudirijer. Oberoende af dessa stå städerna Kairo, Alexandria, Damiette, Port Said, Sues och El-Arisch under särskilda guvernörer (*mohafez*). I spetsen för hvarje mudirije står en *mudir*, och vid hans sida finnes ett råd ("divan"). Mudirijerna uppdelas i *markaz* (distrikt l. förvaltningsområden) under *ma'mur*, som subordinera under mudiren och hafva sitt säte i en stad. Markaz omfattar ett antal *nahije* (stads- l. landskommuner) under ledning af *'omde*, öfver hvilka ma'mur utöfvar omedelbar uppsikt. I de större kommunerna finnas vid sidan af 'omde en *scheik-el-beled* (kommunalordförande). De större städerna uppdelas i kvarter under särskilda föreståndare; ett flertal kvarter bildar ett stadsdistrikt under en *scheik-el-tumn*, som har ma'murs rang. Mudirerna indrifva skatterna och fungera tillika såsom domare utom i vissa mål, som afgöras af *kadin* (öfverdomare och ecklesiastikminister).

Hufvudstad är Kairo (565,187 inv., 1897), regeringens säte och kedivens residens. Af andra större städer må nämnas (med befolkningssiffra från 1897): 1) i Nedre E.: Alexandria (315,047), E:s viktigaste hamn och handelsplats; Rosette (14,300), hamn; Damiette (31,288), betydande hamn för segelfartyg; Mansura (33,580), fabriksstad; Sagasig (35,715), hufvudort för den egyptiska bomulls- och spannmålshandeln; Tanta (57,289), belägen midt i deltat, stor marknadsplats, och Damanhur (32,122). Vidare må erinras bl. a. om de i deltat liggande, fordom betydande orterna Tanis, Heliopolis, Bubastis, Busiris, Xois, Naukratis och Sais. — Vid Sueskanalen ligga Port Said (42,095), blomstrande handelsstad med stor hamn; Ismailieh (7,000) och Sues (17,173), betydande handels- och krigshamn. 2) i Öfre E.: Assuan (13,000), Edfu (14,260), Esneh (13,564), Luksor (7,018), Keneh (24,364), Girge (17,271), Achmim (28,000), Sohag (14,000), Siut l. Assiut (42,012), Minje (20,404), Beni Suef (15,297) samt Medinet el-Fajum (31,262), hufvudstad i prov. Fajum.

Den inhemska rättskipningen i E. har tack

vare Englands inflytande väsentligen förkofrats och ombesörjes dels af bagatelldomstolar af två slag: summariska domstolar och ''markazdomstolar'', dels af kollegiala ''centraldomstolar'' och en appellationsdomstol i Kairo, dels af assisdomstolar för grofre brottmål, dels af religiösa domstolar (*mehkemehs*), hvarjämte i Kairo försöksvis inrättats en särskild domstol för unga förbrytare. Å andra sidan ha på grund af de s. k. kapitulationerna (se Kapitulation) alltsedan medeltiden de främmande staternas konsuler utöfvat en viss domsrätt rörande sina landsmän (se Konsularjurisdiktion). På senaste tiden har dock en väsentlig del af denna domsrätt, och detta i vidgad form, öfverflyttats på de s. k. ''blandade domstolarna'' (*tribunaux mixtes*). Om dessa se Internationella domstolar. C. O. M.

Budgeten för 1905 upptog statsinkomsterna till 12,$_{255}$ mill. egypt. pd och statsutgifterna till 11,$_{755}$ mill. De förnämsta inkomsttitlarna äro: grundskatter, inkomst- och torgskatter, järnvägstrafikmedel, tullmedel och tobaksmonopol etc. De största betydande utgifterna äro räntor och amorteringar till statsskuldens afbetalning, tributen till Porten, anslag till ministerierna samt kedivens civillista och apanagen till hans familj. Statsskulden beröpte sig 1905 till omkr. 101,$_{27}$ mill. pd st.

Hären och flottan. Enligt lagar af 26 mars 1885, 12 juni 1889 och 8 dec. 1900 är hvarje egypter, som fyllt 19 år, skyldig att tjäna 5 år (friköpning är tillåten). 1883 reorganiserades armén af sir Evelyn Wood; sedan dess är en engelsk general öfverbefälhafvare med titeln ''sirdar''. Ett flertal brittiska officerare tjänstgör i densamma. Kediven utnämner officerare intill öfverstes rang. Härens medelstyrka uppgick 1905 till 17,523 man; därtill komma de engelska besättningstrupperna, omkr. 4,000 man, som sedan 1882 kvarstå i E. Flottan är af obetydlig numerär och styrka. — Vapnet är en rund, blå sköld, å hvilken äro anbragta tre nedvända silfverstjärnor, omslutna af en åt vänster vänd månskära i silfver; skölden omgifves af en ring med stjärnor, hvarje stjärna omgifven af två månskäror, och bakom skölden korsa hvarandra tre par med hästsvansar behängda och med halfmåne och stjärna smyckade sceptrer; på skölden hvilar en kunglig krona med halfmåne och stjärna. — Flaggan är röd med hvit månskära och sjustrålig hvit stjärna.

Fornreligion. Den egyptiska religionen är i jämförelsevis ganska litet känd. Den del af litteraturen, som bör bilda underlaget för en framställning af densamma, erbjuder nämligen betydande svårigheter. Under den äldsta forntiden höjde sig det religiösa åskådningssättet säkerligen ej öfver stadiet af en ganska rå naturdyrkan. Solen och Nilen, de tvenne naturföreteelser, som väsentligast betingade och bestämde landets tillvaro, uppfattades såsom de förnämsta uttrycken för naturens allmakt. Redan på de äldsta monumenten spårar man dock antydningar om tron på en enda gud, och denna uppfattning genomgår som en röd tråd den egyptiska civilisationens hela utveckling. Jämte denna, esoteriska, åskådning fortlefde den exoteriska, naturalistiska. Däraf förklaras å ena sidan en mängd för den egyptiska religionskulten egendomliga, stundom rent af vidriga bruk, t. ex. djurkulten, å den andra de religiösa texternas mörker, hvilket ofta nog har sin orsak i en sammansmältning af begrepp, som hämtats från alldeles skiljaktiga ståndpunkter, t. ex. af det gudomligas solariska och dess rent metafysiska egenskaper. De religiösa hymnernas författare tyckas hafva velat på samma gång hänvända sig till två slags publik: en folklig och en förfinad. I prästernas lära är dock guds enhet strängt betonad, och denna föreställdes såsom gudomlig intelligens, närvarande i den eviga, till kvaliteten oföränderliga materien. Ett symboliskt uttryck för det gudomliga utflödet, liksom för naturens evigt sig föryngrande och pånyttfödande kraft, bilda de gudomliga triaderna. I dem uppträder Gud såsom fader, moder och son. ''Modern betraktas endast som födelsens skådeplats, men fadern är sin egen fader och sin egen son. Sonen, hvilken i själfva verket är fadern lik, blir sålunda produkten af sitt eget aflande.'' I samma mån som landet sönderföll i små områden, uppstodo lokala kulter, hvilka, i allmänhet taget, voro koncentrerade kring triader, som hade olika benämningar och uppfattades från något olika synpunkter. När sedermera rikseenheten starkare framträdde och i sammanhang därmed ett religiöst centrum uppstod, öppnades landets panteon för alla dessa gudagrupper, och så uppkom det mångguderi, som är omedelbart förenadt med tanken på fornegyptisk religion. För den invigde voro dessa många gudar intet annat än olika namn på en och samma gudomliga intelligens. Detta bevisas bl. a. däraf, att ordet *Ra*, ''solen'', som betecknade det gudomligas äldsta emanation och i denna egenskap fattades såsom dess renaste uttryck, vidfogades alla gudanamn. Amon-Ra, Chnum-Ra och Chonsu-Ra äro således lokalgudarna Amon, Chnum och Chonsu, hvilka identifierades med solguden och därigenom upphöjdes till giltighet för hela E:s religiösa åskådning. Landets politiska centrum blef under tidernas lopp naturligtvis äfven dess religiösa medelpunkt. Hufvudstadens triad gjorde sig gällande såsom hela landets, och då under den egyptiska civilisationens fortgång faraonernas residens flera gånger omflyttades, kom naturligtvis hela den egyptiska religionens historia att röna intryck däraf. This var den äldsta hufvudstaden. Dess lokalgudomligheter: Osiris, Isis och Horus, uppstego följaktligen förr än några andra till värdigheten af riksgudar, och detta bidrog i väsentlig mån att gifva deras dyrkan den ojämförligt största spridningen och popula riteten. Osirismyten, i hvilken egypternas spekulation koncentrerade sin kraft, utgör en väfnad af den rikaste symbolism. Osiris är naturens alstringskraft, som hämmas af öknens torka. Han är ljuset, som försvinner i mörkret, människoanden, som upphör i döden, det sedligt goda, som tyckes tillintetgöras af det onda. Men i sonen Horus triumferar han öfver förstörelsen. Denne skönjes i Nilens stigande och vid solens morgonhälsning, såsom lifvets förnyare efter döden och såsom den allsmäktige på domens dag. Innehållet af Osirismyten, sådan den meddelats oss af Plutarchos, är i största korthet följande. Osiris och Isis äro syskon och makar samt ega sonen Horus (se pl. III, fig. 1, och pl. IV, fig. 4). Dessa styra E. och bereda dess lycka genom stora välgärningar. Men hat och afund hafva vunnit insteg i deras broder Sets (öknens gud, Tyfon) hjärta. Denne lockar Osiris att vid ett

gästabud lägga sig i en likkista, hvilken därefter tillslutes, sänkes i Nilen, följer floden ut i hafvet och strandar vid Byblos, på Feniciens kust. Där upptäckes kistan af Isis, som gråtande söker sin älskade make. Hon för hans lik till E., men döljer det ovarsamt, så att det upptäckes af Set, hvilken sönderstyckar det och kringströr delarna i hela landet. Isis uppsöker åter sin makes kvarlefvor, och öfverallt, hvar hon finner en af hans lemmar, bygger hon en minnesvård till hans ära. Horus, som emellertid blifvit man, bekämpar och öfvervinner Set. Osiris är likväl ej död. Han har fortsatt sitt välde i dödes värld och återtager nu sin makt på jorden. Osiris afbildas å monumenten vanligen i form af en mumie. På hufvudet bär han *atef*-kronan samt i händerna gisseln och krokstafven, maktens symboler. Hans vanligaste titlar äro "härskare i västern af Abydos" ("herre öfver grafstaden"), "herre öfver allt" och "den ene". Isis igenkännes på sin hufvudprydnad, en tron, som tillika är symbolen för hennes namn. Hon kallas "den stora modern", "himlens härskarinna" och "gudarnas drottning". Med henne besläktade gudomligheter äro Hathor, Mut och Neit. I Osirismyten är Set uttrycket för det skadliga och onda i naturen och den moraliska världen. Horus framställes antingen som en liten gosse, med ungdomslocken och med fingret i munnen, eller som en fullvuxen man, med E:s konungakrona på sin hjässa. Inskrifterna kalla honom "sin faders hämnare". Oftare än andra gudar assimileras han med "solguden", Ra, och afbildas därför vanligen med falkhufvud, stundom enbart under form af en falk. — Ptah, Sechemt (se pl. III, fig. 3) och Imhotep utgöra det gamla Memfis' triad. Ptah angifves stundom såsom urämnets skapare; han jämföres med den grekiske Hefaistos. Sechemt (= Athena l. Diana), "Ptahs stora älskarinna", framställes med katt- eller lejonhufvud. Hon är en personifikation af den brännande solens förhärjande kraft och af den lidelsefulla kärleken. Katten var helgad åt henne, och Memfis var hufvudsätet för hennes kult. Imhotep sammanställdes af grekerna med Asklepios. — Med riksenhetens förflyttande till Tebe blef Amon "gudarnas konung". Han är att betrakta som upprätthållare och försyn. Enheten hos Amons triad är i de egyptiska texterna uttryckt sålunda: "Amon är sin moders tjur". Amon afbildas vanligen i människoskepnad och bär på hjässan E:s röda krona, smyckad med tvenne upprätt stående strutsfjädrar (se bild till art. Amon). Han dyrkades äfven under gestalten af en vädur. Hans maka, Mut, hade till sinnebild gamen. Triadens tredje lem, Chonsu (se bild till art. Chonsu), motsvarade den memfitiska Imhotep, men var tillika månguden. — Andra märkligare gudomligheter äro följande. Thot (Hermes trismegistos), "de heliga ordens herre", hvilken tillika är en månguden samt i denna egenskap måttets och i sammanhang därmed räknekonstens, vetenskapens äfvensom konstens representant. Ibis är honom helgad. Anubis (se bild till art. Anubis), en son af Osiris och Neftys, är grafvarnas väktare och spelar en viktig roll vid balsameringar. Han hjälpte Isis och Neftys att bevara Osiris', deras broders och egen faders, döda kropp. Han var jämväl den, som beredde de döde väg på andra sidan grafven. Anubis' heliga djur är schakalen. Maät är rättvisans gudinna, Safech bibliotekens, o. s. v. — Ett viktigt moment i kulten bildade de heliga djuren. Åt hvarje gudom var ett sådant helgadt, och vid valet hade man skarpsinnigt sökt finna exakta uttryck för de särskilda gudarnas fysiska egendomligheter. De moderliga gudomligheterna hade till sinnebild kon; Ptah såsom skapare hade Apistjuren (se bild till art. Apis), en typ för naturens svällande alstringskraft, och Sechemt, raseriets, passionens och smidighetens personifikation, hade lejonet och katten till representanter. Den i rymden sväfvande solgudens heliga djur var den snabbt flygande falken, o. s. v. Detta är återgifvet i hieroglyfskriften. Undantagandes Osiris, som alltid är helt och hållet människa, afbildades hvarje gudomlighet i människogestalt, med hufvud af det åt henne helgade djuret. De heliga djuren vårdades i templen, balsamerades efter döden och nedlades i stundom särskildt för deras räkning byggda kyrkogårdar. — Egypterna antogo tillvaron af ett lif efter detta Efter döden balsamerades kroppen omsorgsfullt för att vid behof kunna tjäna till hölje åt själen (se pl. IV, fig. 3). Denna, hvilken tänktes såsom ett helt af flera skilda delar, besteg, dagen efter begrafningsfesten, den uppgående solens båt, öfverför i densamma himlahvalfvet och nedsteg genom västerns portar i underjorden samt bekämpade, väpnad med ordets makt, mångfaldiga hinder, som under form af ormar, krokodiler o. d. mötte henne på vägen. Efter att hafva väl öfvervunnit dessa svårigheter samt med heder genomgått pröfningen i domens sal och frikänts af Osiris, blef själen rättfärdigad och själf en Osiris (se pl. IV, fig. 4). Hon återvände till den eviga intelligens, hvarifrån hon utströmmat och där hon sedan deltog i världens styrelse. De brottsliges själar hade att genomgå en lång serie af metamorfoser i djurkroppar, innan de, förenade med sina kroppar, kunde på nytt börja ett mänskligt jordelif för att nå det slutliga målet, föreningen med gud.

Fornkultur. Egypterna äro väl det äldsta bland kulturfolken. Också har deras tungomål blifvit bevaradt genom minnesmärken, som i ålder öfvergå alla andra länders. Det egyptiska språket tillhör den språkgrupp, som man kallat den *hamitiska* och som karakteriseras genom sin fattigdom på flexionsändelser, utan att dock helt och hållet sakna de flekterande språkens egendomligheter (t. ex. särskilda beteckningar för olika kön).

Offentliga inrättningar. Redan i urminnes tider egde E. en monarkisk författning. Farao (*peräa*, "det stora huset") betraktades såsom en afkomling af solguden, hvilken i urtiden härskade öfver Nildalen. Den legitimitet, som den gudomliga härkomsten skänkte, skyddade honom i nationens medvetande mot usurpatorer. Styrelsen, starkt centraliserad, var på en gång patriarkalisk och despotisk. Farao var herre öfver sina undersåtars lif och egendom. En mängd hofämbetsmän af härskarens släkt eller tillhörande landets förnämsta familjer, med ett gemensamt namn kallade "rech suten" (kungliga anhöriga), var hans lydiga redskap, och under dem subordinerade en otalig mängd lägre funktionärer (jfr pl. IV, fig. 1). Det hela var ett väl sammanfogadt statsmaskineri. Befolkningen sönder-

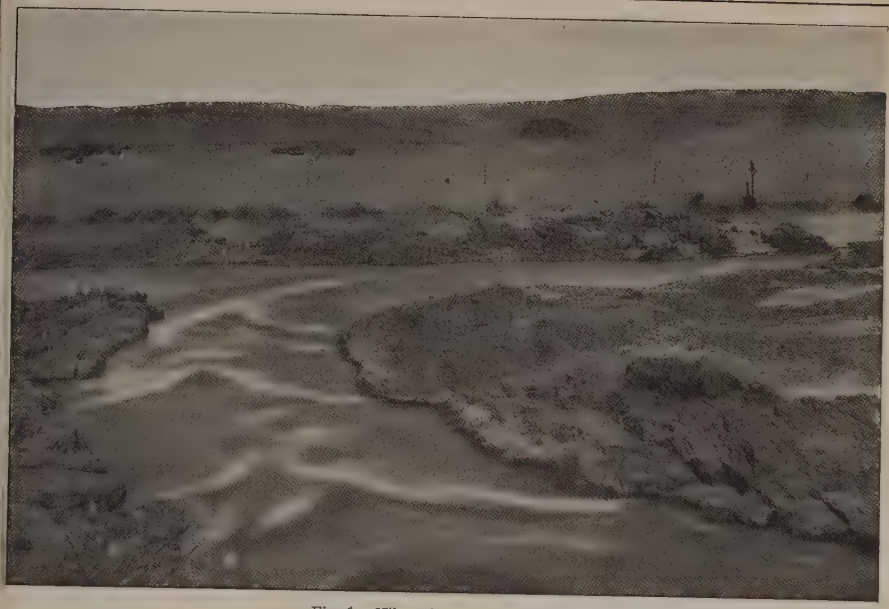

Fig. 1. Nilen vid första katarakten.

Fig. 2. Nilen under öfversvämningstiden (sept.) vid Siût (fördämningen t. h.).

Fig. 3. Stora Amonstemplet i Karnak.

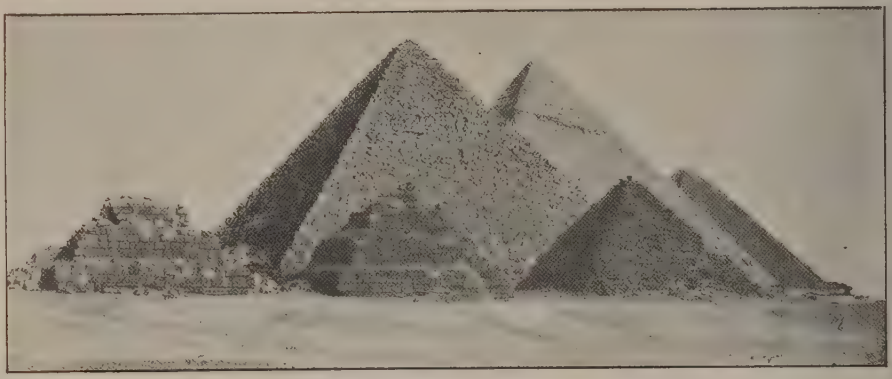

Fig. 2. Pyramid vid Medûm.

Fig. 3. Stora sfinxen vid Gise (1887, efter utgräfningen).

Fig. 4. Den nordliga Memnonskolossen.

Fig. 5. Klipptempel vid Abu Simbel.

Fig. 6. Hufvudfasaden af templet i Luksor (rekonstr.).

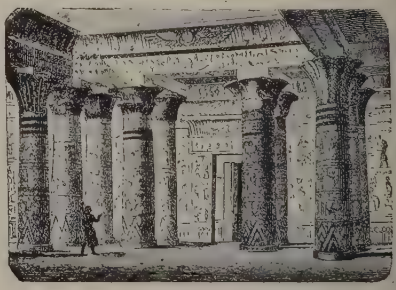

Fig. 7. Tempelförgård på ön File.

Fig. 1. Isis ammar Horus under beskydd af gudar.

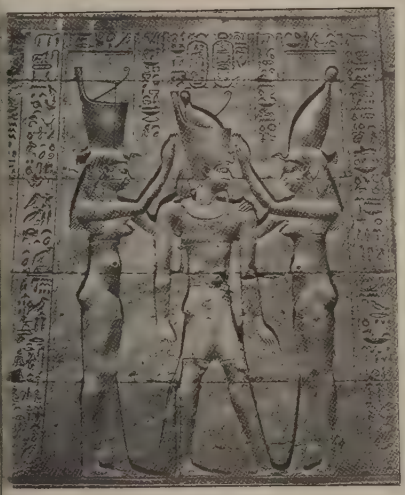

Fig. 2. Kröningsscen.

Fig. 3. Gudinnan Sechemt.

Fig. 4. Fornegyptisk präst.

ig. 5. Staty af Seti II (nu i London).

Fig. 6. Staty af Ramses II (nu i Turin).

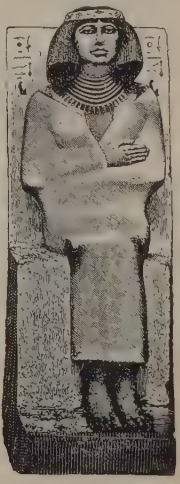

Fig. 7. Staty af prinsessan Nofert.

Fig. 1. Farao (Amonhotep III) ger företräde åt en ämbetsman.

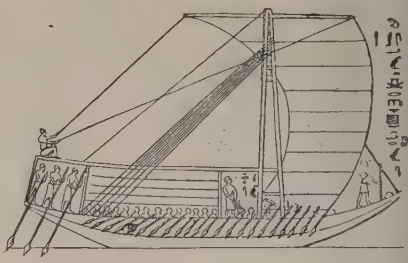

Fig. 2. Fornegyptiskt fartyg.

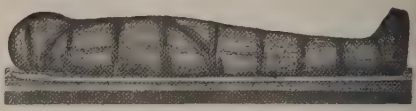

Fig. 3. Mumie i bindlar.

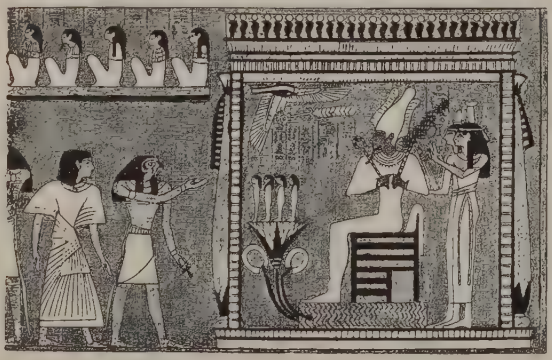

Fig. 4. En afliden föres af Horus inför domaren Osiris.

Fig. 5. Från en bildhuggar- och målarateljé.

Fig. 6. Jakt på öknens djur.

Fig. 7. Idrottsöfningar.

Fig. 1. Papyrusskörd.

Fig. 2. Sådd och plöjning.

Fig 3. Sädesskörd.

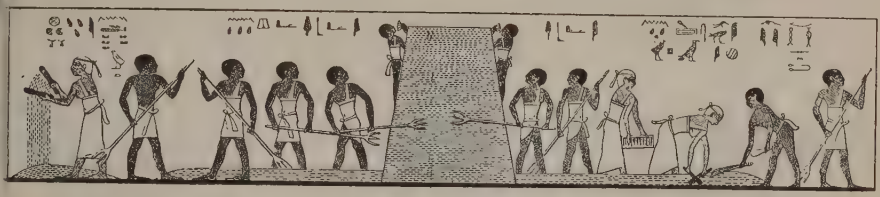

Fig. 4. Säden vannas och inlägges i förrådshus.

Fig. 5. Marknad.

Fig. 6. Väfnad.

Fig. 7. Gästabud.

Ramses II:s seger öfver chetafolket och stormningen af Dapur.

(Efter väggmålning i Ramses II:s tempel i Tebe.)

En asiatisk familjs ankomst till Egypten.

(Grafmålning från Beni Hâsan, 12:e dynastien.)

Vaser af glas, funna i egyptiska grafvar.

"Hjälmar" (af ylle).

Pungar med guldsand.

Stridsklubbor.

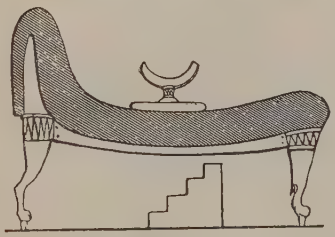

Hvilobädd.

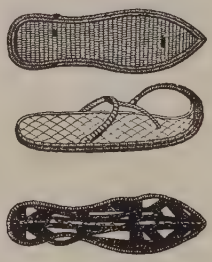

Sandaler.

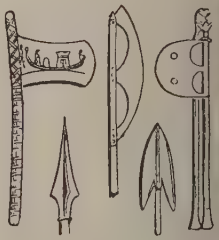

Stridsyxor och spjutspetsar.

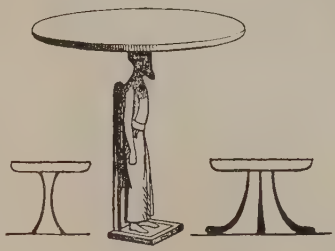

Bord.

Härtecken.

Rökelsekärl och rökelsepanna.

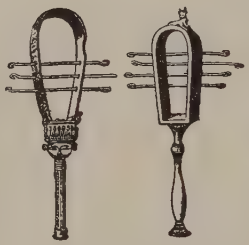

Skallror (sistrer).

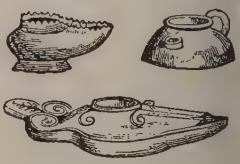

Lampor.

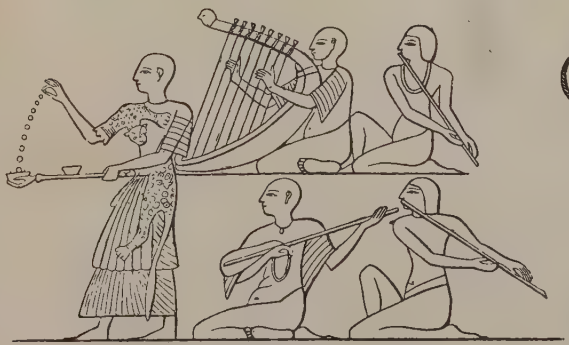

Musikkapell, beledsagande ett rökoffer.

Örhängen.

Glasblåsning i det forna Egypten.

föll ej i kaster, såsom man till följd af missförstånd af de grekiske författarnas uppgifter påstått, utan på sin höjd i klasser eller korporationer. Utom rikets stormän, kungliga anförvanter eller sådana personer, som till belöning för sina förtjänster erhållit jordförläningar, omfattade den egyptiska nationens kärna krigarnas och prästernas stånd. Åt de förre voro smärre landområden anvisade till underhåll. Efter hand blefvo äfven några kufvade nationaliteter, bl. a. libyerna, upptagna i den egyptiska hären. Denna bestod i äldre tider endast af fotfolk, lättare eller tyngre beväpnadt. Sedan man lärt känna hästen, utbildade sig ett med stor framgång nyttjadt vapen, vagnskämparnas. När farao själf drog i striden för att bekämpa sina "usla" fiender, besteg han sin af spann dragna stridsvagn, under hvars hjul människor i tusental krossades (se pl. VI). Egypterna voro goda fästningsbyggare; särskildt vid södra och nordöstra gränsen hade de uppfört betydande bålverk. Om sjökrig förekomma endast undantagsvis några antydningar på monumenten. — Ett utomordentligt stort inflytande utöfvade prästklassen. Denna hade E:s bildning sig anförtrodd. I prästernas (se pl. III, fig. 4) med templen förenade läroanstalter fick ungdomen såväl elementär som högre undervisning. En hvar, som ville blifva civil eller högre militär tjänsteman, måste förvärfva sig värdigheten af skrifvare (se Bildhuggarkonst, pl. I), hvilken äldrig uppnåddes utan ihärdigt arbete, sällan utan försakelser. Äfven kroppslig aga användes vid ungdomens uppfostran. "En ung mans öron sitta på hans rygg", sade, betecknande nog, de egyptiske skrifvarna. Prästerna bildade tillsammans en mycket talrik hierarki, och ur dess led valdes det ständiga utskott af "vise och skriftlärde", som omgaf farao och hvilkas råd han anlitade i kinkiga fall. Främst i den prästerliga korporationen stod öfversteprästen vid riksgudens tempel. Denne förvärfvade stundom ett inflytande, som satte faraos egen säkerhet i fara. Under honom lydde en skara "rena" af högre och lägre rang: profeter, horoskoper, hieroglyfmatter, stolister, heliga fäder o. s. v., hvilkas uppgift det var att hafva vård om templens skolor och bibliotek, recitera de liturgiska styckena och sjunga hymnerna, anteckna astronomiska observationer, efterse gudabilderna, sköta de heliga djuren, föra räkenskaper öfver inkomsterna från templens domäner, öfvervaka naturaleveransernas riktiga anbefämnande, o. s. v. Ur prästernas led valdes domarna. Uti E:s öfverdomstol sutto delegerade från de tre hufvudskolorna i Tebe, Memfis och Heliopolis, hvilka själfva bland sig valde en ordförande. Äfven läkarna framgingo ur prästklassen. Då all ord antingen var statsdomän eller anvisad åt de två inflytelserikaste ständen — templens områden ökades oupphörligt genom donationer af faraonerna, om på detta sätt ville vinna hierarkien —, funnos nga egentligen fria jordbrukare. Troligen var den likerbrukande befolkningens lott i forntiden ej stort ättre än fellahernas i det nya E. Många slag af andtverkare och slöjdidkare: stenhuggare, timmerän, snickare, bagare, bryggare och barberare m. fl., mtalas af inskrifterna. Deras arbeten illustreras af ålningar i grafvarna. Äfven i konsten att blåsa las voro fornegypterna väl förfarna (se pl. VIII), en det lyckades dem ej att framställa glaset fullt rent. De glaskärl (jfr pl. VIII), som finnas, skimra alltid i grönt. Trälarna, som utgjorde en synnerligen talrik samling, rekryterades flitigt från grannfolken, i synnerhet från negrerna och semiterna.

Kvinnan intog som maka och moder en aktad ställning i det egyptiska samhället. Monogamien var lagstadgad, ehuru konkubinat var mycket gängse bland härskarna och de förnäme. Äktenskap mellan syskon förekommo ännu under Ptolemaierna, som själfva, ehuru greker, upptagit äfven detta egyptiska bruk. Den gifta kvinnan kallades "husets härskarinna", och barnen lade, att döma af inskrifterna, ofta större vikt på att anföra sin moders namn än sin faders. Kvinnorna visade sig offentligt obeslöjade och deltogo med männen fullkomligt obesväradt i de stora, stundom orgiastiska, festerna till gudarnas ära. Icke allenast sagogestalten Nitokris, utan äfven den historiska Hatšepsu tala för den åsikten, att egyptiska kvinnor funnits, som haft statens högsta ledning sig anförtrodd. — De förmögnares boningar voro af tegel och målade i brokiga färger samt prydda af verandor, hvilka uppburos af pelare med lotus- eller palmkapitäl. Byggnaderna (se Byggnadskonsten, pl. I), som voro uppförda i ett slags villastil, omgåfvos af trädgårdar, med svalkande palmer och kylande källsprång. De fattige bodde i kojor af Nil-lera. Deras lott var troligen ganska dräglig, enär jorden gaf dem det nödvändiga och för öfrigt välgörenhet var en egyptisk kardinaldygd. — Sedan gammalt funnos samlingar af moraliska bud i E. Dessa bud visa, att egyptern var mäktig af stor humanitet mot sin egen ras. Vördnad för öfverhet, föräldrar och ålderstigna, kyskhet, tystlåtenhet, sanningskärlek, tukt, mildhet mot underhafvande och barmhärtighet mot nödställda äro bland sedelärans mest allmänna föreskrifter. Uti inskrifterna återkomma ständigt dessa ord: "Jag har mättat den hungrige, gifvit den törstige dricka, höljt den nakne". Mot främlingar däremot var egyptern i hög grad oförödragsam. Han sökte afstänga sig från all beröring med sådana och detta till sin egen skada, ty han gick därigenom miste om många inflytelser, som kunnat inverka föryngrande på hans egen ålderdomliga världsåskådning. Hela den utländska handeln sköttes af fenicierna, hvilka mycket tidigt koloniserade deltat. När en flotta fanns, var den mycket obetydlig.

Konst. För egypterna, som genom sitt lands beskaffenhet manades till byggnadsföretag — strandvallar, fördämningar, kanalverk —, fick *arkitekturen* (se pl. II samt Byggnadskonsten, sp. 705—707 och pl. I) mycket snart en öfvervägande betydelse, och i dess tjänst trädde måleriet och skulpturen. De äldsta arkitektoniska minnesmärkena i E. — liksom öfver hufvud i hela världen — äro pyramiderna, grafkamrar för regenter af de första dynastierna. På dessa gigantiska byggnader slösades oerhördt med människokraft, och deras uppförande var förenadt med stora tekniska svårigheter. Rundt om pyramiderna träffas de äldsta privatgrafvarna, som antingen äro i klippan urholkade kamrar eller fritt uppförda byggnader, *mastaba*, till utseende liknande stympade pyramider. I dessa grafvar möter man för första gången pelare såsom takbärare. Pelaren, ursprungligen ett osmyckadt skaft, antog snart den form, som under namn af "protodorer" är känd från 12:e dynastiens grafvar, och erhöll

Tryckt den 21/2 07 6 b. 47

sedan en mångfald af former. Dessa, som till stor del äro imitationer af mönster från den vegetativa världen, hade tvifvelsutan sina närmaste original i de profana byggnadernas träpelare, hvilka man känner från monumentens scenerier. Pelare, med kapitäl i form af palmblomma, utslagen eller knoppad lotus o. s. v., ses i den 18:e dynastiens tempel, och rikedomen af former ökades, då man upptog äfven animaliska motiv, t. ex. på det s. k. Hathorkapitälet. Praktfullast ter sig den egyptiska arkitekturen i templen, bland hvilka de berömdaste och mest storartade, t. ex. Amonstemplet i Karnak (se pl. I, fig. 3) och Seti I:s i Gurna, hafva Tebe till centrum. Storartade byggnadsverk äro äfven Ramses II:s tempel i Abu Simbel (Nubien; se pl. II, fig. 5) samt Ptolemaiernas i Edfu och Dendera (se dessa ord). Med få undantag byggdes de egyptiska templen efter samma plan. Till ingången förde vanligen en allé af sfinxer, d. v. s. liggande kolossalstatyer, sammansatta af en lejonkropp med människo- eller vädurshufvud (se Bildhuggarkonst, pl. I). Vid ingången reste sig en propylon, d. v. s. en portbyggnad, bestående af två tornlika murar, vid basen förenade genom ett slags bro, i hvilken porten var belägen. Efter att hafva inträdt genom porten befann man si i en peristylgård, hv fond hade en port som ledde till en stor täckt pelarsal. Denr stod genom en öppni i förbindelse med en mindre dylik. Därefter följde en samling små kamrar, hvil omgåfvo den egentli helgedomen, i hva innersta gudabil tronade i sitt na Väggarna i tempelsalarna voro ytterst dyrbart smyckade, och framför pylonerna höjde sig kolosser, obelisker och flaggstänger (se pl. II, fig. 6). — *Skulpturen* utgjordes af reliefbilder eller framställningar "en creux". De scener, som framställdes på detta sätt eller medelst penseln, voro af det mest omväxlande innehåll: land- och sjödrabbningar, triumfer, festtag, offerceremonier, vinodling, jakt (se pl. IV, fig. 6)

Karta öfver Egypten under gamla tiden.

EGYPTEN
1:10.000.000
Kilometer
0 100 200 300
Östl. l. från Greenwich
MEDELHAFVET
ALEXANDRIA
Damiette
Rosette
Port Said
Jerusalem
Libyska öken-platån
KAIRO
Nedre Egypten
Sinai-halfön
ARABIEN
RÖDA HAFVET
Libyska öknen
ÖKNEN
SAHARA
Norra vändkretsen
Oasen Siwe
(Jupiter Ammon)
Oasen Bahrîjeh
Oasen Farâfrah
Stora oasen
Oasen Dachel
Oasen El-Charge
Siut
Kene
Tebe
Luksor
Assuan
Syene
1:a katarakten
Wâdi Halfa
2:a katarakten
Nubiska öknen
NUBIEN
Abu Hamed
Berber
Suâkin
Kartum
Omdurman
Meroe
Kassala
ERITREA
El-Djezire
Bajûda stäppen
Öknen
Oasen Selîme
Medînet el-Fajûm
El-Fajûm
Memfis
Berenike
Abu Simbel
Dongola
Kerme
3:e katarakten
4:e katarakten
5:e katarakten
6:e katarakten
Atbara
Nilen
Sues
Akaba
Ma'ân
Gasa
Jâfâ
El-Arisch
Ismailîeh
Helwân
Beni Suef
Minje
Sohâg
Girge
Edfu
Esne
Korosko
Kordofan
Zaghawa
Leghea
Solumbukten
30
35
25
20

och fiske, plöjnings- och skördearbete (se pl. V), lekar, dans o. s. v. Genom dessa grafvarnas och templens dekorationer, ofta försedda med en kort hieroglyfisk notis, står egypternas fornlif tydligare för oss, än om alla ordets medel användts för att åskådliggöra detsamma. Egypternas bildhuggare (se Bildhuggarkonst, pl. I) egde stor skicklighet i att öfvervinna tekniska svårigheter, ehuru stelhet alltid förblef ett omisskänneligt drag hos deras statyer. Detta fel får sin förklaring i tillvaron af en bestämd kanon för människokroppens proportioner. Helt och hållet kunde friheten likväl ej dödas; så t. ex. äro ej få porträtthufvud bekanta. — *Målarna* arbetade hufvudsakligen i arkitekturens eller skulpturens tjänst. Måleriet saknar helt och hållet perspektiv. Huru omsorgsfullt än detaljerna där, liksom i skulpturverken, må vara utförda, söker man dock förgäfves helgjutenhet. Smaken tyranniserades af en kanon, som bjöd, att ögon, händer och bröst skulle framställas "en face", hufvud och fötter i profil, allt för att låta hvarje kroppsdel göra sig gällande så mycket som möjligt. — Äfven *musiken* tyckes hafva varit en omtyckt konst. De vanligaste instrumenten voro harpan, flöjten och gitarren äfvensom skallran, Isis' heliga attribut (se pl. VIII). Bland tempeltjänarna fanns särskildt en klass "sångare" och "sångerskor".

Kronologi och historia. Genom J. F. Champollions upptäckt af nyckeln till hieroglyfskriften öppnades ett nytt fält för historieforskningen — en ny period af några årtusenden före den tid, till hvilken man tillförene förlagt mänskligheten första framträdande på jorden. Att denna upptäckt ledde till sådana resultat hade sin grund i flera gynnsamma omständigheter: de gamle egypternas historiska sinne (hvilket dref dem till att uppteckna hvad stort och betydelsefullt som tilldrog sig i deras värld), den konserverande förmågan i Niltrakternas luftstreck och tillvaron af (tyvärr ej alltid pålitliga) efter dynastier ordnade konungalängder — den enda återstoden af ett annalistiskt arbete, som Manetho under Ptolemaios Filadelfos författade på grekiska. Dessa längder, Josefos' utdrag ur Manethos verk jämte upplysningar hos andra forntidsförfattare — Herodotos, Diodoros, Strabon m. fl. — utgöra den klassiska forntidens bidrag till egyptisk kronologi och historia. Inhemska kronologiska längder hafva ej saknats (Manetho uppgjorde sin förteckning efter egyptiska källor); men de för oss bekanta befinna sig i ett högst fördärfvadt tillstånd — detta gäller bl. a. konungapapyrusen i Turin — eller omfatta endast en kortare period. Sakkarah- och Abydostaflornas regentserier gå ej längre än till början af 19:e dynastien. Vid rekonstruerandet af denna kronologi hafva olika personer valt helt olika förfaringssätt. Somliga hafva, utgående från den bibliska tidräkningen, sökt genom godtycklig ändring af Manethos uppgifter (och sidoordnande af regentlängderna) bringa de senare i öfverensstämmelse med de förra. Denna tendens, som skönjes redan hos flertalet af de författare, hvilka vi hafva att tacka för, att Manetho blifvit oss bevarad, karakteriserar i synnerhet de engelske kronologerna. Andra däremot förmena, att samtliga de Manethonska dynastierna följt hvarandra i tiden. Detta synes omöjligt, såsom i många fall stridande mot uppgifterna på monumenten. Ett slags förmedling mellan dessa riktningar bildar försöket att genom eliminering af vissa såsom illegitima och samtidiga betraktade regentätter bringa harmoni mellan monumentuppgifterna och Manetho. Såsom representanter för denna riktning må nämnas Lepsius, Lieblein och Lauth. Det lämpligaste synes vara att uppgöra s. k. *minimaldata*.

Den förhistoriska tiden. Man kan antaga tillvaron af en förhistorisk stenålder i E., men ovisst är, när denna stenålder börjat, när den slutat samt hvilken ras som uppburit densamma. Af förhistorisk bronsålder finnes ej spår. Sannolikt synes varå, att järnåldern direkt aflöst stenåldern och att E. vid historiens morgon befann sig i järnåldern. I hvarje fall föreligga ej bärande skäl för antagande af bronsålder i E. vid dess första framträdande i historien, ty fynd af järn från gamla riket bevisa, att denna metall var redan tidigt af egypterna känd och använd, ehuru af praktiska skäl i mindre skala.

E:s historia under faraonerna (till 525 f. Kr.) indelas i fem hufvudperioder, delvis skilda af s. k. öfvergångsperioder: 1) den äldsta historiska tiden (dynastiernas grundläggning); 2) gamla riket; 3) mellersta (forntebanska) riket; 4) nya riket; 5) restaurationstiden. En öfversikt af dessa skiftens kronologi visar följande tafla:

Den äldsta historiska tiden: *Menes* och 1:a—3:e dynastierna	börjar	3400 f. Kr.
Gamla riket; pyramidbyggarna: 4:e—5:e dynastierna	»	2900 »
Öfvergångsperiod: 6:e—10:e dynastierna	»	2625 »
Mellersta riket: 11:e—12:e dynastierna	»	2160 »
Öfvergångsperiod: 13:e—17:e dynastierna (inklus. hyksostiden)	»	1788 »
Nya riket: 18:e—21:a dynastierna	»	1580 »
Öfvergångsperiod: 22:a—25:e dynastierna (libyer, etiopier)	»	945 »
Restaurationstiden: 26:e dynastien	»	663 »
Kambyses eröfrar E.		525 f. Kr.

I den äldsta forntiden bestod E. af smärre sinsemellan oberoende stater. Ur dessa uppstodo tvenne större: "södern" och "norden", med ett gemensamt namn kallade "de bägge länderna". Menes, enl. traditionen E:s förste konung, säges hafva förenat "de bägge länderna" till ett rike. Han anses ha härstammat från This I. Thinis (stad i Öfre E.). Mer än 20 namn på konungar följa i listorna Menes'; om dessa regenters personligheter och verk ega vi ej någon säker kunskap. Manetho har indelat dessa Menes' närmaste efterträdare i 3 dynastier, de båda första härstammande från This, den tredje från Memfis. Med Snofru börjar 4:e dynastien. På Sinaihalfön, vid det nuv. Wadi Maghara, finnes en relief med inskrift, som framställer Snofru kufvande barbariska ökenfolk. Hvad vi för öfrigt veta om honom, inskränker sig till, att han egt två pyramider, en vid Dahschur och en vid Medûm (jfr pl. II, fig. 2). Under senare tid var Snofru föremål för gudomlig dyrkan. Chufu, Herodotos' Cheops (se d. o.), efterträdde honom. Efter Cheops har den största af pyramiderna vid Gise (se pl. II, fig. 1) uppkallats. Huru länge han regerat, veta vi

ej. Minnet af den största pyramidens kunglige byggmästare har i E. alltid hållits i ära. Cheops' son Chefren (se d. o.) l. Chafra byggde den andra af pyramiderna vid Gise, men har lika litet som sin efterträdare Menkara (Mykerinos) —den tredje Gisepyramidens byggmästare — efterlämnat några öfriga minnesmärken, som berätta om hans verk såsom regent. Af den därpå följande 5:e dynastien känna vi namnet på en serie konungar: Unas är den siste härskaren af denna dynasti. Öfvergångsperioden, 6:e—10:e dynastien, omfattar ett 40-tal regenter. Af dessa är det endast härskarna af 6:e dynastien, om hvilka man kan säga, att de verkligen regerat öfver hela E. De hafva byggt sina pyramider s. om Gise vid Sakkara. I dessa nejder låg ock deras hufvudstad. Det är nu, som namnet Memfis uppträder. Pepi I:s pyramid, ''mennefer'', har gifvit staden dess namn. Spridda uppgifter om privatmannen Unas historia lämna värdefulla upplysningar om 6:e dynastiens första konungar. Una började sin bana under konung Teta och steg under Pepi I allt högre i faraos ynnest. Under de krigståg, som Pepi I företog mot Heruša (beduiner vid södra gränsen af Palestina), var Una den egyptiska arméns befälhafvare. Pepi I:s efterträdare, Mer-en-ra, tilldelade Una de högsta ämbeten. Med Pepi II — Manethos Phiops — slutar 6:e dynastien. En tid af inre oro följer. Af brist på privatmonument kunna vi ej skrifva 7:e—10:e dynastiens historia. Att fullständig anarki varit rådande, är sedan länge gängse åsikt. Så småningom förflyttar sig makten från norden till södern. Memfis eller de äldre lokaliteter i dess närhet, som förut varit den centrala myndighetens säte, nedsjunka till obetydliga provinsstäder, och Tebe blir slutligen rikshufvudstaden. I slutet af öfvergångsperioden till mellersta riket uppträder i Tebe — då en föga betydande residensort — en ättling af gammal lokal adelsfamilj vid namn Antef, hvilken synes hafva tillkämpat sig oberoende. Hans efterträdare, kända under namnen Antef och Mentuhotep, utvidgade steg för steg sin makt med Tebe såsom centrum. Nämnda regenter tillhöra 11:e dynastien. Hamamatdalen, hvars bergverk flitigt exploaterats, har i flera inskrifter bevarat hågkomsten af 11:e dynastiens konungar. Äfven omtalas expeditioner till landet Punt (ung. motsvarande hvad vi mena med bägge stränderna kring södra delen af Röda hafvet). Afsikten med dem var att hämta färsk rökelse, viktig för den egyptiska kulten. De senare härskarna af 11:e dynastien synas hafva regerat blott till namnet. Den verkliga makten lär hafva utöfvats af deras vesirer. Detta antagande bekräftas af E:s tillstånd vid 12:e dynastiens uppstigande på tronen. E. var en fullständig feodalstat. Länsherre var naturligen farao själf. Amene'mha (l. Amenemhat) I, som grundlade den nya dynastien, lyckades dock begränsa provinsadelns makt. Namnen på hans efterträdare äro: Useretsen I, Amene'mha (l. Amenemhat) II, Useretsen II, Useretsen III, Amene'mha (l. Amenemhat) III, Amene'mha (l. Amenemhat) IV och drottning Sebeknefru. E. stod under den 12:e dynastien på höjden af inre välstånd. Härtill bidrog den i det stora hela fredliga ställningen till grannarna i n. och v. Upprepade gånger företogos dock krigståg till Nubien för att skydda därstädes förefintliga guldgrufvor, hvilka den egyptiska staten bemäktigat sig. Useretsen III kufvade hela det öfre Nillandet och uppförde strax ofvanför 2:a katarakten, vid de nuv. Semne och Kumme, fästningsverk för att beteckna E:s sydgräns. I n. ö. skyddades E:s gräns likaledes af ett starkt fästningsverk. Om fejder här var dock ej fråga. Semiterna fruktade alltför mycket faraos makt. Minnesmärken berätta i stället om en liflig handelsförbindelse mellan E. och dess grannar i n. ö. Östra deltat mottog under denna tid många semitiska kolonister (jfr pl. VII). För E:s omsorgsfullare bevattning uträttades mycket; bl. a. gjordes vid 1:a katarakten noggranna anteckningar om Nilens höjd vid olika tider. Särskildt omhuldades provinsen Fajum, hvilken nu omdanades till en fruktbar, sädesproducerande bygd genom gräfning af kanaler och dammar i alla riktningar. Uppgiften att forntidens Moiris-sjö, som väl motsvarar den nu s. k. Birket Karun (i Fajums västra och norra del), skulle ha anlagts af en konung Moiris är en saga. Sjön är naturlig. I Fajum byggdes nu den s. k. *Labyrinten* (se d. o.), en stor tempellik anläggning med många gårdar. Intill Labyrinten låg den kunglige byggmästaren Amenemha III:s grafpyramid (Hawarapyramiden). Konst och litteratur hade under 12:e dynastien sin blomstringstid. Den 13:e dynastiens förste konung, Sebekhotep, synes hafva regerat i lugn och ro. Så ock hans efterträdare, men deras makt var obetydlig. De mest bekanta heta Sebekhotep och Neferhotep. Äfven veta vi, att åtminstone under förra hälften af 13:e dynastien E:s yttre förhållanden i det hela voro desamma som under den 12:e. Senare delen af 13:e dynastien är dunkel liksom hela 14:e dynastien, hvars regenter hade sitt säte i Xois. Det tillstånd af oro, som söndersliter E., får sitt slut genom landets inkräktande af främlingar; efter 14:e dynastiens störtande inträder hyksostiden (hyksos af *hek šesu*, ''beduinfurstar'', nomadiserande semiter). I ökenbygderna bosatta beduinstammar begagnade sig af E:s svaghet och ockuperade kulturlandet. Enligt Manetho skall en viss Salatis hafva varit den förste hyksoskonungen. Han lär hafva eröfrat Memfis och grundlagt Avaris. Efter honom följde fem härskare, bland hvilka Chian är oss väl bekant genom en staty af honom från Bubastis. Svårt är att säga, huru länge hyksos härskat i E. Möjligen kan en tidrymd af omkr. 250 år anses till fyllest. Af intresse är det faktum, att den egyptiska odlingen under hyksostiden lefvat ett delvis ganska kraftigt lif. En liflig samfärdsel egde rum mellan E. och länderna i n. ö. Kananeiska köpmän slogo sig ned i Nildalen. Gifvet är, att dessa främlingar hafva utöfvat ett djupt ingripande inflytande på alla områden. Nya gudar af semitiskt ursprung fingo plats i egypternas panteon, främst bland dem Baal, som af egypterna uppfattades som motsvarighet till Set I. Sutech, ''öknens gud''. Språket uppblandades starkt med semitiska låneord. Hästen, såvidt man vet förut okänd i E., infördes under denna tid och användes sedermera under nya riket till krigiskt bruk, dock ej till ridt, utan till vagnskörning. Ättlingar af de gamla regenthusen fördrogo ej i längden främlingarnas herravälde. Från Tebe utgick befrielsekampen under ledning af furstar vid namn Rasekenen. Förtjänsten af hyksos' fullständiga fördrif-

ande tillkommer dock Aahmes I. 18:e dynastien nleder det s. k. nya riket, E:s storhetstid. — enom eröfringen af hyksos' hufvudfästning Avaris yckades Aahmes I befria E. från främlingsoket. an inträngde dessutom i Syrien och intog Saruhen södra Palestina. Med lätthet hämmade han de indre oroligheter, som uppstått vid E:s södra gräns. Hans son Amonhotep (Amenhotep l. Amenofis) I hade att kämpa mot grannarna s. och i n. ö. Så ock dennes son Thotmes , hvilkens välde enligt en inskrift sträckte sig från Eufrat till 3:e katarakten. Mot slutet af Thotmes I:s regering uppstodo häftiga tronföljdstrider. Vidt skilda åsikter förfäktas rörande lessas utgång. Tills vidare kunna vi göra gällande, tt af Thotmes I:s barn: Thotmes II, Hatepsu och Thotmes III, synes dottern Hatepsu redan under faderns lifstid haft stort inflyande och möjligen varit bestämd till tronföljare. onen Thotmes II blef dock närmaste efterträdaren — till namnet, ty såsom medregent uppträdde hans äktiga syster. Efter broderns tidiga död styrde on ensam hela E. Om krigsföretag nämna monumenten från Hatšepsus tid intet. Däremot berättas m en expedition till Punt, hvilken upplifvade de gamla handelsförbindelserna. För E:s inre glans ar Hatšepsu lifligt verksam. Minnesmärken sådana om templet i Deir el-Bahri samt tillbyggnaden i ikstemplet i Karnak bära vittnesbörd därom. Till medregent upptog Hatšepsu snart nog Thotmes III, om sedermera efterträdde henne på tronen. Thotmes II är oss känd såsom E:s störste eröfrare under gamla tiden. I s. befäste han E:s gräns genom tt utvidga de åldriga fästningsverken vid Semne ch Kumme. Till länderna i n. ö. företog han ej indre än 15 fälttåg, kufvade de syriska folken amt reste gränsstenen vid Eufrat. En storartad yggnadsverksamhet utvecklades ock af honom; spår f densamma möta oss nästan öfverallt i Öfre E. ch Nubien. Efter ung. 54 års regering dog Thotmes II och efterträddes af sin son Amonhotep II. yrerna gjorde genast uppror, men kufvades. Amonhotep II:s regering blef af kort varaktighet. Hans son Thotmes IV hade äfven att kufva oroigheter i Syrien. Thotmes IV:s son Amonhotep III lät försköna E. genom många praktfulla yggnadsverk. Bland de förnämsta må nämnas de ldre partierna i Luksortemplet samt Memnonskoloserna (se pl. II, fig. 4). Med hans son och efterträdare Amonhotep IV inträdde i E. viktiga religiösa förändringar. Tebes starka maktställning hade till följd, att dess lokalgud, Amon, ställt de öfriga udomligheterna i skuggan. Genom rika donationer till Amons tempel hade nämnde guds prästerskap blifvit herre öfver vidsträckta besittningar och bildat n stark motvikt mot konungamakten. Amonhotep IV sökte inskränka Amonsprästernas inflytande och beslöt, på inrådan af Heliopolis' prästerskap, att genomföra en reformation. Guden Amon utsattes för genomgående förföljelse, hans bilder förstördes, och hans namn utplånades ej blott där det uppträdde enamt, utan äfven där det ingick i något kungligt eller privat namn. Själf förändrade konungen sitt namn till Chut-en-aten, "solskifvans glans", öfvergaf Tebe såsom residensort, grundlade i Mellersta E. en ny hufvudstad, Tell-el-Amarna, och införde solskifvan såsom enda föremål för dyrkan — en återgång således till den gamla soldyrkan. Men reaktionen inträdde snart. Chut-en-atens efterträdare Ai flyttade sitt residens tillbaka till Tebe. Äfven en följande farao, Tutanchamon, härskade därstädes, men synes liksom Ai hafva byggt såväl på solskifvans tempel som på Amonstemplet i Karnak. Efter några mindre betydande regenter uppsteg på E:s tron Horemheb, med hvilken farao-reaktionen mot Amonhotep IV:s reformation fullständigt genomfördes. Horemheb häfdade kraftigt konungamakten och återinförde lagligt ordnade förhållanden. Ehuru tillhörande 18:e dynastien, betraktas han såsom den egentlige grundläggaren af 19:e dynastien. Ramses I:s regering var kort och föga händelserik. Under hans son Seti I började E. häftiga strider med Syrien. Chetafolket (se d. o.) hade där grundat ett mäktigt rike och hotade E:s anseende i främre Asien. Seti I sökte häfda E:s maktställning och företog därför krigståg inåt Palestina. Väl sammandrabbade han upprepade gånger med chetafolket, men utan nämnvärd framgång. Äfven mot de i v. boende libyerna har Seti I kämpat. För E:s inre förkofran uträttade han mycket; en del vägar till bergverken omlades eller nybyggdes, en gränskanal gräfdes mellan E. och Syrien, och en mängd tempel uppfördes. Efterträdaren, Ramses II (se pl. III, fig. 6), kom genast i fejd med grannarna i n. ö. Under sitt första fälttåg nöjde han sig med att hemsöka södra delen af Syrien; under sitt andra trängde han längre norrut och sammanstötte med chetafolket. Striderna blefvo långvariga och af allvarsam art (jfr pl. VI). Hufvuddrabbningen utkämpades vid staden Kadesch (vid Orontes). Efter en i början vacklande krigslycka fick Ramses II öfverhand och tvang chetakonungen till stillestånd. Gång på gång bröts detta, och Ramses II låg i strid med cheta ännu längre norrut. Fred blef dock snart sluten på villkor, att det egentliga Palestina skulle stå under E:s herravälde, under det att cheta bibehöll sin makt öfver Nord-Syrien. Freden bekräftades sedermera af ett förbund mellan E. och cheta, hvilket bär datum af Ramses II:s 21:a regeringsår. Otaliga äro de byggnadsverk, som Ramses II utförde under sin långa regering. Flera städer anlades i Delta, bl. a. Ramses och Pithom. Särskildt den sistnämnda staden torde ha varit en af de platser, där israeliterna fingo slafva i den mäktige faraos tjänst. Inom konsten och litteraturen rådde stor lifaktighet — spår finnas äfven af skönlitteratur. Ramses II regerade 67 år; när han vid hög ålder dog, efterträdde honom hans son (den 13:e i ordningen) Merenptah (Mene'fta). Under hans regering utsattes E. för ett infall af främmande, norr ifrån kommande stammar, hvilka efter att hafva landat på Libyens kust förenade sig med libyerna och tågade mot Nildalen. Merenptah lyckades dock efter en blodig drabbning afvärja faran. Kort blef Merenptahs regeringstid: han var redan en gammal man, när han besteg E:s tron. Chetariket stod fortfarande på vänskaplig fot med E. Det är till slutet af Merenptahs regering, som man vanligen brukar förlägga israeliternas uttåg ur E. Seti II (se pl. III, fig. 5), som blef hans efterträdare, härskade ej länge. Häftiga tronstrider uppstodo, och vi finna på E:s tron efter hvarandra två usurpatorer, Amenmeses och Merenptah Si-ptah. Vid slutet af 19:e dynastien

var E. i fullständigt upplösningstillstånd. Setnecht, förste härskare af 20:e dynastien, återställde lugnet. Öfriga faraoner af denna dynasti voro Ramses III och Ramses IV—XII. Ramses III besegrade först libyerna. Längre fram, i hans 8:e regeringsår, hotades E. af en stor folkvandring. En mängd olika folkslag bröt in öfver E. Ramses III visade sig dock situationen vuxen; i tvenne väldiga drabbningar — såväl till lands som till sjöss — tillintetgjorde han fullständigt främlingarnas krigsmakt. För öfrigt förflöt Ramses III:s regering jämförelsevis fredligt. Stora tempelbyggnader utfördes, och rikliga gåfvor bragtes E:s gudar, särskildt Amon. Härigenom steg ånyo prästernas makt. Under Ramses III:s efterträdare — alla mer eller mindre obetydliga regenter — gjorde sig denna prästerskapets särställning alltmer gällande och nådde sitt kulmen under Ramses XII, då öfversteprästen Herhor själf satte kronan på sitt hufvud. Den 20:e dynastien aflöstes af den 21:a dynastien, som har tillnamnet den Tanitiska. Härskarna af denna dynasti gjorde slut på öfversteprästernas i Tebe konungamakt genom att själfva bekläda det öfversteprästerliga ämbetet. Herhors ättlingar flydde till det i s. liggande Napata, där de grundlade en självständig präststat. Längre fram blef denna en för E. farlig granne. Under 21:a dynastien proklamerade Nubien sin självständighet, och E:s makt i Palestina upphörde. Schoschonk I, som inledde den 22:a dynastien, företog krigståg till Palestina och belägrade Jerusalem (i 5:e året af judakonungen Rehabeams regering). Litet vet man eljest om regenterna af denna dynasti. Deras makt undergräfdes af mäktiga chefer i spetsen för de utländske legosoldaterna. Riksenheten var fullkomligt upplöst. En ny dynasti, den 23:e, framträdde i Tanis. Under tiden hade Etiopien tillväxt i makt och så småningom underkastat sig Öfre E. Tefnecht (23:e dyn.), "furste af Sais och Memfis", sökte sätta en gräns för Etiopiens framryckning genom att bilda en koalition och under sin myndighet förena de nordegyptiska småstaterna. Pianchi, Etiopiens furste med säte i Napata, utsände då en stark här, som lyckades eröfra Memfis och tukta de lokala furstarna i deltat. Ehuru dessa nödgades erkänna Etiopiens öfverhöghet, blefvo de dock tämligen oberoende. Snart reste de sig åter under Bekenranf (Bokchoris), ende härskare af den 24:e dynastien. Schabaka, grekernas Sabakon, son till en viss Kaschta, som efterträdt Pianchi, kufvade resningen och störtade Bekenranf. Med Schabaka börjar E:s etiopiska dynasti, den 25:e. Genom att understödja de syriska småstaterna kommo han och hans efterföljare att inblanda sig i assyriernas politik, hvilket slutligen framkallade en invasion från de senares sida. Aššur-ahu-iddin (Assarhaddon) besegrade Taharka (3:e härskare af 25:e dynastien), gjorde E. tributskyldigt samt godkände en mängd lokala regenter, som under hans öfverhöghet hade att styra landet. Bland dessa var Necho den förnämste, förande titeln: "herre öfver Memfis och Sais". Ännu ett försök till frigörelse från det assyriska oket gjordes af Schabakas son Tanuatamon, men misslyckades. Assyriernas herravälde öfver E. blef af kort varaktighet. En mängd lokala furstar, sinsemellan befryndade, styrde fortfarande självständigt sina särskilda områden och gemensamt hela E., dock under assyrisk öfverhöghet. Denna gemensamhetsstyrelse var den s. k. dodekarkien (se d. o.). Den förnämste bland dess medlemmar var Nechos son Psametik i Sais. Begagnande sig af konung Gyges' i Lydien revolt mot Aššur-bani-apal och med hjälp af kariska och joniska legosoldater, lyckades Psametik (663—609) fördrifva de assyriska besättningstrupperna (663) och så småningom återförena hela E. under sin spira. Den nya saitiska staten (26:e dynastien) var därmed bildad. E. upplefde en ny blomstringstid. Ehuru stor lifaktighet utvecklades på snart sagdt alla områden, egde dock ej någon nydaning rum. 26:e dynastien var snarare en restaurationens tid. På konstens område återgick man till gamla väldets förebilder, språket och skriften arkaiserades, och gamla religiösa urkunder kommo åter till sin rätt. I statslifvet märktes ock en återgång till hvad som förut varit: en mängd ämbeten från gamla väldet återupprättades. Psametiks son Necho (609—594) fullföljde sin faders verk. Försök gjordes att genom kanalgräfning ånyo sammanbinda Nildalen med Röda hafvet. Företaget, som kostat många människolif, afbröts på grund af ett orakelsvar, att man arbetade för barbarers räkning. För att utvidga E:s område inföll Necho i Syrien, besegrade vid Megiddo judakonungen Josia och återeröfrade E:s besittningar i Palestina-Syrien. De gingo snart förlorade. Nebukadnessar drog i fält mot Necho och tvang honom genom segern vid Karkemisch att utrymma Syrien. Nechos son Psametik II (594—588) är såsom regent föga känd. Han efterträddes af Uah-ab-ra, grekernas Apries, bibelns Hofra (588—569), hvilken sökte återvinna Syrien. Men Nebukadnessar omintetgjorde planen. I E. hade emellertid inre oroligheter uppstått. Den libyske konungen Adikran hade för att häfda sin makt gentemot Cyrene begärt hjälp af Apries. Denne utsände trupper, bestående uteslutande af den egyptiska krigskastens medlemmar — legosoldaterna behöll han hemma. Då nu krigsföretaget mot Cyrene misslyckades, gjorde de egyptiska hjälptrupperna, uppbragta öfver Apries' partiskhet för legosoldaterna, på återtåget uppror. Apries' förtrogne, Amasis, som utsändes för att mäkla, begagnade sig af tillfället och lät af de upproriske utropa sig till konung. Underrättad härom, samlade Apries sina legotrupper, mötte egypterna under Amasis i västra deltat, men blef besegrad och tillfångatagen. Amasis (569—526) upprätthöll fredliga och gynnsamma förbindelser med utlandet. I synnerhet odlades vänskapen med de grekiska staterna. Af intresse är, att i E. särskildt område anvisades åt de grekiske köpmännen. I närheten af Sais, vid Nilens västra arm, fingo dessa tillåtelse att på sitt hemlands vis bygga och bo. Där grundades Naukratis, som inom kort blef E:s viktigaste handelsstad. Under Amasis' sista regeringsår hotades E. af det af Cyrus (550) grundade mäktiga persiska riket. Amasis' efterträdare, Psametik III, var knappt uppstigen på E:s tron, förrän persiske konungen Kambyses trängde inom E:s gränser. Vid Pelusium besegrades den egyptiska hären, och perserna voro i okvald besittning af E. (525).

E. under perserna, Alexander den store, Ptolemaierna och Rom (525 f. Kr.—640). Med slaget vid Pelusium inleddes en ny dynasti, den 27:e. E. regeras nu af persiska konungar. Kambyses bibe-

höll faraonernas statsskick och lät den gamla religionen förbli oantastad. Han efterträddes av Darius I, som verkade på allt sätt för E:s utveckling. Han fullbordade den af Necho påbörjade förbindelsen mellan Nilen och Röda hafvet. Under hans efterträdare sökte E. flera gånger frigöra sig från persernas herravälde. Tidtals lyckades detta, och vi finna smärre inhemska regenter. Manetho har fördelat dessa på tre dynastier: 28—30 (saïter, mendesier, sebennyter). Särskildt konungarna af den sistnämnda dynastien: Nechtanebo I, Tachos och Nechtanebo II förtjäna att ihågkommas. 332 införlifvade Alexander den store E. med sitt världsrike. Efter dess sönderfallande och delning mellan diadocherna tillföll E. Ptolemaios, hvars dynasti i början höjde och utvidgade detsamma. Landet ingrep då ännu en gång på ett glänsande sätt i världskulturens gång, dock icke längre med stöd af sin egen nationella kraft, utan med främlingars hjälp. Den inhemska religionen och dess bruk tolererades, massor af tempel uppfördes, pryddes med outtömliga skatter af inskrifter och riktades med kungliga skänker. De infödde styrdes efter sina egna lagar. Men det gamla E. var ej mer. Grekisk bildning och grekiskt tungomål voro förhärskande vid hofvet samt i hufvudstaden, Alexandria — medelpunkten för hellenisk dikt och forskning samt världshandelns säte —, och trängde delvis, framför allt i Nedre E., äfven ned till befolkningen. Väl hade den nationella konsten, särskildt arkitekturen, att glädja sig åt ett fortsatt lif, men liksom allt annat blef den starkt påverkad af det främmande och förlorade i många afseenden sin egendomliga färg. Under de senare Ptolemaierna, beryktade för sitt sedefördärf, förföll staten alltmer, och under Kleopatra blef den ett lättvunnet byte för romarna. Slaget vid Actium (31 f. Kr.) afgjorde dess öde. "Roms kornbod" förblef under Roms välde, tills detta världsrike delades, 395, då E. tillföll Östromerska riket.

Litt.: *Samlingsverk.* Franska expeditionens "Description de l'Égypte" (1809—13; ny uppl. i 26 bd, 1821—30, med 12 bd planscher); Rosellini, "Monumenti dell' Egitto e della Nubia" (9 bd text, 3 bd planscher, 1832—44); Lepsius, "Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien" (12 bd, 1849—59; 4 suppl. bd, 1897—1904); J. F. Champollion, "Monuments de l'Égypte et de la Nubie: Notices descriptives" (4 bd, 1835—45); H. Brugsch, "Thesaurus inscriptionum ægyptiacarum" (6 bd, 1882—91); E. de Rougé, "Inscriptions hiéroglyphiques copiées en Égypte" (4 hftn, 1877—79) samt "Inscriptions et notices recueillies à Edfou" (2 bd, 1879—80); A. Mariette, "Monuments divers recueillis en Égypte et en Nubie" (28 hftn, 1872—89), "Karnak" (1875), "Dendérah" (6 bd, 1873—80), "Catalogue général des monuments d'Abydos" (1880), "Les Mastaba de l'ancien empire" (8 hftn, 1882—86); J. v. Dümichen, "Historische inschriften altaegyptischer denkmäler" (2 bd, 1867—69), "Geographische inschriften" (1865—66), "Altaegyptische kalenderinschriften" (1866), "Altägyptische tempelinschriften" (1867); E. v. Bergmann, "Hieroglyphische inschriften" (3 hftn, 1878—79); K. Piehl, "Inscriptions hiéroglyphiques recueillies en Europe et en Égypte" (3 bd, 1886—1903); publikationer af "Egypt exploration fund" (från 1883), "Archæological survey of Egypt" (från 1890), "Egyptian research account" (från 1896). — *Historia*: H. Brugsch, "Geschichte Aegyptens" (1877); Ed. Meyer, "Geschichte des altertums" (bd 1—2, 1884—93), "Geschichte des alten Aegyptens" (1887, i Onckens "Allgem. geschichte"); G. Maspero, "Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique" (3 bd, 1894—99), "Histoire ancienne des peuples de l'Orient" (6:e uppl. 1904); Flinders Petrie, "History of Egypt" (3 bd, 1894—1905); Fr. W. v. Bissing, "Geschichte Ägyptens im umriss" (1904); J. H. Breasted, "History of Egypt" (1905); Mahaffy, "History of Egypt under the Ptolemaic dynasty" (1899); J. G. Milne, "History of Egypt under roman rule" (1898). — *Arkeologi* och *konsthistoria*: G. Maspero, "L'archéologie égyptienne" (1887, tysk uppl. af G. Steindorff, 1889); Perrot och Chipiez, "Histoire de l'art dans l'antiquité" (bd 1, 1882, tysk uppl. af Pietschmann, 1884); W. Spiegelberg, "Geschichte der ägyptischen kunst" (1903); v. Bissing, "Denkmäler ägyptischer sculptur" (1906 ff.); P. Pierret, "Dictionnaire d'archéologie égyptienne" (1875); M. Brodrick och A. Anderson Morton, "A concise dictionary of egyptian archæology" (1902). — *Religion*: P. Le Page Renouf, "Lectures on the origin and growth of religion" (1880, svensk uppl. af Piehl, 1881); H. Brugsch, "Religion und mythologie der alten aegypter" (1891); A. Wiedemann, "Die religion der alten ägypter" (1890). — *Kulturhistoriska arbeten och populära skrifter:* J. G. Wilkinson, "Manners and customs of the ancient egyptians" (3 bd, 1837; 2:a ser. 3 bd, 1841; flera uppl.); H. Stephan, "Das heutige Aegypten" (1872); J. Lieblein, "Det gamla Egypten i dess skrift" (1877) och "Det gamla Egypten i dess minnesmärken och i dess förhållande till Palestina och Grekland" (s. å., "Vår tids forskning", bd 4); G. Ebers, "Aegypten in bild und wort" (2 bd, 1879—80); A. Erman, "Aegypten und aegyptisches leben im altertum" (2 bd, 1885—87); K. Piehl, "Från Nilens stränder" (1895) och "Bilder från Egypten" (1896). I B. Cronstrands "Efterlemnade skrifter" (1878) finnas meddelanden om E. — Reseskildringar finnas af E. Pococke, K. Niebuhr, J. L. Burckhardt, H. Brugsch, R. Lepsius, O. von Knorring och A. B. de Guerville (sv. öfv. 1906). — Resehandböcker af Meyer, Bædeker och Murray. K. P. (-st -son.)

E. en del af det arabiska kalifatet (omkr. 640—870). Då Amru l. Amr ibn al-Assi (se d. o.) eröfrade E. omkr. 640, öfvergick landet i kalifernas händer. Därefter blef, genom islams utbredning, det arabisk-muhammedanska elementet härskande, hvilket det fortfarit att vara ända till nyaste tid. Alexandrias glans slocknade; dess lärde flydde till Konstantinopel, och världshandeln flyttade sig därifrån. Under de första kalifdynastierna, *omajjaderna* (661—750) och *abbasiderna* (750—870), var det dock ännu en härd för muhammedansk bildning och konst; men den allmänna förvirring, som följde på kalifatets sönderfallande, bragte det i ett allt beklagansvärdare tillstånd, och befolkningen suckade under ett ostadigt och godtyckligt främlingsvälde.

E. såsom självständig muhammedansk stat (870—1517). 870 gjorde sig ståthållaren Ahmed ibn Tulûn oberoende af den abbasidiske kalifen, och hans dynasti, *tuluniderna*, rådde därefter öfver E. till

933. E. återförenades nu för föga mer än ett år med kalifatet, men redan. 935 gjorde sig ståthållaren Muhammed el-Ikschid oberoende, och hans ätt, *ikschididerna*, råddc öfver landet till 969, då det eröfrades af Mu'iss-ad-din af *fatimidernas* (se d. o.) dynasti. Denne från Tripolis kommande eröfrares fältherre Djauhar grundlade Masr el-kahira (d. ä. "det segerrika Masr", nuv. Kairo), som sedan förblifvit E:s hufvudstad. De fatimidiske kaliferna (969—1171), i början mäktiga och eröfrande, fingo slutligen se Jerusalems kristna konungar framför Kairos portar och tvungos att söka hjälp hos sina trosfränder seldschukerna i Syrien. Den frejdade Saladin, Ejubs son, åtföljde den seldschukiska undsättningshär, som anfördes af hans farbror Schirkuh, hvilken 1168 gjorde sig själf till E:s vesir. 1169 efterträddes han af Saladin, som då snart stötte bort fatimidkalifen och för egen räkning tog landet i besittning, 1171. Saladin (se d. o.), stiftaren af *ejubidernas* härskarätt (1171—1250), förenade E. jämte Syrien, delar af Arabien och Eufratländerna m. m. under sin spira. Efter hans död (1193) blef E., under en af hans söner, åter ett rike för sig. En af Saladins efterträdare, Melik es-Salih (Ejub), köpte omkr. 1240 tusentals slafvar från Tjerkessien och Turan, lät öfva dem i vapnens bruk och bildade af dem en fruktansvärd lifvakt, det s. k. mamlukernas (d. ä. slafvarnas) garde. (I mindre skala tyckas dylika slafköp ha egt rum redan under fatimiderna.) Hans efterträdare, Turan-schah, hvilken 1250 tillfångatagit Ludvig den helige under dennes korståg och sedan lössläppt honom mot en dryg lösesumma, blef s. å. mördad af mamlukerna, hvilka nu blefvo E:s herrar. Mamlukerna förde ett fasansfullt regemente, och deras sultaner, hvilka efterträdde hvarandra i rask följd, slutade oftast så, att de med sitt eget blod färgade den tron, som de vunnit genom att utgjuta sina företrädares. Trots sina inbördes strider utvecklade mamlukerna under de turanske *bachriternas* l. *baharidernas* dynasti (1260—1382), särskildt under Bibars I (se d. o.) och Nasir ed-din Muhammed (1293—1341), en förvånande kraft utåt. De jagade mongolerna öfver Eufrat, förstörde de sista spillrorna af de västerländske kristnes välde i Syrien (genom eröfringen af Acre 1291) och blefvo härskare öfver ett rike, lika stort som fordom Saladins. I rättrogna muhammedaners ögon vann E. ej ringa glans därigenom, att Bibars 1261 gaf fristad i Kairo åt en ättling af de abbasidiske kaliferna i Bagdad, hvarefter vid därvarande hof som ett ärftligt andligt ämbete upprätthölls ett skuggkalifat ända till landets eröfring af turkarna 1517 (jfr Kalifat). Med den frejdade Barkuk, som 1382 störtade den siste bachritiske regenten och dog 1399, bestegs tronen af en ny mamlukdynasti, de tjerkessiske *bordjiternas*. Den mest betydande af dithörande mamluksultaner var Kansuh el-Ghury (1501—16), hvilken 1503—13 bekrigade portugiserna i Indiska oceanen för att åt sig och venezianerna rädda handeln på Indien. Genom det stöd han lämnade schah Ismaïl Safi i Persien kom han i tvist med osmanerna, och deras sultan Selim I, som ytterligare harmades öfver, att Kansuh gifvit fristad i E. åt en turkisk tronpretendent, inföll 1516 i Syrien och slog mamlukhären vid Marj-Dābik nära Aleppo. Kansuh stupade, och hans efterträdare, Tuman bej, den siste mamluksultanen, förmådde ej hindra Selim från att 1517 eröfra Kairo och hela E.

E. såsom turkisk provins till Bonapartes expedition (1517—1798). Selim lät styra den nya provinsen genom ofta ombytta turkiska ståthållare, men mamlukernas välde var dock störtadt mera till formen än i verkligheten. De mamlukiske provinshöfdingarna (bejerna) härskade nämligen nästan oinskränkt, hvar i sin ort, och deras valde ledare, som fick titeln *scheich-ul-beled* ("landets höfding") blef ofta den verklige regenten, medan den turkiske paschans makt var illusorisk. Den infödda befolkningen förtrycktes lika skoningslöst som före den turkiska eröfringen. En af de mäktige provinshöfdingarna, Ali bej, 1763 vald till scheich-ul-beled, förklarade sig 1768 oberoende af den turkiske sultanen och lät genom scheriffen af Mekka utropa sig till storsultan öfver E. Han inryckte äfven eröfrande i Syrien, men blef där mördad, hvarefter några andra bejer, till namnet erkännande Portens öfverhöghet, ryckte till sig regeringsmakten i E. En vändpunkt i det af mamlukernas vilda krigarkast utpinade landets historia inträdde genom Napoleon Bonapartes, närmast af förhoppningar om att kunna tillintetgöra Englands levantiska handel och makt i Asien föranledda, ryktbara expedition till E. 1798.

E. från Bonapartes expedition till den engelska ockupationen (1798—1882). I spetsen för 40,000 man och med en väldig transportflotta gick Bonaparte i maj 1798 till segels i Toulon. Under vägen eröfrade han Malta, och 1 juli landsteg han vid Alexandria — allt under det engelsmännen med en fruktansvärd flotta under Nelson spanade efter honom ute på hafvet. Den franska flottan ankrade vid Abukir, men Bonaparte, som tagit Alexandria med storm, ryckte an mot Kairo. Mamlukerna, som till en början öfverraskades, angrepo fransmännen under vägen, men utan framgång, och blefvo i grund slagna vid pyramiderna, 21 juli. Medan Bonaparte fullbordade Nedre E:s eröfring, förstörde engelsmännen, under Nelson, den franska flottan vid Abukir (1 aug.). Denna händelse gaf Turkiet, under hvilket land E. då lydde, mod att förklara fransmännen krig. Bonaparte inväntade ej den nye fiendens ankomst, utan uppsökte honom i Syrien. Efter ett tre månaders fältåg (febr.—maj 1799), hvarunder han förgäfves belägrade det af Achmed Djessar och sir Sidney Smith försvarade S:t Jean d'Acre, återvände han till E., hvarest under tiden en turkisk kår hade landstigit och eröfrat Abukir. Sedan Bonaparte, 25 juli 1799, tillintetgjort denna kår, återvände han i aug., af politiska skäl, hemligen till Europa och lämnade E:s försvar åt general Kléber. Denne omintetgjorde ett nytt turkiskt landstigningsförsök, 1 nov. 1799, och vann 20 mars 1800 vid Matarije (Heliopolis) en lysande seger öfver storvesirens åtta gånger starkare här. Menou, hvilken, efter det Kléber 14 juni 1800 blifvit mördad, öfvertagit befälet, led flera gånger nederlag mot den under sir Ralph Abercrombys befäl stående engelska kår, som i mars 1801 landstigit, och tvangs af dennes efterträdare, general Hutchinson, att 1 sept. 1801 sträcka gevär i Alexandria. Fransmännens expedition förverkligade visserligen

ij de med densamma åsyftade högtflygande pla-
erna, men återskänkte i stället mänskligheten ett
ar årtusenden af dess civilisationshistoria. Bona-
arte, liksom fordom Alexander den store, åtföljdes
ämligen på sitt tåg af en hel stab af lärde,
vilka, under skydd af franska bajonetter, anställde
orskningar, i synnerhet arkeologiska, och därigenom
örjade sprida ljus öfver det gamla sagolandets
orntid (se Egyptologi). För öfrigt medförde
ändelserna under åren 1798—1801 den erfaren-
eten, att E., framför allt genom sitt i kommersiellt
ch politiskt afseende viktiga läge, icke längre
unde lämnas utan afseende af Europas statsmän.
)cksåa hafva alltsedan den franska expeditionen
ådde vetenskapen och den internationella politiken
aer och mer dragit detta land inom den europeiska
ulturens krets.

Efter fransmännens aftåg försökte mamlukerna att
ed brittisk hjälp återupprätta sitt välde; men genom
le albanesiska truppernas tapperhet lyckades Tur-
iet omintetgöra detta försök. En af dessa truppers
ugligaste befälhafvare, den äregirige och kraftfulle
Muhammed Ali, blef 1805 landets guvernör,
ch med hans förvaltning började ett nytt tidsskede
E:s historia. En brittisk expedition till E. 1807
nedförde en rad svåra förluster för engelsmännen
ch ledde till den snöpliga kapitulationen vid El-
lamad. De förnämste mamlukerna lockades af
Muhammed Ali några år senare förrädiskt till en
est i Kairo, och där lät han (1 mars 1811) ned-
kjuta dem, hvarefter ett allmänt blodbad anställdes
på mamlukerna. Sålunda gjorde han sig till herre
öfver E., där han genom en rad af reformer gaf
in makt åtminstone skenbar styrka och landet ord-
ning: han upprättade en inhemsk armé, som inöfvades
på europeiskt vis, han lät bygga en flotta och ut-
föra storartade kanal- och dammbyggnader (bl. a.
Mahmudijekanalen, mellan Alexandria och Nilen)
samt införde bomullsodling och en dock med rätt
konstlade medel upprätthållen fabriksindustri. De
oerhördt stora summor, som kräfdes för hans orga-
nisationer och krigsföretag, skaffade han sig genom
reduktioner af moskéers och fromma stiftelsers gods
samt genom att tillegna sig enskilda personers jord
och införa ett tryckande monopoliserings- och be-
skattningssystem. Sedan Muhammed Ali fått E.
fullkomligt i sin hand samt därjämte ökat sitt om-
råde och sitt namns glans genom betydande eröf-
ringar, dels på Arabiens västkust efter ett fram-
gångsrikt krig med vahhabiterna (1811—18), dels
i Nubien och Kordofan (1820—22), koncentrerade
han sina ansträngningar på att göra sig fullständigt
fri från beroendet af Porten och med fransk hjälp
grunda ett stort levantiskt välde. (Se härom när-
mare art. Muhammed Ali.) Fastän han ener-
giskt understödt sultanen mot de upproriske gre-
kerna (1821—28), grep han 1831 till vapen mot
sin öfverherre, och hans son Ibrahim aftvang, efter
ett segerrikt fälttåg i Syrien och Mindre Asien,
sultanen fredsfördraget i Kutaia (6 maj 1833),
hvarigenom denne — under fransk-engelsk påtryck-
ning, framkallad af faran för en rysk intervention
— ökade Muhammed Alis ståthållarskap för lifs-
tiden med Syrien. Stridens förnyade utbrott (1839)
ledde till en af lord Palmerston skickligt ledd in-
tervention af stormakterna (utom Frankrike), och
Muhammed Ali måste nöja sig med E. och de
eröfrade Nilländerna som ärftligt ståthållarskap med
senioratsarföljd efter turkisk lag, hvarjämte han
nödgades minska härens styrka, erlägga årlig tribut,
uppbära skatterna i sultanens namn och föra turkisk
flagga (hatt-i-scherifen af 13 febr. 1841). Muham-
med Ali var nu en bruten man och blef under sina
sista år svagsint, hvadan regeringen öfvertogs först
af Ibrahim (juli—nov. 1848) och efter dennes död
af Muhammeds sonson Abbas pascha, hvilken
vid farfaderns död (2 aug. 1849) också formellt
blef hans efterträdare. Under hans regeringstid
(1849—54) inträdde en rätt våldsam muhamme-
dansk reaktion mot Muhammed Alis "europeise-
rande" politik: monopolen afskaffades, fabrikerna
stängdes, krigsmakten minskades ytterligare o. s. v.
Under Krimkriget lämnade Abbas sin öfverherre
sultanen lojalt understöd genom en egyptisk hjälp-
kår. Abbas, som 13 juli 1854 fanns död i ett
ensligt palats, troligen mördad af några slafvar,
efterträddes af sin farbroder Said pascha
(1854—63), hvilken erhållit en vårdad fransk upp-
fostran och särskildt i början af sin regering vidtog
flera om upplyst klokhet vittnande styrelseåtgärder.
De århundraden igenom och ej minst under Muham-
med Ali skoningslöst förtryckte och genom dryga
skatter och dagsverken utpinade bönderna (fellaherna)
återfingo visserligen ej eganderätten till jorden, men
erhöllo dock genom dagsverkstvångets inskränkande
och ökad förfoganderätt öfver skörden afsevärd
lindring i sin svåra ställning. Said införde äfven
en bestämd skillnad mellan sina personliga utgifter
och statens samt utfärdade lagar mot slafveri och
slafhandel. För kommunikationerna sörjde han bl. a.
genom beviljande (1856) af koncession åt ett af
F. de Lesseps bildadt bolag för byggande af en
kanal genom näset vid Sues, hvarjämte järnvägs-
linjen Alexandria—Kairo fullbordades under hans
regering. Men trots de goda åtgärderna för landets
lyftning gjorde det allmänna välståndet inga fram-
steg, ty Saids slösande frikostighet och dyrbara hof-
hållning slukade alla tillgångar. Said dog 18 jan.
1863. Hans efterträdare var Ibrahim paschas son
Ismail (1863—79). De stora politiska och mili-
tära framgångarna, den rastlösa verksamheten för
landets materiella förkofran, Sueskanalens fullbordan
och högtidliga öppnande under ruinerande ståt (nov.
1869), den uppmärksamhet, som skänktes Europas
opinioner, vetenskap och konst, allt detta kastade
ett förvillande sken af storhet och förfining öfver
början af Ismails regering — den man, som med
sina brådstörtade reformer tycktes framför allt fika
efter Europas bifallssorl och penningar, och som
frossade i orientalisk yppighet på europeiska kapital
samt slutligen nödgades såsom bankruttör gå från
land och rike. En af Ismails första regeringsåtgärder
var att, i sin myndighets intresse, söka inskränka
de rättigheter Sueskanalbolaget fått af hans före-
trädare eller själf tillvällat sig, t. ex. dagsverken
af befolkningen och stora landsträckor på kanalens
båda sidor. Efter långvariga underhandlingar, i
hvilka kejsar Napoleon togs till skiljedomare och
fällde utslaget, uppgjordes 1864 en någorlunda
tillfredsställande öfverenskommelse, men först sedan
Ismail förbundit sig att gifva bolaget oerhördt stora
summor i ersättning. Dyrt måste Ismail också be-
tala hvarje eftergift, som Porten gjorde i sin öfver-
höghet öfver E. Fermanen af 21 maj 1866 ändrade

den förut gällande (seniorats-)arffölden till hans förmån därhän, att ståthållarvärdigheten blef ärftlig för hans manliga efterkommande i rakt nedstigande led, och fermanen af 8 juni 1867 förlänade honom titeln ”kediv” (”härskare”) i st. f. ”vali” (ståthållare). Efter att tid efter annan ha köpt sig nya ökade rättigheter samt därvid på gåfvor åt sultanen och mutor åt hans hofgunstlingar nedlagt stora penningsummor, förvärfvade Ismail slutligen genom fermanen af 8 juni 1873, hvilken upphäfde alla föregående specialfermaner, nästan fullständig politisk självständighet åt E. De enda inskränkningar Ismail måste underkasta sig voro, att han skulle låta prägla myntet i sultanens namn, vid armén och flottan begagna turkisk fana och flagga samt årligen, sasom tecken till sitt vasallskap, betala sultanen en jämförelsevis obetydlig tributsumma (inemot 14 mill. kr.). Äfven genom eröfringar sökte Ismail öka sin makt. 1869—73 lade engelsmannen Baker i spetsen för en kostsam expedition uppför Nilen hela flodlandet upp till de stora källsjöarna under kedivens spira. Schweizaren Munzinger eröfrade 1872 för E:s räkning ett par distrikt (Bogos och Mensa) i norra Abessinien, men Ismails försök 1875—77 att intaga återstoden af detta rike misslyckades, hvaremot det stora landet Dar-Fur 1874 eröfrades af egyptiska trupper. En af kedivens son Hassan anförd kår på 6,000 man sändes under rysk-turkiska kriget till sultanens hjälp. Jämsides med Ismails försök att höja E:s yttre makt pågingo hans af europeiska rådgifvare ifrigt uppmuntrade och i pressen förhärligade reformsträfvanden: ett slags folkrepresentation infördes (1866), internationella domstolar för afdömande af tvister mellan infödingar och främlingar upprättades (1875; se därom Internationella domstolar), den traditionella koranrätten ersattes genom en på europeiska rättsgrundsatser hvilande lagbok (promulgerad 1 jan. 1876), den koptiska årsberäkningen måste vika för den gregorianska kalendern (1875), järnvägs- och ångbåtslinjer upprättades, ett ordnadt post- och telegrafväsen infördes o. s. v. Krigsföretagen, reformerna, ett hejdlöst slöseri och — ej minst — de europeiske ockrare, som anlitades vid de allt tätare återkommande nya statslånens upptagande, bragte snart finanserna i en ohjälplig förvirring. I nov. 1875 måste kediven för omkr. 4 mill. pd st. sälja sina 176,602 Sueskanalaktier till England och inhämta råd af en till E. utsänd skicklig engelsk finansman (Cave), på hvars yrkande en stor del af statsinkomsterna i maj 1876 ställdes under internationell kontroll (*caisse de la dette*). Men intet hjälpte. I maj 1876 inställde Ismail utbetalningen af de förfallna räntorna på såväl sina egna som statens lån. England måste slutligen träda emellan med förskott för utbetalningen af de förfallna räntekupongerna, hvilka till största delen befunno sig i händerna på engelsmän. Frankrike och England sökte därefter en längre tid gemensamt (*the dual control*) ordna de egyptiska finanserna. Utlednen vid dessa makters förmynderskap, afskedade kediven, i april 1879, sin i sept. 1878 tillsatta ”konstitutionella” ministär (Nubar pascha var premiärminister, engelsmannen Rivers Wilson finansminister och fransmannen de Blignières arbetsminister) samt kungjorde en ”nationell” finansplan, genom hvilken de europeiske fordringsegarna lupo fara att förlora sina penningar. Tyskland, Österrike-Ungern och Frankrike protesterade mot kedivens åtgärd, och han uppmanades att abdikera. Då Ismail nu vände sig till sultanen med begäran om förhållningsorder, gaf denne vika för västmakternas påtryckningar och förklarade honom afsatt (26 jan. 1879) samt underrättade honom om, att hans son Tevfik (f. 1852) utsetts till hans efterträdare. Ismail måste foga sig i det oundvikliga; han tillbragte sina sista år i Europa och afled i Konstantinopel 1895.

Tevfik (1879–92) återupplifvade i sept. 1879 anordningen med finansernas skötsel genom en engelsk och en fransk kommissarie i gemenskap (”the dual control”), och de båda kommissarierna (Evelyn Baring och de Blignières) lyckades återupptaga räntebetalningen på skulder och bringa budgeten någorlunda i jämvikt. De saknade emellertid maktmedel att vid konflikter med de egyptiske statsmännen göra sin mening gällande, Baring förflyttades redan 1880 till Indien, och mot ”främlingsväldet” uppkom starkt missnöje, särskildt framkalladt af att räfst anställts med den snikna ämbetsmannakåren och att hären förminskats. Ett språkrör funno de missnöjde i Achmed Arabi pascha (se Arabi), en infödd officer, som ställde sig i spetsen för ett militäriskt nationellt parti, förmådde kediven att (sept. 1881) afskeda premiärministern Riaz pascha och sammankalla en notabelförsamling, hvarpå Arabi 1882 som krigsminister pockade på upphäfvande af den europeiska finanskontrollen och de främmande ämbetsmännens afl ägsnande. Då den mot utlänningarna upphetsade pöbeln tillställde blodiga uppträden i Alexandria (11 juni s. å.) och Arabi armerade forten däromkring, föranledde däraf befälhafvaren för den utanför staden liggande engelska eskadern att bombardera Alexandria (11—13 juli) och intaga forten. Den till följd däraf i staden utbrytande anarkien nödvändiggjorde Alexandrias besättande med engelska trupper. Arabis resning kufvades sedan genom general Wolseleys seger vid Tell el-Kebir (13 sept.), och med stöd af den brittiska ockupationshären återställdes kedivens myndighet. J. Th. W. (V. S—g.)

E. under den engelska ockupationen (sept. 1882—närv. tid). Frankrike hade afböjt det engelska förslaget om gemensam intervention, och den genom ockupationen återställda ordningens tryggande kom därför att åligga England ensamt. Mot allmän förväntan proklamerades ej något brittiskt protektorat, men utrikesministern lord Granville meddelade (3 jan. 1883) stormakterna, att ockupationshären skulle stanna, till dess ”landets tillstånd och organiseringen af lämpliga medel för upprätthållande af kedivens myndighet medgåfve dess återkallande”. Under tiden förbehöll sig engelska regeringen att ”gifva råd med syfte att trygga, att den nyupprättade ordningen blir af tillfredsställande karaktär och innefattar elementen af stabilitet och framåtskridande”. Denna rådgifvande myndighet har sedan alltjämt utöfvats af brittiske generalkonsuln i Kairo, hvilken äfven — i likhet med bl. a. den franske — för titeln ”ministre plénipotentiaire”. Till namnet blott en utaf diplomatiska kårens medlemmar, är han faktiskt E:s regent. Ämbetet innehades först af sir E. Malet, men sedan jan. 1884 har denna post oafbrutet fyllts af sir Evelyn Baring (nu lord Cromer, se Baring 10). I sina instruktioner till denne (af 2 jan. 1884) framhöll Granville, att engelska re-

geringens råd i viktiga statsangelägenheter måste följas och att ”de ministrar och provinsguvernörer, som icke foga sig därefter, måste upphöra att innehaʼ sina ämbeten”. Det engelska inflytandet på E:s styrelse inskränktes emellertid, i synnerhet i början, af flera omständigheter, t. ex. hänsyn till utländska undersåtars många på de s. k. ”kapitulationerna” grundade privilegier inom det turkiska riket, hvaraf E. till namnet utgör en del, det starka inflytande den internationella skuldförvaltningen (*caisse de la dette*) utöfvade öfver statsinkomsternas användning, vidare kedivens, ämbetsmännens och befolkningens misstro mot främlingarna samt den franska diplomatiens ständiga försök att bereda de engelske maktinnehafvarna svårigheter. Likvidationslagen (af juli 1880) inskränkte äfven, i statens europeiska fordringsegares intresse, väsentligt den egyptiska regeringens och dess rådgifvares finansiella handlingsfrihet. — Som utomordentlig brittisk kommissarie i E. (okt. 1882—apr. 1883) inledde lord Dufferin den nya reform-eran, men hans optimism motsvarades ej af verkligheten. En häftig koleraepidemi och det fruktansvärda upproret i Sudan beredde 1883 regeringen oanade svårigheter. Den till ”mahdi” utropade upprorsledaren Muhammed Ahmed (se d. o.) tillintetgjorde vid Kashgil i Kordofan (5 nov.) den af Hicks pascha anförda här, som afsändts att betvinga honom. Då Gladstones ministär ville undvika allt ansvar för Sudan och E. själf saknade de militära och ekonomiska förutsättningarna för att på egen hand kufva upproret, genomdref Baring enligt order hemifrån, att egyptiska regeringen beslöt Sudans uppgifvande (efter en ministerkris i jan. 1884, då Nubar pascha blef konseljpresident). För att återhämta de i Sudan ännu kvarvarande garnisonerna (särskildt den i Kartum), utsändes general Gordon, hvilken emellertid i stället själf blef där innesluten af mahdisterna. Kartums trångmål nödgade engelska regeringen att ingripa, men den för sent utsända och illa planerade undsättningsexpeditionen hann ej fram; Kartum föll, och Gordon stupade (26 jan. 1885). Efter denna katastrof voro de brittisk-egyptiska trupperna för otillräckliga för att gå anfallsvis till väga mot ”mahdin”. Man måste inskränka sig till att skydda själfva E. och hindra mahdistskarorna att nedtränga n. om Wadi Halfa (se närmare Sudan). — Under dessa mångårens år lades i stillhet grundvalarna till den nya egyptiska samhällsordningen. Den demoraliserade egyptiska armén reorganiserades grundligt af dess nye öfverbefälhafvare (”sirdar”) sir Evelyn Wood, hvilkens verk sedan fortsattes af hans efterträdare, generalerna Grenfell, Kitchener och Wingate, så att hären ej blott blifvit fullt dugande att fylla sin främsta uppgift, E:s försvar, utan äfven förmått utföra Sudans återeröfring. Än märkligare är den enastående förbättring, som trots ogynnsamma omständigheter snart började inträda i E:s finanser. Sedan ”the dual control” afskaffats i jan. 1883, har högsta finansledningen utöfvats af statens engelske ”finansielle rådgifvare”, hvilken post fått en rad synnerligen skickliga innehafvare (sir Auckland Colvin, sir Edgar Vincent, sir Eldon Gorst m. fl.), och dessutom ha som understatssekreterare i finansdepartementet skickliga europeiska finansmän, såsom österrikaren Blum pascha, sir (nu lord) Alfred Milner m. fl., uppburit denna den mödosammaste af egyptiska förvaltningsgrenar. Genom Londonkonventionen af 1885 medgafs någon lindring i den stränga likvidationslagen af 1880 och erhölls ett af stormakterna garanteradt lån på 9 mill. pd st., hvaraf 1 mill. trots den rådande finansnöden anslogs till storartade vattenbyggnadsföretag. Dessas gynnsamma återverkan på jordbrukets ställning och en genomgripande förändring i skattläggning och skatteuppbörd ha möjliggjort en rask tillväxt i statens inkomster, utan att den förut ständigt utpinade bondebefolkningen därigenom oskäligt betungats. Vattenbyggnadsföretagen ha ledts af framstående engelska fackmän, bland hvilka må nämnas sir Colin Scott Moncrieff, som först organiserade denna förvaltningsgren och jordningställde den förut obrukbara, af Mougel bey på 1860-talet byggda stora Nildammen (”Barrage du Nil”) i deltat, öfver Rosette- och Damiettearmarna, och sir William Garstin, skaparen af de stora dammbyggnaderna vid Assuan (se Assuandammen) och Siut (se pl. I, fig. 2) i Öfre Egypten. Polisväsendet har omorganiserats af Baker pascha, och äfven inom rättskipning och undervisningsväsen ha genomgripande reformer genomförts. — Till följd af meningsskiljaktigheter med Baring afgingo såväl Nubar pascha (1888) som hans efterträdare Riaz pascha (1891) från konseljpresidentsämbetet, men dessa konflikter voro af ringa betydelse i jämförelse med den, som utbröt, då kediven Tevfiks son och efterträdare, Abbas Hilmi, som besteg tronen vid faderns död 7 jan. 1892, började systematiskt motarbeta sina mäktige engelske ”rådgifvare”. Han afskedade plötsligt den engelskvänlige konseljpresidenten Mustafa pascha Fehmi (jan. 1893) och tillsatte en annan, hvilken han dock genom lord Cromers ingripande genast nödgades utbyta mot Riaz pascha. (Riaz efterträddes sedermera af Nubar, apr. 1894—nov. 1895, och denne af Mustafa Fehmi, som ännu är ministärens chef.) Än svårare blef konflikten, då den unge kediven sökte undergräfva disciplinen inom armén och de brittiske officerarnas prestige bland de infödde soldaterna. Han nödgades då — våren 1894 — af Cromer att utfärda en generalorder, innehållande ampla loford öfver tillståndet i armén och uttalande hans tillfredsställelse med de brittiske officerarnas verksamhet. Sedan dess ha inga svårare konflikter mellan kediven och det engelska inflytandets representanter inträffat. Abbas har med åren lärt sig uppskatta detta inflytandes många goda sidor, och afslutandet af den engelsk-franska öfverenskommelsen af april 1904 (”ententen”) har tryggat engelsmännens ställning i E. mot alla direkta och indirekta angrepp från franskt håll. Genom denna öfverenskommelse modifierades äfven — med senare vunnet samtycke af öfriga makter — Londonkonventionen därhän, att ”caisse de la dette” förlorade sitt forna inflytande öfver förvaltningen och statsinkomsternas användning samt hänvisades till sin ursprungliga uppgift att tillvarataga statens fordringsegares intressen. En gränskonflikt med Turkiet (på Sinaihalfön), ej utan samband med ”panislamitiska” sträfvanden att höja sultanens auktoritet äfven i E. på ”de otrognes” bekostnad, löstes 1906 genom brittisk påtryckning på sultanen till E:s förmån. — Om Sudans återeröfring genom de båda ”sirdarerna”, Kitchener, som 2 sept. 1898 slog den mahdistiske kalifen vid Omdurman samt återtog Kartum, och sir Reginald Wingate, som 25 nov. 1899 tillintetgjorde dervischernas härsmakt vid Om Dubreikat,

samt om de därigenom åt E. återvunna provinsernas organisering se Sudan.

Litt. om E:s historia efter 640: Mouriez, ''Histoire de Méhémet Ali'' (4 bd, 1855—58), De Lesseps, ''Le canal de Suez'' (1875), Wingate, ''Mahdiism and the Sudan, 1881—90'' (1891), lord Milner, ''England in Egypt'' (synnerligen värdefull, 1:a uppl. 1892, 11:e uppl., fortsatt till 1904 af Clinton Dawkins och Eldon Gorst, 1904), Muir, ''The mameluke or slave dynasty of Egypt 1260—1517 A. D.'' (1896), Bourget, ''La France et l'Angleterre en Égypte'' (1897), Alford och Sword, ''The Egyptian Sudan, its loss and recovery'' (1898), D. A. Cameron, ''Egypt in the nineteenth century'' (s. å.), Willcocks, ''Egyptian irrigation'' (2:a uppl. 1899) och ''The Assuan reservoir and Lake Moeris'' (1905), W. B. Worsfold, ''The redemption of Egypt'' (1900), L. Bréhier, ''L'Égypte de 1789 à 1900'' (1901), E. Dicey, ''The story of the khedivate'' (1902), A. Métin, ''La transformation de l'Égypte'' (1903), J. Barois, ''Les irrigations en Égypte'' (1904), C. de Freycinet, ''La question d'Égypte'' (1905), och sir A. Colvin, ''The making of modern Egypt'' (1906). Jfr dessutom lord Cromers innehållsrika officiella årsberättelser, ''Annual reports on the finances, administration and condition of Egypt, and the progress of reforms'' samt greve Gleichens officiella handbok ''The anglo-egyptian Sudan'' (2 bd, 1906). V. S—g.

Egyptens bäck, ett i gamla testamentet omnämndt vattendrag, som numera kallas Wadi el-Arisch, en sänka, som genomgår hela norra delen af Sinaihalfön och faller ut i hafvet vid El-Arisch.

Egypt exploration fund [i'djipt eksplårē'∫n fa'nd], eng. Se Egyptologi.

Egyptian ware [idji'pjən-*wä*ä], basaltgods. Se Wedgwood.

Égyptienne [e∫ipsiä'n], fr., *boktr.* Se Egyptisk stil.

Egyptiska darrvelsen, *zool.* Se Darrmalen.

Egyptiska gamen, *zool.*, en stundom förekommande benämning på asgamen (se d. o.).

Egyptiska glasögonormen, Aspis l. Uræus-

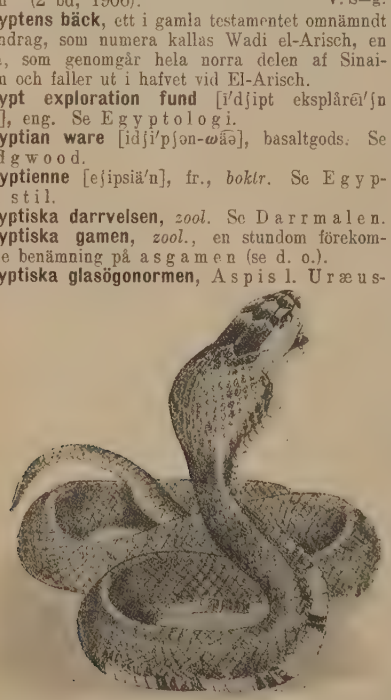

ormen, *Naja haje*, *zool.*, en till ormarnas ordning (*Ophidia*) och afd. *Proteroglypha* hörande art, som har sitt hemland i Afrika s. om Atlas. Den uppnår en längd af ända till 2 m. och har en grönaktig, brunfläckig färg. När ormen retas, blåser den upp halsen, ungefär på samma sätt som dess asiatiska släkting, hvars glasögonlika teckning på halsen dock saknas eller är otydlig. I Egypten, där den, såsom namnet antyder, är ganska allmän, var den i äldsta tider föremål för gudomlig dyrkan. De gamle egypternas gudar och konungar buro den i upprest ställning fäst i hufvudbonaden såsom sinnebild för absolut makt. Nu för tiden förevisas den icke sällan af gycklare och ormtjusare. I sitt fria tillstånd lifnär sig denna orm af allahanda mindre djur, synnerligast fält- och springmöss, ödlor, ormar, grodor o. s. v. Den är mycket giftig. J. G. T. (L—e.)

Egyptiska sparrar. Se Balks.

Egyptiska språket. Se Egypten, sp. 1472, Egyptisk skrift, Egyptologi och Koptiska språket.

Egyptisk klorös. Se Strongyloidea.

Egyptisk konst. Se Egypten, sp. 1474—77, och Egyptologi.

Egyptisk luftlök, *bot.* Se Lökslägtet.

Egyptisk mytologi. Se Egypten, sp. 1469—72, och Egyptologi.

Egyptisk salfva (*ungue'ntum ægyptiacum* l. *u. æruginis*), *med. farm.*, är icke längre i Sverige officinell, men finnes under växlande namn, såsom *mel* l. *oxymel æruginis* och *linime'ntum acetātis cuprici* (ed. V), upptagen i äldre upplagor af ''Pharmacopæa suecica''. Man beredde den genom att vid sakta eld under flitig omröring till stadga af en salfva inkoka en blandning af spansk gröna (5 dlr), vinättika (7 dlr) och renad honung (14 dlr). Denna beredning, som säges vara uppfunnen i Egypten (däraf namnet), har brun färg (af reducerad metallisk koppar och kopparoxidul). Den användes förr såsom ett retande medel, å slappa, orena sår o. d., men är numera öfvergifven af läkarna. O. T. S. (C. G. S.)

Egyptisk skrift. Den egyptiska skriften sönderfaller i 4 hufvudafdelningar: hieroglyfskriften, den hieratiska, den demotiska och den koptiska skriften. Hieroglyfskriften omfattar tiden från ung. 4:e årtusendet f. Kr. till omkr. 250 e. Kr. Den hieratiska skriften går jämsides med hieroglyfskriften från ung. 11:e dynastien till omkr. 700 f. Kr. Den demotiska skriften uppkom i 8:e årh. f. Kr. och var i bruk till 4:e årh. e. Kr. Den koptiska skriften daterar sig från 3:e årh. e. Kr., hade sin blomstringstid till 7:e årh. och upphörde inemot 17:e årh.

Hieroglyfskriften. Hieroglyferna (af grek. *hiero's*, helig, och *glyfē*, inristning) äro till sitt yttre i allmänhet afbildningar af sinnliga föremål; för öfversådighets vinnande indelar man dem i klasser, hvar och en omfattande skilda områden från sinnevärlden: 1:a klassen omfattar manliga individer; 2:a klassen kvinnor; 3:e gudar; 4:e delar af människokroppen; 5:e däggdjur; 6:e delar af däggdjur; 7:e fåglar; 8:e delar af fåglar etc. etc. Hieroglyfskriften kan sålunda sägas vara ideografisk l. bildskrift, men den eger ock beteckningar för artikulerade ljud, bokstäfver och stafvelser. De hieroglyfiska bokstäfverna äro 24. Stafvelsetecknen uppgå till ett mycket betydande tal. Exempel på

tafvelsetecken äro (en husplan) med värdet

er; (ett kärl) *ḥes*; (en spira) med värdena

echem och *cherp*. En och samma hieroglyf, som betecknar stafvelseljud, kan ha olika värden. Stafvelsetecknen kunna uppträda med eller utan fonetiska drabanter, s. k. komplement. De fonetiska komplementen afse att utmärka ett visst stafvelseteckens läsning, t. ex. ordet ”lefva” kan skrifvas

ānch l. med komplementen *n* och

ch l. med alla komplementen (*ā* + *n* + *ch*)

tskrifna. I samband med de fonetiska komplementen erinras om de s. k. fonetiska indikatorerna, d. v. s. en serie tecken, som fogas samman med ett visst stafvelsetecken för att angifva dess värde i ett fall till skillnad från andra fall. Exem-

pel: hieroglyfen ”söder”, kan läsas *res* l.

remā. För att markera den förra läsningen fogas

till *r*: *res*; för att ange läsningen *qemā*

insättes *ā*: . Utom nu nämnda element

äga hieroglyfskriften ideografiska tecken, s. k. determinativ l. begreppstecken, hvilka tjäna att bestämma ett ords betydelse. Determinativ åtföljа ej alla ord; i allmänhet fogas de endast till sådana fonetiska värden, som äro i behof af närmare förklaring genom ett betydelseangifvande tecken. De indelas i: 1) speciella l. egentliga determinativ; 2) generella l. allmänna determinativ. Ett speciellt l. egentligt determinativ är afbildning af ett särskildt

föremål, t. ex. a) ”en fisk” efter en ljud-

förbindelse med betydelsen ”fisk”:

rem; b) ”ett gråtande öga” efter en ljud-

förbindelse = ”gråta”: *rem*. Genom att noggrant återgifva ett föremål, ett tillstånd etc. ange de speciella determinativen ett ords exakta betydelse. De generella, allmänna l. s. k. klass-determinativen bestämma blott i allmänhet en ljudförbindelses betydelse, d. v. s. till hvilken kategori den hör. Exempel på generella determinativ äro:

”en sittande man med fingret i munnen”

efter ord, som betyda äta, dricka, skrifva, läsa, tänka; ”solskifvan” ⊙ efter ord, som beteckna dag, ljus, tid; ”papyrusrullen” determinativ för vetenskap och abstrakta; ”arm beväpnad med fården” för ord, som beteckna styrka och makt. Stundom kan en ljudförbindelse åtföljas af två determinativ, t. ex. *ṭen*, ”dela, afskära”; betecknar verktyget, knifven, och att handlingen sker med kraft. Någon gång förekomma ord med tre determinativ. För att vara fullständigt bör sålunda det skrifna egyptiska ordet bestå af: 1) ett eller flera fonetiska tecken; 2) ett eller flera determinativ; t. ex.

, *necht*, ”vara stark, kraftig”, sammansatt af n, , ”trädgren”, med värdet *chet* + dess fonetiska komplement = ch och = t + ”beväpnad arm” såsom allmänt determinativ. Hvad nu är sagdt gäller hufvudsakligen det bruk, som äldre tider gjort af hieroglyfskriften. En förändring af nämnda skrift kan spåras. Tidigt uppträder vid sidan af ofvan beskrifna hieroglyfer en s. k. enigmatisk skrift, ”gåtskrift” l. chiffer. De gamla stafvelsetecknen ha nu fått bokstafsvärde på så sätt, att respektive stafvelseteckens begynnande ljud gifvit upphof till det alfabetiska värdet. Den enigmatiska skriften, som hade till mål att vara en hemlighet för alla utom ett fåtal utvalda, uppträdde i början sparsamt. Inemot 4:e årh. f. Kr. kom den mera allmänt i bruk. De egyptiska monumenten från Ptolemaiernas och de romerske kejsarnas dagar erbjuda en serie nya bokstafstecken. Hieroglyfer, som fordom haft stafvelsevärden, få nu med bibehållande af äldre läsningar tillika rena bokstafsvärden. Detta gör, att de egyptiska skrifttecknen från nämnda tid bli snart sagdt otaliga. Ptolemaiertidens inskrifter kräfva därför vid tolkningen mycken omsorg och stor vaksamhet. Hieroglyfskriften uppträder i regel på egypternas fasta fornlämningar och gör därför skäl för namnet monumentalskrift. På monumenten äro hieroglyferna ordnade i lodräta eller vågräta linjer; i sistnämnda fall löpa de från vänster till höger eller från höger till vänster. Från hvilket håll läsningen i hvarje särskildt fall skall börja, visar de från människo- och djurvärlden hämtade teckenens riktning, hvilka alltid äro vända mot den läsande. Af hieroglyfernas karaktär såsom monumentalskrift följer, att de olika tecken, som ingå i ett ord, här och där ej stå i samma ordning, som de läsas, utan de äro i dekorativt syfte ofta anbragta så, att grupperna bilda ett symmetriskt helt. Hieroglyferna inristades på monumenten med ett hvasst verktyg, s. k. grafstickel. Stundom gick man till väga på annat sätt: med skrifröret (kalamus) utfördes först konturerna till hieroglyferna, hvilka därpå inristades eller målades. Självklart är, att inristning af hieroglyftexter var ett mödosamt och tidspillande arbete, i synnerhet som de offentliga monumenten kräfde ett konstnärligt återgifvande af hieroglyftecknen. För dagligt bruk blef det nödvändigt att gå mindre omständligt till väga. I stället för att detaljeradt teckna en viss hieroglyf drog man endast upp konturlinjerna till densamma. Så uppkommo de *lineära* hieroglyferna. Typiskt exempel på lincär hieroglyf är , uppkommen ur på så sätt att allt, som finnes inom konturlinjerna, utplånats. Ur de lineära hieroglyferna, af hvilka spår möta redan i de äldsta pyramidtexterna, utvecklade sig snart en kursivskrift, som vi kalla hieratisk.

Den hieratiska skriften (namnet lånadt från Clemens Alexandrinus, som med *gra'mmata hieratika'* betecknade en af egypternas skrifarter: den prästerliga skriften; jfr grek. *hieratiko's*, prästerlig) har sålunda uppkommit ur hieroglyfskriften genom

förenkling och förkortning af hieroglyferna. Exempel på hieratiska tecken med motsvarande hieroglyfiska förebilder äro: en uggla; en örn. Ett och samma hieroglyfiska tecken kan någon gang återgifvas med två olika hieratiska tecken, t. ex. en sittande man med fingret i munnen = och . Den hieratiska skriften löper från höger till vänster, vanligen i horisontala, mindre ofta i vertikala linjer. Den tecknades merendels på papyrus, men finnes äfven på tyg (mumiebindlar), trä (kistor, paletter och andra föremål) och lerkruksfragment (s. k. ostraka). Man kan särskilja åtminstone tre perioder i den hieratiska skriftens utveckling. Den äldsta typen är ett sammanhängande helt af tämligen klumpigt formade och massiva tecken, med få och föga vidlyftiga ligaturer. Detta är det gamla väldets hieratik. Skrifvarna använde då ett mycket bredt skrifrör (kalamus). En ur denna utvecklad och förädlad form visar oss de tebanska (18:e—20:e) dynastiernas hieratik, som i vissa handskrifter fängslar ögat genom sin skönhet. Skrifftecknen äro mera utdragna och smidiga; man sträfvar mer mot målet att göra hvarje ord till ett grafiskt helt. Ligaturer och smakfulla sammanskrifningar förekomma i mängd. Skrifvarens kalamus har blifvit smalare. Från den 20:e dynastiens senare dagar räknas hieratikens tredje period. Skriftdragen blifva mycket fina och smala, deras höjd öfver linjen reduceras snart till hälften mot förr. Ligaturerna blifva så godt som förhärskande och till den grad kursiverade, att man ofta nog endast genom ytterst omständliga jämförelser kan bestämma en grupps hieroglyfiska motsvarighet. Från denna tid förskrifver sig en stor del af de sigler, som göra den demotiska skriften så svårläst. Skrifvarens kalamus har nu blifvit ytterst fint skuren, troligen ungefär som våra gröfre stålpennor.

Den demotiska skriften (namnet från Clemens Alexandrinus; jfr grek. *demotikó's*, folklig; folkskriften l. den enchoristiska enl. Herodotos) har utvecklat sig ur den hieratiska skriften på samma sätt som denna ur den hieroglyfiska. Följaktligen bör hvarje demotiskt tecken ha sin hieratiska förebild, men på grund af långt drifven kursivering är det förbundet med mycket besvär — understundom snart sagdt omöjligt — att återföra ett demotiskt ord på dess hieratiska och ytterst på dess hieroglyfiska urform. Den demotiska skriften har, äfven den, bibehållit jämsides med fonetiska tecken ett stort antal ideografiska. Af vikt är att ihågkomma, att olika hieratiska tecken, som på grund af fonetisk eller grammatikalisk samhörighet hopskrifvits, i demotiskan förenats till ett enda; vidare att ett demotiskt tecken ofta har flera värden, d. v. s. att det kan återgifva flera hieratiska tecken. Den demotiska skriften går alltid från höger till vänster. Fonetiska tecken äro ibland placerade öfver och under hvarandra, hvilket påminner om hieroglyfskriften. Demotisk skrift var hufvudsakligen afsedd för privat bruk samt för regeringsskrifvarnas och ämbetsmännens arbete. Den har äfven användts på offentliga monument, t. ex. på Rosettestenen. Liksom den hieratiska skriften har ock den demotiska varit underkastad utveckling. Under första perioden äro bokstäfverna kraftigt och fast tecknade och komma till det yttre mycket nära de hieratiska. Manuskripten från denna tid äro svåra att dechiffrera på grund däraf, att skriften är så uppblandad med hieratiska tecken, att en bestämd åtskillnad mellan äkta demotiska tecken och sådana, som lånat sin form från hieratiken, knappast kan göras. Den andra perioden karakteriseras af större precision, hvad det grafiska beträffar. De olika tecknen ha fått en bestämd och smakfull form; skriften löper mera lätt och ledig. Under den tredje perioden blir skriften finare och synnerligen elegant; de olika tecknen äro smidigt återgifna, och en stark kursivering har genomgående gjort sig gällande.

Den koptiska skriften omfattar 31 bokstäfver, af hvilka 24 äro lånade från grekiska alfabetet och de återstående 7 härledda ur demotiska och hieroglyfiska tecken. Dessa 7 äro: ⲯ = demot. = hieregl. *š*; ⲥ = demot. = hieregl. *χ*: ⲭ = demot. = hieregl. *t'*; ⲫ = demot. = hieregl. *f*; ϩ = demot. = hieregl. *h*; ϭ = demot. = hieregl. *k*: ϯ = hieregl. *ti* (*tu*).

Koptiska handskrifter låta oss skilja mellan två skriftarter, den sahidiska och den bohairiska. Den förra är i äldre tid tjock och kantig, i yngre tid afrundad och hopträngd. Den senare är mera vidlyftigt hållen och utstyrd med slängar. För att markera ordskillnaden betjänar sig den koptiska skriften delvis af särskilda tecken: i sahidiskan tvärstreck, punkt, apostrof och cirkumflex; öfver kortare ord sättes ofta ett streck. Vidare nyttjas för större tydlighets skull s. k. stafvelsaccenter. Sahidiska skriften förser hvarje konsonant (hufvudsakligen likvida), som med hjälp af förslags-*e* l. tillsammans med en föregående konsonant förmedelst *e* bildar en stafvelse, med ett streck, som sättes öfver, t. ex. ⲛ̄ *en*, ⲙ̄ *em*, ⲃ̄ⲗ *bel* etc. Den bohairiska accentuationen är något olika; ett ⲛ l. ⲙ, som skall utläsas med förslags-*e*, får öfver sig en punkt; så ock den första af två begynnande konsonanter samt hvarje vokal, som börjar en stafvelse och ensam bildar sådan; stundom ersättes denna punkt med en accent grave, t. ex. ⲛ̀ l. ⲛ̀ *en*, ⲙ̀ l. ⲙ̀ *em*; ⲙ̀ⲧⲟⲛ *emton*: ⲉ̀ⲃⲟⲗ *e-bol*. Af brukliga förkortningar märkas ⲓ̅ⲏ̅ⲥ̅ och ⲓ̅ⲥ̅ för ⲓⲏⲥⲟⲩⲥ *Jesus* och af sigler ☧ för ⲥⲧⲁⲩⲣⲟⲥ *kors*.

Grundlig kännedom om koptiskan är af vikt för förståelse af fornegyptiska skriften och språket. Det var ock med hjälp af denna fornspråkets anförvant, som man lyckades lösa hieroglyfernas gåta. I 4:e årh. e. Kr. upphörde fornegyptisk skrift öfver hufvud. Från denna tid till början af 19:e årh. har kunskapen om Egyptens fornskrift varit död. Visserligen kunna försök antecknas, hvilka gjorts under mellanliggande sekler, att tyda de gamle egypternas

skrift, t. ex. Horapollons (4:e årh. e. Kr.) i hans ”Hieroglyfika”, men först med renässansen vaknar på allvar intresset för den bortglömda egyptiska odlingen. Jesuiten Athanasius Kircher (d. 1680) inlade stora förtjänster om koptiskan; hans försök till hieroglyftolkning misslyckades dock fullständigt, emedan han utgick från Horapollons åsikt, att hieroglyferna vore endast symboler och att hvarje enskildt tecken sålunda betecknade ett självständigt begrepp. Kirchers tolkning af en hieroglyfisk grupp ledde till, att man i stället för ett enda ord erhöll en mängd satser, ofta nog utan sammanhang. Under midten af 1700-talet resulterade undersökningen af hieroglyfskriften i uttalanden, som kommo Kirchers mycket nära. På en rent fantastisk tolkning af hieroglyferna uppbyggdes ett helt historiskt system. Fortfarande betraktades den fornegyptiska skriften såsom rent ideografisk. Med dansken Georg Zoëgas arbete om obelisker (1797) närmade man sig en sundare uppfattning. En upplysning hos kyrkofadern Clemens Alexandrinus (hvilken i 5:e boken af ”Stromata” behandlat den egyptiska skriften), att vissa tecken voro fonetiska, dref Zoëga att uppställa satsen, att hieroglyferna delvis äro ljudskrift. Zoëga tillkommer ock förtjänsten att hafva nöjaktigt förklarat de på egyptiska monument förefintliga ovala ringarna 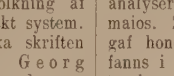 l. de s. k. *kartuscherna*; enligt honom omsluta de alltid konunganamn, en iakttagelse, som betydligt underlättade senare tolkningsförsök. Dittills hade bristen på lämpliga texter försvårat studiet af hieroglyfskriftens karaktär. Med den franska expeditionen till Egypten 1798 afhjälptes denna. En skara vetenskapsmän och artister genomvandrade Nildalen i den franska arméns spår, och resultaten af deras arbete, sammanförda i jätteverket ”Description de l'Égypte”, tillförde forskaren vidsträckt material. Franska expeditionens största betydelse för egyptologien var upptäckten af *Rosettestenen*. Under skansgräfningsarbeten vid staden Rosette påträffades ett basaltblock med tre olika skriftarter, af hvilka den nedersta var grekisk. Vid läsningen af den grekiska inskriften erhöll man uppgift om, att de två öfre texterna — den demotiska och hieroglyfiska — hade samma innehåll som denna. Pappersaftryck (estampager) af monumentet utdelades omedelbart till framstående orientalister, bl. a. till fransmannen Silvestre de Sacy (1758—1838) och svenske diplomaten David Åkerblad (1763—1819). Den förres tolkningsförsök strandade. Den senare lämnade å sido hieroglyftexten, som var ofullständig, och studerade i stället den demotiska. Genom jämförelser mellan denna och den grekiska texten lyckades Åkerblad tyda en serie personnamn (Ptolemaios, Arsinoe, Berenike, Alexander, Pyrrha, Aetos, Filenos m. fl.), och analysen af dessa gaf honom ett alfabet, som tillät honom dechiffrera Egyptens namn och flera appellativ. Åkerblad, hvars demotiska alfabet är så godt som fullständigt, framlade sina resultat i ”Lettre sur l'inscription égyptienne de Rosette” (1802), adresserad till ”le citoyen Silvestre de Sacy”. Tyvärr upptogs ej omedelbart den svenske mästarens mantel. Väl kan engelsmannen Thomas Young (1773—1829) betraktas såsom efterföljare till Åkerblad, men Young saknade alla förutsättningar för lösningen af så kräfvande filologiska problem. Emellertid har Young på vissa håll åtnjutit anseende såsom dechiffrör af egyptisk skrift; värdet af hans försök angifves klart och tydligt af den engelske forskaren Samuel Birch med följande ord: ”Hans (Youngs) tolkningar äro under all kritik, lika ogrundade som Kirchers”. Det var först med fransmannen Jean François Champollions (1790—1832) framträdande, som Åkerblads viktiga resultat gjordes fruktbärande i rätt riktning. Champollion upptog till behandling Rosettestenens hieroglyfiska del och analyserade till en början konunganamnet Ptolemaios. Zoëgas iakttagelse angående namnkartuschen gaf honom uppslaget. Då blott ett konunganamn fanns i den grekiska texten, borde naturligen kartuscherna i hieroglyftexten innehålla samma namn.

Inom kartuschen 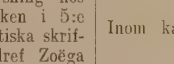 fann Champollion följande alfabetiska tecken 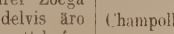 = *p*: 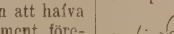 = *t*: 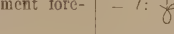 = *o*: = *l*: 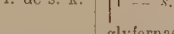 = *m*: 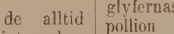 = *i*: 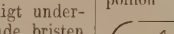 = *s*. Såsom korrektiv vid bestämmande af hieroglyfernas i namnet Ptolemaios värden använde Champollion kartuschen för drottningnamnet Kleopatra.

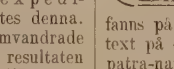 , hvilket fanns på en till England förd obelisk: en kort grekisk text på obeliskens bas vitsordade förekomsten af Kleopatra-namnet. Utom *l*, *o*, *p*, som analysen af Ptolemaios gifvit, fick han här bokstäfverna 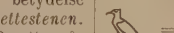 = *k*: 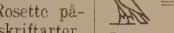 = *e*: = *a*: 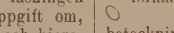 = *t* och 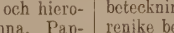 = r. Slutgruppen 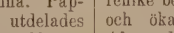 förklarade Champollion riktigt nog vara ideografisk beteckning för kvinnliga namn. Ett tredje namn Berenike bekräftade riktigheten af förut gjorda analyser och ökade bokstäfvernas antal; så ock namnet Alexander, hvilket han snart upptäckte. Slutligen lyckades Champollion uppställa ett rikhaltigt hieroglyfiskt alfabet, och med dess hjälp blef det honom möjligt att dechiffrera en serie grupper från olika tid. Såsom naturligt var, utsattes Champollions snillrika gärning för lumpna angrepp från hans betydligt underlägsna vedersakare. Trots dessa mer eller mindre enfaldiga försök att nedsätta den mästerliga tydningen af hieroglyfernas gåta, framstår Champollions upptäckt såsom ett af de mest genialiska fynd, som människoanden på skrift- och språkforskningens område någonsin gjort. De yngre forskare, som fullföljt Champollions verk, ha endast haft att i det stora hela följa mästarens tydligt gifna anvisningar. -st -son.

Egyptisk stil (fr. *égyptienne*), *boktr.*, ett slags fet eller halffet antikvastil för rubriker (ex. **egyptisk**).

Egyptiskt mörker, tjockt, ogenomträngligt mörker (äfven bildligt, i intellektuellt hänseende). Uttrycket härleder sig från 2 Mos. kap. 10, v. 21 och 22: ”Därefter sade Herren till Mose: ’Räck din hand upp mot himmelen, så skall öfver Egyptens land komma ett sådant mörker, att man kan taga på det’. Då räckte Mose sin hand upp mot himmelen, och ett tjockt mörker kom öfver hela Egyptens land i tre dagar”.

Egyptisk ögoninflammation l. Militäroftalmi, Trakom (lat. *conjunctivitis trachomatosa*), *med.*, en sjukdom, som börjar i ögonlockens bindehinna (konjunktiva) med bildning af små korn, granulationer, hvilka till utseendet hafva mycken likhet med grodrom. Dessa korn uppträda vanligen först i öfvergångsfållorna, där bindehinnan lämnar ögonlocket, för att slå sig öfver på ögongloben, och de kunna finnas där ganska länge utan att gifva anledning till besvärande symtom; men förr eller senare breda de ut sig, hvarunder de dels föra inflammatoriska symtom, dels leda till destruktiva processer. Äfven i lyckliga fall är denna sjukdoms förlopp mycket kroniskt, och de trakomatösa kornen försvinna i regeln ej utan att lämna efter sig ärr, hvarigenom ögonlockens insida mister sin mjukhet och skadligt inverkar på ögonbulben, men framför allt på hornhinnan, hvilken mer eller mindre fördunklas. Oftast visa sig i nämnda hinna små infiltrationer och ytliga kärl (*panni*), hvilka endast långsamt försvinna och vanligen efterlämna fördunklingar, mest på hornhinnans öfre hälft, emedan det öfre ögonlocket vida mer än det nedre gnides emot ögat. Men äfven under sjukdomens tidigare stadier kunna hornhinnan angripas samt inflammations- och suppurationshärdar uppstå i densamma och hela ögat rätt hastigt förstöras. Sjukdomen uppkommer ej spontant, utan beror på smitta. Den mikroorganism, som förorsakar densamma, har emellertid de ifrigaste forskningar till trots förblifvit obekant. Likaså är sättet för smittans öfverförande fullkomligt obekant. Den omständigheten, att sjukdomen är endemisk och håller sig till lågländta trakter, utpekar emellertid, i förening med resultaten af nyare undersökningar öfver endemiska sjukdomars, såsom frossans och gula feberns, öfverförande, den väg, som forskningen närmast torde böra följa. Sjukdomen förväxlas ofta med andra sjukdomar i bindehinnan, och å intet område torde den oftalmologiska litteraturen vara mindre tillförlitlig än i fråga om denna sjukdom. De epidemier, som i trakomtrakter — och endast i trakomtrakter — förekomma i kaserner, skolor och barnhem, äro andra smittsamma inflammationer i bindehinnan, under hvilkas förlopp ett förut bestående trakom upptäckes eller tager fart. Det är dessa med andra infektioner — ofta nog den gonorroiska — komplicerade former, som så talrikt förekomma i Egypten och som gifvit sjukdomen dess namn. Den blef nämligen på sin tid mest bekant därigenom, att den franska armé, som med Bonaparte gjorde fälttåget i Egypten, i hög grad angreps däraf och sedan medförde smittan till Frankrike, hvarifrån den utbredt sig till andra länder, synnerligast Belgien. I Sverige förekommer den mest i Kalmar län, Östergötland och Fryksdalen (i Värmland). Behandlingen består dels i upprepade bränningar af de sjuka ögonlocken med blästen (svafvelsyrad kopparoxid) och andra kaustika, dels i kirurgiska ingrepp, hvarförutom hornhinnelidandet kräfver särskilda behandlingsmetoder. Äfven med den bästa behandling är man långt ifrån säker att kunna förekomma ohjälpliga fel i hornhinnan, och ej sällan förgå åratal, innan patienterna tillfriskna. Rsr. (G—d.)

Egyptolōg (af grek. Αἴγυπτος, Egypten, och *lo'gos*, lära), forskare uti eller kännare af det forntida Egyptens minnesmärken, historia, språk, kultur o. s. v. (se Egyptologi). — Egyptolōgisk, som hör till egyptologien.

Reference 27